

Divya Qur'an (Gujarati)

દિવ્ય કુરઆન

ગુજરાતી ભાષાંતર સંક્ષિપ્ત વિવરણ સહિત

ઉર્દૂ અનુવાદ

મોલાના સૈયદ અબુલઆ'લા મોદૂદી (રહ.)

પૂર્વ ગુજરાતી અનુવાદ

ઝહીરુદ્દીન શેખ

પુનઃ ગુજરાતી અનુવાદ

મુહમ્મદ જમાલ પટીવાલા

પ્રૂફ રીડિંગ

મુહમ્મદ અમીન શેઠ

ગુરુચાવી (Master Key)

અજ્ઞાન અવસ્થામાં મેં ઘણું વાંચ્યું છે, પ્રાચીન અને અર્વાચીન દર્શનશાસ્ત્ર, વિજ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, રાજનીતિ વગેરે વિષય ઉપર સારી-એવી એક લાયબ્રેરી મગજમાં ઉતારી ચૂક્યો છું, પરંતુ જ્યારે આંખ ખોલીને કુર્આનનું અધ્યયન કર્યું તો, અલ્લાહ જાણે છે, એવું લાગ્યું કે જે કંઈ વાંચ્યું હતું, બધું તુચ્છ અને નગણ્ય હતું, જ્ઞાનનું મૂળ તો હવે હાથ લાગ્યું છે. કાન્ટ, હીગલ, નટ્શે, માર્ક્સ અને જગતના તમામ મોટા-મોટા વિચારકો-ચિંતકો હવે મને બાબક દેખાવા લાગ્યા છે. બિચારાઓ ઉપર દયા આવે છે કે જીવનભર જે ગૂંચોને ઉકેલવામાં ઊલટતા રહ્યા અને જે સમસ્યાઓ ઉપર મોટા-મોટા ગ્રંથો—પુસ્તકોની રચના કરી નાખી, છતાં પણ ઉકેલી ન શક્યા, તેને આ ગ્રંથે એક-એક, બે-બે વાક્યો (આયતો)માં ઉકેલીને મૂકી દીધી છે. જો આ નિરુપાય અને લાયકાર લોકો આ ગ્રંથથી અનભિજ્ઞ ન હોત તો કેમ પોતાનું આયુષ્ય આ રીતે નષ્ટ કરતા ! મારો વાસ્તવિક ઉપકારક તો માત્ર આ ગ્રંથ છે, એણે મને બદલી નાખ્યો, પશુથી મનુષ્ય બનાવી દીધો, અંધકારોમાંથી કાઢીને પ્રકાશમાં લઈ આવ્યો. એવો પ્રદીપ મારા હાથમાં આપી દીધો કે જીવનના જે મામલા તરફ દષ્ટિપાત કરું છું, વાસ્તવિકતા એ રીતે પ્રગટ રૂપે મને દેખાઈ જાય છે કે જાણે, તેના ઉપર કોઈ આવરણ જ નથી ! અંગ્રંજી ભાષામાં તે ચાવીને Master Key (ગુરુચાવી) કહે છે, જેનાથી પ્રત્યેક તાજું ખૂલી જાય; તો મારા માટે આ કુર્આન 'Master Key' છે, જીવનની સમસ્યાઓના જે તાળા ઉપર તેને લગાવું છું, તે ખૂલી જાય છે. જે અલ્લાહે—ઈશ્વરે આ ગ્રંથ પ્રદાન કર્યો છે તેના આભાર-પ્રદર્શન માટે મારી જીભ ખરેખર અસમર્થ છે.

— મૌલાના સૈયદ અબુલઆ'લા મૌદૂદી

સૃષ્ટિના સર્જનહાર અને પાલનહાર
મહાન અલ્લાહની

અદ્વિતીય કૃતિ

યશસ્વી, ગૌરવશાળી અને પ્રતિષ્ઠિત

કુર્આન મજીદ

નો

ગુજરાતી અનુવાદ (સંક્ષિપ્ત વિવરણ સહિત)

અર્પણ

એ મનુષ્યને

જે શોધી રહ્યો છે

સત્ય માર્ગ !

—: સાંકેતિક શબ્દાર્થ:—

સંક્ષિપ્ત રૂપમાં પ્રયુક્ત કેટલાક એવા શબ્દો આ પુસ્તકમાં આવશે, જેનું પૂર્ણ સ્વરૂપ અને અર્થ પહેલાંથી જાણી લેવા જરૂરી છે, જેથી અધ્યયન દરમ્યાન કોઈ પરેશાની ન રહે. તે શબ્દો નિમ્નલિખિત છે :

અલૈ. પૂર્ણ રૂપ 'અલૈહિસ્સલામ' અર્થાત્ 'તેમના ઉપર અલ્લાહ શાંતિ અને સલામતી ઉતારે.' પયગંબરો અને ફરિશ્તાઓના નામના સાથે આદર અને પ્રેમ દર્શાવવા દુઆના આ શબ્દ વધારી દેવામાં આવે છે.

સલ્લ. પૂર્ણ રૂપ 'સલ્લલ્લાહુ અલૈહિ વસલ્લમ' અર્થાત્ 'તેમના ઉપર અલ્લાહ શાંતિ અને સલામતીની વર્ષા કરે.' અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું નામ લખતાં, બોલતા કે વાંચતા આદર અને પ્રેમ દર્શાવવા દુઆના આ શબ્દ વધારી દેવામાં આવે છે.

રદિ. પૂર્ણ રૂપ 'રદિયલ્લાહુ અન્હુ' અર્થાત્ 'અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થાય.' 'સહાબી'ના નામ સાથે આદર અને પ્રેમ દર્શાવવા દુઆના આ શબ્દ વધારી દેવામાં આવે છે. 'સહાબી' તે ભાગ્યશાળી મુસલમાનને કહે છે, જેને પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)થી મુલાકાતની તક મળી હોય. 'સહાબી'નું બહુવચન 'સહાબા' છે. સ્ત્રીલિંગ 'સહાબિય:' છે. જો 'રદિ.' કોઈ 'સહાબિય:'ના નામ સાથે પ્રયુક્ત થાય તો 'રદિયલ્લાહુ અન્હા' તેનું પૂર્ણ રૂપ થાય છે. જો 'સહાબા' માટે પ્રયુક્ત થાય તો 'રદિયલ્લાહુ અન્હુમ' તેનું પૂર્ણ રૂપ થાય છે.

—: અરબી - ઉર્દૂ અને ગુજરાતી અંકો:—

અરબી	ઉર્દૂ	ગુજરાતી
۱	۱	૧
۲	۲	૨
۳	۳	૩
۴	۴	૪
۵	۵	૫
۶	۶	૬
۷	۷	૭
۸	۸	૮
۹	۹	૯
۱۰	۱۰	૧૦

અનુક્રમણિકા

●	બે શબ્દો	11
●	પ્રસ્તાવના	14
●	કુર્આનના પારિભાષિક શબ્દોની ટૂંક-સમજૂતિ	1624

સૂર:ક્રમ	સૂર:નું નામ	પાન નં.
૧.	ફાતિહા (પ્રસ્તાવના)	41
૨.	બકરહ (ગાય)	44
૩.	આલે ઈમરાન (ઈમરાનની સંતાન)	138
૪.	નિસા (સ્ત્રીઓ)	194
૫.	માઈદા (ભોજન-સામગ્રીથી ભરેલું દસ્તરખાન)	255
૬.	અનઆમ (પશુઓ)	301
૭.	આ'રાફ (શિખર-જન્મ અને જહન્મ વચ્ચેની એક જગ્યા)	348
૮.	અન્ફાલ (યુદ્ધમાં પ્રાપ્ત થયેલ માલ)	403
૯.	તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ)	429
૧૦.	યૂનુસ (એક પયગંબરનું નામ)	474
૧૧.	હૂદ (એક પયગંબરનું નામ)	506
૧૨.	યુસુફ (એક પયગંબરનું નામ)	537
૧૩.	રઅૂદ (વાદળોની ગર્જના)	566
૧૪.	ઈબ્રાહીમ (એક પયગંબરનું નામ)	582
૧૫.	હિજર (સમૂદ જાતિનું કેન્દ્રીય નગર)	599
૧૬.	નહૂલ (મધમાખી)	612
૧૭.	બની ઈસરાઈલ-ઈસરા (ઈસરાઈલની સંતાન)	644
૧૮.	કહફ (ગુફા)	669
૧૯.	મરયમ (હઝરત ઈસા અલૈ.ની માતાનું નામ)	696
૨૦.	તા-હા (અરબી ભાષાના અક્ષરો)	715
૨૧.	અંબિયા (ઈશદૂત - પયગંબરનું બહુવચન)	739
૨૨.	હજજ (ઈસ્લામની એક ઈબાદત, કા'બાની તીર્થયાત્રા)	762
૨૩.	મુ'મિનૂન (ઈમાનવાળા)	786
૨૪.	નૂર (પ્રકાશ)	804
૨૫.	ફુરકાન (કસોટી, પ્રભેદન-ભેદ કરનાર)	831
૨૬.	શુ'અરા (શાયર અર્થાત્ કવિનું બહુવચન)	846
૨૭.	નમ્લ (કીડીઓ)	868

૨૮.	કસસ (કિસ્સા અર્થાત્ પ્રસંગોનું બહુવચન)	889
૨૯.	અનકબૂત (કરોળિયો)	914
૩૦.	રૂમ (રોમ દેશ)	933
૩૧.	લુકમાન (પ્રાચીન સમયના એક વિદ્વાનનું નામ)	949
૩૨.	સજદહ (સિજદો, દંડવત્ પ્રણામ)	958
૩૩.	અહઝાબ (સૈનિકોની ટુકડી)	967
૩૪.	સબા (આરબ પ્રદેશની એક પ્રાચીન જાતિ)	991
૩૫.	ફાતિર (સૃષ્ટા)	1004
૩૬.	યા-સીન (અરબી ભાષાના અક્ષરો)	1018
૩૭.	સાફફાત (કતારબદ્ધ ઊભા રહેનારાઓ)	1030
૩૮.	સોદ (અરબી ભાષાનો અક્ષર)	1046
૩૯.	ઝુમર (જૂથો, ટોળાં)	1060
૪૦.	મુ'મિન - ગાફિર (ઈમાનવાળો વ્યક્તિ)	1078
૪૧.	હા-મીમ સજદહ - હુસ્સિલાત (હા, મીમ અરબી ભાષાના બે અક્ષરો છે અને સજદહ અર્થાત્ સિજદો-દંડવત્ પ્રણામ)	1099
૪૨.	શૂરા (પરામર્શ, સલાહ-મસલત, વિચાર-વિમર્શ)	1115
૪૩.	ઝુબરુફ (સોના-ચાંદીનો શણગાર)	1132
૪૪.	દુખાન (ધુમાડો)	1148
૪૫.	જાસિયહ (ઘૂંટણિયે પહેલ)	1156
૪૬.	અહકાફ (હવાના પ્રવાહ દ્વારા રચાયેલ મરુભૂમિ)	1167
૪૭.	મુહમ્મદ (અંતિમ પયગંબરનું નામ, જેમના ઉપર કુર્આન અવતરિત થયું)	1181
૪૮.	ફત્હ (વિજય)	1194
૪૯.	હુજુરાત (વ્યક્તિગત કક્ષ, ઓરડાઓ)	1208
૫૦.	કોફ (અરબી ભાષાનો એક અક્ષર)	1218
૫૧.	ઝારિયાત (ધૂળ ઉડાવનાર હવાઓ)	1226
૫૨.	તૂર (પર્વત)	1236
૫૩.	નજમ (તારો)	1245
૫૪.	કમર (ચંદ્ર)	1256
૫૫.	રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ, અલ્લાહનું એક નામ)	1264
૫૬.	વાકિઆ (ઘટિત થનાર અર્થાત્ ઘટના)	1274
૫૭.	હદીદ (લોખંડ)	1285
૫૮.	મુજાદલા (ઝઘડો કરનાર)	1298

૫૯.	હશ્ર (દેશનિકાલ)	1309
૬૦.	મુન્તાહિના (જેની તપાસ થાય)	1324
૬૧.	સફ્ફ (કતારબદ્ધ)	1334
૬૨.	જુમુઆ (સપ્તાહમાં એક દિવસ એકઠા થવાનો દિવસ)	1341
૬૩.	મુનાફિકૂન (દંભી, કપટાચારી)	1350
૬૪.	તગાબુન (એક-બીજાની વિરુદ્ધ હાર-જીત)	1359
૬૫.	તલાક (લગ્ન-સંબંધનો વિચ્છેદ, છૂટાછેડા)	1368
૬૬.	તહરીમ (હરામ અર્થાત્ અવૈધ ઠરાવવું)	1377
૬૭.	મુલ્ક (રાજ્ય)	1386
૬૮.	કલમ (કલમ, લેખણ)	1394
૬૯.	હાક્કા (ઘટીને રહેનાર, અભિપ્રેત કયામત)	1402
૭૦.	મઆરિજ (ઉચ્ચ દંરજજાઓ)	1410
૭૧.	નૂહ (એક પયગંબરનું નામ)	1416
૭૨.	જિન્ન (એક અદૃશ્ય જીવધારી જેની ઉત્પત્તિ અગ્નિથી કરવામાં આવી છે)	1423
૭૩.	મુઝ્ઝમ્મિલ (કપડામાં લપેટાયેલ, સંકેત હ. મુહમ્મદ સલ્લ. તરફ)	1432
૭૪.	મુદ્દસિર (ચાદરમાં લપેટાયેલ, સંકેત હ. મુહમ્મદ સલ્લ. તરફ)	1439
૭૫.	કિયામહ (કયામત અર્થાત્ મહાપ્રલય)	1448
૭૬.	દહ્ર (સમય)	1454
૭૭.	મુર્સલાત (હવાઓ જે નિરંતર મોકલવામાં આવે છે)	1462
૭૮.	નબા (સમાચાર, ખબર)	1469
૭૯.	નાઝિઆત (ડૂબીને ખેંચનારા)	1476
૮૦.	અ-બાસ (ભવાં ચઢાવ્યા તેણે)	1482
૮૧.	તકવીર (લપેટી કે સમેટી લેવું)	1489
૮૨.	ઈન્ફિતાર (ફાડી નાખવું)	1493
૮૩.	મુતફફિફીન - અત્-તત્ફીફ (નુકસાન કે ઓછું આપવું)	1496
૮૪.	ઈન્શિકાક (ફાટી જવું)	1502
૮૫.	બુરૂજ (નક્ષત્ર સમૂહ, તારામંડળ)	1508
૮૬.	તારિક (રાત્રિએ પ્રગટ થનાર)	1512
૮૭.	આ'લા (સર્વોચ્ચ)	1516
૮૮.	ગાશિયહ (છવાઈ જનાર, અભિપ્રેત કયામત)	1522
૮૯.	ફજ (પરોઢ, અરુણોદય)	1526
૯૦.	બલદ (નગર, શહેર)	1532

૯૧.	શમ્સ (સૂર્ય)	1536
૯૨.	લૈલ (રાત્રિ)	1540
૯૩.	ઝુહા (પ્રકાશિત કે ચઢતો દિવસ)	1544
૯૪.	અલમ્ નશરહ-ઈન્શિરાહ (ખોલવું, તંગી અને નુકસાનને દૂર કરવું)	1546
૯૫.	તીન (અંજીર)	1552
૯૬.	અલક (ચીજેલું લોહી)	1556
૯૭.	કદ્ર (ગૌરવ)	1562
૯૮.	બૈયિનહ (સ્પષ્ટ પ્રમાણ)	1566
૯૯.	ઝિલઝાલ (ભૂકંપ, ધરતીકંપ)	1571
૧૦૦.	આદિયાત (હાંફતા, કુંફાડા મારતા અર્થાત્ ઘોડાઓ)	1572
૧૦૧.	કારિઅહ (ખખડાવવાવાળી, મહાન દુર્ઘટના, અભિપ્રેત કયામત)	1576
૧૦૨.	તકાસુર (સ્પર્ધા, હોડ લગાવવી)	1577
૧૦૩.	અમ્લ (કાળ, સમય, પસાર થઈ રહેલો સમય)	1580
૧૦૪.	હુમઝહ (ઈશારાબાજ, મહેણાં મારનાર)	1581
૧૦૫.	ફીલ (હાથી)	1584
૧૦૬.	કુરૈશ (આરબોના એક મોટા કબીલાનું નામ)	1592
૧૦૭.	માઝિન (સામાન્ય જરૂરિયાતની ચીજ-વસ્તુઓ)	1595
૧૦૮.	કૌસર (વિપુલતા, જમતની એક હોજ)	1596
૧૦૯.	કાફિરૂન (અકૃતજ કે અપકારી વ્યક્તિઓ, અશ્રદ્ધાળુઓ, ઈન્કાર કરનારાઓ)	1601
૧૧૦.	નમ્લ (મદદ, સહાય)	1603
૧૧૧.	લહબ (જવાબા, પ્રજ્વલિત આગ)	1605
૧૧૨.	ઈખ્લાસ (નિષ્કપટતા, ઋજુતા, નિઃસ્વાર્થ)	1611
૧૧૩.	ફલક (તડકો, પરોઢ)	1617
૧૧૪.	નાસ (મનુષ્ય)	1617
	ખત્મે કુર્આનની દુઆ	1622
	તસ્દીક	1623
	કુર્આનનાં પારિભાષિક શબ્દોની ટૂંક-સમજૂતી	1624

કુર્આનમજીદની અધિકાંશ સૂર:ઓના નામ આગળ 'અલ', 'અન્' વગેરે Article લાગેલા છે, તેનું સ્થાન તે જ છે, જે અંગ્રેજી ભાષામાં The નું હોય છે. અનુક્રમણિકામાંથી સૂર:ઓના નામ આગળ આવતા આવા અલ, અન્ વગેરેને કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે, જેથી સૂર:ઓને શોધવામાં સરળતા રહે.

...બે શબ્દો...

કુર્આન આકાશી ગ્રંથ છે અને તેનું અવતરણ અલ્લાહના અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. પર સમગ્ર માનવ-જાતના માર્ગદર્શન માટે થયું છે. તેથી જેમ હવા, પાણી, પ્રકાશ વગેરે માનવ-જાતની સંયુક્ત ભૌતિક સંપત્તિ છે, તે જ પ્રમાણે કુર્આન માનવ-જાતની એક સંયુક્ત આધ્યાત્મિક સંપત્તિ છે. મનુષ્યના માલિક અને પાલનહારે પ્રદાન કરેલ આ એક ઉપહાર છે. તેના પર ન કોઈ વ્યક્તિનું સ્વામિત્વ છે, ન કોઈ દેશ કે ન કોઈ વિશેષ જાતિનું. નિ:શંક, તે અરબી ભાષામાં છે, પરંતુ માત્ર તેના લીધે તેને પારકું સમજી શકાય નહીં. સ્વાભાવિક જ તેને કોઈને કોઈ ભાષામાં તો અવતરિત થવાનું જ હતું.

આમ તો સૃષ્ટિના સર્જનહારે પ્રદાન કરેલ જેટલી પણ વસ્તુઓ છે, તેનાથી લાભાન્વિત થવું કે નહીં તે મનુષ્યના અધિકારમાં છે. પરંતુ સૃષ્ટિમાં જોવા મળતી ભૌતિક ચીજ-વસ્તુઓના ઉપયોગના સંદર્ભે આપણે ક્યારેય પણ લાભ કે નુકસાનની અવગણના કરતા નથી, એટલા માટે કે તેનાથી આપણું ભૌતિક જીવન પ્રભાવિત થાય છે. બસ, એ જ નીતિ આપણે આપણા પાલનહારે પ્રદાન કરેલ આદેશ અને માર્ગદર્શન સંદર્ભે અપનાવવી જોઈએ, જે મનુષ્ય-માત્રના આત્મિક જીવનના કલ્યાણ માટે છે અને જેનાથી આપણું આત્મિક અને આધ્યાત્મિક જીવન, જેનો પ્રત્યક્ષ સંબંધ માનવ-જીવનના દુન્યવી આચાર-વિચાર સાથે છે, પ્રભાવિત થાય છે. અલ્લાહે અર્પણ કરેલ તે વસ્તુને પોતાની સમજીને તેનાથી લાભાન્વિત થવાનું વલણ આપણા આલોકને પણ કલ્યાણકારી બનાવી શકે છે અને પરલોકના જીવનને પણ સફળતાના શિખરે પહોંચાડી શકે છે. આ વાતને ધ્યાનમાં રાખીને કોઈ પણ વ્યક્તિ, ચાહે તે કુર્આન પર આસ્થા ધરાવતી હોય કે ન ધરાવતી હોય, પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત થઈને માત્ર ન્યાયોચિત અને નિષ્ઠાપૂર્વક તેનું અધ્યયન કરશે તો તે તેની વ્યાપક, સર્વકાલીન અને સાર્વભૌમિક કલ્યાણકારી શિક્ષાઓને સ્વીકાર્યા વિના નહીં રહી શકે.

કુર્આનની ભાષાથી બિનમુસ્લિમો તો અપરિચિત છે જ, પણ તેના પર આસ્થા ધરાવનાર ઘણા મુસલમાનો પણ અનભિજ્ઞ છે. કુર્આનના હાર્દ, તેના વિષય-વસ્તુ અને સંદેશને સમજવા માટે તેના પારિભાષિક શબ્દો અને રુઢિપ્રયોગોની જાણકારી સાથે ઈસ્લામે આણેલ રચનાત્મક આંદોલનને સમજવા, તેના આદેશો અને નિર્દેશોને જાણવા તેના ગહન અને પૂર્ણ અધ્યયનની આવશ્યકતા રહે છે. વધુમાં, પવિત્ર કુર્આન અરબી ભાષામાં છે, પ્રત્યેક વ્યક્તિ માટે અરબી ભાષા શીખવી-સમજવી શક્ય નથી. તેથી જ કુર્આનના ભાષાંતરો અને તેની ટીકા-સમજૂતીઓ દુનિયાની અનેક ભાષાઓમાં કરવામાં આવેલ છે અને તે હવે સરળતાથી ઉપલબ્ધ પણ છે.

આ જ જવાબદારીની અનુભૂતિ સાથે સને ૧૯૮૧માં 'ઈસ્લામી સાહિત્ય પ્રકાશને' ૨૦મી સદીના વિશ્વ-પ્રસિદ્ધ ઈસ્લામી વિદ્વાન અને ચિંતક મૌલાના સૈયદ અબુલઆ'લા મૌદૂદીએ કરેલ કુર્આનના ઉર્દૂ અનુવાદ 'તરજુમ-એ-કુર્આનમજીદ'નું ગુજરાતી રૂપાંતર 'દિવ્ય કુર્આન'ના નામથી પ્રકાશિત કર્યું હતું. તે વખતે 'દિવ્ય કુર્આન'નો ગુજરાતી અનુવાદ જનાબ ઝહીરૂદ્દીન શેખ સાહેબે ચીવટપૂર્વક ઉર્દૂ ભાષાની વર્ણન-શૈલીને અનુરૂપ કર્યો હતો. તે પછી તેની આઠ આવૃત્તિઓમાં ૧૭૦૦૦ પ્રતો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે. 'દિવ્ય કુર્આન'ને ગુજરાતી ભાષી લોકો તરફથી સારો આવકાર મળ્યો છે.

આટલા વર્ષો પછી ગુજરાતી ભાષા ખૂબ વિકાસ પામી છે, અને અન્ય ભાષાઓના પ્રભાવને કારણે તેમાં અનેક નવા-નવા શબ્દોનો ઉમેરો થયો છે તેમજ વર્ણન-શૈલી, વાક્ય-રચના અને રુઢિ-પ્રયોગો વગેરેમાં પણ પરિવર્તન આવ્યું છે. ઉપરાંત, ટેકનોલોજીના વિકાસને લઈને હવે પુસ્તકના રૂપ-રંગમાં, પ્રિન્ટિંગ ગુણવત્તામાં પણ ફેરફાર શક્ય બન્યો છે. તેનાથી તેની સુંદરતા પણ વધે છે તથા દળદાર અને મોટા પુસ્તકોની સાઈઝ અને વજન બંને ઘટાડી શકાય છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તક 'દિવ્ય કુર્આન - સંક્ષિપ્ત વિવરણ સહિત' નામથી ફરી એક વાર પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે, જેનો પુનઃ અનુવાદ જ. મુહમ્મદ જમાલ પટીવાલાએ કર્યો છે અને તેનું પ્રુફ રીડિંગ જ. મુહમ્મદ અમીન શેઠ સાહેબે કર્યું છે.

આ નવા સંસ્કરણમાં કુર્આનનો અભ્યાસ કરવા માગતા લોકો અરબી આયતને સરળતાથી સમજી શકે તે માટે પ્રત્યેક આયતના અનુક્રમ નંબર પ્રમાણે ગુજરાતી ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું છે. ગુજરાતીમાં પણ પ્રત્યેક આયતના નંબર આપી દેવામાં આવ્યા છે.

'દિવ્ય કુર્આન'માં હવે મૂળ ઉર્દૂ સંસ્કરણની જેમ સંક્ષિપ્ત નોંધોનો પણ સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે.

કુર્આનમાં પ્રયુક્ત ઈસ્લામી પરિભાષાઓની ટૂંક- સમજૂતી પુસ્તકના અંતમાં આપવામાં આવી છે, જે અગ્રણી વિદ્વાન મૌલાના ફારૂકખાંએ હિન્દીમાં અનુવાદ કરેલ પુસ્તક 'અનુક્તિ કુઝાન મજીદ' માંથી સાબાર લીધેલ છે, જે વાચકોને ઉપયોગી થઈ પડશે. પ્રત્યેક સૂરનો પરિચય સૂરના આગળ મૂકવામાં આવ્યો છે, જેથી સૂરના અભ્યાસ વખતે જે-તે સૂરનું વિષય-વસ્તુ, ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિ વગેરે વાચકની દષ્ટિ સમક્ષ રહે અને સૂરને સમજવામાં સરળતા રહે.

આરંભમાં જ મૌલાના સૈયદ અબુલઆ'લા મૌદૂદીએ 'તફ્હીમુલ્-કુર્આન'માં લખેલ

પ્રસ્તાવનાનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ સામેલ કરવામાં આવેલ છે. તેનાથી વાચક કુર્આન-વાંચન વખતે અધ્યયનનો હેતુ અને તે અંગે ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂરી બાબતોથી વાકેફ થવા સાથે દિવ્ય-ગ્રંથ કુર્આનના સંદેશને સમજવા અને તેને ગ્રહણ કરવા માનસિક રીતે તૈયાર થઈ શકશે.

‘દિવ્ય કુર્આન’ની તૈયારીમાં પૂરતી કાળજી અને ચોકસાઈ રાખવામાં આવી છે, તેમ છતાં ભાષાંતર કે પ્રૂફ કે મુદ્રણમાં કોઈ ભૂલ વાચકોની નજરમાં આવે તો તેનું ધ્યાન દોરવા સહૃદય નિવેદન છે, જેથી આગામી સંસ્કરણમાં તેને સુધારી શકાય.

અલ્લાહત્ આલાનો હૃદયપૂર્વક આભાર કે તેણે આ ભારે જવાબદારીને અદા કરવાની પ્રેરણા અને શક્તિ આપી. તેની જ સહાયતા અને કૃપાથી જ આ કામ પૂરું થઈ શક્યું છે. આમાં રહી ગયેલ મનુષ્ય-સહજ નાની-મોટી ભૂલો-ત્રુટિઓને અલ્લાહ માફ કરે. આ કામ પાછળ પ્રેરણારૂપ તેની જ પ્રસન્નતા હતી, જે તેનાથી અપેક્ષિત છે.

આપનો સહૃદયી, દુઆગો
શકીલ અહમદ રાજપૂત
ચેરમેન, ઇસ્લામી સાહિત્ય પ્રકાશન
અહમદાબાદ (ગુજરાત)

પ્રસ્તાવના

‘પ્રસ્તાવના’ શબ્દ જોઈને કોઈને એવી ગેરસમજ ન થવી જોઈએ કે હું કુર્આનની પ્રસ્તાવના લખી રહ્યો છું. આ કુર્આનની નહીં, પણ ‘તફ્ફીમુલ કુર્આન’ (કુર્આન-બોધ)ની પ્રસ્તાવના છે અને તેના લખવા પાછળ મારા બે ઉદ્દેશ્યો છે :

પ્રથમ એ કે, કુર્આનનો અભ્યાસ શરૂ કરતાં પહેલાં એક સામાન્ય વાચક તે વાતોને સારી રીતે જાણી લે, જે આરંભમાં જ સમજી લેવાથી કુર્આનને સમજવાનો માર્ગ સરળ બની જાય છે. નહિં તો આ બાબતો અભ્યાસ દરમ્યાન વારંવાર ખૂંચતી રહે છે અને ક્યારેક તે ન સમજવાને કારણે તે વર્ષો સુધી કુર્આનના શબ્દોના અર્થની સંપાદી ઉપર જ ફર્ચા કરે છે અને તેના ઊંડાણમાં જવાનો માર્ગ તેને મળતો નથી.

બીજો એ કે, તે પ્રશ્નોના ઉત્તર પહેલાથી જ આપી દેવામાં આવે, જે કુર્આનને સમજવાના પ્રયાસમાં સામાન્ય રીતે લોકોના મનમાં ઊભા થાય છે. હું આ પ્રસ્તાવનામાં માત્ર તે જ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપીશ, જે સ્વયં મારા મનમાં પ્રથમ ઉદ્ભવ્યા હતા કે પછી પાછળથી મારા સામે ઉપસ્થિત થયા. તે સિવાય કેટલાક અન્ય પ્રશ્નોનાં પણ ઉત્તર આપવાના બાકી રહી ગયા હોય, તો માહિતગાર કરવામાં આવે, જેથી આગામી સંસ્કરણ વખતે કે અન્ય કોઈ રીતે તેને, જો અલ્લાહે યાહું તો સામેલ કરી દેવામાં આવશે.

કુર્આનની વર્ણન-શૈલી અને અભિવ્યક્તિ :

સામાન્ય રીતે આપણે જે પુસ્તકો વાંચવા ટેવાયેલા છીએ, તેમાં એક નિર્ધારિત વિષય ઉપર સંબંધિત માહિતીઓ, વિચારો અને દલીલો એક વિશેષ ક્રમના સાથે લખી દેવામાં આવે છે. તેના કારણે કોઈ એવો વ્યક્તિ, જે કુર્આનથી હજુ સુધી અપરિચિત રહ્યો છે, પ્રથમવાર એના અભ્યાસનો ઈરાદો કરે છે, તો તે એ અપેક્ષા સાથે આગળ વધે છે કે ‘પુસ્તક’ હોવાની હેસિયતે તેમાં પણ સામાન્ય પુસ્તકોની જેમ પહેલાં વિષયનું નિર્ધારણ હશે, પછી મૂળ વિષયોને ભાગો તથા પ્રકરણોમાં વહેંચીને ક્રમવાર એક-એક પાસા ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવશે અને આ જ રીતે જીવનના એક-એક પાસાને પણ અલગ-અલગ લઈને તેના વિશે આદેશો અને નિર્દેશો લખ્યા હશે. પરંતુ જ્યારે તે આ ગ્રંથ ખોલીને અભ્યાસ શરૂ કરે છે, તો અહીં તેને પોતાની અપેક્ષાથી તદ્દન વિપરીત એક જુદી જ વર્ણનશૈલી જોવા મળે છે, જેનાથી તે હજુ સુધી તદ્દન અપરિચિત હતો. અહીં તે જૂએ છે કે આસ્થાથી સંબંધિત બાબતો, નૈતિક આદેશો, શરઈ હુકમો (ધર્મ-વિધાન સંબંધે આદેશો), સંદેશ, ઉપદેશ, બોધપાઠ, આલોચના, ઠપકો, ચેતવણીઓ, શુભ-સૂચના, સાંત્વના, દલીલો, સાક્ષીઓ, ઐતિહાસિક ઘટનાઓ અને સૃષ્ટિમાં ફેલાયેલ નિશાનીઓ તરફ સંકેત વગેરે વારંવાર

એક-બીજા પછી આવી રહ્યા છે. એક જ વિષય જુદી-જુદી રીતે, વિભિન્ન શબ્દોમાં પુનરાવર્તન કરવામાં આવી રહ્યો છે. એક વિષય પછી બીજો, બીજા પછી ત્રીજો એકાએક શરૂ થઈ જાય છે, બલ્કે એક વિષયના વચ્ચે બીજો વિષય એકાએક આવી જાય છે. સંબોધિત વ્યક્તિ અને સંબોધન કરનાર વારંવાર બદલાય છે અને સંબોધનનું રુખ થોડી-થોડીવારે વિવિધ દિશાઓમાં ફરે છે. ભાગો તથા પ્રકરણોની વહેંચણીમાં કોઈપણ પ્રકારનું વિભાજન નથી. ઇતિહાસ છે તો ઇતિહાસની શૈલીમાં નથી. તત્ત્વજ્ઞાન અને અધ્યાત્મશાસ્ત્ર (Metaphysics) છે તો તર્ક અને દર્શનશાસ્ત્રની ભાષામાં નથી. મનુષ્ય અને ભૌતિક જગતનો ઉલ્લેખ છે તો ભૌતિક વિજ્ઞાનની પદ્ધતિ પ્રમાણે નથી. સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ, રાજકારણ, આર્થિક અને સામાજિક વાતો છે તો સમાજ વિજ્ઞાનની રીત પ્રમાણે નથી. કાનૂન અને તેના હુકમોનું વર્ણન છે તો કાયદાશાસ્ત્રીઓની રીતથી તદ્દન અલગ. નૈતિકતાનું શિક્ષણ છે તો નીતિશાસ્ત્રને લગતા સંમત્ર સાહિત્યથી તેની શૈલી ભિન્ન. આ બધું પુસ્તક વિષેની પોતાની અગાઉની કલ્પનાઓથી વિપરીત જોઈને વ્યક્તિ પરેશાન થઈ જાય છે અને તેને એવું લાગે છે કે જાણે આ એક અકમબદ્ધ, અસંબદ્ધ અને વિખરાયેલી વાણી છે, જે આરંભથી લઈને અંત સુધી અસંખ્ય નાની-મોટી નોંધો અને ટિપ્પણીઓ પર આધારિત છે, પરંતુ તેને કમવારે વાક્યો રૂપે લખી દેવામાં આવેલ છે. વિરોધી દૃષ્ટિકોણથી જોવાવાળો તેના ઉપર જાત-જાતના વાંધાઓ અને સંદેહોની બુનિયાદ ઊભી કરી લે છે અને હિમાયતી દૃષ્ટિકોણ રાખનાર ક્યારેક અર્થથી આંખમિંચામણાં કરીને સંદેહોથી બચવાનો પ્રયાસ કરે છે. ક્યારેક આ પ્રત્યક્ષ અસંગતતાના કેટલાક કારણો બતાવીને પોતાના મનને મનાવી લે છે. ક્યારેક કૃત્રિમ રીતે તેની સંગતતા શોધીને વિચિત્ર પરિણામો તારવે છે, અને ક્યારેક કુર્આન કોઈ કમબદ્ધતા, નિયમ કે સુસંગતતા વગર વિભિન્ન વિષયો અંગે નિર્ધારણ કરે છે એવા સિદ્ધાંતોનો સ્વીકાર કરી લે છે. પરિણામે દરેક આયત તેના સંદર્ભ અને પશ્ચાદભૂમિથી અલગ થઈને એવા અર્થોનો યોગ બની જાય છે, જે કહેનારના હેતુથી વિપરીત હોય છે.

વળી, એક પુસ્તકને સારી રીતે સમજવા માટે એ જરૂરી છે કે વાચકને તેનો વિષય ખબર હોય, તેનો ઉદ્દેશ્ય અને ધ્યેય તથા કેન્દ્રીય વિષયવસ્તુનું જ્ઞાન હોય, તેની વર્ણન-શૈલીની જાણકારી હોય, તેની પરિભાષા અને અર્થઘટન કરવાની તેની ખાસ રીતથી તે પરિચિત હોય, અને તેના વર્ણનો પોતાના સ્પષ્ટ વાક્યોના પાછળ જે પરિસ્થિતિ અને મામલાઓથી સંબંધ રાખતા હોય, તે પણ દૃષ્ટિની સામે રહે. સામાન્ય રીતે જે પુસ્તકો આપણે વાંચીએ છીએ, તેમાં આ વસ્તુઓ સહેલાઈથી મળી જાય છે. તેથી તેના વિષયોના ઊંડાણ સુધી પહોંચવામાં આપણને બહુ મુશ્કેલી નથી પડતી. પણ કુર્આનમાં આ વસ્તુઓ એવી રીતે નથી મળતી, જેવી રીતે બીજા પુસ્તકોમાં તેને મેળવી લેવા આપણે ટેવાયેલાં છીએ. તેથી એક સામાન્ય વાચક જેવી માનસિકતાની

સાથે આપણામાંથી કોઈ વ્યક્તિ જ્યારે કુર્આનનો અભ્યાસ શરૂ કરે છે, ત્યારે તેને પુસ્તકના વિષય, ઉદ્દેશ્ય અને કેન્દ્રીય વિષયવસ્તુઓ જોવા નથી મળતા. તેની વર્ણનશૈલી અને અર્થઘટનની રીત પણ તેને થોડીક અપરિચિત લાગે છે અને ઘણે ઠેકાણે એના વર્ણનની પશ્ચાદ્ભૂમિ પણ તેની નજરોથી ઓઝલ રહે છે. પરિણામે વિવિધ આયતોમાં તત્ત્વદર્શિતાના જે મોતીઓ વિખેરાયેલાં હોય છે, વ્યક્તિ તેનાથી થોડે-ઘણે અંશે લાભાન્વિત થવા છતાં અલ્લાહની વાણીનો હાર્દ સમજવાથી વંચિત રહી જાય છે અને આ ગ્રંથનું પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના બદલે તેને માત્ર તેના કેટલાક છૂટાછવાયા મુદ્દાઓ અને લાભોથી જ સંતોષ માની લેવો પડે છે; બહુ મોટા ભાગના લોકો, જેઓ કુર્આનનો અભ્યાસ કરીને સંદેહોમાં ગ્રસ્ત થઈ જાય છે, તેમના મુંઝવણમાં મૂકવાનું કારણ એ પણ છે કે કુર્આનને સમજવા માટેની આ પ્રાથમિક જરૂરી વાતોથી અનભિજ્ઞ રહીને જ્યારે તેઓ કુર્આનને વાંચે છે, તો તેના પાનાંઓ પર વિભિન્ન વિષયો તેમને વિખેરાયેલાં જોવા મળે છે. મોટા ભાગની આયતોનો અર્થ તેમના સામે સ્પષ્ટ થતો નથી. ઘણી આયતોને જૂએ છે કે તે તત્ત્વદર્શિતાના પ્રકાશથી ઝગમગે છે, પણ વર્ણનના સંદર્ભમાં તે તદ્દન અસંગત લાગે છે. ઘણી જગ્યાએ અર્થ-બોધ અને વર્ણન-શૈલીથી અનભિજ્ઞતા તેમને મૂળ અર્થથી દૂર હટાવીને કોઈ બીજી જ બાજુ લઈ જાય છે અને ઘણી વખતે પશ્ચાદ્ભૂમિનું સાચું જ્ઞાન નહીં હોવાથી ગંભીર ગેરસમજો ઊભી થઈ જાય છે.

કુર્આન કેવા પ્રકારનો ગ્રંથ છે? તેના અવતરિત થવાનું વિવરણ અને તેના ક્રમનું રૂપ કેવું છે? તેની ચર્ચાનો વિષય શું છે? તેની ચર્ચાઓનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય શું છે? કયા કેન્દ્રીય વિષય સાથે તેના આ અસંખ્ય અને વિવિધ પ્રકારના વિષયો સંકળાયેલાં છે? પોતાના વિચાર વ્યક્ત કરવાની દલીલોની તેની રીત કેવી છે અને તેના માટે તેણે કેવી વર્ણનશૈલી અપનાવી છે? આ અને આવા પ્રકારના જરૂરી પ્રશ્નો છે, જેનો સીધો અને સ્પષ્ટ જવાબ વ્યક્તિને આરંભમાં જ મળી જાય, તો તે ઘણાં ભયસ્થાનોથી બચી શકે છે અને તેના માટે વિચારવા-સમજવાનો અને ચિંતન-મનન કરવાનો માર્ગ ખૂલી શકે છે. જે વ્યક્તિ કુર્આનમાં લેખન-ક્રમ શોધે છે અને ત્યાં તેને ન જોઈને ગ્રંથના પાનાંઓમાં ભટકવા લાગે છે, તેની આ પરેશાનીનું મૂળ કારણ એ જ છે કે તે કુર્આનના અભ્યાસની જરૂરી આરંભિક વાતોથી અજાણ હોય છે. તે એવું વિચારીને અભ્યાસ શરૂ કરે છે કે તે ‘ધર્મના વિષય પર એક પુસ્તક’ વાંચી રહ્યો છે. ‘ધર્મનો વિષય’ અને ‘પુસ્તક’ વિશે તેના મગજમાં ધારણા એ જ હોય છે, જે સામાન્યતઃ ‘ધર્મ’ અને ‘પુસ્તક’ વિષે લોકોના મગજમાં હોય છે. પણ જ્યારે ત્યાં તેને પોતાની ધારણાથી તદ્દન ભિન્ન એક વસ્તુ મળે છે, ત્યારે તે પોતાનામાં તેના પ્રત્યે રુચિ-ઉત્પન્ન નથી કરી શકતો અને વિષય હાથ નહીં લાગવાને કારણે લીટીઓમાં એ રીતે ભટકવાનું શરૂ કરી દે છે, જાણે તે એક અજનબી પ્રવાસી છે, જે કોઈ નવા શહેરની ગલીઓમાં

ભૂલો પડી ગયો છે. તેને આ રીતે ભટકવાથી અને દુર્માર્ગથી ત્યારે જ બચાવી શકાય છે, જો તેને પહેલાથી જ એ જણાવી દેવામાં આવે કે જે ગ્રંથનો તે અભ્યાસ કરવા જઈ રહ્યો છે, તે આખી દુનિયાના સાહિત્યમાં પોતાના પ્રકારનો એક અદ્વિતીય ગ્રંથ છે. તેની રચના જગતના તમામ પુસ્તકોથી તદ્દન ભિન્ન રીતે થઈ છે. પોતાના વિષય અને ક્રમની દૃષ્ટિએ પણ તે એક નિરાળી વસ્તુ છે. તેથી તમારા મગજમાં અંકિત તે 'પુસ્તકીય-ઢાંચો' જે અત્યાર સુધીના પુસ્તકોના વાચનથી બન્યો છે, આ ગ્રંથને સમજવામાં તમારી સહાયતા નહીં કરે, બલકે તેનાથી વિપરીત અવરોધરૂપ બનશે. તેને સમજવા ઈચ્છતા હોવ તો પોતાની અગાઉથી બનાવેલી પરિકલ્પનાઓને મગજમાંથી કાઢીને આની અનોખી વિશેષતાઓથી પરિચય પ્રાપ્ત કરો.

આ સંદર્ભમાં વાચકે સૌ પ્રથમ કુર્આનની વાસ્તવિકતાથી પરિચિત થવું જોઈએ. તે યાહે તેના પર ઈમાન લાવે કે ન લાવે, પણ આ ગ્રંથને સમજવા માટે તેણે આરંભ-બિંદુના રૂપે તેની એ જ વાસ્તવિકતાને માનવી પડશે, જે સ્વયં આ ગ્રંથે અને એના પ્રસ્તુત-કર્તા (અર્થાત્ ઈશદૂત હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.)એ દર્શાવેલ છે, અને તે આ પ્રમાણે છે :

(૧) સૃષ્ટિના સ્વામીએ, જે સંપૂર્ણ સૃષ્ટિનો સર્જનહાર, માલિક અને શાસક છે, પોતાના અસીમ રાજ્યના આ ભાગમાં, જેને પૃથ્વી કહે છે, મનુષ્યને પેદા કર્યો. તેને જાણવા અને વિચારવા-સમજવાની શક્તિઓ આપી. ભલાઈ અને બૂરાઈ વચ્ચે ભેદ કરવાની યોગ્યતા આપી. પસંદગી અને નિર્ણય કરવાની સ્વતંત્રતા આપી. ચીજ-વસ્તુઓના ઉપયોગનો અધિકાર આપ્યો અને બધી રીતે એક પ્રકારની સ્વાયત્તતા (Autonomy) આપીને પૃથ્વી પર તેને પોતાનો 'ખલીફા' (નાયબ, પ્રતિનિધિ) બનાવ્યો.

(૨) આ હોદ્દા પર મનુષ્યને નિયુક્ત કરતી વખતે સૃષ્ટિના માલિકે સારી રીતે તેના કાન ખોલીને એ વાત તેના મગજમાં નાખી દીધી હતી કે તમારો અને સમગ્ર વિશ્વનો માલિક, ઉપાસ્ય અને શાસક હું જ છું. મારા આ રાજ્યમાં ન તમે સ્વાધીન છો, ન કોઈ બીજાના દાસ છો અને ન મારા સિવાય કોઈ તમારી બંદગી (ભક્તિ), આજ્ઞાપાલન અને ઉપાસનાનો અધિકારી છે. આલોક (દુનિયા)નું આ જીવન જેમાં તમને અધિકાર આપીને મોકલવામાં આવી રહ્યા છે, વાસ્તવમાં તમારા માટે એક પરીક્ષાની મુદત છે. તેના પછી તમારે મારા પાસે પાછા ફરવું પડશે અને હું તમારા કર્મોને તપાસીને ફેસલો કરીશ કે તમારામાંથી કોણ પરીક્ષામાં સફળ રહ્યું છે અને કોણ નિષ્ફળ. તમારા માટે સાચો માર્ગ એ છે કે મને પોતાનો એક માત્ર ઉપાસ્ય અને શાસક માનો. જે માર્ગદર્શન હું મોકલું તે પ્રમાણે જગતમાં કામ કરો અને જગતને પરીક્ષા-સ્થળ સમજીને, એ સભાનતા સાથે જીવન વિતાવો કે તમારો મૂળ ઉદ્દેશ્ય મારા અંતિમ નિર્ણયમાં

સફળ થવાનો હોય. આનાથી વિપરીત તમારા માટે પ્રત્યેક એ માર્ગ ખોટો છે, જે આનાથી ભિન્ન હોય. જો પ્રથમ માર્ગ અપનાવશો (જેને અપનાવવા માટે તમે સ્વતંત્ર છો) તો તમને જગતમાં શાંતિ-સંતોષ પ્રાપ્ત થશે અને જ્યારે તમે મારા પાસે પરત ફરશો તો હું તમને શાશ્વત સુખ-ચેનનું તે ઘર આપીશ, જેનું નામ 'જન્નત' (સ્વર્ગ) છે; અને જો બીજા કોઈ માર્ગ પર ચાલશો (જેના પર ચાલવાની પણ તમને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત છે) તો જગતમાં તમને બગાડ અને અશાંતિની મજા ચાખવી પડશે અને આલોકથી કૂચ કરીને પરલોક (આખિરત)માં જ્યારે જશો ત્યારે શાશ્વત દુઃખ અને કષ્ટના ખાડામાં ફેંકી દેવામાં આવશો, જેનું નામ 'દોજખ' કે 'જહન્નમ' (નર્ક) છે.

(૩) આ સમજાવ્યા પછી સૃષ્ટિના માલિકે માનવ-જાતને પૃથ્વી પર જગ્યા આપી અને આ જાતિની સૌથી પ્રથમ બે વ્યક્તિઓ (આદમ અને હવ્વા)ને તે માર્ગદર્શન પણ આપી દીધું, જે અનુસાર તેમને તથા તેમના સંતાનોને પૃથ્વી પર કામ કરવાનું હતું. આ પ્રથમ માનવ અજ્ઞાનતા અને અંધકારની સ્થિતિમાં જન્મ્યા નહોતા, પણ અલ્લાહે પૃથ્વી પર તેમના જીવનનો આરંભ પૂર્ણ પ્રકાશમાં કર્યો હતો. તેઓ સત્યથી પરિચિત હતા. તેમને તેમના જીવનનો કાનૂન બતાવી દેવામાં આવ્યો હતો. તેમની જીવન જીવવાની પદ્ધતિ અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન (અર્થાત્ ઈસ્લામ) હતી અને તેઓ પોતાના સંતાનોને આ જ વાત શીખવીને ગયા કે તેઓ અલ્લાહના આજ્ઞાકિત (મુસ્લિમ) બનીને રહે. પરંતુ પછીની સદીઓમાં ધીમે-ધીમે મનુષ્ય તે સાચી જીવન-વ્યવસ્થાથી ચલિત થઈને વિભિન્ન પ્રકારના ખોટા માર્ગો તરફ વળી ગયો. તેમણે બેદરકારીથી તેને ખોઈ પણ નાખી અને દુષ્ટતાથી તેનું રૂપ પણ બદલી નાખ્યું. તેમણે અલ્લાહ સાથે ધરતી અને આકાશની વિવિધ માનવીય અને અમાનવીય, કાલ્પનિક અને ભૌતિક ચીજોને અલ્લાહની ભાગીદાર ઠરાવી લીધી. તેમણે અલ્લાહે આપેલ સત્ય-જ્ઞાનમાં જાત-જાતની અંધશ્રદ્ધાઓ, ધારણાઓ અને સિદ્ધાંતો ભેળવીને અસંખ્ય ધર્મો પેદા કરી લીધા. તેમણે અલ્લાહની નિર્ધારિત સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાના સર્વથા સંતુલિત અને કલ્યાણકારી નિયમો (શરીઅત)ને છોડીને કે તેને વિકૃત કરીને પોતાની મનેચ્છાઓ અને અનુચિત પક્ષપાતોને અનુરૂપ જીવનના એવા નિયમો ઘડી લીધા, જેનાથી અલ્લાહની ધરતી અન્યાય અને અત્યાચારથી ભરાઈ ગઈ.

(૪) અલ્લાહે જે સીમિત સ્વતંત્રતા મનુષ્યને આપી હતી, તેના સાથે એ વાત અનુરૂપ નહોતી કે તે સૃષ્ટા હોવાના અધિકારનો ઉપયોગ કરીને બગડેલા મનુષ્યોને બળજબરીપૂર્વક સાચા માર્ગે વાળી દેતો; અને તેણે જગતમાં કામ કરવા માટે જે મહેતલ એમના માટે અને એમની વિભિન્ન જાતિઓ માટે નક્કી કરી હતી, તેના સાથે પણ એ વાત અનુરૂપ નહોતી કે આ વિદ્રોહ ઊભો થવાના સાથે જ તે મનુષ્યોને વિનષ્ટ કરી દેતો. વળી જે કામ આદિકાળથી તેણે પોતાના શિરે લીધું હતું કે મનુષ્યની સ્વતંત્રતાને બાકી રાખીને, તેના કાર્ય-કાળમાં તેમના માર્ગદર્શનનો પ્રબંધ તે કરતો

રહેશે, તેને જોતાં પોતાની આ જવાબદારીને પૂરી કરવા માટે તેણે મનુષ્યોમાંથી જ એવા મનુષ્યોનો ઉપયોગ કરવાનું શરૂ કર્યું, જેઓ તેના પર ઈમાન રાખનારા અને તેની ઈચ્છાનું પાલન કરનારા હતા. તેણે તેમને પોતાના પ્રતિનિધિ બનાવ્યા, પોતાના સંદેશાઓ તેમના પાસે મોકલ્યા, તેમને સત્ય-જ્ઞાન આપ્યું, તેમને સાચું જીવન-વિધાન આપ્યું અને તેમને એ કામ પર નિયુક્ત કર્યા કે આદમના સંતાનોને એ જ સન્માર્ગ તરફ પરત ફરવાનું આમંત્રણ આપે, જેનાથી તેઓ દૂર થઈ ગયા હતા.

(પ) આ ઈશદૂતો વિવિધ જાતિઓ તથા દેશોમાં આવતા રહ્યા, હજારો વર્ષ સુધી તેમના આગમનનો ક્રમ ચાલુ રહ્યો, હજારોની સંખ્યામાં તેમને મોકલવામાં આવ્યા. તે બધાનો એક જ ધર્મ (દીન) હતો, અર્થાત્ તે જ સાચો માર્ગ, જે પ્રથમ દિવસે જ મનુષ્યને બતાવી દેવામાં આવ્યો હતો. તેઓ સૌ એક જ આદેશનું પાલન કરનારા હતા, અર્થાત્ નૈતિકતા અને સંસ્કૃતિના એ જ અનાદિકાલીન અને શાશ્વત નિયમો, જે આરંભમાં જ મનુષ્યો માટે નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવ્યા હતા અને આ સૌનું એક જ મિશન હતું; અર્થાત્ એ કે આ ધર્મ અને માર્ગદર્શન તરફ પોતાની જાતિવાળાઓને બોલાવે, પછી જે લોકો આ આમંત્રણનો સ્વીકાર કરી લે, તેમને સંગઠિત કરીને એક એવો સમૂહ બનાવે, જે સ્વયં અલ્લાહના કાનૂનનો પાબંદ હોય અને દુનિયામાં ઈશ્વરીય કાનૂનની સ્થાપના કરવા અને તેના નિયમોના ઉલ્લંઘનને રોકવા માટે સંઘર્ષ કરે. ઈશદૂતોએ પોત-પોતાના કાળમાં પોતાના આ મિશનને સારી રીતે પાર પાડ્યું. પરંતુ હંમેશા એવું થતું રહ્યું છે કે મનુષ્યોની એક મોટી સંખ્યા તેમના આહવાનને સ્વીકારવા તૈયાર જ ન થઈ, અને જેમણે એનો સ્વીકાર કરીને આજ્ઞાકિત (મુસ્લિમ) સમુદાયનું રૂપ ધારણ કરી લીધું, તેઓ કાળાંતરે ધીમે-ધીમે સ્વયં બગડતા ગયા, ત્યાં સુધી કે તેમાંથી કેટલાક સમૂહો ઈશ્વરીય માર્ગદર્શનને તદ્દન ભૂલી ગયા અને કેટલાકે ઈશ્વરીય-આદેશોને પોતાના સંશોધનો અને ભેળસેળથી બગાડીને મૂકી દીધા.

(દ) અંતે, સૃષ્ટિના માલિકે અરબ ભૂભાગ પર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને એ જ કામ માટે મોકલ્યા, જેના માટે અગાઉના ઈશદૂતો આવતા રહ્યા હતા. તેઓ જનસાધારણને પણ સંબોધિત કરતા હતા અને અગાઉના પયગંબરોના બગડેલા અનુયાયીઓને પણ. તેમનું કામ હતું - સૌને સન્માર્ગ તરફ બોલાવવા, બધાને ફરીથી અલ્લાહનું માર્ગદર્શન પહોંચાડવું અને જેઓ આ આહવાન અને માર્ગદર્શનનો સ્વીકાર કરે, તેમનો એક એવો સમૂહ બનાવી દેવો, જે એક તરફ સ્વયં પોતાના જીવનની વ્યવસ્થા અલ્લાહના આદેશાનુસાર સ્થાપિત કરે અને બીજી તરફ જગતની સુધારણા માટે સંઘર્ષ કરે.

આ આહવાન અને માર્ગદર્શનનો ગ્રંથ આ કુર્આન છે, જે અલ્લાહે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. ઉપર અવતરિત કર્યો.

કુર્આનની આ વાસ્તવિકતા જાણી લીધા પછી વાચકો માટે એ સમજવું સરળ બની જાય છે કે આ ગ્રંથનો વિષય શું છે ? તેનો કેન્દ્રીય વિષય શું છે ? અને તેનો ઉદ્દેશ્ય શું છે ?

કુર્આનનું વિષય-વસ્તુ :

કુર્આનનો વિષય 'મનુષ્ય' છે, એ દૃષ્ટિથી કે વાસ્તવમાં મનુષ્યનું હિત અને અહિત કઈ વસ્તુમાં છે તેનું તેમાં મુખ્યત્વે વર્ણન છે.

મનુષ્યએ બાહ્ય રૂપને જોઈને કે અનુમાનના આધારે જે મત બનાવી લીધો કે પછી મનેચ્છાના આધીન થઈ જવાને કારણે અલ્લાહ અને સૃષ્ટિ-વ્યવસ્થા, પોતાના અસ્તિત્વ અને પોતાના સાંસારિક જીવન વિષે જે ધારણાઓ સ્થાપિત કરી છે અને આ ધારણાઓના આધારે જે માર્ગ અપનાવી લીધો છે, તે તમામ વાસ્તવિકતાની દૃષ્ટિએ ખોટાં અને પરિણામની દૃષ્ટિએ સ્વયં મનુષ્ય માટે વિનાશકારી છે. વાસ્તવિકતા એ છે, જે મનુષ્યને 'ખલીફા' (પ્રતિનિધિ) બનાવતી વખતે અલ્લાહે પોતે જ તેને બતાવી દીધી હતી અને આ વાસ્તવિકતા અનુસાર મનુષ્ય માટે એ જ માર્ગ સાચો અને સફળ છે, જેનો પાછળના પૃષ્ઠોમાં અમે 'સન્માર્ગ'ના નામથી ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ.

કુર્આનનો ઉદ્દેશ્ય મનુષ્યને તે સન્માર્ગ તરફ બોલાવવો અને અલ્લાહના તે માર્ગદર્શનને સ્પષ્ટ રૂપે પ્રસ્તુત કરવાનો છે, જેને મનુષ્ય પોતાની બેદરકારીથી ગૂમ અને પોતાની દુષ્ટતાથી તેનું રૂપ વિકૃત કરતો રહ્યો છે.

આ ત્રણ પાયાની બાબતોને મગજમાં રાખીને જો કોઈ વ્યક્તિ કુર્આનને જુએ તો તેને સ્પષ્ટ દેખાશે કે આ ગ્રંથ પોતાના વિષય, પોતાના ઉદ્દેશ્ય અને કેન્દ્રીય વિષયથી કોઈ-પ્રકારે સહેજ પણ ચલિત થતો નથી. આરંભથી અંત સુધી તેના વિવિધ પ્રકારના વિષયો તેના કેન્દ્રીય વિષય સાથે એવી રીતે સંકળાયેલા છે જેવી રીતે નાના-મોટા રંગબેરંગી મોતી એક હારમાં પરોવાયેલા હોય છે. તે ધરતી અને આકાશની રચના પર, મનુષ્યના સર્જન પર, સૃષ્ટિની નિશાનીઓના નિરીક્ષણ પર અને પુરોગામી જાતિઓની ઘટનાઓ પર ચર્ચા કરે છે. વિવિધ જાતિઓની માન્યતાઓ અને ધારણાઓ, ચરિત્ર અને આચરણ પર ટિપ્પણી કરે છે. અપ્રાકૃતિક મામલાઓ અને સમસ્યાઓની વ્યાખ્યા કરે છે અને બીજી ઘણી વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ પણ કરે છે. પરંતુ એટલા માટે નહિં કે તેને ભૌતિકશાસ્ત્ર કે ઇતિહાસ કે દર્શનશાસ્ત્ર કે કોઈ અન્ય વિદ્યાકળાનું શિક્ષણ આપવું છે, બલકે એટલા માટે કે તેને સત્ય અંગે મનુષ્યની ગેરસમજો દૂર કરવી છે, મૂળ હકીકત લોકોના મનમાં બેસાડવી છે, સત્ય-વિરોધી માર્ગની અસત્યતા અને તેના દુષ્પરિણામને સ્પષ્ટ કરવું છે અને તે માર્ગ તરફ આમંત્રણ આપવું છે જે સત્યને અનુરૂપ અને સારા પરિણામવાળો છે. આ જ કારણ છે કે તે

દરેક વસ્તુનો ઉલ્લેખ માત્ર તે સીમા સુધી અને તે શૈલીમાં કરે છે, જે તેના ઉદ્દેશ્ય માટે આવશ્યક છે. હંમેશા આ વિષયોનું વર્ણન આવશ્યકતા અનુસાર કર્યા પછી, બિનજરૂરી વિગતોને છોડી દઈને પોતાના ઉદ્દેશ્ય અને કેન્દ્રીય વિષય તરફ પરત આવે છે અને તેનું સમગ્ર વર્ણન ખૂબ જ એકરૂપતા સાથે 'આહવાન'ની ધરી ઉપર જ ફરતું રહે છે.

પૃષ્ઠભૂમિ :

પરંતુ કુર્આનની વર્ણન-શૈલી, તેનો ક્રમ અને તેના ઘણાંબરા વિષયોને મનુષ્ય ત્યાં સુધી સારી રીતે નથી સમજી શકતો જ્યાં સુધી તે તેના અવતરણની સ્થિતિને પણ સારી રીતે ન સમજી લે.

આ કુર્આન એવો ગ્રંથ નથી કે અલ્લાહે એક જ સમયમાં તેને લખીને હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને આપી દીધો હોય અને કહી દીધું હોય કે તેને પ્રકાશિત કરીને લોકોને એક વિશેષ જીવન-પદ્ધતિ તરફ બોલાવે. તે સાથે આ એવા પ્રકારનો ગ્રંથ પણ નથી કે એમાં વિશિષ્ટ લેખન-શૈલીમાં ગ્રંથના વિષય અને કેન્દ્રીય વિષય અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી હોય. આ જ કારણ છે કે એમાં ન લેખન-ક્રમ જોવા મળે છે અને ન પુસ્તકો જેવી શૈલી. વાસ્તવમાં તેનું સ્વરૂપ એ છે કે અલ્લાહે અરબસ્તાનના શહેર મક્કામાં પોતાના એક બંદાને પયગંબરી (ઈશદૂતત્વ)ની સેવા માટે પસંદ કર્યો અને તેને હુકમ આપ્યો કે પોતાના શહેર અને કબીલા (કુરૈશ)થી સંદેશ પહોંચાડવાનો આરંભ કરે. આ કામ શરૂ કરવા માટે આરંભમાં જે નિર્દેશોની જરૂર હતી, માત્ર તે જ આપવામાં આવ્યા અને તે મહદૂઅંશે ત્રણ વિષયો પર આધારિત હતા :—

એક, પયગંબરને એ વાતની શિક્ષા કે તે સ્વયં પોતાની જાતને આ મહાન કામ માટે કેવી રીતે તૈયાર કરે અને કેવી પદ્ધતિથી કામ કરે.

દ્વિતીય, સત્ય અંગેની પ્રારંભિક જાણકારીઓ અને તેના વિષે તે ગેરસમજોનું સારરૂપ ખંડન, જે આજુબાજુના લોકોમાં જોવા મળતી હતી જેના કારણે તેમનું વલણ ખોટું થતું જતું હતું.

તૃતીય, સન્માર્ગ તરફ આહવાન અને ઈશ્વરીય સન્માર્ગના તે મૂળ નૈતિક સિદ્ધાંતોનું વર્ણન જેના અનુસરણમાં મનુષ્યનું કલ્યાણ અને સૌભાગ્ય છે.

આરંભિક પરિસ્થિતિમાં કુર્આન :

શરૂ-શરૂમાં આ સંદેશાઓ આહવાનની આરંભિક સ્થિતિને અનુરૂપ થોડા નાના-નાના સંક્ષિપ્ત વચનો પર આધારિત હતા; જેની ભાષા ખૂબ જ અલંકારિક, અત્યંત મધુર, અને અસરકારક અને સંબોધિત જાતિની રુચિને અનુરૂપ અત્યંત સાહિત્યિક રંગમાં હતી; જેથી હૃદયોમાં આ શબ્દો તીર અને તીક્ષ્ણ હથિયારની જેમ ઊતરી જાય, કાન સ્વતઃ તેના સ્વર-માધુર્યથી આકૃષ્ટ થાય અને જબાનો તેના સુસંતુલિત

હોવાને કારણે સહસા તેનું પુનરાવર્તન કરવા લાગે. તદુપરાંત, તેમાં સ્થાનિક વાતાવરણનો પ્રભાવ પણ અધિક હતો. જો કે વર્ષાન તો થઈ રહ્યું હતું વિશ્વવ્યાપી તથ્યોનું, પણ તેમના માટે દલીલો, પુરાવાઓ અને દૃષ્ટાંતો નિકટતમ વાતાવરણમાંથી લેવામાં આવ્યા હતા, જેનાથી સંબોધિત લોકો સારી રીતે પરિચિત હતા. તેમનો જ ઈતિહાસ, તેમની જ પ્રણાલિકાઓ, તેમના જ રોજબરોજના અનુભવોમાં આવતી નિશાનીઓ અને તેમના જ વિશ્વાસ સંબંધિત દુર્ગુણો પર તેમજ નૈતિક અને સામૂહિક ભૂરાઈઓ પર સમગ્ર ચર્ચા થતી હતી, જેથી તેઓ તેનાથી પ્રભાવિત થઈ શકે.

આહવાનનો આ તબક્કો આશરે ચાર-પાંચ વર્ષ સુધી ચાલતો રહ્યો અને આ તબક્કામાં પયગંબર સલ્લ.ના પ્રચારની પ્રતિક્રિયા ત્રણ રૂપે પ્રગટ થઈ :-

(૧) કેટલાક સદાચારી લોકો આ આહવાનનો સ્વીકાર કરીને 'મુસ્લિમ' (આજ્ઞાંકિત) સમુદાય બનવા તૈયાર થઈ ગયા.

(૨) એક મોટી સંખ્યા અજ્ઞાનતા કે સ્વાર્થવશ કે બાપ-દાદાઓના રીત-રિવાજોથી લગાવના કારણે વિરોધ કરવા તત્પર થઈ ગઈ.

(૩) મક્કા અને કુરૈશની સીમાઓમાંથી નીકળીને આ નવા સંદેશનો અવાજ અપેક્ષાનુસાર વધારે વિસ્તૃત ક્ષેત્રમાં પહોંચવા લાગ્યો.

મક્કામાં અવતરિત સૂરઃઓ (પ્રકરણો)ની પશ્ચાદભૂમિ :

અહીંથી તે આહવાનનો બીજો તબક્કો શરૂ થાય છે. આ તબક્કામાં ઈસ્લામના આ આંદોલન અને પુરાણી અજ્ઞાનતા વચ્ચે એક કઠોર પ્રાણઘાતક સંઘર્ષ શરૂ થયો, જેનો ક્રમ આઠ-નવ વર્ષ સુધી ચાલતો રહ્યો. ન માત્ર મક્કામાં, ન માત્ર કુરૈશના કબીલામાં, બલ્કે અરબસ્તાનના મોટા ભાગોમાં પણ જે લોકો પુરાણી અજ્ઞાનતાને બાકી રાખવા માગતા હતા, તેઓ આ આંદોલનને બળપૂર્વક કચડી નાખવા તૈયાર થઈ ગયા. તેમણે તેને દબાવી દેવા માટે બધી ચાલબાજીઓ ચાલી, ખોટો પ્રચાર કર્યો; આક્ષેપો, શંકાઓ અને વાંધાઓની ઝડી વરસાવી, સામાન્ય લોકોના હૃદયોમાં જાત-જાતના ભ્રમ પેદા કર્યા, અજાણ્યા લોકોને નબી સલ્લ.ની વાત સાંભળવાથી અટકાવવાનો પ્રયાસ કર્યો, ઈસ્લામ સ્વીકાર કરનારાઓ પર ખૂબ પાશવી અત્યાચારો કર્યા, તેમનો આર્થિક અને સામાજિક બહિષ્કાર કર્યો અને તેમને એટલા તંગ કર્યા કે તેમનામાંથી ઘણાં લોકો બે વખત પોતાના ઘરબાર છોડીને હબ્શા (એબીસીનિયા) તરફ હિજરત કરવા વિવશ બની ગયા અને છેવટે ત્રીજી વખત તે બધાને મદીના તરફ હિજરત કરવી પડી. પરંતુ આ ઉગ્ર અને રોજબરોજ વધતા વિરોધો છતાં આ આંદોલન જોર પકડતું ગયું. મક્કામાં કોઈ કુટુંબ અને કોઈ ઘર એવું ન રહ્યું, જેના કોઈ-ને-કોઈ સભ્યએ ઈસ્લામનો સ્વીકાર ન કરી લીધો હોય. ઈસ્લામના અધિકાંશ વિરોધીઓના વિરોધ અને શત્રુતામાં ઉગ્રતા અને કટુતા જન્મવાનું કારણ

એ જ હતું કે તેમના પોતાના ભાઈ, ભત્રીજા, પુત્રો, પુત્રીઓ, બહેનો અને બનેલીઓ ઈસ્લામી સંદેશના ન માત્ર માનવાવાળા, બલકે પ્રાણ સુદ્ધાં ન્યોછાવર કરવાવાળા અને સમર્થક બની ગયા હતા. તેમના પોતાના હૃદયના ટુકડાઓ જ તેમનાથી સંઘર્ષ કરવા તૈયાર થઈ ગયા હતા. પછી જે લોકો પુરાણી અજ્ઞાનતાથી તૂટી-તૂટીને આ નવ-અંકુરિત આંદોલન તરફ આવી રહ્યા હતા, તેઓ પહેલાં પણ પોતાના સમાજના સૌથી સારા લોકો સમજવામાં આવતા હતા અને આ આંદોલનમાં સામેલ થયા પછી તો એટલા સારા, સત્યનિષ્ઠ અને સદ્ચરિત્ર બની જતા હતા કે જગત એ સંદેશની શ્રેષ્ઠતા અનુભવ્યા વગર રહી શકતું નહોતું, જે આવા લોકોને પોતાના તરફ આકર્ષિત કરી રહ્યો હતો અને તેમને આવા ચારિત્ર્યશીલ બનાવી રહ્યો હતો.

આ દીર્ઘકાલીન અને પ્રબળ સંઘર્ષ દરમ્યાન મહાન અલ્લાહ પ્રસંગ અને આવશ્યકતાનુસાર પોતાના પયગંબર સલ્લ. પર એવા ઉત્સાહપૂર્ણ અને જોશીલા પ્રવચનો અવતરિત કરતો રહ્યો, જેમાં નદી જેવો પ્રવાહ, પૂર જેવી શક્તિ અને ધગધગતી આગ જેવો પ્રભાવ હતો. આ પ્રવચનોમાં એક તરફ ઈમાનવાળાઓને તેમના આરંભિક કર્તવ્યો બતાવવામાં આવ્યા. તેમનામાં સામૂહિક ચેતના ઉત્પન્ન કરવામાં આવી. તેમને સંયમ, ચરિત્રનું મહત્ત્વ અને આચરણની શુદ્ધતાનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું. તેમને સત્ય-ધર્મના પ્રચારની પદ્ધતિઓ બતાવવામાં આવી. સફળતાના વાયદાઓ અને જન્મતની શુભ-સૂચનાઓથી તેમને હિંમત આપવામાં આવી. તેમને મક્કમતા, ધીરજ અને ઉત્સાહના સાથે અલ્લાહના માર્ગમાં સંઘર્ષ કરવા ઉત્તેજન આપવામાં આવ્યું અને પ્રાણ ન્યોછાવર કરવાનો એવો પ્રબળ જુસ્સો અને ઉમંગ તેમનામાં પેદા કરવામાં આવ્યો કે તેઓ દરેક કષ્ટને સહન કરવા અને વિરોધની મોટામાં મોટી આંધીનો મુકાબલો કરવા તૈયાર થઈ ગયા. બીજી બાજુ વિધર્મીઓ, સન્માર્ગથી વિમુખ થવાવાળા અને ગફલતની નિદ્રામાં પોઢેલાઓને તે જાતિઓના દુષ્પરિણામોથી ડરાવવામાં આવ્યા, જેનો ઇતિહાસ તેઓ પોતે સારી રીતે જાણતા હતા. એ નષ્ટ-વિનષ્ટ થઈ ગયેલ વસ્તીઓના ચિહ્નોથી બોધ લેવાનું કહેવામાં આવ્યું, જેમના ખંડેરો પરથી રાત-દિવસ પોત-પોતાના પ્રવાસોમાં તેઓ પસાર થતા હતા. તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ની દલીલો તે સ્પષ્ટ દેખાતી નિશાનીઓથી આપવામાં આવી, જે રાત-દિવસ ધરતી તથા આકાશમાં તેમની આંખો સામે મોજૂદ હતી અને જેને તેઓ પોતાના જીવનમાં પણ હંમેશા જોતા અને અનુભવતા હતા. શિર્ક (અનેકેશ્વર-વાદ), સ્વચ્છંદતાનો દાવો, આખિરતથી ઈન્કાર અને પૂર્વજોની પ્રણાલિકાઓના અનુકરણ જેવી ભૂલો એવી ખુલ્લી દલીલોથી સ્પષ્ટ કરવામાં આવી, જે હૃદયમાં બેસી જવાવાળી અને મગજમાં ઊતરી જાય તેવી હતી. વળી તેમના એક-એક ભ્રમનું નિવારણ કરવામાં આવ્યું, એક-એક વાંધાનો ઉચિત ઉત્તર આપવામાં આવ્યો. એક-એક મૂંઝવણ, જેમાં તેઓ પોતે અટવાયેલા

હતા, કે બીજા લોકોને મૂંઝવણમાં નાખવાનો પ્રયાસ કરતા હતા, દૂર કરવામાં આવી અને બધી બાજુથી ઘેરીને અજ્ઞાનતાને એટલી સપ્તાઈથી પકડવામાં આવી કે બુદ્ધિ અને વિવેકના ક્ષેત્રમાં તેના ટકી રહેવાની કોઈ જગ્યા બાકી ન રહી. તેના સાથે પછી તેમને અલ્લાહના પ્રકોપ, કયામત (મહાપ્રલય)ની ભયાનકતા અને જહાન્નમના અઝાબ (યાતના)થી ડરાવવામાં આવ્યા. તેમના દુરાચારો, ખોટી જીવન-રીતિઓ, અજ્ઞાનતાભર્યાં રિવાજો, સત્યની શત્રુતા અને અલ્લાહ પ્રતિ સમર્પિત લોકો અર્થાત્ મુસ્લિમોને કષ્ટ આપવા અંગે તેમની નિંદા કરવામાં આવી. સંસ્કૃતિ અને સત્યતાના તે મોટા-મોટા સિદ્ધાંતો તેમના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા, જેના પાયા પર હંમેશાથી અલ્લાહને પ્રિય શુદ્ધ સભ્યતાઓનું નિર્માણ થતું આવ્યું છે.

આ તબક્કો સ્વયં વિભિન્ન મંજિલો પર આધારિત હતો, જેમાં પ્રત્યેક મંજિલમાં ઈસ્લામનું આહવાન વધુને વધુ વિસ્તૃત થતું ગયું. સંઘર્ષના સાથે-સાથે વિરોધમાં પણ તીવ્રતા આવી ગઈ. વિવિધ માન્યતાઓ, ધારણાઓ અને જુદા-જુદા પ્રકારની કાર્ય-પદ્ધતિઓ રાખનારા જૂથોનો સામનો થતો રહ્યો અને તદનુસાર જ અલ્લાહ તરફથી આવનારા સંદેશાઓમાં વિષયોની વિવિધતા વધતી ગઈ — આ છે મક્કામાં અવતરિત કુર્આનની સૂર:ઓની પશ્ચાદ્ભૂમિ.

મદીનામાં અવતરિત સૂર:ઓની પશ્ચાદ્ભૂમિ :-

મક્કામાં આ આંદોલનને પોતાનું કામ કરતાં તેર વર્ષ વીતી ગયા હતા કે એકાએક મદીનામાં તેને એક એવું કેન્દ્ર મળી ગયું, જ્યાં તેના માટે એ સંભવ બની ગયું કે અરબસ્તાનના બધા ભાગોમાંથી પોતાના અનુયાયીઓને સમેટીને એક જ સ્થળે પોતાની શક્તિ ભેગી કરી લે. તેથી પયગંબર સલ્લ. અને ઈસ્લામના મોટા ભાગના અનુયાયીઓ હિજરત કરીને મદીના પહોંચી ગયા. આમ આ આહવાન ત્રીજા તબક્કામાં દાખલ થઈ ગયું.

આ તબક્કામાં પરિસ્થિતિનું સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઈ ગયું. મુસ્લિમ સમુદાય વિધિવત રૂપે એક રાજ્યનો પાયો નાખવામાં સફળ થઈ ગયો. પુરાણી અજ્ઞાનતાના ધ્વજવાહકોથી સશસ્ત્ર મુકાબલો શરૂ થયો. અગાઉના પયગંબરોની ઉમ્મતો (યહૂદીઓ તથા ઈસાઈઓ)નો પણ સામનો કરવો પડ્યો. સ્વયં મુસ્લિમ સમુદાયની આંતરિક વ્યવસ્થામાં વિભિન્ન પ્રકારના દંભી-કપટાચારી (મુનાફિક) ઘૂસી આવ્યા અને તેમનાથી પણ નિપટારો કરવો પડ્યો અને દસ વર્ષના ભયંકર સંઘર્ષમાંથી પસાર થઈને અંતે આ આંદોલન સફળતાની તે મંજિલ પર પહોંચ્યું કે આખું અરબસ્તાન તેના આધીન બની ગયું અને વિશ્વવ્યાપી આહવાન અને સુધારણાના દ્વાર તેના સામે ખુલી ગયા. આ તબક્કાની પણ વિવિધ મંજિલો હતી અને પ્રત્યેક મંજિલમાં આ આંદોલનની વિશિષ્ટ આવશ્યકતાઓ હતી. આ આવશ્યકતાઓ અનુસાર અલ્લાહ તરફથી એવા

પ્રવચનો પયગંબર સલ્લ. પર અવતરિત થતાં રહ્યા, જેની શૈલી ક્યારેક જોશીલા વક્તાઓની, ક્યારેક રાજકીય આદેશોની, ક્યારેક શિખામણ આપવાની, ક્યારેક સુધારકોની સમજવા-સમજાવવાની રહેતી હતી. એમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે સમાજ, રાજ્ય અને શુદ્ધ સંસ્કૃતિનું નિર્માણ કેવી રીતે કરવામાં આવે. જીવનના વિવિધ ક્ષેત્રોને ક્યા નિયમો અને સિદ્ધાંતો પર વ્યવસ્થિત કરવામાં આવે. દંભીઓ (મુનાફિકો)થી કેવો વ્યવહાર કરવામાં આવે. રાજ્યના બિન-મુસ્લિમોથી કેવું વર્તન કરવું, ગ્રંથવાળાઓ (યહૂદીઓ અને ઈસાઈઓ)થી સંબંધોનું સ્વરૂપ શું હોય, લડી રહેલા શત્રુઓ અને સંધિ કરી લેનારી જાતિઓ સાથે કેવી નીતિ અપનાવવામાં આવે અને ઈમાનવાળાઓનું આ સુસંગઠિત જૂથ દુનિયામાં અલ્લાહના પ્રતિનિધિત્વ (ખિલાફત)ના કર્તવ્યો નિભાવવા માટે સ્વયં પોતાને કેવી રીતે તૈયાર કરે. આ પ્રવચનોમાં એક તરફ મુસલમાનોને શિક્ષિત-પ્રશિક્ષિત કરવામાં આવતા હતા. તેમની નબળાઈઓ પર તેમને સચેત કરવામાં આવતા હતા. તેમને અલ્લાહના માર્ગમાં જાન-માલથી સંઘર્ષ કરવા ઉત્તેજન આપવામાં આવતું હતું. તેમને વિજય અને પરાજય, સુખ-દુઃખ, સંપત્તતા અને દુર્દશા, શાંતિ અને ભય, તાત્પર્ય એ કે દરેક પરિસ્થિતિમાં અનુકૂળ નૈતિકતા અને સદાચારનો પાઠ ભણાવવામાં આવતો હતો અને એ રીતે તેમને તૈયાર કરવામાં આવતા હતા કે તેઓ પયગંબર સલ્લ. પછી આપના ઉત્તરાધિકારી બનીને આહવાન અને સુધારણાના આ કામને પૂરું કરી શકે. બીજી બાજુ તે લોકોને જેઓ ઈમાનવાળા નહોતા — ગ્રંથવાળાઓ, મુનાફિકો (દંભીઓ), અધર્મીઓ, અનેકેશ્વરવાદીઓ (મુશ્રિકો) એમ બધાને જુદી-જુદી પરિસ્થિતિ અનુસાર સમજાવવાનો, નમ્રતાપૂર્વક ઈસ્લામ તરફ આમંત્રણ આપવાનો, કઠોરતાથી નિંદા કરવાનો અને ઉપદેશ આપવાનો, અલ્લાહના અઝાબ (યાતના)થી ડરાવવાનો તથો બોધપ્રદ ઘટનાઓ અને સ્થિતિઓથી શિખામણ આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવતો હતો, જેથી દરેક પાસાથી સ્પષ્ટ થઈને વાત તેમના સામે આવી જાય.

આ છે કુર્આનની તે સૂર:ઓની પશ્ચાદ્ભૂમિ જે મદીનામાં અવતરિત થઈ છે.

કુર્આનની પોતાની વિશિષ્ટ શૈલીની સાર્થકતા :-

ઉપરોક્ત વર્ણનથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે કુર્આન એક આહવાન સાથે અવતરિત થવાનું શરૂ થયું અને તે આહવાન પોતાના આંતરભથી અંત સુધી ૨૩ વર્ષની મુદતમાં જે-જે તબક્કાઓ અને મંજિલોમાંથી પસાર થતું રહ્યું, તેની વિવિધ આવશ્યકતાઓ અનુસાર કુર્આનના વિવિધ ભાગો અવતરિત થતા રહ્યા. સ્પષ્ટ છે કે આવા ગ્રંથમાં તે લેખકીય-ક્રમ નથી હોઈ શકતો, જે ડૉક્ટરેટની પદવી લેવા માટે કોઈ શોધ-નિબંધમાં અપનાવવામાં આવે છે. વળી આ આહવાનના પ્રસારના સાથે-સાથે કુર્આનના જે નાના અને મોટા ભાગો અવતરિત થયા, તે પણ લેખોના રૂપે

પ્રકાશિત કરવામાં આવતા નહોતા, બલ્કે પ્રવચનોના રૂપમાં તેનું વર્ણન કરવામાં આવતું અને તે જ રૂપમાં પ્રસારિત થતા હતા. આથી તેમની શૈલી પણ લેખ જેવી નહોતી, બલ્કે પ્રવચનની શૈલી હતી. વળી આ પ્રવચનો પણ કોઈ પ્રાધ્યાપકના વ્યાખ્યાનો જેવા નહીં, બલ્કે એક આવાહકના પ્રવચનો જેવા હતા, જેને મનોમસ્તિષ્ક, બુદ્ધિ અને ભાવના, પ્રત્યેકથી અપીલ કરવાનું હોય છે, જેને દરેક પ્રકારની મનોવૃત્તિઓ ધરાવતા લોકોનો સામનો કરવો પડે છે, જેને પોતાના સંદેશના પ્રસાર અને પ્રચાર અને વ્યવહારૂ આંદોલનના સંદર્ભમાં વિભિન્ન પ્રકારની અસંખ્ય પરિસ્થિતિઓમાં કામ કરવાનું હોય છે. યથા-સંભવ પોતાની વાત હૃદયોમાં ઊતારવી, વિચારોની દુનિયા બદલવી, ભાવનાઓને પ્રજ્વલિત કરવી, વિરોધીઓનું જોર તોડવું, સાથીઓની સુધારણા કરવી અને તેમને પ્રશિક્ષિત કરવા તથા તેમનામાં ઉત્સાહ ભરવો અને નિર્ધારનો જુસ્સો રેડવો, દુશ્મનોને દોસ્ત અને ઈન્કાર કરનારાઓને સ્વીકાર કરનારા બનાવવા, વિરોધીઓના તર્કોનો તોડ કરવો, તેમની નૈતિક શક્તિનું ઉન્મૂલન કરવું; તાત્પર્ય એ કે તેને તે સમ-વિષમ સંજોગોનો સામનો અને સંઘર્ષ કરવો પડે છે. આથી અલલાહે આ કામના સંબંધે પોતાના પયગંબર પર જે પ્રવચનો અવતરિત કર્યા તેમની શૈલી એ જ હતી, જે એક આવાહક માટે ઉપયુક્ત હોય છે, તેમાં કોલેજના વ્યાખ્યાનો જેવી શૈલી શોધવી સાચું નથી.

વિષયોના પુનરાવર્તનનું ઔચિત્ય :-

અહીંથી એ વાત પણ સારી રીતે સમજમાં આવી શકે છે કે કુર્આનમાં વિષયોનું આટલી હદે પુનરાવર્તન શા માટે છે ? એક આંદોલન અને તેના પ્રસારનો સ્વાભાવિક તકાદો એ છે કે તે જે સમયે જે તબક્કામાં હોય, તેમાં તે જ વાતો કહેવામાં આવે, જે તે તબક્કા સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય, અને જ્યાં સુધી આંદોલન એક તબક્કામાં હોય, પછીના તબક્કાઓની વાત શરૂ કરવામાં ન આવે, બલ્કે એ જ તબક્કાની વાતોનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવતું રહે, ભલે તેમાં થોડા મહિના લાગે કે કેટલાય વર્ષો લાગી જાય. પછી જો એક જ પ્રકારનું પુનરાવર્તન એક જ શૈલી અને એક જ પદ્ધતિથી કરવામાં આવે તો કાન તેને વારંવાર સાંભળીને થાકી જાય છે અને મન અકળાવા લાગે છે. તેથી એ પણ જરૂરી છે કે દરેક મામલામાં જે વાત વારંવાર કહેવાની હોય, તેને દરેક વખતે નવા શબ્દો, નવી શૈલી અને નવા રૂપ-રંગથી કહેવામાં આવે, જેથી સુંદર રીતે તે હૃદયોમાં બેસી જાય અને આંદોલનની પ્રત્યેક મંજિલ સારી રીતે દૃઢ બનતી જાય. તે સાથે એ પણ જરૂરી છે કે આહવાનનો આધાર જે વિશ્વાસો અને સિદ્ધાંતો પર હોય, તેને પ્રથમ ડગથી અંતિમ મંજિલ સુધી કોઈ પણ સમયે અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં આંખોથી ઓઝલ થવા દેવામાં ન આવે, બલ્કે તેનું પુનરાવર્તન આહવાનના દરેક તબક્કામાં થતું રહે. આ જ કારણ છે કે ઈસ્લામી આંદોલનના એક

તબક્કામાં કુર્આનની જેટલી સૂરઃઓ (અધ્યાયો) ઊતરી છે, તે બધામાં સામાન્યતઃ એક જ જેવા વિષયો, શબ્દો અને વર્ણન-શૈલીઓ બદલી-બદલીને આવ્યા છે, પરંતુ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), અલ્લાહના ગુણો, આખિરત (પરલોક) અને તેની પૂછપરછ, જઝા અને સજા (પુરસ્કાર અને દંડ), રિસાલત (ઈશદૂતત્વ), આકાશી ગ્રંથ પર ઈમાન, સંયમ, સબ્ર (ધૈર્ય), અલ્લાહ પર ભરોસો અને આ જ પ્રકારના અન્ય મૌલિક વિષયોનું પુનરાવર્તન સમગ્ર કુર્આનમાં જોવા મળે છે, કેમ કે આંદોલનના કોઈ તબક્કામાં પણ તેનાથી દુર્લભ કરી શકાય તેમ નહોતું. આ મૌલિક ધારણાઓ જો સહેજ પણ નબળી થઈ જાય તો ઈસ્લામનું આ આંદોલન તેની મૂળ આત્મા સાથે આગળ ધપી શકતું નહોતું.

કુર્આનનું સંકલન અવતરણ-ક્રમ અનુસાર ન હોવાનું કારણ :-

જો વિચાર કરવામાં આવે તો આ જ વાતથી તે પ્રશ્નનો પણ ઉકેલ આવી જાય છે કે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.એ કુર્આનને તે જ ક્રમના સાથે કેમ સંપાદિત ન કરી દીધું, જેના સાથે તે અવતરિત થયું હતું ?

ઉપર તમને માહિતી મળી ગઈ છે કે ૨૩ વર્ષ સુધી કુર્આનનું અવતરણ એ જ ક્રમથી થતું રહ્યું, જે ક્રમથી આંદોલનનો પ્રારંભ અને તેનો પ્રસાર થયો. હવે એ સ્પષ્ટ છે કે આંદોલનના પૂર્ણ થઈ ગયા પછી આ અવતરિત અંશો માટે તે ક્રમ કોઈ પણ રીતે યોગ્ય રહી શકતો નહોતો, જે માત્ર સંદેશ-પ્રસાર સાથે જ અનુકૂળ હતો. હવે તો તેના માટે એક બીજો જ ક્રમ આવશ્યક હતો, જે આંદોલનની પૂર્ણતા પછીની પરિસ્થિતિઓ માટે વધુ ઉપયુક્ત હોય; કેમ કે આરંભમાં તે લોકોને સંબોધિત કરવામાં આવ્યા હતા, જેઓ ઈસ્લામથી તદ્દન અનભિજ્ઞ હતા. તેથી તે વખતે તદ્દન આરંભથી શિક્ષા-ઉપદેશ આપવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું. પરંતુ આંદોલન પૂર્ણ થઈ ગયા પછી હવે તેના પ્રથમ સંબોધિત લોકો તે પક્ષના લોકો બની ગયા, જેઓ તેના પર ઈમાન લાવીને એક 'ઉમ્મત' (સમુદાય) બની ગયા હતા અને તે કાર્યને ચાલુ રાખવા માટે જવાબદાર ઠર્યા હતા, જે પયગંબરે વિચાર અને વ્યવહાર બંને રીતે પૂર્ણ કરીને તેમને સુપ્રત કર્યું હતું. હવે નિશ્ચિત રૂપે પ્રથમ બાબત એ બની ગઈ કે પહેલાં આ લોકો સ્વયં પોતાના કર્તવ્યોથી, પોતાના જીવન-સિદ્ધાંતોથી અને તે બગાડથી જે અગાઉના પયગંબરોના અનુયાયીઓમાં પેદા થતો રહ્યો છે, સારી રીતે પરિચિત થઈ જાય, પછી ઈસ્લામથી અપરિચિત જગત સામે અલ્લાહનો સન્માર્ગ સ્પષ્ટ કરવા આગળ વધે.

તદુપરાંત, કુર્આન જે પ્રકારનો ગ્રંથ છે, તે જો માણસ સારી રીતે સમજી લે તો તેના સામે સ્વયં એ વાસ્તવિકતા પ્રગટ થઈ જશે કે એક જ પ્રકારના વિષયોનું એક જ જગ્યાએ એકત્ર કરવું, આ ગ્રંથની પ્રકૃતિથી જ સંબંધિત નથી. આ ગ્રંથની પ્રકૃતિનો તકાદો તો એ જ છે કે તેના વાચક સામે આંદોલનના મદીના કાળના તબક્કાની વાતો

મક્કા કાળના તબક્કાના શિક્ષણમાં અને મક્કા કાળના તબક્કાની વાતો મદીના કાળના તબક્કાના પ્રવચનોમાં અને આરંભિક કાળની શિક્ષાઓ અંતના ઉપદેશોના વચ્ચે અને અંતિમ કાળના આદેશો આરંભિક કાળની શિક્ષાઓના સાથે વારંવાર આવતા રહે, જેથી ઈસ્લામનું પૂર્ણ દૃશ્ય અને સર્વવ્યાપી રૂપ તેની દૃષ્ટિમાં રહે અને કોઈ પણ સમયે તે એકપક્ષીય ન બની રહે.

વળી, જો કુર્આનને તેના અવતરણ-ક્રમ અનુસાર સંપાદિત કરવામાં આવ્યું હોત તો તે ક્રમ પછીના લોકો માટે માત્ર એ જ સ્થિતિમાં સાર્થક બની શકતો હતો, જ્યારે કે કુર્આનના સાથે તેના અવતરણનો સમગ્ર ઇતિહાસ અને તેના એક-એક ભાગના સાથે તેના અવતરણનું વિવરણ અને કારણ પણ લખીને લગાવી દેવામાં આવતા અને તે અનિવાર્યરૂપે કુર્આનનું એક પરિશિષ્ટ બનીને રહી ગયું હોત. આ બાબત તે ઉદ્દેશ્યના વિરુદ્ધ હતી, જેના માટે અલ્લાહે પોતાની વાણીનો આ સંગ્રહ સંપાદિત અને સુરક્ષિત કરાવ્યો હતો. ત્યાં તો એ વસ્તુ સામે હતી કે અલ્લાહની વિશુદ્ધ વાણી કોઈ બીજી વાણી સાથે ભેળસેળ કે મિશ્રણ વગર પોતાના સંક્ષિપ્ત રૂપે સંકલિત થાય; જેને બાળકો, યુવાનો, વૃદ્ધો, સ્ત્રીઓ, પુરુષો, શહેરીજનો, ગ્રામવાસીઓ, જન-સાધારણ, વિદ્વાનો બધા વાંચે; દરેક યુગમાં અને દરેક સ્થળે, દરેક સ્થિતિમાં વાંચે તથા બુદ્ધિ અને વિવેકના દરેક સ્તરની વ્યક્તિ ઓછામાં ઓછી એ વાત અવશ્ય જાણી લે કે તેનો સ્વામી-પ્રભુ તેનાથી શું અપેક્ષા રાખે છે અને શું નથી રાખતો. સ્પષ્ટ છે કે જો ઈશવાણીના આ સંકલન સાથે લાંબો-પહોળો ઇતિહાસ પણ લાગેલો હોત અને તેને વાંચવું પણ અનિવાર્ય કરી દેવામાં આવ્યું હોત, તો આ ઉદ્દેશ્ય વિલુપ્ત થઈ જતો.

સાચું તો એ છે કે કુર્આનના વર્તમાન ક્રમ ઉપર જે લોકો વાંધો ઉઠાવે છે, તેઓ તેના ધ્યેય અને ઉદ્દેશ્યથી ન કેવળ અનભિજ છે, બલકે કેટલાક એ ભ્રમમાં ગ્રસ્ત હોય છે કે આ ગ્રંથ માત્ર ઇતિહાસ, દર્શન અને સામાજિક વિજ્ઞાનના અભ્યાસુઓ માટે જ અવતરિત થયો છે.

કુર્આનમાં વર્ણિત વિષય-વસ્તુના ક્રમ-સ્થાપન વિષે એ વાત પણ વાચકોએ જાણી લેવી જોઈએ કે આ ક્રમ પછીના લોકોએ બનાવેલ નથી, બલકે સ્વયં અલ્લાહના આદેશાનુસાર પયગંબર (સલ્લ.)એ જ કુર્આનને આ રૂપમાં સંકલિત કર્યું હતું. નિયમ એ હતો કે જ્યારે કોઈ સૂર: અવતરિત થતી તો આપ સલ્લ. તે જ સમયે પોતાના કાતિબો (લલિયાઓ)માંથી કોઈને બોલાવતા અને તેને બરાબર લખાવ્યા પછી સૂચના આપી દેતા કે આ સૂર: ફલાણી સૂર: પછી અને ફલાણી સૂર:થી પહેલાં મૂકવામાં આવે. એ જ રીતે જો કુર્આનનો કોઈ એવો ભાગ અવતરિત થતો, જેને સ્થાઈ સૂર: બનાવવાનું લક્ષ્ય નહોતું, તો પયગંબર (સલ્લ.) સૂચના આપી દેતા હતા કે તેને

ફલાણી સૂર:માં ફલાણી જગ્યાએ લખી લેવામાં આવે. પછી તે જ ક્રમથી આપ સલ્લ. પોતે પણ નમાઝમાં અને અન્ય પ્રસંગોએ કુર્આનનું પઠન કરતા અને તે જ ક્રમાનુસાર આપના સાથીઓ (રદી.) પણ તેને યાદ કરતા હતાં. તેથી આ એક પ્રમાણિત ઐતિહાસિક તથ્ય છે કે કુર્આન-મજીદનું અવતરણ જે દિવસે પૂર્ણ થયું, તે જ દિવસે તેનું ક્રમ-સ્થાપન પણ થઈ ગયું. જે તેને અવતરિત કરી રહ્યો હતો તે જ તેને સંકલિત પણ કરી રહ્યો હતો. જે વ્યક્તિ પર તે અવતરિત કરવામાં આવ્યું, તેના હસ્તે જ તેને સંકલિત પણ કરી દેવામાં આવ્યું. કોઈ બીજો તેની ક્ષમતા ધરાવતો નહોતો કે તેમાં હસ્તક્ષેપ કરતો.

કુર્આનની સુરક્ષા :-

મુસલમાનો પર નમાઝ તો આરંભથી જ ફર્જ (અનિવાર્ય) હતી અને કુર્આનનું પઠન નમાઝનું એક આવશ્યક અંગ સમજવામાં આવ્યું હતું. તેથી કુર્આનના અવતરણના સાથે જ મુસલમાનોમાં કુર્આન કંઠસ્થ કરવાની પરંપરા શરૂ થઈ ગઈ અને જેમ-જેમ કુર્આન અવતરિત થતું ગયું, મુસલમાનો તેને યાદ પણ કરતા ગયા. આ રીતે કુર્આનની સુરક્ષા ખજૂરના તે પાંદડાઓ અને હાડકાં અને ચર્મપત્રના તે ટુકડાઓ ઉપર જ નિર્ભર નહોતી, જેના ઉપર પયગંબર (સલ્લ.) પોતાના કાતિબો (કુર્આન લખનારાઓ) પાસે તેને લખાવ્યા કરતા હતા, બલ્કે તેના અવતરણના સાથે જ પહેલાં થોડાંક, પછી સેંકડો, પછી હજારો, પછી લાખો હૃદય-પટલો પર અંકિત થઈ જતું હતું અને કોઈ શેતાન માટે એ સંભવ રહેતું નહોતું કે તેમાં એક શબ્દની પણ હેર-ફેર કરી શકે.

પયગંબર (સલ્લ.)ના દેહાવસાન પછી જયારે અરબસ્તાનમાં ધર્મ-વિમુખતા (ઈરતિદાદ)નું તોફાન ઉઠ્યું અને તેનો સામનો કરવા માટે સહાબા (પયગંબરના સાથીદારો રદી.)ને ભારે ધમાસાણના યુદ્ધો કરવા પડ્યા, તો આ યુદ્ધોમાં એવા સહાબીઓની એક મોટી સંખ્યા શહીદ થઈ ગઈ, જેમને સંપૂર્ણ કુર્આન કંઠસ્થ હતું. તેનાથી પયગંબર (સલ્લ.)ના સાથી હઝરત ઉમર (રદી.)ના મનમાં વિચાર આવ્યો કે કુર્આનની સુરક્ષાના મામલામાં માત્ર એક જ સાધન પર ભરોસો કરી લેવો ઉચિત નથી, બલ્કે હૃદય-પટલ પર અંકિત હોવાના સાથે-સાથે કાગળના પાનાંઓ પર પણ તેને સુરક્ષિત કરવાનો પ્રબંધ કરી લેવો જોઈએ. આમ, આ કામની જરૂરત તેમણે (ખલીફા) હઝરત અબૂબક (રદી.) સમક્ષ દર્શાવી અને વિચાર-વિમર્શ કર્યા પછી હઝરત ઐદ બિન સાબિત અન્સારી (રદિ.)ને, જેઓ પયગંબર (સલ્લ.)ના કાતિબ રહી ચૂક્યા હતા, આ સેવા માટે નિયુક્ત કર્યા. નિયમ એ બનાવવામાં આવ્યો કે એક બાજુ તો લખેલા તે તમામ ભાગો એકત્ર કરી લેવા, જે નબી (સલ્લ.)એ પાછળ છોડેલા છે. બીજી બાજુ સહાબીઓ (રદી.)માંથી જેના-જેના પાસે કુર્આન કે તેનો

કોઈ ભાગ લખેલો મળે, તે તેનાથી લઈ લેવામાં આવે. પ્રમાણભૂત નોંધોથી જ્ઞાત થાય છે કે પયગંબર (સલ્લ.)ના જીવનમાં અનેક સહાબીઓ (રદિ.)એ કુર્આનને કે તેના વિભિન્ન ભાગોને પોતાના પાસે લખી રાખ્યા હતા. આમ, આ સંબંધે હઝરત ઉસ્માન, હઝરત અલી, હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસૂઉદ, અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્ર બિન આસ, સાલિમ મૌલા હુઝૈફા, ઝૈદ બિન સાબિત, મુઆઝ બિન જબલ, ઉબઈ બિન કઅબ અને અબૂ ઝૈદ કૈસ બિન સુકકન (રદિ.)ના નામોનો ઉલ્લેખ મળે છે. પછી કુર્આનના હાફિઝોથી પણ મદદ લેવામાં આવે અને આ ત્રણેય સાધનોની સર્વસંમત સાક્ષી ઉપર, તદ્દન સાચું હોવાનો સંતોષ થયા પછી કુર્આનનો એક-એક શબ્દ ગ્રંથમાં અંકિત કરી લેવામાં આવે. આ પ્રસ્તાવ પ્રમાણે કુર્આન-મજ્હદની એક પ્રમાણિત પ્રત તૈયાર કરીને ઉમ્મુલ-મુમિનીન (પયગંબર સલ્લ.ના પુનિત પત્ની) હઝરત હફ્સા (રદિ.)ના પાસે મૂકી દેવામાં આવી અને લોકોને જાહેર અનુમતિ આપી દેવામાં આવી કે જે કોઈ ઈચ્છે તેની નકલ કરે અને જે ઈચ્છે તેનાથી સરખામણી કરીને પોતાની પ્રત ઠીક-ઠાક કરી લે.

કુર્આનના પાઠનું એકત્વ :-

અરબસ્તાનના વિભિન્ન ક્ષેત્રો અને કબીલાઓની બોલીઓમાં પણ સામાન્ય રીતે ભેદ જોવા મળતો હતો, જેમ કે આપણા દેશમાં ગામે-ગામે બોલી અને જિલ્લા-જિલ્લાની બોલીમાં ભેદ છે, જો કે બધાની ભાષા તે જ એક હિન્દી કે ઉર્દૂ કે પંજાબી કે બંગાળી વગેરે છે. કુર્આન જો કે અવતરિત થયું હતું તે ભાષામાં, જે મક્કાના કુરૈશના લોકો બોલતા હતા, પરંતુ આરબમાં એ બાબતની પરવાનગી આપી દેવામાં આવી હતી કે બીજા ક્ષેત્રો અને કબીલાઓના લોકો પોત-પોતાની શૈલી અને રૂઢિપ્રયોગ અનુસાર તેને પઢતા રહે, કેમ કે આ રીતે અર્થમાં કોઈ ફરક પડતો નહોતો, માત્ર શબ્દ અને વાક્ય તેમના માટે સરળ બની જતા હતા. પરંતુ ધીમે-ધીમે જ્યારે ઈસ્લામ ફેલાયો અને અરબસ્તાનના લોકોએ પોતાના રણમાંથી નીકળીને જગતના એક મોટા ભાગ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો અને બીજી જાતિઓના લોકો પણ ઈસ્લામમાં દાખલ થવા લાગ્યા અને મોટા પ્રમાણમાં આરબ અને બિનઆરબના મેળ-મેળાપથી અરબી ભાષા પર પણ પ્રભાવ પડવા લાગ્યો તો એ ભય પેદા થયો કે જો હજુ પણ બીજી શૈલીઓ અને રૂઢિપ્રયોગો અનુસાર કુર્આન પઢવાની અનુમતિ ચાલુ રાખવામાં આવશે તો જાત-જાતના ઉપદ્રવો ઊભા થઈ જશે, જેમ કે એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને અપરિચિત પદ્ધતિથી અલ્લાહની વાણીનું પઠન કરતા સાંભળશે અને એવું સમજીને તેના સાથે ઝઘડી પડશે કે તે જાણી-જોઈને અલ્લાહની વાણીમાં ફેરફાર કરી રહ્યો છે, અથવા એ કે શબ્દોના આ મતભેદ ધીરે-ધીરે વાસ્તવમાં કુર્આનમાં ફેરફારના દાર ખોલી નાખશે, અથવા એ કે આરબ અને બિનઆરબ વચ્ચેના મેળ-મેળાપથી જે લોકોની ભાષા બગડશે, તેઓ પોતાની બગડેલી ભાષા અનુસાર કુર્આનમાં હેર-ફેર

કરીને તેના વાણી-સૌંદર્યને વિકૃત કરી નાખશે. આ કારણોસર હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)એ સલાહીઓ (રદિ.)ની સલાહ-મસલતથી એવું નક્કી કર્યું કે બધા ઇસ્લામી દેશોમાં માત્ર કુર્આનની તે જ પ્રમાણિત પ્રતને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે જે હઝરત અબૂબક (રદિ.)ના આદેશથી લિપિબદ્ધ કરવામાં આવી હતી અને શેષ તમામ બીજી શૈલી અને રૂઢિપ્રયોગ અનુસાર લખવામાં આવેલ ગ્રંથો કે ભાગોના પ્રકાશનને પ્રતિબંધિત ઠરાવી દેવામાં આવે.

આજે જે કુર્આન આપણા હાથોમાં છે, એ બરાબર તે જ ગ્રંથ અનુસાર છે જે હઝરત અબૂબક સિદ્દીક (રદિ.)એ તૈયાર કરાવ્યો હતો અને જેની નકલ હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)એ સરકારી વ્યવસ્થા-તંત્રમાં તમામ ક્ષેત્રોમાં મોકલાવી હતી. અત્યારે પણ દુનિયાના અનેક સ્થળોએ કુર્આનની તે પ્રમાણિત પ્રતો મોજૂદ છે. જો કોઈને કુર્આનના સુરક્ષિત હોવા અંગે સહેજ પણ શંકા હોય તો તે પોતાના સંતોષ માટે એવું કરી શકે છે કે પશ્ચિમ આફ્રિકામાં કોઈ પુસ્તક-વિકેતાથી કુર્આનની એક પ્રત ખરીદે અને ઈન્ડોનેશિયાના જાવામાં કોઈ હાફિઝથી મૌખિક કુર્આન સાંભળીને તેની સરખામણી કરે અને પછી વિશ્વના જે મોટા-મોટા પુસ્તકાલયોમાં હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ના સમયથી લઈને આજ સુધી વિભિન્ન સદીઓ દરમ્યાન લખવામાં આવેલ જે ગ્રંથો (કુર્આન) મૂકવામાં આવ્યા છે, તેનાથી તેને સરખાવી લે. જો કોઈ અક્ષર કે કોઈ ટુકડાનો ભેદ તેને જોવા મળે તો તેનું કર્તવ્ય છે કે જગતને આ 'સૌથી મોટા ઐતિહાસિક રહસ્યોદ્ઘાટન'થી અવશ્ય માહિતગાર કરે. કોઈ શંકાશીલ સ્વભાવનો માણસ કુર્આનને અલ્લાહ તરફથી આવેલ ગ્રંથ હોવામાં શંકા કરવા ઇચ્છે, તો કરી શકે છે, પરંતુ એ વાત કે - જે કુર્આન આપણા હાથોમાં છે તે કોઈ પણ જાતના વધારા-ઘટાડા વગરનું બરાબર તે જ કુર્આન છે, જે અલ્લાહના નબી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ દુનિયા સમક્ષ પ્રસ્તુત કર્યું હતું, એ એક એવું ઐતિહાસિક તથ્ય છે જેમાં કોઈ શંકાને અવકાશ જ નથી. માનવ-ઈતિહાસમાં કોઈ અન્ય પુસ્તક એવું જોવા નથી મળતું, જે આટલું પ્રમાણિત હોય. જો કોઈ માણસ તેના સાચા હોવામાં શંકા કરે છે તો પછી, તે તેની પણ શંકા કરી શકે છે કે રોમન એમ્પાયર નામનું સામ્રાજ્ય પણ ક્યારેક જગતમાં હતું ! ક્યારેક મોગલો પણ ભારત ઉપર શાસન કરી ચૂક્યા છે ! અને નેપોલિયન નામનો કોઈ માણસ પણ દુનિયામાં જન્મ્યો હતો ! આવા ઐતિહાસિક તથ્યો વિષે શંકાઓ પ્રગટ કરવી જ્ઞાનનું નહીં, અજ્ઞાનતાનું પ્રમાણ છે.

કુર્આનથી લાભાન્વિત થવા માટે કેટલાક જરૂરી સૂચનો

કુર્આન એક એવો ગ્રંથ છે, જેના તરફ દુનિયાના અસંખ્ય માણસો અનેક હેતુઓ માટે આકૃષ્ટ થાય છે. આ બધાની જરૂરતો અને ઉદ્દેશ્યોને સામે રાખીને કોઈ સલાહ-સૂચન કરવું માણસ માટે શક્ય નથી. આવા લોકોના ટોળામાં મને માત્ર તે લોકોથી જ

અભિરુચિ છે, જેઓ તેને સમજવા માગે છે અને એ જાણવાના ઈચ્છુક છે કે આ ગ્રંથ માનવ-જીવનની સમસ્યાઓમાં શું માર્ગદર્શન કરે છે. આવા લોકોને હું અહીં કુર્આનના અધ્યયનની પદ્ધતિ અંગે કેટલાક સલાહ-સૂચન આપીશ અને કેટલીક તે મુશ્કેલીઓને દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરીશ, જે સામાન્ય રીતે આ મામલામાં પાઠક સમક્ષ ઉપસ્થિત થાય છે.

પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત થઈને કુર્આનને વાંચો :-

કોઈ માણસ ભલે કુર્આન પર ઈમાન (આસ્થા) રાખતો હોય કે ન રાખતો હોય, જો તે આ ગ્રંથને વાસ્તવમાં સમજવા ઈચ્છતો હોય તો સૌ પ્રથમ કામ તેણે એ કરવું જોઈએ કે પોતાના મસ્તિષ્કને અગાઉથી બનાવેલ ધારણાઓ અને દષ્ટિકોણોથી તેમજ પક્ષ કે વિપક્ષના સ્વાર્થોથી યથાસંભવ ખાલી કરી લે અને સમજવાના વિશુદ્ધ ઉદ્દેશ્યને લઈને ખુલ્લા મનથી તેનું વાંચન શરૂ કરે. જે લોકો કેટલાક વિશિષ્ટ વિચારોને મનમાં લઈને આ ગ્રંથનું વાંચન કરે છે, તેઓ તેની પંક્તિઓમાં પોતાના જ વિચારો વાંચતા જાય છે, કુર્આનની હવા પણ તેમને સ્પર્શતી નથી. અધ્યયનની આ પદ્ધતિ કોઈ પણ પુસ્તક વાંચવા માટે સાચી નથી, પરંતુ વિશેષ રૂપે કુર્આન તો આ રીતે વાંચન કરવાવાળાઓ માટે પોતાના ગૂઢાર્થોના દ્વાર ખોલતું જ નથી.

કુર્આનનું અધ્યયન વારંવાર કરો :-

વળી જે વ્યક્તિ માત્ર ઉપરછલ્લી જાણકારી મેળવવા ઈચ્છતો હોય, તેના માટે તો કદાચ એક વખતનું વાંચી લેવું પૂરતું થઈ જાય, પરંતુ જે તેના ઊંડાણમાં ઊતરવા માગતો હોય તેના માટે બે-ચાર વખત વાંચવું પણ પૂરતું નથી હોઈ શકતું. તેણે વારંવાર વાંચવું જોઈએ, દરેક વખતે એક ખાસ પદ્ધતિથી વાંચવું જોઈએ અને એક વિદ્યાર્થીની જેમ પેન્સિલ અને નોટબુક સાથે લઈને બેસવું જોઈએ, જેથી જરૂરી બાબતો નોંધતો જાય. આ રીતે જે લોકો વાંચન કરવા તૈયાર હોય તેમણે ઓછામાં ઓછું બે વખત આખા કુર્આનને માત્ર એ ઘ્યેયથી વાંચવું જોઈએ કે તેમના સામે સમગ્રપણે આચાર-વિચારની તે સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા આવી જાય, જેને આ ગ્રંથ પ્રસ્તુત કરવા માગે છે. આ આરંભિક અધ્યયનની મુદ્દતમાં તેઓ કુર્આનના સમગ્ર પરિદેશ્ય ઉપર એક વ્યાપક દષ્ટિ નાખવાની કોશિશ કરે અને એ જોતા જાય કે આ ગ્રંથ કઈ મૌલિક ધારણાઓને પ્રસ્તુત કરે છે ? અને પછી આ ધારણાઓ ઉપર કયા પ્રકારની જીવન-વ્યવસ્થાનું નિર્માણ કરવા ચાહે છે ? આ દરમ્યાન જો કોઈ ઠેકાણે કોઈ પ્રશ્ન મનમાં ખટકે તો તે અંગે ત્યાં તે જ સમયે કોઈ નિર્ણય ન કરી બેસે, બલકે તેની નોંધ કરી લે અને ધીરજપૂર્વક આગળ અધ્યયન ચાલુ રાખે. વધુ સંભાવના એની જ છે કે આગળ ક્યાંક-ને-ક્યાંક તેમને એનો ઉત્તર મળી જશે. જો ઉત્તર મળી જાય તો પોતાના પ્રશ્નની સાથે તેની નોંધ કરી લે, પણ જો પ્રથમ અધ્યયન વખતે તેમને પોતાના કોઈ પ્રશ્નનો

ઉત્તર ન મળે, તો ધીરજપૂર્વક તે બીજી વખત વાંચે. હું મારા અનુભવ પરથી એ કહું છું કે બીજી વખતના ગહન અધ્યયનમાં એકાદ જ એવો પ્રશ્ન રહી જશે, જેનો ઉત્તર અપેક્ષિત હોય.

કુર્આનથી પૂર્ણ માર્ગદર્શન હેતુસર આવું પણ કરો :-

આ રીતે કુર્આન પર એક વ્યાપક દૃષ્ટિ નાખી લીધા પછી વિસ્તૃત અધ્યયનનો આરંભ કરવો જોઈએ. આ સંદર્ભમાં વાચકે કુર્આનની શિક્ષાઓનું એક-એક પાસું દૃઢ્યમાં બેસાડીને નોંધ કરતા જવું જોઈએ, જેમ કે તે એ વાત સમજવાનો પ્રયાસ કરે કે માનવતાનો આદર્શ કયો છે, જેને કુર્આન પ્રિય સમજે છે અને કેવા પ્રકારના લોકો તેના સમીપ અપ્રિય અને તિરસ્કૃત છે. આ બાબતને સારી રીતે સમજવા માટે જરૂરી છે કે તે પોતાની નોટબુકમાં એક તરફ 'પ્રિય-વ્યક્તિ' અને બીજી તરફ 'અપ્રિય-વ્યક્તિ'ની વિશેતાઓ સામ-સામે નોંધ કરતો જાય; અથવા જેમ કે તે એ જાણવાનો પ્રયાસ કરે કે કુર્આનના નજીક મનુષ્યનું કલ્યાણ અને મુક્તિ કઈ બાબતો પર નિર્ભર છે અને કઈ વસ્તુઓ છે જેને તે મનુષ્ય માટે નુકસાન, વિનાશ અને બરબાદીનું કારણ સમજે છે. આ વિષયને પણ સવિસ્તાર જાણવાની સાચી રીત એ છે કે મનુષ્ય પોતાની નોટબુકમાં 'લાભના કારણો' અને 'નુકસાનના કારણો' જેવા બે શીર્ષકો એક-બીજાના સાપેક્ષમાં લખી લે અને કુર્આનના અધ્યયન વખતે દરરોજ બંને પ્રકારની બાબતોની નોંધ કરતો જાય. આ જ રીતે ધારણાઓ, નૈતિકતા, અધિકાર, કર્તવ્ય, સામાજિકતા, સંસ્કૃતિ, અર્થશાસ્ત્ર, રાજનીતિ, કાનૂન, અનુશાસન-પ્રબંધ, સંધિ, યુદ્ધ અને જીવન અંગેની બીજી સમસ્યાઓમાંથી એક-એક વિશે કુર્આનના આદેશની વ્યક્તિ નોંધ કરતો જાય અને એ સમજવાની કોશિશ કરે કે એમાંથી પ્રત્યેક વિભાગનું સામૂહિક રૂપ કેવું તૈયાર થાય છે, પછી આ બધાને જોડી દેવાથી પૂર્ણ જીવનનું ચિત્ર કેવું બને છે.

પછી જ્યારે મનુષ્ય કોઈ ખાસ જીવન-સમસ્યા અંગે શોધ કરવા માગે કે કુર્આનનો દૃષ્ટિકોણ તેના વિશે શું છે, તો તેના માટે સૌથી સારી રીત એ છે કે પહેલાં તે આ સમસ્યા વિશે પ્રાચીન અને અર્વાચીન સાહિત્યનું ગહન અધ્યયન કરીને સ્પષ્ટ રીતે એ જાણી લે કે આ સમસ્યાની મૌલિક બાબતો કઈ છે, મનુષ્યએ અત્યાર સુધી તેના ઉપર શું વિચાર્યું અને સમજ્યું છે, કઈ બાબતો તેમાં હલ કરવાની છે અને કયાં જઈને માનવ-ચિંતનની ગાડી અટકી જાય છે? તે પછી આ જ ઉકેલ-યોગ્ય સમસ્યાઓને દૃષ્ટિમાં રાખીને મનુષ્યએ કુર્આનનું અધ્યયન કરવું જોઈએ. મારો અનુભવ છે કે આ રીતે જ્યારે માણસ કોઈ સમસ્યાની શોધ-ખોળ માટે કુર્આન વાંચવા બેસે છે, તો તેને એવી-એવી આયતોમાં પોતાના પ્રશ્નોના જવાબ મળી જાય છે, જેને તે આનાથી પહેલાં ઘણી વખત વાંચી ગયો હતો અને ક્યારેય તેના મનમાં પણ આ વાત આવી નહોતી કે અહીં આ વિષય પણ છુપાયેલો છે.

કુર્આનના હાઈથી પરિચિત થવાની રીત :-

પરંતુ કુર્આન સમજવાના આ ઉપાયો છતાં મનુષ્ય કુર્આનના આત્માથી સંપૂર્ણપણે પરિચિત થઈ શકતો નથી જ્યાં સુધી તે વ્યવહારિક રૂપે તે કામ ન કરે જેના માટે કુર્આન આવ્યું છે. આ માત્ર સિદ્ધાંતો અને વિચારોનું પુસ્તક નથી કે તમે આરામ-પુરશીમાં બેસીને તેને વાંચો અને તેની બધી વાતો સમજી જાઓ. જગતની પ્રચલિત ધાર્મિક ધારણાઓ અનુસાર આ માત્ર એક ધાર્મિક પુસ્તક પણ નથી કે મદ્રસાઓ (વિદ્યાપીઠો) અને ખાનકાહો (રહસ્યજ્ઞાનના કેન્દ્રો)માં તેના બધા રહસ્યો ઉકેલાઈ જાય. જેમ કે આરંભમાં દર્શાવી દેવામાં આવ્યું છે કે આ એક આહવાન અને આંદોલનનો ગ્રંથ છે. તેણે આવતાના સાથે જ એક મૌન પ્રકૃતિના અત્યંત સુશીલ વ્યક્તિને એકાંતમાંથી બહાર કાઢીને અલ્લાહથી વિમુખ થયેલા જગતના સામે લાવીને ઊભો કરી દીધો, અસત્ય વિરુદ્ધ તેનાથી અવાજ બુલંદ કરાવ્યો અને તત્કાલીન વિધર્મીઓ અને અવજ્ઞાકારીઓ તથા અજ્ઞાનતાના ગંડાધારીઓથી તેને ટકરાવી દીધો. ઘરે-ઘરથી એક-એક પવિત્ર આત્માઓ અને વિશુદ્ધ અંતર-મનવાળાઓને ખેંચી-ખેંચીને લાવ્યો અને સત્યનું આહવાન કરવાવાળાના ધ્વજ હેઠળ આ સૌને એકત્ર કર્યાં. ખૂણે-ખૂણેથી એક-એક ઉપદ્રવી અને વિદ્રોહીને પડકાર આપીને ઊભો કર્યો અને સત્યના પક્ષકારોથી તેમનો સંઘર્ષ કરાવ્યો. એક જ વ્યક્તિની પોકારથી પોતાનું કામ શરૂ કરીને અલ્લાહની 'ખિલાફત' (શાસન)ની સ્થાપના સુધી પૂરા ૨૩ વર્ષ સુધી આ જ ગ્રંથ તે મહાન આંદોલનની દોરવણી કરતો રહ્યો અને સત્ય-અસત્યના આ દીર્ઘકાલીન અને પ્રાણધાતક સંઘર્ષ દરમિયાન એક-એક મંજિલ અને એક-એક તબક્કામાં એણે જ વિનાશના કારણ અને નિર્માણની રીત બતાવી. હવે એ કેવી રીતે સંભવ છે કે તમે મૂળથી જ 'કુફ' (ઈન્કાર) અને ધર્મની અથડામણ તથા ઈસ્લામ અને અજ્ઞાનતા (જાહિલિયત)ના સંઘર્ષની રણભૂમિમાં કદમ જ ન મૂકો અને આ સંઘર્ષની કોઈ મંજિલથી પસાર થવાનો તમને સંયોગ જ ન થયો હોય અને પછી માત્ર કુર્આનના શબ્દો વાંચી-વાંચીને તેની તમામ હકીકતો તમારા સામે ખુલીને આવી જાય. તેને તો તમે સંપૂર્ણપણે ત્યારે જ સમજી શકો છો જ્યારે તમે એને લઈને ઊભા થાઓ અને અલ્લાહ તરફ આહવાનનું કામ શરૂ કરો અને જે-જે રીતે આ ગ્રંથ તમારી દોરવણી કરતો જાય, તે-તે રીતે કદમ ઉઠાવતા જાઓ. ત્યારે તે બધા અનુભવો તમને થશે, જે કુર્આનના અવતરણ વખતે થયા હતા. મક્કા, હબ્શા અને તાઈફની મંજિલો પણ તમે જોશો અને બદર અને ઉહદથી લઈને હુનૈન અને તબૂક સુધીના તબક્કાઓ તમારા સામે આવશે. અબૂ જહલ અને અબૂ લહબ જેવા ઈસ્લામ-વિરોધીઓથી પણ તમને પનારો પડશે. મુનાફિકો (દંભી મુસલમાનો) અને યહૂદીઓ પણ તમને મળશે અને સૌ પ્રથમ ઈસ્લામ અંગીકાર કરનારાઓથી લઈને એવા લોકો જેઓ ઈસ્લામમાં નથી આવ્યા, તે બધા પ્રકારના માનવીય નમૂનાઓ પણ તમે જોઈ લેશો અને તેવા લોકોનો

સામનો પણ કરશો. આ એક અનન્ય પ્રકારનો 'સુલૂક' (વિશિષ્ટ પ્રકારનો શિષ્યાચાર, પ્રેમ-માર્ગ) છે, જેને હું 'સુલૂકે કુર્આની' કહું છું. આ 'સુલૂક'નું ગૌરવ એ છે કે તેની જે-જે મંજિલથી તમે પસાર થતા જશો, કુર્આનની કેટલીક આયતો અને સૂર:ઓ સ્વયં સામે આવીને તમને બતાવતી જશે કે તેનું આ જ મંજિલમાં અવતરણ થયું હતું અને આવું માર્ગદર્શન લઈને આવી હતી. તે સમયે સંભવ છે કે શબ્દ, વ્યાકરણ અને ભાવાર્થ સંબંધે કેટલીક સૂક્ષ્મ ખૂબીઓ કદાચ આવા શિષ્યાચારી (સાલિક)ની નજરથી છૂપી રહી જાય, પરંતુ એ સંભવ નથી કે કુર્આન પોતાના પ્રાણતત્ત્વને તેના સામે ખુલ્લું કરવામાં કૃપણતા (કંજૂસાઈ) દાખવે.

પછી આ જ મૂળ સિદ્ધાંત પ્રમાણે કુર્આનના આદેશો, તેની નૈતિક શિક્ષાઓ, તેના આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક નિર્દેશો અને જીવનના વિભિન્ન પાસાઓ વિષે તેણે બતાવેલા નિયમો અને સિદ્ધાંતો પૂર્ણતઃ તે સમય સુધી મનુષ્યની સમજમાં આવી જ શકતા નથી, જ્યાં સુધી તે વ્યવહારિક રૂપે તેને આચરણમાં ન મૂકે; ન તે વ્યક્તિ આ ગ્રંથને પૂર્ણ રૂપે સમજી શકે છે, જેણે પોતાના વ્યક્તિગત જીવનને તેના અનુસરણથી સ્વતંત્ર રાખ્યું હોય અને ન તે કોમ-સમુદાય તેનાથી પૂર્ણ રૂપે પરિચિત થઈ શકે છે, જેના બધા જ સામૂહિક એકમો-ક્ષેત્રો તેણે દર્શાવેલ માર્ગને ત્યજીને ચાલી રહ્યા હોય.

કુર્આનની શિક્ષાઓ સર્વકાલીન છે :-

કુર્આનના એ દાવાને પ્રત્યેક વ્યક્તિ જાણે છે કે તે સમગ્ર માનવ-જાતના માર્ગદર્શન માટે આવ્યું છે. પરંતુ જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ તેને વાંચવા બેસે છે તો તે જુએ છે કે તેનું સંબોધન મહદ્અંશે તેના અવતરણ-કાળના આરબવાસીઓ તરફ છે. જો કે ક્યારેક-ક્યારેક તે માનવ-જાત અને જન-સાધારણને પણ પોકારે છે, પરંતુ મોટા ભાગની વાતો તે એવી કહે છે જે આરબોના સ્વભાવ, આરબોના જ વાતાવરણ, આરબોના જ ઈતિહાસ અને આરબોના રીત-રિવાજો સાથે સંબંધ ધરાવે છે. આ બધી વસ્તુઓને જોઈને તે વિચારવા લાગે છે કે જે વસ્તુ જન-સાધારણના માર્ગદર્શન માટે અવતરિત કરવામાં આવી હતી, તેમાં સામયિક, સ્થાનિક અને રાષ્ટ્રીય તત્ત્વો આટલા વધુ કેમ છે? વાસ્તવિકતાને ન સમજવાના કારણે કેટલાક લોકો એવી શંકામાં પડી જાય છે કે કદાચ આ વસ્તુ મૂળભૂત રીતે તો પોતાના સમકાલીન આરબોની જ સુધારણા માટે હતી, પરંતુ પાછળથી બળજબરીપૂર્વક ખેંચી-તાણીને તેને તમામ મનુષ્યો માટે અને હંમેશ માટે 'માર્ગદર્શનનો ગ્રંથ' ઠરાવી દેવામાં આવ્યો.

જે વ્યક્તિ આ વાંધો માત્ર વાંધા ખાતર નથી ઉઠાવતો, બલકે વાસ્તવમાં તેને સમજવા માંગે છે, તેને હું એવી સલાહ આપીશ કે તે પહેલાં સ્વયં કુર્આનને વાંચીને જરા તે સ્થાનો ઉપર નિશાન કરે જ્યાં તેણે કોઈ એવી માન્યતા કે વિચાર કે ધારણા પ્રસ્તુત કરી હોય અથવા કોઈ એવો નૈતિક સિદ્ધાંત કે વ્યવહારિક નિયમનું વર્ણન કર્યું

હોય જે માત્ર અરબસ્તાન માટે જ વિશેષ હોય અને જેને સમય, યુગ કે સ્થળે વાસ્તવમાં સીમિત કરી રાખેલ હોય. માત્ર એ વાત કે તે એક ચોક્કસ સ્થળ અને યુગના લોકોને સંબોધિત કરીને તેમની અનેકેશ્વરવાદી ધારણાઓ અને રિવાજોનું ખંડન કરે છે અને તેમના જ આસપાસની વસ્તુઓને પોતાની તર્ક-સામગ્રીના રૂપમાં લઈને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની દલીલો સાબિત કરે છે, એ નિર્ણય કરી દેવા માટે પૂરતું નથી કે તેનું આહવાન અને તેની અપીલ પણ સામયિક અને સ્થાનિક છે. જોવું એ જોઈએ કે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના ખંડનમાં જે કંઈ તે કહે છે, શું તે દુનિયાના દરેક પ્રકારના શિર્ક માટે સાચું ઠરતું નથી, જે રીતે અરબસ્તાનના મુશ્શરિકો માટે સાચું ઠરતું હતું? શું આ જ દલીલોને આપણે દરેક યુગ અને દરેક દેશના મુશ્શરિકોના વિચારોની સુધારણા માટે પ્રયુક્ત કરી શકતા નથી? અને શું તૌહીદ સાબિત કરવા માટે કુર્આનની તર્ક-પદ્ધતિનો થોડાઘણાં ફેરફાર સાથે દરેક સમયે દરેક સ્થળે ઉપયોગ કરી શકાય તેમ નથી? જો જવાબ હકારમાં છે તો પછી કોઈ કારણ નથી કે એક વિશ્વવ્યાપી શિક્ષાને માત્ર એ કારણે સામયિક અને સ્થાનિક સમજી લેવામાં આવે કે એક ખાસ યુગમાં એક વિશેષ જાતિને સંબોધિત કરીને તે પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે.

જગતની કોઈ ફિલસૂફી અને કોઈ જીવન-વ્યવસ્થા અને કોઈ વિચાર-ધારા એવી નથી, જેની બધી વાતો આદિથી અંત સુધી ભાવાત્મક (Abstract) વર્ણન-શૈલીમાં રજૂ કરવામાં આવી હોય અને કોઈ નિશ્ચિત દશા અથવા રૂપ ઉપર તેને લાગુ પાડીને તેની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી ન હોય. આવી વર્ણન-શૈલી એક તો સંભવ નથી અને જો સંભવ પણ હોય તો જે વસ્તુ આ રીતે પ્રસ્તુત કરવામાં આવશે તે માત્ર કાગળના પૃષ્ઠો પર જ રહી જશે, મનુષ્યોના જીવનમાં તેનો સમન્વય થઈને એક વ્યવહારિક જીવન-વ્યવસ્થામાં ફેરવાઈ જવું કઠિન છે.

વળી કોઈ વૈચારિક, નૈતિક અને સાંસ્કૃતિક આંદોલનને જો આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ફેલાવવું હોય તો તે માટે પણ અનિવાર્યપણે એ જરૂરી નથી, બલકે સાચું તો એ છે કે લાભપ્રદ પણ નથી કે શરૂથી જ તેને તદ્દન આંતરરાષ્ટ્રીય બનાવવાની કોશિશ કરવામાં આવે. વાસ્તવમાં તેનું સાચું વ્યવહારૂ રૂપ માત્ર એક જ છે અને તે એ છે કે જે વિચારો, સિદ્ધાંતો અને નિયમો ઉપર તે આંદોલન માનવ-જીવનની વ્યવસ્થાને સ્થાપિત કરવા માગે છે, તેને પૂરી શક્તિથી સ્વયં તે દેશના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવે જ્યાંથી તેનું આહવાન થઈ રહ્યું હોય, તે લોકોના મનમાં બેસાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે જેની ભાષા, સ્વભાવ અને પ્રવૃત્તિઓ તેમજ વલણોથી તે આંદોલનને ચલાવવાવાળા સારી રીતે પરિચિત હોય અને પછી પોતાના જ દેશમાં તે સિદ્ધાંતોને વ્યવહારિક રૂપમાં લાવીને અને તેના ઉપર એક સફળ જીવન-વ્યવસ્થા ચલાવીને જગતના સામે નમૂનો પ્રસ્તુત કરવામાં આવે, ત્યારે જ બીજી જાતિઓ તેના તરફ ધ્યાન આપશે અને તેના બુદ્ધિજીવી લોકો સ્વયં આગળ વધીને તેને સમજવા અને

પોતાના દેશમાં પ્રચલિત કરવાનો પ્રયત્ન કરશે. તેથી કેવળ તે વાત કે કોઈ આચાર-વિચાર સંબંધિત વ્યવસ્થાને શરૂમાં એક જ જાતિ સમક્ષ પ્રસ્તુત કરવામાં આવી હતી અને તર્કનું બધું જોર તેને જ સમજાવવા અને સંતુષ્ટ કરવા માટે લગાવી દેવામાં આવ્યું હતું, એ વાતની દલીલ નથી કે તે આચાર-વિચાર સંબંધિત વ્યવસ્થા માત્ર રાષ્ટ્રીય છે. વાસ્તવમાં જે વિશેષતાઓ એક રાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થાને એક આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થાથી અને એક સામયિક વ્યવસ્થાને એક સર્વકાલીન વ્યવસ્થાથી જુદી પાડે છે, તે એ છે કે રાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થા કાં તો એક રાષ્ટ્ર કે જાતિની શ્રેષ્ઠતા અને તેના અધિકારોની દાવેદાર હોય છે અથવા પોતાના ભીંતર કેટલાક એવા સિદ્ધાંતો અને ધારણાઓ ધરાવે છે જે બીજી જાતિઓમાં પ્રચલિત બની શકતા નથી. તેનાથી વિપરીત જે વ્યવસ્થા આંતરરાષ્ટ્રીય હોય છે, તે તમામ મનુષ્યોને સમાન દરજ્જો અને બરાબરના અધિકારો આપવા તૈયાર હોય છે અને તેના સિદ્ધાંતોમાં પણ વિશ્વવ્યાપકતા જોવા મળે છે. તે જ રીતે એક સામયિક વ્યવસ્થા અનિવાર્યપણે પોતાનો પાયો કેટલાક એવા સિદ્ધાંતો ઉપર મૂકે છે, જે કેટલાક સમય પછી અવ્યવહારિક બની જાય છે અને તેનાથી વિપરીત એક સર્વકાલીન વ્યવસ્થાના સિદ્ધાંતો તમામ બદલાતી જતી પરિસ્થિતિઓ ઉપર લાગુ થતા જતા હોય છે. આ વિશેષતાઓને દૃષ્ટિમાં રાખીને કોઈ વ્યક્તિ સ્વયં કુર્આન વાંચે અને તે વસ્તુઓ નિર્ધારિત કરવાનો સહેજ પ્રયત્ન કરે, જેના આધારે વાસ્તવમાં એ અનુમાન કરી શકાતું હોય કે કુર્આન દ્વારા પ્રસ્તુત કરેલ વ્યવસ્થા સામયિક અને રાષ્ટ્રીય છે.

કુર્આન અંગે એ વાત પણ એક સામાન્ય વાચકના કાનમાં પડેલી હોય છે કે આ એક વિસ્તૃત આદેશ-પત્ર અને કાનૂનનું પુસ્તક છે. પરંતુ જ્યારે તે તેને વાંચે છે તો તેમાં સમાજ, સંસ્કૃતિ, અર્થતંત્ર અને રાજનીતિ વગેરેથી સંબંધિત વિસ્તૃત આદેશો અને નિયમો તેને જોવા નથી મળતા, બલકે તે જુએ છે કે નમાઝ અને ઝકાત જેવી અનિવાર્ય ઇબાદત અંગે પણ, જેના ઉપર કુર્આન વારંવાર આટલો ભાર મૂકે છે, તેણે કોઈ એવો નિયમ નથી બનાવ્યો જેમાં તમામ આવશ્યક આદેશોનું સવિસ્તાર વર્ણન હોય. આ બાબત પણ મનુષ્યના મનમાં મૂંઝવણ પેદા કરે છે કે છેવટે આ ક્યા અર્થમાં આદેશ-પત્ર (હિદાયતનામુ) છે.

આ મામલામાં બધી મૂંઝવણો માત્ર એટલા માટે પેદા થાય છે કે મનુષ્યની દૃષ્ટિથી વાસ્તવિકતાનું એક પાસું તદ્દન ઓઝલ રહી જાય છે; અર્થાત્ એ કે અલ્લાહે માત્ર ગ્રંથ જ અવતરિત નથી કર્યો, બલકે એક પયગંબર પણ મોકલ્યો હતો. જો મૂળ યોજના એ હોય કે માત્ર નિર્માણનો એક નકશો લોકોને આપી દેવામાં આવે અને લોકો તે મુજબ સ્વયં એક ઈમારત બનાવી લે, તો આ સ્થિતિમાં નિઃસંદેહ નિર્માણના એક-એક ભાગનું સવિસ્તાર વિવરણ આપણને મળવું જોઈએ. પરંતુ જ્યારે નિર્માણ-

સંબંધે આદેશના સાથે એક એન્જિનીયર પણ સત્તાવાર રીતે નિયુક્ત કરી દેવામાં આવે અને તે આદેશો પ્રમાણે તે એક ઈમારત બનાવીને ઊભી કરી દે, તો પછી એન્જિનીયર અને તેણે બનાવેલ ઈમારતને છોડીને નકશામાં જ તમામ નાની-મોટી વસ્તુઓ શોધવી અને પછી તે ન મળતા નકશાની અપૂર્ણતાની ફરિયાદ કરવી ખોટું છે. કુર્આન ઝીણી-ઝીણી વિગતો દર્શાવતું પુસ્તક નથી, બલકે તે સિદ્ધાંતો અને સર્વસાધારણ નિયમો દર્શાવતો ગ્રંથ છે. તેનું અસલ કામ એ છે કે તે ઈસ્લામી વ્યવસ્થાના વૈચારિક અને નૈતિક આધારોને સંપૂર્ણ વ્યાખ્યા સાથે ન માત્ર રજૂ કરે, બલકે બૌદ્ધિક તર્ક અને ભાવનાત્મક અપીલ, બંને રીતે ખૂબ દઢ કરે. હવે રહ્યું ઈસ્લામી જીવનનું વ્યવહારુ રૂપ, તો આ બાબતમાં તે મનુષ્યની દોરવણી એ રીતે નથી કરતો કે જીવનના એક-એક પાસા અંગે વિસ્તૃત નિયમો અને કાયદાઓ બનાવે, બલકે તે જીવનના દરેક વિભાગની મુખ્ય સીમાઓ બતાવી દે છે અને સ્પષ્ટ રૂપે કેટલાક સ્થાનો ઉપર સીમાચિહ્નો મૂકી દે છે, જે એ વાત નિશ્ચિત કરી દે છે કે અલ્લાહની ઈચ્છા પ્રમાણે આ વિભાગોની સ્થાપના અને નિર્માણ કઈ રેખાઓ ઉપર થવું જોઈએ. આ આદેશો પ્રમાણે વ્યવહારુ રૂપે ઈસ્લામી જીવનની રૂપ-રેખા તૈયાર કરવી પયગંબર (સલ્લ.)નું કામ હતું. તેમને નિયુક્ત જ એટલા માટે કરવામાં આવ્યા હતા કે દુનિયાને તે વ્યક્તિગત ચરિત્ર અને આચરણ તથા તે સમાજ અને તે રાજ્યનો આદર્શ દર્શાવી દે, જે કુર્આને આપેલા સિદ્ધાંતોની વ્યવહારુ વ્યાખ્યા હોય.

કુર્આનના આદેશોની વિભિન્ન વ્યાખ્યાઓ :-

એક અન્ય પ્રશ્ન જે સામાન્ય રીતે લોકોના મનમાં ખટકે છે, તે એ છે કે એક તરફ તો કુર્આન તે લોકોની અત્યંત નિંદા કરે છે, જેઓ અલ્લાહના ગ્રંથના આવી ગયા પછી જૂથવાદ (ફિરકાબંદી) અને મતભેદોમાં પડી જાય છે અને પોતાના ધર્મ (દીન)ના ટુકડા-ટુકડા કરી નાખે છે અને બીજી તરફ કુર્આનના આદેશોના અર્થઘટન અને વ્યાખ્યામાં માત્ર પછીના લોકોમાં જ નહીં, ઈમામો અને સલાબીઓના પછીના લોકો (તાબેઈન) અને સ્વયં સલાબીઓ (રદિ.) સુદ્ધાં વચ્ચે એટલા મતભેદો જોવા મળે છે કે કદાચ આદેશ-સંબંધિત કોઈ એક પણ આયત એવી નહીં મળે જેની, વ્યાખ્યા સર્વમાન્ય હોય. તો શું આ તમામ લોકો નિંદાને પાત્ર છે જે કુર્આનમાં ઉલ્લેખિત છે ? જો નહીં, તો પછી તે કયો જૂથવાદ (ફિરકાબંદી) અને મતભેદ છે, જેનાથી કુર્આન રોકે છે ?

આ એક અત્યંત વ્યાપક સમસ્યા છે, જેની વિસ્તૃત ચર્ચાનું આ સ્થાન નથી. અહીં કુર્આનના એક સામાન્ય અભ્યાસુની મૂંઝવણ દૂર કરવા માટે માત્ર એટલો ઈશારો પૂરતો છે કે કુર્આન તે તંદુરસ્ત મતભેદનો વિરોધી નથી, જે ધર્મ (દીન)માં એકમત અને ઈસ્લામી સમાજ-વ્યવસ્થામાં સંગઠિત રહીને માત્ર આદેશો અને નિયમોનું વિસ્તૃત

રૂપ નિર્ધારિત કરવાના ઉદ્દેશ્યથી નિષ્ઠાપૂર્ણ શોધના આધારે કરવામાં આવે, બલ્કે કુર્આન નિંદા તે મતભેદની કરે છે, જે સ્વાર્થપૂર્ણ હોય અને વક-દષ્ટિથી શરૂ થાય અને સ્થિતિને જૂથવાદ અને પરસ્પરના ઝઘડાઓ સુધી પહોંચાડી દે. આ બંને પ્રકારના મતભેદો ન પોતાની વાસ્તવિકતામાં સમાન છે અને ન પોતાના પરિણામોમાં એક-બીજાથી સરખી છે કે બંનેને એક જ લાકડીથી હાંકવામાં આવે. પહેલા પ્રકારનો મતભેદ તો પ્રગતિ અને ઉન્નતિની જાન અને જીવનનો આત્મા છે. તે પ્રત્યેક એવા સમાજમાં જોવા મળશે, જે બુદ્ધિ અને વિવેક ધરાવનારા લોકો પર આધારિત હોય. તેનું અસ્તિત્વ જીવનની નિશાની છે અને તેનાથી ખાલી કેવળ એ જ સમાજ હોઈ શકે છે, જે બુદ્ધિજીવીઓથી નહીં, બલ્કે લાકડાના ઢીમચાંથી બનેલ હોય. રહ્યો બીજા પ્રકારનો મતભેદ, તો સમગ્ર વિશ્વ જાણે છે કે એણે જે સમૂહમાં પણ માથું ઊંચકયું, તેને ટુકડે-ટુકડા કરીને મૂકી દીધો, તેનું પ્રગટ થવું સ્વાસ્થ્યની નહીં, રોગની નિશાની છે અને તેના પરિણામો ક્યારેય કોઈ ઉમ્મત (સમુદાય)ના પક્ષમાં પણ લાભપ્રદ નથી હોઈ શકતા. આ બંને પ્રકારના મતભેદોનો તફાવત સ્પષ્ટ રીતે આમ સમજો :

એક સ્થિતિ તો એ છે, જેમાં અલ્લાહ અને રસૂલ (સલ્વ.)ના આજ્ઞાપાલન ઉપર સમુદાયના બધા લોકો સંમત હોય, અને આદેશોનો સ્રોત પણ કુર્આન તથા 'સુન્નત' (ઈશદૂત હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.ની પ્રજ્ઞાલી)ને માનવામાં આવે, પછી બે આલિમો (ઈસ્લામી વિદ્વાનો) કોઈ આંશિક સમસ્યાના ઉકેલમાં, અથવા બે કાઝીઓ (ઈસ્લામી ન્યાયાધીશો) કોઈ મુકદ્દમાના ફેસલામાં એક-બીજાથી મતભેદ કરે, પરંતુ એમાંથી કોઈ પણ ન તો તે સમસ્યાને અને તેમાં પોત-પોતાના અભિપ્રાયને ધર્મ (દીન)નો આધાર બનાવે અને ન તેનાથી મતભેદ કરનારને વિધર્મી કહી દે, બલ્કે બંને પોતાની દલીલો આપીને પોતાની હદ સુધી ઉકેલનો હક અદા કરી દે અને એ વાત જનમત ઉપર કે જો અદાલતી મામલો હોય તો દેશના ઉચ્ચતમ ન્યાયાલય ઉપર કે સાર્વજનિક મામલો હોય તો સમાજ-વ્યવસ્થા ઉપર છોડી દે કે તે બંને અભિપ્રાયોમાંથી જેનો ઈચ્છે તેનો સ્વીકાર કરે અથવા બંનેને ઉચિત ઠેરવે.

બીજી સ્થિતિ એ છે કે મતભેદ મૂળથી જ ધર્મ (દીન)ના પાયાના સિદ્ધાંતોમાં જ હોય અથવા એ કે કોઈ આલિમ કે સૂફી કે મુફતી કે પ્રવક્તા કે નેતા કોઈ એવી સમસ્યા વિશે, જેને અલ્લાહ અને રસૂલ (સલ્વ.)એ ધર્મ (દીન)નો પાયાનો પ્રશ્ન દર્શાવ્યો નહોતો, એક મત અપનાવે અને અમસ્તું જ ખેંચી-તાણીને તેને ધર્મનો પાયાનો પ્રશ્ન બનાવી નાખે અને પછી તેનાથી જે કોઈ મતભેદ કરે તેને ધર્મ અને સમુદાય (મિલ્લત)માંથી નીકળી ગયેલો કહી દે અને પોતાના સમર્થકોનું એક જૂથ બનાવીને કહે કે મૂળ 'ઉમ્મતે મુસ્લિમા' (મુસ્લિમ સમુદાય) આ જ છે અને શેષ બધા જહન્નમી (નર્કમાં જનારા) છે અને હાંક-પોકાર કરીને કહે કે મુસ્લિમ છે તો આ જૂથમાં આવી જા, નહિં તો તું મુસ્લિમ નથી.

કુર્આનિ જ્યાં પણ મતભેદ અને જૂથવાદનો વિરોધ કર્યો છે, તેનાથી તેનો અભિપ્રાય આ બીજા પ્રકારનો મતભેદ જ છે. રહ્યો પહેલા પ્રકારનો મતભેદ, તો એના અનેક ઉદાહરણો સ્વયં પયગંબર (સલ્લ.) સમક્ષ પ્રસ્તુત થઈ ચૂક્યા હતા અને આપ (સલ્લ.)એ કેવળ એટલું જ નહીં કે તેને માન્ય રાખ્યા, બલકે તેને બિરદાવ્યા પણ ખરા, એટલા માટે કે આ મતભેદો તો એવું દર્શાવે છે કે સમાજમાં વિચાર અને ચિંતન, સંશોધન અને તપાસ તથા વિવેક-બુદ્ધિ અને સૂઝ-બૂઝની ક્ષમતાઓ મોજૂદ છે અને તેના બુદ્ધિશાળી લોકોને પોતાના ધર્મ (દીન)થી અને તેના આદેશોથી રુચિ છે તેમજ તેમની પ્રતિભાઓ જીવનની સમસ્યાઓનો ઉકેલ ધર્મ (દીન)ના બહાર નહીં, બલકે તેના ભીતર જ શોધે છે અને સમાજ સમગ્રપણે સ્વર્ણિમ્ નિયમો પર અમલ કરી રહ્યો છે કે સિદ્ધાંતોમાં એકમત રહીને પોતાની એકતા પણ ટકાવી રાખે અને પછી પોતાના વિદ્વાનો તથા ચિંતકોને સાચી સીમાઓમાં રહીને શોધ અને સંશોધન તેમજ અનુસંધાનની સ્વતંત્રતા આપીને વિકાસની તકો પણ જાળવી રાખે.

“આ તો મારો મત છે અને જાણવાવાળો તો અલ્લાહ જ છે, તેના જ ઉપર મારો ભરોસો છે અને તેના જ તરફ હું રજૂ થાઉં છું.”

આ પ્રસ્તાવનામાં તે તમામ સમસ્યાઓ અને બાબતોને સમેટવાનો મારો ઉદ્દેશ્ય નથી, જે કુર્આનના અધ્યયન કરતાં એક વાચકના મસ્તિષ્કમાં ઊભી થાય છે. એટલા માટે કે આવા પ્રશ્નોનો અધિકાંશ હિસ્સો એવો છે જે કોઈને કોઈ આયત કે સૂરઃ સામે આવતા મનને ખટકે છે, અને તેનો જવાબ ‘તફ્હીમુલ્-કુર્આન’માં જે તે અવસરે આપી દેવામાં આવ્યો છે. તેથી આવા પ્રશ્નોને છોડીને મેં અહીં માત્ર તે જ વ્યાપક સમસ્યાઓ ઉપર ચર્ચા કરી છે, જે સમગ્ર રીતે આખા કુર્આનથી સંબંધ ધરાવે છે. સુજ્ઞ વાચકોથી મારું નિવેદન છે કે માત્ર આ પ્રસ્તાવના જોઈને જ તેના ‘અપૂર્ણ’ હોવાનો નિર્ણય ન કરી લે, બલકે સમગ્ર પુસ્તક (તફ્હીમુલ્-કુર્આન) જોયા પછી જો તેમના મનમાં કેટલાક પ્રશ્નો ‘જવાબ આપવા-યોગ્ય’ બાકી રહી જાય અથવા તે અપર્યાપ્ત લાગે તો તેની જાણ કરે.

૧. અલ-ફાતિહા

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ 'અલ-ફાતિહા' તેના વિષયને અનુરૂપ છે. 'ફાતિહા' એ વસ્તુને કહે છે, જેનાથી કોઈ વિષય કે પુસ્તક કે કોઈ વસ્તુની શરૂઆત થાય. બીજા શબ્દોમાં એમ સમજો કે આ નામ 'પ્રસ્તાવના'નું સમાનાર્થી છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની નબુવ્વત (ઈશદ્દત્ત)ના તદ્દન આરંભકાળની સૂર: છે, બલ્કે વિશ્વસનીય કથનોથી જણાય છે કે સૌપ્રથમ સંપૂર્ણ સૂર:, જે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ તે આ જ છે. આ પહેલાં માત્ર વિવિધ આયતો ઊતરી હતી, જે સૂર:-૮૬ (અલક), સૂર:-૭૩ (મુઝ્ઝમ્મિલ) અને સૂર:-૭૪ (મુદ્સિર) વગેરેમાં સામેલ છે.

વિષય :

વાસ્તવમાં આ સૂર: એક દુઆ (પ્રાર્થના) છે, જે અલ્લાહે તે દરેક મનુષ્યને શીખવી છે, જે આ ગ્રંથના અભ્યાસની શરૂઆત કરી રહ્યો હોય. ગ્રંથના આરંભમાં આને રાખવાનો હેતુ એ છે કે જો તમે વાસ્તવમાં આ ગ્રંથથી લાભાન્વિત થવા માગતા હોવ, તો પહેલાં સૃષ્ટિના સ્વામીથી આ દુઆ કરો.

મનુષ્ય સ્વાભાવિક રીતે તે જ વસ્તુની દુઆ કરતો હોય છે, જેની અભિલાષા અને ઈચ્છા તેના મનમાં હોય છે અને એ જ સ્થિતિમાં કરે છે જ્યારે કે તેને એ અહેસાસ હોય કે તેની અપેક્ષિત વસ્તુ તે હસ્તીના અધિકારમાં છે, જેનાથી તે દુઆ કરી રહ્યો છે. તેથી કુર્આનના આરંભમાં આ દુઆ શીખવાડીને જાણે મનુષ્યને એ પ્રેરિત કરવામાં આવ્યો છે કે તે આ ગ્રંથનો સત્યના અભિલાષીની જેમ અભ્યાસ કરે અને એ જાણી લે કે જ્ઞાન (ઈલ્મ)નો સ્ત્રોત સૃષ્ટિનો સ્વામી છે, તેથી તેનાથી જ માર્ગદર્શનનું નિવેદન કરીને અભ્યાસની શરૂઆત કરે. આ વસ્તુને સમજી લીધા પછી એ વાત સ્વયં સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે કુર્આન અને સૂર: ફાતિહા વચ્ચે વાસ્તવિક સંબંધ પુસ્તક અને તેની પ્રસ્તાવના જેવો નહીં, બલ્કે દુઆ અને દુઆના જવાબ જેવો છે. સૂર: ફાતિહા એક દુઆ છે બંદા તરફથી અને કુર્આન તેનો જવાબ છે અલ્લાહ તરફથી. બંદો દુઆ કરે છે કે હે પાલનહાર ! મારું માર્ગદર્શન કર. જવાબમાં પાલનહાર અલ્લાહ સંપૂર્ણ કુર્આન તેના સામે મૂકી દે છે કે આ છે તે સન્માર્ગ અને માર્ગદર્શન, જેની દુઆ તે મારાથી કરી છે.

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ مَكِّيَّةٌ

رُكُوعَاتُهَا

آيَاتُهَا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ١ الرَّحْمَنِ

الرَّحِيمِ ٢ مُلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ٣

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ٤

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ٥ صِرَاطَ

الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ٦ غَيْرِ

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ٧

સૂર: અલ-ફાતિહા
(મક્કામાં અવતરિત થઈ)

રુકૂઅ ૧   આયતો ૭

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા^(૧) અલ્લાહ માટે જ છે, જે સમગ્ર સૃષ્ટિનો રબ^(૨) છે, (૨) અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે, (૩) બદલા (ન્યાય)ના દિવસનો માલિક છે.

(૪) અમે તારી જ ઈબાદત^(૩) કરીએ છીએ અને તારાથી જ મદદ માગીએ છીએ.

(૫) અમને સીધો માર્ગ બતાવ, (દ) એ લોકોનો માર્ગ જેમના પર તેં કૃપા કરી, (૭) જેઓ પ્રકોપનો ભોગ ન બન્યા, જેઓ પથભ્રષ્ટ નથી. ^(૪) (રુકૂઅ - ૧)

૧. આ સૂર: ફાતિહા અલ્લાહ તઆલાએ બંદાઓને શીખવાડેલ છે, જેથી તેઓ પોતાના તરફથી આને એક નિવેદનના રૂપમાં પોતાના રબની સામે પ્રસ્તુત કરે.
૨. અહીં 'રબ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. અરબી ભાષામાં 'રબ' ત્રણ અર્થોમાં બોલવામાં આવે છે - (૧) માલિક અને સ્વામી, (૨) પાલન-પોષણ કરવાવાળો, દેખરેખ રાખનાર અને નિરીક્ષક, અને (૩) શાસક, હાકેમ, પ્રશાસક અને વ્યવસ્થાપક. અલ્લાહ આ તમામ અર્થમાં સૃષ્ટિનો રબ છે.
૩. અહીં 'ઈબાદત' શબ્દ આવ્યો છે. 'ઈબાદત' શબ્દ પણ અરબી ભાષામાં ત્રણ અર્થોમાં પ્રયુક્ત થાય છે - (૧) પૂજા અને ઉપાસના, (૨) આજ્ઞાપાલન (ઉપાસના) અને આદેશ માનવો, (૩) બંદગી અને ગુલામી.
૪. બંદાની આ જ દુઆનો જવાબ આ સંપૂર્ણ કુર્આન છે. બંદો પોતાના રબ પાસે માર્ગદર્શનની દુઆ કરે છે, અને રબ તેના જવાબમાં આ કુર્આન તેને પ્રદાન કરે છે.

૨. અલ-બકરહ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ 'બકરહ' એટલા માટે છે કે તેમાં એક જગ્યાએ 'બકરહ'નો ઉલ્લેખ થયો છે. 'બકરહ'નો અર્થ થાય છે - ગાય. કુર્આન-મજીદની દરેક સૂર:માં એટલા વ્યાપક વિષયોનો ઉલ્લેખ થયો છે કે તેમના માટે વિષયાનુસાર વ્યાપક શીર્ષકો આપી શકાતા નથી. એટલા માટે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ અલ્લાહના માર્ગદર્શન મુજબ કુર્આનની મોટાભાગની સૂર:ઓ માટે વિષયાનુસાર શીર્ષક આપવાને બદલે નામો નક્કી કર્યા છે, જે માત્ર ઓળખના હેતુ માટે છે. આ સૂર:ને 'બકરહ' કહેવાનો અર્થ એ નથી કે તેમાં ગાયની સમસ્યા વિષે ચર્ચા કરવામાં આવી છે, બલકે તેનો અર્થ માત્ર એ છે કે તે સૂર: જેમાં ગાયનો ઉલ્લેખ થયેલ છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂર:નો મોટો ભાગ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓના મદીના હિજરત કરી ગયા પછી મદીનાના આરંભકાળમાં ઊતર્યો છે. અલબત્ત, થોડો હિસ્સો એવો છે જેનું ઉતરાણ પછીથી થયું, પરંતુ વિષયની અનુરૂપતાના કારણે તે ભાગને પણ આ સૂર:માં સામેલ કરી દેવામાં આવ્યો છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ સૂર:ને સમજવા માટે સૌ પ્રથમ તેના ઉતરાણકાળની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ સમજી લેવી જરૂરી છે.

(૧) હિજરત અગાઉ મક્કામાં જ્યાં સુધી ઈસ્લામનું આમંત્રણ આપવામાં આવતું રહ્યું, સંબોધન મહદ્અંશે અરબસ્તાનના મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)થી હતું, જેમના માટે ઈસ્લામનો સંદેશ નવો અને અપરિચિત હતો. હવે હિજરત પછી મદીનાના આસપાસના વિસ્તારોમાં રહેતા યહૂદીઓને ઈસ્લામનું આમંત્રણ

આપવાનું શરૂ થયું. તે લોકો તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), રિસાલત (ઈશદૂતત્વ), આબિરત (પરલોક), વહ્ય અને ફરિશ્તાઓના અસ્તિત્વમાં માનતા હતા અને સૈદ્ધાંતિક રૂપે તેમનો દીન (ધર્મ) તે જ ઈસ્લામ હતો, જેનું શિક્ષણ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) આપી રહ્યા હતા. પરંતુ સદીઓથી થઈ રહેલા નિરંતર અધ:પતને તેમને પોતાના સાચા ધર્મ (મૂસા-ધર્મ)થી ખૂબ જ દૂર કરી દીધા હતા. જ્યારે અલ્લાહના અંતિમ પયગંબર (સલ્લ.) મદીના પહોંચ્યા, તો અલ્લાહે આપને માર્ગદર્શન આપ્યું કે તેમને મૂળભૂત ધર્મ તરફ બોલાવવામાં આવે. આ સંદર્ભમાં આ સૂર:ની આરંભની ૧૪૧ આયતો આ જ આહવાન્ ઉપર આધારિત છે.

(૨) મક્કામાં, ઈસ્લામના પ્રચારનું કાર્ય ધર્મના સિદ્ધાંતોનું શિક્ષણ અને ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરનારાઓના ચરિત્ર-ઘડતર સુધી મર્યાદિત હતું. પરંતુ મદીનામાં આ ઈસ્લામી આહવાન્ એક નવા તબક્કામાં પ્રવેશી ચૂક્યું હતું. આરબ દેશોના વિભિન્ન વિભાગોમાં જે આરબોએ ઈસ્લામનો સ્વીકાર કર્યો હતો તેઓ હિજરત પછી દરેક દિશામાંથી સમેટાઈને મદીનામાં એકત્ર થઈ ગયા હતા. મદીનાના સ્થાનિક અન્સારના સહયોગથી અહીં એક નાનકડા ઈસ્લામી રાજ્યનો પાયો પણ નંખાઈ ગયો તો આ પાંગરતા મુસ્લિમ સમાજને અલ્લાહે નબી (સલ્લ.) દ્વારા સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, આર્થિક, રાજકીય અને કાનૂની પ્રશ્નો વિષે સૈદ્ધાંતિક માર્ગદર્શન આપવાનો આરંભ કર્યો. ઈસ્લામના વર્તુળમાં રહીને જીવનની નવતર વ્યવસ્થાનું નિર્માણ કરવાની રૂપરેખા પણ સમજાવવામાં આવી. આ સૂર: આયત ૧૪૨ થી અંત સુધી આ જ દિશા-માર્ગદર્શન ઉપર આધારિત છે.

(૩) હિજરત પહેલા લોકોને ઈસ્લામ તરફ તેમના પોતાના ઘરમાં (અર્થાત્ મક્કામાં) જ આમંત્રણ આપવામાં આવતું રહ્યું અને વિભિન્ન કબીલાઓમાંથી જેઓ ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરતા હતા, તેઓ પોત-પોતાની જગ્યાએ રહીને ધર્મનો પ્રસાર કરતા અને પ્રત્યુત્તરમાં મુસીબતો અને અત્યાચારો સહન કરતા હતા. પરંતુ હિજરત પછી જ્યારે આ વિખેરાયેલા મુસલમાનો મદીનામાં એકત્ર થઈને એક સમૂહ બની ગયા અને તેમણે એક નાનકડું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપિત કરી દીધું તો પરિસ્થિતિ એ થઈ ગઈ કે એક તરફ નાનકડી વસ્તી હતી અને બીજી તરફ શેષ તમામ આરબ જગત તેને વિનષ્ટ કરવા તલપાપડ બની ગયું

હતું. હવે આ અલ્પસંખ્યક સમૂહની સફળતા જ નહીં, બલકે તેના સ્થાયિત્વ અને અસ્તિત્વનો આધાર એ વાત ઉપર હતો કે તેઓ પૂરેપૂરા ઉત્સાહ અને ઉમંગ સાથે પોતાના દૃષ્ટિકોણનો પ્રચાર કરીને વધુમાં વધુ લોકોને પોતાના વિચારોનો સ્વીકાર કરનારા બનાવવાના પ્રયત્નો કરે. બીજું તે વિરોધીઓનું અસત્ય પર હોવું એવી રીતે દલીલોથી અને સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવે કે કોઈ પણ સમજદાર વ્યક્તિને તેમાં શંકા ન રહે. ત્રીજું એ કે જે આપત્તિમાં તેઓ ચોતરફથી ઘેરાઈ ગયા છે, તેમાં હતાશ ન થાય, બલકે પૂરેપૂરા ધૈર્ય અને અડગતા સાથે આ સંજોગોનો સામનો કરે. ચોથી વાત એ કે તેઓ બહાદૂરીપૂર્વક દરેક તેવા સશસ્ત્ર અવરોધોનો સશસ્ત્ર મુકાબલો કરવા તૈયાર થઈ જાય, જે તેમના આહવાનને નિષ્ફળ બનાવવા કોઈ પણ સમૂહ કે શક્તિ તરફથી કરવામાં આવે. પાંચમી વાત એ કે તેમનામાં એટલું સાહસ પેદા થઈ જાય કે જો આરબો આ નવીન જીવન વ્યવસ્થાને, જે ઈસ્લામ સ્થાપિત કરવા માંગે છે, સમજાવવા છતાં અપનાવવા તૈયાર ન થાય, તો તેમની અજ્ઞાનતાની દૂષિત જીવન વ્યવસ્થાને શક્તિ વડે દૂર કરી દેવામાં પણ સંકોચ ન કરે. અલ્લાહે આ સૂર:માં આ પાંચ બાબતો વિષે પ્રારંભિક માર્ગદર્શન આપ્યું છે.

(૪) ઈસ્લામી આહવાનના આ તબક્કામાં એક નવો સમૂહ પણ પ્રગટ થવાનો શરૂ થઈ ગયો હતો અને આ મુનાફિકો (દંભીઓ, કપટાચારીઓ)નો સમૂહ હતો. જો કે નિફાક (દંભ)ની શરૂઆતના લક્ષણો મક્કાના અંતિમ દિવસોમાં જ જાહેર થવા લાગ્યા હતા. પરંતુ ત્યાં માત્ર તે પ્રકારના જ દંભીઓ જોવા મળતા હતા, જેઓ ઈસ્લામની સત્યતાને તો માનતા હતા અને ઈમાનનો સ્વીકાર પણ કરતા હતા, પરંતુ તેના માટે કોઈ પણ પ્રકારનો ભોગ આપવા તૈયાર ન હતા. મદીના પહોંચીને આ પ્રકારના મુનાફિકો સિવાય અમુક બીજા પ્રકારના મુનાફિકો પણ ઈસ્લામી સમૂહમાં દેખાવા લાગ્યા, એટલે તેમના વિષે પણ માર્ગદર્શન આવવું જરૂરી હતું.

સૂર: બકરહની આયતોના ઉત્તરાણ કાળમાં આ વિવિધ પ્રકારના દંભીઓ મુસ્લિમ સમાજમાં પહેલી વખત દેખાયા હતા, તેથી તેમને પારખી શકાય તે હેતુથી અલ્લાહત્તઆલાએ આ દંભી મુસલમાનો તરફ ટૂંકાણમાં નિર્દેશ કર્યો છે. પાછળથી

જેમ-જેમ આ દંભીઓના ગુણો અને હરકતો જાહેર થવા લાગી તેમ-તેમ પછીની સૂર: ઓમાં દરેક પ્રકારના દંભીઓ વિષે તેમની સ્થિતિ અનુસાર જુદા-જુદા આદેશો અને વિગતવાર માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું.

(٢) سُورَةُ الْبَقَرَةِ مَدَنِيَّةٌ (٨٤)

رُكُوعَاتُهَا ٢٠

آيَاتُهَا ٢٨٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَجَرَةُ (١)

عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ

الْم ١ ذَلِكِ الْكِتَابِ لِأَرْبَبٍ فِيهِ ٢
 هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ٣ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
 بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا
 رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ٤ وَالَّذِينَ
 يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ
 مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ٥

الْمُنزَّلُ

સૂર: અલ-બકરહ
(મદીનામાં અવતરિત થઈ)

રુકૂઅ ૪૦ આયતો ૨૮૬

અલ્લાહનાં નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલીફ-લામ-મિમ, (૧) (૨) આ અલ્લાહનો ગ્રંથ છે, એમાં કોઈ શંકા નથી, માર્ગદર્શન છે એ પરહેઝગાર (ઈશભય રાખનારા) લોકો માટે (૩) જેઓ અદશ્ય^(૨) પર ઈમાન લાવે છે, નમાઝ કાયમ કરે છે, (૪) જે રોજ અમે તેમને આપી છે, તેમાંથી ખર્ચ કરે છે, (૪) જે ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે (અર્થાત્ કુર્આન) અને જે ગ્રંથો તમારા અગાઉ અવતરિત કરવામાં આવ્યા હતા તે સૌના પર ઈમાન લાવે છે, અને આખિરત પર વિશ્વાસ રાખે છે.

૧. આ 'હુરુફે મુક્તઆત' (વિભક્ત કે અલગ-અલગ અક્ષરો) કુર્આન-મજીદની કેટલીક સૂર:ઓની શરૂઆતમાં આવે છે. વિવરણકર્તાઓએ આના જુદા-જુદા અર્થ લીધા છે, પરંતુ તેના કોઈ અર્થ પર સંમત થઈ શક્યા નથી, અને તેના અર્થનું જાણવું એટલા માટે આવશ્યક નથી કે આને જો વ્યક્તિ ન જાણે તો કુર્આનથી માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ કમી રહી જતી નથી.
૨. 'ગૈબ' (અદશ્ય)થી અભિપ્રેત એ તથ્યો અને વાસ્તવિકતાઓ છે, જે માનવીય જ્ઞાનેન્દ્રિયોથી છુપાયેલ છે અને ક્યારેય પ્રત્યક્ષરૂપે સામાન્ય લોકોના અનુભવ અને નિરીક્ષણમાં આવતી નથી; જેમ કે અલ્લાહની હસ્તી અને તેના સુણ, ફરિશ્તાઓ, વહી (દિવ્ય પ્રકાશના, Revelation), સ્વર્ગ, નર્ક વગેરે.
૩. નમાઝ કાયમ કરવાનો અર્થ માત્ર એ નથી કે વ્યક્તિ પાબંદીથી નમાઝ અદા કરે, બલ્કે આનો અર્થ એ છે કે સામૂહિકરૂપે નમાઝની વ્યવસ્થા નિયમિત રીતે હોય. જો કોઈ વસ્તીમાં એક-એક વ્યક્તિ વ્યક્તિગત રૂપે નમાઝનો પાબંદ હોય, પરંતુ સામૂહિકરૂપે (જમાઅતની સાથે) આ કર્જ (અનિવાર્ય કર્તવ્ય)ને પૂરું કરવાની વ્યવસ્થા ન હોય, તો એ કહી શકાય નહીં કે ત્યાં નમાઝ કાયમ કરવામાં આવી રહી છે.

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥٠﴾
 إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ
 تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ
 سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ
 عَظِيمٌ ﴿٥٢﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ
 بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَ
 الَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٤﴾
 فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ
 أَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٥٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا
 تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿٥٧﴾
 إِلَّا أَنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿٥٨﴾ وَإِذَا
 قِيلَ لَهُمْ امْنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنتُمْ
 كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ۗ إِنَّمَا هُمْ السُّفَهَاءُ وَلَكِن
 لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَ
 إِذَا حَلَوْا إِلَىٰ شَيْطَانِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
 مُسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٠﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ
 يَعْمَهُونَ ﴿٦١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اسْتَرَوْا الضَّلَٰةَ بِالْهُدَىٰ
 فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٦٢﴾
 مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۖ فَلَمَّا أَضَاءَتْ

(પ) આવા લોકો પોતાના રબ (માલિક અને પાલનહાર) તરફથી સીધા માર્ગ પર છે અને તેઓ જ સફળતા પ્રાપ્ત કરવાવાળા છે. (૬) જે લોકોએ (આ વાતોને માનવાનો) ઈન્કાર કરી દીધો, તેમના માટે એક સરખું છે કે તમે તેમને ચેતવો કે ન ચેતવો, કોઈ પણ સંજોગોમાં તેઓ માનવાના નથી. (૭) અલ્લાહે તેમના હૃદયો અને કાનો પર મહોર મારી દીધી છે^(૪) અને તેમની આંખો પર પડદો પડી ગયો છે. તેઓ સખત સજાને પાત્ર છે. (રુકૂઅ-૧)

(૮) કેટલાક લોકો એવા પણ છે જેઓ કહે છે કે અમે અલ્લાહ પર અને આખિરત (પારલોક)ના દિવસ પર ઈમાન લાવ્યા છીએ, જો કે હકીકતમાં તેઓ મોમિન (Believers) નથી. (૯) તેઓ અલ્લાહ અને ઈમાન લાવનારાઓ સાથે છેતરપિંડી કરી રહ્યા છે. પરંતુ ખરેખર તો તેઓ સ્વયં પોતાની જાતને જ છેતરી રહ્યા છે અને તેમને તેનું ભાન નથી. (૧૦) તેમના હૃદયમાં એક રોગ છે જેને અલ્લાહે ઓર વધારી દીધો,^(૫) અને જે જૂઠ તેઓ બોલે છે તેના પરિણામે તેમના માટે પીડાકારી સજા છે. (૧૧) જ્યારે પણ તેમને કહેવામાં આવ્યું કે ધરતી પર બગાડ ન ફેલાવો, તો તેમણે એમ જ કહ્યું : અમે તો સુધારણા કરનારા છીએ. (૧૨) સાવધાન ! હકીકતમાં આ જ લોકો બગાડ ફેલાવનારા છે, પણ તેમને ભાન નથી, (૧૩) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું કે જે રીતે બીજા લોકો ઈમાન લાવ્યા છે એ રીતે તમે પણ ઈમાન લાવો, તો તેમણે એ જ જવાબ આપ્યો, “શું અમે મૂર્ખ લોકોની જેમ ઈમાન લાવીએ ?” સાવધાન ! સાચું તો એ છે કે તેઓ પોતે જ મૂર્ખ છે, પરંતુ તેઓ જાણતા નથી. (૧૪) જ્યારે તેઓ ઈમાન-વાળાઓને મળે છે તો કહે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ, અને જ્યારે એકાંતમાં પોતાના શૈતાનોને મળે છે, તો કહે છે કે ખરેખર તો અમે તમારા સાથે છીએ અને આ લોકો સાથે કેવળ મજાક કરી રહ્યા છીએ. (૧૫) અલ્લાહ તેમના સાથે મજાક કરી રહ્યો છે, તે એમને ઢીલ આપી રહ્યો છે અને તેઓ પોતાના વિદ્રોહમાં આંધળાઓની જેમ ભટકતા જઈ રહ્યા છે. (૧૬) આ એ લોકો છે જેમણે માર્ગદર્શનના બદલામાં પથભ્રષ્ટતા ખરીદી લીધી છે, પરંતુ આ સોદો તેમના માટે નફાકારક નથી અને તેઓ કદાપિ સીધા માર્ગ ઉપર નથી. (૧૭) આ લોકોનું ઉદાહરણ એવું છે, જેમ કે એક વ્યક્તિએ આગ સળગાવી, અને જ્યારે તેણે સમગ્ર

૪. આનો અર્થ એ નથી કે અલ્લાહે મહોર લગાવી દીધી હતી, એટલા માટે તેમણે માનવાથી ઈન્કાર કર્યો, બલકે મતલબ એ છે કે જ્યારે તેમણે એ મૂળભૂત વાતોને ફકરાવી દીધી, જેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરવામાં આવ્યો છે, અને પોતાના માટે કુર્આને પ્રસ્તુત કરેલ માર્ગ વિરુદ્ધ બીજો માર્ગ પસંદ કરી લીધો, તો અલ્લાહે તેમના હૃદયો અને કાનો પર મહોર લગાવી દીધી.
૫. રોગથી અભિપ્રેત મુનાફિકત (દંભ) છે, અને અલ્લાહ તરફથી આ રોગમાં વધારો કરવાનો અર્થ એ છે કે મુનાફિક (દંભ)ને અલ્લાહ તરત જ સજા નથી આપતો, બલકે તેને ઢીલ આપતો જાય છે અને મુનાફિક વધારે-ને-વધારે મુનાફિક બનતો જાય છે.
૬. અર્થ એ છે કે જ્યારે એક અલ્લાહના બંદાઓએ પ્રકાશ ફેલાવ્યો અને સત્યને અસત્યથી અલગ કરીને તદ્દન સ્પષ્ટ કરી દીધું, તો જે લોકોની પાસે જોવાવાળી આંખો હતી, તેમના પર તો તમામ સચ્ચાઈઓ ખુલી ગઈ, પરંતુ આ મુનાફિકો, જેઓ પોતાની તુચ્છ ઈચ્છાઓ અને વાસનાઓની પાછળ અંધ થઈ ગયા હતા, તેમને આ પ્રકાશમાં કંઈ દેખાયું નહીં.

مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَّهُمْ فِي ظُلْمٍ ۗ
 لَا يُبْصِرُونَ ۗ صُمُّ بَكُمْ عَمَىٰ فَهْمٌ لَا يَرْجِعُونَ ۗ
 أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌ ۗ
 يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حُدُورَ
 الْمَوْتِ ۗ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ۗ يَكَادُ الْبَرْقُ
 يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ ۗ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيهِ ۗ وَإِذَا
 أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ
 وَأَبْصَارِهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۗ يَا أَيُّهَا
 النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن
 قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۗ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
 فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً ۗ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ
 بِهِ مِنَ الشِّجَرِ رِزْقًا لَّكُمْ ۗ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَّ
 أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۗ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ
 عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ ۗ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ
 مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۗ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا
 وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَ
 الْحِجَارَةُ ۗ أَعَدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَ
 عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ ۗ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۗ قَالُوا

વાતાવરણને પ્રકાશિત કરી દીધું, તો અલ્લાહે તેમની આંખોની દૃષ્ટિ ઈનવી લીધી અને તેમને એ હાલતમાં છોડી દીધા કે અંધકારમાં તેમને કશું દેખાતું નથી. (૧૯) આ લોકો બહેરા છે, મૂંગા છે, આંધળા છે, તેઓ હવે પાછા નહીં ફરે, (૧૯) અથવા પછી તેમનું દૃષ્ટાંત એમ સમજો કે આકાશમાંથી ધોધમાર વર્ષા થઈ રહી છે અને તેના સાથે ઘનઘોર વાદળો અને ગર્જના અને વીજળી પણ છે, આ લોકો વીજળીના કડાકા સાંભળીને પોતાના પ્રાણના ભયથી કાનોમાં આંગળીઓ ખોસી લે છે અને અલ્લાહે આ સત્યના ઈન્કાર કરનારાઓને દરેક બાજુથી ઘેરામાં લઈ લીધા છે. (૨૦) વીજળીની ચમકથી એમની હાલત એવી થઈ રહી છે કે જાણે હમણા જ વીજળી એમની દૃષ્ટિ આંચકી લેશે. જ્યારે થોડો પણ પ્રકાશ એમને દેખાય છે તો તેમાં થોડે દૂર ચાલી લે છે અને જ્યારે એમના પર અંધારું છવાઈ જાય છે તો ઊભા થઈ જાય છે. (૨૧) અલ્લાહ ઈચ્છતો તો તેમની સાંભળવાની અને જોવાની શક્તિ જ ઈનવી લેતો, નિ:શંક તે દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) લોકો ! બંદગી અપનાવો પોતાના એ રબની જે તમારો અને તમારા અગાઉ જે લોકો થઈ ગયા છે, તે સૌનો સર્જનહાર છે. તમારા બચાવની આશા (૨) આ જ રીતે થઈ શકે છે. (૨૨) એ જ તો છે જેણે તમારા માટે ધરતીનું પાથરણું પાથર્યું, આકાશની છત બનાવી, ઉપરથી પાણી વરસાવ્યું અને તેના દ્વારા દરેક પ્રકારના ખાદ્ય પદાર્થો ઉત્પન્ન કરીને તમારા માટે જીવિકા પૂરી પાડી. પછી જ્યારે તમે આ જાણો છો તો બીજાઓને અલ્લાહના સમકક્ષ ન ઠેરવો. (૯)

(૨૩) અને જો તમને એ બાબતમાં શંકા છે કે આ ગ્રંથ જે અમે અમારા બંદા પર અવતરિત કર્યો છે, તે અમારો છે કે નહીં, તો આના જેવી એક જ સૂર: બનાવી લાવો, પોતાના મતના સૌ લોકોને બોલાવી લો, એક અલ્લાહ સિવાય બાકી જેની ચાહો મદદ મેળવી લો, જો તમે સાચા છો તો આ કામ કરીને બતાવો. (૨૪) પરંતુ જો તમે આવું ન કર્યું, અને નિ:શંક ક્યારેય નથી કરી શકતા, તો ડરો એ આગથી, જેનું ઈંધણ બનશે મનુષ્ય અને પથ્થર, (૧૦) જે તૈયાર કરવામાં આવી છે સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ માટે.

(૨૫) અને હે પયગંબર (સલ્લ.) ! જે લોકો આ ગ્રંથ પર ઈમાન લઈ આવે અને (તેના અનુસાર) પોતાનું આચરણ ઠીકઠાક કરી લે, તેમને ખુશખબર આપી દો કે તેમના માટે એવા બગીચાઓ છે, જેમના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ બગીચાઓના ફળો દેખાવમાં દુનિયાના ફળોને મળતા હશે. જ્યારે કોઈ ફળ એમને ખાવા માટે આપવામાં આવશે તો

૭. પ્રથમ ઉદાહરણ એ મુનાફિકોનું હતું, જે દુદયથી તો તદ્દન ઈન્કાર કરી રહ્યા હતા અને કોઈ સ્વાર્થ અને ઉદ્દેશ્યથી મુસલમાન બની ગયા હતા, અને આ બીજું ઉદાહરણ તેમનું છે, જેઓ સંદેહ, દ્વિધા અને ઈમાનની નબળાઈના ભોગ બનેલા હતા. અમુક સચ્ચાઈનો સ્વીકાર પણ કરતા હતા, પરંતુ એવી સચ્ચાઈને તેઓ નહોતા માનતા કે તેના માટે તકલીફો અને મુસીબતોને પણ સહન કરી લે.

૮. અર્થાત્ દુનિયામાં ખોટું જોવા અને ખોટું કરવાથી તેમજ આખિરતમાં અલ્લાહની યાતનાથી બચવાની આશા.
૯. બીજાઓને અલ્લાહના સમકક્ષ ઠરાવવાથી અભિપ્રેત એ છે કે બંદગી અને ઈબાદતની જુદી-જુદી પદ્ધતિઓમાંથી કોઈ પ્રકારનું વર્તન અલ્લાહ સિવાય બીજાઓની સાથે કરવામાં આવે.

૧૦. અર્થાત્ ત્યાં માત્ર તમે જ જહન્નમનું ઈંધણ નહીં બનો, બલકે તમારા એ ઉપાસ્યો પણ ત્યાં તમારા સાથે જ હાજર હશે, જેમને તમે પોતાના ઉપાસ્ય અને પૂજ્ય બનાવી રાખ્યા હતા અને જેમને તમે દંડવત્ કરતા હતા.

هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتَوَابِهِمْ مُمْتَسِبَةً ۗ وَاللَّهُ
 فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۗ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ إِنَّ اللَّهَ
 لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۗ
 فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَأَمَّا
 الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا
 بِيضٌ بِهِ كَثِيرٌ ۗ وَأَسْوَدٌ بِهِ كَثِيرٌ ۗ وَمَا يُبِضُّ بِهِ إِلَّا
 الْفَاسِقِينَ ۝ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ
 مِيثَاقِهِ ۗ وَيَقْطَعُونَ مَّا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ ۗ وَ
 يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۗ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝ كَيْفَ
 تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَانًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ
 يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا
 فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ
 سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۗ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ
 لِلْمَلِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۗ قَالُوا أَتَجْعَلُ
 فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ ۗ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
 بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۗ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝
 وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلِكَةِ
 فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝
 قَالُوا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ۗ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ

وقول لا نزل

٢٥٢

مزل

તેઓ કહેશે કે આવા જ ફળો આનાથી પહેલા દુનિયામાં અમને આપવામાં આવતા હતા. તેમના માટે ત્યાં પાક (પુનિત) પત્નીઓ હશે, અને તેઓ ત્યાં હંમેશા રહેશે.

(૨૬) હા, અલ્લાહ એનાથી કદાપિ શરમાતો નથી કે મચ્છર કે તેનાથી પણ કોઈ તુચ્છ વસ્તુના દૃષ્ટાંતો આપે. ^(૧૧) જે લોકો સત્ય વાતને સ્વીકારનારા છે, તેઓ આ જ દૃષ્ટાંતોને જોઈને જાણી લે છે કે આ સત્ય છે, જે એમના રબ તરફથી જ આવ્યું છે, અને જે લોકો માનવાવાળા નથી તેઓ આને સાંભળીને કહેવા લાગે છે કે આવા દૃષ્ટાંતોથી અલ્લાહનો શું સંબંધ? આવી રીતે અલ્લાહ એક જ વાતથી ઘણાને પથભ્રષ્ટતામાં નાખી દે છે અને ઘણાને સીધો માર્ગ દેખાડી દે છે, અને તેનાથી તે એ જ લોકોને પથભ્રષ્ટતામાં નાખે છે, જેઓ 'ફાસિક' (અવજ્ઞાકારી) છે, ^(૧૨) (૨૭) અલ્લાહ સાથે પાકો કરાર કર્યા પછી તોડી નાખે છે, ^(૧૩) અલ્લાહે જેને જોડવાનો હુકમ આપ્યો છે તેને તોડી નાખે છે, ^(૧૪) અને ધરતી પર બગાડ ઉત્પન્ન કરે છે. હકીકતમાં આ જ લોકો નુકસાન ઉઠાવનારા છે.

(૨૮) તમે અલ્લાહ સાથે કુફ (ઈન્કાર)નું વલણ કરી રીતે અપનાવો છો, જ્યારે કે તમે નિર્જીવ હતા, તેણે તમને જીવન પ્રદાન કર્યું. પછી એ જ તમારા પ્રાણ લઈ લેશે. પછી એ જ ફરીવાર જીવન પ્રદાન કરશે. પછી તેના જ તરફ તમારે પાછા ફરીને જવાનું છે. (૨૯) એ જ તો છે, જેણે તમારા માટે ધરતીની બધી વસ્તુઓ પેદા કરી. પછી ઉપરની તરફ ધ્યાન આપ્યું અને સાત આકાશો ^(૧૫) વ્યવસ્થિત રીતે બનાવ્યા, અને તે દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવનાર છે. (રૂકૂઅ-૩)

(૩૦) પછી જરા એ સમયની કલ્પના કરો, જ્યારે તમારા રબે ફરિશ્તાઓને કહ્યું હતું કે "હું ધરતી પર એક ખલીફા ^(૧૬) બનાવવાનો છું." તેમણે અરજ કરી, "શું આપ ધરતી પર કોઈ એવાને નિયુક્ત કરવાના છો, જે તેની વ્યવસ્થાને બગાડી નાખશે અને રક્તપાત કરશે? આપની પ્રશંસા અને સ્તુતિની સાથે-સાથે તસ્બીહ (ગુણગાન) અને આપની પવિત્રતાનો જાપ તો અમે કરી જ રહ્યા છીએ." ફરમાવ્યું, "હું જાણું છું જે કંઈ, તમે નથી જાણતા." (૩૧) ત્યારપછી અલ્લાહે આદમને બધી વસ્તુઓના નામ શીખવાડ્યા. પછી તેમને ફરિશ્તાઓ સમક્ષ રજૂ કર્યા અને ફરમાવ્યું, "જો તમારો વિચાર સાચો છે (કે કોઈ ખલીફાની નિમણૂકથી વ્યવસ્થા બગાડી જશે) તો જરા આ વસ્તુઓના નામ બતાવો." (૩૨) તેમણે નિવેદન કર્યું, "ખામીરહિત તો આપની જ હસ્તી છે. અમે તો માત્ર એટલું જ જ્ઞાન ધરાવીએ છીએ, જેટલું આપે અમને પ્રદાન કરી દીધું છે. હકીકતમાં બધું જ જાણવા

૧૧. અહીં એક વાંધાનો ઉલ્લેખ કર્યા વગર તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે. કુર્આનમાં ઘણે કેકાણે હેતુની સ્પષ્ટતા કરવા માટે કરોળિયો, માખી, મચ્છર વગેરેના જે દૃષ્ટાંતો આપવામાં આવ્યા છે. તેના પર વિરોધીઓનો વાંધો એ હતો કે આ કેવી ઈશવાણી છે, જેમાં આવી તુચ્છ વસ્તુઓના દૃષ્ટાંતો આપવામાં આવ્યા છે.

૧૨. 'ફાસિક' નો અર્થ છે અવજ્ઞાકારી, આજ્ઞાપાલનની સીમાનું ઉલ્લંઘન કરનાર.

૧૩. બાદશાહ પોતાના સેવકો અને પ્રજાના નામે જે આદેશો કે માર્ગદર્શન જારી કરે છે, તેને અરબી ભાષામાં 'અહદ' (પ્રતિજ્ઞા)થી અભિવ્યક્ત કરવામાં આવે છે. અલ્લાહના 'અહદ'થી અભિપ્રેત તેનો એ સ્વાધી આદેશ છે, જેના અનુસાર સમગ્ર માનવ-જાત કેવળ તેની જ બંદગી, આજ્ઞાપાલન અને પૂજા-અર્ચના કરવા પર નિયુક્ત છે. 'મજબૂત બાંધી લીધા પછી'થી સંકેત એ તરફ છે કે આદમના સર્જન વખતે સમગ્ર માનવ-જાતથી આ આદેશના પાલનનો કરાર લેવામાં આવ્યો હતો, જેમ કે સૂર: આ'રાફ, આયત-૭૨માં વર્ણવ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૪. અર્થાત્ જે સંબંધોની સ્થાપના અને મજબૂતી પર માનવીની સામૂહિક અને વ્યક્તિગત સફળતાનો આધાર છે અને જેને બરાબર રાખવાનો અલ્લાહે આદેશ આપ્યો છે, તેના પર આ લોકો કુહાડી ચલાવે છે.

الْحَكِيمِ ۝ قَالَ يَا أَدَمُ ابْنِيَّ هُؤُلَاءِ آسَمَاءُ لِمَنْ هُمْ فَلْتَمَ اتَّخَذْتَهُمْ
 بِأَسْمَاءِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنِّي أَنَا أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ۝ وَإِذْ
 قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى
 وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ۝ وَقُلْنَا يَا أَدَمُ اسْكُنْ
 أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا
 تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ۝ فَأَزَلَّهُمَا
 الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا
 بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ
 إِلَىٰ حِينٍ ۝ فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ
 إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا
 فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ
 عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
 بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝
 يٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
 وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ۝ وَ
 آمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَٰ
 كَافِرِينَ ۝ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ۝ وَإِيَّايَ
 فَاتَّقُونِ ۝ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا

અને સમજવાવાળી હસ્તી તો આપના સિવાય કોઈ નથી.” (૩૩) પછી અલ્લાહે આદમને કહ્યું, “તમે આમને એ વસ્તુઓના નામ બતાવો.” જ્યારે તેણે એમને એ બધાના નામ બતાવી દીધા, તો અલ્લાહે ફરમાવ્યું, “મેં તમને કહ્યું ન હતું કે હું આકાશો અને ધરતીની એ સમગ્ર હકીકતો જાણું છું જે તમારાથી છુપાયેલી છે. જે કંઈ તમે જાહેર કરો છો તેની પણ મને ખબર છે અને જે કંઈ તમે છુપાવો છો તેને પણ હું જાણું છું.”

(૩૪) પછી જ્યારે અમે ફરિશ્તાઓને આદેશ આપ્યો કે આદમ સામે ઝુકી જાઓ, તો સૌ ઝુકી ગયા, પરંતુ ઈબ્લીસે ઈન્કાર કર્યો. તે પોતાની મોટાઈના ધમ્ડમાં પડી ગયો અને અવજ્ઞાકારીઓમાં સામેલ થઈ ગયો.

(૩૫) પછી અમે આદમને કહ્યું, “તમે અને તમારી પત્ની બંને જગતમાં રહો અને અહીં મુક્તપણે જે ચાહો તે ખાઓ, પરંતુ આ વૃક્ષની નજીક ન જશો, નહીં તો અત્યાચારીઓમાં ગણાશો. (૩૬) છેવટે શૈતાને તે બંનેને એ વૃક્ષનું પ્રલોભન આપીને અમારા આજ્ઞાપાલનમાંથી ચલિત કરી દીધા અને તેમને એ સ્થિતિમાંથી કઢાવીને રહ્યો, જેમાં તેઓ હતા. અમે આદેશ આપ્યો કે, “હવે તમે બધા અહીંથી ઊતરી જાઓ, તમે એક-બીજાના શત્રુ છો અને તમારે એક નિશ્ચિત મુદત સુધી ધરતી ઉપર મુકામ અને ત્યાં જ નિર્વાહ કરવાનો છે.” (૩૭) તે વખતે આદમે પોતાના રબ પાસેથી કેટલાક શબ્દો શીખીને તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરી, જે તેના રબે સ્વીકારી લીધી, કારણ કે તે મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

(૩૮) અમે કહ્યું, “તમે સૌ અહીંથી ઊતરી જાઓ, પછી જો મારા તરફથી કોઈ માર્ગદર્શન તમારા પાસે આવે, તો જે લોકો મારા એ માર્ગદર્શનનું અનુસરણ કરશે, તેમના માટે કોઈ ભય અને દુઃખનો અવસર નહીં હોય, (૩૯) અને જેઓ તેને સ્વીકારવાનો ઈન્કાર કરશે અને અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવશે, તેઓ આગમાં જનારા લોકો છે, જ્યાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. (૩૯અ-૪)

(૪૦) હે ઈસરાઈલની સંતાન !^(૧૦) જરા વિચાર કરો મારી એ કૃપાનો જે મેં તમને પ્રદાન કરી હતી. મારા સાથે તમારો જે કરાર હતો તેને તમે પૂરો કરો, તો મારો જે કરાર તમારા સાથે હતો તેને હું પૂરો કરું, અને મારાથી જ તમે ડરો, (૪૧) અને મેં જે ગ્રંથ મોકલ્યો છે તેના પર ઈમાન લાવો. આ એ ગ્રંથના સમર્થનમાં છે જે તમારા પાસે અગાઉથી મોજૂદ હતો, તેથી સૌ પ્રથમ તમે જ તેનો ઈન્કાર કરનારા ન બની જાઓ. નજીવી કિંમતમાં મારી આયતોને વેચી ન નાખો^(૧૧) અને મારા પ્રકોપથી બચો. (૪૨) અસત્યનો રંગ ચઢાવીને સત્યને શંકાસ્પદ ન બનાવો અને જાણી-બૂઝીને સત્યને છુપાવવાનો પ્રયત્ન ન કરો.

૧૫. સાત આકાશોની હકીકત શું છે, તેનું નિર્ધારણ મુશ્કેલ છે. માનવી દરેક યુગમાં આકાશ કે બીજા શબ્દોમાં ઉચ્ચ લોક વિશે પોતાના અનુભવો કે કલ્પનાઓ અનુસાર જુદી-જુદી ધારણાઓ બનાવતો રહ્યો છે, જે નિરંતર બદલાતી રહે છે. બસ, ટૂંકમાં એટલું સમજી લેવું જોઈએ કે કાં તો આનાથી અભિપ્રેત એ છે કે ધરતીથી અતિરિક્ત જે સૃષ્ટિ છે, તેને અલ્લાહે સાત મજબૂત ક્ષેત્રોમાં વિભક્ત કરી રાખ્યા છે, અથવા એ કે ધરતી આ સૃષ્ટિના જે ભાગમાં સ્થિત છે, તે સાત ક્ષેત્રો પર આધારિત છે.

૧૬. ખલીફા : એ જે કોઈની મિલકતમાં તેણે આપેલ અધિકારોને તેના નાયબ કે પ્રતિનિધિના રૂપમાં પ્રયુક્ત કરે.

૧૭. મદીના-તૈયિબા અને તેના આસપાસના વિસ્તારમાં યહૂદીઓ મોટી સંખ્યામાં વસતા હતા, તેથી અહીંથી આગળ ઘણા ડુકૂઓ સુધી તેમને સંબોધન કરીને ઈસ્લામનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે.

الْحَقِّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا

الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٣٧﴾ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ

بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا

تَعْقِلُونَ ﴿٣٨﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ۗ وَإِنَّهَا

لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ

أَنَّهُمْ مُلْقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٠﴾ يٰبَنِي

إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي

فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤١﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ

عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ

مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذْ بَحَّيْنَاكُمْ مِّنْ

الْبَحْرِ فِرْعَوْنَ يُسْـَٔمُونَ كُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ

أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۗ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ

رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٣﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ

وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذْ وَعَدْنَا

مُوسَىٰ الرَّبِّعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ أَخَذْنَا مِنَ الْعِجْلِ مِنْ بَعْدِهِ

وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَ

الْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ

لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا ظِلْمَكُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ

(૪૩) નમાઝ કાયમ કરો, ઝકાત આપો, અને જે લોકો મારા સમક્ષ ઝુકી રહ્યા છે તેમના સાથે તમે પણ ઝુકી જાઓ. (૪૪) તમે બીજાઓને તો સદાચારનો માર્ગ અપનાવવા માટે કહો છો, પરંતુ પોતાની જાતને જ ભુલી જાઓ છો? જો કે તમે ગ્રંથનો પાઠ કરો છો. શું તમે બુદ્ધિથી સહેજ પણ કામ લેતા નથી? (૪૫) ધૈર્ય અને નમાઝથી મદદ લો, નિઃશંક નમાઝ એક ખૂબ જ કઠિન કામ છે, પરંતુ એ આજ્ઞાકારી બંદાઓ માટે કઠિન નથી, (૪૬) જેઓ સમજે છે કે છેવટે તેમને પોતાના રબને મળવાનું છે અને તેના જ તરફ પાછા ફરીને જવાનું છે. (રુકૂઅ-૫)

(૪૭) હે ઈસરાઈલની સંતાન! યાદ કરો મારી એ નેઅમત (કૃપા)ને જેનાથી મેં તમને નવાજ્યા હતા અને એ વાતને કે મેં તમને દુનિયાની બધી કોમો (જાતિઓ) પર શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરી હતી, (૧૯) (૪૮) અને ડરો એ દિવસથી, જ્યારે કોઈ કોઈના સહેજ પણ કામમાં નહીં આવે, ન તો કોઈના તરફથી ભલામણ સ્વીકારવામાં આવશે, ન કોઈને 'ફિદયા' (મુક્તિ-દંડ) લઈને મુક્ત કરવામાં આવશે, અને ન ગુનેગારોને ક્યાંયથી મદદ મળી શકશે.

(૪૯) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અમે તમને ફિરઔનવાળાઓ^(૨૦)ની ગુલામીમાંથી મુક્તિ આપી. તેમણે તમને સખત યાતનામાં નાખી રાખ્યા હતા, તમારા પુત્રોને કતલ કરતા હતા અને તમારી પુત્રીઓને જીવતી રહેવા દેતા હતા અને એ સ્થિતિમાં તમારા રબ તરફથી તમારી ભારે પરીક્ષા હતી.

(૫૦) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અમે સમુદ્રને ફાડીને તમારા માટે રસ્તો બનાવ્યો, પછી તેમાંથી તમને સકુશળ પસાર કરાવી દીધા, પછી ત્યાં જ તમારી આંખો સામે ફિરઔનવાળાઓને ડૂબાડી દીધા.

(૫૧) યાદ કરો, જ્યારે અમે મૂસાને ચાળીસ દિવસ-રાત્રિની નિયત મુદત (કરાર) માટે બોલાવ્યો, (૨૧) તો તેની ગેરહાજરીમાં તમે વાછરડાને પોતાનો ઉપાસ્ય બનાવી બેસ્યા. તે વખતે તમે ભારે અત્યાચાર કર્યો હતો, (૫૨) તેમ છતાં પણ અમે તમને માફ કરી દીધા કે કદાચ હવે તમે કૃતજ્ઞ બનો.

(૫૩) યાદ કરો કે (બરાબર એ સમયે જ્યારે તમે આ અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા) અમે મૂસાને ગ્રંથ અને 'ફુરકાન'^(૨૨) પ્રદાન કર્યા, જેથી તમે તેના દ્વારા સીધો માર્ગ પામી શકો.

(૫૪) યાદ કરો જ્યારે મૂસા આ ને'મત લઈને પાછો ફર્યો તો તેણે પોતાની કોમને કહ્યું કે, "લોકો! તેમ વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવીને પોતાના પર ભારે અત્યાચાર કર્યો છે,

૧૮. 'થોડી કિંમત'થી અભિપ્રેત દુનિયાના ફાયદાઓ છે, જેના માટે આ લોકો અલ્લાહના આદેશો અને તેના માર્ગદર્શનને રદ કરી રહ્યા હતા. સત્યના બદલામાં ચાહે માનવી દુનિયાબરની દોલત લઈ લે, છેવટે તે થોડી કિંમત જ છે, કેમ કે સત્ય નિશ્ચિતપણે તેનાથી ખૂબ વધારે મૂલ્યવાન વસ્તુ છે.

૧૯. આનો એ અર્થ નથી કે હંમેશ માટે તમને સમગ્ર દુનિયાની કોમોથી શ્રેષ્ઠ ઠેરવી દીધા હતા, બલકે મતલબ એ છે કે એક સમય હતો, જ્યારે દુનિયાની કોમોમાં તમે જ એક કોમ હતા, જેના પાસે અલ્લાહે આપેલ સત્ય-જ્ઞાન હતું અને જેને દુનિયાની કોમોના ઈમામ (વડા) અને પથ-દર્શક બનાવી દેવામાં આવ્યા હતા, જેથી તેઓ સ્વની બંદગીના માર્ગ પર બધી કોમોને બોલાવે અને ચલાવે.

૨૦. 'આલે ફિરઔન'નો અનુવાદ અમે આ શબ્દથી કર્યો છે. આમાં ફિરઔનનો પરિવાર અને મિસર (ઈજિપ્ત)નો સત્તાપીશ વર્ગ બંને સામેલ છે.

૨૧. અર્થાત્ મિસરથી મુક્તિ પામ્યા પછી જ્યારે બની ઈસરાઈલ સીના દ્વીપકલ્પમાં પહોંચી ગયા, તો હઝરત મૂસા

فَتَوَبُوا إِلَىٰ بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ
 لَّكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ
 الرَّحِيمُ ٥٥ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ
 اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذْنَاكُم مِّنَ الصُّعُقَةِ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ٥٦
 ثُمَّ بَعَثْنَاكُم مِّنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ٥٧ وَ
 ظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰنَ وَالسَّلْوَىٰ
 كُلًّا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا
 أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ٥٨ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ
 فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
 وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتِكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ٥٩
 فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا
 عَلَىٰ الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
 يَفْسُقُونَ ٦٠ وَإِذْ اسْتَسْفَىٰ مَوْسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا
 اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ
 عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ
 رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ٦١ وَإِذْ
 قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا
 رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَ
 قِثَّائِهَا وَفُومَهَا وَعَدْسَهَا وَبَصِلَهَا قَالَ أَسْتَبْدِلُونَ

એટલા માટે તમે લોકો પોતાના સર્જનહાર સમક્ષ તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરો અને પોતાના પ્રાર્થનોને કતલ કરો. (૨૩) આમાં જ તમારા સર્જનહારના નજીક તમારી ભલાઈ છે.” તે વખતે તમારા સર્જનહારે તમારી તૌબા સ્વીકારી લીધી, કારણ કે તે મોટો ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે.

(૫૫) યાદ કરો જ્યારે તમે મૂસાને કહ્યું હતું કે અમે તમારો કદાપિ વિશ્વાસ કરીશું નહીં, જ્યાં સુધી પોતાની આંખોથી ખુલ્લી રીતે અલ્લાહને (તમારા સાથે વાત કરતાં) ન જોઈ લઈએ. એ જ વખતે તમારા જોતાં-જોતાં એક ભયંકર વીજળી કડાકા સાથે તમારા ઉપર પડી. (૫૬) તમે નિર્જીવ થઈને પડી ગયા હતા, પરંતુ પછી અમે તમને જીવતા કર્યાં કે કદાચ આ ઉપકાર પછી તમે આભારી બની જાઓ.

(૫૭) અમે તમારા ઉપર વાદળનો છાંયડો કર્યો, ‘મન્ન’ અને ‘સલવા’નો ખોરાક તમને ઉપલબ્ધ કરાવ્યો અને તમને કહ્યું કે જે શુદ્ધ અને સ્વચ્છ વસ્તુઓ અમે તમને પ્રદાન કરી છે તે ખાઓ, પરંતુ (તમારા પૂર્વજોએ) જે કંઈ કર્યું, તે અમારા પર તેમનો અત્યાચાર ન હતો, બલકે તેમણે પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કર્યો.

(૫૮) પછી યાદ કરો જ્યારે અમે કહ્યું હતું કે, “આ વસ્તી (જે તમારા સામે છે) તેમાં દાખલ થઈ જાઓ, તેની પેદાશ જે રીતે ઈચ્છો મજાથી ખાઓ, પરંતુ વસ્તીના દરવાજામાં નતમસ્તક થઈને દાખલ થજો અને ‘હિત્તુન, હિત્તુન’^(૨૪) કહેતા જજો, અમે તમારી ભૂલો માફ કરીશું અને સદાચારીઓને વધુ કૃપા અને મહેરબાનીથી નવાજીશું.” (૫૯) પરંતુ જે વાત તેમને કહેવામાં આવી હતી, અત્યાચારીઓએ તેને બદલી નાખીને કંઈ બીજી બનાવી દીધી. છેવટે અમે અત્યાચારીઓ પર આકાશમાંથી યાતના ઉતારી. આ સજા હતી એ અવજ્ઞાઓની, જે તેઓ કરી રહ્યા હતા. (રુકૂઅ-૬)

(૬૦) યાદ કરો, જ્યારે મૂસાએ પોતાની કોમ માટે પાણીની પ્રાર્થના કરી તો અમે કહ્યું કે ફલાણા ખડક ઉપર તમારી લાઠી મારો. તો તેમાંથી બાર ઝરણાં ફૂટી નીકળ્યાં અને દરેક કબીલાએ જાણી લીધું કે કઈ જગા તેને પાણી લેવા માટેની છે. (૨૫) (તે વખતે આ આદેશ આપી દેવામાં આવ્યો હતો કે) અલ્લાહે આપેલ રોજી ખાઓ-પીઓ અને ધરતી ઉપર બગાડ ફેલાવતા ન ફરો.

(૬૧) યાદ કરો, જ્યારે તમે કહ્યું હતું, “હે મૂસા ! અમે એક જ જાતના ખોરાક પર સંતોષ માની શકતા નથી. તમે પોતાના રબને દુઆ કરો કે અમારા માટે જમીનની પેદાશો, લીલી વનસ્પતિ, શાકભાજી, ઘઉં, લસણ, ડુંગળી, દાળ વગેરે પેદા કરે.” તો મૂસાએ કહ્યું, “શું તમે એક વધારે સારી વસ્તુના બદલે ઊતરતી કક્ષાની વસ્તુઓ મેળવવા માંગો છો ?

(અલે.)ને અલ્લાહ તૃઆલાએ ચાળીસ રાત્રિ-દિવસ માટે તૂર પહાડ પર બોલાવ્યા, જેથી ત્યાં આ કોમ માટે, જે હવે સ્વતંત્ર થઈ ચૂકી હતી, શરીઅતના કાનૂન અને વ્યવહારૂ જીવન માટે આદેશો પ્રદાન કરવામાં આવે.

૨૨. ‘કુરકાન’થી અભિપ્રેત છે એ વસ્તુ, જેના દ્વારા સત્ય અને અસત્યનો ભેદ સ્પષ્ટ થાય, અર્થાત્ દીન (ધર્મ)નું એ જ્ઞાન અને સમજ, જેનાથી વ્યક્તિ સત્ય અને અસત્યમાં ભેદ કરે છે.

૨૩. અર્થાત્ પોતાના એ માણસોને મારી નાખો, જેમણે વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવ્યો અને તેની પૂજા કરી.

૨૪. ‘હિત્તુન’ના બે અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે અલ્લાહથી પોતાની ભૂલોની માફી માગતાં-માગતાં જવું, બીજો એ કે લુંટકાટ અને હત્યાકાંડના બદલે વસ્તીના રહેવાસીઓમાં દરગુજર અને જાહેર માફીનું એવાન કરતાં જજો.

الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۗ إِهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ
 لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ ۗ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ ۗ
 وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ
 بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا
 عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ
 الَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصْرَةَ وَالصُّبْيَةَ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ
 وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ
 رَبِّهِمْ ۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ وَإِذْ
 أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مِمَّا
 آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ ۖ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٢﴾
 ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۖ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
 وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ
 الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا
 قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٤﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا
 وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٥﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ
 لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ۗ قَالُوا
 أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۗ قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ
 الْجَاهِلِينَ ﴿٦٦﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۗ قَالَ
 إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ ۖ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ ۖ عَوَانٌ

સારું, કોઈ શહેરી વસ્તીમાં જઈને રહો. જે કંઈ તમે માંગો છો, ત્યાં મળી જશે.” છેવટે સ્થિતિ ત્યાં સુધી પહોંચી કે અપમાન અને દરિદ્રતા તથા પતન અને દુર્દશા તેમના પર છવાઈ ગયા અને તેઓ અલ્લાહના પ્રકોપમાં ઘેરાઈ ગયા. આ પરિણામ હતું તેનું કે તેઓ અલ્લાહની આયતોનો ઈન્કાર કરવા લાગ્યા અને પયગંબરોને નાહક કતલ કરવા લાગ્યા. આ પરિણામ હતું તેમની અવજ્ઞાઓનું અને એ વાતનું કે તેઓ અલ્લાહના કાનૂનની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કર્યે જતા હતા. (રુકૂઅ-૭)

(૬૨) વિશ્વાસ રાખો કે નબી-એ-અરબી (હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.)ના માનનારાઓ હોય કે યહૂદી, ઈસાઈ હોય કે સાબીઓ (Sabaeans), જે કોઈ અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્યો કરશે, તેનો બદલો તેના રબ (માલિક અને પાલનહાર) પાસે છે અને તેના માટે ભય અને રંજનું કોઈ કારણ નથી. (૨૯)

(૬૩) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અમે તૂરને તમારા ઉપર ઉઠાવીને તમારા પાસેથી પાકું વચન લીધું હતું અને કહ્યું હતું, “જે ગ્રંથ અમે તમને આપી રહ્યા છીએ તેને દઢતાપૂર્વક પકડી રાખજો અને જે આદેશો તેમાં લખેલાં છે તે યાદ રાખજો. આના જ વડે આશા રાખી શકાય છે કે તમે તકવા (ધર્મપરાયણતા)ના માર્ગ પર ચાલી શકશો.” (૬૪) પરંતુ તે પછી તમે પોતાના વચનમાંથી ફરી ગયા, તેમ છતાં પણ અલ્લાહની કૃપા અને તેની દયાએ તમારો સાથ ન છોડ્યો, નહીં તો તમે કયારનાય બરબાદ થઈ ગયા હોત.

(૬૫) પછી તમને પોતાની કોમના એ લોકોની વાતની તો જાણ છે જ, જેમણે ‘સબ્ત’^(૩૦)નો કાનૂન તોડ્યો હતો. અમે તેમને કહી દીધું કે વાંદરા બની જાઓ અને એવી સ્થિતિમાં રહો કે દરેક બાજુથી તમારા પર ધિક્કાર અને ફિટકાર પડે. (૬૬) આ રીતે અમે તેમના પરિણામને એ જમાનાના લોકો અને પછીની આવનારી પેઢીઓ માટે બોધપાઠ અને (અલ્લાહથી) ડર રાખનારાઓ માટે શિખામણ બનાવી દીધું.

(૬૭) પછી એ ઘટનાને યાદ કરો, જ્યારે મૂસાએ પોતાની કોમને કહ્યું કે અલ્લાહ તમને એક ગાય ઝબેલ કરવાનો આદેશ આપે છે. કહેવા લાગ્યા : શું તમે અમારા સાથે મશ્કરી કરો છો ? મૂસાએ કહ્યું : હું તેનાથી અલ્લાહનું શરણ માગું છું કે હું અજ્ઞાનીઓ જેવી વાતો કહું.” (૬૮) બોલ્યા : ભલે, તમારા રબને વિનંતી કરો કે તે અમને આ ગાય વિશે વિસ્તારથી બતાવે. મૂસાએ કહ્યું : અલ્લાહ તો કહે છે કે તે એવી ગાય હોવી જોઈએ જે ન

૨૫. બની ઈસરાઈલના ૧૨ કબીલા હતા. અલ્લાહે પ્રત્યેક માટે અલગ ઝરણું કાઢી આપ્યું, જેથી તેમના વચ્ચે પાણી અંગે ઝઘડો ન થાય.

૨૬. વાર્તા-ક્રમને ધ્યાનમાં રાખવાથી એ વાત આપોઆપ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે અહીં ઈમાન અને સદાયરણની વિગતનું વર્ણન કરવાનો હેતુ એ નથી કે કઈ-કઈ વાતોને વ્યક્તિ માને અને શું-શું કાર્યો કરે તો અલ્લાહના ત્યાં પુણ્યને પાત્ર કરશે. અહીં તો યહૂદીઓના એ ખોટા દાવાનું ખંડન કરવાનો હેતુ છે કે તેઓ માત્ર યહૂદીઓને મુક્તિના ઈજ્જરાદાર સમજતા હતા, અને એ ખોટા ભ્રમમાં પ્રસ્ત હતા કે જે તેમના જૂથથી સંબંધ ધરાવે છે, તે ચાહે આચક્ષા અને આસ્થાની રીતે અમે તેવો હોય, છેવટે મુક્તિ તેના ભાગ્યમાં છે અને બાકી તમામ લોકો, જેઓ તેમના જૂથથી બહાર છે તેઓ માત્ર જહન્નમનું ઈવણ બનવા માટે પેદા થયા છે. આ ગેરસમજને દૂર કરવા માટે ફરમાવવામાં આવી રહ્યું છે કે અલ્લાહના ત્યાં મૂળ વસ્તુ તમારી આ જૂથબંધીઓ નથી, બલકે ત્યાં જે કોઈ વસ્તુનો બરોસો કરી શકાય છે તે ઈમાન અને સદાયરણ છે. જે વ્યક્તિ પણ આ વસ્તુ લઈને હાજર થશે તે પોતાના રબથી પોતાનો બદલો મેળવશે. અલ્લાહના ત્યાં નિર્ણય વ્યક્તિના ગુણોના આધારે થશે, ન કે તમારી વસ્તી-ગણતરીના રજિસ્ટરોના આધારે.

بَيْنَ ذَلِكَ فافعلوا ما تؤمرون ٥٥ قالوا ادم لنا
 ربك يبين لنا ما لونها قال انه يقول انها
 بقرة صفراء فاقع لونها تسر النظرين ٥٦ قالوا
 ادم لنا ربك يبين لنا ما هي لان البقر تشبه علينا
 واننا ان شاء الله لمهتدون ٥٧ قال انه يقول انها
 بقرة لا ذلول تثير الارض ولا تسقى الحرث ٥٨
 مسلمة لا شية فيها قالوا ان جنحت بالحق
 قد بحوها وما كادوا يفعلون ٥٩ واذا قتلتم نفسا
 فادراءتم فيها والله مخرج ما كنتم تكتمون ٦٠
 فقلنا اضربوه ببعضها كذلك يحيى الله الموتى
 ويريكم آياته لعلكم تعقلون ٦١ ثم قست
 قلوبكم من بعد ذلك فهي كالحجارة او أشد
 قسوة وان من الحجارة لما يتفجر منه الأنهار
 وان منها لما يشقق فيخروج منه الماء وان منها
 لما يهبط من خشية الله وما الله بغافل عما
 تعملون ٦٢ اف تظعون ان يؤمنوا لكم وقد
 كان فريق منهم يسمعون كلام الله ثم يحرفونه
 من بعد ما عقلوه وهم يعلمون ٦٣ واذا لقوا
 الذين آمنوا قالوا آمنا واذا خلا بعضهم الى بعض

ધરડી હોય, ન વાછરડી, પણ મધ્યમ ઉંમરની હોય. તેથી જે આદેશ આપવામાં આવે છે તેનું પાલન કરો. (૬૯) ફરી કહેવા લાગ્યા : તમારા રબને એ પણ પૂછી બતાવો કે તેનો રંગ કેવો હોવો જોઈએ? મૂસાએ કહ્યું : તે ફરમાવે છે કે પીળા રંગની ગાય હોવી જોઈએ, જેનો રંગ એવો ઘેરો હોય કે જોનારાઓનું મન ખુશ થઈ જાય. (૭૦) ફરી બોલ્યા : પોતાના રબને સ્પષ્ટ રીતે પૂછી બતાવો કે કેવી ગાય જોઈએ છે? અમને તેના નિર્ધારણમાં સંદેહ થઈ ગયો છે. અલ્લાહે ચાહું તો અમે તેને શોધી કાઢીશું. (૭૧) મૂસાએ જવાબ આપ્યો : અલ્લાહ કહે છે કે તે એવી ગાય છે, જેના પાસેથી કામ નથી લેવામાં આવતું, ન જમીન ખેડે છે, ન પાણી ખેંચે છે, સાજી-સમી અને ખોડ-ખાંપણ રહિત છે. આના પર તેઓ બોલી ઉઠ્યા : હા, હવે તમે ચોક્કસ બતાવ્યું છે. પછી તેમણે એને ઝબેહ કરી, નહિં તો તેઓ આવું કરે એવું લાગતું નહોતું. (૨૯) (રુકૂઅ-૮)

(૭૨) અને તમને યાદ છે એ પ્રસંગ, જ્યારે તમે એક માણસને મારી નાખ્યો હતો, પછી તેના વિષે ઝઘડવા અને એક-બીજા ઉપર હત્યાનો આરોપ મૂકવા લાગ્યા હતા અને અલ્લાહે નિર્ણય કરી લીધો હતો કે જે કંઈ તમે છુપાવો છો, તેને જાહેર કરીને મૂકી દેશે. (૭૩) તે વખતે અમે આદેશ આપ્યો કે કતલ થનારની લાશને તેના એક ભાગ વડે ફટકો મારો. જુઓ, આવી રીતે અલ્લાહ મડદાંઓને જીવન આપે છે અને તેમને પોતાની નિશાનીઓ દેખાડે છે જેથી તમે સમજો. (૭૪) પરંતુ આવી નિશાનીઓ જોયા પછી પણ છેવટે તમારા હૃદય કઠોર થઈ ગયા, પથ્થરો જેવા કઠોર, બલ્કે કઠોરતામાં તેનાથી પણ વધારે, કારણ કે પથ્થરોમાંથી તો કોઈ એવો પણ હોય છે, જેમાંથી ઝરણાં ફૂટીને વહી નીકળે છે, કોઈ ફાટે છે અને તેમાંથી પાણી નીકળી આવે છે, અને કોઈ અલ્લાહના ડરથી ધ્રુજીને પડી પણ જાય છે. અલ્લાહ તમારા કરતૂકોથી અજાણ નથી.

(૭૫) હે મુસલમાનો ! હવે શું તમે આ લોકોથી એ આશા રાખો છો કે તેઓ તમારા આમંત્રણ પર ઈમાન લઈ આવશે? (૨૯) જો કે તેમના એક જૂથની રીત એ રહી છે કે અલ્લાહની વાણી સાંભળી અને પછી બરાબર સમજી-વિચારીને ઈરાદાપૂર્વક તેમાં ફેરફારો કર્યા. (૭૬) તેઓ (પયગંબર મુહમ્મદ સલ્લ. પર) ઈમાન લાવનારાઓને મળે છે તો કહે છે કે અમે પણ તેમને માનીએ છીએ, અને જ્યારે એક-બીજા સાથે એકાંતમાં વાતચીત કરે

૨૭. સબ્ત : અર્થાત્ શનિવારનો દિવસ. બની ઈસરાઈલ માટે આ કાનૂન નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ શનિવારના દિવસને આરામ અને ઈબાદત માટે વિશિષ્ટ રાખે. આ દિવસે કોઈપણ પ્રકારના દુનિયાના કાર્યો, ત્યાં સુધી કે રાંધવાનું કામ પણ ન પોતે કરે, ન પોતાના સેવકોથી લે.

૨૮. બની ઈસરાઈલને મિસરવાસીઓ અને પોતાના સાથે રહેતી કોમોથી ગાયના મહિમા અને પવિત્રતા અને ગૌ-પૂજાના રોગનો શેપ લાગી ગયો હતો અને એ કારણસર તેમણે મિસરથી નીકળતાં જ વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવી લીધો હતો, તેથી તેમને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે ગાયને ઝબેહ કરે. તેમણે તેને ટાળવાની કોશિશ કરી અને વિચિત્ર પૂછવા લાગ્યા. પરંતુ જેમ-જેમ વિગત તેઓ પૂછતા ગયા, એટલા ઘેરાતા ગયા, ત્યાં સુધી કે છેવટે એ જ વિશિષ્ટ પ્રકારની સુવર્ણ ગાય પર, જેને એ સમયે પૂજા માટે વિશિષ્ટ કરવામાં આવતી હતી, જાણે આંગળી મૂકીને બતાવી દેવામાં આવ્યું કે આને ઝબેહ કરો.

૨૯. આ સંબોધન મદીનાના એ નવ-મુસ્લિમોને છે, જેઓ નજીકના સમયમાં જ નબીએ અરબી સલ્લ. પર ઈમાન લાવ્યા હતા. આ લોકોના કાનમાં પહેલાથી નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ), ગ્રંથ, ફરિસ્તાઓ, આનિરત (પરલોક), શરીઅત (ધાર્મિક વિધાન) વગેરેની જે વાતો પડેલી હતી, તે બધી તેમણે પોતાના પાડોસી યહૂદીઓ પાસેથી સાંભળી હતી.

قَالُوا اتَّخَذَ تَوْفَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ
 بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ٥٠ أَوَلَا يَعْلَمُونَ
 أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ٥١ وَمِنْهُمْ
 أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
 يَظُنُّونَ ٥٢ قَوْلِي لِلَّذِينَ يُكْتَبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ
 ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
 قَوْلِي لَهُمْ مِمَّا كَتَبْتُ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا
 يَكْسِبُونَ ٥٣ وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارَ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً
 قُلْ أَتَّخَذَ تَمَّ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا أَفَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ
 أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ٥٤ بَلَى مَنْ كَسَبَ
 سَيِّئَةً وَآحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
 هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٥٥ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٥٦ وَإِذْ
 أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ ت وَ
 بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ
 وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
 ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ٥٧
 وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
 أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ٥٨

النصف

٥٤

مزل

છે તો કહે છે કે મૂર્ખ થઈ ગયા છો ? આ લોકોને એ વાતો જણાવો છો જે અલ્લાહે તમારા પર જાહેર કરી છે, જેથી તમારા રબ સમક્ષ તમારા સામે તેને પુરાવારૂપે રજૂ કરે ? (૭૭) અને શું તેઓ જાણતા નથી કે જે કંઈ તેઓ છુપાવે છે અને જે કંઈ જાહેર કરે છે, અલ્લાહને બધી વાતોની ખબર છે ? (૭૮) તેમનામાંથી એક બીજું જૂથ તે 'ઉમ્મી' (અભણ) લોકોનું છે, જેઓ ગ્રંથનું તો જ્ઞાન ધરાવતા નથી, માત્ર પોતાની નિરાધાર આશાઓ અને ઈચ્છાઓને લઈને બેઠાં છે અને ફક્ત અનુમાન અને અટકળ ઉપર ચાલતા જઈ રહ્યા છે. (૭૯) પછી વિનાશ અને તબાહી છે એ લોકો માટે જેઓ પોતાના હાથે ધાર્મિક વિધાન લખે છે, પછી લોકોને કહે છે કે આ અલ્લાહ તરફથી આવેલ છે, જેથી તેના બદલામાં થોડોક ફાયદો મેળવી લે. તેમના હાથોનું આ લખાણ પણ તેમના માટે વિનાશની સામગ્રી છે અને તેમની આ કમાણી પણ તેમના માટે વિનાશનું કારણ. (૮૦) તેઓ કહે છે કે દોજખ (નર્ક)ની આગ અમને કદાપિ સ્પર્શશે નહીં, સિવાય કે થોડા દિવસની સજા મળે તો મળે. તેમને પૂછો, શું તમે અલ્લાહ પાસેથી કોઈ વચન લઈ લીધું છે, જેનું ઉલ્લંઘન તે કરી શકતો નથી ? કે પછી વાત એમ છે કે તમે અલ્લાહના નામે એવી વાતો કહી દો છો જેના વિષે તમને જ્ઞાન નથી કે તેણે તે વાતો પોતાના શિરે લીધી છે ? છેવટે તમને દોજખની આગ કેમ સ્પર્શશે નહીં ? (૮૧) જે વ્યક્તિ પણ બૂરાઈ કમાશે અને પોતાના પાપ-કર્મોના ચક્કરમાં ઘેરાયેલો રહેશે તે દોજખી છે અને દોજખમાં જ તે હંમેશા રહેશે; (૮૨) અને જે લોકો ઈમાન લાવશે અને સદકાર્ય કરશે તેઓ જ જન્મતી છે અને જન્મતમાં તેઓ હંમેશા રહેશે. (રુકૂઅ-૯)

(૮૩) યાદ કરો, બની ઈસરાઈલ પાસેથી અમે પાકું વચન લીધું હતું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈની બંદગી (ઉપાસના) ન કરજો અને માતા-પિતા સાથે, સગાઓ સાથે, અનાથો અને ગરીબો સાથે સદ્વર્તન કરજો, લોકોને ભલી વાત કહેજો, નમાઝ કાયમ કરજો અને ઝકાત આપજો, પરંતુ થોડાક લોકો સિવાય તમે સૌ આ વચનમાંથી ફરી ગયા અને અત્યાર સુધી ફરેલા છો. (૮૪) પછી જરા યાદ કરો, અમે તમારા પાસેથી પાકું વચન લીધું હતું કે પરસ્પર એક-બીજાનું લોહી ન વહાવજો અને ન તો એકબીજાને ઘરથી બેઘર કરજો. તમે આનો એકરાર કર્યો હતો, તમે પોતે તેના સાક્ષી છો.

આ કારણસર હવે તેમને આશા હતી કે જે લોકો પહેલાથી જ પયગંબરો અને આકાશી ગ્રંથોના અનુયાયીઓ છે અને જેમના આપેલ સમાચારોના કારણે જ અમને ઈમાનનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તેઓ અવશ્ય અમારો સાથ આપશે, બલ્કે આ માર્ગમાં આગળ-આગળ હશે.

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا
 مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ ۖ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ
 وَالْعُدْوَانِ ۗ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسْرَىٰ تَقْدُواهُمْ وَهُوَ
 مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۗ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ
 وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۗ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ
 مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ
 يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ
 عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ
 الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ
 وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ۝ وَلَقَدْ اتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ
 وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ ۖ وَاتَيْنَا عِيسَىٰ ابْنَ
 مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ أَفَكُلَّمَا
 جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ
 فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ ۖ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ۝ وَقَالُوا
 قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۗ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا
 مَّا يُؤْمِنُونَ ۝ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
 مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ ۖ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى
 الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ
 فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ

(૮૫) પરંતુ આજે તમે જ છો કે પોતાના ભાઈ-બંધુઓની હત્યા કરો છો, પોતાની બિરાદરીના કેટલાક લોકોને ઘરવિહોણા કરી દો છો, અત્યાચાર અને અતિરેકપૂર્વક તેમના વિરુદ્ધ જૂથબંધીઓ કરો છો અને જ્યારે તેઓ યુદ્ધમાં પકડાઈને તમારા પાસે આવે છે, તો તેમની મુક્તિ માટે ફિદયા (મુક્તિ-દંડ)ની લેવડ-દેવડ કરો છો. જો કે તેમને તેમના ઘરોમાંથી કાઢવું જ તમારા માટે હરામ (અવૈધ) હતું. તો શું તમે ગ્રંથના એક ભાગ પર ઈમાન લાવો છો અને બીજા ભાગનો ઈન્કાર કરો છો ? પછી તમારામાંથી જે લોકો આવું કરે, તેમની સજા એના સિવાય બીજી શું છે કે દુનિયાના જીવનમાં અપમાનિત અને તિરસ્કૃત બનીને રહે અને આબિરત (પરલોક)માં અત્યંત કઠોર પાતનામાં નાખી દેવામાં આવે ? અલ્લાહ એ કામોથી અજાણ નથી જે તમે કરી રહ્યા છો. (૮૬) આ એ લોકો છે, જેમણે આબિરત વેચીને દુનિયાનું જીવન ખરીદી લીધું છે, એટલા માટે ન તેમની સજામાં કોઈ ઘટાડો થશે અને ન તેમને કોઈ મદદ મળી શકશે. (રુકૂઅ-૧૦)

(૮૭) અમે મૂસાને ગ્રંથ આપ્યો, ત્યારબાદ એક-પછી-એક નિરંતર પયગંબરો મોકલ્યા. છેવટે મરયમના પુત્ર ઈસાને સ્પષ્ટ નિશાનીઓ આપીને મોકલ્યો અને પવિત્ર આત્મા^(૭૦)થી તેની મદદ કરી. પછી તમારું આ કેવું વર્તન છે કે જ્યારે પણ કોઈ પયગંબર તમારી મનેચ્છાઓ વિરુદ્ધ કોઈ વસ્તુ લઈને તમારા પાસે આવ્યો, તો તમે તેના સામે વિદ્રોહ જ કર્યો, કોઈને જૂઠો ઠેરવ્યો અને કોઈની હત્યા કરી નાખી ! (૮૮) તેઓ કહે છે કે અમારા હૃદય સુરક્ષિત છે. નહીં, સાચી વાત એ છે કે તેમના કુફ (ઈન્કાર)ના કારણે તેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડી છે, એટલા માટે તેઓ ભાગ્યે જ ઈમાન લાવે છે, (૮૯) અને હવે જ્યારે એક ગ્રંથ અલ્લાહ તરફથી તેમના પાસે આવ્યો છે, તેના સાથે તેમનો શું વ્યવહાર છે ? તેમ છતાં કે તે એ ગ્રંથની પુષ્ટિ કરે છે જે તેમના પાસે અગાઉથી મોજૂદ હતો. તેમ છતાં કે તેના આગમન અગાઉ તેઓ સ્વયં કાફિરો (વિધર્મીઓ) વિરુદ્ધ વિજય અને મદદની પ્રાર્થનાઓ માગ્યા કરતા હતા.^(૭૧) પરંતુ જ્યારે તે વસ્તુ આવી ગઈ, જેને તેઓ ઓળખી પણ ગયા, ત્યારે તેમણે તેને માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. અલ્લાહનો ધિક્કાર આ ઈન્કાર કરવાવાળાઓ પર. (૯૦) કેવી ખરાબ રીત છે જેના વડે તેઓ

૭૦. 'રૂહે-પાક' (પવિત્ર આત્મા)થી અભિપ્રેત વહીનું જ્ઞાન છે અને જિંદગીલ અમીન પણ, જેઓ વહીનું જ્ઞાન લાવતા હતા અને સ્વયં હઝરત ઈસા મસીહ (અવૈ.)ની પોતાનો પવિત્ર આત્મા પણ, જેને અલ્લાહે પવિત્ર ગુણથી વિભૂષિત કર્યો હતો.

૭૧. નબી (સલ્લ.)ના આગમનથી પહેલા યહૂદીઓ બેચેનીથી એ નબીની રાહ જોઈ રહ્યા હતા, જેના આગમનની ભવિષ્યવાણીઓ તેમના પયગંબરોએ કરી હતી અને તેઓ દુઆઓ માગ્યા કરતા હતા કે જલ્દીથી તેઓ આવે, તો કાફિરોનું વર્ચસ્વ દૂર થાય અને કરી અમારા ઉત્થાનનો યુગ શરૂ થાય.

أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَعِيًّا أَنْ يُنَزَّلَ
 اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ فَبَاءُوا
 بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ ۖ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ۝ وَ
 إِذَا قِيلَ لَهُمْ امْنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا تَوْءَمِنُ بِمَا
 أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ ۚ وَهُوَ الْحَقُّ
 مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ ۗ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ
 مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى
 بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ
 ظَالِمُونَ ۝ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ
 الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمِعُوا ۗ قَالُوا
 سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ۗ وَأَنْشَرْنَا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۗ
 قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝
 قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ
 وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ قُلْ
 مَنْ ذُو الْعَرْشِ الْأَعْلَى قُلْ اللَّهُ خَالِكُ السَّمَاوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ فِيهَا يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
 بِالظَّالِمِينَ ۝ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى
 حَيَاتِهِ ۚ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا ۗ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ
 أَلْفَ سَنَةٍ ۚ وَمَا هُوَ بِمُرْحَرَ حِجَاهٍ ۚ مِنْ الْعَذَابِ أَنْ
 يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ۝ قُلْ مَنْ كَانَ

પોતાના મનનો સંતોષ મેળવે છે^(૩૨) કે જે માર્ગદર્શન અલ્લાહે મોકલ્યું છે, તેને સ્વીકારવાથી માત્ર એ હકામતને કારણે ઈન્કાર કરી રહ્યા છે કે અલ્લાહે પોતાની કૃપા (વહી અને રિસાલત અર્થાત્ દિવ્ય પ્રકાશના અને ઈશદૂતત્વ) દ્વારા પોતાના જે બંદાને પોતે ઈચ્છ્યું, નવાજી દીધો. ^(૩૩) એટલા માટે હવે આ લોકો પ્રકોપ-ઉપર-પ્રકોપને પાત્ર થઈ ગયા છે અને આવા કાફિરો (વિધર્મીઓ) માટે સખત અપમાનજનક સજા નિશ્ચિત છે.

(૯૧) જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે જે કંઈ અલ્લાહે અવતરિત કર્યું છે, તેના પર ઈમાન લાવો, તો તેઓ કહે છે, “અમે તો માત્ર એ વસ્તુ ઉપર ઈમાન લાવીએ છીએ, જે અમારા ત્યાં (અર્થાત્ ઈસરાઈલના વંશજોમાં) અવતરિત થઈ છે.” આ વર્તુળની બહાર જે કંઈ આવ્યું છે, તેને માનવાનો તેઓ ઈન્કાર કરે છે. જો કે તે સત્ય છે અને એ શિક્ષણનું સમર્થન કરી રહ્યું છે જે તેમના ત્યાં પહેલાથી મોજૂદ હતું. ભલે, તો તેમને કહો : જો તમે એ શિક્ષણ પર જ ઈમાન ધરાવનારા છો જે તમારા ત્યાં આવ્યું હતું, તો તેના અગાઉ અલ્લાહના એ પયગંબરોને (જેઓ પોતે ઈસરાઈલના વંશજોમાં જન્મ્યા હતા) શા માટે કતલ કરતા રહ્યા ? (૯૨) તમારા પાસે મૂસા કેવી-કેવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ સાથે આવ્યો. છતાં પણ તમે એવા અત્યાચારી હતા કે તેની પીઠ ફરતાં જ વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવી બેઠાં. (૯૩) પછી જરા એ કરારને યાદ કરો, જે તૂરને તમારા ઉપર ઉઠાવીને અમે તમારા પાસેથી લીધો હતો. અમે તાકીદ કરી હતી કે જે માર્ગદર્શન અમે આપી રહ્યા છીએ તેનું ચુસ્તપણે પાલન કરો અને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. તમારા પૂર્વજોએ કહ્યું કે અમે સાંભળી લીધું, પરંતુ માનીશું નહીં અને તેમના કુફ (ઈન્કાર)ની સ્થિતિ એ હતી કે તેમના હૃદયમાં વાછરડું જ વસી ગયું હતું. કહો : જો તમે ઈમાનવાળા છો, તો આ વિચિત્ર ઈમાન છે, જે આવા ખરાબ કૃત્યોનો તમને આદેશ આપે છે.

(૯૪) તેમને કહો કે જો હકીકતમાં અલ્લાહ પાસે આખિરત (પરલોક)નું ઘર તમામ મનુષ્યોને છોડીને માત્ર તમારા માટે જ વિશિષ્ટ હોય, ત્યારે તો તમારે મૃત્યુની ઈચ્છા કરવી જોઈએ, જો તમે તમારા આ વિચારમાં સાચા છો. (૯૫) વિશ્વાસ રાખો કે તેઓ આ ઈચ્છા ક્યારેય નહીં કરે, એટલા માટે કે પોતાના હાથો વડે જે કંઈ કમાવીને તેમણે ત્યાં મોકલ્યું છે, તેનો તકાદો એ જ છે (કે તેઓ ત્યાં જવાની ઈચ્છા ન કરે). અલ્લાહ આ અત્યાચારીઓની સ્થિતિથી સારી રીતે વાકેફ છે. (૯૬) તમે જોશો કે આ લોકો જીવવાની સૌથી વધુ લાલસા ધરાવે છે, બલ્કે આ બાબતમાં તેઓ મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) કરતાં પણ આગળ છે. તેમનામાંથી એકે-એક વ્યક્તિ એવું ઈચ્છે છે કે કોઈ પણ રીતે હજાર વર્ષ જીવે, જો કે લાંબું આયુષ્ય તેમને સજાથી તો દૂર રાખી શકતું નથી. જે કંઈ કૃત્યો તેઓ કરી રહ્યા છે, અલ્લાહ તો તેને જુએ જ છે. (રુકૂઅ-૧૧)

૩૨. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, ‘કેવી ખરાબ વસ્તુ છે, જેના માટે આમણે પોતાના પ્રાણોને વેચી નાખ્યા !’ અર્થાત્ પોતાની સફળતા અને સૌભાગ્ય તેમજ પોતાની મુક્તિની બલી ચઢાવી દીધી.

૩૩. આ લોકો ઈચ્છે છે કે આવાનારા નબી તેમની કોમમાં પેદા થાય. પરંતુ જ્યારે તેઓ એક બીજી જ કોમમાં પેદા થયા, જેને તેઓ પોતાની તુલનામાં તુજ્જ સમજતા હતા, તો તેઓ તેમના ઈન્કાર પર ઉતરી આવ્યા; જાણે તેમનો મતલબ એ હતો કે અલ્લાહ તેમને પૂછીને નબી મોકલતો.

عَدُوَّ الْجِبْرِيلِ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
 مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرًا لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾
 مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ
 وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَقَدْ
 أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا
 الْفَاسِقُونَ ﴿٥٧﴾ أَوْ كَلِمَاتٍ عَهْدٍ وَعَهْدًا تَبَدَّلَهُ خَفِيضًا
 مِنْهُمْ ۖ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ
 رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَأَ
 خَفِيضًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ۖ كَتَبَ اللَّهُ وَرَاءَ
 ظُهُورِهِمْ كَاتِبُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا
 الشَّيْطَانُ عَلَى مَلِكِ سُلَيْمَانَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ
 وَلَكِنَّ الشَّيْطَانُ كَفَرًا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ ۖ وَمَا
 أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۖ
 وَمَا يَعْلَمُونَ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ
 فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ
 الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۖ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا
 بِإِذْنِ اللَّهِ ۖ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۖ
 وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ
 خَلَقٍ ۖ وَلَيْئَسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا

(૯૭) તેમને કહો કે જે કોઈ જિબ્રઈલ સાથે દુશ્મની રાખતો હોય, (૭૪) તેને ખબર હોવી જોઈએ કે જિબ્રઈલે અલ્લાહના જ હુકમથી આ કુર્આન તમારા હૃદય પર અવતરિત કર્યું છે, જે અગાઉ આવેલા ગ્રંથોની પુષ્ટિ કરે છે અને ઈમાન લાવનારાઓ માટે માર્ગદર્શન અને સફળતાની ખુશખબર બનીને આવ્યું છે. (૯૮) (જો જિબ્રઈલ સાથે તેમની દુશ્મનીનું કારણ આ જ છે, તો કહી દો કે) જેઓ અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ અને તેના પયગંબરો અને જિબ્રઈલ અને મીકાઈલના દુશ્મનો છે, અલ્લાહ એ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)નો દુશ્મન છે.

(૯૯) અમે તમારા તરફ એવી આયતો અવતરિત કરી છે જે સ્પષ્ટપણે સત્યને જાહેર કરનારી છે અને તેના અનુસરણથી માત્ર એ જ લોકો ઈન્કાર કરે છે, જેઓ અવજ્ઞાકારી છે. (૧૦૦) શું હંમેશાથી એવું નથી બનતું રહ્યું કે જ્યારે તેમણે કોઈ કારાર કર્યો તો તેમનામાંથી કોઈ-ને-કોઈ જૂથે તેને જરૂરથી અભરાઈએ ચઢાવી દીધો? બલ્કે તેમનામાંથી ઘણાંખરા એવા જ છે, જેઓ સાચા દિલથી ઈમાન લાવતા નથી, (૧૦૧) અને જ્યારે તેમના પાસે અલ્લાહ તરફથી કોઈ પયગંબર એ ગ્રંથની પુષ્ટિ અને સમર્થન કરતો આવ્યો જે તેમને ત્યાં અગાઉથી મોજૂદ હતો, ત્યારે આ ગ્રંથવાળાઓમાંથી એક જૂથે અલ્લાહના ગ્રંથને એવી રીતે પીઠ પાછળ નાખ્યો, જાણે કે તેઓ કશું જાણતા જ નથી, (૧૦૨) અને એ વસ્તુઓનું અનુસરણ કરવા લાગ્યા, જે શૈતાનો સુલૈમાનના રાજ્યના નામે રજૂ કરતા રહેતા હતા, જો કે સુલૈમાને ક્યારેય કુફ નથી કર્યું. કુફ કરવાવાળા તો એ શૈતાનો હતા, જેઓ લોકોને જાદુનું શિક્ષણ આપતા હતા. તેઓ પાછળ પડ્યા એ વસ્તુના જે બેબિલોનમાં બે ફરિશ્તાઓ - હાઝત અને માઝત - ઉપર ઉતારવામાં આવી હતી, જો કે તેઓ (ફરિશ્તાઓ) જ્યારે પણ કોઈને તેનું શિક્ષણ આપતા હતા, તો પહેલાં સ્પષ્ટપણે ચેતવી દેતા હતા કે, “જુઓ, અમે તો માત્ર એક પરીક્ષા છીએ. તું કુફમાં ન પડ.” (૭૫) તેમ છતાં પણ એ લોકો તેમના પાસેથી તે વસ્તુ શીખતા હતા, જેનાથી પતિ અને પત્નીને વિખૂટા પાડી દેવાય. સ્પષ્ટ હતું કે અલ્લાહની મરજી વિના તેઓ તેના દ્વારા કોઈને પણ નુકસાન પહોંચાડી શકતા ન હતા, તેમ છતાં તેઓ એવી વસ્તુ શીખતા હતા જે સ્વયં તેમના માટે લાભદાયક નહીં, બલ્કે હાનિકારક હતી અને તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે જે આ વસ્તુનો ખરીદનાર બન્યો, તેના માટે આખિરત (પરલોક)માં કોઈ હિસ્સો નથી. કેટલી ખરાબ પૂંજ હતી, જેના બદલામાં તેમણે પોતાના પ્રાણોને વેચી નાખ્યા, કદાચ તેઓ જાણતા હોત !

૩૪. યહૂદીઓ માત્ર નબી (સલ્વ.)ને અને આપ (સલ્વ.) પર ઈમાન લાવનારાઓને જ ખરાબ નહોતા કહેતા, બલ્કે અલ્લાહે પસંદ કરેલા ફરિશ્તા જિબ્રઈલ (અલે.)ને પણ ગાળો આપતા હતા અને કહેતા હતા કે તેઓ અમારા દુશ્મન છે. તેઓ દયાના નહીં, યાતનાના ફરિશ્તા છે.

૩૫. આ આયતની સમજૂતીમાં ભિન્ન-ભિન્ન કથનો છે, પરંતુ જે કંઈ મેં સમજ્યું છે તે એ છે કે જે કાળમાં બની ઈસરાઈલની આખી કોમ બેબિલોનમાં કેદી અને ગુલામ બનેલી હતી, અલ્લાહ તુઆલાએ બે ફરિશ્તાઓને માનવ-રૂપમાં તેમની પરીક્ષા માટે મોકલ્યા હશે. જે રીતે લૂત (અલે.)ની કોમની પાસે ફરિશ્તાઓ સુંદર છોકરાઓના રૂપમાં ગયા હતા, એ જ રીતે આ ઈસરાઈલીઓની પાસે તેઓ પીરો અને ફકીરોના રૂપમાં ગયા હશે. ત્યાં એક તરફ તેમણે જાદૂના બજારમાં પોતાની દુકાન ખોલી હશે અને બીજી તરફ તેઓ દલીલની સાર્થકતા માટે દરેકને સાવધાન પણ કરી

يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ
عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا
وَاللَّكْفِيرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٦﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ
عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِّنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ
مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٦٧﴾ مَا نُنسِخُ مِنْ
آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ
أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ
اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ
دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٦٩﴾ أَمْ تَرِيدُونَ أَنْ
تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سَأَلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ
يَتَّبِعِلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿٧٠﴾
وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ
كُفْرًا ۗ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا
تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۗ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ
بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧١﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَاتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ
عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَقَالُوا

ع

الغاشية

منزل

(૧૦૩) જો તેઓ ઈમાન અને તકવા (ઈશભય) અપનાવતા, તો અલ્લાહને ત્યાં તેનો જે બદલો મળતો, તે તેમના માટે વધુ સારો હતો, કદાચ તેઓ જાણતા હોત ! (રુકૂઆ-૧૨)

(૧૦૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! 'રાહીના' ન કહો, બલકે 'ઉન્જૂના' કહો અને ધ્યાનપૂર્વક વાતને સાંભળો, ^(૩૬) આ કાફિરો (ઈન્કાર કરવાવાળાઓ) તો દુ:ખદાયક સજાને પાત્ર છે. (૧૦૫) આ લોકો, જેમણે સત્યને સ્વીકારવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે, ચાહે ગ્રંથવાળાઓમાંથી હોય કે મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) હોય, તેમને કદાપિ એ પસંદ નથી કે તમારા રબ તરફથી તમારા પર કોઈ ભલાઈ ઉતરે, પરંતુ અલ્લાહ જેને ઈચ્છે છે, પોતાની કૃપા માટે પસંદ કરી લે છે અને તે મોટો મહેરબાન છે.

(૧૦૬) અમે અમારી જે આયતને નિરસ્ત કરી દઈએ છીએ કે ભુલાવી દઈએ છીએ, તેના સ્થાને તેનાથી વધુ સારી લાવીએ છીએ અથવા ઓછામાં ઓછી એવી જ. ^(૩૭) શું તમે જાણતા નથી કે અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે ? (૧૦૭) શું તમને ખબર નથી કે ધરતી અને આકાશોનું શાસન અલ્લાહ માટે જ છે અને તેના સિવાય કોઈ તમારો સંરક્ષક અને મદદગાર નથી ?

(૧૦૮) પછી શું તમે પોતાના પયગંબરથી એ પ્રકારના પ્રશ્નો અને માંગણીઓ કરવા ઈચ્છો છો, જે આ અગાઉ મૂસા પાસે કરવામાં આવ્યા હતા ? ^(૩૮) જ્યારે કે જે વ્યક્તિએ ઈમાનના વલણને ફુક્કના વલણથી બદલી નાખ્યું તે સીધા માર્ગથી ભટકી ગયો. (૧૦૯) ગ્રંથવાળાઓમાંથી ઘણા લોકો એવું ઈચ્છે છે કે કોઈપણ રીતે તમને ઈમાનથી ફેરવીને ફરી ફુક્ક તરફ પાછા લઈ જાય, જો કે સત્ય તેમના ઉપર પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે. પરંતુ પોતાના મનની ઈર્ષ્યાના કારણે તમારા માટે તેમની આ ઈચ્છા છે. તેના જવાબમાં તમે કમા અને દરગુજરથી કામ લો, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહ પોતે જ તેનો નિર્ણય લાગુ કરી દે. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૧૧૦) નમાઝ કાયમ કરો અને ઝકાત આપો. તમે તમારી આખિરત માટે જે સદ્કાર્ય કમાવીને આગળ મોકલશો, અલ્લાહને ત્યાં તમે તેને મોજૂદ જોશો. જે કંઈ તમે કરો છો, તે બધું અલ્લાહની નજરમાં છે.

દેતા હશે કે જુઓ, અમે તમારા માટે પરીક્ષાની હેસિયત ધરાવીએ છીએ. તમે પોતાની આખિરત ખરાબ ન કરો. તેમ છતાં લોકો તેમણે પ્રસ્તુત કરેલ તાંત્રિક કૃતિઓ, મંત્ર-તંત્ર અને માદળિયાઓ પર તૂટી પડતા હશે.

૩૬. યહૂદીઓ જ્યારે હુઝૂર અકરમ (સલ્વ.)ની સભામાં આવતા, તો પોતાના સલામ અને વાતચીતમાં દરેક સંભવ રીતે પોતાના હૃદયની ભડાશ કાઢવાની કોશિશ કરતા હતા. જ્યારે હુઝૂર અકરમ (સલ્વ.)ની વાતચીત દરમ્યાન યહૂદીઓને ક્યારેક એમ કહેવાની જરૂર પડતી કે થોભો, જરા અમને આ વાત સમજી લેવા દો, તો તેઓ 'રાહીના' કહેતા હતા. આ શબ્દનો દેખીતો અર્થ તો એ હતો કે જરા અમારા તરફ ધ્યાન આપો અથવા અમારી વાત સાંભળી લો. પરંતુ આમાં બીજા ઘણા પાસાઓથી ખરાબ અર્થ પણ નીકળતા હતા. તેથી મુસલમાનોને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે તમે આ શબ્દનો ઉપયોગ ન કરો અને તેના બદલે 'ઉન્જૂના' કહો. અર્થાત્ અમારા તરફ ધ્યાન આપો અથવા જરા અમને સમજી લેવા દો.

૩૭. આ એક વિશેષ સંદેહનો જવાબ છે, જે યહૂદીઓ મુસલમાનોના હૃદયમાં નાખવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. તેમનો વાંધો એ હતો કે જો અગાઉના ગ્રંથો પણ અલ્લાહ તરફથી આવ્યા હતા અને આ કુર્આન પણ અલ્લાહ તરફથી છે, તો તેના કેટલાક આદેશોની જગ્યાએ તેમાં બીજા આદેશો કેમ આપવામાં આવ્યા છે ?

૩૮. યહૂદીઓ ઝીણું-ઝીણું જોઈને ખામીઓ શોધી કાઢીને ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રશ્નો મુસલમાનોથી કરતા હતા અને તેમને

لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرًا ط
تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ط قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ بَلَى ؕ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ
مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ سَوَاءٌ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُم يَحْزَنُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ كَيْسَتِ النَّصْرَةُ عَلَى
شَيْءٍ ؕ وَقَالَتِ النَّصْرَةُ كَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ ؕ
وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
مِثْلَ قَوْلِهِمْ ؕ قَالَ اللَّهُ يُحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا
كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَنَعَ مَسِيحَ
اللَّهِ أَنْ يُدْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا ؕ أُولَئِكَ
مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ؕ لَهُمْ فِي
الدُّنْيَا حِزْبٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٤﴾
وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ؕ فَأَيْنَمَا تُولَّوْا فَثَمَّ وَجْهَهُ
اللَّهُ ؕ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ
اللَّهُ وَلَدًا ؕ سُبْحٰنَهُ ط بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَ
الْأَرْضِ ط كُلٌّ لَّهُ قٰنِتُونَ ﴿٣٦﴾ بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ وَ
الْأَرْضِ ط وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا
اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ ؕ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

(૧૧૧) તેમનું કહેવું છે કે કોઈ વ્યક્તિ જન્મતમાં નહીં જાય, જ્યાં સુધી તે યહૂદી ન હોય કે (ખ્રિસ્તીઓના વિચાર અનુસાર) ખ્રિસ્તી ન હોય. આ તેમની કામનાઓ છે. તેમને કહો, પોતાની દલીલો રજૂ કરો, જે તમે તમારા દાવામાં સાચા છો. (૧૧૨) (હકીકતમાં ન તમારી કોઈ વિશિષ્ટતા છે, ન કોઈ બીજાની) સાચી વાત તો એ છે કે જે પણ પોતાની જાતને અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનમાં સમર્પિત કરી દે અને વ્યવહારિક રૂપે ઉત્તમ વલણ અપનાવે, તેના માટે તેના રબ પાસે તેનો બદલો છે અને આવા લોકો માટે કોઈ ભય કે દુઃખનો કોઈ અવસર નથી. (રુકૂઅ-૧૩)

(૧૧૩) યહૂદીઓ કહે છે : ખ્રિસ્તીઓ પાસે કશું નથી. ખ્રિસ્તીઓ કહે છે : યહૂદીઓ પાસે કશું નથી — જે કે બંને ગ્રંથ વાંચે છે — અને આ જ પ્રકારના દાવા એ લોકોના પણ છે, જેમના પાસે ગ્રંથનું જ્ઞાન નથી. આ મતભેદો જેમાં આ લોકો પડેલા છે, તેનો નિર્ણય અલ્લાહ કયામત (પ્રલય)ના દિવસે કરી દેશે.

(૧૧૪) અને એ વ્યક્તિથી વધુ અત્યાચારી કોણ હશે, જે અલ્લાહની ઈબાદત (ઉપાસના)ની જગ્યાઓમાં તેના નામના સ્મરણથી રોકે અને તેને વેરાન કરી દેવા માટે તૈયાર હોય? આવા લોકો એ લાયક છે કે આ ઈબાદત-ગૃહોમાં પગ ન મૂકે અને જો ત્યાં જાય તો પણ ડરતા-ડરતા જાય. તેમના માટે દુનિયામાં નામોશી છે અને આખિરતમાં મોટી યાતના.

(૧૧૫) પૂર્વ અને પશ્ચિમ સર્વ અલ્લાહના છે. જે તરફ પણ તમે મુખ કરશો, એ જ તરફ અલ્લાહનું રૂખ છે. અલ્લાહ સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ છે.

(૧૧૬) તેઓ કહે છે કે અલ્લાહે કોઈને પુત્ર બનાવ્યો છે. અલ્લાહ પવિત્ર છે આવી વાતોથી. ખરી હકીકત એ છે કે ધરતી અને આકાશોમાં રહેલી તમામ વસ્તુઓ તેની મિલકત છે. તમામે તમામ તેના આજ્ઞાંકિત છે. (૧૧૭) તે આકાશો અને ધરતીનો નિર્માતા છે અને જે વાતનો તે ફેંસલો કરે છે, તેના માટે માત્ર આ હુકમ આપે છે કે ‘થઈ જા’ અને તે થઈ જાય છે.

(૧૧૮) અજ્ઞાનીઓ કહે છે કે અલ્લાહ પોતે કેમ અમારા સાથે વાત નથી કરતો અથવા કોઈ નિશાની અમારા પાસે કેમ નથી આવતી? આવી જ વાતો તેમના પહેલાંના લોકો પણ કર્યા કરતા હતા. આ બધા (આગળ-પાછળના પથભ્રષ્ટ લોકો)ની મનોવૃત્તિઓ એકસરખી છે.

ઉશ્કેરતા હતા કે પોતાના પયગંબરને આ પૂછો અને તે પૂછો અને પેલું પૂછો. આના પર અલ્લાહ મુસલમાનોને સચેત કરી રહ્યો છે કે આ મામલામાં યહૂદીઓનું વલણ અપનાવવાથી બચો.

مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۚ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ
 لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا
 وَنَذِيرًا ۚ وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٥﴾ وَلَنْ
 تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ
 مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ إِنْ هَدَىٰ اللَّهُ فَمَا لِي بِاللَّهِ فَهُمْ يُبْغَضُوا
 وَآبَاءَهُمْ أُمَّةٌ قَدِ افْتَرَتْ مِنْ الْأَوَّلِينَ ۗ وَاللَّهُ
 يَهْدِي مَن يَشَاءُ ۗ وَلَا تَتَّبِعِ الَّذِينَ كَفَرُوا
 بِالْكِتَابِ وَأُولَٰئِكَ الْمَلَأُوا قُلُوبَهُمْ
 حِرْصًا ۚ وَلَا تَتَّبِعِ الْفِتْنَةَ ۚ إِنَّهَا
 كَفَرٌ كَرِيمٌ ﴿١١٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا
 وَاتَّقَوْا يَوْمَئِذٍ فِي الْأُولِيَّاتِ
 نُورٌ مُّبِينٌ ﴿١١٧﴾ وَالَّذِينَ
 كَفَرُوا يَوْمَئِذٍ فِي الْآخِرِيَّاتِ
 نَارٌ مُّبِينَةٌ ﴿١١٨﴾ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 سَيَجْعَلُ اللَّهُ لَهُمْ نُورًا مِّمَّا
 فِي الصَّالِحِينَ ﴿١١٩﴾ وَالَّذِينَ
 كَفَرُوا سَيُجْعَلُ لَهُمْ آتُونَ
 نَارًا مِّمَّا فِي الْكُفْرِ ۚ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا سَيُجْعَلُ لَهُمْ جَنَّاتٌ
 مُّجْرِمِينَ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 سَيُجْعَلُ لَهُمْ جَنَّاتٌ مُّجْرِمِينَ
 ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ سَيُجْعَلُ لَهُمْ جَنَّاتٌ
 مُّجْرِمِينَ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 سَيُجْعَلُ لَهُمْ جَنَّاتٌ مُّجْرِمِينَ

وقف نازل

١١٤

منزل

વિશ્વાસ કરનારાઓ માટે તો અમે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ પ્રગટ કરી ચૂક્યા છીએ. (૧૧૯) (તેનાથી વધીને નિશાની શું હશે કે) અમે તમને સત્ય જ્ઞાનના સાથે ખુશખબર આપનાર અને ડરાવનાર બનાવીને મોકલ્યા. (૩૯) હવે જે લોકો જહન્નમ સાથે સંબંધ બાંધી ચૂક્યા છે, તેમના તરફથી તમે જવાબદાર અને ઉત્તરદાયી નથી.

(૧૨૦) યહુદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ તમારાથી કદાપિ રાજી નહીં થાય, જ્યાં સુધી તમે તેમની પદ્ધતિ પર ચાલવા ન લાગો. સ્પષ્ટ કહી દો કે માર્ગ કેવળ એ જ છે જે અલ્લાહે બતાવ્યો છે; નહિ તો એ જ્ઞાન પછી જે તમારા પાસે આવી ચૂક્યું છે, જો તમે તેમની ઈચ્છાઓનું અનુસરણ કર્યું, તો અલ્લાહની પકડથી બચાવનાર કોઈ મિત્ર અને સહાયક તમારા માટે નથી. (૧૨૧) જે લોકોને અમે ગ્રંથ આપ્યો છે, તેઓ તેને એવી રીતે વાંચે છે જેવું કે વાંચવાનો હક છે. તેઓ આના (કુર્આન) પર સાચા હૃદયથી ઈમાન લાવે છે, (૪૦) અને જેઓ તેના સાથે ઈન્કારનું વલણ અપનાવે, તેઓ જ વાસ્તવમાં નુકસાન ઉકાવનારા છે. (રુકૂઅ-૧૪)

(૧૨૨) હે ઈસરાઈલની સંતાન ! યાદ કરો મારી એ નેઅમત (કૃપા), જે મેં તમને આપી હતી અને એ કે મેં તમને દુનિયાની બધી કોમો પર શ્રેષ્ઠતા આપી હતી, (૧૨૩) અને ડરો એ દિવસથી જ્યારે કોઈ કોઈના સહેજ પણ કામમાં નહીં આવે, ન કોઈના પાસેથી ફિદયા (મુક્તિ-દંડ)ની રકમ સ્વીકારવામાં આવશે, ન કોઈ ભલામણ વ્યક્તિને ફાયદો પહોંચાડશે અને ન ગુનેગારોને ક્યાંયથી કોઈ મદદ મળી શકશે.

(૧૨૪) યાદ કરો કે જ્યારે ઈબ્રાહીમની તેના પાલનહારે કેટલીક વાતોમાં પરીક્ષા કરી અને એ બધામાં તે સફળ નીવડ્યો, તો તેણે કહ્યું, “હું તને સૌ લોકોનો સરદાર બનાવવાનો છું.” ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “અને શું મારા સંતાન સાથે પણ આ જ વચન છે?” તેણે જવાબ આપ્યો, “મારું વચન અત્યાચારીઓ માટે નથી.” (૪૧)

(૧૨૫) અને એ કે અમે આ ઘર (કા'બા)ને લોકો માટે કેન્દ્ર અને શાંતિનું સ્થળ ઠેરવ્યું હતું અને લોકોને આદેશ આપ્યો હતો કે ઈબ્રાહીમ જ્યાં બંદગી માટે ઊભો રહે છે, તે સ્થળને સ્થાઈ રૂપે નમાઝની જગ્યા બનાવી લો, અને ઈબ્રાહીમ અને ઈસ્માઈલને તાકીદ કરી હતી કે મારા આ ઘરને તવાફ (પરિક્રમા) અને એ'તિકાફ (એકાંતમાં અલ્લાહની તપશ્ચર્યા) અને રુકૂઅ અને સિજદો કરનારાઓ માટે પવિત્ર રાખો.

૩૯. અર્થાત્ બીજી નિશાનીઓનો ઉલ્લેખ. સ્પષ્ટ નિશાની તો હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.)નું પોતાનું વ્યક્તિત્વ છે. આપની નુબૂવત પહેલાંની પરિસ્થિતિ અને આ કોમ અને દેશની પરિસ્થિતિ, જેમાં આપ (સલ્વ.)નો જન્મ થયો, અને એ પરિસ્થિતિ જેમાં આપ (સલ્વ.)નું પાલન-પોષણ થયું, ૪૦ વર્ષ જીવન વીતાવ્યું, અને પછી એ મહાન કાર્ય જે નબી બન્યા પછી આપ (સલ્વ.)એ કર્યું, આ બધી એવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે, જેના પછી બીજી કોઈ નિશાનીની આવશ્યકતા બાકી રહેતી નથી.

૪૦. આ ગ્રંથવાળાઓના સદાચારી લોકો તરફ સંકેત છે કે આ લોકો પ્રમાણિકતા અને સચ્ચાઈની સાથે અલ્લાહના એ ગ્રંથને વાંચતા હતા, જે તેમના પાસે મોજૂદ હતો, તેથી તેઓ આ કુર્આનને સાંભળીને કે વાંચીને તેના પર ઈમાન લઈ આવે છે.

૪૧. અર્થાત્ આ વચન તમારી સંતાનના કેવળ એ લોકોથી સંબંધિત છે, જેઓ સદાચારી છે. આમાંથી જેઓ અત્યાચારી હશે, તેમના માટે આ વચન નથી. અહીં અત્યાચારીથી અભિપ્રેત માત્ર માનવીઓ પર જ અત્યાચાર કરવાવાળો નથી, બલકે સત્ય અને સચ્ચાઈ પર અત્યાચાર કરવાવાળો પણ છે.

وَالرُّكْعَ السُّجُودِ ﴿١٦٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ
 هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ
 آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
 فَأَمَتُّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَ
 يَبُئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٦﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ
 مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ
 أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٦٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ
 لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا
 مَنَاسِكَنَا وَثُبِّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٨﴾
 رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ
 الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٦٩﴾ وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ
 إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا
 وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٧٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ
 رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٧١﴾ وَوَصَّي
 بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ
 لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٧٢﴾ أَمْ
 كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ
 لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ

(૧૨૬) અને એ કે ઈબ્રાહીમે દુઆ કરી, “હે મારા રબ ! આ શહેરને શાંતિનું શહેર બનાવી દે અને તેના રહેવાસીઓમાંથી જેઓ અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ને માને, તેમને દરેક પ્રકારના ફળોની રોજી આપ.” જવાબમાં તેના માલિકે ફરમાવ્યું, “અને જે નહીં માને, દુનિયાની ટૂંકી જિંદગી માટેનો સામાન તો હું તેને પણ આપીશ, પરંતુ અંતે તેને જહન્નમની સજા તરફ ઢસડી જઈશ, અને તે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે.”

(૧૨૭) અને યાદ કરો ઈબ્રાહીમ અને ઈસ્માઈલ જ્યારે એ ઘરની દીવાલો ઊભી કરી રહ્યા હતા, તો દુઆ કરતા જતા હતા, “હે અમારા રબ ! અમારી આ સેવા સ્વીકારી લે, તું બધું જ સાંભળનાર અને બધું જ જાણનાર છે. (૧૨૮) હે રબ ! અમને બંનેને પોતાના મુસ્લિમ (આજ્ઞાકિત) બનાવ, અમારા વંશમાંથી એક એવી ઉમ્મત (સમુદાય) ઊભી કર, જે તારી મુસ્લિમ (આજ્ઞાકિત) હોય, અમને તારી ઈબાદત (પ્રાર્થના)ની પદ્ધતિઓ બતાવ અને અમારી ભૂલોને માફ કર, તું મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૧૨૯) અને હે રબ ! આ લોકોમાં સ્વયં તેમના જ સમુદાયમાંથી એક પયગંબર ઉઠાવજે, જે તેમને તારી આયતો સંભળાવે, તેમને ગ્રંથ અને હિકમત (બુદ્ધિમત્તા અને તત્ત્વદર્શિતા)નું શિક્ષણ આપે અને તેમના જીવન શુદ્ધ કરે. તું મોટો પ્રભુત્વશાળી અને ડહાપણવાળો છે. (રુકૂઅ-૧૫)

(૧૩૦) હવે કોણ છે, જે ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિથી નફરત કરે ? જેણે સ્વયં પોતાની જાતને મૂર્ખતા અને અજ્ઞાનતામાં નાખી દીધી હોય, તેના સિવાય કોણ આવી ચેષ્ટા કરી શકે છે ? ઈબ્રાહીમ તો એ વ્યક્તિ છે જેને અમે દુનિયામાં અમારા કામ માટે પસંદ કરી લીધો હતો અને આખિરતમાં તેની ગણના સદાયારીઓમાં થશે. (૧૩૧) તેની સ્થિતિ એ હતી કે જ્યારે તેના રબે તેને કહ્યું કે, “મુસ્લિમ થઈ જા”^(૧૩૨) તો તેણે તરત જ કહ્યું, “હું સૃષ્ટિના માલિકનો ‘મુસ્લિમ’ થઈ ગયો.” (૧૩૨) આ જ પદ્ધતિનું અનુસરણ કરવાનો ઉપદેશ તેણે પોતાના સંતાનોને આપ્યો હતો અને આની જ વસિયત યાકૂબ પોતાના સંતાનોને કરી ગયો હતો. તેણે કહ્યું હતું કે, “મારા બાળકો ! અલ્લાહે તમારા માટે આ જ દીન (ધર્મ) પસંદ કર્યો છે, તેથી મૃત્યુપર્યંત મુસ્લિમ જ રહેજો.” (૧૩૩) પછી શું તમે એ વખતે હાજર હતા, જ્યારે યાકૂબ આ દુનિયાથી વિદાય થઈ રહ્યો હતો ? તેણે મૃત્યુ વખતે પોતાના પુત્રોને પૂછ્યું, “બાળકો ! મારા પછી તમે કોની બંદગી કરશો ?” તે બધાએ ઉત્તર આપ્યો, “અમે એ જ એક અલ્લાહની બંદગી કરીશું જેને આપે

૪૨. મુસ્લિમ : એ વ્યક્તિ જે અલ્લાહના સામે આજ્ઞાપાલનમાં શિશ ઝુકાવી દે. અલ્લાહને જ પોતાનો માલિક, સ્વામી, શાસક અને ઉપાસ્ય માની લે. જે પોતાને સંપૂર્ણપણે અલ્લાહને સમર્પિત કરી દે અને એ માર્ગદર્શન અનુસાર દુનિયામાં જીવન વીતાવે, જે અલ્લાહ તરફથી આવેલ હોય. આ આસ્થા અને આ વર્તનનું નામ ‘ઈસ્લામ’ છે અને આ જ બધા પયગંબરો (અલી.)નો દીન (ધર્મ) હતો, જેઓ સૃષ્ટિના આરંભથી દુનિયાના વિચિત્ર દેશો અને ક્ષેત્રોમાં આવ્યા.

وَاللّٰهُ اَبَايَكَ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ الْهٰٓءِ وَاحِدًا ۝
 وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُوْنَ ۝ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۙ لَهَا مَا
 كَسَبَتْ وَلكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ ۙ وَلَا تَسْئَلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا
 يَعْْمَلُوْنَ ۝ وَقَالُوْا كُوْنُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرَةً تَهْتَدُوْا
 قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيفًا ۙ وَمَا كَانَ مِنَ
 الْمُشْرِكِيْنَ ۝ قُوْلُوْا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنزِلَ اِلَيْنَا وَمَا
 اُنزِلَ اِلَى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ
 وَاِلْسَبٰطِ وَمَا اُوْتِيَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَمَا اُوْتِيَ
 النَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۙ لَا نَفَرِقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ۝
 وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُوْنَ ۝ فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَّا اٰمَنْتُمْ بِهِ
 فَقَدْ اهْتَدَوْا ۙ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَّا هُمْ فِيْ شِقَاقٍ ۙ
 فَسَيَكْفِيْكُمْ اللّٰهُ ۙ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝ صِبْغَةَ
 اللّٰهِ ۙ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً ۙ وَنَحْنُ لَهُ
 عٰبِدُوْنَ ۝ قُلْ اَتُحٰجُّوْنَآ فِيْ اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَ
 رَبُّكُمْ ۙ وَلَنَّا اَعْمَالُنَا وَلكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۙ وَنَحْنُ لَهُ
 مُخْلِصُوْنَ ۙ اَمْ تَقُوْلُوْنَ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ
 وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَاِلْسَبٰطَ كَانُوْا هُوْدًا اَوْ
 نَصٰرٰى ۙ قُلْ ؕ اَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمَ اللّٰهُ ۙ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
 كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ ۙ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا

અને આપના વડવાઓ ઈબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ અને ઈસ્હાકે ખુદા માન્યો છે અને અમે તેના જ મુસ્લિમ છીએ.”

(૧૩૪) તેઓ કેટલાક લોકો હતા, જેઓ વીતી ગયા. જે કંઈ તેમણે કમાવ્યું, તે તેમના માટે છે અને જે કંઈ તમે કમાશો, તે તમારા માટે છે. તમને એ પૂછવામાં નહીં આવે કે તેઓ શું કરતા હતા.

(૧૩૫) યહૂદીઓ કહે છે, “યહૂદી હશો તો સન્માર્ગ પામશો.” ખ્રિસ્તીઓ કહે છે, “ખ્રિસ્તી હશો તો માર્ગદર્શન મળશે.” તેમને કહ્યો, “નહીં, સૌને ત્યજીને ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિ, અને ઈબ્રાહીમ મુશ્કરિકો પૈકીનો ન હતો.” (૧૩૬) મુસલમાનો ! કહ્યો, “અમે ઈમાન લાવ્યા અલ્લાહ પર અને એ માર્ગદર્શન પર જે અમારા તરફ અવતરિત થયું છે અને જે ઈબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ, ઈસ્હાક, યાકૂબ અને યાકૂબના સંતાનો પર અવતરિત થયું હતું અને જે મૂસા અને ઈસા અને બીજા તમામ પયગંબરોને તેમના રબ તરફથી આપવામાં આવ્યું હતું. અમે તેમના વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી કરતા, અને અમે અલ્લાહના મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) છીએ.”

(૧૩૭) પછી જો તેઓ એ જ રીતે ઈમાન લાવે, જે રીતે તમે લાવ્યા છો, તો તેઓ સાચા માર્ગ ઉપર છે, અને જો તેનાથી મોઢું ફેરવે તો સ્પષ્ટ વાત છે કે તેઓ હઠાગ્રહમાં પડેલા છે. એટલા માટે ખાત્રી રાખો કે તેમના વિરુદ્ધ અલ્લાહ તમારી સહાયતા માટે પૂરતો છે. તે બધું જ સાંભળે અને જાણે છે.

(૧૩૮) કહ્યો, “અલ્લાહનો રંગ અપનાવો. તેના રંગથી સારો બીજા કોનો રંગ હશે ? અને અમે તેની જ બંદગી કરનારા લોકો છીએ.”

(૧૩૯) હે નબી ! તેમને કહ્યો, “શું તમે અલ્લાહ વિષે અમારા સાથે ઝઘડો કરો છો ? જો કે એ જ અમારો રબ (માલિક અને પાલનહાર) પણ છે અને તમારો રબ પણ. અમારા કર્મો અમારા માટે છે, તમારા કર્મો તમારા માટે, અને અમે અલ્લાહ માટે જ અમારી બંદગીને વિશિષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, (૧૪૦) કે પછી તમારું કહેવું એમ છે કે ઈબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ, ઈસ્હાક, યાકૂબ અને યાકૂબના સંતાનો સૌ કોઈ યહૂદી અથવા ખ્રિસ્તી હતા ?” કહ્યો, “તમે વધારે જાણો છો કે અલ્લાહ ?” એ વ્યક્તિ કરતાં વધારે અત્યાચારી કોણ હશે, જેના પાસે અલ્લાહ તરફથી એક સાક્ષી હોય અને તે તેને છુપાવે ? તમારા કૃત્યોથી અલ્લાહ અજાણ તો નથી.

تَعْمَلُونَ ۝ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مِمَّا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝
سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ
قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ۚ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَ
الْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝
وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ
عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۚ وَمَا
جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ
يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ ۚ وَإِنْ
كَانَتْ لَكِبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۚ وَمَا كَانَ
اللَّهُ لِيُضِلَّعَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُءُوفٌ رَحِيمٌ ۝
قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ
قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۚ وَإِنَّ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ
رَبِّهِمْ ۚ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ۝ وَلَئِنْ
أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَتَّبِعُوا
قِبَلَتَكَ ۚ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبَلَتِهِمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ
بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ

(૧૪૧) એ કેટલાક લોકો હતા, જે વીતી ગયા. તેમની કમાણી તેમના માટે હતી અને તમારી કમાણી તમારા માટે, તમને તેમના કર્મો વિષે પૂછવામાં નહીં આવે. (રુકૂઅ-૧૬)

(૧૪૨) મૂર્ખ લોકો જરૂર કહેશે, “આમને શું થયું કે પહેલાં તેઓ જે કિબ્લાં

(ઉપાસના-દિશા) તરફ મુખ કરીને નમાઝ પઢતા હતા, તેનાથી અચાનક ફરી ગયા ?”^(૪૩) હે નબી ! એમને કહો, “પૂર્વ અને પશ્ચિમ સર્વ અલ્લાહના છે. અલ્લાહ જેને ચાહે છે, સીધો માર્ગ દેખાડી દે છે.” (૧૪૩) અને એ રીતે તો અમે તમને (મુસલમાનોને) એક ‘ઉમ્મતે વસત’^(૪૪) બનાવ્યા છે, જેથી તમે દુનિયાના લોકો પર સાક્ષી રહો અને પયગંબર તમારા પર સાક્ષી રહે. ^(૪૫)

પહેલાં જે તરફ તમે મુખ કરતા હતા તેને તો અમે કેવળ એ જોવા માટે કિબ્લા ઠેરવ્યો હતો કે કોણ પયગંબરનું અનુસરણ કરે છે અને કોણ પાછા પગે ફરી જાય છે. આ બાબત હતી તો ખૂબ કઠિન, પણ એ લોકો માટે સહેજ પણ કઠિન સાબિત ન થઈ, જેમને અલ્લાહનું માર્ગદર્શન મળ્યું હતું. અલ્લાહ તમારા આ ઈમાનને કદાપિ વ્યર્થ નહીં કરે, વિશ્વાસ રાખો કે લોકો માટે તે અત્યંત માયાળુ અને દયાળુ છે.

(૧૪૪) હે નબી ! તમારું વારંવાર આકાશ તરફ મુખ કરવું અમે જોઈ રહ્યા છીએ. લો, અમે એ જ કિબ્લા તરફ તમને ફેરવી દઈએ છીએ, જેને તમે પસંદ કરો છો. મસ્જિદ-હરામ (કા’બા) તરફ મુખ ફેરવી દો. હવે તમે ગમે ત્યાં હોવ, તેના તરફ મુખ કરીને નમાઝ પઢજો. ^(૪૬)

આ લોકો, જેમને ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો, સારી રીતે જાણે છે કે (કિબ્લાને ફેરવવાનો) આ આદેશ તેમના રબ તરફથી જ છે અને સત્ય પર આધારિત છે, તેમ છતાં જે કંઈ આ લોકો કરી રહ્યા છે, અલ્લાહ તેનાથી અજાણ નથી. (૧૪૫) તમે આ ગ્રંથવાળાઓ સમક્ષ ગમે તે નિશાની લઈ આવો, સંભવ નથી કે તેઓ તમારા કિબ્લાનું અનુસરણ કરવા લાગે, અને ન તો તમારા માટે એ શક્ય છે કે તેમના કિબ્લાનું અનુસરણ કરો, અને તેમના પૈકી કોઈ જૂથ પણ બીજાના કિબ્લાના અનુસરણ માટે તૈયાર નથી, અને જો તમે એ જ્ઞાન પછી પણ, જે તમારા પાસે આવી ચૂક્યું છે, તેમની ઈચ્છાઓનું અનુસરણ કર્યું,

૪૩. નબી (સલ્વ.) હિજરત પછી મદીના-તૈયિબામાં સોળ મહિના સુધી બૈતુલ-મક્દિસ તરફ રૂખ કરીને નમાઝ પઢતા રહ્યા. પછી કાબા તરફ ચહેરો કરીને નમાઝ પઢવાનો આદેશ આવ્યો.

૪૪. ‘ઉમ્મતે વસત’થી અભિપ્રેત એક એવો ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ સમૂહ છે, જે ન્યાય અને સમાનતા તથા મધ્યમમાર્ગના વલણ પર ચાલનારો હોય, જેને દુનિયાની કીમોની વચ્ચે પ્રાધાન્યતાની હેસિયત પ્રાપ્ત હોય, જેનો સંબંધ સૌની સાથે સમાનરૂપે ન્યાય અને સચ્ચાઈનો સંબંધ હોય, અને અસત્ય, અનુચિત સંબંધ કોઈની સાથે ન હોય.

૪૫. આનાથી અભિપ્રેત એ છે કે આખિરતમાં જ્યારે સમગ્ર માનવ-જાતનો એક સાથે હિસાબ લેવામાં આવશે, તે વખતે અલ્લાહના જવાબદાર પ્રતિનિધિની હેસિયતે રસૂલ (ઈશદૂત) તમારા પર સાક્ષી આપશે કે સાચી ધારણા અને સત્કર્મો તથા ન્યાય-વ્યવસ્થાનું જે શિક્ષણ અમે તેને આપ્યું હતું, તે તેણે તમને કોઈપણ જાતના વધારા-ઘટાડા વગર સંપૂર્ણપણે પહોંચાડી દીધું અને વ્યવહારૂ રૂપે તેના અનુસાર કામ કરીને બતાવી દીધું. તે પછી રસૂલના પ્રતિનિધિ હોવાની હેસિયતે તમને સામાન્ય લોકો પર સાક્ષી બનીને ઊભા થવાનું રહેશે અને એ સાક્ષી આપવી પડશે કે રસૂલે જે કંઈ તમને પહોંચાડ્યું હતું તે તમે તેમને પહોંચાડવામાં અને જે કંઈ રસૂલે તમને અમલ કરીને બતાવ્યું હતું તે તમે તેમને અમલ કરીને બતાવવામાં પોતાની શક્તિ મુજબ કોઈ નિષ્કાળજી નથી કરી.

૪૬. આ છે મૂળ આદેશ, જે કિબ્લાના ફેરફાર વિશે આપવામાં આવ્યો હતો. આ આદેશ રજબ કે શાબાન, હિજરી-૨માં

بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٦﴾
 الَّذِينَ اتَّيَبَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ
 وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٧﴾
 الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُسْتَرْتِينَ ﴿١٤٨﴾
 وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مَوْلِيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
 إِنَّ مَا تَكُونُوا يَاتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ
 شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا
 اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٠﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
 فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا
 كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ إِلَّا لِمَنْ يَكُونُ لِلنَّاسِ
 عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا
 تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي ۚ وَلَا تَمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
 تَهْتَدُونَ ﴿١٥١﴾ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا
 عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَ
 الْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥٢﴾
 فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٣﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ
 اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٤﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ

وقف لازم

وقف نزل ١٢ - ٢٧٤ -

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكَ فِي الْبَقَرَةِ آيَاتٍ لِّتُذَكَّرَ بِهَا

مُعَانِدًا ٢ - ٢٧٤ -

مائل

તો ચોક્કસ જ તમારી ગણના અત્યાચારીઓમાં થશે. (૧૪૬) જે લોકોને અમે ગ્રંથ આપ્યો છે, તેઓ આ સ્થળને (જેને કિબ્લા બનાવવામાં આવેલ છે) એવી રીતે ઓળખે છે, જેવી રીતે પોતાના સંતાનોને ઓળખે છે, ^(૧૪૭) પરંતુ તેમનામાંથી એક જૂથ જાણી-સમજીને સત્યને છુપાવી રહ્યું છે. (૧૪૭) આ ચોક્કસપણે એક સત્ય વાત છે તમારા રબ તરફથી, તેથી તેના વિષે કદાપિ તમે કોઈ શંકામાં ન પડો. (રુકૂઅ-૧૭)

(૧૪૮) દરેકને માટે એક દિશા છે જેના તરફ તે મુખ કરે છે, પછી તમે સદ્કાર્યો તરફ આગળ વધો. તમે ગમે ત્યાં હશો અલ્લાહ તમને સૌને શોધી કાઢશે. કોઈ વસ્તુ તેની શક્તિ બહાર નથી.

(૧૪૯) તમે જે જગ્યાએથી પણ પસાર થાઓ, તમારું મુખ (નમાઝ વખતે) ‘મસ્જિદે-હરામ’ તરફ ફેરવી દો, કેમ કે આ તમારા રબનો તદ્દન સત્ય પર આધારિત નિર્ણય છે અને અલ્લાહ તમારા લોકોના કાર્યોથી અજાણ નથી, (૧૫૦) અને જ્યાંથી પણ તમે પસાર થાઓ, તમારું મુખ મસ્જિદે-હરામ તરફ જ ફેરવી દેવાનું રાખો, અને જ્યાં પણ તમે હોવ, તેના જ તરફ મુખ રાખીને નમાઝ પઢો, જેથી લોકોને તમારા વિરુદ્ધ વાદવિવાદ માટે કોઈ દલીલ ન મળે. ^(૧૫૧) હા, તેમના પૈકી જેઓ અત્યાચારી છે તેમની જબાન કોઈ હાલતમાં બંધ નહીં થાય, તો તેમનાથી તમે ન ડરો, બલ્કે મારાથી ડરો, ^(૧૫૨) અને એટલા માટે કે હું તમારા પર મારી નેઅમત (કૃપા) પૂર્ણ કરી દઉં અને એ આશાએ કે મારા આ આદેશના પાલનથી તમે એવી જ રીતે સફળતાનો માર્ગ પામશો, (૧૫૧) જેવી રીતે (તમને આ વસ્તુથી સફળતા મળી કે) અમે તમારા વચ્ચે સ્વયં તમારામાંથી એક રસૂલ (પયગંબર) મોકલ્યો, જે તમને અમારી આયતો સંભળાવે છે, તમારા જીવન શુદ્ધ કરે છે, તમને ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતા (બુદ્ધિમત્તા)નું શિક્ષણ આપે છે, અને તમને એ વાતો શીખવાડે છે જે તમે જાણતા ન હતા. (૧૫૨) એટલા માટે તમે મને યાદ રાખો, હું તમને યાદ રાખીશ, અને મારો આભાર માનો, કૃતદ્દન ન બનો. (રુકૂઅ-૧૮)

(૧૫૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ધૈર્ય અને નમાઝથી મદદ લો. અલ્લાહ ધૈર્યવાન લોકોના સાથે છે, (૧૫૪) અને જે લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં મૃત્યુ પામે તેમને મૃત

અવતરિત થયો. હુઝૂર (સલ્વ.) એક સહાબી (રદિ.)ના ત્યાં દા'વત (બોજન-નિમંત્રણ)માં ગયા હતા. ત્યાં હુઝૂરનો સમય થઈ ગયો અને આપ (સલ્વ.) લોકોને નમાઝ પઢાવવા માટે ઊભા થયા. બે રકા'ત પઢાવી ચૂક્યા હતા કે ત્રીજી રકા'તમાં એકાએક વહી દ્વારા આ આયત અવતરિત થઈ અને એ જ વખતે આપ (સલ્વ.) અને આપની પાછળ જમાઅત સાથે નમાઝ પઢવા ઊભા થયેલા તમામ લોકો બૈતુલ-મક્રુદિસથી કાબાની દિશા તરફ ફરી ગયા. તે પછી મદીના અને મદીનાની આસપાસમાં તેની જાહેર ઘોષણા કરવામાં આવી, અને એ જે ફરમાવ્યું કે, “અતેતમારા ચહેરાને વારંવાર આકાશ તરફ ઉઠતો જોઈ રહ્યા છીએ” અને એ કે ‘અમે એ જ કિબ્લા તરફ તમને ફેરવી દઈએ છીએ, જેને તમે પસંદ કરો છો’ તેનાથી સ્પષ્ટ જણ થાય છે કે કિબ્લાના ફેરફારનો આદેશ આવતાં પહેલાં નબી (સલ્વ.) તેની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતા.

૪૭. આ આરબોની કહેવત છે. જે વસ્તુને વ્યક્તિ વિશ્વાસપૂર્વક જાણતો હોય તેને એમ કહે છે કે તે આ વસ્તુને એવી રીતે ઓળખે છે જેમ કે પોતાની સંતાનને ઓળખે છે. યહૂદીઓ અને ઈસાઈઓ (ખ્રિસ્તીઓ)ના ધાર્મિક વિદ્વાનો વાસ્તવમાં આ વાત સારી રીતે જાણતા હતા કે કાબાને હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)એ નિર્માણ કર્યું હતું અને તેનાથી વિપરીત, બૈતુલ-મક્રુદિસ તેનાથી ૧૩૦૦ વર્ષ પછી હઝરત સુલૈમાન (અલૈ.)ના હસ્તે નિર્માણ પામ્યું. આ વાત કોઈનાથી છુપી નહોતી.

૪૮. અર્થાત્ કોઈને એમ કહેવાનો મોકો ન મળે કે આ ખરા મોમિન છે, જેઓ પોતાના અલ્લાહના સ્પષ્ટ આદેશનું

اللَّهُ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢٧﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ
 بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَ
 الْأَنْفُسِ وَالشَّمْرِاتِ ۖ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ ﴿٢٨﴾ الَّذِينَ إِذَا
 أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ
 رَاغِبُونَ ﴿٢٩﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَ
 رَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾ إِنَّ الصَّفَا وَ
 الْمَرْوَةَ مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ
 فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۖ
 فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣١﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا
 أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ
 لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۖ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ
 الْمَلَائِكَةُ ۖ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا
 فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٢﴾
 إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ
 لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٣٣﴾ خُلْدِيْنَ
 فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٣٤﴾
 وَالْهَكْمُ إِلَهُ وَاحِدٌ ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ
 الرَّحِيمُ ﴿٣٥﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ
 اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي

ન કહો. આવા લોકો તો હકીકતમાં જીવંત છે, પરંતુ તમે તેમની જિંદગીને જાણી શકતા નથી, (૧૫૫) અને અમે અવશ્ય તમને ભય અને ડર, ભૂખ, પ્રાણ અને ધન-સંપત્તિના નુકસાન અને કમાણીઓની ખોટમાં નાખીને તમારી પરીક્ષા કરીશું. (૧૫૬) આ સંજોગોમાં જે લોકો ધીરજ રાખે અને જ્યારે કોઈ મુસીબત આવી પડે તો કહે કે, “અમે અલ્લાહના જ છીએ અને અલ્લાહના જ તરફ અમારે પાછા ફરવાનું છે.” તેમને ખુશખબર આપી દો. (૧૫૭) તેમના ઉપર તેમના રબ તરફથી મોટી કૃપાઓ થશે, તેની દયા તેમના ઉપર છાંયડો કરશે અને આવા જ લોકો સન્માર્ગે ચાલનારા છે.

(૧૫૮) નિ:શંક સફા અને મરવા અલ્લાહની નિશાનીઓ પૈકી છે. તેથી જે વ્યક્તિ ભૈતુલ્લાહ (અલ્લાહના ઘર, કા'બા)ની હજજ કે ઉમરા કરે^(૫૦) તેના માટે આ બંને ટેકરીઓ વચ્ચે સઈ કરવું (ઝડપથી દોડવું) કોઈ ગુનો નથી, અને જે સ્વેચ્છાએ અને રુચિથી કોઈ ભલાઈનું કામ કરશે, અલ્લાહને તેની ખબર છે અને તે તેની કદર કરનાર છે.

(૧૫૯) જે લોકો અમારા ઉતારેલા સ્પષ્ટ શિક્ષણ અને માર્ગદર્શનને છુપાવે છે, એ પછી પણ કે અમે તેને તમામ મનુષ્યોના માર્ગદર્શન માટે અમારા ગ્રંથમાં વર્ણવી ચૂક્યા છીએ, વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ પણ તેમના પર ફિટકાર કરે છે અને બધા ફિટકાર કરનારાઓ પણ તેના પર ફિટકાર કરે છે. (૧૬૦) અલબત્ત, જેઓ આ વર્તન છોડી દે અને પોતાનું વર્તન સુધારી લે અને જે કંઈ છુપાવતા હતા, તેને વર્ણવવા લાગે, તેમને હું માફ કરી દઈશ અને હું મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છું.

(૧૬૧) જે લોકોએ કુફ (ઈન્કાર)નું વલણ અપનાવ્યું^(૫૧) અને કુફની અવસ્થામાં જ મૃત્યુ પામ્યાં, તેમના પર અલ્લાહ અને ફરિશ્તાઓ અને સૌ મનુષ્યોની ફિટકાર છે. (૧૬૨) આ જ ફિટકારની અવસ્થામાં તેઓ હંમેશા રહેશે, ન તેમની સજામાં ઘટાડો કરવામાં આવશે અને ન તેમને ફરી બીજી મહેતલ આપવામાં આવશે.

(૧૬૩) તમારો ખુદા એક જ ખુદા છે, એ રહમાન (પરમ કુપાળુ) અને રહીમ (પરમ દયાળુ) સિવાય બીજો કોઈ ખુદા નથી. (રુકૂઅ-૧૯) (૧૬૪) (આ હકીકતને ઓળખવા માટે જો કોઈ નિશાની અને ઓળખ જોઈતી હોય તો) જે લોકો બુદ્ધિથી કામ લે છે, તેમના માટે આકાશો અને ધરતીની રચનામાં, રાત અને દિવસના નિરંતર એક-બીજી પછી આવવામાં, એ હોડીઓમાં જે મનુષ્યોના લાભની વસ્તુઓ લઈને નદીઓ અને

ઉલ્લંઘન કરે છે.

૪૯. આ વાક્યનો સંબંધ એ ઈબારત (લખાણ) સાથે છે કે, ‘તેના જ તરફ ચહેરો કરીને નમાઝ પઢજો કે લોકોને તમારા વિરુદ્ધ કોઈ દલીલ ન મળે.’

૫૦. ઝિલહજજની નિર્ધારિત તારીખોમાં કાબાની જે ઝુયારત (દર્શન) કરવામાં આવે છે તેનું નામ ‘હજજ’ છે અને આ તારીખો સિવાય બીજા કોઈ સમયગાળામાં જે ઝુયારત કરવામાં આવે છે તે ‘ઉમરા’ છે.

૫૧. ‘કુફ’ શબ્દ ‘ઈમાન’ના વિરુદ્ધ બોલવામાં આવે છે. ઈમાનનો અર્થ છે માનવું, કબૂલ કરવું, સ્વીકાર કરી લેવું. કુર્આનની દૃષ્ટિએ ‘કુફ’નું વલણના જુદા-જુદા સ્વરૂપો છે : એક એ કે માનવી મૂળથી અલ્લાહને જ ન માને અથવા તેની સર્વોચ્ચ સત્તાનો સ્વીકાર ન કરે અને તેને પોતાનો અને સમગ્ર સૃષ્ટિનો માલિક અને ઉપાસ્ય માનવાનો ઈન્કાર કરે, અથવા તેને એક માત્ર માલિક અને ઉપાસ્ય ન માને. બીજું એ કે અલ્લાહને તો માને, પણ તેના આદેશો અને તેના માર્ગદર્શનને જ્ઞાન અને કાનૂનનો એક માત્ર સ્ત્રોત સ્વીકારવાથી ઈન્કાર કરી દે. ત્રીજું એ કે સૈદ્ધાંતિક રીતે એ વાતનો પણ સ્વીકાર કરી લે કે તેણે અલ્લાહના માર્ગદર્શન અનુસાર ચાલવું જોઈએ, પરંતુ અલ્લાહ પોતાના

فِي الْبَحْرِ يَمَّا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ
 السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
 وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ ۖ وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ وَ
 السَّحَابِ الْمُسْحَرِبِينَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يَأْتِي
 لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ۖ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ
 الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۖ وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
 الْعَذَابِ ۝ إِذْ تَبَرَأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
 وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ۝ وَقَالَ
 الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَأَ مِنْهُمْ كَمَا
 تَبَرَأُوا مِنَّا ۖ كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ
 عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِمُخْرِجِينَ مِنَ النَّارِ ۖ يَا أَيُّهَا النَّاسُ
 كُلُّوْا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا
 خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۖ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝ إِنَّمَا
 يَأْمُرُكُمْ بِالشُّوْءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى
 اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا
 مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
 آبَاءَنَا ۖ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا

સમુદ્રોમાં ચાલે-ફરે છે, વરસાદના એ પાણીમાં જેને અલ્લાહ ઉપરથી વરસાવે છે, પછી તેના વડે મૃત ધરતીને જીવન પ્રદાન કરે છે અને (પોતાની આ જ વ્યવસ્થાને કારણે) ધરતીમાં દરેક પ્રકારના સજીવોને ફેલાવે છે, હવાઓના પરિભ્રમણમાં, અને એ વાદળોમાં જે આકાશો અને ધરતી વચ્ચે આજ્ઞાને આધીન બનાવીને રાખવામાં આવ્યા છે, અસંખ્ય નિશાનીઓ છે. (૧૬૫) (પરંતુ ખુદાના એક હોવા પર દલીલ કરનારી આ તદ્દન સ્પષ્ટ નિશાનીઓ હોવા છતાં પણ) કેટલાક લોકો એવા છે જેઓ અલ્લાહ સિવાય બીજાઓને તેના સમકક્ષ અને પ્રતિદંદ્વી બનાવે છે, અને તેઓ તેમને એટલા ચાહે છે, જેટલું અલ્લાહને ચાહવું જોઈએ. જો કે ઈમાનવાળા લોકો સૌથી વધારે અલ્લાહને પ્રિય રાખે છે. કદાચ, જે કંઈ સજાને સામે જોઈને તેમને સૂઝવાનું છે, તે આજે જ આ અત્યાચારીઓને સૂઝી જાય કે તમામ શક્તિઓ અને બધા અધિકારો અલ્લાહના જ કબજામાં છે અને એ કે અલ્લાહ સજા આપવામાં પણ ઘણો સખત છે. (૧૬૬) જ્યારે તે સજા આપશે, ત્યારે હાલત એ હશે કે એ જ આગેવાનો અને નેતાઓ, જેમનું દુનિયામાં અનુસરણ કરવામાં આવ્યું હતું, પોતાના અનુયાયીઓ સાથે સંબંધનો ઈન્કાર કરશે, પરંતુ સજા પામીને રહેશે અને તેમના તમામ માધ્યમો અને સંસાધનોનો સિલસિલો તૂટી જશે, (૧૬૭) અને એ લોકો જેઓ દુનિયામાં તેમનું અનુસરણ કરતા હતા, કહેશે કે કદાચ, અમને ફરી એક તક આપવામાં આવતી તો જે રીતે આજે આ લોકો અમારા સાથે વિમુખતાનું પ્રદર્શન કરી રહ્યા છે, એ જ રીતે અમે પણ તેમનાથી વિમુખ થઈને દેખાડી દેતા. આમ, અલ્લાહ આ લોકોના એ કર્મોને જે તેઓ દુનિયામાં કરી રહ્યા છે, તેમના સમક્ષ એવી રીતે લાવશે કે તેઓ પશ્ચાતાપ અને શરમ-સંકોચથી હાથ મસળતા રહેશે, પરંતુ આગમાંથી નીકળવાનો કોઈ રસ્તો મેળવી નહીં શકે. (રુકૂઆ-૨૦)

(૧૬૮) લોકો ! ધરતી ઉપર જે હલાલ (વૈધ) અને પાક (શુદ્ધ) વસ્તુઓ છે તે ખાઓ અને શૈતાનના બતાવેલા રસ્તાઓ પર ન ચાલો. તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે, (૧૬૯) તમને બૂરાઈ અને અશ્લીલતાની આજ્ઞા આપે છે અને એવું શીખવાડે છે કે તમે અલ્લાહના નામે એવી વાતો કહો, જેમના વિષે તમને જ્ઞાન નથી (કે તે અલ્લાહે ફરમાવેલી છે).

(૧૭૦) તેમને જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે અલ્લાહે જે આદેશો અવતરિત કર્યા છે તેનું પાલન કરો, તો જવાબ આપે છે કે અમે તો એ જ પદ્ધતિનું અનુસરણ કરીશું જેના પર અમે અમારા બાપ-દાદાઓને જોયા છે. ભલે, જો તેમના બાપ-દાદાઓએ બુદ્ધિથી સહેજ પણ કામ ન લીધું હોય અને સાચો માર્ગ ન પામ્યા હોય તો શું તે પછી પણ તેઓ તેમનું જ અનુસરણ કર્યે જશે ?

માર્ગદર્શન અને પોતાના આદેશો પહોંચાડવા માટે જે પયગંબરોને માધ્યમ બનાવે છે, તેમનો સ્વીકાર ન કરે. ચોક્કં એ કે પયગંબરો દરમ્યાન ભેદભાવ કરે અને પોતાના પસંદ કે પોતાના પક્ષપાતના કારણે તેમાંથી કોઈને માને અને કોઈને ન માને. પાંચમું એ કે પયગંબરોએ અલ્લાહ તરફથી આસ્થાઓ, નીતિમત્તા અને જીવનના કાનૂનો વિશે જે શિક્ષણ આપ્યું છે તેને અથવા તેમાંથી કોઈ વસ્તુને માનવાનો ઈન્કાર કરી દે. છઠ્ઠું એ કે વિચારધારાના રૂપે તો એ તમામ વસ્તુઓને માની લે, પરંતુ વ્યવહાર રૂપે અલ્લાહના આદેશોની ઈરાદાપૂર્વક અવહેલના કરતો રહે અને આ અવજ્ઞા પર હઠાગ્રહ કરે અને દુનિયાના જીવનમાં પોતાના આચરણનો આધાર આજ્ઞાપાલન પર નહીં, બલ્કે અવજ્ઞા પર મૂકે.

يَهْتَدُونَ ۝ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ
الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً ۖ صُمٌّ
بِكُمْ عَمَى فَمُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا
لِلَّهِ إِن كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ۝ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ
الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَالْحَمَّ الْخَنِزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ
اللَّهِ ۚ فَمَن اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ
عَلَيْهِ ۗ إِنَّا اللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ إِنَّا الَّذِينَ
يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا
النَّارَ وَلَا يَكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ ۖ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَاطَةَ
بِالْهُدَى وَالْعَذَابِ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى
التَّارِ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّا
الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ۝
لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ
الْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ
الْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَّ ۚ وَآتَى الْمَالَ عَلَى
حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ

(૧૭૧) આ લોકો જેમણે અલ્લાહે બતાવેલ માર્ગ પર ચાલવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે, તેમની સ્થિતિ તદ્દન એવી છે જેમ કે ભરવાડ પશુઓને બોલાવે છે અને તેઓ હાકોટા સિવાય કંઈ પણ સાંભળતા નથી. તેઓ બહેરા છે, મૂંગા છે, આંધળા છે, આથી કોઈ વાત તેમની સમજમાં આવતી નથી.

(૧૭૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે ખરેખર અલ્લાહની જ બંદગી કરવાવાળા છો, તો જે પાક (શુદ્ધ અને પવિત્ર) વસ્તુઓ અમે તમને પ્રદાન કરી છે તે વિના સંકોચે ખાઓ અને અલ્લાહનો આભાર માનો. (૧૭૩) અલ્લાહ તરફથી જો કોઈ પ્રતિબંધ તમારા પર છે તો તે એ છે કે મુડદાલ ન ખાઓ, લોહીથી અને ભૂંડના માંસથી બચો, અને કોઈ એવી વસ્તુ ન ખાઓ જેના પર અલ્લાહ સિવાય બીજા કોઈનું નામ લેવામાં આવ્યું હોય. હા, જે વ્યક્તિ મજબૂરીની સ્થિતિમાં હોય અને તે આમાંથી કોઈ વસ્તુ ખાઈ લે, પણ તે કાનૂન-ભંગનો ઈરાદો ધરાવતી ન હોય અથવા આવશ્યકતાની સીમાથી આગળ ન વધે, તો તેના પર કોઈ ગુનો નથી, અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૧૨)

(૧૭૪) સાચું તો એ છે કે જે લોકો એ આદેશોને છુપાવે છે જે અલ્લાહે પોતાના ગ્રંથમાં અવતરિત કર્યા છે અને દુનિયાના નજીવા ફાયદા માટે તેમને વેચી દે છે, તેઓ હકીકતમાં પોતાના પેટ આગથી ભરી રહ્યા છે. ક્યામત (પ્રલય)ના દિવસે અલ્લાહ કદાપિ તેમના સાથે વાત નહીં કરે, ન તેમને પવિત્ર કરશે, અને તેમના માટે દુઃખદાયી યાતના છે. (૧૭૫) આ એ લોકો છે જેમણે માર્ગદર્શનના બદલે પથભ્રષ્ટતા ખરીદી અને મગફિરત (મુક્તિ, ક્ષમા)ને બદલે સજા વહોરી લીધી. કેવું વિચિત્ર છે તેમનું સાહસ કે જહન્નમની સજા સહન કરવા તૈયાર છે ! (૧૭૬) આ બધું એટલા માટે થયું કે અલ્લાહે તો તદ્દન સત્ય અનુસાર ગ્રંથ અવતરિત કર્યો હતો, પરંતુ જે લોકોએ ગ્રંથમાં મતભેદો ઊભા કર્યા તેઓ પોતાના વાદવિવાદમાં સત્યથી ઘણાં દૂર નીકળી ગયા. (રુકૂઅ-૨૧)

(૧૭૭) નેકી (સદાચાર) એ નથી કે તમે તમારા ચહેરા પૂર્વ તરફ કરી લીધા કે પશ્ચિમ તરફ, બલકે નેકી એ છે કે મનુષ્ય અલ્લાહને અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસને અને ફરિશ્તાઓને અને અલ્લાહે અવતરિત કરેલ ગ્રંથને અને તેના પયગંબરોને હૃદયપૂર્વક માને અને અલ્લાહના પ્રેમમાં પોતાનું પ્રિય ધન સગાઓ અને અનાથો પર, નિર્ધનો અને

પર. આ આયતમાં હરામ (અવેધ) વસ્તુઓના ઉપયોગની અનુમતિ ત્રણ શરતોની સાથે આપવામાં આવી છે. એક એ કે વાસ્તવમાં મજબૂરીની સ્થિતિ હોય. જેમ કે - ભૂખ કે તરસથી જીવ નીકળી જઈ રહ્યો હોય, અથવા બીમારીની હાલતના કારણે જીવનું જોખમ હોય અને એ સ્થિતિમાં હરામ વસ્તુ સિવાય કોઈ બીજી વસ્તુ ઉપલબ્ધ ન હોય. બીજી એ કે અલ્લાહના કાનૂનને તોડવાની ઈચ્છા હૃદયમાં ન હોય. ત્રીજી એ કે જરૂરતની હદનું ઉલ્લંઘન ન કરવામાં આવે. જેમ કે - હરામ વસ્તુના થોડાક કીળિયા કે થોડાક ઘૂંટથી જો જીવ બચી શકતો હોય, તો તેનાથી વધારે એ વસ્તુનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે.

السَّبِيلِ ۶ وَالسَّابِلِينَ ۷ وَفِي الرِّقَابِ ۸ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ
وَأَتَى الزَّكَاةَ ۹ وَالْمُؤْتُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا ۱۰
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۱۱
أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۱۲ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۱۳
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي
الْقَتْلِ ۱۴ وَالْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى
بِالْأُنثَى ۱۵ فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعُ
بِالْمَعْرُوفِ ۱۶ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ۱۷ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ
مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۱۸ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ
فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۱۹ وَلكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ
يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۲۰ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا
حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۲۱ الْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ ۲۲ حَقًّا عَلَى
الْمُتَّقِينَ ۲۳ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا
إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ ۲۴ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۲۵
فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ
بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۲۶ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۲۷
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا
كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۲۸

મુસાફરો પર, મદદ માટે હાથ લંબાવનારાઓ પર અને ગુલામોની મુક્તિ પર ખર્ચ કરે, નમાઝ કાયમ કરે અને ઝકાત આપે અને નેક (સદાચારી) એ લોકો છે કે જ્યારે વચન આપે તો તેને પૂરું કરે તથા તંગી અને મુસીબતમાં તેમજ સત્ય અને અસત્યની લડાઈમાં ધૈર્યથી કામ લે. આ છે સાચા લોકો, અને આ જ લોકો પરહેઝગાર (ધર્મપરાયણ) છે.

(૧૭૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા માટે હત્યાના ખટલાઓમાં 'કિસાસ'નો હુકમ લખી દેવામાં આવ્યો છે. આઝાદ (ગુલામ ન હોય એ) મનુષ્યએ હત્યા કરી હોય તો એ આઝાદ મનુષ્યથી જ બદલો લેવામાં આવે, ગુલામ હત્યારો હોય તો એ ગુલામની જ હત્યા કરવામાં આવે અને સ્ત્રી આ ગુનાનું આચરણ કરી બેસે તો તે સ્ત્રી પાસેથી જ 'કિસાસ'* લેવામાં આવે. હા, જો કોઈ હત્યારાની સાથે તેનો ભાઈ કંઈક નરમી કરવા માટે તૈયાર હોય, તો સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે 'ખૂંબહા'નો પરસ્પર સમજીને નિર્ણય કરવો જોઈએ અને હત્યારા માટે અનિવાર્ય છે કે ભલી રીતે 'ખૂંબહા' ચૂકવી આપે. ^(૧૭૭) આ તમારા રબ તરફથી છૂટછાટ અને મહેરબાની છે. આમ છતાં પણ જો કોઈ અતિરેક કરે, ^(૧૭૮) તો તેના માટે પીડાકારી સજા છે. (૧૭૯) બુદ્ધિ અને સમજ-બૂઝ રાખનારાઓ ! તમારા માટે 'કિસાસ'માં જીવન છે. આશા છે કે તમે આ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી બચશો.

(૧૮૦) તમારા પર 'ફઝ' (ફરજિયાત) કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે તમારામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવે અને તે પોતાના પાછળ સંપત્તિ મૂકી જઈ રહ્યો હોય, તો માતા-પિતા અને સગાઓ માટે સામાન્ય નિયમાનુસાર વસિયત કરે. ^(૧૭૯) આ હક્ક છે, અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે. (૧૮૧) પછી જેમણે વસિયત સાંભળી અને પાછળથી તેને બદલી નાખી, તો તેનો ગુનો બદલી નાખનારાઓ પર છે. અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે. (૧૮૨) અલબત્ત, જેને એ આશંકા હોય કે વસિયત કરનારે અજાણતામાં અથવા ઈરાદાપૂર્વક હક્ક માર્યો છે, અને પછી પક્ષકારો વચ્ચે તે સુમેળ કરાવે, તો તેના પર કોઈ ગુનો નથી, અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૨૨)

(૧૮૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા માટે રોઝા ફરજિયાત કરી દેવામાં આવ્યા, જે રીતે તમારા પહેલાં પયગંબરોના અનુયાયીઓ માટે ફરજિયાત કરી દેવામાં આવ્યા હતા. તેનાથી આશા છે કે તમારામાં તકવા (ઈશભય અને સંયમ)નો ગુણ પેદા થશે.

૧૭. આનાથી જાણ થઈ કે ઈસ્લામી ફોજદારી કાનૂનમાં હત્યાનો મામલો રાજીનામાને યોગ્ય છે. જેની હત્યા થઈ છે એ વ્યક્તિના વારસદારોને એ હક્ક છે કે હત્યારાને 'કિસાસ'થી માફ કરી દે અને આ સ્થિતિમાં અદાલત માટે જાઈએ નથી કે હત્યારાના પ્રાણ લેવા પર જ આગ્રહ કરે. અલબત્ત, માફની સ્થિતિમાં હત્યારાએ 'ખૂંબહા' (Blood Money) ચૂકવવો પડશે. (* 'કિસાસ' અર્થાત્ હત્યાનો બદલો, અર્થાત્ વ્યક્તિ સાથે એ જ કરવામાં આવે જે તેણે બીજા વ્યક્તિ સાથે કર્યું હોય. પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે હત્યારાએ જે રીતે કોઈની હત્યા કરી છે, એ જ રીતે તેની હત્યા પણ કરવામાં આવે. બલકે તેનો અર્થ માત્ર એ છે કે પ્રાણ લેવાનું જે કાર્ય તેણે જેની હત્યા થઈ હોય તેના સાથે કર્યું હોય, એ જ તેના સાથે કરવામાં આવે. — અનુવાદક)

૧૮. જેમ કે જેની હત્યા થઈ છે તેના વારસદારો 'ખૂંબહા' વસૂલ કર્યા પછી ફરી બદલો લેવાની કોશિશ કરે, અથવા હત્યારો 'ખૂંબહા' ચૂકવવામાં આનાકાની કરે અને જેની હત્યા થઈ છે તેના વારસદારોએ જે ઉપકાર તેના સાથે કર્યો છે તેનો બદલો અપકારથી આપે.

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ ۖ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ
 عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ
 يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ ۖ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا
 فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
 تَعْلَمُونَ ﴿۱۸۷﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ
 الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَ
 الْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَنْ
 كَانَ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ
 يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا
 الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
 تَشْكُرُونَ ﴿۱۸۸﴾ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي
 قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا
 لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿۱۸۹﴾ أُحِلَّ لَكُمْ
 لَيْلَةُ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ ۖ هُنَّ لِبَاسٌ
 لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۖ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ
 كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ
 فَالَّذِينَ بَاشَرُوا هُنَّ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَكُلُوا
 وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ
 الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتُوا الصِّيَامَ إِلَىٰ

(૧૮૪) કેટલાક નિયત દિવસોના રોજા છે. જો તમારામાંથી કોઈ બીમાર હોય કે મુંસાફરીમાં હોય, તો બીજા દિવસોમાં આટલી જ સંખ્યા પૂરી કરી લે અને જે લોકો રોજા રાખવાની શક્તિ ધરાવતા હોય (છતાં ન રાખે) તો તેઓ ફિદયો (મુક્તિ-દંડ) આપે. એક રોજાનો ફિદયો એક જરૂરતમંદને ભોજન કરાવવું છે અને જે કોઈ સ્વેચ્છાએ કર્ષક વધુ ભલાઈ કરે, તો તે તેના માટે જ વધુ સારું છે. પરંતુ જો તમે સમજો, તો તમારા હિતમાં વધુ સારું એ છે કે તમે રોજા રાખો. (૫૯)

(૧૮૫) રમજાન એ મહિનો છે, જેમાં કુર્આન અવતરિત કરવામાં આવ્યું, જે માનવ-જાત માટે સંપૂર્ણ માર્ગદર્શન છે અને એવું સ્પષ્ટ શિક્ષણ ધરાવે છે, જે સીધો માર્ગ દેખાડનારું તથા સત્ય અને અસત્યનો ભેદ સ્પષ્ટ કરી દેનારું છે. એટલા માટે હવેથી જે વ્યક્તિ આ મહિનો પામે, તેના માટે ફરજિયાત છે કે આ આખા મહિનાના રોજા રાખે, અને જો કોઈ બીમાર હોય અથવા મુસાફરીમાં હોય તો તે બીજા દિવસોમાં રોજાની સંખ્યા પૂરી કરે. અલ્લાહ તમારા માટે સરળતા કરવા માગે છે, સખતાઈ કરવા નથી માંગતો. એટલાં માટે આ પદ્ધતિ તમને બતાવવામાં આવી રહી છે, જેથી તમે રોજાની સંખ્યા પૂરી કરી શકો અને જે માર્ગદર્શનથી અલ્લાહે તમને નવાજ્યા છે, તેના માટે અલ્લાહના મહિમાની અભિવ્યક્તિ અને એકરાર કરો અને આભારી બનો.

(૧૮૬) અને હે નબી ! મારા બંદાઓ જો તમને મારા વિષે પૂછે, તો તેમને જણાવી દો કે હું તેમના નજીક જ છું. પોકારનાર જ્યારે મને પોકારે છે, હું તેની પોકાર સાંભળું છું અને જવાબ આપું છું. આથી તેઓ મારા આમંત્રણને વધાવી લે અને મારા પર ઈમાન લાવે. (આ વાત તમે તેમને સંભળાવી દો) કદાચ તેઓ સન્માર્ગ પામી લે.

(૧૮૭) તમારા માટે રોજાની રાત્રિઓમાં પોતાની પત્નીઓ પાસે જવાનું 'હલાલ' (વૈધ) કરી દેવામાં આવ્યું છે. તેઓ તમારા માટે પોશાક છે અને તમે એમના માટે પોશાક છો. અલ્લાહને ખંબર પડી ગઈ કે તમે છુપી રીતે પોતાની જાત સાથે અપ્રમાણિકતા કરી રહ્યા છતાં, પરંતુ તેણે તમારો કસૂર માફ કરી દીધો અને તમારા સાથે દરગુજર કરી. હવે તમે તમારી પત્નીઓ સાથે રાતવાસો કરો અને જે સુખ અલ્લાહે તમારા માટે વૈધ ઠેરવી દીધું છે તે ભોગવો. ઉપરાંત રાત્રિ દરમ્યાન ખાઓ-પીઓ ત્યાં સુધી કે તમને રાતના અંધકારની ધારીમાંથી પ્રભાતની સંફેદીની ધાર સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે. ત્યારે આ બંધા કામો છોડી દઈ રાત્રિ સુધી પોતાનો રોજો પૂરો કરો અને જ્યારે તમે મસ્જિદોમાં એ'તિકાફ

પપ. આ આદેશ એ કાળમાં આપવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે વારસાની વહેંચણી માટે હજુ કોઈ કાનૂન નિર્ધારિત થયો ન હતો. તે વખતે દરેક વ્યક્તિ પર અનિવાર્ય કરવામાં આવ્યું હતું કે તે પોતાના વારસદારોના ભાગ વસિયત દ્વારા નિર્ધારિત કરીને જાય, જેથી તેના મૃત્યુ પછી ન તો પરિવારમાં ઝઘડો થાય અને ન કોઈ હક્કદારનો હક્ક માર્યો જાય. પાછળથી જ્યારે વારસાની વહેંચણી માટે અલ્લાહ તઆલાએ સ્વયં નિયમ બનાવી દીધલો (જે આગળ સૂર: નિસામાં આવશે), તો નબી (સલ્વ.)એ એ નિયમ નક્કી કરી દીધો કે વારસદારોના જે ભાગ અલ્લાહ તઆલાએ નિર્ધારિત કરી દીધા છે તેમાં વસિયતથી વધારો-ઘટાડો કરી શકાતો નથી, અને બિનવારસદારોના હક્કમાં કુલ સંપત્તિના એક-તૃતીયાંશ (1/3)થી વધારેની વસિયત ન કરવી જોઈએ, અને મુસ્લિમ અને કાફિર એક-બીજાના વારસ નથી થઈ શકતાં.

પદ. ઈસ્લામના મોટાભાગના આદેશોની જેમ રોજાની અનિવાર્યતા પણ કમશ: લાગુ કરવામાં આવી છે. નબી (સલ્વ.)એ શરૂઆતમાં મુસલમાનોને માત્ર દર મહિને ત્રણ દિવસના રોજા રાખવાનો આદેશ આપ્યો હતો, પરંતુ આ રોજા 'ફર્જ' (અનિવાર્ય) ન હતાં. પછી ૨ હિજરીમાં રમજાનના રોજાનો આ આદેશ કુર્આનમાં અવતરિત થયો, પરંતુ

الْبَيْلِ ۚ وَلَا تَبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ ۚ فِي
 الْمَسْجِدِ ۚ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ فَلَا تَقْرُبُوهَا ۚ كَذَلِكَ
 يُبَيِّنُ اللَّهُ لِنَاسٍ لِّئَلَّامَاتٍ لِّعَالَمٍ ۙ وَلَا
 تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ ۚ وَتَذَلُّوا بِهَا إِلَى
 الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِإِلَازِمٍ
 وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۙ ۞ كَيْسَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ ۚ قُلْ هِيَ
 مَوَاقِيتٌ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۚ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا
 الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا ۚ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى ۚ وَأَتُوا
 الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۙ ۞
 وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا
 تَعْتَدُوا ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۙ ۞ وَأَقْتُلُوهُمْ
 حَيْثُ نَقَفْتُمُوهُمْ ۚ وَآخِرُ جُوهَرٍ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمُ
 وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ
 الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۚ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ
 فَاقْتُلُوهُمْ ۚ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۙ ۞ فَإِنْ انْتَهَوْا
 فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۙ ۞ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونُوا
 فِتْنَةً ۚ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا
 عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ۙ ۞ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ
 الْحَرَامِ وَالْحُرْمَتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ

(અલ્લાહના સ્મરણ માટે એકાંતવાસ)માં હોવ તો પત્નીઓ સાથે સંભોગ ન કરો. આ અલ્લાહની ઠરાવેલી સીમાઓ છે, તેના નજીક ન ફરકશો. આવી રીતે અલ્લાહ પોતાના આદેશો લોકો માટે સ્પષ્ટતાપૂર્વક વર્ણવે છે, આશા છે કે તેઓ ખોટા વલણથી બચશે.

(૧૮૮) અને તમે લોકો ન તો પરસ્પર એક-બીજાની સંપત્તિ અનુચિત રીતે ખાઓ અને ન અધિકારીઓ સમક્ષ તેને એ આશયથી રજૂ કરો કે તમને બીજાઓની સંપત્તિનો કોઈ ભાગ ઈરાદાપૂર્વક અન્યાયી રીતે ખાઈ જવાની તક મળી જાય. ^(૫૭)(રુકૂઆ-૨૩)

(૧૮૯) હે નબી ! લોકો તમને ચંદ્રના વધતાં-ઘટતાં સ્વરૂપ વિષે પૂછે છે. કહો : તે લોકો માટે તારીખો-તિથિઓના નિર્ધારણની અને હજજની નિશાનીઓ છે. એ પણ તેમને કહો : આ કોઈ સદ્કાર્ય નથી કે તમે પોતાના ઘરોમાં પાછળની બાજુથી પ્રવેશ કરો છો. સદ્કાર્ય તો ખરેખર એ છે કે વ્યક્તિ અલ્લાહની નારાજગીથી બચે. તેથી તમે પોતાના ઘરોમાં દરવાજામાંથી જ પ્રવેશ કરો. અલબત્ત, અલ્લાહથી ડરતા રહો, કદાચ તમને સફળતા મળી જાય. ^(૫૮)

(૧૯૦) અને તમે અલ્લાહના માર્ગમાં એ લોકો સાથે લડો, જેઓ તમારા સાથે લડે છે, પરંતુ અતિરેક ન કરો, કેમ કે અલ્લાહ અતિરેક કરનારાઓને પસંદ કરતો નથી. (૧૯૧) તેમના સાથે લડો જ્યાં પણ તમારે તેમનો સામનો કરવાનો આવે અને તેમને કાઢી મૂકો જ્યાંથી તેમણે તમને કાઢી મૂક્યા છે, કારણ કે હત્યા જો કે ખરાબ છે, પરંતુ ફિત્નો (ઉપદ્રવ) તેના કરતાં પણ વધારે ખરાબ છે, ^(૫૯) અને ‘મસ્જિદે-હરામ’ (પ્રતિષ્ઠિત મસ્જિદ કા’બા)ના પાસે જ્યાં સુધી તેઓ તમારા સાથે ન લડે, તમે પણ ન લડો, પરંતુ જ્યારે તેઓ ત્યાં પણ લડવાથી ન અટકે, તો તમે પણ વિના સંકોચે તેમને મારો, કારણ કે આવા કાફિરો (અધર્મીઓ)ની આ જ સજા છે. (૧૯૨) પછી જો તેઓ અટકી જાય તો જાણી લો કે અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૧૯૩) તમે તેમના સાથે લડતા રહો, ત્યાં સુધી કે ફિત્નો (ઉપદ્રવ) નાબૂદ થઈ જાય અને દીન (ધર્મ) અલ્લાહ માટે થઈ જાય. પછી જો તેઓ અટકી જાય, તો સમજી લો કે અત્યાચારીઓ સિવાય અન્ય કોઈના વિરુદ્ધ હાથ ઉઠાવવો યોગ્ય નથી.

(૧૯૪) હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનાનો બદલો હરામ મહિનો જ છે અને સર્વ પ્રતિષ્ઠાઓનો સમાનપણે આદર થશે. ^(૬૦) તેથી જે તમારા પર અત્યાચાર કરે તમે પણ

તેમાં એટલી છૂટ મૂકવામાં આવી હતી કે જે લોકો રોજાને સહન કરવાની શક્તિ રાખતા હોય અને તેમ છતાં રોજા ન રાખે, તેમ પ્રત્યેક રોજાના બદલામાં એક ‘મિસ્કીન’ (ગરીબ)ને ભોજન કરાવી દે. પાછળથી બીજો આદેશ અવતરિત થયો જે આગળ આવી રહ્યો છે.

૫૭. આપતનો એક અર્થ તો એ છે કે સત્તાધારીઓને કે અધિકારીઓને લાંચ-રુશવત આપીને નાજાઈજા (ગેરકાયદેસર) લાભ પ્રાપ્ત કરવાની કોશિશ ન કરો, અને બીજો અર્થ એ છે કે જ્યારે તમે પોતે જાણો છો કે ધન બીજા કોઈનું છે, તો માત્ર એટલા માટે તેની કેસ અદાલતમાં ન લઈ જાઓ કે તેના પાસે પોતાની મિલ્કતનો કોઈ પુરાવો નથી, અથવા એ કારણસર કે કોઈ ધાંધલી કરીને તમે તેને ખાઈ જઈ શકો છો. બની શકે છે કે અદાલતનો અધિકારી (ન્યાયાધીશ) કેસની વિગતને ધ્યાનમાં રાખીને તે ધન તમને અપાવી દે. પરંતુ તે તમારું જાઈજા (કાયદેસર) ધન નહીં હોય.

૫૮. સરવાળે આ અંધશ્રદ્ધાયુક્ત રીત-રિવાજો, જે આરબોમાં પ્રચલિત હતા, તેમાં એક એ રિવાજ પણ હતો કે જ્યારે હજજ માટે ‘એહરામ’ (સીવ્યા વગરના બે સફેદ કપડાં, અનિવાર્ય વિધિ અનુસાર જેને પહેરવા અનિવાર્ય છે.) ખાંધી લેતા તો પોતાના ઘરોમાં દરવાજાથી દાખલ થતા નહોતા, બલ્કે પાછળથી દીવાલ કૂદીને અથવા દીવાલમાં બારી જેવું બનાવીને દાખલ થતાં હતા. વધુમાં, સફરથી પાછા આવીને પણ ઘરોમાં પાછળથી દાખલ થતા હતા.

قَاعْتَدُوا عَلَيْكُمْ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ ۝
 وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۱۷﴾
 وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى
 التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۸﴾
 وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا
 اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى
 يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا
 أَوْ بِهِ آذَى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ
 صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ
 إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَمْ
 يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا
 رَجَعْتُمْ ۚ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ۚ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ
 أَهْلَهُ حَاضِرِينَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ
 وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۱۹﴾ الْحَجُّ أَشْهُرٌ
 مَعْلُومَاتٌ ۚ فَمَنْ قَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ
 وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۚ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ
 خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ ۚ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ
 التَّقْوَى ۚ وَاتَّقُوا يَأْوِلَى الْأَبْيَابِ ﴿۲۰﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
 جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ ۚ فَإِذَا أَقَضْتُمْ

عند التمتع من ۱۸

۱۷ > منزل

وَقَدْ يَكْفِي اللَّهُ كَيْدَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ

એવી જ રીતે તેના પર હાથ ઉઠાવો. અલબત્ત, અલ્લાહથી ડરતા રહો અને એ ધ્યાનમાં રાખો કે અલ્લાહ એ જ લોકોના સાથે છે, જેઓ તેની સીમાઓના ઉલ્લંઘનથી બચે છે.

(૧૮૫) અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરો અને પોતાના હાથે પોતાને વિનાશમાં ન નાખો. સારામાં સારી રીત અપનાવો, કારણ કે અલ્લાહ સારામાં સારી રીત અપનાવનારાઓને પસંદ કરે છે.

(૧૮૬) અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે જ્યારે હજજ અને ઉમરાનો ઇરાદો કરો, તો તેને પૂરો કરો, અને જો ક્યાંક ઘેરાઈ જાઓ તો જે કુરબાની ઉપલબ્ધ હોય, અલ્લાહની હજૂરમાં રજૂ કરો^(૧૧) અને પોતાના માથા ન મુંડાવો જ્યાં સુધી કુરબાની પોતાના સ્થાને ન પહોંચી જાય. પરંતુ જે વ્યક્તિ બીમાર હોય અથવા જેના માથામાં કોઈ તકલીફ હોય અને એ કારણે પોતાનું માથું મુંડાવી લે, તો તે ફિદયા (મુક્તિ-દંડ)માં રોઝા રાખે અથવા દાન આપે અથવા કુરબાની કરે.^(૧૨) પછી જો તમને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય^(૧૩) (અને તમે હજજ પહેલા મક્કા પહોંચી જાઓ), તો તમારા પૈકી જે વ્યક્તિ હજજનો સમય થાય ત્યાં સુધી ઉમરાનો લાભ ઉઠાવે. તે પોતાની શક્તિ અનુસાર કુરબાની કરે અને જો કુરબાની ન કરી શકતી હોય, તો ત્રણ રોઝા હજજના સમયમાં અને સાત ઘરે પહોંચીને, એ રીતે કુલ દસ રોઝા રાખે. આ છૂટ એ લોકો માટે છે, જેમના ઘર 'મસ્જિદે-હરામ' (કા'બા)ની નજીક ન હોય. અલ્લાહના આ આદેશોનો ભંગ કરવાથી બચો અને સારી રીતે જાણી લો કે અલ્લાહ સખત સજા આપનાર છે. (રુકૂઅ-૨૪)

(૧૮૭) હજજના મહિના સૌ જાણે છે. જે વ્યક્તિ આ ઠરાવેલા મહિનાઓમાં હજજનો ઇરાદો કરે, તેણે સાવધાન રહેવું જોઈએ કે હજજના સમય દરમ્યાન તેનાથી કોઈ કામ-વાસનાનું કૃત્ય, કોઈ દુષ્કૃત્ય અને કોઈ લડાઈ-ઝઘડો ન થાય, અને જે સદ્કાર્ય તમે કરશો તે અલ્લાહની જાણમાં હશે. હજજની મુસાફરી માટે ભાથું સાથે લઈ જાવ, અને સૌથી સારું ભાથું પરહેઝગારી છે. પછી હે બુદ્ધિશાળીઓ અને સમજદારો ! મારી અવજ્ઞાથી બચો, (૧૮૮) અને જો હજજના સાથે-સાથે તમે પોતાના રબની કૃપા પણ શોધતા જાઓ,

આ આયતમાં ન કેવળ આ રિવાજનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે, બલકે એવી તમામ અંધશ્રદ્ધાઓ પર એમ કહીને પ્રહાર કરવામાં આવ્યો છે કે નેકી (સદાચાર) આવા રીત-રિવાજોમાં નથી, બલકે મૂળ નેકી અલ્લાહથી ડરવું અને તેના આદેશોના ઉલ્લંઘનથી બચવું છે.

૫૮. અહીં 'કિતા'થી અભિપ્રેત છે કોઈ જૂથ કે વ્યક્તિને માત્ર એ કારણસર અત્યાચાર અને અતિરેકનો ભોગ બનાવવામાં આવે કે તેણે અસત્યને છોડીને સત્યનો સ્વીકાર કર્યો છે.

૬૦. આરબવાસીઓમાં હજરત ઇબ્રાહીમ (અલૈ.)ના સમયથી એ નિયમ ચાલતો આવી રહ્યો હતો કે ઝીલકઅદ, ઝીલહજજ અને મુહર્રમના ત્રણ મહિના હજજ માટે વિશિષ્ટ હતા અને રજબનો મહિનો ઉમરા માટે વિશિષ્ટ કરવામાં આવ્યો હતો, અને આ ચાર મહિનાઓમાં લડાઈ, હત્યા અને લૂટમારની મનાઈ હતી, જેથી કાબાના દર્શનાર્થીઓ શાંતિ અને સલામતીની સાથે અલ્લાહના ઘર સુધી જાય અને પોતાના ઘરોએ પાછા ફરી શકે. આ કારણસર આ મહિનાઓને 'હરામ' (પ્રતિષ્ઠિત) મહિના કહેવામાં આવતા હતા.

૬૧. અર્થાત્ જો રસ્તામાં કોઈ એવી વસ્તુ સામે આવી જાય, જેના કારણે આગળજવું અસંભવ બની જાય અને લાચારીવશ થોભી જવું પડે, તો ઊંટ, ગાય, બકરીમાંથી જે જાનવર પણ ઉપલબ્ધ હોય, અલ્લાહ માટે કુરબાન કરી દો.

૬૨. હદીસથી જાણકારી મળે છે કે નબી (સલ્વ.)એ આ પરિસ્થિતિમાં ત્રણ દિવસના રોઝા રાખવા અથવા છ મિસ્કીનો (ગરીબો)ને ભોજન કરાવવાનો અથવા ઓછામાં ઓછું એક બકરી ઝબેહ કરવાનો આદેશ છે.

૬૩. અર્થાત્ એ કારણ દૂર થઈ જાય, જેને લઈને લાચારીવશ તમારે રસ્તામાં અટકી જવું પડ્યું હતું.

مِّنْ عَرَفْتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ
 وَادْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ
 الضَّالِّينَ ﴿١٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ
 النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩﴾
 فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ
 آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ
 رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ
 خَلَاقٍ ﴿٢٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي
 الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ
 النَّارِ ﴿٢١﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ
 وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٢﴾ وَادْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ
 مَّعْدُودَاتٍ ۗ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ
 عَلَيْهِ ۗ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۗ لِمَنِ انْتَفَى ۗ
 وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٣﴾
 وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُ قَوْلَهُ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ ۗ وَهُوَ أَلَدُّ
 الْخِصَامِ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ
 فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
 الْفُسَادَ ﴿٢٥﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ

તો તેમાં કોઈ વાંધો નથી. (૬૬) પછી જ્યારે અરફાતથી નીકળી, તો મશઅરે-હરામ (મુઝદલફા) પાસે થોભીને અલ્લાહનું સ્મરણ કરો અને એ રીતે સ્મરણ કરો, જે રીતે તેણે તમને આદેશ આપ્યો છે, નહીં તો આ અગાઉ તમે લોકો ભટકી ગયેલા હતા. (૧૮૮) પછી જ્યાંથી બીજા બધા લોકો પાછા ફરે છે, ત્યાંથી તમે પણ પાછા ફરો અને અલ્લાહ પાસે ક્ષમા માગો, (૬૭) નિઃશંક તે ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે. (૨૦૦) પછી જ્યારે પોતાના હજજ સંબંધિત અરકાન (અનિવાર્ય વિધિઓ) પૂરા કરી લો, ત્યારે જે રીતે અગાઉ પોતાના બાપ-દાદાઓનું સ્મરણ કરતા હતા, એ રીતે હવે અલ્લાહનું સ્મરણ કરો, બલ્દે એનાથી પણ વધુ. (પરંતુ અલ્લાહનું સ્મરણ કરનારાઓ વચ્ચે પણ ઘણો તફાવત છે) તેમનામાંથી કોઈ તો એવો છે, જે કહે છે કે હે અમારા રબ ! અમને દુનિયામાં જ બધું આપી દે. આવી વ્યક્તિ માટે આખિરત (પરલોક)માં કોઈ હિસ્સો નથી, (૨૦૧) અને કોઈ કહે છે કે હે અમારા રબ ! અમને દુનિયામાં પણ ભલાઈ આપ અને આખિરતમાં પણ ભલાઈ આપ અને આગ (નર્ક)ની સજાથી અમને બચાવી લે. (૨૦૨) આવા લોકો પોતાની કમાણી અનુસાર (બંને જગ્યાએ) હિસ્સો મેળવશે અને અલ્લાહને હિસાબ ચૂકવવામાં કંઈ વાર લાગતી નથી. (૨૦૩) આ ગણતરીના કેટલાક દિવસો છે, જે તમારે અલ્લાહના સ્મરણમાં પસાર કરવા જોઈએ. પછી જો કોઈ ઉતાવળ કરીને બે જ દિવસમાં પાછો ફરે તો કોઈ દોષ નથી, અને જો કોઈ થોડો વધુ સમય રોકાઈને પાછો ફરે તો પણ કોઈ દોષ નથી. (૬૮) શરત એ છે કે તેણે આ દિવસો તકવાના સાથે (અલ્લાહથી ડરીને સંયમપૂર્વક) પસાર કર્યા હોય. અલ્લાહની અવજાથી બચો અને સારી રીતે જાણી લો કે એક દિવસે તેના સમક્ષ તમારે હાજરી આપવાની છે.

(૨૦૪) મનુષ્યો પૈકી કોઈ તો એવો છે જેની વાતો સાંસારિક જીવનમાં તમને ખૂબ ભલી લાગે છે, અને પોતાના શુભ આશય માટે તે વારંવાર અલ્લાહને સાક્ષી ઠેરવે છે, પરંતુ હકીકતમાં તે સત્યનો સૌથી ખરાબ દુશ્મન હોય છે. (૨૦૫) જ્યારે તેને સત્તા મળી જાય છે (૬૯) તો ધરતી પર તેની સમગ્ર દોડધામ એટલા માટે હોય છે કે બગાડ ફેલાવે, ખેતીઓને ઉજાડી નાખે અને માનવ-વંશને તબાહ કરે. જો કે અલ્લાહ (જેને તે સાક્ષી ઠેરવતો હતો) બગાડને કદાપિ પસંદ કરતો નથી. (૨૦૬) અને જ્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે અલ્લાહથી ડર, તો પોતાની પ્રતિષ્ઠાનો ખ્યાલ તેને ગુના પર જમાવી દે છે.

૬૪. રબની કૃપાની શોધથી અભિપ્રેત છે હજજ-યાત્રા દરમ્યાન પોતાની આજીવિકા માટે કોઈ કામ કરવું.

૬૫. હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલે.) અને હઝરત ઈસ્માઈલ (અલે.)ના કાળથી આરબ પ્રદેશની હજજની પ્રચલિત પદ્ધતિ એ હતી કે ૮ ઝીલહજજના દિવસે મિનાથી અરફાત જતા હતા અને રાત્રે ત્યાંથી પાછા ફરીને મુઝદલફામાં રોકાણ કરતા હતા. પરંતુ પછીના કાળમાં જ્યારે પીમે-પીમે કુરૈશનું પુરોહિતપણું સ્થાપિત થઈ ગયું, તો તેમણે કહ્યું: અમે હરમ (કાબા)વાળા છીએ, અમારા સ્થાનથી એ વાત બિતરતી કલાની છે કે સામાન્ય આરબવાસીની સાથે અરફાત સુધી જઈએ, તેથી તેમણે પોતાના માટે એ વિશિષ્ટતાનો રંગ-ઢંગ સ્થાપિત કર્યો કે મુઝદલફા સુધી જઈને જ પાછા ફરી જતા અને સામાન્ય લોકોને અરફાત સુધી જવા માટે છોડી દેતા હતા. આ ધર્મડ અને દંભની મૂર્તિને આ આયતમાં તોડવામાં આવી છે.

૬૬. અર્થાત્ 'અપ્યામે તશ્શરીક' (ઈદુલ-અઝહા પછીના ત્રણ દિવસ)માં મિનાથી મક્કા તરફ પાછા ફરવાનું ચાહે ૧૨ ઝીલહજજના દિવસે હોય અથવા તેરમી તારીખે બંને સ્વરૂપોમાં કોઈ વાંધો નથી.

૬૭. બીજો અનુવાદ એ થઈ શકે છે કે, 'જ્યારે તે પાછો ફરે છે...' અર્થ એ છે કે આ વાતો બનાવીને જ્યારે તે પાછો ફરે છે, તો ખરેખર તે કંઈ કરે છે.

بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْإِمَّادُ ۝ وَمِنَ
 النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ۗ
 وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا
 فِي السَّلَامِ كَافَّةً ۗ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۗ
 إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝ فَإِن زَلَلْتُم مِّن بَعْدِ مَا
 جَاءتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝
 هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ
 الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ
 تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝ سَلِ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَهُمْ
 مِّن آيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ ۗ وَمَن يُبَدِّل نِعْمَةَ اللَّهِ مِن
 بَعْدِ مَا جَاءتَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝
 زَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَالْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ
 مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ
 الْقِيَامَةِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝
 كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً ۗ فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيَّ
 مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۗ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ
 بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ۗ
 وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِن بَعْدِ
 مَا جَاءتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۗ فَهَدَى اللَّهُ

એવી વ્યક્તિ માટે તો માત્ર જહન્નમ (નર્ક) જ પર્યાપ્ત છે અને તે ઘણું ખરાબ ઠેકાણું છે. (૨૦૭) બીજી બાજુ મનુષ્યોમાંથી કોઈ એવો પણ છે જે અલ્લાહની પ્રસન્નતાની ચાહનામાં પોતાના પ્રાણ ખપાવી દે છે અને આવા બંદાઓ પર અલ્લાહ ઘણો મહેરબાન છે. (૨૦૮) હે ઈમાન લાવનારાઓ ! તમે સંપૂર્ણપણે ઈસ્લામમાં આવી જાઓ^(૬૮) અને શૈતાનનું અનુસરણ ન કરો, કેમ કે તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે. (૨૦૯) જે સ્પષ્ટ આદેશો તમારા પાસે આવી ગયા છે, જો તેને મેળવી લીધા પછી ફરી તમે વિચલિત થઈ ગયા, તો બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહ સૌના ઉપર પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી અને જ્ઞાતા છે. (૨૧૦) (આ બધા ઉપદેશો અને આદેશો પછી પણ લોકો સીધા ન થાય તો) શું હવે તેઓ તેની રાહ જુએ છે કે અલ્લાહ વાદળોનું છત્ર લગાવીને ફરિશ્તાઓના રસાલા સાથે પોતે સામે આવી જાય અને ફેંસલો જ કરી નાખવામાં આવે ? - છેવટે બધા મામલાઓ રજૂ તો અલ્લાહ સમક્ષ જ થવાના છે. (રુકૂઅ-૨૫)

(૨૧૧) ઈસરાઈલની સંતાનને પૂછો : કેવી-કેવી ખુલ્લી નિશાનીઓ અમે તેમને દેખાડી છે (અને પછી એ પણ તેમને જ પૂછી લો કે) અલ્લાહની ને'મત (બક્ષિસ) મેળવ્યા પછી જે કોમ તેને દુભાગ્યથી બદલી નાખે છે, તેને અલ્લાહ કેવી કઠોર સજા કરે છે.

(૨૧૨) જે લોકોએ કુફ (ઈન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો છે, તેમના માટે દુનિયાનું જીવન અત્યંત પ્રિય અને મનમોહક બનાવી દેવામાં આવ્યું છે. આવા લોકો ઈમાનનો માર્ગ અપનાવનારાઓની ઠેકડી ઉડાવે છે, પરંતુ ક્યામત (પ્રલય)ના દિવસે પરહેઝગાર (સંયમી) લોકો જ તેમની સરખામણીમાં ઉચ્ચ સ્થાને હશે. રહી દુનિયાની રોજી, તો અલ્લાહને અધિકાર છે, જેને ચાહે બેસુમાર આપે.

(૨૧૩) આરંભમાં સૌ લોકો એક જ પદ્ધતિ પર હતા. (પછી આ સ્થિતિ બાકી રહી નહીં અને મતભેદો ઊભા થયા) ત્યારે અલ્લાહે નબીઓ મોકલ્યા, જે સન્માર્ગ પર ચાલવા માટે ખુશખબર આપનારા અને ખોટા માર્ગ પર ચાલવાના પરિણામોથી ડરાવનારા હતા, અને તેમના સાથે સત્ય પર આધારિત ગ્રંથ અવતરિત કર્યો, જેથી સત્ય વિષે લોકો વચ્ચે જે મતભેદો ઊભા થયા હતા, તેનો નિર્ણય કરે - (અને આ મતભેદો ઊભા થવાનું કારણ એ ન હતું કે આરંભમાં લોકોને સત્ય બતાવવામાં આવ્યું ન હતું. નહીં), મતભેદ એ લોકોએ કર્યો જેમને સત્યનું જ્ઞાન આપી દેવામાં આવ્યું હતું. તેમણે સ્પષ્ટ આદેશો મેળવી લીધા પછી માત્ર એટલા માટે સત્યને ત્યજીને જુદી-જુદી પદ્ધતિઓ ઉપજાવી કાઢી,

૬૮. અર્થાત્ કોઈ અપવાદ અને વિશેષાધિકાર વગર પોતાના સમગ્ર જીવનને ઈસ્લામ હેઠળ લઈ આવો. એવું ન થાય કે તમે પોતાના જીવનને જુદા-જુદા ભાગોમાં વહેંચીને કેટલાક ભાગોમાં ઈસ્લામનું અનુસરણ કરો અને કેટલાક ભાગોને તેના અનુસરણથી અલગ રાખો.

الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ
 وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٧﴾
 أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ
 الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۚ مَسَّتْهُمْ الْبَأْسَاءُ وَ
 الضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ ۚ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ
 قَرِيبٌ ﴿٢٨﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۗ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ
 مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ وَالَّذِينَ وَالْقَرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ
 وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ فإِنَّ اللَّهَ
 بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ ۗ
 وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۗ وَ
 عَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ
 يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ
 الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۗ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۗ وَصَدٌّ
 عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
 وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ ۗ وَالْفِتْنَةُ
 أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ
 يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۗ وَمَنْ
 يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فِيمْتًا وَهُوَ كَافِرٌ

કારણ કે તેઓ પરસ્પર અતિરેક કરવા માગતા હતા. તો જે લોકો પયગંબરો પર ઈમાન લઈ આવ્યા, તેમને અલ્લાહે પોતાની અનુમતિથી એ સત્યનો માર્ગ દેખાડી દીધો, જેમાં લોકોએ મતભેદ કર્યો હતો. અલ્લાહ જેને ઈચ્છે છે સીધો માર્ગ દેખાડી દે છે.

(૨૧૪) પછી શું તમે લોકોએ એમ સમજી લીધું છે કે આમ જ જન્મ (સ્વર્ગ)માં તમને પ્રવેશ મળી જશે, જો કે હજુ તમારા પર એ બધું વીત્યું નથી, જે તમારા અગાઉ ઈમાન લાવનારાઓ ઉપર વીતી ચૂક્યું છે ?^(૬૯) તેમના પર સખતાઈઓ આચરવામાં આવી, મુસીબતો આવી, હયમચાવી નાખવામાં આવ્યા, ત્યાં સુધી કે તે વખતના રસૂલ અને તેના સાથી ઈમાનવાળાઓ પોકારી ઉઠ્યા કે અલ્લાહની મદદ કયારે આવશે ?- (તે વખતે તેમને આશ્વાસન આપવામાં આવ્યું કે) હા, અલ્લાહની મદદ નજીક છે.

(૨૧૫) લોકો પૂછે છે, અમે શું ખર્ચ કરીએ ? જવાબ આપો કે જે ધન પણ તમે ખર્ચ કરો, પોતાના માતા-પિતા પર, સગાઓ પર, અનાથો અને મિસ્કીનો (નિર્ધનો) અને મુસાફરો પર ખર્ચ કરો. અને જે કંઈ સદ્કાર્ય તમે કરશો, અલ્લાહ તેને જાણતો હશે.

(૨૧૬) તમને યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે અને તે તમને અપ્રિય છે — બની શકે છે કે એક વસ્તુ તમને અપ્રિય હોય અને એ જ તમારા માટે વધુ સારી હોય અને બની શકે કે એક વસ્તુ જે તમને પસંદ હોય અને એ જ તમારા માટે ખરાબ હોય. અલ્લાહ જાણે છે, તમે નથી જાણતા. (રુકૂઅ-૨૬)

(૨૧૭) લોકો પૂછે છે કે હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનામાં લડવું કેવું છે ? કહો : એમાં લડાઈ કરવી ઘણું ખરાબ છે, પરંતુ અલ્લાહના માર્ગથી લોકોને રોકવા અને અલ્લાહનો ઈન્કાર કરવો અને મસ્જિદે-હરામ (કા'બા)નો રસ્તો અલ્લાહવાળાઓ (ઈશબક્તો) માટે બંધ કરી દેવો અને હરમ (મક્કા)ના રહેવાસીઓને ત્યાંથી કાઢી મૂકવા અલ્લાહના નજીક તેનાથી પણ વધુ ખરાબ છે અને ફિત્નો (ઉપદ્રવ) રક્તપાત કરતાં પણ વધુ સંગીન છે.^(૭૦) તેઓ તો તમારા સાથે લડતા જ રહેશે, ત્યાં સુધી કે જો તેમનું ચાલે તો તમારા દીન (ધર્મ)થી તમને ફેરવી નાખે. (અને એ સારી રીતે સમજી લો કે) તમારામાંથી જે કોઈ પોતાના દીન (ધર્મ)થી ફરી જશે અને કુફ (ઈન્કાર)ની સ્થિતિમાં મૃત્યુ પામશે,

૬૯. મતલબ એ છે કે પયગંબરો તો જ્યારે પણ દુનિયામાં આવ્યા છે, તેમને અને તેમના પર ઈમાન લાવનારા લોકોને અલ્લાહના વિદ્રોહી અને બળવાખોર બંદાઓથી કઠોર સામનો કરવો પડ્યો છે, અને તેમણે પોતાના પ્રાણ જોપમમાં નાખીને અસત્ય પદ્ધતિઓની સામે સત્ય-દીનની સ્થાપના કરવાનો સંઘર્ષ કર્યો છે, ત્યારે છેવટે તેઓ જન્મતને પાન કર્યા. અલ્લાહની જન્મત એટલી સસ્તી નથી કે તમે અલ્લાહ અને તેના દીન (ધર્મ) કાંજે કોઈ તકલીફ ન ઉઠાવો અને તે તમને મળી જાય.

૭૦. આ એક ઘટનાની વાત છે. રજબ, હિ. ૨માં નબી (સલ્વ.) એ આઠ વ્યક્તિઓની એક ટુકડી નખલા તરફ મોકલી હતી, (જે મક્કા અને તાઈફની વચ્ચેનું એક સ્થળ છે) અને તેને નિર્દેશ આપી દેવામાં આવ્યો હતો કે કુરૈશની હિલચાલ અને તેમના આગળના ઈરાદાઓની જાણકારી પ્રાપ્ત કરે. યુદ્ધની કોઈ પરવાનગી આપ (સલ્વ.) એ આપી નહોતી. પરંતુ આ લોકોને રસ્તામાં કુરૈશનો એક નાનકડો કાફલો મળ્યો અને તેના પર આ લોકોએ હુમલો કરીને એક વ્યક્તિને મારી નાખ્યો અને બાકી લોકોને તેમના માલ-સામાન સહિત પકડીને મદીના લઈ આવ્યા. આ કાર્યવાહી એવા સમયે થઈ, જ્યારે કે રજબ સપાત અને શાબાન શરૂ થઈ રહ્યો હતો અને એ બાબત સંદિગ્ધ હતી કે આ હુમલો રજબ (અર્થાત્ હરામ મહિના)માં થયો છે કે શાબાનમાં. પરંતુ કુરૈશે અને શુમરૂપે તેમના સાથે મળેલા મદીનાના યહૂદીઓ અને મુનાફિકોએ મુસલમાનો વિરુદ્ધ દુષ્પ્રચાર કરવા માટે આ ઘટનાને વ્યાપકરૂપે ફેલાવી અને સખત વાંધાઓ ઉઠાવવાનું શરૂ કરી દીધું કે આ લોકો આવ્યા છે તો મોટા અલ્લાહવાળા બનીને, પણ હાલત એ છે કે હરામ મહિના સુદ્ધાંમાં રક્તપાત કરવાથી ચૂકતા નથી. આ જ વાંધાઓનો જવાબ આ આયતમાં આપવામાં આવ્યો છે.

قَاوَلِيكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ
 وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿٢١٤﴾
 اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا
 فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۗ اُولٰٓئِكَ يَرْجُوْنَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ
 غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢١٥﴾ يَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۗ قُلْ
 فِيْهِمَا اِسْمٌ كَبِيْرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ۗ وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ
 مِّنْ نَّفْعِهِمَا ۗ وَيَسْئَلُوْنَكَ مَا دَا يُنْفِقُوْنَ ۗ قُلْ
 الْغَفُوْرُ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ
 تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١٦﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۗ وَيَسْئَلُوْنَكَ
 عَنِ الْيَتٰمٰى ۗ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۗ وَاِنْ
 تَخَاطَبُوْهُم فَاِخْوَانُكُمْ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمَفْسِدَ مِنَ
 الْمَصْلِحِ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَاعْتَدْتُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢١٧﴾
 وَلَا تُنٰكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ۗ وَلَا مَهْرٌ مُّؤْمِنَةٌ
 خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ ۗ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۗ وَلَا تُنٰكِحُوا
 الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ۗ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ
 مُّشْرِكٍ ۗ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ ۗ اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۗ
 وَاللّٰهُ يَدْعُوْا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهِ ۗ
 وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٢١٨﴾
 وَيَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۗ قُلْ هُوَ اَذَى ۗ فَاَعْتَزِلُوْا

તેના કર્મ દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંનેમાં વ્યર્થ જશે. આવા સૌ લોકો દોજખી (નર્કવાસી) છે અને હંમેશા દોજખમાં જ રહેશે. (૨૧૮) આનાથી વિપરીત, જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાના ઘરબાર છોડ્યા અને જિહાદ^(૭૧) કરેલ છે, તેઓ અલ્લાહની કૃપાના યોગ્ય ઉમેદવાર છે, અને અલ્લાહ તેમની ભૂલોને માફ કરવાવાળો અને પોતાની કૃપાથી તેમને પ્રદાન કરવાવાળો છે.

(૨૧૯) પૂછે છે : દારૂ અને જુગારનો શું આદેશ છે ? કહો : આ બંને વસ્તુઓમાં મોટી ખરાબી છે. જો કે આમાં લોકો માટે થોડાક ફાયદા પણ છે, પરંતુ તેમનો ગુનો તેમના ફાયદા કરતાં ઘણો વધારે છે.^(૭૨)

પૂછે છે : અમે અલ્લાહના માર્ગમાં શું ખર્ચ કરીએ ? કહો : જે કંઈ તમારી જરૂરિયાતથી વધારે છે.^(૭૩) આ રીતે અલ્લાહ તમારા માટે સ્પષ્ટ આદેશો વર્ણવે છે. કદાચ તમે દુનિયા અને આખિરત બંનેનો વિચાર કરો.

(૨૨૦) પૂછે છે : અનાથો સાથે શું મામલો કરવામાં આવે ? કહો : જે વર્તનમાં તેમના માટે ભલાઈ હોય, જે જ અપનાવવું વધારે સારું છે. જો તમે પોતાનો અને તેમનો ખર્ચ અને રહેવું-વસવું ભેગું રાખો, તો તેમાં કોઈ વાંધો નથી, અંતે તેઓ તમારા ભાઈબંધો જ છે. બૂરાઈ કરનારા અને ભલાઈ કરનારા, બંનેની સ્થિતિ અલ્લાહ સમક્ષ સ્પષ્ટ છે. અલ્લાહ ઈચ્છતો તો આ મામલામાં તમારા પર સખતાઈ કરતો, પરંતુ તે પ્રભુત્વશાળી હોવાના સાથે-સાથે તત્વદર્શી પણ છે.

(૨૨૧) તમે મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) સ્ત્રીઓ સાથે કદાપિ નિકાહ (લગ્ન) ન કરજો, જ્યાં સુધી તેઓ ઈમાન ન લઈ આવે. એક ઈમાનવાળી ગુલામ સ્ત્રી ખાનદાની મુશ્રિક સ્ત્રી કરતાં વધુ સારી છે, ભલે તે તમને ખૂબ જ પસંદ હોય; અને પોતાની સ્ત્રીઓના નિકાહ મુશ્રિક પુરુષો સાથે કદાપિ ન કરજો, જ્યાં સુધી તેઓ ઈમાન ન લઈ આવે. એક ઈમાનવાળો ગુલામ પુરુષ ખાનદાન મુશ્રિક પુરુષ કરતાં વધુ સારો છે, ભલે તે તમને ઘણો પસંદ હોય. આ લોકો તમને આગ તરફ બોલાવે છે અને અલ્લાહ પોતાની આજ્ઞાથી તમને જત્રત અને મગફિરત (ક્ષમા અને મુક્તિ) તરફ બોલાવે છે, અને તે પોતાના આદેશો સ્પષ્ટપણે લોકો સમક્ષ વર્ણવે છે, આશા છે તેઓ બોધપાઠ ગ્રહણ કરશે અને જે સમજાવવામાં આવી રહ્યું છે તેનો સ્વીકાર કરશે. (રુકૂઅ-૨૭)

(૨૨૨) પૂછે છે : માસિક સ્ત્રાવ (Menses)નો શું આદેશ છે ? કહો : તે અસ્વચ્છતાની એક સ્થિતિ છે. તેમાં સ્ત્રીઓથી દૂર રહો અને તેમના પાસે ન જાઓ,^(૭૪) જ્યાં સુધી તેઓ

૭૧. 'જિહાદ'નો અર્થ છે કોઈ ઉદ્દેશ્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાની અંતિમ કોશિશ સુદ્ધાં કરી નાખવી. આ કેવળ યુદ્ધનો સમાનાર્થી નથી. યુદ્ધ માટે તો 'કિતાલ' શબ્દ પ્રયુક્ત થાય છે. 'જિહાદ' આનાથી અત્યંત વ્યાપક અર્થ ધરાવે છે અને આમાં યુદ્ધ સહિત દરેક પ્રકારનો સંઘર્ષ સામેલ છે.

૭૨. આ દારૂ અને જુગાર વિશે પહેલો આદેશ છે, જેમાં માત્ર આ અગ્રિય હોવાની વાત કહીને છોડી દેવામાં આવેલ છે. આગળ સૂર: નિસા, આ.૪૩ અને સૂર: માર્હદા, આ.૯૦માં પછીના આદેશો આવી રહ્યા છે.

૭૩. આ આયતથી અત્યારે ચિત્ર-વિચિત્ર અર્થ કાઢવામાં આવી રહ્યા છે. જો કે આયતના શબ્દોથી સાફ જાહેર થાય છે કે લોકો પોતાના ધનના માલિક હતા. પ્રશ્ન એ કરી રહ્યા હતા કે અમે અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે શું ખર્ચ કરીએ ? ફરમાવવામાં આવ્યું કે પહેલા આનાથી પોતાની જરૂરતો પૂરી કરો, પછી જે બાકી બચી જાય તેને અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરો. આ પોતાની મરજીથી કરવામાં આવેલ ખર્ચ છે, જે બંધો પોતાના રબના માર્ગમાં પોતાની પુશીથી કરે છે.

النِّسَاءِ فِي الْمَحِيضِ ۚ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى
 يَطْهَرْنَ ۗ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ
 اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾
 نِسَاءُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ ۖ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ ز
 وَقَدْ مَوْلَا أَنْفُسِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ
 مُلْقَوَةٌ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً
 لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصَلِّحُوا بَيْنَ
 النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ
 بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ
 قُلُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ
 مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۚ فَإِنْ فَاءُوا
 فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ
 فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ
 بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ
 يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ
 يُؤْمِنْنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ
 بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۗ وَلَهُنَّ
 مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
 دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ ۖ

પાક-સાફ (શુદ્ધ અને સ્વચ્છ) ન થઈ જાય. પછી જ્યારે તેઓ પાક-સાફ થઈ જાય, ત્યારે તેમના પાસે જાઓ, એ રીતે જે રીતે અલ્લાહે તમને આદેશ આપ્યો છે. અલ્લાહ એ લોકોને પસંદ કરે છે, જેઓ બૂરાઈથી બચે અને પવિત્રતા અપનાવે. (૨૨૩) તમારી સ્ત્રીઓ તમારા માટે ખેતીઓ છે. તમને અધિકાર છે, જેવી રીતે ઈચ્છો પોતાની ખેતીમાં જાઓ, પરંતુ પોતાના ભવિષ્યની ચિંતા કરો અને અલ્લાહની નારાજગીથી બચો. (૭૫) બરાબર જાણી લો કે તમારે એક દિવસ તેનાથી મળવાનું છે, અને હે નબી ! જે તમારા આદેશોને માની લે તેમને (સફળતા અને સૌભાગ્યની) ખુશખબર આપી દો.

(૨૨૪) અલ્લાહના નામનો એવા સોગંદ લેવા માટે ઉપયોગ ન કરો, જેનો ઉદ્દેશ્ય સદાચાર અને તકવા (ધર્મપરાયણતા) અને અલ્લાહના બંદાઓની ભલાઈના કાર્યોથી રોકાઈ રહેવાનો હોય. અલ્લાહ તમારી બધી વાતો સાંભળી રહ્યો છે અને બધું જ જાણે છે. (૨૨૫) જે નિરર્થક સોગંદો તમે ઈરાદા વિના ખાઈ લો છો, તે માટે અલ્લાહ પકડતો નથી, પરંતુ જે સોગંદો તમે ખરા હૃદયથી ખાઓ છો, અલ્લાહ તેની પૂછપરછ જરૂર કરશે. અલ્લાહ ઘણો ક્ષમાશીલ અને સહનશીલ છે.

(૨૨૬) જે લોકો પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ ન રાખવાના સોગંદ ખાઈ બેસે છે, તેમના માટે ચાર મહિનાની મહેતલ છે, (૭૬) જો તેઓ 'રુજૂ' (સંબંધ પુનઃસ્થાપિત) કરી લે, તો અલ્લાહ ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે, (૨૨૭) અને જો તેમણે તલાકનો જ નિર્ધાર કરી લીધો હોય તો ધ્યાનમાં રાખે કે અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે. (૭૭)

(૨૨૮) જે સ્ત્રીઓને તલાક આપવામાં આવી હોય, તેઓ ત્રણ વખત માસિક ધર્મની મુદત આવી જાય ત્યાં સુધી પોતાને રોકી રાખે, અને તેમના માટે એ ઉચિત નથી કે અલ્લાહે તેમના ગર્ભાશયમાં જે કંઈ પેદા કર્યું છે તેને છુપાવે. તેમણે કદાપિ આવું ન કરવું જોઈએ, જો તેઓ અલ્લાહ અને આબિરતના દિવસ પર ઈમાન રાખતી હોય. તેમના પતિઓ સંબંધ સુધારી લેવા માટે તૈયાર હોય, તો તેઓ આ ઈદત દરમિયાન તેમને પત્ની તરીકે પાછા રાખી લેવાના હક્કદાર છે. (૭૮) સ્ત્રીઓ માટે પણ સામાન્ય નિયમ અનુસાર એવા જ અધિકારો છે, જેવા પુરુષોના અધિકારો તેમના પર છે. અલબત્ત, પુરુષોને તેમના પર એક દરજ્જો પ્રાપ્ત છે, અને સૌના ઉપર અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી, વચસ્વ ધરાવનાર અને તત્વદર્શી અને જ્ઞાતા મોજૂદ છે. (રુકૂઅ-૨૮) (૨૨૯) તલાક બે વાર છે.

૭૪. અર્થ એ છે કે આ પરિસ્થિતિમાં તેમના સાથે સંબોગ ન કરો.

૭૫. વ્યાપક અર્થ ધરાવતો શબ્દ છે, જેનાથી બે મતલબ નીકળે છે અને બંનેનું સમાન મહત્વ છે. એક એ કે પોતાના વંશને બાકી રાખવાની કોશિશ કરો, જેથી તમારા દુનિયાને છોડતાં પહેલા તમારી જગ્યાએ બીજા કામ કરવાવાળા પેદા થાય. બીજો એ કે જે આવનારી પેઢીને તમે પોતાની જગ્યાએ છોડીને જવાના છો, તેને દીન (ધર્મ), નીતિમત્તા અને માનવતાના ગુણોથી સુશોભિત કરવાની કોશિશ કરો.

૭૬. કાનૂની પરિભાષામાં આને 'ઈલા' કહે છે. પતિ અને પત્ની વચ્ચે સંબંધો હંમેશા મુખ્ય નથી રહી શકતા. બગાડના કારણો ઊભા થતાં જ રહે છે. પરંતુ આવા બગાડને અલ્લાહની શરીઅત પસંદ કરતી નથી કે બંને એક-બીજાની સાથે કાનૂની રીતે દાંપત્ય-સંબંધમાં બંધાયેલા રહે, પરંતુ વ્યવહારૂ રીતે એક-બીજાથી એ રીતે અલગ રહે કે જાણે તેઓ પતિ-પત્ની નથી. આવા બગાડ માટે અલ્લાહ તૃઆલાએ ચાર મહિનાની મુદત નિશ્ચિત કરી દીધી કે કાં તો આ દરમિયાન પોતાના સંબંધ ઠીકઠીક કરી લો, નહિ તો દાંપત્ય-સંબંધ તોડી નાખો, જેથી બંને એક-બીજાથી સ્વતંત્ર થઈને જેના સાથે નિર્વાહ કરી શકે, તેના સાથે નિકાલ કરી લે.

فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحًا بِإِحْسَانٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ
لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ
يَخَافَا إِلَّا يَقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۗ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا
يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۗ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا
افْتَدَتَ بِهِ ۗ ذَٰلِكَ حُدُودُ اللَّهِ ۗ فَلَا تَعْتَدُوا هَٰءِهِ
وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٠﴾
فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّىٰ تَنْكِحَ
زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۗ وَتِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ
النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ ۗ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا
لِتَعْتَدُوا ۗ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۗ
وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا ۗ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ
وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهِ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ
فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ
أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۗ ذَٰلِكَ

પછી સીધી રીતે સ્ત્રીને રોકી લેવામાં આવે અથવા ભલાઈપૂર્વક તેને વિદાય કરી દેવામાં આવે, ^(૯૯) અને વિદાય કરતી વખતે એવું કરવું તમારા માટે ઉચિત નથી કે જે કંઈ તમે તેને આપી ચૂક્યા છો, તેમાંથી કેટલુંક પાછું લઈ લો, સિવાય કે પતિ-પત્નીને અલ્લાહની નિર્ધારિત સીમાઓ પર અડગ ન રહી શકવાનો ભય હોય. આવી સ્થિતિમાં જો તમને એ ભય હોય કે તેઓ બંને અલ્લાહની નિર્ધારિત સીમાઓ પર અડગ રહેશે નહીં, તો તે બંનેના વચ્ચે એ મામલો કરી લેવામાં વાંધો નથી કે સ્ત્રી પોતાના પતિને કંઈક બદલો ચૂકવી દઈ પોતે છૂટી થઈ જાય. ^(૧૦૦) આ અલ્લાહે ઠરાવેલી મર્યાદાઓ છે, તેનું ઉલ્લંઘન ન કરો અને જે લોકો અલ્લાહની મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરે તેઓ જ અત્યાચારી છે.

(૨૩૦) પછી જો (બે વાર તલાક આપ્યા પછી પતિએ સ્ત્રીને ત્રીજી વાર) તલાક આપી દીધી, તો એ સ્ત્રી પછી તેના માટે હલાલ (વૈધ) રહેશે નહીં, સિવાય કે તેના નિકાહ (લગ્ન) કોઈ બીજા પુરુષ સાથે થાય અને તે તેને તલાક આપી દે. ^(૧૦૧) ત્યારે જો પહેલો પતિ અને આ સ્ત્રી બંને એમ વિચારે કે અલ્લાહના કાનૂન પર અડગ રહેશે, તો તેમના એક-બીજા સાથે ફરી મળી જવામાં કોઈ દોષ નથી. આ અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલી સીમાઓ છે, જે તે એ લોકોના માર્ગદર્શન માટે સ્પષ્ટ કરી રહ્યો છે, જેઓ (આ મર્યાદાઓના ઉલ્લંઘનનું પરિણામ) જાણે છે.

(૨૩૧) અને જ્યારે તમે સ્ત્રીઓને તલાક આપી દો અને તેમની ઈદત પૂરી થવા આવે, તો ભલી રીતે તેમને રાખી લો અથવા ભલી રીતે તેમને વિદાય કરી દો. માત્ર હેરાન કરવા માટે તેમને ન રોકી રાખજો, કેમ કે તે અતિરેક હશે અને જે આવું કરશે તે હકીકતમાં પોતાના પર જ અત્યાચાર કરશે. અલ્લાહની આયતોને ખેલ-તમાશો ન બનાવો. એ ન ભુલી જાઓ કે અલ્લાહે કેટલી મહાન કૃપાથી તમને નવાજ્યા છે. તે તમને શિખામણ આપે છે કે જે ગ્રંથ અને 'હિકમત' (તત્ત્વદર્શિતા અને બુદ્ધિમત્તા) તેણે તમારા પર અવતરિત કરેલ છે, તેના આદર-સન્માનનું ધ્યાન રાખો. અલ્લાહથી ડરો અને બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહને દરેક વાતની ખબર છે. (રૂકૂઅ-૨૯)

(૨૩૨) જ્યારે તમે તમારી સ્ત્રીઓને તલાક આપી દો અને તેઓ તેમની ઈદત પૂરી કરી લે, તો પછી એમાં અવરોધરૂપ ન બનો કે તેઓ પોતાના પ્રસ્તાવિત પતિઓ સાથે નિકાહ કરી લે, જ્યારે કે તેઓ ભલી રીતે એક-બીજા સાથે નિકાહ કરવા માટે રાજી હોય.

૭૭. અર્થાત્ જો તમે પત્નીને અનુચિત વાતના કારણે છોડી દીધી છે, તો અલ્લાહથી નિર્ભય ન રહો, તે તમારા અતિરેકથી અજાણ નથી.

૭૮. આ આદેશ માત્ર એ સ્થિતિથી સંબંધિત છે, જેમાં પતિએ સ્ત્રીને એક કે બે તલાકો આપી દીધી હોય. આ સ્થિતિમાં 'તલાકે-રજઈ' હોય છે અને ઈદત દરમ્યાન પતિ 'રૂજૂ' કરી શકે છે, અર્થાત્ દાંપત્ય-જીવનમાં પરત ફરી શકે છે.

૭૯. આ આયતની દૃષ્ટિએ કોઈ પુરુષ લગ્ન-સંબંધમાં પોતાની પત્ની પર વધુમાં વધુ બે વાર જ 'તલાકે-રજઈ'ના અધિકારનો ઉપયોગ કરી શકે છે. જે વ્યક્તિ પોતાની પત્નીને બે વાર તલાક આપીને તેનાથી 'રૂજૂ' કરી ચૂક્યો હોય, તે પોતાના જીવનમાં જ્યારે પણ ક્યારેક તેને ત્રીજી વાર તલાક આપશે, સ્ત્રી તેનાથી સ્થાયીરૂપે અલગ થઈ જશે.

૮૦. શરીઅતની પરિભાષામાં આને 'ખુલઅ' કહે છે, અર્થાત્ સ્ત્રીનું પોતાના પતિને કંઈક આપીને તેનાથી તલાક પ્રાપ્ત કરવી. આ સ્થિતિમાં પુરુષ માટે જાઈઅ (વૈધ) હશે કે પોતે આપેલ ધન કે ચીજ-વસ્તુઓ કે તેનો કોઈ ભાગ, જેના પર પણ પરસ્પર સંમતિ થઈ હોય, સ્ત્રી પાસેથી પાછી લઈ લે. પરંતુ જો પુરુષે પોતે જ સ્ત્રીને તલાક આપી હોય તો તે તેનાથી પોતે આપેલ ધન કે ચીજ-વસ્તુ નથી લઈ શકતો.

يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ذَلِكَمْ شُرُكُكُمْ الَّتِي لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ۝ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ
حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَتِّمَ الرِّضَاعَةَ ۝
وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۝
لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۝ لَا تَضَارَّ وَالِدَةٌ
بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ ۝ وَعَلَى الْوَارِثِ
مِثْلُ ذَلِكَ ۝ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا
وَ تَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۝ وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ
تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَأَلْتُمُ
مَّا اتَّيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۝ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَالَّذِينَ يُتَوَقَّفُونَ
مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۝ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِ ۝ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ وَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ
أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ ۝ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا

તમને શિખામણ આપવામાં આવે છે કે આવું કૃત્ય કદાપિ ન કરજો, જો તમે અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ ઉપર ઈમાન ધરાવતા હોવ. તમારા માટે શિષ્ટ અને શુદ્ધ પદ્ધતિ એ જ છે કે તમે તેનાથી બચો. અલ્લાહ જાણે છે, તમે નથી જાણતા.

(૨૩૩) જે પિતાઓ ઈચ્છતા હોય કે તેમના સંતાનો દૂધ પીવડાવવાની પૂરી મુદત માટે દૂધ પીએ, તો માતાઓ પોતાના બાળકોને પૂરા બે વર્ષ દૂધ પીવડાવે. (૨૨) આ સ્થિતિમાં બાળકના પિતાએ સામાન્ય નિયમાનુસાર તેમને ખોરાક-પોશાક આપવા પડશે, પરંતુ કોઈના પર તેની શક્તિથી વધુ બોજ ન નાખવો જોઈએ. ન માતાને એ કારણે તકલીફમાં મૂકવામાં આવે કે બાળક તેનું છે અને ન પિતાને એ કારણે તંગ કરવામાં આવે કે બાળક તેનું છે. દૂધ પીવડાવનારીનો આ હક્ક જેમ બાળકના પિતા પર છે, એવો જ તેના વારસદારો પર પણ છે. પરંતુ જો પક્ષકારો પરસ્પર સંમતિ અને સલાહ-મસ્લતથી દૂધ છોડાવવા ઈચ્છે, તો એમ કરવામાં કોઈ વાંધો નથી અને જો તમારો વિચાર પોતાના સંતાનને કોઈ બીજી સ્ત્રી પાસે દૂધ પીવડાવવાનો હોય, તો તેમાં પણ કોઈ વાંધો નથી, માત્ર શરત એ છે કે તેનું જે કંઈ વળતર નક્કી કરો, તે સામાન્ય પદ્ધતિથી ચૂકવો. અલ્લાહથી ડરો અને જાણી લો કે જે કંઈ તમે કરો છો, બધું અલ્લાહની નજરમાં છે.

(૨૩૪) તમારામાંથી જે લોકો મૃત્યુ પામે, તેમના પાછળ જો તેમની પત્નીઓ હયાત હોય, તો તેઓ પોતાને ચાર મહિના અને દસ દિવસ રોકી રાખે. (૨૩) પછી જ્યારે તેમની ઈદત પૂરી થઈ જાય, તો તેમને અધિકાર છે, પોતાના માટે સામાન્ય પદ્ધતિએ જે ઈચ્છે તે કરે. તમારા પર તેની કોઈ જવાબદારી નથી. અલ્લાહ તમારા સૌના કાર્યોની ખબર રાખે છે. (૨૩૫) ઈદતના સમયમાં ચાહે તમે તે વિધવા સ્ત્રીઓ માટે માગું મોકલવાનો ઈરાદો પરોક્ષ રીતે-સંકેતમાં જાહેર કરી દો, ચાહે હૃદયમાં ધૂપાવી રાખો, બંને સ્થિતિમાં કોઈ દોષ નથી. અલ્લાહ જાણે છે કે તેમનો ખ્યાલ તો તમારા હૃદયમાં આવશે જ. પરંતુ જુઓ, ગુપ્ત કોલ-કરાર ન કરજો. જો કોઈ વાત કરવી હોય તો સામાન્ય પદ્ધતિ અનુસાર કરો, અને

૮૧. અર્થાત્ ક્યારેક પોતે પોતાની ઈચ્છાથી તલાક આપી દે. આનાથી કાવતરું કરીને નિકાહ અને તલાકનું જાઈઝ (કાયદેસર) હોવાનું સાબિત નથી થતું, જે માત્ર પહેલા પતિ માટે સ્ત્રીને હલાલ (વેધ) કરવા માટે કરવામાં આવ્યા હોય.

૮૨. આ એ સ્થિતિનો આદેશ છે, જ્યારે કે પતિ-પત્ની એક-બીજાથી છુટાછેડા લઈ ચૂક્યા હોય, ચાહે તલાક દ્વારા કે 'મુલઅ' કે 'ફસ્મ' (નિકાહ તોડી નાખવા) અને 'તફરીક' (છુટા થઈ જવું) દ્વારા, અને સ્ત્રીના ખોળામાં દૂધ પીતું બાળક હોય.

૮૩. આ મૃત્યુ પછીની 'ઈદત' એ સ્ત્રીઓ માટે પણ છે, જેમનાથી તેમના પતિઓએ સંભોગ ન કર્યો હોય. અલબત્ત, ગર્ભવતી સ્ત્રી આનાથી અપવાદ છે. તેના મૃત્યુ પછીની ઈદત બાળકનો જન્મ થાય ત્યાં સુધી છે, ચાહે બાળક પતિના અવસાન પછી જ થાય અથવા તેમાં અમુક મહિના લાગે. 'પોતાને રોકી રાખો' થી અભિપ્રેત માત્ર બીજા નિકાહ કરવાથી રોકાવું નથી, બલ્કે તેનાથી અભિપ્રેત પોતાને બનાવ-શ્રૃંગારથી પણ રોકી રાખવું છે.

مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى
 يَبْلُغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي
 أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ۝
 لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ
 أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى
 الْمُوسِمِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرَهُ ۚ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ
 حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ۝ وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ
 قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً
 فَرِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا
 الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَنْ تَعْفُوا
 أَقْرَبٌ لِلتَّقْوَى ۚ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ
 إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ حَفِظُوا عَلَى
 الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ ۚ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ۝
 فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۚ فَإِذَا أَمِنْتُمْ
 فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ۝
 وَالَّذِينَ يُتَوَقَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا ۚ
 وَصِيَّةٌ لِأَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا لِي الْحَوْلِ غَيْرِ
 إِخْرَاجٍ ۚ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا
 فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ

નિકાહનો સંબંધ બાંધવાનો નિર્ણય ત્યાં સુધી ન કરો, જ્યાં સુધી ઈદત પૂરી ન થઈ જાય. બરાબર સમજી લો કે અલ્લાહ તમારા હૃદયોની સ્થિતિ સુદ્ધાં જાણે છે. તેથી તેનાથી ડરો અને એ પણ જાણી લો કે અલ્લાહ સહનશીલ છે, (નાની-નાની વાતોને) ક્ષમા કરી દે છે. (રૂકૂઅ-૩૦)

(૨૩૬) તમારા પર કોઈ ગુનો નથી, જો તમે તમારી સ્ત્રીઓને તલાક આપી દો, એ પહેલાં કે તેમને હાથ લગાવવાનો પ્રસંગ આવે કે તેમની મહેર નક્કી કરી હોય. આ સ્થિતિમાં તેમને કંઈ-ને-કંઈ જરૂર આપવું જોઈએ. સંપત્તિ વ્યક્તિ પોતાની શક્તિ મુજબ અને ગરીબ વ્યક્તિ પોતાની શક્તિ મુજબ સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે આપે. આ ફરજ છે સત્કર્મીઓ પર, (૨૩૭) અને જો તમે હાથ લગાવતાં પહેલા તલાક આપી હોય, પરંતુ મહેર નક્કી થઈ ગઈ હોય, તો આ સ્થિતિમાં અડધી મહેર આપવી પડશે. એ જુદી વાત છે કે સ્ત્રી નરમાશ બતાવે (અને મહેર ન લે) અથવા એ પુરુષ, જેના અધિકારમાં નિકાહ (લગ્ન)ની લગામ છે, નરમાશ બતાવે (અને પૂરેપૂરી મહેર આપી દે) અને તમે (અર્થાત્ પુરુષો) નરમાશથી કામ લો, તો તે તકવા (ધર્મપરાયણતા) સાથે વધારે સુસંગત છે. પરસ્પરના વ્યવહારમાં ઉદારતા અને વિશાળ-હૃદયતાને ન ભુલો. તમારા કર્મોને અલ્લાહ જોઈ રહ્યો છે.

(૨૩૮) પોતાની નમાઝોની કાળજી રાખો, ખાસ કરીને એવી નમાઝની, જે નમાઝની તમામ ખૂબીઓ ધરાવતી હોય. (૨૩) અલ્લાહ સમક્ષ એવી રીતે ઊભા રહો, જેવી રીતે આજ્ઞાકિત દાસ ઊભા રહે છે. (૨૩૯) અશાંતિની સ્થિતિમાં હોવ, તો ચાહે પગપાળા હોવ કે સવારી ઉપર, જે રીતે સંભવ હોય, નમાઝ અદા કરો અને જયારે શાંતિ પ્રાપ્ત થાય, તો અલ્લાહને એ રીતે યાદ કરો, જે રીતે તેણે તમને શીખવાડી દીધું છે, જે પહેલાં તમે જાણતા ન હતા.

(૨૪૦) તમારામાંથી જે લોકોનું મૃત્યુ થઈ જાય અને પાછળ પત્નીઓ મૂકી જઈ રહ્યા હોય, તેમને જોઈએ કે પોતાની પત્નીઓ માટે વસિયત કરી જાય કે એક વર્ષ સુધી તેમને ભરણ-પોષણ આપવામાં આવે, અને તેમને ઘરમાંથી કાઢી મૂકવામાં ન આવે. પછી જો તેઓ પોતે જ નીકળી જાય, તો પોતાની જાત માટે સામાન્ય નિયમાનુસાર તેઓ જે કંઈ પણ કરે, તેની કોઈ જવાબદારી તમારા પર નથી, અલ્લાહ સૌના ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવનાર, પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી અને જ્ઞાતા છે.

૮૪. મૂળ શબ્દો 'સલાતિલ્લુ વુસ્તા' પ્રયુક્ત થયા છે. 'વુસ્તા'નો અર્થ વચ્ચેની વસ્તુ પણ છે અને એવી વસ્તુનો પણ જે ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ હોય. 'સલાતિ વુસ્તા'થી અભિપ્રેત વચ્ચેની નમાઝ પણ હોઈ શકે છે અને એવી નમાઝ પણ જે સમયસર સંપૂર્ણ વિનમ્રતા અને અલ્લાહ તરફ ધ્યાન લગાવીને પઢવામાં આવે, અને જેમાં નમાઝની તમામ ખૂબીઓ હોય. જે તફસીરવેત્તાઓએ આ શબ્દને વચ્ચેની નમાઝના અર્થમાં લીધો છે તેઓ સામાન્ય રીતે આનાથી 'અન્ન'ની નમાઝ લે છે.

حَكِيمٌ ۝ وَلَلْمُطَلَّغَاتِ مَتَاءٌ بِالْمَعْرُوفِ ۝ حَقًّا
 عَلَى الْمُتَّقِينَ ۝ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ
 لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا
 مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ۝
 فَقَالَ لَهُمْ اللَّهُ مُوتُوا ۝ ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ۝ إِنَّ اللَّهَ
 لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
 لَا يَشْكُرُونَ ۝ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا
 أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ
 اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۝
 وَاللَّهُ يَفِيضُ وَيَبْضُطُ ۝ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ أَلَمْ
 تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى
 إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّهِمْ لَهُمْ ائْتِنَا بِقَاتِلٍ
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۝ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ
 عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۝ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا
 نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۝ وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا
 وَأَبْنَائِنَا ۝ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا
 إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۝ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝
 وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ
 مَلَكًا ۝ قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ

(૨૪૧) એ જ રીતે જે સ્ત્રીઓને તલાક આપવામાં આવી હોય, તેમને પણ યોગ્ય રીતે કંઈ-ને-કંઈ આપીને વિદાય કરવામાં આવે. આ કર્તવ્ય છે 'મુત્તકીઓ' (ઈશભય રાખનારા લોકો) પર.

(૨૪૨) આવી રીતે અલ્લાહ પોતાના આદેશો તમને સ્પષ્ટ બતાવે છે. આશા છે કે તમે સમજી-વિચારીને કામ કરશો. (રુકૂઅ-૩૧) (૨૪૩) તમે એ લોકોની સ્થિતિ વિષે પણ કંઈ વિચાર કર્યો, જેઓ મૃત્યુના ભયથી પોતાના ઘરબાર છોડીને નીકળ્યા હતા અને હજારોની સંખ્યામાં હતા? અલ્લાહે તેમને ફરમાવ્યું: મરી જાવ, પછી તેણે તેમને ફરીવાર જીવન પ્રદાન કર્યું.^(૮૫) હકીકત એ છે કે અલ્લાહ મનુષ્ય પર મોટી કૃપા કરવાવાળો છે, પરંતુ ઘણા લોકો કૃતજ્ઞતા દર્શાવતા નથી. (૨૪૪) મુસલમાનો! અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધ કરો અને બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહ સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૨૪૫) તમારામાંથી કોણ છે જે અલ્લાહને સારું ઋણ આપે, જેથી અલ્લાહ તેને અનેકગણું વધારીને પરત કરે?^(૮૬) ઘટાડવાનું પણ અલ્લાહના અધિકારમાં છે અને વધારવાનું પણ, અને તેના જ તરફ તમારે પાછા જવાનું છે.

(૨૪૬) પછી તમે એ મામલા પર પણ વિચાર કર્યો, જે મૂસા પછી બની ઈસરાઈલના આગેવાનો સાથે બન્યો હતો? તેમણે પોતાના નબીને કહ્યું: અમારા માટે એક બાદશાહ નીમી આપો, જેથી અમે અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધ કરીએ. નબીએ પૂછ્યું: એવું તો નહીં થાય ને કે તમને યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવે અને પછી તમે ન લડો? તેઓ કહેવા લાગ્યા: એ કેવી રીતે બની શકે કે અમે અલ્લાહના માર્ગમાં ન લડીએ, જ્યારે કે અમને અમારા ઘરોમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા છે અને અમારા બાળ-બચ્ચાં અમારાથી વિખૂટા પાંડી દેવામાં આવ્યા છે. પરંતુ જ્યારે તેમને યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવ્યો તો થોડાક લોકો સિવાય બધા જ પીઠ ફેરવી ગયા, અને અલ્લાહ તેમાંના એકે-એક અત્યાચારીને જાણે છે.

(૨૪૭) તેમના નબીએ તેમને કહ્યું કે અલ્લાહે તાલૂતને તમારા માટે બાદશાહ નીમ્યો છે. આ સાંભળીને તેઓ બોલ્યા: અમારા પર બાદશાહ થવાનો તે કેવી રીતે હક્કદાર થઈ ગયો? તેની સરખામણીમાં બાદશાહીના અમે વધુ હક્કદાર છીએ. તે તો

૮૫. આ સંકેત બની ઈસરાઈલની હિજરતની ઘટના તરફ છે. સૂર: માર્ઈદાના ચોથા રુકૂઅ માં અલ્લાહ ત્જાલાએ આની વિગત વર્ણવી છે.

૮૬. 'કર્જ હસન'થી અભિપ્રેત વિશુદ્ધ નેકીની ભાવનાથી નિખાલસપણે અલ્લાહના માર્ગમાં ધન ખર્ચ કરવું છે. આને અલ્લાહ ત્જાલા પોતાના શિરે 'કર્જ' (કરજ) ઠેરવે છે અને વાયદો કરે છે કે હું ન માત્ર મૂદલ અદા કરીશ, બલકે તેનાથી અનેકગણું વધારે આપીશ.

أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ۗ
 قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً
 فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۗ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ
 يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٠﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ
 إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ
 سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ
 وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً
 لِّكُمُ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٥١﴾ فَلَمَّا فَصَلَ
 طَالُوتُ بِالْجُنُودِ ۗ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ
 بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي ۚ وَمَنْ
 لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً
 بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ
 هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ ۗ قَالُوا لَطَاقَةٌ لَّنَا الْيَوْمَ
 بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ۗ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ
 مُّلاقُوا اللَّهَ ۗ كَمْ مِّنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً
 كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٥٢﴾
 وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ
 عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى
 الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٣﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ

કોઈ મોટો ધનવાન વ્યક્તિ નથી. નબીએ ઉત્તર આપ્યો, “અલ્લાહે તમારી સરખામણીમાં તેને પસંદ કર્યો છે અને તેને બૌદ્ધિક અને શારીરિક બંને પ્રકારની લાયકાતો ભરપૂર પ્રમાણમાં પ્રદાન કરી છે અને અલ્લાહને અધિકાર છે કે પોતાનું રાજ્ય જેને ચાહે આપે, અલ્લાહ ખૂબ વિશાળતા ધરાવે છે અને સર્વજ્ઞ છે.” (૨૪૮) તેના સાથે તેમના નબીએ તેમને એ પણ બતાવ્યું કે “અલ્લાહ તરફથી તેના બાદશાહ નીમાયા હોવાની નિશાની એ છે કે તેના જમાનામાં એ સંદૂક તમને પાછી મળી જશે, જેમાં તમારા રબ તરફથી તમારા માટે હૃદયની શાંતિનો સામાન છે, જેમાં મૂસાના લોકો અને હાઝનના લોકોએ પાછળ મૂકેલ બરકતવાળી વસ્તુઓ છે, અને જેને અત્યારે ફરિશ્તાઓએ સંભાળીને રાખેલ છે. જો તમે ઈમાનવાળા હોવ તો આ તમારા માટે મોટી નિશાની છે. (રુકૂઅ-૩૨)

(૨૪૯) પછી જ્યારે તાલૂત લશ્કર લઈને નીકળ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું, “એક નદી પર અલ્લાહ તરફથી તમારી કસોટી થવાની છે. જે તેનું પાણી પીશે, તે મારો સાથીદાર નથી. મારો સાથીદાર માત્ર એ છે, જે તેનાથી તરસ ન છિપાવે; હા, એકાદ ખોબા જેટલું કોઈ પી લે, તો પી લે.” પરંતુ એક નાના જૂથ સિવાય તેમણે બધાએ જ એ નદીનું ખૂબ પાણી પીધું.

પછી જ્યારે તાલૂત અને તેના સાથીદાર મુસલમાનો નદી ઓળંગીને આગળ વધ્યા, તો તેમણે તાલૂતને કહી દીધું કે આજે અમારામાં જાલૂત અને તેની સેનાઓનો મુકાબલો કરવાની શક્તિ નથી, (૮૭) પરંતુ જે લોકો એ સમજતા હતા કે એક દિવસે તેમને અલ્લાહને મળવાનું છે, તેમણે કહ્યું, “ઘણીવાર એવું બન્યું છે કે એક નાનું જૂથ અલ્લાહના આદેશથી એક મોટા જૂથ ઉપર વિજયી થયું છે. અલ્લાહ ધૈર્ય રાખનારાઓનો સાથી છે.” (૨૫૦) અને જ્યારે તેઓ જાલૂત અને તેની સેનાઓનો મુકાબલો કરવા નીકળ્યા, તો તેમણે દુઆ કરી, “હે અમારા માલિક ! અમારા ઉપર ધૈર્યની વર્ષા કર, અમારા કદમ જમાવી દે અને અમને આ કાફિર (ઈન્કાર કરનાર) જૂથ ઉપર વિજય પ્રદાન કર.” (૨૫૧) છેવટે અલ્લાહના આદેશથી તેમણે કાફિરોને મારી ભગાડ્યા, અને દાઉદે જાલૂતને મારી નાખ્યો,

૮૭. સંભવતઃ આવું કહેવાવાળા એ જ લોકો હશે, જેમણે નદી પર પહેલા જ પોતાના ધૈર્યના દર્શન કરાવી દીધા હતા.

وَقَتَلَ دَاوُدَ جَالُوتَ وَاتَّهَى اللَّهُ الْمُلُوكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلِمَةَ مِمَّا يَشَاءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ۗ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۗ
تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ م
مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۗ
 وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَيَنَّهُمْ مَّنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلْتُمُوهَا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۗ
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ ۗ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۗ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۗ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ۗ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۗ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ

અને અલ્લાહે તેને રાજ્ય અને 'હિકમત' (તત્વદર્શિતા) પ્રદાન કરી, અને જે-જે વસ્તુઓનું ઈચ્છ્યું, તેને જ્ઞાન આપ્યું. જે આવી રીતે અલ્લાહ મનુષ્યોના એક જૂથને બીજા જૂથ વડે હટાવતો રહ્યો ન હોત, તો ધરતીનું વ્યવસ્થા-તંત્ર બગડી જાત, પરંતુ દુનિયાના લોકો પર અલ્લાહની મોટી કૃપા છે (કે તે આવી રીતે બગાડને દૂર કરવાની વ્યવસ્થા કરતો રહે છે.)

(૨૫૨) આ અલ્લાહની આયતો છે જે અમે સત્યપૂર્વક તમને સંભળાવી રહ્યા છીએ અને (હે મુહમ્મદ સલ્લ.!) નિશ્ચિતપણે તમે એ લોકોમાંથી છો, જેઓ રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા છે.

(૨૫૩) આ રસૂલો, (જેઓ અમારા તરફથી મનુષ્યોના માર્ગદર્શન માટે નીમાયા)

અમે તેમને એક-બીજાથી વધીને દરજ્જા આપ્યા. તેમનામાંથી કોઈ એવો હતો, જેના સાથે અલ્લાહે પોતે વાર્તાલાપ કર્યો, કોઈને તેણે બીજી હેસિયતોથી ઉચ્ચ દરજ્જાઓ આપ્યા અને પછી મરયમના પુત્ર ઈસા (અલૈ.)ને સ્પષ્ટ નિશાનીઓ પ્રદાન કરી અને પવિત્ર આત્મા વડે તેની મદદ કરી. જે અલ્લાહ યાહતો તો સંભવ નહોતું કે આ પયગંબરો પછી જે લોકો સ્પષ્ટ નિશાનીઓ જોઈ ચૂક્યા હતા, તેઓ પરસ્પર એક-બીજા સાથે લડતા. પરંતુ (અલ્લાહની ઈચ્છા એ ન હતી કે તે લોકોને બળજબરીપૂર્વક મતભેદોથી રોકે, આ કારણે) તેમણે પરસ્પર એક-બીજા સાથે મતભેદ કર્યો, પછી કોઈ ઈમાન લાવ્યો અને કોઈએ કુફ્ર (ઈન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો. હા, અલ્લાહ ઈચ્છતો તો તેઓ કદાપિ ન લડતા, પરંતુ અલ્લાહ જે યાહે છે, કરે છે. (રુકૂઅ-૩૩)

(૨૫૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જે કંઈ ધન-સામગ્રી અમે તમને પ્રદાન કરી છે, તેમાંથી ખર્ચ કરો, એ પહેલાં કે તે દિવસ આવી પહોંચે, જેમાં ન ખરીદ-વેચાણ થશે, ન મિત્રતા કામ આપશે અને ન ભલામણ ચાલશે અને અત્યાચારીઓ હકીકતમાં તેઓ જ છે, જેઓ કુફ્રનું વલણ અપનાવે છે.

(૨૫૫) અલ્લાહ, એ શાશ્વત જીવંત-સત્તા, જે સમગ્ર સૃષ્ટિને સંભાળી રહી છે, તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તે ન સૂવે છે અને ન તેને ઝોકું આવે છે. ધરતી અને આકાશોમાં જે કંઈ છે, તેનું જ છે. કોણ છે જે તેની હજૂરમાં તેની પરવાનગી વગર ભલામણ કરી શકે ? જે કંઈ બંદાઓના સામે છે, તેને પણ તે જાણે છે અને જે કંઈ તેમનાથી ઓઝલ છે, તેનાથી પણ તે વાકેફ છે અને તેના જ્ઞાનમાંથી કોઈ વસ્તુ તેમની સમજ અને પકડમાં આવી શકતી નથી, સિવાય કે કોઈ વસ્તુનું જ્ઞાન તે પોતે જ તેમને આપવા યાહે. તેનું રાજ્ય^(૮૮) આકાશો અને ધરતી ઉપર વ્યાપ્ત છે અને તેની દેખભાળ તેના માટે કોઈ થકવી

૮૮. મૂળ શબ્દ 'કુર્સી' પ્રયુક્ત થયો છે, જેને સામાન્ય રીતે શાસન અને રાજ્ય-સત્તા માટે લાઘણિક રૂપે બોલવામાં આવે છે. ઉર્દૂ ભાષામાં પણ મોટાભાગે 'કુર્સી' (ખુરશી) શબ્દ બોલવાનો મતલબ શાસકીય અધિકારો હોય છે. આ જ શબ્દને લઈને આ આયત 'આયતુલ કુર્સી' ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે અને આમાં અલ્લાહ ત્આલાની એવી સંપૂર્ણ ઓળખ બતાવવામાં આવી છે, જેનું ઉદાહરણ ક્યાંય નથી મળતું. આ જ કારણસર હદીસમાં આને કુર્આનની સૌથી શ્રેષ્ઠ આયત ઠેરવવામાં આવી છે.

عَلَيْهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۖ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَ
 الْاَرْضَ ۖ وَلَا يَـُٔودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ
 الْعَظِيمُ ٥٥ لَّا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ ۚ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ
 مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَ يُوْمِنُ بِاللهِ
 فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ
 وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٥٦ اللهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۗ
 يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۗ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا
 اَوْلِيَٰهُمْ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِنَ النُّوْرِ
 اِلَى الظُّلُمٰتِ ۗ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا
 خٰلِدُوْنَ ٥٧ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْ حٰجَبَ اِبْرٰهِيْمَ فِي
 رَبِّهِۦ اَنْ اَشْرَهٗ اللهُ الْمَلِكُ ۗ اِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ رَبِّىْ
 الَّذِيْ يُجْبٰى وَيُؤْتٰى ۗ قَالَ اَنَا اٰجِىْ وَ اُمِيْتُ ۗ
 قَالَ اِبْرٰهِيْمُ فَاِنَّ اللهَ يٰٓاْتِى بِالشَّيْءِ مِنَ الْمَشْرِقِ
 فَآتٍ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ ۗ قَبِيْهَتِ الَّذِيْ كَفَرَ ۗ وَ
 اللهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِيْنَ ٥٨ اَوْ كَالَّذِيْ مَرَّ
 عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا ۗ قَالَ اِنِّىْ
 يُجْبٰى هٰذِهِ اللهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ فَاَمَاتَهُ اللهُ مِائَةَ
 عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۗ قَالَ كَمْ لَبِثْتُ ۗ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا
 اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۗ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ

નાખનારું કાર્ય નથી. બસ, એ જ એક મહાન અને સર્વોપરી હસ્તી છે.

(૨૫૬) દીન (ધર્મ)ના મામલામાં કોઈ બળજબરી નથી.^(૯૯) સાચી વાતને ખોટા વિચારોથી અલગ છાંટીને મૂકી દેવામાં આવી છે. હવે જો કોઈ તાગૂતનો^(૧૦૦) ઇન્કાર કરીને અલ્લાહ પર ઈમાન લઈ આવ્યો, તેણે એક એવો મજબૂત સહારો પકડી લીધો, જે ક્યારેય તૂટવાનો નથી, અને અલ્લાહ (જેનો તેણે સહારો લીધો છે) બધું જ સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૨૫૭) જે લોકો ઈમાન લાવે છે, તેમનો સમર્થક અને સહાયક અલ્લાહ છે અને તે તેમને અંધકારોમાંથી પ્રકાશમાં કાઢી લાવે છે અને જે લોકો ઇન્કારનો માર્ગ અપનાવે છે, તેમના સમર્થકો અને સહાયકો 'તાગૂત' છે^(૧૦૧) અને તેઓ તેમને પ્રકાશમાંથી અંધકારો તરફ ખેંચી લઈ જાય છે. આ આગમાં જનારા લોકો છે, જ્યાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. (રુકૂઅ-૩૪)

(૨૫૮) શું તમે એ વ્યક્તિની દશા પર વિચાર કર્યો નથી, જેણે ઇબ્રાહીમ સાથે વિવાદ કર્યો હતો?^(૧૦૨) વિવાદ એ વાત માટે કે ઇબ્રાહીમનો રબ કોણ છે, અને એ કારણે કે તે વ્યક્તિને અલ્લાહે શાસન આપેલું હતું. જ્યારે ઇબ્રાહીમે કહ્યું, "મારો રબ (માલિક અને પાલનહાર) તે છે, જેના અધિકારમાં જીવન અને મૃત્યુ છે." તો તેણે જવાબ આપ્યો, "જીવન અને મૃત્યુ મારા અધિકારમાં છે." ઇબ્રાહીમે કહ્યું, "ભલે, અલ્લાહ સૂર્યને પૂર્વમાંથી કાઢે છે, તું જરા તેને પશ્ચિમમાંથી કાઢી લાવ." આ સાંભળી તે સત્યનો ઇન્કાર કરનાર ચકિત થઈ ગયો, પરંતુ અલ્લાહ અત્યાચારીઓને સીધો માર્ગ દેખાડતો નથી.

(૨૫૯) કે પછી ઉદાહરણ તરીકે એ મનુષ્યને જુઓ, જે એક એવી વસ્તીમાંથી પસાર થયો, જે પોતાની છતો ઉપર ઊંધી પડી હતી. તેણે કહ્યું, "આ વસ્તી, જે નાશ પામી છે, તેને અલ્લાહ ફરી વાર કેવી રીતે સજીવન કરશે?" એ જ સમયે અલ્લાહે તેના પ્રાણ લઈ લીધા અને તે સો વર્ષ સુધી મૃતાવસ્થામાં પડી રહ્યો. પછી અલ્લાહે તેને ફરી વાર જીવન પ્રદાન કર્યું અને તેને પૂછ્યું, "બતાવો, કેટલી મુદત સુધી પડી રહ્યા છો?" તેણે કહ્યું, "એક દિવસ અથવા કેટલાક કલાકો રહ્યો હોઈશ." ફરમાવ્યું, "તારા પર સો વર્ષ આ જ સ્થિતિમાં પસાર થઈ ચૂક્યા છે. હવે જરા તારા ખોરાક અને પાણીને જો, કે તેમાં સહેજ પણ

૯૯. અર્થાત્ કોઈને ઈમાન લાવવા માટે મજબૂર કરી શકાતો નથી.

૧૦૦. શબ્દક્રોધની રીતે પ્રત્યેક એ વ્યક્તિને 'તાગૂત' કહેવામાં આવશે, જે પોતાની જાઈઝ (ઉચિત અને કાયદેસર) હદને પાર કરી ગયો હોય. કુર્આનની પરિભાષામાં 'તાગૂત'થી અભિપ્રેત એ બંદો છે, જે બંદગીની હદને પાર કરીને સ્વયં સ્વામી અને માલિક તેમજ ખુદાઈ (પ્રભુત્વ)નો દમ ભરે અને અલ્લાહના બંદાઓ પાસે પોતાની બંદગી કરાવે.

૧૦૧. 'તાગૂત' અહીં 'તવાગીત' (તાગૂતના બહુવચન)ના અર્થમાં પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે; અર્થાત્ અલ્લાહથી મોઢું કેરવીને માનવી એક જ 'તાગૂત'ની યુગ કે સર્કજમાં નથી ફસાતો, બલકે ઘણા તાગૂતો તેના પર છવાઈ જાય છે.

૧૦૨. 'એ વ્યક્તિ'થી અભિપ્રેત નમરૂદ છે, જે હઝરત ઇબ્રાહીમ (અલે.)ના વતન (ઈરાક)નો બાદશાહ હતો.

فَأَنْظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهٗ ۖ وَانظُرْ
 إِلَىٰ حِمَارِكَ فَسَوْفَ لِنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَىٰ
 الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۗ
 فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ ۖ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ ۝ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي
 الْمَوْتَةَ ۗ قَالَ أَوْ لِمَ تُؤْمِنُ ۗ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي ۗ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ
 فَصْرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ
 مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۗ وَاعْلَمْ
 أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ
 أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ
 سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِّائَةٌ حَبَّةٌ ۗ وَاللَّهُ يُضْعِفُ
 لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ
 أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا
 مَنًّا وَلَا أَذًى ۖ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ وَلَا
 خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ
 وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى ۗ وَاللَّهُ
 غَنِيٌّ حَلِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا
 صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ ۖ كَالَّذِي يُنْفِقُ

ફેરફાર થયો નથી. બીજી તરફ જરા તારા ગધેડાને પણ જો (કે તેના હાડકાંનો ઢાંચો પણ જર્જરિત થઈ ગયો છે), અને આ અમે એટલા માટે કર્યું છે કે અમે લોકો માટે તને એક નિશાની બનાવી દેવા માગીએ છીએ. પછી જો, આ હાડપિંજરને કેવી રીતે ઊભું કરીને તેના ઉપર માંસ-ચામડું ચઢાવીએ છીએ.” આવી રીતે જ્યારે હકીકત તેના સામે તદ્દન સ્પષ્ટ થઈ ગઈ, તો તેણે કહ્યું, “હું જાણું છું કે અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે.”

(૨૬૦) અને એ ઘટના પણ ધ્યાનમાં રહે, જ્યારે ઈબ્રાહીમે કહ્યું હતું કે, “મારા માલિક ! મને દેખાડી દે, તું મડદાંને કેવી રીતે સજીવન કરે છે.” ફરમાવ્યું, “શું તું ઈમાન રાખતો નથી ?” તેણે કહ્યું, “ઈમાન તો રાખું છું, પરંતુ દિલને સંતોષ જોઈએ છે.”^(૯૭) ફરમાવ્યું, “ભલે, તો ચાર પક્ષીઓ લે અને તેમને તારા સાથે હળાવી-મળાવી લે. પછી તેમનો એક-એક ટુકડો એક-એક પર્વત ઉપર મૂકી દે. પછી તેમને પોકાર, તે તારા પાસે દોડતાં ચાલ્યા આવશે. બરાબર જાણી લે કે અલ્લાહ અત્યંત પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૩૫)

(૨૬૧) જે લોકો પોતાનું ધન અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરે છે, તેમના ખર્ચનું ઉદાહરણ એવું છે, જેમ કે એક દાણો વાવવામાં આવે અને તેમાંથી સાત ડુંડા નીકળે અને દરેક ડુંડામાં એકસો દાણા હોય. આવી જ રીતે અલ્લાહ જેના કાર્યને ઈચ્છે છે, અનેકગણા વધારી આપે છે. તે ઉદાર પણ છે અને સર્વજ્ઞ પણ. (૨૬૨) જે લોકો પોતાનું ધન અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરે છે અને ખર્ચ કર્યા પછી ઉપકારનો દેખાડો કરતા નથી, ન દુ:ખ આપે છે, તેમનો બદલો તેમના રબના પાસે છે અને તેમના માટે કોઈ દુ:ખ અને બયની શક્યતા નથી. (૨૬૩) એક મીઠો બોલ અને કોઈ અણગમતી વાત તરફ સહેજ જોયું-ન-જોયું કરી દેવું તે એ દાન કરતાં વધુ સારું છે, જેના પાછળ દુ:ખ હોય. અલ્લાહ બેનિયાંઝ (નિસ્પૃહ, તમામ જરૂરિયાતોથી મુક્ત) છે અને સહનશીલતા તેનો ગુણ છે. (૨૬૪) હે ઈમાનવાળાઓ ! તમારા દાનને ઉપકારનો દેખાડો કરીને અને દુ:ખ આપીને એ વ્યક્તિની જેમ વ્યર્થ ન કરો, જે પોતાનું ધન માત્ર લોકોને દેખાડવા માટે ખર્ચ કરે છે

مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ
 وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا ۗ لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ
 مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾
 وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ
 اللَّهِ وَتَشْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ
 أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضَعْفَيْنِ ۗ فَإِن لَّمْ
 يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلَّ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٨﴾
 أَيُّودٌ أَحَدَكُمُ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَ
 أَغْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۗ فِيهَا
 مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۗ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّتٌ
 ضَعْفَاءٌ ۗ فَاصَابَهَا عَصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ۗ
 كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٩﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ
 وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ ۗ وَلَا تَيَمَّمُوا
 الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ ۗ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ
 تُغْضُوا فِيهِ ۗ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَنِي حَمِيدٌ ﴿٤٠﴾
 الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ ۗ
 وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَاللَّهُ

અને ન અલ્લાહ પર ઈમાન ધરાવે છે, ન આખિરત (પરલોક) પર. તેના ખર્ચનું ઉદાહરણ એવું છે, જાણે એક ખડક હતો, જેના ઉપર માટીનું પડ જામેલું હતું. તેના ઉપર જ્યારે ભારે વરસાદ વરસ્યો તો બધી માટી વહી ગઈ અને કોરો ખડકનો ખડક રહી ગયો. આવા લોકો પોતે દાન કરીને જે પુણ્ય કમાય છે, તેનાથી તેમના હાથમાં કંઈ પણ આવતું નથી, અને કાફિરોને સીધો માર્ગ દેખાડવો એ અલ્લાહની રીત નથી. (૯૪) (૨૬૫) તેનાથી વિપરીત, જે લોકો પોતાનું ધન માત્ર અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે હૃદયપૂર્વક અને હૃદયની પૂરેપૂરી દૃઢતાના સાથે ખર્ચ કરે છે, તેમના ખર્ચનું ઉદાહરણ એવું છે, જાણે કોઈ ઊંચા પ્રદેશમાં એક બગીચો હોય. જો વરસાદ જોરદાર વરસે તો બમણા ફળ આપે, અને જો વરસાદ જોરદાર ન પણ વરસે તો એક હળવો વરસાદ જ તેના માટે પૂરતો થઈ રહે. તમે જે કંઈ કરો છો, બધું જ અલ્લાહની નજરમાં છે.

(૨૬૬) શું તમારામાંથી કોઈ એ પસંદ કરે છે કે તેના પાસે એક લીલોછમ બગીચો હોય, નહેરોથી સિંચીત, ખજૂર અને દ્રાક્ષ અને દરેક પ્રકારના ફળોથી લદાયેલ, અને તે બરાબર એ જ સમયે એક તીવ્ર અગન-જવાળાની લપેટમાં બળી જાય જ્યારે તે પોતે વૃદ્ધ હોય અને તેના નાના બાળકો હજુ કોઈ કામ કરવા માટે લાયક ન હોય? (૯૫) આવી રીતે અલ્લાહ પોતાની વાતો તમારા સમક્ષ વર્ણવે છે, કદાચ તમે ચિંતન-મનન કરો. (રુકૂઅ-૩૬)

(૨૬૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જે ધન તમે કમાવ્યું છે અને જે કંઈ અમે ધરતીમાંથી તમારા માટે કાઢ્યું છે, તેમાંથી શ્રેષ્ઠ ભાગ અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરો. એવું ન થાય કે તેના માર્ગમાં આપવા માટે ખરાબમાં ખરાબ વસ્તુ છાંટવાની કોશિશ કરવા લાગો, જો કે એ જ વસ્તુ જો કોઈ તમને આપે, તો તમે તેને લેવાનું કદાપિ પસંદ નહીં કરો, સિવાય કે તેનો સ્વીકાર કરતી વખતે તમે આંખમિંચામણા કરી લો. તમારે જાણી લેવું જોઈએ કે અલ્લાહ બેનિયાઝ (નિસ્પૃહ, તમામ જરૂરતોથી મુક્ત) છે અને શ્રેષ્ઠ ગુણોથી વિભૂષિત છે. (૨૬૮) શૈતાન તમને ગરીબીથી ડરાવે છે અને શરમજનક વર્તન અપનાવવા માટે પ્રેરે છે, પરંતુ અલ્લાહ તમને પોતાની ક્ષમા અને કૃપાની આશા આપે છે. અલ્લાહ મોટો ઉદાર અને સર્વજ્ઞ છે.

૯૪. અહીં 'કાફિર' શબ્દ અપકારી અને કૃપાના ઈન્કાર કરનારના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે.

૯૫. અર્થાત્ જો તમે એ પસંદ નથી કરતા કે તમારી આખી જિંદગીની કમાણી એક એવા સંગીન સમયે તબાહ થઈ જાય, જ્યારે કે તમે તેનાથી લાભ લેવાના સૌથી વધારે જરૂરતમંદ હોવ, અને નવેસરથી કમાણી કરવાનો અવસર પણ બાકી ન રહ્યો હોય, તો એ વાત તમે કેવી રીતે પસંદ કરી રહ્યા છો કે દુનિયામાં જીવનભર કામ કર્યા પછી આખિરત (પરલોક)ના જીવનમાં તમે એ રીતે પગ મૂકો કે ત્યાં પહોંચીને એકાએક તમને ખબર પડે કે જીવનભરનું જે કંઈ કર્યું-કરાવ્યું હતું તે અહીં કોઈ મૂલ્ય નથી ધરાવતું, જે કંઈ તમે દુનિયામાં કમાવ્યું હતું તે દુનિયામાં જ રહી ગયું. આખિરત માટે કંઈ કમાવીને લાવ્યા જ નથી કે અહીં તેના ફળ ખાઈ શકો.

وَاسِعٌ عَلَيْكُمْ ۖ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ
 يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا
 يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ۗ وَمَا أَنْفَقْتُمْ
 مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ
 يَعْلَمُهَا ۗ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ۗ إِنْ شُبِّدُوا
 الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۗ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
 الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۗ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ
 سَيِّئَاتِكُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۗ لَيْسَ
 عَلَيْكُمْ هُدُومٌ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۗ
 وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا نَفْسِكُمْ ۗ وَمَا تَنْفِقُونَ
 إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
 يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ۗ لِلْفُقَرَاءِ
 الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
 صَرْبًا فِي الْأَرْضِ يُحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ
 التَّعَفُّفِ ۗ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ ۗ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْقَاقًا
 وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۗ
 الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَ
 عَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ وَلَا خَوْفٌ
 عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۗ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ

(૨૬૯) જેને યાહે છે હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા, બુદ્ધિમત્તા) પ્રદાન કરે છે અને જેને 'હિકમત' મળી, તેને હકીકતમાં મોટી દોલત મળી ગઈ. આ વાતો પરથી માત્ર એ જ લોકો બોધપાઠ ગ્રહણ કરે છે, જેઓ બુદ્ધિશાળી છે.

(૨૭૦) તમે જે કંઈ પણ ખર્ચ કર્યો હોય અને જે નઝર^(૯૯) પણ માની હોય, અલ્લાહ તેને જાણે છે, અને અત્યાચારીઓનો કોઈ મદદગાર નથી. (૨૭૧) જો તમારા 'સદકાત' (દાન, ખેરાત) જાહેરમાં આપો, તો એ પણ સારું છે, પરંતુ જો છુપાવીને જરૂરતમંદોને આપો, તો તે તમારા માટે વધુ સારું છે, તમારી ઘણી બૂરાઈઓ આ રીતે દૂર થઈ જાય છે અને જે કંઈ તમે કરો છો, વાસ્તવમાં અલ્લાહને તેની જાણ છે.

(૨૭૨) હે નબી ! લોકોને માર્ગદર્શન પ્રદાન કરવાની જવાબદારી તમારા પર નથી. માર્ગદર્શન તો અલ્લાહ જ જેને યાહે છે પ્રદાન કરે છે અને ભલાઈના કાર્યોમાં જે ધન તમે ખર્ચ કરો છો તે તમારા પોતાના માટે સારું છે. છેવટે તમે એટલા જ માટે તો ખર્ચ કરો છો કે અલ્લાહની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય, તો જે કંઈ ધન તમે ભલાઈના કાર્યોમાં ખર્ચ કરશો, તેનો પૂરેપૂરો બદલો તમને આપવામાં આવશે અને તમને તમારા હક્કથી કદાપિ વંચિત રાખવામાં નહીં આવે.

(૨૭૩) વિશેષ રૂપે મદદના હક્કદાર એ નિર્ધન લોકો છે, જેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં એવા ઘેરાઈ ગયા છે કે સ્વયં પોતાના રોજગાર માટે ધરતી ઉપર કોઈ દોડધામ કરી શકતા નથી. તેમના સ્વાભિમાનને જોઈને અજાણી વ્યક્તિ વિચાર કરે છે કે તેઓ સુખી અને સંપન્ન છે. તમે તેમના ચહેરા પરથી તેમની આંતરિક સ્થિતિ ઓળખી શકો છો. પરંતુ તેઓ એવા લોકો નથી કે લોકોના પાછળ પડી જઈને કંઈક માગે. તેમની સહાયતા માટે તમે જે કંઈ ધન ખર્ચ કરશો તે અલ્લાહથી છૂપું રહેશે નહીં. (રુકૂઅ-૩૭)

(૨૭૪) જે લોકો પોતાનું ધન રાત-દિવસ જાહેરમાં અને છુપી રીતે ખર્ચ કરે છે, તેમનો બદલો તેમના રબના પાસે છે અને તેમના માટે કોઈ ભય અને દુઃખનો અવસર નથી. (૨૭૫) પરંતુ જે લોકો વ્યાજ ખાય છે, તેમની સ્થિતિ એ વ્યક્તિ જેવી હોય છે,

૯૯. 'નઝ' કે 'માનતા' એ છે કે વ્યક્તિ પોતાની કોઈ ઈચ્છા અને કામના પૂરી થાય ત્યારે એવું નેક કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરે કે જે તેના શિરે અનિવાર્ય ન હોય. જો આ ઈચ્છા કોઈ હલાલ (વેધ) અને જાઈઝ (કાયદેસર) વસ્તુની હોય અને અલ્લાહથી માંગવામાં આવી હોય અને તે પૂરી થયા પછી જે કાર્ય કરવાની પ્રતિજ્ઞા વ્યક્તિએ કરી છે તે અલ્લાહ માટે હોય, તો આવી 'નઝ' કે 'માનતા' અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનમાં છે અને તેને પૂરી કરવી અજબ (બદલા) અને સવાબ (પુણ્ય)નું કારણ છે. જો આ સ્થિતિ ન હોય તો આવી 'નઝ' કે 'માનતા'ને માનવું ગુનો અને તેને પૂરી કરવી અઝાબ (યાતના)નું કારણ છે.

الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ
 الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكِ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا
 الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا
 فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا
 سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ
 أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۰﴾ يَحَقُّ اللَّهُ الرِّبَا
 وَيُرِي الصَّدَاقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿۲۱﴾
 إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
 وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ
 عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۲﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ
 مُؤْمِنِينَ ﴿۲۳﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ
 اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ
 لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۲۴﴾ وَإِنْ كَانَ ذُو
 عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ
 لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۵﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ
 فِيهِ إِلَى اللَّهِ تُبْتُمْ تَوْقَىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ
 وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۲۶﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا
 تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

જેને શૈતાને સ્પર્શ કરીને પાગલ કરી દીધી હોય, ^(૯૭) અને આ સ્થિતિમાં તેમના ફસાઈ જવાનું કારણ એ છે કે તેઓ કહે છે, “વેપાર પણ છેવટે તો વ્યાજ જેવી જ વસ્તુ ^(૯૮) છે ને !” જો કે અલ્લાહે વેપારને હલાલ (વૈધ) કરેલ છે અને વ્યાજને હરામ (અવૈધ). તેથી જે વ્યક્તિને તેના રબ તરફથી આ ઉપદેશ પહોંચે અને ભવિષ્યમાં તે વ્યાજખોરીથી દૂર રહે, તો જે કંઈ તે પહેલા ખાઈ ચૂક્યો, તે ખાઈ ચૂક્યો, તેનો મામલો અલ્લાહને હવાલે છે ^(૯૯) અને જે આ આદેશ પછી ફરી આ જ કૃત્યનું પુનરાવર્તન કરે તે જહન્નમી છે, જ્યાં તે હંમેશા રહેશે. (૨૭૬) અલ્લાહ વ્યાજનું સત્યાનાશ કરી નાખે (બરકત છીનવી લે) છે અને દાનને વૃદ્ધિ આપે છે, અને અલ્લાહ કોઈ અપકાર કરનાર દુરાચારી વ્યક્તિને પસંદ કરતો નથી. (૨૭૭) હા, જે લોકો ઈમાન લઈ આવે અને સદ્કાર્યો કરે અને નમાઝ કાયમ કરે અને ઝકાત આપે, તેમનો બદલો નિઃસંદેહ તેમના રબ પાસે છે અને તેમના માટે કોઈ ભય અને દુઃખનો અવસર નથી.

(૨૭૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો અને જે કંઈ તમારું વ્યાજ લોકો પાસે બાકી રહી ગયું છે તેને જતું કરો, જો તમે સાચે જ ઈમાન લાવ્યા છો. (૨૭૯) પરંતુ જો તમે આમ ન કર્યું, તો તમે સાવધાન થઈ જાઓ કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ તરફથી તમારા સામે યુદ્ધનું એલાન છે. ^(૧૦૦) હજુ પણ તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરી લો (અને વ્યાજને છોડી દો) તો તમારું મુદલ (મૂળ ધન) લેવા માટે તમે હક્કદાર છો. ન તમે અત્યાચાર કરો, ન તમારા ઉપર અત્યાચાર કરવામાં આવે. (૨૮૦) તમારો દેવાદાર તંગીમાં હોય, તો તેનો હાથ છુટો થાય ત્યાં સુધી તેને ‘મહેતલ આપો, અને ‘સદકો’ (દાન) કરી દો તો તે તમારા માટે વધુ સારું છે, જો તમે સમજો. ^(૧૦૧) (૨૮૧) એ દિવસની ફજેતી અને મુસીબતથી બચો જ્યારે તમે અલ્લાહ તરફ પાછા ફરશો, ત્યાં દરેક વ્યક્તિને તેણે કમાવેલા સત્કર્મો કે દુષ્કર્મોનો પૂરેપૂરો બદલો મળી જશે અને કોઈના પર કદાપિ અન્યાય અને અત્યાચાર નહીં થાય. (રુકૂઅ-૩૮)

(૨૮૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે કોઈ નક્કી કરેલી મુદત માટે તમે એક-બીજા સાથે કરજની લેવડ-દેવડ કરો ^(૧૦૨) તો તેને લખી લેવાનું રાખો. બંને પક્ષો

૯૭. આરબવાસીઓ પાગલ માણસને ‘મજનૂન’ (અર્થાત્ પ્રેતગ્રસ્ત)ના શબ્દની સંજ્ઞા આપતા હતા, અને જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ વિશે એમ કહેવું હોય કે તે પાગલ થઈ ગયો છે, તો એમ કહેતા કે તેને જિન્નાત વળગ્યો છે. આ જ કહેવતનો ઉપયોગ કરતાં કુર્આન વ્યાજખોરને એ વ્યક્તિની સંજ્ઞા આપે છે, જે દીવાનો કે પાગલ થઈ ગયો હોય.

૯૮. અર્થાત્ તેમની વિચારધારાની ખરાબી એ છે કે તેઓ વેપારમાં મૂળ ખૂડી પર જે નફો લેવામાં આવે છે તેના અને વ્યાજની વચ્ચે ભેદ નથી સમજતા અને બંનેને એક જ પ્રકારની વસ્તુ સમજીને એ દલીલ કરે છે કે જ્યારે વેપારમાં લાગેલ નાણાનો નફો જાઈઝ (વૈધ) છે, તો કરજ પર આપવામાં આવેલ નાણાનો નફો શા માટે નાજાઈઝ (અવૈધ) હોય.

૯૯. એ નથી ફરમાવ્યું કે જે કંઈ તેણે ખાઈ લીધું તેને અલ્લાહ માફ કરી દેશે, બલકે કહેવામાં એ આવી રહ્યું છે કે તેનો મામલો અલ્લાહને હવાલે છે. આ વાક્યથી જાણ થાય છે કે, “જે કંઈ ખાઈ ચૂક્યો, તે ખાઈ ચૂક્યો” કહેવાનો અર્થ એ નથી કે જે ખાઈ ચૂક્યો તેને માફ કરી દેવામાં આવ્યું, બલકે આનાથી કેવળ કાનૂની છૂટ અભિપ્રેત છે, અર્થાત્ જે વ્યાજ પહેલા ખાઈ ચૂક્યો છે તેને પાછું આપવાનું કાનૂની રીતે માંગણી કરવામાં નહીં આવે.

૧૦૦. આ આયત મક્કા-વિજય પછી અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે આરબ પ્રદેશ ઈસ્લામી રાજ્ય આપીને આવી ગયો હતો. આનાથી પહેલા જો કે વ્યાજ એક અપ્રિય વસ્તુ સમજવામાં આવતી હતી, પરંતુ કાનૂની રીતે તેને પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યું નહોતું. આ આયતના અવતરિત થયા પછી ઈસ્લામી રાજ્યની સીમાઓમાં વ્યાજ આધારિત વેપાર

وَ لِيَكْتَبَ بَيْنَكُمُ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ
 كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ
 الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ
 مِنْهُ شَيْئًا ۚ فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا
 أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلِلَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ
 وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ
 رِجَالِكُمْ ۚ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ
 مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا
 فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى ۚ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ
 إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَلُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا
 إِلَىٰ أَجَلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ
 لِلشَّهَادَةِ وَأَذْنَىٰ آتَا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ
 تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ
 عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۚ وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ
 وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِنْ تَفَعَّلُوا
 فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَيَعْلَمِ كُمُ اللَّهُ ۚ
 وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ
 وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنِ مَقْبُوضَةً ۚ فَإِنْ أَمِنَ
 بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي فِي أَمَانَتِهِ

વચ્ચે ન્યાયપૂર્વક એક વ્યક્તિ દસ્તાવેજ લખી આપે. જેને અલ્લાહે લખવા-વાંચવાની કાબેલિયત પ્રદાન કરી હોય, તેણે લખવાનો ઈન્કાર ન કરવો જોઈએ. તે લખે અને લખાવે એ વ્યક્તિ જેના પર તેનો હક્ક બને છે (અર્થાત્ કરજ લેનાર), અને તેણે અલ્લાહ, પોતાના રબથી ડરવું જોઈએ કે જે મામલો નક્કી થયો હોય તેમાં કોઈ વધારો-ઘટાડો ન કરે. પરંતુ જો કરજ લેનાર પોતે ઓછી સમજવાળો અથવા કમજોર હોય, અથવા લખાવી શકતો ન હોય, તો તેનો સંરક્ષક ન્યાયપૂર્વક લખાવે. પછી પોતાના પુરુષો પૈકી બે પુરુષોની આના પર સાક્ષી લઈ લો. જો બે પુરુષો ન હોય તો એક પુરુષ અને બે સ્ત્રીઓ હોય, જેથી એક ભુલી જાય તો બીજી તેને યાદ દેવડાવી દે. આ સાક્ષીઓ એવા લોકોમાંથી હોવા જોઈએ જેમની સાક્ષી તમારા વચ્ચે સ્વીકાર્ય હોય. સાક્ષીઓને જ્યારે સાક્ષી થવા માટે કહેવામાં આવે તો તેમણે ના ન પાડવી જોઈએ. વ્યવહાર ચાહે નાનો હોય કે મોટો, મુદત નક્કી કરીને તેનો દસ્તાવેજ લખાવી લેવામાં આગસ ન કરો. અલ્લાહના નજીક આ પદ્ધતિ તમારા માટે વધુ ન્યાયસંગત છે. આનાથી સાક્ષી સાબિત કરવામાં વધુ સુવિધા થાય છે, અને તમારા શંકા-કુશંકામાં પડવાની શક્યતા ઓછી રહી જાય છે. હા, જે કારોબારી લેવડ-દેવડ હાથો-હાથ તમે લોકો એક-બીજા સાથે કરો છો, તેને ન લખવામાં આવે તો કોઈ દોષ નથી, પરંતુ વેપારી સોદા નક્કી કરતી વખતે સાક્ષી કરી લેવાનું રાખો. લખનાર અને સાક્ષીને સતાવવામાં ન આવે. આવું કરશો તો ગુનો કરશો. અલ્લાહના પ્રકોપથી બચો. તે તમને સાચી કાર્ય-પદ્ધતિનું શિક્ષણ આપે છે અને તેને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે.

(૨૮૩) જો તમે મુસાફરીમાં હોવ અને દસ્તાવેજ લખવા માટે કોઈ લખનાર ન મળે, તો (વસ્તુ) ગીરો રાખીને વ્યવહાર કરો. (૧૦૩)

જો તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ બીજા પર ભરોસો રાખીને તેના સાથે કોઈ વ્યવહાર કરે, તો જેના પર ભરોસો કરવામાં આવ્યો છે, તેણે જોઈએ કે તે અમાનત અદા કરી દે

એક ફોજદારી ગુનો બની ગયો. આયતના અંતિમ શબ્દોના આધારે ઈબને અબ્બાસ (રદિ.), હસન બસરી (રહ.) ઈબને સીરીન (રહ.) અને રબીઅ બિન અનસ (રહ.)નો મત એ છે કે જે વ્યક્તિ 'દાણુ ઇસ્લામ' (ઇસ્લામી રાજ્ય)માં વ્યાજ ખાય તેને તોબા (પ્રાયશ્ચિત) માટે વિવશ કરવામાં આવે, અને જો ન અટકે તો તેને મૃત્યુ-દંડ આપવામાં આવે. બીજા કુકહા (ઇસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રીઓ)નો મત આવા વ્યક્તિને કેદ કરી દેવું પર્યાપ્ત છે, જ્યાં સુધી તે વ્યાજખોરી છોડી દેવાની પ્રતિજ્ઞા ન કરે, તેને છોડવામાં ન આવે.

૧૦૧. આ જ આયતથી એ આદેશ કાઢવામાં આવ્યો છે કે જે વ્યક્તિ કરજને અદા કરવામાં અસમર્થ થઈ ગયો હોય, ઈસ્લામી અદાલત તેના લેણદારોને મજબૂર કરશે કે તેને મહેતલ આપે અને અયુક સંજોગોમાં તે આખું કરજ કે કરજનો કેટલોક ભાગ માફ પણ કરાવી શકશે. કુકહાએ સ્પષ્ટતા કરી છે કે કોઈના રહેવાનું મકાન, ખાવા-પીવાના વસણો, પહેરવાના કપડાં અને એ વસ્તુઓ જેનાથી તે પોતાની આજીવિકા કમાતો હોય, કોઈપણ સંજોગોમાં જપ્ત કરી શકાશે નહીં.

૧૦૨. આનાથી એ આદેશ નીકળે છે કે કરજના મામલામાં મુદતનું નિર્ધારણ થવું જોઈએ.

૧૦૩. ગીરો કે હસ્તકનો હેતુ કેવળ એ છે કે કરજ આપનારાઓને પોતાના કરજના પાછા આવવા અંગે સંતોષ અને વિશ્વાસ થઈ જાય. પરંતુ તેને પોતે આપેલ માલના બદલામાં ગીરો મૂકેલ વસ્તુથી લાભ ઉઠાવવાનો અધિકાર નથી, કેમ કે આ વ્યાજ છે. અલબત્ત, જો કોઈ જાનવર ગીરો લેવામાં આવ્યું હોય, તો તેનું દૂધ ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે અને તેનાથી સવારી કે વજન ઉઠાવવાનું કામ લઈ શકાય છે, કેમ કે આ વાસ્તવમાં એ ચારાનું વળતર છે, જે ગીરો લેનાર એ જાનવરને ખવડાવે છે.

وَلَيَتَّبِعَ اللَّهُ رَبَّهُ ۙ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۗ وَمَنْ
 يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثَمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۙ
 لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنْ تُبَدُّوا
 مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ ۗ
 فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَى
 كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۙ ۞ ٢٨٧ ۙ
 إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ ۗ وَالْمُؤْمِنُونَ ۗ كُلٌّ آمِنٌ بِاللَّهِ
 وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ۗ لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ
 مِنْ رُسُلِهِ ۗ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۗ غُفْرَانَكَ
 رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ۙ ۞ ٢٨٨ ۙ
 وَسِعَها ۗ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ
 رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۗ رَبَّنَا
 وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ
 مِنْ قَبْلِنَا ۗ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۗ
 وَاعْفُ عَنَّا ۗ وَاعْفِرْ لَنَا ۗ وَارْحَمْنَا ۗ أَنْتَ مَوْلَانَا
 فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۙ ۞

અને પોતાના રબ અલ્લાહથી ડરે, અને સાક્ષી કદાપિ ન છુપાવો. જે સાક્ષી છુપાવે છે, તેનું હૃદય ગુનાથી લથપથ છે અને અલ્લાહ તમારા કાર્યોથી અજાણ નથી. (રુકૂઅ-૩૯) (૨૮૪) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે, બધું અલ્લાહનું છે. તમે પોતાના હૃદયની વાતો ચાહે જાહેર કરો, ચાહે છુપાવો, અલ્લાહ ચોક્કસપણે તેનો હિસાબ તમારા પાસેથી લઈ લેશે. પછી તેને અધિકાર છે, જેને ચાહે માફ કરી દે અને જેને ચાહે સજા આપે. તેને દરેક વસ્તુ ઉપર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

(૨૮૫) રસૂલ (ઈશદૂત) એ માર્ગદર્શન પર ઈમાન લાવ્યો છે જે તેના રબ તરફથી તેના પર અવતરિત થયું છે અને જે લોકો આ રસૂલને માનવાવાળા છે, તેમણે પણ એ માર્ગદર્શનને હૃદયપૂર્વક સ્વીકારી લીધું છે. આ સૌ અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ અને તેના ગ્રંથો અને તેના રસૂલોને માને છે અને તેમનું કહેવું એ છે કે “અમે અલ્લાહના રસૂલોને એક-બીજાથી અલગ કરતા નથી. અમે આદેશ સાંભળ્યો અને આજ્ઞાપાલન સ્વીકાર્યું. માલિક ! અમે તારા પાસે ગુનાહોની ક્ષમા-યાચના કરીએ છીએ અને અમારે તારા જ તરફ પાછા ફરવાનું છે.”

(૨૮૬) અલ્લાહ કોઈ પણ વ્યક્તિ પર તેની શક્તિથી વધુ જવાબદારીનો બોજ નાખતો નથી. દરેક વ્યક્તિએ જે સત્કર્મો કમાવ્યા છે, તેનું ફળ તેના માટે જ છે અને જે દુષ્કર્મો સમેટ્યા છે, તેની મુસીબત અને જંજાળ પણ તેના જ પર છે.

(ઈમાન લાવનારાઓ ! તમે આવી રીતે દુઆ કરો) હે અમારા રબ ! અમારાથી ભૂલે-ચૂકે જે કસૂર થઈ જાય તેના પર પકડ ન કર. માલિક ! અમારા પર એ બોજ ન નાખ, જે તે અમારા અગાઉના લોકો પર નાખ્યા હતા. પાલનહાર ! જે બોજને ઉપાડવાની શક્તિ અમારામાં નથી, તે અમારા પર ન મૂક. અમારા સાથે નરમાશ કર, અમને માફ કરી દે, અમારા પર દયા કર, તું અમારો માલિક છે, કાફિરો (ઈનકાર કરનારાઓ)ના મુકાબલામાં અમારી મદદ કર. (રુકૂઅ-૪૦)

૩. આલે ઈમરાન

પરિચય

નામ :

આ સૂર:માં એક જગ્યાએ 'આલે ઈમરાન' (ઈમરાનના ઘરવાળા)નો ઉલ્લેખ આવ્યો છે. તેની જ ઓળખ રૂપે આ સૂર:નું નામ રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:માં ચાર પ્રવચનો છે. પ્રથમ પ્રવચન સૂર:ના આરંભથી આયત ૩૨ સુધી છે અને તે સંભવત: બદના યુદ્ધ પછી નજીકના સમયે અવતરિત થયું છે. બીજું પ્રવચન આયત ૩૩ 'અલ્લાહે આદમ અને નૂહ અને ઈબ્રાહીમના સંતાનો અને ઈમરાનના સંતાનોને સમગ્ર દુનિયાના લોકો પર પસંદગી આપીને (પોતાની પયગંબરી માટે) ચૂંટી લીધા હતા.' થી શરૂ થાય છે અને આયત ૬૩ પર પૂરું થાય છે. તે હિજરી ૯માં નજરાનના પ્રતિનિધિમંડળના આગમનના પ્રસંગે અવતરિત થયું. ત્રીજું પ્રવચન આયત ૬૪થી શરૂ થાય છે અને આયત ૧૨૦ સુધી ચાલે છે અને તેનો સમયગાળો પ્રથમ પ્રવચનના સમયગાળાથી મળતો આવે છે. ચોથું પ્રવચન આયત ૧૨૧થી શરૂ થઈને સૂર:ના અંત સુધી ચાલે છે. તે ઉહદના યુદ્ધ પછી અવતરિત થયું હતું.

સંબોધન અને વિષયો :

આ વિભિન્ન પ્રવચનોને મેળવીને જે વસ્તુ કમબદ્ધ વિષય બનાવે છે, તે ઉદ્દેશ્ય, અભિપ્રાય અને કેન્દ્રીય વિષયની એકરૂપતા છે. સૂર:નું સંબોધન પ્રવચનો મુખ્ય રૂપે બે જૂથો તરફ છે : એક છે એહલે કિતાબ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ), બીજા તે લોકો જેઓ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.) પર ઈમાન લાવ્યા હતા.

પહેલા જૂથને એ જ પદ્ધતિથી વધુ આગળની વાત પહોંચાડવામાં આવી છે, જેનો સિલસિલો સૂર:-૨ (અલ-બકરહ)માં શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો. બીજા જૂથને, જે હવે સર્વોત્તમ સમુદાય હોવાની હેસિયતે સત્યનું ધ્વજવાહક અને દુનિયાની સુધારણા માટે જવાબદાર બનાવી દેવામાં આવ્યું હતું, તે જ સંદર્ભમાં કેટલાક વધુ આદેશો આપવામાં આવ્યા છે, જે સૂર:-૨ (અલ-બકરહ)માં શરૂ થયા હતા. તેમને પહેલાંના સમુદાયોના ધાર્મિક અને નૈતિક પતનનું બોધપ્રદ દૃશ્ય બતાવીને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે તેમના પદ-ચિહ્નો પર ચાલવાથી બચે. તેમને બતાવવામાં આવ્યું છે કે એક સુધારક જૂથ હોવાની હેસિયતે તેઓ કેવી રીતે કામ કરે.

પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ સૂર:ની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ આ પ્રમાણે છે :

(૧) સૂર:-૨ (અલ-બકરહ)માં આ સત્ય-ધર્મ પર ઈમાન લાવનારાઓને જે કસોટીઓ, મુસીબતો અને મુશ્કેલીઓથી સમય પહેલાં સચેત કરી દેવામાં આવ્યા હતા, તે પૂરેપૂરી તીવ્રતાથી સામે આવી ગઈ હતી. બદ્રના યુદ્ધમાં જો કે ઈમાનવાળાઓને વિજય મળ્યો હતો, પરંતુ આ લડાઈ મધપૂડા પર પથ્થર ફેંકવા સમાન હતી. (પરિણામે તે પછી દરેક બાજુ તોફાનના લક્ષણો દેખાવા લાગ્યા અને મુસલમાનો સતત ભય અને અવિરત અશાંતિમાં ગ્રસ્ત થઈ ગયા.)

(૨) હિજરત પછી પયગંબર (સલ્લ.)એ મદીનાના આસપાસના યહૂદી કબીલાઓ સાથે જે સંધિઓ કરી હતી, તે લોકોએ તે સંધિઓની જરા પણ દરકાર ન કરી (અને સતત તેનું ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા). છેવટે તેમની દુષ્ટતાઓ અને વચનભંગની હરકતો અસહ્ય બની ગઈ તો પયગંબર (સલ્લ.)એ બદ્રના કેટલાક મહિનાઓ પછી બની કૈનૂકાઅ પર, જે આ બધા યહૂદી કબીલાઓમાં સૌથી વધુ ઉદંડ અને નિરંકુશ હતા, હુમલો કરી દીધો અને તેમને મદીનાના આસપાસથી બહાર કાઢી મૂક્યા, પરંતુ તેનાથી બીજા યહૂદી કબીલાઓની દુશ્મનીની આગ વધુ ભડકી ઉઠી. તેમણે મદીનાના મુનાફિક (દંભી) મુસલમાનો અને હિજાજ (મક્કા અને આસપાસ)ના મુશ્કેલ કબીલાઓ સાથે સાંઠગાંઠ કરીને ઈસ્લામ અને મુસલમાનો માટે દરેક બાજુએથી મુશ્કેલીઓ ઊભી કરી દીધી.

(૩) બદ્રના પરાજય પછી મક્કાના કુરૈશીઓના દિલોમાં આપોઆપ પ્રતિશોધની આગ ભડકી રહી હતી અને એમાં વળી યહૂદીઓએ બળતામાં ઘી હોમવાનું કામ કર્યું. પરિણામ એ આવ્યું કે એક જ વર્ષ પછી ૩૦૦૦ના ભારે સૈન્યએ મદીના પર હુમલો કરી દીધો અને ઉહદ પહાડની તળેટીમાં તે યુદ્ધ થયું જે ઉહદના યુદ્ધ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

(૪) ઉહદના યુદ્ધમાં મુસલમાનોનો જે પરાજય થયો, તેમાં આમ તો મુનાફિકો (દંભીઓ)ની ખૂબ મોટી ભૂમિકા હતી, પરંતુ તેના સાથે મુસલમાનોની પોતાની નબળાઈઓનો હિસ્સો કાંઈ ઓછો ન હતો, તેથી જરૂરી એ હતું કે યુદ્ધ પછી યુદ્ધના સંપૂર્ણ વૃત્તાંતની એક વિસ્તૃત સમીક્ષા કરવામાં આવે અને તેમાં ઈસ્લામી દૃષ્ટિકોણથી જે નબળાઈઓ મુસલમાનોના અંદર જોવા મળી હતી, તેમાંથી એક-એક તરફ અંગૂલીનિર્દેશ કરીને તેની સુધારણાના આદેશો આપવામાં આવે. આ સંબંધે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે આ યુદ્ધ પર કુર્આનની સમીક્ષા તે તમામ સમીક્ષાઓથી કેટલી ભિન્ન છે, જે જગતના સેનાનાયકો પોતાના યુદ્ધો પછી કરતા હોય છે.

رُكُوعَاتُهَا ٢٠

(٣) سُورَةُ الْعَمْرَانِ مَدِينَتُهُ (٨٩)

آيَاتُهَا ٢٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْقُرْآنَ ۝ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝ نَزَّلَ
 عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
 وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ۝ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ
 وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ
 اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۝ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ۝
 إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي
 السَّمَاءِ ۝ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ
 يَشَاءُ ۝ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ هُوَ
 الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ
 هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ ۝ فَأَمَّا الَّذِينَ
 فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ
 الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ۝ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا
 اللَّهُ ۝ وَالرُّسُلُ خَوْنٌ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ ۝
 كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا ۝ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ۝
 رَبَّنَا لَا تَجْعَلْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ
 لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ۝ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝

وَقَدْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ وَمَكَّنَّا لَكَ فِيهَا الْوَحْيَ وَنَزَّلْنَا
 وَتَفَاهُوتُ

مَنَزَلًا

૩. આલે ઈમરાન

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨૦ • આયતો-૨૦૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ. (૨) અલ્લાહ, એ શાશ્વત જીવંત સત્તા, જે સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાને સંભાળી રહી છે, હકીકતમાં તેના સિવાય કોઈ ખુદા નથી.

(૩, ૪) હે નબી સલ્લ.! તેણે તમારા પર આ ગ્રંથ અવતરિત કર્યો, જે સત્ય લઈને આવ્યો છે અને એ ગ્રંથોનું સમર્થન કરી રહ્યો છે જે પહેલાથી આવેલા હતા. આના પહેલાં તે મનુષ્યોના માર્ગદર્શન માટે તૌરાત અને ઈજીલ અવતરિત કરી ચૂક્યો છે, અને તેણે એ કસોટી ઉતારી છે (જે સત્ય-અસત્યનો ભેદ દર્શાવનારી છે). હવે જે લોકો અલ્લાહના આદેશોને માનવાનો ઈન્કાર કરે, તેમને ચોક્કસપણે કઠોર સજા મળશે. અલ્લાહ અપાર શક્તિશાળી અને બૂરાઈનો બદલો આપનાર છે.

(૫) ધરતી અને આકાશની કોઈ પણ વસ્તુ અલ્લાહથી છુપી નથી. (૬) એ જ તો છે, જે તમારી માતાઓની કૂખમાં તમારા રૂપ જેવા ચાહે છે, બનાવે છે. તે પ્રભુત્વશાળી તત્ત્વદર્શી સિવાય કોઈ બીજો ખુદા નથી. (૭) હે નબી! એ જ ખુદા છે, જેણે આ ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કર્યો છે. આ ગ્રંથમાં બે પ્રકારની આયતો છે : એક મુહકમાત,^(૧) જે ગ્રંથનો મૂળ આધાર છે અને બીજી મુતશાબિહાત.^(૨) જેમના હૃદયમાં વકતા છે, તેઓ ફિત્લા (ઉપદ્રવ)ની શોધમાં હંમેશાં 'મુતશાબિહાત'ની પાછળ લાગેલા રહે છે અને તેમનું (મનમાન્યું) અર્થઘટન કરવાના પ્રયત્નો કર્યા કરે છે. જો કે તેમના સાચા અર્થ અલ્લાહ સિવાય કોઈ જાણતું નથી. તેનાથી વિપરીત, જે લોકો જ્ઞાનમાં પરિપક્વ છે, તેઓ કહે છે કે, 'અમારું તેમના પર ઈમાન છે, આ બધું અમારા રબ (માલિક અને પાલનહાર) તરફથી જ છે,^(૩) અને સાચું એ છે કે કોઈ વસ્તુમાંથી સાચો બોધ કેવળ સમજુ (માણસો) જ પ્રાપ્ત કરે છે. (૮) તેઓ અલ્લાહ પાસે પ્રાર્થના કરતા રહે છે કે, "પાલનહાર! જ્યારે તું અમને સીધા માર્ગે લગાવી ચૂક્યો છે, તો પછી ક્યાંક અમારા હૃદયોને વિકૃતિમાં ન નાખી દેજે, અમને પોતાના કૃપા-ભંડારમાંથી દયા પ્રદાન કર, કારણ કે તું જ સાચો દાતા છે.

૧. 'આયાતે-મુહકમાત' (અટલ આયતો)થી અભિપ્રેત એ આયતો છે, જેની ભાષા તદ્દન સ્પષ્ટ છે અને જેનો અર્થ નિશ્ચિત કરવામાં કોઈ સંદેહનો અવકાશ નથી. આ આયતો 'ગ્રંથનો મૂળ આધાર છે.' અર્થાત્ કુર્આન જે ઉદેશ્ય માટે અવતરિત થયું છે, તે ઉદેશ્યને આ જ આયતો પૂરો કરે છે. આમાં જ ઈસ્લામ તરફ દુનિયાને આર્થક્ષ્મ આપવામાં આવ્યું છે. આમાં જ બોધપાઠ અને શિખામણની વાતો ફરમાવવામાં આવી છે. આમાં જ પશ્ચાત્તાઓનું ખંડન અને સન્માર્ગને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે. આમાં જ દીન (ધર્મ)ના મૌલિક અને મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આમાં જ આસ્થાઓ, ઈબાદતો, નીતિમત્તા, ફરાઈઝ (અનિવાર્ય કાર્યો) તેમજ કરવા - ન કરવાના આદેશો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

૨. 'મુતશાબિહાત' (ગર્ભિત આયતો), અર્થાત્ એ આયતો જેના અર્થમાં સંદેહનો અવકાશ છે. એ સ્પષ્ટ છે કે માનવી માટે જીવનનો કોઈ માર્ગ પ્રસ્તાવિત કરી શકાતો નથી, જ્યાં સુધી ગેબી (અદૃશ્ય) હકીકતો વિશે ઓછામાં ઓછું જરૂરી માહિતી માનવીને ન આપવામાં આવે; અને એ પણ જાહેર છે કે જે વસ્તુઓ માનવીની જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાં નથી આવતી, જેને ન ક્યારેય તેણે જોઈ, ન સ્પર્શ કર્યો, ન ચાખી તેમના માટે માનવીય ભાષામાં ન એવા શબ્દો મળી

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ
 إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيثَاقَ ۗ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 لَنْ نُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ مِنَ
 اللَّهِ شَيْئًا ۗ وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ۗ كَذَابٍ إِلِ
 فَرَعُونَ ۗ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۖ
 قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سِتْغَابُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى
 جَهَنَّمَ ۗ وَيَبُئْسَ الْمِهَادُ ۖ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ
 فِي فِتْنَةِ النَّقْتِ ۗ فِعَةً ۗ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ ۗ
 وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۖ زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ
 الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ
 مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَ
 الْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَإِ ۖ قُلْ أَوْ نَسِئُكُمْ
 بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ
 جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
 وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ

(૯) પાલનહાર ! તું ચોક્કસપણે બધા લોકોને એક દિવસ એકઠાં કરવાનો છે, જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી. તું કદાપિ તારા વચનથી ફરી જનારો નથી.” (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) જે લોકોએ કુફ (ઈન્કાર)નું વલણ અપનાવ્યું છે, તેમને અલ્લાહના મુકાબલામાં ન તો તેમનું ધન કોઈ કામ આપશે, ન સંતાન. તેઓ દોજબ (નર્ક)નું ઈધણ બનીને રહેશે. (૧૧) તેમનું પરિણામ એવું જ હશે, જેવું ફિરઔનના સાથીઓ અને તેમના પહેલાંના અવજ્ઞાકારીઓનું આવી ચૂક્યું છે, કારણ કે તેમણે અલ્લાહની આયતો (નિશાનીઓ)ને ખોટી ઠેરવી હતી. પરિણામ એ આવ્યું કે અલ્લાહે તેમના ગુનાઓ માટે તેમને પકડી લીધા અને સાચું એ છે કે અલ્લાહ સખત સજા આપનાર છે. (૧૨) તેથી હે નબી ! જે લોકોએ તમારા આમંત્રણને સ્વીકારવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે, તેમને કહી દો કે નજીક છે તે સમય, જ્યારે તમે પરાજિત થશો અને જહન્નમ (નર્ક) તરફ ધકેલવામાં આવશો, અને જહન્નમ અત્યંત ખરાબ ઠેકાણું છે. (૧૩) તમારા માટે એ બે જૂથોમાં એક બોધપ્રદ નિશાની હતી, જેમણે (બદ્રમાં) એક-બીજાથી યુદ્ધ કર્યું. એક જૂથ અલ્લાહના માર્ગમાં લડી રહ્યું હતું અને બીજું જૂથ કાફિર (અધર્મી) હતું. જોવાવાળા પોતાના માથાની આંખોથી જોઈ રહ્યા હતા કે કાફિર જૂથ ઈમાનવાળાઓના જૂથથી બમણું છે. (૧૪) પરંતુ (પરિણામે સાબિત કરી દીધું કે) અલ્લાહ પોતાના વિજય અને સહાયતા વડે જેને ચાહે છે, મદદ કરે છે. આંખો ખુલ્લી રાખનારાઓ માટે તેમાં મોટો બોધપાઠ છુપાયેલો છે.

(૧૪) લોકો માટે મનગમતી વસ્તુઓ — સ્ત્રીઓ, સંતાનો, સોના-ચાંદીના ઢગલા, ચુનંદા ઘોડાઓ, ચોપગાં પશુઓ અને ખેડાઉ જમીનો ઘણી લોભામણી બનાવી દેવામાં આવી છે, પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ દુનિયાના થોડા દિવસના જીવનની સામગ્રી છે. હકીકતમાં જે વધુ સારું ઠેકાણું છે, એ તો અલ્લાહ પાસે છે. (૧૫) કહો, ‘હું તમને બતાવું કે આનાથી વધુ સારી વસ્તુ કઈ છે ? જે લોકો તકવા (ઈશભય અને સંયમ)નો વ્યવહાર અપનાવે તેમના માટે તેમના રબના પાસે બાગ છે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. ત્યાં તેમને શાશ્વત જીવન પ્રાપ્ત થશે. પવિત્ર પત્નીઓ તેમની સંગિની હશે અને અલ્લાહની પ્રસન્નતા તેમને પ્રાપ્ત થશે. અલ્લાહ પોતાના બંદાઓના આચરણ પર ઊંડી નજર રાખે છે.

શકે છે, જે તેના જ માટે બન્યા હોય, અને ન એવી પ્રચલિત વર્ણન-શૈલી મળી શકે છે, જેનાથી દરેક સાંભળનારના મનમાં તેનું સાચું ચિત્ર ખેંચાઈ જાય. અનિવાર્યપણે એ જરૂરી છે કે આ પ્રકારના વિષયોને વર્ણવવા માટે એવા શબ્દો અને એવી વર્ણન-શૈલીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે, જે વાસ્તવિક હકીકતથી નિકટતમ સાદૃશ્ય રાખનાર અનુભૂત વસ્તુઓ માટે માનવીય ભાષામાં જોવા મળે છે. તેથી હકીકતોનું વર્ણન કરવામાં કુર્આનના અંદર એવી ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે અને ‘મુતશાબિહાત’ (ગમ્ભિર આયતો)થી અભિપ્રેત એ આયતો છે, જેમાં આભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

૩. અહીં કોઈને એ શંકા ન જાય કે જ્યારે એ લોકો ‘મુતશાબિહાત’નો સાચો અર્થ જાણતા જ નથી, તો તેમના પર ઈમાન લાવે કેવી રીતે ? હકીકત એ છે કે એક સમજદાર વ્યક્તિને કુર્આનના અલ્લાહની વાણી હોવાનો વિશ્વાસ ‘મુહકમાત’ના અભ્યાસથી પ્રાપ્ત થાય છે, ન કે ‘મુતશાબિહાત’ના અર્થઘટનોથી. જ્યારે ‘મુહકમાત’ આયતમાં ચિંતન-મનન કરવાથી તેને એ સંતોષ થઈ જાય છે કે આ ગ્રંથ વાસ્તવમાં અલ્લાહનો જ ગ્રંથ છે, તો પછી ‘મુતશાબિહાત’ તેના દિલમાં કોઈ શંકા-કુશંકા પેદા નથી કરતી.

૪. આમ તો વાસ્તવિક ફરક ત્રણ ગણો હતો, પરંતુ ઉપરછલ્લી નજરે જોવાવાળો પણ એ અનુભવ્યા વગર તો રહી શકતો ન હતો કે કાફિરોનું લક્ષર મુસલમાનોથી બમણું છે.

بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّا أَمَّا
فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝ الصَّابِرِينَ وَ
الصَّادِقِينَ وَالْقانتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ
بِالْأَسْحَارِ ۝ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ وَ
الْمَلَكِ كَتَّةٌ ۖ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۖ لَا إِلَهَ إِلَّا
هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ ۱۰ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۗ
وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْثًا بَيْنَهُمْ ۗ وَمَنْ يَكْفُرْ
بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝ ۱۱ فَإِنْ
حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ
وَقُلْ لِلَّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ۖ أَسْلَمْتُمْ ۗ
فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا
عَلَيْكَ الْبَلْغُ ۗ وَاللَّهُ بِصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝ ۱۲ إِنَّ
الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ
بِغَيْرِ حَقٍّ ۖ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ
مِنَ النَّاسِ ۖ قَبَشْنَاهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ ۱۳ أُولَئِكَ
الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَمَا لَهُمْ
مِنْ نَصْرِينَ ۝ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أوتُوا نَصِيبًا
مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

التَّصْفِ

١٠٠٢

مَنْزِلًا

(૧૬) આ એ લોકો છે જેઓ કહે છે કે, “માલિક, અમે ઈમાન લાવ્યા, અમારી ભૂલોને માફ કર અને અમને જહન્નમની આગથી બચાવી લે.” (૧૭) આ લોકો ધૈર્યવાન, સત્યનિષ્ઠ, આજ્ઞાકિત અને દાનશીલ છે અને રાત્રિના અંતિમ પહોરમાં અલ્લાહ પાસે મગફિરત (ક્ષમા અને મુક્તિ) માટે દુઆઓ માંગ્યા કરે છે.

(૧૮) અલ્લાહ પોતે એ વાતની સાક્ષી આપી છે કે તેના સિવાય કોઈ ખુદા (ઈશ્વર) નથી અને ફરિશ્તાઓ અને સૌ જ્ઞાન ધરાવનારાઓ પણ સચ્ચાઈ અને ન્યાયપૂર્વક તેના પર સાક્ષી છે કે તે વર્ચસ્વશાળી, તત્ત્વદર્શી સિવાય વાસ્તવમાં કોઈ ખુદા નથી. (૧૯) અલ્લાહના નજીક દીન (ધર્મ) માત્ર ઈસ્લામ જ છે. આ દીનથી વિચલિત થઈને જે વિવિધ પદ્ધતિઓ એ લોકોએ અપનાવી, જેમને ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો. તેમના આ વર્તન માટેનું કારણ માત્ર એ જ હતું કે તેમણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ગયા પછી પરસ્પર એક-બીજા પર અત્યાચાર કરવા માટે આવું કર્યું અને જે કોઈ અલ્લાહના આદેશો અને માર્ગદર્શનનું પાલન કરવાનો ઈન્કાર કરી દે, અલ્લાહને તેના પાસેથી હિસાબ લેતા વાર લાગતી નથી. (૨૦) હવે જો હે નબી ! આ લોકો તમારા સાથે વાદ-વિવાદ કરે, તો તેમને કહો, “મેં અને મારા અનુયાયીઓએ તો અલ્લાહ સમક્ષ માથું ઝુકાવી દીધું છે.” પછી ગ્રંથવાળાઓને અને જેમના પાસે ગ્રંથ નથી એ બંનેને પૂછો, “શું તમે પણ તેનું આજ્ઞાપાલન અને બંદગી સ્વીકારી?” જો સ્વીકારી, તો તેઓ સન્માર્ગ પામી ગયા, અને જો તેનાથી વિમુખ થયા તો તમારા પર માત્ર સંદેશો પહોંચાડી દેવાની જવાબદારી હતી. આગળ અલ્લાહ પોતે પોતાના બંદાઓના મામલાઓ જોવાવાળો છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) જે લોકો અલ્લાહના આદેશો અને માર્ગદર્શનને માનવાનો ઈન્કાર કરે છે અને તેના પયગંબરોને નાહક કતલ કરે છે અને એવા લોકોના જીવ પાછળ પડી જાય છે જેઓ ખુદાના સર્જનોમાંથી ન્યાય અને સત્યનો આદેશ આપવા માટે ઊઠે, તેમને પીડાકારી સંજ્ઞાની ખુશખબર સંભળાવી દો. (૨૨) આ એ લોકો છે, જેમના કર્મ દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંનેમાં વ્યર્થ થઈ ગયા અને તેમનો મદદગાર કોઈ નથી.

(૨૩) તમે જોયું નહીં કે જે લોકોને ગ્રંથના જ્ઞાનમાંથી કેટલોક ભાગ મળ્યો છે, તેમની દશા શું છે? તેમને જ્યારે અલ્લાહના ગ્રંથ તરફ બોલાવવામાં આવે છે જેથી તેઓ

ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرَضُونَ ﴿٣٥﴾
 ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا
 مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا
 يَفْتَرُونَ ﴿٣٦﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ
 فِيهِ ۗ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا
 يُظْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ قُلِ اللَّهُمَّ لِيكِ الْمُلْكُ تُوْتِي الْمُلْكَ
 مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعْزِزُ
 مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ ۗ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۗ إِنَّكَ
 عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٨﴾ تَوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَ
 تَوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ
 وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ
 بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِينَ
 أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ
 فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ
 تُقَاتَةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ ﴿٤٠﴾
 قُلْ إِنْ تَخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ بُدُوءَهُ يَعْلَمُهُ
 اللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ
 وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ
 نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحَضَّرًا ۗ وَمَا عَمِلَتْ

તેમના વચ્ચે ફેંસલો કરે, તો તેમનામાંથી એક પક્ષ તેને ટાળે છે અને આ ફેંસલા તરફ આવવાથી મોઢું ફેરવી લે છે. (૨૪) તેમનું આવું વર્તન એ કારણ છે કે તેઓ કહે છે, “જહન્નમ (નર્ક)ની આગ તો અમને સ્પર્શ સુદ્ધાં નહીં કરે અને જો અમને જહન્નમની સજા મળશે તો પણ ફક્ત થોડા દિવસ જ.” તેમની પોતાની ઉપજાવી કાઢેલી ધારણાઓએ તેમને પોતાના દીન (ધર્મ)ની બાબતમાં મોટા ભ્રમમાં નાખી રાખ્યા છે. (૨૫) પરંતુ શું વીતશે તેમના પર જ્યારે અમે તેમને એ દિવસે એકત્ર કરીશું જેનું આવવું નિશ્ચિત છે? તે દિવસે દરેક વ્યક્તિને તેની કમાણીનો પૂરેપૂરો બદલો આપી દેવામાં આવશે અને કોઈના સાથે અન્યાય નહીં થાય.

(૨૬) કહો, હે અલ્લાહ! રાજ્યના માલિક! તું જેને ચાહે રાજ્ય-સત્તા આપે અને જેના પાસેથી ચાહે છીનવી લે, જેને ચાહે ઈજજત આપે અને જેને ચાહે અપમાનિત કરે. ભલાઈ તારા જ અધિકારમાં છે. નિઃસંદેહ તને દરેક વસ્તુ ઉપર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (૨૭) રાતને દિવસમાં પરોવીને લઈ આવે છે અને દિવસને રાતમાં. નિર્જીવમાંથી સજીવને કાઢે છે અને સજીવમાંથી નિર્જીવને, અને જેને ચાહે છે, અઢળક રોજી આપે છે.

(૨૮) ઈમાનવાળાઓ, ઈમાનવાળાઓને છોડીને કાફિરો (અધર્મીઓ)ને પોતાના મિત્ર અને સહાયક કદાપિ ન બનાવે. જે આવું કરશે, તેનો અલ્લાહથી કોઈ સંબંધ નથી. હા, એ માફ છે કે જો તમે તેમના અત્યાચારથી બચવા માટે દેખીતી રીતે, ઉપર-ઉપરથી આવું વર્તન અપનાવો.^(૫) પરંતુ અલ્લાહ તમને પોતાનાથી ડરાવે છે અને તમારે તેના તરફ પાછા જવાનું છે.^(૬) (૨૯) હે નબી! લોકોને ચેતવી દો કે તમારા હૃદયોમાં જે કંઈ છે, તેને તમે ચાહે છુપાવો કે જાહેર કરો, અલ્લાહ દરેક હાલમાં તેને જાણે છે. ધરતી અને આકાશોની કોઈ વસ્તુ તેના જ્ઞાનની બહાર નથી અને તેનું પ્રભુત્વ દરેક વસ્તુ ઉપર છવાયેલું છે. (૩૦) એ દિવસ આવવાનો છે જ્યારે દરેક મનુષ્ય પોતાના કર્મોના ફળ પોતાના સામે હાજર જોશે, ચાહે તેણે ભલાઈ કરી હોય કે બૂરાઈ.

૫. અર્થાત્ જો કોઈ મોમિન કોઈ ઈસ્લામ-દુશ્મન સમૂહના સર્કજમાં ફસાઈ ગયો હોય અને તેને તેના અત્યાચારનો ભય હોય, તો તેને અનુમતિ છે કે પોતાના ઈમાનને છુપાવી રાખે અને કાફિરો (અધર્મીઓ)ની સાથે ઉપર-ઉપરથી એ રીતે રહે કે જાણે તે તેમનામાંનો જ વ્યક્તિ છે, અથવા જો તેનું મુસલમાન હોવું જાહેર થઈ ગયું હોય તો પોતાનો જીવ બચાવવા માટે તે કાફિરોની સાથે મિત્રતાભર્યા વર્તનનું પ્રદર્શન કરી શકે છે, ત્યાં સુધી કે ખૂબ વધારે ભયની સ્થિતિમાં જે વ્યક્તિ સહન કરવાની શક્તિ ન ધરાવતો હોય, તેને ‘કલમ્એ કુફ’ (ધર્મ-વિરોધી વાત) સુદ્ધાં કહી દેવાની છૂટ છે.

૬. અર્થાત્ પોતાનો જીવ બચાવવા માટે તમે એ હદ સુધી તો ઓઠું કે બહાનું કરી શકો છો કે ઈસ્લામના મિશન અને ઈસ્લામી સમુદાયના હિત તેમજ કોઈ મુસલમાનનો જીવ અને તેની ધન-સંપત્તિને નુકસાન પહોંચાડવા વગર પોતાના જીવ અને પોતાની ધન-સંપત્તિનો બચાવ કરી લો; પરંતુ સાવધાન, કુફ અને કાફિરોની કોઈ એવી સેવા તમારા હાથે ન થઈ જાય, જેનાથી ઈસ્લામની તુલનામાં કુફ ફૂલે-ફાલે અને મુસલમાનો પર કાફિરો વચસ્તિ પ્રાપ્ત કરી લેશે એવી સંભાવના હોય.

مِنْ سُوءٍ ۚ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۗ
 وَيَحِذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝
 قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ
 وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝
 قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ
 لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِينَ ۝ إِنْ اللَّهُ أَصْطَفَىٰ آدَمَ وَ
 نُوحًا وَآلَ إِبْرٰهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعٰلَمِينَ ۝
 ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝
 إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ
 مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي ۚ إِنَّكَ أَنْتَ
 السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ
 إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ ۗ وَ
 لَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ ۗ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ ۗ وَإِنِّي
 أُعِيدُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ ۝
 فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا
 حَسَنًا ۗ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۚ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا
 الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ قَالَ يَمْرَأَتُ إِنِّي
 لَكِ هٰذَا ۗ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ
 مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا

ع ۳

مزل

એ દિવસે મનુષ્ય અભિલાષા કરશે કે કદાચ ! હજુ આ દિવસ તેનાથી ઘણો દૂર હોત ! અલ્લાહ તમને પોતાનાથી ડરાવે છે, અને તે પોતાના બંદાઓનું ખૂબ ભલું ચાહનારો છે.

(રુકૂઅ-૩)

(૩૧) હે નબી ! લોકોને કહી દો, “જો તમે ખરેખર અલ્લાહને પ્રેમ કરતા હોવ તો મારું અનુસરણ કરો, અલ્લાહ તમારા સાથે પ્રેમ કરશે અને તમારી ભૂલોને માફ કરી દેશે. તે મોટો ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે.” (૩૨) તેમને કહો કે, “અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન સ્વીકારી લો.” પછી જો તેઓ તમારું આ આમંત્રણ ન સ્વીકારે તો ચોક્કસપણે એ સંભવ નથી કે અલ્લાહ એવા લોકોને પ્રેમ કરે, જેઓ તેનું અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરવાનો ઈન્કાર કરતા હોય.

(૩૩) અલ્લાહે આદમ અને નૂહ અને ઈબ્રાહીમના સંતાનો અને ઈમરાનના સંતાનો^(૭)ને સમગ્ર દુનિયાના લોકો ઉપર પસંદગી આપીને (પોતાની રિસાલત અર્થાત્ પયગંબરી માટે) ચૂંટી લીધા હતા. (૩૪) તેઓ એક સિલસિલાના લોકો હતા, જેઓ એક-બીજાના વંશથી પેદા થયા હતા. અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે. (૩૫) (એ વખતે તે સાંભળી રહ્યો હતો) જ્યારે ઈમરાનની સ્ત્રી^(૮) કહી રહી હતી કે, “મારા પાલનહાર ! હું આ બાળકને, જે મારા ગર્ભમાં છે, તને અર્પણ કરું છું, તે તારા જ કામ માટે વક્ફ (સમર્પિત) હશે. મારી આ ભેટનો સ્વીકાર કર. તું સાંભળનાર અને જાણનાર છે.” (૩૬) પછી જ્યારે એ બાળકી તેને ત્યાં જન્મી તો તેણે કહ્યું, “માલિક ! મારે ત્યાં તો પુત્રી જન્મી છે — જો કે જે કંઈ તેણે જણ્યું હતું, અલ્લાહને તેની ખબર હતી — અને પુત્ર, પુત્રી જેવો હોતો નથી. ભલે, મેં તેનું નામ મરયમ રાખી દીધું છે અને હું તેને અને તેના પછી આગળના વંશને તિરસ્કૃત-ધુત્કારી દીધેલ શૈતાનના ઉપદ્રવથી તારા શરણમાં આપું છું.” (૩૭) છેવટે તેના રબે આ બાળકીને સહર્ષ સ્વીકારી લીધી, તેને ખૂબ સારી છોકરી બનાવીને મોટી કરી, અને ઝકરિય્યાને તેનો પાલક-સંરક્ષક બનાવી દીધો.

ઝકરિય્યા જ્યારે પણ તેના પાસે મેહરાબ (અંતરખંડ)માં જતો તો તેના પાસે કંઈ-ને-કંઈ ખાવા-પીવાની વસ્તુઓ જોતો. પૂછતો, “મરયમ ! આ વસ્તુઓ તારા પાસે ક્યાંથી આવી ?” તે જવાબ આપતી, “અલ્લાહ પાસેથી આવી છે, અલ્લાહ જેને ચાહે છે, પુષ્કળ રોજ આપે છે.” (૩૮) આ સ્થિતિ નિહાળી ઝકરિય્યાએ પોતાના રબને પોકાર્યો,

૭. ‘ઈમરાન’ હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને હારૂન (અલૈ.)ના પિતાનું નામ હતું, જેને બાઈબલમાં ‘અમરામ’ લખવામાં આવ્યું છે.

૮. જો ઈમરાનની સ્ત્રીથી અભિપ્રેત ‘ઈમરાનની પત્ની’ લેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ હશે કે આ એ સ્ત્રી નથી, જેનો ઉલ્લેખ ઉપર થયો છે, બલ્કે આ હઝરત મરયમ (અલૈ.)ના પિતા હતા, જેમનું નામ સંભવતઃ ઈમરાન હશે; અને જો ઈમરાનની સ્ત્રીથી અભિપ્રેત આલે-ઈમરાનની સ્ત્રી લેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ હશે કે હઝરત મરયમ (અલૈ.)ની માતા આ કબીલાથી હતી.

رَبِّهِ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً
 طَيِّبَةً ۗ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ۝ فَنَادَتْهُ الْمَلِكَةُ
 وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ ۖ أَنْ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ
 بِإِخْوَانٍ مُصَدِّقَاتٍ يَكَلِمَتُهُنَّ اللَّهُ وَسَيِّدًا وَ
 حَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ ۝ قَالَ رَبِّ أَنَّى
 يَكُونُ لِي غُلْمٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ ۗ
 قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ۝ قَالَ رَبِّ
 اجْعَلْ لِّي آيَةً ۗ قَالَ آيَتُكَ إِلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ
 ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَادْكُرُّ رَبَّكَ كَثِيرًا وَ
 سَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ۗ وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ
 لِمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ
 عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ۝ لِمَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ
 وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ۝ ذَلِكَ
 مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۗ وَمَا كُنْتَ
 لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَا مَعَهُمْ آيَاتُهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۖ
 وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ۝ إِذْ قَالَتِ
 الْمَلِكَةُ لِمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ ۗ
 اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي
 الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۗ وَيُكَلِّمُ

“પાલનહાર! પોતાના સામર્થ્યથી મને નેક (સુશીલ) સંતાન આપ. તું જ દુઆ સાંભળનાર છે.” (૩૯) જવાબમાં ફરિશ્તાઓએ સાદ પાડ્યો, જ્યારે તે મેહરાબમાં ઊભો રહી નમાઝ પઢી રહ્યો હતો કે, “અલ્લાહ તને યાદ્યાની ખુશખબર સંભળાવે છે. તે અલ્લાહ તરફથી એક ફરમાન^(૯)નો સમર્થક બનીને આવશે. તેનામાં નેતૃત્વ અને મોટાઈની શાન હશે. ખૂબ જ આત્મસંયમી હશે. નબૂવ્ત (ઈશદૂતત્વ)થી નવાજવામાં આવેલ હશે અને સદાચારીઓમાં ગણાશે.” (૪૦) ઝકરિય્યાએ કહ્યું, “પાલનહાર! મારે ત્યાં પુત્ર ક્યાંથી થશે વળી? હું તો ઘણો વૃદ્ધ થઈ ચૂક્યો છું અને મારી પત્ની વાંઝણી છે.” ઉત્તર મળ્યો, “આવું જ થશે, ^(૧૦) અલ્લાહ જે ચાહે છે કરે છે.” (૪૧) નિવેદન કર્યું, “માલિક! પછી કોઈ નિશાની મારા માટે નક્કી કરી દે.” કહ્યું, “નિશાની એ છે કે તું ત્રણ દિવસ સુધી લોકો સાથે સંકેત સિવાય કોઈ વાતચીત નહીં કરે (અથવા નહીં કરી શકે). આ દરમ્યાન પોતાના રબને પુષ્કળ યાદ કરજે અને સવાર-સાંજ તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનું રટણ અને તેના ગુણગાન) કરતો રહેજે. (રુકૂઅ-૪)

(૪૨) પછી એ સમય આવ્યો જ્યારે મરયમને ફરિશ્તાઓએ આવીને કહ્યું, “હે મરયમ! અલ્લાહે તને પસંદ કરી લીધી અને પવિત્રતા પ્રદાન કરી અને દુનિયાની તમામ સ્ત્રીઓની સરખામણીમાં તને પ્રાધાન્યતા આપીને તેની સેવા માટે પસંદ કરી. (૪૩) હે મરયમ! પોતાના રબની આજ્ઞાકિત બનીને રહે, તેના સામે સિજદો કર (માથું ઝુકાવી દે) અને જે બંદાઓ તેના સામે ઝુકનારાઓ છે તેમના સાથે તું પણ ઝુકી જા.”

(૪૪) હે નબી! આ અદૃશ્યની વાતો છે, જે અમે તમને વહી મારફતે બતાવી રહ્યા છીએ, નહીં તો તમે તે વખતે ત્યાં ઉપસ્થિત ન હતા, જ્યારે હૈકલ (ઉપાસના-ગૃહ)ના સેવકો એવો નિર્ણય કરવા માટે કે મરયમનો વાલી કોણ થાય, પોત-પોતાની કલમો ફેંકી રહ્યા હતા, ^(૧૧) અને ન તમે તે વખતે હાજર હતા જ્યારે તેમના વચ્ચે ઝઘડો થઈ રહ્યો હતો.

(૪૫) અને જ્યારે ફરિશ્તાઓએ કહ્યું, “હે મરયમ! અલ્લાહ તને પોતાના એક ફરમાનની ખુશખબર આપે છે. તેનું નામ મસીહ ઈસા ઈબને મરયમ (મરયમનો પુત્ર ઈસા મસીહ) હશે, દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં સન્માનિત હશે, અલ્લાહના નિકટવર્તી બંદાઓમાં ગણવામાં આવશે, (૪૬) લોકો સાથે પારણામાં પણ વાતચીત

૯. અલ્લાહના ‘ફરમાન’થી અભિપ્રેત હજરત ઈસા (અલૈ.) છે, કેમ કે તેમનો જન્મ અલ્લાહ તૃઆલાના એક અસાધારણ ફરમાનથી યમતકારિક રૂપે થયો હતો, તેથી તેમને કુર્આન-મજીદમાં ‘કલિમતુન્ મિનલ્લાહ’ કહેવામાં આવ્યા છે.

૧૦. અર્થાત્ તારા ઘડપણ અને તારી પત્નીને વાંઝણાપણું હોવા છતાં અલ્લાહ તને પુત્ર આપશે.

૧૧. અર્થાત્ ચિકીઓ નાખી રહ્યા હતા.

النَّاسِ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ٥
 قَالَتْ رَبِّ أَتَى بِكَ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي
 بَشْرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَى
 أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ٦ وَيُعَلِّمُهُ
 الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ٧ وَرَسُولًا
 إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ هَ أَنَّى قَدِ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ
 مِّن رَّبِّكُمْ ٨ أَنَّى أَخْلَقُ لَكُمْ مِّنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ
 الطَّيْرِ فَانْفُخْ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ ٩ وَ
 أُبْرِي الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ ١٠
 وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ ١١ فِي
 بُيُوتِكُمْ إِن فِي ذَلِكَ لآيَةٌ لِّكُمْ إِن كُنْتُمْ
 مُؤْمِنِينَ ١٢ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
 التَّوْرَةِ وَإِلْجَلٌ لِّكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ
 وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ
 أَطِيعُوا ١٣ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ١٤
 هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ١٥ فَلَمَّا أَحَسَّ عَيْسَىٰ مِنْهُمْ
 الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
 نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّكَ مُسْلِمُونَ ١٦
 رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا

કરશે અને મોટી વયે પહોંચીને પણ, અને તે એક સદાચારી વ્યક્તિ હશે.” (૪૭) આ સાંભળી મરયમે કહ્યું, “પાલનહાર ! મારે ત્યાં બાળક ક્યાંથી થશે, મને તો કોઈ પુરુષે હાથ સુદ્ધાં નથી લગાવ્યો.” ઉત્તર મળ્યો, “આવું જ થશે, (૧૨) અલ્લાહ જે ચાહે છે પેદા કરે છે. તે જ્યારે કોઈ કામ કરવાનો નિર્ણય કરે છે, તો માત્ર કહે છે કે ‘થઈ જા’ અને તે થઈ જાય છે.” (૪૮) (ફરિશ્તાઓએ પછી પોતાની વાત આગળ વધારતાં કહ્યું) “અને અલ્લાહ તેને ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતા (ઉંડી સૂઝબૂઝ)નું શિક્ષણ આપશે, તૌરાત અને ઈજીલનું જ્ઞાન પ્રદાન કરશે. (૪૯) અને ઈસરાઈલની સંતાન તરફ પોતાનો રસૂલ (સંદેશવાહક) નિયુક્ત કરશે.”

(અને જ્યારે તે રસૂલની હેસિયતથી ઈસરાઈલની સંતાન પાસે આવ્યો તો તેણે કહ્યું), “હું તમારા રબ તરફથી તમારા પાસે નિશાની લઈને આવ્યો છું. હું તમારા સામે માટીમાંથી પક્ષીના રૂપનું એક પૂતળું બનાવું છું અને તેમાં ફૂંક મારું છું, તે અલ્લાહની આજ્ઞાથી પક્ષી બની જાય છે. હું અલ્લાહના આદેશથી જન્મજાત આંધળા અને કુષ્-રોગીને સાજા કરું છું અને તેના આદેશથી મડદાંને જીવતો કરું છું. હું તમને બતાવું છું કે તમે શું ખાઓ છો અને શું તમારા ઘરોમાં સંગ્રહ કરી રાખો છો. આમાં તમારા માટે પૂરતી નિશાની છે જો તમે ઈમાન લાવનારા હોવ. (૫૦) અને હું એ શિક્ષણ અને માર્ગદર્શનનું સમર્થન કરનારો બનીને આવ્યો છું જે તૌરાતમાંથી અત્યારે મારા જમાનામાં મોજૂદ છે, અને એટલા માટે આવ્યો છું કે તમારા માટે કેટલીક એ વસ્તુઓને હલાલ (વૈધ) કરી દઉં જે તમારા માટે હરામ (અવૈધ) કરી દેવામાં આવેલ છે. (૧૩) જુઓ, હું તમારા રબ તરફથી તમારા પાસે નિશાની લઈને આવ્યો છું, એટલા માટે અલ્લાહથી ડરો અને મારું અનુસરણ કરો. (૫૧) અલ્લાહ મારો રબ પણ છે અને તમારો રબ પણ, તમે તેની જ બંદગી અપનાવો, આ જ સીધો માર્ગ છે.”

(૫૨) જ્યારે ઈસાને લાગ્યું કે બની ઈસરાઈલ કુફ (અધર્મ) અને ઈન્કાર જ કરવા માગે છે, તો તેણે કહ્યું, “કોણ અલ્લાહના માર્ગમાં મારો મદદગાર બને છે ?” હવારીઓ (૧૪)એ જવાબ આપ્યો, “અમે અલ્લાહના મદદગાર છીએ. (૧૫) અમે અલ્લાહ પર ઈમાન લાવ્યા, આપ સાક્ષી રહો કે અમે મુસ્લિમ (અલ્લાહના આજ્ઞાકિત) છીએ.

૧૨. અર્થાત્ કોઈ પુરુષે તને સ્પર્શ કર્યો નથી તેમ છતાં તારા ત્યાં પુત્રનો જન્મ થશે.

૧૩. અર્થાત્ તમારા અજ્ઞાનીઓની અંધશ્રદ્ધાઓ, તમારા ધર્મશાસ્ત્રીઓની કાનૂનના મામલામાં ‘બાલમાંથી ખાલ કાઢવાની’ (વિતંડાવાદ)ની પ્રવૃત્તિઓ, તમારા સંન્યાસ-ત્રિય લોકોના અતિરેકો અને બિનમુસ્લિમ ક્રોમોના વર્ચસ્વ અને આધિપત્યના કારણે તમારા ત્યાં અલ્લાહની મૂળ શરીઅત પર જે પ્રતિબંધોનો વધારો થઈ ગયો છે, હું તેને રદ કરી દઈશ અને તમારા માટે એ જ વસ્તુઓ હલાલ (વૈધ) અને એ જ વસ્તુઓ હરામ (અવૈધ) ઠેરવીશ, જેને અલ્લાહે હલાલ કે હરામ ઠેરવી છે.

૧૪. ‘હવારી’ શબ્દ લગભગ એ જ અર્થ ધરાવે છે, જે આપણા ત્યાં ‘અન્સાર’ (સહાયક અને સાથી)નો અર્થ છે.

૧૫. અર્થાત્ અલ્લાહના કામમાં તમારા મદદગાર છીએ.

مَعَ الشَّاهِدِينَ ٥٧ وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ
 الْمَكْرِينَ ٥٨ إِذْ قَالَ اللَّهُ لِعَيْنِي إِنِّي مُتَوَفِّيكَ
 وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ٥٩ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُمُ
 بَيْنَكُمْ فِيهَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ٦٠ فَاَمَّا
 الَّذِينَ كَفَرُوا فَاَعِدْ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي
 الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّصِيرِينَ ٦١ وَآمَّا
 الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ
 وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ٦٢ ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ
 مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ٦٣ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ
 عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ
 لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ٦٤ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ
 الْمُمْتَرِينَ ٦٥ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا
 جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ آبَاءَنَا وَ
 آبَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا
 وَنَفْسَكُمْ ٦٦ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ٦٧
 إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا
 اللَّهُ ٦٨ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ٦٩ فَإِنْ

(૫૩) માલિક ! જે આદેશ તેં અવતરિત કર્યો છે અમે તેને માની લીધો અને રસૂલનું અનુસરણ સ્વીકારી લીધું, અમારા નામ સાક્ષી આપનારાઓમાં લખી લે.”

(૫૪) પછી બની ઈસરાઈલ (મસીહના વિરુદ્ધ) ગુપ્ત યુક્તિઓ કરવા લાગ્યા. જવાબમાં અલ્લાહે પણ પોતાની ગુપ્ત યુક્તિ કરી અને આવી યુક્તિઓમાં અલ્લાહ સૌથી ચઢિયાતો છે. (રૂકૂઅ-૫) (૫૫) તે અલ્લાહની છુપી યુક્તિ જ હતી જ્યારે તેણે કહ્યું, “હે ઈસા ! હવે હું તને પાછો લઈ લઈશ^(૧૬) અને તને મારા તરફ ઊઠાવી લઈશ, અને જેમણે તારો ઈન્કાર કર્યો છે તેમનાથી (અર્થાત્ તેમની સંગતથી અને તેમના ગંદા વાતાવરણમાં તેમના સાથે રહેવાથી) તને મુક્ત કરી દઈશ અને તારું અનુસરણ કરનારાઓને કયામત સુધી એ લોકો પર વર્યસ્વ આપી રાખીશ, જેમણે તારો ઈન્કાર કર્યો છે. પછી તમને સૌને અંતે મારા પાસે ફરવાનું છે, તે વખતે હું એ વાતોનો ફેંસલો કરી દઈશ, જેમાં તમારા વચ્ચે મતભેદ થયો છે. (૫૬) જે લોકોએ કુફ્ર (અધર્મ) અને ઈન્કારની નીતિ અપનાવી છે, તેમને દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંનેમાં સખત સજા કરીશ અને તેઓ કોઈ મદદગાર નહીં મેળવી શકે, (૫૭) અને જેમણે ઈમાન અને સદાચરણનું વલણ અપનાવ્યું છે તેમને તેમના પૂરેપૂરા વળતર આપી દેવામાં આવશે અને (બરાબર જાણી લો કે) અત્યાચારીઓથી અલ્લાહ કદાપિ પ્રેમ કરતો નથી.”

(૫૮) હે નબી ! આ આયતો (નિશાનીઓ, પ્રમાણો) અને તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર વર્ણનો છે, જે અમે તમને સાંભળાવી રહ્યા છીએ. (૫૯) અલ્લાહના સમીપ ઈસાનું દૃષ્ટાંત આદમ જેવું છે કે અલ્લાહે તેને માટીમાંથી પેદા કર્યો અને આજ્ઞા આપી કે ‘થઈ જા’ અને તે થઈ ગયો. ^(૧૭) (૬૦) આ મૂળ હકીકત છે, જે તમારા રબ તરફથી બતાવવામાં આવી રહી છે અને તમે એ લોકોમાં સામેલ ન થાઓ, જેઓ તેમાં સંદેહ કરે છે.

(૬૧) આ જ્ઞાન આવી ગયા પછી હવે જો કોઈ આ મામલામાં તમારા સાથે વાદ-વિવાદ કરે તો હે નબી ! તેને કહો કે, “આવો, અમે અને તમે પોતે પણ આવી જઈએ અને પોત-પોતાના બાળ-બચ્ચાઓને પણ લઈ આવીએ અને અલ્લાહને પ્રાર્થના કરીએ કે જે જૂઠો હોય તેના ઉપર અલ્લાહની ફિટકાર થાય.” (૬૨) આ તદ્દન સાચી ઘટનાઓ છે, અને હકીકત એ છે કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ ખુદા (ઈશ્વર) નથી, અને એ અલ્લાહની જ હસ્તી છે જેની શક્તિ સર્વોપરી અને જેની તત્ત્વદર્શિતા આખા જગતની વ્યવસ્થામાં કાર્યરત છે.

૧૬. મૂળ શબ્દ ‘મુતવફ્ફી-ક’ પ્રયુક્ત થયો છે. ‘તવફ્ફી’નો ખરો અર્થ લેવા અને વસૂલ કરવો થાય છે. ‘રૂહ કબજે કરવી’ એ આ શબ્દનો લાઘાણિક ઉપયોગ છે, ન કે મૂળ શાબ્દિક અર્થ.

૧૭. અર્થાત્ જો કેવળ પિતા વગર પેદા થવું જ કોઈને ‘ખુદા’ (ઈશ્વર) કે ખુદાનો પુત્ર બનાવવા માટે પર્યાપ્ત દલીલ હોય, તો પછી ઈસાઈઓએ આદમ (અલે.) વિશે આનાથી વધીને આવી આસ્થા ગ્રહણ કરવી જોઈતી હતી, કેમ કે ઈસા મસીહ (અલે.) તો કેવળ પિતા વગર જ પેદા થયા હતા, પરંતુ આદમ (અલે.) તો માતા અને પિતા બંને વગર પેદા થયા હતા.

تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ بِالْمُفْسِدِيْنَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَا اَهْلَ
الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلَى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنِنَا وَبَيْنِكُمْ
اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ
بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا
فَقَوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿٦٨﴾ يَا اَهْلَ الْكِتٰبِ
لِمَ تَحَاجُّوْنَ فِىْ اِبْرٰهِيْمَ وَمَا اُنزِلَتْ التَّوْرَةُ
وَ اِلَّا نَجِيْلٌ اِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٩﴾
هَآءِنتُمْ هٰؤُلَاءِ حَآجَجْتُمْ فِیْمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ
تَحَاجُّوْنَ فِیْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَ
اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٧٠﴾ مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُودِيًّا
وَلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا
كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٧١﴾ اِنَّ اَوْلٰى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ
لِلَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَاَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ؕ
وَ اللّٰهُ وَلِىُّ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٢﴾ وَدَّتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ
اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْكُمْ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّا
اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٧٣﴾ يَا اَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ
تَكْفُرُوْنَ بِآيٰتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ﴿٧٤﴾ يَا اَهْلَ
الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ
وَ اَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَقَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ

(૬૩) પછી જો આ લોકો (આ શરતે મુકાબલામાં આવવાથી) મોઢું ફેરવે તો (તેમનું બગાડફેલાવનાર હોવું સ્પષ્ટપણે ખુલ્લું પડી જશે) અને અલ્લાહ તો બગાડફેલાવનારાઓની હાલતથી વાકેફ જ છે. (રુકૂઅ-૬)

(૬૪) હે નબી ! કહો, “હે ગ્રંથવાળાઓ ! આવો એક એવી વાત તરફ, જે તમારા અને અમારા વચ્ચે સમાન છે, એ કે આપણે અલ્લાહ સિવાય કોઈની બંદગી ન કરીએ, તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર ન ઠેરવીએ અને આપણામાંથી કોઈ અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાને પોતાનો રબ ન બનાવી લે.” — આ આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવાથી જો તેઓ મોઢું ફેરવે તો સ્પષ્ટ કહી દો કે “સાક્ષી રહો, અમે તો મુસ્લિમ (માત્ર અલ્લાહની બંદગી અને આજ્ઞાપાલન કરનારા) છીએ.”

(૬૫) હે ગ્રંથવાળાઓ ! તમે ઈબ્રાહીમના (દીન, ધર્મ) વિષે શા માટે વાદ-વિવાદ કરો છો ? તૌરાત અને ઈજ્જલ તો ઈબ્રાહીમ પછી જ અવતરિત થયેલ છે. પછી શું તમે આટલી વાત પણ નથી સમજતા ?

(૬૬) — તમે લોકો જે બાબતોનું જ્ઞાન ધરાવો છો તેમાં તો ઘણી ચર્ચાઓ કરી ચૂક્યા, હવે એ બાબતોમાં શા માટે ચર્ચાઓ કરવા નીકળ્યા છો, જેનું તમારા પાસે કંઈ પણ જ્ઞાન નથી. અલ્લાહ જાણે છે, તમે નથી જાણતા. (૬૭) ઈબ્રાહીમ ન પહૂદી હતો, ન ખ્રિસ્તી, બલ્કે એ તો એક એકાગ્ર મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત)^(૧૮) હતો. અને તે કદાપિ મુશરિકોમાંથી ન હતો. (૬૮) ઈબ્રાહીમ સાથે સંબંધ રાખવાનો સૌથી વધુ અધિકાર જો કોઈને પહોંચે છે, તો તે એ લોકોને પહોંચે છે જેમણે તેનું અનુસરણ કર્યું અને હવે આ નબી અને તેના અનુયાયીઓ આ સંબંધના વધુ હક્કદાર છે. અલ્લાહ માત્ર તેમનો જ સમર્થક અને સહાયક છે જેઓ ઈમાન ધરાવતા હોય.

(૬૯) (હે ઈમાન લાવનારાઓ !) ગ્રંથવાળાઓમાંથી એક જૂથ યાહે છે કે કોઈ રીતે તમને સીધા માર્ગથી હટાવી દે, જો કે હકીકતમાં તેઓ પોતાના સિવાય કોઈને ભટકાવી રહ્યાં નથી, પરંતુ તેમને તેનું ભાન નથી. (૭૦) હે ગ્રંથવાળાઓ ! શા માટે અલ્લાહની નિશાનીઓનો ઈન્કાર કરો છો, જો કે તમે પોતે તેમને જોઈ રહ્યા છો ?^(૧૯) (૭૧) હે ગ્રંથવાળાઓ ! શા માટે સત્ય ઉપર અસત્યનો રંગ ચઢાવીને શંકાસ્પદ બનાવો છો ? કેમ જાણી-બૂઝીને સત્યને છુપાવો છો ? (રુકૂઅ-૭)

(૭૨) ગ્રંથવાળાઓમાંથી એક જૂથ કહે છે કે આ નબીના અનુયાયીઓ પર જે કંઈ

૧૮. મૂળ શબ્દ ‘હનીફ’ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનાથી અભિપ્રેત એવો વ્યક્તિ છે, જે દરેક બાજુથી રૂબ ફેરવીને એક વિશેષ માર્ગ પર ચાલે. આ જ અર્થને અમે ‘એકાગ્ર મુસ્લિમ’થી વ્યક્ત કરેલ છે.

૧૯. બીજો અનુવાદ આ વાક્યનો એ પણ થઈ શકે છે કે, “તમે પોતે પણ સાક્ષી આપો છો.” બંને સ્વરૂપોમાં મૂળ અર્થ પર કોઈ અસર થતી નથી. વાસ્તવમાં નબી (સલ્વ.)ના પવિત્ર જીવન અને સહાબાએ કિરામ (રદિ.)ના જીવન પર આપની શિક્ષા અને પ્રશિક્ષણની આશ્ચર્યજનક અસરો અને એ ઉચ્ચતમ પ્રકારના વિષયો જે કુર્આનમાં વર્ણવ્યામાં આવી રહ્યા હતા — આ તમામ વસ્તુઓ અલ્લાહ તઆલાની એવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ હતી કે જે વ્યક્તિ પયગંબરોના વૃત્તાંતો અને આકાશી ગ્રંથોથી પરિચિત હોય, તેના માટે આ નિશાનીઓને જોઈને હુઝૂર (સલ્વ.)ની નુબૂવત (પયગંબરી) પર સંદેહ કરવો ખૂબ જ મુશ્કેલ હતું.

الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجِهَ
 النَّهَارِ وَكَفَرُوا الْآخِرَةَ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَا تَتُومِنُوا
 إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ
 أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ
 عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ
 يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣١﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ
 يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٣٢﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
 مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ
 إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ
 عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي
 الْأُمِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
 يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ
 يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ
 وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي
 الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ
 الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ
 مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُونِ السِّنْتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ
 مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ
 عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ

અવતરિત થયું છે, તેના પર સવારે ઈમાન લાવો અને સાંજે ઈન્કાર કરી દો, કદાચ આ યુક્તિથી આ લોકો પોતાના ઈમાનથી ફરી જાય. (૭૩) ઉપરાંત, આ લોકો પરસ્પર કહે છે કે પોતાના સહધર્મીઓ સિવાય કોઈની વાત ન માનો. હે નબી ! આ લોકોને કહી દો કે, “ખરેખર માર્ગદર્શન તો અલ્લાહનું જ માર્ગદર્શન છે અને આ તેની જ દેશ છે કે કોઈને એ જ આપી દેવામાં આવે જે ક્યારેક તમને આપવામાં આવ્યું હતું, અથવા એ કે બીજાઓને તમારા રબ સમક્ષ રજૂ કરવા માટે તમારા વિરુદ્ધ મજબૂત દલીલ મળી જાય.” હે નબી ! તેમને કહો, “કૃપા અને બહુમાન અલ્લાહના અધિકારમાં છે, જેને ચાહે આપે. તે વિશાળ દૃષ્ટિવાળો છે^(૨૦) અને બધું જ જાણે છે, (૭૪) પોતાની કૃપા માટે જેને ચાહે છે વિશિષ્ટ કરી લે છે અને તે મોટો કૃપાવાન છે.”

(૭૫) ગ્રંથવાળાઓમાં કોઈ તો એવો છે કે જો તમે તેના પર ભરોસો કરીને ધન-દોલતનો એક ઢગલો પણ આપી દો તો તે તમારું ધન તમને પાછું ચૂકવી દેશે અને કોઈની સ્થિતિ એવી છે કે જો તમે એક દીનારના મામલામાં પણ તેના પર ભરોસો કરો તો તે પરત નહીં આપે, સિવાય કે તમે તેના માથા પર સવાર થઈ જાઓ. તેમની આ નૈતિક દશાનું કારણ એ છે કે તેઓ કહે છે, “ઉમ્મીઓ (બિનયહૂદી લોકો)ના મામલામાં અમારા પાસે કોઈ જવાબ માંગવામાં નહીં આવે.” અને આ વાત તેઓ માત્ર જૂઠ ઘડી કાઢીને અલ્લાહના નામે ચઢાવે છે, જો કે તેઓ જાણે છે (કે અલ્લાહે આવી કોઈ વાત કહી નથી). (૭૬) છેવટે શા માટે તેમની પૂછપરછ નહીં થાય ? જે કોઈ પણ પોતાના કરારનું પાલન કરશે અને બૂરાઈથી બચીને રહેશે તે અલ્લાહનો પ્રિય બનશે, કેમ કે પરહેઝગાર (સંયમી) લોકો અલ્લાહને પસંદ છે. (૭૭) રહ્યા એ લોકો જેઓ અલ્લાહ સાથેના કરાર અને પોતાની સોગંદોને થોડી કિંમતમાં વેચી નાખે છે, તો તેમના માટે આખિરતમાં કોઈ હિસ્સો નથી, અલ્લાહ કયામતના દિવસે ન તેમના સાથે વાત કરશે, ન તેમના તરફ જોશે અને ન તેમને પવિત્ર કરશે, બલકે તેમના માટે તો કઠોર દુ:ખદાયી સજા છે.

(૭૮) તેમનામાં કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ ગ્રંથ વાંચતી વખતે એવી રીતે જીભને ઊલટ-સૂલટ કરે છે કે તમે એવું સમજો કે જે કંઈ તેઓ વાંચી રહ્યા છે તે ગ્રંથનો જ ભાગ છે, જો કે તે ગ્રંથનો ભાગ નથી હોતો. તેઓ કહે છે કે જે કંઈ અમે વાંચી રહ્યા છીએ, તે અલ્લાહ તરફથી છે, જો કે તે અલ્લાહ તરફથી નથી હોતું, તેઓ જાણી-બૂઝીને જૂઠી

૨૦. મૂળ શબ્દ ‘વાસિઉન’ પ્રયુક્ત થયો છે, જે સામાન્ય રીતે કુઅનિમાં ત્રણ પ્રસંગે આવતો હોય છે. એક એ પ્રસંગ જ્યાં માનવીઓના કોઈ જૂથના સંકુચિત વિચાર અને ટૂંકી દૃષ્ટિનો ઉલ્લેખ આવે છે અને તેને એ હકીકત અંગે સચેત કરવાની આવશ્યકતા પડે છે કે અલ્લાહ તમારી જેમ સંકીર્ણ દૃષ્ટિવાળો નથી. બીજો એ પ્રસંગ જ્યારે કોઈની કંજૂસી, સંકુચિતતા અને સાહસની કમી અંગે નિંદા કરતાં એ બતાવવાનું હોય છે કે અલ્લાહ વિશાળ-દૃઢથી અને ઉદાર છે, તમારી જેમ કંજૂસ નથી. ત્રીજો એ પ્રસંગ જ્યાં લોકો પોતાના સંકુચિત વિચારના કારણે અલ્લાહ તરફ કોઈ પ્રકારની સીમિતતા જોડે છે અને તેમને એ બતાવવાનું હોય છે કે અલ્લાહ અસીમિત છે.

الْكُذِّبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ٥٠ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ
 اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ
 كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّيْنَ
 بِمَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ الْكِتَابَ وَمِمَّا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ٥١
 وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا
 أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ٥٢ وَإِذْ
 أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ
 وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ
 لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ
 عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا
 وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ٥٣ فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ
 ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ٥٤ أَفَغَيَّرِ دِينَ اللَّهِ
 يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
 طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ٥٥ قُلْ أَمَّا بِاللَّهِ
 وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
 وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ
 وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ سَلَا نُفَرِّقُ بَيْنَ
 أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ٥٦ وَمَنْ يَبْتَغِ
 غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ ۗ وَهُوَ فِي

વાતોને અલ્લાહ સાથે જોડી દે છે.

(૭૯) કોઈ મનુષ્યનું એ કામ નથી કે અલ્લાહ તો તેને ગ્રંથ અને હુકમ (વિવેકપૂર્ણ નિષ્ણય-શક્તિ) અને નબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ) પ્રદાન કરે અને તે લોકોને કહે કે અલ્લાહના બદલે તમે મારા બંદા બની જાવ. તે તો એમ જ કહેશે કે સાચા રબ્બાની (પ્રભુ-સેવક) બની, જેમ કે આ ગ્રંથની શિક્ષાનો તકાદો છે, જેને તમે વાંચો અને વંચાવો છો. (૮૦) તે તમને કદાપિ એમ નહીં કહે કે ફરિશ્તાઓને અથવા પયગંબરોને પોતાનો રબ બનાવી લો: શું એ શક્ય છે કે એક નબી તમને કુફ (અધર્મ)નો આદેશ આપે, જ્યારે કે તમે મુસ્લિમ (આજ્ઞાકિત) હોવ? (રુકૂઅ-૮).

(૮૧) યાદ કરો, અલ્લાહે પયગંબરોથી વચન લીધું હતું કે, “આજે મેં તમને ગ્રંથ અને ઊંડી સૂઝબૂઝ અને બુદ્ધિમત્તા પ્રદાન કર્યાં છે, કાલે જો કોઈ બીજો પયગંબર તમારા પાસે એ જ શિક્ષણનું સમર્થન કરતો આવે, જે પહેલાંથી તમારા પાસે મોજૂદ છે, તો તમારે તેના પર ઈમાન લાવવું પડશે અને તેની મદદ કરવાની રહેશે.”^(૨૧) આ વાત કહીને અલ્લાહે પૂછ્યું, “શું તમે આનો સ્વીકાર કરો છો અને આ બાબત પર મારા તરફથી પ્રતિજ્ઞાની ભારે જવાબદારી ઉપાડો છો?” તેમણે કહ્યું, “હા, અમે સ્વીકારીએ છીએ.” અલ્લાહે ફરમાવ્યું, “સારું તો સાક્ષી રહો અને હું પણ તમારા સાથે સાક્ષી છું.

(૮૨) આ પછી જે પોતાની પ્રતિજ્ઞામાંથી ફરી જાય એ જ અવજ્ઞાકારી છે.”

(૮૩) હવે શું આ લોકો અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનનો માર્ગ (ઈશ્વરીય ધર્મ) છોડીને કોઈ બીજો માર્ગ ઇચ્છે છે? જો કે આકાશ અને ધરતીની સમગ્ર વસ્તુઓ ઇચ્છા-અનિચ્છાએ અલ્લાહની જ આજ્ઞાકિત (મુસ્લિમ) છે અને તેના તરફ જ સૌને પાછા ફરવાનું છે? (૮૪) હે નબી! કહો, “અમે અલ્લાહને માનીએ છીએ, એ શિક્ષાને માનીએ છીએ જે અમારા પર અવતરિત કરવામાં આવી છે, એ શિક્ષાઓને પણ માનીએ છીએ જે ઈબ્રાહીમ, ઇસ્માઈલ; ઇસ્હાક, યાકૂબ અને યાકૂબના સંતાનો પર અવતરિત થઈ હતી, અને એ માર્ગદર્શન પર પણ ઈમાન ધરાવીએ છીએ જે મૂસા અને ઈસા અને બીજા પયગંબરોને તેમના રબ તરફથી પ્રદાન કરવામાં આવ્યું. અમે તેમના વચ્ચે ભેદ કરતા નથી અને અમે અલ્લાહના આજ્ઞાકિત (મુસ્લિમ) છીએ.” (૮૫) આ આજ્ઞાપાલન (ઈસ્લામ) સિવાય જે વ્યક્તિ બીજી કોઈ પદ્ધતિ અપનાવવા માંગે તેની એ પદ્ધતિ કદાપિ સ્વીકારવામાં નહીં આવે અને

૨૧. મતલબ એ છે કે દરેક પયગંબરથી આ વાતનું વચન લેવામાં આવતું રહ્યું છે. અહીં એટલી વાત પણ સમજી લેવી જોઈએ કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.)થી પહેલાં દરેક પયગંબરથી આ જ વચન લેવામાં આવતું રહ્યું છે, અને આ જુ કોરણે દરેક પયગંબરે પોતાની ઉમ્મત (સમુદાય)ને પછી આવનારા પયગંબરોના સમાચાર આપ્યા છે અને તેમનો સાથ આપવાનો નિર્દેશ કર્યો છે. પરંતુ ન કુર્આનમાં, ન હદીસમાં, ક્યાંય પણ એ વાતનો ઉલ્લેખ નથી મળતો કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.) પાસે કોઈ આવું વચન લેવામાં આવ્યું હોય કે આપ (સલ્વ.)એ પોતાની ઉમ્મતને કોઈ પછી આવનાર પયગંબરના સમાચાર આપીને તેના પર ઈમાન લાવવાનો નિર્દેશ કર્યો હોય; બલકે કુર્આનમાં સ્પષ્ટતાપૂર્વક હુઝૂર (સલ્વ.)ને ‘ખાતમુન-નબિયિન’ (નબીઓના સમાપક) ફરમાવવામાં આવેલ છે અને કેટલીય હદીસોમાં હુઝૂર (સલ્વ.)એ ફરમાવ્યું છે કે આપના પછી કોઈ નબી (પયગંબર) આવવાનો નથી.

الْآخِرَةَ مِنَ الْخَسِرِينَ ۝ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا
 كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَ
 جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝
 أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمُ لعنةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ
 وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۚ خَلِدِينَ فِيهَا لَا يَخَفُونَ عَنْهُمْ
 الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ
 بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ إِنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ
 تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ۝ إِنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ
 أَحَدِهِمْ مِلءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَى بِهِ ۗ
 أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنْ تَصْرِيحٍ ۝
لَنْ تَنَالُوا الدِّرَّ حَتَّىٰ تُنْفِقُوا مِمَّا نَحَبُونَهُ
 وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۝ كُلُّ
 الطَّعَامِ كَانَ حِلاَّبًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ
 إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنزَلَ التَّوْرَةُ ۗ
 قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝
 فَمِنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ
 فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ ۗ

۝۳۸۰
الْبَيْتُ الرَّابِعُ (۳)

منزل ۱
وقف جابر بن عبد الله عليه السلام

આખિરત (પરલોક)માં તે નિષ્ફળ અને નિરાશ રહેશે.

(૮૬) કેવી રીતે સંભવ છે કે અલ્લાહ એ લોકોને માર્ગદર્શન આપે, જેમણે ઈમાનની કૃપા પામ્યા પછી ફરીથી કુફ (અધર્મ અને ઈન્કાર) અપનાવ્યું, જો કે તેઓ પોતે એ વાતની સાક્ષી આપી ચૂક્યા છે કે આ રસૂલ સત્ય પર છે અને તેના પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ પણ આવી ચૂકી છે. અલ્લાહ અત્યાચારીઓને તો માર્ગદર્શન આપતો નથી. (૮૭) તેમના અત્યાચારોનો સાચો બદલો એ જ છે કે તેમના ઉપર અલ્લાહ અને ફરિશ્તાઓ અને તમામ મુનખોની ફિટકાર છે. (૮૮) આ જ દશામાં તેઓ હંમેશાં રહેશે, ન તેમની સજામાં ઘટાડો થશે અને ન તેમને મહેતલ આપવામાં આવશે. (૮૯) અલબત્ત, એ લોકો બચી જશે જેઓ આ પછી તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરીને પોતાનું વર્તન સુધારી લે, અલ્લાહ ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે. (૯૦) પરંતુ જે લોકોએ ઈમાન લઈ આવ્યા પછી કુફ (ઈન્કાર) અપનાવ્યું, પછી પોતાના કુફમાં વધતા^(૨૨) ચાલ્યા ગયા, તેમની તૌબા કદાપિ સ્વીકારવામાં આવશે નહીં, એવા લોકો તો તદ્દન પથભ્રષ્ટ છે. (૯૧) વિશ્વાસ રાખો, જે લોકોએ કુફ અપનાવ્યું અને કુફની સ્થિતિમાં મૃત્યુ પામ્યા તેમનામાંથી જો કોઈ પોતાને સજામાંથી બચાવવા માટે ધરતીભર સોનું ફિદયા (મુક્તિ-દંડ) તરીકે આપે તો તે સ્વીકારવામાં આવશે નહીં. એવા લોકો માટે પીડાકારી સજા તૈયાર છે અને તેઓ પોતાનો કોઈ મદદગાર નહીં મેળવી શકે. (રુકૂઅ-૯)

(૯૨) તમે નેકી (ઉચ્ચતમ્ સદાચાર)ને પહોંચી શકતા નથી, જ્યાં સુધી તમારી એ વસ્તુઓ (અલ્લાહના માર્ગમાં) ખર્ચ ન કરો જેને તમે પ્રિય રાખો છો, અને જે કંઈ તમે ખર્ચ કરશો અલ્લાહ તેનાથી અજાણ નહીં હોય.

(૯૩) આ બધી ખાદ્ય વસ્તુઓ (જે શરીર અતે મુહમ્મદી અર્થાત્ ઈસ્લામી કાનૂનમાં હલાલ છે) ઈસરાઈલના સંતાનો માટે પણ હલાલ (વૈધ) હતી,^(૨૩) અલબત્ત કેટલીક વસ્તુઓ એવી હતી જેને તૌરાતના અવતરણ પહેલાં ઈસરાઈલે (હજરત યાકૂબ અલૈ. એ) પોતે પોતાના માટે હરામ કરી લીધી હતી. તેમને કહો, જો તમે (તમારા વાંધામાં) સાચા હોવ તો લાવો તૌરાત અને રજૂ કરો તેનું લખાણ — (૯૪) આના પછી પણ જે લોકો તેમની જૂઠી ઘડી કાઢેલી વાતો અલ્લાહના સાથે જોડતા રહે, તેઓ જ હકીકતમાં અત્યાચારીઓ છે. (૯૫) કહો, અલ્લાહે જે કંઈ ફરમાવ્યું છે, સાચું ફરમાવ્યું છે.

૨૨. અર્થાત્ માત્ર ઈન્કાર પર જ સંતોષ ન કર્યો, બલકે ખરેખર વિરોધ કર્યો અને અવરોધો પણ ઊભા કર્યા. લોકોને અલ્લાહના માર્ગથી રોકવાની કોશિશમાં એડીચોટીનું જોર લગાવ્યું, શંકાઓ પેદા કરી, દુર્બલિનાઓ ફેલાવી, હદયોમાં વસવસાઓ નાખ્યા અને ખરાબમાં ખરાબ ષડયંત્રો અને ગુપ્ત યોજનાઓ કરી, જેથી નબીનું મિશન કોઈપણ રીતે સફળ થવા ન પામે.

૨૩. કુર્આન અને મુહમ્મદ (સલ્વ.)ની શિક્ષાઓ પર જ્યારે યહુદીઓના ધાર્મિક વિદ્વાનો કોઈ સૈદ્ધાંતિક વાંધો ન ઊભો કરી શક્યા, (કેમ કે દીનની આધારશિલા જે બાબતો પર છે, તેમાં અગાઉના પયગંબરોની શિક્ષાઓ અને નબીએ અરબી (સલ્વ.)ની શિક્ષામાં જરા પણ ફરક ન હતો) તો તેમણે ફિકહી (ધર્મશાસ્ત્ર સંબંધી) વાંધાઓ ઊભા કરવાનું શરૂ કરી દીધું. આ સંદર્ભમાં તેમનો પહેલો વાંધો એ હતો કે આપ (સલ્વ.)એ ખાવા-પીવાની કેટલીક એવી વસ્તુઓને હલાલ (વૈધ) ઠેરવી છે, જે અગાઉના પયગંબરોના જમાનાથી હરામ (અવૈધ) ચાલતી આવી રહી છે. આ જ વાંધાનો અહીં જવાબ આપવામાં આવી રહ્યો છે. એ જ પ્રમાણે એક વાંધો તેમનો એ પણ હતો કે ભૈતુલ-મકદિસને છોડીને ખાનએ-કાબાને કિબ્લા કેમ બનાવવામાં આવ્યો. પછીની આયતો આ જ વાંધાના જવાબમાં છે.

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ۝ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي
 بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ۝ فِيهِ آيَةٌ
 لِّبَيْتِكَ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۖ
 وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ
 سَبِيلًا ۖ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ۝
 قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ
 وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ۝ قُلْ يَا أَهْلَ
 الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مِمَّنْ آمَنَ
 تَبِعُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ ۖ وَمَا اللَّهُ
 بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 إِن تَطِيعُوا قَرِيبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ
 بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ۝ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَ
 أَنْتُمْ تُنذِرُ عَلَيْهِمْ آيَاتِ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ ۖ
 وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ
 مُسْتَقِيمٍ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ
 تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۝ وَاعْتَصِمُوا
 بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۖ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ
 اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ

તમારે એકાગ્ર થઈને ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિનું અનુસરણ કરવું જોઈએ અને ઈબ્રાહીમ શિક્ષક કરનારાઓમાંથી (અનેકેશ્વરવાદીઓમાંથી) ન હતો.

(૯૬) નિ:શંક, સૌપ્રથમ ઉપાસના-ગૃહ, જે મનુષ્યો માટે બનાવવામાં આવ્યું, તે એ જ છે જે મક્કામાં આવેલું છે. તેને ભલાઈ અને બરકત (સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ) આપવામાં આવી હતી અને સમગ્ર વિશ્વના લોકો માટે માર્ગદર્શનનું કેન્દ્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું. (૯૭) તેમાં સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે, (૨૪) ઈબ્રાહીમનું બંદગીનું સ્થળ છે, અને તેની સ્થિતિ એ છે કે જેણે તેમાં પ્રવેશ કર્યો સુરક્ષિત થઈ ગયો. લોકો પર અલ્લાહનો એ હક્ક છે કે જે આ ઘર સુધી પહોંચવાનું સામર્થ્ય ધરાવતો હોય તે આ ઘરની હજજ કરે, અને જે કોઈ આ આદેશનું પાલન કરવાનો ઈન્કાર કરે તો તેણે જાણી લેવું જોઈએ કે અલ્લાહ તમામ જગતવાસીઓથી બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ) છે.

(૯૮) કહો, હે ગ્રંથવાળાઓ ! તમે શા માટે અલ્લાહની વાતો માનવાનો ઈન્કાર કરો છો ? જે કૃત્યો તમે કરી રહ્યો છો, અલ્લાહ બધું જ જોઈ રહ્યો છે. (૯૯) કહો, હે ગ્રંથવાળાઓ ! આ તમારું કેવું વર્તન છે કે જે અલ્લાહની વાત માને છે તેને પણ તમે અલ્લાહના માર્ગથી રોકો છો અને ઈચ્છો છો કે તે આડ-માર્ગ ચાલે, જો તમે પોતે (તેના સીધા માર્ગ હોવા વિશે) સાક્ષી છો ? તમારા કૃત્યોથી અલ્લાહ અજાણ નથી.

(૧૦૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે આ ગ્રંથવાળાઓમાંથી એક જૂથની વાત માની, તો તેઓ તમને ઈમાનથી ફરી કુફ (અધર્મ) તરફ ફેરવીને લઈ જશે. (૧૦૧) હવે તમારા માટે કુફ તરફ જવાનો શું મોકો બાકી રહ્યો છે, જ્યારે કે તમને અલ્લાહની આયતો સંભળાવવામાં આવી રહી છે અને તમારા વચ્ચે તેનો પયગંબર મોજૂદ છે ? જે અલ્લાહના દામન (શરણ)ને મજબૂતીથી પકડીને રહેશે, તે ચોક્કસ સન્માર્ગ પામી લેશે. (સુફૂઅ-૧૦)

(૧૦૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો, જે પ્રમાણે તેનાથી ડરવાનો હક છે. તમને મૃત્યુ ન આવે, પરંતુ એ હાલતમાં કે તમે મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) હોવ. (૧૦૩) સૌ ભેગા મળીને અલ્લાહની રસ્સી(૨૫)ને મજબૂતીથી પકડી લો અને વિભાજિત ન થઈ જાવ. અલ્લાહના એ ઉપકારને યાદ રાખો જે તેણે તમારા પર કર્યો છે. તમે એક-બીજાના શત્રુ હતા, તેણે તમારા હૃદય જોડી દીધા અને તેની કૃપાથી તમે

૨૪. અર્થાત્ આ ઘરમાં એવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ જોવા મળે છે, જેનાથી સાબિત થાય છે કે આ અલ્લાહના ત્યાં સ્વીકૃત થયેલ છે અને આને અલ્લાહે પોતાના ઘરની હેસિયતથી પસંદ કરી લીધું છે. વેરાન-ઉજ્જડ જંગલમાં બનાવવામાં આવ્યું અને પછી અલ્લાહે તેના આસપાસ રહેવાવાળાઓ માટે આજીવિકાનો ઉત્તમ-ઉત્તમ પ્રબંધ કરી દીધો. અહીં હજાર વર્ષ સુધી અજ્ઞાનતાના કારણે આખો આરબ પ્રદેશ અશાંતિની હાલતમાં ગ્રસ્ત રહ્યો. પરંતુ આ બગાડથી બરપૂર ભૂમિમાં કાબા અને કાબાની આસપાસનો જ એક વિસ્તાર એવો હતો, જેમાં શાંતિ સ્થાપિત રહી, બહે આ જ કાબાની એ બરકત હતી કે આખા વર્ષમાં ચાર મહિના માટે આખા દેશને આના કારણે શાંતિ ઉપલબ્ધ થઈ જતી હતી. વળી હમક્ષા અડધી સદી પહેલા જ સૌ જોઈ ચૂક્યા હતા કે અબ્રહાએ જ્યારે કાબાને વિધ્વંસ કરવા માટે મક્કા પર હુમલો કર્યો, તો તેનું લશ્કર કઈ રીતે અલ્લાહના પ્રકોપનું ભોગ બન્યું. આ ઘટનાથી તે વખતે આરબ પ્રદેશનું બાળક સુદાં વાકેફ હતું અને તેના નજરે જોનારા સાક્ષીઓ આયત અવતરિત થઈ ત્યારે મોજૂદ હતા.

૨૫. 'અલ્લાહની રસ્સી'થી અભિપ્રેત તેનો દીન (ધર્મ) છે, અને તેને રસ્સીની સંજ્ઞા એટલા માટે આપવામાં આવી છે

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ ۚ إِنَّكَ أَبْصَرُ ۙ وَكَفَىٰ لِمَن ظَلَمَ ۙ عَذَابَ أَلِيمًا ۖ
 فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ ۚ إِنَّكَ أَبْصَرُ ۙ وَكَفَىٰ لِمَن ظَلَمَ ۙ عَذَابَ أَلِيمًا ۖ
 مِنَ النَّارِ فَانْقَضَ كُفْرُكُمْ مِنْهَا ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ
 آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝ وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ
 يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
 عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝ وَلَا تَكُونُوا
 كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
 الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ
 تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ
 اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ ۖ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ آيْمَانِكُمْ
 فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝ وَ أَمَّا
 الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ
 هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا
 عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۖ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظَلْمًا لِلْعَالَمِينَ ۝
 وَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِلَى اللَّهِ
 تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ
 لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۖ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ
 خَيْرًا لَهُمْ ۖ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُونَ ۝
 لَنْ يَضُرُّكُمْ إِلَّا آذٌ ۖ وَإِنْ يَقَاتِلْكُمْ يَوْئَلُوكُمْ

ભાઈ-ભાઈ બની ગયા. તમે આગથી ભરેલા એક ખાડાના કિનારે ઊભા હતા, અલ્લાહે તમને તેનાથી બચાવી લીધા. આવી રીતે અલ્લાહ પોતાની નિશાનીઓ તમારા સામે સ્પષ્ટ કરે છે. કદાચ આ નિશાનીઓથી તમને પોતાની સફળતાનો સીધો માર્ગ દેખાઈ આવે.

(૧૦૪) તમારામાંથી કેટલાક લોકો તો એવા જરૂર હોવા જોઈએ જેઓ નેકી (સદાચાર) તરફ બોલાવે, ભલાઈની આજ્ઞા આપે અને બૂરાઈઓથી રોકતા રહે. જે લોકો આ કામ કરશે, તેઓ જ સફળતા પામશે. (૧૦૫) ક્યાંક તમે એ લોકોના જેવા ન થઈ જતા, જેઓ પંથોમાં વહેંચાઈ ગયા અને સ્પષ્ટ આદેશો મેળવ્યા પછી ફરી મતભેદોમાં પડી ગયા. જેમણે આ વલણ અપનાવ્યું, તેઓ એ દિવસે સખત સજા પામશે, (૧૦૬) જ્યારે કે કેટલાક લોકોના ચહેરા ઉજ્જવળ હશે અને કેટલાક લોકોના મોઢાં કાળા હશે. જેમના મોઢાં કાળા હશે (તેમને કહેવામાં આવશે કે) ઈમાનની કૃપા (ને'મત) પામ્યા પછી પણ તમે કુફ્ર (અધર્મ)નું વલણ અપનાવ્યું ? સારું, તો હવે આ કુફ્રના બદલામાં સજાની મજા માણો. (૧૦૭) રહ્યા એ લોકો જેમના ચહેરા ઉજ્જવળ હશે, તો તેમને અલ્લાહની કૃપાની છત્ર-છાયામાં જગ્યા મળશે અને તેઓ હંમેશાં એ જ સ્થિતિમાં રહેશે. (૧૦૮) આ અલ્લાહના આદેશો છે, જે અમે તમને ચોકસાઈપૂર્વક સંભળાવી રહ્યા છીએ, કેમ કે અલ્લાહ જગતવાસીઓ ઉપર અત્યાચાર કરવાનો કોઈ ઈરાદો ધરાવતો નથી. (૧૦૯) ધરતી અને આકાશોની સર્વ વસ્તુઓનો માલિક અલ્લાહ છે અને બધા જ મામલાઓ અલ્લાહ સમક્ષ જ રજૂ થાય છે. (રુકૂઅ-૧૧)

(૧૧૦) હવે દુનિયામાં એ ઉત્તમ સમુદાય તમે છો, જેને મનુષ્યોના માર્ગદર્શન અને સુધારણા માટે મેદાનમાં લાવવામાં આવેલ છે. તમે ભલાઈની આજ્ઞા આપો છો, બૂરાઈથી રોકો છો અને અલ્લાહ પર ઈમાન ધરાવો છો. આ ગ્રંથવાળાઓ^(૨૬) ઈમાન લાવ્યા હોત તો તેમના જ હિતમાં વધુ સારું હતું. જો કે તેમનામાંથી કેટલાક લોકો ઈમાનદાર પણ જોવા મળે છે, પરંતુ તેમના મોટા ભાગના લોકો અવજ્ઞાકારી છે. (૧૧૧) આ લોકો તમારું કશું બગાડી શક્તા નથી, વધારેમાં વધારે માત્ર થોડી સતામણી કરી શકે છે. જો આ લોકો તમારા સાથે

કે આ જ એ સંબંધ છે, જે એક તરફ ઈમાનવાળાનો સંબંધ અલ્લાહથી સ્થાપિત કરે છે અને બીજી તરફ તમામ ઈમાન લાવનારાઓને પરસ્પર મેળવીને એક સમુદાય બનાવે છે.

૨૬. અહીં એહલે કિતાબ (ગ્રંથવાળા)થી અભિપ્રેત યહૂદીઓ છે.

الْاَدْبَارَتُمْ لَمْ لَا يُنْصَرُونَ ۝ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
 الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثَقَفُوا اِلَّا بِحَبْلِ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلِ
 مِّنَ النَّاسِ وَبَاءُ وُ بِغَضِبِ مِّنَ اللّٰهِ وَصُرِبَتْ
 عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ
 بِآيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ الْاَنْبِيَاۗءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذٰلِكَ
 بِمَا عَصَوْا وَاكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ۝ لَّيْسُوْا سَوَآءٌ مِّنْ
 اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قٰئِمَةٌ يَتَّبِعُوْنَ آيٰتِ اللّٰهِ اِنۡآءِ
 الْبَيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ ۝ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
 الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
 الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ مِّنَ
 الصّٰلِحِيْنَ ۝ وَمَا يَفْعَلُوْا مِّنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوْهُ
 وَاَللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالْمُتَّقِيْنَ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ
 تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَا اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ
 شَيْۡئًا وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝
 مَثَلُ مَا يُنْفِقُوْنَ فِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ
 رِيْحٍ فِيْهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرَّتْ قَوْمٍ ظَلَمُوْا
 اَنْفُسَهُمْ فَاهْلَكَتْهُ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ
 اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۝ يَاۤ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا
 بِلطٰنَةٍ مِّنْ دُوْنِكُمْ لَا يَالُوْنِكُمْ خَبٰلًا ۚ وَذُوْا

લડે તો મુકાબલો કરતી વખતે પીઠ દેખાડશે, પછી એવા લાચાર હશે કે ક્યાંયથી એમને મદદ નહીં મળે. (૧૧૨) તેઓ જ્યાં પણ જોવા મળ્યા, અપમાનની માર પડી, ક્યાંક અલ્લાહનો આશરો અથવા મનુષ્યોનું શરણ મળી ગયું તો એ બીજી વાત છે. (૨૭) તેઓ અલ્લાહના પ્રકોપમાં ઘેરાઈ ચૂક્યા છે, તેમના ઉપર લાચારી અને પરાધીનતા થોપી દેવામાં આવેલ છે અને આ બધું માત્ર એ કારણસર થયું કે તેઓ અલ્લાહની આયતોનો ઈન્કાર કરતા રહ્યા અને તેમણે પયગંબરોને નાહક કતલ કર્યાં. આ તેમની અવજ્ઞાઓ અને અત્યાચારોનું પરિણામ છે.

(૧૧૩) પરંતુ બધા ગ્રંથવાળા સરખા નથી. તેમનામાં કેટલાક લોકો એવા પણ છે જેઓ સીધા માર્ગ પર કાયમ છે, રાત્રિઓમાં અલ્લાહની આયતો પઢે છે અને તેના સમક્ષ સિજદો કરે છે, (૧૧૪) અલ્લાહ અને આબિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન ધરાવે છે, ભલાઈની આજ્ઞા આપે છે, બૂરાઈઓથી રોકે છે અને ભલાઈના કામોમાં સક્રિય રહે છે. આ સદાચારી લોકો છે, (૧૧૫) અને જે સત્કર્મ પણ તેઓ કરશે તેની ઉપેક્ષા કરવામાં નહીં આવે. અલ્લાહ સંયમી લોકોને સારી રીતે જાણે છે. (૧૧૬) રહ્યા એ લોકો, જેમણે કુફ્રનું વલણ અપનાવ્યું તો અલ્લાહ સામે તેમને ન તેમનું ધન કોઈ કામ આપશે, ન સંતાન, તેઓ તો આગમાં જનારા લોકો છે અને આગમાં જ હંમેશાં રહેશે. (૧૧૭) જે કંઈ તેઓ પોતાની આ દુનિયાના જીવનમાં ખર્ચ કરી રહ્યા છે તેનું ઉદાહરણ એ હવા જેવું છે જેમાં હિમ હોય અને તે એ લોકોના ખેતરો ઉપરથી પસાર થાય, જેમણે પોતાના પર પોતે અત્યાચાર કર્યો છે અને તેને નષ્ટ કરી મૂકે. અલ્લાહે તેમના પર અત્યાચાર નથી કર્યો, હકીકતમાં તેઓ પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કરી રહ્યા છે.

(૧૧૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા પોતાના લોકો સિવાય બીજાઓને તમારા રહસ્યમાં ભાગીદાર ન બનાવો. તેઓ તમને નુકસાન પહોંચાડતી કોઈ તકનો લાભ લેવાનું ચૂકતા નથી. તમને જે વસ્તુથી નુકસાન થાય એ જ તેમને

૨૭. અર્થાત્ દુનિયામાં જો ક્યાંક તેમને થોડુંઘણું સુખ-ચેન પ્રાપ્ત થયેલ પણ છે, તો તે તેમના પોતાના જોરે સ્થાપિત થયેલ સુખ-ચેન નથી, બલકે બીજાઓની હિમાયત અને મહેરબાનીનું પરિણામ છે. ક્યાંક કોઈ મુસ્લિમ શાસને તેમને અલ્લાહના નામે શરણ આપી દીધું અને ક્યાંક કોઈ બિનમુસ્લિમ રાજ્યએ પોતાની રીતે તેમને પોતાની હિમાયતમાં લઈ લીધા. એ જ પ્રમાણે સંજોગોવસાત તેમને દુનિયામાં ક્યાંક જોર પકડવાનો અવસર પણ મળી ગયો છે, પરંતુ તે પણ પોતાના બાહુબળથી નહીં, બલકે માત્ર 'બપાએ મરવી હમસાયા' (અર્થાત્ પાડોસીની મદદથી). આ જ હેસિયત એ યહૂદી રાજ્યની છે, જે ઈઝરાયલના નામે માત્ર અમેરિકા, બ્રિટન અને રશિયાની હિમાયતથી સ્થાપિત થયેલ છે.

مَا عَنِتُّمْ ۗ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۗ
 وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۗ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ
 الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣٠﴾ هَآءِ نَتْمُ اَوْلَا ؤ
 تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ
 كُلِّهِ ۗ وَإِذَا الْقُوكُمُ قَالُوا آمَنَّا ۗ وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا
 عَلَيْكُمْ إِلَّا نَامِلًا مِنَ الْعِظِ ۗ قُلْ مُوتُوا بِغِيظِكُمْ ۗ
 إِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِمْ يَدَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣١﴾ إِنْ تَمَسَّكُمْ
 حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۗ وَإِنْ تُصِيبَكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا
 بِهَا ۗ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
 شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٣٢﴾ وَإِذْ عَدُوَّتِ
 مِنْ أَهْلِكَ تَبَوَّأُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ
 وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتِنِ مِنْكُمْ
 أَنْ تَفْشَلَا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
 الْمُؤْمِنُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ ۗ وَ
 أَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۗ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾
 إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُبَدِّدَكُمْ
 رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴿٣٦﴾
 بَلَى ۗ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ
 هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آفِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ

પ્રિય છે. તેમના હૃદયનો દ્વેષ તેમની વાતોમાંથી છતો થાય છે, અને જે કંઈ તેઓ તેમના હૃદયમાં છુપાવી રહ્યા છે એ તેનાથી વધુ (ખરાબ) છે. અમે તમને તદ્દન સ્પષ્ટ આદેશો આપી દીધા છે. જો તમે સમજો તો (તમે તેમના સાથે સંબંધ રાખવામાં સાવચેતી દાખવશો). (૧૧૮) તમે તેમની સાથે પ્રેમ રાખો છો, પરંતુ તેઓ તમારા સાથે પ્રેમ રાખતા નથી, જો કે તમે બધા જ આકાશી ગ્રંથોમાં માનો છો. જ્યારે તેઓ તમને મળે છે તો કહે છે કે અમે પંજા (તમારા રસૂલ અને તમારા ગ્રંથને) માની લીધા છે, પરંતુ જ્યારે છુટા પડે છે તો તમારા વિરુદ્ધ તેમનો ક્રોધ અને પ્રકોપ એવો હોય છે કે પોતાના આંગળા ચાવવા લાગે છે — તેમને કહી દો કે પોતાના ગુસ્સામાં પોતે બળી મરો. અલ્લાહ હૃદયોમાં છુપાયેલા રહસ્યો સુદ્ધાં જાણે છે. (૧૨૦) — તમારું ભલું થાય છે તો તેમને ખરાબ લાગે છે, અને તમારા ઉપર કોઈ આફત આવે છે તો તેઓ ખુશ થાય છે, પરંતુ તેમની કોઈ યુક્તિ તમારા વિરુદ્ધ સફળ થઈ શકતી નથી, એ શરતે કે તમે ધૈર્ય દાખવો અને અલ્લાહથી ડરીને કામ કરતા રહો. જે કંઈ તેઓ કરી રહ્યા છે, અલ્લાહ તેના પર કાબૂ ધરાવે છે. (સુફૂઅ-૧૨)

(૧૨૧) હે પયગંબર ! મુસલમાનો સમક્ષ એ પ્રસંગનું વર્ણન કરો) જ્યારે તમે વહેલી સવારમાં પોતાના ઘરેથી નીકળ્યા હતા અને (ઉહદના મેદાનમાં) મુસલમાનોને યુદ્ધ માટે ઠેર-ઠેર નિયુક્ત કરી રહ્યા હતા. અલ્લાહ બધી વાતો સાંભળે છે અને તે ખૂબ માહિતગાર છે. (૧૨૨) યાદ કરો જ્યારે તમારામાંથી બે જૂથો કાયરતા દર્શાવવા પર આવી ગયા હતા, જો કે અલ્લાહ તેમની મદદમાં મોજૂદ હતો અને ઈમાનવાળાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો રાખવો જોઈએ, (૧૨૩) છેવટે આ પહેલાં બદના યુદ્ધમાં અલ્લાહ તમારી મદદ કરી ચૂક્યો હતો, જો કે તે વખતે તમે ખૂબ નિર્બળ હતા, આથી તમારે અલ્લાહના કૃત્તવ્ય થવાથી બચવું જોઈએ, આશા છે કે હવે તમે કૃતજ બનશો.

(૧૨૪) હે નબી ! યાદ કરો જ્યારે તમે ઈમાનવાળાઓને કહી રહ્યા હતા, “શું તમારા માટે આ વાત પૂરતી નથી કે અલ્લાહ ત્રણ હજાર ફરિશ્તાઓ ઉતારીને તમારી મદદ કરે ?” (૧૨૫) — નિ:શંક, જો તમે ધૈર્ય રાખો અને ખુદાનો ડર રાખીને કામ કરો તો જે ક્ષણે શત્રુઓ તમારા પર હુમલો લઈ આવશે, એ જ ક્ષણે તમારો રબ (ત્રણ હજાર નહીં) પાંચ હજાર નિશાનીવાળા ફરિશ્તાઓ વડે તમારી મદદ કરશે.

مُسْؤِمِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرًا لَكُمْ
 وَلِتَطْبِئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ
 عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ
 الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ۝
 لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ
 يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ۝ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ
 وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَيُعَذِّبُ
 مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً ۗ وَاتَّقُوا
 اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ
 لِلْكَافِرِينَ ۗ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
 تُرْحَمُونَ ۗ وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ
 وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ۗ أُعِدَّتْ
 لِلْمُتَّقِينَ ۗ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَ
 الضَّرَّاءِ وَالْكُظَّيْمِينَ الْعِظَامَ وَالْعَافِينَ
 عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۗ وَالَّذِينَ
 إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا
 اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ ۗ وَمَن يَغْفِرُ
 الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ ۗ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا

الزَّيْبُ

مَنْعًا

مَنْعًا

(૧૨૬) આ વાત તમને અલ્લાહે એટલા માટે બતાવી દીધી છે કે તમે ખુશ થઈ જાઓ અને તમારા હૃદયો સંતુષ્ટ થઈ જાય. વિજય અને મદદ જે કંઈ પણ છે અલ્લાહ તરફથી છે, જે અત્યંત શક્તિશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૧૨૭) (અને આ મદદ તે તમને એટલા માટે કરશે) જેથી કુફ્રા રસ્તે ચાલનારાઓની એક બાજુ કાપી નાખે, અથવા તેમને એવો અપમાનજનક પરાજય આપે કે તેઓ નિષ્ફળ થઈ પીછેહઠ કરે.

(૧૨૮) (હે પયગંબર!) નિર્ણય કરવાના અધિકારોમાં તમારો કોઈ હિસ્સો નથી, અલ્લાહને અધિકાર છે, ચાહે તેમને માફ કરે, ચાહે સજા આપે. કારણ કે તેઓ અત્યાચારીઓ છે. (૧૨૯) ધરતી અને આકાશોમાં જે કંઈ છે તેનો માલિક અલ્લાહ છે, જેને ચાહે માફી પ્રદાન કરે અને જેને ચાહે સજા આપે, તે ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે. (૨૯)(રુકૂઅ-૧૩)

(૧૩૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો! આ વધતું અને ચઢતું વ્યાજ ખાવાનું છોડી દો અને અલ્લાહથી ડરો, આશા છે કે સફળતા પામશો. (૧૩૧) એ આગથી બચો જે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે તૈયાર કરવામાં આવી છે. (૧૩૨) અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો, આશા છે કે તમારા પર દયા કરવામાં આવશે. (૧૩૩) દોડી પડો એ માર્ગ પર જે તમારા રબની બક્ષિસ (ક્ષમા અને મુક્તિ) અને એ જન્મ તરફ જાય છે, જેની વિશાળતા ધરતી અને આકાશો જેવી છે અને તે એ અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે તૈયાર કરવામાં આવી છે, (૧૩૪) જેઓ દરેક હાલતમાં પોતાનું ધન ખર્ચ કરે છે, ચાહે ખરાબ હાલતમાં હોય કે સારી હાલતમાં, જેઓ ગુસ્સાને પી જાય છે અને બીજાઓની ભૂલોને માફ કરી દે છે — આવા નેક (સદાચારી) લોકો અલ્લાહને ખૂબ પ્રિય છે; (૧૩૫) અને જેમની હાલત એ છે કે જો ક્યારેક કોઈ અશ્લીલ કામ તેમનાથી થઈ જાય છે અથવા કોઈ ગુનાનું આચરણ કરીને પોતાના પર અત્યાચાર કરી બેસે છે, તો તરત અલ્લાહ તેમને યાદ આવી જાય છે અને તેના પાસે તેઓ પોતાની ભૂલોની માફી માગે છે, કેમ કે અલ્લાહ સિવાય બીજો કોણ છે જે ગુનાઓ માફ કરી શકતો હોય —

૨૮. ઉહદના યુદ્ધમાં જ્યારે નબી (સલ્વ.) જખમી થયા, તો આપ (સલ્વ.)ના મોઢામાંથી કાફિરો માટે બદ્દુઆ (શ્રાપ) નીકળી ગઈ અને આપ (સલ્વ.)એ ફરમાવ્યું કે, “એ કોમ કેવી રીતે સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે, જે પોતાના નબીને જખમી કરે.” આ આયત એના જ વિશે ઈરશાદ થઈ છે.

وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٥٠﴾ اُولٰٓئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ
 مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّتْ تَجْرِي مِّن تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
 خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿١٥١﴾ قَدْ
 خَلَتْ مِّن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۚ فَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ
 فَانظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عٰقِبَةُ الْمُكْذِبِيْنَ ﴿١٥٢﴾ هٰذَا
 بَيٰنٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَرَمُوْعَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿١٥٣﴾
 وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمْ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ
 مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٥٤﴾ اِنْ يَّمْسَسْكُمُ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ
 قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ۗ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نَدَاوِلْهَا بَيْنَ النَّاسِ ۗ
 وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ ۗ
 وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٥٥﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ
 اٰمَنُوْا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٥٦﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوْا
 الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جٰهَدُوْا مِنْكُمْ
 وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٥٧﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ
 مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ ۗ فَقَدْ رَآيْتُمُوْهُ وَاَنْتُمْ
 تَنْظُرُوْنَ ﴿١٥٨﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ ۗ قَدْ خَلَتْ
 مِنْ قَبْلِهٖ الرُّسُلُ ۗ اَفَاٰنِيْنَ مَاتَ اَوْ قُتِلَ اِنْقَلَبْتُمْ
 عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ ۗ وَمَنْ يِّنْقَلِبْ عَلٰى عَقْبَيْهِ فَلَنْ
 يَّصَّرَ اللّٰهُ شَيْئًا ۗ وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٥٩﴾

અને તેઓ જાણી-સમજીને પોતાના આચરણ પર દુરાગ્રહ કરતા નથી. (૧૩૬) આવા લોકોનો બદલો તેમના રબના પાસે એ છે કે તે તેમને ક્ષમા કરી દેશે અને એવા બાગોમાં તેમને દાખલ કરશે જેમની નીચે નહેરો વહેતી હશે અને ત્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે. કેવો સુંદર બદલો છે સદ્કાર્યો કરનારાઓ માટે ! (૧૩૭) તમારા પહેલાં ઘણા યુગો પસાર થઈ ચૂક્યા છે. ધરતી પર હરી-ફરીને જોઈ લો કે એ લોકોનું શું પરિણામ આવ્યું જેમણે (અલ્લાહના આદેશો અને માર્ગદર્શનને) ખોટા ઠેરવ્યાં. (૧૩૮) લોકો માટે આ એક સ્પષ્ટ ચેતવણી છે અને જેઓ અલ્લાહથી ડરતા હોય તેમના માટે માર્ગદર્શન અને શિખામણ.

(૧૩૯) નાસીપાસ ન થાવ, દુ:ખી ન થાવ, તમે જ વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત કરશો જો તમે ઈમાનવાળા હોવ. (૧૪૦) અત્યારે જો તમને ઘા લાગ્યો છે તો આ પહેલાં આવો જ ઘા તમારા વિરોધી પક્ષને પણ લાગી ચૂક્યો છે. (૨૯) આ તો જમાનાની ચડતી-પડતી છે જેને અમે લોકોની વચ્ચે ફેરવ્યા કરીએ છીએ. તમારા પર આ સમય એટલા માટે લાવવામાં આવ્યો કે અલ્લાહ જોવા માગતો હતો કે તમારામાંથી સાચા ઈમાનવાળા કોણ છે, અને એ લોકોને ચૂંટી કાઢવા માગતો હતો જેઓ હકીકતમાં (સત્યના) સાક્ષી હોય^(૨૦) — કેમ કે અત્યાચારી લોકો અલ્લાહને પસંદ નથી, (૧૪૧) અને તે આ કસોટી દ્વારા ઈમાનવાળાઓને જુદા તારવીને કાઢિરો (શત્રુઓ)ને કચડી નાખવા માગતો હતો. (૧૪૨) શું તમે એમ સમજી લીધું છે કે આમ જ જમત (સ્વર્ગ)માં જતા રહેશો, જો કે અલ્લાહે હજુ એ તો જોયું જ નથી કે તમારામાં કોણ એવા છે, જેઓ તેના માર્ગમાં પ્રાણ ન્યોછાવર કરી દેનારા અને તેના માટે ધૈર્ય દાખવનારા છે. (૧૪૩) તમે તો મૃત્યુની કામનાઓ કરી રહ્યા છતાં ! પરંતુ આ એ વખતની વાત હતી, જ્યારે મૃત્યુ સામે આવ્યું ન હતું. લો, હવે તે તમારા સામે આવી ગયું અને તમે તેને આંખોથી જોઈ લીધું. (રુકૂઅ-૧૪)

(૧૪૪) મુહમ્મદ એ સિવાય કંઈ નથી કે માત્ર એક રસૂલ (ઈશદૂત) છે. તેમના પહેલાં બીજા રસૂલો પણ થઈ ગયા છે, પછી શું જો તેઓ મૃત્યુ પામે અથવા કતલ કરી નાખવામાં આવે તો તમે લોકો ઊલટા પગે પાછા ફરશો ? યાદ રાખો ! જે પાછો ફરશે તે અલ્લાહનું કંઈ બગાડશે નહીં. અલબત્ત, જે અલ્લાહના કૃતજ્ઞ બંદા બનીને રહેશે, તેમને તે તેનો બદલો આપશે.

૨૯. સંકેત છે બદના યુદ્ધ તરફ, અને કહેવાનો આશય એ છે કે જ્યારે એ પ્રહાર ખાઈને કાઢિરોએ હિમત ન હારી, તો ઉદ્દના યુદ્ધમાં આ પ્રહાર ખાઈને તમે કેમ હતાશ થઈ ગયા ?

૩૦. મૂળ શબ્દો છે — વ-યતખિઝ મિનુકુમ્ શુહદા. — આનો એક અર્થ તો એ છે કે તમારામાંથી કેટલાક શરીરો લેવા માગતો હતો. અર્થાત્ કેટલાક લોકોને શહાદતનું સન્માન બધવા માગતો હતો, અને બીજો અર્થ એ છે કે ઈમાનવાળા અને મુનાફિકો (દંભીઓ)ના આ મિશ્ર સમૂહમાંથી, જેના પર તમે હાલ આધારિત છો, એ લોકોને અલગ છાંટી લેવા માગતો હતો, જેઓ હકીકતમાં 'શુહદા-અલનાસ' છે. અર્થાત્ એ ઉચ્ચ સ્થાનને લાયક છે, જેના પર અમે 'ઉમ્મતે મુસ્લિમા'ને બિરાજમાન કરેલ છે.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا
 مُّوَجَّهًا ۖ وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا ۖ
 وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا ۖ وَسَجِّزْهُ
 الشَّاكِرِينَ ۝ (٢٤) وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيِّ قُتِلَ ۖ مَعَهُ
 رَبِّيُونَ كَثِيرٌ ۖ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۗ وَاللَّهُ
 يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ۝ (٢٥) وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ
 قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي
 أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
 الْكَافِرِينَ ۝ (٢٦) فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَ
 حُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝ (٢٧)
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا
 يُرَدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَنَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ۝ (٢٨) بَلِ
 اللَّهُ مُوَالِكُكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ۝ (٢٩) سَأَلْتُمْنِي فِي
 قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ
 مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانٌ ۖ وَمَا وَهُمْ بِالنَّارِ ۗ وَ
 يَسْ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ۝ (٣٠) وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ
 وَعْدَهُ إِذْ تَحْسَبُونَهُمْ بِإِذْنِهِ ۖ كَذَّبْتُمْ إِذَا فُتِنْتُمْ
 تَنَارَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّن بَعْدَ مَا

(૧૪૫) કોઈ જીવધારી અલ્લાહના આદેશ વિના મરી નથી શકતો. મૃત્યુનો સમય તો લખાયેલો છે. જે વ્યક્તિ દુનિયામાં બદલો મેળવવાના ઈરાદાથી કામ કરશે, તેને અમે દુનિયામાંથી જ આપીશું અને જે આખિરત (પરલોક)ના બદલાના ઈરાદાથી કામ કરશે, તે આખિરતનો બદલો પામશે અને કૃતજ્ઞ (આભારી) લોકોને અમે તેમનો બદલો જરૂર આપીશું. (૧૪૬) આ અગાઉ કેટલાય પયગંબરો એવા થઈ ગયા છે જેમના સાથે મળીને ઘણાં ખુદાપરસ્તો (ઈશ-ભક્તો)એ યુદ્ધ કર્યું. અલ્લાહના માર્ગમાં જે મુશ્કેલીઓ તેમના ઉપર પડી તેનાથી તેઓ હતાશ ન થયા, તેમણે કમજોરી ન દેખાડી, તેમણે (અસત્ય વિરુદ્ધ) નમતું આપ્યું નહીં. આવા જ ધૈર્યવાન લોકોને અલ્લાહ પસંદ કરે છે. (૧૪૭) તેમની દુઆ માત્ર એ જ હતી કે, “હે અમારા રબ ! અમારી ભૂલો અને ખામીઓથી દરગુજર કર, અમારા કાર્યમાં તારી સીમાઓનું જે કંઈ ઉલ્લંઘન થઈ ગયું હોય તેને ક્ષમા કરી દે. અમારા કદમ જમાવી દે અને કાફિરો (અધર્મીઓ)ના મુકાબલામાં અમારી મદદ કર.” (૧૪૮) છેવટે અલ્લાહે તેમને દુનિયાનો બદલો પણ આપ્યો અને તેનાથી વધુ સારો આખિરતનો બદલો પણ આપ્યો. અલ્લાહને આવા જ સદાચારી લોકો પસંદ છે. (રૂકૂઅ-૧૫)

(૧૪૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે એ લોકોના ઈશારાઓ પર ચાલશો. જેમણે કુફ (અધર્મ)નો માર્ગ અપનાવ્યો છે, તો તેઓ તમને પાછા ફેરવી લઈ જશે અને તમે નિષ્ફળ થઈ જશો. (૧૫૦) (તેમની વાતો ખોટી છે) સાચું તો એ છે કે અલ્લાહ તમારો સમર્થક અને સહાયક છે અને તે સૌથી સારો મદદગાર છે. (૧૫૧) ખૂબ જ જલ્દી એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે અમે સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓના હૃદયોમાં ધાક બેસાડી દઈશું, એટલા માટે કે તેમણે અલ્લાહ સાથે તેમને ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર ઠેરવ્યા છે જેમના ભાગીદાર હોવા અંગે અલ્લાહે કોઈ સનંદ ઉતારી નથી. તેમનું અંતિમ ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) છે અને ઘણું જ ખરાબ છે એ રહેઠાણ જે તે અત્યાચારીઓને મળશે.

(૧૫૨) અલ્લાહે (સમર્થન અને સહાયનું) જે વચન તમને આપ્યું હતું તે તો તેણે પૂરું કરી દીધું. શરૂઆતમાં તેના આદેશથી તમે જ તેમને કતલ કરી રહ્યા હતા. પરંતુ જ્યારે તમે નબળાઈ દાખવી અને પોતાના કાર્યમાં પરસ્પર મતભેદ કર્યો, અને જેવી એ વસ્તુ

أَرْبِكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۖ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَ
 مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۖ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
 لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ
 عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝١٥٦ إِذْ تَصْعَدُونَ وَلَا تَلَوْنَ
 عَلَى أَحَدٍ وَ الرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَابِكُمْ
 فَأَتَا بَكُمْ عَمَّا بَعْثَ لِكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ
 وَلَا مَا آصَابَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝١٥٧ ثُمَّ
 أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نَّعَاسًا
 يَغْشَى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ ۖ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهْتَتْهُمْ
 أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ
 يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنْ
 الْأَمْرُ كُلَّهُ لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِمْ مَا لَا
 يُبْدُونَ لَكَ ۗ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ
 شَيْءٌ مَّا قَتَلْنَا هَهُنَا ۗ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ
 لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ
 وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُبَحِّصَ مَا
 فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝١٥٨
 إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَفَى الْجَمْعِينَ ۖ
 إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۗ

અલ્લાહે તમને દેખાડી જેના મોહમાં તમે ગ્રસ્ત હતા (અર્થાત્ માલે ગનીમત - યુદ્ધમાં મેળવેલ માલ), તમે તમારા નાયકના આદેશનો અનાદર કરી બેસ્યા - એટલા માટે કે તમારામાંથી કેટલાક દુનિયાની ઈચ્છા ધરાવતા હતા અને કેટલાક આખિરતની ઈચ્છા ધરાવતા હતા - ત્યારે અલ્લાહે તમને કાફિરો (અધર્મીઓ)ના મુકાબલામાં પરાસ્ત કરી દીધા, જેથી તમારી પરીક્ષા કરે અને સત્ય એ છે કે અલ્લાહે ત્યારપછી પણ તમને માફ કરી દીધા, કેમ કે ઈમાનવાળાઓ પર અલ્લાહની ઘણી કૃપાદૃષ્ટિ હોય છે.

(૧૫૩) યાદ કરો જ્યારે તમે ભાગતા જઈ રહ્યા હતા, કોઈના તરફ પાછા ફરીને જોવા સુદ્ધાંનું ભાન તમને ન હતું, અને રસૂલ તમારા પાછળ તમને પોકારી રહ્યા હતા. (૩૧) તે વખતે તમારા આ વર્તનનો બદલો અલ્લાહે તમને એ આપ્યો કે તમને દુઃખ-પર-દુઃખ આપ્યા, જેથી ભવિષ્ય માટે તમને એ બોધપાઠ મળે કે જે કંઈ તમારા હાથમાંથી જતું રહે અથવા જે મુસીબત તમારા પર ઊતરી આવે તેના માટે દુઃખી ન થાવ. અલ્લાહ તમારા બધા કાર્યોની ખબર રાખે છે.

(૧૫૪) આ દુઃખ પછી અલ્લાહે તમારામાંથી કેટલાક લોકો પર એવી શાંતિ અને નિશ્ચિંતતાની સ્થિતિ પેદા કરી દીધી કે તેઓ ઊંઘવા લાગ્યા, (૩૨) પરંતુ એક બીજું જૂથ, જેના માટે સઘળું મહત્વ પોતાની જાતનું જ હતું, અલ્લાહ વિષે જાત-જાતની અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ધારણાઓ કરવા લાગ્યું, જે સત્યથી તદ્દન વિપરીત હતી. આ લોકો હવે કહે છે કે, “આ કાર્યને ચલાવવામાં અમારો પણ કોઈ હિસ્સો છે?” એમને કહો, “(કોઈનો કોઈ હિસ્સો નથી) આ કાર્યના બધા અધિકારો અલ્લાહના હાથમાં છે.” હંકીકતમાં આ લોકો પોતાના હૃદયોમાં જે વાત છુપાવી રાખે છે તેને તમારા સામે પ્રગટ કરતા નથી. તેમનો મૂળ આશય એ છે કે, “જો (નેતૃત્વના) અધિકારોમાં અમારો કોઈ હિસ્સો હોત તો અમે અહીં માર્યા ન જતા.” તેમને કહી દો, “જો તમે પોતાના ઘરોમાં પણ હોત તો જે લોકોનું મૃત્યુ લખાયેલું હતું, તેઓ પોતે પોતાના મૃત્યુના સ્થળો તરફ નીકળી આવતા.” અને આ મામલો જે બન્યો, તે એ માટે હતો કે જે કંઈ તમારા અંતઃકરણમાં છુપાયેલું છે અલ્લાહ તેને અજમાવી લે અને જે ખોટ તમારા હૃદયોમાં છે તેને દૂર કરી દે, અલ્લાહ હૃદયોની સ્થિતિ સારી રીતે જાણે છે.

(૧૫૫) તમારામાંથી જે લોકો મુકાબલાના દિવસે પીઠ ફેરવી ગયા હતા, તેમની આ ચૂકનું કારણ એ હતું કે તેમની કેટલીક નબળાઈઓના કારણે શૈતાને તેમના કદમ ડગમગાવી

૩૧. ઉલ્લેખ યુદ્ધમાં જ્યારે મુસલમાનો પર અચાનક બે તરફથી એકી સાથે હુમલો થયો અને તેમની હરોળોમાં અંધાધૂંધી ફેલાઈ ગઈ, તો કેટલાક લોકો મદીના તરફ ભાગી ગયા અને કેટલાક ઉલ્લેખ પહાડ પર ચઢી ગયા, પરંતુ નબી (સલ્વ.) એક ઈંચ પોતાની જગ્યાએથી ન હટ્યા. ચારે તરફ દુશ્મનોનું ટોળું હતું. દસ-બાર માણસોનો મુઠ્ઠીબર સમૂહ પાસે રહી ગયો હતો, પરંતુ અલ્લાહના રસૂલ આ સંગીન અવસરે પણ પહાડની જેમ પોતાની જગ્યાએ અટલ હતા અને ભાગવાવાળાઓને પોકારી રહ્યા હતા કે - ઈલય્ય ઈબાદલ્લાહિ - ઈલય્ય ઈબાદલ્લાહિ - ‘અલ્લાહના બંદાઓ મારા તરફ આવો, અલ્લાહના બંદાઓ મારા તરફ આવો.’

૩૨. આ એક વિચિત્ર અનુભવ હતો, જે તે વખતે ઈસ્લામી લશ્કરના અમુક લોકોને થયો. હઝરત અબુ તલ્હા (રદિ.) જેઓ આ યુદ્ધમાં સામેલ હતા, પોતે વર્ણવે છે કે આ પરિસ્થિતિમાં અમારા પર ઊંઘ એવી છવાઈ જઈ રહી હતી કે તલવારો હાથમાંથી છૂટી જતી હતી.

وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ٤
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا
 وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ
 كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا
 قُتِلُوا ۗ لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَ
 اللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ٥
 وَلَئِنْ قَتَلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مِتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ
 مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ٥
 أَوْ قَتَلْتُمْ لَوْ إِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ٥ ۗ فِيمَا رَحْمَةٍ مِّنَ
 اللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ ۗ وَلَوْ كُنْتُمْ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ
 لَا نَقُضُوا مِنْ حَوْلِكَ ۗ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ
 لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۗ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ
 عَلَى اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ٦ ۗ إِنَّ
 يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَلاَ غَالِبَ لَكُمْ ۗ وَإِنْ يَخْذُكُمْ فَمَنْ
 ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
 الْمُؤْمِنُونَ ٦ ۗ وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَغْلَ ۗ وَمَنْ
 يَغْلُ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ
 نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ٧ ۗ أَفَمِنَ
 اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ

દીધા હતા. અલ્લાહે તેમને માફ કરી દીધા, અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને સહનશીલ છે. (રુકૂઅ-૧૬)

(૧૫૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! કાફિરો (અધર્મીઓ) જેવી વાતો ન કરો જેમના સગા-વહાલા જો ક્યારેક મુસાફરીમાં જાય છે અથવા યુદ્ધમાં ભાગ લે છે (અને ત્યાં કોઈ અકસ્માતનો ભોગ બને છે) તો તેઓ કહે છે કે જો તેઓ અમારા પાસે હોત, તો ન મૃત્યુ પામતા, ન કતલ કરવામાં આવતા. અલ્લાહ આ પ્રકારની વાતોને તેમના હૃદયોમાં અફસોસ અને દુ:ખનું કારણ બનાવી દે છે, નહિતર વાસ્તવમાં મારનાર અને જીવાડનાર તો અલ્લાહ જ છે અને તમારા બધા કાર્યોની દેખરેખ એ જ રાખી રહ્યો છે. (૧૫૭) જો તમે અલ્લાહના માર્ગમાં માર્યા જાવ અથવા મરી જાવ તો અલ્લાહની જે કૃપા અને માફી તમારા હિસ્સામાં આવશે તે તમામ વસ્તુઓ કરતાં વધુ સારી છે, જે આ લોકો એકઠી કરે છે, (૧૫૮) અને ચાહે તમે મૃત્યુ પામો અથવા માર્યા જાવ, છેવટે તમને સૌને સમેટાઈને જવાનું તો અલ્લાહના જ તરફ છે.

(૧૫૯) (હે પયગબર સલ્વ.!) આ અલ્લાહની મોટી કૃપા છે કે તમે આ લોકો માટે ઘણા વિનમ્ર સ્વભાવના છો, નહીં તો જો તમે કઠોર સ્વભાવના અને પાષાણ-હૃદયી હોત તો આ સૌ તમારા પાસેથી વિખેરાઈ જતા. તેમની ભૂલો માફ કરી દો, તેમના માટે મગફિરત (ક્ષમા અને મુક્તિ)ની પ્રાર્થના કરો, અને દીન (ધર્મ)ના કાર્યમાં તેમને પણ વિચાર-વિમર્શમાં સામેલ રાખો, પછી જ્યારે કોઈ અભિપ્રાય પર તમે દૃઢ નિશ્ચય કરી લો તો અલ્લાહ પર ભરોસો કરો. અલ્લાહને એ લોકો પસંદ છે, જેઓ તેના જ ભરોસે કામ કરે છે. (૧૬૦) અલ્લાહ તમારી મદદે હોય તો કોઈ તાકાત તમારા પર વર્ચસ્વ મેળવી શકશે નહીં, અને તે તમને છોડી દે તો તેના પછી કોણ છે, જે તમારી મદદ કરી શકતો હોય ? તો જે સાચા ઈમાનવાળા છે તેમણે અલ્લાહ પર જ ભરોસો રાખવો જોઈએ.

(૧૬૧) કોઈ પયગંબરનું એ કામ નથી હોઈ શકતું કે તે અપ્રમાણિકતા આચરે — અને જો કોઈ અપ્રમાણિકતા આચરે તો તે પોતાની અપ્રમાણિકતા સહિત કયામતના દિવસે હાજર થઈ જશે, પછી દરેક મનુષ્યને તેની કમાણીનું પૂરેપૂરું વળતર મળી જશે અને કોઈના સાથે અન્યાય નહીં થાય. (૧૬૨) — વળી એવું કઈ રીતે બની શકે છે કે જે વ્યક્તિ હંમેશાં અલ્લાહની પ્રસન્નતા મુજબ ચાલવાવાળો હોય તે એ વ્યક્તિ જેવા કામ કરે જે અલ્લાહના પ્રકોપમાં ઘેરાઈ ગયો હોય, અને

وَمَا وَدَّ بَجَهَنَّمَ ۖ وَيَسُّ الْمَصِيرُ ﴿١٣٦﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ
 اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٧﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ
 عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ
 يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
 وَالْحِكْمَةَ ۗ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٣٨﴾
 أَوْلَيْآ أَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِّثْلَيْهَا ۗ
 قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا ۗ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنفُسِكُمْ ۗ إِنَّ
 اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٣٩﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ
 التَّقِي الْجَمْعِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٠﴾
 وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ۖ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
 قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا ۗ قَالُوا لَوْ نَعَلْنَا
 قِتَالًا لَّا اتَّبَعْنَاكُمْ ۗ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ
 مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ۗ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ
 فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٤١﴾ الَّذِينَ
 قَالُوا الْإِحْوَانِمْ وَقَعْدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قَاتَلُوا ۗ
 قُلْ فَادْرَءُوا عَن أَنفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ
 صَادِقِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قَاتَلُوا فِي سَبِيلِ
 اللَّهِ أَمْوَاتًا ۗ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْسِلُونَ ﴿١٤٣﴾
 قَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَيَسْتَبْشِرُونَ

જેનું અંતિમ ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) હોય, જે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે? (૧૬૩) અલ્લાહના સમીપ બંને પ્રકારની વ્યક્તિઓમાં અત્યધિક તફાવત છે અને અલ્લાહ બધાના કાર્યો પર નજર રાખે છે. (૧૬૪) હકીકતમાં ઈમાનવાળાઓ પર તો અલ્લાહે ઘણો મોટો ઉપકાર કર્યો છે કે તેમના વચ્ચે સ્વયં તેમનામાંથી જ એવો રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલ્યો જે તેની (અલ્લાહની) આયતો તેમને સંભળાવે છે, તેમના જીવનને શુદ્ધ કરે છે અને સુધારે છે અને તેમને ગ્રંથ અને બુદ્ધિમતાનું શિક્ષણ આપે છે, જો કે આ પહેલાં આ લોકો સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટાઓમાં પડેલા હતા.

(૧૬૫) અને તમારી આ શું સ્થિતિ છે કે જ્યારે તમારા પર મુસીબત આવી તો તમે કહેવા લાગ્યા કે આ ક્યાંથી આવી? જો કે (બદના યુદ્ધમાં) આનાથી બમણી મુસીબત તમારા હાથે (સામા પક્ષ પર) પડી ચૂકી છે. હે નબી! આમને કહો, આ મુસીબત તમે પોતે આણેલી છે, અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (૧૬૬) જે નુકસાન યુદ્ધના દિવસે તમને પહોંચ્યું તે અલ્લાહના આદેશથી હતું અને એ માટે હતું કે અલ્લાહ જોઈ લે કે તમારામાંથી ઈમાનવાળા કોણ છે અને મુનાફિક (દંભી, કપટાચારી) કોણ? (૧૬૭) એ દંભીઓને જ્યારે કહેવામાં આવ્યું, “આવો, અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધ કરો અથવા ઓછામાં ઓછું (પોતાના શહેરનું) રક્ષણ જ કરો,” તો કહેવા લાગ્યા, “જો અમને ખબર હોત કે આજે યુદ્ધ થશે તો અમે ચોક્કસ તમારા સાથે આવ્યા હોત.” આ વાત જ્યારે તેઓ કહી રહ્યા હતા તે વખતે તેઓ ઈમાનની સરખામણીમાં કુફ (અધર્મ)ના વધુ નજીક હતા. તેઓ પોતાના મોઢેથી તે વાતો કહે છે જે તેમના હૃદયોમાં નથી હોતી, અને જે કંઈ તેઓ હૃદયોમાં છુપાવે છે અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે. (૧૬૮) આ એ જ લોકો છે જેઓ પોતે તો બેસી રહ્યા અને તેમના જે બાંધવો લડવા ગયા અને માર્યા ગયા તેમના વિષે તેમણે કહી દીધું કે જો તેમણે અમારી વાત માની લીધી હોત તો માર્યા ન જતા. તેમને કહો કે જો તમે પોતાના આ કથનમાં સાચા છો તો સ્વયં તમારું મૃત્યુ આવે ત્યારે તેને ટાળીને દેખાડી દેજો.

(૧૬૯) જે લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં માર્યા ગયા છે તેમને મૃત ન સમજો, તેઓ તો હકીકતમાં જીવંત છે, પોતાના રબને ત્યાં રોજ મેળવી રહ્યા છે. (૧૭૦) જે કંઈ અલ્લાહે પોતાની કૃપાથી તેમને પ્રદાન કર્યું છે, તેના પર ખુશ છે, અને સંતુષ્ટ છે કે જે ઈમાનવાળાઓ

يَا الَّذِينَ كُمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ ۖ أَلَا خَوْفٌ
 عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ يُسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ
 مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلِ ۖ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ
 الْمُؤْمِنِينَ ۝ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ
 مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا
 مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ الَّذِينَ قَالَتْهُمْ
 النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
 فَزَادَهُمْ إِيمَانًا ۖ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ۝
 فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلِ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ
 سُوءٌ ۖ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ۝
 إِنَّمَا ذَلِكَمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ ۚ فَلَا تَخَافُوهُمْ
 وَخَافُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ وَلَا يَحْزَنكَ
 الَّذِينَ يَسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا
 اللَّهَ شَيْئًا ۖ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي
 الْآخِرَةِ ۚ وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا
 الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۚ وَلَهُمْ
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا
 نُثَلِّى لَهُمْ خَيْرًا لَّا نَفْسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نَسْلِي لَهُمْ
 لِيُزِدُوا آلِئِمَاءَ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝ مَا كَانَ

وَقَدْ لَازَمُوا

٣٧٤

عَذَابُ الْمُتَّقِينَ مِثْلُ نَارٍ

مَنْزِلًا

તેમના પાછળ દુનિયામાં રહી ગયા છે અને હજુ ત્યાં પહોંચ્યા નથી તેમના માટે પણ કોઈ ભય અને દુઃખનું કારણ નથી. (૧૭૧) તેઓ અલ્લાહના ઈનામ અને તેની કૃપા પર આનંદિત અને ખુશ છે અને તેમણે જાણી લીધું છે કે અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓના બદલાને વ્યર્થ જવા દેતો નથી. (રુકૂઅ-૧૭) (૧૭૨) (આવા ઈમાનવાળાઓના બદલાને) જેમણે ઘા ખાધા પછી પણ અલ્લાહ અને રસૂલની પોકારનો સ્વીકાર કર્યો^(૩૩) — તેમનામાંથી જે વ્યક્તિઓ સદાચારી અને સંયમી છે, તેમના માટે મોટો બંદલો છે, (૧૭૩) જેમને લોકોએ કહ્યું, “તમારા વિરુદ્ધ મોટી સેનાઓ એકઠી થઈ છે, તેમનાથી ડરો.” તો આ સાંભળી તેમનું ઈમાન ખૂબ વધી ગયું અને તેમણે જવાબ આપ્યો, “અમારા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે અને એ જ સર્વોત્તમ કાર્યસાધક છે.” (૧૭૪) છેવટે તેઓ અલ્લાહની બક્ષિસ અને કૃપા સાથે પાછા આવ્યા, તેમને કોઈ પ્રકારનું નુકસાન પણ ન થયું અને અલ્લાહની મરજી મુજબ ચાલવાનું શ્રેય પણ તેમને પ્રાપ્ત થઈ ગયું, અલ્લાહ મોટો કૃપાવાન છે. ^(૩૪) (૧૭૫) હવે તમને ખબર પડી ગઈ કે તે ખરેખર શૈતાન હતો, જે પોતાના મિત્રોથી અમસ્તો ડરાવી રહ્યો હતો, એટલે ભવિષ્યમાં તમે મનુષ્યોથી ન ડરશો, મારાથી ડરજો, જો તમે ખરેખર ઈમાનવાળા છો.

(૧૭૬) (હે પયગંબર !) જે લોકો આજે કુફ્ર (ઈન્કાર અને અધર્મ)ના માર્ગમાં ભારે દોડધામ કરી રહ્યા છે, તેમની પ્રવૃત્તિઓ તમને દુઃખી ન કરે, તેઓ અલ્લાહનું કંઈ પણ બગાડી શકશે નહીં. અલ્લાહનો ઈરાદો એ છે કે તેમના માટે આખિરત (પરલોક)માં કોઈ હિસ્સો ન રાખે, અને છેવટે તેમને કઠોર સજા મળવાની છે. (૧૭૭) જે લોકો ઈમાનને છોડીને કુફ્રના ખરીદનારા બન્યા છે, તેઓ નિશ્ચિતપણે અલ્લાહને કોઈ નુકસાન નથી પહોંચાડી રહ્યા, તેમના માટે પીડાકારી સજા તૈયાર છે. (૧૭૮) આ મહેતલ જે અમે તેમને આપી રહ્યા છીએ, તેને આ કાફિરો (અધર્મીઓ) પોતાના હિતમાં સારી ન સમજે, અમે તો તેમને એટલા માટે મહેતલ આપી રહ્યા છીએ કે તેઓ ગુનાઓનો ભારે બોજ એકઠી કરી લે, પછી તેમના માટે કઠોર અપમાનજનક સજા છે.

૩૩. ઉલ્લહના યુદ્ધથી પાછા ફરીને જ્યારે મુશ્કરિકો ઘણા દૂર નીકળી ગયા, તો તેમને ભાન થયું અને તેમણે પરસ્પર કહ્યું કે આ આપણે શું કર્યું કે મુહમ્મદ (સલ્વ.)ની શક્તિને તોડી નાખવાની જે કીમતી તક મળી હતી, તેને ખોઈને આવી ગયા. પછી હિંમત ન થઈ અને મક્કા પાછા જતા રહ્યા. આ બાજુ નબી (સલ્વ.)ને પણ એ આશંકા હતી કે આ લોકો ક્યાંક ફરી પાછા ન આવે. તેથી ઉલ્લહના યુદ્ધના બીજા જ દિવસે આપ (સલ્વ.)એ મુસલમાનોને એકઠા કરીને ફરમાવ્યું કે કાફિરોનો પીછો કરવા જવું જોઈએ. આ આમ તો સંવેદનશીલ અવસર હતો, તેમ છતાં જેઓ સાચા ઈમાનવાળા હતા તેઓ ન્યોછાવર થવા તૈયાર થઈ ગયા અને નબી (સલ્વ.)ની સાથે ‘હમરાફલ અસદ’ સુધી ગયા, જે મદીનાથી ૮ માઈલના અંતરે આવેલ છે. આ આપતનો ઈશારો આ જ સમર્પિતો તરફ છે.
૩૪. ઉલ્લહના યુદ્ધથી પાછા ફરતાં અબુ સુફિયાન મુસલમાનોને પડકાર આપીને ગયો હતો કે આગામી વર્ષેબદ્રમાં અમારો-તમારો ફરી સામનો થશે. પરંતુ જ્યારે વચન પૂરું કરવાનો સમય નજીક આવ્યો તો તેની હિંમતે હાથ હેઠા મૂકી દીધા. તેથી ટાળવા માટે ગુમ રીતે એક વ્યક્તિને મોકલ્યો, જેણે મદીના પહોંચીને મુસલમાનોમાં એ સમાચારો ફેલાવવાનું શરૂ કર્યું કે આ વર્ષે કુરૈશે ખૂબ જબરજસ્ત તૈયારી કરી છે અને એવું મોટું લશ્કર એકઠું કરી રહ્યા છે, જેનો સામનો આખા આરબ પ્રદેશમાં કોઈ કરી શકશે નહીં. મુસલમાનો આ પ્રોપેગન્ડાથી થોડાક પ્રભાવિત થઈ ગયા હતા, પરંતુ જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્વ.)એ ભરી સભામાં એલાન કરી દીધું કે જો કોઈ નહીં જાય, તો હું એકલો જઈશ, તો પંદરસો સમર્પિતો આપની સાથે જવા ઊભા થઈ ગયા અને આપ તેમને જ લઈને બદ તશરીફ

اللَّهُ لِيَدْرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى
 يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ
 عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ
 يَشَاءُ ۗ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۗ وَإِنْ تَوَمَّنُوا وَ
 تَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ
 يَبْغُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ ۗ
 بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۗ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ
 الْقِيَامَةِ ۗ وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَ
 اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ
 قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ ۗ
 سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۗ
 وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ
 أَيْدِيَكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَالَمِينَ ۝
 الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلاَّ نَكْفُرَ
 لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا بَقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ
 قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالذِّكْرِ
 قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝
 فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوكَ
 بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ۗ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ۝ كُلُّ نَفْسٍ

(૧૭૯) અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓને એ સ્થિતિમાં કદાપિ નહીં રહેવા દે, જેમાં તમે લોકો અત્યારે જોવા મળો છો. તે પાક (પવિત્ર) લોકોને નાપાક (અપવિત્ર) લોકોથી જુદા કરીને રહેશે. પરંતુ અલ્લાહની એ રીત નથી કે તમને ગેબ (અદૃશ્ય)ની વાતો જણાવી દે. (બ) (ગેબની વાતો બતાવવા અંગે તો) અલ્લાહ પોતાના રસૂલો (ઈશદૂતો)માંથી જેને ચાહે છે પસંદ કરી લે છે, તેથી (ગેબની વાતોની બાબતમાં) અલ્લાહ અને તેના રસૂલો પર વિશ્વાસ રાખો. જો તમે ઈમાન અને તકવા (ઈશભય અને સંયમ)ના માર્ગે ચાલશો તો તમને મોટું વળતર મળશે.

(૧૮૦) જે લોકોને અલ્લાહે પોતાની કૃપા પ્રદાન કરી છે અને પછી તેઓ કંજૂસી કરે છે તેઓ એ ભ્રમમાં ન રહે કે આ કંજૂસી તેમના માટે સારી છે. નહીં, આ તેમના માટે અત્યંત ખરાબ છે. જે કંઈ તેઓ પોતાની કંજૂસી વડે એકઠું કરી રહ્યા છે તે કયામત (પ્રલય)ના દિવસે તેમના ગળાની તોક બની જશે. ધરતી અને આકાશનો વારસો અલ્લાહ માટે જ છે અને તમે જે કંઈ કરો છો અલ્લાહ તેને જાણે છે. (રુકૂઅ-૧૮)

(૧૮૧) અલ્લાહે એ લોકોની વાત સાંભળી, જેઓ કહે છે કે અલ્લાહ નિર્ધન છે અને અમે ધનવાન છીએ. (૧૬) તેમની આ વાતો પણ અમે લખી લઈશું, અને આ પહેલાં જે તેઓ પયગંબરોને નાહક કતલ કરતા રહ્યા છે તે પણ તેમની કાર્યનીંધમાં અંકિત છે, (જ્યારે ન્યાયનો સમય આવશે તે વખતે) અમે તેમને કહીશું કે લો, હવે જહન્નમની સજાની મજા માણો, (૧૮૨) આ તમારા પોતાના હાથોની કમાણી છે, અલ્લાહ પોતાના બંદાઓ માટે જાલિમ (અન્યાયી) નથી.

(૧૮૩) જે લોકો કહે છે કે, “અલ્લાહે અમને આદેશ આપી રાખ્યો છે કે અમે કોઈને રસૂલ (ઈશદૂત) ન માનીએ, જ્યાં સુધી તે અમારા સમક્ષ એવી કુરબાની ન કરે જેને (અદૃશ્યમાંથી આવી) આગ ખાઈ જાય.” આમને કહો, “તમારા પાસે મારા પહેલા ઘણા રસૂલો આવી ગયા છે, જેઓ ઘણી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લાવ્યા હતા અને એ નિશાનીઓ પણ લાવ્યા હતા જેનો તમે ઉલ્લેખ કરો છો. પછી જો (ઈમાન લાવવા માટે આ શરત મૂકવામાં) તમે સાચા છો તો એ રસૂલોને તમે શા માટે કતલ કર્યા?” (૧૮૪) હવે હે નર્બી ! જો આ લોકો તમને ખોટા ઠેરવે છે તો તમારા પહેલાં ઘણાં રસૂલોને ખોટા ઠેરવવામાં આવી ચૂક્યા છે, જેઓ સ્પષ્ટ નિશાનીઓ અને સહીફાઓ (દિવ્ય પુસ્તિકાઓ) અને પ્રકાશ આપનારા પુસ્તકો લાવ્યા હતા. (૧૮૫) છેવટે દરેક વ્યક્તિને મરવાનું છે

૧. લઈ ગયા. અબૂ સુફિયાન સામનો કરવા જ ન આવ્યો અને મુસલમાનોએ આઠ દિવસ સુધી બદ્રમાં રોકાઈને વેપાર કરીને ખૂબ આર્થિક લાભ ઉઠાવ્યો.

૨. અર્થાત્ તમને એ બતાવી દે કે તમારામાં કોણ ઈમાનવાળા છે અને કોણ મુનાફિક (દંભી).

૩. આં યહૂદીઓનું કથન હતું. કુર્આન-મજીદમાં જ્યારે આ આયત આવી કે, ‘કોણ છે, જે અલ્લાહને સાદું ઋણચારું?’ તો તેની મજાક ઉઠાવતાં યહૂદીઓએ કહેવાનું શરૂ કર્યું કે-જી હા, અલ્લાહગિયાં નિર્ધન થઈ ગયા છે ! હવે તે બંદાઓ પાસે કરજ માંગી રહ્યા છે !

ذَايَقَةَ الْمَوْتِ ۖ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ
 فَمَنْ رُحِزَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ قَارَأَ
 وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْغُرُورِ ۝ (٨٥) كَتَبُوا نَ
 فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ۖ وَلَتَسْعَنَّ مِنَ الَّذِينَ
 أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
 أَذَى كَثِيرًا ۖ وَإِنْ تُصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ
 مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝ (٨٦) وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ
 الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا
 تَكْتُمُونَهُ ۚ فَبَيَّنَّوهُ وِرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ
 ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ۝ (٨٧) لَا تَحْسَبَنَّ
 الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا
 بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ ۖ
 وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ (٨٨) وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَ
 الْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ (٨٩) إِنَّ فِي
 خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
 لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۚ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ
 اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ
 فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ
 هَذَا بَاطِلًا ۖ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝ (٩٠)

અને તમે સૌ પોત-પોતાનું પૂરેપૂરું વળતર ક્યામતના દિવસે પામવાના છો. સફળ ખરેખર એ છે, જે ત્યાં દોજખ (નર્ક)ની આગથી બચી જાય અને જન્મત (સ્વર્ગ)માં દાખલ કરી દેવામાં આવે. રહી આ દુનિયા, તો આ માત્ર છેતરામણી વસ્તુ છે.

(૧૮૬) મુસલમાનો ! તમને ધન અને પ્રાણ બંને પરીક્ષાઓમાંથી પસાર થવું જ પડશે અને તમે ગ્રંથવાળાઓ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ) અને મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વર-વાદીઓ) પાસેથી ઘણી દુઃખદાયક વાતો સાંભળશો. જો આ તમામ સંજોગોમાં તમે ધૈર્ય અને ખુદાતરસી (ઈશપરાયણતા)ના માર્ગ પર અડગ રહો તો તે ભારે હિંમતનું કામ છે. (૧૮૭) આ ગ્રંથવાળાઓને એ વચન પણ યાદ દેવડાવો, જે અલ્લાહે તેમના પાસેથી લીધું હતું કે તમારે ગ્રંથની શિક્ષાઓને લોકોમાં ફેલાવવી પડશે, તેને છુપાવી રાખવાની નથી. પરંતુ તેમણે ગ્રંથને પીઠ પાછળ નાખી દીધો અને થોડી કિંમતમાં તેને વેચી નાખ્યો. કેવો ખરાબ સોદો છે જે તેઓ કરી રહ્યા છે. (૧૮૮) તમે એ લોકોને સજાથી મુક્ત ન સમજો, જેઓ પોતાના કરતૂકો પર ખુશ છે અને ઈચ્છે છે કે એવા કાર્યોની પ્રશંસા તેમને મળે જે ખરેખર તેમણે નથી કર્યા. હકીકતમાં તેમના માટે પીડાકારી યાતના તૈયાર છે. (૧૮૯) ધરતી અને આકાશોનો માલિક અલ્લાહ છે અને દરેક ઉપર તેને વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત છે. (રુકૂઅ-૧૯)

(૧૯૦) ધરતી અને આકાશોની રચનામાં અને રાત અને દિવસના વારાફરતી આવવામાં એ બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિઓ માટે ઘણી નિશાનીઓ છે, (૧૯૧) જેઓ ઊઠતાં-બેસતાં અને સૂતાં, દરેક સ્થિતિમાં અલ્લાહને યાદ કરે છે અને આકાશો અને ધરતીની સંરચનામાં ચિંતન-મનન કરે છે, (તેઓ સહસા બોલી ઉઠે છે) “પાલનહાર ! આ બધું તે નિરર્થક અને નિરુદ્દેશ્ય નથી બનાવ્યું, તું પવિત્ર અને મહાન છે એનાથી કે વ્યર્થ કામ કરે. પછી હે રબ ! અમને દોજખ (નર્ક)ની યાતનાથી બચાવી લે.

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۗ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ۝ رَبَّنَا إِنَّنا سَمِعْنَا مُنَادِيًا
يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ ۖ فَآمَنَّا ۗ رَبَّنَا
فَاعْفُرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا
مَعَ الْأَبْرَارِ ۝ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ
وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ
عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّمَّنْ ذَكَرَ أَوْ أُنتِىَ ۖ بَعْضُكُمْ مِّنْ
بَعْضٍ ۗ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ
عَنَّهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِنْدَهُ
حُسْنُ الثَّوَابِ ۝ لَا يَغْرَتُكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ
كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ۝ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ۖ ثُمَّ مَا لَهُمْ
جَهَنَّمُ ۗ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ
لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ
لِّلْأَبْرَارِ ۝ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خُشِعِينَ لِلَّهِ ۙ

(૧૯૨) તેં જેને નર્કમાં નાખ્યો, તેને હકીકતમાં ભારે અપમાનિત અને ફજેત કર્યો, અને પછી આવા અત્યાચારીઓનો કોઈ મદદગાર નહીં હોય. (૧૯૩) માલિક ! અમે એક પોકારનારને સાંભળ્યો, જે ઈમાન તરફ બોલાવતો હતો અને કહેતો હતો કે પોતાના રબને માનો. અમે તેના આમંત્રણ અને સંદેશનો સ્વીકાર કરી લીધો, તો હે અમારા રબ ! જે ભૂલો અમારાથી થઈ છે તેને માફ કરી દે, જે બૂરાઈઓ અમારામાં છે તેને દૂર કરી દે અને અમારો અંત નેક (સદાચારી) લોકો સાથે કર. (૧૯૪) હે અમારા રબ ! જે વાયદાઓ તેં પોતાના રસૂલો (ઈશદૂતો) મારફતે કર્યા છે, તેમને અમારા સાથે પૂરા કર અને કયામતના દિવસે અમને ફજેત ન કર. નિ:શંક, તું પોતાના વાયદાથી વિપરીત કરવાવાળો નથી.”

(૧૯૫) જવાબમાં તેમના રબે ફરમાવ્યું, “હું તમારામાંથી કોઈનું કર્મ વ્યર્થ જવા દેવાનો નથી. ચાહે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, તમે સૌ એક-બીજાની સહજાતિ છો. તેથી જે લોકોએ મારા માટે પોતાના વતન છોડ્યા અને જેમને મારા માર્ગમાં પોતાના ઘરોમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા અને પજવવામાં આવ્યા અને મારા માટે લડ્યા અને માર્યા ગયા, તેમની બધી ભૂલો હું માફ કરી દઈશ અને તેમને એવા બાગોમાં દાખલ કરીશ જેની નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ તેમનો બદલો (ઈનામ) છે અલ્લાહને ત્યાં, અને સૌથી શ્રેષ્ઠ બદલો અલ્લાહના જ પાસે છે.”

(૧૯૬) હે નબી ! દુનિયાના દેશોમાં અલ્લાહના નાફરમાન લોકોની ગતિવિધિઓ તમને કોઈ ભ્રમમાં ન નાખી દે. (૧૯૭) આ માત્ર ટૂંકા જીવનનો થોડો આનંદ છે, પછી આ બધા જહન્નમમાં જશે, જે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે. (૧૯૮) આનાથી વિપરીત, જે લોકો પોતાના રબનો ડર રાખીને જીવન વિતાવે છે, તેમના માટે એવા બાગો છે જેમની નીચે નહેરો વહે છે, એ બાગોમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે, અલ્લાહ તરફથી આ મિજબાનીનો સામાન છે તેમના માટે, અને જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે, સદાચારી લોકો માટે એ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. (૧૯૯) ગ્રંથવાળાઓમાં પણ કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ અલ્લાહને માને છે, એ ગ્રંથ પર ઈમાન લાવે છે જે તમારા તરફ મોકલવામાં આવ્યો છે અને એ ગ્રંથ પર પણ ઈમાન ધરાવે છે જે આ પહેલાં સ્વયં તેમના તરફ મોકલવામાં આવ્યો હતો. અલ્લાહ

لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

સંમક્ષ ઝુકેલા છે, અને અલ્લાહની આયતોને થોડી કિંમતમાં વેચી નથી નાખતા. તેમનો બદલો તેમના રબના પાસે છે અને અલ્લાહ હિસાબ ચૂકવી આપવામાં વાર નથી લગાડતો.

(૨૦૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ધૈર્યથી કામ લો, સત્ય-વિરોધીઓના મુકાબલામાં દૃઢતા દાખવો, સત્યની સેવા માટે કટિબદ્ધ રહો, અને અલ્લાહથી ડરતા રહો. આશા છે કે સફળતા પ્રાપ્ત કરશો. (રુકૂઅ-૨૦)

૪. અન્-નિસા

પરિચય

ઉતરાણકાળ અને વિષયો :

આ સૂર:માં ઘણા પ્રવચનો છે, જે સંભવત: હિજરી સન-૩ના અંતથી લઈને હિજરી સન-૪ના અંત અથવા હિજરી સન-૫ના આરંભ સુધી જુદા-જુદા સમયે અવતરિત થયા છે. જો કે એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે કે આ સૂર:ની ક્યાંથી ક્યાં સુધીની આયતો એક સર્ણગ પ્રવચન તરીકે ઊતરી હતી અને તેનો ચોક્કસ ઉતરાણકાળ કયો છે. આમ છતાં કેટલાક આદેશો અને ઘટનાઓ અંગે કેટલાક સંકેતો એવા છે, જેના ઉતરાણના સમયની રિવાયતો દ્વારા ખબર પડી જાય છે. તેનાથી આપણે તે જુદા-જુદા પ્રવચનોની એક આછી ભેદરેખા દોરી શકીએ છીએ, જેમાં આ આદેશો અને સંકેતો મળે છે.

જેમ કે આપણે જાણીએ છીએ કે વારસાની વહેંચણી અને અનાથોના અધિકારો અંગેના આદેશો ઉહદના યુદ્ધ પછી આવ્યા હતા, જ્યારે કે આ યુદ્ધમાં મુસલમાનોના સિત્તેર (૭૦) માણસો શહીદ થયા હતા. આ કારણસર આપણે વિચારી શકીએ છીએ કે શરૂઆતના ચાર રુકૂઅ અને પાંચમાં રુકૂઅની પહેલી ત્રણ આયતો આ જ સમયમાં અવતરિત થઈ હશે. રિવાયતો (વૃત્તાંતો, નોંધો, લખાણો)માં 'સલાતે ખૌફ' (બરાબર યુદ્ધની સ્થિતિમાં પઢાતી નમાઝ)નો ઉલ્લેખ આપણને 'ઝાતુર્રિકાઅ'ના યુદ્ધમાં મળે છે, જે હિજરી સન-૪માં થયું હતું. તે જોતાં અનુમાન કરી શકાય છે કે તેના જ નજીકના સમયમાં એ પ્રવચન અવતરિત થયું હશે, જેમાં આ નમાઝની રીત બતાવવામાં આવી છે. (રુકૂઅ ૧૫) મદીનાથી બની નઝીરને દેશનિકાલ કરવાનો પ્રસંગ રબીઉલ અવ્વલ હિજરી સન-૪માં બન્યો હતો, તેથી પ્રબળ સંભાવના એ છે કે એ પ્રવચન તેનાથી પહેલાંના નજીકના સમયમાં અવતરિત થયું હશે, જેમાં યહૂદીઓને છેલ્લી ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે 'ઈમાન લઈ આવો, એ પહેલાં કે અમે ચહેરા બગાડીને પાછળના તરફ ફેરવી દઈએ.'

પાણી ન મળવાના સંજોગોમાં 'તયમ્મુમ' (પવિત્ર અને સ્વચ્છ માટીથી વુઝૂ કરવાની પદ્ધતિ)ની પરવાનગી 'બની અલ-મુસ્તલિક'ના યુદ્ધ વખતે આપવામાં આવી હતી, જે હિજરી સન-૫માં થયું હતું. તેથી એ પ્રવચન જેમાં 'તયમ્મુમ'નો ઉલ્લેખ છે, તેના નજીકના જ ગાળાનું સમજવું જોઈએ.

પશ્ચાદભૂમિ અને ચર્ચા :

આમ, સમગ્રપણે સૂર:નાં ઉતરાણકાળને જાણી લીધા પછી આપણે તે વખતના ઈતિહાસ ઉપર એક દૃષ્ટિપાત કરી લેવો જોઈએ, જેથી સૂર:ના વિષયો સમજવામાં મદદરૂપ થાય.

પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સમક્ષ તે સમયે જે કામ હતું, તેને ત્રણ મોટા-મોટા વિભાગોમાં વહેચી શકાય છે.

એક, તે નવીન સંગઠિત ઈસ્લામી સમાજનો વિકાસ, જેનો પાયો હિજરતની સાથે જ મદીના-તૈયબા અને તેના આસપાસના ક્ષેત્રોમાં નંખાઈ ચૂક્યો હતો.

દ્વિતીય, તે સંઘર્ષનો સામનો, જે અરબસ્તાનના મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ), યહૂદી કબીલાઓ અને મુનાફિકો (દંભીઓ)ના સમાજ-સુધારણાના વિરોધી બળોની સાથે જોરશોરથી ચાલી રહ્યો હતો.

તૃતીય, ઈસ્લામની દાવત (આમંત્રણ અને આહવાન)ને આ વિરોધી બળોના વિરોધ-છતાં ફેલાવવું.

અલ્લાહ તરફથી આ પ્રસંગે જેટલાં પ્રવચનો અવતરિત થયા, તે બધા આ જ ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચાયેલા છે.

ઈસ્લામી સમાજને સંગઠિત કરવા માટે સૂર: બકરહમાં જે આદેશો આપવામાં આવ્યા હતા, હવે આ સમાજ તેનાથી વધુ આગળના આદેશોની માંગ કરી રહ્યો હતો. તેથી સૂર: નિસાના આ પ્રવચનોમાં વિસ્તારપૂર્વક બતાવવામાં આવ્યું છે કે મુસલમાનો પોતાના સામૂહિક જીવનને ઈસ્લામી પદ્ધતિથી કેવી રીતે બરાબર કરે. ગ્રંથવાળાઓ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ)ના નૈતિક અને ધાર્મિક વલણ પર આલોચના કરીને મુસલમાનોને સચેત કરવામાં આવ્યા કે પોતાના પહેલાંની ઉમ્મતો (સમુદાયો)ના પદચિહ્નો પર ચાલવાથી બચે. મુનાફિકો (દંભીઓ)ના વર્તનની ટીકા કરીને સાચી ઈમાનદારી (ધર્મપરાયણતા)ના તકાદાઓ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા.

સુધારણા-વિરોધી બળોથી જે સંઘર્ષ ચાલી રહ્યો હતો, તેણે ઉહદના યુદ્ધ પછી ગંભીર રૂપ ધારણ કરી લીધું હતું. આ પરિસ્થિતિમાં અલ્લાહે એક તરફ ઉત્સાહવર્ધક પ્રવચનો દ્વારા મુસલમાનોને મુકાબલા માટે ઉભાર્યા અને બીજી તરફ યુદ્ધની સ્થિતિમાં કામ કરવા માટે તેમને વિભિન્ન આવશ્યક આદેશો આપ્યા. મુસલમાનોને વારંવાર યુદ્ધો અને નાની-નાની લડાઈઓમાં જવું પડતું હતું અને મોટાભાગે એવા રસ્તે જવું

પડતું હતું, જ્યાં પાણી મળી શકતું ન હતું, ત્યારે પરવાનગી આપવામાં આવી કે પાણી ન મળે તો સ્નાન અને વુઝૂ બંનેના બદલે 'તયમ્મુમ' કરી લેવામાં આવે. સાથે-સાથે આવા સંજોગોમાં નમાઝને ટૂંકી કરવાની પણ છૂટ આપી દેવામાં આવી અને જ્યાં જોખમ માથા પર હોય, ત્યાં 'સલાતે ખૌફ' અદા કરવાની રીત બતાવવામાં આવી. અરબસ્તાનના જુદા-જુદા પ્રદેશોમાં જે મુસલમાનો વિરોધી કબીલાઓના વચ્ચે વિખરાયેલા હતા તેમના વિશે સવિસ્તાર આદેશો આપવામાં આવ્યા.

યહૂદીઓના અત્યંત દુશ્મનીભર્યા અને કાવત્રોખોર વલણ અને તેમના વચનોને વારંવાર તોડવાના વર્તન પર તેમની સખત પકડ કરવામાં આવી અને તેમને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ચેતવણી આપી દેવામાં આવી.

મુનાફિકોના જુદા-જુદા જૂથો જુદી-જુદી રીતે વર્તી રહ્યા હતા. તે બધાને અલગ-અલગ વર્ગોમાં વહેંચીને દરેક વર્ગના મુનાફિકો વિશે બતાવી દેવામાં આવ્યું કે તેમના સાથે કયા પ્રકારનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ.

એવા તટસ્થ કબીલાઓ, જેમના સાથે સંધિ થઈ હતી, તેમના સાથે મુસલમાનોનો જે વ્યવહાર હોવો જોઈતો હતો, તેને પણ સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યું. સૌથી મહત્વપૂર્ણ બાબત એ હતી કે મુસલમાનોનું પોતાનું ચરિત્ર નિષ્કલંક હોય, કેમ કે આ સંઘર્ષમાં આ નાનકડું જૂથ જો જીતી શકતું હતું, તો પોતાના ઉત્તમ ચરિત્રના આધારે જ જીતી શકતું હતું. તેથી મુસલમાનોને સારામાં સારા ચરિત્રની શિક્ષા આપવામાં આવી અને જે ઊણપો કે નબળાઈઓ આ જૂથમાં દેખાઈ આવી, તેની આકરી પકડ કરવામાં આવી. ઈસ્લામી સુધારણાના આહવાનને સ્પષ્ટ કરવા ઉપરાંત, યહૂદીઓ, ખ્રિસ્તીઓ અને મુશ્રિકો, ત્રણેય જૂથોના ખોટાં ધાર્મિક વિચારો અને ખરાબ ચરિત્ર અને આચરણ પર આ સૂર:માં આલોચના કરીને તેમને સાચા દીન (ધર્મ) તરફ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું.

رُكُوعَاتُهَا ٣

(٣) سُورَةُ النِّسَاءِ مَدِينَةٌ (٩٢)

آيَاتُهَا ٤١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ
نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا
رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ
بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝
وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ
بِالطَّيِّبِ ۚ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۗ
إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ۝ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا
فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْلِي
وَتِلْكَ وَرُبِعٌ ۚ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ
أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ۝
وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۗ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ
شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا ۝ وَلَا تَوْتُوا
السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا
وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا
مَعْرُوفًا ۝ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَإِنْ
أَنْتُمْ مِنْهُمْ رُشَدًا فَأَدْعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا
تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا ۗ وَمَنْ كَانَ

૩. સૂર: અન્-નિસા

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨૪ • આયતો-૧૭૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) લોકો ! પોતાના રબ (માલિક અને પાલનહાર)થી ડરો, જેણે તમને એક જીવથી પેદા કર્યા અને એ જ જીવથી તેનું જોડું બનાવ્યું અને આ બંનેથી ઘણા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ દુનિયામાં ફેલાવી દીધા. એ અલ્લાહથી ડરો જેના નામે તમે એકબીજાથી પોતાના હક્કો માગો છો, અને રિશ્તા-નાતાઓના સંબંધો બગાડવાથી દૂર રહો. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ તમારા પર દેખરેખ રાખી રહ્યો છે.

(૨) અનાથોનો માલ તેમને પાછો આપો, સારા માલને ખરાબ માલથી બદલી ન નાખો, અને તેમના માલ પોતાના માલના સાથે ભેળવી દઈને ખાઈ ન જાઓ, આ ખૂબ મોટું પાપ છે, (૩) અને જો તમને ડર હોય કે અનાથો સાથે ન્યાય નહીં કરી શકો, તો જે સ્ત્રીઓ તમને પસંદ પડે તેમાંથી બબ્બે, ત્રણ-ત્રણ, ચાર-ચાર સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરી લો, (૧) પરંતુ જો તમને ડર હોય કે તેમના સાથે ન્યાય નહીં કરી શકો તો પછી એક જ પત્ની રાખો, (૨) અથવા એ સ્ત્રીઓને પત્નીઓ બનાવી લો જે તમારા કબજામાં આવી છે, (૩) અન્યાયથી બચવા માટે આ વધુ યોગ્ય છે.

(૪) અને સ્ત્રીઓની મહર* રાજ-ખુશીથી (અનિવાર્ય સમજીને) ચૂકવી દો. અલબત્ત, જો તેઓ પોતે પોતાની મરજીથી મહરનો કોઈ ભાગ તમને માફ કરી આપે તો તેને તમે મજેથી ખાઈ શકો છો.

(૫) અને પોતાના એ માલ જેમને અલ્લાહે તમારા માટે જીવન-નિર્વાહ માટેના સાધનો બનાવ્યા છે, નાસમજ લોકોને ન સોંપો. અલબત્ત, તેમને ખોરાકી-પોશાકી (ખાવા-પહેરવાનો ખર્ચ, નિર્વાહનો ખર્ચ) આપો અને તેમને સારી શિખામણ આપો.

(૬) અને અનાથોની પરીક્ષા કરતા રહો, જ્યાં સુધી તેઓ લગ્ન (નિકાહ) કરવા યોગ્ય ઉંમરે પહોંચી જાય. (૭) પછી જો તમને તેમનામાં યોગ્યતા દેખાય તો તેમના માલ તેમને સોંપી દો. એવું કદાપિ ન કરશો કે ન્યાયની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરીને એવા ડરથી તેમનો માલ ઝડપથી ખાઈ જાઓ કે તેઓ મોટા થઈને પોતાના અધિકારની માગણી

૧. ધ્યાનમાં રહે કે આ આયત એકથી વધારે પત્નીઓ કરવાની અનુમતિ આપવા માટે નથી આવી, કેમ કે તેના અવતરણ પહેલાં જ આ કાર્ય જાઈઝ (માન્ય, વેધ) હતું, અને સ્વયં રસૂલુલ્લાહ (સલ્વ.)ની એકથી વધારે પત્નીઓ તે વખતે હતી: વાસ્તવમાં આ એટલા માટે અવતરિત થઈ હતી કે લડાઈઓમાં શહીદ થવાવાળાઓના જે બાળકો અનાથ રહી ગયા હતા, તેમની સમસ્યાને હલ કરવા માટે ફરમાવવામાં આવ્યું કે જો એ અનાથોના હક્કો તમે એ રીતે અંદા નથી કરી શકતા, તો એ સ્ત્રીઓથી નિકાહ (લગ્ન) કરી લો, જેમના સાથે અનાથ બાળકો છે.

* નિકાહમાં બદલામાં નવવધુને આપવામાં આવતી રકમ કે વસ્તુ.

૨. એ વાત પર મુસ્લિમ સમુદાયના ફુકહા (ધર્મશાસ્ત્રીઓ)ની સહમતિ છે કે આ આયતને જોતાં બહુપત્નીત્વને સીમિત કરવામાં આવેલ છે અને એકી સાથે ચારથી વધારે પત્નીઓ રાખવાની મનાઈ કરી દેવામાં આવેલ છે. વધુમાં, આ આયત બહુપત્નીત્વને ન્યાયની શરત સાથે માન્ય કરે છે. જે વ્યક્તિ ન્યાયની શરત પૂરી નથી કરતો, પરંતુ એકથી વધારે પત્નીઓ કરવાની અનુમતિથી ફાયદો ઉઠાવે છે, તે અલ્લાહની સાથે ધોકો કરે છે. ઈસ્લામી રાજ્યના ન્યાયાલયોને અધિકાર પ્રાપ્ત છે કે જે પત્ની કે જે પત્નીઓની સાથે તે ન્યાય નથી કરી રહ્યો, તેમની ફરિયાદ સાંભળે.

غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ
 بِالْمَعْرُوفِ ۗ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ
 فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ۝ لِلرِّجَالِ
 نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَ
 لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ
 مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝ وَإِذَا
 حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ
 فَأَرْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝
 وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَةً
 ضَعِيفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ ۗ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا
 قَوْلًا سَدِيدًا ۝ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ
 الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنْسَانًا
 يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ
 سَعِيرًا ۝ يُؤْصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ
 لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ
 الْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ
 اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ
 ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۚ وَإِنْ كَانَتْ
 وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۗ
 وَلَا يُؤْتِيهِ الْكُلَّ
 وَاحِدٌ مِّنْهُمَا
 الشُّدُسَ مِمَّا تَرَكَ
 إِنْ كَانَ لَهُ
 وَلَدٌ ۚ فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ
 لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ
 أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ
 الثُّلُثُ ۚ فَإِنْ كَانَ
 لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ
 الشُّدُسُ ۚ مِنْ بَعْدِ
 وَصِيَّتِهِ يُؤْصَىٰ
 بِهَا أَوْلَادِي ۗ

કરશે. અનાથનો જે સંરક્ષક ધનવાન હોય, તે તકવા (સંયમ)થી કામ લે અને જે ગરીબ હોય તે સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે ભલી રીતે ખાય. ^(૫) પછી જ્યારે તેમના માલ તેમને સોંપો ત્યારે લોકોને તેના પર સાક્ષી બનાવી લો, અને હિસાબ લેવા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે.

(૭) પુરુષો માટે એ માલમાં હિસ્સો છે જે માતા-પિતા અને નજીકના સગાઓએ પાછળ મૂક્યો હોય, અને સ્ત્રીઓ માટે પણ એ માલમાં હિસ્સો છે જે માતા-પિતા અને નજીકના સગાઓએ પાછળ મૂક્યો હોય, ચાહે થોડો હોય કે વધારે, ^(૬) અને આ હિસ્સો (અલ્લાહ તરફથી) નિર્ધારિત કરેલો છે.

(૮) અને જ્યારે વહેંચણીના સમયે કુટુંબના લોકો અને અનાથો અને નિર્ધનો આવે તો એ માલમાંથી તેમને પણ થોડું આપો અને તેમના સાથે સજજનોની જેમ ભલા માણસો જેવી વાત કરો.

(૯) લોકોએ એ વાતનો વિચાર કરીને ડરવું જોઈએ કે જો તેઓ પોતે પોતાના પાછળ લાચાર સંતાન મૂકી ગયા હોત તો મૃત્યુ વખતે તેમને પોતાના બાળકો વિષે કેટલી આશંકાઓ ઘેરી લેતી. તેથી તેમણે અલ્લાહથી ડરવું જોઈએ અને ન્યાયોચિત વાત કરવી જોઈએ. (૧૦) જે લોકો અન્યાયપૂર્વક અનાથોનો માલ ખાય છે, હકીકતમાં તેઓ પોતાના પેટ આગથી ભરે છે, અને તેઓ ચોક્કસ જહનમ (નર્ક)ની ભડકે બળતી આગમાં ઝોકવામાં આવશે. (રૂકૂઅ-૧)

(૧૧) તમારા સંતાનો અંગે અલ્લાહ તમને આદેશ આપે છે કે : પુરુષનો હિસ્સો બે સ્ત્રીઓ બરાબર છે. ^(૭) જો (મૃત્યુ પામનારની વારસદાર) બેથી વધુ પુત્રીઓ હોય તો તેમને છોડવામાં આવેલ સંપત્તિનો બે-તૃતિયાંશ આપવામાં આવે, ^(૮) અને જો એક જ પુત્રી વારસદાર હોય તો છોડવામાં આવેલ સંપત્તિનો અડધો ભાગ તેનો છે. જો મરનાર બાળકો ધરાવતો હોય તો તેના માતા-પિતામાંથી પ્રત્યેકને છોડવામાં આવેલ સંપત્તિનો છઠ્ઠો હિસ્સો મળવો જોઈએ, ^(૯) અને જો તે નિ:સંતાન હોય અને માતા-પિતા જ તેના વારસદાર હોય તો માતાને ત્રીજો હિસ્સો આપવામાં આવે, ^(૧૦) અને જો મૃત્યુ પામનારના ભાઈ-બહેન પણ હોય તો માતા છઠ્ઠા ભાગની હક્કદાર થશે. ^(૧૧) (આ બધા હિસ્સા એ વખતે કાઢવામાં આવશે) જ્યારે વસિયત, જે મૃત્યુ પામનારે કરી હોય તે પૂરી કરી દેવામાં આવે

કેટલાક લોકો પશ્ચિમવાદીઓના દષ્ટિકોણથી પ્રભાવિત છે અને તેને ઈષ્ટ સમજીને એ સાબિત કરવાની કોશિશ કરે છે કે કુઅનનો મૂળ હેતુ બહુપત્નીત્વની પદ્ધતિને (જે પશ્ચિમી દષ્ટિકોણથી ખરાબ પ્રથા છે) નષ્ટ કરી નાખવાનો હતો. પરંતુ આ પ્રકારની વાતો વાસ્તવમાં માત્ર માનસિક ગુલામીનું પરિણામ છે. બહુપત્નીત્વનું વાસ્તવમાં પોતાનામાં એક બૂરાઈ હોવું સ્વયં અમાન્ય છે, કેમ કે કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં આ વસ્તુ કોઈ સાંસ્કૃતિક અને નૈતિક આવશ્યકતા બની જાય છે. કુઅન સ્પષ્ટ શબ્દોમાં આને જાઈઝ (માન્ય) ઠરાવેલ છે અને સાંકેતિક રૂપે પણ તેની નિંદામાં કોઈ એવા શબ્દનો ઉપયોગ નથી કર્યો, જેનાથી ખ્યાલ આવે કે ખરેખર તે તેને રોકવા માગે છે.

૩. આનાથી અભિપ્રેત લોંડીઓ (દાસીઓ) છે, અર્થાત્ એ સ્ત્રીઓ જે યુદ્ધમાં પકડાઈને આવી હોય અને યુદ્ધ-કેદીઓનું હસ્તાંતરણ ન થવાની સ્થિતિમાં સરકાર તરફથી લોકોમાં વહેંચી નાખવામાં આવી હોય.

૪. અર્થાત્ જ્યારે તેઓ પુષ્ક ઉંમર સુધી પહોંચી રહ્યા હોય તો જોતા રહો કે તેમનો બૌદ્ધિક વિકાસ કેવો છે અને તેમનામાં પોતાના મામલાઓને પોતાની જવાબદારીથી ચલાવવાની યોગ્યતા કઈ હદ સુધી પેદા થઈ રહી છે.

૫. પોતાની સેવાનું મહેનતાણું એટલું લે કે કોઈપણ નિષ્પક્ષ સમજદાર વ્યક્તિ તેને યોગ્ય સમજે. વધુમાં એ કે જે કંઈપણ સેવાનું મહેનતાણું તે લે, ચોરી-નુષ્ટાપીથી ન લે, બલકે જાહેર રીતે નક્કી કરીને લે અને તેનો હિસાબ રાખે.

૬. આ આયતમાં સ્પષ્ટ રૂપે પાંચ કાનૂની આદેશ આપવામાં આવ્યા છે : એક એ કે વારસો માત્ર પુરુષોનો હિસ્સો

آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ
 نَفْعًا ۖ فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
 حَكِيمًا ۝ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ
 يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ
 الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِي ۖ يُوْصِيْنَ بِهَا
 أَوْدِيْنٌ ۗ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِن لَّمْ يَكُنْ لَكُمْ
 وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّنُنُ مِمَّا
 تَرَكَتُمْ ۖ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِي ۖ تَوْصُونَ بِهَا أَوْدِيْنٌ ۗ وَ
 إِن كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كَلَلَةً أَوْ امْرَأَةً ۙ وَلَهُ أَخٌ
 أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَإِن كَانُوا
 أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ ۖ مِنْ بَعْدِ
 وَصِيَّتِي ۖ يُوْطَى بِهَا أَوْدِيْنٌ ۚ غَيْرَ مُضَارٍّ ۖ وَصِيَّةُ
 مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ۝ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۗ
 وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
 تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝
 وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
 يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا ۚ وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝
 وَالَّتِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهِدُوا
 عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَإِن شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ

અને દેવું, જે તેના માથે હોય તે ચૂકવી દેવામાં આવે. (૧૨) તમે નથી જાણતા કે તમારા માતા-પિતા અને તમારા સંતાનોમાંથી કોણ લાભની દૃષ્ટિએ તમારાથી વધુ નિકટ છે. આ હિસ્સા અલ્લાહે નિર્ધારિત કરી દીધા છે, અને અલ્લાહ નિ:સંદેહ બધી હકીકતોથી વાકેફ છે અને તમામ હિતો અને ભલાઈઓને જાણવાવાળો છે.

(૧૨) અને તમારી પત્નીઓએ જે કંઈ પાછળ મૂક્યું હોય તેનો અડધો હિસ્સો તમને મળશે જો તેઓ નિ:સંતાન હોય, નહીં તો સંતાન હોવાની સ્થિતિમાં છોડવામાં આવેલ સંપત્તિનો એક-ચતુર્થાંશ હિસ્સો તમારો છે, જ્યારે કે વસિયત જે તેમણે કરી છે તે પૂરી કરી દેવામાં આવે અને દેવું જે તેઓ મૂકી ગઈ હોય તે ચૂકવી આપવામાં આવે; અને તેઓ તમારી છોડવામાં આવેલ સંપત્તિમાંથી એક-ચતુર્થાંશ હિસ્સાની હકદાર થશે જો તમે નિ:સંતાન હોવ, નહીં તો સંતાન હોવાની સ્થિતિમાં તેમનો હિસ્સો આઠમો હશે, (૧૩) તે પછી કે વસિયત જે તમે કરી હોય તે પૂરી કરી દેવામાં આવે અને જે દેવું તમે મૂકી ગયા હોય તે ચૂકવી આપવામાં આવે.

અને જો એ પુરુષ અથવા સ્ત્રી (જેનો વારસો વહેંચણીપાત્ર છે) નિ:સંતાન પણ હોય અને તેના માતા-પિતા પણ જીવતા ન હોય, પરંતુ તેનો એક ભાઈ કે એક બહેન મોજૂદ હોય તો ભાઈ અને બહેન પ્રત્યેકને છઠ્ઠો હિસ્સો મળશે, અને ભાઈ-બહેન એક કરતાં વધુ હોય તો કુલ છોડવામાં આવેલ સંપત્તિના એક-તૃતીયાંશમાં તેઓ સૌ ભાગીદાર હશે, (૧૪) જ્યારે કે વસિયત જે કરવામાં આવી હોય તે પૂરી કરી દેવામાં આવે અને દેવું જે મરનારે મૂક્યું હોય તે ચૂકવી આપવામાં આવે, એ શરતે કે તે નુક્સાનકારક ન હોય. (૧૫) આ હુકમ છે અલ્લાહ તરફથી અને અલ્લાહ સર્વજ્ઞ બધું જોવાવાળો અને સહનશીલ છે.

(૧૩) આ અલ્લાહની નિર્ધારિત કરેલ સીમાઓ છે. જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરશે તેને અલ્લાહ એવા ભાગોમાં દાખલ કરશે જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે અને એ ભાગોમાં તે હંમેશા રહેશે અને આ જ મોટી સફળતા છે, (૧૪) અને જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલની અવજા કરશે અને તેણે ઠરાવેલી સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરશે તેને અલ્લાહ આગમાં નાખશે, જેમાં તે હંમેશા રહેશે અને તેના માટે અપમાનજનક સજા છે. (રુકૂઅ-૨)

(૧૫) તમારી સ્ત્રીઓમાંથી જે બદકારી (વ્યભિચાર) કરે તેમના પર તમારામાંથી ચાર પુરુષોની સાક્ષી લો, અને જો ચાર પુરુષો સાક્ષી આપી દે તો તેમને ઘરોમાં બંધ રાખો,

નથી, બલકે સ્ત્રીઓ પણ તેની હકદાર છે. બીજું એ કે કોઈપણ સંજોગોમાં વારસાની વહેંચણી થવી જોઈએ, ચાહે તે ગમે તેટલી ઓછી હોય. ત્રીજું - આ આયતમાં મૂતકે છોડેલ આખી સંપત્તિને વહેંચણીપાત્ર ઠરાવેલ છે અને તેમાં સ્થાયી અને અસ્થાયી, ખેતિલાયક અને બિનખેતિલાયક, પૈતૃક અને બિનપૈતૃકનો કોઈ ભેદ કરવામાં આવ્યો નથી. ચોથું - આનાથી એ જાણ થાય છે કે જેના વારસાની વહેંચણી કરવાની છે, તેના જીવનમાં કોઈ વારસાનો હક્ક પેદા થતો નથી, બલકે વારસાનો હક્ક ત્યારે પેદા થાય છે, જ્યારે મૂતક કોઈ સંપત્તિ છોડીને મૃત્યુ પામ્યો હોય. પાંચમું - આનાથી એ નિયમ પણ નીકળે છે કે નિકટતમ સગાઓની હયાતીમાં દૂરના સગાઓને વારસો નહીં મળે. આગળ આ જ નિયમની સ્પષ્ટતા આયત નં. ૧૧ ના અંતે અને આયત નં. ૩૩માં કરવામાં આવી છે.

૭. શરીઅતે (ઈસ્લામી ધાર્મિક કાનૂને) પારિવારિક જીવનમાં પુરુષ પર વધારે આર્થિક જવાબદારીઓનો બોજ નાખ્યો છે અને સ્ત્રીને ઘણી આર્થિક જવાબદારીઓથી મુક્ત રાખી છે. તેથી ન્યાયનો તકાદો એ જ હતો કે વારસામાં સ્ત્રીનો હિસ્સો પુરુષની તુલનામાં ઓછો રાખવામાં આવે.

فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَقَّعُنَّ الْمَوْتَ أَوْ يُجْعَلَ اللَّهُ
 لَهُنَّ سَبِيلًا ⑩ وَالَّذِينَ يَأْتِيَنَّهَا مِنْكُمْ فَادْوُهُمَا ۗ
 فَإِنَّ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ
 كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ⑪ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ
 يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ
 فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ
 عَلِيمًا حَكِيمًا ⑫ وَكَانَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ
 السَّيِّئَاتِ ۗ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ
 إِنِّي تُبْتُ الْعَنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ
 أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ⑬ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلْ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ
 كَرِهًا ۗ وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا
 اتَّيَسَّرَ لَكُمْ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ ۗ
 وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ
 فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا
 كَثِيرًا ⑭ وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ
 زَوْجٍ ۗ وَآتَيْتُمْ أَحَدَهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ
 شَيْئًا ۗ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا ⑮ وَكَيْفَ
 تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَ

ત્યાં સુધી કે તેમને મૃત્યુ આવી જાય અથવા અલ્લાહ તેમના માટે કોઈ રસ્તો કાઢી આપે, (૧૬) અને તમારામાંથી જે આ કૃત્ય કરી બેસે તે બંનેને પીડા આપો, પછી જો તેઓ તૌબા કરે અને પોતાને સુધારી લે, તો તેમને છોડી દો કે અલ્લાહ મહાન તૌબા સ્વીકારનાર અને દયાળુ છે. (૧૭) હા, એ જાણી લો કે અલ્લાહ પર તૌબાના સ્વીકારનો હક્ક એ લોકો માટે જ છે, જેઓ અજાણતામાં કોઈ ખરાબ કૃત્ય કરી બેસે છે અને પછી તરત જ તૌબા કરી લે છે. આવા લોકો તરફ અલ્લાહ પોતાની કૃપાદષ્ટિથી ફરી ધ્યાન આપે છે, અને અલ્લાહ બધી જ વાતોની ખબર રાખનાર અને તત્ત્વદર્શી અને ઊંડી સમજ ધરાવનાર છે. (૧૮) પરંતુ તૌબા એ લોકો માટે નથી, જેઓ ખરાબ કૃત્યો કરતા જ રહે છે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તેમનામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવી જાય છે તો તે વખતે કહે છે કે હવે મેં તૌબા કરી, અને એ જ રીતે તૌબા એ લોકો માટે પણ નથી, જેઓ મૃત્યુ-પર્યંત કાફિર (અધર્મી) રહે. આવા લોકો માટે તો અમે દુ:ખદાયી યાતના તૈયાર કરી રાખી છે.

(૧૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા માટે એ હલાલ (વૈધ) નથી કે બેળજબરીપૂર્વક સ્ત્રીઓના વારસદાર બની બેસો, (૨૦) અને ન એ હલાલ છે કે તેમને પજવીને એ મહુરનો કેટલોક ભાગ પડાવી લેવાની કોશિશ કરો, જે તમે તેમને આપી ચૂક્યા છો. હા, જો તેઓ કોઈ ખુલ્લી બદકારીનું કામ કરે (તો ચોક્કસ તેમને તંગ કરવાનો હક્ક છે.) (૨૧) તેમના સાથે ભલી રીતે જીવન વીતાવો. જો તેઓ તમને પસંદ ન હોય તો બની શકે છે કે એક વસ્તુ તમને પસંદ ન હોય પરંતુ અલ્લાહે તેમાં જ ઘણીબધી ભલાઈઓ મૂકી દીધી હોય, (૨૦) અને જો તમે એક પત્નીની જગ્યાએ બીજી પત્નીને લઈ આવવાનો ઈરાદો જ કરી લીધો હોય, તો યાહે તમે તેને ધનનો ઢગલો જ કેમ ન આપ્યો હોય, તેમાંથી કંઈ પણ પાછું ન લેશો. શું તમે તેને ખોટું કલંક લગાવીને અને ખુલ્લો અન્યાય કરીને પાછું લેશો ? (૨૧) અને તમે તે કેવી રીતે લઈ લેશો, જ્યારે કે તમે એકબીજાથી આનંદ પ્રાપ્ત

૮. આ જ આદેશ બે પુત્રીઓ માટે પણ છે. અર્થ એ છે કે જો કોઈ વ્યક્તિનો વારસદાર કોઈ પુત્ર ન હોય, બલ્કે માત્ર પુત્રીઓ હોય, તો યાહે બે પુત્રીઓ હોય કે બેથી વધારે, દરેક સંજોગોમાં મૃતકે છોડેલ કુલ સંપત્તિનો બે-તૃત્યાંશ (૧/૨) હિસ્સો એ પુત્રીઓમાં વહેંચાશે અને બાકી એક-તૃત્યાંશ (૧/૩) બીજા વારસદારોમાં. પરંતુ જો મૃતકનો માત્ર એક પુત્ર હોય, તો તેમાં સર્વસંમતિ છે કે બીજા વારસદારો ન હોવાની સ્થિતિમાં તે કુલ સંપત્તિનો વારસદાર હશે, અને બીજા વારસદારો હોય તો તેમનો હિસ્સો આખા પછી બાકી બધી સંપત્તિ તેને મળશે.
૯. અર્થાત્ મૃતકની સંતાન હોવાની સ્થિતિમાં દરેક રીતે મૃતકના માતા-પિતામાંથી દરેક એક-છઠ્ઠાંશ (૧/૬)નો હક્કદાર હશે, યાહે મૃતકની વારસદાર માત્ર પુત્રીઓ હોય કે માત્ર પુત્રો, અથવા પુત્રો અને પુત્રીઓ હોય, અથવા એક પુત્ર કે એક પુત્રી. રહ્યા બાકી બે-તૃત્યાંશ (૧/૩), તો તેમાં બીજા વારસદારો સામેલ હશે.
૧૦. માતા-પિતા સિવાય કોઈ અન્ય વારસદાર ન હોય, તો બાકી બે-તૃત્યાંશ (૧/૩) પિતાને મળશે, નહિં તો બે-તૃત્યાંશ (૧/૩)માં પિતા અને અન્ય વારસદારો સામેલ રહેશે.
૧૧. ભાઈ અને બહેન હોવાની સ્થિતિમાં માતાનો હિસ્સો એક-તૃત્યાંશ (૧/૩) ના બદલે એક-છઠ્ઠાંશ (૧/૬) કરી દેવામાં આવ્યો છે. એ રીતે માતાના હિસ્સામાંથી જે એક-છઠ્ઠાંશ (૧/૬) લેવામાં આવ્યો છે, તે પિતાના હિસ્સામાં નાખવામાં આવશે, કેમ કે આ સ્થિતિમાં પિતાની જવાબદારીઓ વધી જાય છે. એ સ્પષ્ટ રહે કે મૃતકના માતા-પિતા જો જીવતા હોય તો તેના બહેન-ભાઈઓને હિસ્સો નથી મળતો.
૧૨. વસિયતનો ઉલ્લેખ આમ તો દેવાથી પહેલા કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ ઉમ્મતનો એ વાત પર ઈજમાઅ (સર્વસંમતિ) છે કે દેવાનો કમ વસિયતથી પહેલા છે. અર્થાત્ જો મૃતકના શિરે દેવું હોય તો સૌથી પહેલા મૃતકે છોડેલ સંપત્તિમાંથી તે ચૂકવવામાં આવે, પછી વસિયત પૂરી કરવામાં આવશે અને તે પછી વારસાની વહેંચણી થશે.
૧૩. અર્થાત્ યાહે એક પત્ની હોય કે વધારે, સંતાન હોવાની સ્થિતિમાં તે એક-અઠ્ઠાંશ (૧/૮)ની અને સંતાન ન હોવાની સ્થિતિમાં એક-ચતુર્થાંશ (૧/૪)ની હિસ્સેદાર હશે, અને આ એક ચતુર્થાંશ (૧/૪) કે એક-અઠ્ઠાંશ (૧/૮) બધી

أَخَذَنَ مِنْكُمْ مَيْثَاقًا غَلِيظًا ٥ وَلَا تَنْكِحُوا
 مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ط
 إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا ط وَسَاءَ سَبِيلًا ٦
 حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ
 وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَ
 أُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ
 وَأُمَّهُتِ نِسَائِكُمْ وَرِيَابِكُمْ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ
 مِنَ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ إِنْ لَمْ تَكُونُوا
 دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ٧ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ
 الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ
 إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ٨ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ٩
وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ١٠
 كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ١١ وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَُمْ
 أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ ط
 فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
 فَرِيضَةً ط وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ
 مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ط إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ١٢
 وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ
 الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَاتِكُمْ

٤٥٢

الْبُحْرَانُ الْكَلْبِيُّ (٥)

مَنْزِلٌ ١

કરી ચૂક્યા છો અને તેણીઓ તમારા પાસેથી પાકું વચન લઈ ચૂકી છે ?

(૨૨) અને જે સ્ત્રીઓ સાથે તમારા પિતાઓ નિકાહ (લગ્ન) કરી ચૂક્યા હોય તેમના સાથે કદાપિ નિકાહ ન કરો, પરંતુ જે પહેલાં થઈ ગયું તે થઈ ગયું. ^(૧૯) હકીકતમાં આ એક અશ્લીલ કૃત્ય છે, અપ્રિય છે અને ખરાબ પ્રથા છે. ^(૨૦) (રુકૂઅ-૩)

(૨૩) તમારા માટે હરામ (અવેધ) કરવામાં આવી તમારી માતાઓ, ^(૨૧) પુત્રીઓ, ^(૨૨) બહેનો, ^(૨૩) ફોઈઓ, માસીઓ, ભત્રીજીઓ, ભાણીઓ ^(૨૪) અને તમારી એ માતાઓ જેમણે તેમને દૂધ પીવડાવ્યું હોય, અને તમારી દૂધ-બહેનો, ^(૨૫) અને તમારી પત્નીઓની માતાઓ, અને તમારી પત્નીઓની પુત્રીઓ જેઓ તમારા ખોળામાં ઉછરી છે, ^(૨૬) એ પત્નીઓની પુત્રીઓ જેમના સાથે તમારો પતિ-પત્ની તરીકેનો સંબંધ સ્થાપિત થઈ ચૂક્યો હોય, અન્યથા જો (માત્ર નિકાહ થયા હોય અને) પતિ-પત્નીનો સંબંધ ન થયો હોય તો (તેમને છોડીને તેમની પુત્રીઓ સાથે નિકાહ કરી લેવામાં) તમારી કોઈ પકડ નથી, અને તમારા એ પુત્રોની પત્નીઓ જેઓ તમારા વીર્યથી હોય, ^(૨૭) અને તમારા માટે એ પણ હરામ કરવામાં આવ્યું છે કે એક સાથે બે બહેનોથી નિકાહ કરો, ^(૨૮) પરંતુ જે અગાઉ થઈ ગયું તે થઈ ગયું, અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે; ^(૨૯)

(૨૪) અને એ સ્ત્રીઓ પણ તમારા માટે હરામ છે જેઓ કોઈ બીજાના લગ્ન-જીવનમાં હોય (મુહસનાત), જો કે એવી સ્ત્રીઓ આમાં અપવાદરૂપ છે જે (યુદ્ધમાં) તમારા હાથ લાગે. ^(૩૦) આ અલ્લાહનો કાનૂન છે, જેનું પાલન કરવું તમારા પર અનિવાર્ય કરી દેવામાં આવ્યું છે. આ સિવાય જેટલી સ્ત્રીઓ છે તેમને પોતાના ધન દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાનું તમારા માટે હલાલ કરી દેવામાં આવ્યું છે, એ શરતે કે નિકાહના બંધનમાં તેમને સુરક્ષિત કરો, ન કે સ્વછંદતા-પૂર્વક કામવાસના સંતોષવા લાગો. પછી લગ્ન-જીવનનો જે આનંદ તેમ તેમનાથી મેળવો તેના બદલામાં તેમની મહર અનિવાર્ય સમજીને અદા કરો. અલબત્ત, મહર નક્કી થઈ ગયા પછી પરસ્પર રાજીબુશીથી તમારા વચ્ચે જો કોઈ સમજૂતી થઈ જાય તો તેમાં કોઈ દોષ નથી, અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે; (૨૫) અને તમારામાંથી જે વ્યક્તિ એટલી શક્તિ ન ધરાવતો હોય કે ખાનદાન મુસલમાન સ્ત્રીઓ (મુહસનાત) સાથે નિકાહ કરી શકે, તે તમારી એ દાસીઓમાંથી કોઈના સાથે નિકાહ કરી લે; જે તમારા કબજામાં હોય

પત્નીઓમાં સરખે ભાગે વહેંચવામાં આવશે.

૧૪. આ આયત વિશે તફસીરવેતાઓની 'ઈજમાઅ' (સહમતિ) છે કે આમાં ભાઈઓ અને બહેનોથી અભિપ્રેત એવા ભાઈઓ અને બહેનો છે, જેઓ મૃતકની સાથે માત્ર માતા તરફથી સંબંધ રાખતા હો અને પિતા તેમનો અન્ય કોઈ હોય. રહ્યા સગા ભાઈ-બહેન, અને એ સાવકાં ભાઈ-બહેન, જેઓ પિતા તરફથી મૃતકની સાથે સંબંધ રાખતા હોય, તો તેમનો આદેશ આ જ સૂરની અંતમાં આપવામાં આવ્યો છે.

૧૫. વસિયતમાં નુકસાન પહોંચાડવાનો અર્થ એ છે કે એવી રીતે વસિયત કરવામાં આવે, જેનાથી હક્કદાર સગા-વહાલાઓના હક્કોનું હનન થતું હોય, અને દેવામાં નુકસાન પહોંચાડવાનો અર્થ એ છે કે માત્ર હક્કદારોને તેમના હક્કથી વંચિત કરવા માટે વ્યક્તિ અકારણ પોતાના ઉપર એવા દેવાનો સ્વીકાર કરે, જે તેણે ખરેખર ન લીધું હોય, અથવા કોઈ એવી ચાલબાજી કરે જેનો આશય એ હોય કે હક્કદાર વારસાથી વંચિત થઈ જાય.

૧૬. આ ઝિના (વ્યભિચાર) વિશે આરંભિક આદેશ હતો. પાછળથી સૂર: નૂરની એ આયત ઊતરી, જેમાં પુરુષ અને સ્ત્રી બંને માટે એક જ આદેશ આપવામાં આવ્યો કે તેમને એકસો (૧૦૦) એકસો (૧૦૦) કોરડા મારવામાં આવે.

૧૭. આનાથી અભિપ્રેત એ છે કે પતિના મૃત્યુ પછી તેના પરિવારવાળા તેની વિધવા પત્નીને મૃતકનો વારસો સમજીને તેના વાલી-વારસ ન બની બેસે. સ્ત્રીનો પતિ જ્યારે મૃત્યુ પામી ગયો તો તે સ્વતંત્ર છે. 'ઈદત'નો સમય વીતી ગયા પછી જ્યાં ઈચ્છે જાય અને જેનાથી ઈચ્છે નિકાહ કરી લે.

الْمُؤْمِنَاتِ ۝ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۝ بَعْضُكُمْ مِّنْ
 بَعْضٍ ۝ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ
 أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۝ مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَفِّحَاتٍ
 وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۝ فَإِذَا أَحْصَيْتَ فَإِنَّ أَسْتَيْنَ
 بِفَاحِشَةٍ ۝ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِّنَ
 الْعَذَابِ ۝ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۝ وَأَنْ
 تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۝ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ يُرِيدُ
 اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ
 قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۝ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ وَاللَّهُ
 يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
 الشَّهْوَاتِ أَنْ تَبِيلُوا مَبِيلًا عَظِيمًا ۝ يُرِيدُ اللَّهُ
 أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۝ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ۝
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالِكُمْ بَيْنَكُمْ
 بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنْكُمْ ۝
 وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ۝ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۝
 وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ
 نَارًا ۝ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ۝ إِنْ تَجَنَّبُوا
 كِبَائِرَنَا تَهْنِئْنَا عَنْهُ ۝ نَكْفُرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ
 مُدْخَلًا كَرِيمًا ۝ وَلَا تَمْتَمُوا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ

અને મોમિન હોય. અલ્લાહ તમારા સૌના ઈમાનની સ્થિતિથી સારી રીતે વાકેફ છે, તમે સૌ એક જ સમૂહના લોકો છો. આથી તેમના વાલીઓની પરવાનગીથી તેમના સાથે નિકાહ કરી લો અને ભલી રીતે તેમની મહર ચૂકવી દો, જેથી તેઓ નિકાહના બંધનમાં સુરક્ષિત (મુહસનાત) બનીને રહે, સ્વછંદતાપૂર્વક કામવાસના પૂરી કરતી ન ફરે અને ગુપચુપ અવેધ સંબંધો ઊભા ન કરે. પછી જ્યારે તેઓ નિકાહના બંધનમાં સુરક્ષિત થઈ જાય અને ત્યારબાદ કોઈ બદકારી (વ્યભિચાર) કરી બેસે તો તેમના માટે એ સજાની સરખામણીમાં અડધી સજા છે જે ખાનદાન સ્ત્રીઓ (મુહસનાત) માટે ઠરાવેલી છે. (૩૧) આ સુવિધા તમારામાંથી એ લોકો માટે ઊભી કરવામાં આવી છે જેમને નિકાહ ન કરવાથી સંયમ ન જાળવી શકવાનો ભય હોય. પરંતુ જો તમે ધૈર્ય રાખો તો આ તમારા માટે વધુ સારું છે, અને અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૪)

(૨૬) અલ્લાહ ચાહે છે કે તમારા સામે એ માર્ગો સ્પષ્ટ કરે અને એ જ માર્ગો પર તમને ચલાવે, જેનું પાલન તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા સદાચારીઓ કરતા હતા. તે પોતાની કૃપાની સાથે તમારા તરફ પલટવા ચાહે છે, અને તે બધું જાણનાર પણ છે અને ઊંડી સમજ રાખનાર પણ છે. (૨૭) હા, અલ્લાહ તો તમારા તરફ દયાળુતાની સાથે પલટવા ઈચ્છે છે, પરંતુ જે લોકો સ્વયં પોતાની મનેચ્છાઓના પાછળ ચાલી રહ્યા છે, તેઓ ચાહે છે કે તમે સીધા માર્ગથી ચલિત થઈને દૂર નીકળી જાઓ. (૨૮) અલ્લાહ તમારા પરથી પાબંદીઓને હળવી કરવા ઈચ્છે છે, કારણ કે મનુષ્ય નિર્બળ પેદા કરવામાં આવ્યો છે.

(૨૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પરસ્પર એકબીજાનો માલ અનુચિત રીતે ન ખાઓ, લેવડદેવડ થવી જોઈએ એકબીજાની સંમતિથી, (૩૨) અને પોતે પોતાની હત્યા ન કરો. (૩૩) વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ તમારા પર મહેરબાન છે. (૩૦) જે વ્યક્તિ અત્યાચાર અને અતિરેકપૂર્વક આવું કરશે તેને અમે ચોક્કસ આગમાં ઝાંકીશું અને અલ્લાહ માટે આ કોઈ મુશ્કેલ કાર્ય નથી. (૩૧) જો તમે એ મોટા-મોટા ગુનાઓથી બચતા રહો, જેનાથી તમને રોકવામાં આવી રહ્યા છે, તો તમારી નાની-નાની બૂરાઈઓ અમે તમારા હિસાબમાંથી કાઢી નાખીશું અને તમને પ્રતિષ્ઠાવાળી જગ્યામાં દાખલ કરીશું.

(૩૨) અને અલ્લાહે તમારામાંથી કોઈને બીજાઓની સરખામણીમાં જે કંઈ વધારે

૧૮. ધન ઉડાવવા માટે નહીં, બલ્કે વ્યભિચારની સજા આપવા માટે.

૧૯. આનો અર્થ એ નથી કે અજ્ઞાનતા-કાળમાં જેણે સાવકી માતાથી નિકાહ કરી લીધો હતો, તે આ આદેશ આવ્યા પછી પણ તેને દાંપત્યમાં રાખી શકે છે, બલ્કે અર્થ એ છે કે પહેલા જે આ પ્રકારના નિકાહ કરવામાં આવ્યા હતા, તેનાથી જન્મેલ સંતાન હવે આ આદેશ આવ્યા પછી 'હરામી' (અનીરસ) ઠરશે નહીં અને ન પોતાના પિતાઓની સંપત્તિમાંથી તેનો વારસાનો હક્ક રદબાતલ થશે.

૨૦. ઈસ્લામી કાનૂનમાં આ કૃત્ય કોજદારી ગુનો અને પોલીસ-હસ્તક્ષેપને યોગ્ય છે.

૨૧. માતાનો અર્થ સગી અને સાવકી, બંને પ્રકારની માતાઓ છે, તેથી બંને હરામ છે. વધુમાં, આ જ આદેશમાં પિતાની માતા અને માતાની માતા પણ સામેલ છે.

૨૨. પુત્રીના આદેશમાં પૌત્રી અને નવાસી પણ સામેલ છે.

૨૩. સગી બહેન અને સાવકી માતાની પુત્રી-બહેન તેમજ સાવકા પિતાની પુત્રી-બહેન ત્રણેય આ આદેશમાં સમાન છે.

૨૪. આ તમામ સંબંધોમાં પણ સગા અને સાવકા વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી.

૨૫. આ વાત પર ઉમ્મતમાં સહમતિ છે કે કોઈ પુત્ર કે પુત્રીએ જે મહિલાનું દૂધ પીધું હોય તેના માટે એ સ્ત્રી માતાના આદેશમાં અને તેનો પતિ પિતાના આદેશમાં છે, અને એ તમામ સંબંધો જે સગી માતા અને સગા પિતાના સંબંધથી

بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ ۖ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا
اَكْتَسَبُوا ۖ وَاللِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اَكْتَسَبْنَ ۖ وَسَأَلُوا
اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝
وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ
وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاتَوْهُم نَصِيبَهُمْ ۗ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ۝ اَلرِّجَالُ
قَوْمُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلَى
بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ۗ فَالصّٰلِحٰتُ
قُنُوتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ۗ وَالتّي
تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِى
الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ ۗ فَاِنْ اطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا
عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا كَبِيْرًا ۝
وَ اِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ
اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا ۗ اِنْ يُّرِيْدَا اِصْلَاحًا
يُوفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا ۝
وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تَشْرِكُوْا بِهٖ شَيْئًا وَّ بِالْوَالِدِيْنَ
اِحْسَانًا وَّ يَدَى الْقُرْبَىٰ وَّ الْيَتْمَىٰ وَّ الْمَسْكِيْنَ
وَ الْجَارِ ذَى الْقُرْبَىٰ وَّ الْجَارِ الْجُنُبِ وَ الصّٰحِبِ
بِالْجُنُبِ وَ ابْنِ السَّبِيْلِ ۗ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۗ

આપ્યું છે તેની કામના ન કરો. જે કંઈ પુરુષોએ કમાવ્યું છે, એ મુજબ તેમનો હિસ્સો છે અને જે કંઈ સ્ત્રીઓએ કમાવ્યું છે, એ મુજબ તેમનો હિસ્સો. હા, અલ્લાહ પાસે તેની કૃપા માટે પ્રાર્થના કરતા રહો, નિ:સંદેહ અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે.

(૩૩) અને અમે એ દરેક વારસાના હક્કદાર નિયત કરી દીધા છે, જે માતા-પિતા અને નજીકના સગાઓ પાછળ મૂકે. હવે રહ્યા એ લોકો જેમના સાથે તમારા વાયદાઓ અને કરારો હોય તો તેમનો હિસ્સો તેમને આપો, નિ:સંદેહ દરેક વસ્તુ અલ્લાહની નજરમાં છે. ^(૩૩) (રુકૂઅ-૫)

(૩૪) પુરુષો સ્ત્રીઓના કવ્વામ^(૩૫) છે, એ આધારે કે અલ્લાહે તેમનામાંથી એકને બીજા ઉપર ફઝીલત (વિશિષ્ટતા) આપી છે, અને એ આધારે પણ કે પુરુષ પોતાનું ધન ખર્ચ કરે છે. તેથી જે સદાચારી સ્ત્રીઓ છે તેઓ આજ્ઞાકિત હોય છે અને પુરુષોની ગેરહાજરીમાં અલ્લાહની સુરક્ષા અને દેખરેખ હેઠળ તેમના હિતોની રક્ષા કરે છે, અને જે સ્ત્રીઓ તરફથી તમને ઉદ્દંડતા અને અવજ્ઞાનો ભય હોય તેમને સમજાવો, શયનખંડોમાં તેમનાથી જુદા રહો અને મારો, ^(૩૬) પછી જો તેઓ તમારી વાત માનવા લાગે તો અકારણ તેમના પર હાથ ઉઠાવવાના બહાના ન શોધો, વિશ્વાસ રાખો કે ઉપર અલ્લાહ મોજૂદ છે જે મહાન અને ઉચ્ચતર છે, (૩૫) અને જો તમને પતિ-પત્નીના સંબંધો બગડી જવાનો ભય હોય તો એક લવાહ પુરુષના સગામાંથી અને એક સ્ત્રીના સગામાંથી નિયુક્ત કરો. તેઓ બંને^(૩૭) સંબંધો સુધારવા ચાહશે તો અલ્લાહ તેમના વચ્ચે સુમેળની રસ્તો કાઢી આપશે. અલ્લાહ બધું જ જાણે છે અને ખબર રાખવાવાળો છે.

(૩૬) અને તમે સૌ અલ્લાહની બંદગી કરો. તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર ન બનાવો. માતા-પિતા સાથે સારો વ્યવહાર કરો. સગા-સંબંધીઓ અને અનાથો અને જરૂરતમંદ લોકો સાથે સદ્વર્તન દાખવો, અને પાડોશી સગા સાથે, અજાણ્યા પાડોશી સાથે, સાથે બેસનારા સંગાથીઓ^(૩૮) અને મુસાફરો સાથે, અને એ દાસ-દાસીઓ સાથે જેઓ તમારા કબજામાં હોય ભલાઈનું વર્તન દાખવો. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ કોઈ એવા માણસને

- હરામ હોય છે તે દૂધ-માતા અને પિતાના સંબંધથી પણ હરામ થઈ જાય છે. આવા બાળક માટે દૂધ-માતાના માત્ર એ જ બાળક હરામ નથી, જેના સાથે તેણે દૂધ પીયું હોય, બલકે તેની બધી સંતાન તેના સગા ભાઈ-બહેનોની જેમ છે અને તેમના બાળકો તેના માટે સગા ભાણિયા-ભત્રીજાઓની જેમ છે.
૨૬. આવી છોકરીનું હરામ હોવું એ શરત પર અવલંબિત નથી કે તેનું પાલન-પોષણ સાવકા પિતાના ઘરમાં થયું હોય. ઉમ્મતના હુકમ (ધર્મશાસ્ત્રીઓ)ની એ વાત પર લગભગ સર્વસંમતિ છે કે સાવકી પુત્રી વ્યક્તિ માટે તદ્દન હરામ છે, ચાહે તેનું પાલન-પોષણ સાવકા પિતાના ઘરમાં થયું હોય કે ન થયું હોય.
૨૭. પુત્રની જ જેમ પૌત્રો અને નવાસાઓની પત્ની પણ દાદા અને નાના માટે હરામ છે.
૨૮. નબી સલ્વ. નો નિર્દેશ છે કે માસી અને ભાણી તથા ફોઈ અને ભત્રીજાને પણ એકી સાથે નિકાહમાં રાખવી હરામ છે. આ બાબતે એ નિયમ સમજ લેવો જોઈએ કે એવી બે સ્ત્રીઓને એકઠી કરવી તદ્દન હરામ છે, જેમાંથી કોઈ એક જો પુરુષ હોતી તો તેનો નિકાહ બીજીથી હરામ હોત.
૨૯. અર્થાત્ આ વાતની પૂછપરછ નહીં થાય, પરંતુ જે વ્યક્તિએ કુફની સ્થિતિમાં એકી સાથે બે બહેનોને નિકાહમાં જમા કરી રાખી હોય તેણે ઈસ્લામ સ્વીકાર્યા પછી એકને રાખવી અને એકને છોડી દેવી પડશે.
૩૦. અર્થાત્ જે સ્ત્રીઓ યુદ્ધમાં પકડાઈને આવી હોય અને તેના કાફિર પતિ 'દારુલ હબ' (શત્રુના દેશ)માં હયાત હોય તે હરામ નથી, કેમ કે 'દારુલ હબ'થી 'દારુલ ઈસ્લામ' (ઈસ્લામી દેશ)માં આવ્યા પછી તેમના નિકાહ તુટી ગયા.
૩૧. આ રુકૂઅમાં 'મુદ્દસનાતુ' બે જુદા-જુદા અર્થમાં પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે. એક 'વિવાહિત મહિલાઓ', જેમને પતિની સુરક્ષા પ્રાપ્ત હોય. બીજી 'ખાનદાની' (પારિવારિક) મહિલાઓ, જેમને પરિવારની સુરક્ષા પ્રાપ્ત હોય,

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ١
 الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ
 وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا
 لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ٢ ۝ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ
 أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا
 بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا
 فَسَاءَ قَرِينًا ٣ ۝ وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ كَوَامِنُوا بِاللَّهِ وَ
 الْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ۗ وَكَانَ
 اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ٤ ۝ إِنَّ اللَّهَ لَا يُظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ
 وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُضْعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ
 أَجْرًا عَظِيمًا ٥ ۝ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ
 وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ٦ ۝ يَوْمَئِذٍ يُوَدِّدُ
 الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ كَوْتَسْوَىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ ۗ
 وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ٧ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا
 مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ
 تَغْتَسِلُوا ۗ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ
 أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَايِبِ أَوْ لِمَسْتُمْ النِّسَاءُ فَلَمْ
 تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا

وَقَدْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ

٢١٢

منزل

પસંદ નથી કરતો જે પોતાના અહંકારમાં ગળાડૂબ હોય અને પોતાની મોટાઈનું ધમંડ કરે, (૩૭) અને એવા લોકો પણ અલ્લાહને પસંદ નથી જેઓ કંજૂસી કરે છે અને બીજાઓને પણ કંજૂસીની શિખામણ આપે છે અને જે કંઈ અલ્લાહે પોતાની કૃપાથી તેમને પ્રદાન કર્યું છે તેને છુપાવે છે. ને'મતો (કૃપાઓ)નો ઈન્કાર કરનારા આવા (કૃત્ઘ્ના) લોકો માટે અમે અપમાનજનક યાતના તૈયાર કરી રાખી છે, (૩૮) અને એ લોકો પણ અલ્લાહને પસંદ નથી, જેઓ પોતાનું ધન માત્ર લોકોને દેખાડવા માટે ખર્ચ કરે છે અને હકીકતમાં ન તો અલ્લાહ પર ઈમાન રાખે છે, ન આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર. સાચું એ છે કે શૈતાન જેનો સાથી થયો, તેને ખૂબ જ ખરાબ સંગાથ મળ્યો. (૩૯) છેવટે આ લોકો પર શું આફત તૂટી પડી હોત, જો તેઓ અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ પર ઈમાન રાખતા અને જે કંઈ અલ્લાહે આપ્યું છે તેમાંથી ખર્ચ કરતા. જો તેમણે આવું કર્યું હોત તો અલ્લાહથી તેમની નેકી (ભલાઈ)ની સ્થિતિ છુપી ન રહેતી. (૪૦) અલ્લાહ કોઈના પર રજાભાર પણ અત્યાચાર નથી કરતો, જો કોઈ એક નેકી (ભલાઈ) કરે તો અલ્લાહ તેને બમણી કરે છે અને પછી પોતાના તરફથી મોટો બદલો પ્રદાન કરે છે. (૪૧) પછી વિચારો કે એ વખતે આ લોકો શું કરશે જ્યારે અમે દરેક ઉમ્મત (સમુદાય)માંથી એક સાક્ષી લાવીશું અને લોકો માટે તમને (અર્થાત્ મુહમ્મદ સલ્વ.ને) સાક્ષીની હેસિયતથી ઊભા કરીશું. (૪૨) તે વખતે એ સૌ લોકો જેમણે પયગંબરની વાત ન માની અને તેની અવજા કરતા રહ્યા, ઈચ્છશે કે અલ્લાહ કરે, ધરતી ફાટી જાય અને તેઓ તેમાં સમાઈ જાય. ત્યાં આ લોકો પોતાની કોઈ વાત અલ્લાહથી છુપાવી શકશે નહીં. (રુકૂઅ-૬)

(૪૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે નશાની હાલતમાં હોવ તો નમાઝના નજીક પણ ન જાઓ. ^(૪૩) નમાઝ એ વખતે પઢવી જોઈએ જ્યારે તમે જાણતા હોવ કે શું કહી રહ્યા છો ^(૪૦) અને આવી જ રીતે નાપાકીની સ્થિતિમાં ^(૪૧) પણ નમાઝના નજીક ન જાઓ જ્યાં સુધી ગુરુલ (સ્નાન) ન કરી લો, એના સિવાય કે માર્ગમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હોવ, ^(૪૨) અને ક્યારેક એવું બને કે તમે બીમાર હોવ કે મુસાફરીમાં હોવ કે તમારામાંથી કોઈ શૈય કરીને આવે કે તમે સ્ત્રીઓને સ્પર્શ કર્યો હોય ^(૪૩) અને પછી પાણી ન મળે તો શુદ્ધ

ભલે ને તે પરણિત ન હોય. આયત નં. ૨૪ માં 'મુહસનાત' શબ્દ 'લૌડી' (સેવિકા)ના વિરુદ્ધાર્થમાં અપરણિત ખાનદાની સ્ત્રીઓ માટે પ્રયુક્ત થયો છે; જેમ કે આયતના વિષયથી સાફ દેખાય છે. તેનાથી વિપરીત લૌડીઓ માટે 'મુહસનાત' શબ્દ પહેલા અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે અને ચોખ્ખા શબ્દોમાં ફરમાવ્યું છે કે જ્યારે તેમને નિકાહ (લગ્ન)ની સુરક્ષા પ્રાપ્ત થઈ જાય (ફ-ઈઝા ઉલ્લુસ્ત્ર) ત્યારે તેમના માટે ઝિનાના આવરણ માટે એ સજા કરતાં અડધી છે, જે 'મુહસનાત' (અપરણિત ખાનદાની સ્ત્રીઓ) માટે છે.

૨૨. 'અનુચિત રીતે'નો અર્થ એ તમામ રીતો અને પદ્ધતિઓ છે, જે સચ્ચાઈ વિરુદ્ધ હોય તથા શરીરત (ઈસ્લામી કાનૂન) અને નૈતિક રીતે નાજાઈઝ (ગેરકાયદેસર) હોય. 'પરસ્પર એક-બીજાની સંમતિથી' અભિપ્રેત સ્વતંત્રપણે અને જાણી-સમજીને રાજીખુશીથી છે. કોઈ દબાણ કે ધોકો અને ફરેબ પર આધારિત રાજી-ખુશીનું નામ રાજીખુશી નથી.
૨૩. આ વાક્ય પાછલા વાક્યનું પૂરક પણ હોઈ શકે છે અને સ્વયં એક સ્વતંત્ર વાક્ય પણ. જો પાછલા વાક્યનું પૂરક ગણવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ છે કે બીજાઓનો માલ ગેરકાયદેસર રીતે ખાવો સ્વયં પોતાને વિનાશની ગતિમાં નાખવું છે, અને જો તેને સ્વતંત્ર વાક્ય ગણવામાં આવે, તો તેના બે અર્થ છે : એક એ કે એક-બીજાની હત્યા ન કરો. બીજો એ કે આપઘાત ન કરો.
૨૪. આરબવાસીઓમાં પ્રચલન હતું કે જે લોકો વચ્ચે મિત્રતા અને ભાઈચારોના કોલ-કારાર થઈ જતા હતા, તેઓ એક-બીજાના વારસાના હક્કદાર બની જતા હતા. એ જ રીતે જેને પુત્ર બનાવી લેવામાં આવતો હતો તે પણ સાવકા પિતાનો વારસદાર ઠરતો હતો. આ આયતમાં અજ્ઞાનતાની એ પદ્ધતિને રદબાતલ કરતાં કહેવામાં આવ્યું

بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ۝
 أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ
 يُشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ۝
 وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۗ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا ۚ وَكَفَى
 بِاللَّهِ نَصِيرًا ۝ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ
 الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهَا وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
 وَاسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنَا
 فِي الدِّينِ ۗ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا
 وَاسْمَعُ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ ۚ وَ
 لَكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ۝
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا
 مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّن قَبْلِ أَن نَّطْبِيسَ
 وُجُوْهُهَا فَتَرُدَّهَا عَلَآ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا
 لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۗ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ۝
 إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
 ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ
 إِثْمًا عَظِيمًا ۝ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ ۗ
 بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝
 انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۗ وَكَفَى

માંટીનો ઉપયોગ કરો અને તેનાથી પોતાના ચહેરા અને હાથો ઉપર મસહ કરી લો (હાથ ફેરવી લો).^(૪૪) નિ:શંક અલ્લાહ નરમીથી કામ લેનાર અને માફ કરનાર છે.

(૪૪) તમે એ લોકોને પણ જોયા, જેમને ગ્રંથના જ્ઞાનનો કેટલોક ભાગ આપવામાં આવ્યો છે? તેઓ સ્વયં પથભ્રષ્ટતાના ખરીદનાર બનેલા છે અને ચાહે છે કે તમે પણ પથભ્રષ્ટ થઈ જાઓ. (૪૫) અલ્લાહ તમારા શત્રુઓને બરાબર જાણે છે અને તમારી હિમાયત અને મદદ માટે અલ્લાહ જ પૂરતો છે. (૪૬) જે લોકો યહૂદી બની ગયા છે તેમાં કેટલાક લોકો છે, જેઓ શબ્દોને તેના મૂળ સ્થાનેથી ફેરવી દે છે,^(૪૫) સત્ય ધર્મને હાનિ પહોંચાડવા માટે પોતાની જીભને તોડી-મરોડીને કહે છે, ‘સમિઅના વ અસૈના’ (અમે સાંભળ્યું, પણ અમે માનતા નથી)^(૪૬) અને ‘ઈસ્મઅૂ ગૈર-મુસ્મઈન’^(૪૭) અને રાઈના.^(૪૮) જો કે તેઓ કહેતા ‘સમિઅના વ અતઅૂના’ (અમે સાંભળ્યું અને માન્યું) અને ‘ઈસ્મઅૂ’ (સાંભળો) અને ‘ઉન્ઝૂના’ (અમારા તરફ ધ્યાન આપો), તો તે તેમના જ માટે વધુ સારું હતું અને વધુ ઉચિત પદ્ધતિ હતી. પરંતુ તેમના પર તો તેમની અસત્ય-પ્રિયતાના કારણે અલ્લાહની ફિટકાર પડેલી છે, આથી તેઓ ભાગ્યે જ ઈમાન લાવે છે.

(૪૭) હે એ લોકો, જેમને ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો! માની લો એ ગ્રંથને જે અમે હવે અવતરિત કર્યો છે અને સમર્થન કરે છે એ ગ્રંથનું જે તમારા પાસે અગાઉથી મોજૂદ હતો. તેના પર ઈમાન લઈ આવો, એ પહેલાં કે અમે તમારા ચહેરા બગાડીને પાછળની તરફ ફેરવી દઈએ અથવા તમને એવી રીતે હડપૂત કરી દઈએ જેવી રીતે ‘સખ્ત’ (શનિવાર)વાળાઓ સાથે અમે કર્યું હતું, અને યાદ રાખો કે અલ્લાહનો આદેશ લાગુ થઈને જ રહે છે. (૪૮) અલ્લાહ માત્ર શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને જ માફ નથી કરતો. આ સિવાય બીજા જેટલા પણ ગુનાઓ છે, તે જેના માટે ચાહે છે માફ કરી દે છે. અલ્લાહના સાથે જેણે કોઈ બીજાને ભાગીદાર ઠેરવ્યો તેણે તો ઘણું જ મોટું જૂઠ ઘડી કાઢ્યું, અને ખૂબ જ સખત ગુનાનું કામ કર્યું.

(૪૯) તમે એ લોકોને પણ જોયા, જેઓ પોતાના મનની પવિત્રતાનો ખૂબ દાવો કરે છે? જો કે પવિત્રતા તો અલ્લાહ જ જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે, અને (તેમને જો પવિત્રતા પ્રાપ્ત થતી નથી તો વાસ્તવમાં) એમના પર લેશમાત્ર પણ અત્યાચાર નથી કરવામાં આવતો. (૫૦) જુઓ તો ખરા, તેઓ અલ્લાહ માટે પણ જૂઠી વાતો ઘડવાનું ચૂકતા નથી,

છે કે વારસો તો એ જ નિયમ અનુસાર સગાઓમાં વહેંચવાનો રહેશે જે અમે નિર્ધારિત કરી દીધો છે. અલબત્ત, જે લોકો સાથે તમારો કોલ-કરાર હોય તેમને પોતાના જીવનમાં તમે જે ચાહો આપી શકો છો.

૧૫. ‘કબ્વામ’ એ વ્યક્તિને કહે છે, જે કોઈ વ્યક્તિ કે સંસ્થા કે વ્યવસ્થાના મામલાઓને યોગ્ય સ્થિતિમાં ચલાવવા અને તેની રક્ષા અને નિરીક્ષણ કરવા અને તેની જરૂરતોને ઉપલબ્ધ કરવા માટે જવાબદાર હોય.

૧૬. એ અર્થ નથી કે ત્રણેય કામ એકી સાથે કરી નાખવામાં આવે, બલકે અર્થ એ છે કે ‘નુશૂઝ’ વિદ્રોહની સ્થિતિમાં આ ત્રણેય ઉપાયોની અનુમતિ છે. હવે રહ્યું તેના પર અમલીકરણ, તો છેવટે તેમાં ગુના અને સજાની વચ્ચે સંતુલન હોવું જોઈએ, અને જ્યાં હળવા ઉપાયથી સુધારણા થઈ શકતી હોય ત્યાં કઠોર ઉપાયથી કામ લેવું ન જોઈએ. નબી સલ્વ. દ્વારા પત્નીઓને મારવાની જવાબે પણ અનુમતિ આપવામાં આવી છે, અનિચ્છાએ આપી છે અને તેમ છતાં પણ તેને અપ્રિય જ કહેવામાં આવ્યું છે.

૧૭. બંનેથી અભિપ્રેત મધ્યસ્થ વ્યક્તિ (લવાદ) પણ છે અને પતિ-પત્ની પણ. દરેક ઝઘડામાં સુલેહ થવાની સંભાવના છે, શરત એ છે કે પક્ષકારો પણ સુલેહ ઈચ્છતા હોય અને વચ્ચેવાળા લોકો પણ ઈચ્છતા હોય કે પક્ષકારોમાં કોઈપણ રીતે સુલેહ થઈ જાય.

بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ۖ الْمُرْتَرِكَةَ الَّذِينَ أَوْتُوا
 نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَنَّةِ وَالطَّاغُوتِ
 وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ
 الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ
 اللَّهُ ۖ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ۗ
 أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمَلِكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ
 النَّاسَ نَقِيرًا ۗ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ
 مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ
 إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ۗ
 فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ
 وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ۗ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا
 سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا ۖ كُلُّهَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
 بَدَلًا لَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ۗ إِنَّ
 اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ۗ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ لَهُمْ فِيهَا أَرْوَاجٌ
 مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ
 يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۖ وَإِذَا
 حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۗ إِنَّ

અને તેમના સ્પષ્ટ ગુનેગાર હોવા માટે આ જ એક ગુનો પૂરતો છે. (રુદ્ર-૭)

(૫૧) શું તમે એ લોકોને નથી જોયા, જેમને ગ્રંથના જ્ઞાનમાંથી થોડોક ભાગ આપવામાં આવ્યો છે અને તેમની દશા એ છે કે જિભ્ત^(૫૧) અને તાગૂત^(૫૨)ને માને છે અને કાફિરો (અધર્મીઓ) વિષે કહે છે કે ઈમાન લાવનારાઓથી તો આ જ વધુ સાચા માર્ગ પર છે. ^(૫૧) (૫૨) આવા જ લોકો છે, જેમના ઉપર અલ્લાહે ફિટકાર કરી છે અને જેના ઉપર અલ્લાહ ફિટકાર કરી દે પછી તમે તેનો કોઈ મદદગાર નહીં જુઓ. (૫૩) શું હકૂમતમાં તેમનો કોઈ હિસ્સો છે? જો આલું હોત તો તેઓ બીજાઓને ફૂટી કોડી પણ ન આપતા. (૫૪) પછી શું તેઓ બીજાઓની ઈર્ષ્યા એટલા માટે કરે છે કે અલ્લાહે તેમને પોતાની કૃપા પ્રદાન કરી દીધી? જો આ વાત છે, તો તેમને જાણ થાય કે અમે તો ઈબ્રાહીમની સંતાનને ગ્રંથ અને ઊંડી સમજ-બૂજ આપ્યાં અને મહાન રાજ્ય પ્રદાન કરી દીધું, (૫૫) પરંતુ તેમનામાંથી કોઈ તેના પર ઈમાન લાવ્યો અને કોઈ મોહું ફેરવી ગયો, અને મોહું ફેરવી જનારાઓ માટે તો જહન્નમની ભડકે બળતી આગ જ પૂરતી છે. ^(૫૩) (૫૬) જે લોકોએ અમારી આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે તેમને ચોક્કસપણે અમે આગમાં ઝાંકીશું અને જ્યારે તેમના શરીરની ચામડી ગળી જશે તો તેની જગ્યાએ બીજી ચામડી પેદા કરી-દઈશું, જેથી તેઓ બરાબર સજાનો સ્વાદ ચાખે. અલ્લાહ ખૂબ સામર્થ્ય ધરાવે છે અને પોતાના નિર્ણયોને અમલમાં મૂકવાની હિકમત (વિવેક અને બુદ્ધિમતા) ખૂબ સારી રીતે જાણે છે, (૫૭) અને જે લોકોએ અમારી આયતોને માની લીધી અને સદ્કાર્યો કર્યાં, તેમને અમે એવા બાગોમાં દાખલ કરીશું જેમના નીચે નહેરો વહેતી હશે, જ્યાં તેઓ હંમેશાં રહેશે અને તેમને પવિત્ર પત્નીઓ મળશે અને તેમને અમે ઘનિષ્ટ છાંયડામાં રાખીશું.

(૫૮) મુસલમાનો! અલ્લાહ તમને હુકમ આપે છે કે અમાનતો અમાનતદાર લોકો (Worthy of Trust)ને સોંપો, અને જ્યારે લોકો વચ્ચે ફેંસલો કરો તો ન્યાયપૂર્વક

૩૮. આનો અર્થ પાસે બેસવાવાળો મિત્ર પણ છે અને એવો વ્યક્તિ પણ, જેનો ક્યાંક કોઈક સમયે સાથ થઈ જાય, જેમ કે તમે બજારમાં જઈ રહ્યા છો અને કોઈ વ્યક્તિ તમારા સાથે રસ્તામાં ચાલી રહ્યો હોય, અથવા કોઈ દુકાન પર તમે કોઈ વસ્તુ ખરીદી રહ્યા હોવ અને કોઈ બીજો ખરીદનાર તમારા પાસે બેસ્યો હોય, અથવા સફરમાં કોઈ વ્યક્તિ તમારા સાથે સફરમાં હોય. આ હંગામી સાથ-સંગાથ પણ પ્રત્યેક સભ્ય અને સૌજન્યશીલ વ્યક્તિ પર એક હક્ક લાગુ પાડે છે, જેનો તકાદો એ છે કે તે યથાસંભવ તેના સાથે સદ્વર્તન કરે અને તેને તકલીફ આપવાથી બચે.
૩૯. આ શરાબ વિશે બીજો આદેશ છે. પહેલો આદેશ એ હતો, જે સૂર: બકરહ (આ. ૨૧૯)માં આવી ચુક્યો છે.
૪૦. અર્થાત્ નમાઝમાં વ્યક્તિને એટલું ભાન રહેવું જોઈએ કે તે એ જાણે કે પોતાની જાભથી શું બોલી રહ્યો છે. એવું ન થાય કે તે ઊભો તો હોય નમાઝ પઢવા અને શરૂ કરી દે કોઈ ગઝલ.
૪૧. 'જનાબત'થી અભિપ્રેત એ નાપાકી (અશુદ્ધતા) છે, જે સંભોગથી કે સ્વપ્નોપમાં વીર્ય નીકળવાથી થાય છે.
૪૨. ફુક્કા (ઈસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રીઓ) અને તફસીરવેત્તાઓમાંથી એક જૂથે આ આયતનો અર્થ એ લીધો છે કે 'જનાબત'ની સ્થિતિમાં મસ્જિદમાં ન જવું જોઈએ, સિવાય કે કોઈ કામ માટે મસ્જિદમાંથી પસાર થવું પડે. બીજું જૂથ આનાથી સફરનો અર્થ લે છે, અર્થાત્ જો વ્યક્તિ સફરની હાલતમાં હોય અને નાપાક થઈ જાય તો 'તયમ્મુમ' કરી શકે છે.
૪૩. આ બાબતે મતભેદ છે કે 'લસ' અર્થાત્ સ્પર્શથી શું અભિપ્રેત છે. અનેક ઈમામોનો મત છે કે આનાથી અભિપ્રેત સંભોગ છે અને આ જ મતને ઈમામ અબૂ હનીફા રહ. અને તેમના સાથીઓએ અપનાવ્યો છે. આનાથી વિપરીત કેટલાક અન્ય ફુક્કાના મતે આનો અર્થ સ્પર્શ કરવો કે હાથ લગાવવો છે અને આ જ મતને ઈમામ શાફઈ રહ. એ અપનાવ્યો છે. ઈમામ માલિક રહ.નો મત છે કે જો સ્ત્રી કે પુરુષ એક-બીજાને કામવાસનાની સાથે હાથ લગાવે તો તેમનું વુજૂ તૂટી જશે, પરંતુ જો કામવાસના વગર એકનું શરીર બીજાથી સ્પર્શી જાય તો તેમાં કોઈ વાંધો નથી.
૪૪. આદેશનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ એ છે કે જો વ્યક્તિ વુજૂ વગર છે અથવા તેને ગુસ્લ (સ્નાન) કરવાની જરૂર છે અને પાણી

اللَّهُ نِعْمًا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا
 بَصِيرًا ٥ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ
 أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۗ فَإِن
 تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ
 إِن كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ ذَلِكَ
 خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ٦ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
 يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا
 أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا كَمَا فِي
 الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ۗ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ
 أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ٧ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
 تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ
 الْمُنَافِقِينَ يُصَدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ٨ فَكَيْفَ إِذَا
 أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيَهُمْ سَأَلُوكَ
 جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ ۗ يَا اللَّهُ إِنَّ أَرْدْنَا إِلَّا لِأَحْسَانًا
 وَتَوْفِيقًا ٩ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
 فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَعِظُهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا
 بَلِيغًا ١٠ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ
 بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ
 فَاسْتَعْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَعْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا

કરો. ^(૫૩) અલ્લાહ તમને સર્વોત્તમ શિખામણ આપે છે અને ચોક્કસપણે અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જુએ છે.

(૫૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! આજ્ઞાપાલન કરો અલ્લાહનું અને આજ્ઞા-પાલન કરો રસૂલનું અને એ લોકોનું જેઓ તમારા પૈકી આદેશ આપવાના અધિકારી હોય, પછી જો કોઈ મામલામાં તમારા વચ્ચે ઝઘડો પડે, તો તેને અલ્લાહ અને રસૂલના તરફ રજૂ કરો ^(૫૪) જો તમે ખરેખર અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ ઉપર ઈમાન ધરાવતા હોવ. આ જ એક સાચી કાર્ય-પદ્ધતિ છે અને પરિણામની દૃષ્ટિએ પણ વધુ સારી છે. (રુકૂઅ-૮)

(૬૦) હે નબી ! તમે જોયા નહીં એ લોકોને, જેઓ દાવો તો કરે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ એ ગ્રંથ પર જે તમારા તરફ અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે અને એ ગ્રંથો પર જે તમારા પહેલાં અવતરિત કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તેમની ઈચ્છા એ છે કે પોતાના મામલાઓના ફેંસલા કરાવવા માટે 'તાગૂત' પાસે જાય, જો કે તેમને તાગૂતનો ઈન્કાર કરવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો હતો ^(૫૫) — શૈતાન તેમને ભટકાવીને સીધા માર્ગથી ઘણો દૂર લઈ જવા માગે છે, (૬૧) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે આવો, એ વસ્તુ તરફ જે અલ્લાહે અવતરિત કરી છે અને આવો રસૂલ તરફ તો આ મુનાફિકો (દંભીઓ)ને તમે જુઓ છો કે તેઓ તમારા તરફ આવવાથી કતરાય છે. (૬૨) પછી એ વખતે શું થાય છે, જ્યારે તેમના પોતાના હાથોએ આણેલી મુસીબત તેમના ઉપર આવી પડે છે ? તે વખતે તેઓ તમારા પાસે સોગંદો ખાતા આવે છે અને કહે છે કે ખુદાના સોગંદ ! અમે તો માત્ર સારું થાય તેમ ઈચ્છતા હતા અને અમારો આશય તો એ હતો કે બંને પક્ષોમાં કોઈ રીતે સુમેળ થઈ જાય. (૬૩) અલ્લાહ જાણે છે જે કંઈ તેમના હૃદયોમાં છે. તેમની ઉપેક્ષા ન કરો, તેમને સમજાવો અને એવી શિખામણ આપો જે તેમના હૃદયમાં ઊતરી જાય. (૬૪) (તેમને બતાવો કે) અમે જે રસૂલ પણ મોકલ્યો છે એટલા જ માટે મોકલ્યો છે કે અલ્લાહના આદેશના આધારે તેનું આજ્ઞાપાલન કરવામાં આવે. જો તેમણે આ પદ્ધતિ અપનાવી હોત કે જ્યારે તેઓ પોતાની જાત પર અત્યાચાર કરી બેસ્યા હતા તો તમારા પાસે આવી ગયા હોત અને અલ્લાહથી માફી માગી લીધી હોત, અને રસૂલ પણ તેમના

નથી મળતું તો 'તયમ્મુમ' કરીને નમાઝ પઢી શકે છે. જો બીમાર છે અને ગુસ્લ કરવાથી નુકસાનની આશંકા છે, તો પાણી હોય છતાં 'તયમ્મુમ'ની અનુમતિથી લાભ ઉઠાવી શકે છે.

૪૫. આના ત્રણ અર્થ છે : એક, કિતાબુલ્લાહ (અલ્લાહના ગ્રંથ)ના શબ્દોમાં ફેરફાર કરે છે. બીજો, પોતાના અર્થઘટનોથી ગ્રંથની આપતોના અર્થ કંઈ-ને-કંઈ કરી નાખે છે. ત્રીજો, હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ. અને આપના અનુયાયીઓની સૌભતમાં આવીને તેમની વાતો સાંભળે છે અને પાછા જઈને લોકોની સામે ખોટી રીતે વર્ણન કરે છે, વાત બીજી કહેવામાં આવે છે અને તેઓ તેને પોતાની ધૂષ્ટતાથી કંઈ-ને-કંઈ બનાવીને લોકોમાં ફેલાવી દે છે.

૪૬. અર્થાત્ જ્યારે તેમને અલ્લાહના આદેશો સંભળાવવામાં આવે છે, તો જોરથી કહે છે 'સમિઅના' (અમે સાંભળ્યું) અને ધીમેથી કહે છે 'અસઅના' (અમે સ્વીકાર્યું નહીં), અથવા 'અતઅના' (અમે સ્વીકાર્યું)નો ઉચ્ચાર એ રીતે જાહેર કરે છે કે 'અસઅના' બની જાય છે.

૪૭. અર્થાત્ વાતચીત દરમ્યાન જ્યારે તેઓ કોઈ વાત હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.ને કહેવા માગે છે, તો કહે છે 'ઈસ્મઅ' (સાંભળો) અને પછી તેના સાથે જ 'ગે-ર મુસ્મઈન' પણ કહી દે છે, જે દ્વિઅર્થી છે. તેનો એક અર્થ એ છે કે તમે એટલા આદરણીય છો કે તમને કોઈ વાત તમારી મરજી વગર સંભળાવી શકાતી નથી. બીજો અર્થ એ છે કે તમે એ યોગ્ય નથી કે તમને કોઈ કંઈ સંભળાવે. એક અન્ય અર્થ એ છે કે અલ્લાહ કરે, તમે બહેરા થઈ જાઓ.

૪૮. આની સમજૂતી સૂર: બકરહ, નોંધ નં. ૩૬ માં આવી ચૂકી છે.

૪૯. 'જિબ્ત'નો ખરો અર્થ તથ્થલીન, નિરાધાર અને વ્યર્થ વસ્તુ છે. ઈસ્લામની ભાષામાં જાહૂ, જ્યોતિષી, શકુન-

اللَّهُ تَوَابًا رَحِيمًا ٥ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ
 حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِيهِ
 أَنْفُسَهُمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ٦ وَلَوْ
 أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا
 مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ٧ وَلَوْ
 أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ
 تَثْبِيثًا ٨ وَإِذَا آلَتَبْتَهُمْ مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ٩
 وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ١٠ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ
 وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
 مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ
 وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ١١ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ط
 وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا ١٢ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا
 حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انفِرُوا جَمِيعًا ١٣ وَإِن
 مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيَبْطِئَنَّ فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالِ
 قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ١٤
 وَلَٰئِنِ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ
 تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلْبِئْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ
 فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ١٥ فَلْيَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 الَّذِينَ يَكْفُرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ١٦ وَمَنْ

માટે માફીની અરજ કરતો, તો ચોક્કસ તેમણે અલ્લાહને ક્ષમા કરનાર અને દયાળુ જોયો હોત. (૬૫) નહીં, હે મુહમ્મદ ! તમારા રબના સોગંદ ! આ લોકો કદાપિ મોમિન (ઈમાનવાળા) થઈ શકશે નહીં, જ્યાં સુધી પોતાના પરસ્પરના ઝઘડાઓમાં તેઓ તમને ફેંસલો કરવાવાળા ન માને, પછી તમે જે કંઈ ફેંસલો કરો તેના માટે પોતાના હૃદયમાં સહેજ પણ સંકોચ ન અનુભવે, બલકે તેને સંપૂર્ણપણે માની લે. (૬૬) જો અમે તેમને આદેશ આપ્યો હોત કે પોતાને મારી નાખો અથવા પોતાના ઘરોમાંથી નીકળી જાઓ, તો તેમનામાંથી થોડાક જ માણસો તેના પર અમલ કરતા. જો કે જે શિખામણ તેમને આપવામાં આવે છે તેના પર જો તેમણે અમલ કર્યો હોત તો તેમના માટે વધારે સારું અને વધારે મક્કમતાનું કારણ બની હોત (૬૭) અને જો આ લોકો આવું કરતા તો અમે તેમને પોતાના તરફથી ઘણો મોટો બદલો આપતા (૬૮) અને તેમને સીધો માર્ગ દેખાડી દેતા. (૬૯) જે લોકો અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરશે, તેઓ એ લોકો સાથે હશે જેમને અલ્લાહે ઈનામથી નવાજ્યા છે - એટલે કે નબીઓ અને સિદ્દીકો (સત્યનિષ્ઠો) અને શહીદો અને સાલેહીન (સદાચારીઓ).^(૫૯) કેવા ઉત્તમ છે આ સાથીઓ જે કોઈને પ્રાપ્ત થાય ! (૭૦) આ સારી કૃપા છે, જે અલ્લાહ તરફથી મળે છે, અને હકીકત જાણવા માટે માત્ર અલ્લાહનું જ જ્ઞાન પૂરતું છે. (રુકૂઅ-૯)

(૭૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! મુકાબલો કરવા માટે હરપળ તૈયાર રહો, પછી પરિસ્થિતિ અનુસાર જુદી-જુદી ટુકડીઓના રૂપમાં નીકળો અથવા એકત્ર થઈને.^(૬૦) (૭૨) હા, તમારામાંથી કોઈ માણસ એવો પણ છે જે લડાઈથી છટકી જાય છે, જો તમારા પર કોઈ મુસીબત આવે તો કહે છે અલ્લાહે મારા ઉપર મોટી કૃપા કરી કે હું તે લોકો સાથે ન ગયો, (૭૩) અને જો અલ્લાહ તરફથી તમારા ઉપર કૃપા થાય તો કહે છે — અને એવી રીતે કહે છે કે જાણે તમારા અને તેના વચ્ચે પ્રેમનો તો કોઈ સંબંધ હતો જ નહીં — કે કદાચ, હું પણ તેમના સાથે હોત તો મોટું કામ બની જતું ! (૭૪) (આવા લોકોએ જાણી લેવું જોઈએ કે) અલ્લાહના માર્ગમાં લડવું જોઈએ એ લોકોએ જેઓ આખિરતના બદલે દુનિયાના

અપશકુન, જાદુટોણો, મેલી-વિદ્યા, ભવિષ્યવાણી અને મુહૂર્ત તથા તમામ અન્ય અંપશ્રદ્ધાપુક્ત અને કાલ્પનિક વાતોને 'જિબ્ત'ની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે.

૫૦. સમજૂતી માટે જુઓ સૂર: બકરહ, નોંધ નં. ૮૯-૯૦. — ૫૧. અહીં કાફિરોથી અભિપ્રેત છે આરબ મુશરિકો. ૫૨. યાદ રહે કે અહીં જવાબ બની ઈસરાઈલની ઈષ્ટ્યુક્ત વાતોનો આપવામાં આવી રહ્યો છે. આ જવાબનો અર્થ એ છે કે તમે લોકો છેવટે બળો છો કઈ વાત પર ? તમે પણ હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની સંતાન છો અને આ બની ઈસ્માઈલ પણ હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની જ સંતાન છે. હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ને દુનિયાની ઈમામત (નેતૃત્વ)નું જે વચન અમે આપ્યું હતું, તે ઈબ્રાહીમની સંતાનમાંથી માત્ર એ લોકો માટે હતું, જે અમે મોકલેલ ગ્રંથ અને હિકમત (હિંદી સમજ, તત્ત્વદર્શિતા)નું અનુસરણ કરે. આ ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતાઅમે પહેલા તમારા પાસે મોકલી હતી, પરંતુ તમારી પોતાની અયોગ્યતા હતી કે તમે તેનાથી મોઢું ફેરવી લીધું. હવે એ જ વસ્તુ અમે બની ઈસ્માઈલ (ઈસ્માઈલની સંતાન)ને આપી છે અને આ તેમનું સૌભાગ્ય છે કે તેઓ તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા છે.

૫૩. અર્થાત્ તમે એ બૂરાઈઓથી બચતા રહેજો. જેમાં બની ઈસરાઈલ ગ્રસ્ત થઈ ગયા છે. તેમની મૂળ ભૂલોમાંથી એક એ હતી કે તેમણે પોતાના પતનના કાળમાં અમાનતો, અર્થાત્ જવાબદારીના સ્થાન, ધાર્મિક નેતૃત્વ અને સમુદાયની સરદારીના દરજ્જાઓ એવા લોકોને આપવાનું શરૂ કરી દીધું, જેઓ અપાત્ર, અનુદાર અને ટૂંકી દંષ્ટિવાળા, દુરાચારી, અપ્રમાણિક અને દુષ્ટ હતા. પરિણામે ખરાબ લોકોના નેતૃત્વમાં આખી કોમ ખરાબ થતી ગઈ. મુસલમાનોને નિર્દેશ કરવામાં આવી રહ્યો છે કે તમે આવું ન કરજો. બની ઈસરાઈલની બીજી મોટી નબળાઈ એ હતી કે તેઓ ન્યાયની ભાવનાથી ખાલી થઈ ગયા હતા. તેઓ વ્યક્તિગત અને કોમી હિતો માટે નિઃસંકોચ ઈમાનથી ફરી

يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ
نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ٥ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ
وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ
هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا ۖ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ
لَدُنْكَ وَلِيًّا ۖ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ٦
الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ
الشَّيْطَانِ ۗ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ٧ أَلَمْ تَرَ
إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ
اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۖ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كُتِبَتْ
عَلَيْنَا الْقِتَالُ ۖ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ
مَتَاءَ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ۖ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَىٰ ۗ
وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ٨ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَدْرِكَكُمُ
الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ ۗ وَإِنْ تُصِبْهُمْ
حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ۗ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ

જીવનને વેચી દે. પછી જે અલ્લાહના માર્ગમાં લડશે અને માર્યો જશે અથવા વિજયી રહેશે તેને ચોકસપણે અમે મહાન બદલો આપીશું. (૭૫) છેવટે શું કારણ છે કે તમે અલ્લાહના માર્ગમાં એ વિવશ પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે ન લડો, જેમને નબળા જોઈને દબાવી દેવામાં આવ્યા છે અને જેઓ ફરિયાદ કરી રહ્યા છે કે હે અલ્લાહ ! અમને આ વસ્તીમાંથી બહાર કાઢ, જેના રહીશો જાલિમ છે, અને પોતાના તરફથી અમારો કોઈ સમર્થક અને સહાયક પેદા કરી દે. (૫૦) (૭૬) જે લોકોએ ઈમાનનો માર્ગ અપનાવ્યો છે, તેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં લડે છે, અને જેમણે કુફ (અધર્મ)નો માર્ગ અપનાવ્યો છે, તેઓ તાગૂતના માર્ગમાં લડે છે, તેથી શૈતાનના સાથીઓ સાથે લડો અને વિશ્વાસ રાખો કે શૈતાનની ચાલબાજીઓ તદ્દન કમજોર છે. (રુકૂઅ-૧૦)

(૭૭) તમે એ લોકોને પણ જોયા, જેમને કહેવામાં આવ્યું હતું કે પોતાના હાથ રોકી રાખો અને નમાઝ કાયમ કરો અને ઝકાત આપો ? હવે જ્યારે તેમને લડાઈનો હુકમ આપવામાં આવ્યો, તો તેમનામાંથી એક જૂથની હાલત એવી છે કે લોકોથી એવી રીતે ડરી રહ્યું છે જેવી રીતે અલ્લાહથી ડરવું જોઈએ, બલ્કે થોડું તેનાથી પણ વધુ. કહે છે હે અલ્લાહ ! અમારા માટે આ લડાઈનો હુકમ કેમ લખી દીધો ? શા માટે અમને હજુ થોડી મહેતલ ન આપી ? તેમને કહો, દુનિયાની જીવન-સામગ્રી થોડી છે, અને આખિરત એક ખુદાતરસ (ઈશપરાયણ) વ્યક્તિ માટે વધારે સારી છે, અને તમારા ઉપર લેશમાત્ર પણ અત્યાચાર કરવામાં નહીં આવે. (૫૯) (૭૮) રહ્યું મૃત્યુ, તો જ્યાં પણ તમે હશો તે અનિવાર્યપણે તમને આવીને રહેશે, ચાહે તમે ગમે તેવી મજબૂત ઈમારતોમાં હોવ.

જો તેમને કોઈ લાભ થાય છે તો કહે છે કે આ અલ્લાહ તરફથી છે, અને જો કોઈ નુકસાન થાય છે તો કહે છે કે હે નબી ! આ તમારા કારણે છે. કહો, બધું જ અલ્લાહ તરફથી છે.

જતા હતા. સ્પષ્ટ હકામલ કરવા લાગતા હતા. ન્યાયના ગળા પર છરી ફેરવવામાં તેમને સહેજ પણ વાર નહોતી લાગતી. અલ્લાહ તૃઆલા મુસલમાનોને નિર્દેશ કરે છે કે તમે ક્યાંક અન્યાયી ન બની જાઓ, ચાહે કોઈનાથી ખિન્નતા હોય કે દુરમની, છેવટે વાત જ્યારે કહો, ન્યાયની કહો અને નિર્ણય જ્યારે પણ કરો, ન્યાયની સાથે કરો.

૫૪. આ આયત ઈસ્લામની સમગ્ર પાર્શ્વિક, સાંસ્કૃતિક અને રાજકીય વ્યવસ્થાનો આધાર તેમજ ઈસ્લામી રાજ્યના બંધારણની સૌપ્રથમ કલમ છે. આમાં નીચે મુજબના ચાર સિદ્ધાંતો સ્થાપી રૂપે સ્થાપિત કરી દેવામાં આવ્યા છે : (૧) ઈસ્લામી વ્યવસ્થામાં મૂળ 'મુતાઅ' (આજ્ઞા આપવાનો અધિકારી) અલ્લાહ તૃઆલા છે. કોઈપણ મુસલમાન સૌપ્રથમ અલ્લાહનો બંદો છે, બાકી જે કંઈ છે તે તેના પછી છે. (૨) ઈસ્લામી વ્યવસ્થાનો બીજો આધાર રસૂલ સલ્વ.નું આજ્ઞાપાલન છે. (૩) ઉપરોક્ત બંને આજ્ઞાપાલનો પછી અને તેમના હેઠળ ત્રીજું આજ્ઞાપાલન એ 'ઊલુલ અમ્ર' (આજ્ઞા આપનાર અધિકારીઓ)નું છે, જે સ્વયં મુસલમાનોમાંથી હોય. 'ઊલુલ અમ્ર'ના અર્થમાં એ બધા લોકો સાંમેલ છે, જેઓ સામુહિક મામલાઓ હેઠળ આવતા કામોના અધ્યક્ષ હોય, ચાહે તે આલિમો (ઈસ્લામી વિદ્વાનો) હોય, કે રાજકીય માર્ગદર્શન કરવાવાળા લીડર હોય, કે રાજ્યના વહીવટી અધિકારીઓ હોય કે ન્યાયિક નિર્ણયો કરવાવાળા ન્યાયાધીશો હોય, કે સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક બાબતોમાં કબીલાઓ, વસ્તીઓ અને મહોલ્લાઓના આગેવાનો, વડા કે સરદાર હોય. (૪) અલ્લાહનો આદેશ અને રસૂલ સલ્વ.ની રીત મૂળભૂત કાનૂન અને અંતિમ સનદ છે. મુસલમાનો વચ્ચે કે રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે, જે મામલામાં પણ વિવાદ ઊભો થશે તેમાં નિર્ણય માટે કુર્આન અને સુન્નાત તરફ રજૂ થવામાં આવશે અને જે નિર્ણય ત્યાંથી પ્રાપ્ત થશે તેના સામે બધા માથું ઝુકાવી દેશે.

૫૫. અહીં સ્પષ્ટરૂપે 'તાગૂત'થી અભિપ્રેત એ હાકેમ (સત્તાધીશ) છે, જે અલ્લાહના કાનૂન સિવાય કોઈ અન્ય કાનૂન અનુસાર નિર્ણય કરતો હોય, અને એ ન્યાય-વ્યવસ્થા છે, જે ન તો અલ્લાહના સાર્વભૌમત્વ (સર્વવ્યાપ સત્તા)ને અનુસરતો હોય અને ન અલ્લાહના ગ્રંથને અંતિમ સનદ અને પ્રમાણ માનતો હોય.

૫૬. આનો અર્થ એ છે કે આખિરત (પરલોક)માં તે આ લોકોની સાથે હશે. એ અર્થ નહીં કે આમાંથી કોઈ પોતાના આ કાર્યના કારણે નબી (પયગંબર) પણ બની જશે.

اللَّهُ ۖ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ
 حَدِيثَنَا ۝ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا
 أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَاكَ
 لِلنَّاسِ رَسُولًا ۖ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝ مَنْ يُطِعِ
 الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ
 عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۗ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ
 عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۚ
 وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۚ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ
 عَلَى اللَّهِ ۖ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ
 الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ
 اخْتِلَافًا كَثِيرًا ۝ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ
 أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ۚ وَلَوْ رُدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ
 إِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ
 مِنْهُمْ ۚ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ
 الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ۝ فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا
 تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرْضَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ عَسَى اللَّهُ
 أَنْ يَكْفِيَ بِأَسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَاللَّهُ أَشَدُّ بَاسًا وَ
 أَشَدُّ تَنْكِيلًا ۝ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ
 نَصِيبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ

છેવટે આ લોકોને શું થઈ ગયું છે કે કોઈ વાત તેમની સમજમાં નથી આવતી. (૭૮) હે મનુષ્ય ! જે ભલાઈ પણ તને પ્રાપ્ત થાય છે અલ્લાહની કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય છે, અને જે મુસીબત તારા ઉપર આવે છે તે તારી પોતાની કમાણી અને કરતૂકના કારણે છે.

હે મુહમ્મદ (સલ્લ.) ! અમે તમને લોકો માટે રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવીને મોકલ્યા છે અને આ માટે ખુદાની સાક્ષી પૂરતી છે. (૮૦) જેણે રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કર્યું, તેણે હકીકતમાં અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન કર્યું અને જેણે મોઢું ફેરવી લીધું, તો અમે તમને એ લોકો ઉપર કોઈપણ રીતે રક્ષક બનાવીને તો મોકલ્યા નથી.

(૮૧) તેઓ મોઢા ઉપર કહે છે કે અમે આજ્ઞાપાલક છીએ. પરંતુ જ્યારે તમારા પાસેથી જાય છે, તો તેમનામાંથી એક જૂથ રાત્રે એકત્ર થઈને તમારી વાતો વિરુદ્ધ સલાહ-મસલત કરે છે. અલ્લાહ તેમની આ બધી ગુસપુસ લખી રહ્યો છે. તમે તેમની પરવા ન કરો અને અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો, એ જ ભરોસો કરવા માટે પૂરતો છે. (૮૨) શું આ લોકો કુર્આન ઉપર વિચાર નથી કરતા ? જો આ અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજા તરફથી હોત તો આમાં ઘણા વિરોધાભાસી વર્ણનો જોવા મળતા. (૯૦)

(૮૩) આ લોકો જ્યાં કોઈ શાંતિ કે ભયના સમાચાર સાંભળી લે છે તો તેને ફેલાવી દે છે. પરંતુ જો આ લોકો તેને રસૂલ અને પોતાના સમૂહની જવાબદાર વ્યક્તિઓ સુધી પહોંચાડે, તો તે એવા લોકોની જાણમાં આવી જાય જેઓ તેમના વચ્ચે એ વાતની યોગ્યતા ધરાવે છે કે તેનાથી સાચું તારણ કાઢી શકે. (૯૧) તમારા પર અલ્લાહની મહેરબાની અને કૃપા ન હોત તો (તમારી નબળાઈઓ એવી હતી કે) ગણ્યા-ગાંઠ્યા લોકો સિવાય તમે સૌ શૈતાનની પાછળ લાગી ગયા હોત.

(૮૪) તેથી હે નબી (સલ્લ.) ! તમે અલ્લાહના માર્ગમાં લડો, તમે પોતાની જાત સિવાય બીજા કોઈના માટે જવાબદાર નથી. અલબત્ત, ઈમાનવાળાઓને લડવા માટે ઉત્તેજન આપો. અશક્ય નથી કે અલ્લાહ કાફિરો (અધર્મીઓ)નું જોર તોડી નાખે. અલ્લાહની શક્તિ સૌથી વધુ ભારે અને તેની સજા સૌથી વધારે સખત છે. (૮૫) જે ભલાઈની ભલામણ કરશે તે તેમાંથી હિસ્સો મેળવશે અને જે બૂરાઈની ભલામણ કરશે

૫૭. સ્પષ્ટ રહે કે આ આદેશ એ જમાનામાં અવતિરત થયો હતો, જ્યારે ઉહદના યુદ્ધમાં પરાજયના કારણે આસપાસના વિસ્તારોના કબીલાઓનું સાહસ વધી ગયું હતું અને મુસલમાનો દરેક બાજુથી જોખમોમાં ધેરાઈ ગયા હતા.

૫૮. સંકેત છે એ પીડિત બાળકો, સ્ત્રીઓ અને પુરુષો તરફ, જેઓ મક્કામાં અને અન્ય આરબ કબીલાઓમાં ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરી ચૂક્યા હતા, પરંતુ ન તો હિજરત કરી શકતા હતા અને ન પોતાને અત્યાચારથી બચાવી શકતા હતા. આ ગરીબ દુ:ખી લોકોને જાત-જાતના અત્યાચાર અને હિંસાનો ભોગ બનાવાઈ રહ્યા હતા અને તેઓ દુઆઓ માંગતા હતા કે કોઈ તેમને આ અત્યાચારથી બચાવે.

૫૯. અર્થાત્, જો તમે અલ્લાહના દીન (ઈશ-ધર્મ)ની સેવા કરશો અને તેના માર્ગમાં તનતોડ મહેનત કરશો, તો એ સંભવ નથી કે અલ્લાહના ત્યાં તમારો 'અજ' (ઈનામ અને પ્રતિફળ) વ્યર્થ થઈ જાય.

૬૦. આ વાણી તો સ્વયં સાક્ષી આપી રહી છે કે આ વાણી અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્યની વાણી નથી હોઈ શકતી. કોઈ માનવીને એ વાતનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત નથી કે વર્ષો-વર્ષ સુધી તે જુદી-જુદી પરિસ્થિતિઓમાં, અસગ-અલગ અવસરે, ભિન્ન-ભિન્ન વિષયો પર પ્રવચનો કરતો રહે અને આરંભથી અંત સુધી તેના બધા પ્રવચનો એવા સીધા અને સુગમ, સમરસ, સંતુલિત સમુગ્ય બની જાય, જેમાં કોઈ અંશ બીજા અંશથી ટકરાતો ન હોય, જેમાં મત-પરિવર્તનનું ક્યાંય ચિહ્ન સુદ્ધાં ન મળે, જેમાં પ્રવચનકારના મનની જુદી-જુદી ભાવનાઓ પોતાના વિભિન્ન રંગ ન દેખાડે, અને જેના પર ક્યારેય પુનરવલોકન સુદ્ધાંની કોઈ જરૂર ન પડી હોય.

૬૧. એ ધાંધલ-ધમાલનો સમય હતો, તેથી દરેક બાજુ અફવાઓ ઊડી રહી હતી. ક્યારેક ખતરાની નિરાધાર

لَهُ كَفَلٌ مِّنْهَا ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْبِلًا ﴿٥٥﴾
 وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا
 إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٥٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ
 إِلَّا هُوَ ۖ لِيَجْزِيََكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ
 وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٥٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِي
 الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرَكْسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا ۗ
 أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۗ وَمَنْ يُضِلِلِ
 اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٥٨﴾ وَذُؤَا لَوْ تَكْفُرُونَ
 كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً ۗ فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ
 أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۗ فَإِنْ تَوَلَّوْا
 فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۗ وَلَا
 تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وُلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ
 يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ
 حَصْرَتِ صُدُورُهُمْ أَنْ يَقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا
 قَوْمَهُمْ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۗ
 فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقَوَالِ أَيْكُمْ
 السَّلَامَ ۗ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٦٠﴾
 سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَ
 يَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ ۗ كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكَسُوا

التصنيف

٥٧=

مترادف

તે તેમાંથી હિસ્સો મેળવશે, અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર નજર રાખે છે.

(૮૬) અને જ્યારે કોઈ આદરપૂર્વક તમને સલામ કરે, તો તેને તેનાથી વધારે સારી રીતે જવાબ આપો અથવા ઓછામાં ઓછું એવી જ રીતે. અલ્લાહ દરેક વસ્તુનો હિસાબ લેવાનો છે. (૮૭) અલ્લાહ એ છે, જેના સિવાય કોઈ ખુદા નથી. તે તમને સૌને એ કયામતના દિવસે એકઠા કરશે, જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી અને અલ્લાહની વાતથી વધુ સાચી વાત બીજા કોની હોઈ શકે છે? (રુકૂઅ-૧૧)

(૮૮) પછી આ તમને શું થઈ ગયું છે કે મુનાફિકો (દંભીઓ) વિષે તમારા વચ્ચે બે મત પ્રવર્તે છે, જો કે જે બૂરાઈઓ તેમણે આચરી છે તેના કારણે અલ્લાહે તેમને ઊલટા ફેરવી દીધા છે. શું તમે ચાહો છો કે જેને અલ્લાહે માર્ગદર્શન નથી આપ્યું, તેને તમે માર્ગદર્શન આપો? જ્યારે કે જેને અલ્લાહે પથભ્રષ્ટ કરી દીધો તેના માટે તમે કોઈ માર્ગ નથી શોધી શકતા. (૮૯) તેઓ તો એમ ઈચ્છે છે કે જેવી રીતે તેઓ પોતે કાફિર (અધર્મી) છે, એવી જ રીતે તમે પણ કાફિર થઈ જાઓ, જેથી તમે અને તેઓ સૌ સરખા થઈ જાય. તેથી તેમનામાંથી કોઈને પોતાના મિત્ર ન બનાવો, જ્યાં સુધી તેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં હિજરત કરીને આવી ન જાય, અને જો તેઓ હિજરત ન કરે તો તેમને જ્યાં જુઓ ત્યાં પકડો અને કતલ કરો^(૬૨) અને તેમનામાંથી કોઈને પોતાનો મિત્ર અને સહાયક ન બનાવો. (૯૦) અલબત્ત, એ મુનાફિકો આ આદેશમાં અપવાદરૂપ છે, જેઓ કોઈ એવી કોમ સાથે જઈ મળે જેના સાથે તમારી સંધિ છે. ^(૬૩) એ જ રીતે એ દંભીઓ પણ અપવાદરૂપ છે, જેઓ તમારા પાસે આવે છે અને લડાઈથી ઉદાસીન છે. ન તમારા સાથે લડવા માગે છે, ન તો પોતાની કોમ સાથે. અલ્લાહ ઈચ્છતો તો તેમને તમારા પર પ્રભુત્વ આપી દેતો અને તેઓ પણ તમારા સાથે લડ્યા હોત. તેથી જો તેઓ તમારાથી અળગા રહે અને લડવાથી દૂર રહે અને તમારા તરફ સુલેહ અને શાતિનો હાથ લંબાવે તો અલ્લાહે તમારા માટે તેમના ઉપર આક્રમણ કરવાનો કોઈ માર્ગ રાખ્યો નથી. (૯૧) એક બીજા પ્રકારના દંભીઓ તમને એવા મળશે, જેઓ ઈચ્છે છે કે તમારાથી પણ સુરક્ષિત રહે અને પોતાની કોમથી પણ. પરંતુ જ્યારે પણ ફિત્ના (ઉપદ્રવ)ની તક જોશે, તેમાં કૂદી પડશે. આવા લોકો જો તમારો મુકાબલો કરવાથી દૂર ન રહે અને સુલેહ અને સલામતીની વાત તમારા સમક્ષ ન મૂકે અને પોતાના હાથ ન રોકે, તો તેઓ જ્યાં પણ મળે તેમને પકડો અને મારો. તેમના

અતિશયોક્તિભરી સૂચનાઓ મળતી અને તેનાથી એકાએક મદીના અને આસપાસમાં પરેશાની ફેલાઈ જતી. ક્યારેક કોઈ ચાલાક હુશ્મન કોઈ વાસ્તવિક જોખમને છુપાવવા માટે સંતોષકારક સમાચારો મોકલી દેતો અને લોકો તેને સાંભળીને ગફલતમાં પડી જતા. સામાન્ય લોકોને અંદાજ ન હતો કે આ પ્રકારની બિનજવાબદાર અફવાઓ ફેલાવવાના પરિણામો કેટલા દુરોગામી હોય છે. તેમના કાનમાં જેવો કોઈ ભણકારો પડતો, તેને લઈને ઠેક-ઠેકાણે ફૂંકતા ફરતા હતા. આ જ લોકોને આ આયતમાં ઠપકો આપવામાં આવ્યો છે અને તેમને કઠોર શબ્દોમાં ચેતવવામાં આવ્યા છે કે અફવાઓ ફેલાવવાથી દૂર રહે અને દરેક સમાચાર, જે તેમના સુધી પહોંચે તેને જવાબદાર લોકો સુધી પહોંચાડીને ચૂપ થઈ જાય.

૬૨. આ આદેશ એ મુનાફિક મુસલમાનો માટે છે, જે યુદ્ધરત કાફિર કોમથી સંબંધ રાખતા હોય અને ઈસ્લામી રાજ્ય વિરુદ્ધ વૈમનસ્યપૂર્ણ કાર્યવાહીઓમાં સક્રિયરૂપે ભાગ લે.

૬૩. આનો અર્થ એ નથી કે આવા મુનાફિકોને મિત્ર અને મદદગાર બનાવી શકાય છે, બલ્કે આનો અર્થ એ છે કે તેમને પકડી અને મારી શકાતા નથી, કેમ કે તેઓ એવી કોમ સાથે જઈ મળ્યા છે, જેના સાથે ઈસ્લામી રાજ્યની સંધિ છે.

فِيهَا ۚ فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيَلْقُوا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ
 وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَاخْذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
 ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا
 مُّبِينًا ۗ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتَلَ مُؤْمِنًا إِلَّا
 خَطَا ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ
 مُؤْمِنَةٍ وَرِدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَّا أَهْلَهُ إِلَّا أَنْ
 يَصَدَّقُوا ۚ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ
 مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۚ وَإِنْ كَانَ
 مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ
 مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۚ
 فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً
 مِّنَ اللَّهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۗ وَمَنْ
 يَقتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا
 فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا
 عَظِيمًا ۗ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَىٰ
 إِلَيْكُمُ السَّلَامَ كَسْتُمْ مُؤْمِنًا ۚ تَبْتَغُونَ عَرَضَ
 الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَعَارِمٌ كَثِيرَةٌ ۚ كَذٰلِكَ
 كُنْتُمْ مِّن قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا ۗ لَات

ઉપર હાથ ઉપાડવા માટે અમે તમને ખુલ્લો અધિકાર આપી દીધો છે. (રુફૂઅ-૧૨)

(૯૨) કોઈ મોમિન (ઈમાનવાળા)નું એ કામ નથી કે તે બીજા મોમિનને કતલ કરે, સિવાય એ કે તેનાથી ચૂક થઈ જાય, અને જે વ્યક્તિ કોઈ મોમિનને ભૂલથી કતલ કરી નાખે તો તેનો કફ્ફારો (પ્રાયશ્ચિત) એ છે કે એક મોમિનને ગુલામીમાંથી મુક્ત કરે^(૯૪) અને કતલ થનારના વારસોને ‘ખૂંબહા’^(૯૫) આપે, સિવાય કે તેઓ ખૂંબહા માફ કરી દે. પરંતુ જો કતલ થનાર એ મુસલમાન કોઈ એવી કોમમાંથી હતો, જેના સાથે તમારી શત્રુતા છે, તો તેનો કફ્ફારો એક મોમિન ગુલામને મુક્ત કરવો છે અને જો તે કોઈ એવી બિનમુસ્લિમ કોમનો માણસ હતો જેના સાથે તમારી સંધિ હોય તો તેના વારસોને ખૂંબહા આપવામાં આવશે અને એક મોમિન ગુલામને મુક્ત કરવો પડશે.^(૯૬) પછી જેને ગુલામ ન મળે તો તે સતત બે મહિનાના રોજા રાખે.^(૯૭) આ એ ગુના માટે અલ્લાહ પાસે તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરવાની પદ્ધતિ છે^(૯૮) અને અલ્લાહ બધું જાણનાર અને ડહાપણવાળો છે. (૯૩) રહી એ વ્યક્તિ, જે કોઈ મોમિનને જાણી-બૂઝીને કતલ કરે, તો તેનો બદલો જહન્નમ છે, જેમાં તે હંમેશાં રહેશે. તેના પર અલ્લાહનો પ્રકોપ અને તેનો ધિક્કાર છે અને અલ્લાહે તેના માટે સખત યાતના તૈયાર કરી રાખી છે.

(૯૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે અલ્લાહના માર્ગમાં જિહાદ માટે નીકળો, તો મિત્ર-શત્રુમાં ભેદ કરો અને જે તમારા તરફ સલામ કરીને આગળ આવે, તો તેને તરત જ ન કહી દો કે તું ઈમાનવાળો નથી. જો તમે દુનિયાનો ફાયદો ચાહતા હોવ તો અલ્લાહ પાસે તમારા માટે ઘણો માલે ગનીમત છે. છેવટે તો તમે પોતે પણ આ જ પરિસ્થિતિમાં આ પહેલા રહી ચૂક્યા છો. પછી અલ્લાહે તમારા પર ઉપકાર

૯૪. જેની હત્યા કરવામાં આવી છે તે મોમિન હતો, તેથી તેની હત્યાનો ‘કફ્ફારો’ (પ્રતિ-દંડ) એક મોમિન ગુલામને આજાદ કરી દેવું ઠરાવવામાં આવ્યું.

૯૫. નબી સલ્વ.એ ‘ખૂંબહા’ (હત્યા-દંડ, Blood Money)નું પ્રમાણ એકસો ઊંટ અથવા બસો ગાય, અથવા બેહજાર બકરીઓ નિર્ધારિત કરી છે. જો કોઈ અન્ય સ્વરૂપમાં કોઈ વ્યક્તિ ‘ખૂંબહા’ આપવા માગે, તો તેનું પ્રમાણ આ જ વસ્તુઓની બજાર-મૂલ્યના પ્રમાણમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવશે; જેમ કે - નબી સલ્વ.ના કાળમાં રોકડ ‘ખૂંબહા’ આપનારાઓ માટે ૮૦૦ દિનાર અથવા ૮૦૦૦ દિરહમ નિર્ધારિત હતા. જ્યારે હજરત ઉમર રહિ.નો જમાનો આવ્યો, તો તેમણે ફરમાવ્યું કે ઊંટોની કિંમત હવે વધી ગઈ છે, તેથી હવે સોનાના સિક્કામાં એક હજાર દિનાર અથવા ચાંદીના સિક્કામાં ૧૨ હજાર દિરહમ ‘ખૂંબહા’ અપાવવામાં આવશે. પરંતુ સ્પષ્ટ રહે કે ‘ખૂંબહા’નું આ પ્રમાણ જે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે, ઈરાદાપૂર્વકની હત્યા માટે નથી, બલ્કે ભૂલથી હત્યાના સ્વરૂપ માટે છે.

૯૬. આ આયતના આદેશોનો સાર આ પ્રમાણે છે: જો માર્થો ગયેલ દારુલ-ઈસ્લામનો રહેવાસી હોય તો તેના હત્યારાએ ‘ખૂંબહા’ પણ આપવો પડશે અને અલ્લાહથી પોતાના ગુનાની માફી માંગવા માટે એક ગુલામ પણ આજાદ કરવો પડશે. જો તે દારુલ-હર્બનો રહેવાસી હોય તો હત્યારાએ માત્ર ગુલામ આજાદ કરવો પડશે. તેનો ‘ખૂંબહા’ કંઈ નથી. જો તે કોઈ એવા દારુલ-કુફનો રહેવાસી હોય, જેના સાથે ઈસ્લામી રાજ્યની સંધિ છે તો હત્યારાએ એક ગુલામ આજાદ કરવો પડશે અને તે ઉપરાંત ‘ખૂંબહા’ પણ આપવો પડશે. પરંતુ ‘ખૂંબહા’નું પ્રમાણ એ જ હશે, જેટલું આ સંધિ કરનાર કોમ કે દેશના કોઈ બિનમુસ્લિમ વ્યક્તિની હત્યા કરી દેવાના સ્વરૂપમાં સંધિ અનુસાર આપવામાં આવે.

૯૭. અર્થાત્ રોજા લગાતાર રાખવામાં આવે, વચ્ચે છૂટે નહીં. જો કોઈ વ્યક્તિ ‘શરઈ ઊઝ’ (કાયદેસર લાચારી) વગર એક રોજા પણ વચ્ચે છોડી દે તો નવેસરથી રોજાનો કમ શરૂ કરવો પડશે.

૯૮. અર્થાત્ આ ‘દંડ’ નથી, બલ્કે ‘તૌબા’ (અલ્લાહ તરફ પાછું ફરવું) અને ‘કફ્ફારો’ (પ્રાયશ્ચિત) છે. ‘દંડ’માં પસ્તાવો અને લજજા તેમજ આત્મ-શુદ્ધિનો કોઈ આત્મા નથી હોતો, બલ્કે સામાન્ય રીતે તે તીવ્ર અજાગમાની સાથેલા ચારીવશ આપવામાં આવે છે અને સૂગ અને કટુતા પોતાની પાછળ મૂકી જાય છે. તેનાથી વિપરીત અલ્લાહ તૌબાલા ઈચ્છે છે કે જે બંદાથી ભૂલ થાય છે તે ઈબાદત અને સદ્કાર્ય અને હક્કોની અદાયગી દ્વારા તેની અસર પોતાના આત્મા

اللَّهُ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ١٧ لَا يَسْتَوِي
 الْقَعْدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَعِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
 فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
 عَلَى الْقَعْدِينَ دَرَجَةً ١٨ وَكَلَّا وَعَدَّ اللَّهُ
 الْحُسْنَى ١٩ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَعْدِينَ
 أَجْرًا عَظِيمًا ٢٠ دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ٢١
 وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ٢٢ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ
 الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ ٢٣
 قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ٢٤ قَالُوا أَلَمْ
 نَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ٢٥
 فَأُولَئِكَ مَا أَوْلَهُمْ جَهَنَّمَ ٢٦ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ٢٧
 إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانَ
 لَاسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ ٢٨
 سَبِيلًا ٢٩ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُو عَنْهُمْ ٣٠
 وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ٣١ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرْعًا كَثِيرًا
 وَسَعَةً ٣٢ وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى
 اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ

કર્ચો, એટલા માટે ખાત્રી કરી લો, ^(૯૯) જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેનાથી માહિતગાર છે.

(૯૫) મુસલમાનોમાંથી એ લોકો, જેઓ કોઈ લાચારી વિના ઘરમાં બેસી રહે છે અને જેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં પ્રાણ અને ધન વડે જિહાદ કરે છે, બંનેનો દરજ્જો સમાન નથી. અલ્લાહે બેસી રહેવાવાળાઓની સરખામણીમાં પ્રાણ અને ધન વડે જિહાદ કરનારાઓનો દરજ્જો ઊંચો રાખ્યો છે. જો કે દરેકને માટે અલ્લાહે ભલાઈનું જ વચન આપ્યું છે. પરંતુ તેને ત્યાં જિહાદ કરનારાઓની સેવાઓનો બદલો બેસવાવાળાઓથી ઘણો વધારે છે. (૯૬) તેમના માટે અલ્લાહ તરફથી ઊંચા દરજ્જાઓ છે અને ક્ષમા અને દયા છે, અને અલ્લાહ મોટો માફ કરવાવાળો અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૧૩)

(૯૭) જે લોકો સ્વયં પોતાના પર અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા, ^(૧૦૦) તેમની આત્માઓ જ્યારે ફરિશ્તાઓએ કાઢી તો તેમને પૂછ્યું કે આ તમે કેવી સ્થિતિમાં હતા? તેમણે જવાબ આપ્યો કે અમે ધરતી પર નિર્બળ અને વિવશ હતા. ફરિશ્તાઓએ કહ્યું, “શું અલ્લાહની ધરતી વિશાળ ન હતી કે તમે તેમાં હિજરત કરતા?” આ એ લોકો છે જેમનું ઠેકાણું જહન્નમ છે, અને તે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે. (૯૮) હા, જે પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો ખરેખર લાચાર છે અને નીકળવાનો કોઈ માર્ગ અને સાધન મેળવી શકતા નથી, (૯૯) અશક્ય નથી કે અલ્લાહ તેમને માફ કરી દે. અલ્લાહ મોટો માફ કરનાર અને દરગુજર કરનાર છે. (૧૦૦) જે કોઈ અલ્લાહના માર્ગમાં હિજરત કરશે, તેને ધરતી પર શરણ મેળવવા માટે ઘણી જગ્યા અને ગુજરાન માટે ઘણો અવકાશ મળશે, અને જે પોતાના ધરથી અલ્લાહ અને રસૂલ તરફ હિજરત કરવા માટે નીકળે, પછી રસ્તામાં જ

પરથી ઘોઈ નામે તેમજ લજ્જા અને પસ્તાવાની સાથે અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થાય, જેથી ન કેવળ આ ગુનો માફ થાય, બલકે ભવિષ્યમાં તેનું મન આવી ભૂલોના ઈરાદાથી પણ સુરક્ષિત રહે.

૬૯. ઈસ્લામની શરૂઆતમાં ‘અસ્સલામુ અલઈકુમ’ શબ્દ મુસલમાનો માટે ઓળખ અને નિશાનીની હેસિયત રાખતો હતો અને એક મુસલમાન બીજા મુસલમાનને જોઈને આ શબ્દ એ અર્થમાં પ્રયુક્ત કરતો હતો કે હું તમારા જ જૂથનો માણસ છું, મિત્ર અને હિતેચ્છુ છું, દુશ્મન નથી. વિશેષરૂપે એ સમયે આ રીતનું મહત્ત્વ એ કારણસર વધારે હતું કે તે વખતે નવમુસ્લિમો અને કાફિરો વચ્ચે પહેરવેશ, ભાષા અને અન્ય કોઈ વસ્તુમાં કોઈ ચોખ્ખો ફરક ન હતો, જેના કારણે કોઈ મુસલમાન ઉપરછલ્લી નજરથી બીજા મુસલમાનને ઓળખી શકતો હોય. પરંતુ લડાઈઓના પ્રસંગે એક ગૂંચવણ એ થતી હતી કે મુસલમાનો જ્યારે કોઈ દુશ્મન જૂથ પર હુમલો કરતા અને ત્યાં કોઈ મુસલમાન તેમની લપેટમાં આવી જતો, તો તે હુમલો કરનાર મુસલમાનોને એ બતાવવા માટે કે તે પણ તેમનો દીની ભાઈ છે ‘અસ્સલામુ અલઈકુમ’ કે ‘લા-ઈલાહા ઈલ્લલ્લાહ’ પોકારતો હતો, પણ મુસલમાનોને તેના પર એ શંકા જતી હતી કે આ કોઈ કાફિર છે, જે માત્ર જીવ બચાવવા માટે બહાનું કરી રહ્યો છે, તેથી ક્યારેક તેઓ તેને કતલ કરી બેસતા હતા. આયતનો હેતુ એ છે કે જે વ્યક્તિ પોતાને મુસલમાનની હેસિયતથી રજૂ કરી રહ્યો છે, તેના વિશે તમને ઉપરછલ્લી રીતે નિર્ણય કરી દેવાનો હક્ક નથી કે તે માત્ર જીવ બચાવવા માટે જૂઠું બોલી રહ્યો છે. સંભવ છે કે તે સાચો હોય અને સંભવ છે કે જૂઠું પણ હોય. હકીકત તો તપાસ કરવાથી જ જાણી શકાય છે. તપાસ વગર છોડી દેવામાં જો એ શક્યતા છે કે એક કાફિર જૂઠું બોલીને જીવ બચાવી લે, તો હત્યા કરી દેવાથી એની પણ શક્યતા છે કે એક નિર્દોષ મોમિન તમારા હાથે માર્યો જાય.

૭૦. આનાથી અભિપ્રેત એ લોકો છે, જેઓ ઈસ્લામનો સ્વીકાર કર્યા પછી પણ કોઈપણ લાચારી અને વિવશતા કારણે પોતાની કાફિર કોમની સાથે જ સ્થાયી હતા અને અડધા મુસલમાન અને અડધા કાફિર જેવું જીવન વીતાવવા રાજ હતા, જ્યારે કે એક ‘દારુલ ઈસ્લામ’ ઉપલબ્ધ થઈ ચૂક્યું હતું, જેના તરફ હિજરત કરીને પોતાના દીન (ધર્મ) અને આસ્થા અનુસાર સંપૂર્ણ ઈસ્લામી જીવન વીતાવવું તેમના માટે સંભવ બની ગયું હતું અને ‘દારુલ ઈસ્લામ’ તરફથી તેમને એ આમંત્રણ પણ આપી દેવામાં આવ્યું હતું કે પોતાના ઈમાનને બચાવવા માટે તેઓ આની તરફ હિજરત કરીને આવી જાય.

أَجْرَهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝
 وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
 أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ ۖ إِنَّ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ
 الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ إِنَّ الْكُفْرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا
 مُّبِينًا ۝ وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ
 فَلْتَقُمْ طَافِيَةً مِنْهُمْ مَعَكَ وَلِيَاخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ ۗ
 فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ ۗ وَلْتَأْتِ
 طَافِيَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
 وَلِيَاخُذُوا حُدُودَهُمْ ۗ وَأَسْلِحْتَهُمْ ۗ وَدَّ الَّذِينَ
 كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ
 فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً ۗ وَلَا جُنَاحَ
 عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ
 مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ۗ وَخُذُوا حُدُودَكُمْ ۗ
 إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ۝ فَإِذَا
 قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَرُغُودًا ۗ
 عَلَى جُنُوبِكُمْ ۗ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۗ
 إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ۝
 وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۗ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ
 فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۗ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ

તેને મૃત્યુ આવી જાય, તો તેનો બદલો આપવો અલ્લાહ માટે અનિવાર્ય થઈ ગયો. અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. ^(૭૧)(રુકૂઆ-૧૪)

(૧૦૧) અને જ્યારે તમે લોકો મુસાફરીએ નીકળો ત્યારે કોઈ વાંધો નથી, જો નમાઝમાં કસૂર (સંક્ષિપ્ત) કરો, ^(૭૨) (ખાસ કરીને) જ્યારે તમને ભય હોય કે કાફિરો (અધર્મીઓ) તમને સતાવશે, કેમ કે તેઓ તદ્દન ખુલ્લી રીતે તમારી દુશ્મની પર ઊતરી આવેલા છે.

(૧૦૨) અને હે નબી (સલ્લ.)! જ્યારે તમે મુસલમાનો વચ્ચે હોવ અને (યુદ્ધની સ્થિતિમાં) તેમને નમાઝ પઢાવવા માટે ઊભા થાવ તો તેમાંથી એક જૂથ તમારા સાથે ઊભું રહે અને પોતાના શસ્ત્રો સાથે રાખે, પછી જ્યારે તે સિંજદો કરી લે તો પાછળ જતું રહે અને બીજું જૂથ, જેણે હજુ નમાઝ નથી પઢી, આવીને તમારા સાથે પઢે અને તે પણ સાવધ રહે અને પોતાના શસ્ત્રો સાથે રાખે, ^(૭૩) કેમ કે કાફિરો એ લાગમાં છે કે તમે પોતાના શસ્ત્રો અને પોતાના સામાન તરફથી સહેજ બેદરકાર થઈ જાઓ, તો તેઓ તમારા પર ઓચિંતા તૂટી પડે. અલબત્ત, જો તમે વરસાદના કારણે તકલીફ અનુભવો અથવા બીમાર હોવ, તો શસ્ત્રો બાજુએ રાખી દેવામાં વાંધો નથી, પરંતુ તે પછી પણ ચેતતા રહો. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહે કાફિરો માટે નામોશીબરી યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. (૧૦૩) પછી જ્યારે નમાઝ પૂરી કરી લો, તો ઊભા અને બેઠાં અને સૂતાં, દરેક હાલતમાં અલ્લાહને યાદ કરતા રહો; અને જ્યારે શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પૂરેપૂરી નમાઝ પઢો. નમાઝ હકીકતમાં એવું અનિવાર્ય કાર્ય છે, જે સમયની પાબંદી સાથે ઈમાનવાળાઓ માટે ફરજિયાત બનાવવામાં આવેલ છે. (૧૦૪) આ જૂથનો પીછો કરવામાં નબળાઈ ન દાખવો. જો તમે તકલીફ ઉઠાવી રહ્યા છો, તો તમારી જેમ તેઓ પણ તકલીફ ઉઠાવી રહ્યા છે અને તમે અલ્લાહ પાસે એ વસ્તુના ઉમેદવાર છો, જેના તેઓ ઉમેદવાર નથી.

૭૧. અહીં એ વાત સમજાવેલી છે કે જે વ્યક્તિ અલ્લાહના દીન પર ઈમાન લાવ્યો હોય, તેના માટે કુફરી વ્યવસ્થા હેઠળ જીવન વીતાવવું કેવળ બે જ સ્વરૂપોમાં જાઈજ (યોગ્ય) હોઈ શકે છે. એક એ કે તે ઈસ્લામને આ ભૂમિમાં પ્રભુત્વ અપાવવા અને કુફરી વ્યવસ્થાને ઈસ્લામમાં પરિવર્તિત કરવાની કોશિશ કરતો રહે, જે રીતે અંબિયા (પયગંબરો) અહીં. અને તેમના શરૂઆતના અનુયાયીઓ કરતા રહ્યા. બીજું એ કે તે વાસ્તવમાં ત્યાંથી નીકળવાનો કોઈ માર્ગ ન પામતો હોય અને તીવ્ર નફરત અને અણગમતની સાથે ત્યાં લાચારીવશ રહેતો હોય.

૭૨. શાંતિના સમયમાં સફરમાં 'કસૂર' (સંક્ષિપ્ત નમાઝ) એ છે કે જે સમયોની નમાઝમાં ચાર રકાત કર્જ (અનિવાર્ય) છે, તેમાં બે રકાત પઢવામાં આવે અને યુદ્ધની સ્થિતિમાં 'કસૂર' માટે કોઈ હદ નિયત નથી. યુદ્ધની સ્થિતિ જેવી પરવાનગી આપે નમાઝ પઢવામાં આવે.

૭૩. 'સલાતે-ખીફ' (ભયની દશામાં નમાઝ)નો આ આદેશ એ સ્થિતિ માટે છે, જ્યારે દુશ્મનના હુમલાનું જોખમ તો હોય, પણ વાસ્તવમાં સશસ્ત્ર યુદ્ધ શરૂ ન થયું હોય.

مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝ إِنَّمَا
 أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ
 بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ ۗ وَلَا تَكُنْ لِلْخَافِينَ خَصِيمًا ۝
 وَاسْتَغْفِرِ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝
 وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ ۗ إِنَّ
 اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا ۝ يَسْتَحْفُونَ
 مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَحْفُونَ مِنَ اللَّهِ ۗ وَهُوَ مَعَهُمْ
 إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ ۗ وَكَانَ
 اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ۝ هَآئِنَّمْ هُوَ لَآءٌ جَدَّ لْتُمْ
 عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۗ فَمَنْ يُجَادِلِ اللَّهَ
 عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ۝
 وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ
 اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝ وَمَنْ يَكْسِبِ
 إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ
 عَلِيمًا حَكِيمًا ۝ وَمَنْ يَكْسِبِ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ
 يَرْمِهِ بِهِ بُرِيئًا فَقَدْ أَحْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ۝
 وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ
 طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ ۗ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا
 أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ ۗ وَأَنْزَلَ اللَّهُ

અલ્લાહ બધું જ જાણે છે અને તે તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૧૫)

(૧૦૫) હે નબી (સલ્લ.)! અમે આ ગ્રંથ સત્ય સાથે તમારા તરફ અવતરિત કર્યો છે, જેથી જે સીધો માર્ગ અલ્લાહે તમને દેખાડ્યો છે એ મુજબ લોકો વચ્ચે ફેસલો કરો. તમે વિશ્વાસઘાતી લોકો તરફથી વાદ-વિવાદ કરનારા ન બનો, (૧૦૬) અને અલ્લાહ પાસે દરગુજર માટે યાચના કરો. તે મોટો દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે. (૧૦૭) જે લોકો સ્વયં પોતાના સાથે જ વિશ્વાસઘાત કરે છે, (૭૪) તમે તેમનો પક્ષ ન લો. અલ્લાહને એવી વ્યક્તિ પસંદ નથી, જે વિશ્વાસઘાતી અને પાપી હોય. (૧૦૮) આ લોકો મનુષ્યોથી પોતાના કરતૂકો છુપાવી શકે છે, પરંતુ અલ્લાહથી નથી છુપાવી શકતા. તે તો એ વખતે પણ તેમના સાથે હોય છે, જ્યારે તેઓ રાત્રે સંતાઈને તેની મરજી વિરુદ્ધ મસલતો કરે છે. તેમના બધા કાર્યો અલ્લાહના ઘેરામાં છે. (૧૦૯) હા, તમે લોકોએ આ ગુનેગારો વતી દુનિયાના જીવનમાં તો તકરાર કરી લીધી, પરંતુ કયામત (પ્રલય-પશ્ચાત્ પુનર્જીવન)ના દિવસે તેમના માટે અલ્લાહ સામે કોણ તકરાર કરશે? છેવટે ત્યાં કોણ તેમનો વકીલ થશે? (૧૧૦) જો કોઈ વ્યક્તિ ખરાબ કૃત્ય કરી નાખે અથવા પોતાની જાત પર અત્યાચાર કરી બેસે અને ત્યારપછી અલ્લાહ પાસે દરગુજર માટે યાચના કરે, તો અલ્લાહને દરગુજર કરનાર અને દયાળુ જોશે. (૧૧૧) પરંતુ જો કોઈ બૂરાઈ કમાવી લે, તો તેની આ કમાણી તેના જ માટે જંજાળ બનશે. અલ્લાહને બધી વાતોની ખબર છે અને તે જાણવાવાળો અને તત્ત્વદર્શી અને ઊંડી સમજ ધરાવે છે. (૧૧૨) પછી જેણે કોઈ ભૂલ અથવા ગુનો કરીને તેનો આરોપ કોઈ નિર્દોષના માથે ધરી દીધો, તેણે તો મોટા દોષારોપણ અને સ્પષ્ટ ગુનાનો બોજ ઉપાડી લીધો. (રુકૂઅ-૧૬)

(૧૧૩) હે નબી (સલ્લ.)! જો અલ્લાહની કૃપા તમારા પર ન હોત અને તેની મહેરબાની તમારા સાથે ન હોત, તો આમાંથી એક જૂથે તો તમને ભ્રમમાં નાખી દેવાનો નિર્ણય કરી જ લીધો હતો. જો કે હકીકતમાં તેઓ સ્વયં પોતાના સિવાય કોઈને ભ્રમમાં નાખી રહ્યા ન હતા અને તમારું કોઈ નુકસાન કરી શકતા ન હતા. (૭૫) અલ્લાહે તમારા પર

૭૪. જે વ્યક્તિ બીજાઓની સાથે વિશ્વાસઘાત કરે છે તે વાસ્તવમાં સૌથી પહેલા સ્વયં પોતાની જાત સાથે વિશ્વાસઘાત કરે છે.

૭૫. અર્થાત્ જો તેઓ ખોટું વૃત્તાંત અને જૂઠી સાક્ષીઓ પ્રસ્તુત કરીને તમને ભ્રમિત કરવામાં સફળ થઈ પણ જાય અને પોતાના પક્ષમાં ન્યાય વિરુદ્ધ નિર્ણય પ્રાપ્ત કરી લે, તો નુકસાન તેમનું જ હતું, તમારું કંઈ ન બગડતું, કેમ કે અલ્લાહના નજીક ગુનેગાર તેઓ હોત, ન કે તમે. જે વ્યક્તિ સત્તાધીશને ધોકો આપીને પોતાના પક્ષમાં ખોટો નિર્ણય પ્રાપ્ત કરે છે, તે વાસ્તવમાં સ્વયં પોતાને એ ભ્રમણામાં નાખે છે કે આ યુક્તિઓથી હક્ક તેમના પક્ષે થઈ ગયો, જો કે ખરેખર અલ્લાહના નજીક હક્ક જેનો છે, તેનો જ રહે છે અને ન્યાયાધીશની કોઈ ગેરસમજના કારણે નિર્ણય કરી દેવાથી હકીકત પર કોઈ અસર નથી થતી.

عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ
 تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ١٠ لَا خَيْرَ
 فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ
 مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ١١ وَمَن يَفْعَلْ
 ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا
 عَظِيمًا ١٢ وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا
 تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ
 نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ ١٣ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ١٤
 إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
 ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ ١٥ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ
 ضَلَالًا بَعِيدًا ١٦ إِنَّ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ إِلَّا إِنثَاءً
 وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا ١٧ لَعَنَهُ اللَّهُ
 وَقَالَ لَا تُخَدِّنَ مِنْ عِبَادِكِ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ١٨
 وَلَا ضِلَّتْهُمْ وَلَا مَنَّبَيْتَهُمْ وَلَا مَرْتَهُمْ فَلْيَبْتِكُنَّ
 أَذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَا مَرْتَهُمْ فَلْيَغَيِّرْنَ خَلْقَ اللَّهِ ١٩
 وَمَن يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ
 خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ٢٠ يَعِدُهُمْ وَيُبَدِّيهِمْ ٢١ وَمَا
 يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ٢٢ أُولَٰئِكَ مَا أُوْمَهُمْ
 جَهَنَّمَ ٢٣ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ٢٤ وَالَّذِينَ

الثلاثة

٢٢٤

وقعلائه

مغزل

ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતા ઉતાર્યા છે અને તમને એ સઘળું બતાવ્યું છે, જે તમે જાણતા ન હતા અને તેની તમારા પર ઘણી કૃપા છે.

(૧૧૪) લોકોની ગુપ્ત મસલતોમાં મોટા ભાગે કોઈ ભલાઈ નથી હોતી. હા, જે કોઈ છુપી રીતે દાન કરવા માટે શિખામણ આપે અથવા કોઈ ભલાઈના કામ માટે અથવા લોકોમાં મેળાપ કરાવી આપવા માટે કોઈને કંઈ કહે, તો તે અલબત્ત સારી વાત છે, અને જે કોઈ અલ્લાહની પ્રસન્નતા મેળવવા માટે આમ કરશે, તેને અમે મોટો બદલો આપીશું. (૧૧૫) પરંતુ જે માણસ રસૂલ (સલ્લ.)નો વિરોધ કરવા ઉપર ઊતરી આવ્યો હોય અને ઈમાનવાળાઓના માર્ગ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ અપનાવે, જ્યારે કે સીધો માર્ગ તેના સામે સ્પષ્ટ થઈ ચૂક્યો હોય, તો અમે તેને એ જ તરફ ચલાવીશું જે દિશામાં તે પોતે વળી ગયો અને તેને જહન્નમમાં ઝોંકીશું, જે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે. (રુકૂઅ-૧૭)

(૧૧૬) અલ્લાહને ત્યાં માત્ર શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ) માટે જ માફી નથી. આના સિવાય બીજું બધું જ માફ થઈ શકે છે, જેને તે માફ કરવા ચાહે.. જેણે અલ્લાહના સાથે કોઈને ભાગીદાર ઠેરવ્યો તે તો પથભ્રષ્ટતામાં ઘણો આગળનીકળી ગયો. (૧૧૭) તેઓ અલ્લાહને છોડીને દેવીઓને ઉપાસ્ય બનાવે છે. તેઓ એ વિદ્રોહી શૈતાનને ઉપાસ્ય બનાવે છે, ^(૧૧૮) (૧૧૮) જેના પર અલ્લાહે ફિટકાર કરેલી છે. (તેઓ એ શૈતાનનું આજ્ઞાપાલન કરી રહ્યા છે) જેણે અલ્લાહને કહ્યું હતું, “હું તારા બંદાઓ પાસેથી એક ચોક્કસ ભાગ લઈને રહીશ.” ^(૧૧૯) (૧૧૯) હું તેમને બહેકાવીશ, હું તેમને ઈચ્છાઓમાં ગૂંચવીશ, હું તેમને આદેશ આપીશ અને તેઓ મારા આદેશ મુજબ પ્રાણીઓના કાન ચીરશે ^(૧૨૦) અને હું તેમને આદેશ આપીશ અને તેઓ મારા આદેશાનુસાર અલ્લાહની રચનામાં ફેરફાર કરશે. ^(૧૨૧) જેણે અલ્લાહના બદલે આ શૈતાનને પોતાનો મિત્ર અને વાલી બનાવી લીધો, તે સ્પષ્ટ નુકસાનમાં પડી ગયો. (૧૨૦) તે આ લોકો સાથે વાયદાઓ કરે છે અને તેમને આશાઓ અપાવે છે, પરંતુ શૈતાનના બધા જ વાયદાઓ છેતરપિંડી સિવાય બીજું કંઈ નથી. (૧૨૧) આ લોકોનું ઠેકાણું જહન્નમ છે, જેનાથી મુક્તિનો કોઈ માર્ગ તેઓ પામશે નહીં. (૧૨૨) રહ્યા એ લોકો,

૭૬. શૈતાનને એ અર્થમાં તો કોઈ મા'બૂદ (ઉપાસ્ય) નથી બનાવતું કે તેના સમક્ષ પૂજાની વિધિઓ કરવામાં આવતી હોય અને તેને ઈશ્વરનો દરજ્જો આપવામાં આવતો હોય. અલબત્ત, તેને મા'બૂદ બનાવવાનું સ્વરૂપ એ છે કે વ્યક્તિ પોતાના નફસ (મન)ની લગામ શૈતાનના હાથમાં આપી દે છે અને જે-જે તરફ તે ચલાવે છે, એ તરફ ચાલે છે; જાણે એ તેનો બંદો છે અને તે એનો પુદા! આનાથી જાણવા મળે છે કે કોઈ વાંધા વગર, નિઃસંકોચ આજ્ઞાપાલન કરવાનું અને આંધળું અનુસરણ કરવાનું નામ ઈબાદત છે, અને જે વ્યક્તિ આ પ્રકારનું આજ્ઞાપાલન કરે છે, તે વાસ્તવમાં એ વ્યક્તિની ઈબાદત કરે છે જેને અલ્લાહને છોડીને તેણે પોતાનો 'મુતાઅ' (આજ્ઞા આપનાર) બનાવેલ હોય.
૭૭. અર્થાત્ તેમના સમયોમાં, તેમની મહેનતો અને કોશિશોમાં, તેમની શક્તિઓ અને યોગ્યતાઓમાં, તેમના ધન અને તેમની સંતાનોમાં પોતાનો ભાગ લગાવીશ અને તેમને છેતરીને એવા હેળવી-કેળવી લઈશ કે તેઓ એ બધી વસ્તુઓનો એક સારો-એવો ભાગ મારા માગમાં ખર્ચ કરશે.
૭૮. આરબવાસીઓની અંધશ્રદ્ધાઓમાંથી એકની તરફ સંકેત છે. તેમના ત્યાં નિયમ હતો કે જ્યારે ઊંટણી પાંચ કે દસ બચ્યા જણી લેતી, તો તેના કાન ચીરીને તેને પોતાના દેવતાના નામે છોડી દેતા અને તેનાથી કામ લેવાનું હરામ (અવૈધ) સમજતા હતા. એ જ પ્રમાણે જે ઊંટના વીર્યથી દસ બચ્યા થઈ જતા તેને પણ દેવતાના નામે પુણ્ય કરી દેવામાં આવતો હતો અને કાન ચીરવા એ વાતની નિશાની હતી કે આ પુણ્ય કરેલ જાનવર છે.
૭૯. પુદાઈ (ઈશ્વરીય) સંરચનામાં ફેરફાર કરવાનો અર્થ વસ્તુઓની જન્મજાત બનાવટમાં ફેરફાર કરવો નથી, બલ્કે વાસ્તવમાં અહીં જે ફેરફારને શૈતાની કાર્ય ઠેરવવામાં આવેલ છે, તે એ છે કે માનવી કોઈ વસ્તુથી એ કામ લે,

أَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ وَعَدَّ اللَّهُ
 حَقًّا ۖ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ۖ ﴿١٢٤﴾ لَيْسَ
 بِأَمَانَتِكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ ۖ مَنْ يَعْمَلْ
 سُوءًا يُجْزَ بِهِ ۖ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا
 وَلَا نَصِيرًا ۖ ﴿١٢٥﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ
 أَوْ أَنْتَنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ
 وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ۖ ﴿١٢٦﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ
 سَلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ
 إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ۖ ﴿١٢٧﴾
 وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَكَانَ
 اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ۖ ﴿١٢٨﴾ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي
 النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ۖ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ
 فِي الْكِتَابِ فِي يَمِينِ النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُوْتُونَهُنَّ
 مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْعَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ ۚ وَ
 الْمُسْتَضَعِفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۚ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى
 بِالْقِسْطِ ۖ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ
 بِهِ عَلِيمًا ۖ ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا
 نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا

જેઓ ઈમાન લઈ આવે અને સદ્કાર્યો કરે, તો તેમને અમે એવા બાગોમાં દાખલ કરીશું, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે અને તેઓ ત્યાં હંમેશાં રહેશે. આ અલ્લાહનો સાચો વાયદો છે અને અલ્લાહથી વધીને કોણ પોતાની વાતમાં સાચો હશે.

(૧૨૩) પરિણામ ન તમારી કામનાઓ પર નિર્ભર છે, ન તો ગ્રંથવાળાઓની કામનાઓ પર. જે કોઈ બૂરાઈ કરશે, તેનું ફળ પામશે અને અલ્લાહના મુકાબલામાં પોતાના માટે કોઈ સમર્થક અને સહાયક નહીં મેળવી શકે, (૧૨૪) અને જે ભલા કાર્યો કરશે, ચાહે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, પણ હોય તે મોમિન (ઈમાનવાળા), તો આવા જ લોકો જન્મત (સ્વર્ગ)માં દાખલ થશે અને તેમને રજમાત્ર અન્યાય નહીં થવા પામે. (૧૨૫) એ વ્યક્તિથી વધુ સારી બીજી કોની જીવન-પદ્ધતિ હોઈ શકે છે જેણે અલ્લાહ સામે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દીધું અને પોતાનું આચરણ ઉત્તમ રાખ્યું અને એકાગ્ર થઈને ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિનું અનુસરણ કર્યું. એ ઈબ્રાહીમની પદ્ધતિનું, જેને અલ્લાહે પોતાનો મિત્ર બનાવી લીધો હતો. (૧૨૬) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે અલ્લાહનું છે અને અલ્લાહે દરેક વસ્તુને પોતાના ઘેરામાં લઈ રાખી છે. (રુકૂઅ-૧૮)

(૧૨૭) લોકો તમારા પાસેથી સ્ત્રીઓ વિષે ફતવો (ધમદેશ) પૂછે છે.^(૮૦) કહો : અલ્લાહ તમને તેમના વિષે ફતવો આપે છે અને સાથે-સાથે એ આદેશો પણ યાદ દેવડાવે છે, જે પહેલાથી તમને આ ગ્રંથમાં સંભળાવવામાં આવી રહ્યા છે. અર્થાત્ એ આદેશો, જે એ અનાથ છોકરીઓ વિષે છે, જેમના હક્ક તમે ચૂકવતા નથી અને જેમના નિકાહ (લગ્ન) કરવાથી તમે દૂર રહો છો (અથવા લોભના કારણે તમે પોતે તેમના સાથે લગ્ન કરવા ઈચ્છો છો),^(૮૧) અને એ આદેશો, જે એ બાળકો વિષે છે, જેઓ બિચારા કંઈ પણ કરવા માટે અશક્ત છે. અલ્લાહ તમને આદેશ આપે છે કે અનાથો સાથે ન્યાય પર કાયમ રહો, અને જે ભલાઈ તમે કરશો તે અલ્લાહની જાણ બહાર રહેશે નહીં.

(૧૨૮) જો કોઈ^(૮૨) સ્ત્રીને પોતાના પતિ તરફથી દુર્વ્યવહાર કે ઉપેક્ષાનો ભય હોય, તો કોઈ વાંધો નથી કે પતિ અને પત્ની (હક્કોમાં થોડી છૂટછાટ મૂકીને) પરસ્પર સુલેહ

જેના માટે અલ્લાહે તેને પેદા નથી કરી, અને કોઈ વસ્તુથી એ કામ ન લે, જેના માટે અલ્લાહે તેને પેદા કરેલ છે. બીજા શબ્દોમાં એ તમામ કાર્યો જે માનવી પોતાની અને વસ્તુઓની પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ કરે છે, અને એ તમામ સ્વરૂપો જે તે પ્રકૃતિના ઉદ્દેશ્યની અવગણના કરવા માટે અપનાવે છે, આ આયત મુજબ શૈતાનની પથભ્રષ્ટ કરનાર ઉત્તેરણાઓનું પરિણામ છે. જેમ કે, કીમે-લૂતનું કાર્ય (સમર્થિગતા), જન્મ કે સંતતિ નિયંત્રણ, સંન્યાસ, બ્રહ્મચર્ય, પુરુષો અને સ્ત્રીઓને વાંચણ બનાવવા, પુરુષોને હિજાબ બનાવવા, સ્ત્રીઓને એ સેવાઓથી હટાવવી જે પ્રકૃતિએ તેમને સુપ્રત કરી છે અને તેમને સંસ્કૃતિના એ વિભાગોમાં ઘસડી લઈ જવી જેના માટે પુરુષોને પેદા કરવામાં આવ્યા છે.

૮૦. એ સ્પષ્ટતા નથી કરી કે તેઓ શું ફતવો પૂછતા હતા. પરંતુ આયત ૧૨૮ થી ૧૩૦માં જે ફતવો આપવામાં આવ્યો છે, તેનાથી પ્રશ્નનું સ્વરૂપ સમજમાં આવી જાય છે.

૮૧. 'તરૂગબૂન અનુ તનુકિહૂ-હુન્ન'નો અર્થ એ હોઈ શકે છે કે 'તમે તેમનાથી નિકાહ કરવાની રૂચિ રાખો છે.' અને એ પણ હોઈ શકે છે કે 'તમે તેમનાથી નિકાહ કરવાનું પસંદ નથી કરતા.'

૮૨. અહીંથી લોકોના પ્રશ્નનો જવાબ શરૂ થાય છે. પ્રશ્ન એ હતો કે એકથી વધારે પત્નીઓ હોવાની સ્થિતિમાં ન્યાયનો જે આદેશ આપવામાં આવ્યો છે, તેના પર કઈ રીતે અમલ કરવામાં આવે, જ્યારે કે એક પત્ની આજીવન રોગી છે અથવા સંભોગને યોગ્ય નથી રહી. શું આ સ્થિતિમાં પણ તેના પર અનિવાર્ય છે કે બંનેના સાથે એક સરખો પ્રેમ રાખે? શારીરિક સંબંધમાં પણ એક સમાન વ્યવહાર કરે? અને જો તે આવું ન કરે તો શું ન્યાયની શરતનો તકાદો એ છે કે તે બીજા લગ્ન કરવા માટે પહેલી પત્નીને છોડી દે? વધુમાં એ કે જો પહેલી પત્ની પોતે અલગ ન થવા માગતી હોય તો શું પતિ-પત્નીમાં એ પ્રકારનો મામલો થઈ શકે છે કે જે પત્ની અરોચક થઈ ચૂકી છે તે

بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ
الشُّرَّهَ وَإِنْ نَحُسُّوهُ وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ٥ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ
النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا
كَالْمُعَلِّقَةِ وَإِنْ تَصَدِّحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ
كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ٦ وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا
مِّنْ سَعَتِهِ ٧ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ٨ وَاللَّهُ مَا
فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ٩ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ ١٠
وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ١١
وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ١٢ وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ ١٣ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ١٤ إِنْ يَشَأْ
يُدْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ١٥ وَكَانَ
اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا ١٦ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ
الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ١٧ وَكَانَ
اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ١٨ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا
قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ
أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ ١٩ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا
فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ٢٠ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا ٢١

કરી લે. ^(૯૩) સુલેહ દરેક રીતે સારી છે. મન તંગદિલી તરફ જલ્દી ઝુકી જાય છે, પરંતુ જો તમે એહસાન (ઉપકાર)નો વ્યવહાર કરો અને અલ્લાહનો ડર રાખો, તો વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ તમારી આ વર્તણૂકથી અજાણ નહીં હોય. (૧૨૯) પત્નીઓ વચ્ચે પૂરેપૂરો ન્યાય કરવો તમારી શક્તિની વાત નથી. તમે ઈચ્છો તો પણ આમ નથી કરી શકતા, તેથી (અલ્લાહના કાનૂન પાછળનો આશય પૂરો કરવા માટે એ પૂરતું છે કે) એક પત્ની તરફ એવી રીતે ન ઝુકી જાઓ કે બીજીને લટકતી છોડી દો. ^(૯૪) જો તમે પોતાની વર્તણૂક બરાબર રાખો અને અલ્લાહથી ડરતા રહો તો અલ્લાહ દરગુજર કરનારો અને દયાળુ છે. (૧૩૦) પરંતુ પતિ-પત્ની એકબીજાથી છૂટા જ થઈ જાય, તો અલ્લાહ પોતાના વ્યાપક સામર્થ્યથી પ્રત્યેકને બીજાની જરૂરતથી મુક્ત કરી દેશે. અલ્લાહનું દામન ખૂબ વિશાળ છે અને તે તત્ત્વદર્શી છે. (૧૩૧) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે, તે બધું અલ્લાહનું જ છે. તમારા પહેલા જેમને અમે ગ્રંથ આપ્યો હતો, તેમને પણ આ જ આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો અને હવે તમને પણ આ જ આદેશ આપીએ છીએ કે અલ્લાહનો ડર રાખીને કામ કરો, પરંતુ જો તમે ન માનતા હોવ તો ન માનો, આકાશ અને ધરતીની બધી જ વસ્તુઓનો માલિક અલ્લાહ જ છે અને તે બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ, નિઃસ્પૃહ) છે, સર્વ પ્રશંસાનો અધિકારી. (૧૩૨) હા, અલ્લાહ જ માલિક છે એ તમામ વસ્તુઓનો જે આકાશોમાં છે અને જે ધરતીમાં છે અને કામ પાર પાડવા માટે માત્ર એ જ પૂરતો છે. (૧૩૩) જો તે ચાહે તો તમને ખસેડીને તમારી જગ્યાએ બીજાઓને લઈ આવે અને તે આમ કરવા માટે સંપૂર્ણ શક્તિ ધરાવે છે. (૧૩૪) જે માણસ માત્ર દુનિયાના સવાબ (પુણ્ય)નો ઈચ્છુક હોય તેણે જાણી લેવું જોઈએ કે અલ્લાહ પાસે દુનિયાનો સવાબ પણ છે અને આખિરતનો સવાબ પણ, અને અલ્લાહ બધું સાંભળનાર અને જોનાર છે. (રુકૂઅ-૧૯)

(૧૩૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ન્યાયના ધ્વજવાહક બનો અને અલ્લાહ માટે સાક્ષી આપનારા બનો, ભલે તમારા ન્યાય અને તમારી સાક્ષીની વિરુદ્ધ અસર સ્વયં તમારા પર અથવા તમારા માતા-પિતા અને સગાઓ પર જ કેમ ન પડતી હોય. માંમલાથી સંબંધ ધરાવનાર પક્ષ ચાહે ધનવાન હોય કે ગરીબ, અલ્લાહ તમારાથી વધારે તેમનો શુભેચ્છક છે, આથી પોતાની મનેચ્છાઓનું અનુસરણમાં ન્યાયથી ન હટો, અને

પોતાના કેટલાક હકોને પોતે છોડીને પતિને તલાક ન આપવા માટે રાજી કરી લે ? શું આવું કરવું ન્યાયની શરતના વિરુદ્ધ તો નહીં હોય ને ?

૮૩. અર્થાત્ તલાક અને છૂટાછેડાથી વધારે સારું છે કે આ રીતે પરસ્પર સુલેહ કરીને સ્ત્રી એ જ પતિ સાથે રહે, જેના સાથે તે જીવનનો એક ભાગ પસાર કરી ચૂકી છે.

૮૪. આ આયતથી કેટલાક લોકોએ એ નિષ્કર્ષ કાઢી લીધો છે કે કુર્આન એક તરફ ન્યાયની શરતની સાથે બહુપત્નીત્વની અનુમતિ આપે છે અને બીજી તરફ ન્યાયને અસંભવ ઠેરવીને આ અનુમતિને વ્યવહારૂ રૂપે રદબાતલ કરી નાખે છે. પરંતુ વાસ્તવમાં આવો નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે આ આયતમાં કોઈ અવકાશ નથી. જો કેવળ એટલું જ કહેવા પર સંતોષ કરી લેવામાં આવ્યો હોત કે ‘તમે સ્ત્રીઓ વચ્ચે ન્યાય નથી કરી શકતા’ તો આ નિષ્કર્ષ કાઢી શકાતો હતો, પરંતુ એ પછી તરત જ એ ફરમાવ્યું કે ‘તેથી એક પત્ની તરફ તદ્દન ન ઝુકી જાઓ’ આ વાક્યએ કોઈ અવકાશ આ અર્થ લેવા માટે બાકી રાખ્યો નથી, જે ખ્રિસ્તી યુરોપનું અનુકરણ કરવાવાળા મહાનુભાવો આનાથી કાઢવા માગે છે.

وَإِنْ تَلَّوْا أَوْ تَعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
 خَبِيرًا ﴿١٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَ
 رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ
 الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
 وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا
 بَعِيدًا ﴿١٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ
 كَفَرُوا ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ
 وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٧﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ
 عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ
 مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ
 فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي
 الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَ
 يُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي
 حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۗ وَإِنَّمَا إِذَا مِثْلُهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ
 الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿٢٠﴾ الَّذِينَ
 يَتَرَوْنَكُمْ يَكْفُرُونَ بِكُمْ ۗ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فِتْنَةٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا
 أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ۗ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ ۗ قَالُوا
 أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ ۗ وَمَنَعَكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۗ قَالُوا
 يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ

જો તમે અધૂરી અને પક્ષપાતપૂર્ણ વાત કહી અથવા સાચી વાત કહેવાનું ટાળ્યું તો જાણી લો કે જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહને તેની ખબર છે.

(૧૩૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ઈમાન લાવો અલ્લાહ પર અને તેના રસૂલ પર અને એ ગ્રંથ પર, જે અલ્લાહે પોતાના રસૂલ પર અવતરિત કર્યો છે અને એ દરેક ગ્રંથ પર, જે આ પહેલાં તે અવતરિત કરી ચૂક્યો છે. (૧૫) જેણે અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ અને તેના ગ્રંથો અને તેના રસૂલો અને આખિરતના દિવસને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો (૧૬) તે પથભ્રષ્ટતામાં ભટકીને ખૂબ દૂર નીકળી ગયો. (૧૩૭) રહ્યા એ લોકો જેઓ ઈમાન લાવ્યા, પછી કુફ (ઈન્કાર) કર્યું, ફરી ઈમાન લાવ્યા, ફરી કુફ કર્યું, પછી પોતાના કુફમાં વધતા ગયા તો અલ્લાહ કદાપિ તેમને માફ નહીં કરે અને ક્યારેય તેમને સીધો માર્ગ નહીં દેખાડે. (૧૩૮-૧૩૯) અને જે મુનાફિકો (દંભીઓ) ઈમાનવાળાઓને છોડીને કાફિરો (અધર્મીઓ)ને પોતાના સાથી બનાવે છે, તેમને આ શુભ સમાચાર સંભળાવી દો કે તેમના માટે પીડાકારી સજા તૈયાર છે. શું આ લોકો પ્રતિષ્ઠાની ચાહનામાં તેમના પાસે જાય છે ? જો કે પ્રતિષ્ઠા તો સંપૂર્ણપણે અલ્લાહ જ માટે છે. (૧૪૦) અલ્લાહ આ ગ્રંથમાં તમને પહેલાથી જ આદેશ આપી ચૂક્યો છે કે જ્યાં તમે સાંભળો કે અલ્લાહની આયતો વિરુદ્ધ કુફ (અધર્મ)ની બકવાસ કરવામાં આવી રહી છે અને તેની હાંસી ઉડાવવામાં આવી રહી છે, તો ત્યાં ન બેસો, જ્યાં સુધી લોકો કોઈ બીજી વાતમાં ન લાગી જાય. હવે જો તમે આવું કરી રહ્યા છો તો તમે પણ એમના જ જેવા છો. વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ મુનાફિકોને અને કાફિરોને જહન્નમ (નર્ક)માં એક જગ્યાએ એકઠા કરવાનો છે. (૧૪૧) આ મુનાફિકો તમારા મામલામાં રાહ જોઈ રહ્યા છે (કે ઊંટ કંઈ તરફ બેસશે). જો અલ્લાહ તરફથી વિજય તમારો થયો તો આવીને કહેશે કે શું અમે તમારા સાથે ન હતા ? જો કાફિરોનું પલ્લું ભારે રહે તો તેમને કહેશે કે શું અમે તમારા વિરુદ્ધ લડવા માટે સમર્થ ન હતા, અને છતાં પણ અમે તમને મુસલમાનોથી બચાવ્યા ? બસ, અલ્લાહ જ તમારા અને તેમના મામલાનો નિર્ણય કયામતના દિવસે કરશે અને (આ નિર્ણયમાં) અલ્લાહે કાફિરો (અધર્મીઓ) માટે મુસલમાનો પર વિજયી

૮૫. ઈમાનવાળાઓને કહેવું કે 'ઈમાન લાવો' એ દેખીતી રીતે વિચિત્ર લાગે છે. પરંતુ હકીકતમાં અહીં શબ્દ 'ઈમાન' બે અલગ-અલગ અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે. ઈમાન લાવવાનો એ અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ ઈન્કારના બદલે એકરાતનો માર્ગ અપનાવે, ન માનવાવાળાઓથી અલગ થઈને માનવાવાળાઓમાં સામેલ થઈ જાય; અને આનો બીજો અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ જે વસ્તુને માને તેને સાચા દિલથી માને, પૂરેપૂરી ગંભીરતા અને નિષ્ઠાની સાથે માને. આયતમાં સંબોધન એ તમામ મુસલમાનોને છે, જેઓ પહેલા અર્થની રીતે 'માનવાવાળાઓ'માં સામેલ છે, અને તેમનાથી માંગણી એ કરવામાં આવી છે કે બીજા અર્થની રીતે સાચા મોમિન બને.

૮૬. કુફ કરવાના પણ બે અર્થ છે. એક એ કે વ્યક્તિ ચોખ્ખે-ચોખ્ખો ઈન્કાર કરી દે. બીજો એ કે જીભથી તો માને, પણ દિલથી ન માને, અથવા પોતાના વ્યવહારથી સાબિત કરી દે કે તે જે વસ્તુને માનવાનો દાવો કરી રહ્યો છે ખરેખર તેને તે નથી માનતો.

عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ١٣٠ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَدَعُونَ
 اللَّهُ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ١٣١ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا
 كَسَالَى ١٣٢ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا
 قَلِيلًا ١٣٣ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ ١٣٤ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ
 وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ ١٣٥ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ
 سَبِيلًا ١٣٦ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
 الْكُفْرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ١٣٧ أَتُرِيدُونَ
 أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ١٣٨ إِنَّ
 الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ
 تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ١٣٩ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا
 وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ
 مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ١٤٠ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ
 أَجْرًا عَظِيمًا ١٤١ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ إِنْ
 شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ ١٤٢ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ١٤٣
لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ
 ظَلِمَ ١٤٤ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ١٤٥ إِنْ تُبَدُّوا خَيْرًا
 أَوْ تُخَفَّوْهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا
 قَدِيرًا ١٤٦ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَ
 يُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ

થવાનો કદાપિ કોઈ માર્ગ રાખ્યો નથી. (રુકૂઅ-૨૦)

(૧૪૨) આ મુનાફિકો અલ્લાહ સાથે છેતરપિંડી કરી રહ્યા છે, જો કે હકીકતમાં અલ્લાહે જ તેમને ભ્રમમાં નાખી રાખ્યા છે. જ્યારે આ લોકો નમાઝ માટે ઊભા થાય છે, તો કમને માત્ર લોકોને દેખાડવા માટે ઊઠે છે અને અલ્લાહને ભાગ્યે જ યાદ કરે છે. (૧૪૩) કુફ (ઈન્કાર) અને ઈમાનની દ્વિધામાં છે, ન તો પૂરા આ તરફ છે, ન પૂરા તે તરફ. જેને અલ્લાહે પથભ્રષ્ટ કરી દીધો હોય તેના માટે તમે કોઈ માર્ગ પામી શકતા નથી. (૮૭)

(૧૪૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ઈમાનવાળાઓને છોડીને કાફિરો (અધર્મીઓ)ને પોતાના સાથી ન બનાવો. શું તમે ઈચ્છો છો કે અલ્લાહને પોતાના વિરુદ્ધ સાફ-સાફ પુરાવો આપી દો ? (૧૪૫) નિ:શંક મુનાફિકો જહન્નમના સૌથી નીચલા ભાગમાં જશે અને તમે કોઈને તેમનો સહાયક નહીં જુઓ. (૧૪૬) અલબત્ત, તેમનામાંથી જેઓ તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરી લે અને પોતાની વર્તણૂક સુધારી લે અને અલ્લાહનું દામન મજબૂત પકડી રાખે અને પોતાના દીન (ધર્મ)ને અલ્લાહ માટે જ વિશિષ્ટ કરી દે, આવા લોકો ઈમાનવાળાઓની સાથે છે અને અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓને જરૂર મોટો બદલો આપશે. (૧૪૭) અલ્લાહ શા માટે તમને અમસ્તી જ સજા આપે, જો તમે શકુજાર (કૃતજ્ઞ) બંદા થઈને રહો અને ઈમાનના માર્ગ પર ચાલો. અલ્લાહ મોટો કદરદાન છે (૮૮) અને સૌની સ્થિતિથી વાકેફ છે.

(૧૪૮) અલ્લાહ તૈને પસંદ કરતો નથી કે કોઈ વ્યક્તિ અપશબ્દોની સાથે પોતાનું

મોઢું ખોલે, સિવાય કે કોઈના સાથે અન્યાય કરવામાં આવ્યો હોય, (૮૯) અને અલ્લાહ બધું સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૧૪૯) (અત્યાચારનો ભોગ બન્યા હોય એવી સ્થિતિમાં જો કે તમને અપશબ્દો કહેવાનો અધિકાર છે) પરંતુ જો તમે જાહેર અને ખાનગીમાં ભલાઈ જ કર્યે જાવ અથવા ઓછામાં ઓછું બૂરાઈને દરગુજર કરો, તો અલ્લાહ (નો ગુણ પણ આ જ છે કે તે) મોટો ક્ષમાશીલ છે, (જો કે તે સજા આપવાનું) સંપૂર્ણ સામર્થ્ય ધરાવે છે.

(૧૫૦) જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલો સાથે ઈન્કારનું વલણ અપનાવે છે, અને ચાહે છે કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલો વચ્ચે ભેદભાવ કરે અને કહે છે કે અમે કોઈને

૮૭. અર્થાત્ જેણે અલ્લાહની વાણી (ગ્રંથ) અને તેના રસૂલ સલ્વ.ની સીરત (જીવન-ચરિત્ર)થી માર્ગદર્શન ન મેળવ્યું હોય, જેને સચ્ચાઈથી વિમુખ અને અસત્યવાદિતા તરફ આકૃષ્ટ જોઈને અલ્લાહે પણ એ જ તરફ ફેરવી દીધો હોય, જે તરફ તે પોતે ફરી જવા માગતો હતો અને જે પથભ્રષ્ટતાનો ઈચ્છુક હોવાના કારણે અલ્લાહે તેના માટે માર્ગદર્શનના દરવાજા બંધ દીધા હોય અને માત્ર પથભ્રષ્ટતાના જ દરવાજા ખોલી દીધા હોય, એવા વ્યક્તિને સીધો માર્ગ બતાવવો વાસ્તવમાં કોઈ માનવીની શક્તિનું કામ નથી.

૮૮. 'શુક' (કૃતજ્ઞતા) જ્યારે બંદા તરફથી હોય તો ઉપકારના અર્થમાં હોય છે અને જ્યારે અલ્લાહ તરફથી હોય તો કદરદાનીના અર્થમાં.

૮૯. અર્થાત્ પીડિતને હક્ક છે કે અત્યાચારી વિરુદ્ધ અવાજ ઉઠાવે.

نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنُكْفِرُ بِبَعْضٍ ٤ وَيُرِيدُونَ أَنْ
 يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ٥ أُولَئِكَ هُمُ الْكٰفِرُونَ
 حَقًّا ٦ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ٧ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ
 أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجُورَهُمْ ٨ وَكَانَ اللَّهُ
 عَفُورًا رَحِيمًا ٩ يُسْأَلُ أَهْلَ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ
 عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ
 مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ
 الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ١٠ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ
 مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ ١١ وَاتَّيْنَا
 مُوسَىٰ سُلْطٰنًا مُّبِينًا ١٢ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ
 مِيثَاقًا ١٣ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا
 لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ ١٤ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا
 غَلِيظًا ١٥ فِيمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ ١٦ وَكُفِّرْهُمْ بِآيَاتِ
 اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بَعِيرِ حَقِّ ١٧ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا
 غُلْفٌ ١٨ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ
 إِلَّا قَلِيلًا ١٩ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ
 بُهْتَانًا عَظِيمًا ٢٠ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ
 عِيسَىٰ ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ ٢١ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا

માનીશું અને કોઈને નહીં માનીએ તેમજ કુફ અને ઈમાન વચ્ચે એક રસ્તો કાઢવાનો ઈરાદો રાખે છે, (૧૫૧) એ બધા કટ્ટર કાફિરો (અધર્મીઓ) છે અને આવા કાફિરો માટે અમે એ સજા તૈયાર કરી રાખી છે, જે તેમને અપમાનિત અને ફજેત કરનારી હશે. (૧૫૨) આનાથી વિપરીત જે લોકો અલ્લાહ અને તેના તમામ રસૂલોને માને, અને તેમના વચ્ચે ભેદભાવ ન કરે, તેમને અમે ચોક્કસ તેમના બદલા આપીશું, અને અલ્લાહ ઘણો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૨૧)

(૧૫૩) હે નબી ! આ ગ્રંથવાળા જો આજે તમારા પાસે માંગણી કરી રહ્યા છે કે તમે આકાશમાંથી કોઈ લખાણ તેમના ઉપર અવતરિત કરાવો, તો તેનાથી પણ વધુ ગુનાહિત માંગણીઓ તેઓ પહેલાં મૂસા (અલૈ.) પાસે કરી ચૂક્યા છે. તેને તો આ લોકોએ કહ્યું હતું કે અમને ખુદાને જાહેરમાં દેખાડી દો અને આ જ દુષ્ટતાના કારણે તેમના ઉપર અચાનક વીજળી ત્રાટકી હતી, પછી તેમણે વાછરડાને પોતાનો ઉપાસ્ય બનાવી લીધો, જો કે તેઓ ખુલ્લી નિશાનીઓ જોઈ ચૂક્યા હતા. તેમ છતાં પણ અમે તેમને માફ કરી દીધા. અમે મૂસા (અલૈ.)ને સ્પષ્ટ આદેશ આપ્યો, (૧૫૪) અને આ લોકો ઉપર તૂર (પહાડ)ને ઉઠાવીને એમના પાસેથી (આ આદેશના પાલનનું) વચન લીધું. અમે તેમને હુકમ આપ્યો કે દરવાજામાં સિજદો કરતાં (નતમસ્તકે) પ્રવેશ કરો. (૯૦) અમે તેમને કહ્યું કે 'સબત' (શનિવાર)નો નિયમ ન તોડો અને તે માટે તેમના પાસેથી પાકું વચન લીધું. (૧૫૫) છેવટે તેમના વચન-ભંગના કારણે અને એ કારણે કે તેમણે અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવી. અને ઘણા પયગંબરોને નાહક કતલ કર્યા અને ત્યાં સુધી કહ્યું કે અમારા હૃદયો આવરણોમાં સુરક્ષિત છે, (૯૧) જો કે હકીકતમાં તેમની અસત્યવાદિતાના કારણે અલ્લાહે તેમના હૃદયો પર મહોર મારી દીધી છે, અને આ જ કારણે તેઓ ભાગ્યે જ ઈમાન લાવે છે. (૧૫૬) પછી પોતાના કુફ (અધર્મ)માં તેઓ એટલા આગળ વધ્યા કે મરયમ પર ભારે તહોમત મૂકી, (૧૫૭) અને પોતે કહ્યું કે અમે મસીહ, મરયમના પુત્ર ઈસા, અલ્લાહના રસૂલને કતલ કરી દીધા છે (૯૨) — જો કે હકીકતમાં તેમણે ન તો તેને કતલ કર્યો,

૯૦. આનો ઉલ્લેખ સૂર: બકરહ, આયત ૫૮-૫૯માં આવી ચૂક્યો છે.

૯૧. અર્થાત્ તમે ચાહે ગમે તે કહો, અમારા હૃદયો પર આની કોઈ અસર થઈ શકતી નથી.

૯૨. અર્થાત્ ગુનાઈત-વૃત્તિની હિંમત એટલી વધી ગઈ છે કે રસૂલને રસૂલ જાણતા હતા અને પછી તેની હત્યાનું પગલું ભર્યું અને ગર્વથી કહ્યું કે અમે અલ્લાહના રસૂલની હત્યા કરી છે. આ પ્રસંગે જો સૂર: મરયમ, રુકૂઅ-૨ અમારી નોંધની સાથે વાંચી લેવામાં આવે, તો જાણ થઈ જશે કે બની ઈસરાઈલ હજરત ઈસા અલૈ.ને વાસ્તવમાં રસૂલ જાણતા હતા અને પોતે જાણતા હોવા છતાં તેમણે તેમને શૂળી પર ચઢાવી દીધા.

صَلْبُوهُ وَلَكِنْ شِيبَهُ لَهُمْ ٥ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا
 فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ ٥ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا
 اتِّبَاعَ الظَّنِّ ٥ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ٥ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ
 إِلَيْهِ ٥ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ٥ وَإِنْ مِنْ أَهْلِ
 الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ٥ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ
 يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ٥ فَيُظْلَمُ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا
 حَرْمَنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ
 سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ٥ وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا
 عَنْهُ ٥ وَأَكَلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ٥ وَأَعْتَدْنَا
 لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ٥ لَكِنَّ الرِّسْخُونَ
 فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ
 إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ٥ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ
 وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
 الْآخِرِ ٥ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ٥ إِنَّا أَوْحَيْنَا
 إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ ٥ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ ٥
 وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
 وَالْأَسْبَاطَ ٥ وَعِيسَى ٥ وَأَيُّوبَ ٥ وَيُونُسَ ٥ وَهَارُونَ
 وَسُلَيْمَانَ ٥ وَآتَيْنَا دَاوُدَ رُجُوبًا ٥ وَرُسُلًا قَدْ
 قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ٥ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ

٥٤

مَنْزِلًا

ન તો સલીબ (કોસ, સૂળી) પર ચઢાવ્યો, બલ્કે મામલો તેમના માટે સંદિગ્ધ બનાવી દેવામાં આવ્યો, ^(૯૩) અને જે લોકોએ આ અંગે મતભેદ કર્યો છે તેઓ પણ ખરેખર શંકામાં પડેલા છે. તેમના પાસે આ અંગે કોઈ જ્ઞાન નથી, માત્ર અટકળનું જ અનુસરણ છે. તેમણે મસીહને નિશ્ચિતપણે કતલ નથી કર્યો, (૧૫૮) બલ્કે અલ્લાહે તેને પોતાના તરફ ઉઠાવી લીધો, અલ્લાહ પ્રબળ શક્તિશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૧૫૯) અને ગ્રંથવાળાઓમાંથી કોઈ એવો નહીં હોય, જે તેના મૃત્યુ પહેલા તેના પર ઈમાન ન લઈ આવે ^(૯૪) અને કયામતના દિવસે તે તેના પર સાક્ષી આપશે, (૧૬૦-૧૬૧) — તાત્પર્ય એ છે કે આ યહૂદીઓના આ જ અત્યાચારપૂર્ણ વલણના કારણે અને એ કારણે કે તેઓ મોટાભાગે અલ્લાહના માર્ગથી રોકે છે, અને વ્યાજ લે છે જેનાથી તેમને મનાઈ કરવામાં આવી હતી, અને લોકોનું ધન અનુચિત રીતે ખાય છે, અમે ઘણી પવિત્ર એ વસ્તુઓ તેમના માટે હરામ (અવૈધ) કરી દીધી જે પહેલાં તેમના માટે હલાલ (વૈધ) હતી, ^(૯૫) અને જે લોકો તેમના પૈકી કાફિર (ઈન્કાર કરનારા) છે તેમના માટે અમે પીડાકારી યાતના તૈયાર કરીને રાખી છે. (૧૬૨) પરંતુ તેમનામાંથી જે લોકો પરિપક્વ જ્ઞાન ધરાવે છે અને ઈમાનવાળા છે, તે સૌ એ શિક્ષણ પર ઈમાન લાવે છે જે (હે નબી સલ્લ. !) તમારા તરફ અવતરિત કરવામાં આવ્યું છે અને જે તમારા પહેલા અવતરિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ રીતે ઈમાન લાવનારાઓ અને નમાઝ અને ઝકાતની પાબંદી કરવાવાળા અને અલ્લાહ અને આબિરત (પરલોક)ના દિવસ પર સાચી શ્રદ્ધા ધરાવનારા લોકોને અમે જરૂર મહાન બદલો આપીશું. (રુકૂઅ-૨૨)

(૧૬૩) હે નબી (સલ્લ.) ! અમે તમારા તરફ એવી જ રીતે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મોકલી છે, જેવી રીતે નૂહ અને તે પછીના પયગંબરો તરફ મોકલી હતી. અમે ઈબ્રાહીમ, ઈસ્માઈલ, ઈસ્હાક, યાકૂબ અને યાકૂબના સંતાનો, ઈસા, ઐયૂબ, યૂનુસ, હાઝન અને સુલેમાનના તરફ વહી મોકલી. અમે દાઉદને ઝબૂર (ઈશ-ગ્રંથ) આપી. (૧૬૪) અમે એ રસૂલો ઉપર પણ વહી અવતરિત કરી, જેમનો ઉલ્લેખ અમે આ પહેલાં તમારા સમક્ષ કરી ચૂક્યા છીએ અને એ રસૂલો પર પણ જેમનો ઉલ્લેખ તમારા સમક્ષ નથી કર્યો.

૯૩. આ આયત સ્પષ્ટતા કરે છે કે હઝરત મસીહ (ઈસા) અલૈ.ને સૂળી પર ચઢાવતા પહેલાં જ ઉઠાવી લેવામાં આવ્યા હતા અને એ કે મસીહીઓ (ખ્રિસ્તીઓ) અને યહૂદીઓ, બંનેનું એ માનવું કે મસીહે સૂળી પર પ્રાણ આપ્યા માત્ર ગેરસમજ પર આધારિત હતું. એ પહેલાં કે યહૂદીઓ આપને સૂળી પર ચઢાવતા, અલ્લાહ તૃપ્તાલાએ કોઈક સમયે તેમને ઉપર ઉઠાવી લીધા અને પાછળથી યહૂદીઓએ જે વ્યક્તિને સૂળી પર ચઢાવ્યો, તે કોઈ બીજી વ્યક્તિ હતો, જેને કોણ જાણે કયા કારણસર લોકોએ ઈસા ઈબ્ને મરયમ અલૈ. સમજ લીધા.

૯૪. આ વાક્યના બે અર્થ વર્ણવવામાં આવ્યા છે અને શબ્દોમાં બંનેની સમાનરૂપે સંભાવના છે. એક અર્થ એ જે અમે અનુવાદમાં અપનાવ્યો છે. બીજો એ કે 'ગ્રંથવાળાઓમાં કોઈ એવો નથી જે પોતાના મૃત્યુથી પહેલાં મસીહ પર ઈમાન ન લઈ આવે.'

૯૫. સંભવતઃ આ એ વિષય તરફ સંકેત છે, જે આગળ સૂર: અનુઆમ, આયત ૪૬માં આવશે; અર્થાત્ એ કે બની ઈસરાઈલ માટે તમામ એ જાનવર હરામ (અવૈધ) કરી દેવામાં આવ્યા, જેના નખ હોય છે, અને તેમના માટે ગાય અને બકરીની ચરબી પણ હરામ કરી દેવામાં આવી. આ ઉપરાંત, સંભવ છે કે સંકેત એ બીજા પ્રતિબંધો અને સખાઈઓ તરફ પણ હોય, જે યહૂદી ફિક્હ (ધર્મશાસ્ત્ર)માં જોવા મળે છે. કોઈ સમૂહ માટે જીવનના વર્તુળને તંગ કરી દેવું વાસ્તવમાં તેના માટે એક પ્રકારની સજા છે.

عَلَيْكَ ٥ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ٦ رُسُلًا
 مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ
 حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ٥ وَكَانَ اللَّهُ غَزِيرًا حَكِيمًا ٦
 لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ ٥
 وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ ٥ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ٧
 إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ
 ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ٨ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا
 لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ٩
 إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ٥ وَكَانَ
 ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ١٠ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ
 جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَمِنُوا خَيْرًا
 نَكْمُ ٥ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَ
 الْأَرْضِ ٥ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ١١ يَا أَهْلَ
 الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ
 إِلَّا الْحَقَّ ٥ إِمَّا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ
 وَكَلِمَتُهُ ٥ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ ٥ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ
 وَرُسُلِهِ ٥ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ ٥ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ ٥ إِنَّنَا
 اللَّهُ إِلَهُ وَاحِدٌ ٥ سُبْحٰنَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ ٥ مَا
 فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ٥ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ١٢

અમે મૂસા સાથે એવી રીતે વાતચીત કરી જેવી રીતે વાતચીત કરવામાં આવે છે. (૧૬૫) આ તમામ રસૂલોને પુશખબર આપનારા અને ડરાવનારા બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા હતા, જેથી તેમને મોકલી દીધા પછી લોકો પાસે અલ્લાહ સામે કોઈ દલીલ બાકી ન રહે^(૯૯) અને અલ્લાહ દરેક સંજોગોમાં પ્રભુત્વશાળી અને તત્વદર્શી છે. (૧૬૬) (લોકો નથી માનતા તો ન માને) પરંતુ અલ્લાહ સાક્ષી આપે છે કે હે નબી (સલ્લ.) ! જે કંઈ તેણે તમારા પર અવતરિત કર્યું છે, પોતાના જ્ઞાનમાંથી અવતરિત કર્યું છે અને તેના પર ફરિશ્તાઓ પણ સાક્ષી છે, જો કે અલ્લાહનું સાક્ષી હોવું તદ્દન પૂરતું છે. (૧૬૭) જે લોકો તેને માનવાનો સ્વયં ઈન્કાર કરે છે અને બીજાઓને અલ્લાહના માર્ગથી રોકે છે, તેઓ વાસ્તવમાં પથભ્રષ્ટામાં સત્યથી ઘણે દૂર નીકળી ગયા છે. (૧૬૮-૧૬૯) એ રીતે જે લોકોએ કુફ (ઈન્કાર) અને વિદ્રોહનું વર્તન અપનાવ્યું અને અન્યાય અને અત્યાચાર કરવા પર ઊતરી આવ્યા, અલ્લાહ તેમને કદાપિ માફ નહીં કરે અને તેમને જહન્નમના માર્ગ સિવાય કોઈ અન્ય માર્ગ દેખાડશે નહીં, જેમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. અલ્લાહ માટે આ કોઈ મુશ્કેલ કામ નથી.

(૧૭૦) લોકો ! આ રસૂલ તમારા પાસે તમારા રબ તરફથી સત્ય લઈને આવી ગયો છે, ઈમાન લઈ આવો, તમારા જ માટે સારું છે, અને જો ઈન્કાર કરો છો તો જાણી લો કે આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે, બધું જ અલ્લાહનું છે અને અલ્લાહ સર્વજ્ઞ પણ છે અને તત્વદર્શી પણ.^(૧૦૦)

(૧૭૧) હે-ગ્રંથવાળાઓ ! પોતાના દીન (ધર્મ)માં હદથી આગળ ન વધો^(૧૦૧) અને અલ્લાહ તરફ સત્ય સિવાય કોઈ વાત ન જોડો. મરયમનો પુત્ર ઈસા મસીહ તે સિવાય કંઈ ન હતો કે અલ્લાહનો એક રસૂલ (પયગંબર) હતો અને એક ફરમાન હતો, જે અલ્લાહે મરયમ તરફ મોકલ્યો^(૧૦૨) અને એક રૂહ હતી અલ્લાહ તરફથી^(૧૦૩) (જેણે મરયમના ગર્ભાશયમાં બાળકનું રૂપ ધારણ કર્યું) તેથી તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલો (ઈશદૂતો) પર ઈમાન લાવો અને ન કહો કે 'ત્રણ' છે.^(૧૦૪) અટકી જાઓ, આ તમારા જ માટે સારું છે. અલ્લાહ તો માત્ર એક જ ખુદા (ઈશ્વર) છે. તે પવિત્ર અને મહાન છે, તેનાથી કે કોઈ તેનો પુત્ર હોય.^(૧૦૫) ધરતી અને આકાશોની સમગ્ર વસ્તુઓ તેની મિલકત છે અને તેમના ગુજરાન અને દેખરેખ માટે માત્ર એ જ પૂરતો છે. (રુકૂઅ-૨૩)

૯૬. અર્થાત્ તે તમામ પયગંબરોને મોકલવાનો એક જ ઉદ્દેશ્ય હતો અને તે એ હતો કે અલ્લાહ તુઆલા માનવજાત પર પ્રમાણ સ્થાપિત કરવા માગતો હતો, જેથી અંતિમ અદાલતના અવસરે કોઈ પથભ્રષ્ટ ગુનેગાર તેના સામે એ બહાનુ કે દલીલ રજૂ ન કરી શકે કે અમે અજાણ હતા અને તમે અમને વાસ્તવિકતાથી માહિતગાર કરવાની કોઈ વ્યવસ્થા કરી નહોતી.

૯૭. અર્થાત્ તમારો ખુદા ન તો અજાણ છે કે તેના રાજ્યમાં રહીને તમે ઘૃષ્ટતાઓ આચરો અને તેને ખબર ન હોય અને ન તે અણસમજ છે કે તેને પોતાના આદેશોનું ઉલ્લંઘન કરનારાઓથી નિપટવાની રીત ન આવડતી હોય.

૯૮. અહીં એહલે કિતાબથી અભિપ્રેત ખ્રિસ્તીઓ છે અને 'ગુલુ'નો અર્થ છે કોઈ વસ્તુની પુષ્ટિ અને સમર્થનમાં હદથી વધારે આગળ વધી જવું. યહૂદીઓનો ગુનો તો એ હતો કે તેઓ મસીહ (ઈસા) અલૈ.ના ઈન્કાર અને વિરોધમાં હદથી આગળ વધી ગયા અને ખ્રિસ્તીઓનો ગુનો એ છે કે તેઓ મસીહ અલૈ.ની અકીદત (શ્રદ્ધા) અને પ્રેમમાં હદથી આગળ વધી ગયા અને તેમને અલ્લાહના પુત્ર, બલકે સ્વયં અલ્લાહ દેરવી દીધા.

૯૯. મૂળ શબ્દ 'કલિમા' પ્રયુક્ત થયો છે. મરયમ તરફ કલિમા મોકલવાનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહે હઝરત મરયમ અલૈ.ના ગર્ભ પર એ ફરમાન અવતરિત કર્યો કે કોઈ પુરુષના વીર્યથી સિચિત થયા વગર ગર્ભ-ધારણ કરી લે. ખ્રિસ્તીઓએ

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيءُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا
الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ٥ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ
عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ٥
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ
أَجْرَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ٥ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا
وَأَسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ٥ وَلَا يَجِدُونَ
لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ٥ يَا أَيُّهَا
النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا
إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ٥ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا
بِهِ فَسَيُذْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ ٧ وَيَهْدِيهِمْ
إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ٥ يَسْتَفْتُونَكَ ٥ قُلِ اللَّهُ
يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ٥ إِنْ أَمْرُوْا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ
وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ٥ وَهُوَ يَرِثُهَا
إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ ٥ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا
الشُّلْثَانُ مِمَّا تَرَكَ ٥ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً
فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ ٥ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ
أَنْ تَضِلُّوا ٥ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ٥

(૧૭૨) મસીહ ક્યારેય એ વાતને પોતાના માટે શરમ અને માનહાનિ નથી સમજી કે તે અલ્લાહનો બંદો હોય અને ન તો સૌથી નિકટના ફરિશ્તાઓ તેને પોતાના માટે શરમ અને માનહાનિ સમજે છે. જો કોઈ અલ્લાહની બંદગીને પોતાના માટે શરમ અને માનહાનિ સમજે છે અને ધમંડ કરે છે, તો એક સમય આવશે જ્યારે અલ્લાહ સૌને એકઠા કરીને પોતાના સામે હાજર કરશે. (૧૭૩) તે વખતે એ લોકો, જેમણે ઈમાન લાવીને સદ્વર્તન અપનાવ્યું છે, પોતાના બદલા પૂરેપૂરા મેળવશે અને અલ્લાહ પોતાની કૃપાથી તેમને વધારે બદલો આપશે, અને જે લોકોએ બંદગીને શરમ અને માનહાનિ સમજી અને ધમંડ કર્યું, તેમને અલ્લાહ દુઃખદાયી યાતના આપશે, અને અલ્લાહ સિવાય જેના-જેના વાલીપણા અને મદદ પર તેઓ ભરોસો રાખતા હતા, તે પૈકી કોઈને પણ ત્યાં જોશે નહીં.

(૧૭૪) લોકો ! તમારા રબ તરફથી તમારા પાસે સ્પષ્ટ દલીલ આવી ગઈ છે અને અમે તમારા તરફ એવો પ્રકાશ મોકલી દીધો છે જે તમને સાફ-સાફ રસ્તો દેખાડનારો છે. (૧૭૫) હવે જેઓ અલ્લાહની વાત માની લેશે અને તેનું શરણ શોધશે તેમને અલ્લાહ પોતાની દયા અને પોતાની કૃપાના પાલવમાં લઈ લેશે અને પોતાના તરફ આવવાનો સીધો માર્ગ તેમને દેખાડી દેશે.

(૧૭૬) હે નબી (સલ્લ.) ! લોકો તમને કલાલા^(૧૦૩)ના મામલા અંગે ફતવો (ધમદિશ) પૂછે છે. કહો, અલ્લાહ તમને હુકમ આપે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ નિઃસંતાન મરણ પામે અને તેની એક બહેન હોય^(૧૦૪) તો તે તેના વારસામાં અડધું મેળવશે અને જો બહેન નિઃસંતાન મરણ પામે તો ભાઈ તેનો વારસ થશે, ^(૧૦૫) અને જો મૃતકની વારસદાર બે બહેનો હોય તો તેઓ વારસામાંથી બે-તૃતીયાંશની હક્કદાર થશે^(૧૦૬) અને જો અનેક ભાઈ-બહેનો હોય તો સ્ત્રીઓનો એક અને પુરુષોનો બમણો ભાગ હશે. અલ્લાહ તમારા માટે આદેશોને સ્પષ્ટ કરે છે જેથી તમે ભટકતા ન ફરો, અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે.

(રૂકૂઅ-૨૪)

પહેલા શબ્દ 'કલામા'ને 'કલામ' (વાણી) કે 'નતક' (વાક્ય-શક્તિ)નો સમાનાર્થી સમજી લીધો, પછી આ 'કલામ' કે 'નતક'થી અલ્લાહ તૃઆલાના અંગત ગુણ 'વાણી'નો અર્થ લઈ લીધો, પછી એ અનુમાન સ્થાપિત કર્યું કે અલ્લાહના આ વિશિષ્ટ ગુણે મરયમ અલૈ. ના પેટમાં દાખલ થઈને એ શારીરિક રૂપ અપનાવ્યું, જે મસીહ અલૈ. ના સ્વરૂપમાં પ્રગટ થયું. આ રીતે ખ્રિસ્તીઓમાં મસીહ અલૈ. ની 'ઉલૂહિયત' (ઈશ્વરત્વ)ની ભષ્ટ ધારણા પેદા થઈ અને આ ખોટી કલ્પનાએ જડ પકડી કે ખુદાએ સ્વયં પોતાને અથવા પોતાના અનશ્વર ગુણમાંથી 'નતક' અને 'કલામ'ના ગુણને મસીહ અલૈ. ના રૂપમાં પ્રગટ કરેલ છે.

૧૦૦. અહીં સ્વયં મસીહ અલૈ. ને 'રૂહુમ્-મિનહુ' (ખુદા તરફથી એક રૂહ અર્થાત્ આત્મા) કહેવામાં આવેલ છે અને સૂર: બકરહ, આયત નં. ૮૭માં આ વિષયને આ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે 'અમે પવિત્ર રૂહથી મસીહની મદદ કરી'. બંને વર્ણનોનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહે મસીહ અલૈ. ને એ પવિત્ર આત્મા પ્રદાન કર્યો હતો, જે બૂરાઈથી અપરિચિત હતો, સરાસર સત્ય અને સત્યપ્રિય હતો, અને સંપૂર્ણપણે શ્રેષ્ઠતમું નૈતિકતાનું સ્વરૂપ હતો. ખ્રિસ્તીઓએ આમાં પણ અતિશયોક્તિ કરી, 'રૂહુમ્-મિનલ્લાહ'ને સ્વયં અલ્લાહનો આત્મા ઠેરવી લીધું અને 'રૂહુલ-કુદુસ'નો અર્થ એ લીધો કે તે અલ્લાહ તૃઆલાનો પોતાનો પવિત્ર આત્મા હતો, જે મસીહ અલૈ. ના અંદર પ્રવેશ કરી ગયો હતો. આ રીતે અલ્લાહ અને મસીહ અલૈ. ની સાથે એક ત્રીજો ખુદા (ઈશ્વર) 'રૂહુલ-કુદુસ'ને બનાવી નાખવામાં આવ્યો.

૧૦૧. અર્થાત્ ત્રણ યુદ્ધો (ત્રિત્વ)ની આસ્થાને છોડી દો, ચાહે ગમે તે સ્વરૂપમાં તમારામાં જોવા મળતો હોય, હકીકત એ છે કે ખ્રિસ્તીઓ એકી સાથે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ને પણ માને છે અને ત્રિત્વને પણ. મસીહ અલૈ.ના સ્પષ્ટ કથનો જે ઈજિપ્તમાં મળે છે, તેના આધારે કોઈ ખ્રિસ્તી એનાથી ઇન્કાર કરી શકતો નથી કે અલ્લાહ બસ એક જ અલ્લાહ છે અને તેના સિવાય કોઈ અન્ય અલ્લાહ નથી. તેમના માટે એ સ્વીકાર કર્યા વગર બીજો કોઈ રસ્તો નથી કે તૌહીદ મૂળ દીન (ધર્મ) છે, પણ તેમ છતાં મસીહ અલૈ.ની જાતમાં અતિશયોક્તિના કારણે તેઓ ત્રિત્વને પણ માને છે અને આજ સુધી એ નિર્ણય નથી કરી શક્યા કે આ બે વિરોધભાસી આસ્થાઓને એક સાથે કેવી રીતે નિભાવે.
૧૦૨. આ ખ્રિસ્તીઓની ચોથી અતિશયોક્તિનું ખંડન છે. ખ્રિસ્તી વિવાયતો (પુરાતન નોંધો) જો સાચી પણ હોય, તો તેનાથી (વિશેષરૂપે ત્રણ ઈજીપ્તી) વધારેમાં વધારે બસ એટલું જ સાબિત થાય છે કે મસીહ અલૈ.એ અલ્લાહ અને બંદાઓના સંબંધને પિતા અને સંતાનના સંબંધથી ઉપમા આપી હતી, અને 'પિતા'નો શબ્દ અલ્લાહ માટે તેઓ કેવળ રૂપકત્મક અને લાક્ષણિક સ્વરૂપમાં પ્રયુક્ત કરતા હતા. આ માત્ર એકલા મસીહ અલૈ.ની જ વિશેષતા નહોતી. પ્રાચીનતમ યુગથી બની ઇસરાઈલ અલ્લાહ માટે 'પિતા'નો શબ્દ બોલતા આવી રહ્યા હતા અને આના પુષ્કળ ઉદાહરણો બાઈબલના જૂના કરારનામા (Old Testament)માં છે. મસીહ અલૈ.એ આ શબ્દ પોતાની કોમની કહેવત (લોકોક્તિ) અનુસાર જ પ્રયુક્ત કરેલ હતો અને તેઓ અલ્લાહને ફક્ત પોતાનો જ નહીં, બલ્કે સૌ માનવીઓનો પિતા કહેતા હતા. પરંતુ ખ્રિસ્તીઓએ અહીં ફરી અતિશયોક્તિથી કામ લીધું અને મસીહ અલૈ.ને અલ્લાહના એક-માત્ર પુત્ર ઠેરવી દીધા.
૧૦૩. 'કલાલા'ના અર્થમાં મતભેદ છે. કેટલાકના મતે એ વ્યક્તિ છે, જે નિઃસંતાન પણ હોય અને જેના પિતા અને દાદા પણ જીવિત ન હોય, અને કેટલાકના નજીક માત્ર નિઃસંતાન મૃત વ્યક્તિને 'કલાલા' કહેવામાં આવે છે. પરંતુ સામાન્ય કુકુલા (ઈસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રીઓ)એ હઝરત અબૂબક રદિ.ના એ મતનો સ્વીકાર કર્યો છે કે આ પહેલા અર્થના રૂપમાં છે અને સ્વયં કુઆનથી પણ આની પુષ્ટિ થાય છે, કેમ કે અહીં 'કલાલા'ની બહેનને મૃતક છોડેલ અડધી સંપત્તિની વારસ ઠેરવી દેવામાં આવેલ છે, જો કે જો-કલાલા'ના પિતા જીવતા હોય તો બહેનને મૂળથી કોઈ હિસ્સો મળતો જ નથી.
૧૦૪. અહીં એ ભાઈ-બહેનોના વારસાનો ઉલ્લેખ થઈ રહ્યો છે, જેનો મૂતકની સાથે માતા અને પિતા બંને તરફથી સગા હોય, અથવા માત્ર પિતા તરફથી સગા હોય. હઝરત અબૂબક રદિ.એ એક વાર એક સંબોધનમાં આ અર્થની સ્પષ્ટતા કરી હતી અને સહાબા રદિ.માંથી કોઈએ આનાથી મતભેદ કર્યો ન હતો, તેના આધારે આ સર્વસંમત બાબત છે.
૧૦૫. અર્થાત્ ભાઈ તેની પૂરેપૂરી સંપત્તિનો વારસદાર હશે, જો કોઈ અન્ય વ્યક્તિ હક્કદાર ન હોય, અને જો કોઈ હક્કદાર વ્યક્તિ જીવિત હોય, જેમ કે પતિ, તો તેનો હિસ્સો ચૂકવી દીધા પછી મૃતક બાકી તમામ છોડેલ સંપત્તિ ભાઈને મળશે.
૧૦૬. આ જ આદેશ બે થી વધારે બહેનો માટે પણ છે.

૫. અલ-માઈદા

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પંદરમી રુકૂઅની આયત (નં. ૧૧૨) 'હલ્ યસ્તતીઉ રબ્બુ-ક અંયુનઝ્ઝિલ અલઈના માઈદતમ્-મિનસ્સમાઝ્'માં આવતા શબ્દ 'માઈદહ'થી લેવામાં આવેલ છે.

ઉતરાણકાળ :

સૂર:ના વિષયોથી સ્પષ્ટ થાય છે અને રિવાયતોથી તેની પુષ્ટિ થાય છે કે આ 'હુદૈબિયહ'ની સંધિ પછી હિ.સ. ૦૬ના અંતમાં કે પછી હિ.સ. ૦૭ની શરૂઆતમાં અવતરિત થઈ છે. ઝિલ્કદ હિ.સ. ૦૬ની ઘટના છે કે પયગંબર સલ્લ. ચૌદસો મુસલમાનો સાથે 'ઉમરાહ' કરવા માટે મક્કા તશરીફ લઈ ગયા. પરંતુ સત્યના વિરોધી કુરૈશીઓએ દુશ્મનીના જોશમાં અરબસ્તાનની પ્રાચીન ધાર્મિક પરંપરાઓથી વિપરીત આપને 'ઉમરાહ' કરવા ન દીધા અને ખૂબ વાદ-વિવાદ પછી એ વાત સ્વીકારી કે આગામી વર્ષે આપ સલ્લ. 'ઝિયારત' (દર્શન) માટે આવી શકે છે. આ પ્રસંગે આવશ્યકતા એ પડી કે મુસલમાનોને એક તરફ કાબાની ઝિયારત માટેના શિષ્ટાચાર બતાવવામાં આવે અને બીજી તરફ તેમને તાકીદ કરવામાં આવે કે કાફિર (અધર્મી) દુશ્મનોએ તેમને 'ઉમરાહ'થી રોકીને જે અન્યાય કર્યો છે, તેના જવાબમાં તેઓ સ્વયં કોઈ અતિરેકનો માર્ગ ન અપનાવે, એટલા માટે કે ઘણા વિરોધી કબીલાઓનો 'હજજ'નો માર્ગ ઈસ્લામી પ્રદેશોમાંથી પસાર થાય છે અને મુસલમાનો માટે એ સંભવ હતું કે જે રીતે તેમને કાબાની ઝિયારતથી રોકવામાં આવ્યા છે, તે રીતે તેઓ પણ તેમને રોકી દે.

પશ્ચાદભૂમિ :

સૂર: આલે ઇમરાન અને સૂર: નિસાના ઉતરાણ-કાળથી આ સૂર:ના અવતરણ સુધી પહોંચતા-પહોંચતા પરિસ્થિતિઓમાં ખૂબ મોટું પરિવર્તન આવી ગયું હતું. એક તે સમય હતો કે ઉહદના યુદ્ધના આઘાતે મુસલમાનો માટે મદીનાના આસપાસના વાતાવરણને પણ ખતરનાક બનાવી દીધું હતું, અને હવે સમય એ આવી ગયો છે કે અરબસ્તાનમાં ઈસ્લામ એક અજેય શક્તિ દષ્ટિગોચર થતી હતી અને ઈસ્લામી રાજ્ય એક તરફ નજૂદ સુધી, બીજી તરફ સીરિયાની સીમાઓ સુધી, ત્રીજી તરફ રાતા સમુદ્રના તટ પર અને ચોથી તરફ મક્કાના આસપાસ સુધી ફેલાઈ ગયું હતું.

હવે ઈસ્લામ કેવળ એક આસ્થા અને દૃષ્ટિકોણ જ ન હતો, જેનું શાસન માત્ર મનો-મસ્તિષ્ક સુધી સીમિત હોય, બલ્કે તે એક રાજ્ય પણ હતું, જેની સત્તા વ્યવહારૂ રૂપે પોતાની સીમાઓમાં વસનારા તમામ લોકોના જીવન પર છવાયેલ હતી.

તદુપરાંત, આ કેટલાક વર્ષોમાં ઈસ્લામી સિદ્ધાંતો અને ધારણાઓ અનુસાર મુસલમાનોની પોતાની એક સ્થાયી સભ્યતા બની ગઈ હતી, જે જીવનના તમામ ક્ષેત્રોમાં બીજાઓથી ભિન્ન પોતાનું એક વિશિષ્ટ ગૌરવ ધરાવતી હતી. નૈતિકતા, રહેણી-કરણી, સંસ્કૃતિ, દરેક બાબતોમાં હવે મુસલમાનો બિનમુસ્લિમોથી તદ્દન અલગ ઓળખાતા હતા. ઈસ્લામી જીવનનું આવું પૂર્ણ સ્વરૂપ બની ગયા પછી બિનમુસ્લિમ જગત આ તરફથી તદ્દન નિરાશ થઈ ચૂક્યું હતું કે આ લોકો, જેમની પોતાની એક અલગ સંસ્કૃતિ બની ચૂકી છે, હવે ફરી તેમનામાં આવીને ભળી જશે. હુદૈબિયહની સંધિથી પહેલાં સુધી મુસલમાનોના માર્ગમાં એક મોટો અવરોધ એ હતો કે તેઓ કુરૈશ-વિરોધીઓ સાથે એક અવિરત સંઘર્ષમાં અટવાયેલા હતા અને તેમને પોતાના આહવાનના ક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરવાની છૂટ મળતી ન હતી. આનાથી તેમને ન માત્ર એ કે પોતાના રાજ્યની સીમાઓમાં શાંતિ ઉપલબ્ધ થઈ ગઈ, બલ્કે એટલો અવકાશ અને તક પણ મળી ગયા કે આસપાસના પ્રદેશોમાં ઈસ્લામના આમંત્રણને લઈને ફેલાઈ જાય.

વિષયો :

આ સંજોગો હતા, જ્યારે આ સૂર: માઈદહનું અવતરણ થયું. આ સૂર: નિમ્નલિખિત ત્રણ મોટાં-મોટાં વિષયો પર આધારિત છે :

૧. મુસલમાનોના ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક અને રાજકીય જીવન વિશે વધુ આદેશો અને માર્ગદર્શન :

આ સંબંધે હજજના સફરના શિષ્ટાચાર નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા. અલ્લાહની નિશાનીઓના સન્માનના તેમજ કાબાની ઝિયારત કરનારાઓને પરેશાન ન કરવાના આદેશો આપવામાં આવ્યા. ખાવા-પીવાની ચીજ-વસ્તુઓમાં હરામ (અવૈધ) અને હલાલ (વૈધ)ની સ્પષ્ટ સીમાઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી અને અજ્ઞાનતાકાળના કપોળ-કલ્પિત બંધનોને તોડી નાખવામાં આવ્યા. એહલે કિતાબ (અંધવાળાઓ)ના સાથે ખાવા-પીવા અને તેમની સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી. વુઝૂ અને તયમ્મુમ અને ગુસ્લ (સ્નાન)ની રીત નિશ્ચિત કરવામાં આવી. વિદ્રોહ કરવા, બગાડ અને ઉપદ્રવ પેદા કરવા તથા ચોરી કરવાની સજાઓ નક્કી કરવામાં આવી. મદ્યપાન અને જુગારને પૂર્ણ રૂપે હરામ કરી દેવામાં આવ્યા. સોગંદો

તોડવાનો 'કફ્કારો' (પ્રાયશ્ચિત) નિર્ધારીત કરવામાં આવ્યો અને ગવાહીના કાયદામાં કેટલીક વધુ કલમોને વધારવામાં આવી.

૨. મુસલમાનોને શિખામણ :

હવે મુસલમાનો એક શાસક સમુદાય બની ગયા હોવાથી તેમને સંબોધિત કરતાં વારંવાર શિખામણ આપવામાં આવી કે ન્યાય પર અડગ રહે, પોતાનાથી પહેલાંના ગ્રંથવાળાઓ જેવા આચરણથી બચે. અલ્લાહના અનુસરણ અને આજ્ઞાપાલન અને તેના આદેશોના પાલનનું જે વચન તેમણે આપ્યું છે તેના પર અટલ રહે.

૩. યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓને તાકીદ :

યહૂદીઓનું વર્ચસ્વ હવે તૂટી ગયું હતું અને ઉત્તર અરબસ્તાનની લગભગ તમામ યહૂદી આબાદીઓ મુસલમાનોના આધીન થઈ ગઈ હતી. આ પ્રસંગે તેમને ફરી એક વાર તેમની ખોટી નીતિઓ પર સચેત કરવામાં આવ્યા છે અને સન્માર્ગ પર આવવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે. તદ્દુપરાંત હુદૈબિયહની સંધિને કારણે અરબસ્તાન અને પાડોસી દેશોની જાતિઓમાં ઈસ્લામના પ્રચાર-પ્રસારની તક મળી ગઈ હતી, તેથી ખ્રિસ્તીઓને પણ સવિસ્તાર સંબોધિત કરીને તેમની આસ્થાઓ અને માન્યતાઓની ભૂલો બતાવવામાં આવી છે અને તેમને નબી-એ-અરબી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર ઈમાન લાવવાનું આહવાન આપવામાં આવ્યું છે.

آيَاتُهَا ١٢٠

(٥) سُورَةُ الْمَائِدَةِ مَدَنِيَّةٌ (١١٢)

رُكُوعَاتُهَا ١٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ۗ أُحِلَّتْ لَكُمْ

بِهَيْبَةِ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي

الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ ۗ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ٥

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا

الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا

أَمْسِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ

وَرِضْوَانًا ۗ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ۗ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ

شَتَانُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن

تَعْتَدُوا ۗ وَمَنْ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا

عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۗ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ

الْعِقَابِ ٥ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ

الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۖ وَالْمُنْخَنِقَةُ

وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالتَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ

السَّبْعُ إِلَّا مَا ذُكِّرْتُمْ ۗ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ ۗ وَ

أَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ۗ ذَٰلِكُمْ فُسْقٌ ۗ الْيَوْمَ يَبْسُ

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ ۖ وَاحْشَوْنَ ۗ

الْمَثَلُ الْقَائِلُ (١٦)

وقف لازم

الزبيح

ماتزل

૫. સૂર: અલ-માઈદા

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૬ • આયતો-૧૨૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પ્રતિબંધોનું પૂરેપૂરું પાલન કરો. ^(૧) તમારા માટે ઢોરના પ્રકારના બધા પશુઓ હલાલ (વૈધ) કરવામાં આવ્યા, ^(૨) સિવાય તેના જે આગળ તમને બતાવવામાં આવશે. પરંતુ એહરામની હાલતમાં શિકારને પોતાના માટે હલાલ ન કરી લો. નિ:શંક, અલ્લાહ જે ચાહે છે આદેશ આપે છે.

(૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ખુદાપરસ્તી (અલ્લાહના આજ્ઞાપાલન)ની નિશાનીઓનો અનાદર ન કરો. ^(૩) હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનાઓમાંથી કોઈને હલાલ ન કરી લો, કુરબાનીના પશુઓ પર હાથ ન નાખો, ન તો એ પશુઓ પર હાથ નાખો જેમની ડોકમાં અલ્લાહને સમર્પણની નિશાની તરીકે પટ્ટાઓ નાખેલા હોય, ન એ લોકોને સતાવો જેઓ પોતાના રબની કૃપા અને પ્રસન્નતાની શોધમાં પ્રતિષ્ઠિત ઘર (કા'બા) તરફ જઈ રહ્યા હોય. હા, જ્યારે એહરામની હાલત સમાપ્ત થઈ જાય તો તમે શિકાર કરી શકો છો, અને જુઓ, એક જૂથે જે તમારા માટે મસ્જિદે-હરામનો માર્ગ બંધ કરી દીધો છે, તો આ બાબતે તમારો ગુસ્સો તમને એટલા ઉત્તેજિત ન કરી દે કે તમે પણ તેમના મુકાબલામાં અનુચિત અતિરેક કરવા લાગો. ^(૪) નહીં, જે કાર્યો સદાચાર અને તકવા (ઈશપરાયણતા અને સંયમ)ના છે તેમાં સૌના સાથે સહયોગ કરો અને જે ગુના અને અત્યાચારના કાર્યો છે તેમાં કોઈના સાથે સહયોગ ન કરો. અલ્લાહથી ડરો, તેની સજા ઘણી આકરી છે.

(૩) તમારા માટે હરામ (અવૈધ) કરવામાં આવ્યું મુડદાલ, લોહી, ડુક્કરનું માંસ, એ પશુ જે અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાના નામે ઝબેહ કરવામાં આવ્યું હોય, એ જે ગળું ટૂંપાઈને કે પ્રહારથી કે ઊંચેથી પડી જવાથી કે ટકરાઈને મૃત્યુ પામ્યું હોય, અથવા જેને કોઈ હિંસક પશુએ ફાડી ખાધું હોય — સિવાય એ કે જેને તમે જીવતું જોઈને ઝબેહ કરી લીધું, અને એ જે કોઈ સ્થાનક (વેદી) પર ઝબેહ કરવામાં આવ્યું હોય. ^(૫) ઉપરાંત એ પણ તમારા માટે નાજાઈઝ (નિષિદ્ધ) છે કે પાસાઓ વડે તમારું ભાગ્ય જાણો. આ બધા ફિસ્ક (અવજ્ઞા)ના કાર્યો છે. આજે કાફિરો (વિરોધીઓ)ને તમારા દીન (ધર્મ) બાબતે સંપૂર્ણ નિરાશા થઈ ગઈ છે. તેથી તમે તેમનાથી ન ડરો, બલ્કે મારાથી ડરો. ^(૬)

૧. અર્થાત્ એ સીમાઓ અને પ્રતિબંધોનું પાલન કરો, જે તમારા પર લાગુ કરવામાં આવેલ છે.

૨. 'અનુઆમ' (ઢોરો)નો શબ્દ અરબીમાં ઊંટ, ગાય, ઘેટા અને બકરી માટે બોલવામાં આવે છે, અને 'બહીમા' કોઈપણ ચરવાવાળા ચોપગા પ્રાણીને કહેવામાં આવે છે. 'ઢોરોના પ્રકારના ચરવાવાળા ચોપગા પ્રાણીઓ તમારા માટે હલાલ (વૈધ) કરવામાં આવ્યા'નો અર્થ એ છે કે એ બધા ચોપગા ચરવાવાળા જાનવરો હલાલ છે, જે ઢોરના પ્રકારના હોય, અર્થાત્ જેને અણીવાળા દાંત ન હોય, માંસાહારીના બદલે શાકાહારી હોય અને અન્ય પ્રાણીજન્ય ખૂબીઓમાં ઢોરો જેવા લાગતા હોય. આની સ્પષ્ટતા નબી સલ્વ.એ પોતાના આદેશોમાં કરી નાખી છે, જેમાં આપ સલ્વ.એ હિંસક પશુઓ અને શિકારી પક્ષીઓ અને મુરદાર ખાનાર જાનવરોને હરામ (અવૈધ) ઠરાવ્યા છે.

૩. દરેક એ વસ્તુ, જે કોઈ મસ્લક (પંથ) કે આસ્થા કે આચાર-વિચાર શૈલી કે વ્યવસ્થાનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી હોય, તે તેનું 'શિઆર' (ધાર્મિક પ્રતીક) કહેવાશે, કેમ કે તે તેના માટે ચિહ્ન કે નિશાનીનું કામ આપે છે. સરકારી ધ્વજ, સૈન્ય

الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ
 نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا ط فَمَنْ اضْطُرَّ
 فِي كَهْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمِهِ ٧ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ٥ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ ط قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ
 الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تَعْلَمُونَهُنَّ
 مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكَنَّ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا
 اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ص وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ٥
 الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ ط وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا
 الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ ص وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ ز وَالمُحْصَنَاتُ
 مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
 الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ
 غَيْرِ مُسْفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ ط وَمَن يَكْفُرْ
 بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ
 الْخَسِرِينَ ٥ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى
 الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ
 وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ط وَإِن
 كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ط وَإِن كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ
 سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَسْتُمْ
 مِنَ النِّسَاءِ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

આજે મેં તમારા દીન (ધર્મ, જીવન-વ્યવસ્થા)ને તમારા માટે સંપૂર્ણ કરી દીધો છે અને મારી કૃપા તમારા પર પરિપૂર્ણ કરી દીધી છે અને તમારા માટે ઈસ્લામને તમારા દીનના રૂપમાં સ્વીકાર કરી લીધો છે. (૭) (તેથી હરામ અને હલાલના જે પ્રતિબંધો તમારા પર મૂકવામાં આવ્યા છે તેનું પાલન કરો). અલબત્ત, જે વ્યક્તિ ભૂખથી વિવશ થઈને આ પૈકી કોઈ વસ્તુ ખાઈ લે, સિવાય એના કે ગુનો કરવા તરફ તેની અભિરુચિ હોય, તો નિઃશંક અલ્લાહ માફ કરવાવાળો (૮) અને દયાળુ છે.

(૪) લોકો પૂછે છે કે તેમના માટે શું હલાલ (વૈધ) કરવામાં આવ્યું છે? કહો, તમારા માટે બધી જ સારી, શુદ્ધ વસ્તુઓ હલાલ કરી દેવામાં આવી છે, (૯) અને જે શિકારી જાનવરોને તમે કેળવ્યા હોય — જેમને અલ્લાહે આપેલા જ્ઞાનના આધારે તમે શિકારનું પ્રશિક્ષણ આપતા રહો છો — તેઓ જે જાનવરને તમારા માટે પકડી રાખે, તેને પણ તમે ખાઈ શકો છો. (૧૦) અલબત્ત, તેના પર અલ્લાહનું નામ લઈ લો (૧૧) અને અલ્લાહના કાનૂનનું ઉલ્લંઘન કરવાથી ડરો. અલ્લાહને હિસાબ લેતા વાર લાગતી નથી.

(૫) આજે તમારા માટે બધી શુદ્ધ વસ્તુઓ હલાલ કરી દેવામાં આવી છે. ગ્રંથવાળાઓનો ખોરાક તમારા માટે હલાલ છે અને તમારો ખોરાક તેમના માટે. (૧૨) અને સુરક્ષિત સ્ત્રીઓ (મુહસનાત) પણ તમારા માટે હલાલ છે, ચાહે તેઓ ઈમાન-વાળાઓના જૂથમાંથી હોય કે તે જાતિઓમાંથી જેમને તમારા પહેલાં ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો, (૧૩) શરત માત્ર એ છે કે તમે તેમની મહર અદા કરીને નિકાહ (લગ્ન)માં તેમના રક્ષક બનો, એવું નહીં કે સ્વચ્છંદ કામવાસનામાં પડી જાવ અથવા ચોરી-છૂપીથી અનુચિત સંબંધો બાંધો, અને જેણે ઈમાનના માર્ગ ઉપર ચાલવાનો ઈન્કાર કર્યો તો તેના જીવનના બધા કર્મો વ્યર્થ થઈ જશે અને તે આખિરતમાં દેવાળિયો હશે. (રુકૂઅ-૧)

(૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે નમાઝ માટે ઉઠો તો પોતાના મોઢા અને કોણીઓ સુધી હાથ ધોઈ લો, માથા ઉપર હાથ ફેરવી લો અને પગ ઘૂંટીઓ સુધી ધોઈ લો. (૧૪) જો નાપાકી (અપવિત્રતા)ની હાલતમાં હોવ તો ગુસ્લ (સ્નાન) કરીને પવિત્ર થઈ જાઓ. જો બીમાર હોવ કે મુસાફરીની હાલતમાં હોવ કે તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ જરૂરત પૂરી કરીને આવે કે તમે સ્ત્રીઓને હાથ લગાડ્યો હોય, અને પાણી ન મળે,

અને પોલીસ વગેરેના યુનિફોર્મ, ચલણી સિક્કાઓ અને નોટ તેમજ સ્ટેમ્પ રાજ્યના 'શિઆર' છે. દેવળ અને બલિગૂહ અને સલીબ (ક્રોસ) ખ્રિસ્તીઓના 'શિઆર' છે. ચોટી અને જનોઈ અને મંદિર બ્રાહ્મણત્વના ચિહ્ન છે. કેશ (વાળ) અને કડું અને કિરપાણ વગેરે શીખ ધર્મની ધાર્મિક નિશાનીઓ છે. હથોડો અને દાંતરડું સામ્યવાદના પ્રતીકો છે. આ બધા પંથો પોત-પોતાના અનુયાયીઓ પાસે પોતાના પ્રતીકોના આદર-માનની માંગણી કરે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ કોઈ રાજ્ય-વ્યવસ્થાના પ્રતીકોમાંથી કોઈ પ્રતીકનો અનાદર કરે છે, તો તે એ વાતની નિશાની છે કે તે વાસ્તવમાં એ રાજ્ય-વ્યવસ્થા વિરુદ્ધ દુશ્મની રાખે છે, અને જો તે અનાદર કરનારો સ્વયં એ જ રાજ્ય-વ્યવસ્થાથી સંબંધ ધરાવે છે, તો તેના આ કૃત્યનો મતલબ એ છે કે તે પોતાની રાજ્ય-વ્યવસ્થાથી ફરી ગયો છે અને તે તેનો વિદ્રોહી છે. 'અલ્લાહના શઆઈર'થી અભિપ્રેત એ તમામ ચિહ્નો અને નિશાનીઓ છે, જે શિક્ક અને કુફ અને નાસ્કિતાથી વિપરીત વિશુદ્ધ ખુદાપરસ્તી (ઈશનિષા)ના પંથનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી હોય.

૪. કાફિરોએ તે વખતે મુસલમાનોને કાબાની ઝિમારત (દર્શન)થી અટકાવી દીધા હતા અને હજજ સુદ્ધાંથી મુસલમાનોને વંચિત કરી દેવામાં આવ્યા હતા, તેથી મુસલમાનોમાં એ વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે જે કાફિર કબીલાઓનો માર્ગ ઈસ્લામી કબજાવાળા વિસ્તારોના નજીકથી પસાર થાય છે, તેમને અમે પણ હજજથી રોકી દઈએ, અને હજજના સમયમાં તેમના કાફલાઓ પર છાપો મારવાનું શરૂ કરી દઈએ. પરંતુ અલ્લાહ ત્વાલાએ આ આખત અવતરિત કરીને તેમને આ વિચારથી અટકાવી દીધા.

فَأَمْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ ۗ مَا يُرِيدُ اللَّهُ
 لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ ۚ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ
 وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ وَاذْكُرُوا
 نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الّذِي وَاتَّقْتُمْ بِهِ ۚ
 إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ
 عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 كُونُوا قَوْمِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
 شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ وَعَدِلُوا ۚ هُوَ أَقْرَبُ
 لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝
 وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۚ لَهُمْ
 مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
 بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ إِذْ هُمْ قَوْمٌ
 أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ ۚ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۚ
 وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝
 وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۚ وَبَعَثْنَا
 مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۚ وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ
 لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ
 بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمْهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا

તો શુદ્ધ માટીનો ઉપયોગ કરો, બસ તેના પર હાથ મારીને પોતાના મોઢા અને હાથો પર ફેરવી લેવાનું રાખો. (૧૫) અલ્લાહ તમારા પર જીવનને મુશ્કેલ બનાવવા નથી ઈચ્છતો, પરંતુ તે ઈચ્છે છે કે તમને પવિત્ર કરે અને પોતાની નેઅમત (કૃપા) તમારા પર પરિપૂર્ણ કરી દે, કદાચ તમે કૃતજ્ઞ બનો.

(૭) અલ્લાહે તમારા પર જે કૃપા કરી છે તેનું ધ્યાન રાખો અને એ પાકા વચન અને પ્રતિજ્ઞાને ન ભૂલો જે તેણે તમારા પાસેથી લીધેલ છે, એટલે કે તમારું આ કથન કે, “અમે સાંભળ્યું અને આજ્ઞાપાલન સ્વીકાર્યું.” અલ્લાહથી ડરો, અલ્લાહ હદયના ભેદ સુદ્ધાં જાણે છે. (૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ માટે સચ્ચાઈ પર કાયમ રહેવાવાળા અને ન્યાયની સાક્ષી આપવાવાળા બનો, કોઈ જૂથની દુશ્મનાવટ તમને એટલા ઉત્તેજિત ન કરી દે કે તમે ન્યાયથી ફરી જાઓ. ન્યાય કરો, આ તકવા (ઈશભય) સાથે વધુ સુસંગત છે. અલ્લાહનો ડર રાખીને કામ કરતા રહો, જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેનાથી પૂરેપૂરો વાકેફ છે. (૯) જે લોકો ઈમાન લાવે અને સદ્કાર્યો કરે, અલ્લાહે તેમનાથી વાયદો કર્યો છે કે તેમની ભૂલોને માફ કરવામાં આવશે અને તેમને મોટો બદલો મળશે. (૧૦) રહ્યા એ લોકો જેઓ કુફ (ઈન્કાર) કરે અને અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવે, તો તેઓ દોજખ (નર્ક)માં જવાવાળા છે.

(૧૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહના એ ઉપકારને યાદ કરો જે તેણે (હજુ હમણાં જ) તમારા પર કર્યો છે, જ્યારે એક જૂથે તમારા પર હાથ ઉઠાવવાનો નિશ્ચય કરી લીધો હતો, પરંતુ અલ્લાહે તેમના હાથ તમારા પર ઉઠતા રોકી લીધા. (૧૬) અલ્લાહથી ડરીને કામ કરતા રહો. ઈમાન ધરાવનારાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો કરવો જોઈએ. (રુકૂઅ-૨)

(૧૨) અલ્લાહે બની ઈસરાઈલ (ઈસરાઈલના સંતાનો)થી પાકું વચન લીધું હતું અને તેમનામાં બાર નકીબ^(૧૭) નીમ્યા હતા અને તેમને કહ્યું હતું, “હું તમારા સાથે છું, જો તમે નમાઝ કાયમ રાખી અને ઝકાત અદા કરી અને મારા રસૂલો (ઈશદૂતો)ને માન્યા અને તેમની મદદ કરી અને પોતાના અલ્લાહને ઉત્તમ ઋણ આપતા રહ્યા, તો

૫. વાસ્તવમાં ‘નુસુબ’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. આનાથી અભિપ્રેત એ બધા સ્થળો છે, જેને અલ્લાહ સિવાય અન્યોને નહીં નિયાઝ (ભેટ અને ચઢાવો)ની વસ્તુઓ માટે વિશેષ કરી રાખ્યા હોય, ચાહે ત્યાં કોઈ પથ્થર કે લાકડાની મૂર્તિ હોય કે ન હોય. આપણી ભાષામાં આનો સમાનાર્થી શબ્દ ‘આસ્તાના’ કે સ્થાનક છે, જે કોઈ બુઝૂર્ગ કે દેવતાથી, અથવા કોઈ ખાસ અને કેશ્વરવાદી આસ્થાથી સંબંધિત હોય. આવા કોઈ ‘આસ્તાના’ પર ઝબેહ કરેલ જાનવર પણ હરામ છે.

૬. ‘આજ’થી અભિપ્રેત કોઈ વિશેષ દિવસ અને તારીખ નથી, બલ્કે એ કાળ કે જમાનો અભિપ્રેત છે, જેમાં આ આયત અવતરિત થઈ હતી. આપણી ભાષામાં પણ ‘આજ’ શબ્દ વર્તમાન સમય માટે સામાન્યતઃ બોલવામાં આવે છે. ‘કાફિરો તમારા દીન (ધર્મ) તરફથી નિરાશ થઈ ગયા છે’ અર્થાત્ હવે તમારો દીન એક સ્થાયી વ્યવસ્થા બની ચૂક્યો છે અને સ્વયં પોતાની રાજ્ય-શક્તિની સાથે લાગુ અને સ્થાપિત છે. કાફિરો તેના તરફથી નિરાશ થઈ ચૂક્યા છે કે તેઓ તેને નષ્ટ કરી શકશે અને તમને ફરી અગાઉની અજ્ઞાનતા તરફ પાછા લઈ જઈ શકશે. ‘તેથી તમે તેનાથી ન ડરો, બલ્કે મારાથી ડરો’ અર્થાત્ આ દીનના આદેશો અને તેના નિર્દેશો પર અમલ કરવામાં કોઈ કાફિર શક્તિના વર્ચસ્વ અને રોષ તેમજ હસ્તક્ષેપ અને વિરોધનું જોખમ તમારા માટે બાકી રહ્યું નથી. હવે તમારે અલ્લાહથી ડરવું જોઈએ કે તેના આદેશોના પાલનમાં જો કોઈ અવગણના તમે કરી તો તમારા પાસે કોઈ એવું બહાનું કે દલીલ નહીં હોય, જેના આધારે તમારા સાથે થોડીક પણ નરમી કરવામાં આવે.

૭. દીન (ધર્મ)ને પરિપૂર્ણ કરવાથી અભિપ્રેત તેને એક સંપૂર્ણ આચાર-વિચારની વ્યવસ્થા તેમજ સંસ્કૃતી અને સભ્યતાની

لَا كُفْرَانَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَا دُخْلَكُمْ جَنَّتِ
 تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ
 مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝ فِيمَا نَقُضِهِمْ
 مِيثَاقَهُمْ لَعْنَهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَسِيَةً ۚ
 يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ ۚ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا
 ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ
 إِلَّا قَلِيلًا ۖ مِنْهُمْ قَاعِقُ عَنْهُمْ وَاصْفَعُ ۖ إِنَّ اللَّهَ
 يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرَءُ
 أَخْدَانًا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ فَاعْرِضْنَا
 بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ
 يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ۝ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
 قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ
 تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ۖ قَدْ جَاءَكُمْ
 مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ۖ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ
 مِنَ اتِّبَاعِ رِضْوَانِهِ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمُ
 مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى
 صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ
 اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ
 مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ

વિશ્વાસ રાખો કે હું તમારી બૂરાઈઓ તમારાથી દૂર કરી દઈશ અને તમને એવા બાગોમાં દાખલ કરીશ જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે, પરંતુ આ પછી જેણે તમારામાંથી કુફરનું વલણ અપનાવ્યું તેણે હકીકતમાં સીધો માર્ગ^(૧૦) ગૂમ કરી દીધો.” (૧૩) પછી આ તેમનું પોતાના વચનને તોડી નાખ્યું હતું જેને કારણે અમે તેમને અમારી કૃપાથી દૂર ફેંકી-દીધા અને તેમના હૃદય કઠણ બનાવી દીધા. હવે તેમની હાલત એવી છે કે શબ્દોને ઊલટ-ફેર કરીને વાતને ક્યાંથી ક્યાં લઈ જાય છે. જે શિક્ષણ તેમને આપવામાં આવ્યું હતું તેનો મોટો ભાગ ભૂલી ચૂક્યા છે અને વારંવાર તમને તેમના કોઈને કોઈ વિશ્વાસઘાતની જાણ થતી જ રહે છે. તેમનામાંથી ઘણા ઓછા માણસો એવા છે જેઓ આ દુર્ગુણથી બચેલા છે. (તો જ્યારે તેઓ આ સ્થિતિએ પહોંચી ચૂક્યા છે તો જે દુષ્ટતાઓ પણ તેઓ આચરે તેમનાથી એ જ અપેક્ષા કરી શકાય છે) તેથી તેમને માફ કરો અને તેમની હરકતોને ધ્યાનમાં ન લો. અલ્લાહ એ લોકોને પસંદ કરે છે જેઓ સારામાં સારું કાર્ય કરવાનું વલણ ધરાવે છે.

(૧૪) એ જ રીતે અમે એ લોકો પાસેથી પણ પાકું વચન લીધું હતું જેમણે કહ્યું હતું કે અમે ‘નસારા’ (ખ્રિસ્તી) છીએ. પરંતુ જે પાઠ યાદ કરાવવામાં આવ્યો હતો તેનો એક મોટો ભાગ તેમણે ભુલાવી દીધો. છેવટે અમે તેમના વચ્ચે કયામત (મહાપ્રલય) સુધી શત્રુતા, પારસ્પરિક દ્વેષ અને વૈમનસ્યના બીજ વાવી દીધા, અને અવશ્ય એક સમય આવશે, જ્યારે અલ્લાહ તેમને બતાવશે કે તેઓ દુનિયામાં શું બનાવતા રહ્યા છે.

(૧૫-૧૬) હે ગ્રંથવાળાઓ ! અમારો રસૂલ તમારા પાસે આવી ગયો છે, જે અલ્લાહના ગ્રંથની ઘણી એ વાતોને તમારા સમક્ષ ખોલી રહ્યો છે જેના પર તમે પડદો નાખ્યા કરતા હતા અને ઘણી વાતોને દરગુજર પણ કરતો જાય છે.^(૧૯) તમારા પાસે અલ્લાહ તરફથી પ્રકાશ આવી ગયો છે અને એક એવો સત્ય-દર્શક ગ્રંથ જેના વડે અલ્લાહ એ લોકોને, જેઓ તેની પ્રસન્નતાની પ્રબળ ઈચ્છા રાખે છે, સલામતીના માર્ગો બતાવે છે અને પોતાના હુકમથી તેમને અંધકારમાંથી કાઢીને અજવાળા તરફ લાવે છે અને સન્માર્ગ તરફ તેમનું માર્ગદર્શન કરે છે.

(૧૭) નિ:શંક કુફર કર્યું એ લોકોએ, જેમણે કહ્યું કે મરયમનો પુત્ર મસીહ જ અલ્લાહ છે. હે નબી સલ્લ ! તેમને કહો કે જો અલ્લાહ મરયમના પુત્ર મસીહને અને તેની માતા

એક એવી પરિપૂર્ણ પ્રજાલી બનાવી દેવું છે, જેમાં જીવનના બધા પ્રશ્નોનો હલ સૈદ્ધાંતિક કે સવિસ્તાર મોજૂદ હોય તથા માર્ગદર્શન અને નિર્દેશ પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈપણ સ્થિતિમાં તેનાથી બહાર જવાની જરૂર ન પડે. કૃપા પરિપૂર્ણ કરી દેવાનો અર્થ માર્ગદર્શનની કૃપાને પૂર્ણ કરી દેવું છે, અને ઈસ્લામને દીનની હેસિયતે પસંદ કરી લેવાનો અર્થ એ છે કે તમે માટું આજ્ઞાપાલન અને બંદગી અપનાવવાનો જે એકશર કર્યો હતો, તેને તમે પોતાની કોશિશ અને આચરણથી સાચો અને પ્રમાણિક એકશર સાબિત કરી ચૂક્યા છો, તેથી મેં તેને મારા તરફથી સ્વીકાર કરી લીધો છે અને તમને વ્યવહારૂ રૂપે એ સ્થિતિમાં પહોંચાડી દીધા છે કે હવે વાસ્તવમાં મારા સિવાય કોઈના આજ્ઞાપાલન અને બંદગીની ધૂંસરી તમારા ગળામાં બાકી રહી નથી. હવે જે રીતે આસ્થામાં તમે મારા ‘મુસ્લિમ’ (આહ્વાંકિત) છો, એ જ રીતે વ્યવહારૂ જીવનમાં પણ મારા સિવાય કોઈ અન્યના મુસ્લિમ બનીને રહેવાની કોઈ મજબૂરી તમને રહી નથી.

૮. સમજૂતી માટુ જુઓ : સૂર: બકરહ, નોંધ-૫૨.

૯. પૂછવાવાળાનો હેતુ એ હતો કે તેમને તમામ હલાલ (વૈધ) વસ્તુઓની વિગત બતાવવામાં આવે, જેથી તેના સિવાય દરેક વસ્તુને તેઓ હરામ (અવૈધ) સમજે. જવાબમાં કુઅને હરામ વસ્તુઓની વિગત બતાવી અને તે પછી એ સામાન્ય નિર્દેશ આપીને છોડી દીધું કે તમામ પાક (પવિત્ર અને શુદ્ધ) વસ્તુઓ હલાલ છે. આમ, પ્રાચીન ધાર્મિક વિચારધારા તદ્દન ઊલટી થઈ ગઈ. પ્રાચીન માન્યતા એ હતી કે બધું જ હરામ છે, સિવાય તેના જેને હલાલ ઠરાવવામાં આવે. કુઅને આનાથી વિપરીત એ સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કર્યો કે બધું જ હલાલ છે, સિવાય તેના જેના હરામ હોવાની સ્પષ્ટતા કરી દેવામાં આવે. હલાલ માટે ‘પાક’નું બંધન એટલા માટે લગાવવામાં આવ્યું છે કે નાપાક

مَرِيْمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ وَ لِلَّهِ
 مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۗ يَخْلُقُ
 مَا يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَقَالَتِ
 الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ۗ قُلْ
 فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ ۗ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ
 خَلَقَ ۗ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَ
 لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۗ وَإِلَيْهِ
 الْمَصِيرُ ۝ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا
 يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ الرَّسُلِ أَنَّ تَقُولُوا مَا
 جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۗ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ
 وَنَذِيرٌ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَإِذْ قَالَ
 مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ۖ يَقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
 إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا ۖ وَآتَاكُمْ
 مَا لَمْ يُوْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ۝ يَقَوْمِ ادْخُلُوا
 الْأَرْضَ الْمَقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا
 تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ۝ قَالُوا
 يَمُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ ۖ وَإِنَّا لَن نَدْخُلُهَا
 حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا ۖ فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا
 دُخُلُونَ ۝ قَالَ رَجُلَيْنِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أُنْعَم

અને તમામ ધરતીવાસીઓને નષ્ટ કરી દેવા ચાહે તો કોની મજાલ છે કે તેને આ ઈરાદાથી રોકી શકે? અલ્લાહ તો ધરતી અને આકાશોનો અને એ બધી વસ્તુઓનો માલિક છે જે ધરતી અને આકાશો વચ્ચે જોવા મળે છે, જે કંઈ ચાહે છે પેદા કરે છે, ^(૨૦) અને તેનું પ્રભુત્વ દરેક વસ્તુ ઉપર છવાયેલું છે.

(૧૮) યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ કહે છે કે અમે અલ્લાહના પુત્રો અને તેના વહાલા છીએ. તેમને પૂછો, પછી તે તમારા ગુનાઓ માટે તમને સજા કેમ આપે છે? હકીકતમાં તમે પણ એવા જ મનુષ્ય છો જેવા બીજા મનુષ્યો અલ્લાહે પેદા કર્યા છે. તે જેને ચાહે છે માફ કરે છે અને જેને ચાહે છે સજા આપે છે. ધરતી અને આકાશો અને તેમાં જોવા મળતી તમામ વસ્તુઓ તેની માલિકીની છે અને તેના જ તરફ સૌને જવાનું છે.

(૧૯) હે ગ્રંથવાળાઓ! અમારો આ રસૂલ એવા સમયે તમારા પાસે આવ્યો છે અને દીન (ધર્મ)નું સ્પષ્ટ શિક્ષણ તમને આપી રહ્યો છે, જ્યારે કે રસૂલોના આગમનનો ક્રમ એક મુદતથી બંધ હતો, જેથી તમે એમ ન કહી શકો કે અમારા પાસે કોઈ ખુશખબર આપનાર અને ડરાવનાર નથી આવ્યો. તો જુઓ, હવે તે ખુશખબર આપનાર અને ડરાવનાર આવી ગયો — અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે. ^(૨૧) (રુકૂઅ-૩)

(૨૦) યાદ કરો જ્યારે મૂસાએ પોતાની કોમને કહ્યું હતું, “હે મારી કોમના લોકો! અલ્લાહની એ નેઅમત (કૃપા)ને યાદ કરો જે તેણે તમને પ્રદાન કરી હતી. તેણે તમારામાં પયગંબરો પેદા કર્યા, તમને શાસક બનાવ્યા અને તમને એ બધું આપ્યું જે દુનિયામાં કોઈને આપ્યું ન હતું. (૨૧) હે મારી કોમના લોકો! આ પવિત્ર ભૂમિમાં પ્રવેશ કરો જે અલ્લાહે તમારા માટે લખી નાખી છે, ^(૨૨) પીછેહઠ ન કરો, નહીં તો નિષ્ફળ અને નિરાશ પાછા ફરશો.” (૨૨) તેમણે જવાબ આપ્યો, “હે મૂસા! ત્યાં તો ભારે બળવાન લોકો રહે છે, અમે ત્યાં કદાપિ જઈશું નહીં જ્યાં સુધી તેઓ ત્યાંથી નીકળી ન જાય. હા, જો તેઓ નીકળી જાય તો અમે દાખલ થવા માટે તૈયાર છીએ.” (૨૩) તે ડરનારાઓ પૈકી બે વ્યક્તિ એવી

વસ્તુઓને હલાલ કરાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે. રહ્યો એ પ્રશ્ન કે વસ્તુઓના પાક હોવાનું નિધરિણ કેવી રીતે થયે, તો તેનો જવાબ એ છે કે જે વસ્તુઓ શરઈ સિદ્ધાંતો (ધર્મ-વિધાન)માંથી કોઈ નિયમ હેઠળ નાપાક ઠરે અથવા જે વસ્તુઓથી સ્વાભાવિક અણગમી અને અરુચિ થાય અથવા જેને સત્ય માનવીએ સામાન્યતઃ પોતાની પવિત્રતા અને શુદ્ધતાની સ્વાભાવિક ચેતનાના પ્રતિકૂળ જોઈ હોય, તેના સિવાય બધું જ પાક છે.

૧૦. શિકારી જાનવરોથી અભિપ્રેત કૂતરા, ચિત્તા, બાજ, શકરો અને તમામ એ જંગલી પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓ છે, જેનાથી માનવી શિકારની સેવા લે છે. કેળવેલા જાનવરોની ખૂબી એ હોય છે કે તેઓ જેનો શિકાર કરે છે તેને સામાન્ય હિંસક પ્રાણીઓની જેમ ફાડી ખાતા નથી, બલકે પોતાના માલિક માટે પકડી લે છે. આ જ કારણસર સામાન્ય જંગલી પ્રાણીઓએ ફાડી નાખેલ જાનવર હરામ છે અને કેળવેલા જંગલી પ્રાણીઓનો શિકાર હલાલ.

૧૧. અર્થાત્, શિકારી જાનવરને શિકાર પર છૂટું મૂકતી વખતે ‘બિસ્મિલ્લાહ...’ કહો. આ આયતથી એ મામલાની ખબર પડી કે શિકારી જાનવરને શિકાર પર છોડતી વખતે અલ્લાહનું નામ લેવું આવશ્યક છે. તે પછી જો શિકાર જીવતો મળે તો ફરી અલ્લાહનું નામ લઈને તેને ઝબેહ કરી લેવું જોઈએ, અને જો જીવતો ન મળે તો તેના વગર જ તે હલાલ હશે, કેમ કે શરૂઆતમાં શિકારી જાનવરને તેના પર છોડતી વખતે અલ્લાહ ત્આલાના નામ લઈ લેવામાં આવ્યું હતું. આ જ હુકમ તીર (અને બંદૂરકની ગોળી)નો પણ છે.

૧૨. એહલે કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ)ના ભોજનમાં તેમનું ઝબેહ કરેલ જાનવર પણ સામેલ છે. આપણા માટે તેમનું અને તેમના માટે આપણું ભોજન હલાલ હોવાનો અર્થ એ છે કે આપણા અને તેમના દરમ્યાન ખાવા-પીવામાં કેઈ અવરોધ અને કોઈ છૂત-અછૂત નથી. આપણે તેમના સાથે ખાઈ શકીએ છીએ અને તેઓ આપણા સાથે. પરંતુ આ સાંવજનિક પરવાનગી આપતાં પહેલા આ વાક્યને દોહરાવી દેવામાં આવ્યું છે કે, ‘તમારા માટે પાક વસ્તુઓ હલાલ કરી દેવામાં આવી છે. આનાથી ખ્યાલ આવે છે કે એહલે કિતાબ જો પાકી અને તહારત (પવિત્રતા અને વિશુદ્ધતા)ના

اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۖ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ
 فَإِنَّكُمْ عَلَيْهِمْ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ
 مُؤْمِنِينَ ﴿٣٧﴾ قَالُوا يٰمُوسَىٰ إِنَّا لَن نُّدْخِلُهَا أَبَدًا
 مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا
 لَهُمَا قَعِدُونَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا
 نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِينَ ﴿٣٩﴾
 قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۖ
 يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ۗ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ
 الْفٰسِقِينَ ﴿٤٠﴾ وَآتَلَ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنِي آدَمَ بِالْحَقِّ ۖ
 إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ
 مِنَ الْآخَرَ ۗ قَالَ لَاقْتُلْنَاكَ ۗ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ
 اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٤١﴾ لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ
 لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ بِيَدَيْكَ إِلَيْكَ لَاقْتُلْنَاكَ ۖ
 إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾ إِنِّي أُرِيدُ
 أَنْ تَبُوَ آبَائِي وَإِنَّكَ فَتَكُونُ مِنْ أَصْحَابِ
 النَّارِ ۗ وَذٰلِكَ جَزَاؤُ الظَّٰلِمِينَ ﴿٤٣﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ
 نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَفَتَلَهُ فَاصْبِرْ مِنَ الْخٰسِرِينَ ﴿٤٤﴾

وقصلا زمر
٥٠٤

التصف

مائل

પણ હતી જેમને અલ્લાહે પોતાની નેઅમતોથી નવાજ્યા હતા. (૨૩) તેમણે કહ્યું, “આ શક્તિશાળી લોકોના મુકાબલામાં દરવાજામાં ઘૂસી જાઓ. જ્યારે તમે અંદર પહોંચી જશો તો તમે જ વિજયી થશો. અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો જે તમે ઈમાનવાળા હોવ.” (૨૪) પરંતુ તેમણે ફરી એ જ કહ્યું, “હે મૂસા ! અમે તો ત્યાં કદાપિ જઈશું નહીં જ્યાં સુધી તેઓ ત્યાં મોજૂદ છે. બસ, તમે અને તમારો રબ બંને જાઓ અને લડો, અમે અહીં બેસ્યા છીએ.” (૨૫) તેના પર મૂસાએ કહ્યું, “હે મારા માલિક ! મારા કાબૂમાં કોઈ નથી, પરંતુ વ્યક્તિગત રીતે કાં હું અથવા મારો ભાઈ, તેથી તું અમને આ અવજ્ઞાકારી લોકોથી અલગ કરી દે.” (૨૬) અલ્લાહે જવાબ આપ્યો, “સારું તો તે દેશ ચાળીસ વર્ષ સુધી તેમના પર વર્જિત છે, તેઓ ધરતી પર માર્યા-માર્યા ફરશે, આ અવજ્ઞાકારીઓની હાલત પર કદાપિ દયા ન ખાઓ.” (૨૭) (રુકૂઅ-૪)

(૨૭) અને જરા તેમને આદમના બે પુત્રોનો કિસ્સો પણ શબ્દસઃ સંભળાવી દો, જ્યારે તે બંનેએ કુરબાની કરી તો તેમના પૈકી એકની કુરબાની કબૂલ કરવામાં આવી અને બીજાની ન કરવામાં આવી. તેણે કહ્યું, “હું તને મારી નાંખીશ.” તેણે જવાબ આપ્યો, “અલ્લાહ તો મુત્તકીઓ (ઈશનિહો)ના જ નહીં (અર્પણ)નો સ્વીકાર કરે છે. (૨૮) જે તું મને મારી નાખવા માટે હાથ ઉઠાવીશ તો હું તને મારી નાખવા માટે હાથ નહીં ઉઠાવું. (૨૯) હું અલ્લાહ, સૃષ્ટિના રબથી ડરું છું. (૨૯) હું ઈચ્છું છું કે મારો અને તારો ગુનો તું જ તારા માથે લઈ લે અને દોજખી બનીને રહે. જાલિમોના જુલ્મનો આ જ યોગ્ય બદલો છે.” (૩૦) છેવટે તેના મનએ પોતાના ભાઈની હત્યા તેના માટે સરળ કરી દીધી અને તે તેને મારીને એ લોકોમાં સામેલ થઈ ગયો જેઓ નુકસાન ભોગવનારા છે.

એ નિયમોનું પાલન ન કરે, જે શરીઅતના દૈષ્ટિબિંદુથી જરૂરી છે, અથવા જે તેમના ભોજનમાં હરામ (અવેધ) વસ્તુઓ હોય, તો તેનાથી બચવું જોઈએ. જેમ કે - જે તેઓ અલ્લાહનું નામ લીધા વગર કોઈ જાનવરને ઝબેહ કરે કે તેના પર અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્યનું નામ લે, તો તેને ખાવું આપણા માટે જાઈઝ નથી.

૧૩. આનાથી અભિપ્રેત યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ છે. નિકાહની અનુમતિ માત્ર એ જ સીઓ સાથે આપવામાં આવી છે અને તેના સાથે શરત એ મૂકવામાં આવી છે કે તેઓ મુહસનાત (સુરક્ષિત સ્ત્રીઓ) હોય, અર્થાત્ સ્વચ્છંદી ન હોય, અને પછીના વાક્યમાં એ ચેતવણી પણ આપી દેવામાં આવી કે યહૂદી કે ખ્રિસ્તી પત્ની ખાતર ઈમાન ન ખોઈ બેસજો.
૧૪. નબી સલ્વ એ આ આદેશની જે સ્પષ્ટતા કરી છે તેનાથી ખ્યાલ આવે છે કે મોહું ધોવામાં કોગળા કરવા અને નાક સાક કરવું પણ સામેલ છે. તેના વગર ચહેરાનું ‘ગુસ્લ’ પૂર્ણ થતું નથી, અને કાન માથાનો એક ભાગ હોવાથી માથાના ‘મસહ’માં કાનોના અંદરના અને બહારના ભાગોનો ‘મસહ’ પણ સામેલ છે. વધુમાં, વુજૂ શરૂ કરતાં પહેલા હાથ ધોઈ લેવા જોઈએ, જેથી જે હાથોથી માણસ વુજૂ કરી રહ્યો હોય તે સ્વયં પહેલા પાક થઈ જાય.
૧૫. સમજૂતી માટે જુઓ : સૂર: નિસા, નોંધ ૪૧-૪૩.
૧૬. સંકેત છે એ પ્રસંગ તરફ, જેને હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ.એ રિવાયત કરેલ છે કે યહૂદીઓમાંથી એક જૂથે નબી સલ્વ. અને આપના ખાસ-ખાસ સલાહા રદિ.ને જમવાનું નિમંત્રણ આપ્યું હતું અને છૂપી રીતે એ કાવતરું કર્યું હતું કે અચાનક તેમના પર તૂટી પડીશું અને એ રીતે ઈસ્લામના પ્રાણ કાઢી લઈશું. પરંતુ સમયસર અલ્લાહની કૃપાથી નબી સલ્વ.ને આ કાવતરાની જાણ થઈ ગઈ અને આપ નિમંત્રણ પર ગયા નહીં.
૧૭. ‘નકીબ’નો અર્થ છે નિરીક્ષણ અને તપાસ કરવાવાળો. બની ઈસરાઈલના બાર કબીલાઓ હતા અને અલ્લાહે તેમાંથી પ્રત્યેક કબીલા માટે એક-એક ‘નકીબ’ સ્વયં એ જ કબીલામાંથી નિયુક્ત કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો, જેથી તેમની પરિસ્થિતિ પર નજર રાખે અને તેમને અધાર્મિકતા અને દુરાચારથી બચાવવાની કોશિશ કરતો રહે.
૧૮. ‘સવાઅસ્સબીલ’ એ રાજ-માર્ગને કહે છે, જે અપેક્ષિત મંજિલ સુધી પહોંચવા માટે વિધિસર બનાવી દેવામાં આવ્યો હોય. તેને ખોઈ નાખવાનો અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ રાજ-માર્ગથી હટીને પગદંડીઓમાં ભટકી જાય.

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ
 كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ ۖ قَالَ يُوَيْلَتِي أَعْجَزْتُ
 أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ
 أَخِي ۖ فَاصْبِرْ مِنَ الدُّمِيِّينَ ۗ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ ۗ
 كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا
 بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ
 النَّاسَ جَمِيعًا ۖ وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا
 النَّاسَ جَمِيعًا ۖ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ۖ
 ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ
 لَكُسُفُونَ ۗ إِنَّا جَزَوْنَا الَّذِينَ يَحَارِبُونَ اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ وَيَسْعُونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا
 أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ
 خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ۖ ذَلِكَ لَهُمْ
 خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ
 عَظِيمٌ ۗ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا
 عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ۗ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ
 وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۗ إِنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

وَقَدْ تَوَقَّعْنَا أَنَّ اللَّهَ كَمَا ذَكَرْنَا وَالرَّحْمَنُ عِنْدَ الشَّاخِرِينَ

(૩૧) પછી અલ્લાહે એક કાગડો મોકલ્યો, જે જમીન ખોદવા લાગ્યો, જેથી તેને બતાવે કે પોતાના ભાઈની લાશ કેવી રીતે છૂપાવે. આ જોઈને તે બોલ્યો, “અફસોસ છે મારા પર ! હું આ કાગડા જેવો પણ ન થઈ શક્યો કે પોતાના ભાઈની લાશ છૂપાવવાનો ઉપાય શોધી કાઢતો.” તે પછી તે પોતાની કરણી પર ખૂબ પસ્તાયો. (૨૬)

(૩૨) આ જ કારણે ઈસરાઈલના સંતાનો માટે અમે એ કાનૂન લખી દીધો હતો કે, “જેણે કોઈ વ્યક્તિની હત્યાના બદલે કે ધરતી પર બગાડ ફેલાવવા સિવાય કોઈ અન્ય કારણસર હત્યા કરી, તેણે જાણે કે સમગ્ર માનવ-જાતની હત્યા કરી અને જેણે કોઈને જીવન પ્રદાન કર્યું, તેણે જાણે કે સમગ્ર માનવ-જાતને જીવન પ્રદાન કર્યું.” પરંતુ તેમની હાલત એ છે કે અમારા રસૂલો (ઈશદૂતો) નિરંતર તેમના પાસે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન લઈને આવ્યા, તો પણ તેમાંના બહુમતી લોકો ધરતી પર અત્યાચાર કરનારા છે.

(૩૩) જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે લડાઈ કરે છે અને ધરતીમાં એટલા માટે દોડ-ધૂપ કરતા ફરે છે કે બગાડ પેદા કરે, (૨૭) તેમની સજા એ છે કે તેમને કતલ કરવામાં આવે કે શૂળીએ ચઢાવવામાં આવે કે તેમના હાથ અને પગ સામ-સામી બાજુએથી કાપી નાખવામાં આવે કે તેમને દેશનિકાલ કરવામાં આવે. આ અપમાન અને અનાદર તો તેમના માટે દુનિયામાં છે અને આખિરતમાં તેમના માટે આનાથી મોટી સજા છે, (૩૪) સિવાય એ લોકોના જેઓ તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરી લે, એ પહેલાં કે તમે તેમના પર કાબૂ મેળવો — તમને ખબર હોવી જોઈએ કે અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૨૮)(રુકૂઅ-૫)

(૩૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો અને તેનું સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું માધ્યમ શોધો (૨૯) અને તેના માર્ગમાં સંઘર્ષ કરો, કદાચ તમને સફળતા પ્રાપ્ત થાય.

(૩૬) બરાબર જાણી લો કે જે લોકોએ કુફ્ર (અધર્મ)નું વલણ અપનાવ્યું છે, જો તેમના કબ્રામાં સમગ્ર દુનિયાનું ધન હોય અને એટલું જ બીજું તેના સાથે, અને તેઓ ઈચ્છે

૧૮. અર્થાત્ તમારી કેટલીક ચોરીઓ અને છેતરપિંડીઓ ખોલી દે છે, જેને ખોલવું સત્ય-દીનની સ્થાપના કરવા માટે અનિવાર્ય છે અને કેટલાકથી દુર્લભ કરી લે છે, જેને ખોલવાની કોઈ વાસ્તવિક જરૂરત નથી.
૨૦. અર્થાત્ માત્ર મસ્જિદ અલે. ને પિતા વગર પેદા કરવાના કારણે તમે લોકોએ તેમને ‘ખુદા’ (પ્રભુ) બનાવી નાખ્યા, જો કે અલ્લાહ, જેને જે રીતે ઈચ્છે છે, પેદા કરે છે. કોઈ બંદો એ આધારે ખુદા નથી બની જતો કે તેને અસાધારણ રીતે પેદા કરવામાં આવ્યો છે.
૨૧. અર્થાત્ જો તમે આ બશીર (ખુશખબર આપનાર) અને નઝીર (ડરાવનાર)ની વાત ન માની, તો યાદ રાખો કે અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને શક્તિશાળી છે. કોઈપણ સજા, જે તે તમને આપવા માગે, કોઈપણ પ્રતિરોધ વગર આપી શકે છે.
૨૨. અભિપ્રેત છે ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન)ની ભૂમિ, જે તે સમયે કટ્ટર મુશ્શરિક (અનેકેથરવાદી) અને દુરાચારી જાતિઓથી આબાહ હતી. બની ઈસરાઈલ જ્યારે મિસર (ઈજિપ્ત)થી નીકળી આવ્યા, તો આ જ ભૂમિને અલ્લાહ તૃઆલાએ તેમના માટે નિર્ધારિત કરી અને આદેશ આપ્યો કે આને જીતી લો.
૨૩. આ બંને મહાનુભાવોમાંથી એક હઝરત યૂશઅ બિન નૂન હતા, જેઓ હઝરત મૂસા અલે. પછી તેમના પત્નીના (ઉત્તરાધિકારી) બન્યા. બીજા હઝરત કાલિબ હતા, જેઓ હઝરત યૂશઅના જમણા હાથ બન્યા. યાળીસ વર્ષ સુધી ભટક્યા પછી જ્યારે બની ઈસરાઈલ ફલસ્તિનમાં દાખલ થયા તે વખતે હઝરત મૂસા અલે.ના સાથીઓમાંથી માત્ર આ જ બે મહાનુભાવો જીવતા હતા.
૨૪. અહીં આ પ્રસંગનો સંદર્ભ આપવાનો હેતુ વાસ્તવમાં બની ઈસરાઈલને એ બતાવવાનું છે કે હઝરત મૂસા અલે.ના જમાનામાં અવશા, વિમુખતા અને કાયરતાથી કામ લઈને જે સજા તમે ભોગવી હતી, હવે તેનાથી ખૂબ વધારે કઠોર સજા હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.ની સામે વિદ્રોહપૂર્ણ વર્તન અપનાવીને મેળવશો.
૨૫. આનો એ અર્થ નથી કે જો તું મને મારી નાખવા માટે આવીશ, તો હું હાથ બાંધીને તારા સામે મરવા માટે બેસી

وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ
 مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ٥ يُرِيدُونَ
 أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ
 وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ٦ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ
 فَاقْطِعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ
 اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٧ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ
 ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ
 غَفُورٌ رَحِيمٌ ٨ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَيَغْفِرُ
 لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٩ يَا أَيُّهَا
 الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ
 مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنُ
 قُلُوبُهُمْ ۗ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا ۗ سَمِعُونَ
 لِلْكَذِبِ سَمْعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ ۗ لَمْ يَأْتُواكَ
 بِحَرْفٍ مِنَ الْكَلِمِ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۗ يَقُولُونَ
 إِنْ أَوْتَيْنَا هَذَا فَخَدُّوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ
 فَاحْذَرُوهُ ۗ وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ
 لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ
 اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ ۗ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۗ

جمع عند المتقدمين
 أَوْفُونَ عَلَى الْأَوْكُلِ الْخَوَازِمِ

مَنْزِلٌ ٢

કે તેને ફિદયા (પ્રતિદાન)માં આપીને કયામતના દિવસની યાતનાથી બચી જાય, તો પણ તે તેમના પાસેથી સ્વીકારવામાં નહીં આવે અને તેમને પીડાકારી સજા મળીને જ રહેશે. (૩૭) તેઓ ઈચ્છશે કે જહન્નમ (નર્ક)ની આગમાંથી નીકળી ભાગે, પરંતુ નહીં નીકળી શકે અને તેમને કાયમી યાતના આપવામાં આવશે.

(૩૮) અને ચોર ચાહે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ, બંનેના હાથ કાપી નાખો, ^(૩૦) આ તેમની કમાણીનો બદલો છે અને અલ્લાહ તરફથી શિક્ષાપ્રદ સજા. અલ્લાહનું સામર્થ્ય બધા પર છવાયેલું છે અને તે સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૩૯) અને જે અત્યાચાર કર્યા પછી તૌબા કરે અને પોતાને સુધારી લે તો અલ્લાહની કૃપાદૃષ્ટિ ફરી તેના તરફ થઈ જશે. ^(૩૧) અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૪૦) શું તમે જાણતાં નથી કે અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો માલિક છે? જેને ચાહે સજા આપે અને જેને ચાહે માફ કરી દે, તે દરેક વસ્તુ પર વર્ચસ્વ ધરાવે છે.

(૪૧) હે નબી સલ્વ! તમારા માટે દુઃખનું કારણ ન બને એ લોકો જેઓ કુફ્રના માર્ગમાં ખૂબ સક્રિય છે, ચાહે તેઓ એમાંથી હોય જેઓ ઈમાન લાવ્યાનો મૌખિક એકરાર કરે છે પરંતુ તેમના હૃદય ઈમાન નથી લાવ્યા, અથવા એમના પૈકી હોય જેઓ યહૂદી છે જેમની સ્થિતિ એ છે કે જૂઠાં માટે કાન લગાવે છે, અને બીજા લોકો માટે જેઓ તમારા પાસે ક્યારેય નથી આવ્યા, બાતમી લેતા ફરે છે, અલ્લાહના ગ્રંથના શબ્દોને તેમનો સાચો સંદર્ભ નક્કી હોવા છતાં વાસ્તવિક અર્થથી ફેરવે છે અને લોકોને કહે છે કે જો તમને આ આદેશ આપવામાં આવે તો માનો, નહીં તો ન માનો. ^(૩૨) જેને અલ્લાહે જ અજમાયશ (ફિત્ના)માં નાખવાનો નિશ્ચય કરી લીધો હોય તેને અલ્લાહની પકડમાંથી બચાવવા માટે તમે કશું કરી શકતા નથી. ^(૩૩) આ એ લોકો છે જેમના હૃદયોને શુદ્ધ કરવાનું અલ્લાહે ન ઈચ્છ્યું. તેમના માટે

- જઈશ, બલ્દે આનો અર્થ એ છે કે તું મારી હત્યા માટે પાછળ પડે છે તો ભલે પડ, હું તારી હત્યા માટે પાછળ નહીં પડું.
૨૬. અહીં આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરવાનો હેતુ યહૂદીઓને તેમના એ કાવતરા પર નિંદા કરવાનો છે, જે તેમણે નબી સલ્વ. અને આપના મહાન સહાબા રહિ.ની હત્યા કરવા માટે ઘડ્યું હતું. બંને પ્રસંગોમાં સમાનતા તદ્દન સ્પષ્ટ છે. આ લોકો પણ ઈર્ષ્યાના કારણે હુઝૂર સલ્વ.ને મારી નાખવા માગતા હતા અને હઝરત આદમ અલૈ.ના આ પુત્રએ પણ ઈર્ષ્યાના કારણે જ પોતાના ભાઈની હત્યા કરી હતી.
૨૭. ધરતીથી અભિપ્રેત અહીં એ દેશ કે એ વિસ્તાર છે, જેમાં શાંતિ અને વ્યવસ્થા સ્થાપિત કરવાની જવાબદારી ઈસ્લામી રાજ્યએ લીધી હોય, તેમજ અલ્લાહ અને તેના રસૂલથી લડવાનો અર્થ એ સુ-વ્યવસ્થા વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવું છે, જે ઈસ્લામી રાજ્યએ દેશમાં સ્થાપિત કરી હોય. ઈસ્લામી કુકલ્લા (પર્મશાસીઓ)ના મતે આનાથી અભિપ્રેત એ લોકો છે, જેઓ સશસ્ત્ર અને જૂથબદ્ધ થઈને ધાડ પાડે અને લૂટમાર કરે.
૨૮. અર્થાત્ જો તેઓ બગાડ ફેલાવવાની કીશિશથી અટકી ગયા હોય અને સુ-વ્યવસ્થાને છિન્ન-ભિન્ન કરવા અથવા ઉથલાવવાનો પ્રયાસ છોડી ચૂક્યા હોય, અને તે પછી તેમનું આચરણ એ સાબિત કરતું હોય કે તેઓ શાંતિપ્રિય અને સદાચારી વ્યક્તિઓ બની ચૂક્યા છે, અને તે પછી તેમના અગાઉના ગુનાઓની ખબર પડે તો એ સજાઓમાંથી કોઈ સજા તેમને આપવામાં નહીં આવે, જે ઉપર બતાવવામાં આવી છે. અલબત્ત, વ્યક્તિઓના હકોનું જો કોઈ હનન તેમણે કર્યું હતું તો તેની જવાબદારી તેમના શિરેથી હટશે નહીં. જેમ કે - જો કોઈ વ્યક્તિની તેમણે હત્યા કરી હતી અથવા કોઈની સંપત્તિ હડપ કરી હતી અથવા કોઈ અન્ય ગુનો માનવીના જાન-માલ વિરુદ્ધ કર્યો હતો, તો એ જ ગુના વિશે ફીજદારી કેસ તેમના પર કરવામાં આવશે, પરંતુ વિદ્રોહ અને વિશ્વાસઘાત તેમજ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ વિરુદ્ધ યુદ્ધનો કોઈ કેસ ચલાવવામાં આવશે નહીં.
૨૯. અર્થાત્ પ્રત્યેક એ સાધનના અનુરાગ અને શોખમાં રહો, જેનાથી તમે અલ્લાહનું સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરી શકો અને તેની પ્રસન્નતાને પામી શકો.
૩૦. બંને હાથ નહીં, બલ્દે એક હાથ. પહેલી ચોરી પર જમણો હાથ કાપવામાં આવશે. 'સરકા' (ચોરી) માત્ર એ કૃત્યને

وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٥ سَمِعُونَ
 بِالْكَذِبِ أَكْثُونَ لِلسَّحْتِ ٦ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُمْ
 بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ٧ وَإِنْ تَعْرِضْ عَنْهُمْ
 فَكُنْ بِبَصَرِكَ شَيْعًا ٨ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ
 بِالْقِسْطِ ٩ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ١٠ وَ كَيْفَ
 يُحْكِمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ
 ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ١١
 إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَ نُورٌ يَهْدِيكُمْ
 بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا
 وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ
 اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ ١٢ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ
 وَآخِشُونِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا ١٣
 وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ
 الْكَافِرُونَ ١٤ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا آتِ النَّفْسِ
 بِالنَّفْسِ ١٥ وَالْعَيْنِ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفِ بِالْأَنْفِ
 وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ
 قِصَاصٌ ١٦ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ ١٧
 وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ
 الظَّالِمُونَ ١٨ وَ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ

દુનિયામાં નામોશી છે અને આખિરતમાં સખત સજા. (૪૨) આ લોકો જૂઠ સાંભળવાવાળા અને હરામ (અવૈધ)નો માલ ખાનારા છે. તેથી જો આ લોકો તમારા પાસે (પોતાના મુકદ્દમાઓ લઈને) આવે, તો તમને અધિકાર આપવામાં આવે છે કે ઈચ્છો તો તેમનો ફેંસલો કરો, નહીં તો ઈન્કાર કરી દો. ઈન્કાર કરી દો તો આ લોકો તમારું કશું બગાડી શકતા નથી, અને ફેંસલો કરો તો પછી બરાબર ન્યાયપૂર્વક કરો, કેમ કે અલ્લાહ ન્યાય કરનારાઓને પસંદ કરે છે^(૩૪) (૪૩) અને તેઓ તમને કેવી રીતે મધ્યસ્થી બનાવે છે, જ્યારે કે તેમના પાસે તૌરાત મૌજૂદ છે જેમાં અલ્લાહનો આદેશ લખેલો છે અને પછી તેઓ તેનાથી મુખ ફેરવી રહ્યા છે? સાચી વાત એ છે કે આ લોકો ઈમાન જ રાખતા નથી. (રુકૂઅ-૬)

(૪૪) અમે તૌરાત અવતરિત કરી, જેમાં માર્ગદર્શન અને પ્રકાશ હતા. બધા જ પયગંબરો, જેઓ મુસ્લિમ હતા, તેના જ અનુસાર આ યહૂદીઓના મામલાઓનો ફેંસલો કરતા હતા અને આવી જ રીતે રબ્બાની (ધાર્મિક વિદ્વાનો) અને અહબાર^(૩૫) પણ (આના પર જ ન્યાયનો આધાર રાખતા હતા), કારણ કે તેમને અલ્લાહના ગ્રંથની રક્ષા માટે જવાબદાર બનાવવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ તેના પર સાક્ષી હતા. તો (હે યહૂદી સમૂહ!) તમે લોકોથી ન ડરો, બલકે મારાથી ડરો અને મારી આયતોને થોડી કિંમત લઈને વેચવાનું છોડી દો. જે લોકો અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ ન્યાય ન કરે તેઓ જ કાફિર (અધર્મી) છે.

(૪૫) તૌરાતમાં અમે યહૂદીઓ માટે એ આદેશ લખી દીધો હતો કે પ્રાણના બદલે પ્રાણ, આંખના બદલે આંખ, નાકના બદલે નાક, કાનના બદલે કાન, દાંતના બદલે દાંત અને તમામ ઈજાઓ માટે સમાન બદલો. પછી જે કિસાસ (બદલો) દાન કરી દે તો તે તેના માટે કફ્ફારો (પ્રાયશ્ચિત) છે, અને જે લોકો અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ ન્યાય ન કરે તેઓ જ અત્યાચારી છે.

(૪૬) ત્યારબાદ અમે એ પયગંબરો પછી મરયમના પુત્ર ઈસાને મોકલ્યો. તૌરાતમાંથી

કહેવામાં આવશે કે વ્યક્તિ કોઈના માલને તેના કબજામાંથી કાઢીને પોતાના કબજામાં કરી લે. એક ઢાલની કિંમતથી ઓછાની ચોરીમાં હાથ કાપવામાં નહીં આવે, અને પ્રમાણિત રિવાયત અનુસાર નબી સલ્વના મુબારક કાળમાં ઢાલની કિંમત દસ દિરહમ હતી અને એ જમાનામાં દિરહમ બરાબર ૩ માશા ૧^૧/_૪ રતી ચાંદી થતી હતી. ઘણીબધી વસ્તુઓ એવી છે, જેની ચોરીમાં હાથ કાપવાની સજા આપવામાં નહીં આવે. જેમ કે ફળ અને શાકભાજીની ચોરી, ખાવાની વસ્તુઓની ચોરી, તુષ્ટ વસ્તુઓની ચોરી, પક્ષીઓની ચોરી, બૈતુલ-માલ (સજય-કોષ)ની ચોરી, અર્થાત્ એ કે આ પ્રકારની ચોરીઓમાં હાથ કાપવામાં નહીં આવે. આનો અર્થ એ નથી કે આ બધી ચોરીઓ માફ છે.

૩૧. આનો અર્થ એ નથી કે આવા ચોરનો હાથ કાપવામાં ન આવે, બલકે અર્થ એ છે કે હાથ કપાઈ ગયા પછી જે વ્યક્તિ તૌબા કરી લે અને પોતાના નફ્સ (મન)ને ચોરીથી પવિત્ર અને શુદ્ધ કરીને અલ્લાહનો સદાચારી બંદો બની જાય, તે અલ્લાહના પ્રકોપથી બચી જશે અને અલ્લાહ તેના પાલવથી આ ડાઘને ઘોઈ નાખશે. પરંતુ જો કોઈ વ્યક્તિએ હાથ કપાવ્યા પછી પણ પોતાને બદઈરાદાથી શુદ્ધ ન કર્યો અને એ જ ગંદો ભાવનાઓ પોતાના અંદર પોષતો રહ્યો, જેના કારણે તેણે ચોરી કરી હતી અને તેનો હાથ કાપવામાં આવ્યો, તો તેનો અર્થ એ છે કે હાથ તો તેના શરીરથી અલગ થઈ ગયો, પણ ચોરી તેના મનમાં યથાવત મોજૂદ રહી. આ કારણસર તે અલ્લાહના પ્રકોપને એ જ પ્રમાણે પાત્ર રહેશે, જે પ્રમાણે હાથ કપાયા પહેલા હતો. તેથી કુર્આન-મજ્હદ ચોરને નિર્દેશ કરે છે કે તે અલ્લાહથી માફી માંગે અને પોતાના મનની સુધારણા કરી લે, કેમ કે મનની પવિત્રતા ન્યાયિક સજાથી નહીં, બલકે માત્ર તૌબા અને અલ્લાહ તરફ રજૂ થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૨. અર્થાત્ અજાની લોકોને કહે છે કે જે આદેશ અમે બતાવી રહ્યા છીએ, જો મુહમ્મદ (સલ્વ.) પણ એ જ આદેશ

مَرِيْمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ ۖ
 وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ ۖ وَمُصَدِّقًا
 لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً
 لِلْمُتَّقِينَ ۗ وَلِيَحْكُمَ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ
 اللَّهُ فِيهِ ۗ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ
 هُمُ الْفَاسِقُونَ ۝ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
 مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَ
 مُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
 وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَبَا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ۗ لِكُلِّ
 جَعَلْنَا مِنْكُمْ شُرْعَةً وَمِنْهَا جَا ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
 لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً ۗ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا
 آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۗ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
 فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۗ وَأِنْ أَحْكَمُ
 بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ
 وَاحْتَدِرْهُمْ أَنْ يُفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
 إِلَيْكَ ۗ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ
 أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ
 النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ۝ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۗ
 وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ۝

જે કંઈ તેના સામે મોજૂદ હતું, તે તેનું સમર્થન કરનારો હતો, અને અમે તેને ઈજલ (ગ્રંથ) પ્રદાન કરી, જેમાં માર્ગદર્શન અને પ્રકાશ હતા અને એ પણ જે કંઈ તૌરાતમાં તે વખતે મોજૂદ હતું, તેનું સમર્થન કરવાવાળો હતો અને અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે સંપૂર્ણપણે માર્ગદર્શન અને શિખામણ હતો. (૪૭) અમારો આદેશ હતો કે ઈજલવાળાઓ તે કાનૂન મુજબ ન્યાય કરે જે અલ્લાહે તેમાં અવતરિત કર્યો છે અને જે લોકો અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ ફેંસલો ન કરે તેઓ જ ફાસિક (અવજ્ઞાકારીઓ) છે. (૩૯)

(૪૮) પછી હે નબી સલ્લ.! અમે તમારા તરફ આ ગ્રંથ મોકલ્યો જે સત્ય લઈને આવ્યો છે અને 'અલ-કિતાબ'માંથી જે કંઈ તેના સામે મોજૂદ છે તેનું સમર્થન કરનાર અને તેનું રક્ષણ કરનાર અને દેખરેખ રાખનાર છે. (૩૯) તેથી તમે અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ લોકોના મામલાઓનો નિર્ણય કરો અને જે સત્ય તમારા પાસે આવ્યું છે, તેનાથી વિમુખ થઈને તેમની ઈચ્છાઓનું અનુસરણ ન કરો. અમે તમારા(મનુષ્યો)માંથી દરેક માટે એક શરીરત (કાનૂન) અને કાર્ય-પ્રણાલી નિશ્ચિત કરી. આમ તો તમારો અલ્લાહ ઈચ્છતો તો તમને સૌને એક ઉમ્મત (સમુદાય) પણ બનાવી શકતો હતો, પરંતુ આવું તેણે એટલા માટે કર્યું કે જે કંઈ તેણે તમને આપ્યું છે તેમાં તમારી પરીક્ષા કરે. તેથી ભલાઈઓમાં એકબીજાથી આગળ વધી જવાનો પ્રયાસ કરો. છેવટે તમને સૌને અલ્લાહ તરફ પાછા ફરીને જવાનું છે, પછી તે તમને એ સાચી હકીકત બતાવી દેશે જેમાં તમે મતભેદ કરતા રહ્યા છો. (૪૯) પછી હે નબી સલ્લ.! તમે અલ્લાહના અવતરિત કરેલા કાનૂન મુજબ આ લોકોના મામલાઓનો ફેંસલો કરો અને તેમની ઈચ્છાઓનું અનુસરણ ન કરો. સાવધાન રહો કે આ લોકો તમને ફિત્ના (બ્રમ, ફરેબ)માં નાખીને એ માર્ગદર્શનથી તસુ બરાબર પણ ચલિત કરવા ન પામે, જે અલ્લાહે તમારા તરફ અવતરિત કર્યું છે. પછી જો તેઓ આનાથી વિમુખ થાય, તો જાણી લો કે અલ્લાહે તેમના કેટલાક ગુનાઓના બદલામાં તેમને મુસીબતમાં નાખવાનો નિર્ધાર જ કરી લીધો છે અને આ હકીકત છે કે એ લોકોમાંથી ઘણા ખરા ફાસિક (અવજ્ઞાકારી) છે. (૫૦) (જો આ લોકો અલ્લાહના કાનૂનથી મોઢું ફેરવે છે) તો શું પછી જાહિલિય્યત (અજ્ઞાનતા) (૩૯)નો ફેંસલો ઈચ્છે છે? જો કે જે લોકો અલ્લાહ પર ઈમાન રાખે છે તેમના સમીપ અલ્લાહથી વધુ સારો નિર્ણય કરનાર બીજો કોણ હોઈ શકે છે? (રુકૂઅ-૭)

તમને બતાવે, તો તેને કબૂલ કરજો, નહિ તો રદ કરી દેજો.

૩૩. અલ્લાહ તરફથી કોઈને 'ફિત્ના' (અજમાયશ)માં નાખવાનો અર્થ એ છે કે જે વ્યક્તિમાં અલ્લાહ તુઆલા કોઈ પ્રકારના ખરાબ વલણ પોષણ પામતા જુએ છે, તેના સામે લગાતાર એવા અવસરો લાવે છે, જેમાં તેની કઠિન પરીક્ષા થાય છે. જો તે વ્યક્તિ હજુ બૂરાઈ તરફ પૂરેપૂરો નથી વળ્યો, તો આ પરીક્ષાઓથી સતર્ક થઈ જાય છે અને તેનામાં બૂરાઈનો સામનો કરવા માટે નેકીની જે શક્તિઓ મોજૂદ હોય છે તે ઊભરી આવે છે. પરંતુ જો તે બૂરાઈ તરફ સંપૂર્ણપણે વળી ચૂક્યો હોય છે અને તેની નેકી તેની બૂરાઈથી અંદર જ પરાજિત થઈ ચૂકી હોય છે, તો પ્રત્યેક એવી પરીક્ષાના અવસરે તે ઓર વધારે બૂરાઈની ઝાળમાં ફસાતો જાય છે. આ જ અલ્લાહ તુઆલાનો એ 'ફિત્નો' છે, જેનાથી બગડતા જતા માનવીને બચાવી લેવું તેના કોઈ હિતેચ્છુની શક્તિમાં નથી હોતું.
૩૪. યહૂદીઓ એ સમય સુધી ઈસ્લામી રાજ્યની વિધિસર પ્રજા નહોતા બન્યા, બલ્કે ઈસ્લામી રાજ્યની સાથે તેમના સંબંધો સંધિ પર આધારિત હતા. આ કારણસર તેમનું નબી સલ્લ.ની અદાલતમાં આવવું જરૂરી ન હતું. જે મામલાઓમાં તેઓ સ્વયં પોતાના ધાર્મિક કાનૂન અનુસાર નિર્ણય કરવા માગતા હતા, તેમનો નિર્ણય કરાવવા

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَةَ
أَوْلِيَاءَ مَبْعُضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ
فَمِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ٥٥ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا
دَائِرَةٌ ٥٦ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ
مِّنْ عِنْدِهِ فَيُصِصِحُوا عَلَى مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ
لَذِينَ ٥٧ وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهْلُ أَوْلِيَاءِ
الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ٥٨ إِنَّهُمْ
لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ٥٩
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ
فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ٦٠
أَذَلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ ٦١
يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ
لَوْمَةَ لَائِمٍ ٦٢ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ
يَشَاءُ ٦٣ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ٦٤ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ
وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ٦٥ وَمَنْ يَتَوَلَّ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ

وقف عند قوله ٥٥ وقف عند البعض ٥٦

الفتنة

مازلنا

(૫૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓને પોતાના સાથી અને મિત્ર ન બનાવો. આ લોકો પરસ્પર જ એક-બીજાના મિત્ર છે, અને જો તમારામાંથી કોઈ તેમને પોતાનો મિત્ર બનાવે છે તો તે પણ તેમનામાંનો જ છે. નિઃશંક અલ્લાહ અત્યાચારીઓને પોતાના માર્ગદર્શનથી વંચિત કરી દે છે.

(૫૨) તમે જુઓ છો કે જેમના હૃદયમાં નિફાક (દંભ, કપટાચાર)ની બીમારી છે, તેઓ તેમાં જ દોડધામ કરતા ફરે છે. કહે છે, “અમને ડર લાગે છે કે ક્યાંક અમે કોઈ મુસીબતના ચક્કરમાં ન ફસાઈ જઈએ.” પરંતુ દૂર નથી કે જ્યારે અલ્લાહ તમને નિષ્ણાયક વિજય આપશે અથવા પોતાના તરફથી કોઈ બીજી વાત પ્રગટ કરશે તો આ લોકો પોતાના આ દંભ માટે, જે તેમણે હૃદયોમાં છુપાવી રાખ્યું છે, શરમ અનુભવશે, (૫૩) અને તે વખતે ઈમાનવાળાઓ કહેશે, “શું આ એ જ લોકો છે જેઓ અલ્લાહના નામની મોટી-મોટી સોગંદો ખાઈને વિશ્વાસ અપાવતા હતા કે અમે તમારા સાથે છીએ ?” — તેમના બધા કર્મો વ્યર્થ થઈ ગયા અને છેવટે તેઓ નિષ્ફળ અને નિરાશ થઈને રહ્યા.

(૫૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ પોતાના દીન (ધર્મ)થી ફરી જાય છે (તો ફરી જાય), અલ્લાહ એવા બીજા ઘણા લોકો પેદા કરી દેશે જે અલ્લાહને પ્રિય હશે અને અલ્લાહ તેમને પ્રિય હશે, જેઓ ઈમાનવાળાઓ સાથે નરમ અને કાફિરો (અધર્મીઓ) માટે કઠોર હશે, (૫૫) જેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં તનતોડ સંઘર્ષ કરશે અને કોઈ નિંદા કરનારની નિંદાથી ડરશે નહીં. આ અલ્લાહની મહેરબાની છે, જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે. અલ્લાહ વિશાળ સાધનોનો માલિક છે અને બધું જ જાણે છે.

(૫૫) તમારા મિત્રો તો હકીકતમાં માત્ર અલ્લાહ અને અલ્લાહનો રસૂલ અને એ ઈમાનવાળાઓ છે જેઓ નમાઝ કાયમ કરે છે, ઝકાત આપે છે અને અલ્લાહ આગળ ઝુકનારા છે. (૫૬) અને જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓને પોતાનો મિત્ર બનાવી લે તેને જાણ થાય કે અલ્લાહનો પક્ષ જ વિજયી રહેનાર છે. (રુકૂઅ-૮)

માટે હુજૂર સલ્વ.ની પાસે એ આશાએ આવી જતા હતા કે કદાચ આપની શરીઅત (ઈસ્લામી કાનૂન)માં તેમના માટે કોઈ બીજો આદેશ હોય અને એ રીતે તેઓ પોતાના ધાર્મિક કાનૂનના પાલનથી બચી જાય.

૩૫. ‘રબ્બાની’થી અભિપ્રેત ધાર્મિક વિદ્વાનો છે અને ‘અહબાર’થી અભિપ્રેત હુકલા (ધાર્મિક કાનૂનવિદો).

૩૬. અહીં અલ્લાહ ત્આલાએ એ લોકોના પક્ષમાં, જેઓ અલ્લાહે અવતરિત કરેલ કાનૂન અનુસાર નિષ્ણય ન કરે, ત્રણ આદેશો સાબિત કર્યા છે : એક એ કે તેઓ કાફિર (અધર્મી) છે. બીજો એ કે તેઓ અત્યાચારી છે. ત્રીજો એ કે તેઓ ફાસિક (અવજાકારી) છે. જે વ્યક્તિ અલ્લાહના આદેશો વિરુદ્ધ એ કારણસર નિષ્ણય કરે છે કે તે અલ્લાહના આદેશને ખોટો અને પોતાના કે કોઈ અન્ય માનવીના આદેશને સાચો સમજે છે, તે સંપૂર્ણપણે કાફિર અને અત્યાચારી અને અવજાકારી છે, અને જે આસ્થાની રીતે અલ્લાહના આદેશને સત્ય પર આધારિત સમજે છે, પણ વ્યવહારુ રીતે તેના વિરુદ્ધ નિષ્ણય કરે છે તે આમ તો મિલ્લત (સમુદાય)માંથી બહાર તો નથી, પરંતુ પોતાના ઈમાનને કુક, અન્યાય અને અવજાકારી મિશ્રિત કરી રહ્યો છે. એ જ પ્રમાણે જેણે તેમામ મામલાઓમાં અલ્લાહના આદેશથી વિમુખતા અપનાવી લીધી છે, તે તેમામ મામલાઓમાં કાફિર, અત્યાચારી અને ફાસિક છે, અને જે અમુક મામલાઓમાં આજ્ઞાકિત અને અમુકમાં વિમુખ છે તેના જીવનમાં ઈમાન અને ઈસ્લામ તેમજ કુક, અત્યાચાર અને અવજાનું મિશ્રણ બરાબર એ જ પ્રમાણની સાથે છે, જે પ્રમાણની સાથે તેણે આજ્ઞાપાલન અને વિમુખતાને ભેળવી રાખેલ છે.

૩૭. અહીં એક મહત્વની હકીકત તરફ સંકેત કરવામાં આવ્યો છે. આમ તો આ વિષયને એ રીતે પણ પ્રસ્તુત કરી શકાતો હતો કે, ‘અગાઉના ગ્રંથો’માંથી જે કંઈ પોતાના મૂળ અને સાચા સ્વરૂપમાં બાકી છે. કુર્આન આની પુષ્ટિ કરે છે, પરંતુ અલ્લાહ ત્આલાએ ‘અગાઉના ગ્રંથો’ના બદલે ‘અલ-કિતાબ’ (મૂળ ગ્રંથ) શબ્દ પ્રયુક્ત કર્યો. આનાથી એ રહસ્ય ખૂલે છે કે કુર્આન અને તેમામ એ ગ્રંથો, જે જુદા-જુદા યુગોમાં અને વિવિધ ભાષાઓમાં અલ્લાહ ત્આલા

اللَّهُ هُمْ الْغُلْبُونَ ٥ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُورًا وَ
 لَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
 وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ ٥ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنُتُمْ
 مُؤْمِنِينَ ٥ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا
 هُزُورًا وَلَعِبًا ٥ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ٥
 قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّا إِلَّا
 أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ
 مِنْ قَبْلُ ٥ وَأَنْ أَكْثَرَكُمْ فَسِيقُونَ ٥ قُلْ هَلْ
 أُنبئكم بِشَرٍّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ ٥
 مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ
 الْقِرَادَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ ٥ أُولَئِكَ
 شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ٥ وَ
 إِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ
 وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ ٥ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا
 يَكْتُمُونَ ٥ وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ
 وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السَّحْتَ ٥ لَيْسَ مَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ٥ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبِّيُّونَ وَالْأَحْبَابُ
 عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السَّحْتَ ٥ لَيْسَ مَا

(૫૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારા પુરોગામી ગ્રંથવાળાઓ પૈકી જે લોકોએ તમારા દીનને મજાક અને મનોરંજનની વસ્તુ બનાવી લીધી છે, તેમને અને બીજા કાફિરોને પોતાના મિત્ર ન બનાવો. અલ્લાહથી ડરો જે તમે ઈમાનવાળા છો. (૫૮) જ્યારે તમે નમાઝ માટે પોકાર કરો છો તો તેઓ તેની મજાક ઉડાવે છે અને તેના સાથે રમત કરે છે. (૫૯) તેનું કારણ એ છે કે તેઓ બુદ્ધિહીન છે. (૫૯) તેમને કહો, ‘હે ગ્રંથવાળાઓ ! તમે જે વાત પર અમારાથી નાપુશ છો તે એ સિવાય બીજું શું છે કે અમે અલ્લાહ પર અને દીનના એ શિક્ષણ પર ઈમાન લઈ આવ્યા છીએ જે અમારા તરફ અવતરિત થયું છે, અને અમારા પહેલાં પણ અવતરિત થયું હતું, અને તમારામાંથી મોટા ભાગના લોકો ફાસિક (અવજ્ઞાકારી) છે.’ (૬૦) પછી કહો, ‘શું હું એ લોકોની નિશાની બતાવું, જેમનું પરિણામ અલ્લાહને ત્યાં ફાસિકોના પરિણામથી પણ ખરાબ છે ? તેઓ જેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડી, જેમના પર તેનો પ્રકોપ ઊતર્યો, જેમનામાંથી વાનરો અને ડુક્કર બનાવવામાં આવ્યા, જેમણે તાગૂત (અલ્લાહ સિવાય અન્ય)ની બંદગી કરી, તેમનો દરજ્જો ખૂબ વધારે ખરાબ છે અને તેઓ સીધા માર્ગથી ખૂબ વધારે ભટકી ગયેલા છે.’

(૬૧) જ્યારે તેઓ તમારા પાસે આવે છે તો કહે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા, જો કે કુફ (ઈન્કાર) લઈને આવ્યા હતા અને કુફ જ લઈને પાછા ગયા અને અલ્લાહ સારી રીતે જાણે છે જે કંઈ તેમણે હૃદયોમાં છુપાવી રાખ્યું છે. (૬૨) તમે જુઓ છો કે તેમનામાંથી ઘણા લોકો ગુના અને અત્યાચાર અને અતિરેકના કાર્યોમાં દોડધામ કરતા ફરે છે અને હરામના (અવૈધ) માલ ખાય છે. ઘણા ખરાબ કૃત્યો છે જે આ લોકો કરી રહ્યા છે. (૬૩) શા માટે તેમના વિદ્વાનો અને ધર્મ-ગુરુઓ તેમને ગુનાની વાતો કરવાથી અને હરામનું ખાવાથી રોકતા નથી ? નિ:શંક, જીવનની ઘણી જ ખરાબ કર્મનોંધ છે જે તેઓ તૈયાર કરી રહ્યા છે.

તરફથી અવતરિત થયા, એ બધા જ મૂળભૂત રીતે એક જ ગ્રંથ છે, એક જ તેનો રચયિતા છે, એક જ તેનો ઉદ્દેશ્ય અને હેતુ છે, એક જ તેની શિક્ષા છે અને એક જ જ્ઞાન છે, જે તેમના દ્વારા માનવ-જાતને પ્રદાન કરવામાં આવ્યું. ફરક જો છે, તો ઈબારતો (વર્ણનો)નો છે, જે એક જ ઉદ્દેશ્ય માટે વિભિન્ન શ્રોતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને જુદી-જુદી શૈલી અપનાવવામાં આવી. કુર્આનને ‘અલ-કિતાબ’નું સંરક્ષક કહેવાનો અર્થ એ છે કે તેણે તમામ સત્યપર આધારિત શિક્ષાઓને, જે અગાઉના આકાશી ગ્રંથોમાં અપવામાં આવી હતી, પોતાનામાં સમાવી લઈને સુરક્ષિત કરી લીધી છે. હવે તેમની શિક્ષાઓનો કોઈપણ અંશ નષ્ટ થવા નહીં પામે.

૩૮. ‘જાહિલિય્યત’ (અજ્ઞાનતા) શબ્દ ઈસ્લામથી વિરુદ્ધમાં પ્રયુક્ત કરવામાં આવે છે. ઈસ્લામની પદ્ધતિ સારસર ‘ઇલ્મ’ (જ્ઞાન) છે, કેમ કે તેના તરફ અલ્લાહએ માર્ગદર્શન કર્યું છે, જે તમામ સચ્ચાઈઓનું જ્ઞાન ધરાવે છે, અને તેનાથી વિપરીત પ્રત્યેક એ પદ્ધતિ, જે ઈસ્લામથી ભિન્ન છે, અજ્ઞાનતાની પદ્ધતિ છે. ઈસ્લામથી પહેલાંના અરબસ્તાનના કાળને અજ્ઞાનતાનો કાળ એ અર્થમાં કહેવામાં આવ્યો છે કે એ કાળમાં જ્ઞાન વગર માત્ર અંધશ્રદ્ધા અને અટકળ કે મનેચ્છાઓના આધારે માનવીઓએ પોતાના માટે જીવનની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરી લીધી હતી. આ વ્યવહાર જ્યાં, જે કાળમાં પણ અપનાવવામાં આવે, તેને છેવટે અજ્ઞાનતાની જ વ્યવહાર-પદ્ધતિ કહેવામાં આવશે.

૩૯. ‘ઈમાનવાળા સાથે નરમ’ હોવાનો અર્થ એ છે કે કોઈ વ્યક્તિ ઈમાનવાળાઓની સામે પોતાની શક્તિનો ક્યારેય ઉપયોગ ન કરે. તેની બૌદ્ધિક શક્તિ, તેની સમજદારી, તેની યોગ્યતા, તેની પહોંચ અને પ્રભાવ, તેની સંપત્તિ, તેની શારીરિક શક્તિ, કોઈ વસ્તુ પણ મુસલમાનોને દબાવવા અને સતાવવા અને નુકસાન પહોંચાડવા માટે ન હોય. મુસલમાનો પોતાના વચ્ચે તેને હંમેશા એક નમ્ર સ્વભાવવાળો, હિતેચ્છુ અને સહનશીલ વ્યક્તિ જ જુએ. ‘કાફિરો માટે કઠોર’ હોવાનો અર્થ એ છે કે એક ઈમાનવાળો વ્યક્તિ પોતાની ઈમાનની દૃઢતા, ધર્મનિષ્ઠા, સિદ્ધાંતની મક્કમતા, ચરિત્રની શક્તિ અને ઈમાનની પ્રતિભા અને વિવેકના કારણે ઈસ્લામાના વિરોધીઓની સામે પથ્થરની ચકાન જેમ હોય કે કોઈપણ રીતે તેને પોતાની જગ્યાએથી હટાવી ન શકાય. તેઓ તેને કદાપિ મીઝાની જેમ ન સમજે જેને કોઈપણ રીતે પીગાળી શકાય, કે એવો ખોરાક ન સમજે જેને ગમે તે રીતે હજમ કરી શકાય. તેમને

كَانُوا يَصْنَعُونَ ١٧ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَعْلُومَةٌ ط
 غَلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعِنُوا بِمَا قَالُوا مَبْلُ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ١٨
 يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ١٩ وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَّا
 أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ٢٠ وَالْقَبِيلَا
 بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ط
 كَلِمًا أَوْ قُدْوَانًا رَّالْحَرْبِ أَطْفَاهَا اللَّهُ ٢١ وَيَسْعُونَ
 فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ط وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ٢٢
 وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ
 سَيِّئَاتِهِمْ وَلَكَدْ خَلَّيْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ٢٣ وَلَوْ أَنَّهُمْ
 أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِمْ
 مِّنْ رَبِّهِمْ لَكَلُّوا مِمَّنْ قَوْمِهِمْ وَمِمَّنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ
 مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ط وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا
 يَعْمَلُونَ ٢٤ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ
 مِنَ رَبِّكَ ٢٥ وَإِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ط
 وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ط إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي
 الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ٢٦ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى
 شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنْزَلَ
 إِلَيْكُمْ مِّنْ رَبِّكُمْ ٢٧ وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَّا
 أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ٢٨ فَلَا تَأْسَ

(૬૪) યહૂદીઓ કહે છે અલ્લાહના હાથ બંધાયેલા છે. (૫૧) બાંધી દેવામાં આવ્યા તેમના હાથ (૫૨) અને ધિક્કાર તેમના પર એ બકવાસના બદલામાં જે તેઓ કરે છે. અલ્લાહના હાથ તો ખુલ્લા છે, જે રીતે યાહે છે, ખર્ચ કરે છે.

હકીકત એ છે કે જે વાણી તમારા રબ તરફથી તમારા પર અવતરિત થઈ છે તે તેમના પૈકી મોટા ભાગના લોકોના વિદ્રોહ અને અસત્ય-પ્રિયતામાં ઊલટાનું વધારાનું કારણ બની ગઈ છે અને (તેના પરિણામે) અમે તેમના વચ્ચે ક્યામત સુધી દ્વેષ અને વૈમનસ્ય નાખી દીધા છે. જ્યારે પણ તેઓ યુદ્ધની આગ ભડકાવે છે, અલ્લાહ તેને ઠંડી કરી દે છે. તેઓ ધરતીમાં બગાડ ફેલાવવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, પરંતુ અલ્લાહ બગાડ ફેલાવનારાઓને કદાપિ પસંદ કરતો નથી.

(૬૫) જો (આ વિદ્રોહના બદલે) આ ગ્રંથવાળાઓ ઈમાન લઈ આવ્યા હોત અને ખુદાતરસી (ઈશબક્તિ)નો માર્ગ અપનાવ્યો હોત તો અમે તેમની બૂરાઈઓ તેમનાથી દૂર કરી દેતા અને તેમને નેઅમતો (બક્સો)થી ભરપૂર જન્મતોમાં દાખલ કરતા. (૬૬) કદાચ, તેમણે તૌરાત અને ઈજ્જલ અને એ અન્ય ગ્રંથોને પ્રસ્થાપિત કર્યા હોત, જે તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તેમના પાસે મોકલવામાં આવ્યા હતા ! આવું કરતા તો તેમના માટે ઉપરથી રોજી વરસતી અને નીચેથી ઊભરાતી. જો કે તેમનામાંથી કેટલાક સીધા રસ્તે ચાલનારા પણ છે, પરંતુ તેમાંથી મોટાભાગના દુરાચારી છે. (રુકૂઅ-૯)

(૬૭) હે નબી સલ્લ ! જે કંઈ તમારા રબ તરફથી તમારા પર અવતરિત કરવામાં આવ્યું છે, તેને લોકો સુધી પહોંચાડી દો. જો તમે આમ ન કર્યું તો તેની પયગંબરીનો હક્ક અદા ન કર્યો. અલ્લાહ તમને લોકોની બૂરાઈથી બચાવનાર છે. વિશ્વાસ રાખો કે તે કાફિરો (અધર્મીઓ)ને (તમારા મુકાબલામાં) સફળતાનો માર્ગ કદાપિ નહીં દેખાડે. (૬૮) ચોખ્ખું કહી દો, “હે ગ્રંથવાળાઓ ! તમે કદાપિ કોઈ આધાર પર નથી, જ્યાં સુધી તૌરાત અને ઈજ્જલ અને તે બીજા ગ્રંથોનું સંપૂર્ણપણે પાલન ન કરો જે તમારા તરફ તમારા રબ તરફથી અવતરિત કરવામાં આવ્યા છે.” નિ:શંક, આ ફરમાન જે તમારા પર ઉતારવામાં આવેલ છે, તેમનામાંથી ઘણાખરાના વિદ્રોહ અને ઈન્કારને ખૂબ વધારી દેશે. પરંતુ ઈન્કાર

જ્યારે પણ તેનો સામનો કરવાનો થાય, તો તેમના સામે એ સાબિત થઈ જાય કે અલ્લાહનો આ બંદો મરી શકે છે, પણ કોઈપણ કિંમતે વેચાઈ શકતો નથી અને કોઈ દબાણથી દબાઈ શકતો નથી.

૪૦. અર્થાત્ અજાનની પોકાર સાંભળીને તેની નકલો ઉતારે છે, મજાક માટે તેના શબ્દોને બદલીને વિકૃત કરે છે અને તેના પર કટાક્ષ કરે છે.

૪૧. અરબી કહેવત અનુસાર કોઈના હાથ બાંધેલા હોવાનો અર્થ એ છે કે તે કંજૂસ છે, દાન અને દક્ષિણાથી તેના હાથ રોકાઈ ગયેલા છે.

૪૨. અર્થાત્ કંજૂસીમાં આ લોકો પોતે ગ્રસ્ટ છે. દુનિયામાં પોતાની કંજૂસી અને પોતાની સંકીર્ણતા માટે દષ્ટાંત બની ચૂક્યા છે.

عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ١٨ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ
 الَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِغِيْنَ وَالنّٰصِرِيْنَ مِنْ اٰمَنٍ
 بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلْ صٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ
 عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ١٩ لَقَدْ اَخَذْنَا
 مِيثَاقَ بَنِي اِسْرَءٰءِيْلَ وَاَرْسَلْنَا اِلَيْهِمْ رُسُلًا
 كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُوْلٌ بِمَا لَا تَهْوٰى اَنْفُسُهُمْ ٢٠
 فَرِيْقًا كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَّقْتُلُوْنَ ٢١ وَحَسِبُوْا اَلَّا
 تَكُوْنَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوْا ثُمَّ تَابَ اِلَيْهِمْ
 عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوْا كَثِيْرًا مِنْهُمْ ٢٢ وَ اللهُ
 بَصِيْرٌ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ٢٣ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْا
 اِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيْحُ ابْنُ مَرْيَمَ ٢٤ وَقَالَ الْمَسِيْحُ
 يَبْنِيْ اِسْرَءٰءِيْلَ اَعْبُدُوْا اللهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ٢٥
 اِنَّهُ مَنْ يُّشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ
 الْجَنَّةَ وَمَا وُجِدَ النَّارُ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ٢٦
 لَقَدْ كَفَرَ الَّذِيْنَ قَالُوْا اِنَّ اللهَ ثَلَاثَةٌ ٢٧
 وَ مَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ٢٨ وَ اِنْ
 لَّمْ يَدْرُوْهُمَا عَمَّا يَقُوْلُوْنَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
 مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ٢٩ اَفَلَا يَتُوْبُوْنَ اِلَى
 اللهِ وَيَسْتَغْفِرُوْنَ لَهُ ٣٠ وَ اللهُ غَفُوْرٌ رّحِيْمٌ ٣١

કરનારાઓની હાલત પર સહેજ પણ અફસોસ ન કરો. (૬૯) (વિશ્વાસ કરો કે અહીં ઈજારો કોઈનો પણ નથી) મુસલમાન હોય કે યહૂદી, સાબી હોય કે ખ્રિસ્તી, જે કોઈ પણ અલ્લાહ અને આબિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્યો કરશે, નિ:શંક તેના માટે ન કોઈ ભયનું કારણ છે અને ન દુ:ખનું.^(૪૩)

(૭૦) અમે બની ઈસરાઈલ પાસેથી પાકું વચન લીધું અને તેમના તરફ ઘણા રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલ્યા. પરંતુ જ્યારે પણ તેમના પાસે કોઈ રસૂલ તેમની મનેચ્છાઓ વિરુદ્ધ કંઈ લઈને આવ્યો તો કોઈને તેમણે ખોટો ઠેરવ્યો અને કોઈને કતલ કરી દીધો, (૭૧) અને પોતે એમ સમજી બેઠાં કે કોઈ આફત આવશે નહીં. તેથી તેઓ આંધળા અને બહેરા બની ગયા. પછી અલ્લાહે તેમને માફ કરી દીધા, તો તેમના પૈકી મોટા ભાગના લોકો વધારે આંધળા અને બહેરા બનતા ગયા. અલ્લાહ તેમના આ બધા કૃત્યો જોતો રહ્યો છે.

(૭૨) નિ:શંક, કુફ (ઈન્કાર) કર્યું એ લોકોએ જેમણે કહ્યું કે અલ્લાહ મરયમનો પુત્ર મસીહ જ છે. જો કે મસીહે કહ્યું હતું, “હે ઈસરાઈલના સંતાનો ! અલ્લાહની બંદગી કરો, જે મારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પણ છે અને તમારો રબ પણ.” જેણે અલ્લાહ સાથે કોઈને ભાગીદાર બનાવ્યો, તેના માટે અલ્લાહે જન્મત હરામ કરી દીધી અને તેનું ઠેકાણું જહન્નમ છે, અને આવા અત્યાચારીઓનો કોઈ મદદગાર નથી.

(૭૩) નિ:શંક, કુફ કર્યું એ લોકોએ જેમણે કહ્યું કે અલ્લાહ ‘ત્રણ’માંનો એક છે. જો કે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈ ખુદા નથી. જો આ લોકો પોતાની આવી વાતો કરવાનું નહીં છોડે તો તેમના પૈકી જેણે-જેણે કુફ કર્યું છે, તેને દુ:ખદાયી યાતના આપવામાં આવશે. (૭૪) પછી શું આ લોકો અલ્લાહ આગળ તૌબા (ક્ષમા અને પ્રાયશ્ચિત) નહીં કરે અને તેના પાસે માફી નહીં માગે ? અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ
 مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا
 يَأْكُلِينَ الطَّعَامَ أَنْظِرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ
 ثُمَّ أَنْظِرْ إِنَّهُ يُؤْفِكُونَ ﴿٥٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ
 مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا
 وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥٦﴾ قُلْ يَا أَهْلَ
 الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا
 تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَ
 أَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٥٧﴾
 لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ
 دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
 يَعْتَدُونَ ﴿٥٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ
 فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٥٩﴾ تَرَى كَثِيرًا
 مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ
 لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ
 هُمْ خَالِدُونَ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ
 وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُواهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ
 كَثِيرًا مِنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿٦١﴾ كَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ
 عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۗ

(૭૫) મરયમનો પુત્ર મસીહ તેના સિવાય કંઈ નથી કે બસ, એક રસૂલ (ઈશદૂત) હતો. તેના પહેલાં બીજા પણ ઘણા રસૂલો થઈ ગયા હતા. તેની માતા એક સત્યનિષ્ઠ સ્ત્રી હતી અને તેઓ બંને ભોજન કરતા હતા. જુઓ, અમે કેવી રીતે તેમના સામે હકીકતની નિશાનીઓ સ્પષ્ટ કરીએ છીએ. પછી જુઓ, તેઓ ક્યાં અવળા જઈ રહ્યા છે? (૪૪)

(૭૬) એમને કહો, “શું તમે અલ્લાહને છોડીને તેની ઈબાદત (ઉપાસના) કરો છો, જે તમારા માટે ન તો નુકસાનનો અધિકાર ધરાવે છે, ન નફાનો? જો કે સૌનું સાંભળનાર અને બધું જ જાણનાર તો અલ્લાહ જ છે.” (૭૭) કહો, “હે ગ્રંથવાળાઓ! પોતાના ધર્મમાં નાહક હદથી આગળ ન વધો અને એ લોકોની કલ્પનાઓ અને વિચારોનું અનુસરણ ન કરો, જેઓ તમારા પહેલા પોતે પથભ્રષ્ટ થઈ ગયા અને ઘણાને પથભ્રષ્ટ કરી દીધા અને સીધા માર્ગથી ભટકી ગયા.” (રૂકૂઅ-૧૦)

(૭૮) ઈસરાઈલના સંતાનો પૈકી જે લોકોએ કુફ (ઈન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો, તેમના પર દાઉદ અને મરયમના પુત્ર ઈસાના મુખેથી ધિક્કાર કરવામાં આવ્યો, કારણ કે તેઓ વિદ્રોહી થઈ ગયા હતા અને અતિરેક કરવા લાગ્યા હતા. (૭૯) તેમણે એક-બીજાને દુષ્ટત્યોથી રોકવાનું છોડી દીધું હતું. (૪૫) ખરાબ વર્તન હતું જે તેમણે અપનાવ્યું.

(૮૦) આજે તમે તેમનામાં અધિકાંશ એવા લોકો જુઓ છો જેઓ (ઈમાનવાળાઓના મુકાબલામાં) કાફિરો (અધર્મીઓ)ને સાથ આપે છે અને તેમનાથી મિત્રતા કરે છે. નિ:શંક, ઘણું ખરાબ પરિણામ છે જેની તૈયારી તેમણે સ્વયં પોતાના માટે કરી છે. અલ્લાહ તેમના પર ક્રોધિત થઈ ગયો છે અને તેઓ સ્થાયી રહેનારી યાતનામાં પડવાના છે. (૮૧) જો હકીકતમાં આ લોકો અલ્લાહ અને પયગંબર અને એ વસ્તુના માનનારા હોત જે પયગંબર પર અવતરિત થઈ હતી, તો કદાપિ (ઈમાનવાળાઓના મુકાબલામાં) કાફિરોને પોતાના સાથી ન બનાવતા, પરંતુ તેમનામાંથી તો ઘણાખરા લોકો અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનથી નીકળી ચૂક્યા છે.

(૮૨) તમે ઈમાનવાળાઓની શત્રુતામાં સૌથી વધુ કઠ્ઠર યડૂદીઓ અને મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને જોશો અને ઈમાન લાવનારાઓ માટે મિત્રતામાં વધુ નજીક એ

૪૪. આ થોડાક શબ્દોમાં ખ્રિસ્તીઓની ઈશ્વર અંગેની આસ્યાનું એવું સ્પષ્ટ ખંડન કરવામાં આવ્યું છે કે આનાથી વધારે સ્પષ્ટતા સંભવ નથી. મસીહ (ઈસા) અલૈ. વિશે જો કોઈ એ જાણવા માગે કે વાસ્તવમાં તેઓ શું હતા, તો આ નિશાનીઓથી તદ્દન અસંદિગ્ધ રૂપે જાણી શકે છે કે તેઓ કેવળ એક માનવી હતા. દેખીતું છે કે જે એક સ્ત્રીના પેટથી પેદા થયા, જેમની વંશાવલી સુદ્ધાં મોજૂદ છે, જેઓ માનવ શરીર ધરાવતા હતા, જેઓ એ તમામ સીમાઓથી સીમિત અને એ તમામ બંધનોથી બંધાયેલા તથા એ તમામ ગુણોથી સંપન્ન હતા જે માનવી માટે વિશિષ્ટ છે, જેઓ ઊંચતા હતા, ખાતા હતા, ગરમી અને ઠંડીનો અનુભવ કરતા હતા, ત્યાં સુધી કે જેમને ખ્રિસ્તીઓના પોતાના નિવેદન અનુસાર શૈતાન દ્વારા પરીક્ષામાં પણ નાખવામાં આવ્યા, તેમના વિશે કોણ સમજદાર માનવી એ કલ્પના કરી શકે છે કે તેઓ સ્વયં ખુદા (ઉપાસ્ય, પ્રભુ) છે અથવા ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં અલ્લાહના ભાગીદાર અને સમકક્ષ છે.

૪૫. દરેક કોમનો બગાડ આરંભમાં અમુક લોકોથી શરૂ થાય છે. જો કોમની સામૂહિક ચેતના જીવંત છે, તો જનમત આ બગડેલા લોકોને દબાવી રાખે છે અને કોમ સામૂહિક રૂપે બગડતી નથી. પરંતુ જો કોમ આ વ્યક્તિઓના મામલામાં બેદરકારી અને સુસ્તી દાખવવાનું શરૂ કરી દે છે અને દુષ્કર્મીઓની નિંદા કરવાને બદલે તેમને સમાજમાં દુરાચાર કરવા સ્વતંત્ર છોડી દે છે, તો પછી ધીમે-ધીમે એ જ ખરાબી, જે પહેલા અમુક વ્યક્તિઓ સુધી સીમિત હતી, આખી કોમમાં ફેલાઈ જાય છે. આ વસ્તુ હતી, જે છેવટે બની ઈસરાઈલના બગાડનું કારણ બની.

وَكَتَجَدْتُمْ أَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةَ الَّذِينَ آمَنُوا
 الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرُكُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ
 قِسِيَّيْنَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۝
 وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ
 تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُولُونَ
 رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ۝ وَمَا لَنَا
 لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ أَنْ
 يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ۝ فَآتَانَاهُمْ
 اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّتِ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ۝ وَالَّذِينَ
 كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرَّمُوا طَيِّبَاتِ مَا
 أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
 الْمُعْتَدِينَ ۝ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا
 وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝ لَا يُؤَاخِذُكُمْ
 اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا
 عَقَدْتُمْ الْأَيْمَانَ ۚ فَكْفَارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ
 مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ
 أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ

الجزء الثامن (٤)

٥٠٠

منزل ٧

લોકોને જોશો જેમણે કહ્યું હતું કે અમે 'નસારા' છીએ. આ એ કારણે કે તેમનામાં ઉપાસનામાં વ્યસ્ત વિદ્વાનો અને સંસાર-ત્યાગી સંતો જોવા મળે છે અને તેમનામાં અહંકાર નથી.

(૮૩) જ્યારે તેઓ આ વાણીને સાંભળે છે જે અલ્લાહના પયગંબર પર અવતરિત

થઈ છે, તો તમે જુઓ છો કે સત્ય ઓળખવાના કારણે તેમની આંખો અશ્રુભીની થઈ જાય છે. તેઓ બોલી ઉઠે છે, “પાલનહાર ! અમે ઈમાન લાવ્યા, અમારા નામ સાક્ષી આપનારાઓમાં લખી લે.” (૮૪) અને તેઓ કહે છે, “છેવટે શા માટે અમે અલ્લાહ પર ઈમાન ન લાવીએ અને જે સત્ય અમારા પાસે આવ્યું છે તેને શા માટે ન માની લઈએ, જ્યારે કે અમે તે વાતની ઈચ્છા રાખીએ છીએ કે અમારો રબ અમને સદાચારી લોકોમાં સામેલ કરે ?” (૮૫) તેમની આ વાત પર અલ્લાહે તેમને એવી જન્મતો પ્રદાન કરી, જેના નીચે નહેરો વહે છે, અને તેઓ તેમાં હંમેશાં રહેશે. આ બદલો છે સદ્વર્તન અપનાવનારાઓ માટે. (૮૬) રહ્યા એ લોકો, જેમણે અમારી આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો અને તેમને ખોટી ઠેરવી, તો તેઓ જહન્નમને પાત્ર છે. (રુકૂઅ-૧૧)

(૮૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જે શુદ્ધ અને પવિત્ર વસ્તુઓ અલ્લાહે તમારા માટે હલાલ (વૈધ) કરી છે તેમને હરામ (અવૈધ) ન કરી લો^(૪૬) અને હદથી આગળ ન વધો. અલ્લાહને અતિરેક કરનારા લોકો અત્યંત અપ્રિય છે. (૮૮) જે કંઈ હલાલ અને પવિત્ર વસ્તુઓ અલ્લાહે તમને પ્રદાન કરી છે તે ખાઓ-પીઓ, અને તે અલ્લાહની અવજાથી બચતા રહો જેના પર તમે ઈમાન લાવ્યા છો.

(૮૯) તમે લોકો જે નિરર્થક સોગંદો ખાઈ લો છો તેના માટે અલ્લાહ પકડતો નથી. પરંતુ જે સોગંદો તમે ઈરાદાપૂર્વક ખાઓ છો તેના માટે તે તમારી જરૂર પકડ કરશે. (આવી સોગંદ તોડવાનો) કફ્ફારો (પ્રાયશ્ચિત) એ છે કે દસ ગરીબોને એવું મધ્યમસરનું ખવડાવો જેવું તમે પોતાના બાલ-બચ્ચાઓને ખવડાવો છો, અથવા તેમને કપડાં પહેરાવો, અથવા એક ગુલામને આઝાદ કરો, અને જે આવું કરવા સમર્થ ન હોય તે ત્રણ દિવસના રોઝા રાખે.

૪૬. આ આયતમાં બે વાતો બતાવવામાં આવી છે. એક એ કે સ્વયં હલાલ (વૈધ) અને હરામ (અવૈધ)ના અધિકારી ન બની જાઓ, હલાલ એ જ છે, જે અલ્લાહે હલાલ કર્યું અને હરામ એ જ છે, જે અલ્લાહે હરામ કર્યું. પોતાના અધિકારથી કોઈ હલાલને હરામ કરશો, તો અલ્લાહના કાનૂનના બદલે પોતાના મનના કાનૂનનું પાલન કરવાવાળા ઠરશો. બીજી વાત એ કે ખ્રિસ્તી સંન્યાસીઓ, હિંદુ જોગીઓ, બૌદ્ધ ધર્મના ભિક્ષુકો અને ખ્રેટોનિસ્ટ (ખ્રેટોના તત્ત્વજ્ઞાનને માનનારા) સાધકોની જેમ સંન્યાસ અને દુનિયાની લિજ્જતોથી નિઝલ અને નાસકિતિની રીત ન અપનાવો.

ذَٰلِكَ كَفَّارَةٌ لِّأَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۖ وَاحْفَظُوا
 أَيْمَانَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ
 تَشْكُرُونَ ۝ يَٰ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ
 وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ
 الشَّيْطَانِ فَأَجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ إِنَّمَا يُرِيدُ
 الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي
 الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ
 الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ ۝ وَأَطِيعُوا اللَّهَ
 وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحذَرُوا ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ
 فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ۝ لَيْسَ
 عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا
 طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ
 يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۝ يَٰ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَبْلُوَكُمُ
 اللَّهُ بَشْيَءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَا حُكْمٌ
 لِّيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ
 ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ يَٰ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا
 الصَّيْدَ وَ أَنْتُمْ حُرْمٌ ۖ وَمَن قَتَلَهُ مِنكُم مُّتَعَدِّدًا
 فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ

આ તમારી સોગંદોનો કફ્ફારો છે, જ્યારે કે તમે સોગંદ ખાઈને તોડી નાખો. પોતાની સોગંદોની કાળજી રાખો. આવી રીતે અલ્લાહ પોતાના હુકમો તમારા માટે સ્પષ્ટ કરે છે, કદાચ તમે આભાર વ્યક્ત કરો.

(૮૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! આ દારૂ અને જુગાર, વેદીઓ અને પાસાં, આ તમામ ગંદા શૈતાની કાર્યો છે. તેમનાથી બચો. આશા છે કે તમને સફળતા પ્રાપ્ત થશે. (૪૭) (૮૧) શૈતાન તો એવું ઈચ્છે છે કે દારૂ અને જુગાર દ્વારા તમારામાં વૈમનસ્ય અને દ્વેષ નાખી દે અને તમને અલ્લાહની યાદથી અને નમાઝથી રોકી દે. પછી શું તમે આ વસ્તુઓથી રોકાઈ જશો ? (૮૨) અલ્લાહ અને તેના રસૂલની વાત માનો અને અટકી જાઓ. પરંતુ જો તમે આદેશનો અનાદર કર્યો તો જાણી લો કે અમારા પયગંબર પર માત્ર સ્પષ્ટપણે આદેશ પહોંચાડી દેવાની જવાબદારી હતી.

(૮૩) જે લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા અને સદ્કાર્યો કરવા લાગ્યા, તેમણે પહેલાં જે કંઈ ખાધું-પીધું હતું, તેના માટે કોઈ પકડ નહીં થાય. બસ શરત એ છે કે તેઓ ભવિષ્યમાં તે વસ્તુઓથી દૂર રહે જે હરામ (અવૈધ) કરવામાં આવી છે અને ઈમાન પર અડગ રહે અને સદ્કાર્યો કરે, પછી જે-જે વસ્તુથી રોકવામાં આવે તેનાથી રોકાઈ જાય અને અલ્લાહનો જે આદેશ હોય તેને માને, પછી અલ્લાહનો ડર રાખીને સદ્વર્તન અપનાવે. અલ્લાહ સદ્-ચરિત્ર લોકોને પસંદ કરે છે. (રુકૂમ-૧૨)

(૮૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ તમને એ શિકાર દ્વારા ભારે કસોટીમાં નાખશે જે બિલકુલ તમારા હાથો અને ભાલાઓના લક્ષ્ય પર હશે, એ જોવા માટે કે તમારામાંથી કોણ તેનાથી જોયા વિના ડરે છે. પછી જેણે આ ચેતવણી છતાં અલ્લાહની ઠરાવેલી હદ ઓળંગી તેના માટે દુઃખદાયી યાતના છે. (૮૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! એહરામની હાલતમાં શિકાર ન કરો, (૪૮) અને જો તમારા પૈકી કોઈ જાણીબૂઝીને આમ કરી બેસે તો જે જાનવર તેણે માર્યું હોય તેના બરાબર એક જાનવર તેણે ઢોરમાંથી અર્પણ કરવું પડશે, જેનો નિર્ણય તમારામાંથી બે ન્યાયી વ્યક્તિઓ કરશે, અને આ અર્પણ કા'બામાં પહોંચાડવામાં આવશે અથવા તો આ ગુનાના કફ્ફારો

૪૭. શરાબ (દારૂ, મદીરા)ની મનાઈના સંદર્ભમાં આનાથી પહેલા બે આદેશો આવી ચૂક્યા હતા, જે સુર: બકરહ, આ. ૨૧૯ અને સુર: નિસા, આ. ૪૩માં આવી ચૂક્યા છે. હવે આ અંતિક આદેશ આવતા પહેલાં નબી સલ્વ.એ એક પ્રવચનમાં લોકોને સાવધાન કરી દીધા કે અલ્લાહ તૃઆલાને શરાબ અત્યંત અપ્રિય છે, અશક્ય નથી કે તદ્દન તેની મનાઈનો આદેશ આવી જાય, તેથી જે-જે લોકોની પાસે શરાબ હોય, તેઓ તેને વેચી નાખે. આના થોડાક સમય પછી આ આયત અવતરિત થઈ અને આપ સલ્વ.એ એલાન કરાવી દીધું કે હવે જેમના પાસે શરાબ છે, તેઓ ન તેને પી શકે છે, ન વેચી શકે છે, બલ્કે તેઓ તેનો નાશ કરી નાખે. તેથી એ જ સમયે મદીનાની શેરીઓમાં શરાબ વહાવી દેવામાં આવી.

૪૮. શિકાર, ચાહે વ્યક્તિ પોતે કરે કે કોઈ અન્યને શિકાર કરવામાં કોઈપણ રીતે મદદ કરે, બંને વાતો એહરામની સ્થિતિમાં પ્રતિબંધિત છે. વધુમાં, એહરામ બાંધવાવાળા માટે શિકાર મારવામાં આવ્યો હોય તો પણ તેને ખાવું એહરામ બાંધવાવાળા વ્યક્તિ માટે જાઈઝ નથી. અલબત્ત, જો કોઈ વ્યક્તિએ પોતાના માટે સ્વયં શિકાર કર્યો હોય અને પછી તે તેમાંથી એહરામ બાંધવાવાળાને પણ ભેટ રૂપે કંઈ આપે, તો તે ખાવામાં કંઈ વાંધો નથી. આ સર્વશામાન્ય આદેશથી હિંસક જાનવર અપવાદ છે. સાપ, વીછુ, હડકાથો કૂતરો અને એવા અન્ય જાનવરોને, જે માનવીને નુકસાન પહોંચાડવાવાળા છે, એહરામની સ્થિતિમાં મારી શકાય છે.

مِّنْكُمْ هَدْيًا بَلَغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كِفَارَةً طَعَامٌ مَّسْكِينٍ
 أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِّبَدُونِ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا
 اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ وَ
 اللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝ أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ
 وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ
 صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي
 إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ
 الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ
 وَالْقَلَائِدَ ۗ ذَلِكَ لَتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي
 السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
 عَلِيمٌ ۝ إِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ
 اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ ۗ وَ
 اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ۝ قُلْ لَا يَسْتَوِي
 الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا
 اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ۝ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِن تَبَدَّلَ لَكُمْ
 سَوُؤُكُمْ ۚ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنزَلُ الْقُرْآنُ
 تُبَدَّلَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ۝
 قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا

તરીકે કેટલાક ગરીબોને ખવડાવવાનું રહેશે અથવા તેના પ્રમાણમાં રોઝા રાખવા પડશે, જેથી તે પોતાની કરણીનો સ્વાદ ચાખે. પહેલાં જે કંઈ થઈ ગયું તેને અલ્લાહે માફ કરી દીધું. પરંતુ હવે જો કોઈએ આ જ કૃત્યનું પુનરાવર્તન કર્યું તો તેનાથી અલ્લાહ બદલો લેશે. અલ્લાહ સૌના ઉપર વર્યસ્વ ધરાવે છે અને બદલો લેવાની શક્તિ ધરાવે છે.

(૯૬) તમારા માટે સમુદ્રનો શિકાર અને તેનો ખોરાક હલાલ (વૈધ) કરી દેવામાં આવ્યો. જ્યાં તમે રોકાણ કરો ત્યાં પણ તેને ખાઈ શકો છો અને કાફલા માટે ભાથું પણ બનાવી શકો છો. અલબત્ત જમીનનો શિકાર, જ્યાં સુધી તમે એહરામની હાલતમાં હોવ, તમારા માટે હરામ (અવૈધ) કરવામાં આવ્યો છે. તેથી બચો એ અલ્લાહની અવજ્ઞાથી જેની હજૂરમાં તમને સૌને ઘેરીને હાજર કરવામાં આવશે.

(૯૭) અલ્લાહે પ્રતિષ્ઠિત ઘર કા'બાને લોકો માટે (સામૂહિક જીવનની) સ્થાપનાનું માધ્યમ બનાવ્યું અને પવિત્ર મહિનાઓને અને કુરબાનીના જાનવરો અને એવા જાનવરો જેમના ગળામાં પ્રતીક તરીકે પટ્ટાઓ નાખવામાં આવેલા છે તેમને પણ (આ કાર્યમાં સહાયક બનાવી દીધા), જેથી તમને જાણ થઈ જાય કે અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીની બધી બાબતોથી વાકેફ છે અને તેને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે. (૯૮) સાવધાન થઈ જાઓ, અલ્લાહ સજા આપવામાં પણ સખત છે અને તેના સાથે-સાથે ઘણો દરગુજર કરનાર અને દયા કરવાવાળો પણ છે. (૯૯) રસૂલ (ઈશદૂત) પર તો માત્ર સંદેશ પહોંચાડી દેવાની જવાબદારી છે. આગળ તમારી જાહેર અને છૂપી તમામ સ્થિતિને જાણવાવાળો અલ્લાહ છે. (૧૦૦) હે પયગંબર સલ્લ. ! તેમને કહી દો કે પાક (પવિત્ર) અને નાપાક (અપવિત્ર) કોઈ પણ સંજોગોમાં સમાન નથી, ચાહે નાપાકની વિપુલતા તમને ગમે તેટલી મુગ્ધ કરનારી હોય. ^(૯૯) તેથી હે લોકો, જેઓ બુદ્ધિ ધરાવો છો ! અલ્લાહની અવજ્ઞાથી બચતા રહો; આશા છે કે તમને સફળતા પ્રાપ્ત થશે. (રુકૂઅ-૧૩)

(૧૦૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! એવી વાતો ન પૂછ્યા કરો જે તમારા પર સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવે તો તમને અપ્રિય લાગે. ^(૧૦૦) પરંતુ જો તમે તેને એવા સમયે પૂછશો જ્યારે કે કુર્આન અવતરિત થઈ રહ્યું હોય તો તે તમારા પર સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવશે. અત્યાર સુધી તમે જે કંઈ કર્યું તેને અલ્લાહે માફ કરી દીધું. તે દરગુજર કરનાર અને સહનશીલ છે. (૧૦૨) તમારા પહેલા એક જૂથે આવા જ પ્રશ્નો કર્યા હતા, પછી તે

૪૯. આ આયત મૂલ્યાંકન અને મહત્વનું એક જૂઠું જ માપદંડ દર્શાવે છે, જે દેખીતી રીતે માનવીના માપદંડથી તદ્દન જૂદો છે. બાલ્ક રીતે જોતાં એકસો રૂપિયા પાંચ રૂપિયાની સામે અનિવાર્યપણે વધારે કીમતી છે, કેમ કે તે ૧૦૦ છે અને આ પાંચ, પરંતુ આ આયત કહે છે કે ૧૦૦ રૂપિયા જો અલ્લાહની અવજ્ઞા કરીને પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યા હોય, તો તે નાપાક (અપવિત્ર) છે, અને પાંચ રૂપિયા જો અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન કરીને કમાવવામાં આવ્યા હોય, તો તે પાક (પવિત્ર) છે. નાપાક, ચાહે માત્રામાં ગમે તેટલું વધારે હોય, છેવટે તે કોઈપણ રીતે પાકના બરાબર નથી થઈ શકતું.

૫૦. નબી સલ્લ.ને કેટલાક લોકો ચિત્ર-વિચિત્ર નકામા પ્રશ્નો કર્યા કરતા હતા, જેની ન તો દીનના મામલામાં કોઈ આવશ્યકતા હતી અને ન દુનિયાના કોઈ મામલામાં. આના પર આ ચેતવણી આપવામાં આવી છે.

كُفْرِينَ ۖ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ
 وَلَا وَصِيكَةٍ وَلَا حَامٍ ۚ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۗ وَكَثُرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۖ
 وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَىٰ
 الرَّسُولِ قَالُوا احْسَبْنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۗ
 أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ۖ
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ ۚ لَا يَضُرُّكُمْ
 مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۗ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
 فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۖ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ
 الْوَصِيَّةِ اثْنِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ آخَرَينَ مِنْ غَيْرِكُمْ
 إِنْ أَنْتُمْ صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ
 الْمَوْتِ ۗ تَحْسِبُونَهَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسَمِنَ بِاللَّهِ
 إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا تَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۗ وَلَا
 نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّيَمِّنُ الْأَشْحَابَ ۖ فَإِنْ عُثِرَ
 عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَاخْرَجْ يَمِينًا فَمَا مَقَامَهُمَا
 مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَّينَ فَيُقْسَمِنَ بِاللَّهِ
 لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْتُمَا إِلَّا
 إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ۖ ذَلِكَ أَذَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ

લોકો આ જ વાતોના કારણે કુફ (અધર્મ)માં પડી ગયા.

(૧૦૩) અલ્લાહે ન કોઈ બહીરા ઠેરવ્યો છે, ન સાઈબા, ન વસીલા, ન હામ. (૫૧) પરંતુ આ કાફિરો અલ્લાહ પર જૂઠું તહોમત મૂકે છે અને તેમના પૈકી ઘણાખરા બુદ્ધિહીન છે (કે આવી અંધશ્રદ્ધાઓમાં માને છે) (૧૦૪) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે આવી, એ કાનૂન તરફ જે અલ્લાહે અવતરિત કર્યો છે અને આવી પયગંબર તરફ, તો તેઓ જવાબ આપે છે કે અમારા માટે તો બસ એ જ પદ્ધતિ પૂરતી છે જેના પર અમે અમારા બાપદાદાને જોયા છે. શું તેઓ બાપદાદાનું જ અનુસરણ કર્યે જશે, ચાહે તેઓ કંઈ પણ જાણતા ન હોય અને સાચા માર્ગની તેમને ખબર જ ન હોય ?

(૧૦૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પોતાની ચિંતા કરો. કોઈ બીજાની પથભ્રષ્ટતાથી તમારું કંઈ બગડતું નથી, જો તમે પોતે સીધા માર્ગ^(૫૨) પર હોવ. અલ્લાહ તરફ તમને સૌને પાછા ફરવાનું છે. પછી તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું કરતા રહ્યા છો.

(૧૦૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમારામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવી જાય અને તે વસિયત કરી રહ્યો હોય તો તેના માટે સાક્ષીનું પ્રમાણ એ છે કે તમારા સમુદાયમાંથી બે ન્યાયી^(૫૩) વ્યક્તિઓને સાક્ષી બનાવવામાં આવે, અથવા જો તમે મુસાફરીની હાલતમાં હોવ અને ત્યાં મૃત્યુની મુસીબત આવી જાય તો ગૈર (અપરિચિત) વ્યક્તિઓમાંથી જ બે સાક્ષી લઈ લેવામાં આવે. પછી જો શંકા પડે તો નમાઝ પછી બંને સાક્ષીઓને (મસ્જિદમાં) રોકી લેવામાં આવે અને તેઓ અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને કહે કે, “અમે કોઈ અંગત ફાયદાના બદલામાં સાક્ષી વેચવાવાળા નથી, અને ચાહે કોઈ અમારો સગો જ કેમ ન હોય (અમે તેના તરફ પક્ષપાત કરવાવાળા નથી), અને ન તો અમે અલ્લાહ માટેની સાક્ષીને છુપાવનારા છીએ. જો અમે આવું કર્યું તો ગુનેગારોમાં ગણાઈશું.”

(૧૦૭) પરંતુ જો ખબર પડી જાય કે આ બંનેએ પોતાને ગુનામાં નાખી દીધા છે, તો પછી તેમની જગ્યાએ બીજા બે વ્યક્તિઓ જે તેમની સરખામણીમાં સાક્ષી આપવા માટે વધુ લાયક હોય, એ લોકોમાંથી ઊભી થાય જેમનો હક્ક માર્યો ગયો હોય અને તેઓ અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને કહે કે, “અમારી સાક્ષી એ મની સાક્ષી કરતાં વધારે સાચી છે અને અમે અમારી સાક્ષીમાં સહેજપણ હદથી વધી ગયા નથી. જો અમે આવું કરીએ તો જાલિમોમાંથી હોઈશું.” (૧૦૮) આ પદ્ધતિ દ્વારા વધારે અપેક્ષા રાખી શકાય છે કે લોકો સાચી સાક્ષી આપશે

૫૧. આ આરબવાસીઓની અંધશ્રદ્ધાઓનો ઉલ્લેખ છે. ‘બહીરા’ એ ઊંટણીને કહેતા હતા, જે પાંચ વાર બચ્ચા જણી મૂકી હોય અને છેલ્લી વાર તેને નર બચ્ચું પેદા થયું હોય. અજ્ઞાનતા-કાળમાં આરબવાસીઓ તેના કાન ચીરીને તેને છૂટી મૂકી દેતા હતા, પછી ન તેના પર કોઈ સવાર થતું, ન તેનું દૂધ પીવામાં આવતું, ન તેનું ઊન ઉતારવામાં આવતું. તેને અધિકાર હતો કે જેના ખેતર અને જેના ગોચરમાં ચાહે ચરે અને જે ઘાટથી ચાહે પાણી પીવે. ‘સાઈબા’ એ ઊંટ કે ઊંટણીને કહેતા હતા, જેને કોઈ મજત (માનતા) પૂરી થવા કે કોઈ બીમારીથી મુક્ત થવા કે કોઈ જોખમથી બચી જવા પર આભાર-પ્રદર્શન રૂપે પુણ્ય કરી દેવામાં આવી હોય. વધુમાં જે ઊંટણીએ દસ વાર બચ્ચા જણ્યા હોય અને દરેક વખતે માદા જ બચ્ચા જણ્યા હોય, તેને પછ સ્વતંત્ર છોડી દેવામાં આવતી હતી. ‘વસીલા’ : જો બકરીનું પહેલું બચ્ચું નર હોયું, તો તે ખુદાઓના નામે ઝબેહ કરી દેવામાં આવતું અને જો તે પહેલી વાર માદા બચ્ચું જન્મતી, તો તેને રાખી લેવામાં આવતું હતું. પરંતુ જો નર અને માદા એકી સાથે પેદા થતા, તો નરને ઝબેહ કરવાને બદલે આમ જ ખુદાઓના નામે છોડી મૂકવામાં આવતું હતું અને તેનું નામ ‘વસીલા’ હતું. ‘હામ’ : જો કોઈ ઊંટનો પૌત્ર

عَلَىٰ وَجْهَهَا أَوْ يَخَافُونَ أَنْ تُردَّ أَيْمَانُ بَعْدَ آيْمَانِهِمْ ۝

وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اسْمَعُوا ۝ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

الْفَاسِقِينَ ۝ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا

أُجِبْتُمْ ۝ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا بِإِتِّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ۝

إِذْ قَالَ اللَّهُ لِيَعْقِبِي ابْنَ مَرْيَمَ إِذْ كُرَّ نِعْمَتِي

عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَبَدْتُكَ بِرُوحِ

الْقُدْسِ فَتَكَلَّمَ النَّاسُ فِي الْمَهْدِ وَ كَهَلَاءٍ وَإِذْ

عَلَّمْتِكَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ التَّوْرَةَ وَ الْإِنْجِيلَ ۝ وَإِذْ

تَخَلَّقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنَفَّخُ فِيهَا

فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَ تَبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَ الْأَبْرَصَ

بِإِذْنِي ۝ وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي ۝ وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي

إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جَدَّتْهُمْ بِالْبَيْتِ فَقَالَ الَّذِينَ

كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝ وَإِذْ

أَوْحَيْتُ إِلَىٰ الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَ بِرُسُولِي ۝ قَالُوا

أَمَّا وَ اشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ۝ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ

لِيَعْقِبِي ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ

عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ۝ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ

مُؤْمِنِينَ ۝ قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَ تَطْمَئِنَّ

قُلُوبُنَا وَ نَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَّقْتَنَا وَ نَكُونَ عَلَيْهَا

અથવા ઓછામાં ઓછું એ વાતનો જ ડર રાખશે કે તેમની સોગંદો પછી બીજી સોગંદો વડે ક્યાંક તેમનું ખંડન ન થઈ જાય. અલ્લાહથી ડરો અને સાંભળો, અલ્લાહ અવંજાકારીઓને પોતાના માર્ગદર્શનથી વંચિત કરી દે છે. (રુકૂઅ-૧૪)

(૧૦૯) જે દિવસે અલ્લાહ તમામ પયગંબરોને એકઠા કરીને પૂછશે કે તમને શું જવાબ^(૫૪) આપવામાં આવ્યો, તો તેઓ કહેશે કે અમને કશી ખબર નથી, આપ જ તમામ છૂપી હકીકતો જાણો છો. (૧૧૦) પછી કલ્પના કરો એ સમયની જ્યારે અલ્લાહ ફરમાવશે કે, “હે મરયમના પુત્ર ઈસા ! યાદ કર મારી એ કૃપાને, જે મેં તારા પર અને તારી માતા પર કરી હતી. મેં પવિત્ર રૂહ વડે તારી મદદ કરી, તું પારણામાં પણ લોકો સાથે વાત કરતો હતો અને મોટી વયે પહોંચીને પણ, મેં તને ગ્રંથ અને તત્ત્વદર્શિતા અને તૌરાત અને ઈજીલનું શિક્ષણ આપ્યું, તું મારી આજ્ઞાથી પક્ષીના આકારનું માટીનું પૂતળું બનાવતો અને તેમાં ફૂંક મારતો હતો અને તે મારી આજ્ઞાથી પક્ષી બની જતું હતું, તું જન્મજાત આંધળો અને રક્તપિત્તિયાને મારી આજ્ઞાથી સાજા કરતો હતો, તું મડદાંને મારી આજ્ઞાથી કાઢતો હતો.”^(૫૫) પછી જ્યારે તું બની ઈસરાઈલ (ઈસરાઈલના સંતાનો) પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને પહોંચ્યો અને જે લોકો તેમના પૈકી સત્યનો ઈન્કાર કરનારા હતા તેમણે કહ્યું કે આ નિશાનીઓ જાદુ સિવાય બીજું કંઈ નથી, (૧૧૧) તો મેં જ તને એમનાથી બચાવ્યો અને જ્યારે મેં હવારીઓ (પયગંબર ઈસાના સાથીઓ)ને ઈશારો કર્યો કે મારા પર અને મારા રસૂલ પર ઈમાન લાવો ત્યારે તેમણે કહ્યું, “અમે ઈમાન લાવ્યા, અને સાક્ષી રહ્યો કે અમે મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) છીએ.” (૧૧૨) (હવારીઓ^(૫૬) વિષે) એ કિસ્સો પણ યાદ રહે કે જ્યારે હવારીઓએ કહ્યું, “હે મરયમના પુત્ર ઈસા ! શું તમારો રબ અમારા પર આકાશમાંથી ભોજનનો એક થાળ ઉતારી શકે છે?” તો ઈસાએ કહ્યું, “અલ્લાહથી ડરો, જો તમે ઈમાનવાળા હોવ.” (૧૧૩) તેમણે કહ્યું, “અમે માત્ર એટલું જ ઈચ્છીએ છીએ કે એ થાળમાંથી ખાઈએ અને અમારા હૃદય સંતુષ્ટ થઈ જાય

સવારી માટે યોગ્ય થઈ જતું, તો એ ઘરડા ઊંટને સ્વતંત્ર છોડી દેવામાં આવતું હતું. વધુમાં, જો કોઈ ઊંટના વીરથી દસ બચ્ચા પેદા થઈ જતા, તો તેને પણ મુક્તિ મળી જતી.

૫૨. અર્થાત્ એના બદલે કે વ્યક્તિ હંમેશા એ જોતો રહે કે ફલાણો વ્યક્તિ શું કરી રહ્યો છે અને ફલાણાની આસ્યામાં શું ખરાબી છે અને ફલાણાના કાર્યોમાં શું ભૂરાઈ છે, તેણે એ જોવું જોઈએ કે તે સ્વયં શું કરી રહ્યો છે. જો કે આ આયતનો હેતુ હરગિજ એ નથી કે વ્યક્તિ બસ પોતાની મુક્તિની ચિંતા કરે, બીજાઓની સુધારણાની ચિંતા ન કરે. હઝરત અબુબક સિદ્દીક રદિ. એ ગેરસમજનું ખંડન કરતાં પોતાના એક પ્રવચનમાં ફરમાવે છે : “લોકો ! તમે આ આયતને પઢો છો અને તેનું ખોટું અર્થઘટન કરો છો. મેં રસૂલુલ્લાહ સલ્વ.ને એ ફરમાવતા સાંભળ્યા છે કે જ્યારે લોકોની એ સ્થિતિ થઈ જાય કે તેઓ ભૂરાઈને જુએ અને તેને બદલવાની કોશિશ ન કરે, અત્યાચારીને અત્યાચાર કરતો જુએ અને તેનો હાય ન પકડે, તો દૂર નથી કે અલ્લાહ પોતાના અઝાબ (યાતના)માં બધાને લપેટી લે. અલ્લાહના સોગંદ ! તમારા માટે અનિવાર્ય છે કે ભલાઈની આજ્ઞા આપો અને ભૂરાઈથી રોકો, નહિ તો અલ્લાહ તમારા પર એવા લોકોને થોપી દેશે, જે તમારામાંથી સૌથી ખરાબ હશે અને તેઓ તમને કઠોર તકલીફો આપશે. પછી તમારા નેક લોકો અલ્લાહથી દુઆઓ કરશે, પણ તે કબૂલ નહીં થાય.”

૫૩. અર્થાત્ દીનદાર (ધાર્મિક), સખ્યાઈ-પસંદ તથા વિશ્વાસુ અને પ્રમાણિક મુસલમાન.

૫૪. અર્થાત્ કયામતના દિવસે રસૂલોને પૂછવામાં આવશે કે ઈસ્લામ તરફ જે આમંત્રણ તમે દુનિયાને આપ્યું હતું, તેનો શું જવાબ દુનિયાએ આપ્યો ?

૫૫. અર્થાત્ મુસુની સ્થિતિમાંથી કાઢીને જીવનની સ્થિતિમાં લાવતો હતો.

૫૬. હવારીઓનો ઉલ્લેખ થઈ ગયો હતો, તેથી વાણીના કમને અટકાવીને વધારાનું પ્રયોજિત વાક્યના રૂપે અહીં

الزَّيْبِ

مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٧﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ
 رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا
 عَيْدًا لِلأَوَّلِينَ وَآخِرِينَ وَأَخْرَجْنَا وَإِرْسُوتَنَا وَأَنْتَ
 خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ؎
 فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِيثَاقِي فَأِنِّي أَخَذْتُ بِوَثَاقِكَ
 أَخَذْتُ بِوَثَاقِكَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٩﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ
 لِيُحْيَى ابْنَ مَرْيَمَ ؎ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوا مِنِّي
 وَآئِمِّي الْهَيْئَةَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ط قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ
 لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي ؎ بِحَقِّ ط إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ
 عَلِمْتَهُ ط تَعَلَّمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ط
 إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٢٠﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا
 أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ؎ وَكُنْتُ
 عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مِمَّا دُمْتُ فِيهِمْ ؎ فَلَمَّا تَوَقَّيْتَنِي كُنْتُ
 أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ط وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٢١﴾
 إِنْ تَعَدَّيْتَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ؎ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ
 أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٢﴾ قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ
 الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ط لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ط رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
 عَنْهُ ط ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢٣﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ
 الْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ط وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٤﴾

٥٧٥

وَقَدْ لَبِثْتُكَ اللَّهُ عَبْدًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ

منزل ٢١

٤٧٢

અને અમને જાણ થઈ જાય કે તમે અમને જે કંઈ કહ્યું છે તે સાચું છે અને અમે તેના પર સાક્ષી હોઈએ.” (૧૧૪) આ પ્રસંગે મરયમના પુત્ર ઈસાએ પ્રાર્થના કરી, “હે અલ્લાહ, અમારા માલિક ! અમારા પર આકાશમાંથી એક થાળ ઉતાર, જે અમારા માટે અને અમારા પહેલાંના અને પછીના લોકો માટે આનંદનો પ્રસંગ કરે અને તારા તરફથી એક નિશાની હોય. અમને રોજી આપ અને તું સર્વશ્રેષ્ઠ રોજી આપનાર છે.” (૧૧૫) અલ્લાહે જવાબ આપ્યો, “હું તેને તમારા પર ઉતારવાનો છું. પરંતુ તે પછી તમારા પૈકી જે કુફ (ઈન્કાર) કરશે, તેને હું એવી સજા આપીશ જે મેં કોઈને નહીં આપી હોય.” (રુકૂઅ-૧૫) (૧૧૬) ટૂંકમાં જ્યારે (આ ઉપકારો યાદ દેવડાવીને) અલ્લાહ ફરમાવશે, “હે મરયમના પુત્ર ઈસા ! શું તેં લોકોને કહ્યું હતું કે અલ્લાહ સિવાય મને અને મારી માતાને પણ ખુદા બનાવી લો ?”^(૧૭) તો તે જવાબમાં નિવેદન કરશે, “પવિત્ર અને મહાન છે તારી હસ્તી, મારું આ કામ ન હતું કે એ વાત કહેતો જે કહેવાનો મને અધિકાર ન હતો. જો મેં આવી વાત કહી હોત તો આપને જરૂર ખબર હોત. આપ જાણો છો જે કંઈ મારા હૃદયમાં છે અને હું નથી જાણતો જે કંઈ આપના હૃદયમાં છે. આપ તો તમામ છૂપી હકીકતોના જાણનાર છો. (૧૧૭) મેં તેમને એ સિવાય કંઈ નહોતું કહ્યું જેનો આપે આદેશ આપ્યો હતો, એ કે અલ્લાહની બંદગી કરો જે મારો પણ માલિક છે અને તમારો માલિક પણ. હું ત્યાં સુધી જ તેમનો નિરીક્ષક હતો જ્યાં સુધી હું તેમના વચ્ચે હતો. જ્યારે આપે મને પાછો બોલાવી લીધો તો આપ તેમના પર નિરીક્ષક હતા અને આપ તો બધી જ વસ્તુઓ પર નિરીક્ષક છો. (૧૧૮) હવે જો આપ તેમને સજા આપો તો તેઓ આપના બંદાઓ છે અને જો માફ કરી દો, તો આપ સૌના ઉપર પ્રભુત્વશાળી અને તત્વદર્શી છો.” (૧૧૯) ત્યારે અલ્લાહ ફરમાવશે, “આ એ દિવસ છે જેમાં સાચા લોકોને તેમની સચ્ચાઈ ફાયદો આપે છે. તેમના માટે એવા બાગો છે જેના નીચે નહેરો વહી રહી છે. અહીં તેઓ હંમેશા રહેશે. અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી. આ જ મોટી સફળતા છે.”

(૧૨૦) આકાશો અને ધરતી અને જે કંઈ તેમાં છે, તેની બાદશાહી અલ્લાહ માટે જ છે અને તે દરેક વસ્તુ ઉપર વર્યસ્વ ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૧૬)

હવારીઓ જ વિશે એક વધારે પ્રસંગ તરફ પણ સંકેત કરી દેવામાં આવ્યો, જેનાથી એ વાત સ્પષ્ટ જાહેર થાય છે કે મસીહ અલૈ. પાસે પ્રત્યક્ષ રૂપે જે શિષ્યોએ પ્રશિક્ષણ મેળવ્યું હતું, તેઓ મસીહ અલૈ.ને એક માનવી અને માત્ર એક બંદો સમજતા હતા અને તેમની કલ્પનામાં પણ પોતાના મુશિદ (શુરુ)ના ખુદા (પ્રભુ, ઉપાસ્ય)ના ભાગીદાર કે ખુદાના પુત્ર હોવાની ધારણા ન હતી. વધુમાં એ કે મસીહ અલૈ.એ પોતે પણ પોતાને તેમના સામે એક અધિકાર-વિહિન બંદાની હેસિયતે પ્રસ્તુત કર્યાં હતા.

૫૭. ખ્રિસ્તીઓએ અલ્લાહની સાથે માત્ર મસીહ (ઈસા) અલૈ. અને રૂહુલ-કુદુસ (પવિત્ર આત્મા, જિબ્રીલ અલૈ.)ને જ ખુદા બનાવવા પર સંતોષ ન કર્યો, બલકે મસીહ અલૈ.ના માતા હજરત મરયમને પણ એક સ્થાયી ઉપાસ્ય બનાવી નાખ્યા. મસીહ અલૈ. પછી આરંભિક ત્રણસો વર્ષ સુધી ખ્રિસ્તી જગત આ વિચારથી તદન અપરિચિત હતું. ત્રીજી સદીના અંતિમ કાળમાં સ્કંદરિયાના કેટલાક ધાર્મિક વિદ્વાનોએ પહેલી વાર હજરત મરયમ અલૈ. માટે ‘ઉમ્યુલ્લાહ’ કે ‘માદરે ખુદા’ (ખુદાની માતા)ના શબ્દો પ્રયુક્ત કર્યાં અને તે પછી થીમે-થીમે મરયમ અલૈ.ની પૂજા-અર્ચના કલીસા (ચર્ચ)માં ફેલાતી ગઈ.

દ. અલ-અનુઆમ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:ના રુકૂઅ ૧૬-૧૭ (આ. ૧૩૦-૧૪૪)માં કેટલાક 'અનુઆમ' (પશુ, ઢોર)ને હરામ (અવૈધ) ઠેરવવાનો અને કેટલાકને હલાલ (વૈધ) કરવા વિશે આરબોના અંધવિશ્વાસોનું ખંડન કરવામાં આવેલ છે. આ દષ્ટિએ આ સૂર:નું નામ 'અલ-અનુઆમ' રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે આ આખી સૂર: મક્કામાં એક જ સમયે અવતરિત થઈ છે. હઝરત મુઆઝ બિન જબલ (રદિ.)ની પિતરાઈ બહેન અસ્મા બિન્તે યઝીદ કહે છે, "જ્યારે આ સૂર:નું પયગંબર (સલ્લ.) પર અવતરણ થઈ રહ્યું હતું, તે વખતે આપ ઊંટણી ઉપર સવાર હતા. મેં તેની નાથ પકડી હતી અને બોજના કારણે ઊંટણીની દશા એ થઈ રહી હતી કે એવું લાગતું હતું કે તેના હાડકાં હમણાં જ તૂટી જશે." રિવાયતોમાં એનું પણ સ્પષ્ટીકરણ છે કે જે રાત્રે આ સૂર:નું અવતરણ થયું, તે જ રાત્રે આપ (સલ્લ.)એ તેને લખાવી દીધી.

આના વિષયો ઉપર વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ સૂર: મક્કા કાળના અંતિમ સમયમાં અવતરિત થઈ હશે.

પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે વખતે આ પ્રવચન અવતરિત થયું છે, તે સમયે ઈસ્લામનું આમંત્રણ આપતાં અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.)ને બાર વર્ષ વિતી ચૂક્યા હતા. કુરૈશે ઊભા કરેલ અવરોધો અને અત્યાચારભર્યા કૃત્યો પોતાની અંતિમ સીમાએ પહોંચી ગયા હતા. ઈસ્લામ સ્વીકાર કરનારાઓની એક મોટી સંખ્યા તેમના અત્યાચારોથી તંગ આવીને દેશ છોડી ચૂકી હતી અને હબશામાં સ્થાયી થઈ ગઈ હતી.

વિષયો :

આ સંજોગોમાં આ પ્રવચનનું અવરતણ થયું છે અને તેના વિષયોને સાત મોટા-મોટા શીર્ષકોમાં વહેંચી શકાય છે :

૧. શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને ખોટું ઠેરવવું અને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની આસ્થા તરફ આમંત્રણ આપવું.
૨. આખિરત (પરલોક)ની ધારણાનો પ્રચાર.

૩. અજ્ઞાનતાના અંધવિશ્વાસોનું ખંડન.

૪. નૈતિકતાના તે મોટા-મોટા નિયમોની તાકીદ જેના પર ઈસ્લામ સમાજનું નિર્માણ કરવા યાહે છે.

૫. નબી (સલ્લ.) અને તેમના આહવાનુ વિરુદ્ધ લોકોના વાંધાઓનો જવાબ.

૬. વ્હાલા નબી (સલ્લ.) અને સામાન્ય મુસ્લિમોને આશ્વાસન, અને

૭. ઈન્કાર કરનારાઓ અને વિરોધીઓને ઉપદેશ, ચેતવણી અને ધમકી.

મક્કી જીવનકાળના તબક્કાઓ :

અહીં પ્રથમ વાર પઢવાવાળાઓ સામે એક સવિસ્તાર ‘મક્કી’ સૂર: આવી રહી છે, તેથી યોગ્ય લેખાશે કે અહીં અમે મક્કામાં અવતરિત સૂર:ની ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિની એક વિસ્તૃત વ્યાખ્યા કરી દઈએ, જેથી આગળ આવતી તમામ ‘મક્કી’ સૂર:ઓના અને તેની વ્યાખ્યાઓ અંગેના અમારા સંદર્ભોને સમજવામાં સરળતા રહે.

જ્યાં સુધી ‘મદની’ સૂર:ઓનો સંબંધ છે, તો તેમાંથી લગભગ તમામ સૂર:ઓનો ઉત્તરાણકાળ ખબર છે અથવા થોડાઘણાં પ્રયત્નથી નિશ્ચિત કરી શકાય છે, બલ્કે આ સૂર:ઓની તો ઘણી આયતોના અવતરણના જુદાજુદા કારણો પણ વિશ્વાસપાત્ર રિવાયતોમાં મળી જાય છે, પરંતુ ‘મક્કી’ સૂર:ઓ વિશે આપણા પાસે જ્ઞાન મેળવવાનું એવું કોઈ માધ્યમ નથી. ઘણી ઓછી સૂર:ઓ અથવા આયતો એવી છે, જેના અવતરણનો સમય અને સંજોગો વિશે કોઈ સાચી અને પ્રમાણિત રિવાયત મળે છે. પરિણામસ્વરૂપ ‘મક્કી’ સૂર:ઓ વિશે આપણે ઐતિહાસિક પુરાવાઓના બદલે મહદ્અંશે તે આંતરિક પુરાવાઓ પર વિશ્વાસ રાખવો પડે છે, જે અલગ-અલગ સૂર:ઓના વિષયો, વસ્તુલક્ષી માહિતી અને શૈલીમાં તથા પોતાની પૃષ્ઠભૂમિ તરફ તેના સ્પષ્ટ કે અસ્પષ્ટ સંકેતો અને સંદર્ભો જોવા મળે છે, અને સ્પષ્ટ છે કે આ પ્રકારના પુરાવાઓની મદદ લઈને એક-એક સૂર: અને એક-એક આયત વિશે એ નિર્ધારિત નથી કરી શકાતું કે આ અમુક સમયે અને તે અમુક સમયે અવતરિત થઈ છે. વધુ વિશ્વાસની સાથે જે વાત કહી શકાય એમ છે, તે કેવળ એ છે કે એક તરફ આપણે ‘મક્કી’ સૂર:ઓના આંતરિક પુરાવાઓને અને બીજી તરફ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના મક્કી જીવનના ઇતિહાસને સામ-સામે રાખીએ અને પછી બંનેની તુલના કરતાં એ મત બનાવીએ કઈ સૂર: કયા કાળથી સંબંધિત છે — સંશોધનની આ પદ્ધતિને મનો-મસ્તિષ્કમાં રાખીને જ્યારે આપણે પયગંબર (સલ્લ.)ના ‘મક્કી’ જીવન પર નજર નાખીએ છીએ તો ઈસ્લામી આહવાનુની દૃષ્ટિએ આપણને તે ચાર મોટા-મોટા તબક્કાઓમાં વહેચાયેલ જવા મળે છે :

પ્રથમ તબક્કો, પયગંબર બનાવ્યા પછીથી લઈને લગભગ ત્રણ વર્ષ, જેમાં ઈસ્લામનું આમંત્રણ છૂપી રીતે ખાસ-ખાસ માણસોને આપવામાં આવતું હતું અને સામાન્ય મક્કાવાસીઓને તેની જાણ ન હતી.

બીજો તબક્કો, નબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ)ની ઘોષણાથી લઈને અત્યાચાર અને અતિરેક અને ફિત્નાઓ (ઉપદ્રવો, Persecutions)ના આરંભ સુધી, લગભગ બે વર્ષ, જેમાં પહેલા વિરોધ શરૂ થયો, પછી તેણે રોકટોકનું રૂપ ધારણ કર્યું, પછી ઠક્કા-મશ્કરી, ચાળા પાડવા અને મજાક કરવી, આરોપો મૂકવા અને આક્ષેપો કરવા, ગાળાગાળી અને અપશબ્દો, અપપ્રચાર અને વિરોધમાં જૂથબંદી સુધી મામલો પહોંચી ગયો હતો અને છેવટે તે મુસલમાનો પર અત્યાચાર શરૂ થઈ ગયા, જે બીજાઓની સરખામણીમાં વધુ નિર્ધન, કમજોર અને નિઃસહાય હતા.

ત્રીજો તબક્કો, 'ફિત્ના'ની શરૂઆત (પાંચ નબવી સન)થી લઈને અબૂ તાલિબ અને હઝરત ખદીજા (રદિ.)ના દેહાવસાન (૧૦ નબવી સન) સુધી, લગભગ પાંચ-છ વર્ષ. આ ગાળામાં વિરોધ અત્યંત ઉગ્ર બનતો ગયો. ઘણા મુસલમાનો મક્કાના કાફિરો (શત્રુઓ)ના અત્યાચારથી તંગ આવીને હબશા (એબીસીનિયા) તરફ હિજરત કરી ગયા. પયગંબર (સલ્લ.) અને આપના પરિવારનો અને શેષ મુસલમાનોનો આર્થિક અને સામાજિક બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો અને આપ પોતાના સમર્થકો અને સાથીઓ સહિત 'શેઅ્બે અબૂ તાલિબ' (અબૂ તાલિબની ખીણ)માં કેદ કરી દેવામાં આવ્યા.

ચોથો તબક્કો, ૧૦ નબવીથી લઈને ૧૩ નબવી સુધી, લગભગ ત્રણ વર્ષ. આ ગાળો પયગંબર (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓ માટે અત્યંત કઠોર અને આપત્તિઓનો જમાનો હતો. મક્કામાં આપના માટે જીવન અસંભવ બનાવી દેવામાં આવ્યું હતું. છેવટે અલ્લાહની મહેરબાનીથી અન્સારના દુદયો ઈસ્લામ માટે ખુલી ગયા અને તેમના આમંત્રણથી આપ (સલ્લ.)એ મદીના તરફ હિજરત કરી.

આમાંથી પ્રત્યેક તબક્કામાં કુર્આન-મજીદની જે સૂર:ઓ અવતરિત થઈ છે, તેમાં તે તબક્કાની વિશેષ બાબતોનો ખૂબ જ પ્રભાવ જોવા મળે છે. આ જ નિશાનીઓ પર વિશ્વાસ રાખીને આપણે આગળ દરેક 'મક્કી' સૂર:ના આરંભમાં એ બતાવીશું કે તે મક્કાના કયા તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે.

ذُرِّيَّتَاهُمَا ١٠

(٦) سُورَةُ الْأَنْعَامِ مَكِّيَّةٌ (٥٥)

آيَاتُهَا ١٦٥

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ
 الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ١
 هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلَهُ
 وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ٢ وَهُوَ اللَّهُ
 فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ
 وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ٣ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ
 آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ٤ فَقَدْ
 كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ
 أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ٥ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ
 أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ
 مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا
 وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرَعًا مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ
 بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ٦
 وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَابٍ فَلَمَسُوهُ
 بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْحَرُ
 مِثْلٌ ٧ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ٨ وَلَوْ
 أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ٩ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ

૬. સૂર: અલ-અન્આમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨૦ • આયતો-૧૬૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા અલ્લાહ માટે છે જેણે આકાશો અને ધરતી બનાવ્યા, પ્રકાશ અને અંધકારને પેદા કર્યા, તેમ છતાં એ લોકો જેમણે સત્ય-સંદેશને માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે, બીજાઓને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના સમકક્ષ ઠેરવી રહ્યા છે. (૨) એ જ છે જેણે તમને માટીમાંથી પેદા કર્યા, પછી તમારા માટે જીવનની એક મુદત નિશ્ચિત કરી દીધી, અને હજુ એક બીજી મુદત પણ છે જે તેના ત્યાં નિશ્ચિત છે. ^(૧) પણ તમે લોકો છો કે શંકામાં પડેલા છો. (૩) એ જ એક અલ્લાહ આકાશોમાં પણ છે અને ધરતીમાં પણ. તમારી જાહેર અને છુપી બધી જ સ્થિતિ જાણે છે અને જે બૂરાઈ અથવા ભલાઈ તમે કમાવો છો તેનાથી સારી રીતે વાકેફ છે.

(૪) લોકોની હાલત એવી છે કે તેમના રબની નિશાનીઓ પૈકી કોઈ નિશાની એવી નથી જે તેમના સામે આવી હોય અને તેમણે મોઢું ફેરવી ન લીધું હોય. (૫) આથી હવે જે સત્ય તેમના પાસે આવ્યું તો તેને પણ તેમણે ખોટું ઠેરવી દીધું. સારું, તો જે વસ્તુની તેઓ અત્યાર સુધી મજાક ઉડાવતા રહ્યા છે, ખૂબ જલ્દી તેના વિષે કેટલીક ખબરો તેમને પહોંચશે. ^(૨) (૬) શું આ લોકોએ જોયું નથી કે તેમના પહેલાં કેટલીય એવી કોમોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ જેમનો પોત-પોતાના યુગમાં ખૂબ દબદબો અને પ્રભાવ રહ્યો છે? તેમને અમે ધરતી ઉપર એ વર્ચસ્વ પ્રદાન કર્યું, જે તમને પ્રદાન નથી કર્યું. તેમના ઉપર અમે આકાશમાંથી ખૂબ વરસાદ વરસાવ્યો અને તેમના નીચે નદીઓ વહેવડાવી દીધી, (પરંતુ જ્યારે તેમણે કૃતઘ્નતાથી કામ લીધું તો) અમે તેમના ગુનાઓના કારણે તેમને નષ્ટ કરી દીધા અને તેમના સ્થાને બીજા યુગની કોમોને ઉઠાવી.

(૭) હે નબી સલ્વ.! જો અમે તમારા પર કોઈ કાગળમાં લિખિત પુસ્તક પણ અવતરિત કરી દેતા અને લોકો તેને પોતાના હાથો વડે સ્પર્શ કરીને જોઈ લેતા, તો પણ જેમણે સત્યનો ઈન્કાર કર્યો છે તેઓ એમ જ કહેતા કે આ તો નર્ચો જાદૂ છે. (૮) કહે છે કે આ પયગંબર પર શા માટે કોઈ ફરિશતો ઉતારવામાં ન આવ્યો? ^(૩) જો ક્યાંક અમે ફરિશતો ઉતારી દીધો હોત તો અત્યાર સુધી ક્યારનોય ફેંસલો થઈ ચૂક્યો હોત, પછી તેમને કોઈ મહેતલ આપવામાં ન આવતી, (૯) અને જો અમે ફરિશતાઓને ઉતારતા, તો પણ તેને

૧. અર્થાત્ કયામતની ઘડી, જ્યારે કે તમામ આગળ-પાછળના મનુષ્યોને નવેસરથી જીવંત કરવામાં આવશે અને હિસાબ આપવા માટે પોતાના રબની સામે હાજર થશે.

૨. સંકેત છે હિજરત અને એ સંકળતાઓ તરફ, જે હિજરત પછી ઈસ્લામને લગાતાર પ્રાપ્ત થવાની હતી. જે વખતે આ સંકેત આપવામા આવ્યો હતો તે વખતે ન તો કાફિરો એ વિચારી કરી શકતા હતા કે કયા પ્રકારના સમાચારો તેમને પહોંચવાના છે અને ન મુસલમાનોના જ મનમાં આની કોઈ કલ્પના હતી.

૩. અર્થાત્ જ્યારે આ વ્યક્તિને અલ્લાહ તરફથી પયગંબર બનાવીને મોકલવામાં આવ્યો છે, તો આકાશમાંથી એક ફરિશતો ઉતરવો જોઈતો હતો, જે લોકોને કહેતો કે આ અલ્લાહનો પયગંબર છે, તેની વાત માનો, નહિં તો તમને સજા આપવામાં આવશે.

مَلَكًا يُجْعَلُنَا رَجُلًا وَّ لَلْبَسْنَا عَلَيْهِمْ مِمَّا يَلْبَسُونَ ①
 وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلِنَا مِنْ قَبْلِكَ فَخَاقَ بِالَّذِينَ
 سَخِرُوا مِنْهُمْ مِمَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ② قُلْ
 سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
 الْمُكذِّبِينَ ③ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ط
 قُلْ لِلَّهِ ٤ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ط لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى
 يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ط الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ
 فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ④ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الْبَيْلِ وَ النَّهَارِ ط
 وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ⑤ قُلْ أَعْبُدُوا اللَّهَ أَلْتَتَّخِذُوا
 فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُهُ وَلَا يُطْعَمُ ط
 قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا
 تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ⑥ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ
 عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ⑦ مَنْ يُصْرَفْ
 عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْنَا ٨ وَذَلِكَ الْقُورُ الْمُبِينُ ⑨
 وَإِنْ يَسْسَسْكَ اللَّهُ بَصْرًا فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ط
 وَإِنْ يَمْسَسْكَ بَخِيرًا فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ⑩
 وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ط وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ⑪
 قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً ط قُلِ اللَّهُ ١٢ شَهِيدٌ
 بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ١٣ وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ هَذَا الْقُرْآنِ لِأَنَّكُمْ

મનુષ્યના સ્વરૂપમાં જ ઉતારતા અને એ રીતે તેમને એ જ શંકામાં નાખી દેતા જેમાં અત્યારે તેઓ પડેલા છે.

(૧૦) હે નબી સલ્લ. ! તમારા પહેલાં પણ ઘણા રસૂલોની મજાક ઉડાવવામાં આવી છે, પરંતુ આ મજાક ઉડાવનારાઓ પર છેવટે એ જ હકીકત છવાઈને રહી જેની તેઓ મજાક ઉડાવતા હતા. (રુકૂઅ-૧) (૧૧) તેમને કહો, જરા ધરતી પર હરી-ફરીને જુઓ, ખોટું ઠેરવનારાઓનું શું પરિણામ આવ્યું છે ?

(૧૨) તેમને પૂછો, આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે તે કોનું છે ? — કહો, બધું અલ્લાહનું જ છે. તેણે દયા અને મહેરબાનીને પોતાના પર અનિવાર્ય કરી લીધા છે (આથી જ તે અવજ્ઞાઓ અને વિદ્રોહ બદલ તમને જલ્દીથી પકડતો નથી). કયામત (મહાપ્રલય પછી પુનર્જીવન)ના દિવસે તે તમને સૌને જરૂર એકઠા કરશે. આ તદ્દન અસંદિગ્ધ હકીકત છે. પરંતુ જે લોકોએ સ્વયં પોતાને વિનાશના જોખમમાં નાખી દીધા છે તેઓ તેને માનતા નથી.

(૧૩) રાત્રિના અંધકારમાં અને દિવસના અજવાળામાં જે કંઈ સ્થિર છે બધું જ અલ્લાહનું છે અને તે બધું જ સાંભળે અને જાણે છે. (૧૪) કહો, અલ્લાહને છોડીને શું હું કોઈ બીજાને પોતાનો સંરક્ષક બનાવી લઉં ? એ અલ્લાહને છોડીને, જે ધરતી અને આકાશોનો સર્જનહાર છે અને જે રોજી આપે છે, રોજી લેતો નથી ? કહો, મને તો આ જ હુકમ આપવામાં આવ્યો છે કે સૌથી પહેલા હું તેના આગળ આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દઉં (અને તાકીદ કરવામાં આવી છે કે કોઈ શર્ક કરતો હોય તો કરે) તું કોઈ પણ સંજોગોમાં મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)માં સામેલ ન થા. (૧૫) કહો, જો હું મારા રબની અવજ્ઞા કરું તો ડરું છું કે એક મોટા (ભયંકર) દિવસે મારે સજા ભોગવવી પડશે. (૧૬) તે દિવસે જે સજાથી બચી ગયો તેના પર અલ્લાહની મોટી કૃપા થઈ અને આ જ સ્પષ્ટ સફળતા છે. (૧૭) જો અલ્લાહ તમને કોઈ પ્રકારનું નુકસાન પહોંચાડે, તો તેના સિવાય કોઈ નથી જે તમને આ નુકસાનથી બચાવી શકે, અને જો તે તમને કોઈ ભલાઈ પ્રદાન કરે તો તેને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (૧૮) તે પોતાના બંદાઓ પર સંપૂર્ણ સત્તા ધરાવે છે, અને તત્ત્વદર્શી અને બધી ખબર રાખનારો છે.

(૧૯) તેમને પૂછો, કોની સાક્ષી સૌથી ઉત્તમ છે ? — કહો, મારા અને તમારા વચ્ચે અલ્લાહ સાક્ષી છે અને આ કુર્આન મારા તરફ વહી મારફતે મોકલવામાં આવ્યું છે,

بِهِ وَمَنْ بَلَغَ ۝ اَيْتَكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنْ مَعَ اللّٰهِ
 الْاِلَهَةُ اٰخَرَةٌ ۝ قُلْ لَا اَشْهَدُ ۝ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهُ
 وَّاحِدٌ وَّ اِنِّىۤ اَبْرَءِىۤ ۝ مِمَّا نَشْرِكُوْنَ ۝ الَّذِيْنَ اتَّيْنٰهُمْ
 الْكِتٰبَ يَعْرِفُوْنَهُ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اِبْنَآءَهُمْ ۝ الَّذِيْنَ
 خَسِرُوْا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝ وَمَنْ اَظْلَمُ
 مِمَّنْ اَفْتَرٰى عَلٰى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِآيٰتِهِ ۝ اِنَّهٗ
 لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ۝ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ثُمَّ نَقُوْلُ
 لِلَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا اَيِّنْ شُرَكَآؤِكُمْ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ
 تَزْعُمُوْنَ ۝ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوْا وَا اللّٰهِ
 رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ ۝ اَنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوْا عَلٰى
 اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ۝ وَمِنْهُمْ
 مَّنْ يَّسْتَمِعُ اِلَيْكَ ۝ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ
 يَّفْقَهُوْهُ وَفِىۤ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۝ وَاِنْ يَّرَوْا كَلِمًا
 يُّؤْمِنُوْا بِهَا ۝ حَتّٰى اِذَا جَآءُوكَ يُجَادِلُوْكَ يَقُوْلُ
 الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ۝ وَهُمْ
 يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْتَوْنَ عَنْهُ ۝ وَاِنْ يُهْلِكُوْنَ اِلَّا
 اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ۝ وَلَوْ تَرٰى اِذْ وَقَفُوْا عَلٰى
 لِقَآءِ رَبِّكَ فَقَالُوْا لِيَلَيْتَنَا تَرَدُّ وَلَا نَكْذِبُ بِآيٰتِ رَبِّنَا
 ۝ نَكُوْنُ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَّا كَانُوْا

જેથી તમને અને જેને-જેને તે પહોંચે, સૌને સચેત કરી દઉં. શું ખરેખર તમે લોકો આ સાક્ષી આપી શકો છો કે અલ્લાહ સાથે બીજા ખુદાઓ પણ છે? (૧૭) કહો, હું તો આની સાક્ષી કદાપિ આપી શકતો નથી. કહો, અલ્લાહ તો એ જ એક છે અને હું તે શિક્ષી તદ્દન વિમુખ છું જેમાં તમે ગ્રસ્ત છો. (૨૦) જે લોકોને અમે ગ્રંથ આપ્યો છે તેઓ આ વાતને એવી રીતે અસંદિગ્ધ રૂપે ઓળખે છે જેવી રીતે તેમને પોતાના પુત્રોને ઓળખવામાં કોઈ શંકા હોતી નથી. પરંતુ જેમણે સ્વયં પોતાને નુકસાનમાં નાખી દીધા છે તેઓ તેને માનતા નથી. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) અને એ વ્યક્તિથી વધુ જાલિમ કોણ હશે જે અલ્લાહ પર જૂઠી આરોપ મૂકે, અથવા અલ્લાહની નિશાનીઓને ખોટી ઠેરવે? નિ:શંક, આવા જાલિમો ક્યારેય સફળ થઈ શકતા નથી.

(૨૨) જે દિવસે અમે આ સૌને એકઠા કરીશું અને મુશ્શરિકોને પૂછીશું કે હવે તે તમારા ઠેરવેલા ભાગીદારો ક્યાં છે, જેમને તમે પોતાના ઉપાસ્યો સમજતા હતા? (૨૩) તો તેઓ આ સિવાય કોઈ યુક્તિ અજમાવી શકશે નહીં કે (આ ખોટું નિવેદન આપે કે) હે અમારા માલિક! તારા સોગંદ, અમે કદાપિ મુશ્શરિક ન હતા. (૨૪) જુઓ, તે વખતે તેઓ કેવી રીતે પોતાના પર પોતે જૂઠ ઘડી કાઢશે અને ત્યાં તેમના બધા બનાવટી ઉપાસ્યો ખોવાઈ જશે. (૨૫) તેમના પૈકી કેટલાક લોકો એવા છે જેઓ કાન ધરીને તમારી વાતો સાંભળે છે. પરંતુ વાત એમ છે કે અમે તેમના હૃદયો પર આવરણ નાખી રાખ્યા છે, જેના કારણે તેઓ તેને સહેજ પણ નથી સમજતા અને તેમના કાનો સૂના કરી દીધા છે (કે બધું જ સાંભળ્યા પછી પણ કંઈ સાંભળતા નથી). તેઓ ચાહે કોઈ પણ નિશાની જોઈ લે, તેના પર ઈમાન લાવશે જ નહીં. હદ તો એ છે કે જ્યારે તેઓ તમારા પાસે આવીને તમારાથી ઝઘડે છે, તો તેમનામાંથી જે લોકોએ ઈન્કારનો નિર્ણય કરી લીધો છે તેઓ (બધી વાતો સાંભળ્યા પછી) એમ જ કહે છે કે આ પ્રાચીન વાર્તાઓ સિવાય કશું નથી. (૨૬) તેઓ આ સત્ય વાતને સ્વીકારવાથી લોકોને અટકાવે છે અને પોતે પણ તેનાથી દૂર ભાગે છે. (તેઓ સમજે છે કે આવું કરીને તેઓ તમારું કંઈ બગાડી રહ્યા છે,) જો કે હકીકતમાં તેઓ પોતાના જ વિનાશની સામગ્રી તૈયાર કરી રહ્યા છે. પરંતુ તેમને તેનું ભાન નથી. (૨૭) કદાચ, તમે તે વખતની હાલત જોઈ શકતા જ્યારે તેમને દોજખના કિનારે ઊભા કરવામાં આવશે. ત્યારે તેઓ કહેશે, કદાચ કોઈ રસ્તો એવો હોય કે અમને દુનિયામાં ફરી પાછા મોકલવામાં આવે અને પોતાના રબની નિશાનીઓને ખોટી ન ઠેરવીએ અને ઈમાન લાવનારાઓમાં સામેલ થઈએ. (૨૮) હકીકતમાં આ વાત તેઓ માત્ર એ કારણે કહેશે કે

૪. કોઈ વસ્તુની સાક્ષી આપવા માટે કેવળ અટકળ કે અનુમાન પર્યાપ્ત નથી, બલકે તેના માટે જાણકારી હોવી જરૂરી છે, જેના આધારે વ્યક્તિ વિશ્વાસની સાથે કહી શકે કે આવું છે. બસ, પ્રશ્નનો અર્થ એ છે કે શું ખરેખર તમને એ જ્ઞાન છે કે આ વર્તમાન દુનિયામાં અલ્લાહ સિવાય બીજું પણ કોઈ અધિકાર-પ્રાપ્ત શાસક છે, જે બંદગી અને પૂજા-અર્ચનાનો અધિકારી હોય?

يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ ۚ وَ
لَهُمْ لَكَذِبُونَ ۝ وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا
نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ۝ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۖ
قَالَ الْيَسَّ هَذَا بِالْحَقِّ ۖ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۖ قَالَ فَذُوقُوا
العَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝ قَدْ حَسَرَ الَّذِينَ كَذَبُوا
بِلقاءِ اللَّهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً ۖ قَالُوا
يَسِّرْتُنَا ۖ عَلَىٰ مَا فَزَّنَّا فِيهَا ۖ وَهُمْ يَجْحَلُونَ ۖ أَوْزَارَهُمْ
عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۖ إِلَّا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ۖ وَمَا الْحَيَاةُ
الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ ۖ وَلَهُمْ وَكَهْوُهُمْ وَلِلدَّارِ الْآخِرَةِ خَيْرٌ
لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۖ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ
لِيَحْزُنَكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ
الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ۖ وَلَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولٌ
مِّن قَبْلِكَ فَصَبْرًا وَعَلَىٰ مَا كَذَّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّىٰ
اتَّهُمُ نَصْرُنَا ۖ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۖ وَلَقَدْ جَاءَكَ
مِن تَبَايِ الْمُرْسَلِينَ ۖ وَإِنْ كَانَ كَبْرَ عَلَيْكَ
إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ
أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ۖ

જે સત્ય પર તેમણે પડદો નાખી રાખ્યો હતો, તે ત્યારે ખૂલીને તેમના સામે આવી ચૂક્યું હશે, નહીં તો જો તેમને પાછલા જીવન તરફ પરત મોકલવામાં આવે તો ફરી પાછું એ જ બધું કરે જેની તેમને મનાઈ કરવામાં આવી છે. તેઓ તો છે જ જૂઠા (તેથી પોતાની આ ઈચ્છા વ્યક્ત કરવામાં પણ જૂઠથી જ કામ લેશે). (૨૯) આજે આ લોકો કહે છે કે જીવન જે કંઈ પણ છે, બસ આ જ અમારું દુનિયા (આલોક)નું જીવન છે અને અમને મૃત્યુ પછી કદાપિ બીજીવાર ઉઠાવવામાં નહીં આવે. (૩૦) કદાચ, એ દ્રશ્ય તમે જોઈ શકો, જ્યારે તેઓ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સામે ઊભા કરવામાં આવશે. તે વખતે તેમનો રબ તેમને પૂછશે, “શું આ સત્ય નથી?” તેઓ કહશે, “હા, હે અમારા રબ ! આ સત્ય જ છે.” તે કહેશે, “સારું, તો હવે પોતાના સત્યના ઈન્કારના પરિણામરૂપે યાતનાનો સ્વાદ ચાખો.” (રુકૂઅ-૩)

(૩૧) નુક્સાનમાં ગયા એ લોકો, જેમણે અલ્લાહ સાથેની પોતાની મુલાકાતના સમાચારને ખોટા ઠેરવ્યા. જ્યારે અચાનક એ ક્ષણ આવી જશે તો આ જ લોકો કહશે, “અફસોસ ! આપણાથી આ બાબતમાં કેવી ભૂલ થઈ?” અને તેમની હાલત એવી હશે કે પોતાની પીઠો પર પોતાના ગુનાઓનો બોજ ઉપાડી રહ્યા હશે. જુઓ, કેવો ખરાબ બોજ છે જે આ લોકો ઉપાડી રહ્યા છે ! (૩૨) દુનિયા (આલોક)નું જીવન તો એક ખેલ અને એક તમાશો છે. (૩) હકીકતમાં આખિરત (પરલોક)નું ઠેકાણું જ એ લોકો માટે સારું છે જેઓ નુક્સાનથી બચવા માગે છે. પછી શું તમે લોકો બુદ્ધિથી કામ નહી લો ?

(૩૩) હે નબી સલ્લ.! અમને ખબર છે કે જે વાતો આ લોકો બનાવે છે તેનાથી તમને દુઃખ પહોંચે છે. પરંતુ આ લોકો તમને ખોટા નથી ઠેરવતા, બલ્કે આ અત્યાચારીઓ વાસ્તવમાં અલ્લાહની આયતોનો ઈન્કાર કરી રહ્યા છે. (૬) (૩૪) તમારા પહેલાં પણ ઘણા રસૂલો (ઈશદૂતો)ને ખોટા ઠેરવવામાં આવી ચૂક્યા છે. પરંતુ આ જૂઠ પર અને એ પીડાઓ પર જે તેમને પહોંચાડવામાં આવી, તેમણે ધીરજ રાખી, ત્યાં સુધી કે તેમના પાસે અમારી મદદ પહોંચી ગઈ. અલ્લાહની વાતોને બદલી કાઢવાની તાકાત કોઈનામાં નથી અને અગાઉના પયગંબરો સાથે જે થયું તેના સમાચારો તમને પહોંચી જ ગયા છે. (૩૫) તે પછી પણ જો આ લોકોની ઉપેક્ષા તમારા માટે અસહ્ય હોય તો જો તમારામાં શક્તિ હોય તો ધરતીમાં કોઈ સુરંગ શોધી કાઢો અથવા આકાશમાં સીડી લંગાવો અને તેમના પાસે કોઈ નિશાની લાવવાની કોશિશ કરો. જો અલ્લાહ ચાહતો તો આ સૌને માર્ગદર્શન પર એકત્ર કરી શકતો હતો, તેથી નાસમજ ન બનો. (૭)

૫. આનો એ અર્થ નથી કે દુનિયાના જીવનમાં કોઈ ગંભીરતા નથી અને આ માત્ર ખેલ અને તમાશાના રૂપમાં બનાવવામાં આવી છે. વાસ્તવમાં આનો અર્થ એ છે કે આખિરત (પરલોક)ના વાસ્તવિક અને સ્થાયી જીવનની સરખામણીએ આ દુનિયાનું જીવન એવું છે, જાણે કોઈ વ્યક્તિ થોડાક સમય માટે ખેલ અને મોજ કરીને મન બહેલાવે અને પછી ગંભીર કામકાજ તરફ પાછો ફરી જાય. વધુમાં, આને ખેલ અને તમાશાની સંજ્ઞા એટલા માટે પણ આપવામાં આવી છે કે અહીં હકીકત છુપાયેલ હોવાના કારણે દૂરંદેશી ન રાખનાર અને માત્ર બાહ્ય વસ્તુઓને જોઈને આકૃષ્ટ થઈ જનાર લોકો માટે ભમણાઓમાં ગ્રસ્ત થઈ જવાના ઘણા કારણો મોજૂદ છે અને આ ભમણાઓમાં ફસાઈને લોકો મૂળ વાસ્તવિકતાઓ વિરુદ્ધ એવું-એવું ચિત્ર-વિચિત્ર વર્તન અપનાવે છે, જેના કારણે તેમનું જીવન કેવળ એક ખેલ અને તમાશો બનીને રહી જાય છે.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ
 اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ١٥ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ
 مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً
 وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ١٦ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ
 وَلَا ظَلِيرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمٌّ أَمْثَلُكُمْ ١٧ مَا فَرَطْنَا
 فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ١٨ وَالَّذِينَ
 كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ١٩ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ
 يُضِلَّهُ ٢٠ وَمَنْ يَشَأِ يُجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٢١
 قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَنْتُمْ عَدَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ
 أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ ٢٢ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٢٣ بَلْ إِيَّاهُ
 تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَ
 تَنْسَوْنَ مَا تَشْرِكُونَ ٢٤ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ
 مِنْ قَبْلِكَ فَآخَذْنَا مِنْهُمُ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ
 يَتَضَرَّعُونَ ٢٥ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا
 وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ٢٦ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
 أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ
 بَغْتَةً فَاذًا هُمْ مُبْلِسُونَ ٢٧ فَقَطَّعَ دَائِدَ الْقَوْمِ
 الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٢٨ قُلْ

وَقِيلَ لَنْزِيلِ الْقُرْآنِ
 وَمَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ

٢٤

٢٨

(૩૬) સત્ય-સંદેશનો સ્વીકાર એ લોકો જ કરે છે જેઓ સાંભળવાવાળા છે. રહ્યા મડદાં,^(૯) તો એમને તો અલ્લાહ બસ કબરોમાંથી જ ઉઠાવશે અને પછી તેમને (તેની અદાલતમાં રજૂ થવા માટે) પાછા લાવવામાં આવશે.

(૩૭) આ લોકો કહે છે કે આ પયગંબર પર તેના રબ તરફથી કોઈ નિશાની કેમ ઉતારવામાં ન આવી? કહો, અલ્લાહ નિશાની ઉતારવા સંપૂર્ણપણે શક્તિમાન છે, પરંતુ તેમાંના ઘણાંબરા લોકો અજ્ઞાનતામાં પડેલા છે.^(૧૦) (૩૮) ધરતી પર ચાલતા કોઈ જાનવર અને હવામાં પાંખો વડે ઊડતા કોઈ પક્ષીને જોઈ લો. આ સૌ તમારા જેવી જ જાતિઓ છે, અમે તેમના ભાગ્ય-લેખમાં કોઈ કસર રાખી નથી. પછી આ બધા પોતાના રબના તરફ સમેટી લેવામાં આવે છે. (૩૯) પરંતુ જે લોકો અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવે છે, તેઓ બહેરા અને મૂંગા છે, અંધારામાં પડેલા છે. અલ્લાહ જેને ચાહે છે ભટકાવી દે છે અને જેને ચાહે છે સીધા માર્ગ પર લગાવી દે છે.^(૧૦) (૪૦) તેમને કહો, થોડોક વિચાર કરીને બતાવો, જો ક્યારેક તમારા પર અલ્લાહ તરફથી કોઈ મોટી મુસીબત આવી જાય છે અથવા અંતિમ ઘડી આવી પહોંચે છે, તો શું તે વખતે તમે અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાને પોકારો છો? બોલો, જો તમે સાચા હોવ. (૪૧) તે વખતે તમે અલ્લાહને જ પોકારો છો. પછી જો તે ચાહે છે તો એ મુસીબત તમારા પરથી ટાળી દે છે. આવા સમયે તમે પોતાના ઠેરવેલા ભાગીદારોને ભૂલી જાઓ છો.^(૧૧) (રુકૂઅ-૪)

(૪૨) તમારા અગાઉ અનેક કોમો તરફ અમે રસૂલો મોકલ્યા અને એ કોમોને મુસીબતો અને દુઃખોમાં નાખી, જેથી તેઓ વિનમ્રતાપૂર્વક અમારા સામે ઝુકી પડે. (૪૩) પછી જ્યારે અમારા તરફથી તેમના પર સંકટ આવ્યું તો શા માટે તેમણે વિનમ્રતા ન અપનાવી? પરંતુ તેમના હૃદય તો વધુ કઠોર થઈ ગયા અને શૈતાને તેમને હૈયાધારણ આપી કે જે કંઈ તમે કરી રહ્યા છો, ઘણું સારું કરી રહ્યા છો. (૪૪) પછી જ્યારે તેમણે એ શિખામણ, જે તેમને આપવામાં આવી હતી, ભુલાવી દીધી તો અમે દરેક પ્રકારની સમૃદ્ધિના દ્વાર તેમના માટે ખોલી દીધા, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તેઓ એ બક્ષિસોમાં જે તેમને પ્રદાન કરવામાં આવી હતી, ખૂબ મગ્ન થઈ ગયા તો ઓચિંતા અમે તેમને ઝડપી લીધા અને હવે સ્થિતિ એ હતી કે તેઓ દરેક ભલાઈથી નિરાશ હતા. (૪૫) આવી રીતે એ લોકોને જડમૂળથી ઉખેડી નાખવામાં આવ્યા જેમણે અત્યાચાર કર્યો હતો, અને પ્રશંસા છે અલ્લાહ, સર્વ જગતોના માલિક માટે (કે તેણે તેમને જડમૂળથી ઉખેડી ફેંક્યા).

૯. હકીકત એ છે કે જ્યાં સુધી હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ. એ અલ્લાહની આયતો સંભળવાવાનું શરૂ કર્યું નહોતું, આપની કોમના બધા લોકો આપને 'અમીન' (પ્રમાણિક) અને 'સાદિક' (સાચા) સમજતા હતા અને આપની સચ્ચાઈ પર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખતા હતા. તેમણે આપને ખોટા ઠરાવ્યા, તે વખતે જ્યારે કે આપ સલ્વ. એ અલ્લાહ તરફથી સંદેશ પહોંચાડવાનું શરૂ કર્યું અને આ બીજા તબક્કામાં પણ તેમનામાં કોઈ વ્યક્તિ એવો ન હતો, જે વ્યક્તિગત રૂપે આપને 'જૂઠા' ઠરાવવાની હિંમત કરી શકતો હોય. આપના કોઈ કફરથી કફર વિરોધીએ પણ ક્યારેય આપના ઉપર એ આરોપ નથી લગાવ્યો કે આપ દુનિયાના કોઈપણ મામલામાં ક્યારેય જૂઠા બોલ્યા છે. તેમણે જેટલા આપને ખોટા ઠેરવ્યા, તે માત્ર 'નબી' (પયગંબર) હોવાની હેસિયતે ખોટા ઠેરવ્યા. આપનો સૌથી મોટો દુશ્મન અબૂ જહલ હતો અને હઝરત અલી રદિ. ની રિવાયત છે કે એક વાર તેણે સ્વયં નબી સલ્વ. સાથે વાતચીત કરતાં કહ્યું કે, 'અમે તમને તો જૂઠા નથી કહેતા, પરંતુ જે કંઈ તમે પ્રસ્તુત કરો છો તેને જૂઠા ઠેરવીએ છીએ.'

૧૦. અર્થાત્ એ ચિંતા ન કરો કે આ લોકોને કોઈ એવી નિશાની બતાવી દેવામાં આવે, જેનાથી તેઓ ઈમાન લઈ આવે.

أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَمَمَ
 عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ أُنْظِرُ
 كَيْفَ نَصَرَفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْذِقُونَ ۝ قُلْ
 أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً
 هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ۝ وَمَا تُرْسِلُ
 الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۚ فَمَنْ أَمَنَ
 وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝
 وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا
 يَفْسُقُونَ ۝ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ
 وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ۚ إِنْ
 اتَّبَعُوا إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَىٰ قُلُوبِهِمْ لَئِنْ أَرَادُوا
 أَن يُبَدِّلُوا آيَاتِنَا لَيُبَدِّلْنَهَا وَلَئِنْ أَرَادُوا
 أَن يَخْفَوْا مِنْهُ لَنَخْفَىٰ مِنْهُمْ وَلَئِنْ أَرَادُوا
 أَن يَنْزِلُوا مِنْ سَمَوَاتِنَا لَنَنْزِلَنَّهُمْ
 كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ وَجَنَاحَ طَيْرٍ
 مَّتَّعِينَ فِيهَا فِي آيَاتِنَا
 وَمَا يَشَاءُونَ ۚ وَمَا
 يُرِيدُونَ ۚ وَمَا مِنْ حِسَابِكُمْ
 عَلَيْكُمْ مِنْ شَيْءٍ ۚ فَتَطْرُدَهُمْ
 فَتَكُونُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ۝ وَكَذَلِكَ
 فَتَنَّا بَعْضَهُمْ
 بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ
 عَلَيْهِمْ مِّنْ

(૪૬) હે પયગંબર સલ્લ.! તેમને કહો, ક્યારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે જો અલ્લાહ તમારી દૃષ્ટિ અને શ્રવણ-શક્તિ તમારાથી છીનવી લે અને તમારા હૃદયો પર મહોર મારી દે, ^(૧૩) તો અલ્લાહ સિવાય બીજો કયો ખુદા (પ્રભુ-પાલનહાર) છે જે આ શક્તિઓ તમને પાછી અપાવી શકતો હોય ? જુઓ, કેવી રીતે અમે વારંવાર અમારી નિશાનીઓ તેમના સામે રજૂ કરીએ છીએ અને પછી તેઓ કેવી રીતે તેની ઉપેક્ષા કરી જાય છે. (૪૭) કહો, “ક્યારેય તમે વિચાર્યું કે જો અલ્લાહ તરફથી ઓચિંતો અથવા ખુલ્લી રીતે તમારા ઉપર પ્રકોપ આવી જાય તો શું અત્યાચારીઓ સિવાય કોઈ બીજો માર્યો જશે ? (૪૮) અમે જે રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલીએ છીએ એટલા જ માટે તો મોકલીએ છીએ કે તેઓ સદાચારી લોકોને શુભ સમાચાર આપનારા અને દુરાચારીઓને ડરાવનારા હોય. પછી જે લોકો તેમની વાત માની લે અને પોતાનું વર્તન સુધારી લે, તેમના માટે કોઈ ભય અને દુઃખનો અવસર નથી, (૪૯) અને જે લોકો અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવે, તેઓ પોતાની અવજાના પરિણામે સજા ભોગવીને રહેશે.

(૫૦) હે પયગંબર સલ્લ.! તેમને કહો, “હું તમને એમ નથી કહેતો કે મારા પાસે અલ્લાહના ખજાના છે. ન હું અદૃશ્યનું જ્ઞાન ધરાવું છું, અને ન તો એમ કહું છું કે હું ફરિશ્તો છું. હું તો માત્ર એ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)નું અનુસરણ કરું છું જે મારા પર અવતરિત કરવામાં આવે છે.” પછી આમને પૂછો, “શું આંધળો અને દેખતો બંને સમાન હોઈ શકે છે ? શું તમે વિચાર કરતા નથી ?” (રુકૂઅ-૫)

(૫૧) અને હે પયગંબર સલ્લ.! તમે આ (વહીના જ્ઞાન) દ્વારા એ લોકોને ઉપદેશ આપો જે એ વાતનો ભય રાખે છે કે તેમને પોતાના રબના સામે ક્યારેક એવી સ્થિતિમાં રજૂ કરવામાં આવશે કે તેના સિવાય ત્યાં કોઈ (એવો સત્તાધિકારી) નહીં હોય જે તેમનો સમર્થક અને સહાયક હોય કે તેમની ભલામણ કરે. કદાચ (આ ઉપદેશથી ચેતી જઈને) તેઓ અલ્લાહથી ડરવાનું વલણ અપનાવી લે, (૫૨) અને જે લોકો પોતાના રબને રાત-દિવસ પોકારતા રહે છે અને તેની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવામાં લાગેલા છે તેમને પોતાનાથી દૂર ન હડસેલો. તેમના હિસાબમાંથી કોઈ વસ્તુનો બોજ તમારા પર નથી અને તમારા હિસાબમાંથી કોઈ વસ્તુનો બોજ તેમના પર નથી. તેમ છતાં પણ જો તમે તેમને દૂર હડસેલશો તો અત્યાચારીઓમાં ગણાશો. (૫૩) હકીકતમાં અમે આવી રીતે આ લોકોમાંથી કેટલાકને કેટલાક વડે અજમાયશમાં નાખ્યા છે, ^(૧૩) જેથી તેઓ તેમને જોઈને કહે, “શું આ છે એ લોકો, જેમના પર આપણા વચ્ચે અલ્લાહની કૃપા થઈ છે ?” — હા, શું અલ્લાહ

જો અલ્લાહની સામે એ હોત કે બધા મનુષ્યો સીધા રસ્તા પર લઈ આવવામાં આવે, તો તે બધાને મોખિન જ પેદા કરી દેતો. પછી રસૂલોને મોકલવાની તેમજ ઈમાનવાળા અને કાફિરો વચ્ચે વર્ષો સુધી સંઘર્ષ કરાવવાની જરૂર શું હતી ?

૮. સાંભળનારાઓથી અભિપ્રેત એ લોકો છે, જેમની અંતરાત્માઓ જીવંત છે, જેમણે પોતાની બુદ્ધિ અને વૈચારિક-શક્તિને અવલંબિત નથી કરી દીધી, અને જેમણે પોતાના હૃદયના દરવાજાઓ પર પક્ષપાત અને જડતાના તાળાં નથી મારી દીધા. તેમની સરખામણીએ મૂત એ લોકો છે, જેઓ ‘લકીરના ફકીર’ બનીને આંધળાઓની જેમ ચાલી જઈ રહ્યા છે અને આ લીટીથી હટીને કોઈ વાત સ્વીકારવા તૈયાર નથી, ચાહે તે સ્પષ્ટ સત્ય જ કેમ ન હોય.
૯. નિશાનીથી અભિપ્રેત પ્રત્યક્ષ ચમત્કાર છે. અલ્લાહ તૃઆલાના આ સંકેતનો અર્થ એ છે કે ચમત્કાર ન બતાવવાનું કારણ એ નથી કે અમે તે બતાવવા માટે શક્તિમાન નથી, બલકે તેનું કારણ બીજું છે, જેને આ લોકો માત્ર પોતાની નાદાનીના કારણે સમજતા નથી.

بَيْنَنَا ۝ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّكِرِينَ ۝ وَإِذَا جَاءَكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا قُلْ سَلِّمْ عَلَيْكُمْ كَتَبَ
رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۝ أَن تَكُ مِنْ عَجَلٍ مِنْكُمْ
سُوًّا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهَا وَأَصْلَحَ فَأَنزَلَ
عَفْوًا رَحِيمًا ۝ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
سَابِقٍ الْمُجْرِمِينَ ۝ قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۝ قُلْ لَا آتِيْعُهُمْ أَهْوَاءُكُمْ
قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ۝ قُلْ
إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي ۝ وَكَذَّبْتُمْ بِهِ ۝ مَا عِنْدِي
مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۝ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۝ يَقْضُ الْحَقُّ
وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ۝ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا
تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقَضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۝
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ۝ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا
يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ ۝ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۝
وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي
ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي
كِتَابٍ مُّبِينٍ ۝ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَقَّعُكُمْ بِاللَّيْلِ وَ
يَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ۝ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ
لِيُقَضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۝ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ

પોતાના કૃતજ્ઞ બંદાઓને તેમના કરતાં વધુ નથી જાણતો? (૫૪) જ્યારે તમારા પાસે એ લોકો આવે, જેઓ અમારી આયતો પર ઈમાન લાવે છે, તો તેમને કહો, “તમારા પર સલામતી છે. તમારા રબે તમારા પર દયા કરવાનું અનિવાર્ય કરી લીધું છે. (આ તેની દયા અને મહેરબાની છે કે) જો તમારામાંથી કોઈ અજાણતામાં બૂરાઈનું આચરણ કરી બેસ્યો હોય, પછી તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) કરે અને સુધારણા કરી લે તો તે તેને માફ કરી દે છે અને નરમીથી કામ લે છે.”^(૧૪) (૫૫) અને આવી રીતે અમે અમારી નિશાનીઓ વિગતવાર વર્ણવીએ છીએ, જેથી ગુનેગારોનો માર્ગ તદ્દન ખુલીને સામે આવી જાય. (રુકૂઅ-૬)

(૫૬) હે પયગંબર સલ્લ! આમને કહો કે, “તમે અલ્લાહ સિવાય જે બીજાઓને પોકારો છો, તેમની બંદગી કરવાની મને મનાઈ કરવામાં આવી છે.” કહો, “હું તમારી ઈચ્છાઓનું પાલન નહીં કરું. જો મેં આવું કર્યું તો પથભ્રષ્ટ થઈ ગયો, સીધો માર્ગ પામનારાઓ પૈકીનો ન રહ્યો.” (૫૭) કહો, “હું મારા રબ તરફથી મળેલ સ્પષ્ટ દલીલ પર કાયમ છું અને તમે તેને ખોટી ઠેરવી દીધી છે. હવે મારા અધિકારમાં એ વસ્તુ નથી, જેના માટે તમે ઉતાવળા થયા છો. નિર્ણય કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર અલ્લાહને છે. એ જ સત્ય હકીકત વર્ણવે છે અને એ જ સૌથી સારો નિર્ણય કરનાર છે.” (૫૮) કહો, “જો ક્યાંક એ વસ્તુ મારા અધિકારમાં હોત, જેના માટે તમે ઉતાવળા થઈ રહ્યા છો, તો મારા અને તમારા વચ્ચે ક્યારનો ફેંસલો થઈ ગયો હોત. પરંતુ અલ્લાહ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે અત્યાચારીઓ સાથે શું મામલો કરવો જોઈએ. (૫૯) તેના જ પાસે ગેબ (અદૃશ્ય)ની ચાવીઓ છે, જેને તેના સિવાય કોઈ નથી જાણતું. સમુદ્ર અને ભૂમિમાં જે કંઈ છે, બધાથી તે વાકેફ છે. વૃક્ષ પરથી પડનાર કોઈ પાંદડું એવું નથી જેની જાણ તેને ન હોય. ધરતીના અંધારા પડોમાં કોઈ દાણો એવો નથી જેનાથી તે વાકેફ ન હોય. સૂકું અને લીલું બધું જ એક ખુલ્લા ગ્રંથમાં લખેલું છે. (૬૦) એ જ છે જે રાત્રે તમારી આત્માઓ ખેંચી લે છે અને દિવસે જે કંઈ તમે કરો છો તેને જાણે છે, પછી બીજા દિવસે તે તમને એ જ કારોબારની દુનિયામાં પાછા મોકલી દે છે, જેથી જીવનની નિર્ધારિત મુદત પૂરી થાય. છેવટે તેના જ

૧૦. અલ્લાહનું બટકાવી દેવું એ છે કે એક અજ્ઞાનતા-પ્રિય વ્યક્તિને અલ્લાહની નિશાનીઓના અભ્યાસની પ્રેરણા આપવામાં ન આવે અને એક પૂર્વગ્રહિત વાસ્તવિકતાનો વિરોધી જ્ઞાનની ઈચ્છા ધરાવનાર વ્યક્તિ જો તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરે તો પણ સત્ય સુધી પહોંચાડનાર નિશાનીઓ તેની આંખોથી ઝોઝલ રહે અને ભમણાઓમાં ઉલ્લાઝવનારી વસ્તુઓ તેને સત્યથી દૂર-ને-દૂર ખેંચતી લઈ જાય. આનાથી વિપરીત, અલ્લાહનું માર્ગદર્શન એ છે કે એક સત્યના અભિલાષીને જ્ઞાનના માધ્યમોથી ફાયદો ઉઠાવવાની પ્રેરણા પ્રદાન કરવામાં આવે અને અલ્લાહની આયતમાં તેને હકીકત સુધી પહોંચવાની નિશાનીઓ મળતી જાય.

૧૧. અર્થાત્ આ નિશાની તો તમારા પોતાના નફસ (મન)માં મોજૂદ છે. જ્યારે તમારા પર કોઈ મોટી આફત આવી જાય છે, તો મૃત્યુ પોતાના ભયાનક સ્વરૂપની સાથે સામે આવીને ઊભું થઈ જાય છે, ત્યારે એક અલ્લાહના પાલવના સિવાય કોઈ બીજું આશ્રય-સ્થાન તમને દેખાતું નથી. મોટા-મોટા અનેકેશ્વરવાદીઓ આવા અવસરે પોતાના ઉપાસ્યોને ભૂલીને એક માત્ર અલ્લાહને પોકારવા લાગે છે. ક્લરથી ક્લર નાસ્તિક સુદ્ધાં અલ્લાહ સામે દુઆ (પ્રાર્થના) માટે હાથ ફેલાવી દે છે. આ એ વાતની દલીલ છે કે ખુદાપરસ્તી (ઈશનિષા) અને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની સાક્ષી દરેક માનવીના મનમાં મોજૂદ છે, જેના પર ગફલત અને અજ્ઞાનતાના ચાહે ગમે તેટલા આવરણો નાખી દેવામાં આવ્યા હોય, તેમ છતાં પણ ક્યારેક તે ઊભરીને સામે આવી જાય છે.

૧૨. અહીં હૃદયો પર મહોર મારી દેવાથી અભિપ્રેત વિચારવા અને સમજવાની શક્તિઓ છીનવી લેવું છે.

يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ وَهُوَ الْفَآهِرُ فَوْقَ
عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً ۝ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ
أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ۝
ثُمَّ رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ ۝ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ قَدْ
وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ۝ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِّنْ
ظِلْمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُوهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۝
لَئِنْ أَجَبْنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ۝
قُلْ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ
تَشْكُرُونَ ۝ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ
عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ
شَيْعًا وَيُدْبِقَ بِعَضُكُم بِأَسْبَعٍ ۝ أُنظِرْ كَيْفَ
نُصِّرَفُ الْآيَاتِ لِعَالَمِهِمْ يَفْقَهُونَ ۝ وَكَذَّبَ بِهِ
قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۝ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ۝
لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَفْزَؤٌ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ وَإِذَا رَأَيْتَ
الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ
يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۝ وَإِنَّمَا يُنْسِيَنَّكَ
الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝
وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ ۝
وَلَكِنْ ذِكْرًا لِّعَالَمِهِمْ يَتَّقُونَ ۝ وَذَرِ الَّذِينَ

તરફ તમારે પાછા ફરવાનું છે, પછી તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું કરતા રહ્યા છો. (રુકૂઅ-૭) (૬૧) પોતાના બંદાઓ પર તે સંપૂર્ણ કાબૂ ધરાવે છે અને તમારા પર દેખરેખ રાખનાર નિયુક્ત કરીને મોકલે છે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તમારામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવી જાય છે તો તેના મોકલેલા ફરિશ્તાઓ તેના પ્રાણ કાઢી લે છે અને પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવામાં સહેજ પણ કસર છોડતા નથી. (૬૨) પછી તમામે-તમામ પોતાના સાચા માલિક અલ્લાહ તરફ પાછા લાવવામાં આવે છે. સાવધાન થઈ જાઓ, ફેસલાના બધા અધિકારો એ જ ધરાવે છે અને તે હિસાબ લેવામાં ખૂબ ઝડપી છે.

(૬૩) હે પયગંબર સલ્લ.! આમને પૂછો, “રણ અને સમુદ્રના અંધકારમાં કોણ તમને જોખમોથી બચાવે છે? કોણ છે જેના પાસે તમે (મુસીબતના સમયે) કરગરી-કરગરીને અને ચુપકે-ચુપકે પ્રાર્થનાઓ કરો છો? કોનાથી કહો છો કે જો આ આપત્તિમાંથી તેણે અમને બચાવી લીધા તો અમે જરૂર કૃતજ્ઞ થઈશું? (૬૪) કહો, અલ્લાહ તમને આનાથી અને દરેક તકલીફથી છુટકારો આપે છે, પછી તમે બીજાઓને તેના ભાગીદાર ઠેરવો છો. (૬૫) કહો, “તે એવું કરવા સમર્થ છે કે તમારા પર કોઈ આફત ઉપરથી ઉતારી દે અથવા તમારા પગ નીચેથી લઈ આવે અથવા તમને જૂથોમાં વહેંચીને એક જૂથને બીજા જૂથની તાકાતનો સ્વાદ ચખાડી દે.” જુઓ, અમે કેવી રીતે વારંવાર જુદી-જુદી રીતે અમારી નિશાનીઓ તેમના સામે રજૂ કરી રહ્યા છીએ, કદાચ તેઓ હકીકતને સમજી લે. (૬૬) તમારી કોમ તેનો ઈન્કાર કરી રહી છે, જો કે તે સત્ય છે. તેમને કહી દો કે હું તમારા ઉપર નિરીક્ષક બનાવવામાં નથી આવ્યો. (૬૭) દરેક વાતના પ્રગટ થવાનો એક સમય નિશ્ચિત છે. ટૂંક સમયમાં જ તમને પોતાને પરિણામની ખબર પડી જશે.

(૬૮) અને હે પયગંબર સલ્લ.! જ્યારે તમે જુઓ કે લોકો અમારી આયતોમાં નુકતેચીની (મીનમેખ) કરી રહ્યા છે, તો તેમના પાસેથી ખસી જાઓ, ત્યાં સુધી કે તેઓ આ વાત છોડીને બીજી વાતોમાં લાગી જાય, અને જો ક્યારેક શૈતાન તમને ભુલાવામાં નાખી દે તો જે વખતે તમને આ ભૂલનો અહેસાસ થઈ જાય, તે પછી ફરી આવા અત્યાચારી લોકો પાસે ન બેસો. (૬૯) તેમના હિસાબમાંથી કોઈ વસ્તુની જવાબદારી પરહેઝગાર (સંયમી) લોકો પર નથી, અલબત્ત શિખામણ આપવી તેમનું કર્તવ્ય છે. કદાચ તેઓ ખોટા વર્તનથી બચી જાય. (૭૦) છોડો એ લોકોને, જેમણે પોતાના દીન (ધર્મ)ને ખેલ

૧૩. અર્થાત્ ગરીબો અને નિર્ધનો અને એવા લોકોને જેઓ સમાજમાં નગણ્ય હેસિયત ધરાવે છે, સૌથી પહેલા ઈમાનની પ્રેરણા આપીને અમે ધનદોલત અને પ્રતિષ્ઠાનું ધમંડ રાખનારા લોકોને પરીક્ષામાં નાખી દીધા છે.

૧૪. જેઓ અત્યારે નબી સલ્લ. પર ઈમાન લાવ્યા હતા તેમાં મોટાભાગના લોકો એવા હતા, જેમનાથી અજ્ઞાનતા-કાળમાં મોટા-મોટા ગુનાઓ થઈ ગયા હતા. હવે ઈસ્લામનો સ્વીકાર કર્યા પછી જો કે તેમના જીવન તદ્દન બદલાઈ ગયા હતા, પરંતુ ઈસ્લામ-વિરોધીઓ તેમને અગાઉના જીવનના દોષો અને કાર્યોના મહેશ્ણા મારતા હતા. આના પર ફરમાવવામાં આવી રહ્યું છે કે ઈમાનવાળાઓને સાંવના આપો, તેમને બતાવો કે જે વ્યક્તિ તૌબા કરીને પોતાની સુધારણા કરી લે છે, તેની અગાઉની ભૂલો માટે પકડ કરવાની રીત અલ્લાહને ત્યાં નથી.

૧૫. અર્થાત્ એ હકીકત કે એકલો અલ્લાહ જ સર્વશક્તિમાન છે અને એ જ તમામ અધિકારોનો માલિક તેમજ તમારી ભલાઈ અને બૂરાઈનો સર્વાધિકારી છે, અને તેના જ હાથમાં તમારા ભાગ્યોની લગામ છે, તેની સાક્ષી તો તમારા પોતાના નફસ (હૃદય)માં મોજૂદ છે, જ્યારે કોઈ કઠિન સમય આવે છે અને સાધનોના તમામ સૂત્ર તૂટતા દેખાવા લાગે છે, તે વખતે તમે અનાયાસ તેના જ તરફ રજૂ થાઓ છો. પરંતુ આ ખુલ્લી નિશાની હોવા છતાં પણ તમે

اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ
 الدُّنْيَا وَذَكَّرِيَهُ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ ۗ
 لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ ۗ وَإِنْ
 تَعَدَّلَ كُلُّ عَدَلٍ لَّا يُؤْخَذُ مِنْهَا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
 أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا ۗ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ
 أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۗ قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ
 اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا
 بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ
 فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ ۗ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَىٰ
 لَهْدِهِ اثْتِنَا ۗ قُلْ إِنْ هَدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ ۗ
 وَأَمْرًا لِّلسَّلَامِ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۗ وَأَنْ أَقِيمُوا
 الصَّلَاةَ وَاتَّقُوا ۗ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۗ
 وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۗ
 وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ ۗ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۗ وَلَهُ
 لِمَلَكٍ يَوْمَ يَنْفَخُ فِي الصُّورِ ۗ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
 ۗ هُوَ الْحَكِيمُ الْحَبِيرُ ۗ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ
 زَرَّ اتَّخَذُ أَصْنَامًا آلِهَةً ۗ إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ
 فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۗ وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ
 سَلَكَوَاتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ

٤٤

الْبَقَاةُ

مَنْزِلٌ

અને તમાશો બનાવી રાખ્યો છે અને જેમને દુનિયાના જીવને ભ્રમમાં નાખી રાખ્યા છે. હા, પરંતુ આ કુર્આન સંભળાવીને શિખામણ અને ચેતવણી આપતા રહો કે ક્યાંક કોઈ વ્યક્તિ પોતાના કરતૂતોની આફતમાં ફસાઈ ન જાય, અને સપડાય પણ, તો એવી હાલતમાં કે અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ હિમાયતી કે મદદગાર અને કોઈ ભલામણ કરનાર તેના માટે ન હોય, અને જો તે દરેક શક્ય વસ્તુ ફિદયા (પ્રતિફળ)માં આપીને છુટવા ચાહે તો પણ તેના પાસેથી સ્વીકારવામાં ન આવે, કારણ કે આવા લોકો તો સ્વયં પોતાની કમાણીના પરિણામે પકડાઈ જશે, એમને તો પોતાના સત્યના ઈન્કારના બદલા રૂપે પીવા માટે ઉકળતું પાણી અને પીડાકારી સજા ભોગવવા મળશે. (રુકૂઅ-૮)

(૭૧) હે નબી સલ્લ.! તેમને પૂછો, શું અમે અલ્લાહને છોડીને તેમને પોકારીએ જેઓ અમને ન ફાયદો પહોંચાડી શકે છે ન નુકસાન? અને જ્યારે કે અલ્લાહ અમને સીધો માર્ગ બતાવી ચૂક્યો છે, તો શું હવે અમે ઊલટા પગે પાછા ફરી જઈએ? શું અમે અમારી હાલત એ વ્યક્તિ જેવી કરી લઈએ, જેને શૈતાનોએ જંગલમાં ભટકાવી દીધો હોય અને તે આકુળ-વ્યાકુળ થઈને ફરી રહ્યો હોય, જ્યારે કે તેના સાથીઓ તેને બોલાવી રહ્યા હોય કે અહીં આવ, આ સીધો માર્ગ મોજૂદ છે? કહો, “હકીકતમાં સાચું માર્ગદર્શન તો માત્ર અલ્લાહનું જ માર્ગદર્શન છે અને તેના તરફથી અમને આ આદેશ મળ્યો છે કે સૃષ્ટિના માલિકના સામે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દો, (૭૨) નમાઝ કાયમ કરો અને તેની અવજાથી બચો. તેના જ સમક્ષ તમે એકઠા કરવામાં આવશો. (૭૩) એ જ છે જેણે આકાશ અને ધરતીને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યા છે, (૧૦) અને જે દિવસે તે કહેશે કે હથ્ર (પ્રલય) થઈ જાય, એ જ દિવસે તે થઈ જશે. તેનું ફરમાન તદ્દન સત્ય છે, અને જે દિવસે ‘સૂર’ (રહાશિંગું) ફૂંકવામાં આવશે તે દિવસે બાદશાહી તેની જ હશે. તે અદૃશ્ય અને દૃશ્ય (૧૧) દરેક વસ્તુનો જાણકાર છે અને તત્ત્વદર્શી તથા બધી વસ્તુની ખબર રાખનાર છે.

(૭૪) ઈબ્રાહીમનો પ્રસંગ યાદ કરો, જ્યારે તેણે પોતાના પિતા આઝરને કહ્યું હતું, “શું તું મૂર્તિઓને ખુદા બનાવે છે? હું તો તને અને તારી કોમને સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં જોઉં છું.” (૭૫) ઈબ્રાહીમને અમે આવી જ રીતે આકાશો અને ધરતીનું રાજ્ય-તંત્ર દેખાડતા

ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં કોઈપણ દલીલ અને પ્રમાણ તેમજ પુરાવા વગર બીજાઓને તેના ભાગીદાર બનાવી રાખ્યા છે. પોષણ પામો છો તેની આજીવિકા પર અને અન્નદાતા બનાવો છો બીજાઓને. મદદ તમને મળે છે તેની કૃપા અને મહેરબાનીથી અને સહાયક અને મદદકર્તા ઠેરવો છો બીજાઓને. ગુલામ છો તેના અને બંદગી બજાવી લાવો છો બીજાઓની. મુશ્કેલીઓને દૂર કરે છે તે અને ખરાબ સમયે કરગરો છો તેના સામે અને જ્યારે તે સમય પસાર થઈ જાય છે તો તમારા વિનાહતાં બની જાય છે બીજા અને નઝો-નિયાઝ (ભેટ-ચઢાવા અને માનતાઓ) ચઢવા લાગે છે બીજાઓના નામે.

૧૬. અર્થાત્ મારું એ કામ નથી કે જેકંઈ તમે નથી જોઈ રહ્યા તે જબરજસ્તીથી તમને બતાવું અને જે કંઈ તમે નથી સમજી રહ્યા તે બળજબરીપૂર્વક તમારી સમજમાં ઉતારી દઉં, અને મારું કામ એ પણ નથી કે જો તમે ન જુઓ અને ન સમજો, તો તમારા પર અઝાબ (યાતના) ઉતારી દઉં.

૧૭. કુર્આનમાં એ વાત ઠેક-ઠેકાણે વર્ણવવામાં આવી છે કે અલ્લાહે જમીન અને આકાશોને સત્ય પરકે સત્યની સાથે પેદા કર્યાં છે. આનો એક અર્થ એ છે કે જમીન અને આકાશોનું સર્જન માત્ર ખેલ સ્વરૂપે નથી થયું, આ કોઈ બાબકનું રમકડું નથી કે કેવળ દિલ બહેલાવવા માટે તે તેનાથી રમતો રહે અને પછી આમ જ તેને તોડી-ફોડીને ફેંકી દે. વાસ્તવમાં આ એક અત્યંત ગંભીર કામ છે, જે તત્ત્વદર્શિતા પર આધારિત છે, એક મહાન ઉદ્દેશ્ય તેમાં કાર્યરત છે અને તેનો એક યુગ પસાર થઈ ગયા પછી અનિવાર્ય છે કે સર્જનહાર આ સમગ્ર કાર્યનો હિસાબ લે, જે આ યુગમાં

الْمُؤَقِّنِينَ ۝ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا ۝
 قَالَ هَذَا رَبِّي ۝ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ
 الْإِذْلِينَ ۝ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي ۝
 فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ
 مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ۝ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً
 قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ ۝ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ
 يٰقَوْمِ إِنِّي بَرِحْتُ ۝ وَمِمَّا تَشْرِكُونَ ۝ إِنِّي وَجَّهْتُ
 وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا
 وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ ۝ قَالَ
 أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ ۝ وَلَا أَخَافُ مَا
 تُشْرِكُونَ بِهِ ۝ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا ۝ وَسِعَ رَبِّي
 كُلَّ شَيْءٍ ۝ عِلْمًا ۝ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝ وَكَيْفَ
 أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ
 بِاللَّهِ مَا لَكُمْ يُنزِّلُ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا ۝ فَأَيُّ
 الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ ۝ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝
 الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ
 لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ۝ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا
 آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ ۝ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَاءٍ ۝
 إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ۝ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۝

હતા અને એટલા માટે દેખાડતા હતા કે તે વિશ્વાસ કરનારાઓમાંથી થઈ જાય. (૭૬) આથી જ્યારે રાત તેના પર છવાઈ તો તેણે એક તારો જોયો, કહ્યું આ મારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે ! પરંતુ જ્યારે તે આથમી ગયો તો બોલ્યો : આથમી જનારાઓનો તો હું મોહિત નથી. (૭૭) પછી જ્યારે ચંદ્ર ચમકતો દેખાયો તો કહ્યું : આ છે મારો રબ ! પરંતુ જ્યારે તે પણ આથમી ગયો તો કહ્યું : જો મારા રબે મારું માર્ગદર્શન ન કર્યું હોત તો હું પણ પથભ્રષ્ટ લોકોમાં સામેલ થઈ ગયો હોત. (૭૮) પછી જ્યારે સૂર્યને પ્રકાશિત જોયો તો કહ્યું : આ છે મારો રબ, આ સૌથી મોટો છે ! પરંતુ જ્યારે તે પણ આથમ્યો તો ઈબ્રાહીમ પોકારી ઉઠ્યો, “હે મારી કોમના લોકો ! હું એ બધાથી વિમુખ છું જેમને તમે અલ્લાહના ભાગીદાર ઠેરવો છો. (૧૯) (૭૯) મેં તો એકાગ્ર થઈને મારું મુખ એ હસ્તી તરફ કરી લીધું, જેણે ધરતી અને આકાશને પેદા કર્યા છે અને હું કદાપિ શિર્ક કરનારાઓ (અનેકેશ્વરવાદીઓ) પૈકીનો નથી.” (૮૦) તેની કોમ તેના સાથે ઝઘડો કરવા લાગી તો તેણે કોમને કહ્યું, “શું તમે અલ્લાહની બાબતમાં મારા સાથે ઝઘડો કરો છો ? જો કે તેણે મને સન્માર્ગ બતાવી દીધો છે અને હું તમારા ઠેરવેલા ભાગીદારોથી નથી ડરતો. હા, જો મારો રબ ચાહે તો તે જરૂર બની શકે. મારા રબનું જ્ઞાન દરેક વસ્તુને આવરી લે છે. પછી શું તમે ભાનમાં નહીં આવો ? (૨૦) (૮૧) અને છેવટે હું તમારા ઠેરવેલા ભાગીદારોથી શા માટે ડરું, જ્યારે કે તમે અલ્લાહ સાથે એ વસ્તુઓને ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર બનાવતા નથી ડરતા, જેમના માટે તેણે તમારા પર કોઈ સનદ ઉતારી નથી ? આપણા બંને પક્ષોમાંથી કોણ વધુ નિર્ભયતા અને સંતોષનો હક્કદાર છે ? બતાવો, જો તમને કંઈ જ્ઞાન હોય. (૮૨) હકીકતમાં તો શાંતિ તેમના જ માટે છે અને સન્માર્ગ પર તેઓ જ છે, જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે પોતાના ઈમાન (આસ્થા)ને જુલ્મ (અન્યાય) વડે દૂષિત કર્યું નથી.” (રુકૂઅ-૮)

(૮૩) આ હતી અમારી એ દલીલ, જે અમે ઈબ્રાહીમને તેની કોમના સામે આપી. અમે જેને ઈચ્છીએ છીએ, ઉચ્ચ દરજ્જા પ્રદાન કરીએ છીએ. સત્ય એ છે કે તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અત્યંત તત્ત્વદર્શી અને સર્વજ્ઞ છે.

(૮૪) પછી અમે ઈબ્રાહીમને ઈસ્કાક અને યાકૂબ જેવા સંતાનો આપ્યા અને દરેકને

થયું હોય અને આ જ યુગના પરિણામો પર બીજા યુગની આધારશિલા મૂકે. બીજો અર્થ એ છે કે અલ્લાહે આ સમગ્ર સૃષ્ટિ-વ્યવસ્થા સત્યના મજબૂત આધારો પર સ્થાપિત કરી છે. ન્યાય અને બુદ્ધિમતા તેમજ સચ્ચાઈના કાનૂનો પર તેની દરેક વસ્તુ આધારિત છે. અસત્ય માટે વાસ્તવમાં આ વ્યવસ્થામાં મૂળિયા નાખવા અને ફૂલવા-ફૂલવાનો કોઈ અવકાશ જ નથી. એ વાત જુદી છે કે અલ્લાહ અસત્યવાદીઓને તક આપી દે કે તે જો પોતાના જૂઠાં અને અત્યાચાર અને દુર્મર્ગિને ફેલાવવા માગે છે, તો પોતાની કોશિશ કરીને જોઈ લે, પરંતુ છેવટે જમીન અસત્યના દરેક બીજને બહાર કાઢીને ફેંકી દેશે અને અંતિમ હિસાબ-પત્રકમાં દરેક અસત્યવાદી જોઈ લેશે કે જે કોશિશો તેણે આ ખબીસ (અપવિત્ર) વૃક્ષની ખેતી અને સિંચાઈ માટે કરી હતી, તે બધી અકારત થઈ ગઈ. ત્રીજો અર્થ એ છે કે અલ્લાહે આ સમગ્ર સૃષ્ટિને સત્ય માટે પેદા કરી છે અને પોતાના અંગત અધિકારની રૂએ જ તે આના પર શાસન કરી રહ્યો છે. તેનો આદેશ અહીં એટલા માટે ચાલે છે કે એ જ પોતે પેદા કરેલ સૃષ્ટિમાં શાસન કરવાનો અધિકાર ધરાવે છે. બીજા કોઈનો હક્ક નથી કે અહીં તેનો આદેશ ચાલે.

૧૮. ‘ગૈબ’ (પરોક્ષ કે અદૃશ્ય), જે તમામ સર્જનોથી છૂપું છે. ‘શહાદત’ (પ્રત્યક્ષ, દૃશ્ય), એ બધું જ જે સર્જનો માટે પ્રગટ અને જાત છે.

૧૯. અહીં હઝરત ઈબ્રાહીમ અલી.ની એ આરંભિક ચિંતન-મનનની સ્થિતિ વર્ણવવામાં આવી છે, જે નુબૂવ્વત

كَلَّا هَدَيْنَا ۖ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ
 وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ ۖ وَكَذَلِكَ
 نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۝٨٧ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ
 كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ۝٨٨ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيُوشَعَ
 نُوْحًا ۖ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ۝٨٩ وَمِنَ آبَائِهِمْ
 ذُرِّيَّتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ ۖ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى
 صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٩٠ ذَلِكُمْ هَدَى اللَّهُ يَهْدِي بِهٖ مَن
 يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحِطَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ۝٩١ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اتَّيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
 وَالنُّبُوَّةَ ۖ فَإِن يَّكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا
 لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ۝٩٢ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَايَتِهِمْ
 اقْتَدَاهُ ۖ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِن هُوَ إِلَّا ذِكْرِي
 لِلْعَالَمِينَ ۝٩٣ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا
 أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ ۖ قُلْ مَن أَنْزَلَ الْكِتَابَ
 الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ لِيَجْعَلُوهُ
 قُرْآنًا مَّجِيدًا ۖ وَتَخْفُونَ كَثِيرًا ۖ وَعَلَيْتُمْ مَا لَمْ
 تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ ۖ قُلْ اللَّهُ ۖ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي حَوْضِهِمْ
 يَلْعَبُونَ ۝٩٤ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي
 بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۖ وَالَّذِينَ

સન્માર્ગ દેખાડ્યો, (એ જ સન્માર્ગ જે) તેના પહેલાં નૂહને દેખાડ્યો હતો અને તેના જ વંશમાંથી અમે દાઉદ, સુલેમાન, ઐયૂબ, યૂસુફ, મૂસા અને હારૂનને (માર્ગદર્શન પ્રદાન કર્યું). આ રીતે અમે સત્કર્મ કરનારાઓને તેમના સત્કર્મોનો બદલો આપીએ છીએ. (૮૫) (તેના જ વંશમાંથી) ઝકરિયા, યાહ્યા, ઈસા અને ઈલ્યાસને (માર્ગ દેખાડ્યો). આમાંનો દરેક સદાચારી હતો. (૮૬) (તેના જ વંશમાંથી) ઈસ્માઈલ, અલ-યસઅ અને યૂનુસ અને લૂતને (માર્ગ દેખાડ્યો). આમાંથી દરેકને અમે દુનિયાના તમામ લોકો પર શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરી. (૮૭) ઉપરાંત તેમના બાપ-દાદાઓ અને તેમના સંતાનો અને તેમના ભાઈબંધો પૈકી ઘણાને અમે નવાજ્યા. તેમને અમારી સેવા માટે ચૂંટી લીધા અને સન્માર્ગ તરફ તેમનું માર્ગદર્શન કર્યું. (૮૮) આ અલ્લાહનું માર્ગદર્શન છે, જેના વડે તે પોતાના બંદાઓ પૈકી જેનું ચાહે છે માર્ગદર્શન કરે છે. પરંતુ જો ક્યાંક એ લોકોએ શિર્ક કર્યું હોત તો તેમનું સઘળું કર્યું-કરાવ્યું નાશ પામતું. (૮૯) આ એ લોકો હતા, જેમને અમે ગ્રંથ અને હુકમ (નિર્ણય-શક્તિ) અને નબૂવત (ઈશદૂતત્વ) પ્રદાન કર્યા હતા. (૯૧) હવે જો આ લોકો તેને માનવાનો ઈન્કાર કરે છે તો (પરવા નથી), અમે કેટલાક બીજા લોકોને આ નેઅમત (કૃપા) સોંપી દીધી છે જેઓ તેનો ઈન્કાર કરનારા નથી. (૯૦) હે નબી સલ્વ! એ જ લોકો અલ્લાહ તરફથી માર્ગદર્શન પામેલા હતા. તેમના જ માર્ગે તમે ચાલો અને કહી દો કે હું આ (પ્રચાર અને માર્ગદર્શનના) કાર્ય માટે તમારા પાસેથી કોઈ બદલો માગતો નથી. આ તો એક જાહેર શિખામણ છે તમામ દુનિયાવાળાઓ માટે. (રુકૂઅ-૧૦)

(૯૧) આ લોકોએ અલ્લાહ વિષે ઘણો ખોટો અંદાજ બાંધ્યો, જ્યારે કહ્યું કે અલ્લાહે કોઈ મનુષ્ય પર કશું અવતરિત કર્યું નથી. તેમને પૂછો, પછી એ ગ્રંથ જે મૂસા લાવ્યો હતો, જે તમામ મનુષ્યો માટે પ્રકાશ અને માર્ગદર્શન હતો, તેને ટુકડે-ટુકડે કરી રાખો છો, કેટલુંક દેખાડો છો અને ઘણું-ખરું છુપાવી દો છો અને જેના વડે તમને એ જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું, જે ન તમને પ્રાપ્ત હતું, ન તમારા બાપ-દાદાઓને. છવટે તેને અવતરિત કરનાર કોણ હતો? (૯૨) બસ, એટલું કહી દો કે અલ્લાહ! પછી તેમને તેમની દલીલ-બાજીઓ સાથે રમવા માટે છોડી દો. (૯૨) (એ જ ગ્રંથના જેવો જ) આ એક ગ્રંથ છે જે અમે ઉતાર્યો છે, ઘણી ભલાઈ અને બરકતવાળો છે, એ વસ્તુની પુષ્ટિ કરે છે જે આના પહેલા આવી હતી અને એટલા માટે ઉતારવામાં આવ્યો છે કે તેના વડે તમે વસ્તીઓના આ કેન્દ્રસ્થાન (મક્કા) અને તેના આસપાસ રહેવાવાળાઓને ચેતવો. જે લોકો

(પયગંબરી)ના હોદ્દા પર બિરાજમાન થતાં પહેલા તેમના માટે સત્ય સુધી પહોંચવાનું માધ્યમ બની. આમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે એક બુદ્ધિશાળી અને દર્શિવાન માનવી, જેણે સરાસર શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના વાતવરણમાં આંખો ખોલી હતી, કેવી રીતે સૃષ્ટિની નિશાનીઓને જોઈ-અનુભવીને તેમજ તેના પર સાચી રીતે ચિંતન-મનન કરીને સત્ય અને સચ્ચાઈની જાણકારી મેળવવામાં સફળ થઈ ગયો.

૨૦. વાસ્તવમાં 'તઝકુર' શબ્દ વપરાયો છે, જેનો અર્થ એ છે કે એક વ્યક્તિ જે ગફલત અને ભ્રમણામાં પડેલો હોય ચમકીને એ વસ્તુને યાદ કરી લે, જેનાથી તે ગાફેલ હતો. તેથી અમે 'અફ-લા ત-ત-ઝકકુર'નો આ અનુવાદ કર્યો છે.

૨૧. અહીં પયગંબરોને ત્રણ વસ્તુઓ આપવાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. એક ગ્રંથ, અર્થાત્ અલ્લાહનો માર્ગદર્શન-પત્ર (ગ્રંથ). બીજી હુકમ (નિર્ણય-શક્તિ), અર્થાત્ આ માર્ગદર્શનની સાચી સમજ અને તેના સિદ્ધાંતોને જીવનના મામલાઓ પર લાગુ કરવાની યોગ્યતા તથા જીવનની સમસ્યાઓમાં નિર્ણયાત્મક મત કાઢવાની ઈશ્વરદત્ત કાબેલિયત. ત્રીજી નબૂવત (પયગંબરી), અર્થાત્ એ હોદ્દો કે તેઓ આ ગ્રંથ અનુસાર લોકોનું માર્ગદર્શન કરે.

يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ
يُحَافِظُونَ ۝ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا
أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ
مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ ط وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ
الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوٓا أَيْدِيَهُمْ ۖ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ ط
الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى
اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ۝ وَلَقَدْ
جِئْتُمُونَا فِرَادًا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمُ
مَّا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ
الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ ط لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ
وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ۝ إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ
وَالنَّوَى ط يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ
الْحَيِّ ط ذَلِكُمْ اللَّهُ فَالِقُ تُوْفُكُونَ ۝ فَالِقُ الإصْبَاحِ ۖ وَ
جَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ط ذَٰلِكَ
تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ
لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ ط قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ
وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ط قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَفْقَهُونَ ۝ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَأَخْرَجْنَا

આધિરતમાં માને છે, તેઓ આ ગ્રંથ પર ઈમાન લાવે છે અને તેમની હાલત એ છે કે પોતાની નમાઝોની પાબંદી કરે છે, (૯૩) અને એ વ્યક્તિ કરતાં મોટો અત્યાચારી બીજો કોણ હશે જે અલ્લાહ પર જૂઠી તહોમત મૂકે અથવા કહે કે મારા પર વહી આવી છે. જો કે તેના પર કોઈ વહી ઉતારવામાં ન આવી હોય, અથવા જે અલ્લાહની અવતરિત કરેલી વસ્તુના મુકાબલામાં કહે કે હું પણ આવી વસ્તુ ઉતારીને દેખાડી દઈશ? કદાચ, તમે એ અત્યાચારીઓને એ હાલતમાં જોઈ શકો, જ્યારે કે તેઓ મૃત્યુના કષ્ટમાં ડૂબકીઓ ખાઈ રહ્યા હોય છે અને ફરિશ્તાઓ હાથ લંબાવી-લંબાવીને કહી રહ્યા હોય છે કે “લાવો, કાઢો પોતાના પ્રાણ, આજે તમને એ વાતોના બદલામાં અપમાનજનક યાતના આપવામાં આવશે, જે તમે અલ્લાહ પર જૂઠઠાઈને નાહક બક્તા હતા અને તેની આયતો વિરુદ્ધ વિદ્રોહ કરતા હતા.” (૯૪) (અને અલ્લાહ ફરમાવશે) “લો, હવે તમે એવી જ રીતે એકલા અમારા સામે હાજર થઈ ગયા, જેવી રીતે અમે તમને પહેલી વાર એકલા પેદા કર્યા હતા. જે કંઈ અમે દુનિયામાં તમને આપ્યું હતું તે બધું તમે પાછળ મૂકી આવ્યા છો, અને હવે અમે તમારા સાથે તમારા એ ભલામણકર્તાઓને પણ જોતા નથી જેમના વિષે તમે સમજતા હતા કે તમારા કામ પાર પાડવામાં તેમનો પણ કોઈ હિસ્સો છે. તમારા પરસ્પરના બધા સંપર્કો તૂટી ગયા અને તે સૌ તમને છોડી ગયા જેમનો તમે ભરોસો કરતા હતા.” (રુકૂઅ-૧૧)

(૯૫) દાણા અને ઠગિયાને ફાડનાર અલ્લાહ છે. (૨૩) એ જ સજીવને નિર્જીવમાંથી કાઢે છે અને એ જ નિર્જીવને સજીવમાંથી કાઢનાર છે. (૨૪) આ સર્વ કામો કરનાર તો અલ્લાહ છે, પછી તમે ક્યાં બહેકતા જઈ રહ્યા છો? (૯૬) રાત્રિના પડદાને ચીરીને એ જ પ્રભાતને કાઢે છે. તેણે જ રાત્રિને શાંતિનો સમય બનાવ્યો છે. તેણે જ ચંદ્ર અને સૂર્યના ઉદય અને અસ્તનો હિસાબ નક્કી કર્યો છે. આ બધું એ જ પ્રભુત્વશાળી સમર્થ અને સર્વજ્ઞની ઠરાવેલી યોજના છે, (૯૭) અને એ જ છે જેણે તમારા માટે તારાઓને ભૂમિ અને સમુદ્રના અંધારાઓમાં રસ્તો જાણવાના સાધન બનાવ્યાં. જુઓ, અમે નિશાનીઓ (૨૫) ખોલી-ખોલીને વર્ણવી દીધી છે, એ લોકો માટે જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે. (૯૮) અને એ જ છે જેણે એક જીવમાંથી તમને પેદા કર્યાં. પછી દરેકને માટે એક રોકાવાનું સ્થળ છે અને એક તેની સોંપણીની જગ્યા. આ નિશાનીઓ અમે સ્પષ્ટ કરી દીધી છે એ લોકો માટે જેઓ સમજબૂઝ ધરાવે છે. (૯૯) અને એ જ છે જેણે આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું. પછી તેના વડે દરેક પ્રકારની વનસ્પતિ ઊગાડી. પછી તેનાથી હરિયાળા ખેતરો અને વૃક્ષો પેદા કર્યાં. પછી

૨૨. આ જવાબ યહૂદીઓને આપવામાં આવી રહ્યો છે, તેથી હઝરત મુસા અલૈ. પર ગ્રંથ ‘તૌરાત’ના અવતરણને દલીલરૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે, કેમ કે તેઓ સ્વયં તેને માનતા હતા. સ્પષ્ટ છે કે તેમનો એ સ્વીકાર કે હઝરત મુસા અલૈ. પર ‘તૌરાત’ અવતરિત થયો હતો તેમના એ કથનનું આપોઆપ ખંડન કરી નાખે છે કે અલ્લાહે કોઈ મનુષ્ય પર કંઈ અવતરિત કર્યું નથી. વધુમાં, ઓછામાં ઓછું આનાથી એ વાત તો સાબિત થઈ જાય છે કે મનુષ્ય પર અલ્લાહની વાણી અવતરિત થઈ શકે છે અને થઈ ચૂકી છે.

૨૩. અર્થાત્ જમીનના ઊંડા પડોમાં બીજને ફાડીને તેનાથી વૃક્ષની રૂંપણ કાઢવાવાળો.

૨૪. જીવંતને મૃતથી કાઢવાનો અર્થ નિર્જીવ પદાર્થથી સજીવ સર્જનોને પેદા કરવું છે, અને મૃતને જીવંતથી કાઢવાનો અર્થ સજીવ શરીરોમાંથી નિર્જીવ પદાર્થોને કાઢવું.

૨૫. અર્થાત્ એ હકીકતની નિશાનીઓ કે અલ્લાહ માત્ર એક છે, કોઈ બીજો ન ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)ના ગુણો ધરાવે છે, ન ખુદાઈના અધિકારોમાં ભાગીદાર છે, અને ન ખુદાઈના હક્કોનો અધિકારી છે.

بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ
 حَبًّا مُتَرَاكِبًا ۖ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ
 وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا
 وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ نُنظِّرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيُبْغِئُ ۗ ط
 إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ وَجَعَلُوا لِلَّهِ
 شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ
 بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُصِفُونَ ۝ ۙ بَدِيعُ السَّمٰوٰتِ
 وَالْأَرْضِ ۗ ط أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً ۗ ط
 وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۗ ۙ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ ۙ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ
 رَبُّكُمْ ۗ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۗ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۗ فَاعْبُدُوهُ ۗ وَهُوَ
 عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ ۙ لَا تَدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ ۗ وَهُوَ يُدْرِكُ
 الْاَبْصَارَ ۗ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ۝ ۙ قَدْ جَاءَكُمْ بِصَآئِرٍ مِنْ
 رَبِّكُمْ ۗ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۗ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۗ ط
 وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ۝ ۙ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَ
 لِيُقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ ۙ اِتَّبِعْ مَا
 أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۗ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۗ وَأَعْرِضْ عَنِ
 الْمُشْرِكِينَ ۝ ۙ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا ۗ وَمَا جَعَلْنَاكَ
 عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۗ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ۝ ۙ وَلَا تَسُبُّوا
 الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدَاوًا بَغَيْرِ

તેમાંથી પડ ઉપર પડ ચઢેલા દાણા કાઢ્યા અને ખજૂરની ડાળીઓમાંથી ફળોના ઝૂમખા-ને-ઝૂમખા પેદા કર્યા જે ભારથી લચી પડે છે, અને દ્રાક્ષ, જૈતૂન અને અનારના ભાગ ઊગાડ્યા, જેમના ફળ એક-બીજાને મળતા પણ છે અને પાછાં દરેકના ગુણ પણ જુદા-જુદા છે. આ વૃક્ષો પર જ્યારે ફળ આવે છે તો તેમાં ફળ આવવા અને પછી તેમના પાકવાની સ્થિતિને જરા ધ્યાનપૂર્વક જુઓ. આ વસ્તુઓમાં નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ ઈમાન લાવે છે. (૧૦૦) તેમ છતાં પણ લોકોએ જીવોને અલ્લાહના ભાગીદાર ઠેરવી દીધા, ^(૨૬) જો કે તે એમનો સર્જનહાર છે, અને કંઈ પણ જાણ્યા-કર્યા વિના તેના માટે પુત્રો અને પુત્રીઓ ઉપજાવી કાઢી, જો કે તે પવિત્ર અને ઉચ્ચતર છે એ વાતોથી જે આ લોકો કહે છે. (રુકૂઅ-૧૨) (૧૦૧) તે તો આકાશો અને ધરતીનો નિર્માતા છે. તેનો કોઈ પુત્ર કેવી રીતે હોઈ શકે છે, જ્યારે કે તેનો કોઈ જીવનસાથી જ નથી. તેણે દરેક વસ્તુને પેદા કરી છે અને તે દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (૧૦૨) આ છે અલ્લાહ, તમારો રબ (માલિક અને પાલનહાર), કોઈ ખુદા (પ્રભુ-પાલનહાર) તેના સિવાય નથી, દરેક વસ્તુનો પેદા કરનાર, તેથી તમે તેની જ ઉપાસના કરો અને તે દરેક વસ્તુનો પોષક અને પાલક છે. (૧૦૩) દૃષ્ટિ તેને પામી શકતી નથી અને તે દૃષ્ટિઓને પામી જાય છે. તે અત્યંત સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળો અને સુમાહિતગાર છે.

(૧૦૪) જુઓ, તમારા પાસે તમારા રબ તરફથી બુદ્ધિમત્તાનો પ્રકાશ આવી ગયો છે. હવે જે સમજદારીનો ઉપયોગ કરશે તે પોતાનું જ ભલું કરશે અને જે આંધળો બનશે, પોતે જ નુકસાન ભોગવશે. હું તમારા પર કોઈ નિરીક્ષક નથી. ^(૨૭)

(૧૦૫) આ રીતે અમે અમારી આયતોને વારંવાર જુદી-જુદી રીતે વર્ણવીએ છીએ અને એટલા માટે વર્ણવીએ છીએ કે આ લોકો કહે, “તમે કોઈના પાસેથી ભણીને આવ્યા છો,” અને જે લોકો જ્ઞાન ધરાવે છે તેમના પર અમે હકીકતને સ્પષ્ટ કરી દઈએ. (૧૦૬) હે નબી સલ્લ! એ વહીનું અનુસરણ કરતા રહો જે તમારા પર તમારા રબ તરફથી અવતરિત થઈ છે, કારણ કે તે એક રબ સિવાય કોઈ અન્ય ઉપાસ્ય નથી અને આ મુશ્ચરિકોની પાછળ ન પડો. (૧૦૭) જો અલ્લાહની ઈચ્છા હોત તો (તે પોતે એવી વ્યવસ્થા કરી શકતો હતો કે) આ લોકો શિર્ક ન કરતા. તમને અમે તેમના ઉપર રખેવાળ નીમ્યા નથી અને ન તો તમે તેમના માટે જવાબદાર છો. (૧૦૮) અને (હે મુસલમાનો!) આ લોકો અલ્લાહ સિવાય જેમને પોકારે છે, તેમને અપશબ્દો ન કહો. ક્યાંક એવું ન થાય કે આ લોકો શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)થી આગળ વધીને અજ્ઞાનતાના કારણે અલ્લાહને

૨૬. અર્થાત્ પોતાની કલ્પના અને અનુમાનથી એ ઠેરવી લીધું કે સૃષ્ટિની વ્યવસ્થામાં તથા માનવીના ભાગ્યને બનાવવા અને બગાડવામાં અલ્લાહની સાથે બીજા અદૃશ્ય હસ્તીઓ પણ સામેલ છે. કોઈ વરસાદનો દેવતા છે તો કોઈ ઉપજનો, કોઈ ધનદોલતની દેવી છે તો કોઈ બીમારીની, આ પ્રકારની તુચ્છ આસ્થાઓ અને માન્યતાઓ હુનિયાની તમામ મુશ્ચરિક (અનેકેશ્વરવાદી) કોમોમાં આત્માઓ અને શૈતાનો અને રાક્ષસો અને દેવતાઓ અને દેવીઓ વિશે જોવા મળતી રહી છે.

૨૭. આ વાક્ય આમ તો અલ્લાહની જ વાણી છે — ‘હું તમારા પર કોઈ નિરીક્ષક નથી’, અર્થાત્ મારું કામ બસ એટલું જ છે કે આ પ્રકાશને તમારા સામે પ્રસ્તુત કરી દઉં. તેના પછી આંખો ખોલીને જોવું કે ન જોવું તમારું પોતાનું કામ છે. મને એ સેવા સુપ્રત કરવામાં આવી નથી કે જેમણે સ્વયં આંખો બંધ કરી રાખી છે તેમની આંખો જબરજસ્તી ખોલું અને જે કંઈ તેઓ નથી જોતા તેમને બતાવીને જ છોડું.

عَلِيمٌ ۚ كَذَلِكَ نَبِّئْنَا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
 مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَأَقْسَمُوا بِاللهِ
 جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَنِينْ جَاءَهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنَنَّ بِهَا ۚ قُلْ
 إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ
 لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَنَقَلِبُ أَقْدَانَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ
 يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝
وَلَوْ أَنَّمَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْكَلِمَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْبُورَانِ
وَخَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا
إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ۝
 وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيْطِينًا الْإِنْسِ
 وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ
 عُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرُهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ۝
 وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
 وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُونَ ۝ أَغْبِرْ
 اللهُ أَبْتَغَىٰ حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ
 الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ اتَّخَذْتَهُمُ الْكِتَابَ
 يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنْزَلٌ مِّنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ
 مِنَ الْمُسْتَرِينَ ۝ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَ
 عَدْلًا ۚ لَا مَبْدَلَ لِكَلِمَاتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ

અપશબ્દો કહેવા લાગે. અમે તો આવી જ રીતે દરેક જૂથ માટે તેના કર્મોને મોહક બનાવી દીધા છે. પછી તેમને પોતાના રબ તરફ જ પાછા ફરવાનું છે. તે વખતે એ તેમને બતાવી દેશે કે તેઓ શું કરતા રહ્યા છે.

(૧૦૯) આ લોકો મોટી-મોટી સોગંદો ખાઈને કહે છે કે જો કોઈ નિશાની (મોજિઝો, ચમત્કાર) અમારા સામે આવી જાય તો અમે તેના પર ઈમાન લઈ આવીશું. હે નબી સલ્લ! તેમને કહો, “નિશાનીઓ તો અલ્લાહના અખત્યારમાં છે” અને તમને કેવી રીતે સમજાવવામાં આવે કે જો નિશાનીઓ આવી પણ જાય તો આ લોકો ઈમાન લાવવાના નથી. (૨૦) (૧૧૦) અમે એ જ રીતે તેમના હૃદયો અને આંખોને ફેરવી રહ્યા છીએ, જેવી રીતે તેઓ પહેલી વખત આ (ગ્રંથ) પર ઈમાન લાવ્યા ન હતા. અમે તેમને તેમના વિદ્રોહમાં જ ભટકવા છોડી દઈએ છીએ. (રુકૂઅ-૧૩)

(૧૧૧) જો અમે ફરિશ્તાઓ પણ તેમના પર ઉતારી દેતા અને મડદાં તેમના સાથે વાતો કરતા અને દુનિયાભરની વસ્તુઓ અમે તેમની આંખો સમક્ષ એકઠી કરી દેતા, તો પણ તેઓ ઈમાન લાવવાના ન હતા, સિવાય કે અલ્લાહની ઈચ્છા એ જ હોય (કે તેઓ ઈમાન લઈ આવે) પરંતુ ઘણાંખરા લોકો નાસમજીની વાતો કરે છે, (૧૧૨) અને અમે તો આવી જ રીતે હંમેશાં શૈતાન-મનુષ્યો અને શૈતાન-જીનોને દરેક પયગંબરના દુશ્મન બનાવ્યા છે, જેઓ આકર્ષક વાતો ધોખો આપવા અને છેતરવા માટે એકબીજાના મનમાં નાખતા રહ્યા છે. જો તમારા રબે એ જ યાહું હોત કે તેઓ આવું ન કરે, તો તેઓ કદાપિ આવું ન કરતા. તો તમે તેમને તેમની હાલત પર છોડી દો જેથી તેઓ જૂઠી વાતો ઘડવાનું કામ કરતા રહે. (૧૧૩) (આ બધું અમે તેમને એટલા માટે કરવા દઈએ છીએ કે) જે લોકો આખિરત પર ઈમાન ધરાવતા નથી તેમના હૃદય આ (આકર્ષક ધોખા) તરફ વળે અને તેઓ તેનાથી ખુશ થઈ જાય અને એ બૂરાઈઓની કમાણી કરે જેની કમાણી તેઓ કરવા ચાહે છે. (૨૧) (૧૧૪) હવે જ્યારે આ હાલત છે, તો શું હું અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજો નિર્ણય કરનાર શોધું, જો કે તેણે વિસ્તારપૂર્વક તમારા તરફ ગ્રંથ અવતરિત કરી દીધો છે? (૨૦) અને જે લોકોને અમે (તમારા પહેલાં) ગ્રંથ આપ્યો હતો, તેઓ જાણે છે કે આ ગ્રંથ તમારા રબના જ તરફથી સત્ય સાથે અવતરિત થયો છે, તેથી તમે શંકા કરનારાઓમાં સામેલ ન થાવ. (૧૧૫) તમારા રબની વાત સત્ય અને ન્યાયની દૃષ્ટિએ પૂર્ણ છે. કોઈ તેના ફરમાનોને બદલનાર નથી અને તે બધું જ સાંભળે છે અને જાણે છે.

૨૮. આ સંબોધન મુસલમાનોને છે, જેઓ આતુરતાપૂર્વક અભિલાષા કરતા હતા કે કોઈ એવી નિશાની પ્રગટ થઈ જાય, જેનાથી તેમના ભટકી ગયેલા ભાઈઓ સીધા રસ્તા પર આવી જાય.

૨૯. આયત ૧૧૦ થી ૧૧૩ હેઠળ જે વાત ફરમાવવામાં આવી છે તે એ છે કે માનવી વિશે અલ્લાહ તૂઆલાનો નિયમ એ નથી કે તેને અલ્લાહની મરજી હેઠળ એ રીતે માર્ગદર્શન પ્રદાન કરવામાં આવે, જે રીતે વૃક્ષમાં ફળ આવે છે અથવા સ્વયં માનવીના માથા પર વાળ ઊગે છે, બલકે તેણે માનવીને દુનિયામાં પરીક્ષા માટે પેદા કર્યો છે અને પરીક્ષાના હેતુસર એ વાત સ્વયં તેના અધિકાર પર છોડવામાં આવી છે કે તે સીધા માર્ગ તરફ જવા ઈચ્છે છે કે પથબ્રષ્ટતા તરફ. જો તે પોતે પથબ્રષ્ટ થવા માગે તો અલ્લાહ પોતાની મરજીથી બળજબરીથી તેને માર્ગદર્શન નથી આપતો.

૩૦. આ વાક્યમાં સંબોધક નબી સલ્લ. છે અને સંબોધન મુસલમાનોને છે.

الْعَلِيمُ ۝ وَإِنْ تَطَعُ أَكْثَرَمَنْ فِي الْأَرْضِ
 يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۝ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ
 وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ۝ إِنْ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ
 مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ ۝ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝
 فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ
 مُؤْمِنِينَ ۝ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ
 اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَضَّلَ لَكُمْ مِمَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا
 مَا اضْطُرَّرْتُمْ إِلَيْهِ ۝ وَإِنْ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ
 بِغَيْرِ عِلْمٍ ۝ إِنْ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ۝
 وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۝ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ
 الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ۝ وَلَا تَأْكُلُوا
 مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۝ وَإِنَّ
 الشَّيْطَانَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَٰهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۝ وَإِنْ
 أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ۝ أَوْ مَنْ كَانَ مِثْلًا
 فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ
 كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۝
 كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَكَذَلِكَ
 جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُّجْرِمِينَ لِيُكْفَرُوا فِيهَا
 وَمَا يَبْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۝ وَإِذَا

(૧૧૬) અને હે નબી સલ્લ.! જો તમે તેમના બહુમતી લોકોના કહેવા પર ચાલો જેઓ ધરતી ઉપર વસે છે, તો તેઓ તમને અલ્લાહના માર્ગથી ભટકાવી દેશે. તેઓ તો માત્ર કલ્પનાઓ પર ચાલે છે અને અટકળો કરે છે. (૧૧૭) હકીકતમાં તમારો રબ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે કોણ તેના માર્ગથી હટી ગયેલો છે અને કોણ સીધા માર્ગ પર છે.

(૧૧૮) પછી જો તમે લોકો અલ્લાહની આયતો પર ઈમાન ધરાવો છો, તો જે પશુ પર અલ્લાહનું નામ લેવામાં આવ્યું હોય તેનું માંસ ખાઓ. (૧૧૯) એવું તો શું કારણ છે કે તમે એ વસ્તુ ન ખાઓ, જેના પર અલ્લાહનું નામ લેવામાં આવ્યું હોય ? જો કે જે વસ્તુઓનો ઉપયોગ મજબૂરીની હાલત સિવાય બીજી તમામ પરિસ્થિતિઓમાં અલ્લાહે હરામ (અવૈધ) ઠેરવી દીધો છે, તેમની વિગતો તે તમને બતાવી ચૂક્યો છે. મોટાભાગના લોકોની હાલત એ છે કે જ્ઞાન વિના માત્ર પોતાની ઈચ્છાઓના આધારે પથભ્રષ્ટ કરનારી વાતો કરે છે. આ હદથી વધી જનારાઓને તમારો રબ બરાબર જાણે છે. (૧૨૦) તમે ખુલ્લા ગુનાઓથી પણ બચો અને છુપા ગુનાઓથી પણ. જે લોકો ગુનાઓની કમાણી કરે છે, તેઓ પોતાની આ કમાણીનો બદલો પામીને રહેશે. (૧૨૧) અને જે પશુ અલ્લાહનું નામ લઈને ઝબેહ કરવામાં આવ્યું ન હોય તેનું માંસ ન ખાઓ. આવું કરવું ફિસ્ક (અવજ્ઞા) છે. શૈતાન પોતાના સાથીઓના હૃદયોમાં શંકાઓ અને વાંધાઓ નાખે છે, જેથી તેઓ તમારા સાથે ઝઘડો કરે. પરંતુ જો તમે તેમની વાત માની લીધી તો નિ:શંક તમે મુશ્કરિક (અનેકેશ્વરવાદી) છો. (રુકૂઅ-૧૪)

(૧૨૨) શું એ વ્યક્તિ જે પહેલાં મૃત હતી, પછી અમે તેને જીવન પ્રદાન કર્યું અને તેને એ પ્રકાશ પ્રદાન કર્યો જેના અજવાળામાં તે લોકોના વચ્ચે જીવનનો માર્ગ પસાર કરે છે, એ વ્યક્તિ જેવી હોઈ શકે છે જે અંધારાઓમાં પડેલી હોય અને કોઈ રીતે એમાંથી નીકળતી ન હોય ?^(૭૧) કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે તો આવી જ રીતે તેમના કાર્યો મોહક બનાવી દેવામાં આવ્યા છે, (૧૨૩) અને આવી જ રીતે અમે દરેક વસ્તીમાં તેમના મોટા-મોટા અપરાધીઓને લગાડી દીધા છે કે ત્યાં પોતાના છળકપટની જાળ ફેલાવે. હકીકતમાં તેઓ પોતાના છળકપટની જાળમાં પોતે જ ફસાય છે, પરંતુ તેમને તેનું ભાન નથી.

૭૧. અર્થાત્ તમે કેવી રીતે એ આશા રાખી શકો છો કે જે માનવીને માનવતાની ચેતના મળી ચૂકી છે અને જે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં વિકૃત માર્ગોની વચ્ચે સત્યનો સીધો માર્ગ સાંકે જોઈ રહ્યો છે તે એ ચેતનાહીન લોકોની જેમ દુનિયામાં જીવન પસાર કરશે, જેઓ મૂર્ખતા અને અજ્ઞાનતાના અંધકારોમાં ભટકતા ફરી રહ્યા છે.

جَاءَهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا
 أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۗ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ
 سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ
 شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَنْكُرُونَ ﴿١٣٦﴾ فَمَنْ يُّرِدِ اللَّهُ أَنْ
 يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۗ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ
 يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَانَمَا بُعِثَ
 فِي السَّمَاءِ ۗ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ
 لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٣٧﴾ وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ
 قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٨﴾ لَهُمْ دَارُ
 السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾
 وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا ۗ لِيُعْشَرَ الْبِحُرِّ قَدْ اسْتَكْبَرْتُمْ
 مِنَ الْإِنْسِ ۗ وَقَالَ أَوْلِيؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا
 اسْمِنِعْ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلِّغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي
 أَجَلْتَ لَنَا ۗ قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَلْدِيْنَ فِيهَا إِلَّا
 مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٤٠﴾ وَكَذَلِكَ
 نُؤْتِي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤١﴾
 لِيُعْشَرَ الْبِحُرِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ
 يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ
 هَذَا ۗ قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّبْتُمْ

وقت لازم
 وقت نازل

(૧૨૪) જ્યારે તેમના સામે કોઈ આપત આવે છે તો તેઓ કહે છે, “અમે માનીશું નહીં, જ્યાં સુધી એ વસ્તુ અમને પોતાને આપવામાં ન આવે જે અલ્લાહના પયગંબરોને આપવામાં આવી છે.” અલ્લાહ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે પોતાની પયગંબરીનું કામ કોના પાસેથી લે અને કઈ રીતે લે. નજીક છે એ સમય જ્યારે આ ગુનેગારો પોતાની ચાલબાજીઓના બદલામાં અલ્લાહને ત્યાં અપમાન અને સખત યાતના ભોગવશે.

(૧૨૫) તો (આ હકીકત છે કે) જેને અલ્લાહ માર્ગદર્શન આપવાનો ઈરાદો કરે છે, તેની છાતી (હૃદય) ઈસ્લામ માટે ખોલી દે છે અને જેને પથભ્રષ્ટતામાં નાખવાનો ઈરાદો કરે છે તેની છાતીને તંગ કરી દે છે અને એવી ભીંસમાં લે છે કે (ઈસ્લામનો વિચાર કરતાં જ) તેને એવું લાગવા માંડે છે જાણે તેનો જીવ આકાશ તરફ ઊડી જઈ રહ્યો છે. આ રીતે અલ્લાહ (સત્યથી દૂર ભાગવાની અને ઘૃષ્ટાની) ગંદકી એ લોકો પર થોપી દે છે જેઓ ઈમાન નથી લાવતા, (૩૨) (૧૨૬) જો કે આ માર્ગ તમારા રબનો સીધો માર્ગ છે અને તેની નિશાનીઓ એ લોકો માટે સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવી છે જેઓ શિખામણનો સ્વીકાર કરે છે. (૧૨૭) તેમના રબ પાસે તેમના માટે સલામતીનું ઘર છે અને તે તેમનો સંરક્ષક છે, એ સારા વર્તનને કારણે જે તેમણે અપનાવ્યું.

(૧૨૮) જે દિવસે અલ્લાહ એ સૌ લોકોને ઘેરીને એકત્ર કરશે, એ દિવસે તે જાનો (અર્થાત્ શૈતાન જાનો)ને ઉદેશીને ફરમાવશે, “હે જાનોના જૂથ ! તમે તો માનવ-જાતનું ખૂબ શોષણ કર્યું.” મનુષ્યોમાંથી જેઓ તેમના મિત્રો હતા તેઓ કહેશે, “પાલનહાર ! અમારામાંથી દરેકે એક-બીજાનું ખૂબ જ શોષણ કર્યું છે, અને હવે અમે એ સમય પર પહોંચી ગયા છીએ જે તે અમારા માટે ઠેરવી દીધો હતો.” અલ્લાહ ફરમાવશે, “સારું, હવે આગ તમારું ઠેકાણું છે. તેમાં તમે હંમેશાં રહેશો.” તેનાથી બચશે માત્ર એ જ લોકો જેમને અલ્લાહ બચાવવા માગશે. નિ:શંક, તમારો રબ તત્ત્વદર્શી અને સર્વજ્ઞ છે. (૧૨૯) જુઓ, આવી રીતે અમે (આખિરતમાં) અત્યાચારીઓને એકબીજાના સાથીદાર બનાવીશું એ કમાણીના કારણે, જે તેઓ (દુનિયામાં એકબીજા સાથે મળીને) કરતા હતા. (રુકૂઅ-૧૫) (૧૩૦) (તે વખતે અલ્લાહ તેમને એ પણ પૂછશે કે), “હે જાનો અને મનુષ્યોના જૂથ ! શું તમારા પાસે તમારા પોતાનામાંથી એવા રસૂલો (ઈશદૂતો) આવ્યા ન હતા, જે તમને મારી આપતો સંભળાવતા હતા અને આ દિવસના અંજામથી ડરાવતા હતા ?” તેઓ કહેશે, “હા, અમે અમારા વિરુદ્ધ સ્વયં સાક્ષી આપીએ છીએ.” આજે દુનિયાની

૩૨. આ વાક્યથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ ગઈ કે જે લોકો ઈમાન નથી લાવતા અલ્લાહ તેમનું જ હૃદય ઈસ્લામ માટે તંગ કરી દે છે અને તેમને માર્ગદર્શન પ્રદાન કરવાનો ઈરાદો નથી કરતો.

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا
 كَافِرِينَ ﴿٣١﴾ ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ
 بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا غَافِلُونَ ﴿٣٢﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا
 عَمِلُوا ۖ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَرَبُّكَ
 الْعَزِيزُ ذُو الرِّحْمَةِ طرَانُ يَشَاءُ يَذْهَبِكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ
 مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ ۖ كَمَا أَنشَأَكُم مِّنْ ذُرِّيَّةٍ
 قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّ مَا تُوْعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنْتُمْ
 بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ يَقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي
 عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۖ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ
 الدَّارِ طرَانَةٌ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٦﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا
 ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا
 لِلَّهِ بِرِزْقِهِمْ ۖ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا ۚ فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ
 فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۚ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى
 شُرَكَائِهِمْ ۖ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٣٧﴾ وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ
 مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاءَهُمْ لِيُرْدُوهُمْ
 وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ
 فَذَرُهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ
 وَحَرْثٌ حِجْرَةٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَّشَاءُ ۚ بَرِعَ بِهِمْ
 وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ

જિંદગીએ આ લોકોને ધોખામાં નાખી દીધા છે, પરંતુ તે વખતે તેઓ સ્વયં પોતાના વિરુદ્ધ સાક્ષી આપશે કે તેઓ કાકિર (અધર્મી) હતા. (૧૩૧) (આ સાક્ષી તેમના પાસેથી એટલા માટે લેવામાં આવશે કે જેથી એ પુરવાર થઈ જાય કે) તમારો રબ વસ્તીઓને અત્યાચારપૂર્વક નાશ કરી દેનાર ન હતો, જ્યારે કે તેમના રહેવાસીઓ હકીકતથી અજાણ હોય.

(૧૩૨) દરેક વ્યક્તિનો દરજ્જો તેના કર્મ મુજબ છે અને તમારો રબ લોકોના કર્મોથી અજાણ નથી. (૧૩૩) તમારો રબ બેનિયાઝ (નિસ્પૃહ) છે અને દયાવાન છે. જો તે ચાહે તો તમને લોકોને લઈ જાય અને તમારી જગ્યાએ બીજા જે લોકોને ચાહે લઈ આવે, જેવી રીતે તેણે તમને બીજા જ લોકોની સંતતિથી પેદા કર્યા છે. (૧૩૪) તમારા સાથે જે વસ્તુનો વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે તે નિશ્ચિત રૂપે આવવાની છે અને તમે અલ્લાહને વિવશ કરી દેવાની શક્તિ ધરાવતા નથી. (૧૩૫) હે નબી સલ્લ! કહી દો કે લોકો ! તમે તમારી જગ્યાએ કર્મ કરતા રહો અને હું પણ મારી જગ્યાએ કામ કરી રહ્યો છું. ખૂબ જ જલ્દી તમને ખબર પડી જશે કે પરિણામ કોના પક્ષે સારું આવે છે. જો કે એ હકીકત છે કે અત્યાચારીઓ કદાપિ સફળતા પામી શકતા નથી.

(૧૩૬) આ લોકોએ અલ્લાહ માટે સ્વયં તેની જ પેદા કરેલ ખેતી અને ઢોરોમાંથી એક હિસ્સો નિશ્ચિત કરી લીધો છે, અને પોતાના ખ્યાલથી કહે છે કે આ અલ્લાહ માટે છે અને આ અમારા ઠેરવેલા ભાગીદારો માટે. પછી જે હિસ્સો તેમના ઠેરવેલા ભાગીદારો માટે છે તે તો અલ્લાહને નથી પહોંચતો, પરંતુ જે અલ્લાહ માટે છે તે તેમના ભાગીદારોને પહોંચી જાય છે. (૩૩) કેવા ખરાબ નિર્ણયો કરે છે આ લોકો !

(૧૩૭) અને આવી જ રીતે ઘણા મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) માટે તેમના ઠેરવેલા ભાગીદારોએ પોતાના સંતાનોની હત્યા આકર્ષક બનાવી દીધી છે, (૩૪) જેથી તેમને બરબાદીમાં નાખી દે અને તેમના માટે તેમના દીન (ધર્મ)ને શંકાસ્પદ બનાવી દે. (૩૫) જો અલ્લાહ ચાહતો તો તેઓ આવું ન કરતા. તેથી તેમને છોડી દો કે જેથી પોતાના જૂઠ ઘડવામાં લાગ્યા રહે.

(૧૩૮) કહે છે આ પશુઓ અને આ ખેતરો સુરક્ષિત છે. તેમને માત્ર એ જ લોકો ખાઈ શકે છે જેમને અમે ખવડાવવા માગીએ. જો કે આ પ્રતિબંધ તેમનો પોતાનો ઘડી કાઢેલો છે. પછી કેટલાક પશુઓ છે જેમના ઉપર સવારી અને ભારવહન હરામ કરી દેવામાં આવ્યું છે અને કેટલાક પશુઓ છે જેમના ઉપર તેઓ અલ્લાહનું નામ લેતા નથી

૩૩. એ લોકો અલ્લાહના નામે જે ભાગ કાઢતા હતા, તેમાં પણ જાત-જાતની ચાલબાજીઓ કરીને કર્મી કરતા રહેતા હતા અને દરેક રીતે પોતાના મનઘડંત ભાગીદારોનો ભાગ વધારવાની કોશિશ કરતા હતા. જેમ કે, જે અનાજ કે ફળ વગેરે અલ્લાહના નામે કાઢતા જતા તેમાંથી જો કંઈ નીચે પડી જતું તો તે ભાગીદારોના હિસ્સામાં સામેલ કરી દેવામાં આવતું હતું, અને જો ભાગીદારોના હિસ્સામાંથી પડી જતું કે અલ્લાહના હિસ્સામાં ભળી જતું, તો તેને એમના જ હિસ્સામાં પરત કરવામાં આવતું. જો કોઈ કારણસર નઝ-નિયાઝ (બેદ, ચઢાવો કે માનતા)નું અનાજ સ્વયં ઉપયોગ કરવાની સ્થિતિ આવી જતી, તો અલ્લાહનો ભાગ ખાઈ જતા હતા, પરંતુ ભાગીદારોના હિસ્સાને હાથ લગાવતાં ડરતા હતા કે ક્યાંક કોઈ આફત ન ઊતરી જાય.

૩૪. અહીં 'ભાગીદારો' શબ્દ એક બીજા જ અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે, જે ઉપરના અર્થથી ભિન્ન છે. આયત ૧૩૬માં જેમને

اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ ۖ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا
 كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ
 الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا
 وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۖ سَيَجْزِيهِمْ
 وَصَفَهُمْ ۗ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٣١﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ
 قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا
 رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ۗ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا
 مُهْتَدِينَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَدَّتٍ مَّعْرُوشَاتٍ
 وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ
 وَالزَّيْتُونَ وَالرَّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ
 كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَاتَّوَحَّاهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ۗ
 وَلَا تَسْرِفُوا ۗ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣٣﴾ وَمِنَ
 الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَفَرَشَاتٌ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ
 وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتِ الشَّيْطَانِ ۗ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٣٤﴾
 ثَلَاثِيَّةٌ أَزْوَاجٌ مِنَ الصَّانِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ
 اثْنَيْنِ ۗ قُلْ ۗ الذَّكْرَيْنِ حَرَّمَ أُمَّ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا
 اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۗ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ
 إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ
 الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ ۗ الذَّكْرَيْنِ حَرَّمَ أُمَّ الْأُنثَيَيْنِ

અને આ બધું જ તેમણે અલ્લાહના નામે ઘડી કાઢેલું છે. જલ્દી જ અલ્લાહ તેમને આ મિથ્યારોપણનો બદલો આપશે.

(૧૩૯) અને કહે છે, જે કંઈ આ પશુઓના પેટમાં છે, તે અમારા પુરુષો માટે વિશિષ્ટ છે અને અમારી સ્ત્રીઓ માટે હરામ (અવૈધ). પરંતુ જો તે મૃત હોય તો બંને તેને ખાવામાં ભાગીદાર થઈ શકે છે. આ વાતો જે તેમણે ઘડી કાઢી છે, તેમનો બદલો અલ્લાહ તેમને આપીને રહેશે. નિ:શંક, તે તત્વદર્શી છે અને બધી જ વાતોની તેને ખબર છે.

(૧૪૦) નિશ્ચિતપણે નુકસાનમાં પડ્યા એ લોકો, જેમણે પોતાના સંતાનોની અજ્ઞાનતા અને મૂર્ખતાના કારણે હત્યા કરી અને અલ્લાહે આપેલી રોજીને અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડીને હરામ (અવૈધ) ઠેરવી દીધી. નિ:શંક, તેઓ ભટકી ગયા અને કદાપિ તેઓ સન્માર્ગ પામનારાઓમાંથી ન હતા. (રુકૂઅ-૧૬)

(૧૪૧) એ અલ્લાહ જ છે જેણે જાત-જાતના બાગ અને દ્રાક્ષના બગીચા અને ખજૂરના બગીચા પેદા કર્યાં. ખેતરો ઊગાડ્યા જેમાંથી ભાત-ભાતની ખાદ્ય-વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે. જૈતૂન અને અનારના વૃક્ષો પેદા કર્યા જેમના ફળ દેખાવમાં સમાન અને સ્વાદમાં જુદા હોય છે. ખાઓ તેમની પેદાશ, જ્યારે તેમને ફળ લાગે, અને અલ્લાહનો હક્ક અદા કરો જ્યારે તેમની ફસલની લણણી કરો અને હદથી આગળ ન વધો, કેમ કે અલ્લાહ હદ વટાવી જનારાઓને પસંદ કરતો નથી. (૧૪૨) પછી એ જ છે જેણે ઢોરોમાંથી એ જાનવરો પણ પેદા કર્યાં, જેમના પાસેથી સવારી અને ભારવહનનું કામ લેવામાં આવે છે અને એ પણ જેઓ ખાવાના અને પાથરવાના કામમાં આવે છે. (૩૬) ખાઓ એ વસ્તુઓમાંથી, જે અલ્લાહે તમને પ્રદાન કરી છે અને શૈતાનનું અનુસરણ ન કરો, કારણ કે તે તમારો પુલ્લો દુશ્મન છે. (૧૪૩) આ આઠ નર-માદા છે, બે ઘેટાની જાતમાંથી અને બે બકરાની જાતમાંથી. હે નબી સલ્લ! તેમને પૂછો કે અલ્લાહે તેમના નર હરામ (અવૈધ) ઠેરવ્યા છે કે માદા, અથવા તે બચ્ચાં જે ઘેટીઓ અને બકરીઓના પેટમાં હોય? ચોક્કસ જ્ઞાનના આધારે મને બતાવો, જો તમે સાચા હોવ. (૧૪૪) અને એ જ રીતે બે ઊંટની જાતમાંથી છે અને બે ગાયની જાતમાંથી. પૂછો, તેમના નર અલ્લાહે હરામ ઠેરવ્યા છે કે માદા,

‘ભાગીદાર’ના શબ્દની સંજ્ઞા આપવામાં આવી હતી તે તેમના મા’બૂદો (ઉપાસ્યો) હતા, જેમની બરકત કે ભલામણ કે મધ્યસ્થીને આ લોકો કૃપાની પ્રાપ્તિમાં મદદગાર સમજતા હતા અને કૃપાના આભાર-મદદર્શનના અધિકારમાં તેમને અલ્લાહની સાથે ભાગીદાર બનાવતા હતા. આનાથી વિપરીત, આ આયતમાં ‘ભાગીદાર’થી અભિપ્રેત એ મનુષ્યો છે, જેમણે સંતાનોની હત્યાનો રિવાજ શરૂ કર્યો હતો અને એ શૈતાનો છે, જેમણે આ અત્યાચારી રિવાજને એ લોકોની નજરમાં એક જાઈઝ (ધાર્મિક માન્યતા-પ્રાપ્ત) અને પસંદગીપાત્ર કાર્ય બનાવી દીધું હતું. સંતાનની હત્યાના ત્રણ સ્વરૂપો આરબવાસીઓમાં પ્રચલિત હતા અને કુર્આનમાં ત્રણેય તરફ સંકેત કરવામાં આવ્યો છે: (૧) પુત્રીઓની હત્યા, એ વિચારથી કે કોઈ તેમનો જન્મઈ ન બને અથવા કબીલાઓ વચ્ચેની લડાઈઓમાં તે દુશ્મનના હાથ ન લાગે અથવા કોઈ અન્ય કારણસર તેઓ તેમના માટે લજજાનું કારણ ન બને. (૨) બાળકોની હત્યા, એ વિચારથી કે તેમના પાલન-પોષણનો બોજ ઉઠાવી શકાય નહીં અને આર્થિક સાધનોની કમીના કારણે અસભ્ય બોજ બની જશે. (૩) બાળકોને પોતાના ઉપાસ્યોની ખુશી માટે ભેટ ચઢાવવા.

૩૫. અજ્ઞાનતા-કાળના આરબો પોતાને હઝરત ઈબ્રાહીમ અલે. અને હઝરત ઈસ્માઈલ અલે. ના અનુયાયી કહેતા અને સમજતા હતા તેમજ તેનાં કારણે તેમનું માનવું એ હતું કે જે ધર્મનું તેઓ અનુસરણ કરી રહ્યા છે, તે અલ્લાહનો પસંદ કરેલો ધર્મ જ છે. પરંતુ આ ધર્મમાં પછીની સદીઓમાં તેમના ધાર્મિક આગેવાનો, કબીલાઓના સરદારો, પરિવારના મોટા વડવાઓ અને વિભિન્ન લોકો ભાત-ભાતની આસ્થાઓ અને કર્મો તથા રિવાજોનો વધારો કરતા

أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَيْنِ ط أَمْ كُنْتُمْ
 شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْنَاكُمْ اللَّهُ بِهَذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن
 افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ط إِنَّ
 اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٦﴾ قُلْ لَا أجد فِي
 مَا أَوْحَى إِلَيَّ مَحْرَمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ
 يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ
 رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
 بَاطِنٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ
 هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرِ ۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْعِزَمِ
 حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شَعُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا
 أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظِيمٍ ط ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ ۚ
 وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٣٨﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو
 رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ ۚ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ
 الْمُجْرِمِينَ ﴿٣٩﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ
 اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ ط
 كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا
 بَأْسَنَا ۚ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لِنَاءِ
 أَنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿٤٠﴾
 قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۚ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ

અથવા એ બચ્ચાં જે ઊંટણી અને ગાયના પેટમાં હોય ? શું તમે તે વખતે હાજર હતા, જ્યારે અલ્લાહે તેના હરામ હોવાનો આદેશ તમને આપ્યો હતો ? પછી એ વ્યક્તિ કરતાં વધુ જાલિમ કોણ હશે, જે અલ્લાહ તરફ જોડીને જૂઠી વાતનું આરોપણ કરે, જેથી જ્ઞાન વિના લોકોને ગેરમાર્ગે દોરે. નિ:શંક, અલ્લાહ આવા અત્યાચારીઓને સન્માર્ગ દેખાડતો નથી. (રુકૂઅ-૧૭)

(૧૪૫) હે નબી સલ્લ.! તેમને કહો કે જે વહી મારા પાસે આવી છે તેમાં હું તો કોઈ વસ્તુ એવી જોતો નથી, જે કોઈ ખાનાર માટે હરામ (અવૈધ) હોય, સિવાય એ કે તે મુડદાલ હોય અથવા વહેવડાવેલું લોહી હોય અથવા ડુક્કરનું માંસ હોય, કારણ કે તે નાપાક (અપવિત્ર અને અશુદ્ધ) છે, અથવા ફિસ્ક (અવજ્ઞા) હોય કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાના નામે ઝબેહ કરવામાં આવેલ હોય.^(૭૭) પછી જે વ્યક્તિ મજબૂરીની હાલતમાં (કોઈ વસ્તુ આમાંથી ખાઈ લે) સિવાય કે તે અવજ્ઞાનો ઈરાદો ધરાવતી હોય અને સિવાય કે તે જરૂરતની મર્યાદા ઓળંગી જાય, તો ચોક્કસ તમારો રબ માફ કરનાર અને દયાળુ છે. (૧૪૬) અને જે લોકોએ યહૂદી મત અપનાવ્યો હોય, તેમના પર અમે નખવાળા તમામ જાનવર હરામ (અવૈધ) ઠેરવી દીધા હતા, અને ગાય તથા બકરીની ચરબી પણ, સિવાય કે જે તેમની પીઠ અથવા તેમના આંતરડાઓ સાથે ચોંટેલી હોય અથવા હાડકા સાથે ચોંટેલી રહી જાય. આ સજા અમે તેમના વિદ્રોહ બદલ તેમને આપી હતી,^(૭૮) અને આ જે કંઈ અમે કહી રહ્યા છીએ તે તદ્દન સાચું કહી રહ્યા છીએ. (૧૪૭) હવે જો તેઓ તમને ખોટા ઠેરવે તો તેમને કહી દો કે તમારા રબની કૃપા વિશાળ છે અને ગુનેગારો પરથી તેની યાતના ટાળી શકાતી નથી.

(૧૪૮) આ મુશ્કરિક (અનેકેશ્વરવાદી) લોકો (તમારી આ વાતોના જવાબમાં) જરૂર કહેશે કે “અલ્લાહ ઈચ્છતો તો ન અમે શિર્ક કરતા અને ન અમારા બાપ-દાદા, અને ન અમે કોઈ વસ્તુને હરામ ઠેરવતા.”^(૭૯) આવી જ વાતો બનાવી-બનાવીને તેમના પહેલાંના લોકોએ પણ સત્યને ખોટું ઠેરવ્યું હતું, ત્યાં સુધી કે છેવટે અમારી યાતનાનો સ્વાદ તેમણે ચાખી લીધો. તેમને કહો, “શું તમારા પાસે કોઈ જ્ઞાન છે જેને અમારા સમક્ષ રજૂ કરી શકો ? તમે તો માત્ર કલ્પનાઓને અનુસરો છો અને તુક્કા લડાવો છો.” (૧૪૯) પછી કહો, (તમારી આ દલીલની તુલનામાં) હકીકત સુધી પહોંચતી દલીલ તો અલ્લાહ પાસે

ગયા, જેને અનુગામી પેઢીઓએ મૂળ ધર્મનો ભાગ સમજી લીધો અને તેમનો આખો ધર્મ સંદિગ્ધ બનીને રહી ગયો.

૭૬. અર્થાત્ તેમના ચામડાઓ અને વાળથી ફર્શ બનાવવામાં આવતા હતા.

૭૭. આનો અર્થ એ નથી કે તેના સિવાય ખાવાની કોઈ વસ્તુ શરીરત (ધર્મશાસ્ત્ર)માં હરામ નથી, બલકે અર્થ એ છે કે હરામ એ વસ્તુઓ નથી, જેને તમે લોકોએ હરામ કરી લીધી છે, બલકે હરામ આ વસ્તુઓ છે. સમજૂતી માટે જુઓ : સૂર: માઈદા, નોંધ ૨, ૯.

૭૮. જુઓ : સૂર: આલે ઈમરાન, આ. ૯૩ અને સૂર: નિસા, આ. ૧૬૦.

૭૯. અર્થાત્ તેઓ પોતાના ગુના અને પોતાના ખોટા કાર્યો માટે એ જ બહાનું રજૂ કરશે, જે હંમેશાથી ગુનેગાર અને દુરાચારીઓ રજૂ કરતા રહ્યા છે. તેઓ કહેશે કે અમારા પક્ષમાં અલ્લાહની મરજી એ જ છે કે અમે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) કરીએ અને જે વસ્તુઓને અમે હરામ ઠરાવી રાખી છે તેને હારમ ઠરાવીએ., નહિં તો જો અલ્લાહ ન ઈચ્છતો કે અમે આવું કરીએ, તો કેવી રીતે સંભવ હોત કે આ કાર્યો અમારાથી થતાં. આમ, અમે અલ્લાહની

أَجْمَعِينَ ﴿٣٦﴾ قُلْ هَلَمْ شَهِدْكُمْ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ
 أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا ۖ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ ۚ
 وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا
 يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ
 تَعَالَوْا أَنْتُمْ وَمَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ إِلَّا نَسَرَكُومًا بِهِ
 شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ
 مِنْ إِمْلَاقٍ ۗ نَحْنُ نَرِزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۚ وَلَا تَقْرَبُوا
 الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا
 النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ ذَٰلِكُمْ وَصَّيَّكُمْ
 بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣٨﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا
 بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا
 بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانِ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا
 وُسْعَهَا ۚ وَإِذَا قُلْتُمْ قَاعِدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۚ
 وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۗ ذَٰلِكُمْ وَصَّيَّكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ
 تَذَكَّرُونَ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ
 فَاتَّبِعُوهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ
 سَبِيلِهِ ۗ ذَٰلِكُمْ وَصَّيَّكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ
 آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَىٰ الَّذِي أَحْسَنَ وَ
 تَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ ۖ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ

છે. નિ:શંક, જો અલ્લાહ ચાહતો તો તમને સૌને માર્ગદર્શન આપી દેતો.”^(૪૦)

(૧૫૦) એમને કહો, “લાવો પોતાના એ સાક્ષીઓ, જેઓ એ વાતની સાક્ષી આપે કે અલ્લાહે જ આ વસ્તુઓ હરામ (અવૈધ) કરી છે.” પછી જો તેઓ સાક્ષી આપી દે તો તમે તેમના સાથે સાક્ષી ન આપજો,^(૪૧) અને કદાપિ એ લોકોની ઈચ્છાઓ પાછળ ન ચાલજો, જેમણે અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી છે અને જેઓ આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર કરે છે અને જેઓ બીજાઓને પોતાના રબના સમકક્ષ ઠેરવે છે. (રુકૂઅ-૧૮)

(૧૫૧) હે નબી સલ્લ.! એમને કહો કે આવો હું તમને સંભળાવું તમારા રબે તમારા પર કયા પ્રતિબંધો મૂક્યા છે :^(૪૨) તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર ન બનાવો અને માતા-પિતા સાથે ભલું વર્તન કરો, અને પોતાના સંતાનોની ગરીબીના ડરથી હત્યા ન કરો, અમે તમને પણ રોજી આપીએ છીએ અને તેમને પણ આપીશું, અને અશ્લીલ વાતો^(૪૩)ની નજીક પણ ન ફરકશો, ચાહે તે ખુલ્લી હોય કે છુપી, અને કોઈ જીવને જેને અલ્લાહે હરામ (અવૈધ) ઠેરવ્યો છે મારો નહીં, પરંતુ હક્ક (સત્ય)ના સાથે. આ વાતો છે જેમની શીખ તેણે તમને આપી છે, કદાચ તમે બુદ્ધિથી કામ લો. (૧૫૨) અને એ પણ કે અનાથના માલના નજીક ન જાઓ, પરંતુ એવી રીતે જે ઉત્તમ હોય, ત્યાં સુધી કે તે પુખ્ત ઉંમરે (યુવાવસ્થાએ) પહોંચી જાય, અને તોલ-માપમાં પૂરેપૂરો ન્યાય કરો. અમે દરેક વ્યક્તિ પર જવાબદારીનો એટલો જ બોજ નાખીએ છીએ જેટલો તે ઉઠાવી શકે છે અને જ્યારે વાત કહો ત્યારે ન્યાયની કહો, ચાહે મામલો પોતાના સગાનો જ કેમ ન હોય, અને અલ્લાહના કરારને પૂરો કરો.^(૪૪) આ વાતોની શીખ અલ્લાહે તમને આપી છે, કદાચ તમે શિખામણ સ્વીકારો. (૧૫૩) ઉપરાંત, તેની શિખામણ એ પણ છે કે આ જ મારો સીધો માર્ગ છે. તેથી તમે આના જ પર ચાલો અને બીજા માર્ગો પર ન ચાલો કે તે તેના માર્ગ પરથી હટાવીને તમને વિખેરી નાખશે. આ છે એ શિખામણ જે તમારા રબે તમને કરી છે કે કદાચ તમે પથભ્રષ્ટતાથી બચો.

(૧૫૪) પછી અમે મૂસાને ગ્રંથ પ્રદાન કર્યો હતો જે ભલાઈનું વલણ અપનાવનાર મનુષ્ય માટે નેઅમતો (કૃપાઓ)ની પૂર્તિ કરનાર અને દરેક જરૂરી વસ્તુની વિગત અને પૂર્ણ માર્ગદર્શન અને કૃપા હતો (અને એટલા માટે બની ઈસરાઈલને આપવામાં આવ્યો

મરજી અનુસાર આ બધું કરી રહ્યા છીએ, તેથી બરાબર કરી રહ્યા છીએ. આનો આરોપ જો છે તો અમારા પર નથી, અલ્લાહ પર છે; અને જે કંઈ અમે કરી રહ્યા છીએ એવું જ કરવા માટે મજબૂર છીએ કે તેના સિવાય બીજું કંઈ કરવું અમારી શક્તિની બહાર છે.

૪૦. અર્થાત્ તમે તમારું અસામર્થ્ય દર્શાવવા માટે એ દલીલ જે તમે પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છો કે જો અલ્લાહ ઈચ્છતો તો અમે શિક્ક ન કરતા. આનાથી આખી વાત પૂરી થતી નથી. પૂરી વાત કહેવા માગતા હોવ તો એમ કહો કે જો અલ્લાહ ઈચ્છતો તો અમે સૌને માર્ગદર્શન આપી દેતો. બીજા શબ્દોમાં તમે સ્વયં પોતાની પસંદગીથી સીધો માર્ગ અપનાવવા તૈયાર નથી, બલકે એમ ઈચ્છો છો કે અલ્લાહે જે રીતે ફરિશ્તાઓને જન્મજાત સન્માર્ગ પર ચાલનારા બનાવ્યા હતા, એ રીતે તમને પણ બનાવી દેતો, તો નિ:સંદેહ જો અલ્લાહની મરજી માનવીના પક્ષમાં આ હોત તો તે અવશ્ય આવું કરી શકતો હતો. પરંતુ આ તેની મરજી નથી. તેથી જે પથભ્રષ્ટતાને તમે પોતાના માટે પોતે પસંદ કરેલ છે, અલ્લાહ પણ તમને એમાં જ પડેલા રહેવા દેશે.

૪૧. અર્થાત્ જો તેઓ સાક્ષીની જવાબદારીને સમજતા હોય અને જાણતા હોય કે સાક્ષી એ જ વાતની આપવી જોઈએ, જેનું માણસને જ્ઞાન હોય, તો તેઓ ક્યારેય આ સાક્ષી આપવાની હિંમત નહીં કરે. પરંતુ જો આ લોકો સાક્ષીની જવાબદારીની અનુભૂતિ કર્યા વગર એટલી નફકટાઈ પર ઉતરી આવે કે અલ્લાહનું નામ લઈને જૂઠી સાક્ષી અપવામાં

رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ٥٤ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُكٌ
فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ٥٥ أَنْ تَقُولُوا
إِنَّمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا الْكِتَابَ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا
وَلِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَفِيلِينَ ٥٦ أَوْ تَقُولُوا لَوْ
أَنَّا أَنْزَلْ عَلَيْنَا الْكِتَابَ لَكُنَّا أَهْدَى مِنْهُمْ ٥٧
فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ٥٨
فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ
عَنْهَا ٥٩ سَجَّزَى الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا
سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ٦٠ هَلْ يَنْظُرُونَ
إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ
بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ ٦١ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ
لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ
أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا ٦٢ قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا
مُنتظرون ٦٣ إِنَّ الَّذِينَ فَزَعُوا مِنْهُمْ وَكَانُوا
شِيْعًا لَسْتُ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ٦٤ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ
ثُمَّ يُبَيِّنُهُمْ لِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ٦٥ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ
فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ٦٦ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا
يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ٦٧ قُلِ إِنِّي
هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٦٨ دِينًا قِيمًا

હતો કે) કદાચ લોકો પોતાના રબની મુલાકાત ઉપર ઈમાન લાવે. ^(૪૫)(રુકૂઅ-૧૯) (૧૫૫) અને એ જ રીતે આ ગ્રંથ અમે ઉતાર્યો છે, એક બરકતવાળો ગ્રંથ ! પછી તમે આનું અનુસરણ કરો અને તકવા (ઈશ્ભય અને સંયમ)નો માર્ગ અપનાવો. આશા છે કે તમારા પર દયા કરવામાં આવે. (૧૫૬) હવે તમે એમ કહી શકતા નથી કે ગ્રંથ તો અમારા પહેલાંના બે જૂથોને આપવામાં આવ્યો હતો, અને અમને કંઈ ખબર ન હતી કે તેઓ શું પઢતા-પઢાવતા હતા. (૧૫૭) અને હવે તમે એ બહાનું પણ નથી કરી શકતા કે જો અમારા પર ગ્રંથ અવતરિત કરવામાં આવ્યો હોત તો અમે તેમનાથી વધુ સન્માર્ગી પુરવાર થાત. તમારા પાસે તમારા રબ તરફથી એક સ્પષ્ટ દલીલ અને માર્ગદર્શન અને કૃપા આવી ગયા છે. હવે તેના કરતાં વધુ અત્યાચારી કોણ હશે જે અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવે અને ઈન્કાર કરે અને તેનાથી વિમુખ બને. જે લોકો અમારી આયતોથી મોઢું ફેરવે છે, તેમને આ વિમુખ થવાના બદલામાં અમે સૌથી ખરાબ સજા આપીને રહીશું. (૧૫૮) શું હવે લોકો એની રાહ જોઈ રહ્યા છે કે તેમના સામે ફરિશ્તાઓ આવીને ઊભા થઈ જાય, અથવા તમારો રબ સ્વયં આવી જાય અથવા તમારા રબની કેટલીક સ્પષ્ટ નિશાનીઓ ^(૪૬) પ્રગટ થઈ જાય ? જે દિવસે તમારા રબની કેટલીક ખાસ નિશાનીઓ પ્રગટ થઈ જશે, પછી કોઈ એવી વ્યક્તિને તેનું ઈમાન કોઈ લાભ નહીં આપે, જે પહેલાં ઈમાન ન લાવી હોય અથવા જેણે ઈમાનની હાલતમાં કોઈ ભલાઈ કમાવી ન હોય. હે નબી સલ્લ ! એમને કહી દો કે સારું, તમે રાહ જુઓ, અમે પણ રાહ જોઈએ છીએ.

(૧૫૯) જે લોકોએ પોતાના દીનના ટુકડે-ટુકડા કરી નાખ્યા અને જૂથો-જૂથો બની ગયા, નિ:શંક તેમના સાથે તમારો કોઈ સંબંધ નથી. તેમનો મામલો તો અલ્લાહના હવાલે છે. એ જ તેમને બતાવશે કે તેમણે શું કર્યું છે. (૧૬૦) જે અલ્લાહની હજૂરમાં સદ્કાર્યો લઈને આવશે તેના માટે દસ ગણું વળતર છે અને જે બૂરાઈ લઈને આવશે તેને એટલો જ બદલો મળશે જેટલો તેણે ગુનો કર્યો છે અને કોઈના સાથે અન્યાય કરવામાં નહીં આવે.

(૧૬૧) હે નબી સલ્લ ! કહો, મારા રબે નિ:સંદેહ મને સીધો રસ્તો દેખાડી દીધો છે. તદ્દન સાચો દીન (સત્ય-ધર્મ), જેમાં કોઈ વિકૃતિ નથી. ઈબ્રાહીમનો માર્ગ, જેને એકાગ્ર

પણ સંકોચ ન કરે, તો તેમના આ જૂઠમાં તમે તેમના સાથી ન બનો.

૪૨. અર્થાત્ તમારા રબે નિર્ધારિત કરેલ પ્રતિબંધો એ નથી, જેમાં તમે ગ્રસ્ત છો, બલ્કે સાચા પ્રતિબંધો આ છે.
૪૩. મૂળ 'ફવાહિશ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જે એ તમામ કાર્યો પર લાગુ પડે છે, જેની બૂરાઈ તદ્દન સ્પષ્ટ છે. કુર્આનમાં ઝિના (વ્યભિચાર), સમર્થિગિકતા, નગ્નતા, જૂઠી આરોપ અને પિતાની પરણિતા સાથે લગ્ન કરવાને 'ફહશ' કાર્યોમાં સામેલ કરવામાં આવ્યા છે. હદીસમાં ચોરી અને દારૂ પીવા અને ભીખ માંગવાને 'ફવાહિશ'માં સામેલ કરવામાં આવેલ છે. એ જ રીતે અન્ય તમામ નિર્લજ્જ કૃત્યો પણ 'ફવાહિશ'માં સામેલ છે અને અલ્લાહનો ઈરશાદ એ છે કે આ પ્રકારના કાર્યો ન જાહેરમાં કરવામાં આવે, ન છુપી રીતે.
૪૪. 'અલ્લાહનો કરાર'થી અભિપ્રેત એ કરાર છે, જે મનુષ્ય અને અલ્લાહ તેમજ વ્યક્તિ-વ્યક્તિ વચ્ચે સ્વાભાવિક રૂપે ત્યારે આપોઆપ બંધાઈ જાય છે, જ્યારે વ્યક્તિ અલ્લાહની પરતી પર કોઈ માનવ-સમાજમાં પેદા થાય છે.
૪૫. અભિપ્રેત એ છે કે લોકો પોતાને બિનજવાબદાર સમજવાનું છોડી દે અને એ માની લે કે તેમણે પોતાના રબની સામે હાજર થઈને એક દિવસે પોતાના કર્મોનો જવાબ આપવાનો છે.
૪૬. અર્થાત્ કયામતના ચિલ્લો, અથવા અઝાબ (યાતના), અથવા કોઈ અન્ય એવી નિશાની જે હકીકતને તદ્દન ખોલી નાખનાર હોય અને જેના પ્રગટ થયા પછી પરીક્ષા અને અજમાયશનો કોઈ પ્રશ્ન બાકી ન રહે.

مَلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١١١﴾
 قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ
 رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١١٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۚ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ
 وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١١٣﴾ قُلْ أَعْبُدُوا اللَّهَ أَبِغْيُ رَبًّا
 وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۗ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
 إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ۚ ثُمَّ إِلَىٰ
 رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١١٤﴾
 وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ
 فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ ۗ إِنَّ
 رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ﴿١١٥﴾ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٦﴾

થઈને તેણે અપનાવ્યો હતો અને તે મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)માંથી ન હતો. (૧૬૨) કહો, મારી નમાઝ, મારી બંદગીની તમામ વિધિઓ, (૪૭) મારું જીવવું અને મરવું, બધું જ અલ્લાહ રબ્બુલ્ આલમીન (સૃષ્ટિના માલિક અને પાલનહાર) માટે છે, (૧૬૩) જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી. તેનો જ મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે અને સૌ પ્રથમ આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવનાર હું છું. (૧૬૪) કહો, શું હું અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્ય રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) શોધું, જ્યારે કે એ જ દરેક વસ્તુનો રબ છે? દરેક વ્યક્તિ જે કંઈ કમાય છે, તેનો જવાબદાર સ્વયં તે છે. કોઈ બોજ ઉપાડનાર બીજાનો બોજ નથી ઉપાડતો. (૪૮) પછી તમને સૌને પોતાના રબ તરફ પાછા ફરવાનું છે. એ વખતે તે તમારા મતભેદોની વાસ્તવિકતા તમારા સામે ખોલી દેશે. (૧૬૫) એ જ છે જેણે તમને ધરતીના 'ખલીફા' (પ્રતિનિધિ, નાયબ) બનાવ્યા અને તમારામાંથી કેટલાકને કેટલાકની સરખામણીમાં વધુ ઉચ્ચ દરજ્જા આપ્યા, જેથી જે કંઈ તમને આપવામાં આવ્યું છે તેમાં તમારી પરીક્ષા કરે. નિ:સંદેહ, તમારો રબ સજા આપવામાં પણ ઘણો ઝડપી છે અને ઘણો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ પણ છે. (રુકૂઅ-૨૦)

૪૭. મૂળ 'નુસુક' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ કુરબાની (બલિદાન) પણ છે અને તે સામાન્ય રીતે બંદગી અને પૂજા-અર્ચનાના અન્ય તમામ સ્વરૂપો અને પ્રકારો માટે પણ પ્રયુક્ત થાય છે.

૪૮. અર્થાત્ દરેક વ્યક્તિ પોતે જ પોતાના કાર્યોનો જવાબદાર છે. એકના કાર્યની જવાબદારી બીજા પર નથી.

૭. અલ-આ'રાફ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ 'અલ-આ'રાફ' એટલા માટે રાખવામાં આવ્યું છે કે આ સૂર:ની મૂળ અરબીની આયત-૪૬માં એક જગ્યાએ 'અસ્હાબુલ આરાફ' (આ'રાફવાળા)નો ઉલ્લેખ થયો છે. આમ, આને 'સૂર: આરાફ' કહેવાનો અર્થ એ છે કે 'એ સૂર: જેમાં આ'રાફ (ઊંચાઈઓ, બુલંદીઓ)નો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:ના વિષયો પર વિચાર કરતાં સ્પષ્ટપણે લાગે છે કે આનો ઉત્તરાણકાળ લગભગ એ જ છે, જે સૂર: નં. ૬ (સૂર: અન્-આમ)નો છે. તેથી આની ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિને સમજવા માટે એ ભૂમિકા પર એક દષ્ટિપાત કરી લેવો પર્યાપ્ત છે, જે અમે પાછળની સૂર: અન્-આમ સંદર્ભે લખી છે.

વિષયો :

આ સૂર:ના પ્રવચનનો કેન્દ્રીય વિષય રસૂલ (ઈશદૂત)ના અનુસરણ તરફ બોલાવવાનો છે. સમગ્ર વિષયનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે સંબોધિત લોકોને અલ્લાહે મોકલેલ પયગંબરના અનુસરણ કરવા માટે તૈયાર કરવામાં આવે, પરંતુ આ આમંત્રણમાં ધમકી, ચેતવણી અને ડરાવવાનો રંગ વધુ સ્પષ્ટ રૂપે જોવા મળે છે, કેમ કે જે લોકોને સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે (અર્થાત્ મક્કાવાસીઓને), તેમને સમજાવતા-સમજાવતા લાંબો સમય પસાર થઈ ગયો છે અને તેમનું ન સાંભળવું, હકાગ્રહ અને વિરોધાત્મક દુરાગ્રહ એ હદે પહોંચી ગયો હતો કે ખૂબ જ જલ્દી પયગંબર (સલ્લ.)ને તેમને સંબોધન બંધ કરીને બીજા લોકોને સંબોધન કરવાનો આદેશ મળવાનો છે. તેથી સમજાવવાની શૈલીમાં રસૂલના અનુસરણને સ્વીકારવાના આમંત્રણની સાથે તેમને એ પણ બતાવવામાં આવી રહ્યું છે કે જે વલણ તમે પયગંબર સામે અપનાવી રાખ્યું છે, આવું જ વલણ તમારાથી પહેલાંની કોમોએ પોતાના પયગંબરો સાથે અપનાવીને ખૂબ જ ખરાબ પરિણામ જોઈ ચૂકી છે. તદુપરાંત, તેમના પર વાત પુરાવા સહિત પૂરી થવાના નજીક આવી ગઈ હતી, તેથી પ્રવચનના અંતિમ ભાગમાં આહવાનની દિશા તેમનાથી હતીને ગ્રંથવાળાઓ (અર્થાત્ યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ વગેરે) તરફ ફરી ગઈ છે અને એક જગ્યાએ સમસ્ત જગતવાસીઓથી સામાન્ય સંબોધન પણ કરવામાં આવ્યું છે, જે એ વાતનું પ્રમાણ છે કે હવે હિજરત નજીક છે અને એ યુગ,

જેમાં પયગંબર (સલ્લ.)નું સંબોધન સંપૂર્ણપણે પોતાના નિકટવર્તી લોકોથી છે, અંતિમ ચરણમાં છે.

પ્રવચનના વચ્ચે યહૂદીઓને પણ સંબોધન કરવામાં આવેલ છે, તેથી પયગંબરના અનુસરણ તરફ આમંત્રણના પાસાને પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે કે પયગંબર પર ઈમાન લાવ્યા પછી તેના સાથે મુનાફિકો (દંભીઓ) જેવું વલણ અપનાવવા તથા સાંભળવા અને તેના પાલનની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી તેને તોડી નાખવા અને સત્ય-અસત્યના ભેદને જાણી લીધા પછી અસત્યમાં ડૂબ્યા રહેવાનું પરિણામ શું છે.

સૂર:ના અંતે પયગંબર (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓ (સહાબા રદિ.)ને પ્રચાર-નીતિ સંબંધે કેટલાક મહત્ત્વપૂર્ણ નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા છે અને મુખ્ય રૂપે તેમને શિખામણ આપવામાં આવી છે કે વિરોધીઓની ઉત્તેજિત કરનારી વાતો તેમજ તેમના અત્યાચારના મુકાબલામાં સબ્ર (ધૈર્ય) અને સંયમથી કામ લો અને ભાવનાઓના પ્રવાહમાં આવીને કોઈ એવું પગલું ન ભરો, જે મૂળ ઉદ્દેશ્યને હાનિ પહોંચાડનાર હોય.

ذِكْرُهَا ٢٠٦

(٤) سُورَةُ الْأَعْرَافِ مِائَتًا (٢٠٩)

أَيَّانَهَا ٢٠٧

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

النَّصَّ ① كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ
 حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذَكَرَ لِلْمُؤْمِنِينَ ②
 اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ
 دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ③ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ④ وَكَمْ مِنْ
 قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ⑤
 فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا
 إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ⑥ فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ
 وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ⑦ فَلَنَقْضِيَنَّهُمْ بِعِلْمٍ وَمَا
 كُنَّا غَافِلِينَ ⑧ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ ⑨ فَمَنْ ثَقُلَتْ
 مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ⑩ وَمَنْ خَفَّتْ
 مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا
 بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ⑪ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَ
 جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ⑫ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ⑬
 وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَكِ
 اسْجُدُوا لِآدَمَ ⑭ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ⑮ لَمْ يَكُنْ مِنَ
 السَّاجِدِينَ ⑯ قَالَ مَا مَنَعَكَ آلَا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ⑰
 قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ⑱ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ

૭. સૂર: અલ-આ'રાફ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨૪ • આયતો-૨૦૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ-સાદ. (૨) આ એક ગ્રંથ છે જે તમારા તરફ અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે. પછી હે નબી સલ્લ. ! તમારા હૃદયમાં આનાથી કોઈ ખચકાટ ન થાય. (૧) આને અવતરિત કરવાનો હેતુ એ છે કે તમે આના વડે (ઈન્કાર કરનારાઓને) ડરાવો અને ઈમાન લાવનારા લોકોને શિખામણ પ્રાપ્ત થાય.

(૩) લોકો ! જે કંઈ તમારા રબ તરફથી તમારા પર ઉતારવામાં આવ્યું છે તેનું અનુસરણ કરો અને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનદાર)ને છોડીને બીજા સંરક્ષકોનું અનુસરણ ન કરો, પરંતુ તમે શિખામણ ઓછી જ માનો છો.

(૪) કેટલીય વસ્તીઓ છે જેમને અમે નષ્ટ કરી દીધી. તેમના ઉપર અમારી આપત્તિ ઓચિંતી રાત્રિના સમયે તૂટી પડી અથવા ધોળે દિવસે એવા સમયે આવી જ્યારે કે તેઓ આરામ કરી રહ્યા હતા, (૫) અને જ્યારે અમારી આપત્તિ તેમના ઉપર આવી ગઈ તો તેમની જીભ પર આ સિવાય કોઈ શબ્દો ન હતા કે વાસ્તવમાં અમે અત્યાચારી હતા.

(૬) પછી એ ચોકકસ થઈને રહેવાનું છે કે અમે એ લોકોની પૂછપરછ કરીએ, જેમના તરફ અમે પયગંબરો મોકલ્યા છે અને પયગંબરોથી પણ પૂછીએ (કે તેમણે સંદેશ પહોંચાડવાનું દાવિત્વ ક્યાં સુધી નિભાવ્યું અને તેમને શું જવાબ મળ્યો). (૭) પછી અમે પોતે સંપૂર્ણ જ્ઞાન સાથે પૂરેપૂરો અહેવાલ તેમના સામે મૂકી દઈશું. છેવટે અમે કંઈ ગાયબ તો ન હતા. (૮) અને વજન તે દિવસે તદ્દન સત્ય જ હશે. (૧) જેમના પલ્લાં ભારે હશે, તેઓ જ સફળતા પામનારા હશે (૮) અને જેમના પલ્લાં હલકા હશે તેઓ જ પોતાને નુકસાનમાં નાખનારા હશે, કેમ કે તેઓ અમારી આયતો સાથે અન્યાયપૂર્ણ વર્તન કરતા હતા.

(૧૦) અમે તમને ધરતી ઉપર અધિકારો સાથે વસાવ્યા અને તમારા માટે અહીં જીવન-નિર્વાહની સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરી, પરંતુ તમે લોકો ભાગ્યે જ આભારી થાવ છો. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) અમે તમારા સર્જનની શરૂઆત કરી. પછી તમને રૂપ આપ્યું. પછી ફરિશ્તાઓને કહ્યું, “આદમને સિજદો કરો.” આ હુકમ મળતાં સૌએ સિજદો કર્યો, પરંતુ ઇબ્લીસ સિજદો કરનારાઓમાં સામેલ ન થયો. (૩)

(૧૨) પૂછ્યું, “તને કઈ વસ્તુએ સિજદો કરતા રોક્યો, જ્યારે કે મેં તને હુકમ આપ્યો હતો?” બોલ્યો, “હું તેનાથી સારો છું. તેં મને આગથી પેદા કર્યો છે અને તેને

૧. અર્થાત્ કોઈપણ પ્રકારના સંકોચ અને ડર વગર આને લોકો સુધી પહોંચાડી દો અને એ વાતની કોઈ પરવા ન કરો કે વિરોધીઓ તેનું કેવું અભિવાદન કરે છે.

૨. અર્થાત્ એ દિવસે અલ્લાહની ન્યાયની તુલામાં સત્ય સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ વજનદાર નહીં હોય અને વજન સિવાય કોઈ વસ્તુ સત્ય નહીં હોય. જેના સાથે જેટલું સત્ય હશે એટલું જ તે વજનદાર હશે, અને નિહાવિ જે કંઈ પણ હશે, વજનના અનુસાર હશે. કોઈ અન્ય વસ્તુનો કણ બરાબર વિચાર કરવામાં નહીં આવે.

૩. આનો અર્થ એ નથી કે ઇબ્લીસ ફરિશ્તાઓમાંથી હતો. વાસ્તવમાં જ્યારે પૃથ્વીની વ્યવસ્થા કરવાવાળા ફરિશ્તાઓને

طِينٍ ١٢ ۝ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ
 تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّغِيرِينَ ١٣ ۝ قَالَ
 أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ١٤ ۝ قَالَ إِنَّكَ مِنَ
 الْمُنظَرِينَ ١٥ ۝ قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ
 صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ١٦ ۝ ثُمَّ لَا تَبْتَهُهُم مِّنْ بَيْنِ
 أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ
 شَمَائِلِهِمْ ١٧ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ١٨ ۝ قَالَ
 أَخْرَجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا ١٩ لَمَنْ شِيعَكَ
 مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ٢٠ ۝ وَيَا آدَمُ
 اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا
 وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ٢١ ۝
 فَوَسَّسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا
 مِنْ سَوَائِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ
 هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا
 مِنَ الْخَالِدِينَ ٢٢ ۝ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَلنَّاصِحِينَ ٢٣ ۝
 فَدَلَّهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ
 بَدَتْ لَهُمَا سَوَائِهِمَا وَطَفِقَا يَخْصِفْنَ عَلَيْهِمَا مِنْ
 ذُرُقِ الْجَنَّةِ ٢٤ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ
 تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْتُ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ

માટીથી.” (૧૩) ફરમાવ્યું, “સારું, તું અહીંથી નીચે ઉતર. તને અધિકાર નથી કે અહીં મોટાઈનો ધમંડ કરે. નીકળી જા, કેમ કે વાસ્તવમાં તું એ લોકોમાંથી છે જેઓ સ્વયં પોતાનું અપમાન ચાહે છે.”^(૪) (૧૪) બોલ્યો, “મને એ દિવસ સુધી મહેતલ આપ, જ્યારે કે આ બધાને બીજી વાર ઉઠાવવામાં આવશે.” (૧૫) ફરમાવ્યું, “તને મહેતલ (આપવામાં આવે) છે.” (૧૬) બોલ્યો, “સારું, તો જેવી રીતે તેં મને પથભ્રષ્ટતામાં નાખ્યો છે હું પણ હવે તારા સીધા માર્ગ ઉપર આ મનુષ્યોના લાગમાં રહીશ, (૧૭) આગળ અને પાછળ, જમણે અને ડાબે, દરેક બાજુએથી તેમને ઘેરીશ અને તું તેમનામાંથી ઘણાં-ખરાને કૃતજ્ઞ નહીં જુએ.” (૧૮) ફરમાવ્યું, “નીકળ અહીંથી અપમાનિત અને હાંકી કઢાયેલ ! વિશ્વાસ રાખ કે આમાંથી જે તારું અનુસરણ કરશે, તારા સહિત એ બધાથી જહન્નમ (નર્ક)ને ભરી દઈશ. (૧૯) અને હે આદમ ! તું અને તારી પત્ની, બંને આ જન્નત (સ્વર્ગ)માં રહો. જ્યાં જે વસ્તુની તમને ઈચ્છા થાય તે ખાઓ. પરંતુ આ વૃક્ષના નજીક ન ફરકશો, નહીં તો અત્યાચારીઓ પૈકીના થઈ જશો.”

(૨૦) પછી શૈતાને તેમને બહેકાવ્યા, જેથી તેમની ગુહ્યેન્દ્રિયો જે એક-બીજાથી છુપાવવામાં આવી હતી, તેમના સામે ખોલી દે. તેણે તેમને કહ્યું, “તમારા રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) તમને જે આ વૃક્ષથી રોક્યા છે, તેનું કારણ એ સિવાય કંઈ નથી કે ક્યાંક તમે ફરિશ્તા ન બની જાઓ, અથવા તમને શાશ્વત જીવન પ્રાપ્ત ન થઈ જાય.” (૨૧) અને તેણે સોગંદ ખાઈને તેમને કહ્યું કે હું તમારો સાચો શુભેચ્છક છું. (૨૨) આવી રીતે ધોખો આપીને તે આ બંનેને ધીમે-ધીમે પોતાની ઢબ પર લઈ આવ્યો. છેવટે જ્યારે તેમણે એ વૃક્ષનો સ્વાદ ચાખ્યો, તો તેમની ગુહ્યેન્દ્રિયો એક-બીજા સામે ખુલી ગઈ અને તેઓ પોતાના શરીરને જન્નતના પાંદડાઓ વડે ઢાંકવા લાગ્યા. ત્યારે તેમના રબે તેમને પોકાર્યા, “શું મેં તમને આ વૃક્ષથી રોક્યા ન હતા અને કહ્યું ન હતું કે શૈતાન તમારો ખુલ્લો દુશ્મન

આદમ (અલૈ.)ને સિજદાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો, તો તેનો અર્થ એ હતો કે એ તમામ સર્જનો પણ હજરત આદમ (અલૈ.)ના આશાંકિત થઈ જાય, જેઓ ફરિશ્તાઓના પ્રબંધ હેઠળ હતા. આ સર્જનોમાંથી માત્ર ઈબ્લીસે આગળ વધીને એ એલાન કર્યું કે તે આદમ (અલૈ.)ના સમક્ષ નહીં સુકે.

૪. વાસ્તવમાં ‘સાગિરીન’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. ‘સાગિર’નો અર્થ છે એ જે અપમાન, લુદ્ધતા અને ઉતરતી હેસિયતને પોતે અપનાવે. આમ, અલ્લાહ ત્આલાના ઈરશાદનો અર્થ એ હતો કે બંદો અને મખ્લૂક (સર્જન) હોવા છતાં તારું પોતાની મોટાઈના ધમંડમાં ગ્રસ્ત થવાનો મતલબ એ છે કે તું પોતે અપમાનિત થવા ઈચ્છે છે.

مُبِينٌ ٢٦ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا سَكَّةً وَإِنْ لَمْ
 تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ٢٧ قَالَ
 أَهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ
 مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ٢٨ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَ
 فِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ٢٩ بَلْبَنَىٰ آدَمَ
 قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا ط
 وَلِبَاسُ الثَّقَلَىٰ ذَلِكَ خَيْرٌ ط ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ
 لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ٣٠ بَلْبَنَىٰ آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ
 كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا
 لِيُرِيَهُمَا سَوَاتِمَهُمَا ط إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ
 حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ط إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطَانَ أَوْلِيَاءَ
 لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ٣١ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا
 وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ط قُلْ
 إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ط اتَّقُوا اللَّهَ عَلَىٰ اللَّهِ
 مَا لَا تَعْلَمُونَ ٣٢ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ت وَأَقِيمُوا
 وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ
 لَهُ الدِّينَ ه كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ٣٣ فَرِيقًا هَدَىٰ
 وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ط إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا
 الشَّيْطَانَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ

છે?" (૨૩) બંને બોલી ઊઠ્યા, "હે રબ ! અમે અમારા પર અત્યાચાર કર્યો, હવે જો તો ક્ષમા ન કરી અને દયા ન કરી, તો નિ:શંક અમે બરબાદ થઈ જઈશું." (૨૪) ફરમાવ્યું, "ઉતરી જાઓ, તમે એક-બીજાના શત્રુ છો અને તમારા માટે એક ખાસ મુદત સુધી ધરતી પર જ રોકાવાનું ઠેકાણું અને જીવન-સામગ્રી છે." (૨૫) અને ફરમાવ્યું, "ત્યાં જ તમારે જીવવાનું અને મરવાનું છે અને તેમાંથી જ તમને છેવટે કાઢવામાં આવશે." (રુકૂઅ-૨)

(૨૬) હે આદમની સંતાન ! અમે તમારા ઉપર પોશાક ઉતાર્યો છે, જેથી તમારા શરીરના લજજાસ્પદ ભાગોને ઢાંકે અને તમારા માટે શરીરની સુરક્ષા અને શોભાનું સાધન પણ બને, અને સૌથી શ્રેષ્ઠ પોશાક તકવા (ઈશભય અને સંયમ)નો પોશાક છે. આ અલ્લાહની નિશાનીઓમાંથી એક નિશાની છે, કદાચ લોકો આમાંથી બોધપાઠ લે. (૨૭) હે આદમની સંતાન ! એવું ન બને કે શૈતાન તમને ફરીથી એવી જ રીતે કિત્ના (પ્રલોભન-પરીક્ષા)માં નાખે જેવી રીતે તેણે તમારા માતા-પિતાને જન્મતમાંથી કઢાવ્યા હતા અને તેમના પોશાક તેમના ઉપરથી ઉતારાવી દીધા હતા, જેથી તેમની ગુહ્યેન્દ્રિયો એક-બીજા સામે ખોલી દે. તે અને તેના સાથીદારો તમને એવી જગ્યાએથી જુએ છે જ્યાંથી તમે તેમને નથી જોઈ શકતા. આ શૈતાનોને અમે એ લોકોના સંરક્ષક બનાવી દીધા છે જેઓ ઈમાન લાવતા નથી.

(૨૮) આ લોકો જ્યારે કોઈ શરમજનક કૃત્ય કરે છે, તો કહે છે : અમે અમારા બાપ-દાદાને આવું જ કરતાં જોયા છે અને અલ્લાહે જ અમને આવું કરવાનો આદેશ આપ્યો છે. (૨) આમને કહો, અલ્લાહ નિર્લજજતાનો આદેશ કદાપિ આપતો નથી. શું તમે અલ્લાહના નામે એ વાતો કહો છો જેના વિષે તમને ખબર નથી કે તે અલ્લાહ તરફથી છે ? (૨૯) હે નબી સલ્વ.! આમને કહો કે મારા રબે તો સચ્ચાઈ અને ઈન્સાફનો આદેશ આપ્યો છે અને તેનો આદેશ તો એ છે કે દરેક બંદગીમાં પોતાની દિશા સીધી રાખો અને તેને જ પોકારો, પોતાના દીન (ધર્મ)ને તેના માટે વિશુદ્ધ કરીને. જેવી રીતે તેણે તમને અત્યારે પેદા કર્યા છે એવી જ રીતે તમે ફરી પેદા કરવામાં આવશો. (૩૦) એક જૂથને તો તેણે સીધો માર્ગ દેખાડી દીધો છે, પરંતુ બીજા જૂથ પર પથભ્રષ્ટતા બરાબર ચોંટીને રહી ગઈ છે, કારણ કે તેણે અલ્લાહની જગ્યાએ શૈતાનને પોતાનો સંરક્ષક બનાવી

પ. આનાથી જાણવા મળ્યું કે માનવીમાં લાજ-શરમની ભાવના એક પ્રાકૃતિક ભાવના છે અને તેની સૌપ્રથમ અભિવ્યક્તિ એ શરમ છે, જે પોતાના શરીરના વિશિષ્ટ ભાગોને બીજાઓની સામે ખોલવામાં વ્યક્તિને સ્વાભાવિક અનુભવાય છે. તેથી શૈતાનની પહેલી ચાલ, જે તેણે માનવીને માનવીય પ્રકૃતિના સીધા માર્ગથી હટાવવા માટે ચાલી, તે એ હતી કે તેની આ લાજ-શરમની ભાવના પર પ્રહાર કરવામાં આવે અને નગ્નતાના માર્ગથી તેના માટે અશ્લીલતાનો દરવાજો ખોલવા અને તેને વાસ્તનામય જાતીય મામલાઓમાં પથભ્રષ્ટ કરી દે. વધુમાં, આનાથી એ પણ જાણવા મળ્યું કે માનવીમાં ઉચ્ચ સ્થિતિ પર પહોંચવાની એક સ્વાભાવિક તરફ હોય છે. તેથી શૈતાનને તેના સામે હિતેચ્છુના વેશમાં આવવું પડ્યું અને કહેવું પડ્યું કે હું તને વધારે ઉચ્ચ સ્થિતિ તરફ લઈ જવા માગું છું. ઉપરાંત, આનાથી એ પણ જાણવા મળ્યું કે માનવીની ખરી ખૂબી જે તેને શૈતાનની સરખામણીએ શ્રેષ્ઠ બનાવે છે તે એ છે કે જ્યારે તેનાથી ભૂલ થઈ જાય, તો તે લજજિત થઈને અલ્લાહથી માફી માંગે. આનાથી વિપરીત, શૈતાનને જે વસ્તુએ અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કર્યો તે એ હતી કે તે ભૂલ કરીને અલ્લાહની સામે અકડાઈ કરવા લાગ્યો અને વિદ્રોહ પર ઉતરી આવ્યો.

૬. સંકેત છે આરબવાસીઓના નગ્ન તવાફ (પરિક્રમા) તરફ. તેમના પૈકી ઘણા લોકો હજીજના પ્રસંગે કાબાનો તવાફ

أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ ۝ يٰبَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ
 كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ
 لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ۝ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي
 أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ۗ قُلْ هِيَ
 لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ
 الْقِيَامَةِ ۗ كَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝
 قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا
 وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا
 بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا ۚ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى
 اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۚ فَإِذَا جَاءَ
 أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۚ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ۝
 يٰبَنِي آدَمَ إِنَّمَا يَأْتِيَنكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَفْضُلُونَ
 عَلَيْكُمْ آيَاتِي ۚ فَمَنْ اتَّقَىٰ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
 وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ ۝ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
 كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۗ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمُ النَّصِيبُ
 مِمَّنِ الْكَيْبِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَقَّوْنَهُمْ
 قَالُوا آيِنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ ۚ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا

લીધો છે અને તેઓ સમજી રહ્યા છે કે અમે સીધા માર્ગ પર છીએ.

(૩૧) હે આદમની સંતાન ! દરેક બંદગી (ઉપાસના) વખતે પોતાની સાજ-સજજાથી આભૂષિત રહો^(૭) અને ખાવો-પીવો અને હૃદયથી આગળ ન વધો. અલ્લાહ હૃદયથી આગળ વધી જનારાઓને પસંદ કરતો નથી. (રુકૂઅ-૩)

(૩૨) હે પયગંબર સલ્લ ! આમને કહો, કોણે અલ્લાહની એ સાજ-સજજાને હરામ (અવૈધ) કરી દીધી, જેને અલ્લાહે પોતાના બંદાઓ માટે પેદા કરી હતી અને કોણે અલ્લાહે પ્રદાન કરેલી શુદ્ધ વસ્તુઓ હરામ કરી દીધી ? કહો, આ તમામ વસ્તુઓ દુનિયાના જીવનમાં પણ ઈમાન લાવનારાઓ માટે છે અને કયામત (મહાપ્રલય પછી પુનર્જીવન)ના દિવસે તો ખાસ તેમના જ માટે હશે. આવી રીતે અમે અમારી વાતો સ્પષ્ટપણે વર્ણવીએ છીએ એ લોકો માટે જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે.

(૩૩) હે નબી સલ્લ ! એમને કહો કે મારા રબે જે વસ્તુઓ હરામ (અવૈધ) ઠેરવી છે તે તો આ છે — અશ્લીલતાના કૃત્યો — ચાહે જાહેર હોય કે છુપા — અને પાપ^(૮) અને સત્ય વિરુદ્ધ અતિરેક^(૯) અને એ કે અલ્લાહ સાથે તમે કોઈ એવાને ભાગીદાર બનાવો, જેના માટે તેણે કોઈ સનદ ઉતારી નથી અને એ કે અલ્લાહના નામે કોઈ એવી વાત કહો જેના વિષે તમને જ્ઞાન ન હોય (કે વાસ્તવમાં તે તેણે જ કહી છે).

(૩૪) દરેક કોમ માટે મહેતલની એક મુદત નિશ્ચિત છે. પછી જ્યારે કોઈ કોમની મુદત પૂરી થઈ જાય છે ત્યારે એક ક્ષણ પણ મોડું કે વહેલું થતું નથી. (૩૫) (અને એ વાત અલ્લાહે સર્જનના આરંભમાં જ સ્પષ્ટ ફરમાવી દીધી હતી કે) હે આદમની સંતાન ! યાદ રાખો, જો તમારા પાસે સ્વયં તમારામાંથી જ એવા રસૂલો આવે, જે તમને મારી આપતો સંભળાવી રહ્યા હોય, તો જે કોઈ અવજ્ઞાથી બચશે અને પોતાનું વર્તન સુધારી લેશે, તેના માટે કોઈ ભય અને દુઃખનું કારણ નથી, (૩૬) અને જે લોકો અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવશે અને તેના સામે વિદ્રોહ કરશે, તેઓ જ દોજખી (નર્કવાસી) હશે, જ્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે. (૩૭) છેવટે તેના કરતાં મોટો જાલિમ કોણ હશે જે તદ્દન જૂઠી વાતો ઘડી કાઢીને અલ્લાહના નામે ચઢાવે અથવા અલ્લાહની સાચી આયતોને ખોટી કહે ? આવા લોકો પોતાના ભાગ્ય-લેખ મુજબ પોતાનો હિસ્સો મેળવતા રહેશે,^(૧૦) ત્યાં સુધી કે એ ઘડી આવી જશે જ્યારે અમારા મોકલેલા ફરિશ્તાઓ તેમના પ્રાણ લેવા માટે પહોંચશે. તે વખતે તેઓ તેમને પૂછશે, “બતાવો, હવે ક્યાં છે તમારા એ ઉપાસ્યો જેમને તમે અલ્લાહને

નગ્ન થઈને કરતા હતા અને તેમની સ્ત્રીઓ આ મામલામાં તેમના પુરુષોથી પણ વધારે નિર્લજ્જ હતી, તેમની નજરમાં આ એક ધાર્મિક કાર્ય હતું અને નેક કાર્ય સમજીને કરવામાં આવતું હતું.

૭. અહીં ‘સાજ-સજજા’થી અભિપ્રેત સંપૂર્ણ પોશાક છે. અલ્લાહની ઈબાદતમાં ઊભા થવા માટે માત્ર એટલું જ પર્યાપ્ત નથી કે વ્યક્તિ કેવળ પોતાના ‘સત્તર’ (શરીર ગુપ્ત ભાગો)ને છુપાવી લે, બલકે તેના સાથે એ પણ જરૂરી છે કે પોતાના સામર્થ્ય મુજબ તે પોતાનો પોશાક પહેરે, જેમાં સત્તર પણ છુપાઈ શકે અને સાજ-સજજા પણ હોય. વ્યક્તિ કોઈ પ્રતિષ્ઠિત માણસને મળવા માટે જે રીતે સારો પોશાક પહેરે છે એ જ રીતે અલ્લાહની ઈબાદત માટે પણ તેણે સારો પોશાક પહેરવો જોઈએ.

૮. વાસ્તવમાં ‘ઈસ્તુન’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો સાચો અર્થ છે ભૂલ, અને આનાથી અભિપ્રેત છે વ્યક્તિનું પોતાના રબના અનુસરણ અને આજ્ઞાપાલનમાં ભૂલ કરવી.

૯. અર્થાત્ પોતાની હૃદયથી આગળ વધીને એવી હદોમાં પગ મૂકવો, જેમાં દાખલ થવાનો માનવીને અધિકાર ન હોય.

صَلُّوا عَلَيْنَا وَشَهِدُوا عَلَيَّ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا
 كَافِرِينَ ۝ قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ
 قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ
 أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا دَارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا ۖ
 قَالَتْ أَخْرِبُهُمْ لِأَوْلَاهُمْ رَبَّنَا لَهُمْ أَوْلَاؤُنَا
 فَاتْرِكْهُمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ۗ قَالَ لِكُلِّ
 ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ۝ وَقَالَتْ أَوْلَاهُمْ
 لِأَخْرَبُهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ
 فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ۝ إِنَّ
 الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تَفْتَحُ
 لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى
 يَلْبِغَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخَيْطِ ۗ وَكَذَلِكَ نَجْزِي
 الْمُجْرِمِينَ ۝ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ
 غَوَاشٍ ۗ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ۝ وَالَّذِينَ آمَنُوا
 وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا تَكْفِيفُ نَفْسًا إِلَّا وَسَعَهَاءَ
 أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۗ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ وَ
 نَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجَرَّعُوا مِنْ
 تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارَ ۗ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا
 لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَانَا اللَّهُ ۗ

છોડીને પોકારતા હતા ?” તેઓ કહેશે, “બધા અમને છોડીને ગુમ થઈ ગયા.” અને તેઓ સ્વયં પોતાના વિરુદ્ધ સાક્ષી આપશે કે અમે હકીકતમાં સત્યનો ઈન્કાર કરનારા હતા. (૩૮) અલ્લાહ ફરમાવશે, “જાઓ, તમે પણ એ જ જહન્નમ (નર્ક)માં ચાલ્યા જાઓ, જેમાં તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા જાનો અને મનુષ્યોના જૂથ જઈ ચૂક્યા છે.” દરેક જૂથ જ્યારે જહન્નમમાં દાખલ થશે તો પોતાના આગળના જૂથ પર ધિક્કાર કરતું દાખલ થશે, એટલે સુધી કે જ્યારે સૌ ત્યાં એકઠા થઈ જશે તો પ્રત્યેક પાછળવાળું જૂથ પહેલા જૂથ માટે કહેશે કે હે રબ ! આ લોકો હતા, જેમણે અમને ભટકાવ્યા, આથી તેમને આગની બમણી યાતના આપ. જવાબમાં કહેવામાં આવશે : દરેકને માટે બમણી જ યાતના છે, પરંતુ તમે જાણતા નથી. (૧૧) (૩૯) અને પહેલું જૂથ બીજા જૂથને કહેશે કે (જો અમે આરોપને પાત્ર હતા) તો તમને અમારા પર કઈ શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત હતી, હવે પોતાની કમાણીના પરિણામરૂપે યાતનાનો સ્વાદ ચાખો. (રુકૂઅ-૪)

(૪૦) વિશ્વાસ રાખો, જે લોકોએ અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી છે અને તેમના વિરુદ્ધ વિદ્રોહ કર્યો છે, તેમના માટે આકાશના દ્વાર કદાપિ ખોલવામાં નહીં આવે. તેમનું જન્મતમાં જવું એટલું જ અસંભવ છે જેટલું સોયના નાકામાંથી ઊંટનું પસાર થવું. ગુનેગારોને અમારે ત્યાં આવો જ બદલો મળે છે. (૪૧) તેમના માટે તો જહન્નમનું બિછાનું અને જહન્નમનું જ ઓઢવાનું. આ છે એ બદલો જે અમે અત્યાચારીઓને આપીએ છીએ. (૪૨) તેનાથી વિપરીત, જે લોકોએ અમારી આયતોને માની લીધી છે અને સારા કર્મો કર્યા છે — અને આ અંગે અમે દરેકને તેની શક્તિ જેટલો જ જવાબદાર ઠેરવીએ છીએ — તેઓ જન્મતવાસીઓ છે, જ્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે. (૪૩) તેમના હૃદયોમાં એક-બીજા માટે જે મલિનતા અને અણબનાવ હશે, તેને અમે કાઢી નાખીશું. તેમના નીચે નહેરો વહેતી હશે અને તેઓ કહેશે, “પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે જેણે અમને આ માર્ગ દેખાડ્યો.

૧૦. અર્થાત્ દુનિયામાં જેટલા દિવસ તેમની મહેતલ નિશ્ચિત છે, અહીં રહેશે અને જે પ્રકારનું દેખીતી રીતે સારું કે ખરાબ જીવન વીતાવવાનું તેમના ભાગ્યમાં છે, વીતાવી દેશે.

૧૧. અર્થાત્ એક અઝાબ (યાતના) સ્વયં પથભ્રષ્ટતા અપનાવવાનો અને બીજો અઝાબ બીજાઓને પથભ્રષ્ટ કરવાનો. એક સજા પોતાના ગુનાઓની અને બીજી સજા બીજાઓ માટે ગુનાઈત વ્યવસાયનો વારસો છોડવાની.

لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ وَنُودُوا أَنْ
تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٧﴾
وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ
وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مِمَّا
وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا نَعَمْ ۖ فَادَّتْ مُوَدَّةَ
بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ
يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۖ
وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۖ
وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كَلًّا بِسِيمَاهُمْ ۖ
وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلِّمُوا عَلَيْكُمْ ۖ لَمْ
يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٠﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ
تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ ۖ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَهُ
الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ
رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ
جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٢﴾ أَهَؤُلَاءِ
الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۖ أَدْخُلُوا
الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٣﴾
وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا
عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ۖ قَالُوا إِنَّ

الجنة

وقبل لازم بالغلان

٤٣٠

مائل

જો અલ્લાહ અમારું માર્ગદર્શન ન કરતો તો અમે સ્વયં માર્ગ પામી શકતા ન હતા. અમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના મોકલેલા રસૂલો (ઈશદૂતો) વાસ્તવમાં સત્ય જ લઈને આવ્યા હતા.” તે વખતે અવાજ આવશે, “આ જન્મત, જેના તમે વારસદાર બનાવવામાં આવ્યા છો, તમને એ કર્મોના બદલામાં મળી છે જે તમે કરતા રહ્યા હતા.”

(૪૪) પછી આ જન્મતના લોકો દોજખના લોકોને સાદ પાડીને કહેશે, “અમે એ તમામ વાયદાઓને સાચા જોયા, જે અમારા રબે અમારા સાથે કર્યા હતા. શું તમે પણ એ વાયદાઓને સાચા જોયા, જે તમારા રબે કર્યા હતા?” તેઓ જવાબ આપશે, “હા.” ત્યારે એક પોકારનાર તેમના વચ્ચે પોકારશે કે “ખુદાની ફિટકાર એ અત્યાચારીઓ ઉપર, (૪૫) જેઓ અલ્લાહના માર્ગથી લોકોને રોકતા હતા અને તેમાં વિકૃતિ પેદા કરવા માગતા હતા, અને આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર કરનારા હતા.”

(૪૬) આ બંને જૂથો વચ્ચે એક આડ હશે, જેની ઊંચાઈઓ (આ'રાફ) પર બીજા કેટલાક લોકો હશે. તેઓ દરેકને તેના લક્ષણોથી ઓળખશે અને જન્મતવાસીઓને સાદ પાડીને કહેશે, “સલામતી થાય તમારા પર !” આ લોકો જન્મતમાં દાખલ તો નથી થયા, પરંતુ તેના ઉમેદવાર હશે.^(૧૨) (૪૭) અને જ્યારે તેમની નજરો દોજખવાસીઓ તરફ ફરશે તો કહેશે, “હે રબ ! અમને આ અત્યાચારી લોકોમાં સામેલ ન કરજે. (રુકૂઅ-૫) (૪૮) પછી આ આ'રાફના લોકો દોજખની કેટલીક મોટી-મોટી વ્યક્તિઓને તેમના લક્ષણો વડે ઓળખીને પોકારશે કે, “જોઈ લીધું તમે ! આજે ન તમારા અનુયાયીઓ તમારા કોઈ કામ લાગ્યા અને ન એ સાજ-સામાન જેને તમે મોટી વસ્તુ સમજતા હતા. (૪૯) અને શું આ જન્મતવાસીઓ એ જ લોકો નથી, જેમના વિષે તમે સોગંદો ખાઈને કહેતા હતા કે એમને તો અલ્લાહ પોતાની કૃપામાંથી કંઈ પણ નહીં આપે ? આજે તેમને જ કહેવામાં આવ્યું કે દાખલ થઈ જાઓ જન્મતમાં, તમારા માટે ન ભય છે, ન દુઃખ.”

(૫૦) અને દોજખના લોકો જન્મતવાસીઓને પોકારીને કહેશે કે થોડું ઠંડું પાણી અમારા ઉપર નાંખી દો અથવા અલ્લાહે તમને જે રોજી આપી છે તેમાંથી જ થોડું ફેંકી દો. તેઓ જવાબ આપશે, “અલ્લાહે આ બંને વસ્તુઓ એ સત્યના ઈન્કાર કરનારાઓ માટે

૧૨. અર્થાત્ આ ‘અસ્લાબુલ આ'રાફ’ (ઊંચાઈવાળા) એ લોકો હશે, જેમના જીવનનું ન તો હકારાત્મક પાસું મજબૂત હશે કે જન્મતમાં દાખલ થઈ શકે અને ન નકારાત્મક પાસું એટલું ખરાબ હશે કે દોજખમાં ઝીંકી દેવામાં આવે. તેથી તેઓ જન્મત અને દોજખની વચ્ચે એક સરહદ પર રહેશે અને અલ્લાહની કૃપાથી આશા રાખતા હશે કે તેમના ભાગ્યમાં જન્મત આવી જાય.

اللَّهُ حَرَمَهَا عَلَى الْكَافِرِينَ ۝ الَّذِينَ اتَّخَذُوا
 دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۖ
 قَالِیَوْمَ نَسُؤُهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ یَوْمِهِمْ هَذَا ۖ وَمَا
 كَانُوا بِآیَاتِنَا یَجْحَدُونَ ۝ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ
 فَضَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمِهِمْ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ یُّؤْمِنُونَ ۝
 هَلْ یَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ ۚ یَوْمَ یَأْتِی تَأْوِيلَهُ
 یَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ
 رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فِیْشَفَعُوا
 لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَیْرَ الَّذِی كُنَّا نَعْمَلُ ۚ قَدْ
 خَسِرْنَا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا یَفْتَرُونَ ۝
 إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِی خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 فِی سِتَّةِ آیَاتٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۖ یُعْشَى
 الْبَلَّ النَّهَارَ یَطْلُبُهُ حَثِیثًا ۖ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
 وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۚ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۚ
 تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِیْنَ ۝ اذْعُوا رَبَّكُمْ
 تَضَرُّعًا وَخُفْیَةً ۚ إِنَّهُ لَا یُحِبُّ الْمُبْتَذِرِیْنَ ۝
 وَلَا تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا
 وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِیْبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِیْنَ ۝
 وَهُوَ الَّذِی یُرْسِلُ الرِّیْحَ بُشْرًا بَیْنَ یَدَیْهِ

હરામ (નિષિદ્ધ) કરી દીધી છે, (૫૧) જેમણે પોતાના દીન (ધર્મ)ને ખેલ અને તમાશો બનાવી દીધો હતો અને જેમને દુનિયાના જીવને ભ્રમમાં નાખી રાખ્યા હતા. અલ્લાહ ફરમાવે છે કે આજે અમે પણ તેમને એવી જ રીતે ભુલાવી દઈશું, જેવી રીતે તેમણે આ દિવસની મુલાકાતને ભૂલાવી રાખી અને અમારી આયતોનો ઈન્કાર કરતા રહ્યા.”

(૫૨) અમે આ લોકોના પાસે એક એવો ગ્રંથ લઈ આવ્યા છીએ, જેને અમે જ્ઞાનના આધારે વિસ્તૃત અને વિગતવાર બનાવ્યો છે અને જે ઈમાન લાવનારાઓ માટે માર્ગદર્શન અને કૃપા છે. (૫૩) હવે શું આ લોકો તેના સિવાય કોઈ બીજી વાતની રાહ જુએ છે કે એ પરિણામ સામે આવી જાય જેના સમાચાર આ ગ્રંથ આપી રહ્યો છે ? જે દિવસે તે પરિણામ સામે આવી જશે તો એ જ લોકો જેમણે પહેલાં આને અવગણી દીધો હતો, કહેશે - “હકીકતમાં અમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના રસૂલો (ઈશદૂતો) સત્ય લઈને આવ્યા હતા. પછી શું હવે અમને થોડા ભલામણ કરનારા મળશે, જેઓ અમારા માટે ભલામણ કરે ? અથવા અમને બીજી વાર પાછા મોકલી આપવામાં આવે, જેથી જે કંઈ અમે પહેલાં કરતા હતા તેની જગ્યાએ હવે બીજી રીતે કામ કરીને દેખાડીએ ?” - તેમણે સ્વયં પોતાને નુકસાનમાં નાખી દીધા અને તે બધા જૂઠાણાં જે તેમણે ઘડી કાઢ્યા હતા, આજે તેમનાથી ગુમ થઈ ગયા. (રુકૂઅ-૬)

(૫૪) હકીકતમાં તમારો રબ અલ્લાહ જ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને છ દિવસમાં પેદા કર્યા, (૧૩) પછી પોતાના રાજ-સિંહાસન પર બિરાજમાન થયો, (૧૪) જે રાતને દિવસ ઉપર ઢાંકી દે છે અને પછી દિવસ રાતની પાછળ દોડતો આવે છે, જેણે સૂર્ય અને ચંદ્ર અને તારા પેદા કર્યા. સૌ તેના આદેશને આધીન છે. સાવધાન રહો ! તેની જ સૃષ્ટિ છે અને તેની જ આજ્ઞા છે. (૧૫) અત્યંત બરકતવાળો છે (૧૬) અલ્લાહ ! તમામ સૃષ્ટિઓનો માલિક અને પાલનહાર ! (૫૫) પોતાના રબને પોકારો કરગરીને અને ચુપકે-ચુપકે. નિ:શંક, તે સીમાનું ઉલ્લંઘન કરનારાઓને પસંદ કરતો નથી. (૫૬) ધરતીમાં બગાડ પેદા ન કરો, જ્યારે કે તેની સુધારણા થઈ ચૂકી છે (૧૭) અને અલ્લાહને જ પોકારો ડર અને અભિલાષા સાથે. નિ:સંદેહ, અલ્લાહની કૃપા સદ્ચરિત્ર લોકોના સમીપ છે.

(૫૭) અને એ અલ્લાહ જ છે, જે હવાઓને પોતાની કૃપાના આગળ-આગળ શુભ-સૂચના

૧૩. અહીં દિવસનો શબ્દ કાં તો એ જ ચાવીસ કલાકના દિવસનો સમાનાર્થી છે, જેને દુનિયાના લોકો દિવસ કહે છે, અથવા તો પછી આ શબ્દ યુગના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે.

૧૪. અલ્લાહનું ‘અર્શ’ (સિંહાસન) પર બિરાજમાન ધવાની ગહન બાબતને સમજવી આપણા માટે સંભવ નથી. આ ‘મુતશાબેહાત’ (સાર-અર્થિત)માંથી છે, જેનો અર્થ નિર્ધારિત કરી શકાય એમ નથી.

૧૫. અર્થાત્ અલ્લાહે જ આ સૃષ્ટિનું સર્જન કર્યું છે અને એ જ તેનો શાસક છે. પોતાની સૃષ્ટિને તેણે બીજાઓને હવાલે કરી દીધી નથી, ન કોઈ સર્જનને એ અધિકાર આપ્યો છે સાર્વભૌમ થઈને જે કંઈ ઈચ્છે, કરે.

૧૬. અલ્લાહના અત્યંત બરકતવાળા હોવાનો અર્થ એ છે કે તેની ખૂબીઓ અને ભલાઈઓની કોઈ સીમા નથી. અપાર ભલાઈઓ તેની જાતથી ફેલાઈ રહી છે.

૧૭. અર્થાત્ સેંકડો અને હજારો વર્ષમાં અલ્લાહના પયગંબરો અને માનવ-જાતના સુધારકોની કોશિશોથી માનવીય નૈતિકતા અને સભ્યતામાં જે સુધારાઓ થયા છે, તેમાં પોતાના દુરાચારથી બગાડ ઊભો ન કરો.

رَحْمَتِهِ ط حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ
 لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ
 مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ط كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لِعَلَّكُمْ
 تَذَكَّرُونَ ۝۷۰ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَا شُهُ
 بِإِذْنِ رَبِّهِ ء وَالَّذِي خَبَتْ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ط
 كَذَلِكَ نَضْرَفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُشْكِرُونَ ۝۷۱
 لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ لِقَوْمٍ
 اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ط إِنِّي
 أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝۷۲ قَالَ
 الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرُّكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝۷۳
 قَالَ يَقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَا كَيْتِي رَسُولٌ
 مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝۷۴ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَ
 أَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝۷۵
 أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ
 رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَ لَعَلَّكُمْ
 تُرْحَمُونَ ۝۷۶ فَكذبوه فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ
 مَعَهُ فِي الْفُلِكِ وَأَعْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا
 بِآيَاتِنَا ط إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَابِدِينَ ۝۷۷ وَإِلَىٰ
 عَادِ آخَاهُمْ هُودًا ط قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

લઈને મોકલે છે. પછી જ્યારે તેઓ પાણીથી ભરેલા વાદળો ઉડાવી લે છે, તો તેમને કોઈ નિર્જીવ ધરતી તરફ ગતિ આપે છે અને ત્યાં વરસાદ વરસાવીને (એ જ નિર્જીવ ધરતીમાંથી) જાત-જાતના ફળો નિપજાવે છે. જુઓ, આવી રીતે અમે મડદાંને મૃતાવસ્થામાંથી કાઢીએ છીએ. કદાચ, તમે આને નિહાળીને બોધ ગ્રહણ કરો. (૫૮) જે જમીન સારી હોય છે, તે પોતાના રબના આદેશથી પુષ્કળ ફળ-ફૂલ નિપજાવે છે અને જે જમીન ખરાબ હોય છે તેમાંથી ખરાબ પેદાશ સિવાય કંઈ ઉપજતું નથી. આવી જ રીતે અમે નિશાનીઓને વારંવાર રજૂ કરીએ છીએ એ લોકો માટે જેઓ કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાવાળા છે. (રુકૂઅ-૭)

(૫૯) અમે નૂહને તેની કોમ તરફ મોકલ્યો.^(૧૯) તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના ભાઈઓ ! અલ્લાહની બંદગી કરો, તેના સિવાય તમારો કોઈ ઉપાસ્ય નથી. હું તમારા માટે એક ભયાનક દિવસની યાતનાથી ડરું છું.” (૬૦) તેની કોમના સરદારોએ જવાબ આપ્યો, “અમને તો એવું લાગે છે કે તમે સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છો.” (૬૧) નૂહે કહ્યું, “હે મારી કોમના ભાઈઓ ! હું કોઈ પથભ્રષ્ટતામાં ગ્રસ્ત નથી. પરંતુ હું સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો રસૂલ છું. (૬૨) તમને પોતાના રબના સંદેશાઓ પહોંચાડું છું. તમારું ભલું ઇચ્છું છું અને મને અલ્લાહ તરફથી એની ખબર છે જેની તમને ખબર નથી. (૬૩) શું તમને એ વાત પર આશ્ચર્ય થયું કે તમારા પાસે સ્વયં તમારી પોતાની કોમની એક વ્યક્તિ મારફતે તમારા રબનું અનુસ્મરણ આવ્યું, જેથી તમને સચેત કરે અને તમે ખોટા રસ્તે જતાં બચી જાઓ અને તમારા પર દયા કરવામાં આવે ?” (૬૪) પરંતુ તેમણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો. છેવટે અમે તેને અને તેના સાથીઓને એક નૌકામાં બચાવી લીધા અને એ લોકોને ડૂબાડી દીધા, જેમણે અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી હતી. નિ:સંદેહ, તેઓ આંધળા હતા. (રુકૂઅ-૮)

(૬૫) અને આદ તરફ અમે તેમના ભાઈ હૂદને મોકલ્યો.^(૧૯) તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના ભાઈઓ ! અલ્લાહની બંદગી કરો, તેના સિવાય તમારો કોઈ ઉપાસ્ય નથી.

૧૮. હઝરત નૂહ અલૈ.ની કોમ આ વિસ્તારમાં રહેતી હતી, જેને આજે આપણે ઈરાકના નામથી જાણીએ છીએ.

૧૯. આદની કોમનું મૂળ નિવાસ-સ્થાન ‘અહકાફ’નો વિસ્તાર હતો, જે હિજાઝ, યમન અને યમામાની વચ્ચે હતો. અહીંથી ફેલાઈને આ લોકોએ યમનના પશ્ચિમી તટીય પ્રદેશ તેમજ ઓમાન અને હઝરમૌતથી ઈરાક સુધી પોતાની શક્તિનો સિક્કો જમાવી દીધો હતો.

مَا لَكُمْ مِّنَ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٥﴾ قَالَ
 الْمَلَائِكَةُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرُوكَ فِي
 سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنُظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿١٦﴾ قَالَ
 يَقَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن
 رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا
 لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾ أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ
 ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ
 وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ
 نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَضْطَةً ۚ فَادْكُرُوا
 آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٩﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا
 لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ
 آبَاؤُنَا ۚ فَأَتِنَا بِمَا تَعَدُّنَا إِن كُنتَ مِنَ
 الصَّادِقِينَ ﴿٢٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ
 رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۚ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءِ
 سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَّا نَزَّلَ اللَّهُ
 بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ فَانْتظِرُوا إِلَيَّ مَعَكُمْ مِّن
 الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢١﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ
 مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ

પછી શું તમે ખોટા રસ્તે જવાથી બચશો નહીં?" (૬૬) તેની કોમના સરદારોએ, જેઓ તેની વાત માનવાનો ઈન્કાર કરી રહ્યા હતા, જવાબમાં કહ્યું, "અમે તો તમને મૂર્ખતામાં ગ્રસ્ત જોઈએ છીએ અને અમે સમજીએ છીએ છે કે તમે જૂઠા છો." (૬૭) તેણે કહ્યું, "હે મારી કોમના ભાઈઓ ! હું મૂર્ખતામાં ગ્રસ્ત નથી, બલકે હું સમસ્ત સૃષ્ટિના રબનો રસૂલ છું. (૬૮) તમને પોતાના રબના સંદેશા પહોંચાડું છું અને તમારો એવો શુભેચ્છક છું જેના પર ભરોસો કરી શકાય છે. (૬૯) શું તમને એ વાત પર આશ્ચર્ય થયું કે તમારા પાસે સ્વયં તમારી પોતાની કોમની એક વ્યક્તિ મારફતે તમારા રબનું અનુસ્મરણ આવ્યું, જેથી તે તમને ચેતવે? એ ન ભૂલો કે તમારા રબે નૂહની કોમ પછી તમને તેના ઉત્તરાધિકારી બનાવ્યા અને તમને દરેક રીતે ખૂબ સશક્ત બનાવ્યા. પછી અલ્લાહની કુદરતના ચમત્કારોને યાદ રાખો. (૭૦) આશા છે સફળતા પામશો." (૭૦) તેમણે જવાબ આપ્યો, "શું તું અમારા પાસે એટલા માટે આવ્યો છે કે અમે માત્ર અલ્લાહની જ બંદગી કરીએ અને તેમને છોડી દઈએ, જેમની બંદગી અમારા બાપ-દાદા કરતા આવ્યા છે? સારું, તો લઈ આવ એ યાતના જેની તું અમને ધમકી આપે છે, જો તું સાચો છે. (૭૧) તેણે કહ્યું, "તમારા રબની ફિટકાર તમારા ઉપર પડી ગઈ અને તેનો પ્રકોપ તૂટી પડ્યો. શું તમે મારા સાથે એ નામો માટે ઝઘડો છો, જે તમે અને તમારા બાપ-દાદાઓએ રાખી લીધા છે, (૭૨) જેના માટે અલ્લાહે કોઈ સનદ ઉતારી નથી? ભલે તો તમે પણ રાહ જુઓ અને હું પણ તમારા સાથે રાહ જોઉં છું." (૭૨) છેવટે અમે અમારી દયાથી હૂદ અને તેના સાથીઓને બચાવી લીધા અને એ લોકોના મૂળ કાપી નાખ્યા, જેઓ અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી ચૂક્યા હતા અને ઈમાન લાવવાના ન હતા. (રૂકૂમ-૯)

(૭૩) અને સમૂદ તરફ અમે તેમના ભાઈ સાલેહને મોકલ્યો. (૨૨) તેણે કહ્યું, "હે

૨૦. મૂળ 'આલા-અ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ ને'મતો (કૃપાઓ)નો પણ છે અને કુદરતના ચમત્કારોનો પણ, અને પ્રશંસનીય ગુણોનો પણ.

૨૧. અર્થાત્ તમે કોઈને વર્ષાનો અને કોઈને હવાનો અને કોઈને ધનનો અને કોઈને બીમારીનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) કહો છો, જો કે આમાંથી કોઈપણ વાસ્તવમાં કોઈ વસ્તુનો રબ નથી. આ બધા કેવળ નામો છે, જે તમે રાખી લીધા છે. જે આમના માટે ઝઘડે છે તે પરેખર કેટલાક નામો માટે ઝઘડે છે, ન કે કોઈ હકીકત માટે.

૨૨. સમૂદની કોમનું નિવાસ-સ્થાન પશ્ચિમી આરબ પ્રદેશનો એ વિસ્તાર છે, જે આજે પણ 'અલ-હિજ્'ના નામથી ઓળખાય છે. વર્તમાન યુગમાં સદીના અને તબૂકની વચ્ચે એક સ્થળ છે, જેને 'મદાઈને સાલેહ' કહેવામાં આવે છે. આ જ સમૂદનું મુખ્ય મથક હતું અને પ્રાચીન જમાનામાં 'હિજ્' કહેવાતું હતું. અત્યાર સુધી ત્યાં સમૂદની અમુક ઈમારતો મોજૂદ છે, જે તેમણે પહાડ ખોદીને બનાવી હતી.

صٰلِحًا مَّ قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ
 إِلٰهٍ غَيْرُهُ ۗ قَدْ جَاءَ تَكْمٌ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ ۗ هٰذِهِ
 نَاقَةٌ لِلّٰهِ لَكُمْ آيَةٌ فَاذُرُوهَا تَأْكُلْ فِيْ اَرْضِ
 اللّٰهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ الْيَمِّ ۝٤٦
 وَاذْكُرُوْا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْۢ بَعْدِ عَادٍ وَ
 بَوَّأَكُمْ فِي الْاَرْضِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْ سُهُوْلِهَا
 قُصُوْرًا وَتَنْحِتُوْنَ الْجِبَالَ بُيُوْتًا ۗ فَاذْكُرُوْا الْاٰءَ
 اللّٰهِ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ۝٤٧ قَالَ
 الْمَلٰٓئِكَةُ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِيْنَ
 اسْتَضَعُّوْا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُوْنَ اَنَّ
 صٰلِحًا مَّرْسَلٌ مِّنْ رَبِّهِ ۗ قَالُوْا اِنَّا بِمَا اُرْسِلَ
 بِهٖ مُّؤْمِنُوْنَ ۝٤٨ قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا اِنَّا بِالَّذِيْ
 اٰمَنْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ۝٤٩ فَعَقَرُوْا النَّاقَةَ وَعَتَوْا
 عَنِ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَ قَالُوْا يٰصٰلِحُ اِنْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا
 اِنَّ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ۝٥٠ فَاخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةُ
 فَاصْبَجُوْا فِيْ دَارِهِمْ جَثِيْبِيْنَ ۝٥١ فَتَوَلَّوْا عَنْهُمْ وَ
 قَالَ يٰقَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيْ وَ نَصَحْتُ
 لَكُمْ وَلٰكِنْ لَا تَحِبُّوْنَ النَّصِيْحِيْنَ ۝٥٢ وَ لُوْطًا
 اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ اَتَاْتُوْنَ الْفٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ

મારી કોમના ભાઈઓ ! અલ્લાહની બંદગી કરો, તેના સિવાય તમારો કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તમારા પાસે તમારા રબની સ્પષ્ટ દલીલ આવી ગઈ છે. આ અલ્લાહની ઊંટણી તમારા માટે એક નિશાનીના રૂપમાં છે, ^(૧૩) આથી તેને છૂટી મૂકી દો કે અલ્લાહની ધરતી પર ચરતી ફરે. તેને કોઈ બદઈરાદાથી હાથ ન લગાવતા, નહીં તો એક પીડાકારી યાતના તમારા પર આવી પડશે. (૭૪) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અલ્લાહે આદની કોમ પછી તમને તેના ઉત્તરાધિકારી બનાવ્યા અને તમને ધરતી પર આ દરજ્જો આપ્યો કે આજે તમે તેના સપાટ મેદાનોમાં ભવ્ય મહેલો બાંધો છો અને તેના પર્વતોને મકાનોના રૂપમાં કોતરી કાઢો છો. તેથી તેની કુદરતના ચમત્કારોને ભૂલી ન જાઓ અને ધરતી ઉપર બગાડ પેદા ન કરો.”

(૭૫) તેની કોમના સરદારોએ, જેઓ ધમંડી થઈ ગયા હતા, નબળા વર્ગના એ લોકોને જેઓ ઈમાન લઈ આવ્યા હતા, કહ્યું, “શું તમે ખરેખર આ જાણો છો કે સાલેહ પોતાના રબનો પયગંબર છે ?” તેમણે જવાબ આપ્યો, “ચોક્કસ, જે સંદેશ સાથે તેને મોકલવામાં આવ્યો છે તેને અમે માનીએ છીએ.” (૭૬) એ ધમંડી લોકોએ કહ્યું, “જે વસ્તુને તમે માની છે, અમે તેનો ઈન્કાર કરનારા છીએ.”

(૭૭) પછી તેમણે એ ઊંટણીને મારી નાખી^(૧૪) અને સંપૂર્ણ ઉદ્ધતાઈપૂર્વક પોતાના રબના આદેશનો ભંગ કરી બેઠા અને સાલેહને કહી દીધું કે, “લઈ આવ એ અઝાબ (યાતના) જેની તું અમને ધમકી આપે છે, જો તું હકીકતમાં પયગંબરોમાંથી છે.” (૭૮) છેવટે એક ધ્રુજાવી મૂકનારી આપત્તિએ તેમને ઝડપી લીધા અને તેઓ પોતાના ઘરોમાં ઊંધા પડેલા જ રહી ગયા, (૭૯) અને સાલેહ એમ કહેતો તેમની વસ્તીમાંથી નીકળી ગયો કે, “હે મારી કોમ ! મેં પોતાના રબનો સંદેશો તને પહોંચાડી દીધો અને મેં તારું ઘણું ભલું ઈચ્છ્યું, પરંતુ હું શું કરું કે તને તારા શુભેચ્છકો પસંદ જ નથી.”

(૮૦) અને લૂતને અમે પયગંબર બનાવીને મોકલ્યો. પછી યાદ કરો જ્યારે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું, ^(૧૫) “શું તમે એવા નિર્લજ્જ થઈ ગયા છો કે એ શરમજનક કૃત્ય

૨૩. આ કથાની જે વિગતો જુદી-જુદી જગ્યાઓએ કુર્આનમાં વર્ણવવામાં આવી છે, તેનાથી જ્ઞાત થાય છે કે સમુદ્રવાળાઓએ સ્વયં એક એવી નિશાનીની પયગંબર હઝરત સાલેહ અલે. પાસે માંગણી કરી હતી, જે તેમના અલ્લાહ તરફથી નિયુક્ત થવાની સ્પષ્ટ દલીલ હોય, અને તેના જવાબમાં હઝરત સાલેહ અલે.એ ઊંટણીને પ્રસ્તુત કરી હતી.

૨૪. આમ તો ઊંટણીને મારી નાખી હતી એક વ્યક્તિએ, જેમ કે સૂર: કમર અને સૂર: શમ્સમાં વર્ણન કરવામાં આવેલ છે, પરંતુ આખી કોમ એ ગુનેગારની સહાયક અને પક્ષકાર હતી, અને તે વાસ્તવમાં આ ગુનામાં કોમની મરજી પૂરી કરનાર હતી, તેથી આરોપ આખી કોમ પર લગાવવામાં આવ્યો છે.

૨૫. હઝરત લૂત અલે., હઝરત ઈબ્રાહીમ અલે.ના ભત્રીજા હતા, અને આ કોમ, જેના માર્ગદર્શન માટે તેમને મોકલવામાં આવ્યા હતા, આ વિસ્તારમાં રહેતી હતી, જ્યાં હવે મૃત-સમુદ્ર (Dead Sea) સ્થિત છે.

بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ٥٠ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ
 الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ ٥١ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ
 مُّسْرِفُونَ ٥٢ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا
 أَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ٥٣ إِنَّهُمْ أَنْفُسٌ يَّتَطَهَّرُونَ ٥٤
 فَابْحَيْنَاهُ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَهُ ٥٥ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ٥٦
 وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ٥٧ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
 الْمُجْرِمِينَ ٥٨ وَالِى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ٥٩ قَالَ
 يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ٦٠ قَدْ
 جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ فَاقِفُوا الْكَيْلَ وَ
 الْبِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا
 فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ
 كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ٦١ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ
 تُوعِدُونَ وَتَصَدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ أَمِنَ
 بِهِ وَتَبَعُونَهَا عَوجًا ٦٢ وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ
 قَلِيلًا فَكَثَرْتُمْ ٦٣ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
 الْمُفْسِدِينَ ٦٤ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي
 أُرْسِلَتْ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى
 يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا ٦٥ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ٦٦

કરો છો જે તમારા પહેલાં દુનિયામાં કોઈએ નથી કર્યું? (૮૧) તમે સ્ત્રીઓને છોડીને પુરુષો વડે પોતાની કામવાસના પૂરી કરો છો. હકીકત તો એ છે કે તમે તદ્દન હદથી વધી જનારા લોકો છો.” (૮૨) પરંતુ તેની કોમનો જવાબ એ સિવાય કંઈ ન હતો કે, “કાઠી મૂકો આ લોકોને પોતાની વસ્તીઓમાંથી, ખૂબ પવિત્રાચારી બને છે આ ! (૮૩) છેવટે અમે લૂત અને તેના ઘરવાળાઓને — તેની પત્નીને છોડીને, જે પાછળ રહી જનારાઓમાંથી હતી — બચાવીને કાઠી લીધા (૮૪) અને એ કોમ પર વરસાવી એક વર્ષા, (૨૬) પછી જુઓ કે એ અપરાધીઓનું શું પરિણામ આવ્યું. (રુકૂઅ-૧૦)

(૮૫) અને મદ્યનવાળાઓ (૨૭) તરફ અમે તેમના ભાઈ શુએબને મોકલ્યો. તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના ભાઈઓ ! અલ્લાહની બંદગી કરો, તેના સિવાય તમારો કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તમારા પાસે તમારા રબનું સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આવી ગયું છે. આથી તોલ અને માપ પૂરેપૂરા ભરો. લોકોને તેમની વસ્તુઓ ઓછી ન આપો અને ધરતી ઉપર બગાડ પેદા ન કરો, જ્યારે કે તેની સુધારણા થઈ ચૂકી છે. આમાં જ તમારી ભલાઈ છે જો તમે હકીકતમાં ઈમાનવાળા છો. (૨૮) (૮૬) અને (જીવનના) દરેક રસ્તા પર મુસાફરોને લૂંટનારા બનીને બેસી ન જાઓ કે લોકોને ભયભીત કરવા લાગો અને ઈમાનવાળાઓને અલ્લાહના માર્ગથી રોકવા લાગો અને સીધા માર્ગને વિકૃત કરવા પર ઊતરી આવો. યાદ કરો એ સમય, જ્યારે તમે ઘણા ઓછા હતા, પછી અલ્લાહે તમને ઘણા કરી દીધા, અને આંખો ખોલીને જુઓ કે દુનિયામાં બગાડ પેદા કરનારાઓનું શું પરિણામ આવ્યું છે. (૮૭) જો તમારામાંથી એક જૂથ એ શિક્ષણ પર, જેના સાથે મને મોકલવામાં આવ્યો છે, ઈમાન લાવે છે અને બીજું ઈમાન નથી લાવતું, તો ધૈર્યથી જોતા રહો, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહ આપણી વચ્ચે ફેંસલો કરી નાખે, અને એ જ સૌથી સારો ફેંસલો કરનાર છે.”

૨૬. વર્ષાથી અભિપ્રેત અહીં પાણીની વર્ષા નહીં, બલકે પથ્થરોની વર્ષા છે, જેમ કે અન્ય જગ્યાઓએ કુર્આનમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે.

૨૭. ‘મદ્યન’નો ખરો વિસ્તાર હિજાઝના ઉત્તર-પશ્ચિમ અને ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન)ના દક્ષિણમાં રાતા સમુદ્ર અને અકબાની ખાડીના કિનારે સ્થિત હતો, પરંતુ સીના દ્વીપકલ્પના પૂર્વધિ તટ પર પણ આનો અમુક હિસ્સો ફેલાયેલો હતો. આ એક મોટી વેપારી કોમ હતી. પ્રાચીન જમાનામાં જે વેપારી રાજ-માર્ગ રાતા સમુદ્રના કિનારે યમનથી મક્કા અને યમ્બૂઅ થતો સીરિયા સુધી જતો હતો અને એક અન્ય વેપારી રાજ-માર્ગ જે ઈરાકથી મિસર (ઇજિપ્ત) તરફ જતો હતો, તેના બરાબર ચાર રસ્તા પર આ કોમની વસ્તીઓ સ્થિત હતી.

૨૮. આ વાક્યથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ લોકો સ્વયં ઈમાનના દાવેદાર હતા.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ

لِشُعَيْبٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ

لنَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا ٥ قَالَ أَوْلَوْكُنَّا كَرِهِينَ ٦

قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ

بَعْدَ إِذْ بَخَّسْنَا اللَّهُ مِنْهَا ٧ وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ

فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا ٨ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ

شَيْءٍ عِلْمًا ٩ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ١٠ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَ

بَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ١١ وَقَالَ

الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِتَّكُمُ

إِذَا الْخُسِرُونَ ١٢ فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا

فِي دَارِهِمْ جِثْمِينَ ١٣ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا

كَانَ لَمْ يَخُونُوا فِيهَا ١٤ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا

هُمُ الْخُسِرِينَ ١٥ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَاقَوْمِ لَقَدْ

أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ١٦ فَكَيْفَ اللَّهُ

عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ١٧ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ

نَبِيِّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ

يَضُرَّحُونَ ١٨ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ

عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ

فَأَخَذْتَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ١٩ وَلَوْ أَنَّ

الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ

عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ١٧

عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ١٧

عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ١٧

(૮૮) તેની કોમના સરદારોએ, જેઓ પોતાની મોટાઈના ઘમંડમાં ગ્રસ્ત હતા, તેને કહ્યું કે “હે શુઐબ ! અમે તને અને એ લોકોને જેઓ તારા સાથે ઈમાન લાવ્યા છે, અમારી વસ્તીમાંથી કાઢી મૂકીશું, નહીં તો તમારે અમારા પંથમાં પાછા આવવું પડશે.” શુઐબે જવાબ આપ્યો, “શું બળજબરીપૂર્વક અમને ફેરવી નાખવામાં આવશે, યાહે અમે રાજી ન હોઈએ ? (૮૯) અમે અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડનારા હોઈશું જો તમારા પંથમાં પાછા આવીએ તો, જ્યારે કે અલ્લાહ અમને તેનાથી મુક્તિ આપી ચૂક્યો છે. અમારા માટે તો તેના તરફ પાછા ફરવાનું હવે કોઈ રીતે શક્ય નથી, સિવાય કે અમારો રબ જ આવું યાહે. અમારા રબનું જ્ઞાન દરેક વસ્તુ ઉપર છવાયેલું છે. તેના પર જ અમે ભરોસો કરી લીધો. હે રબ ! અમારા અને અમારી કોમ વચ્ચે ખરો-ખરો ફેંસલો કરી દે અને તું સૌથી સારો ફેંસલો કરનાર છે.”

(૯૦) તેની કોમના આગેવાનોએ, જેઓ તેની વાત માનવાનો ઈન્કાર કરી ચૂક્યા હતા, પરસ્પર કહ્યું, “જો તમે શુઐબના અનુસરણનો સ્વીકાર કરી લીધો તો બરબાદ થઈ જશો.”^(૨૯) (૯૧) પરંતુ બન્યું એવું કે એક ધ્રુજાવી દેનારી આપત્તિએ તેમને ઝડપી લીધા અને તેઓ પોતાના ઘરોમાં ઊંધા જ પડીને રહી ગયા. (૯૨) જે લોકોએ શુઐબને ખોટો ઠેરવ્યો તેઓ એવા નષ્ટ થઈ ગયા કે જાણે એ મકાનોમાં તેઓ કદી વસ્યા જ ન હતા ! શુઐબને ખોટો ઠેરવનારા છેવટે બરબાદ થઈને રહ્યા, (૯૩) અને શુઐબ એવું કહીને તેમની વસ્તીમાંથી નીકળી ગયો કે “હે મારી કોમના ભાઈઓ ! મેં પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો સંદેશ તમને પહોંચાડી દીધો અને તમારી ભલાઈનું ઉત્તરદાયિત્વ પૂરી રીતે નિભાવી દીધું. હવે હું એ કોમ માટે કેવી રીતે અફસોસ કરું જે સત્યનો સ્વીકાર કરવાનો ઈન્કાર કરે છે.”^(૩૦) (૯૪) (૩૦) (૯૫) જો વસ્તીઓના લોકો ઈમાન લાવતા અને

(૯૪) ક્યારેય એવું નથી બન્યું કે અમે કોઈ વસ્તીમાં પયગંબર મોકલ્યો હોય અને એ વસ્તીના લોકોને પહેલાં તંગી અને મુશ્કેલીમાં ન નાખ્યા હોય, એ વિચારથી કે કદાચ તેઓ વિનમ્રતા અપનાવે. (૯૫) પછી અમે તેમની દુર્દેશાને સુખમાં બદલી નાખી, ત્યાં સુધી કે તેઓ ખૂબ ફૂલ્યા-ફાલ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે, “અમારા પૂર્વજો પર પણ સારા અને ખરાબ દિવસો આવતા જ રહ્યા છે.” છેવટે અમે તેમને ઓચિંતા જ પકડી લીધા અને તેમને ખબર સુઢાં ન પડી.^(૩૦) (૯૬) જો વસ્તીઓના લોકો ઈમાન લાવતા અને

૨૯. આ વાત કેવળ હઝરત શુઐબ અલે.ની કોમના સરદારો સુધી સીમિત નથી. દરેક યુગમાં બગડેલા અને ભ્રષ્ટ લોકોએ સત્ય અને સચ્ચાઈ અને ઈમાનદારીનું વલણ અપનાવવામાં આવા જ જોખમો અનુભવ્યા છે. દરેક યુગના ભ્રષ્ટ લોકોનો એ જ વિચાર રહ્યો છે કે વેપાર અને રાજકારણ તેમજ અન્ય દુન્યવી મામલાઓ જૂઠ, બેઈમાની અને દુરારાચાર વગર ચાલી શકતા નથી. ઈમાનદારી અપનાવવાનો અર્થ પોતાની દુનિયાને તારાજ કરી લેવાનો છે

૩૦. પ્રત્યેક નબી અને પ્રત્યેક કોમનો મામલો અલગ-અલગ વર્ણવ્યા પછી હવે તે સર્વગ્રાહી નિયમ બતાવવામાં આવી રહ્યો છે, જે દરેક યુગમાં અલ્લાહ તઆલાએ પયગંબરો અલે.ના આગમનના પ્રસંગે અપનાવ્યો છે, અને તે એ છે કે જ્યારે કોઈ કોમ માટે કોઈ પયગંબરને મોકલવામાં આવ્યો, તો પહેલા તેને મુસીબતો અને સંકટોમાં નાખવામાં આવી, જેથી તેના કાન શિખામણ માટે ખુલી જાય અને તે પોતાના અલ્લાહની સામે આજીજની સાથે ઝુકી જવા તૈયાર થઈ જાય. પછી જ્યારે આ અનુકૂળ વાતાવરણમાં પણ તેનું હૃદય સત્યના સ્વીકાર તરફ આકર્ષિત ન થાય, તો તેને મુશહાલીના કિતા (અજમાયશ)માં નાખી દેવામાં આવી અને અહીંથી તેના વિનાશની પ્રસ્તાવના શરૂ થઈ ગઈ. પયગંબરની વાત ન સાંભળવા છતાં જ્યારે તેના પર કૃપાઓની વર્ષા થઈ, તો તેણે સમજ્યું કે ઉપર

أَهْلَ الْقُرَىٰ أَمَنُوا وَاتَّقُوا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ
 مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا
 كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٧٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ
 بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٧٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ
 أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يُلْعَبُونَ ﴿٧٨﴾ أَفَأَمِنُوا
 مَكْرَ اللَّهِ ۗ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٧٩﴾
 أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ
 أَهْلِهَا أَنْ لَّو نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَنَطْبَعُ
 عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٨٠﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ
 نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا ۗ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ
 رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ۗ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ
 قَبْلُ ۗ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿٨١﴾ وَمَا
 وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ ۗ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ
 لَفَاسِقِينَ ﴿٨٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ
 فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ ۗ فَظَلَمُوا بِهَا ۗ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ
 عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يُفْرِعُونَ إِلَيَّ
 رَسُولًا مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ
 عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ ۗ قَدْ جُنَّتُمْ بِبَيْنَتِي مِّن رَّبِّكُمْ
 فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِن كُنْتَ جِئْتَ

તંકવા (ઈશભય)નું વલણ અપનાવતા તો અમે તેમના પર આકાશ અને ધરતીમાંથી બરકતો (અવિરત વધતી સમૃદ્ધિ)ના દ્વાર ખોલી દેતા. પરંતુ તેમણે તો ખોટું ઠેરવ્યું. તેથી અમે એ ખરાબ કમાણીના હિસાબમાં તેમને પકડી લીધા જે તેઓ એકત્રિત કરી રહ્યા હતા. (૯૭) પછી શું વસ્તીઓના લોકો હવે તેનાથી નિર્ભય થઈ ગયા છે કે અમારી પકડ ક્યારેક ઓથિંતી તેમના ઉપર રાતના સમયે નહીં આવી જાય, જ્યારે તેઓ ઊંઘતા હોય ? (૯૮) અથવા તેઓ નિશ્ચિંત થઈ ગયા છે કે અમારો મજબૂત હાથ ક્યારેય તેમના ઉપર દિવસના સમયે નહીં પડે, જ્યારે તેઓ રમી રહ્યા હોય ? (૯૯) શું આ લોકો અલ્લાહની ચાલ^(૩૧)થી ડરતા નથી ? જો કે અલ્લાહની ચાલથી એ જ કોમ ડરતી નથી જે નાશ પામવાની હોય. (રુકૂઅ-૧૨)

(૧૦૦) અને શું એ લોકોને, જેઓ અગાઉના ધરતીવાસીઓ પછી ધરતીના વારસ થાય છે, આ સત્યએ કોઈ પાઠ નથી શીખવાડ્યો કે જો અમે ઈચ્છીએ તો તેમના અપરાધો માટે તેમને પકડી શકીએ છીએ ? (પરંતુ તેઓ શિક્ષાપ્રદ હકીકતો તરફ બેદરકારી દાખવે છે) અને અમે તેમના હૃદયો પર મહોર મારી દઈએ છીએ. પછી તેઓ કશું જ સાંભળતા નથી. (૧૦૧) આ કોમો, જેમના વૃત્તાંતો અમે તમને સંભળાવી રહ્યા છીએ (તમારા સમક્ષ દૃષ્ટાંતરૂપે મોજૂદ છે). તેમના પયગંબરો તેમના પાસે સ્પષ્ટ પ્રમાણો લઈને આવ્યા. પરંતુ જે વસ્તુને તેઓ એક વખત ખોટી ઠેરવી ચૂક્યા હતા, પછી તેને તેઓ માનવાના ન હતા. જુઓ, આવી રીતે અમે સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓના હૃદયો પર મહોર મારી દઈએ છીએ. (૧૦૨) અમે તેમનામાંથી ઘણા-ખરાને વચનનું પાલન કરતા ન જોયા, બલ્કે મોટાભાગના લોકોને અવજાકારી જ જોયા.

(૧૦૩) પછી એ કોમો પશ્ચાત્ (જેમનું વર્ણન ઉપર કરવામાં આવ્યું) અમે મૂસાને અમારી નિશાનીઓ સાથે ફિરઝોન^(૩૨) અને તેની કોમના સરદારો પાસે મોકલ્યો. પરંતુ તેમણે પણ અમારી નિશાનીઓ સાથે અન્યાય કર્યો. પછી જુઓ એ બગાડ પેદા કરનારાઓનું કેવું પરિણામ આવ્યું.

(૧૦૪) મૂસાએ કહ્યું, “હે ફિરઝોન ! હું સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ તરફથી મોકલવામાં આવ્યો છું, (૧૦૫) મારું પદ આ જ છે કે અલ્લાહનું નામ લઈ કોઈ વાત સત્ય સિવાય ન કહું. હું તમારા પાસે તમારા રબ તરફથી નિયુક્તિનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ લઈને આવ્યો છું. તેથી તું બની ઈસરાઈલને મારા સાથે મોકલી દે.” (૧૦૬) ફિરઝોને કહ્યું, “જો તું કોઈ

કોઈ અલ્લાહ નથી, જે પકડ કરવાવાળો હોય અને ‘અમારા જેવું કોઈ નથી’ની હવા તેના મગજમાં ભરાઈ ગઈ. આ વસ્તુએ છેવટે તેને અલ્લાહના અજાબ (યાતના)માં ગ્રસ્ત કરી દીધી.

૩૧. મૂળ ‘મકર’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ અરબી ભાષામાં ગુપ્ત યુક્તિઓ કરવાનો છે. અર્થાત્ કોઈ વ્યક્તિના વિરુદ્ધ એવી ચાલ ચાલવી કે જ્યાં સુધી તેના પર નિષ્ણાત્મક પ્રહાર ન કરવામાં આવે, ત્યાં સુધી તેને ખબર ન હોય કે તેના ખરાબ દિવસો અને દુર્ભાગ્ય આવી રહ્યું છે, બલ્કે બાહ્ય સંજોગોને જોતાં તે એમ જ સમજતો રહે કે બધું બરાબર છે.

૩૨. ‘ફિરઝોન’ શબ્દનો અર્થ છે ‘સૂર્ય દેવતાની સંતાન’. પ્રાચીન મિસરવાસીઓ સૂર્યને, જે તેમનો મહાદેવ કે સર્વોચ્ચ પ્રભુ-પાલનહાર હતો, ‘દઅ’ કહેતા હતા અને ફિરઝોનનો સંબંધ તેના સાથે જ જોડવામાં આવતો હતો. આ કોઈ એક વ્યક્તિનું નામ નહોતું, બલ્કે મિસરના બાદશાહોની ઉપાધિ હતી, જેમ કે રશિયાના બાદશાહોની ઉપાધિ ‘ઝાર’ અને ઈરાનના બાદશાહોની ઉપાધિ ‘કિસરા’ હતી.

بِأَيِّهِ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَى
 عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَافِئًا
 هِيَ بَيْضَاءُ لِلنُّظِيرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ
 فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ
 أَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَ
 ارْسَلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَا تَوَكُّبِكُلِّ سِحْرٍ
 عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا
 لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ
 الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يُمُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَإِمَّا أَنْ
 تَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا ۖ فَلَمَّا أَلْقَوْا
 سَكَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ
 عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلِقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا
 هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا
 كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فغلبوا هُنَالِكَ وَانقلبوا
 صغرىٰ ﴿١١٩﴾ وَأَلْقَى السَّحَرَةُ سِجْدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوا
 آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾
 قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ أَدْنَىٰ لَكُمْ ۗ إِنَّ
 هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرَتُهُمْ فِي الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجُوا
 مِنْهَا أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ

પ્રમાણ લાવ્યો છે અને પોતાના દાવામાં સાચો છે તો તેને પ્રસ્તુત કર." (૧૦૭) મૂસાએ પોતાની લાઠી ફેંકી અને જોત-જોતામાં તે એક જીવતી-જાગતો અજગર હતો. (૧૦૮) તેણે પોતાનો હાથ બહાર કાઢ્યો અને સૌ જોનારાઓની સામે તે ચળકી રહ્યો હતો. (રુકૂઅ-૧૩) (૧૦૯) આ જોઈને ફિરઝૌનની કોમના સરદારોએ એક-બીજાને કહ્યું, "ચોક્કસ આ માણસ ખૂબ પ્રવીણ જાદુગર છે, (૧૧૦) તમને તમારી ભૂમિથી સત્તાવિહિન કરવા માગે છે. (૩૩) હવે બોલો, શું કહો છો?" (૧૧૧) પછી એ બધાએ ફિરઝૌનને સલાહ આપી કે તેને અને તેના ભાઈને પ્રતીક્ષામાં રાખીએ અને તમામ શહેરોમાં દૂતો મોકલી દો (૧૧૨) કે દરેક નિષ્ણાત અને દક્ષ જાદુગરને તમારા પાસે લઈ આવે. (૧૧૩) આમ, જાદુગરો ફિરઝૌન પાસે આવી ગયા. તેમણે કહ્યું, "જો અમે જીતી ગયા તો અમને તેનું ઈનામ તો ચોક્કસ મળશે ને?" (૧૧૪) ફિરઝૌને ઉત્તર આપ્યો, "હા, તમે રાજ-દરબારમાં નિકટવર્તી વ્યક્તિઓમાં હશો." (૧૧૫) પછી તેમણે મૂસાને કહ્યું, "તમે ફેંકો છો કે અમે ફેંકીએ?" (૧૧૬) મૂસાએ જવાબ આપ્યો, "તમે જ ફેંકો." તેમણે જેવો પોતાનો જાદુ ફેંક્યો તો આંખોને જાદુવશ અને હૃદયોને ભયભીત કરી દીધા અને ખૂબ જ જબરજસ્ત જાદુ બનાવી લાવ્યા. (૧૧૭) અમે મૂસાને ઈશારો કર્યો કે ફેંક પોતાની લાઠી. તેનું લાઠીનું ફેંકવું હતું કે જોત-જોતામાં તે તેમના એ જૂઠા જાદુને ગળતી ગઈ.

(૧૧૮) આ રીતે જે સત્ય હતું, તે સત્ય સિદ્ધ થયું અને જે કંઈ તેમણે બનાવી રાખ્યું હતું તે અસત્ય થઈને રહી ગયું. (૧૧૯) ફિરઝૌન અને તેના સાથીઓ મુકાબલાના મેદાનમાં પરાજિત થયા અને (જીતવાને બદલે) ઊલટાના અપમાનિત થઈ ગયા, (૧૨૦) અને જાદુગરોની હાલત એવી થઈ કે જાણે કોઈ વસ્તુએ અંદરથી તેમને સિજદામાં ઢાળી દીધા. (૧૨૧) કહેવા લાગ્યા, "અમે માની લીધો રબ્બુલ આલમીન (સમગ્ર સૃષ્ટિના માલિક અને પાલનહાર)ને ! (૧૨૨) એ રબને જેને મૂસા અને હાઝન માને છે." (૩૪)

(૧૨૩) ફિરઝૌને કહ્યું, "તમે તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા, એના પહેલાં કે હું તમને પરવાનગી આપું ? નિશ્ચિતપણે આ કોઈ ગુપ્ત કાવતરું હતું જે તમે લોકોએ આ પાટનગરમાં કર્યું, જેથી તેના માલિકોને સત્તાથી બેદખલ કરી દો. સારું, તો આનું પરિણામ તમને હમણા જ જણાઈ જાય છે. (૧૨૪) હું તમારા હાથ-પગ વિરુદ્ધ દિશાએથી કપાવી

૩૩. હઝરત મૂસા અલૈ. નો પયગંબરીનો દાવો સ્વયં પોતાનામાં એ અર્થ રાખતો હતો કે તેઓ વાસ્તવમાં સમગ્ર જીવન-વ્યવસ્થાને સંપૂર્ણપણે બદલી નાખવા માગે છે, જેમાં અનિવાર્યરૂપે દેશની રાજ્ય-વ્યવસ્થા પણ સામેલ છે; કેમ કે સૃષ્ટિના માલિક અને પાલનહારનો પ્રતિનિધિ કદાપિ આધીન અને પ્રજા બનીને રહેવા નથી આવતો, બલકે જેની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં આવે એવો વ્યક્તિ અને શાસક બનવા માટે જ આવતો હોય છે, અને કોઈ કાફિરના શાસનના અધિકારને સ્વીકારી લેવો તેની પયગંબરીની હેસિયતથી તદ્દન વિપરીત છે. આ જ કારણ છે કે હઝરત મૂસા અલૈ. ના મોઢેથી રિસાલત (પયગંબરી)નો દાવો સાંભળતાં જ ફિરઝૌન અને તેના મંત્રીઓની સામે રાજકીય, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક ક્રાંતિનું જોખમ ઊભું થઈ ગયું, અને તેમણે સમજી લીધું કે જો આ વ્યક્તિની વાત ચાલી નીકળી, તો સત્તા આપણા હાથમાંથી સરકી જશે.

૩૪. આ રીતે અલ્લાહ તૃઆલાએ ફિરઝૌનવાળાઓની ચાલને ઊલટી તેમના પર જ પલટાવી નાખી. તેમણે આખા દેશના નિપુણ જાદુગરોને બોલાવીને જાહેરમાં એટલા માટે પ્રદર્શન કરાવ્યું કે પ્રજાને હઝરત મૂસા અલૈ. ના જાદુગર હોવાનો વિશ્વાસ અપાવે અથવા ઓછામાં ઓછું શંકામાં જ નાખી દે. પરંતુ આ મુકાબલામાં પરાજિત થયા પછી સ્વયં તેમના બોલાવેલા કળા-કૌશલ્યના નિપુણોએ સર્વસંમત નિર્ણય કરી લીધું કે હઝરત મૂસા અલૈ. જે વસ્તુ

وَأَرْجُلِكُمْ مِّنْ خَلَاFٍ ثُمَّ لَأَصْلَبِنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٣﴾
 قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ؕ ﴿٣٤﴾ وَمَا نَنْقِمُ مِنَّا
 إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَنَا ط ﴿٣٥﴾ رَبَّنَا أَفْرِغْ
 عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّنَا مُسْلِمِينَ ؕ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ
 قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي
 الْأَرْضِ وَيَذُرُكَ وَالْهتَكَ ط قَالَ سَنُقْتِلُ أَبْنَاءَهُمْ
 وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ ؕ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ
 مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ؕ إِنَّ
 الْأَرْضَ لِلَّهِ تَقْبَلُ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ط وَ
 الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٨﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ
 أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ط قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ
 أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ
 كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ
 بِالسِّنِينَ وَنَقَصْنَا مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٤٠﴾
 فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا إِنَّا هَذِهِ ؕ وَإِنْ
 تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَبْطِئُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَّعَهُ ط
 إِلَّا إِنَّمَا ظَنَرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا
 بِهَا ؕ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ

નાખીશ અને એ પછી તમને સૌને શૂળીએ ચઢાવીશ.”

(૧૨૫) તેમણે જવાબ આપ્યો, “છેવટે અમારે પાછા ફરવાનું તો અમારા રબ તરફ જ છે. (૧૨૬) તું જે વાત માટે અમારાથી બદલો લેવા ઇચ્છે છે, તે તેના સિવાય કંઈ નથી કે અમારા રબની નિશાનીઓ જ્યારે અમારા સામે આવી ગઈ તો અમે તેમને માની લીધી. હે રબ ! અમને ધૈર્ય પ્રદાન કર અને અમને દુનિયામાંથી ઉઠાવે તો એ હાલતમાં કે અમે તારા આજ્ઞાકિત હોઈએ. (૩૫) (રુકૂઅ-૧૪)

(૧૨૭) ફિરઝૌનને તેની કોમના સરદારોએ કહ્યું, “શું તું મૂસા અને તેની કોમને આમ જ છોડી દઈશ કે દેશમાં બગાડ ફેલાવે અને તેઓ તારા અને તારા ઉપાસ્યોની બંદગી છોડી બેસે?” ફિરઝૌને જવાબ આપ્યો, “હું તેમના પુત્રોને કતલ કરાવીશ અને તેમની સ્ત્રીઓને જીવતી રહેવા દઈશ. (૩૬) અમારી સત્તાની પકડ તેમના પર મજબૂત છે.”

(૧૨૮) મૂસાએ પોતાની કોમને કહ્યું, “અલ્લાહથી મદદ માગો અને ધૈર્યથી કામ લો. ધરતી અલ્લાહની છે. પોતાના બંદાઓમાંથી જેને ચાહે છે તેનો વારસ બનાવી દે છે (૩૭) અને અંતિમ સફળતા તેમના જ માટે છે જેઓ તેનાથી ડર રાખીને કામ કરે.” (૧૨૯) તેની કોમના લોકોએ કહ્યું, “તારા આગમન પહેલાં પણ અમને સતાવવામાં આવતા હતા અને હવે તારા આગમન પછી પણ સતાવવામાં આવી રહ્યા છીએ.” તેણે જવાબ આપ્યો, “નજીક છે એ સમય કે તમારો રબ તમારા શત્રુને નષ્ટ કરી નાખે અને તમને ધરતીમાં ખલીફા (નાયબ) બનાવે, પછી જુએ કે તમે કેવા કર્મ કરો છો.” (રુકૂઅ-૧૫)

(૧૩૦) અમે ફિરઝૌનના લોકોને કેટલાય વર્ષો સુધી દુષ્કાળ અને પેદાશની અછતમાં ગ્રસ્ત રાખ્યા કે કદાચ તેમને ત્યાન થાય. (૧૩૧) પરંતુ તેમની હાલત એ હતી કે જ્યારે સારા દિવસો આવતા તો કહેતા કે અમે આના જ હક્કદાર છીએ, અને જ્યારે ખરાબ દિવસો આવતા તો મૂસા અને તેના સાથીદારોને પોતાના માટે અપશુકન ઠેરવતા. જો કે હકીકતમાં તેમનું અપશુકન તો અલ્લાહ પાસે જ હતું. પરંતુ તેમના પૈકી મોટાભાગના જાણતા ન હતા. (૧૩૨) તેમણે મૂસાને કહ્યું, “તું અમને મંત્રમુગ્ધ કરવા માટે ચાહે જે નિશાનીઓ લઈ આવે, અમે તો તારી વાત માનવાના નથી.” (૧૩૩) છેવટે અમે તેમના

પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે તે કદાપિ જાદૂ નથી, બલ્કે આ રબુલ-આલમીન (સૃષ્ટિના પ્રભુ-પાલનહાર)ની શક્તિનો ચમત્કાર છે, જેના સામે કોઈપણ જાદૂનું જોર ચાલી શકતું નથી.

૩૫. ફિરઝૌને બાજી પલટી ખાતી જોઈને છેલ્લી ચાલ એ ચાલી હતી કે આ સમગ્ર મામલાને મૂસા (અલૈ.) અને જાદુગરોનું કાવતરું ડેરવી દે અને પછી જાદુગરોને શારીરિક યાતના અને હયા-દંડની ધમકી આપીને તેમનાથી પોતાના આ આરોપનો સ્વીકાર કરાવી લે. પરંતુ આ ચાલ પણ ઊલટી પડી. જાદુગરોએ પોતાને દરેક સજા માટે રજૂ કરીને સાબિત કરી દીધું કે તેમનું હઝરત મૂસા અલૈ.ની સચ્ચાઈ પર ઈમાન લાવવું કોઈ ધર્મચંત્રનું નહીં, બલ્કે ખરેખર સત્યના સ્વીકારનું પરિણામ હતું. આ જગ્યાએ એ વાત પણ નોંધપાત્ર છે કે થોડીક લણીમાં ઈમાને આ જાદુગરોના ચરિત્રમાં કેટલું મોટું પરિવર્તન લાવી દીધું. હજુ થોડી વાર પહેલા આ જ જાદુગરોની માનસિકતાની એ સ્થિતિ હતી કે પોતાના પૂર્વજોના ધર્મની રક્ષા અને સહાયતા માટે ધરથી નીકળીને આવ્યા હતા અને ફિરઝૌનને પૂછી રહ્યા હતા કે જો અમે આપણા ધર્મને મૂસા (અલૈ.)ના હુમલાથી બચાવી લીધો, તો સરકારથી અમને ઈનામ તો મળશે ને ! અને હવે જ્યારે ઈમાનની કૃપા પ્રાપ્ત થઈ, તો એ જ જાદુગરોની સત્ય-પ્રિયતા અને ઉચ્ચ નિર્ધર એ હકે પહોંચી ગયા કે થોડી વાર પહેલા જે બાદશાહની સામે લાલચના માર્યા દંડવત્ થઈ રહ્યા હતા, હવે તેની મોટાઈ, મહિમા અને પ્રતાપને ઠોકર મારી રહ્યા છે અને એ અત્યંત કષ્ટદાયક સજાઓને ભોગવવા માટે તૈયાર છે, જેની ધમકી તે આપી રહ્યો છે, પરંતુ આ સત્યને છોડવા માટે તૈયાર નથી, જેની સચ્ચાઈ તેમના પર પ્રગટ થઈ ગઈ છે.

الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَ
 الدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا
 مُّجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى
 ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۗ لَئِن كَشَفْتَ
 عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ بِكَ وَلَنرُسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيَّ
 إِسْرَائِيلَ ﴿٣٨﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ
 بِلُغْوِهِ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ ﴿٣٩﴾ فَانقَمْنَا مِنْهُمُ فَاغْرَقْنَاهُمْ
 فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا
 غَافِلِينَ ﴿٤٠﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ
 مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا ۗ
 وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۗ
 بِمَا صَبَرُوا ۗ وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَ
 قَوْمَهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿٤١﴾ وَجُوزْنَا بِبَنِي
 إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكِفُونَ عَلَىٰ
 أَصْنَامٍ لَهُمْ ۗ قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا
 لَهُم آلِهَةٌ ۗ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٤٢﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ
 مَتَّبِعُوا مَا هُمْ فِيهِ وَبَطُلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾
 قَالَ اغْبِرُوا إِلَهُ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ
 عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِّنَ آلِ فِرْعَوْنَ

ઉપર તોફાન મોકલ્યું, તીડના ટોળા છોડ્યાં, ખૂબ જૂઓ ફેલાવી, દેડકાં કાઢ્યાં અને લોહી વરસાવ્યું. આ બધી નિશાનીઓ જુદી-જુદી કરીને દેખાડી. પરંતુ તેઓ વિદ્રોહ કરતા રહ્યા અને તેઓ ખૂબ ગુનેગાર લોકો હતા. (૧૩૪) જ્યારે પણ ક્યારેક તેમના ઉપર આફત ઊતરી આવતી તો કહેતા, “હે મૂસા ! તને પોતાના રબ તરફથી જે હોદ્દો પ્રાપ્ત છે તેના આધારે અમારા માટે દુઆ કર. જો આ વખતે તું અમારા ઉપરથી આ આફત ટળાવી દે તો અમે તારી વાત માની લઈશું અને બની ઈસરાઈલને તારા સાથે મોકલી દઈશું. (૧૩૫) પરંતુ જ્યારે અમે તેમના ઉપરથી અમારી યાતના, એક નિશ્ચિત સમય માટે, જ્યાં તેઓ છેવટે પહોંચવાના હતા, હટાવી લેતા તો તેઓ એકાએક જ પોતાના વચનથી ફરી જતા. (૧૩૬) ત્યારે અમે તેમનાથી બદલો લીધો અને તેમને સમુદ્રમાં ગરકાવ કરી દીધા, કેમ કે તેમણે અમારી નિશાનીઓને ખોટી ઠેરવી હતી અને તેનાથી બેપરવા થઈ ગયા હતા, (૧૩૭) અને તેમની જગ્યાએ અમે એ લોકોને જેમને કમજોર બનાવીને રાખવામાં આવ્યા હતા, એ ધરતીના પૂર્વ અને પશ્ચિમના વારસદાર બનાવી દીધા, જેને અમે બરકતો (સમૃદ્ધિ)થી માલામાલ કરેલ હતી.^(૩૮) આ રીતે બની ઈસરાઈલ પ્રતિ તારા રબનો ભલાઈનો વાયદો પરિપૂર્ણ થયો, કેમ કે તેમણે ધૈર્ય દાખવ્યું હતું અને ફિરઝોન અને તેની કોમનું એ સઘળું નષ્ટ કરી દીધું, જે તેઓ બનાવતા હતા અને ચઢાવતા હતા.

(૧૩૮) બની ઈસરાઈલને અમે સમુદ્રમાંથી પસાર કરી દીધા. પછી તેઓ ચાલ્યા અને રસ્તામાં એક એવી કોમ વચ્ચેથી તેઓ પસાર થયા જે પોતાની કેટલીક મૂર્તિઓની મોહિત હતી. કહેવા લાગ્યા, “હે મૂસા ! અમારા માટે પણ કોઈ એવો ઉપાસ્ય બનાવી દે, જેવા આ લોકોના ઉપાસ્યો છે.”^(૩૯) મૂસાએ કહ્યું, “તમે લોકો મોટી અજ્ઞાનતાની વાત કરો છો. (૧૩૯) આ લોકો જે પદ્ધતિને અનુસરી રહ્યા છે, તે તો નાશ પામવાની છે અને જે કાર્ય તેઓ કરી રહ્યા છે, તદ્દન મિથ્યા છે.” (૧૪૦) પછી મૂસાએ કહ્યું, “શું હું અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજો ઉપાસ્ય તમારા માટે શોધું ? જો કે તે અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને જગતની સર્વ કોમો ઉપર શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરી છે. (૧૪૧) અને (અલ્લાહ ફરમાવે છે) એ સમય યાદ કરો, જ્યારે અમે ફિરઝોનવાળાઓથી તમને મુક્તિ અપાવી, જેમની

૩૬. સ્પષ્ટ રહે કે એક અત્યાચારનો તબક્કો એ હતો, જે હઝરત મૂસા અલૈ.ના જન્મથી પહેલાં ચાલુ થયો હતો, અને બીજો અત્યાચારનો તબક્કો આ છે, જે હઝરત મૂસા અલૈ.ની પયગંબરી પછી શરૂ થયો. બંને કાળમાં એ વાત સમાન હતી કે બની ઈસરાઈલના પુત્રોને મારી નાંખાવવામાં આવ્યા અને તેમની પુત્રીઓને જીવતી છોડી દેવામાં આવી, જેથી કમશ: તેમનો વંશ સમાપ્ત થઈ જાય અને આ કોમ બીજી કોમોમાં વિલિન થઈને રહી જાય.

૩૭. આ જમાનામાં કેટલાક લોકો આ આયતથી એ વાક્ય કે - ‘ધરતી અલ્લાહની છે’ કાઢી લે છે અને પછીનું વાક્ય છોડી દે છે કે - ‘જેને ઈચ્છે છે તેનો વારસદાર બનાવી નાખે છે.’

૩૮. અર્થાત્ બની ઈસરાઈલને ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન)ની ભૂમિના વારસદાર બનાવી દીધા. કુર્આન-મજીદમાં જુદી-જુદી જગ્યાએ ફલસ્તિન અને શામ (સીરિયા)ની જ ભૂમિ માટે આ શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે કે અમે આ ભૂમિમાં બરકતો (નિરંતર વધતી જતી સમૃદ્ધિ) મૂકી છે.

૩૯. આ કોમ, આમ તો મુસલમાન હતી, પરંતુ સદીઓ સુધી એક મૂર્તિપૂજક કોમની વચ્ચે રહેવાની આ અસર હતી.

يَسْمُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۖ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ
 وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۗ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ
 مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ۝١٠٤ ۗ وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ
 لَيْلَةً ۖ وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْمٍ مِّيقَاتٍ رَبِّهِ ۚ أَرْبَعِينَ
 لَيْلَةً ۖ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي
 قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ۝١٠٥
 وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ ۖ قَالَ
 رَبِّ أَرِنِي أَنظُرَ إِلَيْكَ ۗ قَالَ لَنْ نَرِيكَ وَلَٰكِن
 أَنْظُرَ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ
 تَرَانِي ۖ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ
 مُوسَىٰ صَعِقًا ۖ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ
 إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ۝١٠٦ ۗ قَالَ لِيُوسَىٰ إِنِّي
 اصْطَفَيْتَكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلَامِي ۖ
 فَخُذْ مَا آتَيْنَكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ۝١٠٧ ۗ وَكَتَبْنَا لَهُ
 فِي الْأَلْوَابِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً ۖ وَتَفْصِيلًا
 لِّكُلِّ شَيْءٍ ۖ فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ وَأَمَرَ قَوْمَكَ بِأَخْذِهَا
 بِأَحْسَنِهَا ۖ سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ۝١٠٨ ۗ سَأَصْرِفُ
 عَن آيَتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۖ
 وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۖ وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ

હાલત એ હતી કે તમને ભારે યાતનાઓમાં નાખી રાખતા હતા, તમારા પુત્રોને કતલ કરતા હતા અને તમારી સ્ત્રીઓને જીવતી રહેવા દેતા હતા અને તેમાં તમારા રબ તરફથી તમારી મોટી પરીક્ષા હતી.” (રુકૂઅ-૧૬)

(૧૪૨) અમે મૂસાને ત્રીસ રાત અને દિવસ માટે (સીના પર્વત પર) બોલાવ્યો અને પાછળથી દસ દિવસનો બીજો વધારો કરી દીધો. આમ, તેના રબની ઠરાવેલી મુદત પૂરા ચાળીસ દિવસ થઈ ગઈ. મૂસાએ જતી વખતે પોતાના ભાઈ હાઝનને કહ્યું, “મારી ગેરહાજરીમાં તમે મારી કોમમાં મારી જગ્યા સંભાળજો અને સારી રીતે કાર્ય કરતા રહેજો અને બગાડ પેદા કરનારાઓના રસ્તે ન ચાલતા.” (૧૪૩) જ્યારે તે અમારા નિર્ધારિત સમયે પહોંચ્યો અને તેના રબે તેના સાથે વાર્તાલાપ કર્યો તો તેણે અરજ કરી, “હે રબ ! મને જોવાની શક્તિ આપ કે હું તને જોઉં.” ફરમાવ્યું, “તું મને નથી જોઈ શકતો. હા, જરા સામેના પર્વત તરફ જો, જો તે પોતાની જગ્યાએ કાયમ રહે તો અલબત્ત તું મને જોઈ શકીશ.” આથી જ્યારે પર્વત પર તેના રબે પોતાના નૂર (જયોતિ)ને જાહેર કર્યું તો તેના ચૂરેચૂરા કરી દીધા અને મૂસા બેભાન થઈ પડી ગયો. જ્યારે ભાનમાં આવ્યો ત્યારે બોલ્યો, “પવિત્ર અને મહાન છે તારી હસ્તી ! હું તારા સમક્ષ તૌબા કરું છું અને સૌથી પહેલાં ઈમાન લાવનાર હું છું.” (૧૪૪) ફરમાવ્યું, “હે મૂસા ! મેં તમામ લોકો પર પસંદગી આપીને તને ચૂંટ્યો છે કે મારી પયગંબરી કરે અને મારા સાથે વાર્તાલાપ કરે, તો જે કંઈ હું તને આપું, તે લેઈ લે અને કૃતજ્ઞ બન.”

(૧૪૫) એ પછી અમે મૂસાને જીવનના દરેક ક્ષેત્ર વિષે શિખામણ અને દરેક પાસા અંગે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન પાટીઓ પર લખીને આપી દીધું અને તેને કહ્યું, “આ માર્ગદર્શનને મજબૂત હાથોથી સંભાળ અને પોતાની કોમને આદેશ આપ કે તેના બહેતર અર્થનું અનુસરણ કરે. ખૂબ જલ્દી હું તમને અવજાકારીઓના ઠેકાણાં બતાવીશ. (૧૪૬) હું મારી નિશાનીઓથી એ લોકોની નજરો ફેરવી દઈશ, જેઓ કોઈ અધિકાર વિના ધરતી ઉપર અભિમાન કરે છે. તેઓ ચાહે કોઈ નિશાની જોઈ લે, કદી પણ તેના પર ઈમાન નહીં લાવે. જો સીધો માર્ગ તેમના સામે આવે, તો તેને નહીં અપનાવે, અને જો વાંકો

الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۖ وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ
 يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا
 عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَإِقَاءَ
 الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۗ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا
 كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٨﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ
 مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُورٌ ۗ الْمُرِيرُوا أَنَّهٗ
 لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۗ اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا
 ظَالِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ
 قَدْ ضَلُّوا ۗ قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا
 لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ
 قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۗ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي
 مِنْ بَعْدِي ۗ أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۗ وَأَلْفَ الْأَوْحَاطِ
 وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ ۗ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ
 الْقَوْمَ اسْتَضَعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي ۗ فَلَا
 نَشِيتُ بِي الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ
 الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخْوِي وَأَدْخِلْنَا
 فِي رَحْمَتِكَ ۗ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٤٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَّهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذَلَّةٌ
 فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۗ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتِرِينَ ﴿٤٣﴾

٤٠

وقف لازم

> ٤١

منزل

રસ્તો દેખાય તો તેના ઉપર ચાલી નીકળશે, એટલા માટે કે તેમણે અમારી નિશાનીઓને ખોટી ઠેરવી અને તેના તરફ બેદરકારી દાખવતા રહ્યા. (૧૪૭) અમારી નિશાનીઓને જેણે ખોટી ઠેરવી અને આખિરત (પરલોક)ની મુલાકાતનો ઈન્કાર કર્યો તેના બધા કર્મો વ્યર્થ થઈ ગયા. શું લોકો આના સિવાય બીજો કોઈ બદલો મેળવી શકે છે કે જેવું કરે તેવું પામે ?” (રુકૂઅ-૧૭)

(૧૪૮) મૂસાની ગેરહાજરીમાં તેની કોમના લોકોએ પોતાના ઘરેણાંઓમાંથી એક વાછરડાની મૂર્તિ બનાવી, જેમાંથી બળદ જેવો અવાજ નીકળતો હતો. શું તેમને દેખાતું ન હતું કે તે ન તેમના સાથે બોલે છે, ન કોઈ બાબતમાં તેમનું માર્ગદર્શન કરે છે ? તેમ છતાં તેમણે તેને ઉપાસ્ય બનાવી લીધો અને તેઓ ભારે અત્યાચારી હતા. (૧૪૯) પછી જ્યારે ધોખામાં સપડાવાનો તેમનો ભ્રમ ભાંગી ગયો અને તેમણે જોઈ લીધું કે હકીકતમાં તેઓ પથભ્રષ્ટ થઈ ગયા છે તો કહેવા લાગ્યા, “જો અમારા રબે અમારા પર દયા ન કરી અને અમારાથી દરગુજર ન કરી તો અમે બરબાદ થઈ જઈશું.” (૧૫૦) બીજી તરફથી મૂસા ગુસ્સા અને દુઃખથી ભરેલો પોતાની કોમ તરફ પાછો ફર્યો. આવતાં જ તેણે કહ્યું, “ઘણી ખરાબ નાયબગીરી કરી તમે લોકોએ મારી ગેરહાજરીમાં ! શું તમારાથી એટલી ધીરજ ન રખાઈ કે પોતાના રબના આદેશની પ્રતીક્ષા કરતા ?” અને પાટીઓ ફેંકી દીધી અને પોતાના ભાઈ (હારૂન)ના માથાના વાળ પકડીને તેને ખેંચ્યો. હારૂને કહ્યું, “હે મારી માતાના પુત્ર ! આ લોકોએ મને દબાવી લીધો અને મને મારી નાખવાની અણી પર હતા, તો તું દુશ્મનોને મારા પર હસવાની તક ન આપ અને આ અત્યાચારી જૂથમાં મને સામેલ ન કર.” (૧૫૧) ત્યારે મૂસાએ કહ્યું, “હે રબ ! મને અને મારા ભાઈને માફ કર અને અમને તારી દયામાં દાખલ કરી લે. તું સૌથી મોટો દયાળુ છે.” (રુકૂઅ-૧૮) (૧૫૨) (જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું કે) “જે લોકોએ વાછરડાને ઉપાસ્ય બનાવ્યો, તેઓ ચોક્કસ પોતાના રબના પ્રકોપમાં સપડાઈને રહેશે અને દુનિયાના જીવનમાં ફજેત થશે. જૂઠ ઘડનારાઓને અમે આવી જ સજા આપીએ છીએ.

૪૦. આ એ મિસર (ઇજિપ્ત)ની રહેણી-કરણીના પ્રભાવનું બીજું પ્રદર્શન હતું, જેને લઈને બની ઈસરાઈલ મિસરથી નીકળ્યા હતા. મિસરમાં ગાયની પૂજા અને તેને પવિત્ર માનવાની જે પ્રથા હતી, તેનાથી આ કોમ એટલી તીવ્રતાથી પ્રભાવિત થઈ ચૂકી હતી કે પયગંબરના પીઠ ફેરવતાં જ તેણે પૂજા માટે એક કૃત્રિમ વાછરડું બનાવી નાખ્યું.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا
 إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا سَكَتَ
 عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ ۖ وَفِي نُسْحَتِهَا
 هُدًى وَرَحْمَةٌ ۗ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْتَهِبُونَ ﴿٥٨﴾
 وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا ۖ
 فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ
 أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
 السُّفَهَاءُ مِنَّا ۚ إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ تُضِلُّ بِهَا
 مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ۖ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ
 لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَكَتُبْنَا
 فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدُنَا
 إِلَيْكَ ۖ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ ۖ وَ
 رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۖ فَسَاكُنْهَا لِلَّذِينَ
 يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا
 يُؤْمِنُونَ ﴿٦٠﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ
 الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي
 التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ نَيِّمُ لَهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ
 عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
 الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ

(૧૫૩) અને જે લોકો ખરાબ કાર્ય કરે, પછી તૌબા કરી લે અને ઈમાન લઈ આવે, તો નિ:શંક આ તૌબા અને ઈમાન પછી તારો રબ માફ કરનાર અને દયા કરનાર છે.”

(૧૫૪) પછી જ્યારે મૂસાનો રોષ શમ્યો, તો તેણે એ પાટીઓ ઉપાડી લીધી જેના લખાણોમાં માર્ગદર્શન અને કૃપા હતી એ લોકો માટે જેઓ પોતાના રબથી ડરે છે, (૧૫૫) અને તેણે પોતાની કોમના સિત્તેર માણસોને ચૂંટી કાઢ્યા, જેથી તેઓ (તેના સાથે) અમારા નિર્ધારિત સમયે હાજર થાય.^(૪૧) જ્યારે એ લોકોને એક ભૂકંપે ઝડપી લીધા તો મૂસાએ અરજ કરી, “હે મારા માલિક ! આપ ઈચ્છતા તો પહેલાં જ આમને અને મને નષ્ટ કરી શકતા હતા. શું આપ એ ગુના માટે, જે અમારા પૈકીના થોડાંક મૂર્ખ લોકોએ કર્યો હતો, અમને સૌને નષ્ટ કરી નાખશો ? આ તો આપે કરેલ એક પરીક્ષા હતી, જેના દ્વારા આપ જેને ચાહો છો પથભ્રષ્ટતામાં નાખી દો છો અને જેને ચાહો છો માર્ગદર્શન પ્રદાન કરો છો. અમારા સંરક્ષક તો આપ જ છો, પછી અમને માફ કરી દો અને અમારા પર દયા કરો, આપ સૌથી વધીને માફ કરનારા છો, (૧૫૬) અને અમારા માટે આ દુનિયાની ભલાઈ પણ લખી દો અને આખિરત (પરલોક)ની પણ. અમે આપના તરફ ઉન્મુખ થયા.” જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું, “સજા તો હું જેને ચાહું છું આપું છું, પરંતુ મારી દયા દરેક વસ્તુ ઉપર છવાયલી છે અને તેને હું એવા લોકોના હક્કમાં લખીશ જેઓ અવજ્ઞાથી બચશે, ઝકાત આપશે અને મારી આયતો પર ઈમાન લાવશે.”

(૧૫૭) (પછી આજે આ કૃપા એ લોકોનો હિસ્સો છે) જે આ પયગંબર, ઉમ્મી નબીનું અનુસરણ અપનાવે, ^(૪૨) જેનું વર્ણન તેમને પોતાના ત્યાં તૌરાત અને ઈજીલમાં લખેલું મળે છે. તે તેમને ભલાઈનો આદેશ આપે છે, બૂરાઈથી રોકે છે, તેમના માટે શુદ્ધ વસ્તુઓ હલાલ (વૈધ) અને અશુદ્ધ વસ્તુઓ હરામ (અવૈધ) કરે છે, અને તેમના ઉપરથી એ બોજ ઉતારે છે જે તેમના ઉપર લદાયેલા હતા અને તે બંધનો ખોલે છે જેમાં તેઓ જકડાયેલા હતા, ^(૪૩)

૪૧. આ સમન્સ એ આશયથી હતો કે કોમના ૭૦ પ્રતિનિધિઓ સીના પર્વત પર અલ્લાહ ત્આલા સમક્ષ હાજર થઈને કોમ તરફથી ગૌ-પૂજના ગુનાની માફી માંગે અને નવેસરથી આજ્ઞાપાલનનો કરાર કરે.

૪૨. અહીં નબી સલ્વ. માટે ‘ઉમ્મી’ શબ્દ યહૂદી પારિભાષિક શબ્દના રૂપમાં પ્રયુક્ત થયો છે. બની ઈસરાઈલ પોતાના સિવાય અન્ય કોમોને ‘ઉમ્મી’ (Goyim અથવા Gentile) કહેતા હતા અને તેમનું કોમી ગર્વ અને ધર્મડં, કોઈ ‘ઉમ્મી’ના નેતૃત્વને સ્વીકારી લેવાની વાત દૂર રહી, તેના માટે પણ તૈયાર નહોતું કે ‘ઉમ્મીઓ’ માટે પોતાના સમાન માનવ-અધિકારોની સ્વીકાર કરી લે. તેથી ડુર્આનમાં તેમનું એ કથન નોંધવામાં આવ્યું છે કે, “ઉમ્મીઓનો માલ મારી ખાવામાં અમારી કોઈ પૂછપરછ નથી.” (આલે ઈમરાન, આ. ૭૫) આમ, અલ્લાહ ત્આલા તેમની જ પરિભાષાનો ઉપયોગ કરીને ફરમાવે છે કે હવે તો આ જ ‘ઉમ્મી’ની સાથે તમારું ભાગ્ય જોડાયેલું છે. તેનું અનુસરણ સ્વીકારશો તો મારી દયામાંથી હિસ્સો મેળવશો, નહિં તો એ જ પ્રકોપ તમારું ભાગ્ય છે, જેમાં સદીઓથી ગ્રસ્ત ચાલ્યા આવી રહ્યા છો.

૪૩. અર્થાત્ તેમના ફકીહો (ધર્મશાસ્ત્રીઓ)એ કાનૂનમાં ઝીણી-ઝીણી વાતો કાઢીને, તેમના સંન્યાસીઓએ પોતાના વૈરાગ્યમાં અતિશયોક્તિ કરીને અને તેમની અજ્ઞાની પ્રજાએ પોતાની અંધશ્રદ્ધાઓ અને બનાવટી વૈધ-અવૈધનીતિ-નિયમો ઘડી કાઢીથી તેમના જીવનને જે બોજાઓની નીચે દબાવી રાખ્યા છે અને જે બંધનોમાં જકડી રાખ્યા છે, આ પયગંબર એ તમામ બોજ ઉતારી દે છે અને એ બંધનોને તોડીને જીવનને સ્વતંત્ર કરી દે છે.

عَلَيْهِمْ ۖ قَالِذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَدَّرُوهُ وَنَضَرُوهُ
 وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ
 الْمُفْلِحُونَ ۝ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ
 إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ۗ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ
 رَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ
 وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝ وَمِن قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ
 أُمَّةٌ يَّهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ۝ وَقَطَّعْنَاهُمْ
 اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۗ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ
 إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمَهُ أَنِ اصْرِبْ لِعَصَاكَ الْحَاجِرَةَ
 فَاتَّبِعْتَ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۗ قَدْ عَلِمَ
 كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۗ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ ۗ وَ
 أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّٰنَ وَالسَّلَوى ۗ كُلُّوْا مِنْ طَيِّبَاتِ
 مَا رَزَقْنَاكُمْ ۗ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ
 يَظْلِمُونَ ۝ وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ
 وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ
 سُجَّدًا تُغْفِرُ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ ۗ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ۝
 فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ
 لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا

એટલે જે લોકો તેના પર ઈમાન લાવે અને તેનું સમર્થન અને સહાયતા કરે અને એ પ્રકાશનું અનુસરણ કરે જે તેના સાથે અવતરિત કરવામાં આવેલ છે, તેઓ જ સફળતા પામવાના છે. (રુકૂઅ-૧૮) (૧૫૮) હે મુહમ્મદ સલ્લ. ! કહો, “હે મનુષ્યો ! હું તમારા સૌ માટે એ અલ્લાહનો પયગંબર છું જે ધરતી અને આકાશોની બાદશાહીનો માલિક છે. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. એ જ જીવન પ્રદાન કરે છે અને એ જ મૃત્યુ આપે છે. તો ઈમાન લાવો અલ્લાહ પર અને તેના મોકલેલા ઉમ્મી નબી (હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.) પર, જે અલ્લાહ અને તેના આદેશોને માને છે, અને તેનું અનુસરણ કરો. આશા છે કે તમે સીધો માર્ગ પામી લેશો.”

(૧૫૮) મૂસાની કોમમાં એક જૂથ એવું પણ હતું જે સત્ય અનુસાર માર્ગદર્શન આપતું હતું અને સત્ય અનુસાર જ ન્યાય કરતું હતું. (૧૬૦) અને અમે એ કોમને બાર કુળોમાં વહેંચી દઈને તેમને સ્થાયી જૂથોનું રૂપ આપી દીધું હતું, અને જ્યારે મૂસા પાસે તેની કોમે પાણી માગ્યું તો અમે તેને ઈશારો કર્યો કે ફલાણા ખડક પર પોતાની લાઠી મારો. આથી તે ખડકમાંથી એકાએક બાર ઝરણાં ફૂટી નીકળ્યા અને દરેક જૂથે પોતાની પાણી લેવાની જગ્યા નક્કી કરી લીધી. અમે તેમના ઉપર વાદળોનો છાંયડો કર્યો અને તેમના ઉપર ‘મઝ અને સલ્વા’ (ભોજન) ઉતાર્યા — ખાઓ એ શુદ્ધ વસ્તુઓ જે અમે તમને આપી છે. પરંતુ આ પછી તેમણે જે કંઈ કર્યું, તો અમારા પર જુલ્મ ન કર્યો, બલકે પોતાના જ પર જુલ્મ કરતા રહ્યા.

(૧૬૧) યાદ કરો એ સમય જ્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું હતું, “આ વસ્તીમાં વસવાટ કરો અને તેની પેદાશમાંથી પોતાની ઈચ્છા અનુસાર જીવિકા મેળવો અને ‘હિત્તતુન-હિત્તતુન’* બોલતા જાઓ અને નગરના દરવાજામાં સિજદો કરતા પ્રવેશ કરો. અમે તમારી ભૂલો માફ કરીશું અને સદ્વર્તન કરનારાઓને વધુ કૃપા પ્રદાન કરીશું,” (૧૬૨) પરંતુ તેમના પૈકી જે લોકો અત્યાચારી હતા, તેમણે એ વાત જે તેમને કહેવામાં આવી હતી, ફેરવી નાખી અને પરિણામ એ આવ્યું કે અમે તેમના અત્યાચારના બદલામાં તેમના પર આકાશમાંથી આપત્તિ મોકલી દીધી. (રુકૂઅ-૨૦)

* આનાથી અભિપ્રેત સાર્વજનિક ક્ષમા અને દરગુજરની ઉદ્દેશ્યપણા છે અથવા ક્ષમાની પ્રાર્થના. (અનુ.)

يُظْلِمُونَ ﴿١٢٧﴾ وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ
حَاضِرَةً الْبَحْرِ مَازُ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ
تَأْتِيهِمْ حِينَتَانِهِمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ لَا
يَسْبِتُونَ ۚ لَا تَأْتِيهِمْ ۚ كَذَلِكَ ۚ نَبِّئُوهُمْ بِمَا
كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٢٨﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ
تَعِظُونَ قَوْمًا ۚ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَدِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيدًا ۗ قَالُوا مَعْدِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ ﴿١٢٩﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ
يَنْهَوْنَ عَنِ الشُّؤْءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا
بِعَذَابٍ بَّيِّنٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٣٠﴾ فَلَمَّا
عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً
خَاسِيَةً ﴿١٣١﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيُبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ
إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ
إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۗ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٣٢﴾
وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا ۗ مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَ
مِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَّوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٣٣﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ
وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَ
يَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۗ وَإِنْ يَأْتِيهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ

(૧૬૩) અને જરા એમને એ વસ્તીનું વૃત્તાંત પણ પૂછો, જે સમુદ્રના કિનારે આવેલી હતી. (૪૭) તેમને યાદ દેવડાવો એ ઘટના કે ત્યાંના લોકો 'સબ્ત' (શનિવાર)ના દિવસે અલ્લાહના આદેશ વિરુદ્ધ કામ કરતા હતા અને એ કે માછલીઓ સબ્તના દિવસે જ ઉભરાઈ-ઉભરાઈને સપાટી પર તેમના સામે આવતી હતી અને સબ્ત સિવાયના બાકીના દિવસોમાં આવતી ન હતી. આવું એટલા માટે થતું હતું કે અમે તેમની અવજાઓના કારણે તેમને પરીક્ષામાં નાખી રહ્યા હતા. (૧૬૪) અને તેમને એ પણ યાદ દેવડાવો કે જ્યારે તેમના પૈકી એક જૂથે બીજા જૂથને કહ્યું હતું, "તમે એવા લોકોને શા માટે ઉપદેશ આપો છો જેમને અલ્લાહ નષ્ટ કરવાનો છે અથવા ભારે સજા આપવાનો છે" તો તેમણે જવાબ આપ્યો હતો, "અમે આ બધું તમારા રબ સમક્ષ પોતાને નિર્દોષ પુરવાર કરવા માટે કરીએ છીએ અને એ આશાએ કરીએ છીએ કે કદાચ આ લોકો તેની અવજાથી બચવા લાગે." (૧૬૫) છેવટે જ્યારે તેઓ એ આદેશોને તદ્દન જ ભૂલી ગયા જે તેમને યાદ દેવડાવવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે અમે એ લોકોને બચાવી લીધા જેઓ બૂરાઈઓથી રોકતા હતા અને બાકીના સૌ લોકોને, જેઓ અત્યાચારી હતા, તેમની અવજાઓના કારણે કઠોર યાતનામાં પકડી લીધા. (૧૬૬) પછી જ્યારે તેઓ પૂરેપૂરા વિદ્રોહ સાથે તે જ કાર્ય કરતા રહ્યા જેનાથી તેમને રોકવામાં આવ્યા હતા, તો અમે કહ્યું કે વાનર થઈ જાવ (૪૮) અપમાનિત અને તિરસ્કૃત થયેલા.

(૧૬૭) અને યાદ કરો જ્યારે તમારા રબે ઘોષણા કરી દીધી કે, "તે કયામત સુધી નિરંતર એવા લોકોને બની ઈસરાઈલ ઉપર આધિપત્ય આપતો રહેશે, જેઓ તેમને સૌથી ખરાબ યાતના આપશે." નિશ્ચિત રૂપે તમારો રબ સજા આપવામાં ઝડપી છે અને નિ:શંક, તે ક્ષમા અને દયાથી પણ કામ લેવાવાળો છે.

(૧૬૮) અમે તેમને ધરતી ઉપર ટુકડે-ટુકડા કરી ઘણી કોમોમાં વહેંચી દીધા. કેટલાક લોકો તેમનામાં સદાચારી હતા અને કેટલાક એનાથી જુદા પ્રકારના અને અમે સારી અને ખરાબ પરિસ્થિતિઓથી તેમને પરીક્ષામાં નાખતા રહ્યા કે કદાચ તેઓ પાછા ફરે. (૧૬૯) ત્યારબાદ પહેલાંની પેઢીઓ પછી એવા અયોગ્ય લોકોએ તેમનું સ્થાન લીધું જેઓ અલ્લાહના ગ્રંથના ઉત્તરાધિકારી બનીને આ તુચ્છ દુનિયાના લાભો સમેટે છે અને કહી દે છે કે આશા છે કે અમને માફ કરી દેવામાં આવશે, અને જો દુનિયાની એ જ સાંસારિક સામગ્રી સામે આવે છે તો ફરી દોડીને તેને લઈ લે છે.

૪૪. સંશોધકોનું મહદ્દંશે વલણ એ તરફ છે કે આ સ્થળ 'એલા' (Eilat) કે 'એલાત' (Eilath) કે 'એલુત' (Elloth) હતું, જ્યાં હવે ઈઝરાયલના પહાડી રાજ્યએ આ જ નામનું એક બંદર બનાવી નાખ્યું છે અને જેના નજીકમાં જ જોર્ડનનું પ્રખ્યાત બંદર 'અકબા' આવેલું છે.

૪૫. આ વર્ણનથી જાણવા મળ્યું કે આ વસ્તીમાં ત્રણ પ્રકારના લોકો રહેતા હતા. એક એ, જેઓ ખુલ્લેઆમ અલ્લાહના આદેશોનું ઉલ્લંઘન કરી રહ્યા હતા. બીજા તેઓ, જેઓ સ્વયં તો ઉલ્લંઘન નહોતા કરતા, પણ આ ઉલ્લંઘનને મૌન રહીને જોઈ રહ્યા હતા અને ઉપદેશકોને કહેતા હતા કે આ દુર્ભાગીઓને શિખામણ કરવાથી શું મળે છે ! ત્રીજા એ લોકો, જેમનું ઈમાની સ્વાભિમાન અલ્લાહની સીમાઓના આ ખુલ્લુંખુલ્લા અનાદરને સહન કરી શકતા નહોતા અને તેઓ એ વિચારથી ભલાઈનો આદેશ આપવામાં અને બૂરાઈથી રોકવામાં સક્રિય હતા કે કદાચ એ ગુનેગાર લોકો તેમની શિખામણથી સીધા માર્ગ પર આવી જાય અને જો તેઓ સીધો માર્ગ ન અપનાવે, તો પણ અમે અમારી હદ સુધી તો પોતાનું કર્તવ્ય નિભાવીને અલ્લાહ સમક્ષ પોતાની મુક્તિનો પુરાવો રજૂ કરી જ દઈએ.

يَأْخُذُوهُ ٥ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ
أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ٦
وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ٧ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ٨ وَالَّذِينَ يُسَيِّئُونَ بِالْكِتَابِ وَ أَقَامُوا
الصَّلَاةَ ٩ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ١٠ وَإِذْ
نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ
وَاقِعٌ بِهِمْ ١١ خُذُوا مَا آتَيْنَكُم بِقُوَّةٍ وَادْكُرُوا
مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ١٢ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن
بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى
أَنْفُسِهِمْ ١٣ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ١٤ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا ١٥
أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ١٦
أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا
ذُرِّيَّةً مِّنْ بَعْدِهِمْ ١٧ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
الْمُبْطِلُونَ ١٨ وَكَذَلِكَ نَقُصُّ الْأَيَّاتِ وَلَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ١٩ وَانزِلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِينَ اتَّيَبُوا
مِنَ الْغُوثِينَ ٢٠ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ
أَخَذَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ٢١ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ
الْكَلْبِ ٢٢ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ

શું તેમના પાસેથી ગ્રંથનું વચન લઈ લેવામાં આવ્યું નથી કે અલ્લાહના નામથી એ જ વાત કહે જે સત્ય હોય ? અને તેઓ પોતે જ વાંચી ચૂક્યા છે જે ગ્રંથમાં અંકિત છે. આખિરત (પરલોક)નું ઠેકાણું તો અલ્લાહથી ડરતા લોકો માટે જ ઉત્તમ છે. (૪૯) શું તમે આટલી વાત પણ નથી સમજતા ? (૧૭૦) જે લોકો ગ્રંથની પાબંદી કરે છે અને જેમણે નમાઝ કાયમ કરી રાખી છે, નિશ્ચિત રૂપે આવા સફ્યરિત લોકોનું વળતર અમે વ્યર્થ નહીં કરીએ. (૧૭૧) તેમને એ સમય પણ કંઈ યાદ છે, જ્યારે અમે પર્વતને હલાવીને તેમના ઉપર એ રીતે ઢાળી દીધો હતો જાણે કે તે છત્રી છે અને તેઓ ધારતા હતા કે તે તેમના ઉપર આવી પડશે અને તે વખતે અમે તેમને કહ્યું હતું કે જે ગ્રંથ અમે તમને આપી રહ્યા છીએ તેને દૃઢતાપૂર્વક પકડી રાખો અને જે કંઈ તેમાં લખ્યું છે, તેને યાદ રાખો. આશા છે કે તમે ખોટા રસ્તે ચાલવાથી બચી રહેશો. (રૂકૂઅ-૨૧)

(૧૭૨) અને હે નબી સલ્લ ! લોકોને યાદ દેવડાવો એ સમય, જ્યારે તમારા રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) આદમના પુત્રોની પીઠમાંથી તેમની સંતતિને કાઢી હતી અને તેમને સ્વયં પોતાના ઉપર સાક્ષી બનાવીને પૂછ્યું હતું, “શું હું તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) નથી ?” તેમણે કહ્યું, “ચોક્કસ, આપ જ અમારા રબ છો. અમે તેની સાક્ષી આપીએ છીએ.” (૪૦) આ અમે એટલા માટે કર્યું કે કદાચ તમે કયામતના દિવસે એમ ન કહી દો કે, “અમે તો આ વાતથી અજાણ હતા,” (૧૭૩) અથવા એમ ન કહેવા લાગો કે, “શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની શરૂઆત તો અમારા બાપ-દાદાઓએ અમારા પહેલાં જ કરી હતી અને અમે પછીથી તેમના વંશમાં પેદા થયા. પછી શું આપ અમને તે કસૂર માટે પકડો છો જે ખોટા કામ કરનારાઓએ કર્યો હતો ?” (૧૭૪) જુઓ, આવી રીતે અમે નિશાનીઓ સ્પષ્ટપણે વર્ણવીએ છીએ (૪૮) અને એટલા માટે વર્ણવીએ છીએ કે આ લોકો પાછા ફરે.

(૧૭૫) અને હે નબી સલ્લ ! આમના સામે એ માણસની વાત વર્ણવો, જેને અમે અમારી આયતોનું જ્ઞાન આપ્યું હતું. પરંતુ તે તેની પાબંદીઓથી નીકળી ભાગ્યો. છેવટે શૈતાન તેના પાછળ પડી ગયો, ત્યાં સુધી કે તે પથભ્રષ્ટ થનારાઓમાં સામેલ થઈને રહ્યો. (૧૭૬) જો અમે ઈચ્છ્યું હોત તો તેને એ આયતો મારફતે ઉચ્ચતા પ્રદાન કરતા. પરંતુ તે તો ધરતીની જ તરફ ઝુકીને રહી ગયો અને પોતાની મનેચ્છાઓના જ પાછળ પડ્યો રહ્યો. આથી તેની હાલત કૂતરા જેવી થઈ ગઈ કે તમે તેના પર હુમલો કરો ત્યારે પણ જીભ લટકાવી રાખે અને તેને છોડી દો તો પણ જીભ લટકાવી રાખે. (૪૯)

આ પરિસ્થિતિમાં જ્યારે આ વસ્તી પર અલ્લાહનો પ્રકોપ આવ્યો, તો કુર્આન-મજીદ કહે છે કે આ ત્રણેય જૂથોમાંથી માત્ર ત્રીજું જૂથ જ તેનાથી બચાવી લેવામાં આવ્યું, કેમ કે તેણે જ અલ્લાહ સામે પોતાની દોષ-મુક્તિની ચિંતા કરી હતી અને એ જ જૂથ હતું કે જેણે પોતાની મુક્તિનું પ્રમાણ તૈયાર રાખ્યું હતું. બાકી બંને જૂથોનો સમાવેશ અલ્યાચારીઓમાં થયો અને તેઓ પોતાના ગુનાની હદ સુધી યાતનામાં ગ્રસ્ત થયા. અલબત્ત, વાંદરા કેવળ એ લોકોને બનાવવામાં આવ્યા, જેઓ સંપૂર્ણ વિદ્રોહની સાથે આદેશનું ઉલ્લંઘન કરતા ચાલ્યા ગયા હતા.

૪૬. આ આયતના બે અનુવાદો થઈ શકે છે. એક એ, જે અમે ઉપર મૂળ લખાણમાં અપનાવ્યો છે. બીજો એ કે - અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે તો આખિરતનું રહેઠાણ જ શ્રેષ્ઠ છે.

૪૭. જેમ કે જુદી-જુદી હદીસોથી જાણવા મળે છે, આ મામલો આદમ અલૈ.ના સર્જનના પ્રસંગે બન્યો હતો. તે વખતે જે રીતે ફરિશ્તાઓને એકઠા કરીને સૌપ્રથમ મનુષ્યને સિજદો કરાવવામાં આવ્યો હતો અને ધરતી પર મનુષ્યની ‘ખિલાફત’ (શાસનાધિકાર)ની घोषणा કરવામાં આવી હતી, એ જ રીતે આદમની સમગ્ર પેઢી અને જાતિને પણ,

يَلْهَثُ ذَلِكُمْ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا ۖ
فَاقْصِصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٤﴾ سَاءَ
مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ
كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٥﴾ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي ۖ
وَمَنْ يَضِلَّ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٦﴾ وَ لَقَدْ
ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۗ
لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا ۖ وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ
لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا ۖ وَ لَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۖ
وَأُولَئِكَ كَانُوا لِنَعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ
الْغَافِلُونَ ﴿١٧٧﴾ وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ
بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۗ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧٨﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا
أُمَّةً يَّهْدُونَا بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٧٩﴾ وَ
لَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ
حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٠﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ ۗ إِن كَيْدِي
مُتَيْنٌ ﴿١٨١﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا لِمَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ
جَنَّةٍ ۗ إِن هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٢﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي
نُكُوتِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ
نَبِيٍّ ؕ وَ أَنْ عَلَيَّ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ

આ જ ઉદાહરણ છે એ લોકોનું, જેઓ અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવે છે.

તમે આ કિસ્સાઓ એમને સંભળાવતા રહો, કદાચ આ લોકો કંઈક વિચાર કરે. (૧૭૭) ઘણું જ ખરાબ ઉદાહરણ છે એવા લોકોનું, જેમણે અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી, અને તેઓ સ્વયં પોતાની જાત પર અત્યાચાર કરતા રહ્યા છે. (૧૭૮) જેને અલ્લાહ માર્ગદર્શન પ્રદાન કરે એ જ સન્માર્ગ પામે છે અને જેને અલ્લાહ પોતાના માર્ગદર્શનથી વંચિત કરી દે, એ જ નિષ્ફળ અને નિરાશ બનીને રહે છે. (૧૭૯) અને એ સત્ય છે કે કેટલાય જાતો અને મનુષ્યો એવા છે જેમને અમે જહન્નમ (નર્ક) માટે જ પેદા કર્યાં છે. તેમના પાસે હૃદય છે, પરંતુ તેઓ તેનાથી વિચારતા નથી. તેમના પાસે આંખો છે પરંતુ તેઓ તેનાથી જોતા નથી. તેમના પાસે કાન છે પરંતુ તેઓ તેનાથી સાંભળતા નથી. તેઓ પશુઓ જેવા છે, બલકે તેમનાથી પણ ખૂબ ખરાબ. આ એ લોકો છે જેઓ ગફલતમાં ખોવાઈ ગયા છે. (૧૮૦)

(૧૮૦) અલ્લાહ ઉત્તમ નામોનો અધિકારી છે. તેને ઉત્તમ નામોથી જ પોકારો અને એ લોકોને છોડી દો જેઓ તેના નામ રાખવામાં સીધા માર્ગથી ચલિત થઈ જાય છે. જે કંઈ તેઓ કરે છે તેનો બદલો તેઓ પામીને જ રહેશે. (૧૮૧) અમારા સર્જનોમાં એક જૂથ એવું પણ છે જે તદ્દન સત્ય અનુસાર માર્ગદર્શન કરે છે અને સત્ય અનુસાર ન્યાય કરે છે. (રુકૂઅ-રર) (૧૮૨) રહ્યા એ લોકો જેમણે અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી દીધી છે, તો તેમને અમે ધીમે-ધીમે એવી રીતે વિનાશ તરફ લઈ જઈશું કે તેમને ખબર સુદ્ધાં નહીં પડે. (૧૮૩) હું તેમને ઢીલ આપી રહ્યો છું, મારી ચાલનો કોઈ તોડ નથી.

(૧૮૪) અને શું આ લોકોએ ક્યારેય વિચાર્યું નથી? એમના સાથી પર ઉન્માદની કોઈ અસર નથી. (૧૮૫) એ તો એક ચેતવણી આપનાર છે જે (ખરાબ પરિણામ આવે તે પહેલાં) સ્પષ્ટપણે સચેત કરી રહ્યો છે. (૧૮૫) શું આ લોકોએ આકાશી અને ધરતીના વ્યવસ્થાતંત્ર પર ક્યારેય ચિંતન કર્યું નથી અને કોઈ પણ વસ્તુને જેને અલ્લાહે પેદા કરી છે, આંખો ઉઘાડીને જોઈ નથી? અને શું એ પણ તેમણે વિચાર્યું નથી કે કદાચ તેમના જીવનની મુદત સમાપ્ત થવાનો સમય નજીક આવી ગયો હોય? પછી છેવટે પયગંબરની

જે કયામત સુધી પેદા થવાની હતી, અલ્લાહ તુઆલાએ એક સાથે અસ્તિત્વ અને ચેતના બહીને પોતાના સામે હાજર કરી હતી અને તેમના પાસે પોતાની 'રુબૂબિયત' (ઈશ્વરત્વ, પ્રભુતા)ની સાક્ષી લીધી હતી.

૪૮. અર્થાત્ સત્યની ઓળખની એ નિશાનીઓ, જે મનુષ્યના પોતાના અંતર (નફ્સ)માં મોજૂદ છે, અને હકીકત તરફ નિર્દેશ કરે છે.

૪૯. તફસીરવેત્તાઓએ નુબૂવત-કાળ અને તેનાથી પહેલાંના ઈતિહાસના વિભિન્ન વ્યક્તિઓ પર આ ઉદાહરણને લાગુ કરેલ છે. પરંતુ હકીકત એ છે કે એ વિશિષ્ટ વ્યક્તિ તો પરદામાં છે, જે આ ઉદાહરણમાં સામે હતો. અલબત્ત આ ઉદાહરણ દરેક એ વ્યક્તિને લાગુ પડે છે, જેમાં આ ગુણ જોવા મળતો હોય. અલ્લાહ તુઆલાએ તેની સ્થિતિને કૂતરાથી સરખાવી છે, જેના કારણે આપણે આપણી ઉર્દૂ ભાષામાં એવા વ્યક્તિને જે દુનિયાની લાલચમાં આંધળો બની ગયો હોય, દુનિયાનો કૂતરો કહીએ છીએ.

૫૦. અર્થાત્ અમે તો તેમને પેદા કર્યાં હતા દિલ, દિમાગ, આંખો અને કાન આપીને, પરંતુ અત્યાચારીઓએ તેમનાથી કોઈ કામ ન લીધું અને પોતાના દુર્વ્યવહારોના કારણે છેવટે જહન્નમને પાત્ર બનીને રહ્યા.

૫૧. 'સારા નામો'થી અભિપ્રેત એ નામો છે, જેનાથી અલ્લાહની મહાનતા અને સર્વોચ્ચતા, તેની પાવનતા અને પવિત્રતા અને તેના પરિપૂર્ણ ગુણોની અભિવ્યક્તિ થતી હોય. અલ્લાહના નામો રાખવામાં સચ્ચાઈથી હટવાનો અર્થ એ

قِبَائِي حَادِيثٍ بَعْدَكَ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٥﴾ مَنْ يُضِلِّ
 اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ ٥ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ
 يَعْمَهُونَ ﴿٨٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ
 مُرْسَاهَا ٥ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي ٥ لَا يُجَلِّيهَا
 لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ٥ ثَقُلَتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ٥ لَا
 تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ٥ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ٥
 قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا
 مَا شَاءَ اللَّهُ ٥ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَا سْتَكْثَرْتُ
 مِنَ الْخَيْرِ ٥ وَمَا مَسْنِيَ السُّوءُ ٥ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ
 وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ
 نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ٥ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ
 إِلَيْهَا ٥ فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا ٥ فَمَرَّتْ
 بِهِ ٥ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبِّهَا لِيَنْ أْتِيَنَا
 صَالِحًا لَنَكُونَ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٨٩﴾ فَلَمَّا أَثْمَرَا
 صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أَثْمَرَا ٥ فَتَعَلَّى
 اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٠﴾ أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ
 شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا
 وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى

وَقِيلَ لَنْزِيلٍ

مَعَانِقُهُ عِنْدَ الشَّائِخِزِينِ ٤٨٧٦

مَنْزِلِ ٢

આ ચેતવણી બાદ હવે કઈ વાત એવી હોઈ શકે છે જેના પર તેઓ ઈમાન લાવે ? (૧૮૬) જેને અલ્લાહ માર્ગદર્શનથી વંચિત કરી દે તેના માટે પછી કોઈ માર્ગદર્શક નથી, અને અલ્લાહ તેમને તેમના વિદ્રોહમાં જ ભટકતા છોડી દે છે.

(૧૮૭) આ લોકો તમને પૂછે છે કે છેવટે એ ક્યામતની ઘડી ક્યારે આવશે ? કહો, “તેની જાણકારી મારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પાસે જ છે. તેને તેના સમય પર એ જ પ્રગટ કરશે. આકાશો અને ધરતીમાં એ સમય ઘણો જ કપરો હશે. તે તમારા ઉપર ઓચિંતો આવી જશે.” આ લોકો તેના વિષે તમને એવી રીતે પૂછે છે, જાણે કે તમે તેની શોધમાં લાગેલા છો. કહો, “તેની જાણકારી તો માત્ર અલ્લાહને છે. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો આ સત્યને જાણતા નથી.” (૧૮૮) હે નબી સલ્લ! આ લોકોને કહો, “હું મારી જાત માટે કોઈ ફાયદા કે નુકસાનનો અધિકાર ધરાવતો નથી. અલ્લાહ જ જે કંઈ ચાહે છે તે થાય છે અને જો મને અદૃશ્યનું જ્ઞાન હોત તો હું ઘણા ફાયદા મારા માટે પ્રાપ્ત કરી લેતો અને મને ક્યારેય કોઈ નુકસાન ન પહોંચતું. હું તો માત્ર એક સચેત કરનાર અને ખુશખબરી સંભળાવનાર છું એ લોકો માટે જેઓ મારી વાત માને.” (રુકૂઅ-૨૩)

(૧૮૯) એ અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને એક જીવમાંથી પેદા કર્યા અને તેની જ જાતિમાંથી તેનું જોડું બનાવ્યું, જેથી તેના પાસે શાંતિ પ્રાપ્ત કરે. પછી જ્યારે પુરુષે સ્ત્રીને ઢાંકી લીધી તો તેને એક હળવો ગર્ભ રહી ગયો, જેને લઈને તે હરતી-ફરતી રહી. પછી જ્યારે તે ભારે થઈ ગઈ તો બંનેએ મળીને અલ્લાહ, પોતાના રબને પ્રાર્થના કરી કે : જો તેં અમને સ્વસ્થ બાળક પ્રદાન કર્યું તો અમે તારા આભારી થઈશું. (૧૯૦) પરંતુ જ્યારે અલ્લાહે તેમને એક સ્વસ્થ બાળક આપ્યું તો તેઓ તેની બક્ષિસ અને કૃપામાં બીજાઓને ભાગીદાર ઠેરવવા લાગ્યા. (૧૯૧) અલ્લાહ ઘણો ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ છે એ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની વાતોથી જે આ લોકો કરે છે. (૧૯૨) કેવા નાસમજ છે આ લોકો કે તેમને અલ્લાહના ભાગીદાર ઠેરવે છે જેઓ કોઈ વસ્તુ પેદા નથી કરતા, બલકે સ્વયં પેદા કરવામાં આવે છે, (૧૯૩) જેઓ ન તેમની મદદ કરી શકે છે અને ન સ્વયં પોતાની મદદ કરવા સમર્થ છે. (૧૯૪) જો તમે

છે કે અલ્લાહના એવા નામો રાખવામાં આવે, જે તેના સ્થાનથી નિમ્નતર હોય, જે તેની પ્રતિષ્ઠા અને આદરથી વિરુદ્ધ હોય, જેનાથી તુટિઓ અને ખામીઓ તેના સાથે જોડાતી હોય, અથવા જેનાથી તેની પાવન અને ઉચ્ચ જાત વિશે કોઈ ખોટી આસ્થા કે શ્રદ્ધાની અભિવ્યક્તિ થતી હોય.

૫૨. ‘રફીક’ (સાથી)થી અભિપ્રેત હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. છે. આપ સલ્લ. ને મક્કાવાસીઓના ‘રફીક’ એટલા માટે કહેવામાં આવ્યા છે કે આપ સલ્લ. તેમના માટે અજાણ્યા નહોતા. એ જ લોકોમાં જન્મ્યા, એમના વચ્ચે જ રહ્યા-વસ્યા, બાળકથી યુવાન અને યુવાનથી વૃદ્ધ થયા, નુબૂલ્વતથી પહેલા આંખી કોમ આપને એક અત્યંત સુશીલ સ્વભાવ અને બુદ્ધિમાન વ્યક્તિની હેસિયતથી જાણતી હતી. પયગંબરી પછી જ્યારે આપ સલ્લ. એ અલ્લાહનો સંદેશ પહોંચાડવાનું શરૂ કર્યું, તો એકાએક આપને પાગલ કહેવા લાગ્યા. સ્પષ્ટ છે કે આ પાગલ હોવાની વાત એ વાતના કારણે નહોતી, જે આપ નબી થતાં પહેલા કરતા હતા, બલકે કેવળ એ જ વાતોના કારણે કરવામાં આવતી હતી કે આપ સલ્લ. એ નબી થયા પછી પ્રચાર-પ્રસાર શરૂ કર્યો. આજ કારણસર ફરમાવવામાં આવી રહ્યું છે કે આ લોકોએ ક્યારેય વિચાર્યું પણ છે કે છેવટે આ વાતોમાંથી કઈ વાત ઉન્માદ કે પાગલપણાની છે ?

૫૩. અર્થ એ છે કે સંતાન આપવાવાળો તો અલ્લાહ છે. જો અલ્લાહ સ્ત્રીના પેટમાં વાંદરું કે સાપ કે કોઈ વિચિત્ર પ્રકારનું પ્રાણી પેદા કરી દે, અથવા બાળકને પેટમાં જ આંધળું, બહેરું, લંગડું કે અપંગ બનાવી દે, અથવા કોઈ શારીરિક કે બૌદ્ધિક કે માનસિક શક્તિઓમાં કોઈ ખામી મૂકી દે, તો કોઈનામાં એ શક્તિ નથી કે અલ્લાહના આ બંધારણને કદલી નાખે. આ હકીકતથી મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) પણ એ જ રીતે વાકેફ છે, જે રીતે એકેશ્વરવાદીઓ.

الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۖ سَاءَ عَلَيْكُمْ أَدْعَاؤُهُمْ أَهْمُ
 أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالِكُمْ قَادُوعُهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا
 لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ
 بِهَا ۚ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا ۚ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ
 يَبْصُرُونَ بِهَا ۚ أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ قُلِ
 ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا ۖ فَلَا تُنظَرُونَ ﴿١٩﴾
 إِنَّ وَلِيََّ اللَّهُ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابُ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى
 الصَّالِحِينَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا
 يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿٢١﴾
 وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ
 يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٢﴾ خذِ الْعَفْوَ
 وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِنَّمَا
 يَنْزَعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ
 سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ
 ظِلْفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٥﴾
 وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْعِغْيِ ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ ﴿٢٦﴾
 وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۖ
 قُلْ إِنَّمَا اتَّبَعْتُ مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي ۖ هَذَا

તેમને સીધા માર્ગ પર આવવાનું આહવાન કરો તો તેઓ તમારા પાછળ ન આવે. તમે ચાહે તેમને પોકારો કે ચુપ રહો, બંને સ્થિતિમાં તમારા માટે સમાન જ રહ્યા. (૧૯૪) તમે લોકો અલ્લાહને છોડીને જેમને પોકારો છો તેઓ તો માત્ર બંદાઓ છે, જેવા તમે બંદા છો. તેમનાથી પ્રાર્થનાઓ કરી જુઓ, તેઓ તમારી પ્રાર્થનાઓનો જવાબ આપે, જો તેમના વિષેના તમારા વિચારો સાચા છે. (૧૯૫) શું તેઓ પગ ધરાવે છે કે તેનાથી ચાલે? શું તેઓ હાથ ધરાવે છે કે તેનાથી પકડે? શું તેઓ આંખો ધરાવે છે કે તેનાથી જુએ? શું તેઓ કાન ધરાવે છે કે તેનાથી સાંભળે? હે નબી સલ્લ! એમને કહો, “બોલાવી લો પોતાના ઠેરવેલા ભાગીદારોને, કે પછી સૌ મળીને મારા વિરુદ્ધ યુક્તિઓ કરો અને મને કદાપિ મહેતલ ન આપો. (૧૯૬) મારો સમર્થક અને સહાયક એ અલ્લાહ છે, જેણે આ ગ્રંથ અવતરિત કર્યો છે અને તે સદાચારીઓનું સમર્થન કરે છે. (૧૯૭) તેનાથી વિપરીત, તમે અલ્લાહને છોડીને જેમને પોકારો છો, તેઓ ન તમારી મદદ કરી શકે છે અને ન તો સ્વયં પોતાની મદદ કરવા જ સમર્થ છે, (૧૯૮) બલ્કે જો તમે તેમને સીધા માર્ગ પર આવવા માટે કહો તો તેઓ તમારી વાત સાંભળી પણ શકતા નથી. જો કે તમને એવું દેખાય છે કે તેઓ તમારા તરફ જોઈ રહ્યા છે, પરંતુ હકીકતમાં તેઓ કંઈ પણ નથી જોતા.”

(૧૯૯) હે નબી સલ્લ! નરમી અને ક્ષમાની રીત અપનાવો. ભલાઈની શીખ આપતા રહો અને અજ્ઞાનીઓની ઉપેક્ષા કરો. (૨૦૦) જો ક્યારેક શૈતાન તમને ઉશ્કેરે તો અલ્લાહનું શરણ માગો. તે બધું જ સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૨૦૧) વાસ્તવમાં જે લોકો મુત્તકી (અલ્લાહનો ડર રાખે) છે, તેમની હાલત તો એ હોય છે કે ક્યારેક શૈતાનની અસર હેઠળ કોઈ ભરાબ વિચાર જો તેમને સ્પર્શી પણ જાય છે તો તરત જ ચેતી જાય છે અને પછી તેમને સ્પષ્ટ દેખાવા લાગે છે કે તેમના માટે સાચી કાર્ય-પ્રણાલી કઈ છે. (૨૦૨) રહ્યા તેમના (અર્થાત્ શૈતાનોના) ભાઈબંધો, તો તેઓ તેમને તેમના દુરાચારમાં ખેંચતા જાય છે અને તેમને ભટકાવવામાં કોઈ કસર બાકી નથી રાખતા.

(૨૦૩) હે નબી સલ્લ! જ્યારે તમે આ લોકો સામે કોઈ નિશાની (અર્થાત્ ચમત્કાર) પ્રસ્તુત નથી કરતા, તો તેઓ કહે છે કે તમે પોતાના માટે કોઈ નિશાની કેમ પસંદ ન કરી લીધી? એમને કહો, “હું તો માત્ર એ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)નું અનુસરણ કરું છું, જે

તેથી એ જ કારણ છે કે ગર્ભાવસ્થા દરમ્યાન બધી આશાઓ અલ્લાહથી જ બાંધવામાં આવે છે કે એ જ સાતું-સ્વસ્થ બાળક પેદા કરશે. પરંતુ જ્યારે આશાઓ પૂરી થાય છે અને ચંદ્ર-સમાન બાળક પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, તો કૃતજ્ઞતા માટે નજો-નિષાઠ (માનતા, ભેટસોગાદો અને ચઢાવાઓ) કોઈ અન્ય દેવી-દેવતા, કોઈ અવતાર, કોઈ વલી અને કોઈ હઝરતના નામે ચઢાવવામાં આવે છે અને બાળકના એવા નામો રાખવામાં આવે છે કે જાણે તે અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્યના પ્રદાનનું પરિણામ હોય.

૫૪. અર્થાત્ આ મુશ્કિતોના જૂઠા ઉપાસ્યોની હાલત છે કે સીધો માર્ગ બતાવવો અને પોતાના ઉપાસકોનું માર્ગદર્શન કરવું તો દૂરની વાત છે, તેઓ બિચારા તો કોઈ માર્ગદર્શકના અનુસરણને પણ કાબેલ નથી, ત્યાં સુધી કે કોઈ પોકારનારની પોકારનો જવાબ સુદ્ધાં આપી નથી શકતા.

بَصَائِرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ
 يُؤْمِنُونَ ﴿٣٢﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ
 أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي
 نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخَيْفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ
 بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣٤﴾
 إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ
 عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٣٥﴾

مئزر ٢

 ﴿٣٥﴾
 ﴿٣٤﴾
 ﴿٣٣﴾
 ﴿٣٢﴾

મારા રબે મારા તરફ મોકલી છે. આ બુદ્ધિમત્તાની રોશનીઓ છે તમારા રબ તરફથી, અને માર્ગદર્શન અને કૃપા છે એ લોકો માટે જેઓ તેને અપનાવે. (૨૦૪) જ્યારે કુર્આન તમારા સમક્ષ પઢવામાં આવે તો તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો અને ચુપ રહો, કદાચ તમારા પર પણ કૃપા થઈ જાય.

(૨૦૫) હે નબી સલ્લ! પોતાના રબને સવાર અને સાંજ યાદ કરવાનું રાખો, મનમાં કરગરીને અને ડર સાથે અને જીભથી પણ ધીમા અવાજમાં. તમે એ લોકો પૈકીના ન થઈ જાઓ, જેઓ ગફલતમાં પડેલા છે. (૨૦૬) જે ફરિશ્તાઓને તમારા રબને ત્યાં સામીપ્યનું સ્થાન પ્રાપ્ત છે તેઓ કદાપિ પોતાની મોટાઈના ધમંડમાં આવીને તેની બંદગીથી મોઢું નથી ફેરવતા અને તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરે છે અને તેના આગળ ઝુકેલા રહે છે. ^(૫૫)(રુકૂઅ-૨૪)

૫૫. આ જગ્યાએ આદેશ છે કે જે વ્યક્તિ આ આયતને પઢે, અથવા સાંભળે તે સિજદો કરે. કુર્આન-મજીદમાં આવા ૧૪ સ્થાનો છે, જ્યાં સિજદાની આયત આવી છે.

૮. અલ-અન્ફાલ

પરિચય

નામ :

સૂર:ની પહેલી જ આયતમાં શબ્દ 'અન્ફાલ'નો ઉલ્લેખ થયો છે, તેને જ આ સૂર:નું નામ આપી દેવામાં આવ્યું છે. આ સૂર:માં અન્ફાલ (યુદ્ધમાં જીતેલ માલ-સામાન) વિશે અમુક આદેશો આપવામાં આવ્યા છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર: હિ.સ. ૦૨માં બદ્રના યુદ્ધ પછી અવતરિત થઈ છે અને આમાં ઈસ્લામ અને કુફ વચ્ચેના આ પ્રથમ યુદ્ધની સવિસ્તાર સમીક્ષા કરવામાં આવી છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ સૂર:ની સમીક્ષા કરતાં પહેલા બદ્રના યુદ્ધ અને તેનાથી સંબંધિત સંજોગો પર એક ઐતિહાસિક નજર નાખી લેવી જોઈએ.

પયગંબર (સલ્લ.)નો સંદેશ (મક્કા કાળના અંત સુધીમાં) એ હેસિયતથી પોતાની દૃઢતા અને સ્થાયિત્વ પુરવાર કરી ચૂક્યો હતો કે એક તરફ તેના પાછળ એક ઉત્તમ ચરિત્રવાન, ઉદાર અને વિવેકશીલ ધ્વજવાહક મોજૂદ હતો, જેની કાર્ય-શૈલીથી એ તથ્ય સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ થઈને સામે આવી ગયું હતું કે તે આ સંદેશને અત્યંત સફળતાની મંજિલ સુધી પહોંચાડવા માટે અટલ ઈરાદો ધરાવે છે. બીજી તરફ આ સંદેશમાં સ્વયં એટલું આકર્ષણ હતું કે તે દરેકના મનો-મસ્તિષ્કમાં પોતાનું સ્થાન બનાવતો જતો હતો, પરંતુ તે સમયગાળા સુધી કેટલાક પાસાઓમાં આ સંદેશના પ્રચારમાં ઘણી ત્રુટિઓ જોવા મળતી હતી.

એક એ કે એ વાત હજુ સંપૂર્ણપણે સિદ્ધ થઈ ન હતી કે તેને એવા અનુયાયીઓની એક મોટી સંખ્યા મળી ગઈ છે, જે તેના માટે પોતાની દરેક વસ્તુ ન્યોછાવર કરી દેવા માટે અને દુનિયાભરથી લડી લેવા માટે, ત્યાં સુધી કે પોતાના અત્યંત પ્રિય એવા સંબંધોને પણ કાપીને કૈંકી દેવા તૈયાર છે. બીજું એ કે આ સંદેશનો પડઘો, આમ તો આખા પ્રદેશમાં પ્રસરી ગયો હતો, પરંતુ તેનો પ્રભાવ છુટોછવાયો હતો. હજુ તેને એ સામૂહિક શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ ન હતી જે પુરાણી સ્થાયી થઈ ગયેલ અજ્ઞાનતાપૂર્ણ વ્યવસ્થાથી નિર્ણાયક મુકાબલો કરવા માટે આવશ્યક હતી. ત્રીજું એ કે પ્રદેશનો કોઈ ભાગ એવો ન હતો, જ્યાં આ સંદેશ પોતાના કદમ જમાવીને પોતાના પક્ષને સુદૃઢ બનાવી શકતો અને પછી આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરતો. ચોથું એ કે આ સંદેશને

વ્યવહાર જીવનના મામલાઓને પોતાના હસ્તક લઈને ચલાવવાની તક હજુ સાંપડી ન હતી, તેથી એ નૈતિક સિદ્ધાંતોનું પ્રદર્શન થઈ શક્યું ન હતું, જેના પાયા પર આ સંદેશ જીવનની આખી વ્યવસ્થાને સ્થાપિત કરવા અને ચલાવવા માગતો હતો.

પછીની ઘટનાઓએ એ તકોને જન્મ આપ્યો, જેનાથી આ ચારેય ત્રુટિઓ દૂર થઈ ગઈ.

મક્કા કાળના અંતિમ ત્રણ-ચાર વર્ષોથી યસરિબ (મદીના)માં ઈસ્લામના સૂર્યના કિરણો અવિરત પહોંચી રહ્યા હતા અને ત્યાંના લોકો ઘણા કારણોસર અરબસ્તાનના બીજા કબીલાઓની સરખામણીમાં વધુ સહજતાથી આ પ્રકાશને સ્વીકારતા જતા હતા. છેવટે નુબૂતના ભારમાં વર્ષે હજજના અવસરે ૭૫ માણસોનું એક પ્રતિનિધ-મંડળ પયગંબર (સલ્લ.)થી રાત્રિના અંધકારમાં મળ્યું અને તેણે ન માત્ર એ કે ઈસ્લામનો સ્વીકાર કર્યો, બલકે આપને અને આપના અનુયાયીઓને પોતાના શહેરમાં જગ્યા આપવાની તત્પરતા બતાવી. હેતુ એ હતો કે અરબસ્તાનના વિભિન્ન કબીલાઓ અને ભાગોમાં જે મુસલમાનો વેરવિખેર હતા, તેઓ યસરિબમાં એકઠા થઈને અને યસરિબના મુસલમાનો સાથે મળીને એક સુસંગઠિત સમાજ બનાવી લે. આ રીતે યસરિબે વાસ્તવમાં પોતાને 'ઈસ્લામનું શહેર' (મદીનતુલ ઈસ્લામ)ની હેસિયતે પ્રસ્તુત કર્યું અને પયગંબર (સલ્લ.)એ તેનો સ્વીકાર કરીને અરબસ્તાનમાં પ્રથમ 'દારુલ ઈસ્લામ' (ઈસ્લામી રાજ્ય) ની રચના કરી લીધી.

આ પ્રસ્તાવનો અર્થ જે પણ હતો, તેનાથી મદીનાવાસીઓ અજાણ નહોતા. તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ હતો કે એક નાનું સરખું શહેર પોતાને આખા દેશની તલવારો અને આર્થિક-સાંસ્કૃતિક બહિષ્કારના મુકાબલામાં પ્રસ્તુત કરી રહ્યું હતું. બીજી બાજુ મક્કાવાસીઓ માટે આ મામલાનો જે અર્થ હતો, એ પણ કોઈથી છૂપો ન હતો. વાસ્તવમાં આ રીતે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના નેતૃત્વમાં ઈસ્લામને માનવાવાળા અને તેના પર ચાલવાવાળા એક સુસંગઠિત જૂથના રૂપમાં એકત્ર થતા જઈ રહ્યા હતા. આ પુરાણી વ્યવસ્થા માટે મૃત્યુનો ઘંટ હતો. તેના સાથે મદીના જેવી જગ્યાએ મુસલમાનોની આ શક્તિના એકત્ર થવાથી કુરૈશને વધારે જોખમ એ હતું કે યમનથી સીરિયા તરફ જે વેપારી ધોરી-માર્ગ રાતા સમુદ્રના તટ પર કિનારે-કિનારે જતો હતો, જેના સુરક્ષિત રહેવા પર કુરૈશ અને બીજા મોટા-મોટા મુશ્કરિક (અનેકેશ્વરવાદી) કબીલાઓનું આર્થિક જીવન નિર્ભર હતું, તે મુસલમાનોના લક્ષ્ય પર આવી રહ્યું હતું અને તે સમયે જે પરિસ્થિતિ હતી, તેને જોતાં મુસલમાનો માટે વાસ્તવમાં તેના સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો પણ ન હતો કે તે વેપારી ધોરી-માર્ગ પર પોતાનું વર્ચસ્વ મજબૂત કરે. તેથી પયગંબર (સલ્લ.)એ મદીના પહોંચ્યા પછી તરત જ આ પ્રશ્ન પર

ધ્યાન કેન્દ્રીત કર્યું અને આ સંદર્ભમાં બે મહત્વપૂર્ણ ઉપાયો કર્યા : એક એ કે મદીના અને રાતા સમુદ્રના તટ દરમ્યાન એ ધોરી-માર્ગથી લગોલગ જે કબીલાઓ આબાદ હતા તેમના સાથે વાટાઘાટોનો આરંભ કરી દીધો, જેથી તેઓ મૈત્રીપૂર્ણ એકતા કે પછી ઓછામાં ઓછું તટસ્થ રહેવાનો કરાર કરી લે. આમાં પયગંબર (સલ્લ.)ને પૂરેપૂરી સફળતા મળી. બીજો ઉપાય આપે એ કર્યો કે કુરૈશના કાફલાઓને ચેતવણી આપવા માટે એ ધોરી-માર્ગ પર લગાતાર નાની-નાની ટુકડીઓ મોકલવાનું શરૂ કર્યું અને કેટલીક ટુકડીઓ સાથે આપ પોતે પણ ગયા. બીજુ બાજુ મક્કાવાસીઓ પણ મદીના તરફ લૂંટફાટ કરનારી ટુકડીઓ મોકલતા રહ્યા. સંજોગો એવા બની ગયા હતા કે શાબાન હિ.સ. ૦૨ (ફેબ્રુઆરી કે માર્ચ ઈ.સ. ૬૨૩)માં કુરૈશનો એક મોટો કાફલો શામ (સીરિયા)થી મક્કા પરત આવતાં એ વિસ્તારમાં પહોંચ્યો, જે મદીનાના લક્ષ્ય પર હતો. માલસામાન વધારે હતો, રક્કો ઓછા હતા અને જોખમ મોટું હતું કે ક્યાંક મુસલમાનોની કોઈ શક્તિશાળી ટુકડી તેના પર છાપો ન મારી દે. તેથી કાફલાના સરદાર અબૂ સુફિયાને એ જોખમી વિસ્તારમાં પહોંચતાં જ એક વ્યક્તિને મદદ લેવા માટે મક્કા તરફ દોડાવી દીધો. એ વ્યક્તિએ આપેલ સમાચારથી આખા મક્કામાં ખળભળાટ મચી ગયો. કુરૈશના તમામ મોટા-મોટા સરદારો લડાઈ માટે તૈયાર થઈ ગયા. આશરે એક હજાર યોદ્ધાઓ, જેમાં છસો બખ્તરધારી હતા અને એકસો ઘોડેસવાર પણ, ખૂબ ધૂમધામથી લડવા માટે નીકળી પડ્યા. તેમના સામે માત્ર એ જ કામ નહોતું કે પોતાના કાફલાને બચાવી લેવામાં આવે, બલકે તેઓ એ ઈરાદા સાથે નીકળ્યા હતા કે આ રોજે-રોજના ખતરાને હંમેશ માટે સમાપ્ત કરી દે. હવે પયગંબર (સલ્લ.)ને, જેઓ પરિસ્થિતિથી હંમેશા સુમાહિતગાર રહેતા હતા, લાગ્યું કે નિર્ણયનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. તે જોતાં અંદર અને બહારની અનેકાનેક મુશ્કેલીઓ છતાં આપે નિર્ણાયક પગલું લેવાનો ઈરાદો કરી લીધો. આ ઈરાદો કરીને આપે અન્સાર અને મુહાજિરોને એક જગ્યાએ એકઠા કર્યા અને તેમના સામે આખી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં મૂકી દીધી કે એક તરફ ઉત્તરમાં વેપારી કાફલો છે અને બીજી તરફ દક્ષિણમાં કુરૈશનું સૈન્ય આગળ વધતું આવી રહ્યું છે. અલ્લાહનું વચન છે કે આ બંનેમાંથી કોઈ એક તમને મળી જશે. બતાવો, તમે કોના મુકાબલા માટે ચાલવાનું કહો છો ? જવાબમાં એક મોટા જૂથ તરફથી એ ઈચ્છા વ્યક્ત કરવામાં આવી કે કાફલા પર હુમલો કરવામાં આવે. પરંતુ પયગંબર (સલ્લ.)ના સામે બીજું જ કંઈક હતું. તેથી આપે પોતાનો પ્રશ્ન દોહરાવ્યો. તેના પર મુહાજિરોમાંથી હઝરત મિકદાદ બિન ઉમરુ (રદિ.)એ અને તેના પછી હુઝૂર અકરમ સલ્લ. દ્વારા પ્રશ્ન ફરી દોહરાવવાના કારણે અન્સારમાંથી હઝરત સઅદ બિન મુઆઝ રદિ.એ ઉત્સાહપ્રેરક વક્તવ્યો આપ્યા. તેમાં તેમણે કહ્યું કે, ‘‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! જે તરફ આપનો રબ

હુકમ આપી રહ્યો છે એ જ તરફ ચાલો. અમે આપના સાથે છીએ.” આ વક્તવ્યો પછી નિર્ણય લેવામાં આવ્યો કે કાફલાના બદલે કુરૈશ સૈન્યના મુકાબલા માટે જવું જોઈએ. પરંતુ આ નિર્ણય કોઈ સામાન્ય નિર્ણય ન હતો. જે લોકો આ અલ્પ સમયમાં લડાઈ માટે ઊભા થયા હતા, તેમની સંખ્યા ત્રણસોથી થોડીક વધુ હતી. યુદ્ધ-સામગ્રી પણ અપર્યાપ્ત હતી. તેથી મોટાભાગના લોકો મનમાં ડરી રહ્યા હતા અને તેમને લાગી રહ્યું હતું કે જાણી-બૂજીને મૃત્યુના મુખમાં જઈ રહ્યા છીએ. તક્સાધુઓ (મુનાફિકો) આ અભિયાનને પાગલપણું કહી રહ્યા હતા. પરંતુ નબી (સલ્લ.) અને સાચા મુસલમાનો એ સમજી ગયા હતા કે આ સમય જાનની બાજી લગાવી દેવાનો જ છે. તેથી અલ્લાહના ભરોસા પર તેઓ નીકળી પડ્યા અને તેમણે સીધા દક્ષિણ-પશ્ચિમનો માર્ગ પકડ્યો, જ્યાંથી કુરૈશનું સૈન્ય આવી રહ્યું હતું. જો શરુઆતમાં કાફલાને લૂંટવો અપેક્ષિત હોત તો ઉત્તર-પશ્ચિમનો માર્ગ પસંદ કરવામાં આવતો.

૧૭ રમઝાને બદ્ર નામના સ્થળે બંને પક્ષોનો સામનો થયો, જેમાં મુસલમાનોની ઈમાની નિષ્ઠા અલ્લાહ તરફથી મદદ રૂપે પુરસ્કાર મેળવવામાં સફળ થઈ ગઈ તેમજ નિ:શસ્ત્ર વફાદારો અને જાનની બાજી લગાવી દેવા તત્પર લોકોના હસ્તે કુરૈશ પોતાની શક્તિના અભિમાન છતાં પરાજિત થયા. આ નિર્ણાયક વિજય પછી એક પશ્ચિમી સંશોધક અનુસાર “બદ્રના પહેલાં ઈસ્લામ માત્ર એક ધર્મ અને રાજ્ય હતો, પરંતુ બદ્ર પછી તે રાષ્ટ્ર-ધર્મ, બલકે સ્વયં રાષ્ટ્ર બની ગયો.”

વિષયો :

આ છે એ મહાન યુદ્ધ, જેના પર કુર્આનની આ સૂર:માં સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. પરંતુ આ સમીક્ષાની શૈલી અન્ય તમામ સમીક્ષાઓ કરતાં ભિન્ન છે, જે દુનિયાના રાજા-મહારાજાઓ કરતા હોય છે.

આમાં સૌપ્રથમ એ ત્રુટિઓ તરફ અંગૂલિ-નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, જે નૈતિક દૃષ્ટિએ મુસલમાનોમાં બાકી હતી, જેથી ભવિષ્યમાં તેને સુધારવા માટે હજુ વધારે પ્રયત્ન કરતા રહે.

પછી તેમને બતાવવામાં આવ્યું કે આ વિજયમાં અલ્લાહના સમર્થન અને સહાયતાનો કેટલો મોટો હિસ્સો હતો, જેથી તેઓ પોતાની વીરતા અને સાહસ પર ફૂલાઈ ન જાય, બલકે અલ્લાહ પર ભરોસાનો તથા અલ્લાહ અને તેના રસૂલના આજ્ઞાપાલનનો બોધ ગ્રહણ કરે.

ત્યારબાદ એ નૈતિક ઉદ્દેશ્ય સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે, જેના માટે મુસલમાનોએ આ સત્ય-અસત્યનો સંઘર્ષ કરવાનો હોય છે અને એ નૈતિક ગુણોને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે, જેનાથી આ સંઘર્ષમાં તેમને સફળતા મળી શકે છે.

ત્યારપછી મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) અને મુનાફિકો (દંભીઓ) અને યહૂદીઓ તથા એ લોકોને જેઓ યુદ્ધમાં કેદ પકડાઈને આવ્યા હતા, અત્યંત બોધપ્રેરક સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે.

પછી એ માલ-સામાન વિશે, જે યુદ્ધમાં હાથ લાગ્યો હતો, મુસલમાનોને આદેશો આપવામાં આવ્યા છે.

તે પછી યુદ્ધ અને સંધિના નીતિ-નિયમો વિષે એ નૈતિક આદેશો આપવામાં આવ્યા છે, જેનું સ્પષ્ટિકરણ આ તબક્કામાં ઈસ્લામી આહવાનના પ્રવેશ કર્યા પછી જરૂરી હતું.

પછી ઈસ્લામી રાજ્યના બંધારણીય નિયમોની કેટલીક કલમોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જેનાથી 'દારુલ ઈસ્લામ' (ઈસ્લામી રાજ્ય)ના મુસ્લિમ નાગરિકોની કાનૂની હેસિયત એ મુસલમાનોથી જુદી પાડી દેવામાં આવી છે જે 'દારુલ ઈસ્લામ'ની સરહદોથી બહાર રહેતા હોય.

أَيُّهَا ٤٤

(٨) سُورَةُ الْأَنْفَالِ مَدِينَتُهُ (٨٨)

وَأَنْفَالُهُ ١٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ ۗ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۚ
 مَا تَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ
 الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تَلَّيْتِ
 عَلَيْهِمْ آيَاتَهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
 يَتَوَكَّلُونَ ۝ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
 يُنْفِقُونَ ۝ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۗ لَهُمْ
 دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝ كَمَا
 أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ فَرِيقًا
 مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكٰرِهُونَ ۝ يُجَادِلُونَكَ فِي
 الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ
 وَهُمْ يَنْظُرُونَ ۝ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى
 الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ
 الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ
 يُجِزِيَ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝
 لِيُجِزِيَ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝
 إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي

૮. સૂર: અલ-અન્કાલ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૦ • આયતો-૭૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તમને અન્કાલ (યુદ્ધમાં પ્રાપ્ત થયેલ માલ-સામાન) વિષે પૂછે છે ?^(૧) કહો, “આ અન્કાલ તો અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો છે, તો તમે અલ્લાહથી ડરો અને પોતાના પરસ્પરના સંબંધો બરાબર કરો અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો, જો તમે ઈમાનવાળા છો.”^(૨) (૨) સાચા ઈમાનવાળા તો એ લોકો છે, જેમનાં હૃદય અલ્લાહનું નામ સાંભળીને ધ્રુજી ઉઠે છે અને જ્યારે અલ્લાહની આયતો તેમના સામે પઢવામાં આવે છે તો તેમનું ઈમાન વધી જાય છે અને તેઓ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પર ભરોસો કરે છે, (૩) જેઓ નમાઝ કાયમ કરે છે અને જે કંઈ અમે તેમને આપ્યું છે તેમાંથી (અમારા માર્ગમાં) ખર્ચ કરે છે. (૪) આવા જ લોકો સાચા ઈમાનવાળા છે. તેમના માટે તેમના રબના પાસે મોટા દરજજાઓ છે, ભૂલોથી કામા છે અને ઉત્તમ રોજી છે. (૫) (આ યુદ્ધમાં પ્રાપ્ત થયેલ માલ-સામાનની બાબતમાં પણ એ જ બની રહ્યું છે, જે તે વખતે બન્યું હતું, જ્યારે કે) તારો રબ તને સત્ય સાથે તારા ઘરેથી કાઢી લાવ્યો હતો અને ઈમાનવાળાઓમાંથી એક જૂથને તે પસંદ ન હતું. (૬) તેઓ એ સત્યની બાબતમાં તારા સાથે વિવાદ કરી રહ્યા હતા. જો કે તે ખુલીને સ્પષ્ટ થઈ ગયું હતું. તેમની હાલત એવી હતી કે જાણે તેઓ દેખીતી આંખોએ મૃત્યુ તરફ હંકારવામાં આવી રહ્યા છે.

(૭) યાદ કરો એ પ્રસંગ, જ્યારે અલ્લાહ તમારા સાથે વાયદો કરી રહ્યો હતો કે બંને જૂથોમાંથી એક તમને મળી જશે.^(૩) તમે યાહતા હતા કે કમજોર જૂથ તમને મળે. પરંતુ અલ્લાહની મરજી એ હતી કે પોતાના કથનો વડે સત્યને સત્ય કરી દેખાડે અને કાફિરો (અધર્મીઓ)ના મૂળ કાપી નાખે (૮) જેથી સત્ય, સત્ય થઈને રહે અને અસત્ય, અસત્ય થઈને રહી જાય, ચાહે અપરાધીઓને તે ગમે તેટલું અપ્રિય હોય.

(૯) અને એ પ્રસંગ, જ્યારે તમે પોતાના રબને ફરિયાદ કરી રહ્યા હતા. જવાબમાં

૧. ‘અન્કાલ’ બહુવચન છે, ‘નફલ’નું. અરબી ભાષામાં ‘નફલ’ એ વસ્તુને કહે છે, જે ‘વાજિબ’ (આવશ્યક) અને ‘હક્ક’થી વધારાનું હોય. જ્યારે તે આશીન તરફથી હોય તો તેનાથી અભિપ્રેત સ્વેચ્છાપૂર્વકની સેવા હોય છે, જે કોઈ બંદો પોતાના માલિક માટે અનિવાર્યથી વધીને પોતાની પુશીથી કરે છે, જેમ કે ‘નફલ’ નમાઝ; અને આ જો માલિક તરફથી હોય તો આનાથી અભિપ્રેત એ પ્રદાન અને પુરસ્કાર હોય છે, જે માલિક પોતાના બંદાને તેના અધિકારથી વધારે આપે છે. અહીં ‘અન્કાલ’ શબ્દ એ માલે-ગનીમત (યુદ્ધ પશ્ચાત્ મળેલ માલ-સામાન) માટે પ્રયુક્ત થયો છે, જે બદ્રના યુદ્ધમાં મુસલમાનોને મળ્યો હતો, અને તેને ‘અન્કાલ’ ઠેરવવાનો અર્થ એ વાત મુસલમાનોના મનમાં બેસાડવાનો છે કે આ તમારી કમાણી નથી, બલકે અલ્લાહની કૃપા અને ઈનામ છે, જે તેણે તમને બક્ષેલ છે.
૨. આ વાત એટલા માટે ફરમાવવામાં આવી કે આ માલ-સામાનની વહેંચણી વિશે કોઈ આદેશ આવે એ પહેલા મુસલમાનોમાંથી જુદા-જુદા જૂથો પોત-પોતાના ભાગ માટે દાવાઓ રજૂ કરવા લાગ્યા હતા.
૩. અર્થાત કુરૈશનો વેપારી કાફલો, જે શામ (સીરિયા) તરફથી આવી રહ્યો હતો અથવા કુરૈશનું લશ્કર, જે મક્કાથી આવી રહ્યું હતું.

مُمِدَّاكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلِكَةِ مُرْدِفِينَ ٥ وَمَا
 جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرًا وَلِنَتَّطَبِّعَ بِهِ قُلُوبَكُمْ
 وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
 حَكِيمٌ ٦ إِذْ يُغَشِّبُكُمُ النَّعَاسَ أَمْنَةً مِنْهُ وَ
 يُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ
 وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى
 قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ٧ إِذْ يُوحَىٰ
 رَبُّكَ إِلَى الْمَلِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ
 آمَنُوا ٨ سَأَلْتُمْ فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا
 الرُّعْبَ فَاضْرَبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا
 مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ٩ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ ١٠ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ
 اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ١١ ذَلِكُمْ فَذُوقُوا وَ أَنَّ
 لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ١٢ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا
 تُلُوهُمُ الْأَدْبَارَ ١٣ وَمَنْ يُؤَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
 دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَى فِئَةٍ
 فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَهُ جَهَنَّمُ
 وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ١٤ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ

તેણે ફરમાવ્યું કે હું તમારી મદદ માટે એક હજાર ફરિશ્તાઓ એક પછી એક મોકલી રહ્યો છું. (૧૦) આ વાત અલ્લાહે તમને માત્ર એટલા માટે બતાવી દીધી કે તમારા માટે શુભ-સૂચના હોય અને તમારા હૃદય તેનાથી સંતુષ્ટ થઈ જાય, નહિતર મદદ તો જ્યારે પણ આવે છે, અલ્લાહ તરફથી જ આવે છે. નિ:સંદેહ, અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને તત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) અને એ સમય, જ્યારે અલ્લાહ પોતાના તરફથી ઊંઘની અવસ્થાના રૂપે તમને નિશ્ચિંતતા અને નિર્ભયતાની સ્થિતિથી ઢાંકી રહ્યો હતો, (૧) અને આકાશમાંથી તમારા ઉપર પાણી વરસાવી રહ્યો હતો, જેથી તમને પાક (શુદ્ધ) કરે અને તમારા ઉપરથી શૈતાને નાખેલી ગંદકી દૂર કરે અને તમારી હિંમત બંધાવે અને તેના વડે તમારા કદમ જમાવી દે.

(૧૨) અને એ સમય, જ્યારે તમારો રબ ફરિશ્તાઓને સંકેત કરી રહ્યો હતો કે, “હું તમારા સાથે છું. તમે ઈમાનવાળાઓને જમાવી રાખો. હું હમણા જ આ કાફિરો (અધર્મીઓ)ના હૃદયોમાં ધાક બેસાડી દઉં છું, તો તમે તેમની ગરદનો પર ઘા કરો અને સાંધાઓ પર પ્રહાર કરો.” (૧૩) આ એટલા માટે કે એ લોકોએ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત)નો મુકાબલો કર્યો, અને જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો મુકાબલો કરે, અલ્લાહ તેના માટે ખૂબ સખત પકડ કરવાવાળો છે. (૧૪) આ છે તમારી સજા, હવે ચાખો આનો સ્વાદ અને તમને જાણ થાય કે સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ માટે દોજખ (નર્ક)ની યાતના છે.

(૧૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમારે એક લશ્કરના રૂપમાં કાફિરો (અધર્મીઓ)થી સામનો થાય, તો તેમના મુકાબલામાં પીઠ ન દેખાડો. (૧૬) જેણે આવા પ્રસંગે પીઠ બતાવી, સિવાય કે યુદ્ધ-વ્યૂહ રૂપે આવું કરે અથવા કોઈ બીજા લશ્કર સાથે જોડાઈ જવા માટે, તો તે અલ્લાહના પ્રકોપમાં ઘેરાઈ જશે. તેનું ઠેકાણું જહન્નમ હશે, અને પાછા ફરવાનું તે ઘણું ખરાબ સ્થાન છે.

(૧૭) તો હકીકત એ છે કે તમે તેમને કતલ નથી કર્યા, બલકે અલ્લાહે તેમને કતલ

૪. આવો જ અનુભવ મુસલમાનોને ઉલદના યુદ્ધમાં થયો હતો, જેમ કે સૂર: આલે ઈમરાન, આયત-૧૫૪ માં આવી ગયેલ છે.

૫. અહીં સુધી બદના યુદ્ધની ઘટનાઓને એક-એક કરીને યાદ દેવાડવામાં આવેલ છે, તેનો હેતુ વાસ્તવમાં ‘અન્કાલ’ શબ્દની યથાર્થતા સ્પષ્ટ કરવાનો છે. શરૂઆતમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે આ ‘માલે-ગનીમત’ને પોતાના અત્યંત પ્રયત્નોનું ફળ સમજીને તેના માલિક અને અધિકારી ક્યાં બની જાયો છો, આ તો વાસ્તવમાં અલ્લાહનું પ્રદાન અને તેની દેણ છે, અને દાતા સ્વયં પોતાના માલ-સામાનનો અધિકારી છે. હવે તેના પ્રમાણરૂપે આ ઘટનાઓ ગણાવવામાં આવી છે કે આ વિજયમાં પોતે જ હિસાબ લગાવીને જુઓ કે તમારી પોતાની મહેનત અને પરિશ્રમ તથા હિંમત અને સાહસનો આમાં કેટલો હિસ્સો છે અને અલ્લાહની મહેરબાનીનો કેટલો હિસ્સો. તેથી આનો નિર્ણય કરવો કે આની વહેંચણી કેવી રીતે થાય એ તમારું નહીં, બલકે અલ્લાહનું કામ છે.

૬. આ વાક્યના સંબોધકો કાફિર કુરૈશ છે, જેમનો બદમાં પરાજય થયો હતો.

اللَّهُ فَتَاهُمْ ۖ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ
 رَمَى ۗ وَيُبْلِي الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۗ إِنَّ
 اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ
 كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿٥٥﴾ إِنَّ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ
 الْفَتْحُ ۗ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۗ وَإِنْ تَعُودُوا
 نَعُدْ ۗ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتِكُمْ شَيْئًا وَ لَوْ
 كَثُرَتْ ۚ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٦﴾ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا
 تَوَلَّوْا عَنهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَا تَكُونُوا
 كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ
 شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا
 يَعْقِلُونَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ ۗ وَلَوْ
 أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٦٠﴾ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ
 بِمَا يُحْيِيكُمْ ۗ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ
 وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٦١﴾ وَاتَّقُوا
 بِنْتَهُ ۗ لَا تَصِيْبَنَّ الَّذِينَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ۗ
 وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦٢﴾ وَادْكُرُوا
 ذُ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ

કર્્યા છે, અને હે નબી સલ્લ. ! તેં નથી ફેંક્યું, બલ્કે અલ્લાહે ફેંક્યું^(૭) (અને ઈમાનવાળાઓના હાથ જે આ કાર્યમાં પ્રયુક્ત થયા) તો આ એટલા માટે હું કે અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓને એક ઉત્તમ પરીક્ષામાંથી સફળતાપૂર્વક પસાર કરી દે. નિ:શંક, અલ્લાહ સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૧૮) આ મામલો તો તમારા સાથે છે અને કાફિરો સાથેનો મામલો એ છે કે અલ્લાહ તેમની ચાલોને કમજોર કરનાર છે. (૧૯) (આ કાફિરોને કહી દો,) “જો તમે ફેંસલો ચાહતા હતા તો લો, ફેંસલો તમારા સમક્ષ આવી ગયો.^(૮) હવે અટકી જાવ, તમારા માટે જ સારું છે, નહીં તો ફરીથી જો આ જ મૂર્ખતાનું પુનરાવર્તન કરશો તો અમે પણ આ જ સજાનું પુનરાવર્તન કરીશું અને તમારો જથ્થો, ચાહે તે ગમે તેટલો વધારે કેમ ન હોય, તમારા કોઈ કામ નહીં આવી શકે. અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓના સાથે છે.” (રુકૂઅ-૨)

(૨૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો અને આદેશ સાંભળ્યા પછી તેનાથી મોઢું ન ફેરવો. (૨૧) એ લોકો જેવા ન બની જાઓ જેમણે કહ્યું કે અમે સાંભળ્યું, જો કે તેઓ નથી સાંભળતા. (૨૨) નિ:શંક, અલ્લાહના નજીક સૌથી ખરાબ પ્રકારના પશુ એ બહેરા-મૂંગા લોકો છે, જેઓ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા નથી. (૨૩) જો અલ્લાહને લાગતું કે તેમનામાં થોડી પણ ભલાઈ છે, તો તે અવશ્ય તેમને સાંભળવાની પ્રેરણા આપતો, (પરંતુ ભલાઈ વિના) જો તે તેમને સાંભળાવતો, તો તેઓ લાપરવાહી સાથે મોઢું ફેરવી લેતા.

(૨૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ અને તેના રસૂલની પોકારને તત્કાળ સ્વીકારી લો, જ્યારે રસૂલ તમને એ વસ્તુ તરફ બોલાવે જે તમને જીવન પ્રદાન કરનારી છે, અને જાણી લો કે અલ્લાહ મનુષ્ય અને તેના હૃદય વચ્ચે આડ બની જાય છે અને તેના જ તરફ તમને સમેટવામાં આવશે, (૨૫) અને બચો એ ફિત્ના (ઉપદ્રવ)થી જેની આફત માત્ર એ જ લોકો સુધી સીમિત નહીં રહે જેમણે તમારા પૈકી ગુનો કર્યો હોય,^(૯) અને જાણી લો કે અલ્લાહ સખત સજા આપનાર છે. (૨૬) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે તમે થોડાક જ હતા. ધરતી ઉપર તમને નિર્બળ માનવામાં આવતા હતા. તમે

૭. બદના પુદ્ધમાં જ્યારે મુસલમાનો અને કાફિરો (અધર્મીઓ)ના લશ્કરો એકબીજાની સામે આવ્યા અને સામાન્યરૂપે મારવા-કાપવાનો અવસર આવી ગયો, તો હુઝૂર સલ્લ. એ મુઠ્ઠી જેટલી રેતી હાથમાં લઈને ‘શાહતિલ લુજૂહ’(ચહેરાઓ બગડી જાય) કહીને કાફિરો તરફ ફેંકી અને તેના સાથે જ આપના ઈશારાથી મુસલમાનોએ એકી સાથે કાફિરો પર હુમલો કરી દીધો. આ જ ઘટના તરફ સંકેત છે. અર્થ એ છે કે હાથ તો રસૂલ સલ્લ. ના હતા, પરંતુ પ્રહાર અલ્લાહ તરફથી હતો.

૮. મક્કાથી રવાના થતી વખતે મુશરિકો (અને કેશરવાદીઓ)એ કાબાના પરદાને પકડીને દુઆ માંગી હતી કે અલ્લાહ ! બંને જૂથોમાંથી જે શ્રેષ્ઠ છે તેને વિજય પ્રદાન કર.

૯. આનાથી અભિપ્રેત એ સામૂહિક ફિત્નાઓ (ઉપદ્રવો) છે, જે સંક્રમક રોગની જેમ એવી આફત લાવે છે, જેમાં માત્ર ગુનો કરનારાઓ જ ગ્રસ્ત થતા નથી, બલ્કે એ લોકો પણ માર્યા જાય છે, જેઓ ગુનેગાર સમાજમાં રહેવાનું ચલાવી લેતા હોય છે.

تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ
بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَ
تَخُونُوا أَمْنِيَّكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ وَعَلِمُوا أَنَّ
أَمْوَالَكُمْ وَأَوْلَادَكُمْ فَتَنَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ
أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا
اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٨﴾ وَإِذْ
يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ
يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ
الْمُكْرِمِينَ ﴿٩﴾ وَإِذَا تَنَتَلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ
سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا
أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ
كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا
حِجَابًا مِّنَ السَّمَاءِ وَإِثْمِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١١﴾
وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ
اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا لَهُمُ إِلَّا
بِعَذَابِ اللَّهِ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ؕ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا

ડરતા હતા કે ક્યાંક લોકો તમને નષ્ટ ન કરી દે. પછી અલ્લાહે તમને આશ્રય-સ્થાન પૂરું પાડ્યું. પોતાની મદદ વડે તમારા હાથ મજબૂત કર્યા અને તમને સારી રોજી પહોંચાડી. કદાચ; તમે આભારી બનો. (૨૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જાણી-જોઈને અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે વિશ્વાસઘાત ન કરો, પોતાની અમાનતો^(૧૦)માં દ્રોહનું આચરણ ન કરો (૨૮) અને જાણી લો કે તમારું ધન અને તમારા સંતાનો હકીકતમાં અજમાયશના સાધનો છે અને અલ્લાહના પાસે વળતર આપવા માટે ઘણુંય છે. (રુકૂઅ-૩) (૨૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે અલ્લાહથી ડરવાનું વલણ અપનાવશો તો અલ્લાહ તમારા માટે કસોટી પૂરી પાડશે^(૧૧) અને તમારી બૂરાઈઓને તમારાથી દૂર કરશે અને તમારી ભૂલો માફ કરી દેશે. અલ્લાહ મોટો કૃપાળુ છે.

(૩૦) એ સમય પણ યાદ કરવાને યોગ્ય છે, જ્યારે સત્યના ઈન્કાર કરનારાઓ તારા વિરુદ્ધ યુક્તિઓ ઘડી રહ્યા હતા કે તને કેદ કરી લે કે કતલ કરી નાખે અથવા દેશનિકાલ કરી દે. ^(૧૨) તેઓ પોતાની ચાલો ચાલી રહ્યા હતા અને અલ્લાહ પોતાની ચાલ ચાલી રહ્યો હતો અને અલ્લાહ સર્વશ્રેષ્ઠ ચાલ ચાલનાર છે. (૩૧) જ્યારે તેમને અમારી આયતો સંભળાવવામાં આવતી હતી તો કહેતા હતા, “હા, સાંભળી લીધું અમે. અમે ઈચ્છીએ તો આવી જ વાતો અમે પણ બનાવી શકીએ છીએ. આ તો એ જ પુરાણી વાર્તાઓ છે, જે પહેલાંથી લોકો કહેતા આવ્યા છે.” (૩૨) અને એ વાત પણ યાદ છે, જે તેમણે કહી હતી, “હે અલ્લાહ ! જો આ વાસ્તવમાં સત્ય છે અને તારા તરફથી છે તો અમારા ઉપર આકાશમાંથી પથ્થરો વરસાવી દે અથવા કોઈ પીડાકારી આપત્તિ અમારા ઉપર લઈ આવ.” (૩૩) તે વખતે તો અલ્લાહ તેમના ઉપર આપત્તિ ઉતારવાનો ન હતો જ્યારે કે તું તેમના વચ્ચે મોજૂદ હતો અને ન તો અલ્લાહનો એ નિયમ છે કે લોકો ક્ષમાયાચના કરી રહ્યા હોય અને તે તેમને યાતના આપે. (૩૪) પરંતુ હવે તે શા માટે તેમના ઉપર આપત્તિ ન ઉતારે, જ્યારે કે તેઓ મસ્જિદે હરામ (કા’બા)નો માર્ગ રોકી રહ્યા છે. જો કે તેઓ આ મસ્જિદના સાચા વ્યવસ્થાપક (મુતવલ્લી) નથી. તેના સાચા વ્યવસ્થાપક તો માગ

૧૦. પોતાની ‘અમાનતો’થી અભિપ્રેત એ તમામ જવાબદારીઓ છે, જે કોઈના પર ભરોસો કરીને તેને સુપ્રત કરવામાં આવે, ચાહે તે વફાદારીના વચનની જવાબદારી હોય કે સામૂહિક સુલેહ-સંધિઓની, અથવા સમુદાયના રક્ષકોની, અથવા વ્યક્તિગત અને સામૂહિક ધન-સંપત્તિની, અથવા કોઈ હોદ્દા કે પદની, જે કોઈ વ્યક્તિ પર ભરોસો કરીને સમાજ તેને સુપ્રત કરે.

૧૧. ‘કસોટી’ એ વસ્તુને કહે છે, જે ખરા અને ખોટાના ભેદને સ્પષ્ટ કરે છે. આ જ અર્થ ‘કુરકાન’નો પણ છે. તેથી અમે ‘કુરકાન’નો અનુવાદ ‘કસોટી’ કર્યો છે. અલ્લાહના ઈરશાદનો હેતુ એ છે કે જો દુનિયામાં અલ્લાહથી ડરીને કામ કરશો, તો અલ્લાહ તમારામાં પારખવાની શક્તિ પેદા કરશે, જેનાથી ડગલે-ને-પગલે તમને સ્વયં એ ખબર પડતી રહેશે કે કયું વલણ અને વર્તન સાચું છે અને કયું ખોટું, કયો માર્ગ સત્ય છે અને અલ્લાહ તરફ જાય છે અને કયો માર્ગ ખોટો અને શૈતાનને મળાવે છે.

૧૨. આ એ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે કુરૈશનો એ ડર વિશ્વાસની હદ સુધી પહોંચી ચૂક્યો હતો કે હવે મુહમ્મદ સલ્વ. પણ મદીના જતા રહેશે. તે વખતે તેઓ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે જો આ વ્યક્તિ મક્કાથી નીકળી ગયો, તો પછી જોખમ આપણા કાબૂથી બહાર થઈ જશે. તેથી તેમણે આપ સલ્વ.ના મામલામાં એક અંતિમ નિર્ણય કરવા માટે એક સભા ભરી અને એ બાબતે પરસ્પર સલાહ-મસલત કરી કે આ જોખમનું નિવારણ કેવી રીતે કરવામાં આવે.

الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَمَا كَانَ
 صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مَكَاءً وَتَصَدِيقًا
 فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا
 عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۖ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ
 عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٢٩﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ
 الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ
 فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ
 الْخٰسِرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَدْتَهُمْ يُغْفَرُ
 لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ ۗ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ
 سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ
 وَيَكُونَ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ ۗ فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ
 بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٢﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُوا
 أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۖ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٣٣﴾
وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ
 وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَ
 ابْنِ السَّبِيلِ ۗ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا
 عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّنْقِيهِ الْجَمْعُ ۖ ط

અલ્લાહથી ડરનારા લોકો જ હોઈ શકે છે. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો આ વાત જાણતા નથી. (૩૫) બૈતુલ્લાહ (અલ્લાહના ઘર)ના નજીક તેમની નમાઝ શું હોય છે? બસ, સીટીઓ વગાડે છે અને તાળીઓ પાડે છે. તેથી હવે લો, આ આપત્તિનો સ્વાદ ચાખો, પોતાના એ સત્યના ઈન્કારના બદલામાં જે તમે કરતા રહ્યા છો. (૩૬) જે લોકોએ સત્યને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો છે તેઓ પોતાના ધન અલ્લાહના માર્ગથી રોકવા માટે ખર્ચ કરી રહ્યા છે અને હજુ વધુ ખર્ચ કરતા રહેશે, પરંતુ છેવટે આ જ પ્રયત્નો તેમના માટે પસ્તાવાનું કારણ બનશે, પછી તેઓ પરાજિત થશે, પછી આ કાફિરો (અધર્મીઓ)ને જહન્નમ (નર્ક) તરફ ઘેરીને લાવવામાં આવશે. (૩૭) જેથી અલ્લાહ ગંદકીને પવિત્રતાથી છાંટીને અલગ કરે અને દરેક પ્રકારની ગંદકીને મેળવીને એકઠી કરે, પછી આ ઢગલાને જહન્નમ (નર્ક)માં ઝોંકી દે. આ જ લોકો અસલી દેવાળિયા છે. (રુકૂઅ-૪)

(૩૮) હે નબી સલ્વ.! આ કાફિરો (અધર્મીઓ)ને કહો કે જો હજુ પણ અટકી જાય તો જે કંઈ પહેલાં થઈ ચૂક્યું છે તેને માફ કરી દેવામાં આવશે. પરંતુ જો તેઓ એ જ અગાઉના વલણનું પુનરાવર્તન કરશે તો પહેલાં થઈ ગયેલી કોમો સાથે જે કંઈ થઈ ચૂક્યું છે, તેની સૌને ખબર છે.

(૩૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો! આ કાફિરો (અધર્મીઓ) સાથે યુદ્ધ કરો, ત્યાં સુધી કે ફિલ્નો (ઉપદ્રવ) બાકી ન રહે અને દીન (ધર્મ) સંપૂર્ણપણે અલ્લાહ માટે થઈ જાય. પછી જો તેઓ ફિત્નાથી રોકાઈ જાય તો તેમના કર્મોને જોવાવાળો અલ્લાહ છે (૪૦) અને જો તેઓ ન માને તો જાણી લો કે અલ્લાહ તમારો સંરક્ષક છે, અને તે સૌથી સારો સમર્થક અને સહાયક છે.

(૪૧) અને તમને જાણ થાય કે જે કંઈ માલે ગનીમત (યુદ્ધમાં હાથ લાગેલો માલ-સામાન) તમે પ્રાપ્ત કર્યો છે^(૧૩) તેનો પાંચમો હિસ્સો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને સગાઓ અને અનાથો તથા જરૂરતમંદ લોકો અને મુસાફરો માટે છે. જો તમે ઈમાન લાવ્યા છો અલ્લાહ પર અને એ વસ્તુ પર જે ફેંસલાના દિવસે, એટલે કે બંને સેનાઓની ટક્કરના દિવસે, અમે પોતાના બંદા ઉપર ઉતારી હતી,^(૧૪) (તો આ હિસ્સો ખુશીથી ચૂકવો).

૧૩. અહીં એ 'માલે-ગનીમત'ની વહેંચણીનો કાનૂન બતાવવામાં આવ્યો છે, જેના વિશે પ્રવચનના આરંભમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે આ અલ્લાહનું ઈનામ છે, જેના વિશે નિર્ણય કરવાની સત્તા અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સલ્વ.ને જ છે. હવે એ નિર્ણય બતાવી દેવામાં આવ્યો છે.

૧૪. અર્થાત્ એ સહાયતા અને મદદ, જેના કારણે તમને વિજય પ્રાપ્ત થયો અને જેના કારણે તમને આ 'માલે-ગનીમત' પ્રાપ્ત થયો.

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٥٠ إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ
 الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَةِ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ
 مِنْكُمْ ٥ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَا خْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ٥
 وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ٥ لِيَهْلِكَ
 مَنْ هَلَكَ عَن بَيْنَتِهِ وَيُحْيِيَ مَنْ حَيَّ عَن
 بَيْنَتِهِ ٥ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ٥١ إِذْ يُرِيدُ اللَّهُ
 فِي مَنَامِكُمْ قَلِيلًا ٥ وَلَوْ أَرَادَكُمُ كَثِيرًا لَفَشَلْتُمْ
 وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ٥ إِنَّهُ
 عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ٥٢ وَإِذْ يُرِيدُكُمُوهُمْ إِذِ
 التَّقِيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ
 لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ٥ وَإِلَى اللَّهِ
 تُرْجَعُ الْأُمُورُ ٥٣ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً
 فَاثْبُتُوا وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ٥٤
 وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَ
 تَذْهَبَ رِيحُكُمْ ٥ وَأَصْبِرُوا ٥ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ٥٥
 وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
 بَطْرًا وَرِغَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ
 اللَّهِ ٥ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ٥٦ وَإِذْ زَيْنَ
 لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ

અલ્લાહને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

(૪૨) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે તમે ખીણની આ તરફ હતા અને તેમણે બીજા બાજુ પડાવ નાખ્યો હતો અને કાફલો તમારાથી નીચે (કિનારા)ની તરફ હતો. જો ક્યાંક પહેલાંથી જ તમારા અને તેમના વચ્ચે મુકાબલા અંગે નક્કી થઈ ગયું હોત તો તમે ચોક્કસ તે વખતે પોતાને બચાવીને નીકળી જતા. પરંતુ જે કંઈ બન્યું, તે એટલા માટે હતું કે જે વાતનો ફેંસલો અલ્લાહ કરી ચૂક્યો હતો તેને પ્રગટ કરે, જેથી જેને વિનષ્ટ થવાનું છે તે સ્પષ્ટ પ્રમાણ સાથે વિનષ્ટ થાય અને જેને જીવંત રહેવાનું છે તે સ્પષ્ટ પ્રમાણ સાથે જીવંત રહે. નિ:શંક, અલ્લાહ સાંભળનાર અને જાણનાર છે.

(૪૩) અને યાદ કરો એ સમય, જ્યારે હે નબી સલ્વ.! અલ્લાહ તેમને તમારા સ્વપ્નમાં થોડા દેખાડી રહ્યો હતો. (૧૫) જો ક્યાંક તે તમને તેમની સંખ્યા વધુ દેખાડી દેતો, તો ચોક્કસ તમે લોકો હિંમત હારી બેસતા અને યુદ્ધની બાબતમાં ઝઘડવાનું શરૂ કરી દેતા. પરંતુ અલ્લાહે જ આનાથી તમને બચાવ્યા. નિ:શંક, તે હૃદયની સ્થિતિ સુદ્ધાં જાણે છે.

(૪૪) અને યાદ કરો જ્યારે મુકાબલાના સમયે અલ્લાહે તમારી નજરોમાં શત્રુઓને થોડા દેખાડ્યા અને તેમની નજરોમાં તમને ઓછા કરીને રજૂ કર્યા, જેથી જે વાત બનવાની હતી અલ્લાહ તેને પ્રકાશમાં લઈ આવે, અને છેવટે બધા જ મામલાઓ અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થાય છે. (રુકૂઅ-૫)

(૪૫) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમારે કોઈ જૂથ સાથે મુકાબલો થાય તો અડગ રહો અને અલ્લાહને પુષ્કળ પ્રમાણમાં યાદ કરો. આશા છે કે તમને સફળતા પ્રાપ્ત થશે. (૪૬) અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો અને પરસ્પર ઝઘડો નહીં, નહીં તો તમારા અંદર કમજોરી આવી જશે અને તમારી હવા ઉખડી જશે. સબ્ર (ધૈર્ય)થી કામ લો. (૧૬) નિ:શંક, અલ્લાહ ધૈર્યવાન લોકોના સાથે છે (૪૭) અને એ લોકો જેવા રંગ-ઢંગ ન અપનાવો જેઓ પોતાના ઘરોમાંથી ઘમંડ કરતા અને લોકોને પોતાની શાન દેખાડતા નીકળ્યા અને જેમનું વર્તન એ છે કે અલ્લાહના માર્ગથી રોકે છે. જે કંઈ તેઓ કરી રહ્યા છે, તે અલ્લાહની પકડની બહાર નથી.

(૪૮) જરા વિચાર કરો એ સમયનો, જ્યારે શૈતાને આ લોકોના કરતૂકો તેમની નજરોમાં આકર્ષક બનાવીને દેખાડ્યા હતા અને તેમને કહ્યું હતું કે આજે તમારા પર કોઈ વિજયી થઈ

૧૫. આ એ સમયની વાત છે, જ્યારે નબી સલ્વ. મુસલમાનોને લઈને મદીનાથી નીકળી રહ્યા હતા અથવા રસ્તામાં કોઈ જગ્યાએ હતા અને એ નક્કી થયું નહોતું કે કાફિરોનું લશ્કર ખરેખર કેટલું છે. તે વખતે હુઝૂર સલ્વ.એ સ્વપ્નમાં આ લશ્કરને જોયું અને જે દૃશ્ય આપ સલ્વ.ની સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું તેનાથી આપ સલ્વ.એ અનુમાન કર્યું કે દુશ્મનોની સંખ્યા કંઈ વધારે નથી.

૧૬. અર્થાત્ પોતાની ભાવનાઓ અને ઈચ્છાઓને કાબૂમાં રાખો. ઉતાવળ, ગભરાટ, ભય, લોભ-લાલચ અને અનુચિત જોશથી બચો. ઠંડા દિલ અને ચોક્કસ નિર્ણય-શક્તિની સાથે કામ કરો. જોખમો અને મુશ્કેલીઓ સામે હોય તો તમારા પગ ડગમગે નહીં. ઉચ્છેદની જનક પ્રસંગ સામે આવે તો ગુસ્સા અને આવેગનું તોફાન તમારથી કોઈ અયોગ્ય કામ ન કરાવી નાખે. મુસીબતોનો હુમલો હોય અને પરિસ્થિતિ બગડતી દેખાઈ રહી હોય તો વિઠ્ઠળતામાં તમે સાન-ભાન શુમાવી ન બેસો. ઉદ્દેશ્ય-પ્રાપ્તિના શોખમાં બેચેન થઈને કે કોઈ અપકવચરી યુક્તિને ઉપરજીલ્લી રીતે સફળ થતી જોઈને તમારા ઈરાદાઓ ઉતાવળિયા પગલાથી પ્રભાવિત ન થાય, અને ક્યારેક સાંસારિક લાભો અને ફાયદાઓ તથા મનની લિજ્જતનું પ્રલોભન તમને પોતાના તરફ આકૃષ્ટ કરી રહ્યું હોય તો તેના સામે પણ તમારું

لِيَوْمٍ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ ۚ فَلَمَّا تَرَآءَتِ
 لَفِئَتَيْنِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِحْتُ
 مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۗ
 وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝۶۱ إِذْ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ
 وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ غَرَّهُمْ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ ۗ
 وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝۶۲
 وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ الْمَلَائِكَةُ
 يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ۚ وَذُوقُوا
 عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝۶۳ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ
 وَإِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَالَمِينَ ۝۶۴ كَذَّابِ
 إِلِ فِرْعَوْنَ ۗ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
 فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدٌ
 لِّلْعِقَابِ ۝۶۵ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا لِّعَمَلِهِ
 تَعْمَاهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ ۗ وَ
 إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝۶۶ كَذَّابِ إِلِ فِرْعَوْنَ ۗ
 وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ
 فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَعْرَضْنَا إِلِ فِرْعَوْنَ ۚ وَ
 كُلُّ كَانَ ظَلَمِينَ ۝۶۷ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ
 اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝۶۸ الَّذِينَ

શકતું નથી અને એ કે હું તમારા સાથે છું. પરંતુ જ્યારે બંને ટુકડીઓ સામસામે આવી તો તે ઊંધા પગે પાછો ફરી ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે મારો-તમારો સંગાય નથી. હું એ બધું જોઈ રહ્યો છું જે તમે નથી જોતા. મને અલ્લાહનો ડર લાગે છે અને અલ્લાહ ઘણી આકરી સજા આપનાર છે. (રુકૂઅ-૬) (૪૮) જ્યારે કે મુનાફિકો (દંભીઓ) અને એ સૌ લોકો જેમના હૃદયમાં રોગ લાગેલો છે, કહી રહ્યા હતા કે આ લોકોને તો તેમના દીને (ધર્મએ) પાગલ કરી દીધા છે. (૧૭) જો કે કોઈ અલ્લાહ પર ભરોસો કરે તો નિ:શંક અલ્લાહ ખૂબ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૫૦) કદાચ, તમે એ સ્થિતિ જોઈ શક્યા હોત, જ્યારે ફરિશ્તાઓ કતલ થયેલા કાફિરો (અધર્મીઓ)ના પ્રાણ ખેંચીને કાઢી રહ્યા હતા. તેઓ તેમના મોઢાં અને કૂલાઓ ઉપર પ્રહાર કર્યે જતા હતા અને કહેતા જતા હતા, “લો હવે બળવાની સજા ભોગવો, (૫૧) આ એ બદલો છે જેનો સામાન તમારા પોતાના હાથોએ અગાઉથી તૈયાર રાખ્યો હતો, નહીં તો અલ્લાહ તો પોતાના બંદાઓ પર અત્યાચાર કરનાર નથી.” (૫૨) આ મામલો તેમના સાથે એવી જ રીતે બન્યો, જેવી રીતે ફિરઝૌનવાળાઓ અને તેમનાથી પહેલાં બીજા લોકો સાથે થતો રહ્યો છે કે તેમણે અલ્લાહની આયતો (નિશાનીઓ)ને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો અને અલ્લાહ તેમના ગુનાઓ માટે તેમને પકડી લીધા. અલ્લાહ અત્યંત શક્તિશાળી છે અને સખત સજા આપનાર છે. (૫૩) આ અલ્લાહના એ નિયમાનુસાર થયું કે તે કોઈ નેઅમત (કૃપા)ને, જે તેણે કોઈ કોમને પ્રદાન કરી હોય, ત્યાં સુધી નથી બદલતો જ્યાં સુધી તે કોમ પોતે પોતાના વર્તનને બદલી નથી નાખતી. અલ્લાહ બધું જ સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (૫૪) ફિરઝૌનવાળાઓ અને તેમના પહેલાંની કોમો સાથે જે કંઈ બન્યું, તે આ જ નિયમ મુજબ હતું. તેમણે પોતાના રબની આયતોને ખોટી ઠેરવી, ત્યારે અમે તેમના ગુનાઓના બદલામાં તેમને નષ્ટ કર્યા અને ફિરઝૌનવાળાઓને ગરકાવ કરી દીધા. આ સૌ અત્યાચારી લોકો હતા.

(૫૫) નિ:સંદેહ, અલ્લાહના નજીક જમીન પર ચાલતા પ્રાણીઓમાં સૌથી ખરાબ એ લોકો છે જેમણે સત્યને માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. પછી કોઈ રીતે તેઓ તેને સ્વીકારવા તૈયાર નથી. (૫૬) (ખાસ કરીને) તેમના પૈકી એ લોકો જેમના સાથે તેં સંધિ

મન એટલું નબળું ન હોય કે આપોઆપ તેના તરફ ખેંચાઈ જાઓ. આ તમામ અર્થ માત્ર એક શબ્દ ‘સબ્ર’માં નિહિત છે, અને અલ્લાહ તુઆલા ફરમાવે છે કે જે લોકો આ તમામ હેસિયતથી ‘સાબિર’ (ધીરવાન) હોય, મારી મદદ તેમને જ પ્રાપ્ત છે.

૧૭. અર્થાત્ મદીનાના મુનાફિકો અને એ બધા લોકો જેઓ દુનિયાના પ્રેમ અને અલ્લાહથી ગફલતના રોગમાં શસ્ત્ર હતા, એ જોઈને કે મુસલમાનોની સંસાધનોથી વંચિત અલ્પ સંખ્યા કુરૈશના સમૂહની જબરજસ્ત શક્તિથી ટકરાવા માટે જઈ રહી છે, પરસ્પર કહેતા હતા કે આ લોકો પોતાના દીની (ધાર્મિક) જોશમાં પાગલ થઈ ગયા છે. આ યુદ્ધમાં તેમનો વિનાશ નિશ્ચિત છે, પરંતુ આ નબીએ કંઈ એવો જાદૂ તેમના પર કરી રાખ્યો છે કે તેમની બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે અને આંખોથી જોવા છતાં આ લોકો મૃત્યુના મુખમાં જઈ રહ્યા છે.

عٰهَدَتۡ مِنْهُمۡ نَهْمَ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمۡ فِي
 كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ فَاِمَا تَشَقَّقْنَہُمْ فِي
 حَرْبٍ فَشَرِّدۡہِمۡ مِّنۡ خَلْفِهِمۡ لَعَلَّہُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٢﴾
 وَاِمَا تَخَافَنَّ مِّنۡ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانۡبِذۡ اِلَيْہِمۡ
 عَلٰٓءَ سَوَآءٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِيۡنَ ﴿٥٣﴾ وَلَا
 يُحْسِبَنَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا سَبَقُوۡا اِنَّہُمْ لَا يُعۡجِزُونَ ﴿٥٤﴾
 اَعِدُّوۡا لَهُمۡ مَا اسۡتَطَعْتُمۡ مِّنۡ قُوَّةٍ وَمِنۡ رِّبَاطِ
 لِحَيۡلٍ تَرۡهَبُوۡنَ بِہٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَا
 اٰخِرِيۡنَ مِّنۡ دُوۡنِہِمۡ ؕ لَا تَعۡلَمُوۡنَہُمۡ ؕ اللّٰهُ
 يَعۡلَمُہُمۡ ط وَمَا تَنۡفِقُوۡا مِّنۡ شَيْءٍ فِیۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ
 يُوَفِّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَظۡلُمُوۡنَ ﴿٥٥﴾ وَاِنۡ جَنَحُوا
 لِلسَّلٰمِ فَاَجۡنَحۡ لَہَا وَتَوَكَّلۡ عَلٰٓءِ اللّٰهِ ؕ اِنَّہٗ هُوَ
 السَّمِیۡعُ الْعَلِیۡمُ ﴿٥٦﴾ وَاِنۡ یُرِیۡدُوۡا اَنْ یَّخۡدَعُوۡكَ
 فَاِنَّ حَسِبَکَ اللّٰهُ ؕ هُوَ الَّذِیۡ اَیۡدِکَ بِنَصْرِہٖ وَا
 بِالْمُؤۡمِنِیۡنَ ﴿٥٧﴾ وَاَلۡفَ بَیۡنَ قُلُوۡبِہِمۡ ط لَوۡ اَنۡفَقَتۡ مَا
 فِیۡ الْاَرۡضِ جَمِیۡعًا مَا اَلۡفَتَ بَیۡنَ قُلُوۡبِہِمۡ
 وَاَلۡکِنَّ اللّٰهُ اَلۡفَ بَیۡنَہُمۡ ط اِنَّہٗ عَزِیۡزٌ حَکِیۡمٌ ﴿٥٨﴾
 یٰۤاَیُّہَا النَّبِیُّ حَسِبَکَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَکَ مِّنَ
 الْمُؤۡمِنِیۡنَ ﴿٥٩﴾ یٰۤاَیُّہَا النَّبِیُّ حَرِّضَ الْمُؤۡمِنِیۡنَ

કરી, પછી તેઓ દરેક પ્રસંગે તેને તોડે છે અને અલ્લાહથી સહેજ પણ ડરતા નથી. (૧૦) (૫૭) પછી જો આ લોકો તમને યુદ્ધમાં મળી જાય તો તેમની એવી ખબર લો કે તેમના પછી બીજા જે લોકો આવું વલણ અપનાવવાના હોય, તેમના હોશકોશ ઊડી જાય. (૧૯) આશા છે કે સંધિ-ભંગ કરનારાઓના આ અંજામથી તેઓ પાઠ ગ્રહણ કરશે. (૫૮) અને જો ક્યારેય તમને કોઈ કોમ તરફથી વિશ્વાસઘાતનો ભય હોય તો તેની સંધિને જાહેરમાં તેના આગળ ફેંકી દો. (૨૦) નિ:શંક, અલ્લાહ વિશ્વાસઘાતીઓને પસંદ કરતો નથી. (રુકૂઅ-૭) (૫૯) સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ એવી ગેરસમજમાં ન રહે કે તેઓ બાજી લઈ ગયા. નિ:શંક, તેઓ અમને હરાવી શકતા નથી.

(૬૦) અને તમે લોકો, જ્યાં સુધી તમારાથી બની શકે, વધુમાં વધુ શક્તિ અને પલાણોલા ધોડા તેમના મુકાબલા માટે તૈયાર રાખો, (૨૧) જેથી તેના વડે અલ્લાહના અને પોતાના શત્રુઓને અને એ બીજા શત્રુઓને ભયભીત કરી દો, જેમને તમે નથી જાણતા, પણ અલ્લાહ જાણે છે. અલ્લાહના માર્ગમાં તમે જે કંઈ ખર્ચ કરશો તેનો પૂરેપૂરો બદલો તમારા તરફ વાળવામાં આવશે અને તમારા સાથે કદાપિ અન્યાય નહીં થાય.

(૬૧) અને હે નબી સલ્લ.! જો શત્રુઓ સુલેહ-શાંતિ ચાહતા હોય તો તમે પણ તેના માટે તૈયારી દાખવો અને અલ્લાહ પર ભરોસો કરો. નિ:શંક, એ જ બધું સાંભળનાર અને જાણનાર છે (૬૨) અને જો તેઓ દગાની દાનત રાખતા હોય તો તમારા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે. એ જ તો છે જેણે પોતાની સહાયતા વડે અને ઈમાનવાળાઓ દ્વારા તમારી મદદ કરી (૬૩) અને ઈમાનવાળાઓના હૃદય એક-બીજા સાથે જોડી દીધા. તમે સમગ્ર ધરતીનું ધન પણ જો ખર્ચી નાખતા તો આ લોકોના હૃદય એક-બીજા સાથે જોડી શકતા ન હતા. પરંતુ તે અલ્લાહ છે જેણે આ લોકોના હૃદય જોડી દીધા. નિશ્ચિત રૂપે તે ખૂબ પ્રભુત્વશાળી અને તત્વદર્શી છે. (૬૪) હે નબી સલ્લ.! તમારા માટે અને તમારા અનુયાયી ઈમાનવાળાઓ માટે તો માત્ર અલ્લાહ જ પૂરતો છે. (રુકૂઅ-૮)

(૬૫) હે નબી સલ્લ.! ઈમાનવાળાઓને યુદ્ધ માટે પ્રોત્સાહન આપો. જો તમારામાંથી

૧૮. અહીં વિશેષ રૂપે સંકેત છે યહૂદીઓ તરફ, જેમના સાથે નબી સલ્લ.ની સંધિ હતી અને તેમ છતાં તેઓ આપ સલ્લ.ના અને મુસલમાનોના વિરોધમાં સક્રિય હતા. બદના યુદ્ધ પછી તરત જ તેમણે કુરૈશને બદલો લેવા માટે ઉચ્કેરવાનું શરૂ કરી દીધું હતું.
૧૯. આનો અર્થ એ છે કે જો કોઈ કોમની સાથે અમારી સંધિ હોય અને પછી તે પોતાની સંધિ અન્યવે અમ્મતી જવાબદારીઓ પીઠ પાછળ નાખીને અમારા વિરુદ્ધ કોઈ યુદ્ધમાં ભાગ લે, તો અમે પણ સંધિની નૈતિક જવાબદારીથી મુક્ત થઈ જઈશું અને અમને અધિકાર હશે કે તેનાથી યુદ્ધ કરીએ. વધુમાં, જો કોઈ કોમ સાથે અમારી લડાઈ થઈ રહી હોય અને અમે જોઈએ કે દુશ્મનની સાથે એક એવી કોમના લોકો પણ યુદ્ધમાં સામેલ છે, જેનાથી અમારી સંધિ છે, તો અમે તેમને કતલ કરવામાં અને તેમના સાથે દુશ્મન જેવો વ્યવહાર કરવામાં કોઈ સંકોચ નહીં કરીએ.
૨૦. અર્થાત્ તેને સાફ-સાફ સાવધાન કરી દો કે અમારા અને તમારા વચ્ચે કોઈ સંધિ રહી નથી, કેમ કે તમે વચનનું ઉલ્લંઘન કરી રહ્યા છો.
૨૧. અર્થ એ છે કે તમારા પાસે યુદ્ધની સાધન-સામગ્રી અને એક સ્થાયી સૈન્ય હંમેશા તૈયાર રહેવું જોઈએ, જેથી આવશ્યકતા ઊભી થાય ત્યારે તાત્કાલિક યુદ્ધની કાર્યવાહી કરી શકો. એવું ન થાય કે જોખમ માથે આવી ગયા પછી ગભરાટમાં જલ્દી-જલ્દી સ્વયં-સેવકો તેમજ શસ્ત્ર-સામગ્રી અને ખાદ્ય-પુરવઠો એકત્ર કરવાની કોશિશ કરો અને આ ગાળામાં કે આ તૈયારી પૂર્ણ થઈ જાય, દુશ્મન પોતાનું કામ કરી નાખે.

عَلَى الْقِتَالِ ۖ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ
 يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ
 يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
 لَا يَفْقَهُونَ ۗ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ عَنَّاكُمْ وَعَلِمَ
 أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ۚ فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ
 يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا
 أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ۗ مَا كَانَ
 لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ آسَرَةٌ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي
 الْأَرْضِ ۗ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا ۗ وَاللَّهُ يُرِيدُ
 الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۗ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ
 سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۗ فَكُلُوا
 مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۗ إِنَّ اللَّهَ
 غَفُورٌ رَحِيمٌ ۗ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ
 مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنَّ يَعْزِلُ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا
 يُؤْتِيكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ
 غَفُورٌ رَحِيمٌ ۗ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ
 فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمَّكَانَ مِنْهُمْ ۗ
 وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۗ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ
 هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ

વીસ વ્યક્તિઓ ધૈર્યવાન હોય તો તેઓ બસો પર વિજયી થશે અને જો એકસો વ્યક્તિઓ એવી હોય તો સત્યના ઈન્કાર કરનારાઓમાંની હજાર વ્યક્તિઓ પર ભારે રહેશે, કેમ કે તે એવા લોકો છે જેઓ સમજ ધરાવતા નથી. (૬૬) (૬૬) સારું, હવે અલ્લાહે તમારો બોજ હળવો કર્યો અને તેને જણાયું કે હજુ તમારામાં કમજોરી છે, તો જો તમારામાંથી એકસો વ્યક્તિઓ ધૈર્યવાન હોય તો તેઓ બસો પર અને હજાર વ્યક્તિઓ એવી હોય તો બે હજાર પર અલ્લાહના હુકમથી વિજય મેળવશે, (૬૭) અને અલ્લાહ એ લોકોના સાથે છે જેઓ ધૈર્યવાન છે.

(૬૭) કોઈ પયગંબર માટે એ ઉચિત નથી કે તેના પાસે કેદીઓ હોય, જ્યાં સુધી તે ધરતી પર દુશ્મનોને સારી રીતે કચડી ન નાખે. તમે લોકો દુનિયાના ફાયદાઓ ચાહો છો, જો કે અલ્લાહની નજર સમક્ષ તો આખિરત (પરલોક) છે, અને અલ્લાહ વર્ચસ્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૬૮) જો અલ્લાહનું લખાણ અગાઉથી ન લખાઈ ગયું હોત તો જે કંઈ તમે લોકોએ લીધું છે તેના બદલામાં તમને મોટી સજા આપવામાં આવતી. (૬૯) તો જે કંઈ માલ તમે મેળવ્યો છે, તે ખાઓ કે તે હલાલ (વૈધ) અને શુદ્ધ છે અને અલ્લાહથી ડરતા રહો. (૭૦) નિ:શંક, અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૯)

(૭૦) હે નબી સલ્લ! તમારા કબજામાં જે કેદીઓ છે તેમને કહો કે જો અલ્લાહને ખબર પડી કે તમારા હૃદયોમાં થોડી પણ ભલાઈ છે, તો તે તમને તેનાથી ઘણું વધારે આપશે જે તમારા પાસેથી લઈ લેવામાં આવ્યું છે અને તમારી ભૂલો માફ કરશે. અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે. (૭૧) પરંતુ જો તેઓ તારા સાથે વિશ્વાસઘાત કરવાનો ઈરાદો રાખતા હોય, તો તેઓ આ પહેલાં અલ્લાહ સાથે વિશ્વાસઘાત કરી ચૂક્યા છે. તેથી તેની જ સજા અલ્લાહે તેમને આપી કે તેઓ તારા કાબૂમાં આવી ગયા. અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૭૨) જે લોકોએ ઈમાન કબૂલ કર્યું અને હિજરત કરી અને અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાની જાનની બાજી લગાવી અને પોતાના ધન ખર્ચ્યા, અને જે લોકોએ હિજરત

૨૨. આજની પરિભાષામાં જે વસ્તુને આત્મિક શક્તિ કે નૈતિક શક્તિ (Moral Power) કહીએ છીએ, અલ્લાહ તૃઆલાએ તેને વિવેકશીલતા અને સમજદારી તેમજ સુઝબૂઝ અભિવ્યક્ત કરેલ છે. જે વ્યક્તિ પોતાના ઉદ્દેશ્ય વિશે સંપૂર્ણપણે જાગૃત હોય અને ઠંડા દિલથી ખૂબ સમજ-વિચારીને એટલા માટે લડી રહ્યો હોય કે જે વસ્તુ માટે તે જાનની બાજી લગાવવા માટે આવ્યો છે, તે તેના અંગત જીવનથી વધારે કીમતી છે અને તેના નષ્ટ થઈ ગયા પછી જીવવું મૂલ્યહીન છે, તે અજાગૃતાવસ્થામાં લડવાવાળા માણસ કરતાં કેટલીય ગણી વધારે શક્તિ રાખે છે, ચાહે શારીરિક શક્તિમાં બંનેની વચ્ચે કોઈ ફરક ન હોય.

૨૩. આનો એ અર્થ નથી કે પહેલા એકની સામે દસનું પ્રમાણ હતું અને હવે કેમ કે તમારામાં નબળાઈ આવી ગઈ છે તેથી એકની સામે બેનું પ્રમાણ નક્કી કરી દેવામાં આવ્યું છે, બલકે આનો સાચો અર્થ એ છે કે સૈદ્ધાંતિક અને આદર્શ હેસિયતે તો ઈમાનવાળાઓ અને કાફિરો વચ્ચે એકની સામે દસનું જ પ્રમાણ છે. પરંતુ હજુ તમારું નૈતિક પ્રશિક્ષણ સંપૂર્ણ થયું નથી અને અત્યાર સુધી તમારી ચેતના અને સમજ-બુઝની સ્થિતિ પુખ્તતા સુધી પહોંચી નથી, તેથી હમણા ઓછું કરીને તમારાથી એ અપેક્ષા કરવામાં આવે છે કે પોતાનાથી બમણી શક્તિથી ટકરાવામાં તો તમને કોઈ સંકોચ ન હોવો જોઈએ. ધ્યાનમાં રહે કે આ ઈરશાદ હિ. ૨ નો છે, જ્યારે મુસલમાનોમાં કેટલાય લોકો હજુ તાજા-તાજા ઈસ્લામમાં દાખલ થયા હતા અને તેમનું પ્રશિક્ષણ આરંભિક તબક્કામાં હતું.

૨૪. બદ્રના યુદ્ધથી પહેલા સૂર: મુહમ્મદમાં યુદ્ધ વિશે જે આરંભિક નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા હતા, તેમાં યુદ્ધ-કેદીઓ પાસેથી 'ફિદયા' (અર્થ-દંડ) વસૂલ કરવાની પરવાનગી તો આપી દેવામાં આવી હતી, પરંતુ તેના સાથે એ શરત

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَ نَصَرُوا
 أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۖ وَالَّذِينَ
 آمَنُوا وَلَمْ يُلَاقُوا جُرُومًا لَكُمْ مِنْ وَلَا يَتِيهِمْ
 مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ
 فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ
 وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ۖ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٧﴾
 وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۖ إِلَّا
 تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٤٨﴾
 وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَ نَصَرُوا أُولَئِكَ
 هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۖ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤٩﴾
 وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ
 فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ ۖ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ
 بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾

કરવાવાળાઓને આશ્રય આપ્યો અને તેમની મદદ કરી, તેઓ જ હકીકતમાં એક-બીજાના સંરક્ષક-મિત્રો છે. રહ્યા એ લોકો, જેઓ ઈમાન તો લઈ આવ્યા, પરંતુ હિજરત કરીને (દારુલ ઈસ્લામ અર્થાત્ ઈસ્લામી રાજ્યમાં) આવી ગયા નથી, તો તેમના સાથે તમારો વિલાયત (સંરક્ષણ)નો કોઈ સંબંધ નથી, જ્યાં સુધી તેઓ હિજરત કરીને આવી ને જાય. ^(૨૫) હા, જો તેઓ દીન (ધર્મ)ના મામલામાં તમારાથી મદદ માગે, તો તેમની મદદ કરવી તમારા પર અનિવાર્ય છે, પરંતુ કોઈ એવી કોમ વિરુદ્ધ નહીં જેના સાથે તમારો કરાર હોય. ^(૨૬) જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેને જુએ છે. (૭૩) જે લોકો સત્યનો ઈન્કાર કરનારા છે, તેઓ એક-બીજાનું સમર્થન કરે છે. જો તમે આમ નહીં કરો, તો ધરતીમાં ફિત્નો (ઉપદ્રવ) અને ભારે બગાડ ઊભો થશે. ^(૨૭)

(૭૪) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે અલ્લાહના માર્ગમાં ધરબાર છોડ્યા અને સંઘર્ષ કર્યો અને જેમણે આશ્રય આપ્યો અને મદદ કરી, તેઓ જ સાચા ઈમાનવાળા છે. તેમના માટે ભૂલોની ક્ષમા છે અને શ્રેષ્ઠ રોજ છે, (૭૫) અને જે લોકો પાછળથી ઈમાન લાવ્યા અને હિજરત કરીને આવી ગયા અને તમારા સાથે મળીને સંઘર્ષ અને પ્રયાસ કરવા લાગ્યા, તેઓ પણ તમારામાં જ સામેલ છે. પરંતુ અલ્લાહના ગ્રંથમાં લોહીની સગાઈવાળા એક-બીજાના વધુ હક્કદાર છે. ^(૨૮) નિ:શંક, અલ્લાહ દરેક વસ્તુને જાણે છે. (રુકૂઅ-૧૦)

લગાવી દીધી હતી કે પહેલા દુશ્મનની શક્તિને સારી રીતે કચડી નાખવામાં આવે, પછી કેદીઓને પકડવાની ચિંતા કરવામાં આવે. આ ફરમાનની રીતે મુસલમાનોએ બદમાં જે કેદીઓને પકડ્યા અને તેના પછી તેમના પાસેથી જે 'ફિદયા' વસૂલ કર્યો, તે હતો તો પરવાનગી અનુસાર, પણ ભૂલ એ થઈ કે 'દુશ્મનની શક્તિને કચડતી નાખો'ની જે શરત પહેલા મૂકવામાં આવી હતી તેને પૂરી કરતાં પહેલા જ મુસલમાનો દુશ્મનોને કેદ કરવા અને 'માલે-ગનીમત' (યુદ્ધ-પશ્ચાત્ મળેલ માલ-સામાન) એકત્ર કરવામાં વ્યસ્ત થઈ ગયા. આ જ વાતને અલ્લાહ તૃપ્તાલાએ પસંદ ન કરી, કેમ કે જો આવું કરવામાં ન આવતું અને મુસલમાનો કાફિરોનો પીછો કરતા, તો આ જ વખતે કૈશની શક્તિને તોડી નાખવામાં આવતી.

૨૫. 'વિલાયત' શબ્દ અરબી ભાષામાં હિમાયત, સહાયતા, મદદ, પીઠબળ પુરું પાડવું, મિત્રતા, સગપણ, સંરક્ષણ અને તેનાથી મળતા આવતા અર્થ માટે બોલવામાં આવે છે. આ આયતના પરિપ્રેક્ષ્યમાં સ્પષ્ટપણે આનાથી અભિપ્રેત એ સંબંધ છે, જે એક રાજ્ય કે દેશનો પોતાના નાગરિકો સાથે, અને નાગરિકોનો પોતાના રાજ્ય કે દેશ સાથે અને નાગરિકો દરમ્યાન પરસ્પર હોય છે. આમ, આ આયત બંધારણીય અને રાજકીય 'વિલાયત'ને ઈસ્લામી રાજ્ય કે દેશની સરહદો સુધી સીમિત કરી નાખે છે, અને આ સરહદોથી બહારના મુસલમાનોને આ વિશેષ સંબંધથી બાકાત ઠેરવે છે. આ 'વિલાયત'થી બાકાત હોવાના કાનૂની પરિણામો ખૂબ વ્યાપક છે, જેને વિગતવાર દર્શાવવાનો અહીં અવસર નથી.

૨૬. ઉપરના વાક્યમાં 'દારુલ ઈસ્લામ'થી બહાર રહેવાવાળા મુસલમાનોને 'રાજકીય વિલાયત (સંરક્ષણ)'ના સંબંધથી બાકાત ઠેરવી દેવામાં આવ્યા હતા. હવે આ આયત એ બાબતની સ્પષ્ટતા કરે છે કે આ સંબંધથી બાકાત હોવા છતાં તે 'ધાર્મિક બંધુત્વ'ના સંબંધથી બાકાત નથી. જો ક્યાંક તેમના પર અત્યાચાર થઈ રહ્યો હોય અને તે ઈસ્લામી ભાઈચારાના સંબંધના આધારે 'દારુલ ઈસ્લામ'ની સરકાર અને તેના રહેવાસીઓથી મદદ માંગે, તો તેમનું કર્તવ્ય છે કે પોતાના પીડિત ભાઈઓની મદદ કરે. પરંતુ તે પછી આગળ વધુ સ્પષ્ટતા કરતાં ફરમાવ્યું કે આ ધાર્મિક ભાઈઓની મદદનું કર્તવ્ય આંખો બંધ કરીને, જાણ્યા-વિચાર્યા વગર નિભાવવામાં નહીં આવે, બલકે આંતરરાષ્ટ્રીય જવાબદારીઓ અને નૈતિક સીમાઓનું ધ્યાન અને કાળજી રાખીને જ નિભાવી શકાય છે. જો અત્યાચાર કરનાર કોમથી 'દારુલ ઈસ્લામ'ના મૈત્રી-સંધિ સંબંધો હોય, તો આ સ્થિતિમાં પીડિત મુસલમાનોની

કોઈ એવી મદદ કરી શકાશે નહીં, જે સંધિની નૈતિક જવાબદારીઓના વિરુદ્ધ હોય.

૨૭. અર્થાત્ જો 'દારુલ ઈસ્લામ'ના મુસલમાનો એક-બીજાના 'વહી' (સંરક્ષક) ન બને અને જો હિજરત કરીને 'દારુલ ઈસ્લામ'માં ન આવવાવાળા અને 'દારુલ કુફ'માં સ્થાયી રહેવાવાળા મુસલમાનોને 'દારુલ ઈસ્લામ'ના મુસલમાનો પોતાની રાજકીય 'વિલાયત'થી બાકાત ન સમજે અને જો બહારના પીડિત મુસલમાનો મદદ માંગે છતાં તેમની મદદ ન કરવામાં આવે અને જો તેના સાથે-સાથે એ નિયમનું પાલન પણ ન કરવામાં આવે કે જે કોમ સાથે ઈસ્લામી રાજ્યની સંધિ હોય તેના વિરુદ્ધ મુસલમાનોની મદદ કરવામાં નહીં આવે, અને જો મુસલમાનો કાફિરો સાથે મૈત્રી-સંબંધો સમાપ્ત ન કરે, તો જમીનમાં ફિત્ના (ઉપદ્રવ) અને મોટો બગાડ ઊભો થશે.
૨૮. અર્થાત્ વારસો ઈસ્લામી ભાઈચારાના આધારે નહીં, બલકે સગપણના આધારે વહેંચાશે, અને આ આદેશની સમજૂતી નબી સલ્વ.નો એ આદેશ કરે છે કે માત્ર મુસલમાન સગાઓ જ એક-બીજાના વારસદાર બનશે. મુસલમાન કોઈ કાફિર કે કાફિર કોઈ મુસલમાનનો વારસદાર નહીં હોય.

૯. અત્-તૌબા

પરિચય

નામ :

આ સૂર: બે નામોથી પ્રસિદ્ધ છે. એક અત્-તૌબા, અને બીજું અલ-બરાઅત. 'તૌબા' એ રીતે કે આમાં એક જગ્યાએ કેટલાક ઈમાનવાળાઓની ભૂલોની ક્ષમાનો ઉલ્લેખ છે અને 'બરાઅત' એ રીતે કે આમાં શરૂઆતમાં મુશ્રિકો પ્રત્યેની જવાબદારીથી મુક્તિની જાહેરાત છે.

'બિસ્મિલ્લાહ' ન લખવાનું કારણ :

આ સૂર:ના આરંભમાં 'બિસ્મિલ્લાહિર્રહમાનિર્રહીમ' લખવામાં આવતું નથી, કેમ કે પયગંબર (હઝરત મુહમ્મદ) સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે સ્વયં લખાવ્યું નહોતું.

અવતરણકાળ અને સૂર:ના ભાગો :

આ સૂર:માં ત્રણ પ્રવચનો સામેલ છે —

પ્રથમ પ્રવચન સૂર:ના આરંભથી આયત-૩૭ સુધી ચાલે છે. તેના અવતરણકાળનો સમય જિલ્કદ હિ.સ. ૦૮ અથવા તેના આસપાસનો છે. નબી (સલ્લ.) આ વર્ષે હઝરત અબૂબક (રદિ.)ને 'અમીરુલ હજજ' (હજજ-યાત્રાના અમીર) નિયુક્ત કરીને મક્કા મોકલી ચૂક્યા હતા કે આ પ્રવચનનું અવરતણ થયું અને નબી (સલ્લ.)એ તરત જ હઝરત અલી (રદિ.)ને તેમના પાછળ મોકલ્યા, જેથી હજજના પ્રસંગે આખા અરબસ્તાનના પ્રતિનિધિ-સંમેલનમાં તેને સંભળાવે અને તદનુસાર જે કાર્ય-પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી, તેની જાહેરાત કરી દે.

બીજું પ્રવચન આયત-૩૮થી ૭૨ સુધી ચાલે છે અને આ રજબ હિ.સ. ૦૮ અથવા તેના કેટલાક સમય પહેલાં અવતરિત થયું, જ્યારે કે નબી (સલ્લ.) તબૂકના યુદ્ધની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. તેમાં ઈમાનવાળાઓને જિહાદ પર પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવ્યા છે અને (મુનાફિકો અને કમજોર ઈમાનવાળાઓની) કઠોર નિંદા કરવામાં આવી છે.

ત્રીજું પ્રવચન આયત-૭૩થી શરૂ થઈને સૂર:ની સાથે સમાપ્ત થાય છે અને આ તબૂકના યુદ્ધથી પાછા ફરતી વખતે અવતરિત થયું હતું. તેમાં મુનાફિકો (દંભીઓ)ની

હરકતો પર ચેતવણી, તબૂકના યુદ્ધમાં પાછળ રહી જનારાઓને ઠપકો અને ચેતવણી તથા એ સાચા ઈમાનવાળાઓ પર નિંદાની સાથે ક્ષમા આપવાની જાહેરાત છે, જેઓ પોતાના ઈમાનમાં સાચા તો હતા, પણ અલ્લાહના માર્ગમાં જિહાદમાં ભાગ લેવાથી રોકાઈને રહી ગયા હતા.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિ :

જે ઘટના-ક્રમથી આ સૂર:ના વિષયોનો સંબંધ છે, તેનો આરંભ હુદૈબિયાની સંધિથી થાય છે. હુદૈબિયા સુધી અરબસ્તાનના એક તૃત્યાંશ ભાગમાં ઈસ્લામ એક સંગઠિત સમાજનો દીન (ધર્મ) અને એક સ્વયં-સંપૂર્ણ અને પરિપૂર્ણ અધિકારયુક્ત રાજ્યનો ધર્મ બની ગયો હતો. હુદૈબિયાની જયારે સંધિ થઈ, તો આ દીનને એ તક પણ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ કે પોતાના પ્રભાવને કંઈક વધુ સુખ-શાંતિના વાતાવરણમાં ચોતરફ ફેલાવી શકે. તે પછીની ઘટનાઓની ગતિએ બે મોટા રસ્તાઓ અપનાવ્યા, જેનો અંત આગળ ચાલીને ખૂબ મહત્વપૂર્ણ સાબિત થયો. તેમાંથી એકનો સંબંધ અરબસ્તાનથી હતો અને બીજાનો રોમન સામ્રાજ્યથી હતો.

આરબ પ્રદેશ ઉપર આધિપત્ય :

અરબસ્તાનમાં હુદૈબિયા પછી પ્રચાર-પ્રસાર અને શક્તિ સુદૃઢ કરવાના જે ઉપાયો કરવામાં આવ્યા, તેના કારણે બે વર્ષમાં જ ઈસ્લામનું પ્રભાવ-ક્ષેત્ર એટલું વ્યાપક થઈ ગયું કે કુરૈશના અતિ જુસ્સાવાળા તત્વોથી રહેવાયું નહીં અને તેમણે હુદૈબિયાની સંધિનો ભંગ કરી નાખ્યો. તેઓ આ બંધનમાંથી મુક્ત થઈને ઈસ્લામ સાથે અંતિમ નિર્ણાયક મુકાબલો કરવા માગતા હતા, પરંતુ નબી (સલ્વ.)એ તેમના આ સંધિના ભંગ પછી તેમને સ્થિર થવાની કોઈ તક ન આપી અને એકા-એક મક્કા પર હુમલો કરીને હિ.સ. ૦૮ના રમઝાનમાં તેના પર વિજય મેળવી લીધો. તે પછી પુરાણી અજ્ઞાનતાપૂર્ણ વ્યવસ્થાએ પોતાની અંતિમ ખતરનાક ચાલ હુનૈનના મેદાનમાં ચાલી, પરંતુ એ ચાલબાજી પણ નિષ્ફળ રહી અને હુનૈનના પરાજયના સાથે આરબ પ્રદેશનો અંતિમ ફેંસલો થઈ ગયો કે તેણે હવે 'દારુલ ઈસ્લામ' (ઈસ્લામી રાજ્ય) બનીને રહેવાનું છે. આ ઘટનાને હજુ એક વર્ષ પણ થયું ન હતું કે અરબસ્તાનનો મોટો વિસ્તાર ઈસ્લામી ક્ષેત્રમાં સામેલ થઈ ગયો.

તબૂકનું યુદ્ધ :

રોમન સામ્રાજ્ય સાથે સંઘર્ષની શરૂઆત મક્કા વિજય પહેલાં જ થઈ ચૂકી હતી. નબી (સલ્વ.)એ હુદૈબિયા પછી ઈસ્લામના સંદેશના પ્રસાર માટે જે પ્રતિનિધિ-

મંડળો આરબ પ્રદેશના જુદા-જુદા ભાગોમાં મોકલ્યા હતા, તેમાંથી એક ઉત્તર તરફ સીરિયાની સરહદને અડીને આવેલા ખ્રિસ્તી કબીલાઓમાં અને એક બુસરાના ખ્રિસ્તી સરદારના પાસે પણ ગયું હતું, પણ આ પ્રતિનિધિ-મંડળોના મોટાભાગના માણસોની હત્યા કરી નાખવામાં આવી. આ કારણોસર નબી (સલ્લ.)એ જમાદિલ અવ્વલ હિ.સ. ૦૮માં ત્રણ હજાર મુજાહિદોનું એક સૈન્ય સીરિયાની સરહદ તરફ મોકલ્યું, જેથી ભવિષ્યમાં આ ક્ષેત્ર મુસલમાનો માટે શાંતિપૂર્ણ બની જાય. આ નાનું-સરખું સૈન્ય 'મૌતા' નામની જગ્યાએ શુરહબીલના એક લાખના સૈન્ય સાથે જઈ ટકરાયું. એક અને ઉઝના મુકાબલામાં પણ શત્રુઓ મુસલમાનો પર વિજયી ન થઈ શક્યા. આ જ વસ્તુ હતી, જેણે સીરિયા અને તેનાથી અડીને આવેલા ક્ષેત્રોમાં રહેનારા અર્ધ-સ્વતંત્ર આરબ કબીલાઓને, બલ્કે ઈરાક પાસે રહેતા નજદી કબીલાઓને પણ, જે રોમન બાદશાહ કૈસરના પ્રભાવ હેઠળ હતા, ઈસ્લામ તરફ આકૃષ્ટ કરી દીધા અને તેઓ હજારોની સંખ્યામાં મુસલમાન બની ગયા. બીજા જ વર્ષે કૈસરે મુસલમાનોને મૌતાની લડાઈની સજા આપવા સીરિયાની સરહદે સૈનિક તૈયારીઓનો આરંભ કરી દીધો. નબી (સલ્લ.)ને આના સમાચાર મળ્યા, તો રજબ હિ.સ. ૦૯માં ત્રીસ હજાર મુજાહિદો સાથે સીરિયા તરફ રવાના થઈ ગયા. તબૂક પહોંચીને જાણ થઈ કે કૈસરે મુકાબલો કરવાને બદલે પોતાનું લશ્કર સરહદેથી ખસેડી લીધું છે. કૈસરના આ રીતે મેદાન છોડી જવાથી જે નૈતિક વિજય મળ્યો તેને નબી (સલ્લ.)એ આ તબક્કે પૂરતો સમજ્યો અને તબૂકથી આગળ વધીને સીરિયાની સીમાઓમાં પ્રવેશ કરવાને બદલે, આપ સલ્લ.એ એ વાતને પસંદગી આપી કે આ વિજયથી શક્ય એટલા રાજકીય અને લશ્કરી લાભો મેળવી લે. આથી આપ (સલ્લ.)એ તબૂકમાં ૨૦ દિવસ રોકાઈને એ ઘણાં નાના-નાના રાજ્યોને, જે રોમન સામ્રાજ્ય અને 'દારુલ ઈસ્લામ' વચ્ચે આવેલા હતા અને અત્યાર સુધી રોમનોના પ્રભાવમાં હતા, સૈનિક દબાણથી ઈસ્લામી રાજ્યને મહેસુલ આપવાવાળા અને આધીન બનાવી લીધા. તેનાથી સૌથી મોટો ફાયદો એ થયો કે રોમન સામ્રાજ્ય સાથે એક લાંબા સંઘર્ષમાં અટવાયા વિના ઈસ્લામને આરબ પ્રદેશ ઉપર પોતાની પકડ મજબૂત કરવાની પૂરતી તક મળી ગઈ.

સમસ્યાઓ અને ચર્ચાના વિષયો :

આ પશ્ચાદ્ભૂમિને નજરમાં રાખ્યા પછી આપણે સરળતાથી એ મુખ્ય-મુખ્ય સમસ્યાઓને સમજી શકીએ છીએ, જેનો તે વખતે સામનો કરવો પડી રહ્યો હતો અને જેની આ સૂર:માં ચર્ચા કરવામાં આવી છે :

(૧) હવે જ્યારે કે આરબ પ્રદેશની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા ઈમાનવાળાઓના હાથમાં આવી ગઈ હતી, તેથી એ નીતિ સ્પષ્ટપણે સામે આવી જવી જોઈતી હતી જે આરબ

પ્રદેશને પૂર્ણપણે 'દારુલ ઈસ્લામ' બનાવવા માટે અપનાવવી જરૂરી હતી. તેથી તે નિમ્ન-લિખિત રૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી —

— આરબ પ્રદેશમાંથી શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને સંપૂર્ણપણે નાબૂદ કરી દેવામાં આવે, જેથી ઈસ્લામનું કેન્દ્ર હંમેશ માટે વિશુદ્ધ ઈસ્લામી કેન્દ્ર બની જાય. આ જ ઉદ્દેશ્યથી મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)થી છૂટકારો અને તેમના સાથેની સંધિના અંતની જાહેરાત કરી દેવામાં આવી.

— આદેશ આપવામાં આવ્યો કે હવે પછી કા'બાની વ્યવસ્થા અને દેખરેખ પણ તૌહીદવાળાઓ (એકેશ્વરવાદીઓ)ના કબજામાં જ રહેવી જોઈએ અને અલ્લાહના ઘરની સીમાઓમાં શિર્ક અને અજ્ઞાનતાની તમામ પ્રથાઓ અને રીત-રિવાજો પણ બળપૂર્વક બંધ કરી દેવા જોઈએ, બલકે હવે મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) આ ઘરના સમીપ પણ ફરકવા ન જોઈએ.

— આરબ પ્રદેશના સાંસ્કૃતિક જીવનમાં અજ્ઞાનતાના રીત-રિવાજોની જે નિશાનીઓ હજુ જોવા મળતી હતી, તેની નાબૂદી તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું. 'નસી'નો નિયમ એ રિવાજોમાંથી સૌથી વધુ ખરાબ નિયમ હતો, તેથી તેના પર પ્રત્યક્ષ રૂપે પ્રહાર કરવામાં આવ્યો.

(૨) આરબ પ્રદેશમાં ઈસ્લામનું મિશન પૂરું થયા પછી બીજો મહત્વપૂર્ણ તબક્કો જે સામે હતો, તે એ હતો કે આરબ પ્રદેશની બહાર સત્ય-ધર્મના પ્રભાવ-ક્ષેત્રને વ્યાપક બનાવવામાં આવે. તેથી આ સંદર્ભમાં મુસલમાનોને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે આરબ પ્રદેશની બહાર જે લોકો સત્ય-ધર્મનું પાલન કરવાવાળા નથી તેમના સ્વતંત્ર પ્રભુત્વને તલવારના જોરે સમાપ્ત કરી દો, એટલે સુધી કે તેઓ ઈસ્લામી સત્તાના આધીન બનીને રહેવાનું સ્વીકારી લે. જ્યાં સુધી સત્ય-ધર્મ પર ઈમાન લાવવાનો સંબંધ છે, તેમનો અધિકાર છે કે યાહે ઈમાન લાવે કે ન લાવે.

(૩) ત્રીજો મહત્વનો પ્રશ્ન મુનાફિકો (દંભીઓ)નો હતો, જેમના સાથે અત્યાર સુધી સમયાનુરૂપ સાર્વજનિક હિતોને સામે રાખીને આંખ આડા કાન કરવાનો અને દરગુજરનો વ્યવહાર કરવામાં આવતો હતો. હવે આદેશ આપવામાં આવ્યો કે હવે પછી તેમના સાથે કોઈ નરમાશ દાખવવામાં ન આવે અને એવો જ કઠોર વ્યવહાર આ છુપા સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ સાથે કરવામાં આવે, જે ખુલ્લુંખુલ્લા સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ સાથે કરવામાં આવે છે.

(૪) સાચા ઈમાનવાળાઓમાં હજુ સુધી ઈરાદાની જે થોડી-ઘણી નબળાઈ દેખાતી

હતી તેનો ઈલાજ પણ જરૂરી હતો. તેથી જે લોકોએ તબૂકના બનાવ વખતે આળસ અને નબળાઈ દાખવી હતી તેમની ઘોર નિંદા કરવામાં આવી અને ભવિષ્યમાં પૂર્ણ સ્પષ્ટતા સાથે એ વાત સાફ કરી દેવામાં આવી કે અલ્લાહના કલિમાને બુલંદ કરવાની કોશિશ તથા કુફ્ર અને ઈસ્લામ વચ્ચેનો સંઘર્ષ જ એ સાચી કસોટી છે, જેના પર ઈમાનવાળાઓના ઈમાનના દાવાને ચકાસવામાં આવશે.

رُكُوعَاتُهَا ١٢	(٩) سُورَةُ التَّوْبَةِ مَدِينَتُهُ (١١٢)	آيَاتُهَا ١٢٩
بِرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ		
مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۖ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ		
أَشْهُرٍ وَعَلِمُوا أَنكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۚ وَأَنَّ		
اللَّهَ مُخْزِي الْكٰفِرِينَ ۝ وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَ		
رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ		
بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۚ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِنْ تُبْتُمْ		
فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنكُمْ غَيْرُ		
مُعْجِزِي اللَّهِ ۚ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ		
الْبَئِيسِ ۝ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ		
ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ		
أَحَدًا فَاتَّبِعُوا إِلَيْهِمْ وَعَاهَدُهُمْ إِلَىٰ مَدَاتِهِمْ ۚ إِنَّ		
اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝ فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرُ		
الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ		
وَخَذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ ۚ		
فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ		
فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ وَإِنْ		
أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ		
يَسْمَعَ كَلِمَةَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ		

૯. સૂર: અત્- તૌબા

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૬ • આયતો-૧૨૯)

(૧) સંબંધ-વિચ્છેદ (બરાઅત)ની ઘોષણા છે^(૧) અલ્લાહ અને તેના રસૂલ તરફથી એ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને, જેમના સાથે તમે સંધિઓ કરી હતી. ^(૨) (૨) તેથી તમે લોકો દેશમાં ચાર મહિના વધુ હરી-ફરી લો અને જાણી લો કે તમે અલ્લાહને વિવશ કરી શકવાના નથી, અને એ કે અલ્લાહ સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓને અપમાનિત કરવાનો છે.

(૩) જાહેર સૂચના છે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ તરફથી 'હજજે અકબર' (મોટી હજજ)ના દિવસે^(૩) તમામ લોકો માટે કે અલ્લાહ મુશ્રિકો પ્રત્યે જવાબદારીથી મુક્ત છે અને તેનો રસૂલ પણ. હવે જો તમે તૌબા (ક્ષમા અને પ્રાયશ્ચિત) કરી લો તો તમારા જ માટે સારું છે અને જો મોઢું ફેરવતા હોવ, તો બરાબર સમજી લો કે તમે અલ્લાહને વિવશ કરી શકવાના નથી, અને હે નબી સલ્લ. ! ઈન્કાર કરનારાઓને સખત સજાની ખુશખબર સંભળાવી દો, (૪) એ મુશ્રિકો સિવાય, જેમના સાથે તમે સંધિઓ કરી, પછી તેમણે પોતાના વચન પાળવામાં તમારા સાથે કોઈ ક્યાશ ન રાખી અને ન તો તમારા વિરુદ્ધ કોઈની મદદ કરી, તો આવા લોકોના સાથે તમે પણ સંધિની મુદત સુધી તેનું વચન-પાલન કરો, કારણ કે અલ્લાહ ૩૨ રાખનારા (સંયમી) લોકોને જ પસંદ કરે છે.

(૫) પછી હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનાઓ^(૫) પસાર થઈ જાય, તો મુશ્રિકોને કતલ કરો જ્યાં જુઓ અને તેમને પકડો અને ઘેરો અને તેમની ખબર લઈ નાખવા માટે દરેક જગ્યાએ તાકમાં બેસો. પછી જો તેઓ તૌબા કરી લે અને નમાઝ કાયમ કરે અને ઝકાત આપે તો તેમને શ્રીડી દો^(૬). અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે. (૬) અને જે મુશ્રિકોમાંથી કોઈ શરણ માંગીને તમારા પાસે આવવા ઈચ્છે (જેથી અલ્લાહની વાણી સાંભળે) તો તેને શરણ આપી દો, યાં સુધી કે તે અલ્લાહની વાણી સાંભળી લે. પછી તેને તેના સલામત સ્થળ સુધી પહોંચાડી દો.

૧. આ આયતો રુકૂઅ-પના અંત (આયત-૩૭) સુધી હિજરી ૯માં તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે નબી સલ્લ. હઝરત અબૂબક રદિ.ને હજ માટે રવાના કરી ચૂક્યા હતા. જ્યારે આ આયત અવતરિત થઈ, તો હુઝૂર સલ્લ.એ તેમના પાછળ હઝરત અલી રદિ.ને મોકલ્યા, જેથી હાજીઓના સામાન્ય જન-સમૂહમાં તેને સંભળાવે અને પછી નીચે દર્શાવેલ ચાર વાતોની જાહેરાત કરી દે : (૧) જન્મમાં કોઈ એવો વ્યક્તિ દાખલ નહીં થાય, જે ઈસ્લામ ધર્મનો સ્વીકાર કરવાનો ઈન્કાર કરી દે. (૨) આ વર્ષ પછી કોઈ મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) હજ માટે ન આવે. (૩) બેતુલ્લાહ (અલ્લાહના ધર-કાબા)ની આસપાસ નગ્ન તવાફ (પરિક્રમા) કરવાની મનાઈ છે. (૪) જે લોકોની સાથે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ની સુલેહ બાકી છે, અર્થાત્ જેમણે સંધિનો ભંગ નથી કર્યો તેમના સાથે સંધિની મુદત સુધી તેને નિભાવવામાં આવશે. હુઝૂર સલ્લ.ના આ નિર્દેશ અનુસાર હઝરત અલી રદિ.એ આ જાહેરાત ૧૦ ઝિલહજના દિવસે કરી.

સૂર: અન્ફાલ, આ. પ૯માં આવી ચૂક્યું છે કે જ્યારે તમને કોઈ કોમથી વિશ્વાસઘાત (સંધિ-ભંગ અને દગા)ની આશંકા હોય, તો ખુલ્લુંપુલ્લા તેની સંધિ અને સમજૂતી તેના સામે ફેંકી દો અને તેને સાવધાન કરી દો કે હવે અમારી-તમારી કોઈ સંધિ બાકી નથી. આ જ નૈતિક નિયમાનુસાર સંધિઓને રદ કરવાનું આ જાહેર એલાન એ તમામ કબીલાઓ વિરુદ્ધ કરવામાં આવ્યું, જેઓ સંધિ-સમજૂતી છતાં હંમેશા ઈસ્લામના વિરુદ્ધ યડયંત્રો કરતા રહ્યા હતા અને તક મળતાં જ વચન-પાલનને અભરાઈએ ચઢાવીને દુશ્મની પર ઊતરી આવતા હતા. આ એલાન પછી આરબ મુશ્રિકો માટે તેના સિવાય કોઈ બીજો ઉપાય ન રહ્યો કે કાં તો લડવા માટે તૈયાર થઈ જાય અને ઈસ્લામી શક્તિથી ટકરાઈને ધરતી પરથી નષ્ટ થઈ જાય, અથવા દેશ છોડીને નીકળી જાય, અથવા પછી ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરીને પોતાને અને પોતાનો વિસ્તાર એ વ્યવસ્થાને સોંપી દે, જે દેશના મોટાભાગને પહેલાથી જ ઈસ્લામી રાજ્યને આધીન કરી ચૂકી હતી.

قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ۖ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ
 عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ
 عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ فَمَا اسْتَقَامُوا
 لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝
 كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ
 إِلَّا ذِمَّةً ۗ يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى
 أَعْيُنُهُمْ ۚ وَالْكَثْرَةُ مِنَ فَسْقُونَ ۝
 إِشْتَرَوْا بِآيَاتِ
 اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ ۗ إِنَّهُمْ
 لَمَاءٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ لَا يَرْقُبُونَ فِي
 ذِمَّتِهِمْ إِلَّا ذِمَّةً ۗ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ۝
 إِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ
 أَخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ ۗ وَنُفِصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
 يَعْلَمُونَ ۝ وَإِنْ تَكْفُرُوا أَيَّامَهُمْ مِنْ بَعْدِ
 هُدَاهُمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاَسِلُوا آيَةَ
 كُفْرِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ لَا آيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ۝
 لَا تَقَاتِلُوا قَوْمًا نَكَثُوا آيْمَانَهُمْ وَهُمُوا
 خَرَاجُ الرِّسُولِ وَهُمْ بَدَأَ وُكُومَكُمْ أُولَ مَرَّةٍ ۗ
 خَشُونَهُمْ ۚ فَإِنَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ
 مُؤْمِنِينَ ۝ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ

આ એટલા માટે કરવું જોઈએ કે આ લોકો જ્ઞાન ધરાવતા નથી. (રુકૂઅ-૧)

(૭) આ મુશ્કરિકો માટે અલ્લાહ અને તેના રસૂલના નજીક કોઈ સંધિ કેવી રીતે સંભવી શકે છે?— સિવાય એ લોકોના જેમના સાથે તમે મસ્જિદે હરામ (કા'બા)ના પાસે સંધિ કરી હતી, (૬) તો જ્યાં સુધી તેઓ તમારા સાથે સીધા રહે, તમે પણ તેમના સાથે સીધા રહો, કારણ કે અલ્લાહ ડર રાખનારા (સંયમી) લોકોને પસંદ કરે છે. (૮) પરંતુ તેમના સિવાય બીજા મુશ્કરિકો સાથે કોઈ સંધિ કેવી રીતે હોઈ શકે છે, જ્યારે કે તેમની હાલત એ છે કે તમારા પર કાબૂ મેળવી લે તો તમારા મામલામાં ન કોઈ સગપણનું ધ્યાન રાખે, ન કોઈ સંધિની જવાબદારીનું? તેઓ તેમની જબાનોથી તમને ખુશ કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ તેમના હૃદય ઈન્કાર કરે છે અને તેમના પૈકી ઘણાં-ખરા અવજાકારી છે. (૯) તેમણે અલ્લાહની આયતોના બદલામાં થોડી કિંમત સ્વીકારી લીધી, પછી અલ્લાહના માર્ગમાં અવરોધ બનીને ઊભા થઈ ગયા. ખૂબ જ ખરાબ કરતૂકો હતાં, જે તેઓ કરતા રહ્યા. (૧૦) કોઈ પણ મોમિન (ઈમાનવાળા)ના મામલામાં આ લોકો ન સગપણની પરવા કરે છે અને ન કોઈ સંધિના દાયિત્વની, અને અતિરેક હંમેશા તેમના તરફથી જ થયો છે. (૧૧) તો જો આ લોકો તૌબા કરી લે અને નમાઝ કાયમ કરે અને ઝકાત આપે તો તમારા દીની (ધર્મના સંબંધે) ભાઈ છે, (૧૨) અને જાણવાવાળા લોકો માટે અમે અમારા આદેશો સ્પષ્ટ કરી દઈએ છીએ, (૧૨) અને જો સંધિ કર્યા પછી ફરી આ લોકો પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનો ભંગ કરે અને તમારા દીન (ધર્મ) પર હુમલા કરવાનું શરૂ કરી દે, તો કુફ (અધર્મ)ના ધ્વજવાહકો સાથે લડો, કેમ કે તેમની પ્રતિજ્ઞાઓનો કોઈ ભરોસો નથી. કદાચ (પછી તલવારના જોરે જ) તેઓ આમ કરતા અટકશે. (૯)

(૧૩) શું તમે નહીં લડો, એવા લોકોથી જેઓ પોતાની સંધિઓનો ભંગ કરતા રહ્યા છે અને જેમણે રસૂલને દેશમાંથી કાઢી મૂકવાનો નિર્ધાર કર્યો હતો અને અતિરેકની શરૂઆત કરનારા તેઓ જ હતા? શું તમે તેમનાથી ડરો છો? જો તમે મોમિન છો તો અલ્લાહ તેનો વધુ હકદાર છે કે તમે તેનાથી ડરો. (૧૪) તેમના સાથે લડો, અલ્લાહ તમારા હાથે તેમને

૩. 'હજ્રે-અકબર'નો શબ્દ 'હજ્રે-અસ્ગર'ની સાપેક્ષમાં છે. આરબવાસીઓ 'ઈમરા'ને નાની હજ્ર કહેતા હતા. તેના સાપેક્ષમાં જે હજ્ર ઝીલહહ મહિનાની નિયત તારીખોમાં હોય છે તે 'હજ્રે-અકબર' કહેવાય છે.
૪. અહીં 'હરામ' મહિનાઓથી અભિપ્રેત એ ચાર મહિનાઓ છે, જેની અનેકેશ્વરવાદીઓને મહેતલ આપવામાં આવી હતી. આ મહેતલના સમય-ગાળામાં મુસલમાનો માટે જઈઝ ન હતું કે મુશ્કરિકો પર હુમલો કરે, તેથી તેને હરામ મહિના કહેવામાં આવેલ છે.
૫. અર્થાત્ માત્ર કુફ અને શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)થી તૌબા કરી લેવાથી મામલો સમાપ્ત નહીં થઈ જાય, બલકે તેમણે નમાઝની સ્થાપના કરવી પડશે અને ઝકાત અદા કરવી પડશે, નહિં તો એ માનવામાં નહીં આવે કે તેમણે કુફ છોડીને ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરી લીધો છે.
૬. અર્થાત્ બની કિનાના અને બની ખુઝાઆ અને બની ઝમરા.
૭. અર્થાત્ નમાઝ અને ઝકાત વગર માત્ર તૌબા (પશ્ચાતાપ) કરી લેવાથી તેઓ તમારા દીની ભાઈ નહીં બની જાય. અલબત્ત, જો તેઓ આ શરત પૂરી કરી લે, તો તેનું પરિણામ માત્ર એ જ નહીં આવે કે તમારા માટે તેમના પર હાથ ઊઠાવવું અને તેમના જાન અને માલ પર હાથ નાખવું હરામ (અવૈધ) થઈ જશે, બલકે વધુમાં તેનો ફાયદો એ થશે કે ઈસ્લામી સમાજમાં તેમને સમાન હક્કો પ્રાપ્ત થઈ જશે. સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને કાનૂની હેસિયતથી તેઓ અન્ય બીજા બધા મુસલમાનોની જેવા હશે. કોઈ ફરક અને ભેદભાવ તેમના માર્ગમાં અવરોધરૂપ નહીં હોય.
૮. અહીં પ્રતિજ્ઞા કરવા અને સોગંદો ખાવાથી અભિપ્રેત મુસલમાન બનવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી અને ઈસ્લામ સાથે

وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورًا

قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ۝ وَيَذْهَبُ عَيِّظٌ قُلُوبِهِمْ ط

وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ عَلِيمٌ

حَكِيمٌ ۝ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ

اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ

دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ط

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ

أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ

بِالْكَفْرِ ط أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۝ وَفِي النَّارِ

هُمْ خَالِدُونَ ۝ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ أَمِنَ

بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ

وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ ۝ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا

مِنَ الْمُهْتَدِينَ ۝ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ

وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمِنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ط لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ

اللَّهِ ط وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ الَّذِينَ

آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۝ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ ط

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ۝ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ

بج

وقفلازم

مائل

સજા અપાવશે અને તેમને અપમાનિત કરશે અને તેમના મુકાબલામાં તમારી મદદ કરશે અને ઘણા ઈમાનવાળાના હૃદયોને ઠંડા કરશે (૧૫) અને તેમના હૃદયોની બળતરા મટાડી દેશે, અને જેને ઈચ્છશે તૌબા (પશ્ચાતાપ)ની પ્રેરણા પણ આપશે. (૯) અલ્લાહ બધું જ જાણનાર અને તત્ત્વદર્શી છે. (૧૬) શું તમે લોકોએ એમ સમજી લીધું છે કે આમ જ છોડી દેવામાં આવશો, જો કે હજુ અલ્લાહે એ તો જોયું જ નથી કે તમારામાંથી કોણ એ લોકો છે, જેમણે (તેના માર્ગમાં) તનતોડ સંઘર્ષ કર્યો અને અલ્લાહ અને રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ સિવાય કોઈને ધનિષ્ઠ મિત્ર ન બનાવ્યા, જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેની ખબર રાખે છે. (રુકૂઅ-૨)

(૧૭) મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)નું એ કામ નથી કે તેઓ અલ્લાહની મસ્જિદોના મુજાવર (સંરક્ષક) અને સેવક બને, જો કે પોતાના પર તેઓ સ્વયં કુફ (અધર્મ)ની સાક્ષી આપી રહ્યા છે. તેમનું તો બધું જ કર્યું-કરાવ્યું વ્યર્થ થઈ ગયું અને જહન્નમમાં તેમને હંમેશા રહેવાનું છે. (૧૮) અલ્લાહની મસ્જિદોને આબાદ કરનાર (મુજાવર અને સેવક) તો એ જ લોકો હોઈ શકે છે, જેઓ અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસને માને અને નમાઝ કાયમ કરે, ઝકાત આપે અને અલ્લાહ સિવાય કોઈથી ન ડરે. તેમનાથી જ એ આશા છે કે સીધા માર્ગ પર ચાલશે. (૧૯) શું તમે હાજીઓને પાણી પીવડાવવા અને મસ્જિદે હરામ (કા'બા)ની મુજાવરી (વ્યવસ્થા, દેખરેખ) કરવાના કામને એ માણસના કામ બરાબર ઠેરવી લીધું છે, જે ઈમાન લાવ્યો અલ્લાહ પર અને આખિરતના દિવસ પર અને જેણે પ્રાણ ન્યોછાવર કર્યા અલ્લાહના માર્ગમાં? (૧૦) (૨૦) અલ્લાહના નજીક તો આ બંને સમાન નથી અને અલ્લાહ જાલિમોનું માર્ગદર્શન કરતો નથી. અલ્લાહને ત્યાં તો એ જ લોકોનો દરજ્જો ઊંચો છે જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે તેના માર્ગમાં ઘરબાર છોડ્યા અને જાન અને માલથી જિહાદ (સંઘર્ષ) કર્યો, તેઓ જ સફળ છે. (૨૧) તેમનો રબ ખુશખબર આપે છે

વફાદારીની સોગંદ ખાવા છે. અર્થ એ છે કે આ લોકો મુસલમાન બની ગયા પછી ફરી કુફ તરફ વળી જાય, તો તેમના સાથે યુદ્ધ કરવામાં આવે. આ જ આદેશ અનુસાર હઝરત અબૂલકાદિ.એ 'મુર્તદો' (ઈસ્લામથી ફરી જનારાઓ) વિરુદ્ધ યુદ્ધ કર્યું હતું.

૯. મુસલમાનો ડરી રહ્યા હતા કે આ એલાન થતાં જ આખા આરબ પ્રદેશના આસપાસ આગ ભડકી ઉઠશે અને આપણે એક રક્તરંજિત યુદ્ધનો સામનો કરવો પડશે. અલ્લાહ તૃઆલાએ આ આયતોમાં સાંત્વના આપી કે તમારો આ ભય ખોટો છે, પરિણામ આનાથી વિપરીત આવશે.

૧૦. આ ઈરશાદથી એ નિર્ણય કરી નાખવામાં આવ્યો કે ભૈતુલ્લાહની વ્યવસ્થા હવે અનેકેશ્વરવાદીઓની પાસે નથી રહી શકતી. કુરૈશ મુશ્રિકો એ આધારે આના હક્કદાર નથી હોઈ શકતા કે તેઓ હાજીઓની સેવા કરતા રહ્યા છે.

بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتِ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ
 مُّقِيمٌ ۝ خَلِيدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ
 أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
 آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ
 عَلَى الْإِيمَانِ ۖ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ
 هُمُ الظَّالِمُونَ ۝ قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ
 وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
 اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَ
 مَسْكِنٌ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَ
 رَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ
 اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝
 لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۗ وَيَوْمَ
 حُنَيْنٍ ۖ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ
 شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ
 وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى
 رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ
 تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ وَذَلِكَ جَزَاءُ
 الْكَافِرِينَ ۝ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى
 مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

તેમને પોતાની કૃપા અને પ્રસન્નતા અને એવી જન્મતોની, જ્યાં તેમના માટે સ્થાયી સુખ-સુવિધાઓ છે. (૨૨) તેમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. નિ:શંક, અલ્લાહ પાસે સેવાઓનું વળતર આપવા માટે ઘણું છે.

(૨૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પોતાના પિતાઓ અને ભાઈઓને પણ પોતાના સાથી ન બનાવો, જો તેઓ ઈમાન પર કુફરને પ્રાથમિકતા આપે. તમારા પૈકી જે લોકો તેમને મિત્ર બનાવશે, તેઓ જ જાલિમ હશે. (૨૪) હે નબી સલ્લ ! કહી દો કે જો તમારા પિતાઓ અને તમારા પુત્રો, અને તમારા ભાઈઓ, અને તમારી પત્નીઓ, અને તમારા સગા-સંબંધીઓ, અને તમારા એ ધન-દોલત જે તમે કમાવ્યા છે, અને તમારા એ વેપાર-ધંધા જેના મંદ પડી જવાનો તમને ભય છે, અને તમારા એ ઘર જે તમને પસંદ છે, તમને અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને તેની રાહમાં જિહાદ (સંઘર્ષ)થી વધારે પ્રિય છે, તો રાહ જુઓ જ્યાં સુધી અલ્લાહ પોતાનો નિર્ણય તમારા સામે લઈ આવે, અને અલ્લાહ અવજાકારીઓનું માર્ગદર્શન નથી કરતો. (રુકૂઅ-૩)

(૨૫) અલ્લાહ આ અગાઉ અનેક પ્રસંગોએ તમારી મદદ કરી ચૂક્યો છે. હમણાં જ હુનૈનના યુદ્ધના દિવસે (તેની મદદની શાન તમે નિહાળી ચૂક્યા છો),^(૧૧) એ દિવસે તમને તમારા અધિક સંખ્યા-બળનું ઘમંડ હતું. પરંતુ તે તમારા કોઈ કામ ન આવ્યું અને ધરતી પોતાની વિશાળતા છતાં તમારા માટે તંગ થઈ ગઈ અને તમે પીઠ ફેરવી નાસી છૂટ્યા. (૨૬) પછી અલ્લાહે પોતાની 'સકીનત' (પ્રશાંતિ) પોતાના રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ પર ઉતારી અને એ સેનાઓ ઉતારી જે તમને દેખાતી ન હતી અને સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓને સજા આપી કે આ જ બદલો છે એ લોકો માટે, જેઓ સત્યનો ઈન્કાર કરે. (૨૭) પછી (તમે એ પણ જોઈ ચૂક્યા છો કે) આવી રીતે સજા આપ્યા પછી અલ્લાહ જેને ચાહે છે તૌબાની પ્રેરણા પણ પ્રદાન કરી દે છે,^(૧૨) અલ્લાહ ક્ષમા આપનાર અને દયાળુ છે.

૧૧. હુનૈનનું યુદ્ધ શબ્દાલ, હિજરી-૮માં આ આપતોના અવતરણથી માત્ર બાર-તેર મહિના પહેલાં મક્કા અને તાઈફની વચ્ચે હુનૈનની ખીણમાં થયું હતું. આ યુદ્ધમાં મુસલમાનો તરફથી ૧૨ હજારનું સૈન્ય હતું અને બીજી તરફ કાફિરો તેનાથી ઘણા ઓછા હતા. તેમ છતાં હવાઝન કબીલાના તીરંદાજોએ મુસલમાનોનું મોઢું ફેરવી નાખ્યું અને ઇસ્લામી લશ્કર ખરાબ રીતે વેરણાછેરણ થઈને પરાસ્ત થઈ ગયું. તે વખતે કેવળ નબી સલ્લ. અને અમુક મુઠ્ઠીભર બહાદુર સહાબા હતા, જેઓ અડગ રહ્યા અને તેમની જ મક્કમતાનું પરિણામ હતું કે ફરીથી સૈન્ય વ્યવસ્થિત થઈ શક્યું અને છેવટે મુસલમાનોનો વિજય થયો, નહિં તો મક્કા-વિજયથી જે કંઈ ગ્રામ થયું હતું તેનાથી ખૂબ વધારે હુનૈનમાં ખોઈ નાખવું પડતું.

૧૨. સંકેત એ વાત તરફ છે કે હુનૈનના યુદ્ધમાં જે કાફિરોનો પરાજય થયો હતો, તે સૌ પાછળથી મુસલમાન થઈ ગયા.

آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ
 الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا ۖ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً
 فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۖ إِنْ شَاءَ ۗ إِنَّكَ
 اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨٠﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ
 اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ
 أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ
 صَاغِرُونَ ﴿٨١﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ
 وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ۗ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ
 بِأَفْوَاهِهِمْ ۖ يُضَاهَهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
 قَبْلُ ۗ قَتَلْتَهُمُ اللَّهُ ۗ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٢﴾ اتَّخَذُوا
 أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ
 وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۖ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا
 إِلَهًا وَاحِدًا ۗ لَآ إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۗ سُبْحٰنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٨٣﴾
 يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى
 اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٤﴾ هُوَ
 الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ
 لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۗ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٨٥﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَ

(૨૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) અશુદ્ધ છે, તેથી આ વર્ષ પછી આ લોકો મસ્જિદે હરામના નજીક ફરકવા ન પામે, (૧૭) અને જો તમને ગરીબીનો ભય છે, તો અસંભવ નથી કે અલ્લાહ ચાહે તો તમને પોતાની કૃપાથી ધનવાન કરી દે. અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને તત્વદર્શી છે.

(૨૯) યુદ્ધ કરો ગ્રંથવાળાઓ પૈકી એ લોકો વિરુદ્ધ, જેઓ અલ્લાહ અને આબિરતના દિવસ પર ઈમાન નથી લાવતા અને જે કંઈ અલ્લાહ અને તેના રસૂલે હરામ (અવૈધ) ઠેરવ્યું છે તેને હરામ નથી કરતા અને સત્ય દીન (ધર્મ)ને પોતાનો દીન નથી બનાવતા. (તેમનાથી લોકો) ત્યાં સુધી કે તેઓ પોતાના હાથે જિજ્ઞાસો (રક્ષા-કર) આપે અને આધીન બની રહે. (૧૭) (રુકૂઅ-૪) (૩૦) યહૂદીઓ કહે છે કે ઉઝૈર અલ્લાહનો પુત્ર છે અને ખ્રિસ્તીઓ કહે છે કે મસીહ (હઝરત ઈસા અલૈ.) અલ્લાહનો પુત્ર છે. આ તથ્યહીન વાતો છે જે તેઓ પોતાના મોઢેથી બોલે છે, એ લોકોના દેખાદેખી જેઓ તેમના પહેલાં કુફુ (અધર્મ)માં પડેલા હતા. ખુદાની ફિટકાર તેમના ઉપર, આ લોકો ક્યાંથી ધોખો ખાઈ રહ્યા છે ? (૩૧) તેમણે પોતાના ધાર્મિક વિદ્વાનો અને દુનિયાથી વિમુખ સંતોને અલ્લાહ સિવાય પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) બનાવી લીધા છે (૧૭) અને એ જ રીતે મરયમના બેટા મસીહને પણ, જો કે તેમને એક ઉપાસ્ય સિવાય કોઈની બંદગી કરવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો નહોતો, તે કે જેના સિવાય કોઈ ઉપાસનાનો અધિકારી નથી, પવિત્ર છે તે એ શિર્કયુક્ત વાતોથી જે આ લોકો કરે છે. (૩૨) આ લોકો ઈચ્છે છે કે અલ્લાહના પ્રકાશને પોતાની ફૂંકો વડે ઓલવી નાખે. પરંતુ અલ્લાહ પોતાના પ્રકાશને પરિપૂર્ણ કર્યા વિના રહેવાનો નથી, ચાહે તે કાફિરો (અધર્મીઓ)ને ગમે તેટલું અપ્રિય હોય. (૩૩) એ અલ્લાહ જ છે, જેણે પોતાના રસૂલને માર્ગદર્શન અને દીને-હક (સત્ય-ધર્મ) સાથે મોકલ્યો છે, જેથી તેને દીન (ધર્મ)ના તમામ સ્વરૂપો અને પ્રકાર પર પ્રભુત્વ આપી દે (૧૯) ચાહે મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને તે ગમે તેટલું અપ્રિય હોય. (૩૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! આ ગ્રંથવાળાઓના અધિકતર ધાર્મિક વિદ્વાનો

૧૩. અર્થાત્ હવે પછી તેમના માટે માત્ર હજ અને ઝ્યારત (કાબાના દર્શન) જ બંધ નહીં, બલકે મસ્જિદે-હરામની હદોમાં તેમનો પ્રવેશ પણ બંધ છે.
૧૪. અર્થાત્ લગાઈનો હેતુ એ નથી કે તેઓ ઈમાન લઈ આવે અને સત્ય-ધર્મના અનુયાયી બની જાય, બલકે તેનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે તેમનું શાસન સમાપ્ત થઈ જાય. તેઓ જમીન પર શાસક અને આદેશ જારી કરનાર બનીને ન રહે, બલકે જમીનની જીવન-વ્યવસ્થાની ધુરા અને સત્તા તેમજ નેતૃત્વના અધિકારો સત્ય-ધર્મના અનુયાયીઓના હાથમાં હોય અને એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ) તેમના આધીન અને આજ્ઞાઓનું પાલન કરનારા બનીને રહે. તે પછી તેમનામાંથી જેની ઈચ્છા થાય, તે સ્વયં પોતાની મરજીથી મુસલમાન બની જાય, નહિ તો 'જિજ્ઞાસા' (રક્ષા-કર) આપતો રહે. 'જિજ્ઞાસા' અવેજ છે, એ સલામતી અને સુરક્ષાનો, જે 'ઝિમ્મીઓ' (આધીન લોકો)ને ઈસ્લામી રાજ્યમાં આપવામાં આવે છે. વધુમાં તે પ્રતીક છે એ વાતનું કે આ લોકો આધીન બનવા માટે રાજી છે.
૧૫. હદીસમાં ઉલ્લેખ છે કે હઝરત અદી બિન હાતિમ રદિ. એ, જેઓ પહેલા ખ્રિસ્તી હતા, જ્યારે નબી સલ્વ. ની સેવામાં ઉપસ્થિત થઈને ઈસ્લામ સ્વીકારવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું, તો તેમણે આપ સલ્વ. ને પ્રશ્ન કર્યો કે આ આયતમાં અમારા પર અમારા ધાર્મિક વિદ્વાનો અને દુનિયા-વિમુખ સંતોને 'ખુદા' (ઈશ્વર, ભગવાન, દેવતા) બનાવી લેવાનો એ આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે, તેની વાસ્તવિકતા શું છે ? જવાબમાં હુઝૂર સલ્વ. એ ફરમાવ્યું કે શું એ સત્ય નથી કે જે કંઈ આ લોકો હરામ (અવૈધ) ઠરાવે છે તેને તમે હરામ માની લો છો અને જે કંઈ આ લોકો હલાલ (વૈધ) ઠરાવે છે તેને હલાલ માની લો છો ? તેમણે અરજ કરી કે આવું તો અમે ચોક્કસ પણે કરીએ છીએ. ફરમાવ્યું : બસ,

الرَّهْبَانَ كَيَّاكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَ
يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۗ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ
الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ ﴿٢٧﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا
فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَأُظْهُورُهُمْ ۗ هَذَا مَا كُنْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذَوْقُوا
مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ۝ ﴿٢٨﴾ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ
اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ۗ ذَلِكَ
الَّذِينَ الْقِيَمُ ۗ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ
وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ
كَافَّةً ۗ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ۝ ﴿٢٩﴾ إِنَّمَا
لَسِيَءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
بُحَلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِّئُوا عِدَّةَ مَا
حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحَلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ ۗ زَيْنٌ لَهُمْ سُوءُ
أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝ ﴿٣٠﴾
بِآيَاتِهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ
تَفَرُّوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِذَا قُلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ۗ
رَضِيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ۗ فَمَا مَتَاءُ

અને દુનિયાથી વિમુખ સંતોની હાલત એ છે કે તેઓ લોકોનું ધન ખોટી રીતે ખાય છે અને તેમને અલ્લાહના માર્ગથી રોકે છે. પીડાકારી સજાની ખુશખબર આપો તેમને, જેઓ સોનું અને ચાંદી એકઠા કરીને રાખે છે અને તેને ખુદાના માર્ગમાં ખર્ચ કરતા નથી. (૩૫) એક દિવસ આવશે કે જ્યારે આ જ સોના-ચાંદી વડે જહન્નમની આગ સળગાવવામાં આવશે અને પછી તેનાથી જ આ લોકોના કપાળો અને પડખાઓ અને પીઠો ડામવામાં આવશે — આ છે એ ખજાનો, જે તમે પોતાના માટે એકઠો કર્યો હતો. લો, હવે ચાખો સ્વાદ પોતાની એકઠી કરેલી દોલતનો !

(૩૬) હકીકત એ છે કે મહિનાઓની સંખ્યા જ્યારથી અલ્લાહે આકાશ અને ધરતીને પેદા કર્યાં છે, ત્યારથી અલ્લાહના લેખમાં બાર જ છે અને તેમાંથી ચાર મહિના હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) છે. ^(૧૭) આ જ યોગ્ય નિયમ છે. તેથી આ ચાર મહિનાઓમાં પોતાના ઉપર અત્યાચાર ન કરો, અને મુશ્કરિકોથી સૌ ભેગા મળીને લડો જેવી રીતે તેઓ સહુ ભેગા મળીને તમારાથી લડે છે, અને જાણી લો કે અલ્લાહ (તેનાથી) ડરવાવાળા લોકોના જ સાથે છે. ^(૧૮) (૩૭) નસી (હરામ મહિનાઓનો ક્રમ-કેર) તો કુફ્ર (અધર્મ)માં એક વધારાનું કુફ્રયુક્ત કૃત્ય છે, જેના વડે આ કાફિરોને ગુમરાહીમાં નાખવામાં આવે છે. કોઈ વર્ષે એક મહિનાને હલાલ (વૈધ) કરી લે છે અને કોઈ વર્ષે તેને હરામ (અવૈધ) કરી દે છે, જેથી અલ્લાહે હરામ ઠેરવેલા મહિનાઓની સંખ્યા પૂરી પણ કરી દે અને અલ્લાહે હરામ ઠેરવેલાને હલાલ પણ કરી લે. ^(૧૯) તેમના દુષ્ટમોં તેમના માટે સુંદર બનાવી દેવામાં આવ્યા છે અને અલ્લાહ સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓને માર્ગદર્શન આપતો નથી. (રુકૂઅ-૫)

(૩૮) ^(૨૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમને શું થઈ ગયું કે જ્યારે તમને અલ્લાહના માર્ગમાં નીકળવા માટે કહેવામાં આવ્યું, તો તમે જમીન સાથે ચોંટીને રહી ગયા ? શું તમે આખિરત (પરલોક)ની સરખામણીમાં દુનિયાનું જીવન પસંદ કરી લીધું ? જો આવું છે,

આ જ તેમને 'રબ' (પ્રભુ-પાલનહાર) બનાવી લેવું છે. આનાથી જાણ થાય છે કે અલ્લાહના ગ્રંથની સનદ વગર જે લોકો માનવ-જીવન માટે જાઈઝ (કાયદેસર, માન્ય) અને નાજાઈઝ (ગેરકાયદેસર, અમાન્ય)ની સીમાઓ નિર્ધારિત કરે છે, તેઓ વાસ્તવમાં ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ, પ્રભુતા)ના સ્થાને પોતાની રીતે પોતે જ બિરાજમાન થઈ જાય છે અને જેઓ તેમના આ કાનૂન-વડતરના અધિકારનો સ્વીકાર કરી લે છે, તેઓ તેમને 'ખુદા' બનાવે છે.

૧૬. 'અદ્-દીન'નો અનુવાદ અમે 'જિન્સે-દીન' (ધર્મના તમામ સ્વરૂપો અને પ્રકાર) કર્યો છે. 'દીન' શબ્દ અરબીભાષામાં એ જીવન-વ્યવસ્થા કે જીવન-પદ્ધતિ માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જેને સ્થાપિત કરવાવાળાને સનદ (પ્રમાણ) કે 'મુતાઅ' (આજ્ઞાપાલન-યોગ્ય) સ્વીકારીને તેનું આજ્ઞાપાલન કરવામાં આવે. આમ, રસૂલ (ઈશ્વરૂત)ના આગમનનો હેતુ આ આયતમાં એ બતાવવામાં આવ્યો છે કે જે માર્ગદર્શન અને સત્ય-ધર્મને તે અલ્લાહ તરફથી લાવ્યો છે, તેને 'દીન'નો આકાર-પ્રકાર અને સ્વરૂપ રાખનાર તમામ પદ્ધતિઓ અને વ્યવસ્થાઓ પર પ્રભુત્વ આપાવી દે. 'રસૂલ'નું આગમન કદી એ હેતુથી નથી થયું કે જે જીવન-વ્યવસ્થા એ લઈને આવ્યો છે, તે કોઈ અન્ય જીવન-વ્યવસ્થાના આધીન અને તેના તાબે બનીને અને તેણે આપેલ છૂટછાટો અને મુક્તિઓમાં સમેટાઈને રહે, બલકે તે ધરતી અને આકાશના બાદશાહનો પ્રતિનિધિ બનીને આવે છે અને પોતાના બાદશાહની સત્ય વ્યવસ્થાને વર્ચસ્વશાળી જોવા માગે છે. જો કોઈ બીજી જીવન-વ્યવસ્થા દુનિયામાં રહે, તો તેણે ખુદાઈ (ઈશ્વરીય) વ્યવસ્થાએ બક્ષેલ છૂટછાટો અને મુક્તિઓમાં સમેટાઈને રહેવું જોઈએ, જેમ કે 'જિજ્યા' અદા કરવાની સ્થિતિમાં 'જિમ્મીઓ' (આધીનલોકો)ની જીવન-વ્યવસ્થા રહે છે, ન એ કે કાફિરો વર્ચસ્વશાળી હોય અને સત્ય-ધર્મને માનનારાઓ 'જિમ્મી' બનીને રહે.

૧૭. ચાર હરામ મહિનાઓથી અખિરત છે ઝીલહદ, ઝીલહજ અને મુહર્રમ હજ માટે અને રજબ ઉમરા માટે.

૧૮. અર્થાત્ જો મુશ્કરિકો આ મહિનાઓમાં પણ લડવાથી દૂર ન રહે, તો જે રીતે તેઓ એક થઈને તમારા સાથે લડે છે, તમે પણ એક થઈને તેમના સાથે લડો. સૂર: બકરહ, આયત-૧૯૪ આ આયતની સમજૂતી આપે છે.

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ۝ إِلَّا تَنْفَرُوا
 يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ
 وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۝ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝
 إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ
 كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ
 لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۚ فَأَنْزَلَ اللَّهُ
 سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَ
 جَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ ۚ وَكَلِمَةُ
 اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ انْفِرُوا
 خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ
 تَعْلَمُونَ ۝ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا
 لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّجَّةُ ۚ
 وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ
 يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ۝
 عَفَا اللَّهُ عَنْكَ ۚ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعِينَ
 لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ۝ لَا
 يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

તો તમે જાણી લો કે દુનિયાના જીવનનો આ સમગ્ર સામાન આખિરતમાં બહુ થોડો નીવડશે. (૩૯) તમે નહીં ઊઠો, તો અલ્લાહ તમને પીડાકારી સજા આપશે, અને તમારી જગ્યાએ કોઈ બીજું જૂથ ઉઠાવશે, અને તમે અલ્લાહનું કંઈ પણ બગાડી નહીં શકો, તે દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૪૦) તમે જો નબી (સલ્લ.)ની મદદ ન કરી તો કોઈ પરવા નથી. અલ્લાહ તેની મદદ એ વખતે કરી ચૂક્યો છે, જ્યારે કાફિરોએ તેને કાઢી મૂક્યો હતો, જ્યારે તે માત્ર બેમાંનો બીજો હતો, જ્યારે તેઓ બંને ગુફામાં હતા, જ્યારે તે પોતાના સાથીને કહી રહ્યો હતો, ‘હુ:ખી ન થા, અલ્લાહ આપણા સાથે છે.’^(૨૧) તે વખતે અલ્લાહે તેના પર પોતાના તરફથી હદયની શાંતિ ઉતારી અને તેની મદદ એવી સેનાઓ વડે કરી જે તમને દેખાતી ન હતી અને કાફિરો (અધર્મીઓ)નો બોલ નીચો કરી દીધો, અને અલ્લાહનો બોલ તો ઊંચો જ છે, અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૪૧) નીકળો, ચાહે હળવા હોવ કે ભારે, અને જિહાદ (સંઘર્ષ) કરો અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાના ધન-દોલત અને પોતાના પ્રાણો વડે, આ તમારા માટે વધુ સારું છે જો તમે જાણો.

(૪૨) હે નબી સલ્લ.! જો લાભ સરળતાપૂર્વક પ્રાપ્ત થઈ શકતો હોત અને મુસાફરી આસાન હોત, તો તેઓ જરૂર તમારા પાછળ ચાલવા માટે તૈયાર થઈ જતા. પરંતુ તેમને તો આ રસ્તો ઘણો મુશ્કેલીભર્યો લાગ્યો.^(૨૨) હવે તેઓ ખુદાના સોગંદ ખાઈ-ખાઈને કહેશે કે જો અમે આવી શકતા હોત, તો ચોક્કસ તમારા સાથે આવતા. તેઓ સ્વયં પોતાને નુકસાનમાં નાખી રહ્યા છે. અલ્લાહ સારી રીતે જાણે છે કે તેઓ જૂઠા છે. (રુકૂઅ-૬)

(૪૩) હે નબી સલ્લ.! અલ્લાહ તમને માફ કરે. તમે શા માટે તેમને પરવાનગી આપી દીધી? (તમારે એવું કરવું જોઈતું હતું કે તમે પોતે તેમને પરવાનગી ન આપતા) જેથી તમારા પર એ સ્પષ્ટ થઈ જતું કે કયા લોકો સાચા છે, અને જૂઠાઓને પણ તમે જાણી લેતા. (૪૪) જે લોકો અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ પર ઈમાન ધરાવે છે તેઓ તો કદાપિ તમને એ વિનંતી નહીં કરે કે તેમને પોતાના પ્રાણ અને ધન-દોલત સાથે જિહાદ કરવામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે. અલ્લાહ મુત્તકી (ઈશપરાયણ) લોકોને બરાબર જાણે છે.

૧૯. આરબ પ્રદેશમાં ‘નસી’ (મહિનાઓની હેરફેર)ની પ્રથા બે સ્વરૂપની હતી. એક સ્વરૂપ તો એ હતું કે યુદ્ધ અને લડાઈ તેમજ લૂંટફાટ અને હત્યાનો બદલો લેવા માટે કોઈ હરામ મહિનાને હલાલ (વૈધ) કરી લેતા હતા અને તેના પછી બદલામાં કોઈ હલાલ મહિનાને હરામ કરીને મહિનાઓની સંખ્યા પૂરી લેતા હતા. બીજું સ્વરૂપ એ હતું કે ચંદ્ર વર્ષને સૌર વર્ષ અનુસાર કરવા માટે તેમાં ‘કબીસા’ (અધિક-માસ)નો એક મહિનો ઉમેરી લેતા હતા, જેથી હજ હંમેશા એક જ ઋતુમાં આવતી રહે અને તેઓ એ પરેશાનીઓથી બચી જાય, જે ચંદ્ર-વર્ષના હિસાબ અનુસાર જુદી-જુદી ઋતુઓમાં હજના ફરતા રહેવાથી સહન કરવી પડે છે. આ રીતે ૩૩ વર્ષ સુધી હજ પોતાના મૂળ સમયથી વિપરીત બીજા તારીખોમાં થતી રહેતી હતી અને માત્ર ૩૪માં વર્ષે એક વાર મૂળ ઝીલહજની ૯-૧૦ તારીખોમાં અદા થતી હતી. નબી સલ્લ.એ જે વર્ષે હજજતુલ-વિદા (અંતિમ હજ) અદા કરી છે તે વર્ષે હજ પોતાની મૂળ તારીખોમાં આવી હતી અને એ જ વખતથી ‘નસી’ની પદ્ધતિની મનાઈ કરી દેવામાં આવી.

૨૦. આ આયતથી રુકૂઅ-૯ના અંત (આયત-૭૨) સુધી તબૂકના યુદ્ધની તૈયારીના સમય-ગાળામાં અવતરિત થઈ છે.

૨૧. આ એ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે મક્કાના કાફિરોએ નબી સલ્લ.ની હત્યાનો નિર્ધાર કરી લીધો હતો અને આપ સલ્લ. બરાબર એ રાત્રે, જે હત્યા માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી, મક્કાથી નીકળીને સૂર ગુફામાં ત્રણ દિવસ સુધી છુપાઈ રહ્યા અને પછી મદીના તરફ હિજરત કરી ગયા. તે વખતે ગુફામાં માત્ર હઝરત અબૂબક રહિ. આપની સાથે હતા.

بِالْمُتَّقِينَ ﴿۱۰﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ
 فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿۱۱﴾ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ
 لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً ۗ وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انشِعَاثَهُمْ
 فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿۱۲﴾ لَوْ
 خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُوْضِعُوا
 خِلَافَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ ۗ وَفِيكُمْ سَمْعُونُ
 لَهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۱۳﴾ لَقَدْ ابْتَغُوا
 لِفِتْنَةَ مِنْ قَبْلِ وَقَلَبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى جَاءَ
 الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَرِهُونَ ﴿۱۴﴾ وَمِنْهُمْ
 مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي ۗ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ
 سَقُطُوا ۗ وَإِنْ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿۱۵﴾ إِنْ
 تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۗ وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ
 يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا
 وَهُمْ قَرِحُونَ ﴿۱۶﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ
 اللَّهُ لَنَا ۗ هُوَ مَوْلَانَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
 الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۷﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا أَحَدٌ
 مِنْ حُسَيْنَيْنِ ۗ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ
 حَدَابِ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا ۗ فَتَرَبَّصُوا

(૪૫) આવી વિનંતીઓ તો માત્ર એ જ લોકો કરે છે, જેઓ અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ પર ઈમાન નથી ધરાવતા, જેમના હૃદયોમાં શંકા છે અને તેઓ પોતાની શંકામાં જ દુવિધાગ્રસ્ત થઈ રહ્યા છે.

(૪૬) જો હકીકતમાં તેમનો ઈરાદો નીકળવાનો હોત, તો તેઓ તેના માટે કંઈક તૈયારી કરતા. પરંતુ અલ્લાહને તેમનું ઉઠવું પસંદ જ ન હતું, તેથી તેણે તેમને સુસ્ત કરી દીધા અને કહી દેવામાં આવ્યું કે બેસ્યા રહો બેસનારાઓની સાથે. (૪૭) જો તેઓ તમારા સાથે નીકળ્યા હોત, તો તમારા અંદર ખરાબી સિવાય કોઈ વસ્તુનો વધારો ન કરતા; તેઓ તમારા અંદર ફિત્નો (ઉપદ્રવ) પેદા કરવા માટે દોડધૂપ કરતા, અને તમારા જૂથની હાલત એવી છે કે હજુ તેમનામાં એવા ઘણા લોકો મોજૂદ છે, જેઓ તેમની વાતો કાન દઈને સાંભળે છે. અલ્લાહ આ અત્યાચારીઓને સારી રીતે જાણે છે. (૪૮) આનાથી પહેલાં પણ આ લોકોએ ફિત્નો પેદા કરવાના પ્રયત્નો કર્યા છે અને તમને નિષ્ફળ બનાવવા માટે તેઓ દરેક પ્રકારની યુક્તિઓ અજમાવી ચૂક્યા છે, ત્યાં સુધી કે તેમની મરજી વિરુદ્ધ સત્ય આવી ગયું અને અલ્લાહનું કામ થઈને રહ્યું.

(૪૯) તેમના પૈકી કોઈ છે જે કહે છે કે, “મને રજા આપો અને મને અજમાયશમાં ન નાખશો” — સાંભળી લો, અજમાયશમાં તો આ લોકો પડેલા છે અને જહન્નમે આ કાફિરો (અધર્મીઓ)ને ઘેરી રાખ્યા છે.

(૫૦) તમારું ભલું થાય છે તો તેમને દુઃખ થાય છે અને તમારા પર કોઈ મુસીબત આવે છે તો આ લોકો મોઢું ફેરવીને હરખાતા પાછા ફરે છે અને કહેતા જાય છે કે સારું થયું, અમે અગાઉથી જ પોતાનો મામલો બરાબર કરી લીધો હતો. (૫૧) તેમને કહો, “અમને કદાપિ કોઈ (બૂરાઈ કે ભલાઈ) નથી પહોંચતી, પરંતુ તે, જે અલ્લાહે અમારા માટે લખી દીધી છે. અલ્લાહ જ અમારો માલિક છે, અને ઈમાનવાળાઓએ તેના પર જ ભરોસો કરવો જોઈએ.”

(૫૨) તેમને કહો, “તમે અમારા મામલામાં જે વસ્તુની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છો, તે તેના સિવાય અન્ય શું છે કે બે ભલાઈઓમાંથી એક ભલાઈ છે? (૨૩) અને અમે તમારા મામલામાં જે વસ્તુની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છીએ તે એ છે કે અલ્લાહ સ્વયં તમને સજા આપે છે અથવા અમારા હાથે અપાવડાવે છે? ભલે, તો હવે તમે પણ પ્રતીક્ષા કરો

૨૨. અર્થાત્ એ જોઈને કે સામનો રોમ જેવી શક્તિની સાથે છે અને સમય તીવ્ર ગરમીનો છે અને દેશમાં દુષ્કાળ પડ્યો છે અને નવા વર્ષનો પાક, જેનાથી આશાઓ બંધાયેલી હતી, લણણીના નજીક છે, તેમને તબૂકનો પ્રવાસ ખૂબ જ કઠિન લાગવા માંડ્યો.

૨૩. અર્થાત્ અલ્લાહના માર્ગમાં શહીદ થવું અથવા ઈસ્લામનો વિજય.

إِنَّا مَعَكُمْ مُتْرَبِّصُونَ ﴿۵۷﴾ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ
 كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ ۖ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا
 فَسِقِينَ ﴿۵۸﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ
 إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ
 الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ
 كِرْهُونَ ﴿۵۹﴾ فَلَا تَحِبَّكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ ۖ
 إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿۶۰﴾ وَيَجْلِفُونَ
 بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ ۖ وَمَا هُمْ بِمِنكُمْ وَلَكِنَّهُمْ
 قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿۶۱﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأًا أَوْ مَغْرَبًا
 أَوْ مَدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْحَدُونَ ﴿۶۲﴾ وَمِنْهُمْ
 مَنْ يُلَازِكُ فِي الصَّدَقَاتِ ۖ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا
 رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿۶۳﴾
 وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ۚ
 وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
 وَرَسُولُهُ ۚ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿۶۴﴾ إِنَّمَا
 الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا
 وَالْمَوْلَافَةِ قُلُوبِهِمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغُرْمِينَ وَ
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۖ فَرِيضَةً مِّن

અને અમે પણ તમારા સાથે પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છીએ.

(૫૩) તેમને કહો, “તમે પોતાનું ધન ચાહે રાજી-ખુશીથી ખર્ચ કરો અથવા અનિચ્છાએ, બંને સંજોગોમાં તે સ્વીકારવામાં નહીં આવે, કેમ કે તમે ફાસિક (અવજ્ઞાકારી) લોકો છો. (૫૪) તેમનો આપેલો માલ સ્વીકાર ન થવાનું કારણ એ સિવાય કંઈ નથી કે આ લોકોએ અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો ઈન્કાર કર્યો છે, નમાઝ માટે આવે છે તો આળસ કરતા આવે છે અને અલ્લાહની રાહમાં ખર્ચ કરે છે તો અનિચ્છાએ ખર્ચ કરે છે. (૫૫) તેમના ધન-દોલત અને તેમના સંતાનોની અધિકતા જોઈને છેતરાશો નહીં. અલ્લાહ તો એ ચાહે છે કે આ જ વસ્તુઓ વડે એમને દુનિયાના જીવનમાં પણ યાતનામાં નાખે અને તેઓ પ્રાણ પણ આપે તો પણ સત્યના ઈન્કારની જ હાલતમાં આપે.

(૫૬) તેઓ અલ્લાહના સોગંદ ખાઈ-ખાઈને કહે છે કે અમે તમારામાંથી જ છીએ, જો કે કદાપિ તેઓ તમારામાંથી નથી. હકીકતમાં તો તેઓ એવા લોકો છે જેઓ તમારાથી ભયભીત છે. (૫૭) જો તેઓ કોઈ આશ્રય-સ્થાન મેળવી લે, કે કોઈ ગુફા કે સંતાવાની જગ્યા, તો ભાગીને તેમાં સંતાઈ જાય.

(૫૮) હે નબી સલ્લ.! આમાંના કેટલાક લોકો ‘સદકાત’^(૨૪)ના માલની વહેંચણીમાં તમારા સામે વાંધા ઉઠાવે છે. જો આ માલમાંથી તેમને થોડું આપી દેવામાં આવે તો ખુશ થઈ જાય, અને ન આપવામાં આવે તો રોષે ભરાય છે. (૫૯) કેવું સારું થતું કે અલ્લાહ અને રસૂલ જે કંઈ પણ તેમને આપ્યું હતું તેના પર તેઓ રાજી રહેતા અને કહેતા કે, ‘અલ્લાહ અમારા માટે પૂરતો છે. તે પોતાની કૃપાથી અમને ઘણું આપશે અને તેનો રસૂલ પણ અમારા પર મહેરબાની કરશે. અમે અલ્લાહ તરફ જ મીટ માંડીને બેઠા છીએ.’” (રુકૂઅ-૭) (૬૦) આ ‘સદકાત’ તો વાસ્તવમાં ‘ફકીરો’ અને ‘મિસ્કીનો’ (વંચિતો અને નિર્ધનો) માટે છે,^(૨૫) અને એ લોકો માટે જેઓ ‘સદકાત’ના કામ માટે નિયુક્ત છે, અને તેમના માટે જેમના હૃદય મોહી લેવા (તાલીફ-કલ્બ)નો આશય હોય,^(૨૬) ઉપરાંત આ ગરદનો છોડાવવા^(૨૭) અને કરજદારોની સહાય કરવામાં અને અલ્લાહના માર્ગમાં^(૨૮) અને મુસાફરની મહેમાનગતિમાં^(૨૯) ઉપયોગ કરવા માટે છે.

૨૪. અર્થત્વ ઝકાત (અનિવાર્ય દાન)નો માલ-સામાન.

૨૫. ‘ફકીર’થી અભિપ્રેત એ વ્યક્તિ છે, જે પોતાની આજીવિકા માટે બીજાઓની મદદ પર નિર્ભર હોય અને ‘મિસ્કીન’ એ છે, જે સામાન્ય જરૂરતમંદોની તુલનાએ વધારે નિર્ધન હોય.

૨૬. ‘તાલીફ કલ્બ’નો અર્થ છે હૃદય મોહી લેવું-દિલજીતી લેવું. આ આદેશનો હેતુ એ છે કે જે લોકો ઈસ્લામના વિરોધમાં સક્રિય હોય અને ધન આપીને તેમની દુશ્મનીના જોશને ઠંડી કરી શકાતો હોય, અથવા જે લોકો કાફિરોના કેમ્પમાં એવા હોય કે જો ધનથી તેમને તોડવામાં આવે તો તૂટીને મુસલમાનોના સહાયક બની શકતા હોય, અથવા જે લોકો નવા-નવા ઈસ્લામમાં દાખલ થયા હોય અને તેમની નબળાઈઓને જોતાં આશંકા હોય કે જો ધનથી તેમની મદદ ન કરવામાં આવી તો ફરી કુફ તરફ વળી જશે, આવા લોકોને સ્થાયીરૂપે વજીફો અથવા તાત્કાલિક અનુદાન આપીને ઈસ્લામના હિમાયતી અને સહાયક અથવા આજ્ઞાકિત અથવા ઓછામાં ઓછું બિનહાનિકારક દુશ્મન બનાવી દેવામાં આવે.

૨૭. ‘ગરદનો છોડાવવા’થી તાત્પર્ય ગુલામોને સ્વતંત્ર કરાવવું છે.

૨૮. ‘અલ્લાહના માર્ગ’ શબ્દ વ્યાપક અર્થ ધરાવે છે. તમામ નેકીઓના એ કાર્યો, જેમાં અલ્લાહની પ્રસન્નતા હોય, આ શબ્દના અર્થમાં સામેલ છે. આલિમો (મુસલમાન ધાર્મિક વિદ્વાનો)ના એક જૂથે એ મત વ્યક્ત કર્યો છે કે આ આદેશ અનુસાર ઝકાતના માલનો ઉપયોગ દરેક પ્રકારના ભલાઈના કાર્યોમાં થઈ શકે છે. પરંતુ બહુમતી લોકો એ વાતને

اللَّهُ ط وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ
 يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ط قُلْ أُذُنٌ
 خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ
 وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ ط وَالَّذِينَ
 يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝
 يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ ۖ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ
 أَحَقُّ أَنْ يَرْضَوْهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ۝ أَلَمْ
 يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ ۖ فَان
 لَهُ نَارُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ۖ ذَلِكَ الْخِزْيُ
 الْعَظِيمُ ۝ يَحْذَرُ الْمُنْفِقُونَ أَنْ تُنزَلَ عَلَيْهِمْ
 سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ ط قُلْ اسْتَهِزُّوْا
 إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ۝ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
 لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ط قُلْ أَيْلَهُ
 وَإِيَّتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ۝ لَا
 تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ط إِنْ نَعَفَ
 عَن طَائِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبُ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ
 كَانُوا مُجْرِمِينَ ۝ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ
 مِّنْ بَعْضٍ مَّ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ
 عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ط لَسُوا بِاللَّهِ

આ એક અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે અલ્લાહ તરફથી, અને અલ્લાહ સર્વજ્ઞ, તત્ત્વદર્શી અને જોનાર છે.

(૬૧) આમાંથી કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ પોતાની વાતોથી પયગંબરને દુ:ખ આપે છે અને કહે છે કે આ વ્યક્તિ કાયા કાનની છે. કહો, “તે તમારી ભલાઈ માટે એવો છે, અલ્લાહ પર ઈમાન રાખે છે અને ઈમાનવાળાઓ પર ભરોસો કરે છે અને સંપૂર્ણપણે રહમત (દયાળુ) છે એ લોકો માટે, જેઓ તમારા પૈકી ઈમાનવાળા છે, અને જે લોકો અલ્લાહના રસૂલને દુ:ખ આપે છે તેમના માટે પીડાકારી સજા છે.”

(૬૨) આ લોકો તમારા સામે સોગંદો ખાય છે, જેથી તમને ખુશ કરે, જો કે તેઓ ઈમાનવાળા હોય તો અલ્લાહ અને રસૂલ આના વધુ હક્કદાર છે કે તેઓ તેમને ખુશ કરવાની ચિંતા કરે. (૬૩) શું તેમને ખબર નથી કે જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો મુકાબલો કરે છે, તેના માટે દોજખની આગ છે, જેમાં તે હંમેશાં રહેશે? આ ભારે નામોશી છે.

(૬૪) આ મુનાફિકો (દંભીઓ) ડરી રહ્યા છે કે ક્યાંક મુસલમાનો પર એવી સૂર: ન ઊતરી આવે, જે તેમના હૃદયોના ભેદ ખોલીને મૂકી દે. હે નબી સલ્વ.! એમને કહો, “હજુ મજાક ઉડાવો! અલ્લાહ એ વસ્તુને ખોલી દેવાનો છે જેના ખુલી જવાથી તમે ડરો છો.” (૬૫) જો તેમને પૂછો કે તમે શું વાતો કરી રહ્યા હતા, તો તરત જ કહેશે કે અમે તો મજાક-મશકરી અને ઠઠ્ઠો કરી રહ્યા હતા. (૩૦) એમને કહો, “શું તમારી મજાક-મશકરી અને ઠઠ્ઠો અલ્લાહ અને તેની આયતો અને તેના રસૂલ સાથે જ હતી? (૬૬) હવે બહાના ન બનાવો. તમે ઈમાન લાવ્યા પછી કુફુ કર્યું છે. જો અમે તમારામાંથી એક જૂથને માફ કરી પણ દીધું, તો બીજા જૂથને તો અમે ચોક્કસ સજા આપીશું, કારણ કે તે ગુનેગાર છે.

(રુકૂઅ-૮)

(૬૭) મુનાફિક પુરુષો અને મુનાફિક સ્ત્રીઓ સૌ એક-સમાન છે, બૂરાઈની આજ્ઞા આપે છે અને ભલાઈથી મનાઈ કરે છે અને પોતાના હાથ ભલાઈના કામોથી રોકી રાખે છે.

માને છે કે અહીં ‘ફી સબીલિલ્લાહ’થી તાત્પર્ય ‘જિહાદ ફી સબીલિલ્લાહ’ છે, અર્થાત્ એ સંઘર્ષ અને તનતોડ કોશિશ, જેનો ઉદ્દેશ્ય કુફુની વ્યવસ્થાને નિર્મૂળ કરવાનો અને તેની જગ્યાએ ઈસ્લામી વ્યવસ્થાને સ્થાપિત કરવાનો હોય, આ સંઘર્ષમાં જે લોકો કામ કરે તેમને પ્રવાસ-ખર્ચ માટે, સવારી માટે, શસ્ત્ર-સરંજામ અને સાધન-સામગ્રીની ઉપલબ્ધિ કરાવવા ઝકાતથી મદદ કરી શકાય છે, ચાહે તે સ્વયં ખાતા-પીતા લોકો હોય અને પોતાની જરૂરતો માટે તેમને સહાયતાની આવશ્યકતા ન હોય.

૨૯. મુસાફર (કે પ્રવાસી કે યાત્રાળુ) ચાહે પોતાના ઘરમાં ધનવાન હોય, પરંતુ પ્રવાસની સ્થિતિમાં જો તેને મદદની આવશ્યકતા પડે, તો તેની મદદ ઝકાતના ભંડોળમાંથી કરી શકાય છે.

૩૦. તબૂકના યુદ્ધના ગાળામાં મુનાફિકો મોટાભાગે પોતાની સભાઓમાં બેસીને નબી સલ્વ. અને મુસલમાનોની મજાક ઉડાવતા હતા અને પોતાની ઠઠ્ઠા-મશકરીથી એ લોકોની હિંમતો તોડવાની કોશિશ કરતા હતા, જેમને તેઓ સાચા હૃદયથી જિહાદ (સત્ય માટે લડવા અને તનતોડ કોશિશ કરવા) માટે તૈયાર જોતાં. આમ, રિવાયતોમાં આ લોકોના ઘણા કથનોનો ઉલ્લેખ થયો છે. જેમ કે - એક સભામાં કેટલાક મુનાફિકો બેસીને ગપસપ કરી રહ્યા હતા. એકે કહ્યું, “અરે, શું રોમનોને પણ તમે કંઈ આરબો જેવા સમજી લીધા છે? કાલે જોઈ લેજો, આ બધા બહાદુરો, જેઓ લડવા પધાર્યા છે, રસ્સીઓમાં બાંધેલા જોવા મળશે.” એક અન્ય મુનાફિકો હુઝૂર સલ્વ.ને યુદ્ધની તૈયારીઓ કરતાં જોઈને પોતાના મિત્રોને કહ્યું, “આપને જુઓ! આપ રોમ અને શામ (સીરિયા)ને નેસ્ત-નાબૂદ કરવા નીકળ્યા છે!”

فَسَيِّئٌ مَّا إِنَّ الْمُنْفِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٢﴾ وَعَدَّ
 اللَّهُ الْمُنْفِقِينَ وَالْمُنْفِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارًا
 جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۗ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَكَعْنَهُمْ
 اللَّهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿١٣﴾ كَالَّذِينَ مِنْ
 قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَآكْثَرَ أَمْوَالًا وَ
 أَوْلَادًا ۗ فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ
 كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ
 وَخُضْتُمْ كَالَّذِينَ خَاضُوا ۗ أُولَئِكَ حَبِطَتْ
 أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَأُولَئِكَ هُمُ
 الْخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
 قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۙ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ
 وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ۗ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
 بِالْبَيِّنَاتِ ۚ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا
 أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٥﴾ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ
 بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ مِيَامُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
 وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ
 يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۗ
 أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
 حَكِيمٌ ﴿١٦﴾ وَعَدَّ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَدَّتِ

આ લોકો અલ્લાહને ભુલી ગયા, તો અલ્લાહે પણ તેમને ભુલાવી દીધા. નિશ્ચિત રૂપે આ દંભીઓ જ અવજ્ઞાકારી છે. (૬૮) આ દંભી પુરુષો અને સ્ત્રીઓ તેમજ કાફિરો (અધર્મીઓ) માટે અલ્લાહે દોજખ (નર્ક)ની આગનો વાયદો કર્યો છે જેમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. એ જ તેમના માટે યોગ્ય છે. તેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર છે અને તેમના માટે કાયમી સજા છે. (૬૯) તમારા રંગ-ઢંગ પણ એ જ છે, જેવા તમારા પુરોગામીઓના હતા. તેઓ તમારા કરતાં વધુ બળવાન અને તમારાથી વધુ ધન અને સંતાનોવાળા હતા. પછી તેમણે દુનિયામાં પોતાના ભાગની મજા લૂંટી લીધી અને તમે પણ પોતાના હિસ્સાની મજા એવી જ રીતે લૂંટી લીધી જેવી રીતે તેમણે લૂંટી હતી, અને એવા જ વાદ-વિવાદોમાં તમે પણ પડ્યા જેવા વાદ-વિવાદોમાં તેઓ પડ્યા હતા, તો તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે દુનિયા અને આખિરતમાં તેમનું બધું કર્યું-કરાવ્યું વ્યર્થ થઈ ગયું અને તેઓ જ નુકસાનમાં છે. (૭૦) શું આ લોકો સુધી પોતાના પુરોગામીઓનો ઈતિહાસ નથી પહોંચ્યો? નૂહની કોમ, આદ, સમૂદ, ઈબ્રાહીમની કોમ, મદયનના લોકો અને એ વસ્તીઓ જેમને ઊલટાવી નાખવામાં આવી. (૭૧) તેમના રસૂલો તેમના પાસે સાફ-સાફ નિશાનીઓ લઈને આવ્યા, પછી અલ્લાહનું કામ એ ન હતું કે તેમના પર અત્યાચાર કરતો, પરંતુ તેઓ પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કરનારા હતા.

(૭૧) ઈમાનવાળા પુરુષો અને ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓ સૌ એક-બીજાના સાથી છે. ભલાઈની આજ્ઞા આપે છે અને બૂરાઈથી રોકે છે, નમાઝ કાયમ કરે છે, ઝકાત આપે છે અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરે છે. આ એ લોકો છે; જેમના પર અલ્લાહની રહમત (કૃપા) જરૂર ઊતરીને રહેશે. નિ:શંક, અલ્લાહ સૌના ઉપર વર્યસ્વ ધરાવનાર અને તત્ત્વદર્શી છે. (૭૨) આ ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ સાથે અલ્લાહનો વાયદો છે કે તેમને એવા બાગો આપશે, જેમના નીચે નહેરો વહેતી હશે

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَمَسْكِنٍ طَيِّبَةٍ فِي جَدَّتِ عَدْنٍ ۙ وَرِضْوَانٍ
مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ۚ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَإِغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۙ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ ۙ وَبِئْسَ
الْمَصِيرُ ۝ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا ۙ وَكَفَرُوا
قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَ
هَتُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۙ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ
اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ ۙ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ
خَيْرًا لَهُمْ ۙ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ
عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۙ وَمَا لَهُمْ
فِي الْأَرْضِ مِنْ وَّلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝ وَمِنْهُمْ
مَّنْ عٰهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ
لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّٰلِحِينَ ۝ فَلَمَّا
آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ
مُخْرَضُونَ ۝ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ
إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا
وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ۝ أَلَمْ يَعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ

અંને તેઓ તેમાં હંમેશાં રહેશે. આ સદાબહાર બાગોમાં તેમના માટે સ્વચ્છ રહેવાની જગ્યાઓ હશે, અને સૌથી વધીને એ કે અલ્લાહની પ્રસન્નતા તેમને પ્રાપ્ત હશે. આ જ મોટી સફળતાં છે. (રુકૂઅ-૯)

(૭૩) હે નબી સલ્લ.!(૩૨) કાફિરો (અધર્મીઓ) અને મુનાફિકો (દંભીઓ) બંનેનો પૂરેપૂરી તાકાતથી મુકાબલો કરો અને તેમના સાથે સખતાઈપૂર્વક વર્તો. છેવટે તેમનું ઠેકાણું જહન્નમ છે અને તે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે. (૭૪) આ લોકો અલ્લાહના સોગંદ ખાઈ-ખાઈને કહે છે કે અમે એ વાત નથી કહી, જો કે તેમણે ચોક્કસ એ કુફર (અધર્મ)ની વાત કહી છે. (૩૩) તેમણે ઇસ્લામનો સ્વીકાર કર્યા પછી કુફર કર્યું અને તેમણે એ બધું કરવાનો ઈરાદો કર્યો, જેને પૂરો ન કરી શક્યા. (૩૪) તેમનો આ બધો રોષ આ જ વાત માટે છે ને કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલે પોતાની કૃપાથી તેમને ધનવાન બનાવી દીધા છે ! હવે જો તેઓ પોતાનું આવું વર્તન છોડી દે, તો તેમના જ માટે સારું છે, અને જો આમ કરતાં તેઓ ન અટકે તો અલ્લાહ તેમને અત્યંત પીડાકારી સજા આપશે, દુનિયામાં પણ અને આખિરત (પરલોક)માં પણ, અને ધરતી ઉપર કોઈ નથી જે તેમનો સમર્થક અને સહાયક હોય.

(૭૫) તેમના પૈકી કેટલાક એવા પણ છે, જેમણે અલ્લાહ સાથે કરાર કર્યો હતો કે જો તેણે પોતાની કૃપા વડે અમને નવાજ્યા તો અમે દાન કરીશું અને સદાચારી બનીને રહીશું. (૭૬) પરંતુ જ્યારે અલ્લાહે પોતાની કૃપાથી તેમને ધનવાન કરી દીધા, તો તેઓ કંજૂસી કરવા લાગ્યા અને પોતાના કરારથી એવા ફર્યા કે તેમને આની પરવા સુધ્ધાં નથી. (૭૭) પરિણામ એ આવ્યું કે આ કરાર-ભંગના કારણે, જે તેમણે અલ્લાહ સાથે કર્યો હતો, અને એ જૂઠના કારણે, જે તેઓ બોલતા રહ્યા, અલ્લાહે તેમના હૃદયોમાં દંભ નાખી દીધો, જે તેના સમક્ષ તેમની હાજરીના દિવસ સુધી તેમનો પીછો નહીં છોડે. (૭૮) શું આ લોકો જાણતા નથી કે અલ્લાહને તેમના છુપાં ભેદ અને તેમની છુપી ગુસપુસ સુધ્ધાંની ખબર છે અને તે બધી અદૃશ્યની વાતોથી સંપૂર્ણપણે માહિતગાર છે ?

૩૨. અહીંથી એ આયતો શરૂ થાય છે, જે તબૂકના યુદ્ધ પછી અવતરિત થઈ હતી.

૩૩. એ વાત શું હતી, જેના તરફ અહીં સંકેત કરવામાં આવ્યો છે. આના વિશે કોઈ વિશ્વસનીય માહિતી અમારા સુધી પહોંચી નથી. અલબત્ત, રિવાયતોમાં વિભિન્ન એવી કુફયુક્ત વાતોનો ઉલ્લેખ આવ્યો છે, જે તે ગાળામાં મુનાફિકો (દંભીઓ)એ કરી હતી. જેમ કે - એક મુનાફિકે એક મુસલમાન નવયુવાન સાથે વાતચીત કરતાં કહ્યું કે જો ખરેખર એ બધું સત્ય છે, જે આ વ્યક્તિ (અર્થાત્ નબી સલ્લ.) પ્રસ્તુત કરે છે, તો અમે બધા ગધેડાઓ કરતાં પણ ખરાબ છીએ." એક અન્ય નોંધમાં છે કે તબૂકના પ્રવાસમાં એક જગ્યાએ નબી સલ્લ.ની ઊંટણી ખોવાઈ ગઈ. તે વખતે મુનાફિકોના એક જૂથે પોતાની સભામાં બેસીને ખૂબ મજાક ઊડાવી અને પરસ્પર કહ્યું કે, "આ મહાહુલાવ આકાશના સમાચારો તો સંભળાવે છે, પણ તેમને પોતાની ઊંટણીની કંઈ ખબર નથી કે અત્યારે તે ક્યાં છે !"

૩૪. આ સંકેત છે એ કાવતરાઓ તરફ, જે મુનાફિકોએ તબૂકના યુદ્ધના ગાળામાં કર્યા હતા. એક પ્રસંગે તેમણે એ સ્કીમ બનાવી કે રાત્રિના સમયે પ્રવાસ દરમ્યાન હુઝૂર સલ્લ.ને કોઈ ખાઈમાં ફેંકી દે. તેમણે પરસ્પર એ પણ નક્કી કરી લીધું હતું કે જો તબૂકમાં મુસલમાનોનો પરાજય થાય, તો તરત જ મદીનામાં અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબ્બીના માથા પર શાહી તાજ મૂકી દેવામાં આવે.

عَلَّمَ الْغَيْبَ ۞ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ
 مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ
 إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ ۖ سَخِرَ اللَّهُ
 مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۞ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ
 أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ۖ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ
 مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ۖ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا
 بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الْفَاسِقِينَ ۞ قَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ
 رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
 وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي
 الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ۞
 فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا ۖ جَزَاءً بِمَا
 كَانُوا يَكْسِبُونَ ۞ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ
 مِنْهُمْ فَاسْتَأذَنُوكَ لِلخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ
 تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا
 إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ
 الْخُلَفَاءِ ۞ وَلَا تَصِلْ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ
 أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ ۖ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَ
 رَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَيَقُونَ ۞ وَلَا تُعْجِبْكَ

(૭૯) તે ખૂબ જાણે છે એ કંજૂસ ધનવાનોને જેઓ રાજી-ખુશીથી ધન કુરબાન કરનારા ઈમાનવાળાઓને મહેશાં મારે છે અને એ લોકોની મજાક ઉડાવે છે જેમના પાસે (અલ્લાહના માર્ગમાં આપવા માટે) એ સિવાય કંઈ નથી, જે તેઓ પોતાની જાત પર કષ્ટ ઉઠાવીને આપે છે. અલ્લાહ આ મજાક ઉડાવનારાઓની મજાક ઉડાવે છે અને તેમના માટે પીડાકારી સજા છે. (૮૦) હે નબી સલ્લ.! તમે ચાહે આવા લોકોની માફી માટે વિનંતી કરો કે ન કરો, જો તમે સિતેર વખત પણ તેમને માફ કરી દેવાની વિનંતી કરશો, તો અલ્લાહ તેમને કદાપિ માફ નહીં કરે, કેમ કે તેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે કુફ્ કર્યું છે અને અલ્લાહ અવજ્ઞાકારી લોકોને મુક્તિનો માર્ગ દેખાડતો નથી. (રુકૂઅ-૧૦)

(૮૧) જે લોકોને પાછળ રહી જવાની પરવાનગી આપી દેવામાં આવી હતી, તેઓ અલ્લાહના રસૂલનો સાથ નહીં આપવા અને ઘરમાં બેસી રહેવા માટે ખુશ થયા અને તેમને અલ્લાહના માર્ગમાં જાન અને માલથી જિહાદ કરવાનું ગમ્યું નહીં. તેમણે લોકોને કહ્યું, “આવી સખત ગરમીમાં ન નીકળો.” તેમને કહો કે જહન્નમ (નર્ક)ની આગ આનાથી પણ વધુ ગરમ છે, કદાચ તેમને આનું ભાન હોત. (૮૨) હવે તેમને હસવું ઓછું અને રડવું વધારે જોઈએ, કેમ કે જે બૂરાઈ તેઓ કમાતા આવ્યા છે તેનો બદલો આવો જ છે (કે તેમણે તેના પર રડવું જોઈએ.) (૮૩) જો અલ્લાહ તમને તેમના વચ્ચે પાછા લઈ જાય અને હવે પછી તેમના પૈકી કોઈ જૂથ જિહાદ માટે નીકળવાની તમારા પાસે પરવાનગી માગે તો સ્પષ્ટ કહી દેજો, “હવે તમે મારા સાથે કદાપિ આવી શક્તા નથી અને ન મારા સાથે રહી કોઈ દુશ્મન સાથે લડી શકો છો, તમે પહેલાં બેસી રહેવાનું પસંદ કર્યું હતું, તો હવે ઘરે બેસનારાઓ સાથે જ બેસી રહો.”

(૮૪) અને ભવિષ્યમાં તેમના પૈકી જે કોઈ મૃત્યુ પામે તેની જનાઝાની નમાઝ પણ તમે કદાપિ ન પઢતા અને ન ક્યારેય તેની કબર પાસે ઊભા રહેશો, કારણ કે તેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે કુફ્ કર્યું છે અને તેઓ મૃત્યુ પામ્યા છે એવી હાલતમાં કે તેઓ અવજ્ઞાકારી હતા. (૮૫) તેમનું ધનિકપણું અને સંતાનોની અધિકતા તમને ધોખામાં

أَمْوَالَهُمْ وَأَوْلَادَهُمْ ۖ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَ بِهِمْ
 بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾
 وَإِذَا أَنْزَلْتَ سُورَةَ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ
 رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُو الطُّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا
 ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ
 الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾
 لَكِنَّ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا
 بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَوْلِيكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ ۗ وَ
 أَوْلِيكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَذَّتِ
 تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۗ
 ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ
 الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا
 اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى
 وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا
 نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ
 سَبِيلٍ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ
 إِذَا مَا اتَّوَكَّلْتَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا
 أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ ۗ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ

ન નાખે. અલ્લાહે તો ઈરાદો કરી લીધો છે કે આ ધન-દોલત અને સંતાનો વડે તેમને આ જ દુનિયામાં સજા આપે અને તેમના પ્રાણ એવી હાલતમાં નીકળે કે તેઓ કાફિર (અધર્મી) હોય.

(૮૬) જ્યારે પણ કોઈ સૂર: આ વિષય અંગે ઊતરી કે અલ્લાહને માનો અને તેના રસૂલ સાથે મળીને જિહાદ કરો તો તમે જોયું કે જે લોકો તેમના પૈકી સમર્થ હતા તેઓ જ તમને વિનંતી કરવા લાગ્યા કે અમને જિહાદમાં ભાગ લેવામાંથી માફ કરવામાં આવે અને તેમણે કહ્યું કે અમને છોડી દો કે અમે બેસનારાઓની સાથે રહીએ. (૮૭) આ લોકોએ ઘરમાં બેસી રહેનારીઓમાં સામેલ થવાનું પસંદ કર્યું અને તેમના હૃદયો પર મહોર મારી દેવામાં આવી, આથી તેમની સમજમાં હવે કંઈ નથી આવતું. (૮૮) તેનાથી વિપરીત, રસૂલે અને એ લોકોએ, જેઓ રસૂલના સાથે ઈમાન લાવ્યા હતા, પોતાના જાન અને માલ વડે જિહાદ કર્યો અને હવે બધી જ ભલાઈઓ તેમના જ માટે છે અને તેઓ જ સફળતા પામવાના છે. (૮૯) અલ્લાહે તેમના માટે એવા ભાગ તૈયાર કરી રાખ્યા છે જેની નીચે નહેરો વહી રહી છે, તેમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. આ છે ભવ્ય સફળતા. (સુકૂઅ-૧૧)

(૯૦) બદ્દુ આરબો (ગ્રામવાસી અને રણવાસી આરબો) પૈકી પણ ઘણા લોકો આવ્યા, જેમણે બહાના કર્યા, જેથી તેમને પણ પાછળ રહી જવાની પરવાનગી મળી જાય. આવી રીતે બેસી રહ્યા એ લોકો, જેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે ઈમાનનો જૂઠો કરાર કર્યો હતો. આ બદ્દુઓ પૈકી જે લોકોએ કુફ્રનો માર્ગ અપનાવ્યો છે ટૂંક સમયમાં જ તેઓ પીડાકારી સજાનો સામનો કરશે.

(૯૧) વૃદ્ધ અને બીમાર લોકો અને એ લોકો, જેમના પાસે જિહાદનો ખર્ચ નથી, જો પાછળ રહી જાય તો કોઈ દોષ નથી, જ્યારે તેઓ નિખાલસ હૃદયથી અલ્લાહ અને તેના રસૂલના વફાદાર હોય. (૩૫) આવું ભલું વર્તન કરનારા લોકોને દોષ આપવા માટે કોઈ કારણ નથી, અને અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે. (૯૨) આવી જ રીતે એ લોકોને પણ દોષ આપવાનું કોઈ કારણ નથી, જેમણે પોતે આવીને તમને વિનંતી કરી હતી કે અમારા માટે સવારી પૂરી પાડવામાં આવે, અને જ્યારે તમે કહ્યું હતું કે હું તમારા માટે સવારીઓની વ્યવસ્થા કરી શકતો નથી, તો તેઓ મજબૂર થઈને પાછા ગયા અને હાલત એ હતી કે તેમની આંખોમાંથી અશ્રુ વહી રહ્યા હતા અને તેમને એ વાતનું ઘણું

૩૫. આનાથી જાણ થાય છે કે જે લોકો દેખીતી રીતે લાચાર હોય તેમના માટે પણ કેવળ વૃદ્ધ અને બીમારી અથવા માત્ર નિર્ધનતા પર્યાપ્ત નથી, બલકે તેમની આ મજબૂરીઓ ફક્ત એ સ્થિતિમાં તેમના માટે માફીનું કારણ બની શકે છે, જ્યારે તેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલના સાચા વફાદાર હોય, નહિ તો જો વફાદારી ન હોય, તો કોઈ વ્યક્તિને માત્ર એટલા માટે માફ કરી શકાતો નથી કે તે ફર્જ (અનિવાર્ય કર્તવ્ય) અદા કરવાના પ્રસંગે બીમાર કે નિર્ધન હતો.

الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا
 السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ
 أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ ۚ
 وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾
يَتَذَكَّرُونَ إِيَّاكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۗ قُلْ لَا
تَعْبُدُوا لِي وَإِن تَوَّعَّنَا اللَّهُ فَمَا نَبَأْنَا اللَّهَ مِنْ خُبَرِكُمْ ۗ
وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ
عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ سَيَجْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ
إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۗ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۗ إِنَّهُمْ
رِجْسٌ لِّمَا وَوَالَهُمْ جَهَنَّمُ ۗ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٢٠﴾
يَجْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۗ فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ
فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢١﴾ الْأَعْرَابُ
أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا
أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَمِنَ
الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ
بِكُمْ الدَّوَابِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبًا عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَواتِ

દુ:ખ હતું કે તેઓ પોતાના ખર્ચે જિહાદમાં સામેલ થવા માટે શક્તિમાન નથી. (૯૩) અલબત્ત, એ લોકોનું વર્તન વાંધાજનક છે, જેઓ ધનવાન છે અને છતાં પણ તમને વિનંતી કરે છે કે તેમને જિહાદમાં સામેલ થવામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવે. તેમણે ઘરમાં બેસનારીઓમાં સામેલ થવાનું પસંદ કર્યું અને અલ્લાહે તેમના હૃદયો પર મહોર મારી દીધી. તેથી હવે આ લોકો કંઈ જાણતા નથી (કે અલ્લાહને ત્યાં તેમના આ વર્તનનું શું પરિણામ આવવાનું છે.)

(૯૪) તમે જ્યારે પાછા ફરીને તેમના પાસે પહોંચશો તો આ લોકો જાત-જાતના

બહાના આગળ ધરશે. પરંતુ તમે સ્પષ્ટ કહી દેજો, “બહાના ન કાઢો, અમે તમારી કોઈ વાતનો વિશ્વાસ નહીં કરીએ. અલ્લાહે અમને તમારી હાલત બતાવી દીધી છે. હવે અલ્લાહ અને તેનો રસૂલ તમારા વર્તનને જોશે, પછી તમને તેના તરફ પાછા લઈ જવામાં આવશે, જે દૃશ્ય અને અદૃશ્ય સૌનો જાણનાર છે અને તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું-શું કરતાં રહ્યા છો.” (૯૫) તમારા પાછા ફરવા પર આ લોકો તમારા સામે સોગંદો ખાશે, જેથી તમે તેમને જવા દો, તો નિ:સંદેહ તમે તેમને છોડી જ દો, કેમ કે આ બગાડ છે અને તેમનું અસલ ઠેકાણું તો જહન્નમ છે, જે તેમની કમાણીના બદલામાં તેમને મળશે. (૯૬) આ લોકો તમારા સામે સોગંદો ખાશે, જેથી તમે તેમનાથી ખુશ થઈ જાવ. જો કે તમે તેમનાથી ખુશ થઈ પણ જાઓ, તો પણ અલ્લાહ આવા અવજાકારી લોકોથી કદાપિ ખુશ થશે નહીં.

(૯૭) આ બદ્દુ આરબો કુફ (ઈન્કાર) અને નિફાક (દંભ)માં વધુ કટ્ટર છે અને તેમના મામલામાં એ વાતની સંભાવના વધુ છે કે તેઓ એ દીનની મર્યાદાઓથી અજાણ રહે, જે અલ્લાહે પોતાના રસૂલ પર અવતરિત કરેલ છે.^(૯૮) અલ્લાહ સર્વજ્ઞ છે અને તત્ત્વદર્શી છે. (૯૮) આ બદ્દુ આરબોમાં એવા-એવા લોકો મોજૂદ છે, જેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં કંઈક ખર્ચ કરે છે, તો તેને પોતાના પર દંડ સમજે છે અને તમારા માટે કાળચક્ર ફરે તેની રાહ જોઈ રહ્યા છે (કે તમે કોઈ મુસીબતમાં ફસાઓ, તો તેઓ પોતાની ડોકમાંથી આ વ્યવસ્થાની તાબેદારીનો ગલપટો ઉતારી ફેંકે, જેમાં તમે તેમને જકડી દીધા છે). જો કે બૂરાઈના ચક્કરે સ્વયં તેમને પોતાની લપેટમાં લઈ લીધા છે અને અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે, (૯૯) અને આ જ બદ્દુ આરબોમાં કેટલાક એવા પણ છે, જેઓ અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ પર ઈમાન ધરાવે છે અને જે કંઈ ખર્ચ કરે છે તેને અલ્લાહને ત્યાં નિકટતાનું અને રસૂલ તરફથી રહમત (કૃપા)ની દુઆઓ પ્રાપ્ત કરવાનું

૩૬. બદ્દુ આરબોથી તાત્પર્ય એ ગ્રામવાસી અને રણવાસી આરબો છે, જેઓ મદીનાની આસપાસ રહેતા હતા. આ લોકો મદીનામાં એક મજબૂત અને સુદૃઢ શક્તિને ઉભરતી જોઈને પહેલા તો પ્રભાવિત થયા. પછી ઈસ્લામ અને કુફની ટક્કર દરમ્યાન એક સમય સુધી અવસરવાદ અને તકસાધુના માર્ગે ચાલતા રહ્યા. પછી જ્યારે ઈસ્લામી રાજ્યની સત્તા હિજાઝ અને નજ્દના એક મોટા વિસ્તાર પર છવાઈ ગઈ અને વિરોધી કબીલાઓનું જોર તેની તુલનામાં તૂટવા લાગ્યું, તો આ લોકોએ સમયાનુકૂળ હિત એમાં જોયું કે ઈસ્લામના વર્તુળમાં દાખલ થઈ જાય. પરંતુ તેમના પૈકી ખૂબ ઓછા લોકો એવા હતા, જેઓ આ દીન (ધર્મ)ને દીને-હક્ક (સત્ય-ધર્મ) સમજીને હૃદયપૂર્વક ઈમાન લાવ્યા હોય અને નિષ્ઠાપૂર્વક તેના તકાદાઓને પૂરા કરવા તૈયાર હોય. તેમની આ સ્થિતિને અહીં એ રીતે વર્ણવવામાં આવી છે કે શહેરવાસીઓની સરખામણીએ આ ગ્રામવાસી અને રણવાસી લોકોવચારે દંભી વલણ

الرَّسُولِ ط إِلَّا إِنَّمَا قَرَّبَهُ لَّهُمْ ط سَيِّدُ خَلْمِهِمُ اللَّهُ
 فِي رَحْمَتِهِ ط إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۱۹ وَالسَّابِقُونَ
 الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ
 اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ ۚ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
 عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۲۰ وَمِمَّنْ
 حَوَّلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ ۚ وَمِنَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَن
 مَرَدُّوا عَلَى النَّفَاقِ ۚ لَا تَعْلَمُهُمْ ط نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ط
 سَعَدْنَا بِهُمْ مَرَّاتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ۲۱
 وَالْآخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا
 وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ط إِنَّ اللَّهَ
 غَفُورٌ رَحِيمٌ ۲۲ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ
 وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ط إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ
 لَهُمْ ط وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۲۳ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
 هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ
 وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۲۴ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَهُ
 اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ وَسَتُرَدُّونَ
 إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
 تَعْمَلُونَ ۲۵ وَالْآخِرُونَ مُرْجُونَ لَأَمْرٍ لِلَّهِ إِنَّمَا

માધ્યમ બનાવે છે. હા, તે જરૂર તેમના માટે નિકટતા પ્રાપ્ત કરવાનું માધ્યમ છે અને અલ્લાહ જરૂર તેમને પોતાની રહમત (દયા)માં દાખલ કરશે. નિ:શંક, અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૧૨)

(૧૦૦) એ હિજરત કરનારાઓ અને અન્સારીઓ (સહાયકો), જેઓ સૌથી પહેલાં ઈમાનનો પોકાર પડતાં તત્કાળ તેને સ્વીકારવામાં અગ્રેસર રહ્યા, ઉપરાંત તેઓ, જેઓ પછીથી પ્રમાણિકતાપૂર્વક તેમના પાછળ આવ્યા, અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી પ્રસન્ન થયા, અલ્લાહે તેમના માટે એવા ભાગ તૈયાર કરી રાખ્યા છે, જેની નીચે નહેરો વહેતી હશે અને તેઓ તેમાં હંમેશાં રહેશે. આ જ ભવ્ય સફળતા છે.

(૧૦૧) તમારા આસપાસ જે બદ્દુ આરબો રહે છે, તેમાં ઘણાં-ખરા દંભી છે અને એવી જ રીતે સ્વયં મદીનાના રહેવાસીઓમાં પણ દંભીઓ મોજૂદ છે, જેઓ દંભમાં કટ્ટર થઈ ગયા છે. તમે તેમને નથી જાણતા, અમે તેમને જાણીએ છીએ. નજીક જ છે એ સમય, જ્યારે અમે તેમને બમણી સજા આપીશું, પછી તેમને વધારે મોટી સજા માટે પાછા લાવવામાં આવશે.

(૧૦૨) બીજા કેટલાક લોકો છે, જેમણે પોતાના ગુના કબૂલ કરી લીધા છે. તેમના કર્મો મિશ્રિત છે, થોડાંક સારા અને થોડાંક ખરાબ. અશક્ય નથી કે અલ્લાહ તેમના પર ફરીથી મહેરબાન થઈ જાય, કેમ કે તે દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે. (૧૦૩) હે નબી સલ્લ! તમે તેમના માલમાંથી 'સદકો' (દાન) લઈને તેમને શુદ્ધ કરો અને (ભલાઈની રાહમાં) તેમને આગળ વધારો અને તેમના માટે રહમત (દયા)ની દુઆ કરો, કેમ કે તમારી દુઆ તેમના માટે શાંતિ અને સંતોષનું કારણ બનશે. અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે. (૧૦૪) શું આ લોકોને ખબર નથી કે તે અલ્લાહ જ છે, જે પોતાના બંદાઓની તૌબા (ક્ષમા અને પ્રાયશ્ચિત) કબૂલ કરે છે અને તેમના દાનને સ્વીકૃતિ આપે છે, અને એ કે અલ્લાહ ઘણો માફ કરનાર અને દયાળુ છે? (૧૦૫) અને હે નબી સલ્લ! આ લોકોને કહી દો કે તમે અમલ કર્યો જાવ, અલ્લાહ અને તેનો રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ સૌ જોશે કે તમારું વર્તન હવે કેવું રહે છે, પછી તમને તેના તરફ પાછા લઈ જવાશે, જે દશ્ય અને અદશ્ય બધું જ જાણે છે, અને તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું કરતા રહ્યા છો.

(૧૦૬) કેટલાક બીજા લોકો છે, જેમનો મામલો હજુ અલ્લાહનો હુકમ આવવા

રાખે છે અને સત્યના ઇન્કારની ભાવના તેમનામાં વધારે જોવા મળે છે. પછી તેનું કારણ પણ બતાવી દેવામાં આવ્યું કે શહેરવાસી લોકો તો વિદ્વાનો અને સત્ય-પ્રિય લોકોની સોબતથી લાભાન્વિત થઈને કંઈક દીનને અને તેની સીમાઓને જાણી પણ લે છે, પરંતુ આ ગ્રામવાસી અને રણવાસી લોકો જીવનભર તદ્દન આર્થિક પશુની જેમ રાત-દિવસ આજીવિકાની શોધના ચક્કરમાં પડેલા રહે છે અને પાશવી જીવનની જરૂરતોથી ઉપર ઊંચીને કોઈ વસ્તુ તરફ ધ્યાન કરવાની તેમને તક જ મળતી નથી, તેથી દીન (ધર્મ) અને તેની સીમાઓથી તેમના અજાણ રહેવાની સંભાવનાઓ વધારે છે. આગળ આયત નં. ૧૨૨માં તેમના આ રોગનો ઈલાજ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યો છે.

يُعَذِّبُهُمْ وَإِنَّمَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ط وَ اللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا
وَ تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ ط وَ لِيَحْلِفَنَّ إِنْ أَرَدْنَا
إِلَّا الْحُسْنَى ط وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ
فِيهِ أَبَدًا ط مَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ
يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ط فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ
يَتَطَهَّرُوا ط وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَقَمْنَا
بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٍ أَمْ مَنْ
أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شِقَا جُرْفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ
فِي نَارٍ جَهَنَّمَ ط وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾
لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا
أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ط وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾ إِنَّ اللَّهَ
اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ
لَهُمُ الْجَنَّةُ ط يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَ
يُقْتَلُونَ ط وَعَدَّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ
وَ الْقُرْآنِ ط وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا
بِبَيْعِكُمْ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ ط وَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ
الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾ التَّائِبُونَ الْعِيدُونَ الْحِمْدُونَ

સુધી અનિર્ણિત છે, ચાહે તેમને સજા આપે અને ચાહે તો તેમના પર ફરીથી મહેરબાન થઈ જાય. અલ્લાહ સર્વજ્ઞ છે અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૧૦૭) કેટલાક બીજા લોકો છે, જેમણે એક મસ્જિદ બનાવી, એ આશયથી કે (સત્યના સંદેશને) નુકસાન પહોંચાડે અને (ખુદાની બંદગી કરવાની જગ્યાએ) કુફ કરે અને ઈમાનવાળાઓમાં ફાટફૂટ પડાવે અને (આ દેખાવ માત્રના ઉપાસના-ગૃહને) એ વ્યક્તિ માટે છાપો મારવાનું ગુપ્ત સ્થાન બનાવે, જે આ અગાઉ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ વિરુદ્ધ લડાઈ કરી ચૂક્યો છે. તેઓ જરૂર સોગંદો ખાઈ-ખાઈને કહેશે કે અમારો આશય તો ભલાઈ સિવાય કંઈ ન હતો, પરંતુ અલ્લાહ સાક્ષી છે કે તેઓ તદ્દન જૂઠાં છે. (૧૦૮) તમે કદાપિ એ ઘરમાં ઊભા ન રહેશો. જે મસ્જિદ પ્રથમ દિવસથી જ તકવા (અલ્લાહના ડર) પર કાયમ કરવામાં આવી છે એ જ એ માટે વધુ યોગ્ય છે કે તમે તેમાં (બંદગી માટે) ઊભા રહો. તેમાં એવા લોકો છે, જેઓ પાક (પવિત્ર અને શુદ્ધ) રહેવાનું પસંદ કરે છે અને અલ્લાહને પાક રહેનારાઓ જ પસંદ છે. (૩૭) (૧૦૯) પછી તમારો શું ખ્યાલ છે કે વધુ સારો માણસ એ છે, જેણે પોતાની ઈમારતનો પાયો અલ્લાહના ડર અને તેની પ્રસન્નતાની પ્રાપ્તિ પર રચ્યો હોય, કે પછી એ માણસ, જેણે પોતાની ઈમારત એક ખીણની જર્જરિત પોલી કાંગરી પર ઊભી કરી, જે તેને લઈને સીધી જહન્નમ (નર્ક)ની આગમાં જઈ પડી? આવા અત્યાચારી લોકોને અલ્લાહ કદાપિ સીધો માર્ગ નથી દેખાડતો. (૧૧૦) આ ઈમારત જે તેમણે બનાવી છે, હંમેશાં તેમના હૃદયોમાં શંકાનું મૂળ બની રહેશે (જેના દૂર થવાનો હવે કોઈ માર્ગ નથી) સિવાય કે તેમના હૃદયોના જ ટુકડે-ટુકડા થઈ જાય. અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૧૩)

(૧૧૧) હકીકત એ છે કે અલ્લાહે ઈમાનવાળાઓથી તેમના પ્રાણ અને તેમના ધન જન્મતના બદલામાં ખરીદી લીધા છે. (૩૮) તેઓ અલ્લાહના માર્ગમાં લડે છે અને મારે અને મરે છે. તેમનાથી (જન્મતનો વાયદો) અલ્લાહ માટે એક પાકો વાયદો છે તૌરાત અને ઈજીલ અને કુર્આનમાં; અને કોણ છે જે અલ્લાહથી વધીને પોતાનો વાયદો પૂરો કરનાર હોય? પછી ખુશી મનાવો પોતાના એ સોદા પર જે તમે અલ્લાહથી કરી લીધો છે. આ જ સૌથી મોટી સફળતા છે. (૧૧૨) અલ્લાહ તરફ વારંવાર પલટનારા, (૩૯) તેની બંદગી કરનારા, તેના

૩૭. મદીનામાં તે વખતે બે મસ્જિદો હતી. એક કૂબાની મસ્જિદ, જે શહેરની ભાગોળે હતી અને બીજી મસ્જિદે-નબવી, જે શહેરમાં હતી. આ બે મસ્જિદો હોવા છતાં એક ત્રીજી મસ્જિદ બનાવવાની કોઈ જરૂર નહોતી, પરંતુ મુનાફિકો (દંભીઓ)એ એ બહાનું બનાવ્યું કે વરસાદમાં અને ઠંડીની રાત્રિઓમાં સામાન્ય લોકોને અને વિશેષરૂપે વૃદ્ધો અને લાચારોને, જેઓ આ બંને મસ્જિદોથી દૂર રહે છે, પાંચેય વખતની નમાઓમાં હાજરી આપવી મુશ્કેલ હોય છે, તેથી અમે માત્ર નમાઝીઓની સહુલત માટે આ એક નવી મસ્જિદનું નિર્માણ કરવા માગીએ છીએ. આ રીતે તેમણે તેના નિર્માણની પરવાનગી લીધી અને તેને પોતાના ષડયંત્રોનો અડો બનાવી લીધો. તેઓ ઈચ્છતા હતા કે નબી સલ્વ. ને થોડો આપીને આપ સલ્વ. ના હસ્તે તેનો શુભારંભ કરાવે, પરંતુ અલ્લાહ તૃઆલાએ હુઝૂર સલ્વ. ને તેમના ઈરાદાઓથી અગાઉથી સાવધાન કરી દીધા અને તબૂકથી પાછા ફરીને આપ સલ્વ. એ આ 'મસ્જિદે-ઝિરાર' (હાનિકારક મસ્જિદ)ને ધ્વસ્ત કરી નાખી.

૩૮. અહીં ઈમાનના એ મામલાને, જે અલ્લાહ અને બંદાના વચ્ચેનો હોય છે, 'સોદો કરવા'થી અભિવ્યક્ત કરવામાં આવેલ છે. આનો અર્થ એ છે કે ઈમાન હકીકતમાં એક કરાર છે, જે અનુસાર બંદો પોતાની જાત અને પોતાનું ધન અલ્લાહના હાથમાં વેચી નાખે છે અને તેના અવેજમાં કે બદલામાં અલ્લાહ તરફથી એ વાયદાને કબૂલ કરી લે છે કે મૃત્યુ પછી બીજા જીવનમાં તે તેને જન્મત પ્રદાન કરશે.

لَسَابِحُونَ الرَّكْعُونَ السَّجِدُونَ الْأَمْرُونَ
 بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَفِظُونَ
 حُدُودِ اللَّهِ ۖ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَ
 الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا
 أَوْلِيَا قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ
 الْجَحِيمِ ﴿١٢﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا
 نَعْنُ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ
 نَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ۗ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١٣﴾
 مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ
 يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّ
 لِلَّهِ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ وَمَا
 كُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَّكِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٥﴾ لَقَدْ
 أَبَانَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ
 تَبِعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ
 لِقُوبِ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۗ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ
 حَلِيمٌ ﴿١٦﴾ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا ۗ حَتَّىٰ
 ذَا صَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ
 لِيَهُمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا
 إِلَيْهِ ۗ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ

ગુણગાન કરનારા, તેના માટે ધરતી પર ભ્રમણ કરનારા, ^(૪૦) તેના આગળ ડુકૂઅ અને સિજદો કરનારા, ભલાઈની આજ્ઞા આપનારા, બૂરાઈથી રોકનારા અને અલ્લાહની ઠરાવેલી મર્યાદાઓની રક્ષા કરનારા, (એ શાનના હોય છે એ ઈમાનવાળાઓ જેઓ અલ્લાહ સાથે આ સોદો નક્કી કરે છે) અને હે નબી સલ્લ.! આ ઈમાનવાળાઓને ખુશખબર આપી દો.

(૧૧૩) પયગંબરને અને એ લોકોને જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે, શોભાસ્પદ નથી કે શિક્ક કરનારાઓ માટે માફીની દુઆ કરે, ચાહે તેઓ તેમના સગાં જ કેમ ન હોય, જ્યારે કે તેમના પર એ વાત પ્રગટ થઈ ચૂકી છે કે તેઓ જહન્નમના હક્કદાર છે. (૧૧૪) ઈબ્રાહીમે પોતાના પિતા માટે ક્ષમાની જે પ્રાર્થના કરી હતી તે તો એ વાયદાના કારણે હતી, જે તેણે પોતાના પિતા સાથે કર્યો હતો. પરંતુ જ્યારે તેના સામે એ વાત પ્રગટ થઈ ગઈ કે તેનો પિતા અલ્લાહનો દુશ્મન છે, તો તે તેનાથી વિમુખ થઈ ગયો. સત્ય એ છે કે ઈબ્રાહીમ ખૂબ કોમળ હૃદયનો અને અલ્લાહથી ડરનાર અને સહનશીલ મનુષ્ય હતો.

(૧૧૫) અલ્લાહની એ રીત નથી કે લોકોને માર્ગદર્શન આપ્યા પછી ફરીથી ભટકાવી દે, જ્યાં સુધી તેમને સ્પષ્ટપણે દર્શાવી ન દે કે તેમણે કઈ વસ્તુઓથી દૂર રહેવું જોઈએ. હકીકતમાં અલ્લાહ સર્વજ્ઞ છે, (૧૧૬) અને એ પણ હકીકત છે કે અલ્લાહના જ કબજામાં ધરતી અને આકાશોનું રાજ્ય છે, તેના જ અધિકારમાં જીવન અને મૃત્યુ છે, અને તમારો કોઈ સમર્થક અને સહાયક એવો નથી જે તમને તેનાથી બચાવી શકે.

(૧૧૭) અલ્લાહે માફ કરી દીધા પયગંબરને અને એ હિજરત કરનારાઓને અને અન્સારો (મદીનાના સહાયકો)ને, જેમણે ભારે મુસીબતના સમયે પયગંબરનો સાથ આપ્યો. જો કે તેમના પૈકી કેટલાક લોકોના હૃદય વક્તા તરફ ઝુકવા માંડ્યા હતા, ^(૪૧) (પરંતુ જ્યારે તેમણે આ વક્તાનું પાલન ન કર્યું, બલકે પયગંબરનો સાથ આપ્યો તો) અલ્લાહે તેમને માફ કરી દીધા. નિ:શંક તેનો મામલો આ લોકો સાથે પ્રેમ અને દયાનો છે, (૧૧૮) અને એ ત્રણેયને પણ માફ કર્યા જેમનો મામલો મુલતવી રાખવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે ધરતી પોતાની સમગ્ર વિશાળતા છતાં તેમના માટે તંગ થઈ ગઈ અને તેમના પોતાના પ્રાણ પણ તેમના માટે બોજારૂપ બનવા લાગ્યા અને તેમણે જાણી લીધું કે અલ્લાહથી બચવા માટે કોઈ આશ્રયસ્થાન સ્વયં અલ્લાહની દયા સિવાય કોઈ નથી, તો અલ્લાહ પોતાની મહેરબાનીથી તેમના તરફ વળ્યો, જેથી તેઓ તેના તરફ પાછા આવી જાય. નિ:શંક તે મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. ^(૪૨) (ડુકૂઅ-૧૪)

૩૯. મૂબ શબ્દ 'અત્-તૌબૂન' પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો શાબ્દિક અર્થ 'તૌબા કરવાવાળા' છે. પરંતુ વાણીની જે શૈલીમાં આ શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેનાથી સ્પષ્ટ છે કે તૌબા કરવી ઈમાનવાળાઓના સ્વાધી ગુણોમાંથી છે. તેથી આનો સાચો અર્થ એ છે કે તેઓ એક જ વાર તૌબા નથી કરતા, બલકે હંમેશા તૌબા કરતા રહે છે, અને તૌબાનો ખરો અર્થ 'ડુજૂબ' (પલટવાનો કે પાછા વળવાનો) છે. તેથી તેની મૂળ ભાવના દર્શાવવા માટે અમે તેનો ભાવાનુવાદ આ પ્રમાણે કર્યો છે કે, 'તેઓ અલ્લાહ તરફ વારંવાર પલટનારા છે.'

૪૦. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે રોઝા રાખવાવાળા.

૪૧. અર્થાત્, કેટલાક નિષ્ઠાવાન સહાબા રહિ. પણ આ કઠિન સમયમાં યુદ્ધમાં જવાથી અમુક અંશે સંકોચ કરતા હતા. પરંતુ તેમના હૃદયોમાં ઈમાન હતું અને તેઓ હૃદયપૂર્વક સત્ય-દીનની સાથે પ્રેમ કરતા હતા, તેથી છેવટે તેમણે પોતાની આ નબળાઈ પર કાબૂ પ્રાપ્ત કરી લીધો.

لِرَّحِيمٍ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا
 مَعَ الصَّادِقِينَ ۝ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ
 حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ
 وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ۗ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا
 يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ
 اللَّهِ وَلَا يَطْؤُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يِنَالُونَ
 مِنْ عَدُوِّ تَيْلَادٍ إِلَّا كَتَبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ ۗ
 إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ۝ وَلَا يُنْفِقُونَ
 نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا
 إِلَّا كَتَبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝
 وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۗ فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ
 كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ
 وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ
 يَحْذَرُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ
 يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۗ وَعَلِمُوا
 أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ۝ وَإِذَا مَا أَنْزَلْنَا سُورَةً
 فَمِنَهُمْ مَنْ يَقُولُ آيَاتُهَا هِيَ هَذِهِ إِيْمَانًا ۗ فَامَّا
 لَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ۝ وَ
 مَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى

(૧૧૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો અને સાચા લોકોનો સાથ આપો. (૧૨૦) મદીનાના રહેવાસીઓ અને આસપાસના બદ્દુ આરબોને એ સહેજ પણ શોભતું ન હતું કે અલ્લાહના રસૂલને છોડી ઘરે બેસી રહેતા અને તેના તરફથી બેપરવા થઈ પોત-પોતાની ચિંતામાં લાગી જતા. એટલા માટે કે એવું ક્યારેય થશે નહીં કે અલ્લાહના માર્ગમાં ભૂખ-તરસ અને શારીરિક કષ્ટની કોઈ તકલીફ તેઓ સહન કરે અને સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓને જે રસ્તો પસંદ નથી તેના પર તેઓ કોઈ કદમ ઉઠાવે અને કોઈ દુશ્મન સાથે (સત્યની અદાવતનો) કોઈ બદલો તેઓ લે અને તેના બદલામાં તેમના માટે એક સદ્કાર્ય ન લખવામાં આવે. નિ:શંક, અલ્લાહને ત્યાં ભલાઈ કરનારાઓની સેવાનો બદલો વ્યર્થ કરવામાં આવતો નથી. (૧૨૧) એવી જ રીતે એવું પણ ક્યારેય નહીં થાય કે તેઓ (અલ્લાહના માર્ગમાં) થોડું કે વધારે ખર્ચ ઉઠાવે અને (જિહાદની કોશિશમાં) કોઈ ખીણ તેઓ પાર કરે અને તેમના માટે તે લખી લેવામાં ન આવે, જેથી અલ્લાહ તેમના આ સુંદર કાર્યનો બદલો તેમને આપે.

(૧૨૨) અને એ કંઈ જરૂરી ન હતું કે ઈમાનવાળા બધા જ નીકળી પડતા, પરંતુ એવું શા માટે ન થયું કે તેમની આબાદીના દરેક ભાગમાંથી કેટલાક લોકો નીકળી આવ્યા હોત અને દીનની સમજ પેદા કરી હોત અને પાછા જઈને પોતાના વિસ્તારના રહેવાસીઓને ચેતવ્યા હોત, જેથી તેઓ (બિનઈસ્લામી વર્તનથી) બચ્યા હોત. ^(૧૩)(રુકૂઅ-૧૫)

(૧૨૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! યુદ્ધ કરો એ સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ સાથે, જેઓ તમારા નજીક છે ^(૧૪) અને એ જરૂરી છે કે તેઓ તમારામાં સપ્તાઈ જુએ, ^(૧૫) અને જાણી લો કે અલ્લાહ (તેનાથી) ડર રાખવાવાળાઓના સાથે છે. (૧૨૪) જ્યારે કોઈ નવી સૂર: ઉતરે છે તો તેમના પૈકી કેટલાક લોકો (મજાકમાં મુસલમાનોને) પૂછે છે કે, “કહો, તમારામાંથી કોના ઈમાનમાં આનાથી વધારો થયો?” જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે તેમના ઈમાનમાં તો હકીકતમાં (ઉતરનારી દરેક સૂર:એ) અભિવૃદ્ધિ જ કરી છે અને તેઓ આનાથી ખુશ છે. (૧૨૫) અલબત્ત, જે લોકોના હૃદયોને દંભનો રોગ લાગેલો હતો તેમની

૪૨. આ ત્રણ સહાબા - હઝરત કઅબ બિન માલિક રદિ., હઝરત હિલાલ બિન ઉમૈયા રદિ. અને હઝરત મુરારા બિન રુએબ રદિ. હતા. ત્રણેય સાચા મોમિનો હતા. આનાથી પહેલાં પોતાની નિઠાનું પ્રમાણ આપી ચૂક્યા હતા, બલિદાનો આપી ચૂક્યા હતા. પરંતુ આ ભાવના છતાં જે સુસ્તી તબૂકના યુદ્ધના સંગીન અવસરે, જ્યારે કે તમામ યુદ્ધના યોગ્ય ઈમાનવાળાઓને યુદ્ધ માટે નીકળવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો, આ મહાનુભાવોએ દાખવી, તેના પર સખત પકડ કરવામાં આવી. નબી સલ્વ.એ તબૂકથી પાછા પધારીને મુસલમાનોને આદેશ આપી દીધો કે કોઈ તેમને સલામ ન કરે. ૪૦ દિવસ પછી તેમની પત્નીઓને તેમનાથી અલગ રહેવાની તાકીદ કરી દેવામાં આવી. વાસ્તવમાં મદીનાની વસ્તીમાં તેમની સ્થિતિ એ જ થઈ ગઈ હતી, જેનું ચિત્ર આ આયતમાં ખેંચવામાં આવ્યું છે. છેવટે જ્યારે તેમના બહિષ્કારને ૫૦ દિવસ થઈ ગયા, ત્યારે માફીનો આ આદેશ અવતરિત થયો.

૪૩. તાત્પર્ય એ છે કે તમામ બહુઓ (આરબ ગ્રામવાસીઓ)નું મદીના આવી જવું કંઈ જરૂરી ન હતું. પ્રત્યેક વસ્તી અને વિસ્તારના લોકોમાંથી જો અમુક લોકો મદીનામાં આવીને દીનનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા અને પાછા જઈને પોતાના વિસ્તારના લોકોને દીન શીખવાડતા, તો બહુઓમાં એ અજ્ઞાનતા બાકી ન રહેતી, જેના કારણે તેઓ મુનાફિકત (દંભ)ની બીમારીમાં પ્રસ્ત છે અને ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરી લીધા છતાં મુસલમાનો હોવાનો હક્ક અદા નથી કરતા.

૪૪. કલામ (વાણી)ના સંદર્ભ અને અનુસંધાન પર વિચાર કરવાથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે અહીં કુફરથી અભિપ્રેત એ મુનાફિક છે, જેમનો સત્યનો ઈન્કાર સંપૂર્ણપણે જાહેર થઈ ચૂક્યો હતો અને જેમના ઈસ્લામી સમાજમાં ભળી જવાથી ભારે નુકસાન થઈ રહ્યું હતું.

رَجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَفُرُونَ ﴿١٢٥﴾ أَوْلَا يَرَوْنَ
 أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا
 يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ
 نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرِيكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ
 انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
 يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ
 عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ
 رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا
 هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

આગળની ગંદકીમાં (દરેક નવી સૂર:એ) એક બીજી ગંદકીનો વધારો કરી દીધો, અને તેઓ મૃત્યુપર્યંત કુફ્રમાં જ ગ્રસ્ત રહ્યા. (૧૨૬) શું આ લોકો જોતા નથી કે દર વર્ષે એક-બે વખત તેમને અજમાયશમાં નાખવામાં આવે છે? (૧૨૭) આમ છતાં પણ તેઓ ન તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) કરે છે, ન કોઈ બોધ ગ્રહણ કરે છે. (૧૨૭) જ્યારે કોઈ સૂર: ઉતરે છે, તો આ લોકો એક-બીજા સાથે આંખોનાં ઈશારાથી વાતો કરે છે કે ક્યાંક કોઈ તેમને જોઈ તો નથી રહ્યું, પછી ચુપકેથી સરકી જાય છે. અલ્લાહે તેમના હૃદયોને ફેરવી નાખ્યા છે, કેમ કે તેઓ નાસમજ લોકો છે.

(૧૨૮) જુઓ, તમારા પાસે એક રસૂલ આવ્યો છે, જે સ્વયં તમારામાંથી જ છે. તમારું નુક્સાનમાં પડવું તેના માટે અસહ્ય છે, તમારી સફળતા માટે તે ખૂબ જ આતુર છે, ઈમાન લાવનારાઓ માટે તે માયાળુ અને દયાળુ છે — (૧૨૯) હવે જો આ લોકો તમારાથી મોઢું ફેરવે છે, તો હે નબી સલ્લ.! એમને કહી દો કે, “મારા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે, તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તેના પર જ મેં ભરોસો કર્યો અને તે માલિક છે અર્શ-અઝીમ (મહાન સિંહાસન)નો. (રુકૂઅ-૧૬)

૪૫. અર્થાત્, હવે નરમ વ્યવહાર સમાપ્ત થઈ જવો જોઈએ, જે અત્યાર સુધી તેમના સાથે કરવામાં આવતો હતો.

૪૬. અર્થાત્, કોઈ વર્ષ એવું વીતી રહ્યું નથી, જ્યારે એક-બે વાર એવી પરિસ્થિતિ ઊભી ન થઈ જતી હોય, જેમાં તેમનો ઈમાનનો દાવો અજમાયશની કસોટી પર કસવામાં આવતો ન હોય અને તેની ખામીનું રહસ્ય ખૂલી જતું ન હોય.

૧૦. યૂનુસ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ નિયમાનુસાર કેવળ પ્રતીક રૂપે આયત-૯૮માંથી લેવામાં આવ્યું છે, જેમાં સાંકેતિક રૂપે પયગંબર હઝરત યૂનુસ (અલૈ.)નો ઉલ્લેખ થયો છે. સૂર:ની ચર્ચાનો વિષય હઝરત યૂનુસ (અલૈ.)નું વર્ત્તાંત નથી.

ક્યાં અવતરિત થઈ ?

રિવાયતો (નોંધો)થી અને વિષય-વસ્તુથી એ વાતનું સમર્થન મળે છે કે આ આખી સૂર: મક્કામાં અવતરિત થઈ છે.

ઉતરાણકાળ :

અવતરિત થવાના સમય અંગે કોઈ રિવાયત અમને મળી નથી, પણ વિષય-વસ્તુથી એવું જ પ્રગટ થાય છે કે આ સૂર: નબી (સલ્લ.)ના મક્કા-નિવાસના અંતિમ સમયમાં ઊતરી હશે, જ્યારે ઈસ્લામી સંદેશના વિરોધીઓ પૂરી તીવ્રતાથી અવરોધો ઊભા કરી રહ્યા હતા. પરંતુ આ સૂર:માં હિજરતનો કોઈ સંકેત મળતો નથી, તેથી આનો સમય એ સૂર:ઓ પહેલાંનો સમજવો જોઈએ જેમાં આપણને હિજરત અંગે કોઈને કોઈ સૂક્ષ્મ અથવા સ્પષ્ટ સંકેત મળે છે. અવતરણ-કાળના આ નિર્ધારણ પછી ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિના ઉલ્લેખની જરૂરત રહેતી નથી, કેમ કે આ કાળની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિનું સૂર: ૬ (અન્-આમ) અને સૂર: ૭ (આ'રાફ)ના પરિચયમાં વર્ણન કરી દેવામાં આવ્યું છે.

વિષય :

પ્રવચનનો વિષય 'દાવત' (ઈસ્લામનું આમંત્રણ), ઉપદેશ અને ચેતવણી છે. વાત આ રીતે શરૂ થાય છે કે — લોકો એક માણસ દ્વારા પોતે નબી (પયગંબર) હોવાના સંદેશને પ્રસ્તુત કરવાથી આશ્ચર્યચકિત છે અને તેના પર અમસ્તાં જ જાદુવિદ્યાનો આક્ષેપ મૂકી રહ્યા છે. જ્યારે કે જે વસ્તુ તે પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છે એમાં કોઈ વસ્તુ ન તો વિચિત્ર છે અને ન જાદુ અને ન જયોતિષથી સંબંધિત છે. એ તો બે મહત્વપૂર્ણ તથ્યોથી તમને વાકેફ કરી રહ્યો છે. એક તો એકેશ્વરવાદ, બીજું કયામત અને બદલો આપવાના દિવસનું આગમન. આ બંને તથ્યો જે તે તમારા સામે પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છે, પોતાની રીતે સાચી છે; ચાહે તમે માનો કે ન માનો. તેને જો તમે માની લેશો તો તમારો પોતાનું પરિણામ સારું હશે, નહિં તો સ્વયં ખરાબ પરિણામ

ભોગવશો.

ચર્યાના વિષયો :

આ ભૂમિકા પછી નીચેના વિષયો એક વિશેષ ક્રમમાં સામે આવે છે.

- (૧) એ દલીલો જે રબ (માલિક અને પાલનહાર)ના એક હોવા અને મૃત્યુ પછીના જીવન વિશે એવા લોકોની બુદ્ધિ અને અંતરાત્માને સંતુષ્ટ કરી શકે છે, જેઓ અજ્ઞાનતાપૂર્ણ વિદ્વેષમાં ગ્રસ્ત ન હોય.
- (૨) એ ગેરસમજોનું નિવારણ અને એ નિષ્કાળજીઓ માટે ચેતવણી, જે લોકોને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ની ધારણાનો સ્વીકાર કરવામાં અવરોધરૂપ હતી અને હંમેશા અવરોધરૂપ બનતી હોય છે.
- (૩) એ શંકાઓ અને વાંધાઓનો જવાબ, જે હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.ની રિસાલત (પયગંબરી, ઈશદૂતત્વ) અને આપના દ્વારા લાવવામાં આવેલ સંદેશ વિષે ઊભા કરવામાં આવતા હતા.
- (૪) બીજા જીવનમાં જે કાંઈ બનવાનું છે તેની પૂર્વસૂચના.
- (૫) એ વાત પર ચેતવણી કે આ દુનિયાનું વર્તમાન જીવન વાસ્તવમાં પરીક્ષા માટેનું જીવન છે. આ જીવનની મહેતલને જો તમે વેડફી નાખી અને નબીના માર્ગદર્શનને સ્વીકારીને પરીક્ષામાં સફળતાની તૈયારી ન કરી, તો પછી બીજી કોઈ તક તમને મળવાની નથી.
- (૬) એ ખુલ્લી અજ્ઞાનતાઓ અને પથભ્રષ્ટતાઓ તરફ સંકેત, જે લોકોના જીવનમાં માત્ર એ કારણે જોવા મળે છે કે તેઓ અલ્લાહના માર્ગદર્શન વિના જીવી રહ્યા હતા.

આ સંદર્ભમાં પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)નો પ્રસંગ ટૂંકમાં અને હઝરત મૂસા (અલૈ.)નો પ્રસંગ થોડાક વિસ્તારથી વર્ણવવામાં આવ્યો છે, જેનાથી ચાર વાતો હૃદયમાં ઉતારવાની છે : એક એ કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.) સાથે જે વર્તન તમે કરી રહ્યા છો, એ તેનાથી મળતું આવે છે જે પયગંબર નૂહ અને મૂસા (અલૈ.) સાથે તમારા પુરોગામીઓ કરી ચૂક્યા છે અને વિશ્વાસ રાખો કે આ વર્તનનું જે પરિણામ તેમણે જોઈ લીધું છે, એ જ તમારે પણ જોવું પડશે. બીજી એ કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.) અને તેમના સાથીઓને આજે નિ:સહાય અને નિર્બળ જોઈને એવું ન સમજી લેજો કે સ્થિતિ હંમેશા આવી જ રહેશે. તમને જાણ નથી કે આ લોકોના પાછળ એ જ અલ્લાહ છે, જે મૂસા અને હાઝન (અલૈ.)ના પાછળ હતો. તે એવી રીતે સ્થિતિમાં પરિવર્તન લાવી દે છે કે કોઈની દૃષ્ટિ ત્યાં સુધી પહોંચી શકતી નથી. ત્રીજી એ કે

સુધરવાની મહેતલ સમાપ્ત થઈ ગયા પછી તદ્દન અંતિમ ઘડીએ તૌબા (પશ્ચાતાપ) કરશો તો તેમને માફ કરવામાં નહીં આવે. ચોથી એ કે ઈમાનવાળા, વિરોધી વાતાવરણની તીવ્રતા જોઈને નિરાશ ન થાય અને તેમને જાણ રહે કે આ સંજોગોમાં તેમને કઈ રીતે કામ કરવું જોઈએ. તેના સાથે તેઓ એ વાત પર પણ સચેત થઈ જાય કે જ્યારે અલ્લાહ પોતાની કૃપાથી આ સ્થિતિમાંથી ઉગારી દે, તો ક્યાંક તેઓ એ માર્ગ ન અપનાવે જે બની ઈસરાઈલે મિસરથી છુટકારો મેળવ્યા પછી અપનાવ્યો.

آيَاتُهَا ١٠٠

سُورَةُ يُؤْتِسُ مَكِّيَّةٌ (٥١)

رُكُوعَاتُهَا ١١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّافِعَتِلِكَ آيَةُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ٥ أَكَانَ لِلنَّاسِ
عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ
وَلْيُنذِرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَهُمْ قَدَمٌ صَدَقٍ عِنْدَ
رَبِّهِمْ ٦ قَالَ الْكٰفِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ٧
إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي
سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدِيرُ الْأَمْرَ مَا
مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ٨ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ ٩ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ١٠ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ١١
وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَإِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ١٢ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ ١٣ مَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ١٤ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ
نُورًا ١٥ وَقَدَّرَهُ مَنْازِلَ لِيَتَعَلَّمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْأَيَّامِ
وَالْأَيَّامِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ١٦ إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ
وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ١٧ إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا

૧૦. સૂર: યૂનુસ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૧ • આયતો-૧૦૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-રા, આ એ ગ્રંથની આયતો છે જે તત્ત્વદર્શિતા અને વિદ્વતાથી ભરપૂર છે. (૨) શું લોકો માટે આ એક વિચિત્ર વાત થઈ ગઈ કે અમે સ્વયં તેમનામાંથી જ એક મનુષ્ય પર વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મોકલી કે (ગફલતમાં પડેલા) લોકોને સાવચેત કરી દે અને જેઓ માની લે તેમને ખુશખબર આપી દે કે તેમના માટે તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પાસે સાચી પ્રતિષ્ઠા અને સન્માન છે? (આના પર) ઈન્કાર કરનારાઓએ કહ્યું કે આ માણસ તો સ્પષ્ટ જાદુગર છે. (૧)

(૩) હકીકત એ છે કે તમારો રબ એ જ અલ્લાહ છે જેણે આકાશો અને ધરતીને છ દિવસમાં પેદા કર્યાં, પછી રાજ-સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થઈને સૃષ્ટિનું તંત્ર ચલાવી રહ્યો છે. કોઈ ભલામણ કરનાર નથી, સિવાય કે તેની પરવાનગી પછી ભલામણ કરે. આ જ અલ્લાહ તમારો રબ છે. તેથી તમે તેની જ ઉપાસના કરો. પછી શું તમે ભાનમાં નહીં આવો?

(૪) તેના જ તરફ તમને સૌને પાછા ફરવાનું છે. આ અલ્લાહનો પાકો વાયદો છે. નિ:શંક, સર્જનની શરૂઆત એ જ કરે છે. પછી એ જ બીજીવાર પેદા કરશે. જેથી જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા તેમને ન્યાયપૂર્વક બદલો આપે, અને જેમણે કુફ (ઈન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો તેઓ ઉકળતું પાણી પીએ અને પીડાકારી સજા ભોગવે સત્યના એ ઈન્કારના બદલામાં જે તેઓ કરતા રહ્યા.

(૫) એ જ છે જેણે સૂર્યને તેજસ્વી બનાવ્યો અને ચંદ્રને ચમક આપી અને ચંદ્રની વધ-ઘટની મંજિલો ચોક્કસપણે નિર્ધારિત કરી દીધી, જેથી તમે તેના વડે વર્ષો અને તારીખોનો હિસાબ જાણો. અલ્લાહે આ બધું સત્યપૂર્વક જ પેદા કર્યું છે. તે પોતાની નિશાનીઓ વિસ્તારપૂર્વક દર્શાવી રહ્યો છે એ લોકો માટે જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે. (૬) નિ:સંદેહ, રાત અને દિવસના ફેરબદલમાં અને એ દરેક વસ્તુમાં જે અલ્લાહે ધરતી અને આકાશોમાં પેદા કરી છે, નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ (ખોટું જોવાથી અને ખોટા માર્ગે ચાલવાથી) બચવા માગે છે. (૩)

(૭) હકીકત એ છે કે જે લોકો અમારા સાથે મુલાકાતની આશા રાખતા નથી અને

૧. નબી સલ્વ.ને જાદુગર તેઓ એ અર્થમાં કહેતા હતા કે જે વ્યક્તિ પણ કુર્આન સાંભળીને અને આપ સલ્વ.ના પ્રચારથી પ્રભાવિત થઈને ઈમાન લાવતો હતો તે જાન ન્યોછાવર કરવા અને દુનિયાભરથી કપાઈ જવા અને કોઈપણ મુસીબત સહન કરવા માટે તૈયાર થઈ જતો હતો.

૨. અર્થાત્, આ નિશાનીઓથી સત્ય સુધી માત્ર એ જ લોકો પહોંચી શકતા હતા, જેમનામાં આ ગુણો જોવા મળે : એક એ કે તે અજ્ઞાનતાપૂર્ણ પક્ષપાત અને પૂર્વગ્રહથી પર થઈને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના એ માધ્યમોથી કામ લે, જે અલ્લાહે મનુષ્યને આપ્યા છે. બીજું એ કે તેમનામાં સ્વયં એ ઈચ્છા હોય કે ભૂલથી બચે અને સાચો માર્ગ અપનાવે.

بِأَحْيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا
 غَفُلُونَ ۝ أُولَئِكَ مَاؤُهُمُ النَّارُ مِمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝
 إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ
 بِآيَاتِهِمْ ۝ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ
 النَّعِيمِ ۝ دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ
 فِيهَا سَلَامٌ ۝ وَأُخْرَدُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
 الْعَالَمِينَ ۝ وَلَوْ يُعِجِلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتَعْجَلَهُمْ
 بِالْخَيْرِ لَقَضَىٰ إِلَيْهِمْ أَجْلَهُمْ ۝ فَتَذَرُ الَّذِينَ لَا
 يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝ وَإِذَا مَسَّ
 الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبَيْهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا
 فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّكَانَ ۝ ثُمَّ جَعَلْنَا إِلَىٰ
 ضُرِّ مَسَّهُ ۝ كَذَلِكَ زِينَةٌ لِلْمُسْرِفِينَ ۝ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝
 وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا ۝ وَ
 جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا ۝
 كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ۝ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ
 خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ
 تَعْمَلُونَ ۝ وَإِذَا تَتَلَّىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بِحُجَّتِ ۝ قَالَ
 الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا
 وَبَدِّلْهُ ۝ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِي

દુનિયાના જીવન પર જ ખુશ અને સંતુષ્ટ થઈ ગયા છે અને જે લોકો અમારી નિશાનીઓ પ્રત્યે ગાફેલ છે, (૮) તેમનું અંતિમ ઠેકાણું જહન્નમ હશે, એ બૂરાઈઓના બદલા રૂપે જેની કમાણી તેઓ (પોતાની આ ખોટી માન્યતા અને ખોટી વર્તણૂકના કારણે) કરતા રહ્યા.

(૯) અને એ પણ હકીકત છે કે જે લોકો ઈમાન લાવ્યા (અર્થાત્ જેમણે એ સચ્ચાઈઓનો સ્વીકાર કરી લીધો જે આ ગ્રંથમાં રજૂ કરવામાં આવી છે) અને સદ્કાર્યો કરતા રહ્યા, તેમને તેમનો રબ તેમના ઈમાનના કારણે સન્માર્ગે ચલાવશે, નેઅમતો (કૃપાઓ અને બક્ષિસો)થી ભરપૂર જન્મોમાં તેમની નીચે નહેરો વહેશે, (૧૦) ત્યાં તેમની પોકાર એ હશે કે, ‘પવિત્ર છે તું હે અલ્લાહ !’ તેમની પ્રાર્થના એ હશે કે ‘સલામતી થાવ’ અને તેમની દરેક વાતનું સમાપન આના પર થશે કે, ‘સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ રબ્બુલ આલામીન (તમામ દુનિયાઓના રબ) માટે જ છે.’ (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) જો ક્યાંક અલ્લાહ લોકો સાથે ખરાબ મામલો કરવામાં પણ એટલી જ ઉતાવળ કરતો, જેટલી તેઓ દુનિયાની ભલાઈ માગવામાં કરે છે, તો તેમની કર્મ કરવાની મહેતલ ક્યારનીય સમાપ્ત કરી દેવામાં આવી હોત. (પરંતુ અમારી આ રીત નથી) આથી અમે એ લોકોને જેઓ અમારી મુલાકાતની આશા રાખતા નથી, તેમને વિદ્રોહમાં ભટકવા માટે છૂટ આપી દઈએ છીએ. (૧૨) મનુષ્યની હાલત એ છે કે જ્યારે તેના પર કોઈ કઠિન સમય આવે છે તો ઊભા અને બેઠા અને સૂતાં અમને પોકારે છે. જ્યારે અમે તેની મુસીબત ટાળી દઈએ છીએ, તો એવી રીતે ચાલી નીકળે છે જાણે તેણે ક્યારેય પોતાના ખરાબ સમયમાં અમને પોકાર્યા જ ન હતા. આવી રીતે હદ વટાવી જનારાઓ માટે તેમના કરતૂકો સુંદર બનાવી દેવામાં આવ્યા છે. (૧૩) લોકો ! તમારા પહેલાંની કોમો^(૩)ને અમે નષ્ટ કરી દીધી જ્યારે તેમણે અત્યાચારનો માર્ગ અપનાવ્યો અને તેમના રસૂલો (ઈશદૂતો) તેમના પાસે તદ્દન સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને આવ્યા અને તેઓ ઈમાન લાવ્યા જ નહીં. આવી રીતે અમે ગુનેગારોને તેમના ગુનાઓનો બદલો આપીએ છીએ. (૧૪) હવે તેમના પછી અમે તમને ધરતી ઉપર તેમનું સ્થાન આપ્યું છે, જેથી જોઈએ કે તમે કેવા કાર્ય કરો છો.

(૧૫) જ્યારે તેમને અમારી સ્પષ્ટ વાતો સંભળાવવામાં આવે છે તો એ લોકો જેઓ અમારી મુલાકાતની આશા રાખતા નથી, કહે છે કે “આના બદલે કોઈ બીજું કુર્આન લઈ આવો અથવા આમાં થોડો ફેરફાર કરો.” હે નબી સલ્લ.! તેમને કહો, “મારું એ કામ નથી કે મારા તરફથી આમાં કોઈ ફેરફાર અને ફેરબદલ કરી લઉં. હું તો માત્ર એ

૩. મૂળ ‘કુરૂન’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનાથી તાત્પર્ય સામાન્ય રીતે તો અરબી ભાષામાં ‘એક યુગના લોકો’ થાય છે, પરંતુ કુર્આન-મજીદમાં જે રીતે વિભિન્ન અવસરે આ શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેનાથી એવું પ્રતીત થાય છે કે ‘કર્નીથી તાત્પર્ય એ કોમ છે, જે પોતાના યુગમાં ઉન્નતિના શિખર પર રહી હોય. આવી કોમને વિનાશ અનિવાર્યપણે એ જ અર્થ નથી ધરાવતી કે તેના વંશને તદ્દન સમાપ્ત જ કરી નાખવામાં આવે, બલકે તેને ઉન્નતિના સ્થાન પરથી નીચે પાડી દેવી, તેની સભ્યતા અને સંસ્કૃતિનું નષ્ટ થઈ જવું, તેની ઓળખ અને વિશિષ્ટતાનું નાશ પામવું અને તેના અંશોનું ટુકડે-ટુકડે થઈને બીજી કોમોમાં ગૂમ થઈ જવું, આ પણ વિનાશનું એક સ્વરૂપ છે.

نَفْسِي ۚ إِنَّ آتِيْعُ إِلَّا مَا يُؤْحَىٰ إِلَىٰ ۚ إِنِّي أَخَافُ إِنْ
 عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ تَوَشَاءُ
 اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرِكُمْ بِهِ ۚ فَقَدْ
 لَيْثَتْ فِيكُمْ عُمْرًا مِّنْ قَبْلِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ
 أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ
 إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ
 هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ ط قُلْ أَنْتَبِعُونَ اللَّهَ ۖ مَا
 لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحٰنَهُ وَتَعٰلٰ
 عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَّاحِدَةً
 فَاخْتَلَفُوا ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقَضَىٰ
 بِهِنَّهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَا
 أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّنْ رَبِّهِ ۚ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ
 لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا ۚ إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا
 أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَأٍ مَّسْتَهْمٍ إِذَا
 لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۗ
 إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ الَّذِي
 يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي
 لُفْلُكٍ ۚ وَجَدْتُمْ بِهِمْ بَرْيَجٍ حَسْبًا ۚ وَقَرِحُوا بِهَا

વહીનું અનુસરણ કરનારો છું જે મારા પાસે મોકલવામાં આવે છે. જો હું મારા રબની અવજા કરું તો મને એક મોટા ભયંકર દિવસની સજાનો ડર છે.” (૧૬) અને કહ્યો, “જો અલ્લાહની ઈચ્છા એ જ હોત તો હું આ કુર્આન તમને કદી ન સંભળાવતો અને અલ્લાહે તમને આની ખબર સુદ્ધાં ન આપી હોત. છેવટે આ પહેલાં હું એક આયુષ્ય તમારા વચ્ચે પસાર કરી ચૂક્યો છું. શું તમે બુદ્ધિથી કામ લેતા નથી ?” (૧૭) પછી તેનાથી વધારે જાલિમ કોણ હશે જે એક જૂઠી વાત ઘડીને અલ્લાહથી જોડે અથવા અલ્લાહની સાચી આયતોને ખોટી ઠેરવે. નિ:શંક, ગુનેગારો ક્યારેય સફળતા પામી શકતા નથી.”

(૧૮) આ લોકો અલ્લાહ સિવાય તેમની ઉપાસના કરી રહ્યા છે જેઓ તેમને ન નુકસાન પહોંચાડી શકે છે, ન ફાયદો; અને એમ કહે છે કે અલ્લાહને ત્યાં આ અમારા ભલામણ કરનારા છે. હે નબી સલ્લ.! એમને કહ્યો, “શું તમે અલ્લાહને એ વાતની ખબર આપો છો જેના વિષે તે જાણતો નથી કે તે આકાશો અને ધરતીમાં છે ?” (૧૯) પવિત્ર છે તે અને ઉચ્ચતર છે એ શિર્કથી જે આ લોકો કરે છે.

(૧૯) આરંભમાં સૌ મનુષ્યો એક જ ઉમ્મત (સમુદાય) હતા. પાછળથી તેમણે અલગ-અલગ માન્યતાઓ અને પંથ બનાવી લીધા, અને જો તારા રબ તરફથી પહેલાથી જ એક વાત નક્કી ન કરી દેવાઈ હોત તો જે વસ્તુમાં તેઓ એક-બીજા સાથે મતભેદ કરી રહ્યા છે તેનો નિર્ણય કરી દેવામાં આવ્યો હોત. (૨૦)

(૨૦) અને આ જે તેઓ કહે છે કે આ પયગંબર પર તેના રબ તરફથી કોઈ નિશાની શા માટે ઉતારવામાં ન આવી, તો એમને કહ્યો, “અદૃશ્યનો માલિક અને અધિકારી તો અલ્લાહ જ છે. હવે રાહ જુઓ, હું પણ તમારા સાથે રાહ જોઈ રહ્યો છું.” (રૂકૂઅ-૨)

(૨૧) લોકોની હાલત એવી છે કે મુસીબત પછી જ્યારે અમે તેમને કૃપાનો સ્વાદ ચખાડીએ છીએ, તો તરત જ તેઓ અમારી નિશાનીઓની બાબતમાં ચાલબાજીઓ શરૂ કરી દે છે. (૨૨) એમને કહ્યો, “અલ્લાહ પોતાની ચાલમાં તમારાથી વધારે ઝડપી છે. તેના ફરિશ્તાઓ તમારી બધી દગાબાજીઓ નોંધી રહ્યા છે.” (૨૨) એ અલ્લાહ જ છે જે તમને જમીન અને સમુદ્રમાં ચલાવે છે. આથી જ્યારે તમે નૌકાઓમાં સવાર થઈને સાનુકૂળ પવન

૪. અર્થાત્, હું તમારા માટે કોઈ અજનબી માણસ નથી. તમારા જ શહેરમાં જન્મ્યો. તમારા જ વચ્ચે બાળપણથી આ ઉંમરે પહોંચ્યો. હવે શું મારા સમગ્ર જીવનને જોતાં તમે પ્રમાણિકતાથી એમ કહી શકો છો કે આ કુર્આન મારો પોતાનો ઘડેલ કલામ (વાણી) હોઈ શકે છે, અને શું તમે મારાથી એ આશા રાખી શકો છો કે હું આપટલું મોટું જૂઠું બોલીશ કે સ્વયં પોતાના મનથી કોઈ વાત ઘડી લઉં અને પછી લોકોને કહું કે આ અલ્લાહ તુઆલા તરફથી મારા પર અવતરિત થયેલ છે.

૫. કોઈ વસ્તુનું અલ્લાહના જ્ઞાનમાં ન હોવાનો એ અર્થ નથી કે મૂળથી તેનું અસ્તિત્વ જ નથી, એટલા માટે કે બધું જ જે અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે અલ્લાહના જ્ઞાનમાં છે. આમ, ભલામણકર્તાઓના ન હોવા માટે આ એક અત્યંત સુંદર શૈલી છે કે અલ્લાહ તુઆલા તો જાણતો નથી કે ધરતી અને આકાશમાં કોઈ તેના હજૂર તમારી ભલામણ કરવાવાળું છે, પછી આ તમે કયા ભલામણકર્તાઓની તેને જાણ કરી રહ્યા છો ?

૬. અર્થાત્, જો અલ્લાહ તુઆલાએ પહેલાથી જ એ નિર્ણય ન કરી લીધો હોત કે નિર્ણય કયામતના દિવસે થશે, તો અહીં જ આનો નિર્ણય કરી દેવામાં આવતો.

૭. અર્થાત્, મુસીબત અલ્લાહ તરફથી એક નિશાની હોય છે, જે માનવીને અનુભૂતિ કરાવે છે કે વાસ્તવમાં અલ્લાહ સિવાય કોઈ તેને દૂર કરવાવાળું નથી. પરંતુ જ્યારે તે ટળી જાય છે, અને સારો સમય આવી જાય છે તો પછી આ લોકો કહેવા લાગે છે કે આ અમારા ઉપાસ્યો અને ભલામણકર્તાઓની મહેરબાનીનું પરિણામ છે.

جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ
مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمُ أُحْيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
لَهُ الدِّينَ ۗ لَهُ لَئِنِ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ
الشَّاكِرِينَ ﴿١٧﴾ فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ
بِعَابرِ الْحَقِّ دِيَابِئُهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيِكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ ۗ
مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا زُتُمْ إِلَيْنَا مَرْجِعَكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ
الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ ۗ حَتَّىٰ إِذَا
أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَأَزْيَدَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا
أَنَّهُمْ قَدِرُونَ عَلَيْهَا ۗ أَتَىٰهَا أَمْرًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا
فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ ۗ كَذَلِكَ
نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَىٰ
دَارِ السَّلَامِ ۗ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٠﴾
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۗ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ
قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۗ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ
بِمِثْلِهَا ۗ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۗ مِمَّا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ
كَانُوا أَغْشِيَتْ وُجُوهَهُمْ قِطْعًا مِنَ الْبَيْلِ مُظْلِمًا ۗ

સાથે હરખાતા - હરખાતા મુસાફરી કરી રહ્યા હોવ છો અને પછી અચાનક પ્રતિકૂળ પવન જોર પકડે છે અને દરેક દિશામાંથી મોજાની થપાટો વાગે છે અને મુસાફરો સમજી લે છે કે તોફાનમાં ઘેરાઈ ગયા, તે વખતે સૌ પોતાના દીન (ધર્મ)ને અલ્લાહ માટે જ વિશુદ્ધ કરીને તેના પાસે દુઆઓ માગે છે કે, “જો તેં અમને આ આફતમાંથી ઉગારી લીધા તો અમે કૃતજ્ઞ બંદા બનીશું.” (૨૩) પરંતુ જ્યારે તે તેમને ઉગારી લે છે તો પછી એ જ લોકો સત્યથી વિચલિત થઈને ધરતી ઉપર વિદ્રોહ કરવા લાગે છે. લોકો ! તમારો આ વિદ્રોહ તમારા જ વિરુદ્ધ જઈ રહ્યો છે. (૨૪) દુનિયાના જીવનની ક્ષણિક મજા છે (લૂંટી લો), પછી અમારા તરફ તમારે પાછા ફરવાનું છે. તે વખતે અમે તમને બતાવી દઈશું કે તમે શું-શું કરતા રહ્યા છો. દુનિયાનું આ જીવન (જેમાં મદમસ્ત બનીને તમે અમારી નિશાનીઓ પ્રત્યે બેદરકારી દાખવી રહ્યા છો) તેનું ઉદાહરણ એવું છે જાણે આકાશમાંથી અમે પાણી વરસાવ્યું તો ધરતીની પેદાશ, જેને મનુષ્ય અને પશુઓ સૌ ખાય છે, ખૂબ ભરાવદાર થઈ ગઈ. પછી ભરાબર એ જ સમયે જ્યારે ધરતી પુરબહારમાં હતી અને ઊભા પાકો શોભી રહ્યા હતા અને તેમના માલિકો સમજી રહ્યા હતા કે હવે અમે આનો લાભ મેળવવા માટે સમર્થ છીએ, અચાનક રાત્રે કે દિવસે અમારો આદેશ આવી ગયો અને અમે તેને એવા નષ્ટ કરી દીધા કે જાણે કાલે ત્યાં કશું હતું જ નહીં. આવી રીતે અમે નિશાનીઓ ખોલી-ખોલીને રજૂ કરીએ છીએ એ લોકો માટે જેઓ વિચારવા-સમજવાવાળા છે. (૨૫) (તમે આ નાશવંત જીવનના ભ્રમમાં પડી રહ્યા છો) અને અલ્લાહ તમને દારૂસ-સલામ (સલામતીના ઘર) તરફ બોલાવી રહ્યો છે. (૨) (માર્ગદર્શન આપવું તેના અધિકારમાં છે) જેને તે ચાહે છે, સન્માર્ગ દેખાડી દે છે. (૨૬) જે લોકોએ ભલાઈનો માર્ગ અપનાવ્યો, તેમના માટે ભલાઈ છે અને વધારામાં કૃપા. તેમના ચહેરાઓ પર અંધકાર અને નામોશી નહીં છવાય. તેઓ જન્મ (સ્વર્ગ)ના અધિકારી છે જ્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે. (૨૭) અને જે લોકોએ બૂરાઈઓ કમાવી, તેમની બૂરાઈ જેવી છે એવો જ બદલો તેઓ પામશે. નામોશી તેમના પર છવાયેલી હશે. અલ્લાહથી કોઈ તેમને બચાવનાર નહીં હોય. તેમના ચહેરાઓ પર એવો અંધકાર છવાયેલો હશે જાણે રાતના કાળા પડદા તેમના પર પડેલા હોય.

૮. અર્થાત્, દુનિયામાં જીવન વ્યતીત કરવાની એ પદ્ધતિ તરફ આમંત્રણ આપી રહ્યો છે, જે આપિરત (પરલોક)ના જીવનમાં તમને ‘દારુસ્સલામ’નો અધિકારી બનાવે. ‘દારુસ્સલામ’થી અભિપ્રેત છે જન્મત અને તેનો અર્થ છે સલામતીનું ઘર, એ જગ્યા જ્યાં કોઈ આપત્તિ, કોઈ નુકસાન, કોઈ રંજ અને કોઈ તકલીફ ન હોય.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥٠﴾ وَيَوْمَ
 نَحْشُرُهُمْ جَبَابًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا
 مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاءُكُمْ ۖ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ
 شُرَكَاءُهُمْ مَا كُنْتُمْ آيَاتِنَا تَعْبُدُونَ ﴿٥١﴾ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ
 شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ
 لَغْفِيلِينَ ﴿٥٢﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَ
 رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَّا
 كَانُوا يُفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَ
 الْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ
 يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ
 الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۖ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ۖ فَقُلْ
 أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٥٤﴾ فذِكْرُكُمْ اللَّهُ رَبِّكُمْ ۖ فَمَا ذَا بَعْدَ
 الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ۚ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٥٥﴾ كَذٰلِكَ حَقَّقْتُ
 كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٦﴾
 قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ
 يُعِيدُهُ ۖ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۖ فَآنَ
 تُؤْفَكُونَ ﴿٥٧﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى
 الْحَقِّ ۖ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ ۖ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى
 الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهْدِي ۖ إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ

તેઓ જહન્નમ (નર્ક)ના અધિકારી છે જ્યાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. (૨૮) જે દિવસે અમે તેમને સૌને એક સાથે (અમારી અદાલતમાં) એકઠા કરીશું, પછી એ લોકોને જેમણે શિર્ક કર્યું છે, કહીશું કે થોભો, તમે પણ અને તમારા બનાવેલા ભાગીદારો પણ. પછી અમે તેમના વચ્ચેથી અપરિચિતતાનો પડદો હટાવી લઈશું^(૯) અને તેમના (ઠેરવેલા) ભાગીદારો કહેશે, ‘તમે અમારી ઉપાસના તો કરતા ન હતા. (૨૯) અમારા અને તમારા વચ્ચે અલ્લાહની સાક્ષી પૂરતી છે કે (જો તમે અમારી ઉપાસના કરતા પણ હતા તો) અમે તમારી આ ઉપાસનાથી તદ્દન અજાણ હતા.’ (૩૦) તે વખતે દરેક મનુષ્ય પોતાની કરણીનો સ્વાદ ચાખી લેશે. સૌને પોતાના સાચા માલિકના તરફ પાછા લઈ જવામાં આવશે અને એ બધા જૂઠાણાં જે તેમણે ઘડી રાખ્યા હતા, ગાયબ થઈ જશે. (રુકૂઅ-૩)

(૩૧) એમને પૂછો, કોણ તમને આકાશ અને ધરતીમાંથી રોજી આપે છે? સાંભળવા અને જોવાની આ શક્તિઓ કોના અધિકારમાં છે? કોણ નિર્જીવમાંથી સજીવને અને સજીવમાંથી નિર્જીવને કાઢે છે? કોણ દુનિયાની આ વ્યવસ્થાનો ઉપાય કરી રહ્યો છે? તેઓ જરૂર કહેશે કે અલ્લાહ! કહો, પછી તમે (સત્યની વિરુદ્ધ ચાલવાથી) દૂર રહેતા નથી? (૩૨) ત્યારે તો આ જ અલ્લાહ તમારો સાચો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે. તો સત્ય પછી પથભ્રષ્ટતા સિવાય બીજું શું બાકી રહી ગયું? છેવટે તમે ક્યાં ફેરવવામાં આવી રહ્યા છો?^(૧૦) (૩૩) (હે નબી સલ્લ. ! જુઓ,) આવી રીતે અવજા કરવાવાળાઓ માટે તમારા રબની વાત સાચી ઠરી કે તેઓ કદાપિ માનશે નહીં.

(૩૪) એમને પૂછો, તમારા ઠેરવેલા ભાગીદારોમાંથી કોઈ છે જે સર્જનની શરૂઆત પણ કરતો હોય અને પછી તેનું પુનરાવર્તન પણ કરે? કહો, ‘તે માત્ર અલ્લાહ જ છે જે સર્જનની શરૂઆત પણ કરે છે અને તેનું પુનરાવર્તન પણ.’ પછી તમે ક્યાં ઊંધા રસ્તા પર ચલાવવામાં આવી રહ્યા છો?

(૩૫) એમને પૂછો, તમારા ઠેરવેલા ભાગીદારોમાં કોઈ એવો પણ છે જે સત્ય તરફ માર્ગદર્શન કરતો હોય? કહો, તે માત્ર અલ્લાહ છે જે સત્ય તરફ માર્ગદર્શન કરે છે. પછી હવે બતાવો, જે સત્ય તરફ માર્ગદર્શન કરે છે તે આનો વધુ અધિકારી છે કે તેનું અનુસરણ કરવામાં આવે અથવા તે જે પોતે માર્ગ પામતો નથી, સિવાય કે તેનું માર્ગદર્શન કરવામાં

૯. અર્થાત્, મુશરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને તેમના ઉપાસ્યો ઓળખી લેશે કે આ એ લોકો છે, જેઓ અમારી પૂજા-ઉપાસના કરતા હતા અને મુશરિકો પોતાના ઉપાસ્યોને ઓળખી લેશે કે આ છે તેઓ જેમની અમે પૂજા-ઉપાસના કરતા હતા.

૧૦. ધ્યાનમાં રહે કે સંબોધન સામાન્ય લોકોને છે અને તેમને પ્રશ્ન એ કરવામાં નથી આવી રહ્યો કે, ‘તમે ક્યાં ફરી જઈ રહ્યા છો?’ બલ્કે એ કે, ‘તમે ક્યાં ફેરવવામાં આવી રહ્યા છો?’ આનાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈ એવો પથભ્રષ્ટ વ્યક્તિ કે સમૂહ છે, જે લોકોને સાચી દિશાથી હટાવીને ખોટી દિશાએ ફેરવી લઈ જઈ રહ્યો છે. આ કારણસર જ લોકોને કહેવામાં આવી રહ્યું છે કે તમે આંધળા બનીને ખોટું માર્ગદર્શન કરવાવાળાના પાછળ કેમ ચાલ્યા જઈ રહ્યા છો? પોતાના પાસે રહેલી બુદ્ધિથી કામ લઈને વિચારતા કેમ નથી કે જ્યારે હકીકત આ છે તો છેવટે તમને ક્યાં ચલાવવામાં આવી રહ્યા છે.

فَمَا لَكُمْ تَكَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا
ظَنًّا ط إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ط إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿١١﴾ وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ
يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ
يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ط قُلْ فَاتُوا بِسُورَةٍ
مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ
وَلَسَا يَأْتِيهِمْ تَأْوِيلُهُ ط كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿١٤﴾ وَ
مِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ ط وَ
رَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿١٥﴾ وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي
عَمَلٌ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا أَعْمَلُ
وَإِنَّا بِرَبِّي لَمِمَّا نَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ
إِلَيْكَ ط أَفَأَنْتَ تَسْمَعُ الصَّهْمَ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾
وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ ط أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْى
وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ
شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ
يُحْشَرُهُمْ كَانَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ

આવે ? છેવટે તમને થઈ શું ગયું છે, કેવા ઊંધા ફેંસલા કરો છો ?

(૩૬) હકીકત એ છે કે તેમના પૈકી મોટાભાગના લોકો માત્ર અનુમાન અને અટકળ પાછળ ચાલી જઈ રહ્યા છે.^(૧૧) જો કે અટકળ સત્યની આવશ્યકતાને સહેજ પણ પૂરી કરતી નથી. જે કંઈ આ લોકો કરી રહ્યા છે, અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે.

(૩૭) અને આ કુઆન એ વસ્તુ નથી જે અલ્લાહની વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) અને શિક્ષા વિના લખી લેવામાં આવે, બલકે આ તો પહેલાં જે કંઈ આવી ચૂક્યું હતું તેની પુષ્ટિ અને અલ-કિતાબ (વિશિષ્ટ ગ્રંથ)ની વિગતવાર સ્પષ્ટતા કરે છે. એમાં કોઈ શંકા નથી કે આ સૃષ્ટિના શાસક તરફથી છે.

(૩૮) શું આ લોકો કહે છે કે પયગંબરે આને પોતે ઘડી લીધું છે ? કહો, “જો તમે પોતાના આ આરોપમાં સાચા છો તો એક સૂર: આના જેવી ઘડી લાવો અને એક ખુદાને છોડીને જેને-જેને બોલાવી શકતા હોવ, મદદમાં બોલાવી લો.” (૩૯) સાચી વાત એ છે કે જે વસ્તુ તેમના જ્ઞાનની પહોંચમાં ન આવી અને જેનું પરિણામ પણ તેમના સામે નથી આવ્યું, તેને તેમણે (જાણીબૂજીને અટકળો દોડાવીને) ખોટું ઠેરવ્યું. આવી જ રીતે તો તેમના પુરોગામીઓ પણ ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. પછી જોઈ લો, એ અત્યાચારીઓનું શું પરિણામ આવ્યું. (૪૦) એમનામાંથી કેટલાક લોકો ઈમાન લાવશે અને કેટલાક નહીં લાવે અને તારો રબ આ બગાડ ફેલાવનારાઓને સારી રીતે જાણે છે. (રુકૂઅ-૪) (૪૧) જો આ તને ખોટો ઠેરવે છે તો કહી દે કે, “મારા કર્મ મારા માટે છે અને તમારા કર્મ તમારા માટે. જે કંઈ હું કરું છું તેની જવાબદારીથી તમે મુક્ત છો અને જે કંઈ તમે કરી રહ્યા છો તેની જવાબદારીમાંથી હું મુક્ત છું.”^(૧૨)

(૪૨) તેમના પૈકી ઘણા લોકો છે જેઓ તારી વાતો સાંભળે છે. પરંતુ શું તું બહેરાઓને સાંભળાવીશ ચાહે તેઓ કંઈ પણ સમજતા ન હોય ?^(૧૩) (૪૩) તેમના પૈકી ઘણા લોકો છે જે તને જુએ છે. પરંતુ શું તું આંધળાઓને માર્ગદર્શન આપીશ, ચાહે તેમને કંઈ સૂઝતું ન હોય ? (૪૪) હકીકત એ છે કે અલ્લાહ લોકો પર અત્યાચાર નથી કરતો, લોકો પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કરે છે. (૪૫) (આજે આ લોકો દુનિયાના જીવનમાં મગ્ન છે) અને જે દિવસે અલ્લાહ તેમને એકઠા કરશે તો (આ જ દુનિયાનું જીવન તેમને એવું લાગશે) જાણે આ લોકો માત્ર એક ઢાણાભર એક-બીજા સાથે પરિચય કેળવવા માટે

૧૧. અર્થાત્, જેમણે ધર્મો બનાવ્યા, જેમણે કિલસૂફીઓ ઘડી અને જેમણે જીવનના કાયદા-કાનૂનો પ્રસ્તુત કર્યા, તેમણે પણ આ બધું કંઈ જ્ઞાનના આધારે નહીં, બલકે અનુમાન અને અટકળના આધારે કર્યું, અને જેમણે આ ધાર્મિક અને દુનિયાના નેતાઓનું અનુસરણ કર્યું, તેમણે પણ જાણી-સમજીને નહીં, બલકે માત્ર એ અનુમાનના આધારે તેમનું અનુપાલન અપનાવી લીધું કે આવા મોટા-મોટા લોકો જ્યારે આવું કહે છે અને બાપ-દાદાને માનતા આવી રહ્યા છે અને દુનિયાનો મોટો ભાગ તેમનું અનુસરણ કરી રહ્યો છે, તો અવશ્ય બરાબર જ કહી રહ્યા હશે.

૧૨. અર્થાત્, અકારણ ગ્રહડાઓ અને બહાનાબાજીઓ કરવાની કોઈ જરૂર નથી. જો હું જૂઠી વાતો ઘડી રહ્યો છું તો મારા કાર્યનો હું પોતે જવાબદાર છું અને તમારા પર તેની કોઈ જવાબદારી નથી, અને જો તમે સાચી વાતને ખોટી ઠેરવી રહ્યા છો તો મારું કંઈ નથી બગાડી રહ્યા, પોતાનું જ બગાડી રહ્યા છો.

૧૩. એક સાંભળવું તો એ રીતે હોય છે, જેમ કે પશુઓ પણ અવાજ સાંભળી લે છે. બીજું સાંભળવું એ હોય છે, જેમાં અર્થની તરફ ધ્યાન હોય અને એ તત્પરતા જોવા મળતી હોય કે વાત જો યોગ્ય અને બુદ્ધિસંગત હશે તો તેને માની લેવામાં આવશે.

يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ٥ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ
 اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ٥ وَإِنَّمَا تَرِيَّتَكَ بَعْضُ
 الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ تَتَوَقَّيْتِكَ فَإِنَّمَا مَرَجَعُهُمْ ثُمَّ
 اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ٥ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ
 رَسُولٌ ٥ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قَضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ
 وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ٥ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ
 إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٥ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا
 وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ٥ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ٥ إِذَا جَاءَ
 أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ٥ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ٥
 قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَنْتُمْ عَدَابُهُ بِبَيِّنَاتٍ أَوْ نَهَارًا مَا
 ذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ٥ أَنْتُمْ إِذَا مَا وَقَعَ
 أَمْنٌ مِنْكُمْ بِهِ ٥ آتَيْنَا وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ٥
 ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ ٥ هَلْ
 تَجْرُونَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ٥ وَبَيِّنَاتٍ نُّوِّنَاكَ
 أَحَقُّ هُوَ ٥ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ ٥ وَمَا أَنْتُمْ
 بِمُعْجِزِينَ ٥ وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي
 الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ ٥ وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لِمَا
 رَأَوْا الْعَذَابَ ٥ وَقَضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا
 يُظْلَمُونَ ٥ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ٥

રોકાયા હતા. (તે વખતે પુરવાર થઈ જશે કે) હકીકતમાં ભારે નુકસાનમાં રહ્યા એ લોકો જેમણે અલ્લાહની મુલાકાતને ખોટી ઠેરવી અને કદાપિ તેઓ સીધા માર્ગ પર ન હતા. (૪૬) જે ખરાબ પરિણામોથી અમે આમને ડરાવી રહ્યા છીએ, તેનો કોઈ ભાગ અમે તારાં જીવતાં દેખાડી દઈએ અથવા તે પહેલા જ તને ઉઠાવી લઈએ, છેવટે આમને આવવાનું તો અમારા તરફ જ છે અને જે કંઈ આ લોકો કરી રહ્યા છે તેના પર અલ્લાહ સાક્ષી છે.

(૪૭) દરેક ઉમ્મત (સમુદાય) માટે એક રસૂલ (ઈશદૂત) છે. (૧૪) પછી જ્યારે કોઈ ઉમ્મત પાસે તેનો રસૂલ આવી જાય છે તો તેનો ફેસલો સંપૂર્ણ ન્યાયપૂર્વક કરી દેવામાં આવે છે અને તેના ઉપર સહેજ પણ અત્યાચાર કરવામાં આવતો નથી.

(૪૮) કહે છે, જો તમારી આ ધમકી સાચી હોય તો છેવટે તે ક્યારે પૂરી થશે ? (૪૯) કહો, “મારા અધિકારમાં તો સ્વયં મારો નફો-નુકસાન પણ નથી. બધું જ અલ્લાહની ઈચ્છા પર નિર્ભર છે. દરેક ઉમ્મત માટે મહેતલની એક મુદત છે. જ્યારે આ મુદત સમાપ્ત થઈ જાય છે તો ક્ષણભર માટે પણ આગળ-પાછળ થતું નથી.” (૫૦) એમને કહો, ક્યારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે અલ્લાહની યાતના ઓચિંતી રાત્રે કે દિવસે આવી જાય (તો તમે શું કરી શકો છો ?) છેવટે આ એવી કંઈ વસ્તુ છે જેના માટે ગુનેગારો ઉતાવળા થાય ? (૫૧) શું જ્યારે તે તમારા ઉપર આવી પડે ત્યારે જ તમે તેને માનશો ? — હવે બચવા માગો છો ? જ્યારે કે તમે પોતે જ તેના જલ્દી આવવા માટે તકાદો કરી રહ્યા હતા. (૫૨) પછી જાલિમોને કહેવામાં આવશે કે હવે કાયમી યાતનાનો સ્વાદ ચાખો. જે કંઈ તમે કમાતા રહ્યા છો, તેના બદલા સિવાય અન્ય કયો બદલો તમને આપી શકાય છે ?

... (૫૩) પછી પૂછે છે, શું હકીકતમાં એ સાચું છે જે તમે કહી રહ્યા છો ? કહો, “મારા રબના સોગંદ ! આ તદ્દન સાચું છે, અને તમે એટલું સામર્થ્ય ધરાવતા નથી કે તેને પ્રગટ થતું રોકી શકો.” (રુકૂઅ-પ) (૫૪) જો એ દરેક મનુષ્ય પાસે, જેણે જુલમ કર્યો છે, ધરતીની સમગ્ર દોલત પણ હોય તો આ સજામાંથી બચવા તે તેને ફિદયા (આર્થિક-દંડ)માં આપવા માટે તૈયાર થઈ જશે. જ્યારે તેઓ એ યાતનાને જોઈ લેશે તો મનોમન પસ્તાવો કરશે. પરંતુ તેમના વચ્ચે સંપૂર્ણ ન્યાયપૂર્વક ફેસલો કરવામાં આવશે, કોઈ અત્યાચાર તેમના પર નહીં થાય. (૫૫) સાંભળો ! આકાશો અને ધરતી ઉપર જે કંઈ છે, અલ્લાહનું છે.

૧૪. ‘ઉમ્મત’નો શબ્દ અહીં માત્ર કોમ (સમુદાય, જાતિ)ના અર્થમાં નથી, બલકે એક રસૂલ (ઈશદૂત)ના આગમન પછી તેનું આમંત્રણ જે-જે લોકો સુધી પહોંચે તે સૌ તેની ‘ઉમ્મત’ છે. વધુમાં, તેના માટે એ પણ જરૂરી નથી કે રસૂલ તેમનાં વચ્ચે જીવંત હાજર હોય, બલકે રસૂલના પછી પણ જ્યાં સુધી તેની શિક્ષાઓ મોજૂદ રહે અને દરેક વ્યક્તિ માટે એ જાણવું સંભવ હોય કે તે વાસ્તવમાં કંઈ વસ્તુનું શિક્ષણ આપતો હતો, ત્યાં સુધી દુનિયાના સૌ લોકો તેની ‘ઉમ્મત’ ઠરશે અને તેમના પર એ આદેશ લાગુ થશે, જે આગળ વર્ણવવામાં આવી રહ્યો છે. આ રીતે હઝરતુલુહમ્મદ સલ્લ.ના શુભ આગમન પછી સમગ્ર દુનિયાના મનુષ્યો આપ સલ્લ.ની ઉમ્મત છે અને ત્યાં સુધી રહેશે, જ્યાં સુધી કુર્આન પોતાના વિશુદ્ધ સ્વરૂપમાં મોજૂદ છે. આ જ કારણસર આયતમાં એ નથી ફરમાવવામાં આવ્યું કે ‘મત્લેક કોમમાં એક રસૂલ છે’, બલકે ઈરશાદ એ થયો છે કે, ‘મત્લેક ઉમ્મત માટે એક રસૂલ છે.’

أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾
 يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَ تَكْمٌ مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ
 وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ ۗ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ
 لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ
 فَلْيَفْرَحُوا ۗ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ
 مَا أَنزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ
 حَرَامًا وَحَلَالًا ۗ قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى
 اللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ
 عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَذُو
 فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾
 وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ
 قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ
 شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ۗ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ
 رَبِّكَ مِنْ مِّثْقَالٍ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي
 السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا
 فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا
 خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ الَّذِينَ آمَنُوا
 وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

સાંભળી લો ! અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે, પરંતુ ઘણાંખરા મનુષ્યો જાણતા નથી. (૫૬) એ જ જીવન પ્રદાન કરે છે અને એ જ મૃત્યુ આપે છે અને તેના જ તરફ તમને સૌને પાછા ફરવાનું છે.

(૫૭) લોકો ! તમારા પાસે તમારા રબ તરફથી બોધ આવી ગયો છે. આ એ વસ્તુ છે જે હૃદયોના રોગોનો ઈલાજ છે અને જેઓ તેને સ્વીકારી લે તેમના માટે માર્ગદર્શન અને કૃપા છે. (૫૮) હે નબી સલ્લ. ! કહો, “આ અલ્લાહની કૃપા અને તેની મહેરબાની છે કે આ વસ્તુ તેણે મોકલી. આ માટે તો લોકોએ ખુશી મનાવવી જોઈએ. આ એ બધી વસ્તુઓથી સારી છે જેને લોકો એકઠી કરી રહ્યા છે.” (૫૯) હે નબી સલ્લ. ! એમને કહો, “તમે લોકોએ ક્યારેય એ પણ વિચાર્યું છે કે જે રોજી^(૧૫) અલ્લાહે તમારા માટે ઉતારી હતી તેમાંથી તમે પોતે જ કોઈને હરામ (અવૈધ) અને કોઈને હલાલ (વૈધ) ઠેરવી દીધી !”^(૧૬) એમને પૂછો, “અલ્લાહે તમને આની પરવાનગી આપી હતી ? અથવા તમે અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડી રહ્યા છો ?”^(૧૭) (૬૦) જે લોકો અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડે છે તેમનું શું માનવું છે કે કયામતના દિવસે તેમના સાથે કેવો વ્યવહાર થશે ? અલ્લાહ તો લોકો પર મહેરબાનીની નજર રાખે છે, પરંતુ ઘણાંખરા મનુષ્યો એવા છે જેઓ આભારી બનતા નથી. (રુકૂઅ-૬)

(૬૧) હે નબી સલ્લ. ! તમે જે સ્થિતિમાં પણ હોવ છો અને કુઅનિમાંથી જે કંઈ પણ સંભળાવો છો, અને લોકો ! તમે પણ જે કંઈ કરો છો, તે બધા સમયે અમે તમને જોતા રહીએ છીએ. કોઈ અશુ માત્ર વસ્તુ આકાશ અને ધરતીમાં એવી નથી, ન નાની કે મોટી, જે તારા રબની નજરથી છુપાયેલ હોય અને એક સ્પષ્ટ પત્રકમાં નોંધાયેલ ન હોય.

(૬૨-૬૩) સાંભળો ! જેઓ અલ્લાહના મિત્રો છે, જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે તકવા (સંયમ અને અલ્લાહથી ડર)નો માર્ગ અપનાવ્યો તેમના માટે કોઈ ભય અને દુઃખની શક્યતા નથી. (૬૪) દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંને જીવનમાં તેમના

૧૫. ઉર્દૂ ભાષામાં ‘રિઝૂક’ શબ્દનો પ્રયોગ માત્ર ખાવાની વસ્તુઓ માટે થાય છે. પરંતુ અરબી ભાષામાં ‘રિઝૂક’ કેવળ ખોરાકના અર્થ સુધી સીમિત નથી, બલકે પ્રદાન અને બક્ષિસ અને ભાગ્યના અર્થમાં પ્રચલિત છે. અલ્લાહ ત્આલાએ જે કંઈ પણ દુનિયામાં મનુષ્યને આપ્યું છે તે બધું તેની રોજી (રિઝૂક) છે.

૧૬. અર્થાત્, સ્વયં પોતાના માટે કાનૂન અને શરીઅત (ધર્મ-વિધાન) બનાવી લેવાના અધિકારી બની બેસ્યા. જો કે જે રોજી (રિઝૂક) આપે છે તેનો જ એ અધિકાર છે કે તેના ઉપયોગના જઈજ (માન્ય, વૈધ) અને નાજઈજ (અમાન્ય, અવૈધ) સ્વરૂપો માટે સીમાઓ અને નિયમો નિર્ધારિત કરે.

૧૭. જૂઠા આરોપ (ઈફતરા)ના ત્રણ સ્વરૂપો છે : એક એ કે કોઈ વ્યક્તિ એમ કહે કે આ અધિકારો અલ્લાહે મનુષ્યોને સોંપી દીધા છે. બીજું એ કે તે કહે કે અલ્લાહનું આ કામ જ નથી કે અમારા માટે કાનૂન અને શરીઅત નિર્ધારિત કરે. ત્રીજું એ કે તે હલાલ (વૈધ) અને હરામ (અવૈધ)ના એ આદેશોને અલ્લાહ સાથે જોડે, જેની સનદ અને પ્રમાણ રૂપે અલ્લાહના કોઈ ગ્રંથને પ્રસ્તુત ન કરી શકે.

وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ
 هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝ وَلَا يَحْزَنكَ قَوْلُهُمْ
 إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۚ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝
 أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
 وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 شُرَكَاءَ ۗ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
 يَخْرُصُونَ ۝ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الَّيْلَ لَتَسْكُنُوا
 فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
 لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ۝ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ ۚ
 هُوَ الْغَنِيُّ ۗ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ
 إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطٰنٍ بِهٰذَا ۗ اتَّقُولُونَ ۗ عَلٰى
 اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ
 عَلٰى اللَّهِ الْكُذٰبَ لَا يُفْلِحُونَ ۝ مَتَّأً فِي الدُّنْيَا
 ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُنزِقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ
 بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۝ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ ۗ
 إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يٰقَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي
 وَتَذٰكِرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا
 أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ
 غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ۝ فَإِن

وقف لآزر

أقلام
وقف لآزر

منزل ۳

માટે ખુશખબર જ ખુશખબર છે. અલ્લાહની વાતો બદલાઈ શકતી નથી. આ જ મોટી સફળતા છે. (૬૫) હે નબી સલ્લ ! આ લોકો જે વાતો તારા વિરુદ્ધ બનાવે છે તે તને દુઃખી ન કરે. સન્માન અને પ્રતિષ્ઠા સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના અધિકારમાં છે અને તે બધું જ સાંભળે અને જાણે છે.

(૬૬) જાણી લો ! આકાશોના વસનારા હોય કે ધરતીના, સૌ અલ્લાહના આધીન છે, અને જે લોકો અલ્લાહ સિવાય કેટલાક (પોતે ઘડી કાઢેલા) ભાગીદારોને પોકારી રહ્યા છે, તેઓ નરી અટકળના અનુયાયીઓ છે અને માત્ર અનુમાન કરે છે. (૬૭) એ અલ્લાહ જ છે જેણે તમારા માટે રાત બનાવી કે જેથી તેમાં શાંતિ પ્રાપ્ત કરો અને દિવસને પ્રકાશિત બનાવ્યો. આમાં નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ (ખુલ્લા કાનથી પયગંબરના સંદેશને) સાંભળે છે.

(૬૮) લોકોએ કહી દીધું કે અલ્લાહે કોઈને પુત્ર બનાવ્યો છે. સુબ્હાનલ્લાહ ! (અર્થાત્ અલ્લાહ દરેક પામીથી પવિત્ર છે.) તે તો બેનિયાઝ (અપેક્ષારહિત) છે. આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે બધું જ તેની મિલકત છે. તમારા પાસે આ કથન માટે છેવટે શું પ્રમાણ છે ? શું તમે અલ્લાહ વિશે એ વાતો કહો છો જે તમારા જ્ઞાનમાં નથી ? (૬૯) હે નબી સલ્લ ! કહી દો કે જે લોકો અલ્લાહ પર જૂઠી આરોપ મૂકે છે તેઓ કદાપિ સફળતા પામી શકતા નથી. (૭૦) દુનિયાના થોડા દિવસના જીવનમાં મજા કરી લો. પછી અમારા તરફ તેમને પાછા ફરવાનું છે. પછી અમે એ કુફ (ઈન્કાર)ના બદલામાં, જેનું આચરણ તેઓ કરી રહ્યા છે, તેમને સખત યાતનાનો સ્વાદ ચખાડીશું. (રુકૂઅ-૭)

(૭૧) આમને નૂહનો કિસ્સો સંભળાવો. એ સમયનો કિસ્સો જ્યારે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું હતું, “હે મારી કોમના ભાઈઓ ! જો મારું તમારા વચ્ચે રહેવું અને અલ્લાહની આયતો સંભળાવી-સંભળાવીને તમને ગફલતમાંથી જગાવવું તમારા માટે અસહ્ય થઈ ગયું છે તો મારો ભરોસો અલ્લાહ પર છે. તમે તમારા ઠેરવેલા ભાગીદારોને સાથે લઈને એક સર્વસંમત નિર્ણય કરી લો અને જે યોજના તમે વિચારી કાઢી હોય તેને બરાબર સમજી-વિચારી લો, જેથી તેનું કોઈ પાસું તમારી નજર બહાર ન રહે. પછી મારા વિરુદ્ધ તેને અમલમાં મૂકો અને મને કદાપિ મહેતલ ન આપો.

تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْنَكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى
اللَّهِ ۖ وَأَمَرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَدَّبُّوهُ
فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلِيفَ
وَاعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا
إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا
كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ ۚ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ
الْمُعْتَدِينَ ﴿٤٩﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُوسَى وَهَارُونَ
إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا
قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٥٠﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا
قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾ قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ
لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّحِرُونَ ﴿٥٢﴾
قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتْنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ
أَبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمُ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ ۗ وَمَا
نَحْنُ لَكُمُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ أَتُتُونِي
بِكُلِّ سِحْرٍ عَلِيمٍ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ
لَهُمْ مُوسَى الْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٥٥﴾ فَلَمَّا الْقُوا
قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ ۖ السَّحَرُطُ إِنَّ اللَّهَ
سَيَبْطِلُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٥٦﴾

(૭૨) તમે મારા ઉપદેશથી મોઢું ફેરવ્યું (તો મારું શું નુકસાન કર્યું ?) હું તમારા પાસેથી કોઈ બદલો માગતો ન હતો. મારો બદલો તો અલ્લાહના શિરે છે અને મને હુકમ આપવામાં આવ્યો છે કે (ચાહે કોઈ માને કે ન માને) હું પોતે મુસ્લિમ (અલ્લાહનો આજ્ઞાકારી) બનીને રહું.” (૭૩) તેમણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો અને પરિણામ એ આવ્યું કે અમે તેને અને એ લોકોને જેઓ તેના સાથે નૌકામાં હતા, બચાવી લીધા અને તેમને જ ધરતી ઉપર ઉત્તરાધિકારી બનાવ્યા અને એ સૌને ગરકાવ કરી દીધા જેમણે અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી હતી. પછી જોઈ લો કે જેમને ચેતવવામાં આવ્યા હતા (અને તેમ છતાં જેઓ માન્યા નહીં) તેમનું પરિણામ શું આવ્યું ?

(૭૪) ત્યારબાદ નૂહ પછી અમે જુદા-જુદા પયગંબરોને તેમની કોમો તરફ મોકલ્યા અને તેઓ તેમના પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને આવ્યા. પરંતુ જે વસ્તુને તેમણે પહેલા ખોટી ઠેરવી હતી તેને ફરીથી માની નહીં. આવી રીતે અમે હદ વટાવી જનારાઓના હૃદયો પર મહોર મારી દઈએ છીએ.

(૭૫) ત્યારબાદ તેમના પછી અમે મૂસા અને હાડૂનને પોતાની નિશાનીઓ સાથે ફિરઔન અને તેના સરદારો તરફ મોકલ્યા. પરંતુ તેમણે પોતાની મોટાઈનો ધમંડ કર્યો અને તેઓ ગુનેગાર લોકો હતા. (૭૬) પછી જ્યારે અમારા પાસેથી સત્ય તેમના સામે આવ્યું તો તેમણે કહી દીધું કે આ તો ખુલ્લો જાદૂ છે. (૭૭) મૂસાએ કહ્યું “તમે સત્યને આંતું કહો છો, જ્યારે કે તે તમારા સામે આવી ગયું ? શું આ જાદૂ છે ? જો કે જાદુગરો સફળતા પામતા નથી.”^(૧૮) (૭૮) તેમણે જવાબમાં કહ્યું, “શું તું એટલા માટે આવ્યો છે કે અમને એ માર્ગથી ફેરવી દે જેના પર અમે અમારા બાપ-દાદાઓને જોયા છે અને જમીન ઉપર મોટાઈ તમારા બંનેની કાયમ થઈ જાય ? તમારી વાત તો અમે માનવાના નથી.” (૭૯) અને ફિરઔને (પોતાના માણસોને) કહ્યું, “દરેક જાદુ-વિદ્યાના પ્રવીણ જાદુગરોને મારા સમક્ષ હાજર કરો.”

(૮૦) જ્યારે જાદુગરો આવી ગયા તો મૂસાએ તેમને કહ્યું, “તમારે જે ફેંકવું હોય, ફેંકો.” (૮૧) પછી જ્યારે તેમણે પોતાની જાદુ કરેલી વસ્તુઓ ફેંકી દીધી તો મૂસાએ કહ્યું, “આ તમે જે કંઈ ફેંક્યું છે તે જાદુ છે. અલ્લાહ હમણાં જ તેને વ્યર્થ કરી દે છે. બગાડ ફેલાવનારાઓના કામ અલ્લાહ સુધરવા દેતો નથી

૧૮. અર્થ એ છે કે બાલ નજરથી જાદૂ અને મોજિજા (ચમત્કાર) વચ્ચે જે સમાનતા હોય છે તેના આધારે તમે લોકોએ નિઃસંકોચ તેને જાદૂ ઠેરવી દીધું, પરંતુ મૂર્ખ લોકો ! તમે એ ન જોયું કે જાદુગરો કેવા ચરિત્ર અને વ્યક્તિત્વના લોકો હોય છે અને કયા હેતુઓ માટે જાદુ-વિદ્યા કરતા હોય છે. શું કોઈ જાદુગરનું એ કામ હોય છે કે નિઃસ્વાર્થ અને નિર્ભયપણે એક બળવાન-નિર્દયી સમ્રાટના દરબારમાં આવે અને તેને તેની પથભ્રષ્ટતા પર ઠપકો આપે અને ધિક્કાર કરે અને ખુદાપરસ્તી (ઈશનિહા) અને હૃદયની પવિત્રતા અપનાવવાનું આમંત્રણ આપે ?

وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾
 فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ
 مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۗ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ
 لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٤٧﴾ وَقَالَ
 مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا
 وَإِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِينَ ﴿٤٨﴾ فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۗ
 رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٩﴾ وَنَجِّنَا
 بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَأَوْحَيْنَا
 إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ
 بُيُوتًا ۖ وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً ۖ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۗ
 وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ
 آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَئَهُ زِينَةً ۖ وَأَمْوَالًا فِي
 الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَن سَبِيلِكَ ۗ
 رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَآ أَمْوَالِهِمْ ۖ وَاشْدُدْ عَلَىٰ
 قُلُوبِهِمْ ۖ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٥٢﴾
 قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا ۖ وَلَا
 تَتَّبِعِنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٣﴾ وَجُوزْنَا
 بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَ
 جُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرَقُ ۗ

(૮૨) અને અલ્લાહ પોતાના ફરમાનો વડે સત્યને સત્ય કરી દેખાડે છે, ચાહે ગુનેગારોને તે ગમે તેટલું અપ્રિય હોય.” (રુકૂઅ-૮)

(૮૩) (પછી જુઓ કે) મૂસાને તેની કોમના થોડાક નવયુવાનો^(૧૯) સિવાય કોઈએ ન માન્યો, ફિરઝૌનના ડરથી અને સ્વયં પોતાની કોમના આગેવાનોની બીકથી (જેમને ભય હતો કે) ફિરઝૌન તેમને યાતના આપશે, અને હકીકત એ છે કે ફિરઝૌનને દેશમાં વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત હતું અને તે એ લોકોમાંથી હતો જેઓ કોઈ મર્યાદાનું પાલન નથી કરતા. ^(૨૦)

(૮૪) મૂસાએ પોતાની કોમને કહ્યું કે “લોકો ! જો તમે ખરેખર અલ્લાહ પર ઈમાન ધરાવતા હોવ તો તેના પર ભરોસો કરો જો તમે મુસ્લિમ છો.” (૮૫) તેમણે જવાબ આપ્યો, ^(૨૧) “અમે અલ્લાહ પર જ ભરોસો કર્યો. હે અમારા રબ ! અમને જાલિમ લોકો માટે ફિત્નો ન બનાવ (૮૬) અને પોતાની કૃપાથી અમને કાફિરો (અધર્મીઓ) થી મુક્તિ આપ.”

(૮૭) અને અમે મૂસા અને તેના ભાઈને નિર્દેશ કર્યો, “મિસરમાં થોડાક મકાનો પોતાની કોમ માટે તૈયાર કરાવો અને પોતાના આ મકાનોને કિબ્લા બનાવી લો અને નમાઝ કાયમ કરો ^(૨૨) અને ઈમાનવાળાઓને ખુશખબર આપી દો.”

(૮૮) મૂસાએ દુઆ કરી, “હે અમારા રબ ! તેં ફિરઝૌન અને તેના સરદારોને દુનિયાના જીવનમાં વૈભવ અને ધન-દોલત વડે નવાજ્યા છે. હે રબ ! શું આ એટલા માટે છે કે તેઓ લોકોને તારા માર્ગથી ભટકાવે ? હે રબ ! તેમનું ધન નષ્ટ કરી દે અને તેમના હૃદયો પર એવી મહોર મારી દે કે ઈમાન ન લાવે, જ્યાં સુધી પીડાકારી યાતના ન જોઈ લે.” ^(૨૩) (૮૯) અલ્લાહે જવાબમાં ફરમાવ્યું, “તમારા બંનેની દુઆ કબૂલ કરવામાં આવી. મક્કમ રહો અને એ લોકોના માર્ગનું કદાપિ અનુસરણ ન કરો જેઓ જ્ઞાન ધરાવતા નથી.”

(૯૦) અને અમે બની ઈસરાઈલને સમુદ્ર પાર કરાવી લીધો. પછી ફિરઝૌન અને તેનું લશ્કર અત્યાચાર અને અતિરેક કરવાના આશયથી તેમના પાછળ ચાલ્યું, ત્યાં સુધી કે જ્યારે ફિરઝૌન ડૂબવા લાગ્યો તો બોલી ઉઠ્યો, “મેં માની લીધું કે સાચો

૧૯. મૂળ અરબીમાં ‘ઝુરિયતુન’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ સંતાન થાય છે. અમે અનુવાદમાં ‘નવયુવાનો’ કર્યો છે. વાસ્તવમાં આ વિશેષ શબ્દના ઉપયોગથી જે વાત કુર્આન-મજીદ દર્શાવવા માગે છે, તે એ છે કે આ ખતરનાક જમાનામાં સત્યનો સાથ આપવા અને સત્યના ધ્વજ-વાહકને પોતાનો માર્ગદર્શક સ્વીકાર કરવાનું સાહસ અમુક છોકરાઓ અને છોકરીઓએ તો કરી, પણ માતાઓ અને પિતાઓ અને કોમના વડીલોને તેની સદ્ પ્રેરણા ન મળી. તેમના પર મસ્લહત પરસ્તી (સમયાનુકૂલ વર્તન અને સગવડતા) અને દુનિયાના સ્વાર્થોની બંદગી અને સુરક્ષિત રહેવાની ચિંતા કંઈક એવી રીતે છવાયેલી રહી કે તેઓ એવા સત્યનો સાથ આપવા માટે તૈયાર ન થયા, જેનો માર્ગ તેમને જોખમોથી ભરેલો દેખાઈ રહ્યો હતો, બલકે તેઓ ઊલટા નવયુવાનોને જ રોકતા રહ્યા કે મૂસાના નજીક ન જાઓ, નહિં તો તમે પોતે પણ ફિરઝૌનના પ્રકોપમાં સપડાઈ જશો અને અમારાં પર પણ મુસીબત નોતરશો.

૨૦. અર્થાત્, પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા માટે કોઈ ખરાબમાં ખરાબ પદ્ધતિને પણ અપનાવવામાં સંકોચ નથી કરતા. કોઈ અત્યાચાર અને કોઈ અનૈતિકતા તેમજ કોઈ પાશવતા, ફૂરતા અને નિર્દયતા આચરવાથી પણ નથી ચૂકતા. પોતાની ઈશ્વરઓના પાછળ ગમે તેવી છેલ્લી સીમા સુધી જઈ શકે છે. તેમના માટે કોઈ હદ નથી, જેના પર જઈને રોકાઈ જાય.

૨૧. આ જવાબ એ નવયુવાનોનો હતો, જેઓ હઝરત મૂસા અલૈ.નો સાથ આપવા માટે તૈયાર થયા હતા. અહીં ‘કાલૂ’ (તેમણે જવાબ આપ્યો)નું સર્વનામ કોમવાળાઓ માટે નહીં, બલકે ‘ઝુરિયતુન’ (નવયુવાનો) માટે પ્રયુક્ત થયેલ છે, જેમ કે વાણીના અનુસંધાનથી સ્વયં સ્પષ્ટ છે.

قَالَ أَمِنْتُ أَنْتَ لَأِلَهِ إِلَّا الَّذِي أَمِنْتُ بِهِ
 بَنُوا إِسْرَاءَ بَيْلٍ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ⑩ أَلَنْ
 وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ⑪
 قَالِ يَوْمَ نُجَيْبِكَ بِبَدَنِكَ لَنْتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ
 آيَةً ⑫ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا
 لَغَفْلُونَ ⑬ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَاءَ بَيْلَ مَبُوءَا
 صَدَقٍ وَرَزَقْنَهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ⑭ فَمَا اخْتَلَفُوا
 حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ ⑮ وَإِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ⑯ فَإِنْ
 كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْأَلِ الَّذِينَ
 يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ ⑰ لَقَدْ جَاءَكَ
 الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ⑱
 وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
 فَتَكُونُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ⑲ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ
 عَلَيْهِمْ كَلِمَاتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ⑳ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ
 كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ㉑ فَلَوْ لَا
 كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمِنَتْ فَفَعَعَهَا إِيْمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ
 يُؤْتَس ㉒ لَمَّا أَمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ
 فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ㉓ وَلَوْ

અલ્લાહ તેના સિવાય કોઈ નથી જેના પર બની ઇસરાઈલ ઈમાન લાવ્યા અને હું પણ આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દેનારાઓ પૈકીનો છું.” (૯૧) (જવાબ આપવામાં આવ્યો) “હવે ઈમાન લાવે છે ! જો કે આ પહેલા તો નાફરમાની કરતો રહ્યો અને બગાડ ફેલાવનારાઓમાંથી હતો. (૯૨) હવે તો અમે માત્ર તારા શબને જ બચાવીશું, જેથી પાછળની પેઢીઓ માટે બોધપાઠની નિશાની બને. જો કે મોટાભાગના મનુષ્યો એવા છે જેઓ અમારી નિશાનીઓ પ્રત્યે બેદરકારી દાખવે છે.” (રુકૂઅ-૯)

(૯૩) અમે બની ઇસરાઈલને ઘણું સારું ઠેકાણું આપ્યું અને ઘણી ઉત્તમ જીવન-સામગ્રી તેમને પ્રદાન કરી. પછી તેમણે એક-બીજા સાથે મતભેદ ન કર્યો, પરંતુ એ વખતે જ્યારે જ્ઞાન તેમના પાસે આવી ચૂક્યું હતું. નિશ્ચિત રૂપે તારો રબ કયામતના દિવસે તેમના વચ્ચે એ વસ્તુનો નિર્ણય કરી દેશે જેમાં તેઓ મતભેદ કરતા રહ્યા છે.

(૯૪) હવે જો તને એ માર્ગદર્શન વિશે સહેજ પણ શંકા હોય, જે અમે તારા પર અવતરિત કર્યું છે, તો એ લોકોને પૂછી લે જેઓ પહેલાંથી ગ્રંથ પઢી રહ્યા છે. હકીકતમાં આ તારા પાસે સત્ય જ આવ્યું છે તારા રબ તરફથી, તેથી તું શંકા કરનારાઓ પૈકીનો ન થા (૯૫) અને એ લોકોમાં સામેલ ન થા, જેમણે અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવી છે, નહીં તો તું નુકસાન ભોગવનારાઓમાંથી હોઈશ. (૨૪)

(૯૬-૯૭) હકીકત એ છે કે જે લોકો માટે તારા રબનો બોલ સાચો ઠર્યો છે, (૨૫) તેમના સામે યાહે કોઈ પણ નિશાની આવી જાય, તેઓ કદાપિ ઈમાન લાવતા નથી, જ્યાં સુધી પીડાકારી યાતના સામે આવતી ન જોઈ લે. (૯૮) પછી શું એવું કોઈ ઉદાહરણ છે કે એક વસ્તી યાતના જોઈને ઈમાન લાવી હોય અને તેનું ઈમાન લાવવું તેના માટે લાભદાયક પુરવાર થયું હોય ? યૂનુસની કોમ સિવાય (આનું કોઈ ઉદાહરણ નથી). એ કોમ જ્યારે ઈમાન લઈ આવી હતી તો અલબત્ત અમે તેના ઉપરથી દુનિયાના જીવનમાં નામોશીની યાતના ટાળી દીધી હતી (૨૬) અને તેને એક નિશ્ચિત સમય સુધી જીવનથી લાભાન્વિત થવાની તક આપી દીધી હતી.

૨૨. મિસર (ઈજિપ્ત)માં રાજ્યના અત્યાચારથી અને સ્વયં બની ઇસરાઈલના પોતાના નબળા ઈમાનના કારણે ઇસરાઈલી અને મિસરી મુસલમાનોના ત્યાં બા-જમાઅત (સામૂહિક) નમાઝની વ્યવસ્થા સમાપ્ત થઈ ચૂકી હતી, અને આ તેમની સામૂહિકતા અને સંગઠન તૂટવાના અને તેમની ધાર્મિક ભાવના પર મુસુલ્માઈ જવાનું એક મોટું કારણ હતું. તેથી હઝરત મૂસા અલૈ.ને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે આ વ્યવસ્થાને નવેસરથી સ્થાપિત કરે અને મિસરમાં અમુક મકાનો આ હેતુસર નવાં નિર્માણ કરે અથવા પ્રસ્તાવિત કરે કે ત્યાં સામૂહિક નમાઝ અદા કરી શકાય. આ મકાનોને કિબ્લા ઠરાવવાનો ભાવાર્થ એ છે કે આ મકાનોને આખી કોમ માટે કેન્દ્ર અને રજૂ થવાનું મથક ઠરાવવામાં આવે, અને તે પછી જ ‘નમાઝ કાયમ કરો’ કહેવાનો અર્થ એ છે કે છૂટા-છવાયા, અલગ-અલગ પોતાની જગ્યાએ નમાઝ પઢી લેવાને બદલે લોકો આ નિશ્ચિત સ્થાનો પર એકઠા થઈને નમાઝ પઢવાનું રાખે.

૨૩. આ દુઆ હઝરત મૂસા અલૈ.એ મિસરમાં રોકાણના તદ્દન અંતિમ સમયમાં કરી હતી અને તે વખતે કરી હતી જ્યારે એક-પછી-એક નિશાનીઓ જોઈ લીધા પછી અને દીનની હુજ્જત (પ્રમાણ) પૂરી થઈ ગયા પછી પણ ફિરઝીન અને તેના રાજ્યના સરદારો સત્યની દુશ્મની પર અત્યંત હઠાઝહની સાથે વળગી રહ્યા. આવા પ્રસંગે પયગંબર જે દુઆ કરે છે, તે તદ્દન એવી જ હોય છે જે કુફ (ઈન્કાર) પર આગ્રહ કરનારાઓ વિશે સ્વયં અલ્લાહ ત્આલાનો નિર્ણય હોય છે, અર્થાત્ એ કે પછી તેમને ઈમાનની તૌફીક (સદ્પ્રેરણા) પ્રદાન કરવામાં ન આવે.

૨૪. આ સંબોધન દેખીતી રીતે નબી સલ્વ.ને છે, પરંતુ વાસ્તવમાં વાત એ લોકોને સંભળાવવાનો હેતુ છે, જેઓ આપના આમંત્રણમાં સંદેહ કરી રહ્યા હતા, અને એહલે-કિતાબ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ)નો સંદર્ભ એટલા માટે આપવામાં

شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا ط
 أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ١١٠
 وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُوْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ط وَ
 يَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ١١١
 قُلِ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ط وَمَا
 تَعْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ١١٢
 فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا
 مِنْ قَبْلِهِمْ ط قُلِ فانتظروا إني معكم من
 المنتظرين ١١٣ ثُمَّ نَبِّئِي رَسُولَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ
 حَقًّا عَلَيْنَا نَجِ الْمُؤْمِنِينَ ١١٤ قُلِ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن
 كُنْتُمْ فِي شَكِّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ
 تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي
 يَتَوَقَّعُكُمْ ١١٥ وَأَمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ١١٦
 وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ١١٧ وَلَا تَكُونَنَّ
 مِنَ الْمُشْرِكِينَ ١١٨ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا
 لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ١١٩ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا
 مِنَ الظَّالِمِينَ ١٢٠ وَإِنْ يَسْسَكَ اللَّهُ بِضُرِّ فَلَا
 كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ١٢١ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ
 لِفَضْلِهِ ١٢٢ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ١٢٣ وَهُوَ

(૯૯) જો તારા રબની ઈચ્છા આ હોત (કે ધરતીમાં બધા જ ઈમાનવાળા અને આજ્ઞાંકિત જ હોય) તો બધા જ ધરતીવાસીઓ ઈમાન લાવી ચૂક્યા હોત. પછી શું તું લોકોને મજબૂર કરીશ કે તેઓ ઈમાનવાળા થઈ જાય ? (૧૦૦) કોઈ મનુષ્ય અલ્લાહના હુકમ વિના ઈમાન નથી લાવી શકતો, અને અલ્લાહનો નિયમ એ છે કે જે લોકો બુદ્ધિનો ઉપયોગ નથી કરતા તે તેમના પર ગંદકી નાખી દે છે.

(૧૦૧) એમને કહો, “ધરતી અને આકાશોમાં જે કંઈ છે તેને આંખો ખોલીને જુઓ.” અને જે લોકો ઈમાન લાવવા જ નથી માગતા તેમના માટે નિશાનીઓ અને ચેતવણીઓ છેવટે શું લાભપ્રદ થઈ શકે છે ? (૧૦૨) હવે આ લોકો તેના સિવાય કંઈ વસ્તુની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે કે એ જ ખરાબ દિવસો જુએ જે તેમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો જોઈ ચૂક્યા છે ? એમને કહો, “સારું રાહ જુઓ, હું પણ તમારા સાથે રાહ જોઉં છું.” (૧૦૩) પછી (જ્યારે આવો સમય આવે છે તો) અમે અમારા રસૂલોને અને એ લોકોને બચાવી લઈએ છીએ જેઓ ઈમાન લાવ્યા હોય. અમારી આ જ રીત છે. અમારા પર આ હક્ક છે કે અમે ઈમાનવાળાઓને બચાવી લઈએ. (રુકૂઅ-૧૦)

(૧૦૪) હે નબી સલ્વ. ! કહી દો, “લોકો ! જો તમે હજુ મારા દીન (ધર્મ)ની બાબતમાં કોઈ શંકામાં છો, તો સાંભળી લો કે તમે અલ્લાહ સિવાય જેમની બંદગી કરો છો, હું તેમની બંદગી નથી કરતો, બલકે માત્ર એ જ અલ્લાહની બંદગી કરું છું જેના અધિકારમાં તમારું મુત્યુ છે. મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હું ઈમાન લાવનારાઓ પૈકીનો હોઉં, (૧૦૫) અને મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે એકાગ્ર થઈને પોતાને બરાબર આ દીન (ધર્મ) પર કાયમ કરી દે (૨૭) અને કદાપિ મુશ્કરિકો પૈકીનો ન થા (૧૦૬) અને અલ્લાહને છોડીને કોઈ એવી હસ્તીને ન પોકાર જે તને ન તો ફાયદો પહોંચાડી શકે છે, ન નુકસાન. જો તું આમ કરીશ તો અત્યાચારીઓ પૈકીનો હોઈશ. (૧૦૭) જો અલ્લાહ તને કોઈ મુસીબતમાં નાખે તો સ્વયં તેના સિવાય કોઈ નથી જે આ મુસીબતને ટાળી દે અને જો તે તારા હિતમાં કોઈ ભલાઈનો ઈરાદો કરે, તો તેની કૃપાને બદલી નાખનાર પણ કોઈ નથી. તે પોતાના બંદાઓમાંથી જેને ચાહે છે, પોતાની કૃપા વડે નવાજે છે

આવ્યો છે કે આરબ પ્રદેશના સામાન્ય લોકો તો આકાશી ગ્રંથોના જ્ઞાનથી અજાણ હતા. તેમના માટે આ અવાજ એક નવો અવાજ હતો. પરંતુ એહલે-કિતાબના ધાર્મિક વિદ્વાનોમાંથી જે લોકો ધાર્મિક અને ન્યાય-પ્રિય હતા, તેઓ એ બાબતની પુષ્ટિ કરી શકતા હતા કે જે વસ્તુનું આમંત્રણ કુર્આન આપી રહ્યું છે તે એ જ વસ્તુ છે જેનું આમંત્રણ તમામ અગાઉના પયગંબરો આપતા રહ્યા છે.

૨૫. અર્થાત્, એ કથન કે જે લોકો સ્વયં સત્યના અભિલાષી નથી હોતા અને જેઓ પોતાના દૈવ્યો પર છદ્મ, પૂર્વગ્રહ અને હઠાગ્રહનું આવરણ ચઢાવી રાખે છે અને જેઓ દુનિયાના પ્રેમમાં મદમસ્ત અને આખિરતથી નિશ્ચિત અને બેપરવા હોય છે, તેમને ઈમાનની સફરેરણા અને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી.

૨૬. વિવહારકાતઓએ આનું કારણ એ દર્શાવ્યું છે કે હઝરત યુનુસ અલૈ., અઝાબ (યાતના)ની જાણકારી આપ્યા પછી અલ્લાહ તુઆલાની અનુમતિ વગર પોતાનું નિવાસ-સ્થાન છોડીને નીકળી ગયા હતા, તેથી જ્યારે અઝાબના લક્ષણો જોઈને આશૂરી લોકોએ તૌબા (પશ્ચાતાપ) અને માફી માંગી, તો અલ્લાહ તુઆલાએ તેમને માફ કરી દીધા.

૨૭. મૂળ શબ્દો છે - ‘અકિમ્ વજૂ-હ-ક લિદ્-દીનિ હનીફા’. ‘અકિમ્ વજૂ-હ-ક’નો શાબ્દિક અર્થ છે ‘પોતાનો ચહેરો જમાવી દે.’ આનો ભાવાર્થ એ છે કે તારી દિશા એક જ તરફ સ્થાપિત હોય, ડગમગાતી અને હાલતી-ડોલતી કે

الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ
 الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي
 لِنَفْسِهِ ۚ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَمَا
 أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿١١﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ
 وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٢﴾

અને તે કામાશીલ અને દયાળુ છે.”

(૧૦૮) હે પયગંબર સલ્લ.! કહી દો કે “લોકો ! તમારા પાસે તમારા રબ તરફથી સત્ય આવી ગયું છે. હવે જે સન્માર્ગ અપનાવે, તેનું સન્માર્ગ પર ચાલવું તેના જ માટે લાભદાયક છે અને જે પથભ્રષ્ટ રહે તેની પથભ્રષ્ટતા તેના જ માટે વિનાશકારી છે, અને હું તમારા પર કોઈ રખેવાળ નથી.” (૧૦૯) અને હે નબી સલ્લ.! તમે એ માર્ગદર્શનનું અનુસરણ કરતા રહો, જે તમારા તરફ વહી મારફતે મોકલવામાં આવી રહ્યું છે અને ધૈર્ય રાખો, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહ ફેંસલો કરી દે, અને એ જ સૌથી શ્રેષ્ઠ ફેંસલો કરનાર છે. (રુકૂઅ-૧૧)

આમ-તેમ ફરતી ન હોય. ક્યારેક પાછળ અને ક્યારેક આગળ, અને ક્યારેક જમણે અને ક્યારેક ડાબે ન વળતી રહે. તદ્દન નાકની સીધમાં એ જ રસ્તા પર નજરો જમાવીને ચાલ, જે તને બતાવવામાં આવ્યો છે. આ પાબંદી પોતે ખૂબ ચુસ્ત હતી, પરંતુ તેના પર પણ સંતોષ ન કરવામાં આવ્યો. તેના પર એક વધુ કેદ ‘હનીફ’ની લગાવવામાં આવી. ‘હનીફ’ તેને કહે છે, જે બધાના તરફથી વિમુખ થઈને એક તરફનો થઈ જાય.

૧૧. ૬૬

પરિચય

નામ :

આયત-૫૦ માં પયગંબર હઝરત ૬૬ અલૈ.નો ઉલ્લેખ થયો છે. તેને જ લક્ષણના રૂપે આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:ના વિષય પર વિચાર કરતાં એવું લાગે છે કે આ એ જ કાળમાં અવતરિત થઈ હશે, જેમાં સૂર: યૂનુસ અવતરિત થઈ હતી. અસંભવ નથી કે આ તેના સાથે આગળ-પાછળ જ અવતરિત થઈ હોય, કેમ કે પ્રવચનનો વિષય એ જ છે, પણ ડરાવવાની અને ચેતવણીની શૈલી તેનાથી વધુ તીવ્ર છે. હદીસમાં આવે છે કે હઝરત અબૂબક્ર રદિ.એ પયગંબર સલ્લ.ને પૂછ્યું, “હું જોઉં છું કે આપ વૃદ્ધ થતાં જઈ રહ્યા છો. તેનું શું કારણ છે?” જવાબમાં નબી સલ્લ.એ ફરમાવ્યું, “મને સૂર: ૬૬ અને તેના જેવા જ વિષયવાળી સૂર:ઓએ વૃદ્ધ કરી દીધો છે.” આનાથી અંદાજ કરી શકાય છે કે એ જમાનો નબી સલ્લ. માટે કેટલો મુશ્કેલીભર્યો હશે, જ્યારે કે એક બાજુ કુરૈશના કાફિરો (વિરોધીઓ) પોતાના તમામ શત્રુ વડે સત્યના સંદેશને કચડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા અને બીજી બાજુ અલ્લાહ તરફથી નિરંતર આ ચેતવણીઓ અવતરિત થઈ રહી હતી. આ સંજોગોમાં આપ સલ્લ.ને દરેક ક્ષણે એ આશંકા ક્ષીણ કરી રહી હશે કે ક્યાંક અલ્લાહે આપેલી મહેતલ સમાપ્ત ન થઈ જાય અને એ છેલ્લી ઘડી ન આવી જાય, જ્યારે કે અલ્લાહ કોઈ કોમને પ્રકોપમાં ઝડપી લેવાનો નિર્ણય કરી લે છે. હકીકત તો એ છે કે આ સૂર:નું પઠન કરતી વખતે કંઈક એવું લાગે છે કે જાણે એક પૂરનો બંધ તૂટવાની અણી પર છે અને ગફલતમાં પડેલી એ વસ્તીને, જે આ પૂરનો ભોગ બનવાની છે, અંતિમ ચેતવણી આપવામાં આવી રહી છે.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

પ્રવચનનો વિષય, જેમ કે ઉપર વર્ણવી દેવામાં આવ્યો છે, એ જ છે જે સૂર: યૂનુસનો છે, અર્થાત્ આહવાન, સમજાવવું અને ચેતવણી. પરંતુ તફાવત એ છે કે સૂર: યૂનુસની સરખામણીમાં અહીં આમંત્રણ સંક્ષિપ્તમાં છે. સમજાવવાની શૈલીમાં દલીલોનું જોર ઓછું છે અને ઉપદેશ વધારે છે અને ચેતવણી વિગતવાર અને જોરદાર છે.

આહવાનુ એ છે કે પયગંબરની વાત માનો, શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને ત્યજી દો, સૌની બંદગી છોડીને અલ્લાહના બંદા બનો અને પોતાની દુનિયાના જીવનની બધી વ્યવસ્થા આખિરતમાં જવાબદારીની ભાવના પર સ્થાપિત કરો.

સમજાવવામાં એ આવી રહ્યું છે કે દુનિયાના જીવનના બાહ્ય પાસાઓ પર ભરોસો કરીને જે કોમોએ અલ્લાહના પયગંબરોના આમંત્રણને ઠુકરાવેલ છે, તે આ અગાઉ ખૂબ ખરાબ પરિણામ ભોગવી ચૂકી છે. હવે શું જરૂરી છે કે તમે પણ એ જ માર્ગે ચાલો, જેને ઈતિહાસના સતત અનુભવો નિશ્ચિત રૂપે વિનાશનો માર્ગ પુરવાર કરી ચૂક્યા છે.

ચેતવણી એ છે કે અઝાબ (યાતના)ના આગમનમાં જે વિલંબ થઈ રહ્યો છે તે હકીકતમાં એક મહેતલ છે, જે અલ્લાહ પોતાની કૃપાથી તમને આપી રહ્યો છે. આ મહેતલ દરમ્યાન જો તમે નહીં સુધારો તો એ યાતના, જે કોઈના ટાળવાથી ટળશે નહીં અને ઈમાનવાળાઓના મુઠ્ઠીભર જૂથને છોડીને તમારી આખી કોમનું નામોનિશાન મિટાવી દેશે.

આ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા પ્રત્યક્ષ સંબોધનને બદલે નૂહની કોમ, આદ, સમૂદ, લૂતની કોમ, મદયનના લોકો અને ફિરઔનની કોમના વૃત્તાંતોનો વધુ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ વૃત્તાંતોમાં મુખ્ય રૂપે જે વાત સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે, તે એ છે કે અલ્લાહ જ્યારે ફેંસલો કરવા પર આવી જાય છે, તો પછી નિષ્પક્ષ અને અંતિમ નિર્ણય કરે છે. તેમાં કોઈના સાથે સહેજ પણ ભેદભાવ કરવામાં આવતો નથી. તે વખતે એ જોવામાં નથી આવતું કે કોણ કોનો પુત્ર અને કોનો સંબંધી છે. કૃપા માત્ર તેના જ ભાગ્યમાં આવે છે જે સન્માર્ગ પર આવી ગયો હોય, નહીં તો અલ્લાહના પ્રકોપથી ન કોઈ પયગંબરનો પુત્ર બચે છે, ન કોઈ પયગંબરની પત્ની. એટલું જ નહીં, બલકે જ્યારે ઈમાન અને કુફ (અધર્મ)નો સ્પષ્ટ ફેંસલો થઈ રહ્યો હોય, તો દીનનો સ્વભાવ એ ઈચ્છે છે કે સ્વયં મોમિન પણ પિતા અને પુત્ર અને પતિ-પત્નીના સંબંધોને ભૂલી જાય અને અલ્લાહના ન્યાયની તલવારની જેમ સંપૂર્ણ નિષ્પક્ષ બની સત્યના એક માત્ર સગપણ સિવાય દરેક સગપણને કાપી નાખે. આવા પ્રસંગે લોહી અને વંશના સગપણોનો થોડોક પણ ખ્યાલ કરવો ઈસ્લામની આત્માથી વિપરીત છે. આ જ એ શિક્ષણ હતું, જેનું પૂરેપૂરું પ્રદર્શન ત્રણ-ચાર વર્ષ પછી મક્કાના મુહાજિર (હિજરત કરનારા) મુસલમાનોએ બદ્રના યુદ્ધ પ્રસંગે કરીને દેખાડ્યું.

﴿آيَاتُهَا ۱۳﴾

﴿سُورَةُ هُودٍ مَكِّيَّةٌ (۵۲)﴾

﴿كُلُّهَا ۱۰﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّفِ كَتَبَ أَحْكَيْتْ آيَتُهُ ثُمَّ فَصَلَتْ مِنْ لَدُنْ
 حَكِيمٍ خَيْرٍ ۝ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ۖ إِنِّي لَكُمْ
 مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ۝ وَإِنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ
 تُوبُوا إِلَيْهِ يُبْتَغِمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ
 مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ۖ وَإِنْ
 تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ۝
 إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝
 إِلَّا أَنْتُمْ يَنْتُونِ صُدُّوهُمْ لِيَسْتَحْفُوا مِنْهُ ۖ أَلَا
 حِينٌ يَسْتَعْشُونَ ثِيَابَهُمْ ۖ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ
 مَا يُعْلِنُونَ ۖ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝
مَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رُفْقَهَا وَيَعْلَمُ
سِتْرَهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۖ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝
 هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ
 أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيَّكُمْ
 حَسَنُ عَمَلًا ۖ وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ
 عَدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا
 إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ

૧૧. સૂર: ૬૬

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૦ • આયતો-૧૨૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-રા. અધ્યાદેશ છે, (૧) જેની આયતો સુદઢ અને સ્પષ્ટતાપૂર્વક વર્ણવવામાં આવી છે, એક તત્વદર્શી અને માહિતગાર હસ્તી તરફથી, (૨) કે તમે બંદગી ન કરો, પરંતુ માત્ર અલ્લાહની. હું તેના તરફથી તમને ચેતવણી આપનાર પણ છું અને ખુશખબર આપનાર પણ. (૩) અને એ કે તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પાસે માફી માગો અને તેના તરફ પાછા ફરો, તો તે એક ખાસ મુક્ત સુધી તમને ઉત્તમ જીવન-સામગ્રી આપશે (૨) અને પ્રત્યેક શ્રેષ્ઠને તેની શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરશે. (૩) પરંતુ જો તમે વિમુખ થાઓ છો તો હું તમારા માટે એક અત્યંત ભયંકર દિવસની યાતનાથી ડરું છું. (૪) તમને સૌને અલ્લાહ તરફ પાછા ફરવાનું છે અને તે બધું જ કરી શકે છે.

(૫) જુઓ, આ લોકો પોતાની છાતીઓ ફેરવે છે જેથી તેનાથી છુપાઈ જાય. (૬) ખબરદાર ! જ્યારે આ લોકો વસ્ત્રોથી સ્વયં પોતાને ઢાંકે છે, ત્યારે અલ્લાહ તેઓ જે છુપાવે છે તેને પણ જાણે છે અને જે જાહેર કરે છે તેને પણ. તે તો એ રહસ્યોથી પણ વાકેફ છે જે છાતીઓમાં છે.

(૬) ધરતી ઉપર ચાલનાર કોઈ પ્રાણી એવું નથી જેની રોજ અલ્લાહના શિરે ન હોય અને જેના વિષે તે ન જાણતો હોય કે ક્યાં તે રહે છે અને ક્યાં તેને સોંપવામાં આવે છે. બધું જ એક સ્પષ્ટ પત્રકમાં નોંધાયેલું છે.

(૭) અને એ જ છે જેણે આકાશો અને ધરતીને છ દિવસોમાં પેદા કર્યા, જ્યારે કે આ પહેલાં તેનું સિંહાસન પાણી પર હતું, (૮) જેથી તમારી પરીક્ષા કરે કે તમારામાં કોણ વધુ સારા કર્મ કરનાર છે. (૯) હવે જો હે નબી સલ્લ. ! તમે કહો છો કે લોકો ! મૃત્યુ પછી તમે બીજી વાર ઉઠાવવામાં આવશો, તો ઈન્કાર કરનારા તરત જ બોલી ઊઠે છે કે આ તો સ્પષ્ટ જાહ છે. (૧૦) (૮) અને જો અમે એક નિયત સમય સુધી તેમની સજાને ટાળી દઈએ છીએ,

૧. 'કિતાબ'નો અનુવાદ અહીં વર્ણન-શૈલી અનુસાર 'અધ્યાદેશ' (ફરમાન) કરવામાં આવ્યો છે. અરબી ભાષામાં આ શબ્દ 'કિતાબ' અને લેખના જ અર્થમાં નથી આવતો, બલ્કે આદેશ અને શાહી ફરમાનના અર્થમાં પણ આવે છે અને સ્વયં કુર્આનમાં જુદા-જુદા અવસરે આ શબ્દ આ જ અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે.

૨. અર્થાત્, દુનિયામાં તમારા રોકાવાના જે સમયો નિશ્ચિત છે, તે સમય સુધી તે તમને ખરાબ રીતે નહીં, બલ્કે સારી રીતે રાખશે. તેની કૃપાઓ તમારા પર વરસતી રહેશે. તેની બરકતોથી સન્માનિત થશો. ખુશહાલ અને નિશ્ચિત રહેશો. જીવનમાં શાંતિ અને સુખ-એન હશે. અપમાન અને નાલેશીની સાથે નહીં, બલ્કે માન-સન્માનની સાથે જીવશો.

૩. અર્થાત્, જે વ્યક્તિ નૈતિકતા અને કર્મમાં જેટલો આગળ વધશે, અલ્લાહ તેને એટલો જ મોટો દરજ્જો પ્રદાન કરશે. જે વ્યક્તિ પોતાના ચરિત્ર અને વ્યક્તિત્વથી પોતાને જે શ્રેષ્ઠતાને પાત્ર સાબિત કરશે, તે શ્રેષ્ઠતા તેને જરૂર આપવામાં આવશે.

૪. મક્કાના કાફિરોની સ્થિતિ એ હતી કે રસુલુલ્લાહ સલ્લ.ને જોઈને આપની તરફથી પોતાનું મોહું ફેરવી લેતા હતા, જેથી તેમનાથી આપનો સામનો ન થઈ જાય.

૫. આપણે કહી શકતા નથી કે આ પાણીથી તાત્પર્ય શું છે. આ જ પાણી, જેને આપણે આ નામથી જાણીએ છીએ ? કે પછી આ શબ્દ કેવળ સાંકેતિક રૂપે પદાર્થની એ પ્રવાહી સ્થિતિ માટે પ્રયુક્ત થયો છે, જે વર્તમાન સ્વરૂપમાં ઢાળવામાં

أُمَّةٍ مَّعَدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ٥ أَلَا يَوْمَ
 يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوقًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا
 بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ٦ وَلَئِنْ أَدْقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً
 ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ ٧ إِنَّهُ لَيُبُوءُ كُفُورًا ٨ وَلَئِنْ
 أَدْقْنَاهُ نَعْمَاءً بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسَّهُ لَيَقُولُنَّ ذَهَبَ
 السَّيِّئَاتِ عَنِّي ٩ إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورًا ١٠ إِلَّا الَّذِينَ
 صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ١١ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
 وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ١٢ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَى
 إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ
 عَلَيْهِ كِتَابٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ١٣ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ
 وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ١٤ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ٥
 قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ ١٥ وَادْعُوا
 مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ١٦
 فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ
 اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ١٧
 مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ
 إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ١٨
 أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ١٩
 وَحِطُّ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبِطُلُّ مَا كَانُوا

તો તેઓ કહેવા લાગે છે કે છેવટે કઈ વસ્તુએ તેને રોકી રાખી છે? સાંભળો, જે દિવસે એ સજાનો સમય આવી જશે, તો તેને કોઈના ટાળ્યે ટાળી શકાશે નહીં અને એ જ વસ્તુ આવીને તેમને ઘેરી લેશે, જેની તેઓ મજાક ઉડાવી રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૧)

(૯) જો ક્યારેક અમે મનુષ્યને અમારી કૃપા વડે નવાજ્યા પછી પાછો તેને તેનાથી વંચિત કરી દઈએ છીએ, તો તે નિરાશ થાય છે અને અપકાર કરવા લાગે છે, (૧૦) અને જો તે આપત્તિ પછી, જે તેના ઉપર આવી હતી, અમે તેને નેઅમત (કૃપા)નો સ્વાદ ચખાડીએ છીએ તો કહે છે કે મારી તો બધી આપત્તિઓ દૂર થઈ ગઈ. પછી તે ફુલાય છે અને ઘમંડ કરવા લાગે છે. (૧૧) આ દોષથી મુક્ત જો કોઈ છે તો માત્ર એ જ લોકો, જેઓ ધૈર્યવાન અને સત્કર્મીઓ છે અને તેઓ જ છે જેમના માટે કામા પણ છે અને મોટું વળતર પણ.

(૧૨) તો હે પયગંબર સલ્લ.! ક્યાંક એવું ન થાય કે તમે આ વસ્તુઓમાંથી કોઈ વસ્તુને (વર્ણન કરવાથી) ચૂકી જાઓ, જે તમારા તરફ વહી કરવામાં આવી રહી છે અને એ વાત પર તમારું હૃદય દુઃખી થાય કે તેઓ કહેશે, “આ વ્યક્તિ ઉપર કોઈ ખજાનો શા માટે ઉતારવામાં ન આવ્યો?” અથવા એ કે, “આની સાથે કોઈ ફરિશ્તો કેમ ન આવ્યો?” તમે તો માત્ર ચેતવનારા છો. આગળ દરેક વસ્તુ અલ્લાહના હવાલે છે.

(૧૩) શું આ લોકો કહે છે કે પયગંબરે આ ગ્રંથ પોતે ઘડી કાઢ્યો છે? કહો, “ભલે, જો આ વાત છે તો આના જેવી દસ સૂર:ઓ તમે ઘડી લાવો અને અલ્લાહ સિવાય બીજા જે-જે (તમારા ઉપાસ્યો) છે તેમને મદદમાં બોલાવી શકતા હોવ તો બોલાવી લો, જો તમે (તેમને ઉપાસ્ય સમજવામાં) સાચા છો. (૧૪) હવે જો તેઓ (તમારા ઉપાસ્યો) તમારી મદદમાં નથી આવતા, તો જાણી લો કે આ અલ્લાહના જ્ઞાન સાથે અવતરિત થયો છે અને એ કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ સાચો ઉપાસ્ય નથી. પછી શું તમે (આ સાચી વાત આગળ) માથું ઝુકાવો છો?”

(૧૫) જે લોકો માત્ર આ દુનિયાનું જીવન અને તેના વૈભવના અભિલાષી હોય છે, તેમના કરેલા કર્મોનું ફળ અમે અહીં જ તેમને આપી દઈએ છીએ અને તેમાં તેમના સાથે કોઈ કસર રાખવામાં આવતી નથી. (૧૬) પરંતુ આખિરતમાં આવા લોકો માટે આગ સિવાય કંઈ નથી. (ત્યાં ખબર પડી જશે કે) જે કંઈ તેમણે દુનિયામાં બનાવ્યું, તે બધું માટીમાં મળી ગયું અને હવે તેમનું બધું જ કર્યું-કરાવ્યું મિથ્યા છે.

આવ્યું તે પહેલા હતી? ‘અર્શ’ (રાજ-સિંહાસન) પર હોવાનો અર્થ પણ નિર્ધારિત કરવો મુશ્કેલ છે. સંભવ છે કે આનો ભાવાર્થ એ હોય કે તે વખતે અલ્લાહનું રાજ્ય પાણી પર હતું.

૬. અર્થાત્, સર્જનનો ઉદ્દેશ્ય એ હતો કે દુનિયામાં મનુષ્યને પેદા કરીને તેની પરીક્ષા કરવામાં આવે.

૭. અર્થાત્, મૃત્યુ પછી લોકોનું ફરીથી જીવતા થવું તો સંભવ નથી, પરંતુ અમારી બુદ્ધિઓ પર જાદૂ કરવામાં આવી રહ્યું છે કે અમે આ અસંભવિત વાત માની લઈએ.

يَعْمَلُونَ ۝ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ
شَاهِدًا مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كُتِبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۗ
أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۗ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ
فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۗ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ فَإِنَّهُ الْحَقُّ
مِن رَّبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۗ أُولَٰئِكَ
يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ
الَّذِينَ كَذَّبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۗ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى
الظَّالِمِينَ ۝
الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۗ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ۝
أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا
كَانَ لَهُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ ۗ يُضْعَفُ
لَهُمُ الْعَذَابُ ۗ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا
كَانُوا يُبْصِرُونَ ۝
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝
لَا جَرَمَ لَهُمْ
فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخْسَرُونَ ۝
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآخَبْتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
الْجَنَّةِ ۗ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝
مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ
كَالَّذِي عَمِلَ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۗ هَلْ يَسْتَوِينَ

(૧૭) પછી વળી એ મનુષ્ય, જે પોતાના રબ તરફથી એક સ્પષ્ટ સાક્ષી ધરાવતો હતો, (૯) ત્યારપછી એક સાક્ષી આપનાર પણ પાલનહાર તરફથી (તે સાક્ષીના સમર્થનમાં) આવી ગયો, (૧૦) અને પહેલાંથી માર્ગદર્શક અને કૃપાના સ્વરૂપમાં આવેલ મૂસાનો ગ્રંથ મોજૂદ જ હતો (શું તે પણ દુનિયા-પ્રેમીઓની જેમ આનો ઇન્કાર કરી શકે છે?) આવા લોકો તો આના પર ઈમાન જ લાવશે, અને માનવ-જૂથોમાંથી જે કોઈ આનો ઇન્કાર કરે તો તેના માટે જે જગ્યાનો વાયદો છે, તે-દોજખ (નર્ક) છે. તો હે પયગંબર સલ્લ.! તમે આ વસ્તુ વિષે કોઈ શંકામાં ન પડશો. આ સત્ય છે તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો માનતા નથી.

(૧૮) અને તેનાથી વધુ અત્યાચારી બીજો કોણ હશે જે અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડે? (૧૦) આવા લોકો પોતાના રબ સમક્ષ રજૂ થશે અને સાક્ષીઓ કહેશે કે આ છે એ લોકો, જેમણે પોતાના રબ પર જૂઠ ઘડ્યું હતું. સાંભળો, અલ્લાહનો ષિક્કાર છે અત્યાચારીઓ પર (૧૧) (૧૯) — એ અત્યાચારીઓ પર જેઓ અલ્લાહના માર્ગથી લોકોને રોકે છે, તેના માર્ગને વિકૃત કરવા માગે છે અને આખિરત (પરલોક)નો ઇન્કાર કરે છે. (૨૦) તેઓ ધરતી ઉપર અલ્લાહને વિવશ કરનારા ન હતા અને ન તો અલ્લાહના મુકાબલામાં તેમનો કોઈ મદદગાર હતો. તેમને હવે બમણી યાતના આપવામાં આવશે. તેઓ ન કોઈનું સાંભળી જ શકતા હતા અને ન તેમને પોતાને જ કંઈ સૂઝતું હતું. (૨૧) આ એ લોકો છે, જેમણે સ્વયં પોતાને નુકસાનમાં નાખ્યા અને એ બધું જ તેમનાથી ગુમ થઈ ગયું, જે તેમણે ઘડી રાખ્યું હતું. (૨૨) અનિવાર્ય છે કે તેઓ જ આખિરતમાં સૌથી વધુ નુકસાનમાં રહે. (૨૩) રહ્યા એ લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા અને પોતાના રબના જ થઈને રહ્યા, તો નિશ્ચિતપણે તેઓ જન્મતી લોકો છે અને જન્મતમાં તેઓ હંમેશા રહેશે. (૨૪) આ બંને પક્ષોનું દૃષ્ટાંત એવું છે, જેવી રીતે એક મનુષ્ય તો હોય આંધળો, બહેરો અને બીજો હોય દેખતો અને સાંભળતો, શું આ બંને સમાન હોઈ શકે છે ?

૮. અર્થાત્, જેને પોતાને પોતાના અસ્તિત્વમાં તથા ધરતી અને આકાશની સંરચનામાં તેમજ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા અને પ્રબંધમાં એ વાતની ખુલ્લી સાક્ષી મળી રહી હતી કે આ દુનિયાનો સર્જનહાર, માલિક, પાલનહાર અને શાસક અને સત્તાધીશ એક અલ્લાહ છે, અને પછી આ જ સાક્ષીઓને જોઈને જેનું હૃદય એ સાક્ષી પણ પહેલાથી જ આપી રહ્યું હતું કે આ જીવન પછી કોઈ બીજું જીવન અવશ્ય હોવું જોઈએ, જેમાં મનુષ્ય પોતાના અલ્લાહને પોતાના કાર્યોનો હિસાબ આપે અને પોતાના કર્મોનો બદલો કે સજા મેળવે.

૯. અર્થાત્, કુઆન, જેણે આવીને આ પ્રાકૃતિક અને બુદ્ધિગમ્ય સાક્ષીની પુષ્ટિ કરી અને તેને બતાવ્યું કે વાસ્તવમાં સત્ય એ જ છે, જેની નિશાનીઓ અવકાશ અને માનવીના શરીરના લક્ષણોમાં તે જોઈ છે.

૧૦. અર્થાત્, અલ્લાહની સાથે પુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં અને બંદગીના અધિકારમાં બીજાઓ પણ ભાગીદાર છે, અથવા એમ કહે કે અલ્લાહને પોતાના બંદાઓના માર્ગદર્શન અને પથબ્રહ્મતાથી કોઈ રુચિ નથી અને તેણે કોઈ ગ્રંથ અને કોઈ પયગંબર અમારા માર્ગદર્શન માટે નથી મોકલ્યો, બલકે અમને સ્વતંત્ર છોડી દીધા છે કે જે રીત ઈચ્છીએ પોતાના જીવન માટે અપનાવી લઈએ, અથવા એમ કહે કે અલ્લાહે અમને અમસ્તા જ રમત રૂપે પેદા કર્યા છે અને આમ જ અમને સમાપ્ત કરી નાખશે, કોઈ જવાબદારી અમારે તેના સામે કરવાની નથી અને કોઈ બદલો કે ઈનામ મળવાનું નથી અને કોઈ સજા થવાની નથી.

૧૧. વર્ણન-શૈલીથી સ્પષ્ટ છે કે આ વાત આખિરતમાં તેમને રજૂ થવાના પ્રસંગે કહેવામાં આવશે.

مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝ وَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ
 قَوْمِهِ إِذِ اتَّبَعَهُ لِيُخَوِّفَهُمْ وَيُنذِرَ لِهِمْ يَوْمَ الْعَذَابِ أَلِيمٍ ۝ قَالَ
 اللَّهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْيَوْمِ ۝ فَقَالَ
 الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا
 بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ
 أَرَادُوا بِآدَامِ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ
 فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ۝ قَالَ يَقَوْمِ آرَأَيْتُمْ
 إِن كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِنْ رَبِّي وَإِنِّي رَحْمَةٌ
 مِنْ عِنْدِهِ فَعَبَّيْتُ عَلَيْكُمْ ۝ أَنْزَلْنَا مَكُوهَا وَأَنْتُمْ
 لَهَا كَرِهُونَ ۝ وَيَقَوْمِ لَا سَأَلْتُكُمْ عَلَيْهِ مَا لَاءُ
 إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ
 آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلْقُوا رَبَّهُمْ وَلَكِنِّي آتَاكُمْ قَوْمًا
 تَجْهَلُونَ ۝ وَيَقَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ
 طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي
 خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ إِنِّي
 مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ
 يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا ۝ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ ۝
 إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ۝ قَالُوا يَنْوَسُ قَدْ جَدَلْتَنَا
 فَكَثُرَتْ جِدَالُنَا فَأَتَيْنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ

તમે (આ દૃષ્ટાંત પરથી) કોઈ બોધ ગ્રહણ કરતા નથી ? (રુદ્ર-૨)

(૨૫) (અને આવી જ પરિસ્થિતિ હતી, જ્યારે) અમે નૂહને તેની કોમ તરફ મોકલ્યો તો. (તેણે કહ્યું), “હું તમને સ્પષ્ટ ચેતવણી આપું છું (૨૬) કે અલ્લાહ સિવાય કોઈની દિગ્ગી ન કરો, નહીં તો મને ડર છે કે તમારા ઉપર એક દિવસે પીડાકારી આપત્તિ આવશે.” (૨૭) જવાબમાં તેની કોમના આગેવાનો, જેમણે તેની વાત માનવાનો ઈન્કાર રી દીધો હતો, બોલ્યા, “અમારી દૃષ્ટિએ તો તમે આ સિવાય કંઈ નથી કે બસ માત્ર એક મનુષ્ય છો અમારા જેવા અને અમે જોઈ રહ્યા છીએ કે અમારી કોમમાંથી માત્ર એ લોકોએ, જેઓ અમારા ત્યાં નીચ હતા, વિના વિચાર્યે તમારું અનુસરણ અપનાવી લીધું અને અમે કોઈ પણ વસ્તુ એવી જોતા નથી, જેમાં તમે લોકો અમારાથી સહેજ પણ ઠિથિયાતા હોવ, બલ્કે અમે તો તમને જૂઠા સમજીએ છીએ.” (૨૮) તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના ભાઈઓ ! થોડું વિચારો તો ખરા કે જો હું મારા રબ તરફથી એક સ્પષ્ટ નિશાની રાવતો હતો અને પછી તેણે મને પોતાની વિશિષ્ટ કૃપા વડે પણ નવાજ્યો, પરંતુ તે મને ન દેખાઈ, તો છેવટે મારા પાસે શું સાધન છે કે તમે માનવા ન ચાહો તો પણ અમે ભજબરીથી તેને તમારા માથે થોપી દઈએ ? (૨૯) અને હે મારી કોમના ભાઈઓ ! આ કાર્ય બદલ તમારા પાસેથી કોઈ માલ નથી માગતો, મારો બદલો તો અલ્લાહના શરે છે અને હું એ લોકોને કાઢી મૂકવાનો પણ નથી, જેમણે મારી વાત માની છે. તેઓ તેને જ પોતાના રબ સમક્ષ જવાના છે. પરંતુ હું જોઉં છું કે તમે લોકો અજ્ઞાનતા આચરી રહ્યા છો. (૩૦) અને હે કોમ ! જો હું આ લોકોને ધુત્કારી કાઢું તો અલ્લાહની પકડથી તેને કોણ બચાવવા આવશે ? તમને લોકોને શું આટલી વાત પણ સમજમાં આવતી હતી ? (૩૧) અને હું તમને એ નથી કહેતો કે મારા પાસે અલ્લાહના ખજાના છે, ન હું તેમ જ કહું છું કે હું અદૃશ્યનું જ્ઞાન ધરાવું છું, ન મારો એ દાવો છે કે હું ફરિશ્તો છું અને તે પણ હું કહી શકતો નથી કે જે લોકોને તમારી આંખો ઘૂણાથી જુએ છે, તેમને અલ્લાહે કંઈ ભલાઈ નથી આપી. તેમના મનની હાલત અલ્લાહ જ વધુ સારી રીતે જાણે છે. જો આમ કહું તો જાલિમ હોઈશ.”

(૩૨) છેવટે એ લોકોએ કહ્યું, “હે નૂહ ! તમે અમારા સાથે ઝઘડો કર્યો અને ખૂબ કરી

مِنَ الصَّادِقِينَ ۝ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ
 نَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ۝ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُضْحِي
 نَ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ
 نَ يُغْوِيَكُمْ ۖ هُوَ رَبُّكُمْ ۖ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ أَمْ
 قُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَائِي
 ۖ إِنَّا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ۝ وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ نُوحٌ
 تَهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا
 بَتِّيْسَ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ
 اَعْيُنَنَا وَوَحْيَنَا وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ
 لَكُمُوءَ ۖ إِنَّهُمْ مُخْرَقُونَ ۝ وَيَصْنَعِ الْفُلْكَ ۖ وَكَلَّمَا
 تَرَ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۖ قَالَ
 نَ تَسَخَرُوا مِنِّي فَإِنِّي نَسَخَرُ مِنْكُمْ كَمَا
 مُخَرُّونَ ۝ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۖ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ
 خَزِيءٌ وَيَجْلُ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ۝ حَتَّىٰ إِذَا
 بَاءَ أَمْرُنَا وَقَارَ التَّنُّورُ ۖ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ
 لِ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ
 قَوْلٌ وَمَنْ آمَنَ ۖ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ۝
 قَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبَهَا وَمُرْسَاهَا
 نَ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ

લીધો. હવે તો બસ એ યાતના લઈ આવો, જેની તમે અમને ધમકી આપો છો, જો સાચા ગ્રો.” (૩૩) નૂહે જવાબ આપ્યો, “એ તો અલ્લાહ જ લાવશે જો ચાહશે તો, અને તમે મેટલું સામર્થ્ય ધરાવતા નથી કે તેને અટકાવી દો. (૩૪) હવે જો હું તમારું થોડું ભલું રવા પણ ચાહું તો મારી શુભેચ્છા તમને કોઈ લાભ આપી શકતી નથી, જ્યારે કે મલ્લાહે જ તમને ભટકાવી દેવાનો ઈરાદો કરી લીધો હોય.”^(૧૨) એ જ તમારો રબ છે અને તેના જ તરફ તમારે પાછા ફરવાનું છે.”

(૩૫) હે નબી સલ્લ! શું આ લોકો કહે છે કે આ વ્યક્તિએ આ બધું પોતે ઘડી શક્યું છે? તેમને કહો, “જો મેં પોતે જ આ બધું ઘડી કાઢ્યું છે, તો મારા પર આ અપરાધની જવાબદારી છે અને જે અપરાધ તમે કરી રહ્યા છો તેની જવાબદારીથી હું કુક્ત છું.” (રુકૂઅ-૩)

(૩૬) નૂહ પર વહી મોકલવામાં આવી કે તમારી કોમમાંથી જે લોકો ઈમાન લાવ્યા, ત્યાં તેઓ લાવી ચૂક્યા. હવે કોઈ માનવાવાળું નથી. તેમના કરતુકો પર દુ:ખી થવાનું ગ્રોડો (૩૭) અને અમારી દેખરેખમાં અમારી વહી અનુસાર એક હોડી બનાવવાનું શરૂ કરી દો અને જુઓ, જે લોકોએ અત્યાચાર કર્યો છે, તેમના માટે મારા પાસે કોઈ ભલામણ નથી. તે બધા જ હવે ડૂબવાવાળા છે.

(૩૮) નૂહ હોડી બનાવી રહ્યો હતો અને તેની કોમના આગેવાનોમાંથી જે કોઈ માનવાવાળા પાસેથી પસાર થતો હતો, તે તેની મજાક ઉડાવતો હતો. તેણે કહ્યું, “જો તમે મારા પર હસો છો, તો અમે પણ તમારા પર હસી રહ્યા છીએ. (૩૯) ખૂબ જલ્દી જ મને પોતાને જ ખબર પડી જશે કે કોના પર એ યાતના આવે છે, જે તેને ફજેત કરી દેશે અને કોના પર એ આફત તૂટી પડે છે જે ટાળ્યે નહીં ટળે.”^(૧૩)

(૪૦) ત્યાં સુધી કે જ્યારે અમારો હુકમ આવી ગયો અને તે તંદૂર ઊભરાઈ ગયો^(૧૪) તો અમે કહ્યું, “દરેક પ્રકારના જાનવરોની એક-એક જોડ નૌકામાં રાખી લો, પોતાના ઈમાનના લોકોને પણ — સિવાય એ લોકોના જેમનો નિર્દેશ પહેલાં કરી દેવામાં આવ્યો છે^(૧૫) — તેમાં સવાર કરાવી દો અને એ લોકોને પણ બેસાડી લો જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે.” અને થોડા જ લોકો હતા જેઓ નૂહ સાથે ઈમાન લાવ્યા હતા. (૪૧) નૂહે કહ્યું, ‘સવાર થઈ જાઓ આમાં. અલ્લાહના જ નામથી છે આનું ચાલવું પણ અને થોભવું પણ. મારો રબ મોટો ક્ષમા કરનાર અને દયાળુ છે.”

(૪૨) નૌકા આ લોકોને લઈને ચાલતી જઈ રહી હતી અને એક-એક મોજું પર્વત

૨. અર્થાત્, જો અલ્લાહે તમારો હકામત, દુષ્ટતા અને ભલાઈથી અરુચિ જોઈને એ નિર્ણય કરી લીધો છે કે તમને સન્માર્ગની પ્રેરણા ન આપે અને જે માર્ગમાં તમે સ્વયં ભટકવા માગતો હોવ, એમાં જ તમને ભટકાવી દે, તો હવે તમારી ભલાઈ માટે મારો કોઈ પ્રયત્ન સફળ નથી થઈ શકતો.

૩. આ એક વિચિત્ર મામલો છે, જેના પર વિચાર કરવાથી જાણવા મળે છે કે માનવી દુનિયાના બાહ્ય રૂપથી કેટલો મોટો ધોકો ખાય છે. જ્યારે હઝરત નૂહ અલૈ. નદીથી ખૂબ દૂર જમીન પર પોતાની નૌકા બનાવી રહ્યા હશે, તો વાસ્તવમાં લોકોને આ એક અત્યંત હાસ્યાસ્પદ કાર્ય લાગતું હશે અને તેઓ હસી-હસીને કહેતા હશે કે મોટા ભાઈનું ગાંડપણ છેવટે અહીં સુધી પહોંચી ગયું છે કે હવે તેઓ જમીનમાં નૌકા ચલાવશે. તે વખતે કોઈની કલ્પનામાં એ વાત આવી શકતી નહોતી કે થોડાક દિવસો પછી ખરેખર અહીં નૌકા ચાલશે. પરંતુ જે વ્યક્તિ સત્યનું જ્ઞાન

الْجِبَالِ تَفَوَّاتٍ مُنَادٍ نُوحًا ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْرَلٍ
 بُنْيَ أَرْكَبَ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ٣٠
 أَلْ سَاوِيَّ إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ ٣١ قَالَ
 عَاصِمَ الْيَوْمِ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ، وَحَالَ
 بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ٣٢ وَقِيلَ يَا رَجُلُ
 لِمَ إِذْ سَأَوْتَنِي وَلَا تَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ وَقَضَى
 أَمْرًا وَأَسْمَأُكُمْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ
 الظَّالِمِينَ ٣٣ وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي
 سَلَخًا مُغْرَقًا فِي الْيَمِّ وَإِنِّي مُؤَذَّنُكُمْ عَلَيْهِ وَإِنِّي
 ظَلَمْتُ نَفْسِي وَإِنِّي خَشِيتُكَ مِنَ الْمُنْتَضِلِينَ ٣٤
 فَخَمِيمًا ٣٥ قَالَ يُنوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ، إِنَّهُ
 مَلَأُكُمْ غَيْرُ صَالِحِينَ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
 إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ٣٦ قَالَ رَبِّ
 إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ
 وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنُ مِنَ الْخَاسِرِينَ ٣٧
 نِيلَ يُنوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَ
 نِلَّا أُمِّمٌ مِمَّنْ مَعَكَ ٣٨ وَأُمَّمٌ سَمِعْتَهُمْ ثُمَّ
 مَسَّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ٣٩ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ
 الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ
 لَا قَوْمٌ لَكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ ٤٠ إِنَّ الْعَاقِبَةَ

الرحمة

مذلل ٣

مَسَّاهُمْ مِنْ عِنْدِ الْمَلَأُومِينَ
 الْغَيْبِ لِي وَتُوحِيهَا إِلَيْكَ

સમાન ઊઠી રહ્યું હતું. નૂહનો પુત્ર દૂર અંતરે હતો. નૂહે પોકારીને કહ્યું, “બેટા ! અમારા સાથે સવાર થઈ જા, કાફિરો (અધર્મીઓ) સાથે ન રહે.” (૪૩) તેણે વળતો જવાબ આપ્યો, “હું હમણા એક પર્વત ઉપર ચઢી જવાનો છું, જે મને પાણીથી બચાવી લેશે.” નૂહે કહ્યું, “આજે કોઈ વસ્તુ અલ્લાહના આદેશથી બચાવનારી નથી, સિવાય કે અલ્લાહ જ કોઈના પર દયા કરે.” એટલામાં એક મોજું બંનેના વચ્ચે આવી ગયું અને તે પણ ડૂબનારાઓમાં સામેલ થઈ ગયો.

(૪૪) આદેશ થયો, “હે જમીન ! પોતાનું સમગ્ર પાણી ગળી જા અને હે આકાશ ! થોભી જા.” આમ, પાણી જમીનમાં ઊતરી ગયું, ફેંસલો ચૂકવી દેવામાં આવ્યો, નૌકા ‘જૂદી’ ઉપર થોભી ગઈ, ^(૧૬) અને કહી દેવામાં આવ્યું કે દૂર થઈ જાલિમોની કોમ !

(૪૫) નૂહે પોતાના રબને પોકાર્યો. કહ્યું, “હે રબ ! મારો પુત્ર મારા ઘરવાળાઓમાંથી છે અને તારો વાયદો સાચો છે અને તું સૌ સત્તાધીશોથી મોટો અને સૌથી સારો સત્તાધીશ છે.” (૪૬) જવાબમાં ફરમાવવામાં આવ્યું, “હે નૂહ ! તે તારા ઘરવાળાઓમાંથી નથી. તે તો એક બગડી ગયેલું કાર્ય છે. ^(૧૭) તેથી તું એ વાતની મારાથી દુઆ (પ્રાર્થના) ન કર, જેની હકીકત તું જાણતો નથી. હું તને શિખામણ આપું છું કે પોતાને અજ્ઞાનીઓ જેવો ન બનાવી લે.” (૪૭) નૂહે તરત જ અરજ કરી, “હે મારા રબ ! હું તારું શરણ માગું છું, તેનાથી કે એ વસ્તુ તારા પાસે માગું જેનું મને જ્ઞાન નથી. ^(૧૮) જો તે મને મારું ન કર્યો અને દયા ન ફરમાવી તો હું બરબાદ થઈ જઈશ.”

(૪૮) હુકમ થયો, “હે નૂહ ! ઊતરી જા. અમારા તરફથી સલામતી અને બરકતો છે તારા પર અને એ જૂથો પર જેઓ તારા સાથે છે, અને કેટલાક જૂથો એવા પણ છે જેમને અમે થોડો સમય જીવન-સામગ્રી આપીશું, પછી તેમને અમારા તરફથી પીડાકારી યાતના પહોંચશે.”

(૪૯) હે નબી સલ્લ.. ! આ અદૃશ્યની ખબરો છે, જે અમે તમારા તરફ વહી કરી રહ્યા છીએ. આ અગાઉ ન તમે તેને જાણતા હતા ન તમારી કોમ. તો ધૈર્ય રાખો, અંતિમ પરિણામ

ધરાવતો હતો અને જેને ખબર હતી કે કાલે અહીં નૌકાની શું જરૂર પડવાની છે, તેને આ લોકોની અજ્ઞાનતા અને અજાણતા પર તથા તેમની મૂર્ખતાપૂર્ણ નિશ્ચિતતા પર ઊલટું હસવું આવતું હશે અને તે કહેતો હશે કે કેટલા મૂર્ખ છે આ લોકો, કે આકત તેમના માથા પર આવીને ઊભી છે, હું તેમને સાવધાન કરી ચૂક્યો છું કે તે હવે આવી જ જવાની છે અને તેમની આંખોની સામે તેનાથી બચવાની તૈયારી પણ કરી રહ્યો છું, પરંતુ આ લોકો નિશ્ચિત થઈને બેસ્યા છે અને ઊલટું મને પાગલ સમજી રહ્યા છે.

૧૪. આના વિશે વિવરણકર્તાઓના કથનો જુદા-જુદા છે. પરંતુ અમારી દૃષ્ટિએ સાચું એ જ છે, જે કુર્આનના સ્પષ્ટ શબ્દોથી સમજમાં આવે છે કે તોફાનની શરૂઆત એક વિશેષ ‘અત્-તઝૂર’ (તંદૂર, ખાસ પ્રકારની ભઠ્ઠી)થી થઈ, જેના નીચેથી પાણીનો સ્રોત ફૂટી નીકળ્યો, પછી એક તરફ આકાશથી મૂશળાધાર વરસાદ શરૂ થઈ ગયો અને બીજી તરફ જમીનમાં ઠેક-ઠેકાણે ઝરણા ફૂટવા લાગ્યા.
૧૫. અર્થાત્, તમારા ઘરના જે લોકો વિશે અગાઉથી બતાવવામાં આવી ચૂક્યું છે કે તેઓ કાફિર (અધર્મી) છે અને અલ્લાહ તુઆલાની દયાને પાત્ર નથી, તેમને નૌકામાં ન બેસાડો.
૧૬. ‘જૂદી’ મહાડ કુર્દિસ્તાન વિસ્તારમાં ઈબને ઉમર દ્વીપકલ્પની ઉત્તર દિશામાં સ્થિત છે અને આજે પણ ‘જૂદી’ના નામથી જ પ્રસિદ્ધ છે.
૧૭. આ એવું જ છે, જેમ કે એક વ્યક્તિના શરીરનું કોઈ અંગ સડી ગયું હોય અને ડોક્ટરે તેને કાપીને ફેંકી દેવાનો નિર્ણય કર્યો હોય. હવે તે બીમાર વ્યક્તિ ડોક્ટરને કહે છે કે આ તો મારા શરીરનો એક ભાગ છે, તેને શા માટે કાપો છો ?

لِلْمُنْتَقِينَ ۝ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا ۖ قَالَ يَقَوْمِ

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۚ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا

مُفْتَرُونَ ۝ يَقَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجَبْتُمْ

إِلَّا عَلَىٰ الَّذِي فَطَرَنِي ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ وَيَقَوْمِ

اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ

مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا

مُجْرِمِينَ ۝ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ

بِنَارِكِ الْهِنْدِ عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۝

إِنْ تَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ الْهِنْدِ بِسُوءٍ ۖ

قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُ وَأَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا

تَشْرِكُونَ ۝ مِنْ دُونِهِ فَكَيْدُوْنِي جَمِيْعًا ثُمَّ لَا

تَنْظُرُونَ ۝ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَىٰ اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ۖ

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ إِنَّ رَبِّي

عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ

مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۖ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ

وَلَا تَضُرُّوْنَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ۝

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ

بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ۝

وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ

૧) અલ્લાહથી ડરવાવાળાઓના પક્ષમાં છે. ^(૧૯)(રુકૂઅ-૪)

(૫૦) અને આદના તરફ અમે તેમના ભાઈ હૂદને મોકલ્યો. તેણે કહ્યું, “હે મારી ભાઈઓ ! અલ્લાહની બંદગી કરો. તેના સિવાય તમારો કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તમે ત્ર જૂઠી વાતો ઘડી રાખી છે. (૫૧) હે મારી કોમના ભાઈઓ ! આ કામ માટે હું મારા પાસેથી કોઈ બદલો ચાહતો નથી. મારો બદલો તો તેના શિરે છે જેણે મને પેદા પો છે. શું તમે બુદ્ધિથી સહેજ પણ કામ લેતા નથી ? (૫૨) અને હે મારી કોમના લોકો ! પોતાના રબ પાસે માફી માગો, પછી તેના તરફ પાછા ફરો. તે તમારા ઉપર પ્રકાશના દ્વાર ખોલી દેશે અને તમારી વર્તમાન શક્તિમાં વધુ શક્તિનો વધારો કરશે. નેગાર બનીને (બંદગીથી) મોહું ન ફેરવો.”

(૫૩) તેમણે જવાબ આપ્યો, “હે હૂદ ! તું અમારા પાસે કોઈ સ્પષ્ટ નિશાની લઈને આવ્યો નથી, અને તારા કહેવાથી અમે અમારા ઉપાસ્યોને છોડી શકતા નથી, અને તારા ર અમે ઈમાન લાવવાના નથી. (૫૪) અમે તો એમ સમજીએ છીએ કે તારા ઉપર મારા ઉપાસ્યોમાંથી કોઈનો શ્રાપ લાગી ગયો છે.” ^(૨૦)

હૂદે કહ્યું, “હું અલ્લાહની સાક્ષી રજૂ કરું છું અને તમે સાક્ષી રહો કે આ અલ્લાહ વાય જે બીજાઓને તમે ખુદાઈમાં ભાગીદાર ઠેરવી રાખ્યા છે, તેમનાથી હું વિમુખ . (૫૫) તમે સૌ ભેગા મળીને મારા વિરુદ્ધ પોતાની કરણીમાં કયાશ ન રાખશો અને તે સહેજ પણ મહેતલ ન આપો. (૫૬) મારો ભરોસો અલ્લાહ પર છે, જે મારો રબ (મુ-પાલનહાર) પણ છે અને તમારો પણ. કોઈ જીવધારી એવો નથી જેની ચોટલી મા હાથમાં ન હોય. નિ:સંદેહ, મારો રબ સીધા માર્ગ પર છે. (૫૭) જો તમે મોહું વતા હોવ તો ફેરવી લો. જે સંદેશ આપીને મને તમારા પાસે મોકલવામાં આવ્યો હતો હું તમને પહોંચાડી ચૂક્યો છું. હવે મારો રબ તમારા સ્થાને બીજી કોમને ઉઠાવશે અને તેનું કંઈ નહીં બગાડી શકો. નિ:શંક, મારો રબ દરેક વસ્તુ પર દેખરેખ રાખે છે.”

૮) પછી જ્યારે અમારો આદેશ આવી ગયો તો અમે અમારી કૃપાથી હૂદને અને એ કોને, જેઓ તેના સાથે ઈમાન લાવ્યા હતા, છુટકારો અપાવી દીધો અને એક ભારે િનામાંથી તેમને બચાવી લીધા.

(૫૮) આ છે આદ, પોતાના રબની આયતોનો તેમણે ઈન્કાર કર્યો, તેના રસૂલોની

અને ડોક્ટર તેના જવાબમાં કહે છે કે આ તમારા શરીરનો ભાગ રહ્યો નથી, કેમ કે તે સડી ચૂક્યો છે. આમ, એક નેક પિતાથી તેના નાલાયક પુત્ર વિશે એમ કહેવું કે આ બગડેલું કાર્ય છે, તેનો અર્થ એ છે કે તમે તેને ઉછેરવામાં જે મહેનત કરી તે વ્યર્થ થઈ ગઈ અને આ કાર્ય બગડી ગયું.

અર્થાત્, એવી પ્રાર્થના (દુઆ) કરું, જેના સાચા હોવાનું મને જ્ઞાન નથી.

અર્થાત્, જે રીતે હજરત મૂહ અલે. અને તેમના સાથીઓની જ છેવટે બોલબાલા થઈ, એ જ રીતે તમારી અને તમારા સાથીઓની પણ થશે. તેથી અત્યારે જે મુસીબતો અને મુશ્કેલીઓ તમારા પર આવી રહી છે, તેનાથી હતાશ ન થાઓ, બલકે હિંમત અને ધૈર્યની સાથે પોતાનું કામ કર્યે રાખો.

અર્થાત્, તે કોઈ દેવી કે દેવતા કે કોઈ હજરતના આસ્તાના (સ્થાનક) પર કોઈ ઘૂષ્ટા કરી હશે, તેનું દુષ્પરિણામ છે, જે તું ભોગવી રહ્યો છે કે આ રીતે બહેકી-બહેકી વાતો કરવા લાગ્યો છે અને એ જ વસ્તીઓ જેમાં તું કાલે તો માન-સન્માનની સાથે રહેતો હતો, આજે ત્યાં ગાળો અને પથ્થરોથી તારી આવભગત થઈ રહી છે.

اتَّبِعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ٥٥ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ
 لِنَبِيٍّ لَعَنَهُ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ٥٦ الْآلَانَ عَادًا كَفَرُوا
 بِهِمْ ٥٧ الْآلَ بَعْدَ الْعَادِ قَوْمٌ هُودٍ ٥٨ وَإِلَى ثَمُودَ
 نَاهِمٌ صَالِحًا ٥٩ قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ
 مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ٦٠ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَ
 تَعَمَّرَكُمْ فِيهَا فَاستَغْفِرُوا لَهُ ثُمَّ تَوَبُّوا إِلَيْهِ
 يَا رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ٦١ قَالُوا يٰصَلِحُ قَدْ كُنْتَ
 بِنَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ
 يَعْبُدُ آبَاؤَنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا
 بِهِ مُرِيبٌ ٦٢ قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ
 بِبَلَدٍ مِّنْ رَبِّي وَإِنِّي مِّنْهُ رَحْمَةٌ ٦٣ فَمَنْ
 صَدَّقَنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ ٦٤ فَمَا تَزِيدُونَ نَبِيَّ
 بَرِّ تَحْسِينٍ ٦٥ وَيَقَوْمِ هَذِهِ نَاقَةٌ لِلَّهِ لَكُمْ
 فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا
 سِوَىٰ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ٦٦ فَعَقَرُوهَا
 فَلْتَسْعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ٦٧ ذُرِّيَّتُكُمْ
 غَيْرُ مَكْنُودٍ ٦٨ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا بَنِيَّانَا
 مَعًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِن
 يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ٦٩

વાત ન માની અને દરેક અત્યાચારી, સત્યના દુશ્મનના પાછળ ચાલતા રહ્યા. (૬૦) છેવટે આ દુનિયામાં પણ તેમના ઉપર ફિટકાર પડી અને ક્યામતના દિવસે પણ. સાંભળો ! આદે પોતાના રબ સાથે કુફ કર્યું. સાંભળો, દૂર ફેંકી દેવામાં આવ્યા આદ, હૂદની કોમના લોકો. (રુકૂમ-૫)

(૬૧) અને સમૂદના તરફ અમે તેમના ભાઈ સાલેહને મોકલ્યો. તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના લોકો ! અલ્લાહની બંદગી કરો. તેના સિવાય તમારો બીજો કોઈ ખુદા નથી. એ જ છે જેણે તમને જમીનથી પેદા કર્યા છે અને અહીં તમને વસાવ્યા છે. આથી તમે તેનાથી માફી માગો અને તેના તરફ પાછા ફરો. નિ:શંક, મારો રબ નિકટ છે અને તે પ્રાર્થનાઓનો જવાબ આપનાર છે.” (૨૧)

(૬૨) તેમણે કહ્યું, “હે સાલેહ ! આ અગાઉ તું અમારા દરમ્યાન એવો મનુષ્ય હતો, જેનાથી ઘણી અપેક્ષાઓ રાખવામાં આવતી હતી. શું તું અમને એ ઉપાસ્યોની પૂજાથી રોકવા માગે છે, જેની પૂજા અમારા બાપ-દાદાઓ કરતા હતા ? તું જે પદ્ધતિ તરફ અમને બોલાવી રહ્યો છે તેના વિશે અમને મોટી શંકા છે, જેણે અમને મૂઝવણમાં નાખી દીધા છે.”

(૬૩) સાલેહે કહ્યું, “હે મારી કોમના ભાઈઓ ! તમે કંઈ એ વાત પર પણ વિચાર કર્યો કે જો હું મારા રબ તરફથી એક સ્પષ્ટ પુરાવો ધરાવતો હતો અને પછી તેણે પોતાની કૃપા પણ મને પ્રદાન કરી, તો તે પછી અલ્લાહની પકડમાંથી મને કોણ બચાવશે, જો હું તેની નાફરમાની કરું ? તમે મારા શું કામ આવી શકો છો, સિવાય એ કે મને વધુ નુકસાનમાં નાખી દો. (૬૪) અને હે મારી કોમના લોકો ! જુઓ, અલ્લાહની આ ઊંટણી તમારા માટે એક નિશાની છે. તેને અલ્લાહની જમીન પર ચરવા માટે છૂટી મૂકી દો. તેને સહેજ પણ ન છેડશો, નહીં તો કંઈ વધારે વાર નહીં લાગે અને તમારા ઉપર અલ્લાહની આપત્તિ આવી જશે.

(૬૫) પરંતુ તેમણે ઊંટણીને મારી નાખી. તેના પર સાલેહે તેમને સચેત કરી દીધા કે “બસ, હવે વધુ ત્રણ દિવસ પોતાના ઘરોમાં રહી લો અને આ એવી મુદત છે જે જૂઠી સાબિત નહીં થાય.”

(૬૬) અંતે જ્યારે અમારા નિર્ણયનો સમય આવી ગયો, તો અમે અમારી કૃપાથી સાલેહ અને એ લોકોને, જેઓ તેના સાથે ઈમાન લાવ્યા હતા, બચાવી લીધા અને તે દિવસની ફજેતીમાંથી તેમને સુરક્ષિત રાખ્યા. નિ:શંક, તારો રબ જ હકીકતમાં શક્તિશાળી અને સર્વોપરી છે.

૨૧. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં હઝરત સાલેહ અલૈ. એ શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના સમગ્ર ધંધાનું મૂળ કાપી નાખ્યું છે. મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) સમજે છે અને હોશિયાર લોકોએ તેમને આનું સમજાવવાની કોશિશ પણ કરી છે કે સૂઝિના પ્રભુ-પાલનહારના પવિત્ર સ્થાનક સામાન્ય લોકોની પહોંચથી ખૂબ દૂર છે. તેના દરબાર સુધી વળી સામાન્ય માણસની પહોંચ કેવી રીતે હોઈ શકે છે ? ત્યાં સુધી દુઆઓનું પહોંચવું અને પછી તેનો જવાબ મળવો તો કોઈપણ રીતે સંભવ જ નથી હોઈ શકતું, જ્યાં સુધી પવિત્ર આત્માઓનો વસીલો (માધ્યમ) ન શોધવામાં આવે અને આ ધર્માધિકારીઓની સેવા પ્રાપ્ત કરવામાં ન આવે, જેઓ ઉપર સુધી નહીં-નિયાઝ (ભેટો અને ચઢાવાઓ) અને અરજીઓ પહોંચાડવાની રીતો જાણે છે. આ જ એ ગેરસમજ અને ભ્રમ છે, જેણે બંદાઓ અને અલ્લાહની વચ્ચે ઘણા નાના-મોટા મા'બૂદો (ઉપાસ્યો, પૂજ્યો) અને ભલામણકર્તાઓનો એક મોટો સમૂહ ઊભો કરી દીધો. હઝરત સાલેહ અલૈ. અજ્ઞાનતાની આ સમગ્ર માયાજાળને માત્ર બે શબ્દોથી તોડીને ફેંકી દે છે. એક એ કે અલ્લાહ સમીપ

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي
 دِيَارِهِمْ جُثِمِينَ ۝۱۷ كَانَ لَمْ يَعْنُوا فِيهَا ۝ إِلَّا أَنْ
 تَمُودًا كَفَرُوا وَرَبَّهُمْ ۝ إِلَّا بَعْدًا لِمُودَ ۝
 وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا
 سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ۝
 فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكَرَهُمْ وَأَوْجَسَ
 مِنْهُمْ خِيفَةً ۝ قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى
 قَوْمٍ لُوطٍ ۝ وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا
 بِإِسْحَاقَ ۝ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ۝ قَالَتْ
 يُوَيْلٌ لِيَءِ أَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا ۝
 إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ۝ قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ
 اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ ۝
 إِنَّهُ حَبِيبٌ مَجِيدٌ ۝ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ
 الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ
 لُوطٍ ۝ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ۝
 يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ
 رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ۝
 وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِئَاءَ بِهِمْ وَضَاقَ
 بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ۝ وَجَاءَهُ

(૬૭) રહ્યા એ લોકો જેમણે અત્યાચાર કર્યો હતો, તો એક તીવ્ર ધડાકાએ તેમને ઝડપી લીધા અને તેઓ પોતાની વસ્તીઓમાં એવા નિશ્ચેત અને નિષ્ક્રિય પડેલા રહી ગયા (૬૮) જાણે ત્યાં તેઓ ક્યારેય વસ્ત્યા જ ન હતા. સાંભળો ! સમૂદે પોતાના રબ સાથે કુફ કર્યું. સાંભળો, દૂર ફેંકી દેવામાં આવ્યા સમૂદ ! (રુકૂઅ - ૬)

(૬૯) અને જુઓ, ઇબ્રાહીમ પાસે અમારા ફરિશ્તાઓ ખુશખબર લઈને પહોંચ્યા. કહ્યું, “તમારા પર સલામ થાય.” ઇબ્રાહીમે જવાબ આપ્યો કે “તમારા પર પણ સલામ થાય.” પછી થોડીક વારમાં ઇબ્રાહીમ એક શેકેલું વાછરડું (તેમની મહેમાનગતિ કરવા માટે) લઈ આવ્યો. (૨૨) (૭૦) પરંતુ જ્યારે જોયું કે તેમના હાથ ભોજન તરફ નથી વધતા, (૨૩) તો તે તેમના વિષે શંકામાં પડી ગયો અને હૃદયમાં તેમનાથી ડર અનુભવવા લાગ્યો. તેમણે કહ્યું, “ડરો નહીં, અમે તો લૂતની કોમ તરફ મોકલવામાં આવ્યા છીએ.” (૭૧) ઇબ્રાહીમની પત્ની પણ ઊભી હતી. તે આ સાંભળીને હસી પડી. પછી અમે તેને ઇસ્હાકની અને ઇસ્હાક પછી યાકૂબની ખુશખબર આપી. (૭૨) તે બોલી, “હાય મારું કમભાગ્ય ! (૨૪) શું હવે મારે ત્યાં સંતાન થશે, જ્યારે હું ઘરડી ડોશી થઈ ગઈ અને મારો પતિ પણ વૃદ્ધ થઈ ગયો ? આ તો ઘણી વિચિત્ર વાત છે.” (૭૩) ફરિશ્તાઓએ કહ્યું, “અલ્લાહના આદેશ પર આશ્ચર્ય કરો છો ? ઇબ્રાહીમના કુટુંબીજનો ! તમારા પર તો અલ્લાહની કૃપા અને તેની બરકતો છે અને નિ:શંક, અલ્લાહ ખૂબ જ પ્રશંસાપાત્ર અને મહાન ગૌરવશાળી છે.”

(૭૪) પછી જ્યારે ઇબ્રાહીમની ગભરામણ દૂર થઈ અને (સંતાનની ખુશખબરથી) તેનું હૃદય ખુશ થઈ ગયું, તો તેણે લૂતની કોમ વિશે અમારા સાથે ઝઘડો શરૂ કર્યો. (૨૫) (૭૫) હકીકતમાં ઇબ્રાહીમ ખૂબ જ સહનશીલ અને નરમ દિલનો માણસ હતો અને દરેક હાલતમાં અમારા તરફ રજૂ થતો હતો. (૭૬) (અંતે અમારા ફરિશ્તાઓએ તેને કહ્યું), “હે ઇબ્રાહીમ ! આપું ન કર, તમારા રબનો આદેશ થઈ ચૂક્યો છે અને હવે એ લોકો ઉપર તે યાતના આવીને રહેશે, જે કોઈના ટાળવાથી ટળી શકતી નથી.”

(૭૭) અને જ્યારે અમારા ફરિશ્તાઓ લૂતના પાસે પહોંચ્યા, તો તેમના આગમનથી તે ખૂબ ગભરાયો અને દિલગીર થયો અને કહેવા લાગ્યો કે આજે મોટી મુસીબતનો દિવસ છે. (૨૬)

છે. બીજું એ કે તે દુઆઓ-પ્રાર્થનાઓનો જવાબ આપવાવાળો છે. અર્થાત્ તમારો એ વિચાર પણ ખોટો છે કે તે તમારાથી દૂર છે અને એ પણ ખોટું છે કે તમે સીધેસીધો તેને પોકારીને પોતાની દુઆઓનો જવાબ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. તમારામાંથી એક-એક વ્યક્તિ પોતાના પાસે જ તેને પામી શકે છે, તેનાથી ગુપ્ત વાતચીત કરી શકે છે. પોતાની અરજીઓ સીધી તેના સામે રજૂ કરી શકે છે અને પછી તે સીધો પોતાના દરેક બંદાની દુઆઓનો જવાબ પણ સ્વયં આપે છે. આમ, જ્યારે સુષ્ટિના સમ્રાટનો દરબાર સામાન્ય રૂપે દરેક સમયે દરેક વ્યક્તિ માટે ખુલ્લો છે અને દરેક વ્યક્તિના નજીક જ મોજૂદ છે, તો આ તમે કઈ મૂર્ખતામાં પડેલા છો કે તેના માટે વાસ્તાઓ અને વસીલાઓ (માધ્યમો) અને ભલામણકર્તાઓ શોધતા ફરો છો ?

૨૨. આનાથી જાણવા મળ્યું કે ફરિશ્તાઓ હજરત ઇબ્રાહીમ અલૈ.ના ત્યાં માનવીય રૂપમાં પહોંચ્યા હતા અને શરૂઆતમાં તેમણે પોતાનો પરિચય કરાવ્યો ન હતો, તેથી હજરત ઇબ્રાહીમ અલૈ.એ વિચાર કર્યો કે આ કોઈ અજાણ્યા મહેમાનો છે અને તેમના આવતાં તરત જ તેમના ભોજનનો પ્રબંધ કર્યો.

૨૩. આનાથી હજરત ઇબ્રાહીમ અલૈ.ને જાણ થઈ કે આ ફરિશ્તાઓ છે.

૨૪. આનો અર્થ એ નથી કે હજરત સારા ખરેખર આના પર ખુશ થવાને બદલે ઊલટી તેને દુભાગ્ય સમજતી હતી, બલકે વાસ્તવમાં આ એ પ્રકારના શબ્દોમાંથી છે, જે સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે આશ્ચર્યના પ્રસંગે બોલતી હોય છે.

૨૫. ‘ઝઘડા’નો શબ્દ આ પ્રસંગે એ ઊંડા પ્રેમ અને ગર્વયુક્ત સંબંધને વ્યક્ત કરે છે, જે હજરત ઇબ્રાહીમ અલૈ. પોતાના

قَوْمَهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ ۖ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ
 السَّيِّئَاتِ ۖ قَالَ يَقَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ
 لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُونِ فِي ضَيْفِي ۖ أَلَيْسَ
 مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ۙ ﴿٤٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا
 فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ ۚ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ۙ ﴿٤٩﴾
 قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ
 شَدِيدٍ ۙ ﴿٥٠﴾ قَالُوا يَا لَوْطُ إِنَّا رَسُولُ رَبِّكَ لَنْ
 يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ
 وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَانَا ۖ إِنَّهُ مُصِيبُهَا
 مَا أَصَابَ بِهِمْ ۖ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ۖ أَلَيْسَ الصُّبْحُ
 بِقَرِيبٍ ۙ ﴿٥١﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا
 وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيلٍ ۖ مَّنْضُودٍ ۙ ﴿٥٢﴾
 مَسْجُومَةٍ ۖ عِنْدَ رَبِّكَ ۖ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ
 بِبَعِيدٍ ۙ ﴿٥٣﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۖ قَالَ
 يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ وَلَا
 تَتَّقُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي
 أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ۙ ﴿٥٤﴾ وَيَقَوْمِ أَوفُوا
 بِالْمِكْيَالِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ
 أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۙ ﴿٥٥﴾

૭૮) (તે મહેમાનોનું આવવું હતું કે) તેની કોમના લોકો એકદમ તેના ઘર તરફ દોડી યા. પહેલાથી જ તેઓ આવા કુકર્મોથી ટેવાયેલા હતા. લૂતે તેમને કહ્યું, “ભાઈઓ ! ॥ મારી દીકરીઓ મોજૂદ છે, તેઓ તમારા માટે વધારે પવિત્ર છે. (૨૭) જરા અલ્લાહથી યો અને મારા મહેમાનોના મામલામાં મને ફજેત ન કરો. શું તમારામાં કોઈ ભલો પણ નથી ?” (૭૯) તેમણે જવાબ આપ્યો, “તને તો ખબર જ છે કે તારી દીકરીઓમાં મારો કોઈ હિસ્સો નથી, અને તું એ પણ જાણે છે કે અમે શું ઈચ્છીએ છીએ.” (૮૦) તે કહ્યું, “કદાચ મારા પાસે એટલી શક્તિ હોત કે તમને સીધા કરી નાખતો અથવા ઈ મજબૂત સહારો જ હોત કે તેનું શરણ મેળવી લેતો.”

(૮૧) ત્યારે ફરિશ્તાઓએ તેને કહ્યું, “અમે તારા રબના મોકલેલા ફરિશ્તાઓ ભે. આ લોકો તારું કંઈ બગાડી નહીં શકે. બસ, તું થોડી રાત બાકી હોય ત્યારે તાના બાળ-બચ્ચાં સહિત નીકળી જા અને જુઓ, તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ પાછળ ધીને ન જુએ, પરંતુ તારી પત્ની (સાથે નહીં આવે), કેમ કે તેના પર પણ એ જ તવાનું છે જે આ લોકો પર વીતશે. તેમના વિનાશ માટે સવારનો સમય નક્કી છે. વાર થવામાં હવે વાર જ કેટલી છે !”

(૮૨) પછી જ્યારે અમારા ફેંસલાનો સમય આવી પહોંચ્યો, તો અમે એ વસ્તીને ઢટાવી દીધી અને તેના ઉપર પકવેલી માટીના પથ્થરો નિરંતર વરસાવ્યા, (૮૩) માંનો દરેક પથ્થર તારા રબને ત્યાંથી નિશાનીવાળો હતો (૨૮) અને અત્યાચારીઓથી ૧ સજા કંઈ દૂર નથી. (રુકૂઅ-૭)

(૮૪) અને મદ્યનવાળાઓ તરફ અમે તેમના ભાઈ શુઐબને મોકલ્યો. તેણે કહ્યું, હે મારી કોમના લોકો ! અલ્લાહની બંદગી કરો, તેના સિવાય તમારો કોઈ ઉપાસ્ય ારી અને તોલ-માપમાં કમી ન કરો. આજે હું તમને સારી સ્થિતિમાં જોઈ રહ્યો છું, તું મને ડર છે કે કાલે તમારા પર એવો દિવસ આવશે જેની યાતના સૌને ઘેરી વળશે. (૫) અને હે મારી કોમના ભાઈઓ ! સાચેસાચું ન્યાયપૂર્વક પૂરું માપો અને તોલો અને કોને તેમની વસ્તુઓમાં નુકસાન ન કરો અને ધરતી પર બગાડ ફેલાવતા ન ફરો.

અલ્લાહની સાથે રાખતા હતા. આ શબ્દથી એ ચિત્ર આંખોની સામે આવી જાય છે કે બંદા અને અલ્લાહની વચ્ચે લાંબા સમય સુધી વાદ-વિવાદ ચાલતો રહે છે. બંદો આગ્રહ કરી રહ્યો છે કે કોઈપણ રીતે લૂત અલૈ.ની કોમ પરથી અજાબ (સાર્વજનિક યાતના)ને ટાળી દેવામાં આવે. અલ્લાહ જવાબમાં કહી રહ્યો છે કે આ કોમ હવે ભલાઈથી તદન ખાલી થઈ ચૂકી છે અને તેના સુનાઓ એ સીમાને પાર કરી ચૂક્યા છે કે તેના સાથે કોઈ નરમાઈનો વ્યવહાર કરી શકાય. પરંતુ બંદો છે કે ફરી એ જ કહેતો જઈ રહ્યો છે કે, ‘પાલનહાર ! જો થોડીધણી ભલાઈ પણ તેમાં બાકી હોય તો તેને જરા વધુ મહેતલ આપી દે, કદાચ તે ભલાઈ ફળ આપે.’

આ ફરિશ્તાઓ સુંદર છોકરાઓના રૂપમાં હજરત લૂત અલૈ.ના ત્યાં પહોંચ્યા હતા અને તેઓ એ વાતથી અજાણ હતા કે આ ફરિશ્તાઓ છે. આ જ કારણ હતું કે આ મહેમાનોના આગમનથી આપને ખૂબ પરેશાની અને દુઃખ થયું. પોતાની કોમને જાણતા હતા કે તે કેવી દુરાચારી અને કેટલી નિર્લજ્જ થઈ ચૂકી છે.

આનો અર્થ એ નથી કે હજરત લૂત અલૈ.એ તેમના સામે પોતાની સુપુત્રીઓને વ્યભિચાર માટે પ્રસ્તુત કરી હતી. “આ તમારા માટે સૌથી વધારે પવિત્ર છે”નું વાક્ય આવો ખોટો અર્થ લેવાનો જરા પણ અવકાશ નથી રાખતું. હજરત લૂત અલૈ.નો આશય સ્પષ્ટ રૂપે એ હતો કે પોતાની કામ-વાસનાને એ પ્રાકૃતિક અને જાઈઝ (માન્ય, ઉચિત) રીતથી પૂરી કરો, જે અલ્લાહે નિર્ધારિત કરી છે અને તેના માટે સ્ત્રીઓનો અભાવ નથી.

نَبَيْتُ اللَّهُ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۚ
 مَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ۝۸۱ قَالُوا لَيْشَعِيبُ أَصْلُو تَكَ
 مَرُّكَ أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ تَفْعَلَ
 أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ۝۸۲
 أَلْ يَقَوْمُ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِنْ رَبِّي
 رَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ
 فِي مَا أَنْهَكُم عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا
 تَتَطَعْتُ ۚ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ
 إِلَيْهِ أُنِيبُ ۝۸۳ وَيَقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ
 يُبَيِّنَ لَكُمْ مِثْلَ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ
 مَرْصَلِحٍ ۚ وَمَا قَوْمٌ لَوْ لِي مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ ۝۸۴ وَاسْتَغْفِرُوا
 لَكُمْ ثُمَّ تُوْبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ۝۸۵ قَالُوا
 لَعَيْبٌ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ
 بِنَاضِعِيْنَآ ۚ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ ۚ وَمَا أَنْتَ
 مِنَّا بِعَزِيزٍ ۝۸۶ قَالَ يَقَوْمِ أَرَهْطِيْ أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنْ
 ۚ وَأَتَّخَذْتُ مَخُوَّةً وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا ۚ إِنَّ رَبِّي بِمَا
 تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۝۸۷ وَيَقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ
 فِي عَامِلٍ ۚ سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۚ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ
 يُزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۚ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ

(૮૬) અલ્લાહની આપેલી બચત તમારા માટે વધુ સારી છે જો તમે ઈમાનવાળા છો, અને અંતે તો હું તમારા પર કોઈ દેખરેખ રાખનાર નથી.”

(૮૭) તેમણે જવાબ આપ્યો, “હે શુઐબ ! શું તારી નમાઝ તને એવું શીખવાડે છે કે અમે એ બધા ઉપાસ્યોને છોડી દઈએ, જેમની પૂજા અમારા બાપ-દાદાઓ કરતા હતા ? અથવા એ કે અમને અમારા માલમાંથી અમારી ઈચ્છાનુસાર કંઈ ખર્ચ કરવાનો અધિકાર ન હોય ? બસ તું જ એકલો સહિષ્ણુ અને સત્યનિષ્ઠ માણસ રહી ગયો છે !”

(૮૮) શુઐબે કહ્યું, “ભાઈઓ ! તમે પોતે જ વિચારો કે જો હું મારા રબ તરફથી એક સ્પષ્ટ પુરાવા પર હતો અને પછી તેણે મને પોતાના પાસેથી ઉત્તમ રોજી પણ પ્રદાન કરી, (૨૯) (તો તે પછી હું તમારી પથભ્રષ્ટતાઓ અને હરામખોરીઓમાં તમારો સાથ કઈ રીતે આપી શકું છું ?) અને હું કદાપિ એવું નથી ઈચ્છતો કે જે વાતોથી હું તમને રોકું છું, તેનું હું પોતે જ આચરણ કરું. હું તો સુધારણા કરવા ચાહું છું જ્યાં સુધી મારી શક્તિ હોય, અને આ જે કંઈ હું કરવા માગું છું તે બધી વસ્તુઓ અલ્લાહના યોગદાન પર નિર્ભર છે. તેના પર જ મેં ભરોસો કર્યો અને દરેક મામલામાં તેના તરફ રજૂ થાઉં છું. (૯૦) અને હે મારી કોમના ભાઈઓ ! મારા વિરુદ્ધ તમારો હઠાગ્રહ તમને ક્યાંક એ સ્થિતિએ ન પહોંચાડી દે કે છેવટે તમારા ઉપર પણ એ જ યાતના આવીને રહે જે નૂહ કે હૂદ કે સાલેહની કોમ પર આવી હતી, અને લૂતની કોમ તો તમારાથી કંઈ વધુ દૂર પણ નથી. (૯૦) જુઓ, પોતાના રબથી માફી માગો અને તેના તરફ પાછા ફરો. નિ:સંદેહ, મારો રબ દયાળુ છે અને પોતાના પેદા કરેલા સર્જનોને પ્રેમ કરે છે.

(૯૧) તેમણે જવાબ આપ્યો, “હે શુઐબ ! તારી ઘણી વાતો તો અમારી સમજમાં જ આવતી નથી, અને અમે જોઈએ છીએ કે તું અમારા વચ્ચે એક નિર્બળ વ્યક્તિ છે. તારી બિરાદરી ન હોત તો અમે ક્યારનોય તને પથ્થરો મારીને ખતમ કરી નાખ્યો હોત. તારી તાકાત તો એટલી નથી કે અમને ભારે પડે.”

(૯૨) શુઐબે કહ્યું, “ભાઈઓ ! શું મારી બિરાદરી તમારા માટે અલ્લાહ કરતાં વધુ બળવાન છે કે તમે (બિરાદરીનો તો ડર રાખ્યો અને) અલ્લાહને સાવ પીઠ પાછળ મૂકી દીધો ? જાણી લો કે તમે જે કંઈ કરી રહ્યા છો તે અલ્લાહની પકડથી દૂર નથી. (૯૩) હે મારી કોમના લોકો ! તમે પોતાની રીતે કામ કર્યો જાઓ અને હું મારી રીતે કામ કરતો રહીશ. ખૂબ જલ્દી જ તમને જણાઈ જશે કે કોના ઉપર અપમાનજનક યાતના આવે છે અને કોણ જૂઠો છે. તમે પણ રાહ જુઓ અને હું પણ તમારા સાથે રાહ જોઉં છું.”

૨૮. અર્થાત્, પ્રત્યેક પથ્થર અલ્લાહ તરફથી નામાંકિત કરેલો હતો કે તેણે વિનાશનું કયું કાર્ય કરવાનું છે અને કયા પથ્થરને કયા ગુનેગાર પર પડવાનું છે.

૨૯. અર્થાત્, મારા રબે મને સત્યને ઓળખવાવાળી દૃષ્ટિ પણ આપી હોય અને હલાલ (વૈધ) રોજી પણ પ્રદાન કરી હોય, તો મારા માટે એ કેવી રીતે જાઈઝ હોઈ શકે છે કે જ્યારે અલ્લાહે મારા પર આ કૃપા કરી છે, તો હું તમારી પથભ્રષ્ટતાઓ અને ભ્રષ્ટ આચરણને સત્ય અને હલાલ કરીને તેની કૃતબ્ધતા (નાશુકી) કરું.

رَقِيبٌ ۱۳ ۞ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ
 آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَتِنَا ۖ وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا
 الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جِثْمِينَ ۙ كَانُ لَمْ
 يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الْآلَاءُ بَعْدَ الْمَدِينِ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ ۙ
 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۙ
 إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَا
 أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ۙ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
 فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَيَبْسُ الْوَرْدُ الْمُرْوُودُ ۙ وَأَتَّبَعُوا
 فِي هَذِهِ لَعْنَةً ۙ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۙ يَبْسُ الرِّفْدُ
 الْمَرْفُودُ ۙ ۱۴ ۞ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ الْقُرْآنِ نَقَّصْنَاهُ عَلَيْكَ
 مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ۙ ۱۵ ۞ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ
 ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي
 يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ
 رَبِّكَ ۙ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ۙ ۱۶ ۞ وَكَذٰلِكَ أَخَذَ
 رَبُّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنَ وَهِيَ ظَالِمَةٌ ۙ إِنَّ أَخْذَهُ
 الْيَوْمَ شَدِيدٌ ۙ ۱۷ ۞ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ
 عَذَابَ الْآخِرَةِ ۙ ۱۸ ۞ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَ
 ذٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ۙ ۱۹ ۞ وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ
 مَّعْدُودٍ ۙ ۲۰ ۞ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۖ

(૯૪) છેવટે જ્યારે અમારા ફેંસલાનો સમય આવી ગયો, તો અમે અમારી કૃપાથી શુભ અને તેના સાથી ઈમાનવાળાઓને બચાવી લીધા અને જે લોકોએ અત્યાચાર કર્યો હતો તેમને એક ભારે ધડાકાએ એવા ઝડપી લીધા કે તેઓ પોતાના ઘરોમાં અચેતન અવસ્થામાં ઊંધા પડેલા રહી ગયા, (૯૫) જાણે તેઓ ક્યારેય ત્યાં વસ્યા જ ન હતા.

સાંભળો, મદયનવાળા પણ દૂર ફેંકી દેવામાં આવ્યા, જેવી રીતે સમૂદ્ર ફેંકી દેવામાં આવ્યા હતા. (રુકૂઅ-૮)

(૯૬-૯૭) અને મૂસાને અમે અમારી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ અને નિયુક્તિની ખુલ્લી સનદ સાથે ફિરઔન અને તેના રાજ્યના સરદારો તરફ મોકલ્યો. પરંતુ તેમણે ફિરઔનના આદેશનું પાલન કર્યું. જો કે ફિરઔનનો આદેશ સીધા માર્ગ તરફ લઈ જનાર ન હતો. (૯૮) કયામતના દિવસે તે પોતાની કોમના આગળ-આગળ હશે અને પોતાની આગેવાની હેઠળ તેમને દોજખ (નર્ક) તરફ લઈ જશે. કેવી ખરાબ પહોંચવાની જગ્યા છે આ, જ્યાં કોઈ પહોંચે ! (૯૯) અને એ લોકો પર દુનિયામાં પણ ફિટકાર પડી અને કયામતના દિવસે પણ પડશે. કેવો ખરાબ બદલો છે આ, જે કોઈને મળે !

(૧૦૦) આ કેટલીક વસ્તીઓના વૃત્તાંતો છે, જે અમે તમને સંભળાવી રહ્યા છીએ. તેમાંથી કેટલીક હજુ પણ ઊભી છે અને કેટલીકની ફસલ કપાઈ ચૂકી છે. (૧૦૧) અમે તેમના પર અત્યાચાર નથી કર્યો, તેમણે પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કર્યો અને જ્યારે અલ્લાહનો આદેશ આવી ગયો તો તેમના એ ઉપાસ્યો, જેમને તેઓ અલ્લાહને છોડીને પોકારતા હતા, તેમના કોઈ કામ ન આવી શક્યા અને તેમણે વિનાશ અને ખરબાદી સિવાય તેમને કોઈ ફાયદો ન પહોંચાડ્યો.

(૧૦૨) અને જ્યારે તારો રબ કોઈ અત્યાચારી વસ્તીને પકડમાં લે છે, તો પછી તેની પકડ આવી જ હોય છે. સાચું તો એ છે કે તેની પકડ ઘણી સખત અને પીડાકારી હોય છે. (૧૦૩) હકીકત એ છે કે આમાં એક નિશાની છે એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે આખિરતના ખઝાબ (યાતના)થી ડરે. તે એક એવો દિવસ હશે, જેમાં સૌ લોકો એકઠા થશે અને પછી જે કંઈ પણ તે દિવસે થશે, સૌની આંખો સામે થશે. (૧૦૪) અમે તેના લાવવામાં કંઈ યુ મોડું નથી કરી રહ્યા. બસ, એક નિશ્ચિત સમય તેના માટે ઠરાવેલો છે. (૧૦૫) જ્યારે તે આવશે, તો કોઈને વાત કરવાની મજાલ નહીં હોય, સિવાય કે અલ્લાહની અનુમતિથી.

فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ۝ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَمِنَ
 النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ۝ خَلِدِينَ فِيهَا مَا
 دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۗ إِنَّ
 رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ۝ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا
 فَمِنَ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ
 وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۗ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدُودٍ ۝
 فَلَا تَكُ فِي مَرِيضَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ ۗ مَا يَعْبُدُونَ
 إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤَهُمْ مِّن قَبْلُ ۗ وَإِنَّا لَمُوقِفُوهُمْ
 نَصِيبُهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ۝ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى
 الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ ۗ وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
 مِن رَّبِّكَ لَفَضَّلْنَا بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّمَا كَفَىٰ شَكِّ
 مَنَّهُ مَرِيْبٌ ۝ وَإِن كَلَّمْنَا كَلِمًا لَّيُوقِفِينَهُمْ سَرَابٌ
 أَعْمَالُهُمْ ۗ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ فَاسْتَقِمْ
 كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطَّعُوا ۗ إِنَّهُ
 بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ
 ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ۗ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ
 مِنْ أَوْلِيَاءٍ ۗ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ۝ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي
 لِنَهَارٍ وَرُفْعًا مِّنَ اللَّيْلِ ۗ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهَبْنَ
 السَّيِّئَاتِ ۗ ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّكِرِينَ ۝ وَأَصْبِرْ

કંઈ કહે. પછી કેટલાક લોકો એ દિવસે દુભાગી હશે અને કેટલાક સૌભાગ્યશાળી. (૧૦૬-૧૦૭) જેઓ દુભાગી હશે તેઓ દોજબ (નર્ક)માં હશે (જ્યાં ગરમી અને તરસની તીવ્રતાથી) તેઓ હાંફશે અને ફૂંફાડા મારશે અને આ જ હાલતમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે, જ્યાં સુધી આકાશો અને ધરતી કાયમ છે, (૩૦) સિવાય એ કે તારો રબ કંઈ બીજું ચાહે. નિ:શંક, તારો રબ સંપૂર્ણ અધિકાર ધરાવે છે કે ચાહે તે કરે. (૧૦૮) રહ્યા એ લોકો જેઓ સૌભાગ્યશાળી નીકળશે, તો તેઓ જન્મ (સ્વર્ગ)માં જશે અને ત્યાં હંમેશા રહેશે, જ્યાં સુધી આકાશો અને ધરતી કાયમ છે, સિવાય એ કે તારો રબ કંઈ બીજું ચાહે. એવી બાકિશ તેમને મળશે જેનો કમ ક્યારેય સમાપ્ત થશે નહીં.

(૧૦૯) પછી હે નબી સલ્લ.! તું એ ઉપાસ્યો તરફથી કોઈ શંકામાં ન રહેજે, જેમની આ લોકો ઉપાસના કરી રહ્યા છે. આ તો (માત્ર આંધળું અનુકરણ કરીને) એવી જ રીતે પૂજાપાઠ કરી રહ્યા છે, જેવી રીતે પહેલાં તેમના બાપ-દાદાઓ કરતા હતા, અને અમે તેમનો હિસ્સો તેમને પૂરેપૂરો આપીશું, કોઈ પણ જાતની કાપ-કસર વગર. (રુકૂઅ-૯)

(૧૧૦) અમે આ પહેલાં મૂસાને પણ ગ્રંથ આપી ચૂક્યા છીએ અને તેના વિશે પણ મતભેદ કરવામાં આવ્યો હતો, (જેવી રીતે આજે આ ગ્રંથ વિષે કરવામાં આવી રહ્યો છે જે તમને આપવામાં આવ્યો છે). જો તારા રબ તરફથી એક વાત પહેલાંથી જ નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવી ન હોત, તો આ મતભેદ કરનારાઓ વચ્ચે ક્યારનોય ફેંસલો ચૂકાવી દેવામાં આવ્યો હોત. એ હકીકત છે કે આ લોકો આ બાબતમાં શંકા અને અનિશ્ચિતતામાં પડેલા છે. (૧૧૧) અને એ પણ હકીકત છે કે તારો રબ તેમને તેમના કર્મોનો પૂરેપૂરો બદલો આપીને રહેશે. નિ:શંક, તે તેમના સર્વ કરતૂકોથી વાકેફ છે. (૧૧૨) પછી હે નબી સલ્લ.! તમે અને તમારા એ સાથીઓ, જેઓ (કુફ અને વિદ્રોહથી ઈમાન અને આજ્ઞાપાલન તરફ) પાછા આવ્યા છે, સન્માર્ગ પર મક્કમ રહો, જેમ કે તમને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે, અને બંદગીની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન કરો. જે કંઈ તમે કરી રહ્યા છો તેના પર તમારો રબ નજર રાખે છે. (૧૧૩) આ અત્યાચારીઓ તરફ સહેજ પણ ન ઝૂકશો, નહીં તો જહન્નમની લપેટમાં આવી જશો અને તમને કોઈ એવો મિત્ર અને સંરક્ષક નહીં મળે, જે અલ્લાહથી તમને બચાવી શકે અને ક્યાંયથી તમને મદદ પહોંચશે નહીં. (૧૧૪) અને જુઓ, નમાઝ કાયમ કરો દિવસના બંને છેડા પર, અને થોડી રાત પસાર થયા બાદ. (૩૧) વાસ્તવમાં ભલાઈઓ બૂરાઈઓને દૂર કરી દે છે. આ એક અનુસ્મરણ છે એ લોકો માટે, જેઓ અલ્લાહને યાદ રાખનારા છે. (૧૧૫) અને ધૈર્ય રાખ,

૩૦. રૂઢિપ્રયોગના રૂપમાં આ શબ્દો નિરંતરતાના અર્થમાં પ્રયુક્ત થાય છે.

૩૧. દિવસના છેડાઓથી તાત્પર્યસવાર અને મગરિબ (સંધ્યાકાળ) છે અને 'થોડીક રાત પસાર થયા બાદ'થી અભિપ્રેત ઈશાનો સમય છે. (નમાઝના સમયોની વિગત માટે જુઓ : સૂર: બની ઈસરાઈલ, આ. ૭૮, સૂર: તા-હા, આ. ૧૩૦ અને સૂર: રૂમ, આ. ૧૭-૧૮)

فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضَيِّعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾ فَلَوْلَا
 كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةً
 يَمْهُونِ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ
 أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ
 وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ
 الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾ وَلَوْ شَاءَ
 رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ
 مُخْتَلِفِينَ ۗ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ ط
 وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ
 وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٨﴾ وَكَلَّا نَقْصُصُ عَلَيْكَ مِنْ
 أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نَنْبَيْتُ بِهِ فُؤَادَكَ ۗ وَجَاءَكَ فِي
 هَذِهِ الْحَقِّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٩﴾ وَ قُلْ
 لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَا كُنْتُمْ ۗ إِنَّا
 عَامِلُونَ ﴿١٢٠﴾ وَانْتَظِرُوا ۗ إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢١﴾ وَ لِلَّهِ غَيْبُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْبَيْتِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلَّهُ فَاعْبُدْهُ
 وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ط وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

અલ્લાહ સત્કર્મ કરનારાઓનો બદલો ક્યારેય વ્યર્થ જવા દેતો નથી.

(૧૧૬) પછી શા માટે એ કોમોમાં, જે તમારા અગાઉ થઈ ચૂકી છે, એવા ભલા માણસો ન રહ્યા, જેઓ લોકોને જમીન પર બગાડ પેદા કરવાથી અટકાવતા? આવા લોકો નીકળ્યા તો પણ ઘણા થોડાં, જેમને અમે એ કોમોમાંથી બચાવી લીધા, જ્યારે અત્યાચારી લોકો તો એ જ મોજ-મજા પાછળ પડ્યા રહ્યા, જેના સાધનો તેમને પુષ્કળ પ્રમાણમાં આપવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ ગુનેગાર બનીને રહ્યા. (૧૧૭) તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) એવો નથી કે વસ્તીઓને અકારણ નષ્ટ કરી દે, જો કે તેના રહેવાસીઓ સુધારણા કરનારા હોય. (૧૧૮) નિ:શંક, જો તારો રબ ઈચ્છતો તો સૌ મનુષ્યોને એક જ જૂથ બનાવી શકતો હતો. પરંતુ હવે તો તેઓ જુદા-જુદા માર્ગો પર જ ચાલતા રહેશે (૧૧૯) અને પથભ્રષ્ટ થવાથી માત્ર એ લોકો જ બચશે, જેમના પર તારા રબની કૃપા છે. આ જ (પસંદગીની અને સ્વીકારવાની સ્વતંત્રતા અને પરીક્ષા) માટે તો તેણે એમને પેદા કર્યા હતા, અને તારા રબની એ વાત પૂરી થઈ ગઈ, જે તેણે કહી હતી કે હું જહન્નમ (નર્ક)ને જીતી અને મનુષ્યો બંનેથી ભરી દઈશ.

(૧૨૦) અને હે નબી સલ્લ.! આ પયગંબરોના કિસ્સાઆ, જે અમે તમને સંભળાવીએ છીએ, તે એ વસ્તુઓ છે જેમના વડે અમે તમારા હૃદયને સુદૃઢ કરીએ છીએ. તેમાંથી તમને સત્યનું જ્ઞાન મળ્યું અને ઈમાન લાવનારાઓને શિખામણ અને જાગૃતિ પ્રાપ્ત થઈ. (૧૨૧) રહ્યા એ લોકો જેઓ ઈમાન નથી લાવતા, તો તેમને કહી દો કે તમે તમારી રીતે કામ કરતા રહો અને અમે અમારી રીતે કરતા જઈએ છીએ. (૧૨૨) પરિજ્ઞામની તમે પણ રાહ જુઓ અને અમે પણ રાહ જોઈ રહ્યા છીએ. (૧૨૩) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છુપાયેલું છે બધું અલ્લાહના અધિકારમાં છે અને બધા મામલા તેના તરફ જ રજૂ કરવામાં આવે છે. તો હે નબી સલ્લ.! તું તેની બંદગી કર અને તેના પર જ ભરોસો રાખ. જે કંઈ તમે લોકો કરી રહ્યા છો, તારો રબ તેનાથી અજાણ નથી. (રુકૂઅ-૧૦)

૧૨. યૂસુફ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:માં પયગંબર હઝરત યૂસુફ અલૈ.નું વૃત્તાંત વર્ણવવામાં આવેલ છે. આ જ સંદર્ભમાં આનું નામ 'યૂસુફ' રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ અને તેનું કારણ :

આ સૂર:ના વિષયથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ પણ મક્કા-કાળના અંતિમ સમયમાં અવતરિત થઈ હશે, જ્યારે કુરૈશના લોકો એ સમસ્યા પર વિચાર કરી રહ્યા હતા કે નબી સલ્લ.ને કતલ કરી નાખે કે દેશનિકાલ કરે કે પછી કેદ કરી લે. તે સમયે મક્કાના કેટલાક કાફિરોએ (વિરોધીઓએ - સંભવત: યહૂદીઓના ઇશારે) નબી સલ્લ.ની પરીક્ષા કરવા આપને પ્રશ્ન કર્યો કે બની ઇસરાઈલ (ઇસરાઈલની સંતાન)ના મિસર (ઇજિપ્ત) જવાનું કારણ શું હતું? અલ્લાહે માત્ર એટલું જ નહીં કે તરત જ એ જ વખતે હઝરત યૂસુફ અલૈ.નું પૂરેપૂરું વૃત્તાંત આપની જીભ પર જારી કરી દીધું, બલકે તેનાથી વધુ એ પણ કે આ પ્રસંગને કુરૈશના એ વર્તન સાથે પણ સાંકળી દીધું, જે તેઓ હઝરત યૂસુફ અલૈ.ના ભાઈઓની જેમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. સાથે કરી રહ્યા હતા.

અવતરણનો ઉદ્દેશ્ય :

આમ, આ કિસ્સો બે મહત્વના હેતુઓ માટે ઉતારવામાં આવ્યો હતો : એક એ કે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ની નુબૂવત (ઇશદૂતત્વ)નું પ્રમાણ અને એ પણ વિરોધીઓનું મહોં-માગ્યું પ્રમાણ આપવામાં આવે. બીજું એ કે કુરૈશના સરદારોને એ બતાવવામાં આવે કે આજે તમે પોતાના ભાઈ સાથે એવું જ વર્તન કરી રહ્યા છો, જે હઝરત યૂસુફ અલૈ.ના ભાઈઓએ તેમના સાથે દાખવ્યું હતું. પરંતુ જે રીતે અલ્લાહની મરજીથી તેઓ લડવામાં સફળ ન થયા અને છેવટે એ જ ભાઈના પગમાં પડી ગયા, જેને તેમણે ક્યારેક અત્યંત નિર્દયતાપૂર્વક કૂવામાં ફેંકી દીધા હતા, એ જ રીતે તમારી કોશિશો પણ અલ્લાહની યુક્તિઓ સામે સફળ નહીં થઈ શકે અને એક દિવસે તમારે પણ પોતાના આ જ ભાઈથી દયા અને મહેરબાનીની ભીખ માગવી પડશે, જેને આજે તમે મિટાવી દેવા તત્પર બન્યા છો.

એ હકીકત છે કે હઝરત યૂસુફ અલૈ.ના પ્રસંગને હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને કુરૈશના મામલા પર લાગુ પાડીને કુર્આન-મજીદે જાણે એક સ્પષ્ટ આગાહી કરી દીધી

હતી, જેને આગામી દસ વર્ષની ઘટનાઓએ એક-એક કરીને સાચી કરીને દેખાડી દીધી.

ચર્ચાઓ અને સમસ્યાઓ :

આ બે પાસા તો આ સૂર:માં ઉદ્દેશ્યની હેસિયત ધરાવે છે. આ ઉપરાંત, કુઆનિ-મજ્હદ આ આખા પ્રસંગમાં એ વાત પણ સ્પષ્ટ કરીને દર્શાવે છે કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ., હઝરત ઈસ્હાક અલૈ., હઝરત યાકૂબ અલૈ. અને હઝરત યૂસુફ અલૈ.ની દાવત (આમંત્રણ) પણ એ જ હતી, જેનું આમંત્રણ આજે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. આપી રહ્યા છે.

પછી, તે એક તરફ હઝરત યાકૂબ અલૈ. અને હઝરત યૂસુફ અલૈ.ના ચરિત્ર અને બીજી તરફ તેમના ભાઈઓ, વેપારીઓના કાફલા, ઈજ્જતના શાસક, તેની પત્ની, ઈજ્જતના રાજાની રાણીઓ અને તેના સત્તાવાળાઓના ચરિત્ર એક-બીજાના સામે મૂકી દે છે, જેથી લોકો જોઈ લે કે અલ્લાહની બંદગી અને આખિરત (પરલોક)માં હિસાબ-કિતાબ પર વિશ્વાસથી બનતા ચરિત્રો કેવા હોય છે અને દુનિયાના પ્રેમ તથા અલ્લાહ અને આખિરતથી બેપરવાઈના બીબામાં ઢળીને તૈયાર થતા ચરિત્રોની સ્થિતિ શું હોય છે? પછી આ પ્રસંગથી કુઆનિ-હકીમ એક વધુ ઊંડી સચ્ચાઈ પણ માણસના મનમાં ઉતારે છે, અને તે એ છે કે અલ્લાહ જેને ઉચ્ચ કરવા માગે છે, આખી દુનિયા મળીને પણ તેને નીચે પાડી નથી શકતી, બલ્કે દુનિયા જે યુક્તિને તેને નીચે પાડવાની ખૂબ અકસીર અને નિશ્ચિત યુક્તિ સમજીને અપનાવે છે, અલ્લાહ એ જ યુક્તિમાંથી તેના ઉચ્ચ થવાની રીતો પેદા કરી દે છે.

ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક પરિસ્થિતિઓ :

આ પ્રસંગને સમજવા માટે જરૂરી છે કે સંક્ષિપ્તમાં તેના વિશે કેટલીક ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક જાણકારી પણ વાચકોની દૃષ્ટિ સમક્ષ રહે.

બાઈબલના ઉલ્લેખ મુજબ હઝરત યાકૂબ અલૈ.ના બાર પુત્રો ચાર પત્નીઓથી હતા. હઝરત યૂસુફ અલૈ. અને તેમના નાના ભાઈ બિન યમીન એક પત્નીથી અને બાકીના દસ ભાઈઓ બીજી પત્નીઓથી હતા. ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન)માં હઝરત યાકૂબ અલૈ.નું રહેઠાણ હિબરૂન (આજના અલ-ખૈલ)ની ખીણમાં હતું. ઉપરાંત, તેમની થોડીક જમીન સેકિમ (આજના નાબુલુસ)માં પણ હતી. બાઈબલના વિદ્વાનોનાં સંશોધનને જો સાચું માની લઈએ તો હઝરત યૂસુફ અલૈ.નો જન્મ ૧૮૦૬ ઈ.સ. પૂર્વેના આસપાસ થયો. સ્વપ્ન જોવાની અને પછી કૂવામાં નાખી દેવાની ઘટના (તેમની ૧૭ વર્ષની ઉંમરમાં) ઘટી. જે કૂવામાં તેમને ફેંકી દેવામાં આવ્યા તે બાઈબલ અને

તલમૂદના કથનો અનુસાર સેકિમના ઉત્તરમાં દૂતન (આજના દુસાન) નજીક આવેલ હતો અને જે કાફલાએ તેમને કૂવામાંથી કાઢ્યા તે જલઆદ (જોર્ડનના પૂર્વ)થી આવી રહ્યો હતો અને ઈજિપ્ત તરફ જઈ રહ્યો હતો. ઈજિપ્ત પર તે જમાનામાં પંદરમા વંશનું શાસન હતું જે ઈજિપ્તના ઈતિહાસમાં ભરવાડ બાદશાહો (Hyksos kings)ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આ લોકો આરબોના વંશમાંથી હતા અને પેલેસ્ટાઈન અને સીરિયાથી ઈજિપ્ત જઈને બે હજાર વર્ષ ઈ.સ. પૂર્વેના આસપાસના જમાનામાં ઈજિપ્તના રાજ્ય પર કબ્જો જમાવી બેઠા હતા. આ જ કારણ બન્યું કે એમના શાસનમાં હઝરત યૂસુફ અલૈ.ને ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાની તક મળી અને પછી બની ઈસરાઈલને આદર-માન સાથે સ્વીકૃતિ મળી, કેમ કે તેઓ તે વિદેશી શાસકોના વંશના હતા. ઈ.સ. પૂર્વે ૧૫મી સદીના અંત સુધી આ લોકોનો ઈજિપ્ત પર કબ્જો રહ્યો અને એમના જમાનામાં દેશની બધી જ સત્તા વ્યવહારિક રીતે બની ઈસરાઈલના હાથમાં રહી. એ જ જમાના તરફ સૂર: ૫ (માઈદા) આયત-૨૦ માં નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે “તેણે તમારામાં પયગંબરો પેદા કર્યા અને તમને શાસક બનાવ્યા.” તે પછી હિકસુસ શાસનનો તખ્તો ઉલટાવીને એક અત્યંત કૂર કિબ્તી વંશનો પરિવાર સત્તામાં આવી ગયો અને તેણે બની ઈસરાઈલ પર એ અત્યાચારોનો અવિરત સિલસિલો શરૂ કર્યો, જેનો ઉલ્લેખ હઝરત મૂસા અલૈ.ના પ્રસંગમાં થયો છે. આ ભરવાડ બાદશાહોએ ઈજિપ્તના દેવતાઓનો સ્વીકાર કર્યો ન હતો. આ જ કારણ છે કે કુર્આન-મજીદ હઝરત યૂસુફ અલૈ.ના સમકાલીન બાદશાહને ‘ફિરઔન’ નામથી યાદ કરતું નથી, કેમ કે ‘ફિરઔન’ ઈજિપ્તનો ધાર્મિક પારિભાષિક શબ્દ હતો અને આ લોકો ઈજિપ્તના ધર્મને માનવાવાળા ન હતા.

હઝરત યૂસુફ અલૈ. ૩૦ વર્ષની ઉંમરમાં દેશના શાસક બન્યા અને ૮૦ વર્ષ સુધી એકલા જ આખા ઈજિપ્ત પર શાસન કરતા રહ્યા. પોતાના શાસન-કાળના નવમા કે દસમા વર્ષે તેમણે હઝરત યાકૂબ અલૈ.ને પોતાના સમગ્ર કુટુંબ સાથે પેલેસ્ટાઈનથી ઈજિપ્ત બોલાવી લીધા અને એ પ્રદેશમાં વસાવ્યા જે દિમયાત અને કાહિરા (કેરો)ના વચ્ચે આવેલું છે. બાઈબલમાં આ પ્રદેશનું નામ જુશન અથવા ગુશન દર્શાવવામાં આવ્યું છે. હઝરત મૂસા અલૈ.ના જમાના સુધી આ લોકો એ જ પ્રદેશમાં આબાદ રહ્યા. બાઈબલમાં ઉલ્લેખ છે કે હઝરત યૂસુફ અલૈ. ૧૧૦ વર્ષની ઉંમરે અવસાન પામ્યા અને અવસાન વખતે બની ઈસરાઈલને વસીયત કરી કે જ્યારે તમે આ દેશથી નીકળો તો મારા હાડકાં પોતાના સાથે લઈને જજો.

أَيَاتُهَا ۱۱۱ (۱۲) سُورَةُ يُونُسَف مَكِّيَّةٌ (۵۳) رُكُوعَاتُهَا ۱۴

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الرَّتِّ تِلْكَ آيَةُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۞ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ
 قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۞ نَحْنُ نَقُصُّ
 عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا
 الْقُرْآنَ ۞ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ ۞
 إِذْ قَالَ يُونُسُف لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ
 كَوْكَبًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ رَأَيْتَهُمْ لِي سَاجِدِينَ ۞
 قَالَ يَبْنَئِي لَأَقْصُصَ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ
 فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ
 مُّبِينٌ ۞ وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ
 مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُرِيْتُمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ
 وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ
 قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ ۞ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۞
 لَقَدْ كَانَ فِي يُونُسَف وَإِخْوَتِهِ آيَةٌ لِلْسَّالِفِينَ ۞
 إِذْ قَالُوا لَيُونُسَف وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنَّا وَ
 نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ آبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۞ اقْتُلُوا
 يُونُسَف أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَبْحُلُ لَكُمْ وَجْهٌ أَبِيكُمْ
 وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ۞ قَالَ قَائِلٌ

ع

مائل

૧૨. સૂર: યૂસુફ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૨ • આયતો-૧૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-રા. આ એ ગ્રંથની આયતો છે જે પોતાનો ઉદ્દેશ્ય સ્પષ્ટપણે વર્ણવે છે. (૨) અમે આને અવતરિત કર્યો છે કુર્આન^(૧) બનાવીને અરબી ભાષામાં, જેથી તમે (આરબવાસીઓ) આને સારી રીતે સમજી શકો. (૩) હે નબી સલ્લ.! અમે આ કુર્આન તમારા તરફ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) કરીને શ્રેષ્ઠ શૈલીમાં ઘટનાઓ અને તથ્યો તમારા સમક્ષ વર્ણન કરીએ છીએ, નહીં તો આ પહેલાં તો (આ વસ્તુઓથી) તમે તદ્દન અજાણ હતા.

(૪) આ તે સમયનું વર્ણન છે, જ્યારે યૂસુફે પોતાના પિતાને કહ્યું, “પિતાજી! મેં સ્વપ્ન જોયું છે કે અગિયાર તારાઓ છે તથા સૂર્ય અને ચંદ્ર છે અને તેઓ મને સિજદો કરી રહ્યા છે.” (૫) જવાબમાં તેના પિતાએ કહ્યું, “બેટા! પોતાનું આ સ્વપ્ન તારા ભાઈઓને ન સંભળાવતો, નહીં તો તેઓ તને તકલીફ પહોંચાડવા માટે પાછળ પડી જશે.”^(૨) હકીકત એ છે કે શૈતાન મનુષ્યનો ખુલ્લો દુશ્મન છે. (૬) અને આવું જ થશે (જેવું તે સ્વપ્નમાં જોયું છે કે) તારો રબ તને (પોતાના કામ માટે) પસંદ કરશે અને તને વાતોના મૂળ સુધી પહોંચવાનું શીખવાડશે^(૩) અને તારા પર અને યાકૂબના સંતાનો પર પોતાની નેઅમતો (કૃપાઓ) એવી જ રીતે પૂરી કરશે, જેવી રીતે આ પહેલાં તે તારા પૂર્વજો ઈબ્રાહીમ અને ઈસ્હાક પર કરી ચૂક્યો છે, નિ:શંક તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે.” (રુકૂઅ-૧)

(૭) હકીકત એ છે કે યૂસુફ અને તેના ભાઈઓના કિસ્સામાં આ પ્રશ્ન કરવાવાળાઓ માટે મોટી નિશાનીઓ છે. (૮) આ કિસ્સો એ રીતે શરૂ થાય છે કે તેના ભાઈઓએ પરસ્પર કહ્યું, “આ યૂસુફ અને તેનો ભાઈ^(૪) બંને આપણા પિતાને આપણા બધા કરતાં વધુ વહાલા છે. જો કે આપણે એક આખું જૂથ છીએ. સારી વાત તો એ છે કે આપણા પિતા તદ્દન બહેકી ગયા છે. (૯) ચાલો યૂસુફને મારી નાખો અથવા તેને ક્યાંક ફેંકી દો, જેથી તમારા પિતાનું ધ્યાન માત્ર તમારા તરફ જ થઈ જાય. આ કામ કર્યા પછી સદાચારી બનીને રહેજો.”

૧. કુર્આનનો શાબ્દિક અર્થ છે પઢવું (વાંચવું) અને કિતાબને આ નામ આપવાનો અર્થ એ છે કે આ સામાન્ય અને વિશિષ્ટ સૌ માટે પઢવા માટે છે અને પુષ્કળ પઢવામાં આવતી વસ્તુ છે.

૨. હઝરત યૂસુફ અલૈ. ના દસ ભાઈઓ બીજી માતાઓથી હતા અને એક તેમનાથી નાનો અને તેમનો સગો ભાઈ હતો. હઝરત યાકૂબ અલૈ. ને ખબર હતી કે ઓરમાન ભાઈઓ હઝરત યૂસુફ અલૈ. થી અંદેખાઈ કરે છે અને નૈતિક રીતે પછ એવા સારા ન હતા કે પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા માટે કોઈ અનુચિત કૃત્ય કરવામાં પછ તેમને કોઈ સંકોચ હોય. તેથી તેમણે પોતાના સદાચારી પુત્રને સાવધાન કરી દીધો કે તેમનાથી સચેત રહેજો. સ્વપ્નનો સ્પષ્ટ અર્થ એ હતો કે સૂર્યથી તાત્પર્યે હઝરત યાકૂબ અલૈ., ચંદ્રથી તાત્પર્યે તેમની પત્ની (હઝરત યૂસુફ અલૈ. ની ઓરમાન માતા) અને અગિયાર તારાઓથી તાત્પર્યે અગિયાર ભાઈઓ છે.

૩. મૂળ ગ્રંથમાં ‘તાવીલુલ અહાદીસ’ના શબ્દો પ્રયુક્ત થયા છે, જેનો અર્થ માત્ર સ્વપ્નનું જ્ઞાન નથી, જેમ કે સમજવામાં આવે છે, બલકે આનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહ ત્આલા તને મામલાની સમજ અને સત્ય સુધી પહોંચવાનું શિક્ષણ આપશે અને એ દૃષ્ટિ અને સૂઝબૂજ તને પ્રદાન કરશે જેનાથી તું દરેક મામલાના ઊંડાણમાં ઉતરવા અને તેના મૂળને પામી લેવાને યોગ્ય થઈ જઈશ.

مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقُوَّةُ فِي غَيْبَتِ الْجَبِّ
 يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَعِلِينَ ⑩
 قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا
 لَهُ لَنَصِحُونَ ⑪ أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبُ وَ
 إِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ⑫ قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا
 بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ
 غٰفِلُونَ ⑬ قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا
 إِذًا لَخٰسِرُونَ ⑭ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْتَمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ
 فِي غَيْبَتِ الْجَبِّ ۚ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ
 هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ⑮ وَجَاءَ وَآبَاهُمْ عِشَاءً
 يَبْكُونَ ⑯ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا
 يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَآكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ
 لَنَا وَلَوْ كُنَّا صٰدِقِينَ ⑰ وَجَاءَ وَعَلَى قَبِيصِهِ بِدَامٍ
 كَذِبٍ ⑱ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبِرْ
 بِجَمِيلٍ ۗ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ⑲ وَجَاءَتْ
 سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَةً ۗ قَالَ يُبَشِّرُ
 هٰذَا عِلْمٌ ۖ وَأَسْرُوءُ بِصَاعَتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ⑳
 وَشَرَّوهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا فِيهِ
 مِنَ الزَّٰهِدِينَ ㉑ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ

(૧૦) આના પર તેમનામાંથી એક બોલ્યો, “યૂસુફને મારી ન નાખો. જો કંઈ કરવું જ હોય તો તેને કોઈ અવાવરા કૂવામાં નાખી દો. કોઈ પસાર થતો કાફલો તેને કાઢીને લઈ જશે.” (૧૧) આ પ્રસ્તાવ કરીને તેમણે જઈને પોતાના પિતાને કહ્યું, “પિતાજી ! શું વાત છે કે આપ યૂસુફની બાબતમાં અમારા પર ભરોસો કરતા નથી, જો કે અમે તેના સાચા શુભેચ્છકો છીએ ? કાલે તેને અમારા સાથે મોકલી આપો, કંઈક ખાઈ-પી લેશે^(૪) (૧૨) અને રમત-ગમતથી પણ દિલ બહેલાવશે. અમે તેની સંભાળ રાખવા માટે છીએ જ.” (૧૩) પિતાએ કહ્યું, “તમારું તેને લઈ જવું મારા માટે દુઃખની વાત હોય છે અને મને ડર છે કે ક્યાંક તેને વરુ ફાડી ન ખાય, જ્યારે તમે તેના તરફથી બેધ્યાન હોવ.” (૧૪) તેમણે જવાબ આપ્યો, “જો અમારા હોવા છતાં તેને વરુ ફાડી ખાય, જ્યારે કે અમે એક જથ્થો છીએ, તો અમે સાવ નકામાં હોઈશું.” (૧૫) આવી રીતે આગ્રહ કરીને જ્યારે તેઓ તેને લઈ ગયા અને તેમણે નક્કી કરી લીધું કે તેને એક અવાવરા કૂવામાં છોડી દઈએ, તો અમે યૂસુફને વહી મોકલી, “એક સમય આવશે જ્યારે તું આ લોકોને તેમની આ હરકત યાદ દેવડાવીશ. આ લોકો પોતાના કાર્યના પરિણામોથી બેખબર છે.” (૧૬) સાંજે તેઓ રોતા-ધોતા પોતાના પિતા પાસે આવ્યા (૧૭) અને કહ્યું, “પિતાજી! અમે દોડની હરીફાઈમાં લાગેલા હતા અને યૂસુફને અમે અમારા સામાન પાસે છોડી દીધો હતો કે એટલામાં વરુ આવીને તેને ખાઈ ગયો. આપ અમારી વાતનો વિશ્વાસ નહીં કરો, યાહે અમે સાચા જ હોઈએ.” (૧૮) અને તેઓ યૂસુફના ખમીસ પર ખોટે-ખોટું લોહી લગાડીને આવ્યા હતા. આ સાંભળીને તેમના પિતાએ કહ્યું, “બલ્કે તમારા મનએ તમારા માટે એક મોટા કામને સરળ બનાવી દીધું. ભલે, ધીરજ રાખીશ અને ખૂબ ધીરજ રાખીશ. જે વાત તમે બનાવી રહ્યા છો તેના પર અલ્લાહ પાસેથી જ મદદ માગી શકાય છે.”

(૧૯) બીજી તરફ એક કાફલો આવ્યો અને તેણે પોતાના પાણી ભરવાવાળાને પાણી લાવવા માટે મોકલ્યો. પાણી ભરવાવાળાએ જેવી કૂવામાં ડોલ નાખી તો (યૂસુફને જોઈને) બોલી ઊઠ્યો, “ખુશખબર છે, અહીં તો એક છોકરો છે.” એ લોકોએ તેને વેપારનો માલ સમજીને સંતાડી દીધો. જો કે જે કંઈ તેઓ કરી રહ્યા હતા, અલ્લાહ તેનાથી વાકેફ હતો. (૨૦) અંતે તેમણે થોડી જ કિંમતમાં અમુક દિરહમના બદલામાં તેને વેચી નાખ્યો અને તેઓ તેની વધારે કિંમત ઉપજે તેવી અપેક્ષા રાખતા નહોતા. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) મિસર (ઈજીપ્ત)ના જે માણસે તેને ખરીદ્યો, તેણે પોતાની પત્નીને કહ્યું,

૪. આનાથી અભિપ્રેત હઝરત યૂસુફ અલૈ. ના સગા ભાઈ બિન યમીન છે, જેઓ તેમનાથી ઘણા વર્ષ નાના હતા.
૫. ઉર્દૂ રૂઢિપ્રયોગમાં બાબક જો જંગલમાં ચાલી-ફરીને કંઈક ફળ તોડતો અને ખાતો ફરે, તો તેના માટે સ્નેહના અંદાજમાં આ શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

لَا مَرَاتِنَهُ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَلَيْهِ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ
 نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۖ وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ
 وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۗ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى
 أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠﴾ وَلَمَّا بَلَغَ
 أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۗ وَكَذَلِكَ نُجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١﴾
 وَرَأَوْدَتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ
 الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْبْ لَكَ ۗ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ
 رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ
 هَمَّتْ بِهِ ۖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ ۗ
 كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ ۗ إِنَّهُ مِنْ
 عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿١٣﴾ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ
 مِنْ دُبُرٍ ۖ وَالْفَيَاسُ سَيِّدُهَا لَئِنِ الْبَابُ قَالَتْ مَا جَزَاءُ
 مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ
 لِيمٌ ﴿١٤﴾ قَالَ هِيَ رَأَوْدَتُنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ
 مِنْ أَهْلِهَا ۖ إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ
 وَهُوَ مِنَ الْكَذِبِينَ ﴿١٥﴾ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ
 دُبُرٍ فَلَقَدْ بَتَ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٦﴾ فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ
 قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ ۗ إِنْ كَيْدُكُنَّ
 عَظِيمٌ ﴿١٧﴾ يُوْسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا ۖ وَاسْتَغْفِرَ

“આને સારી રીતે રાખજે, અશક્ય નથી કે આ આપણા માટે ફાયદાકારક પુરવાર થાય. અથવા આપણે આને પુત્ર બનાવી લઈએ.” આવી રીતે અમે યૂસુફ માટે એ ધરતી પર પગ જમાવવાનો માર્ગ કાઢ્યો અને તેને મામલાઓને સમજવાની કેળવણી આપવાની વ્યવસ્થા કરી. અલ્લાહ પોતાનું કાર્ય કરીને રહે છે. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો જાણતા નથી. (૨૨) અને જ્યારે તે પૂર્ણ યુવાવસ્થાએ પહોંચ્યો, તો અમે તેને નિર્ણયશક્તિ અને જ્ઞાન પ્રદાન કર્યાં. આવી રીતે અમે સદાચારીઓને બદલો આપીએ છીએ.

(૨૩) જે સ્ત્રીના ઘરમાં તે હતો, તે તેના પર પ્રેમ-જાળ પાથરવા લાગી અને એક દિવસે દરવાજા બંધ કરીને બોલી, “આવી જા.” યૂસુફે કહ્યું, “અલ્લાહનું શરણ ! મારા રબે^(૬) તો મને સારો દરજ્જો પ્રદાન કર્યો (અને હું આ કાર્ય કરું !). આવા અત્યાચારીઓ ક્યારેય સફળતા પામી શકતા નથી.” (૨૪) તે તેના તરફ આગળ વધી અને યૂસુફ પણ તેના તરફ આગળ વધ્યો હોત, જો પોતાના રબની બુરહાન (પ્રમાણ) જોઈ ન લેતો.^(૭) આવું થયું, જેથી અમે તેનાથી બૂરાઈ અને નિર્લજ્જતા દૂર કરી દઈએ. હકીકતમાં તે અમારા ચુંદા બંદાઓ પૈકીનો હતો. (૨૫) છેવટે યૂસુફ અને તે આગળ-પાછળ દરવાજા તરફ દોડ્યા અને તેણે પાછળથી યૂસુફનું ખમીસ (ખેંચીને) ફાડી નાખ્યું. દરવાજા પર બંનેએ તેના પતિને હાજર જોયો. તેને જોતાં જ સ્ત્રી કહેવા લાગી, “શું સજા છે એ માણસની જે તારી ઘરવાળી પર દાનત બગાડે? આ સિવાય બીજી કઈ સજા હોઈ શકે છે કે તેને કેદ કરવામાં આવે અથવા તેને ભારે પાતના આપવામાં આવે?” (૨૬) યૂસુફે કહ્યું, “આ જ મને ફસાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહી હતી.” એ સ્ત્રીના પોતાના કુટુંબીજનોમાંથી એક વ્યક્તિએ (સમય અને સંજોગો જોઈને) સાક્ષી આપી, “જો યૂસુફનું ખમીસ આગળથી ફાટ્યું હોય તો સ્ત્રી સાચી છે અને આ જૂઠો, (૨૭) અને જો તેનું ખમીસ પાછળથી ફાટ્યું હોય તો સ્ત્રી જૂઠી છે અને આ સાચો.”^(૮) (૨૮) જ્યારે પતિએ જોયું કે યૂસુફનું ખમીસ પાછળથી ફાટેલું છે તો તેણે કહ્યું, “આ સ્ત્રીઓની ચાલાકીઓ છે. ખરેખર ગજબનાક હોય છે તમારી ચાલો. (૨૯) યૂસુફ ! આ મામલાને જવા દે (અર્થાત્ દરગુજર કરી દે) અને

૬. સામાન્ય રીતે વિવરણકતઓ અને અનુવાદકોએ એ સમજ્યું છે કે અહીં ‘મારા રબ’નો શબ્દ હજરત યૂસુફ અલે.એ એ વ્યક્તિ માટે પ્રયુક્ત કર્યો છે, જેની સેવામાં તેઓ તે વખતે હતા અને તેમના આ જવાબનો અર્થ એ હતો કે મારા માલિકે તો મને આટલી સરસ રીતે રાખ્યો છે, પછી હું આ નિમકહરામી કેવી રીતે કરી શકું છું કે તેની પત્નીથી વ્યભિચાર કરું. પરંતુ આ વાત એક નબીના ગૌરવશાળી સ્થાનથી ખૂબ નિમ્ન સ્તરની છે કે તે એક ગુનાથી બચવામાં અલ્લાહ તૃપ્તિલાભી બદલે કોઈ બંદાનું ધ્યાન રાખે, અને કુર્આનમાં આનું કોઈ દષ્ટાંત જોવા મળતું નથી કે કોઈ પયગંબરે ક્યારેય અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્યને પોતાનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) કહ્યો હોય.

૭. ‘બુરહાન’નો અર્થ છે દલીલ અને પ્રમાણ. રબની ‘બુરહાન’થી અભિપ્રેત અલ્લાહે સુઝાડેલ એ દલીલ છે, જેના આધારે હજરત યૂસુફ અલે.ના અંતરાત્માએ પોતાના નફસ (મન)ને એ વાત માટે તૈયાર કર્યો કે આ મહિલાના ભોગ-વિલાસિતાના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવો તને શોભાસ્પદ નથી, અને એ દલીલ અગાઉના વાક્યમાં આવી ચૂકી છે કે ‘મારા રબે તો મને આ ઉચ્ચ સ્થાન બચ્ચું અને હું આવું ખરાબ કામ કરું, આવા અત્યાચારીઓને ક્યારેય સફળતા પ્રાપ્ત થતી નથી.’

૮. અર્થ એ છે કે જો હજરત યૂસુફ અલે.નું ખમીસ સામેથી ફાટેલું હોય, તો તે એ વાતની સ્પષ્ટ નિશાની છે કે પહેલ હજરત યૂસુફ અલે. તરફથી થઈ હતી અને મહિલા પોતાને બચાવવા માટે સંઘર્ષ કરી રહી હતી. પરંતુ જો હજરત યૂસુફ અલે.નું ખમીસ પાછળથી ફાટ્યું છે, તો તેનાથી સ્પષ્ટ રૂપે સાબિત થાય છે કે મહિલા તેના પાછળ પડેલી હતી અને હજરત યૂસુફ અલે. તેનાથી બચીને નીકળી જવા માગતા હતા. આ ઉપરાંત, અનુમાનની એક અન્ય

لَدُنِّيكَ ۖ إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ ۝ وَقَالَ نِسْوَةٌ
 فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ
 قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۗ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝
 فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ
 لَهُنَّ مُتَّكًا وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَ
 قَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ
 أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا
 إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ۝ قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِينَ لَمِنتُنِي فِيهِ
 وَلَقَدْ رَاوَدتُّهُ عَنِ نَفْسِهِ ۖ فَأَسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِن لَّمْ
 يَفْعَلْ مَا أُمِرُهُ لَسَيِّئٌ مَّا يَكُونُ مِنَ الصَّغِيرِينَ ۝
 قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ
 وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ
 الْجَاهِلِينَ ۝ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ
 إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ ثُمَّ بَدَأُ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَاوَا
 الْآيَاتِ لِيَسْجُنَنَّهُ فَحَىٰ حِينٍ ۝ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ
 فَتَيْنِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَ
 قَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُجْلَىٰ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ
 الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۝
 قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأَ تَكُفُّمَا بِتَأْوِيلِهِ

: સ્ત્રી ! તું પોતાના ગુનાની માફી માગ. તું જ હકીકતમાં ગુનેગાર હતી.” (રુકૂઅ-૩)

(૩૦) શહેરની સ્ત્રીઓ પરસ્પર ચર્ચા કરવા લાગી, “અઝીઝ (પ્રમુખ અધિકારી)^(૯)ની પત્ની પોતાના નવયુવાન ગુલામની પાછળ પડેલી છે. પ્રેમે તેને બેકાબૂ કરી દીધી છે. મારા નજીક તો તે સાવ ભૂલ કરી રહી છે.” (૩૧) તેણે જ્યારે તેમની પૂર્વતાભરી પત્ની સાંભળી, તો તેમને બોલાવી મંગાવી અને તેમના માટે ગાવ-તકિયાવાળી મહેફિલ બનાવી અને અતિથિ-સત્કારમાં સૌના આગળ એક-એક છરી મૂકી દીધી. (પછી બરાબર એ જ સમયે જ્યારે તેઓ ફળો કાપી-કાપીને ખાઈ રહી હતી) તેણે યુસુફને ઈશારો કર્યો તેમના સામે નીકળી આવ. જ્યારે એ સ્ત્રીઓની નજરો તેના પર પડી તો તેણીઓ દંગડી ગઈ અને પોતાના હાથ કાપી બેસી અને સહસા બોલી ઊઠી, “અલ્લાહની પનાહ ! આ વ્યક્તિ મનુષ્ય નથી, આ તો કોઈ બુરુજ ફરિશ્તો છે.” (૩૨) અઝીઝની પત્નીએ હું, “જોઈ લીધું ! આ છે એ માણસ, જેના વિષે તમે મારા પર વાતો બનાવતી હતી. ને:શંક, મેં આને રીઝવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ આ બચી નીકળ્યો. જો તે મારું કહું તો ખોટું માને, તો કેદ કરવામાં આવશે અને ઘણો અપમાનિત થશે.” (૩૩) યુસુફે કહું, ‘હે મારા રબ ! હું એ કામ કરું, જે આ લોકો મારા પાસે કરાવવા માગે છે તેની આજ્ઞાઓમાં કેદ મને મંજૂર છે અને જો તેં તેમની ચાલોને મારાથી દૂર ન કરી, તો હું તેમની જાળમાં ફસાઈ જઈશ અને અજ્ઞાનીઓમાં સામેલ થઈ જઈશ.” (૩૪) તેના રબે તેની દુઆ કબૂલ કરી અને એ સ્ત્રીઓની ચાલો તેનાથી દૂર કરી દીધી. નિ:શંક, એ જ છે તે બધું જ સાંભળે અને બધું જ જાણે છે.

(૩૫) પછી એ લોકોને એવું સૂઝ્યું કે એક મુદત સુધી તેને કેદ કરી દે. જો કે તેઓ તેના નિષ્કલંક હોવા અંગેની અને સ્વયં તેમની સ્ત્રીઓની ખરાબ ચાલ-ચલગતની) પષ્ટ નિશાનીઓ જોઈ ચૂક્યા હતા.^(૧૦)(રુકૂઅ-૪)

(૩૬) કેદખાનામાં બે ગુલામો તેના સાથે બીજા પણ દાખલ થયા. એક દિવસે તેમના પત્ની એકે કહું, “મેં સ્વપ્ન જોયું છે કે હું શરાબ ગાળી રહ્યો છું.” બીજાએ કહું, “મેં જોયું કે મારા માથા પર રોટલાં મૂકેલા છે અને પક્ષીઓ તેને ખાઈ રહ્યા છે.” બંનેએ કહું, “અમને આનું સ્વપ્નફળ બતાવો. અમે જોઈએ છીએ કે તમે એક સદ્પુરુષ છો.” (૩૭) યુસુફે કહું, ‘અહીં જે ખાવાનું તમને મળે છે તે આવે એ પહેલાં હું તમને આ સ્વપ્નોનું ફળ બતાવીશ.

સાક્ષી પણ આ સાક્ષીમાં છુપાયેલ હતી. તે એ કે આ સાક્ષીએ ધ્યાન માત્ર હઝરત યુસુફ અલેના ખમીસ તરફ અપાયું. તેનાથી સ્પષ્ટ થઈ ગયું કે મહેલાના શરીર કે તેના વસ્ત્રો પર અતિરેકની કોઈ નિશાની મૂળથી જોવા જ મળતી ન હતી. તેમ છતાં જો આ કેસ બળાત્કારની પહેલનો હોત, તો મહેલા પર તેના ચોખ્ખા ચિત્તો જોવા મળતા. ‘અઝીઝ’ એ વ્યક્તિનું નામ ન હતું, બલકે મિસરમાં કોઈ ઉચ્ચ પદાધિકારી વ્યક્તિ માટે પારિભાષિક રૂપે આ ઉપાધિનો ઉપયોગ થતો હતો.

૦. આનાથી જાણવા મળ્યું કે કોઈ વ્યક્તિને ન્યાયની શરતો અનુસાર અદાલતમાં ગુનેગાર સાબિત કર્યા વગર માત્ર આમ જ પકડીને જેલમાં મોકલી દેવો બેઈમાન સત્તાધીશોની પુરાણી રીત છે. આ મામલામાં પણ આજના સૈતાનો ચાર હજાર વર્ષ પહેલાંના દુષ્ટોથી કંઈ વધારે ભિન્ન નથી.

بَلْ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذِكْمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي ۖ إِنِّي
رَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ
لُفْرُونَ ۝ وَأَتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ
يَعْقُوبَ ۖ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نَشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۗ
لَكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ۝ يُصَاحِبِ السِّجْنَءَ أَزْبَابٌ
تَعْرِفُونَهُمْ خَيْرًا ۖ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۖ مَا تَعْبُدُونَ
سِوَا دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ
أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۖ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ أَمَرَ الْآلَ
مُبْدُؤَ الْآيَاتِ ۖ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝ يُصَاحِبِ السِّجْنَءَ أَمَّا أَحَدُكُمَا
يَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا ۖ وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ
ظُهُورَ مَنْ رَأَسَهُ ۖ قَضَى الْأَمْرَ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِينَ ۖ
قَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ ۖ
أَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ
سِنِينَ ۖ وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ
سَمَانٍ يَأْكُلْنَ سَبْعَ عِجَافٍ ۖ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضِرٍ
أُخْرَى ۖ يَأْتِيهَا الْمَلَأُ أَفْتُونًا فِي رُؤْيَايَ ۖ إِنْ
نُتِمَ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ۖ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ وَمَا

આ એ જ્ઞાનમાંથી છે, જે મારા રબે મને પ્રદાન કર્યું છે. સાચું તો એ છે કે મેં એ લોકોનો માર્ગ છોડીને, જેઓ અલ્લાહ પર ઈમાન લાવતા નથી અને આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર કરે છે, (૩૮) મારા વડવાઓ ઈબ્રાહીમ, ઈસ્હાક, યાકૂબનો માર્ગ અપનાવ્યો છે. આપણું એ કામ નથી કે અલ્લાહ સાથે કોઈને ભાગીદાર ઠેરવીએ. હકીકતમાં આ અલ્લાહની કૃપા છે આપણા પર અને તમામ મનુષ્યો પર (કે તેણે તેના સિવાય કોઈના બંધ આપણને નથી બનાવ્યા). પરંતુ મોટા ભાગના લોકો આભારી થતા નથી. (૩૯) હે કેદખાનાના સાથીઓ ! તમે પોતે જ વિચારો કે ઘણા જુદા-જુદા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સારા છે કે તે એક અલ્લાહ, જે સૌના ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવે છે ? (૪૦) તેને છોડીને તમે જેની બંદગી કરી રહ્યા છો, તેઓ તેના સિવાય કંઈ જ નથી કે, બસ થોડા નામો છે જે તમે અને તમારા બાપ-દાદાઓએ રાખી લીધા છે. અલ્લાહે તેમના માટે કોઈ પ્રમાણ-પત્ર નથી ઉતાર્યું. સાર્વભૌમત્વ (શાસન-સત્તા) અલ્લાહ સિવાય કોઈના માટે નથી. તેનો આદેશ છે કે તેના સિવાય તમે કોઈની બંદગી ન કરો. આ જ સાવ સીધી જીવન-પદ્ધતિ છે. પરંતુ મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (૪૧) હે જેલના સાથીઓ ! તમારા સ્વપ્રકળ આ છે કે તમારામાંથી એક તો પોતાના રબ (મિસરના રાજા)^(૧૧)ને શરાબ પીવડાવશે. રહ્યો બીજો, તો તેને શૂળીએ ચઢાવવામાં આવશે અને પક્ષીઓ તેનું માથું ચૂંધી ખાશે. ફેંસલો થઈ ગયો એ વાતનો જે તમે પૂછી રહ્યા હતા.”

(૪૨) પછી તેમનામાંથી જેના વિશે ધારણા હતી કે છૂટી જશે, તેને યૂસુફે કહ્યું, “તારા રબ (મિસરના રાજા) પાસે મારો ઉલ્લેખ કરજે.” પરંતુ શૈતાને તેને એવો ગફલતમાં નાખ્યો કે તે પોતાના રબ (મિસરના રાજા) પાસે તેનો ઉલ્લેખ કરવાનું ભૂલી ગયો અને યૂસુફ કેટલાય વર્ષ કેદખાનામાં પડ્યો રહ્યો. (રૂકૂઅ-૫)

(૪૩) એક દિવસ બાદશાહે^(૧૨) કહ્યું, “મેં સ્વપ્નમાં જોયું છે કે સાત દષ્ટપુષ્ટ ગાયો છે, જેને સાત દૂબળી ગાયો ખાઈ રહી છે અને અનાજના સાત ડૂંડા લીલા છે અને બીજા સાત સૂકા. હે દરબારીઓ ! મને આ સ્વપ્નનું ફળ બતાવો, જો તમે સ્વપ્નોનો અર્થ સમજતા હોવ.” (૪૪) લોકોએ કહ્યું, “આ તો ગૂંચવણભર્યા સ્વપ્નોની વાતો છે અને અમે

૧૧. આયત-૨૩ ની સાથે આ આયતને મેળવીને પઢવામાં આવે, તો ખ્યાલ આવે છે કે હઝરત યૂસુફ અલૈ.એ જ્યારે ‘મારો રબ’ કહ્યું, તો તેનાથી તાત્પર્ય અલ્લાહ તૃઆલાની જાત હતી અને જ્યારે મિસરના બાદશાહના ગુલામને કહ્યું કે, ‘તે પોતાના રબને શરાબ પીવડાવશે’ તો તેનાથી તાત્પર્ય મિસરનો બાદશાહ હતો, કેમ કે તે મિસરના બાદશાહને જ પોતાનો રબ સમજતો હતો.

૧૨. વચ્ચે ઘણા વર્ષોની કેદની મુદતનો અહેવાલ છોડીને હવે વાણીનો સંબંધ એ જગ્યા સાથે જોડવામાં આવે છે, જ્યાંથી હઝરત યૂસુફ અલૈ. ની સાંસારિક ઉન્નતિ શરૂ થઈ.

حُنِّ بِنَاوِيلِ الْأَحْلَامِ بِلَعْلَمِينَ ۝ وَقَالَ الَّذِي نَجَا
 نَهْمًا وَاذْكُرْ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنذِرُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ
 أَرْسَلُونِ ۝ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي
 سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ
 ثُبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخْرَىٰ بَيْسٍ ۖ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ
 لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابَّاءَ
 مَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا
 تَأْكُلُونَ ۝ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ
 أَكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَحْصِنُونَ ۝
 ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَ
 بِهِ يُعَصَّرُونَ ۝ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا
 جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْأَلْهُ مَا بَالُ
 لِسْتَوَةِ النَّبِيِّ قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۖ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ
 لَبِيمٌ ۝ قَالَ مَا خَطْبُكُمْ إِذْ رَأَوْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ
 تَلْنَحَاشَ اللَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ ۖ قَالَتِ امْرَأَتُ
 لَعِزِّزِ النَّسْرِ حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَأَوْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ
 إِنَّهُ لَمِنَ الصِّدِّيقِينَ ۝ ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ
 بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِبِينَ ۝
 مَا أُبْرِي نَفْسِي ۖ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ لِسُوءِ

આ પ્રકારના સ્વપ્નોનો અર્થ નથી જાણતા.”

(૪૫) તે બે કેદીઓમાંથી જે બચી ગયો હતો, અને તેને ઘણા લાંબા સમય પછી હવે વાત યાદ આવી. તેણે કહ્યું, “હું તમને લોકોને આ સ્વપ્નોના ફળ બતાવું છું. મને જરા (કેદખાનામાં યૂસુફ પાસે) મોકલી આપો.”

(૪૬) તેણે જઈને કહ્યું, “યૂસુફ, હે સાક્ષાત સત્યનિષ્ઠ !^(૧૩) મને આ સ્વપ્નોનો અર્થ બતાવ કે સાત દષ્ટપુષ્ટ ગાયો છે, જેને સાત દૂબળી ગાયો ખાઈ રહી છે અને સાત ડુંડા લીલા છે અને સાત સૂકા. કદાચ હું એ લોકો પાસે પાછો જાઉં અને કદાચ તેઓ જાણી લે.”^(૧૪) (૪૭) યૂસુફે કહ્યું, “સાત વર્ષ સુધી સતત તમે ખેતી કરતા રહેશો. આ દરમ્યાન જે પાક તમે લણો તેમાંથી માત્ર થોડો જ ભાગ, જે તમારા ખોરાકમાં કામ લાગે, કાઢો અને બાકીનાને તેના ડુંડાઓમાં જ રહેવા દો, (૪૮) પછી સાત વર્ષ ઘણા મુશ્કેલીભર્યા આવશે. તે વખતે એ બધું અનાજ ખાવામાં આવશે જે તમે એ સમય માટે એકઠું કરશો. જો કંઈ બચશે તો બસ એ જ, જે તમે સંભાળીને રાખ્યું હોય. (૪૯) એ પછી ફરી એક વર્ષ એવું આવશે જેમાં કૃપારૂપ વર્ષાથી લોકોની ફરિયાદ સાંભળવામાં આવશે અને તેઓ રસ નિચોવશે.”^(૨૦)

(૫૦) બાદશાહે કહ્યું, “તેને મારા પાસે લાવો.” પરંતુ જ્યારે બાદશાહનો દૂત યૂસુફ પાસે પહોંચ્યો તો તેણે કહ્યું, “તારા રબ પાસે પાછો જા અને તેને પૂછ કે એ સ્ત્રીઓનો શું મામલો છે, જેમણે પોતાના હાથ કાપી નાખ્યા હતા? મારો રબ તો તેમની ચાલાકીઓથી વાકેફ જ છે.” (૫૧) એટલે બાદશાહે એ સ્ત્રીઓને પૂછ્યું “તમારો શું અનુભવ છે એ વખતનો, જ્યારે તમે યૂસુફને રીઝવવાની કોશિશ કરી હતી?” સૌએ એકી અવાજે કહ્યું, “અલ્લાહની પનાહ ! અમે તો તેનામાં બૂરાઈનો અંશ સુદ્ધાં ન જોયો.” અઝીઝની પત્ની બોલી ઊઠી, “હવે સત્ય સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે. તે હું જ હતી, જેણે તેને ફોસલાવવાની કોશિશ કરી હતી. નિ:શંક, તે તદ્દન સાચો છે.”

(૫૨) (યૂસુફે કહ્યું), “આનાથી મારો આશય એ હતો કે (અઝીઝ) એ જાણી લે કે મેં પીઠ પાછળ તેના સાથે વિશ્વાસઘાત ન હતો કર્યો અને એ કે જેઓ વિશ્વાસઘાત કરે છે તેમની ચાલોને અલ્લાહ સફળ થવા દેતો નથી.

(૫૩) હું કંઈ મારા નફસ (મન)ને દોષ-મુક્ત નથી ઠેરવી રહ્યો. મન તો બૂરાઈ

૧૩. મૂળ શબ્દ ‘સિદીક’ પ્રયુક્ત થયો છે, જે અરબી ભાષામાં સચ્ચાઈ અને સત્ય-પ્રિયતાના અત્યંત ઉચ્ચદરજા માટે વપરાય છે. આનાથી એ અનુમાન લગાવી શકાય છે કે કેદખાનાની મુદતમાં આ વ્યક્તિ હઝરત યૂસુફ અલૈ.ના પવિત્ર વ્યક્તિત્વથી કેટલો બધો પ્રભાવિત થયો હતો અને આ પ્રભાવ લાંબો સમય-ગાળો વીતી ગયા છતાં પણ કેટલો મજબૂત હતો.

૧૪. અર્થાત્, આપનું સ્થાન અને પ્રતિષ્ઠા જાણી લે અને તેમને પ્રતીત થાય કે કેવા ઉચ્ચ દરજજાના માણસને તેમણે ક્યાં બંધ કરી રાખ્યો છે અને એ રીતે મને પોતાનો એ વાયદો પૂરો કરવાની તક મળી જાય, જે મેં આપની સાથે કેદની મુદતમાં કર્યો હતો.

إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝ قَالَ
 الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ اسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُ
 قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ۝ قَالَ
 اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۚ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۝
 وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ ۖ يَتَّبِعُوهُ مِنْهَا
 حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ
 أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ۝ وَلَا جُرْأَلِيسِينَ ۝ وَلَا خَيْرَ لِّلَّذِينَ
 آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ۝ وَجَاءَ إِخْوَةَ يُوسُفَ
 فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ۝ وَلَمَّا
 جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِآخِ لَكُمْ مِّنْ
 آيَاتِكُمْ ۖ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوْفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ
 الْمُنْزِلِينَ ۝ فَإِنْ لَّمْ تَأْتُونِي بِهَا فَلَا كَيْلَ لَكُمْ
 عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ۝ قَالُوا سَرَاوُدُ عَلَيْهِ
 آيَاتُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ۝ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا
 بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا
 إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝ فَلَمَّا رَجَعُوا
 إِلَىٰ آبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ
 مَعَنَا آخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ۝ قَالَ هَلْ
 آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمَنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ ۚ

કરવા માટે ઉશ્કેરે જ છે, સિવાય કે કોઈના પર મારા રબની કૃપા થાય. નિ:શંક, મારો રબ મોટો માફ કરનાર અને દયાળુ છે.”

(૫૪) બાદશાહે કહ્યું, “તેમને મારા પાસે લાવો, જેથી હું તેમને મારા માટે વિશિષ્ટ કરી લઉં.” જ્યારે યૂસુફે તેના સાથે વાતચીત કરી તો તેણે કહ્યું, “હવે આપ અમારે ત્યાં પ્રતિષ્ઠિત અને ઉચ્ચ દરજ્જે ધરાવો છો અને આપની પ્રમાણિકતા પર પૂરેપૂરો ભરોસો છે.” (૫૫) યૂસુફે કહ્યું, “દેશના ભંડારો મારા સુપ્રત કરી દો. હું રક્ષણ કરનાર પણ છું અને જ્ઞાન પણ ધરાવું છું.”

(૫૬) આવી રીતે અમે એ ભૂમિમાં યૂસુફ માટે સત્તાનો માર્ગ મોકળો કર્યો. તેને સંપૂર્ણ અધિકાર પ્રાપ્ત હતો કે તેમાં જ્યાં ઈચ્છે ત્યાં પોતાનું સ્થાન બનાવે. (૫૭) અમે અમારી કૃપાથી જેને ઈચ્છીએ છીએ પ્રદાન કરીએ છીએ. સદાચારી લોકોનો બદલો અમારા ત્યાં વ્યર્થ જતો નથી, (૫૭) અને આખિરત (પરલોક)નો બદલો એ લોકો માટે વધુ સારો છે, જેઓ ઈમાન લઈ આવ્યા અને અલ્લાહથી ડરીને કામ કરતા રહ્યા. (રૂકૂઅ-૭)

(૫૮) યૂસુફના ભાઈઓ મિસર આવ્યા અને તેના ત્યાં હાજર થયા. (૫૯) તેણે તેમને ઓળખી લીધા. પરંતુ તેઓ તેનાથી અપરિચિત હતા. (૫૯) પછી જ્યારે તેણે તેમનો સામાન તૈયાર કરાવી દીધો, તો જતી વખતે તેમને કહ્યું, “તમારા ઓરમાન ભાઈને મારા પાસે લાવજો. જોતા નથી કે હું કેવી રીતે માપ ભરીને આપું છું અને કેવો સારો અતિથિ-સત્કાર કરું છું. (૬૦) જો તમે તેને નહીં લાવો તો મારા પાસે તમારા માટે કોઈ બનાજ નથી, બલ્કે તમે મારા નજીક પણ ફરકશો નહીં.” (૬૧) તેમણે કહ્યું, “અમે પ્રયત્ન કરીશું કે પિતાજી તેને મોકલવા માટે રાજી થઈ જાય, અને અમે આવું જરૂર કરીશું.” (૬૨) યૂસુફે પોતાના ગુલામોને ઈશારો કર્યો, “આ લોકોએ અનાજના બદલામાં જે માલ આપ્યો છે, તે ચુપચાપ તેમના સામાનમાં જ મૂકી દો.” યૂસુફે આવું એ આશાએ ધૃત્યું કે ઘરે પહોંચીને તેઓ પોતાનો પાછો મેળવેલ માલ ઓળખી જશે (અથવા આ ઝંદારતા બદલ આભારી થશે), અને અશક્ય નથી કે ફરી પાછા આવે.

(૬૩) જ્યારે તેઓ પોતાના પિતાના પાસે ગયા તો કહ્યું, “પિતાજી ! હવે પછી અમને મનાજ આપવાનો ઈન્કાર કરી દેવામાં આવ્યો છે. તેથી આપ અમારા ભાઈને અમારા સાથે મોકલી દો, જેથી અમે અનાજ લઈને આવીએ, અને તેની સુરક્ષાના અમે જવાબદાર છીએ.” (૬૪) પિતાએ જવાબ આપ્યો, “શું હું તેના મામલામાં તમારા પર એવો જ

૫. અર્થાત્, હવે મિસરનો સમગ્ર પ્રદેશ તેમનો હતો. તેની પ્રત્યેક જગ્યાને તેઓ પોતાની જગ્યા કહી શકતા હતા. ત્યાં કોઈ ખૂણો પણ એવો રહ્યો ન હતો, જેનાથી તેમને અટકાતા શકાતા હોય. આ જાણે એ પૂર્ણ પ્રભુત્વ અને સાર્વત્રિક સત્તાનો ઉલ્લેખ છે, જે હઝરત યૂસુફ અલે.ને આ દેશમાં પ્રાપ્ત હતી. પ્રાચીન વિવરણકર્તાઓ પણ આ આયતની આ જ સમજૂતી કરે છે. આમ, ઈબ્ને ઝૈદ આનો અર્થ વર્ણવે છે કે, “અમે યૂસુફ અલે.ને એ તમામ વસ્તુઓનો માલિક બનાવી દીધો, જે મિસર (ઈજિપ્ત)માં હતી, દુનિયાના આ ભૂભાગમાં તેઓ જ્યાં, જે કંઈ ઈચ્છતા કરી શકતા હતા. તે ભૂમિ તેમના હવાલે કરી દેવામાં આવી હતી, ત્યાં સુધી કે જો તેઓ ઈચ્છતા કે ફિરઝાનને પોતાના આધીન કરી લે અને સ્વયં તેનાથી ઉચ્ચ થઈ જાય, તો એ પણ કરી શકતા હતા.” મુજહિદનું માનવું છે કે મિસરના બાદશાહે યૂસુફ અલે.ના હાથ પર ઈસ્લામ સ્વીકાર કરી લીધો હતો.

૬. અહીં ફરી સાત-આઠ વર્ષના પ્રસંગો વચ્ચે છોડીને વાણીનો કમ એ જગ્યાથી જોડી દેવામાં આવ્યો છે, જ્યાંથી બની ઈસરાઈલના મિસર સ્થળાંતર થવાની શરૂઆત થઈ.

قَالَ اللَّهُ خَيْرٌ حِفْظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ ﴿١٧﴾ وَكَلَّمَا
 فَتَحُوا مَنَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ط
 نَالُوا يَا بَابَانَا مَا تَبِعِنِي ط هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا
 زَمِيرٌ أَهْلُنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٌ ط
 ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿١٥﴾ قَالَ كُنْ أُرْسِلْهُ مَعَكُمْ حَتَّى
 تَوْتُونَ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَنَا تُنْبِئُنِي بِهِ إِلَّا أَنْ
 يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا اتَّوَهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَيَّ
 مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ ﴿١٦﴾ وَقَالَ يَبْنَئِي لَا تَدْخُلُوا
 مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ط
 مَا أُعْنِي عَنْكُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا
 لِي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٤﴾
 لَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ ط مَا كَانَ
 غَنَى عَنْهُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي
 نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا ط وَإِنَّهُ لَدُوٌّ عَلِيمٌ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ
 لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ وَكَلَّمَا دَخَلُوا
 عَلَى يُوسُفَ أَوَّلَ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا
 خُوكُ فَلَا تَبْتَسِمْ بِنَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾
 لَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي
 عِلِّ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيُّهَا الْعَيْرُ لَكُمْ

વિશ્વાસ કરું, જેવો આ પહેલાં તેના ભાઈના મામલામાં કરી ચૂક્યો છું? અલ્લાહ જ સારો સંરક્ષક છે અને તે સૌથી મોટો દયાળુ છે.” (૬૫) પછી જ્યારે તેમણે પોતાનો સામાન ખોલ્યો, તો જોયું કે તેમનો માલ પણ તેમને પાછો આપી દેવામાં આવ્યો છે. આ જોઈને તેઓ પોકારી ઊઠ્યા, “પિતાજી ! બીજું આપણને શું જોઈએ ! જુઓ, આ આપણો માલ પણ આપણને પરત કરી દેવામાં આવ્યો છે. બસ, હવે અમે જઈશું અને આપણા કુટુંબીજનો માટે અનાજ લઈ આવીશું. પોતાના ભાઈની રક્ષા પણ કરીશું અને એક ઊંટ ભરીને બીજું વધારે પણ લઈ આવીશું. આટલા અનાજનો વધારો સહેલાઈથી થઈ જશે.” (૬૬) તેમના પિતાએ કહ્યું, “હું કદાપિ તેને તમારા સાથે નહીં મોકલું, જ્યાં સુધી તમે અલ્લાહના નામથી મને વચન ન આપી દો કે તેને મારા પાસે જરૂર પાછો લઈને આવશો, સિવાય કે તમે ઘેરી લેવામાં આવો.” જ્યારે તેમણે તેને પોત-પોતાના વચન આપી દીધા, તો તેણે કહ્યું, “જુઓ, આપણી આ વાત પર અલ્લાહ દેખરેખ રાખનાર છે.” (૬૭) પછી તેણે કહ્યું, “મારા દીકરાઓ ! મિસરના પાટનગરમાં એક દરવાજામાંથી દાખલ ન થજો, (૧૮) બલકે જુદા-જુદા દરવાજામાંથી જજો. પરંતુ હું અલ્લાહની મરજીથી તમને નથી બચાવી શકતો. આદેશ તેના સિવાય કોઈનો ચાલતો નથી. તેના પર જ મેં ભરોસો કર્યો, અને જેને પણ ભરોસો કરવો હોય, તેના પર જ કરે.” (૬૮) અને બન્યું પણ એવું જ કે જ્યારે તેઓ પોતાના પિતાની સલાહ મુજબ નગરમાં (જુદા-જુદા દરવાજામાંથી) દાખલ થયા, તો તેનું આ સાવચેતીભર્યું પગલું અલ્લાહની મરજી સામે કોઈ કામ ન આવી શક્યું. હા, બસ યાકૂબના હૃદયમાં જે એક ખટકો હતો તેને દૂર કરવા માટે તેણે પોતાનાથી બનતી કોશિશ કરી લીધી. નિ:શંક, તે અમારા આપેલા જ્ઞાનના લીધે જાણકાર હતો. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો મામલાની સચ્ચાઈને જાણતા નથી. (રુકૂઅ-૮)

(૬૯) આ લોકો યુસુફ પાસે પહોંચ્યા, તો તેણે પોતાના ભાઈને પોતાના પાસે અલગ બોલાવી લીધો અને તેને બતાવી દીધું કે, “હું તારો એ જ ભાઈ છું (જે ખોવાઈ ગયો હતો). હવે તું એ વાતોનું દુ:ખ ન રાખ, જે આ લોકો કરતા રહ્યા છે.” (૭૦) જ્યારે યુસુફ એ ભાઈઓનો સામાન ભરાવવા લાગ્યો, તો તેણે પોતાના ભાઈના સામાનમાં પોતાનો પ્યાલો મૂકી દીધો. પછી એક પોકારનારાએ પોકારીને કહ્યું, “હે કાફલાવાળાઓ ! તમે લોકો ચોર છો.”

૧૭. આ વાત હઝરત યુસુફ અલૈ. એ એ આધારે ફરમાવી હશે કે દુષ્કાળના કારણે મિસરમાં અનાજ-પુરવઠા પર નિયંત્રણ હતું. અનાજ લેવા માટે આ દસ ભાઈઓ આવ્યા હતા, પરંતુ તેઓ પોતાના પિતા અને પોતાના અધિયારમા ભાઈનો ભાગ પણ માંગતા હશે. આના પર હઝરત યુસુફ અલૈ. એ કહ્યું હશે કે તમારા પિતાના સ્વયં ન આવવાનું કારણ તો યોગ્ય હોઈ શકે છે કે તેઓ ખૂબ વૃદ્ધ અને અંધ છે, પણ ભાઈના ન આવવાનું શું યોગ્ય કારણ હોઈ શકે છે ? ભલે, આ વખતે તો અમે તમારી જીભનો વિશ્વાસ કરીને તમને પૂરેપૂરું અનાજ આપી દઈએ છીએ, પણ હવે પછી જો તમે તેને સાથે ન લાવ્યા, તો તમારો વિશ્વાસ નહીં રહે અને તમને અહીંથી કોઈ અનાજ નહીં મળે.

૧૮. સંભવત: હઝરત યાકૂબ અલૈ. ને આશંકા હશે કે આ દુષ્કાળના સમયમાં જો આ લોકો એક જૂથ બનીને મિસરમાં દાખલ થશે, તો કદાચ તેમને સંદિગ્ધ સમજવામાં આવે અને એ અનુમાન કરવામાં આવે કે આ લોકો અહીં લૂટકાટ કરવાના આશયથી આવ્યા છે.

૧૯. સંભવત: આ મુલાકાતમાં બિન યમીને સંભળાવ્યું હશે કે તેમના પછી ઓરમાન ભાઈઓએ તેનાથી કેવો દુર્લભહાર કર્યો અને હઝરત યુસુફ અલૈ. એ ભાઈને સાંત્વના આપી હશે કે હવે તમે મારા પાસે જ રહેશો અને આ

لَسْرِقُونَ ۝ قَالُوا وَقَبِلُوا عَلَيْهِمْ مَا ذَاتُ تَفْقَهُونَ ۝
 قَالُوا تَفْقَهُ صَوَاءَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ
 وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ۝ قَالُوا نَالَهُ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا
 لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ۝ قَالُوا
 فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَذِبِينَ ۝ قَالُوا جَزَاؤُهُ
 مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ
 نَجْزِي الظَّالِمِينَ ۝ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ
 أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ ۝ كَذَلِكَ
 كَدْنَا لِيُوسُفَ ۝ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ
 الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ۝ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن
 نَشَاءُ ۝ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ۝ قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ
 فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ
 فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۝ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ
 مَكَانًا ۝ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ۝ قَالُوا يَا أَيُّهَا
 الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا
 مَكَانَهُ ۝ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۝ قَالَ مَعَاذَ
 اللَّهِ أَنْ تَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ ۝
 إِنَّا إِذَا الظَّالِمُونَ ۝ قَلَّمَا اسْتَيْسُوا مِنْهُ خَلَصُوا
 نَجِيًّا ۝ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ

(૭૧) તેમણે તરત જ ફરીને પૂછ્યું, “તમારી કઈ વસ્તુ ખોવાઈ ગઈ?” (૭૨) સરકારી કર્મચારીઓએ કહ્યું, “બાદશાહનું માપિયું અમને મળતું નથી.” (અને તેમના ઉપરી અધિકારીએ કહ્યું), “જે વ્યક્તિ લાવીને આપશે તેના માટે એક ઊંટભાર ઈનામ છે, તેની હું ખાત્રી આપું છું.” (૭૩) એ ભાઈઓએ કહ્યું, “અલ્લાહના સોગંદ ! તમે લોકો સારી રીતે જાણો છો કે અમે આ દેશમાં બગાડ કરવા નથી આવ્યા અને અમે ચોરીઓ કરનારા લોકો નથી.” (૭૪) તેણે કહ્યું, “ભલે, જો તમારી વાત ખોટી નીકળી તો ચોરની શી સજા છે?” (૭૫) તેમણે કહ્યું, “તેની સજા ? જેના સામાનમાંથી વસ્તુ નીકળે તેને પોતાને જ સજા તરીકે રાખી લેવામાં આવે. અમારે ત્યાં તો આવા અત્યાચારીઓને સજા આપવાનો આ જ નિયમ છે.” (૭૬) ત્યારે યુસુફે પોતાના ભાઈના પહેલાં તેમના થેલાઓની તલાશી લેવાની શરૂ કરી. પછી પોતાના ભાઈના થેલામાંથી પોતાની ખોવાયેલી વસ્તુ શોધી કાઢી. આ રીતે અમે યુસુફની મદદ અમારી યુક્તિથી કરી. તેનું એ કામ ન હતું કે બાદશાહના દીન (અર્થાત્ મિસરના શાહી કાનૂન) હેઠળ પોતાના ભાઈને પકડતો, સિવાય એ કે અલ્લાહ જ આવું યાહે. (૨૦) અમે જેના દરજ્જા ચાહીએ છીએ, વધારી દઈએ છીએ, અને એક જ્ઞાન ધરાવનાર એવો છે જે દરેક જ્ઞાન ધરાવનારથી ઉચ્ચતર છે.

(૭૭) તે ભાઈઓએ કહ્યું, “આ ચોરી કરે તો કોઈ આશ્ચર્યની વાત પણ નથી. આ પહેલાં આનો ભાઈ (યુસુફ) પણ ચોરી કરી ચૂક્યો છે.” (યુસુફ તેમની આ વાત સાંભળી ગળી ગયો. હકીકત તેમના સામે જાહેર ન કરી, બસ (મનમાં-ને-મનમાં) એટલું કહીને રહી ગયો કે, “ઘણા જ દુષ્ટ છો તમે લોકો, (મારા મોઢા-મોઢ મારા પર) જે આરોપ તમે મૂકી રહ્યા છો, તેની હકીકત અલ્લાહ સારી રીતે જાણે છે.”

(૭૮) તેમણે કહ્યું, “હે સત્તાધારી સરદાર (અઝીઝ) ! (૨૧) આનો પિતા ઘણો વૃદ્ધ માણસ છે. તેના બદલે આપ અમારામાંથી કોઈને રાખી લો. અમે આપને ખૂબ સજજન માણસ જોઈએ છીએ.” (૭૯) યુસુફે કહ્યું, “અલ્લાહની પનાહ ! બીજા કોઈ વ્યક્તિને અમે કેવી રીતે રાખી શકીએ ? જેના પાસે અમે અમારો માલ જોયો છે (૨૨) તેને છોડીને બીજાને રાખીશું તો અમે અત્યાચારી હોઈશું.” (રુકૂઅ-૯)

(૮૦) જ્યારે તેઓ યુસુફથી નિરાશ થઈ ગયા, તો એક ખૂણામાં જઈને પરસ્પર સલાહ-મસ્લાત કરવા લાગ્યા. તેમનામાં જે સૌથી મોટો હતો તે બોલ્યો, “તમે જાણતા નથી કે તમારા પિતા તમારા પાસેથી અલ્લાહના નામ પર પાકું વચન લઈ ચૂક્યા છે ?

અત્યાચારીઓના પંજામાં તમને ફરીથી જવા નહીં દઈ. અશક્ય નથી કે આ જ પ્રસંગે બંને ભાઈઓમાં એ પણ નક્કી થઈ ગયું હોય કે બિન યમીનને મિસરમાં રોકી રાખવા માટે શું યુક્તિ કરવામાં આવશે, જેનાથી એ પરદો પણ પડેલો રહે, જે હઝરત યુસુફ અલે. આવશ્યકતાનુસાર હજુ નાખી રાખવા માગતા હતા.

૨૦. સામાન્ય રીતે આ આપતનો અનુવાદ એ કરવામાં આવે છે કે, “યુસુફ (અલે.) બાદશાહના કાનૂન અંતર્ગત પોતાના ભાઈને પકડી શકતા ન હતા.” પરંતુ જો આનો આ અર્થ લેવામાં આવે તો વાત તદ્દન નિરર્થક બની જાય છે. બાદશાહના કાનૂનમાં ચોરને ન પકડી શકવાનું છેવટે શું કારણ હોઈ શકે છે ? શું દુનિયામાં ક્યારેય કોઈ રાજ્ય એવું પણ રહ્યું છે, જેનો કાનૂન ચોરને પકડવાની પરવાનગી ન આપતો હોય ? આ, સાચી વાત એ છે કે અલ્લાહના નબી હઝરત યુસુફ અલે. નું એ કામ ન હતું કે બાદશાહના કાનૂન અનુસાર અમલ કરે, તેથી હઝરત યુસુફ અલે. એ ભાઈઓને તેમના ત્યાંનો કાનૂન પૂછ્યો અને હઝરત ઇબ્રાહીમ અલે. ની શરીઅત અનુસાર પોતાના ભાઈને પકડ્યો.

قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتًا مِّنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ
 مَا قَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ ۖ فَلَن أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ
 يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي ۚ وَهُوَ خَيْرُ
 الْحَاكِمِينَ ٨٥ ۖ ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَا نَا
 إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا
 وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ٨٦ ۖ وَسَعَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي
 كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا
 لَصَادِقُونَ ٨٧ ۖ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ
 فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۗ عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا ۗ
 إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ٨٨ ۖ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ
 يَا سَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِیْضَتْ عَيْنُهُ مِنَ الْحُزَنِ
 فَهُوَ كَظِيمٌ ٨٩ ۖ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتُوا تَذَكُرُ يُوسُفَ
 حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ٩٠ ۖ
 قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بِنِّي وَحُزِنِي إِلَى اللَّهِ وَاعْلَمُ مِنَ
 اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ٩١ ۖ يَلِيَنِّي إِذْ هَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ
 يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْيِسُوا مِنْ رَّوْحِ اللَّهِ ۗ إِنَّهُ
 لَا يَأْيِسُ مِنْ رَّوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ٩٢ ۖ فَلَمَّا
 دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَكْنَا
 الصُّرُوجَ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَ

અને આ પહેલાં યૂસુફના મામલામાં તમે જે કરી ચૂક્યા છો તે પણ તમને ખબર છે. હવે હું તો અહીંથી કદાપિ જઈશ નહીં, જ્યાં સુધી મારા પિતા મને પરવાનગી ન આપે, અથવા પછી અલ્લાહ જ મારા માટે કોઈ ફેસલો ફરમાવી દે, કેમ કે તે સૌથી સારો ફેસલો કરનાર છે. (૮૧) તમે જઈને તમારા પિતાને કહો, “પિતાજી ! આપના પુત્રએ ચોરી કરી છે. અમે તેને ચોરી કરતો જોયો નથી. જે કંઈ અમને ખબર પડી છે, બસ એ જ અમે કહી રહ્યા છીએ, અને અદૃશ્યની સંભાળ તો અમે રાખી શકતા ન હતા. (૮૨) આપ એ વસ્તીના લોકોને પૂછી જુઓ જ્યાં અમે હતા. એ કાફલાથી જાણકારી મેળવી લો જેના સાથે અમે આવ્યા છીએ. અમે અમારા નિવેદનમાં તદ્દન સાચા છીએ.”

(૮૩) પિતાએ આ વાત સાંભળીને કહ્યું, “હકીકતમાં તમારા મનએ તમારા માટે એક બીજી મોટી વાત સરળ બનાવી દીધી. (૨૩) ભલે, આના પર પણ ધીરજ રાખીશ અને સારી રીતે રાખીશ. અશક્ય નથી કે અલ્લાહ એ સૌને મારા સાથે મેળવી આપે. તે બધું જ જાણે છે અને તેના બધા કામ તત્વદર્શિતા પર આધારિત છે.” (૮૪) પછી તે તેમના તરફથી મોઢું ફેરવીને બેસી ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે, “હાય યૂસુફ !” — તે મનોમન ખૂબ દુઃખી થઈ રહ્યો હતો અને તેની આંખો સફેદ પડી ગઈ હતી — (૮૫) પુત્રોએ કહ્યું, “અલ્લાહના સોગંદ ! આપ તો બસ યૂસુફને જ યાદ કર્યાં કરો છો. સ્થિતિ એ આવી ગઈ છે કે તેના રંજમાં તમે પોતાને ઓગાળી નાખશો અથવા પોતાનો જીવ આપી દેશો.” (૮૬) તેણે કહ્યું, “હું મારી પરેશાની અને મારા સંતાપની ફરિયાદ અલ્લાહ સિવાય કોઈને નથી કરતો, અને અલ્લાહને જેવો હું જાણું છું, તમે નથી જાણતા. (૮૭) મારા બાળકો ! જઈને યૂસુફ અને તેના ભાઈની શોધ કરો. અલ્લાહની કૃપાથી નિરાશ ન થાઓ, તેની કૃપાથી તો માત્ર કાફિરો (અધર્મીઓ) જ નિરાશ થતા હોય છે.”

(૮૮) જ્યારે આ લોકો મિસર જઈને યૂસુફ સમક્ષ હાજર થયા, તો તેમણે નિવેદન કર્યું, “હે સત્તાધારી સરદાર ! અમે અને અમારા ઘરવાળા મોટા સંકટમાં સપડાયા છીએ અને અમે અમે તુચ્છ જેવી મૂડી લઈને આવ્યા છીએ. આપ અમને ભરપૂર અનાજ આપો અને

૨૧. અહીં શબ્દ ‘અઝીઝ’ હઝરત યૂસુફ અલે. માટે જે પ્રયુક્ત થયો છે, માત્ર તેના આધારે વિવરણકર્તાઓએ અનુમાન કરી લીધું કે હઝરત યૂસુફ અલે. એ જ પદ પર નિયુક્ત થયા હતા, જેના પર આનાથી પહેલાં સુલૈમાનો પતિ નિયુક્ત હતો. પરંતુ અમે નોંધ નં. ૯ માં સ્પષ્ટતા કરી ચૂક્યા છએ કે આ મિસરમાં કોઈ વિશિષ્ટ પદનું નામ ન હતું, બલકે માત્ર ‘સત્તાધિકારી’ના અર્થમાં પ્રયુક્ત થતો હતો.

૨૨. સાવધાની જુઓ કે ‘ચોર’ નથી કહેતા, બલકે કહે છે કે જેના પાસેથી અમને અમારો માલ-સામાન મળ્યો છે. આને જ કાનૂનની પરિભાષામાં ‘તૌરિયા’ કહે છે. અર્થાત્, ‘હકીકત પર પરદો નાખવો’ અથવા ‘સાચી વાતને છુપાવવી.’ જ્યારે કોઈ પીડિતને અત્યાચારીથી બચાવવા કે કોઈ મોટા અત્યાચારને દૂર કરવાનું કોઈ સ્વરૂપ તેના સિવાય ન હોય કે કંઈક વાસ્તવિકતા વિરુદ્ધ વાત કહેવામાં આવે અથવા હકીકત વિરુદ્ધ કોઈ બહાનું કરવામાં આવે, તો આવી પરિસ્થિતિમાં એક ધર્મનિષ્ઠ વ્યક્તિ સ્પષ્ટ જૂઠું બોલવાથી બચીને એવી વાત કહેવા અથવા એવી યુક્તિ કરવાની કોશિશ કરશે, જેનાથી હકીકતને છુપાવીને ભૂરાઈને દૂર કરી શકાય. હવે જુઓ કે આ આખા મામલામાં હઝરત યૂસુફ અલે.એ કેવી રીતે જાઈજ ‘તૌરિયા’ની શરતો પૂરી કરી છે. ભાઈની અનુમતિથી તેના સામાનમાં પ્યાલો મૂકી દીધો. પરંતુ કર્મચારીઓને એ ન કહ્યું કે તેના પર ચોરીનો આરોપ મૂકો. જ્યારે સકારી કર્મચારીઓ ચોરીના આરોપમાં એ લોકોને પકડી લાવ્યા, તો સુપચાપ ઊભા થઈને તપાસ કરી લીધી. પછી જ્યારે એ ભાઈઓએ કહ્યું કે બિન યમીનની જગ્યાએ અમારામાંથી કોઈને રાખી લો, તો તેના જવાબમાં પણ તેમની જ વાત તેમના સામે દોહરાવી દીધી કે તમારો પોતાનો ફતવો (ધમદિશ) એ હતો કે જેના સામાનમાંથી માલ નીકળ્યો છે તેને જ રાખી

تَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾
 قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ
 جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا
 يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي ۖ قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا ۖ إِنَّهُ مَن
 يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾
 قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَشْرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَطِئِينَ ﴿٩١﴾
 قَالَ لَا تَثْرِيِبَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ
 أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ ﴿٩٢﴾ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا
 نَالِقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا ۖ وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ
 أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا فَصَدَّتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ
 إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾
 قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّا أَنْ
 جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا ۖ
 نَالَ أَلْمَ أَقْلُ لَكُمْ ۖ إِنِّي أَخْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا
 تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَا بَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا
 خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي ۖ إِنَّهُ هُوَ
 غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ أَوَّاهَ
 لِيهِ أَبُوئِهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرًا ۖ إِن شَاءَ اللَّهُ
 مِنْبِتًا ۖ وَرَفَعَ أَبُوئِهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ
 سَجْدًا ۖ وَقَالَ يَا بَاتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ

અમને દાન આપો. અલ્લાહ દાન આપનારાઓને બદલો આપે છે.” (૮૯) (આ સાંભળીને યૂસુફથી રહેવાયું નહીં) તેણે કહ્યું, “તમને એ પણ કંઈ બબર છે કે તમે યૂસુફ અને તેના ભાઈના સાથે શું કર્યું હતું, જ્યારે તમે અણસમજ હતા?” (૯૦) તેઓ ચોંકીને બોલ્યા, “અરે! શું તમે યૂસુફ છો?” તેણે કહ્યું, “હા, હું યૂસુફ છું અને આ મારો ભાઈ છે. અલ્લાહે અમારા પર ઉપકાર કર્યો. સત્ય એ છે કે જો કોઈ તકવા (સંયમ અને ઈશભય) અને ધૈર્યથી કામ લે, તો અલ્લાહને ત્યાં આવા સદાચારી લોકોનો બદલો વ્યર્થ જતો નથી.” (૯૧) તેમણે કહ્યું, “અલ્લાહના સોગંદ! તમને અલ્લાહે અમારા ઉપર શ્રેષ્ઠતા આપી અને ખરેખર અમે ગુનેગાર હતા.” (૯૨) તેણે જવાબ આપ્યો, “આજે તમારી કોઈ પકડ નથી. અલ્લાહ તમને માફ કરે. તે સૌથી વધીને દયા કરવાવાળો છે. (૯૩) જાઓ, મારું આ ખમીસ લઈ જાઓ અને મારા પિતાના ચહેરા પર નાખી દો. તેમની દૃષ્ટિ પાછી આવી જશે અને પોતાના બધા ઘરવાળાઓને મારા પાસે લઈ આવો.” (રુકૂઅ-૧૦)

(૯૪) જ્યારે આ કાફલો (મિસરથી) રવાના થયો, તો તેમના પિતાએ (કિન્આનમાં) કહ્યું, “હું યૂસુફની સુગંધ અનુભવી રહ્યો છું. તમે લોકો ક્યાંક એમ ન કહેવા લાગો કે ઘડપણના કારણે મારી બુદ્ધિ કમજોર થઈ ગઈ છે.” (૯૫) ઘરવાળાઓ બોલ્યા, “અલ્લાહના સોગંદ! આપ હજુ પણ પોતાની એ જ જૂની વેલછામાં પડેલા છો.” (૯૬) પછી જ્યારે ખુશબબર લાવનાર આવ્યો, તો તેણે યૂસુફનું ખમીસ યાકૂબના ચહેરા પર નાખી દીધું અને અચાનક તેની દૃષ્ટિ પાછી આવી ગઈ. ત્યારે તેણે કહ્યું, “હું તમને કહેતો નહોતો. હું અલ્લાહ તરફથી એ બધું જાણું છું જે તમે નથી જાણતા.” (૯૭) બધા બોલી ઊઠ્યા, “પિતાજી! આપ અમારા ગુનાઓની માફી માટે દુઆ કરો, સાચે જ અમે ગુનેગાર હતા.” (૯૮) તેણે કહ્યું, “હું મારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ને તમારા માટે માફીની દુઆ કરીશ. તે મોટો માફ કરનાર અને દયાળુ છે.”

(૯૯) પછી જ્યારે આ લોકો યૂસુફ પાસે પહોંચ્યા, તો તેણે પોતાના માતા-પિતાને પોતાના સાથે બેસાડી લીધા અને (પોતાના સૌ કુટુંબીજનોને) કહ્યું, “ચાલો, હવે નગરમાં ચાલો. અલ્લાહ ચાહશે તો સુખ-શાંતિથી રહેશો.”

(૧૦૦) (નગરમાં દાખલ થયા પછી) તેણે પોતાના માતા-પિતાને ઉઠાવીને પોતાના પાસે સિંહાસન પર બેસાડ્યા અને બધા જ તેના આગળ એકદમ સિજદામાં ઝુકી ગયા. (૨૪) યૂસુફે કહ્યું, “પિતાજી! આ સ્વપ્ન છે મારા એ સ્વપ્નનું, જે મેં જોયું હતું.

લેવામાં આવે, તેથી હવે તમારા સામે બિન યમીનના સામાનમાંથી અમારો માલ નીકળ્યો છે અને તેને જ રાખી લઈએ છીએ, બીજાને તેના બદલે કેવી રીતે રાખી શકીએ છીએ?

૨૩. -અર્થાત્, તમારી દૃષ્ટિએ એમ માની લેવું ખૂબ સરળ છે કે મારો પુત્ર, જેના સદ્ગુણોથી હું સારી રીતે વાકેફ છું, એક પ્યાલાની ચોરીનો અપરાધ કરી શકે છે. પહેલા તમારા માટે પોતાના એક ભાઈને જાણી-જાણીને ગૂમ કરી દેવું અને તેના ખમીસ પર ખોટી રીતે લોહી લગાવીને લઈ આવવું પણ એવું સરળ થઈ ગયું હતું. હવે એક બીજા ભાઈને વાસ્તવમાં ચોર માની લેવું અને મને આવીને તેના સમાચાર આપવા પણ એવું જ સરળ થઈ ગયું.

૨૪. આ શબ્દ ‘સજદા’થી ઘણા લોકોને ગેરસમજ થઈ છે, ત્યાં સુધી કે એક જૂથે તો આનાથી જ દલીલ કરીને બાદશાહો અને પીરો માટે સિજદા-તહિયત (સાષ્ટાંગ નમસ્કાર) અને આદરના સિજદાને હલાલ (વેધ) હોવું સાબિત કરી

قَبْلُ زَقَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ
 أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِنِّي
 بَعْدَ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ۗ إِنَّ
 رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ ۗ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠﴾
 رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ
 تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۗ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ
 أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا
 وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١١﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ
 نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۗ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ
 وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ
 بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۗ إِنَّ
 هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٤﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا
 مُعْرِضُونَ ﴿١٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ
 مُشْرِكُونَ ﴿١٦﴾ أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ
 عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ
 لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَ
 عَلَٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۗ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا
 أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا
 جَا لًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا

મારા રબે તેને હકીકત બનાવી દીધું. તેનો ઉપકાર છે કે તેણે મને કેદખાનામાંથી છોડાવ્યો અને આપ લોકોને રણમાંથી લાવીને મારા સાથે મેળાપ કરાવ્યો. જો કે શૈતાન મારા અને મારા ભાઈઓ વચ્ચે બગાડ પેદા કરી ચૂક્યો હતો. હકીકત એ છે કે મારો રબ અનુભવી ન શકાય તેવી યુક્તિઓ વડે પોતાની મરજી પૂરી કરે છે. નિ:શંક, તે સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૧૦૧) હે મારા રબ ! તેં મને રાજ્ય પ્રદાન કર્યું અને મને મામલાંઓના મૂળ સુધી પહોંચવાનું શીખવાડ્યું. ધરતી અને આકાશોના સર્જક ! તું જ દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં મારો સંરક્ષક છે. મારો અંત ઈસ્લામ ઉપર કર અને છેવટે મને સાલેલીન (સદાચારીઓ) સાથે મેળવી દે.”

(૧૦૨) હે નબી સલ્લ. ! આ કિસ્સો અદૃશ્યની ખબરોમાંથી છે, જે અમે તમારા પર વહી કરી રહ્યા છીએ, નહીં તો તમે તે વખતે હાજર ન હતા, જ્યારે યુસુફના ભાઈઓએ એક-બીજા સાથે મળીને કાવતરું રચ્યું હતું. (૧૦૩) પરંતુ તમે ચાહે ગમે તેટલું ઈચ્છો, તેમના પૈકી મોટા ભાગના લોકો ઈમાન લાવવાના નથી. (૧૦૪) જો કે તમે આ સેવા માટે તેમના પાસે કોઈ વળતર પણ નથી માગતા. આ તો એક ઉપદેશ છે, જે તમામ જગતવાસીઓ માટે છે. (રુકૂઆ-૧૧)

(૧૦૫) ધરતી અને આકાશોમાં કેટલીય નિશાનીઓ છે, જેના પરથી આ લોકો પસાર થતા રહે છે અને સહેજ પણ ધ્યાન આપતા નથી. (૧૦૬) તેમનામાંથી મોટા ભાગના અલ્લાહને માને છે, પરંતુ એવી રીતે કે તેના સાથે બીજાઓને ભાગીદાર ઠેરવે છે ? (૧૦૭) શું તેઓ નિશ્ચિંત છે કે અલ્લાહની યાતનાની કોઈ મુસીબત તેમને ઝડપી નહીં લે અથવા અજાણતામાં કયામતની ઘડી ઓચિંતી તેમના ઉપર આવી નહીં જાય ? (૧૦૮) તમે તેમને સ્પષ્ટ કહી દો કે, “મારો માર્ગ તો આ છે. હું અલ્લાહ તરફ બોલાવું છું — હું પોતે પણ સંપૂર્ણ પ્રકાશમાં પોતાનો માર્ગ જોઈ રહ્યો છું અને મારા સાથીઓ પણ, અને અલ્લાહ પવિત્ર અને ઉચ્ચ છે, અને શિક્ક કરનારાઓથી મારો કોઈ સંબંધ નથી.”

(૧૦૯) હે નબી સલ્લ. ! તમારા પહેલાં અમે જે પયગંબરો મોકલ્યા હતા, તેઓ બધા પણ મનુષ્ય જ હતા અને આ જ વસ્તીઓના રહેનારાઓમાંથી હતા અને તેમના જ તરફ અમે વહી મોકલતા રહ્યા છીએ. પછી શું આ લોકો ધરતી ઉપર હયા-ફયા નથી કે એ

દીધું. બીજા લોકોએ આ પરેશાની બચવા માટે આનું એ સ્પષ્ટીકરણ કરવું પડ્યું કે અગાઉની શરીઅતોમાં માત્ર સજદએ-ઈબાદત (ઈબાદતનો સિજદો) ગૈરુલ્લાહ માટે હરામ હતો, બાકી રહ્યો એ સિજદો જેમાં ઈબાદતની ભાવના ન હોય, તો તે અલ્લાહ સિવાય બીજાઓને પણ કરી શકાય છે, અલબત્ત શરીઅતે-મુહમ્મદી સલ્લ.માં દરેક પ્રકારનો સિજદો ગૈરુલ્લાહ માટે હરામ (અવૈધ) કરી દેવામાં આવ્યો. પરંતુ સમગ્ર ગેરસમજો વાસ્તવમાં એ કારણસર ઊભી થઈ છે કે શબ્દ ‘સજદા’ને વર્તમાન ઈસ્લામી પરિભાષાનો સમાનાર્થી સમજી લેવામાં આવ્યો, અર્થાત્ હાથ, ધૂંટણ અને કપાળ જમીન પર ટેકવવા. જો કે સિજદાનો સાચો અર્થ માત્ર ઝુકવાનો છે અને અહીં આ શબ્દ આ જ અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે.

فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ
 بَيْنَ قَبَائِلِهِمْ ۖ وَكَلِمَاتُ الْأَخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا ۗ
 فَلَا تَعْقِلُونَ ۝ حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَ
 لَمَّوْا أَنَّهُمْ قَدْ كَذَّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا ۖ فَنُجِّى
 نَا مَنْ نَشَاءُ ۖ وَلَا يَرُدُّ بِأَسْنَانٍ الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ۝
 قَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۗ
 إِنَّا كُنَّا حَادِثِينَ يُفْتَرَىٰ وَلَكِنَّ تَصْدِيقَ الَّذِي
 بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهَدًى ۖ وَ
 رَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝

કોમોનો અંજામ તેમને ન દેખાયો, જે તેમના પહેલાં થઈ ગઈ છે? ચોક્કસ જ, આખિરત (પરલોક)નું ઘર એ લોકો માટે ખૂબ વધારે સારું છે, જેમણે (પયગંબરોની વાત માનીને) તકવાનો (અલ્લાહથી ડરવાનો, સંયમનો) માર્ગ અપનાવ્યો. શું હજુ પણ તમે લોકો નહીં સમજો? (અગાઉના પયગંબરો સાથે પણ આમ જ થતું રહ્યું છે કે તેઓ મુદતો સુધી શિખામણ આપતા રહ્યા અને લોકોએ માન્યું નહીં). (૧૧૦) ત્યાં સુધી કે જ્યારે પયગંબરો લોકોથી નિરાશ થઈ ગયા અને લોકોએ પણ સમજી લીધું કે તેમના સાથે જૂઠ બોલવામાં આવ્યું હતું, તો એકાએક જ અમારી મદદ પયગંબરોને પહોંચી ગઈ. પછી જ્યારે આવો વખત આવી જાય છે, તો અમારો નિયમ એ છે કે જેને અમે ચાહીએ છીએ, બચાવી લઈએ છીએ અને ગુનેગારો ઉપરથી તો અમારી યાતનાને ટાળી શકાતી જ નથી.

(૧૧૧) પુરોગામીઓના આ કિસ્સાઓમાં બુદ્ધિ અને ચેતના રાખવાવાળા લોકો માટે બોધપાઠ છે. આ જે કંઈ કુર્આનમાં વર્ણવવામાં આવી રહ્યું છે તે ઘડી કાઢેલી વાતો નથી, બલકે જે ગ્રંથો આના પહેલાં આવી ચૂક્યા છે તેમની જ પુષ્ટિ છે અને દરેક વસ્તુનું વિગતવાર વર્ણન^(૨૫) અને ઈમાન લાવનારાઓ માટે માર્ગદર્શન અને કૃપા. (રુકૂઅ-૧૨)

૨૫. અર્થાત્, પ્રત્યેક એ વસ્તુની વિગત, જે માનવીના માર્ગદર્શન અને નિર્દેશન માટે આવશ્યક છે. કેટલાક લોકો 'દરેક વસ્તુની વિગત'નો અર્થ અકારણ દુનિયાભરની વસ્તુઓની વિગત લઈ લે છે અને પછી તેમના સામે એ મુશ્કેલી આવે છે કે કુર્આનમાં જંગલો, ચિકિત્સા (મેડિકલ) અને ગણિત અને બીજી વિદ્યાઓ અને કળા-કૌશલ્યો વિશે કોઈ વિગત મળતી નથી અને કેટલાક બીજા લોકો બળજબરીથી દરેક વિદ્યાની વિગત કુર્આનમાંથી કાઢવા લાગે છે.

૧૩. અર્-૨૨૬

પરિચય

નામ :

આયત-૧૩ના વાક્ય 'વ-યુસબ્બિહુર-૨૨૬ બિહમ્દિહી વલ્-મલાઈકતુ મિન્ પીફતિહ' (વાદળોની ગર્જના તેની પ્રશંસાસહ તેની પવિત્રતાનું વર્ણન કરે છે અને ફરિશ્તાઓ તેના ભયથી ધ્રુજતા-ધ્રુજતા તેની તસ્બીહ કરે છે)ના શબ્દ 'અર્-૨૨૬' (વાદળોની ગર્જના)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ નામનો અર્થ એ નથી કે આ સૂર:માં વાદળની ગર્જનાના મુદ્દાની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, બલકે તે પ્રતીક રૂપે સ્પષ્ટતા કરે છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં 'અર્-૨૨૬' શબ્દ આવ્યો છે અથવા જેમાં '૨૨૬'નો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આયત ૨૭ થી ૩૧ અને આયત ૩૮ થી ૪૩ સુધીના વિષયો સાબિત કરે છે કે આ એ જ ગાળાની સૂર: છે, જેમાં સૂર: ૧૦ - યૂનુસ, સૂર: ૧૧ - હૂદ અને સૂર: ૭ - આ'રાફ અવતરિત થઈ છે, અર્થાત્ મક્કા-નિવાસનો અંતિમ કાળ. વર્ણન-શૈલીથી સ્પષ્ટ થઈ રહ્યું છે કે પયગંબર સલ્લ.ને ઈસ્લામનું આમંત્રણ આપવાના કાર્ય કરતાં એક લાંબી મુદ્દત વીતી ગઈ છે, વિરોધીઓ આપને પરેશાન કરવા અને આપના મિશનને નિષ્ફળ બનાવવા વિવિધ ચાલબાજીઓ કરી રહ્યા છે, ઈમાનવાળાઓ વારંવાર એ ઈચ્છાઓ કરી રહ્યા છે કે કદાચ ! ભલે કોઈ ચમત્કાર દેખાડીને પણ આ લોકોને સન્માર્ગે લાવવામાં આવે. પરંતુ અલ્લાહ મુસલમાનોને સમજાવી રહ્યો છે કે ઈમાનનો માર્ગ બતાવવાની આ રીત અમારે ત્યાં પ્રચલિત નથી અને જો સત્યના દુશ્મનોને મહેતલ આપવામાં આવી રહી છે, તો આ બાબત એવી નથી કે જેનાથી તમે ગભરાઈ જાઓ. પછી આયત ૩૧ દ્વારા એ પણ જાણવા મળે છે કે કાફિરો (વિરોધીઓ)ના હઠાગ્રહનું વારંવાર એવું પ્રદર્શન થઈ ચૂક્યું છે, જેના પછી એમ કહેવું તદ્દન ઉચિત લાગે છે કે જો કબરોમાંથી મડદાં પણ ઊઠીને આવી જાય, તો પણ આ લોકો નહીં માને, બલકે આ ઘટનાનું પણ કોઈ-ને-કોઈ અર્થઘટન કરી નાખશે. આ બધી બાબતો પરથી એવું જ લાગે છે કે આ સૂર: મક્કી યુગના છેલ્લા તબક્કામાં અવતરિત થઈ હશે.

કેન્દ્રીય વિષય :

સૂર:નો ઉદ્દેશ્ય પહેલી જ આયતમાં રજૂ કરી દેવામાં આવ્યો છે, અર્થાત્ હઝરત

મુહમ્મદ સલ્લ. જે કંઈ પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે તે સત્ય જ છે, પરંતુ એ લોકોની ભૂલ છે કે તેઓ તેને નથી માનતા. આખું પ્રવચન આ જ કેન્દ્રીય વિષયના આસપાસ ફરે છે. આ અંગે વારંવાર જુદી-જુદી રીતે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), આખિરત (પરલોક) અને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)ની સત્યતાને પુરવાર કરવામાં આવી છે. તેના પર ઈમાન લાવવાના નૈતિક અને આધ્યાત્મિક લાભોની સમજ આપવામાં આવી છે. તેમને ન માનવાનું, નુકસાન બતાવવામાં આવ્યું છે અને એ વાત ગળે ઊતારવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે કુફ (ઈન્કાર) સંપૂર્ણપણે અજ્ઞાનતા અને મૂર્ખામી છે. પછી આ સમગ્ર વર્ણનનો હેતુ ફક્ત મગજને સંતુષ્ટ કરવાનો જ નથી, બલકે હૃદયોને ઈમાન તરફ આકૃષ્ટ કરવાનો પણ છે, તેથી નયા તાર્કિક પ્રમાણોથી કામ લેવામાં આવ્યું નથી, બલકે એક-એક પ્રમાણ અને એક-એક પુરાવો રજૂ કર્યા પછી થોભીને જુદી-જુદી રીતે ડરાવવામાં અને ધમકાવવામાં આવ્યા, સત્ય તરફ ઉત્પ્રેરિત કરવામાં આવ્યા છે અને પ્રેમથી સમજાવવામાં આવ્યા છે, જેથી નાસમજ લોકો પોતાના અજ્ઞાનતાપૂર્ણ હઠાગ્રહને ત્યજી દે.

પ્રવચન દરમ્યાન ઠેક-ઠેકાણે વિરોધીઓના વાંધાઓનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના તેના જવાબો આપવામાં આવ્યા છે અને એ સંદેહોનું નિવારણ કરવામાં આવ્યું છે, જે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ના સંદેશ અંગે લોકોના મનમાં પ્રવર્તતા હતા, કે પછી વિરોધીઓ દ્વારા નાખવામાં આવતા હતા. આ ઉપરાંત ઈમાનવાળાઓને પણ, જેઓ ઘણા વર્ષોના લાંબા અને કઠિન સંઘર્ષના કારણે થાકી જઈ રહ્યા હતા અને બેચેનીપૂર્વક પરોક્ષ સહાયતાની રાહ જોઈ રહ્યા હતા, સાંત્વના આપવામાં આવી છે.

آياتها ۲۳

(۱۳) سُورَةُ الرَّعْدِ مَدِينَتُهُ (۹۶)

شَوَاهِدُهَا ۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْمَرَاتِفُ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ
 مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ①
 اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ
 اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ط
 كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ
 الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بَلِقَاءَ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ② وَهُوَ الَّذِي
 مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ
 كُلِّ الشَّجَرِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشَى
 اللَّيْلُ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ③
 وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُّتَجَوِّرَاتٌ ۖ وَجُدَّتْ مِّنْ أَعْنَابٍ ۖ وَ
 زُرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ ۖ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ
 وَاحِدٍ ۖ وَنُفِصِلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ ط
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ④ وَإِنْ تَعْجَبْ
 فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ۖ إِذَا كُنَّا تُرَابًا ۖ إِنَّا لَفِي خَلْقٍ
 جَدِيدٍ ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ
 الْأَعْمَلُ فِي ۖ أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ
 هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ⑤ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ

૧૩. સૂર: અર્-૨૨૬

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૪૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ-રા. આ અલ્લાહના ગ્રંથની આયતો છે, અને જે કંઈ તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તમારા પર અવતરિત કરવામાં આવ્યું છે તે તદ્દન સત્ય છે, પરંતુ (તમારી કોમના) મોટા ભાગના લોકો માની રહ્યા નથી.

(૨) એ અલ્લાહ જ છે, જેણે આકાશોને એવા આધારો વિના કાયમ કર્યા જે તમને દેખાતા હોય, (૧) પછી તે પોતાના રાજ-સિંહાસન પર બિરાજમાન થયો, અને તેણે સૂર્ય અને ચંદ્રને એક કાનૂનને તાબે કર્યા. આ આખી વ્યવસ્થાની દરેક વસ્તુ એક નિશ્ચિત સમય સુધી ચાલી રહી છે, અને અલ્લાહ જ આ સમગ્ર કાર્યનું નિયમન કરી રહ્યો છે. તે નિશાનીઓ ખોલી-ખોલીને વર્ણવે છે, (૨) કદાચ તમે તમારા રબની મુલાકાતનો વિશ્વાસ કરો.

(૩) અને એ જ છે, જેણે આ ધરતી ફેલાવી રાખી છે. તેમાં પર્વતોના ખૂંટા ખોસી રાખ્યા છે અને નદીઓ વહેવડાવી દીધી છે. તેણે જ દરેક પ્રકારના ફળોની જોડીઓ પેદા કરી છે અને એ જ દિવસ ઉપર રાતને ઢાંકી દે છે. આ બધી વસ્તુઓમાં મોટી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ ચિંતન-મનનથી કામ લે છે.

(૪) અને જુઓ, પૃથ્વી ઉપર જુદા-જુદા ભૂ-ભાગો જોવા મળે છે, જે એક-બીજાથી જોડાયેલા છે. દ્રાક્ષના બગીચાઓ છે, ખેતરો છે, ખજૂરના વૃક્ષો છે, જેમાંથી કેટલાક એકવરિયા છે અને કેટલાક બેવડા. બધાને એક જ પાણી સિંચે છે, પરંતુ સ્વાદમાં અમે કોઈને સારો બનાવી લઈએ છીએ, તો કોઈને ઊતરતો. આ બધી વસ્તુઓમાં અનેક નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે છે.

(૫) હવે જો તમારે આશ્ચર્ય પામવું હોય, તો આશ્ચર્ય પામવા લાયક લોકોનું એ કથન છે કે, “જ્યારે અમે મૃત્યુ પામીને માટી થઈ જઈશું, તો શું અમે નવેસરથી પેદા કરવામાં આવીશું?” આ એ લોકો છે જેમણે પોતાના રબ સાથે કુફ (ઈન્કાર) કર્યું છે. (૬) આ એ લોકો છે, જેમના ગળામાં તોક (ભારે બેડીઓ) પડેલી છે. (૭) આ લોકો જહન્નમી છે અને જહન્નમમાં હંમેશા રહેશે.

૧. બીજા શબ્દોમાં આકાશોને અનુભવી ન શકાય અને દેખાય નહીં એવા આધારો પર સ્થાપિત કર્યા. દેખીતી રીતે કોઈ વસ્તુ વિશાળ અવકાશમાં એવી નથી, જેણે આ અમાપ ખગોળ-મંડળને પકડી રાખ્યું હોય. પરંતુ એક અદૃશ્ય શક્તિ છે, જેણે દરેકને તેના સ્થાન અને ધરી પર રોકી રાખેલ છે અને આ ભવ્ય મંડળને ધરતી પર અથવા એક-બીજા પર પડવા નથી દેતી.

૨. અર્થાત્, એ બાબતની નિશાનીઓ કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. જે હકીકતોના સમાચાર આપી રહ્યા છે, તે વાસ્તવમાં સાચી હકીકતો છે. સૂચિમાં દરેક બાજુ તેની સાક્ષીઓ આપવાવાળી નિશાનીઓ જોવા મળે છે. જો લોકો આંખો ખોલીને જુએ, તો તેમને દેખાઈ જશે કે કુર્આનમાં જે-જે વાતો પર ઈમાન લાવવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે, ધરતી અને આકાશમાં ફેલાયેલ અસંખ્ય નિશાનીઓ આની પુષ્ટિ કરી રહી છે.

૩. અર્થાત્, તેમનો આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર વાસ્તવમાં અલ્લાહનો તથા તેની તત્વદર્શિતા અને તેના સામર્થ્યનો ઈન્કાર છે. આ લોકો માત્ર એટલું જ નથી કહેતા કે અમારું માટીમાં મળી ગયા પછી ફરીથી પેદા થવું અસંભવ છે, બલકે તેમના આ કથનમાં એ વિચાર પણ છુપાયેલો છે કે મઆજલ્લાહ (અલ્લાહ માફ કરે), એ અલ્લાહ વિવશ,

قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلُط
 وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَعْفَرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ ۚ وَ
 إِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ① وَيَقُولُ الَّذِينَ
 كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ط إِنَّمَا
 أَنْتَ مُنذِرٌ وَرَبُّ كُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ② اللَّهُ يَعْلَمُ مَا
 تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُط
 وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ③ عِلْمُ الْغَيْبِ وَ
 الشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ④ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسْرَ
 لِقَوْلٍ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَ
 سَارِبٌ بِالنَّهَارِ ⑤ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ
 مِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ط إِنَّ اللَّهَ
 لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ ط وَإِذَا
 رَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءَ آفَآ فَمَا مَرَدُّ لَهُ ۚ وَمَا لَهُمْ
 مِنْ دُونِهِ مِنْ وَّآلٍ ⑥ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا
 وَطَمَعًا وَيُنزِلُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ⑦ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ
 بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ ۚ وَيُرْسِلُ
 الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ
 فِي اللَّهِ ۚ وَهُوَ شَدِيدُ الْحَالِ ⑧ لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ ط
 وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ

(૬) આ લોકો ભલાઈથી પહેલા બૂરાઈ માટે ઉતાવળ કરી રહ્યા છે, ^(૫) જો કે એમના પહેલાં (જે લોકો આ રસ્તે ચાલ્યા છે તેમના ઉપર અલ્લાહના પ્રકોપના) બોધપ્રદ દૃષ્ટાંતો આવી ચૂક્યા છે. હકીકત એ છે કે તારો રબ લોકોના અતિરેક છતાં તેમના સાથે દરગુજરથી કામ લે છે, અને એ પણ સાચું છે કે તારો રબ કઠોર સજા આપનાર છે.

(૭) આ લોકો, જેમણે તમારી વાત સાંભળવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે, કહે છે કે, “આ વ્યક્તિ પર તેના રબ તરફથી કોઈ નિશાની કેમ ન ઊતરી?”— તમે તો માત્ર ચેતવણી આપનાર છો, અને દરેક કોમ માટે એક માર્ગદર્શક છે. (રુકૂઅ-૧)

(૮) અલ્લાહ એક-એક ગર્ભવતીના પેટથી વાકેફ છે. જે કંઈ તેમાં બને છે તેને પણ તે જાણે છે અને જે કંઈ તેમાં વધારો-ઘટાડો થાય છે તેની પણ તે જાણકારી રાખે છે. દરેક વસ્તુ માટે તેને ત્યાં એક પ્રમાણ નિશ્ચિત છે. (૯) તે છુપી અને જાહેર, દરેક વસ્તુને જાણે છે. તે મહાન છે અને દરેક સંજોગોમાં સર્વોપરી રહેનાર છે. (૧૦) તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ ચાહે મોટેથી વાત કરે કે ધીમેથી, અને કોઈ રાતના અંધકારમાં છુપાયેલ હોય અથવા દિવસના પ્રકાશમાં ચાલી રહ્યો હોય, તેના માટે બધું સરખું છે. (૧૧) દરેક મનુષ્યની આગળ અને પાછળ તેના નિયુક્ત કરેલા નિરીક્ષકો લાગેલા છે, જેઓ અલ્લાહના આદેશથી તેની દેખરેખ રાખી રહ્યા છે. હકીકત એ છે કે અલ્લાહ કોઈ કોમની હાલત ત્યાં સુધી બદલતો નથી, જ્યાં સુધી તે સ્વયં પોતાના લક્ષણો બદલતી નથી, અને જ્યારે અલ્લાહ કોઈ કોમની બરબાદી લાવવાનો નિર્ણય કરી લે, તો પછી તે કોઈના ટાળ્યે ટાળી શકાતી નથી. ન અલ્લાહના મુકાબલામાં આવી કોમનો કોઈ સમર્થક અને સહાયક હોઈ શકે છે.

(૧૨) એ જ છે, જે તમારા સામે વીજળીઓ ચમકાવે છે, જેને જોઈને તમને ડર પણ લાગે છે અને આશાઓ પણ બંધાય છે. એ જ છે, જે પાણીથી લદાયેલા વાદળો ઉઠાવે છે. (૧૩) વાદળોની ગર્જના તેની પ્રશંસાસહ તેની પવિત્રતાનું વર્ણન કરે છે^(૬) અને ફરિશ્તાઓ તેના ભયથી ધ્રુજતા-ધ્રુજતા તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરે છે. તે કડાકા બોલાવતી વીજળીઓને મોકલે છે અને (ક્યારેક) તેમને જેના ઉપર ચાહે છે બરાબર એ જ હાલતમાં પાડી દે છે, જ્યારે લોકો અલ્લાહ વિષે ઝઘડી રહ્યા હોય છે. વાસ્તવમાં તેની ચાલ ઘણી જબરજસ્ત છે.

(૧૪) તેને જ પોકારવું સત્ય છે. ^(૭) રહી એ બીજી હસ્તીઓ, જેમને તેને (અલ્લાહને)

નિરુપાય અને મૂર્ખ છે, જેણે તેમને પેદા કર્યાં છે.

૪. ગળામાં તોક પડેલ હોવી એ કેદી હોવાની નિશાની છે. આ લોકોના ગળામાં તોક પડેલી હોવાનો અર્થ એ છે કે આ લોકો પોતાની અજ્ઞાનતાના, પોતાની મનેચ્છાઓના અને પોતાના બાપ-દાદાઓના આંધળા અનુકરણના કેદી બનેલા છે. આ લોકો સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરી શકતા નથી. તેમને તેમના પૂર્વગ્રહોએ એવા જકડી રાખ્યા છે કે તેઓ આભિરતને નથી માની શકતા, જો કે તેને માનવું તદ્દન બુદ્ધિસંગત છે, અને આભિરતના ઈન્કાર પર હઠાગ્રહી છે, જો કે તે સર્વથા અનુચિત છે.

૫. અર્થાત્, અજાબ (યાતના)ની માંગણી કરી રહ્યા છે.

૬. અર્થાત્, વાદળોની ગર્જના એ દર્શાવે છે કે જે અલ્લાહે આ હવાઓ ચલાવી છે, આ વરાળો ઉઠાવી છે, આ ઘનઘોર વાદળો ભેગા કર્યાં છે, આ વીજળીને વરસાદનું માધ્યમ બનાવેલ છે અને એ રીતે જમીનના જીવધારીઓ માટે પાણી ઉપલબ્ધ કરાવવાનો પ્રબંધ કર્યો, તે પોતાની તત્ત્વદર્શિતા અને સામર્થ્યમાં પરિપૂર્ણ છે, પોતાના ગુણો ખામીરહિત

بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَّاسِطٍ كَفَيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ قَاةً وَمَا
 هُوَ بِبَالِغِهِ ۗ وَمَا دُعَاءُ الْكٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلٰلٍ ۝
 وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّ
 كَرْهًا وَّظَلَمَهُم بِالْغُدُوِّ وَاَلْاَصْحٰلِ ۝ قُلْ مَنْ رَبُّ
 السَّمٰوٰتِ وَاَلْاَرْضِ ۗ قُلِ اللّٰهُ ۗ قُلْ اَفَاتَّخَذُ مِنْ مِّنْ
 دُوْنِهٖ اَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ۗ
 قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الّٰعْمٰى وَاَلْبَصِيْرُ ۗ اَمْ هَلْ تَسْتَوِي
 الظُّلُمٰتُ وَاَلنُّوْرُ ۗ اَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوْا
 كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۗ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ
 كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝ اَنْزَلَ مِنَ السَّمٰءِ
 مَآءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةً يُقَدِّرُهَا فَاَحْتَمَلَ السَّيْلُ
 زَبَدًا رَّابِيًا ۗ وَمِمَّا يُوقِدُوْنَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ
 ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهٗ ۗ كَذٰلِكَ يَصْرِبُ
 اللّٰهُ الْحَقُّ وَاَلْبَاطِلُ ۗ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۗ
 وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِ ۗ كَذٰلِكَ
 يَصْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالُ ۝ لِلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمْ
 الْحُسْنٰى ۗ وَالَّذِيْنَ لَمْ يَسْتَجِيبُوْا لَهٗ لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَّا
 فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لَافْتَدَوْا بِهٖ ۗ
 اُولٰٓئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ ۗ وَمَا وَّلَّهُمْ جَهَنَّمَ ۗ

الْمَجْدَلَة

وَقَدْ اَنْزَلَ مِنَ السَّمٰوٰتِ مَآءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةً يُقَدِّرُهَا فَاَحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۗ وَمِمَّا يُوقِدُوْنَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهٗ ۗ كَذٰلِكَ يَصْرِبُ اللّٰهُ الْحَقُّ وَاَلْبَاطِلُ ۗ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۗ

مَنْزِل ٣

છોડીને આ લોકો પોકારે છે, તે તેમની પ્રાર્થનાઓનો કોઈ જવાબ નથી આપી શકતી. તેમને પોકારવું તો એવું છે, જેમ કે કોઈ મનુષ્ય પાણી તરફ હાથ ફેલાવીને તેને વિનંતી કરે કે તું મારા મોઢા સુધી પહોંચી જા. જો કે પાણી તેના સુધી પહોંચવાનું નથી. બસ, આ રીતે કાફિરો (અધર્મીઓ)ની પ્રાર્થનાઓ પણ કંઈ નથી, પરંતુ એક તીર કોઈ લક્ષ્ય વિનાનું. (૧૫) એ તો અલ્લાહ જ છે, જેને ધરતી અને આકાશોની પ્રત્યેક વસ્તુ ઈચ્છા-અનિચ્છાએ સિજદો કરી રહી છે^(૯) અને બધી વસ્તુઓના પડછાયા સવાર-સાંજ તેના આગળ ઝુકે છે.^(૧૦)

(૧૬) આમને પૂછો, આકાશ અને ધરતીનો રબ કોણ છે?— કહો, અલ્લાહ. પછી એમને કહો કે જ્યારે હકીકત આ છે, તો શું તમે તેને છોડીને એવા ઉપાસ્યોને પોતાના કાર્યસાધક ઠેરવી લીધા, જેઓ સ્વયં પોતાના માટે પણ કોઈ નફા-નુકસાનનો અધિકાર ધરાવતા નથી? કહો, શું આંધળો અને આંખોવાળો સમાન હોય છે? શું પ્રકાશ અને અંધકાર સરખા હોય છે? અને જો આવું નથી તો શું તેમના ઠેરવેલા ભાગીદારોએ પણ અલ્લાહની જેમ કંઈ પેદા કર્યું છે કે તેના કારણે તેમના પર સર્જનની બાબત શંકાસ્પદ થઈ ગઈ છે?— કહો, દરેક વસ્તુનો પેદા કરનાર માત્ર અલ્લાહ છે અને તે અદ્વિતીય છે, સૌના ઉપર વર્ચસ્વ ધરાવનાર.

(૧૭) અલ્લાહે આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું અને દરેક નદી-નાળું પોતાની ગુંજાશ મુજબ તેને લઈને ચાલી નીકળ્યું. પછી જ્યારે પૂર આવ્યું તો સપાટી પર ફીણ પણ આવી ગયા, અને આવા જ ફીણ એ ધાતુઓમાં પણ ઊભરાય છે, જેમને ધરેણાં અને વાસણો વગેરે બનાવવા માટે લોકો પીગળાવે છે. આ જ ઉદાહરણ વડે અલ્લાહ સત્ય અને અસત્યના મામલાને સ્પષ્ટ કરે છે. જે ફીણ છે તે ઊડી જાય છે અને જે વસ્તુ મનુષ્ય માટે ફાયદાકારક છે તે ધરતી પર રહી જાય છે. આવી રીતે અલ્લાહ ઉદાહરણો દ્વારા પોતાની વાત સમજાવે છે.

(૧૮) જે લોકોએ પોતાના રબનું આમંત્રણ સ્વીકારી લીધું, તેમના માટે ભલાઈ છે અને જેમણે તેને સ્વીકાર્યું નહીં, તેઓ જો ધરતીની બધી જ દોલતના પણ માલિક હોય અને એટલી જ બીજી મેળવી લે, તો તેઓ અલ્લાહની પકડથી બચવા માટે આ બધી ફિદયા (અર્થ-દંડ)માં આપી દેવા માટે તૈયાર થઈ જશે. આ એ લોકો છે, જેમના પાસેથી ખરાબ રીતે હિસાબ લેવામાં આવશે અને તેમનું ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) છે, ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું. (સૂફૂઅ-૨)

છે અને પોતાની ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં કોઈ તેનો ભાગીદાર નથી. પશુઓની જેમ સાંભળવાવાળા તો આ વાદળોમાં માત્ર ગર્જનાનો અવાજ સાંભળે છે, પરંતુ જેઓ સભાનતાના કાન રાખે છે તેઓ વાદળોની ભાષાથી તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની ઘોષણા સાંભળે છે.

૭. પોકારવાથી અભિપ્રેત પોતાની જરૂરતોમાં મદદ માટે પોકારવું છે. અર્થ એ છે કે જરૂરતાની પૂર્તિ અને મુશ્કેલીઓને દૂર કરવાના બધા અધિકારો તેના જ હાથમાં છે. તેથી કેવળ તેનાથી જ દુઆ (પ્રાર્થના) માંગવું સાચું છે.
૮. સિજદાથી અભિપ્રેત આજ્ઞાપાલનમાં ઝૂકવું, આદેશોનું પાલન કરવું અને નતમસ્તક થઈ જવું છે.
૯. પડછાયાનું સિજદો કરવાનો અર્થ એ છે કે વસ્તુઓના પડછાયાઓનું સવાર-સાંજ પશ્ચિમ અને પૂર્વ બાજુ પડવું એ વાતની નિશાની છે કે આ બધી વસ્તુઓ કોઈના આદેશને માનવાવાળી અને કોઈના કાનૂનથી કાર્યરત છે.

بِئْسَ الْمَهَادُ ۱۸ أَفَسَنْ يَعْلَمُ آتِبًا أَنْزَلَ إِلَيْكَ
مَنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
أُولُو الْأَلْبَابِ ۱۹ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا
يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ۲۰ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ
بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ
الْحِسَابِ ۲۱ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَ
أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا زَكَاةً مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
وَيُؤْتُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى
الدَّارِ ۲۲ جَنَّتْ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ
آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ
عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ۲۳ سَلَّمَ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ
عُقْبَى الدَّارِ ۲۴ وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ
مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَ
يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ
سُوءُ الدَّارِ ۲۵ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَ
يَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ ۲۶ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا
أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۚ قُلْ إِنْ اللَّهُ يُضِلُّ مَنْ
يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنْابَ ۲۷ الَّذِينَ آمَنُوا

(૧૯) વળી એવું કઈ રીતે શક્ય છે કે એ વ્યક્તિ જે તમારા રબના આ ગ્રંથને, જે તેણે તમારા પર અવતરિત કર્યો છે, સાચો માને છે અને એ વ્યક્તિ જે આ હકીકત પ્રત્યે આંધળો છે, બંને સમાન થઈ જાય ? શિખામણ તો બુદ્ધિશાળી લોકો જ સ્વીકારે છે. (૨૦) અને તેમનું વર્તન એ હોય છે કે અલ્લાહ સાથેનું પોતાનું વચન પૂરું કરે છે, તેને મજબૂતીથી બાંધી લીધા પછી તોડી નથી નાખતા. (૨૧) તેમનું વર્તન એ હોય છે કે અલ્લાહે જે-જે સંબંધો જાળવી રાખવાનો હુકમ આપ્યો છે તેને જાળવી રાખે છે, પોતાના રબથી ડરે છે અને એ વાતનો ડર રાખે છે કે ક્યાંક તેમના પાસેથી ખરાબ રીતે હિસાબ લેવામાં ન આવે. (૨૨) તેમની હાલત એ હોય છે કે પોતાના રબની પ્રસન્નતા માટે ધૈર્યથી કામ લે છે, નમાઝ કાયમ કરે છે, અમારી આપેલ રોજીમાંથી જાહેરમાં અને છુપી રીતે ખર્ચ કરે છે અને ભૂરાઈને ભલાઈથી દૂર કરે છે. આખિરત (પરલોક)નું ઘર આ જ લોકો માટે છે, (૨૩-૨૪) એટલે કે એવા બાગો જે તેમના કાયમી રહેઠાણ હશે. તેઓ પોતે પણ તેમાં દાખલ થશે અને તેમના બાપ-દાદા અને તેમની પત્નીઓ અને તેમની સંતાનમાંથી જે-જે સદાચારી છે, તેઓ પણ તેમના સાથે ત્યાં જશે. ફરિશ્તાઓ દરેક બાજુથી તેમના સ્વાગત માટે આવશે અને તેમને કહેશે, “તમારા પર સલામતી છે. તમે દુનિયામાં જે રીતે ધૈર્યથી કામ લીધું તેના કારણે આજે તમે આના અધિકારી થયા છો.”— પછી કેવું સુંદર છે આ આખિરતનું ઘર ! (૨૫) રહ્યા એ લોકો જેઓ અલ્લાહ સાથેના કરારને મજબૂત બાંધી લીધા પછી તોડી નાખે છે, જેઓ એ સંબંધોને કાપી નાખે છે જેને અલ્લાહે જોડવાનો આદેશ આપ્યો છે અને જેઓ ધરતી ઉપર બગાડ ફેલાવે છે, તેઓ ધિક્કારને પાત્ર છે અને તેમના માટે આખિરતમાં ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે.

(૨૬) અલ્લાહ જેને ચાહે છે વિપુલ રોજી આપે છે અને જેને ચાહે છે બાંધી રોજી આપે છે. આ લોકો દુનિયાના જીવનમાં મગ્ન છે. જો કે દુનિયાનું જીવન આખિરત (પરલોક)ના મુકાબલામાં અલ્પ સુખ-સામગ્રી સિવાય કંઈ નથી. (રુકૂઅ-૩)

(૨૭) આ લોકો, જેમણે (હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.ની પયગંબરીને માનવાનો) ઇન્કાર કરી દીધો છે, કહે છે, “આ વ્યક્તિ પર તેના રબ તરફથી કોઈ નિશાની કેમ ન ઊતરી.”— કહો, અલ્લાહ જેને ચાહે છે ભટકાવી દે છે અને પોતાના તરફ આવવાનો માર્ગ તેને જ દેખાડે છે જે તેના તરફ વળે. (૨૮) આવા જ લોકો છે તેઓ, જેમણે (આ પયગંબરનો

وَتَطْمِئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ
 تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ ۗ ۝٨ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ۖ ۝٩ كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي
 أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوا عَلَيْهِمْ
 الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ ۗ بِالرَّحْمَنِ ۗ قُلْ
 هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ
 مَتَابٌ ۖ ۝١٠ وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ
 قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَةٌ بِهِ الْمَوْتُ ۗ بَلْ لِلَّهِ
 الْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ أَفَلَمْ يَأْتِئِسَّ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ
 يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ
 الَّذِينَ كَفَرُوا نُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً أَوْ تَحُلُّ
 قَرِيبًا مِّنْ دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا
 يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۖ ۝١١ وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلٍ مِّنْ
 قَبْلِكَ فَاْمَلَيْتُمُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۗ فَكَيْفَ
 كَانَ عِقَابِ ۖ ۝١٢ أَقَمِنَ هُوقًا يَمُّ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا
 كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ ۗ قُلْ سَمُّوهُمْ ۗ أَمْ
 تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِيْظَاهِرٍ مِّنَ
 الْقَوْلِ ۗ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرَهُمْ وَصُدُّوا
 عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۖ ۝١٣

સંદેશ) માની લીધો છે અને તેમના હૃદયોને અલ્લાહના સ્મરણથી સંતોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ખબરદાર રહો, અલ્લાહનું સ્મરણ જ એ વસ્તુ છે, જેનાથી હૃદયોને સંતોષ પ્રાપ્ત થતો હોય છે. (૨૯) પછી જે લોકોએ સત્યનો સંદેશ માન્યો અને સત્કાર્યો કર્યા, તેઓ સદ્ભાગી છે અને તેમના માટે સારું પરિણામ છે.

(૩૦) હે નબી સલ્લ. ! આ જ શાનથી અમે તમને રસૂલ બનાવીને મોકલ્યા છે, ^(૧૦) એક એવી કોમમાં જેના પહેલાં ઘણી કોમો થઈ ચૂકી છે, જેથી તમે આ લોકોને એ સંદેશ સંભળાવો જે અમે તમારા પર અવતરિત કર્યો છે, એ સ્થિતિમાં કે જ્યારે આ લોકો પોતાના અત્યંત દયાળુ અલ્લાહના ઈન્કાર કરનારા બનેલા છે. તેમને કહો કે એ જ મારો રબ છે, તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તેના પર જ મેં ભરોસો કર્યો અને એ જ મારું આશ્રય-સ્થાન છે.

(૩૧) અને શું થઈ જતું જો કોઈ એવું કુર્આન અવતરિત કરી દેવામાં આવ્યું હોત, જેની શક્તિથી પર્વતો ચાલવા લાગતા, અથવા ધરતી ફાટી જતી, અથવા મડદાં કબરોમાંથી બહાર આવીને બોલવા લાગતા ? (આ પ્રકારની નિશાનીઓ દેખાડી દેવાનું સહેજ પણ મુશ્કેલ નથી) બલ્કે તમામ અધિકાર અલ્લાહના હાથમાં છે. ^(૧૧) પછી શું ઈમાનવાળા (હજુ પણ ઈન્કાર કરનારાઓની માગણીના જવાબમાં કોઈ નિશાની પ્રગટ થવાની આશામાં બેસેલા છે અને તેઓ એ જાણીને) નિરાશ નથી થઈ ગયા કે જો અલ્લાહ ચાહતો તો સૌ મનુષ્યોને માર્ગદર્શન આપી દેતો ? ^(૧૨) જે લોકોએ અલ્લાહ સાથે કુફ્ર (ઈન્કાર)નું વલણ અપનાવી રાખ્યું છે તેમના પર તેમના કરતૂકોના કારણે કોઈને કોઈ આફત આવતી જ રહે છે, અથવા તેમના ઘરની નજીક ક્યાંક ઊતરી પડે છે. આ ક્રમ ચાલુ રહેશે, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહનો વાયદો પૂરો થઈ જાય. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ પોતાના વાયદાના વિરુદ્ધ નથી કરતો. (રુકૂઅ-૪) (૩૨) તમારા પહેલાં પણ અનેક રસૂલો (ઈશદૂતો)ની મજાક ઉડાવવામાં આવી છે, પરંતુ મેં હંમેશા ઈન્કાર કરનારાઓને ઢીલ આપી અને છેવટે તેમને પકડી લીધા. પછી જોઈ લો કે મારી સજા કેવી કઠોર હતી.

(૩૩) પછી શું તે, જે દરેક મનુષ્યની કમાણી પર નજર રાખે છે (તેના મુકાબલામાં આ દુ:સાહસ કરવામાં આવી રહ્યું છે કે) લોકોએ તેના કેટલાક ભાગીદારો ઠેરવ્યા છે ? હે નબી સલ્લ. ! આમને કહો, (જો વાસ્તવમાં તેઓ અલ્લાહે પોતે બનાવેલા ભાગીદારો છે તો) જરા તેમના નામ આપો કે તેઓ કોણ છે ? — શું તમે અલ્લાહને એક નવી વાતની ખબર આપી રહ્યા છો, જેને તે જાણતો ન હોય કે પોતાની ધરતીમાં છે ? કે પછી તમે લોકો બસ, જે મોંઢામાં આવે એ બોલી નાખો છો ? હકીકત એ છે કે જે લોકોએ સત્ય-સંદેશને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો છે, તેમના માટે તેમની ધૂર્તતાઓ ^(૧૩) આકર્ષક બનાવી દેવામાં આવી છે અને તેમને સન્માર્ગથી રોકી દેવામાં આવ્યા છે. પછી જેને અલ્લાહ પથભ્રષ્ટતામાં નાખી દે તેને કોઈ રસ્તો બતાવનાર નથી.

૧૦. અર્થાત્, કોઈ એવી નિશાની વગર, જેની આ લોકો માંગણી કરે છે.

૧૧. અર્થાત્, નિશાનીઓને ન બતાવવાનું ખરું કારણ એ નથી કે અલ્લાહ તૃઆલા તેને બતાવવાની શક્તિ ધરાવતો નથી, બલ્કે ખરું કારણ એ છે કે આ રીતોથી કામ લેવું અલ્લાહના ઉદ્દેશના વિરુદ્ધ છે, એટલા માટે કે મૂળ ઉદ્દેશ

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ
وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ٥ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي
وَعِدَ الْمُتَّقُونَ ٦ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ٧ أُكْلِهَا
دَائِمًا وَظِلُّهَا ٨ تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ٩ وَعُقْبَى
الْكَافِرِينَ النَّارُ ١٠ وَالَّذِينَ اتَّيْنَاهُمْ الْأَكْتَابَ يَفْرَحُونَ
بِمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ ١١ مَنْ يُنْكِرْ بَعْضَهُ ١٢
قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ١٣
إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَابٍ ١٤ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ
حُكْمًا وَعَرَبِيًّا ١٥ وَلِيُنِيبَ الَّذِينَ اتَّبَعْتُمْ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا
جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ١٦ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ١٧ وَلَا
وَاقٍ ١٨ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا
لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ١٩ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ
يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ٢٠ لِكُلِّ آجَلٍ كِتَابٌ ٢١
يُمِحُّوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ ٢٢ وَعِنْدَهُ أُمُّ
الْكِتَابِ ٢٣ وَإِنْ مَا تُرِيدُكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ
أَوْ تَتَوَقَّعُوكَ فَأْتِنَا عَلَيْكَ الْبَدْعُ ٢٤ وَعَلَيْنَا
الْحِسَابُ ٢٥ أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا
مِنْ أَطْرَافِهَا ٢٦ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ٢٧
وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ٢٨ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ

(૩૪) આવા લોકો માટે દુનિયાના જીવનમાં જ યાતના છે, અને આખિરત (પરલોક)ની યાતના તેનાથી પણ વધુ સખત છે. કોઈ એવો નથી જે તેમને અલ્લાહથી બચાવનાર કોય. (૩૫) અલ્લાહથી ડરનાર લોકો માટે જે જન્મત (સ્વર્ગ)નો વાયદો કરવામાં આવ્યો છે, તેની શાન એ છે કે તેની નીચે નહેરો વહી રહી છે, તેના ફળો હંમેશા રહેવાવાળા છે અને તેનો છાંયડો પણ સ્થાયી. આ પરિણામ છે અલ્લાહથી ડરવાવાળા અને સંયમી લોકોનું, અને સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓનું પરિણામ એ છે કે તેમના માટે દોજખ (નર્ક)ની આગ છે.

(૩૬) હે નબી સલ્લ.! જે લોકોને અમે અગાઉ ગ્રંથ આપ્યો હતો, તેઓ આ ગ્રંથથી, જે અમે તમારા પર અવતરિત કર્યો છે, ખુશ છે અને વિવિધ જૂથોમાં કેટલાક લોકો એવા પણ છે જેઓ તેની કેટલીક વાતોને નથી માનતા. તમે સ્પષ્ટ કહી દો, “મને તો માત્ર અલ્લાહની બંદગીનો જ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે અને એનાથી મનાઈ કરવામાં માવી છે કે કોઈને તેના સાથે ભાગીદાર ઠેરવું. આથી હું તેના તરફ જ આમંત્રણ આપું છું અને તેના જ તરફ મારે પાછા ફરવાનું છે.” (૩૭) આ જ શિખામણ સાથે અમે અરબીમાં આ ફરમાન તમારા પર અવતરિત કરેલ છે. હવે જો તમે આ જ્ઞાન છતાં, જે તમારા પાસે માવી ચૂક્યું છે, લોકોની ઈચ્છાઓનું અનુસરણ કર્યું તો અલ્લાહના મુકાબલામાં ન તમારો કોઈ સહાયક છે અને ન તો કોઈ તેની પકડથી તમને બચાવી શકે છે. (રુકૂઅ-૫)

(૩૮) તમારા પહેલાં પણ અમે અનેક રસૂલો (ઈશદૂતો) મોકલી ચૂક્યા છીએ અને તેમને અમે પત્ની-બાળકોવાળા જ બનાવ્યા હતા. (૧૪) અને કોઈ પયગંબરની એ તાકાત ન હતી કે અલ્લાહની આજ્ઞા વિના કોઈ નિશાની પોતે લાવી બતાવતો. દરેક યુગ માટે એક ગ્રંથ છે. (૩૯) અલ્લાહ જે કંઈ ઈચ્છે છે, નષ્ટ કરી દે છે અને જે વસ્તુને ઈચ્છે છે ત્રાયમ રાખે છે. ઉમ્મુલ કિતાબ તેના જ પાસે છે. (૧૫)

(૪૦) અને હે નબી સલ્લ.! જે ખરાબ પરિણામની ધમકી અમે આ લોકોને આપી રહ્યા છીએ, તેનો કોઈ ભાગ ચાહે તમારા જીવતાં દેખાડી દઈએ કે તેના પ્રગટ થતાં પહેલાં અમે તમને ઉઠાવી લઈએ, દરેક સંજોગોમાં તમારું કામ માત્ર સંદેશ પહોંચાડી દેવાનું છે અને હિસાબ લેવાનું કામ અમારું છે. (૪૧) શું આ લોકો જોતા નથી કે અમે આ ભૂ-માગ પર વધતા આવી રહ્યા છીએ અને આનું વર્તુળ દરેક બાજુથી નાનું કરતા જઈ રહ્યા છીએ? (૧૬) અલ્લાહ શાસન કરી રહ્યો છે. કોઈ તેના નિર્ણયો પર પુનર્વિચારણા કરવાવાળો નથી અને તેને હિસાબ લેતાં કંઈ વાર લાગતી નથી. (૪૨) તેમના પહેલાં જે લોકો થઈ

તો માર્ગદર્શન છે, ન કે એક પયગંબરની પયગંબરીને મનાવડાવી લેવી, અને માર્ગદર્શન એના વગર સંભવ નથી કે લોકોના વિચાર તથા વિવેક અને અંતદૃષ્ટિની સુધારણા થાય.

૨. અર્થાત્, જો સમજ-બૂજ વગર માત્ર એક અભાનાવસ્થામાં ઈમાન અપેક્ષિત હોત, તો તેના માટે નિશાનીઓ બતાવવાની શું આવશ્યકતા હતી. આ કામ તો એ રીતે પણ થઈ શકતું હતું કે અલ્લાહ તમામને મોમિન(ઈમાનવાળા) જ પેદા કરી દેતો.

૩. આ શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને ધૂર્તતા કે છેતરપિંડી કહેવાનું કારણ એ છે કે વાસ્તવમાં જે તારાઓ અને નક્ત્રો કે ફરિશ્તાઓ કે આત્માઓ કે બુલુગો (સંતો, મહાપુરુષો)ને પુદાઈ (ઈશ્વરીય) ગુણો અને અધિકારોથી યુક્ત ઠેરવવામાં આવેલ છે, અને જેને અલ્લાહ કે ઈશ્વરના વિશિષ્ટ અધિકારોમાં ભાગીદાર બનાવી દેવામાં આવ્યા છે, તેમાંથી

نَبَاهِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ

نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفْرُ لِمَنْ عُقِبِيَ الدَّارِ ﴿٣٦﴾ وَيَقُولُ

ذِينَ كَفَرُوا كَسَتْ مُرْسَلًا ۖ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا

بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٣٧﴾

ગયા છે, તેઓ પણ મોટી-મોટી ચાલો ચાલી ચૂક્યા છે. પરંતુ વાસ્તવિક નિર્ણાયક ચાલ તો સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના જ હાથમાં છે. તે જાણે છે કે કોણ શું કમાણી કરી રહ્યો છે, અને ખૂબ જલ્દીથી સત્યના આ ઈન્કાર કરનારાઓ જોઈ લેશે કે પરિણામ કોનું સારું આવે છે.

(૪૩) આ ઈન્કાર કરનારાઓ કહે છે કે તમે અલ્લાહના મોકલેલા નથી. કહો, “મારા અને તમારા વચ્ચે અલ્લાહની સાક્ષી પૂરતી છે અને પછી દરેક એ મનુષ્યની સાક્ષી જે આકાશી ગ્રંથનું જ્ઞાન ધરાવે છે.” (ઝુક્રમ-૬)

કોઈએ પણ ન આ ગુણો અને અધિકારોનો દાવો કર્યો, ન આ અધિકારોની માંગણી કરી અને ન તો લોકોને એ શિક્ષા આપી કે તમે અમારા સમક્ષ પૂજા-પાઠની વિધિઓ અદા કરો, અમે તમારા કામો બનાવી આપીશું. આ તો ચાલાક લોકોનું કામ છે કે તેમણે સામાન્ય લોકો પર પોતાની ખુદાઈનો સિક્કો જમાવવા માટે અને તેમની કમાણીઓમાં ભાગ પડાવવા માટે કંઈક બનાવટી ઈશ્વરો કે પ્રભુ ધડી લીધા, લોકોને તેમના શ્રદ્ધાળુ બનાવ્યા અને પોતાને કોઈ-ને-કોઈ રીતે તેમના પ્રતિનિધિ ઠરાવીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાનું શરૂ કરી દીધું.

૧૪. આ એક વાંધાનો જવાબ છે, જે નબી સલ્વ. પર ઉઠાવવામાં આવતો હતો. તેઓ કહેતા હતા કે આ ખરો નબી છે, જે પત્ની અને બાળકો રાખે છે. વળી પયગંબરોને પણ મનેઝ્જાથી કોઈ સંબંધ હોઈ શકે છે ! જો કે કુરૈશના લોકો સ્વયં હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ. અને હઝરત ઈસ્માઈલ અલૈ.ની સંતાન હોવા પર ગર્વ કરતા હતા.
૧૫. ‘ઉમ્મુલ કિતાબ’નો અર્થ છે મૂળ ગ્રંથ. અર્થાત્, એ સૌત અને ઉદ્દગમ, જેનાથી તમામ આકાશી કે દિવ્ય ગ્રંથો નીકળ્યા છે.
૧૬. અર્થાત્, શું તમારા વિરોધીઓને દેખાતું નથી કે ઈસ્લામનો પ્રભાવ આરબ ભૂમિના ખૂણે-ખૂણામાં ફેલાતો જઈ રહ્યો છે અને ચારે તરફથી આ લોકો પર વર્તુળ તંગ થતું જઈ રહ્યું છે ? આ તેમના સર્વનાશની નિશાનીઓ નથી તો શું છે ? અલ્લાહ તુઆલાનું એ ફરમાન કે, “અમે આ ભૂ-ભાગ પર વધતા આવી રહ્યા છીએ” એક અત્યંત સુક્ષ્મ અને સુંદર વર્ણન-શૈલી છે. સત્યનું આહવાન અલ્લાહ તરફથી હોય છે અને અલ્લાહ તેને પ્રસ્તુત કરવાવાળાઓની સાથે હોય છે, તેથી કોઈ ભૂ-ભાગમાં આ આમંત્રણના ફેલાવાને અલ્લાહ તુઆલા એ રીતે પ્રતિપાદિત કરે છે કે અમે સ્વયં આ ભૂમિમાં વધતા આવી રહ્યા છીએ.

૧૪. ઈબ્રાહીમ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ તેની આયત-૩૫ ના વાક્ય 'વઈઝ કાલ ઈબ્રાહીમુ રબ્બિજ્-અલ્ હાઝલ્ બલદ આમિના' (યાદ કરો એ સમય જ્યારે ઈબ્રાહીમે દુઆ કરી હતી, "પાલનહાર ! આ શહેર (અર્થાત્ મક્કા)ને શાંતિનું શહેર બનાવ)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ નામનો અર્થ એ નથી કે આ સૂર:માં હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ના જીવન-ચરિત્રનું વર્ણન થયું છે, બલકે આ પણ મોટાભાગની સૂર:ઓના નામની જેમ પ્રતીક રૂપે છે, અર્થાત્ એ સૂર: જેમાં હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.નો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

સામાન્ય વર્ણન-શૈલી મક્કી યુગના છેલ્લા તબક્કાની સૂર:ઓ જેવી છે. સૂર: રઅદ જે જમાનામાં અવતરિત થઈ છે તેની નજીકના જ જમાનામાં ઊતરેલી સૂર: લાગે છે. મુખ્ય રૂપે આયત-૧૩ ના શબ્દો "વ-કાલલ્લઝીન કફરૂ લિ-રુસુલિહિમ્ લ-નુખ્રિજમ્કુમ મિન્ અરઝિના અવ્ લ-તઉદુમ્ ફી મિલ્લતિના" (ઈન્કાર કરનારાઓએ પોતાના રસૂલોને કહ્યું કે કાં તો તમારે અમારી મિલ્લત (પંથ)માં પાછા આવવું પડશે, નહીં તો અમે તમને અમારા દેશની બહાર કાઢી મૂકીશું) સ્પષ્ટપણે એ સંકેત આપે છે કે મક્કામાં તે વખતે મુસલમાનો પર અત્યાચાર અને ત્રાસ તેની ચરમ સીમાએ પહોંચી ગયો હતો અને મક્કાવાસીઓ અગાઉની કાફિર કોમોની જેમ પોતાના ત્યાંના ઈમાનવાળાઓને શહેરમાંથી બહાર કાઢી મૂકવા કટિબદ્ધ થઈ ગયા હતા. આથી જ તેમને એ ધમકી સંભળાવવામાં આવી, જે તેમના જ જેવું વલણ અપનાવનારી અગાઉની કોમોને આપવામાં આવી હતી કે "અમે જુલ્મીઓનો નાશ કરીને જ રહીશું" અને ઈમાનવાળાઓને એ જ સાંત્વના આપવામાં આવી, જે તેમના પુરોગામીઓને આપવામાં આવતી રહી છે કે "અમે આ જુલ્મીઓને સમાપ્ત કર્યા પછી તમને જ આ ભૂમિમાં વસવાટ કરાવીશું."

આવી જ રીતે આયત ૪૨ થી લઈને પર સુધીની આયતોની શૈલી પણ એ જ દર્શાવે છે કે આ સૂર: મક્કી યુગના છેલ્લા તબક્કા સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

કેન્દ્રીય વિષય અને ઉદ્દેશ્ય :

જે લોકો નબી સલ્લ.ની રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)ને માનવાનો ઈન્કાર કરી રહ્યા હતા અને આપના સંદેશને નિષ્ફળ બનાવવા માટે દરેક પ્રકારની ખરાબમાં ખરાબ

ચાલબાજીઓ કરી રહ્યા હતા, તેમને સમજાવવામાં આવ્યા છે અને ચેતવણી આપવામાં આવી છે, પરંતુ ઉપદેશની સરખામણીમાં આ સૂર:માં ચેતવણી, નિંદા અને ધાક-ધમકીની શૈલી વધુ ધારદાર છે. તેનું કારણ એ છે કે સમજાવવાનો-ઉપદેશ આપવાનો હક અગાઉની સૂર:ઓમાં સારી રીતે અદા કરવામાં આવી ચૂક્યો હતો અને તેમ છતાં કુરૈશના કાફિરોનો હઠાગ્રહ, દુશ્મનાવટ, વિરોધ, દુષ્ટતા અને અત્યાચાર રોજ-બ-રોજ વધતા જ જઈ રહ્યા હતા.

تَكُونُ مَقَامًا

(١٣) سُوْرَةُ اِبْرَاهِيْمَ مَكِّيَّةٌ (٤٢)

اِبْرَاهِيْمَ ٥٧

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الرَّسْمِ كَتَبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ
 إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ
 الْحَمِيدِ ۝ اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي
 الْأَرْضِ ۝ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۝
 الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ
 وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُوثَهَا عِوَجًا ۝ وَأُولَٰئِكَ
 فِي ضَلٰلٍ بَعِيدٍ ۝ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا
 بِلِسَانٍ قَوْمٍ ۝ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ
 وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۝ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ وَلَقَدْ
 أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمٰتِ
 إِلَى النُّورِ ۝ وَذَكَرَهُمْ بِآيٰتِنَا ۝ إِنَّ فِي ذٰلِكَ
 لَآيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ
 اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ
 فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدَّبِّحُونَ
 أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۝ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ
 رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ۝ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ
 لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝ وَ

૧૪. સૂર: ઈબ્રાહીમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૭ • આયતો-૫૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-રા. હે પયગંબર! આ એક ગ્રંથ છે, જેને અમે તમારા પર અવતરિત કર્યો છે, જેથી તમે લોકોને અંધકારમાંથી કાઢીને પ્રકાશમાં લાવો, તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની સદ્-પ્રેરણાથી, એ અલ્લાહના માર્ગ પર, જે પ્રભુત્વશાળી અને સ્વયં પ્રશંસાપાત્ર છે^(૧) (૨) અને ધરતી અને આકાશોની તમામ વસ્તુઓનો માલિક છે.

અને કઠોર વિનાશકારી સજા છે સત્યનો અસ્વીકાર કરનારાઓ માટે (૩) જેઓ ડુનિયાના જીવનને આખિરત (પરલોક) પર પસંદગી આપે છે, જેઓ અલ્લાહના માર્ગથી કોકોને રોકી રહ્યા છે અને ઈચ્છે છે કે આ માર્ગ (તેમની ઈચ્છાઓ અનુસાર) વિકૃત થઈ જાય. આ લોકો પથભ્રષ્ટામાં ઘણે દૂર નીકળી ગયા છે.

(૪) અમે અમારો સંદેશ આપવા માટે જ્યારે પણ કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલ્યો છે, તેણે પોતાની કોમની ભાષામાં જ સંદેશ આપ્યો છે, જેથી તે તેમને સારી રીતે સ્પષ્ટતાપૂર્વક માત સમજાવે. પછી અલ્લાહ જેને ચાહે છે, ભટકાવી દે છે અને જેને ચાહે છે, માર્ગદર્શન દાન કરે છે. તે સર્વોપરી અને તત્વદર્શી છે.

(૫) અમે આનાથી પહેલાં મૂસાને પણ અમારી નિશાનીઓ સાથે મોકલી ચૂક્યા શ્રીએ. તેને પણ અમે આદેશ આપ્યો હતો કે પોતાની કોમને અંધકારમાંથી કાઢીને પ્રકાશમાં લાવો અને તેમને ઈલાહી (ઈશ્વરીય) ઈતિહાસના^(૨) બોધપ્રદ પ્રસંગો સંભળાવીને શેખામણ આપો. આ પ્રસંગોમાં મોટી નિશાનીઓ છે એ દરેક મનુષ્ય માટે, જે ધૈર્ય ાખનાર અને શુક કરનાર (કૃતજ) હોય.^(૩)

(૬) યાદ કરો, જ્યારે મૂસાએ પોતાની કોમને કહ્યું, “અલ્લાહના એ ઉપકારને ાદ રાખો, જે તેણે તમારા પર કર્યો છે. તેણે તમને ફિરઝાનવાળાઓથી છોડાવ્યા, જે મને સખત તકલીફો આપતા હતા. તમારા પુત્રોને મારી નાખતા હતા અને તમારી ત્રીઓને જીવતી રહેવા દેતા હતા. તેમાં તમારા રબ તરફથી તમારી મોટી પરીક્ષા તી. (રુકૂઅ-૧) (૭) અને યાદ રાખો, તમારા રબે ચેતવી દીધા હતા કે જો આભારી નશો, તો હું તમને ખૂબ વધારે પ્રદાન કરીશ અને જો નેઅમતો (કૃપાઓ)નો ઈન્કાર રશો તો મારી સજા ઘણી સખત છે.”

‘હમીદ’ શબ્દ આમ તો ‘મહમૂદ’ (પ્રશંસિત)નો સમાનાર્થી છે, પરંતુ બંને શબ્દોમાં એક સૂક્ષ્મ ભેદ છે. ‘મહમૂદ’ કોઈ વ્યક્તિને ત્યારે કહીશું, જ્યારે તેની પ્રશંસા કરવામાં આવી હોય અથવા કરવામાં આવતી હોય. પરંતુ ‘હમીદ’ આપોઆપ ‘હમ્દ’ (પ્રશંસા)નો અધિકારી છે, ચાહે કોઈ તેની પ્રશંસા કરે કે ન કરે.

‘અધ્યામ’નો શબ્દ અરબી ભાષામાં પારિભાષિક રૂપે યાદગાર ઐતિહાસિક ઘટનાઓ માટે પ્રયુક્ત થાય છે. ‘અધ્યામિલ્લાહ’થી અભિપ્રેત માનવ-ઈતિહાસના એ મહત્વના અને મુખ્ય અધ્યાયો છે, જેમાં અલ્લાહ તઆલાએ ગત યુગોની કોમો અને મોટા-મોટા વ્યક્તિત્વને તેમના કર્મો અને કાર્યો અનુસાર ઈનામ કે સજા આપી છે. અર્થાત્, આ નિશાનીઓ તો પોતાની જગ્યાએ છે જ, પરંતુ તેનાથી ફાયદો ઉઠાવવો માત્ર એ જ લોકોનું કામ છે, જેઓ અલ્લાહની પરીક્ષાઓમાંથી ધૈર્ય અને હિંમતની સાથે પસાર થઈ જવાવાળા છે, અને અલ્લાહની ને’મતો

قَالَ مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرًا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
 جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ٥ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَشُودَ ٦
 الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ٧ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ٨
 بَاءَ تَهُمْ رُسُلَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي
 قُؤَاهِرِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا
 فِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ٩ قَالَتْ
 سُلَيْمُ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ١٠
 بَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجَكُمْ إِلَى
 جِلِّ مُسَمًّى ١١ قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ١٢
 زَيْدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا
 أَتُونَا بِسُلْطِنٍ مُّبِينٍ ١٣ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ
 هُنَّ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ
 مِنْ عِبَادِهِ ١٤ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطِنٍ إِلَّا
 إِذِْنِ اللَّهِ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ١٥
 مَا لَنَا إِلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَىٰ اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا ١٦
 نَصَرِينَا عَلَىٰ مَا أَذْيَمُونَا وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
 مُتَوَكِّلُونَ ١٧ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ
 خُذْجَتَكُمْ مِّنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ١٨ فَأَوْخَىٰ

(૮) અને મૂસાએ કહ્યું, “જો તમે કુફ (ઈન્કાર) કરો અને ધરતીના બધા જ રહેવાસીઓ પણ કાફિર (ઈન્કાર કરવાવાળા) થઈ જાય તો અલ્લાહ બેનિયાઝ (નિસ્પૃહ, અપેક્ષારહિત) છે અને પોતાની જાતમાં સ્વયં પ્રશંસિત છે.”

(૯) શું તમને^(૪) એ કોમોના સમાચાર નથી પહોંચ્યા, જેઓ તમારા પહેલાં થઈ ચૂકી છે? નૂહની કોમ, આદ, સમૂદ અને તેમના પછી આવનારી અનેક કોમો, જેમની ગણતરી અલ્લાહને જ ખબર છે? તેમના રસૂલો (ઈશદૂતો) જ્યારે તેમના પાસે ચોખ્ખી વાતો અને સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને આવ્યા, તો તેમણે પોતાના મોંઢામાં હાથ નાખી દીધા^(૫) અને કહ્યું, “જે સંદેશ સાથે તમે મોકલવામાં આવ્યા છો, અમે તેને નથી માનતા અને જે વસ્તુ તરફ તમે અમને બોલાવો છો, તેના વિષે અમે ભારે મૂઝવનારી શંકામાં પડેલા છીએ.” (૧૦) તેમના રસૂલોએ કહ્યું, “શું અલ્લાહ વિષે શંકા છે, જે આકાશો અને ધરતીનો સર્જક છે? તે તમને બોલાવી રહ્યો છે, જેથી તમારી ભૂલો માફ કરે અને તમને એક નિશ્ચિત સમય સુધી મહેતલ આપે.” તેમણે જવાબ આપ્યો, “તમે કંઈ જ નથી, બલકે એવા જ મનુષ્ય જેવા અમે છીએ. તમે અમને એ હસ્તીઓની બંદગીથી રોકવા માગો છો, જેમની બંદગી બાપ-દાદાના જમાનાથી થતી આવી છે. ભલે, તો લાવો કોઈ સ્પષ્ટ સનદ.” (૧૧) તેમના રસૂલોએ તેમને કહ્યું, “હકીકતમાં અમે કશું નથી, બલકે તમારા જ જેવા મનુષ્યો. પરંતુ અલ્લાહ પોતાના બંદાઓમાંથી જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે અને એ અમારા અધિકારમાં નથી કે તમને કોઈ સનદ લાવીને આપીએ. સનદ તો અલ્લાહના જ આદેશથી આવી શકે છે અને ઈમાનવાળાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો કરવો જોઈએ. (૧૨) અને અમે અલ્લાહ પર કેમ ભરોસો ન કરીએ, જ્યારે કે અમારા જીવનના માર્ગોમાં તેણે અમારું માર્ગદર્શન કર્યું છે? જે પીડાઓ તમે અમને આપી રહ્યા છો, તે બદલ અમે ધૈર્ય રાખીશું, અને ભરોસો કરનારાઓનો ભરોસો અલ્લાહ પર જ હોવો જોઈએ. (રૂકૂઅ-૨)

(૧૩) છેવટે ઈન્કાર કરનારાઓએ પોતાના રસૂલોને કહી દીધું, “કાં તો તમારે અમારી મિલ્લત (પંથ)માં પાછા આવવું પડશે,^(૬) નહીં તો અમે તમને અમારા દેશમાંથી

(કૃપાઓ)ને બરાબર અનુભવીને તેના પ્રત્યે આભાર દર્શાવવાવાળા છે.

૪. હઝરત મૂસા અલૈ.નું પ્રવચન ઉપર સમાપ્ત થઈ ગયું. હવે મક્કાના કુરૈશને સીધેસીધું સંબોધન શરૂ થાય છે.
૫. આ એવી જ વર્ણન-શૈલી છે, જેમ કે આપણે ઉર્દૂમાં કહીએ છીએ ‘કાનો પર હાથ મૂકે’ અથવા દાંતોમાં આંગળી દબાવી.’
૬. આનો એ અર્થ નથી કે પયગંબરો (અલૈ.) નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ)ના પદ પર બિરાજમાન થતા પહેલાં પોતાની પથબ્રહ્મ કોમોની મિલ્લત (પંથ)માં સામેલ હતા, બલકે તેનો અર્થ એ છે કે નુબૂવ્વતથી પહેલા તેઓ એક પ્રકારે એકાંત જીવન વ્યતીત કરતા હતા અને કોઈ દીન (ધર્મ)ના પ્રચાર અને કોઈ તત્કાલીન પ્રચલિત ધર્મનું ખંડન નહોતા કરતા, તેથી તેમની કોમ એમ સમજતી હતી કે તેઓ અમારા જ પંથમાં છે, અને નુબૂવ્વતનું કામ શરૂ કરી દીધા પછી તેમના પર આરોપ લગાવવામાં આવે છે કે તેઓ પૂર્વજોના પંથથી નીકળી ગયા છે. જો કે તેઓ નુબૂવ્વતથી પહેલા પણ ક્યારેય મુશ્રિકો (અનેકેશરવાદીઓ)ના પંથમાં સામેલ થયા ન હોતા કે તેનાથી નીકળી જવાનો આરોપ તેમના પર લાગી શકતો.

إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ۝ وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ
 الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَ
 خَافَ وَعَبَدَ ۝ ۱۳ ۚ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ
 عَنِيدٍ ۝ ۱۴ مِّنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسَفِّ مِنْ مَّاءٍ
 صَدِيدٍ ۝ ۱۵ يَتَجَدَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ
 الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۚ وَمِنْ
 وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ۝ ۱۶ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا
 يَدْرِبُهُمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي
 يَوْمٍ عَاصِفٍ ۚ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ
 ذَٰلِكَ هُوَ الصَّلُّ الْبَعِيدُ ۝ ۱۷ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ لَئِن يَشَاءُ يَذْهَبْكُمْ وَ
 يَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ۝ ۱۸ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ
 بِعَزِيزٍ ۝ ۱۹ وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ
 اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ
 عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ قَالُوا لَوْ هَدَانَا
 اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ۚ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرَعْنَا أَمْ سَابَرْنَا مَا
 لَنَا مِنْ مَّحِيصٍ ۝ ۲۰ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَبَّاسًا فُضِيَ
 الْأَمْرَانِ لِلَّهِ وَعَدَّكُمْ وَعَدَّ الْحَقُّ وَعَدَدْتُكُمْ
 فَأَخْلَفْتُكُمْ ۚ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا

કાઢી મૂકીશું.” ત્યારે તેમના રબે તેમના પર વહી મોકલી કે, “અમે આ અત્યાચારીઓને નષ્ટ કરી દઈશું (૧૪) અને તેમના પછી તમને ધરતીમાં આબાદ કરીશું. આ ઈનામ છે તેનું, જે મારા સામે જવાબ આપવાનો ભય રાખતો હોય અને જે મારી ધમકીથી ડરતો હોય.” (૧૫) તેમણે ફેંસલો માગ્યો હતો (તો આ રીતે તેમનો ફેંસલો થયો) અને દરેક અત્યાચારી, સત્યનો દુશ્મન પરાજિત થયો. (૧૬) ત્યાર પછી આગળ તેના માટે જહનમ છે. ત્યાં તેને પરુ સાથે ભળેલા લોહી જેવું પાણી પીવા માટે આપવામાં આવશે, જેને તે જબરજસ્તીથી ગળાથી ઉતારવાની કોશિશ કરશે (૧૭) અને મુશ્કેલીથી જ ઉતારી શકશે. મૃત્યુ ચોમેરથી તેના ઉપર છવાયેલું રહેશે. પરંતુ તે મરી નહીં શકે અને આગળ એક સખત યાતના તેના જીવને લાગેલી રહેશે.

(૧૮) જે લોકોએ પોતાના રબ સાથે કુફ (ઈન્કાર) કરેલ છે, તેમના કર્મોનું ઉદાહરણ એ રાખ જેવું છે, જેને એક તોફાની દિવસની આંધીએ ઊડાવી દીધી હોય. તેઓ પોતાના કરેલા કર્મોનું કોઈ ફળ પામી શકશે નહીં. આ જ ખૂબ પરમ્ કોટિની પથભ્રષ્ટતા છે. (૧૯) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહે આકાશો અને ધરતીના સર્જનને સત્ય પર સ્થાપિત કરેલ છે? તે ઈચ્છે તો તમને લોકોને લઈ જાય અને એક નવી સૃષ્ટિ તમારી જગ્યાએ લઈ આવે. (૨૦) આવું કરવું તેના માટે સહેજ પણ મુશ્કેલ નથી.

(૨૧) અને આ લોકો જ્યારે એકઠા થઈને અલ્લાહ સમક્ષ ખુલ્લા પડશે, તો તે વખતે તેમનામાંથી જેઓ દુનિયામાં નબળા હતા, તેઓ એ લોકોને જેઓ મોટા બનેલા હતા, કહેશે, “દુનિયામાં અમે તમારા આધીન હતા, હવે શું તમે અમને અલ્લાહની યાતનાથી બચાવવા માટે પણ કંઈ કરી શકો છો?” તેઓ જવાબ આપશે, “જો અલ્લાહે અમને મુક્તિનો કોઈ માર્ગ બતાવ્યો હોત, તો અમે જરૂર તમને બતાવી દેતા. હવે તો સરખું છે, ચાહે અમે કલ્પાંત કરીએ કે ધૈર્ય રાખીએ, કોઈ પણ સંજોગોમાં અમારા બચવાનો કોઈ માર્ગ નથી.” (રુકૂઅ-૩)

(૨૨) અને જ્યારે ચુકાદો આપી દેવામાં આવશે ત્યારે શૈતાન કહેશે, “સાચું તો એ છે કે અલ્લાહે જે વાયદા તમારા સાથે કર્યા હતા તે બધા જ સાચા હતા અને મેં જેટલા વાયદા કર્યા, તેમાંથી કોઈ પણ પૂરો ન કર્યો. મારું તમારા પર કોઈ જોર તો હતું નહીં. મેં આના સિવાય કંઈ કર્યું નથી કે મારા માર્ગ તરફ તમને બોલાવ્યા અને તમે મારા

اَنْ دَعَوْتَكُمْ فَاَسْتَجَبْتُمْ لِيۙ فَلَا تَلُومُوْنِيۙ وَ لَوْ مَوْا
 اَنْفُسَكُمْ مَا اَنَا بِمُصْرِحِكُمْ وَمَا اَنْتُمْ بِمُصْرِحِيۙ اِنِّي
 كَفَرْتُ بِمَا اَشْرَكْتُمْوْنِ مِنْ قَبْلُۙ اِنَّ الظَّالِمِيْنَ
 لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ وَاَدْخَلَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوْا
 الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ
 فِيْهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ ۙ تَحِيَّتُهُمْ فِيْهَا سَلَامٌ ۝ اَلَمْ تَرَ
 كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ
 طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ ۝
 تُؤْتِيْ اُكْلَهَا كُلَّ حَبِيْنٍ بِاِذْنِ رَبِّهَا ۙ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ
 الْاَمْثَالَ لِلنّٰسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ۝ وَمَثَلُ
 كَلِمَةٍ خَبِيْثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيْثَةٍ ۙ اَجْتُنْتُمْ مِنْ
 فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ۝ يُثَبِّتُ اللّٰهُ
 الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَوْلِ الثّٰبِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي
 الْاٰخِرَةِ ۙ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ ۙ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا
 يَشَآءُ ۝ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا
 وَاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ۙ جَهَنَّمَ ۙ يَصْلَوْنَهَا
 وَبِئْسَ الْقَرَارُ ۝ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اٰنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ
 سَبِيْلِهِ ۙ قُلْ تَمَتّعُوْا فَاِنَّ مَصِيْرَكُمْ اِلَى النَّارِ ۝ قُلْ
 لِعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَ يُنْفِقُوْا

આમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો. હવે મારી નિંદા ન કરો, પોતાની જ નિંદા કરો. અહીં ન હું તમારી ફરિયાદ સાંભળી શકું છું અને ન તો તમે મારી. આના પહેલા જે તમે મને ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર બનાવી રાખ્યો હતો, (૭) હું તેની જવાબદારીથી મુક્ત છું. આવા અત્યાચારીઓ માટે તો પીડાકારી સજા નિશ્ચિત છે.”

(૨૩) આનાથી વિપરીત જે લોકો દુનિયામાં ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે, તેઓ એવા બાગોમાં દાખલ કરવામાં આવશે જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. ત્યાં તેઓ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના હુકમથી હંમેશા રહેશે અને ત્યાં તેમનું સ્વાગત ‘સલામતીના અભિવાદન’થી થશે. (૨૪) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહે ‘કલિમએ તૈયિબહ’ (પવિત્ર વાત)ને કઈ વસ્તુ સાથે સરખાવેલ છે? આનું ઉદાહરણ એવું છે કે એક ઉચ્ચ પ્રકારનું વૃક્ષ, જેના મૂળ જમીનમાં ઊંડે સુધી જામેલા છે અને શાખાઓ આકાશ સુધી પહોંચેલી છે. (૨૫) પ્રત્યેક ક્ષણે તે પોતાના રબના હુકમથી પોતાના ફળ આપી રહ્યું છે. આ ઉદાહરણો અલ્લાહ એટલા માટે આપે છે કે લોકો તેનાથી ભોધ પ્રાપ્ત કરે, (૨૬) અને ‘કલિમએ ખબીસા’ (અપવિત્ર વાત)નું ઉદાહરણ એ ખરાબ પ્રકારના વૃક્ષ જેવું છે, જે જમીનમાંથી ઉખાડીને ફેંકી દેવામાં આવે છે. તેના માટે કોઈ સ્થાયિત્વ નથી. (૨૭) અલ્લાહ પર ઈમાન લાવનારાઓને અલ્લાહ એક પાકા અને પ્રમાણિત વચનના આધારે, દુનિયા અને આખિરત બંનેમાં દૃઢતા પ્રદાન કરે છે, અને અત્યાચારીઓને અલ્લાહ ભટકાવી દે છે. અલ્લાહને અધિકાર છે, જે ચાહે કરે. (સુફૂઅ-૪)

(૨૮) તમે જોયા એ લોકોને, જેમણે અલ્લાહની નેઅ્મત (કૃપા) મેળવી અને તેને અપકાર વડે બદલી નાખી અને (પોતાના સાથે) પોતાની કોમને પણ વિનાશના ઘરમાં ઝોંકી દીધી — (૨૯) અર્થાત્ જહન્નમ (નર્ક), જેમાં તેમને બાળવામાં આવશે અને તે પ્રૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે — (૩૦) અને અલ્લાહના કેટલાક સમોવરિયા ઘડી કાઢ્યા, જેથી તેઓ તેમને અલ્લાહના માર્ગથી ભટકાવી દે? એમને કહો : ભલે, મજા કરી લો. છેવટે તમારે પાછા ફરીને જવાનું તો દોજખ (નર્ક)માં જ છે.

(૩૧) હે નબી સલ્લ. ! મારા જે બંદાઓ ઈમાન લાવ્યા છે, તેમને કહી દો કે નમાઝ ત્રાયમ કરે અને જે કંઈ અમે તેમને આપ્યું છે તેમાંથી જાહેર અને ખાનગીમાં (સન્માર્ગમાં)

૧. દેખીતી વાત છે કે સૈતાનને શ્રદ્ધા કે આસ્થાની હેસિયતથી કોઈપણ ન ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર ઠેરવે છે અને ન તેની પૂજા-પાઠ કરે છે. સૌ તેના પર ક્રિટિકાર જ મોકલે છે. અલબત્ત, તેનું આજ્ઞાપાલન અને ગુલામી અને તેની પદ્ધતિનું આંધળું કે જાણી-સમજીને અનુસરણ અવશ્ય કરવામાં આવી રહ્યું છે અને તેને જ અહીં શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ) શબ્દથી પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે.

بِمَا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ
 يَوْمًا لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَالَ ۗ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ
 بِهِ مِنَ الشَّرَائِرِ رِزْقًا لَّكُمْ ۗ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ
 تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۗ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ۗ
 وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبِينَ ۗ وَسَخَّرَ لَكُمُ
 اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۗ وَآتَاكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِن
 كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۗ اللَّهُ لَا تَحْصُوهُمَا ۗ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ
 كَفَّارٌ ۗ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ
 مِثًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ۗ رَبِّ
 نَسْنَأْ صَوْلَاتِنَا كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۗ فَمَنْ نَتَّبِعْ
 فَإِنَّهُ مِنِّي ۗ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۗ
 رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي
 زُرْعَةٍ عِنْدَ أَيْمَنِكَ الْمَحْرَمِ ۗ رَبَّنَا لِيَقْبَلُوا الصَّلَاةَ
 اجْعَلْ أَفِيدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْتُفِعْهُمْ
 بِبَنِي الشَّرَائِرِ كَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ۗ رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا
 خَفِيَ وَمَا نَعْلَمُ ۗ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ
 فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۗ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 هَبَّ لِي عَلَى الْكَبِيرِ ۗ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ ۗ إِنَّ رَبِّي

ખર્ચ કરે અને એ પહેલા કે તે દિવસ આવે, જેમાં ન ખરીદ-વેચાણ થશે અને ન મિત્રતા જ થઈ શકશે.

(૩૨) અલ્લાહ એ જ તો છે, જેણે ધરતી અને આકાશોનું સર્જન કર્યું અને આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું. પછી તેના વડે તમારી આજીવિકા માટે વિવિધ પ્રકારના ફળો પેદા કર્યા, જેણે નૌકાને તમારા માટે આધીન કરી કે સમુદ્રમાં તેના આદેશથી ચાલે અને નદીઓને તમારા માટે સાધી, (૩૩) જેણે સૂર્ય અને ચંદ્રને તમારા માટે વશમાં કર્યા કે અવિરત ચાલી રહ્યા છે અને રાત અને દિવસને તમારા માટે કામે લગાડ્યા, (૩૪) જેણે તમને એ બધું જ આપ્યું જે તમે માગ્યું. (૩૫) જો તમે અલ્લાહની નેમ્તો (કૃપાઓ)ની ગણતરી કરવા ચાહો તો નથી ગણી શકતા. હકીકત તો એ છે કે મનુષ્ય મોટો અન્યાયી અને અપકારી છે. (રુકૂઅ-૫)

(૩૫) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે ઈબ્રાહીમે દુઆ કરી હતી, “પાલનહાર ! આ શહેર (અર્થાત્ મક્કા)ને શાંતિનું શહેર બનાવ અને મને તથા મારા સંતાનોને મૂર્તિપૂજાથી બચાવ. (૩૬) પાલનહાર ! આ મૂર્તિઓએ અનેકોને પથભ્રષ્ટ કર્યા છે (શક્ય છે કે મારા સંતાનોને પણ આ પથભ્રષ્ટ કરી દે, એટલા માટે તેમનામાંથી) જે મારા માર્ગ પર ચાલે, તે મારો છે અને જે મારાથી વિપરીત માર્ગ અપનાવે, તો નિશ્ચય જ તું માફ કરનાર અને દયાળુ છે. (૩૭) પાલનહાર ! મેં એક નિર્જળ અને બિન-ખેડાણ ખીણમાં મારા સંતાનોમાંથી એક હિસ્સાને તારા પ્રતિષ્ઠિત ઘર (કા’બા) પાસે લાવીને વસાવ્યા છે. પાલનહાર ! આવું મેં એટલા માટે કર્યું છે કે આ લોકો અહીં નમાઝ કાયમ કરે. તેથી તું લોકોના હૃદયોને તેમના મોહિત બનાવ અને તેમને ખાવા માટે ફળો આપ. કદાચ આ લોકો કૃતજ્ઞ બને. (૩૮) પાલનહાર ! તું જાણે છે જે કંઈ અમે છુપાવીએ છીએ અને જે કંઈ જાહેર કરીએ છીએ અને નિ:શંક, અલ્લાહથી કંઈ પણ છુપાયેલું નથી, ન ધરતીમાં, ન આકાશોમાં (૩૯) ખૂબ આભાર છે એ અલ્લાહનો, જેણે મને આ વૃદ્ધત્વમાં ઈસ્માઈલ અને ઈસ્હાક જેવા પુત્રો આપ્યા. સાચું તો એ છે કે મારો રબ

૮. ‘તમારા માટે કામે લગાડ્યા’ને સામાન્ય રીતે લોકો ભૂલથી ‘તમારા આધીન કરી દીધા’ના અર્થમાં લઈ લે છે અને પછી આ વિષયની આયતથી ચિત્ર-વિચિત્ર અર્થ કાઢવા લાગે છે, એટલે સુધી કે કેટલાક લોકો તો ત્યાં સુધી સમજી બેસ્યા કે આ આયતો અનુસાર આકાશો અને ધરતીને પોતાના આધીન કરવા એ મનુષ્યનું અંતિમ લક્ષ્ય છે. જો કે મનુષ્ય માટે આ વસ્તુઓને વશમાં કરવાનો અર્થ તેના સિવાય કંઈ નથી કે અલ્લાહ તૃઆલાએ તેમને એવા કાનૂનો અને નિયમોના પાબંદ બનાવી રાખ્યા છે, જેના કારણે તે બધી મનુષ્ય માટે લાભપ્રદ બની ગઈ છે.

૯. અર્થાત્, તમારી પ્રકૃતિની પ્રત્યેક માંગ પૂરી કરી, તમારા જીવન માટે જે કંઈ આવશ્યક હતું, પ્રદાન કર્યું, તમારા અસ્તિત્વ અને વિકાસ અને ઉન્નતિ માટે જે-જે સાધનોની જરૂર હતી, બધા ઉપલબ્ધ કરાવી દીધા.

لَسَبِيْعُ الدُّعَاءِ ۝ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ
 ذُرِّيَّتِي ۝ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ۝ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَ
 لِرِوَالِدِي ۝ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ يَوْمَ يَقُوْمُ الْحِسَابُ ۝ وَلَا
 تَحْسَبَنَّ اللهُ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُوْنَ ۝ اِنَّمَا
 يُؤَخِّرُهُمْ لِیَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ ۝ مُهْطِعِيْنَ
 مُقْنِعِي رُؤُوسِهِمْ لَا یَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۝ وَ
 اَفْدِيَتْهُمْ هُوَاءُ ۝ وَ اَنْذِرِ النَّاسَ یَوْمَ یَاْتِيَهُمُ
 الْعَذَابُ فِیَقُوْلُ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا رَبَّنَا اٰخِرْنَا اِلٰی اَجَلٍ
 قَرِیْبٍ ۝ یُحِبُّ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرَّسُوْلَ ۝ اَوْلَمْ تَكُوْنُوْا
 اِقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِّنْ زَوَالٍ ۝ وَ سَكَنْتُمْ فِی
 مَسٰكِنِ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا اَنْفُسَهُمْ وَتَبٰیْنَ لَكُمْ كَیْفَ
 فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْاَمْثَالَ ۝ وَقَدْ مَكَرُوْا
 مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللهِ مَكْرُهُمْ ۝ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ
 لِتَرْوُلٍ مِنْهُ الْجِبَالُ ۝ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللهُ مُخْلِیْفًا
 وَعَدٰیهِ رُسُلُهٗ ۝ اِنَّ اللهَ عَزِیْزٌ ذُو انتِقَامٍ ۝ یَوْمَ
 تَبَدَّلُ الْاَرْضُ غَیْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ وَبُرُزُّوْا
 لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ۝ وَ تَرَى الْمُجْرِمِیْنَ یَوْمَئِذٍ
 مُّقْرَبِیْنَ فِی الْاَصْفَادِ ۝ سَرَابِیْلُهُمْ مِّنْ قَطْرِ اِن
 وَتَعْشٰی وُجُوْهُهُمْ النَّارُ ۝ لَیَجْزِیَنَّ اللهُ كُلَّ

પાર્થના જરૂર સાંભળે છે. (૪૦) હે મારા પાલનહાર ! મને નમાઝ કાયમ કરવાવાળો બનાવ અને મારા સંતાનોમાંથી પણ (એવા લોકો ઉઠાવ, જેઓ આ કામ કરે). પાલનહાર ! પારી દુઆ કબૂલ કર. (૪૧) પાલનહાર ! મને અને મારા માતા-પિતાને^(૧૦) મને સૌ ઈમાન લાવનારાઓને એ દિવસે માફ કરી દેજે, જ્યારે હિસાબ લેવામાં આવશે.” (રુકૂઅ-૬)

(૪૨) હવે આ જાલિમ લોકો જે કંઈ કરી રહ્યા છે, તમે અલ્લાહને તેનાથી બેખબર સમજો. અલ્લાહ તો તેમને ટાળી રહ્યો છે એ દિવસ માટે, જ્યારે હાલત એ હશે કે માંખો ફાટેલી-ને-ફાટેલી રહી ગઈ છે, (૪૩) માથું ઊંચું કરી ભાગતા જઈ રહ્યા છે, જરો ઉપર ચોંટેલી છે અને હૃદયો બેસી જઈ રહ્યા છે. (૪૪) હે નબી સલ્લ ! તે વસથી તમે તેમને ડરાવી દો, જ્યારે યાતના તેમને આવીને પકડશે. તે વખતે આ લિમો કહેશે કે, “હે અમારા રબ ! અમને થોડી વધુ મહેતલ આપી દે, અમે તારા દેશને સ્વીકારીશું અને રસૂલો (ઈશદૂતો)નું અનુસરણ કરીશું.” (પરંતુ તેમને ચોખ્ખો વાબ આપી દેવામાં આવશે કે) “શું તમે એ જ લોકો નથી, જેઓ આ અગાઉ સોગંદ ઈ-ખાઈને કહેતા હતા કે અમારું પતન તો ક્યારેય થવાનું જ નથી ? (૪૫) જો કે તમે કોમોની વસ્તીઓમાં રહી ચૂક્યા હતા, જેમણે પોતાના ઉપર પોતે જ જુલ્મ કર્યો હતો ને જોઈ ચૂક્યા હતા કે અમે તેમના સાથે શું વર્તન કર્યું અને તેમના ઉદાહરણો આપી-પાપીને અમે તમને સમજાવી પણ ચૂક્યા હતા. (૪૬) તેમણે તેમની બધી જ ચાલો લી જોઈ, પરંતુ તેમની દરેક ચાલનો તોડ અલ્લાહ પાસે હતો. જો કે તેમની ચાલો વી ભયંકર હતી કે પર્વતો તેમનાથી ખસી જાય.”

(૪૭) પછી હે પયગંબર ! તમે કદાપિ એવું ન વિચારો કે અલ્લાહ ક્યારેય પોતાના પૂલો સાથે કરેલા વાયદાઓ વિરુદ્ધ વર્તશે. અલ્લાહ અપાર શક્તિશાળી છે અને બદલો પાર છે. (૪૮) ડરાવો એમને એ દિવસથી જ્યારે ધરતી અને આકાશોને બદલીને તેના કંઈ બનાવી નાખવામાં આવશે^(૧૧) અને બધા જ એક અને સર્વશક્તિશાળી અલ્લાહ ત્રક્ષ ખુલ્લા હાજર થઈ જશે. (૪૯) તે દિવસે તમે ગુનેગારોને જોશો કે સાંકળોમાં ય-પગ જકડાયેલા હશે, (૫૦) ડામરના વચ્ચે પહેરેલા હશે અને આગની જવાળાઓ બના ચહેરાઓ પર છવાઈ રહી હશે. (૫૧) આંધું એટલા માટે થશે કે અલ્લાહ દરેક

હઝરત ઈબ્રાહીમ અલે.એ મગફિરત (માફી)ની દુઆમાં પોતાના પિતાને એ વાયદાના આધારે સામેલ કરી લીધા હતા, જે તેમણે વતનથી નીકળતી વખતે કર્યો હતો - ‘હું તમારા માટે મારા રબથી માફીની દુઆ કરીશ.’ (સૂર: મરયમ, ૪૭) પરંતુ પાછળથી જ્યારે તેમને લાગ્યું કે તે તો અલ્લાહનો દુશ્મન હતો, તો તેમણે આનથી સાફ વિમુક્તિ વ્યક્ત કરી દીધી. (સૂર: તૌબા, ૧૧૪)

આ આયતથી અને કુઆનના અન્ય સંકેતોથી જાણ થાય છે કે કયામતમાં ધરતી અને આકાશ તદ્દન નેસ્તાનબૂદ નહીં થઈ જાય, બલકે માત્ર વર્તમાન પ્રાકૃતિક વ્યવસ્થાને છિન્નભિન્ન કરી નાખવામાં આવશે, તે પછી અંતિમ ‘સૂર’ (રજાશિંગુ)ની વચ્ચે એક ખાસ મુદતમાં, જેને અલ્લાહ તઆલા જ જાણે છે, ધરતી અને આકાશોના વર્તમાન રૂપ બદલી નાખવામાં આવશે અને એક બીજા પ્રાકૃતિક નિયમની સાથે બનાવી દેવામાં આવશે. એ જ આખિરત (પરલોક)ની દુનિયા હશે. પછી અંતિમ ‘સૂર’ની સાથે જ એ તમામ મનુષ્યોને, જેઓ આદમ અલે.ના સર્જનથી લઈને કયામત સુધી પેદા થયા હતા, નવેસરથી જીવંત કરવામાં આવશે અને અલ્લાહ તઆલા સમક્ષ રજૂ થશે. આનું જ નામ કુઆનની ભાષામાં ‘હશ્ર’ છે, જેનો શાબ્દિક અર્થ સમેટવાનો અને એકત્ર કરવાનો છે.

نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾

هٰذَا بَلٰغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوْا بِهٖ وَيَعْلَمُوْا اَنَّمَا

هُوَ اللّٰهُ وَاحِدٌ وَّلِيْدٌ كَرَّ اَوْلُوْا الْاَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

વ્યક્તિને તેના કર્મોનો બદલો આપે. અલ્લાહને હિસાબ લેતાં કંઈ વાર નથી લાગતી.

(૫૨) આ એક સંદેશ છે સમગ્ર માનવ-જાત માટે, અને એટલા માટે આ મોકલવામાં આવેલ છે કે તેમને આના દ્વારા ચેતવી દેવામાં આવે અને તેઓ જાણી લે કે હકીકતમાં અલ્લાહ બસ એક જ છે અને જે લોકો બુદ્ધિ રાખે છે, તેઓ ભાનમાં આવી જાય. (રુકૂઅ-૭)

૧૫. અલ-હિજ્જ

પરિચય

નામ :

આયત નં. ૮૦માં 'વ-લ-કફ્ કઝ્ઝબ અસ્લાબુલ્ હિજ્જરિલ્ મુર્સલીન' (હિજ્જના લોકો પણ રસૂલોને ખોટા ઠેરવી ચૂક્યા છે) માં આવેલ 'હિજ્જર'થી આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

વિષય અને વર્ણન-શૈલીથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે આ સૂર:નો ઉતરાણકાળ સૂર: ૧૪ (ઇબ્રાહીમ)ના ઉતરાણકાળના નજીક છે. તેની પશ્ચાદ્ભૂમિમાં બે વસ્તુઓ અત્યંત સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે : એક એ કે પયગંબર સલ્લ.ને સંદેશ પહોંચાડવાનું કાર્ય કરતાં એક સમય પસાર થઈ ચૂક્યો છે અને સંબોધિત કોમનો નિરંતર હઠાગ્રહ, ઠહા-મશ્કરી, વિરોધ અને અત્યાચાર પોતાની હદ વટાવી ચૂક્યા છે. તેના પછી હવે સમજાવવાનો અવકાશ ઓછો તથા ચેતવણી અને ધમકીનો અવકાશ વધારે છે. બીજું એ કે પોતાની કોમના કુફ (ઈન્કાર), હઠાગ્રહ અને વિરોધના પહાડોને તોડતાં-તોડતાં પયગંબર સલ્લ. થાકતાં જઈ રહ્યા છે અને દિલ તૂટવાની સ્થિતિ વારંવાર આપના પર છવાઈ જઈ રહી છે, જેને જોઈને અલ્લાહ ત્આલા આપને સાંત્વના આપી રહ્યો છે અને આપની હિંમત બંધાવી રહ્યો છે.

ચર્ચાઓ અને કેન્દ્રીય વિષય :

આ જ બે વિષયો આ સૂર:માં વર્ણવવામાં આવ્યા છે. એક એ કે ચેતવણી એ લોકોને, જેઓ નબી સલ્લ.ના આમંત્રણનો ઈન્કાર કરી રહ્યા હતા અને આપની ઠેકડી ઉડાવતા અને આપના કામમાં જાત-જાતના અવરોધો ઊભા કરતા હતા, અને બીજું એ કે નબી સલ્લ.ને સાંત્વના અને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવ્યું છે. પરંતુ આનો અર્થ એ નથી કે આ સૂર: શિખામણ અને ઉપદેશથી ખાલી છે. કુર્આનમાં ક્યાંય પણ અલ્લાહ ત્આલાએ માત્ર ચેતવણી કે ધાક-ધમકીથી જ કામ નથી લીધું, કઠોરમાં કઠોર ધમકીઓ અને નિંદાઓ વચ્ચે પણ તે શિખામણ અને ઉપદેશ કરવામાં કમી નથી કરતો. આથી આ સૂર:માં પણ એક બાજુ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની દલીલો તરફ સંક્ષિપ્ત સંકેતો કરવામાં આવ્યા છે અને બીજી તરફ હઝરત આદમ અલૈ. અને ઈબ્લીસ (શૈતાન)નો કિસ્સો સંભળાવીને બોધ આપવામાં આવ્યો છે.

رُكُوعًا ثَمَانِيًا ٢

(١٥) سُورَةُ الْحُجْرِ مَكِّيَّةٌ (٥٣)

آيَاتُهَا ١٩

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّسُوتِلِكَ آيَةُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ ①

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ②

ذَرَهُمْ يَأْكُلُوا وَيَمْتَعُوا وَيُبْهِمُوا الْأَمْلُ فَسَوْفَ

يَعْلَمُونَ ③ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيَةٍ إِلَّا وَلَهَا

كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ④ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا

يَسْتَأْخِرُونَ ⑤ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ

الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ⑥ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَكَةِ

إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ⑦ مَا نُنزِلُ الْمَلَكَةَ

إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذَا مُنْظَرِينَ ⑧ إِنَّا نَحْنُ

نُزِّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ⑩ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا

مِنْ قَبْلِكَ فِي شُعَيْبٍ الْأَوَّلِينَ ⑪ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ

رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ⑫ كَذَلِكَ نَسُكُّهُ

فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ⑬ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ

سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ⑭ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِنَ السَّمَاءِ

فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ⑮ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ

أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ⑯ وَلَقَدْ

جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّهَا لِلنَّاظِرِينَ ⑰ وَ

૧૫. સૂર: અલ-હિજ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૮૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-રા. આ આયતો છે અલ્લાહના ગ્રંથ અને સ્પષ્ટ કુર્આનની. (૧)

(૨) અશક્ય નથી કે એક સમય એ આવી જાય, જ્યારે એ જ લોકો જેમણે આજે

(ઈસ્લામના સંદેશને સ્વીકારવાનો) ઈન્કાર કરી દીધો છે, પસ્તાવો કરી-કરીને કહેશે કે કદાચ અમે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દીધું હોત ! (૩) છોડો એમને ખાય-પીએ, મજા કરે અને ગફલતમાં નાખી રાખે એમને જૂઠી આશા. ખૂબ જલ્દી જ તેમને ખબર પડી જશે. (૪) અમે આ અગાઉ જે વસ્તીને પણ નષ્ટ કરી છે તેના માટે કામ કરવાની એક ચોક્કસ મુદત લખી દેવામાં આવી હતી. (૫) કોઈ કોમ ન તો પોતાના નિશ્ચિત સમય પહેલા નષ્ટ થઈ શકે છે, ન તો તેના પછી બચી શકે છે.

(૬) આ લોકો કહે છે, ‘હે એ મનુષ્ય, જેના ઉપર આ ઝિક્ક^(૨) અવતરિત થયું છે, (૭) ચોક્કસ તું દીવાનો છે. (૮) જો તું સાચો છે તો અમારા સમક્ષ ફરિશ્તાઓ કેમ નથી લઈ આવતો?’ (૯) અમે ફરિશ્તાઓને આમ જ નથી ઉતારી દેતા. તેઓ જ્યારે ઉતરે છે ત્યારે સત્યની સાથે ઉતરે છે અને પછી લોકોને મહેતલ આપવામાં નથી આવતી. (૧૦) રહ્યું આ ઝિક્ક, તો આને અમે ઉતાર્યું છે અને અમે પોતે જ તેના રક્ષક છીએ.

(૧૦) હે નબી સલ્લ ! અમે તમારા પહેલાં થઈ ગયેલી ઘણી કોમોમાં રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલી ચૂક્યા છીએ. (૧૧) ક્યારેય એવું નથી બન્યું કે તેમના પાસે કોઈ રસૂલ આવ્યો હોય અને તેમણે તેની હાંસી ન ઉડાવી હોય. (૧૨) ગુનેગારોના હૃદયોમાં તો અમે આ ઝિક્કને આવી જ રીતે (વાંસની જેમ) પસાર કરીએ છીએ. (૧૩) તેઓ આના પર ઈમાન લાવ્યા નથી કરતા. પ્રાર્થીન કાળથી જ આવા પ્રકારના લોકોની આ જ રીત ચાલી આવી રહી છે. (૧૪-૧૫) જો અમે તેમના ઉપર આકાશનું કોઈ દ્વાર ખોલી દેતા અને તેઓ ધોળા દિવસે તેમાં ચઢવા પણ લાગતા, તો પણ તેઓ આ જ કહેતા કે અમારી આંખોને ધોખો થઈ રહ્યો છે, બલ્કે અમારા પર જાદુ કરી દેવામાં આવ્યો છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૬) આ અમારું જ કામ છે કે આકાશમાં અમે ઘણા મજબૂત કિલ્લાઓ બનાવ્યાં. (૧૭) તેને જોવાવાળાઓ માટે (તારાઓ વડે) સુશોભિત કર્યા,

૧. કુર્આન માટે ‘સુબીન’ શબ્દ લક્ષણના રૂપમાં પ્રયુક્ત થયો છે. આનો અર્થ એ છે કે આ આયતો એ કુર્આનની છે, જે પોતાનો ઉદ્દેશ્ય સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત કરે છે.
૨. ‘ઝિક્ક’ શબ્દ કુર્આનમાં પરિભાષાના રૂપમાં અલ્લાહના કલામ (વાણી) માટે પ્રયુક્ત થયો છે, જે સરાસર ઉપદેશ અને શિખામણ બનીને આવે છે. પહેલા જેટલા ગ્રંથો પયગંબરો પર અવતરિત થયા હતા, તે બધા પણ ‘ઝિક્ક’ હતા અને આ કુર્આન પર ‘ઝિક્ક’ છે. ‘ઝિક્ક’નો ખરો અર્થ છે ‘યાદ દેવડાવવું’, ‘સાવધાન કરવું’ અને ‘શિખામણ આપવી’.
૩. ‘આ વાક્ય એ લોકો કટાક્ષના રૂપમાં કહેતા હતા. તેઓ તો એ સ્વીકારતા જ નહોતા કે આ ઝિક્ક (અનુસ્મરણ) નબી સલ્લ. પર અવતરિત થયું છે, ન તેને સ્વીકારી લીધા પછી તેઓ આપને ‘દીવાનો’ (ઉન્મત્ત) કહી શકતા હતા. વાસ્તવમાં તેમનો કહેવાનો અર્થ એ હતો કે, ‘હે એ વ્યક્તિ, જેનો દાવો એ છે કે મારા પર ઝિક્ક અવતરિત થયું છે.’
૪. અર્થાત્, ફરિશ્તાઓ માત્ર તમાશો બતાવવા માટે ઉતારવામાં નથી આવતા કે જ્યારે કોઈ કોમે કહ્યું કે બોલાવો

صَفْطَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ١٢ إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ
 لِسْمَعَهُ فَاتَّبَعَهُ بِشَهَابٍ مُبِينٍ ١٣ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَا
 وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ١٤
 مَوْزُونٍ ١٥ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ
 سَتَمَّ لَهُ بَرْزَقِينَ ١٦ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا
 خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ١٧ وَأَرْسَلْنَا
 لِلرِّيْحِ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ
 وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ١٨ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَ
 نُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ١٩ وَلَقَدْ عَلِمْنَا
 الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ٢٠
 إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ٢١ وَلَقَدْ
 فَكَّرْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِإٍ مَسْنُونٍ ٢٢
 الْإِنْسَانَ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ تَارِ السَّمُومِ ٢٣ وَإِذْ
 قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكِئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ
 صَلْصَالٍ مِنْ حَمِإٍ مَسْنُونٍ ٢٤ فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ
 فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ٢٥ فَسَجَدَ الْمَلَكِئِكَةُ
 كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ٢٦ إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ
 السَّاجِدِينَ ٢٧ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ إِلَّا تَكُونُ مَعَ
 السَّاجِدِينَ ٢٨ قَالَ لَمْ أَكُنْ لَكَ سَاجِدًا لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ

(૧૭) અને દરેક તિરસ્કૃત શૈતાનથી તેમને સુરક્ષિત કરી દીધા. (૧૮) કોઈ શૈતાન તેમાં રસ્તો પામી શકતો નથી, સિવાય કે ગુપચુપ કંઈક સાંભળી લે, (૯) અને જ્યારે તે છુપી રીતે સાંભળવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તો એક પ્રકાશિત જવાબ તેનો પીછો કરે છે. (૯)

(૧૯-૨૦) અમે ધરતીને ફેલાવી, તેમાં પર્વતો જમાવ્યા, તેમાં દરેક પ્રકારની વનસ્પતિ દરેક રીતે યોગ્ય અને ચોક્કસ પ્રમાણમાં ઊગાડી, અને તેમાં આજીવિકાના સાધનો ઉપલબ્ધ કર્યા, તમારા માટે પણ અને એ અસંખ્ય સજીવો માટે પણ જેમને રોજી પૂરી પાડનારા તમે નથી. (૨૧) કોઈ વસ્તુ એવી નથી જેના ભંડારો અમારા પાસે ન હોય, અને જે વસ્તુને પણ અમે ઉતારીએ છીએ એક નિશ્ચિત માત્રામાં ઉતારીએ છીએ. (૨૨) ફળદાયી હવાઓને અમે જ મોકલીએ છીએ, પછી આકાશમાંથી પાણી વરસાવીએ છીએ, અને એ પાણીથી તમને સંતૃપ્ત કરીએ છીએ. આ દોલતના ભંડારી તમે નથી. (૨૩) જીવન અને મૃત્યુ અમે આપીએ છીએ અને અમે જ બધાના વારસદાર થવાના છીએ. (૯) (૨૪) પહેલાં જે લોકો તમારામાં થઈ ગયા છે, તેમને પણ અમે જાણી લીધા છે અને પછીથી આવનારાઓ પણ અમારી નજરોમાં છે. (૨૫) નિ:શંક, તમારો રબ એ સૌને એકત્ર કરશે. તે તત્વદર્શી પણ છે અને સર્વજ્ઞ પણ. (રુકૂઅ-૨)

(૨૬) અમે મનુષ્યને કોહવાયેલી માટીના સૂકા ગારામાંથી બનાવ્યો, (૧૦) (૨૭) અને તેના પહેલા અમે જીવોને આગની ઝાળમાંથી પેદા કરી ચૂક્યા હતા. (૧૧) (૨૮) પછી યાદ કરો એ પ્રસંગને, જ્યારે કે તમારા રબે ફરિશ્તાઓને કહ્યું, “હું કોહવાયેલી માટીના સૂકા ગારામાંથી એક મનુષ્ય પેદા કરી રહ્યો છું. (૨૯) જ્યારે હું તેને સંપૂર્ણ બનાવી લઉં અને તેમાં મારી રૂહ (આત્મા)થી કંઈક ફૂંકી દઉં, તો તમે સૌ તેના આગળ સિજદામાં પડી જાઓ.” (૩૦) આમ, બધા જ ફરિશ્તાઓએ સિજદો કર્યો, (૩૧) સિવાય ઈબ્લીસના કે તેણે સિજદો કરનારાઓને સાથ આપવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. (૩૨) રબે પૂછ્યું, “હે ઈબ્લીસ! તને શું થયું કે તેં સિજદો કરનારાઓનો સાથ ન આપ્યો?” (૩૩) તેણે કહ્યું, “મારું એ કામ નથી કે હું એ મનુષ્યને સિજદો કરું, જેને તેં કોહવાયેલી

ફરિશ્તાઓને અને તેઓ તરત જ હાજર થઈ જાય. ફરિશ્તાઓને મોકલવાનો સમય તો એ અંતિમ સમય હોય છે, જ્યારે કોઈ કોમનો ફેસલો કરીને તેને લાગુ કરી નાખવાનો ઈરાદો કરી લેવામાં આવે છે. ‘સત્યની સાથે ઉતરે છે’ નો અર્થ ‘સત્ય લઈને ઉતરે છે’ થાય છે. અર્થાત્, તેઓ અલ્લાહનો સત્ય અને ન્યાયી ફેસલો લઈને આવે છે અને તેને લાગુ કરીને રહે છે.

૫. મૂળ ‘નસલુકુલૂ’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. ‘સલક’નો અર્થ અરબી ભાષામાં કોઈ વસ્તુને બીજી વસ્તુમાં ચલાવવા, પસાર કરવા અને પસોવી દેવાનો છે, જેમ કે દોરાને સોઈના નાકામાંથી પસાર કરવો. આમ, આ આયતનો અર્થ એ છે કે ઈમાનવાળાના અંદર તો આ ઝિક્ક હદયની શીતળતા અને આત્માનો આહાર બનીને ઉતરે છે. પરંતુ શુનેગારોના હદયોમાં આ ‘દારૂગોળા પર લાગેલ દીવેટ’ બનીને વાગે છે અને તેમના અંદર તેને સાંભળીને એવી આગ ભડકી ઊઠે છે, જાણે એક ગરમ સળિયો હતો, જે છાતીના આરપાર થઈ ગયો.

૬. મૂળ ‘બુરૂજ’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. ‘બુરૂજ’ અરબી ભાષામાં કિલ્લા, મહેલ અને મજબૂત ઈમારતને કહે છે. પછીના વિષય પર વિચાર કરવાથી ખ્યાલ આવે છે કે કદાચ આનાથી તાત્પર્ય ‘ઉચ્ચ-લોક’ના એ લેનો છે, જેમાંથી દરેક લેત્રને ખૂબ જ અભેદ સરહદોએ બીજા લેત્રથી અલગ કરી રાખેલ છે. આ અર્થને જોતાં અમે ‘બુરૂજ’ને ‘મજબૂત કિલ્લાઓ’ના અર્થમાં લેવાનું વધારે ઉચિત સમજીએ છીએ.

૭. અર્થાત્, એ શૈતાનો, જેઓ પોતાના મિત્રો-સાથીઓને ગૈબ (અદશ્ય)ના સમાચારો લાવીને આપવાની કોશિશ કરે છે, તેમના પાસે હકીકતમાં અદશ્યના જ્ઞાનના કોઈ સાધનો કે માધ્યમો બિલકુલ નથી. સૃષ્ટિ તેમના માટે ખુલ્લી

مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا
 فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٢٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ
 الدِّينِ ﴿٢٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ ﴿٢٩﴾
 قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٠﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ
 الْمَعْلُومِ ﴿٣١﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ
 فِي الْأَرْضِ وَلَا أُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ
 مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٣٤﴾
 إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ
 اتَّبَعَكَ مِنَ الْغُوثِينَ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ
 أَجْمَعِينَ ﴿٣٦﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ
 جُزْءٌ مَّفْسُومٌ ﴿٣٧﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٣٨﴾
 ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِينَ ﴿٣٩﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ
 مِّنْ غَلِيٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٠﴾ لَا يَمَسُّهُمْ
 فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤١﴾ نَبِيٌّ عِبَادِي
 أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ
 لَأَلِيمٌ ﴿٤٣﴾ وَبَدَّئُهُمْ عَنْ ضَيْفٍ إِبراهيمَ ﴿٤٤﴾ إِذْ دَخَلُوا
 عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا ﴿٤٥﴾ قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا
 لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلَيْمِ ﴿٤٧﴾ قَالَ أْبَشَّرْتُمُونِي
 عَلَىٰ أَنْ مَّسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَا تَبَشِّرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا

માટીના સૂકા ગારામાંથી પેદા કર્યો છે.” (૩૪) રબે કહ્યું, “ભલે, તું નીકળી જા અહીંથી, કેમ કે તું ધિક્કાર પામેલો છે, (૩૫) અને હવે બદલાના દિવસ સુધી તારા પર ફિટકાર છે.” (૩૬) તેણે કહ્યું, “મારા રબ ! આ જ વાત છે તો પછી મને એ દિવસ સુધી મહેતલ આપ, જ્યારે કે સૌ મનુષ્યોને બીજીવાર ઉઠાવવામાં આવશે.” (૩૭-૩૮) ફરમાવ્યું, “ભલે, તને મહેતલ આપવામાં આવે છે, એ દિવસ સુધી જેનો સમય અમને ખબર છે.” (૩૯-૪૦) તે બોલ્યો, “મારા રબ ! જેવી રીતે તે મને બહેકાવ્યો એવી જ રીતે હવે હું ધરતી ઉપર તેમના માટે પ્રલોભનો પેદા કરીને એ સૌને બહેકાવી દઈશ, સિવાય તારા એ બંદાઓને જેમને તે એમના પૈકી વિશિષ્ટ કરી લીધા હોય.” (૪૧) ફરમાવ્યું, “આ માર્ગ છે, જે સીધો મારા સુધી પહોંચે છે.”^(૧૨) (૪૨-૪૩) નિ:સંદેહ, જે મારા સાચા બંદા છે તેમના પર તારું કંઈ ચાલશે નહીં. તારું તો માત્ર એ બહેકી ગયેલા લોકો પર ચાલશે જેઓ તારું અનુસરણ કરે,^(૧૩) અને તે સૌના માટે જહન્નમની ધમકી છે.”

(૪૪) આ જહન્નમ (જેનાથી ઈબ્લીસના અનુયાયીઓને ડરાવવામાં આવ્યા છે) તેના સાત દરવાજાઓ છે. દરેક દરવાજા માટે તેમના પૈકી એક ભાગ નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવ્યો છે.^(૧૪) (રુકૂઅ-૩) (૪૫-૪૬) આનાથી વિપરીત અલ્લાહથી ડરનારા લોકો ભાગો અને ઝરણાઓમાં હશે અને તેમને કહેવામાં આવશે કે “દાખલ થઈ જાઓ આમાં સલામતીપૂર્વક, કોઈ પણ જાતનો ભય રાખ્યા વિના.” (૪૭) તેમના હૃદયોમાં જે થોડોઘણો પણ દોષ-ખામી અને કપટ હશે તેને અમે કાઢી નાખીશું. તેઓ એક-બીજાના ભાઈ-ભાઈ બનીને સામ-સામે આસનો પર બિરાજશે. (૪૮) ત્યાં તેમને કોઈ પરિશ્રમ કરવાની જરૂર નહીં પડે અને ન તો તેમને ત્યાંથી કાઢવામાં આવશે.

(૪૯) હે નબી સલ્લ ! મારા બંદાઓને ખબર આપી દો કે હું ઘણો માફ કરનાર અને દયાળુ છું. (૫૦) પરંતુ એના સાથે મારી યાતના પણ અત્યંત પીડાકારી યાતના છે.

(૫૧) અને એમને જરા ઈબ્રાહીમના મહેમાનોનો કિસ્સો સંભળાવો. (૫૨) જ્યારે તેઓ આવ્યા તેને ત્યાં અને કહ્યું, “સલામતી થાઓ તમારા પર !” તો તેણે કહ્યું, “અમને તમારાથી ડર લાગે છે.” (૫૩) તેમણે જવાબ આપ્યો, “ડરો નહીં, અમે તમને એક ખૂબ સમજુ દીકરાની ખુશખબર આપીએ છીએ.”^(૧૫) (૫૪) ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “શું તમે આ વૃદ્ધત્વમાં મને સંતાનની ખુશખબર આપો છો ? થોડું વિચારો તો ખરા, આ કેવી ખુશખબર તમે મને આપી રહ્યા છો ?”

નથી પડી કે જ્યાં ઈચ્છે જાય અને અલ્લાહના રહસ્યો જાણી લે. તેઓ ગુપ-ગુપ સાંભળી લેવાની કોશિશ જરૂર કરે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તેમને કંઈ જાણવા મળતું નથી.

૮. ‘શિહાબે મુબીન’નો શાબ્દિક અર્થ ‘પ્રકાશિત જવાબ’ છે. કુર્આન-મજ્દદમાં બીજી જગ્યાએ આના માટે શિહાબે સાકિબ’ શબ્દનો ઉપયોગ થયો છે, અર્થાત્, ‘અંધકારને ભેદવાવાળી જવાબ.’ આનાથી તાત્પર્ય જરૂરી નથી કે એ તૂટવાવાળા તારાઓ જ હોય, જેને આપણી ભાષામાં પારિભાષિક રૂપે ‘શિહાબે સાકિબ’ કહેવામાં આવે છે. સંભવ છે કે આ કોઈ બીજા પ્રકારની કિરણો હોય, જેમ કે સૃષ્ટિજન્ય કિરણો (Cosmic Rays), અથવા તેનાથી પણ વધારે તેજ કોઈ અન્ય પ્રકારની વસ્તુ, જે હજુ સુધી આપણા જ્ઞાનમાં ન આવી હોય. જો કે એ પણ સંભવ છે કે આ જ શિહાબે સાકિબ (ઉલ્કા-પિંડ) અભિપ્રેત હોય, જેને ક્યારેક આપણી આંખો જમીનની તરફ પડતા જુએ છે અને એ જ ઉચ્ચ-લોક તરફ શૈતાનોના ઊડવામાં અવરોધ બનતા હોય.

૯. અર્થાત્, તમારા પછી અમે જ બાકી રહેવાવાળા છીએ. તમને જે કંઈ મળેલું છે, માત્ર હંગામી ઉપયોગ માટે મળેલું

بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقٰنِطِيْنَ ٥٥ قَالَ وَمَنْ
 يَّقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ٥٦ قَالَ فَمَا
 خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ٥٧ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا
 إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ٥٨ إِلَّا آلَ لُوطٍ ؕ إِنَّا لَنَجُّوهُمْ
 أَجْمَعِينَ ٥٩ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغٰثِرِينَ ٦٠
 فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ٦١ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ
 مُّسْكِرُونَ ٦٢ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ
 يَمْتَرُونَ ٦٣ وَآتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصٰدِقُونَ ٦٤
 فَاسْرِبْ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا
 يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ٦٥
 وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذٰلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هٰؤُلَاءِ
 مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ٦٦ وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِيْنَةِ
 لِيَسْتَبْشِرُونَ ٦٧ قَالَ إِنَّ هٰؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَآ تَفْضَحُونِ ٦٨
 وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْذَلُوا ٦٩ قَالُوا أَوَلَمْ نُنهَكَ
 عَنِ الْعٰلَمِينَ ٧٠ قَالَ هٰؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ
 فَعٰلِينَ ٧١ لَعَنَّاكُمْ لِنَمُنَّ بِمَا كُنْتُمْ
 فَعٰلِدِينَ ٧٢ فَخَذْتَهُمُ الصَّبِيْحَةَ مُشْرِقِينَ ٧٣ فَجَعَلْنَا عَلَيْهِمُ
 سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيلٍ ٧٤
 إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ٧٥ وَإِنهَا

(૫૫) તેમણે જવાબ આપ્યો “અમે તમને સારી ખુશખબર આપી રહ્યા છીએ. તમે નિરાશ ન થાઓ.” (૫૬) ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “પોતાના રબની કૃપાથી નિરાશ તો પથભ્રષ્ટ લોકો જ થતા હોય છે.” (૫૭) પછી ઈબ્રાહીમે પૂછ્યું, “હે અલ્લાહના મોકલેલાઓ ! એ અભિયાન શું છે, જેના માટે આપ લોકો અહીં પધાર્યા છો ? (૫૮) તેઓ બોલ્યા, “અમે એક ગુનેગાર કોમ તરફ મોકલવામાં આવ્યા છીએ. (૫૯-૬૦) માત્ર લૂતના કુટુંબીજનો તેમાં અપવાદ છે. તે બધાને અમે બચાવી લઈશું, સિવાય તેની પત્નીના જેના માટે (અલ્લાહ ફરમાવે છે કે) અમે નિર્મિત કરી દીધું છે કે તે પાછળ રહી જનારાઓમાં સામેલ રહેશે.” (રુકૂઅ-૪)

(૬૧-૬૨) પછી જ્યારે આ ફરિશ્તાઓ લૂતને ત્યાં પહોંચ્યા તો તેણે કહ્યું, “તમે લોકો અજાણ્યા લાગો છો.” (૬૩) તેમણે જવાબ આપ્યો, “નાહી, બલકે અમે એ જ વસ્તુ લઈને આવ્યા છીએ, જેના આવવા વિષે આ લોકો શંકા કરી રહ્યા હતા. (૬૪) અમે તમને સાચું કહીએ છીએ કે અમે સત્યની સાથે તમારા પાસે આવ્યા છીએ. (૬૫) આથી હવે તમે થોડી રાત બાકી હોય ત્યારે પોતાના કુટુંબીજનોને લઈને નીકળી જાઓ અને પોતે તેમના પાછળ-પાછળ ચાલો. તમારામાંથી કોઈ પાછળ ફરીને ન જુએ. (૬૬) ખસ, સીધા ચાલ્યા જાઓ, જે તરફ જવાનો તમને આદેશ આપવામાં આવી રહ્યો છે.” અને તેને અમે અમારો નિર્ણય પહોંચાડી દીધો કે સવાર પડતાં સુધી આ લોકોના જડમૂળ કાપી નાખવામાં આવશે.

(૬૭) એવામાં શહેરના લોકો આનંદવિભોર થઈને લૂતના ઘરે ચઢી આવ્યા. (૬૮) ચૂતે કહ્યું, “ભાઈઓ ! આ મારા મહેમાનો છે, મારી ફજેતી ન કરો, (૬૯) અલ્લાહથી ડરો, મને અપમાનિત ન કરો.” (૭૦) તેઓ બોલ્યા, “ શું અમે વારંવાર તમને મનાઈ નથી કરી ચૂક્યા કે આખી દુનિયાના ઠેકેદાર ન બનો ?” (૭૧) લૂતે (વિવશ થઈને) કહ્યું, “જો તમને કંઈ કરવું જ હોય તો આ મારી પુત્રીઓ મોજૂદ છે.”^(૧૬)

(૭૨) તારા પ્રાણના સોગંદ, હે નબી સલ્લ ! તે વખતે તેમના પર જાણે એક નશો ઉવાયેલો હતો, જેમાં તેઓ બેકાબૂ થઈ જઈ રહ્યા હતા. (૭૩) છેવટે પ્રભાત થતાં જ તેમને એક ભયંકર ધડાકાએ આવી ઝડપી લીધા (૭૪) અને અમે એ વસ્તીને ઉપર-તળે ફરીને મૂકી દીધી અને તેમના ઉપર પાકેલી માટીના પથ્થરોની વર્ષા વરસાવી દીધી.

(૭૫) આ કિસ્સામાં મોટી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ સૂઝબૂજ રાખનારા છે,

છે. છેવટે અમારી આપેલ દરેક વસ્તુને આમ જ છોડીને તમે ખાલી હાથે વિદાય થઈ જશો અને આ બધી વસ્તુઓ જેમની તેમ અમારા ખજાનાઓમાં રહી જશે.

૧૦. અહીં કુર્આન એ વાત સ્પષ્ટ કરે છે કે મનુષ્ય પાશવિક અવસ્થાઓથી પ્રગતિ કરીને મનુષ્યતાની સીમામાં નથી આવ્યો, જેમ કે નવા યુગના ડાર્વિનવાદથી પ્રભાવિત કુર્આનના વિવરણકર્તાઓ સાબિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, બલકે તેની સુષ્ટિનો આરંભ સીધે-સીધા જમીનના પદાર્થોથી થઈ છે, જેની સ્થિતિને અલ્લાહ તુઆલાએ ‘કોહવાયેલી સૂકી માટીના ગારા’ શબ્દોમાં વર્ણવી છે. આ શબ્દો સ્પષ્ટ કરે છે કે આથો ચડેલ માટીનું એક પૂતળું બનાવવામાં આવ્યું હતું, જે બન્યા પછી સુકાઈ ગયું અને પછી તેના અંદર રૂહ (પ્રાણ) ફૂંકવામાં આવી.

૧૧. ‘સમૂમ’ ગરમ હવાને કહે છે અને નાર (આગ)ને ‘સમૂમ’થી જોડી દેવાની સ્થિતિમાં તેનો અર્થ આગના બદલે તીવ્ર ઉષ્ણતા (ગરમી)નો થઈ જાય છે. આનાથી એ જગ્યાઓનું સ્પષ્ટીકરણ થઈ જાય છે, જ્યાં કુર્આન-મજહદમાં એ ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે જીનને આગથી પેદા કરવામાં આવ્યા છે.

لِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ٤٤ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ٤٥
 وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ ظَالِمِينَ ٤٦ فَانْتَقَمْنَا
 مِنْهُمْ ٤٧ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ٤٨ وَلَقَدْ كَذَّبَ
 أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ٤٩ وَآتَيْنَهُمْ آيَاتِنَا
 فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ٥٠ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ
 مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ ٥١ فَآخَذْتَهُمُ الصَّيْغَةُ
 مُضْجِعِينَ ٥٢ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ٥٣
 وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا
 بِالْحَقِّ ٥٤ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ ٥٥ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ
 الْجَمِيلَ ٥٦ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلْقُ الْعَلِيمُ ٥٧ وَلَقَدْ
 آتَيْنَكَ سَبْعًا مِنَ الْمِثَالِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ٥٨
 لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ
 وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِّلْمُؤْمِنِينَ ٥٩
 وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ٦٠ كَمَا أَنْزَلْنَا
 عَلَى الْمُتَشَابِهِينَ ٦١ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ٦٢
 قَوْمِكَ لَنَسَأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ٦٣ عَمَّا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ٦٤ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ
 الْمُشْرِكِينَ ٦٥ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ٦٦
 الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ٦٧

٥٠
٥١
٥٢
٥٣
٥٤
٥٥
٥٦
٥٧
٥٨
٥٩
٦٠
٦١
٦٢
٦٣
٦٤
٦٥
٦٦
٦٧

الزَّيْعِ

مَنْزِلِ ٣

(૭૬-૭૭) અને એ વિસ્તાર (જ્યાં આ કિસ્સો બન્યો હતો) જાહેર રસ્તા પર મોજૂદ છે. (૧૦) તેમાં બોધપાઠ છે એ લોકો માટે જેઓ ઈમાનવાળા છે.

(૭૮) અને ઐકાવાળા^(૧૨) અત્યાચારી હતા, (૭૯) તો જોઈ લો કે અમે પણ તેમનાથી બદલો લીધો અને આ બંને કોમોના ઉજજડ પ્રદેશો ખુલ્લા માર્ગ પર આવેલા છે. (૧૧)(રુકૂઅ-૫)

(૮૦) હિજરના લોકો પણ રસૂલોને ખોટા ઠેરવી ચૂક્યા છે. (૮૧) અમે અમારી આયતો તેમના પાસે મોકલી. અમારી નિશાનીઓ તેમને દેખાડી. પરંતુ તેઓ બધાની અવગણના કરતા રહ્યા. (૮૨) તેઓ પર્વતો કોતરી-કોતરીને મકાનો બનાવતા હતા અને પોતાની જગ્યાએ તદ્દન નિર્ભિક અને નિશ્ચિંત હતા. (૮૩) છેવટે એક ભયંકર ઘડાકાએ તેમને સવાર થતાં આવી ઝડપ્યા (૮૪) અને તેમની કમાણી તેમના કોઈ કામ ન આવી.

(૮૫) અમે ધરતી અને આકાશોને અને એ બધામાં મોજૂદ સમગ્ર વસ્તુઓને સત્ય સિવાય અન્ય કોઈ આધાર પર પેદા કરેલ નથી, અને નિર્ણયની ઘડી ચોક્કસ આવવાની છે. તો હે નબી સલ્લ.! તમે (આ લોકોની અશિષ્ટતાઓ પર) સજ્જનતાપૂર્વક ક્ષમાથી કામ લો. (૮૬) નિ:શંક, તમારો રબ સૌનો સર્જક છે અને બધું જ જાણે છે. (૮૭) અમે તમને સાત એવી આયતો આપી છે, જે વારંવાર પુનરાવર્તનને લાયક છે, (૧૦) અને તમને મહાન કુર્આન પ્રદાન કર્યું છે. (૮૮) તમે દુનિયાની એ દોલત તરફ આંખ ઉઠાવીને પણ ન જુઓ જે અમે તેમના પૈકી જુદા-જુદા પ્રકારના લોકોને આપી રાખી છે અને ન તેમની સ્થિતિ જોઈને મનોમન દુ:ખી થાઓ. તેમને છોડીને ઈમાન લાવનારાઓ તરફ યુકો (૮૯) અને (ન માનનારાઓને) કહી દો, “હું તો સ્પષ્ટપણે સચેત કરનાર છું.” (૯૦-૯૧) આ એ જ પ્રકારની ચેતવણી છે જેવી અમે તે ફાટકૂટ નાખનારાઓ તરફ મોકલી હતી, જેમણે પોતાના કુર્આનને ટુકડે-ટુકડા કરી નાખ્યું છે. (૧૧) (૯૨-૯૩) તો સોગંદ છે તારા રબના ! અમે ચોક્કસ એ સૌને પૂછીશું કે તમે શું કરતા રહ્યા છો ?

(૯૪) પછી હે નબી સલ્લ.! જે વસ્તુનો તમને આદેશ આપવામાં આવી રહ્યો છે, તેને છોડ્યોક કહી દો અને શિક્ક કરનારાઓ (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ની સહેજ પણ પરવા ન કરો.

(૯૫-૯૬) તમારા તરફથી અમે એ હાંસી ઉડાવનારાઓની ખબર લઈ નાખવા માટે પૂરતા છીએ, જેઓ અલ્લાહ સાથે બીજાઓને પણ ઉપાસ્ય અને પાલનહાર ઠેરવે છે. ટૂંક સમયમાં તેમને ખબર પડી જશે.

૧૨. ‘હાઝા સિરાતુનૂ અલૈયા મુસ્તકીમ’ના બે અર્થ હોઈ શકે છે. એક અર્થ છે, જે અમે અનુવાદમાં વર્ણવ્યો છે, અને બીજો અર્થ એ છે કે આ વાત સાચી છે, હું પણ તેનો પાબંદ રહીશ.

૧૩. આ વાક્યનો બીજો અર્થ એ પણ થઈ શકે છે કે મારા બંદાઓ (અર્થાત્ સામાન્ય મનુષ્યો) પર તને કોઈ અધિકાર પ્રાપ્ત નહીં હોય કે તું તેમને બળજબરીથી અવજ્ઞાકારી બનાવી દે, અલબત્ત જેઓ સ્વયં જ બહેકેલા હોય અને પોતે જ તારું અનુસરણ કરવા ઈચ્છે તેમને તારા માર્ગ પર જવા માટે છોડી દેવામાં આવશે, તેમને અમે બળજબરીથી આનાથી બચાવવાની કોશિશ નહીં કરીએ.

૧૪. જહન્નમ (નર્ક)ના આ દરવાજાઓ સંભવત: એ પથબજતાઓ અને ગુનાઓ પ્રમાણે હશે, જેને અપનાવીને વ્યક્તિ પોતાના માટે નર્કનો રસ્તો ખોલે છે. જેમ કે કોઈ નાસ્તિકતાના રસ્તાથી નર્ક તરફ જાય છે, કોઈ શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના રસ્તાથી, કોઈ નિઝાક (દંભ)ના રસ્તાથી, કોઈ મનેચ્છાની યુલામીના રસ્તાથી અને કોઈ ફિસ્-વ-ફૂજૂર (અવજ્ઞા અને દુરાચાર)ના રસ્તાથી, કોઈ અન્યાય-અત્યાચાર અને લોકોને સતાવવાના રસ્તાથી, કોઈ

وَلَقَدْ نَعَلَكُمْ أَنَّكَ يَصْنِقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ۝١٤

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ۝١٥ وَاعْبُدْ

رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ۝١٦

(૯૭) અમને ખબર છે કે જે વાતો આ લોકો તમારા માટે બનાવે છે, તેનાથી તમારા હૃદયને ભારે દુઃખ પહોંચે છે. (૯૮) (આનો ઇલાજ એ છે કે) પોતાના રબની પ્રશંસા સાથે તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરો, તેના આગળ સિજદો કરો, (૯૯) અને એ અંતિમ ઘડી સુધી પોતાના રબની બંદગી કરતા રહો જેનું આવવું નિશ્ચિત છે. (રુકૂઅ-૬)

- અજ્ઞાનતાના પ્રચાર અને કુફ (અધર્મ)ને સ્થાપિત કરવાના રસ્તાથી, અને કોઈ નિર્લજ્જતા અને બૂરાઈઓના રસ્તાથી, જે વ્યક્તિનો જે અવગુણ ઉભરેલો હશે એ અનુસાર જહન્નમ તરફ જવા માટે તેનો રસ્તો નિશ્ચિત હશે.
૧૫. હઝરત ઇસ્હાક અલૈ.ના પેદા થવાની પુરાબબર, જેમ કે સૂર: હુદમાં સ્પષ્ટતાપૂર્વક વર્ણન થયેલ છે.
૧૬. સમજૂતી માટે જુઓ : સૂર: હુદ, નોંધ ૨૬ અને ૨૭.
૧૭. અર્થાત્, હિજ્જાથી સીરિયા અને ઈરાકથી મિસર (ઈજિપ્ત) જતાં આ વિનષ્ટ થયેલ વિસ્તાર રસ્તામાં આવે છે, અને સામાન્ય રીતે કાફલાઓના લોકો વિનાશના આ અવશેષોને જુએ છે, જે આ સમગ્ર વિસ્તારમાં આજ સુધી જોવા મળે છે.
૧૮. અર્થાત્, હઝરત શુએબ અલૈ.ની કોમના લોકો. 'એકા' તબૂકનું પ્રાચીન નામ હતું.
૧૯. મદયન અને અસ્લાબે એકાનો વિસ્તાર પણ હિજ્જાથી ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન) અને સીરિયા જતાં રસ્તામાં આવે છે.
૨૦. અર્થાત્, સૂર: ફાતિહાની આપતો. અગાઉના મોટા ઈસ્લામી આલિમોની બહુમતી એ વાત પર સંમત છે, બલકે ઈમામ બુખારી રહ.એ બે 'મરફૂઅ' નોંધો પણ આ બાબતે પુરાવારૂપે પ્રસ્તુત કરી છે કે સ્વયં નબી સલ્લ.એ 'સબઅમ્ મિનલ મસાની' (સાત દોહરાવવામાં આવતી આપતો)થી અભિપ્રેત સૂર: ફાતિહા બતાવેલ છે.
૨૧. અર્થાત્, એ ગ્રંથને, જે કુર્અનની જેમ તેમને આપવામાં આવ્યો હતો, ટુકડે-ટુકડા કરી નાખ્યો, તેના કોઈ ભાગનું અનુસરણ કર્યું અને કોઈ ભાગને પીઠ પાછળ નાખી દીધો :

૧૬. અન્-નહ્લ

પરિચય

નામ :

આયત-૬૮ના શબ્દ “વ-અવ્હા રબ્બુક ઈલન્-નહ્લિ” ઉપરથી આ સૂર:નું નામ લેવામાં આવ્યું છે. ‘નહ્લ’ શબ્દનો અર્થ છે — મધમાખી. આ પણ પ્રતીક માત્ર છે, ચર્ચાના વિષયનું શીર્ષક નથી.

ઉત્તરાણકાળ :

અસંખ્ય આંતરિક પુરાવાઓ ઉપરથી આના ઉત્તરાણકાળ પર પ્રકાશ પડે છે. જેમ કે આયત ૪૧ના વાક્ય “વલ્લઝીન હાજરૂ ફિલ્લાહિ મિમ્-બઅદિ મા રુલિમ્” (જે લોકો અત્યાચાર સહન કર્યા પછી અલ્લાહ માટે હિજરત કરી ગયા છે)થી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે તે વખતે હબ્શાની હિજરતની ઘટના બની ચૂકી હતી. આયત ૧૦૬ “મન કફર બિલ્લાહિ મિમ્-બઅદિ ઈમાનિહી” (જે વ્યક્તિ ઈમાન લાવ્યા પછી કુફર કરે)થી જણાય છે કે તે વખતે અત્યાચાર અને ત્રાસ અત્યંત સખત રીતે ગુજારવામાં આવી રહ્યો હતો અને તે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થઈ ગયો હતો કે જો કોઈ વ્યક્તિ અસહ્ય યાતનાથી વિવશ થઈને કુફર (અધર્મ)ના શબ્દો બોલી દે તો તેનો શું આદેશ છે.

આયતો ૧૧૨-૧૧૪ “વ ઝરબલ્લાહુ મસલન કર્યતન.... ઈન કુન્તુમ ઈય્યાહુ તઅબુદ્દુન”નો સંકેત સ્પષ્ટપણે તે તરફ છે કે મક્કામાં જે ભારે દુષ્કાળ પડ્યો હતો, આ સૂર:ના અવતરણ વખતે સમાપ્ત થઈ ગયો હતો. — આ સૂર:માં એક આયત ૧૧૫ એવી છે, જેનો હવાલો સૂર: અન્આમ (સૂર: ૬)ની આયત ૧૧૮માં આપવામાં આવ્યો છે અને બીજી આયત (૧૧૮)એવી છે, જેમાં સૂર: અન્આમની આયત ૧૪૬નો હવાલો આપવામાં આવ્યો છે. આ તે વાતનો પુરાવો છે કે આ બંને સૂર:ઓનો ઉત્તરાણકાળ નજીક-નજીક છે.

આ પુરાવાઓથી જણાય છે કે આ સૂર:નો ઉત્તરાણકાળ પણ મક્કી યુગનો છેલ્લો તબક્કો જ છે.

શીર્ષક અને કેન્દ્રીય વિષય :

શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)નું ખંડન, તૌહીદનું સમર્થન, પયગંબરના સંદેશ અને આમંત્રણને ન માનવાના માઠાં પરિણામો અંગે ચેતવણી અને ઉપદેશ અને સત્યના વિરોધ તથા તેના માર્ગમાં અવરોધ ઊભો કરવા બદલ ધમકી.

ચર્ચા :

સૂર:ની શરૂઆત કોઈ પૂર્વભૂમિકા વગર અચાનક એક ચેતવણીરૂપ વાક્ય સાથે થાય છે. મક્કાના કાફિરો વારંવાર કહેતા હતા કે “જ્યારે અમે તમને ખોટાં ઠેરવી ચૂક્યા છીએ અને ખુલ્લેઆમ તમારો વિરોધ કરી રહ્યા છીએ તો છેવટે અલ્લાહનો તે અઝાબ (આપત્તિ) શા માટે આવી જતો નથી, જેની તમે અમને ધમકીઓ આપો છો ?” આ અંગે ફરમાવ્યું કે મૂખાઓ ! અલ્લાહનો અઝાબ તો તમારા માથા ઉપર આવીને ઊભો છે. હવે તેના તૂટી પડવા માટે ઉતાવળ ન કરો, બલ્કે જે થોડીક મહેતલ બાકી છે તેનો લાભ લઈને વાતને સમજવાનો પ્રયાસ કરો. તેના પછી તરત જ સમજાવવા માટે પ્રવચન શરૂ થઈ જાય છે અને નીચેના વિષયો એક પછી એક વારંવાર આવવા લાગે છે :

- (૧) હૃદયસ્પર્શી દલીલો અને સૃષ્ટિની અને માનવીની પોતાની નિશાનીઓના સ્પષ્ટ પુરાવાઓ દ્વારા સમજાવવામાં આવે છે કે શિર્ક અસત્ય છે અને તૌહીદ જ સત્ય છે.
- (૨) ઈન્કાર કરનારાઓના વાંધાઓ, શંકાઓ, દુરાગ્રહ અને બહાનાઓનો એક-એક કરીને જવાબ આપવામાં આવે છે.
- (૩) અસત્યનો આગ્રહ અને સત્યની સરખામણીમાં ઘમંડ વ્યક્ત કરવાના ખરાબ પરિણામોથી ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે.
- (૪) તે નૈતિક અને વ્યવહારૂ પરિવર્તનોને સંક્ષિપ્તમાં, પણ હૃદયગમ્ય શૈલીમાં વર્ણવવામાં આવે છે, જે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) દ્વારા લાવવામાં આવેલ દીન (ધર્મ) માનવ-જીવનમાં લાવવા માગે છે.
- (૫) નબી (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓને સાંત્વના આપવામાં આવે છે અને સાથે-સાથે એ પણ બતાવવામાં આવે છે કે કાફિરોના અવરોધો અને અત્યાચારોની સરખામણીમાં તેમનું વલણ કેવું હોવું જોઈએ.

رُكُوعَاتُهَا ١٦

(١٦) سُورَةُ النَّحْلِ مِ بَيْنَ (٤٠)

آيَاتُهَا ١٣٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَنْزَلَ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ١ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى
 عَمَّا يُشْرِكُونَ ٢ يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ
 أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا
 أَنْتُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ٣ خَلَقَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ٤ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ٥ خَلَقَ
 الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ٦
 وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعَةٌ
 وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ٧ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ
 وَحِينَ تَسْرَحُونَ ٨ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ
 لَمْ تَكُونُوا بِلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ ٩ إِنَّ رَبَّكُمْ
 لَرُءُوفٌ رَحِيمٌ ١٠ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ
 لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ١١ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ١٢ وَعَلَى
 اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ
 لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ١٣ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ
 مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ١٤
 يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَ
 الْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ١٥ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً

૧૬. સૂર: અન્-નહ્લ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૬ • આયતો-૧૨૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) આવી ગયો અલ્લાહનો કેસલો, ^(૧) હવે તેના માટે ઉતાવળ ન કરો. પવિત્ર છે તે અને ઉચ્ચતર છે એ શિક્ષી જે આ લોકો કરી રહ્યા છે. (૨) તે આ રૂહ^(૨)ને પોતાના જે બંદા પર ઈચ્છે છે, પોતાના હુકમથી ફરિશ્તાઓ મારફત ઉતારી દે છે (એ માર્ગદર્શન સાથે કે લોકોને) “ચેતવી દો, મારા સિવાય તમારો કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તેથી તમે મારાથી જ ડરો.” (૩) તેણે આકાશો અને ધરતીને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યાં છે. તે ઘણો જ ઉચ્ચતર છે એ શિક્ષી જે આ લોકો કરે છે.

(૪) તેણે મનુષ્યને નાના ટીપાથી પેદા કર્યો અને જોત-જોતમાં તે સ્પષ્ટપણે ઝઘડાખોર હસ્તી બની ગયો. ^(૩) (૫) તેણે પશુઓ પેદા કર્યાં, જેમાં તમારા માટે પોશાક પણ છે અને ખોરાક પણ અને જાત-જાતના અન્ય ફાયદાઓ પણ. (૬) તેમાં તમારા માટે સૌંદર્ય છે જ્યારે કે સવારે તમે તેમને ચરવા માટે મોકલો છો અને જ્યારે સાંજે તેમને પાછા લાવો છો. (૭) તેઓ તમારા માટે ભાર વહન કરીને એવા-એવા સ્થળો સુધી લઈ જાય છે, જ્યાં તમે ભારે પરિશ્રમ વિના પહોંચી શકતા નથી. સાચું તો એ છે કે તમારો રબ (પ્રત્યુ-પાલનહાર) ખૂબ દયાળુ અને મહેરબાન છે. (૮) તેણે ઘોડા અને ખચ્ચર અને ગધેડા પેદા કર્યાં, જેથી તમે તેમના ઉપર સવારી કરો અને તેઓ તમારા જીવનની શોભા બને. એ બીજી ઘણી વસ્તુઓ (તમારા લાભ માટે) પેદા કરે છે જેનું તમને જ્ઞાન સુદ્ધાં નથી. ^(૪) (૯) અને અલ્લાહના જ શિરે છે સન્માર્ગ બતાવવો જ્યારે કે અવળા માર્ગો પણ મોજૂદ છે. જો તે ચાહતો તો તમને સૌને માર્ગદર્શન આપી દેતો. (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) એ જ છે, જેણે આકાશમાંથી તમારા માટે પાણી વરસાવ્યું જેનાથી તમે પોતે પણ સંતૃપ્ત થાવ છો અને તમારા પશુઓ માટે પણ ઘાસચારો પેદા થાય છે. (૧૧) તે આ પાણી વડે ખેતીઓ ઊગાડે છે અને જૈતૂન અને ખજૂર અને દ્રાક્ષ અને જાત-જાતના બીજા ફળો પેદા કરે છે. આમાં એક મોટી નિશાની છે એ લોકો માટે જેઓ

૧. અર્થાત્, તેના પ્રગટ થવાનો લાગુ થવાનો સમય નજીક આવી ગયો છે. સંભવતઃ આ નિર્ણયથી તાત્પર્યનબી સલ્લ. ની મક્કાથી હિજરત છે, જેનો આદેશ થોડા સમય પછી જ આપી દેવામાં આવ્યો. કુર્આનના અભ્યાસથી જણાય છે કે નબીનું આગમન જે લોકોની વચ્ચે થાય છે, તે જ્યારે ઈન્કારની અંતિમ હદે પહોંચી જાય છે, તો નબીને હિજરતનો આદેશ આપી દેવામાં આવે છે અને આ જ આદેશ તેમના ભાગ્યનો નિર્ણય કરી નાખે છે. તે પછી કાં તો તેમના પર વિનાશક અઝાબ આવી જાય છે, અથવા તો નબી અને તેના અનુયાયીઓના હાથે તેમના મૂળ ઉખેડી નાખવામાં આવે છે.

૨. ‘રૂહ’થી અભિપ્રેત ‘રૂહ નુબૂવત’ (પયગંબરીનો આત્મા) અને વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) છે, જેનાથી પરિપૂર્ણ થઈને નબી કામ અને વાત કરે છે.

૩. આના બે અર્થ હોઈ શકે છે અને સંભવતઃ બંને અભિપ્રેત છે. એક એ કે અલ્લાહે વીર્યના તુચ્છ ટીપાથી એ મનુષ્યને પેદા કર્યો, જે ચર્ચા અને તર્ક-વિતર્કની યોગ્યતા રાખે છે, અને પોતાના ઉદ્દેશ્ય માટે દલીલો પ્રસ્તુત કરી શકે છે. બીજો એ કે જે મનુષ્યને અલ્લાહે વીર્ય જેવી તુચ્છ વસ્તુથી પેદા કર્યો છે, તેના સ્વાભિમાનનો ઉભરો તો જુઓ કે તે સ્વયં અલ્લાહની સામે ઝઘડવા પર ઉતરી આવ્યો છે.

لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝۱۱ وَسَخَّرَ لَكُمْ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ وَالنُّجُومَ مَسَخَّرْتُمْ بِأَمْرِ رَبِّكَ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝۱۲ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَذَكَّرُونَ ۝۱۳ وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا ۗ وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝۱۴ وَالْقَفْ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝۱۵ وَعَلَّمْتُمْ وَبِالْحَجِّمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ۝۱۶ أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۝۱۷ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصَوْهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ۝۱۸ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ۝۱۹ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ۗ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ۗ وَمَا يَشْعُرُونَ ۗ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ۝۲۰ اللَّهُمَّ إِلَهُ الْوَاحِدِ ۗ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ۝۲۱ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۗ إِنَّهُ لَا

ચિંતન-મનન કરે છે.

(૧૨) તેણે તમારી ભલાઈ માટે રાત અને દિવસને તથા સૂર્ય અને ચંદ્રને આધીન કરેલા છે અને બધા તારાઓ પણ તેના જ આદેશથી આધીન છે. આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે છે, (૧૩) અને આ જે અનેક રંગબેરંગી વસ્તુઓ તેણે તમારા માટે ધરતીમાં પેદા કરી રાખી છે, આમાં પણ ચોક્કસ નિશાની છે એ લોકો માટે જેઓ બોધ ગ્રહણ કરનારા છે.

(૧૪) એ જ છે, જેણે તમારા માટે સમુદ્રને કામે લગાડેલો છે, જેથી તમે તેમાંથી તાજું માંસ લઈને ખાઓ અને તેમાંથી શ્રૃંગારની એ વસ્તુઓ કાઢો જેને તમે પહેરો છે. તમે જુઓ છો કે હોડી સમુદ્રની છાતી ચીરીને ચાલે છે. આ બધું એટલા માટે છે કે તમે પોતાના રબની કૃપા શોધો^(૫) અને તેના કૃતજ્ઞ બનો.

(૧૫) તેણે ધરતીમાં પર્વતોના ખૂંટા ખોસી દીધા, જેથી ધરતી તમને લઈને ગબડી ન પડે. તેણે નદીઓ વહેવડાવી અને કુદરતી રસ્તાઓ બનાવ્યા જેથી તમે માર્ગ પામો. (૧૬) તેણે ધરતીમાં રસ્તો બતાવનારી નિશાનીઓ મૂકી દીધી, અને તારાઓમાંથી પણ લોકો માર્ગ પામે છે.

(૧૭) પછી શું તે, જે પેદા કરે છે અને તેઓ, જેઓ કંઈ પણ પેદા નથી કરતા, બંને સમાન છે? શું તમે ભાનમાં આવતા નથી? (૧૮) જો તમે અલ્લાહની કૃપાઓને ગણવા ચાહો તો ગણી નથી શકતા. હકીકત એ છે કે તે ઘણો જ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે, (૧૯) જો કે તે તમારા જાહેરથી પણ વાકેફ છે અને છુપાથી પણ.

(૨૦) અને એ બીજી હસ્તીઓ, જેમને અલ્લાહને છોડીને લોકો પોકારે છે, તે કોઈ પણ વસ્તુની સર્જક નથી, બલ્કે પોતે જ સર્જિત છે. (૨૧) નિર્જીવ છે નહીં કે સજીવ, અને તેમને સહેજ પણ ખબર નથી કે તેમને ક્યારે (ફરીથી જીવંત કરીને) ઉઠાવવામાં આવશે.^(૬)(રુકૂઅ-૨)

(૨૨) તમારો ખુદા (પ્રભુ) બસ એક જ ખુદા છે. પરંતુ જે લોકો આખિરત (પરલોક)ને માનતા નથી તેમના હૃદયોમાં ઈન્કાર વસીને રહી ગયો છે અને તેઓ અહંકારમાં પડી ગયા છે. (૨૩) નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ તેમના સૌ કરતૂકો જાણે છે, છુપા પણ અને જાહેર

૪. અર્થાત્, અસંખ્ય એવી વસ્તુઓ છે, જે મનુષ્યની ભલાઈ માટે કામ કરી રહી છે અને મનુષ્યને તેની જાણ સુદ્ધાં નથી કે ક્યાં-ક્યાં, કેટલા સેવકો તેની સેવામાં લાગેલા છે અને શું સેવા કરી રહ્યા છે.

૫. અર્થાત્, હલાલ (વેધ) રીતોથી પોતાની રોજ માત્ર કરવાની કોશિશ કરો.

૬. આ શબ્દો સ્પષ્ટ દર્શાવી રહ્યા છે કે અહીં વિશેષ રૂપે જે બનાવટી ઉપાસ્યોનું ખંડન કરવામાં આવી રહ્યું છે, તે મૃત્યુ પામેલ મનુષ્યો છે, કેમ કે ફરિશ્તાઓ તો જીવંત છે, મૃત નથી અને લાકડા-પથ્થરની મૂર્તિઓના મામલામાં તેમને ફરીથી જીવંત કરીને ઉઠાવવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી.

يُحِبُّ الْمُتَّكِرِينَ ٢٣ ۖ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا
أَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ٢٤ ۖ لِيَحْمِلُوا
أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ وَمِنْ أَوْزَارِ
الَّذِينَ يَضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ الْأَسَاءُ مَا يَنْزِرُونَ ٢٥
قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ فَاتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ
مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ ۖ
وَأَسْتَهْمُ الْعَذَابِ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ٢٦ ۖ ثُمَّ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ يُخْزِبُهُمْ وَيَقُولُ آيِنَ شُرَكَائِي الَّذِينَ
كُنْتُمْ تُشَاقِقُونَ فِيهِمْ ۖ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
إِنَّا الْخٰذِلِيُّ يَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكٰفِرِينَ ٢٧
الَّذِينَ تَتَوَقَّعُهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۖ
فَاتَّقُوا السَّلَامَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوٓءٍ ۖ بَلَىٰ
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٢٨ ۖ فَادْخُلُوا
أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَيْسَ مَثْوٰى
الْمُتَّكِرِينَ ٢٩ ۖ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ
رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا خَيْرٌ ۖ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا
حَسَنَةٌ ۖ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۖ وَلَنِعْمَ دَارُ
الْمُتَّقِينَ ٣٠ ۖ جَنَّتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجْرَىٰ مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ ۖ كَذٰلِكَ

પણ. તે એ લોકોને કદાપિ પસંદ કરતો નથી, જેઓ અહંકારમાં પડેલા હોય.

(૨૪) અને જ્યારે કોઈ તેમને પૂછે છે કે તમારા રબે આ કઈ વસ્તુ અવતરિત કરી છે, (૨) તો કહે છે, “અરે, એ તો અગાઉના સમયની પુરાણી વાર્તાઓ છે.” (૨૫) આ વાતો તેઓ એટલા માટે કરે છે કે ક્યામતના દિવસે તેઓ પોતાના બોજ પણ પૂરેપૂરા ઉઠાવે અને સાથે-સાથે થોડાક એ લોકોના બોજ પણ ઉઠાવે, જેમને આ લોકો અજાનતાના કારણે પથભ્રષ્ટ કરી રહ્યા છે. જુઓ ! કેવી ભારે જવાબદારી છે, જે આ લોકો પોતાના માથે લઈ રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૩) (૨૬) આમના પહેલાં પણ ઘણા લોકો (સત્યને નીચું દેખાડવા) આવી જ ધૂર્તતાઓ કરી ચૂક્યા છે, તો જોઈ લો કે અલ્લાહે તેમની ધૂર્તતાઓની ઈમારતને મૂળમાંથી ઉખાડી ફેંકી અને તેની છત ઉપરથી તેમના માથે આવી પડી અને એવી દિશામાંથી યાતના આવી, જે તરફથી તેના આવવાની તેમને કલ્પના સુદ્ધાં ન હતી. (૨૭) પછી ક્યામતના દિવસે અલ્લાહ તેમને ફજેત કરશે, અને તેમને કહેશે, “બતાવો, હવે ક્યાં છે મારા એ ભાગીદારો જેમના માટે તમે (સત્યવાદીઓ સાથે) ઝઘડા કર્યા કરતા હતા?”— જે લોકોને દુનિયામાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત હતું, તેઓ કહેશે, “આજે અપમાન અને દુર્ભાગ્ય છે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે.” (૨૮) હા, એ જ ઈન્કાર કરનારાઓ માટે જેઓ પોતાના પર જ જુલ્મ કરતી વખતે જ્યારે ફરિશ્તાઓના હાથોમાં કેદ પકડાય છે, તો (વિદ્રોહ છોડીને) તરત શરણે આવી જાય છે અને કહે છે, “અમે તો કોઈ ગુનો કરી રહ્યા નહોતા.” ફરિશ્તાઓ જવાબ આપે છે, “નહોતા કેમ કરતા! અલ્લાહ તમારા કરતૂકોને ખૂબ જાણે છે. (૨૯) હવે જાઓ, જહન્નમના દરવાજાઓમાં ઘૂસી જાઓ. ત્યાં જ તમારે હંમેશા રહેવાનું છે.” બસ, સાચું તો એ છે કે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે અહંકારીઓ માટે.

(૩૦) બીજી તરફ જ્યારે અલ્લાહથી ડર રાખનારા બંદાઓને પૂછવામાં આવે છે કે તે કઈ વસ્તુ છે જે તમારા રબ તરફથી અવતરિત થઈ છે? તો તેઓ જવાબ આપે છે, “સર્વશ્રેષ્ઠ વસ્તુ અવતરિત થઈ છે.” આવા સદાચારીઓ માટે આ દુનિયામાં પણ ભલાઈ છે અને આખિરત (પરલોક)નું ઘર તો ચોક્કસ જ તેમના માટે વધુ સારું છે. ખૂબ સારું ઘર છે મુત્તકી (અલ્લાહથી ડર રાખનારા) લોકોનું, (૩૧) સદૈવ રહેઠાણની જગતો, જેમાં તેઓ દાખલ થશે. નીચે નહેરો વહી રહી હશે અને બધું જ ત્યાં તદ્દન તેમની ઈચ્છા

૭. આરબ પ્રદેશમાં જ્યારે નબી સલ્લ.ની ચર્ચા થવા લાગી, તો બહારના લોકો મક્કાવાસીઓને આપના અને કુર્આન વિશે પ્રશ્ન કરતા હતા.

يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ١٥ الَّذِينَ تَتَوَقَّعُهُمُ الْمَلَائِكَةُ
طَيِّبِينَ ١٦ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ١٧ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ١٨ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ
الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ رِيكٌ ١٩ كَذَلِكَ فَعَلَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ٢٠ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَ لَكِنْ
كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ٢١ فَاصْبِرْ لَهُمْ سَيِّئَاتِ مَا
عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ٢٢ وَ
قَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ
مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ
مِنْ شَيْءٍ ٢٣ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ
عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ٢٤ وَ لَقَدْ بَعَثْنَا
فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا ٢٥ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا
الطَّاغُوتَ ٢٦ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ
حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ ٢٧ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ٢٨ إِنْ
نَحْرَضْ عَلَى هُدَاهُمْ ٢٩ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ
وَمَا لَهُمْ مِنْ نُصْرِينَ ٣٠ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ
أَيْمَانِهِمْ ٣١ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ ٣٢ بَلَى وَعَدَا
عَلَيْهِ حَقًّا ٣٣ وَلَكِنْ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٣٤

અનુસાર હશે. આ વળતર આપે છે અલ્લાહ મુત્તકી લોકોને, (૩૨) એ અલ્લાહથી ડરનારા લોકોને, જેમની આત્માઓ પવિત્ર સ્થિતિમાં જ્યારે ફરિશ્તાઓ કાઢે છે તો કહે છે, “સલામ થાય તમારા પર. જાઓ, જન્મતમાં પોતાના કર્મોના બદલામાં.”

(૩૩) હે પયગંબર ! હવે જો આ લોકો પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે, તો એ સિવાય હવે શું બાકી રહી ગયું છે કે ફરિશ્તાઓ જ આવી પહોંચે, અથવા તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો ફેસલો જ લાગુ થઈ જાય ? આવી જ ઘૃષ્ટતા આમના પહેલાંના ઘણા લોકો કરી ચૂક્યા છે. પછી જે કંઈ તેમના સાથે થયું તે તેમના પર અલ્લાહનો જુલ્મ ન હતો, બલકે તેમનો પોતાનો જુલ્મ હતો જે તેમણે સ્વયં પોતાના પર કર્યો. (૩૪) તેમના કરતૂતોના માઠાં પરિણામો છેવટે તેમના માથે આવી પડ્યા અને એ જ વસ્તુ તેમના ઉપર છવાઈને રહી, જેની તેઓ હાંસી ઉડાવ્યા કરતા હતા. (રુકૂઅ-૪)

(૩૫) આ મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) કહે છે, “જો અલ્લાહ ઈચ્છતો તો ન અમે અને ન અમારા બાપ-દાદાઓ તેના સિવાય કોઈ બીજાની બંદગી (ઉપાસના) કરતા અને ન તેના આદેશ વિના કોઈ વસ્તુ હરામ (અવૈધ) ઠેરવતા.” આવા જ બહાનાઓ તેમના પહેલાંના લોકો પણ બનાવતા રહ્યા છે. તો શું રસૂલો (ઈશદૂતો) પર સ્પષ્ટ વાત પહોંચાડી દેવા સિવાય કોઈ અન્ય જવાબદારી પણ છે ? (૩૬) અમે દરેક ઉમ્મત (સમુદાય)માં એક રસૂલ મોકલી દીધો અને તેના મારફત બધાને ચેતવી દીધા કે, “અલ્લાહની બંદગી કરો અને તાગૂત (હદ વટાવી ગયેલ અવજ્ઞાકારી)ની બંદગીથી બચો.” ત્યારપછી તેમનામાંથી કોઈને અલ્લાહે માર્ગદર્શન પ્રદાન કર્યું અને કોઈના પર પથભ્રષ્ટતા છવાઈ ગઈ. પછી જરા ધરતી ઉપર હરી-ફરીને જોઈ લો કે ખોટું ઠેરવનારા આનું શું પરિણામ આવી ચૂક્યું છે — (૩૭) હે નબી સલ્લ ! તેમના માર્ગદર્શન માટે ચાહે તમે ગમે તેટલા ઉત્સુક હોવ, પરંતુ અલ્લાહ જેને ભટકાવી દે છે પછી તેને માર્ગદર્શન નથી આપતો અને આવા લોકોની મદદ કોઈ કરી શકતું નથી.

(૩૮) આ લોકો અલ્લાહના નામથી મોટી-મોટી સોગંદો ખાઈને કહે છે કે, “અલ્લાહ કોઈ મૃત્યુ પામનારને ફરીથી જીવંત કરીને નહીં ઉઠાવે.” — કેમ નહીં ઉઠાવે ? આ તો એક વાપદો છે, જેને પૂરો કરવાનું તેણે પોતાના માટે અનિવાર્ય કરી લીધું છે. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો જાણતા નથી.

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلَفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ
 كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَذِبِينَ ﴿٢١﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ
 إِذَا أَرَدْنَا أَن نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ
 هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ
 فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۗ وَلَا جَزَاءَ الْآخِرَةِ أَكْبَرَ لَكُلِّ كَانُوا
 يَعْلَمُونَ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢٤﴾
 وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ
 فَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾
 بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ
 لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦﴾
 فَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَن يَحْسِبَ اللَّهُ
 بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا
 يَشْعُرُونَ ﴿٢٧﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقْلِيدِهِمْ فَمَا هُمْ
 بِمُعْجِزِينَ ﴿٢٨﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ ۗ فَإِنَّ رَبَّكُمْ
 رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٩﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ
 يَتَفَيَّؤُا ظِلًّا عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ
 وَهُمْ ذَاخِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ يُسْجَدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا
 فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣١﴾
 يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ قَوْمِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٣٢﴾

٢٢٥

وقضلائه

التصنيف

منزل ٣ السجدة ٢٢٥

(૩૯) અને આવું થવું એટલા માટે જરૂરી છે કે અલ્લાહ તેમના સામે એ હકીકતને ખોલી દે, જેના વિશે આ લોકો મતભેદ કરી રહ્યા છે અને સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓને ખબર પડી જાય કે તેઓ જૂઠા હતા. (૪૦) (રહી તેની શક્યતા તો) અમને કોઈ વસ્તુને અસ્તિત્વમાં લાવવા માટે આનાથી વધુ કંઈ કરવું પડતું નથી કે તેને આજ્ઞા આપીએ કે, 'થઈ જા' અને બસ, તે થઈ જાય છે. (રુકૂઅ-૫)

(૪૧) જે લોકો અત્યાચાર સહન કર્યા પછી અલ્લાહ માટે હિજરત કરી ગયા છે, તેમને અમે દુનિયામાં જ સારું ઠેકાણું આપીશું અને આબિરત (પરલોક)નો બદલો તો ઘણો મોટો છે. (૯) કદાચ, જાણી લે (૪૨) એ અત્યાચાર સહન કરનારાઓ, જેમણે ધૈર્યથી કામ લીધું છે અને જેઓ પોતાનાં રબના ભરોસે કામ કરી રહ્યા છે (કે કેવું સરસ પરિણામ તેમની રાહ જોઈ રહ્યું છે).

(૪૩) હે પયગંબર ! અમે તમારા પહેલાં જ્યારે પણ રસૂલો: (ઈશદૂતો) મોકલ્યા છે, ત્યારે મનુષ્યો જ મોકલ્યા છે, જેમના તરફ અમે અમારા સંદેશાઓ વહી દ્વારા મોકલતા હતા. ઝિક્વાળાઓને પૂછી લો, (૯) જો તમે લોકો પોતે નથી જાણતા. (૪૪) પહેલાંના રસૂલોને પણ અમે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ અને ગ્રંથો આપીને મોકલ્યા હતા અને હવે આ 'ઝિક્' તમારા પર ઉતારવામાં આવેલ છે, જેથી લોકો સમક્ષ તમે એ શિક્ષણની સમજૂતી અને સ્પષ્ટતા કરતા જાઓ, જે તેમના માટે ઉતારવામાં આવ્યું છે, (૧૦) અને જેથી લોકો (પોતે પણ) ચિંતન-મનન કરે.

(૪૫) પછી શું એ લોકો જેઓ (પયગંબરના સંદેશના વિરોધમાં) ખરાબમાં ખરાબ ચાલો ચાલી રહ્યા છે, એ વાતથી તદ્દન નિર્ભય થઈ ગયા છે કે અલ્લાહ તેમને ધરતીમાં ખૂંપાવી દે અથવા એવા ખૂણેથી તેમના ઉપર યાતના લઈ આવે જ્યાંથી તેના આવવાની કલ્પના સુદ્ધાં ન હોય, (૪૬-૪૭) અથવા અચાનક હરતા-ફરતા તેમને ઝડપી લે, અથવા એવી હાલતમાં તેમને પકડે જ્યારે તેમને પોતાને આવનારી આપત્તિનો ખટકો લાગેલો હોય અને તેઓ તેનાથી બચવાની ચિંતામાં સાવધાન હોય ? તે જે કંઈ પણ કરવા ચાહે, આ લોકો તેને વિવશ કરવાની તાકાત નથી રાખતા. હકીકત એ છે કે તમારો રબ ખૂબ જ નમ્ર સ્વભાવવાળો અને દયાળુ છે.

(૪૮) અને શું આ લોકો અલ્લાહની પેદા કરેલી કોઈ વસ્તુને પણ જોતા નથી કે તેનો પડછાયો કેવી રીતે અલ્લાહ સમક્ષ સિજદો કરતાં જમણે-ડાબે પડે છે ? બધા જ આવી રીતે વિનમ્રતા દાખવી રહ્યા છે. (૧૧) (૪૯) ધરતી અને આકાશોમાં જેટલા પણ જીવધારીઓ છે અને બધા જ ફરિશ્તાઓ, સૌ અલ્લાહના આગળ સિજદો કરે છે. તેઓ કદાપિ ઘમંડ નથી કરતા. (૫૦) પોતાના રબથી, જે તેમના ઉપર છે, ડરે છે અને જે કંઈ આદેશ આપવામાં આવે છે તે અનુસાર કામ કરે છે. (રુકૂઅ-૬)

૮. આ સંકેત છે એ મુહાજિરો તરફ, જેઓ કાફિરોના અસહ્ય અત્યાચારોથી તંગ આવીને હબ્શા તરફ હિજરત કરી ગયા હતા.

૯. અર્થાત્, એ લોકોને પૂછો, જેઓ આકાશી (દિવ્ય) ગ્રંથોનું જ્ઞાન રાખે છે કે પયગંબરો મનુષ્ય જ હતા કે બીજું કંઈ.

૧૦. અર્થાત્, રસૂલુલ્લાહ સલ્વ. પર ગ્રંથ એટલા માટે અવતરિત કરવામાં આવ્યો હતો કે આપ પોતાની વાણી અને

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا آلَ الْهَيْدِينَ أَتْنِينَ ۗ إِنَّهَا هِيَ الْوَالِدَةُ
 وَاحِدَةٌ ۖ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ۗ ﴿٥١﴾ وَكَهٗ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَ
 الْأَرْضِ وَكَهٗ الدِّينِ وَاصْبَاءُ آفَعْبِيرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ۗ ﴿٥٢﴾ وَمَا
 بِكُمْ مِّنْ نَّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ
 فَإِلَيْهِ تَجْعَرُونَ ۗ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ إِذَا كُشِفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ إِذَا
 فَرِحْتُمْ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ۗ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا
 آتَيْنَهُمْ ۖ فَتَمْتَعُوا ثُمَّ قَسُوفَ تَعْلَمُونَ ۗ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ
 لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ۖ تَاللَّهِ كُشُفْنَا
 عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ ۗ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَدَنَ
 مُسْحَنَةً ۚ وَلَهُمْ مَّا يَشْتَهُونَ ۗ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ
 بِالْأُنثَىٰ ذُلًّا وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ۗ ﴿٥٨﴾
 يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَبِهِ ۖ أَيَسْكَ
 عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۖ أَلَا سَاءَ مَا
 يَحْكُمُونَ ۗ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
 شَرُّ السُّوءِ ۗ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ
 الْحَكِيمُ ۗ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُوَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَّا
 تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَا كُنْ يُؤَخِّرُهُمْ
 إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسْتَعْتَبٍ ۗ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا
 يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۗ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ۗ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ

(૫૧) અલ્લાહનો આદેશ છે કે, “બે ખુદા (ઈશ્વર) ન બનાવી લો, ^(૧૨) ખુદા તો બસ એક જ છે, આથી તમે મારાથી જ ડરો.” (૫૨) તેનું જ છે એ બધું જે આકાશોમાં છે અને જે કંઈ ધરતીમાં છે અને વિશુદ્ધ રૂપે માત્ર તેનો જ દીન (ધર્મ, સમગ્ર સૃષ્ટિમાં) ચાલી રહ્યો છે. ^(૧૩) પછી શું અલ્લાહને છોડીને તમે કોઈ બીજાનો ડર રાખશો ?

(૫૩) તમને જે નેઅમત (કૃપા) પણ પ્રાપ્ત છે, અલ્લાહ તરફથી જ છે. પછી જ્યારે કોઈ કઠિન સમય તમારા પર આવે છે, તો તમે લોકો સ્વયં પોતાની ફરિયાદો લઈને તેના જ તરફ દોડો છો. (૫૪) પરંતુ જ્યારે અલ્લાહ એ સમય ટાળી દે છે, તો એકાએક તમારામાંથી એક જૂથ (આ મહેરબાની માટે કૃતજ્ઞતા દર્શાવવામાં) પોતાના રબના સાથે બીજાઓને ભાગીદાર બનાવવા લાગે છે, (૫૫) જેથી અલ્લાહના ઉપકાર પ્રત્યે નાશુકી (કૃતઘ્નતા, અપકાર) કરે. ભલે, મજા કરી લો, ટૂંક સમયમાં તમને ખબર પડી જશે.

(૫૬) આ લોકો, જેમની વાસ્તવિકતાથી પરિચિત નથી તેમના હિસ્સા અમારી આપેલી રોજીમાંથી નિશ્ચિત કરે છે. — અલ્લાહના સોગંદ ! ચોક્કસ તમને પૂછવામાં આવશે કે આ જૂઠ તમે કેવી રીતે ઘડી કાઢ્યા હતા ?

(૫૭) આ લોકો અલ્લાહ માટે પુત્રીઓ ઠેરવે છે, ^(૧૪) સુબ્હાનઅલ્લાહ ! (પવિત્ર અને ખામીરહિત છે અલ્લાહ !) અને તેમના માટે તે, જે તેઓ પોતે ઈચ્છે ? ^(૧૫) (૫૮) જ્યારે તેમનામાંથી કોઈને પુત્રીના જન્મની ખુશખબર આપવામાં આવે છે, તો તેના ચહેરા પર કાલિમા છવાઈ જાય છે અને તે બસ લોહીનો ઘૂંટ પીને રહી જાય છે. (૫૯) લોકોથી છુપાતો ફરે છે કે આ અશુભ સમાચાર પછી કોઈને શું મોઢું દેખાડે. વિચારે છે કે અપમાનની સાથે આ પુત્રીને રાખી લે કે માટીમાં દાટી દે ? — જુઓ, કેવા ખરાબ નિર્ણયો છે, જે આ લોકો અલ્લાહ વિષે લગાવે છે. ^(૧૬) (૬૦) ખરાબ ગુણોથી વિભૂષિત કરવાને લાયક તો છે એ લોકો, જેઓ આખિરત (પરલોક)માં વિશ્વાસ ધરાવતા નથી. રહ્યો અલ્લાહ, તો તેના માટે તો સૌથી શ્રેષ્ઠ ગુણો છે. એ જ તો સૌના ઉપર પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શિતામાં પરિપૂર્ણ છે. (રુકૂઅ-૭)

(૬૧) જો અલ્લાહ લોકોને તેમના અતિરેક પર તરત જ પકડતો રહેતો, તો ધરતીના પટ પર કોઈ જીવધારીને ન છોડતો. પરંતુ તે સૌને એક નિશ્ચિત સમય સુધી મહેતલ આપે છે. પછી જ્યારે એ સમય આવી જાય છે, તો તેનાથી કોઈ એક ક્ષણમાત્ર પણ આગળ-પાછળ થઈ શકતું નથી. (૬૨) આજે આ લોકો એ વસ્તુઓ અલ્લાહ માટે ઠેરવી રહ્યા છે, જે સ્વયં પોતાના માટે તેમને પસંદ નથી, અને જૂઠ બોલે છે તેમની જીભો કે તેમના માટે તો સારું જ સારું છે. તેમના માટે તો એક જ વસ્તુ છે અને તે છે દોજખ (નર્ક)ની આગ. અવશ્ય આ લોકો સૌથી પહેલા તેમાં પહોંચાડવામાં આવશે.

વ્યવહારથી તેની શિક્ષાઓ અને તેના આદેશોનું સ્પષ્ટીકરણ અને સમજૂતી કરતા રહે. આનાથી આપોઆપ એ વાત સાબિત થાય છે કે હુઝૂર સલ્વ.ની સુન્નત, કુઆનનું પ્રમાણિત સરકારી સ્પષ્ટીકરણ છે.

૧૧. અર્થાત્, તમામ ભૌતિક (શારીરિક રૂપ ધરાવતી) વસ્તુઓના પડછાયા એ વાતની નિશાની છે કે પહાડ હોય કે વૃક્ષ, પશુ હોય કે મનુષ્ય, બધા જ એક સાવૈત્રિક કાનૂનની પકડમાં જકડાયેલા છે, બધાના કપાળ પર બંદગીનું ચિહ્ન લાગેલું છે, ઉલ્લુહિયત (ઈશ્વરત્વ)માં કોઈની અંશ માત્ર ભાગીદારી નથી. પડછાયો પડવો કોઈ વસ્તુના ભૌતિક હોવાની ખુલ્લી નિશાની છે અને ભૌતિક હોવું બંદા અને સર્જન હોવાનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ છે.

لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ إِنَّ
 لَهُمُ الْحُسْنَى مَا جَدَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ
 مُفْرَطُونَ ﴿١٦﴾ تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ
 مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ
 وَلِيُّهُمْ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧﴾ وَمَا
 أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي
 اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨﴾
 وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ
 بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ
 يَّسْمَعُونَ ﴿١٩﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۗ
 نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِمْ مِنْ بَيْنِ قَرْنٍ وَدَمٍ
 لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّرِبِ ۖ إِنَّ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ
 النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَ
 رِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢١﴾
 وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَىٰ التَّحْلِ ۖ إِنَّ اتَّخِذِي مِنَ
 الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٢٢﴾
 ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ
 رَبِّكِ ذُلُلًا ۗ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ
 أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً

(૬૩) અલ્લાહના સોગંદ ! હે નબી સલ્લ. ! તમારા પહેલાં પણ ઘણી કોમોમાં અમે રસૂલો (ઈશદૂતો) મોકલી ચૂક્યા છીએ (અને પહેલાં પણ એ જ થતું રહ્યું છે કે) શૈતાને તેમના ખરાબ કરતૂકો તેમને સુંદર બનાવીને દેખાડ્યા (અને રસૂલોની વાત તેમણે માની જ નહીં). એ જ શૈતાન આજે આ લોકોનો પણ સંરક્ષક બનેલો છે અને આ લોકો ઃબદાયી સજાને પાત્ર બની રહ્યા છે. (૬૪) અમે આ ગ્રંથ તમારા પર એટલા માટે અવતરિત કર્યો છે કે તમે એ મતભેદોની સત્યતા તેમના સામે સ્પષ્ટ કરી દો, જેમાં તેઓ પ્રસ્ત છે. આ ગ્રંથ માર્ગદર્શન અને કૃપા બનીને અવતરિત થયો છે એ લોકો માટે જેઓ મેને માની લે.

(૬૫) (તમે દરેક વર્ષાઋતુમાં જુઓ છો કે) અલ્લાહે આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું અને એકાએક નિર્જીવ પડેલી જમીનમાં તેના વડે પ્રાણ નાખી દીધા.^(૧૭) નિશ્ચિતપણે આમાં એક નિશાની છે સાંભળનારાઓ માટે. (રુકૂઅ-૮)

(૬૬) અને તમારા માટે પશુઓમાં પણ એક બોધપાઠ રહેલો છે. તેમના પેટમાંથી ઊંચર અને લોહીના વચ્ચેથી એક વસ્તુ તમને પીવડાવીએ છીએ, અર્થાત્ શુદ્ધ દૂધ, જે ઊંચરના માટે અત્યંત રુચિકર છે.

(૬૭) (આવી જ રીતે) ખજૂરના વૃક્ષો અને દ્રાક્ષની વેલોમાંથી પણ એક વસ્તુ તમને પીવડાવીએ છીએ, જેને તમે માદક પણ બનાવી લો છો અને શુદ્ધ રોજી પણ.^(૧૮) નિ:શંક, આમાં એક નિશાની છે બુદ્ધિથી કામ કરનારાઓ માટે.

(૬૮) અને જુઓ, તમારા રબે મધમાખી પર આ વાત વહી (સંચેતના) કરી દીધી^(૧૯) પર્વતોમાં અને વૃક્ષોમાં અને ટટ્ટીઓ પર ચઢાવેલ વેલાઓમાં પોતાના મધપૂડા બનાવેલ અને દરેક પ્રકારના ફૂલોનો રસ ચૂસ અને પોતાના રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) સુગમ રેલ માર્ગો ઉપર ચાલ્યા કર. આ માખીના અંદરથી એક રંગબેરંગી શરબત નીકળે છે, માં રોગ-નિવારણ છે લોકો માટે. નિ:શંક, આમાં પણ એક નિશાની છે એ લોકો માટે,

૧. બે ખુદાઓ (ઈશરો)ના ખંડનમાં બેથી વધારે ખુદાઓનું ખંડન આપોઆપ સામેલ છે.

૨. બીજા શબ્દોમાં તેના જ આજ્ઞાપાલન પર આ સૃષ્ટિના સમગ્ર તંત્રની વ્યવસ્થા સ્થાપિત છે.

૩. આરબ મુશરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના ઉપાસ્યોમાં દેવતા ઓછા હતા, દેવીઓ વધારે હતી, અને આ દેવીઓ વિશે તેમની શ્રદ્ધા એ હતી કે ખુદા (ઈશ્વર)ની પુત્રીઓ છે. એ જ પ્રમાણે ફરિશ્તાઓને પણ તેઓ ખુદાની પુત્રીઓ ઠેરવતા હતા.

૪. અર્થાત્, પુત્રો.

૫. અર્થાત્, પોતાના માટે જે પુત્રીને આ લોકો અનાદર અને શરમ સમજે છે, તેને જ અલ્લાહ માટે નિ:સંકોચ પ્રસ્તાવિત કરી દે છે.

૬. અર્થાત્, આ દૃશ્ય દર વર્ષે તમારી આંખોની સામે પસાર થાય છે કે જમીન તદ્દન સપાટ મેદાનની જેમ પડેલી છે, જીવનના કોઈ ચિહ્નો દેખાતા નથી, ન ઘાસફૂસ છે, ન વેલા અને ફળ, ન ફૂલ-પાંદડા અને ન કોઈપણ જાતના જીવ-જંતુઓ. એટલામાં વરસાદની ઋતુ આવી ગઈ અને એક-બે ટીપા પડતાં જ આ જમીનથી જીવનના સ્ત્રોતો ફૂટવાના શરૂ થઈ ગયા, જમીનના પડોમાં દબાયેલા અસંખ્ય મૂળ એકાએક જીવી ઉઠ્યા અને દરેકમાંથી એ જ વનસ્પતિ ફરી બહાર આવી ગઈ, જે પાછલા વરસાદમાં પેદા થયા પછી મરી ચૂકી હતી. અસંખ્ય જીવ-જંતુઓ, જેમનું નામ-નિશાન સુદાં ગરમીની ઋતુમાં બાકી રહ્યું ન હતું, એકાએક ફરી એ જ રીતે પ્રગટ થઈ ગયા, જેને પાછલા વરસાદમાં જોયા હતા. આ બધું જ તમે પોતાના જીવનમાં વારંવાર જોતા રહો છો અને તેમ છતાં તમને નબી સલ્લ.ના મોઢેથી આ સાંભળીને આશ્ચર્ય થાય છે કે અલ્લાહ મનુષ્યોને મૃત્યુ પછી ફરીથી જીવંત કરશે.

قَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ① وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَقَّكُمْ ②
 مِنْكُمْ مَنْ يُرِدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمَىٰ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ
 بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ③ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ④
 وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ⑤
 مَا الَّذِينَ فَضَّلُوا بَرَاءْدَىٰ رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ
 يَمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ⑥ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ
 يُجَادُونَ ⑦ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ
 زَوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَ
 نَعْدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ⑧ أَفَبِالْبَاطِلِ
 يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ⑨ وَ
 مُبْدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا
 مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ⑩
 لَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ ⑪ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَ
 تَعْلَمُونَ ⑫ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا
 مَلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ ⑬ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا
 رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ⑭ هَلْ
 تَتَوَنَّنُونَ ⑮ الْحَمْدُ لِلَّهِ ⑯ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ⑰
 ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمٌ لَا
 يَدُرُّ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ ⑱ أَيُّمَا

જેઓ ચિંતન-મનન કરે છે.

(૭૦) અને જુઓ, અલ્લાહે તમને પેદા કર્યાં. પછી તે તમને મૃત્યુ આપે છે અને તમારામાંથી કોઈને સૌથી બરાબ ઉંમરે પહોંચાડી દેવામાં આવે છે, જેથી બધું જ જાણ્યા પછી ફરી કંઈ ન જાણે. હકીકત એ છે કે અલ્લાહ જ જ્ઞાનમાં પણ પૂર્ણ છે અને સામર્થ્યમાં પણ. (રુકૂઅ-૯)

(૭૧) અને જુઓ, અલ્લાહે તમારામાંથી કેટલાકને કેટલાક પર રોજીમાં શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરી છે. પછી જે લોકોને આ શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરવામાં આવી છે, તેઓ એવા નથી કે પોતાની રોજી પોતાના સેવકોને આપી દેતા હોય, જેથી બંને આ રોજીમાં બરાબરના હિસ્સેદાર બની જાય. તો શું અલ્લાહનો જ ઉપકાર માનવાથી આ લોકોને ઈન્કાર છે? (૨૦)

(૭૨) અને એ અલ્લાહ જ છે, જેણે તમારા માટે તમારી સહજાતીય પત્નીઓ બનાવી અને તેણે જ આ પત્નીઓથી તમને પુત્રો-પૌત્રો આપ્યા અને સારી-સારી વસ્તુઓ તમને ખાવા માટે આપી, પછી શું આ લોકો (આ બધું જોવા અને જાણવા છતાં પણ) અસત્યને માને છે (૨૧) અને અલ્લાહના ઉપકારનો ઈન્કાર કરે છે (૭૩) અને અલ્લાહને છોડીને તેમને પૂજે છે, જેમના હાથમાં ન આકાશોમાંથી તેમને રોજી આપવાનું છે ન ધરતીમાંથી અને ન તો આ કાર્ય તેઓ કરી જ શકે છે? (૭૪) તેથી અલ્લાહ માટે દૃષ્ટાંતો ન ઘડો. (૨૨) અલ્લાહ જાણે છે, તમે નથી જાણતા.

(૭૫) અલ્લાહ એક દૃષ્ટાંત આપે છે. એક તો છે ગુલામ, જે બીજાના આધીન છે અને પોતે કોઈ અધિકાર ધરાવતો નથી. બીજો વ્યક્તિ એ છે, જેને અમે અમારા તરફથી ઉમદા રોજી આપી છે અને તે તેમાંથી છુપી રીતે અને જાહેરમાં ખૂબ ખર્ચ કરે છે. બતાવો, શું આ બંને સરખા છે?— અલહમ્દુલિલ્લાહ ! (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે !) (૨૩) પરંતુ મોટા ભાગે લોકો (આ સીધી-સાદી વાત) જાણતા નથી.

(૭૬) અલ્લાહ એક બીજું દૃષ્ટાંત આપે છે. બે માણસો છે. એક મૂંગો-બહેરો છે, કોઈ કામ નથી કરી શકતો, પોતાના માલિક માટે બોજારૂપ છે, જ્યાં પણ તે તેને મોકલે,

૧૮. આમાં એક ગોણ સંકેત શરાબ (મદીરા)ના હરામ હોવા તરફ પણ છે કે તે પવિત્ર અને શુદ્ધ રોજી નથી.

૧૯. 'વહી'નો શાબ્દિક અર્થ છે ગુમ અને સૂહમ સંકેત, જેને સંકેત કરનાર અને સંકેત પામનાર સિવાય અન્ય કોઈ અનુભવી ન શકે. આ જ સમાનતાના કારણે આ શબ્દ 'ઇલ્કા' (દિવ્ય કે મનમાં વાત નાખી દેવી) અને 'ઇલ્કામ' (ગુમ શિક્ષા અને શિખામણ)ના અર્થમાં પ્રયુક્ત થાય છે.

૨૦. વર્તમાન યુગમાં કેટલાક લોકોએ આ આપતથી એ અર્થ લઈ લીધો છે કે જે લોકોને અલ્લાહે રોજીમાં શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરી હોય, તેમણે પોતાની રોજી પોતાના નોકરો અને સેવકો તરફ અવશ્ય ફેરવી દેવી જોઈએ. જો નહીં ફેરવે, તો અલ્લાહ તુઆલાની કૃપાનો ઈન્કાર કરનાર દરશે. જો કે ઉપરથી સમગ્ર પ્રવચન શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના ખંડન અને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ના સમર્થનમાં ઘટું આવી રહ્યું છે અને આગળ પણ સતત આ જ વિષય ચાલી રહ્યો છે. સંદર્ભ અને અનુસંધાનને નજરમાં રાખીને જોવામાં આવે તો સ્પષ્ટ લાગે છે કે અહીં દલીલ એ કરવામાં આવી છે કે તમે પોતે પોતાના ધનમાં પોતાના નોકર-ચાકરો અને સેવકોને જ્યારે સમાન દરજ્જે નથી આપતા, તો છેવટે કઈ રીતે એ વાત સાચી સમજો છો કે જે ઉપકારો અલ્લાહે તમારા પર કર્યા છે, તેની કૃતજ્ઞતામાં અલ્લાહની સાથે તેના અધિકારવિહિન ગુલામોને પણ સામેલ કરી લો અને પોતાની જગ્યાએ એમ સમજ લો કે અધિકારો અને હક્કોમાં અલ્લાહના આ ગુલામો પણ તેના સાથે સમાનરૂપે ભાગીદાર છે.

૨૧. અર્થાત્, આમની નિરાધાર અને જૂઠી શ્રદ્ધાઓ અને આસ્થાઓ છે કે તેમનું ભાગ્ય બનાવવું અને બગાડવું, તેમની

بَوَّجْهَةً لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ
 يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٤٧ وَ لِلَّهِ
 غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا
 كَلِمَةٍ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ ٤٨ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا
 تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
 وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ٤٩ أَلَمْ يَرَوْا إِلَى
 الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ مَا يُسْكُنْنَ إِلَّا
 اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ٥٠ وَاللَّهُ
 جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ
 مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ
 ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَ
 أَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ ٥١
 وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ
 مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ
 الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمُ بَأْسَكُمْ كَذَلِكَ يُتِمُّ
 نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْلِمُونَ ٥٢ فَإِنْ تَوَلَّوْا
 فَإِنَّا عَلَيْكَ الْبَلَدُ الْمَيْيْنُ ٥٣ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ
 اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ٥٤ وَ يَوْمَ

તેનાથી કોઈ સારું કામ બની ન શકે. બીજો માણસ એવો છે, જે ન્યાયની આજ્ઞા આપે છે અને પોતે સીધા માર્ગ પર કાયમ છે. બતાવો, શું આ બંને સરખા છે? (રુદ્રૂઅ-૧૦)

(૭૭) અને ધરતી અને આકાશોની છુપી હકીકતોનું જ્ઞાન તો અલ્લાહને જ છે, અને કયામત ઘટિત થવાનો મામલો કોઈ સમય નહીં લે, પરંતુ બસ એટલો જ કે વ્યક્તિની આંખ પલકારો લઈ લે, બલકે આનાથી પણ કંઈક ઓછો. હકીકત એ છે કે અલ્લાહ બધું જ કરી શકે છે.

(૭૮) અલ્લાહે તમને તમારી માતાઓના પેટમાંથી કાઢ્યા એવી હાલતમાં કે તમે કંઈ નહોતા જાણતા. તેણે તમને કાન આપ્યા, આંખો આપી અને વિચારનારા હૃદય આપ્યા, જેથી તમે આભારી બનો.

(૭૯) શું આ લોકોએ ક્યારેય પક્ષીઓને નથી જોયા કે આકાશની હવાઓમાં કેવી રીતે આજ્ઞાધીન છે? અલ્લાહ સિવાય કોણે તેમને ટેકવી રાખ્યા છે? આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ ઈમાન લાવે છે.

(૮૦) અલ્લાહે તમારા ઘરોને તમારા માટે શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાની જગ્યા બનાવી. તેણે પશુઓના ચામડામાંથી તમારા માટે એવા મકાન નિર્માણ કર્યા, જેમને તમે મુસાફરી અને રોકાણ બંને પરિસ્થિતિઓમાં હળવા જુઓ છો. (૨૩) તેણે પશુઓની ડુંવાટી અને ઊન અને વાળમાંથી તમારા માટે પહેરવાની અને વપરાશની ઘણી વસ્તુઓ પેદા કરી દીધી, જે જીવનની નિશ્ચિત મુદત સુધી તમારા કામ આવે છે. (૮૧) તેણે પોતાની પેદા કરેલી અનેક વસ્તુઓ વડે તમારા માટે છાંયડાની વ્યવસ્થા કરી. પર્વતોમાં તમારા માટે આશ્રય-સ્થાનો બનાવ્યા અને તમને એવા પોશાક આપ્યા, જે તમને ગરમીથી બચાવે છે, અને બીજા કેટલાક પોશાક જે પરસ્પરના યુદ્ધમાં તમારું રક્ષણ કરે છે. આવી રીતે તે તમારા ઉપર પોતાની નેઅમતો (કૃપાઓ) પૂરી કરે છે, જેથી કદાચ કે તમે આજ્ઞાંકિત બનો. (૮૨) હવે જો આ લોકો મોહું ફેરવે છે તો હે નબી સલ્લ! તમારા પર સ્પષ્ટતાપૂર્વક સંદેશ પહોંચાડી દેવા સિવાય બીજી કોઈ જવાબદારી નથી. (૮૩) આ લોકો અલ્લાહના ઉપકારને ઓળખે છે, પછી તેનો ઈન્કાર કરે છે, અને તેમના પૈકી મોટા ભાગના લોકો એવા છે, જેઓ સત્યને માનવા માટે તૈયાર નથી. (રુદ્રૂઅ-૧૧)

કામનાઓ પૂરી કરવી અને દુઆઓ-પ્રાર્થનાઓ સાંભળવી, તેમને સંતાન આપવી, તેમને રોજગાર અપાવવો, તેમના કેસો જીતાવવા અને તેમને બીમારીઓથી બચાવવા અમુક દેવી-દેવતાઓ તેમજ જીતો અને આગલા-પાછલા બુદ્ધિઓ (સંતો-મહાત્માઓ)ના અધિકારમાં છે.

૨૨. અલ્લાહને દુનિયાના બાદશાહો અને રાજા-મહારાજાઓની જેમ ન સમજો કે જે રીતે કોઈ તેમના હજૂરિયાઓ અને દરબારના નિકટવર્તી કર્મચારીઓની મધ્યસ્થી વગર તેમના સુધી પોતાની અરજ-નિવેદનો પહોંચી શકતા નથી, એ જ રીતે અલ્લાહ વિશે પણ તમે એ અનુમાન કરવા લાગો કે તે પોતાના શાહી મહેલમાં ફરિશ્તાઓ અને અવલિયાઓ (મહાત્માઓ) અને બીજા નિકટવર્તીઓની વચ્ચે ઘેરાઈને બેસેલો છે અને કોઈનું કોઈ કામ આ મધ્યસ્થીઓ વગર તેના ત્યાં બની શકતું નથી.

૨૩. આ પ્રશ્નના જવાબમાં મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) એમ ન કહી શક્યા કે બંને સમાન છે, તેથી ફરમાવ્યું - અલ્લહમ્દુલિલ્લાહ (અલ્લાહનો આભાર) ! આટલી વાત તો તમારી સમજમાં આવી.

૨૪. અર્થાત્, ચામડાના તંબુઓ, જેનું પ્રચલન આરબ પ્રદેશમાં ઘણું છે.

نَبَعْتُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ
 كَفَرُوا وَلَا لَهُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
 الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٤﴾
 وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا
 هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ
 فَأَلْقُوا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥﴾ وَالْقَوْمُ
 إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّامِعُونَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
 يَفْتَرُونَ ﴿١٦﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ
 اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا
 يُفْسِدُونَ ﴿١٧﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا
 عَلَيْهِمْ مِمَّنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَا
 هَؤُلَاءِ ۗ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ
 شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٨﴾
 إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرِ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِي ذِي
 الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ
 يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٩﴾ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا
 عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَ
 قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا
 تَفْعَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا

الْقَاءِ

١٦

مَنْزِلٌ

(૮૪) (આમને કંઈ ભાન પણ છે કે તે દિવસે શું થશે) જ્યારે અમે દરેક ઉમ્મત (સમુદાય)માંથી એક સાક્ષી ઊભો કરીશું. પછી કાફિરો (અધર્મીઓ)ને ન તો દલીલો રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવશે, ^(૨૫) ન તેમનાથી તૌબા અને ઈસ્તિગ્ફાર (પ્રાયશ્ચિત અને માફી)ની માગણી કરવામાં આવશે. (૮૫) અત્યાચારી લોકો જ્યારે એક વાર યાતના જોઈ લેશે, તો ત્યારબાદ ન તો તેમની યાતનામાં કોઈ ઘટાડો કરવામાં આવશે અને ન તેમને ક્ષણભરની મહેતલ આપવામાં આવશે. (૮૬) અને જ્યારે એ લોકો, જેમણે દુનિયામાં શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) કર્યું હતું, પોતાના ઠેરવેલા ભાગીદારોને જોશે તો કહેશે, “હે પાલનહાર ! આ જ છે અમારા એ ભાગીદારો, જેમને અમે તને છોડીને પોકારતા હતા.” આ સાંભળીને તેમના એ ઉપાસ્યો તેમને ચોખ્ખો જવાબ આપશે કે, “તમે જૂઠાં છો.” ^(૨૬) (૮૭) તે વખતે આ સૌ અલ્લાહ સમક્ષ ઝુકી પડશે અને તેમની ઉપજાવી કાઢેલી એ બધી જૂઠી વાતો ભાગી જશે, જે તેઓ દુનિયામાં કરતા રહ્યા હતા. (૮૮) જે લોકોએ પોતે કુફ (અધર્મ)નો માર્ગ અપનાવ્યો અને બીજાઓને અલ્લાહના માર્ગથી રોક્યા, તેમને અમે યાતના પર યાતના આપીશું એ બગાડના બદલામાં જે તેઓ દુનિયામાં પેદા કરતા રહ્યા.

(૮૯) હે નબી સલ્લ ! આમને એ દિવસથી ચેતવી દો) જ્યારે અમે દરેક ઉમ્મત (સમુદાય)માંથી સ્વયં તેમનામાંથી જ એક સાક્ષી ઊભો કરીશું, જે તેમના સામે સાક્ષી આપશે, અને આ લોકો સામે સાક્ષી આપવા અમે તમને લાવીશું, અને (એ જ સાક્ષીની તૈયારી છે કે) અમે આ ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કર્યો છે, જે દરેક વસ્તુની સ્પષ્ટપણે સમજૂતી આપનારો છે તથા માર્ગદર્શન અને કૃપા અને ખુશખબર છે એ લોકો માટે જેમણે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દીધું છે. (રુકૂઅ-૧૨)

(૯૦) અલ્લાહ અદ્દલ (ન્યાય) અને એહસાન (ઉપકાર અને ભલાઈ) કરવા અને સગાઓ સાથે સદ્વર્તવનો હુકમ આપે છે અને બૂરાઈ અને અશ્લીલતા અને અત્યાચાર અને અતિરેકની મનાઈ કરે છે. તે તમને શિખામણ આપે છે, જેથી તમે બોધ ગ્રહણ કરો. (૯૧) અલ્લાહના કરારને પૂરો કરો, જ્યારે કે તમે તેના સાથે કોઈ કરાર કર્યો હોય અને પોતાની સોગંદોને પાકી કર્યા પછી તોડી ન નાખો, જ્યારે કે તમે અલ્લાહને પોતાના ઉપર સાક્ષી બનાવી ચૂક્યા છો. અલ્લાહ તમારા બધા જ કાર્યોની ખબર રાખે છે. (૯૨) તમારી હાલત એ સ્ત્રી જેવી ન થઈ જાય, જેણે પોતે જ પોતાની મહેનતથી સૂતર કાંત્યું

૨૫. એ અર્થ નથી કે તેમને પોતાની નિર્દોષતા માટે ખુલાસો રજૂ કરવાની પરવાનગી આપવામાં નહીં આવે, બલકે અર્થ એ છે કે તેમના ગુનાઓ એવા સ્પષ્ટ, ઈન્કાર ન કરી શકાય અને તેના સામે કોઈ બહાનુ કે કારણ આપી ન શકાય એવા પુરાવાઓ અને સાક્ષીઓથી સાબિત કરી દેવામાં આવશે કે તેમના માટે સફાઈ કે ખુલાસો રજૂ કરવાનો કોઈ અવકાશ નહીં રહે.

૨૬. અર્થાત્, અમે ક્યારેય તમને એમ નહોતું કહ્યું કે તમે અલ્લાહને છોડીને અમને પોકારો, ન અમે તમારા આ કૃત્ય પર ખુશ હતા, બલકે અમને ખબર સુદ્ધાં ન હતી કે તમે અમને પોકારી રહ્યા છો.

مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَارًا ٥ تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا
 بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ٥
 إِنَّمَا يَبُلُوكُمْ اللَّهُ بِهٖ ٥ وَكَيْبِيبِينَ لَكُمْ يَوْمَ
 لِقَابِهِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ٥ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
 جَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَ
 يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ٥ وَلَنَشْعَلَنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٥
 وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ
 بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوَاءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ
 سَبِيلِ اللَّهِ ٥ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٥ وَلَا تَشْتَرُوا
 بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ٥ إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ
 لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٥ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ
 وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ ٥ وَلَنَجْزِيَنَ الَّذِينَ صَبَرُوا
 أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ٥ مَنْ عَمِلَ
 سَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ
 حَيٰوَةً طَيِّبَةً ٥ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ
 مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ٥ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ
 بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ٥ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ
 سُلْطٰنٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ٥
 إِنَّمَا سُلْطٰنُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ

અને પછી જાતે જ તેને ટુકડે-ટુકડા કરી નાખ્યું. તમે પોતાની સોગંદોને પરસ્પરના મામલાઓમાં ચાલબાજી અને ધોખાબાજીનું સાધન બનાવો છો, જેથી એક કોમ બીજી કોમથી વધીને લાભો મેળવે. જો કે અલ્લાહ એ કોલ-કરાર દ્વારા તમને અજમાયશમાં નાખે છે, અને ચોક્કસપણે તે કયામતના દિવસે તમારા બધા જ મતભેદોની હકીકત તમારા સામે ખોલી દેશે. (૯૩) જો અલ્લાહની મરજી એ હોત (કે તમારામાં કોઈ મતભેદ ન હોય), તો તે તમને સૌને એક જ ઉમ્મત (સમુદાય) બનાવી દેતો. પરંતુ તે જેને ચાહે છે, પથભ્રષ્ટતામાં નાખી દે છે અને જેને ચાહે છે, સીધો માર્ગ દેખાડી દે છે, અને અવશ્ય તમારાથી તમારા કર્મોની પૂછપરછ થઈને રહેશે.

(૯૪) (અને હે મુસલમાનો !) તમે પોતાની સોગંદોને એક-બીજાને છેતરવાનું સાધન ન બનાવી લેજો. ક્યાંક એવું ન થાય કે કોઈ કદમ જામ્યા પછી ઉખડી જાય, અને તમે એ અપરાધના બદલામાં કે તમે લોકોને અલ્લાહના માર્ગથી રોક્યા, ખરાબ પરિણામ જુઓ અને સજા ભોગવો. (૨૭) (૯૫) અલ્લાહના કરારને નજીવા લાભના બદલામાં વેચી ન નાખો. જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે તે તમારા માટે વધુ સારું છે, જો તમે જાણો. (૯૬) જે કંઈ તમારા પાસે છે તે ખર્ચ થઈ જવાનું છે અને જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે એ જ બાકી રહેનાર છે, અને અમે ધૈર્ય રાખનારાઓને જરૂર તેમના વળતર તેમના સર્વશ્રેષ્ઠ કર્મો અનુસાર આપીશું. (૯૭) જે વ્યક્તિ પણ સદ્કાર્ય કરશે, ચાહે તે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, શંરત એ છે કે તે હોય ઈમાનવાળા, તેને અમે દુનિયામાં શુદ્ધ અને પવિત્ર જીવન જીવાડીશું અને (આખિરતમાં) આવા લોકોને વળતર તેમના સર્વશ્રેષ્ઠ કર્મો મુજબ આપીશું.

(૯૮) પછી જ્યારે તમે કુર્આન પઢવા લાગો તો ધિક્કારેલા શૈતાનથી અલ્લાહનું શરણ માગવાનું રાખો. (૨૮) (૯૯) તેને એ લોકો પર વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત થતું નથી, જેઓ ઈમાન લાવે અને પોતાના રબ પર ભરોસો કરે છે. (૧૦૦) તેનું જોર તો એ જ લોકો ઉપર ચાલે છે, જેઓ તેને પોતાનો સંરક્ષક બનાવે છે અને તેના બહેકાવવાથી શિક્ક કરે છે. (રુકૂઅ-૧૩)

૨૭. અર્થાત્, એવું ન થાય કે કોઈ વ્યક્તિ ઈસ્લામની સચ્ચાઈને માની લીધા પછી માત્ર તમારા દુરાચારને જોઈને આ દીનથી ધૂણા કરવા લાગે અને એ કારણસર તે ઈમાનવાળાઓના સમૂહમાં સામેલ થવાથી અટકી જાય કે આ સમૂહના જે લોકોથી તેનો સંબંધ રહ્યો હોય, તેમને ચરિત્ર અને વ્યવહારમાં તેણે કાફિરોથી જરા પણ અલગ ન જોયા હોય.

૨૮. આનો અર્થ કેવળ એટલો જ નથી કે જીભથી 'અઝિરુ બિલ્લાહિ મિનશ્-શઈતાનિરુ-રજમ' કહેવામાં આવે, બલકે તેના સાથે વાસ્તવમાં હૃદયપૂર્વક એ દુઆ પણ કરવી જોઈએ કે કુર્આન પઢતી વખતે તે શૈતાનના પથભ્રષ્ટ કરનારા વસવસાઓથી તેને સુરક્ષિત રાખે, કેમ કે જેણે અહીંથી માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત ન કર્યું, તે પછી ક્યાંયથી માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરી શકશે નહીં અને જે અલ્લાહના ગ્રંથથી પથભ્રષ્ટતા ગ્રહણ કરી ભેચ્ચો તેને પછી દુનિયાની કોઈ વસ્તુ પથભ્રષ્ટતાઓના ચક્કરમાંથી બહાર કાઢી શકશે નહીં.

بِهِ مُشْرِكُونَ ۝ وَإِذَا بَدَلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ ۖ
 وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ ۗ
 بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ
 الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا
 وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ۝ وَلَقَدْ نَعَلُمْ
 أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي
 يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجِبِي وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ
 مُبِينٌ ۝ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ
 لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝
 إِنَّمَا يَفْتَرِے الْكُذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 بِآيَاتِ اللَّهِ، وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ۝ مَنْ
 كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَ
 قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ وَلَٰكِنْ مَنْ شَرَحَ
 الْكُفْرَ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ، وَلَهُمْ
 عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ
 الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ ۖ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الْكَافِرِينَ ۝ أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى
 قُلُوبِهِمْ وَسَمِعَتْهُمْ وَأَبْصَارِهِمْ، وَأُولَئِكَ هُمْ
 لَغُفْلُونَ ۝ لَا جَرَمَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ

(૧૦૧) જ્યારે અમે એક આયતના સ્થાને બીજી આયત અવતરિત કરીએ છીએ — અને અલ્લાહ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે તે શું અવતરિત કરે — તો આ લોકો કહે છે કે તમે આ કુર્આન પોતે ઘડી કાઢો છો. સાચી વાત એ છે કે આમાંથી મોટા ભાગના લોકો હકીકત નથી જાણતા. (૧૦૨) આમને કહો કે આને તો રૂહુલ કુદુસે (પવિત્ર આત્માએ) જેમનો તેમ (યથાવત) મારા રબ તરફથી કમશ: અવતરિત કરેલ છે, ^(૨૯) જેથી ઈમાન લાવનારાઓના ઈમાનને સુદઢ કરે અને આજ્ઞાકિતોને જીવનના મામલાઓમાં સન્માર્ગ દેખાડે અને તેમને સફળતા અને સૌભાગ્યની ખુશખબર આપે.

(૧૦૩) અમને ખબર છે કે આ લોકો તમારા વિષે કહે છે કે આ માણસને એક વ્યક્તિ શીખાવે-ભણાવે છે. જો કે તેમનો નિર્દેશ જે વ્યક્તિ તરફ છે તેની ભાષા અજમી (બિનઅરબી) છે અને આ શુદ્ધ અરબી ભાષા છે.

(૧૦૪) હકીકત એ છે કે જે લોકો અલ્લાહની આયતોને નથી માનતા, અલ્લાહ તેમને ક્યારેય પણ સાચી વાત સુધી પહોંચવાની સદ્બુદ્ધિ નથી આપતો અને આવા લોકો માટે પીડાકારી યાતના છે. (૧૦૫) (જૂઠી વાતો નબી નથી ઘડતો, બલકે) જૂઠ એ લોકો ઘડી રહ્યા છે, જેઓ અલ્લાહની આયતોને નથી માનતા. ^(૩૦) તેઓ જ હકીકતમાં જૂઠા છે.

(૧૦૬) જે વ્યક્તિ ઈમાન લાવ્યા પછી કુફ (ઈન્કાર) કરે (તેને જો) મજબૂર કરવામાં આવ્યો હોય અને તેનું હૃદય ઈમાન પર સંતુષ્ટ હોય (ત્યારે તો ઠીક), પરંતુ જેણે રાજીખુશીથી કુફ (અધર્મ)નો સ્વીકાર કરી લીધો, તેના પર અલ્લાહનો પ્રકોપ છે અને આવા સૌ લોકો માટે મોટી યાતના છે. ^(૩૧) (૧૦૭) આ એટલા માટે કે તેમણે આખિરત (પરલોક)ની સરખામણીમાં દુનિયાનું જીવન પસંદ કરી લીધું, અને અલ્લાહનો નિયમ છે કે તે એ લોકોને મુક્તિનો માર્ગ નથી દેખાડતો, જેઓ તેની નેઅમત (કૃપા)ને ખોટી ઠેરવે. (૧૦૮) આ એ લોકો છે, જેમના હૃદયો અને કાનો અને આંખો પર અલ્લાહે મહોર મારી દીધી છે, આ લોકો ગફલતમાં ડૂબી ગયા છે. (૧૦૯) અનિવાર્ય છે કે આખિરતમાં આ જ લોકો નુકસાનમાં રહે. ^(૩૨)

૨૯. 'રૂહુલ-કુદુસ'નો શબ્દિક અનુવાદ છે - 'પવિત્ર આત્મા' અથવા 'પવિત્રતાનો આત્મા', અને પરિભાષિક રૂપે આ ઉપનામ હઝરત જિબ્રઈલ અલે.ને આપવામાં આવ્યું છે. અહીં વહી લાવવાવાળા ફરિશ્તાનું નામ લેવાને બદલે તેના ઉપનામનો ઉપયોગ કરવાનો હેતુ શ્રોતાઓને એ હકીકત પર સચેત કરવાનો છે કે આ કલામ (વાણી)ને એક એવી રૂહ લઈને આવી રહી છે, જે માનવીય નબળાઈઓ અને ખામીઓથી પર અને પવિત્ર છે તેમજ તદ્દન પ્રમાણિકતાથી અલ્લાહનો સંદેશ પહોંચાડે છે.

૩૦. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે જૂઠ તો એ લોકો ઘડતા હોય છે, જેઓ અલ્લાહની આયતો પર ઈમાન નથી લાવતા.

૩૧. આ આયત એ મુસલમાનો વિશે છે, જેમના પર અત્યારે કઠોર અત્યાચારો કરવામાં આવી રહ્યા હતા અને અસહ્ય ઈજાઓ આપી-આપીને કુફ (અધર્મ) પર મજબૂર કરવામાં આવી રહ્યા હતા, તેમને બતાવવામાં આવ્યું છે કે જો તમે કોઈ અત્યાચારથી વિવશ થઈને માત્ર જીવ બચાવવા માટે કુફનો કલમો મોઢેથી અદા કરી દો અને તમારું દિલ કુફની આસ્થાથી સુરક્ષિત હોય, તો માફ કરી દેવામાં આવશે. પરંતુ જો દિલથી તમે કુફનો સ્વીકાર કરી લીધો, તો દુનિયામાં ચાહે જીવ બચાવી લો, અલ્લાહના અઝબ (યાતના)થી નહીં બચી શકો.

૩૨. આ ઉદ્બોધન એ લોકો વિશે છે, જેમણે ઈમાનનો માર્ગ કઠિન જોઈને તેમાંથી નીકળી ગયા હતા અને પછી પોતાની કાફિર અને મુશ્કરિક કોમમાં જઈને સામેલ થઈ ગયા હતા.

الْمُحْسِرُونَ ١١٠ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ

مَا فَتَنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ

بَعْدِهَا لَعَفُورٌ رَحِيمٌ ١١١ يَوْمَ تَأْتِي كُلَّ

نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ

مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ١١٢ وَضَرَبَ اللَّهُ

مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا

رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ

اللَّهِ فَأَذَقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا

كَانُوا يَصْنَعُونَ ١١٣ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ١١٤

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا ١١٥ وَاشْكُرُوا

نِعْمَتَ اللَّهِ إِنَّ كُنْتُمْ آيَاةً تَعْبُدُونَ ١١٦ إِنَّمَا

حَرَّمْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَالْحَمَّ الْخِنْزِيرِ وَمَا

أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ١١٧ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا

عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ١١٨ وَلَا تَقُولُوا

لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمْ الْكُذِبَ هَذَا حَلَلٌ وَ

هَذَا حَرَامٌ لَتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ ١١٩

إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ

لَا يُفْلِحُونَ ١٢٠ مَتَاءٌ قَلِيلٌ ١٢١ وَ لَهُمْ عَذَابٌ

(૧૧૦) આનાથી વિપરીત જે લોકોની હાલત એ છે કે જ્યારે (ઈમાન લાવવાના કારણે) તેમને સતાવવામાં આવ્યા તો તેમણે ઘરબાર છોડી દીધા, હિજરત કરી, અલ્લાહના માર્ગમાં મુશ્કેલીઓ વેઠી અને ધૈર્યથી કામ લીધું, તેમના માટે નિ:સંદેહ તારો રબ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૧૪) (૧૧૧) (આ બધાનો ફેંસલો એ દિવસે થશે) જ્યારે દરેક મનુષ્ય પોતાના જ બચાવની ચિંતામાં લાગેલો હશે અને દરેકને તેના કર્મોનો બદલો પૂરે-પૂરો આપવામાં આવશે અને કોઈના પર રજભાર પણ અન્યાય થવા નહીં પામે.

(૧૧૨) અલ્લાહ એક વસ્તીનું દષ્ટાંત આપે છે. તે શાંતિ અને સંતોષનું જીવન વીતાવી રહી હતી અને બધી બાજુએથી તેને પુષ્કળ રોજી પહોંચી રહી હતી કે તેણે અલ્લાહની નેઆમતો (કૃપાઓ)ની કૃતઘ્નતા (નિમકહરામી) શરૂ કરી દીધી. ત્યારે અલ્લાહે તેના રહેવાસીઓને તેમના કરતૂકોની એ મજા ચખાડી કે ભૂખ અને ભયની મુસીબતો તેમના ઉપર છવાઈ ગઈ. (૧૧૩) તેમના પાસે તેમની પોતાની કોમમાંથી એક રસૂલ (ઈશદૂત) આવ્યો. પરંતુ તેમણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો. છેવટે યાતનાએ તેમને ઝડપી લીધા જ્યારે કે તેઓ અત્યાચારી થઈ ગયા હતા. (૩૩)

(૧૧૪) પછી હે લોકો ! અલ્લાહે જે કંઈ હલાલ (વૈધ) અને શુદ્ધ રોજી તમને પ્રદાન કરી છે તેને ખાઓ અને અલ્લાહના ઉપકારનો આભાર માનો, જો તમે હકીકતમાં તેની જ બંદગી (ઉપાસના) કરનારા છો. (૧૧૫) અલ્લાહે જે કંઈ તમારા માટે હરામ (અવૈધ) ઠેરવ્યું છે, તે છે મુડદાલ અને લોહી અને ડુકરનું માંસ અને એ પશુ જેના પર અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાનું નામ લેવામાં આવ્યું હોય. અલબત્ત, ભૂખથી મજબૂર અને વ્યગ્ર થઈને જો કોઈ આ વસ્તુઓ ખાઈ લે, સિવાય કે તે અલ્લાહના કાનૂનનો ભંગ કરવાનો ઈરાદો ધરાવતો હોય અથવા જરૂરતની હદથી આગળ વધી જનારો હોય, તો નિ:શંક અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૧૧૬) અને આ જે તમારી જીભો જૂકા નિર્ણયો લગાવ્યા કરે છે કે આ વસ્તુ હલાલ છે અને તે હરામ, (૩૪) તો આ પ્રકારના નિર્ણયો લગાવીને અલ્લાહ પર જૂઠ ન બાંધો. જે લોકો અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડે છે, તેઓ કદાપિ સફળતા પામી શકતા નથી. (૧૧૭) દુનિયાની મોજ-મજા થોડા દિવસની છે. છેવટે તેમના માટે દુ:ખદાયી સજા છે.

૩૩. હજરત ઈબને અબ્બાસ રદિ.નું કથન છે કે અહીં સ્વયં મક્કાને નામ લીધા વગર ઉદાહરણરૂપ પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે. આ સમજૂતી અનુસાર ભય અને ભૂખની જે મુસીબતો છવાઈ જવાનો અહીં જે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેનાથી અભિપ્રેત એ દુષ્કાળ છે, જે નબી સલ્વ.ના આગમન પછી લાંબા સમય સુધી મક્કાવાસીઓ પર છવાયેલો રહ્યો.

૩૪. આ આયત સ્પષ્ટરૂપે બતાવે છે કે અલ્લાહ સિવાય હલાલ (વૈધ) અને હરામ (અવૈધ) કરવાનો અધિકાર કોઈને પણ નથી. બીજો જે વ્યક્તિ પણ જાઈજ (માન્ય, કાયદેસર) અને નાજાઈજ (અમાન્ય, ગેરકાયદેસર)નો નિર્ણય કરવાનું સાહસ કરશે, તે પોતાની સીમાનું ઉલ્લંઘન કરશે, સિવાય કે તે અલ્લાહના કાનૂનને સનદ માનીને તેના આદેશોથી નિષ્કર્ષ કાઢીને એમ કહે કે ફલાણી વસ્તુ કે ફલાણું કાર્ય જાઈજ છે અને ફલાણું નાજાઈજ. સ્વતંત્ર અને આપખુદ થઈને હલાલ અને હરામ કરવાના કૃત્યને અલ્લાહ પર જૂઠ અને જૂઠી આરોપ એટલા માટે કહેવામાં આવેલ છે કે જે વ્યક્તિ આ પ્રકારના આદેશો આપે છે, તેનું આ કૃત્ય બે સ્થિતિઓથી ખાલી નથી. કાં તો તે એ વાતનો દાવો કરે છે કે જેને તે અલ્લાહના ગ્રંથથી બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ) થઈને હલાલ કે હરામ કહી રહ્યો છે તેને અલ્લાહે જાઈજ કે નાજાઈજ ઠરાવેલ છે, અથવા તેનો દાવો એ છે કે અલ્લાહે હલાલ અને હરામના અધિકારોથી પોતાને

لَيْمٌ ١٢ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَمْنَا مَا
 نَصَبْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ
 كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ١٣ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ
 لِلَّذِينَ عَمِلُوا الشُّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ
 بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا
 غَفُورٌ رَحِيمٌ ١٤ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا
 لِلَّهِ حَنِيفًا ۖ وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ١٥ شَاكِرًا
 لِنِعْمَةِ رَبِّهِ إِذْ جَاءَهُ وَهُدَاهُ ۖ وَإِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ١٦
 اتَّيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّا فِي الْآخِرَةِ
 مِنَ الصَّالِحِينَ ١٧ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ
 لِسَانَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ١٨
 تَمَا جَعَلَ السَّبِطَ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ ۖ
 إِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا
 تَنَافَوْا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ١٩ أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ
 الْحِكْمَةَ وَالْمَوْعِظَةَ الْحَسَنَةَ وَجَادِلْهُمْ بَالِغٍ
 فِي أَحْسَنِ ۖ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ
 سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ٢٠ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ
 عَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوْقِبْتُمْ بِهِ ۖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ
 هُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ٢١ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا

٩٠٧

مَنْزِلٌ ٢

(૧૧૮) એ વસ્તુઓ અમે ખાસ કરીને યહૂદીઓ માટે હરામ ઠેરવી હતી, જેનો ઉલ્લેખ આ પહેલાં અમે તમારા સમક્ષ કરી ગયા છીએ અને આ તેમના પર અમારો જુલ્મ ન હતો, બલકે તેમનો પોતાનો જ જુલ્મ હતો, જે તેઓ પોતાના ઉપર કરી રહ્યા હતા. (૧૧૯) અલબત્ત, જે લોકોએ અજ્ઞાનતાના કારણે ખરાબ કાર્ય કર્યું અને પછી તૌબા (ક્ષમા અને પ્રાયશ્ચિત) કરીને પોતાનું વર્તન સુધારી લીધું, તો નિશ્ચિતરૂપે તૌબા અને સુધારણા પછી તારો રબ તેમના માટે ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૧૫) (૧૨૦) હકીકત એ છે કે ઈબ્રાહીમ સ્વયં પોતાનાથી જ એક સંપૂર્ણ ઉમ્મત (સમુદાય) હતો, અલ્લાહનો આજ્ઞાકિત અને એકાગ્ર. તે ક્યારેય પણ મુશ્શરિક (અનેકેશ્વરવાદી) ન હતો, (૧૨૧) અલ્લાહની નેઅમ્તો (કૃપાઓ)નો આભાર વ્યક્ત કરનાર હતો. અલ્લાહે તેને પસંદ કરી લીધો અને સીધો માર્ગ દેખાડ્યો, (૧૨૨) દુનિયામાં તેને ભલાઈ આપી અને આખિરતમાં તે નિશ્ચિતરૂપે સદાચારીઓ પૈકી હશે. (૧૨૩) પછી અમે તમારા તરફ એ વહી મોકલી કે એકાગ્ર થઈને ઈબ્રાહીમના પંથ ઉપર ચાલો અને તે મુશ્શરિકોમાંથી ન હતો. (૧૨૪) રહ્યો સબ્ત (શનિવાર), તો તે અમે એ લોકો ઉપર નાખ્યો હતો, જેમણે તેના આદેશોમાં મતભેદ કર્યો, અને નિશ્ચિતરૂપે તારો રબ કયામતના દિવસે એ બધી વાતો પર ફેંસલો કરી નાખશે, જેમાં તેઓ મતભેદ કરતા રહ્યા છે.

(૧૨૫) હે નબી સલ્લ.! પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના માર્ગ તરફ બોલાવો હિકમત (વિવેક-બદ્ધિ અને તત્ત્વદર્શિતા) અને ઉત્તમ શિખામણ સાથે, અને લોકો સાથે ચર્ચા અને સંવાદ કરો, એવી રીતે જે શ્રેષ્ઠ હોય. તમારો રબ જ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે કોણ તેના માર્ગથી ભટકી ગયો છે અને કોણ સન્માર્ગ પર છે. (૧૨૬) અને જો તમે લોકો બદલો લો, તો બસ એટલો જ લઈ લો, જેટલો તમારા પર અત્યાચાર કરવામાં આવ્યો હોય. પરંતુ જો તમે ધૈર્ય રાખો, તો નિ:સંદેહ આ ધૈર્ય રાખનારાઓના જ હિતમાં વધુ સારું છે.

(૧૨૭) હે નબી સલ્લ.! ધૈર્યથી કામ કર્યે જાઓ — અને તમારું આ ધૈર્ય અલ્લાહની

દૂર કરીને મનુષ્યને સ્વયં પોતાની મરજીનો કાનૂન બનાવી લેવા માટે સ્વતંત્ર છોડી દીધા છે. આમાંથી જે દાવો પણ તે કરે, અનિવાર્યરૂપે જૂઠ અને અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડવું છે.

يَا اللَّهُ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ

مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا

وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٣﴾

૪ મદદ અને તેણે અર્પેલ સદ્બુદ્ધિથી છે — આ લોકોની હરકતોથી દુઃખી ન થાઓ અને
૫ તો તેમની ચાલબાજીઓથી તમારું હૃદય દુભાય. (૧૨૮) અલ્લાહ એ લોકોના સાથે
૬ જેઓ (તેનો) ડર રાખે છે અને જેઓ ઉત્તમ રીતે વર્તે છે. (રુકૂઅ-૧૬)

૧૭. બની ઈસરાઈલ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:ની આયત-૪ના વાક્યથી લેવામાં આવ્યું છે. આ નામ પણ મોટ ભાગની કુર્આનની સૂર:ઓની જેમ માત્ર પ્રતીક રૂપે રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

પહેલી જ આયત એ વાતનો નિર્દેશ કરી દે છે કે આ સૂર: મેઝૂરાજના પ્રસંગે (અર્થાત્ મક્કી કાળના અંતિમ તબક્કામાં) અવતરિત થઈ હતી. મેઝૂરાજની ઘટના હદીસ (પયગંબર સલ્લ.ના કથનો) અને સીરત (પયગંબર સલ્લ.નું જીવન-ચરિત્ર)નું મોટા ભાગની રિવાયતો પ્રમાણે હિજરતના એક વર્ષ અગાઉ બન્યો હતો.

પશ્ચાદ્ભૂમિ :

તે વખતે પયગંબર સલ્લ.ને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)નો પ્રચાર કરતાં ૧૨ વર્ષ વીતી ગયા હતા. વિરોધીઓએ ઊભા કરેલ તમામ અવરોધો છતાં આપ સલ્લ.નું પોકાર અરબસ્તાનના ખૂણે-ખૂણે પહોંચી ગઈ હતી. હવે એ સમય નજીક આવ્યો હતો, જ્યારે આપ સલ્લ.ને મક્કાથી મદીના પ્રસ્થાન કરવા અને છૂટાછવાય મુસલમાનોને એકત્ર કરીને ઈસ્લામના સિદ્ધાંતો પર એક રાજ્ય સ્થાપિત કરવાની તમનવાની હતી. આ સંજોગોમાં મેઝૂરાજનો પ્રસંગ બન્યો અને ત્યાંથી પાછા ફર્યો પછી નબી સલ્લ.એ આ સંદેશ વિશ્વને સંભળાવ્યો.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ સૂર:માં ચેતવણી, શિખામણ અને શિક્ષણ, ત્રણેયને એક સંતુલિત શૈલીમાં એકત્ર કરી દેવામાં આવ્યાં છે :

ચેતવણી મક્કાના કાફિરોને આપવામાં આવી છે કે બની ઈસરાઈલ અને બીજા કોમોના અંજામથી બોધપાઠ લો અને આ સંદેશને સ્વીકારી લો, નહીં તો વિનષ્ટ કં દેવામાં આવશો. તેની સાથે જ બની ઈસરાઈલને પણ, જેમને હિજરત પછી ટૂંક સમયમાં જ વહ્ય દ્વારા સંબોધિત કરવામાં આવવાના હતા, આ ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે અગાઉ જે સજાઓ તમને મળી ચૂકી છે તેના પરથી પદાર્થપાઠ ગ્રહણ કરો અને હવે જે તક હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને પયગંબર બનાવવાથી તમને મળી રહી છે તેનો લાભ લો. આ અંતિમ તક પણ જો તમે ગુમાવી દેશો તો દુ:ખદાયક પરિણામો ભોગવશો.

શિખામણની શૈલીમાં ખૂબ જ હૃદયસ્પર્ષી રીતે બતાવવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્યના સૌભાગ્ય અને દુર્ભાગ્ય તથા સફળતા અને નિષ્ફળતાનો આધાર હકીકતમાં કઈ વસ્તુઓ પર છે. તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), આખિરત (પરલોક), નબૂવ્યત (ઈશદૂતત્વ) અને કુર્આનના સાચા હોવાની દલીલો આપવામાં આવી છે. એ શંકાઓનું નિવારણ કરવામાં આવ્યું છે, જે આ પાયાની હકીકતો વિષે મક્કાના કાફિરો તરફથી પ્રસ્તુત કરવામાં આવતી હતી.

શિક્ષણની શૈલીમાં નૈતિકતા અને સભ્યતાના એ મહત્વના સિદ્ધાંતો વર્ણવવામાં આવ્યા છે, જેના પર જીવન-વ્યવસ્થાની સ્થાપના કરવાનો હેતુ નબી સલ્લ.ના આહવાન સમક્ષ હતો. આ જાણે ઈસ્લામનો ઘોષણા-પત્ર હતો, જે ઈસ્લામી રાજ્યની સ્થાપનાના એક વર્ષ પહેલા આરબો સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

આ બધી વાતો સાથે પયગંબર સલ્લ.ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે મુશ્કેલીઓના આ તોફાનમાં દૃઢતાપૂર્વક પોતાની નીતિ પર અડગ રહો અને કુફ સાથે સમાધાનનો વિચાર સુદ્ધાં ન કરો. ઉપરાંત, મુસલમાનોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે સંપૂર્ણ ધૈર્ય અને શાંતિપૂર્વક પરિસ્થિતિનો સામનો કરતા રહો તેમજ પ્રચાર અને સુધારણાના કાર્યમાં પોતાની ભાવનાઓને કાબૂમાં રાખો. આ અંગે આત્મ-સુધારણા અને આત્માની શુદ્ધિ માટે તેમને નમાઝનો નુસખો બતાવવામાં આવ્યો. રિવાયતો (નોંધો) પરથી જણાય છે કે આ પહેલો પ્રસંગ છે, જ્યારે પાંચ વખતની નમાઝ સમયની પાબંદીની સાથે મુસલમાનો પર અનિવાર્ય કરવામાં આવી.

أَيَّاهَا ١١١

(١٤) سُوْرَةُ بَنِي إِسْرَائِيلَ مَكِّيَّةٌ (٥٠)

وَكُنُوعًا ١٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بَنِي الَّذِي أُسْرِيَ بَعْدَهُ كِبَلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
 لِي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بُرَكْنَا حَوْلَهُ لِثَرِيَّةٍ مِنْ
 بَيْتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّبِيْعُ الْبَصِيْرُ ① وَابْتَيْنَا مَوْسَى الْكَنْتَبَ
 جَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ
 ذُرِّيَّتِي مَنْ حَمَلْنَا مَعَهُ نُوحًا إِنَّهُ كَانَ
 عَبْدًا شَكُورًا ② وَقَضَيْنَا إِلَيْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي
 لَيْلٍ لِّتُفْسِدَنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلِتَعْلُنَ
 عُلُوًّا كَبِيرًا ③ فَاذْجَاء وَعَدُ أَوْلَهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ
 عِبَادًا نَّارًا أُولَىٰ بِأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ
 وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ④ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ
 وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ⑤
 إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا
 فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءَ وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا
 الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيَبْتَلُوا مَا عَلَّمُوا
 نَتَبَّرًا ⑥ عَلَي رَبِّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُمْ
 عُدتُمْ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ⑦ إِنَّ هَذَا
 لَقُرْآنٌ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ

الَّذِي أُسْرِيَ

الَّذِي أُسْرِيَ

وقف لآخر منزل؛

૧૭. સૂર: બની ઈસરાઈલ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૨ • આયતો-૧૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પવિત્ર છે તે, જે લઈ ગયો એક રાત્રે પોતાના બંદાને મસ્જિદે હરામ (પ્રતિષ્ઠિત મસ્જિદ, કા'બા)થી દૂરની એ મસ્જિદ સુધી, જેના માહોલને તેણે બરકત આપી છે, જેથી તેને પોતાની કેટલીક નિશાનીઓ દેખાડે. ^(૧) હકીકતમાં એ જ છે, બધું સાંભળવાવાળો અને જોવાવાળો.

(૨) અમે આ પહેલાં મૂસાને ગ્રંથ આપ્યો હતો અને તેને બની ઈસરાઈલ (ઈસરાઈલના સંતાનો)ના માર્ગદર્શનનું માધ્યમ બનાવ્યો હતો, એ તાકીદ સાથે કે મારા સિવાય કોઈને પોતાનો વકીલ (કાર્યસાધક) ન બનાવજો. ^(૨) (૩) તમે એ લોકોના સંતાનો છો, જેમને અમે નૂહના સાથે નૌકામાં સવાર કર્યા હતા, અને નૂહ એક કૃતજ બંદો હતો. (૪) પછી અમે અમારા ગ્રંથમાં ^(૩) બની ઈસરાઈલને એ વાત પર પણ ચેતવી દીધા હતા કે તમે ધરતી પર બે વખત મોટો બગાડ પેદા કરશો અને ખૂબ વિદ્રોહ કરશો. (૫) છેવટે જ્યારે તેમાંથી પ્રથમ વિદ્રોહનો પ્રસંગ બન્યો, તો હે બની ઈસરાઈલ ! અમે તમારા મુકાબલામાં અમારા એવા બંદાઓ ઉઠાવ્યા, જેઓ ઘણા જ બળવાન હતા અને તેઓ તમારા દેશમાં ધૂસીને દરેક જગ્યાએ ફેલાઈ ગયા. ^(૪) આ એક વાયદો હતો, જે પૂરો થઈને જ રહેવાનો હતો. (૬) ત્યારબાદ અમે તમને તેમના પર વર્ચસ્વની તક આપી અને તમને ધન અને સંતાનો વડે મદદ કરી અને તમારી સંખ્યા પહેલા કરતાં વધારી દીધી. (૭) જુઓ, તમે ભલાઈ કરી તો તે તમારા પોતાના માટે જ ભલાઈ હતી, અને બૂરાઈ કરી તો તે તમારી પોતાની જાત માટે બૂરાઈ નીવડી. પછી જ્યારે બીજા વાયદાનો સમય આવ્યો તો અમે બીજા દુશ્મનોને તમારા ઉપર પ્રભુત્વ આપી દીધું, જેથી તેઓ તમારા ચહેરા બગાડી દે અને મસ્જિદ (બૈતુલ-મક્કિસ)માં એવી જ રીતે ધૂસી જાય, જેવી રીતે અગાઉના દુશ્મનો ધૂસ્યા હતા અને જે વસ્તુ પર તેમનો હાથ પડે, તેનો નાશ કરીને મૂકી દે. ^(૫) (૮) શક્ય છે કે હવે તમારો રબ તમારા પર દયા કરે. પરંતુ જો તમે ફરીથી પોતાના અગાઉના વર્તનનું પુનરાવર્તન કર્યું, તો અમે પણ ફરી અમારી સજાનું પુનરાવર્તન કરીશું, અને નેઅમત (કૃપા)નો ઈન્કાર કરનારા લોકો માટે અમે જહન્નમને કેદખાનું બનાવી રાખ્યું છે.

(૯) હકીકત એ છે કે આ કુર્આન એ માર્ગ દેખાડે છે જે તદ્દન સીધો છે. જે લોકો આને

૧. આ એ જ ઘટના છે, જે પરિભાષામાં 'મેઝૂરાજ' અને 'ઈસરા'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. મોટાભાગની અને વિશ્વસનીય રિવાયતો (નોંધ)ના પ્રકાશમાં આ ઘટના હિજરતથી એક વર્ષ પહેલા બની હતી. હદીસ અને સીરત (નબી સલ્વ.ના જીવન-ચરિત્ર)ના પુસ્તકોમાં આ ઘટનાનું વિવરણ ઘણા સહાબીઓથી નોંધવામાં આવ્યું છે, જેની સંખ્યા ૨૫ સુધી પહોંચે છે. કુર્આન-મજીદ અહીં કેવળ 'મસ્જિદે-હરામ' (અર્થાત્ બૈતુલ્લાહ)થી 'મસ્જિદે-અક્સા' (અર્થાત્ બૈતુલ મક્કિસ) સુધી હુઝૂર સલ્વ.ના જવાનો ઉલ્લેખ કરે છે અને હદીસોમાં બૈતુલ મક્કિસથી ઉચ્ચ-લોકની અત્યંત ઉચ્ચતાઓ સુધી પહોંચીને અલ્લાહ ત્આલા સમક્ષ આપની હાજરીનો વિગતવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આ યાત્રાની સ્થિતિ શું હતી ? આ સ્વપ્રમાં બન્યો હતો કે જાગૃતાવસ્થામાં ? અને શું હુઝૂર સલ્વ. સ્વયં પોતે તશરીફ લઈ ગયા હતા કે પોતાની જગ્યાએ બેઠા-બેઠા માત્ર રૂહાની (આધ્યાત્મિક) રૂપે જ આપને આ સાક્ષાત્કાર કરાવી

الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ١٠
 وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا
 أَلِيمًا ١١ وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ١٢ وَ
 كَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ١٣ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ لِّبَنِي
 نِيٍّ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً
 لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَ
 الْحِسَابِ ١٤ وَكُلَّ شَيْءٍ فَضَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ١٥ وَكُلَّ
 إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ ١٦ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ
 الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ١٧ أَقْرَأَ كِتَابَكَ ١٨ كَفَى
 بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ١٩ مَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا
 يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ٢٠ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا
 وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ٢١ وَمَا كُنَّا مُعَدِّينَ
 حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ٢٢ وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُهْلِكَ قَرْيَةً
 أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ
 فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ٢٣ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ
 مِن بَعْدِ نُوحٍ ٢٤ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا
 بَصِيرًا ٢٥ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ
 فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ ٢٦
 يَصْلُهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ٢٧ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ

માનીને સારા કાર્યો કરવા લાગે તેમને એ ખુશખબર આપે છે કે તેમના માટે મોટો બદલો છે (૧૦) અને જે લોકો આખિરત (પરલોક)ને ન માને, તેમને આ ખબર આપે છે કે તેમના માટે અમે દુ:ખદાયી યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. (રૂકૂઅ-૧)

(૧૧) મનુષ્ય બૂરાઈ એવી રીતે માગે છે, જેવી રીતે ભલાઈ માગવી જોઈએ. મનુષ્ય ઘણો જ ઉતાવળો પુરવાર થયો છે. (૧૨) જુઓ, અમે રાત અને દિવસને બે નિશાનીઓ બનાવી છે. રાતની નિશાનીને અમે પ્રકાશહીન બનાવી અને દિવસની નિશાનીને અમે પ્રકાશિત કરી દીધી, જેથી તમે પોતાના રબ (મલ્મુ)ની કૃપા શોધી શકો અને મહિનાઓ અને વર્ષનો હિસાબ જાણી શકો. આવી જ રીતે અમે દરેક વસ્તુને અલગ-અલગ જુદી પાડીને રાખી છે.

(૧૩) દરેક મનુષ્યનો શુકન અમે તેના ગળામાં લટકાવી રાખ્યો છે^(૧) અને કયામતના દિવસે અમે એક લખાણ તેના માટે કાઢીશું, જેને તે ઉઘાડા પુસ્તકની જેમ જોશે - (૧૪) વાંચ પોતાની કર્મનોંધ, આજે પોતાનો હિસાબ કરવા માટે તું પોતે જ પૂરતો છે.

(૧૫) જે કોઈ સન્માર્ગ અપનાવે, તેનું સન્માર્ગે ચાલવું તેના પોતાના માટે જ લાભદાયક છે, અને જે પથભ્રષ્ટ થાય તેની પથભ્રષ્ટતાનું પરિણામ તેના પર જ છે. કોઈ બોજ ઉપાડનાર બીજાનો બોજ નહીં ઉપાડે,^(૨) અને અમે યાતના આપનારા નથી જ્યાં સુધી કે (લોકોને સત્ય અને અસત્યનો ભેદ સમજાવવા માટે) એક પયગંબર ન મોકલી દઈએ.

(૧૬) જ્યારે અમે કોઈ વસ્તીનો નાશ કરવાનો ઈરાદો કરીએ છીએ, તો તેના સુખ-સંપત્ત અને સમૃદ્ધ લોકોને આદેશ આપીએ છીએ અને તેઓ તેમાં અવજાઓ કરવા લાગે છે, ત્યારે યાતનાનો ફેંસલો એ વસ્તીને લાગુ પડી જાય છે અને અમે તેને બરબાદ કરીને મૂકી દઈએ છીએ. (૧૭) જોઈ લો, કેટલીય પેઢીઓ છે, જે નૂહ પછી અમારા આદેશથી નાશ પામી. તારો રબ પોતાના બંદાઓના ગુનાઓથી સંપૂર્ણપણે માહિતગાર છે અને બધું જ જોઈ રહ્યો છે.

(૧૮) જે કોઈ (આ દુનિયામાં) તત્કાળ પ્રાપ્ત થનારા લાભો મેળવવાની ઈચ્છા રાખતો હોય, તેને અમે અહીં જ આપી દઈએ છીએ જે કંઈ પણ જેને આપવા માગીએ, પછી તેના ભાગ્યમાં જહામ લખી દઈએ છીએ, જેને તે તાપશે તિરસ્કૃત અને દયાથી વંચિત થઈને. (૧૯) અને જે આખિરત (પરલોક)ની ઈચ્છા રાખતો હોય અને તેના માટે પ્રયત્ન

દેવામાં આવ્યો? આ પ્રશ્નોના જવાબો કુર્આન-મજીદના શબ્દોમાં સ્વયં આપી રહ્યું છે. 'પવિત્ર છે તે જે લઈ ગયો'થી વર્ણનની શરૂઆત કરવું સ્વયં એ દર્શાવી રહ્યું છે કે આ કોઈ ખૂબ જ અસાધારણ ઘટના હતી, જે અલ્લાહ તૃઆલાની અસાધારણ શક્તિથી ઘટિત થઈ. દેખીતું છે કે જવાબમાં કોઈ વ્યક્તિનું આ પ્રકારની વસ્તુને જોઈ લેવું, કે કશ્ક (અંત:સ્ફુરણા) સ્વરૂપે જોઈ લેવું એ મહત્ત્વ નથી રાખતું કે તેને વર્ણન કરવા માટે આ ભૂમિકાની જરૂર હોય કે તમામ નબળાઈઓ અને ત્રુટિઓથી પવિત્ર છે એ હસ્તી, જેણે પોતાના બંદાને આ સ્વપ્ન બતાવ્યું કે આધ્યાત્મિક સ્વરૂપે આ બધું બતાવ્યું. પછી એ શબ્દો પણ કે 'એક રાત્રે પોતાના બંદાને લઈ ગયો' સશરીર યાત્રાનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ આપે છે. સ્વપ્નની યાત્રા કે આધ્યાત્મિક યાત્રા માટે આ શબ્દો કોઈ રીતે ઉચિત કે ઉપયુક્ત નથી હોઈ શકતા. તેથી આપણા માટે એમ માન્યા વગર કોઈ બીજો ઉપાય નથી કે આ માત્ર આધ્યાત્મિક અનુભવ ન હતો, બલકે એક સશરીર યાત્રા અને આંખનું પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ હતું, જે અલ્લાહ તૃઆલાએ નબી સલ્વ.ને કરાવ્યું.

૨. અર્થાત્, વિશ્વાસ અને ભરોસાનો આધાર, જેના પર ભરોસો કરવામાં આવે, જેને પોતાના તમામ મામલાઓ સુપ્રત કરી દવામાં આવે, જેના સમક્ષ માર્ગદર્શન અને મદદ માટે રજૂ થવામાં આવે.

سَعَى لَهَا سَعْبِيهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأَوْلِيكَ كَانَ سَعِيكُمْ
تَشْكُورًا ① كَلَّا تَبْدُ هُوَ آءٌ وَهُوَ آءٌ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ ②
وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ③ أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا
بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ④ وَالْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ
تَفْضِيلًا ⑤ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا
مَنْحُورًا ⑥ وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا آيَاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا ⑦ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَيْهِمَا
فَلَا تَقُلْ لَهُمَا آفٌ وَلَا تُنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا
كَرِيمًا ⑧ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ
وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا ⑨ رَبِّكُمْ أَعْلَمُ
بِمَا فِي نَفْسِكُمْ ⑩ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ
لِالْأَوَابِينَ عَاقِبًا ⑪ وَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ
وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبْدِرْ تَبْدِيرًا ⑫ إِنَّ الْمُبْدِرِينَ
كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ ⑬ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ⑭
وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا
فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ⑮ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً
إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا
مَّحْسُورًا ⑯ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ
إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ⑰ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ

કરવો જોઈએ, અને હોય તે ઈમાનવાળો, તો એવા દરેક મનુષ્યના પ્રયત્નોની કદર કરવામાં આવશે. ^(૧૦) (૨૦) આમને પણ અને તેમને પણ, બંને જૂથોને અમે (દુનિયામાં) જીવન-નિર્વાહ માટેની સામગ્રી આપતા જઈએ છીએ. આ તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નું પ્રદાન છે, અને તારા રબનું પ્રદાન રોકનાર કોઈ નથી. (૨૧) પરંતુ જોઈ લો, દુનિયામાં જ અમે એક જૂથને બીજા જૂથ ઉપર કેવી શ્રેષ્ઠતા આપી રાખી છે, ^(૧૧) અને આખિરતમાં તેના દરજ્જાઓ તેનાથી પણ વધારે હશે, અને તેની શ્રેષ્ઠતા પણ એક-બીજાથી વધીને હશે.

(૨૨) તું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ઉપાસ્ય ન બનાવ, નહીં તો તિરસ્કૃત અને નિ:સહાય બેસેલો રહી જઈશ. (રુકૂઅ-૨)

(૨૩) તારા રબે ફેંસલો કરી દીધો છે કે તમે કોઈની ઉપાસના ન કરો, પરંતુ કેવળ તેની. માતા-પિતા સાથે સારો વ્યવહાર કરો. જો તમારા પાસે તેમાંથી કોઈ એક, અથવા બંને, વૃદ્ધ થઈને રહે તો તેમને ઊંહકારો પણ ન કહો, ન તો તેમને ધુત્કારીને જવાબ આપો, બલકે તેમના સાથે આદરપૂર્વક વાત કરો, (૨૪) અને નમ્રતા અને મહેરબાની સાથે તેમના સામે નમીને રહો અને આ દુઆ કર્યા કરો કે, “પાલનહાર ! આમના ઉપર દયા કર, જે રીતે તેમણે મમતા અને સ્નેહપૂર્વક મને બાળપણમાં ઉછેર્યો હતો.” (૨૫) તમારો રબ ખૂબ સારી રીતે જાણે છે કે તમારા અંત:કરણમાં શું છે. જો તમે સદાચારી બનીને રહો, તો તે એવા સૌ લોકો માટે ક્ષમા કરવાવાળો છે, (૨૬) જેઓ પોતાની ભૂલોથી સચેત થઈને બંદગીના માર્ગે પાછા ફરે. સગાને તેનો હક્ક આપો અને ગરીબ અને મુસાફરને તેનો હક્ક. ફુઝૂલ (નકામો) ખર્ચ ન કરો, (૨૭) ફુઝૂલખર્ચ કરનારાઓ શૈતાનના ભાઈ છે, અને શૈતાન પોતાના રબનો કૃત્ષ્ન છે. (૨૮) જો તમારે તેમની (અર્થાત્ જરૂરતમંદ સગાઓ, ગરીબો અને મુસાફરોની) ઉપેક્ષા કરવી હોય, એ કારણે કે હજુ તમે અલ્લાહની એ કૃપાને, જેના તમે ઉમેદવાર છો, શોધી રહ્યા છો, તો તેમને નમ્ર જવાબ આપી દો. (૨૯) ન તો પોતાનો હાથ ડોક સાથે બાંધી રાખો (અર્થાત્ કંજૂસી ન કરો) અને ન તેને તદ્દન છૂટો જ મૂકી દો કે જેથી નિંદાપાત્ર અને લાચાર બનીને રહી જાઓ. ^(૧૨) (૩૦) તારો રબ જેના માટે યાહે છે, રોજી વિશાળ કરી દે છે અને જેના માટે યાહે છે, તંગ કરી દે છે. તે પોતાના બંદાઓની સ્થિતિની ખબર રાખે છે અને તેને જોઈ રહ્યો છે. (રુકૂઅ-૩) (૩૧) પોતાના સંતાનની નિર્ધનતાના ભયથી હત્યા ન કરો. અમે

૩. ‘કિતાબ’ (ગ્રંથ)થી તાત્પર્ય અહીં ‘તૌરાત’ નથી, બલકે ‘સુહુફે-આસમાની’ (આકાશી ગ્રંથો)નો સંગ્રહ છે, જેના માટે કુર્આનમાં પારિભાષિક રૂપે ‘અલ-કિતાબ’ શબ્દ ઘણી જગ્યાએ પ્રયુક્ત થયો છે.

૪. આનાથી અભિપ્રેત એ ભયાનક વિનાશ છે, જે આશૂરીઓ (Assyrians) અને બેબિલોનવાસીઓ (Babylonians)ના હાથે બની ઈસરાઈલ પર અવતરિત થયો.

૫. આનાથી અભિપ્રેત રોમનો છે, જેમણે ઐતુલ મકદિસને તદ્દન નષ્ટ કરી નાખ્યું, બની ઈસરાઈલને મારી-મારીને પેલેસ્ટાઈનથી બહાર કાઢી મુક્યા અને તે પછી આજે બે હજાર વર્ષથી તેઓ આખી દુનિયામાં વેર-વિખેર છે.

૬. આ જવાબ છે મક્કાના કાફિરોની મૂર્ખતાપૂર્ણ વાતોનો, જે તેઓ વારંવાર નબી સલ્વ.ને કરતા હતા કે બસ, લઈ આવો એ અઝાબ, જેનાથી તમે અમને કરાવ્યા કરો છો. ઉપરના વર્ણન પછી તરત જ આ વાક્ય કહેવાનો હેતુ એ વાત પર સચેત કરવાનો છે કે મૂર્ખ લોકો ! ભલાઈ માંગવાના બદલે અઝાબ માંગો છો ? તમને કંઈ કલ્પના પણ છે કે અલ્લાહનો અઝાબ જ્યારે કોઈ કોમ પર આવે, તો તેની શું દશા થાય છે ? તેના સાથે આ વાક્યમાં એક સૂક્ષ્મ ચેતવણી મુસલમાનો માટે પણ હતી, જેઓ કાફિરોના અત્યાચાર અને તેમની હકધર્મીઓથી તંગ આવીને

حَشِيَّةَ إِمْلَاقٍ ۖ كَحُنْ كَرُّرْفُهُمْ ۖ وَإِيَّاكُمْ ۖ إِنَّ قِتْلَهُمْ
 كَانَ خَطَاً كَبِيرًا ۝ وَلَا تَقْرَبُوا الرِّبِّيَّ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً
 وَسَاءَ سَبِيلًا ۝ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ
 إِلَّا بِالْحَقِّ ۖ وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ
 سُلْطٰنًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ۝
 وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى
 يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۖ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ
 مَسْئُولًا ۝ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كَلَّمْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ
 الْمُسْتَقِيمِ ۖ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝ وَلَا تَقْفُ
 مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۖ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ
 كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ۝ وَلَا تَمْسَسْ فِي
 الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ
 الْجِبَالَ طَوْلًا ۝ كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ
 مَكْرُوهًا ۝ ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۖ
 وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُنْفِقَ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا
 مَدْحُورًا ۝ أَفَأَصْفِكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ
 الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا ۖ إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ۝ وَلَقَدْ
 صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا
 نُفُورًا ۝ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا

તેમને પણ રોજી આપીશું અને તમને પણ. હકીકતમાં તેમની હત્યા એક ઘોર અપરાધ છે. (૩૨) વ્યભિચારના નજીક ન ફરકો. તે ઘણું જ ખરાબ કૃત્ય છે અને ઘણો જ ખરાબ માર્ગ. (૩૩) કોઈ જીવની હત્યા ન કરો, જેને અલ્લાહે હરામ (અવૈધ) ઠેરવ્યો છે, સિવાય કે સત્યની સાથે અને જે વ્યક્તિની અન્યાયપૂર્ણ હત્યા કરવામાં આવી હોય તેના વાલીને અમે 'કિસાસ'ની માગણી કરવાનો અધિકાર આપ્યો છે, ^(૧૩) તેથી તેણે હત્યા કરવામાં હદથી આગળ ન વધવું જોઈએ, ^(૧૪) તેની સહાય કરવામાં આવશે. ^(૧૫) (૩૪) અનાથના માલની નજીક ન ફરકો, પરંતુ ઉત્તમ રીતે, ત્યાં સુધી કે તે યુવાન વયે પહોંચી જાય. વચનનું પાલન કરો. નિ:શંક, વચન વિષે તમારે જવાબ આપવો પડશે. (૩૫) માપીને આપો તો પૂરું ભરીને આપો, અને તોલો તો સાચા ત્રાજવાથી તોલો. આ સારી પદ્ધતિ છે અને પરિણામની દૃષ્ટિએ પણ આ જ વધુ સારું છે. (૩૬) કોઈ એવી વસ્તુની પાછળ ન પડો, જેનું તમને જ્ઞાન ન હોય. ^(૧૬) નિ:શંક આંખ, કાન અને હૃદય બધાની પૂછપરછ થવાની છે. (૩૭) જમીનમાં છાતી કાઢીને ન ચાલો. તમે ન જમીનને ફાડી શકો છો, ન તો પર્વતોની ઊંચાઈએ પહોંચી શકો છો.

(૩૮) આ કાર્યોમાંથી દરેકનું ખરાબ પાસું તારા રબના નજીક અપ્રિય છે. ^(૧૭) (૩૯) આ એ તત્વદર્શિતાની વાતો છે, જે તારા રબે તારા પર વહી કરી છે.

અને જુઓ, અલ્લાહ સાથે બીજો કોઈ ઉપાસ્ય ન બનાવી બેસ, નહીં તો તને જહન્નમ (નર્ક)માં નાખી દેવામાં આવશે નિંદાપાત્ર અને દરેક ભલાઈથી વંચિત કરીને ^(૧૮) — (૪૦) કેવી વિચિત્ર વાત છે કે તમારા રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) તો તમને પુત્રોથી નવાજ્યા અને સ્વયં પોતાના માટે ફરિશ્તાઓને પુત્રીઓ બનાવી લીધી? મોટી જૂઠી વાત છે, જે તમે લોકો તમારા મોઢેથી બોલો છો. (રુકૂઅ-૪)

(૪૧) અમે આ કુર્આનમાં જુદી-જુદી રીતે લોકોને સમજાવ્યા કે ભાનમાં આવે, પરંતુ તેઓ સત્યથી વધુને વધુ દૂર જ ભાગતા જઈ રહ્યા છે. (૪૨) હે પયગંબર! આમને કહો કે જો અલ્લાહ સાથે બીજા ઉપાસ્યો પણ હોત, જેમ કે આ લોકો કહે છે, તો તેઓ

ક્યારેક-ક્યારેક તેમના માટે અજાબ અવતરિત કરવાની દુઆ કરવા લાગતા હતા. જો કે હજુ આ જ કાફિરોમાં ઘણા એવા એ લોકો હતા, જેઓ આગળ ચાલીને ઈમાન લાવવાવાળા અને સમગ્ર દુનિયામાં ઈસ્લામનો ધ્વજ ઉચ્ચ કરવાવાળા હતા. આના પર અલ્લાહ તૃપ્તિ આપવા ફરમાવે છે કે મનુષ્ય ખૂબ જ અધીરો થઈ જાય છે, દરેક એ વસ્તુ માંગવા લાગે છે જેની તત્કાળ જરૂર લાગે છે. જો કે પાછળથી તેને પોતાને અનુભવ થઈ જાય છે કે જો અત્યારે તેની દુઆ કબૂલ કરી લેવામાં આવતી, તો તે તેના માટે ભલાઈ ન હોત.

૭. અર્થાત્, દરેક વ્યક્તિનું સૌભાગ્ય અને દુર્ભાગ્ય તથા તેના પરિણામની ભલાઈ અને બૂરાઈના કારણો અને પરિબળો સ્વયં તેની પોતાની જાતમાં હોય છે.

૮. મતલબ એ છે કે દરેક વ્યક્તિ પોતાનું એક સ્થાયી નૈતિક દાયિત્વ ધરાવે છે અને પોતાની વ્યક્તિગત હેસિયતમાં અલ્લાહ તૃપ્તિવાળી સામે જવાબદાર છે. આ જ અંગત જવાબદારીમાં કોઈ બીજો વ્યક્તિ તેના સાથે સામેલ નથી.

૯. જે હકીકત પર આ આયતમાં સાવધાન કરવામાં આવ્યા છે, તે એ છે કે એક સમાજને છેવટે જે વસ્તુ નષ્ટ કરી નાખે છે, તે તેના ખાતા-પીતા, બુશહાલ લોકોનો અને ઉચ્ચ વર્ગનો ભગાડ છે. જ્યારે કોઈ કોમનો વિનાશ આવવાનો હોય છે, તો તેના ધનવાન અને સત્તાધારી લોકો અવગ્ના અને દુરાચાર પર ઊતરી આવે છે, અત્યાચાર અને હિંસા તેમજ દુષ્કર્મો અને ધૃષ્ટતાઓ કરવા લાગે છે અને છેવટે આ જ ઉપદ્રવ આખી કોમને લઈ રૂબે છે. તેથી જે સમાજ પોતે પોતાનો દુશ્મન ન હોય, તેને ચિંતા કરવી જોઈએ કે તેના ત્યાં સત્તાની લગામ અને આર્થિક સંસાધનોની ચાવીઓ અનુદાર અને મૂર્ખ અને દુરાચારી લોકોના હાથોમાં જવા ન પામે.

لَا بُتَعُوا إِلَيَّ فِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ٣٣ سُبْحٰنَهُ وَ
تَعَلٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ٣٤ نَسِجٌ لَهُ السَّمٰوٰتُ
السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ٣٥ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسِيرٌ
بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ٣٦ إِنَّهُ كَانَ
حَلِيمًا غَفُورًا ٣٧ وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ
وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ٣٨ وَ
جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ
وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ
أُدْبَارِهِمْ نُفُورًا ٣٩ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ
يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ
إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ٤٠ أَنْظِرْ كَيْفَ صَرَبُوا
لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ٤١ وَ
قَالُوا إِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرَفَاتًا ؕ إِنَّا لَمُبْعُوثُونَ
خَلْقًا جَدِيدًا ٤٢ قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ٤٣ أَوْ
خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ ٤٤ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا ٤٥
قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ٤٦ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ
رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ٤٧ قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ
قَرِيبًا ٤٨ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ
إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ٤٩ وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي

અર્શ (સિંહાસન)ના માલિકના સ્થાને પહોંચવાની જરૂર કોશિશ કરતા. (૪૩) પવિત્ર છે તે અને ખૂબ ઉચ્ચ છે, એ વાતોથી જે આ લોકો કહી રહ્યા છે. (૪૪) તેની પવિત્રતા તો સાતેય આકાશો અને ધરતી અને એ સર્વ વસ્તુઓ વર્ણવી રહી છે જે આકાશો અને ધરતીમાં છે. (૧૯) કોઈ વસ્તુ એવી નથી, જે તેની પ્રશંસા સાથે તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) ન કરી રહી હોય. પરંતુ તમે તેમની તસ્બીહ સમજતા નથી. હકીકત એ છે કે તે ખૂબ મોટો સહનશીલ અને માફ કરનાર છે.

(૪૫) જ્યારે તમે કુર્આન પઢો છો, તો અમે તમારા અને આખિરત પર ઈમાન ન લાવનારાઓના વચ્ચે એક પડદો નાખી દઈએ છીએ, (૪૬) અને તેમના હૃદયો ઉપર એવું આવરણ ચઢાવી દઈએ છીએ કે તેઓ કશું નથી સમજતા અને તેમના કાનોમાં ડાટો મારી દઈએ છીએ, (૨૦) અને જ્યારે તમે કુર્આનમાં પોતાના એક જ રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો ઉલ્લેખ કરો છો તો તેઓ ઘૃણાથી મોઢું ફેરવી લે છે. (૨૧) (૪૭) અમને ખબર છે કે જ્યારે તેઓ કાન દઈને તમારી વાત સાંભળે છે, તો હકીકતમાં શું સાંભળે છે, અને જ્યારે બેસીને પરસ્પર ગુસપુસ કરે છે, તો શું કહે છે. આ અત્યાચારીઓ પરસ્પર કહે છે કે આ તો એક જાદુની અસર પામેલો માણસ છે, જેના પાછળ તમે લોકો જઈ રહ્યા છો. (૨૨) (૪૮) જુઓ, કેવી વાતો છે જે આ લોકો તમારા પર ટાંકે છે. આ લોકો ભટકી ગયા છે. તેમને માર્ગ જડતો નથી.

(૪૯) તેઓ કહે છે, “જ્યારે અમે કેવળ હાડકા અને માટી બની જઈશું, તો શું અમને નવેસરથી પેદા કરીને ઉઠાવવામાં આવશે?” (૫૦) આમને કહો, “તમે પથ્થર કે લોખંડ પણ થઈ જાઓ, (૫૧) અથવા તેનાથી પણ વધુ કઠણ કોઈ વસ્તુ, જે તમારા મતે જીવતી થવા માટે અશક્ય હોય (તો પણ તમે ઊઠીને રહેશો.)” તેઓ ચોક્કસ પૂછશે, “કોણ છે તે, જે અમને ફરીથી જીવનની તરફ પલટાવીને લાવશે?” જવાબમાં કહો, “એ જ જેણે પહેલી વખત તમને પેદા કર્યા.” તેઓ માથાં હલાવી-હલાવીને પૂછશે, (૨૩) “ભલે, તો આ થશે ક્યારે?” તમે કહો, “એમાં શું નવાઈ કે તે સમય નજીક જ આવી પહોંચ્યો હોય. (૫૨) જે દિવસે તે તમને પોકારશે, તો તમે તેની પ્રશંસા કરતાં-કરતાં તેની પોકારના જવાબમાં નીકળી આવશો અને તમારી ધારણા તે વખતે એ હશે કે બસ, થોડી વાર જ આ હાલતમાં પડી રહ્યા છીએ.” (૨૪) (રુકૂઅ-૫)

(૫૩) અને હે નબી સલ્લ! મારા બંદાઓને (અર્થાત્ ઈમાનવાળા બંદાઓને) કહી

૧૦. અર્થાત્, તેના કામની કદર કરવામાં આવશે તથા જેટલી અને જેવી કોશિશ પણ તેણે આખિરત (પરલોક)ની સફળતા માટે કરી હશે, તેનું ફળ તે અવશ્ય પામશે.

૧૧. અર્થાત્, દુનિયામાં જ આ ભેદ સ્પષ્ટ દેખાય છે કે આખિરતના અભિલાષીઓ દુનિયાપ્રેમી લોકોની તુલનામાં શ્રેષ્ઠતા રાખે છે. આ શ્રેષ્ઠતા એ પાસાથી નથી કે તેમના ભોજન, પોશાક, મકાન અને સવારીઓ તેમજ સંસ્કૃતિ અને સભ્યતાનો ઠાઠ-માઠ તેમનાથી કંઈક વધારે છે, બલ્કે એ પાસાથી છે કે આ લોકો જે કંઈ પણ મેળવે છે સચ્ચાઈ, પ્રમાણિકતા અને અમાનતદારીથી મેળવે છે અને તેઓ જે કંઈ મેળવે છે તે અન્યાય-અત્યાચાર અને બેઈમાનીઓથી તથા જાત-જાતની હરામખોરીઓથી મેળવી રહ્યા છે. વધુમાં તેમને જે કંઈ મળે છે તે ન્યાયી રીતે ખર્ચ થાય છે, તેમાં હક્કદારોના હક્કો અદા થાય છે, તેમાંથી જરૂરતમંદો અને વંચિતોનો ભાગ પણ નીકળે છે, અને તેમાંથી અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે બીજા નેક કાર્યો પર પણ ધન ખર્ચ કરવામાં આવે છે. આનાથી વિપરીત, દુનિયા-પ્રેમીઓને જે કંઈ મળે છે તેને મોટાભાગે ભોગ-વિલાસ અને અવૈધ કાર્યો અને જાત-જાતના બગાડ ઊભો કરતા અને ઉપદ્રવી

هِيَ أَحْسَنُ ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ ۗ إِنَّ الشَّيْطَانَ
 كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا ۝ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۗ
 إِنْ يَشَأْ يُرْحَمَكُمُ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبِكُمْ ۗ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ
 عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا ۝ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَ
 الْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَ
 تَبْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ۝ قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ رَعَيْتُمْ مِّنْ
 دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ۝
 وَلِلَّهِ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
 لَوْ سَبِيلَةَ آيِهِمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ
 عَذَابَهُ ۗ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْدُورًا ۝ وَإِنْ مِّنْ
 نُّزِيلٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا
 عَذَابًا شَدِيدًا ۗ كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ۝
 وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا
 الَّذِينَ أَكْفَرُوا ۗ وَأَتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ۗ
 وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ۝ وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ
 رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۗ وَمَا جَعَلْنَا الرَّيَّا النَّبِيَّ أَرْبِنَا
 إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ ۗ
 وَنُحُوفُهُمْ ۗ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ۝ وَإِذْ قُلْنَا
 لِمَلَكِنَا اسْجُدُوا لِلْإدْمِ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ۗ قَالَ

દો કે જીભથી એવી વાત કહે જે ઉત્તમ હોય. ^(૨૫) હકીકતમાં એ શૈતાન છે જે મનુષ્યો વચ્ચે ઝઘડા નાખવાની કોશિશ કરે છે. હકીકત એ છે કે શૈતાન મનુષ્યનો ખુલ્લો દુશ્મન છે. (૫૪) તમારો રબ તમારી હાલતને સારી રીતે જાણે છે. તે ચાહે તો તમારા પર દયા કરે અને ચાહે તો તમને યાતના આપી દે, ^(૨૬) અને હે નબી સલ્લ! અમે તમને લોકો પર રખેવાળ બનાવીને નથી મોકલ્યા.

(૫૫) તારો રબ ધરતી અને આકાશોની મખલૂકો (સર્જનો)ને વધુ જાણે છે. અમે કેટલાક પયગંબરોને કેટલાકથી વધુ દરજ્જા આપ્યા અને અમે જ દાઉદને ઝબૂર આપી હતી.

(૫૬) આમને કહો, પોકારી જુઓ એ ઉપાસ્યોને જેમને તમે અલ્લાહ સિવાય (પોતાના કામ પાર પાડનાર) સમજો છો. તેઓ કોઈ મુશ્કેલીને તમારાથી ન તો દૂર કરી શકે છે, ન તેને બદલી શકે છે. ^(૨૭) (૫૭) જેમને આ લોકો પોકારે છે, તેઓ તો સ્વયં પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની હજૂરમાં પહોંચવા માટે સાધન શોધી રહ્યા છે કે કોણ તેનાથી વધુ સમીપ થઈ જાય અને તેઓ તેની કૃપાના ઉમેદવાર છે અને તેની યાતનાથી ડરે છે. ^(૨૮) હકીકત એ છે કે તારા રબની યાતના છે જ ડરવાને લાયક.

(૫૮) અને કોઈ વસ્તી એવી નથી, જેને અમે કયામત પહેલાં નષ્ટ ન કરીએ અથવા સખત યાતના ન આપીએ. આ અલ્લાહના લેખમાં લખેલું છે.

(૫૯) અને અમને નિશાનીઓ મોકલવાથી નથી રોક્યા, પરંતુ એ વાતે કે આમના પહેલાંના લોકો તેને ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. ^(૨૯) (આથી જોઈ લો) સમૂદને અમે ખુલ્લુંખુલ્લા ઊંટણી લાવીને આપી અને તેમણે તેના પર જુલ્મ કર્યો. અમે નિશાનીઓ એટલા જ માટે તો મોકલીએ છીએ કે લોકો તેમને જોઈને ડરે. (૬૦) યાદ કરો હે નબી સલ્લ! અમે તમને કહી દીધું હતું કે તારા રબે એ લોકોને ઘેરી રાખ્યા છે, અને આ જે હમણા અમે તમને દેખાડ્યું છે, ^(૩૦) તેને અને એ વૃક્ષને જેના પર કુર્આનમાં ફિટકાર કરવામાં આવી છે, ^(૩૧) અમે એ લોકો માટે બસ, એક પરીક્ષા બનાવીને મૂકી દીધા. ^(૩૨) અમે તેમને નિરંતર ચેતવણી આપી રહ્યા છીએ, પરંતુ દરેક ચેતવણી તેમના વિદ્રોહમાં જ વધારો કર્યે જાય છે. (રુકૂઅ-૬)

(૬૧) અને યાદ કરો, જયારે કે અમે ફરિશ્તાઓને કહ્યું કે આદમને સિંજદો કરો, તો

કામોમાં પાણીની જેમ વહાલી દેવામાં આવે છે. આમ, બધા પાસાઓથી આબિરતના અભિલાષીઓનું જીવન દુનિયા-પ્રેમી લોકોના જીવનથી શ્રદ્ધ હીમ છે.

૧૨. 'હાથ બાંધવા' કંજૂસી માટે ખોલવામાં આવે છે, અને તેને છૂટો મૂકી દેવાથી તાત્પર્ય છે ફુજૂલ (નકામો કે વ્યર્થ) ખર્ચ કરવો.

૧૩. મૂળ શબ્દો છે - 'તેના વલી (વાલી)ને અમે સુલતાન પ્રદાન કરેલ છે.' 'સુલતાન'થી તાત્પર્ય અહીં પ્રમાણ છે, જેના આધારે તે કિસાસ (હત્યા-દંડ)ની માંગણી કરી શકે છે.

૧૪. હત્યામાં હદથી આગળ વધી જવાના જુદા-જુદા સ્વરૂપો હોઈ શકે છે અને તે બધા પ્રતિબંધિત છે. જેમ કે -વેર લેવાના આક્રોશમાં ગુનેગાર સિવાય બીજાઓને મારી નાખવા, અથવા ગુનેગારને યાતના આપી-આપીને મારવો, અથવા મારી નાખ્યા પછી તેની લાશ પર ગુસ્સો કાઢવો, કે ખૂં-બહા (હત્યાનો અર્થ-દંડ) પછી ફરી તેને કતલ કરી નાખવો.

૧૫. કેમ કે ત્યાં સુધી ઈસ્લામી રાજ્યની સ્થાપના થઈ ન હતી, તેથી એ વાતને ખોલવામાં ન આવી કે તેની મદદ કોણ કરશે. હિજરત પછી જયારે ઈસ્લામી રાજ્યની સ્થાપના થઈ ગઈ, તો એ નક્કી કરી દેવામાં આવ્યું કે તેની મદદ કરવી તેના કબીલા કે તેના સાથીઓનું કામ નથી, બલ્કે ઈસ્લામી રાજ્ય અને તેના ન્યાય-તંત્રનું કામ છે. કોઈ વ્યક્તિ કે સમૂહ પોતાની રીતે હત્યાનો બદલો લેવાનો અધિકાર ધરાવતો નથી, બલ્કે આ પદ ઈસ્લામી રાજ્યનું છે કે ન્યાયની પ્રાપ્તિ માટે તેનાથી મદદ માગવામાં આવે.

ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ۗ قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي
 كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ
 ذُرِّيَّتَكَ إِلَّا قَلِيلًا ۗ قَالَ أَذْهَبُ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ
 فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا ۗ وَاسْتَفْزِرُ مِنْ
 سَطْعَتِ مَنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبُ عَلَيْهِمْ بِخَبِيلِكَ وَ
 جَعَلَكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدَّهُمْ ۗ وَمَا
 بَعْدَهُمُ الشَّيْطَانُ الْأَعْرُورًا ۗ إِنَّ عِبَادِي لَكِنَّ لَكِ
 عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ ۗ وَكَفَى بِرَبِّكَ وَكِيلًا ۗ رَبُّكُمْ الَّذِي يُزَيِّجُ
 لَكُمْ الْفَلَاحَ فِي الْبَحْرِ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۗ إِنَّهُ كَانَ
 بِكُمْ رَحِيمًا ۗ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ
 نَدَعُونَ إِلَّا آيَاتِنَا ۗ فَلَمَّا نَجَّيْنَاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۗ وَ
 كَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ۗ أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْشِفَ بِكُمْ جَانِبَ
 لَبِّئِ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ
 رُكْبَاتًا ۗ أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَ كُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى ۗ
 يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيَغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ۗ
 ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَابِعًا ۗ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا
 بَنِي آدَمَ وَخَلَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَفَقْنَا مِنْ
 لَدُنَّا طِبَّاتٍ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا
 تَفْضِيلًا ۗ يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۗ فَمَنْ

બધાએ સિજદો કર્યો, પરંતુ ઈબ્લીસે ન કર્યો. તેણે કહ્યું, “શું હું તેને સિજદો કરું, જેને તો માટીથી બનાવ્યો છે?” (૬૨) પછી તે બોલ્યો, “જુઓ તો ખરા, શું આ તે લાયક હતો કે તો એને મારા પર શ્રેષ્ઠતા આપી? જો તું મને કયામતના દિવસ સુધી મહેતલ આપે, તો હું તેના આખા વંશને જડમૂળથી ઉખેડી નાખું. માત્ર થોડા જ લોકો મારાથી બચી શકશે.” (૬૩) અલ્લાહે ફરમાવ્યું, “ભલે તો જા, આમાંથી જે કોઈ તારું અનુસરણ કરે, તારા સહિત તે સૌના માટે જહન્નમ જ ભરપૂર બદલો છે. (૬૪) તું જેને-જેને પોતાના આમંત્રણથી લપસાવી શકે છે, લપસાવી લે. તેમના પર પોતાના સવાર અને સિપાઈઓ ચઢાવી લાવ. ધન અને સંતાનમાં તેમના સાથે ભાગીદારી કર, અને તેમને વાયદાઓની જાળમાં ફસાવી લે, અને શૈતાનના વાયદા એક છે તે તરપિડી સિવાય બીજું કંઈ નથી. (૬૫) નિ:શંક, મારા બંદાઓ પર તને કોઈ પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત થશે નહીં, અને ભરોસો કરવા માટે તારો રબ જ પૂરતો છે.”

(૬૬) તમારો (સાચો) રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તો એ છે, જે સમુદ્રોમાં તમારી નૌકા ચલાવે છે, જેથી તમે તેની મહેરબાની (આજીવિકા) શોધો. હકીકત એ છે કે તે તમારી સ્થિતિ પર ઘણો જ મહેરબાન છે. (૬૭) જ્યારે સમુદ્રમાં તમારા પર મુસીબત આવે છે, તો તે એકના સિવાય બીજા જેને-જેને તમે પોકારો છો, તે બધા જ ગુમ થઈ જાય છે. પરંતુ જ્યારે તે તમને બચાવીને જમીન ઉપર પહોંચાડી દે છે, તો તમે તેનાથી વિમુખ થઈ જાઓ છો. મનુષ્ય વાસ્તવમાં ઘણો જ અપકારી છે. (૬૮) ભલે, તો શું તમે એ વાતથી તદ્દન ડરતા નથી કે ખુદા ક્યારેક જમીન પર જ તમને ધરતીમાં ખૂંપાવી દે અથવા તમારા ઉપર પથ્થરો વરસાવતી આંધી મોકલી દે અને તમે તેનાથી બચાવનાર કોઈ મદદગાર ન મેળવી શકો? (૬૯) અને શું તમને એનો ભય નથી કે અલ્લાહ ફરી કોઈ સમયે સમુદ્રમાં તમને લઈ જાય અને તમારી કૃતબંધતા (અપકાર)ના બદલામાં તમારા ઉપર પ્રચંડ તોફાની હવા મોકલીને તમને ડૂબાડી દે અને તમને એવો કોઈ ન મળે જે તેને તમારા આ અંજામ વિષે પૂછતાં છ કરી શકે? (૭૦) આ તો અમારી મહેરબાની છે કે અમે આદમની સંતાનને પ્રતિષ્ઠા આપી અને તેમને જમીન અને પાણીમાં સવારીના સાધનો આપ્યા અને તેમને શુદ્ધ વસ્તુઓમાંથી રોજી આપી અને અમારી અનેક મજલૂકો (પોતે સર્જેલા અનેકો) ઉપર સ્પષ્ટ શ્રેષ્ઠતા આપી. (રુકૂઅ-૭) (૭૧) પછી વિચાર કરો એ દિવસનો, જ્યારે અમે પ્રત્યેક માનવ-જૂથને તેના પેશવા (આગેવાન, ગુરુ) સાથે બોલાવીશું. તે

૧૬. આ ઈરશાદનો હેતુ એ છે કે લોકો પોતાના વ્યક્તિગત અને સામૂહિક જીવનમાં અટકળ અને અનુમાનના બદલે ‘જ્ઞાન’નું અનુસરણ કરે.

૧૭. અર્થાત્, આ આદેશોમાંથી જે આદેશનું પણ ઉલ્લંઘન કરવામાં આવે, તે અપ્રિય છે.

૧૮. આ આદેશનું સંબોધન દરેક માનવીને છે. અર્થ એ છે કે હે માનવી! તું આ કામ ન કર.

૧૯. અર્થાત્, સમગ્ર સૃષ્ટિ અને તેની દરેક વસ્તુ પોતાના સમગ્ર અસ્તિત્વથી એ હકીકત પર સાક્ષી આપી રહી છે કે જેણે તેને પેદા કરેલ છે અને જે તેનું પાલન-પોષણ અને દેખરેખ કરી રહ્યો છે તેની જાત દરેક ખામી અને ત્રુટિથી અને નબળાઈથી પર છે અને તે તેનાથી તદ્દન પવિત્ર છે કે ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં કોઈ તેનો ભાગીદાર અને સમકક્ષ હોય.

૨૦. અર્થાત્, આખિરત (પરલોક) પર ઈમાન ન લાવવાની આસ્થા એ સ્વાભાવિક પરિણામ છે કે વ્યક્તિના હૃદય પર આવરણ થઈ જાય અને તેના કાન એ આમંત્રણ પર બંધ થઈ જાય, જે કુર્આન પ્રસ્તુત કરે છે. કુર્આનનું તો આમંત્રણ જ એ આધાર પર છે કે દુનિયાના જીવનના બાહ્ય પાસાથી ધોકો ન ખાવ. સત્ય અને અસત્યના નિર્ણયો આ દુનિયામાં નહીં, બલકે આખિરતમાં થશે. નેકી (સદાચાર) એ છે, જેનું સારું પરિણામ આખિરતમાં નીકળશે, ચાહે દુનિયામાં

وَتِي كَتَبَهُ بِمِيزَانِهِ فَأُولَئِكَ يَفْرَهُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا
 يَظْلَمُونَ فَتِيلاً ٤١ وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي
 لَآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا ٤٢ وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ
 مِنَ الذِّئْبِ أَوْ حَيِّنَا إِلَيْكَ لِنَفْتِنَنَّ عَلَيْكَ غَيْرَهُ ٤٣
 إِذَا لَّا تَخَذُوكَ خَلِيلًا ٤٤ وَلَوْ لَا أَنْ تَبَيَّنَّاكَ لَقَدْ
 بَدَأْتَ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ٤٥ إِذَا لَادَفْنَاكَ ضِعْفَ
 حَيَوَتِكَ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ٤٦
 وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفْرِزُوا مِنْكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ
 مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلْفَكَ إِلَّا قَلِيلًا ٤٧ سُنَّةَ
 مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا
 تَحْوِيلًا ٤٨ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِلدُّلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ الْبَيْلِ
 وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ٤٩ وَ
 مِنَ الْبَيْلِ فَتَهَجِدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ ٥٠ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ
 رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ٥١ وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ
 بَيْدِقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صَدِقٍ وَأَجْعَلْ لِي مِنْ
 دُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا ٥٢ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ
 الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ٥٣ وَنُنزِّلُ مِنَ
 الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ٥٤ وَلَا يَزِيدُ
 الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ٥٥ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ

વખતે જે લોકોને તેમનું કર્મ-પત્રક સીધા હાથમાં આપવામાં આવ્યું, તેઓ પોતાનું કર્મ-પત્રક વાંચશે અને તેમના પર રજમાત્ર પણ જુલ્મ (અન્યાય) નહીં થાય. (૭૨) અને જે આ દુનિયામાં આંધળો બનીને રહ્યો, તે આખિરતમાં પણ આંધળો જ રહેશે, બલ્કે રસ્તો શોધવામાં આંધળા કરતાંય વધુ નિષ્ફળ.

(૭૩) હે નબી સલ્લ.! આ લોકોએ એ પ્રયાસમાં કોઈ ક્યાશ નથી રાખી કે તમને ફિત્ના (આપત્તિ)માં નાખીને આ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)થી ફેરવી નાખે, જે અમે તમારા તરફ મોકલી છે, જેથી તમે અમારા નામે પોતાના તરફથી કોઈ વાત ઘડી કાઢો. જો તમે આવું કર્યું હોત તો તેઓ જરૂર તમને પોતાના મિત્ર બનાવી લેતા, (૭૪) અને એ અશક્ય ન હતું કે જો અમે તમને મક્કમ ન રાખતા, તો તમે તેમના તરફ યોડાક ઝૂકી પણ જતા. (૭૫) પણ જો તમે આવું કર્યું હોત તો અમે તમને દુનિયામાં પણ બમણી યાતનાનો સ્વાદ ચખાડ્યો હોત અને આખિરતમાં પણ બમણી યાતનાનો. પછી અમારા મુકાબલામાં તમે કોઈ મદદગાર ન મેળવી શક્યા હોત.

(૭૬) અને આ લોકો એ માટે પણ ભારે તત્પર રહ્યા છે કે તમારા કદમ આ ધરતી પરથી ઉખાડી દે અને તમને અહીંથી કાઢી મૂકે. પરંતુ જો તેઓ આવું કરશે, તો તમારા પછી તેઓ સ્વયં અહીં સહેજ પણ વધુ સમય રહી શકશે નહીં.

(૭૭) આ અમારી હંમેશની કાર્ય-પદ્ધતિ રહી છે, જે અમે એ બધા જ રસૂલો (ઈશદૂતો)ના મામલાઓમાં અમલમાં મૂકી છે, જેમને અમે તમારા પહેલાં મોકલ્યા હતા, અને અમારી કાર્ય-પદ્ધતિમાં તમે કોઈ ફેરફાર નહીં જુઓ. (રુકૂઅ-૮)

(૭૮) નમાઝ કાયમ કરો સૂર્યના ઢળવાથી લઈને રાતના અંધારા સુધી^(૭૩) અને ફજ (સવાર)માં પણ કુર્આન પઢવાનું જરૂરી બનાવી લો, કેમ કે ફજનું કુર્આન મશહૂદ (સાક્ષાત્) હોય છે.^(૭૪) (૭૯) અને રાત્રે તહજજુદ^(૭૫) પઢો, આ તમારા માટે નફલ (ઐચ્છિક, અતિરિક્ત) છે. અશક્ય નથી કે તમારો રબ તમને 'મકામે મહમૂદ' (પ્રશંસા-યોગ્ય સ્થાન) પર આસનાધીન કરી દે.^(૭૬)

(૮૦) અને દુઆ કરો કે પાલનહાર ! મને જ્યાં પણ તું લઈ જાય, સત્યની સાથે લઈ જા અને જ્યાંથી પણ કાઢે, સત્યની સાથે કાઢ અને પોતાના તરફથી એક સત્તાને મારી સહાયક બનાવી દે.^(૭૭)

(૮૧) અને ઘોષણા કરી દો, "સત્ય આવી ગયું અને અસત્ય નાશ પામ્યું, અસત્ય તો નાશ પામવાનું જ છે."

(૮૨) અમે આ કુર્આનના અવતરણના ક્રમમાં એ બધું અવતરિત કરી રહ્યા છીએ, જે માનવાવાળાઓ માટે તો રોગ-નિવારણ અને દયા અને કૃપા છે, પરંતુ અત્યાચારીઓ માટે નુકસાન સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુમાં વધારો નથી કરતું. (૮૩) મનુષ્યની સ્થિતિ એ છે કે જ્યારે

તેના કારણે મનુષ્યને ગમે તેટલી તકલીફો પડે અને બધી (દુરાચાર) એ છે, જેનું પરિણામ આખિરતમાં પરાબ નીકળશે. ચાહે દુનિયામાં તે ગમે તેટલી મનમોહક અને લાભપ્રદ હોય. હવે જે વ્યક્તિ આખિરતને જ નથી માનતો, તે કુર્આનના એ આમંત્રણ પર કેવી રીતે ધ્યાન આપી શકે છે.

૨૧. અર્થાત્, તેમને એ વાત ખૂબ જ અસહ્ય હોય છે કે તમે બસ, એક અલ્લાહને જ માલિક અને સર્વસત્તાપીશ ઠેરવો છો અને તેની જ પ્રશંસાઓના ગુણ ગાઓ છો. તેઓ કહે છે કે આ વિચિત્ર માણસ છે, જેના મતે અદૃશ્ય જ્ઞાન છે તો અલ્લાહને, સામર્થ્ય છે તો અલ્લાહનું, સત્તા અને અધિકારો છે તે બસ એક અલ્લાહને. છેવટે આ અમારા

أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرْكَانَ يُوَسَّسًا ۝
 قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ ۖ فَرَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ
 هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا ۝ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۖ قُلِ
 الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ۝
 وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا
 تَجِدُكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكَيْلًا ۝ إِلَّا رَحْمَةً مِّنْ
 رَبِّكَ ۖ إِنْ فَضَّلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ۝ قُلْ لَّيِّنَ
 جُمِعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا
 الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ
 ظَاهِرًا ۝ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ
 مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۖ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ۝
 وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ
 يَنْبُوعًا ۝ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ تَحْتِهَا نَاقُتٌ
 فَتَفْجُرَ الْأَنْهَارُ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ۝ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءُ
 كَمَا زَعَمَتْ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِي بِلُحَاهٍ وَالْمَلَائِكَةُ
 قَدِيرًا ۝ أَوْ يَكُونُ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرَفٍ أَوْ تَرْفَعُ
 فِي السَّمَاءِ ۖ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرَقِيَّتِكَ حَتَّىٰ تُنَزَّلَ عَلَيْنَا
 كِتَابًا نَقْرُؤُهُ ۖ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا
 رَسُولًا ۝ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمْ

અમે તેને કૃપા પ્રદાન કરીએ છીએ, તો અકડાઈ કરે છે અને પીઠ ફેરવી લે છે અને જ્યારે સહેજ મુસીબતનો સામનો થાય છે, તો નિરાશ થવા લાગે છે. (૮૪) હે નબી સલ્લ! એ લોકોને કહી દો કે “દરેક પોતાની પદ્ધતિ પર ચાલી રહ્યો છે, હવે તે તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) જ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે સીધા માર્ગ પર કોણ છે.” (રુકૂઅ-૯)

(૮૫) આ લોકો તમને રૂહ વિશે પૂછે છે. કહો, “આ રૂહ મારા રબના આદેશથી આવે છે, પરંતુ તમે લોકોએ જ્ઞાનનો થોડો જ ભાગ મેળવ્યો છે.”^(૭૦) (૮૬) અને હે નબી સલ્લ! અમે ઈચ્છીએ તો એ બધું જ તમારા પાસેથી છીનવી લઈએ, જે અમે વહી દ્વારા તમને આપ્યું છે. પછી તમે અમારા મુકાબલામાં કોઈ મદદગાર નહીં મેળવી શકો, જે તેને પાછું અપાવી શકે. (૮૭) આ તો જે કંઈ મળ્યું છે, તમારા રબની કૃપાથી મળ્યું છે. હકીકત એ છે કે તમારા ઉપર તેની મોટી કૃપા છે. (૮૮) કહી દો કે જો મનુષ્યો અને જીવો, બધા જ મળીને આ કુર્આન જેવી કોઈ વસ્તુ લાવવાનો પ્રયત્ન કરે, તો નહીં લાવી શકે, ચાહે તેઓ બધા એક-બીજાના મદદગાર કેમ ન હોય.

(૮૯) અમે આ કુર્આનમાં લોકોને જુદી-જુદી રીતે સમજાવ્યા, પરંતુ મોટા ભાગના લોકો ઈન્કાર પર જ વળગી રહ્યા, (૯૦) અને તેમણે કહ્યું, “અમે તારી વાત નહીં માનીએ, જ્યાં સુધી તું અમારા માટે જમીનને ફાડીને એક ઝરણું ન વહેવડાવી દે, (૯૧) અથવા તારા માટે ખજૂર અને દ્રાક્ષનો એક બગીચો પેદા થઈ જાય અને તું તેમાં નહેરો વહેવડાવી દે, (૯૨) અથવા તું આકાશના ટુકડે-ટુકડા કરીને અમારા ઉપર પાડી દે, જેમ કે તારો દાવો છે, અથવા અલ્લાહ અને ફરિશ્તાઓને રૂબરૂ અમારા સામે લઈ આવે, (૯૩) અથવા તારા માટે સોનાનું એક ઘર બની જાય, અથવા તું આકાશમાં ચઢી જાય, અને તારા ચઢવાનો પણ અમે વિશ્વાસ નહીં કરીએ, જ્યાં સુધી તું અમારા પર એક એવું લખાણ ન ઉતારી લાવે જે અમે વાંચીએ.” — હે નબી સલ્લ! આમને કહો, “પવિત્ર છે મારો પાલનહાર! શું હું એક સંદેશો લાવનાર મનુષ્ય સિવાય બીજું પણ કંઈ છું?” (રુકૂઅ-૧૦)

(૯૪) લોકો સમક્ષ જ્યારે પણ માર્ગદર્શન આવ્યું, તો તેના પર ઈમાન લાવતાં તેમને

આસ્તાના (સ્થાનકો)વાળા પણ કોઈ વસ્તુ છે કે નહીં, જેમના ત્યાંથી અમને સંતાન મળે છે, બીમારોની રોગ-મુક્તિ થાય છે, ધંધા-વેપાર ચમકે છે અને જે માંગો એ ઈચ્છાઓ પૂરી થાય છે.

૨૨. અર્થાત્, મક્કાના ઈન્કાર કરવાવાળાઓની હાલત એ હતી કે છુપાઈ-છુપાઈને કુર્આન સાંભળતા અને પછી પરસ્પર સલાહ-મસલત કરતા હતા કે આનો તોડ શું હોવો જોઈએ? ક્યારેક તેમને પોતાના જ માણસોમાં કોઈના પર શંકા પણ થઈ જતી હતી કે કદાચ આ માણસ કુર્આન સાંભળીને થોડોક પ્રભાવિત થઈ ગયો છે. તેથી તેઓ બધા મળીને તેને સમજવતા હતા કે અરે, આ તમે કોના ચક્કરમાં આવી રહ્યા છો, આ વ્યક્તિ તો જાદૂની અસરવાળો છે, અર્થાત્ કોઈએ તેના પર જાદૂ કરી દીધું છે, એટલા માટે બહેકી-બહેકી વાતો કરવા લાગ્યો છે.

૨૩. “ઈગનાઝ”નો અર્થ છે માથાને ઉપરથી નીચે અને નીચેથી ઉપર તરફ હલાવવું, જે રીતે આશ્ચર્યની અભિવ્યક્તિ માટે, અથવા હાંસી ઉડાવવા માટે વ્યક્તિ કરે છે.

૨૪. અર્થાત્, દુનિયામાં મૃત્યુના સમયથી લઈને કયામતનો દિવસ આવવાના સમય સુધીની મુદત તમને થોડાક કલાકથી વધારે લાગશે નહીં. તમે એ વખતે એમ સમજશો કે અમે વધારે વાર સૂતા પડેલા હતા કે એકાએક આ કયામતના કોલાહલે અમને જગાડીને ઊભા કરી દીધા.

૨૫. અર્થાત્, વિરોધીઓ ચાહે ગમે તેવી અપ્રિય વાતો કરે, મુસલમાનોએ દરેક સ્થિતિમાં ન તો કોઈ વાત સમ્બાઈથી વિરુદ્ધ મોઢેથી કાઢવી જોઈએ અને ન ગુસ્સામાં પોતાના પર કાબૂ ગુમાવીને ધૃષ્ટતાનો જવાબ ધૃષ્ટતાથી આપવો જોઈએ. તેમણે ઠંડા દિમાગથી એ જ વાત કહેવી જોઈએ, જે ઉચિત હોય, સત્ય હોય અને તેમના આમંત્રણની ગરિમાને અનુકૂળ હોય.

الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ۗ قُلْ
 لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ
 لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ۗ قُلْ كَفَىٰ
 بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ
 خَبِيرًا بَصِيرًا ۗ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَمُهْتَدٍ ۗ وَمَنْ
 يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ ۗ طَوَّحْتُمْ لَهُمْ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمِّيًّا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَا وَهَمُوا
 بِهِمْ ۗ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ۗ ذَلِكَ جَزَاءُ الَّذِينَ
 يَأْتُونَ كُفْرًا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا إِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا
 إَرَاتَا لَمْ نُبْعَثْ ۗ قُلْ خَلَقْنَا جَدِيدًا ۗ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ
 الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ
 مِثْلَهُمْ ۗ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ قَابَى الظَّالِمُونَ
 إِلَّا كُفْرًا ۗ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي
 إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ ۗ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا ۗ
 وَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَنَسَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ
 إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يُمُوسَىٰ
 مَسْحُورًا ۗ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَآئِرٍ وَارِئٍ لَأَظُنُّكَ يُفِرُّعُونَ
 مَثْبُورًا ۗ فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَفِرَّ مِنْهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ ۗ وَ

કોઈ વસ્તુએ ન રોક્યા, પરંતુ તેમના આ જ કથને કે “શું અલ્લાહે મનુષ્યને પયગંબર બનાવીને મોકલી દીધો ?” (૮૫) એમને કહ્યો, “ જો ધરતી પર ફરિશ્તાઓ શાંતિથી ચાલી-ફરી રહ્યા હોત તો અમે ચોક્કસ આકાશમાંથી કોઈ ફરિશ્તાને જ તેમના માટે પયગંબર બનાવીને મોકલતા.

(૮૬) હે નબી સલ્લ.! આમને કહી દો કે મારા અને તમારા વચ્ચે બસ એક અલ્લાહની જ સાક્ષી પૂરતી છે. તે પોતાના બંદાઓની હાલતની ખબર રાખે છે અને બધું જ જોઈ રહ્યો છે.

(૮૭) જેને અલ્લાહ માર્ગદર્શન પ્રદાન કરે એ જ માર્ગદર્શન પામી શકે છે અને જેને તે પથભ્રષ્ટતામાં નાખી દે, તો તેના સિવાય એવા લોકો માટે તું કોઈ સમર્થક અને સહાયક નથી મેળવી શકતો. એ લોકોને અમે ક્યામતના દિવસે ઊંધા મોઢે ખેંચી લાવીશું આંધળા, મૂંગા અને બહેરા. તેમનું ઠેકાણું જહન્નમ છે. જ્યારે પણ તેની આગ મંદ પડવા લાગશે અમે તેને વધુ ભડકાવી દઈશું. (૮૮) આ બદલો છે તેમની એ કર્ણીનો કે તેમણે અમારી આયતોનો ઈન્કાર કર્યો અને કહ્યું, “શું જ્યારે અમે માત્ર હાડકા અને માટી થઈ જઈશું, તો નવેસરથી અમને પેદા કરીને ઊભા કરવામાં આવશે ?” (૮૯) શું તેમને એ ન સૂઝ્યું કે જે અલ્લાહે ધરતી અને આકાશોને પેદા કર્યાં છે, તે તેમના જેવાઓને પેદા કરવાનું સામર્થ્ય જરૂર ધરાવે છે ? તેણે તેમના હથ્ર (હિસાબ માટે એકત્ર કરવા) માટે એક સમય નિશ્ચિત કરી રાખ્યો છે, જેનું આવવું ચોક્કસ છે. પરંતુ જાલિમોનો આગ્રહ છે કે તેઓ ઈન્કાર જ કરશે.

(૧૦૦) હે નબી સલ્લ.! આમને કહ્યો, “જો ક્યાંક મારા રબની કૃપાના ખજાના તમારા કબજામાં હોત, તો તમે ખર્ચ થઈ જવાના ડરથી જરૂર તેમને રોકી રાખતા. વાસ્તવમાં મનુષ્ય ખૂબ સંકુચિત મનનો (અનુદાર, કંજૂસ) છે. (૧૦૦) (રુકૂઅ-૧૧)

(૧૦૧) અમે મૂસાને નવ (૯) નિશાનીઓ આપી હતી, જે સ્પષ્ટપણે દેખાઈ રહી હતી. (૧૦૧) હવે આ તમે સ્વયં બની ઈસરાઈલને પૂછી લો કે જ્યારે મૂસા તેમને ત્યાં આવ્યા, તો ફિરઓને આ જ કહ્યું હતું ને કે, “હે મૂસા ! હું સમજું છું કે તું જરૂર એક જાદુની અસર પામેલો મનુષ્ય છે.” (૧૦૨) મૂસાએ તેના જવાબમાં કહ્યું, “તું સારી રીતે જાણે છે કે આ બુદ્ધિમત્તા વધારનાર નિશાનીઓ ધરતી અને આકાશોના રબ સિવાય કોઈએ ઉતારી નથી, (૧૦૨) અને મારો ખ્યાલ એ છે કે હે ફિરઓન ! તું દુભાગી માણસ છે.”

(૧૦૩) છેવટે ફિરઓને નિશ્ચય કર્યો કે મૂસા અને બની ઈસરાઈલને ધરતીમાંથી

૨૬. અર્થાત્, ઈમાનવાળાઓની જીભ પર ક્યારેય એવા દાવાઓ ન આવવા જોઈએ કે અમે જન્મતી છીએ અને ફલાણો માણસ કે સમૂહ દોષી છીએ. આ વસ્તુનો નિર્ણય અલ્લાહના અધિકારમાં છે. એ જ બધા મનુષ્યોની બહારની અને ભીતરની હાલત તેમજ તેમના વર્તમાન અને ભવિષ્યની સ્થિતિથી વાકેફ છે. તેને જ એ નિર્ણય કરવાનો છે કે કોના પર દયા કરે અને કોને અજાબ (યાતના) આપે. એક મુસલમાનને સૈદ્ધાંતિક હેસિયતથી તો એમ કહેવાનો અવશ્ય અધિકાર છે કે અલ્લાહના ગ્રંથ અનુસાર કયા પ્રકારનો વ્યક્તિ દયાને પાત્ર છે અને કયા પ્રકારનો વ્યક્તિ અજાબને પાત્ર. પરંતુ કોઈને એમ કહેવાનો અધિકાર નથી કે ફલાણા વ્યક્તિને અજાબ આપવામાં આવશે અને ફલાણાને વ્યક્તિને માફ કરી દેવામાં આવશે.

૨૭. આનાથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ગૈરુલ્લાહ (અલ્લાહ સિવાય)ને સિજદો કરવો જ શિર્ક નથી, બલ્કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજી હસ્તીથી દુઆ માંગવી, અથવા તેને મદદ માટે પોકારવું પણ શિર્ક છે.

૨૮. આ શબ્દો સ્પષ્ટપણે દર્શાવી રહ્યા છે કે મુશ્શરિકો (અને કેથરવાદીઓ)ના જે ઉપાસ્યો અને ફરિયાદ સાંભળનારાઓનો અહીં ઉલ્લેખ કરવામાં આવી રહ્યો છે, તેમનાથી તાત્પર્ય પથ્થરની મૂર્તિઓ નહીં, બલ્કે કાં તો ફરિશ્તાઓ છે, અથવા વીતી ગયેલા જમાનાના મહાન વ્યક્તિઓ.

مِنْ مَعَهُ جَمِيعًا ١٠٠ وَقُلْنَا مَنْ بَعْدَهُ لَبَنِيُّ إِسْرَاءِيلَ
 اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ١٠١
 وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ١٠٢ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا
 وَنَذِيرًا ١٠٣ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى
 مَكَّةَ ١٠٤ وَنَزَلْنَاهُ تَنْزِيلًا ١٠٥ قُلْ أِمْنَوَابِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا
 إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ
 يَخِرُّونَ لِلْآذْقَانِ سُجَّدًا ١٠٦ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا
 إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ١٠٧ وَيَخِرُّونَ لِلْآذْقَانِ
 يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ١٠٨ قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ
 ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ١٠٩
 وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوا بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ
 يَدَيْكَ سَبِيلًا ١١٠ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ
 وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمَلِكِ وَلَمْ يَكُنْ
 لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ وَكَبْرَهُ تَكْبِيرًا ١١١

وقتلهم

السجدة؛

منزل؛

= (١٠٩)

ઉપાડી ફેંકે. પરંતુ અમે તેને અને તેના સાથીઓને ભેગા ડૂબાડી દીધા (૧૦૪) અને ત્યાર પછી બની ઇસરાઈલને કહ્યું કે હવે તમે ધરતી પર વસવાટ કરો. પછી જ્યારે આખિરતના વાયદાનો સમય પૂરો થશે, તો અમે તમને સૌને એક સાથે લાવીને હાજર કરીશું.

(૧૦૫) આ કુર્આનને અમે સત્ય સાથે અવતરિત કર્યું છે અને સત્ય સાથે જ આ ઉતર્યું છે, અને હે પયગંબર ! તમને અમે એના સિવાય બીજા કોઈ કામ માટે નથી મોકલ્યા કે (જે માની લે તેને) મુશબ્બર આપી દો અને (જે ન માને તેને) સચેત કરી દો, (૧૦૬) અને આ કુર્આનને અમે થોડું-થોડું કરીને અવતરિત કર્યું છે, જેથી એને તમે થોભી-થોભીને લોકોને સંભળાવો, અને આને અમે (પ્રસંગોપાત) કમશ: અવતરિત કર્યું છે. (૧૦૭) હે પયગંબર ! એ લોકોને કહી દો કે તમે આને માની કે ન માનો, જે લોકોને આ પહેલાં જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું છે તેમને જ્યારે આ સંભળાવવામાં આવે છે તો તેઓ ઊંધા મોઢે સિજદામાં પડી જાય છે (૧૦૮) અને પોકારી ઉઠે છે, “પવિત્ર અને ઉચ્ચ છે અમારો રબ (પ્રભુ-માલનહાર) ! તેનો વાયદો તો પૂરો થવાનો જ હતો.” (૧૦૯) અને તેઓ ઊંધા મોઢે રડતાં-રડતાં પડી જાય છે અને તેને સાંભળીને તેમની વિનમ્રતા ખૂબ વધી જાય છે.

(૧૧૦) હે પયગંબર ! આમને કહો, “અલ્લાહ કહીને પોકારો કે રહમાન (પરમ કૃપાળુ) કહીને, જે નામથી પોકારો તેના માટે બધા ઉત્તમ જ નામો છે.”^(૪૨) અને પોતાની નમાઝ ન બહુ ઊંચા અવાજે પઢો અને ન તો બહુ ધીમા અવાજે, આ બંને વચ્ચે મધ્યમ પ્રકારનો લહેજો (સ્વર) અપનાવો.^(૪૩) (૧૧૧) અને કહો, “પ્રશંસા છે એ અલ્લાહ માટે, જેણે ન કોઈને પુત્ર બનાવ્યો, ન કોઈ બાદશાહીમાં તેનો ભાગીદાર છે અને ન તે વિવશ છે કે કોઈ તેનો મદદગાર હોય.” અને તેની મહાનતા વર્ણવો, ઉચ્ચ કોટિની મહાનતા. (રુકૂઆ-૧૨)

૨૯. આ ઈન્કાર કરનારાઓની એ માંગણીનો જવાબ છે, કે મુહમ્મદ (સલ્વ.) તેમને કોઈ મો'જિઝા (ચમત્કાર) બતાવે. હેતુ એ છે કે ચમત્કાર જોઈ લીધા પછી જ્યારે લોકો તેને ખોટું ઠેરવે છે, તો પછી અવશ્ય તેમના પર અઝાબ અવતરિત કરવો અનિવાર્ય થઈ જાય છે, અને પછી આવી કોમને નષ્ટ કર્યા વગર છોડવામાં નથી આવતી. હવે એ અલ્લાહની સર્વથા દયા છે કે તે આવો કોઈ ચમત્કાર નથી મોકલી રહ્યો, પણ તમે એવા મૂર્ખ લોકો છો કે ચમત્કારની માંગણી કરીને સમુદ્દ જેવા પરિણામનો સામનો કરવા ઇચ્છો છો.

૩૦. સંકેત છે મેઝ્ઝાજ તરફ. અહીં ‘રુઆયા’ શબ્દ ‘સ્વપ્ન’ના અર્થમાં નથી, બલકે આંખોથી જોવાના અર્થમાં છે.

૩૧. અર્થાત્પ ઝક્કૂમ, જેના વિશે કુર્આનમાં સમાચાર આપવામાં આવ્યા છે કે તે દોજખના તળિયમાં પેદા થશે અને દોજખવાસીઓને તે ખાવું પડશે. તેના પર ફિટકાર કરવાથી તાત્પર્ય તેનું અલ્લાહની દયાથી દૂર હોવું છે.

૩૨. અર્થાત્પ, અમે તેમની ભલાઈ માટે તમને મેઝ્ઝાજના અનુભવો કરાવ્યા, જેથી તમારા જેવા સાચા અને પ્રમાણિક વ્યક્તિના માધ્યમથી એ લોકોને વાસ્તવિકતાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય અને તેઓ સાવધાન થઈને સન્માર્ગ પર આવી જાય. પરંતુ આ લોકોએ ઊલટું આના પર તમારી હાંસી ઊડાવી. અમે તમારા દ્વારા તેમને સાવધાન કર્યાં કે અહીંની હરામખોરીઓ છેવટે તમને ઝક્કૂમના કોળિયા ખવડાવીને રહેશે, પરંતુ તેમણે આના પર ઠહો કર્યો અને કહેવા લાગ્યા - જરા આ માણસને જુઓ, એક બાજુ કહે છે કે દોજખમાં ભયંકર આગ ભડકી રહી હશે, અને બીજી બાજુ સમાચાર આપે છે કે ત્યાં વૃક્ષ ઊગશે.

૩૩. આમાં ઝુહરથી લઈને ઈશા સુધીની ચારેય નમાઝો આવી જાય છે.

૩૪. ફજ્જના કુર્આનથી તાત્પર્ય ફજ્જની નમાઝમાં કુર્આન પઢવું છે અને ફજ્જનું કુર્આન ‘મશહૂદ’ (સાક્ષાત) હોવાનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહના ફરિશ્તાઓ વિશેષરૂપે તેના સાક્ષી બને છે, કેમ કે તેને એક ખાસ મહત્ત્વ પ્રાપ્ત છે.

૩૫. ‘તહજ્જુદ’નો અર્થ છે ઊંધા તોડીને ઉઠવાનો. આમ, રાત્રિના સમયે તહજ્જુદ કરવાનો અર્થ એ છે કે રાતના એક ભાગમાં સૂઈ ગયા પછી ફરી ઊઠીને નમાઝ પઢવામાં આવે.

૨૬. અર્થાત્, દુનિયા અને આબિરતમાં તમને એવા દરજ્જાઓ પર પહોંચાડી દે, જ્યાં તમે બધામાં પ્રશંસાપાત્ર બનીને રહો, દરેક બાજુથી તમારા પર પ્રશંસા અને સ્તુતિની વર્ષા થાય અને તમારી હસ્તી એક પ્રશંસનીય હસ્તી બનીને રહે.
૨૭. અર્થાત્, કાં તો મને સ્વયં સત્તા પ્રદાન કર, અથવા કોઈ રાજ્યને મારો સહાયક બનાવી દે, જેથી તેની શક્તિથી હું દુનિયાના બગાડને દુરસ્તા કરી શકું, નિર્લજ્જતા અને ગુનાખોરીના આ પૂરને રોકી શકું અને તારા ન્યાયના કાનૂનને જારી કરી શકું.
૨૮. સામાન્ય રીતે એમ સમજવામાં આવે છે કે અહીં 'રૂહ'થી અભિપ્રેત પ્રાણ છે. અર્થાત્, લોકોએ નબી સલ્લ.ને જીવનની રૂહ વિશે પૂછ્યું હતું કે તેની વાસ્તવિકતા શું છે અને તેનો જવાબ એ આપવામાં આવ્યો કે તે અલ્લાહના આદેશથી આવે છે. પરંતુ સંદર્ભ અને અનુસંધાનને દષ્ટિ સમક્ષ રાખવામાં આવે તો સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે અહીં 'રૂહ'થી તાત્પર્ય 'રૂહે નુબૂવ્વત' (પયગંબરીની રૂહ) કે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) છે અને આ જ વાત સૂર: નહલ, આયત-૨, સૂર: મુ'મિન, આયત-૧૫ અને સૂર: શૂરા, આયત-૫૨માં દર્શાવવામાં આવેલ છે. પ્રાચીન મોટા વિદ્વાનોમાંથી હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ., કતાદા અને હસન બસરી રહ.એ પણ આ જ અર્થ લીધો છે, અને 'રૂહલ મઆની'ના લેખક હસન અને કતાદાનું એ કથન નોંધે છે કે "રૂહથી તાત્પર્ય જિબ્રઈલ છે અને પ્રશ્ન વાસ્તવમાં એ હતો કે તેઓ કેવી રીતે અવતરિત થાય છે અને કેવી રીતે નબી સલ્લ.ના હૃદય પર વહી કરવામાં આવે છે?"
૨૯. મક્કાના મુશ્શરિકો જે માનસિકતા હેઠળ નબી સલ્લ.ની નુબૂવ્વતનો ઈન્કાર કરતા હતા, તેમાંથી એક મુખ્ય કારણ એ હતું કે આ રીતે તેમને આપ સલ્લ.ની શ્રેષ્ઠતા અને સર્વોપરીતા માનવી પડતી હતી, અને પોતાના કોઈ સમકાલીન અને પોતાના સ્તરના કોઈ વ્યક્તિની શ્રેષ્ઠતાનો સ્વીકાર કરવા માટે માણસ મુશ્કેલીથી તૈયાર થતો હોય છે. આના પર ફરમાવવામાં આવી રહ્યું છે કે જે લોકોની કંજૂસીની સ્થિતિ એ છે કે કોઈના વાસ્તવિક દરજ્જાનો એકરાર અને સ્વીકાર કરતાં પણ તેમનું દિલ દુ:ખે છે, તેમને જો ક્યાંક અલ્લાહે પોતાના દયાના ખજાનાની ચાવીઓ સુપ્રત કરી દેવામાં આવતી, તો તેઓ કોઈને કાણી પાઈ પણ ન આપતા.
૪૦. આ ૯ નિશાનીઓની વિગત સૂર: આ'રાફમાં આવી ચૂકી છે.
૪૧. આ વાત હઝરત મૂસા અલૈ.એ એટલા માટે ફરમાવી કે એક આખા દેશમાં દુષ્કાળ પડવો, અથવા લાખો ચોરસ માઈલ જમીન પર ફેલાયેલ વિસ્તારમાં દેડકાઓનું એક આકતની જેમ નીકળવું, અથવા આખા દેશના અનાજના ગોડાઉનોમાં ઉધઈ લાગી જવી અને આવી જ બીજી સાર્વજનિક મુસીબતો કોઈ જાદુગરના જાદૂ કે કોઈ માનવીય શક્તિના ચમત્કારથી પ્રગટ નથી થઈ શકતી. જાદુગર કેવળ એક સીમિત જગ્યામાં એક સમૂહની આંખો પર જાદૂ કરીને તેમને અમુક ચમત્કારો બતાવી શકે છે અને તે પણ વાસ્તવિક નથી હોતા, બલ્કે નજરનો ધોકો હોય છે.
૪૨. આ જવાબ છે મક્કાના મુશ્શરિકોના એ વાંધાનો કે સર્જનહાર માટે 'અલ્લાહ'નું નામ તો અમે સાંભળ્યું હતું, પણ આ 'રહમાન'નું નામ તમે ક્યાંથી શોધી કાઢ્યું? તેમના ત્યાં અલ્લાહ તૃઆલા માટે આ નામ પ્રચલિત ન હતું, તેથી તેઓ તેના પર મોઢું વાંકું કરતા હતા.
૪૩. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ.નું કથન છે કે મક્કામાં જ્યારે નબી સલ્લ. કે અન્ય સહાબા રદિ. નમાઝ પઢતી વખતે ઊંચા અવાજથી કુર્આન પઢતા હતા, તો કાફિરો શોરબકોર કરવા લાગતા અને ક્યારેક ગાળોની વર્ષા શરૂ કરી દેતા હતા. આના પર આદેશ થયો કે ન તો એટલા જોરથી પઢો કે કાફિરો સાંભળીને ટોળું કરે અને ન એટલા ધીમા અવાજે પઢો કે તમારા પોતાના સાથીઓ ન સાંભળી શકે. આ આદેશ માત્ર આ જ સ્થિતિ માટે હતો. મદીનામાં જ્યારે પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ, તો આ આદેશ બાકી ન રહ્યો. અલબત્ત, જ્યારે ક્યારેક મુસલમાનોને મક્કાની સ્થિતિનો સામનો કરવો પડે, તેમણે આ જ નિર્દેશ અનુસાર અમલ કરવો જોઈએ.

૧૮. અલ-કહ્ફ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ તેની આયત-૯ 'અમ્ હસિબ્ત અન્ન અસ્હાબલ્ કહ્ફિ વર્રકીમ, કાનૂમિન્ આયાતિના અજબા' (શું તમે સમજો છો કે ગુફા અને શિલાલેખવાળા અમારી કોઈ મોટી અદ્ભૂત નિશાનીઓમાંથી હતા?) થી લેવામાં આવ્યું છે. આ નામનો અર્થ એ છે કે એ સૂર: જેમાં 'કહ્ફ' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

અહીંથી એ સૂર:ઓનો આરંભ થાય છે, જે મક્કી જીવનના ત્રીજા તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે. આ તબક્કો લગભગ પાંચ નબવીથી શરૂ થઈને લગભગ દસ નબવી સુધી ચાલે છે. આ તબક્કામાં કુરૈશીઓએ નબી સલ્લ. અને આપના આંદોલન અને મુસલમાનોની જમાઅતને દબાવવા માટે ઠઠ્ઠા-મશ્કરી, મજાક, વાંધાઓ, આક્ષેપો, ધમકી અને અપચારથી આગળ વધીને અત્યાચાર, દમન અને મારપીટ અને આર્થિક દબાણના હથિયારોનો પૂરી કઠોરતાથી ઉપયોગ કર્યો.

સૂર:કહ્ફના વિષય પર વિચાર કરવાથી એમ લાગે છે કે આ ત્રીજા તબક્કાની શરૂઆતમાં અવતરિત થઈ હશે, જ્યારે કે અત્યાચાર અને વિરોધમાં તીવ્રતા તો આવી ગઈ હતી, પરંતુ હજુ હબશાની હિજરત થઈ ન હતી. તે વખતે જે મુસલમાનોને પરેશાન કરવામાં આવી રહ્યા હતા, તેમને અસ્હાબે-કહ્ફ (ગુફાવાળાઓ)નો કિસ્સો સંભળાવવામાં આવ્યો, જેથી તેમનામાં સાહસ પેદા થાય અને તેમને ખબર પડે કે ઈમાનવાળા પોતાનું ઈમાન બચાવવા માટે આનાથી પહેલાં શું-શું કરી ચૂક્યા છે.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ સૂર: મક્કાના મુશ્શરિકોના ત્રણ પ્રશ્નોના જવાબમાં અવતરિત થઈ છે, જે તેમણે નબી સલ્લ.ની પરીક્ષા કરવા માટે એહલે કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ)ની સલાહ-મસ્લતથી આપની સામે રજૂ કર્યા હતા.

એક, અસ્હાબે-કહ્ફ કોણ હતા? બીજો ખિઝરના કિસ્સાની હકીકત શું છે? અને, ત્રીજો જુલકરનેનનો શું કિસ્સો છે? આ ત્રણે કિસ્સાઓ યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓના ઈતિહાસથી સંબંધિત હતા. હિજાજમાં આ અંગેની કોઈ ચર્ચા ન હતી. પણ અલ્લાહે માત્ર એટલું જ નહીં કે પોતાના પયગંબરના મોઢેથી તેમના પ્રશ્નોના પૂરેપૂરા જવાબો આપ્યા, બલકે તેમણે પૂછેલા ત્રણે કિસ્સાઓને એ પરિસ્થિતિ પર

લાગૂ કરીને દેખાડી દીધા, જે તે સમયે મક્કામાં કુફ્ર અને ઈસ્લામ વચ્ચે જોવા મળતી હતી.

- (૧) અસ્લાબે-કહ્ફ (ગુફાવાળા) વિષે બતાવ્યું કે તેઓ એ જ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ને માનનારા હતા, જેનું આમંત્રણ આ કુર્આન આપી રહ્યું છે અને તેમની હાલત મક્કાના મુઠ્ઠીભર પીડિત મુસલમાનોની હાલત કરતાં અને તેમની કોમનું વલણ કુરૈશના કાફિરો (અધર્મી) લોકોના વલણ કરતાં સહેજ પણ જૂદું ન હતું. પછી આ જ કિસ્સાથી ઈમાનવાળાઓને એ બોધ આપ્યો કે જો કાફિરોનું પ્રભુત્વ ખૂબ વધારે હોય અને એક ઈમાનવાળાને અત્યાચારી સમાજમાં શ્વાસ લેવાની પણ મહેતલ આપવામાં આવતી ન હોય, તો પણ તેણે અસત્ય આગળ માર્થું ન નમાવવું જોઈએ, ચાહે તેના માટે તેને ઘરબાર, બાલ-બચ્ચાં બધું જ છોડી દેવું પડે.
- (૨) કહ્ફવાળાના કિસ્સાથી માર્ગ કાઢીને એ અત્યાચાર અને અન્યાયની તથા અપમાન અને અનાદરની ચર્ચા શરૂ કરી દેવામાં આવી, જેનું આચરણ મક્કાના સરદારો મુસલમાનો સાથે કરી રહ્યા હતા. આ અંગે એક તરફ નબી સલ્વ.ને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે ન તો આ અત્યાચારીઓ સાથે કોઈ પણ જાતનું સમાધાન કરો અને ન પોતાના ગરીબ સાથીઓની સરખામણીમાં આ મોટા-મોટા લોકોને કોઈ મહત્ત્વ આપો. બીજી તરફ એ સરદારોને ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો કે પોતાના થોડાક દિવસોના જીવનના ભોગ-વિલાસ પર ફુલાશો નહીં, બલ્કે એ ભલાઈઓની અભિયાયના કરો, જે સ્થાયી અને સદૈવ રહેવાની છે.
- (૩) આ જ વાતના અનુસંધાનમાં ખિઝર અને મૂસા અલૈ.નો કિસ્સો કંઈક એવી શૈલીમાં સંભળાવવામાં આવ્યો છે કે તેમાં કાફિરો (અધર્મીઓ)ના પ્રશ્નોના જવાબો પણ હતા અને ઈમાનવાળાઓ માટે સાંત્વનાની સામગ્રી પણ. આ કિસ્સામાં વાસ્તવમાં જે બોધ આપવામાં આવ્યો છે તે એ છે કે અલ્લાહની મશિયત (ઈશ્વરેચ્છા)નું આ કારખાનું જે પ્રકારની ઉપયોગિતા અને વ્યવહારિતા પર ચાલી રહ્યું છે. તે તમારી નજરોથી છૂપું છે એટલા માટે તમે દરેક વાત પર હેરાન થાઓ છો કે આવું કેમ બન્યું? આ શું થઈ ગયું? જ્યારે કે જો પડઠો ઊંચકી લેવામાં આવે, તો તમને પોતાને જણાઈ જશે કે અહીં જે કંઈ બની રહ્યું છે, બરાબર બની રહ્યું છે.
- (૪) આ પછી સુલકરનેનનો કિસ્સો વર્ણવવામાં આવે છે અને તેમાં પ્રશ્ન પૂછનારાઓને એ બોધપાઠ આપવામાં આવે છે કે તમે તો આટલી મામૂલી-

મામૂલી સરદારીઓ પર કૂલાઈ રહ્યા છો, જ્યારે કે ગુલકરનૈન એટલો મોટો શાસક અને એટલો જબરદસ્ત વિજેતા અને એટલા ભવ્ય સાધનોનો માર્ગદર્શક હોવા છતાં પોતાની હકીકતને ભૂલ્યો ન હતો અને પોતાના સર્જનહારની સામે હંમેશા માથું ઝુકાવી રાખતો હતો.

અંતમાં, ફરીથી એ જ વાતો દોહરાવી દેવામાં આવી છે, જે શરૂમાં કહેવામાં આવી છે, અર્થાત્ એ કે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોકો) સર્વથા સત્ય છે અને તમારી પોતાની ભલાઈ એમાં છે કે તેને માનો.

الْبَاقِي ١١٠

(١٨) سُورَةُ الْكَهْفِ مَكِّيَّةٌ (٦٩)

رُكُوعًا ثَلَاثًا ١٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لِحَمْدِ اللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ
 يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۝ قِيمًا لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِمَّنْ
 نَدُّهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ
 أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ۝ مَا كَثِيرٌ فِيهِ آيَاتٌ ۝ وَ
 يُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۝ مَا لَهُمْ بِهِ
 مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ ۝ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ
 فَوَاهِهِمْ ۝ إِنَّ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۝ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ
 بِفَسْكَ عَلَىٰ أَثَرِهِمْ ۝ إِنَّ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ
 أَسَفًا ۝ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا
 لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا
 نَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ۝ أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ
 الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ۝ إِذْ أَوْسَىٰ
 لِفَتْيَانِهِ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ
 رِزْقًا ۝ وَهَبْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝ فَضَرَبْنَا
 عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۝ ثُمَّ
 نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ ۝ إِنَّهُمْ

૧૮. સૂર: અલ-કહ્ન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૨ • આયતો-૧૧૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા અલ્લાહ માટે છે, જેણે પોતાના બંદા પર આ ગ્રંથ અવતરિત કર્યો અને તેમાં કોઈ વિકૃતિ ન રાખી. (૨) તદ્દન સીધી વાત કહેનારો ગ્રંથ, જેથી તે લોકોને અલ્લાહની કઠોર યાતનાથી ચેતવી દે અને ઈમાન લાવીને સલ્કર્મ કરનારાઓને પુશખબર આપી દે કે તેમના માટે સારું વળતર છે, (૩) જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે, (૪) અને એ લોકોને ડરાવી દે, જેઓ કહે છે કે અલ્લાહે કોઈને પુત્ર બનાવ્યો છે. (૫) આ વાતનું ન તેમને કોઈ જ્ઞાન છે અને ન તેમના બાપ-દાદાને હતું. મોટી વાત છે જે તેમના મુખમાંથી નીકળે છે, તેઓ કેવળ જૂઠ બોલે છે.

(૬) ભલે, તો હે નબી સલ્લ! કદાચ તમે આમના પાછળ દુઃખના માર્યા પોતાના પ્રાણ ખોઈ બેસવાના છો, જો તેઓ આ શિક્ષા પર ઈમાન ન લાવે. (૭) હકીકત એ છે કે આ જે કંઈ સાજ-સામાન પણ ધરતી પર છે, તેને અમે ધરતીની શોભા બનાવ્યો છે, જેથી આ લોકોની પરીક્ષા કરીએ કે આ લોકોમાં કોણ સારા કર્મ કરનારો છે. (૮) છેવટે આ બધાને અમે એક સપાટ મેદાન બનાવી દેવાના છીએ.

(૯) શું તમે સમજો છો કે ગુફા અને શિલાલેખવાળા^(૧) અમારી કોઈ મોટી અદ્ભૂત નિશાનીઓમાંથી હતા? (૧૦) જ્યારે તે કેટલાક નવયુવાનોએ ગુફામાં આશ્રય મેળવ્યો અને તેમણે કહ્યું કે, “હે પાલનહાર! અમને તારી વિશિષ્ટ કૃપા પ્રદાન કર અને અમારો મામલો સુધારી દે.” (૧૧) તો અમે તેમને એ જ ગુફામાં થપથપાવીને વર્ષો સુધી ગાઢ નિદ્રામાં સુવડાવી દીધા. (૧૨) પછી અમે તેમને ઉઠાડ્યા, જેથી જોઈએ કે તેમના બે જૂથોમાંથી કોણ પોતાના રોકાણની મુદતની સાચી ગણતરી કરે છે.” (રુકૂઅ-૧)

(૧૩) અમે તેમનો અસલ કિસ્સો તમને સંભળાવીએ છીએ. તેઓ કેટલાક નવયુવાનો

૧. અર્થાત્, એ નવયુવાનો, જેમણે પોતાનું ઈમાન બચાવવા માટે ગુફામાં શરણ લીધું હતું અને જેમની ગુફા પર પાછળથી યાદગાર રૂપે શિલાલેખ લગાવવામાં આવ્યો હતો.

فَتِيَّةٌ اٰمَنُوۡا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًى ۝١٦ وَرَبَطْنَا
 عَلٰٓى قُلُوۡبِهِمْ اِذْ قَامُوۡا فَقَالُوۡا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ
 وَالْاَرْضِ لَنْ نَّدْعُوۡا مِنْ دُوۡنِهَا اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَا
 اِذَا شَطَطًا ۝١٧ هُوَ لَا يَخۡفَىٰ عَلٰٓى قَوْمِنَا اِتَّخَذُوۡا مِنْ دُوۡنِهَا
 اِلٰهَةً ۚ لَوۡلَا يٰۤاتُّوۡنَ عَلَيْهِمۡ بِسُلٰطٰنٍ بَيِّنٍ ۚ فَمَنْ
 اَظۡلَمُ مِمَّنۡ اَفۡتَرٰٓءَ عَلٰٓى اللّٰهِ كَذِبًا ۝١٨ وَاِذْ
 اَعۡزَلۡنَا مُوۡسٰٓى وَمَا يَعۡبُدُوۡنَ اِلَّا اللّٰهُ فَاَوَّاۤى اِلَى الْكَهۡفِ
 يٰۤاٰنۡشُرۡ لَكُمْ رَبِّكُمۡ مِّنۡ رَّحۡمَتِهٖ وَبُهِبۡتۖى لَكُمْ مِّنۡ
 اَمۡرِكُمۡ مَّرۡفُوقًا ۝١٩ وَتَرٰى الشَّمۡسَ اِذَا طَلَعَتۖ تَشٰوَرُ
 عَنِ كَهۡفِهِمْ ذَاتَ الْاَيْمٰنِ وَاِذَا غَرَبَتۖ تَقَرَّبۡتۖ
 مِنْ ذَاتِ الشَّمَالِ وَهُمۡ فِيۡ قَجۡوَةٍ مِّنۡهُ ۚ ذٰلِكَ مِنْ
 اٰيٰتِ اللّٰهِ مَنۡ يَّهۡدِ اللّٰهُ فَيُهۡدِ اللّٰهُ قَلۡبَهُۥ الْمُهۡتَدِۙ وَمَنۡ يُضۡلِلۡ
 اللّٰهُ فَلَنۡ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مَّرۡشِدًا ۝٢٠ وَتَحۡسَبُهُمۡ اَيْۡقٰظًا
 وَهُمۡ رُقُوۡدٌ ۚ وَنُقَلِّبُهُمۡ ذَاتَ الْاَيْمٰنِ وَذَاتَ
 الشَّمَالِ ۚ وَكَلَبُهُمۡ بِاَسۡطِ ذِرَاعِهٖۙ بِاَلۡوَصِيۡدِۙ لَوۡ اَظۡلَعَتۖ
 عَلَيْهِمۡ لَوَلِيَّتۖتۖ مِنْهُمۡ فِرَارًا وَّلَمۡ لَمۡتۖتۖ مِنْهُمۡ رُعۡبًا ۝٢١ وَ
 كَذٰلِكَ بَعَثۡنَاهُمۡ لِيَتَسَاءَلُوۡا بَيْنَهُمۡ ۚ قَالَ قٰٓئِلٌ
 مِنْۢهُمْ كُمۡ لَيۡبِئۡتُمۡ ۚ قَالُوۡا لَيۡبِئۡنَا يَوْمًا اَوْ بَعۡضُ يَوْمٍ ۚ
 قَالُوۡا رَبُّكُمۡ اَعۡلَمۡ بِمَا لَيۡبِئۡتُمۡ ۚ فَاَبَعَثۡنَا اَحۡدَاكُمۡ

ક્રતા, જેઓ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પર ઈમાન લઈ આવ્યા હતા અને અમે તેમને માર્ગદર્શનમાં અભિવૃદ્ધિ આપી હતી. (૧૪) અમે તેમના દૃઢ્ય તે વખતે સુદૃઢ ફરી દીધા, જ્યારે તેઓ ઉઠ્યા અને તેમણે ઘોષણા કરી દીધી કે, “અમારો રબ તો બસ એ જ છે, જે આકાશો અને ધરતીનો રબ છે. અમે તેને છોડીને કોઈ બીજા ઉપાસ્યને ઠોકારીશું નહીં. જો અમે આવું કરીએ, તો અમે તદ્દન અનુચિત વાત કહીશું.” (૧૫) પછી તેમણે પરસ્પર એકબીજાને કહ્યું “આ આપણી કોમ તો સૃષ્ટિના પ્રભુ-પાલનહારને ઘેરોડીને બીજા ઉપાસ્યો બનાવી બેસી છે. આ લોકો તેમના ઉપાસ્યો હોવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ લીલ કેમ નથી લાવતા ? છેવટે એ માણસથી વધુ અત્યાચારી બીજો કોણ હોઈ શકે છે, કે અલ્લાહ પર જૂઠી વાતનું આરોપણ કરે ? (૧૬) હવે જ્યારે કે તમે તેમનાથી અને મલ્લાહ સિવાયના તેમના ઉપાસ્યોથી સંબંધ તોડી ચૂક્યા છો, તો ચાલો હવે ફલાણી ડુફામાં જઈને શરણ મેળવો. તમારો રબ તમારા પર પોતાની કૃપાનો પાલવ ફેલાવી શે અને તમારા કામ માટે જરૂરી સાજ-સામાન ઉપલબ્ધ કરાવી દેશે.

(૧૭) તમે તેમને ગુફામાં જોતા^(૧૭) તો તમને એવું નજર આવતું કે સૂર્ય જ્યારે નીકળે છે, તો તેમની ગુફાને છોડીને જમણી બાજુ ચઢી જાય છે અને જ્યારે ડૂબે છે, તો તેમનાથી ઈથીને ડાબી બાજુ ઉતરી જાય છે અને તેઓ છે કે ગુફાની અંદર એક વિશાળ જગ્યામાં ડેલા છે. આ અલ્લાહની નિશાનીઓમાંથી એક છે, જેને અલ્લાહ માર્ગદર્શન આપે એ માર્ગદર્શન પામવાવાળો છે અને જેને અલ્લાહ ભટકાવી મૂકે તેના માટે તમે કોઈ માર્ગદર્શક મિત્ર મેળવી શકતા નથી. (રુકૂઅ-૨) (૧૮) તમે તેમને જોઈ એમ સમજ્યા હોત કે તેઓ જાગી રહ્યા છે, જો કે તેઓ સૂઈ રહ્યા હતા. અમે તેમને ડાબે-જમણે પાસા રવતા રહેતા હતા અને તેમનો કૂતરો ગુફાના મુખ આગળ હાથ પહોળા કરીને બેઠો હતો. જો તમે ક્યાંક ડોકિયું કરીને તેમને જોતા, તો પાછા પગે નાસી ગયા હોત અને તમારા પર તેમના દૃશ્યથી દહેશત છવાઈ ગઈ હોત.

(૧૯) અને આ જ અદ્ભૂત ચમત્કારથી અમે તેમને ઊભા કરી દીધા, (૧૯) જેથી જરા પરસ્પર એક-બીજાથી પૂછપરછ કરે. તેમના પૈકી એકે પૂછ્યું, “કહો, કેટલા સમય સુધી આ સ્થિતિમાં રહ્યા ?” બીજાઓએ કહ્યું, “કદાચ આખો દિવસ અથવા તેનાથી પણ થોડું ઓછું રહ્યા હોઈશું.” પછી તેઓ બોલ્યા, “અલ્લાહ જ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે આપણો ટલો સમય આ સ્થિતિમાં પસાર થયો. ચાલો, હવે આપણામાંથી કોઈને ચાંદીનો આ

નોંધોથી જાણવા મળે છે કે આ નવયુવાનો આરંભિક યુગના મસીહ (અલ્લી)ના અનુયાયીઓમાંથી હતા અને રોમન સામ્રાજ્યની પ્રજા હતા, જે તે વખતે મુશ્કેલી (અનેકેશરવાદી) હતી અને એકેશરવાદીઓની કટ્ટર દુશ્મન હતી. વચ્ચે એ વાત છોડી દેવામાં આવી કે પારસ્પારિક પ્રસ્તાવ અનુસાર આ લોકો શહેરથી નીકળીને પહાડોની વચ્ચે એક ગુફામાં જઈને છુપાઈ ગયા, જેથી પથ્થરોથી માર્યા જવાથી કે ધર્મથી ફરી જવા મજબૂર થવાથી બચી જાય. અર્થાત્, જે વિચિત્ર રીતે તેમને સૂવડાવી દેવામાં આવ્યા હતા અને દુનિયાને તેમની સ્થિતિથી અજાણ રાખવામાં આવી હતી, એવો જ કુદરતનો વિચિત્ર ચમત્કાર તેમનું એક લાંબી મુદત પછી જાગવું પણ હતું.

بِرِزْقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ آيَتَهَا أَزْكَ
 عَمَّا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلِيَتَلَطَّفَ وَلَا
 نُعْرَنَ بِكُمْ أَحَدًا ١٥ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ
 يَمْجُوكُمْ أَوْ يُعِيدُواكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا
 نَّ ١٦ وَكَذَلِكَ أَعْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ
 اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ
 مِنْهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُيُوتًا رَّبُّهُمْ
 عَلَّمَهُمْ قَبْلَ ذَلِكَ وَلِلَّهِ الْغَيْبُ ۗ مَا يَعْهَدُ لَكُمْ فِي
 الْبُيُوتِ أَنْ يَقُولَ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ
 جَمًّا بِالْغَيْبِ ۗ وَيَقُولُونَ سَبْعُهُمْ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ
 ۗ إِنَّ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَّا يَعْهَدُ لَهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۗ
 كَاتِمًا فِيهِمْ الْأَمْرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ مَخْتَفِينَ
 لَهُمْ أَحَدًا ١٧ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ ءِ إِنِّي فَاعِلٌ
 لِّكَ وَعْدًا ١٨ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ زَوَادَكَ سَرَّكَ
 أَنْ تَسِيْتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنَا رَبِّي لِقُرْبِ
 نَ هَذَا ارشَدًا ١٩ وَلِيَتَّخِذُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ
 بَيْنَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ٢٠ قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
 نُؤْتُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ أَبْصِرْ بِهِ وَ

يصف القرآن بأعْيَارِ عَدُوِّ الْعَزُورِيَّةِ أَنَّ نَبِيَّهَا آيَةُ مِنَ التَّجْهِدِ الْأَوَّلِ وَالْأَمْرَ الْقَائِمَةَ مِنَ التَّجْهِدِ الْأَخِيرِ ١٣

સેકકો આપીને શહેર મોકલીએ અને તે જુએ કે સૌથી સારું ખાવાનું ક્યાં મળે છે. ત્યાંથી ને થોડું ખાવાનું લઈ આવે અને તેને જોઈએ કે જરા સાવધાનીથી કામ કરે. એવું ન થાય કે તે કોઈને આપણા અહીં હોવાની વાત જણાવી બેસે. (૨૦) જો ક્યાંક તે લોકોના હાથે ઝડપાઈ ગયા, તો બસ સંગસાર જ કરી નાખશે (અર્થાત્ પથ્થરોથી મારી જ નાખશે), બધવા પછી બળજબરીપૂર્વક પોતાના પંથમાં પાછા લઈ જશે, અને આવું થશે તો આપણે ક્યારેય સંકળતા પામી શકીશું નહીં.” (૨૧) આવી રીતે અમે શહેરવાસીઓને તેમની કાલતથી અવગત કરાવી દીધા, ^(૫) જેથી લોકો જાણી લે કે અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે અને એ કે ક્યામતની ઘડી નિઃસંદેહ આવીને રહેશે. (પરંતુ જરા વિચારો કે જ્યારે વેચારવાની મૂળ વાત આ હતી), તે વખતે તેઓ અંદરો-અંદર એ વાત માટે ઝઘડી રહ્યા કતા કે આમના (અર્થાત્ ગુફાવાળાઓ) સાથે શું કરવામાં આવે. કેટલાકે કહ્યું, “એમના ઉપર એક દીવાલ ચણી દો, એમનો રબ જ એમના મામલાને વધુ સારી રીતે જાણે છે.” ^(૬) પરંતુ જે લોકો તેમના મામલાઓ પર પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા, તેમણે કહ્યું, “અમે તો તેમના ઉપર એક ઈબાદતગાહ (ઉપાસના-ગૃહ) બનાવીશું.” ^(૭)

(૨૨) કેટલાક લોકો કહેશે કે તેઓ ત્રણ હતા અને ચોથો તેમનો કૂતરો હતો અને કેટલાક બીજા કહી દેશે કે તેઓ પાંચ હતા અને છઠ્ઠો તેમનો કૂતરો હતો. આ સૌ ઉત્પટાંગ વાત કહે છે. કેટલાક અન્ય લોકો કહે છે કે સાત હતા અને આઠમો તેમનો કૂતરો હતો. ^(૮) કહો, મારો રબ જ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે તેઓ કેટલા હતા. ઓછા જ લોકો તેમની સાચી સંખ્યા જાણે છે. તેથી ઉપરછલ્લી વાતથી વધારે તેમની સંખ્યાની બાબતમાં આ લોકો સાથે ચર્ચા ન કરો, અને ન તેમના વિષે કોઈને કંઈ પૂછો. ^(૯) (રુકૂઅ-૩) (૨૩) — અને ^(૧૦) જુઓ, કોઈ પણ વસ્તુ વિશે ક્યારેય પણ એમ ન કહો કે હું કાલે આ કામ કરી દઈશ. (૨૪) (તમે કંઈ કરી શકતા નથી), સિવાય એ કે અલ્લાહ ચાહે. જો ભૂલથી આવી વાત મોઢામાંથી નીકળી જાય, તો તરત પોતાના રબને યાદ કરો અને કહો, “આશા છે કે મારો રબ આ મામલામાં સીધા માર્ગથી વધુ નજીકની વાત તરફ મારું માર્ગદર્શન કરી દેશે.” — (૨૫) અને તેઓ પોતાની ગુફામાં ત્રણસો વર્ષ રહ્યા, અને (કેટલાક લોકો મુદત ગણવામાં) નવ વર્ષ વધારે આગળ વધી ગયા છે. (૨૬) તમે કહો, અલ્લાહ તેમના રોકાણની મુદત વધારે જાણે છે. ^(૧૧) આકાશો અને ધરતીના તમામ છુપા અહેવાલોની તેને જ ખબર છે. કેવો સરસ છે તે જોવાવાળો અને સાંભળવાવાળો !

૫. અર્થાત્, જ્યારે એ વ્યક્તિ ભોજન ખરીદવા શહેર ગયો, તો દુનિયા બદલાઈ ગઈ હતી. મૂર્તિપૂજક રોમને ખ્રિસ્તી બન્યે એક લાંબો સમયગાળો વીતી ગયો હતો. ભાષા, સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ, પોશાક દરેક વસ્તુમાં સ્પષ્ટ અંતર આવી ગયું હતું. બસો વર્ષ પહેલાનો આ માણસ પોતાની સાજ-સજાજ, વેશભૂષા, ભાષા દરેક વસ્તુથી તરત જ એક તમાશો બની ગયો અને જ્યારે તેણે જૂના જમાનાનો સિક્કો ભોજન ખરીદવા માટે આપ્યો, તો દુકાનદારની આંખો ફાટેલી-ને-ફાટેલી રહી ગઈ. તપાસ કરવામાં આવી, તો ખબર પડી કે આ વ્યક્તિ તો યસીહના એ અનુયાયીઓમાંથી છે, જે બસો વર્ષ પહેલા પોતાનું ઈમાન બચાવવા માટે નાસી ગયા હતા. આ સમાચાર જોત-જોતામાં શહેરની ખ્રિસ્તી વસ્તીમાં ફેલાઈ ગયા અને સરકારી અધિકારીઓની સાથે લોકોની એક મોટી ભીડ ગુફા સુધી પહોંચી ગઈ. હવે જ્યારે ગુફાવાળા સચેત થયા કે તેઓ બસો વર્ષ પછી સૂઈને ઉઠ્યા છે, તો તેઓ પોતાના ખ્રિસ્તી ભાઈઓને સલામ કરીને સૂઈ ગયા અને તેમના પ્રાણ નીકળી ગયા.

૬. વર્ણન-શૈલીથી સ્પષ્ટ ધ્યાન છે કે આ નસારા (ખ્રિસ્તી)ઓના સદાચારી વ્યક્તિઓનું કથન હતું. તેમનો મત હતો

سَمِعَ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَكِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ
فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ① وَأَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنْ
بِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۗ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ
دُونِهِ مُلْتَحَدًا ② وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ
يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
جَهَنَّمَ وَلَا تَعْدُ عَيْنُكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا ۗ وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا
وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ③ وَقُلِ الْحَقُّ مِن
رَبِّكَ ۗ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَ مَن شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ۗ
إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا ۖ أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۗ
إِن يَسْتَعِيثُوا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ ۗ
بِئْسَ الشَّرَابُ ۗ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ④ إِنَّ الَّذِينَ
مَتَّوْا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ
عَمَلًا ⑤ أُولَئِكَ لَهُمْ جَدَّتْ عَدْنٌ تَجْرِمُهُمْ
مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُجَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرٍ مِنْ ذَهَبٍ
وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ
مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۗ نِعْمَ الثَّوَابُ ۗ وَحَسُنَتْ
مُرْتَفَقًا ⑥ وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا
بِحَدِيثِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَقْنُهُمَا بِعُخْلٍ وَ

(ધરંતી અને આકાશોમાં રહેલ સર્જનોની) દેખરેખ રાખનાર તેના સિવાય કોઈ નથી, અને તે પોતાના શાસનમાં કોઈને ભાગીદાર નથી બનાવતો.

(૨૭) હે નબી સલ્લ ! તમારા રબના ગ્રંથમાંથી જે કંઈ તમારા પર વહી કરવામાં આવ્યું છે, તેને (જેમનું તેમ જ) સંભળાવી દો. કોઈ તેના ફરમાનોને બદલવાનું સામર્થ્ય ધરાવતો નથી, (અને જો તમે કોઈના માટે આમાં ફેરફાર કરશો તો) તેનાથી બચીને ભાગવા માટે કોઈ આશ્રય-સ્થાન નહીં મેળવો, (૨૮) અને પોતાના હૃદયને એ લોકોના સાંનિધ્ય પર સંતુષ્ટ રાખો, જેઓ પોતાના રબની પ્રસન્નતાના ઇચ્છુક બનીને સવાર-સાંજ તેને પોકારે છે, અને તેમનાથી કદાપિ નજર ન ફેરવો. શું તમે દુનિયાની શોભા પસંદ કરો છો ? કોઈ એવા મનુષ્યનું અનુસરણ ન કરો, ^(૧૨) જેના હૃદયને અમે અમારા સ્મરણથી ગાફેલ કરી દીધું છે અને જેણે પોતાના મનની ઇચ્છાઓનું અનુસરણ અપનાવી લીધું છે અને જેની કાર્ય-પદ્ધતિ અસંતુલિત (Extremes) છે. (૨૯) સ્પષ્ટપણે કહી દો કે આ સત્ય છે તમારા રબ તરફથી. હવે જેનું મન ચાહે માની લે અને જેનું મન ચાહે ઈન્કાર કરી દે. અમે (ઈન્કાર કરનારા) અત્યાચારીઓ માટે એક આગ તૈયાર કરી રાખી છે, જેની જવાબાઓ તેમને ઘેરામાં લઈ ચૂકી છે. ત્યાં જો તેઓ પાણી માગશે, તો એવા પાણી વડે તેમનું આતિથ્ય કરવામાં આવશે, જે તેલના કીટા જેવું હશે અને તેમના મોઢાં બાળી નાખશે. સૌથી ખરાબ પીણું અને ઘણું જ ખરાબ આરામ-ગૃહ ! (૩૦) રહ્યા એ લોકો, જેઓ માની લે અને સત્કર્મો કરે, તો ચોક્કસ અમે સદાચારીઓના વળતર વ્યર્થ કરતા નથી. (૩૧) તેમના માટે સદાબહાર જન્મતો છે, જેમના નીચે નહેરો વહી રહી હશે. ત્યાં તેમને સોનાના કંગનો વડે આભૂષિત કરવામાં આવશે. ^(૧૩) ઝીણા રેશમ અને અતલસ અને દીબા (જાડા અને પાતળા રેશમી કાપડ)ના લીલા પોશાક પહેરશે, અને ઉચ્ચ આસનો પર ગાવ-તકિયા લગાવીને બેસશે. સૌથી શ્રેષ્ઠ બદલો અને ઉચ્ચ કક્ષાનું રહેઠાણ ! (રુકૂઅ-૪)

(૩૨) હે નબી સલ્લ ! એમના સામે એક દષ્ટાંત રજૂ કરો. બે માણસો હતા. તેમનામાંથી એકને અમે દ્રાક્ષના બે બગીચા આપ્યા અને તેના ચોતરફ ખજૂરના વૃક્ષોની

કે અસ્લાબે-કહ્ક (ગુફાવાળા) જે રીતે ગુફામાં સૂતેલા છે, એ જ રીતે તેમને સૂતેલા રહેવા દો અને ગુફાના દ્વારને બંધ કરી દો, તેમનો રબ જ વધારે સારી રીતે જાણે છે કે આ કોણ લોકો છે, કયા દરજ્જાના લોકો છે અને કેવા બદલાના અધિકારી છે.

૭. આ એ કારણસર થયું કે તે વખતે ખ્રિસ્તી પ્રજામાં પણ અનેકેશ્વરવાદી (શિર્કયુક્ત) વિચારો ફેલાઈ ચૂક્યા હતા. પ્રાચીન મૂર્તિઓની જગ્યાએ આ નવી મૂર્તિઓ તેમને પૂજવા માટે મળી ગઈ.

૮. આનાથી જાણ થાય છે કે આ ઘટનાના પોણા ત્રણસો વર્ષ પછી કુર્આનના અવતરણના કાળમાં આની વિગત વિશે જુદી-જુદી કથા-વાતઓ ખ્રિસ્તીઓમાં ફેલાયેલ હતી અને સામાન્ય રીતે વિશ્વસનીય માહિતી લોકોના પાસે ન હતી, તેમ છતાં ત્રીજા કથનનું ખંડન અલ્લાહ તૃઆલાએ કર્યું નથી, તેથી એ અનુમાન કરી શકાય છે કે સાચી સંખ્યા સાત જ હતી.

૯. અર્થ એ છે કે સાચી વસ્તુ તેમની સંખ્યા નહીં, બલકે સાચી વસ્તુ એ બોધપાઠ છે, જે આ કિસ્સાથી મળે છે.

૧૦. આ સંદર્ભથી હટીને એક વાત છે, જે પાછલી આયતના વિષયના અનુસંધાનથી વાણીના કમની વચ્ચે કહેવામાં આવી છે. પાછલી આયતમાં નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે અસ્લાબે-કહ્કની સંખ્યાનું સાચું જ્ઞાન અલ્લાહને છે અને તેની તપાસ કરવી એક બિનજરૂરી કામ છે. આ સંદર્ભમાં આગળની વાત કહેતા પહેલા સંદર્ભથી હટીને એક અન્ય આદેશ પણ નબી સલ્લ. અને ઈમાનવાળાઓને આપવામાં આવ્યો અને તે એ કે તમે ક્યારેય દાવો કરીને એમ ન કહી દેજો કે હું કહ્યો ફલાણું કામ કરી નાખીશ. તમને શું ખબર કે તમે એ કામ કરી શકશો કે નહીં.

جَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَبْرًا ۖ كَلْنَا الْجَنَّتَيْنِ اَتَتْ
 اَكْلَهَا وَلَمْ تَظْلِمِ مِنْهُ شَيْئًا ۖ وَوَجَرْنَا خِلْمَهُمَا
 نَهْرًا ۗ وَكَانَ لَهُ ثَمْرٌ ۗ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ
 اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعْرُ نَفَرًا ۗ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ
 وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ ۗ قَالَ مَا اَظُنُّ اَنْ تَبِيدَ هَذِهِ
 اَبَدًا ۗ وَمَا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً ۗ وَلَئِنْ رُدُّدْتَ
 اِلَى رَبِّي لَاجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۗ قَالَ
 لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ اَكَفَرْتَ بِالَّذِي
 خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ
 رَجُلًا ۗ لَكِنَّا هُوَ اللهُ رَبِّي ۗ وَلَا اَشْرِكُ بِرَبِّي
 اَحَدًا ۗ وَلَوْ اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا
 شَاءَ اللهُ ۗ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ۗ اِنْ تَرَىٰ اَنَا اَقْلًا
 مِنْكَ مَا لَا وَاَوْلَدًا ۗ فَعَسَىٰ رَبِّي اَنْ يُؤْتِيَنِي
 خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ
 السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ۗ اَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا
 غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ۗ وَاَحْيَيْتُ بِثَمَرِهِ
 قَاصِبَهُ يُقَلِّبُ كَفَيْهِ عَلٰى مَا اَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ
 خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ بَلِيَّتِي لِمَ اَشْرِكُ
 بِرَبِّي اَحَدًا ۗ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُوْنَهُ

વાડ લગાવી અને તેના વચ્ચે ખેતીની જમીન રાખી. (૩૩) બંને બગીચાઓ ખૂબ ફૂલ્યા-ફાલ્યા અને ફળદાર થવામાં તેમણે જરા પણ કસર ન રાખી. એ બગીચાઓમાં અમે એક નહેર વહેવડાવી દીધી (૩૪) અને તેને ખૂબ લાભ પ્રાપ્ત થયો. આ બધું મેળવીને એક દિવસે તે પોતાના પાડોશી સાથે વાત કરતાં બોલ્યો, “હું તારાથી વધુ ધનવાન છું અને તારાથી વધુ શક્તિશાળી માનવ-બળ ધરાવું છું.” (૩૫) પછી તે પોતાના બગીચામાં દાખલ થયો અને સ્વયં પોતાના હકમાં અત્યાચારી બનીને કહેવા લાગ્યો, “હું નથી સમજતો કે આ ધન ક્યારેય નાશ પામશે (૩૬) અને મને આશા નથી કે કયામતની ઘડી ક્યારેય આવશે. તેમ છતાં જો ક્યારેય મને મારા રબ તરફ પાછો લઈ જવામાં પણ આવ્યો, તો ચોક્કસ આનાથી પણ વધારે ભવ્ય સ્થાન પામીશ.” (૩૭) તેના પાડોશીએ તેના સાથે વાત કરતાં તેને કહ્યું, “શું તું કુફ (કૃતઘનતા) કરે છે એ હસ્તી સાથે, જેણે તને માટીમાંથી અને પછી વીર્યથી પેદા કર્યો અને તને એક સંપૂર્ણ મનુષ્ય બનાવીને ઊભો કર્યો? (૩૮) રહ્યો હું, તો મારો રબ તો એ જ અલ્લાહ છે અને હું તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર નથી બનાવતો. (૩૯) અને જ્યારે તું તારા બગીચામાં દાખલ થઈ રહ્યો હતો, તો તે વખતે તારા મોઢામાંથી એ શબ્દો કેમ ન નીકળ્યા કે ‘માશાઅલ્લાહ લાકુવ્વત ઈલ્લાહિલ્લાહ’? (જો અલ્લાહ ચાહે, અલ્લાહ સિવાય કોઈ શક્તિ નથી.)”^(૧૪) જો તું મને ધન અને સંતાનમાં પોતાનાથી નિમ્ન કોટિનો જોઈ રહ્યો હોય (૪૦) તો અસંભવ નથી કે મારો રબ મને તારા બગીચાથી વધુ સારું પ્રદાન કરે અને તારા બગીચા ઉપર આકાશમાંથી કોઈ આફત મોકલી દે, જેનાથી તે સપાટ મેદાન થઈને રહી જાય, (૪૧) અથવા તેનું પાણી જમીનમાં ઊતરી જાય અને પછી તું તેને કોઈ પણ રીતે કાઢી ન શકે.” (૪૨) અંતે થયું એમ કે તેના બધા ફળો નાશ પામ્યા અને તે પોતાના દ્રાક્ષના બગીચાને માંડવાઓ ઉપર ઊંધો પડેલો જોઈને પોતે લગાડેલી મૂડી બદલ અફસોસ કરતો રહી ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે, “કદાચ મેં મારા રબ સાથે કોઈને ભાગીદાર ન ઠેરવ્યો હોત.” (૪૩) ન હતું તેના પાસે કોઈ જૂથ અલ્લાહને છોડીને, જે તેની મદદ કરતું, અને ન કરી શક્યો

૧૧. અર્થાત્, અસ્લાબે-કલફની સંખ્યાની જેમ તેમના રોકાણની મુદત વિશે પણ લોકોમાં મતભેદ છે, પરંતુ તમને તેની તપાસની ઝંઝટમાં પડવાની જરૂર નથી. અલ્લાહ ત્આલા જ વધારે સારું જાણે છે કે તેઓ કેટલી મુદત સુધી આ સ્થિતિમાં રહ્યા.
૧૨. અર્થાત્, તેની વાત ન માનો, તેના આગળ ન ઝૂકો, તેની ઈચ્છા પૂરી ન કરો અને તેના કહેવા પર ન ચાલો. અહીં ‘ઈતાઅત’ શબ્દ તેના વ્યાપક અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે.
૧૩. પ્રાચીન કાળમાં બાદશાહો સોનાના કંગન પહેરતા હતા. જન્મતવાળાઓના પોશાક અંતર્ગત આ વસ્તુનો ઉલ્લેખ કરવાનો હેતુ એ છે કે ત્યાં તેમને શાહી પોશાક પહેરાવવામાં આવશે. એક કાફિર (સત્યનો ઈન્કાર કરવાવાળો) અને ફાસિક (અવજ્ઞાકારી) બાદશાહ ત્યાં અપમાનિત અને તિરસ્કૃત હશે અને મોમિન અને સદાચારી મજૂર ત્યાં બાદશાહો જેવા વૈભવ અને ભવ્ય ઠાઠ-માઠથી રહેશે.
૧૪. અર્થાત્, જે કંઈ અલ્લાહ ઈચ્છશે એ જ થશે. મારું અને કોઈ બીજાનું કોઈ જોર નથી. અમારું જો કંઈ ચાલી શકે છે, તો અલ્લાહની જ તૌફીક (સદ્પ્રેરણા) અને સહાયતાથી ચાલી શકે છે.

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ۝ هُنَالِكَ
 لَوْلَا يَهُ لِلَّهِ الْحَقُّ ۖ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ۝
 نَضْرِبُ لَهُمْ مَثَلًا الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ
 مِنَ السَّمَاءِ فَأَخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ
 شَيْبًا تَذُرُّهُ الرِّيحُ ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 مُقْتَدِرًا ۝ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَةُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ
 مَلَا ۝ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْأَجْبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً ۖ
 حَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ۝ وَعَرْضُوا
 عَلَى رَبِّكَ صَفَاءً لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ
 وَأَنْتُمْ مَرَّةً رَابِعَةٌ ۖ بَلْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ لَكُمْ مَوْعِدًا ۝
 وَوَضِعَ الْكِتَابِ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ
 فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ
 لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْطَاهَا ۖ وَ
 وَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۖ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ
 أَحَدًا ۝ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ
 فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ۖ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ
 عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۖ فَاتَّخَذُ وُجُوهَهُ دَرَجَاتٍ وَأُولِيَاءِ
 مِنْ دُونِي ۖ وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ

સ્વયં આ આફતનો મુકાબલો. (૪૪) તે વખતે ખબર પડી કે કામ બનાવવાનો બધો અધિકાર પરમ્ સત્ય અલ્લાહ માટે જ છે. ઈનામ એ જ શ્રેષ્ઠ છે, જે તે પ્રદાન કરે અને પરિણામ એ જ સારું છે, જે તે દેખાડે. (રુકૂઅ-૫)

(૪૫) અને હે નબી સલ્લ. ! આમને દુનિયાના જીવનની વાસ્તવિકતા એ દૃષ્ટાંત વડે સમજાવો કે આજે અમે આકાશમાંથી પાણી વરસાવી દીધું, તો ધરતીની વનસ્પતિ ખૂબ ગીચ થઈ ગઈ અને કાલે એ જ વનસ્પતિ ભૂસું બનીને રહી ગઈ, જેને હવાઓ ઉડાવીને ફેરે છે. અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે. (૪૬) આ ધન અને આ સંતાનો માત્ર દુનિયાના જીવનની એક હંગામી શોભા છે. હકીકતમાં તો બાકી રહી જનાર સદ્કાર્યો જ તારા રબના સમીપ પરિણામની દૃષ્ટિએ વધુ સારા છે અને તેનાથી જ સારી આશા રાખી શકાય છે. (૪૭) ચિંતા એ દિવસની થવી જોઈએ, જ્યારે અમે પર્વતોને ચલાવીશું, અને તમે ધરતીને સાવ નગ્ન જોશો, અને અમે તમામ મનુષ્યોને એવી રીતે ઘેરીને એકત્ર કરીશું કે (અનુગામીઓ અને પુરોગામીઓ પૈકી) એક પણ બાકી નહીં રહે, (૪૮) અને બધા જ તમારા રબની હજૂરમાં કતારબદ્ધ રજૂ કરવામાં આવશે — લો જોઈ લો, આવી ગયાને તમે અમારા પાસે, એવી જ રીતે જેવી રીતે અમે તમને પહેલી વખત પેદા કર્યા હતા. તમે તો એમ સમજ્યું હતું કે અમે તમારા માટે કોઈ વાયદાનો સમય નિર્ધારિત જ કર્યો નથી, (૪૯) અને કર્મપત્રક સામે મૂકી દેવામાં આવશે. તે વખતે તમે જોશો કે અપરાધી લોકો પોતાના જીવન-પુસ્તકમાં અંકિત નોંધોથી ડરી રહ્યા હશે અને કહેતા હશે, “હાય, અમારું દુભાગ્ય ! આ કેવું પુસ્તક છે કે જેમાં અમારું કોઈ નાનું-મોટું કૃત્ય એવું નથી જે આમાં નોંધાઈ ન ગયું હોય.” જે કંઈ પણ તેમણે કર્યું હતું તે બધું જ પોતાના સામે જોશે અને તારો રબ કોઈના પર સહેજ પણ જુલમ (અન્યાય અને અત્યાચાર) નહીં કરે. (રુકૂઅ-૬)

(૫૦) યાદ કરો, જ્યારે અમે ફરિશ્તાઓને કહ્યું કે આદમને સિજદો કરો, તો તેમણે સિજદો કર્યો, પરંતુ ઈબ્લીસે ન કર્યો. તે જાનોમાંથી હતો, તેથી પોતાના રબના આજ્ઞાપાલનમાંથી નીકળી ગયો. (૧૫) હવે શું તમે મને છોડીને તેને અને તેની સંતતિને પોતાનો સંરક્ષક બનાવો છો, જો કે તેઓ તમારા શત્રુઓ છે. ઘણો જ ખરાબ વિકલ્પ છે, જેને અત્યાચારી લોકો અપનાવી રહ્યા છે.

૧૫. અર્થાત્, ઈબ્લીસ ફરિશ્તાઓમાંથી ન હતો, બલ્કે જાનોમાંથી હતો, તેથી આજ્ઞાપાલનથી બહાર નીકળી જવું તેના માટે શક્ય બન્યું. ફરિશ્તાઓમાંથી હોત, તો અવજા કરી જ ન શકતો. આનાથી વિપરીત, જાન, મનુષ્યની જેમ અધિકાર-પ્રાપ્ત સર્જન છે, જેને જન્મજાત આજ્ઞાકારી બનાવવામાં આવેલ નથી, બલ્કે કુફ (ઈન્કાર) અને ઈમાન તેમજ ઈતાઅત (આજ્ઞાપાલન) અને અવજા એમ બંને પ્રકારની સ્વતંત્રતા પ્રદાન કરવામાં આવી છે.

بَدَلًا ٥٥ مَا أَشْهَدْتَهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُمْ مُنْجِدِينَ
 عَضُدًا ٥٦ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ
 الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ
 وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ٥٧ وَرَأَى الْمَجْرُمُونَ النَّارَ
 فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا
 مَصْرَفًا ٥٨ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ
 مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ٥٩ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرِ شِقْوَةٍ
 جَدَلًا ٦٠ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ
 الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ
 سُنَّةٌ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ٦١
 وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ
 وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا
 بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا ٦٢
 وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ
 عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاؤُنَا جَعَلْنَا عَلَىٰ
 قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ٦٣
 وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ٦٤
 وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ٦٥ لَوْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا

(૫૧) મેં આકાશો અને ધરતીને પેદા કરતી વખતે તેમને બોલાવ્યા ન હતા અને ન સ્વયં તેમને જ પેદા કરતી વખતે તેમને સામેલ કર્યા હતા. મારું આ કામ નથી કે પથભ્રષ્ટ કરનારાઓને પોતાના મદદગાર બનાવું. (૧૬)

(૫૨) પછી શું કરશે આ લોકો, તે દિવસે જ્યારે તેમનો રબ તેમને કહેશે કે પોકારો હવે એ હસ્તીઓને, જેમને તમે મારા ભાગીદાર સમજી બેસ્યા હતા. આ લોકો તેમને પોકારશે, પરંતુ તેઓ તેમની મદદે નહીં આવે અને અમે તેમના વચ્ચે એક જ વિનાશની સંયુક્ત ખાઈ તૈયાર કરી દઈશું. (૫૩) બધા ગુનેગારો તે દિવસે આગ જોશે અને સમજી જશે કે હવે તેમને તેમાં જ પડવાનું છે અને તેઓ તેનાથી બચવા માટે કોઈ આશ્રય-સ્થાન નહીં મેળવે. (રુકૂઅ-૭)

(૫૪) અમે આ કુર્આનમાં લોકોને અલગ-અલગ રીતે સમજાવ્યા, પરંતુ મનુષ્ય ઘણો જ ઝઘડાખોર પુરવાર થયો છે. (૫૫) તેમના સામે જ્યારે માર્ગદર્શન આવ્યું, તો તેને માનવા અને પોતાના રબની હજૂરમાં ક્ષમાયાચના કરવાથી છેવટે તેમને કઈ વસ્તુએ રોકી દીધા? એ સિવાય બીજું કશું નથી કે તેઓ પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે કે તેમના સાથે પણ એ બધું થાય જે પુરોગામી કોમોના સાથે થઈ ચૂક્યું છે, અથવા એ કે તેઓ યાતનાને સામે આવતી જોઈ લે !

(૫૬) રસૂલો (ઈશદૂતો)ને અમે એ સિવાય બીજા કોઈ ઉદ્દેશ્યથી નથી મોકલતા કે તેઓ ખુશખબર આપવાની અને ચેતવવાની સેવાઓ બજાવી દે. પરંતુ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ની એ હાલત છે કે તેઓ અસત્યના હથિયાર લઈને સત્યને નીચું દેખાડવાના પ્રયાસો કરે છે અને તેમણે મારી આયતોને અને એ ચેતવણીઓને, જે તેમને આપવામાં આવી મજાક બનાવી લીધી છે, (૫૭) અને એ માણસથી વધુ જાલિમ બીજો કોણ છે, જેને તેના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની આયતો સંભળાવીને ઉપદેશ આપવામાં આવે અને તે તેનાથી મોઢું ફેરવે અને એ ખરાબ પરિણામને ભૂલી જાય, જેની તૈયારી તેણે સ્વયં પોતાના હાથે કરી છે? (જે લોકોએ આ વલણ અપનાવ્યું છે) તેમના હૃદયો પર અમે આવરણ ચઢાવી દીધા છે, જે તેમને કુર્આનની વાત નથી સમજવા દેતા અને તેમના કાન અમે સૂન કરી દીધા છે. તમે તેમને સન્માર્ગ તરફ ગમે તેટલા બોલાવો, તેઓ આ હાલતમાં ક્યારેય સન્માર્ગ નહીં પામે.

(૫૮) તારો રબ મોટો ક્ષમા કરનાર અને દયાળુ છે. તે તેમના કરતૂકો પર તેમને

૧૬. અર્થ એ છે કે આ શૈતાનો છેવટે તમારા આજ્ઞાપાલન અને બંદગીના અધિકારી કેવી રીતે બની ગયા? બંદગીનો અધિકારી તો કેવળ સર્જનહાર જ હોઈ શકે છે, અને શૈતાનોની સ્થિતિ એ છે કે આકાશ અને ધરતીના સર્જનમાં સામેલ હોવાની વાત તો દૂર રહી, તેઓ તો સ્વયં મખ્લૂક (પેદા કરવામાં આવેલ) છે.

كَسَبُوا لَعَجَلٍ لَهُمُ الْعَذَابُ ٥ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ
 لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْيِلًا ٥٨ ۞ وَتِلْكَ الْقُرَى
 أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ
 مَوْعِدًا ٥٩ ۞ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى
 أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ٦٠ ۞ فَلَمَّا بَلَغَا
 مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ
 فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ٦١ ۞ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنِّي
 نَظَرْتُ نَارًا زَلَقْتُ أَقْيُنًا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ٦٢ ۞
 قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ
 الْحُوتَ زَوْمًا أَنَسِينِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ ۖ
 وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ٦٣ ۞ قَالَ ذَلِكَ
 مَا كُنَّا نَبْغُ ۖ فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا ٦٤ ۞
 فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا اتَّبِعْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ
 عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ٦٥ ۞ قَالَ لَهُ
 مَوْلَاهُ هَلْ آتَيْتُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا
 عُلِّمْتَ رُشْدًا ٦٦ ۞ قَالَ إِنِّي لَنْ نَسْتَطِيعَ
 مَعِيَ صَبْرًا ٦٧ ۞ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ
 بِهِ خُبْرًا ٦٨ ۞ قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا
 وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ٦٩ ۞ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي

પકડવા ચાહતો, તો જલ્દી જ યાતના મોકલી દેતો. પરંતુ તેમના માટે વાયદાનો એક સમય નિશ્ચિત છે અને તેનાથી બચીને ભાગી નીકળવાનો કોઈ માર્ગ આ લોકો નહીં મેળવે.

(૫૯) આ અઝાબ (યાતના)નો ભોગ બનેલી વસ્તીઓ તમારા સામે મોજૂદ છે. એમણે જ્યારે અત્યાચાર કર્યો, તો અમે એમને નષ્ટ કરી દીધી, અને એમાંથી દરેકના વિનાશ માટે અમે સમય નિશ્ચિત કરી રાખ્યો હતો. (સુફૂઅ-૮) (૬૦) (જરા આમને એ કિસ્સો સંભળાવો જે મૂસા સાથે બન્યો હતો) જ્યારે કે મૂસાએ પોતાના સેવકને કહ્યું હતું, “હું મારી મુસાફરી પૂરી નહીં કરું, જ્યાં સુધી બંને નદીઓના સંગમ પર ન પહોંચી જાઉં, નહીં તો હું ઘણા લાંબા સમય સુધી ચાલતો જ રહીશ.”^(૧૭) (૬૧) પછી જ્યારે તેઓ તેમના સંગમ પર પહોંચ્યા, તો પોતાની માછલીથી ગાફેલ થઈ ગયા અને તે નીકળીને એવી રીતે નદીમાં સરકી ગઈ જાણે કે કોઈ સુરંગ બનાવેલી હોય. (૬૨) આગળ ચાલીને મૂસાએ પોતાના સેવકને કહ્યું, “લાવો મારો નાસ્તો, આજની મુસાફરીમાં તો અમે ખરાબ રીતે થાકી ગયા છીએ.” (૬૩) સેવકે કહ્યું, “તમે જોયું ! આ શું થયું ? જ્યારે આપણે એ ખડક પાસે રોકાયા હતા તે વખતે મને માછલીનું ધ્યાન ન રહ્યું અને શૈતાને મને એવો ગફલતમાં નાખી દીધો કે હું તેનો ઉલ્લેખ (તમારાથી કરવાનું) ભૂલી ગયો. માછલી તો વિચિત્ર રીતે નીકળીને નદીમાં ચાલી ગઈ.” (૬૪) મૂસાએ કહ્યું, “એ જ તો અમે શોધી રહ્યા હતા.”^(૧૮) આમ, તેઓ બંને પોતાના પગલાંના નિશાન પર પાછા ફર્યા (૬૫) અને ત્યાં તેમણે અમારા બંદાઓમાંથી એકને જોયો, જેને અમે અમારી કૃપા પ્રદાન કરી હતી અને પોતાના તરફથી એક વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રદાન કર્યું હતું.^(૧૯)

(૬૬) મૂસાએ તેને કહ્યું, “શું હું તમારા સાથે રહી શકું છું, જેથી તમે મને પણ એ બુદ્ધિમતાનું શિક્ષણ આપો, જે તમને શીખવાડવામાં આવ્યું છે ?” (૬૭) તેણે જવાબ આપ્યો, “તમે મારા સાથે સબ્ર (ધૈર્ય) નથી રાખી શકતા, (૬૮) અને જે વસ્તુની તમને ખબર ન હોય, છેવટે તમે તેના માટે ધૈર્ય રાખી પણ કેવી રીતે શકો છો ?” (૬૯) મૂસાએ કહ્યું, “ઈન્શાઅલ્લાહ (જો અલ્લાહે ચાહ્યું) ! તમે મને ધૈર્યવાન જોશો અને હું કોઈ પણ મામલામાં તમારી અવજા નહીં કરું.” (૭૦) તેણે કહ્યું, “બલે, જો તમે મારા સાથે

૧૭. કોઈ પ્રમાણિત માધ્યમથી એ જાણકારી મળી શકી નથી કે હઝરત મૂસા અલૈ.ની આ યાત્રાની ઘટના કયા કાળમાં બની હતી અને એ બે નદીઓ કઈ હતી, જેના સંગમ પર આ ઘટના ઘટિત થઈ હતી ? પરંતુ કિસ્સા પર વિચાર કરવાથી એવું પ્રતીત થાય છે કે આ હઝરત મૂસા અલૈ. મિસર (ઈજિપ્ત)માં રોકાયા હતા ત્યારની ઘટના છે, જ્યારે કે ફિરઓનથી તેમનો સંઘર્ષ ચાલી રહ્યો હતો, અને તે બે નદીઓથી અભિપ્રેત નીલે-અરઝક (વાદળી પાણીવાળી નાઈલ નદી) અને નીલે-અબયઝ (સફેદ પાણીવાળી નાઈલ નદી) છે, જેના સંગમ પર વર્તમાન શહેર ખાર્તૂમ (સુદાન) વસેલું છે. આ અનુમાનના કારણો વિશે વિસ્તૃત ચર્ચા અમે ‘તફ્ફીમુલ કુરઆન’, ભા-૩, તફ્ફીર સૂર: કહ્કમાં કરી છે.

૧૮. અર્થાત્, અપેક્ષિત સ્થાન, જ્યાં પહોંચવાનું હતું, તેની આ નિશાની તો આપણને બતાવવામાં આવી હતી.

૧૯. આ બંદાનું નામ, તમામ વિશ્વસનીય હદીસોમાં ‘ખિઝ’ બતાવવામાં આવ્યું છે.

لَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحَدِّثَ لَكَ مِنْهُ
 بِكْرًا ٤٠ ۖ فَانْطَلَقَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ
 خَرَقَهَا ۖ قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا ۚ لَقَدْ
 جِئْتُمْ شَيْئًا إِمْرًا ٤١ ۖ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ
 تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ٤٢ ۖ قَالَ لَا تَأْتِنَا خُذْنِي بِمَا
 سَأَلْتُكَ وَلَا تَرْهَقْنِي مِنْ أَمْرٍ عُسْرًا ٤٣ ۖ
 انْطَلَقَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ ۖ قَالَ أَقْتَلْتِ
 نَسًا رَكِيبًا ۖ بَعْضٌ نَفْسٍ ۖ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا كَبِيرًا ٤٤ ۖ
قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ
صَبْرًا ٤٥ ۖ قَالَ إِنْ سَأَلْتكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَ هَا فَلَا
تَحِجْبِنِي ۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ٤٦ ۖ فَانْطَلَقَا ۖ
حَتَّىٰ إِذَا اتَّيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ ۖ اسْتَطَعْنَا أَهْلَهَا فَابْوَ
أُنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ
يُقْضَ فَاقَامَهُ ۖ قَالَ لَوْ شِئْتُمْ لَنَخَذْتُمْ عَلَيْهِ
جِزًا ٤٧ ۖ قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ ۚ سَأُنَبِّئُكَ
بِأَوَّلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ٤٨ ۖ أَمَّا السَّفِينَةُ
كَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ
أَعْتَبَهُمْ وَكُنَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ
صَبًّا ٤٩ ۖ وَأَمَّا الْعُلَمَاءُ فَكَانَ أَبُوهُم مَّؤْمِنِينَ

આવો છો તો મને કોઈ વાત ન પૂછતા, જ્યાં સુધી હું પોતે તેનો ઉલ્લેખ તમારા સમક્ષ ન કરું. (રુકૂમ-૯)

(૭૧) હવે તે બંને રવાના થયા, ત્યાં સુધી કે તેઓ એક હોડીમાં સવાર થઈ ગયા, તો તે માણસે હોડીમાં કાણું પાડી દીધું. મૂસાએ કહ્યું, “તમે આમાં કાણું પાડી દીધું, જેથી હોડીમાંના બધાને ડૂબાડી દો? આ તો તમે ગંભીર કૃત્ય કરી નાખ્યું.” (૭૨) તેણે કહ્યું, “મેં તમને નહોતું કહ્યું કે તમે મારા સાથે ધૈર્ય નહીં રાખી શકો?” (૭૩) મૂસાએ કહ્યું, “ભૂલ-ચૂક પર મારી પકડ ન કરશો. મારી બાબતમાં તમે સહેજ સખ્તાઈથી કામ ન લો.” (૭૪) પછી તે બંને ચાલ્યા, ત્યાં સુધી કે તેમને એક છોકરો મળ્યો અને તે માણસે તેને મારી નાખ્યો. મૂસાએ કહ્યું, “તમે એક નિર્દોષનો જીવ લઈ લીધો, જો કે તેણે કોઈની હત્યા કરી ન હતી? આ કામ તો તમે ઘણું જ ખરાબ કર્યું છે.

(૭૫) તેણે કહ્યું, “મેં તમને કહ્યું ન હતું કે તમે મારા સાથે ધૈર્ય નથી રાખી શકતા?”

(૭૬) મૂસાએ કહ્યું, “હવે પછી જો હું તમને કંઈ પૂછું તો તમે મને સાથે ન રાખજો. લો, હવે તો મારા તરફથી તમને કારણ મળી ગયું.” (૭૭) પછી તેઓ આગળ ચાલ્યા, ત્યાં સુધી કે એક વસ્તીમાં પહોંચ્યા અને ત્યાંના લોકો પાસે ભોજન માગ્યું. પરંતુ તેમણે આ બંનેની મહેમાનગતિ કરવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. ત્યાં તેમણે એક દીવાલ જોઈ જે પડવા જેવી થઈ ગઈ હતી. તે માણસે એ દીવાલ ફરીથી ઊભી કરી આપી. મૂસાએ કહ્યું, “જો તમે ઈચ્છતા તો આ કામની મજૂરી મેળવી શકતા હતા.” (૭૮) તેણે કહ્યું, “બસ મારો-તમારો સંગાથ પૂરો થયો. હવે હું તમને એ વાતોની હકીકત બતાવું છું, જેના માટે તમે ધૈર્ય ન રાખી શક્યા. (૭૯) એ હોડીનો મામલો એ છે કે તે કેટલાક ગરીબ માણસોની હતી, જેઓ નદીમાં મહેનત-મજૂરી કરતા હતા. મેં ઈચ્છ્યું કે તેને ખામીવાળી કરી દઉં, કેમ કે આગળ એક એવા બાદશાહનો વિસ્તાર હતો, જે કોઈપણ હોડી બળજબરીથી છીનવી લેતો હતો. (૮૦) રહ્યો એ છોકરો, તો તેના માતા-પિતા ઈમાનવાળા હતા. અમને એ શંકા

فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۖ فَآرَدْنَا
 أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ۝
 وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ
 تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا ۖ فَأَرَادَ رَبُّكَ
 أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا ۗ رَحْمَةً مِنْ
 رَبِّكَ ۗ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ۗ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ
 تَسْطُرْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۗ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقُرْنَيْنِ ۗ
 قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ۗ إِنَّا مَكِّنَّا لَهُ فِي
 الْأَرْضِ وَاتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ۖ فَاتَّبَع
 سَبِيلًا ۝ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَرْبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ
 فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ ۖ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يٰدَا
 الْقُرْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا أَنْ تَعْدَبَ وَإِنَّمَا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ
 حُسْنًا ۝ قَالَ إِنَّمَا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نَعْدِبُهُ ثُمَّ بَرَدٌ
 إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعْدِبُهِ عَذَابًا نَكِرًا ۝ وَأَمَّا مَنْ أَمِنَ وَ
 عَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ ۖ الْحُسْنَىٰ ۗ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ
 أَمْرِنَا يُسْرًا ۗ ثُمَّ اتَّبَعَ سَبِيلًا ۝ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ
 الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ يَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ
 دُونِهَا سِتْرًا ۖ كَذَٰلِكَ ۗ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ۝
 ثُمَّ اتَّبَعَ سَبِيلًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ

થઈ કે આ છોકરો પોતાના વિદ્રોહ અને કુફથી તેમને દુઃખ આપશે. (૮૧) તેથી અમે ઈચ્છ્યું કે તેમનો રબ તેના બદલામાં તેમને એવી સંતાન આપે, જે ચારિત્ર્યમાં પણ તેનાથી વધુ સારી હોય અને જેનાથી એ આશા પણ હોય કે રિશ્તા-નાતાના હક અદા કરશે. (૮૨) અને એ દીવાલનો મામલો એ છે કે તે બે અનાથ છોકરાઓની છે, જેઓ આ શહેરમાં રહે છે. આ દીવાલના નીચે એ છોકરાઓ માટે એક ખજાનો દટાયેલો છે અને તેમનો પિતા એક સદાચારી મનુષ્ય હતો. તેથી તમારા રબે ઈચ્છ્યું કે આ બંને છોકરાઓ પુખ્ત વયના થાય અને પોતાનો ખજાનો કાઢી લે. આ તમારા રબની કૃપાના કારણે કરવામાં આવ્યું છે, કંઈ મારા પોતાના અધિકારથી નથી કરી દીધું. આ છે હકીકત એ વાતોની, જેના માટે તમે ધીરજ ન રાખી શક્યા.”^(૨૦)(રુદ્રમ-૧૦)

(૮૩) અને હે નબી સલ્લ.! આ લોકો તમને ઝુલ્કરનૈન વિષે પૂછે છે. આમને કહો, હું તેની કેટલીક વાતો તમને સંભળાવું છું.

(૮૪) અમે તેને ધરતીમાં સત્તા પ્રદાન કરી હતી અને તેને દરેક પ્રકારની સાધન-સામગ્રી આપી હતી. (૮૫) તેણે (પહેલા પશ્ચિમ તરફ એક કૂચની) તૈયારી કરી, (૮૬) ત્યાં સુધી કે જ્યારે તે સૂરજના અસ્ત થવાની હદ સુધી પહોંચ્યો, ^(૨૧) તો તેણે સૂર્યને એક કાળા પાણીમાં ડૂબતો ^(૨૨) જોયો અને ત્યાં તેને એક કોમ મળી. અમે કહ્યું, “હે ઝુલ્કરનૈન ! તને એ સામર્થ્ય પણ પ્રાપ્ત છે કે તેમને તકલીફ પહોંચાડે અને એ પણ કે તેમના સાથે પ્રદૂર્વર્તન કરે.” (૮૭) તેણે કહ્યું, “જે તેમનામાંથી જુલ્મ કરશે, તેને અમે સજા આપીશું. યહી તે પોતાના રબ તરફ પાછો લાવવામાં આવશે અને તે તેને વધુ સખત યાતના આપશે (૮૮) અને જે તેમનામાંથી ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્ય કરશે, તેના માટે સારો મદલો છે અને અમે તેને સરળ આદેશો આપીશું.”

(૮૯) પછી તેણે (એક બીજી કૂચની) તૈયારી કરી, (૯૦) ત્યાં સુધી કે સૂર્યના ઠીકણવાની હદ સુધી પહોંચી ગયો. ^(૨૩) ત્યાં તેણે જોયું કે સૂર્ય એક એવી કોમ ઉપર ઠીકણી રહ્યો હતો, જેના માટે તડકાથી બચવાની કોઈ વ્યવસ્થા અમે કરી નથી. (૯૧) મા દશા હતી તેમની અને ઝુલ્કરનૈન પાસે જે કંઈ હતું તે અમે જાણતા હતા.

(૯૨) ફરી તેણે (એક કૂચની) તૈયારી કરી, (૯૩) ત્યાં સુધી કે જ્યારે બે પર્વતોની વચ્ચે

૦. આ ઘટનામાં એ વાત તો સ્પષ્ટ છે કે હજરત ખિઝએ જે ત્રણ કામ કર્યાં હતા, તે અલ્લાહના જ આદેશથી કર્યાં હતા, પરંતુ એ વાત પણ સ્પષ્ટ છે કે તેમાંથી પહેલા બે કામો એવા હતા, જેની પરવાનગી અલ્લાહે મોકલેલોઈ શરીઅતમાં કોઈ વ્યક્તિને ક્યારેય આપવામાં આવી ન હતી, ત્યાં સુધી કે ‘ઇલ્હામ’ (દિવ્ય પ્રેરણા)ના આધારે પણ કોઈ વ્યક્તિને એ અધિકાર નથી કે કોઈની માલિકીની નીકાને એ કારણસર નષ્ટ કરી નાખે કે આગળ જઈને કોઈ લૂટારો તેને છીનવી લેશે અને કોઈ છોકરાને એટલા માટે મારી નાખે કે મોટો થઈને તે વિદ્રોહી કે કાફિર થઈ જવાનો છે. તેથી એમ માન્યા સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી કે હજરત ખિઝએ આ કામો શરીઅતના આદેશોના આધારે નહીં, બલકે અલ્લાહની મરજીને આધારે કર્યાં હતા અને આવા આદેશો માટે અલ્લાહ તઆલા મનુષ્યો સિવાય કોઈ અન્ય મખ્લુક (સર્જનો)થી કામ લે છે. કિસ્સાનું સ્વરૂપ જ એ પ્રકારે સામે આવે છે કે અલ્લાહ તઆલાએ હજરત મૂસા અલૈ.ને પોતાના આ બંદાની પાસે એટલા માટે મોકલ્યા હતા કે પરદો ઉઠાવીને તે એક નજર તેમને એ બતાવે કે ઈશ્વરીય ઈચ્છાના આ કારખાનામાં કયા હિતો અને હેતુઓ અનુસાર કામ થાય છે, જેને સમજવું મનુષ્યોની શક્તિમાં નથી. માત્ર એ કારણસર કે અલ્લાહ તઆલાએ હજરત ખિઝ માટે ‘બંદા’ શબ્દ પ્રયુક્ત કર્યો છે, તેમને મનુષ્ય ઠેરવવા માટે પર્યાપ્ત નથી. સૂર: અંબિયા, આયત-૨૬ અને સૂર: હુખરુફ, આયત-૧૮ તેમજ બીજી ઘણી

وَنِيهَا قَوْمًا لَا يَفْقَهُونَ قَوْلًا ١٦ قَالُوا يَا
 قَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ
 هَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ
 بَدَأَ ١٧ قَالَ مَا مَكِّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي
 بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ١٨ أَنُوْنِي زَيْرًا مَّحْدِيْدًا
 تَتَىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا
 تَتَىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ أَنُوْنِي أَفِرُّ عَلَيْهِ قِطْرًا ١٩
 يَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ٢٠
 آلَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ
 كَلْبًا ٢١ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ٢٢ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ
 يَمِينًا يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ
 مَعًا ٢٣ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ٢٤
 الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا
 لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ٢٥ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ
 نَخَذُوا عِبَادِي مِّن دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ
 لِكُفْرِيْنَ نَزْلًا ٢٦ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِيْنَ
 لِمَالًا ٢٧ الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيْدُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ
 نَسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ٢٨ أُولَئِكَ الَّذِينَ
 نُرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا

પહોંચ્યો તો તેને તેના પાસે એક કોમ મળી, જે ભાગ્યે જ કોઈ વાત સમજતી હતી. (૯૪) એ લોકોએ કહ્યું, “હે સુલ્કરનૈન ! યાજૂજ અને માજૂજ^(૨૪) આ ધરતી પર ઉપદ્રવ અને ઉત્પાત કરે છે, તો શું અમે તને કોઈ વળતર (ટેક્ષ) આ કામ માટે આપીએ કે તું અમારા અને તેમના વચ્ચે એક બંધ બાંધી આપે ?” (૯૫) તેણે કહ્યું, “જે કંઈ મારા રબે મને આપેલું છે તે ઘણું છે. તમે બસ મહેનત દ્વારા મારી મદદ કરો. હું તમારા અને તેમના વચ્ચે એક બંધ બાંધી આપું છું. (૯૬) મને લોખંડની ચાદરો લાવી આપો.” છેવટે જ્યારે બંને પર્વતો વચ્ચેની ખાલી જગ્યા તેણે પૂરી દીધી, તો લોકોને કહ્યું કે હવે આગ સળગાવો, ત્યાં સુધી કે જ્યારે (આ લોખંડની દીવાલ) તદ્દન આગ જેવી લાલ થઈ ગઈ તો તેણે કહ્યું, “લાવો, હવે હું તેના પર ઓગાળેલું તાંબુ રેડીશ.” (૯૭) (આ બંધ એવો હતો કે) યાજૂજ-માજૂજ તેના ઉપર ચઢીને પણ આવી શકતા ન હતા અને તેમાં બાકોરું પાડવું તેમના માટે તેનાથી પણ વધુ મુશ્કેલ હતું. (૯૮) સુલ્કરનૈને કહ્યું, “આ મારા રબની કૃપા છે. પરંતુ જ્યારે મારા રબના વાયદાનો સમય આવશે, તો તે તેને ધૂળ ભેગી કરી દેશે, અને મારા રબનો વાયદો સારો છે.”

(૯૯) અને તે દિવસે^(૨૫) અમે લોકોને છૂટા કરી દઈશું કે (સમુદ્રના મોજાની જેમ) એક-બીજાથી બચ્ચંબચ્ચા કરે અને સૂર (રણાશિગુ) ફૂંકવામાં આવશે અને અમે સૌ મનુષ્યોને એક સાથે ભેગા કરીશું (૧૦૦) અને એ દિવસ હશે, જ્યારે જહનમને કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) સામે લાવીશું, (૧૦૧) એ કાફિરો સામે, જેઓ મારી શિખામણ તરફ આંધળા બનેલા હતા અને કશું સાંભળવા માટે તૈયાર જ ન હતા. (રુકૂઅ-૧૧)

(૧૦૨) તો શું આ લોકો, જેમણે ઈન્કાર કર્યો છે, એવું સમજે છે કે મને છોડીને મારા બંદાઓને પોતાના કર્તા-હર્તા બનાવી લે ? અમે આવા કાફિરોની મહેમાનગતિ માટે જહનમ તૈયાર કરી રાખી છે.

(૧૦૩) હે નબી સલ્લ ! આમને કહો, શું અમે તમને બતાવીએ કે પોતાના કર્મોમાં સૌથી વધુ નિષ્ફળ અને નિરાશ લોકો કોણ છે ? (૧૦૪) તેઓ કે દુનિયાના જીવનમાં જેમની બધી દોડધામ અને કોશિશો સીધા માર્ગથી ભટકેલી રહી અને તેઓ સમજતા રહ્યા કે તેઓ બધું જ બરાબર કરી રહ્યા છે. (૧૦૫) આ એ લોકો છે, જેમણે પોતાના રબની આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો અને તેના હજૂરમાં રજૂ થવાનો વિશ્વાસ ન

જગ્યાઓએ ફરિશ્તાઓ માટે પણ આ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે.

૨૧. અર્થાત્, પશ્ચિમની અંતિમ સીમા સુધી.

૨૨. અર્થાત્, ત્યાં સૂર્યાસ્તના સમયે એવું લાગતું હતું કે સૂર્ય સમુદ્રના કાળાશ પડતા ડોહળાયેલા પાણીમાં ડૂબી રહ્યો છે.

૨૩. અર્થાત્, પૂર્વની અંતિમ સીમા સુધી.

૨૪. યાજૂજ-માજૂજથી તાત્પર્ય, એશિયાના ઉત્તર-પૂર્વ ક્ષેત્રની એ કોમો છે, જે પ્રાચીન કાળથી સભ્ય દેશો પર લૂટમાર માટે હુમલાઓ કરતી રહી છે અને જેની આંધી ઉકીને સમયાંતરે એશિયા અને યુરોપ એમ બંને તરફ રૂખ કરતી રહી છે. હિઝકીએલ (Ezekiel)ના પુસ્તક (૩-૩૮, ૩૯)માં તેમનું ક્ષેત્ર રશિયા અને તીબલ (વર્તમાન તીબાલસક, Tubalsek) અને મસ્ક (Meshech, વર્તમાન Moscow) બતાવવામાં આવેલ છે. ઈસરાઈલી ઇતિહાસકાર યૂસીફીસ (Josephus) આનાથી તાત્પર્ય સીથિયન (Scythian) કોમ લે છે, જેનું ક્ષેત્ર કાળા સમુદ્ર (Black Sea)ના ઉત્તર અને પૂર્વમાં આવેલું હતું. જરોમ (Jerome)ના કથન અનુસાર માજૂજ કોકેશિયા (Caucasia)ના ઉત્તરમાં ખિઝર સાગર (Caspian Sea)ના નજીક આબાદ હતા.

قِيمٌ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرَنًا ۝ ذَٰلِكَ جَزَاءُ وَّهُمْ
 جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُؤًا ۝
 نَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ
 لَعْرَدٍ دُونَ نُزُلًا ۝ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا
 حِوَلًا ۝ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَتِ رَبِّي لَنَفَذَ
 لِبِخْرٍ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَتِ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ
 نَدَادًا ۝ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا
 إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ
 عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ۝

કર્ષો. તેથી તેમના બધા જ કર્મો વ્યર્થ થઈ ગયા. ક્યામતના દિવસે અમે તેમને કોઈ વજન નહીં આપીએ. (૧૦૬) તેમનો બદલો જહનમ (નર્ક) છે એ કુફ (ઈન્કાર)ના બદલામાં જે તેમણે આચર્યું અને એ મજાકના બદલામાં જે તેઓ મારી આયતો અને મારા રસૂલો (ઈશદૂતો) સાથે કરતા રહ્યા. (૧૦૭) અલબત્ત, એ લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા, તેમના આતિથ્ય માટે ફિરદૌસ* ના બાગો હશે, (૧૦૮) જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે અને ક્યારેય એ જગ્યાએથી નીકળીને કયાંય જવાનું તેમને મન નહીં થાય.

(૧૦૮) હે નબી સલ્લ.! કહો કે જો સમુદ્ર મારા રબની વાતો લખવા માટે શાહી બની જાય તો તે સમાપ્ત થઈ જાય, પણ મારા રબની વાતો સમાપ્ત ન થાય, બલકે એટલી જ શાહી અમે બીજી લઈ આવીએ તો તે પણ પૂરતી ન થઈ શકે. (૨૯)

(૧૧૦) હે નબી સલ્લ.! કહો કે હું તો એક મનુષ્ય છું તમારા જ જેવો. મારા તરફ વહી મોકલવામાં આવે છે કે તમારો અલ્લાહ, બસ એક જ અલ્લાહ છે. તેથી જે કોઈ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની મુલાકાતનો ઉમેદવાર હોય તેણે ભલાં કાર્યો કરવા જોઈએ અને બંદગીમાં પોતાના રબ સાથે કોઈ બીજાને ભાગીદાર ન બનાવવો જોઈએ. (રૂકૂઅ-૧૨)

૨૫. અભિપ્રેત છે ક્યામતનો દિવસ. જૂલકરને જે સંકેત ક્યામતના સાચા વાયદા તરફ કર્યો હતો તેના અનુસાર આ આયતો તેમના કથનને આગળ વધારતા કહેવામાં આવી છે.

૨૬. 'અલ્લાહની વાતો'થી તાત્પર્ય તેનાં કાર્યો અને કૌશલ્ય અને સામર્થ્યની અદ્ભુત વાતો અને તત્ત્વદર્શિતા-બુદ્ધિમત્તા અને ડહાપણ છે.

★ આ શબ્દ આ તમામ ભાષાઓમાં એક એવા બગીચા માટે બોલવામાં આવે છે, જેના ચોતરફ દીવાલ હોય, જે વિસ્તૃત હોય, માણસના રહેઠાણની જગ્યાથી મળતી આવતી હોય અને તેમાં દરેક પ્રકારના ફળ-ફૂલ, મુખ્ય રૂપે દ્રાક્ષ હોય. કુર્આનમાં વિભિન્ન બગીચાઓના સમૂહ માટે 'ફિરદૌસ' શબ્દ પ્રયુક્ત થાય છે. તેનાથી એવું લાગે છે કે ફિરદૌસ એક એવી જગ્યા છે, જેમાં ઘણા બગીચાઓ અને ઉઘાનો અને ફૂલવાડીઓ હોય.

૧૯. મરયમ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૧૬ “વઝૂકુર ફિલ્ કિતાબિ મરયમ” (અને હે નબી ! આ ગ્રંથમાં મરયમના અહેવાલનું વર્ણન કરો)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આનો ઉત્તરાણકાળ હબશાની હિજરત પહેલાનો છે. આધારભૂત કથનો પરથી જણાય છે કે મુસલમાન મુહાજિરો (હિજરત કરનારાઓ)ને જ્યારે નજજાશીના દરબારમાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે હઝરત જાફર રદિ.એ આ જ સૂર: ભર્યા દરબારમાં તિલાવત કરી (પઢી) હતી.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ સૂર:નું એ ગાળામાં અવતરણ થયું હતું, જ્યારે કુરૈશના સરદારો ઉપહાસ કરીને, પ્રલોભનો આપીને, ડરાવી-ધમકાવીને અને જૂઠા આરોપોનો પ્રચાર કરીને ઈસ્લામી આંદોલનને દબાવવામાં નિષ્ફળ થઈને અત્યાચાર, મારપીટ અને આર્થિક દબાણના શત્રોનો ઉપયોગ શરૂ કરવા લાગ્યા હતા. દરેક કબીલાના લોકોએ પોત-પોતાના કબીલાના નવમુસ્લિમોને હેરાન કરવા માંડ્યા અને જુદી-જુદી રીતે પજવીને તેમને ઈસ્લામ છોડવા માટે મજબૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ સંદર્ભે ખાસ કરીને ગરીબો અને એ ગુલામો અને સેવકો, જેઓ કુરૈશના આધીન બનીને રહેતાં હતા, અત્યંત ખરાબ રીતે પીડિત હતા. આ સ્થિતિ જ્યારે અસહ્ય બની ગઈ, તો હાથીવાળા પ્રસંગના ૪૫ મા વર્ષે ૨જજબ માસ (૫ નબવી)માં પયગંબર સલ્લ.ની પરવાનગીથી મોટાભાગના મુસલમાનો મક્કાથી હબશા હિજરત કરી ગયા. પહેલા અગિયાર પુરુષો અને ચાર મહિલાઓ હબશા જવા નીકળ્યા. કુરૈશના લોકોએ સમુદ્ર-તટ સુધી તેમનો પીછો કર્યો, પણ સદ્ભાગ્યે શુઐબહના બંદર પર તેમને હબશા જવા માટે સમયસર નૌકા મળી ગઈ અને તેઓ કેદ પકડાતાં ભચી ગયા. ત્યારપછી અમુક મહિનાના અંદર થોડાક બીજા લોકોએ હિજરત કરી, ત્યાં સુધી કે ૫૩ પુરુષો, ૧૧ મહિલાઓ અને ૭ બિનકુરૈશ મુસલમાનો હબશામાં એકત્ર થઈ ગયા અને મક્કામાં નબી સલ્લ. સાથે માત્ર ૪૦ માણસો રહી ગયા.

આ હિજરતથી મક્કાના દરેક ઘરમાં હાહાકાર મચી ગયો હતો, કેમ કે કુરૈશના નાના-મોટા કુટુંબમાંથી કોઈ એવું ન હતું જેના યુવાનો આ મુહાજિરોમાં સામેલ ન

હોય. તેથી જ કોઈ ઘર એવું ન હતું જે આ ઘટનાથી પ્રભાવિત ન થયું હોય. કેટલાક લોકો આના કારણે ઈસ્લામ-વિરોધમાં પહેલા કરતાં વધુ ઉગ્ર બની ગયા અને કેટલાકના હૃદયો પર આની એવી અસર થઈ કે તેઓ છેવટે મુસલમાન બની ગયા. હઝરત ઉમર રદિ.ના ઈસ્લામ-વિરોધ પર પહેલ-વહેલો ઘા આ જ બનાવથી લાગ્યો હતો.

આ હિજરત પછી કુરૈશના સરદારો ભેગા થયા અને તેમણે નક્કી કર્યું કે અબ્દુલ્લાહ બિન અબી રબીઆ (અબૂ જહલની માતાનો પુત્ર) અને અમ્ર બિન આસને ઘણી કીમતી ભેટ-સોગાદો લઈને હબશા મોકલવામાં આવે અને આ લોકો ગમે તેમ કરીને નજજાશીને એ વાત પર રાજી કરે કે તે મુહાજિરોને મક્કા પાછા મોકલી આપે.

આમ, કુરૈશના આ બંને નિષ્ણાંત રાજકારણી-એલચીઓ મુસલમાનોનો પીછો કરતાં હબશા પહોંચ્યા. પ્રથમ તેમણે નજજાશીના દરબારીઓને ખૂબ ભેટ-સોગાદો વહેંચીને બધાને પોતાના મિશનના સમર્થન માટે રાજી કરી લીધા, પછી નજજાશીને મળ્યા અને તેને કીમતી ભેટો આપીને એ મુહાજિરોને પરત મોકલવા નિવેદન કર્યું, જેનું તેના દરબારીઓએ ભરપૂર સમર્થન કર્યું. પરંતુ નજજાશીએ ગુસ્સે થઈને કહ્યું કે “આવી રીતે તો હું તેમને સોંપીશ નહીં. જે લોકોએ બીજા દેશને છોડીને મારા દેશ પર ભરોસો કર્યો અને અહીં શરણ લેવા માટે આવ્યા, તેમનાથી હું વિશ્વાસઘાત કરી શકતો નથી. સૌપ્રથમ હું તેમને બોલાવીને તપાસ કરીશ કે આ લોકો તેમના વિશે જે કંઈ કહે છે તેની હકીકત શું છે.” આમ નજજાશીએ અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ના સાથીઓને પોતાના દરબારમાં તેડાવ્યા. નજજાશીનો સંદેશ મળતાં મુહાજિરો એકઠા થયા અને તેમણે પરસ્પર સલાહ-મસલતથી એક સાથે મળીને નિર્ણય કર્યો કે નબી સલ્લ.એ જે શિક્ષા આપી છે, આપણે તો એ જ, જરા પણ વધ-ઘટ કર્યા વિના સામે મૂકી દઈશું, ભલે નજજાશી આપણને રાખે કે કાઢી મૂકે. તેઓ દરબારમાં પહોંચ્યા તો નજજાશીએ પ્રશ્ન કરતાં હઝરત જાફર બિન અબી તાલિબ રદિ.એ તત્કાળ એક પ્રવચન કરતાં આરબોની અજ્ઞાનતાની સ્થિતિ, હુઝૂર સલ્લ.ને પયગંબર બનાવવું, ઈસ્લામની શિક્ષાઓ અને મુસલમાનો પર કુરૈશના અત્યાચારોને ખોલી-ખોલીને વર્ણવ્યા. નજજાશીએ આ પ્રવચન સાંભળીને કહ્યું કે જરા મને એ કલામ (વાણી) સંભળાવો, જે તમે કહો છો કે અલ્લાહ તરફથી તમારા નબી પર અવતરિત થયેલ છે. હઝરત જાફરે રદિ.એ જવાબમાં સૂર: મરયમનો એ આરંભિક ભાગ સંભળાવ્યો, જે હઝરત યાહ્યા અને હઝરત ઈસા અલૈ.થી સંબંધિત છે. નજજાશી તેને સાંભળતો રહ્યો અને રડતો રહ્યો, ત્યાં સુધી કે તેની દાઢી ભીજાઈ ગઈ. જ્યારે હઝરત જાફર રદિ.એ તિલાવત (પઠન) પૂરી કરી, તો તેણે કહ્યું, “નિ:સંદેહ, આ વાણી અને જે કંઈ ઈસા (અલૈ.) લાવ્યા

હતા બંને એક જ સ્રોતમાંથી નીકળ્યા છે. અલ્લાહના સોગંદ ! હું તમને આ લોકોને નહીં સોંપું.”

બીજા દિવસે અમ્ર બિન આસે નજજાશીને કહ્યું, “આ લોકોને બોલાવીને જરા એ તો પૂછો કે મરયમના પુત્ર ઈસા વિષે તેમની આસ્થા શું છે ? આ લોકો તેમના વિષે એક મોટી ભયાનક વાત કહે છે.” નજજાશીએ ફરીવાર મુહાજિરોને બોલાવ્યા અને જ્યારે અમ્ર બિન આસ દ્વારા કરવામાં આવેલ પ્રશ્ન તેમના સામે દોહરાવ્યો, તો જાફર બિન અબી તાલિબ રદિ.એ ઊભા થઈને નિઃસંકોચ કહ્યું કે, “તેઓ અલ્લાહના બંદા અને તેના રસૂલ છે અને તેના તરફથી એક રૂહ અને એક કલેમા (નિશાની) છે, જે અલ્લાહે હુંવારી મરયમ પર નાખી.” નજજાશીએ આ સાંભળીને એક તણખલું જમીન પરથી ઉપાડ્યું અને કહ્યું, “અલ્લાહના સોગંદ ! જે કંઈ તમે કહ્યું, ઈસા તેનાથી આ તણખલા જેટલા પણ વધારે ન હતા.” તે પછી નજજાશીએ કુરૈશની મોકલેલી બધી ભેટ-સોગાદો એમ કહીને પરત કરી દીધી કે હું લાંચ લેતો નથી અને મુહાજિરોને કહ્યું કે તમે નિશ્ચિત બનીને રહો.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને જ્યારે આપણે આ સૂર:ને જોઈએ છીએ, તો તેમાં પ્રથમ વાત ઉભરીને આપણા સામે એ આવે છે કે જો કે મુસલમાનો જુલ્મના ભોગ બનીને શરણાર્થી જૂથના રૂપમાં પોતાનું વતન છોડીને બીજા દેશમાં જઈ રહ્યા હતા, તેમ છતાં આ સ્થિતિમાં પણ અલ્લાહે તેમને દીન (ધર્મ)ની બાબતમાં સહેજ પણ આળપંપાળ, ખુશામત, અહંભાવ સંતોષવાની કે મિથ્યાચારની તાલીમ ન આપી, બલકે જતી વખતે સફરના ભાથા તરીકે આ સૂર: તેમના સાથે કરી, જેથી ખ્રિસ્તીઓના દેશમાં ઈસા અલૈ.ની તદ્દન સાચી હેસિયત પ્રસ્તુત કરે અને તેમના અલ્લાહના પુત્ર હોવાનો સ્પષ્ટપણે ઈન્કાર કરી દે.

આયત ૧ થી ૪૦ સુધી હઝરત યાહ્યા અને ઈસાના પ્રસંગો સંભળાવ્યા પછી ફરી તેનાથી આગળની આયતોમાં પ્રવર્તમાન સંજોગોના સંદર્ભમાં હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.નો પ્રસંગ સંભળાવવામાં આવ્યો છે, કેમ કે આવા જ સંજોગોમાં તેઓ પણ પોતાના પિતા અને પરિવાર અને દેશવાસીઓના અત્યાચારોથી તંગ આવીને વતનથી નીકળી પડ્યા હતા. આનાથી મક્કાના કાફિરો (અધર્મીઓ)ને એ બોધ આપવામાં આવ્યો છે કે આજે હિજરત કરનારા મુસલમાનો હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની સ્થિતિમાં છે અને તમે લોકો એ જાલિમોની ભૂમિકામાં છો, જેમણે તેમને ઘરથી કાઢ્યા હતા. બીજી બાજુ મુહાજિરોને એ ખુશખબર આપવામાં આવી છે કે જે રીતે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ. વતનથી નીકળીને બરબાદ ન થયા, બલકે વધુ

ઉત્પત્તિ પામ્યા, એવું જ સારું પરિણામ તમારી પ્રતીક્ષા કરી રહ્યું છે.

આ પછી બીજા નબીઓ (પયગંબરો)નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં એ દર્શાવવું અભિપ્રેત છે કે બધા જ નબીઓ એ જ દીન (ધર્મ) લઈને આવ્યા હતા, જે હંઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. લાવ્યા છે. પરંતુ નબીઓના ગયા પછી તેમના સમુદાયો બગાડતા રહ્યા છે અને આજે જુદા-જુદા સમુદાયોમાં જે પથભ્રષ્ટતાઓ અને બૂરાઈઓ જોવા મળે છે, તે આ જ બગાડનું પરિણામ છે.

આયત ૬૭ થી અંત સુધી મક્કાના કાફિરોની પથભ્રષ્ટતાની કઠોર નિંદા કરવામાં આવી છે અને કલામ (વાણી)નું સમાપન કરતાં ઈમાનવાળાઓને ખુશખબર આપવામાં આવી છે કે સત્યના દુશ્મનોના બધા જ પ્રયત્નો છતાં અંતે તમે જ લોકપ્રિય બનીને રહેશો.

أَيُّهَا ١٨

(١٩) سُورَةُ مَرْيَمَ مَكِّيَّةٌ (٣٣)

ذِكْرُ عَائِشَةَ ١٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كَهَيْعَتِ ١ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكْرِيبًا ٢
 إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ٣ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ
 الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ
 بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ٤ وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ
 وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ
 وَلِيًّا ٥ سَيِّرُنِي فِي بِلَادٍ فَإِذْ نَسِيْتُ بَدَأْتَ الِاتِّخَاذَ
 لِلنَّاسِ لِي إِسْمًا ٦ وَكَانَ اسْمُهُ يَسْبِقُ لِي ٧ فَجَعَلْتَنِي
 لِي لَدُنْكَ ذِكْرًا مَبْرُورًا ٨ قَالَ كَذَلِكَ ٩ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَى
 هَيْبٍ ١٠ وَقَدْ خَلَقْتَنِي مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ١١ قَالَ
 رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ١٢ قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ
 ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ١٣ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ
 فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ١٤ لِيُجِبِيَ خُلَافَ
 الْأَقْدَامِ بِقُوَّةٍ ١٥ وَأَتَيْنَهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ١٦ وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا
 وَرُكُودًا ١٧ وَكَانَ تَقِيًّا ١٨ وَبَرَّاهُ بِالْوَالِدَيْهِ ١٩ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا
 عَصِيًّا ٢٠ وَسَلَّمْ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ ٢١ وَيَوْمَ يَمُوتُ ٢٢ وَيَوْمَ يُنْفَخُ

૧૯. સૂર: મરયમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૯૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કાફ-હા-યા-ઐન-સાદ. (૨-૩) વર્ણન છે એ કૃપાનું જે તારા રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) પોતાના બંદા ઝકરિયા પર કરી હતી, જ્યારે તેણે પોતાના રબને ચુપચાપ પોકાર્યો.

(૪) તેણે નિવેદન કર્યું, “હે પાલનહાર ! મારા હાડકા સુદ્ધાં ક્ષીણ થઈ ગયા છે અને માથું વૃદ્ધવથી સફેદ થઈ ગયું છે. હે પાલનહાર ! હું ક્યારેય તારા પાસે દુઆ માગીને નિરાશ નથી થયો. (૫) મને મારા પાછળ મારા ભાઈ-બંધુઓની બૂરાઈઓનો ડર છે અને મારી પત્ની વાંઝણી છે. (૬) તું મને તારી વિશિષ્ટ કૃપાથી એક ઉત્તરાધિકારી પ્રદાન કરી દે, જે મારો વારસ પણ હોય અને યાકૂબના ખાનદાનનો વારસો પણ મેળવે. અને હે પાલનહાર ! તેને એક પસંદગીપાત્ર મનુષ્ય બનાવ.” (૭) (જવાબ આપવામાં આવ્યો) “હે ઝકરિયા ! અમે તને એક પુત્રની ખુશખબર આપીએ છીએ, જેનું નામ યાહ્યા હશે. અમે આ નામનો કોઈ માણસ આ પહેલા પેદા કર્યો નથી.” (૮) કહ્યું, “પાલનહાર ! મારે ત્યાં કેવી રીતે પુત્ર થશે, જ્યારે કે મારી પત્ની વાંઝણી છે અને હું વૃદ્ધ થઈને દુર્બળ થઈ ગયો છું?” (૯) જવાબ મળ્યો, “આવું જ થશે.” (૧૦) તારો રબ ફરમાવે છે કે આ તો મારા માટે નાની-સરખી વાત છે. આ પહેલાં તો હું તને પેદા કરી ચૂક્યો છું, જ્યારે તું કંઈ જ ન હતો.” (૧૦-૧૧) ઝકરિયાએ કહ્યું, “પાલનહાર ! મારા માટે કોઈ નિશાની નિશ્ચિત કરી દે.” ફરમાવ્યું, “તારા માટે નિશાની એ છે કે તું સતત ત્રણ દિવસ લોકો સાથે વાત નહીં કરી શકે.” એટલે તે મેહરાબ (ઓરડા)માંથી નીકળીને પોતાની કોમના સામે આવ્યો અને તેણે ઈશારાથી તેમને સૂચના આપી કે સવાર-સાંજ તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરો.

(૧૨) “હે યાહ્યા ! અલ્લાહના ગ્રંથને મજબૂતીપૂર્વક પકડી લે.” (૧૨)

અમે તેને બાળપણમાં જ નિર્ણય-શક્તિ^(૩) પ્રદાન કરી, (૧૩) અને મારા તરફથી તેને વિનમ્રતા અને પવિત્રતા પ્રદાન કરી અને તે ખૂબ અલ્લાહથી ડરવાવાળો (૧૪) અને પોતાના માતા-પિતાના હક્કોને ઓળખવાવાળો હતો. તે ઉદ્દંડ ન હતો અને ન અવજાકારી. (૧૫) સલામ તેના પર જે દિવસે કે તે જન્મ્યો અને જે દિવસે તે મૃત્યુ પામે

૧. અર્થાત્, તારા વૃદ્ધ હોવા અને તારી પત્ની વાંઝણી હોવા છતાં તારા ત્યાં પુત્ર પેદા થશે.

૨. વચ્ચે એ વિગત છોડી દેવામાં આવી છે કે અલ્લાહના આ ફરમાન અનુસાર હઝરત યાહ્યા અલૈ. પેદા થયા અને યુવાનીની ઉંમર સુધી પહોંચ્યા.

૩. ‘હુકમ’ અર્થાત્ નિર્ણય-શક્તિ, ઈજિતહાદની શક્તિ (અર્થાત્ ધર્મના મૌલિક નિયમો અને શિક્ષાઓ અંતર્ગત આવશ્યકતાનુસાર વિસ્તૃત કાયદા-કાનૂન વગેરેના નિષ્કર્ષની ક્ષમતા), દીન (ધર્મ)ની ઊંડી સમજ, મામલાઓમાં સાચો મત નિશ્ચિત કરવાની યોગ્યતા અને અલ્લાહ તરફથી મામલાઓમાં નિર્ણય આપવાનો અધિકાર.

يُبْعَثُ حَيًّا ١٥ ۝ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَذَتْ
مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ١٦ ۝ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ
حِجَابًا ۗ فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا
سَوِيًّا ١٧ ۝ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ
تَقِيًّا ١٨ ۝ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ ۗ لِأَهَبَ لَكِ غُلَمًا
زَكِيًّا ١٩ ۝ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلْمٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ ۖ وَلَمْ
أَكُ بَغِيًّا ٢٠ ۝ قَالَ كَذَلِكَ ۗ قَالَ رَبِّكِ هُوَ عَلَىٰ هَيْبَةٍ ۗ
وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً ۖ مِنَّا ۗ وَكَانَ أَمْرًا
مَّقْضِيًّا ٢١ ۝ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ٢٢ ۝
فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ النَّخْلَةِ ۗ قَالَتْ يَلَيْتَنِي
مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا ٢٣ ۝ فَنَادَاهَا مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْحَزَتِي ۖ فَمَا تَحْتَكَ سَرِيًّا ٢٤ ۝ وَ
هُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسْقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا
جَنِيًّا ٢٥ ۝ فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ۗ فَمَا تَرِينَ مِنْ
الْبَشَرِ أَحَدًا ۗ فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ
أَكَلِمَ الْيَوْمَ أَنسِيًّا ٢٦ ۝ فَانْتَبَهَتْ بِهَا قَوْمُهَا تَحْمِلُهَا ۗ قَالُوا
يَمْرُؤٌ لَاقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ٢٧ ۝ يَاخَتَ هُرُونَ مَا كَانَ
أَبُوكَ أَمْرًا سَوْءٌ ۖ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا ٢٨ ۝ فَأَشَارَتْ
إِلَيْهَا ۗ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ٢٩ ۝ قَالَ

અને જે દિવસે તેને જીવતો કરીને ઉઠાવવામાં આવે. (રુકૂમ-૧)

(૧૬) અને હે નબી સલ્લ ! આ ગ્રંથમાં મરયમની સ્થિતિનું વર્ણન કરો, જ્યારે તે પોતાના લોકોથી અલગ થઈને પૂર્વની તરફ એકાંતવાસી થઈ ગઈ હતી^(૪) (૧૭) અને પરદો નાખીને તેમનાથી છુપાઈને બેસી હતી.^(૫) આ હાલતમાં અમે તેના પાસે અમારી રૂહને (અર્થાત્ ફરિશ્તાને) મોકલ્યો અને તે તેના સામે એક સંપૂર્ણ મનુષ્યના રૂપમાં પ્રગટ થઈ ગયો. (૧૮) મરયમ એકાએક બોલી ઉઠી કે, “જો તું અલ્લાહનો ડર રાખનાર કોઈ માણસ હોય તો હું તારાથી દયાળુ અલ્લાહનું શરણ માગું છું.” (૧૯) તેણે કહ્યું, “હું તો તારા રબનો મોકલેલો છું અને એટલા માટે મોકલવામાં આવ્યો છું કે તને એક પવિત્ર છોકરો આપું.” (૨૦) મરયમે કહ્યું, “મારે ત્યાં છોકરો કેવી રીતે થશે, જ્યારે કે મને કોઈ મનુષ્યએ સ્પર્શ સુદ્ધાં કર્યો નથી અને હું કોઈ કુકર્મા સ્ત્રી નથી.” (૨૧) ફરિશ્તાએ કહ્યું, “આમ જ થશે.^(૬) તારો રબ ફરમાવે છે કે મારા માટે આવું કરવું ખૂબ સરળ છે અને અમે આ એટલા માટે કરીશું કે તે છોકરાને લોકો માટે એક નિશાની બનાવીએ^(૭) અને અમારા તરફથી એક કૃપા, અને આ કામ થઈને રહેવાનું છે.”

(૨૨) મરયમને એ બાળકનો ગર્ભ રહી ગયો અને તે એ ગર્ભને લઈને એક દૂરના સ્થળે ચાલી ગઈ. (૨૩) પછી પ્રસૂતિની પીડાએ તેને એક ખજૂરના વૃક્ષ નીચે પહોંચાડી દીધી. તે કહેવા લાગી, “કદાચ, હું એ પહેલાં જ મરી જતી અને મારું નામ-નિશાન ન રહેતું.”^(૮) (૨૪-૨૫) ફરિશ્તાએ પંગાતથી તેને પોકારીને કહ્યું, “દુઃખી ન થા. તારા રબે તારા નીચે એક ઝરણું વહેવડાવી દીધું છે અને તું સહેજ આ વૃક્ષના થડને હલાવ. તારા ઉપર તાજી ખજૂરો ટપકી પડશે. (૨૬) પછી તું ખા અને પી અને પોતાની આંખો ઠંડી કર. પછી જો કોઈ મનુષ્ય તને દેખાય તો તેને કહી દે કે મેં રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ) માટે રોજા (ઉપવાસ)ની માનતા રાખી છે, આથી આજે હું કોઈના સાથે નહીં બોલું.”

(૨૭) પછી તે આ બાળકને લઈને પોતાની કોમમાં આવી. લોકો કહેવા લાગ્યા, “હે મરયમ ! આ તો તે ધોર પાપ કરી નાખ્યું. (૨૮) હે હાઝનની બહેન !^(૯) ન તારો પિતા કોઈ ખરાબ માણસ હતો અને ન તારી માતા જ દુરાચારી સ્ત્રી હતી.” (૨૯) મરયમે બાળક તરફ ઈશારો કરી દીધો. લોકોએ કહ્યું, “અમે આનાથી શું વાત કરીએ જે પારણામાં પડેલું એક બાળક છે ?”

૪. અર્થાત્, બૈતુલ મકદિસના પૂર્વીય ભાગમાં.

૫. અર્થાત્, ‘એતિકાફ’ (એકાંતવાસ)માં બેસી ગઈ હતી.

૬. અર્થાત્, એના વગર કે કોઈ પુરુષ તને હાથ લગાવે, તારા ત્યાં બાળક પેદા થશે.

૭. અર્થાત્, અમે આ બાળકને એક જીવંત ચમત્કાર બનાવી દેવા માગીએ છીએ.

૮. આ કલામની સ્થિતિ અને અવસર પર વિચાર કરવામાં આવે, તો જણાય છે કે હઝરત મરયમ અલૈ.એ આ વાત પ્રસૂતિની તકલીફના કારણે નહોતી કહી, બલકે એ કારણસર કહી હતી કે પિતા વગર જે બાળક પેદા થયું છે તેને લઈને ક્યાં જાય. આ જ કારણસર તે ગર્ભાવસ્થા દરમ્યાન એકલી એક દૂર-સુદૂરના સ્થળે ચાલી ગઈ હતી, જ્યારે કે તેમની માતા અને પરિવારના લોકો વતનમાં મોજૂદ હતા.

૯. અર્થાત્, હાઝનના પરિવારની પુત્રી. આ અરબી ભાષાનો રૂઢિપ્રયોગ છે કે કોઈ કબીલાના વ્યક્તિને એ કબીલાનો ભાઈ કહેવામાં આવે છે. કોમના લોકોની આ વાતનો અર્થ એ હતો કે અમારા સૌથી ઉચ્ચ ધાર્મિક પરિવારની છોકરી ! તે આ શું કરી નાખ્યું !

فِي عَبْدُ اللَّهِ ۖ اٰتٰنِي الْكِتٰبَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۖ وَجَعَلَنِي
 سَبِيْرًا اٰبِيْنَ مَا كُنْتُ ۖ وَاَوْصٰنِي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ
 نَادِمًا حَيًّا ۖ وَبَرًّا بِوَالِدٰتِي ۖ وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا
 نَقِيًّا ۖ وَالسَّلَامُ عَلٰى يَوْمِ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوْتُ وَ
 يَوْمِ اُبْعِثْتُ حَيًّا ۖ ذٰلِكَ عِيْسٰى ابْنُ مَرْيَمَ ۖ قَوْلَ الْحَقِّ
 الَّذِي فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ۖ مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَّتَّخِذَ مِنْ
 لَدِيْۤهٗ سُبْحٰنَهٗ ۖ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهُ كُنْ
 يَكُوْنُ ۖ وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاَعْبُدُوْهُ ۗ هٰذَا
 بَرٰٓءٌ مِّنْ مُّشْرِكِيْمٍ ۖ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ ۗ
 وَاَبٰٓءُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ مَّشْهَدٍ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ۖ اَسْمِعْ
 اٰمَ وَاَبْصِرْ ۗ يَوْمَ يَأْتُوْنَا لٰكِنَ الظّٰلِمُوْنَ الْيَوْمَ فِيْ
 نٰرٍ مُّبِيْنٍ ۖ وَاَنْذَرْنٰهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قَضٰى
 دَمْرُومُهُمْ فِيْ عَقْلَةٍ ۖ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۖ اِنَّا نَحْنُ
 رَبُّ الْاَرْضِ وَمَنْ عَلَيْهَا وَاَلَيْنَا يَرْجِعُوْنَ ۖ وَاذْكُرْ
 فِي الْكِتٰبِ اِبْرٰهِيْمَ ۗ اِنَّهٗ كَانَ صِدِّيْقًا نَّبِيًّا ۖ اِذْ
 اٰلَ لِاٰبِيْهِ يٰٓاَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ
 لَا يُعْنِيْ عَنْكَ شَيْئًا ۖ يٰٓاَبَتِ اِنِّيْ قَدْ جِءْتُ مِنْ
 عِلْمٍ مَا لَمْ يٰٓاَتِكَ فَاَتَّبِعْنِيْ اِهْدِكْ صِرٰطًا سَوِيًّا ۖ
 اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطٰنَ ۗ اِنَّ الشَّيْطٰنَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ

(૩૦) બાબક બોલી ઉઠ્યો, “હું અલ્લાહનો બંદો છું. ^(૧૦) તેણે મને ગ્રંથ આપ્યો અને નબી (પયેગંબર) બનાવ્યો (૩૧) અને બરકતવાળો બનાવ્યો જ્યાં પણ હું રહું, અને નમાઝ અને ઝકાતની પાબંદીનો હુકમ આપ્યો જ્યાં સુધી હું જીવતો રહું (૩૨) અને મારી માતાના હક્ક અદા કરનાર બનાવ્યો, ^(૧૧) અને મને ઉદ્દંડ અને દુર્ભાગી નથી બનાવ્યો. (૩૩) સલામ છે મારા પર જ્યારે કે હું જન્મ્યો અને જ્યારે કે હું મૃત્યુ પામું અને જ્યારે કે જીવતો કરીને ઉઠાડવામાં આવું.” ^(૧૨)

(૩૪) આ છે મરયમનો પુત્ર ઈસા અને આ છે તેના વિષેની એ સાચી વાત, જેમાં લોકો સંદેહ કરી રહ્યા છે. (૩૫) અલ્લાહનું એ કામ નથી કે કોઈને પુત્ર બનાવે. તે પવિત્ર હસ્ટી છે. તે જ્યારે કોઈ વાતનો નિર્ણય કરે છે ત્યારે કહે છે કે ‘થઈ જા’ અને બસ, તે થઈ જાય છે. ^(૧૩)

(૩૬) (અને ઈસાએ કહ્યું હતું કે) “અલ્લાહ મારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પણ છે અને તમારો રબ પણ, તો તમે તેની જ ઉપાસના કરો, આ જ સીધો માર્ગ છે.” (૩૭) પરંતુ પછી જુદા-જુદા જૂથો પરસ્પર મતભેદ કરવા લાગ્યા. તેથી જે લોકોએ ઈન્કાર કર્યો તેમના માટે એ સમય ભારે બરબાદીનો હશે, જ્યારે તેઓ એક મોટો દિવસ જોશે. (૩૮) જ્યારે તેઓ અમારા સમક્ષ હાજર થશે, તે દિવસે તો તેમના કાન પણ બરાબર સાંભળી રહ્યા હશે અને તેમની આંખો પણ બરાબર જોતી હશે. પરંતુ આજે આ અત્યાચારીઓ ખુલ્લી પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છે. (૩૯) હે નબી સલ્લ.! આ હાલતમાં જ્યારે આ લોકો ગાફેલ છે અને ઈમાન નથી લાવી રહ્યા, એમને તે દિવસથી ડરાવી દો જ્યારે કે ફેંસલો કરી દેવામાં આવશે અને પસ્તાવા સિવાય કોઈ ઉપાય નહીં હોય. (૪૦) અંતે તો અમે જ ધરતી અને તેની સમગ્ર વસ્તુઓના વારસ થઈશું અને બધાને અમારા તરફ જ પાછા ફેરવવામાં આવશે. (રુકૂઅ-૨)

(૪૧) અને આ ગ્રંથમાં ઈબ્રાહીમનો પ્રસંગ વર્ણવો. નિ:શંક તે એક સત્યનિષ્ઠ મનુષ્ય અને એક પયગંબર હતો. (૪૨) (આમને જરા તે પ્રસંગની યાદ અપાવો) જ્યારે તેણે પોતાના પિતાને કહ્યું કે, “પિતાજી ! તમે શા માટે એ વસ્તુઓની પૂજા કરો છો જે ન સાંભળે છે, ન જુએ છે અને ન તમારું કોઈ કામ પાર પાડી શકે છે ? (૪૩) પિતાજી ! મારા પાસે એક એવું જ્ઞાન આવ્યું છે, જે તમારા પાસે નથી આવ્યું. તમે મારા પાછળ ચાલો, હું આપને સીધો માર્ગ બતાવીશ. (૪૪) પિતાજી ! તમે શૈતાનની ઉપાસના ન કરો. શૈતાન તો રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)નો અવજ્ઞાકારી છે.

૧૦. આ હતી એ નિશાની, જેનો ઉલ્લેખ આનાથી પહેલા આયત-૨૧માં આવી ચૂક્યો છે. નવજાત બાળકે પારણામાં પડે-પડે બોલવાનું શરૂ કરી દીધું, જેનાથી બધા પર પ્રગટ થઈ ગયું કે તે કોઈ ગુનાનું પરિણામ નથી, બલકે એક મોજિજા (ચમત્કાર છે, જે અલ્લાહે બતાવ્યો છે. સૂર: આલે ઈમરાન, આયત-૧૪૬ અને સૂર: માઈદા, આયત-૧૧૦માં પણ ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે હઝરત ઈસા અલૈ.એ પારણામાં વાત કરી હતી.

૧૧. માતા-પિતાનો હક્ક અદા કરવાવાળો નહીં, બલકે કેવળ માતાનો હક્ક અદા કરવાવાળો ફરમાવ્યું છે. આ પણ એ વાતની દલીલ છે કે હઝરત ઈસા અલૈ.ના પિતા કોઈ ન હતા અને આની સ્પષ્ટ દલીલ એ છે કે કુર્આનમાં દરેક ઠેકાણે તેમને ‘ઈસા ઈબને મરયમ’ કહેવામાં આવ્યા છે.

૧૨. આ નિશાની બતાવીને અલ્લાહ ત્આલાએ એ જ વખતે બની ઈસરાઈલ પર પૂર્ણરૂપે પ્રમાણ સ્થાપી દીધું હતું.

عَصِيًّا ۝ يَا بَتِ إِذِي أَخَافُ أَنْ يُمَسِّكَ عَذَابٌ مِّنْ
 الرَّحْمَنِ فَتَكُونَنَّ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ۝ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ
 عَنِ الْهَيْئَةِ يَا بَرَهَيْمُ كَيْفَ لَمْ تَتَنَبَّأْ بِأَنَّكَ
 إِهْجَرْتَنِي مَلِيًّا ۝ قَالَ سَلَّمَ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي
 إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ۝ وَأَعْتَزِلْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي ذُرِّيَّ عَالِي الْأَكْوَانِ بِدُعَاءِ رَبِّي
 نَقِيًّا ۝ فَلَمَّا أَعْتَزَلْتَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ ۝ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ۝
 وَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ
 بَدِيقٍ عَلِيًّا ۝ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَوْلَىٰ رَبِّكَ كَانَ
 خَاصًّا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ۝ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ
 الظُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ۝ وَهَبْنَا لَهُ مِنْ
 رَحْمَتِنَا إِخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ۝ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ
 إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ۝ وَكَانَ
 بِأَمْرِ أَهْلِهِ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ ۝ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ
 مُرْضِيًّا ۝ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ ۝ إِنَّهُ كَانَ
 صِدِّيقًا نَّبِيًّا ۝ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ۝ أُولَئِكَ الَّذِينَ
 نَعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ الْأَمَّةِ ۝ وَ
 مِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۝ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِبْرَاهِيمَ وَ

(૪૫) પિતાજી ! મને ડર છે કે ક્યાંક તમે રહમાનની યાતનામાં સપડાઈ ન જાઓ અને શૈતાનના સાથી બનીને રહો.” (૪૬) પિતાએ કહ્યું, “ઈબ્રાહીમ ! શું તું મારા ઉપાસ્યોથી વિમુખ થઈ ગયો છે ? જો તું આમ કરવાનું નહીં છોડે તો હું તને પથ્થરોથી મારી નાખીશ. (૪૭) બસ, તું હંમેશ માટે મારાથી અલગ થઈ જા.” ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “સલામ તમને, હું મારા રબને દુઆ કરીશ કે તમને માફ કરી દે. મારો રબ મારા પર ઘણો જ મહેરબાન છે. (૪૮) હું તમને લોકોને પણ છોડું છું અને એ હસ્તીઓને પણ, જેમને તમે લોકો અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો. હું તો મારા રબને જ પોકારીશ. આશા છે કે હું મારા રબને પોકારીને નિષ્ફળ નહીં રહું.” (૪૯) પછી જ્યારે તે એ લોકોથી અને અલ્લાહ સિવાયના ઉપાસ્યોથી અલગ થઈ ગયો, તો અમે તેને ઈસ્હાક અને યાકૂબ જેવી સંતાન આપી અને દરેકને પયગંબર બનાવ્યો (૫૦) અને તેમને અમારી કૃપા પ્રદાન કરી અને તેમને સાચી ખ્યાતિ પ્રદાન કરી. (રુકૂઅ-૩)

(૫૧) અને ઉલ્લેખ કરો આ ગ્રંથમાં મૂસાનો. તે એક યુનંદો મનુષ્ય હતો અને રસૂલ નબી હતો. (૫૨) અમે તેને તૂર (પહાડ)ની જમણી બાજુથી બોલાવ્યો અને રહસ્યની વાતોથી તેને સામીપ્ય પ્રદાન કર્યું, (૫૩) અને અમારી કૃપાથી તેના ભાઈ હારુનને નબી બનાવીને તેને (સહાયક તરીકે) આપ્યો.

(૫૪) અને આ ગ્રંથમાં ઈસ્માઈલનો ઉલ્લેખ કરો. તે વચનનો સાચો હતો અને રસૂલ નબી હતો. (૫૫) તે પોતાના કુટુંબીજનોને નમાઝ અને ઝકાતની આજ્ઞા કરતો હતો અને પોતાના રબની નજીક એક પસંદગી પામેલો મનુષ્ય હતો.

(૫૬) અને આ ગ્રંથમાં ઈદ્રીસનો ઉલ્લેખ કરો. તે એક સત્યનિષ્ઠ મનુષ્ય અને એક નબી હતો (૫૭) અને અમે તેને ઉચ્ચ સ્થાને ઉઠાવ્યો હતો.

(૫૮) આ એ પયગંબરો છે, જેમને અલ્લાહે ઈનામથી નવાજ્યા આદમની સંતાનમાંથી, અને એ લોકોના વંશમાંથી જેમને અમે નૂહના સાથે હોડીમાં સવાર કર્યાં કતા, અને ઈબ્રાહીમના વંશમાંથી અને ઈસરાઈલના વંશમાંથી, અને આ એ લોકોમાંથી

- આ જ કારણ છે કે જ્યારે યુવાન થઈને હજરત ઈસા અલૈ.એ નુબૂવ્વત (પયગંબરી)નું કામ શરૂ કર્યું અને એ કોમે ન માત્ર તેમનો ઈન્કાર કર્યો, બલકે તેમના પ્રાણના પાછળ પડી ગઈ અને તેમની આદરણીય માતા પર વ્યભિચારનો આરોપ લગાવવાથી પણ ન ચૂકી, તો અલ્લાહ તુઆલાએ તેને એવી સજા આપી, જે કોઈને આપવામાં આવી નથી.
૩. આ ઈસાઈઓ (ખ્રિસ્તીઓ) પર પ્રમાણ સ્થાપિત કરી દેવું છે. માત્ર ચમત્કારથી કોઈનું પેદા થઈ જવું એ વાતની દલીલ નથી કે મઆઝ અલ્લાહ (અલ્લાહ માફ કરે), તેને અલ્લાહનો પુત્ર ઠેરવી દેવામાં આવે.
૪. ‘રસૂલ’નો અર્થ છે ‘સંદેશવાહક’, ‘મોકલેલો’. ‘નબી’ના અર્થમાં ભાષાવિદોની વચ્ચે મતભેદ છે. કેટલાકના મતે નબીનો અર્થ ‘સમાચાર આપનાર’નો છે અને કેટલાકની દૃષ્ટિએ નબીનો અર્થ છે ‘ઉચ્ચ દરજ્જાવાળો’ અને ‘ઉચ્ચ સ્થાન પર પ્રતિષ્ઠિત’. આમ, કોઈ વ્યક્તિને ‘રસૂલ-નબી’ કહેવાનો મતલબ કાં તો ‘ઉચ્ચ પદવાળો પયગંબર’ છે, અથવા ‘અલ્લાહ તુઆલા તરફથી સમાચાર આપવાવાળો પયગંબર.’ કુર્આન-મજીદમાં આ બંને શબ્દો સામાન્ય રીતે સમાન અર્થમાં પ્રયુક્ત થયા છે, જેનાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ બંનેમાં દરજ્જા કે કામના સ્વરૂપની રીતે કોઈ પારિભાષિક ફરક નથી. જેમ કે, સૂર: હજજ, આયત-પરમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે: “અમે તમારાથી પહેલાં નથી મોકલ્યો કોઈ રસૂલ અને ન નબી, પરંતુ...” આ શબ્દો સ્પષ્ટરૂપે બતાવે છે કે રસૂલ અને નબી બે અલગ પરિભાષાઓ છે, જેમના વચ્ચે અર્થની રીતે કોઈ અંતર અવશ્ય છે. આ જ કારણસર તફસીરવેતાઓમાં એ અર્થ ચાલી નીકળી છે કે આ ફરક કે અંતરનું સ્વરૂપ શું છે. પરંતુ હકીકત એ છે કે નિશ્ચિત પ્રમાણોની સાથે કોઈપણ ‘રસૂલ’ અને ‘નબી’ની અલગ-અલગ હેસિયતોનું નિર્ધારણ કરી શક્યું નથી. વધારેમાં

إِسْرَائِيلَ رَوْمِمَنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا ؕ إِذَا تُتْلَى
 عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ٥٨ ^{التَّحْقِيقَةُ} فَخَلَفَ
 مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَصَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا
 الشَّهْوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا ٥٩ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ
 وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ
 نَبِيًّا ٦٠ جَنَّتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ
 إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ٦١ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لُعْوًا إِلَّا أَلَا
 سَلْمًا ؕ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ رِزْقِهِمْ فِيهَا بَكَرٌ وَعَشِيًّا ٦٢ تِلْكَ
 الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ٦٣
 مَا نُنزِّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ؕ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا
 خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ ؕ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ٦٤ رَبُّ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ
 عِبَادَتَهُ ؕ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ٦٥ وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ
 إِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ٦٦ أَوْ لَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ
 مَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكْ شَيْئًا ٦٧ فَوَرَّبُّكَ
 حَشْرَتُهُمْ وَالشَّيَاطِينُ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ
 نَبِيًّا ٦٨ ثُمَّ لَنُنزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى
 الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ٦٩ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَى بِهَا
 مِلِيًّا ٧٠ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا

હતા જેમને અમે માર્ગદર્શન પ્રદાન કર્યું અને ચૂંટી લીધા. તેમની સ્થિતિ એવી હતી કે જ્યારે રહમાન (કૃપાળુ અલ્લાહ)ની આયતો તેમને સંભળાવવામાં આવતી તો રડતાં-રડતાં સિજદામાં પડી જતાં હતા.

(૫૯) ત્યારબાદ તેમના પછી એ બગડેલા અને પતિત લોકો તેમના ઉત્તરાધિકારી થયા, જેમણે નમાઝને બરબાદ કરી નાખી અને મનેચ્છાઓના પાછળ ચાલ્યા. તેથી હવે નજીક છે કે તેઓ ભટકવાનું પરિણામ ભોગવે. (૬૦) અલબત્ત, જેઓ તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) કરી લે અને ઈમાન લઈ આવે અને સદાચાર અપનાવે, તેઓ જન્મત (સ્વર્ગ)માં દાખલ થશે અને રજભાર પણ તેમનો હક્ક માર્યો નહીં જાય. (૬૧) તેમના માટે હંમેશા રહેનારી જન્મતો છે, જેમનો રહમાને પોતાના બંદાઓ સાથે પરોક્ષરૂપે વાયદો કરેલો છે અને નિશ્ચિત રૂપે આ વાયદો પૂરો થઈને જ રહેવાનો છે. (૬૨) ત્યાં તેઓ કોઈ બેહૂદી વાત નહીં સાંભળે. જે કંઈ સાંભળશે તે સારું જ સાંભળશે અને તેમની રોજી તેમને બરાબર સવાર-સાંજ મળતી રહેશે. (૬૩) આ છે એ જન્મત, જેનો વારસ અમે અમારા બંદાઓમાંથી તેને બનાવીશું, જે સંયમી બનીને રહ્યો છે.

(૬૪) હે નબી સલ્લ! અમે તમારા રબની આજ્ઞા વિના ઉતરતા નથી.^(૧૫) જે કંઈ અમારા આગળ છે અને જે કંઈ પાછળ છે અને જે કંઈ તેના વચ્ચે છે, દરેક વસ્તુનો માલિક એ જ છે, અને તમારો રબ ભૂલવાવાળો નથી. (૬૫) તે રબ છે આકાશોનો અને ધરતીનો અને એ તમામ વસ્તુઓનો, જે આકાશો અને ધરતીના વચ્ચે છે. તેથી તમે તેની બંદગી કરો અને તેની જ બંદગી પર મક્કમ રહો. શું છે કોઈ હસ્તી તમારી જાણમાં તેની સમોવડી? (રુકૂઅ-૪)

(૬૬) મનુષ્ય કહે છે કે શું વાસ્તવમાં જ્યારે હું મરી ગયો હોઈશ, તો ફરીથી જીવતો કરીને કાઢી લાવવામાં આવીશ? (૬૭) શું મનુષ્યને યાદ નથી આવતું કે અમે અગાઉ તેને પેદા કરી ચૂક્યા છીએ, જ્યારે તે કંઈ જ ન હતો? (૬૮) તારા રબના સોગંદ! અમે અવશ્ય આ બધાને અને તેમના સાથે શૈતાનોને પણ ઘેરી લાવીશું. પછી જહન્નમના ફરતે તેમને ઘૂંટણીએ પાડી દઈશું. (૬૯) પછી પ્રત્યેક જૂથમાંથી દરેક એ માણસને જુદો કાઢી લઈશું, જે રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)ના સામે વધુ વિદ્રોહી બનેલો હતો. (૭૦) પછી અમે એ જાણીએ છીએ કે તેમનામાંથી કોણ જહન્નમમાં ઝોંકી દેવાને સૌથી વધુ પાત્ર છે. (૭૧) તમારામાંથી કોઈ એવો નથી, જેને જહન્નમ ઉપર પહોંચવાનું ન હોય. આ

વધારે જે વાત વિશ્વાસથી કહી શકાય છે, તે એ છે કે 'રસૂલ' શબ્દ 'નબી'ની તુલનામાં વિશિષ્ટ છે. અર્થાત્ દરેક રસૂલ, નબી પણ હોય છે, પરંતુ દરેક નબી, રસૂલ નથી હોતો. બીજા શબ્દોમાં પયગંબરોમાંથી 'રસૂલ' શબ્દ એ મહાન હસ્તીઓ માટે બોલવામાં આવ્યો છે, જેમને સામાન્ય પયગંબરોની સરખામણીમાં વધારે મહત્વપૂર્ણ પદ સોંપવામાં આવ્યું. આની જ પુષ્ટિ એ હદીસથી પણ થાય છે કે જ્યારે રસૂલ સલ્લ.ને રસૂલોની સંખ્યા પૂછવામાં આવી, તો આપ સલ્લ.એ ૩૧૩ કે ૩૧૫ બતાવી અને અંબિયા (નબીઓ)ની સંખ્યા પૂછવામાં આવી, તો આપ સલ્લ.એ એક લાખ ચોવીસ હજાર બતાવી.

૧૫. અહીં વાત કરવાવાળા ફરિશ્તાઓ છે. જો કે કલામ (વાણી) અલ્લાહ તુઆલાનો છે, અર્થાત્ ફરિશ્તાઓ રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ને કહી રહ્યા છે કે અમે અમારા અધિકારથી નથી આવતા, બલ્કે અલ્લાહ જ્યારે મોકલે છે ત્યારે આવીએ છીએ.

مَقْضِيًّا ٤١ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ
 فِيهَا جِثْيًا ٤٢ وَإِذَا نُنَجِّيكَ عَلَيْهِمُ ابْتِئْنَا بِبِئْتٍ قَالَ
 الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ
 مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ٤٣ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ
 هُمْ أَحْسَنُ أَثْنًا وَرِئِيًّا ٤٤ قُلْ مَن كَانَ فِي الضَّلَالَةِ
 فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا هَٰ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ
 إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ ٤٥ فَسَيَعْلَمُونَ مَن هُوَ
 شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ٤٦ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ
 اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَيْقِيتُ الصَّلِاحُ خَيْرٌ عِندَ
 رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ٤٧ أَفَرَأَيْتَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأَوْتِينَ مَالًا وَوَلَدًا ٤٨ أَطْلَعَ الْغَيْبَ
 أَمْ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ٤٩ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا
 يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ٥٠ وَنَرِثُهُ مَا
 يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ٥١ وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً
 لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ٥٢ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ
 وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ٥٣ أَلَمْ تَرَ أَنَا أَرْسَلْنَا
 الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكُفْرِيِّينَ تَوْزِيَهُمْ أَزًّا ٥٤ فَلَا تَعْجَلْ
 عَلَيْهِمْ ٥٥ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ٥٦ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى
 الرَّحْمَنِ وَفْدًا ٥٧ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرْدًا ٥٨

તો એક નિર્ધારિત કરેલી વાત છે, જેને પૂરી કરવી તારા રબના શિરે છે. (૭૨) પછી અમે એ લોકોને બચાવી લઈશું જેઓ (દુનિયામાં) અલ્લાહથી ડરવાવાળા-સંયમી હતા અને અત્યાચારીઓને તેમાં જ પડેલા છોડી દઈશું.

(૭૩) આ લોકોને જ્યારે અમારી સ્પષ્ટ આયતો સંભળાવવામાં આવે છે, તો ઈન્કાર કરનારાઓ ઈમાન લાવનારાઓને કહે છે, “બતાવો, આપણા બંને જૂથોમાંથી કોણ વધુ સારી સ્થિતિમાં છે અને કોની સભાઓ વધુ શાનદાર છે?”^(૧૯) (૭૪) જો કે આમના પહેલાં અમે કેટલીય એવી કોમોને નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, જેઓ આમના કરતાં વધુ સાધન-સંપત્તિ હતી અને બાહ્ય ઠાઠ-માઠમાં આમનાથી ચઢિયાતી હતી. (૭૫) આમને કહો, જે માણસ પથભ્રષ્ટતામાં પડેલો હોય છે તેને રહમાન ઢીલ આપતો હોય છે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે આવા લોકો એ વસ્તુ જોઈ લે છે, જેનો વાપદો તેમનાથી કરવામાં આવ્યો છે — ચાહે તે અલ્લાહની યાતના હોય કે કયામત (પ્રલય)ની ઘડી — ત્યારે તેમને ખબર પડી જાય છે કે કોની સ્થિતિ ખરાબ છે અને કોનું જૂથ નબળું. (૭૬) આનાથી વિપરીત, જે લોકો સન્માર્ગ અપનાવે છે, અલ્લાહ તેમને સન્માર્ગ પર ચાલવામાં આગળ વધારે છે અને બાકી રહેનારા સદ્કાર્યો જ તારા રબના સમીપ બદલા અને પરિણામની દૃષ્ટિએ ઉત્તમ છે.

(૭૭) પછી તેં જોયો એ માણસને, જે અમારી આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કરે છે અને કહે છે કે મને તો સંપત્તિ અને સંતતિ આપવામાં આવતી જ રહેશે? (૭૮) શું તેને અદૃશ્યની જાણ થઈ ગઈ છે અથવા તેણે રહમાન પાસેથી કોઈ વચન લઈ રાખ્યું છે? — (૭૯) કદાપિ નહીં, જે કંઈ આ બકવાટ કરે છે, તેને અમે લખી લઈશું અને તેના માટે સજામાં ખૂબ વધારો કરીશું. (૮૦) જે સાધન-સંપત્તિ અને લાવ-લશ્કરની આ વાત કરી રહ્યો છે, તે બધું અમારા પાસે રહી જશે અને એ એકલો અમારા સમક્ષ હાજર થશે.

(૮૧) આ લોકોએ અલ્લાહને છોડીને પોતાના કેટલાક ઉપાસ્યો બનાવી રાખ્યા છે કે તેઓ તેમના મદદગાર થશે. (૮૨) કોઈ મદદગાર નહીં થાય. તે બધા તેમની બંદગીનો ઈન્કાર કરશે અને ઊલ્ટાના તેમના વિરોધી બની જશે. (સુકૂઅ-૫)

(૮૩) શું તમે જોતા નથી કે અમે સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ તરફ શૈતાનો છોડી રાખ્યા છે, જેઓ તેમને વધુને વધુ (સત્યના વિરોધ માટે) ઉશ્કેરી રહ્યા છે? (૮૪) ભલે, તું હવે તેમના પર યાતનાના આગમન માટે પરેશાન ન થા. અમે એમના દિવસ ગણી રહ્યાં છીએ.

૧૬. મક્કાના કાફિરો (અધર્મીઓ)ની દલીલ એ હતી કે જોઈ લો, દુનિયામાં કોને અલ્લાહની દયા અને તેની કૃપાઓથી નવાજવામાં આવી રહ્યા છે? કોના ઘર વધારે શાનદાર છે? કોનું જીવન-ધોરણ વધારે ઉચ્ચ છે? કોની સભાઓ વધારે ઠાઠ-માઠથી ભરાય છે? જો આ બધું જ અમને ઉપલબ્ધ છે અને તમે મુસલમાનો આનાથી વંચિત છો, તો પોતે જ વિચાર કરી લો કે છેવટે એ કેવી રીતે સંભવ હતું કે અમે અસત્ય પર હોતા અને આ રીતે મોજમજા ઉડાવતા અને તમે સત્ય પર હોતા અને આ રીતે દુ:ખી અને પરેશાન રહેતા?

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ
 نَهْدًا ١٨ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ١٩ لَقَدْ جِئْتُمْ
 نَبِيًّا إِيَّادًا ٢٠ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَنْقَطِرْنَ مِنْهُ وَتَنْشِقُ
 الْأَرْضُ وَيَخْرُجُ الْجِبَالُ هَدًّا ٢١ أَنْ دَعَا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ٢٢
 مَا يَتَّبِعُنِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ٢٣ إِنْ كُلُّ مَنْ فِي
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا ٢٤ لَقَدْ أَحْصَاهُمْ
 وَعَدَّهُمْ عَدًّا ٢٥ وَكُلُّهُمْ أِنْتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا ٢٦ إِنْ
 لَدَيْنَ أَمْنًا وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ
 دَرَجَاتٍ ٢٧ فَإِنَّمَا يَسْرُنَهُ لِبَلْسَانَكَ تَتُنَبِّئُهُ الْمُتَّقِينَ وَ
 نَذَارِيهِ قَوْمًا لُدًّا ٢٨ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ
 لَّا تَحِسُّ مِنْهُمْ مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكزًا ٢٩

وقعن لازر

مزلز

التعريف

(૮૫) તે દિવસ આવવાનો છે, જ્યારે અલ્લાહથી ડરવાવાળા લોકોને અમે મહેમાનોની જેમ રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ) સામે રજૂ કરીશું, (૮૬) અને અપરાધીઓને તરસ્યા જાનવરોની જેમ જહન્નમ (નર્ક) તરફ હંકારી જઈશું. (૮૭) તે વખતે લોકો કોઈ ભલામણ લાવવા માટે સમર્થ નહીં હોય, સિવાય તેના કે જેણે રહમાન તરફથી પરવાનગી મેળવી લીધી હોય.

(૮૮) તેઓ કહે છે કે રહમાને કોઈને પુત્ર બનાવ્યો છે - (૮૯) ભારે બેહૂદી વાત છે જે તમે ઘડી લાવ્યા છો. (૯૦-૯૧) નજીક છે કે આકાશ ફાટી જાય, ધરતી ચીરાઈ જાય અને પર્વતો ટુકડે-ટુકડા થઈ જાય એ વાત પર કે લોકોએ રહમાન માટે સંતાન હોવાનો દાવો કર્યો. (૯૨) રહમાનની એ શાન નથી કે તે કોઈને પુત્ર બનાવે. (૯૩) આકાશો અને ધરતીના અંદર જે પણ છે તમામ તેના સમક્ષ બંદાની હેસિયતે રજૂ થવાના છે. (૯૪) બધા ઉપર તે છવાયેલો છે અને તેણે તેમને ગણી રાખ્યા છે. (૯૫) સૌ કયામતના દિવસે એક-એક કરીને તેના સમક્ષ હાજર થશે.

(૯૬) નિશ્ચિતપણે જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને સદ્કાર્ય કરી રહ્યા છે, ખૂબ જલ્દી રહમાન તેમના માટે હૃદયોમાં પ્રેમ પેદા કરી દેશે.^(૧૭) (૯૭) પછી હે નબી સલ્લ.! આ કુર્આનને અમે સરળ બનાવીને તમારી ભાષામાં એટલા માટે અવતરિત કર્યું છે કે તમે પરહેજગારો (અલ્લાહથી ડરનારા-સંયમી લોકો)ને ખુશખબર આપી દો અને હઠધર્મી લોકોને ડરાવી દો. (૯૮) આમના પહેલાં કેટલીય કોમોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ. પછી આજે ક્યાંય તમે તેમનું ચિહ્ન જુઓ છો અથવા તેમનો ભણકારો પણ ક્યાંય સંભળાય છે? (રુકૂઅ-૬)

૧૭. અર્થાત્, આજે મક્કાની શેરીઓમાં તેઓ અપમાનિત અને બદનામ કરવામાં આવી રહ્યા છે, પરંતુ આ સ્થિતિ વધારે સમય રહેવાવાળી નથી. નજીક છે એ સમય, જ્યારે કે પોતાના સદ્કાર્યો અને નૈતિક ગુણોના કારણે તેઓ લોકોના પ્રિય બનીને રહેશે. હૃદય તેમના તરફ આકૃષ્ટ થશે. દુનિયા તેમના આગળ આંખો બિછાવશે. અવજા અને દુરાચાર, જૂઠાં અને આડંબરના જોરે જે સરદારી અને નેતૃત્વ ચાલતું હોય, તે માથાઓને ચાહે ઝુકાવી દે, હૃદયોને જીતી શકતું નથી. આનાથી વિપરીત, જે લોકો સખ્યાઈ, પ્રમાણિકતા, નિષ્ઠા અને નિખાલસતા અને સુશીલ ગુણોની સાથે સન્માર્ગ તરફ આમંત્રણ આપે, તેમનાથી શરૂ-શરૂમાં ચાહે દુનિયા મોહું ફેરવે, છેવટે તે હૃદયોને મોહી લે છે અને વિદ્યાસઘાત કરનારા લોકોનું જૂઠ વધારે સમય સુધી તેમનો માર્ગ રોકી શકતું નથી.

૨૦. તા-હા

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતમાં શબ્દ 'તા-હા' આવ્યો છે, તેને જ પ્રતીક રૂપે આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:નો ઉત્તરાણકાળ સૂર: મરયમની નજીકના જમાનાનો જ છે. શક્ય છે કે આ હબશા તરફ હિજરતના સમયે કે તે પછી ઊતરી હોય. ગમે તે હોય, એ વાત ચોક્કસ છે કે હઝરત ઉમર રદિ.ના ઈસ્લામ સ્વીકાર પહેલાં આ સૂર: અવતરિત થઈ ચૂકી હતી, કેમ કે તેમની બહેન ફાતિમા બિન્તે ખત્તાબ રદિ.ના ઘરે આ જ સૂર: પઢીને તેઓ મુસલમાન થયા હતા, અને આ ઘટના હબશાની હિજરતના થોડા સમય પછીની છે.

વિષય અને ચર્ચા :

સૂર:ની શરૂઆત આ રીતે થાય છે કે, “હે મુહમ્મદ ! આ કુર્આન તમારા પર કંઈ એટલા માટે અવતરિત કરવામાં આવ્યું નથી કે અકારણે તમને તકલીફમાં મૂકી દેવામાં આવે. તમારાથી એ અપેક્ષા પણ નથી કે હકામ્રહી લોકોના હૃદયમાં ઈમાન પેદા કરી દેખાડો. આ તો ફક્ત એક શિખામણ અને અનુસ્મરણ છે, જેથી જેના હૃદયમાં અલ્લાહનો ડર છે તે સાંભળીને સુધરી જાય.” આ પૂર્વભૂમિકા પછી અયાનક હઝરત મૂસા અલૈ.નો પ્રસંગ શરૂ કરી દેવામાં આવ્યો છે. જે વાતાવરણમાં આ પ્રસંગ સંભળાવવામાં આવ્યો છે તે પરિસ્થિતિઓને જોઈએ તો તે મક્કાવાસીઓથી કંઈક બીજી જ વાતો કરતો દેખાય છે, જે તેના શબ્દોથી નહીં, બલકે તેના સાર-સંદર્ભથી પ્રગટ થઈ રહી છે. આ વાતોની સ્પષ્ટતા પહેલા એ વાત સારી રીતે સમજી લો કે આરબ-પ્રદેશમાં યહૂદીઓની મોટી સંખ્યા અને આરબો પર યહૂદીઓની જ્ઞાનાત્મક અને માનસિક શ્રેષ્ઠતાના કારણે, તેના સાથે રોમ અને હબશા અને ખ્રિસ્તી રાજ્યોના પ્રભાવના કારણે પણ, આરબોમાં સામાન્ય રીતે હઝરત મૂસા અલૈ.ને અલ્લાહના નબી માનવામાં આવતા હતા. આ હકીકતને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને જુઓ કે તે કઈ વાતો છે જે આ કિસ્સાના સંદર્ભમાં મક્કાવાસીઓને બતાવવામાં આવી છે :

(૧) અલ્લાહ કોઈને નુબૂવ્વત (કોઈ સામાન્ય ધોષણ સાથે) પ્રદાન કરતો નથી. નુબૂવ્વત તો જેને પણ આપવામાં આવી છે, કંઈક એ રીતે રહસ્યમય રીતે

આપવામાં આવી છે, જેમ કે હઝરત મૂસા અલૈ.ને આપવામાં આવી હતી. હવે તમને કેમ એ વાત પર આશ્ચર્ય છે કે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. એકાએક નબી (પયગંબર) બનીને તમારા સામે આવી ગયા.

- (૨) જે વાત આજે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે, (અર્થાત્ તૌહીદ અને આખિરત) તદ્દન એ જ વાત નુબૂવ્વતના પદ પર નિયુક્ત કરતી વખતે અલ્લાહે હઝરત મૂસા અલૈ.ને શીખવાડી હતી.
- (૩) વળી જે રીતે આજે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને કોઈ સાધન-સામગ્રી અને લશ્કર વિના એકલા જ કુરૈશના સામે સત્ય-સંદેશના આમંત્રણના ધ્વજવાહક બનાવીને ઊભા કરી દેવામાં આવ્યા છે, તદ્દન એ જ રીતે હઝરત મૂસા અલૈ.ને પણ એકાએક એટલા મોટા કામ માટે લગાવી દેવામાં આવ્યા હતા કે જઈને ફિરઔન જેવા વિદ્રોહી બાદશાહને વિદ્રોહથી રોકાઈ જવાનું કહે. કોઈ લશ્કર તેમના સાથે મોકલવામાં આવ્યું ન હતું.
- (૪) જે વાંધાઓ, શંકાઓ અને આરોપ, છેતરપિંડી અને અત્યાચારના દાવંપેચ મક્કાવાળા આજે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ના સામે પ્રયુક્ત કરી રહ્યા છે, તેનાથી વધારે એ જ તમામ હથિયારોનો ઉપયોગ ફિરઔને હઝરત મૂસા અલૈ.ના સામે કર્યો હતો. પછી જોઈ લો કે કઈ રીતે તે પોતાની તમામ ચાલબાજીઓમાં નિષ્ફળ રહ્યો અને અંતે કોણે વર્યસ્વ મેળવ્યું. આ સંદર્ભમાં સ્વયં મુસલમાનોને પણ એક નિ:શબ્દ સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે પોતાની લાચારી અને નિ:સહાયતા છતાં તમે જ વર્યસ્વ પ્રાપ્ત કરશો. તેના સાથે મુસલમાનો સામે મિસર (ઈજીપ્ત)ના જાદુગરોનું દંષ્ટાંત પણ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે સત્ય તેમના સામે ખુલી ગયું, તો તેઓ નિ:ડરતાથી તેન પર ઈમાન લઈ આવ્યા અને પછી ફિરઔન દ્વારા બદલો લેવાનો ડર તેમને જરા પણ ઈમાનના માર્ગેથી ચલિત ન કરી શક્યો.
- (૫) અંતે બની ઈસરાઈલના ઈતિહાસમાંથી એક દાખલો રજૂ કરીને એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે દેવતાઓ અને ઉપાસ્યો ઘડી કાઢવાની શરૂઆત કેટલી હાસ્યાસ્પદ રીતે થાય છે અને એ કે અલ્લાહના નબીઓ આ ઘૃણાસ્પદ વસ્તુનું નામનિશાન સુદ્ધાં બાકી રાખવાની તરફેણમાં ક્યારેય રહ્યા નથી. તે આજે આ શિર્ક અને મૂર્તિપૂજાનો જે વિરોધ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. કરી રહ્યા છે તે નુબૂવ્વતના ઈતિહાસમાં કોઈ પહેલો પ્રસંગ નથી.

આમ, હઝરત મૂસા અલૈ.નો કિસ્સો સંભળાવીને એ તમામ બાબતો સ્પષ્ટ કર દેવામાં આવી છે, જે તે વખતે તેમના અને નબી સલ્લ. વચ્ચેના પારસ્પારિક સંઘર્ષ

સાથે સંબંધિત હતી. ત્યારપછી એક ટૂંકો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે છેવટે આ કુર્આન એક ઉપદેશ અને અનુસ્મરણ છે, આને ધ્યાનથી સાંભળશો તો પોતાનું જ ભલું કરશો, નહીં માનો તો તમે પોતે જ માઠાં પરિણામ ભોગવશો. ત્યારપછી હઝરત આદમ અલૈ.નો પ્રસંગ વર્ણવીને એ વાત સમજાવવામાં આવી છે કે જે માર્ગ પર તમે લોકો ચાલી રહ્યા છો તે વાસ્તવમાં શૈતાનનું અનુસરણ છે. ભૂલ અને પછી તેનો દુરાગ્રહ એ પોતાના પગ પર કુહાડી મારવું છે, જેનું નુકસાન વ્યક્તિએ પોતે જ ભોગવવું પડશે. કોઈ બીજાનું કશું બગડશે નહીં. અંતે નબી સલ્લ. અને મુસલમાનોને સમજાવવામાં આવ્યા છે કે અલ્લાહ કોઈ કોમને તેના કુફ અને ઈન્કાર પર તરત જ પકડી લેતો નથી, બલકે સુધરવાની પૂરતી મહેતલ આપે છે. તેથી ગભરાવ નહીં, ધૈર્યપૂર્વક આ લોકોના અત્યાચારો સહન કર્યે જાઓ અને ઉપદેશ આપવાની ફરજ બજાવતા રહો. આ જ સંદર્ભમાં નમાઝની તાકીદ કરવામાં આવી છે, જેથી ઈમાનવાળાઓમાં ધૈર્ય, સહનશક્તિ, અલ્લાહ પર ભરોસો, તેના ફેંસલા પર સંતોષ અને આત્મ-નિરીક્ષણ માટેના એ ગુણો પેદા થાય, જે સત્યના આમંત્રણની સેવા માટે અપેક્ષિત છે.

وَكُنُومًا مِّنْهَا ۸

(۲۰) سُوْرَةُ طه مَكِّيَّةٌ (۳۵)

اِيَّاهَا ۱۲۵

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

طه ۱ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْفَى ۚ إِلَّا تَذَكُّرَةً
 لِّمَنْ يَخْشَى ۚ تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ
 الْعُلَى ۗ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ
 وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ۚ وَإِنْ
 تَجَهَّرَ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ۚ اللَّهُ لَا إِلَهَ
 إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ۚ وَهَلْ أَنْتَ حَدِيثٌ مُّوسَى ۚ
 إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا
 لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَى النَّارِ هُدًى ۚ
 فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ بِمُوسَى ۚ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ
 نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۚ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ
 فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ۚ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا
 فَاعْبُدْنِي ۚ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ۚ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ
 أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى ۚ فَلَا
 يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى ۚ
 وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى ۚ قَالَ هِيَ عَصَايَ ۚ أَتَوَكَّوْا
 عَلَيْهَا وَاهْتَسَبْتُمْ بِهَا عَلَيَّ غَثَمِي وَلِي فِيهَا مَا رُبُّ
 أُخْرَى ۚ قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى ۚ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَبِيَّةٌ

૨૦. તા-હા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૮ • આયતો-૧૩૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧-૨) તા-હા ! અમે આ કુર્આન તમારા પર એટલા માટે નથી અવતરિત કર્યું કે તમે મુસીબતમાં મૂકાઈ જાઓ. (૩) આ તો એક અનુસ્મરણ છે પ્રત્યેક એ વ્યક્તિ માટે જે ડરે. (૧) (૪) અવતરિત કરવામાં આવ્યું છે એ હસ્તી તરફથી, જેણે સર્જન કર્યું છે ધરતીનું અને ઉચ્ચ આકાશોનું. (૫) એ પરમ્ કૃપાળુ (સૃષ્ટિના) રાજ-સિંહાસન પર બિરાજમાન છે. (૬) માલિક છે એ બંધી વસ્તુઓનો, જે આકાશો અને ધરતીમાં છે અને જે ધરતી અને આકાશના વચ્ચે છે અને જે માટીના નીચે છે. (૭) તમે ચાહે તમારી વાતો પોકારીને કહો, તે તો ચુપકેથી કહેલી વાત, બહુ તેનાથી વધુ છુપી વાત પણ જાણે છે. (૮) તે અલ્લાહ છે, તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તેના માટે સર્વોત્તમ નામો છે.

(૯) અને તમને મૂસાની કોઈ ખબર પણ પહોંચી છે ? (૧૦) જ્યારે કે તેણે એક આગ જોઈ^(૧) અને પોતાના ઘરના લોકોને કહ્યું, “જરા થોભો, મેં એક આગ જોઈ છે. કદાચ તમારા માટે એકાદ અંગારો લઈ આવું અથવા એ આગ વડે મને (રસ્તા વિષે) કોઈ નિર્દેશ મળી જાય.”^(૨)

(૧૧-૧૨) ત્યાં પહોંચ્યો તો પોકારવામાં આવ્યો, “હે મૂસા ! હું જ તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છું. પગરખાં ઉતારી નાખ. તું પવિત્ર ખીણ તુવામાં છે (૧૩) અને મેં તને ચૂંટી લીધો છે. સાંભળ, જે કંઈ વહી કરવામાં આવે છે. (૧૪) હું જ અલ્લાહ છું. મારા સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તો તું મારી જ બંદગી કર અને મારી યાદ માટે નમાઝ કાયમ કર. (૧૫) કયામતની ઘડી અવશ્ય આવવાની છે. હું તેનો સમય ગુપ્ત રાખવા માગું છું, જેથી દરેક મનુષ્ય પોતાના પ્રયત્નો મુજબ બદલો મેળવે. (૧૬) તેથી કોઈ એવો માણસ, જે તેના પર ઈમાન નથી લાવતો અને પોતાની મનેચ્છાઓનો બંદો બની ગયો છે, તને એ ક્ષણની ચિંતાથી રોકી ન દે, નહીં તો તું વિનાશમાં પડી જઈશ (૧૭) અને હે મૂસા ! આ તારા હાથમાં શું છે ?” (૧૮) મૂસાએ જવાબ આપ્યો, “આ મારી લાઠી છે. તેનો ટેકો લઈને હું ચાલું છું. આનાથી મારી બકરીઓ માટે પાંદડાં ખેરવું છું. બીજા પણ ઘણા કામ છે જે આનાથી લઈ છું.” (૧૯) ફરમાવ્યું, “ફેંકી દે આને મૂસા.” (૨૦) તેણે ફેંકી દીધી

૧. અર્થાત્, હે નબી સલ્વ ! આ કુર્આનને અવતરિત કરીને અમે કોઈ અશક્ય કામ તમારાથી કરાવવા નથી માગતા. તમને એ કાર્ય સુપ્રત કરવામાં નથી આવ્યું કે જે લોકો નથી માનવા માગતા, તેમને મનાવડાવીને જ છોડો અને જેમના દૈવ ઈમાન માટે બંધ થઈ ચૂક્યા છે, તેમના અંદર ઈમાન ઉતારીને જ રહો. આ તો બસ એક શિષ્યામણ અનેયાદગીરી છે, અને એટલા માટે મોકલવામાં આવેલ છે કે જેના દૈવમાં અલ્લાહનો ડર હોય તે તેને સાંભળીને ભાનમાં આવી જાય.

૨. આ એ વખતની ઘટના છે, જ્યારે હઝરત મૂસા અલૈ. થોડાક વર્ષ મદયનમાં દેશનિકાલનું જીવન વીતાવ્યા પછી પોતાની પત્નીને (જેમના સાથે મદયનમાં જ નિકાહ થયા હતા) લઈને મિસર (ઈજિપ્ત) તરફ પાછા જઈ રહ્યા હતા.

૩. એવું લાગે છે કે આ રાતનો સમય અન. ઠંડીની ઋતુ હતી. હઝરત મૂસા અલૈ. સીના દ્વીપકલ્પના દક્ષિણ વિસ્તારથી પસાર થઈ રહ્યા હતા. દૂર થી એક આગને જોઈને તેમણે વિચાર કર્યો કે કાં તો ત્યાંની થોડી આગ મળી જશે, જેથી

تَسْعَةَ ٢٠ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ نَفَقَةً سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا
الْأُولَى ٢١ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ
غَيْرِ سَوْءٍ آيَةً أُخْرَى ٢٢ لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى ٢٣
إِذْ هَبُّ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ٢٤ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي
صَدْرِي ٢٥ وَبَسِّرْ لِي أَمْرِي ٢٦ وَأَحْلِلْ عُقْدَةَ مِنْ لِسَانِي ٢٧
يَفْقَهُوا قَوْلِي ٢٨ وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ٢٩
فَمُرُونِ أَخِي ٣٠ أَشَدُّ دَرِيَّةً أَنْزَرْنِي ٣١ وَاشْرِكْهُ فِي
فَرِي ٣٢ كَيْ نَسْبَحَكَ كَثِيرًا ٣٣ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ٣٤ إِنَّكَ
كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ٣٥ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى ٣٦
وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ٣٧ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّكَ
سَابُوحًا ٣٨ أَنْ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِ فِيهِ فِي
لَيْمٍ فَلْيُلْقِهِ الِیْمُ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَ
مُدَّوْلُهُ ٣٩ وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي ٤٠ وَلِتُصْنَعَ عَلَی
بَنِي ٤١ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَی مَنْ
يَكْفُلُهُ ٤٢ فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا
حُزْنَ ٤٣ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ
تُوتًا ٤٤ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ٤٥ ثُمَّ جِئْتَ
عَلَى قَدَرٍ يَا مُوسَى ٤٦ وَأَصْطَنَعْتَكَ لِتَقْسِي ٤٧ إِذْ هَبُّ
نْتَ وَأَخُوكَ بِآيَتِي وَلَا تَنبِيَا فِي ذِكْرِي ٤٨ إِذْ هَبْنَا

અને એકાએક તે એક સાપ હતો, જે ઢોડી રહ્યો હતો. (૨૧) ફરમાવ્યું, “પકડી લે એને અને ડર નહીં. અમે એને ફરી એવી જ કરી દઈશું જેવી એ હતી. (૨૨-૨૩) અને જરા તારો હાથ બગલમાં દબાવ, ચળકતો નીકળશે, કોઈ તકલીફ વગર.”^(૪) આ બીજી નિશાની છે, કેમ કે અમે તને અમારી મોટી નિશાનીઓ દેખાડવાના છીએ. (૨૪) હવે તું ફિરઝોન પાસે જા, તે વિદ્રોહી થઈ ગયો છે.”^(રુકૂઅ-૧) (૨૫) મૂસાએ કહ્યું, “પાલનહાર ! મારી છાતી ખોલી દે (૨૬) અને મારા કામને મારા માટે સરળ બનાવી દે (૨૭-૨૮) અને મારી જીભની ગાંઠ ઉકેલી દે, જેથી લોકો મારી વાત સમજી શકે, (૨૯) અને મારા માટે મારા પોતાના કુટુંબમાંથી એક વજીર નિયુક્ત કરી દે, (૩૦-૩૧) હાડૂન, જે મારો ભાઈ છે. તેના વડે મારા હાથ મજબૂત કર (૩૨) અને તેને મારા કામમાં સાથીદાર બનાવી દે, (૩૩-૩૪) જેથી અમે તારી ખૂબ પવિત્રતા વર્ણવીએ અને તારી ખૂબ જ ચર્ચા કરીએ. (૩૫) તું હંમેશાં અમારા પર દેખરેખ રાખતો રહ્યો છે.”^(૩૬) ફરમાવ્યું, “આપી દેવામાં આવ્યું જે તેં માગ્યું, હે મૂસા ! (૩૭) અમે ફરી એકવાર તારા પર ઉપકાર કર્યો. (૩૮) યાદ કરો તે સમય જ્યારે અમે તારી માતાને ઇશારો કર્યો, (૩૯) એવો ઇશારો કે જે વહી (ઈશ્વરીય સંકેત) દ્વારા જ કરવામાં આવે છે કે આ બાળકને સંદૂકમાં મૂકી દે અને સંદૂકને નદીમાં છોડી દે. નદી તેને કાંઠા ઉપર ફેંકી દેશે અને તેને મારો દુશ્મન અને આ બાળકનો દુશ્મન ઉઠાવી લેશે.”

“મેં મારા તરફથી તારા પર પ્રેમ નાખી દીધો અને એવો પ્રબંધ કર્યો કે તું મારી દેખરેખ હેઠળ ઉછેર પામે. (૪૦) યાદ કર જ્યારે કે તારી બહેન ચાલી રહી હતી, પછી જઈને કહે છે, હું તમને તેનું ઠેકાણું બતાવું જે આ બાળકનું પાલન-પોષણ સારી રીતે કરે ?^(૪૧) આ રીતે અમે તને ફરીથી તારી માતા પાસે પહોંચાડી દીધો, જેથી તેની આંખ ઠરે અને તે દુઃખી ન થાય, અને (એ પણ યાદ કર કે) તેં એક માણસની હત્યા કરી નાખી હતી. અમે તને એ મુસીબતમાંથી બહાર કાઢ્યો અને તને વિભિન્ન પરીક્ષાઓમાંથી પસાર કર્યો અને તું મદયનના લોકો વચ્ચે ઘણા વર્ષો સુધી રોકાયો. પછી હવે તું પોતાના યોગ્ય સમયે આવી ગયો છે, હે મૂસા ! (૪૧) મેં તને મારા કામનો બનાવી લીધો છે. (૪૨) જા, તું અને તારો ભાઈ મારી નિશાનીઓ સાથે, અને જુઓ, તમે મારી યાદમાં સહેજપણ ગફલત ન કરજો.

બાળ-બચ્ચાઓને રાત્રે ગરમ રાખવાનો પ્રબંધ થઈ જશે, અથવા તો ઓછામાં ઓછું ત્યાંથી એ ખબર પડી જશે કે આગળ રસ્તો કઈ તરફ છે. વિચાર કર્યો હતો દુનિયાનો રસ્તો મેળવવાનો, અને ત્યાં મળી ગયો આખિરત (પરલોક)નો રસ્તો.

૪. અર્થાત્, પ્રકાશિત એવો હશે કે જાણે સૂર્ય, પરંતુ તમને એનાથી કોઈ તકલીફ નહીં થાય.

૫. અર્થાત્, નદીના કિનારે ટોકરીની સાથે ચાલી રહી હતી. પછી જ્યારે ફિરઝોનના ઘરવાળાઓએ બાળકને ઉઠાવી લીધો અને ત્યાં તેના માટે સેવિકાની જરૂર પડી, તો હઝરત મૂસા અલે.ની બહેને જઈને તેમનાથી આ વાત કહી.

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٦٤﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لِّعَلَّهٗ
 يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٦٥﴾ قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ
 عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَبْطِغِيَ ﴿٦٦﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا
 أَسْمِعُ وَأَرَىٰ ﴿٦٧﴾ فَأَتِيَهُ فَقَوْلَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ
 مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ۖ وَلَا تَجْعَلْ فِيهِمْ مُّجْرِمًا ۖ قَدْ جَعَلْنَاكَ بِآيَاتِنَا
 مِنْ رَبِّكَ مُّسَلِّمًا ۖ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ ﴿٦٨﴾ إِنَّا قَدْ
 أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٦٩﴾ قَالَ
 فَمَنْ رَبُّكُمَا يُمُوسَىٰ ﴿٧٠﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ
 خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٧١﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿٧٢﴾
 قَالَ عَلِمْنَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ۖ
 لَدَيْ جَعَلْنَا لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَوَسَّلْنَا لَكُمْ فِيهَا
 سُبُلًا وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا
 مِنْ ثَبَاتٍ شَتَّىٰ ﴿٧٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۗ إِنَّ فِي
 ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ﴿٧٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَ
 فِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ﴿٧٥﴾
 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا أُبَيِّنَا كُلَّهَا فكَذَّبَ وَآبَىٰ ﴿٧٦﴾ قَالَ
 جَعَلْتُنَا لِنُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَمُوسَىٰ ﴿٧٧﴾
 فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ
 مَوْعِدًا ۖ لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٧٨﴾

૪૪) જાઓ તમે બંને ફિરઔન પાસે કેમ કે તે વિદ્રોહી થઈ ગયો છે. (૪૪) તેના સાથે પરમાશયી વાત કરજો, કદાચ તે શિખામણ સ્વીકારે અથવા ડરી જાય.”

(૪૫) બંનેએ અરજ કરી, (૬) “પાલનહાર ! અમને આશંકા છે કે તે અમારા સાથે મતિરેક કરશે અથવા મારવા પર ઊતરી આવશે.” (૪૬) ફરમાવ્યું, “ડરો નહીં, હું તમારા સાથે છું, બધું જ સાંભળી અને જોઈ રહ્યો છું. (૪૭) જાઓ તેના પાસે અને કહો : અમે તારા રબના મોકલેલા છીએ. બની ઈસરાઈલને અમારા સાથે આવવા માટે શ્રેડી દે અને તેમને તકલીફ ન પહોંચાડ. અમે તારા પાસે તારા રબની નિશાની લઈને આવ્યા છીએ અને સલામતી છે તેના માટે જે સીધા માર્ગને અનુસરે. (૪૮) અમને વહી તારા બતાવવામાં આવ્યું છે કે યાતના છે તેના માટે જે ઈન્કાર કરે અને મોહું ફેરવે.”

(૪૯) ફિરઔને કહ્યું, (૭) “ભલે, તો પછી તમારા બંનેનો રબ (મત્બુ-પાલનહાર) પોણ છે, હે મૂસા ?” (૫૦) મૂસાએ જવાબ આપ્યો, “અમારો રબ તે છે જેણે દરેક વસ્તુની રચના કરી, પછી તેને માર્ગ દેખાડ્યો.” (૫૧) ફિરઔન બોલ્યો, “અને હેલાં જે પેઢીઓ થઈ ચૂકી છે, પછી તેમની શું સ્થિતિ હતી ?” (૫૨) મૂસાએ કહ્યું, ‘તેનું જ્ઞાન મારા રબ પાસે એક લખાણમાં સુરક્ષિત છે. મારો રબ ન ચૂકે છે, ન ભૂલે.’ (૫૩) એ જ (૫૪) જેણે તમારા માટે ધરતીનું પાથરણું પાથર્યું અને તેમાં તમારા પાલવા માટે રસ્તાઓ બનાવ્યા અને ઉપરથી પાણી વરસાવ્યું, પછી તેના દ્વારા જુદા-જુદા કારની પેદાશો કાઢી. (૫૪) ખાઓ અને પોતાના પશુઓને પણ ચરાવો. નિ:શંક, તમામ ઘણી નિશાનીઓ છે બુદ્ધિ રાખનારાઓ માટે. (રુકૂઅ-૨) (૫૫) આ જ ધરતીથી તમે તમારું સર્જન કર્યું છે, આમાં જ તમને પાછા લઈ જઈશું અને આમાંથી જ તમને રીવાર કાઢીશું.

(૫૬) અમે ફિરઔનને અમારી બધી જ નિશાનીઓ દેખાડી, પરંતુ તે ખોટું ઠેરવતો થયો અને ન માન્યો. (૫૭) કહેવા લાગ્યો, “હે મૂસા ! શું તું અમારા પાસે એટલા માટે આવ્યો છે કે પોતાના જાદુના જોરે અમને અમારા દેશમાંથી કાઢી મૂકે ? (૫૮) ભલે, તમે પણ તારા મુકાબલા માટે એવો જ જાદુ લાવીએ છીએ. નક્કી કરી લે કયારે અને ધાં મુકાબલો કરવો છે. ન અમે આ પ્રસ્તાવથી ફરી જઈશું, ન તું ફરજે. ખુલ્લા મેદાનમાં તમે આવી જા.”

આ એ સમયની વાત છે, જ્યારે હઝરત મૂસા અલે. મિસર પહોંચી ગયા અને હઝરત હાડન અલે. વ્યવહારિક રૂપે કામમાં તેમના સાથી થઈ ગયા. તે વખતે ફિરઔનની પાસે જતાં પહેલા બંનેએ અલ્લાહ તૃપ્તિલાસમક્ષ આ નિવેદન કર્યું હતું.

હવે એ વખતનો પ્રસંગ શરૂ થાય છે, જ્યારે બંને ભાઈઓ ફિરઔનના ત્યાં પહોંચ્યા. અર્થાત્ દુનિયાની દરેક વસ્તુ જેવી એ બનેલી છે, તેના જ બનાવવાથી બની છે. વધુમાં તેણે એવું નથી કર્યું કે દરેક વસ્તુને તેની વિશેષ રચના આપીને આમ જ છોડી દીધી હોય, બલકે તેના પછી એ જ આ બધી વસ્તુઓનું માર્ગદર્શન પણ કરે છે. દુનિયાની કોઈ વસ્તુ એવી નથી કે જેને પોતાની રચનાથી કામ લેવા અને સર્જનના પોતાના ઉદ્દેશ્યને પૂરો કરવાની પદ્ધતિ તેણે ન શિખવાડી હોય. કાનથી સાંભળવાનું અને આંખથી જોવાનું, માછલીને તરવાનું અને ચકલીઓને ઊડવાનું તેણે જ શિખવાડ્યું છે. તે પ્રત્યેક વસ્તુનો માત્ર પેદા કરવાવાળો જ નથી, બલકે માર્ગ બતાવનાર અને શિક્ષણ આપવાવાળો પણ છે.

અર્થાત્, જો વાત આ જ છે કે રબ કેવળ એ જ એક અલ્લાહ છે, તો આ અમારા સૌના બાપ-દાદાઓ સંકો વર્ષથી

أَلْ مَوْعِدَكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ
 نُبْحَى ٥١ ۖ فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَىٰ ٥٢
 أَلْ لَّهُمْ مَوْلَىٰ وَبِكُمْ لَا تَقْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا
 يُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَىٰ ٥٣
 تَتَارَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَىٰ ٥٤
 الْوَالِئَانِ هَذَانِ لَسِحْرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَكُمُ
 نَ أَرْضَكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرْيِقَتِكُمُ
 مُّثَلًى ٥٥ ۖ فَاجْبِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتُّخْتُوا صَفًّا ۖ وَقَدْ
 لَمَحَ الْيَوْمَ مِنْ أَسْتَعْلَىٰ ٥٦ ۖ قَالُوا لِمُوسَىٰ إِمَّا أَنْ
 لِمَقَىٰ وَإِمَّا أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ٥٧ ۖ قَالَ
 لَ الْقَوْمَ ۖ فَإِذَا جِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ
 نَ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ٥٨ ۖ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ
 بَيْفَهُ مَوْلَىٰ ٥٩ ۖ قُلْنَا لَا تَخَفُ إِنَّكَ أَنْتَ
 عَلَىٰ ٦٠ ۖ وَأَلْقَىٰ مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّتْ مَا صَنَعُوا ط
 مَا صَنَعُوا كَيْدَ سِحْرِطٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ٦١
 لَقِيَ السَّحْرَةَ سُجَّدًا قَالُوا أَمَّا بِرَبِّ هَرُونَ
 مَوْسَىٰ ٦٢ ۖ قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَىٰ لَكُمْ رَبَّهُ
 بِبُرُوكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۖ فَلَا قُطْعَانَ أَيْدِيكُمْ
 زُجْلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا وَصْلِبَتَكُمْ فِي جُدُوعٍ

(૫૮) મૂસાએ કહ્યું, “ઉત્સવનો દિવસ નક્કી રહ્યો અને દિવસ ચઢતાં લોકો એકઠા થાય.”^(૧૨) (૬૦) ફિરઓને પાછા ફરીને પોતાના બધા દાવ-પેચ એકઠા કર્યા અને મુકાબલામાં આવી ગયો. (૬૧) મૂસાએ (યોગ્ય સમયે હરીફ જૂથને સંબોધીને) કહ્યું, “ભાગ્યના ફૂટેલાઓ ! જૂઠા આરોપો ન મૂકો અલ્લાહ પર,^(૧૩) નહીં તો તે એક સખત માતાનાથી તમારું સત્યાનાશ વાળી દેશે. જેણે પણ જૂઠ ઘડ્યું, તે નિષ્ફળ થયો.”

(૬૨) આ સાંભળી તેમના અંદર મતભેદ થઈ ગયો અને તેઓ ચુપકે-ચુપકે અંદરો-અંદર મસલત કરવા લાગ્યા.^(૧૪) (૬૩) અંતમાં કેટલાક લોકોએ કહ્યું કે, “આ બંને તો માત્ર જાદુગરો છે. એમનો આશય તો એ છે કે પોતાના જાદુના જોરે તમને તમારી રતીમાંથી બેદખલ કરી દે અને તમારી આદર્શ જીવન-પદ્ધતિને નાબૂદ કરી દે. (૬૪) પોતાની બધી યુક્તિઓ આજે ભેગી કરી લો અને એક બનીને મેદાનમાં આવો. બસ એમ સમજી લો કે આજે જેને વચ્ચે મળ્યું એ જ જીતી ગયો.”

(૬૫) જાદુગરો બોલ્યા, “મૂસા ! તમે ફેંકો છો કે પહેલાં અમે ફેંકીએ ?” (૬૬) મૂસાએ કહ્યું, “ના, તમે જ ફેંકો.” એકાએક તેમના દોરડાઓ અને તેમની લાઠીઓ તેમના જાદુના જોરે મૂસાને દોડતી પ્રતીત થવા લાગી, (૬૭) અને મૂસા પોતાના મનમાં ડરી ગયો.^(૧૫) (૬૮) અમે કહ્યું, “ડર નહીં, તું જ વિજયી રહીશ. (૬૯) ફેંક, જે કંઈ તારા હાથમાં છે. કુમણાં જ આમની બધી બનાવટી વસ્તુઓને ગળી જશે. આ જે કંઈ બનાવીને લાવ્યા છે તે તો જાદુગરનો ફરેબ છે, અને જાદુગર કદી સફળ થઈ શકતો નથી, ભલે તે ગમે તે શાનથી આવે. (૭૦) છેવટે એ જ થયું કે બધા જ જાદુગરોને સિજદામાં નાખી દેવામાં આવ્યા,^(૧૬) અને પોકારી ઉઠ્યા, “માની લીધો અમે હારૂન અને મૂસાના રબને.” (૭૧) ફિરઓને કહ્યું, “તમે તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા, એ પહેલાં કે હું તમને તેની પરવાનગી આપતો ? ખબર પડી ગઈ કે આ તમારો ગુરુ છે, જેણે તમને જાદુ-વિદ્યા શીખવાડી હતી. સારું, હવે હું તમારા હાથ-પગ વિપરીત બાજુએથી કપાવડાવું છું અને ખજૂરીના થડો પર તમને

પેઢી-દર-પેઢી બીજા ઘણા ઉપાસ્યોની બંદગી કરતા આવી રહ્યા છે, તેમની તમારા નજીક શું સ્થિતિ છે ? શું તે બધા અજાબને પાત્ર હતા ? શું એ બધાની બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ હતી ?

૧૦. ફિરઓનના પ્રશ્નનો હેતુ શ્રીતાઓના અને તેમના માધ્યમથી સમગ્ર કોમના દિલોમાં પૂર્વગ્રહની આગ ભડકાવવાનો હતો. હઝરત મૂસા અલૈ.ના આ જવાબે તેના તમામ ઝેરીલા દાંત તોડી નાખ્યા કે એ લોકો જેવા પણ હતા, પોતાનું કામ કરીને અલ્લાહના ત્યાં જઈ ચૂક્યા છે. તેમનું એક-એક કૃત્ય અને તેના પ્રેરકોને અલ્લાહ જાણે છે. તેમના સાથે જે કંઈ મામલો અલ્લાહે કરવાનો છે, તેને એ જ જાણે છે.
૧૧. વર્ણન-શૈલીથી સ્પષ્ટ લાગે છે કે હઝરત મૂસા અલૈ.નો જવાબ ‘ન ભૂલે છે’ પર સમાપ્ત થઈ ગયો, અને અહીંથી આયત-પપ સુધીનું આખું વર્ણન અલ્લાહ તૃપ્તાલા તરફથી સ્પષ્ટતા અને શિખામણના રૂપમાં ઈરશાદ થયું છે.
૧૨. ફિરઓનનો આશય એ હતો કે એક વાર જાદુગરોથી લાકીઓ અને રસ્સીઓના સાપ બનાવીને બતાવી દઉં, તો મૂસા (અલૈ.)ના ચમત્કારોની જે અસર લોકોના દિલો પર થઈ છે, તે દૂર થઈ જશે. આ જ હઝરત મૂસા અલૈ.ના મનની ઈચ્છા હતી. તેમણે ફરમાવ્યું કે અલગ કોઈ દિવસ અને જગ્યા નિર્ધારિત કરવાની શું જરૂર છે. ઉત્સવનો દિવસ નજીક છે, જેમાં સમગ્ર દેશના લોકો રાજધાનીમાં ખેંચાઈને આવે છે. ત્યાં જ મેળાના મેદાનમાં મુકાબલો થઈ જાય, જેથી આખી કોમ જોઈ લે અને સમય પણ દિવસના પૂર્ણ પ્રકાશવાળો હોવો જોઈએ, જેથી શંકા-કુશંકા માટે કોઈ અવકાશ ન રહે.
૧૩. અર્થાત્, આ મો’જિઝા (ચમત્કાર)ને જાદૂ અને તેને બતાવનાર પયગંબરને જૂઠી જાદુગર ન ઠેરવો.
૧૪. આનાથી જાણ થાય છે કે એ લોકો પોતાના મનમાં પોતાની નબળાઈને પોતે અનુભવી રહ્યા હતા. તેમને ખબર

نَحْلُ نُوَلِّعَلْمَنَ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَآبَقِي ۝۱۰ قَالُوا
 نِ نُؤْتِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي
 لَمَرْنَا فَا قُضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ ۝۱۱ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ
 حَيَوَةَ الدُّنْيَا ۝۱۲ إِنَّا أَمَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطِيئَاتِنَا
 مَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ۝۱۳ وَاللَّهُ خَبِيرٌ وَ
 بَقِي ۝۱۴ إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ
 هَمًّا ۝۱۵ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ۝۱۶ وَمَنْ يَأْتِهِ
 وَمِنَّا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ
 عَلَى ۝۱۷ جَنَّاتٍ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 لِدِينٍ فِيهَا ۝۱۸ وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى ۝۱۹
 لَقَدْ أُوحِيَ إِلَىٰ مَوْلَىٰ ۝۲۰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي
 أَصْرَبَ لَكُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا ۝۲۱ لَا تَخَفْ
 رَا وَلَا تَخْشَى ۝۲۲ فَاتَّبِعْهُمْ فَرْعُونَ بِجُنُودِهِمْ
 فَشِبْهُمُ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ۝۲۳ وَأَصْلَ فَرْعُونَ
 وَمَهُ وَمَاهِدِي ۝۲۴ يَلْبِغِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ
 مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ
 نَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّانَ وَالسَّلْوَى ۝۲۵ كَلُوا مِنْ
 لَيْسَتْ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ
 لَيْكُمْ غَضَبِي ۝۲۶ وَمَنْ يَحِلِّلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ

الْقَائِلَةُ

۱۰۴

مَنْزِلٌ

શૂળી આપું છું. પછી તમને જણાઈ જશે કે અમારા બંનેમાંથી કોની યાતના વધુ કઠોર અને વધારે સ્થાયી રહેનારી છે (અર્થાત્ હું તમને વધુ કઠોર સજા આપી શકું છું કે મૂસા). (૭૨) જાદુગરોએ જવાબ આપ્યો, “સોગંદ છે એ હસ્તીના જેણે અમને પેદા કર્યા છે, એ કદાપિ નહીં થઈ શકે કે અમે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ સામે આવી ગયા પછી પણ (સત્ય પર) તને પસંદગી આપીએ. તું જે કંઈ કરવા ચાહે કરી લે. તું વધુમાં વધુ બસ આ જ દુનિયાના જીવનનો ફેંસલો કરી શકે છે. (૭૩) અમે તો અમારા રબ પર ઈમાન લઈ આવ્યા, જેથી તે અમારી ભૂલો માફ કરી દે અને આ જાદુ-વિદ્યાથી, જેના માટે તેં અમને મજબૂર કર્યા હતા, દરગુજર ફરમાવે. અલ્લાહ જ સારો છે અને એ જ બાકી રહેવાવાળો છે.” (૭૪) હકીકત^(૧૭) એ છે કે જે ગુનેગાર બનીને પોતાના રબ સમક્ષ હાજર થશે તેના માટે જહન્નમ છે, જેમાં તે ન જીવશે, ન મરશે. (૭૫) અને જે તેના સમક્ષ ઈમાનવાળાની હેસિયતે હાજર થશે, જેણે સફાર્યો કર્યા હશે, એવા સૌ લોકો માટે ઉચ્ચ દરજ્જાઓ છે, (૭૬) સદાબહાર બગીચાઓ છે, જેમના નીચે નહેરો વહી રહી હશે. તેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે. આ બદલો છે એ માણસનો જે પવિત્રતા અપનાવે. (રુકૂઅ-૩)

(૭૭) અમે^(૧૮) મૂસા પર વહી મોકલી કે હવે રાતોરાત મારા બંદાઓને લઈને ચાલી નીકળ અને તેમના માટે સમુદ્રમાંથી સૂકો રસ્તો બનાવી લે. તને કોઈના પીછો કરવાનો સહેજ પણ ડર ન હોય અને ન તો (સમુદ્ર વચ્ચેથી પસાર થતી વખતે) ડર લાગે.

(૭૮) પાછળથી ફિરઔન પોતાનું લશ્કર લઈને પહોંચ્યો અને પછી સમુદ્ર તેમના ઉપર છવાઈ ગયો, જેવી રીતે છવાઈ જવાનું આવશ્યક હતું. (૭૯) ફિરઔનને પોતાની કોમને પથભ્રષ્ટ જ કરી હતી, કોઈ સાચું માર્ગદર્શન કર્યું ન હતું.

(૮૦) હે બની ઈસરાઈલ! ^(૧૯) અમે તમને તમારા દુશ્મનથી મુક્તિ અપાવી અને તૂરની જમણી બાજુએ તમારા હાજર થવા માટે સમય નિશ્ચિત કર્યો અને તમારા ઉપર મન અને સલ્વા ઉતાર્યા - (૮૧) ખાઓ અમારી આપેલી શુદ્ધ અને પવિત્ર રોજી અને તેને ખાઈને વિદ્રોહી ન બનો, નહીં તો તમારા ઉપર મારો પ્રકોપ તૂટી પડશે, અને જેના ઉપર મારો પ્રકોપ તૂટી પડ્યો, તે પછી નાશ પામીને જ રહ્યો.

હતી કે હઝરત મૂસા અલૈ.એ ફિરઔનના દરબારમાં જે કંઈ બતાવ્યું હતું., એ જાદુ ન હતું. તેઓ પહેલાથી જ આ મુકાબલામાં ડરતાં અને સંકોચ કરતાં આવ્યા હતા અને જ્યારે એ જ વખતે હઝરત મૂસા અલૈ.એ તેમને પડકારીને સચેત કર્યા, તો તેનો નિર્ધાર એકાએક ડગમગી ગયો. તેમનો મતભેદ એ બાબતે થયો હશે કે હવે આ મોટા ઉત્સવના પ્રસંગે, જ્યારે કે સમગ્ર દેશથી આવેલા લોકો એકઠા છે, ખુલ્લાહ મેદાનમાં અને દિવસના સંપૂર્ણ પ્રકાશમાં આ મુકાબલો કરવો બરાબર છે કે નહીં. જો અહીં આપણે પરાજિત થઈ ગયા અને બધાની સામે જાદૂ અને મોજિજાનો ફરક ખુલી ગયો, તો પછી વાત સંભાળ્યે પણ નહીં સંભાળી શકાય.

૧૫. અર્થાત્, જેવો હઝરત મૂસા અલૈ.ના મોઢેથી ‘ફેકો’નો શબ્દ નીકળ્યો, જાદુગરોએ એકી સાથે પોતાની લાટીઓ અને રસ્સીઓ તેમના તરફ ફેંકી દીધી અને અત્યાનક તેમને એ દેખાયું કે સંકોડી સાપ દોડતાં-દોડતાં તેમના તરફ આવી રહ્યા છે. આ દૃશ્યથી તત્કાળ જો હઝરત મૂસા અલૈ.એ એક ભય પોતાના અંદર અનુભવ્યો હોય, તો એ કોઈ વિચિત્ર વાત નથી. મનુષ્ય દરેક સ્થિતિમાં મનુષ્ય જ હોય છે, ચાહે પયગંબર જ કેમ ન હોય, માનવીયતાના તકાદાઓ તેનાથી અલગ નથી હોઈ શકતા. આ જગ્યાએ એ વાત નોંધપાત્ર છે કે કુર્આન અહીં એ બાબતની પુષ્ટિ કરી રહ્યું છે કે સામાન્ય મનુષ્યોની જેમ પયગંબર પણ જાદૂથી પ્રભાવિત થઈ શકે છે, ચાહે જાદૂ તેની નુબૂવતના કામમાં ખલેલ નથી નાખી શકતું, પરંતુ તેની માનવ-ઈન્દ્રિયો પર અસર જરૂર કરી શકે છે. આનાથી એ લોકોના વિચારની ભૂલ ખુલી જાય છે, જેઓ હદીસોમાં નબી સલ્લ. પર જાદૂની અસર થવાની રિવાયતો વાંચીને ન માત્ર

هُوَ ٨١ ۝ وَإِنِّي لَعَفَّاسٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَجَاهَلَ
 صَاحِحًا ثُمَّ اهْتَدَى ۝ وَمَا أَحْجَبَكَ عَنْ قَوْمِكَ
 يُمُوسَى ۝ قَالَ هُمْ أَوْلَاءٌ عَلَيَّ أَشْرَى وَعَجَلْتُ
 إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ۝ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ
 مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ۝ فَرَجَعُ
 مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۚ قَالَ يَقَوْمِ
 أَلَمْ يَبْعِدْكُمْ رَبِّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ
 عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ
 غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِي ۝ قَالُوا مَا
 أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْسَارًا
 مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى
 السَّامِرِيُّ ۚ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عَجَلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ
 فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى ه ۚ فَانصَبُوا
 أَفْلا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا ۚ وَلَا يَمْلِكُ
 لَهُمْ صَرْفًا وَلَا نَفْعًا ۝ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونَ مِنْ
 قَبْلُ يَقَوْمِ إِنَّكُمْ قُتِلْتُمْ بِهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ
 فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ۝ قَالُوا لَنْ نَّبْرَحَ عَلَيْهِ
 عَكْفِبِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى ۝ قَالَ يُهْرُونَ مَا
 مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ۚ أَلَّا تَتَّبِعَنِ ۚ أَفَعَصَيْتَ

(૮૨) અલબત્ત, જે તૌબા કરી લે અને ઈમાન લાવે અને સારા કાર્યો કરે, પછી સીધો ચાલતો રહે, તેના માટે હું ઘણો દરગુજર કરવાવાળો છું.

(૮૩) અને કઈ વસ્તુ તમને તમારી કોમથી પહેલા લઈ આવી, હે મૂસા ?^(૨૦) (૮૪) તેણે અરજ કરી, “તેઓ બસ મારા પાછળ આવી જ રહ્યા છે. હું ઉતાવળ કરીને તારી હજૂરમાં આવી ગયો છું હે મારા રબ ! જેથી તું મારાથી પ્રસન્ન થઈ જાય.” (૮૫) ફરમાવ્યું, “ભલે, તો સાંભળો, અમે તમારા પાછળ તમારી કોમને અજમાયશમાં મૂકી દીધી અને સામરીએ તેમને પથભ્રષ્ટ કરી નાખ્યા ?”^(૨૧)

(૮૬) મૂસા સખત ગુસ્સા અને દુ:ખની હાલતમાં પોતાની કોમ તરફ પાછો ફર્યો. જઈને તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના લોકો ! શું તમારા રબે તમારા સાથે સારા વાયદાઓ નહોતા કર્યા ?^(૨૨) શું તમને લાંબી મુદત વીતી ગઈ છે ? કે પછી તમે તમારા રબનો પ્રકોપ જ પોતાના પર લાવવા ઈચ્છતા હતા કે તમે મારા સાથે વચનભંગ કર્યો ?” (૮૭) તેમણે જવાબ આપ્યો, “અમે આપના સાથે વચન-ભંગ કંઈ અમારી મરજથી નથી કર્યો. વાત એમ હતી કે લોકોના ઘરેણાંના બોજથી અમે લદાઈ ગયા હતા અને અમે બસ તેમને ફેંકી દીધા હતા.”^(૨૩) — પછી^(૨૪) એવી જ રીતે સામરીએ પણ કંઈક નાખ્યું (૮૮) અને તેમના માટે વાહરડાની એક મૂર્તિ બનાવીને કાઢી લાવ્યો, જેમાંથી બળદ જેવો અવાજ નીકળતો હતો. લોકો પોકારી ઉઠ્યા, “આ જ છે તમારો ઉપાસ્ય અને મૂસાનો ઉપાસ્ય. મૂસા આને ભૂલી ગયો.” (૮૯) શું તેઓ જોતા ન હતા કે ન તે તેમની વાતનો જવાબ આપે છે અને ન તેમના નફા-નુકસાનનો કોઈ અધિકાર ધરાવે છે ? (રૂકૂઅ-૪) (૯૦) હારૂન (મૂસાના આગમન) પહેલાં જ તેમને કહી ચૂક્યો હતો કે, “લોકો ! તમે આના કારણે અજમાયશમાં પડી ગયા છો. તમારો રબ તો અત્યંત કૃપાળુ છે, તેથી તમે મારું અનુસરણ કરો અને મારી વાત માનો.” (૯૧) પરંતુ તેમણે તેને કહી દીધું કે, “અમે તો આની જ પૂજા કરતા રહીશું, જ્યાં સુધી મૂસા અમારા પાસે પાછો ન આવી જાય.”

(૯૨-૯૩) મૂસા (કોમના લોકોને ઠપકો આપ્યા પછી હારૂનના તરફ ફર્યો અને) બોલ્યો, “હારૂન ! તમે જ્યારે જોયું હતું કે આ લોકો પથભ્રષ્ટ થઈ રહ્યા છે, તો કઈ વસ્તુએ તમને રોક્યા હતા કે મારી પદ્ધતિ પર અમલ ન કરો ? શું તમે મારા આદેશનું

- એ રિવાયતોને ખોટી ઠેરવે છે, બલકે તેનાથી આગળ વધીને તમામ હદીસોને અવિશ્વાસનીય ઠરાવવા લાગે છે.
૧૬. અર્થાત્, જ્યારે તેમણે હઝરત મૂસા અલૈ.ના અસા (લાકી)નું અદભુત કાર્ય જોયું તો તેમને તરત જ વિશ્વાસ થઈ ગયો કે આ ચોક્કસ મો'જિજા (ચમત્કાર) છે, તેમની કળાની વસ્તુ કદાપિ નથી. તેથી તેઓ આ રીતે એકી સાથે અને અનાયાસ સિજદામાં પડી ગયા, જાણે કોઈએ ઉઠાવી-ઉઠાવીને તેમને નીચે પાડી દીધા હોય.
૧૭. આ જાદુગરોના કથન પર અલ્લાહ તઆલાનો પોતાનો વધારો છે. વર્ણન-શૈલી સ્વયં દર્શાવી રહી છે કે આ ઈબારત (લખાણ) જાદુગરોના કથનનો ભાગ નથી.
૧૮. વચ્ચે એ પરિસ્થિતિની વિગત છોડી દેવામાં આવી છે, જે તેના પછી મિસરના દીર્ઘકાલીન રોકાણમાં સામે આવી. હવે એ વખતનો ઉલ્લેખ શરૂ થાય છે, જ્યારે હઝરત મૂસા અલૈ.ને આદેશ થયો કે બની ઈસરાઈલને લઈને મિસરથી નીકળી જાય.
૧૯. સમુદ્રને પાર કરવાથી લઈને સીના પર્વતની તળેટીમાં પહોંચવા સુધીની દાર્શ્તાન વચ્ચે છોડી દેવામાં આવી છે. તેની વિગત સૂર: આ'રાફ, રૂકૂઅ- ૧૬, ૧૭ માં આવી ચૂકી છે.
૨૦. હવે એ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ શરૂ થાય છે, જ્યારે હઝરત મૂસા અલૈ. તૂર પહાડની તળેટીમાં બની ઈસરાઈલને છોડીને

مَرِيٍّ ١٠ قَالَ يَبْنُوهُمْ لَا تَأْخُذْ بِلِحِيَّتِي وَلَا بِرَأْسِي
 فِي خَشِيئَتِي أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ
 وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ١١ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا مَرْيُ ١٢
 قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً
 مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّكْتُ لِي
 قَسِيًّا ١٣ قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ
 تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ ١٤
 وَانظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا
 لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ١٥ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ
 اللَّهُ الَّذِي لَدَالِهِ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ١٦
 لَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ ١٧ وَقَدْ
 آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ١٨ مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ
 يَجْمَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزُرًا ١٩ خَلِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا ٢٠ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ
 الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرًّا ٢١ يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ
 لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ٢٢ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ
 مِثْلَهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ٢٣ وَيَسْأَلُونَكَ
 مِنَ الْجِبَالِ فَذَلِّبُنَّ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ٢٤ فَيَذَرُهَا
 آعًا صَفْصَفًا ٢٥ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ٢٦

ઉલ્લંઘન કર્યું ?” (૨૫) (૮૪) હાડને જવાબ આપ્યો, “હે મારા માડીજાયા ! મારી દાઢી ન પકડ, ન મારા માથાના વાળ ખેંચ, મને એ વાતનો ડર હતો કે તું આવીને કહીશ કે તે બની ઈસરાઈલમાં ફાટફૂટ પડાવી અને મારી વાતનો ખ્યાલ ન કર્યો.” (૨૬) (૮૫) મૂસાએ કહ્યું, “અને સામરી ! તારો શું મામલો છે ?” (૮૬) તેણે જવાબ આપ્યો, “મેં એ વસ્તુ જોઈ, જે આ લોકોને ન દેખાઈ. તેથી મેં રસૂલના પદ્-ચિહ્નોથી એક મુઠ્ઠી માટી ઉઠાવી લીધી અને તેને નાખી દીધી. મને મારા મને કંઈક આવું જ સુઝાડ્યું.” (૨૭) (૮૭) મૂસાએ કહ્યું, “ભલે, હવે તું જા. હવે જીવનભર તારે આ જ બોલતા રહેવાનું છે કે મને અડકશો નહીં” (૨૮) અને તારા માટે પૂછપરછનો એક સમય નિશ્ચિત છે, જે તારા ઉપરથી ક્યારેય નહીં ટળે અને જો, પોતાના આ ઉપાસ્યને જેના પર તું મોહિત થયેલો હતો, હવે અમે તેને બાળી મૂકીશું અને ટુકડે-ટુકડા કરીને નદીમાં વહાવી દઈશું. (૮૮) લોકો ! તમારો ઉપાસ્ય તો બસ એક જ અલ્લાહ છે, જેના સિવાય કોઈ બીજો ઉપાસ્ય નથી. તેનું જ્ઞાન દરેક વસ્તુને આવરી લે છે.”

(૮૯) હે નબી સલ્લ.! આવી રીતે અમે અગાઉ વીતી ગયેલી ઘટનાઓની ખબરો તમને સંભળાવીએ છીએ, અને અમે ખાસ અમારા ત્યાંથી તમને એક ‘ઝિક’ (ઉપદેશનો પાઠ) પ્રદાન કરેલ છે. (૧૦૦) જે કોઈ તેનાથી મોઢું ફેરવશે, તે કયામતના દિવસે ગુનાનો ભારે બોજ ઉઠાવશે, (૧૦૧) અને એવા સૌ લોકો હંમેશા તેની મુસીબતમાં સપડાયેલા રહેશે અને કયામતના દિવસે તેમના માટે (આ ગુનાની જવાબદારીનો બોજ) ઘણો જ તકલીફ આપનાર બોજ હશે. (૧૦૨) એ દિવસે જ્યારે રણશિંગું ફૂંકવામાં આવશે અને અમે ગુનેગારોને એ હાલતમાં ઘેરીને લાવીશું કે તેમની આંખો (ભયના કારણે) પથરાઈ ગઈ હશે. (૧૦૩) એકબીજાને ચુપકે-ચુપકે કહેશે કે, “દુનિયામાં માંડ તમે કંઈ દસ દિવસ વીતાવ્યા હશે.” (૧૦૪) અમને બરાબર ખબર છે કે તેઓ શું વાતો કરી રહ્યા હશે. (અમે એ પણ જાણીએ છીએ કે) તે વખતે તેમનામાંથી જે વધારે સાવચેતીથી અનુમાન કરનાર હશે તે કહેશે કે નહીં, તમારું દુનિયાનું જીવન બસ માત્ર એક દિવસનું હતું. (રુકૂઅ-૫) (૧૦૫) આ લોકો તમને પૂછે છે કે છેવટે તે દિવસે આ પર્વતો ક્યાં ચાલ્યા જશે ? કહો કે મારો રબ તેમને ધૂળ બનાવીને ઉઠાવી દેશે (૧૦૬) અને ધરતીને એવું સપાટ મેદાન બનાવી દેશે (૧૦૭) કે તેમાં તમે કોઈ વળ અને કરચલી નહીં જુઓ.

શરીઅતના આદેશો લેવા માટે તૂર પહાડ પર તશરીફ લઈ ગયા હતા. અલ્લાહ તૃપ્તાવાના એ ઈરશાદથી જાણ થાય છે કે હઝરત મૂસા અલૈ. પોતાની કોમને રસ્તામાં જ છોડીને પોતાના રબની મુલાકાતના શોખમાં આગળ ચાલી નીકળી ગયા હતા.

૨૧. અર્થાત્, સોનાનું વાછરું બનાવીને તેમને તેની પૂજામાં લગાવી દીધા.
૨૨. અર્થાત્, આ જ સુધી તમારા રબે તમારા સાથે જેટલી ભલાઈઓનો વાયદો પણ કર્યો છે, તે બધી તમને પ્રાપ્ત થતી રહી છે. તમને મિસરથી સહી-સલામત કાઢ્યા, ગુલામીથી મુક્તિ આપી, તમારા દુશ્મનને નેસ્ત-નાબૂદ કરી નાખ્યો, તમારા માટે આ રણો અને પહાડી વિસ્તાઓમાં છાંયડો અને બોજનનો પ્રબંધ કર્યો હતો, શું આ બધા સારા વાયદાઓ પૂરા નથી થયા ? તેણે હવે તમને શરીઅત અને માર્ગદર્શન-પત્ર પ્રદાન કરવાનો જે વાયદો કર્યો હતો, શું તમારા મતે તે કોઈ વસ્તુ અને ભલાઈનો વાયદો ન હતો ?
૨૩. આ એ લોકોનું બહાનું હતું, જેઓ સામરીના કિત્લામાં ગ્રસ્ત થયા. તેમનું કહેવું એ હતું કે અમે ઘરેણાઓ ફેંકી દીધા હતા, ન અમારી કોઈ નિયત વાછરું બનાવવાની હતી, ન અમને એ ખબર હતી કે શું બનવાનું છે. તે પછી જે

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَعَوجِهِ لَهٗ ۚ وَخَشَعَتِ
الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ۝
يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ
وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ۝ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ۝ وَعَدَّتِ الْوُجُوهُ
لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ۝ وَمَنْ
يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخْفَى
ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ۝ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
وَوَصَّرَفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
أَوْ يُحَدِّثُ لَهُمْ دِكْرًا ۝ فَتَعَلَّى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ
وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ
وَحْيُهُ ۚ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝ وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ
آدَمَ مِنْ قَبْلِ قَنسِيٍّ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ۝ وَ
إِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا
إِبْلِيسَ ۖ أَبَى ۝ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ
وَلِرِزْقِكَ فَلَا يُخْرِجُكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ۝
إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ۝ وَأَنَّكَ
لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ۝ فَوَسَّوَسَ إِلَيْهِ
الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةٍ

(૧૦૮) તે દિવસે સૌ લોકો પોકારનારની પોકાર સાંભળી સીધા ચાલ્યા આવશે. કોઈ સહેજ પણ અકડાઈ દાખવી શકશે નહીં, અને અવાજો રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ) સામે દબાઈ જશે. એક સરસર અવાજ સિવાય તમે કશું નહીં સાંભળો. (૧૦૯) તે દિવસે ભલામણ ઉપયોગી નહીં થાય, સિવાય કે રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ) આ માટે કોઈને પરવાનગી આપે અને તેની વાત સાંભળવી પસંદ કરે. (૧૧૦) તે લોકોની આગળ-પાછળની બધી જ હકીકત જાણે છે અને બીજાઓને તેનું પૂરું જ્ઞાન નથી. (૧૧૧) લોકોના માથા એ જીવંત અને કાયમ રહેવાવાળા સામે ઝૂકી જશે. નિરાશ થશે, જેણે તે વખતે કોઈ અત્યાચારના ગુનાનો બોજ ઉઠાવેલો હશે (૧૧૨) અને કોઈ અન્યાય કે હક્ક માર્યા જવાનો સહેજ પણ ભય નહીં હોય એ માણસને, જે સદ્કાર્ય કરે અને તેના સાથે તે ઈમાનવાળો પણ હોય.

(૧૧૩) અને હે નબી સલ્લ! આ જ રીતે અમે આને અરબી કુર્આન બનાવીને ઉતાર્યું છે^(૨૯) અને આમાં જુદી-જુદી રીતે ચેતવણીઓ આપી છે, કદાચ આ લોકો અવળા રસ્તે ચાલવાથી બચે અથવા તેમનામાં કંઈક સભાનતાના લક્ષણો આના કારણે પેદા થાય.

(૧૧૪) પછી સર્વોચ્ચ છે અલ્લાહ, વાસ્તવિક સમ્રાટ,^(૩૦) અને જુઓ, કુર્આન પઢવામાં ઉતાવળ ન કરો, જ્યાં સુધી તમારા તરફ તેની વહી સંપૂર્ણ ન થઈ જાય અને દુઆ કરો કે હે પાલનહાર ! મને વધુ જ્ઞાન પ્રદાન કર. ^(૩૧)

(૧૧૫) અમે આ પહેલાં આદમને એક આદેશ આપ્યો હતો, પરંતુ તે ભૂલી ગયો અને અમે તેનામાં સંકલ્પ ન જોયો. ^(૩૨)(રુકૂઅ-૬) (૧૧૬) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અમે ફરિશ્તાઓને કહ્યું હતું કે આદમને સિજદો કરો. એ બધાએ તો સિજદો કર્યો, પરંતુ એક ઈબ્લીસ હતો કે ઈન્કાર કરી બેસ્યો. (૧૧૭) આથી અમે આદમને કહ્યું, “જુઓ, આ તમારો અને તમારી પત્નીનો શત્રુ છે. એવું ન બને કે આ તમને જન્મતમાંથી કઢાવી મૂકે અને તમે મુસીબતમાં મૂકાઈ જાઓ. (૧૧૮-૧૧૯) અહીં તો તમને આ સુખ-સુવિધાઓ પ્રાપ્ત છે કે ન ભૂખ્યા રહો છો, ન તો નગ્ન, ન તરસ અને તડકો તમને સતાવે છે.” (૧૨૦) પરંતુ શૈતાને તેને ફોસલાવ્યો, કહેવા લાગ્યો, “આદમ ! બતાવું તમને એ વૃક્ષ, જેનાથી

મામલો સામે આવ્યો તે હતો જ કંઈક એવો કે તેને જોઈને અમે સહજપણે શિક્ષામાં પ્રસ્ત થઈ ગયા.

૨૪. અહીંથી આયત-૮૧ના અંત સુધીના લખાણ પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટ લાગે છે કે કોમનો જવાબ ‘કેંકી દીધા હતા’ પર સમાપ્ત થઈ ગયો અને પછીની વિગત અલ્લાહ તૃઆલા સ્વયં બતાવી રહ્યો છે.

૨૫. ‘હુકમ’થી તાત્પર્ય એ હુકમ (આદેશ) છે, જે પહાડ પર જતી વખતે અને પોતાની જગ્યાએ હજરત હાડન અલે.ને બની ઈસરાઈલનું નેતૃત્વ સુપ્રત કરતી વખતે હજરત મૂસા અલે.એ આપ્યો હતો. સૂર: આ’રાફ, આયત-૧૪૨માં એ વાત આવી ચૂકી છે કે હજરત મૂસા અલે.એ જતી વખતે પોતાના ભાઈ હાડનને કહ્યું કે તમે મારી કોમમાં માહું પ્રતિનિધિત્વ કરો અને જુઓ, સુધારણા કરજો, બગાડ પેદા કરનારાઓનું અનુસરણ ન કરજો.

૨૬. હજરત હાડન અલે.ના આ જવાબનો એ અર્થ કદાપિ નથી કે કોમનું એક રહેવું તેના સીધા માર્ગ પર રહેવાથી વધારે મહત્ત્વ ધરાવે છે, અને એકતા ચાહે તે શિક્ષા પર જ કેમ હોય, વિભાજનથી ઉત્તમ છે. આ આયતનો આ અર્થ જો કોઈ વ્યક્તિ લેશે, તો કુર્આનથી માર્ગદર્શનના બદલે પથભ્રષ્ટતા જ પ્રાપ્ત કરશે. હજરત હાડન અલે.ની આપી વાત સમજવા માટે આ આયતને સૂર: આ’રાફની આયત-૧૫૦ની સાથે મેળવીને પઢવી જોઈએ, જ્યાં હજરત હાડન અલે. ફરમાવે કે, “મારા માડીજયા ! આ લોકોએ મને દબાવી લીધો અને નજીક હતું કે મને મારી નાખતા. બસ, તું દુરમનોને મારા પર હસવાની તક ન આપ અને આ અત્યાચારી સમૂહમાં મને સામેલ ન કર.” હવે આનાથી સાચી પરિસ્થિતિનું એ ચિત્ર સામે આવે છે કે હજરત હાડન અલે.એ લોકોને આ પથભ્રષ્ટતાથી રોકવાની પૂરેપૂરી

الْخُلْدِ وَمَلِكٍ لَا يَبْلَى ۞ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ
 لَهُمَا سَوَاتِنُهُمَا وَكَفِفَا بِيْخِصْفَيْنِ عَلَيْهِمَا مِنْ
 وَرَقِ الْجَنَّةِ زَوْعَصَى أَدُمُ رَبَّهُ فَعَوَى ۞ ثُمَّ
 اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَاهُ ۞ قَالَ اهْبِطَا
 مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۞ فَمَا يَا تَبَتُّبُكُمْ
 مِّنِّي هُدَىٰ هَٰ فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْفَىٰ ۞
 وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً
 ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ ۞ قَالَ رَبِّ لِمَ
 حَشَرْتَنِي أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ۞ قَالَ كَذَلِكَ
 أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسَيْتَهَا ۞ وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسىٰ ۞
 وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ ۞
 وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَشَدُّ وَأَبْقَىٰ ۞ أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ
 كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي
 مَسْكِنِهِمْ ۞ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ۞
 وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَّ
 أَجَلٌ مُّسَمًّى ۞ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ
 بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۞
 وَمِنْ أَنَايِ الْبَيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ
 تَرْطِبُهُ ۞ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ

શાશ્વત જીવન અને અવિનાશી રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે ?” (૧૨૧) અંતે બંને (પતિ-પત્ની) એ વૃક્ષનું ફળ ખાઈ ગયા. પરિણામ એ આવ્યું કે તરત જ તેમના ગુપ્ત ભાગો એક-બીજા સામે ખુલી ગયા અને બંને પોતાને જન્મતના પાંદાડાઓથી ઢાંકવા લાગ્યા. (૩૩) આદમે પોતાના રબની અવજ્ઞા કરી અને સીધા માર્ગથી ભટકી ગયો.

(૧૨૨) પછી તેના રબે તેને ચૂંટી લીધો અને તેની તૌબા (ક્ષમા) સ્વીકારી લીધી અને તેને માર્ગદર્શન પ્રદાન કર્યું, (૩૪) (૧૨૩) અને ફરમાવ્યું, “તમે બંને (પક્ષો, અર્થાત્ મનુષ્ય અને શૈતાન) અહીંથી ઉતરી જાઓ. તમે એકબીજાના દુશ્મન રહેશો. હવે જો મારા તરફથી તમને કોઈ માર્ગદર્શન મળે, તો જે કોઈ મારા આ માર્ગદર્શનનું અનુસરણ કરશે, તે ન ભટકશે, ન દુભાગ્યનો ભોગ બનશે, (૧૨૪) અને જે મારા ‘ઝિક્ક’ (ઉપદેશના પાઠ)થી મોઢું ફેરવશે, તેના માટે દુનિયામાં જીવન તંગ હશે (૩૫) અને કયામતના દિવસે અમે તેને આંધળો ઉઠાવીશું.” (૧૨૫) તે કહેશે, “પાલનહાર ! દુનિયામાં તો હું આંખોવાળો હતો, અહીં મને આંધળો શા માટે ઉઠાવ્યો ?” (૧૨૬) અલ્લાહ ફરમાવશે, “હા, આવી જ રીતે તેં અમારી આયતોને, જ્યારે તે તારા પાસે આવી હતી, ભુલાવી દીધી હતી, એવી જ રીતે આજે તું ભુલાવવામાં આવી રહ્યો છે.” (૧૨૭) આવી રીતે અમે હદથી આગળ વધી જનારાઓ અને પોતાના રબની આયતોને ન માનનારાઓને (દુનિયામાં) બદલો આપીએ છીએ, અને આખિરતની યાતના વધારે સખત અને વધારે સ્થાયી છે.

(૧૨૮) પછી શું આ લોકોને (ઈતિહાસના આ બોધપાઠમાંથી) કોઈ માર્ગદર્શન ન મળ્યું કે આમના પહેલાં કેટલીય કોમોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, જેમની (વેરાન) વસ્તીઓમાં આજે આ લોકો હરેફરે છે ? હકીકતમાં આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ સદ્બુદ્ધિ ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૭) (૧૨૯) જો તારા રબ તરફથી અગાઉ એક વાત નિશ્ચિત કરી દેવામાં ન આવી હોત અને મહેતલ માટે એક મુદ્દત ઠેરવી દેવામાં ન આવી હોત, તો જરૂરથી તેમનો પણ ફેંસલો ચૂકાવી દેવાયો હોત. (૧૩૦) તેથી હે નબી સલ્લ ! જે વાતો આ લોકો બનાવે છે, તેના પર ધૈર્યથી કામ લો અને પોતાના રબની પ્રશંસા સાથે તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરો સૂર્યોદય પહેલાં અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં, અને રાતની ઘડીઓમાં પણ તસ્બીહ કરો અને દિવસના કિનારાઓ પર પણ, (૩૬) કદાચ તમે ખુશ થઈ જાઓ. (૩૭) (૧૩૧) અને આંખ ઉઠાવીને પણ ન જુઓ દુનિયાના જીવનના એ ઠાઠ-માઠને,

કોશિષ કરી, પરંતુ તેમણે તેમના વિરુદ્ધ ઉત્પાત મચાવી દીધો અને આપને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગયા. મજબૂરીથી આપ એ આશંકાથી મૌન થઈ ગયા કે ક્યાંક હઝરત મૂસા અલૈ. ના આવતાં પહેલા અહીં ગૃહયુદ્ધ શરૂ ન થઈ જાય અને તેઓ પછી આવીને ફરિયાદ કરે કે તમે જો પરિસ્થિતિનો નિપટારો કરી શકતા ન હતા, તો તમે પરિસ્થિતિને આ હદ સુધી શા માટે બગડવા દીધી ? મારા આવવાની રાહ કેમ ન જોઈ ?

૨૭. રસૂલથી તાત્પર્ય સંભવત: અહીં સ્વયં હઝરત મૂસા અલૈ. છે. સામરી એક પોકેબાજ અને પૂર્ત માણસ હતો. તેણે હઝરત મૂસા અલૈ. ને પણ પોતાની ફરેબની જાળમાં ફસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને તેમને કહ્યું કે હઝરત ! આ તમારા પદચિહ્નોની માટીની બરકત છે કે મેં જ્યારે તેને પીગાળેલા સોનામાં નાખી, તો આ ભવ્ય વાહુરું તેનાથી નીકળી આવ્યું.

૨૮. અર્થાત્, માત્ર એટલું જ નહીં કે સમગ્ર જીવન માટે સમાજથી તેના સંબંધો તોડી નાખવામાં આવ્યા અને તેને અદ્ભૂત બનાવીને મૂકી દીધો, બલ્કે એ જવાબદારી પણ તેના પર નાખવામાં આવી કે દરેક વ્યક્તિને તે પોતે પોતાના અદ્ભૂત હોવાથી માહિતગાર કરે અને દૂરથી જ લોકોને જાણ કરતો રહે કે હું અદ્ભૂત છું, મને હાથ ન લગાવજો.

أَرْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْسَتِهِمْ
 فِيهِ ط وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ أَبْقَى ۝ وَأَمْرٌ أَهْلَكَ
 بِالصَّلَاةِ وَأَصْطَبِرْ عَلَيْهَا ط لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا ط نَحْنُ
 نَرْزُقُكَ ط وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ۝ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا
 بِأَتَيْنَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ ط أَوْ لَمْ نَأْتِهِمْ بِآيَةٍ مَا فِي
 لَصُحُفِ الْأُولَى ۝ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن
 قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْ كُنَّا أُرْسِلَتْ إِلَيْنَا رِسْوَالًا
 نَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن قَبْلِ أَنْ نَقِذَ وَ نَخْزَى ۝
 نَلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ فَتَرَبَّصُوا ۝ فَسَتَعَلِمُونَ مَن
 أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى ۝

જે અમે આમાંથી વિવિધ પ્રકારના લોકોને આપી રાખ્યો છે. તે તો અમે તેમની પરીક્ષા કરવા માટે આપ્યો છે, અને તારા રબની આપેલી હલાલ (વૈધ) રોજી^(૩૮) જ વધુ સારી અને બાકી રહેનારી છે. (૧૩૨) પોતાના કુટુંબીજનોને નમાઝની તાકીદ કરો અને પોતે પણ તેના પાબંદ રહો. અમે તમારાથી કોઈ રોજી નથી ચાહતા, રોજી તો અમે જ તમને આપી રહ્યા છીએ અને પરિણામની ભલાઈ તો તકવા (ધર્મ-પરાયણતા) માટે જ છે.

(૧૩૩) તેઓ કહે છે કે આ માણસ પોતાના રબ તરફથી કોઈ નિશાની (ચમત્કાર) કેમ નથી લાવતો? અને શું તેમના પાસે અગાઉના સહીફાઓ (પુસ્તિકાઓ)ની તમામ શિક્ષાઓનું સ્પષ્ટ વર્ણન નથી આવી ગયું? (૧૩૪) જો અમે તેના આગમન પહેલાં આમને કોઈ યાતનાથી નષ્ટ કરી દીધા હોત, તો પછી આ જ લોકો કહેતા કે હે અમારા પાલનહાર! તેં અમારા પાસે કોઈ રસૂલ શા માટે ન મોકલ્યો કે અપમાનિત અને તિરસ્કૃત થતાં પહેલાં જ અમે તારી આયતોનું અનુસરણ અપનાવી લેતા? (૧૩૫) હે નબી સલ્વ! આમને કહો, દરેક પરિણામની રાહ જોઈ રહ્યો છે, તો હવે રાહ જુઓ. ટૂંક સમયમાં તમને જણાઈ જશે કે કોણ સીધા માર્ગ પર ચાલનારા છે અને કોણ માર્ગદર્શન પામેલા છે. (રુકૂઅ-૮)

૨૮. અર્થાત્, આવા જ વિષયો અને શિક્ષાઓ અને શિખામણોથી ભરપૂર. આ સંકેત એ તમામ વિષયો તરફ છે, જે કુર્આનમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે.
૩૦. આ પ્રકારના વાક્યો કુર્આનમાં સામાન્ય રૂપે એક પ્રવચનને સમાપ્ત કરતાં ઈરશાદ ફરમાવવામાં આવે છે અને તેનો હેતુ એ હોય છે કે કલામનું સમાપન અલ્લાહ તુઆલાની પ્રશંસા અને સ્તુતિ પર થાય. વર્ણન-શૈલી તથા સંદર્ભ અને અનુસંધાન પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટ લાગે છે કે અહીં એક પ્રવચન સમાપ્ત થઈ ગયું અને 'વ-લકદ્ અસિદ્દના ઈલા આદમ'થી બીજું પ્રવચન શરૂ થાય છે.
૩૧. આ શબ્દોથી સ્પષ્ટ લાગે છે કે નબી સલ્વ. વહીનો સંદેશ પ્રાપ્ત કરતી વખતે તેને યાદ કરવા અને જીભથી દોહરાવવાની કોશિશ કરી રહ્યા હશે, જેના કારણે સંદેશને સાંભળવા પર ધ્યાન સંપૂર્ણપણે કેન્દ્રીત થઈ રહ્યું નહીં હોય. આ સ્થિતિને જોઈને આપને નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો કે આપ વહીના અવતરિત થવાના સમયે તેને યાદ કરવાની કોશિશ ન કરો.
૩૨. જાણવા મળ્યું કે પાછળથી હઝરત આદમ અલૈ. થી આ આદેશનું જે ઉલ્લંઘન થયું તે ઈરાદાપૂર્વક નહીં, બલકે ગફલત અને ભૂલમાં પડી જવા તથા નિષ્કાર અને ઈરાદાની નબળાઈમાં ગ્રસ્ત થઈ જવાને કારણે હતું.
૩૩. બીજા શબ્દોમાં અવજ્ઞાનું આચરણ થતાં જ એ સુખ-સુવિધાઓ તેમના પાસેથી છીનવી લેવામાં આવ્યા, જે સરકારી પ્રબંધથી તેમને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવતી હતી, અને તેનું સૌપ્રથમ અમલીકરણ સરકારી પોશાક છીનવાઈ જવાના સ્વરૂપમાં થયું. ભોજન, પાણી અને નિવાસથી વંચિતતાની નોબત તો પછી આવતી હોય છે.
૩૪. અર્થાત્, શૈતાનની જેમ તિરસ્કૃત ન કરી દેવામાં આવ્યા, બલકે જ્યારે તેમણે લજ્જિત થઈને તૌબા (માફી અને પશ્ચાતાપ) કરી લીધી, તો અલ્લાહે તેમના સાથે આ મહેરબાનીનો વ્યવહાર કર્યો.
૩૫. દુનિયામાં તંગ જીવન હોવાનો અર્થ એ નથી કે તે તંગાળ થઈ જશે, બલકે આનો અર્થ એ છે કે અહીં તેને ચેન નહીં મળે. કરોડપતિ પણ હશે, તો ભેચન રહેશે. સાત ભૂખંડોનો રાજા પણ હશે, તો વિકૃતતા અને અશાંતિથી મુક્તિ નહીં મળવી શકે. તેની દુનિયાની સફળતાઓ હજારો પ્રકારની નાજીઠા (અમાન્ય) યુક્તિઓનું પરિણામ હશે, જેના કારણે પોતાના અંતરાત્માથી લઈને આસપાસના સમગ્ર સામૂહિક માહોલ સુધી દરેક વસ્તુની સાથે તેનો નિરંતર સંઘર્ષ ચાલુ રહેશે, જે તેને ક્યારેય શાંતિ અને સંતોષ અને સાચા સુખથી લાભાન્વિત નહીં થવા દે.
૩૬. 'રબની પ્રશંસાની સાથે તસ્બીહ' કરવાથી અભિપ્રેત નમાઝ છે. તેના સમયો તરફ અહીં પણ સ્પષ્ટ સંકેત કરી દેવામાં આવ્યો છે. સૂર્યાદયથી પહેલા ફજીની નમાઝ અને સૂર્યાસ્ત થતાં પહેલા અસરની નમાઝ અને રાતના સમયોમાં ઈશા અને તહજજુદની નમાઝ. રહ્યા દિવસના કિનારાઓ, તો આ ત્રણ જ હોઈ શકે છે - એક કિનારો સવાર છે, બીજો કિનારો સૂર્યના ઢળવાનો અને ત્રીજો કિનારો સાંજ. તેથી દિવસના કિનારાઓથી અભિપ્રેત ફજ, જુહર અને મગરિબની નમાઝ જ હોઈ શકે છે.

૩૭. આના બે અર્થ હોઈ શકે છે. એક એ કે તમે પોતાના વર્તમાન સ્થિતિ પર રાજ થઈ જાઓ, જેમાં પોતાના મિશન માટે તમને જાત-જાતની અપ્રિય વાતો સાંભળવી પડી રહી છે. બીજો અર્થ એ છે કે તમે જરા આ કામ કરીને તો જુઓ, આનું પરિણામ એવું સામે આવશે, જેનાથી તમારું દૃઢય ખુશ થઈ જશે.
૩૮. 'રિઝ્ક'નો અનુવાદ અમે 'હલાલ (વૈધ) રોજી' કર્યો છે, કેમ કે અલ્લાહ તૃઆલાએ ક્યાંય પણ હરામ (અવૈધ) ધનદોલતને રબની રોજીની સંજા આપી નથી.
૩૯. અર્થાત્, શું આ કોઈ ચમત્કાર છે કે એમનામાંથી જ એક ઉમ્મી વ્યક્તિએ એ ગ્રંથ પ્રસ્તુત કર્યો છે, જેમાં આરંભથી અત્યાર સુધીના તમામ આકાશી ગ્રંથોના વિષયો અને શિક્ષાઓનો સાર કાઢીને મૂકી દેવામાં આવ્યો છે. મનુષ્યના માર્ગદર્શન અને નિર્દેશન માટે આ ગ્રંથોમાં જે કંઈ હતું, તે બધું ન કેવળ એ કે આમાં એકત્ર કરી દેવામાં આવ્યું, બલકે તેને એવું ખોલીને સ્પષ્ટ પણ કરી દેવામાં આવ્યું કે રણવિસ્તારનો ગ્રામ-નિવાસી સુદ્ધાં તેને સમજીને કાપદો ઉઠાવી શકે છે.

૨૧. અલ-અંબિયા

પરિચય

નામ :

આ સૂર:માં ઘણા પયગંબરો (અંબિયા)નો નિરંતર ઉલ્લેખ થયો છે, તેથી આનું નામ 'અલ-અંબિયા' રાખવામાં આવ્યું. વિષયની દૃષ્ટિએ સૂર:નું આ શીર્ષક નથી, ખલ્કે ફક્ત સૂર:ને ઓળખવા માટેનું લક્ષણ માત્ર છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિષય અને વર્ણન-શૈલી બંનેથી એ જ જણાય છે કે આના અવતરણનો સમય મક્કાનો મધ્યવર્તી તબક્કો અર્થાત્ અમારા કાળ-વિભાજનની દૃષ્ટિએ નબી (સલ્લ.)ના મક્કી જીવનનો ત્રીજો તબક્કો છે.

વેષય :

આ સૂર:માં એ સંઘર્ષ વિશે ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જે નબી (સલ્લ.) અને કુરૈશના સરદારો વચ્ચે ચાલી રહ્યો હતો. તેઓ વ્હાલા નબી (સલ્લ.)ના રિસાલતના ડાવા અને આપના તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ના આમંત્રણ અને આખિરત (પરલોક)ના પ્રદેશ અંગે જે સંદેહો અને આરોપો પ્રસ્તુત કરતા હતા, અહીં તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે. તેમના તરફથી આપ (સલ્લ.)ના વિરોધમાં જે ચાલબાજીઓ ચાલવામાં આવી રહી હતી, તે બદલ ધમકી આપવામાં આવી છે અને એ કૃત્યોના માઠાં પરિણામોથી સચેત કરવામાં આવ્યા છે અને અંતે તેમને એ ભાન કરાવવામાં આવ્યું છે કે જે વ્યક્તિને તમે પોતાના માટે સંકટ અને મુસીબત સમજી રહ્યા છો તે વાસ્તવમાં તમારા માટે કૃપા બનીને આવ્યો છે.

પ્રવચન દરમ્યાન ખાસ કરીને જે બાબતોની ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે આ છે —

- ૧) મક્કાના કાફિરોની એ ખોટી ધારણા કે મનુષ્ય કદાપી પયગંબર નથી હોઈ શકતો અને તેના આધારે તેમનું હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને પયગંબર માનવાથી ઈન્કાર કરવું — આ કુધારણાનું વિસ્તૃત ખંડન કરવામાં આવ્યું છે.
- ૨) તેમના દ્વારા આપ (સલ્લ.) પર અને કુર્આન પર જુદા-જુદા અને વિરોધાભાસી આક્ષેપો કરવા અને કોઈ એક વાત પર મક્કમ ન રહેવું — આના પર સંક્ષિપ્તમાં છતાં ખૂબ જોરદાર અને અર્થસભર રીતે પકડ કરવામાં આવી છે.
- ૩) તેમનો એ ખ્યાલ કે જીવન એક રમત માત્ર છે, જે થોડાક દિવસ રમીને પછી

આમ જ સમાપ્ત થઈ જશે, તેનો કોઈ હિસાબ-કિતાબ નથી — આનો ખૂબ જ અસરકારક શૈલીમાં રદિયો આપવમાં આવ્યો છે.

- (૪) શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ) પર તેમનો દુરાગ્રહ અને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) વિરુદ્ધ તેમનો અજ્ઞાનતાપૂર્ણ પૂર્વગ્રહ — આની સુધારણા માટે ટૂંકમાં છતાં મહત્ત્વપૂર્ણ અને ચિત્તાકર્ષક દલીલો આપવામાં આવી છે.
- (૫) તેમનો એ ભ્રમ કે નબી (પયગંબર)ને વારંવાર ખોટા ઠેરવવા છતાં જ્યારે તેમના પર અઝાબ (યાતના) નથી આવતો, તો ચોક્કસપણે નબી જૂઠા છે અને અલ્લાહના અઝાબની ધમકીઓ માત્ર પોકળ ધમકીઓ જ છે — આને દલીલોથી અને ઉપદેશ દ્વારા એમ બંને રીતે દૂર કરવાની કોશિશ કરવામાં આવી છે.

ત્યારપછી પયગંબરોના જીવન-ચરિત્રના મહત્ત્વપૂર્ણ બનાવોમાંથી કેટલાક ઉદાહરણો પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે, જેનાથી એ સમજાવવાનો હેતુ છે કે એ તમામ પયગંબરો જે માનવ-ઈતિહાસમાં અલ્લાહ તરફથી આવ્યા હતા, મનુષ્ય હતા. ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ) અને પ્રભુતાનો તેમનામાં રજભાર પણ અંશ ન હતો. તેના સાથે આ જ ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંતોથી બે વાતો વધારે સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે — એક એ કે પયગંબરો પર જાત-જાતની મુસીબતો અને સંકટો આવ્યા છે અને તેમના વિરોધીઓએ પણ તેમને બરબાદ કરવાના પ્રયત્નો કર્યા છે, પરંતુ છેવટે અલ્લાહ તરફથી અસાધારણ રીતે તેમની મદદ કરવામાં આવી છે. બીજું એ કે તમામ પયગંબરોનો દીન (ધર્મ) એક જ હતો અને તે એ જ દીન હતો, જે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે. માનવ-જાતનો મૂળ ધર્મ આ જ છે અને શેષ જેટલા ધર્મો દુનિયામાં બન્યા છે, તે કેવળ પથભ્રષ્ટ મનુષ્યોએ ઊભી કરેલ ફાટકૂટ અને વિભાજન છે.

અંતે દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે માનવની મુક્તિનો આધાર આ જ દીનનું અનુસરણ અપનાવવા પર છે અને તેનું અવતરણ સાક્ષાત્ કૃપા છે.

آيَاتُهَا ۱۱۲

سُورَةُ الْأَنْبِيَاءِ مَكِّيَّةٌ آيَاتُهَا (۲۱)

رُكُوعَاتُهَا ۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ۝
 نَايِبَاتِيهِمْ مَنْ ذَكَرْتُمْ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ
 وَهُمْ يَلْعَبُونَ ۝ لَاهِبَةٌ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرَأُ النَّجْوَى ۝
 الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشْرٌ مِثْلَكُمُ أَفْتَاتُونَ
 لَسِحْرًا وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ۝ قُلْ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ
 فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ بَلْ
 نَالُوا أَصْغَاتٍ أَحْلَامٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ۝
 فَلْيَايْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوْلُونَ ۝ مَا آمَدْتُ
 قَبْلَهُمْ مِنْ قَرِيْبَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ۝
 وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِيْ إِلَيْهِمْ
 فَسَلُّوْا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝
 وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا
 كَانُوا خَالِدِينَ ۝ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ
 وَمَنْ نَشَاءُ وَاهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ۝ لَقَدْ أَنْزَلْنَا
 إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ وَكَمْ
 قَصَمْنَا مِنْ قَرِيْبٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا
 بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ۝ فَلَمَّا أَحْسَبُوا بِأَسْنَانَا إِذَا

૨૧. સૂર: અલ-અંબિયા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૭ • આયતો-૧૧૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) નજીક આવી ગયો છે લોકોના હિસાબનો સમય અને તેઓ છે કે ગફલતમાં વિમુખ બનેલા છે. (૨) તેમના પાસે જે નવીન ઉપદેશ પણ તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી આવે છે તેને અનિચ્છાએ સાંભળે છે અને રમતમાં પડ્યા રહે છે, (૩) હૃદય એમના (બીજી જ ચિંતાઓમાં) ડૂબેલા છે,

અને અત્યાચારીઓ પરસ્પર ગુસપુસ કરે છે કે, “આ માણસ છેવટે તમારા જેવો એક મનુષ્ય તો છે. પછી શું તમે દેખતી આંખે જાહુના ફંદામાં ફસાઈ જશો?”

(૪) રસૂલે કહ્યું, “મારો રબ એ દરેક વાતને જાણે છે, જે આકાશ અને ધરતીમાં કરવામાં આવે. તે સાંભળનાર અને જાણનાર છે.”^(૧)

(૫) તેઓ કહે છે, “બલ્કે આ અસંબદ્ધ અને વિખેરાયેલા સ્વપ્નો છે, બલ્કે આ તેનું ઉપજાવી કાઢેલું છે, બલ્કે આ માણસ કવિ છે, નહીં તો એ લાવે કોઈ નિશાની, જેવી રીતે પુરાણા જમાનાના રસૂલો (ઈશદૂતો) નિશાનીઓ સાથે મોકલવામાં આવ્યા હતા.”

(૬) જો કે આમનાથી પહેલાં કોઈ વસ્તી પણ, જેને અમે નષ્ટ કરી, ઈમાન ન લાવી. હવે શું આ લોકો ઈમાન લાવશે?

(૭) અને હે નબી સલ્લ! તમારા પહેલાં પણ અમે મનુષ્યોને જ રસૂલ બનાવીને મોકલ્યા હતા, જેમના પર અમે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મોકલતા હતા. તમે લોકો જો જ્ઞાન ધરાવતા ન હોવ તો ગ્રંથવાળાઓને પૂછી લો. (૮) એ રસૂલોને અમે કોઈ એવા શરીર આપ્યા ન હતા કે તેઓ ભોજન ન લેતા હોય અને ન તેઓ હંમેશા જીવંત રહેનારા હતા. (૯) પછી જોઈ લો કે અંતે અમે તેમના સાથે અમારા વાયદાઓ પૂરા કર્યા અને તેમને તથા જેને-જેને અમે ઈચ્છ્યું, બચાવી લીધા અને હદથી વધી જનારાઓને નષ્ટ કરી દીધા.

(૧૦) લોકો ! અમે તમારા તરફ એક એવો ગ્રંથ મોકલ્યો છે, જેમાં તમારું જ વર્ણન છે. શું તમે સમજતા નથી?^(૨)(રુકૂઅ-૧)

(૧૧) કેટલીય અત્યાચારી વસ્તીઓ છે, જેમને અમે બરબાદ કરી મૂકી અને તેમના પછી બીજી કોઈ કોમને ઉઠાવી. (૧૨) જ્યારે તેમને અમારી યાતનાનો અનુભવ થયો

૧. અર્થાત્, રસૂલે ક્યારેય આ જૂઠા પ્રોપેગન્ડા અને કાનભંભેરણીઓના આ અભિયાનનો જવાબ તેના સિવાય નથી આપ્યો કે તમે લોકો જે કંઈ વાતો બનાવો છો તે બધું અલ્લાહ સાંભળે અને જાણે છે, યાહે જોરથી કહો, યાહે ચુપકે-ચુપકે કાનોમાં ફૂંકો. તેઓ ક્યારેય અન્યાયી દુશ્મનોના મુકાબલામાં જેવા સાથે તેવાની જેમ જવાબ આપવા પર ઉતરી ન આવ્યા.

૨. અર્થાત્, આમાં કોઈ સ્વપ્ન કે કલ્પનાની વાતો તો છે નહીં, તમારો જ ઉલ્લેખ છે, તમારી જ માનસિકતા અને તમારા જ જીવનના મામલાઓની ચર્ચા છે. તમારી જ પ્રકૃતિ અને રૂપ-રંગ તેમજ આરંભ અને અંતની ચર્ચા છે. તમારા જ વાતાવરણથી એ નિશાનીઓ વીણી-વીણીને પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે, જે વાસ્તવિકતા તરફ સંકેત કરી રહી છે, અને તમારા જ નૈતિક ગુણોમાંથી શ્રેષ્ઠતાઓ અને બૂરાઈઓનો ભેદ સ્પષ્ટ કરીને બતાવવામાં આવી રહ્યો છે, જેના સાચા હોવા અંગે તમારો પોતાનો અંતરાત્મા સાક્ષી આપે છે. આ બધી વાતોમાં કંઈ વસ્તુ એવી અસ્પષ્ટ અને

هُمْ مِمَّنْهَا يَرْكُضُونَ ٥ لَا تَزْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا
 أَنْزَلْنَا فِيهِ وَمَسْكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَسْأَلُونَ ٦ قَالُوا
 يَوْمَئِذٍ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ٧ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ
 دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خِلْدِينَ ٨ وَمَا
 خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعَيْنٍ ٩ كَوْنٍ
 أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهُمْ آيَةً ١٠ فَتَّخَذَ مِنْ دُونِهَا
 إِنَّا كُنَّا قَائِلِينَ ١١ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَىٰ
 الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ ١٢ وَلَكُمْ الْوَيْلُ
 مِمَّا تَصِفُونَ ١٣ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ١٤
 وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ
 وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ١٥ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ
 لَا يَفْتُرُونَ ١٦ أَمْ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنَ الْأَرْضِ
 هُمْ يَبْشُرُونَ ١٧ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ
 لَفَسَدَتَا ١٨ فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا
 يَصِفُونَ ١٩ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ٢٠
 أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا ٢١ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ
 هَذَا إِذْ كُرِمْنَا مَعِيَ وَذَكَرْنَا مِنْ قَبْلِي ٢٢ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
 لَا يَعْلَمُونَ ٢٣ الْحَقُّ فَهُمْ مُّعْرِضُونَ ٢٤ وَمَا أَرْسَلْنَا
 مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا

તો લાગ્યા ત્યાંથી ભાગવા. (૧૩) (કહેવામાં આવ્યું), “ભાગો નહીં, જાઓ પોતાના એ જ ઘરો અને વૈભવ-વિલાસના સાધનોમાં, જ્યાં તમે મોજ-મજા કરી રહ્યા હતા. કદાચ, તમને પૂછવામાં આવે.”^(૩) (૧૪) કહેવા લાગ્યા, “હાથ અમારું દુર્ભાગ્ય ! નિ:શંક, અમે દોષિત હતા.” (૧૫) અને તેઓ એ જ પોકારતા રહ્યા, ત્યાં સુધી કે અમે તેમને વાઢેલા ખેતર બનાવી દીધા. જીવનની કોઈ ચિનગારી સુદ્ધાં તેમનામાં ન રહી.

(૧૬) અમે આ આકાશ અને ધરતીને અને જે કંઈ તેમાં છે, કંઈ રમત માટે નથી બનાવ્યું. (૧૭) જો અમે કોઈ રમકડું બનાવવા ચાહતા અને માત્ર એવું જ કંઈક અમારે કરવું હોત તો અમારા પાસેથી જ કરી લેતા.^(૪) (૧૮) પરંતુ અમે તો અસત્ય પર સત્યનો ફટકો લગાવીએ છીએ જે તેનું માર્થું ભાંગી નાખે છે અને તે જોત-જોતામાં નાશ પામે છે, અને તમારા માટે વિનાશ છે એ વાતોના કારણે જે તમે બનાવો છો.

(૧૯) ધરતી અને આકાશોમાં જે કોઈ મપ્લૂક (સર્જનો) છે તે અલ્લાહની છે, અને જે (ફરિશ્તાઓ) તેના પાસે છે, તેઓ ન પોતાને મોટા સમજીને તેની બંદગીથી મોઢું ફેરવે છે અને ન ખિન્ન થાય છે.^(૫) (૨૦) રાત અને દિવસ તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરતા રહે છે, થાકતા નથી.

(૨૧) શું આ લોકોના બનાવેલા દુનિયાના ઉપાસ્યો એવા છે કે (નિર્જીવને સજીવ કરી) ઉઠાવીને ઊભો કરતા હોય ?

(૨૨) જો આકાશ અને ધરતીમાં એક અલ્લાહ સિવાય બીજા ઉપાસ્યો પણ હોત તો (ધરતી અને આકાશ) બંનેનું વ્યવસ્થા-તંત્ર બગડી જતું. તો પવિત્ર છે અલ્લાહ, અર્શ (રાજ-સિંહાસન)નો માલિક, એ વાતોથી જે આ લોકો બનાવી રહ્યા છે. (૨૩) તે પોતાના કાર્યો માટે (કોઈના સામે) ઉત્તરદાયી નથી અને સૌ ઉત્તરદાયી છે.

(૨૪) શું તેને છોડીને આ લોકોએ બીજા ઉપાસ્યો બનાવી લીધા છે ? હે નબી સલ્લ ! આમને કહો કે “લાવો પોતાની દલીલ, આ ગ્રંથ પણ મોજૂદ છે જેમાં મારા યુગના લોકો માટે ઉપદેશ છે અને એ ગ્રંથો પણ મોજૂદ છે જેમાં મારા પહેલાંના લોકો માટે ઉપદેશ હતો.” પરંતુ આમાંથી મોટાભાગના લોકો હકીકતથી અજાણ છે. તેથી વિમુખ થયેલા છે. (૨૫) અમે તમારા પહેલાં જે રસૂલ પણ મોકલ્યો છે, તેને એ જ વહી મોકલી છે કે

જટિલ છે કે તેને સમજવાથી તમારી બુદ્ધિ અસમર્થ છે ?

૩. આના ઘણા અર્થ હોઈ શકે છે; જેમ કે જરા સારી રીતે આ અઝાબ (યાતના)નું નિરીક્ષણ કરો, જેથી કાલે કોઈ તેની સ્થિતિ પૂછે, તો બરાબર બતાવી શકો. પોતાના એ જ ઠાઠ-ઠાઠ જમાવીને ફરી મહેફિલો ગરમ કરો, કદાચ અત્યારે પણ તમારા નોકર-ચાકર અને સેવકો હાથ બાંધીને પૂછે કે, હુજૂર ! શું હુકમ છે ? પોતાની એ જ કાઉન્સિલો અને કમિટીઓ જમાવીને બેસો, કદાચ અત્યારે પણ તમારા બુદ્ધિયુક્ત સલાહ-સૂચનો અને સમજદારીભર્યા અભિપ્રાયોથી લાભ ઉઠાવવા દુનિયા હાજર હોય.
૪. અર્થાત્, અમને રમવું જ હોત તો રમકડા બનાવીને અમે પોતે જ રમી લેતા. આ પરિસ્થિતિમાં આ અત્યાચાર તો કદાપિ કરવામાં ન આવતો કે અકારણ એક સંવેદનશીલ, સભાન, જવાબદાર પ્રાણીને પેદા કરી નાખવામાં આવતો, તેના વચ્ચે સત્ય-અસત્યના સંઘર્ષ અને ધર્ષણ કરાવવામાં આવતું અને માત્ર પોતાના આનંદ અને મોજમજા માટે અમે નેક બંદાઓને અકારણ તકલીફોમાં નાખતા.
૫. અર્થાત્, અલ્લાહની બંદગી કરવી તેમને અપ્રિય પણ નથી કે કમને બંદગી કરતાં-કરતાં તેઓ તંગ થઈ જતા હોય અને અલ્લાહના આદેશો બજાવી લાવવામાં તેમને થાક પણ લાગતો નથી.

لَهُ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ۝ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ
 ذَلًّا سُبْحَانَهُ ۖ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ۝ لَا يَسْبِقُونَهُ
 بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ۝ يَعْلَمُ مَا
 بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ
 رَزَقْنَاهُ وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ۝ وَمَنْ
 يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ
 نَجْزِيَهُمْ ۖ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ۝ أَوَلَمْ يَرَوْا
 الَّذِينَ كَفَرُوا أَن السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا
 نَبْطًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ
 حَيًّا ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ
 أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا
 لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۝ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا
 مَحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ۝ وَهُوَ
 الَّذِي خَلَقَ الْبَيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ
 كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ۝ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ
 نَبِيٍّ إِلَّا الْخُلْدَ ۖ أَفَأَنْتَ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ ۝
 كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۖ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ
 الْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَاللَّيْلُ نَارُ الْخُلْدِ ۖ وَإِذَا
 أَنْذَرْنَاكَ الْذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا

મારા સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, પછી તમે લોકો મારી જ ઉપાસના કરો.

(૨૬) આ લોકો કહે છે, “રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ) સંતાન ધરાવે છે.” પવિત્ર છે અલ્લાહ. તેઓ (અર્થાત્ ફરિશ્તાઓ) તો બંદાઓ છે, જેમને આદર-સન્માન આપવામાં આવ્યા છે. (૨૭) તેના હજૂર આગળ વધીને બોલતા નથી અને માત્ર તેના આદેશ પર અમલ કરે છે. (૨૮) જે કંઈ તેમના સામે છે તેને પણ તે જાણે છે અને જે કંઈ તેમનાથી છુપાયેલું છે તેની પણ તે ખબર રાખે છે. તેઓ કોઈની ભલામણ કરતા નથી સિવાય તેના, જેના માટે ભલામણ સાંભળવા માટે અલ્લાહ રાજી હોય, અને તેઓ તેના ભયથી ડરતા રહે છે. (૨૯) અને જો તેમના પૈકી કોઈ કહી દે કે અલ્લાહ ઉપરાંત હું પણ એક ઉપાસ્ય છું, તો તેને અમે જહન્નમ (નર્ક)ની સજા આપીએ. અમારે ત્યાં અત્યાચારીઓ માટે આ જ બદલો છે. (રુકૂઅ-૨)

(૩૦) શું એ લોકો, જેમણે (પયગંબરની વાત માનવાનો) ઈન્કાર કરી દીધો છે, વિચારતા નથી કે આ બધા આકાશો અને ધરતી એક-બીજા સાથે જોડાયેલા હતા, પછી અમે તેમને અલગ કર્યા, અને પાણી વડે દરેક સજીવ વસ્તુ પેદા કરી? શું તેઓ (અમારી આ સર્જન-શક્તિનો) સ્વીકાર કરતા નથી? (૩૧) અને અમે ધરતીમાં પર્વતો જમાવી દીધા જેથી તે તેમને લઈને ગબડી ન પડે, અને તેમાં પહોળા રસ્તાઓ બનાવી દીધા, કદાચ લોકો પોતાનો રસ્તો જાણી લે (૩૨) અને અમે આકાશને એક સુરક્ષિત છત બનાવી દીધું. પરંતુ આ લોકો છે કે સૃષ્ટિની નિશાનીઓ તરફ ધ્યાન જ આપતા નથી. (૩૩) અને તે અલ્લાહ જ છે, જેણે રાત અને દિવસ બનાવ્યા અને સૂર્ય અને ચંદ્રને પેદા કર્યા. સૌ અલગ-અલગ કક્ષામાં તરી રહ્યા છે. (૬)

(૩૪) અને હે નબી સલ્વ.! અમરત્વ તો અમે તમારા પહેલાં પણ કોઈ મનુષ્ય માટે નથી રાખ્યું. જો તમે મૃત્યુ પામ્યા તો શું આ લોકો સદૈવ જીવતા રહેવાના છે? (૩૫) દરેક સજીવે મૃત્યુનો સ્વાદ ચાખવાનો છે, અને અમે સારી અને ખરાબ પરિસ્થિતિઓમાં મૂકીને તમારા સૌની પરીક્ષા કરી રહ્યા છીએ. છેવટે તમારે અમારા જ તરફ પાછા ફરવાનું છે.

(૩૬) આ સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ જ્યારે તમને જુએ છે તો તમારી મજાક બનાવી લે છે. કહે છે, “શું આ છે એ વ્યક્તિ, જે તમારા ઉપાસ્યોની ચર્ચા કર્યા કરે છે?”

૬. ‘ફલક’ શબ્દ, જે ફારસીના ‘ચર્ખ’ અને ‘ગરફ્’નો તદ્દન સમાનાર્થી છે, અરબી ભાષામાં આકાશના પ્રચલિત નામોમાંથી છે. ‘સૌ અલગ-અલગ ફલક (કક્ષા)માં તરી રહ્યા છે.’ થી બે વાતો સ્પષ્ટરૂપે સમજમાં આવે છે. એક એ કે આ બધા તારાઓ એક જ ‘ફલક’ (કક્ષા)માં નથી, બલ્કે પ્રત્યેકની કક્ષા અલગ છે. બીજી એ કે ફલક કોઈ એવી વસ્તુ નથી, જેમાં આ તારાઓ ખૂંટાઓની જેમ જડેલા હોય અને તે સ્વયં તેમને લઈને પરિભ્રમણ કરી રહ્યું હોય, બલ્કે તે કોઈ તરલ વસ્તુ છે, અથવા અવકાશ કે શૂન્યાવકાશ જેવી કોઈ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે, જેમાં આ તારાઓની ગતિ તરવાની ક્રિયાથી સમાનતા ધરાવે છે.

اهَذَا الَّذِي يُدْكِرُ الْهَيْكَلَكُمْ ۚ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ
 هُمْ كٰفِرُونَ ۝ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَجَلٍ ۙ سَاوَرِيكُمْ
 الْيَتٰى فَلَآ تَسْتَعْجِلُوْنَ ۝ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا
 الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِيْنَ
 كَفَرُوْا حِيْنَ لَا يَكْفُوْنَ عَنْ وُجُوْهِهِمُ النَّارَ وَلَا
 عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُوْنَ ۝ بَلْ تَأْتِيهِمْ
 بَغْتَةً فَيَتَّبِعْتَهُمْ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ
 يُنظَرُوْنَ ۝ وَلَقَدْ اسْتَهْزٰى بِرُسُلِ مِّنْ
 قَبْلِكَ فحَاقَ بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَا كَانُوْا
 بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝ قُلْ مَنْ يَّكْفُرْ بِاللَّيْلِ وَ
 لِّلنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ ۙ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ
 مُّعْرِضُوْنَ ۝ اَمْ لَهُمْ اِلٰهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِّنْ دُوْنِنَا ۙ
 لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِّنَّا يُصْعَبُوْنَ ۝
 بَلْ مَتَّعْنَا هٗؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۙ
 فَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَاتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ۙ
 فَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ ۝ قُلْ اِنَّمَا اُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ ۙ
 وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَآءَ اِذَا مَا يُنذَرُوْنَ ۝
 لٰكِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لِيَقُوْلُوْا
 بَوَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ۝ وَنَضَعُ الْمَوَازِيْنَ

અને તેમની પોતાની દશા એ છે કે રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)ના ઝિક (સ્મરણ)નો ઈન્કાર કરે છે.

(૩૭) મનુષ્ય ઉતાવળ અને અધીરાઈ કરનાર મખલૂક (સર્જન) છે. હમણાં જ હું તમને મારી નિશાનીઓ દેખાડી દઉં છું. મારા સાથે ઉતાવળ ન કરો. (૩૮) આ લોકો કહે છે, “છેવટે આ ધમકી ક્યારે પૂરી થશે, જો તમે સાચા છો ?” (૩૯) કદાચ; આ કાફિરો (અધર્મીઓ)ને એ સમયનું કંઈ જ્ઞાન હોત કે જ્યારે તેઓ ન તો પોતાના ચહેરાઓ આગથી બચાવી શકશે, ન પોતાની પીઠો અને ન એમને ક્યાંયથી મદદ પહોંચશે. (૪૦) એ આફત અચાનક આવશે અને તેમને એવી રીતે એકાએક ઝડપી લેશે કે તેઓ તેને ન તો દૂર કરી શકશે અને ન એમને ક્ષણભર મહેતલ જ મળી શકશે. (૪૧) હાંસી તો તમારા પહેલાં પણ રસૂલો (ઈશદૂતો)ની ઉડાવાઈ ચૂકી છે, પરંતુ તેમની હાંસી ઉડાવનારાઓ એ જ વસ્તુમાં ઘેરાઈને રહ્યા, જેની તેઓ હાંસી ઉડાવી રહ્યા હતા. (રુકૂઅ-૩)

(૪૨) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, “કોણ છે જે રાત્રે કે દિવસે તમને રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)થી બચાવી શકતો હોય ?” પરંતુ આ લોકો પોતાના રબની શિખામણથી મોઢું ફેરવી રહ્યા છે. (૪૩) શું આ લોકો કંઈક એવા ઉપાસ્યો ધરાવે છે જે અમારા મુકાબલામાં તેમનું સમર્થન કરે ? તેઓ તો ન પોતાની મદદ કરી શકે છે અને ન અમારું સમર્થન તેમને પ્રાપ્ત છે. (૪૪) મૂળ વાત એ છે કે આ લોકોને અને એમના બાપ-દાદાઓને અમે જીવન-સામગ્રી આપતા ગયા, ત્યાં સુધી કે ઘણો લાંબો કાળ વીતી ગયો. પરંતુ શું તેમને દેખાતું નથી કે અમે ધરતીને જુદી-જુદી દિશાએથી ઘટાડતા આવી રહ્યા છીએ ?^(૭) પછી શું આ લોકો વર્ચસ્વશાળી થઈ જશે ? (૪૫) એમને કહી દો કે “હું તો વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ના આધારે તમને ચેતવી રહ્યો છું.” — પરંતુ બહેરાઓ પોકાર સાંભળતા નથી, જ્યારે કે તેમને સાવધાન કરવામાં આવે. (૪૬) અને જો તારા રબની યાતના સહેજ પણ એમને સ્પર્શ કરી જાય, તો તરત જ ચીસ પાડી ઊઠે કે હાય અમારું દુર્ભાગ્ય ! નિ:શંક અમે દોષિત હતા.

(૪૭) કયામતના દિવસે અમે સાચે-સાચું વજન કરનાર ત્રાજવાં મૂકી દઈશું.

૭. અર્થાત્, ધરતીમાં અમારી શક્તિના પ્રભાવની આ નિશાનીઓ સ્પષ્ટપણે દેખાય છે કે અચાનક ક્યારેક દુષ્કાળના સ્વરૂપે, ક્યારેક પૂરના સ્વરૂપે, ક્યારેક ધરતીકંપના સ્વરૂપે, ક્યારેક ઠંડી કે ગરમીના સ્વરૂપમાં કોઈ આપત્તિ એવી આવી જાય છે, જે માનવીનું બધું કર્યું-કરાવ્યા પર પાણી ફેરવી નાખે છે, હજારો-લાખો માણસો મરી જાય છે, વસ્તીઓ તબાહ થઈ જાય છે, લહેરાતી ખેતીઓ નાશ પામે છે, ઉપજો ઘટી જાય છે, વેપાર-વંધામાં મંદી આવવા લાગે છે. ટૂંકમાં, માનવીના જીવન-સંસાધનોમાં ક્યારેક એક બાજુથી કમી આવી જાય છે અને ક્યારેક બીજી બાજુથી, અને માનવી પોતાની બધી શક્તિ લગાવીને પણ આ નુકસાનને રોકી શકતો નથી.

الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا ۗ وَإِنْ
 كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ
 بِنَا حُسْبِينَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ أَتَيْنَا مُوسَىٰ وَ هَارُونَ
 الْفُرْقَانَ وَضِيَآءَ ۗ وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ ﴿٢٥﴾ الَّذِينَ
 يَجْحَتُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٦﴾
 وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبْرَكٌ أَنْزَلْنَاهُ ۗ وَأَفَأَنْتُمْ لَهُ مُشْكِرُونَ ﴿٢٧﴾
 وَلَقَدْ أَتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ
 عَلِيمِينَ ﴿٢٨﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ
 الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاقِفُونَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا
 لَهَا عِبَادِينَ ﴿٣٠﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ
 فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣١﴾ قَالُوا اجْعَلْنَا بِالْحَقِّ أُمَّ
 أَنْتَ مِنَ الْعَبِيدِ ﴿٣٢﴾ قَالَ بَلْ سَرُبُّكُمْ رَبُّ
 السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ ۗ وَآنَا عَلَىٰ
 ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٣٣﴾ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ
 أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٣٤﴾ فَجَعَلَهُمْ
 جُدَدًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٣٥﴾
 قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِإِلَهِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٦﴾
 قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٣٧﴾ قَالُوا
 فَاتُوا بِهِ عَلَىٰ عَيْنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٣٨﴾

﴿٢٧﴾
 ﴿٢٨﴾

﴿٣٨﴾

પછી કોઈ વ્યક્તિ પર રંજ બરાબર પણ અત્યાચાર નહીં થાય. જે કોઈનું રાઈના દાણા બરાબર કંઈ પણ કર્યું-કરાવ્યું હશે, તેને અમે સામે લઈ આવીશું અને હિસાબ કરવા માટે અમે પૂરતા છીએ.

(૪૮) પહેલાં અમે મૂસા અને હારૂનને 'કુરકાન' (કસોટી) અને 'પ્રકાશ' અને 'ઝિક' (શિખામણ) પ્રદાન કરી ચૂક્યા છીએ, એ અલ્લાહનો ડર રાખવાવાળા લોકોની ભલાઈ માટે (૪૯) જેઓ જોયા વિના પોતાના રબથી ડરે અને જેમને (હિસાબની) એ ઘડીનો ખટકો લાગેલો છે. (૫૦) અને હવે આ મુબારક (શુભ) 'ઝિક' અમે (તમારા માટે) અવતરિત કર્યું છે. પછી શું તમે આનો સ્વીકાર કરવાથી ઈન્કાર કરો છો? (રુકૂઅ-૪)

(૫૧) તેના પણ પહેલાં અમે ઈબ્રાહીમને તેની વિવેકબુદ્ધિ પ્રદાન કરી હતી અને અમે તેને સારી રીતે જાણતા હતા. (૫૨) યાદ કરો એ પ્રસંગ, જ્યારે તેણે પોતાના પિતા અને પોતાની કોમને કહ્યું હતું, "આ મૂર્તિઓ કેવી છે જેના તમે મોહિત થઈ રહ્યા છો?" (૫૩) તેમણે જવાબ આપ્યો, "અમે અમારા બાપ-દાદાઓને તેમની પૂજા કરતા જોયા છે." (૫૪) તેણે કહ્યું, "તમે પણ પથભ્રષ્ટ છો અને તમારા બાપ-દાદાઓ પણ સ્પષ્ટપણે પથભ્રષ્ટ હતા." (૫૫) તેમણે કહ્યું, "શું તું અમારા સમક્ષ પોતાના અસલી વિચારો દર્શાવી રહ્યો છે કે મજાક કરે છે?" (૫૬) તેણે જવાબ આપ્યો, "નહીં, બલ્કે વાસ્તવમાં તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) એ જ છે જે ધરતી અને આકાશોનો રબ અને તેમને પેદા કરવાવાળો છે. આના પર હું તમારા સમક્ષ સાક્ષી આપું છું. (૫૭) અને અલ્લાહના સોગંદ ! હું તમારી ગેરહાજરીમાં ચોક્કસ તમારી મૂર્તિઓને જોઈ લઈશ." (૫૮) આથી તેણે તેમના ટુકડે-ટુકડા કરી નાખ્યા અને માત્ર તેમની મોટી મૂર્તિને છોડી દીધી, જેથી કદાચ તેઓ તેના સમક્ષ રજૂ થાય. (૫૯) તેમણે આવીને મૂર્તિઓની આ દશા જોઈ તો) કહેવા લાગ્યા, "અમારા ખુદાઓ (પ્રભુ-ઉપાસ્યો)ની આ દશા કોણે કરી નાખી? ખૂબ જ અત્યાચારી હતો તે." (૬૦) (કેટલાક લોકો) બોલ્યા; "અમે એક નવયુવાનને તેમની ચર્ચા કરતો જોયો હતો, જેનું નામ ઈબ્રાહીમ છે." (૬૧) તેમણે કહ્યું, "તો પકડી લાવો તેને સૌના સામે, જેથી લોકો જોઈ લે (કે તેની કેવી ખબર લેવામાં આવે છે.)"

قَالُوا أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَتِنَا يَا بُرْهَيْمُ ۖ
 قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا
 يَنْطِقُونَ ۖ فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا لَأَشْكُرُ
 أَنْتُمْ الظَّالِمُونَ ۖ ثُمَّ نَكَسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ ۖ لَقَدْ
 عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ۖ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ
 مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ۗ
 أَفِ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا
 تَعْقِلُونَ ۖ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ
 إِنْ كُنْتُمْ قَوَالِينَ ۖ قُلْنَا يَبْنَؤُا كَوْفِي بَرْدًا
 وَسَلْمًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا
 فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ۖ وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى
 الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ۖ وَهَبْنَا
 لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا
 صَالِحِينَ ۖ وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا
 وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَ
 آيْتَاءَ الزَّكَاةِ ۖ وَكَانُوا لَنَا عِبِيدِينَ ۖ وَ لُوطًا
 آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي
 كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبْلِيثَ ۖ وَكَانُوا قَوْمَ سَوَاءٍ
 نَافِقِينَ ۖ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ۖ

(૬૨) (ઈબ્રાહીમના આવી ગયા પછી) તેમણે પૂછ્યું, “કેમ ઈબ્રાહીમ ! તો અમારા ખુદાઓ સાથે આ કૃત્ય કર્યું છે?” (૬૩) તેણે જવાબ આપ્યો, “બલ્કે આ બધું તો તેમના આ સરદારે કર્યું છે, એમને જ પૂછી જુઓ જો તેઓ બોલતા હોય.”^(૯) (૬૪) આ સાંભળીને તેઓ પોતાના અંતરાત્મા તરફ વળ્યા અને (મનોમન) કહેવા લાગ્યા, “વાસ્તવમાં તમે પોતે જ અત્યાચારી છો.” (૬૫) પરંતુ ફરી તેમની મતિ ફરી ગઈ અને બોલ્યા, “તું જાણે છે કે આ બોલતા નથી.” (૬૬) ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “પછી શું તમે અલ્લાહને છોડીને એ વસ્તુઓને પૂજી રહ્યા છો જે ન તમને લાભ પહોંચાડવા સમર્થ છે, ન નુકસાન? (૬૭) ધિક્કાર છે તમારા પર અને તમારા આ ઉપાસ્યો પર જેમની તમે અલ્લાહને છોડીને પૂજા કરી રહ્યા છો. શું તમે સહેજ પણ બુદ્ધિ ધરાવતા નથી?” (૬૮) તેમણે કહ્યું, “બાળી મૂકો આને અને મદદ કરો પોતાના આ ઉપાસ્યોની જો તમારે કંઈ કરવું હોય.” (૬૯) અમે કહ્યું, “હે આગ ! ઠંડી થઈ જા અને સલામતી બની જા ઈબ્રાહીમ પર.”^(૧૦) (૭૦) તેઓ ઈચ્છતા હતા કે ઈબ્રાહીમ સાથે બૂરાઈ કરે. પરંતુ અમે તેમને ઘણી ખરાબ રીતે નિષ્ફળ બનાવી દીધા. (૭૧) અને અમે તેને અને લૂતને બચાવીને એ ભૂમિ તરફ કાઢીને લઈ ગયા, જેમાં અમે જગતવાસીઓ માટે બરકતો (સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ) રાખી છે. (૭૨) અને અમે તેને ઈસ્હાક પ્રદાન કર્યો અને આ ઉપરાંત યાકૂબ તેના પર વધારામાં,^(૧૧) અને દરેકને સદાચારી બનાવ્યો. (૭૩) અને અમે તેમને ઈમામ (નાયક) બનાવી દીધા, જેઓ અમારા આદેશો અનુસાર માર્ગદર્શન કરતા હતા, અને અમે તેમને વહી દ્વારા સદ્કાર્યો કરવાનો અને નમાઝ કાયમ કરવાનો અને ઝકાત આપવાનો આદેશ આપ્યો, અને તેઓ અમારી બંદગી કરનારા હતા.

(૭૪) અને લૂતને અમે હુકમ* અને ઈલ્મ* પ્રદાન કર્યા અને તેને એ વસ્તીમાંથી બચાવીને કાઢી લાવ્યા, જે હુકમો કરતી હતી. હકીકતમાં તે ઘણી જ દુષ્ટ, અવજ્ઞાકારી કોમ હતી - (૭૫) અને લૂતને અમે અમારી કૃપામાં દાખલ કર્યો. તે સદાચારી લોકો પૈકી હતો. (રુકૂઅ-૫)

૮. શબ્દો સ્વયં સ્પષ્ટ બતાવી રહ્યા છે કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ. એ આ વાત એટલા માટે કહી હતી કે તે લોકો જવાબમાં સ્વયં એ વાતનો સ્વીકાર કરે કે તેમના આ ઉપાસ્યો તદ્દન વિવશ છે અને તેમનાથી કોઈ કાર્યની આશા સુદાં કરી શકાતી નથી. આવા પ્રસંગે એક વ્યક્તિ દલીલ ખાતર જે વાસ્તવિકતા વિરુદ્ધ વાત કહે છે તેને જૂઠ ઠેરવી શકાતું નથી, કેમ કે ન તે પોતે જૂઠના ઈરાદાથી આવી વાત કહે છે અને તેને સાંભળનાર પણ તેને જૂઠ સમજે છે. કહેવાવાળો તેને પ્રમાણ સ્થાપવા માટે કહે છે અને સાંભળનાર પણ તેને એ જ અર્થમાં લે છે.

૯. શબ્દો સાફ દર્શાવી રહ્યા છે તથા સંદર્ભ અને અનુસંધાન પણ આ અર્થની પુષ્ટિ કરી રહ્યા છે કે તેમણે ખરેખર પોતાના આ નિર્ણય પર અમલ કર્યો અને જ્યારે આગનો ફૂંડ તૈયાર કરીને તેમણે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ. ને તેમાં ફેંક્યા, તો અલ્લાહ તૃપ્તાલાએ આગને આજ્ઞા કરી કે તે ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) માટે ઠંડી થઈ જાય અને અહાનિકારક બનીને રહી જાય. આમ, સ્પષ્ટરૂપે આ પણ મો'જિજાઓ (ચમત્કારો)માંથી એક છે, જે કુર્આનમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે.

૧૦. અર્થાત્, પુત્ર પછી પૌત્ર પણ એવો થયો, જેને નુબૂવ્વત (પયગંબરી)થી વિભૂષિત કરવામાં આવ્યો.

★ ‘હુકમ’નો અર્થ તત્ત્વદર્શિતા પણ છે, નિર્ણય કરવાની સાચી શક્તિ પણ છે અને અલ્લાહ તરફથી સત્તા પ્રાપ્ત થવી પણ છે.

★ ‘ઈલ્મ’ અર્થાત્ જ્ઞાન. તેનાથી તાત્પર્ય સત્યનું દ્વે જ્ઞાન છે, જે વહી દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવે.

وَ نُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ
 وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٥٦﴾ وَ نَصْرَنَاهُ
 بِنِ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا
 نَوْمًا سَوِيًّا فَاعْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٧﴾ وَ دَاوُدَ وَ
 سُلَيْمَانَ إِذْ يَخْتَلِفُ فِي الْحَرِّ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ
 غَمُّ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٥٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا
 سُلَيْمَانَ وَكَلَّمْنَا آتَيْنَا حُكْمًا وَوَعَلْمًا ذَوَّسَخَرْنَا
 نَعْدَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٥٩﴾
 وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِنُخَصِّنَكُمْ مِنَ
 بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٦٠﴾ وَ لِسُلَيْمَانَ
 لِرِيحٍ عَاصِفَةٍ تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي
 رَكُنَّا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ ﴿٦١﴾ وَ مِنْ
 لَشَّاطِينَ مَنْ يَعْصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ
 ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٦٢﴾ وَ أَيُّوبَ إِذْ
 نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَ أَنْتَ أَرْحَمُ
 الرَّاحِمِينَ ﴿٦٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ
 ضُرِّهِ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ
 عِنْدِنَا وَذَكَرَهُ لِلْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ
 دَرِيْسَ وَذَا الْكُفْلِ كُلٌّ مِّنَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٥﴾

(૭૬) અને આ જ કૃપા અમે નૂહને પ્રદાન કરી. યાદ કરો, જ્યારે કે આ બધા પહેલાં તેણે અમને પોકાર્યા હતા. અમે તેની દુઆ કબૂલ કરી અને તેને અને તેના કુટુંબીજનોને મોટી પીડામાંથી છુટકારો અપાવ્યો (૭૭) અને એ કોમના મુકાબલામાં તેની મદદ કરી, જેણે અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી હતી. તેઓ ઘણા દુષ્ટ લોકો હતા. તેથી અમે તેમને સૌને ડૂબાડી દીધા.

(૭૮) અને આ જ કૃપાથી અમે દાઉદ અને સુલૈમાનને નવાજ્યા. યાદ કરો એ પ્રસંગ, જ્યારે કે એ બંને એક ખેતરના મુકદ્દમામાં ફેંસલો કરી રહ્યા હતા, જેમાં રાતના સમયે બીજા લોકોના બકરાં પેસી ગયા હતા, અને અમે તેમની અદાલત પોતે જોઈ રહ્યા હતા. (૭૯) ત્યારે અમે સાચો ફેંસલો સુલેમાનને સમજાવી દીધો. જો કે તત્ત્વદર્શિતા અને જ્ઞાન અમે બંનેને આપ્યા હતા.

દાઉદના સાથે અમે પર્વતો અને પક્ષીઓને કામે લગાડી દીધા હતા, જેઓ તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરતા હતા. આ કામને કરવાવાળા અમે જ હતા, (૮૦) અને અમે તેને તમારા ફાયદા માટે બખ્તર બનાવવાનો હુન્નર શીખવાડી દીધો હતો, જેથી તમને એક-બીજાના પ્રહારથી બચાવે. પછી શું તમે કૃતજ છો? (૮૧) અને સુલૈમાન માટે અમે તેજ હવાને કામે લગાડી દીધી હતી, જે તેના આદેશથી એ ભૂમિ તરફ વહેતી હતી જેમાં અમે બરકતો મૂકી છે. અમે દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવતા હતા. (૮૨) અને શૈતાનોમાંથી અમે એવા ઘણાને તેના આધીન કરી દીધા હતા, જેઓ તેના માટે ડૂબકી મારતા અને તે ઉપરાંત બીજા કાર્યો કરતા હતા. આ બધાની દેખભાળ રાખનાર અમે જ હતા.

(૮૩) અને આ જ (વિવેકબુદ્ધિ તથા તત્ત્વદર્શિતા અને જ્ઞાનની કૃપા) અમે ઐયૂબને આપી હતી. યાદ કરો જ્યારે કે તેણે પોતાના રબને પોકાર્યો, “મને બીમારી લાગુ પડી છે અને તું દયાળુઓમાં સૌથી વધીને દયાળુ છે.” (૮૪) અમે તેની દુઆ કબૂલ કરી અને તેને જે તકલીફ હતી તેને દૂર કરી દીધી, અને ન માત્ર તેના કુટુંબીજનો જ તેને આપ્યા, મલકે તેમના સાથે એટલા જ બીજા પણ આપ્યા અમારી વિશેષ કૃપા રૂપે, અને એટલા માટે કે આ એક બોધપાઠ હોય બંદગી કરનારાઓ માટે.

(૮૫) અને આ જ કૃપા ઈસ્માઈલ અને ઈદરીસ અને ઝુલકિફ્લને આપી કે આ બધા િર્યાવાન લોકો હતા,

أَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٧﴾
 إِذَا التُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ
 نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ
 إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ ؕ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٨﴾
 اسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ؕ وَكَذَلِكَ
 نُصَيِّحُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٩﴾ وَرَكِبْنَا إِذْ نَادَى رَبَّهُ
 بِمَا لَا تَذَرُنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٩٠﴾
 اسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْحَابًا لَهُ
 وَجَهُ ؕ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَ
 بَدَعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ؕ وَكَانُوا لَنَا خِشَعِينَ ﴿٩١﴾
 الَّتِي أَحْصَيْتُ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا
 وَجَعَلْنَاهَا وَابِنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٢﴾ إِنَّ هَذِهِ
 مَثَلُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً ؕ وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٣﴾
 تَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ ؕ كُلُّ إِلَيْنَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٤﴾
 مَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ
 سَعِيهِ ؕ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٥﴾ وَحَرَّمَ عَلَيَّ قُرْبَةَ
 مُلْكِنَهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ
 أَجْوَابُ وَمَأْجُوبٌ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٧﴾
 اقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ

(૮૬) અને તેમને અમે અમારી કૃપામાં દાખલ કર્યા, કેમ કે તેઓ નેક લોકોમાંથી હતા.

(૮૭) અને માછલીવાળા^(૧૧)ને પણ અમે પ્રતિષ્ઠા પ્રદાન કરી. યાદ કરો, જ્યારે કે તે નારાજ થઈને જતો રહ્યો હતો^(૧૨) અને સમજ્યો હતો કે અમે આ માટે તેની પકડ કરીશું નહીં. છેવટે તેણે અંધારાઓમાંથી પોકાર કર્યો,^(૧૩) “નથી કોઈ અલ્લાહ, પણ તું. પવિત્ર છે તારી હસ્તી. નિ:શંક, મેં ભૂલ કરી.” (૮૮) ત્યારે અમે તેની દુઆ સ્વીકારી અને દુ:ખમાંથી તેને મુક્તિ આપી, અને આ જ રીતે અમે ઈમાનવાળાઓને બચાવી લઈએ છીએ.

(૮૯) અને ઝકરિય્યાને, જ્યારે કે તેણે પોતાના રબને પોકાર્યો કે “હે પાલનહાર ! મને એકલો ન છોડી દે, અને ઉત્તમ વારસદાર તો તું જ છે.” (૯૦) પછી અમે તેની દુઆ સ્વીકારી અને તેને યાહ્યા પ્રદાન કર્યો અને તેની પત્નીને તેના માટે લાયક કરી દીધી. આ લોકો સદ્કાર્યોમાં દોડધામ કરતા હતા અને અમને પ્રેમ અને ડર સાથે પોકારતા હતા, અને અમારા સામે ઝૂકેલા હતા.

(૯૧) અને એ મહિલા, જેણે પોતાના સતીત્વની રક્ષા કરી હતી,^(૧૪) અમે તેના ભીતર અમારી રૂહથી ફૂંક્યું અને તેને અને તેના પુત્રને સમગ્ર દુનિયા માટે નિશાની બનાવી દીધા.

(૯૨) આ તમારો સમુદાય (ઉમ્મત) હકીકતમાં એક જ સમુદાય છે અને હું તમારો રબ (પૂજ્ય-પ્રભુ) છું, તો તમે મારી બંદગી કરો. (૯૩) પરંતુ (આ લોકોની ચાલાકીઓ છે કે) તેમણે પરસ્પર પોતાના દીન (ધર્મ)ને ટુકડે-ટુકડા કરી નાખ્યો. બધાને અમારા તરફ પાછા ફરવાનું છે. (રુકૂઅ-૬) (૯૪) પછી જે સદ્કાર્ય કરશે એ સ્થિતિમાં કે તે ઈમાનવાળો હોય, તો તેના કામની ઉપેક્ષા નહીં થાય અને અમે તેને લખી રહ્યા છીએ. (૯૫) અને શક્ય નથી કે જે વસ્તીને અમે નષ્ટ કરી દીધી હોય, તે ફરી પલટી શકે, (૯૬) ત્યાં સુધી કે જ્યારે યાજૂજ અને માજૂજને ખોલી દેવામાં આવશે અને દરેક ઊંચી જગ્યાએથી તેઓ નીકળી પડશે (૯૭) અને સાચા વાયદાના પૂરા થવાનો સમય^(૧૫) નજીક આવી પહોંચશે, તો એકાએક તેમની આંખો ભયથી ફાટેલી રહી જશે, જેમણે કુફ

૧૧. અભિપ્રેત છે હઝરત યુનુસ અલૈ. ક્યાંક તેમનું નામ લેવામાં આવ્યું છે અને ક્યાંક ‘ઝૂનૂન’ અને ‘સાહબે હુત’ અર્થાત્ માછલીવાળાના ઉપનામથી યાદ કરવામાં આવ્યા છે. માછલીવાળા તેમને એટલા માટે કહેવામાં નથી આવ્યા કે તેઓ માછલીઓ પકડતા કે વેચતા હતા, બલકે એ કારણસર કે અલ્લાહ તુઆલાની આજ્ઞાથી એક માછલી તેમને ગળી ગઈ હતી, જેમ કે સૂર: સાફફાત, આયત-૧૪૨માં વર્ણવવામાં આવેલ છે.

૧૨. અર્થાત્, તેઓ પોતાની કોમથી નારાજ થઈને ચાલ્યા ગયા હતા, એ પહેલાં કે અલ્લાહ તરફથી હિજરતનો આદેશ આવતો, અને તેમના માટે પોતાની જ્યૂટી (ફરજ)ની જગ્યાથી હટવું જરૂર (મિન્ન) હોત.

૧૩. અર્થાત્, માછલીના પેટમાંથી, જે સ્વયં અંધકારમય હતું અને ઉપરથી સમુદ્રનો અંધકાર વધારામાં.

૧૪. તાત્પર્ય છે હઝરત મરયમ અલૈ.

૧૫. અર્થાત્, કયામત આવવાનો સમય.

أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ يَوِيلَنَا قَدْ كُنَّا فِي
 غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿۱۷﴾ إِنَّكُمْ وَمَا
 تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصْبُ جَهَنَّمَ ۚ أَنْتُمْ لَهَا
 لَا تَرُدُّونَ ﴿۱۸﴾ لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ إِلَهًا مَّا وَرَدُّوهَا ۚ
 كُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۹﴾ لَهُمْ فِيهَا زَوْجُرٌ وَهُمْ
 فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿۲۰﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا
 الْحُسْنَىٰ ۙ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿۲۱﴾ لَا يَسْمَعُونَ
 صَوْبَهَا ۚ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ
 خَالِدُونَ ﴿۲۲﴾ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّوهُمْ
 لَمَلِكَةٌ ۚ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿۲۳﴾
 يَوْمَ نَطُوعُ السَّمَاءِ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا
 بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ ۚ وَعَدَّا عَلَيْْنَا ۚ إِنَّا
 كُنَّا فَعَلِينَ ﴿۲۴﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ
 بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿۲۵﴾
 إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿۲۶﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ
 إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿۲۷﴾ قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا
 إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ ۚ فَهَلْ أَنْتُمْ مُّسْلِمُونَ ﴿۲۸﴾
 إِنَّا نَتَوَلَّوْا فَعَلْنَا قُلُوبَكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ وَإِن
 دَرِيٌّ أَقْرَبُ أَمْرٍ بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿۲۹﴾ إِنَّهُ

કર્ચું હતું. કહેશે, “રે અમારું દુભાગ્ય ! અમે આ વસ્તુથી બેદરકાર રહ્યા હતા, બલ્કે અમે દોષિત હતા.” (૯૮) નિ:સંદેહ, તમે અને તમારા એ ઉપાસ્યો જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પૂજો છો, જહન્નમ (નર્ક)નું ઈંધણ છે, ત્યાં જ તમારે જવાનું છે. (૧૬) (૯૯) જો હકીકતમાં તેઓ ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ) હોત તો ત્યાં ન જતા. હવે સૌને હંમેશા તેમાં જ રહેવાનું છે. (૧૦૦) ત્યાં તેઓ હાંફતા હશે અને પરિસ્થિતિ એ હશે કે ઘોંઘાટને કારણે કાનથી કોઈ અવાજ પણ નહીં સંભળાય. (૧૦૧) રહ્યા એ લોકો, જેમના માટે અમારા તરફથી ભલાઈનો નિર્ણય પહેલાંથી જ થઈ ગયો હશે, તો ચોક્કસ તેમને તેનાથી દૂર રાખવામાં આવશે. (૧૦૨) તેનો કોઈ સર-સર અવાજ પણ નહીં સાંભળે અને તેઓ હંમેશા-હંમેશા મનગમતી વસ્તુઓ વચ્ચે રહેશે. (૧૦૩) એ અત્યંત ગભરાટનો સમય તેમને સહેજ પણ પરેશાન નહીં કરે અને ફરિશ્તાઓ આગળ વધીને તેમનું સ્વાગત કરશે કે “આ તમારો એ જ દિવસ છે જેનો તમારાથી વાયદો કરવામાં આવતો હતો.”

(૧૦૪) તે દિવસે, જ્યારે કે આકાશને અમે એ રીતે લપેટીને મૂકી દઈશું જે રીતે તુમારના પાનાં લપેટી દેવામાં આવે છે. જે રીતે અમે પહેલાં સર્જનનો આરંભ કર્યો હતો, એ જ રીતે અમે ફરી તેનું પુનરાવર્તન કરીશું. આ એક વાયદો છે અમારા શિરે અને આ કામ અમારે ચોક્કસપણે કરવાનું જ છે, (૧૦૫) અને ઝબૂર (પયગંબર હઝરત દાઉદ અલૈ). પર અવતરિત ઈશગ્રંથ)માં શિખામણ પછી અમે લખી ચૂક્યા છીએ કે ધરતીના ઉત્તરાધિકારી અમારા સત્કર્મી બંદાઓ હશે. (૧૦૬) આમાં એક મોટી ખબર છે બંદગી કરનારાઓ માટે.

(૧૦૭) હે નબી સલ્લ.! અમે તો તમને દુનિયાવાળાઓ માટે રહમત (સર્વથા દયા અને કૃપા) બનાવીને મોકલ્યા છે. (૧૦૮) એમને કહો, “મારા પાસે જે વહી આવે છે, તે એ છે કે તમારો ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ) માત્ર એક જ અલ્લાહ છે. પછી શું તમે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવો છો ?” (૧૦૯) જો તેઓ વિમુખ થાય તો કહી દો કે, “મેં જાહેરમાં તમને ચેતવી દીધા છે. હવે એ હું નથી જાણતો કે તે વસ્તુ, જેનો વાયદો તમારા સાથે કરવામાં આવી રહ્યો છે, નજીક છે કે દૂર. (૧૧૦) અલ્લાહ

૧૬. રિવાયતો (નોંધો)માં આવેલ છે કે આ આયત પર મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના સરદારોમાંથી એકે વાંધો ઉઠાવ્યો કે આ રીતે તો કેવળ અમારા જ ઉપાસ્યો નહીં, બલ્કે મસીહ, ઉઝૈર અને ફરિશ્તાઓ પણ જહન્નમમાં જશે, કેમ કે દુનિયામાં તેમની પણ ઈબાદત કરવામાં આવે છે. આના પર નબી સલ્લ.એ ફરમાવ્યું, “હા, પ્રત્યેક એ વ્યક્તિ, જેણે પસંદ કર્યું કે અલ્લાહના બદલે તેની બંદગી કરવામાં આવે, તે એ લોકોની સાથે હશે, જેમણે તેની બંદગી કરી.

૧૭. આ આયતને સમજવા માટે સૂર: હુમર, આયત-૭૩, ૭૪ જુઓ.

بِعَلْمِ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١٥﴾

وَإِنْ أَدْرَىٰ لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاءٌ لِّ

مَبِينٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَرْجِعْ أَيْدِيكُمْ إِلَىٰ يَمِينِهِ

وَأَطِيعُوا أَمْرَ اللَّهِ وَأَطِيعُوا أَمْرَ الرَّسُولِ

مَنْزِلٌ
التَّصْفِ
١٥-١٦

એ વાતો પણ જાણે છે જે ઊંચા અવાજથી કહેવામાં આવે છે અને એ પણ જે તમે છુપાવીને કરો છો. (૧૧૧) હું તો એ સમજું છું કે કદાચ આ (વિલંબ) તમારા માટે એક પરીક્ષા છે અને તમને એક ખાસ મુદત સુધી મોજ કરવાની તક આપવામાં આવી રહી છે.”

(૧૧૨) છેવટે રસૂલે કહ્યું કે “હે મારા રબ ! સત્યપૂર્વક ફેંસલો કરી દે, અને લોકો ! તમે જે વાતો બનાવો છો તેના મુકાબલામાં અમારો કૃપાળુ માલિક અને પાલનહાર (રબ) જ અમારા માટે મદદનો આશરો છે.”(રુકૂઅ-૭)

૨૨. અલ-હજજ

પરિચય

નામ :

નામ:સૂર:ની આયત-૨૭ “વ-અઝ્ઝિઝન્ ફીનાસિ બિલ-હજજ” અર્થાત્ “અને લોકોને હજજ માટે જાહેર ઘોષણા કરી દો” થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:માં મક્કા અને મદીનામાં અવતરિત થયેલ સૂર:ઓની વિશેષતાઓ મિશ્રિત જોવા મળે છે. તેથી જ વિવરણકર્તાઓમાં એ વાત પર મતભેદ પ્રવર્તે છે કે આ સૂર: મક્કા છે કે મદની, પરંતુ મારા મતે આના વિષયો અને વર્ણન-શૈલીનો આ રંગ એ કારણે છે કે આનો એક ભાગ મક્કા કાળના અંતે અને બીજો ભાગ મદની કાળના આરંભમાં ઊતર્યો છે. આથી બંને કાળની વિશેષતાઓ આમાં એકઠી થઈ ગઈ છે.

આરંભિક ભાગનો વિષય અને તેની વર્ણન-શૈલી સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે આ મક્કામાં અવતરિત થયેલ છે અને વધારે શક્યતા એ છે કે મક્કા જીવનના અંતિમ ભાગમાં હિજરતના થોડાક સમય પહેલા અવતરિત થઈ હોય. આ ભાગ આયત-૨૪ “વ-હુદૂ ઈલતયિબિ મિનલ્ કવ્લિ વ-હુદૂ ઈલા સિરાતિલ્ હમીદ” અર્થાત્ “તેમને પવિત્ર વાત સ્વીકારવાનું માર્ગદર્શન પ્રદાન કરવામાં આવ્યું અને તેમને પ્રશંસનીય ગુણોથી વિભૂષિત અલ્લાહનો માર્ગ દેખાડવામાં આવ્યો.” પર સમાપ્ત થાય છે.

ત્યારપછી “ઈન્નલ્લઝીન કફરૂ વ-યસુદ્દુન અન્ સબીલિલ્લાહ” અર્થાત્ “જે લોકોએ કુફર્યું અને જેઓ (આજે) અલ્લાહના માર્ગથી રોકી રહ્યા છે” થી એકાએક વિષયનો રંગ બદલાઈ જાય છે અને સ્પષ્ટ જણાય છે કે અહીંથી અંત સુધીનો ભાગ મદીના-તય્યબામાં ઊતર્યો છે. શક્ય છે કે હિજરત પછી પહેલા જ વર્ષે ઝિલહજજમાં અવતરિત થયો હોય, કેમ કે આયત-૨૫ થી ૪૧ સુધીનો વિષય એ જ વાતનો નિર્દેશ કરે છે અને આયત ૩૯-૪૦ના અવતરણનું કારણ પણ તેની પુષ્ટિ કરે છે. તે વખતે મુહાજિરો હમણા-હમણા જ પોતાના ઘરબાર છોડીને મદીનામાં આવ્યા હતા. હજજના જમાનામાં તેમને પોતાના શહેર અને હજજના ઈજિતમાઅ (સંમેલન)ની યાદ આવી રહી હશે અને એ વાત ખૂબ ખૂંચતી હશે કે કુરૈશના મુશ્રિકોએ તેમના માટે મસ્જિદે-હરામ (કા'બા) સુદ્ધાનો માર્ગ બંધ કરી દીધો છે. તે વખતે તેઓ એ વાતની પણ પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હશે કે જે અત્યાચારીઓએ તેમને ઘરોમાંથી કાઢી મૂક્યા, મસ્જિદે-હરામની ઝિયારત (દર્શન)થી વંચિત કર્યા અને અલ્લાહનો માર્ગ અપનાવવા બદલ

તેમનું જીવન સુદ્ધાં મુશ્કેલ બનાવી દીધું, તેમના વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવાની પરવાનગી મળી જાય. આ આયતોના ઉત્તરાણનો આ જ મનોવૈજ્ઞાનિક પ્રસંગ હતો. આમાં પહેલા તો હજજનો ઉલ્લેખ કરીને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ મસ્જિદે-હરામનું નિર્માણ એટલા માટે કરવામાં આવ્યું હતું અને હજજની પ્રજ્ઞાલી એટલા માટે શરૂ કરવામાં આવી હતી કે દુનિયામાં એક માત્ર અલ્લાહની બંદગી કરવામાં આવે, પરંતુ આજે ત્યાં શિર્ક થઈ રહ્યું છે અને એક અલ્લાહની બંદગી કરનારાઓ માટે તેના દ્વાર બંધ કરી દેવામાં આવ્યા છે. ત્યારપછી મુસલમાનોને છૂટ આપી દેવામાં આવી છે કે તેઓ આ અત્યાચારીઓ વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરે અને તેમને ત્યાંથી કાઢી મૂકીને દેશમાં એ કલ્યાણકારી વ્યવસ્થાની સ્થાપના કરે, જેમાં બૂરાઈઓ દબાઈ જાય અને ભલાઈઓ ફેલાય. ઈબ્ને અબ્બાસ, મુજાહિદ, ઉરવહ બિન ઝુબૈર, ઝૈદ બિન અસ્લમ, મુકાતિલ બિન હૈયાન, કતાદા અને બીજા અગ્રણી વિવરણકર્તાઓ કહે છે કે આ પ્રથમ આયત છે, જેમાં મુસલમાનોને યુદ્ધની પરવાનગી આપવામાં આવી અને હદીસ (પયગંબર સલ્વ. ના કથનો) તથા સીરત (પયગંબર સલ્વ. નું જીવન-ચરિત્ર)ના પુસ્તકોથી પ્રમાણિત છે કે આ પરવાનગી પછી તરત જ કુરૈશ વિરુદ્ધ વ્યવહારૂ પગલાઓ લેવાનું શરૂ કરી દેવામાં આવ્યું અને પહેલી ચઢાઈની ટુકડી હિ. સ. ૦૨ ના સફર મહિનામાં રાતા સમુદ્રના કિનારા તરફ રવાના કરવામાં આવી, જે વદ્દાનની લડાઈ અને અબવાની લડાઈના નામે પ્રખ્યાત છે.

વિષય :

આ સૂર:માં ત્રણ સમૂહોને સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે — મક્કાના મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ), દ્વિધામાં પડેલા મુસલમાનો અને સાચા ઈમાનવાળાઓ. મુશ્રિકોને સંબોધન મક્કાના આરંભમાં કરવામાં આવ્યું અને મદીનામાં તેનો ક્રમ પૂરો થયો. આ સંબોધનમાં તેમને ભારપૂર્વક સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે તમે જીદ અને હઠધર્મી સાથે પોતાના નિરાધાર અજ્ઞાનતાપૂર્ણ વિચારોનો આગ્રહ રાખ્યો, અલ્લાહને છોડીને એ ઉપાસ્યો પર ભરોસો કર્યો જેમના પાસે કોઈ શક્તિ નથી અને અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત)ને ખોટા ઠેરવી દીધા. હવે તમારો અંજામ એ જ આવીને રહેશે, જે આ પહેલા આ માર્ગે ચાલનારાઓનો આવી ચૂક્યો છે. પયગંબરને ખોટા ઠેરવીને અને પોતાની કોમના સૌથી સદાચારી માણસોને અત્યાચારનું લક્ષ્ય બનાવીને તમે પોતાનું જ નુકસાન કર્યું છે. આના પરિણામે તમારા પર અલ્લાહનો જે પ્રકોપ ઊતરશે તેનાથી તમારા બનાવટી ઉપાસ્યો તમને નહીં બચાવી શકે. આ ચેતવણી અને ધમકી સાથે શિખામણનું પાસું તદ્દન છોડી દેવામાં આવ્યું નથી. સમગ્ર સૂર:માં ઠેર- ઠેર અનુસ્મરણ અને ઉપદેશ પણ છે અને શિર્ક વિરુદ્ધ તથા તૌહીદ અને

આખરતની તરફેણમાં અસરકારક દલીલો પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે. દ્વિધા અને સંકોચમાં પડેલા મુસલમાનો, જેમણે અલ્લાહની બંદગી તો અપનાવી લીધી હતી પણ તેના માર્ગમાં કોઈ જોખમ ઉઠાવવા તૈયાર ન હતા, તેમને સંબોધન કરતાં ભારે ઠપકો આપવામાં આવ્યો છે. તેમને કહેવામાં આવ્યું કે આ તમારું કેવું ઈમાન છે કે રાહત, ખુશી અને એશ-આરામ મળે તો અલ્લાહ તમારો માલિક અને પાલનહાર અને તમે તેના બંદા, પરંતુ જેવી અલ્લાહના માર્ગમાં મુસીબતો આવે અને મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડે, તો પછી ન તો અલ્લાહ તમારો માલિક અને પાલનહાર અને ન તમે તેના બંદા. જો કે તમે પોતાના આ વલણ અને વર્તનથી કોઈ એવી મુસીબત, નુકસાન કે દુ:ખને ટાળી શકતા નથી, જે અલ્લાહે તમારા ભાગ્યમાં લખી દીધું હોય. ઈમાનવાળાઓને બે રીતે સંબોધવામાં આવ્યા છે. એક સંબોધન એવું છે, જેમાં તેઓ પોતે પણ સંબોધિત છે અને આરબ પ્રદેશના સામાન્ય લોકો પણ. બીજા સંબોધનમાં ઈમાનવાળા જ સંબોધિત છે.

પહેલા સંબોધનમાં મક્કાના મુશ્રિકોની એ વર્તન બદલ પકડ કરવામાં આવી છે કે તેમણે મુસલમાનો માટે મસ્જિદે-હરામનો માર્ગ બંધ કરી દીધો છે. જો કે મસ્જિદે-હરામ તેમની અંગત મિલકત નથી અને તેમને કોઈ વ્યક્તિને હજજથી રોકવાનો અધિકાર નથી. આ વાંધો પોતાના સ્થાને ન માત્ર વાજબી હતો, બલ્કે રાજકીય દૃષ્ટિએ આ કુરૈશ વિરુદ્ધ એક બહુ મોટું શસ્ત્ર પણ હતું. આનાથી આરબોના બીજા તમામ કબીલાઓના મનમાં એ પ્રશ્ન ઊભો કરી દેવામાં આવ્યો કે કુરૈશ હરમ (પ્રતિષ્ઠિત મસ્જિદે)ના સેવક છે કે માલિક? જો આજે પોતાના અંગત વૈમનસ્યના કારણે તેઓ એક જૂથને હજજથી રોકી દે અને તેને સાંખી લેવામાં આવે છે, તો અસંભવ નથી કે કાલે જેના સાથે પણ તેમના સંબંધો બગડે, તેમને તેઓ હરમની હદમાં દાખલ થવાથી રોકી લે અને તેમના માટે હજજ અને ઉમરા બંધ કરી દે. આ જ અનુસંધાનમાં મસ્જિદે-હરામના ઇતિહાસનું વર્ણન કરીને એક તરફ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)એ જ્યારે અલ્લાહના આદેશથી આનું નિમાર્ણ કર્યું હતું તો તમામ લોકોને હજજનું આહવાન કર્યું હતું અને ત્યાં પહેલા દિવસથી સ્થાનિક નિવાસીઓ અને બહારથી આવનારાઓના હક્કો સમાન માની લેવામાં આવ્યા હતા. બીજી બાજુ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ ઘર શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) માટે નહીં, બલ્કે એક અલ્લાહની બંદગી માટે બનાવવામાં આવ્યું હતું. હવે આ કેવો અત્યાચાર છે કે ત્યાં એક અલ્લાહની બંદગી પર તો પ્રતિબંધ હોય અને મૂર્તિઓની પૂજા માટે પૂરેપૂરી આઝાદી હોય !

બીજા સંબોધનમાં મુસલમાનોને કુરૈશના અત્યાચારનો જવાબ બળથી આપવાની

પરવાનગી આપવામાં આવી છે અને તે સાથે તેમને એ પણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે તમને સત્તા પ્રાપ્ત થાય, તો તમારું વલણ કેવું હોવું જોઈએ અને પોતાના રાજ્યમાં તમારે કયા હેતુ માટે કાર્ય કરવું જોઈએ. આ વિષય સૂર:ના વચ્ચે પણ છે અને અંતે પણ. અંતે ઈમાનવાળાઓના જૂથ માટે 'મુસ્લિમ' (આજ્ઞાંકિત) નામની વિધિવંત્ ઘોષણા કરીને એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના સાચા ઉત્તરાધિકારી તો તમે લોકો છો, તમારી પસંદગી એ સેવા માટે કરવામાં આવી છે કે દુનિયામાં લોકો સામે સત્યની સાક્ષી આપવાના પદ પર ઊભા છો. હવે તમારે નમાઝની સ્થાપના કરીને, ઝકાત અને ખૈરાત (ઐચ્છિક દાન) આપીને પોતાના જીવનને ઉત્તમ આદર્શ જીવન બનાવવું જોઈએ અને અલ્લાહના ભરોસે અલ્લાહના 'કલિમા'ને સર્વોપરી કરવા માટે જિહાદ (તનતોડ સંઘર્ષ) કરવો જોઈએ.

આ પ્રસંગે સૂર: બકરહ અને સૂર: અન્ફાલની પ્રસ્તાવનાઓ પર પણ દ્રષ્ટિપાત કરી લેવામાં આવે તો સમજવામાં વધુ સરળતા રહેશે.

رُكُوعَاتُهَا ١٠

(٢٢) سُورَةُ الْحَجِّ مَدِينَتُهُ (١٠٣)

آيَاتُهَا ٢٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ ۖ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ
شَيْءٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرْوَنَهَا تَدَّهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ
عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا
وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ
عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ۝ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ
فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ۝
كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَآتَهُ يُضِلُّهُ وَ
يَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ۝ يَا أَيُّهَا النَّاسُ
إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَاذْكُرُونَا أَنَّا
خَلَقْنَاكُمْ مِّن نُّرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن
عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّن مَّرْئٍ ثُمَّ مِّن مَّضْجَةٍ مُّخَلَّقَةٍ
وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۝ وَنُقِرُّ فِي
الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِنَبْلُوَهُمْ أَشَدَّكُمْ
۝ وَمِنْكُمْ مَّن يُتَوَقَّ ۝ وَمِنْكُمْ مَّن يَرُدُّ إِلَىٰ
أَرْذَلِ الْعُمَرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا ۝
وَتَرَىٰ الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا
الْمَاءَ اهْتَرَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِن كُلِّ رَوْحٍ

૨૨. સૂર: અલ-૯૪૪

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૦ • આયતો-૭૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) લોકો ! પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના પ્રકોપથી બચો. હકીકત એ છે કે કયામતનો ધરતીકંપ ખૂબ (ભયંકર) વસ્તુ છે. (૨) જે દિવસે તમે તેને જોશો, સ્થિતિ એ હશે કે દરેક દૂધ પીવડાવનારી પોતાના દૂધ પીતા બાળકથી ગાફેલ થઈ જશે, દરેક ગર્ભવતીનો ગર્ભ પડી જશે અને લોકો તમને ઉન્મત્ત દેખાશે, જો કે તેઓ નશામાં નહીં હોય, બલ્કે અલ્લાહનો અઝાબ (યાતના) જ એવો કઠોર હશે.

(૩) કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ જ્ઞાન વિના અલ્લાહ વિષે વાદ-વિવાદ કરે છે અને દરેક વિદ્રોહી શૈતાનનું અનુસરણ કરવા લાગે છે, (૪) જો કે તેના તો ભાગ્યમાં જ એ લખેલું છે કે જે તેને મિત્ર બનાવશે તેને તે પથભ્રષ્ટ કરીને જ રહેશે અને જહન્નમ (નર્ક)ની યાતનાનો રસ્તો દેખાડશે. (૫) લોકો ! જો તમને મૃત્યુ પછીના જીવન વિષે કોઈ સંદેહ છે, તો તમને જાણ થાય કે અમે તમને માટીથી પેદા કર્યાં છે, પછી વીર્યબિંદુથી, પછી ગંઠાયેલા લોહીથી, પછી માંસના ટુકડાથી, જે આકારવાળો પણ હોય છે અને આકારવિહીન પણ. (આ અમે એટલા માટે બતાવી રહ્યા છીએ,) જેથી તમારા પર હકીકતો સ્પષ્ટ કરીએ. અમે જે (વીર્યબિંદુ)ને ઇચ્છીએ છીએ એક નિશ્ચિત સમય સુધી ગર્ભાશયોમાં રોકી રાખીએ છીએ, પછી તમને એક બાળકના સ્વરૂપમાં કાઢી લાવીએ છીએ, (પછી તમારું પાલન-પોષણ કરીએ છીએ) જેથી તમે પોતાની યુવાવસ્થાએ પહોંચો, અને તમારામાંથી કોઈને પહેલાં જ પાછો બોલાવી લેવામાં આવે છે અને કોઈને સૌથી ખરાબ વય તરફ વાળી દેવામાં આવે છે, જેથી બધું જાણ્યા પછી પણ કંઈ ન જાણે, અને તમે જુઓ છો કે ધરતી સૂકાયેલી પડી છે, પછી જેવો અમે તેના પર મેઘ વરસાવ્યો કે તે એકાએક ખીલી ઊઠી અને ફૂલીફાલી ગઈ અને તેણે દરેક જાતની સુંદર વનસ્પતિઓ બહાર ફેંકવાનું શરૂ કરી દીધું.

بِهَيْجٍ ۝ ذَلِكِ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنْتَ يُحْيِ
 لَمَوْتِي وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَأَنَّ السَّاعَةَ
 تَبِيءٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا ۝ وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي
 الْقُبُورِ ۝ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ
 بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ۝ ثَانِي
 عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۝ لَهُ فِي الدُّنْيَا
 خِزْيٌ وَنَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝
 لِيَكِ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ
 لِّلْعَبِيدِ ۝ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللَّهَ عَلَى
 حَرْفٍ ۝ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ ۝ وَإِنْ
 أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ ۝ خَسِرَ الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةَ ۝ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ۝ يَدْعُوا
 بِنِ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا نُنْفَعُهُ ۝ ذَلِكَ
 هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ۝ يَدْعُوا لِمَنْ ضُرُّهُ أَقْرَبُ
 مِنْ نَفْعِهِ ۝ لَيْسَ الْمَوْلَىٰ وَلَيْسَ الْعَشِيرُ ۝ لِأَنَّ
 اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ
 تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۝ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا
 يُرِيدُ ۝ مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَّنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي
 الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ

(દ) આ બધું એ કારણે છે કે અલ્લાહ જ સત્ય છે અને તે મડદાંઓને જીવતા કરે છે અને તેને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે, (૭) અને આ (તે વાતનું પ્રમાણ છે) કે કયામતની ઘડી આવીને રહેશે. એમાં કોઈ શંકાને અવકાશ નથી, અને અલ્લાહ ચોક્કસ એ લોકોને ઉઠાવશે જેઓ કબરોમાં પહોંચી ચૂક્યા છે.

(૮) બીજા કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ કોઈ જ્ઞાન અને માર્ગદર્શન અને પ્રકાશ આપનાર ગ્રંથ વિના ગરદન અક્કડ રાખીને, અલ્લાહ વિશે ઝઘડે છે, (૯) જેથી લોકોને અલ્લાહના માર્ગથી ભટકાવી મૂકે. આવા માણસ માટે દુનિયામાં બદનામી છે અને કયામતના દિવસે તેને અમે આગની યાતનાની મજા ચખાડીશું (૧૦) — આ છે તારું તે (ભવિષ્ય), જે તારા પોતાના હાથોએ તારા માટે તૈયાર કર્યું છે, નહીં તો અલ્લાહ પોતાના બંદાઓ પર અત્યાચાર કરવાવાળો નથી. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) અને લોકોમાં કોઈ એવો છે જે કિનારા પર રહીને અલ્લાહની બંદગી કરે છે, (૧) જો ફાયદો થયો તો સંતુષ્ટ થઈ ગયો અને જો કોઈ આફત આવી ગઈ તો પાછો ફરી ગયો. તેની દુનિયા પણ ગઈ અને આખિરત પણ. આ છે ચોખ્ખું નુકસાન ! (૧૨) પછી તે અલ્લાહને છોડીને તેમને પોકારે છે, જેઓ ન તેને નુકસાન પહોંચાડી શકે છે અને ન લાભ. આ છે પથભ્રષ્ટતાની ચરમસીમા ! (૧૩) તે તેમને પોકારે છે જેમનું નુકસાન તેમના લાભ કરતાં વધુ નજીક છે. દુષ્ટતમ છે તેનો સ્વામી અને દુષ્ટતમ છે તેનો સાથી. (૧૪) (આનાથી વિપરીત) અલ્લાહ એ લોકોને, જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા, નિશ્ચિતપણે એવી જન્મતોમાં દાખલ કરશે જેની નીચે નહેરો વહી રહી હશે. અલ્લાહ કરે છે, જે કંઈ ઈચ્છે છે. (૧૫) જે માણસ એમ સમજતો હોય કે અલ્લાહ દુનિયા અને આખિરતમાં તેની કોઈ મદદ નહીં કરે, તે એક રસ્સી વડે આકાશ સુધી

૧. અર્થાત્, કુફ (ઈન્કાર) અને ઈસ્લામની સીમા પર ઊભા રહીને બંદગી કરે છે, જેમ કે એક દ્વિધાગ્રસ્ત વ્યક્તિ કોઈ સૈન્યના કિનારા પર ઊભો હોય, જો વિજય થતો જુએ તો સાથે મળી જાય અને પરાજય થાય તો ચુપકેથી સરકી જાય.

ثُمَّ لَيَقْطَعَنَّ فَلَيَنْظُرْ هَلْ يُدْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيْظُ ⑩
 وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي
 مَنْ يُرِيدُ ⑪ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا
 وَالصَّابِغِينَ وَالنَّصَارَةَ وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۗ
 إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَى
 كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ⑫ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ
 مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
 وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ
 وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ ۗ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۗ وَ
 مَنْ يُّهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ
 مَا يَشَاءُ ⑬ هَذَانِ خَصْمِينَ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ ۖ
 فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ نِيَابٌ مِّنْ سَائِرِ
 يَصَبُ مِّنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ⑭ يُصْهَرُ
 بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ۗ وَكَهَمُّ مَقَامِعُ
 مِّنْ حَدِيدٍ ⑮ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ
 غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا ۖ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ⑯
 إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا
 مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ ۖ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا

હોંચીને કાણું પાડે, પછી જોઈ લે કે શું તેની યુક્તિ કોઈ એવી વસ્તુને રદ કરી શકે છે જે તેને અપ્રિય છે ?

(૧૬) આવી જ સ્પષ્ટ વાતો સાથે અમે આ કુર્આનને અવતરિત કર્યું છે, અને માર્ગદર્શન મલ્લાહ જેને ચાહે છે આપે છે.

(૧૭) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા, અને જેઓ યહૂદી થયા, અને સાબઈ*, અને ખ્રિસ્તી, અને મજૂસ*, અને જેમણે શિર્ક કર્યું (અનેકેશ્વરવાદીઓ), આ સૌના વચ્ચે અલ્લાહ યામતના દિવસે ફેંસલો કરી દેશે. દરેક વસ્તુ અલ્લાહની નજરમાં છે. (૧૮) શું તમે તેતા નથી કે અલ્લાહના આગળ સિજદો કરી રહ્યા છે જેઓ આકાશોમાં છે અને જેઓ રસ્તીમાં છે, સૂર્ય અને ચંદ્ર અને તારાઓ અને પર્વતો અને વૃક્ષો અને જાનવરો અને ઘણા નુષ્યો અને ઘણા એવા લોકો પણ જેઓ અઝાબ (યાતના)ને પાત્ર થઈ ચૂક્યા છે ? અને તેને અલ્લાહ અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરી દે, પછી તેને પ્રતિષ્ઠા આપનાર કોઈ નથી. અલ્લાહ કરે છે જે કંઈ ચાહે છે.

(૧૯-૨૦) આ બે પક્ષો છે, જેમના વચ્ચે પોતાના રબ વિષે ઝઘડો છે.^(૨) એમાંથી એ લોકો જેમણે ઈન્કાર (કુફ્ર) કર્યો, તેમના માટે આગના પોશાક વેતરી નાખવામાં આવ્યા, તેમના માથાઓ પર ઉકળતું પાણી રેડવામાં આવશે જેનાથી તેમની ચામડી જ નહીં, ટના અંદરના ભાગો પણ ગળી જશે, (૨૧) અને તેમની ખબર લઈ નાખવા માટે ભેંડની ગદાઓ હશે. (૨૨) જ્યારે પણ તેઓ ગભરાઈને જહન્નમમાંથી નીકળવાનો યત્ન કરશે, ફરી તેમાં જ ધકેલી દેવામાં આવશે કે ચાખો હવે બળવાની સજાની જા. (રુકૂઅ-૨) (૨૩) (બીજી તરફ) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા, તેમને અલ્લાહ એવી જન્નતોમાં દાખલ કરશે જેના નીચે નહેરો વહી રહી હશે. ત્યાં મને સુવર્ણ કંગનો અને મોતીઓથી આભૂષિત કરવામાં આવશે અને તેમના પોશાકો

સાબઈ નામથી બે સમુદાયો હતા. એક તો પયગંબર હઝરત યાહ્યા અલે.ના અનુયાયીઓ હતા, જેઓ ઈરાકના ઉપરના વિસ્તારમાં સ્થિત હતા અને બીજા તારાઓની પૂજા કરતા હતા, જેઓ પોતાને હઝરત શીથ અલે. અને હઝરત ઈબ્રીસ અલે.થી સંબંધિત બતાવતા હતા અને તત્ત્વો પર ગ્રહોના અને ગ્રહો પર ફરિશ્તાઓના શાસનને સ્વીકારતા હતા. તેમનું કેન્દ્ર હર્મન હતું અને ઈરાકના વિભિન્ન પ્રદેશોમાં તેમની આબાદીઓ હતી. જો કે અહીં તાત્પર્ય પ્રથમ સમુદાયનું છે, કેમ કે કુર્આનના અવતરણ વખતે બીજા સમુદાય સંભવતઃ આ નામથી પ્રચલિત ન હતો.

ઈરાનના અગ્નિપૂજક, જેઓ પ્રકાશ અને અંધકારના બે ઉપાસ્યો માનતા હતા.

અહીં અલ્લાહ વિશે ઝઘડો કરવાવાળા તમામ સમૂહોને એમની બહુમતી છતાં બે પક્ષકારોમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યા છે. એક પક્ષકાર એ જે અંબિયા (પયગંબરો અલે.)ની વાતને માનીને અલ્લાહની સાચી બંદગી અપનાવે છે. બીજા એ જે તેમની વાત નથી માનતો અને કુર્ફનો માર્ગ અપનાવે છે, ચાહે તેમાં પરસ્પર ગમે તેટલા વિરોધાભાસ હોય અને તેના કુર્ફને ગમે તેટલા અલગ-અલગ સ્વરૂપો ધારણ કરી લીધા હોય.

نَزِيرٌ ٣٠ وَهُدًى إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ ٣١ وَهُدًى
 إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ ٣٢ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
 الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفِ فِيهِ وَ
 بَادٍ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ يُظْلَمِ تُذِقُهُ
 مِنْ عَذَابِ الْيَمِيمِ ٣٣ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ
 بَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكَ بِي شَيْئًا وَطَهَّرَ بَيْتِي
 طَافِيئِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعَ السُّجُودَ ٣٤
 أَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى
 كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ٣٥
 يَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي
 يَوْمٍ مَعْلُومٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَيْمَاتِهِ
 نِعَامًا فَاكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ٣٦
 لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَلِيَبْطِئُوا
 لِبَيْتِ الْعَتِيقِ ٣٧ ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمِ حُرْمَتِ
 هُوَ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ ٣٨ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ
 نِعَامٌ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ
 مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ٣٩ حُنْفَاءُ
 وَغَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ٤٠ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ

રેશમના હશે. (૨૪) તેમને પવિત્ર વાત સ્વીકારવાનું માર્ગદર્શન પ્રદાન કરવામાં આવ્યું અને તેમને પ્રશંસનીય ગુણોથી વિભૂષિત અલ્લાહનો માર્ગ દેખાડવામાં આવ્યો.

(૨૫) જે લોકોએ કુફ (ઈન્કાર) કર્યું અને જેઓ (આજે) અલ્લાહના માર્ગથી રોકી રહ્યા છે અને તે પ્રતિષ્ઠિત મસ્જિદ (મસ્જિદે હરામ)ની ઝિયારત (દર્શન)માં અવરોધરૂપ છે જેને અમે સૌ લોકો માટે બનાવી છે,^(૭) જેમાં સ્થાનિક નિવાસીઓ અને બહારથી આવનારાઓના અધિકારો સમાન છે, (તેમનું વર્તન નિશ્ચિતપણે સજાને પાત્ર છે). આ (મસ્જિદે હરામ)માં જે પણ સચ્ચાઈથી હટીને અત્યાચારની રીત અપનાવશે તેને અમે પીડાકારી યાતનાની મજા ચખાડીશું. (રુકૂઅ-૩)

(૨૬) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે અમે ઈબ્રાહીમ માટે આ ઘર (કા'બા)નું સ્થળ સૂચવ્યું હતું (એ આદેશ સાથે) કે મારા સાથે કોઈ વસ્તુને ભાગીદાર ન બનાવો અને મારા ઘરને તવાફ (પરિક્રમા) કરનારાઓ અને કયામ (બંદગી માટે ઊભા રહેવું) અને રુકૂઅ (ઝૂકવું) અને સિજદો કરનારાઓ માટે પવિત્ર રાખો, (૨૭) અને લોકોને હજજ માટે જાહેર ઘોષણા કરી દો કે તેઓ તમારા પાસે દરેક દૂર-સુદૂરના સ્થળોએથી પગપાળા અને ઊંટો પર સવાર થઈને આવે, (૨૮) જેથી તેઓ ફાયદાઓ જુએ જે અહીં તેમના માટે રાખવામાં આવ્યા છે, અને કેટલાક નિશ્ચિત દિવસોમાં એ જાનવરો પર અલ્લાહનું નામ લે જે તેણે તેમને આપ્યા છે, પોતે પણ ખાય અને ગરીબ મોહતાજને પણ આપે. (૨૯) પછી પોતાની અસ્વચ્છતાઓ અને ગંદકીને દૂર કરે અને પોતાની માનતાઓ પૂરી કરે અને આ પ્રાચીન ઘરનો તવાફ કરે.

(૩૦) આ હતો (કા'બાના નિર્માણનો હેતુ) અને જે કોઈ અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલ પ્રતિબંધોનો આદર કરે, તો એ તેના રબના સમીપ સ્વયં તેના જ માટે વધુ સારું છે.

અને તમારા માટે ઢોર હલાલ (વૈધ) કરવામાં આવ્યા,^(૮) એ વસ્તુઓ સિવાય જે તમને બતાવી દેવામાં આવી છે. તો મૂર્તિઓની ગંદકીથી બચો, જૂઠી વાતોથી બચો, (૩૧) એકાગ્રચિત્ત થઈને અલ્લાહના બંદા બનો, તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર ન બનાવો, અને જે કોઈ અલ્લાહ સાથે કોઈને ભાગીદાર બનાવે જાણે તે આકાશમાંથી પડી ગયો,

૩. અર્થાત્, હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને અપના અનુયાયીઓને હજજ અને ઉમરા કરવા દેતા નથી.

૪. આ પ્રસંગે પશુઓ-ઢોરોના હલાલ હોવા (વૈધતા)નો ઉલ્લેખ કરવાનો હેતુ બે ગેરસમજોને દૂર કરવાનો છે. પ્રથમ એ કે કુરૈશ અને આરબ મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) 'બહીરા', 'સાઈબા', 'વસીલા' અને 'હામ'ને પણ અલ્લાહે સ્થાપેલ હુરમતો (પ્રતિષ્ઠિત, અવૈધ વસ્તુઓ)માં સામેલ કરતા હતા. તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું કે આ તેણે સ્થાપેલ હુરમતો નથી, બલકે તેણે તમામ ઢોરો હલાલ (વૈધ) કર્યા છે. બીજું એ કે એહરામની હાલતમાં જે રીતે શિકાર હરામ (અવૈધ) છે, એ જ રીતે ક્યાંક એમ ન સમજી લેવાય કે આ હાલતમાં ઢોરોને ઝબેલ કરવા અને તેમને ખાવું પણ હરામ છે. તેથી બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ અલ્લાહે સ્થાપેલ હુરમતોમાંથી નથી.

كَمَا تَمَّا خَرَمَنِ السَّمَاءِ فَتَخَطَّفَهُ الطَّيْرُ أَوْ
 هَوَىٰ بِهِ الرِّبِيْعُ فِي مَكَانٍ سَحِيْقٍ ① ذَٰلِكَ فِ
 مَنْ يُعَظِّمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ②
 كُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا
 لِي الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ ③ وَ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا
 بَيْنَ كُرُومِ اسْمِ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةٍ
 لَّا تَعْمُرُهُ فَالْوَهْمُ إِلَهُ وَوَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا
 وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ④ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ
 وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَ الصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ
 وَ الْمُقِيْبِي الصَّلَاةِ ٧ وَبِمَا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ⑤
 وَ الْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ
 فِيهَا خَيْرٌ ⑥ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ ٥
 فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَ أَطْعَمُوا
 الْقَانِعَ وَ الْمُعْتَرَّ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ
 لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ⑦ لَنْ يَبْنَالَ اللَّهُ لِحُومِهَا
 وَلَا دِمَآؤَهَا وَلَكِنْ يَبْنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ ٨
 كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا
 هَدَاكُمْ ٩ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ⑩ إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ
 عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ

હવે કાં તો પક્ષીઓ તેને ઉપાડી લઈ જશે અથવા હવા તેને એવી જગ્યાએ લઈ જઈને કેંકી દેશે જ્યાં તેના કુરચેકુરચાં ઊડી જશે. (૫)

(૩૨) આ છે ખરો મામલો (આને સમજી લો), અને જે અલ્લાહે નિશ્ચિત કરેલા 'શઆઈર' (પ્રતીકો, ચિહ્નો)નો આદર કરે તો આ હૃદયોમાં રહેલ તકવા (ધર્મપરાયણતા)ના કારણે છે. (૬)

(૩૩) તમને એક નિશ્ચિત સમય સુધી તેનાથી (કુરબાનીના જાનવરોથી) લાભ ઉઠાવવાનો હક્ક છે, (૭) પછી તેમને (કુરબાન કરવાની) જગ્યા એ જ પ્રાચીન ઘરના પાસે છે. (રુકૂઅ-૪)

(૩૪) દરેક ઉમ્મત (સમુદાય) માટે અમે કુરબાનીની એક પદ્ધતિ નક્કી કરી દીધી છે, જેથી (તે ઉમ્મતના) લોકો એ પશુઓ પર અલ્લાહનું નામ લે જે તેણે તેમને પ્રદાન કર્યા છે. (૮) (આ જુદી-જુદી પદ્ધતિઓમાં હેતુ એક જ છે,) તો પછી તમારો ઉપાસ્ય એક જ ઉપાસ્ય છે અને તેના જ તમે આજ્ઞાંકિત બનો. અને હે નબી સલ્લ. ! ખુશખબર આપી દો વિનમ્રતા અપનાવનારાઓને, (૩૫) જેમની સ્થિતિ એ છે કે અલ્લાહનું વર્ણન સાંભળે છે તો તેમના હૃદયો ધ્રુજી ઉઠે છે, જે આપત્તિ પણ તેમના પર આવે છે તેના પર ધૈર્ય રાખે છે, નમાઝ કાયમ કરે છે અને જે કંઈ રોજી અમે તેમને આપી છે, તેમાંથી ખર્ચ કરે છે.

(૩૬) અને (કુરબાનીના) ઊંટોને અમે તમારા માટે અલ્લાહના પ્રતીકોમાં સામેલ કર્યા છે. તમારા માટે તેમાં ભલાઈ છે. તેથી તેમને ઊભા રાખીને તેમના પર અલ્લાહનું નામ લો, (૯) અને જ્યારે (કુરબાની થઈ ગયા પછી) તેમના પડખાઓ જમીન પર ટેકવાઈ જાય, (૧૦) તો તેમાંથી પોતે પણ ખાઓ અને તેમને પણ ખવડાવો જેઓ સંતોષ રાખી બેઠા છે અને તેમને પણ જેઓ પોતાની જરૂરત દર્શાવે. આ જાનવરોને અમે એ રીતે તમારા માટે વશમાં કર્યા છે, જેથી તમે આભાર દર્શાવો. (૩૭) ન તેમનું માંસ અલ્લાહને પહોંચે છે, ન લોહી, પરંતુ તેને તમારો તકવા (ઈશ્તિખા) જ પહોંચે છે. તેણે એમને તમારા માટે એવી રીતે આધીન કર્યા છે જેથી તેણે પ્રદાન કરેલા માર્ગદર્શન માટે તમે તેની મહાનતાનું વર્ણન કરો (૧૧) અને હે નબી સલ્લ. ! ખુશખબર આપી દો સદ્કાર્ય કરનારાઓને.

(૩૮) નિ:શંક, અલ્લાહ પ્રતિરક્ષા કરે છે એ લોકો તરફથી જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે. નિ:શંક, અલ્લાહ કોઈ વિશ્વાસઘાતી, કૃતખને પસંદ નથી કરતો. (રુકૂઅ-૫)

૫. આ ઉદાહરણમાં આકાશથી તાત્પર્ય છે માનવીની પ્રાકૃતિક સ્થિતિ, જેમાં તે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈનો બંદો (દાસ) નથી હોતો અને તૌહીદ (એકશ્વરવાદ) સિવાય તેની પ્રકૃતિ કોઈ અન્ય ધર્મ (કે ધાર્મિક આચાર-વિચાર)ને નથી જાણતી. જો માનવી પયગંબરોએ આપેલ માર્ગદર્શનનો સ્વીકાર કરી લે, તો તે એ જ પ્રાકૃતિક સ્થિતિ પર જ્ઞાન અને વિવેક-બુદ્ધિની સાથે સ્થાપિત થઈ જાય છે અને આગળ તેનું ઉદાણ વધારે ઊંચાઈઓ તરફ જ હોય છે, ન કે નીચેની તરફ. પરંતુ શિર્ક (અનેકશ્વરવાદ, અને માત્ર શિર્ક જ નહીં, બલકે નાસ્તિકતા અને અનીશ્વરવાદ પણ) અપનાવતાં જ તે પોતાની પ્રકૃતિના આકાશથી એકાએક નીચે પડી જાય છે અને પછી તેને બે સ્વરૂપોમાંથી કોઈ એક સ્વરૂપનો અનિવાર્યપણે સામનો કરવો પડે છે. એક એ કે શૈતાનો અને પથભ્રષ્ટ કરનારા વ્યક્તિઓ તેના તરફ ઝપટે છે અને દરેક તેને ઊંચકી લઈ જવાની કોશિશ કરે છે. બીજું એ કે તેની પોતાની મનેચ્છાઓ અને તેની પોતાની ભાવનાઓ અને વિચારો તેને ઊડાવતા ફરે છે અને છેવટે તેને કોઈ ઊંડી ખાઈમાં લઈ જઈને કેંકી દે છે.
૬. અર્થાત્, આ આદર હૃદયના તકવા (ઈશ્તિખા અને સંયમ)નું પરિણામ છે અને એ વાતની ઓળખ છે કે વ્યક્તિના હૃદયમાં ધોડોધણો પણ અલ્લાહ (ઈશ્વર)નો ભય છે, ત્યારે તો તે તેના પ્રતીકોનો આદર કરી રહ્યો છે.

كَفُورٍ ۝ اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتَلُونَ بِآثِمِهِمْ ظُلْمًا ۗ
 وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ۝ الَّذِينَ
 أَخْرَجُوا مِن دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا
 رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ
 بِبَعْضٍ لَهَادِمَتِ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَ
 مَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ
 وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ
 عَزِيزٌ ۝ الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ
 أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا
 بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ
 الْأُمُورِ ۝ وَإِنْ يَكْذِبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ
 قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ ۝ وَقَوْمُ
 إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ۝ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكَذَّبَ
 مُوسَىٰ فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتَهُمْ ۗ
 فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۝ فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ
 أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ
 عُرُوشِهَا وَبِئْسَ مَعْطَلَةٌ ۖ وَقَصِيرٌ مَّشِيدٌ ۝
 أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُون لَهُمْ قُلُوبٌ
 يَّعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَّسْمَعُونَ بِهَا ۗ فَإِنَّهَا لَا

(૩૯) પરવાનગી આપી દેવામાં આવી એ લોકોને, જેમના વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવામાં આવી રહ્યું છે, કેમ કે તેઓ મજલૂમ (પીડિત) છે^(૧૩) અને અલ્લાહ ચોક્કસ તેમની મદદ કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૪૦) આ એ લોકો છે, જેમને પોતાના ઘરોમાંથી નાહક કાઢી મૂકવામાં આવ્યા, માત્ર એ કસૂર માટે કે તેઓ કહેતા હતા, “અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અલ્લાહ છે.” જો અલ્લાહ લોકોને એક-બીજા દ્વારા હટાવતો ન રહે તો પાનકાહો-મઠો, ગિરજાઘરો અને યહૂદીઓના ઉપાસનાગૃહો અને મસ્જિદો, જેમાં અલ્લાહનું નામ પુષ્કળ લેવામાં આવે છે, તમામ ધ્વસ્ત કરી દેવામાં આવતા. અલ્લાહ અવશ્ય એ લોકોની મદદ કરશે જેઓ તેની મદદ કરશે.^(૧૩) અલ્લાહ અત્યંત શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી છે. (૪૧) આ એ લોકો છે, જેમને જો અમે ધરતી પર સત્તા પ્રદાન કરીએ તો તેઓ નમાઝ કાયમ કરશે, ઝકાત આપશે, ભલાઈની આજ્ઞા કરશે અને બૂરાઈથી રોકશે, અને બધા મામલાઓમાં પરિણામ અલ્લાહના હાથમાં છે.

(૪૨) હે નબી સલ્લ. ! જો તેઓ (ઈન્કાર કરનારાઓ) તમને ખોટા ઠેરવે છે તો તેમના પહેલાં નૂહ અને આદ અને સમૂદની કોમો (૪૩) અને ઈબ્રાહીમની કોમ અને લૂતની કોમ (૪૪) અને મદયનના લોકો પણ ખોટા ઠેરવી ચૂક્યા છે અને મૂસાને પણ ખોટા ઠેરવવામાં આવી ચૂક્યા છે. આ સૌ સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓને મેં પહેલા મહેતલ આપી, પછી ઝડપી લીધા. હવે જોઈ લો કે મારી સજા કેવી હતી. (૪૫) કેટલીય ગુનેગાર વસ્તીઓ છે, જેને અમે નષ્ટ કરી છે અને આજે એ બધી પોતાની છતો પર ઊંધી પડી છે, કેટલાય ફૂવાઓ અવાવરાં અને કેટલાય મહેલો ખંડેર બનેલા છે. (૪૬) શું આ લોકો ધરતી પર હર્યા-ફર્યા નથી કે તેમના હૃદય સમજનારા અને તેમના કાન સાંભળનારા હોત ? હકીકત એ છે કે

૭. પહેલી આયતમાં ‘શઆઈરલ્લાહ’ (ધાર્મિક પ્રતીકો)ના આદરનો સામાન્ય આદેશ પછી આ વાક્ય એક ભ્રમણાને દૂર કરવા માટે કહેવામાં આવેલ છે. ધાર્મિક પ્રતીકોમાં ‘હદી’ (કુરબાની)ના જાનવરો પણ સામેલ છે. આરબ્બાસીઓ એમ સમજતા હતા કે આ જાનવરોને બૈતુલ્લાહ (અલ્લાહના ઘર કાબા) તરફ લઈ જતાં તેમના પર સવાર થવું ન જોઈએ, ન તેમના પર સામાન લાદવો જોઈએ અને ન તેમનું દૂધ પીવું જોઈએ. આ જ ભ્રમણાને દૂર કરવા માટે ફરમાવવામાં આવ્યું કે તેમનાથી જે કામ લેવાની આવશ્યકતા પડે, તે લઈ શકાય છે.
૮. આ આયતથી બે વાતો જાણવા મળી. એક એ કે કુરબાની અલ્લાહની તમામ શરીઅતો (વિધિ-વિધાનો)ની ઉપાસનાની વ્યવસ્થાઓમાં એક અભિન્ન અંગ રહી છે. બીજી એ કે સાચી વસ્તુ અલ્લાહનાં નામ પર કુરબાની છે, જે તમામ શરીઅતોમાં એક-સમાન છે. બાકી રહ્યો તેનો સમય અને પ્રસંગ અને બીજી વિગતો, તો તેમાં જુદા-જુદા યુગોની શરીઅતોના આદેશો જુદા-જુદા રહ્યા છે.
૯. તેમના પર અલ્લાહનું નામ લેવાથી તાત્પર્ય છે તેમને ઝબેહ કરતી વખતે અલ્લાહનું નામ લેવું. ઊંટને પહેલા ઊભું કરીને તેના ગળામાં ભાલો મારવામાં આવે છે. તેને ‘નહર’ કરવું કહે છે.
૧૦. પીઠનું જમીન પર ટકવાનો અર્થ માત્ર એટલો જ નથી કે તે જમીન પર પડી જાય, બલકે એ પણ છે કે તે પડીને થોભી જાય, હલવા-તરફડવાનું બંધ કરી દે અને જીવ પૂરેપૂરો નીકળી જાય.
૧૧. અર્થાત્, દિલથી તેની મોટાઈ અને સર્વોચ્ચતા માનો અને વ્યવહારથી તેની જાહેરાત અને પ્રદર્શન કરો. આ આદેશ ફરીથી કુરબાનીના હેતુ અને કારણ તરફ સંકેત છે. કુરબાની માત્ર એટલા માટે વાજિબ (આવશ્યક) કરવામાં આવી નથી કે તે પશુઓને વશમાં કરવાની કૃપા માટે આભાર-પ્રદર્શન છે, બલકે એટલા માટે પણ વાજિબ કરવામાં આવી છે કે જેના આ પશુઓ છે અને જેણે તેમને આપણા માટે વશમાં કર્યા છે, તેના માલિકી-અધિકારોનો આપણે હૃદયથી અને વ્યવહારથી પણ સ્વીકાર કરીએ, જેથી આપણે ક્યારેય એ ભૂલ ન કરીએ કે આ બધું આપણી મિલકત છે.
૧૨. આ ‘કિતાલ ફી સબીલિલ્લાહ’ (ઈશમાર્ગમાં યુદ્ધ) વિશે સૌપ્રથમ આયત છે, જે અવતરિત થઈ. આ આયતમાં કેવળ અનુમતિ આપવામાં આવી હતી. પાછળથી સૂર: બકરહની આયત ૧૯૦થી ૧૯૩, અને ૨૧૬ અને ૨૨૪

نَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي
 فِي الصُّدُورِ ٥٠ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَ
 مَنْ يُخَلِّفِ اللَّهُ وَعْدَهُ ٥ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ
 رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ٥١ وَكَأَيُّنَ
 مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ
 أَخَذْنَاهَا ٥٢ وَاللَّهِ الْمَصِيرُ ٥٣ قُلْ يَا أَيُّهَا
 نَاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ٥٤ فَالَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
 كَرِيمٌ ٥٥ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ
 وَلِلَّهِ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ٥٦ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ
 قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَتَّى أَلْقَى
 الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ ٥٧ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي
 الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ الْآيَةَ ٥٨ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
 حَكِيمٌ ٥٩ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً
 لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبَهُمْ ٦٠
 وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ٦١ وَلِيَعْلَمَ
 الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ
 فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ ٦٢ وَإِنَّ اللَّهَ
 لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٦٣

આંખો આંધળી નથી હોતી, પરંતુ એ હૃદય આંધળા બની જાય છે જે છાતીઓમાં છે.

(૪૭) આ લોકો યાતના માટે ઉતાવળ કરી રહ્યા છે. અલ્લાહ કદાપિ પોતાના વાયદા વિરુદ્ધ વર્તશે નહીં. પરંતુ તારા રબના ત્યાંનો એક દિવસ તમારી ગણતરીના હજાર વર્ષના બરાબર હોય છે. (૧૪) (૪૮) કેટલીય વસ્તીઓ છે જે અત્યાચારી હતી. મેં તેમને પહેલાં મહેતલ આપી, પછી ઝડપી લીધા, અને સૌને પાછા તો મારા જ પાસે આવવાનું છે. (રુકૂઅ-૬)

(૪૯) હે નબી સલ્લ.! કહી દો કે “લોકો ! હું તો તમારા માટે માત્ર એ વ્યક્તિ છું, જે (ખરાબ સમયના આગમન પહેલાં) સ્પષ્ટપણે સાવધાન કરી દેનાર હોય.” (૫૦) પછી જેઓ ઈમાન લાવશે અને સફ્ફાર્યો કરશે, તેમના માટે ક્ષમા છે અને પ્રતિષ્ઠિત રોજી, (૫૧) અને જેઓ અમારી આયતોને નીચું દેખાડવાનો પ્રયત્ન કરશે, તેઓ જહન્નમ (નર્ક)ના સાથી છે.

(૫૨) અને હે નબી સલ્લ.! તમારા પહેલાં અમે ન કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) એવો મોકલ્યો છે, ન પયગંબર (જેના સાથે એ મામલો ન બન્યો હોય કે) જ્યારે તેણે ઈચ્છા કરી, શૈતાને તેની ઈચ્છામાં ખલેલ પહોંચાડી. આ રીતે શૈતાન જે અડચણો નાખે છે, અલ્લાહ તેને નષ્ટ કરી નાખે છે અને પોતાની આયતોને મજબૂત બનાવી દે છે. અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૫૩) (તે એટલા માટે આવું થવા દે છે કે) જેથી શૈતાને નાખેલી ખરાબીને અજમાયશ બનાવી દે એ લોકો માટે, જેમના હૃદયોને (નિફાકનો અર્થાત્ દબનો) રોગ લાગેલો છે અને જેમના હૃદય ખોટાં પડી ગયા છે. હકીકત એ છે કે આ અત્યાચારી લોકો શત્રુતામાં ઘણા દૂર નીકળી ગયા છે, (૫૪) અને જ્ઞાની લોકો જાણી લે કે આ સત્ય છે તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી અને તેઓ આના પર ઈમાન લઈ આવે અને તેમના હૃદય તેના આગળ ઝૂકી જાય. નિ:શંક અલ્લાહ ઈમાન લાવનારાઓને હંમેશા સન્માર્ગ દેખાડી દે છે. (૧૫)

- અવતરિત થઈ, જેમાં યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવ્યો. આ આદેશોમાં માત્ર અમુક મહિનાઓનું અંતર છે. અનુમતિ અમારા સંશોધન અનુસાર ઝિલહજ્જ હિજરી-૧માં અવતરિત થઈ અને આદેશ બદના યુદ્ધથી થોડાક પહેલાં રજબ કે શાબાન હિજરી-૨ માં અવતરિત થયો.
૧૩. આ વિષય કુર્આન-મજદમાં ઘણી જગ્યાએ વર્ણવવામાં આવ્યો છે કે જે લોકો અલ્લાહના બંદાઓને તૌહીદ (એકશ્વરવાદ) તરફ બોલાવવા અને દીને-હક્ક (સત્ય-ધર્મ)ને સ્થાપિત કરવા અને બુરાઈની જગ્યાએ ભલાઈને ફેલાવવાની કોશિશ અને સંઘર્ષ કરે છે, તેઓ અલ્લાહના મદદગાર છે, કેમ કે આ અલ્લાહનું કામ છે, જેને પુરું કરવામાં તેઓ તેનો સાથ આપે છે.
૧૪. અર્થાત્, માનવ-ઈતિહાસમાં અલ્લાહના નિર્ણયો તમારી ઘડિયાળો અને જંતીઓને ધ્યાનમાં રાખીને નથી થતા કે આજે કોઈ સાચું કે ખોટું વલણ અપનાવ્યું અને કાલે તેના સારા કે ખરાબ પરિણામો પ્રગટ થઈ ગયા. કોઈ કોમથી જો એમ કહેવામાં આવે કે ફલાણું વર્તન અપનાવવાનું પરિણામ તમારા વિનાશના સ્વરૂપમાં આવશે, તો તે મોટી મૂર્ખ હશે જો જવાબમાં એ દલીલ કરે કે સાહેબ, આ વર્તનને અપનાવે અમને દસ-વીસ કે પચાસ વર્ષ થઈ ચૂક્યા છે; હજુ સુધી તો અમારું કંઈ બગડ્યું નથી. ઐતિહાસિક પરિણામો માટે દિવસ અને મહિનાઓ અને વર્ષો તો દૂરની વાત છે, સદીઓ પણ કોઈ મોટી વસ્તુ નથી.
૧૫. અર્થ એ છે કે શૈતાનના આ ઉપદ્રવો અને દુષ્ટતાઓને અલ્લાહે લોકોની પરીક્ષા અને ખરાને ખોટાથી અલગ કરવાનું એક સાધન બનાવી દીધું છે. બગડી ગયેલ માનસિકતાના લોકો આ જ વસ્તુઓથી ખોટો નિષ્કર્ષ કાઢે છે અને આ તેમના માટે પથભ્રષ્ટાનું કારણ બની જાય છે. સાફ અને ચોખ્ખું મનો-મસ્તિષ્ક રાખવાવાળા લોકોને આ જ

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مَرِيَةٍ مِّنْهُ
 حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ
 يَوْمٍ عَقِيمٍ ۝۵۵ الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ۚ يَحْكُمُ
 بَيْنَهُمْ ۚ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي
 حَيَاتِ النَّعِيمِ ۝۵۶ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝۵۷ وَالَّذِينَ
 هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قَاتَلُوا أَوْ مَاتُوا
 لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ
 خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝۵۸ كَيْدِ خَلَّتْهُمْ مَّدْخَلًا يَرْضُونَهُ ۚ
 وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ۝۵۹ ذَٰلِكَ ۚ وَمَنْ
 عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ
 لِيَنَّصَرِّهٖ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ ۝۶۰ ذَٰلِكَ
 بِأَنَّ اللَّهَ يُوَلِّجُ الْبَيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوَلِّجُ النَّهَارَ
 فِي الْبَيْلِ ۚ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝۶۱ ذَٰلِكَ بِأَنَّ
 اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ
 بَاطِلٌ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ۝۶۲ أَلَمْ
 تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۚ فَتَصْبِغُ
 الْأَرْضَ مُخْتَضِرَةً ۚ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ۝۶۳ لَهُ مَا
 فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ

(૫૫) ઈન્કાર કરનારાઓ તો તેના તરફથી શંકામાં જ પડ્યા રહેશે, ત્યાં સુધી કે કાં તો તેમના પર ક્યામતની ઘડી અચાનક આવી જાય અથવા એક અશુભ દિવસની યાતના આવી જાય. (૫૬) તે દિવસે બાદશાહી અલ્લાહની હશે અને તે તેમના વચ્ચે ફેંસલો કરી દેશે. જેઓ ઈમાન રાખવાવાળા અને સત્કર્મો કરનારા હશે, તેઓ ને'મતો (કૃપાઓ)થી ભરપૂર જન્મોમાં જશે (૫૭) અને જેમણે કુફ (ઈન્કાર) કર્યું હશે અને અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી હશે, તેમના માટે અપમાનજનક યાતના હશે. (રુકૂઅ-૭) (૫૮) અને જે લોકોએ અલ્લાહની રાહમાં હિજરત કરી, પછી કતલ કરી દેવામાં આવ્યાં કે મૃત્યુ પામ્યા, અલ્લાહ તેમને સારી રોજી આપશે, અને નિ:શંક અલ્લાહ સૌથી શ્રેષ્ઠ રોજી આપનાર છે. (૫૯) તે તેમને એવી જગ્યાએ પહોંચાડશે, જેનાથી તેઓ ખુશ થઈ જશે. નિ:સંદેહ, અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને સહનશીલ છે. (૬૦) આ તો છે તેમનો અંજામ; અને જે કોઈ બદલો લે, એવી જ રીતે જેવી રીતે તેના સાથે કરવામાં આવ્યું, અને પછી તેના પર અતિરેક પણ કરવામાં આવ્યો હોય, તો અલ્લાહ તેની મદદ જરૂર કરશે. અલ્લાહ ક્ષમા કરવાવાળો અને દરગુજર કરવાવાળો છે.

(૬૧) આ એટલા માટે કે રાતમાંથી દિવસ અને દિવસમાંથી રાત કાઢનાર અલ્લાહ જ છે, અને તે સાંભળનાર અને જોનાર છે. (૬૨) આ એટલા માટે કે અલ્લાહ જ સત્ય છે અને તે બધા અસત્ય છે જેમને અલ્લાહને છોડીને આ લોકો પોકારે છે, અને અલ્લાહ જ સર્વોપરી અને મહાન છે. (૬૩) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહ આકાશમાંથી પાણી વરસાવે છે અને તેના કારણે ધરતી લીલીછમ થઈ જાય છે? હકીકત એ છે કે તે સૂક્ષ્મદર્શી અને ખબર રાખવાવાળો છે. (૬૪) તેનું જ છે જે કંઈ આકાશમાં છે અને જે કંઈ ધરતીમાં છે. નિ:શંક, તે નિરપેક્ષ અને પ્રશંસિત છે. (રુકૂઅ-૮)

વાતો નબી સલ્વ. અને અલ્લાહના ગ્રંથ સત્ય હોવાનો વિશ્વાસ અપાવે છે અને તેઓ એ પ્રતીત કરી લે છે કે આ બધું શૈતાનની દુષ્ટતાઓ છે અને આ વસ્તુ તેમને સંતુષ્ટ કરી નાખે છે કે આ સંદેશ અને આમંત્રણ નિશ્ચિતાપણે ભલાઈ અને સચ્ચાઈનું આમંત્રણ છે, નહિ તો શૈતાન તેના પર આટલો બધો ભયેન અને વ્યગ્ર ન થતો. નબી સલ્વ.નું આમંત્રણ તે વખતે જ તબક્કામાં હતું, તેને જોઈને બાહ્ય સ્થિતિને જોતી બધી નજરો એ ધોકો ખાઈ રહી હતી કે આપ પોતાના ઉદ્દેશમાં નિષ્ફળ થઈ ગયા છે. જોવાવાળા જે કંઈ જોઈ રહ્યા હતા તે તો એ જ હતું કે એક વ્યક્તિ, જેની ઈચ્છા અને અભિલાષા એ હતી કે તેની કોમ તેના પર ઈમાન લાવે, તેને છેવટે હિજરત કરવી પડી અને મક્કાના કાફિરો સફળ રહ્યા. આ પરિસ્થિતિમાં જયારે લોકો આપના આ કથનને જોતા હતા કે હું અલ્લાહનો નબી (પયગંબર) છું અને તેનું સમર્થન મારા સાથે છે અને કુર્આનની એ ઘોષણાઓને જોતા હતા કે નબીને ખોટી ઠેરવનારી કોમ પર અઝાબ (યાતના) આવી જાય છે, તો તેમને આપની અને કુર્આનની સચ્ચાઈ સંદિગ્ધ દેખાવા લાગતી હતી, અને આપના વિરોધીઓ તેના પર આગળ વધી-વધીને વાતો બનાવતા હતા કે ક્યાં ગયું એ અલ્લાહનું સમર્થન અને ક્યાં ગઈ એ અઝાબની ધમકીઓ, હવે કેમ નથી આવતો અઝાબ, જેનાથી અમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા હતા. આ જ વાતોનો જવાબ આ આયતમાં આપવામાં આવ્યો છે.

૧૬. અર્થાત્, કુફ (અધર્મ) અને અત્યાચારનું વર્તન અપનાવનારાઓ પર અઝાબ ઉતારવો, ઈમાનવાળા અને સદાચારી બંદાઓને ઈનામ આપવું, પીડિત સત્ય-નિષ્ઠોની ફરિયાદનું સમાધાન કરવું અને શક્તિથી અત્યાચારનો સામનો કરવાવાળા સત્ય-નિષ્ઠોની સહાયતા કરવી, આ બધું એ કારણસર છે કે અલ્લાહના ગુણો આ અને આ છે.

الْعَنَى الْحَبِيدُ ١٧ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا
 فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ٥
 وَيُؤَيِّسُكُمُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا
 بِإِذْنِهِ ٥ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ١٥ وَ
 هُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ٥
 إِنَّ الْأُنْسَانَ لَكَفُورٌ ١٦ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا
 مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُونَكَ فِي الْأَمْرِ
 وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ ٥ إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ ١٧
 وَإِنْ جَدَلُواكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ١٨
 اللَّهُ يَخْتَلِفُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ
 تَخْتَلِفُونَ ١٩ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي
 السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ٥ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ ٥ إِنَّ
 ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ٢٠ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ
 بِهِ عِلْمٌ ٥ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ٢١ وَإِذَا تَنَزَّلَ
 عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ
 كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ
 يَتَّبِعُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا ٥ قُلْ أَفَأَنْتُمْ بِشِرِّ
 مِّنْ ذَلِكُمْ أَتَّارٌ وَعَدَّهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ٥

(૬૫) શું તમે નથી જોતા કે તેણે તે બધું તમારા માટે આધીન કરી રાખ્યું છે જે ધરતીમાં છે, અને તેણે જ હોડીને નિયમની પાબંદ બનાવી છે કે તેના હુકમથી તે સમુદ્રમાં ચાલે છે અને તેણે જ આકાશને એવી રીતે ટેકવી રાખ્યું છે કે તે તેના હુકમ વિના ધરતી પર પડી નથી શકતું? હકીકત એ છે કે અલ્લાહ લોકો પ્રત્યે અત્યંત માયાળુ અને દયાળુ છે. (૬૬) એ જ છે જેણે તમને જીવન પ્રદાન કર્યું છે, એ જ તમને મૃત્યુ આપે છે અને એ જ ફરીથી તમને જીવતા કરશે. હકીકત એ છે કે મનુષ્ય સત્યનો મોટો ઈન્કાર કરનાર છે. (૧૭)

(૬૭) પ્રત્યેક સમુદાય માટે અમે બંદગી (ઉપાસના)ની એક પદ્ધતિ નક્કી કરી છે, જેનું તે અનુસરણ કરે છે. પછી હે નબી સલ્લ! તેઓ હવે આ બાબતમાં તમારા સાથે વિવાદ ન કરે. (૧૮) તમે પોતાના રબ તરફ આમંત્રણ આપો. નિ:શંક, તમે સન્માર્ગ ઉપર જો. (૬૮) અને જો તેઓ તમારા સાથે વિવાદ કરે તો કહી દો કે, “જે કંઈ તમે કરી રહ્યા છો અલ્લાહને તેની પૂરેપૂરી ખબર છે. (૬૯) અલ્લાહ ક્યામતના દિવસે તમારા વચ્ચે એ બધી વાતોનો ફેંસલો કરી દેશે, જેમાં તમે મતભેદ કરતા રહ્યા છો.” (૭૦) શું તમે નથી જાણતા કે આકાશ અને ધરતીની પ્રત્યેક વસ્તુ અલ્લાહની જાણમાં છે? બધું જ એક મુસ્તકમાં અંકિત છે. અલ્લાહ માટે આ સહેજ પણ મુશ્કેલ નથી.

(૭૧) આ લોકો અલ્લાહને છોડી તેમની ઉપાસના કરી રહ્યા છે, જેમના માટે તેણે ન તો કોઈ સનંદ ઉતારી છે અને ન તો આ લોકો પોતે તેમના વિષે કોઈ જ્ઞાન ધરાવે છે. આ મત્યાચારીઓ માટે કોઈ સહાયક નથી. (૭૨) અને જ્યારે એમને અમારી સ્પષ્ટ આયતો સંભળાવવામાં આવે છે, તો તમે જુઓ છો કે સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓના મોઢાં ઠગડવા લાગે છે અને એવું લાગે છે કે હમણાં જ તેઓ એ લોકો પર તૂટી પડશે જેઓ મને અમારી આયતો સંભળાવે છે. તેમને કહો, “હું બતાવું તમને કે આનાથી વધુ ખરાબ વસ્તુ કઈ છે? આગ, અલ્લાહે તેનો જ વાયદો તેમના માટે કરેલો છે, જેઓ ત્યને સ્વીકારવાનો ઈન્કાર કરે, અને તે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે.” (રુકૂમ-૯)

૩. અર્થાત્, આ બધું જોવા છતાં પણ એ હકીકતનો ઈન્કાર કર્યે જાય છે, જેને પયગંબરોએ પ્રસ્તુત કરેલ છે.

૪. અર્થાત્, જે રીતે અગાઉ પયગંબરો પોત-પોતાના યુગની ઉમ્મતો (માનવ-સમુદાયો) માટે ઈબાદત (ઉપાસના)ની એક પદ્ધતિ લાવ્યા હતા, એ જ રીતે આ યુગની ઉમ્મત માટે તમે ઈબાદતની એક પદ્ધતિ લાવ્યા છો. હવે કોઈને તમારા સાથે વિવાદ કરવાનો અધિકાર નથી, કેમ કે આ યુગ માટે સાચી ઈબાદતની પદ્ધતિ આ જ છે.

وَيَسُّ الْمَصِيرُ^{٤٦} يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ
 فَاسْتَمِعُوا لَهُ ۖ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ ۖ وَ
 إِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ
 مِنْهُ ۖ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ۗ مَا قَدَرُوا
 اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ۗ^{٤٧} اللَّهُ
 يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۗ
 إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۗ^{٤٨} يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
 وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۗ^{٤٩}
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَعَبُدُوا
 رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ^{٥٠} وَجَاهِدُوا
 فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ۗ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ
 عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۗ مِلَّةَ أَبِيكُمْ
 إِبْرَاهِيمَ ۗ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ ۗ مِنْ قَبْلُ
 فِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ
 وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ۚ فَأَقِيمُوا
 الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ ۗ هُوَ
 مَوْلَاكُمْ ۚ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ۗ^{٥١}

٤٦

الْحَجَّ ۲۲ وَعِنْدَ الْإِمَامِ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى ۱۲

منزل؛

٤٦

(૭૩) લોકો ! એક દૃષ્ટાંત આપવામાં આવે છે, ધ્યાનથી સાંભળો. જે ઉપાસ્યોને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો, તેઓ સૌ ભેગા મળીને એક માખી પણ પેદા કરવા ચાહે તો નથી કરી શકતા. બલ્કે જો માખી તેમના પાસેથી કોઈ વસ્તુ જૂંટવીને લઈ જાય, તો તેઓ તેને છોડાવી પણ નથી શકતા. મદદ માગનારા પણ નિર્ભળ અને જેમનાથી મદદ માગવામાં આવે છે, તેઓ પણ નિર્ભળ. (૭૪) આ લોકોએ અલ્લાહની કદર જ ન જાણી, જેવી રીતે તેને જાણવાનો હક છે. વાસ્તવિકતા એ છે કે શક્તિશાળી અને ઈજજતવાળો તો અલ્લાહ જ છે.

(૭૫) હકીકત એ છે કે અલ્લાહ (પોતાના આદેશો પહોંચાડવા માટે) ફરિશ્તાઓમાંથી પણ સંદેશવાહકો પસંદ કરે છે અને મનુષ્યોમાંથી પણ. તે સાંભળનાર અને જોનાર છે. (૭૬) જે કંઈ લોકોના સામે છે તેને પણ તે જાણે છે અને જે કંઈ તેમનાથી છુપાયેલું છે તેનાથી પણ તે વાકેફ છે, અને બધા જ મામલાઓ તેના જ તરફ રજૂ થાય છે. (૭૭) હે લોકો જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! રુકૂઅ (જૂકી) અને સિજદો (દંડવત્) કરો, પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની બંદગી કરો અને સદ્કાર્ય કરો. આનાથી જ અપેક્ષા રાખી શકાય છે કે તમને સફળતા પ્રાપ્ત થાય. (૭૮) અલ્લાહના માર્ગમાં જિહાદ (તનતોડ પ્રયાસ) કરો, જેવી રીતે જિહાદ કરવાનો હક છે. તેણે તમને પોતાના કામ માટે ચૂંટી લીધા છે, અને દીન (ધર્મ)માં તમારા પર કોઈ તંગી નથી રાખી. કાયમ થઈ જાઓ પોતાના પિતા ઈબ્રાહીમની મિલ્લત (પંથ) પર. અલ્લાહે પહેલાં પણ તમારું નામ 'મુસ્લિમ' (આજ્ઞાંકિત) રાખ્યું હતું અને આ (કુર્આન)માં પણ (તમારું નામ આ જ છે), જેથી રસૂલ તમારા પર સાક્ષી રહે અને તમે લોકો પર સાક્ષી રહો. તો નમાઝ કાયમ કરો, ઝકાત આપો અને અલ્લાહથી જોડાઈ જાઓ. તે છે તમારો સંરક્ષક, ખૂબ જ સારો છે તે સંરક્ષક અને ખૂબ જ સારો છે તે સહાયક ! (રુકૂઅ-૧૦)

૨૩. અલ-મુ'મિનૂન

પરિચય

નામ :

પ્રથમ આયત 'કફ્-અફ્લહલ્ મુઅ્મિનૂન' (નિ:સંદેહ, સફળતા પ્રાપ્ત કરી ઈમાન લાવનારાઓએ)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વાર્ષન-શૈલી અને વિષય, બંનેથી એ જ જણાય છે કે આ સૂર:ના અવતરણનો સમય મક્કાનો મધ્ય-કાળ છે. આયત ૭૫-૭૬થી સ્પષ્ટપણે એ જ પુરાવો મળે છે કે આ સૂર: મક્કાના એ કારમા દુષ્કાળના જમાનામાં અવતરિત થઈ છે, જે પ્રમાણભૂત કથનો અનુસાર આ જ વયગાળાના સમયમાં પડ્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

નબી (સલ્લ.)ના અનુસરણનું આમંત્રણ આ સૂર:નો કેન્દ્રીય વિષય છે અને સમગ્ર પ્રવચન આ જ ધરીની આસપાસ ફરે છે. વાતની શરૂઆત એ રીતે થાય છે કે જે લોકોએ આ નબી (પયગંબર)ની વાત માની લીધી છે, તેમનામાં આ અને આવા ગુણો પેદા થઈ રહ્યા છે અને નિશ્ચિતપણે આવા જ લોકો દુનિયા (આલોક) અને આખિરત (પરલોક)માં સફળતાના અધિકારી છે. ત્યારપછી મનુષ્યના જન્મ, આકાશ અને ધરતીનું સર્જન, વનસ્પતિ અને પશુ-પક્ષીઓનું સર્જન અને સૃષ્ટિની બીજી નિશાનીઓથી તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરતના સત્ય હોવાના પ્રમાણો આપવામાં આવ્યા છે, પછી પયગંબરો અને તેમની ઉમ્મતો (સમુદાયો)ના વૃત્તાંતો બતાવીને કેટલીક વાતો શ્રોતાઓને સમજાવવામાં આવી છે.

એક એ કે આજે તમે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના આમંત્રણ અંગે જે સંદેહો કરી રહ્યા છો અને વાંધાઓ ઉઠાવી રહ્યા છો તે કંઈ નવા નથી. અગાઉ પણ દુનિયામાં જે પયગંબરો આવ્યા હતા, તે સૌના સામે પણ તેમના જમાનાના અજ્ઞાનીઓએ આવા જ વાંધાઓ ઉઠાવ્યા હતા. હવે જોઈ લો કે ઈતિહાસનો બોધ શું દર્શાવે છે. વાંધા ઉઠાવનારાઓ સત્ય પર હતા કે પયગંબર ?

બીજી એ કે તૌહીદ અને આખિરત વિષે જે શિક્ષણ નબી (સલ્લ.) આપી રહ્યા છે, એ જ શિક્ષણ દરેક યુગના પયગંબરોએ આપ્યું છે.

ત્રીજી એ કે જે કોમોએ પયગંબરોની વાત જ ન સાંભળી, છેવટે તેમનો નાશ થઈને રહ્યો.

ચોથી એ કે અલ્લાહ તરફથી દરેક યુગમાં એક જ દીન (ધર્મ) આવતો રહ્યો છે અને તમામ પયગંબરો એક જ સમુદાય (ઉમ્મત)ના લોકો હતા. તે એક માત્ર ધર્મ સિવાય દુનિયામાં જે અલગ-અલગ ધર્મો તમે લોકો જોઈ રહ્યા છો, તે બધા ધર્મો લોકોએ પોતે ઘડી કાઢ્યા છે.

આ પ્રસંગો પછી લોકોને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે સાચી વસ્તુ, જેના પર અલ્લાહને ત્યાં પ્રિય કે અપ્રિય હોવાનો મૂળ આધાર છે, તે વ્યક્તિનું ઈમાન અને તેની ઈશપરાયણતા (ખુદાતરસી) અને સત્યવાદિતા છે. આ વાતો એટલા માટે કહેવામાં આવી છે કે નબી (સલ્લ.)ના આમંત્રણ સામે તે વખતે જે અવરોધો ઊભા કરવામાં આવી રહ્યા હતા, તેના તમામે-તમામ ધ્વજવાહકો મક્કાના આગેવાનો અને મોટા-મોટા સરદારો હતા. તેઓ પોતાની રીતે સ્વયં પણ એ ધમંડ રાખતા હતા અને તેમનાથી પ્રભાવિત લોકો પણ એ ભ્રમમાં ગ્રસ્ત હતા કે ને'મતો (કૃપાઓ)ની વર્ષા જેમના પર થઈ રહી છે, તેમના પર ચોક્કસ અલ્લાહ અને દેવતાઓની મહેરબાની છે. બાકી રહ્યા આ નિર્ધન લોકો, જેઓ મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સાથે છે, તેમની તો ડાહ્ય સ્વયં જ એ દર્શાવી રહી છે કે અલ્લાહ તેમના સાથે નથી અને દેવતાઓનો ફેટકાર જ તેમના પર પડ્યો છે. તે પછી મક્કાવાસીઓને જુદી-જુદી રીતે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના પયગંબર હોવા અંગે સંતુષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. પછી તેમને બતાવવામાં આવ્યું કે આ દુષ્કાળ, જે તમારા પર આવી પડ્યો છે, તે એક ચેતવણી છે. સારું એ છે કે તેને જોઈને સુધરી જાઓ અને સન્માર્ગ પર આવી ધ્રુઓ. ત્યારપછી તેમનું નવેસરથી એ નિશાનીઓ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે કે સૃષ્ટિ અને સ્વયં તેમના અસ્તિત્વમાં મોજૂદ છે અને અલ્લાહના એક હોવા અને તુસ્તુ પછી જીવનની સ્પષ્ટ ગવાહી પ્રસ્તુત કરી રહી છે. પછી નબી (સલ્લ.)ને ઠાગદર્શન આપવામાં આવ્યું છે કે ચાહે આ લોકો તમારા વિરુદ્ધ ગમે તેટલું ખરાબ હુલસાં અપનાવે, તમે ભલી રીતે જ તેનો બચાવ કરજો. શૈતાન ક્યારેય તમને ઉત્તેજિત રીતે બૂરાઈનો જવાબ બૂરાઈથી આપવા તૈયાર ન કરે.

ચર્ચાના અંતે સત્યના વિરોધીઓને આખિરતની પૂછપરછથી ડરાવવામાં આવ્યા અને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે સત્યના આમંત્રણ અને તેનું અનુસરણ કરનારાઓ થયે તમે જે કંઈ કરી રહ્યા છો તેનો સખત હિસાબ તમારા પાસેથી લેવામાં આવશે.

أَيَّاهَا ١١٨

سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ مَكِّيَّةٌ (٢٣)

كُنُوزُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ١ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ

خَشِعُونَ ٢ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ٣ وَ

الَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ٤ وَالَّذِينَ هُمْ إِذَا رَجَعُوا

إِلَى أَهْلِهِمْ إِلاَّ عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ

بِأَنَّهُمْ عِبَادٌ مُّسْلِمُونَ ٥ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ

أَوْلِيَاءَ هُمْ الْعَادُونَ ٦ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ

عَدُونَ ٧ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ٨

وَالَّذِينَ هُمْ الْوَارِثُونَ ٩ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ ١٠

لَهُمْ فِيهَا خُلُدٌ ١١ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ

نَلَّةٍ مِنْ طِينٍ ١٢ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُفُوءًا فِي قَرَارٍ

كَبِيرٍ ١٣ ثُمَّ خَلَقْنَا النَّفْثَةَ عَاقَةً فَخَلَقْنَا

عَاقَةً مُّضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظًا فَكَسَوْنَا الْعِظَ

مَاءً ١٤ ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ١٥ فَتَبَرَّكَ اللَّهُ أَحْسَنُ

فَالْقَائِنِينَ ١٦ ثُمَّ إِنكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَكَيْتُونَ ١٧ ثُمَّ إِنكُمْ

مِنَ الْقِيَامَةِ تَبْعَتُونَ ١٨ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ ١٩

نَاكُتًا عَنِ الْخَلْقِ غُفْلِينَ ٢٠ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

نَدْرًا فَأَسْكَنَتْهُ فِي الْآرِضِ ٢١ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِكُمْ

૨૩. સૂર: અલ-મુ'મિનૂન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૧૧૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) નિ:સંદેહ, સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે ઈમાન લાવનારાઓએ, (૨) જેઓ પોતાની નમાઝમાં 'મુશૂઅ' (વિનમ્રતા) અપનાવે છે, (૩) નિરર્થક વાતોથી દૂર રહે છે, (૪) ઝકાતની પદ્ધતિ પર અમલ કરે છે, (૫) પોતાની ગુલેન્દ્રિયોની રક્ષા કરે છે, (૬) સિવાય પોતાની પત્નીઓ અને એ સ્ત્રીઓના જેઓ તેમના કબજામાં હોય, (૭) કેમ કે તેમના મામલામાં (સુરક્ષિત ન રાખવા બદલ) તેઓ નિંદનીય નથી. (૮) અલબત્ત, જેઓ તે ઉપરાંત કંઈ વધારે ઇચ્છે તેઓ જ હદથી વધી જનારા છે, (૯) પોતાની અમાનતો અને પોતાના વાયદાઓની કાળજી રાખે છે, (૧૦) અને પોતાની નમાઝોની રક્ષા કરે છે. (૧૦) આ જ લોકો એ વારસદારો છે, (૧૧) જેઓ વારસામાં ફિરદૌસ (જન્મતમાં અનહદ આનંદનું સ્થળ) મેળવશે અને તેમાં હંમેશા રહેશે.

(૧૨) અમે મનુષ્યને માટીના સત્ત્વમાંથી બનાવ્યો, (૧૩) પછી તેને એક સુરક્ષિત જગ્યામાં ટપકેલા બિંદુમાં પરિવર્તિત કરી દીધું, (૧૪) પછી તે બિંદુને થીજી ગયેલા લોહીનું રૂપ આપ્યું, પછી થીજેલા લોહીને માંસનો ટુકડો બનાવી દીધો, પછી માંસના ટુકડાના હાડકાં બનાવ્યા, પછી હાડકાંઓ પર માંસ ચઢાવ્યું, પછી તેને એક જુદું જ સર્જન બનાવીને ઊભો કર્યો. (૧૫) આમ, ઘણો જ બરકતવાળો છે અલ્લાહ, સૌ કારીગરોથી બહેતર કારીગર. (૧૫) ત્યારબાદ પછી તમારે ચોક્કસ મરવાનું છે, (૧૬) પછી કયામતના દિવસે નિશ્ચિતપણે તમે ઉઠાવવામાં આવશો.

(૧૭) અને તમારા ઉપર અમે સાત રસ્તા બનાવ્યા. (૧૮) સર્જનના કાર્યથી અમે કંઈ અજાણ ન હતા (૧૯) અને આકાશમાંથી અમે યોગ્ય હિસાબ અનુસાર નિશ્ચિત માત્રામાં પાણી ઉતાર્યું અને તેને ધરતીમાં થોભાવી દીધું. અમે તેને જેવી રીતે ઇચ્છીએ ગાયબ કરી

૧. આના બે અર્થ છે : એક એ કે પોતાના શરીરના ગુપ્ત અંગોને છુપાવીને રાખે છે, અર્થાત્ નગ્નતાથી બચે છે અને પોતાના ગુપ્ત અંગો બીજાઓના સામે ખોલતા નથી. બીજો એ કે પોતાની ચારિત્ર્યની શુદ્ધતા અને પવિત્રતાને સુરક્ષિત રાખે છે. અર્થાત્, કામવાસનાના મામલાઓમાં સ્વચ્છંદતાથી કામ નથી લેતા અને કામ-શક્તિના ઉપયોગમાં નિરંકૂશ નથી બની જતા.
૨. અર્થાત્, લોહીઓ (દારીઓ), જે યુદ્ધમાં પકડાઈને આવી હોય અને યુદ્ધ-કેદીઓનું હસ્તાંતરણ ન થવાની સ્થિતિમાં ઈસ્લામી રાજ્ય તરફથી કોઈની માલિકીમાં આપી દેવામાં આવે.
૩. અર્થાત્, આમ તો આ જ બધું પશુઓના સર્જનમાં પણ હોય છે, પરંતુ અલ્લાહે આ સર્જનના કાર્યથી મનુષ્યને એક અન્ય પ્રકારનું સર્જન બનાવીને ઊભો કર્યો, જે પશુઓથી તદ્દન ભિન્ન છે.
૪. સંભવતઃ આનાથી તાત્પર્ય સાત ગ્રહોના પરિભ્રમણના માર્ગો છે અને કેમ કે આ યુગનો મનુષ્ય સાત ગ્રહોથી જ પરિચિત હતો, તેથી સાત જ માર્ગોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. આનો અર્થ એ નથી કે તેના સિવાય બીજા માર્ગો નથી.
૫. બીજો અનુવાદ આ પણ થઈ શકે છે : "અને સર્જનો તરફથી અમે ગાફેલ ન હતા અથવા નથી." પહેલા અનુવાદ પ્રમાણે આયતનો અર્થ એ છે કે આ બધું જે અમે બનાવેલ છે, તે બસ આમ જ કોઈ અનાડીના હાથે કંઈ ગમે-તેમ નિરૂદ્દેશ્ય બની ગયેલ નથી, બલકે તેને એક સમજી-વિચારેલી યોજના અને સંપૂર્ણ જ્ઞાનની સાથે બનાવવામાં આવેલ

لَقَدْ أَرْوْنَا ٨٠ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّتٍ مِّنْ تَحْيِيلٍ وَ
 أَعْنَابٍ مَّكَّمٌ فِيهَا فُؤَاكِدُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ٨١ وَ
 شَجَرَةٌ تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدَّهْنِ وَصَبْغٍ
 لِلْأَكْلِيلِ ٨٢ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّسُقْيِكُمْ مِمَّا
 فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا
 تَأْكُلُونَ ٨٣ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ٨٤ وَلَقَدْ
 أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا
 لَكُمْ مِنَ اللَّهِ عِزَّةٌ أَفَلَا تَتَّقُونَ ٨٥ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ
 كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ
 أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مِّنَ
 سَمْعِنَا بِهِذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ٨٦ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ
 بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ ٨٧ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي
 بِمَا كَذَّبُونِ ٨٨ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ
 بِأَعْيُنِنَا وَوَحِّينَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ
 فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ
 عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا
 إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ ٨٩ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَّعَكَ
 عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ
 الظَّالِمِينَ ٩٠ وَقُلْ رَبِّ انزِلْنِي مُنزلاً مُّبْرَكًا وَأَنْتَ

وقف لازم

٢٣

منزل:

શકીએ છીએ. (૧૯) પછી તે પાણી દ્વારા અમે તમારા માટે ખજૂર અને દ્રાક્ષના બગીચાઓ પેદા કરી દીધા, તમારા માટે આ બગીચાઓમાં ઘણા સ્વાદિષ્ટ ફળો છે અને તેમનાથી તમે રોજી મેળવો છો, (૨૦) અને એ વૃક્ષ પણ અમે પેદા કર્યું જે સીના પર્વતમાંથી નીકળે છે, (૨૧) તેલ પણ લઈ ઊગે છે અને ખાનારાઓ માટે શાક પણ છે.

(૨૧) અને હકીકત એ છે કે તમારા માટે ઢોરોમાં પણ એક બોધપાઠ છે. તેમના પેટમાં જે કંઈ છે તેમાંથી જ એક વસ્તુ (અર્થાત્ દૂધ) અમે તમને પીવડાવીએ છીએ અને તમારા માટે તેમાં ઘણા બીજા ફાયદાઓ પણ છે. તેમને તમે ખાઓ છો (૨૨) અને તેમના ઉપર અને નૌકાઓ ઉપર સવાર પણ કરવામાં આવો છો. (રુકૂઅ-૧)

(૨૩) અમે નૂહને તેની કોમ તરફ મોકલ્યો. તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના લોકો ! અલ્લાહની બંદગી કરો. તેના સિવાય તમારા માટે કોઈ ઉપાસ્ય નથી. શું તમે ડરતા થી ?” (૨૪) તેની કોમના જે આગેવાનોએ માનવાનો ઈન્કાર કર્યો, તેઓ કહેવા શક્યા કે “આ માણસ કંઈ નથી, પરંતુ એક મનુષ્ય તમારા જ જેવો. તેનો આશય મેવો છે કે તમારા પર શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરે. અલ્લાહને જો મોકલવા જ હોત તો ફરિશ્તાઓ મોકલતો. આ વાત તો અમે ક્યારેય અમારા બાપ-દાદાના જમાનામાં સાંભળી જ નથી કે મનુષ્ય રસૂલ બનીને આવે). (૨૫) કંઈ નહીં, બસ આ માણસને સહેજ ગાંડપણ ભળી ગયું છે. થોડોક સમય વધારે રાહ જોઈ લો (કદાચ ઠીક થઈ જાય).” (૨૬) પૂછે કહ્યું, “પાલનહાર ! આ લોકોએ મને જે રીતે ખોટો ઠેરવ્યો છે, તેના માટે હવે તું ૬ મારી મદદ કર.” (૨૭) અમે તેના પર વહી મોકલી કે, “અમારી દેખરેખમાં મને અમારી વહી અનુસાર નૌકા તૈયાર કર. પછી જ્યારે અમારો આદેશ આવી જાય મને એ ‘તનુર’ (વિશિષ્ઠ ભદ્રી) તીવ્ર થઈ જાય તો દરેક પ્રકારના પ્રાણીઓમાંથી એક-બેક જોડી લઈને તેમાં સવાર થઈ જા અને પોતાના કુટુંબીજનોને પણ સાથે લઈ લે, ક્ષેવાય તેમના જેમના વિરુદ્ધ અગાઉ કૈંસલો થઈ ચૂક્યો છે, અને અત્યાચારીઓ વિષે મને કંઈ ન કહેજે. તેઓ હવે ગરકાવ થવાના છે. (૨૮) પછી જ્યારે તું પોતાના પ્રાણીદારો સાથે નૌકામાં સવાર થઈ જાય તો કહે, આભાર એ અલ્લાહનો જેણે અમને અત્યાચારી લોકોથી છુટકારો અપાવ્યો. (૨૯) અને કહે, પાલનહાર ! મને બરકતવાળી

છે, મહત્વપૂર્ણ કાનૂનો કામ કરી રહ્યા છે, નિમ્નથી લઈને ઉચ્ચ સુધી સમગ્ર સૃષ્ટિ-વ્યવસ્થામાં એક સંપૂર્ણ સુસંવાદિતા જોવા મળે છે, અને આ મહાન કાર્ય-સ્થળમાં દરેક બાજુ એક ઉદ્દેશ્ય દેખાય છે, જે બનાવવાવાળાની તત્ત્વદર્શિતાની પુષ્ટિ કરે છે. બીજા અનુવાદ પ્રમાણે અર્થ એ થશે કે આ સૃષ્ટિમાં જેટલા પણ સર્જનો (સજીવો-નિર્જીવો) અમે પેદા કર્યા છે, તેની કોઈપણ જરૂરતથી અમે ક્યારેય ગાફેલ અને કોઈપણ સ્થિતિથી ક્યારેય અજાણ રહ્યા નથી. કોઈપણ વસ્તુને અમે અમારી યોજનાથી વિરુદ્ધ બનવા અને ચાલવા દીધી નથી. કોઈ વસ્તુની પ્રાકૃતિક આવશ્યકતા ઉપલબ્ધ કરાવવામાં અમે બેપરવાઈ નથી કરી અને એક-એક કણ અન પાંદડાની સ્થિતિથી અમે પરિચિત રહ્યા છીએ. અભિપ્રેત છે જેતૂન, જે ભૂમધ્ય સમુદ્રના આસપાસના વિસ્તાની ઉપજ છે, સૌથી વધારે મહત્વની વસ્તુ છે. સીના પર્વત સાથે આને જોડવાનું કારણ સંભવતઃ એ છે કે એ જ વિસ્તાર, જેનું પ્રખ્યાત સ્થળ સીના પર્વત છે, આ વૃક્ષનું મૂળ વતન છે.

خَيْرَ الْمُنْزِلِينَ ۝ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا
 مُبْتَلِينَ ۝ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ ۝
 أَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ
 مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ
 وَمِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِيقَاءِ الْآخِرَةِ ۖ وَاتْرَفْتُمْ
 الْحَيَاةَ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ۖ يَا كُلُّ
 مَا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِنْهَا تَسْرِبُونَ ۝ وَلَكِنْ
 طَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَسِرُونَ ۝ أَيْعِدْكُمْ
 نَعْمَ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْتُمْ تُخْرَجُونَ ۝
 يُهَاتَ هِيَ هَاتَ لِمَا تُوْعَدُونَ ۝ إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا
 دُنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ۝ إِنَّ هُوَ إِلَّا
 جُلٌّ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ۝
 لَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونَ ۝ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ
 صَاحِبَنَّ نَدِيمِينَ ۝ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ
 نَاءً ۖ فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ
 بِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ ۝ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا
 مَا يَسْتَأْخِرُونَ ۝ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رَسُولَنَا تَتْرَاهُ كُلَّمَا
 آءَ أُمَّةٍ رَسُولَهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا
 جَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ ۖ فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ ثُمَّ

જગ્યા પર ઉતાર અને તું સૌથી ઉત્તમ જગ્યા આપનાર છે.”

(૩૦) આ પ્રસંગમાં મોટી નિશાનીઓ છે, અને પરીક્ષા તો અમે કરીને જ રહીએ છીએ.

(૩૧) તેમના પછી અમે એક બીજા યુગની કોમ ઉઠાવી. (૩૨) પછી તેમનામાં સ્વયં તેમની જ કોમનો એક રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલ્યો (જેણે તેમને આમંત્રણ આપ્યું) કે અલ્લાહની બંદગી કરો, તમારા માટે તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. શું તમે ડરતા નથી? (રુકૂઅ-૨) (૩૩) તેની કોમના જે આગેવાનોએ માનવાનો ઈન્કાર કર્યો અને આભિરત (પરલોક)માં રજૂ થવાને ખોટું ઠેરવ્યું, જેમને અમે દુનિયાના જીવનમાં સુખી-સંપન્ન બનાવ્યા હતા, તેઓ કહેવા લાગ્યા, “આ માણસ કંઈ નથી પણ એક મનુષ્ય છે તમારા જ જેવો. જે કંઈ તમે ખાઓ છો, એ જ આ પણ ખાય છે અને જે કંઈ તમે પીઓ છો, એ જ આ પણ પીએ છે. (૩૪) હવે જો તમે પોતાના જ જેવા એક મનુષ્યનું અનુસરણ સ્વીકારી લીધું તો તમે નુકસાનમાં જ રહ્યા. (૩૫) આ તમને બતાવે છે કે જ્યારે તમે મરીને માટી થઈ જશો અને હાડપિંજર બનીને રહી જશો, તે વખતે તમને (કબરોમાંથી) કાઢવામાં આવશે. (૩૬) અશક્ય, તદ્દન અશક્ય છે આ વાયદો જે તમારા સાથે કરવામાં આવી રહ્યો છે. (૩૭) જીવન કંઈ નથી, પણ માત્ર આ દુનિયાનું જીવન. અહીં જ અમારે મરવાનું અને જીવવાનું છે અને અમે કદાપિ ઉઠાવવામાં આવીશું નહીં. (૩૮) આ માણસ અલ્લાહના નામે માત્ર જૂઠ ઘડી રહ્યો છે અને અમે કદાપિ તેને માનવાના નથી.” (૩૯) રસૂલે કહ્યું, “પાલનહાર ! આ લોકોએ મને જે રીતે ખોટો ઠેરવ્યો છે તેના માટે હવે તું જ મારી મદદ કર.” (૪૦) જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું, “નજીક છે તે સમય, જ્યારે આ લોકો પોતાની કરણી પર પસ્તાવો કરશે.” (૪૧) અંતે બરાબર સત્યપૂર્વક એક ઓચિંતા મોટા તોફાને તેમને ઝડપી લીધા અને અમે તેમને કચરો બનાવીને ફેંકી દીધા — દૂર થા અત્યાચારી કોમ !

(૪૨) ત્યારબાદ અમે તેમના પછી બીજી કોમો ઉઠાવી, (૪૩) કોઈ પણ કોમ પોતાના સમય પહેલાં ન તો નાશ પામી અને ન ત્યાર પછી રહી શકી. (૪૪) પછી અમે નિરંતર અમારા રસૂલો મોકલ્યા. જે કોમ પાસે પણ તેનો રસૂલ આવ્યો, તેણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો અને અમે એક પછી એક કોમને નષ્ટ કરતા ગયા, ત્યાં સુધી કે તેમને માત્ર દંતકથા બનાવી મૂક્યા — ફિટકાર એવા લોકો પર જેઓ ઈમાન નથી લાવતા !

أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ ٥ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ
 مُّبِينٍ ٦ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا
 عَالِينَ ٧ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا
 عِبَادُونَ ٨ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ٩
 وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ١٠ وَ
 جَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً ١١ وَأَوَيْنَهُمَا إِلَىٰ رُبُوعٍ
 ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ١٢ بِآيَاتِهَا الرُّسُلُ كَلُوا مِنَ
 الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ١٣
 وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ١٤
 فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا ١٥ كُلٌّ حِزْبٌ بِمَا لَدَيْهِمْ
 فِرْحُونَ ١٦ فَذَرَهُمْ فِي عَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ١٧ أَيَحْسَبُونَ
 أَنَّمَا عُدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنِينَ ١٨ نَسَارِعُ لَهُمْ فِي
 الْحَيَاتِ ١٩ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ٢٠ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ
 رَبُّهُمْ مُّسْفِقُونَ ٢١ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ٢٢
 وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ٢٣ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا
 آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ٢٤
 أُولَٰئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْحَيَاتِ وَهُمْ لَهَا سِبْقُونَ ٢٥ وَلَا
 نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ
 بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ٢٦ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي عَمْرَةٍ مِّنْ

(૪૫-૪૬) પછી અમે મૂસા અને તેના ભાઈ હારૂનને અમારી નિશાનીઓ અને ખુલ્લી સનદ સાથે ફિરઔન અને તેના રાજ-દરબારીઓ તરફ મોકલ્યા. પરંતુ તેમણે ધમંડ કર્યો અને બડાશ મારી. (૪૭) કહેવા લાગ્યા, “શું અમે અમારા જેવા જ બે માણસો પર ઈમાન લઈ આવીએ? અને માણસો પણ તે, જેમની કોમ અમારી ગુલામ છે.” (૪૮) આમ, તેમણે બંનેને ખોટા ઠેરવ્યા અને નાશ થવાવાળાઓમાં જઈ મળ્યા. (૪૯) અને મૂસાને અમે ગ્રંથ આપ્યો, જેથી લોકો તેના દ્વારા માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરે.

(૫૦) અને મરયમના પુત્ર અને તેની માતાને અમે એક નિશાની બનાવ્યા, અને તેમને એક ઊંચા સ્થળે રાખ્યા, જે શાંતિપૂર્ણ સ્થળ હતું અને ઝરણાઓ તેમાં વહેતા હતા. (રુકૂઅ-૩)

(૫૧) હે પયગંબરો! ખાઓ પાક (પવિત્ર) વસ્તુઓ અને સદ્કાર્યો કરો. તમે જે કંઈ પણ કરો છો, હું તેને સારી રીતે જાણું છું. (૫૨) અને આ તમારી ઉમ્મત (સમુદાય) એક ઉમ્મત છે અને હું તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છું, તેથી તમે મારાથી જ ડરો.

(૫૩) પરંતુ પાછળથી લોકોએ પોતાના દીન (ધર્મ)ને પરસ્પર ટુકડે-ટુકડા કરી લીધો. રેક જૂથ પાસે જે કંઈ છે તેમાં જ તે મગ્ન છે - (૫૪) ભલે, તો છોડો તેમને, ડૂબેલા રહે પોતાની ગફલતમાં એક નિશ્ચિત સમય સુધી.

(૫૫) શું આ લોકો (એમ) સમજે છે કે અમે જે ધન અને પુત્રો વડે તેમને મદદ આપી શ્યા છીએ (૫૬) તો જાણે તેમને ભલાઈઓ આપવા માટે પ્રયત્નશીલ છીએ? નહીં, ાથી વાતનું તેમને જ્ઞાન નથી. (૫૭) હકીકતમાં તો જે લોકો પોતાના રબથી ડરનારા ાય છે, (૫૮) જેઓ પોતાના રબની આયતો પર ઈમાન લાવે છે, (૫૯) જેઓ પોતાના મ સાથે કોઈને ભાગીદાર બનાવતા નથી, (૬૦) અને જેમની હાલત એવી છે કે આપે જે કંઈ પણ આપે છે અને હૃદય તેમના એ વિચારથી ધ્રુજતા રહે છે કે અમારે અમારા પાસે પાછા ફરવાનું છે, (૬૧) તેઓ જ ભલાઈઓ તરફ દોડનારા અને એકબીજાથી ાગળ વધીને તેમને પ્રાપ્ત કરનારા છે. (૬૨) અમે કોઈ વ્યક્તિને તેની શક્તિથી વધુ ા આપતા નથી અને અમારા પાસે એક પુસ્તક છે જે (દરેકે-દરેકની સ્થિતિ) સાથે- ાથી બતાવી દેનારું છે, (૬) અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં લોકો સાથે અન્યાય અને અત્યાચાર વામાં નહીં આવે. (૬૩) પરંતુ આ લોકો આ મામલાથી બેખબર છે, અને તેમના

لَهَذَا وَلَكُمْ أَعْمَالٌ مِّنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿١٥﴾
 فَتَرَىٰ إِذَا أَخَذْنَا مَتْرَفِينَمْ بِالْعَذَابِ إِذْ هُمْ يُجْرُونَ ﴿١٦﴾
 تَجْرُوا الْيَوْمَ بِإِثْمِكُمْ مِّثْلًا لَا تَنْصَرُونَ ﴿١٥﴾ قَدْ كَانَتْ
 بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَيْكُمْ مُّكِنِّتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِبُونَ ﴿١٦﴾
 سَتَكْبِرِينَ بِهِ سِمَاءًا تَهْجُرُونَ ﴿١٧﴾ أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا
 قَوْلًا أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨﴾
 لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿١٩﴾ أَمْ
 تُولُونَ بِهِ جِنَّةً ۗ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَكَثُرَهُمْ
 حَقِّ كَرَهُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ
 السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۗ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ
 ثُمَّ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٢١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا
 خَرَاجَ رَبِّكَ خَيْرٌ ۗ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّكَ
 لَدَعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ
 يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَيِّوْنَ ﴿٢٤﴾ وَلَوْ
 مِنْهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ
 مَهُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا
 لَنَا وَمَا يَنْتَضِعُونَ ۗ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ بَابًا ذَا
 بَابٍ شَدِيدٍ إِذْ هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۗ وَهُوَ
 بَنَىٰ أَنشَأَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۗ قَلِيلًا

કર્મો પણ એ પદ્ધતિથી (જેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરવામાં આવ્યો છે) જુદા-જુદા છે. (૬૪) (તેઓ પોતાના આ કરતૂકો કરતા રહેશે,) ત્યાં સુધી કે છેવટે અમે જ્યારે તેમના વિલાસી લોકોને યાતનામાં ઝડપી લઈશું, તો પછી બરાડવાનું શરૂ કરી દેશે — (૬૫) હવે બંધ કરો પોતાની ફરિયાદ અને રોકકળ. અમારા તરફથી હવે તમને કોઈ મદદ નથી મળવાની. (૬૬) મારી આયતો સંભળાવવામાં આવતી હતી ત્યારે તમે (રસૂલનો અવાજ સાંભળતાં જ) પાછા પગે ભાગી છૂટતા હતા. (૬૭) પોતાના અહંકારમાં તેને ધ્યાન પર જ લેતા ન હતા. પોતાના ચોતરાઓમાં તેના વિષે વાતો બનાવતા હતા અને લવારો કર્યા કરતા હતા.

(૬૮) તો શું આ લોકોએ ક્યારેય આ વાણી પર વિચાર નથી કર્યો? અથવા તે કોઈ એવી વાત લાવ્યો છે જે ક્યારેય તેમના પૂર્વજોના પાસે આવી ન હતી? (૬૯) અથવા આ લોકો પોતાના રસૂલથી ક્યારેય પરિચિત ન હતા કે (અજાણ્યો માણસ સમજીને) તેનાથી ભડકે છે? (૭૦) અથવા આ લોકો એમ માને છે કે તે દીવાનો છે? નહીં, બલ્કે તે સત્ય લાવ્યો છે અને સત્ય જ તેમની બહુમતીને પસંદ નથી — (૭૧) અને સત્ય જો ક્યાંક તેમની ઈચ્છાઓના પાછળ ચાલતું હોત, તો ધરતી અને આકાશો અને તેમની બધી જ આબાદીનું વ્યવસ્થા-તંત્ર છિન્ન-ત્વિન્ન થઈ જતું — નહીં, બલ્કે અમે તેમનો પોતાનો જ બોધ તેમના પાસે લાવ્યા છીએ અને તેઓ પોતાના બોધથી જ મોઢું ફેરવી રહ્યા છે.

(૭૨) શું તું તેમના પાસેથી કંઈ માગી રહ્યો છે? તારા માટે તો તારા રબનું આપેલું જ વધુ સારું છે, અને તે સર્વશ્રેષ્ઠ રોજી આપનાર છે. (૭૩) તું તો તેમને સન્માર્ગ તરફ બોલાવી રહ્યો છે. (૭૪) પરંતુ જેઓ આખિરત (પરલોક)માં નથી માનતા, તેઓ સન્માર્ગથી હટીને ચાલવા માગે છે.

(૭૫) જો અમે તેમના પર દયા કરીએ અને તે તકલીફ, જેમાં તેઓ અત્યારે ગ્રસ્ત છે, (૭૬) દૂર કરી દઈએ તો આ લોકો પોતાના વિદ્રોહમાં તદ્દન બહેકી જશે. (૭૬) તેમની દશા તો એ છે કે અમે તેમને તકલીફમાં નાખ્યા, છતાં પણ તેઓ પોતાના રબ સમક્ષ ઝૂક્યા નહીં અને ન વિનમ્રતા અપનાવે છે. (૭૭) અલબત્ત, જ્યારે મામલો ત્યાં સુધી પહોંચી જશે કે અમે તેમના પર ભારે યાતનાના દ્વાર ખોલી દઈએ, તો તમે જોશો કે આ પરિસ્થિતિમાં તેઓ એકાએક દરેક વસ્તુથી હતાશ છે. (રુકૂઅ-૪)

(૭૮) તે અલ્લાહ જ તો છે, જેણે તમને સાંભળવા અને જોવાની શક્તિઓ આપી અને વિચારવા માટે હૃદય આપ્યા. પરંતુ તમે લોકો ભાગ્યે જ આભારી થાવ છો.

૮. આનાથી અભિપ્રેત છે એ દુકાળ, જે નબી સલ્વ.ના આગમન પછી અમુક વર્ષ સુધી વ્યાપ્ત રહ્યો.

مَا تَشْكُرُونَ ٥٨ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَ
 إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ٥٩ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ
 اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ٦٠ بَلْ قَالُوا
 مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ٦١ قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
 وَعِظَامًا مَاءً إِنَّا كَسَبُوعُثُونَ ٦٢ لَقَدْ وَعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا
 هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ٦٣ قُلْ
 لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٦٤ سَيَقُولُونَ
 لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ٦٥ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ
 وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ٦٦ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا
 تَتَّقُونَ ٦٧ قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ
 وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٦٨ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ
 قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ ٦٩ بَلْ اتَّيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ
 لَكَاذِبُونَ ٧٠ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ
 مِنْ إِلَهٍ إِذَا أَذْهَبَ كُلَّ إِلَهٍ مِمَّا خَلَقَ وَلَعَلَّ لِبَعْضِهِمْ
 عَلَيْهِ بَعْضٌ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ٧١ عِلْمِ الْغَيْبِ وَ
 الشَّهَادَةِ فَتَعَلَّى عَمَّا يُشْرِكُونَ ٧٢ قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تُرَبِّئِي
 مَا يُوعَدُونَ ٧٣ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ٧٤
 وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ تَرْبِيَكِ مَا نَعِدُهُمْ لَقَدِيرُونَ ٧٥ اذْفَعُ بِلَئِنِّي
 هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ ٧٦ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ٧٧ وَ

٥٦٥

مِثْلُ

(૭૯) એ જ છે જેણે તમને ધરતીમાં ફેલાવી દીધા અને તેના જ તરફ તમે પાછા એકત્ર કરવામાં આવશો. (૮૦) એ જ જીવન પ્રદાન કરે છે અને એ જ મૃત્યુ આપે છે. રાત અને દિવસનું ભ્રમણ તેના જ કબજા અને સામર્થ્યમાં છે. શું તમારી સમજમાં આ વાત નથી આવતી? (૮૧) પરંતુ આ લોકો એ જ બધું કહે છે જે તેમના પુરોગામીઓ કહી ચૂક્યા છે. (૮૨) તેઓ કહે છે, “શું અમે જ્યારે મરીને માટી થઈ જઈશું અને હાડપિંજર બનીને રહી જઈશું તો ફરીથી અમને જીવતા કરીને ઉઠાવવામાં આવશે? (૮૩) અમે પણ આવા વાયદાઓ બહુ સાંભળ્યા છે અને અમારા પહેલાં અમારા બાપ-દાદાઓ પણ સાંભળતા રહ્યા છે. આ માત્ર પુરાણી કહાણીઓ છે.”

(૮૪) આ લોકોને કહો, “બતાવો, જો તમે જાણતા હોવ કે આ ધરતી અને તેની સમસ્ત આબાદી કોની છે? (૮૫) આ લોકો જરૂર કહેશે કે અલ્લાહની. કહો કે, “પછી તમે કેમ ભાનમાં આવતા નથી?” (૮૬) આ લોકોને પૂછો, “સાતેય આકાશો અને મહાન અર્શ (દિવ્ય સિંહાસન)નો માલિક કોણ છે?” (૮૭) આ લોકો જરૂર કહેશે, “અલ્લાહ.” કહો, “પછી તમે કેમ ડરતા નથી?” (૮૮) આ લોકોને કહો, “બતાવો, જો તમે જાણતા હોવ કે દરેક વસ્તુ પર કોની સત્તા છે? અને કોણ છે તે જે શરણ આપે છે અને તેના વિરુદ્ધ કોઈ શરણ આપી શકતું નથી?” (૮૯) આ લોકો જરૂર કહેશે કે આ વાત તો અલ્લાહ જ માટે છે. કહો, “પછી ક્યાંથી તમને ધોખો થાય છે?” (૯૦) જે સત્ય હકીકત છે તે અમે આ લોકોની સામે લઈ આવ્યા છીએ અને કોઈ શંકા નથી કે આ લોકો જૂઠા છે.^(૯) (૯૧) અલ્લાહે કોઈને પોતાની સંતાન બનાવી નથી^(૧૦) અને કોઈ બીજો ઉપાસ્ય તેના સાથે નથી. જો આવું હોત તો દરેક ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ) પોતાની મખ્લૂક (સર્જન)ને લઈને અલગ થઈ જતો અને પછી તેઓ એક-બીજા પર ચઢાઈ કરતા. પવિત્ર અને ઉચ્ચ છે અલ્લાહ એ તમામ વાતોથી જે આ લોકો બનાવે છે. (૯૨) ખુલ્લા અને છુપાનો જાણવાવાળો, તે ઉચ્ચતર છે એ શિક્ષી જે આ લોકો પ્રસ્તાવિત કરી રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૫)

(૯૩) હે નબી સલ્લ! દુઆ કરો કે “પાલનહાર! જે યાતનાની આમને ધમકી આપવામાં આવી રહી છે, તે જો મારી હાજરીમાં તું લાવે, (૯૪) તો હે મારા રબ! મને આ અત્યાચારી લોકોમાં સામેલ ન કરજે.”^(૧૧) (૯૫) અને સાચું એ છે કે અમે તમારી આંખો સામે જ તે વસ્તુ લઈ આવવાનું પૂર્ણ સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ જેની ધમકી અમે આમને આપી રહ્યા છીએ.

(૯૬) હે નબી સલ્લ! બૂરાઈને એવી પદ્ધતિથી દૂર કરો જે ઉત્તમ હોય. જે કંઈ વાતો તેઓ તમારા પર બનાવે છે તેની અમને બરાબર ખબર છે. (૯૭) અને દુઆ કરો કે,

૨. અર્થાત્, પોતાના એ કથનમાં જૂઠા કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્યને પણ ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)ના ગુણો, અધિકારો અને હક્કો અથવા તેમાંથી કોઈ ભાગ પ્રાપ્ત છે, અને પોતાના એ કથનમાં પણ જૂઠા કે મૃત્યુ પછી જીવન સંભવ નથી. તેમનું જૂઠ તેમની પોતાની સ્વીકૃતિઓથી સિદ્ધ છે. એક બાજુ એવું માનવું કે ધરતી અને આકાશનો માલિક અને સૃષ્ટિની દરેક વસ્તુનો સ્વામી અલ્લાહ છે અને બીજા બાજુ એમ કહેવું કે ખુદાઈ એક માત્ર તેની નથી, બલકે બીજાઓનો પણ (જેઓ અનિવાર્યપણે તેના બંદાઓ અને સર્જનો જ હશે) તેમાં કોઈ ભાગ છે. આ બંને વાતો સ્પષ્ટરૂપે

قُلْ رَبِّ اعْوِذْ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ ٥٤ وَأَعُوذُ
 بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ٥٥ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ
 قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ٥٦ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ
 كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ
 بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ٥٧ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ
 نَلَّأْنَا سَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ٥٨ فَمَنْ
 ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ٥٩ وَمَنْ
 خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
 أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ٦٠ تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ
 لِنَارٍ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ٦١ أَلَمْ تَكُنْ أَيْتِي تَتْلُو
 عَلَيْنَا قُلُوبًا فَكُنْتُمْ بِهَا تُكذِّبُونَ ٦٢ قَالُوا رَبَّنَا عَلِمْنَا
 مَا نَلِينَا شِقَاقَنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ٦٣ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا
 مِنْهَا فَإِنَّا عُدْنَا فَاتَّخِذْنَا ظَلِيمُونَ ٦٤ قَالَ اخْسَرُوا فِيهَا
 لَا تُكَلِّمُونَ ٦٥ إِنَّهُ كَانَ قَرِيبٌ مِّنْ عِبَادِي
 يَقُولُونَ رَبَّنَا آمِنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَبِيرٌ
 لِّرَحْمَتَيْنِ ٦٦ فَاتَّخَذَ تَمُوهَهُمْ سَخِرِيًّا حَتَّىٰ أَنسَوَكُم
 كَرِيمٍ وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ٦٧ إِنِّي جَذَبْتُهُمْ
 يَوْمَ بِنَا صَبْرًا وَأَنَّهُمْ هُمُ الْفَاقِرُونَ ٦٨ قُلْ كَمْ
 بَنَيْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ٦٩ قَالُوا كَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ

“પાલનહાર ! હું શૈતાનોની ઉશ્કેરણીઓ સામે તારું શરણ માગું છું, (૯૮) બલ્કે હે મારા રબ ! હું તો એનાથી પણ તારું શરણ માગુ છું કે તેઓ મારા નજીક આવે.”

(૯૯) (આ લોકો પોતાની કરણીથી અટકવાના નથી,) ત્યાં સુધી કે તેમનામાંથી કોઈને મૃત્યુ આવી જશે તો કહેવાનું શરૂ કરશે કે “હે મારા રબ ! મને એ જ દુનિયામાં પાછો મોકલી દે જેને છોડીને હું આવ્યો છું, (૧૦૦) આશા છે કે હવે હું સદ્કાર્ય કરીશ.” — કદાપિ નહીં, આ તો માત્ર એક વાત છે જે તે બકી રહ્યો છે. હવે આ સૌ (મરનારાઓ)ના પાછળ એક બરઝખ (આડ) છે બીજા જીવનના દિવસ સુધી.^(૧૩) (૧૦૧) પછી જેવું સૂર (રણશિંગું) ફૂંકી દેવામાં આવશે. તેમના વચ્ચે કોઈ સંબંધ રહેશે નહીં અને ન તેઓ એકબીજાને પૂછશે. (૧૦૨) તે વખતે જેમના પલ્લાં ભારે હશે તેઓ જ સફળતા પામશે (૧૦૩) અને જેમના પલ્લાં હલકા હશે, એ જ લોકો હશે જેમણે પોતાને નુકસાનમાં નાખી દીધા. તેઓ જહન્નમ (નર્ક)માં હંમેશા રહેશે. (૧૦૪) આગ તેમના ચહેરાની ચામડીને ચાટી જશે અને તેમના જડબા બહાર નીકળી આવશે. (૧૦૫) “શું તમે એ જ લોકો નથી કે જેયારે મારી આયતો તમને સંભળાવવામાં આવતી હતી તો તમે તેમને ખોટી ઠેરવતા હતા?” (૧૦૬) તેઓ કહેશે, “હે અમારા રબ ! અમારું દુર્ભાગ્ય અમારા પર છવાઈ ગયું હતું. અમે ખરેખર પથભ્રષ્ટ લોકો હતા. (૧૦૭) હે પાલનહાર ! હવે અમને અહીંથી બહાર કાઢી દે. ફરી અમે આવી ભૂલ કરીએ તો અત્યાચારી હોઈશું.” (૧૦૮) અલ્લાહ જવાબ આપશે, “દૂર થઈ જા મારા સામેથી. પડ્યા રહો આમાં જ અને મારી સાથે વાત ન કરો. (૧૦૯) તમે એ જ લોકો તો છો કે મારા કેટલાક બંદાઓ જયારે કહેતા હતા કે હે અમારા પાલનહાર ! અમે ઈમાન લાવ્યા, અમને માફ કરી દે, અમારા પર દયા કર, તું બધા જ દયાળુઓ કરતાં સારો દયાળુ છે, (૧૧૦) તો તમે તેમની ઠેકડી ઉડાવી, ત્યાં સુધી કે તેમના વિરોધે તમને એ પણ ભુલાવી દીધું કે હું પણ કોઈ છું અને તમે તેમના ઉપર હસતા રહ્યા. (૧૧૧) આજે તેમના એ સબ્ર (ધૈર્ય)નું મેં આ ફળ આપ્યું છે કે તેઓ જ સફળ છે.” (૧૧૨) પછી અલ્લાહ તેમને પૂછશે, “બતાવો, ધરતી પર તમે કેટલા વર્ષ રહ્યા?” (૧૧૩) તેઓ કહેશે, “એક દિવસ અથવા દિવસનો

એક-બીજાથી વિરોધાભાસી છે. એ જ પ્રમાણે એક બાજુ એમ કહેવું કે અમને અને આ મહાન સૃષ્ટિને અલ્લાહે પેદા કર્યા છે અને બીજી બાજુ એમ કહેવું કે અલ્લાહ પોતે જ પેદા કરેલ સર્જનોને ફરીથી પેદા નથી કરી શકતો, સ્પષ્ટરૂપે બુદ્ધિથી વિરુદ્ધ છે. તેથી તેમની પોતાની માનેલી સમ્બાઈઓથી એ સાબિત છે કે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર બંનેય જૂઠી માન્યતાઓ છે, જે તેમણે અપનાવી રાખી છે.

૧૦. અહીં કોઈને એ ગેરસમજ ન થાય કે આ કથન કેવળ ઈસાઈયત (ખ્રિસ્તી ધર્મ)નું ખંડન છે. ના, આરબ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) પણ પોતાના ઉપાસ્યોને ઈશ્વરની સંતાન ઠેરવતા હતા અને દુનિયાના મોટાભાગના મુશ્રિકોની આ પથભ્રષ્ટતામાં તેમના જેવી જ સ્થિતિ રહી છે.

૧૧. આનો અર્થ એ નથી કે મગ્ગાહલાહ (અલ્લાહનું શરણ), આ અઝાબ (યાતના)માં નબી સલ્લ.ના પ્રસ્ત થવાનું ખરેખર કોઈ જોખમ હતું, અથવા એ કે જો આપ આ દુઆ ન માંગતા તો આમાં પ્રસ્ત થઈ જતા, બલ્કે આ પ્રકારની વર્ણન-શૈલી એ કલ્પના કરાવવા માટે અપનાવવામાં આવી છે કે અલ્લાહનો અઝાબ છે જ ડરવા લાપક વસ્તુ, તે એવી ભયાનક વસ્તુ છે કે ગુનેગારો જ નહીં, બલ્કે સદાચારીઓએ પણ પોતાના બધા સત્કર્મો છતાં તેનાથી શરણ માંગવું જોઈએ.

૧૨. ‘બરઝખ’ શબ્દ એ ફારસી શબ્દ ‘પરદા’નું અરબી રૂપ છે. આયતનો અર્થ એ છે કે હવે તેમના અને દુનિયાની

بِعَضِّ يَوْمٍ فَسَلَّ الْعَادِيْنَ ①٢٧ قُلْ إِنْ كَيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا
وَأَنْتُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ①٢٨ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ
عِبَادًا وَأَنْتُمْ إِلَيْنَا لَاتُرْجَعُونَ ①٢٩ فَتَعَلَى اللَّهُ الْمَلِكُ
لِحَقِّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ①٣٠ وَمَنْ
يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ ①٣١ فَانْمَا
حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ ط إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُونَ ①٣٢ وَقُلْ
رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ①٣٣

પણ થોડો ભાગ અમે ત્યાં રહ્યા છીએ. ગણતરી કરનારાઓને પૂછી લો.” (૧૧૪) કહેવામાં આવશે, “થોડો જ સમય રોકાયા છો ને ! અફસોસ, આ તમે તે વખતે જાણ્યું હોત ! (૧૧૫) શું તમે એમ સમજી લીધું હતું કે અમે તમને વ્યર્થ જ પેદા કર્યાં છે અને તમારે અમારા તરફ ક્યારેય પાછા ફરવાનું જ નથી ?”

(૧૧૬) તો ઉચ્ચ અને મહાન છે અલ્લાહ, સાચો સમ્રાટ, કોઈ ઉપાસ્ય નથી તેના સિવાય, માલિક છે મહાન સિંહાસનનો. (૧૧૭) અને જો કોઈ અલ્લાહ સાથે બીજા કોઈ ઉપાસ્યને પોકારે, જેના માટે તેના પાસે કોઈ દલીલ નથી,^(૧૩) તો તેનો હિસાબ તેના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પાસે છે. આવા કાફિરો (ઈનકાર કરનારાઓ) કદાપિ સફળતા પામી શકતા નથી. (૧૧૮) હે નબી સલ્વ ! કહો, “હે મારા પાલનહાર ! દરગુજર કર અને દયા કર. તું સૌ દયાળુઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૬)

વચ્ચે એક આડ છે, જે તેમને પાછા જવા નહીં દે અને કયામત સુધી તેઓ દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) વચ્ચેની સીમામાં રોકાયેલા રહેશે.

૧૩. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, “જે કોઈ અલ્લાહની સાથે કોઈ અન્ય ઉપાસ્યને પોકારે તેના માટે પોતાના આ કૃત્યના સમર્થનમાં કોઈ દલીલ નથી.”

૨૪. અન્-નૂર પરિચય

નામ :

સૂર:નું નામ આયત-૩૫ “અલ્લાહુ નૂરુસ્સમાવાતિ વલ્-અદ” (અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીનું નૂર છે)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

એ વાત પર સૌ સહમત છે કે આ સૂર: બની અલ્-મુસ્તાલિકની લડાઈ પછી અવતરિત થઈ છે. પરંતુ એ બાબતે મતભેદ છે કે આ લડાઈ હિ.સ. ૦૫માં અહ્જાબની લડાઈ પહેલાં થઈ હતી કે હિ.સ. ૦૬માં અહ્જાબની લડાઈ પછી. સાચી હકીકત શું છે, તેની શોધ શરીઅતની એ તત્વદર્શિતા અને સ્થાપિત હિતને સમજવા માટે પણ જરૂરી છે જે પરદાના આદેશોમાં જોવા મળે છે, કેમ કે આવા આદેશો કુર્આનની બે જ સૂર:ઓમાં આવ્યા છે — એક, આ સૂર:માં અને બીજી, સૂર: અહ્જાબમાં, જે અહ્જાબની લડાઈ વખતે અવતરિત થઈ હતી અને તે અંગે સૌ એકમત છે. આ ઉદ્દેશ્યથી જ્યારે આપણે સંબંધિત કથનોથી શોધખોળ કરીએ છીએ તો સાચી વાત એ જ જણાય છે કે આ સૂર: હિ.સ. ૦૬ના ઉત્તરાર્ધમાં સૂર: અહ્જાબના કેટલાય મહિના પછી અવતરિત થઈ છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે સંજોગોમાં આ સૂર: અવતરિત થઈ છે તે સંક્ષિપ્તમાં આ પ્રમાણે છે —

બદ્રના યુદ્ધમાં વિજય પ્રાપ્ત કર્યા પછી આરબ પ્રદેશમાં ઈસ્લામી આંદોલનનું જે ઉત્થાન થયું હતું, તે ખંદક (ખાઈ)ના યુદ્ધ સુધી પહોંચતા-પહોંચતા એટલી હદે આગળ વધી ગયું હતું કે મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ), યહૂદીઓ, મુનાફિકો (દંભી મુસલમાનો) અને સ્થિતિ-પરિવર્તનની પ્રતીક્ષા કરતા સૌ કોઈ એવું પ્રતીત કરવા લાગ્યા હતા કે આ નવી ઉભરતી શક્તિને માત્ર હથિયાર અને લશ્કરના જોરે પરાજિત કરી શકાય તેમ નથી. તેથી હવે તેમણે એક નવી યુક્તિ વિચારી અને પોતાની ઈસ્લામ-વિરોધી ગતિવિધિઓની દિશા સૈનિક કાર્યવાહીઓથી હટાવીને નીચતાપૂર્ણ હુમલાઓ અને આંતરિક ષડયંત્રો તરફ ફેરવી દીધી. આ નવી યુક્તિ પ્રથમ વાર હિ.સ. ૦૫ના ઝિલકઅદમાં જોવામાં આવી, જ્યારે કે નબી (સલ્લ.)એ પુત્ર દત્તક લેવા અને કુટુંબમાં તેને સગા પુત્રનું સ્થાન આપવાના અજ્ઞાનતા-કાળના રિવાજને સમાપ્ત કરવા માટે સ્વયં પોતાના દત્તક પુત્ર (હઝરત ઝૈદ રદિ. બિન હારિસા)ની

તલાક પામેલી પત્ની (હઝરત ઝૈનબ રદિ. બિન્તે હજૂશ) સાથે નિકાહ કર્યા. આ પ્રસંગે મદીનાના મુનાફિકો દુઝ્બારનું ભારે તોફાન લઈને ઊભા થઈ ગયા અને બહારથી યહૂદીઓ અને મુશ્રિકોએ પણ તેમના સૂરમાં સૂર પુરાવતાં આરોપો ઘડવાનું શરૂ કરી દીધું. આવા નિર્લજ્જ જૂઠ ઘડવાવાળાઓએ પણ નબી (સલ્લ.) પર તુચ્છ પ્રકારના જૂઠા નૈતિક આરોપો લગાવ્યા.

બીજો હુમલો બની મુસ્તલિકની લડાઈ પ્રસંગે કરવામાં આવ્યો. જ્યારે એક મુહાજિર અને એક અન્સારી વચ્ચેના મામૂલી ઝઘડાને મુનાફિકોના સરદાર અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈએ એક ખૂબ મોટો ઉપદ્રવ બનાવવાનો પ્રયાસ કર્યો. આ ઘટનાનું વિવરણ આગળ સૂર: મુનાફિકૂનના પરિચયમાં આવી રહ્યું છે. આ હુમલો પ્રથમ હુમલા કરતા પણ વધારે સંગીન હતો.

આ ઘટના હજુ તાજી જ હતી કે એ જ પ્રવાસમાં તેણે એક બીજો ખતરનાક ફિત્નો (ઉપદ્રવ) ઊભો કરી દીધો. તે હઝરત આયશા રદિ. પર આરોપ મૂકવાનો ફિત્નો હતો. આ ઘટનાને સ્વયં તેમના જ મુખે સાંભળો, તેઓ કહે છે કે —

“બની મુસ્તલિકની લડાઈના પ્રસંગે હું આપ (સલ્લ.)ના સાથે હતી. પરત આવતાં, જ્યારે અમે મદીનાના સમીપ હતા, એક મુકામે રાત્રિના સમયે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ પડાવ નાખ્યો અને હજુ રાતનો કેટલોક ભાગ બાકી હતો કે કૂચની તૈયારીઓ શરૂ થઈ ગઈ. હું ઊઠીને મારી જરૂરત પૂરી કરવા નીકળી અને જ્યારે પાછી ફરવા લાગી તો પડાવના નજીક પહોંચીને મને લાગ્યું કે મારા ગળાનો હાર તૂટીને ક્યાંક પડી ગયો છે. હું તેને શોધવામાં લાગી ગઈ અને એટલામાં કાફલો રવાના થઈ ગયો. નિયમ એ હતો કે હું કૂચના સમયે મારી પાલખીમાં બેસી જતી હતી અને ચાર માણસો તેને ઉપાડીને ઊંટ પર મૂકી દેતા હતા. અમે સ્ત્રીઓ એ જમાનામાં ખાવા-પીવાની વસ્તુઓની અછતના કારણે ખૂબ દુબળી-પાતળી હતી. મારી અંબાડી ઉપાડતી વખતે લોકોને એવું લાગ્યું જ નહીં કે હું તેમાં નથી. તેઓ અજાણતામાં ખાલી પાલખી ઊંટ પર મૂકીને રવાના થઈ ગયા. હું જ્યારે હાર લઈને પાછી વળી તો ત્યાં કોઈ ન હતું. છેવટે મારી ચાદર ઓઢીને ત્યાં જ સૂઈ ગઈ અને મનમાં એવું વિચાર્યું કે આગળ જઈને જ્યારે આ લોકો મને નહીં જુએ તો તેઓ સ્વયં જ શોધતાં આવી જશે. આ જ સ્થિતિમાં મને ઊંઘ આવી ગઈ. સવારના સમયે હઝરત સફવાન બિન મુઅત્તલ સુલમી (રદિ.) તે જગ્યાએથી પસાર થયા, જ્યાં હું સૂઈ રહી હતી અને મને જોતાં જ ઓળખી ગયા, કેમ કે પરદાનો આદેશ આવ્યા પહેલાં તેઓ મને અનેકવાર જોઈ ચૂક્યા હતા. આ મહાનુભાવ બદ્રના યુદ્ધમાં ભાગ લેનારા સહાબીઓ

પૈકી હતા. તેમને સવારમાં મોઝે સુધી સૂઈ રહેવાની ટેવ હતી. તેથી તેઓ પણ લશ્કરી પડાવની જગ્યાએ ક્યાંક ઊંઘતા રહી ગયા હતા અને હવે ઊઠીને મદીના જઈ રહ્યા હતા. મને જોઈને તેમણે ઊંટ થોભાવી દીધું અને સહસા તેમના મોઢેથી નીકળી ગયું, “ઈન્ના લિલ્લાહિ વ ઈન્ના ઈલૈહિ રાજિબિન (નિ:શંક, અમે અલ્લાહના છીએ અને તેના જ તરફ અમારે પાછા ફરવાનું છે). અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના પત્ની અહીં જ રહી ગયા.” આ અવાજથી મારી આંખ ખૂલી ગઈ અને મેં ઊઠીને તરત મારા મોઢા પર ચાદર નાખી દીધી. તેમણે મારા સાથે કોઈ વાત ન કરી, પોતાનું ઊંટ લાવીને મારા પાસે બેસાડી દીધું અને બાજુએ ઊભા રહી ગયા. હું ઊંટ પર સવાર થઈ ગઈ અને તેઓ નાથ પકડીને રવાના થઈ ગયા. લગભગ બપોરના સમયે અમે લશ્કર પાસે પહોંચી ગયા, જ્યારે કે તે હજુ હમણા એક જગ્યાએ જઈને રોકાયું જ હતું અને લશ્કરવાળાઓને હજુ એ ખબર પડી ન હતી કે હું પાછળ રહી ગઈ છું. આમાં લાંછન લગાવનારાઓએ તો લાંછન લગાવી દીધું દીધું અને તેમાં સૌથી મોખરે અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ હતો. પરંતુ હું તેનાથી અજાણ હતી કે મારા વિશે કેવી-કેવી વાતો બનાવવામાં આવી રહી છે. મદીના પહોંચીને હું બીમાર પડી ગઈ અને લગભગ એક મહિના સુધી પથારીવશ રહી. શહેરમાં આ લાંછનના સમાચારો ઊડી રહ્યા હતા. અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.)ના કાને પણ વાત પહોંચી ગઈ હતી, પણ મને કંઈ જ ખબર ન હતી. અલબત્ત, જે વસ્તુ મને ખૂંચતી હતી, તે એ કે અલ્લાહના રસૂલનું ધ્યાન મારા તરફ એવું નહોતું, જે બીમારી વખતે રહેતું હતું. છેવટે આપ (સલ્લ.)ની પરવાનગી લઈને હું મારી માતાના ઘરે જતી રહી, જેથી તે મારી દેખભાળ સારી રીતે કરી શકે.

એક દિવસે રાતના સમયે જરૂરત પૂરી કરવા હું મદીનાની બહાર ગઈ. ત્યાં સુધી અમારા ઘરોમાં શૌચાલય ન હતા અને અમે લોકો જંગલમાં જ જતા હતા. મારા સાથે મિસ્તહ બિન અસાસાની માતા પણ હતા. તેમના મુખેથી જાણવા મળ્યું કે લાંછન લગાવનારા જૂઠા લોકો મારા વિશે કેવી-કેવી વાતો ફેલાવી રહ્યા છે ? આ દાસ્તાન સાંભળીને મારું લોહી ઊડી ગયું. એ જરૂરત પણ હું ભૂલી ગઈ, જેના માટે આવી હતી. સીધી ઘરે ગઈ અને આખી રાત રડતાં-રડતાં કાઢી.”

આગળ વાત કરતાં હઝરત આઈશા રદિ. કહે છે કે એક દિવસે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ પોતાના ખુત્બા (પ્રવચન)માં ફરમાવ્યું, “મુસલમાનો ! કોણ છે, જે એ વ્યક્તિના હુમલાઓથી મારી આબરૂ બચાવે, જેણે મારા ઘરના લોકો પર આરોપો મૂકીને મને ખૂબ દુ:ખ પહોંચાડ્યું છે. અલ્લાહના સોગંદ ! મેં તો મારી પત્નીમાં કોઈ દુર્ગુણ જોયો નથી અને તે માણસમાં પણ નહીં, જેના સાથે આ તહોમત

મૂકવામાં આવી રહી છે. તે તો ક્યારેય મારી ગેરહાજરીમાં મારા ઘરે આવ્યો પણ નથી.”

આ સાંભળીને ઉસૈદ બિન હુઝૈર (રદિ.) ઔસના સરદાર (કેટલીક રિવાયતોમાં સઅદ બિન મુઆઝ રદિ.)એ ઊભા થઈને કહ્યું, “હે અલ્લાહના રસૂલ ! જો તે અમારા કબીલાનો માણસ છે, તો અમે તેનું ડોકું ઊડાવી દઈએ અને જો અમારા ભાઈ ખઝરજવાળાઓમાંથી છે તો આપ હુકમ કરો, અમે તેને બજાવી લાવવા તૈયાર છીએ.”

આ સાંભળતાં જ સઅદ બિન ઉબાદહ (રદિ.), ખઝરજના સરદાર ઊભા થઈ ગયા અને કહેવા લાગ્યા, “ખોટું કહ્યું છે, તમે હરગિજ તેને મારી નથી શકતા.” જવાબમાં ઉસૈદ બિન હુઝૈર રદિ.એ કહ્યું કે, “તમે મુનાફિક છો, એટલા માટે મુનાફિકોનો પક્ષ લો છો.” આના પર મસ્જિદે-નબવીમાં ભારે ઉલાપોહ થઈ ગયો, જ્યારે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) મિમ્બર પર મોજૂદ હતા. નજીક હતું કે ઔસ અને ખઝરજ મસ્જિદમાં જ લડી પડતા, પણ અલ્લાહ રસૂલ (સલ્લ.)એ તેમને ઠંડા પાડ્યા અને પછી મિમ્બર પરથી ઊતરી ગયા.

(આ વિગતોથી સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે) અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈએ આ વાહિયાત વાત ફેલાવીને એક જ સમયે ઘણા શિકાર કરવાની કોશિશ કરી. એક તરફ તેણે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) અને હઝરત અબૂબક સિદીક (રદિ.)ની આબરૂ પર હુમલો કર્યો. બીજી તરફ તેણે ઈસ્લામી આંદોલનની ઉચ્ચતમ્ નૈતિક પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચાડવાની કોશિશ કરી. ત્રીજી તરફ તેણે આ એક એવો તણખો ફેંક્યો હતો કે જો ઈસ્લામે પોતાના અનુયાયીઓની કાયાપલટ ન કરી નાખી હોત તો મુહાજિરો, અન્સારો અને સ્વયં અન્સારના પણ બે કબીલાઓ (ઔસ અને ખઝરજ) પરસ્પર લડી મરતા.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ હતા એ સંજોગો, જેમાં પ્રથમ હુમલા વખતે સૂર: અહ્ઝાબની આયતો ૨૮ થી ૭૩ સુધીનું અવતરણ થયું અને બીજા હુમલા વખતે આ સૂર: નૂર ઊતરી. આ પશ્ચાદ્ભૂમિને દષ્ટિ સમક્ષ રાખીને આ બંને સૂર:ઓનો ક્રમશ: અભ્યાસ કરવામાં આવે, તો એ હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા) સારી રીતે સમજમાં આવી જાય છે જે આ આદેશોમાં રહેલી છે. મુનાફિકો (દંભીઓ) મુસલમાનોને તે મેદાનમાં હરાવવા માગતા હતા, જે તેમની શ્રેષ્ઠતાનું અસલ મેદાન હતું. અલ્લાહ તઆલા મુસલમાનોને આ હુમલાઓનો જવાબ આપવા ઉત્પ્રેરિત કરતો, તેના બદલે સંપૂર્ણ ધ્યાન એ શિક્ષા આપવામાં લગાવ્યું કે તમારા સામે નૈતિક મોરચે જ્યાં-જ્યાં પણ અવરોધો છે તેને

દૂર કરો અને આ મોરચાને હજુ વધુ મજબૂત કરી લો. હઝરત ઝૈનબ રદિ.ના નિકાહના પ્રસંગે જ્યારે મુનાફિકો અને કાફિરોએ ઉત્પાત મચાવી દીધો હતો, તે વખતે સામાજિક સુધારણા સંબંધે એ આદેશો આપવામાં આવ્યા હતા, જેનો સૂર: અહઝાબમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. પછી જ્યારે લાંછનની ઘટનાથી મદીનાના સમાજમાં હલચલ ઊભી થઈ તો આ સૂર: નૂર નૈતિકતા, સામાજિકતા અને કાયદા-કાનૂનના એવા આદેશો સાથે અવતરિત કરવામાં આવી, જેનો હેતુ એ હતો કે એક તો મુસ્લિમ સમાજને બૂરાઈઓના ઉદ્ભવ અને તેના ફેલાવાથી સુરક્ષિત રાખવામાં આવે અને જો તે પેદા થઈ જ જાય તો તેમને ભરપૂર રીતે રોકવામાં આવે.

આ આદેશો અને નિર્દેશોને એ જ કમાનુસાર ધ્યાનથી વાંચો, જેના સાથે તે આ સૂર:માં અવતરિત થયા છે, તો ખ્યાલ આવશે કે કુર્આન બરોબર મનોવૈજ્ઞાનિક પ્રસંગે જ માનવ-જીવનની સુધારણા અને નિર્માણ માટે કેવી રીતે કાનૂની, નૈતિક અને સામાજિક ઉપાયોને એકી સાથે પ્રસ્તાવિત કરે છે. આ આદેશો અને નિર્દેશોના સાથે-સાથે મુનાફિકો અને ઈમાનવાળાઓની એ સ્પષ્ટ નિશાનીઓ પણ વર્ણવી દેવામાં આવી, જેનાથી દરેક મુસલમાન એ જાણી શકે કે સમાજમાં નિખાલસ અને સંનિષ્ઠ ઈમાનવાળાઓ કોણ લોકો છે અને મુનાફિક કોણ છે? બીજી તરફ મુસલમાનોના સામૂહિક અનુશાસનને વધુ ચુસ્ત બનાવી દેવામાં આવ્યું. આ સમગ્ર ચર્ચામાં મુખ્ય વાત જોવાની એ છે કે આખી સૂર: નૂર તે કટૂતાથી ખાલી છે, જે નિર્લજ્જ અને ઘૃણાસ્પદ હુમલાઓના પ્રતિકારથી જન્મતી હોય છે. આટલી અત્યંત ઉત્તેજનાપૂર્ણ પરિસ્થિતિઓમાં પણ કેટલી શાંતિથી અને ગંભીરતાથી કાયદા બનાવવામાં આવી રહ્યા છે, સુધારાત્મક આદેશો આપવામાં આવી રહ્યા છે, સમજ-બૂઝથી ભરપૂર અને વિવેકદર્શી સૂચનો અને માર્ગદર્શનો અપાઈ રહ્યા છે તથા શિક્ષા તેમજ ઉપદેશો આપવાનો હક્ક અદા કરવામાં આવી રહ્યો છે.

આનાથી માત્ર એ જ બોધ નથી મળતો કે આપણે કિંત્ના (ઉપદ્રવ અને બગાડ)ના સામે તીવ્રથી અતિ-તીવ્ર ઉત્તેજનાપૂર્ણ પ્રસંગોમાં પણ કેવી રીતે શાંતચિત્તે વિચારપૂર્ણ રીતે, ઉદારતાથી અને વિવેકથી કામ લેવું જોઈએ, બલ્કે આનાથી એ વાતનું પ્રમાણ પણ મળે છે કે આ કલામ (વાણી) હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નો પોતાનો ઘડેલો નથી, કોઈ એવી હસ્તીનો જ અવતરિત કરેલો છે જે ખૂબ ઉચ્ચ સ્થાનેથી માનવીય પરિસ્થિતિઓ અને મામલાઓને જોઈ રહી છે અને પોતાનામાં સ્વયં આ પરિસ્થિતિઓ અને મામલાઓથી અપ્રભાવિત રહીને વિશુદ્ધ નિર્દેશ અને માર્ગદર્શન આપવાના પદનો હક્ક અદા કરી રહી છે. જો આ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું પોતાનું લખાણ હોત તો આપની અત્યંત ઉચ્ચ દૂરદર્શિતા છતાં આમાં સ્વાભાવિક કટૂતાનો થોડો-

ઘણો પ્રભાવ તો અવશ્ય જોવા મળતો, જે સ્વયં પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને સન્માન પર નીચ હુમલાઓને સાંભળીને કોઈ સજ્જન માણસની ભાવનાઓમાં અનિવાર્યપણે પેદા થઈ જતો હોય છે.

رُكُوعًا ١

سُورَةُ التَّوْرِ مَدِينَةٌ (١٠٣)

آيَاتُهَا ١٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ
وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ۖ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ
فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَلَيْشَهِدَ عَدَاِبُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ الزَّانِي
لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا
إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ ۖ وَحَرَّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝
وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ
شَهَادَاتٍ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ
شَهَادَةً أَبَدًا ۖ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ
تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا ۗ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ۝ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ
شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ
بِاللَّهِ ۖ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ۝ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ
اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ۝ وَيَدْرَأُ عَنْهَا
لَعْنَابٌ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ
الْكَاذِبِينَ ۝ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ

૨૪. સૂર: અન્-નૂર

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૮ • આયતો-૬૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) આ એક સૂર: છે જેને અમે અવતરિત કરી છે, અને આને અમે અનિવાર્ય કરી છે^(૧) અને આમાં અમે સ્પષ્ટ આદેશો અવતરિત કર્યા છે, કદાચ તમે શિક્ષા ગ્રહણ કરો.

(૨) વ્યભિચારી સ્ત્રી અને વ્યભિચારી પુરુષ બંનેમાંથી દરેકને એકસો કોરડા મારો^(૨) અને તેમના પર દયા ખાવાની લાગણી અલ્લાહના દીન (ધર્મ)ના મામલામાં તમારામાં પેદા ન થાય, જો તમે અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન રાખો છો, અને તેમને સજા આપતી વખતે ઈમાનવાળાઓનું એક જૂથ હાજર રહે.^(૩)

(૩) વ્યભિચારી પુરુષ નિકાહ (લગ્ન) ન કરે, પરંતુ વ્યભિચારી સ્ત્રી સાથે અથવા મુશ્શરિક (અનેકેશ્વરવાદી) સ્ત્રી સાથે, અને વ્યભિચારી સ્ત્રી સાથે નિકાહ ન કરે, પરંતુ વ્યભિચારી પુરુષ અને મુશ્શરિક, અને આ ઈમાનવાળાઓ માટે હરામ (અવૈધ) કરી દેવામાં આવ્યું છે.^(૪)

(૪) અને જે લોકો ચારિત્ર્યશીલ સ્ત્રીઓ પર આરોપ મૂકે,^(૫) પછી ચાર સાક્ષીઓ લઈને ન આવે, તેમને એશી કોરડા મારો અને તેમની સાક્ષી કદાપિ ન સ્વીકારો, અને તેઓ પોતે જ ફાસિક (અવજ્ઞાકારી) છે, (૫) સિવાય એ લોકોના જેઓ આ કૃત્ય પછી તૌબા (ક્ષમા અને પ્રાયશ્ચિત) કરી લે અને સુધરી જાય, કેમ કે અલ્લાહ જરૂર (તેમના માટે) ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.^(૬)

(૬) અને જે લોકો પોતાની પત્નીઓ પર આરોપ મૂકે^(૭) અને તેમના પાસે સ્વયં તેમના સિવાય બીજા કોઈ સાક્ષીઓ ન હોય, તો તેમના પૈકી એક પુરુષની સાક્ષી (એ છે કે તે) ચાર વખત અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને સાક્ષી આપે કે તે (પોતાના આરોપમાં) સાચો છે (૭) અને પાંચમી વખતે કહે કે તેના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડે જો તે (પોતાના આરોપમાં) જૂઠો હોય. (૮) અને સ્ત્રી પરથી સજા એ રીતે ટળી શકે છે કે તે ચાર વખત અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને સાક્ષી આપે કે આ પુરુષ (પોતાના આરોપમાં) જૂઠો છે (૮) અને પાંચમી વખતે કહે કે તેણી પર અલ્લાહનો પ્રકોપ તૂટી પડે જો તે

૧. અર્થાત્, જે વાતો આ સૂર:માં કહેવામાં આવી છે તે 'ભલામણો' નથી કે તમારું મન કરે તો માનો, નહિ તો જે કંઈ ઈચ્છો તે કરતા રહો, બલકે નિષ્ણાત્મક આદેશો છે, જેનું પાલન કરવું અનિવાર્ય છે. જો ઈમાનવાળા હોવ તો પાલન કરવું તમારું કર્તવ્ય છે.

૨. વ્યભિચાર વિશે આરંભિક આદેશ સૂર: નિસા, આયત-૧૫માં આવી ચૂક્યો છે. હવે તેની આ નિશ્ચિત સજા નક્કી કરી દેવામાં આવી. આ સજા એ પરિસ્થિતિ માટે છે જ્યારે વ્યભિચારી પુરુષ અપરણિત હોય અથવા વ્યભિચારી સ્ત્રી અપરણિત હોય. કુઅનિ-પાકમાં પણ આ તરફ સંકેત જોવા મળે છે, જેમ કે સૂર: નિસા, આયત-૨૫થી જાણવા મળે છે અને કેટલીય હદીસો, હુજૂર સલ્વ. અને મુલફાએ-રાશિદીનની વ્યવહાર રીત અને 'ઈજમાએ-ઉમ્મત' (મુસ્લિમ સમાજની એકમતિ)થી એ સાબિત છે કે પરણિત હોવાની સ્થિતિમાં વ્યભિચારની સજા 'રજૂમ' (પથ્થરો મારીને મૃત્યુ-દંડ) છે.

૩. અર્થાત્, સજા જાહેરમાં આપવામાં આવે, જેથી ગુનેગારની નામોશી થાય અને બીજા લોકોને બોધપદ અને શિખામણ

كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ① وَلَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتَهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ② إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْآفَافِكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ③ لِكُلِّ أَمْرٍ مِّنْهُمْ مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ④ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ⑤
 وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا ⑥ وَقَالُوا هَذَا آفَافٌ مُّبِينٌ ⑦ لَوْ لَا جَاءُوا عَلَيْكُمْ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ ⑧ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشَّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ⑨ وَلَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتَهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ⑩ إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا ⑪ وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ⑫ وَلَوْ لَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا ⑬ سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ⑭ يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا ⑮ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ⑯ وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ ⑰ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ⑱ إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ⑲ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ⑳ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ㉑ وَلَوْ لَا فَضَّلَ اللَّهُ

(પોતાના આરોપમાં) સાચો હોય. (૯) (૧૦) તમારા પર અલ્લાહની કૃપા અને તેની દયા ન હોત અને એ વાત ન હોત કે અલ્લાહ તૌબા કબૂલ કરનાર અને ડહાપણવાળો છે તો (પત્નીઓ પર આરોપનો મામલો તમને ભારે ગૂંચવણમાં નાખી દેતો). (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) જે લોકો આ આરોપ ઘડીને લાવ્યા છે તે તમારામાંનું જ એક ટોળું છે. (૯) આ ઘટનાને પોતાના હિતમાં બૂરાઈ ન સમજો, બલ્કે આ પણ તમારા માટે ભલાઈ જ છે. (૧૦) જેણે આમાં જેટલો ભાગ લીધો, તેણે એટલો જ ગુનો એકત્ર કર્યો અને જે વ્યક્તિએ તેની જવાબદારીનો મોટો હિસ્સો પોતાના શિરે લીધો, (૧૧) તેના માટે તો મોટી યાતના છે. (૧૨) જે વખતે તમે લોકોએ એ સાંભળ્યું હતું, એ જ વખતે શા માટે ઈમાનવાળા પુરુષો અને ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓએ પોતાની રીતે સારું અનુમાન ન કર્યું (૧૨) અને કેમ ન કહી દીધું કે નહીં, આ તો મિથ્યા આરોપ છે ? (૧૩) એ લોકો (પોતાના આરોપના પુરાવામાં) ચાર સાક્ષીઓ કેમ ન લાવ્યા ? હવે જ્યારે કે તેઓ સાક્ષી લાવ્યા નથી, અલ્લાહના નજીક તેઓ જ જૂઠા છે. (૧૩) (૧૪) જો તમારા પર દુનિયા અને આખિરતમાં અલ્લાહની કૃપા અને દયા ન હોત, તો જે વાતોમાં તમે પડી ગયા હતા, તેના બદલામાં મોટી યાતના તમને ઝડપી લેતી. (૧૫) (સહેજ વિચાર તો કરો, તે વખતે તમે કેવી ભૂલ કરી રહ્યા હતા,) જ્યારે કે તમારી એક જીભથી બીજી જીભ આ જૂઠને આગળ ફેલાવી રહી હતી અને તમે પોતાના મોઢેથી એવું કંઈક કહેતા જઈ રહ્યા હતા, જેના વિશે તમને કોઈ જ્ઞાન ન હતું. તમે તેને એક સામાન્ય વાત સમજી રહ્યા હતા, જો કે અલ્લાહની દૃષ્ટિમાં આ મોટી વાત હતી.

(૧૬) કેમ આ સાંભળતા જ તમે કહી ન દીધું કે, “અમને આવી વાત મોઢેથી કાઢવાનું શોભતું નથી, સુબ્હાનલ્લાહ ! (પવિત્ર છે અલ્લાહ) આ તો એક મોટો આરોપ છે.” (૧૭) અલ્લાહ તમને શિખામણ આપે છે કે આગળ ક્યારેય આવું કૃત્ય ન કરજો, જો તમે ઈમાનવાળા હોવ. (૧૮) અલ્લાહ તમને સ્પષ્ટ આદેશો આપે છે અને તે સર્વજ્ઞ અને તત્વદર્શી છે.

(૧૯) જે લોકો ઈચ્છે છે કે ઈમાનવાળાઓના જૂથમાં અશ્લીલતા ફેલાય, તેઓ દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં દુ:ખદાયી સજાને પાત્ર છે. અલ્લાહ જાણે છે અને તમે નથી જાણતા. (૨૦) જો અલ્લાહની કૃપા અને તેની દયા અને મહેરબાની તમારા પર

પહોંચે, અને આ ગુના મુસ્લિમ સમાજમાં ફેલાવા ન પામે.

૪. અર્થાત્, તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) ન કરવાવાળા વ્યભિચારી (પુરુષ) માટે જો કોઈ યોગ્ય છે તો વ્યભિચારી સ્ત્રી જ યોગ્ય છે અથવા તો પછી મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) સ્ત્રી. કોઈ સદાચારી ઈમાનવાળી સ્ત્રી માટે તે ઉચિત નથી અને હરામ (નિષિદ્ધ) છે મોમિનો માટે કે તે જાણી-સમજીને પોતાની પુત્રીઓ એવા દુરાચારીઓને આપે. એ જ પ્રમાણે વ્યભિચારી સ્ત્રીઓ (જેઓ તૌબા ન કરે) માટે જો યોગ્ય છે તો તેમના જ જેવા વ્યભિચારી કે મુશ્રિક (પુરુષો). કોઈ સદાચારી ઈમાનવાળા વ્યક્તિ માટે એ યોગ્ય નથી, અને હરામ છે મોમિનો માટે કે જે સ્ત્રીઓના દુરાચારની તેમને જાણ હોય તેમના સાથે તેઓ જાણી-જાણીને નિકાલ કરે. આ આદેશ કેવળ એવા જ પુરુષો અને સ્ત્રીઓને લાગુ થાય છે, જેઓ પોતાના દુષ્કૃત્ય પર કાયમ હોય. જે લોકો તૌબા કરીને પોતાની સુધારણા કરી લે, તેમના પર આ લાગુ થતો નથી, કેમ કે તૌબા અને સુધારણા પછી ‘વ્યભિચારી’ હોવાનું લક્ષણ તેમના સાથે લાગેલું રહેતું નથી.

૫. અર્થાત્, વ્યભિચારનો આરોપ, અને આ જ આદેશ શુદ્ધ-ચરિત્ર પુરુષો પર પણ વ્યભિચારનો આરોપ લગાવવાનો છે. ‘શરીઅત’ (ઈસ્લામી વિધિ-વિધાન)ની પરિભાષામાં આ આરોપ મૂકવાને ‘કઝ્ફ’ કહેવામાં આવે છે.

عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رءُوفٌ رَّحِيمٌ ٥٠ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوتِ الشَّيْطَانِ ٥١ وَمَنْ يَتَّبِعْ
 خُطُوتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
 وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِّنْ
 حَادٍ أَبَدًا ٥٢ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ ٥٣ وَاللَّهُ سَمِيعٌ
 عَلِيمٌ ٥٤ وَلَا يَأْتِلُ أَوْلُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ
 يُؤْتُوا أَوْلِيَ الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ ٥٥ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ٥٦ أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ
 اللَّهُ لَكُمْ ٥٧ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ٥٨ إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ
 الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
 وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ٥٩ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنُهُمْ
 وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ٦٠ يَوْمَئِذٍ
 يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِيَّانَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ
 لِحَقِّ الْمُبِينِ ٦١ الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ
 لِلْخَبِيثَاتِ ٦٢ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ ٦٣
 وَأُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ٦٤ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
 كَرِيمٌ ٦٥ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ
 بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَلِكُمْ
 خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ٦٦ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا

ન હોત અને એ વાત ન હોત કે અલ્લાહ મોટો માયાળુ અને દયાળુ છે (તો આ વસ્તુ જે તમારા અંદર ફેલાવવામાં આવી હતી, ખૂબ ખરાબ પરિણામો દેખાડી દેતી.) (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! શૈતાનના પગલે ન ચાલો. તેનું અનુસરણ જે કોઈ કરશે, તો તે તેને અસ્વીલતા અને બૂરાઈનો જ આદેશ આપશે. જો અલ્લાહની કૃપા અને દયા તમારા પર ન હોત તો તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ પવિત્ર ન થઈ શકતો. પરંતુ અલ્લાહ જ જેને ઈચ્છે છે, પવિત્ર કરી દે છે અને અલ્લાહ સાંભળનાર અને જાણનાર છે.

(૨૨) તમારામાંથી જે લોકો કૃપાપાત્ર અને સાધન-સંપન્ન છે, તેઓ એ વાતના સોગંદ ન ખાઈ બેસે કે પોતાના સગાઓ, ગરીબો અને અલ્લાહના માર્ગમાં હિજરત કરનારા લોકોની મદદ નહીં કરે. તેમને માફ કરી દેવા જોઈએ અને દરગુજર કરી દેવા જોઈએ. શું તમે નથી ઈચ્છતા કે અલ્લાહ તમને માફ કરે ? અને અલ્લાહનો ગુણ એ છે કે તે ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૧૪)

(૨૩) જે લોકો શુદ્ધ-ચરિત્ર, બેખબર (સીધી-સાદી-સુશીલ), ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓ પર ખોટો આરોપ મૂકે છે, તેમના પર દુનિયા અને આખિરતમાં ફિટકાર કરવામાં આવ્યો અને તેમના માટે મોટી પાતના છે. (૨૪) તેઓ એ દિવસને ભૂલી ન જાય, જ્યારે તેમની પોતાની જાઓ અને તેમના પોતાના હાથ-પગ તેમના કૃત્યોની સાક્ષી આપશે. (૨૫) તે દિવસે અલ્લાહ એ બદલો તેમને ભરપૂર આપી દેશે જેને તેઓ પાત્ર છે અને તેમને જણાઈ જશે કે અલ્લાહ જ સત્ય છે, સાચાને સાચું કરી દેખાડનાર.

(૨૬) નાપાક (અપવિત્ર) સ્ત્રીઓ નાપાક પુરુષો માટે છે અને નાપાક પુરુષો નાપાક સ્ત્રીઓ માટે. પાક (પવિત્ર) સ્ત્રીઓ પાક પુરુષો માટે છે અને પાક પુરુષો પાક સ્ત્રીઓ માટે. તેમના દામન પાક છે એ વાતોથી, જે બનાવનારા બનાવે છે. તેમના માટે ક્ષમા છે અને પ્રતિષ્ઠિત રોજી. (રુકૂઅ-૩)

(૨૭) હે લોકો, (૧૫) જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પોતાના ઘર સિવાય બીજાઓના ઘરોમાં પ્રવેશ ન કરો, જ્યાં સુધી ઘરવાળાઓની પરવાનગી ન મેળવી લો અને ઘરવાળાઓને સલામ ન કરી લો. આ પદ્ધતિ તમારા માટે વધુ સારી છે. આશા છે કે તમે તેનું ધ્યાન રાખશો. (૨૮) પછી જો ત્યાં કોઈને (હાજર) ન જુઓ તો પ્રવેશ ન કરો,

૬. એ વાત પર કુકહા (ઈસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રીઓ)ની એકમતી છે કે 'તૌબા'થી 'કરફ'ની સજા સમાપ્ત થતી નથી. તેના પર પણ એકમતી છે કે તૌબા કરવાવાળો 'ફાસિક' (અવજ્ઞાકારી) નહીં રહે અને અલ્લાહ તૌબાલા તેને માફ કરી દેશે. અલબત્ત, તેમાં મતભેદ છે કે શું તૌબા કરી લીધા પછી તેની સાક્ષી સ્વીકારવામાં આવશે કે નહીં. હનફિયા એ વાતને માને છે કે તેની સાક્ષી સ્વકાર્ય નહીં હોય. ઈમામ શાફઈ રહ., ઈમામ માલિક રહ. અને ઈમામ અહમદ રહ. તેની સાક્ષીને સ્વીકાર્ય સમજે છે.

૭. અર્થાત્, વ્યભિચારનો આરોપ મૂકે.

૮. શરીઅત્ની પરિભાષામાં આને 'લિઆન' કહે છે. આ લિઆન ઘર બેસીને નથી થઈ શકતો, બલકે અદાલતમાં થવો જોઈએ. લિઆનની માંગણી પુરુષ તરફથી પણ થઈ શકે છે અને સ્ત્રી તરફથી પણ. આરોપ લગાવ્યા પછી લિઆનથી જો પુરુષ દૂર ભાગે અથવા સ્ત્રી સોગંદો ખાવા તૈયાર ન થાય, તો તેની સજા હનફિયાના મતે કેદ છે, જ્યાં સુધી ગુનેગાર લિઆન ન કરે, અને બંને તરફથી લિઆન થઈ ગયા પછી સ્ત્રી અને પુરુષ એક-બીજા માટે હરામ (અવૈધ) થઈ જાય છે.

૯. અહીંથી આ. ૨૬ સુધી એ મામલા અંગે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જે ઈતિહાસમાં 'ઈફક'ની ઘટનાના નામથી પ્રસિદ્ધ

أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ ۖ وَإِنْ قِيلَ
 لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَٰ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا
 تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿۲۸﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا
 بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا
 تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿۲۹﴾ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوْا
 مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ۗ ذَٰلِكَ أَزْكَٰ
 لَهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿۳۰﴾ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ
 يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ
 وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ
 بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ
 إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ
 بُنَاتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ
 بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخُوْتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا
 مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ الشَّعْبَ الَّذِيْنَ غَيْرَ أُولِي الْأَرْبَابِ
 مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِيْنَ لَمْ يَطْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَتِ
 لِنِسَاءٍ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ
 زِينَتِهِنَّ ۗ وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ
 عَاَلَكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿۳۱﴾ وَأَنْكِحُوا الْأَيَّامَ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ
 مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۗ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمْ

જ્યાં સુધી તમને પરવાનગી આપી દેવામાં ન આવે. ^(૧૬) અને જો તમને કહેવામાં આવે કે પાછા જતા રહો તો પાછા ચાલ્યા જાવ. આ તમારા માટે વધુ શુદ્ધ રીત છે, ^(૧૭) અને જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેને ખૂબ જાણે છે. (૨૮) અલબત્ત, તમારા માટે એમાં કોઈ દોષ નથી કે એવા ઘરોમાં પ્રવેશ કરો જે કોઈના રહેવાની જગ્યા ન હોય અને જેમાં તમારા ફાયદા (અથવા કામ)ની કોઈ વસ્તુ હોય. ^(૧૮) તમે જે કંઈ જાહેર કરો છો અને જે કંઈ છુપાવો છો, બધાની અલ્લાહને ખબર છે.

(૩૦) હે નબી સલ્લ.! ઈમાનવાળા પુરુષોને કહો કે પોતાની નજરો બચાવીને રાખે ^(૧૯) અને પોતાના ગુમાંગોની રક્ષા કરે. આ તેમના માટે વધારે પવિત્ર રીત છે. જે કંઈ તેઓ કરે છે અલ્લાહ તેનાથી માહિતગાર રહે છે.

(૩૧) અને હે નબી સલ્લ.! ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓને કહી દો કે પોતાની નજરો બચાવીને રાખે અને પોતાના ગુમાંગોની રક્ષા કરે, ^(૨૦) અને પોતાના શણગાર ન દેખાડે, સિવાય તેના જે આપોઆપ પ્રગટ થઈ જાય, અને પોતાની છાતીઓ પર પોતાની ઓઢણીઓના પાલવ નાખેલા રાખે. તેઓ પોતાનો શણગાર જાહેર ન કરે, પરંતુ આ લોકોની સામે : પતિ, પિતા, પતિઓના પિતાઓ, ^(૨૧) પોતાના પુત્રો, પતિઓના પુત્રો, ^(૨૨) ભાઈ, ^(૨૩) ભાઈઓના પુત્રો, બહેનોના પુત્રો, ^(૨૪) પોતાની પરિચિત સ્ત્રીઓ, ^(૨૫) પોતાના દાસ-દાસીઓ, એ આધીન પુરુષો જેઓ કોઈ બીજા પ્રકારનો આશય ધરાવતા ન હોય, ^(૨૬) અને એ બાળકો જેઓ સ્ત્રીઓની છુપી વાતોથી હજુ માહિતગાર ન થયા હોય, તેણીઓ પોતાના પગ જમીન ઉપર પછાડીને ન ચાલે કે જેથી તેમના શણગાર જે તેમણે છુપાવી રાખ્યા હોય તેને લોકો જાણી જાય.

હે ઈમાનવાળાઓ ! તમે સૌ ભેગા મળીને અલ્લાહથી તૌબા (ક્ષમાયાચના) કરો, આશા છે કે સફળતા પામશો.

(૩૨) તમારામાંથી જે અવિવાહિત હોય, અને તમારા દાસ-દાસીઓમાંથી જે સદાચારી હોય, તેમના નિકાહ કરી દો. જો તેઓ ગરીબ હોય તો અલ્લાહ પોતાની

- છે, જેમાં મુનાફિકોએ હઝરત આઈશા રદિ. પર મઆઝલ્લાહ (અલ્લાહનું શરણ) વ્યભિચારનો આરોપ લગાવ્યો હતો અને તેની એટલી બધી ચર્ચાઓ શરૂ થઈ ગઈ હતી કે કેટલાક મુસલમાનો પક્ષ તેમાં સામેલ થઈ ગયા હતા.
૧૦. અર્થ એ છે કે ગભરાવ નહીં, મુનાફિકોએ પોતાની સમજ મુજબ તો આ ખૂબ જોરદાર હુમલો તમારા પર કર્યો છે, પણ ઈનુ-શા અલ્લાહ આ તેમના પર ઊલટો પડશે અને તમારા માટે લાભપ્રદ સિદ્ધ થશે.
૧૧. અર્થાત્, અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબૈઈ, જે આ આરોપને ધડવાવાળો અને કિત્ના (ઉપદ્રવ)નો અસલી પ્રવર્તક હતો.
૧૨. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે પોતાના લોકો અથવા પોતાની મિલ્લત (પંચ) અને પોતાના સમાજના લોકોથી સાદું અનુમાન કેમ ન કર્યું. આયતના શબ્દો બંને અર્થોને સમાવે છે. પરંતુ જે અનુવાદ અમે અપનાવ્યો છે તે વધારે અર્થસભર છે. આનો અર્થ એ છે કે તમારામાંથી દરેકે શા માટે એ વિચાર ન કર્યો કે જો તેના સામે એ પરિસ્થિતિ હોત, જે હઝરત આઈશા રદિ. સામે હતી, તો શું તે વ્યભિચાર કરી શકતો હતો ?
૧૩. આ જગ્યાએ કોઈ વ્યક્તિને એ ગેરસમજ ન થાય કે અહીં આરોપના જૂઠા હોવાની દલીલ અને આધાર કેવળ સાક્ષીઓની અનુપસ્થિતિને ઠેરવવામાં આવી રહ્યું છે અને મુસલમાનોને કહેવામાં આવી રહ્યું છે કે તમે પણ માત્ર એ કારણસર આને સ્પષ્ટ આરોપ ઠેરવી દો કે આરોપ લગાવનાર ચાર સાક્ષીઓ નથી લાવ્યો. આ ગેરસમજ એ ઘટનાને નજરમાં ન રાખવાથી પેદા થાય છે, જેઓ વસ્તવમાં ત્યાં ઘટી હતી. આરોપ લગાવનારાઓએ આરોપ એ કારણસર લગાવ્યો ન હતો કે તેમણે અથવા તેમનામાંથી કોઈ વ્યક્તિએ મઆઝલ્લાહ પોતાની આંખોથી એ વાત જોઈ હતી, જે તેઓ મોઢેથી કાઢી રહ્યા હતા. બહે માત્ર એ આધારે આટલો મોટો આરોપ ઘડી નાખ્યો હતો

اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ وَلَيْسَتَّعْفُوفِ
 الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُعْزِبَهُمُ اللَّهُ مِنْ
 فَضْلِهِ ۗ وَالَّذِينَ يَبْتُغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ
 يَمَانُكُمُ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۗ وَآتُوهُمْ
 مِنْ مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تَكْرَهُوا فَتْيَتِكُمْ
 فِي الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصَّنَا لَتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا ۗ وَمَنْ يُكْرِهْنَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ
 أَفْوَرٌ رَحِيمٌ ۝ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ
 مَثَلًا لِمَنْ الَّذِينَ خَلَا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً
 لِّلْمُتَّقِينَ ۝ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ مَثَلُ
 نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۗ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ
 لِّلزُّجَاجَةِ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ
 تَيْبُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ
 لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ ۗ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن
 يَشَاءُ ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ
 شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ فِي بُيُوتِ الَّذِينَ أَنْزَلْنَا الْقُرْآنَ لِيُذَكَّرُوا
 بِهَا اسْمُهُمْ يُسَمَّىٰ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ۝
 جَالٍ ۗ لَا تُلْهِيمِمْ تِجَارَةً وَلَا بَيْعًا عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَ
 إِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ۗ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ

કૃપાથી તેમને સમૃદ્ધ કરી દેશે. અલ્લાહ મોટો ઉદાર અને સર્વજ્ઞ છે. (૩૩) અને જેઓ લગ્નની તક ન મેળવી શકે તેઓ સુચરિત્રતા અપનાવે, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહ પોતાની કૃપાથી તેમને સંપત્ત કરી દે, અને જેના પર તમને સ્વામીત્વનો અધિકાર પ્રાપ્ત હોય તેમાંથી (કે તમારા દાસ-દાસીઓમાંથી) જેઓ 'મુકાતબત' (લખાપટ્ટી-લેખિત કરાર)ની વિનંતી કરે તો તેમની સાથે 'મુકાતબત' કરી લો, ^(૨૭) જો તમને ખબર હોય કે તેમનામાં ભલાઈ છે ^(૨૮) અને તેમને એ માલમાંથી આપો જે અલ્લાહે તમને આપેલ છે, ^(૨૯)

અને પોતાની દાસીઓને પોતાની દુનિયાના ફાયદાઓ માટે વેશ્યાવૃત્તિ માટે વિવશ ન કરો, ^(૩૦) જ્યારે કે તેઓ પોતે શુદ્ધ-ચરિત્ર રહેવા માગતી હોય, ^(૩૧) અને જે કોઈ તેમને વિવશ કરે તો તે બળજબરી પછી અલ્લાહ તેમના માટે માફ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૩૪) અમે સ્પષ્ટ આદેશો આપતી આયતો તમારા પાસે મોકલી દીધી છે અને એ કોમોના પદાર્થપાઠ આપતા દૃષ્ટાંતો પણ અમે તમારા સમક્ષ પ્રસ્તુત કરી ચૂક્યા છીએ, જે તમારા પહેલાં થઈ ગઈ છે અને એ ઉપદેશ અમે આપી દીધા છે જે ડરનારાઓ માટે હોય છે. (રુકૂઅ-૪)

(૩૫) અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીનું નૂર છે. ^(૩૨) (સૂષ્ટિમાં) તેના નૂરનું દૃષ્ટાંત એવું છે, જેમ કે એક મહેરાબમાં દીવો મૂકેલો હોય, દીવો એક ફાનસમાં હોય, ફાનસની સ્થિતિ એ હોય કે જાણે મોતીની જેમ ઝગમગતો તારો, અને એ દીવો જેતૂનના મુબારક (અર્થાત્ અનેક ફાયદા ધરાવતા) વૃક્ષના તેલથી રોશન કરવામાં આવતો હોય, જે ન તો પૂર્વ તરફનો હોય, ન પશ્ચિમ તરફનો, જેનું તેલ આપોઆપ સળગી ઊઠતું હોય, ચાહે આગ તેને સ્પર્શે નહીં. (આવી રીતે) પ્રકાશ ઉપર પ્રકાશ (વધવાના બધા જ કારણો અને સાધનો એકત્ર થઈ ગયા હોય). ^(૩૩) અલ્લાહ પોતાના નૂર તરફ જેને ચાહે છે માર્ગદર્શન આપે છે. તે લોકોને દૃષ્ટાંતો વડે વાત સમજાવે છે. તે દરેક વસ્તુને સારી રીતે જાણે છે. (૩૬-૩૭) (તેના નૂર તરફ માર્ગદર્શન પામનારા) એ ઘરોમાં જોવા મળે છે જેમને ઉચ્ચ કરવાનો, અને જેમાં પોતાના નામનું સ્મરણ કરવાનો અલ્લાહે આદેશ આપ્યો છે. તેમાં એવા લોકો સવાર-સાંજ તેની તસ્બીહ (ગુણગાન) કરે છે, જેમને વેપાર અને ખરીદ-વેચાણ અલ્લાહના સ્મરણથી અને નમાઝ કાયમ કરવા અને ઝકાત આપવાથી ગાફેલ

કે આકસ્મિક હઝરત આઈશા રદિ. કાફલાથી પાછળ રહી ગયા હતા અને હઝરત સફવાન રદિ. પાછળથી તેમને પોતાના ઊંટ પર સવાર કરીને કાફલામાં લઈ આવ્યા હતા. કોઈ બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિ પણ આ પ્રસંગે એ કલ્પના કરી શકતો નથી કે હઝરત આઈશા રદિ. નું આ રીતે પાછળ રહી જવું મઝાહલ્લાહ કોઈ છૂપાં કાવતરાનું પરિણામ હતું. છૂપાં કાવતરાઓ કરવાવાળા આ રીતે તો કાવતરા નથી કરતા કે સેનાપતિની પત્ની ગુપ્તકેથી કાફલાના પાછળ એક વ્યક્તિની સાથે રહી જાય અને પછી એ જ વ્યક્તિ તેને પોતાના ઊંટ પર બેસાડીને ઘોળા દિવસે ભર બપોરે લઈને જાહેરમાં લશ્કરના પડાવ પર પહોંચે. આ ઘટના સ્વયં જ આં બંનેની નિર્દોષતા પર દલીલ કરી રહી હતી. આ પરિસ્થિતિમાં જો આરોપ લગાવી શકાતો હતો, તો કેવળ એ આધારે લગાવી શકાતો હતો કે કહેવાવાળાઓએ પોતાની આંખોથી કોઈ મામલો જોયો હોય, નહીંતર ઉદ્ભવેલી પરિસ્થિતિ, જેના પર અત્યાચારીઓએ આરોપનો આધાર રાખ્યો હતો, કોઈ શંકા-કુશંકાનો અવકાશ રાખતી ન હતી.

૧૪. આ આયત એ મામલા અંગે અવતરિત થઈ છે કે આરોપ લગાવનારાઓમાં જે કેટલાક ભોળા મુસલમાનો સામેલ થઈ ગયા હતા તેમાંથી એક હઝરત અબૂ બક રદિ. ના નજીકના સગા પણ હતા, જેમના પર હઝરત અબૂ બક રદિ. હંમેશા ઉપકાર કરતા રહ્યા હતા. આ તકલીફદાયક ઘટના પછી હઝરત અબૂ બક રદિ. એ સોગંદ ખાઈ લીધા કે

فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ۖ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا
 عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ
 يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ
 كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَٰثِرَةً إِذَا جَاءَهُ
 حَرَّ يَجِدُهَا شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهُ عِنْدَهُ فَوْقَهُ حِسَابَهُ ۗ
 وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۖ أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ
 يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ۗ
 ظَلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ۗ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ
 يَكَدْ يَرَاهَا ۗ وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوْرًا فَمَا لَهُ
 مِن نُّوْرِ ۖ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَن فِي السَّمٰوٰتِ
 وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ طَافَتٍ كُلُّ قَدِّعَلِمَ صَلَاتَهُ وَ
 سَبِّحَهُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ۖ وَاللَّهُ مُلْكُ
 السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ۖ أَلَمْ تَرَ
 أَنَّ اللَّهَ يُزَيِّجُ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ
 رِيحًا فَتُفْرَقُ الْمَوَدَّقُ يُخْرِجُ مِنْ خَلْقِهِ ۗ وَيُنَزِّلُ مِنَ
 السَّمَاءِ مَن جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ
 مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَن مَّن يَشَاءُ ۗ وَيَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ
 يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ۗ يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۗ
 نَ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۖ وَاللَّهُ

કરી દેતાં નથી. તેઓ એ દિવસથી ડરતા રહે છે, જેમાં હૃદયો ઊંધા થઈ જવાનો અને આંખો ફાટી જવાનો સમય આવી જશે. (૩૮) (અને તેઓ આ બધું એટલા માટે કરે છે,) જેથી અલ્લાહ તેમના ઉત્તમ કાર્યોનો બદલો તેમને આપે અને વધુમાં પોતાની કૃપા પ્રદાન કરે. અલ્લાહ જેને ચાહે છે બેહિસાબ આપે છે. (૩૯) (આનાથી વિપરીત,) જેમણે કુફ કર્યું, તેમના કર્મોનું દષ્ટાંત એવું છે, જેમ કે પાણી વિનાના રણમાં મૃગજળ કે તરસ્યો તેને પાણી સમજી રહ્યો હતો, પણ જ્યારે ત્યાં પહોંચ્યો તો કંઈ ન જોયું, બલ્કે ત્યાં તેણે અલ્લાહને હાજર જોયો, જેણે તેનો પૂરેપૂરો હિસાબ ચૂકવી આપ્યો, અને અલ્લાહને હિસાબ લેતા વાર નથી લાગતી. (૪૦) કે પછી તેનું દષ્ટાંત એવું છે, જેમ કે ઊંડા સમુદ્રમાં અંધકાર કે તેના પર એક મોજું છવાયેલું છે, તેના પર બીજું એક મોજું અને તેના ઉપર વાદળ, અંધકાર ઉપર અંધકાર છવાયેલો છે. માણસ પોતાનો હાથ કાઢે તો તેને પણ જોઈ ન શકે. જેને અલ્લાહ નૂર પ્રદાન ન કરે, તેના માટે પછી કોઈ નૂર નથી. (રુકૂઅ-પ)

(૪૧) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહની તરબીહ (ગુણગાન) કરી રહ્યા છે એ સૌ જે આકાશોમાં અને ધરતીમાં છે અને એ પક્ષીઓ જેઓ પાંખો ફેલાવીને ઊડી રહ્યા છે? દરેક પોતાની નમાઝ અને તરબીહની પદ્ધતિ જાણે છે, અને આ સૌ જે કંઈ કરે છે અલ્લાહ તેની ખબર રાખે છે. (૪૨) આકાશો અને ધરતીનું રાજ્ય અલ્લાહ માટે જ છે અને તેના જ તરફ સૌને પાછા ફરવાનું છે.

(૪૩) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહ વાદળને ધીમે-ધીમે ચલાવે છે, પછી તેના ટુકડાઓને એકબીજા સાથે જોડે છે, પછી તેને સમેટીને એક ઘન વાદળ બનાવી દે છે, પછી તમે જુઓ છો કે ત્યારબાદ તેના વચ્ચેથી વરસાદના ટીપાં ટપકતા આવે છે અને તે આકાશમાંથી, એ પર્વતોના કારણે જે તેમાં ઊંચે ઊઠેલા છે, (૪૪) કરા વરસાવે છે. પછી જેને ચાહે છે તેનાથી નુકસાન પહોંચાડે છે અને જેને ચાહે છે તેનાથી બચાવી લે છે. તેની વીજળીની ચમક આંખોને આંજી દે છે. (૪૪) રાત અને દિવસની ઊલટ-ફેર એ જ કરી રહ્યો છે. આમાં એક બોધપાઠ છે આંખોવાળા લોકો માટે.

હવે તેમના સાથે કોઈ સદ્વ્યવહાર નહીં કરે. અલ્લાહ ત્જાલાએ આ વાતને પસંદ ન કરી કે સિદ્દીકે અકબર રહિ. જેવા વ્યક્તિ માફી અને દરગુજરથી કામ ન લે.

૧૫. સૂર:ની શરૂઆતમાં જે આદેશો આપવામાં આવ્યા હતા, તે એટલા માટે હતા કે સમાજમાં બૂરાઈ ઉભરી આવે, તો તેનું નિવારણ કેવી રીતે કરવામાં આવે. હવે એ આદેશો આપવામાં આવી રહ્યા છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે સમાજમાં મૂળથી બૂરાઈઓને જન્મવાથી જ અટકાવી દેવામાં આવે, અને સભ્યતાની રીત-ભાતની સુધારણા કરીને એ પરિબળોનું નિર્મૂલન કરી દેવામાં આવે, જેનાથી આ પ્રકારની ખરાબીઓ જન્મતી હોય છે.

૧૬. અર્થાત્, કોઈના ખાલી ઘરમાં દાખલ થવું જાઈજ (માન્ય) નથી, સિવાય કે ઘરના માલિકે પોતે વ્યક્તિને આની પરવાનગી આપી હોય. જેમ કે તેણે તમને કહી દીધું હોય કે જો હું હાજર ન હોઈ તો તમે મારા રૂમમાં બેસી જજો અથવા તે કોઈ બીજી જગ્યાએ હોય અને તમારી સૂચના મળવાથી તે કહેવડાવે કે તમે રાહ જુઓ, હું હમણા આવું છું.

૧૭. અર્થાત્, આના માટે મારું ન લગાડવું જોઈએ. એક વ્યક્તિને અધિકાર છે કે તે કોઈને મળવા ન માગે, તો ઈન્કાર કરી દે, અથવા કોઈ વ્યસ્તતાને કારણે મુલાકાત ન કરી શકતો હોય તો પોતાની અસમર્થતા દર્શાવી દે.

૧૮. આનાથી તાત્પર્ય છે હોટલ, પથિકાશ્રમ (ધર્મશાળા), અતિથિગૃહ, હુકાનો, મુસાફરખાના વગેરે, જ્યાં લોકો માટે પ્રવેશની સામાન્ય અનુમતિ હોય.

૧૯. મૂળભૂત રીતે 'ગઝ્ઝે બસર'નો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે, જેનો અનુવાદ સામાન્ય રીતે 'નજર નીચી કરવી'

خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ ، فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى
 بَطْنِهِ ، وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ ، وَمِنْهُمْ
 مَّن يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى
 كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٥٠ لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ ، وَاللَّهُ
 يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٥١ وَيَقُولُونَ
 آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ
 مِّنْهُمْ مِّن بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ٥٢ وَ
 إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا
 فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُونَ ٥٣ وَإِن يَكُن لَّهُمُ الْحَقُّ
 يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ٥٤ أَفِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَمْ
 ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ
 بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ٥٥ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ
 الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن
 يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ، وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ٥٦
 وَمَن يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ
 هُمُ الْفَائِزُونَ ٥٧ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ
 لَئِن أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجْنَ ، قُلْ لَا تُقْسِمُوا ، طَاعَةٌ
 مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ٥٨ قُلْ
 أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ، فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا

(૪૫) અને અલ્લાહે પ્રત્યેક સજીવને એક પ્રકારના પાણીથી પેદા કર્યો. કોઈ પેટથી ચાલે છે, તો કોઈ બે પગ પર અને કોઈ ચાર પગ પર. જે કંઈ તે ચાહે છે પેદા કરે છે. તે દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે.

(૪૬) અમે સ્પષ્ટરૂપે સત્ય દર્શાવનારી આયતો અવતરિત કરી દીધી છે. આગળ સન્માર્ગ તરફ પ્રેરણા અલ્લાહ જ જેને ચાહે છે, આપે છે.

(૪૭) આ લોકો કહે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા અલ્લાહ અને રસૂલ (ઈશદૂત) પર અને અમે આજ્ઞાપાલન સ્વીકાર્યું, પરંતુ આના પછી તેમનામાંથી એક જૂથ (આજ્ઞાપાલનથી) મોહું ફેરવી જાય છે. આવા લોકો કદાપિ ઈમાનવાળા નથી. (૪૮) જ્યારે તેમને બોલાવવામાં આવે છે અલ્લાહ અને રસૂલ તરફ, જેથી રસૂલ તેમના પરફરના મામલાઓનો ફેંસલો કરે, તો તેમાંનું એક જૂથ કતરાઈ જાય છે. (૪૯) અલબત્ત જો સત્ય તેમની તરફેણમાં હોય, તો રસૂલના પાસે ખૂબ આજ્ઞાંકિત બનીને આવી જાય છે. (૫૦) શું તેમના હૃદયોને (દબનો) રોગ લાગેલો છે? કે તેઓ શંકામાં પડેલા છે? કે તેમને એ ભય છે કે અલ્લાહ અને તેનો રસૂલ તેમના સાથે જુલ્મ (અન્યાય) કરશે? સાચી વાત તો એ છે કે અત્યાચારી તો આ લોકો પોતે જ છે. (રુકૂઅ-૬) (૫૧) ઈમાન લાવનારાઓનું કામ તો એ છે કે જ્યારે તેમને અલ્લાહ અને રસૂલ તરફ બોલાવવામાં આવે, જેથી રસૂલ તેમના મામલાઓનો ફેંસલો કરે, તો કહે છે કે અમે સાંભળ્યું અને આજ્ઞાપાલન કર્યું. (૫૨) આવા જ લોકો સફળતા પામવાવાળા છે અને સફળ તેઓ જ છે, જેઓ અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરે અને અલ્લાહથી ડરે અને તેની નાફરમાનીથી બચે.

(૫૩) આ (મુનાફિકો) અલ્લાહના નામે મોટી-મોટી સોગંદો ખાઈને કહે છે કે, “તમે આદેશ આપો તો અમે ઘરોમાંથી નીકળી પડીએ.” તેમને કહો, “સોગંદો ન ખાઓ, તમારા આજ્ઞાપાલનની સ્થિતિ ખબર છે. તમારા કૃત્યોથી અલ્લાહ અજાણ નથી.” (૫૪) કહો, “અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત બનો અને રસૂલના આજ્ઞાંકિત બનીને રહો. પરંતુ જો તમે

- અથવા ‘નજર નીચી રાખવી’ કરવામાં આવે છે. પરંતુ વાસ્તવમાં આ આદેશનો અર્થ હંમેશા નીચે જ જોતા રહેવું નથી, બલ્કે સંપૂર્ણ નજર ભરીને ન જોવું અને નજરને જોવા માટે તદ્દન સ્વતંત્ર ન હોડી દેવું થાય છે. આ ભાવાર્થ ‘નજર બચાવવા’થી બરાબર વ્યક્ત થાય છે. અર્થાત્, જે વસ્તુને જોવું ઉચિત ન હોય, તેનાથી નજર હટાવી દેવામાં આવે, ચાહે તેના માટે વ્યક્તિ નજર નીચી કરી લે કે કોઈ બીજા બાજુ તેને બચાવીને લઈ જાય, અને વાત સંદર્ભ અને અનુસંધાનથી પણ જાણવા મળે છે કે આ મનાઈ જે વસ્તુ પર લાગુ કરવામાં આવી છે તે છે પુરુષોનું સ્ત્રીઓને જોવું અથવા બીજા લોકોના ‘સત્તર’ (ગુપ્ત ભાગો) પર નજર નાખવી કે અશ્લીલ દર્શ્યો પર નજર ટકાવી રાખવી.
૨૦. એ વાત ધ્યાનમાં રહે કે અલ્લાહની શરીઅત (વિધિ-વિધાન) સ્ત્રીઓથી માત્ર એટલી જ માંગણી નથી કરતી, જે પુરુષોથી તેણે કરી છે; અર્થાત્, નજર બચાવવી અને ગુપ્તમાંથી રક્ષા કરવી, બલ્કે તે તેમનાથી તેનાથી વધારે માંગણી પણ કરે છે, જે તેણે પુરુષોથી નથી કરી. આનાથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ મામલામાં સ્ત્રી અને પુરુષ સમાન નથી.
૨૧. પિતાના અર્થમાં દાદા, પરદાદા અને નાના, પરનાના પણ સામેલ છે. તેથી એક સ્ત્રી પોતાના પિતૃપક્ષ અને માતૃપક્ષ તેમજ પોતાના પતિના પિતૃપક્ષ અને માતૃપક્ષના એ તમામ વડીલોની સામે એ જ પ્રમાણે આવી શકે છે, જે રીતે પોતાના પિતા અને સસરા સામે આવી શકે છે.
૨૨. પુત્રોમાં પૌત્રો, પરપૌત્રો અને નવાસાઓ અને પરનવાસાઓ બધા સામેલ છે, અને આ મામલામાં સગા-ઓરમાયાનો કોઈ ભેદ નથી. પોતાના ઓરમાયા બાળકોની સંતાનની સામે પણ સ્ત્રી એ જ પ્રમાણે સ્વતંત્રતાની સાથે સાજ-શણગાર જાહેર કરી શકે છે, જે પ્રમાણે સ્વયં પોતાની સંતાન અને સંતાનની સંતાનની સામે કરી શકે છે.
૨૩. ‘ભાઈઓ’થી અભિપ્રેત સગા અને ઓરમાયા તેમજ સહોદર ભાઈઓ બધા સામેલ છે.

عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ ۗ وَإِنْ تُطِيعُوا
 تَهْتَدُوا ۗ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٧﴾
 وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ
 قَبْلِهِمْ ۗ وَكَيْفَ كَانَ لَهُمْ دِينُهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ
 وَكَيْبِدًا لَّهُمْ ۗ مَنْ بَعْدَ خَوْفِهِمْ أُمَّتًا يُعْبُدُونَ ۗ إِنِّي
 لَأُبَشِّرُكُمْ بِبَشِيرٍ كَثِيرٍ ۗ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ
 هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٨﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
 وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٩﴾ لَا تَحْسَبَنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ ۗ وَمَا لَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ
 وَكَيَسَّرَ الْمَصِيرَ ﴿٦٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ
 الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ
 ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ۗ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ
 ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ۗ ثَلَاثُ
 عَوْرَاتٍ لَكُمْ ۗ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ
 طَوَفُونَ عَلَيْكُمْ بِعُضُومِ الْكُفْرِ ۗ كَذَٰلِكَ
 يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦١﴾
 وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا
 كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ

વિમુખ થાઓ છો, તો બરાબર સમજી લો કે રસૂલના શિરે જે કર્તવ્યનો ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે તેનો જવાબદાર તે છે અને તમારા પર કર્તવ્યનો જે ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે તેના જવાબદાર તમે. તેનું આજ્ઞાપાલન કરશો તો તમે પોતે જ માર્ગદર્શન પામશો, નહીં તો રસૂલની જવાબદારી એનાથી વિશેષ સહેજ પણ નથી કે સ્પષ્ટપણે આદેશ પહોંચાડી દે.”

(૫૫) અલ્લાહે વચન આપ્યું છે તમારામાંથી એ લોકોને, જેઓ ઈમાન લાવે અને સદ્કાર્ય કરે કે તે તેમને એવી જ રીતે ધરતી પર ખલીફા (નાયબ) બનાવશે, જેવી રીતે તેમના અગાઉ થઈ ગયેલા લોકોને બનાવી ચૂક્યો છે. તેમના માટે તેમના એ દીન (ધર્મ)ને મજબૂત બુનિયાદો પર કાયમ કરી દેશે, જેને અલ્લાહે તેમના માટે પસંદ કર્યો છે અને તેમની (વર્તમાન) ભયની સ્થિતિને શાંતિમાં બદલી નાખશે. તો તેઓ મારી બંદગી કરે અને મારા સાથે કોઈને ભાગીદાર ન બનાવે, ^(૫૬) અને જે આના પછી કુફ ^(૫૭) કરે તો આવા જ લોકો અવજ્ઞાકારી છે. (૫૬) નમાઝ કાયમ કરો, ઝકાત આપો અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો. આશા છે કે તમારા પર દયા કરવામાં આવશે. (૫૭) જેઓ કુફ (ઈન્કાર) કરી રહ્યા છે તેમના વિષે એ ભ્રમમાં ન રહો કે તેઓ ધરતી પર અલ્લાહને વિવશ કરી દેશે. તેમનું ઠેકાણું જહન્નમ છે અને તે ઘણી જ ખરાબ જગ્યા છે. (રુકૂઅ-૭)

(૫૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! આવશ્યક છે કે તમારા દાસ-દાસીઓ અને તમારા એ બાળકો જેઓ હજુ પુખ્ત બુદ્ધિના થયા નથી, ત્રણ સમયે તમારી પરવાનગી મેળવીને તમારા પાસે આવે : સવારની નમાઝ પહેલા અને બપોરે જ્યારે કે તમે તમારા કપડાં ઉતારીને મૂકી દો છો અને ઈશાની નમાઝ પછી. આ ત્રણ સમય તમારા માટે પરદો કરવાના સમય છે. આ સિવાય તેઓ વિના પરવાનગીએ આવે તો ન તમારા પર કોઈ દોષ છે, ન તેમના પર. તમારે એક-બીજા પાસે વારંવાર આવવાનું જ હોય છે. આ રીતે અલ્લાહ તમારા માટે પોતાના આદેશોનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે, અને તે સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૫૯) અને જ્યારે તમારા બાળકો પુખ્ત બુદ્ધિએ પહોંચી જાય તો એ જરૂરી છે કે એ રીતે પરવાનગી લઈને આવે, જે રીતે તેમના મોટા પરવાનગી લેતા આવ્યા છે.

૨૪. ભાઈ-બહેનોથી તાત્પર્ય ત્રણેય પ્રકારના ભાઈ-બહેનો છે અને તેમના પુત્રો, પૌત્રો અને નવાસાઓ બધા તેમના સંતાનના અંતર્ગત આવે છે.

૨૫. આનાથી આપોઆપ એ જણાય છે કે સ્વચ્છંદી તથા બદકેલ અને દુરાચારી સ્ત્રીઓની સામે સુશીલ અને સભ્ય મુસલમાન સ્ત્રીઓએ પોતાના શણગારનું પ્રદર્શન ન કરવું જોઈએ.

૨૬. અર્થાત્, આધીન હોવાના કારણે તેમના વિશે એ શંકા કરવાનો અવકાશ ન હોય કે તેઓ આ ધરની સ્ત્રીઓના મામલામાં કોઈ અનુચિત ઈચ્છા કરવાની હિંમત કરી શકે.

૨૭. ‘મુકાતબત’ (મુક્તિ-લેખ)નો અર્થ કોઈ ગુલામ કે દાસી પોતાની સ્વતંત્રતા માટે પોતાના માલિકને કોઈ વળતર અદા કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે અને જ્યારે માલિક તેનો સ્વીકાર કરી લે, તો બંને વચ્ચે શરતોનું લખાણ થઈ જાય.

૨૮. ભલાઈથી તાત્પર્ય બે વસ્તુઓ છે : એક એ કે ગુલામમાં લખવામાં આવેલ ધન આપવાની યોગ્યતા હોય. બીજી એ કે તેનામાં એટલી પ્રમાણિકતા અને સચ્ચાઈ હોય કે તેના કથન પર વિશ્વાસ કરીને કરાર કરી શકાય.

૨૯. સામાન્ય આદેશ છે. માલિક પણ કંઈ-ને-કંઈ રકમ માફ કરે, મુસલમાનો પણ તેમની મદદ કરે, બૈતુલ-માલથી પણ તેમની સહાયતા કરવામાં આવે.

૩૦. અજ્ઞાનતા-કાળમાં આરબવાસીઓ પોતાની લૉડીઓ (દાસીઓ)થી વૈશ્યાવૃત્તિનો ધંધો કરાવતા હતા અને તેમની કમાણી ખાતા હતા. ઈસ્લામમાં આ ધંધાને પ્રતિબંધિત કરી દેવામાં આવ્યો.

૩૧. અર્થ એ છે કે જો દાસી સ્વયં પોતાની મરજીથી બદકેલીનું આચરણ કરે, તો તે પોતાના ગુનાની પોતે જવાબદાર

اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ وَالْقَوَاعِدُ
 مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ
 جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ ۖ
 وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۖ وَاللَّهُ سَعِيدٌ عَلِيمٌ ۝
 لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ
 وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ
 تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
 أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ
 أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
 إِخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتْهُم مَفَاتِحُهُ
 أَوْ صِدْقِكُمْ ۖ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا
 جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا ۖ فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا
 عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبْرَكَةٌ
 طَيِّبَةٌ ۖ كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
 تَعْقِلُونَ ۝ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ
 وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ
 يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ۖ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ
 أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ فَإِذَا
 اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذَنْ لِّمَنْ شِئْتَ

આવી રીતે અલ્લાહ પોતાની આયતો તમારા સામે ખોલે છે, અને તે સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૬૦) અને જે સ્ત્રીઓ યુવાવસ્થા વટાવી ગઈ હોય, નિકાહ (લગ્ન)ની આશા ન રાખતી હોય, તેઓ જો પોતાની યાદરો ઉતારીને મૂકી દે, તો તેમના માટે કોઈ ગુનો નથી, એ શરતે કે શણગારનો દેખાવ કરવાવાળી ન હોય. આમ છતાં પણ તેઓ લજજાશીલતાથી વર્તે તો તેમના માટે સારું છે. અલ્લાહ બધું જ સાંભળે અને જાણે છે. (૬૧) કોઈ દોષ નથી જો કોઈ અંધ કે લંગડો કે બીમાર (કોઈના ઘરમાંથી ખાઈ લે) અને ન તમારા માટે પણ એમાં કોઈ દોષ છે કે પોતાના ઘરોમાંથી ખાઓ કે પોતાના બાપ-દાદાઓના ઘરોમાંથી, કે પોતાની માતા-નાનીના ઘરોમાંથી, કે પોતાના ભાઈઓના ઘરોમાંથી, કે પોતાની બહેનોના ઘરોમાંથી, કે પોતાના કાકાઓના ઘરોમાંથી, કે પોતાની ફોઈઓના ઘરોમાંથી, કે પોતાના મામાઓના ઘરોમાંથી, કે પોતાની માસીઓના ઘરોમાંથી, કે એ ઘરોમાંથી જેની ચાવીઓ તમારા હવાલે હોય, કે પોતાના મિત્રોના ઘરોમાંથી. આમાં પણ કોઈ દોષ નથી કે તમે લોકો ભેગા મળીને ખાઓ કે જુદા-જુદા, અલબત્ત જ્યારે ઘરોમાં પ્રવેશ કરો તો પોતાના લોકોને સલામ કરો - ભલાઈની દુઆ, અલ્લાહ તરફથી નિશ્ચિત કરવામાં આવેલી, ખૂબ બરકતવાળી અને પવિત્ર. આવી રીતે અલ્લાહ તમારા સામે આયતો વર્ણવે છે. આશા છે કે તમે સૂઝબૂજથી કામ લેશો. (સુફૂઅ-૮)

(૬૨) ઈમાનવાળા તો હકીકતમાં તેઓ જ છે, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલને હૃદયપૂર્વક માને અને જ્યારે કોઈ સામૂહિક કામના પ્રસંગે રસૂલના સાથે હોય ત્યારે તેની રજા મેળવ્યા વિના ન જાય. હે નબી સલ્વ! જે લોકો તમારા પાસે રજા માગે છે તેઓ જ અલ્લાહ અને રસૂલના માનનારા છે. પછી જ્યારે તેઓ પોતાના કોઈ કામ માટે રજા માગે તો જેને તમે યાહો, રજા આપી દો અને એવા લોકો માટે અલ્લાહ પાસે માફીની દુઆ

છે. કાનૂન તેના ગુના માટે તેને જ પકડશે. પરંતુ જો તેનો માલિક બળજબરી કરીને તેનાથી ક્ષો કરાવે, તો જવાબદારી માલિકની છે અને એને જ પકડવામાં આવશે.

૩૨. અર્થાત્, સૂચિમાં જે કંઈ પ્રગટ છે તેના જ નૂર (પ્રકાશ)ના કારણે છે.

૩૩. આ ઉદાહરણમાં દીપકથી અલ્લાહની જ્ઞાને અને ગોખલાથી સૂચિની ઉપમા આપવામાં આવી છે, અને ફાનસથી તાત્પર્ય એ પરદો છે જેમાં સત્ય-અલ્લાહે પોતાને દુનિયાની નજરથી છુપાવી રાખેલ છે. જાણે આ પરદો વાસ્તવમાં છુપાવવાનો નહીં, પ્રાગટ્યની અતિશયતાનો પરદો છે. દુનિયાની નજર તેને જોવાથી એટલા માટે વિવચ છે કે નૂર (પ્રકાશ) એટલું તીવ્ર, વ્યાપક અને આચ્છાદિત છે કે સીમિત નેત્ર-જયોતિઓ તેનું સંજ્ઞાન કરી શકતી નથી. રહ્યો એ વિષય કે 'દીપક એક એવા વૃક્ષ જેવુંના તેલથી પ્રકાશિત કરવામાં આવે, જે ન પૂર્વ તરફનો હોય, ન પશ્ચિમ તરફનો' તો આ માત્ર દીપકના પ્રકાશની પરિપૂર્ણતા અને તેની તીવ્રતાની કલ્પના કરાવવા માટે છે; કેમ કે પ્રાચીન સમયમાં વધારેમાં વધારે પ્રકાશ જેવુંના તેલના દીપકોથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવતો હતો, અને તેમાં સૌથી વધારે પ્રકાશિત દીપક એ રહેતો, જે ઊંચી અને ખુલ્લી જગ્યાના વૃક્ષથી કાઢેલ તેલનો હોય, અને એ જે ફરમાવ્યું કે, 'તેનું તેલ આપોઆપ સળગી ઉઠતું હોય, ચાહે આગ તેને સ્પર્શે નહીં', આનાથી પણ દીપકના પ્રકાશના વધારેમાં વધારે તીવ્ર હોવાની કલ્પના અપાવવાનો હેતુ છે.

૩૪. આનાથી તાત્પર્ય ઠંડીથી જામી ગયેલા વાદળો પણ હોઈ શકે છે, જેમને સાંકેતિક રૂપમાં 'આકાશના પહાડ' કહેવામાં આવેલ હોય અને ધરતીના પહાડ પણ હોઈ શકે છે, જે આકાશમાં ઊંચા ઉઠેલા છે, જેના શિખરો પર જામેલા બરફની અસરથી ક્યારેક હવા એટલી ઠંડી થઈ જાય છે કે વાદળો જામવા લાગે છે અને કરાઓના રૂપમાં વરસાદ થવા લાગે છે.

૩૫. કેટલાક લોકો આનો એ અર્થ સમજી બેસ્યા છે કે જેને પણ દુનિયામાં રાજ્ય-સત્તા પ્રાપ્ત છે તેને 'ખિલાફત' પ્રાપ્ત છે. જો કે આયતમાં ઈરશાદ એ થયો છે કે જેઓ ઈમાનવાળા હશે, અલ્લાહ તેમને ખિલાફત પ્રદાન કરશે.

بِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۗ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧﴾
لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ
بَعْضًا ۗ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ
لِوَإِذَا ۗ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ
تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ أَلَا
إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ قَدْ يَعْلَمُ مَا
أَنْتُمْ عَلَيْهِ ۗ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا
عَمِلُوا ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٩﴾

કરો. નિ:શંક, અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૬૩) મુસલમાનો ! પોતાના દરમ્યાન રસૂલના બોલાવવાને પરસ્પર જેમ તમે એક-બીજાને બોલાવો છો તેમ ન સમજો. અલ્લાહ એ લોકોને સારી રીતે જાણે છે, જેઓ તમારામાં એવા છે કે એક-બીજાની ઓથમાં ચૂપકેથી સરકી જાય છે. રસૂલના આદેશનો ભંગ કરનારાઓએ ડરવું જોઈએ કે તેઓ કોઈ અજમાયશમાં ન સપડાઈ જાય અથવા તેમના પર દુ:ખદાયી યાતના ન આવી જાય. (૬૪) સાવધાન રહો, આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે, અલ્લાહનું છે. તમે જે આચરણ પણ કરો છો, અલ્લાહ તેને જાણે છે. જે દિવસે લોકોને તેના તરફ પાછા ફેરવવામાં આવશે, તે તેમને બતાવી દેશે કે તેઓ શું-શું કરીને આવ્યા છે. તે દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૯)

૩૬. આનો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે ખિલાફત પ્રાપ્ત કરીને નાશુકી (કૃતબ્નતા) કરે, અને એ પણ હોઈ શકે છે કે મુનાફિક જેવા (દબ્બુક્ત) વર્તન પર ઉતરી આવે કે જોવામાં ઈમાનવાળો હોય અને ખરેખર ઈમાનથી ખાલી.

૨૫. અલ-કુરકાન

પરિચય

નામ :

સૂર:ની પહેલી જ આયત “તબારકલ્લઝી નઝ્ઝલલ્ કુરકાન” (અત્યંત બરકતવાળો છે તે, જેણે આ કુરકાન પોતાના બંદા પર અવતરિત કર્યો.) થી લેવામાં આવ્યું છે. આ પણ કુર્આનની મોટાભાગની સૂર:ઓના નામોની જેમ પ્રતીકરૂપે છે, ન કે વિષયના શીર્ષકના રૂપમાં. તેમ છતાં આ સૂર:ના વિષય સાથે આ નામ નજીકનો સંબંધ ધરાવે છે, જેમ કે આગળ જણાશે.

ઉત્તરાણકાળ :

વર્ણનશૈલી અને વિષયો પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે આના અવતરણનો સમય પણ એ જ છે, જે સૂર: મુ’મિનૂન વગેરેનો છે, અર્થાત્ મક્કાનો મધ્ય-કાળ.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આમાં એ શંકાઓ અને વાંધાઓની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જે કુર્આન અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની નુબૂવત (પયગંબરી) અને આપ દ્વારા પ્રસ્તુત શિક્ષણ પર મક્કાના કાફિરો તરફથી રજૂ કરવામાં આવતા હતા. તેમાંથી એક-એકનો ચોક્કસ જવાબ આપવામાં આવ્યો છે અને સાથે-સાથે સત્ય-સંદેશથી વિમુખ થવાના માઠાં પરિણામો પણ ચોખ્ખા શબ્દોમાં બતાવી દેવામાં આવ્યા છે. અંતમાં સૂર: મુ’મિનૂનની જેમ ઈમાનવાળાઓના નૈતિક ગુણોનું એક ચિત્ર સામાન્ય લોકો સમક્ષ મૂકી દેવામાં આવ્યું છે કે આ કસોટી પર કસીને જોઈ લો કે, કોણ ખોટું છે અને કોણ સાચું છે. એક તરફ આ ચરિત્ર અને આચરણના લોકો છે, જેઓ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના શિક્ષણ દ્વારા અત્યાર સુધી તૈયાર થયા છે અને ભવિષ્યમાં તૈયાર કરવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. બીજી તરફ નૈતિકતાનો એ નમૂનો છે જે સાધારણ આરબોમાં જોવા મળે છે અને જેને બાકી રાખવા માટે અજ્ઞાનતાના ઝંડાધારીઓ પોતાની તમામ શક્તિ લગાવી રહ્યા છે. હવે પોતે જ નિર્ણય કરો કે આ બે નમૂનાઓમાંથી કોને પસંદ કરો છો ? આ ગર્ભિત સવાલ હતો, જે આરબ પ્રદેશના દરેક રહેવાસી સામે મૂકી દેવામાં આવ્યો અને થોડાક જ વર્ષોમાં એક નાનકડી સંખ્યાને છોડીને સમગ્ર કોમે એનો જે જવાબ આપ્યો તે સમયના પુસ્તકમાં અંકિત થઈ ચૂક્યો છે.

الْباقية ٤٤

(۲۵) سُورَةُ الْفُرْقَانِ مَكِّيَّةٌ (۲۲)

تكونها ٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ
 لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ۝ الَّذِينَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذُوا وَلَدًا وَوَلَّهُمْ يَوْمَئِذٍ
 فِي الْمُلْكِ وَحَلَقِ كُلِّ شَيْءٍ فَقْدَرَهُ تَقْدِيرًا ۝
 وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا
 وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا
 وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا
 نُشُورًا ۝ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا
 إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ ۝
 فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ۝ وَقَالُوا آسَاطِيرُ
 الْأَوَّلِينَ ۝ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً
 وَأَصِيلًا ۝ قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ
 فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا
 رَحِيمًا ۝ وَقَالُوا مَا هَذَا الرَّسُولُ يَأْكُلُ
 الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ ۝ لَوْلَا أَنْزَلَ
 إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ۝ أَوْ يُلْقَى
 إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا

૨૫. સૂર: અલ-કુરકાન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૭૭)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અત્યંત 'મુબારક'* છે તે, જેણે આ 'કુરકાન' (કસોટી) પોતાના બંદા પર અવતરિત કર્યો છે, જેથી સમસ્ત દુનિયાના લોકો માટે તે ચેતવણી આપનાર બની રહે — (૨) તે, જે ધરતી અને આકાશોના રાજ્યનો માલિક છે, જેણે કોઈને પુત્ર બનાવ્યો નથી, જેના સાથે રાજ્યમાં કોઈ ભાગીદાર નથી, જેણે દરેક વસ્તુને પેદા કરી, પછી તેનો એક અંદાજ (ભાગ્ય) નિશ્ચિત કર્યો. (૩) લોકોએ તેને છોડીને એવા ઉપાસ્યો બનાવી લીધા જેઓ કોઈ વસ્તુને પેદા કરતા નથી, બલકે પોતે જ પેદા કરવામાં આવે છે, જેઓ સ્વયં પોતાના માટે પણ નફા કે નુકસાનનો અધિકાર ધરાવતા નથી, જેઓ ન મારી શકે છે, ન જીવાડી શકે છે, ન મૃત્યુ પામેલાને ફરી ઉઠાવી શકે છે.

(૪) જે લોકોએ નબી (પયગંબર)ની વાત માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે, તેઓ કહે છે કે "આ કુરકાન એક ઉપજાવી કાઢેલી (કાલ્પનિક) વસ્તુ છે, જેને આ માણસે પોતે જ ઘડી કાઢી છે અને કેટલાક બીજા માણસોએ આ કામમાં તેની મદદ કરી છે." ભારે ખત્યાયાર અને મોટું જૂઠું છે, જેના પર આ લોકો ઊતરી આવ્યા છે. (૫) કહે છે, "આ મુરાશા લોકોની લાખેલી વસ્તુઓ છે, જેને આ માણસ નકલ કરાવે છે અને તે તેને સવાર-પ્રાંજ સંભળાવવામાં આવે છે." (૬) હે નબી સલ્લ! આમને કહો, "આને તેણે અવતરિત કર્યો છે, જે ધરતી અને આકાશોનો ભેદ જાણે છે." હકીકત એ છે કે તે મોટો ક્ષમાશીલ અને અત્યંત દયાળુ છે.

(૭) કહે છે, "આ કેવો રસૂલ (ઈશદૂત) છે જે ભોજન લે છે અને બજારોમાં હરેફરે છે? શા માટે તેના પાસે કોઈ ફરિશ્તો મોકલવામાં ન આવ્યો જે તેના સાથે રહેતો અને ન માનનારાઓને ધમકાવતો? (૮) અથવા બીજું કંઈ નહીં તો તેના માટે કોઈ પજાનો જ ઊતારી દેવામાં આવ્યો હોત અથવા તેના પાસે એક બાગ જ હોત, જેમાંથી

અરબીમાં શબ્દ 'તબારક' વપરાયો છે, જેનો અર્થ સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિ, અવિરત વધતી-ન્યઢતી સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિ અને ઉચ્ચ પ્રકારની સ્થિરતા ધાય છે. કોઈ વસ્તુની સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિ માટે તેની સુદંઢતા અને સ્થાયિત્વની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરવા આ શબ્દ વપરાય છે. આ શબ્દ અલ્લાહ માટે જયારે બોલાય છે તો તે કોઈ એક નહીં, પણ અનેક અર્થમાં પ્રયુક્ત ધાય છે; જેમ કે ખૂબ જ ઉપકારી, અત્યંત ભલાઈવાળો, મહેરબાન, અતિ લુલુર્ગ અને મહાન, અત્યંત પવિત્ર અને વિશુદ્ધ, અતિ ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ, પૂર્ણ સામર્થ્યની દૃષ્ટિએ શ્રેષ્ઠ વગેરે.

وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ①
 أَنْظَرُكُمْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا
 فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ② تَبَارَكَ الَّذِي
 إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ
 تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ
 قُصُورًا ③ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا
 لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ④ إِذَا رَأَتْهُمْ
 مِنْ مَّكَّانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّطًا وَ
 زَفِيرًا ⑤ وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَبَقًا مُقَرَّبِينَ
 دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ⑥ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا
 وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ⑦ قُلْ أَدْرِكُ خَيْرًا
 مِنْ جَنَّةِ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ ⑧ كَانَتْ
 لَهُمْ جَزَاءً وَاصِيًّا ⑨ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ
 خَالِدِينَ ⑩ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُومًا ⑪ وَ
 يَوْمَ يَجْشُرُهُمْ وَمَا يُعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 يَقُولُ ءَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ
 أَنْتُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ⑫ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ
 يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ
 وَايَاءٍ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَإِبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا

આ (નિશ્ચિંતતાની) રોજી પ્રાપ્ત કરતો.” અને આ જાલિમો કહે છે, “તમે લોકો તો એક જાદુની અસર પામેલા માણસની પાછળ લાગી ગયા છો.” (૮) જુઓ, કેવા-કેવા તર્ક આ લોકો તમારા સામે પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે. એવા બહેકી ગયા છે કે તેમને કોઈ સીધી વાત સૂઝતી નથી. (રુકૂઅ-૧) (૧૦) ઘણો મુબારક છે તે, જે જો ચાહે તો તેમણે સૂચવેલી વસ્તુઓ કરતાં પણ ઘણી વધારે તમને આપી શકે છે. (એક નહીં) ઘણાં બાગો, જેના નીચે નહેરો વહેતી હોય, અને મોટા-મોટા મહેલ.

(૧૧) ખરી વાત એ છે કે આ લોકો એ ઘડીનો ઈન્કાર કરી ચૂક્યા છે^(૧) — અને જે એ ઘડીનો ઈન્કાર કરે, તેના માટે અમે ભડકે બળતી આગ તૈયાર કરી રાખી છે. (૧૨) તે જ્યારે દૂરથી આ લોકોને જોશે, તો આ લોકો તેના પ્રકોપ અને ઉછાળા-ઊભરાના અવાજો સાંભળી લેશે, (૧૩) અને જ્યારે આમને હાથ-પગ બાંધેલી અવસ્થામાં તેમાં એક સાંકડી જગ્યામાં ઠાંસી દેવામાં આવશે, તો પોતાના મૃત્યુને પોકારવા લાગશે. (૧૪) (તે વખતે તેમને કહેવામાં આવશે કે) આજે એક મૃત્યુને નહીં, ઘણાં મૃત્યુને પોકારો.

(૧૫) આમને પૂછો, “આ પરિણામ સારું છે કે તે શાશ્વત જન્મત (સ્વર્ગ), જેનો વાયદો અલ્લાહથી ડરનાર સંયમી લોકોથી કરવામાં આવ્યો છે, જે તેમના કર્મોનો બદલો અને તેમના સફરની અંતિમ મંજિલ હશે, (૧૬) જેમાં તેમની દરેક ઈચ્છા પૂરી થશે, જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે, જેનું પ્રદાન કરવું તમારા રબના શિરે એક એવો વાયદો છે, જેને પૂરો કરવો અનિવાર્ય છે.

(૧૭) અને એ જ દિવસ હશે, જ્યારે (તમારો રબ) આ લોકોને પણ ઘેરી લાવશે અને આ લોકોના એ ઉપાસ્યોને પણ બોલાવી લેશે, જેમને આજે આ લોકો અલ્લાહને છોડીને પૂજી રહ્યા છે. પછી તે તેમને પૂછશે, “શું તમે મારા આ બંદાઓને ભટકાવ્યા હતા? કે આ લોકો પોતે જ સન્માર્ગથી ભટકી ગયા હતા?” (૧૮) તેઓ નિવેદન કરશે, “પવિત્ર અને ઉચ્ચ છે આપની હસ્તી, અમારી તો એટલી પણ મજાલ ન હતી કે આપના સિવાય કોઈને અમારો સંરક્ષક બનાવીએ. પરંતુ આપે આમને અને એમના બાપ-દાદાઓને

૧. અર્થાત્, કયામતનો.

الذِّكْرَ ۖ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ۝١٨ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ
 بِمَا تَقُولُونَ ۖ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا
 وَمَنْ يَظْلِمِ مِّنْكُمْ نَذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ۝١٩
 وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا
 أَنَّهُمْ لِيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي
 الْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً
 أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ۝٢٠

قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا
 لِمَلَكَةٍ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ
 وَعَتَوْا عُتُوًا كَبِيرًا ۝٢١ يَوْمَ يَرُونَ الْمَلَكَةَ لَا بُشْرَ
 يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَّحْجُورًا ۝٢٢ وَقَدِمْنَا
 إِلَىٰ مَا عَمَلُوا مِن عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنثُورًا ۝٢٣ أَصْحَابُ
 الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ۝٢٤ وَيَوْمَ
 تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلُ الْمَلَائِكَةَ تَنْزِيلًا ۝٢٥
 لِمَلِكٍ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ ۗ وَكَانَ يَوْمًا عَلَىٰ
 الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ۝٢٦ وَيَوْمَ يَعْصُ الظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ
 يَقُولُ يَلِيَّتَنِي أَخَذْتُم مَّعِيَ الرَّسُولَ سَبِيلًا ۝٢٧ يُوبَلَّتْ
 يَتْنِي لَمْ آتَخِذْ فَلَئِنَّا خَلِيلًا ۝٢٨ لَقَدْ أَضَلَّتْنِي عَنِ
 الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي ۗ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ

ખૂબ જીવન-સામગ્રી આપી. છેવટે આ લોકો શિક્ષા ભૂલી ગયા અને દુર્ભાગ્યગ્રસ્ત બનીને રહ્યા.” (૧૯) આમ, પોટી ઠેરવી દેશે તેઓ (તમારા ઉપાસ્યો) તમારી એ વાતોને, જે આજે તમે કહી રહ્યા છો. (૨) પછી ન તમે પોતાના વિનાશને ટાળી શકશો, ન ક્યાંયથી મદદ મેળવી શકશો અને જે પણ તમારામાંથી અત્યાચાર કરે તેને અમે સખત યાતનાની મજા ચખાડીશું.

(૨૦) હે નબી સલ્લ ! તમારા પહેલાં અમે જે રસૂલો પણ મોકલ્યા હતા, તેઓ બધા પણ ભોજન લેનારા અને બજારોમાં હરતા-ફરતા લોકો જ હતા. વાસ્તવમાં અમે તમને એકબીજા માટે પરીક્ષાના સાધન બનાવી દીધા છે. (૩) શું તમે સભ્ર (ધૈર્ય) રાખો છો ? (૪) તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) બધું જ જુએ છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) જે લોકો અમારા સામે રજૂ થવાનો ભય રાખતા નથી, તેઓ કહે છે, “અમારા પાસે ફરિશ્તાઓ કેમ મોકલવામાં ન આવે, અથવા પછી અમે અમારા રબને જોઈએ ? ખૂબ ઘમંડ લઈને બેઠા છે આ લોકો પોતાના મનમાં અને હદ વટાવી ગયા આ લોકો પોતાના વિદ્રોહમાં. (૨૨) જે દિવસે તેઓ ફરિશ્તાઓને જોશે, અપરાધીઓ માટે એ કોઈ ખુશખબરનો દિવસ નહીં હોય. ચીસ પાડી ઊઠશે કે અલ્લાહની પનાહ ! (૨૩) અને જે કંઈ તેમનું કુર્ચુ-કરાવ્યું છે તેને લઈને અમે ધૂળની જેમ ઊડાવી દઈશું. (૨૪) માત્ર એ જ લોકો જેઓ જન્મત (સ્વર્ગ)ના હક્કદાર છે, તે દિવસે સારી જગ્યાએ રોકાશે અને બપોર પસાર કરવા માટે ઉત્તમ જગ્યા પામશે. (૨૫) આકાશને ચીરીને આવતું એક વાદળ તે દિવસે પ્રગટ થશે અને ફરિશ્તાઓના ધાડાં-ને-ધાડાં ઊતારી દેવામાં આવશે. (૨૬) તે દિવસે વાસ્તવિક રાજ્ય માત્ર રહમાન (પરમ્ કૃયાણુ અલ્લાહ)નું હશે, અને તે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે ઘણો સખત દિવસ હશે. (૨૭) અત્યાચારી મનુષ્ય પોતાના હાથ કરડી ખાશે અને કહેશે, “અફસોસ ! મેં રસૂલ (ઈશદૂત)નો સાથ આપ્યો હોત. (૨૮) હાથ રે મારું દુર્ભાગ્ય ! કદાચ મેં ફલાણા માણસને મારો મિત્ર ન બનાવ્યો હોત. (૨૯) તેના બહેકાવામાં આવી જઈને મેં તે શિખામણ ન સ્વીકારી જે મારા પાસે આવી હતી. શૈતાન મુનખ્ય માટે ઘણો જ બેવફા નીવડ્યો.”

૨. વિષય પોતે જ દર્શાવી રહ્યો છે કે આ આપતોમાં ઉપાસ્યોથી તાત્પર્ય મૂર્તિ કે સૂર્ય-ચંદ્ર વગેરે નથી, બહે ફરીશ્તાઓ અને સદાચારી વ્યક્તિઓ છે, જેમને દુનિયામાં ઉપાસ્ય બનાવી લેવામાં આવ્યા.
૩. અર્થાત્, રસૂલ (ઈશદૂત) અને ઈમાનવાળા માટે ઈન્કાર કરનારાઓ પરીક્ષા છે અને ઈન્કાર કરનારાઓ માટે રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ.
૪. અર્થાત્, એ ઉદ્દેશ્યને સમજી લીધા પછી શું હવે તમને સંતોષ થઈ ગયો કે પરીક્ષાની આ સ્થિતિ એ ભલાઈના ઉદ્દેશ્ય માટે અત્યંત જરૂરી છે, જેના માટે તમે કામ કરી રહ્યા છો ? શું હવે તમે એ જખમો ખાવા તૈયાર છો, જે આ પરીક્ષાના કાળમાં લાગવા અગિવાર્ય છે ?

خَدُّوَلَا ۝ وَقَالَ الرَّسُولُ يُرَبِّ إِنَّا قَوْمٌ اتَّخَذُوا
 هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ۝ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ
 عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِينَ ۖ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ۝
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً
 وَاحِدَةً ۖ كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ
 تَرْتِيلًا ۝ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ
 تَفْسِيرًا ۝ الَّذِينَ يُحْشِرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ
 جَهَنَّمَ ۗ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ۝ وَلَقَدْ
 آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ
 وَزِيرًا ۝ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا
 بِآيَاتِنَا فَدَمْرْنَهُمْ تَدْمِيرًا ۝ وَقَوْمِ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا
 الرَّسُولَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً ۖ وَاعْتَدْنَا
 لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ وَعَادًا وَثَمُودًا وَأَصْحَابَ
 الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ۝ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ
 الْأَمْثَالَ ۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ۝ وَلَقَدْ اتَّوَعَّلَ الْقَرِيظُ
 الَّتِي أُمِطِرَتْ مَطَرِ السَّوْءِ أَقْلَمَ يَكُونُوا يَرُونَهَا ۖ بَلْ
 كَانُوا لَا يَرِجُونَ نُشُورًا ۝ وَإِذَا رَأَوْكَ إِذَا يَتَّخِذُونَكَ
 إِلَّا هُزُوءًا ۖ وَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ۝ إِنَّ كَادَ
 لَيُبْضِلْنَا عَنْ الْهِنْدِ لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ

(૩૦) અને રસૂલ કહેશે, “હે મારા રબ ! મારી કોમના લોકોએ આ કુર્આનને મજાકનો વિષય બનાવી લીધો હતો.”

(૩૧) હે નબી સલ્લ ! અમે તો આવી જ રીતે ગુનેગારોને દરેક નબીના દુશ્મન બનાવ્યા છે, અને તમારા માટે તમારો રબ જ માર્ગદર્શન અને મદદ કરવા માટે પૂરતો છે.

(૩૨) ઈન્કાર કરનારાઓ કહે છે, “આ માણસ પર આખું કુર્આન એક જ સમયે કેમ અવતરિત કરી દેવામાં ન આવ્યું ? — હા, આવું એટલા માટે કરવામાં આવ્યું છે કે અમે તેને સારી રીતે તમને હૃદયસ્થ કરતા રહીએ અને (આ જ ઉદ્દેશ્યથી) અમે તેને એક વિશેષ ક્રમની સાથે જુદા-જુદા ભાગોનું રૂપ આપ્યું છે. (૩૩) અને (આનો ફાયદો એ પણ છે કે) જ્યારે પણ તેઓ તમારા સામે કોઈ નિરાળી વાત (અથવા વિચિત્ર પ્રશ્ન) લઈને આવ્યા, તેનો સાચો જવાબ એ જ સમયે અમે તમને આપી દીધો અને ઉત્તમ રીતે વાત સ્પષ્ટ કરી દીધી. (૩૪) જે લોકો ઊંધા મોઢે જહન્નમ તરફ ધકેલવામાં આવવાના છે, તેમનું ઠેકાણું ખૂબ જ ખરાબ છે અને તેમનો માર્ગ તદ્દન ખોટો. (રુકૂઅ-૩)

(૩૫) અમે મૂસાને ગ્રંથ આપ્યો^(૫) અને તેના સાથે તેના ભાઈ હારૂનને સહાયકના રૂપે લગાવ્યો (૩૬) અને તેમને કહ્યું કે જાઓ એ કોમ તરફ, જેણે અમારી આપતોનો ઈન્કાર કરી દીધો છે. છેવટે એ લોકોને અમે નષ્ટ કરી નાખ્યા. (૩૭) આ જ દશા નૂહની કોમની થઈ, જ્યારે તેમણે રસૂલોને ખોટા ઠેરવ્યા. અમે તેમને ગરકાવ કરી દીધા અને તમામ દુનિયાવાળાઓ માટે એક બોધપ્રદ નિશાની બનાવી દીધા અને એ અત્યાચારીઓ માટે અમે એક દુ:ખદાયી યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. (૩૮) એ જ રીતે આદ અને સમૂદ અને અસ્હાબુર-રસ્સ^(૬) અને દરમ્યાનની સદીઓના અનેક લોકોને નષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યા. (૩૯) આમાંના દરેકને અમે (અગાઉ નાશ પામનારા લોકોના) દૃષ્ટાંતો આપી-આપીને સમજાવ્યા અને છેવટે દરેકને નષ્ટ કરી દીધા. (૪૦) અને એ વસ્તીમાંથી તો આ લોકો પસાર થઈ ચૂકેલા જ છે, જેના ઉપર સૌથી ખરાબ વરસાદ વરસાવવામાં આવ્યો હતો. ^(૭) શું આ લોકોએ તેની દશા જોઈ નહીં હોય ? પરંતુ આ લોકો મૃત્યુ પછીના બીજા જીવનની આશા જ રાખતા નથી.

(૪૧) આ લોકો જ્યારે તમને જુએ છે, તો તમારી મજાક બનાવી લે છે. (કહે છે,) “શું આ માણસ છે, જેને અલ્લાહે રસૂલ બનાવીને મોકલ્યો છે ? (૪૨) આણે તો અમને પથભ્રષ્ટ કરીને અમારા ઉપાસ્યોથી વિમુખ જ કરી નાખ્યા હોત, જો અમે તેમની શ્રદ્ધા પર મક્કમ ન રહ્યા હોત.” ભલે, એ સમય દૂર નથી, જ્યારે યાતના જોઈને આ લોકોને

પ. અહીં ‘ગ્રંથ’થી તાત્પર્ય સંભવતઃ એ ગ્રંથ નથી, જે મિસર (ઈજિપ્ત)થી નીકળ્યા પછી હઝરત મૂસા અલે.ને આપવામાં આવ્યો હતો, બલકે આનાથી તાત્પર્ય એ આદેશો છે, જે નુબૂવ્વતના પદ પર નિયુક્ત થયા એ સમયથી લઈને મિસરથી નીકળ્યા સુધી હઝરત મૂસા અલે.ને આપવામાં આવતા રહ્યા. તેમાં એ પ્રવચનો પણ સામેલ છે, જે અલ્લાહના આદેશથી હઝરત મૂસા અલે.એ ફિરઝીનના દરબારમાં આપ્યા અને એ આદેશો પણ સામેલ છે, જે ફિરઝીનના વિરુદ્ધ સંઘર્ષ દરમ્યાન આપને આપવામાં આવતા રહ્યા. કુર્આન-મજીદમાં ઠેક-ઠેકાણે આ વસ્તુનોનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ સંભાવના એ છે કે આ વસ્તુઓ તૌરાતમાં સામેલ કરવામાં આવી નથી. તૌરાતનો આરંભ એ દસ આદેશોથી થાય છે, જે ‘મુરૂજ’ (નિર્ગમન) પછી સીના પર્વત પર તખ્ષીઓના સ્વરૂપમાં આપને આપવામાં આવ્યા હતા.

દ. ‘રસ્સ’ અરબી ભાષામાં જૂના કે આંધળા કૂવાને કહે છે. ‘અસ્હાબે રસ્સ’ એ લોકો હતા, જેમણે પોતાના પયગંબરને

يَعْلَمُونَ حِين يَرُونَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٧﴾
رَبِّتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ ۗ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ
زَكِيًّا ﴿٣٨﴾ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ
إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٩﴾ الْمُرْتَدُّ
لِي رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا
تَمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٠﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا
فَبُضًا بَيْسِيرًا ﴿٤١﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الَّيْلَ لِبَاسًا
وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٢﴾ وَهُوَ الَّذِي
رَسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۗ وَأَنْزَلْنَا مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٣﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ
مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنْهَى كَثِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ
بَيْنَهُمْ لِيُبْذَرُوا ۗ فَآبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كَفُورًا ﴿٤٥﴾ وَلَوْ
شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ تَذِيرًا ﴿٤٦﴾ فَلَا تَطِيعُ الْكُفْرَيْنِ
وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ
هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۗ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا
بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٤٨﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ
بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٤٩﴾ وَ
يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ
لِكُلِّ قَرْعَةٍ رِيحٌ ظَهِيرًا ﴿٥٠﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَ

આપોઆપ જણાઈ જશે કે કોણ પથભ્રષ્ટતામાં દૂર નીકળી ગયા હતા.

(૪૩) ક્યારેય તમે એ માણસની હાલત પર વિચાર કર્યો છે, જેણે પોતાની મનેચ્છાને પોતાનો ઉપાસ્ય બનાવી લીધો હોય ? શું તમે આવા માણસને સન્માર્ગ પર લાવવાની જવાબદારી લઈ શકો છો ? (૪૪) શું તમે સમજો છો કે આમાંના મોટા ભાગના લોકો સાંભળે અને સમજે છે ? આ તો પશુઓ જેવા છે, બલ્કે તેમનાથી પણ બદતર. (સુકૂમ-૪) (૪૫) તમે જોયું નહીં કે તમારો રબ કેવી રીતે પડછાયો ફેલાવી દે છે ? જો તે ઈચ્છતો તો તેને સ્થાયી પડછાયો બનાવી દેતો. અમે સૂર્યને તેના પર દલીલ બનાવ્યો, (૬) (૪૬) પછી (જેમ-જેમ સૂર્ય ઊંચે ચઢતો જાય છે) અમે તે પડછાયાને ધીમે-ધીમે અમારા તરફ સંકેલતા જઈએ છીએ. (૭)

(૪૭) અને તે અલ્લાહ જ છે, જેણે રાત્રિને તમારા માટે પોશાક અને ઊંઘને મૃત્યુની શાંતિ અને દિવસને જીવંત થઈ ઊઠવાનો સમય બનાવ્યો.

(૪૮) અને એ જ છે, જે પોતાની રહમત (કૃપા)ના આગળ-આગળ હવાઓને ખુશખબર બનાવીને મોકલે છે, પછી આકાશમાંથી સ્વચ્છ પાણી ઊતારે છે, (૪૯) જેથી એક મૂત પ્રદેશને તેના દ્વારા જીવન પ્રદાન કરે અને પોતાના સર્જનોમાંથી ઘણા પશુઓ અને મનુષ્યોને સંતૃપ્ત કરે. (૫૦) આ ચમત્કાર અમે વારંવાર તેમના સામે લાવીએ છીએ, જેથી તેઓ કોઈ બોધપાઠ લે. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો કુફ અને નાશુકી (કૃતબ્ધતા) સિવાય કોઈ બીજો માર્ગ અપનાવવાનો ઈન્કાર કરી દે છે.

(૫૧) જો અમે ઈચ્છતા તો એક-એક વસ્તીમાં એક-એક ચેતવણી આપનાર ઉઠાવી ઊભો કરતા. (૧૦) (૫૨) તો હે નબી સલ્લ ! ઈન્કાર કરનારાઓની વાત કદાપિ ન માનો અને આ કુર્આનને લઈને તેમના સાથે જિહાદ (પ્રબળ અને ભારે સંઘર્ષ) કરો.

(૫૩) અને એ જ છે, જેણે બે સમુદ્રોને જોડી રાખ્યા છે — એક સ્વાદિષ્ટ અને મીઠો, બીજો કડવો અને ખારો, અને બંનેના વચ્ચે એક આવરણ છે. એક રૂકાવટ છે, જેણે બંનેને એક-બીજામાં ભળી જતા અટકાવી રાખ્યા છે. (૧૧)

(૫૪) અને એ જ છે, જેણે પાણીમાંથી એક મનુષ્ય પેદા કર્યો, પછી તેનાથી વંશ અને સ્વસુર પક્ષના બે અલગ સિલસિલા ચલાવ્યા. તારો રબ અત્યંત પ્રભુત્વશાળી છે.

(૫૫) એ ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ)ને છોડીને લોકો તેમને પૂજી રહ્યા છે, જેઓ ન તેમને ફાયદો પહોંચાડી શકે છે, ન નુકસાન, અને ઉપરથી વધુમાં એ પણ કે ઈન્કાર કરનાર પોતાના રબ સમક્ષ દરેક વિદ્રોહીનો મદદગાર બનેલો છે.

(૫૬) હે નબી સલ્લ ! તમને તો અમે માત્ર એક ખુશખબર આપનાર અને

કૂવામાં ફેંકીને અથવા લટકાવીને મારી નાખ્યા હતા.

૭. અર્થાત્, લુતની કોમળી વસ્તી. સૌથી ખરાબ વરસાદથી તાત્પર્ય પથ્થરોનો વરસાદ છે.

૮. નાવિકોની પરિભાષામાં દલીલ એ વ્યક્તિને કહે છે, જે નીકાઓને રસ્તો બતાવતો હોય. પડછાયાને સૂર્ય પર દલીલ બનાવવાનો અર્થ એ છે કે પડછાયાનું ફેલાવું અને સંકોચાવું સૂર્યના ચઢવા અને ઢળવા તેમજ ઉદય અને અસ્તને આધીન છે.

૯. પોતાના તરફ સમેટવાનો અર્થ ગાયબ અને નાશ કરવાનો છે, કેમ કે દરેક વસ્તુ જે નાશ પામે છે તે અલ્લાહ તરફ જ પાછી ફરે છે. દરેક વસ્તુ તેના તરફથી જ આવે છે અને તેના તરફ જ જાય છે.

نَذِيرًا ۱۰ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ شَاءَ
 أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۱۱ وَتَوَكَّلْ عَلَىٰ الْحَيِّ الَّذِي
 لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ ۱۲ وَكفى بِهِ يَذُنُوبٍ عِبَادَةً خَيْرًا ۱۳
 الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ
 أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۚ الرَّحْمَنُ فَسُئِلَ بِهِ
 خَيْرًا ۱۴ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا
 الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ۱۵ تَبَارَكَ
 الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَ
 قَمَرًا مُنِيرًا ۱۶ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً
 لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ۱۷ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ
 الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَلَى الْآرِضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ
 الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ۱۸ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ
 سُجَّدًا وَقِيَامًا ۱۹ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا
 عَذَابَ جَهَنَّمَ ۚ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ۚ إِنَّهَا سَاءَتْ
 مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ۲۰ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا
 وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ۲۱ وَالَّذِينَ لَا
 يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي
 حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ
 أَثَامًا ۲۲ يُضْعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدُ

عبد العبد الرحمن ۱۱

الشيء الذي ۱۰

مزل ۴

ચેતવણી આપનાર બનાવીને મોકલ્યા છે. (૧૨) (૫૭) આ લોકોને કહી દો કે, “હું આ કામ માટે તમારા પાસે કોઈ મહેનતાણું નથી માગતો. મારું મહેનતાણું કેવળ એ જ છે કે જેની ઈચ્છા થાય તે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો માર્ગ અપનાવી લે.”

(૫૮) હે નબી સલ્લ! એ અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો, જે જીવંત છે અને કદાપિ મૃત્યું પામનાર નથી. તેની પ્રશંસા સાથે તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરો. પોતાના બંદાઓના ગુનાઓથી માત્ર તેનું જ વાકેફ હોવું પૂરતું છે. (૫૯) તે, જેણે છ દિવસમાં ધરતી અને આકાશોને અને એ તમામ વસ્તુઓને બનાવીને મૂકી દીધી, જે આકાશ અને ધરતીની વચ્ચે છે. પછી સ્વયં અર્શ (રાજ-સિંહાસન) પર બિરાજમાન થયો. રહમાન (અત્યંત કરુણામય અલ્લાહ), તેની મહિમા, બસ કોઈ જાણકારને પૂછો.

(૬૦) આ લોકોને જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે આ રહમાનને સિજદો (દંડવત્) કરો તો કહે છે, “રહમાન શું છે? શું તું જેને કહે, બસ તેને જ અમે સિજદો કરતા ફરીએ?” આ આહવાનૂ તેમની ઘૂણામાં ઊલટાનો વધારો કરી દે છે. (રુકૂઅ-૫)

(૬૧) ઘણો બરકતવાળો છે તે, જેણે આકાશમાં બુરજ બનાવ્યા અને તેમાં એક દીપક અને એક ચમકતો ચંદ્ર પ્રકાશિત કર્યો. (૬૨) એ જ છે, જેણે રાત અને દિવસને એક-બીજાના અનુગામી બનાવ્યા, એ દરેક માણસ માટે જે બોધ ગ્રહણ કરવા ચાહે, અથવા કૃતજ્ઞ બનવા ચાહે.

(૬૩) રહમાન (પરમ્ કરુણામય અલ્લાહ)ના (સાચા) બંદા તેઓ છે, જેઓ ધરતી પર નમ્રતાપૂર્વક ચાલે છે (૧૩) અને જાહિલ (અજ્ઞાની) તેમના મોઢે લાગે, તો કહી દે છે કે તમને સલામ. (૬૪) જેઓ પોતાના રબની સામે સિજદામાં અને કયામમાં (ઊભા રહીને) રાત્રિઓ પસાર કરે છે. (૬૫) જેઓ દુઆઓ કરે છે કે, “હે અમારા રબ! અમને જહન્નમની યાતનામાંથી બચાવી લે. તેની યાતના તો ચોટીને રહેનારી છે, (૬૬) તે તો ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું અને જગ્યા છે.” (૬૭) જેઓ ખર્ચ કરે છે તો ન ફિઝુલ ખર્ચ કરે છે, ન કંજૂસી, બલકે તેમનો ખર્ચ બંને સીમાઓ વચ્ચે સંતુલન પર સ્થિર હોય છે. (૬૮) જેઓ અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજા ઉપાસ્યને પોકારતા નથી. અલ્લાહે હરામ (અવૈધ) ઠરાવેલા કોઈ જીવને નાહક કતલ કરતા નથી અને ન વ્યભિચાર કરે છે. — આ કામ જે કોઈ કરે તે પોતાના ગુનાનો બદલો મેળવશે. (૬૯) કયામતના દિવસે તેને અવિરત યાતના

૧૦. અર્થાત્, આવું કરવું અમારી શક્તિથી બહાર ન હતું, ઈચ્છતા તો દરેક જગ્યાએ પયગંબર પેદા કરી શકતા હતા, પરંતુ અમે એવું નથી કર્યું અને સમગ્ર દુનિયા માટે એક જ પયગંબર મોકલી દીધો. જે રીતે એક જ સૂર્ય સમગ્ર સૃષ્ટિ માટે પર્યાપ્ત થઈ રહ્યો છે, એ જ રીતે આ એકલો માગદર્શનનો સૂર્ય જ સમગ્ર જગતવાસીઓ માટે પર્યાપ્ત છે.

૧૧. આ સ્થિતિ દરેક એ જગ્યાએ પેદા થાય છે, જ્યાં કોઈ મોટી નદી સમુદ્રમાં ઝાલીને મળે છે. આ ઉપરાંત, સ્વયં સમુદ્રમાં વિભિન્ન ઠેકાણે મીઠા પાણીના સ્રોતો જોવા મળે છે, જેનું પાણી સમુદ્રના અત્યંત ખારા પાણીની વચ્ચે પણ પોતાની મીઠાશ પર યથાવત રહે છે. ઉદાહરણરૂપે, બહરૈન અને બીજા સ્થળો પર ઈરાનની ખાડીના તળિયાથી આ પ્રકારના ઘણા સ્રોતો નીકળ્યા છે, જેનાથી લોકો મીઠું પાણી પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૨. અર્થાત્, તમારું કામ ન કોઈ ઈમાન લાવવાવાળાને બદલો આપવાનું છે, ન કોઈ ઈન્કાર કરનારાને સજા આપવાનું. કોઈને ઈમાન તરફ ખેંચીને લાવવા અને ઈન્કારથી રોકી દેવા માટે તમને નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા નથી. તમારી જવાબદારી તેનાથી વધારે કંઈ નથી કે જે સન્માર્ગનો સ્વીકાર કરે તેને સારા પરિણામની મુશબબર આપી દો અને જે પોતાના દુર્માર્ગ પર હકાગ્રહી રહે તેને અલ્લાહની પકડથી ડરાવી દો.

فِيهِ مَهَانًا ١٩ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا
 فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللَّهُ
 غَفُورًا رَحِيمًا ٢٠ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ
 إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ٢١ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا
 بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ٢٢ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ
 لَمْ يَخِزُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْبَانًا ٢٣ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ
 رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَ
 اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ٢٤ أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ
 بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ٢٥ خُلِدِيبِن
 فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ٢٦ قُلْ مَا يَعْبُؤُكُمْ رَبِّي
 لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ۗ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ٢٧

આપવામાં આવશે અને તેમાં જ તે સદૈવ અપમાનિત દશામાં પડ્યો રહેશે, (૭૦) સિવાય કે કોઈએ (આ ગુના કર્યા પછી) તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) કરી લીધી હોય અને ઈમાન લાવીને સદ્કાર્ય કરવા લાગ્યો હોય. આવા લોકોની બૂરાઈઓને અલ્લાહ ભલાઈઓથી બદલી નાખશે, અને તે મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૭૧) જે વ્યક્તિ તૌબા કરીને સદ્કાર્યો કરે છે તે તો અલ્લાહ તરફ પાછો ફરે છે, જેવી રીતે પાછા ફરવાનો હક છે. (૭૨) (અને રહમાનના બંદા તેઓ છે,) જેઓ જૂઠના સાક્ષી બનતા નથી અને કોઈ બેહૂદી કે વ્યર્થ વસ્તુ પાસેથી તેમને પસાર થવાનું હોય, તો સજજનોની જેમ પસાર થઈ જાય છે. (૭૩) જેમને જો તેમના રબની આયતો સંભળાવીને શિખામણ આપવામાં આવે છે, તો તેના ઉપર આંધળા અને બહેરા બની જતા નથી. (૭૪) જેઓ દુઆઓ માગ્યા કરે છે કે, “હે અમારા રબ ! અમને અમારી પત્નીઓ અને અમારા સંતાનોથી આંખોની ઠંડક આપ અને અમને સંયમીઓના નાયક બનાવ.”^(૧૩) (૭૫) આ છે એ લોકો, જેઓ પોતાના સબ્ર (ધૈર્ય)નું ફળ ઉચ્ચ મંજિલના સ્વરૂપમાં મેળવશે. આદર અને અભિવાદન (સલામ) સાથે તેમનું સ્વાગત થશે. (૭૬) તેઓ હંમેશા-હંમેશા ત્યાં રહેશે. કેટલું સારું છે એ ઠેકાણું અને એ જગ્યા !

(૭૭) હે નબી સલ્લ ! લોકોને કહો, “મારા રબને તમારી શું જરૂરત પડી છે, જો તમે તેને ન પોકારો.”^(૧૪) હવે જ્યારે કે તમે ઈન્કાર કરી દીધો છે, ટૂંકમાં જ એવી સજા પામશો કે તેનાથી જાન છોડાવવી અશક્ય હશે.” (રુકૂઅ-૬)

૧૩. અર્થાત્, અહંકારની સાથે અકડાઈ અને શેખી દેખાડતા નથી ચાલતા, અત્યાચારીઓ અને બગાડ ફેલાવનારાઓની જેમ પોતાની ચાલથી પોતાની શક્તિનું પ્રદર્શન કરવાની કોશિશ નથી કરતા, બલ્કે તેમની ચાલ એક સજજન, સભ્ય અને સારા સ્વભાવવાળા વ્યક્તિ જેવી હોય છે.

૧૪. અર્થાત્, અમે તકવા (ઈશનિયા) અને આજ્ઞાપાલનમાં સૌથી વધી જઈએ, ભલાઈ અને નેકીમાં બધાથી આગળ નીકળી જઈએ, માત્ર નેક જ ન હોઈએ, બલ્કે નેકીઓના નાયક હોઈએ અને અમારા કારણે આખી દુનિયામાં નેકી ફેલાય. આ વસ્તુનો ઉલ્લેખ વાસ્તવમાં એ બતાવવા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે આ એ લોકો છે, જેઓ ધનદોલત અને વૈભવ અને ભવ્યતામાં નહીં, બલ્કે નેકી અને પરહેજગારીમાં એક-બીજાથી આગળ વધી જવાની કોશિશ કરે છે.

૧૫. અર્થાત્, જો તમે અલ્લાહથી દુઆ ન માંગો અને તેની ઈબાદત (.પાસના) ન કરો અને પોતાની જરૂરતો માટે તેને મદદ માટે ન પોકારો, તો પછી તમારું પણ કોઈ મૂલ્ય અલ્લાહ તુઆલાની નજરમાં નથી, જેના કારણે તે તજાખલાના બરાબર પણ તમારી પરવા કરે. માત્ર સર્જન હોવાની હેસિયતે તમારામાં અને પથ્થરોમાં કોઈ ફરક નથી. તમારાથી અલ્લાહની કોઈ જરૂરત અટકી નથી કે તમે બંદગી નહીં કરો, તો તેનું કોઈ કામ અટકેલું રહી જશે. તેની કૃપાદષ્ટિને જે વસ્તુ તમારા તરફ આકૃષ્ટ કરે છે તે તમારું તેના તરફ હાથ ફેલાવવું અને તેનાથી દુઆ માંગવું છે. આ કામ નહીં કરો, તો કચરાની જેમ ફેંકી દેવામાં આવશો.

૨૬. અશુ-શુઆ પરિચય

નામ :

આયત-૨૨૪ “વશુ-શુઆઉયત્તબિઉહુમુલ્-ગાવૂન” (રહ્યા કવિઓ, તો તેમના પાછળ બહેકી ગયેલા લોકો જ ચાલતા હોય છે) થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિષય-વસ્તુ અને વર્ણન-શૈલીથી એવું લાગે છે અને કથનો પણ તેનું સમર્થન કરે છે કે આ સૂર:નો ઉત્તરાણકાળ મક્કાનો મધ્ય-કાળ છે.

વિષય :

પ્રવચનની પશ્ચાદ્ભૂમિ એ છે કે મક્કાના કાફિરો નબી (સલ્લ.)ના પ્રચાર અને ઉપદેશનો સામનો લગાતાર વિરોધ અને ઈન્કારથી કરી રહ્યા હતા અને આ માટે જાત-જાતના બહાના બનાવતા રહેતા હતા. નબી (સલ્લ.) આ લોકોને ઉચિત દલીલો સાથે એમની ધારણાઓની ભૂલ તથા તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આધિરત (પરલોક)ની સચ્ચાઈ સમજાવવાનો પ્રયાસ કરતાં-કરતાં થાકી જતા હતા, પરંતુ કાફિરો હઠાગ્રહના નિત-નવું સ્વરૂપ અપનાવતા નહોતા થાકતા. આ જ વસ્તુ વ્યાલા નબી (સલ્લ.) માટે સંતાપજનક બની ગઈ હતી અને આ પીડા અને વેદનામાં આપનો જીવ કપાઈ રહ્યો હતો. આ સંજોગોમાં આ સૂર:નું અવતરણ થયું.

ચર્યાની શરૂઆત એ રીતે થાય છે કે તમે આમની પાછળ પોતાનો જીવ શા માટે બાળો છો? આમના ઈમાન ન લાવવાનું કારણ એ નથી કે તેમણે કોઈ નિશાની નથી જોઈ, બલકે તેનું કારણ એ છે કે આ લોકો હઠધર્મી છે, સમજાવવાથી માનવા નથી ઈચ્છતા.

આ પૂર્વભૂમિકા પછી આયત-૧૮૧ સુધી જે વિષય સળંગ વર્ણવવામાં આવ્યો છે, તે એ છે કે સત્યના અભિલાષીઓ માટે તો અલ્લાહની ધરતી પર દરેક બાજુ નિશાનીઓ-જ-નિશાનીઓ ફેલાયેલી છે, જેને જોઈને તેઓ સત્યને ઓળખી અને પામી શકે છે. પરંતુ હઠધર્મીઓ ક્યારેય કોઈ વસ્તુને જોઈને પણ ઈમાન નથી લાવ્યા, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહની આપત્તિએ આવીને તેમને ઝડપી લીધા છે. આ જ સંદર્ભમાં ઈતિહાસની સાત કોમોના અહેવાલો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે, જેમણે એ જ હઠધર્મીથી કામ લીધું, જેનાથી મક્કાના કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) કામ લઈ રહ્યા હતા અને આ ઐતિહાસિક વર્ણનના સંદર્ભમાં કેટલીક વાતો સમજાવવામાં આવી છે :

પ્રથમ એ કે નિશાનીઓ બે પ્રકારની છે. એક પ્રકારની નિશાનીઓ એ છે, જે અલ્લાહની ધરતી પર ચારે બાજુ ફેલાયેલી છે, જેને જોઈને દરેક બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિ તપાસ કરી શકે છે કે નબી (પયગંબર) જે વસ્તુ તરફ બોલાવી રહ્યો છે તે સત્ય છે કે નહીં. બીજા પ્રકારની નિશાનીઓ એ છે જે નષ્ટ કરી નાખવામાં આવેલ કોમોએ જોઈ. હવે એ નિર્ણય કરવો સ્વયં ઈન્કાર કરનારાઓનું પોતાનું કામ છે કે તેઓ કયા પ્રકારની નિશાની જોવા માગે છે.

બીજું એ કે દરેક જમાનામાં કાફિરોની મનોવૃત્તિ એક-સરખી રહી છે, એમની દલીલો એક જ પ્રકારની હતી, તેમના વાંધાઓ સરખા હતા અને છેવટે તેમનો અંત પણ સરખો જ આવ્યો. આનાથી વિપરીત, દરેક જમાનામાં નબીઓનું શિક્ષણ એક હતું, પોતાના વિરોધીઓ સામે તેમની દલીલો અને તર્કની શૈલી પણ એક હતી અને આ બધાની સાથે અલ્લાહની કૃપાનો મામલો પણ એક હતો. આ બંને નમૂનાઓ ઇતિહાસમાં મોજૂદ છે. કાફિરો પોતે જોઈ શકે છે કે તેમની પોતાની છબી કયા નમૂનાથી મળતી આવે છે.

ત્રીજી વાત જે વારંવાર દોહરાવવામાં આવી છે, તે એ છે કે અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી, સામર્થ્યવાન અને શક્તિશાળી પણ છે, અને દયાળુ પણ. હવે એ વાત લોકોએ પોતે જ નક્કી કરવી જોઈએ કે તેઓ પોતાને તેની કૃપાને પાત્ર બનાવવા માગે છે કે પ્રકોપના. આયત ૧૮૨ થી અંત સુધીમાં આ ચર્ચાનું સમાપન કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે તમે લોકો જો નિશાનીઓ જ જોવા માગતા હોવ તો છેવટે તે ભયાનક નિશાનીઓ જોવાનો આગ્રહ શા માટે કરો છો, જે નાશ પામેલી કોમોએ જોઈ છે. આ કુર્આનને જુઓ, જે તમારી પોતાની ભાષામાં છે, હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને જુઓ, તેમના સાથીઓને જુઓ. શું આ વાણી કોઈ શૈતાન કે છત્રની વાણી હોઈ શકે છે? શું આ વાણીને રજૂ કરનાર તમને જ્યોતિષી લાગે છે? શું હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને એમના સાથીઓ તમને એવા જ દેખાય છે, જેવા કવિઓ અને તેમના જેવા લોકો હોય છે? જો આવું નથી, જેમ કે તમારા પોતાના હૃદયો સાક્ષી આપી રહ્યા હશે, તો પછી એ પણ જાણી લો કે તમે અન્યાય અને અત્યાચાર કરી રહ્યા છો અને અત્યાચારીઓ જેવો જ અંજામ જોઈને રહેશો.

أَيَّانَهَا ٢٢٤

(٢٦) سُورَةُ الشُّعْرَاءِ مَكِّيَّةٌ (٢٤)

ذَكَرْنَا ١١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طَسَمَ ١ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ٢ لَعَلَّكَ بَآخِئٍ

نَفْسِكَ إِلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ٣ إِنْ تَشَأْ نُزِّلْ عَلَيْكَ

مِّنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ٤

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمَنِ مُحَدِّثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ

مُعْرَضِينَ ٥ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءٌ مَا كَانُوا بِهِ

يَسْتَهْزِئُونَ ٦ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ أَنْبَتْنَا

فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ٧ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً ٨ وَمَا

كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ ٩ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ

الرَّحِيمُ ١٠ وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ ائْتِ الْقَوْمَ

الظَّالِمِينَ ١١ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ١٢ أَلَا يَتَّقُونَ ١٣ قَالَ رَبِّ

إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ١٤ وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا

يُنطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَارُونَ ١٥ وَكَهْمُ عَلَىٰ

ذُنُوبٍ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ١٦ قَالَ كَلَّا ۗ فَاذْهَبَا

بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُّسْتَمِعُونَ ١٧ فَأَتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا

إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ١٨ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي

إِسْرَائِيلَ ١٩ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ

فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ٢٠ وَفَعَلْتَ فَعَلَتَكَ الَّتِي

૨૬. સૂર: અશુ-શુઆરા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧૧ • આયતો-૨૨૭)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તા-સીન-મીમ ! (૨) આ સ્પષ્ટ ગ્રંથની આયતો છે. (૧)

(૩) હે નબી સલ્લ.! કદાચ તમે આ દુ:ખમાં પોતાના પ્રાણ ગુમાવી બેસશો કે આ લોકો ઈમાન લાવતા નથી. (૪) અમે ચાહીએ તો આકાશમાંથી એવી નિશાની ઊતારી શકીએ છીએ કે આમની ગરદનો તેના સામે ઝૂકી જાય. (૫) આ લોકો પાસે રહમાન (અત્યંત કરુણામય અલ્લાહ) તરફથી જે કોઈ નવી શિખામણ આવે છે તેનાથી તેઓ મોઢું ફેરવી લે છે. (૬) હવે જ્યારે કે આ લોકો ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે, ટૂંકમાં જ આમને એ વસ્તુની સચ્ચાઈ (વિવિધ રીતે) જણાઈ જશે, જેની આ લોકો મજાક ઉડાવતા રહ્યા છે.

(૭) અને શું તેમણે ક્યારેય ધરતી પર નજર નથી નાખી કે અમે કેટલા પુષ્કળ પ્રમાણમાં દરેક પ્રકારની ઉત્તમ વનસ્પતિ તેમાં પેદા કરી છે? (૮) નિ:શંક, આમાં એક નિશાની છે, (૯) પરંતુ આમાંના મોટા ભાગના માનવાના નથી, (૯) અને હકીકત એ છે કે તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને દયાળુ પણ. (૧૦) આમને એ વખતનો પ્રસંગ સંભળાવો, જ્યારે તમારા રબે મૂસાને પોકાર્યો, “અત્યાચારી કોમના પાસે જા, (૧૧) ફિરઔનની કોમ પાસે - શું તેઓ ડરતા નથી?” (૧૨) તેણે કહ્યું, “હે મારા રબ ! મને ડર છે કે તેઓ મને ખોટો ઠેરવી દેશે. (૧૩) મારી છાતી સંકોચાય છે (હિંમત પડતી નથી) અને મારી જીભ ઊપડતી નથી. આપ હાડનના તરફ પયગંબરી મોકલો, (૧૪) અને મારા પર તેમના ત્યાં એક ગુનાનો આરોપ પણ છે, તેથી હું ડરું છું કે તેઓ મને મારી નાખશે.” (૧૫) ફરમાવ્યું, “કદાપિ નહીં, તમે બંને જાઓ અમારી નિશાનીઓ લઈને, અમે તમારા સાથે બધું જ સાંભળતા રહીશું. (૧૬) ફિરઔન પાસે જાઓ અને તેને કહો, અમને દુનિયાના માલિકે એટલા માટે મોકલ્યા છે (૧૭) કે તું બની ઈસરાઈલ (ઈસરાઈલના સંતાનો)ને અમારા સાથે જવા દે.”

(૧૮) ફિરઔને કહ્યું, “શું અમે તને અમારા પાસે બાળકની જેમ ઉછેર્યો ન હતો? તે પોતાના આયુષ્યના ઘણાં વર્ષો અમારા પાસે વીતાવ્યા, (૧૯) અને તે પછી કરી બેઠો,

૧. અર્થાત્, આ ગ્રંથની આયતો, જે પોતાનો હેતુ સાફ-સાફ ખોલીને વણવે છે, જેને પઢીને કે સાંભળીને દરેક વ્યક્તિ સમજી શકે છે કે તે કઈ વસ્તુ તરફ બોલાવે છે, કઈ વસ્તુથી રોકે છે, કોને સત્ય કહે છે અને કોને અસત્ય ઠેરવે છે. માનવું કે ન માનવું અલગ વાત છે, પરંતુ કોઈ પણ વ્યક્તિ એક બહાનું કદાપિ બનાવી શકતો નથી કે એ ગ્રંથની શિક્ષા તેની સમજમાં ન આવી અને તે તેનાથી એ જાણી જ ન શક્યો કે તે તેને શું છોડવાનું અને શું અપનાવવાનું આમંત્રણ આપી રહી છે.

૨. અર્થાત્, કોઈ એવી નિશાની અવતરિત કરી દેવી, જે બધા કાફિરોને ઈમાન અને આજ્ઞાપાલનનું વલણ અપનાવવા માટે મજબૂર કરી દે એ અલ્લાહ તઆલા માટે કઈ મુશ્કેલ કામ નથી. જો તે આવું નથી કરતો, તો તેનું કારણ એ નથી કે આ કામ તેની શક્તિ બહારનું છે, બલ્કે તેનું કારણ એ છે કે આ પ્રકારનું જબરજસ્તીનું ઈમાન તેને અપેક્ષિત નથી.

૩. અર્થાત્, સત્યની શોધ માટે કોઈને નિશાનીની જરૂર હોય, તો ક્યાંય દૂર જવાની જરૂર નથી. આંખો ખોલીને જરા આ જમીનની ફળદ્રુપતાને જોઈ લે, તેને જાણ થઈ જશે કે સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાની જે વાસ્તવિકતા (તૌહીદ, અર્થાત્

فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ① قَالَ فَعَلْتَهَا إِذَا وَأَنَا
 مِنَ الضَّالِّينَ ② فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُمْ فَوَهَبَ
 لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ③ وَتِلْكَ
 نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ ④ قَالَ
 فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ⑤ قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ⑥ قَالَ لِمَنْ
 حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ⑦ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ
 الْأُولِينَ ⑧ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ
 لَمَجْنُونٌ ⑨ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا
 إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ⑩ قَالَ لِمَنِ اتَّخَذتَّ إِلَهًا غَيْرِي
 لَجَعَلتَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ⑪ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتِكَ بِشَيْءٍ
 مُبِينٍ ⑫ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ⑬
 فَأَلْفَ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثَعْبَانٌ مُبِينٌ ⑭ وَنَزَعَ يَدَهُ
 فَإِذَا هِيَ بِيضَاءٌ لِلنَّظِيرِينَ ⑮ قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ
 هَذَا السَّحَرُ عَلِيمٌ ⑯ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ
 بِسِحْرِهِ ⑰ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ⑱ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ
 فِي الْمَلَائِكَةِ حُشْرِيْنَ ⑲ يَا تَوَكَّلْ بِكُلِّ سِحَارِ عَلِيمٍ ⑳
 نَجْمِ السَّحَرَةِ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ㉑ وَقِيلَ
 لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ㉒ لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ

જે કંઈ કર્યું. તું ભારે અપકારી માણસ છે.” (૨૦) મૂસાએ ઉત્તર આપ્યો, “તે વખતે એ કૃત્ય મેં અજાણતાં કરી નાખ્યું હતું. (૨૧) પછી હું તમારા ડરથી ભાગી ગયો. તે પછી મારા રબે મને નિર્ણય-શક્તિ પ્રદાન કરી અને મને રસૂલોમાં સામેલ કરી લીધો. (૨૨) રહ્યો તારો ઉપકાર, જે તેં મારા સામે દર્શાવ્યો છે તો તેની હકીકત એ છે કે તેં બની ઈસરાઈલને ગુલામ બંનાવી લીધા હતા. (૨૩) ફિરઝોને કહ્યું, “અને આ ‘રબ્બુલ્ આલમીન’ (સમગ્ર સૃષ્ટિનો પ્રભુ-પાલનહાર) શું હોય છે?” (૨૪) મૂસાએ જવાબ આપ્યો, “આકાશો અને ધરતીનો રબ અને એ બધી વસ્તુઓનો રબ, જે આકાશો અને ધરતીના વચ્ચે છે, જો તમે વિશ્વાસ લાવનારા હોવ.” (૨૫) ફિરઝોને પોતાની આસપાસના લોકોને કહ્યું, “સાંભળો છો?” (૨૬) મૂસાએ કહ્યું, “તમારો રબ પણ અને તમારા એ પૂર્વજોનો રબ પણ, જેઓ અગાઉ થઈ ચૂક્યા છે.” (૨૭) ફિરઝોને (હાજરજનોને) કહ્યું, “તમારા આ રસૂલ સાહેબ, જે તમારા તરફ મોકલવામાં આવ્યા છે, તદ્દન પાગલ જ જણાય છે.” (૨૮) મૂસાએ કહ્યું, “પૂર્વ અને પશ્ચિમ અને જે કંઈ તેમના વચ્ચે છે, તે સૌનો રબ, જો તમે કંઈ અક્કલ ધરાવતા હોવ.” (૨૯) ફિરઝોને કહ્યું, “જો તેં મારા સિવાય કોઈ બીજાને ઉપાસ્ય માન્યો, તો તને પણ એ લોકોમાં સામેલ કરી દઈશ જેઓ જેલોમાં પડીને સડી રહ્યા છે.” (૩૦) મૂસાએ કહ્યું, “જો હું તારા સામે એક સ્પષ્ટ વસ્તુ લઈ આવું તો પણ?” (૩૧) ફિરઝોને કહ્યું, “સારું તો લઈ આવ, જો તું સાચો છે.”

(૩૨) તેના મોઢેથી આ વાત નીકળતાં જ મૂસાએ પોતાની લાઠી ફેંકી અને જોત-જોતામાં તે એક પ્રત્યક્ષ અજગર હતો. (૩૩) પછી તેણે પોતાનો હાથ (બગલમાંથી) કાઢ્યો અને તે સૌ જોવાવાળાઓની સામે ચળકી રહ્યો હતો. (૩૪) (રુકૂઆ-૨)

(૩૪) ફિરઝોને તેના આસપાસના સરદારોને કહ્યું, “આ માણસ ચોક્કસ એક પ્રવીણ જાદૂગર છે. (૩૫) ઈચ્છે છે કે પોતાના જાદૂની શક્તિથી તમને તમારા દેશમાંથી કાઢી મૂકે. (૩૬) હવે બતાવો, તમે શું આદેશ આપો છો?” (૩૬) તેમણે કહ્યું, “આને અને એના ભાઈને રોકી રાખો અને નગરોમાં સંદેશવાહકો મોકલી દો (૩૭) કે દરેક હોંશિયાર જાદૂગરને તમારા પાસે લઈ આવે.” (૩૮) આમ, એક દિવસ નક્કી કરેલા સમયે જાદૂગરોને એકત્ર કરી દેવામાં આવ્યા (૩૯) અને લોકોને કહેવામાં આવ્યું, “તમે જન-સભામાં આવશો? (૪૦) કદાચ અમે જાદૂગરોના દીન (ધર્મ) પર જ કાયમ રહીએ,

એકેશ્વરવાદ) પયગંબરો પ્રસ્તુત કરે છે તે સાચી છે, કે પછી તે દષ્ટિકોણો અને ધારણાઓ જે મુશ્કેલી અને કેશ્વરવાદીઓ અને અનીશ્વરવાદીઓ વર્ણવે છે?

૬. અર્થાત્, તેનું સામર્થ્ય તો એટલું જબરજસ્ત છે કે કોઈને સજા આપવા ચાહે તો પળવારમાં સમાપ્ત કરીને મૂકી દે. પરંતુ તેમ છતાં તે સરાસર તેની દયા છે કે સજા આપવામાં જલ્દી નથી કરતો. વર્ષો અને સદીઓ સુધી ઢીલ આપે છે, વિચારવા અને સમજવા અને સુધરવાની મહેતલ આપતો ચાલ્યો જાય છે, અને જીવનભરની અવજાઓને એક ‘તોભા’ (માફી અને પ્રાપ્તિ) પર માફ કરી દેવા માટે તૈયાર રહે છે.

૭. અર્થાત્, તારા ઘરમાં ઉછરવા માટે શા માટે આવતો, જો તેં બની ઈસરાઈલ પર અત્યાચાર ન કર્યો હોત? તારા અત્યાચારના કારણે તો મારી માતાએ મને ટોકરીમાં નાખીને નદીમાં વહાવી દીધો હતો, નહિં તો શું મારા ઉછેર માટે માડું પોતાનું ઘર નહોતું? તેથી આ પાલન-પોષણનો ઉપકાર જતાવવું તને શોભતું નથી.

૮. જેવો હજરત મૂસા અલૈ. બગલમાંથી હાથ કાઢ્યો, એકાએક આખું વાતાવરણ ઝબહળી ઉઠ્યું અને એવું લાગ્યું કે જાણે સૂર્ય નીકળી આવ્યો છે.

نَ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ٢٠ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا
 فِرْعَوْنَ أَيِّنَ لَنَا لَاجِرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ٢١
 قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ٢٢ قَالَ لَهُمْ مُوسَى
 لَقَوْمًا أَنْتُمْ مُلْكُونَ ٢٣ فَالْقُوا حِبَالَهُمْ وَعَصِيَّهُمْ
 قَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ٢٤ فَأَلْقَى
 مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ٢٥ فَأَلْقَى
 السَّحَرَةُ سِجْدِينَ ٢٦ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ٢٧
 بِرَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ٢٨ قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ
 دُنَّ لَكُمْ ۗ إِنَّهُ لَكَبِيرِكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ
 لَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ٢٩ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِّنْ
 تَلَافٍ وَلَا وَصَلِيَّتَ لَكُمْ أَجْمَعِينَ ٣٠ قَالُوا لَا ضَيْرَ
 نَا ۗ إِنَّا لَمُنْقَلِبُونَ ٣١ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا
 بِنَا خَطِيئَتِنَا ۗ أَن كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ٣٢ وَأَوْحَيْنَا
 لِمُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي ۗ إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ ٣٣
 أَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ٣٤ إِن هَؤُلَاءِ
 بَشَرٌ مِّمَّنْ قَلِيلُونَ ٣٥ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ ٣٦ وَ
 نَا لَجَبِيئَةٌ حَذِرُونَ ٣٧ فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِّن جَنَّتِ وَ
 يُونِ ٣٨ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ٣٩ كَذَلِكَ ٤٠ وَ
 رَثْنَهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ٤١ فَاتَّبَعُوهُمْ مُّشْرِقِينَ ٤٢

જો તેઓ વિજયી રહે.”(૮)

(૪૧) જ્યારે જાદુગરો મેદાનમાં આવ્યા, તો તેમણે ફિરઝોનને કહ્યું, “અમને ઈનામ તો મળશે ને, જો અમે વિજયી થઈએ?” (૪૨) તેણે કહ્યું, “હા, અને તમે તો તે વખતે નિકટવર્તી લોકોમાં સામેલ થઈ જશો.” (૪૩) મૂસાએ કહ્યું, “ફેંકો, જે તમારે ફેંકવાનું છે.” (૪૪) તેમણે તરત જ પોતાના દોરડાઓ અને લાઠીઓ ફેંકી દીધી અને બોલ્યા, “ફિરઝોનના પ્રતાપથી અમે જ વિજયી રહીશું.” (૪૫) પછી મૂસાએ પોતાની લાઠી ફેંકી, તો એકાએક જ તે તેમના જૂઠા કરિશ્માઓ (ચમત્કારો)ને ગળતી જઈ રહી હતી. (૪૬) આ જોઈ બધા જ જાદુગરો સહસ્રા સિજદામાં ઝૂકી પડ્યા (૪૭) અને બોલી ઊઠ્યાં, “માની ગયા અમે સમગ્ર સૃષ્ટિના પ્રભુ-પાલનહારને — (૪૮) મૂસા અને હારૂનના રબને.” (૪૯) ફિરઝોને કહ્યું, “તમે મૂસાની વાત માની લીધી, એના પહેલા કે હું તમને પરવાનગી આપતો. જરૂરથી આ તમારો ગુરુ છે, જેણે તમને જાદૂ શીખવાડ્યું છે. ભલે, હમણાં તમને ખબર પડી જશે, હું તમારા હાથ-પગ વિપરીત દિશાએથી કપાવડાવીશ અને તમને સૌને શૂળીએ ચઢાવી દઈશ.” (૫૦) તેમણે જવાબ આપ્યો, “કોઈ પરવા નથી, અમે અમારા રબની હજૂરમાં પહોંચી જઈશું (૫૧) અને અમને આશા છે કે અમારો રબ અમારા ગુના માફ કરી દેશે, કેમ કે સૌ પ્રથમ અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ.” (રુકૂઅ-૩)

(૫૨) અમે^(૯) મૂસાને વહી મોકલી કે, “રાતોરાત મારા બંદાઓને લઈને નીકળી જાઓ, તમારો પીછો કરવામાં આવશે.” (૫૩) આ જોઈ ફિરઝોને (લશ્કર ભેગું કરવા માટે) શહેરોમાં દાંડી પીટનારા મોકલી દીધા (૫૪) (અને કહેણ મોકલ્યું) કે, “આ મુઠ્ઠીભર લોકો છે, (૫૫) અને એમણે અમને ખૂબ જ નારાજ કર્યા છે (૫૬) અને આપણે એક એવો સમુદાય છીએ, જેની નીતિ હંમેશાં સચેત રહેવાની છે. (૫૭-૫૮) આ રીતે અમે તેમને તેમના બાગો અને ઝરણાઓ અને ધનભંડારો અને તેમના ઉત્તમ રહેઠાણોમાંથી કાઢી લાવ્યા. (૫૯) આ તો થયું તેમના સાથે અને (બીજી તરફ) બની ઈસરાઈલને અમે આ બધી જ વસ્તુઓના વારસ બનાવી દીધા.

(૬૦) સવાર થતાં જ આ લોકો તેમનો પીછો કરવા માટે નીકળી પડ્યા.

૭. બંને ચમત્કારની મહાનતનું અનુમાન તેનાથી કરી શકાય છે કે આ તો એક ક્ષણ પહેલાં પોતાની પ્રજાના એક વ્યક્તિને ભર્યા દરબારમાં રિસાલત (પયગંબરી)ની વાતો અને બની ઈસરાઈલની મુક્તિની માંગણી કરતાં જોઈને પાગલ ઠેરવી રહ્યો હતો અને તેને ધમકી આપી રહ્યો હતો કે જો તે મારા સિવાય કોઈને ઉપાસ્ય માન્યો, તો જેલમાં સડાવી-સડાવીને મારી નાખીશ, અથવા હવે આ નિશાનીઓને જોતાં જ તેના પર એવો ભય છવાઈ ગયો કે તેને પોતાની બાદશાહી અને પોતાનો દેશ છીનવાઈ જવાની આશંકા થઈ ગઈ.
૮. અર્થાત્, માત્ર ઘોષણા અને જાહેરાત પર જ સંતોષ ન કરવામાં આવ્યો, બલ્કે માણસોને એટલા માટે છોડવામાં આવ્યા કે લોકોને ઉશ્કેરી-ઉશ્કેરીને આ મુકાબલો જોવા માટે લઈ આવે. આનાથી જાણ થાય છે કે ભર્યા દરબારમાંજે ચમત્કારો હજરત મૂસા અલૈ.એ બતાવ્યા હતા તેના સમાચારો સામાન્ય લોકોમાં ફેલાઈ ચૂક્યા હતા અને ફિરઝોનને એ આશંકા થઈ ગઈ હતી કે આનાથી દેશવાસીઓ પ્રભાવિત થતા જઈ રહ્યા છે. દરબારમાં હાજર જે લોકોએ હજરત મૂસા અલૈ.નો ચમત્કાર જોયો હતો અને બહાર જે લોકો સુધી આના વિશ્વસનીય સમાચારો પહોંચ્યા હતા તેમની શ્રદ્ધાઓ અને માન્યતાઓ પોતાના પૂર્વજોના ધર્મથી ડગમગવા લાગી હતી અને હવે તેમના ધર્મનો આધાર બસ તેના પર રહી ગયો હતો કે કોઈપણ રીતે જાદુગરો પણ એ કામ કરી બતાવે, જે હજરત મૂસા અલૈ.એ કર્યું છે. ફિરઝોન અને

نَلْمَا تَرَاءِ أَجْمَعِينَ ۖ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَىٰ إِنَّا لَمُدْرِكُونَ ﴿٢١﴾
 نَالَ كَلَاءِ ۖ إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٢٢﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ
 مُوسَىٰ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ ۖ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ
 بَرٍّ كَالظُّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٢٣﴾ وَأَزْلَقْنَا سَمَّ الْآخَرِينَ ﴿٢٤﴾ وَ
 نُجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَعْرَفْنَا
 الْآخَرِينَ ﴿٢٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ
 مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ وَأَنْتَ
 عَلَيْهِمْ نَبَأٌ بَرِهِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٣٠﴾
 قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَافِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالَ هَلْ
 يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٣٢﴾ أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يُضَرُّونَ ﴿٣٣﴾
 قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ قَالَ
 أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٣٥﴾ أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ
 الْأَقْدَمُونَ ﴿٣٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّيَ إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾
 الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يُهْدِينِ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَ
 يُسْقِينِي ﴿٣٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِي ﴿٤٠﴾ وَالَّذِي
 يُمَيِّتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِي ﴿٤١﴾ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي
 خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ﴿٤٢﴾ رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي
 بِالصَّالِحِينَ ﴿٤٣﴾ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي
 الْآخِرِينَ ﴿٤٤﴾ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٤٥﴾

(૬૧) જ્યારે બંને જૂથોનો આમનો-સામનો થયો, તો મૂસાના સાથીઓ ચીસ પાડી ઊઠ્યા કે “આપણે તો પકડાઈ ગયા.” (૬૨) મૂસાએ કહ્યું, “કદાપિ નહીં, મારા સાથે મારો રબ છે. તે અવશ્ય મારું માર્ગદર્શન કરશે.” (૬૩) અમે મૂસાને વહી દ્વારા આદેશ આપ્યો કે, “માર પોતાની લાઠી સમુદ્ર પર.” એકાએક સમુદ્ર ફાટી ગયો અને તેનો દરેક ટુકડો એક મોટા પર્વતની જેમ થઈ ગયો. (૬૪) એ જ જગ્યાએ અમે બીજા જૂથને પણ નજીક લઈ આવ્યા. (૬૫) મૂસા અને એ બધા લોકોને જેઓ તેના સાથે હતા, અમે બચાવી લીધા (૬૬) અને બીજાઓને ગરકાવ કરી દીધા.

(૬૭) આ પ્રસંગમાં એક નિશાની છે, પરંતુ આ લોકોમાંથી મોટા ભાગના માનવાના નથી, (૬૮) અને હકીકત એ છે કે તારો રબ પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને દયાળુ પણ. (રુકૂઆ-૪)

(૬૯) અને આ લોકોને ઈબ્રાહીમનો કિસ્સો સંભળાવો, (૭૦) જ્યારે કે તેણે પોતાના પિતા અને પોતાની કોમને પૂછ્યું હતું કે, “આ કઈ વસ્તુઓ છે જેને તમે પૂજો છો?” (૭૧) તેમણે જવાબ આપ્યો, “કેટલીક મૂર્તિઓ છે જેની અમે પૂજા કરીએ છીએ અને તેમની જ સેવા-ચાકરીમાં લાગેલા રહીએ છીએ.” (૭૨) તેણે પૂછ્યું, “શું એ તમારું સાંભળે છે જ્યારે તમે એમને પોકારો છો? (૭૩) અથવા આ તમને કોઈ ફાયદો કે નુકસાન પહોંચાડે છે?” (૭૪) તેમણે જવાબ આપ્યો, “નહીં, બલકે અમે અમારા બાપ-દાદાઓને આવું જ કરતાં જોયા છે.” (૭૫-૭૬) આ સાંભળીને ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “ક્યારેય તમે (આંખો ખોલીને) એ વસ્તુઓને જોઈ પણ ખરી, જેની બંદગી તમે અને તમારા પુરોગામી બાપ-દાદાઓ કરતા રહ્યા? (૭૭) મારા તો આ સૌ દુશ્મનો છે, સિવાય સમગ્ર સૃષ્ટિના એક રબના, (૭૮) જેણે મને પેદા કર્યો, પછી એ જ મારું માર્ગદર્શન કરે છે, (૭૯) જે મને ખવડાવે અને પીવડાવે છે (૮૦) અને જ્યારે બીમાર પડું છું તો એ જ મને સાજો કરે છે. (૮૧) જે મને મૃત્યુ આપશે અને ફરી બીજી વાર મને જીવન પ્રદાન કરશે (૮૨) અને જેનાથી હું આશા રાખું છું કે બદલો આપવાના દિવસે તે મારી ભૂલોને માફ કરી દેશે.” (૮૩) (આ પછી ઈબ્રાહીમે દુઆ કરી), “હે મારા રબ ! મને હુકમ (નિર્ણય-શક્તિ) પ્રદાન કર અને મને સદાચારીઓના સાથે મેળવી દે, (૮૪) અને હવે પછી આવનારાઓમાં મને સાચી કીર્તિ પ્રદાન કર, (૮૫) અને મને ને’મતોથી ભરપૂર જન્મતના વારસદારોમાં સામેલ કર,

તેના રાજદરબારીઓ પોતે આને એક નિષાધિક મુકાબલો સમજી રહ્યા હતા. તેમણે પોતે મોકલેલા માણસો સામાન્ય પ્રજાના મનમાં એ વાત બેસાડતા ફરતા હતા કે જે જાદૂગરો જીતી ગયા તો આપણે મૂસાના ધર્મમાં જવાથી બચી જઈશું, નહિં તો આપણા ધર્મ અને આસ્થાની ખેર નથી.

૯. હવે એક લાંબા કાળની ઘટનાઓને છોડીને તે સમયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવી રહ્યો છે, જ્યારે હઝરત મૂસા અલૈ.ને મિસર (ઈજિપ્ત)થી હિજરત કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો.

وَأَخْفِرْ لِي رَبِّي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الصَّالِّينَ ٧ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ
 يُبْعَثُونَ ٨ يَوْمَ لَا يُنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ٩ إِلَّا
 مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ١٠ وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ
 لِلْمُتَّقِينَ ١١ وَبُرِزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَوِيينَ ١٢ وَقِيلَ لَهُمْ
 أَيُّمَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ١٣ مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يُمْضِرُّكُمْ
 أَوْ يُنْتَصِرُونَ ١٤ فَكَبِكَبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ١٥ وَجُنُودُ
 إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ١٦ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ١٧
 تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ١٨ إِذْ نَسَوْنَكُمْ رَبَّ
 الْعَالَمِينَ ١٩ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ٢٠ فَمَا لَنَا
 مِنْ شَافِعِينَ ٢١ وَلَا صِدِّيقٍ حَمِيمٍ ٢٢ قَالُوا أَتَى كُنَّا
 كُرَّةً فَكُنُونِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ٢٣ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ
 وَمَا كَانَ أَكْثَرَهُمْ مُؤْمِنِينَ ٢٤ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ
 الرَّحِيمُ ٢٥ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ٢٦ إِذْ قَالَ
 لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ٢٧ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ
 أَمِينٌ ٢٨ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
 مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ٢٩ فَاتَّقُوا
 اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ ٣٠ قَالُوا أَتُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ
 الْأَرْذَالُونَ ٣١ قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ٣٢
 إِنْ حَسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ٣٣ وَمَا أَنَا

(૮૬) અને મારા પિતાને ક્ષમા કરી દે કે નિ:સંદેહ, તે પથભ્રષ્ટ લોકોમાંથી છે. (૮૭) અને મને એ દિવસે ફજેત ન કરજે, જ્યારે કે સૌને જીવંત કરીને ઉઠાવવામાં આવશે, (૮૮) જ્યારે ન ધન કોઈ ફાયદો આપશે, ન સંતાન, (૮૯) સિવાય કે કોઈ માણસ નિર્મળ હૃદય સાથે અલ્લાહ સામે ઉપસ્થિત થાય.”

(૯૦) (તે દિવસે)^(૧૦) જન્મત અલ્લાહથી ડરનારા સંયમી લોકોના સમીપ લઈ આવવામાં આવશે, (૯૧) અને દોજખ બહેકી ગયેલાઓના સામે ખુલ્લી મૂકી દેવામાં આવશે, (૯૨) અને તેમને પૂછવામાં આવશે, “હવે ક્યાં છે તેઓ, જેમની તમે અલ્લાહને છોડીને ઉપાસના કરતા હતા ? (૯૩) શું તેઓ તમારી કોઈ મદદ કરી રહ્યા છે કે પછી સ્વયં પોતાનો બચાવ કરી શકે છે ?” (૯૪-૯૫) પછી તે ઉપાસ્યોને અને આ બહેકી ગયેલા લોકોને અને ઈબ્લીસ (શૈતાન)ની સેનાઓને એમ બધાને તેમાં ઉપર-નીચે ધકેલી દેવામાં આવશે. (૯૬-૯૭) ત્યાં આ બધા એક-બીજા સાથે ઝઘડશે અને આ બહેકી ગયેલા લોકો (પોતાના ઉપાસ્યોને) કહેશે કે, “અલ્લાહના સોગંદ ! અમે તો સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં ગ્રસ્ત હતા, (૯૮) જ્યારે તમને સમગ્ર સૃષ્ટિના રબના સમકક્ષ દરજ્જો આપી રહ્યા હતા, (૯૯) અને તેઓ ગુનેગારો જ હતા જેમણે અમને આ પથભ્રષ્ટતામાં નાખ્યા. (૧૦૦) હવે ન અમારો કોઈ ભલામણકર્તા છે (૧૦૧) અને ન કોઈ ધનિષ્ઠ મિત્ર. (૧૦૨) કદાચ અમને એક વખત ફરી પાછા જવાની તક મળી જાય, તો અમે ઈમાનવાળા થઈએ.” (૧૦૩) નિ:શંક, આમાં એક મોટી નિશાની છે,^(૧૧) પરંતુ આમાંના મોટા ભાગના લોકો ઈમાન લાવવાના નથી. (૧૦૪) અને સત્ય એ છે કે તારો રબ પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને દયાળુ પણ. (રુકૂઅ-૫)

(૧૦૫) નૂહની કોમે રસૂલોને ખોટા ઠેરવ્યા. (૧૦૬) યાદ કરો જ્યારે તેમના ભાઈ નૂહે તેમને કહ્યું હતું, “શું તમે ડરતા નથી ? (૧૦૭) હું તમારા માટે વિશ્વસનીય રસૂલ છું, (૧૦૮) આથી તમે અલ્લાહથી ડરો અને મારું આજ્ઞાપાલન કરો. (૧૦૯) હું આ કાર્ય માટે તમારા પાસે કોઈ વળતર માગતો નથી. મારું વળતર તો રબના શિરે છે. (૧૧૦) તેથી તમે અલ્લાહથી ડરો અને (નિ:સંકોચ) મારું આજ્ઞાપાલન કરો.” (૧૧૧) તેમણે જવાબ આપ્યો, “શું અમે તને માની લઈએ જો કે તારું અનુસરણ તો સાવ હલકટ લોકોએ અપનાવ્યું છે ?” (૧૧૨) નૂહે કહ્યું, “હું શું જાણું કે તેમના કર્મ કેવાં છે ? (૧૧૩) તેમનો હિસાબ તો મારા રબના શિરે છે. કદાચ, તમે થોડી સમજદારીથી વર્તો ! (૧૧૪) મારું

૧૦. અહીં આયત-૧૦૨ સુધીનું વર્ણન હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ના કથનનો ભાગ નથી, બલ્કે અલ્લાહ ત્આલા તરફથી તેમાં વધારો છે.

૧૧. અર્થાત્, હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ના પ્રસંગમાં.

بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۗ قَالُوا
 لَئِنْ لَمْ تَنْتَهَ بِنُوحٍ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ۗ
 قَالَ رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كَذَّابُونَ ۗ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ
 فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۗ فَاجْبِنْتَهُ
 وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِكِ الْمَشْحُونِ ۗ ثُمَّ أَعْرَقْنَا بَعْدَ
 الْبَاقِينَ ۗ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ ۗ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ
 مُؤْمِنِينَ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُو الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۗ كَذَّابَتْ
 نَادٍ الْمُرْسَلِينَ ۗ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا
 اتَّقُونَ ۗ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۗ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ
 أَطِيعُوا ۗ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجِرِيَ
 إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ۗ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً
 نَعْبَتُونَ ۗ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ۗ
 وَإِذَا بَطِشْتُمْ بَطِشْتُمْ جَبَّارِينَ ۗ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ
 أَطِيعُوا ۗ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْمُونَ ۗ
 مَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ۗ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۗ إِنِّي
 خَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۗ قَالُوا سَوَاءٌ
 عَلَيْنَا أَوْعُظْتَ أَمْ لَمْ تُكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ۗ إِنْ هَذَا
 إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ۗ وَمَا نَحْنُ بِمُعَدِّبِينَ ۗ فَكَذَّبُوهُ
 فَأَهْلَكْنَاهُمْ ۗ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ ۗ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ

التَّصْفِ

٢٦

مَنْزِلَهُ

એ કામ નથી કે જેઓ ઈમાન લાવે તેમને હું ધુત્કારી કાઢું. (૧૧૫) હું તો માત્ર એક સ્પષ્ટ ચેતવી દેનારો માણસ છું.” (૧૧૬) તેમણે કહ્યું, “હે નૂહ ! જો તું આનાથી અટકીશ નહીં તો ફિટકાર પામેલા લોકોમાં સામેલ થઈને રહીશ.” (૧૧૭) નૂહે દુઆ કરી, “હે મારા રબ ! મારી કોમે મને ખોટો ઠેરવી દીધો. (૧૧૮) હવે મારા અને તેમના વચ્ચે નિર્ણાયક ફેસલો કરી દે અને મને અને બીજા જે ઈમાનવાળાઓ મારા સાથે છે, તેમને બચાવી લે.” (૧૧૯) છેવટે અમે તેને અને તેના સાથીઓને એક ભરેલી નૌકામાં બચાવી લીધા, (૧૨૦) અને ત્યારબાદ બાકીના લોકોને ગરકાવ કરી દીધા.

(૧૨૧) નિ:શંક, આમાં એક નિશાની છે, પરંતુ આમાંના મોટા ભાગના લોકો માનવાના નથી, (૧૨૨) અને હકીકત એ છે કે તારો રબ પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને દયાળુ પણ. (રુકૂઅ-૬)

(૧૨૩) આદે પયગંબરોને ખોટા ઠેરવ્યા. (૧૨૪) યાદ કરો જ્યારે તેમના ભાઈ હૂદે તેમને કહ્યું હતું, “શું તમે ડરતા નથી ? (૧૨૫) હું તમારા માટે એક વિશ્વસનીય પયગંબર છું, (૧૨૬) આથી તમે અલ્લાહથી ડરો અને મારું આજ્ઞાપાલન કરો. (૧૨૭) હું આ કામ માટે તમારા પાસે કોઈ વળતર માગતો નથી. મારું વળતર તો સમગ્ર સૃષ્ટિના રબના શિરે છે. (૧૨૮) આ તમારો શું હાલ છે કે દરેક ઊંચી જગ્યાએ નિરર્થક એક યાદગાર ઈમારત બનાવી નાખો છો (૧૨૯) અને મોટા-મોટા મહેલ બનાવી નાખો છો, જાણે તમને હંમેશાં રહેવાનું છે, (૧૩૦) અને જ્યારે પણ કોઈના પર હાથ નાખો છો, તો અત્યંત નિર્દયી બનીને નાખો છો. (૧૩૧) તો તમે લોકો અલ્લાહથી ડરો અને મારું આજ્ઞાપાલન કરો. (૧૩૨) ડરો તેનાથી, જેણે એ બધું જ તમને આપ્યું છે જે તમે જાણો છો. (૧૩૩) તમને ઢોર આપ્યા, સંતાનો આપી, (૧૩૪) બગીચાઓ આપ્યા અને ઝરણાઓ આપ્યા. (૧૩૫) મને તમારા માટે એક મોટા દિવસની યાતનાનો ડર છે.” (૧૩૬) તેમણે જવાબ આપ્યો, “તું શિખામણ આપ કે ન આપ, અમારા માટે બધું જ સરખું છે. (૧૩૭) આ વાતો તો આમ જ ચાલતી આવી છે, (૧૩૮) અને અમે અઝાબ (યાતના)માં નાખવામાં આવવાના નથી.” (૧૩૯) છેવટે તેમણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો અને અમે તેમને નષ્ટ કરી દીધા.

નિ:શંક, આમાં એક નિશાની છે, પરંતુ આમાંના મોટા ભાગના લોકો માનવાના

૧૨. ભરેલી નૌકાથી અભિપ્રેત એ છે કે એ નૌકા ઈમાન લાવનારા લોકો અને તમામ જાનવરોથી ભરાઈ ગઈ હતી, જેનું એક-એક જોડું સાથે રાખી લેવાનો આદેશ ફરમાવવામાં આવ્યો હતો. સૂર: હૂદ, આયત-૪૦માં આનો ઉલ્લેખ આવી ચૂક્યો છે.

١٤٨

مُؤْمِنِينَ ۝ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۝ كَذَّبَتْ
 ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ۝ إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَالَا
 تَتَّقُونَ ۝ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ
 أَطِيعُوا ۝ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ
 أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ أَنْتَرَكُونَ فِي مَا
 هَاهُنَا آمِنِينَ ۝ فِي جَنَّتٍ وَعُيُونٍ ۝ وَزُرُوعٍ وَ
 نَخْلٍ طَلْعُهَا هَضْبِيمٌ ۝ وَتَحْتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا
 فَرِهِينَ ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝ وَلَا تَطِيعُوا آهْرَ
 الْمُسْرِفِينَ ۝ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا
 يُصْلِحُونَ ۝ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ ۝ مَا أَنْتَ
 إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ۝ فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝
 قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ۝
 وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝
 فَعَقَرُوهَا فَاصْبَحُوا نَادِينَ ۝ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ ۝
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً ۝ وَمَا كَانَ أَكْثَرَهُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ وَ
 إِنَّ رَبَّكَ لَهوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۝ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ
 لِمُرْسَلِينَ ۝ إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۝
 إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝
 وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ

١٤٩

مزله

નથી, (૧૪૦) અને હકીકત એ છે કે તારો રબ પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને દયાળુ પણ. (રુકૂમ-૭)

(૧૪૧) સમૂદ્ધે પયગંબરોને ખોટા ઠેરવ્યા. (૧૪૨) યાદ કરો, જ્યારે તેમના ભાઈ સાલેહે તેમને કહ્યું, “શું તમે ડરતા નથી? (૧૪૩) હું તમારા માટે એક વિશ્વસનીય પયગંબર છું. (૧૪૪) આથી તમે અલ્લાહથી ડરો અને મારું આજ્ઞાપાલન કરો. (૧૪૫) હું આ કામ બદલ તમારા પાસેથી કોઈ વળતર માગતો નથી, મારું વળતર તો સમગ્ર સૃષ્ટિના રબના શિરે છે. (૧૪૬) શું તમને આ બધી વસ્તુઓ વચ્ચે, જે અહીં છે, બસ આમ જ શાંતિપૂર્વક રહેવા દેવામાં આવશે? (૧૪૭) આંબાગો અને ઝરણાંઓમાં? (૧૪૮) આ ખેતરો અને ખજૂરીઓના વૃંદમાં કે જેના ઝૂમખાં રસ-તરબોળ છે? (૧૪૯) તમે પર્વતોને કોતરી-કોતરીને ગર્વથી તેમાં ઈમારતો બનાવો છો. (૧૫૦) અલ્લાહથી ડરો અને મારું અનુસરણ કરો. (૧૫૧) એ નિરંકુશ લોકોનું અનુસરણ ન કરો, (૧૫૨) જેઓ ધરતી પર બગાડ પેદા કરે છે અને કોઈ સુધારણા કરતા નથી.” (૧૫૩) તેમણે જવાબ આપ્યો, “તું કેવળ એક જાદૂની અસર પામેલો માણસ છે, (૧૫૪) તું અમારા જેવા એક મનુષ્ય સિવાય બીજું શું છે? લાવ કોઈ નિશાની, જો તું સાચો છે.” (૧૫૫) સાલેહે કહ્યું, “આ ઊંટણી છે. એક દિવસ તેના પીવા માટે છે અને એક દિવસ તમારા બધાએ પાણી લેવાનો. (૧૫૬) આને કદાપિ છેડશો નહીં, નહીં તો એક મોટા દિવસની યાતના તમને આવી ઝડપી લેશે.” (૧૫૭) પરંતુ તેમણે તેના પગની ધોરી નસ કાપી નાખી અને છેવટે પરતાવો કરતા રહી ગયા, (૧૫૮) યાતનાએ તેમને આવી ઝડપ્યા.

નિ:શંક આમાં નિશાની છે, પરંતુ આમાંના મોટા ભાગના માનવાના નથી, (૧૫૯) અને હકીકત એ છે કે તારો રબ પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને દયાળુ પણ. (રુકૂમ-૮)

(૧૬૦) લૂતની કોમે પયગંબરોને ખોટા ઠેરવ્યા. (૧૬૧) યાદ કરો, જ્યારે તેમના ભાઈ લૂતે તેમને કહ્યું હતું, “શું તમે ડરતા નથી? (૧૬૨) હું તમારા માટે એક વિશ્વસનીય રસૂલ છું. (૧૬૩) આથી તમે અલ્લાહથી ડરો અને મારું અનુસરણ કરો. (૧૬૪) હું આ કામ માટે તમારા પાસેથી કોઈ વળતર માગતો નથી, મારું વળતર તો સમગ્ર સૃષ્ટિના

الْعَالَمِينَ ١٣٧ أَنَا تَتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ١٣٨ وَ
 تَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ ١٣٩ بَلْ أَنْتُمْ
 قَوْمٌ عَادُونَ ١٤٠ قَالُوا لَيْنَ لَمْ تَنْتَهَ يَلُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ
 الْمُخْرَجِينَ ١٤١ قَالَ إِنِّي لَعَلَّكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ١٤٢ رَبِّ
 نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْلُونَ ١٤٣ فَجَبَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ١٤٤
 إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ١٤٥ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِيْنَ ١٤٦ وَ
 أَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ١٤٧ إِنَّ
 فِي ذَلِكَ لَآيَةً ١٤٨ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ١٤٩ وَإِنَّ
 رَبَّكَ لَهُو الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ١٥٠ كَذَّبَ أَصْحَابُ لَعِينِكَ
 الْمُرْسَلِينَ ١٥١ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ١٥٢
 إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ١٥٣ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ١٥٤
 وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ
 الْعَالَمِينَ ١٥٥ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ١٥٦
 وَزِنُوا بِالْقِسْطِاسِ الْمُسْتَقِيمِ ١٥٧ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ
 أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ١٥٨ وَ
 اتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأُولَى ١٥٩ قَالُوا
 إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ١٦٠ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا
 وَإِنْ نَطَّنْتَ لِمَنْ الْكَذِبِينَ ١٦١ فَاسْقُطْ عَلَيْنَا كِسْفًا
 مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ١٦٢ قَالَ رَبِّ

રબના શિરે છે. (૧૬૫) શું તમે દુનિયાવાળાઓમાંથી પુરુષો પાસે જાઓ છો (૧૬૬) અને તમારી પત્નીઓમાં તમારા રબે તમારા માટે જે કંઈ પેદા કર્યું છે, તેને છોડી દો છો? બલ્કે તમે લોકો તો હદ જ વટાવી ગયા છો.” (૧૬૭) તેમણે કહ્યું, “હે લૂત ! જો તું આવી વાતોથી અટકીશ નહીં તો જે લોકોને અમારી વસ્તીઓમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા છે, તેમાં તું પણ સામેલ થઈને રહીશ.” (૧૬૮) તેણે કહ્યું, “તમારા કૃત્યો પર જે લોકો દુઃખ અનુભવે છે, હું તેમાં સામેલ છું. (૧૬૯) હે પાલનહાર ! મને અને મારા કુટુંબીજનોને આ લોકોના કુકર્મોથી બચાવી લે.” (૧૭૦) છેવટે અમે તેને અને તેના સૌ કુટુંબીઓને બચાવી લીધા, (૧૭૧) એ વૃદ્ધા સિવાય, જે પાછળ રહી જનારાઓ પૈકી હતી. (૧૭૨) પછી બાકીના લોકોને નષ્ટ કરી દીધા (૧૭૩) અને તેમના ઉપર વરસાવ્યો એક વરસાદ, ઘણો જ ખરાબ વરસાદ હતો, જે તે લોકો ઉપર વરસાવવામાં આવ્યો જેમને ડરાવવામાં આવ્યા હતા.

(૧૭૪) નિ:શંક, આમાં એક નિશાની છે, પરંતુ આમાંના મોટા ભાગના માનવાના નથી. (૧૭૫) અને હકીકત એ છે કે તારો રબ પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને દયાળુ પણ. (રુકૂઅ-૯)

(૧૭૬) ‘અસ્હાબુલ ઐકા’^(૧૪)એ રસૂલોને ખોટા ઠેરવ્યા. (૧૭૭) યાદ કરો, જ્યારે શુઅૈબે તેમને કહ્યું હતું, “શું તમે ડરતા નથી? (૧૭૮) હું તમારા માટે એક વિશ્વસનીય રસૂલ છું. (૧૭૯) આથી તમે અલ્લાહથી ડરો અને મારું આજ્ઞાપાલન કરો. (૧૮૦) હું આ કામ માટે તમારા પાસેથી કોઈ વળતર માગતો નથી, મારું વળતર તો સમગ્ર સૃષ્ટિના રબના શિરે છે. (૧૮૧) (તોલ-માપના) સાધનો પૂરેપૂરા ભરો અને કોઈને ઓછું ન આપો. (૧૮૨) સાચા ત્રાજવાથી તોલો (૧૮૩) અને લોકોને તેમની વસ્તુઓ ઓછી ન આપો. ધરતી પર બગાડ ફેલાવતા ન ફરો (૧૮૪) અને એ હસ્તીથી ડરો, જેણે તમને અને અગાઉની પેઢીઓને પેદા કરેલ છે.” (૧૮૫) તેમણે કહ્યું, “તું માત્ર જાદૂની અસર પામેલો એક માણસ છે, (૧૮૬) અને તું કંઈ નથી, પરંતુ એક મનુષ્ય અમારા જ જેવો, અને અમે તો તને તદ્દન જૂઠો સમજીએ છીએ. (૧૮૭) જો તું સાચો હોય તો અમારા ઉપર આકાશનો કોઈ ટુકડો પાડી દે.” (૧૮૮) શુઅૈબે કહ્યું, “મારો રબ જાણે છે,

૧૩. આનાથી તાત્પર્ય હઝરત લૂત અલૈ-ની પત્ની છે.

૧૪. ‘અસ્હાબુલ ઐકા’નો થોડોક ઉલ્લેખ સૂર: હિજ, આયત ૭૮, ૮૪માં અગાઉ આવી ચૂક્યો છે.

أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ
 يَوْمِ الظُّلَّةِ ۗ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٨٩﴾ إِنَّ
 فِي ذَلِكَ لَآيَةً ۗ وَمَا كَانَ أَكْثَرَهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٠﴾
 وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩١﴾ وَإِنَّهُ لَنَزِيلُ
 رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿٩٣﴾ عَلَى
 قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ۚ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ
 مُبِينٍ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿٩٥﴾ أَوَلَمْ يَكُنْ
 لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَأْتِيَهِمْ عَلَمٌ ۖ إِنَّهُمْ عَالِمُونَ ۗ وَإِنَّهُمْ
 نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿٩٦﴾ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا
 كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهُ فِي قُلُوبِ
 الْمُجْرِمِينَ ﴿٩٨﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ
 لِأَلِيمٍ ﴿٩٩﴾ فَيَأْتِيهِمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٠﴾
 فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿١٠١﴾ أَفَبِعَذَابِنَا
 يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٠٢﴾ أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿١٠٣﴾ ثُمَّ
 جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٠٤﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
 يَمْتَعُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْنٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿١٠٦﴾
 كُرَىٰ ۖ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿١٠٨﴾
 مَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿١٠٩﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ
 مَعْرُوفُونَ ﴿١١٠﴾ فَلَا تَدَأُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ

જે કંઈ તમે કરી રહ્યા છો.” (૧૮૯) તેમણે તેને ખોટો ઠેરવી દીધો. છેવટે છત્રીવાળા દિવસની યાતના તેમના ઉપર આવી, (૧૧) અને તે ખૂબ જ ભયાનક દિવસની યાતના હતી. (૧૯૦) નિ:શંક, આમાં એક નિશાની છે, પરંતુ આમાંના મોટા ભાગના માનવાના નથી, (૧૯૧) અને હકીકત એ છે કે તારો રબ પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને દયાળુ પણ. (રુકૂઅ-૧૦)

(૧૯૨) આ સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની અવતરિત કરેલી વસ્તુ છે. (૧૯૩-૧૯૪) આને લઈને તારા હૃદય પર વિશ્વસનીય આત્મા (૧૯) અવતરિત થયેલ છે, જેથી તું એ લોકોમાં સામેલ થઈ જાય, જેઓ (અલ્લાહ તરફથી લોકોને) સાવધાન કરનારા છે, (૧૯૫) સ્પષ્ટ અરબી ભાષામાં, (૧૯૬) અને પુરોગામીઓના ગ્રંથોમાં પણ આ મોજૂદ છે. (૧૯૭) શું આમના માટે (મક્કાવાસીઓ માટે) આ એક નિશાની નથી કે આને બની ઈસરાઈલના વિદ્વાનો જાણે છે? (૧૯૮) (પરંતુ તેમના હકાગ્રહની હાલત તો એ છે કે) જો અમે આને કોઈ બિનઆરબ પર પણ અવતરિત કરતા (૧૯૯) અને આ (છટાદાર અરબી) લખાણ તે આ લોકોને વાંચી સંભળાવતો, તો પણ આ લોકો માનતા જ નહીં. (૨૦૦) આવી જ રીતે અમે આ (ઝિક અર્થાત્ અનુસ્મરણ)ને ગુનેગારોના હૃદયોમાંથી પસાર કર્યું છે. (૨૦૧) તેઓ આના પર ઈમાન લાવતા નથી, જ્યાં સુધી દુ:ખદાયક યાતના ન જોઈ લે. (૨૦૨) પંછી જયારે તે અયાનક તેમના પર આવી જાય છે, (૨૦૩) તે વખતે તેઓ કહે છે, “શું હવે અમને થોડી મહેતલ મળી શકે છે ?”

(૨૦૪) તો શું આ લોકો અમારી યાતના માટે ઉતાવળા થઈ રહ્યા છે? (૨૦૫) તમે સહેજ પણ વિચાર્યું, જો અમે આ લોકોને વર્ષો સુધી મોજ-મજાની મહેતલ આપી પણ દઈએ (૨૦૬) અને ફરી એ જ વસ્તુ આ લોકો પર આવી જાય, જેનાથી તેમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે, (૨૦૭) તો એ જીવન-સામગ્રી જે આ લોકોને મળેલી છે, તે આ લોકોના શું ઉપયોગમાં આવશે ?

(૨૦૮) (જુઓ) અમે કદી પણ કોઈ વસ્તીને એ સિવાય નષ્ટ નથી કરી કે તેના માટે સાવધાન કરવાવાળા (૨૦૯) શિખામણ આપવાના કર્તવ્યને પૂરું કરવા માટે મોજૂદ હતા, અને અમે અત્યાચારી ન હતા.

(૨૧૦) આ (સ્પષ્ટ ગ્રંથ)ને શૈતાનો લઈને અવતરિત નથી થયા, (૨૧૧) ન આ કામ તેમને શોભે છે અને ન તેઓ આવું કરી જ શકે છે. (૨૧૨) તેમને તો આને સાંભળવા સુદ્ધાંથી પણ દૂર રાખવામાં આવ્યા છે. (૨૧)

(૨૧૩) તો હે નબી સલ્લ. ! અલ્લાહ સાથે બીજા કોઈ ઉપાસ્યને ન પોકારો, નહીં તો

૧૫. આ શબ્દોથી જે વાત સમજમાં આવે છે, તે એ છે કે આ લોકોએ, કેમ કે આકાશી યાતના માંગી હતી, તેથી અલ્લાહ ત્આલાએ તેમના પર એક વાદળ મોકલી દીધું અને તે છત્રીની જેમ તેમના ઉપર એ સમય સુધી છવાયેલું રહ્યું, જ્યાં સુધી યાતનાની વર્ષાએ તેમને તદ્દન નષ્ટ ન કરી દીધા. એ વાત પણ નજરમાં રહે કે હઝરત શુએબ અલે.ને મદયન તરફ પણ મોકલવામાં આવ્યા હતા અને ‘એકા’ તરફ પણ. બંને કોમો પર યાતના બે અલગ-અલગ સ્વરૂપોમાં આવી.

૧૬. અર્થાત્, આ કુર્આન, જેની આયતો સંભળાવવામાં આવી રહી છે.

૧૭. તાત્પર્ય છે ફરિશ્તા હઝરત જિબ્રઈલ અલે.

૧૮. અર્થાત્, આ જ ઝિક અને આ જ અવતરણ અને અલ્લાહની આ જ શિખા પૂર્વ આકાશી ગ્રંથોમાં પણ મોજૂદ છે.

مِنَ الْمُعَدِّبِينَ ۗ وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ۖ
 وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۗ
 فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنَّي بِرَبِّي مِمَّا تَعْمَلُونَ ۗ وَ تَوَكَّلْ
 عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ۗ الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ ۙ وَ
 تَقَلُّبِكَ فِي السُّجُودِ ۗ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۗ هَلْ
 أَنْبَأَكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنْزَلُ الشَّيْطَانُ ۗ تَنْزَلُ عَلَىٰ كُلِّ
 آفَاكٍ آثِيمٍ ۗ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَ أَكْثَرُهُمْ كَذِبُونَ ۗ
 وَ الشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ۗ أَلَمْ تَرَأَهُمْ فِي كُلِّ
 وَادٍ يَهيمُونَ ۗ وَ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ۗ
 إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ ذَكَرُوا اللَّهَ
 كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا ۗ وَ سَيَعْلَمُ
 الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ۗ

તમે પણ સજા પામનારાઓમાં સામેલ થઈ જશો. (૨૧૪) પોતાના સૌથી નજીકના સગાઓને ડરાવો, (૨૧૫) અને ઈમાન લાવનારાઓ પૈકી જે લોકો તમારું અનુસરણ કરે તેમના સાથે વિનમ્રતાનો વ્યવહાર કરો. (૨૧૬) પરંતુ જો તેઓ તમારી અવજા કરે, તો તેમને કહી દો કે જે કંઈ તમે કરો છો તેની કોઈ જવાબદારી મારા પર નથી, (૨૧૭) અને તે પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ પર ભરોસો રાખો, (૨૧૮) જે તમને તે વખતે જોઈ રહ્યો છે, જ્યારે તમે ઊઠો છો, (૨૧) (૨૧૯) અને સિજદા કરનારા લોકોમાં તમારી દોડધામ પર નજર રાખે છે. (૨૨૦) તે બધું જ સાંભળનાર અને જાણનાર છે.

(૨૨૧) લોકો ! શું હું તમને બતાવું કે શૈતાનો કોના પર અવતરિત થતા હોય છે ? (૨૨૨) તેઓ પ્રત્યેક દગાબાજ, દુરાચારી પર અવતરિત થતા હોય છે, (૨૨૩) કાન ઢગાવીને સાંભળેલી વાતો કાનોમાં ફૂંકે છે અને તેમાંથી મોટા ભાગના જૂઠા હોય છે. (૨૩)

(૨૨૪) રહ્યા કવિઓ, (૨૪) તો તેમના પાછળ બહેકી ગયેલા લોકો જ ચાલતા હોય છે. (૨૨૫) શું તમે જોતાં નથી કે તેઓ દરેક ખીણમાં ભટકતા ફરે છે (૨૨૬) અને એવી ચાતો કહે છે, જે કરતા નથી (૨૨૭) — સિવાય તેમના જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા અને અલલાહને પુષ્કળ યાદ કર્યો અને જ્યારે તેમના પર અત્યાચાર કરવામાં આવ્યો, તો માત્ર બદલો જ લઈ લીધો (૨૫) — અને અત્યાચાર કરનારાઓને ટૂંક સમયમાં જ જણાઈ જશે કે તેઓ કેવા પરિણામના ભોગ બને છે. (૨૬) (સુફૂઅ-૧૧)

૧૯. અર્થાત્, બની ઈસરાઈલના પાર્શ્વિક વિદ્વાનો એ વાતથી વાકેફ છે કે જે શિક્ષા કુર્આન-મજીદમાં આપવામાં આવી છે, તે તદ્દન એ જ શિક્ષા છે, જે પૂર્વ આકાશી ગ્રંથોમાં આપવામાં આવી હતી. તે એમ નથી કહી શકતા કે અગાઉના ગ્રંથોની શિક્ષા આનાથી જુદી હતી.

૨૦. અર્થાત્, આ સત્યવાદીઓના દૃઢ્યોની જેમ આત્માનો સંતોષ અને દૃઢ્ય માટે રોગ-મુક્તિ બનીને તેમના અંદર નથી ઊતરતો, બલકે એક ગરમ લોખંડનો સળિયો બનીને એ રીતે પસાર થાય છે કે તે કીષિત થઈ જાય છે અને તેના વિષયો પર વિચાર કરવાને બદલે તેનું ખંડન કરવા માટે યુક્તિઓ શોધવા લાગે છે.

૨૧. અર્થાત્, જે વખતે આ કુર્આન રસુલુલ્લાહ સલ્વ. પર અવતરિત થઈ રહ્યું હતું, તે સમયે શૈતાનો તેને સાંભળી શકતા ન હતા, એ તો દૂરની વાત છે કે તેમને જાણ થઈ શકે કે આપ સલ્વ. પર શું વસ્તુ અવતરિત થઈ રહી છે.

૨૨. ઉઠવાથી તાત્પર્ય રાત્રે નમાઝ માટે ઉઠવું પણ હોઈ શકે છે, અને રિસાલત (પયગંબરી)ના કર્તવ્યને અદા કરવા માટે પણ ઉઠવું હોઈ શકે છે.

૨૩. આ મક્કાના કાફિરોના એ આરોપનો જવાબ છે કે તેઓ હુઝૂર સલ્વ.ને કાહિન (જ્યોતિષી) કહેતા હતા.

૨૪. આ પણ તેમના આરોપનો જવાબ છે કે તેઓ હુઝૂર સલ્વ.ને શાયર (કવિ) કહેતા હતા.

૨૫. અહીં કવિઓની એ સામાન્ય નિંદાથી, જે ઉપર વર્ણવવામાં આવેલ છે, એ કવિઓને અપવાદ ગણવામાં આવ્યા છે, જેઓ ચાર વિશેષતાઓ ધરાવતા હોય : એક એ કે તેઓ ઈમાનવાળા હોય, બીજી એ કે પોતાના વ્યવહાર જીવનમાં સદાચારી હોય, ત્રીજી એ કે અલલાહને પુષ્કળ યાદ કરવાવાળા હોય, ચોથી એ કે તેઓ અંગત સ્વાર્થ માટે તો કોઈની બૂરાઈ ન કરે. અલબત્ત, જ્યારે અત્યાચારીઓની સામે સત્યના સમર્થન માટે જરૂર પડે તો પછી વાણીથી એ જ કામ લે, જે એક યોદ્ધો તરીકે અને તલવારથી લે છે.

૨૬. અત્યાચાર કરવાવાળાઓથી તાત્પર્ય એ લોકો છે, જેઓ સત્યને નીચું દેખાડવા માટે સરાસર હઠાગ્રહના રસ્તેથી નબી સલ્વ. પર કવિતા અને જ્યોતિષ અને જાદૂ અને પાગલપનના આરોપો લગાવતા ફરતા હતા, જેથી વાકેફ લોકો આપના આમંત્રણ પ્રત્યે શંકાશીલ થઈ જાય અને આપની શિક્ષા તરફ ધ્યાન ન કરે.

૨૭. અન્-નમ્લ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:ની આયત-૧૮માં 'નમ્લ' (કીડી)ની ખીણનો ઉલ્લેખ આવ્યો છે. સૂર:નું નામ આના પરથી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિષય અને વર્ણનશૈલી મક્કાના મધ્ય-કાળની સૂર:ઓને સંપૂર્ણપણે મળતી આવે છે અને આનું સમર્થન રિવાયતો (નોંધો) પરથી પણ થાય છે. ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.) અને હઝરત જાબિર બિન જૈદનું કથન છે કે, "પહેલાં સૂર: શુઆરાનું અવતરણ થયું, પછી સૂર: નમ્લ, તે પછી અલ-કસસ."

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ સૂર: બે પ્રવચનો પર આધારિત છે. પહેલું પ્રવચન સૂર:ની શરૂઆતથી ચોથા રુકૂઅ (આયત ૫૮) સુધી છે અને બીજું પ્રવચન પાંચમા રુકૂઅ (આયત ૫૯)થી સૂર:ના અંત સુધી. પહેલા પ્રવચનમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે કુર્આનના માર્ગદર્શનથી માત્ર એ જ લોકો લાભ ઉઠાવી શકે છે, જેઓ તે સચ્ચાઈઓને માની લે જેને આ ગ્રંથ સૃષ્ટિની મૌલિક સચ્ચાઈઓની હેસિયતે પ્રસ્તુત કરે છે અને પછી માની લીધા બાદ પોતાના વ્યવહારિક જીવનમાં પણ આજ્ઞાપાલન અને અનુસરણનું વલણ અપનાવે, પરંતુ આ માર્ગ પર આવવા અને ચાલવામાં જે વસ્તુ સૌથી મોટી અવરોધરૂપ બને છે, તે આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર છે.

આ પૂર્વભૂમિકા પછી ત્રણ પ્રકારના ચરિત્રોને નમૂના તરીકે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે —

એક નમૂનો ફિરઝોન અને સમૂદની કોમના સરદારો તથા લૂત (અલૈ.)ની કોમના વિદ્રોહીઓનો છે, જેમના ચરિત્રો આખિરતના ખ્યાલથી બેપરવાઈ અને તેના પરિણામે મનેચ્છાની બંદગીથી નિર્માણ પામ્યા હતા. આ લોકો કોઈ નિશાની જોઈને પણ ઈમાન લાવવા તૈયાર ન થયા. તેનાથી વિપરીત આ લોકો તેમના દુશ્મન બની ગયા, જેમણે તેમને ભલાઈ અને સુધારણા તરફ બોલાવ્યા.

બીજો નમૂનો હઝરત સુલૈમાન (અલૈ.)નો છે જેમને અલ્લાહે ધન, રાજ્ય અને સુખ-વૈભવ વડે મોટા પ્રમાણમાં સંપન્ન કર્યા હતા, તેમ છતાં તેઓ પોતાને અલ્લાહ

સમક્ષ જવાબદાર સમજતા હતા, તેથી તેમનું માથું હંમેશા મહાન ઉપકારક (અલ્લાહ) આગળ ઝૂકેલું રહેતું હતું.

ત્રીજો નમૂનો સબાની રાણી (મલેકા)નો છે, જે અરબસ્તાનના ઇતિહાસની સુપ્રસિદ્ધ ધનવાન કોમની શાસક હતી. તેના પાસે એ તમામ વસ્તુઓ હતી, જે કોઈ પણ માણસને અહંકારી બનાવી શકતી હતી. વધારામાં તેનો સંબંધ એક મુશ્શરિક (અનેકેશ્વરવાદી) જાતિથી હતો. બાપ-દાદાઓના પદ્ધિઓ પર ચાલવાને કારણે પણ અને પોતાની જાતિમાં પોતાના નેતૃત્વને ટકાવી રાખવા માટે પણ, તેના માટે અનેકેશ્વરવાદી ધર્મનો ત્યાગ કરીને તૌહીદનો ધર્મ (એકેશ્વરવાદી ધર્મ) અપનાવવો ખૂબ મુશ્કેલ હતું. પરંતુ જ્યારે તેના સામે સત્ય સ્પષ્ટ થઈ ગયું તો કોઈ વસ્તુ તેને સત્ય સ્વીકારવાથી રોકી શકી નહીં, કેમ કે તેની પથભ્રષ્ટતા માત્ર મુશ્શરિક વાતાવરણમાં પેદા થવાને કારણે હતી. મનની દાસતા અને ઈચ્છાઓની ગુલામીનો રોગ તેના પર છવાયેલો ન હતો.

બીજા પ્રવચનમાં સૌથી પહેલા સૃષ્ટિની કેટલીક ખૂબ જ સ્પષ્ટ અને પ્રચલિત હકીકતો તરફ નિર્દેશ કરીને મક્કાના કાફિરો સામે લગાતાર પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે કે બતાવો, આ હકીકતો શિર્કની સાક્ષી આપી રહી છે કે તૌહીદની? ત્યારપછી કાફિરોના મૂળ રોગ પર આંગળી મૂકવામાં આવી છે કે જે વસ્તુએ તેમને આંધળા-બહેરા બનાવી રાખ્યા છે, તે વાસ્તવમાં આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર છે. આ ચર્ચાનો હેતુ ઊંઘતા લોકોને ઢંઢોળીને જગાડવાનો છે. તેથી આયત-૬૭ થી સૂર:ના અંત સુધી લગાતાર એ વાતો કહેવામાં આવી છે, જે લોકોના અંદર આખિરતની સભાનતા પેદા કરે. અંતે કુર્આનનો મૂળ સંદેશ, અર્થાત્ એક અલ્લાહની ઈબાદત (ઉપાસના)નું આમંત્રણ, ખૂબ જ સંક્ષિપ્તમાં પણ અત્યંત પ્રભાવશાળી શૈલીમાં પ્રસ્તુત કરીને લોકોને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે આનો સ્વીકાર કરવો તમારા પોતાના માટે લાભપ્રદ અને તેને રદ કરી દેવું તમારા પોતાના માટે હાનિકારક છે.

وَكُنُوزِهَا ١٢

سُورَةُ التِّلْكِ مَكِّيَّةٌ (٢٨)

الْبَاطِنِ ١٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طَسَّ تَفْدِكَ آيَةُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ ١

هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ٢ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ٣ إِنَّ

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ رَبِّبًا لَهُمْ أَعْمَالُهُمْ فَهُمْ

يَعْمَهُونَ ٤ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ

فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخِسُونَ ٥ وَإِنَّكَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ

مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ٦ إِذْ قَالَ مُوسَى لَا هَلِجَ

إِلَيَّ أَنْتَ نَارًا سَأَتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آيَاتِكُمْ

بِشَهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ٧ فَلَمَّا جَاءَهَا

نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا ٨ وَ

سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٩ يُمَوِّسِي إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ١٠ وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ

كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ١١ يَمُوسَى

لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَائِيَ الْمُسْأَلُونَ ١٢ إِلَّا

مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ

رَحِيمٌ ١٣ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخَرِّجْ بَيْضَاءَ

مِنْ غَيْرِ سُوءٍ تَتَّبِعْ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ ١٤

૨૭. સૂર: અન્-નમ્લ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૭ • આયતો-૯૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તા-સીન ! આ આયતો છે કુર્આન અને સ્પષ્ટ ગ્રંથની. (૧) (૨) માર્ગદર્શન અને ખુશખબર એ ઈમાન લાવનારાઓ માટે (૩) જેઓ નમાઝ કાયમ કરે છે અને ઝકાત (અનિવાર્ય ધર્મદાન) આપે છે, અને પછી તેઓ એવા લોકો છે, જેઓ આખિરત (પરલોક) પર પૂરેપૂરો વિશ્વાસ ધરાવે છે. (૪) હકીકત એ છે કે જે લોકો આખિરતમાં માનતા નથી, તેમના માટે અમે તેમના કૃત્યોને સુંદર અને આકર્ષક બનાવી દીધા છે, આથી તેઓ ભટકતા ફરે છે. (૫) આ એ લોકો છે, જેમના માટે ખરાબ સજા છે અને આખિરતમાં પણ આ જ લોકો સૌથી વધુ નુકસાનમાં રહેવાના છે, (૬) અને (હે નબી સલ્લ.!) નિ:શંક, તમે આ કુર્આન એક તત્ત્વદર્શી અને સર્વજ્ઞ હસ્તી તરફથી મેળવી રહ્યા છો.

(૭) (આ લોકોને એ વખતનો પ્રસંગ સંભળાવો,) જ્યારે કે મૂસાએ પોતાના કુટુંબીજનોને કહ્યું, “મને કંઈક આગ જેવું દેખાયું છે. હું હમણાં ત્યાંથી કોઈ સમાચાર લઈને આવું છું અથવા કોઈ અંગારો લઈને આવું છું, જેથી તમે લોકો તાપણી કરી શકો.” (૮) જેવો તે ત્યાં પહોંચ્યો કે અવાજ આવ્યો, “મુબારક* છે તે, જે આ આગમાં છે અને જે આના વાતાવરણમાં છે. પવિત્ર છે અલ્લાહ, સમગ્ર સૃષ્ટિનો પાલનહાર ! (૯) હે મૂસા ! આ હું છું અલ્લાહ, પ્રભુત્વશાળી અને સૂઝબૂજવાળો. (૧૦) અને ફેંક તો જરા પોતાની લાઠી.” જેવું મૂસાએ જોયું, લાઠી સાપની જેમ સળવળી રહી છે, તો પીઠ ફેરવીને ભાગ્યો અને પાછા ફરીને જોયું પણ નહીં. “હે મૂસા ! ડર નહીં, મારા પાસે રસૂલો (ઈશદૂતો) ડરતા નથી, (૧૧) સિવાય કે કોઈએ કસૂર કર્યો હોય. પછી જો બૂરાઈ પછી ભલાઈ દ્વારા (પોતાના કાર્યને) બદલી નાખ્યું, તો હું માફ કરનાર દયાળુ છું. (૧૨) અને જરા પોતાનો હાથ પોતાની બગલમાં નાખ, ચળકતો નીકળશે, કોઈ પણ કષ્ટ વિના. આ (બે નિશાનીઓ) નવ નિશાનીઓમાંથી છે, ફિરઝાન અને તેની

૧. અર્થાત્, આ ગ્રંથની આયતો, જે પોતાની શિક્ષાઓ અને પોતાના આદેશો અને માર્ગદર્શનને તદ્દન સ્પષ્ટરૂપે વર્ણવે છે.

* ખૂબ જ ઉપકારી અને અત્યંત ભલાઈવાળો, મહેરબાન, અતિ બુઝુર્ગ અને મહાન, અત્યંત પવિત્ર અને વિશુદ્ધ, અતિ ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ, પૂર્ણ સામર્થ્યની દૃષ્ટિએ શ્રેષ્ઠ.

لَانْتَهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَسِقِينَ ﴿١٧﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا
 مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَجَحَدُوا بِهَا
 وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ
 كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ اتَّيْنَا دَاوُدَ
 وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا
 عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَوَرِثَ
 سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ
 الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ
 الْمُبِينُ ﴿٢١﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ
 وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٢٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا
 عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ يَأْتِيهَا الْمَلَأُ
 اُدْخُلُوا مَسَكِنَكُم ۖ لَا يُحِطُّ بِكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ ۖ
 وَهُمْ لَا يُشْعُرُونَ ﴿٢٣﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّنْ قَوْلِهَا وَ
 قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ
 عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ
 وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٤﴾ وَ
 تَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ ۗ أَمْ كَانَ
 مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿٢٥﴾ لَأَعَدِّيَنَّهٗ عَذَابًا شَدِيدًا ۗ أَوْلَا إِذْ بَعَثَهُ
 أَولِيَاءَ تِيثِي بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢٦﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ

કોમ તરફ (લઈ જવા માટે). તેઓ ભારે દુરાચારી લોકો છે.”

(૧૩) પરંતુ જ્યારે અમારી ખુલ્લી નિશાનીઓ તેમના સામે આવી, તો તેમણે કહ્યું કે આ તો સ્પષ્ટ જાદૂ છે. (૧૪) તેમણે સર્વથા અત્યાચાર અને ઘમંડપૂર્વક આ નિશાનીઓનો ઈન્કાર કર્યો, જો કે હૃદય તેમને માની ગયા હતા. હવે જોઈ લો કે તે બગાડ પેદા કરનારાઓનું પરિણામ કેવું આવ્યું. (રુકૂઅ-૧)

(૧૫) (બીજી બાજુએ) અમે દાઉદ અને સુલૈમાનને જ્ઞાન પ્રદાન કર્યું, અને તેમણે કહ્યું, “આભાર છે એ અલ્લાહનો, જેણે અમને પોતાના ઘણા ઈમાનવાળા બંદાઓ પર શ્રેષ્ઠતા આપી.” (૧૬) અને દાઉદનો વારસદાર સુલૈમાન થયો અને તેણે કહ્યું, “લોકો ! અમને પક્ષીઓની બોલીઓ શીખવાડવામાં આવી છે અને અમને દરેક પ્રકારની વસ્તુઓ આપવામાં આવી છે. (૨) નિ:સંદેહ, આ (અલ્લાહની) ખુલ્લી મહેરબાની છે.” (૧૭) સુલૈમાન માટે જીનો, મુનખ્યો અને પક્ષીઓનું લશ્કર જમા કરવામાં આવ્યું હતું અને તેમને સંપૂર્ણ અનુશાસનમાં રાખવામાં આવતા હતા. (૧૮) (એક વખતે તે તેમના સાથે કૂચ કરી રહ્યો હતો,) ત્યાં સુધી કે આ બધા કીડીઓની ખીણમાં પહોંચ્યા, તો એક કીડીએ કહ્યું, “હે કીડીઓ ! પોતાના દરોમાં પેસી જાઓ, ક્યાંક એવું ન થાય કે સુલૈમાન અને તેના લશ્કરો તમને કચડી નાંખે અને તેમને ખબર પણ ન હોય.” (૧૯) સુલૈમાન તેની વાત પર સ્મિત કરતાં હસી પડ્યો અને બોલ્યો, “હે મારા રબ ! મને કાબૂમાં રાખ(૩) કે હું તારા આ ઉપકાર બદલ આભાર વ્યક્ત કરતો રહું, જે તેં મારા પર અને મારા માતા-પિતા પર કર્યો છે અને એવા સદ્કાર્યો કરું જે તને પસંદ પડે અને પોતાની કૃપા વડે મને પોતાના સદાચારી બંદાઓમાં સામેલ કર.”

(૨૦) (એક બીજા પ્રસંગે) સુલૈમાને પક્ષીઓનું નિરીક્ષણ કર્યું અને કહ્યું, “શું વાત છે કે હું ફલાણા હુદહુદને જોતો નથી ? શું તે ક્યાંક અદૃશ્ય થઈ ગયો છે ? (૨૧) હું તેને ભારે સજા કરીશ અથવા તેને ઝબેહ કરી નાખીશ, નહીં તો તેણે મારા સમક્ષ યોગ્ય કારણ રજૂ કરવું પડશે.” (૨૨) થોડો સમય પણ પસાર થયો ન હતો કે તેણે આવીને કહ્યું,

૨. અર્થાત્, અલ્લાહે પ્રદાન કરેલ બધું જ આપણા પાસે મોજૂદ છે.

૩. અર્થાત્, જે મહાન શક્તિઓ અને યોગ્યતાઓ તેં મને પ્રદાન કરી છે તે એવી છે કે જો હું જરા પણ બેદરકારી દાખવું, તો બંદગીની હદમાંથી બહાર થઈને પોતાની મહાનતાના ભ્રમમાં કોણ જાણે ક્યાંથી ક્યાં નીકળી જાઉં, તેથી હે મારા પાલનદાર ! તું મને કાબૂમાં રાખ, જેથી હું કૃપાઓનો ઈન્કાર કરનાર બનવાને બદલે કૃપાઓની કૃતજ્ઞતા પર કાયમ રહું.

فَقَالَ أَحَطَّتْ بِمَا لَمْ تَحِطْ بِهِ وَحِثَّتِكَ مِنْ سَبِيلِ نَبِيٍّ
 يَتَّبِعِينَ ٢٧ إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ
 مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ٢٨ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا
 يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ
 أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ٢٩
 أَلَا يَسْجُدُونَ لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ٣٠ اللَّهُ
 لَدَالَةٌ لِّلْأَهْوَاءِ الْعَظِيمِ ٣١ قَالَ سَنَنْظُرُ
 أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ٣٢ إِذْ هَبَّ بِكَنِيئِي
 هَذَا فَالَقَهُ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا
 يَرْجِعُونَ ٣٣ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيْكِ كِتَابٌ
 كَرِيمٌ ٣٤ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ
 الرَّحِيمِ ٣٥ أَلَا تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ ٣٦ قَالَتْ
 يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً
 مَرَّحَةً تَشْهَدُونَ ٣٧ قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا
 أَيْسَ شَدِيدِهَا وَالْأَمْرُ لِلْبَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ٣٨
 نَأْتِ إِنْ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا
 جَعَلُوا أَعْرَءَ أَهْلِهَا آذِلَّةً ، وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ٣٩
 إِنِّي مَرْسَلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّتِي فَنظِرَةٌ لِّمَن يَرْجِعُ

“મેં એ જાણકારીઓ મેળવી લીધી છે, જેની આપને ખબર નથી. હું સભા^(૪) વિષે ચોક્કસ ખબર લઈને આવ્યો છું. (૨૩) મેં ત્યાં એક સ્ત્રી જોઈ, જે તે કોમ પર શાસન કરે છે. તેને દરેક સાધન-સામગ્રી પ્રદાન કરવામાં આવી છે અને તેનું સિંહાસન ભવ્ય છે. (૨૪-૨૫) મેં જોયું કે તે અને તેની કોમ અલ્લાહને છોડીને સૂર્યના આગળ સિજદો કરે છે.” — શૈતાને^(૫) તેમના કાર્યો તેમના માટે સુંદર અને આકર્ષક બનાવી દીધા અને તેમને મુખ્ય માર્ગથી રોકી દીધા. આ કારણે તેઓ સન્માર્ગ પામતા નથી કે જેથી એ અલ્લાહને સિજદો કરે, જે આકાશો અને ધરતીની છુપાયેલી વસ્તુઓ કાઢે છે અને તે બધું જ જાણે છે, જેને તમે લોકો છુપાવો અને જાહેર કરો છો. (૨૬) અલ્લાહ, કે જેના સિવાય કોઈ ઉપાસનાને પાત્ર નથી, જે મહાન અર્શ (રાજ-સિંહાસન)નો માલિક છે.

(૨૭) સુલૈમાને કહ્યું, “હમણા અમે જોઈ લઈએ છીએ કે તેં સાચું કહ્યું છે કે તું જૂઠ બોલનારાઓમાંથી છે. (૨૮) મારો આ પત્ર લઈ જા અને તેને એ લોકો તરફ નાંખી દે. પછી અલગ રહીને જો કે તેઓ શું પ્રતિક્રિયા જાહેર કરે છે.”

(૨૯) રાણી બોલી, ^(૬) “હે દરબારીઓ ! મારા તરફ એક ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ પત્ર નાખવામાં આવ્યો છે. (૩૦) તે સુલેમાન તરફથી છે અને અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ અલ્લાહના નામથી શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. (૩૧) વિષય આ છે કે, “મારા સામે વિદ્રોહ ન કરો અને મુસ્લિમ થઈને^(૭) મારા સમક્ષ હાજર થઈ જાઓ.” (રુકૂઅ-૨) (૩૨) (પત્ર સંભળાવીને) રાણીએ કહ્યું, “હે કોમના સરદારો ! મારા આ મામલામાં મને સલાહ આપો. હું કોઈ પણ મામલાનો નિર્ણય તમારા વિના કરતી નથી.” (૩૩) તેમણે જવાબ આપ્યો, “અમે શક્તિશાળી અને લડવાવાળા લોકો છીએ. આગળ નિર્ણય લેવો આપના હાથમાં છે. આપ પોતે જ જોઈ લો કે આપને શું આદેશ આપવો છે.” (૩૪) રાણીએ કહ્યું, “બાદશાહ જ્યારે કોઈ દેશમાં ધસી આવે છે તો તેને પાયમાલ કરી મૂકે છે અને તેના આબરૂદાર લોકોને અપમાનિત કરી મૂકે છે. આવું જ કંઈક તેઓ કરતા હોય છે. (૩૫) હું એ લોકો તરફ એક ભેટ મોકલું છું, પછી જોઉં છું કે મારા એલચી શું જવાબ લઈને પાછા ફરે છે.”

૪. ‘સભા’ દક્ષિણ અરબસ્તાનની પ્રખ્યાત વેપારી કોમ હતી, જેની રાજધાની ‘મારબ’ (સનઆથી ૫૫ માઈલ દૂર) હતી.

૫. વર્ણન-શૈલીથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અહીંથી આપત-૨૨ના અંત સુધી હુદહુદના કથનમાં અલ્લાહ તુઆલાનો પોતાનો વધારો છે.

૬. વચ્ચેનો પ્રસંગ છોડીને હવે એ સમયનો ઉલ્લેખ થાય છે, જ્યારે હુદહુદે પત્ર રાણીની સામે ફેંકી દીધો.

૭. અર્થાત્, ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરીને અથવા આજ્ઞાધીન થઈને.

الْمُرْسَلُونَ ٥٠ فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتَيْتُكُمْ وَنَحْنُ
 بِمَالِكِكُمْ رَفِيحًا وَنَحْنُ بِمَالِكِكُمْ خَيْرٌ مِّمَّا أَتَيْتُكُمْ ۚ بَلْ أَنْتُمْ
 بِبَصَائِرِكُمْ قَرِحُونَ ٥١ اِرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَّا تَبَيَّنَهُمْ
 بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَا آذَانًا
 وَهُمْ صَاغِرُونَ ٥٢ قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ أَيُّكُمْ
 يَأْتِيَنِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ٥٣ قَالَ
 عِفْرِيُّ بَعْدَ أُمَّةٍ مِنَ الْعِجَنِ أَنَا أَتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ
 مِنْ مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّي عَلَيْكَ لَقَوِيٌّ أَوْبِيئٌ ٥٤ قَالَ
 الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ
 أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۖ فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ
 قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي ۖ أَشْكُرُ أَمْ
 أَكْفُرُ ۖ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ كَفَرَ
 فَإِنَّ رَبِّيَ عَنِّي كَرْيَمٌ ٥٥ قَالَ تَكَرَّوْا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ
 أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ٥٦ فَلَمَّا
 جَاءَتْ قَبِيلُ أَهْلِكَ أَعْرَشَكَ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ ۖ وَ
 وَتَبَيَّنَّا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ٥٧ وَصَدَّهَا
 نَا كَأَن تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمِ
 كُفْرِينَ ٥٨ قَبِيلُهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ
 عَسَيْتُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِيهَا ۖ قَالَ إِنَّهُ

(૩૬) જ્યારે તે (રાણીનો એલચી) સુલૈમાનને ત્યાં પહોંચ્યો, તો તેણે કહ્યું, “શું તમે ધન વડે મારી મદદ કરવા માગો છો? જે કંઈ અલ્લાહે મને આપેલું છે તે તેનાથી ઘણું વધારે છે જે તમને આપ્યું છે. તમારી ભેટ તમને મુબારક. (૩૭) (હે એલચી!) પાછો જા પોતાના મોકલનારાઓ પાસે. અમે તેમના પર એવા લશ્કર લઈને આવીશું, જેનો મુકાબલો તેઓ નહીં કરી શકે અને અમે તેમને એવા બેઆબરૂ કરીને ત્યાંથી કાઢીશું કે તેઓ ત્યાં અપમાનિત થઈને રહી જશે.”

(૩૮) સુલૈમાને કહ્યું, “હે દરબારીઓ! તમારામાંથી કોણ તેનું સિંહાસન મારા પાસે લઈ આવે છે, એ પહેલા કે તે લોકો આજ્ઞાકિત બનીને મારા સમક્ષ ઉપસ્થિત થાય? (૩૯) જીવોમાંથી એક મહાકાય જીવે કહ્યું, “હું તેને હાજર કરી દઈશ, એ પહેલા કે આપ પોતાની જગ્યાએથી ઊઠી. હું આની તાકાત ધરાવું છું અને વિશ્વસનીય છું.” (૪૦) જે વ્યક્તિ પાસે ગ્રંથનું એક જ્ઞાન હતું, તે બોલ્યો, “હું આપની આંખ પલકારો મારે તે પહેલાં તેને લાવી આપું છું.” જેવું સુલૈમાને એ સિંહાસન પોતાના પાસે મૂકેલું જોયું, તે પોકારી ઊઠ્યો, “આ મારા રબની કૃપા છે, જેથી તે મારી પરીક્ષા કરે કે હું કૃતજ્ઞ થાઉં છું કે કૃપાનો ઈન્કાર કરનારો બની જાઉં છું, અને જે કોઈ આભારી થાય છે તેનું આભારી થવું તેના પોતાના જ માટે લાભપ્રદ છે, નહીં તો કોઈ અપકાર કરે તો મારો રબ બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ અને નિઃસ્પૃહ) છે અને પોતાની જાતમાં પોતે જ મહાન છે.”

(૪૧) સુલૈમાને^(૮) કહ્યું, “તેને ખબર ન પડે એવી રીતે તેનું સિંહાસન તેના સામે મૂકી દો, જોઈએ કે તે સાચી વાત સુધી પહોંચે છે કે તે એ લોકોમાંથી છે જેઓ સન્માર્ગ પામતા નથી?” (૪૨) રાણી જ્યારે હાજર થઈ તો તેને કહેવામાં આવ્યું કે “શું તારું સિંહાસન આવું જ છે?” તે કહેવા લાગી, “આ તો જાણે એ જ છે. અમે તો પહેલાથી જ જાણી ગયા હતા અને અમે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દીધું હતું (અથવા અમે મુસ્લિમ થઈ ગયા હતા).”^(૯) (૪૩) તેને (ઈમાન લાવવાથી) જે વસ્તુએ રોકી રાખી હતી તે એ ઉપાસ્યોની પૂજા હતી, જેમને તે અલ્લાહને છોડીને પૂજતી હતી, કેમ કે તે એક કાફિર (અધર્મી) કોમમાંથી હતી.

(૪૪) તેને કહેવામાં આવ્યું કે મહેલમાં પ્રવેશ કરે. તેણે જોયું તો તેને લાગ્યું કે પાણીનો હોજ છે અને ઉતરવા માટે તેણે પાંચગા ઊંચા કરી લીધા. સુલૈમાને કહ્યું, “આ કાચની લીસી ફરસ છે.” આ જોઈ તે બોલી ઊઠી, “હે મારા રબ! (આજ સુધી) હું

૮. હવે એ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ શરૂ થાય છે, જ્યારે સબાની રાણી હજરત સુલૈમાન અલૈ-ની મુલાકાત માટે ઉપસ્થિત થાય છે.

૯. અર્થાત્, આ ચમત્કાર જોતાં પહેલાં જ હજરત સુલૈમાન અલૈ-ના જે ગુણો અને પરિસ્થિતિની અમને જાણકારી મળી ચૂકી હતી, તેના આધારે અમને વિશ્વાસ થઈ ગયો હતો કે તેઓ અલ્લાહના પયગંબર છે, માત્ર એક સલ્તનતના શાસક નથી.

صَرَحَ مُمَرَّدٌ مِّنْ قَوَارِيرِهِ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ
 نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٢٤
 وَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنْ
 اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَيْنِ يَخْتَصِمُونَ ٢٥
 قَالَ يَقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ
 الْحَسَنَةِ ۗ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ٢٦
 قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَّعَكَ ۗ قَالَ طَّيَّرِكُمْ
 عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ٢٧ وَكَانَ فِي
 الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا
 يُصْلِحُونَ ٢٨ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ
 ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ
 أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ٢٩ وَمَكْرُوهًا مَكْرًا وَمَكْرًا
 مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ٣٠ فَأَنْظِرْ كَيْفَ كَانَ
 عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ ۚ إِنَّا دَمَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ٣١
 فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ٣٢ وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَ
 كَانُوا يَتَّقُونَ ٣٣ وَلَوْطَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنِّي آنَأْتُ
 لَكُمْ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ٣٤ أَيُّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ
 شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ ۗ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ٣٥

મારા પર ભારે અત્યાચાર કરતી રહી, અને હવે મેં સુલૈમાનની સાથે અલ્લાહ, સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નું આજ્ઞાપાલન સ્વીકારી લીધું.” (રુકૂઅ-૩)

(૪૫) અને સમૂદની તરફ અમે તેના ભાઈ સાલેહને (એ સંદેશ આપીને) મોકલ્યો કે અલ્લાહની બંદગી કરો, તો એકાએક તેઓ બે ઝઘડતા વિરોધી પક્ષો બની ગયા. (૪૬) સાલેહે કહ્યું, “હે મારી કોમના લોકો ! ભલાઈ પહેલા બૂરાઈ માટે કેમ ઉતાવળ કરો છો ? અલ્લાહ પાસે ક્ષમા કેમ માગતા નથી ? કદાચ તમારા પર દયા કરવામાં આવે.” (૪૭) તેમણે કહ્યું, “અમે તો તમને અને તમારા સાથીઓને અપશુકનના પ્રતીક જોયા છે.” સાલેહે જવાબ આપ્યો, “તમારા શુકન-અપશુકનનું મૂળ તો અલ્લાહ પાસે છે. સાચી વાત એ છે કે તમારી પરીક્ષા થઈ રહી છે.”

(૪૮) એ શહેરમાં ટોળીઓના નવ નાયકો હતા, જે ધરતી પર બગાડ ફેલાવતા હતા અને કોઈ સુધારણાનું કામ કરતા ન હતા. (૪૯) તેમણે એકબીજાને કહ્યું, “અલ્લાહના સોગંદ ખાઈને પ્રતિજ્ઞા કરી લો કે આપણે સાલેહ અને તેના કુટુંબ પર રાત્રે છાપો મારીશું અને પછી આપણે તેના વલી (સંરક્ષક)ને કહી દઈશું^(૧૦) કે અમે તેના કુટુંબના વિનાશ વખતે હાજર ન હતા. અમે તદ્દન સાચું બોલીએ છીએ.” (૫૦) આ ચાલ તો તેઓ ચાલ્યા અને પછી એક ચાલ અમે ચાલ્યા, જેની તેમને ખબર ન હતી. (૫૧) હવે જોઈ લો કે તેમની ચાલનું શું પરિણામ આવ્યું. અમે નષ્ટ કરીને મૂકી દીધા તેમને અને તેમની સંપૂર્ણ કોમને. (૫૨) તેમના એ ઘરો વેરાન પડ્યા છે, તે અત્યાચારના બદલા રૂપે જે તેઓ કરતા હતા. આમાં બોધપાઠની એક નિશાની છે એ લોકો માટે, જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે. (૫૩) અને બચાવી લીધા અમે એ લોકોને, જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા અને અવજાથી બચતા હતા.

(૫૪) અને લૂતને અમે મોકલ્યો. યાદ કરો એ સમય, જ્યારે કે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું, “શું તમે દેખતી આંખોએ અશ્લીલ કૃત્ય કરો છો ?^(૧૧) (૫૫) શું તમારું આ જ ચલણ છે કે તમારી સ્ત્રીઓને છોડીને પુરુષો પાસે કામવાસના સંતોષવા જાઓ છો ? હકીકત એ છે કે તમે લોકો ભારે અજ્ઞાનતાનું કૃત્ય કરો છો.”

૧૦. અર્થાત્, હજારત સાલેહ અલૈ.ના કબીલાના સરદારથી, જેને પ્રાચીન કબીલાના રીત અને પ્રથા અનુસાર તેમની હત્યાના દાવાનો હક્ક પહોંચતો હતો. આ એ જ સ્થિતિ હતી, જે નબી સલ્વ.ના સમયમાં આપના કાકા અબૂ તાલિબને પ્રાપ્ત હતી. કુરૈશના કાફિરો પણ આ આશંકાથી હાથ રોકતા હતા કે જો તેઓ હુઝૂર સલ્વ.ની હત્યા કરી દેશે, તો બની હાશિમના સરદાર અબૂ તાલિબ પોતાના કબીલા તરફથી હત્યાનો દાવો લઈને ઉઠશે.

૧૧. અર્થાત્, એક-બીજાની સામે કુકર્મ કરો છો. આની સ્પષ્ટતા આગળ સૂર: અનકબૂત, આયત-૨૯માં પણ કરવામાં આવી છે કે તેઓ પોતાની સભામાં આ દુષ્કૃત્ય કરતા હતા.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ
 مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَّتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ
 وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَهُ زَكَرْنَاهَا مِنَ الْغَيْرِينَ ﴿٥٧﴾ وَ
 مَطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۖ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾
 ثَلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلَّمَ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ
 اصْطَفَىٰ ۗ اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ
 السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ ۚ مَا كَانَ
 لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ۗ إِنَّهُ مَعَ اللَّهِ ۗ بَلْ هُمْ قَوْمٌ
 يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا
 أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ
 حَاجِزًا ۗ إِنَّهُ مَعَ اللَّهِ ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّنْ
 يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ
 خُلَفَاءَ الْأَرْضِ ۗ إِنَّهُ مَعَ اللَّهِ ۗ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾
 أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ
 يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۗ إِنَّهُ مَعَ
 اللَّهِ ۗ تَعَلَىٰ اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾ أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ
 ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْتَدُّكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۗ إِنَّهُ
 مَعَ اللَّهِ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾

(૫૬) પરંતુ તેની કોમનો જવાબ એ સિવાય બીજો કંઈ ન હતો કે તેમણે કહ્યું, “કાઠી મૂકો લૂતના કુટુંબીજનોને પોતાની વસ્તીમાંથી. તેઓ મોટા ચોખલિયા બને છે.” (૫૭) છેવટે અમે બચાવી લીધા તેને અને તેના કુટુંબીજનોને, તેની પત્ની સિવાય, જેનું પાછળ રહી જવાનું અમે નક્કી કરી દીધું હતું (૫૮) અને વરસાવ્યો તેમના ઉપર એક વરસાદ, ઘણો જ ખરાબ વરસાદ હતો તે તેમના માટે, જેમને ચેતવી દેવામાં આવ્યા હતા. (રૂકૂમ-૪)

(૫૯) (હે નબી સલ્લ.!) કહો, પ્રશંસા છે અલ્લાહ માટે અને સલામતી એ બંદાઓ પર, જેમને તેણે ચૂંટી લીધા.

(આમને પૂછો) અલ્લાહ વધુ સારો છે કે એ ઉપાસ્યો જેમને આ લોકો તેના ભાગીદાર બનાવી રહ્યા છે ?

(૬૦) તો પછી એ કોણ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને પેદા કર્યાં ? અને તમારા માટે

આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું ? પછી તેના દ્વારા એ સુંદર ભાગ ઊગાડ્યા, જેમના વૃક્ષોનું ઊગાડવું તમારા સામર્થ્યની વાત ન હતી. શું અલ્લાહ સાથે બીજો કોઈ ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ) પણ (આ કામોમાં ભાગીદાર) છે ? (નહીં) બલ્કે આ જ લોકો સન્માર્ગથી હટીને ચાલી જઈ રહ્યા છે.

(૬૧) અને કોણ છે, જેણે ધરતીને રોકાવાની જગ્યા બનાવી અને તેમાં નદીઓ વહેવડાવી અને તેમાં (પર્વતોના) ખૂંટા ખોસી દીધા અને પાણીના બે ભંડારો વચ્ચે આડ ઊભી કરી દીધી ? શું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ખુદા પણ (આ કામોમાં ભાગીદાર) છે ? નહીં, બલ્કે આમાંથી મોટા ભાગના લોકો નાદાન છે.

(૬૨) કોણ છે, જે વ્યાકુળ લોકોની દુઆ સાંભળે છે જ્યારે તેઓ તેને પોકારે, અને કોણ તેની તકલીફ દૂર કરે છે ? અને (કોણ છે જે) તમને ધરતી પર ખલીફા (નાયબ) બનાવે છે ? શું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ખુદા પણ (આ કાર્ય કરનારો) છે ? તમે લોકો ભાગ્યે જ વિચારો છો.

(૬૩) અને તે કોણ છે, જે જમીન અને સમુદ્રના અંધકારમાં તમને માર્ગ દેખાડે છે અને કોણ પોતાની કૃપાના આગળ હવાઓને ખુશખબર લઈને મોકલે છે ? શું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ખુદા પણ (આ કામ કરે) છે ? ખૂબ જ ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ છે અલ્લાહ એ શિર્કથી, જે આ લોકો કરે છે.

(૬૪) અને તે કોણ છે, જે સર્જનની શરૂઆત કરે છે અને પછી તેનું પુનરાવર્તન કરે છે ? અને કોણ તમને આકાશ અને ધરતીમાંથી રોજ આપે છે ? શું અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ખુદા પણ (આ કામોમાં ભાગીદાર) છે ? કહો કે લાવો પોતાની દલીલ જો તમે સાચા છો.

نُلَّ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا
 اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿١٥﴾ بَلِ ادْرَكَ عَنْهُمْ
 فِي الْآخِرَةِ تَدْبِيرُهُمْ فِي شَأْنِكُمْ مِمَّا تَسْتَبِيلُ هُمْ مِمَّا عَمُونَ ﴿١٦﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاءُ وَنَا آيَاتِنَا
 نُحْرَجُونَ ﴿١٧﴾ لَقَدْ وَعَدْنَا هَذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ
 نَ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ
 فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ
 وَلَا تَكُنْ فِي صَبِيحٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٢٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا
 الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢١﴾ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفٌ
 لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ
 عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
 يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ
 فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٢٥﴾ إِنَّ هَذَا
 لَقُرْآنٌ يَنْقُصُ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ
 يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٦﴾ وَإِنَّهُ لَهْدَى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ
 رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ ۗ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٢٨﴾
 تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ
 لَمُوتًا وَلَا تَسْمِعُ الصَّمَمَ الدُّعَاءَ إِذَا وَلُوا مَدْبِرِينَ ﴿٣٠﴾

(૬૫) આમને કહો, અલ્લાહ સિવાય આકાશો અને ધરતીમાં કોઈ અદૃશ્યનું જ્ઞાન ધરાવતું નથી અને તેઓ (અર્થાત્ તમારા ઉપાસ્યો તો એ પણ) નથી જાણતા કે ક્યારે તેમને ઉઠાવવામાં આવશે ?

(૬૬) બલ્કે આખિરત (પરલોક)નું તો જ્ઞાન જ આ લોકોમાંથી ગૂમ થઈ ગયું છે, બલ્કે આ લોકો તેના વિષે શંકામાં છે, બલ્કે આ લોકો તેનાથી આંધળા છે. (રુકૂઅ-૫) (૬૭) આ ઈન્કાર કરનારાઓ કહે છે, “શું જ્યારે અમે અને અમારા બાપ-દાદા માટી થઈ ગયા હોઈશું તો અમને ખરેખર કબરોમાંથી કાઢવામાં આવશે ? (૬૮) આ સમાચારો તો અમને પણ ઘણા આપવામાં આવ્યા છે અને અમારા પહેલાં અમારા બાપ-દાદાને પણ આપવામાં આવતા રહ્યા છે, પરંતુ આ માત્ર કથા-વાર્તાઓ જ છે, જે જૂના વખતોથી સાંભળતા આવીએ છીએ.” (૬૯) કહો, જરા ધરતી પર હરી-ફરીને જુઓ કે અપરાધીઓનો શું અંજામ આવી ચૂક્યો છે. (૭૦) હે નબી સલ્લ! આમની દશા પર દિલગીર ન થાવ અને આમની ચાલબાજીઓથી દિલ તંગ ન કરો. (૭૧) તેઓ કહે છે કે, “ક્યારે પૂરી થશે આ ધમકી, જે તમે સાચા છો ?” (૭૨) કહો, શું નવાઈ કે જે યાતના માટે તમે ઉતાવળ કરી રહ્યા છો તેનો એક ભાગ તમારા નિકટ આવી પહોંચ્યો હોય. (૭૩) હકીકત એ છે કે તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તો લોકો પર ખૂબ મહેરબાની કરવાવાળો છે. પરંતુ મોટા ભાગના લોકો આભાર દર્શાવતા નથી. (૭૪) નિ:શંક, તારો રબ ખૂબ સારી રીતે જાણે છે જે કંઈ તેમની છાતીઓએ પોતાના અંદર છુપાવી રાખ્યું છે અને જે કંઈ તેઓ જાહેર કરે છે. (૭૫) આકાશ અને ધરતીની કોઈ છુપી વસ્તુ એવી નથી, જે એક સ્પષ્ટ પુસ્તકમાં લખેલી ન હોય. (૧૨)

(૭૬-૭૭) એ સાચું છે કે આ કુર્આન બની ઈસરાઈલને બહુધા એ વાતોની વાસ્તવિકતા બતાવે છે, જેમાં તેઓ મતભેદ ધરાવે છે અને આ માર્ગદર્શન અને કૃપા છે ઈમાન લાવનારાઓ માટે. (૭૮) નિ:શંક, (આવી જ રીતે) તારો રબ આ લોકો વચ્ચે પણ પોતાના આદેશથી ફેંસલો કરી દેશે, (૧૩) અને તે પ્રભુત્વશાળી અને સર્વજ્ઞ છે. (૭૯) પછી હે નબી સલ્લ! અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો. નિશ્ચિતપણે તમે તદ્દન સત્ય પર છો. (૮૦) તમે મડદાઓને સંભળાવી શકતા નથી, (૧૪) ન એ બહેરાઓ સુધી પોતાની યોકાર પહોંચાડી શકો છો જે પીઠ ફેરવીને ભાગી જઈ રહ્યા હોય,

૧૨. સ્પષ્ટ ગ્રંથથી તાત્પર્ય છે ભાગ્ય-લેખ.

૧૩. અર્થાત્, કુરૈશના કાફિરો અને ઈમાનવાળાઓ વચ્ચે.

૧૪. અર્થાત્, એવા લોકોને, જેમનો અંતરાત્મા મરી ચૂક્યો છે અને જેમની જીદ અને હઠાગ્રહ અને પ્રથાવાદે સત્ય અને અસત્યનો ભેદ સમજવાની કોઈ યોગ્યતા બાકી નથી છોડી.

مَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَىٰ عَنِ ضَلَاتِهِمْ ۗ إِنْ تَسْمِعُ إِلَّا
 مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٦﴾ وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ
 عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ ۗ أَنَّ
 النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٧﴾ وَيَوْمَ نُحْشِرُ مِنْ كُلِّ
 مَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٨﴾ حَتَّىٰ
 ذَا جَاءُ وَقَالَ أَكْذَبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا
 مَّا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٩﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا
 لَمَّمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٩٠﴾ الْمُرِيرُوا أَنَا جَعَلْنَا الْبَيْلَ
 لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۗ إِنَّا فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
 لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩١﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ نَفْعَةٌ مِّنَ
 فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ۗ
 كُلُّ اتَّوَّةٍ دُخْرَيْنَ ﴿٩٢﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا
 جَامِدًا وَهِيَ تَمْرٌ مِّمَّا تَسْقَابُ ۗ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْتَقَنَ
 كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٩٣﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ
 لَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا ۗ وَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٩٤﴾
 مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكَبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ ۗ هَلْ
 يَجْزُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٥﴾ إِنَّمَا أُهْرِتْ أَنْ أَعْبُدَ
 بِهَٰذِهِ الْبِلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ ۗ

(૮૧) અને ન આંધળાઓને રસ્તો બતાવીને ભટકવાથી બચાવી શકો છો. તમે તો પોતાની વાત એ જ લોકોને સંભળાવી શકો છો, જેઓ અમારી આયતો પર ઈમાન લાવે છે અને પછી આજ્ઞાકિત બની જાય છે.

(૮૨) અને જ્યારે અમારી વાત પૂરી થવાનો સમય તેમના પર આવી પહોંચશે, તો અમે તેમના માટે એક પ્રાણી ધરતીમાંથી કાઢીશું જે તેમના સાથે વાતચીત કરશે કે લોકો અમારી આયતો પર વિશ્વાસ કરતા ન હતા. ^(૧૫)(રુકૂઅ-૬) (૮૩) અને જરા કલ્પના કરો એ દિવસની જ્યારે અમે દરેક સમુદાય (ઉમ્મત)માંથી તે લોકોને ટોળાબદ્ધ ઘેરીને લાવીશું, જેઓ અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવતા હતા. પછી તેમને (તેમના પ્રકાર મુજબ શ્રેણીઓમાં) ગોઠવવામાં આવશે, (૮૪) જ્યારે સૌ આવી જશે તો (તેમનો ૨૭ તેમને) પૂછશે કે, “તમે મારી આયતોને ખોટી ઠેરવી દીધી, જો કે તમને તેનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન ન હતું?” જો આ નહીં તો બીજું શું તમે કરી રહ્યા હતા?” (૮૫) અને તેમના અત્યાચારના ફળસ્વરૂપે યાતનાનો વાયદો તેમના સાથે પૂરો થઈ જશે, ત્યારે તેઓ કંઈ પણ નહીં બોલી શકે.” (૮૬) શું તેમને સૂઝતું ન હતું કે અમે રાત તેમના માટે શાંતિ મેળવવા બનાવી હતી અને દિવસને પ્રકાશિત કર્યો હતો? આમાં ઘણી નિશાનીઓ હતી એ લોકો માટે, જેઓ ઈમાન લાવતા હતા.

(૮૭) અને શું વીતશે તે દિવસે, જ્યારે સૂર (રણશિંગુ) ફૂંકવામાં આવશે અને હેબતાઈ જશે એ બધા જેઓ આકાશો અને ધરતીમાં છે, સિવાય એ લોકોના જેમને અલ્લાહ તે દહેશતથી બચાવવા ચાહશે, અને બધા કાન દબાવીને તેના સમક્ષ હાજર થઈ જશે. (૮૮) આજે તું પર્વતોને જુએ છે અને સમજે છે કે મજબૂત જામેલા છે, પરંતુ તે વખતે એ વાદળોની જેમ ઊડી રહ્યા હશે. આ અલ્લાહના સામર્થ્યની કરામત હશે, જેણે દરેક વસ્તુને હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા અને વિવેક-બુદ્ધિ)થી સુદઢ કરી છે. તે ખૂબ સારી રીતે જાણે છે કે તમે શું કરો છો. (૮૯) જે ભલાઈ લઈને આવશે, તેને તેનાથી વધારે સારો બદલો મળશે અને આવા લોકો તે દિવસની દહેશતથી સુરક્ષિત હશે, (૯૦) અને જે બૂરાઈ લઈને આવશે, એવા બધા લોકો ઊંધા મોઢે આગમાં ફેંકવામાં આવશે. શું તમે લોકો આના સિવાય કોઈ અન્ય બદલો પામી શકો છો કે કરો તેવું પામો? (૯૧) હે નબી સલ્લ.! (આમને કહો), “મને તો એ જ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ શહેર (મક્કા)ના રબની બંદગી કરું, જેણે આને હરમ (પ્રતિષ્ઠિત) બનાવ્યું છે અને જે દરેક વસ્તુનો માલિક છે.

૧૫. હજરત ઈબને ઉમર રદિ.નું કથન છે કે આ એ વખતે થયે, જ્યારે ધરતીમાં કોઈ નેકીનો આદેશ કરવાવાળો અને બૂરાઈથી રોકવાવાળો બાકી નહીં રહે. એક હદીસ હજરત અબૂ સઈદ ખુદરી રદિ.થી રિવાયત છે, જેમાં તેઓ ફરમાવે છે કે આ જ વાત તેમણે સ્વયં હુઝૂર સલ્લ.થી સાંભળી હતી. આનાથી જાણ થઈ કે જ્યારે માનવી ‘અમ્મ બિલ માઝક’ (ભલાઈની આજ્ઞા આપવાનું) અને ‘નહિ અનિલ મુન્કર’ (બૂરાઈથી રોકવાનું) છોડી દેશે, તો કયામત

وَأُهِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ وَأَنْ أَتْلُوا الْقُرْآنَ ۝
 فَمَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۝ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ
 إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ ۝ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ
 آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا ۝ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝

મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હું મુસ્લિમ બનીને રહું (૯૨) અને આ કુર્આન વાંચીને સંભળાવું.” હવે જે સન્માર્ગ અપનાવશે તે પોતાના જ ભલા માટે સન્માર્ગ અપનાવશે અને જે પથભ્રષ્ટ થઈ જાય તેને કહી દો કે, “હું તો માત્ર સચેત કરનાર છું.” (૯૩) આમને કહો, “પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે. ટૂંકમાં જ તે તમને પોતાની નિશાનીઓ દેખાડી દેશે અને તમે તેમને ઓળખી લેશો, અને તારો રબ અજાણ નથી એ કામોથી જે તમે કરો છો. (રુકૂઅ-૭)

કાયમ થાય એ પહેલાં અલ્લાહ તુઆલા એક જાનવર દ્વારા છેલ્લી વાર પ્રમાણ સ્થાપિત કરશે. એ વાત સ્પષ્ટ નથી કે આ એક જ જાનવર હશે કે એક ખાસ પ્રકારના જાનવરની જાત હશે, જેના જુદા-જુદા ઘણા જાનવરો જમીનમાં ફેલાઈ જશે — ‘દાબ્બતુમ મિનલ અર્જ’ (એક જાનવર જમીનથી)ના શબ્દોમાં બંને અર્થોની સંભાવના છે. આ જાનવરના નીકળવાનો સમય કયો હશે? તેના વિશે નબી સલ્લ.નું કથન છે કે, “સૂર્ય પશ્ચિમથી ઉદય થશે અને એક દિવસે સૂર્યના પ્રકાશમાં આ જાનવર નીકળી આવશે.” રહી વાત કોઈ જાનવરનું મનુષ્યોથી મનુષ્યની ભાષામાં વાત કરવી, તો આ અલ્લાહની શક્તિનો એક ચમત્કાર છે. તે ગમે તે વસ્તુને બોલવાની શક્તિ પ્રદાન કરી શકે છે. કયામતથી પહેલાં તો તે એક જાનવરને જ બોલવાની શક્તિ પ્રદાન કરશે, પરંતુ જ્યારે તે કયામત આવી જશે, તો અલ્લાહની અદાલતમાં મનુષ્યની આંખ અને કાન અને તેના શરીરની ચામડી સુદાં બોલી ઉઠશે, જેમ કે કુર્આનમાં સ્પષ્ટતાથી વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. (હા-મીમ અસ્સજદહ, આયત ૨૦-૨૧)

૨૮. અલ-કસસ

પરિચય

નામ :

આયત-૨૫ના શબ્દો 'વકસસ અલૈહિલ્ કસસ' (પોતાની આપ્તિ કહાણી તેને સંભળાવી)માંથી લેવામાં આવ્યું છે, અર્થાત્ એ સૂર: જેમાં 'અલ-કસસ' શબ્દ આવે છે.

ઉતરાણકાળ :

સૂર: નમ્લના પરિચયમાં હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ અને હઝરત જાબિર બિન જૈદ (રદિ.)નું એ કથન અમે નોંધી ગયા છીએ કે સૂર: શુઅરા, સૂર: નમ્લ અને સૂર: કસસ એક પછી એક અવતરિત થઈ છે. ભાષા, વર્ણનશૈલી અને વિષયો પરથી પણ એવું જ લાગે છે કે આ ત્રણેય સૂર:ઓનો ઉતરાણકાળ લગભગ એક જ છે, અને એ રીતે પણ આ ત્રણેય સૂર:ઓમાં નિકટનો સંબંધ છે કે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ના પ્રસંગના જુદા-જુદા ભાગો જે આમાં વર્ણવવામાં આવેલા છે, તે પરસ્પર મળીને એક સંપૂર્ણ પ્રસંગ બની જાય છે.

વિષયો :

આનો વિષય તે શંકાઓ અને વાંધાઓને દૂર કરવાનો છે, જે પયગંબર (સલ્લ.)ની રિસાલત (ઈશદૂતત્વ) અંગે કરવામાં આવતા હતા, અને તે બહાનાઓને રદ કરવાનો છે જે આપના પર ઈમાન ન લાવવા માટે પ્રસ્તુત કરવામાં આવતા હતા. આ હેતુસર સૌ પ્રથમ હઝરત મૂસા (અલૈ.)નો પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવ્યો છે, જે ઉતરાણકાળના સંજોગો સાથે મળીને આપોઆપ કેટલીક હકીકતો શ્રોતાઓના મનમાં બેસાડી દે છે. એક એ કે અલ્લાહ જે કંઈ કરવા ચાહે છે, તેના માટે તે ખબર ન પડે એવી રીતે સાધનોની વ્યવસ્થા કરી દે છે. જે બાળકના હાથે છેવટે ફિરઔનનો તખ્તો પલટવાનો હતો, તેને અલ્લાહે સ્વયં ફિરઔનના જ ઘરમાં તેના પોતાના હાથે ઉછેરાવ્યો. બીજી એ કે નુબૂવત કોઈ વ્યક્તિને ભવ્ય સમારંભમાં અને ધરતી અને આકાશોમાં ઘોષણા કરીને આપવામાં આવતી નથી. તમને આશ્ચર્ય છે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને ચુપકેથી આ નુબૂવત ક્યાંથી મળી ગઈ અને બેઠાં-બેઠાં આ કેવી રીતે પયગંબર બની ગયા. પરંતુ જે હઝરત મૂસા (અલૈ.)નો હવાલો તમે આપો છો કે, "કેમ ન આપવામાં આવ્યું જે મૂસાને આપવામાં આવ્યું હતું" (આયત-૪૮), તેમને પણ આવી જ રીતે ચાલતાં-ચાલતાં જ નુબૂવત મળી ગઈ હતી. ત્રીજી એ કે જે

બંદા પાસેથી અલ્લાહ કોઈ કામ લેવા માગે છે, પ્રત્યક્ષ રૂપે કોઈ શક્તિ તેના પાસે હોતી નથી, પરંતુ મોટા-મોટા લાવ-લશ્કર અને સાધન-સામગ્રીવાળા છેવટે તેની સરખામણીમાં એમ-ને-એમ રહી જાય છે. જે તફાવત તમે પોતાના અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) વચ્ચે જોઈ રહ્યા છો, તેનાથી અનેકગણો મોટો તફાવત હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને ફિરઔનની તાકાત વચ્ચે હતો, પણ જોઈ લો કે છેવટે કોણ જીત્યું અને કોણ હાર્યું. ચોથી એ કે તમે લોકો વારંવાર હઝરત મૂસા (અલૈ.)નો હવાલો ટાંકો છો કે, “મુહમ્મદને એ બધું કેમ આપવામાં ન આવ્યું, જે મૂસાને આપવામાં આવ્યું હતું” અર્થાત્ (ચમત્કારી) લાઠી અને ચળકતો હાથ અને બીજા ખુલ્લા ચમત્કારો. પરંતુ તમને એ ખબર પણ છે કે જે લોકોને તે ચમત્કારો દેખાડવામાં આવ્યા હતા તેઓ તેમને જોયા પછી પણ ઈમાન ન લાવ્યા, કેમ કે તેઓ સત્ય વિરુદ્ધ હઠાગ્રહ અને વૈમનસ્યમાં પડેલા હતા. આ જ રોગમાં આજે તમે પડેલા છો. શું તમે એવા જ ચમત્કારો જોઈને ઈમાન લઈ આવશો? પછી તમને એ પણ ખબર છે કે જે લોકોએ તે ચમત્કારો જોઈને સત્યનો ઈન્કાર કર્યો હતો તેમનો અંજામ શું આવ્યો? છેવટે અલ્લાહે તેમને નષ્ટ કરી દીધા. હવે શું તમે પણ હઠાગ્રહની સાથે ચમત્કારોની માગણી કરીને પોતાનો વિનાશ નોતરવા માગો છો? આ એ વાતો છે, જે કોઈ પણ સ્પષ્ટતા વગર આપોઆપ દરેક તે માણસના મનમાં ઊતરી જતી હતી જે મક્કાના અધર્મપૂર્ણ માહોલમાં આ પ્રસંગને સાંભળતો હતો, કેમ કે તે વખતે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને મક્કાના કાફિરો વચ્ચે એવો જ એક સંઘર્ષ ચાલતો હતો, જેવો આ અગાઉ ફિરઔન અને હઝરત મૂસા (અલૈ.) વચ્ચે થઈ ચૂક્યો હતો.

આ પછી આયત-૪૩થી મૂળ વિષયનું સીધું જ વર્ણન શરૂ થાય છે. પહેલા એ વાતને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વતનો એક પુરાવો ઠેરવવામાં આવે છે કે આપ ઉમ્મી (નિરક્ષર) હોવા છતાં બે હજાર વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલા એક ઐતિહાસિક પ્રસંગને આટલો વિગતવાર જેમ-ને-તેમ સંભળાવી રહ્યા છે. પછી આપને પયગંબર બનાવવાને તે લોકોના હિતમાં અલ્લાહની કૃપા ઠરાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગફલતમાં પડેલા હતા અને અલ્લાહે એમના માર્ગદર્શન માટે આ વ્યવસ્થા કરી. પછી તેમના તે વાંધાનો જવાબ આપવામાં આવે છે જે તેઓ વારંવાર રજૂ કરતા હતા કે, “આ નબી એ ચમત્કાર કેમ ન લાવ્યો, જે આ અગાઉ મૂસા (અલૈ.) લાવ્યા હતા.” એમને કહેવામાં આવે છે કે મૂસાને જ તમે ક્યાં માન્યા છે કે હવે આ પયગંબર પાસે ચમત્કારની માગણી કરો છો?

અંતે મક્કાના કાફિરોના એ મૂળ બહાનાની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જે નબી (સલ્લ.)ની વાત ન માનવા માટે તેઓ રજૂ કરતા હતા. તેમનું કહેવું એ હતું કે જો

અમે આરબવાસીઓના શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના ધર્મને છોડીને તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ના આ નવા દીન (ધર્મ)ને અપનાવી લઈએ, તો તરત જ આ દેશમાંથી અમારો ધાર્મિક, રાજકીય અને આર્થિક ઈજારો સમાપ્ત થઈ જશે, કેમ કે આ જ વાત કુરૈશના સરદારોના સત્ય-વિરોધનું અસલ કારણ હતું, તેથી અલ્લાહે સૂરના અંત સુધી વિગતવાર ચર્ચા કરી છે.

ذِكْرًا لَهَا ۱

(۲۸) سُورَةُ الْقَصَصِ مَكِّيَّةٌ (۲۹)

اَيَاتُهَا ۸۸

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

طَسَمَ ۱ تِلْكَ آيَةُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝ نَتَلَوُا عَلَيْكَ
 مِنْ نَبِيِّ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝
 إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا
 يَسْتَضِعُّ طَائِفَةً مِنْهُمْ يَتَّبِعُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِ نِسَاءَهُمْ
 إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ۝ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى
 الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ
 الْوَارِثِينَ ۝ وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ
 وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ۝ وَ
 وَحِينًا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۚ فَإِذَا خَفِيَ
 عَلَيْهِ فَالْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي ۚ إِنَّا
 آدُوهُ إِلَيْكَ وَجَاءَ عِلْوُهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝ فَالْتَفَطْنَا
 لُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۚ إِنَّ فِرْعَوْنَ
 وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِبِينَ ۝ وَقَالَتِ امْرَأَتُ
 فِرْعَوْنَ قَرَّتْ عَيْنِي لِىَٰ وَلَكَ ۚ لَا تَقْتُلُوهُ ۚ عَسَىٰ أَنْ
 يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ۝ وَأَصْبَحَ
 لُؤْلُؤُا مُوسَىٰ فِرْعَا ۚ إِنَّ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا
 أَنْ رَبَّنَا عَلَا قَلْبُهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ وَ

૨૮. સૂર: અલ-કસસ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૮ • આયતો-૮૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તા-સીન-મીમ ! (૨) આ સ્પષ્ટ ગ્રંથની આયતો છે. (૩) અમે મૂસા અને ફિરઔનની કેટલીક ઘટનાઓ ચોકસાઈપૂર્વક તમને સંભળાવીએ છીએ, એવા લોકોના ફાયદા માટે જેઓ ઈમાન લાવે.

(૪) હકીકત એ છે કે ફિરઔને ધરતી પર માથું ઊંચક્યું અને તેના રહેવાસીઓને જૂથોમાં વહેંચી નાખ્યા. તેમાંથી એક જૂથને અપમાનિત કરતો હતો, તેના પુત્રોને કતલ કરતો અને તેની પુત્રીઓને જીવતી રહેવા દેતો હતો. વાસ્તવમાં તે બગાડ પેદા કરનારા લોકોમાંથી હતો. (૫) અને અમે એ ઈરાદો રાખતા હતા કે મહેરબાની કરીએ એ લોકો પર જેમને ધરતીમાં અપમાનિત કરીને રાખવામાં આવ્યા હતા અને તેમને પેશવા (નાયક) બનાવી દઈએ અને તેમને જ વારસ બનાવીએ (૬) અને ધરતીમાં તેમને સત્તા પ્રદાન કરીએ અને તેમના વડે ફિરઔન અને હામાન અને તેમના લશ્કરોને એ બધું જ દેખાડી દઈએ જેનો તેમને ડર હતો.

(૭) અમે મૂસાની માતાને ઈશારો કર્યો^(૧) કે, “આને દૂધ પીવડાવ, પછી જ્યારે તને આના જીવનું જોખમ લાગે તો તેને નદીમાં નાખી દે અને કોઈ ભય અને દુઃખ ન રાખ. અમે તેને તારા જ પાસે લઈ આવીશું અને તેને પયગંબરોમાં સામેલ કરીશું.” (૮) છેવટે ફિરઔનના કુટુંબીજનોએ તેને (નદીમાંથી) કાઢી લીધો, જેથી તે તેમનો શત્રુ અને તેમના માટે દુઃખનું કારણ બને. વાસ્તવમાં ફિરઔન અને હામાન તથા તેમનાં લશ્કરો (પોતાની યુક્તિઓમાં) મોટી ભૂલ કરી રહ્યા હતા. (૯) ફિરઔનની પત્નીએ (તેને) કહ્યું, “આ મારા અને તારા માટે આંખોની ઠંડક છે. તેની હત્યા ન કરો. શું આશ્ચર્ય કે આ આપણા માટે ફાયદાકારક સિદ્ધ થાય, કે પછી આપણે આને પુત્ર જ બનાવી લઈએ.” અને તેઓ (પરિણામથી) અજાણ હતા.

(૧૦) બીજી તરફ મૂસાની માતાનું હૃદય અધીરું થઈ રહ્યું હતું. તે તેનું રહસ્ય ખુલ્લું પાડી દેતી, જો અમે તેને સાંત્વના ન આપી હોત, જેથી તે (અમારા વચન પર) ઈમાન લાવનારાઓ પૈકી હોય.

૧. વચ્ચે એ ઉલ્લેખ છોડી દેવામાં આવ્યો છે કે આ જ પરિસ્થિતિમાં એક ઈસરાઈલી ઘરમાં તે બાળકનો જન્મ થઈ ગયો, જેને દુનિયાએ મૂસા (અલૈ.)ના નામે જાણ્યો.

قَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ ۖ فَبَصَّرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ
 لَا يَشْعُرُونَ ۗ ١١ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ
 فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَكَ لَكُمْ
 وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ۗ ١٢ فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ
 عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۗ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ
 أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۗ ١٣ وَكَمَا بَلَغَ أَشُدَّهُ ۖ وَاسْتَوَىٰ
 أَيْتَانُهُ حُلْمًا وَعِلْمًا ۗ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۗ ١٤ وَ
 دَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ
 فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ ۖ وَهَٰذَا مِنْ
 عَدُوِّهِ ۗ فَاسْتَنَاعَتْهُ الَّتِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَىٰ الَّذِي مِنْ
 عَدُوِّهِ ۖ فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ ۖ قَالَ هَٰذَا مِنْ
 عَمَلِ الشَّيْطَانِ ۗ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ۗ ١٥ قَالَ رَبِّ
 إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ ۗ إِنَّهُ هُوَ
 الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۗ ١٦ قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ
 أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ ۗ ١٧ فَاصْبِرْ فِي الْمَدِينَةِ
 خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ
 يَسْتَصْرِخُهُ ۗ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَعَوِيُّ مُّبِينٌ ۗ ١٨
 فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا ۖ
 قَالَ يَمُوسَىٰ أَتَرِيدُ أَنْ نَمُنَّ بِمَا قَتَلْتَ نَفْسًا

(૧૧) તેણે બાળકની બહેનને કહ્યું, તેના પાછળ-પાછળ જા. આથી તે દૂરથી તેને એવી રીતે જોતી રહી કે (દુશ્મનોને) તેની ખબર ન પડી, (૧૨) અને અમે બાળક પર અગાઉથી જ દૂધ પીડાવનારીઓની છાતીઓ હરામ (નિષિદ્ધ) કરી દીધી હતી. (આ સ્થિતિ જોઈને) તે છોકરીએ તેમને કહ્યું, “હું તમને એવા ઘરનું ઠેકાણું બતાવું, જેના લોકો તેના પાલન-પોષણની જવાબદારી ઉપાડે અને શુભેચ્છાની સાથે તેને રાખે?” (૧૩) આ રીતે અમે મૂસાને તેની માતા પાસે પાછો લઈ આવ્યા, જેથી તેની આંખો ઠંડી થાય અને તે દુઃખી ન થાય અને જાણી લે કે અલ્લાહનો વાયદો સાચો હતો. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો આ વાત જાણતા નથી. (રૂકૂઅ-૧)

(૧૪) જ્યારે મૂસા પોતાની પૂર્ણ યુવાવસ્થાએ પહોંચી ગયો અને તેનો (શારીરિક અને માનસિક) વિકાસ પૂર્ણ થઈ ગયો, તો અમે તેને હુકમ (નિર્ણય-શક્તિ) અને (ધાર્મિક-સામાજિક) જ્ઞાન પ્રદાન કર્યાં. અમે ભલા માણસોને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૧૫) (એક દિવસે) તે શહેરમાં એવા સમયે દાખલ થયો, જ્યારે કે શહેરવાસીઓ ગાફેલ હતા. ત્યાં તેણે જોયું કે બે માણસો લડી રહ્યા છે. એક તેની પોતાની કોમનો હતો અને બીજો તેની દુશ્મન કોમ સાથે સંબંધ ધરાવતો હતો. તેની કોમના માણસે દુશ્મન કોમવાળા વિરુદ્ધ તેને મદદ માટે બોલાવ્યો. મૂસાએ તેને એક મુક્કો માર્યો અને તેને ખતમ કરી નાખ્યો. (આ કૃત્ય થતાં જ) મૂસાએ કહ્યું, “આ શૈતાનનું જ કામ છે. તે મોટો દુશ્મન અને ખુલ્લી રીતે પથભ્રષ્ટ કરનારો છે.” (૧૬) પછી તે કહેવા લાગ્યો, “હે મારા રબ ! મેં મારા પર અત્યાચાર કરી નાખ્યો, મને ક્ષમા કરી દે.” આથી અલ્લાહે તેને માફી પ્રદાન કરી. (૨) તે મોટો માફ કરનાર અને દયાળુ છે. (૧૭) મૂસાએ નિશ્ચય કર્યો, “હે મારા રબ ! આ ઉપકાર જે તેં મારા પર કર્યો છે, (૩) તે પછી હવે હું ક્યારેય પણ અપરાધીઓનો મદદગાર નહીં બનું.”

(૧૮) બીજા દિવસે તે વહેલી સવારે ડરતો-ડરતો અને બધી બાજુએથી જોખમને પારખતો શહેરમાં જઈ રહ્યો હતો કે અચાનક શું જુએ છે કે એ જ માણસ, જેણે ગઈકાલે તેને મદદ માટે બોલાવ્યો હતો, આજે ફરી તેને પોકારી રહ્યો છે. મૂસાએ કહ્યું, “તું તો ખૂબ જ બહેકી ગયેલો માણસ છે.” (૧૯) પછી જ્યારે મૂસાએ ઈરાદો કર્યો કે દુશ્મન કોમના માણસ પર હુમલો કરે, તો તે બોલી ઊઠ્યો, (૪) “હે મૂસા ! શું આજે તું મને એવી જ રીતે કતલ કરવા લાગ્યો, જેવી રીતે ગઈકાલે એક માણસને કતલ કરી ચૂક્યો છે ?

૨. ‘મગફિરત’નો અર્થ દરગુજર કરવા અને માફ કરવાનો પણ થાય છે, અને છુપાવવાને પણ કહે છે. હજરત મૂસા અલૈ.ની દુઆનો અર્થ એ હતો કે મારા આ ગુનાને (જેને તું જાણે છે કે મેં ઈરાદાપૂર્વક આનું આચરણ નથી કર્યું), માફ પણ કરી દે અને તેને પરદાથી ઢાંકી દે, જેથી દુશ્મનોને આની જાણ ન થાય.

૩. અર્થાત્, એ કે મારું કૃત્ય ધણું રહી ગયું અને દુશ્મન કોમના કોઈ વ્યક્તિએ મને જોયો નથી અને મને બચી નીકળવાની તક મળી ગઈ.

૪. આ બોલાવનાર એ જ ઈસરાઈલી હતો, જેની મદદ માટે હજરત મૂસા અલૈ. આગળ વધ્યા હતા. તેને ઠપકો આપ્યા પછી જ્યારે આપ અલૈ. મિસરી વ્યક્તિને મારવા માટે આગળ વધ્ય, તો ઈસરાઈલી સમજ્યો કે આ મને મારવા માટે આવી રહ્યા છે. તેથી તેણે ચીસો પાડવાનું શરૂ કરી દીધું અને પોતાની મૂર્ખતાથી કાલની હત્યાનું રહસ્ય છતું કરી દીધું.

بِالْأَمْسِ ۗ إِنَّ تَرْيُدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي
 الْأَرْضِ وَمَا تَرْيُدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ۝ وَجَاءَ
 رَجُلٌ مِنَ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى ۚ قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ
 لِمَلَائِكَةٍ آمَنُوا بِكَ بِرَبِّكَ فَآخَرُوا ۚ قَالَ لَمَنْ
 لِنَصْحَابِي ۚ فَأَخْرَجَهُمْ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُونَ ۚ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي
 مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ
 عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَاءَ السَّبِيلِ ۝ وَلَمَّا وَرَدَ
 مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ ۚ وَ
 وَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا
 قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصَدَّى الرَّعَاءُ ۚ وَأَبُونَا شَيْخٌ
 كَبِيرٌ ۚ فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ
 إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ۚ فَجَاءَهُ إِحْدَاهُمَا
 تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ
 أَجْرًا مَا سَقَيْتَ لَنَا ۚ فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ
 الْقِصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ ۗ نَجَّوْتَهُ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝
 قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ ۚ إِنَّ خَيْرَ مَنِ
 اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ۚ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ
 إِحْدَى ابْنَتَي هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَنِيَ حِجْرٍ ۗ
 فَإِنِ انَّمَتْ عَشْرًا مِمَّنْ عِنْدِكَ ۗ وَمَا أُرِيدُ أَنْ

તું આ દેશમાં નિર્દયી-અત્યાચારી બનીને રહેવા માગે છે, સુધારણા કરવા નથી માગતો ?” (૨૦) આ પછી એક માણસ શહેરના પેલે છેડેથી દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો, ^(૫) “મૂસા ! સરદારોમાં તારી હત્યાની સલાહ-મસલત થઈ રહી છે. અહીંથી નીકળી જા. હું તારો હિતેચ્છુ છું.” (૨૧) આ ખબર સાંભળતા જ મૂસા ડરતો-ગભરાતો નીકળી પડ્યો અને તેણે દુઆં કરી કે, “હે મારા રબ ! મને અત્યાચારીઓથી બચાવ.” (રુકૂઅ-૨)

(૨૨) (મિસર અર્થાત્ ઈજીપ્તથી નીકળીને) જ્યારે મૂસાએ મદ્યનની દિશા પકડી, તો તેણે કહ્યું, “આશા છે કે મારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) મને સાચા રસ્તે લઈ જશે.” ^(૬) (૨૩) અને જ્યારે તે મદ્યનના કૂવા પર પહોંચ્યો, તો તેણે જોયું કે ઘણા લોકો પોતાના ઢોરોને પાણી પીવડાવી રહ્યા છે અને તેમનાથી અલગ એક તરફ બે સ્ત્રીઓ પોતાના ઢોરોને રોકી રહી છે. મૂસાએ તે સ્ત્રીઓને પૂછ્યું, “તમને શું પરેશાની છે ?” તેમણે કહ્યું, “અમે અમારા ઢોરોને પાણી પીવડાવી શકતા નથી, જ્યાં સુધી આ ભરવાડો પોતાના ઢોર કાઢીને લઈ ન જાય, અને અમારા પિતા એક અત્યંત વૃદ્ધ માણસ છે.” (૨૪) આ સાંભળીને મૂસાએ તેમના ઢોરોને પાણી પીવડાવી દીધું. પછી છાંયડે જઈ બેઠો અને બોલ્યો, “પાલનહાર ! જે ભલાઈ પણ તું મારા પર ઊતારે તેનો હું યાચક છું.” (૨૫) (વધારે વાર થઈ ન હતી કે) તે બંને સ્ત્રીઓમાંથી એક શરમ અને લજ્જાની સાથે ચાલતી તેના પાસે આવી અને કહેવા લાગી, “મારા પિતાજી આપને બોલાવી રહ્યા છે, એટલા માટે કે આપે અમારા માટે ઢોરોને જે પાણી પીવડાવ્યું છે તેનું વળતર આપને ચૂકવે.” મૂસા જ્યારે તેમના પાસે પહોંચ્યો અને પોતાની આખી કહાણી તેને સંભળાવી તો તેણે કહ્યું, “કોઈ ભય ન રાખો. હવે તમે અત્યાચારી લોકોથી બચી નીકળ્યા છો.”

(૨૬) આ બંને સ્ત્રીઓમાંથી એકે પોતાના પિતાને કહ્યું, “પિતાજી ! આ માણસને નોકર તરીકે રાખી લો. સૌથી ઉત્તમ માણસ, જેને તમે નોકર રાખી શકો તે એ જ હોઈ શકે જે સશક્ત અને પ્રમાણિક હોય.” (૨૭) તેના પિતાએ (મૂસાને) કહ્યું, “મારી ઈચ્છા છે કે મારી આ બે પુત્રીઓમાંથી એકના લગ્ન તમારા સાથે કરી દઉં, એ શરતે કે તમે આઠ વર્ષ સુધી મારે ત્યાં નોકરી કરો અને જો દસ વર્ષ નોકરી કરો તો તે તમારી મરજી છે.

૫. અર્થાત્, આ બીજા ઝઘડામાં જ્યારે હત્યાનું રહસ્ય ખૂલી ગયું અને એ મિસરી વ્યક્તિએ જઈને જાણકારી આપી દીધી, ત્યારે આ ઘટના બની.

૬. અર્થાત્, એવા રસ્તા પર, જેનાથી હું ખેરિયતથી મદ્યન પહોંચી જાઉં.

أَشَقُّ عَلَيْكَ ۖ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ۝
 قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ ۖ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ
 فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ۝
 فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَىٰ الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ النَّاسِ
 مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا ۚ قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي
 آنَسْتُ نَارَ الْعَلِيِّ اتَّبِعْكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَدْوَةٍ
 مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ۝ فَلَمَّا أَنهَا نُودِيَ مِنْ
 شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبْرَكَةِ مِنَ
 الشَّجَرَةِ أَنْ يُمُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝ وَ
 أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى
 مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۖ يَمُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۖ
 إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ۝ أَسْأَلُكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ
 بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ۖ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ
 الرَّهْبِ ۖ فَذُنُوبُكَ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ
 مَلَائِكِهِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَسِيقِينَ ۝ قَالَ رَبِّ إِنِّي
 قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ۝ وَأَخِي
 هَارُونَ هُوَ أَفْضَرُ مِنِّي ۖ لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا
 يُصَدِّقُنِي ۖ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ۝ قَالَ سَنَشُدُّ
 عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكَمَا سُلْطَنَا فَلَا

હું તમારા પર સખતાઈ કરવા નથી માગતો. તમે ઈન્શાઅલ્લાહ (જો અલ્લાહે ચાહું તો) મને ભલો માણસ જોશો.” (૨૮) મૂસાએ જવાબ આપ્યો, “આ વાત મારા અને તમારા વચ્ચે નક્કી થઈ ગઈ. આ બંને મુદ્દતોમાંથી જે પણ હું પૂરી કરું તે પછી કોઈ અન્યાય મારા સાથે ન થાય, અને જે કંઈ કોલ-કરાર (સમજૂતી) આપણે કરી રહ્યા છીએ અલ્લાહ તેના પર સાક્ષી છે.” (રૂકૂઅ-૩)

(૨૯) જ્યારે મૂસાએ મુદ્દત પૂરી કરી દીધી અને તે પોતાના કુટુંબીજનોને લઈને નીકળ્યો, તો તુર (પહાડ) તરફ તેને એક આગ દેખાઈ. તેણે પોતાના કુટુંબીજનોને કહ્યું, “થોભો, મેં એક આગ જોઈ છે. કદાચ હું ત્યાંથી કોઈ માહિતી લઈ આવું અથવા તે આગમાંથી કોઈ અંગારો જ ઉઠાવી લાવું, જેનાથી તમે તાપણી કરી શકો.” (૩૦) ત્યાં ઠહોંચ્યો તો ખીણના જમણા કિનારે^(૭) મુબારક જગ્યામાં એક વૃક્ષમાંથી પોકારવામાં આવ્યો, “હે મૂસા ! હું જ અલ્લાહ છું, સમગ્ર સૃષ્ટિનો માલિક !” (૩૧) અને (આદેશ પ્રાપ્તવામાં આવ્યો કે) ફેંકી દે પોતાની લાઠી. જેવું મૂસાએ જોયું કે તે લાઠી સાપની જેમ ઘળ ખાઈ રહી છે, તો તે પીઠ ફેરવીને ભાગ્યો અને તેણે પાછું વળીને પણ ન જોયું. (આદેશ થયો,) “મૂસા ! પાછો ફર અને ડર નહીં. તું તદ્દન સલામત છે. (૩૨) પોતાનો હાથ બગલમાં નાખ, ચળકતો નીકળશે કોઈ તકલીફ વિના અને ડરથી બચવા માટે પોતાની ભુજાઓ દબાવી લે.”^(૮) આ બે ખુલ્લી નિશાનીઓ છે તારા રબ તરફથી ફિરઝાન મને તેના દરબારીઓ સમક્ષ રજૂ કરવા માટે. તેઓ ઘણા અવજાકારી લોકો છે.” (૩૩) મૂસાએ અરજ કરી, “મારા માલિક ! હું તો તેમના એક માણસની હત્યા કરી પૂક્યો છું. ડરું છું કે તેઓ મને મારી નાખશે, (૩૪) અને મારો ભાઈ હારૂન મારા કરતાં ધોલવામાં વધુ પ્રવીણ છે. તેને મારા સાથે મદદગાર તરીકે મોકલ, જેથી તે મારું સમર્થન રે. મને ડર છે કે તેઓ મને ખોટો ઠેરવશે.” (૩૫) ફરમાવ્યું, “અમે તારા ભાઈ વડે મારા હાથ મજબૂત કરીશું અને તમને બંનેને એવો પ્રભાવ અને પ્રતાપ પ્રદાન કરીશું કે

અર્થાત્; એ કિનારે, જે હઝરત મૂસા અલીના જમણા હાથ તરફ હતો.

અર્થાત્, જ્યારે ક્યારેક કોઈ ખતરનાક અવસર એવો આવે, જેનાથી તમારા મનમાં ભય પેદા થાય તો પોતાનો ભુજા (હાથ) દબાવી દેવાનું રાખો. આનાથી તમારું મન મજબૂત થઈ જશે અને ભય અને આતંકનો ભાવ તમારા અંદર બાકી નહીં રહે.

بِصَلْوَنَ إِلَيْكُمْ ۖ يَا بَنِيَّ ۖ أَنْتُمْ وَمَنْ اتَّبَعَكُمْ
 تَغْلِبُونَ ۝ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ
 نَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرٍ وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا
 فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ۝ وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ
 بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ
 نَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ۝ وَقَالَ
 رُءُوفٌ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي ۚ
 فَأَوْقَدْ لِي يَهَامُنُ عَلَى الطَّيِّبِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا
 عَلَيَّ أَطَّلِعُ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَى ۚ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ
 الْكَاذِبِينَ ۝ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ
 غَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُم إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ۝
 أَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ ۚ فَانظُرْ كَيْفَ
 أَنعَابَةُ الظَّالِمِينَ ۝ وَجَعَلْنَاهُمْ آيَةً يَدْعُونَ
 إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ ۝ وَاتَّبَعْنَاهُمْ
 فِي هُدَاهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً ۚ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ
 الْمَقْبُوحِينَ ۝ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ
 مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى
 رَحْمَةً لِّعَالَمٍ يَتَذَكَّرُونَ ۝ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ
 خُرَيْبٍ إِذْ قَضَيْتَنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ

તેઓ તમારું કશું બગાડી નહીં શકે. અમારી નિશાનીઓના બળે વર્ચસ્વ તમને અને તમારા અનુયાયીઓને જ મળશે.”

(૩૬) પછી જ્યારે મૂસા એ લોકો પાસે અમારી ખુલ્લી નિશાનીઓ લઈને પહોંચ્યો, તો તેમણે કહ્યું, “આ કંઈ જ નથી બલકે બનાવટી જાદૂ, અને આ વાતો તો અમે અમારા બાપ-દાદાના જમાનામાં ક્યારેય સાંભળી પણ નથી.” (૩૭) મૂસાએ જવાબ આપ્યો, “મારો રબ એ વ્યક્તિની સ્થિતિને ખૂબ જાણે છે, જે તેના તરફથી માર્ગદર્શન લઈને આવી છે અને એ જ વધારે સારી રીતે જાણે છે કે અંતિમ પરિણામ કોનું સારું આવવાનું છે. હકીકત એ છે કે અત્યાચારીઓ કદાપિ સફળતા પામતા નથી.”

(૩૮) અને ફિરઔને કહ્યું, “હે દરબારીઓ ! હું તો મારા સિવાય તમારા કોઈ ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ)ને જાણતો નથી. હામાન ! ઈંટો પકવીને મારા માટે એક ઊંચી ઈમારત તો બનાવડાવ. કદાચ તેના ઉપર ચઢીને હું મૂસાના ખુદાને જોઈ શકું. હું તો આને જૂઠો સમજું છું.”

(૩૯) તેણે અને તેના લશ્કરોએ ધરતીમાં કોઈ પણ અધિકાર વિના પોતાની મોટાઈનો ઘમંડ કર્યો અને સમજ્યા કે તેમને ક્યારેય અમારા તરફ પાછા ફરવાનું જ નથી. (૪૦) છેવટે અમે તેને અને તેના લશ્કરોને પકડ્યા અને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધા. હવે જોઈ લો કે આ અત્યાચારીઓનું કેવું પરિણામ આવ્યું. (૪૧) અમે તેમને જહઝમ તરફ બોલાવનારા આગેવાન બનાવી દીધા, અને કયામતના દિવસે તેઓ ક્યાંયથી કોઈ મદદ નહીં મેળવી શકે. (૪૨) અને આ દુનિયામાં તેમના પાછળ ફિટકાર લગાવી દીધી અને કયામતના દિવસે તેઓ મોટી મુશ્કેલીમાં સપડાયેલા હશે. (રુકૂઅ-૪)

(૪૩) અગાઉની પેઢીઓને નષ્ટ કર્યા પછી અમે મૂસાને ગ્રંથ પ્રદાન કર્યો, લોકો માટે સમજ-બૂઝની વ્યવસ્થા બનાવીને, માર્ગદર્શન અને કૃપા બનાવીને, જેથી કદાચ લોકો બોધ ગ્રહણ કરે. (૪૪) (હે નબી સલ્લ.!) તમે તે વખતે પશ્ચિમી ખૂણામાં હાજર ન હતા, (૬) જ્યારે અમે મૂસાને આ શરીઅતનો આદેશ પ્રદાન કર્યો અને ન તમે સાક્ષીઓમાં

لِشَّاهِدِينَ ۝ وَلَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ
 الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًّا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو
 عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا ۚ وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ۝ وَمَا كُنْتَ
 بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحِمَهُ مِنْ رَبِّكَ
 لِتُنذِرَ قَوْمًا مِمَّا أَتَتْهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ
 لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۝ وَلَوْ لَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ
 بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيَهُمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْ لَا أَرْسَلْتَ
 إِلَيْنَا رَسُولًا قَتَلْتُمَا أَبْنَاءَنَا وَمَتَّوْنَا
 نَفْسًا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْ لَا أَوْتَيْنَا
 مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ ۗ أَوْ لَمْ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ
 مِنْ قَبْلُ ۗ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا ۗ وَقَالُوا إِنَّا بِحِلِّ
 كَفْرُونِ ۝ قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ
 أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ فَإِنْ لَمْ
 يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّهُمَا يُتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ ۗ وَمَنْ
 أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ ۗ
 إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ وَلَقَدْ
 وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۝ الَّذِينَ أَنْتَبَهُمُ
 الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ۝ وَإِذَا يُتْلَىٰ
 عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا

સામેલ હતા, (૪૫) બલ્કે તે પછી (તમારા જમાના સુધી) અમે અનેક પેઢીઓ ઉઠાવી ચૂક્યા છીએ અને તેમના પર ઘણો જમાનો વીતી ચૂક્યો છે. તમે મદ્યનવાસીઓ વચ્ચે પણ મોજૂદ ન હતા કે તેમને અમારી આયતો સંભળાવી રહ્યા હોત, પરંતુ (તે વખતની આ ખબરો) મોકલનારા અમે છીએ, (૪૬) અને તમે તૂરની તળેટીમાં પણ તે વખતે મોજૂદ ન હતા, જ્યારે અમે (મૂસાને પહેલી વખતે) પોકાર્યો હતો. પરંતુ આ તમારા રબની કૃપા છે (કે તમને આ જાણકારીઓ આપવામાં આવી રહી છે,) જેથી તમે એ લોકોને સચેત કરી દો કે જેમના પાસે તમારા પહેલાં કોઈ સચેત કરનાર આવ્યો નથી, કદાચ કે તેઓ ભાનમાં આવે. (૪૭) (અને આ અમે એટલા માટે કર્યું કે) ક્યાંક એવું ન થાય કે તેમના પોતાના કૃત્યોના કારણે કોઈ મુસીબત જ્યારે તેમના પર આવે તો તેઓ કહે, “હે પાલનહાર ! તો કેમ અમારા તરફ કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) ન મોકલ્યો કે જેથી અમે તારી આયતોનું અનુસરણ કરતા અને ઈમાનવાળાઓમાંથી હોત.”

(૪૮) પરંતુ જ્યારે અમારા ત્યાંથી સત્ય તેમના પાસે આવી ગયું તો તેઓ કહેવા લાગ્યા; “કેમ ન આપવામાં આવ્યું આને એ બધું, જે મૂસાને આપવામાં આવ્યું હતું?” શું આ લોકો તેનો ઈન્કાર નથી કરી ચૂક્યા, જે આના પહેલાં મૂસાને આપવામાં આવ્યું હતું? (૧૦) તેમણે કહ્યું, “બંને જાદૂ છે, (૧૧) જે એકબીજાની મદદ કરે છે.” અને કહ્યું, “અમે કોઈનેય માનતા નથી.” (૪૯) (હે નબી સલ્લ !) આ લોકોને કહો, “તો લાવો અલ્લાહ તરફથી કોઈ ગ્રંથ, જે આ બંને કરતાં વધુ માર્ગદર્શન આપનાર હોય, જો તમે સાચા છો. હું તેનું જ અનુસરણ અપનાવીશ.” (૫૦) હવે જો તેઓ તમારી આ માગણી પૂરી કરતા નથી, તો સમજી લો કે વાસ્તવમાં આ લોકો પોતાની ઈચ્છાઓના પાછળ ચાલનારા છે, અને તે વ્યક્તિથી વધુ પથભ્રષ્ટ કોણ હશે, જે દિવ્ય માર્ગદર્શન વિના માત્ર પોતાની ઈચ્છાઓના પાછળ ચાલે? અલ્લાહ આવા અત્યાચારીઓને કદાપિ માર્ગદર્શન આપતો નથી. (રુકૂઅ-૫) (૫૧) અને (શિખામણની) વાત નિરંતર અમે તેમને પહોંચાડી ચૂક્યા છીએ, જેથી તેઓ ગફલતમાંથી જાગી જાય.

(૫૨) જે લોકોને આ પહેલાં અમે ગ્રંથ આપ્યો હતો, તેઓ આ (કુર્આન) પર ઈમાન લાવે છે. (૧૨) (૫૩) અને જ્યારે આ તેમને સંભળાવવામાં આવે છે તો તેઓ કહે છે કે, “અમે આના પર ઈમાન લાવ્યા. હકીકતમાં સત્ય છે આ અમારા રબ તરફથી. અમે તો

૧૦. અર્થાત્, મક્કાના કાફિરોએ હઝરત મૂસા અલૈ.ને પણ ક્યારે માન્યા હતા કે હવે તેઓ કહે છે કે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને એ ચમત્કારો શા માટે આપવામાં ન આવ્યા, જે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને આપવામાં આવ્યા હતા.

૧૧. અર્થાત્, કુર્આન અને તૌરાત બંને.

૧૨. આનાથી અભિપ્રેત એ નથી કે તમામ ગ્રંથવાળાઓ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ) આના પર ઈમાન લાવે છે, બલ્કે આ સંકેત વાસ્તવમાં એ ઘટના તરફ છે, જે આ સૂરના અવતરણના કાળમાં બની હતી, અને તેનાથી મક્કાવાસીઓને શરમ અપાવવાનો આશય છે કે તમે તમારા ઘરે આવેલ કૃપાને ઠુકરાવી રહ્યા છો, જ્યારે કે દૂર-દૂરના લોકો આના સમાચાર સાંભળીને આવી રહ્યા છે અને તેનું મૂલ્ય ઓળખીને તેનાથી લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. એ ઘટના, જેના તરફ આ સંકેત છે, એ હતો કે હબશાથી ૨૦ જેટલા ખ્રિસ્તીઓ રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ની પાસે આવ્યા અને કુર્આન સાંભળીને આપ પર ઈમાન લઈ આવ્યા.

مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ٥٠ أُولَئِكَ يُوتُونَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ
 بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا
 رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ٥١ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا
 عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ
 عَلَيْكُمْ لَا تَبْتَغِ الْجَاهِلِينَ ٥٢ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ
 أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ٥٣ وَهُوَ
 أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ٥٤ وَقَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهُدَى مَعَكَ
 تَخْطِفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ تُكُنْ لَنَا حَرَمًا إِمْنَا
 يُجِبِي إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِمَّنْ لَدُنَّا وَ
 لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ٥٥ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ
 قَرَبٍ بِطَرَفِ مَعِيشتِهَا ٥٦ فَمَلَكَ مَسْكِنُهُمْ لَمْ تُسْكِنْ
 مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ٥٧
 وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّى يَبْعَثَ فِي
 أُمَمٍ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي
 الْقُرَى إِلَّا وَأَهْلِهَا ظَالِمُونَ ٥٨ وَمَا أَوْتَيْنَهُمْ مِنْ شَيْءٍ
 فَمِنَّا عِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّا ٥٩ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ
 خَيْرٌ وَأَبْقَى ٦٠ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ٦١ أَقَمْنَا وَعَدَدْنَا
 وَعَدَدًا حَسَنًا فَهُوَ لَا قِبَةَ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ
 الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ٦٢

પહેલાથી જ મુસ્લિમ છીએ.” (૫૪) આ એ લોકો છે, જેમને તેમનું વળતર બે વાર આપવામાં આવશે^(૧૩) એ દબતાના બદલામાં જે તેમણે દેખાડી. તેઓ બૂરાઈને ભલાઈથી દૂર કરે છે અને જે કંઈ રોજી અમે તેમને આપી છે તેમાંથી ખર્ચ કરે છે (૫૫) અને જ્યારે તેમણે બેહૂદી વાત સાંભળી, તો એમ કહીને તેનાથી અલગ થઈ ગયા કે, “અમારા કર્મ અમારા માટે અને તમારા કર્મ તમારા માટે. તમને સલામ છે. અમે અજ્ઞાનીઓ જેવી પદ્ધતિ અપનાવવા માગતા નથી.”^(૧૪) (૫૬) હે નબી સલ્લ.! તમે જેને ઈચ્છો તેને માર્ગદર્શન આપી શકતા નથી, પરંતુ અલ્લાહ જેને યાહે છે માર્ગદર્શન આપે છે, અને તે એ લોકોને સારી રીતે જાણે છે જેઓ માર્ગદર્શન સ્વીકારનારા છે.

(૫૭) તેઓ કહે છે, “જો અમે તમારા સાથે આ માર્ગદર્શનનું અનુસરણ અપનાવી લઈએ, તો અમારી ધરતીમાંથી આંચકી લેવામાં આવીશું.”^(૧૫)

શું આ સત્ય નથી કે અમે એક શાંતિપૂર્ણ ‘હરમ’ને આ લોકો માટે નિવાસ-સ્થાન બનાવી દીધું, જેના તરફ દરેક પ્રકારના ફળો ખેંચાઈને આવે છે, અમારા તરફથી રોજી તરીકે? પરંતુ આમાંના ઘણાંબરા લોકો જાણતા નથી.^(૧૬)

(૫૮) અને કેટલીય એવી વસ્તીઓ અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, જેમના લોકો પોતાની આર્થિક સંપત્તિ પર મિથ્યાભિમાની થઈ ગયા હતા. તો જોઈ લો, તે તેમના રહેઠાણો પહેલા છે જેમાં તેમના પછી ભાગ્યે જ કોઈ વસ્તું છે. અંતે તો અમે જ વારસ થઈને રહ્યા.^(૧૭)

(૫૯) અને તારો રબ વસ્તીઓને નષ્ટ કરનાર ન હતો, જ્યાં સુધી તેમના કેન્દ્રમાં એક રસૂલ (ઈશદૂત) ન મોકલી દેતો, જે તેમને અમારી આયતો સંભળાવતો, અને અમે વસ્તીઓને નષ્ટ કરનાર ન હતા, જ્યાં સુધી તેમના રહેવાસીઓ અત્યાચારી ન થઈ જતા.^(૧૮)

(૬૦) તમને લોકોને જે કંઈ આપવામાં આવ્યું છે તે માત્ર દુનિયાના જીવનની સામગ્રી અને તેની શોભા છે, અને જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે તે આનાથી વધુ સારું અને બાકી રહેનાર છે. શું તમે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા નથી? (રુકૂઅ-૬) (૬૧) શું તે માણસ, જેના સાથે અમે સારો વાચદો કર્યો હોય અને તે તેને મેળવવાનો હોય, ક્યારેય એ માણસ જેવો હોઈ શકે છે જેને અમે માત્ર દુનિયાના જીવન માટેની સામગ્રી આપી દીધી હોય અને પછી તે ક્યામતના દિવસે સજા માટે રજૂ થવાનો હોય?

૧૩. અર્થાત્, એક અજ્ઞ (બદલો) અગાઉના ગ્રંથો પર ઈમાન લાવવાનો અને બીજો અજ્ઞ કુઆન પર ઈમાન લાવવાનો.

૧૪. જ્યારે આ લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા, તો અબૂ જહલે તેમને ગાળો આપી. આ જ વાતનો અહીં ઉલ્લેખ છે.

૧૫. આ એ વાત છે, જે કુરૈશના કાફિરો ઈસ્લામનો સ્વીકાર ન કરવા માટે બહાના રૂપે કરતા હતા. તેમનો હેતુ એ હતો કે આજે તો અમે તમામ આરબ મુશ્શરિકો (અનેકેથરવાદીઓ)ના ધાર્મિક નાયકો છીએ, પરંતુ જો આપણે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની વાત માની લઈએ, તો આપણું અરબસ્તાન આપણું દુશ્મન બની જશે.

૧૬. આ અલ્લાહ તુઆલા તરફથી તેમના બહાનાનો પહેલો જવાબ છે. આનો અર્થ એ છે કે આ હરમ (પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન), જેની શાંતિ અને કેન્દ્રીયતાના કારણે આજે તમે એ યોગ્ય બન્યા કે આખી દુનિયાનો વેપારી માલ-સામાન આ ઉજ્જડ ખીણમાં ખેંચાતો આવી રહ્યો છે, શું તેને આ શાંતિ અને આ કેન્દ્રીયતાનું સ્થાન તમારી કોઈ યુક્તિએ આપ્યું છે?

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
 تَزْعُمُونَ ﴿١٧﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا
 هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا
 إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿١٨﴾ وَقَبِلْ ادْعَا
 شُرَكَاءِكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأُوا الْعَذَابَ
 لَوْ أَنَّ لَهُمْ كَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ
 مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ فَعَبَّيْتُمْ عَلَيْهِمُ الْآيَاتِ
 يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢١﴾ فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ
 وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٢٢﴾
 وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ
 الْخَبِيرَةُ ۗ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾
 وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٢٤﴾
 وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۗ لَهُ الْخُدَىٰ فِي الْأُولَىٰ وَ
 الْآخِرَةِ ۗ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ
 أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ
 الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَا تَيْبِكُمْ بِضِيَاءٍ ۗ أَفَلَا
 تَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ
 النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرُ اللَّهِ
 يَا تَيْبِكُمْ يَلِيلٌ تَسْكُنُونَ فِيهِ ۗ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

(૬૨) અને (ભૂલી ન જાય આ લોકો) એ દિવસને, જ્યારે તે આમને પોકારશે અને પૂછશે, “ક્યાં છે મારા એ ભાગીદારો, જેમના વિશે તમે ધારણા રાખતા હતા?” (૬૩) આ વાત જેમને લાગુ પડતી હશે તેઓ કહેશે, “હે અમારા રબ ! નિ:શંક, આ જ લોકો છે જેમને અમે ભટકાવી ચૂક્યા હતા. આમને અમે એવી જ રીતે ભટકાવી દીધા, જેવી રીતે અમે પોતે ભટકી ગયા. (૬૪) અમે આપના સમક્ષ તેમની સાથે વિમુક્તતાની જાહેરાત કરીએ છીએ. આ લોકો અમારી તો બંદગી કરતા ન હતા.” (૬૪) પછી તેમને કહેવામાં આવશે કે પોકારો હવે તમારા ઠરાવેલા ભાગીદારોને. આ લોકો તેમને પોકારશે, પરંતુ તેઓ આમને કોઈ જવાબ નહીં આપે, અને આ લોકો યાતના જોઈ લેશે. કદાચ, આ લોકો સન્માર્ગ અપનાવનારા હોત !

(૬૫) અને (ભૂલી ન જાય આ લોકો) તે દિવસ, જ્યારે કે તે આમને પોકારશે અને પૂછશે કે, “જે રસૂલો મોકલવામાં આવ્યા હતા, તેમને તમે શું જવાબ આપ્યો હતો?” (૬૬) તે વખતે આમને કોઈ જવાબ નહીં સૂઝે અને ન તેઓ પરસ્પર એક-બીજાને પૂછી જ શકશે. (૬૭) અલબત્ત, જેણે આજે તૌબા કરી લીધી અને ઈમાન લઈ આવ્યો અને સદ્કાર્ય કર્યા એ જ એ આશા રાખી શકે છે કે ત્યાં સફળતા મેળવનારાઓ પૈકી હશે.

(૬૮) તારો રબ પેદા કરે છે જે કંઈ ચાહે છે, અને (તે પોતે જ પોતાના કામ માટે જેને ચાહે છે) પસંદ કરી લે છે. આ પસંદગી આ લોકોએ કરવાનું કામ નથી. અલ્લાહ પવિત્ર અને ઘણો ઉચ્ચ છે એ શિક્ષી જે આ લોકો કરી રહ્યા છે. (૬૯) તારો રબ જાણે છે જે કંઈ આ લોકોએ હૃદયોમાં છૂપાવી રાખ્યું છે અને જે કંઈ તેઓ જાહેર કરે છે. (૭૦) એ જ એક અલ્લાહ છે, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસનાને પાત્ર નથી. તેના જ માટે પ્રશંસા છે દુનિયામાં પણ અને આખિરત (પરલોક)માં પણ. શાસન તેનું જ છે અને તેના જ તરફ તમને સૌને પાછા લઈ જવામાં આવશે. (૭૧) હે નબી સલ્લ. ! આમને કહો, ક્યારેય તમે વિચાર્યું કે જો અલ્લાહ કયામત સુધી તમારા પર હંમેશ માટે રાતને ઢાંકી દે, તો અલ્લાહ સિવાય તે કયો ઉપાસ્ય છે, જે તમને પ્રકાશ લાવી આપે ? શું તમે સાંભળતા નથી ? (૭૨) આમને પૂછો, ક્યારેય તમે લોકોએ વિચાર્યું કે જો અલ્લાહ કયામત સુધી હંમેશ માટે તમારા પર દિવસ જ પ્રસરાવી દે, તો અલ્લાહ સિવાય તે કયો ઉપાસ્ય છે જે તમને રાત લાવી આપે, જેથી તમે તેમાં શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકો ? શું તમને સૂઝતું નથી ?

૧૭. આ તેમના બહાનાનો બીજો જવાબ છે. આનો અર્થ એ છે કે જે ધન-દોલત અને ખુશહાલી પર ફૂલાઓ છો, જેના ખોવાઈ જવાના જોખમથી અસત્ય પર અડગ થવા અને સત્યની અવગણના કરવા માગો છો, આ જ વસ્તુ ક્યારેક આદ અને સમૂહ અને બીજી કોમોને પણ પ્રાપ્ત હતી. પછી શું આ વસ્તુ તેમને વિનાશથી બચાવી શકી ?

૧૮. આ તેમના બહાનાનો ત્રીજો જવાબ છે. અગાઉ જે કોમો નષ્ટ થઈ, તેમના લોકો અત્યાચારી બની ચૂક્યા હતા. પરંતુ અલ્લાહે તેમને નષ્ટ કરતાં પહેલાં પોતાના રસૂલો (ઈશદૂતો) મોકલીને તેમને સચેત કર્યા અને જ્યારે તેમની ચેતવણી પર પણ તેઓ પોતાની વિકૃતિથી અટક્યા નહીં, તો તેમનો નાશ કરી નાખ્યો. આ જ મામલો છે, જેનો સામનો હવે તમારે કરવાનો છે.

૧૯. આનાથી અભિપ્રેત જિન શૈતાન અને મનુષ્ય શૈતાન છે, જેમને દુનિયામાં અલ્લાહના ભાગીદાર બનાવવામાં આવ્યા હતા, જેમની વાતની સરખામણીમાં અલ્લાહ અને તેના રસૂલો (ઈશદૂતો)ની વાતને રદ કરી દેવામાં આવી હતી અને જેમના ભરોસે સીધા માગને છોડીને જીવનના ખોટા માર્ગો અપનાવવામાં આવ્યા હતા. આવા લોકોને

وَمَنْ رَحِمْنَاهُ جَعَلْ لَكُمْ الْبَيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا
 فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٠﴾
 وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ
 كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٤١﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا
 فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَ
 صَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٤٢﴾ إِنَّ قَارُونَ
 كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ ۖ وَاتَّبَعَتْهُ
 مِنْ الْكُفُورِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ
 أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ
 لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٤٣﴾ وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ
 لِدَارٍ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا
 وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ
 فِي الْأَرْضِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٤٤﴾ قَالَ
 إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي ۗ وَأَوَّلَ مَا يَعْلَمُ أَنَّ
 اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ
 أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۗ وَلَا يُسْأَلُ
 عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٥﴾ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ
 فِي زِينَتِهِ ۗ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
 لَبِيتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ ۖ إِنَّهُ لَكَاذِبٌ حَظِي

(૭૩) અને તેની જ કૃપા છે કે તેણે તમારા માટે રાત અને દિવસ બનાવ્યા, જેથી તમે (રાતમાં) મનની શાંતિ મેળવો અને (દિવસ દરમ્યાન) પોતાના રબની કૃપા શોધો. કદાચ તમે કૃતજ્ઞ બનો.

(૭૪) (યાદ રાખે આ લોકો) એ દિવસ, જ્યારે કે તે તેમને પોકારશે, પછી પૂછશે, “ક્યાં છે મારા તે ભાગીદારો જેમનું તમે (મારા ભાગીદાર હોવાનું) અનુમાન કરતા હતા?” (૭૫) અને અમે દરેક ઉમ્મત (સમુદાય)માંથી એક-એક સાક્ષી લઈ આવીશું. પછી કહીશું કે “લાવો હવે પોતાની દલીલ.” તે વખતે તેમને જણાઈ જશે કે સત્ય અલ્લાહના પક્ષે છે અને ગુમ થઈ જશે તેમના એ બધા જૂઠ, જે આ લોકોએ ઘડી રાખ્યા હતા. (રૂકૂઅ-૭)

(૭૬) આ એક સત્ય છે કે કારૂન મૂસાની કોમનો એક માણસ હતો. પછી તે પોતાની કોમ વિરુદ્ધ વિદ્રોહી બની ગયો, અને અમે તેને એટલા ખજાના આપી રાખ્યા હતા કે તેની ચાવીઓ બળવાન પુરુષોની એક ટોળી મુશ્કેલીથી ઉપાડી શકતી હતી. એક વખતે તેની કોમના માણસોએ જ્યારે તેને કહ્યું, “બહુ ફૂલી ન જાઓ. અલ્લાહ ફૂલી જનારાઓને પસંદ કરતો નથી. (૭૭) જે માલ અલ્લાહે તને આપ્યો છે તેના વડે આખિરત (પરલોક)નું ઘર બનાવવાની ચિંતા કર અને દુનિયામાંથી પણ પોતાનો હિસ્સો ન ભૂલ. ઉપકાર કર, જેવી રીતે અલ્લાહે તારા પર ઉપકાર કર્યો છે અને ધરતીમાં બગાડ પેદા કરવાની કોશિશ ન કર. અલ્લાહ બગાડ પેદા કરનારાઓને પસંદ કરતો નથી.” (૭૮) તો તેણે કહ્યું, “આ બધું તો મને એ જ્ઞાનના કારણે આપવામાં આવ્યું છે, જે મને પ્રાપ્ત છે.” — શું તેને એ ખબર ન હતી કે અલ્લાહ આ પહેલાં એવા અનેક લોકોને નષ્ટ કરી ચૂક્યો છે જે તેનાથી વધારે શક્તિ અને જૂથ ધરાવતા હતા? અપરાધીઓને તો તેમના ગુનાઓ પૂછવામાં આવતાં નથી. (૨૧)

(૭૯) એક દિવસ તે પોતાની કોમ સામે પોતાના ઠાઠ-માઠ સાથે નીકળ્યો. જે લોકો દુનિયાના જીવનની લાલસા રાખતા હતા તેઓ તેને જોઈને કહેવા લાગ્યા, “કદાચ, અમને પણ એ બધું મળતું, જે કારૂનને આપવામાં આવ્યું છે. આ તો મોટો ભાગ્યશાળી

ચાહે કોઈએ ઈલાહ (ઉપાસ્ય) અને રબ (મલુ-પાલનહાર) કહ્યા હોય કે ન કહ્યા હોય, છેવટે જ્યારે તેમનું અનુસરણ અને આજ્ઞાપાલન એ રીતે કરવામાં આવ્યું, જે રીતે અલ્લાહનું કરવું જોઈએ, તો અનિવાર્યપણે તેમને ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર કરવામાં આવ્યા.

૨૦. અર્થાત્, આ અમારા નહીં, બલકે પોતાના જ નફસ (મનેચ્છા)ના બંદા (દાસ) બનેલા છે.

૨૧. અર્થાત્, ગુનેગારો તો એ જ દાવો કરે છે કે અમે ખૂબ સારા લોકો છીએ. તેઓ ક્યારે માનતા હોય છે કે તેમના અંદર કોઈબૂરાઈ છે? પરંતુ તેમની સજા તેમની પોતાની કબૂલાત પર આધારિત નથી હોતી. તેમને જ્યારે પકડવામાં આવે છે, તો તેમને પૂછીને પકડવામાં આવતા નથી કે બતાવો, તમારો ગુનો શું છે.

عَظِيمٍ ⑤ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيُذَكِّرْكُمْ
 ثَوَابِ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنِ امَّنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا
 يُفْلِتُهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ⑥ فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ
 الْأَرْضَ تَدْفَعُ مَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ
 مِنْ دُونِ اللَّهِ ⑦ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَضِرِينَ ⑧
 وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَتَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ
 وَيَكَانَ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّمْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ
 عِبَادِهِ وَيَقْدِرُهُ لَوْلَا أَن مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ
 بِنَاءُ وَيْكَانُهُ لَا يَفْلِحُ الْكٰفِرُونَ ⑨ تِلْكَ الدَّارُ
 الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي
 الْأَرْضِ وَلَا فِسَادًا ⑩ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ⑪
 مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا ⑫ وَمَن
 جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ
 إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ⑬ إِنَّ الَّذِينَ قَرَضُوا
 عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَيْهِ مَعَادٍ ⑭ قُلْ رَبِّي
 أَعْلَمُ مَن جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَن هُوَ فِي ضَلٰلٍ
 مُّبِينٍ ⑮ وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَن يُلْقَىٰ إِلَيْكَ
 الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا
 لِّلْكَافِرِينَ ⑯ وَلَا يَصُدُّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بَعْدَ

છે !” (૮૦) પરંતુ જે લોકો જ્ઞાન ધરાવતા હતા તેઓ કહેવા લાગ્યા, “અફસોસ તમારી હાલત પર, અલ્લાહનો બદલો વધુ સારો છે એ વ્યક્તિ માટે જે ઈમાન લાવે અને સદ્કાર્યો કરે, અને આ બદલો પ્રાપ્ત થતો નથી, બલકે ધૈર્યથી કામ લેનારાઓને.”

(૮૧) અંતે અમે તેને અને તેના ઘરને ધરતીમાં ખૂંપાવી દીધા. પછી તેના સમર્થકોની કોઈ ટોળી નહોતી, જે અલ્લાહના મુકાબલામાં તેની મદદ માટે આવતી અને ન તે પોતે જ પોતાની મદદ કરી શક્યો. (૮૨) હવે એ જ લોકો, જેઓ ગઈ કાલે તેના દરજ્જાની કામના કરી રહ્યા હતા, કહેવા લાગ્યા, “અફસોસ ! અમે ભૂલી ગયા હતા કે અલ્લાહ પોતાના બંદાઓમાંથી જેની રોજી ચાહે છે, વિશાળ બનાવી દે છે અને જેને ચાહે છે, તેને સીમિત આપે છે. જો અલ્લાહે અમારા પર ઉપકાર ન કર્યો હોત તો અમને પણ ધરતીમાં ખૂંપાવી દેતો. અફસોસ ! અમને યાદ ન રહ્યું કે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) સફળતા પામતા નથી.” (રુકૂઅ-૮)

(૮૩) તે આખિરત (પરલોક)(૨૩)નું ઘર તો અમે એ લોકો માટે વિશિષ્ટ કરી દઈશું, જેઓ ધરતીમાં પોતાની મોટાઈ ચાહતા નથી અને ન બગાડ પેદા કરવા માગે છે, અને સારું પરિણામ તો અલ્લાહથી ડરનારા-સંયમી લોકો માટે જ છે. (૮૪) જે કોઈ ભલાઈ લઈને આવશે તેના માટે તેનાથી વધુ સારી ભલાઈ છે, અને જે બૂરાઈ લઈને આવે તો બૂરાઈ કરનારાઓને એવો જ બદલો મળશે જેવા કામ તેઓ કરતા હતા.

(૮૫) હે નબી સલ્લ. ! વિશ્વાસ રાખો કે જેણે આ કુર્આન તમારા પર અનિવાર્ય કર્યું છે(૨૪) તે તમને એક શ્રેષ્ઠ પરિણામે પહોંચાડવાનો છે. આ લોકોને કહી દો કે, “મારો રબ સારી રીતે જાણે છે કે માર્ગદર્શન લઈને કોણ આવ્યું છે અને સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં કોણ ગ્રસ્ત છે.” (૮૬) તમે એ વાતની કદી પણ અપેક્ષા રાખતા ન હતા કે તમારા પર ગ્રંથ અવતરિત કરવામાં આવશે. આ તો માત્ર તમારા રબની મહેરબાનીથી (તમારા પર અવતરિત થયો છે), તો તમે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ના મદદગાર ન બનો. (૮૭) અને અવું ક્યારેય થવા ન પામે કે અલ્લાહની આયતો જ્યારે તમારા પર અવતરિત

૨. તાત્પર્ય છે જન્મ, જે વાસ્તવિક સફળતા અને સૌભાગ્યનું સ્થાન છે.

૩. અર્થાત્, આ કુર્આનને લોકો સુધી પહોંચાડવા અને તેની શિક્ષા આપવા અને તેના માર્ગદર્શન અનુસાર દુનિયાની સુધારણા કરવાની જવાબદારી તમારા પર નાખવામાં આવી છે.

إِذْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ وَالَّذِينَ
 مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۗ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۗ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ۗ
 لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝

થાય તો કાફિરી તમને તેનાથી રોકી રાખે. પોતાના રબ્બ તરફ આમંત્રણ આપો અને કદાપિ મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)માં સામેલ ન થાઓ (૮૮) અને અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજા ઉપાસ્યને ન પોકારો. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. દરેક વસ્તુ નાશ પામવાની છે, સિવાય કે તેની હસ્તી. સત્તા તેની જ છે અને તેના જ તરફ તમે સૌ પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો. (રુકૂઅ-૯)

૨૮. અલ-અનૂકબૂત

પરિચય

નામ :

આયત-૪૧માં આવેલ શબ્દો “મસલુલ્લઝીનત્-તખઝૂ મિન્ દૂનિલ્લાહિ અવ્લિયા-અ ક-મસલિલ્-અનૂકબૂત” (જે લોકોએ અલ્લાહને છોડીને બીજા સંરક્ષકો બનાવી લીધા છે, તેમનું દષ્ટાંત કરોળિયા જેવું છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં ‘અનૂકબૂત’ શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આયત-૫૬ થી ૬૦ સુધી સ્પષ્ટરૂપે એવું લાગે થાય છે કે આ સૂર: હબશાની હિજરતથી કેટલાક સમય પહેલાં અવતરિત થઈ હતી. શેષ વિષયોનો આતંરિક પુરાવો પણ આને જ સમર્થન આપે છે, કેમ કે પશ્ચાદ્ભૂમિમાં એ જ સમયના સંજોગો પ્રતિબિંબિત થાય છે.

વિષય :

સૂર: વાંચતાં એવું લાગે છે કે આના અવતરિત થવાના સમયે મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં મુસલમાનો પર ખૂબ જ મોટી મુસીબતો અને પરેશાનીઓનો સમય હતો. તે વખતે અલ્લાહે આ સૂર: એક તરફ સાચા ઈમાનવાળાઓમાં સંકલ્પ, હિંમત અને ધૈર્ય પેદા કરવા માટે અને બીજી તરફ નબળા ઈમાનવાળા લોકોને શરમ દેવાવવા માટે અવતરિત કરી. તેના સાથે મક્કાના કાફિરોને પણ આમાં સત્ય-વિરોધના પરિણામ વિશે સખત ધમકી આપવામાં આવી છે. આ સંદર્ભમાં તે પ્રશ્નોનો જવાબ પણ આપવામાં આવ્યો છે, જેનો કેટલાક મુસ્લિમ નવયુવાનો તે વખતે સામનો કરી રહ્યા હતા. જેમ કે તેમના માતા-પિતા તેમના પર દબાણ કરી રહ્યા હતા કે અમારા ધર્મ (દીન) પર મક્કમ રહો. જે કુર્આન પર તમે ઈમાન લાવ્યા છો, તેમાં પણ એ જ તો લખ્યું છે કે માતા-પિતાનો હક્ક સૌથી વધુ છે, તો જે કંઈ અમે કહીએ છીએ તેને માનો, નહીં તો તમે પોતે પોતાના જ ઈમાન વિરુદ્ધ કામ કરશો. આનો જવાબ આયત-૮માં આપવામાં આવ્યો છે. એ જ રીતે કેટલાક નવમુસ્લિમોને તેમના કબીલાવાળા કહેતા હતા કે અઝાબ-સવાબ (યાતના-પુણ્ય) અમારા માથે, તમે અમારું કહ્યું માનો અને આ માણસથી અલગ થઈ જાઓ. અલ્લાહ સમક્ષ એના ઉત્તરદાયી અમે હોઈશું. આનો જવાબ આયત ૧૨-૧૩માં આપવામાં આવ્યો છે. જે પ્રસંગો આ સૂર:માં વર્ણવવામાં આવ્યા છે, તેમાં પણ મોટાભાગે આ જ પાસું વધુ ઉભરેલું છે

કે અગાઉના પયગંબરોને જુઓ, કેવી-કેવી સખતાઈઓ તેમના પર આવી અને કેટ-કેટલી મુદ્દતો સુધી તેમને સતાવવામાં આવ્યા. પછી છેવટે અલ્લાહ તરફથી તેમની મદદ કરવામાં આવી, તેથી ગભરાઓ નહીં, અલ્લાહની મદદ ચોક્કસ આવશે, પરંતુ અજમાયશનો એક વધુ તબક્કો પસાર થવો જરૂરી છે. પછી મુસલમાનોને સૂચના આપવામાં આવી કે જો અત્યાચાર અને ત્રાસ તમારા માટે અસહ્ય બની જાય તો ઈમાન છોડવાને બદલે ઘર-બાર છોડીને નીકળી જાઓ. અલ્લાહની ધરતી વિશાળ છે. જ્યાં અલ્લાહની બંદગી કરી શકો ત્યાં જતા રહો. આ બધી વાતો સાથે કાફિરોને સમજાવવાનું પાસું પણ છોડવામાં આવ્યું નથી, બલકે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક) બંને હકીકતોને પ્રમાણોની સાથે તેમના મનમાં ઉતારવાની કોશિશ કરવામાં આવી છે.

الْبَاطِنَاتُ ۲۹

سُورَةُ الْعَنْكَبُوتِ مَكِّيَّةٌ (۲۹)

رُكُوعَاتُهَا ۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْمَرَّةَ ① أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا
 آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ② وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ
 قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ
 الْكٰذِبِينَ ③ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ
 يَسْبِقُونَا ۗ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ④ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ
 اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ ۗ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ⑤
 وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ
 عَنِ الْعَالَمِينَ ⑥ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي
 كَانُوا يَعْمَلُونَ ⑦ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ
 حُسْنًا ۗ وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِيْ مَا لَيْسَ لَكَ
 بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۗ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا
 كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ⑧ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ⑨ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ
 مَتَّ بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةً لِلنَّاسِ
 كَعَدَابِ اللَّهِ ۗ وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ
 إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ ۗ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ

૨૯. સૂર: અલ-અનુક્રમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૭ • આયતો-૬૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ ! (૨) શું લોકોએ એમ સમજી લીધું છે કે તેઓ માત્ર એટલું કહેવા બદલ છોડી દેવામાં આવશે કે, “અમે ઈમાન લાવ્યા” અને તેમને અજમાવવામાં નહીં આવે ? (૩) જો કે અમે એ સૌ લોકોની પરીક્ષા કરી ચૂક્યા છીએ, જેઓ આમના પહેલાં થઈ ગયા છે. અલ્લાહને તો અવશ્ય એ જોવું છે કે સાચા કોણ છે અને જૂઠા કોણ.

(૪) અને શું એ લોકો, જેઓ ખરાબ કૃત્યો કરી રહ્યા છે^(૧) એવું સમજી બેસ્યા છે કે તેઓ અમારા સામે બાજી લઈ જશે ? ઘણો ખોટો કેંસલો છે જે તેઓ કરી રહ્યા છે.

(૫) જે કોઈ અલ્લાહ સાથે મુલાકાતની અપેક્ષા રાખતો હોય (તેને ખબર હોવી જોઈએ કે) અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલો સમય આવવાનો જ છે, અને અલ્લાહ બધું સાંભળે અને જાણે છે. (૬) જે વ્યક્તિ પણ તનતોડ સંઘર્ષ કરશે પોતાના ભલા માટે જ કરશે.^(૨) નિ:શંક, અલ્લાહ દુનિયાવાળાઓથી બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ) છે.^(૩) (૭) અને જેઓ ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્યો કરશે, તેમની બૂરાઈઓ અમે તેમનાથી દૂર કરી દઈશું અને તેમને તેમના ઉત્તમ કાર્યોનો બદલો આપીશું.

(૮) અમે મનુષ્યને આદેશ આપ્યો કે પોતાના માતા-પિતા સાથે સદ્વ્યવહાર કરે, પરંતુ જો તેઓ તારા પર દબાણ કરે કે તું મારા સાથે કોઈ એવા (ઉપાસ્ય)ને ભાગીદાર ઠેરવે, જેને તું (મારા ભાગીદાર તરીકે) નથી જાણતો, તો તેમનું અનુસરણ ન કર.^(૪) મારા જ તરફ તેમને સૌને પાછા ફરીને આવવાનું છે. પછી હું તમને બતાવી દઈશ કે તમે શું કરતા રહ્યા છો. (૯) અને જે લોકો ઈમાન લાવ્યા હશે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા હશે તેમને અમે જરૂર સદાચારીઓમાં દાખલ કરીશું.

(૧૦) લોકોમાંથી કોઈ એવો પણ છે, જે કહે છે કે અમે ઈમાન લાવ્યા અલ્લાહ પર. પરંતુ જ્યારે તે અલ્લાહ માટે સતાવવામાં આવ્યો તો તેણે લોકોએ નાખેલી અજમાયશને અલ્લાહની યાતના (અઝાબ)ની જેમ સમજી લીધી. હવે જો તારા રબ તરફથી વિજય અને મદદ આવી પહોંચ્યા, તો આ જ માણસ કહેશે કે, “અમે તો તમારા સાથે હતા.” શું દુનિયાવાળાઓના હૃદયોની સ્થિતિ અલ્લાહ સારી રીતે જાણતો નથી ?

૧. વર્ણન-રીલીથી સ્પષ્ટ છે કે એ લોકોથી તાત્પર્ય એ અત્યાચારીઓ છે, જેઓ ઈમાન લાવનારા પર અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા અને ઈસ્લામના આમંત્રણને નીચું દેખાડવા માટે ખરાબમાં ખરાબ યુક્તિઓનો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા.

૨. ‘મુજાહિદા’થી તાત્પર્ય તનતોડ સંઘર્ષ છે, કાફિરો (અધર્મીઓ)ની સામે દીને-હક્ક (સત્ય-ધર્મ)નો ઝંડો ઉઠાવવા અને ઉઠાવવા કરી રાખવા માટે તનતોડ કોશિશ.

૩. અર્થાત્, અલ્લાહ તનતોડ સંઘર્ષની માંગણી તમારાથી એટલા માટે નથી કરી રહ્યો કે તેની પોતાની કોઈ જરૂરત મંજાવવા (અલ્લાહનું શરણ) અટકી પડી છે, બલકે આ તમારી પોતાની નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિનું માધ્યમ છે.

૪. જે નવયુવાનો મક્કામાં ઈમાન લાવ્યા હતા, તેમના માતા-પિતા તેમના પર દબાણ કરી રહ્યા હતા કે તેઓ ઈમાનને

الْعَالَمِينَ ⑩ وَكَيْعَلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَيْعَلَمَنَّ

الْمُنْفِقِينَ ⑪ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا

اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطِيئَتَكُمْ ۗ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ

مِّنْ خَطِيئَتِهِمْ ۖ إِنَّهُمْ لَكَذِبُونَ ⑫ وَلِيَحْمِلَنَّ

أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ ۚ وَلَيَسْئَلَنَّ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ⑬ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا

إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا ۗ

فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ⑭ فَأَنْجَيْنَاهُ ۚ وَ

أَصْحَابَ السَّفِينَةِ ۖ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ ⑮ وَإِبْرَاهِيمَ

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ۗ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ

إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ⑯ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ أَفْكَارًا ۖ إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن

دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِندَ اللَّهِ

الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ ۖ وَاشْكُرُوا لَهُ ۗ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ⑰

وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ۗ وَمَا عَلَى

الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ⑱ أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ

يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى

اللَّهِ يَسِيرٌ ⑲ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ

بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ۚ إِنَّ

(૧૧) અને અલ્લાહને તો એ જોવું જ છે કે ઈમાન લાવનારાઓ કોણ છે અને મુનાફિક (દંભીઓ) કોણ ?

(૧૨) આ કાફિર (ઈન્કાર કરનારા) લોકો ઈમાનવાળાઓને કહે છે કે, “તમે અમારી પદ્ધતિનું અનુસરણ કરો અને તમારા ગુનાઓને અમે અમારા પર લઈ લઈશું.” જો કે તેમના ગુનાઓમાંથી કંઈ પણ તેઓ પોતાના પર લેવાના નથી. તેઓ તદ્દન જૂઠું બોલે છે. (૧૩) હા, તેઓ જરૂર પોતાના બોજ પણ ઉપાડશે અને પોતાના બોજ ઉપરાંત બીજા ઘણા બોજ પણ, (૧૪) અને કયામતના દિવસે એ જૂઠા આરોપોની પૂછપરછ થશે, જે તેઓ કરતા રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૪) અમે નૂહને તેની કોમ તરફ મોકલ્યો અને તે હજારમાં પચાસ વર્ષ ઓછા સુધી તેમના વચ્ચે રહ્યો. છેવટે એ લોકોને તોફાને ઝડપી લીધા એ સ્થિતિમાં કે તેઓ અત્યાચારી હતા. (૧૫) પછી નૂહને અને નૌકાવાળાઓને અમે બચાવી લીધા અને તેને દુનિયાવાળાઓ માટે એક બોધ પ્રહણ કરવા માટેની નિશાની બનાવી દીધી. (૬)

(૧૬) અને ઈબ્રાહીમને મોકલ્યો, જ્યારે કે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું, “અલ્લાહની બંદગી કરો અને તેનાથી ડરો. આ તમારા માટે વધુ સારું છે જો તમે જાણો. (૧૭) તમે અલ્લાહને છોડીને જેમને પૂજો છો તેઓ તો માત્ર મૂર્તિઓ છે અને તમે એક જૂઠ ઘડી રહ્યા છો. વાસ્તવમાં અલ્લાહ સિવાય તમે જેની પૂજા કરો છો તેઓ તમને કોઈ રોજી પણ આપવાનો અધિકાર ધરાવતા નથી. અલ્લાહથી રોજી માંગો અને તેની જ બંદગી કરો અને તેનો જ આત્માર માનો. તેના તરફ જ તમે પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો. (૧૮) અને જો તમે ખોટું ઠેરવતા હોવ તો તમારા પહેલાં અનેક કોમો ખોટું ઠેરવી ચૂકી છે, અને પયગંબર પર સ્પષ્ટપણે સંદેશ પહોંચાડી દેવા સિવાય કોઈ જવાબદારી નથી.”

(૧૯) શું આ લોકોએ ક્યારેય જોયું જ નથી કે કેવી રીતે અલ્લાહ સર્જનની શરૂઆત કરે છે અને પછી તેનું પુનરાવર્તન કરે છે ? નિ:શંક, આ (પુનરાવર્તન તો) અલ્લાહ માટે વધુ સરળ છે. (૨૦) એમને કહો કે ધરતીમાં હરો-ફરો અને જુઓ કે તેણે કેવી રીતે સર્જનની શરૂઆત કરી છે, પછી અલ્લાહ બીજી વાર પણ જીવન પ્રદાન કરશે. નિ:શંક,

ત્યજ દે. આના પર કરમાવવામાં આવ્યું કે માતા-પિતાના હક્કો પોતાની જગ્યાએ, પરંતુ તેમને એ હક્ક નથી કે અલ્લાહના માર્ગથી સંતાનને રોકે.

પ. અર્થાત્, એક બોજ સ્વયં પથલષ્ટ થવાનો અને બીજો બોજ બીજાઓને પથલષ્ટ કરવાનો અથવા પથલષ્ટતા પર મજબૂર કરવાનો.

દ. અર્થાત્, આ નૌકાને અથવા નૂહ અલૈ.ની કોમ પર અઝાબ (યાતના)ની આ ઘટનાને બોધપાઠ બનાવી દીધી.

اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
 وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ۝ وَمَا أَنْتُمْ
 بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۚ وَمَا لَكُمْ مِّنْ
 دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 بآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَكْفُرُونَ بِرَحْمَتِي وَ
 أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ
 إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ
 النَّارِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ وَقَالَ
 إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ
 بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ
 بَعْضُكُم بِبَعْضٍ ۚ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا ۚ وَمَا أَرَكُمُ
 النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ نُصِيرِينَ ۝ قَا مَن لَّهُ لُوطٌ م
 وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي ۚ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ
 الْحَكِيمُ ۝ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا
 فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاتَّبَعْتَهُ أَجْرَهُ فِي
 الدُّنْيَا ۚ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لِمِنَ الصَّالِحِينَ ۝ وَ
 لُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُم لِنَاتُونَ الْفَاحِشَةَ
 مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ۝ أَيْتَكُمْ
 لِنَاتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ ۚ وَتَأْتُونَ

અલ્લાહ દરેક વસ્તુ કરવા માટે શક્તિમાન છે. (૨૧) જેને ચાહે સજા આપે અને જેના પર ચાહે દયા કરે. તેના જ તરફ તમે પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો. (૨૨) તમે ન ધરતીમાં વિવશ કરી શકો છો, ન આકાશમાં, અને અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ સંરક્ષક અને સહાયક તમારા માટે નથી. (રુકૂઅ-૨) (૨૩) જે લોકોએ અલ્લાહની આયતોનો અને તેનાથી મુલાકાતનો ઈન્કાર કર્યો છે, તેઓ મારી કૃપાથી નિરાશ થઈ ગયા છે,^(૭) અને તેમના માટે દુઃખદાયી સજા છે.

(૨૪) પછી ઈબ્રાહીમની કોમનો જવાબ એ સિવાય કંઈ ન હતો કે તેમણે કહ્યું, “કતલ કરી દો આને અથવા બાળી મૂકો આને.” અંતે અલ્લાહે તેને આગમાંથી બચાવી લીધો. નિ:સંદેહ, આમાં નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ ઈમાન લાવનારા છે. (૨૫) અને તેણે કહ્યું, “તમે દુનિયાના જીવનમાં તો અલ્લાહને છોડીને મૂર્તિઓને પોતાના વચ્ચે પ્રેમનું માધ્યમ બનાવી લીધી છે,^(૮) પરંતુ કયામતના દિવસે તમે એક-બીજાનો ઈન્કાર અને એક-બીજા પર ફિટકાર કરશો અને આગ તમારું ઠેકાણું હશે અને કોઈ તમારો મદદગાર નહીં હોય.” (૨૬) તે વખતે લૂતે તેને માન્યો અને ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “હું મારા ૨૭ તરફ હિજરત કરું છું. તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.” (૨૭) અને અમે તેને ઈસ્હાક અને યાકૂબ (જેવા સંતાનો) આપ્યા અને તેના વંશમાં નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ) અને ગ્રંથ મૂકી દીધા, અને તેને દુનિયામાં તેનો બદલો પ્રદાન કર્યો અને આખિરત (પરલોક)માં તે નિ:શંક સદાચારીઓમાંથી હશે.

(૨૮) અને અમે લૂતને મોકલ્યો, ત્યારે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું, “તમે તો એ અશ્લીલ કૃત્ય કરો છો, જે તમારા પહેલાં જગતવાસીઓમાંથી કોઈએ નથી કર્યું. (૨૯) શું તમારી સ્થિતિ એ છે કે પુરુષો પાસે જાઓ છો, વટેમાર્ગુઓને લૂટો છો અને પોતાની બેઠકોમાં બૂરા કામ કરો છો ?” પછી કોઈ જવાબ તેની કોમ પાસે એ સિવાય ન હતો

૭. અર્થાત્, તેમનો કોઈ ભાગ મારી સહમત (દયા)માં નથી. તેમના માટે કોઈ અવકાશ એ બાબતનો નથી કે તેઓ મારી દયામાંથી ભાગ પામવાની કોઈ આશા ન રાખી શકે, અને જ્યારે તેમણે આખિરત (પરલોક)નો જ ઈન્કાર કરી દીધો અને એનો સ્વીકાર જ ન કર્યો કે તેમણે ક્યારેક અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થવાનું છે, તો તેનો અર્થ એ છે કે તેમણે અલ્લાહની કૃપા અને મગફિરત (માફી)ની સાથે કોઈ આશાનો સંબંધ મૂળથી રાખ્યો જ નથી.

૮. અર્થાત્, તમે ખુદાપરસ્તી (ઈશબક્તિ)ના બદલે મૂર્તિપૂજાના પાયા પર પોતાના સામૂહિક જીવનનું નિર્માણ કરી લીધું છે, જે દુનિયાના જીવનની હદ સુધી તમારું કોમી માળખું તૈયાર કરી શકે છે, એટલા માટે કે અહીં કોઈપણ આસ્થા પર લોકો એકત્ર થઈ શકે છે, ચાહે સત્ય હોય કે અસત્ય, અને દરેક સહમતી અને સંગઠન, ચાહે તે ગમે તેવી ખોટી આસ્થા પર હોય, પરસ્પર મિત્રતાઓ, રિસ્તેદારીઓ, બિરાદરીઓ અને અન્ય તમામ ધાર્મિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક અને રાજકીય સંબંધોની સ્થાપનાનું માધ્યમ બની શકે છે.

فِي تَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ ۖ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ
 إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ
 الصَّادِقِينَ ۝ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ
 الْمُفْسِدِينَ ۝ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ
 بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ ۖ
 إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ۝ قَالَ إِنْ فِيهَا لُوطًا
 قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا فَاكْفِنَا عَنْهُ وَاهْلَهُ
 إِلَّا امْرَأَتَهُ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ۝ وَلَمَّا أَنْ
 جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِجِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَ
 قَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ۖ إِنَّا مُنْجِيكَ وَاهْلَكَ
 إِلَّا امْرَأَتَكَ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ۝ إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ
 أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
 يَفْسُقُونَ ۝ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ
 يَعْقِلُونَ ۝ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۖ
 فَقَالَ يَوْمَ يَقُومِ عَبْدُوا اللَّهَ وَأَرْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا
 تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۝ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ
 الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثَثِينَ ۝ وَعَادًا وَثمودًا
 وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسْكَنِهِمْ ۖ وَزَيْنَ لَهُمْ
 الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَ

કે તેણે કહ્યું, “લઈ આવ અલ્લાહની યાતના, જો તું સાચો છે.” (૩૦) લૂતે કહ્યું, “હે મારા રબ ! આ અવજ્ઞાકારી લોકોના મુકાબલામાં મારી મદદ કર.” (રુકૂઅ-૩)

(૩૧) અને જ્યારે અમારા દૂત ઈબ્રાહીમ પાસે ખુશખબર લઈને પહોંચ્યા, તો તેમણે તેને કહ્યું, “અમે આ વસ્તીના લોકોનો નાશ કરવાના છીએ. (૯) આના લોકો સખત અત્યાચારી થઈ ગયા છે.” (૩૨) ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “ત્યાં તો લૂત મોજૂદ છે.” તેમણે કહ્યું, “અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે ત્યાં કોણ-કોણ છે. અમે, તેની પત્ની સિવાય તેને અને તેના બાકીના બધા કુટુંબીજનોને બચાવી લઈશું.” તેની પત્ની પાછળ રહી જનારાઓ પૈકી હતી.

(૩૩) પછી જ્યારે અમારા દૂત લૂત પાસે પહોંચ્યા, તો તેમના આગમનથી તે ભારે પરેશાન અને દિલગીર થયો. તેમણે કહ્યું, “ડરો નહીં અને દુઃખી ન થાઓ. અમે તમને અને તમારા કુટુંબીજનોને બચાવી લઈશું, તમારી પત્ની સિવાય, જે પાછળ રહી જનારાઓમાંથી છે. (૩૪) અમે આ વસ્તીના લોકો પર આકાશમાંથી યાતના (અઝાબ) ઊતારવાના છીએ, એ દુરાચારના કારણે જે તેઓ કરતા રહ્યા છે.” (૩૫) અને અમે તે વસ્તીની એક સ્પષ્ટ નિશાની છોડી દીધી છે (૧૦) એ લોકો માટે જેઓ બુદ્ધિથી કામ લે છે.

(૩૬) અને મદ્યન તરફ અમે તેમના ભાઈ શુએબને મોકલ્યો. તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના લોકો ! અલ્લાહની બંદગી કરો અને અંતિમ દિવસના ઉમેદવાર રહો અને ધરતીમાં બગાડ પેદા કરનારા બનીને અતિરેક કરતા ન ફરો.” (૩૭) પરંતુ તેમણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો. છેવટે એક પ્રચંડ ભૂકંપે તેમને ઝડપી લીધા અને તેઓ પોતાના ઘરોમાં પડેલાને પડેલા જ રહી ગયા.

(૩૮) અને આદ અને સમૂદને અમે નષ્ટ કર્યા. તમે એ સ્થળો જોઈ ચૂક્યા છો જ્યાં તેઓ રહેતા હતા. તેમના કામોને શૈતાને તેમના માટે સુંદર બનાવી દીધા અને તેમને સન્માર્ગથી હટાવી દીધા. જો કે તેઓ સૂઝબૂજ ધરાવતા હતા.

૯. ‘આ વસ્તી’નો સંકેત લૂતની કોમના વિસ્તાર તરફ હતો. હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ. તે વખતે ફલસ્તિન (લેસ્તાઈન)ના શહેર હબરૂન (વર્તમાન અલ-ખલીલ)માં રહેતા હતા. આ શહેરના દક્ષિણ-પૂર્વમાં કેટલાક માઈલના અંતરે મૂત સાગર (Dead Sea)નો એ ભાગ આવેલો છે, જ્યાં પહેલાં લૂતની કોમ આબાદ હતી અને હવે જેના પર મૂત સાગરનું પાણી ફેલાયેલું છે. આ વિસ્તાર ઢાળ પર આવેલો છે અને હબરૂનની ઊંચી પહાડીઓ પરથી સાફ દેખાય છે. તેથી ફરિશ્તાઓએ તેના તરફ સંકેત કરીને હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ને અરજ કરી કે, “અમે આ વસ્તીને નષ્ટ કરવાના છીએ.”

૧૦. આ ખુલ્લી નિશાનીથી તાત્પર્ય છે મૂત સાગર, જેને ‘લૂત સાગર’ પણ કહેવામાં આવે છે. કુર્આન-મજ્હદમાં ઘણી જગ્યાએ મક્કાના કાફિરો (અધર્મીઓ)ને સંબોધિત કરીને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ અત્યાચારી કોમ પર તેના કરતૂટોના કારણે જે અઝાબ આવ્યો હતો, તેની એક નિશાની આજે પણ જાહેર માર્ગ પર મોજૂદ છે, જેને તમે શામ (સીરિયા) તરફ પોતાના વેપારી પ્રવાસોમાં જતી વખતે દિવસ-રાત જુઓ છો.

كَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ۝ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَ
 هَامَانَ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ
 فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ۝
 فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِمْ ۖ فَمِنْهُمْ مَن أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ
 حَاصِبًا ۖ وَمِنْهُمْ مَن أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ ۖ وَمِنْهُمْ مَن
 خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ ۖ وَمِنْهُمْ مَن أَعْرَقْنَا ۖ وَمَا
 كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ
 يَظْلِمُونَ ۝ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ
 اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ ۖ اتَّخَذَتْ بَيْتًا
 وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَكُلِّ كَانُوا
 يَعْلَمُونَ ۝ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُدْعُونَ مِنْ
 دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝
 وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لِنَصْرِيبِهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَا
 إِلَّا الْعَالِمُونَ ۝ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 بِالْحَقِّ ۖ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝

أَثَلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ۖ إِنَّ
الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ ۖ وَلَذِكْرُ اللَّهِ
أَكْبَرُ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ۝ وَلَا تَجَادِلُوا أَهْلَ
الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۖ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا

(૩૯) અને કારુણ અને ફિરઝીન અને હામાનને અમે નષ્ટ કર્યાં. મૂસા તેમના પાસે ખુલ્લી નિશાનીઓ લઈને આવ્યો, પરંતુ તેમણે ધરતીમાં પોતાની મોટાઈનો ઘમંડ કર્યો. જો કે તેઓ બાજી લઈ જનારા ન હતા. (૪૦) છેવટે અમે દરેકને તેના ગુના માટે પકડ્યો. પછી એમાંથી કોઈના પર પથ્થરો વરસાવતી હવા મોકલી અને કોઈને એક પ્રચંડ ધડાકાએ ઝડપી લીધા અને કોઈને અમે જમીનમાં ખૂંપાવી દીધા અને કોઈને ગરકાવ કરી દીધા. અલ્લાહ તેમના પર અત્યાચાર કરનાર ન હતો, પરંતુ તેઓ પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા.

(૪૧) જે લોકોએ અલ્લાહને છોડીને બીજા સંરક્ષક બનાવી લીધા છે તેમનું દષ્ટાંત કરોળિયા જેવું છે, જે પોતાનું એક ઘર બનાવે છે અને તમામ ઘરોમાં કમજોર ઘર કરોળિયાનું જ ઘર હોય છે. કદાચ આ લોકો જ્ઞાન ધરાવતા. (૪૨) આ લોકો અલ્લાહને છોડીને જે વસ્તુને પણ પોકારે છે, અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે અને એ જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૪૩) આ દષ્ટાંતો અમે લોકોને સમજાવવા માટે આપીએ છીએ, પરંતુ આમને એ જ લોકો સમજે છે, જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે. (૪૪) અલ્લાહે આકાશો અને ધરતીને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યાં છે. હકીકતમાં આમાં એક નિશાની છે ઈમાનવાળાઓ માટે. (કુરુઅ-૪).

(૪૫) (હે નબી! સલ્લ!) તિલાવત (પઠન) કરો એ ગ્રંથની, જે તમારા તરફ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) દ્વારા મોકલવામાં આવ્યો છે અને નમાઝ કાયમ કરો. નિ:શંક, નમાઝ નિર્લજ્જતા અને બૂરા કામોથી રોકે છે, અને અલ્લાહનું સ્મરણ આનાથી પણ મોટી વસ્તુ છે. (૧૧) અલ્લાહ જાણે છે જે કંઈ તમે કરો છો.

(૪૬) અને એહલે કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ) જોડે વાદવિવાદ ન કરો, પણ ઉત્તમ રીતે — સિવાય એ લોકોના, જેઓ તેમનામાંથી અત્યાચારી હોય (૧૨) — અને તેમને કહો કે,

૧૧. અર્થ એ છે કે અસ્લીલ કાર્યોથી રોકવા તો નાની વસ્તુ છે, અલ્લાહના ઝિક, અર્થાત્ નમાઝની ભરકતો તેનાથી ખૂબ વધારે છે.

૧૨. અર્થાત્, જે લોકો અત્યાચારનું વલણ અપનાવે તેમના સાથે તેમના અત્યાચારના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને જુદા-જુદી રીતો પણ અપનાવી શકાય છે. અર્થ એ છે કે દરેક વખતે, ગમે તે પરિસ્થિતિમાં અને દરેક પ્રકારના લોકોની સામે નરમ અને મધુર જ ન બની રહેવું જોઈએ કે દુનિયા સત્યના આવાહકની સૌજન્યશીલતાને નબળાઈ અને દીનતા સમજી લે. ઈસ્લામ પોતાના અનુયાયીઓને સજ્જનતા, સભ્યતા અને ઔચિત્યની શિક્ષા તો અવશ્ય આપે છે, પરંતુ વિવશતા અને દીનતા નથી શીખવાડતો કે તે કોઈપણ અત્યાચારી માટે હળવા બનીને રહે.

مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ
 وَالْهِنَا وَالْهَكْمُ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٢١﴾ وَ
 كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ ۖ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
 يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ ۖ وَمَا يَجْحَدُ
 بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكٰفِرُونَ ﴿٢٢﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ
 مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لِآرْتَابِ الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٣﴾
 بَلْ هُوَ آيَةٌ بَيِّنَةٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
 وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالُوا لَوْلَا
 أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۖ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ
 عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا
 أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
 لِرَحْمَةٍ وَذِكْرٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٦﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ
 بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا ۖ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ
 وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ ۖ أُولَٰئِكَ هُمُ
 الْخٰسِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ۖ وَلَوْلَا
 أَجَلٌ مُّسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ ۖ وَكَيٰٓأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً
 وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٨﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ۖ وَإِنَّ
 جَهَنَّمَ لَحِيطَةٌ ۖ بِالْكَافِرِينَ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ يَعْشُرُ الْمُعَذَّبُ
 مِنْ قَوْقِهِمْ وَمَنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُو قُوٰ

“અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ એ વસ્તુ પર પણ જે અમારા તરફ મોકલવામાં આવી છે અને એ વસ્તુ પર પણ જે તમારા તરફ મોકલવામાં આવી હતી. અમારો ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ, ઈશ્વર) અને તમારો ખુદા એક જ છે અને અમે તેના જ મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) છીએ.” (૪૭) (હે નબી સલ્લ.!) અમે આવી જ રીતે તમારા પર ગ્રંથ અવતરિત કર્યો છે. (૧૩) આથી એ લોકો, જેમને અમે પહેલાં ગ્રંથ આપ્યો હતો તેઓ આના પર ઈમાન લાવે છે, (૧૪) અને આ લોકોમાંથી પણ ઘણા આના પર ઈમાન લાવી રહ્યા છે, (૧૫) અને અમારી આયતોનો ઈન્કાર માત્ર કાફિરો (અધર્મીઓ) જ કરે છે.

(૪૮) (હે નબી સલ્લ.!) તમે આના પહેલાં કોઈ ગ્રંથ પઢતા ન હતા અને ન પોતાના હાથે લખતા હતા. જો આવું હોત તો અસત્યવાદી લોકો શંકામાં પડી શકતા હતા. (૪૯) હકીકતમાં આ સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે એ લોકોના હૃદયોમાં, જેમને જ્ઞાન પ્રદાન કરવામાં આવ્યું છે, (૧૬) અને અમારી આયતોનો ઈન્કાર કરતા નથી સિવાય એ લોકો, જેઓ અત્યાચારી છે. (૫૦) આ લોકો કહે છે, “કેમ ન ઉતારવામાં આવી આ માણસ પર નિશાનીઓ એના રબ તરફથી?” કહો, “નિશાનીઓ તો અલ્લાહ પાસે છે અને હું માત્ર સ્પષ્ટપણે ચેતવનાર છું.” (૫૧) અને શું આ લોકો માટે આ (નિશાની) પૂરતી નથી કે અમે તમારા પર ગ્રંથ અવતરિત કર્યો, જે આમને પઢીને સંભળાવવામાં આવે છે? વાસ્તવમાં આમાં કૃપા છે અને શિખામણ એ લોકો માટે, જેઓ ઈમાન લાવે છે. (રુકૂઅ-૫) (૫૨) (હે નબી સલ્લ.!) કહો કે, “મારા અને તમારા વચ્ચે સાક્ષી માટે અલ્લાહ પૂરતો છે. તે આકાશો અને ધરતીમાં બધું જ જાણે છે. જે લોકો અસત્યને માને છે અને અલ્લાહ સાથે કુફર કરે છે તેઓ જ નુકસાનમાં રહેવાના છે.”

(૫૩) આ લોકો તમારા પાસે અઝાબ (યાતના) જલ્દી લાવવા માટે માંગણી કરે છે. જો એક સમય નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવ્યો ન હોત તો આમના પર યાતના આવી ગઈ હોત, અને ચોક્કસ (તેના સમયે) તે આવીને રહેશે, એકાએક, એવી સ્થિતિમાં કે આમને ખબર પણ નહીં હોય. (૫૪) આ લોકો તમારા પાસે યાતના જલ્દી લઈ આવવા માટે માંગણી કરે છે. જો કે જહન્નમ આ કાફિરો (અધર્મીઓ)ને ઘેરામાં લઈ ચૂકી છે. (૫૫) (અને આમને ખબર પડશે) તે દિવસે, જ્યારે કે યાતના આમને ઉપરથી પણ ઢાંકી લેશે અને પગ નીચેથી પણ, અને કહેશે કે હવે ચાખો મજા એ

૧૩. આના બે અર્થ થઈ શકે છે : એક એ કે જે રીતે પહેલાંના પયગંબરો પર અમે ગ્રંથો અવતરિત કર્યા હતા, એ રીતે હવે આ ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કર્યો છે. બીજો એ કે અમે એ જ શિક્ષણની સાથે આ ગ્રંથ અવતરિત કર્યો છે કે અમારા અગાઉના ગ્રંથોનો ઈન્કાર કરીને નહીં, બલકે એ બધાનો સ્વીકાર કરીને આને માનવમાં આવે.

૧૪. સંદર્ભ અને અનુસંધાન સ્વયં દર્શાવી રહ્યા છે કે આનાથી અભિપ્રેત તમામ એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ) નથી, બલકે એ ગ્રંથવાળાઓ છે, જેમને આકાશી ગ્રંથોનું સાચું જ્ઞાન અને તેની સમજ પ્રદાન થઈ હતી, જેઓ ખરા અર્થમાં એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળા) છે.

૧૫. ‘આ લોકો’થી સંકેત આરબવાસીઓ તરફ છે. અર્થ એ છે કે સત્ય-પ્રિય લોકો દરેક ઠેકાણે તેના પર ઈમાન લાવી રહ્યા છે, ચાહે તેઓ એહલે-કિતાબ હોય કે એહલે-કિતાબ ન હોય.

૧૬. અર્થાત્, એક ‘ઉમ્મી’ (નિરક્ષર)નું કુર્આન જેવો ગ્રંથ પ્રસ્તુત કરવો અને એકાએક અસાધારણ ઉચ્ચતમ્ યોગ્યતાનું પ્રદર્શન કરવું, જેમના માટે કોઈ પૂર્વ તૈયારીના લક્ષણો કોઈને જોવામાં નથી આવ્યા, આ જ વાત સૂજબૂજ રાખવાવાળાની નજરમાં તેમની પયગંબરીને સાબિત કરવાવાળી ખૂબ જ સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે.

مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٠﴾ يُعْبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ
 أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥١﴾ كُلُّ نَفْسٍ
 ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٢﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا
 وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كُنُوبَهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ
 تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٣﴾
 الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٤﴾ وَكَأَيِّنْ
 مِّنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ۗ اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ ۗ
 وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥٥﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ
 اللَّهُ ۗ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٥٦﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
 يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ
 عَلِيمٌ ﴿٥٧﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
 فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۗ
 قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ وَمَا
 هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ لَّعِبٌ ۗ وَإِنَّ الدَّارَ
 لْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾
 فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ
 الدِّينَ ۗ فَلَمَّا تَجَسَّسُوا إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٠﴾
 يَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَهُمْ ۗ وَلَيَلْمُنَّ عُتْوَانَهُ ۗ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

કૃત્યોની જે તમે કરતા હતા.

(૫૬) હે મારા બંદાઓ, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે ! મારી ધરતી વિશાળ છે, પછી તમે મારી જ બંદગી કરો. ^(૧૭) (૫૭) દરેક જીવને મૃત્યુનો સ્વાદ ચાખવાનો છે. પછી તમે સૌ અમારા તરફ જ પાછા લાવવામાં આવશો. (૫૮) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે, તેમને અમે જન્મતની ઊંચી-ઊંચી ઈમારતોમાં રાખીશું, જેના નીચે નહેરો વહી રહી હશે, ત્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે. કેવું ઉત્તમ વળતર છે સદ્કાર્યો કરનારાઓ માટે — (૫૯) એ લોકો માટે જેમણે સભ્ર (ધૈર્ય) કર્યું છે અને જેઓ પોતાના રબ પર ભરોસો કરે છે. (૬૦) કેટલાય પ્રાણીઓ એવા છે જેઓ પોતાની રોજી સાથે ઉપાડીને ફરતા નથી. અલ્લાહ તેમને રોજી આપે છે અને તમને રોજી આપનાર પણ એ જ છે. તે બધું જ સાંભળે અને જાણે છે.

(૬૧) જો તમે ^(૧૮) આ લોકોને પૂછો કે ધરતી અને આકાશને કોણે પેદા કર્યા છે અને સૂર્ય અને ચંદ્રને કોણે આધીન કરી રાખ્યા છે, તો ચોક્કસ કહેશે કે અલ્લાહે. પછી આ લોકો ક્યાંથી છેતરાઈ રહ્યા છે ? (૬૨) અલ્લાહ જ છે, જે પોતાના બંદાઓમાંથી જેની ચાહે છે રોજી વિપુલ કરી દે છે અને જેની ચાહે છે તંગ કરી દે છે. નિ:શંક, અલ્લાહ દરેક વસ્તુનો જાણનાર છે. (૬૩) જો તમે આમને પૂછો કે કોણે આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું અને તેના વડે નિર્જીવ પડેલી ધરતીને જીવંત કરી દીધી, તો તેઓ જરૂર કહેશે કે અલ્લાહે. કહો, અલહમ્દુલિલ્લાહ ! ^(૧૯) (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે). પરંતુ આમાંથી ઘણાં ખરા લોકો સમજતા નથી. (રુકૂઅ-૬)

(૬૪) અને આ દુનિયાનું જીવન કંઈ નથી, બલ્કે એક ખેલ અને દિલ બહેલાવવાની વસ્તુ. વાસ્તવિક જીવનનું ઘર તો આખિરત (પરલોક)નું ઘર છે. કદાચ, આ લોકો જાણતા હોત. (૬૫) જ્યારે આ લોકો નૌકામાં સવાર થાય છે તો પોતાના દીન (ધર્મ)ને અલ્લાહ માટે વિશુદ્ધ કરીને તેના પાસે દુઆ માગે છે. પછી જ્યારે તે તેમને બચાવીને જમીન પર લઈ આવે છે, તો એકાએક આ લોકો શિર્ક (અલ્લાહ સાથે બીજાને પણ ભાગીદાર) કરવા લાગે છે, (૬૬) જેથી અલ્લાહે આપેલી મુક્તિ બદલ તેના તરફ અપકાર દાખવે અને (દુનિયાના જીવનની) મજા માણે. ભલે, ટૂંક સમયમાં જ આમને ખબર પડી જશે.

૧૭. આ સંકેત છે જિજરત તરફ. અર્થ એ છે કે જો મક્કામાં અલ્લાહની બંદગી કરવી મુશ્કેલ થઈ રહ્યું છે, તો દેશ છોડીને નીકળી જાઓ, અલ્લાહની ધરતીમાં કોઈ તંગી નથી. જ્યાં પણ તમે અલ્લાહના બંદા બનીને રહી શકતા હોવ ત્યાં ચાલ્યા જાઓ.

૧૮. અહીંથી વાણીની દિશા મક્કાના કાફિરો તરફ ફરે છે.

૧૯. આ જગ્યાએ 'અલહમ્દુલિલ્લાહ' (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે) શબ્દ બે અર્થ આપી રહ્યો છે. એક એ કે જ્યારે આ બધા કાર્યો અલ્લાહના છે, તો પછી પ્રશંસાનો અધિકારી પણ માત્ર એ જ છે. બીજાને પ્રશંસાનો અધિકાર કેવી રીતે મળી જાય ? બીજો અર્થ એ કે અલ્લાહનો આભાર છે, એ વાતનો સ્વીકાર તમે પોતે પણ કરો છો.

اَوْلَمْ يَرَوْا اَنْتَا جَعَلْنَا حَرَمًا اَمِنًا وَبِتَخَطَّفُ النَّاسُ
 مِنْ حَوْلِهِمْ اَفِی الْبَاطِلِ یُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ
 یَكْفُرُوْنَ ﴿۲۶﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰی عَلٰی اللّٰهِ
 كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ؕ اَلْیَسَّ فِی
 جَهَنَّمَ مَثْوًی لِّلْكَافِرِیْنَ ﴿۲۷﴾ وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا
 لَنَهْدِیْهُمْ سُبُلَنَا وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۲۸﴾

(૬૭) શું આ લોકો જોતા નથી કે અમે (મક્કાને) એક શાંતિમય હરમ (પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન) બનાવી દીધું છે, જ્યારે કે એની આસપાસ લોકો પર અયાનક હુમલો કરવામાં આવે છે? (૨૦) શું તે પછી પણ આ લોકો અસત્યને માને છે અને અલ્લાહની કૃપાનો ઇન્કાર કરે છે? (૬૮) એ માણસથી વધુ અત્યાચારી કોણ હશે, જે અલ્લાહ પર જૂઠી વાત ઘડે અથવા સત્યનો ઇન્કાર કરે, જ્યારે કે તે તેની સામે આવી ગયું હોય? શું આવા કાફિરો (અધર્મીઓ)નું ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) જ નથી? (૬૯) જે લોકો અમારા માટે સંઘર્ષ કરશે, એમને અમે અમારા રસ્તા દેખાડીશું, (૨૧) અને નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ સદકાર્યો કરનારાઓની જ સાથે છે. (રૂકૂઅ-૭)

૦. અર્થાત્, શું આમના શહેર મક્કાને, જેના દામનમાં તેમને પૂર્ણશાંતિ પ્રાપ્ત છે, કોઈ લાત કે હુલ્લે 'હરમ' (પ્રતિષ્ઠિત) બનાવેલ છે? શું કોઈ દેવતા કે દેવીની એ શક્તિ હતી કે અહીં હજર વર્ષથી આરબ પ્રદેશના અત્યંત અશાંત વાતાવરણમાં આ જગ્યાને તમામ ઉપદ્રવો અને બગાડોથી સુરક્ષિત રાખી? આની 'હરમત' (પ્રતિષ્ઠા)ને યથાવત રાખવાવાળા અમે ન હતા તો બીજું કોણ હતું?
૧. અર્થ એ છે કે જે લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં નિખાલસતા અને નિષ્ઠાની સાથે આખી દુનિયાથી સંઘર્ષનું જોખમ ઉઠાવી લઈ રહ્યા છે, તેમને અલ્લાહ તૃઆલા તેમની હાલત પર નથી છોડી દેતો, બલકે તે તેમની સહાયતા અને નિર્દેશન કરે છે અને પોતાના તરફ આવવાના માર્ગો તેમના માટે ખોલી દે છે. તે ડગલે-ને-પગલે તેમને બતાવે છે કે અમારી પ્રસન્નતા તમે કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકો છો. દરેક વળાંક પર તેમને પ્રકાશ બતાવે છે કે સીધો માર્ગ કઈ તરફ છે અને ખોટા માર્ગો ક્યાં છે. જેટલો સારો ઈરાદો અને ભલાઈની ઇચ્છા તેમનામાં હોય છે, એટલી જ અલ્લાહની મદદ અને તૌફીક (સદ્પ્રેરણા) અને માર્ગદર્શન પણ તેમના સાથે રહે છે.

૩૦. અર્-રૂમ

પરિચય

નામ :

પ્રથમ આયતના શબ્દ 'ગુલિબતિર્-રૂમ' (અર્થાત્ રોમનવાસીઓ નજીકની ભૂમિમાં પરાજિત થઈ ગયા છે)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આરંભમાં જ કહેવામાં આવ્યું છે કે, "નજીકની ભૂમિમાં રોમનવાસીઓ પરાજિત થઈ ગયા છે." તે જમાનામાં અરબસ્તાનને લગોલગ રોમનોના અધિકૃત ક્ષેત્રો પર ઈરાનીઓનું પ્રભુત્વ ઈ.સ. ૬૧૫માં સ્થપાઈ ચૂક્યું હતું. તેથી વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકાય છે કે આ સૂર:નું એ જ વર્ષમાં અવતરણ થયું હતું અને આ એ જ વર્ષ હતું, જેમાં હબશાની હિજરત થઈ હતી.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે ભવિષ્યવાણી આ સૂર:ના આરંભની આયતોમાં કરવામાં આવી છે તે કુર્આન-મજીદના કલામે-ઈલાહી (ઈશંવાણી) હોવા અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સાચા રસૂલ (ઈશદૂત) હોવાના સ્પષ્ટ અને ખુલ્લા પુરાવાઓમાંથી એક છે. તેને સમજવા માટે જરૂરી છે કે તે ઐતિહાસિક ઘટનાઓ પર વિસ્તૃત દષ્ટિપાત કરી લેવામાં આવે, જે આ આયતો સાથે સંબંધ ધરાવે છે. નબી (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વતના ૮ વર્ષ પહેલાંની ઘટના છે કે કૈસરે રોમ મોરિસ (Maurice) વિરુદ્ધ બળવો થયો અને એક માણસ ફોકાસે (Phocas) રાજસિંહાસન પર કબજો કરી લીધો અને કૈસરને તેના બાળ-બચ્ચાઓ સાથે કતલ કરાવી દીધો. આ બનાવથી ઈરાનના બાદશાહ ખુસરો પરવેઝને રોમ પર આક્રમણ કરવાનું ઘણું સારું નૈતિક બહાનું મળી ગયું, કેમ કે કૈસર મોરિસ તેનો ઉપકારક હતો. આમ, ઈ.સ. ૬૦૩માં તેણે રોમન સામ્રાજ્ય વિરુદ્ધ લડાઈ કરી અને થોડાક જ વર્ષોમાં તે ફોકાસના સૈન્યને લગાતાર હરાવતો છેક અંદર સુધી ઘૂસી આવ્યો. રોમના દરબારીઓએ એ જોઈને કે ફોકાસ દેશને બચાવી શકતો નથી, આફ્રિકાના ગવર્નરની મદદ માગી. તેણે પોતાના પુત્ર હિરકલ (Heraclius)ને એક શક્તિશાળી નૌકાદળ સાથે કોન્સ્ટન્ટીનોપલ મોકલી દીધો. તેના ત્યાં પહોંચતાં જ ફોકાસને પદ પરથી હટાવી દેવામાં આવ્યો અને તેની જગ્યાએ હિરકલને કૈસર બનાવવામાં આવ્યો. આ ઈ.સ. ૬૧૦નો પ્રસંગ છે અને આ એ જ વર્ષ છે, જેમાં

નબી (સલ્લ.) અલ્લાહ તરફથી નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ના પદ પર બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા.

ખુસરો પરવેઝે ફોકાસના પતન અને કતલ પછી પણ લડાઈ ચાલુ રાખી અને હવે આ લડાઈને તેણે મજૂસીઓ (અગ્નિ-પૂજકો) અને ઈસાઈઓ (ખ્રિસ્તીઓ)ના ધર્મ-યુદ્ધનો રંગ આપી દીધો. તે વિજેતા બનતો આગળ વધતો રહ્યો, ત્યાં સુધી કે ઈ.સ. ૬૧૪માં બૈતુલ મક્કિસ પર કબજો કરીને ઈરાનીઓએ ખ્રિસ્તી જગતને ખેદાન-ખેદાન કરી નાખ્યું. આ વિજય પછી એક વર્ષમાં તો ઈરાની સેનાઓ જોર્ડન, પેલેસ્ટાઈન અને સીનાઈના દ્વીપકલ્પના આખા પ્રદેશ પર કબજો કરીને મિસર (ઈજિપ્ત)ની સરહદો સુધી પહોંચી ગઈ. આ એ જમાનો હતો, જ્યારે મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં એક બીજી અને તેના કરતાં અનેકગણી ઐતિહાસિક મહત્ત્વવાળી લડાઈ (કુફ અને ઈસ્લામની લડાઈ) ચાલી રહી હતી અને સ્થિતિ એટલી હદે પહોંચી ગઈ હતી કે ઈ.સ. ૬૧૫માં મુસલમાનોની એક મોટી સંખ્યાને પોતાના ઘર-બાર છોડીને હબ્શાના ખ્રિસ્તી રાજ્યમાં (જેનાથી રોમનોની સંધિ હતી) આશ્રય લેવો પડ્યો. તે વખતે ખ્રિસ્તી-રોમ પર (અગ્નિપૂજક) ઈરાનના વર્ચસ્વની વાતો લોક-જીભે હતી. મક્કાના મુશરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) એના પર ખુશીઓ મનાવી રહ્યા હતાં અને તેને મુસલમાનોનાં વિરુદ્ધ તેની સફળતાનું એક ઉદાહરણ અને શુકન ઠરાવી રહ્યા હતા. આ પરિસ્થિતિઓમાં કુર્આન-મજીદની આ સૂર:નું અવતરણ થયું અને એમાં એ ભવિષ્યવાણી કરવામાં આવી, જે તેની શરૂઆતની આયતોમાં વર્ણવવામાં આવી છે.

આમાં એકના બદલે બે ભવિષ્યવાણીઓ હતી — એક એ કે રોમનોને પ્રભુત્વ મળશે. બીજી એ કે મુસલમાનોને પણ એ જ જમાનામાં વિજય મળશે. પ્રત્યક્ષ રીતે તો દૂર-દૂર સુધી ક્યાંય તેની નિશાનીઓ જોવા મળતી ન હતી કે આમાંથી કોઈ એક ભવિષ્યવાણી પણ અમુક વર્ષોના અંદર પૂરી થઈ જશે. તેથી કુર્આનની આ આયતો જ્યારે અવતરિત થઈ, તો મક્કાના કાફિરોએ તેની ખૂબ મજાક ઉડાવી. પરંતુ સાત-આઠ વર્ષ પછી જ પરિસ્થિતિઓ પલટાઈ ગઈ. ઈ.સ. ૬૨૨માં આ તરફ નબી (સલ્લ.)એ હિજરત કરીને મદીના તશરીફ લઈ ગયા અને તે તરફ કેસર હિરકલ (ઈરાન પર જવાબી હુમલો કરવા માટે) ચૂપચાપ કોન્સ્ટનટીનોપલથી કાળા સમુદ્ર (Black Sea)ના માર્ગે તરાબઝૂન તરફ રવાના થયો અને ઈ.સ. ૬૨૩માં આરમેનિયાથી (પોતાનું આક્રમણ) શરૂ કરીને બીજા વર્ષે ઈ.સ. ૬૨૪માં તેણે આઝરબાઈજાનમાં ધૂસીને જરથુષ્ટ્રના જન્મ-સ્થળ અરમિયાહ (Clorumia)ને નષ્ટ કરી નાખ્યું અને ઈરાનીઓના સૌથી મોટા અગ્નિકુંડને પણ તહસનહસ કરી નાખ્યો.

અલ્લાહની કુદરતનો કરિશ્મા જુઓ કે આ જ એ વર્ષ હતું, જેમાં મુસલમાનોને બદ્રમાં પ્રથમવાર મુશ્શરિકો (મક્કાના અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના મુકાબલામાં નિર્ણાયક વિજય પ્રાપ્ત થયો. આ રીતે તે બંને ભવિષ્યવાણીઓ જે સૂર: રૂમમાં કરવામાં આવી હતી, દસ વર્ષનો સમય પૂરો થાય એ પહેલાં એક સાથે જ પૂરી થઈ ગઈ.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ સૂર:ની શરૂઆત એ વાતથી કરવામાં આવી છે કે આજે રોમનવાસીઓ પરાજિત થઈ ગયા છે, પણ અમુક વર્ષ પણ પસાર નહીં થાય કે પાસું પલટાઈ જશે અને જે પરાજિત છે તે વિજયી થઈ જશે. આ ભૂમિકાથી એ વાતનો ખ્યાલ આવે છે કે મનુષ્ય પોતાની બાહ્ય દૃષ્ટિના કારણે એટલું જ જુએ છે, જે બાહ્ય રૂપે તેની આંખોના સામે હોય છે. પરંતુ આ બાહ્યના પરદા પાછળ જે કંઈ છે, તેની તેને ખબર નથી હોતી. જ્યારે દુનિયાની નાની-નાની બાબતોમાં માણસ પોતાની ઉપરછલ્લી નજરને કારણે ખોટા અનુમાનો લગાવી બેસે છે, તો પછી સમગ્ર જીવનની બાબતમાં દુન્યવી જીવનના પ્રત્યક્ષ પર ભરોસો કરી લેવો કેટલી મોટી ભૂલ છે. આ રીતે રોમ અને ઈરાનના મામલાથી પ્રવચનની દિશા આખિરત (પરલોક)ના વિષય તરફ વળી જાય છે અને અવિરત ૨૭ આયતો સુધી વિવિધ રીતે એ સમજાવવાની કોશિશ કરવામાં આવે છે કે આખિરત સંભવ પણ છે, બુદ્ધિસંગત પણ છે અને આવશ્યક પણ છે. આના અનુસંધાનમાં આખિરત પર દલીલ કરતાં સૃષ્ટિની જે નિશાનીઓને પુરાવા તરીકે રજૂ કરવામાં આવી છે, તે બરાબર એ જ નિશાનીઓ છે જે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ને પણ પ્રમાણિત કરે છે. આથી આયત-૪૧ના આરંભથી પ્રવચનની દિશા તૌહીદને સાબિત કરવા અને શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ને ખોટું ઠેરવવા તરફ વળી જાય છે અને દર્શાવવામાં આવે છે કે શિર્ક સૃષ્ટિ અને મનુષ્યની પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ છે. તેથી જ્યાં પણ મનુષ્યએ પથભ્રષ્ટતાને અપનાવી છે ત્યાં બગાડ ઊભો થયો છે. આ પ્રસંગે ત્યારબાદ એ મોટા બગાડ તરફ, જે તે વખતે દુનિયાના બે મોટા રાજ્યો દરમ્યાન લડાઈને કારણે ઉત્પન્ન થઈ ગયો હતો, સંકેત કરવામાં આવ્યો છે અને બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ બગાડ પણ શિર્કના પરિણામોમાંથી એક છે. અંતે દૃષ્ટાંતરૂપે લોકોને સમજાવવામાં આવ્યું છે કે જેવી રીતે મૃત પડેલ ધરતી અલ્લાહે મોકલેલ વર્ષાથી સંહસા જીવંત થઈ જાય છે, એવી જ રીતે અલ્લાહે મોકલેલ વહી (દિવ્ય વાણી) અને નુંબૂવત પંજ મૃત પડેલ માનવતાના હિતમાં રહમત (કૃપા)ની વર્ષા છે. આ તકનો લાભ ઉઠાવશો, તો આ જ આરબ પ્રદેશની વેરાન ધરતી અલ્લાહની રહમતથી લહેરાવા લાગશે. લાભ નહીં ઉઠાવો તો પોતાનું જ નુકસાન કરશો.

رُكُونًا لَهَا ١٠

(٣٠) سُورَةُ الرُّومِ مَكِّيَّةٌ (٨٣)

آيَاتُهَا ٦٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْمَ ۝ عَلِمْتَ الرُّومَ ۝ فِي آدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّنْ

بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۝ فِي بَضْعِ سِنِينَ ۝ اللَّهُ

الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدِ ۝ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ

الْمُؤْمِنُونَ ۝ يَنْصِرُ اللَّهُ يُنْصِرُ مَنْ يَشَاءُ ۝ وَهُوَ الْعَزِيزُ

الرَّحِيمُ ۝ وَعَدَّ اللَّهُ ۝ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ

أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۝ وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَفْلُونَ ۝ أَوَلَمْ

يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ ۝ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْ

أَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ۝ وَ

إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِإِقْبَائِهِمْ كَافِرُونَ ۝

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ

عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۝ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً

وَآثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَ

جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ۝ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ

وَلَكِنَّ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ

الَّذِينَ آسَأُوا السُّؤَالَ أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَ

كَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِءُونَ ۝ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ

૩૦. સૂર: અરૂ-૩૫

(મકકામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૬૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ ! (૨-૩) રોમના વાસીઓ નજીકની ભૂમિમાં પરાજિત થઈ ગયા છે અને પોતાના આ પરાજય પછી થોડા જ વર્ષોમાં તેઓ વિજયી થઈ જશે. (૪) અલ્લાહનો જ અધિકાર છે પહેલા પણ અને પછી પણ, અને તે દિવસ એ હશે જ્યારે અલ્લાહે પ્રદાન કરેલા વિજય પર મુસલમાનો ખુશીઓ મનાવશે. (૫) અલ્લાહ મદદ આપે છે જેને ચાહે છે, અને તે પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ છે. (૬) આ વાયદો અલ્લાહે કર્યો છે. અલ્લાહ કદાપિ પોતાના વાયદાનો ભંગ નથી કરતો. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો જાણતા નથી.

(૭) લોકો દુનિયાના જીવનના ફક્ત બાહ્ય સ્વરૂપને જાણે છે અને આખિરત (પરલોક)થી તેઓ પોતે જ બેખબર છે. (૮) શું તેમણે ક્યારેય સ્વયં પોતાનામાં ચિંતન-મનન નથી કર્યું ? અલ્લાહે ધરતી અને આકાશો અને એ તમામ વસ્તુઓને, જે તેમના વચ્ચે છે સત્ય પર અને એક નિશ્ચિત સમય માટે જ પેદા કરી છે. પરંતુ ઘણા લોકો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની મુલાકાતનો ઈન્કાર કરે છે. (૯) અને શું આ લોકો ક્યારેય ધરતીમાં હયાફિયા નથી કે આમને એ લોકોનો અંજામ દેખાતો, જે આમના પહેલાં થઈ ગયા છે ? તેઓ આમનાથી વધુ શક્તિશાળી હતા, તેમણે ધરતીને ખૂબ ખેડી હતી અને તેને એટલી આબાદ કરી હતી જેટલી આમણે કરી નથી. તેમના પાસે તેમના રસૂલો (ઈશદૂતો) નિશાનીઓ લઈને આવ્યા, તો અલ્લાહ તેમના પર અત્યાચાર કરનાર ન હતો, પરંતુ તેઓ પોતે જ પોતાના પર અત્યાચાર કરી રહ્યા હતા. (૧૦) છેવટે જે લોકોએ બૂરાઈઓ કરી હતી, તેમનો અંજામ ખૂબ ખરાબ આવ્યો, કેમ કે તેમણે અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવી હતી અને તેઓ તેની મજાક ઉડાવતા હતા. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) અલ્લાહ જ સર્જનની શરૂઆત કરે છે, પછી એ જ તેનું પુનરાવર્તન કરશે,

૧. આ સંકેત એ યુદ્ધ તરફ છે, જે એ કાળમાં રોમ અને ઈરાનની સલ્તનતો વચ્ચે થઈ રહ્યું હતું. તે વખતે રોમન સલ્તનત ખરાબ રીતે પરાજિત થઈ ગઈ હતી અને કોઈ કલ્પના પણ કરી શકતું ન હતું કે હવે તેઓ ફરી ઊભા થઈ શકશે. પરંતુ અલ્લાહ તુઆલાએ આ આયતમાં એ ભવિષ્યવાણી કરી દીધી કે થોડાક વર્ષોમાં રોમનો ફરી વિજેતા થઈ જશે.
૨. આ બીજી ભવિષ્યવાણી હતી. આનો અર્થ લોકોની સમજમાં તે વખતે આવ્યો, જ્યારે બદના યુદ્ધમાં આ તરફ મુસલમાનોને વિજય પ્રાપ્ત થયો તેમજ રોમ અને ઈરાનના યુદ્ધમાં એ તરફ રોમનો વિજય થયો.
૩. અર્થાત્, જે માનવી સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાને ધ્યાનપૂર્વક જુએ, તો તેને બે હકીકતો સ્પષ્ટરૂપે દેખાશે : એક એ કે આ કોઈ રમત કરનારનું રમકડું નથી, બલકે એક બુદ્ધિમત્તા પર આધારિત અને ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ વ્યવસ્થા છે. બીજી એ કે આ શાશ્વત અને અનંત વ્યવસ્થા નથી, બલકે એક સમયે અનિવાર્યપણે તેને સમાપ્ત થવાનું છે. આ બંને વાતો અખિરત (પરલોક)ને સિદ્ધ કરે છે, પરંતુ લોકો આ બધું જોવા છતાં પણ તેનો ઈન્કાર કરે છે.

ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝۱۱ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ
 الْمُجْرِمُونَ ۝۱۲ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِّنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاؤُا
 وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ۝۱۳ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
 يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ۝۱۴ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّٰلِحٰتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ۝۱۵ وَاَمَّا الَّذِينَ
 كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيٰتِنَا وَلِقَآئِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ فِي
 الْعَذَابِ مُخَضَّرُونَ ۝۱۶ فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ حِيْنَ تُمْسُونَ وَ
 حِيْنَ تَصْبِحُونَ ۝۱۷ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوٰتِ وَ
 الْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِيْنَ تُظْهِرُونَ ۝۱۸ يُخْرِجُ الْحَيَّ
 مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ
 الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ۝۱۹ وَمِنْ اٰيٰتِهِ
 اَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَا اَنْتُمْ بِبَشَرٍ تَنْتَشِرُونَ ۝۲۰
 وَمِنْ اٰيٰتِهِ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا
 لِتَسْكُنُوْا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۝۲۱ اِنَّ
 فِيْ ذٰلِكَ لَآيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُونَ ۝۲۲ وَمِنْ اٰيٰتِهِ خَلْقُ
 السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاٰخْتِلَافُ الْاَلْسِنٰتِكُمْ وَالْوٰوَاكِمٰتِ
 اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَآيٰتٍ لِّلْعٰلَمِيْنَ ۝۲۳ وَمِنْ اٰيٰتِهِ مَنَامُكُمْ
 بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهِ ۝۲۴ اِنَّ فِيْ
 ذٰلِكَ لَآيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُونَ ۝۲۵ وَمِنْ اٰيٰتِهِ يُرِيكُمْ

પછી તેના તરફ જ તમે પાછા ફેરવવામાં આવશો. (૧૨) અને જ્યારે એ ઘડી અસ્તિત્વમાં આવશે, તે દિવસે અપરાધીઓ સ્તબ્ધ થઈ જશે.^(૪) (૧૩) તેમના ઠેરવેલા ભાગીદારોમાંથી કોઈ તેમનો ભલામણકર્તા નહીં થાય અને તેઓ પોતાના ભાગીદારોનો ઈન્કાર કરનારા બની જશે.^(૫) (૧૪) જે દિવસે એ ઘડી અસ્તિત્વમાં આવશે તે દિવસે (સૌ મનુષ્યો) જુદા-જુદા જૂથોમાં વહેંચાઈ જશે. (૧૫) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે, તેમને એક ભાગમાં આનંદ અને ઉલ્લાસની સાથે રાખવામાં આવશે (૧૬) અને જેમણે કુફ (ઈન્કાર) કર્યું છે અને અમારી આયતો અને આખિરત (પરલોક)ની મુલાકાતને ખોટી ઠેરવી છે તેમને યાતનામાં હાજર રાખવામાં આવશે.

(૧૭) તો તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરો અલ્લાહની, જ્યારે કે તમે સાંજ કરો છો અને સવાર કરો છો. (૧૮) આકાશો અને ધરતીમાં તેના જ માટે પ્રશંસા છે અને (તસ્બીહ કરો તેની) ત્રીજા પહોરમાં અને જ્યારે તમારા ઉપર સુહૂર (મધ્યાહ્ન)નો સમય આવે છે.^(૬) (૧૯) તે સજીવને નિર્જીવમાંથી કાઢે છે અને નિર્જીવને સજીવમાંથી કાઢી લાવે છે અને ધરતીને તેના મૃત્યુ પછી જીવન પ્રદાન કરે છે. આવી રીતે તમને લોકોને પણ (મૃત અવસ્થામાંથી) કાઢી લાવવામાં આવશે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૦) તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે તેણે તમને માટીમાંથી પેદા કર્યા, પછી તમે એકાએક મનુષ્ય છો કે (ધરતીમાં) ફેલાતા જઈ રહ્યા છો.

(૨૧) અને તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે તેણે તમારા માટે તમારી જ સહજાતિથી પત્નીઓ બનાવી, જેથી તમે તેમના પાસે મનની શાંતિ મેળવી શકો અને તમારા વચ્ચે પ્રેમ અને દયા પેદા કરી દીધા. નિ:શંક, આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ ચિંતન-મનન કરે છે.

(૨૨) અને તેની નિશાનીઓમાંથી આકાશો અને ધરતીનું સર્જન અને તમારી ભાષાઓ અને તમારા રંગોમાં ભિન્નતા છે. નિશ્ચિતપણે આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે બુદ્ધિશાળી લોકો માટે.

(૨૩) અને તેની નિશાનીઓમાંથી તમારું રાત્રે અને દિવસે ઊંઘવું અને તમારું તેની કૃપા (આજીવિકા) શોધવું છે. નિ:શંક, આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ (ધ્યાનપૂર્વક) સાંભળે છે.

(૨૪) અને તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે તે તમને વીજળીનો ચમકારો દેખાડે છે

૪. મૂળ 'મુબ્લિસુન' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. 'ઇલ્લાસ'નો અર્થ છે નિરાશા અને ખુ:ખના કારણે કોઈ વ્યક્તિનું મૌન અને દિગ્મુઢ થઈ જવું, સ્તબ્ધ થઈ જવું.

૫. અર્થાત્, તે વખતે આ મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) સ્વયં એ વાતનો એકરાર કરશે કે અમે તેમને અલ્લાહના ભાગીદાર ઠરાવવામાં ખોટા હતાં.

૬. આ આયતમાં નમાઝના ચાર સમયો તરફ ઈશારો છે: ફજ્જ, મગરિબ, અસ્સ, સુહૂર. આના સાથે સૂર: હુદ્દ, આયત-૧૧૪, સૂર: બની ઈસરાઈલ, આયત-૭૮ અને સૂરફ તાન્હા, આયત-૧૩૦ને પઢવામાં આવે તો નમાઝના પાંચેય સમયો મળી જાય છે.

الْبُرْقُ خَوْفًا وَطَبَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي
 بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
 لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٧﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَ
 الْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ۗ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ
 الْأَرْضِ ۖ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٣٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَنِينٌ ﴿٣٩﴾ وَهُوَ الَّذِي
 يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ۗ وَلَهُ
 الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَهُوَ الْعَزِيزُ
 الْحَكِيمُ ﴿٤٠﴾ ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِّنْ أَنْفُسِكُمْ ۗ هَلْ لَّكُمْ
 مِّنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِّنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْتَكُمْ
 فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ ۗ
 كَذَلِكَ نَقُصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤١﴾ بَلِ اتَّبَعَ
 الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ
 أَضَلَّ اللَّهُ ۗ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ
 لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتِ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ
 عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۗ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۚ
 وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ
 وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٤٤﴾
 مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا ۗ كُلُّ حِزْبٍ

ભય સાથે. પણ અને આશા સાથે પણ, અને આકાશમાંથી પાણી વરસાવે છે, પછી તેના વડે ધરતીને તેના મૃત્યુ પછી જીવન પ્રદાન કરે છે. નિ:શંક, આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે તે લોકો માટે જેઓ બુદ્ધિથી કામ લે છે.

- (૨૫) અને તેની નિશાનીઓમાંથી. એ છે કે આકાશો અને ધરતી તેના આદેશથી કાયમ છે. પછી જેવા તે તમને ધરતીમાંથી પોકારશે, બસ એક જ પોકારમાં એકાએક તમે નીકળી આવશો. (૨૬) આકાશો અને ધરતીમાં જે પણ છે, તેના બંદાઓ (દાસ) છે. બધા તેના જ આદેશના આધીન છે. (૨૭) એ જ છે, જે સર્જનનો આરંભ કરે છે. પછી તે તેનું પુનરાવર્તન કરશે અને આ તેના માટે વધારે સરળ છે. આકાશો અને ધરતીમાં તેનો જ ગુણ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૩)

(૨૮) તે તમને સ્વયં તમારી પોતાની જ જાતથી એક દૃષ્ટાંત આપે છે. શું તમારા એ ગુલામોમાંથી જેઓ તમારા આધીન છે, કેટલાક ગુલામો એવા પણ છે જે અમે આપેલ ધન-દોલતમાં તમારા સાથે બરાબરના ભાગીદાર હોય અને તમે તેમનાથી એવી રીતે ડરતા હોવ જેવી રીતે પરસ્પર પોતાના સમોવડિયાઓથી ડરો છો. ^(૭) - આવી રીતે અમે નિશાનીઓ સ્પષ્ટ કરીને રજૂ કરીએ છીએ એ લોકો માટે, જેઓ બુદ્ધિથી કામ લે છે. (૨૯) પરંતુ આ અત્યાચારીઓ જાણ્યા-સમજ્યા વિના પોતાની કલ્પનાઓના પાછળ ચાલી નીકળ્યા છે. હવે કોણ એ માણસને રસ્તો દેખાડી શકે છે, જેને અલ્લાહે ભટકાવી દીધો હોય? આવા લોકોનો તો કોઈ મદદગાર નથી હોઈ શકતો.

(૩૦) તો પછી (હે નબી સલ્લ. ! અને નબી સલ્લ. ના અનુયાયીઓ !) એકાગ્ર થઈને પોતાનું રુખ આ દીન (ધર્મ)ની દિશામાં જમાવી દો; કાયમ થઈ જાવ એ પ્રકૃતિ પર જેના પર અલ્લાહે મનુષ્યોને પેદા કર્યા છે. અલ્લાહે બનાવેલ પ્રકૃતિ બદલી શકાતી નથી. ^(૮) આ જ તદ્દન સીધો અને સાચો દીન છે. પરંતુ ઘણાં લોકો જાણતા નથી. (૩૧) (કાયમ થઈ જાઓ એ વાત પર) અલ્લાહના તરફ રજૂ થઈને અને ડરો તેનાથી અને નમાઝ કાયમ કરો અને ન થઈ જાઓ એ મુશ્કેલીમાંથી, (૩૨) જેમણે પોત-પોતાનો અલગ દીન (ધર્મ) બનાવી લીધો છે અને જૂથોમાં વહેંચાઈ ગયા છે. દરેક જૂથ પાસે જે

૭. આ એ જ વિષય છે, જેનો ઉલ્લેખ કુર્આનની સૂર: નહલ, આયત-૭૧માં આવી ચૂક્યો છે. બંને જગ્યાએ દલીલ એ છે કે જ્યારે તમે પોતાના ધનમાં પોતાના ગુલામોને ભાગીદાર નથી બનાવતા, તો તમારી સમજમાં એ વાત કેવી રીતે આવે છે કે અલ્લાહ પોતાની ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં પોતાના બંદાઓને ભાગીદાર બનાવશે ?

૮. અર્થાત્, અલ્લાહે માનવીને પોતાનો બંદો (દાસ) બનાવ્યો છે અને પોતાની જ બંદગી માટે પેદા કર્યો છે. આ બંધારણ કોઈના બદલવાથી બદલાઈ શકતું નથી. ન માનવી બંદાથી ગેરબંદો બની શકે છે, ન કોઈ ગૈરુલ્લાહને અલ્લાહ બનાવી લેવાથી એ હકીકતમાં તેનો અલ્લાહ બની શકે છે. માનવી ચાહે પોતાના ગમે તેટલા ઉપાસ્યો બનાવી લે, પરંતુ એ વાસ્તવિકતા પોતાની જગ્યાએ અટળ છે કે તે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈનો બંદો નથી. બીજો અનુવાદ આ આયતનો એ પણ થઈ શકે છે કે, "અલ્લાહે બનાવેલ બંધારણમાં પરિવર્તન કરવામાં ન આવે." અર્થાત્ અલ્લાહે જે પ્રકૃતિ પર માનવીને પેદા કર્યો છે તેને બગાડવું અને વિકૃત કરવું ઉચિત નથી.

بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ۝ وَاذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا
 رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا آذَاهُمْ مِنْهُ رَحْمَةٌ
 إِذَا قَرَّبْتَ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ۝ لِيَكْفُرُوا بِمَا
 آتَيْنَاهُمْ ۖ فَتَمَتَّعُوا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ أَمْ أَنْزَلْنَا
 عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ۝
 وَإِذَا آذَيْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ
 سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ۝
 أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ قَاتِ
 ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمَسْكِينِ وَالْبَنِ السَّبِيلِ ۖ ذَلِكَ
 خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
 الْمُفْلِحُونَ ۝ وَمَا آتَيْتُم مِّن رَّبِّا لِّيَرْبُوا فِي أَمْوَالِ
 النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ ۖ وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ
 تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ۝ اللَّهُ
 الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۖ
 هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكُمْ مِّن
 شَيْءٍ ۖ سُبْحٰنَهُ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝ ظَهَرَ الْفَسَادُ
 فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ
 بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝ قُلْ سِيرُوا

કંઈ છે, તેમાં જ તે મગ્ન છે.

(૩૩) લોકોની હાલત એ છે કે જ્યારે તેમને કોઈ તકલીફ પહોંચે છે, તો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફ રજૂ થઈને તેને પોકારે છે. પછી જ્યારે તે પોતાની કેટલીક કૃપાઓની મજા તેમને ચખાડી દે છે, તો સહસા તેમનામાંથી કેટલાક લોકો અલ્લાહના ભાગીદાર ઠેરવવા લાગે છે, (૩૪) જેથી અમે કરેલા ઉપકાર બદલ અપકાર કરે. ભલે, માણી લો મજા, ટૂંક સમયમાં જ તમને ખબર પડી જશે. (૩૫) શું અમે કોઈ સનદ કે દલીલ આમના પર અવતરિત કરી છે, જે સાક્ષી આપતી હોય એ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની સચ્ચાઈની, જે આ લોકો કરી રહ્યા છે ?

(૩૬) જ્યારે અમે લોકોને કૃપાનો સ્વાદ ચખાડીએ છીએ, ત્યારે તેઓ તેના પર ફૂલાઈ જાય છે અને જ્યારે તેમના પોતાના કરેલા કૃત્યોના કારણે તેમના પર કોઈ મુસીબત આવે છે, તો સહસા તેઓ નિરાશ થવા લાગે છે. (૩૭) શું આ લોકો જોતા નથી કે અલ્લાહ જ રોજી વિશાળ કરે છે જેની ચાહે છે અને તંગ કરે છે (જેની ચાહે છે) ? નિશ્ચિતપણે આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ ઈમાન લાવે છે. (૩૮) તો (હે ઈમાનવાળા !) રિશ્તેદારને તેનો હક્ક આપ અને ગરીબ અને મુસાફરને (તેનો હક્ક).^(૯) આ પદ્ધતિ વધુ સારી છે એ લોકો માટે, જેઓ અલ્લાહની પ્રસન્નતા ઈચ્છતા હોય, અને તેઓ જ સફળતા પામવાના છે. (૩૯) જે વ્યાજ તમે આપો છો, જેથી લોકોના ધનમાં ભળીને તે વધી જાય, અલ્લાહના નજીક તે નથી વધતું,^(૧૦) અને જે ઝકાત (ધર્મ-દાન) તમે અલ્લાહની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવાના આશયથી આપો છો, તેના જ આપનારા હકીકતમાં પોતાનું ધન વધારે છે.

(૪૦) અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને પેદા કર્યા, પછી તમને રોજી આપી, પછી તે તમને મૃત્યુ આપે છે, પછી તે તમને જીવંત કરશે. શું તમારા ઠેરવેલા ભાગીદારોમાં કોઈ એવો છે, જે આમાંથી કોઈ પણ કામ કરતો હોય ? પાંક છે તે અને ઉચ્ચતર અને શ્રેષ્ઠ છે તે શિર્ક (ઉપાસનામાં અલ્લાહના ભાગીદાર ઠેરવવા)થી, જે આ લોકો કરે છે. (રુકૂઅ-૪) (૪૧) જમીન અને સમુદ્રમાં બગાડ પેદા થઈ ગયો છે લોકોના પોતાના હાથોની કમાણીથી,^(૧૧) જેથી સ્વાદ ચખાડે તેમને, તેમના કેટલાક કર્મોનો. કદાચ તેઓ અટકી જાય. (૪૨) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહો કે ધરતીમાં હરીફરીને

૯. એ નથી ફરમાવ્યું કે રિશ્તેદાર, ગરીબ અને મુસાફરને દાન આપો. ઈરશાદ એ થયો છે કે આ તેમનો હક્ક છે, જે તારે આપવો જોઈએ, અને હક્ક જ સમજીને તું તેને આપે.

૧૦. કુર્આન-મજીદમાં આ પહેલી આયત છે, જે વ્યાજની નિંદામાં અવતરિત થઈ છે. પછીના આદેશો માટે જૂઓ :

સુર: આલે ઈમરાન, આયત-૧૩૦, સુર: બકરહ, આયત-૨૭૫ થી ૨૮૧.

૧૧. આ સંકેત એ યુદ્ધ તરફ છે, જે તે જમાનામાં દુનિયાની બે મહા-શક્તિઓ ઈરાન અને રોમ વચ્ચે ચાલુ હતું.

فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ
 مِنْ قَبْلُ ۖ كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ۗ فَأَقْبَمَ وَجْهَكَ
 لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ
 مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصَدِّقُونَ ۗ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ
 كُفْرُهُ ۗ وَمَنْ عَمِلْ صَالِحًا فَلَا نَفْسِهِمْ يُمَهِّدُونَ ۗ
 لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ ۗ
 إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ۗ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ
 الرِّيَّاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ
 لِفُوكِ بِأَمْرِهِ وَتَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَكَلَّمَ
 شُكْرُونَ ۗ وَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ
 يُجَاءُ وَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَاذْتَمَنَّا مِنَ الَّذِينَ أَجْرُمُوا ۗ
 وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ۗ اللَّهُ الَّذِي
 يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيُبْسِطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ
 يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كَسْفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ
 ظِلِّهِ ۗ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
 إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ۗ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ
 أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ ۗ فَانظُرْ
 إِلَى آثَرِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُغِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ
 إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ آيَاتِ الْمَوْتَى ۗ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۗ

જુઓ, અગાઉ થઈ ગયેલા લોકોનો શું અંજામ આવી ચૂક્યો છે. તેમાંના ઘણાંખરા મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) જ હતા. (૪૩) તો (હે નબી સલ્લ.!) પોતાનું રુપ દઢતાની સાથે જમાવી દો આ સત્ય-ધર્મની દિશામાં, એનાથી પહેલાં કે તે દિવસ આવે, જેના ટળી જવાનો કોઈ ઉપાય અલ્લાહ તરફથી નથી. તે દિવસે લોકો વિભાજિત થઈ એકબીજાથી અલંગ થઈ જશે. (૪૪) જેણે કુફ' (ઈન્કાર) કર્યું છે તેના કુફની મુસીબત તેના પર જ છે, અને જે લોકોએ સદ્કાર્યો કર્યા છે તેઓ પોતાના જ માટે (સફળતાનો માર્ગ) સાફ કરી રહ્યા છે, (૪૫) જેથી અલ્લાહ ઈમાન લાવનારાઓને અને સદ્કાર્ય કરનારાઓને પોતાની કૃપાથી બદલો આપે. નિ:શંક, તે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને પસંદ કરતો નથી.

(૪૬) તેની નિશાનીઓમાંથી એ છે કે તે હવાઓ મોકલે છે ખુશખબર આપવા માટે અને તમને પોતાની કૃપા આપવા માટે અને એ આશયથી કે નૌકાઓ તેના આદેશથી ચાલે અને તમે તેની કૃપા (આજીવિકા) શોધો અને તેના કૃતજ્ઞ બનો. (૪૭) અને અમે તમારા પહેલાં રસૂલો (ઈશદૂતો)ને તેમની કોમ તરફ મોકલ્યા અને તેઓ તેમના પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને આવ્યા. પછી જેમણે અપરાધ કર્યા તેમનાથી અમે બદલો લીધો અને અમારા પર એ કર્તવ્ય હતું કે અમે ઈમાનવાળાઓની મદદ કરીએ.

(૪૮-૪૯) અલ્લાહ જ છે, જે હવાઓને મોકલે છે અને તે વાદળો ઉઠાવે છે, પછી તે આ વાદળોને આકાશમાં ફેલાવે છે જેવી રીતે ચાહે છે અને તેમને ટુકડીઓમાં વહેંચી નાખે છે. પછી તું જુએ છે કે વરસાદના ટીપાં વાદળોમાંથી ટપકતા જાય છે. આ વરસાદ જ્યારે તે પોતાના બંદાઓમાંથી જેમના પર ચાહે વરસાવે છે, તો એકાએક તેઓ આનંદ અને ઉલ્લાસમાં આવી જાય છે, જો કે તેના વરસતાં પહેલાં તેઓ નિરાશ થઈ રહ્યા હતા. (૫૦) જુઓ અલ્લાહની કૃપાનો પ્રભાવ કે મૃત પડેલી ધરતીને તે કેવી રીતે જીવંત કરે છે ? નિ:શંક, તે મડદાંઓને જીવન પ્રદાન કરવાવાળો છે અને તેને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيْحًا فَرَاوَهُ مُصَفَّرًا اَلظَّلُوْا مِنْۢ بَعْدِهَا
 يَكْفُرُوْنَ ۝٥١ فَاِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتٰى وَلَا تَسْمَعُ الصُّمَّ
 الدُّعَاۗءَ اِذَا وَاوَا مُدْبِرِيْنَ ۝٥٢ وَمَا اَنْتَ بِهٰدِ الْعَمٰى
 عَنِ ضَلٰلَتِهِمْ ۝٥٣ اِنْ تَسْمَعُ اِلَّا مَنْ يُّؤْمِنُ بِآيٰتِنَا
 فَهُمْ مُّسْلِمُوْنَ ۝٥٤ اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِّنۢ ضَعْفٍ
 ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ
 بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشِيْبَةً ۝٥٥ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَهُوَ
 الْعَلِيْمُ الْقَدِيْرُ ۝٥٦ وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ
 الْمُجْرِمُوْنَ ۝٥٧ مَا لَيْتُوْا غَيْرَ سَاعَةٍ ۝٥٨ كَذٰلِكَ كَانُوْا
 يُؤْفَكُوْنَ ۝٥٩ وَقَالَ الَّذِيْنَ اٰوْتُوْا الْعِلْمَ وَالْاِيْمَانَ لَقَدْ
 اٰتَيْنٰكُمْ فِى كِتٰبِ اللّٰهِ اِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ ۝٦٠ فِهٰذَا يَوْمُ
 الْبَعْثِ وَلَكِن كُنْتُمْ كٰنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ۝٦١ فَيَوْمَئِذٍ
 لَا يُنْفَعُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَعْدَرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ۝٦٢
 وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۝٦٣
 وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيٰتٍ لَّيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اِنْ
 اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُوْنَ ۝٦٤ كَذٰلِكَ يَظْبَعُ اللّٰهُ عَلَى
 قُلُوْبِ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝٦٥ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ
 اللّٰهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفُّكَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْقِنُوْنَ ۝٦٦

(૫૧) અને જો અમે એક એવી હવા મોકલીએ, જેના પ્રભાવથી તેઓ પોતાની ખેતીને પીળી પડેલી જુએ, તો તેઓ કુફ (કૃતદ્વનતા) કરતા રહી જાય છે. (૧૨) (૫૨-૫૩) (હે નબી સલ્લ.!) તમે મરદાઓને સંભળાવી શકતા નથી, (૧૩) ન તો એ બહેરાઓને પોતાનો પોકાર સંભળાવી શકો છો, જેઓ પીઠ ફેરવીને ચાલી જઈ રહ્યા હોય અને ન તો તમે આંધળાઓને તેમની પથભ્રષ્ટતામાંથી કાઢીને સન્માર્ગ દેખાડી શકો છો. તમે તો માત્ર તેમને જ સંભળાવી શકો છો, જેઓ અમારી આયતો પર ઈમાન લાવે અને આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દે છે. (રુકૂઅ-૫)

(૫૪) અલ્લાહ જ તો છે, જેણે નિર્બળતાની હાલતથી તમારા સર્જનની શરૂઆત કરી, પછી આ નિર્બળતા બાદ તમને શક્તિ પ્રદાન કરી, ત્યારબાદ આ શક્તિ પછી તમને અશક્ત અને વૃદ્ધ કરી દીધા. તે જે કંઈ ચાહે છે, પેદા કરે છે અને તે બધું જ જાણનાર અને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવનાર છે. (૫૫) અને જ્યારે તે ઘડી આવીને ઘટિત થશે, (૧૪) તો અપરાધીઓ સોગંદો ખાઈ-ખાઈને કહેશે કે અમે એક ક્ષણભરથી વધુ રોકાયા નથી. આવી જ રીતે તેઓ દુનિયાના જીવનમાં ધોખો ખાયા કરતા હતા. (૫૬) પરંતુ જેમને જ્ઞાન અને ઈમાનથી સંપન્ન કરી દેવામાં આવ્યા હતા, તેઓ કહેશે કે અલ્લાહના લખાણમાં તો તમે હથ્થ (પુન: જીવંત થઈ ઉઠવા)ના દિવસ સુધી પડ્યા રહ્યા છો, તો આ એ જ હથ્થનો દિવસ છે, પણ તમે જાણતા ન હતા. (૫૭) તો તે દિવસ હશે, જેમાં અત્યાચારીઓને તેમનું બહાનું કોઈ ફાયદો નહીં પહોંચાડે અને ન તેમને માફી માગવા માટે કહેવામાં આવશે. (૧૫)

(૫૮) અમે આ કુર્આનમાં લોકોને વિવિધ રીતે સમજાવ્યા છે. તમે ચાહે કોઈ પણ નિશાની લઈ આવો, જે લોકોએ માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે તેઓ એ જ કહેશે કે તમે અસત્ય પર છો. (૫૯) આવી રીતે મહોર મારી દે છે અલ્લાહ, એ લોકોના હૃદયો પર, જેઓ જ્ઞાનહીન છે. (૬૦) તો (હે નબી સલ્લ.!) સબ્ર કરો (ધૈર્ય રાખો), નિ:સંદેહ અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે, અને કદાપિ હળવા ન સમજે તમને એ લોકો, જેઓ વિશ્વાસ કરતા નથી. (૧૬) (રુકૂઅ-૬)

૧૨. અર્થાત્, પછી તેઓ અલ્લાહને અપશબ્દો કહેવા લાગે છે અને તેના પર દોષારોપણ કરવા લાગે છે કે તેણે કેવી મુસીબતો અમારા પર નાખી દીધી છે. જો કે જ્યારે અલ્લાહે તેમના કૃપાઓની વર્ષા કરી હતી તે વખતે તેમણે શુક (કૃતજ્ઞતા)ને બદલે કૃતદ્વનતા (અપકાર) વ્યક્ત કરી હતી.

૧૩. અર્થાત્ એ લોકોને, જેમનો અંતરાત્મા મરી પરવાર્થી છે.

૧૪. અર્થાત્, ક્યામત, જેના આવવાના સમાચાર આપવામાં આવી રહ્યા છે.

૧૫. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, “ન તેમનાથી એ ઈચ્છા થઈ શકશે કે પોતાના રબને રાજી કરો.”

૧૬. અર્થાત્, દુશ્મનો તમને એવા નબળા ન જુએ કે તેમના શોર-બકોરથી તમે દબાઈ જાઓ, અથવા તેમનો દોષારોપણ અને બહાનાબાજીઓના અભિયાનથી તમે પ્રભાવિત થઈ જાઓ, અથવા તેમની મહેણાં-ટોણાં, કટાક્ષ તેમજ હાંસી અને ઉપહાસથી તમે નાહિંમત થઈ જાઓ, અથવા તેમની ધમકીઓ અને શક્તી-પ્રદર્શનો તથા અત્યાચાર અને દમનથી તમે ડરી જાઓ, અથવા તેમણે આપેલ પ્રલોભનોથી તમે લપસી જાઓ.

૩૧. લુકમાન

પરિચય

નામ :

આ સૂર:ની આયત ૧૨ થી ૧૯ સુધીમાં એ શિખામણો વર્ણવવામાં આવી છે, જે લુકમાને પોતાના પુત્રને કરી હતી. આ જ સંબંધથી આનું નામ લુકમાન રાખવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

તેના વિષયો પર વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આ સૂર: એ સમયે અવતરિત થઈ છે, જ્યારે ઈસ્લામી આહવાનને કચડી નાંખવા અને રોકવા માટે દમન અને અત્યાચારની શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી, પરંતુ હજુ વિરોધના તોફાને પૂરેપૂરી રીતે ભયાનક રૂપ અપનાવ્યું ન હતું. આનો નિર્દેશ આયત ૧૪-૧૫ પરથી મળે છે, જેમાં નવા-નવા મુસલમાન બનનારા યુવાનોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે માતા-પિતાના હક્કો તો નિ:શંક અલ્લાહ પછી સૌથી વધુ છે, પરંતુ જો તેઓ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) તરફ પાછા ફરવા માટે મજબૂર કરે તો એમની આ વાત કદાપિ ન માનો.

વિષય :

આ સૂર:માં લોકોને શિર્કની નિરર્થકતા અને અતાર્કિકતા તેમજ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની સચ્ચાઈ અને બૌદ્ધિકતા સમજાવવામાં આવી છે અને તેમને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે કે બાપ-દાદાઓનું આંધળું અનુકરણ છોડી દો, ખુલ્લા મનથી એ શિક્ષણ પર વિચાર કરો જે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સૃષ્ટિના રબ તરફથી પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે અને ખુલ્લી આંખોથી જુઓ કે દરેક બાજુએ સૃષ્ટિમાં અને સ્વયં તેમના અંદર કેવી-કેવી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ તેના સત્ય હોવાની સાક્ષી આપી રહી છે. આ સંબંધમાં એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે આ કોઈ નવો અવાજ નથી, જે દુનિયામાં અથવા સ્વયં આરબ પ્રદેશોમાં પ્રથમ વખતે જ ઉઠ્યો હોય. પહેલાં પણ જે લોકો જ્ઞાન અને બુદ્ધિ તથા સમજ-બૂઝ અને વિવેક રાખતા હતા, તેઓ આ જ વાતો કહેતા હતા, જે આજે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) કહી રહ્યા છે. તમારા પોતાના જ દેશમાં લુકમાન નામના હકીમ (સમજદાર અને વિવેકશીલ માણસ) થઈ ચૂક્યા છે, જેમની સમજ-બૂઝ અને વિવેકદર્શિતાને તમે પોતે પણ માનો છો, હવે તમે પોતે જ જોઈ લો કે તે કઈ માન્યતા અને કઈ નીતિમતાનું શિક્ષણ આપતા હતા.

ذَكَرْنَا فِيهَا ٣٢

(٣١) سُورَةُ لُقْمَانَ مَكِّيَّةٌ (٥٤)

أَيَّاهَا ٣٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ١ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ٢ هُدًى وَ

رَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ ٣ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ٤

أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ

الْمُفْلِحُونَ ٥ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُشْتَرِ لَهْوَ

الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ٦

وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ٧ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ٨

وَإِذَا تَنَلَّى عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّى مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ

يَسْمَعْهَا كَأَن فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا ٩ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ

أَلِيمٍ ١٠ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ

جَنَّتُ النَّعِيمِ ١١ خُلِدِينَ فِيهَا ١٢ وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ١٣ خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ

تَرَوْنَهَا ١٤ وَالْفِئ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَن تَمِيدَ بِكُمْ

وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ ١٥ وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ

مَاءً فَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ١٦ هَذَا خَلْقُ

اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ ١٧ بَلِ

الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ١٨ وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ

૩૧. સૂર: લુકમાન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૩૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ ! (૨) આ હિકમત (તત્ત્વજ્ઞાન)વાળા ગ્રંથની આયતો છે, ^(૧)
(૩) માર્ગદર્શન અને કૃપા ઉત્તમ કાર્ય કરનારાઓ માટે, (૪) જેઓ નમાઝ કાયમ કરે
છે, ઝકાત આપે છે અને આખિરત (પરલોક)માં વિશ્વાસ ધરાવે છે. (૫) આવા જ લોકો
પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી સન્માર્ગ પર છે અને આ જ લોકો સફળતા
પ્રાપ્ત કરવાવાળા છે.

(૬) અને મનુષ્યોમાંથી જ કોઈ એવો પણ છે, જે મનમોહક વાર્તાઓ ખરીદી લાવે
છે; ^(૨) જેથી લોકોને અલ્લાહના માર્ગથી જ્ઞાન વગર પથભ્રષ્ટ કરી દે અને આ માર્ગ પર
આવવાના આમંત્રણને મજાકમાં ઊડાવી દે. આવા લોકો માટે સખત અપમાનજનક
યાતના છે. (૭) તેને જ્યારે અમારી આયતો સંભળાવવામાં આવે છે, તો તે અત્યંત
ઘમંડ સાથે એવી રીતે મોઢું ફેરવી લે છે જાણે તેણે તે સાંભળી જ નથી, જાણે કે તેના કાન
બહેરા છે. ભલે, ખુશખબર સંભળાવી દો તેને એક દુઃખદાયી યાતનાની. (૮) અલબત્ત,
જે લોકો ઈમાન લઈ આવે અને સદ્કાર્ય કરે, તેમના માટે કૃપાસભર જન્મતો છે, (૯)
જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે. આ અલ્લાહનો પાકો વાયદો છે અને તે પ્રભુત્વશાળી અને
તત્ત્વદર્શી છે.

(૧૦) તેણે આકાશોને પેદા કર્યા તમે જોઈ શકો તેવા સ્તંભો વગર. તેણે ધરતીમાં
પર્વતો જમાવી દીધા, જેથી તે તમને લઈને ગબડી ન પડે. તેણે દરેક પ્રકારના પ્રાણીઓ
ધરતીમાં ફેલાવી દીધા અને આકાશમાંથી પાણી વરસાવ્યું અને ધરતીમાં જાત-જાતની
ઉમદા વસ્તુઓ ઊગાડી દીધી. (૧૧) આ તો છે અલ્લાહનું સર્જન. હવે મને બતાવો, આ
બીજાઓએ શું પેદા કર્યું છે? સાચી વાત એ છે કે આ અત્યાચારી લોકો સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં
પડેલા છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૨) અમે લુકમાનને હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા, બુદ્ધિમતા) પ્રદાન કરી હતી કે જેથી

૧. અર્થાત્, એવા ગ્રંથની આયતો જે હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા અને બુદ્ધિમતા)થી ભરપૂર છે, જેની દરેક વાત હિકમત પર આધારિત છે.
૨. મૂળ શબ્દ છે 'લફ્વલ્લ હદીસ', અર્થાત્ એવી વાત જે વ્યક્તિને પોતાનામાં મશગૂલ (લીન) કરીને દરેક બીજી વસ્તુથી ગાફેલ કરી દે. રિવાયતો (નોંધો)માં દર્શાવેલ છે કે જ્યારે નબી સલ્વ. ના પ્રચારની અસરો કુરૈશની તમામ કોશિશો છતાં ફેલાવાથી ન અટકી, તો તેમણે ઈરાનથી રુસ્તમ અને અસફન્દયારની વાર્તાઓ મંગાવીને કથા સંભળાવવાનું શરૂ કર્યું અને ગાવા-વગાડવાવાળી દાસીઓનો પ્રબંધ કર્યો, જેથી લોકો એ વસ્તુઓમાં મશગૂલ થઈને હુજૂર સલ્વ. ની વાત ન સાંભળે..

حِكْمَةً أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ ٥ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ
 لِنَفْسِهِ ٥ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَبِيدًا ٦ ۝ وَإِذْ
 قَالَ لُقْمَنُ لَابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ
 بِاللَّهِ ۗ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ٧ ۝ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ
 بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ وَهْنٍ وَأَقْرَبُ
 فِي عَامِينَ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ ٥ إِلَى الْمَصِيرِ ٨ ۝
 وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ
 بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۗ وَصَاحِبَهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ٩
 ۖ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ٥ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ
 فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ١٠ ۝ يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ
 مِنْتَقَالِ حَبْنَةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ
 فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ ٥ إِنَّ
 اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ١١ ۝ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ ۗ وَأْمُرْ
 بِالْمَعْرُوفِ ۖ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا
 صَابَكَ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ١٢ ۝ وَلَا تُصَعِّرْ
 خَدَّكَ لِلنَّاسِ ۗ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۗ
 إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ١٣ ۝ وَأَقْصِدْ
 فِي مَشْيِكَ ۗ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۗ إِنَّ أَنْكَرَ
 الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ١٤ ۝ أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ

وَقَدْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ

التَّصْفِ

مِثْلَهُ

= ٣٠

કૃતજાં બને. જે કોઈ કૃતજાં બને તેની કૃતજાતા તેના પોતાના જ માટે લાભપ્રદ છે અને જે ઈન્કાર કરે તો વાસ્તવમાં અલ્લાહ બેનિયાજ (નિરપેક્ષ) છે અને તે સ્વયં પ્રશંસિત છે.

(૧૩) યાદ કરો, જ્યારે લુકમાન પોતાના પુત્રને શિખામણ આપી રહ્યો હતો, તો તેણે કહ્યું, “બેટા ! અલ્લાહ સાથે કોઈને ભાગીદાર બનાવીશ નહીં. સત્ય એ છે કે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) ખૂબ મોટો જુલ્મ (અત્યાચાર) છે,” (૧૪) અને એ હકીકત છે કે અમે મનુષ્યને પોતાના માતા-પિતાના હક્ક ઓળખવાની સ્વયં તાકીદ કરી છે. તેની માતાએ કમજોરી પર કમજોરી સહન કરીને તેને પોતાના પેટમાં રાખ્યો અને બે વર્ષ તેના દૂધ છૂટવામાં લાગ્યા. (એટલા માટે અમે તેને શિખામણ આપી કે) મારો આભાર માન અને પોતાના માતા-પિતા પ્રત્યે આભાર વ્યક્ત કર, મારા જ તરફ તને પાછા ફરવાનું છે. (૧૫) પરંતુ જો તેઓ તારા પર દબાણ કરે કે મારા સાથે તું કોઈ એવાને ભાગીદાર બનાવે જેને તું નથી જાણતો,^(૩) તો તેમની વાત કદાપિ ન માન. દુનિયામાં તેમના સાથે સદ્વર્તન કરતો રહે, પરંતુ અનુસરણ એ વ્યક્તિના માર્ગનું કરજે, જે મારા તરફ વળેલો છે. પછી તમને સૌને મારા તરફ જ પલટવાનું છે. તે વખતે હું તમને બતાવી દઈશ કે તમે કેવા કાર્યો કરતા રહ્યા છો.

(૧૬) (અને લુકમાને કહ્યું હતું કે,) “બેટા ! કોઈ વસ્તુ રાઈના દાણા બરાબર પણ હોય અને કોઈ ખડકમાં કે આકાશોમાં કે ધરતીમાં ક્યાંક છૂપાયેલી હોય, અલ્લાહ તેને કાઢી લાવશે. હકીકતમાં અલ્લાહ સૂક્ષ્મ દષ્ટિવાળો અને સુમાહિતગાર છે. (૧૭) બેટા ! નમાઝ કાયમ કર, અને ભલાઈની આજ્ઞા આપ, બૂરાઈથી રોક, અને જે કષ્ટ પણ પડે તેના પર ધૈર્યથી કામ લે. આ એ વાતો છે, જેની ખૂબ તાકીદ કરવામાં આવી છે.^(૪) (૧૮) અને લોકોથી મોઢું ફેરવીને વાત ન કર, અને ન ધરતી પર અકડાઈને ચાલ. હકીકતમાં અલ્લાહ કોઈ સ્વચ્છંદી અને અહંકારી વ્યક્તિને પસંદ નથી કરતો. (૧૯) પોતાની ચાલમાં સંતુલન રાખ, અને પોતાનો અવાજ સહેજ ધીમો રાખ. હકીકતમાં બધા અવાજોથી ખરાબ અવાજ ગધેડાઓનો અવાજ હોય છે.” (રુકૂઅ-૨)

(૨૦) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહે ધરતી અને આકાશોની તમામ વસ્તુઓને

૩. અર્થાત્, જે તારા જ્ઞાન મુજબ મારો ભાગીદાર નથી.

૪. બીજો અર્થ એ પણ થઈ શકે છે કે આ મોટા સાહસના કાર્યોમાંથી છે.

سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ
النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى
وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا
أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ
أَبَاءَنَا أَوْ لَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ
السَّعِيرِ ۝ وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ
مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى
اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ۝ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ
كُفْرُهُ ۗ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ ثُمَّ نَبِّئُكُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ
إِلَىٰ عَذَابِ غَلِيظٍ ۝ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۗ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَ
الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝ وَلَوْ أَنَّ مَا
فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمْدَةٌ مِنْ
بَعْدِهِ سَبْعَةَ آبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ ۗ إِنَّ
اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا
كَنُفُسٍ وَاحِدَةٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ أَلَمْ تَرَ أَنَّ

તમારા માટે આધીન કરી રાખી છે^(૫) અને પોતાની જાહેર અને છૂપી ને'મતો (કૃપાઓ) તમારા પર પૂર્ણ કરી દીધી છે? આ સ્થિતિ હોવા છતાં મનુષ્યોમાંથી કેટલાક લોકો એવા છે, જેઓ અલ્લાહ વિષે ઝઘડે છે એના વગર કે તેમના પાસે કોઈ જ્ઞાન હોય, અથવા કોઈ માર્ગદર્શન અથવા કોઈ પ્રકાશ દેખાડનાર ગ્રંથ. (૨૧) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે અનુસરણ કરો એ વસ્તુનું જે અલ્લાહે અવતરિત કરી છે, તો કહે છે કે અમે તો એ વસ્તુનું અનુસરણ કરીશું, જેના ઉપર અમે અમારા બાપ-દાદાઓને જોયા છે. શું આ લોકો તેમનું જ અનુસરણ કરશે, ચાહે શૈતાન તેમને ભડકે બળતી આગ તરફ જ કેમ ન બોલાવતો રહ્યો હોય?

(૨૨) જે વ્યક્તિ પોતાને અલ્લાહને સમર્પિત કરી દે અને વ્યવહારમાં તે સદાચારી હોય, તેણે વાસ્તવમાં એક ભરોસાપાત્ર સહારો પકડી લીધો, અને બધા જ મામલાઓનો અંતિમ ફેંસલો અલ્લાહના જ હાથમાં છે. (૨૩) હવે જે કુફ (ઈન્કાર) કરે છે, તો તેનો ઈન્કાર તમને દિલગીર ન કરે. તેમને પાછા ફરીને આવવાનું તો અમારા જ પાસે છે. પછી અમે તેમને બતાવી દઈશું કે તેઓ શું કરીને આવ્યા છે. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ દિલોના રહસ્યો સુદ્ધાં જાણે છે. (૨૪) અમે થોડી મુદત તેમને દુનિયામાં મજા કરવાની મહેતલ આપી રહ્યા છીએ, પછી તેમને વિવશ કરીને એક સખત યાતના તરફ ખેંચીને લઈ જઈશું.

(૨૫) જો તમે આમને પૂછો કે ધરતી અને આંકાશોને કોણે પેદા કર્યા છે, તો તેઓ ચોક્કસ કહેશે કે અલ્લાહે. કહો, અલહમ્દુલિલ્લાહ! (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે) પરંતુ એમનામાંથી ઘણાંખરા લોકો જાણતા નથી. (૨૬) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ છે તે અલ્લાહનું છે. નિ:શંક, અલ્લાહ બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ) અને સ્વયં પ્રશંસિત છે. (૨૭) ધરતીમાં જેટલાં વૃક્ષો છે, જો તે બધા જ કલમ બની જાય અને સમુદ્ર (શાહી બની જાય) જેને વધુ સાત સંમુદ્રો શાહી ઉપલબ્ધ કરે, તો પણ અલ્લાહની વાતો (લખવાથી) પૂરી નહીં થાય.^(૬) નિ:શંક, અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૨૮) તમને સૌ મનુષ્યોને પેદા કરવા અને પુન: જીવંત કરી ઉઠાવવા તો (તેના માટે) બસ એવું જ છે, જાણે એક જીવધારીને (પેદા કરવું અને જીવંત કરીને ઉઠાવવું). હકીકત એ છે કે અલ્લાહ બધું જ સાંભળનાર અને જોનાર છે.

૫. કોઈ વસ્તુને કોઈના માટે વશમાં કરવાના બે સ્વરૂપો હોઈ શકે છે: એક એ કે તે વસ્તુ તેમના આધીન કરી દેવામાં આવે અને તેને અધિકાર આપી દેવામાં આવે કે જે રીતે ચાહે તેને કામમાં લાવે અને જે રીતે ચાહે તેનો ઉપયોગ કરે. બીજું એ કે એ વસ્તુને એવા નિયમોની પાબંદ કરી દેવામાં આવે, જેના કારણે એ વસ્તુ તે વ્યક્તિ માટે લાભદાયક બની જાય અને તેના હિતોની સેવા કરતી રહે. ધરતી અને આકાશની તમામ વસ્તુઓને અલ્લાહ તૃઆલાએ માનવી માટે એ જ અર્થમાં વશમાં નથી કરી, બલકે કેટલીક વસ્તુઓ પહેલા અર્થમાં વશમાં કરી છે અને કેટલીક બીજા અર્થમાં. જેમ કે - હવા, પાણી, માટી, આગ, વનસ્પતિ, ખનીજ, ઢોર-ઢાંખર વગેરે અસંખ્ય વસ્તુઓ પહેલા અર્થમાં આપણા માટે વશમાં કરેલ છે, અને ચંદ્ર, સૂર્ય વગેરે બીજા અર્થમાં.

૬. આ જ વિષય થોડાક જુદા અર્થમાં સૂર: કહફ, આયત-૧૦૮માં આવી ચૂક્યો છે. આનાથી એ કલ્પના અપાવવાનો આશય છે કે જે અલ્લાહ આટલી વિશાળ સૃષ્ટિને અસ્તિત્વમાં લાવ્યો છે કે તેના સામર્થ્યના ચમત્કારોની કોઈ સીમા નથી; તેની ખુંદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં છેવટે કોઈ સર્જન કેવી રીતે ભાગીદાર હોઈ શકે છે.

اللَّهُ يُؤَلِّجُ الْبَيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي الْبَيْلِ وَ
 سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
 وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ
 هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ
 اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلُوكَ
 تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيكُمْ مِنْ آيَاتِهِ
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾ وَإِذَا
 غَشِيَهم مَوَجٌ كَالظُّلُمِ الَّذِي دَعَا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
 لَهُ الدِّينَ هَٰ فَلَمَّا نَجَّهم إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ
 وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٤﴾ يَا أَيُّهَا
 النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ
 وَرَبُّكُمْ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّبَكُمُ
 عُيُنُكُمْ أَنْ يَذَّكَّرَ لَهُ السَّاعَةَ ۗ وَيُنزِّلُ الْغَيْثَ ۗ
 لِيَعْلَمَ مَا فِي الْأَرْحَامِ ۗ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّا
 أُتَتْ بِهَا مِنْ عِنْدِ رَبِّهَا وَلَا تَسْمَعُ لِحُكْمِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ
 عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

(૨૯) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહ રાતને દિવસમાં પરોવીને લઈ આવે છે અને દિવસને રાતમાં? તેણે સૂર્ય અને ચંદ્રને વશમાં કરી રાખ્યા છે. બધા જ એક નિયત સમય સુધી ચાલી જઈ રહ્યા છે,^(૭) અને (શું તમે નથી જાણતા) કે જે કંઈ પણ તમે કરો છો અલ્લાહ તેનાથી વાકેફ છે? (૩૦) આ બધું એટલા માટે છે કે અલ્લાહ જ સત્ય છે અને તેને છોડીને જે બીજી વસ્તુઓને આ લોકો પોકારે છે તે બધી અસત્ય છે, અને (એટલા માટે કે) અલ્લાહ જ ઉચ્ચ અને મહાન છે. (રૂફૂઅ-૩)

(૩૧) શું તમે જોતા નથી કે નૌકા સમુદ્રમાં અલ્લાહની કૃપાથી ચાલે છે, જેથી તે તમને પોતાની કેટલીક નિશાનીઓ દેખાડે? નિઃસંદેહ, આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે ધૈર્ય અને કૃતજ્ઞતા દર્શાવનાર હોય. (૩૨) અને જ્યારે (સમુદ્રમાં) આ લોકો ઉપર એક મોજું સાયબાનો (છત્ર-છાયાઓ)ની જેમ છવાઈ જાય છે, તો આ લોકો અલ્લાહને પોકારે છે પોતાના દીન (ધર્મ)ને તદ્દન તેના જ માટે વિશિષ્ટ કરીને. પછી જ્યારે તે બચાવીને તેમને જમીન સુધી પહોંચાડી દે છે, તો તેમનામાંથી કોઈ મધ્યમમાર્ગ અપનાવે છે,^(૮) અને અમારી નિશાનીઓનો ઈન્કાર કરતો નથી પણ દરેક એ વ્યક્તિ જે વિશ્વાસઘાત કરનારો અને અપકારી છે.

(૩૩) લોકો! બચો પોતાના રબના પ્રકોપથી અને ડરો એ દિવસથી, જ્યારે કે કોઈ પિતા પોતાના પુત્ર તરફથી બદલો નહીં આપે અને ન કોઈ પુત્ર પોતાના પિતા તરફથી કંઈ બદલો આપનાર હશે. હકીકતમાં અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે.^(૯) તો તમને આ દુનિયાનું જીવન ધોકામાં ન નાખે, અને ન તો ધોકેબાજ તમને અલ્લાહના મામલામાં ધોકો આપી જાય.

(૩૪) તે ઘડીનું જ્ઞાન અલ્લાહ પાસે જ છે. એ જ વરસાદ વરસાવે છે, એ જ જાણે છે કે માતાઓની કૂખમાં શું ઊછરી રહ્યું છે, કોઈ જીવધારી નથી જાણતો કે કાલે તે શું કમાણી કરવાનો છે, અને ન કોઈ વ્યક્તિને એ ખબર છે કે કયા ભૂ-ભાગ પર તેને મૃત્યુ આવવાનું છે. અલ્લાહ જ બધું જાણનાર અને માહિતગાર છે. (રૂફૂઅ-૪)

૭. અર્થાત્, દરેક વસ્તુના આયુષ્યની જે મુદત નિયત કરી દેવામાં આવી છે, એ જ સીમા સુધી તે ચાલી રહી છે. કોઈ વસ્તુ પણ ન અનંત છે, ન શાશ્વત.

૮. આના બે અર્થ હોઈ શકે છે: 'ઈકતિસાદ' (મધ્યમમાર્ગ)ને જો સચ્ચાઈના માર્ગમાં ચાલવાના અર્થમાં લેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ થશે કે તેમનામાંથી કોઈ એ સમય વીતી ગયા છતાં પણ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) પર કાયમ રહે છે અને જો તેને માધ્યમ અને સંતુલનના અર્થમાં લેવામાં આવે, તો અર્થ એ થશે કે કેટલાક લોકો પોતાના શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ) અને નાસ્તિકતાની ધારણામાં એ કઠરતા પર કાયમ નથી રહેતા અથવા કેટલાક લોકોમાં નિષ્ઠા અને નિખાલસતાની એ ભાવના ઠંડી પાડી જાય છે, જે તે વખતે ઉત્પન્ન થઈ હતી.

૯. અર્થાત્, કયામતનો વાયદો.

૩૨. અસુ-સજદહ

પરિચય

નામ :

આયત-૧૫માં 'સજદહ'નો ઉલ્લેખ થયો છે, તેને જ આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વર્ષાન-શૈલીથી એવું લાગે છે કે આ સૂર:નો ઉત્તરાણકાળ મક્કાનો મધ્ય-કાળ છે અને તેનો પણ શરૂઆતનો સમય, જ્યારે કે મક્કાના કાફિરોના અત્યાચારોમાં હજુ તીવ્રતા આવી ન હતી.

વિષય અને ચર્ચાના વિષયો :

સૂર:નો વિષય તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), આખિરત (પરલોક) અને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ) વિષે લોકોની શંકાઓનું નિવારણ કરવું અને આ ત્રણેય સચ્ચાઈઓ પર ઈમાન લાવવાનું આમંત્રણ આપવું છે. સત્યના આમંત્રણની આ ત્રણે પાયાની વાતો પર મક્કાના કાફિરોના વાંધાઓનો જવાબ આપતાં સૌથી પહેલા તેમને એ કહેવામાં આવ્યું છે કે નિ:શંક, આ અલ્લાહનો જ કલામ (વાણી) છે અને તે એટલા માટે અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે કે નુબૂવત (પયગંબરી)ના લાભથી વંચિત, ગફલતમાં પડેલ એક કોમને સચેત કરી દેવામાં આવે. એને તમે જૂઠ કેવી રીતે કહી શકો છો, જ્યારે કે તેનું અલ્લાહ તરફથી અવતરિત થવું સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે. પછી એમને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ કુર્આન જે હકીકતો તમારાં સામે પ્રસ્તુત કરે છે, બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને જાતે વિચારો કે આમાં કઈ વસ્તુ આશ્ચર્યજનક છે. આકાશ અને ધરતીનાં તંત્રને જુઓ, સ્વયં પોતાનાં જન્મ અને રૂપ-સ્વરૂપ પર વિચાર કરો, શું આ બધું કુર્આનના શિક્ષણના સાચા હોવા પર સાક્ષી નથી. ત્યારપછી આખિરત (પરલોક)ની દુનિયાનું એક દૃશ્ય પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે અને ઈમાનના સુખદ ફળો અને કુફ (ઈન્કાર)ના દુષ્પરિણામોનું વર્ણન કરીને એ વાત પર પ્રેરિત કરવામાં આવ્યા છે કે લોકો ખરાબ પરિણામ સામે આવી જાય તે પહેલા કુફ ત્યજી દો અને કુર્આનની આ શિક્ષાનો સ્વીકાર કરી લો. પછી એમને બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ અલ્લાહની મોટી કૃપા છે કે તે મનુષ્યના ગુનાઓ બદલ અચાનક અંતિમ અને નિર્ણાયક અઝાબ (યાતના)માં તેને ઝડપી લેતો નથી, બલકે તે પહેલા હળવા-હળવા ફટકા મારતો રહે છે, જેથી તે સચેત થઈ જાય અને તેની આંખો ખુલી જાય. પછી કહ્યું કે દુનિયામાં

ગ્રંથના અવતરણનો આ કોઈ પહેલો અને અનોખો બનાવ નથી, આનાથી પહેલાં હઝરત મૂસા (અલૈ.) પર પણ ગ્રંથ આવ્યો જ હતો, જેને તમે સૌ જાણો છો. વિશ્વાસ રાખો કે આ ગ્રંથ અલ્લાહ તરફથી જ આવ્યો છે અને સારી રીતે સમજી લો કે હવે ફરીથી એ જ બધું બનશે, જે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ના જમાનામાં બની ચૂક્યું છે. આગેવાની અને નેતૃત્વ હવે એમને જ ફાળે આવશે, જે અલ્લાહના આ ગ્રંથને માની લેશે. આને રદ કરનારાઓની નિષ્ફળતા નિશ્ચિત છે. પછી મક્કાના કાફિરોને કહેવામાં આવ્યું છે કે પોતાના વેપારી પ્રવાસો દરમ્યાન તમે જે પુરોગામી નાશ પામેલી કોમોની વસ્તીઓ પાસેથી પસાર થાઓ છો, તેમનો અંજામ જોઈ લો. શું આ જ અંજામ તમે પોતાના માટે પસંદ કરો છો? પ્રત્યક્ષથી ધોખો ન ખાઓ. આજે ઈમાનવાળા જે સ્થિતિમાં છે, તેને જોઈને તમે એવું સમજી લીધું છે કે આ ચાલી શકે કે ટકી શકે એવી વાત નથી, પરંતુ આ માત્ર તમારી નજરનો ધોખો છે. શું એ તમારો રાત-દિવસનો અનુભવ નથી કે આજે એક જમીન તદ્દન સૂકી અને વેરાન પડી છે, પરંતુ કાલે એક જ વરસાદમાં તે જમીન એવી ખીલી ઊઠે છે કે તેના ખૂણે-ખૂણામાંથી વિકાસની શક્તિઓ ફૂટવાની શરૂ થઈ જાય છે. અંતે નબી (સલ્લ.)ને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ લોકો તમારા મોઢેથી ફેંસલાના દિવસની વાત સાંભળીને તેની મજાક ઉડાવે છે. એમને કહો કે જ્યારે અમારા અને તમારા નિર્ણયનો સમય આવી જશે, તે વખતે માનવું તમારા માટે કંઈપણ લાભદાયક નહીં હોય. માનવું હોય તો અત્યારે જ માની લો.

رُكُوعًا ثَلَاثَةً ۳

سُورَةُ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ (۳۲)

آيَاتُهَا ۲۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ۱ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَارِيبَ فِيهِ مِنْ سَرِّ
 الْعَالَمِينَ ۲ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۳ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ
 رَبِّكَ لَتَنْذِرَنَّهُمْ قَوْمًا مَا أَنْتَ مِنْ تَنْذِيرٍ ۴ مَنْ قَبْلِكَ
 لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۵ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى
 عَلَى الْعَرْشِ ۶ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَاكِ ۷ وَلَا
 شَفِيعَ ۸ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۹ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ
 السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ
 كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ۱۰ ذَلِكَ
 عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ۱۱ الَّذِي
 أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ
 مِنْ طِينٍ ۱۲ ثُمَّ جَعَلَ لَسُلَّةٍ مِنْ سُلَلَةٍ مِنْ مَاءٍ
 مَسْهُبٍ ۱۳ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ
 لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۱۴ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ۱۵
 وَقَالُوا إِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ
 جَدِيدٍ ۱۶ بَلْ هُمْ بِلِقَائِ رَبِّهِمْ كَفِرُونَ ۱۷ قُلْ
 يَتَوَقَّعُ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ

૩૨. સૂર: અસૂ-સજદહ

(મકકામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૩૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલિફ-લામ-મીમ ! (૨) આ ગ્રંથનું અવતરણ નિ:શંક સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી છે. (૩) શું આ લોકો કહે છે કે આ માણસે આને પોતે ઘડી કાઢ્યો છે ? નહીં, બલકે આ સત્ય છે તારા રબ તરફથી, જેથી તું સચેત કરે એક એવી કોમને-જેના પાસે તારા પહેલાં કોઈ સચેત કરનાર નથી આવ્યો. કદાચ તેઓ સન્માર્ગ પામી લે.

(૪) તે અલ્લાહ જ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને અને એ તમામ વસ્તુઓને જે તેમના વચ્ચે છે, છ દિવસોમાં પેદા કરી અને તે પછી સિંહાસન પર બિરાજમાન થયો. તેના સિવાય તમારો ન કોઈ સમર્થક અને સહાયક છે અને ન કોઈ તેના સામે ભલામણ કરનાર. પછી શું તમે ભાનમાં નહીં આવો ? (૫) તે આકાશથી ધરતી સુધીના દુનિયાના મામલાઓનું સંચાલન કરે છે અને આ સંચાલનની કાર્યવાહીનો અહેવાલ ઉપર તેના સમક્ષ જાય છે, એક એવા દિવસે જેનું પ્રમાણ તમારી ગણતરી મુજબ એક હજાર વર્ષ છે.^(૧) (૬) એ જ છે, દરેક અદૃશ્ય અને દૃશ્યનો જાણનાર, પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ. (૭) જે વસ્તુ પણ તેણે બનાવી, ઉમદા બનાવી. તેણે મનુષ્યના સર્જનની શરૂઆત ગારાથી કરી. (૮) પછી તેનો વંશ એક એવા સત્ત્વથી આગળ વધાર્યો; જે તુચ્છ પાણી જેવો છે. (૯) પછી તેને નખશિખ ઠીક-ઠાક કર્યો અને તેના અંદર અમારી રૂહ (આત્મા) ફૂંકી દીધી, અને તમને જ્ઞાન આપ્યા, આંખો આપી અને હૃદય આપ્યા. તમે લોકો ભાગ્યે જ કૃતજ્ઞ થાઓ છો.

(૧૦) અને આ લોકો કહે છે, “જ્યારે અમે માટીમાં ભળી ગયા હોઈશું, તો-શું ફરી નવેસરથી પેદા કરવામાં આવીશું ?” મૂળ વાત એ છે કે આ લોકો પોતાના રબની મુલાકાતનો ઈન્કાર કરનારા છે. (૧૧) આમને કહો, “મૃત્યુનો એ ફરિશતો જે તમારા પર નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, તમને આખાને આખા પોતાના કબજામાં લઈ લેશે

૧. અર્થાત્, તમારા નજીક જે એક હજાર વર્ષનો ઇતિહાસ છે તે અલ્લાહ ત્રસાલાના ત્યાં જાણે એક દિવસનું કામ છે, જેની સ્ત્રીમ આજે ભાગ્ય અને નિષ્ણયના કાર્યકર્તાઓને સુપ્રત કરવામાં આવે છે અને કાલે તેઓ તેની અહેવાલ તેના સમક્ષ રજૂ કરે છે, જેથી બીજા દિવસ (અર્થાત્, તમારા હિસાબે એક હજાર વર્ષ)નું કામ તેમના સુપ્રત કરવામાં આવે.

اِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ۝ وَلَوْ تَرَىٰ اِذِ الْمُرْمُونَ
 تَاكُسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا ابْصُرْنَا
 وَسَمِعْنَا فَأَجِزْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوقِنُونَ ۝ وَلَوْ
 شِئْنَا لَاتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًىٰ بِهَا وَلٰكِنْ حَقَّ
 الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلِكَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ
 اَجْمَعِينَ ۝ قَدْ وَقَّوْا بِمَا نَسِيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا
 اِنَّا نَسِينَكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ
 تَعْمَلُونَ ۝ اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا
 بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا
 يَسْتَكْبِرُونَ ۝ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ
 يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيَمَازِنُ قِيَامَهُمْ يَتَنَفَّسُونَ ۝
 فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِّن قُرَّةِ اَعْيُنٍ
 جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا
 كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ ۝ اَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا
 وَعَمِلُوا الصَّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَاوٰءِ رُزْقًا بِمَا
 كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَاَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوٰهُمُ
 النَّارُ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوْا مِنْهَا اُعِيْدُوْا فِيْهَا
 وَقِيْلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهٖ
 تُكذِّبُوْنَ ۝ وَكُنْذِرْ يٰقَتْنَهُمْ مِّنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى

٤٤٠-

السَّجْدَةَ

-وقف غفران

مزله

તમે પોતાના રબ પાસે પાછા લાવવામાં આવશો.” (રુકૂઅ-૧)

(૧૨) કદાચ, તમે જુઓ એ સમય, જ્યારે આ અપરાધીઓ માથું નમાવીને પોતાના રબના સામે ઊભા હશે. (તે વખતે આ લોકો કહી રહ્યા હશે કે,) “હે અમારા રબ ! અમે બરાબર જોઈ લીધું અને સાંભળી લીધું. હવે અમને પાછા મોકલી આપ, જેથી અમે સદ્કાર્ય કરીએ. હવે અમને વિશ્વાસ થઈ ગયો છે.” (૧૩) (જવાબમાં કહેવામાં આવશે,) “જો અમે ચાહતા તો પહેલાંથી જ દરેક જીવધારીને આનું માર્ગદર્શન આપી દેતા. પરંતુ મારી એ વાત પૂરી થઈ ગઈ, જે મેં કહી હતી કે હું જહન્નમ (નર્ક)ને જીતી અને મનુષ્યો મુલાકાતની ભરી દઈશ. (૧૪) તો હવે ચાખો સ્વાદ, પોતાના એ કૃત્યનો કે તમે આ દિવસની મુલાકાતને ભુલાવી દીધી. અમે પણ હવે તમને ભુલાવી દીધા છે. તો હવે ચાખો હંમેશની યાતનાનો સ્વાદ, પોતાના કૃત્યોના બદલામાં.”

(૧૫) અમારી આયતો પર તો એ લોકો ઈમાન લાવે છે, જેમને આ આયતો સંભળાવીને જ્યારે શિખામણ આપવામાં આવે છે, તો સિજદામાં પડી જાય છે અને પોતાના રબની પ્રશંસા સાથે તેના ગુણગાન (તસ્બીહ) કરે છે અને ઘમંડ કરતા નથી. (૧૬) તેમની પીઠો પથારીઓથી અળગી રહે છે, પોતાના રબને ડર અને અભિલાષાની સાથે પોકારે છે અને જે કંઈ રોજી અમે તેમને આપી છે તેમાંથી ખર્ચ કરે છે. (૧૭) પછી કે કંઈ આંખોની ઠંડકનો સામાન તેમના કર્મોના બદલા રૂપે તેમના માટે છૂપાવી રાખવામાં આવ્યો છે, તેની કોઈ જીવધારીને ખબર નથી. (૧૮) ભલા એવું કંઈ થઈ શકે છે કે જે માણસ ઈમાનવાળો (આજ્ઞાકિત) હોય તે, એ માણસ જેવો થઈ જાય જે અવજ્ઞાકારી હોય ? આ બંને સરખા નથી હોઈ શકતા. (૧૯) જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે તેમના માટે તો જન્મતોના રહેઠાણો છે, અતિથિ-સત્કારના સ્વરૂપે તેમના કર્મોના બદલામાં. (૨૦) અને જેમણે અવજ્ઞા અપનાવેલ છે તેમનું ઠેકાણું દોજખ (નર્ક) છે. જ્યારે પણ તેઓ તેમાંથી નીકળવા માગશે, તેમાં જ ધકેલી દેવામાં આવશે અને અમે કહેવામાં આવશે કે ચાખો હવે એ જ આગની યાતનાનો સ્વાદ, જેને તમે ખોટી સ્વતા હતા.

(૨૧) એ મોટી યાતના પહેલાં અમે આ જ દુનિયામાં (કોઈને કોઈ નાની) યાતનાની

دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦١﴾ وَمَنْ

أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا ۗ

إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٦٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ

الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ

هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٦٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَةً

بِهَدُوءٍ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا تَوَّابِينَ ﴿٦٤﴾ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا

بُوقِفُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُم يَوْمَ الْقِيَامَةِ

بِمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ

هَدَّيْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي

سُلُكِنِهِمْ ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ ۗ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

وَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ

نَنْخُرِجُ بِهِ زُرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ الْعَامُهَاً وَأَنْفُسُهُمْ ۗ

فَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٦٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْفَتْحُ إِن

كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٩﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ

كَفَرُوا إِيْمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٧٠﴾ فَأَعْرِضْ

عَنْهُمْ وَانْتَظِرِ إِنَّهُمْ مُنْتَظَرُونَ ﴿٧١﴾

મજા આ લોકોને ચખાડતા રહીશું. કદાચ આ લોકો (પોતાના વિદ્રોહપૂર્ણ વર્તનથી) રોકાઈ જાય. (૨૨) અને તેનાથી મોટો અત્યાચારી કોણ હશે જેને તેના રબની આયતો દ્વારા શિખામણ આપવામાં આવે અને પછી તે તેનાથી મોહું ફેરવી લે. આવા અપરાધીઓથી તો અમે બદલો લઈને રહીશું. (રુકૂઅ-૨)

(૨૩) આના પહેલાં અમે મૂસાને ગ્રંથ આપી ચૂક્યા છીએ. આથી એ જ વસ્તુ મળે, તો તમને કોઈ શંકા થવી ન જોઈએ. તે ગ્રંથને અમે ઈસરાઈલની સંતાન માટે માર્ગદર્શન બનાવ્યો હતો. (૨૪) અને જ્યારે તેમણે ધૈર્ય રાખ્યું અને અમારી આયતો પર વિશ્વાસ અપાવતા રહ્યા, તો તેમના અંદર અમે એવા આગેવાનો પેદા કર્યા, જેઓ અમારી આજ્ઞાથી માર્ગદર્શન કરતા હતા. (૨૫) નિશ્ચિતપણે તારો રબ જ કયામતના દિવસે એ વાતોનો ફેંસલો કરશે, જેમાં (બની ઈસરાઈલ) પરસ્પર મતભેદ કરતા રહ્યા છે.

(૨૬) અને શું આ લોકોને (આ ઐતિહાસિક ઘટનાઓમાં) કોઈ માર્ગદર્શન ન મળ્યું કે આમના પહેલાં કેટલીય કોમોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, જેમના રહેવાની જગ્યાઓમાં આજે આ લોકો હરેફરે છે? આમાં મોટી નિશાનીઓ છે. શું આ લોકો સાંભળતા નથી? (૨૭) અને શું આ લોકોએ એ દશ્ય ક્યારેય પણ નથી જોયું કે અમે એક સૂકી અને વેરાન ભૂમિ તરફ પાણી વહાવી લાવીએ છીએ અને પછી એ જ ભૂમિમાંથી તે પાક ઊગાડીએ છીએ, જેનાથી તેમના પશુઓને પણ ચારો મળે છે અને આ લોકો પોતે પણ ખાય છે? તો શું આમને કંઈ પણ નથી સૂઝતું? (૨૮) આ લોકો કહે છે કે, “આ ફેંસલો ક્યારે થશે, જો તમે સાચા છો?” (૨૯) આમને કહો, “ફેંસલાના દિવસે ઈમાન લાવવું એ લોકો માટે સહેજ પણ લાભદાયક નહીં નીવડે, જેમણે કુફ (ઈન્કાર) કર્યું છે અને પછી તેમને કોઈ મહેતલ નહીં મળે.” (૩૦) ભલે, એમને એમની હાલત પર છોડી દો અને પ્રતીક્ષા કરો, આ લોકો પણ પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૩)

૩૩. અલ-અહ્જાબ

પરિચય

નામ :

આયત-૨૦ના વાક્ય “યહ્સબૂનલ્ અહ્જાબ લમ્ યઝૂહબૂ” (આ લોકો સમજી રહ્યા છે કે આક્રમણ લઈને આવેલા જૂથો)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર: મદીનામાં અવતરિત થઈ છે.

આ સૂર:ના વિષયોનો સંબંધ ત્રણ મહત્વપૂર્ણ બનાવોથી છે :

એક, અહ્જાબનું યુદ્ધ, જેનો સંબંધ શવ્વાલ હિ.સ. ૦૫થી છે.

બીજો, બની કુરૈજાનું યુદ્ધ, જે ઝિલ્કઅદ હિ.સ. ૦૫થી સંબંધ રાખે છે.

ત્રીજો, હઝરત ઝૈનબ (રદિ.)થી નબી (સલ્લ.)ના નિકાહ, જે આ જ વર્ષે ઝિલ્કઅદમાં થયા.

આ ઐતિહાસિક બનાવોથી સૂર:નો ઉત્તરાણકાળ બરાબર નક્કી થઈ જાય છે, અને આ જ બનાવો આ સૂર:ની ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિ પણ છે.

સામાજિક સુધારણા :

ઉહદના અને અહ્જાબના યુદ્ધના વચ્ચે બે વર્ષનો સમયગાળો, આમ તો જો કે એવી ઊંચલ-પાથલોનો હતો, જેના કારણે નબી (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓ (રદિ.)ને એક દિવસ માટે પણ સુખ-શાંતિ પ્રાપ્ત ન થઈ. તેમ છતાં આ સમગ્ર મુદત દરમ્યાન નવીન મુસ્લિમ સમાજનું નિર્માણ અને જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં સુધારણાનું કાર્ય નિરંતર ચાલતું રહ્યું. આ જ સમય હતો, જેમાં મુસલમાનોના નિકાહ અને તલાકના કાયદાઓ મોટાભાગે સંપન્ન થઈ ગયા, વારસાનો કાયદો બન્યો, દારૂ અને જુગારને હરામ (નિષિદ્ધ) ઠરાવવામાં આવ્યા, પરદાના આદેશો આવવાના શરૂ થયા અને અર્થવ્યવસ્થા અને સમાજના બીજા ઘણા વિભાગોમાં નવા કાયદાઓ લાગુ કરવામાં આવ્યા.

વિષય અને ચર્ચા :

આ આખી સૂર: એક જ પ્રવચન નથી, જે એક જ સમયે અવતરિત થયું હોય, બલકે આ અસંખ્ય આદેશો, ફરમાનો અને પ્રવચનો પર આધારિત છે. તેના નિમ્નાલિખિત અંશો સ્પષ્ટપણે અલગ-અલગ દેખાઈ રહ્યા છે :

- (૧) આયત-૧ થી ૮ સુધીનો ભાગ અહ્જાબના યુદ્ધના થોડા સમય પહેલા અવતરિત થયો હોય એવું લાગે છે. એના અવતરણ વખતે હઝરત ઝૈદ (રદિ.) હઝરત ઝૈનબ (રદિ.)ને તલાક આપી ચૂક્યા હતા. નબી (સલ્લ.) એ જરૂરિયાતને અનુભવી રહ્યા હતા કે દત્તક પુત્ર વિશેની અજ્ઞાનતા-કાળની ધારણાઓને સમાપ્ત કરવા માટે હઝરત ઝૈનબ રદિ. સાથે પોતે નિકાહ કરી લે, પરંતુ તેના સાથે જ એ કારણે ખૂબ દ્વિધામાં હતા કે જો મેં આવું કર્યું, તો ઈસ્લામ વિરુદ્ધ તોફાન જગાવવા માટે મુનાફિકો (દંભીઓ) અને યહૂદીઓ અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને એક મોટો મુદ્દો હાથ લાગી જશે.
- (૨) આયત-૯ થી ૨૭ સુધીમાં અહ્જાબ અને બની કુરૈજાની લડાઈઓની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. આ એ વાતની સ્પષ્ટ નિશાની છે કે આ આયતો આ લડાઈઓ પછી અવતરિત થઈ છે.
- (૩) આયત-૨૮ના આરંભથી આયત-૩૫ સુધીનું પ્રવચન બે વિષયો પર આધારિત છે. પહેલા ભાગમાં નબી (સલ્લ.)ની પત્નીઓને, જે તે વખતે તંગી અને મુસીબતના સમયમાં ધીરજ ખોઈ રહી હતી, અલ્લાહે સચેત કરી છે કે દુનિયા અને તેની શોભા તથા અલ્લાહ અને રસૂલ અને આખિરતમાંથી કોઈ એકને પસંદ કરી લો. બીજા ભાગમાં એ સામાજિક સુધારણાના પ્રથમ પગલા રૂપે પુનિત પત્નીઓને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે અજ્ઞાનતા-કાળના સાજ-શણગારથી દૂર રહે, માન-મર્યાદાથી પોતાના ઘરોમાં બેસે અને અજાણ્યા પુરુષો સાથે વાતચીત કરવામાં અત્યંત સાવધાની રાખે. આ પરદાના આદેશનો આરંભ હતો.
- (૪) આયત-૩૬ થી ૪૮ સુધીનો વિષય હઝરત ઝૈનબ (રદિ.) સાથે નબી (સલ્લ.)ના નિકાહના અનુસંધાનમાં છે. આમાં એ તમામ વાંધાઓનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે, જે વિરોધીઓ તરફથી આ નિકાહ સામે ઊઠાવવામાં આવી રહ્યા હતા.
- (૫) આયત-૪૯માં તલાકના કાનૂનની એક કલમ વર્ણવવામાં આવી છે. આ એક અલગ આયત છે, જે સંભવતઃ એ જ બનાવોના અનુસંધાનમાં કોઈ પ્રસંગે અવતરિત થઈ હતી.
- (૬) આયત ૫૦-૫૨ માં નબી (સલ્લ.) માટે નિકાહના ખાસ નિયમો વર્ણવવામાં આવ્યા છે.
- (૭) આયત ૫૩-૫૫ માં સામાજિક સુધારણાનું બીજું પગલું ભરવામાં આવ્યું છે. આ નીચે જણાવેલ આદેશો પર આધારિત છે :

નબી (સલ્લ.)ના ઘરોમાં પારકા પુરુષોના આવવા-જવા પર પ્રતિબંધ.
મુલાકાત અને ભોજન-આમંત્રણના નિયમો.

નબી (સલ્લ.)ની પત્નીઓ વિશે એ આદેશ કે તેઓ મુસલમાનો માટે માતાની જેમ હરામ (નિષિદ્ધ) છે.

(૮) આયત-૫૬ અને ૫૭ માં એ નિરાધાર ગુસપુસ માટે કડક ચેતવણી આપવામાં આવી છે, જે નબી (સલ્લ.)ના નિકાહ અને આપના ઘરેલુ જીવન વિશે કરવામાં આવી રહી હતી.

(૯) આયત-૫૮ માં સામાજિક સુધારણાનું ત્રીજું પગલું ભરવામાં આવ્યું છે. આમાં તમામ મુસ્લિમ સ્ત્રીઓને એ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે તેઓ જ્યારે ઘરોમાંથી બહાર નીકળે તો ચાદરોથી પોતાને ઢાંકીને અને ઘુમટો તાણીને નીકળે. આના પછી સૂર:ના અંત સુધી અફવાઓ ફેલાવવાની ઝુંબેશ (Whispering Campaign)ની કડક નિંદા કરવામાં આવી છે, જે મુનાફિકો, મૂર્ખ લોકો અને નીચ સ્વભાવના માણસોએ તે વખતે ચલાવી રાખી હતી.

ذِكْرُ مَا فِيهَا ٢١

سُورَةُ الْأَخْرَابِ مَدِينَتُهُ (٩٠)

الْبَابُ ٢١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ
مِنْ رَبِّكَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ۝
وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝ مَا جَعَلَ
اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهِ ۚ وَمَا جَعَلَ
أَزْوَاجَكُمْ إِلَيْكُمْ تُظَاهَرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ ۚ وَمَا
جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ
بِأَفْوَاهِكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ۝
أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ فَإِنِ
لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاخْوَانَكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ۚ
وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ ۚ وَلَٰكِن
مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا
رَّحِيمًا ۝ النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ
وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ
بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ
إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَيَّ أُولِيَّكُمْ مَّعْرُوفًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ
فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ۝ وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ

૩૩. સૂર: અલ-અહઝાબ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૯ • આયતો-૭૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! અલ્લાહથી ડરો અને કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) અને મુનાફિકો (દંભીઓ)નું અનુસરણ ન કરો. હકીકતમાં સર્વજ્ઞ અને તત્વદર્શી તો અલ્લાહ જ છે. (૨) અનુસરણ કરો એ વાતનું, જેનો નિર્દેશ તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તમને કરવામાં આવી રહ્યો છે. અલ્લાહ એ દરેક વાતથી વાકેફ છે, જે તમે લોકો કરો છો. (૩) અલ્લાહ પર ભરોસો રાખો, અલ્લાહ જ ભરોસા માટે પૂરતો છે.

(૪) અલ્લાહે કોઈ પણ વ્યક્તિના શરીરમાં બે હૃદય નથી મૂક્યા, ન તેણે તમારા લોકોની એ પત્નીઓને જેમના સાથે તમે ઝિહાર^(૧) કરો છો, તમારી માતા બનાવી દીધી છે, અને ન તેણે તમારા પાલક-પુત્રોને તમારા સગા પુત્રો બનાવ્યા છે. આ તો એ વાતો છે, જે તમે લોકો મોઢેથી બોલી નાખો છો. પણ અલ્લાહ એ વાત કહે છે, જે સત્ય પર આધારિત છે, અને એ જ સાચી પદ્ધતિ તરફ માર્ગદર્શન કરે છે. (૫) પાલક-પુત્રોને તેમના પિતાઓના સંબંધથી બોલાવો. આ અલ્લાહના નજીક વધુ ન્યાયોચિત વાત છે, અને જો તમને ખબર ન હોય કે તેમના પિતાઓ કોણ છે, તો તેઓ તમારા દીની (ધર્મના) ભાઈ અને સાથી છે. અજ્ઞાણતા જે વાત તમે કહો તેના માટે તમારી કોઈ પકડ નથી, પરંતુ એ વાત માટે અવશ્ય પકડ છે, જેનો તમે દિલથી ઈરાદો કરો. અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે.

(૬) નિ:શંક, નબી (પયગંબર)ને તો ઈમાનવાળાઓ માટે સ્વયં તેમની પોતાની જાત પર પ્રાથમિકતા પ્રાપ્ત છે, અને નબીની પત્નીઓ તેમની માતાઓ છે. પરંતુ અલ્લાહના ગ્રંથ અનુસાર સામાન્ય ઈમાનવાળાઓ અને હિજરત કરનારાઓની સરખામણીમાં સગાઓ એક-બીજાના વધુ હક્કદાર છે. અલબત્ત, પોતાના સાથીઓ સાથે તમે કોઈ ભલાઈ (કરવા ઈચ્છો તો) કરી શકો છો. આ આદેશ અલ્લાહના ગ્રંથમાં લખેલો છે.

(૭) અને (હે નબી સલ્લ.!) યાદ રાખો એ પ્રતિજ્ઞા અને વચનને, જે અમે બધા જ

૧. 'ઝિહાર'થી તાત્પર્ય છે પત્નીને માતાની ઉપમા આપવી.

مِيثَا قَهْمُ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى
 وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۗ وَآخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا عَلِيمًا ۝
 لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ
 عَذَابًا أَلِيمًا ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذْ كُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ
 عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا
 وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝
 إِذْ جَاءَ وَكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ
 زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ
 بِاللَّهِ الظُّنُونًا ۝ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا
 زِلْزَالًا شَدِيدًا ۝ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ
 فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
 إِلَّا غُرُورًا ۝ وَإِذْ قَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ
 يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ۚ وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ
 مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ ۚ وَمَا هِيَ
 بِعَوْرَةٍ ۚ إِنَّ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ۝ وَلَوْ دَخَلَتْ
 عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سَأَلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا
 وَمَا تَكَلَّبْتُمْ بِهَا إِلَّا يُسِيرًا ۝ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهِدُوا
 اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُؤَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ
 مَسْئُولًا ۝ قُلْ لَن يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِن فَرَرْتُمْ مِّن

પયગંબરો પાસેથી લીધેલ છે. તમારાથી પણ અને નૂહ અને ઈબ્રાહીમ અને મૂસા અને મરયમના પુત્ર ઈસાથી પણ. બધાથી અમે પાર્કુ વચન લઈ ચૂક્યા છીએ, ^(૨) (૮) જેથી સાચા લોકોને (તેમનો રબ) તેમની સચ્ચાઈ વિષે પૂછે અને કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે તો તેણે દુ:ખદાયી યાતના તૈયાર કરી જ રાખી છે. (સુફૂઅ-૧)

(૯) હે લોકો, ^(૩) જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! યાદ કરો અલ્લાહના ઉપકારને જે (હમણાં જ) તેણે તમારા પર કર્યો છે, જ્યારે કે લશ્કરો તમારા પર ચઢી આવ્યા, તો અમે તેમના પર એક સખત આંધી મોકલી દીધી અને એવા લશ્કર રવાના કર્યા, જે તમને દેખાતા ન હતા. ^(૪) અલ્લાહ એ બધું જોઈ રહ્યો હતો, જે તમે તે વખતે કરી રહ્યા હતા. (૧૦) જ્યારે દુશ્મન ઉપરથી અને નીચેથી તમારા પર ચઢી આવ્યા, જ્યારે ભયથી આંખો પથરાઈ ગઈ, કાળજી મોઢે આવી ગયા અને તમે લોકો અલ્લાહ વિશે જાત-જાતની કલ્પનાઓ કરવા લાગ્યા, (૧૧) તે વખતે ઈમાન લાવનારાઓને સખત રીતે અજમાવવામાં આવ્યા અને ખરાબ રીતે હચમચાવી નાખવામાં આવ્યા.

(૧૨) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે મુનાફિકો (દંભીઓ) અને એ સૌ લોકો જેમના હૃદયોમાં રોગ હતો, ચોખ્ખે-ચોખ્ખું કહેતા હતા કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલે જે વાયદાઓ અમારા સાથે કર્યા હતા તે છેતરપિંડી સિવાય કંઈ ન હતા. (૧૩) જ્યારે તેમનામાંથી એક જૂથે કહ્યું, “હે યસરિબના લોકો ! તમારા માટે હવે રોકાવાનો કોઈ પ્રસંગ નથી, પાછા ફરી જાવ.” જ્યારે તેમનું એક જૂથ આમ કહીને નબીથી પાછા જવાની રજા માગી રહ્યું હતું કે, “અમારા ઘરો જોખમમાં છે.” જો કે તે જોખમમાં ન હતા, વાસ્તવમાં તેઓ (લડાઈના મોરચેથી) ભાગવા માગતા હતા. (૧૪) જો શહેરના આસપાસથી દુશ્મનો ધૂસી આવ્યા હોત અને તે વખતે તેમને ઉપદ્રવ (ફિત્ના) તરફ બોલાવવામાં આવતા તો આ લોકો તેમાં જરૂર સામેલ થઈ જતા અને ઉપદ્રવમાં સામેલ થવામાં તેમને ભાગ્યે જ સંકોચ થતો. (૧૫) આ લોકોએ આ પહેલા અલ્લાહ સાથે કરાર કર્યો હતો કે આ લોકો પીઠ નહીં દેખાડે, અને અલ્લાહ સાથે કરેલા કરારની પૂછપરછ તો થવાની જ હતી.

(૧૬) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, જો તમે મૃત્યુ કે કતલ થવાથી ભાગો તો આ

૨. આ આયતમાં અલ્લાહ તૃઆલા નબી સલ્લ.ને એ વાત યાદ દેવાડાવે છે કે બધા પયગંબરોની જેમ આપ સલ્લ.થી પણ અલ્લાહ તૃઆલા એક પાર્કુ વચન અને કરાર લઈ ચૂક્યો છે, જેનું આપ સલ્લ.એ કડક પાલન કરવું જોઈએ. ઉપરથી વાણીનો જે ક્રમ ચાલી આવી રહ્યો છે તેના પર વિચાર કરવાથી સાફ જણાય છે કે આનાથી અભિપ્રેત એ લયન અને કરાર છે કે પયગંબર અલ્લાહ તૃઆલાના આદેશનું પોતે પાલન કરશે અને બીજાઓને તેનું પાલન કરાવશે, અલ્લાહની વાતોને કોઈપણ વધારા-ઘટાડા વગર પહોંચાડશે અને તેને વ્યવહારુ રૂપે લાગુ કરવાની કોશિશ અને મહેનત કરવામાં જરા પણ સંકોચ નહીં કરે. કુર્આન-મજીદમાં આ વચન અને કરારનો ઉલ્લેખ ઘણી જગ્યાએ કરવામાં આવ્યો છે; જેમ કે સૂર: બકરહ આયત-૮૩, સૂર: આલે ઈમરાન આયત-૧૮૭, સૂર: માઈદા આયત-૭, સૂર: આ'રાફ આયત ૧૬૯-૧૭૧, સૂર: શૂરા આયત-૧૩.

૩. અહીંથી આયત-૨૭ સુધી બની કુરૈઆના યુદ્ધનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૪. અર્થાત્, ફરિશ્તાઓના લશ્કરો.

الْمَوْتِ أَوْ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تُمْتَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ⑩
 قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ
 سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ۗ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ⑪ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ
 الْمُعْوِقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا
 وَلَا يَأْتُونَ الْبَاسَ إِلَّا قَلِيلًا ⑫ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۚ
 فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يُنظَرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ
 أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا
 ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِالسِّنَةِ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى
 الْخَيْرِ ۗ أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۗ
 وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ⑬ يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ
 يَذْهَبُوا ۗ وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابَ يَوَدُّوْا لَوْ أَنَّهُمْ
 بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ ۗ وَلَوْ
 كَانُوا فِيكُمْ مَا قُتِلُوا إِلَّا قَلِيلًا ⑭ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ
 فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ
 الْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ⑮ وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ
 الْأَحْزَابَ ۗ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَ
 صَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ۗ وَمَا سَاءَ لَهُمُ الْآيْمَانُ
 وَتَسْلِيمًا ⑯ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا

ભાગવું તમારા માટે સહેજ પણ લાભપ્રદ નહીં હોય. આ પછી જીવનની મજા લૂંટવાનો થોડો જ સમય તમને મળી શકશે. (૧૭) આમને કહો, કોણ છે જે તમને અલ્લાહથી બચાવી શકતો હોય, જો તે તમને નુકસાન પહોંચાડવા માગે ? અને કોણ તેની કૃપાને રોકી શકે છે, જો તે તમારા પર કૃપા કરવા ચાહે ? અલ્લાહ સામે તો આ લોકો કોઈ સમર્થક અને સહાયક નથી મેળવી શકતા.

(૧૮) અલ્લાહ તમારામાંથી એ લોકોને સારી રીતે જાણે છે, જેઓ (યુદ્ધની કામગીરીમાં) અડચણો ઊભી કરનારા છે, જેઓ પોતાના ભાઈઓને કહે છે કે, “આવો અમારા તરફ.” જેઓ લડાઈમાં ભાગ લે પણ છે, તો બસ નામ ગણાવવા માટે, (૧૯) જેઓ તમારો સાથ આપવામાં ખૂબ જ કંજૂસ છે. જોખમનો પ્રસંગ આવી જાય તો એવી રીતે આંખો ફેરવી-ફેરવીને તમારા તરફ જુએ છે જાણે મરવા પડેલ વ્યક્તિ પર બેહોશી છવાઈ રહી હોય. પરંતુ જ્યારે જોખમ ટળી જાય છે તો આ જ લોકો ફાયદાઓના લાલચુ બનીને કાતરની જેમ ચાલતી જીભો લઈને તમારા સ્વાગત માટે આવી જાય છે. આ લોકો કદાપિ ઈમાન લાવ્યા નથી, તેથી જ અલ્લાહે તેમના બધા કર્મો વ્યર્થ કરી દીધા અને આમ કરવું અલ્લાહ માટે ખૂબ સરળ છે. (૨૦) આ લોકો સમજી રહ્યા છે કે આક્રમણ લઈને આવેલા જૂથો હજુ ગયા નથી અને તેઓ જો ફરી હુમલો લઈને આવે તો તેમનું મન ચાહે છે કે તે વખતે ક્યાંક વેરાન રણમાં બદ્દુઓ વચ્ચે જઈને બેસે અને ત્યાંથી જ તમારા સમાચાર પૂછતા રહે. તેમ છતાં પણ જો આ લોકો તમારા વચ્ચે રહે, તો યુદ્ધમાં તો ઓછો જ ભાગ લેશે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) હકીકતમાં તમારા માટે અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત)માં એક ઉત્તમ આદર્શ હતો, (૫) દરેક એ વ્યક્તિ માટે જે અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસની અપેક્ષા રાખતો હોય અને અલ્લાહનું પુષ્કળ પ્રમાણમાં સ્મરણ કરે. (૨૨) અને સાચા ઈમાનવાળાઓ (ની હાલત તે વખતે એ હતી કે) જ્યારે તેમણે આક્રમણ લઈને આવતા લશ્કરોને જોયા, તો પોકારી ઊઠ્યા કે, “આ એ જ વસ્તુ છે, જેનો અલ્લાહ અને તેના રસૂલે અમારા સાથે વાયદો કર્યો હતો. અલ્લાહ અને તેના રસૂલની વાત તદ્દન સાચી હતી.” આ ઘટનાએ તેમના ઈમાન અને સમર્પણની ભાવનાને ઓર વધારી દીધા. (૨૩) ઈમાન લાવનારાઓમાં એવા લોકો મોજૂદ છે, જેમણે અલ્લાહ સાથે કરેલા વાયદાને

عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ ۖ وَمِنْهُمْ
 مَنْ يَنْتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ۝ لِيَجْزِيَ اللَّهُ
 الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ ۖ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ ۖ إِنَّ شَاءَ
 آلِ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝
 وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمَمِنًا لَوْ خَبِرَاهُ
 كَفَىٰ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۖ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيمًا ۝
 وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ
 صَيَاصِبِهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرَّعِبَ فَمِثْقًا فَمِثْقًا
 تَقْتُلُونَ ۖ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ۖ وَأَوْرَثَكُم أَرْضَهُمْ
 وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطُوهَا ۖ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيرًا ۝ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن
 كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
 أُمْتِعْكُنَّ وَأَسْرِحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ۝ وَإِن كُنْتُنَّ
 تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ
 أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ۝ يٰٓنِسَاءَ النَّبِيِّ
 مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَعَّفْ لَهَا
 الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ۖ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ۝
 وَمَنْ يَفْقَهُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا
 نُورَتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ۝

સાચો કરી દેખાડ્યો છે. તેમનામાંથી કોઈ પોતાની માનતા પૂરી કરી ચૂક્યો અને કોઈ સમય આવવાની રાહ જુએ છે. તેમણે પોતાના વલણમાં કોઈ ફેરફાર કર્યો નથી. (૨૪) (આ બધું એટલા માટે થયું,) જેથી અલ્લાહ સાચા લોકોને તેમની સચ્ચાઈનો બદલો આપે અને મુનાફિકો (દંભીઓ)ને ચાહે તો સજા કરે અને ચાહે તો તેમની તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાંતાપ)નો સ્વીકાર કરી લે. નિ:શંક, અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૨૫) અલ્લાહે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ના મોઢાં ફેરવી દીધા. તેઓ કોઈ પણ લાભ પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ પોતાના દિલમાં બળતરા લઈને આમ જ પાછા ફર્યા અને ઈમાનવાળાઓ તરફથી અલ્લાહ જ લડવા માટે પૂરતો થઈ ગયો. અલ્લાહ ખૂબ શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી છે. (૨૬) પછી ગ્રંથવાળાઓમાંથી જેમણે આ આક્રમણ કરનારાઓને સાથે આપ્યો હતો, (૬) અલ્લાહ તેમને તેમના કિલ્લાઓમાંથી કાઢી લાવ્યો અને તેમના હૃદયોમાં તેણે એવી ધાક બેસાડી દીધી કે આજે તેમાંના એક જૂથને તમે કતલ કરી રહ્યા છો અને બીજા જૂથને કેદ કરી રહ્યા છો. (૨૭) તેણે તમને તેમની ભૂમિ અને તેમના ઘરો અને તેમના ધનના વારસદાર બનાવી દીધા અને એ પ્રદેશ તમને આપ્યો જેને તમે ક્યારેય પાયમાલ કર્યો ન હતો. અલ્લાહને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (રુકૂઅ-૩)

(૨૮) હે નબી સલ્વ! પોતાની પત્નીઓને કહો, જો તમે દુનિયા અને તેની શોભા ચાહો છો તો આવો, હું તમને કંઈક આપી-અપાવીને ભલી રીતે રુખસદ કરી દઉં, (૭) (૨૯) અને જો તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને આંખિરતની ઈચ્છા ધરાવતી હોવ, તો જાણી લો કે તમારામાંથી જેઓ સદાચારી છે, અલ્લાહે તેમના માટે મોટું વળતર તૈયાર રાખ્યું છે.

(૩૦) નબીની પત્નીઓ ! તમારામાંથી જે કોઈ ખુલ્લી અશ્લીલતાનું કૃત્ય કરશે તેને બમણી યાતના આપવામાં આવશે. (૮) અલ્લાહ માટે આ ખૂબ સરળ છે.

(૩૧) અને તમારામાંથી જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરશે અને સફ્ફકાર્યો કરશે તેને અમે બમણું વળતર આપીશું અને અમે તેના માટે પ્રતિષ્ઠાપૂર્ણ રોજ તૈયાર કરી રાખી છે.

૬. અર્થાત્, બની કુરૈઆના યહુદીઓ.

૭. આ આપત એ કાળમાં અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે રસૂલુલ્લાહ સલ્વ.ના ત્યાં નિરંતર ભૂખની સ્થિતિ ચાલી રહી હતી અને આંધું સલ્વ.ની પુનિત પત્નીઓ ખૂબ પરેશાન હતી.

૮. આનો અર્થ એ નથી કે પુનિત પત્નીઓથી, મગ્માઅલ્લાહ (અલ્લાહનું શરણ) કોઈ અશ્લીલ કૃત્યની આશંકા હતી, બલકે તેમને એ પ્રતીત કરવવાનો હેતુ હતો કે તમે સમગ્ર ઉમ્મતની માતાઓ છો, તેથી પોતાના સ્થાન અને દરજ્જાથી નિમ્ન-સ્તરનું કોઈ કામ ન કરજો.

يَنْسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنَّ اتَّقِيْتُنَّ
 فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ
 مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۗ وَقُرْآنَ فِي بُيُوتِكُنَّ
 وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ
 وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۗ إِنَّمَا يُرِيدُ
 اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ
 تَطْهِيرًا ۗ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ
 آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ۗ
 إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
 وَالْقَنَاتِينَ وَالْقَنَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَ
 الصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَشِيعِينَ وَالْخَشِيعَاتِ وَ
 الْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّامِعِينَ وَالصَّامِعَاتِ وَ
 الْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا
 وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ۗ
 وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمِئِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ
 أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَعْصِ
 اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلًّا مُبِينًا ۗ وَإِذْ
 تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ
 عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِرُ فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ

(૩૨) નબીની પત્નીઓ ! તમે સામાન્ય સ્ત્રીઓ જેવી નથી. જો તમે અલ્લાહથી ડરવાવાળી હોવ તો દુબાયેલ અવાજમાં વાત ન કરો, જેથી હૃદયના વિકારમાં ગ્રસ્ત કોઈ (પુરુષ) લાલચમાં પડી જાય, બલકે સ્પષ્ટ સીધી વાત કરો. (૩૩) પોતાના ઘરોમાં ટકીને રહો અને અગાઉના અજ્ઞાનતા-કાળની જેમ શણગારનું પ્રદર્શન કરતી ન ફરો. નમાઝ કાયમ કરો, ઝકાત આપો અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો. અલ્લાહ તો એવું ઈચ્છે છે કે તમે પંચગંબરના ઘરવાળાઓથી ગંદકી દૂર કરે અને તમને પૂર્ણ રૂપે વિશુદ્ધ કરી દે. (૩૪) યાદ રાખો, અલ્લાહની આયતો અને હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા)ની એ માતોને જે તમારા ઘરોમાં સંભળાવવામાં આવે છે. નિ:શંક, અલ્લાહ સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિવાળો^(૯) અને માહિતગાર છે. (રુકૂઅ-૪)

(૩૫) નિશ્ચિતપણે જે પુરુષો અને જે સ્ત્રીઓ મુસ્લિમ છે, ઈમાનવાળા છે, આજ્ઞાકિત છે, સત્યનિષ્ઠ છે, ધૈર્યવાન છે, અલ્લાહના આગળ ઝુકનારા છે, સદકા (દાન) આપનારા છે, રોઝા રાખનારા છે, પોતાના ગુપ્તાંગોની રક્ષા કરનારા છે અને અલ્લાહને પુષ્કળ માણમાં યાદ કરનારા છે, અલ્લાહે તેમના માટે ક્ષમા અને મોટું વળતર તૈયાર કરી આપ્યું છે.

(૩૬) કોઈ મોમિન (ઈમાનવાળા) પુરુષ અને કોઈ મોમિન (ઈમાનવાળી) સ્ત્રીને એ અધિકાર નથી પહોંચતો કે જ્યારે અલ્લાહ અને તેનો રસૂલ કોઈ મામલામાં ફેસલો શી દે, તો પછી તેને પોતાના એ મામલામાં સ્વયં ફેસલો કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત રહે, અને જે કોઈ અલ્લાહ અને તેના રસૂલની અવજા કરે તો તે સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડી શકે.

(૩૭) હે નબી સલ્લ ! યાદ કરો એ પ્રસંગ, જ્યારે તમે એ માણસને કહી રહ્યા હતા, ના પર અલ્લાહે અને તમે ઉપકાર કર્યો હતો કે “પોતાની પત્નીને ન છોડ અને અલ્લાહથી ડરો.”^(૧૦) તે વખતે તમે પોતાના હૃદયમાં એ વાત છૂપાવી રહ્યા હતા, જેને અલ્લાહ

અર્થાત્ તેને છૂપી વાત પણ જાણવાવાળો.

એ વ્યક્તિથી અભિપ્રેત છે હઝરત ઝૈદ બિન હારિસા રદિ., જેઓ રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના મુક્ત કરેલાં ગુલામ અને આપના દત્તક પુત્ર હતા, અને ‘તેમની પત્ની’થી અભિપ્રેત છે હઝરત ઝૈનબ રદિ., જેઓ હુઝૂર સલ્લ.ના કંઈના દીકરી-બહેન હતાં અને આપ સલ્લ.એ તેમના નિકાહ હઝરત ઝૈદ રદિ.થી કરી દીધા હતા. પરંતુ બંનેનો નિભાવ થઈ રહ્યો નહોતો અને હઝરત ઝૈદ રદિ. તેમને તલાક આપવા માગતા હતા.

مُبْدِيهِ وَتَخَشَى النَّاسَ ۗ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ ۗ
 فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ
 عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا
 مِنْهُنَّ وَطَرًا ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ۗ مَا كَانَ عَلَى
 النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ ۗ سُنَّةَ اللَّهِ
 فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۗ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا
 نَّقْدُورًا ۗ ۝٣٨ ۚ الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَ
 يَخْشَوْنَهُ ۚ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ ۗ وَكَفَى بِاللَّهِ
 حَسِيبًا ۝٣٩ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِنْ
 رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
 عَلِيمًا ۝٤٠ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا
 كَثِيرًا ۚ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝٤١ هُوَ الَّذِي
 صَلَّى عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ
 إِلَى النُّورِ ۗ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ۝٤٢ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ
 يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ ۗ وَوَعَدَ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ۝٤٣ يَا أَيُّهَا
 النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝٤٤ وَ
 آيَاتِنَا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ۝٤٥ وَبَشِّرِ
 الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ۝٤٦ وَلَا
 طَعْمَ الْكُفْرِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَدَعَا أَذْلَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى

ખોલી નાખવા માગતો હતો. તમે લોકોથી ડરી રહ્યા હતા, જો કે અલ્લાહ તેનો વધુ હક્ક ધરાવે છે કે તમે તેનાથી ડરો. (૧૧) પછી જ્યારે જૈદ તેના સાથે પોતાની જરૂરત પૂરી કરી ચૂક્યો. (૧૨) તો અમે આ (તલાક પામેલી મહિલા)ના તમારા સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરી દીધા, જેથી ઈમાનવાળાઓ પર પોતાના દત્તક પુત્રોની પત્નીઓના મામલામાં કોઈ તંગી ન રહે, જ્યારે કે તેઓ તેમનાથી પોતાની જરૂરત પૂરી કરી ચૂક્યા હોય, અને અલ્લાહનો આદેશ તો વ્યવહારમાં આવવો જ જોઈતો હતો. (૩૮) નબી પર કોઈ એવા કામમાં કોઈ રુકાવટ નથી, જે અલ્લાહે તેના માટે નિશ્ચિત કરી દીધું હોય. આ જ અલ્લાહનો નિયમ એ બધા પયગંબરોના મામલામાં રહ્યો છે, જેઓ પહેલાં થઈ ગયા છે અને અલ્લાહનો આદેશ એક અચળ નિશ્ચિત ફેંસલો હોય છે. (૩૯) (આ અલ્લાહનો નિયમ છે એ લોકો માટે,) જેઓ અલ્લાહના સંદેશાઓ પહોંચાડે છે અને તેનાથી જ ડરે છે અને એક અલ્લાહ સિવાય કોઈથી ડરતા નથી અને હિસાબ લેવા માટે માત્ર અલ્લાહ જ પૂરતો છે.

(૪૦) (લોકો !) મુહમ્મદ તમારા પુરુષોમાંથી કોઈના પિતા નથી, પરંતુ તે અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત) અને પયગંબરોના સમાપક (ખાતમનૂ-નબિય્થીન) છે, અને અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે. (૧૩)(રુકૂઅ-૫)

(૪૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહને પુષ્કળ પ્રમાણમાં યાદ કરો (૪૨) અને સવાર અને સાંજ તેની તસ્બીહ (ગુણગાન) કરતા રહો. (૪૩) એ જ છે, જે તમારા પર દયાળુતા દર્શાવે છે અને તેના ફરિશ્તાઓ તમારા માટે દયાળુતાની પ્રાર્થના કરે છે; જેથી તે તમને અંધકારોમાંથી પ્રકાશમાં કાઢી લાવે. તે ઈમાનવાળાઓ પર ખૂબ મહેરબાન છે. (૪૪) જે દિવસે તેઓ તેને મળશે, તેમનું સ્વાગત સલામ સાથે થશે અને તેમના માટે અલ્લાહે ખૂબ પ્રતિષ્ઠિત વળતર તૈયાર કરી રાખ્યું છે.

(૪૫) હે નબી સલ્લ. ! અમે તમને મોકલ્યા છે સાક્ષી બનાવીને, ખુશખબર આપનાર બનાવીને અને ડરાવનારા બનાવીને, (૪૬) અલ્લાહની અનુમતિથી તેના તરફ આમંત્રણ આપનારા બનાવીને અને પ્રકાશિત દીપ બનાવીને. (૪૭) ખુશખબર આપી દો એ લોકોને, જેઓ (તમારા પર) ઈમાન લાવ્યા છે કે તેમના માટે અલ્લાહ તરફથી મોટી કૃપા છે. (૪૮) અને કદાપિ દબાશો નહીં કાઢિરો (અધર્મીઓ) અને મુનાફિકો (દંભીઓ)થી, કોઈ પરવા ન કરો તેમના કષ્ટ પહોંચાડવાની (૧૪) અને ભરોસો કરી લો અલ્લાહ પર.

૧૧. અર્થાત્, અલ્લાહ ત્આલાની મરજી એ હતી કે જ્યારે હઝરત જૈદ રદિ., હઝરત જૈનબ રદિ.ને તલાક આપી દે., તો રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. પોતે તેમનાથી નિકાહ કરીને આરબ પ્રદેશની એ પ્રાચીન પરંપરા તોડી નાખે, જે અંતર્ગત દત્તક પુત્રને સગો પુત્ર સમજવામાં આવતો હતો. પરંતુ હુઝૂર સલ્લ. એ આશંકાથી કે આના પર આરબવાસીઓ ખૂબ કઠોર આલોચનાઓ કરશે, એ અજમાયશમાં પડવાથી બચવા માગતા હતા. તેથી આપ સલ્લ. એ કોશિશ કરી કે હઝરત જૈદ રદિ. પોતાની પત્નીને તલાક ન આપે.

૧૨. અર્થાત્, તલાક આપવાની ઈચ્છા જે તેઓ રાખતા હતા, તેને તેમણે પૂરી કરી નાખી અને પોતાની તલકાશુદા પત્નીથી તેમનો કોઈ સંબંધ બાકી ન રહ્યો.

૧૩. આ એક વાક્યમાં એ તમામ વાંધાઓના મૂળ કાપી નાખવામાં આવ્યા છે, જે વિરોધીઓ નબી સલ્લ.ના આ નિકાહ પર ઉઠાવી રહ્યા હતા. તેમનો પહેલો વાંધો એ હતો કે આપ સલ્લ.એ પોતાની વહુથી નિકાહ કર્યા છે. આના જવાબમાં ફરમાવવામાં આવ્યું કે, 'મુહમ્મદ તમારા પુરુષોમાંથી કોઈના પિતા નથી.' અર્થાત્, એ પુત્ર જ ક્યાં હતો કે તેની તલાકશુદા પત્નીથી નિકાહ હરામ (અવૈધ) હોત ? બીજો વાંધો એ હતો કે જો દત્તક પુત્ર સગો પુત્ર

اللَّهُ ۖ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا
 كَحَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ
 تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَاةٍ تَعْتَدُونَهَا
 فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ۝ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا
 أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِي آتَيْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ
 يَمِينُكَ مِنْهُنَّ أَفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكَ وَبَدَنَ عَمِكَ وَبَدَنَ عَمَّتِكَ
 وَبَدَنَ خَالِكَ وَبَدَنَ خَلَّتِكَ الَّتِي هَا جَرَنَ مَعَكَ زَوْ
 امْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ
 أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ
 قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ
 أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا
 رَحِيمًا ۝ تُرْجَى مِنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْمَى إِلَيْكَ مِنْ
 تَشَاءُ ۗ وَمِنْ ابْتِغَايَتِ مَسْنُوعَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۗ
 ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقْرَءَ عِبَهُنَّ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ
 بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلَّهُنَّ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ
 وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ۝ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ
 بَعْدِ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ
 حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
 شَيْءٍ رَقِيبًا ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ

અલ્લાહ જ એના માટે પૂરતો છે કે માણસ પોતાના મામલાઓ તેને સુપ્રત કરી દે.

(૪૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓ સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરો અને પછી તેમને હાથ લગાવ્યા પહેલા તલાક આપી દો, તો તમારા તરફથી તેમના પર કોઈ 'ઈદત' અનિવાર્ય નથી જે પૂરી થવાની તમે માગણી કરી શકો. તેથી તેમને થોડુંઘણું ધન આપો અને ભલી રીતે રુખસદ કરી દો.

(૫૦) હે નબી સલ્વ ! અમે તમારા માટે હલાલ (વૈધ) કરી દીધી તમારી એ પત્નીઓ જેમના મહેર તમે ચૂકવ્યા છે, ^(૧૫) અને એ સ્ત્રીઓ જે અલ્લાહે પ્રદાન કરેલ દાસીઓમાંથી તમારા કબજામાં આવી, અને તમારી એ કાકાની દીકરીઓ, ફોઈની દીકરીઓ અને મામાની દીકરીઓ અને માસીની દીકરીઓ જેમણે તમારા સાથે હિજરત કરી છે, અને એ ઈમાનવાળી સ્ત્રી જેણે પોતાને પયગંબરના હવાલે (હિબા) કરી હોય, જો પયગંબર તેને નિકાહ (લગ્ન-સંબંધ)માં લેવા ઈચ્છે. ^(૧૬) આ છૂટ ખાસ તમારા માટે છે, બીજા ઈમાનવાળાઓ માટે નથી. અમને ખબર છે કે સામાન્ય ઈમાનવાળાઓ પર તેમની પત્નીઓ અને દાસીઓની બાબતમાં અમે કઈ સીમાઓ નિર્ધારિત કરી છે. (તમને આ સીમાઓથી અમે એ કારણસર બાકાત રાખ્યા છે,) જેથી તમારા પર કોઈ તંગી ન રહે, અને અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

(૫૧) તમને અધિકાર આપવામાં આવે છે કે પોતાની પત્નીઓમાંથી જેને ચાહો પોતાનાથી અલગ રાખો, જેને ચાહો પોતાના સાથે રાખો અને જેને ચાહો અલગ રાખ્યા પછી પોતાના પાસે બોલાવી લો. આ બાબતમાં તમારા પર કોઈ દોષ નથી. આવી રીતે એ બાબતની વધુ શક્યતા છે કે તેમની આંખો ઠરશે અને તેઓ દુઃખી નહીં થાય, અને જે કંઈ તમે તેમને આપશો તેનાથી તેઓ સૌ રાજી રહેશે. અલ્લાહ જાણે છે જે કંઈ તમારા હૃદયોમાં છે, અને અલ્લાહ બધું જ જાણનાર અને સહનશીલ છે.

(૫૨) આ પછી તમારા માટે બીજી સ્ત્રીઓ હલાલ (વૈધ) નથી, અને ન એની પરવાનગી છે કે આમની જગ્યાએ બીજી પત્નીઓ લઈ આવો, ચાહે તેમની સુંદરતા તમને ગમે તેટલી પસંદ હોય. ^(૧૭) અલબત્ત, દાસીઓની તમને અનુમતિ છે. ^(૧૮) અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર દેખરેખ રાખે છે. (રુકૂઅ-૬)

(૫૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પયગંબરના ઘરમાં પરવાનગી વિના

નથી, તો પણ તેણે ત્યજી દીધેલ સ્ત્રીથી નિકાહ કરી લેવા કંઈ જરૂરી તો હતા નહીં. આના જવાબમાં ફરમાવવામાં આવ્યું કે, "પરંતુ તેઓ અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત) છે." અર્થાત્ રસૂલ હોવાની હેસિયતે તેમની એ ફરજ હતી કે જે હલાલ (વૈધ) વસ્તુને તમારી પ્રથા અને પરંપરાઓએ અકારણ હરામ કરી રાખી હતી તેના વિશે તમામ પૂર્વજાહોને સમામ કરી દે અને તેના વૈધ હોવાના મામલામાં કોઈ સંદેહનો અવકાશ ન રહેવા દે. પછી વધુમાં તાકીદ માટે ફરમાવ્યું કે, "અને તેઓ ખાતમુન્નબિયિન (પયગંબરોના સમાપક) છે." અર્થાત્ તેમના પછી કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) તો દુરની વાત છે, કોઈ નબી (પયગંબર) સુદાં આવવાનો નથી કે જો કાનૂન અને સમાજનો કોઈ સુધારો તેમના કાળમાં લાગુ થવાનો રહી જાય, તો પછી આવનારો નબી આ કસર પૂરી કરી દે. તેથી એ અત્યંત જરૂરી થઈ ગયું હતું કે આ અજ્ઞાનતાની પ્રથા અને પરંપરાને તેઓ પોતે જ સમામ કરીને જાય. આના પછી વધારે ભાર આપતાં ફરમાવવામાં આવ્યું કે, "અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન રાખવાવાળો છે." અર્થાત્, અલ્લાહને જાણ છે કે અત્યારે મુહમ્મદ (સલ્વ.)ના હસ્તે આ અજ્ઞાનતાની પરંપરાને સમામ કરી દેવું શા માટે આવશ્યક હતું અને આવું ન કરવામાં શું ખરાબી હતી.

النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَبِيٍّ
 إِنَّهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَأَدْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ
 فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ
 يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَعِجِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَعِجِي مِنَ
 الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ
 حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ
 لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَرْوَاجَهُ
 مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ۝
 إِنْ تَبَدُّوا شَيْئًا أَوْ نُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ
 عَلِيمًا ۝ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ
 وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَسْبَاطِهِنَّ
 وَلَا أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ
 وَاتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ۝
 إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ۝ إِنَّ الَّذِينَ
 يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَ
 الْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ۝ وَالَّذِينَ
 يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا
 فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ۝ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ

દાંખલ ન થયા કરો, ન ભોજનના સમયની રાહ જોતા રહો. હા, જો તમને ભોજન માટે બોલાવવામાં આવે તો જરૂર આવો. પરંતુ જ્યારે જમી લો તો વિખેરાઈ જાવ, વાતોમાં વળગી ન રહો. તમારી આ હરકતો નબીને તકલીફ પહોંચાડે છે; પરંતુ તેઓ શરમમાં કંઈ કહેતા નથી અને અલ્લાહ સાચી વાત કહેવામાં શરમાતો નથી. નબીની પત્નીઓ પાસેથી જો તમારે કંઈ માગવું હોય તો પરદા પાછળથી માગો. આ તમારા અને તેમના હૃદયોની પવિત્રતા માટે વધુ યોગ્ય રીત છે. તમારા માટે એ કદાપિ વૈધ નથી કે તમે અલ્લાહનાં રસૂલ (ઈશદૂત)ને તકલીફ આપો, અને ન તો એ વૈધ છે કે તેમના પછી તેમની પત્નીઓ સાથે નિકાહ (લગ્ન) કરો. આ અલ્લાહના સમીપ ખૂબ મોટો ગુનો છે. (પ૪) તમે ચાહે કોઈ વાત જાહેર કરો કે છૂપાવો, અલ્લાહને દરેક વાતનું જ્ઞાન છે.

(પ૫) નબીની પત્નીઓ માટે એમાં કોઈ દોષ નથી કે તેમના પિતા, તેમના પુત્રો, તેમના ભાઈઓ, તેમના ભત્રીજાઓ, તેમના ભાણિયાઓ, તેમના સાથે મેળ-મિલાપની સ્ત્રીઓ અને તેમના કબજામાં હોય (દાસ-દાસીઓ) તેઓ ઘરોમાં આવે. (હે સ્ત્રીઓ !) તમારે અલ્લાહની અવજાથી બચવું જોઈએ. અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર નજર રાખે છે.

(પ૬) અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ નબી (સલ્વ.) પર 'દરૂદ' (સલામતી અને શાંતિની પ્રાર્થના) મોકલે છે, હે લોકો જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમે પણ તેમના પર દરૂદ અને સલામ મોકલો. (૧૯)

(પ૭) જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલને તકલીફ આપે છે તેમના પર દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં અલ્લાહે ફિટકાર કરી છે અને તેમના માટે અપમાનજનક યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. (પ૮) અને જે લોકો ઈમાનવાળા પુરુષો અને ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓને કોઈ પણ વાંક વગર તકલીફ પહોંચાડે છે તેમણે એક મોટો આક્ષેપ અને ખુલ્લા ગુનાની મુસીબત પોતાના માથે લઈ લીધી છે. (રુકૂઅ-૭)

(પ૯) હે નબી સલ્વ. ! પોતાની પત્નીઓ અને પુત્રીઓ અને ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓને

૧૪. અર્થાત્, એ આલોચનાઓ, જે આ લોકો આ નિકાહ વિશે કરી રહ્યા છે.

૧૫. આ વાસ્તવમાં જવાબ છે એ લોકોના વાંધાઓનો, જેઓ કહેતા હતા કે મુહમ્મદ (સલ્વ.) બીજા લોકો માટે તો એકી સાથે ચારથી વધારે પત્નીઓ રાખવાની મનાઈ કરી દે છે, પરંતુ સ્વયં તેમણે આ પાંચમી પત્ની કેવી રીતે કરી લીધી ? સ્પષ્ટ રહે કે તે વખતે હુજૂર સલ્વ.ના ઘરમાં ચાર પત્નીઓ - હઝરત આઈશા રદિ., હઝરત સૌદા રદિ., હઝરત હક્સા રદિ. અને હઝરત ઉમ્મે સલમા રદિ. પહેલાથી મોજૂદ હતી.

૧૬. અર્થાત્, આ પાંચેય પત્નીઓ ઉપરાંત બીજી પણ જુદા-જુદા પ્રકારની મહિલાઓથી લગ્ન કરવાની નબી સલ્વ.ને અનુમતિ આપવામાં આવી, જેનો આ આયતમાં ઉલ્લેખ છે.

૧૭. આ ઈશાદના બે અર્થ છે : એક એ કે જે સ્ત્રીઓ ઉપરની આયત નંબર ૫૦માં હુજૂર સલ્વ. માટે હલાલ (વેધ) કરવામાં આવી છે તેમના સિવાય બીજી કોઈ સ્ત્રી હવે આપ માટે હલાલ નથી. બીજો એ કે જ્યારે આપની પુનિત પત્નીઓ એ વાત માટે રાજી થઈ ગઈ છે કે તંગી અને કઠિનાઈમાં આપનો સાથ આપે અને આખિરત (પરલોક) માટે દુનિયાને ત્યજી દે, અને તેના પર પણ ખુશ છે કે આપ જે વર્તન પણ તેમના સાથે ચાહે કરે, તો હવે આપના માટે એ હલાલ નથી કે તેમનામાંથી કોઈને તલાક આપીને તેની જગ્યાએ કોઈ અન્ય પત્ની લઈ આવે.

૧૮. આ આયત એ વાતની સ્પષ્ટતા કરી રહી છે કે જેમના સાથે નિકાહ કરેલ છે એ પત્નીઓ ઉપરાંત અધિકૃત સ્ત્રીઓ (દાસીઓ)થી પણ સંબોગની અનુમતિ છે અને તેમના માટે સંખ્યાની કોઈ મર્યાદા નથી. આ જ વિષયની સમજૂતી સૂર: નિસા આયત-૩, સૂર: મૂ'મિનૂન આયત-૬ અને સૂર: મઆરિજ આયત-૩૦માં પણ કરવામાં આવી છે.

૧૯. અલ્લાહ તરફથી પોતાના નબી પર 'સલાત' (દરૂદ)નો અર્થ એ છે કે તે આપ સલ્વ. પર અનહદ મહેરબાન છે,

لَا رَوَاجَ لَكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ
مَنْ جَلَائِبُهُنَّ ۚ ذَلِكَ آدَتِي أَنْ يَعْرفَنَّ فَلَا يُؤْذِينَ ۗ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَ
الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ
لَنْغُرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ۝
مَلْعُونِينَ ۗ أَيُّمَّا ثَقُفُوا أَخَذُوا وَقَتَلُوا تَقْتِيلًا ۝
سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۗ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ
اللَّهِ تَبْدِيلًا ۝ يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ ۗ قُلْ إِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ ۗ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ
قَرِيبًا ۝ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكُفْرِينَ وَوَعَدَ لَهُمْ سَعِيرًا ۝
خَلِيدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۗ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۝ يَوْمَ
تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ
وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ ۝ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا
وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلًا ۝ رَبَّنَا آتِنَهُمْ صَعْفَيْنِ
مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنَهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّأَهُ اللَّهُ
مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا ۝ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۝
يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ

على الأخرين
مؤانفة

الزعم

هـ

مزل

કહી દો કે પોતાના ઉપર પોતાની ચાદરોના પાલવ લટકાવી રાખે. (૨૦) આ વધુ ઉચિત રીત છે, જેથી તેઓ ઓળખી લેવામાં આવે અને સતાવવામાં ન આવે. (૨૧) અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે.

(૬૦) જો મુનાફિકો (દંભીઓ), અને એ લોકો જેમના હૃદયોમાં ખરાબી છે અને તેઓ, જેઓ મદીનામાં ઉશ્કેરણીજનક અફવાઓ ફેલાવનારા છે, પોતાની કુચેષ્ટાઓ બંધ નહીં કરે તો અમે તેમના વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે તમને ઊભા કરીશું. પછી તેઓ આ શહેરમાં મુશ્કેલીથી જ તમારા સાથે રહી શકશે. (૬૧) તેમના ઉપર ચારે તરફથી ફિટકારની ઝડી પડશે, જ્યાં પણ જોવા મળશે પકડી લેવાશે અને ખૂબ ખરાબ રીતે માર્યા જશે. (૬૨) આ અલ્લાહનો નિયમ છે, જે આવા લોકોના મામલામાં અગાઉથી ચાલતો આવ્યો છે, અને તમે અલ્લાહના નિયમમાં સહેજ પણ ફેરફાર નહીં જુઓ.

(૬૩) લોકો તમને પૂછે છે કે ક્યામતની ઘડી ક્યારે આવશે ? કહો, તેનું જ્ઞાન તો અલ્લાહને જ છે. તમને શું ખબર, કદાચ તે નજીક જ આવી ગઈ હોય ! (૬૪) ભલે, એ વાત ચોક્કસ છે કે અલ્લાહે ઈન્કાર કરનારાઓ પર ફિટકાર કર્યો છે અને તેમના માટે ભડકે બળતી આગ તૈયાર કરી દીધી છે (૬૫) જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે, કોઈ સમર્થક અને સહાયક નહીં મેળવી શકે. (૬૬) જે દિવસે તેમના ચહેરા આગ પર ઊલટ-પૂલટ કરવામાં આવશે તે વખતે તેઓ કહેશે કે, “કદાચ, અમે અલ્લાહ અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કર્યું હોત.” (૬૭) અને કહેશે, “હે અમારા માલિક ! અમે અમારા આગેવાનો અને વડવાઓનું અનુસરણ કર્યું અને તેમણે અમને સન્માર્ગથી ભટકાવી દીધા. (૬૮) હે માલિક ! તેમને બમણી પાતના આપ અને તેમના પર સખત ફિટકાર કર.” (રુકૂઅ-૮)

(૬૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! એ લોકો જેવા ન થઈ જાઓ, જેમણે મૂસાને તકલીફો આપી હતી, પછી અલ્લાહે તેને તેમની બનાવેલી વાતોથી મુક્ત કર્યો અને તે અલ્લાહના સમીપ બહુમાન પામેલો હતો.

(૭૦) હે ઈમાન લાવનારાઓ ! અલ્લાહથી ડરો અને સીધી વાત કહો. (૭૧) અલ્લાહ તમારા કર્મો દુરસ્ત કરી દેશે અને તમારા ગુનાઓથી દરગુજર ફરમાવશે. જે વ્યક્તિ

આપ સલ્વ.ની પ્રશંસા કરે છે, આપ સલ્વ.ના કામમાં બરકત આપે છે, આપ સલ્વ.ના નામની કીર્તિ ઉચ્ચ કરે છે અને આપ સલ્વ. પર પોતાની કૃપાઓની વર્ષા કરે છે. ફરિશ્તાઓ તરફથી આપ સલ્વ. પર 'સલાત'નો અર્થ એ છે કે તેઓ આપ સલ્વ.થી અત્યંત પ્રેમ કરે છે અને આપ સલ્વ. માટે અલ્લાહને દુઆ કરે છે કે તે આપ સલ્વ.ને વધારેમાં વધારે ઉચ્ચ દરજ્જાઓ પ્રદાન કરે. ઈમાનવાળાઓ તરફથી આપ સલ્વ. પર 'સલાત'નો અર્થ એ છે કે તેઓ પણ આપ સલ્વ. માટે અલ્લાહને દુઆ કરે છે કે તે આપ સલ્વ. પર પોતાની કૃપાઓ અવતરિત કરે.

૨૦. અર્થાત્, ચાદર ઓઢીને ઉપરથી ઘૂંઘટ નાખી લેવાનું રાખે. બીજા શબ્દોમાં ચહેરો ખોલીને ન ફેરે.

૨૧. 'ઓળખી લેવામાં આવે'થી તાત્પર્ય એ છે કે તેમને આ સાદા અને લજ્જાશીલ પોશાકમાં જોઈને પ્રત્યેક જોવાવાળો જાણી લે કે તે સભ્ય અને શીલવાન સ્ત્રીઓ છે, સ્વચ્છંદી અને ખેલાડી નથી કે કોઈ દુરાચારી વ્યક્તિ તેમનાથી પોતાની મનોકામના પૂરી કરવાની આશા કરી શકે. 'સતાવવામાં ન આવે'થી તાત્પર્ય એ છે કે તેમને પરેશાન કરવામાં ન આવે, તેમના માટે કોઈ અવરોધ ઊભો કરવામાં ન આવે.

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ۝٤١

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ

الْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا

وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ۝٤٢

لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ

وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۝٤٣

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝٤٤

અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરે, તેણે મોટી સફળતા પ્રાપ્ત કરી.

(૭૨) અમે આ 'અમાનત'^(૨૨)ને આકાશો અને ધરતી અને પર્વતો સામે પ્રસ્તુત કરી, તો તેઓ તેને ઉઠાવવા માટે તૈયાર ન થયા અને તેનાથી ડરી ગયા, પરંતુ મનુષ્યએ તેને ઉપાડી લીધી. નિ:સંદેહ, તે મોટો અત્યાચારી અને અજ્ઞાની છે.^(૨૩) (૭૩) (અમાનતનો ભાર ઉપાડવાનું આ અનિવાર્ય પરિણામ છે), જેથી અલ્લાહ મુનાફિક (દંભી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓ, મુશરિક (અનેકેશ્વરવાદી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓને સજા આપે અને મોમિન (ઈમાનવાળા) પુરુષો અને સ્ત્રીઓની તૌબા (ક્ષમાયાચના)નો સ્વીકાર કરે. અલ્લાહ ક્ષમા કરવાવાળો અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૯)

૨૨. 'અમાનત'થી તાત્પર્ય છે એ જવાબદારીઓનો ભાર, જે અલ્લાહ તુઆલાએ પોતાની ધરતીમાં અધિકારો અને બુદ્ધિ આપીને માનવી પર નાખ્યો છે.

૨૩. અર્થાત્, આ અમાનતના ભારનો વાહક થઈને પણ પોતાની જવાબદારી પ્રત્યે સભાન નથી અને અપ્રમાણિકતા આચરીને પોતાના ઉપર પોતે અત્યાચાર કરે છે.

૩૪. સભા

પરિચય

નામ :

આયત-૧૫ ના વાક્ય “લક્ષ્ કાન લિ-સબઈન્ ફી મસ્કનિહિમ આયતુન્” (સભા માટે તેમના પોતાના મકાનમાં જ એક નિશાની મોજૂદ હતી) થી લેવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં ‘સભા’નો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉત્તરાણકાળ:

આના અવતરિત થવાનો સમય કોઈ આધારભૂત કથનો પરથી જાણી શકાતો નથી. અલબત્ત, વર્ણનશૈલી પરથી એવું લાગે છે કે કાં તો તે મક્કાનો મધ્ય-કાળ છે અથવા આરંભિક-કાળ, અને જો મધ્ય-કાળ છે તો સંભવત: તેનો શરૂઆતનો સમય છે, જ્યારે કે અત્યાચાર અને દમનમાં તીવ્રતા આવી ન હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:માં કાફિરોના એ આક્ષેપોનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે, જે તેઓ નબી (સલ્વ.)ના તૌહીદ:(એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ના આમંત્રણ પર અને સ્વયં આપની પયગંબરી પર મોટાભાગે વ્યંગ, ઉપહાસ અને અશ્લીલ આક્ષેપોના સ્વરૂપમાં પ્રસ્તુત કરતા હતા. તે આક્ષેપોનો જવાબ ક્યાંક તો તેમને નોંધ સ્વરૂપમાં આપવામાં આવ્યો છે અને ક્યાંક પ્રવચનથી સ્વયં એ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે આ કયા આક્ષેપનો જવાબ છે. જવાબો મોટાભાગે શિખામણ, યાદ અપાવવા તથા દલીલોના રૂપમાં મનમાં ઉતારવાની શૈલીમાં છે, પરંતુ ક્યાંક-ક્યાંક કાફિરોને તેમના હઠાપ્રહના ખરાબ અંજામથી ડરાવવામાં પણ આવ્યા છે. આ જ અનુસંધાનમાં હઝરત દાઉદ (અલૈ.), હઝરત સુલૈમાન (અલૈ.) અને સભાની કોમના પ્રસંગો એ હેતુથી વર્ણવવામાં આવ્યા છે કે તમારા સામે ઈતિહાસના આ બંને દષ્ટાંતો મોજૂદ છે. આ બંને દષ્ટાંતોને નજર સમક્ષ રાખીને પોતે જ અભિપ્રાય બાંધી લો કે તૌહીદ અને આખિરત પર વિશ્વાસ અને ને’મત (કૃપા) પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા અને આભાર-પ્રદર્શનથી જે જીવન બને છે, તે વધારે સારું છે કે એ જીવન જે કુફ, શિર્ક અને આખિરતના ઈન્કાર અને દુનિયા-પરસ્તીના પાયા પર રચાય છે.

اياتها ۵۸

(۳۳) سُورَةُ سَبَا مَكِّيَّةٌ (۵۸)

آياتها ۱۶

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَهُ
 الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِیْمُ الْخَبِیْرُ ۝ يَعْلَمُ مَا يَلِیْجُ
 فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا
 يَعْرُجُ فِيهَا ۝ وَهُوَ الرَّحِیْمُ الْغَفُوْرُ ۝ وَقَالَ الَّذِیْنَ
 كَفَرُوْا لَا تَأْتِنَا السَّاعَةُ ۝ قُلْ بَلٰی وَرَبِّّیْ لَتَأْتِيَنَّكُمْ ۝
 عَلِیْمِ الْغَیْبِ ۝ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ
 وَلَا فِي الْاَرْضِ وَلَا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرُ ۝ اِلَّا فِي
 كِتٰبٍ مُّبِیْنٍ ۝ لِيَجْزِيَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
 اُوْلٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِیْمٌ ۝ وَالَّذِیْنَ سَعَوْا
 اٰتَيْنَا مُّجِزٰتٍ اُوْلٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجِزٍ اَلِیْمٌ ۝
 وَبَرَكَةُ الَّذِیْنَ اٰتَوْا الْعِلْمَ الَّذِیْ اُنزِلَ اِلَيْكَ
 مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ ۝ وَيَهْدِيْ اِلٰی صِرٰطٍ الْعَزِیْزِ
 الْحَمِیْدِ ۝ وَقَالَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا هَلْ نَدْرِكُكُمْ عَلٰی
 رَجُلٍ يُنْبِئُكُمْ اِذَا هُمْ قَرَّبْتُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ ۝ اِنْتُمْ لَفِيْ
 خَلْقٍ جَدِیْدٍ ۝ اَفْتَرٰی عَلٰی اللّٰهِ كِذْبًا اَمْرًا بِهٖ جِنَّةٌ ۝
 بَلِ الَّذِیْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالصَّلٰلِ
 الْبَعِیْدِ ۝ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰی مَا یَبِیْنُ اٰیْدِیْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

૩૪. સૂર: સબા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૫૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા એ અલ્લાહ માટે છે, જે આકાશો અને ધરતીની દરેક વસ્તુનો માલિક છે અને આખિરત (પરલોક)માં પણ તેના જ માટે પ્રશંસા છે. તે તત્વદર્શી અને ખબર રાખવાવાળો છે. (૨) જે કંઈ જમીનમાં જાય છે અને જે કંઈ તેમાંથી નીકળે છે અને જે કંઈ આકાશમાંથી ઊતરે છે અને જે કંઈ તેમાં ચડે છે, દરેક વસ્તુને તે જાણે છે. તે દયાળુ અને માફ કરનાર છે.

(૩) ઈન્કાર કરનારાઓ કહે છે, શું વાત છે કે 'ક્યામત' અમારા પર આવતી નથી ! કહો, "સોગંદ છે અદૃશ્યના જાણકાર મારા પાલનહારના ! તે તમારા પર આવીને રહેશે. તેનાથી રજબાર કોઈ વસ્તુ ન આકાશોમાં ધૂપાયેલી છે, ન ધરતીમાં, ન રજકણથી મોટી અને ન તેનાથી નાની. બધું જ એક સ્પષ્ટ પુસ્તકમાં અંકિત છે." (૪) અને આ 'ક્યામત' એટલા માટે આવશે કે વળતર આપે અલ્લાહ એ લોકોને, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે અને સદ્કાર્યો કરતા રહ્યા છે. તેમના માટે માફી છે અને પ્રતિષ્ઠાપૂર્ણ રોજી. (૫) અને જે લોકોએ અમારી આયતોને નીચું દેખાડવા માટે જોર લગાવ્યું છે, તેમના માટે સૌથી ખરાબ પ્રકારની દુઃખદાયી યાતના છે. (૬) હે નબી સલ્વ ! જ્ઞાન ધરાવનારા લોકો સારી રીતે જાણે છે કે જે કંઈ તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તમારા પર અવતરિત કરવામાં આવ્યું છે તે સંપૂર્ણપણે સત્ય છે અને પ્રભુત્વશાળી અને સ્વયં પ્રશંસિત અલ્લાહનો માર્ગ દેખાડે છે. (૭) ઈન્કાર કરનારાઓ લોકોને કહે છે કે, "અમે બતાવીએ એવો માણસ, જે સમાચાર આપે છે કે જ્યારે તમારા શરીરનું કણ-કણ વિખેરાઈ ગયું હશે તે વખતે તમે નવેસરથી પેદા કરવામાં આવશો ? (૮) ખબર નહીં, આ માણસ અલ્લાહના નામે જૂઠ ઘડે છે કે તેને ગાંડપણ વળગ્યું છે."

નહીં, બલ્કે જે લોકો પરલોક (આખિરત)ને નથી માનતા, તેઓ યાતનામાં ગ્રસ્ત થવાના જ છે અને તેઓ જ તદ્દન ખરાબ રીતે બહેકેલા છે. (૯) શું આ લોકોએ ક્યારેય એ આકાશ અને ધરતીને નથી જોયા, જેણે આમને આગળ અને પાછળથી ઘેરી રાખ્યા

مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۖ إِنَّ نَسْأًا نَّخَسِفُ بِهِمُ الْأَرْضَ
 أَوْ نَسُقُطُ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ ۖ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
 لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۝۱۰ وَكَقَدِ اتَّبَعْنَا دَاوُدَ مِنَّا
 فَضْلًا ۖ يُجَالِ أَوْيِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ ۖ وَآلَنَّا لَهُ
 الْحَدِيدَ ۝۱۱ إِنْ أَعْمَلْ سَبِغْتِ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا
 صَالِحًا ۖ إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝۱۲ وَلَسَلِّمُنَ الرَّيْحَ
 عُذُّهَا شَهْرًا وَرَوَاحَهَا شَهْرًا ۖ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ
 الْقِطْرِ ۖ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَّعْلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ
 وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنَ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِّنَ عَذَابِ السَّعِيرِ ۝۱۳
 يَّعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِن مَّحَارِبٍ ۖ وَتَمَائِيلَ وَجِفَانٍ
 كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّسِيتَ ۖ اِعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا ۖ
 وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرِينَ ۝۱۴ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ
 الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةٌ الْأَرْضِ تَأْكُلُ
 مِنسَاتِهِ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَن لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ
 لَغَيْبٍ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ۝۱۵ لَقَدْ كَانَ
 لِسَبَا فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ ۖ جَنَّتٍ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ
 كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۖ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ ۖ وَ
 رَبُّ غَفُورٌ ۝۱۶ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرْمِ
 وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِ أُكُلٍ خَمْطٍ وَ

છે? અમે ઈચ્છીએ તો આમને જમીનમાં ખૂંપાવી દઈએ અથવા આકાશના કેટલાક ટુકડા આમના ઉપર પાડી દઈએ. વાસ્તવમાં આમાં એક નિશાની છે એ દરેક બંદા માટે, જે અલ્લાહ તરફ રજૂ થનાર હોય. (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) અમે દાઉદને અમારા તરફથી મોટી કૃપા પ્રદાન કરી હતી. (અમે આદેશ આપ્યો કે,) હે પર્વતો! તેના સાથે સુસંવાદિતા કરો (અને આ જ આદેશ અમે) પક્ષીઓને આપ્યો. અમે લોખંડને તેના માટે નરમ કરી દીધું (૧૧) તે આદેશ સાથે કે બખ્તરો બનાવ અને તેની કડીઓ બરાબર માપસરની રાખ. (હે દાઉદના લોકો!) સદ્કાર્યો કરો, જે કંઈ તમે કરો છો તેને હું જોઈ રહ્યો છું.

(૧૨) અને સુલૈમાન માટે અમે હવાને આધીન કરી દીધી. સવારના સમયે તેનું ચાલવું એક મહિનાના રસ્તા સુધી અને સંધ્યા કાળે તેનું ચાલવું એક મહિનાના રસ્તા સુધી. અમે તેના માટે પીગળેલા તાંબાનું ઝરણું વહાવી દીધું અને એવા જીનો તેના આધીન કરી દીધા, જેઓ પોતાના રબના આદેશથી તેના આગળ કામ કરતા હતા. તેમનામાંથી જે અમારા આદેશનો અનાદર કરતો તેને અમે ભડકે બળતી આગની મજા ચખાડતા. (૧૩) તેઓ તેના માટે બનાવતા હતા જે કંઈ તે ઈચ્છતો, ઊંચી ઈમારતો, ચિત્રો, (૧) મોટા-મોટા હોજ જેમ કે મોટો થાળ અને પોતાની જગ્યાએથી ખસે નહીં તેવા ભારે દેગડા — હે દાઉદના લોકો! કર્મ કરો કૃતજ્ઞતાના રૂપે, (૨) મારા બંદાઓમાં ઓછા જ છે જેઓ કૃતજ્ઞ છે.

(૧૪) પછી જ્યારે સુલૈમાન પર અમે મૃત્યુનો નિર્ણય લાગુ કર્યો, તો જીનોને તેના મૃત્યુના સમાચાર આપનાર કોઈ વસ્તુ તે કીડા (લાકડા વગેરેમાં પડતી ઉધઈ) સિવાય ન હતી, જે તેની લાઠીને ખાઈ રહ્યો હતો. આવી રીતે જ્યારે સુલૈમાન પડી ગયો, તો જીનો પર એ વાત પ્રગટ થઈ ગઈ કે જો તેઓ અદેશ્યને જાણવાવાળા હોત તો આ અપમાનજનક યાતનામાં ગ્રંસ્ત ન રહેતા.

(૧૫) સભા માટે તેમના પોતાના મકાનમાં જ એક નિશાની મોજૂદ હતી, બે બાગ જમણી બાજુ અને ડાબી બાજુ. (૩) ખાઓ પોતાના પાલનહારની રોજી અને આભાર માનો તેનો, દેશ છે ઉત્તમ અને સ્વચ્છ, અને પાલનહાર છે ક્ષમાશીલ! (૧૬) પરંતુ તેઓ મોહું ફેરવી ગયા. છેવટે અમે તેમના પર બંધ તોડી નાખે તેવો જળ-પ્રલય મોકલ્યો અને તેમના પહેલાનાં બે બાગોની જગ્યાએ વધુ બે બાગ તેમને આપ્યા,

૧. ચિત્ર માટે જરૂરી નથી કે તે માનવી કે પશુનું જ હોય, હઝરત સુલૈમાન અલૈ. મૂસા (અલૈ.)ની શરીઅતના અનુયાયી હતા અને હઝરત મૂસા અલૈ.ની શરીઅતમાં જીવધારીનું ચિત્ર બનાવવું એ જ પ્રમાણે હરામ (અવૈધ) હતું, જે પ્રમાણે રસૂલ (સલ્વ.)ની શરીઅતમાં છે.

૨. અર્થાત્, શુક્રગુજાર (કૃતજ્ઞ) બંદાઓની જેમ કામ કરો.

૩. આનો અર્થ એ નથી કે આખા દેશમાં બસ બે જ બાગ હતા, બલકે આનાથી અભિપ્રેત એ છે કે સભાની આખી ભૂમિ ફૂલવાડી અને ઉદ્યાન બનેલી હતી. માણસ જ્યાં ઊભો હોય તેને પોતાની જમણી બાજુ પણ બાગ દેખાતો અને ડાબી બાજુ પણ.

نَثَلِ وَنَثَىٰ مِّنْ سِدْرِ قَلِيلٍ ۝١١ ذَٰلِكَ جَزَايَهُمْ بِمَا كَفَرُوا ۗ
 وَهَلْ نُجِزِي إِلَّا الْكُفُورَ ۝١٢ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ
 لِقَائِهِ الَّتِي بُرَكْنَا فِيهَا قُرَىٰ ظَاهِرَةً وَقَدَرْنَا فِيهَا
 لَسَابِرًا سَابِرًا فِيهَا لَيْالِي وَأَيَّامًا أَمِينِينَ ۝١٣ فَقَالُوا
 رَبَّنَا بَعْدَ بَيِّنَاتِنَا أَسْفَارْنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ
 حَادِيثَ وَمَثَرَاتِهِمْ كُلَّ مُمْرِقٍ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
 لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝١٤ وَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ
 ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا قَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝١٥ وَمَا كَانَ
 لَهُ عَلَيْهِمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُّؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ
 مَن هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ۝١٦
 نَبِّ اذْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ
 شَيْئًا دَرَجَةً فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ
 فِيهَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِّنْ ظَهِيرٍ ۝١٧ وَلَا تَنْفَعُ
 شَفَاعَةٌ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَن أَذِنَ لَهُ ۗ حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنِ
 لُؤْبَاهِمَ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ ۗ وَهُوَ الْعَلِيُّ
 الْكَبِيرُ ۝١٨ قُلْ مَن يَّرِزُقُكُم مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ قُلْ
 لِلَّهِ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًىٰ أَوْ فِي ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ۝١٩
 لَّا تَسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نَسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝٢٠
 لَّا يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبَّنَا ثُمَّ يَفْتِنُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ۗ وَهُوَ الْفِتٰحُ

٢٢
 ٣٤

જેમાં કડવા ફળ અને ઝાઉ (એક પ્રકારની વનસ્પતિ)ના વૃક્ષ હતા અને થોડીઘણી બોરડીઓ. (૧૭) આ હતો તેમના ઈન્કારનો બદલો, જે અમે તેમને આપ્યો, અને અપકારી મનુષ્ય સિવાય આવો બદલો અમે બીજા કોઈને આપતા નથી.

(૧૮) અને અમે તેમના અને એ વસ્તીઓના વચ્ચે, જેમને અમે બરકત (નિરંતર વૃદ્ધતી જતી સમૃદ્ધિ) આપી હતી, સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતી વસ્તીઓ વસાવી દીધી હતી અને તેમાં મુસાફરીના અંતર ચોક્કસ અંદાજ પ્રમાણે રાખ્યા હતા.^(૧) હરો-ફરો આ માર્ગો પર રાત-દિવસ, સંપૂર્ણ શાંતિથી. (૧૯) પરંતુ તેમણે કહ્યું, “હે અમારા રબ! અમારી મુસાફરીના અંતર લાંબા કરી દે.”^(૨) તેમણે પોતાના પર પોતે અત્યાચાર કર્યો. છેવટે અમે તેમને એક કહાણી બનાવીને મૂકી દીધા અને તેમને સાવ વેરણ-છેરણ કરી નાખ્યા. નિ:શંક, આમાં નિશાનીઓ છે દરેક એ વ્યક્તિ માટે, જે ખૂબ જ ધૈર્યવાન અને કૃતજ્ઞ હોય. (૨૦) તેમના વિષે ઈબ્લીસ (શૈતાન)ની પોતાની ધારણા સાચી નીકળી અને તેમણે તેનું જ અનુસરણ કર્યું, એ નાના જૂથ સિવાય જે ઈમાનવાળું હતું. (૨૧) ઈબ્લીસને તેમના પર સહેજ પણ સત્તા ન હતી. પણ જે કંઈ થયું તે એ કારણે થયું કે અમે એ જોવા માગતા હતા કે કોણ આખિરત (પરલોક)ને માનનારો છે અને કોણ તેની બાબતમાં શંકામાં ગ્રસ્ત છે. તારો રબ દરેક વસ્તુ પર દેખરેખ રાખવાવાળો છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૨) હે નબી સલ્લ.! આ અનેકથરવાદીઓને) કહો, “પોકારી જુઓ, પોતાના એ ઉપાસ્યોને, જેમને તમે અલ્લાહ સિવાય પોતાના ઉપાસ્યો સમજી બેઠા છો. તેઓ ન આકાશોમાં રજ બરાબર વસ્તુના માલિક છે, ન ધરતીમાં. તેઓ આકાશ અને ધરતીની મિલકતમાં ભાગીદાર પણ નથી. તેમનામાંથી કોઈ અલ્લાહનો સહાયક પણ નથી. (૨૩) અને અલ્લાહ સમક્ષ કોઈ ભલામણ પણ કોઈના માટે લાભદાયક નથી થઈ શકતી, એ વ્યક્તિ સિવાય, જેના માટે અલ્લાહે ભલામણ કરવાની પરવાનગી આપી હોય, ત્યાં સુધી કે જ્યારે લોકોના હૃદયોમાંથી ગભરાટ દૂર થશે તો તેઓ (ભલામણ કરનારાઓને) પૂછશે કે તમારા રબે શું જવાબ આપ્યો? તેઓ કહેશે કે ઠીક જવાબ મળ્યો છે અને તે મહાન અને ઉચ્ચતર છે.”

(૨૪) હે નબી સલ્લ.! આમને પૂછો, “કોણ તમને આકાશો અને ધરતીમાંથી રોજી આપે છે?” કહો, “અલ્લાહ — હવે અનિવાર્યપણે અમારા અને તમારામાંથી કોઈ એક જ સન્માર્ગ પર છે અથવા ખુલ્લી પથભ્રષ્ટતામાં પડેલો છે.” (૨૫) આમને કહો, “જે કસૂર અમે કર્યો હોય તેના માટે તમને કંઈ પણ પૂછવામાં નહીં આવે અને જે

૪. ‘બરકતવાળી વસ્તીઓ’થી તાત્પર્ય શામ (સીરિયા) અને ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન)નો વિસ્તાર છે. ‘સ્પષ્ટ વસ્તીઓ’થી તાત્પર્ય એવી વસ્તીઓ છે, જે સાર્વજનિક ધોરીમાર્ગ પર આવેલ હોય, ખૂણામાં છુપાયેલ ન હોય, અને પ્રવાસના અંતરને એક અંદાજ પર રાખવાથી તાત્પર્ય એ છે કે યમનથી સીરિયા સુધીનો આખો પ્રવાસ નિરંતર અણાદ વિસ્તારમાં થતો હતો, જેની પ્રત્યેક મંજિલ થી બીજી મંજિલ સુધીનું અંતર જાણીતું અને નિશ્ચિત હતું.

૫. જરૂરી નથી કે તેમણે જીભથી આ દુઆ કરી હોય. ક્યારેક વ્યક્તિ અમલ એવો કરે છે, જેનાથી ખ્યાલ આવે છે કે જાણે તે પોતાના અલ્લાહથી એ કહી રહ્યો છે કે આ કૃપા જે તેને મને પ્રદાન કરી છે હું તેના યોગ્ય નથી. આપતના શબ્દોથી એ વાત સ્પષ્ટરૂપે વ્યક્ત થાય છે કે એ કોમ પોતાની જનસંખ્યાને પોતાના માટે મુસીબત સમજી રહી હતી અને એવું ઈચ્છતી હતી કે વસ્તી એટલી ઓછી થઈ જાય કે સફરની મંજિલો દૂર-દૂર થઈ જાય.

الْعَلِيمُ ۳۱ قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَخَفْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا ط
 بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۳۲ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً
 لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۳۳
 وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۳۴
 قُلْ لَكُمْ مَبِيعَاتُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا
 تَسْتَقْدِمُونَ ۳۵ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا
 الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ
 مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۳۶ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ
 الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضِعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا
 لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ۳۷ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا
 لِلَّذِينَ اسْتُضِعِفُوا أَنَحْنُ صَادِقُكُمْ عَنِ الْهُدَى
 بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ۳۸ وَقَالَ الَّذِينَ
 اسْتُضِعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الْبَيْلِ وَالنَّهَارِ
 إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَندَادًا ۳۹
 أَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ ۴۰ وَجَعَلْنَا الْأَعْلَى
 فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ۴۱ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ
 مُنْزِفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ۴۲ وَقَالُوا نَحْنُ
 أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا ۴۳ وَمَا نَحْنُ بِمُعَدِّينَ ۴۴ قُلْ إِنْ رَبِّي

سَبَا

مَنْزِلٌ

કંઈ તમે કરી રહ્યા છો તેનો જવાબ અમારા પાસેથી માગવામાં નહીં આવે.” (૨૬) કહો, આપણો રબ આપણને એકત્ર કરશે, પછી આપણા વચ્ચે યોગ્ય ફેંસલો કરી આપશે. તે એવો પ્રભુત્વશાળી હાકેમ છે, જે બધું જ જાણે છે. (૨૭) આમને કહો, “જરા મને બતાવો તો ખરા, તે કઈ હસ્તીઓ છે, જેમને તમે તેના સાથે ભાગીદાર બનાવેલી છે.” કદાપિ નહીં, પ્રભુત્વશાળી અને સર્વજ્ઞ તો માત્ર એ અલ્લાહ જ છે.

(૨૮) અને (હે નબી સલ્લ.!) અમે તમને સમગ્ર મનુષ્યો માટે ખુશખબર આપનાર અને સચેત કરનાર બનાવીને મોકલ્યા છે, પરંતુ ઘણા લોકો જાણતા નથી.

(૨૯) આ લોકો તમને કહે છે કે, “તે (કયામતનો) વાયદો ક્યારે પૂરો થશે, જો તમે સાચા છો?” (૩૦) કહો, “તમારા માટે એક એવા દિવસનો સમય નિશ્ચિત છે, જેના આગમનને તમે ન એક ક્ષણભર વિલંબિત કરી શકો છો અને ન તો એક ક્ષણભર તેને વહેલો લાવી શકો છો.” (રુકૂઅ-૩)

(૩૧) આ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) કહે છે કે, “અમે કદાપિ આ કુર્આનને નહીં માનીએ અને ન આનાથી પહેલાં આવેલા કોઈ ગ્રંથનો સ્વીકાર કરીશું.” કદાચ, તમે જુઓ આમની હાલત તે વખતે, જ્યારે આ અત્યાચારીઓ પોતાના રબની હજૂરમાં ઊભા હશે. તે વખતે તેઓ એક-બીજા પર દોષારોપણ કરશે. જે લોકોને દુનિયામાં દબાવીને રાખવામાં આવ્યા હતા તેઓ મોટા બનનારાઓને કહેશે કે, “જો તમે ન હોત તો અમે ઈમાનવાળા હોત.” (૩૨) તે મોટા બનનારાઓ આ દબાયેલા લોકોને જવાબ આપશે, “શું અમે તમને એ માર્ગદર્શનથી રોક્યા હતા, જે તમારા પાસે આવ્યું હતું? નહીં, બલકે તમે પોતે જ અપરાધી હતા.” (૩૩) એ દબાયેલા લોકો તે મોટા બનનારાઓને કહેશે, “નહીં, બલકે રાત-દિવસની ચાલબાજીઓ હતી, જ્યારે તમે અમને કહેતા હતા કે અમે અલ્લાહથી કુફ (ઈન્કાર) કરીએ અને બીજાઓને તેના સમકક્ષ ઠેરવીએ.” છેવટે જ્યારે આ લોકો યાતના જોશે, તો પોતાના મનમાં પસ્તાશે અને અમે આ ઈન્કાર કરનારાઓના ગળામાં તોક નાખી દઈશું. શું લોકોને એ સિવાય બીજો કોઈ બદલો આપી શકાય છે કે જેવા કર્મો તેમના હતા, એવો જ બદલો તેઓ પામે?

(૩૪) ક્યારેય એવું નથી બન્યું કે અમે કોઈ વસ્તીમાં એક સાવધાન કરનાર મોકલ્યો હોય અને તે વસ્તીના સુખી-સંપન્ન લોકોએ એવું ન કહ્યું હોય કે, “જે સંદેશ તમે લઈને આવ્યા છો તેને અમે નથી માનતા.” (૩૫) તેમણે હંમેશા એ જ કહ્યું કે, “અમે તમારાથી વધુ ધન અને સંતાન ધરાવીએ છીએ અને અમે કદાપિ સજા પામવાના નથી.” (૩૬) હે

يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۱﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِآيَاتِي
تَفَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنِ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ذَاوَلِيكَ
لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ ﴿۳۲﴾
وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ
مُحْضَرُونَ ﴿۳۳﴾ قُلْ إِنْ رِجِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ
مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۖ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ
يُخْلِفُهُ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿۳۴﴾ وَيَوْمَ يُحْشِرُهُمْ جَمِيعًا
ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَؤُلَاءِ إِبْرَاهِيمَ ۖ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿۳۵﴾
قَالُوا سُبْحٰنَكَ أَنْتَ وَلِيِّنَا مِنْ دُونِهِمْ ؕ بَلْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ الْجِنَّ ؕ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿۳۶﴾ قَالِيَوْمَ لَا
يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفَعًا وَلَا ضَرًّا ۖ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ
ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿۳۷﴾
وَإِذَا تَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ
يُرِيدُ أَنْ يَبْضُغَ كُمْ عَمَّا كَانِ يَعْبُدُ آبَاءَكُمْ ۖ وَقَالُوا
مَا هَذَا إِلَّا افْكٌ مُمْتَرٍ ۖ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ
لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿۳۸﴾ وَمَا آتَيْنَهُمْ
مِنْ كِتَابٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ
نَذِيرٍ ۖ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ وَمَا يُلْقُوا مَعَشَارَ

નબી સલ્લ.! આમને કહો, મારો રબ જેને યાહે છે વિપુલ રોજી આપે છે અને જેને યાહે છે પ્રમાણસર આપે છે. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો આ સત્યને જાણતા નથી.” (રુકૂઅ-૪) (૩૭) આ તમારું ધન અને તમારા સંતાનો નથી જે તમને અમારાથી નિકટ કરતા હોય. હા, પરંતુ જેઓ ઈમાન લાવે અને સદ્કાર્યો કરે. આ જ લોકો છે, જેમના માટે તેમના કર્મોનું બમણું વળતર છે અને જેઓ ભવ્ય અને ઊંચા ભવનોમાં શાંતિપૂર્વક રહેશે. (૩૮) રહ્યા એ લોકો, જેઓ અમારી આંખતોને નીચું દેખાડવા માટે દોડધૂપ કરે છે, તો તેઓ યાતનામાં ગ્રસ્ત થશે.

(૩૯) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, મારો રબ પોતાના બંદાઓમાંથી જેને યાહે છે વિપુલ રોજી આપે છે અને જેને યાહે છે નિયત પ્રમાણમાં આપે છે. જે કંઈ તમે ખર્ચ કરી નાખો છો તેના સ્થાને એ જ તમને વધુ આપે છે. તે બધા રોજી આપનારાઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ રોજી આપનાર છે.

(૪૦) અને જે દિવસે તે તમામ મનુષ્યોને એકત્ર કરશે અને પછી ફરિશ્તાઓને પૂછશે, “શું આ લોકો તમારી જ ઉપાસના કરતા હતા?” (૪૧) તો તેઓ જવાબ આપશે કે, “પવિત્ર છે આપની હસ્તી, અમારો સંબંધ તો આપથી છે, ન કે આ લોકોથી. વાસ્તવમાં આ લોકો અમારી નહીં, પરંતુ જીનોની ઉપાસના કરતા હતા. આમાંના ઘણાંખરા તેમના પર જ ઈમાન લાવ્યા હતા.”^(૯) (૪૨) (તે વખતે અમે કહીશું કે,) આજે તમારામાંથી કોઈ ન તો કોઈને ફાયદો પહોંચાડી શકે છે, ન નુકસાન અને અત્યાચારીઓને અમે કહી દઈશું કે હવે ચાખો આ જહન્નમની યાતનાની મંજા, જેને તમે ખોટી ઠેરવતા હતા.

(૪૩) આ લોકોને જ્યારે અમારી સ્પષ્ટ આંખતો સંભળાવવામાં આવે છે, તો આ લોકો કહે છે કે, “આ માણસ તો બસ એવું ઈચ્છે છે કે તમને એ ઉપાસ્યોથી વિમુખ કરી દે, જેમની ઉપાસના તમારા બાપ-દાદાઓ કરતા આવ્યા છે.” અને કહે છે કે, “આ (કુર્આન) માત્ર એક જૂઠું છે, ઘડી કાઢેલું.” આ કાફિરો (અધર્મીઓ) સમક્ષ જ્યારે સત્ય આવ્યું, તો તેમણે કહી દીધું કે, “આ તો સ્પષ્ટ જાદૂ છે.” (૪૪) જો કે ન અમે આ લોકોને પહેલાં કોઈ ગ્રંથ આપ્યો હતો કે આ લોકો તેને પઢતા હોય અને ન તમારાથી પહેલાં તેમના તરફ કોઈ સાવધાન કરનાર મોકલ્યો હતો. (૪૫) આમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. જે કંઈ અમે તેમને આપ્યું હતું તેના દસમા ભાગને પણ આ

૯. કેમ કે આરબ મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) ફરિશ્તાઓને ઉપાસ્ય ઠેરવતા હતા, તેથી અલ્લાહ ત્આલાએ બતાવ્યું છે કે કયામતના દિવસે જ્યારે ફરિશ્તાઓને પૂછવામાં આવશે, તો તેઓ જવાબ આપશે કે વાસ્તવમાં આ અમારી નહીં, બલકે અમારા નામ લઈને શૈતાનોની ઉપાસના કરી રહ્યા હતા, કેમ કે શૈતાનોએ જ તેમને આ માર્ગ બતાવ્યો હતો કે અલ્લાહને છોડીને બીજાઓને પોતાની જરૂરતોને પૂરી કરનાર સમજો અને તેમના સામે નજો-નિયાઝ (માનતા અને ભેટસોગાદ) પ્રસ્તુત કરો.

مَا اتَيْنَهُمْ فَكَذَّبُوا رَسُولِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿۳۴﴾ قُلْ إِنَّمَا
 آعَظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ ۚ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِي وَفُرَادَى ثُمَّ
 تَتَفَكَّرُونَ مَا بَصِيرَتِكُمْ مِّنْ جَنَّةٍ ۖ إِنَّ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ
 بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿۳۵﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ
 فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنِ اجْتَبَىٰ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
 شَهِيدٌ ﴿۳۶﴾ قُلْ إِن رَّبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَٰمُ الْغُيُوبِ ﴿۳۷﴾
 قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِيُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿۳۸﴾ قُلْ إِن
 ضَلَّكُمُ فَاِتِّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي ۚ وَإِنِ اهْتَدَيْتُمْ فِيمَا
 يُؤْتِي إِلَىٰ رَّبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿۳۹﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَرَغُوا
 فَلَا قُوَّةَ وَأُخِذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿۴۰﴾ وَقَالُوا آمَنَّا
 بِهِ ۚ وَآتَىٰ لَهُمُ التَّنَٰوُسُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿۴۱﴾ وَكَذَّبُوا
 كَفْرًا بِهِ مِنْ قَبْلُ ۚ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ
 بَعِيدٍ ﴿۴۲﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ
 بِأَشْيَاءِهِمْ مِنْ قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّهِينٍ ﴿۴۳﴾

﴿۳۴﴾

﴿۳۴﴾ منزل ۴

લોકો પહોંચ્યા નથી. પરંતુ જ્યારે તેમણે મારા પયગંબરોને ખોટા ઠેરવ્યા, તો જોઈ લો કે મારી સજા કેવી કઠોર હતી. (રુકૂઅ-૫)

(૪૬) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો કે, “હું તમને માત્ર એક વાતનો ઉપદેશ આપું છું. અલ્લાહ માટે તમે એકલા-એકલા અને બે-બે મળીને મગજ લડાવો અને વિચારો, તમારા સાહેબ^(૭)માં છેવટે કઈ વાત છે જે ઉન્માદની હોય? તે તો એક કઠોર યાતનાના આગમન પહેલાં તમને સચેત કરનાર છે.” (૪૭) આમને કહો, “જો મેં તમારા પાસેથી કોઈ વળતર માગ્યું હોય તો તે તમને મુબારક, મારું વળતર તો અલ્લાહના શિરે છે અને તે દરેક વસ્તુ પર સાક્ષી છે.” (૪૮) આમને કહો, “મારો રબ (મારા પર) સત્યની પ્રકાશના કરે છે અને તે તમામ છૂપી હકીકતોને જાણવાવાળો છે.” (૪૯) કહો, “સત્ય આવી ગયું અને હવે અસત્યના કરવાથી કંઈ થઈ શકતું નથી.” (૫૦) કહો, “જો હું પથભ્રષ્ટ થઈ ગયો હોઉં તો મારી પથભ્રષ્ટતાની મુસીબત મારા પર છે, અને જો હું સન્માર્ગ પર છું તો તે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ના આધારે છે, જે મારો રબ મારા પર અવતરિત કરે છે. તે બધું જ સાંભળે છે અને નિકટ જ છે.”

(૫૧) કદાચ, તમે જુઓ આમને તે વખતે, જ્યારે આ લોકો ગભરાયેલા ફરી રહ્યા હશે અને ક્યાંય બચીને નહીં જઈ શકે, બલકે નજીકથી જ પકડી લેવામાં આવશે. (૫૨) તે વખતે આ લોકો કહેશે કે અમે તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા. જો કે હવે દૂર નીકળી ચૂકેલી વસ્તુ ક્યાંથી હાથ આવી શકે છે. (૫૩) આ પહેલાં આ લોકો ઈન્કાર કરી ચૂક્યા હતા અને તપાસ કર્યા વિના મોટી-મોટી વાતો હાંકતા હતા. (૫૪) તે વખતે જે વસ્તુની આ લોકો ઝંખના કરતા હશે, તેનાથી વંચિત કરી દેવામાં આવશે, જેવી રીતે તેમના પુરોગામી સહપંથીઓ વંચિત થઈ ચૂક્યા હશે. આ લોકો ખૂબ જ પથભ્રષ્ટ કરનાર શંકામાં પડેલા હતા. (રુકૂઅ-૬)

૭. તાત્પર્ય છે રસૂલ સલ્લ., આપ સલ્લ. માટે તેમના ‘સાહેબ’નો શબ્દ એટલા માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે આપ સલ્લ. તેમના માટે અપરિચિત ન હતા, બલકે તેમના જ શહેરના રહેવાસી અને તેમના જ કબીલાના હતા.

૩૫. ફાતિર

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'ફાતિર' (સર્જનહાર)ને આ સૂર:નું શીર્ષક બનાવામાં આવ્યું છે, જેનો અર્થ માત્ર એટલો જ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં 'ફાતિર' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વર્ષાન-શૈલીના આંતરિક પુરાવાઓ પરથી જ્ઞાત થાય છે કે આ સૂર:ના અવતરણનો સમય સંભવત: મક્કા-મુઅઝ્જમાનો મધ્ય-કાળ છે અને તેનો પણ એ સમય, જેમાં વિરોધમાં ખૂબ તીવ્રતા આવી ગઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

પ્રવચનનો હેતુ એ છે કે નબી (સલ્લ.)ના તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ના આમંત્રણ સામે જે વલણ તે વખતે મક્કાવાસીઓ અને તેમના સરદારોએ અપનાવી રાખ્યું હતું, તેના પર ઉપદેશના રૂપમાં તેમને ચેતવણી આપવામાં આવે અને ઠપકો પણ આપવામાં આવે અને શિક્ષાની શૈલીમાં સમજાવવામાં પણ આવે. વિષયનો સાર એ છે કે મૂર્ખ લોકો ! આ નબી (પયગંબર) જે માર્ગ તરફ તમને બોલાવી રહ્યો છે, તેમાં તમારી પોતાની ભલાઈ છે. તેના તરફ તમારો ગુસ્સો અને તેને નિષ્ફળ બનાવવા માટે તમારી ચાલબાજીઓ ખરેખર તેના વિરુદ્ધ નહીં, બલકે તમારા પોતાના વિરુદ્ધ જઈ રહી છે. તે જે કંઈ તમને કહી રહ્યો છે, તેના પર ધ્યાન તો આપો કે તેમાં ખોટી વાત કંઈ છે ? તે શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ)નું ખંડન કરે છે, તૌહીદનું આમંત્રણ આપે છે, તે તમને કહે છે કે દુનિયાના આ જીવન પછી એક બીજું જીવન છે, જેમાં દરેકને પોતાના કર્મોનું પરિણામ જોવું પડશે. તમે પોતે વિચારો કે આ વાતો પર તમારા સંદેહો અને તમારું આશ્ચર્ય કેટલું પાયાવિહિન છે. હવે જો આ તદ્દન બુદ્ધિસંગત અને સત્ય પર આધારિત વાતોને તમે નથી માનતા, તો એમાં નબીને શું નુકસાન છે, દુર્દેશ તો તમારી પોતાની થશે. ચર્ચામાં કમશ: વારંવાર નબી (સલ્લ.)ને સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે તમે જો ઉપદેશનો હક્ક પૂરેપૂરી રીતે અદા કરી રહ્યા છો, તો પથબ્રજતા પર દુરાગ્રહ કરનારાઓ સન્માર્ગ ન સ્વીકારે, તો તેની કોઈ જવાબદારી તમારા પર આવતી નથી. તેના સાથે આપને એ પણ સમજાવી દેવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો માનવા તૈયાર નથી, તેમના વર્તન બદલ તમે દુ:ખી ન થાઓ અને ન તો તેમને

સન્માર્ગે લાવવાની ચિંતામાં પોતાનો જીવ બાળો, એના બદલે આપ પોતાનું ધ્યાન એ લોકો પર આપો, જેઓ વાત સાંભળવા તૈયાર છે. ઈમાન સ્વીકારનારાઓને પણ આ જ અનુસંધાનમાં મોટી ખુશખબરો આપવામાં આવી છે, જેથી તેમના હૃદય મજબૂત બને અને તેઓ અલ્લાહના વાયદાઓ પર ભરોસો કરીને સત્ય-માર્ગ પર અડગ રહે.

ذِكْرُهَا ۳۵

سُورَةُ فَاطِرٍ مَكِّيَّةٌ (۳۵)

اِيَّاهَا ۳۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ
 رُسُلًا أُولِي أَجْنَحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبْعَ طَيْرٍ يُزِيدُ فِي الْخَلْقِ
 مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ مَا يَفْتَحِ اللَّهُ
 لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَتِهِ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكُ ۖ
 فَلَا يُرْسِلُ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝
 يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ
 خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرِزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۖ لَا إِلَهَ
 إِلَّا هُوَ ۖ فَاتَىٰ تَوْفَكُونَ ۝ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ
 كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ ۖ وَاللَّهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝
 يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغْرِبْكُمْ الْحَيَاةُ
 الدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغْرِبْكُمْ بِاللَّهِ الْعُرُورُ ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ
 لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا لِنَفْسِكُمْ ۖ إِنَّهُ كَانَ لَكُمْ
 مِنَ الْأَصْحَابِ السَّعِيرِ ۝ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ
 شَدِيدٌ ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ ۖ وَ
 أَجْرٌ كَبِيرٌ ۖ أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَاهُ حَسَنًا
 فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۖ
 فَلَا تُدْرِكُهُ الْبَصَرُ ۖ فَلَا تَدْهَبُ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَتٍ ۖ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ

૩૫. સૂર: ફાતિર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૪૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે, જે આકાશો અને ધરતીનો સર્જનહાર અને ફરિશ્તાઓને સંદેશ પહોંચાડવા માટે નિયુક્ત કરનાર છે, (એવા ફરિશ્તાઓ) જેમની બબ્બે અને ત્રણ-ત્રણ અને ચાર-ચાર ભુજાઓ છે. તે પોતાની મખલૂક (સૃષ્ટિ)ની સંરચનામાં ચાહે એવી અભિવૃદ્ધિ કરે છે. નિ:શંક, અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૨) અલ્લાહ જે કૃપાનો દરવાજો પણ લોકો માટે ખોલી નાખે, તેને કોઈ રોકવાવાળું નથી અને જેને તે બંધ કરી દે, તેને અલ્લાહ પછી બીજો કોઈ ખોલવાવાળો નથી. તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૩) લોકો ! તમારા પર અલ્લાહના જે ઉપકારો છે, તેને યાદ રાખો. શું અલ્લાહ સિવાય કોઈ અન્ય સર્જનહાર પણ છે, જે તમને આકાશ અને ધરતીમાંથી રોજી આપતો હોય ? કોઈ ઉપાસ્ય તેના સિવાય નથી, પછી તમે ક્યાંથી ધોખો ખાઈ રહ્યા છો ? (૪) હવે જો (હે નબી સલ્લ.!) આ લોકો તમને ખોટા ઠેરવે છે (તો આ કોઈ નવી વાત નથી), તમારા પહેલાં પણ ઘણા પયગંબરોને ખોટા ઠેરવવામાં આવી ચૂક્યા છે, અને બધા જ મામલાઓ છેવટે તો અલ્લાહ સમક્ષ જ રજૂ થનાર છે.

(૫) લોકો ! અલ્લાહનો વાયદો નિશ્ચિતપણે સત્ય છે, આથી દુનિયાનું જીવન તમને ધોખામાં ન નાખે અને ન તે મોટો ધોખાબાજ (શૈતાન) તમને અલ્લાહ વિષે ધોખો આપી જાય: (૬) વાસ્તવમાં શૈતાન તમારો શત્રુ છે, માટે તમે પણ તેને પોતાનો શત્રુ જ સમજો. તે તો પોતાના અનુયાયીઓને પોતાના માર્ગે એટલા માટે બોલાવી રહ્યો છે કે તેઓ દોજખમાં જનારા લોકોમાં સામેલ થઈ જાય. (૭) જે લોકો કુફ્ર (ઈન્કાર) કરશે તેમના માટે કઠોર યાતના (અઝાબ) છે અને જેઓ ઈમાન લાવશે અને સદ્કાર્યો કરશે તેમના માટે મગફિરત (ક્ષમા) અને મોટું વળતર છે. (રુકૂઅ-૧)

(૮) (વળી કોઈ ઠેકાણું છે એ માણસની પથભ્રષ્ટતાનું,) જેના માટે તેનું ખરાબ કાર્ય શોભાસ્પદ બનાવી દેવામાં આવ્યું હોય અને તે તેને સારું સમજી રહ્યો હોય ? હકીકત એ છે કે અલ્લાહ જેને ચાહે છે, પથભ્રષ્ટતામાં નાખી દે છે અને જેને ચાહે છે સન્માર્ગ દેખાડી દે છે. તો (હે નબી સલ્લ.!) ઈચ્છા-અનિચ્છાએ તમારો જીવ આ લોકો માટે રંજ અને

بِمَا يَصْنَعُونَ ٨ وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ
سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَىٰ بَدْيِ مَمِيَّةٍ فَاجْتَبَيْنَاهُ بِالْأَرْضِ
بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ كَذَلِكَ النُّشُورُ ٩ مَنْ كَانَ يُرِيدُ
الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ۗ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ
الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ۗ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ
السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ
يُجُورُ ١٠ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ
جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۗ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أَنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا
بِعِلْمِهِ ۗ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ
إِلَّا فِي كِتَابٍ ۗ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ١١ وَمَا
يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ ۗ هَذَا عَذَابٌ فَارَتْ سَائِعٌ شَرَابُهُ
وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۗ وَمِنْ كُلِّ تَاكُلُونَ لِحَاظِرِيًّا ۗ
سَتَخْرِجُونَ حَلِيئَةً تَلْبَسُونَهَا ۗ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ
نَوَاحِرَ رَبِّكَ تَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَكَذَلِكَ تَشْكُرُونَ ١٢
وَلِيَجِ الْبَيْلُ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي الْبَيْلِ ۗ وَ
سَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ۗ
ذِكْرُ اللَّهِ رَبِّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۗ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ١٣ إِنْ تَدْعُوهُمْ
لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ ۗ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ۗ

અને દુઃખમાં ન બાળો. જે કંઈ આ લોકો કરી રહ્યા છે અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે. (૯) એ અલ્લાહ જ તો છે, જે હવાઓને મોકલે છે, પછી તે વાદળો ઉઠાવે છે, પછી અમે તેને એક વેરાન પ્રદેશ તરફ લઈ જઈએ છીએ અને તેના વડે એ જ ભૂમિને જીવંત કરી દઈએ છીએ, જે મૃત પડી હતી. મૃત્યુ પામેલા મનુષ્યોનું જીવિત થઈ ઊઠવું પણ આવી રીતે જ હશે.

(૧૦) જે કોઈ પ્રતિષ્ઠા ચાહતો હોય તેને ખબર હોવી જોઈએ કે પ્રતિષ્ઠા સમગ્રપણે અલ્લાહની છે. તેને ત્યાં જે વસ્તુ ઉપર ચઢે છે તે માત્ર પવિત્ર બોલ છે, અને સદ્કાર્ય તેને ઉપર ચઢાવે છે. રહ્યા એ લોકો, જેઓ બેહૂદી ચાલબાજીઓ ચાલે છે, તેમના માટે કઠોર યાતના છે અને તેમની ચાલબાજી સ્વયં જ વિનષ્ટ થવાની છે.

(૧૧) અલ્લાહે માટીથી તમારું સર્જન કર્યું, પછી વીર્યથી, પછી તમારા જોડા બનાવી દીધા (અર્થાત્ પુરુષ અને સ્ત્રી). કોઈ સ્ત્રી ગર્ભવતી નથી થતી અને ન બાળક જાણે છે, પરંતુ આ બધું અલ્લાહની જાણમાં હોય છે. કોઈ આયુષ્ય મેળવનાર આયુષ્ય નથી પામતો અને ન કોઈના આયુષ્યમાં કોઈ ઘટાડો થાય છે, પણ આ બધું એક પુસ્તકમાં અંકિત હોય છે. અલ્લાહ માટે આ ખૂબ સરળ કામ છે, (૧૨) અને પાણીના બંને ભંડારો સમાન નથી. એક મીઠો અને તરસ છીપાવનાર છે, પીવામાં રુચિકર, અને બીજો સાવ ખારો કે ગળું છોલી નાખે. પરંતુ બંનેમાંથી તમે તાજું-માજું માંસ પ્રાપ્ત કરો છો, પહેરવા માટે શ્રૃંગારની વસ્તુઓ કાઢો છો, અને આ જ પાણીમાં તમે જુઓ છો કે નૌકાઓ તેની છાતી ચીરતી જઈ રહી છે, જેથી તમે અલ્લાહની કૃપા (આજીવિકા) શોધો અને તેના કૃતજ્ઞ બનો. (૧૩) તે દિવસમાં રાત અને રાંતમાં દિવસને પરોવીને લઈ આવે છે. ચંદ્ર અને સૂર્યને તેણે આધીન બનાવી રાખ્યા છે. આ બધું જ એક નિશ્ચિત સમય સુધી ચાલી જઈ રહ્યું છે. એ જ અલ્લાહ (જેના આ બધા જ કામ છે) તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે. રાજ્ય તેનું જ છે. તેને છોડીને બીજા જેને તમે પોકારો છો તેઓ એક તજાખલાના પણ માલિક નથી. (૧૪) તેમને પોકારો તો તેઓ તમારી દુઆઓ (પ્રાર્થનાઓ) સાંભળી શકતા નથી અને સાંભળી લે તો તેનો કોઈ જવાબ તમને આપી શકતા નથી. અને કયામતના દિવસે તેઓ તમારા શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય)નો ઈન્કાર કરી દેશે.

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۗ وَلَا يُنَبِّئُكَ
 مِثْلُ خَبِيرٍ ۝ (۱۶) يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى
 اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝ (۱۷) إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَ
 يُبَدِّلْ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ۝ (۱۸) وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ۝ (۱۹)
 وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ
 إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قَرْبَىٰ ۗ
 إِنَّمَا تَنْذِيرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا
 الصَّلَاةَ ۗ وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ ۗ وَإِلَىٰ
 اللَّهِ الْمَصِيرُ ۝ (۲۰) وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۝ (۲۱)
 وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ۝ (۲۲) وَلَا الظُّلُّ وَلَا الْحُرُورُ ۝ (۲۳)
 وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۗ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ
 مَنْ يَشَاءُ ۗ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ۝ (۲۴) إِنْ أَنْتَ
 إِلَّا نَذِيرٌ ۝ (۲۵) إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۗ وَإِنْ
 مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ۝ (۲۶) وَإِنْ يَكذِّبُوكَ فَقَدْ
 كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
 وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ۝ (۲۷) ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ
 كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۝ (۲۸) أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ
 مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۗ فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا
 لَوْنُهَا ۗ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ

الْقُرْآنِ

۱۵

منزل ۵

વસ્તુ-સ્થિતિની આવી સાચી ખબર તમને એક ખબર રાખવાવાળા સિવાય કોઈ નથી આપી શકતો. (રૂકૂઅ-૨)

(૧૫) લોકો ! તમે જ અલ્લાહના મોહતાજ છો અને અલ્લાહ તો ગની (અપેક્ષામુક્ત) અને તે સ્વયં પ્રશંસિત છે. (૧૬) તે ચાહે તો તમને ખસેડીને કોઈ નવું સર્જન તમારી જગ્યાએ લઈ આવે, (૧૭) આવું કરવું અલ્લાહ માટે સહેજ પણ મુશ્કેલ નથી, (૧૮) અને કોઈ બોજ ઉઠાવનાર કોઈ બીજાનો બોજ નહીં ઉઠાવે, અને જો કોઈ લદાયેલ જીવ પોતાનો બોજ ઉઠાવવા માટે પોકારશે તો તેના ભારનો એક નાનો ભાગ પણ વહેંચવા કોઈ નહીં આવે, ચાહે તે નિકટતમ સગો જ કેમ ન હોય. (હે નબી સલ્લ.!) તમે માત્ર એ જ લોકોને ચેતવી શકો છો, જેઓ જોયા વગર પોતાના રબથી ડરે છે અને નમાઝ કાયમ કરે છે. જે વ્યક્તિ પણ પવિત્રતા અપનાવે છે, પોતાની જ ભલાઈ માટે અપનાવે છે અને પાછા ફરવાનું સૌને અલ્લાહ તરફ જ છે. (૧૯) આંધળો અને આંખોવાળો સમાન નથી, (૨૦) ન અંધારાઓ અને પ્રકાશ સમાન છે, (૨૧) ન ઠંડો છાંયડો અને તડકાની ગરમી એક સમાન છે, (૨૨) અને ન જીવંત અને મૃત સરખા છે. અલ્લાહ જેને ચાહે છે સંભળાવે છે, પરંતુ (હે નબી સલ્લ.!) તમે એ લોકોને સંભળાવી શકતા નથી, જેઓ કબરોમાં દફન છે. (૧) (૨૩) તમે તો માત્ર એક સાવધાન કરનારા છો. (૨૪) અમે તમને સત્ય સાથે મોકલ્યા છે, ખુશખબર આપનારા અને ડરાવનારા બનાવીને, અને કોઈ સમુદાય એવો નથી થયો, જેમાં કોઈ સાવધાન કરનાર ન આવ્યો હોય. (૨૫) હવે જો આ લોકો તમને ખોટા ઠેરવે છે, તો આમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો પણ ખોટા ઠેરવી ચૂક્યા છે. તેમના પાસે તેમના પયગંબરો ખુલ્લી દલીલો અને પુસ્તિકાઓ અને સ્પષ્ટ આદેશ આપતો ગ્રંથ લઈને આવ્યા હતા. (૨૬) પછી જે લોકોએ ન માન્યું તેમને મેં ઝડપી લીધા, અને જોઈ લો મારી સજા કેવી કઠોર હતી. (રૂકૂઅ-૩)

(૨૭) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહ આકાશમાંથી પાણી વરસાવે છે અને પછી તેના વડે અમે જાત-જાતના ફળો કાઢી લાવીએ છીએ, જેમના રંગો જુદા-જુદા હોય છે. પર્વતોમાં પણ સફેદ, લાલ અને કાંળી ભમ્બર ધારીઓ જોવા મળે છે, જેમના રંગ વિભિન્ન હોય છે,

૧. અર્થાત્, અલ્લાહની મરજીની તો વાત જ બીજી છે, તે ચાહે તો પથ્થરોને સંભળવાની શક્તિ આપી દે, પરંતુ રસૂલ (ઈશક્રૂત)ના વશનું આ કામ નથી કે જે લોકોની છાતીમાં અંતરાત્મા દફન થઈ ચૂક્યો હોય તેમના દિલોમાં તે પોતાની વાત ઉતારી શકે અને જેઓ વાત સંભળવા જ ન માગતા હોય તેમના બહેરા કાનોને સત્યની પોકાર સંભળાવી શકે. તે તો એ જ લોકોને સંભળાવી શકે છે જે બુદ્ધિગમ્ય વાત પર કાન ધરવા માટે તૈયાર હોય.

أَلْوَانَهَا وَغَرَابِيِبُ سُودٌ ⑤ وَمِنَ النَّاسِ وَالذَّوَابِّ
 وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ ⑥ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ
 مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ⑦ إِنَّ
 الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا
 مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ
 تَبُورَ ⑧ لِيُؤْفِقَهُمْ أَجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ⑨
 إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ⑩ وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ
 الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ⑪ إِنَّ اللَّهَ
 بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ⑫ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ
 صُطِفِينَا مِنْ عِبَادِنَا ⑬ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ ⑭ وَمِنْهُمْ
 مُقْتَصِدٌ ⑮ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذِنَ اللَّهُ ⑯ ذَلِكَ
 هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ⑰ جَنَّتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
 يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرٍ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ⑱ وَلِبَاسُهُمْ
 فِيهَا حَرِيرٌ ⑲ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا
 الْحَزْنَ ⑳ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ㉑ الَّذِي أَحَلَّنَا
 آرَامَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ ㉒ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نُصَبٌ وَلَا
 مَسْنَأٌ فِيهَا لُغُوبٌ ㉓ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ ㉔
 لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ
 مَذَابِحِهَا ㉕ كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ㉖ وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ

અને આવી જ રીતે મનુષ્યો અને પ્રાણીઓ અને ઢોરોના રંગ પણ જુદા-જુદા છે. (૨૮) સત્ય એ છે કે અલ્લાહના બંદાઓમાંથી માત્ર જ્ઞાન ધરાવનારા લોકો જ તેનાથી ડરે છે. (૨) નિ:શંક, અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને ક્ષમાશીલ છે.

(૨૯) જે લોકો અલ્લાહના ગ્રંથનો પાઠ કરે છે અને નમાઝ કાયમ કરે છે, અને જે કંઈ રોજી અમે તેમને આપી છે તેમાંથી જાહેરમાં અને છૂપી રીતે ખર્ચ કરે છે, ચોક્કસ તેઓ એક એવા વેપારની અપેક્ષા રાખે છે, જેમાં કદાપિ ખોટ નહીં જાય. (૩૦) (આ વેપારમાં તેમણે પોતાનું સર્વસ્વ એટલા માટે લગાડી દીધું છે કે) જેથી અલ્લાહ તેમના વળતર પૂરેપૂરા તેમને આપે અને વધુમાં પોતાની કૃપાથી તેમને પ્રદાન કરે. નિ:શંક, અલ્લાહ માફી બક્ષનાર અને કદરદાન છે.

(૩૧) (હે નબી સલ્લ.!) જે ગ્રંથ અમે તમારા તરફ વહી દ્વારા અવતરિત કર્યો છે, એ જ સત્ય છે, સમર્થન કરતો આવ્યો છે તે ગ્રંથોનું, જે આના પહેલાં આવ્યા હતા. નિ:સંદેહ, અલ્લાહ પોતાના બંદાઓની સ્થિતિથી વાકેફ છે અને દરેક વસ્તુ પર નજર રાખવાવાળો છે. (૩૨) પછી અમે આ ગ્રંથના ઉત્તરાધિકારી બનાવી દીધા એ લોકોને, જેમને અમે (આ ઉત્તરાધિકાર માટે) પોતાના બંદાઓમાંથી ચૂંટી લીધા. હવે કોઈ તો તેમનામાંથી પોતાના પર અત્યાચાર કરનાર છે, અને કોઈ મધ્યમ-માર્ગીય છે, અને કોઈ અલ્લાહની મરજીથી સદકાર્યોમાં અગ્રેસર રહેનાર છે. આ જ મહાન કૃપા છે. (૩૩) સદૈવ રહેનારી જન્મતો છે, જેમાં આ લોકો પ્રવેશ કરશે. ત્યાં તેમને સોનાના કુંગનો અને મોતીઓથી શણગારવામાં આવશે, ત્યાં તેમનો પોશાક રેશમનો હશે, (૩૪) અને તેઓ કહેશે, “આભાર એ અલ્લાહનો, જેણે અમારું દુ:ખ દૂર કરી દીધું. નિ:શંક, અમારો રબ ક્ષમાશીલ અને કદરદાન છે, (૩૫) જેણે અમને પોતાની કૃપાથી શાશ્વત નિવાસની જગ્યામાં રોકી દીધા. હવે અહીં અમને ન કોઈ શ્રમ કરવો પડે છે, ન તો થાક લાગે છે.”

(૩૬) અને જે લોકોએ ઈન્કાર કર્યો છે, તેમના માટે જહન્નમ (નર્ક)ની આગ છે, ન તેમનો કિસ્સો તમામ કરી નાખવામાં આવશે કે મરી જાય અને ન તેમના માટે જહન્નમ (નર્ક)ની યાતનામાં સહેજ પણ ઘટાડો કરવામાં આવશે. આ રીતે અમે બદલો આપીએ છીએ એ દરેક વ્યક્તિને, જે ઈન્કાર કરનાર છે. (૩૭) તેઓ ત્યાં ચીસો પાડી-પાડીને

૨. આનાથી જણાયું કે આલિમ (ધાર્મિક વિદ્વાન) માત્ર ગ્રંથ વાંચવાવાળાને નથી કહેતા, બલકે આલિમ એ છે જે અલ્લાહથી ડરવાવાળો હોય.

فِيهَا رَبَّنَا أَخْرَجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا
 نَعْمَلُ ۗ أَوْلَمْ نَعْمَرْكُمْ مِمَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَ
 جَاءَكُمْ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٢٤﴾
 إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ
 بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٥﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي
 الْأَرْضِ ۗ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۗ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ
 كُفْرَهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۗ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ
 كُفْرَهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَ كُمُ الَّذِينَ
 تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۗ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ
 الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ ۗ أَمْ آتَيْنَهُمْ كِتَابًا
 فِيهِمْ عَلَمٌ بَيِّنَاتٌ مِنْهُ ۗ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ
 بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 أَنْ تَزُولَا ۗ وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ
 بَعْدِهِ ۗ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٢٨﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ
 أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَىٰ
 الْأُمَمِ ۗ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٢٩﴾
 اسْتَكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۗ وَلَا يَجِئُ الْمَكْرَ
 السَّيِّئِ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۗ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ
 فَلَنْ يَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۗ وَلَنْ يَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ

કહેશે કે, “હે અમારા પાલનહાર ! અમને અહીંથી કાઢી લે, જેથી અમે સદ્કાર્યો કરીએ. એ કાર્યોથી જુદા જે પહેલાં કરતા રહ્યા હતા.” (તેમને જવાબ આપવામાં આવશે,) “શું અમે તમને એટલું આયુષ્ય નહોતું આપ્યું, જેમાં કોઈ શિક્ષા ગ્રહણ કરવા માગતો તો શિક્ષા ગ્રહણ કરી શકતો હતો ? અને તમારા પાસે સાવધાન કરવાવાળો પણ આવી ચૂક્યો હતો. હવે યાખો મજા. અત્યાચારીઓનો અહીં કોઈ મુદ્દગાર નથી.” (રુકૂઅ-૪)

(૩૮) નિઃશંક, અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીની દરેક છૂપી વસ્તુથી વાકેફ છે. તે તો છાતીઓમાં છૂપાયેલા રહસ્યો સુદ્ધાં જાણે છે. (૩૯) એ જ તો છે, જેણે તમને ધરતી પર ‘ખલીફા’ (નાયબ) બનાવ્યા છે. હવે જે કોઈ કુફ (ઈન્કાર) કરે છે, તેના કુફની મુસીબત તેના પર જ છે, અને કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને તેમનું કુફ એ સિવાય કંઈ ઉન્નતિ નથી આપતું કે તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો પ્રકોપ તેમના ઉપર વધુને વધુ ભડકતો જાય છે. કાફિરો માટે નુકસાનમાં વૃદ્ધિ સિવાય કોઈ ઉન્નતિ નથી.

(૪૦) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહો, “ક્યારેય તમે જોયા પણ છે પોતાના એ ભાગીદારોને, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકાર્યા કરો છો ? મને બતાવો, તેમણે ધરતીમાં શું પેદા કર્યું છે ? અથવા તો આકાશોમાં તેમની શું ભાગીદારી છે ?” (જો આ લોકો બતાવી શકતા નથી તો એમને પૂછો,) શું અમે આમને કોઈ લખાણ કરી આપ્યું છે, જેના આધારે આ લોકો (પોતાના આ અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય માટે) કોઈ સ્પષ્ટ સનદ ધરાવતા હોય ? નહીં, બલ્કે આ અત્યાચારીઓ એક-બીજાને માત્ર કપટ અને ચાલાકીના દગાઓ આપ્યે જાય છે. (૪૧) હકીકત એ છે કે અલ્લાહ જ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને ખસી જતાં રોકી રાખ્યા છે, અને જો તેઓ ખસી જાય તો અલ્લાહ પછી કોઈ બીજો પકડવાવાળો નથી. નિઃશંક, અલ્લાહ અત્યંત સહનશીલ અને દરગુજર કરનાર છે.

(૪૨) આ લોકો પાકી-પાકી સોગંદો ખાઈને કહ્યા કરતા હતા કે જો કોઈ સાવધાન કરવાવાળો તેમના ત્યાં આવી ગયો હોત, તો તેઓ દુનિયાની દરેક બીજી કોમથી વધીને સંન્માર્ગ પર હોત. પરંતુ જ્યારે સાવધાન કરવાવાળો તેમને ત્યાં આવી ગયો, તો તેના આગમને તેમના અંદર સત્યથી દૂર ભાગવા સિવાય કોઈ વસ્તુમાં વધારો ન કર્યો. (૪૩) આ લોકો ધરતીમાં વધુને વધુ વિદ્રોહ કરવા લાગ્યા અને ખરાબમાં ખરાબ ચાલો ચાલવા લાગ્યા. જો કે ભૂરી ચાલો સ્વયં ચાલબાજોને જ ઝડપી લે છે. હવે શું આ લોકો એની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે કે અગાઉ થઈ ગયેલી કોમોની સાથે અલ્લાહની જે રીત રહી છે, એ જ તેમના સાથે પણ અપનાવવામાં આવે ? આ જ વાત છે તો તમે અલ્લાહની રીતમાં કદાપિ કોઈ ફેરફાર નહીં જુઓ અને તમે કદી પણ નહીં જુઓ કે અલ્લાહના નિયમને

تَحْوِيلًا ۳۳ أَوْلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
 كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ
 قُوَّةً ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا
 فِي الْأَرْضِ ۗ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ۳۴ وَلَوْ يُؤَاخِذُ
 اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ
 دَابَّةٍ ۗ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ فَإِذَا
 جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ۳۵

તેના નિયત માર્ગથી કોઈ તાકાત ફેરવી શકે છે. (૪૪) શું આ લોકો ક્યારેય ધરતીમાં હર્યાકર્યા નથી કે આમને એ લોકોનો અંજમ દેખાતો, જેઓ આમના પહેલાં થઈ ચૂક્યા છે અને આમનાથી ખૂબ જ શક્તિશાળી હતા ? અલ્લાહને કોઈ વસ્તુ વિવશ કરનાર નથી, ન આકાશોમાં ન ધરતીમાં. તે બધું જ જાણે છે અને દરેક વસ્તુ કરવા માટે શક્તિમાન છે. (૪૫) જો ક્યાંક તે લોકોને તેમના કરેલા કૃત્યો પર પકડતો, તો ધરતીમાં કોઈ જીવધારીને જીવતો ન મૂક્યો હોત. પરંતુ તે તેમને એક નિશ્ચિત સમય સુધી મહેતલ આપી રહ્યો છે. પછી જ્યારે તેમનો સમય પૂરો થઈ જશે, તો અલ્લાહ પોતાના બંદાઓને જોઈ લેશે. (રુકૂઅ-૫)

૩૬. યા-સીન

પરિચય

નામ :

શરૂઆતના બંને અક્ષરોને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાશકાળ :

વર્ણન-શૈલી પર વિચાર કરતાં જણાય છે કે આ સૂર:નો ઉત્તરાશકાળ કાં તો મક્કાના મધ્ય-કાળનો અંતિમ સમય છે અથવા આ નબી સલ્લ.ના મક્કા-રોકાણના અંતિમ તબક્કામાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓ પૈકી છે.

વિષય :

પ્રવચનનો હેતુ કુરૈશના કાફિરોના નુબૂવત (પયગંબરી) પર ઈમાન ન લાવવા તથા અત્યાચાર અને ઠક્કા-મશ્કરીથી તેનો મુકાબલો કરવાના પરિણામથી ડરાવવાનો છે. એમાં ડરાવવાનું પાસું મુખ્ય અને સ્પષ્ટ છે, પરંતુ વારંવાર ડરાવવાના સાથે દલીલોથી સમજાવવામાં પણ આવ્યા છે. દલીલો ત્રણ બાબતો અંગે આપવામાં આવી છે :

- તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) પર સૂષ્ટિમાં જોવા મળતી નિશાનીઓ અને સામાન્ય બુદ્ધિથી,
- આખિરત (પરલોક) પર સૂષ્ટિમાં જોવા મળતી નિશાનીઓ, સામાન્ય બુદ્ધિ અને સ્વયં મનુષ્યના પોતાના અસ્તિત્વથી, અને
- હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની પયગંબરીની સચ્ચાઈ પર એ વાતથી કે આપ સંદેશ પહોંચાડવાની આ સઘળી મહેનત માત્ર નિ:સ્વાર્થ ભાવથી સહન કરી રહ્યા હતા, અને એ બાબતથી કે જે વાતો તરફ આપ લોકોને આમંત્રણ આપી રહ્યા હતા તે તદ્દન ઉચિત હતી.

આ દલીલોના જોરે ધમકી, ઠપકો અને ચેતવણીના વિષયો ખૂબ જ જોરદાર રીતે વારંવાર પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે, જેથી હૃદયો પર લાગેલા તાળાં તૂટે અને જેમના અંદર સત્યજ્ઞક સ્વીકારની થોડીઘણી યોગ્યતા પણ બાકી હોય, તેઓ પ્રભાવિત થયા વિના ન રહી શકે. ઈમામ અહમદ, અબૂ દાઉદ, નિસાઈ, ઈબ્ને માજહ અને તબરાની (રહ.) વગેરેએ મઅકિલ બિન યસાર (રદિ.) પાસેથી એ કથન નોંધ્યું છે કે નબી (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું કે આ સૂર: કુર્આનનું દિલ છે. આ એ જ પ્રકારનું દૃષ્ટાંત છે, જેમ

કે સૂર: ફાતિહાને 'ઉમ્મુલ્-કુર્આન' કહેવામાં આવેલ છે. સૂર: ફાતિહાને 'ઉમ્મુલ્-કુર્આન' કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમાં કુર્આન-મજીદના સંપૂર્ણ શિક્ષણનો સાર આવી ગયો છે. સૂર: યા-સીનને કુર્આનનું ધબકતું હૃદય એટલા માટે કહેવામાં આવેલ છે કે તે કુર્આનના સંદેશને ખૂબ જ જોરદાર રીતે રજૂ કરે છે, જેનાથી જડતા તૂટે છે અને આત્મામાં હલચલ પેદા થાય છે. આ જ મઅ્કિલ બિન યસારથી ઈમામ અહમદ, અબૂ દાઉદ અને ઈબ્ને માજાએ એ કથન પણ નોંધ્યું છે કે નબી (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, "પોતાના મૃત્યુ પામી રહેલાઓ પર સૂર: યા-સીન પઢ્યા કરો." એનું કારણ એ છે કે મૃત્યુ સમયે મુસલમાનના મનમાં ન માત્ર એ કે ઈસ્લામના તમામ અકીદાઓ (આસ્થાઓ) તાજ થઈ જાય, બલકે મુખ્ય રૂપે તેના સામે આખિરત (પરલોક)નું પૂરેપૂરું દૃશ્ય પણ આવી જાય અને તે જાણી લે કે દુનિયાના જીવનની મંજિલથી પસાર થઈને હવે આગળ કઈ મંજિલોમાં તેણે પ્રવેશ કરવાનો છે. આ હેતુસર યોગ્ય એ જણાય છે કે અરબી ન જાણનાર માણસને સૂર: યા-સીન સંભળાવવાની સાથે તેનો અનુવાદ પણ સંભળાવી દેવામાં આવે, જેથી યાદ દેવડાવવાની ફરજ સંપૂર્ણપણે અદા થઈ જાય.

رُكُوعًا ثَمَانِيَةً

(٣٦) سُورَةُ لَيْسَ مَكِّيَّةٌ (٣١)

آيَاتُهَا ٨٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَيْسَ ١ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ٢ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ٣ عَلَى
 صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٤ تَنْزِيلِ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ٥ لِتُنذِرَ قَوْمًا
 مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ٦ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَآ
 أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ٧ إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَخْلَآ
 قِي إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ٨ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ
 أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَهُمُ فَهُمْ
 لَا يُبْصِرُونَ ٩ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
 لَا يُؤْمِنُونَ ١٠ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ
 َ الْغَيْبِ ١١ فَبَشِّرْهُ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا كَرِيمًا ١٢ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي
 الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ١٣ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ
 فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ١٤ وَاصْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا لِأَصْحَابِ الْقَرْيَةِ
 إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ١٥ إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ
 فَكَذَّبُوهُمَا فَعَبَّزْنَا بِتَالُوتِ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ١٦
 قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ١٧ وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ
 سَمَاءٍ ءِلَانٍ أَنْتُمْ إِلَّا سَكَدِرٌ بُونَ ١٨ قَالُوا رَبَّنَا بَعَلَّمْ
 نَا إِلَيْكُمْ كَمَا سَأَلْنَا ١٩ وَمَا عَلَّمْنَا إِلَّا الْبَلَاغَ الْمُبِينُ ٢٠
 قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجِمَنَّكُمْ وَ

وقف لا زرع وقف غلطان
٣٦

منزل ٥

૩૬. સૂર: યા-સીન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૮૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) યા-સીન ! (૨) સોગંદ છે કુર્આને હકીમ (તત્વદર્શિતાભર્યા કુર્આન)ના ! (૩) કે તમે નિશ્ચિતપણે રસૂલો (ઈશદૂતો)માંથી છો, (૪) સન્માર્ગ પર છો, (૫) (અને આ કુર્આન) પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ હસ્તીનું અવતરિત કરેલું છે, (૬) જેથી તમે ચેતવો એક એવી કોમને જેમના બાપ-દાદાને ચેતવવામાં આવ્યા ન હતા અને આ કારણે તેઓ ગફલતમાં પડેલા છે.

(૭) આમાંથી મોટાભાગના લોકો અજાબના ફેંસલાને પાત્ર થઈ ચૂક્યા છે, તેથી જ તેઓ ઈમાન લાવતા નથી.^(૧) (૮) અમે તેમની ગરદનોમાં તોક નાખી દીધા છે, જેમાં તેઓ હડપચીઓ સુધી જકડી દેવામાં આવ્યા છે, તેથી તેઓ માથું ઊંચું રાખી ઊભા છે.^(૨) (૯) અમે એક દીવાલ તેમના આગળ ઊભી કરી દીધી છે અને એક પાછળ. અમે તેમને ઢાંકી દીધા છે. તેમને હવે કંઈ સૂઝતું નથી.^(૩) (૧૦) તેમના માટે સરખું છે, તમે તેમને ચેતવો કે ન ચેતવો, આ લોકો નહીં માને. (૧૧) તમે તો એ જ માણસને ચેતવી શકો છો, જે શિખામણનું અનુસરણ કરે અને જોયા વિના દયાળુ રહમાન (પરમ્ દયાળુ અલ્લાહ)થી ડરે. તેને ક્ષમા અને પ્રતિષ્ઠાપૂર્ણ વળતરની શુભ-સૂચના આપી દો.

(૧૨) અમે ચોક્કસ એક દિવસે મડદાંને જીવતા કરવાના છીએ. જે કંઈ કર્મો તેમણે કર્યા છે તે બધા જ અમે લખતા જઈ રહ્યા છીએ, અને જે કંઈ નિશાનીઓ તેમણે પાછળ છોડી છે તે પણ અમે નોંધી રહ્યા છીએ. દરેક વસ્તુ અમે એક ખુલ્લા પુસ્તકમાં નોંધી રાખી છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૩) આમને દષ્ટાંતરૂપે એ વસ્તીના લોકોનો કિસ્સો સંભળાવો, જ્યારે કે તેમાં રસૂલો (ઈશદૂતો) આવ્યા હતાં. (૧૪) અમે તેમના તરફ બે રસૂલો મોકલ્યા અને તેમણે બંનેને ખોટા ઠેરવી દીધા. પછી અમે ત્રીજો મદદ માટે મોકલ્યો અને તે બધાએ કહ્યું, “અમે તમારા તરફ રસૂલની હેસિયતથી મોકલવામાં આવ્યા છીએ.” (૧૫) વસ્તીના લોકોએ કહ્યું, “તમે કંઈ નથી, બલકે અમારા જેવા કેટલાક મનુષ્યો, અને દયાળુ રહમાને કદાપિ કોઈ વસ્તુ અવતરિત કરી નથી, તમે માત્ર જૂઠ બોલો છો.”

(૧૬) રસૂલોએ કહ્યું, “અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) જાણે છે કે અમે જરૂર તમારા તરફ રસૂલ બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા છીએ, (૧૭) અને અમારા પર સાફ-સાફ સંદેશો પહોંચાડી દેવા સિવાય કોઈ જવાબદારી નથી.” (૧૮) વસ્તીવાળા કહેવા લાગ્યા, “અમે તો તમને અમારા માટે અપશુકન સમજીએ છીએ. જો તમે આમ કરતા અટકશો

૧. આ એ લોકોનો ઉલ્લેખ છે, જેઓ નબી સલ્વ.ના આમંત્રણની સામે જઈ અને હઠાગ્રહથી કામ લઈ રહ્યા હતા અને જેમણે એ નક્કી કરી લીધું હતું કે આપની વાત, ગમે તે થાય, માનીશું જ નહીં. તેમના વિશે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે, “આ લોકો અજાબના નિર્ણયને પાત્ર થઈ ચૂક્યા છે એટલા માટે ઈમાન નથી લાવતા.”

لَيْسَتْكُمْ مِّنَّا عَذَابُ الْيَوْمِ ١٥ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ ١٦
 أَيْنَ دُكِّرْتُمْ ١٧ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ١٨ وَجَاءَ مِنْ
 أَقْصَا الْمَدْيَنَةِ رَجُلٌ يُسَمَّى قَالَ يَاقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ١٩
 اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ٢٠
وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ٢١
 ءَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا
 تُغْنِي عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ ٢٢ إِنِّي إِذَا
 لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ٢٣ إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ٢٤
 قَبِيلٌ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ٢٥ قَالَ يَلَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ٢٦ بِمَا
 غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ٢٧ وَمَا أَنْزَلْنَا
 عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا
 مُنْزِلِينَ ٢٨ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَبْحَةً وَآجِدَةً فَإِذَا هُمْ
 خُمُودٌ ٢٩ يَحْسَرَةَ عَلَى الْعِبَادَةِ مَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ
 رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ٣٠ أَلَمْ يَرَوْا كَمَا أَهْلَكْنَا
 قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ٣١ وَإِنْ
 كُلُّ لَمْبَاجِيَةٍ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ٣٢ وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ
 الْمَيْتَةُ ٣٣ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ
 يَأْكُلُونَ ٣٤ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
 وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ٣٥ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ ٣٦

الجزء الثالث والعشرون

(٣٣)

وقف غفران ١٢

٢٤

مذلل ٥

નહીં તો અમે તમને પથ્થરોથી મારી નાખીશું અને અમારા પાસેથી તમે ખૂબ પીડાજનક સજા પામશો.” (૧૯) રસૂલોએ જવાબ આપ્યો, “તમારું અપશુકન તો તમારા પોતાના સાથે વળગેલું છે. શું આ વાતો તમે એટલા માટે કરો છો કે તમને શિખામણ આપવામાં આવી ? સાચી વાત એ છે કે તમે હદ વટાવી ગયેલા લોકો છો.”

(૨૦) એવામાં શહેરના દૂરના છેડેથી એક માણસ દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો, “હે મારી કોમના લોકો ! રસૂલોનું અનુસરણ સ્વીકારી લો. (૨૧) અનુસરણ કરો એ લોકોનું, જેઓ કોઈ બદલો નથી માગતા અને સન્માર્ગ પર છે.

(૨૨) છેવટે શા માટે હું એ હસ્તીની બંદગી ન કરું, જેણે મને પેદા કર્યો છે અને જેના તરફ તમને સૌને પાછા ફરવાનું છે ? (૨૩) શું હું તેને છોડીને બીજાઓને ઉપાસ્યો બનાવી લઉં ? જો કે પરમ્ દયાળુ અલ્લાહ મને કોઈ નુકસાન પહોંચાડવા ચાહે તો ન તેમની ભલામણ મારા માટે કોઈ કામ આવી શકે છે અને ન તેઓ મને છોડાવી જ શકે છે. (૨૪) જો હું આવું કરું તો હું સ્પષ્ટ પથલ્લછતામાં પડી જઈશ. (૨૫) હું તો તમારા રબ પર ઈમાન લઈ આવ્યો, તમે પણ મારી વાત માની લો.”

(૨૬) છેવટે એ લોકોએ તેની હત્યા કરી નાખી અને તે વ્યક્તિને કહી દેવામાં આવ્યું કે, “દાખલ થઈ જા જન્નત (સ્વર્ગ)માં.” તેણે કહ્યું, “કદાચ, મારી કોમને આ ખબર હોત (૨૭) કે મારા રબે કઈ વસ્તુના બદલે મારી ક્ષમા કરી દીધી અને પ્રતિષ્ઠિત લોકોમાં મને દાખલ કર્યો.”

(૨૮) ત્યાર પછી તેની કોમ ઉપર અમે આકાશમાંથી કોઈ લશ્કર નથી ઉતાર્યું. અમને લશ્કર મોકલવાની કોઈ જરૂર ન હતી. (૨૯) કેવળ એક ધડાકો થયો અને એકાએક તેઓ સૌ બુઝાઈને રહી ગયા. (૩૦) અફસોસ બંદાઓની હાલત પર ! જે રસૂલ પણ તેમના પાસે આવ્યો તેની તેઓ મંજાક જ ઉડાવતા રહ્યા. (૩૧) શું તેમણે જોયું નથી કે તેમના પહેલાં કેટલીય કોમોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ અને ત્યાર પછી તેઓ ફરીથી ક્યારેય તેમના તરફ પાછા ફરીને ન આવ્યા ? (૩૨) આ સૌને એક દિવસે અમારા સામે હાજર કરવામાં આવવાના છે. (રુકૂઅ-૨)

(૩૩) આ લોકો માટે નિર્જીવ ભૂમિ એક નિશાની છે. અમે તેને જીવન પ્રદાન કર્યું અને તેમાંથી અનાજ કાઢ્યું જે આ લોકો ખાય છે. (૩૪) અમે તેમાં ખજૂર અને દ્રાક્ષના ભાગ પેદા કર્યા અને તેમાંથી ઝરણાઓ ફોડી કાઢ્યા, (૩૫) જેથી આ લોકો તેના ફળ

૨. “તોકથી તાત્પર્ય તેમની પોતાનો હંકારહ છે, જે તેમના માટે સત્યના સ્વીકારમાં અવરોધ બની રહ્યો હતો. “હૃડપથી સુધી જકડી દેવામાં આવ્યા છે” અને “માથું ઊંચું રાખી ઊભા છે”થી તાત્પર્ય ગરદનની એ અકડાઈ છે, જે અહંકાર અને ઉદ્દતાઈનું પરિણામ હોય છે.

૩. “એક દીવાલ આગળ અને એક પાછળ ઊભી કરી દેવાથી તાત્પર્ય એ છે કે આ જ હંકારહ અને ઘમંડનું સ્વાભાવિક પરિણામ એ આવ્યું કે આ લોકો ન અગાઉના ઈતિહાસથી કોઈ બોધપાઠ લે છે અને ન ભવિષ્યના પરિણામો પર કંદી વિચાર કરે છે. તેમના પૂર્વગ્રહોએ તેમને દરેક બાજુથી એ રીતે ઢાંકી દીધા છે અને તેમની ભ્રમણાઓએ તેમની આંખો પર એવા આચરણો ચઢાવી દીધા છે કે તેમને એ ખુલ્લી-ખુલ્લી અને પ્રત્યક્ષ હકીકતો દેખાતી નથી, જે દરેક વિશુદ્ધ પ્રકૃતિ ધરાવનાર અને પૂર્વગ્રહરહિત વ્યક્તિને દેખાઈ રહ્યા છે.

وَمَا عَلَّمْتَهُ أَيْدِيهِمْ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي
 خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ
 وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ ۖ نَسَخْنَا مِنْهُ النَّهَارَ
 فَآذَاهُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ۖ
 ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ
 حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا
 أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ
 فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ
 فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا
 يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيحَ لَهُمْ وَلَا
 هُمْ يُنْقذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾
 وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ
 لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ
 رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
 اتَّقُوا مَا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ۖ قَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّذِينَ آمَنُوا
 أَتُطْعَمُونَ مِمَّنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ ۖ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي
 ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ
 كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
 تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً

ખાય. આ બધું કંઈ એમના પોતાના હાથે પેદા કરેલું નથી. પછી શું આ લોકો આભાર વ્યક્ત કરતા નથી ? (૩૬) મહિમાવાન છે એ હસ્તી, જેણે સર્વ પ્રકારના જોડકાં પેદા કર્યાં, ચાહે તેઓ ધરતીની વનસ્પતિમાંથી હોય કે સ્વયં તેમની પોતાની જાતિ (અર્થાત્ માનવ-જાત)માંથી અથવા એ વસ્તુઓમાંથી, જેને આ લોકો જાણતા પણ નથી.

(૩૭) એમના માટે એક બીજી નિશાની રાત છે. અમે તેના પરથી દિવસ હટાવી દઈએ છીએ તો તેમના પર અંધકાર છવાઈ જાય છે. (૩૮) અને સૂર્ય, તે પોતાના ઠેકાણા તરફ ચાલ્યો જઈ રહ્યો છે. આ પ્રભુત્વશાળી સર્વજ્ઞ હસ્તીનો બાંધેલો હિસાબ છે. (૩૯) અને ચંદ્ર, તેના માટે અમે મંજિલો નિર્ધારિત કરી દીધી છે, ત્યાં સુધી કે તેમાંથી પસાર થતો તે પુનઃ ખજૂરની સૂકી ડાળી જેવો બનીને રહી જાય છે. (૪૦) ન સૂર્યના વશમાં છે કે તે ચંદ્રને જઈ પકડે અને ન રાત દિવસથી આગળ વધી શકે છે. સૌ એક-એક કક્ષામાં તરી રહ્યા છે.

(૪૧) એમના માટે આ પણ એક નિશાની છે કે અમે એમના વંશને ભરેલી નૌકામાં^(૪) સવાર કરી દીધા, (૪૨) અને પછી એમના માટે એવી જ નૌકાઓ બીજી બનાવી જેમાં તેઓ સવાર થાય છે. (૪૩) અમે ચાહીએ તો આમને ગરકાવ કરી દઈએ, કોઈ તેમની ફરિયાદ સાંભળનાર ન હોય અને કોઈ રીતે એમને બચાવી ન શકાય. (૪૪) બસ, અમારી કૃપા જ છે જે એમને પાર ઉતારે છે અને એક નિશ્ચિત સમય સુધી જીવનને માણવાનો મોકો આપે છે.

(૪૫) આ લોકોને જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે બચો એ અંજામથી, જે તમારા આગળ આવી રહ્યો છે અને તમારા પાછળ પસાર થઈ ગયો છે; કદાચ તમારા પર દયા કરવામાં આવે (તો આ લોકો સાંભળ્યું-ન સાંભળ્યું કરી દે છે). (૪૬) એમના સામે એમના રબની આયતોમાંથી જે આયત પણ આવે છે તેના તરફ આ લોકો ધ્યાન આપતા નથી. (૪૭) અને જ્યારે એમને કહેવામાં આવે છે કે અલ્લાહે જે રોજી તમને આપી છે તેમાંથી કંઈક અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરો, તો આ લોકો જેમણે કુફ કર્યું છે, ઈમાન લાવનારાઓને જવાબ આપે છે, “શું અમે તેમને ખવડાવીએ જેમને અલ્લાહ ઈચ્છતો તો પોતે ખવડાવી દેતો ? તમે તો તદ્દન બહેકી ગયા છો.”

(૪૮) આ લોકો કહે છે કે, “આ કયામતની ધમકી છેવટે ક્યારે પૂરી થશે ? બતાવો, જો તમે સાચા છો.” (૪૯) વાસ્તવમાં જે વસ્તુની તેઓ રાહ જોઈ રહ્યા છે તે બસ એક ધડાકો છે, જે એકાએક તેમને એવી હાલતમાં ઝડપી લેશે, જ્યારે તેઓ (પોતાના દુન્યવી મામલાઓમાં) ઝઘડી રહ્યા હશે, (૫૦) અને તે વખતે તેઓ વસિયત સુદ્ધાં કરી શકશે

૪. નૌકાથી તાત્પર્ય છે હઝરત નૂહ અલૈ.ની નૌકા.

وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ٥٠ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا
 هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ٥١ قَالُوا
 يَا بُولَكُنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا سِتَ هَذَا مَا وَعَدَ
 الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ٥٢ إِنْ كَانَتْ إِلَّا
 سَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ٥٣
 قَالِ يَوْمَ لَا تَظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا
 كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٥٤ إِنْ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي
 شُغْلٍ فَكِهِونَ ٥٥ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَىٰ
 لَا رَأْيَ لِكَ مُمْتَكُونَ ٥٦ لَهُمْ فِيهَا قَاقِهُةٌ وَلَهُمْ
 نَاقِدَاعُونَ ٥٧ سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ رَحِيمٍ ٥٨ وَأَمْتَارُوا
 لِيَوْمَ آيَئُهَا الْمُجْرِمُونَ ٥٩ أَلَمْ أَعْهَدَ إِلَيْكُمْ
 يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
 مُّبِينٌ ٦٠ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ٦١
 وَلَقَدْ أَصَلَّ مِنْكُمْ جِبَلًا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا
 تَعْقِلُونَ ٦٢ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ٦٣
 صَلَّوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ٦٤ الْيَوْمَ نَخْتِمُ
 عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ
 بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ٦٥ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ
 عَيْنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصَرُونَ ٦٦ وَلَوْ
 نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَبَاحُوا

٣٦

وقف نازل
وقف نازلوقف نازل
وقف نازلنازل
نازل

નહીં, ન પોતાના ઘરોએ પાછા ફરી શકશે. (રુકૂમ-૩) (૫૧) પછી સૂર (રણશિંગું) ફૂંકવામાં આવશે, અને એકાએક આ લોકો પોતાના રબના સમક્ષ રજૂ થવા માટે પોત-પોતાની કબરોમાંથી નીકળી પડશે. (૫૨) ગભરાઈને કહેશે, “અરે ! આ કોણે અમને અમારા શયનખંડોમાંથી ઉઠાડીને ઊભા કરી દીધા ?” — “આ એ જ વસ્તુ છે, જેનો પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહે વાયદો કર્યો હતો અને રસૂલો (ઈશદૂતો)ની વાત સાચી હતી.”^(૫) (૫૩) એક જ પ્રયંડ અવાજ થશે અને બધા જ અમારા સામે હાજર કરી દેવામાં આવશે.

(૫૪) આજે કોઈના પર રજભાર પણ અત્યાચાર કરવામાં નહીં આવે, અને તમને એવો જ બદલો આપવામાં આવશે, જેવા તમે કર્મો કરતા રહ્યા હતા — (૫૫) આજે જન્મત (સ્વર્ગ)વાળા લોકો આનંદ માણવામાં મગ્ન છે. (૫૬) તેઓ અને તેમની પત્નીઓ ઘટાદાર છાંયડાઓમાં છે, આસનો પર તકિયા લગાવીને, (૫૭) દરેક પ્રકારની લિજ્જતવાળી-સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ ખાવા-પીવા માટે તેમના માટે ત્યાં હાજર છે, જે કંઈ તેઓ માગે તેમના માટે હાજર છે, (૫૮) રબ્બે રહીમ (પરમ્ કૃપાળુ પ્રભુ) તરફથી તેમને સલામ કહેવામાં આવી છે ! — (૫૯) અને હે ગુનેગારો ! આજે તમે છંટાઈને અલગ થઈ જાઓ. (૬૦) આદમની સંતાન ! શું મેં તમને આદેશ નહોતો આપ્યો કે શૈતાનની ઉપાસના ન કરો, તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે, (૬૧) અને મારી જ બંદગી કરો, આ સન્માર્ગ છે ? (૬૨) પરંતુ તેમ છતાં તેણે તમારા પૈકી એક મોટા જૂથને પથભ્રષ્ટ કરી નાખ્યું. શું તમે બુદ્ધિ ધરાવતા ન હતા ? (૬૩) આ એ જ જહન્મ (નર્ક) છે, જેનાથી તમને ડરાવવામાં આવતા હતા. (૬૪) જે કુફ (અધર્મ) તમે દુનિયામાં કરતા રહ્યા છો તેના બદલામાં હવે આનું ઈંધણ બનો.

(૬૫) આજે અમે આમના મોઢા બંધ કરી દઈએ છીએ, આમના હાથ અમારાથી મોલશે અને આમના પગ સાક્ષી આપશે કે આ લોકો દુનિયામાં શું કમાણી કરતા રહ્યા છે.

(૬૬) અમે ઈચ્છીએ તો આમની આંખો બંધ કરી દઈએ, પછી આ લોકો રસ્તાની તરફ દોડીને જુએ, ક્યાંથી એમને રસ્તો સૂઝશે ? (૬૭) અમે ઈચ્છીએ તો આમને આમની જગ્યાએ જ એવી રીતે વિકૃત કરી મૂકીએ કે તેઓ ન આગળ જઈ શકે કે

.. બની શકે છે કે આ જવાબ તેમને ઈમાનવાળાઓ આપે. બની શકે છે કે એ લોકો થોડીક વાર પછી સ્વયં સમજી લે કે આ તો એ જ દિવસ આવી ગયો, જેના સમાચાર રસૂલ (ઈશદૂત)અમને આપતા હતા, અને એ પણ બની શકે છે કે ફરિશ્તાઓ તેમને આ જવાબ આપે, અથવા ક્યામતનું સમગ્ર વાતાવરણ તેમને આ વાત બતાવે.

مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ٢٥ وَمَنْ تَعَمَّرَهُ نَكَسَهُ فِي
 الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ٢٦ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغُ
 لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ٢٧ لِيُنذِرَ
 مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَجِئَ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ٢٨ أَوَلَمْ
 يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِنَّا صَبًا مِمَّا قَبْلُ
 فَهُمْ لَهَا مَلَائِكَةٌ ٢٩ وَذَلَّلْنَا لَهُم مِّنْ لَّدُنَّهَا
 رِجَالًا لَّيْسَ لَهُمْ قُوَّةٌ يَأْكُلُونَ ٣٠ وَلَهُمْ فِيهَا
 مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ ٣١ فَلَا يَشْكُرُونَ ٣٢ وَاتَّخَذُوا مِنْ
 دُونِ اللَّهِ إِلَهاتٍ عَالَمَهُمْ يُنْصَرُونَ ٣٣ لَا يَسْتَطِيعُونَ
 نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ ٣٤ فَلَا يَحْزَنكَ
 قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ٣٥ أَوَلَمْ يَرَ
 الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ
 مُّبِينٌ ٣٦ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ٣٧ قَالَ مَنْ يُنْفِخُ
 عِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ٣٨ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا
 أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ٣٩ الَّذِي جَعَلَ لَكُم
 مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ٤٠
 أَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ
 مَا يَخْلُقُ مِنْكُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ٤١ إِنَّمَا أَمْرُهُ
 إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ٤٢ فَسُبْحَانَ
 ذِي الْمَنَنِ ٤٣ وَلَقَدْ أَنشَأْنَا رِجَالًا لَّيْسَ لَهُمْ قُوَّةٌ يَأْكُلُونَ ٤٤

١٤٣٠

وقف لاف

منزل ٦

وقف غفران ١٢

٦٤٥٠

ન પાછા ફરી શકે. (રુકૂમ-૪) (૬૮) જે વ્યક્તિને અમે દીર્ઘાયુ આપીએ છીએ તેની રચનાને અમે ઊલટાવી જ નાખીએ છીએ. શું (આ હાલત જોઈને) આમને સમજ આવતી નથી ?

(૬૯) અમે આ (પયગંબર)ને કવિતા શીખવાડી નથી અને ન કવિતા કરવાનું એને શોભા જ આપે છે. આ તો એક શિખામણ છે અને સ્પષ્ટપણે પઢવામાં આવતો ગ્રંથ (કુર્આન), (૭૦) જેથી તે દરેક વ્યક્તિને સાવધાન કરી દે, જે જીવિત હોય અને ઈન્કાર કરનારાઓ પર પ્રમાણ સ્થાપિત થઈ જાય.

(૭૧) શું આ લોકો જોતા નથી કે અમે અમારા હસ્તે બનાવેલી વસ્તુઓમાંથી એમના માટે ઢોર પેદા કર્યા છે અને હવે આ લોકો તેમના માલિક છે. (૭૨) અમે તેમને એવી રીતે તેમના આધીન કરી દીધા છે કે તેમનામાંથી કોઈના ઉપર આ લોકો સવારી કરે છે, કોઈનું આ લોકો માંસ ખાય છે, (૭૩) અને તેમનામાં એમના માટે જાત-જાતના ફાયદા અને પીણાં છે. પછી શું આ લોકો આભારી થતા નથી ? (૭૪) આ બધું હોવા છતાં એમણે અલ્લાહ સિવાય બીજા ઈલાહ (ઉપાસ્ય) બનાવી લીધા છે અને એ આશા રાખે છે કે તેમની મદદ કરવામાં આવશે. (૭૫) તેઓ આમની કોઈ મદદ કરી શકતા નથી, બલ્કે આ લોકો ઊલટાના તેમના માટે હાજર રહેવાવાળી સેના બનેલા છે. (૭૬) ભલે, જે વાતો આ લોકો બનાવી રહ્યા છે તે તમને દિલગીર ન બનાવે, આમની ઈંપૂપી અને જાહેર બધી વાતો અમે જાણીએ છીએ.

(૭૭) શું મનુષ્ય જોતો નથી કે અમે તેને વીર્યમાંથી પેદા કર્યો ? અને પછી તે સ્પષ્ટ ઝઘડાખોર બનીને ઊભો થઈ ગયો ? (૭૮) હવે તે અમારા માટે દૃષ્ટાંતો લાગુ કરે છે અને પોતાના સર્જનને ભૂલી જાય છે. કહે છે, “કોણ આ હાડકાંને જીવતા કરશે, જ્યારે તે જર્જરિત થઈ ગયા હશે ?” (૭૯) આને કહો, “એમને એ જ જીવતા કરશે, જેણે પહેલાં એમને પેદા કર્યા હતા.” અને તે સર્જનનું પ્રત્યેક કામ જાણે છે, (૮૦) એ જ જેણે તમારા માટે લીલાછમ વૃક્ષમાંથી આગ પેદા કરી દીધી અને તમે જેનાથી તમારા ચૂલા જલાવો છો. (૮૧) શું જેણે આકાશો અને ધરતીને પેદા કર્યા, એ સામર્થ્ય ધરાવતો નથી કે આમના જેવાઓને પેદા કરી શકે ? કેમ નહીં, જ્યારે કે તે નિપુણ સર્જક છે. (૮૨) તે તો જ્યારે કોઈ વસ્તુનો ઈરાદો કરે છે, તો તેનું કામ માત્ર એ છે કે તેને આજ્ઞા કરે કે ‘થઈ જા’ અને તે થઈ જાય છે. (૮૩) પવિત્ર અને મહિમાવાન છે તે, જેના હાથમાં દરેક વસ્તુની સંપૂર્ણ સત્તા છે, અને તેના જ તરફ તમે પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો. (રુકૂમ-૫)

૩૭. અસૂ-સાફ્ફાત

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'વસૂ-સાફ્ફાત' (પંક્તિઓમાં હરોળબદ્ધ ઊભા રહેનારાઓના સોગંદ)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિષયો અને વર્ણન-શૈલી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ સૂર: સંભવત: મક્કીકાળના મધ્યમાં, બલ્કે કદાચ આ મધ્ય-કાળના પણ અંતિમ સમયમાં અવતરિત થઈ છે; જ્યારે કે વિરોધ પૂર્ણત: ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરી ચૂક્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

તે વખતે નબી (સલ્લ.)ના તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ના આમંત્રણનો જવાબ જે રીતે ઉપહાસ અને ઠક્કા-મશ્કરી સાથે આપવામાં આવી રહ્યો હતો અને આપના પયગંબરીના દાવાનો સ્વીકાર કરવાથી જે ભારપૂર્વક ઈન્કાર કરવામાં આવી રહ્યો હતો, તે માટે મક્કાના કાફિરોને ખૂબ જોરદાર રીતે સચેત કરવામાં આવ્યા છે અને અંતમાં સાફ-સાફ શબ્દોમાં સાવધાન કરી દેવામાં આવ્યા છે કે ખૂબ જલ્દી આ જ પયગંબર, જેની તમે ઠેકડી ઉડાવી રહ્યા છો, તમારા જોતાં-જોતાં તમારા પર વર્ચસ્વ મેળવી લેશે અને તમે અલ્લાહના લશ્કરને તમારા પોતાના ઘર આંગણે ઊતરેલું જોશો. (આયત ૧૭૧-૧૭૮) આ નોટિસ એ જમાનામાં આપવામાં આવી હતી, જ્યારે નબી (સલ્લ.)ની સફળતાના ચિહ્નો દૂર-દૂર સુધી ક્યાંય દેખાતા ન હતા, બલ્કે જોવાવાળા તો એમ સમજી રહ્યા હતા કે આ આંદોલન મક્કાની ખીણોમાં જ દફન થઈને રહી જશે. પરંતુ ૧૫-૧૬ વર્ષથી વધુ સમય પસાર થયો ન હતો કે મક્કા-વિજયના પ્રસંગે બરાબર એ જ બનીને રહ્યું, જેનાથી કાફિરોને સચેત કરવામાં આવ્યા હતા. ચેતવણીની સાથે-સાથે અલ્લાહે આ સૂર:માં સત્યને સારી રીતે સમજાવવા અને તેના પર પ્રેરિત કરવાનો હક્ક પણ સંપૂર્ણ રીતે અદા કરી દીધો છે. તૌહીદ અને આખિરતના વિશ્વાસની સચ્ચાઈ પર સંક્ષિપ્તમાં દિલમાં ઊતરી જાય તેવી દલીલો આપવામાં આવી છે. મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરાવદીઓ)ની માન્યતાની આલોચના કરીને દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેઓ કેવી-કેવી નકામી વાતો પર ઈમાન રાખી બેઠા છે, આ પથબ્રષ્ટતાઓના ખરાબ પરિણામોથી સાવધાન કર્યા છે અને એ પણ બતાવ્યું છે કે ઈમાન અને સદાચારના પરિણામો કેવા શાનદાર છે. પછી એના જ અનુસંધાનમાં

અગાઉના ઇતિહાસના દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે. આ ઉદ્દેશ્યથી જે ઐતિહાસિક પ્રસંગોનું આ સૂર:માં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેમાં સૌથી વધુ બોધપાઠ આપતો પ્રસંગ હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના પવિત્ર જીવનની તે મહત્વપૂર્ણ ઘટના છે કે તેઓ અલ્લાહનો એક ઈશારો મળતાં જ પોતાના એકના એક પુત્રને કુરબાન કરવા માટે તૈયાર થઈ ગયા હતા. આમાં માત્ર કુરૈશના તે કાફિરો માટે જ બોધપાઠ ન હતો, જેઓ હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) સાથે પોતાના વંશ-પરંપરાગત સંબંધ પર ગર્વ કરતા ફરતા હતા, બલકે મુસલમાનો માટે પણ બોધપાઠ હતો, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ પર ઈમાન લાવ્યા હતા. આ ઘટના સંભળાવીને તેમને બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે ઈસ્લામની હકીકત અને તેનો સાચો આત્મા શું છે. સૂર:ની અંતિમ આપતો કેવળ કાફિરો (અધર્મીઓ) માટે ચેતવણી જ ન હતી, બલકે તે ઈમાનવાળાઓ માટે વિજયી અને વર્યસ્વશાળી બનવાની ખુશખબર પણ હતી, જે નબી (સલ્લ.)ના સમર્થન અને મદદમાં અત્યંત હતાશાજનક સંજોગોનો સામનો કરી રહ્યા હતા.

آيَاتُهَا ١٨٢

سُورَةُ الصُّفَّتِ مَكِّيَّةٌ (٣٧)

رُكُوعَاتُهَا ٥

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالصُّفَّتِ صَفًّا ١ ۖ فَالزَّجْرَتِ زَجْرًا ٢ ۖ فَالتَّلِيَّتِ
 ذِكْرًا ٣ ۖ إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ ٤ ۖ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ٥ ۖ إِنَّا زَيْنَنَا السَّمَاءِ الدُّنْيَا
 بِزِينَتِهِ ٦ ۖ الْكَوَاكِبِ ٧ ۖ وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ ٨ ۖ
 لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَا الْأَعْلَىٰ وَيُقَدِّفُونَ مِّنْ كُلِّ
 جَانِبٍ ٩ ۖ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ١٠ ۖ إِلَّا مَنْ
 خِطِفَ الْخُطْفَةَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ ثاقِبٌ ١١ ۖ فَاسْتَفْتِمُمْ
 أَهْمَ أَشَدَّ خَلْقًا أَمْ مَن خَلَقْنَا ۖ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّنْ طِينٍ
 لَّازِبٍ ١٢ ۖ بَلْ يَحْبِبَتِ وَيَسْخَرُونَ ١٣ ۖ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا
 يَذْكُرُونَ ١٤ ۖ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخَرُونَ ١٥ ۖ وَقَالُوا إِن
 هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ١٦ ۖ إِذْ أَمْتَنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظًا مَا
 ءِإِنَّا لَلْبُعُوثُونَ ١٧ ۖ أَوْ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ١٨ ۖ قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ
 دَاخِرُونَ ١٩ ۖ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ٢٠ ۖ
 وَقَالُوا يُؤْتِينَا هَذَا يَوْمَ الدِّينِ ٢١ ۖ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ
 الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ٢٢ ۖ أَحْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا
 وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ٢٣ ۖ مِّنْ دُونِ اللَّهِ
 فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ٢٤ ۖ وَقَفَّوهُمْ إِنَّهُمْ

૩૭. સૂર: અસૂ-સાંક્રાંત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૧૮૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) એક-પછી-એક પંક્તિઓમાં હરોળબદ્ધ ઊભા રહેનારાઓના સોગંદ ! (૨) પછી તેમના સોગંદ, જેઓ ધાક-ધમકી આપનારા છે, (૩) પછી તેમના સોગંદ જેઓ બોધવચન સંભળાવનારા છે, (૪) તમારો સાચો ઉપાસ્ય કેવળ એક જ છે — (૫) તે, જે ધરતી અને આકાશોનો અને એ તમામ વસ્તુઓનો માલિક છે, જે ધરતી અને આકાશોના વચ્ચે છે, અને બધી પૂર્વ દિશાઓનો માલિક છે. (૬)

(૬) અમે દુનિયાના આકાશ(૭)ને તારાઓની શોભા વડે શણગાર્યું છે, (૭) અને દરેક વિદ્રોહી શૈતાનથી તેને સુરક્ષિત કરી દીધું છે. (૮) આ શૈતાનો ‘મલએ-અઅલા’ (સૌથી ઉચ્ચ દરબારવાળાઓ)(૮)ની વાતો સાંભળી શકતા નથી, દરેક બાજુએથી મારી (૯) અને હાંકી કાઢવામાં આવે છે, અને તેમના માટે નિરંતર યાતના છે. (૧૦) આમ છતાં જો કોઈ તેમાંથી કંઈક લઈને ભાગે તો એક ધગધગતી જવાળા તેનો પીછો કરે છે.

(૧૧) હવે એમને પૂછો, એમનું પેદા કરવું વધુ મુશ્કેલ છે કે એ વસ્તુઓનું જે અમે પેદા કરી રાખી છે ? એમને તો અમે ચીકણા ગારામાંથી પેદા કર્યા છે. (૧૨) તમે (અલ્લાહના સામર્થ્યના ચમત્કારો પર) આશ્ચર્યચકિત છો અને આ લોકો તેની ઠેકડી ઊડાવી રહ્યા છે. (૧૩) સમજાવવામાં આવે છે તો સમજતા નથી. (૧૪) કોઈ નિશાની જુએ છે તો તેને ઠઠ્ઠા-મશ્કરીમાં ઊડાવી દે છે. (૧૫) અને કહે છે, “આ તો સ્પષ્ટ જાદૂ છે, (૧૬) વળી ક્યાંય એવું બની શકે છે કે જ્યારે અમે મરી ગયા હોઈએ અને માટી બની જઈએ અને હાડપિંજર રહી જાય, તે વખતે અમને ફરીથી જીવંત કરીને ઉઠાવીને ઊભા કરવામાં આવે ? (૧૭) અને શું અમારા અગાઉના સમયમાં થઈ ગયેલા પૂર્વજોને પણ ઉઠાવવામાં આવશે ? (૧૮) આમને કહો, હા અને તમે (અલ્લાહના સામે) વિવશ છો.

(૧૯) માત્ર એક જ ઝટકો હશે અને એકાએક આ લોકો પોતાની આંખોથી (જેના સમાચાર આપવામાં આવી રહ્યા છે તે બધું જ) જોઈ રહ્યા હશે. (૨૦) ત્યારે આ લોકો કહેશે, “રે, અમારું દુભાગ્ય! આ તો બદલાનો દિવસ છે !” (૨૧) આ એ જ ફેંસલાનો દિવસ છે, જેને તમે ખોટો ઠેરવતા હતા. (૨૨) (રુકૂઅ-૧) (૨૨-૨૩) (આજ્ઞા થશે,) “ધેરી લાવો, સૌ અત્યાચારીઓને અને તેમના સાથીઓને અને એ ઉપાસ્યોને, (૨૪) જેમની તેઓ અલ્લાહને છોડીને ઉપાસના કરતા હતા, પછી આ સૌને જહન્નમનો રસ્તો દેખાડો (૨૪) અને આમને

૧. તફસીરવેતાઓની બહુમતી એ વાત પર સંમત છે કે આ ત્રણેય સમૂહોથી તાત્પર્ય ફરિશ્તાઓના સમૂહો છે, જેઓ અલ્લાહ તૃઆલાના આદેશોને બજાવી લાવવા માટે હર પળ તૈયાર રહે છે, તેની અવજ્ઞા કરનારાઓને ઠપકો આપે છે અને ફટકારે છે અને જુદી-જુદી રીતે અલ્લાહ તૃઆલાની યાદ દેવડાવે છે અને શિખામણના બોલ સંભળાવે છે.
૨. સૂર્ય હંમેશા એક જ ઉદય-સ્થાનથી નથી નીકળતો, બલકે દરરોજ એક નવા કોણથી ઉદય થાય છે. ઉપરાંત, સમગ્ર ધરતી પર તે એક સાથે ઉદય નથી થઈ જતો, બલકે ધરતીના જુદા-જુદા ભૂભાગો પર અલગ-અલગ સમયોમાં તેનો ઉદય થતો હોય છે. આ કારણસર પૂર્વ દિશાના બદલે ‘પૂર્વ દિશાઓ’ શબ્દ પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે અને તેના

مَسْئُولُونَ ٢٣ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصِرُونَ ٢٤ بَلْ هُمْ الْيَوْمَ
 مُسْتَسْلِمُونَ ٢٥ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ٢٦
 قَالُوا إِنَّا كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ٢٧ قَالُوا بَلْ
 لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ٢٨ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ
 سُلْطِينَ ٢٩ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَغِينَ ٣٠ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ
 رَبِّنَا ٣١ إِنَّا كَذَّابُونَ ٣٢ فَأَعْوَبَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غُوبِينَ ٣٣
 فَأَنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ٣٤ إِنَّا كَذَّلِكَ
 نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ٣٥ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ
 إِلَّا اللَّهُ يُسْتَكْبِرُونَ ٣٦ وَيَقُولُونَ إِنَّا لَنَنَارِكُوا إِلَهَتَنَا
 لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ٣٧ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ الْمُرْسَلِينَ ٣٨
 إِنَّا كُنَّا لَمَعْلُومِينَ ٣٩ لَدَا رَبِّنَا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ٤٠ وَمَا تَجْرُونَ
 إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٤١ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ٤٢
 أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ٤٣ فَوَاكِهِ ٤٤ وَهُمْ مُكْرَمُونَ ٤٥
 فِي جَنَّاتٍ النَّعِيمِ ٤٦ عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ٤٧ يُبَاطِفُ
 عَلَيْهِمْ بِكَاسٍ مِنْ مَّعِينٍ ٤٨ بِيضَاءَ لَدَّةٍ لِلشَّرِيبِينَ ٤٩
 لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ٥٠ وَعِنْدَهُمْ
 قُضِرَتِ الْأَنْفُسُ مِنَ الْعَذَابِ ٥١ فَكَأَنَّهُمْ بِيضٌ مَكْنُونٌ ٥٢
 فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ٥٣ قَالَ
 قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ٥٤ يَقُولُ أَإِنَّكَ

જરા થોભાવો, આમને કંઈક પૂછવું છે. (૨૫) શું થઈ ગયું તમને, હવે કેમ એક-બીજાની મદદ નથી કરતા ? (૨૬) અરે ! આજે તો આ લોકો પોતાની (અને એક-બીજાની) સૌંપણી કરી રહ્યા છે !” (૨૭) આ પછી આ લોકો એક-બીજા તરફ વળશે અને પરસ્પર ઝઘડો શરૂ કરી દેશે. (૨૮) (અનુયાયીઓ પોતાના આગેવાનોને) કહેશે, “તમે આમારા પાસે સીધી બાજુ^(૭)થી આવતા હતા.” (૨૯) તેઓ જવાબ આપશે, “નહીં, બલકે તમે પોતે જ ઈમાન લાવનારા ન હતા, (૩૦) અમારું તમારા પર કોઈ જોર ન હતું, તમે પોતે જ વિદ્રોહી લોકો હતા. (૩૧) છેવટે અમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના આ આદેશને પાત્ર ઠર્યા કે અમે અઝાબ (યાતના)ની મજા ચાખવાના છીએ. (૩૨) આમ, અમે તમને બહેકાવ્યા, અમે પાતે જ બહેકેલા હતા.”

(૩૩) આવી રીતે તેઓ સૌ એ દિવસે અઝાબમાં ભાગીદાર હશે. (૩૪) અમે અપરાધીઓ સાથે આવું જ કરીએ છીએ. (૩૫) આ એ લોકો હતા કે જ્યારે તેમને કહેવામાં આવતું, “અલ્લાહ સિવાય કોઈ સાચો ઉપાસ્ય નથી” તો આ લોકો ધમંડમાં આવી જતા હતા (૩૬) અને કહેતા હતા, “શું અમે એક ઉન્માદી કવિ ખાતર અમારા ઉપાસ્યોને છોડી દઈએ ?” (૩૭) જો કે તે સત્ય લઈને આવ્યો હતો અને તેણે પયગંબરોનું સમર્થન કર્યું હતું. (૩૮) (હવે આમને કહેવામાં આવશે કે) તમે અનિવાર્યપણે દુ:ખદાયી સજાની મજા ચાખવાના છો, (૩૯) અને તમને જે બદલો પણ આપવામાં આવી રહ્યો છે, એ જ કર્મોનો આપવામાં આવી રહ્યો છે જે તમે કરતા રહ્યા છો.

(૪૦) પરંતુ અલ્લાહના વિશિષ્ટ બંદાઓ (આ ખરાબ પરિણામથી) સુરક્ષિત હશે. (૪૧) તેમના માટે જાણીતી રોજી છે, (૪૨-૪૩) દરેક પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ અને કૃપાઓથી ભરપૂર જન્મતો જેમાં તેમને સન્માનપૂર્વક રાખવામાં આવશે, (૪૪) કૃપાઓથી ભરપૂર જન્મતોમાં, તખ્તો (સિંહાસનો) પર સામ-સામે બેસશે. (૪૫) શરાબના ઝરણાઓમાંથી પ્યાલા ભરી-ભરીને એમના વચ્ચે ફેરવવામાં આવશે, (૪૬) ચળકતી-ઉજ્જવળ શરાબ ! જે પીનારાઓ માટે સ્વાદિષ્ટ હશે, (૪૭) ન તેમના શરીરને તેનાથી કોઈ નુકસાન થશે અને ન તેમની બુદ્ધિ જ તેનાથી વિકૃત થશે, (૪૮) અને તેમના પાસે નજરો બચાવીને રાખનારી, સુંદર આંખોવાળી સ્ત્રીઓ હશે, (૪૯) એવી નાજુક, જાણે ઈંડાની છાલની નીચે છૂપાયેલું પાતળું પડ !

(૫૦) પછી તેઓ એક-બીજા તરફ જોઈને હાલચાલ પૂછશે. (૫૧) તેમાંથી એક કહેશે, “દુનિયામાં મારો એક સાથીદાર હતો (૫૨) જે મને કહ્યા કરતો હતો, શું તમે

સાથે પશ્ચિમ દિશાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં નથી આવ્યો, કેમ કે ‘પૂર્વ દિશાઓ’ શબ્દ સ્વયં જ પશ્ચિમ દિશાઓને સાબિત કરે છે.

૩. ‘દુનિયાના આકાશ’થી તાત્પર્ય નજીકનું આકાશ છે, જેના પ્રત્યક્ષ દર્શન માટે કોઈ દૂરબીનની મદદ વગર આપણે નરી આંખોથી કરીએ છીએ.

૪. આનાથી અભિપ્રેત છે ઉચ્ચ-લોકના સર્જનો, અર્થાત્ ફરિશ્તાઓ.

૫. બની શકે છે કે આ વાત તેમને ઈમાનવાળા કહે, બની શકે છે કે આ ફરિશ્તાઓનું કથન હોય, બની શકે છે કે હશ્રના મેદાનનું સમગ્ર વાતાવરણ તે વખતે પોતાની સ્થિતિની જીભથી આ કહી રહ્યું હોય, અને બની શકે છે કે આ સ્વયં એ લોકોની પોતાની જ બીજી પ્રતિક્રિયા હોય. અર્થાત્, પોતાના હૃદયોમાં તેઓ પોતે પોતાને સંબોધિત કરીને કહે

لِمَنِ الْمُصَدِّقِينَ ٥٧ ءَاذَمْتَنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا
 ءَاتَا كَمَدِينُونَ ٥٨ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ٥٩
 فَاطَّلَعَ فَرَأَاهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ٥٥ قَالَ تَاللَّهِ إِنْ
 كِدَّتْ لَتُرْدِينَ ٦٠ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ
 الْمُحْضَرِينَ ٥٢ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ٦١ إِلَّا مَوْتَتَنَا
 الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَدِّينَ ٥٥ إِنَّ هَذَا هُوَ الْفَوْزُ
 الْعَظِيمُ ٦٢ لَيْسَ هَذَا فَلْيَعَلَّ الْعَمَلُونَ ٦١ أَذَلِكَ
 خَيْرٌ نَزَلَا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ٦٣ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً
 لِلظَّالِمِينَ ٦٤ إِنَّمَا شَجَرَةُ تَحْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ٦٥
 طَلَعَهَا كَأَنَّ رِءُوسَ الشَّيَاطِينِ ٦٦ فَاتَّهَمُوا
 لَاكُونَ مِنْهَا فَمَا لَوْ أَنَّ مِنْهَا الْبُطُونَ ٦٧ ثُمَّ إِنْ لَهُمْ
 عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ٦٨ ثُمَّ إِنْ مَرَجَعَهُمْ لِأَلَىٰ
 لَجَحِيمٍ ٦٩ إِنَّمَا الْفَوَا أَبَاءُهُمْ ضَالِّينَ ٦٦ فَهُمْ
 عَلَىٰ أَثَرِهِمْ يُهْرَعُونَ ٧٠ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ
 الْأَوَّلِينَ ٧١ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنذِرِينَ ٧٢ فَانظُرْ
 كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذِرِينَ ٧٣ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ
 الْمُخْلَصِينَ ٧٤ وَلَقَدْ نَادَيْنَا نُوْحًا فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ٧٥
 نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ٧٦ وَجَعَلْنَا
 بَرِّيئَةً لَهُمُ الْبُقْعَةَ ٧٧ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ٧٨

પણ સમર્થન કરનારાઓમાંથી છો ? (૫૩) શું ખરેખર જ્યારે આપણે મરી ગયા હોઈશું અને માટી બની જઈશું અને હાડપિંજર બનીને રહી જઈશું, તો આપણને જન્મ (ઈનામ) અને સજા આપવામાં આવશે ? (૫૪) હવે શું તમે લોકો જોવા માગો છો કે તે સાહેબ હવે ક્યાં છે ?” (૫૫) આવું કહીને જેવો તે નમશે, તો જહનમના ઊંડાણમાં તેને જોઈ લેશે (૫૬) અને તેને સંબોધીને કહેશે, “અલ્લાહના સોગંદ ! તું તો મને બરબાદ જ કરી નાખવાનો હતો. (૫૭) મારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપા મારા સાથે ન હોત, તો આજે હું પણ એ લોકોમાંથી હોત, જેઓ પકડાઈને આવ્યા છે. (૫૮) સારું, તો શું^(૯) હવે અમે મરવાના નથી ? (૫૯) મૃત્યુ, જે અમને આવવાનું હતું તે બસ પહેલા આવી ગયું ? હવે અમને કોઈ યાતના આપવામાં નહીં આવે ?”

(૬૦) નિશ્ચિતપણે આ જ ભવ્ય સફળતા છે. (૬૧) આવી જ સફળતા માટે કર્મ કરનારાઓએ કર્મ કરવું જોઈએ. (૬૨) બોલો, આ મિજબાની સારી છે કે ઝક્કૂમ (થોર)નું વૃક્ષ ? (૬૩) અમે એ વૃક્ષને અત્યાચારીઓ માટે અજમાયશ બનાવી દીધું છે. ^(૯) (૬૪) તે એક વૃક્ષ છે, જે જહનમ (નર્ક)ના તળિયામાંથી ઊગે છે. (૬૫) તેની કુંપણો એવી છે, જાણે શૈતાનોના માથા. (૬૬) જહનમના લોકો તેને ખાશે અને તેનાથી જ પેટ ભરશે, (૬૭) પછી એના ઉપર પીવા માટે તેમને ઊકળતું પાણી મળશે, (૬૮) અને તે પછી તેમનું પાછું ફરવું એ જ દોજખ (નર્ક)ની આગ તરફ હશે. (૬૯) આ એ લોકો છે, જેમણે પોતાના બાપ-દાદાઓને પથભ્રષ્ટ જોયા (૭૦) અને તેમના જ પદ્મચિહ્નો પર દોડી પડ્યા. (૭૧) જો કે તેમના અગાઉ ઘણા લોકો પથભ્રષ્ટ થઈ ચૂક્યા હતા (૭૨) અને તેમના વચ્ચે અમે સાવધાન કરનારા રસૂલો (ઈશદૂતો) મોકલ્યા હતા. (૭૩) હવે જોઈ લો કે જેમને ચેતવવામાં આવ્યા હતા તેમનું શું પરિણામ આવ્યું. (૭૪) આ ખરાબ પરિણામથી માત્ર અલ્લાહના એ જ બંદાઓ બચ્યા છે, જેમને તેણે પોતાના માટે વિશિષ્ટ કરી લીધા છે. (રુકૂઅ-૨)

(૭૫) અમને (આ પહેલાં) નૂહ પોકાર્યા હતા, તો જુઓ અમે કેવા ઉત્તમ જવાબ આપનારા હતા. (૭૬) અમે તેને અને તેના કુટુંબીજનોને મોટા દુ:ખ અને વેદનામાંથી ઉગારી લીધા, (૭૭) અને તેના જ વંશને બાકી રાખ્યો, (૭૮) અને અનુગામી વંશોમાં તેની પ્રશંસા અને વખાણ તેના પાછળ મૂકી દીધા.

કે દુનિયામાં આખી ઉંમર તમે એ સમજતા રહ્યા કે કોઈ નિર્ણયનો દિવસ આવવાનો નથી. હવે આવી ગયું તારું દુર્ભાગ્ય, જે દિવસને મોટો ઠેરવતા હતા એ જ સામે આવી ગયો.

૬. આ જગ્યાએ ઉપાસ્યોથી તાત્પર્ય ફરિશ્તાઓ અને ઓલિયાઓ (મહાપુરુષો) અને પયગંબરો નથી, બલકે બે પ્રકારના ઉપાસ્યો છે : એક એ વ્યક્તિઓ અને શૈતાનો, જેમની પોતાની ઈચ્છાઓ અને કોશિશો એ હતી કે લોકો અલ્લાહને છોડીને તેમની બંદગી (ઉપાસના અને પૂજા-અર્ચના) કરે. બીજા એ મૂર્તિઓ વગેરે, જેમની પૂજા-અર્ચના દુનિયામાં કરવામાં આવી રહી હતી.

૭. મૂળ ‘યમીન’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. રૂઢિપ્રયોગની રૂએ જો તેને બળ અને શક્તિના અર્થમાં લેવામાં આવે, તો અર્થ એ થશે કે તમે પોતાની શક્તિથી અમને પથભ્રષ્ટતા તરફ ખેંચીને લઈ ગયા. જો તેને નેકી અને ભલાઈના અર્થમાં લેવામાં આવે, તો તેનો અર્થ એ થશે કે તમે સોગંદો ખાઈ-ખાઈને અમને સંતોષ અપાવ્યો હતો કે સત્ય એ જ છે જે તમે પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છો.

سَلَّمَ عَلَى نُوْحٍ فِي الْعَالَمِيْنَ ٥٠ اِنَّا كَذَلِك نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ٥١
 اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ٥١ ثُمَّ اَغْرَقْنَا
 الْاٰخِرِيْنَ ٥٢ وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَابْرٰهِيْمَ ٥٣ اِذْ جَاءَ
 رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيْمٍ ٥٤ اِذْ قَالَ لِاٰبِيْهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا
 تَعْبُدُوْنَ ٥٥ اَيْفَا الْهٰٓءَ دُوْنَ اللّٰهِ تَرْيَدُوْنَ ٥٦
 فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِيْنَ ٥٧ فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النَّجْمِ ٥٨
 فَقَالَ اِنِّي سَقِيْمٌ ٥٩ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِيْنَ ٦٠ فَرَاغَ اِلَيْ
 الْهَيْتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَاْكُلُوْنَ ٦١ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُوْنَ ٦٢
 فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِيْنِ ٦٣ فَاَقْبَلُوْا اِلَيْهِ يَزِفُوْنَ ٦٤
 قَالَ اَتَعْبُدُوْنَ مَا تَتَّخِذُوْنَ ٦٥ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا
 تَعْمَلُوْنَ ٦٦ قَالُوا ابْنُوْا لَهُ بُنْيَانًا فَالْقُوْةُ فِي الْجَحِيْمِ ٦٧
 فَاَرَادُوْا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنٰهُمُ الْاَسْفَلِيْنَ ٦٨ وَقَالَ اِنِّي
 ذٰهَبٌ اِلَيْ رَبِّيْ سَيِّدِيْنَ ٦٩ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ
 الصّٰلِحِيْنَ ٧٠ فَبَشَّرْنٰهُ بِغُلَامٍ حَلِيْمٍ ٧١ فَلَمَّا بَلَغَ
 مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يٰبُنَيَّ اِنِّيْ اَرٰى فِي الْمَنَامِ اِنِّيْ
 اَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرٰى ٧٢ قَالَ يَا بَتِ اِفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ
 سَتَجِدُنِيْ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰبِرِيْنَ ٧٣ فَلَمَّا
 اَسْلَمَا وَتَلَّهٗ لِلْجَبِيْنِ ٧٤ وَنَادٰىنٰهُ اَنْ يَا بْرٰهِيْمُ ٧٥ قَدْ
 صَدَّقْتَ الرُّءْيَا اِنَّا كَذَلِك نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ٧٦

(૭૯) સલામ છે નૂહ પર, તમામ દુનિયાવાળાઓમાં ! (૮૦) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૮૧) હકીકતમાં તે અમારા ઈમાનવાળા બંદાઓ પૈકી હતો. (૮૨) પછી બીજા જૂથને અમે ડૂબાડી દીધું.

(૮૩) અને નૂહની જ પદ્ધતિ પર ચાલનાર ઈબ્રાહીમ હતો. (૮૪) જ્યારે તે પોતાના રબની હજૂરમાં સૌમ્ય અને પવિત્ર હૃદય લઈને આવ્યો. (૮૫) જ્યારે તેણે પોતાના પિતાને અને પોતાની કોમને કહ્યું, “આ કઈ વસ્તુઓ છે જેને તમે પૂજી રહ્યા છો ? (૮૬) શું અલ્લાહને છોડીને જૂઠા ઉપજાવી કાઢેલા ઉપાસ્યો જોઈએ છે ? (૮૭) છેવટે સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) વિષે તમારી શું કલ્પના છે ?”

(૮૮) પછી તેણે તારાઓ પર એક નજર નાખી^(૧૦) (૮૯) અને કહ્યું, “મારી તબિયત ખરાબ છે.”^(૧૧) (૯૦) આમ તે લોકો તેને છોડીને જતા રહ્યા. (૯૧) તેમના પાછળ તે ચુપચાપ તેમના ઉપાસ્યોના મંદિરમાં ઘૂસી ગયો અને બોલ્યો, “આપ કેમ ખાતા નથી ? (૯૨) શું થઈ ગયું, તમે લોકો બોલતા પણ નથી ?” (૯૩) ત્યાર પછી તે તેમના પર તૂટી પડ્યો અને જમણા હાથે ખૂબ ઘા કર્યા. (૯૪) (પાછા આવીને) એ લોકો દોડતા-દોડતા તેના પાસે આવ્યા. (૯૫) તેણે કહ્યું, “શું તમે પોતાની જ ઘડેલી વસ્તુઓને પૂજો છો ? (૯૬) જો કે અલ્લાહે જ તમને પેદા કર્યા છે અને એ વસ્તુઓને પણ જે તમે બનાવો છો.” (૯૭) તેમણે એક-બીજાને કહ્યું, “આના માટે એક અગ્નિકુંડ તૈયાર કરો અને આને ભડકે બળતી આગમાં ફેંકી દો.” (૯૮) તેમણે તેના વિરુદ્ધ એક કાર્યવાહી કરવાનો ઈરાદો કર્યો હતો, પણ અમે તેમને જ નીચા પાડી દીધા.

(૯૯) ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “હું મારા રબ તરફ જાઉં છું,^(૧૨) એ જ મારું માર્ગદર્શન કરશે. (૧૦૦) હે પાલનહાર ! મને એક પુત્ર પ્રદાન કર, જે સદાચારીઓમાંથી હોય.” (૧૦૧) (આ દુઆના જવાબમાં) અમે તેને એક સહનશીલ પુત્રની ખુશખબર આપી. (૧૦૨) એ બાળક જ્યારે તેના સાથે દોડધૂપ કરવાની ઉંમરે પહોંચી ગયો, તો (એક દિવસે) ઈબ્રાહીમે તેને કહ્યું, “બેટા ! હું સ્વપ્નમાં જોઉં છું કે હું તને ઝબેહ કરી રહ્યો છું. હવે તું બતાવ, તારો શું વિચાર છે ?” તેણે કહ્યું, “પિતાજી ! જે કંઈ આદેશ આપને આપવામાં આવી રહ્યો છે તેને કરી નાખો, અલ્લાહે ચાહ્યું, તો આપ મને ધૈર્યવાન લોકો પૈકી જોશો.” (૧૦૩) છેવટે જ્યારે તે બંનેએ આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઠુકાવી દીધું અને ઈબ્રાહીમે પુત્રને ઊંધા માથે પાડી દીધો (૧૦૪) અને અમે સાદ પાડ્યો, “હે ઈબ્રાહીમ ! (૧૦૫) તેં સ્વપ્ન સાચું કરી દેખાડ્યું.”^(૧૩) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ.

૮. વર્ણન-શૈલી સ્પષ્ટ દર્શાવી રહી છે કે પોતાના એ જહન્નમી મિત્ર સાથે વાત કરતાં-કરતાં એકાએક આ જન્મતી વ્યક્તિ પોતાનાથી વાત કરવા લાગે છે અને આ વાક્ય તેના મોઢેથી એ રીતે નીકળે છે, જાણે કોઈ વ્યક્તિ પોતાને પ્રત્યેક આજ્ઞા અને દરેક અનુમાનથી શ્રેષ્ઠ સ્થિતિમાં જોઈને અત્યંત આશ્ચર્ય અને અચરજ અને ખુશીની સાથે આપોઆપ બોલી રહ્યો હોય.

૯. અર્થાત્, ઈન્કાર કરનારાઓ આ વાત સાંભળીને કુર્આન પર કટાક્ષ અને નબી સલ્વ.ની હાંસી ઉડાવવાની એક નવી તક મેળવી લેતા હતા. તેઓ આના પર ઠંઠી મારીને કહે છે કે, “લો, હવે નવું સાંભળો, જહન્નમની ભડકતી આગમાં વૃક્ષ ઊગશે !”

إِنَّ هَذَا هُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ١٠٩ وَفَدَيْنُهُ بِدِيَارِي
 عَظِيمٍ ١١٠ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ١١١ سَلَّمَ عَلَا
 اِبْرَاهِيمَ ١١٢ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ١١٣ إِنَّهُ مِنْ
 عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ١١٤ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ
 الصَّالِحِينَ ١١٥ وَبَرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ط وَمَنْ
 ذَرَيْتَهُمَا مُحْسِنٌ ١١٦ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ ١١٧ وَقَدْ مَنَّا
 عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ١١٨ وَتَجَبَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِّنَ
 الْكُرْبِ الْعَظِيمِ ١١٩ وَنَصَرْنَهُمْ فَمَا كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ١٢٠ وَ
 اتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ١٢١ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ
 الْمُسْتَقِيمَ ١٢٢ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ١٢٣ سَلَّمَ عَلَا
 مُوسَىٰ وَهَارُونَ ١٢٤ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ١٢٥
 إِنَهُمَا مِّنَ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ١٢٦ وَإِنَّ الْيَأْسَ لَمِنَ
 الْمُرْسَلِينَ ١٢٧ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ١٢٨ اتَّذَعُونَ
 بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ١٢٩ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَ
 رَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ ١٣٠ فَكذبوه فَانتهم لمحضرون ١٣١
 لِعِبَادِ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ١٣٢ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ١٣٣
 سَلَّمَ عَلَا إِيَّا يَأْسِينَ ١٣٤ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ١٣٥
 نَبَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ١٣٦ وَإِنَّ لَوْطًا لَّمِنَ
 الْمُرْسَلِينَ ١٣٧ إِذْ بَجَّيْنَاهُ وَآهْلَهُ أَجْمَعِينَ ١٣٨ إِلَّا نَجَّوْنَا

(૧૦૬) નિશ્ચિતપણે આ એક સ્પષ્ટ પરીક્ષા હતી.” (૧૦૭) અને અમે એક મોટી કુરબાની^(૧૦) ફિદયા (બદલા)માં આપીને એ બાળકને છોડાવી લીધો, (૧૦૮) અને તેની પ્રશંસા અને ગુણ આવનારી પેઢીઓમાં હંમેશ માટે બાકી મૂકી દીધા. (૧૦૯) સલામ છે ઈબ્રાહીમ પર ! (૧૧૦) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૧૧૧) નિ:શંક તે અમારા ઈમાનવાળા બંદાઓ પૈકીનો હતો. (૧૧૨) અને અમે તેને ઈસ્લાકની ખુશખબર આપી, ^(૧૧) એક નબી (પયગંબર), સદાચારીઓમાંથી (૧૧૩) અને તેને અને ઈસ્લાકને બરકત આપી. હવે તે બંનેની સંતતિમાંથી કોઈ સર્વોત્તમ ભલાઈ કરનાર છે અને કોઈ પોતાના પર ખુલ્લો અત્યાચાર કરનાર છે. (રુકૂઅ-૩)

(૧૧૪) અને અમે મૂસા અને હારૂન પર ઉપકાર કર્યો, (૧૧૫) તેમને અને તેમની કોમને મોટા દુ:ખ અને વેદનામાંથી ઉગાર્યા, (૧૧૬) તેમને મદદ કરી, જેના કારણે તેઓ જ વિજયી રહ્યા, (૧૧૭) તેમને અત્યંત સ્પષ્ટ ગ્રંથ પ્રદાન કર્યો, (૧૧૮) તેમને સન્માર્ગ દેખાડ્યો, (૧૧૯) અને અનુગામી પેઢીઓમાં તેમનું શુભ-સ્મરણ બાકી રાખ્યું. (૧૨૦) સલામ છે મૂસા અને હારૂન પર ! (૧૨૧) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ, (૧૨૨) હકીકતમાં તેઓ અમારા ઈમાનવાળા બંદાઓમાંથી હતા.

(૧૨૩) અને ઈલિયાસ પણ નિશ્ચિતપણે રસૂલો (ઈશદૂતો)માંથી હતો. (૧૨૪) યાદ કરો, જ્યારે તેણે પોતાની કોમને કહ્યું હતું, “તમે ડરતા નથી ? (૧૨૫) શું તમે ‘બઅલ’ને પોકારો છો ? અને સર્વોત્તમ સર્જનહારને છોડી દો છો, (૧૨૬) એ અલ્લાહને, જે તમારો અને તમારા પુરોગામી બાપ-દાદાઓનો રબ છે ?” (૧૨૭) પરંતુ તેમણે તેને ખોટો ઠેરવ્યો, તો હવે ચોક્કસ તેઓ સજા માટે રજૂ કરવામાં આવવાના છે, (૧૨૮) સિવાય એ અલ્લાહના બંદાઓના, જેમને વિશિષ્ટ કરી લેવામાં આવ્યા હતા, (૧૨૯) અને ઈલિયાસનું શુભ-સ્મરણ અમે આવનારી પેઢીઓમાં બાકી રાખી દીધું. (૧૩૦) સલામ છે ઈલિયાસ પર ! (૧૩૧) અમે ભલાઈ કરનારાઓને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૧૩૨) હકીકતમાં તે અમારા ઈમાનવાળા બંદાઓ પૈકી હતો.

(૧૩૩) અને લૂત પણ એ જ લોકોમાંથી હતો, જેમને રસૂલ બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા છે. (૧૩૪) યાદ કરો, જ્યારે અમે તેને અને તેના સૌ કુટુંબીજનોને છોડાવ્યા,

૧૦. અરબી ભાષામાં આ શબ્દો રૂઢિપ્રયોગના રૂપમાં એ અર્થમાં બોલવામાં આવે છે કે આણે વિચાર કર્યો કે એ વ્યક્તિ વિચારવા લાગ્યો.

૧૧. અમને કોઈપણ માધ્યમથી જાણ નથી કે તે વખતે હજરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ને કોઈ પ્રકારની કોઈ તકલીફ ન હતી. તેથી એ કહી શકાય એમ નથી કે હજરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.એ આ હકીકતથી વિપરીત બહાનું બનાવ્યું હતું.

૧૨. અર્થાત્, પોતાના રબની ખાતર ધર અને વતન છોડી રહ્યો હોય.

૧૩. તાત્પર્ય છે હજરત ઈસ્માઈલ અલૈ.

૧૪. કેમ કે સ્વપ્નમાં એ બતાવવામાં આવ્યું હતું કે ઝબેહ કરી રહ્યા છે, એ બતાવવામાં આવ્યું નહોતું કે ઝબેહ કરી દીધો છે, તેથી જ્યારે હજરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.એ ઝબેહ કરવાની સંપૂર્ણ તૈયારીકરી લીધી, તો ફરમાવ્યું કે તમે પોતાનું સ્વપ્ન સાચું કરી દેખાડ્યું.

૧૫. ‘મોટી કુરબાની’થી તાત્પર્ય એક મેઢો (ધેટો) છે, જે તે વખતે અલ્લાહ ત્આલાના ફરિશ્તાએ હજરત ઈબ્રાહીમ

فِي الْغَيْرِينَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِيْنَ ﴿٢١﴾ وَإِنَّا كُنَّا لَمُتْرُونَ

عَلَيْهِمْ مُّصْبِحِينَ ﴿٢٢﴾ وَيَالَيْلٍ ؕ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ؕ وَإِنَّا

يُوسَسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٣﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٢٤﴾

فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿٢٥﴾ فَانْتَقَمَهُ الْحَوْثُ

وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٢٦﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿٢٧﴾ لَكَلِمَتْ

فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٢٨﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ

سَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ وَأَثْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَقْطِينٍ ﴿٣٠﴾ وَ

أَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿٣١﴾ فَآمَنُوا

فَنَتَعْنَهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿٣٢﴾ فَاسْتَفْتِهِمُ الرِّبِّيكَ الْبَنَاتُ

وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٣﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ

شَاهِدُونَ ﴿٣٤﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِّنْ أَفْكَهٍ يُقُولُونَ ﴿٣٥﴾

وَلَدَ اللَّهُ ۖ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٣٦﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتُ

عَلَى الْبَنِينَ ﴿٣٧﴾ مَا لَكُمْ تَكَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٨﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٩﴾

أَمْ لَكُمْ سُلْطٰنٌ مُّبِينٌ ﴿٤٠﴾ فَاتُوا بِكِتَابِكُمْ إِن كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿٤١﴾

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسْبًا ۚ وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْجِنَّةُ

إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿٤٢﴾ سُبْحٰنَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا عِبَادَ

اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ﴿٤٤﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿٤٥﴾ مَا أَنْتُمْ

عَلَيْهِ بِفِتْنَيْنِ ۖ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَحِيمِ ﴿٤٦﴾ وَمَا مِنَّا

إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصّٰفِقُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا

(૧૩૫) સિવાય એ વૃદ્ધાને જે પાછળ રહી જનારાઓમાંથી હતી. (૧૩૬) પછી બાકીના સૌને ખેદાન-મેદાન કરી દીધા. (૧૩૭-૧૩૮) આજે તમે રાત-દિવસ તેમના ઉજ્જડ ઘરો પાસેથી પસાર થાવ છો. શું તમને સમજાતું નથી? (રુદ્ર-૪)

(૧૩૯) અને ચોક્કસપણે યુનુસ પણ રસૂલોમાંથી હતો. (૧૪૦) યાદ કરો જ્યારે તે એક ભરેલી હોડી તરફ ભાગી ગયો, (૧૪૧) પછી ચિઠ્ઠી નાખવામાં ભાગ લીધો અને તેમાં હાર્યો. (૧૪૨) છેવટે માછલીએ તેને ગળી લીધો, અને તે દોષિત હતો.^(૧૩) (૧૪૩) હવે જો તે તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરનારાઓ પૈકી ન હોત, (૧૪૪) તો કયામતના દિવસ સુધી એ જ માછલીના પેટમાં રહેતો.^(૧૪) (૧૪૫) છેવટે અમે તેને ખૂબ માંદગીની હાલતમાં એક સપાટ ભૂમિ પર ફેંકી દીધો, (૧૪૬) અને તેના ઉપર એક વેલાઓવાળું વૃક્ષ ઊગાડી દીધું. (૧૪૭) ત્યાર પછી તેને અમે એક લાખ કે તેનાથી વધારે લોકો તરફ મોકલ્યો,^(૧૫) (૧૪૮) તેઓ ઈમાન લાવ્યા અને અમે એક નિશ્ચિત સમય સુધી તેમને માકી રાખ્યા.

(૧૪૯) પછી જરા આ લોકોને પૂછો, શું (તેમના હૃદયને એ વાત યોગ્ય લાગે છે કે) તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) માટે તો હોય પુત્રીઓ અને તેમના માટે પુત્રો? (૧૫૦) હકીકતમાં અમે ફરિશ્તાઓને સ્ત્રીઓ જ બનાવી છે અને આ લોકો આંખે જોયેલી વાત ધી રહ્યા છે? (૧૫૧) બરાબર સાંભળી લો, વાસ્તવમાં આ લોકો ઉપજાવી કાઢીને આ પાત કહે છે (૧૫૨) કે અલ્લાહ સંતાન ધરાવે છે; અને હકીકતમાં તેઓ જૂઠા છે. (૧૫૩) શું અલ્લાહે પુત્રોના બદલે પુત્રીઓ પોતાના માટે પસંદ કરી લીધી? (૧૫૪) મને શું થઈ ગયું છે, કેવા ફેંસલા કરો છો? (૧૫૫) શું તમે ભાનમાં આવતા નથી? (૧૫૬) કે પછી તમારા પાસે પોતાની આ વાતો માટે કોઈ સ્પષ્ટ સનદ છે, (૧૫૭) તો તમારો એ ગ્રંથ, જો તમે સાચા હોવ.

(૧૫૮) આ લોકોએ અલ્લાહ અને ફરિશ્તાઓ^(૧૬) વચ્ચે વંશનો સંબંધ જોડી પ્યો છે. જો કે ફરિશ્તાઓ સારી રીતે જાણે છે કે આ લોકો અપરાધીઓની હેસિયતે ઠૂ થવાના છે (૧૫૯-૧૬૦) (અને તેઓ કહે છે કે,) “અલ્લાહ એ ગુણોથી પાક , જે તેના યુનંદા બંદાઓ સિવાય બીજા લોકો તેના નામે ચઢાવે છે, (૧૬૧-૧૬૨) તમે અને તમારા આ ઉપાસ્યો કોઈને અલ્લાહથી વિમુખ કરી શકતા નથી, (૧૬૩) પરંતુ માત્ર તેને, જે દોજખ (નર્ક)ની ભડકે બળતી આગમાં બળવાનો હોય. (૧૬૪) અને અમારી સ્થિતિ તો એ છે કે અમારામાંથી દરેકનું એક સ્થાન નિશ્ચિત વામાં આવેલું છે, (૧૬૫) અને અમે કતારબદ્ધ સેવકો છીએ (૧૬૬) અને

અલ્લી-ની સામે પ્રસ્તુત કર્યો, જેથી પુત્રના કદલે તેને ઝબેહ કરી દે. આના માટે ‘મોટી કુરબાની’ના શબ્દો એટલા માટે પ્રયુક્ત થયા છે કે તે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલ્લી. જેવા વફાદાર બંદા માટે ઈબ્રાહીમ અલ્લી.ના સુપુત્ર જેવા પૈથવાન અને પ્રાણ ન્યોછાવર કરવાવાળા છોકરાનો ફિદયા (મુક્તિ-દંડ) હતો.

અર્થાત્, કુરબાનીના આ પ્રસંગ પછી હઝરત ઈસ્હાબ અલ્લી.ના પેદા થવાની ખુશબખર આપી.

આ વાક્યો પર વિચાર કરવાથી જે હકીકત સમજમાં આવે છે તે એ છે કે - (૧) હઝરત યુનુસ અલ્લી. જે નૌકામાં સવાર થયા હતા તે પોતાની ગુંજશથી વધારે ભરેલી હતી. (૨) ચિઠ્ઠીઓ નૌકામાં નાખવામાં આવી અને સંભવત: તે વખતે નાખવામાં આવી જ્યારે સમુદ્રી પ્રવાસ દરમ્યાન એવું લાગ્યું કે વધારે ભાર હોવાના કારણે તમામ

لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٢٧﴾ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا
 ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ﴿١٢٩﴾
 فَكْفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٠﴾ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا
 لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنَّ
 جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٣٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٣٤﴾ وَ
 أَبْصَرَهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٣٥﴾ أَفَعِدَّاءِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٣٦﴾
 فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْدَرِينَ ﴿١٣٧﴾ وَتَوَلَّ
 عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٣٨﴾ وَأَبْصُرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٣٩﴾
 نُبْحِنُ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٤٠﴾ وَسَلَامٌ
 عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٢﴾

તસ્ખીહ (અલ્લાહના ગુણગાન) કરનારા છીએ.”

(૧૬૭) આ લોકો પહેલા તો કહેતા હતા (૧૬૮) કે કદાચ અમારા પાસે એ ‘ઝિક્ક’ હોત, જે પુરોગામી કોમોને મળ્યો હતો, (૧૬૯) તો અમે અલ્લાહના ચુંદા બંદાઓ હોત. (૧૭૦) પરંતુ (જ્યારે તે આવી ગયો,) તો એમણે તેનો ઈન્કાર કરી દીધો. હવે ટૂંકમાં જ આ લોકોને (આ વર્તણૂકનું પરિણામ) જણાઈ જશે. (૧૭૧) પોતાના મોકલેલા બંદાઓ સાથે અમે અગાઉથી જ વાયદો કરી ચૂક્યા છીએ (૧૭૨) કે નિ:શંક, તેમની મદદ કરવામાં આવશે (૧૭૩) અને અમારું લશ્કર જ વિજય પ્રાપ્ત કરીને રહેશે. (૧૭૪) પછી હે નબી સલ્લ.! થોડા સમય સુધી આમને એમની હાલત પર છોડી દો (૧૭૫) અને જોતા રહો, ટૂંકમાં જ તેઓ પોતે જોઈ લેશે. (૧૭૬) શું આ લોકો અમારી યાતના માટે ઉતાવળ કરી રહ્યા છે? (૧૭૭) જ્યારે તે તેમના આંગણામાં ઊતરશે, તો તે દિવસ એ લોકો માટે ઘણો ખરાબ હશે, જેમને ચેતવી દેવામાં આવ્યા છે. (૧૭૮) બસ, જરા આમને થોડા સમય માટે છોડી દો (૧૭૯) અને જોતા રહો, ટૂંકમાં જ આ લોકો પોતે પણ જોઈ લેશે.

(૧૮૦) પવિત્ર છે તારો રબ, પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવનો માલિક, એ તમામ વાતોથી જે આ લોકો બનાવી રહ્યા છે. (૧૮૧) અને સલામ છે રસૂલો પર, (૧૮૨) અને સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ, સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) માટે જ છે. (રુકૂઅ-૫)

પ્રવાસીઓનો જીવ જોખમમાં પડી ગયો છે. તેથી ચિઠ્ઠીઓ એ આશયથી નાખવામાં આવી કે જેનું નામ ચિઠ્ઠીમાં નીકળે તેને પાણીમાં ફેંકી દેવામાં આવે. (૩) ચિઠ્ઠીમાં હઝરત યૂનુસ અલૈ.નું જ નામ નીકળ્યું, તેથી તેમને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યા અને એક માછલીએ તેમને ગળી લીધા. (૪) આ મુસીબતમાં હઝરત યૂનુસ અલૈ. એટલા માટે ગ્રસ્ત થયા કે તેઓ પોતાના માલિક (અર્થાત્ અલ્લાહ ત્આલા)ની પરવાનગી વગર પોતાના નિયુક્તિના સ્થાનથી પલાયન કરી ગયા હતા. આ જ અર્થમાં ‘અ-બ-ક’ શબ્દ પ્રમાણિત કરે છે, કેમ કે અરબી ભાષામાં તે નાસી જનારા ગુલામ માટે બોલવામાં આવે છે.

૧૮. અર્થાત્, કયામત સુધી માછલીનું પેટ જ હઝરત યૂનુસ અલૈ.ની કબર બની રહેતી.

૧૯. ‘એક લાખ કે તેનાથી વધારે’ કહેવાનો અર્થ એ નથી કે અલ્લાહ ત્આલાને તેની સંખ્યામાં શંકા હતી, બલકે આનો અર્થ એ છે કે જો કોઈ તેમની વસ્તીને જોતો તો એ જ અનુમાન કરતો કે આ શહેરની વસ્તી એક લાખથી વધારે જ હશે, ઓછી નહીં હોય.

૨૦. આમ તો ‘જીન’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, પરંતુ આગળના વર્ણનથી સ્પષ્ટ છે કે આનાથી અભિપ્રેત ફરિશ્તાઓ છે, જેનો શાબ્દિક અર્થ છે ગુમ (અદૃશ્ય) પ્રાણી.

૩૮. સોદ પરિચય

નામ :

આ સૂર:ના પ્રથમ જ શબ્દ 'સોદ'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

જેમ કે આગળ બતાવવામાં આવશે કે કેટલાક કથનો અનુસાર આ સૂર: એ વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં જાહેર આમંત્રણનો આરંભ કર્યો હતો. કેટલાક અન્ય કથનો આના ઉત્તરાણકાળને હઝરત ઉમર (રદિ.)ના ઈમાન લાવ્યા પછીનો દર્શાવે છે. એક અન્ય રિવાયતોના ક્રમથી જણાય છે કે આના અવતરણનો સમય નુબૂવત (પયગંબરી)નું દસમું કે અગિયારમું વર્ષ છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

ઈમામ અહમદ, નસઈ, તિરમિઝી વગેરેએ જે કથનો નોંધ્યા છે, તેનો સારાંશ એ છે કે જ્યારે અબૂ તાલિબ બીમાર પડ્યા અને કુરૈશના સરદારોને લાગ્યું કે હવે આ તેમનો અંતિમ સમય છે, તો તેમણે પરસ્પર સલાહ-મસ્લત કરી કે જઈને તેમને વાત કરવી જોઈએ, તેઓ આપણો અને તેમના ભત્રીજાના ઝઘડાનો નિકાલ કરે તો સારું. આ વાત પર બધા સંમત થઈ ગયા અને કુરૈશના લગભગ પચ્ચીસ સરદારો, જેમાં અબૂ જહલ, અબૂ સુફિયાન, ઉમૈયા બિન ખલ્ફ, આસ બિન વાઈલ, અસ્વદ બિન મુત્તલિબ, ઉકબા બિન અબી મુઈત, ઉત્બા અને શૈબા સામેલ હતા, અબૂ તાલિબના પાસે પહોંચ્યા. એ લોકોએ પહેલા તો રાબેતા મુજબ નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ પોતાની ફરિયાદોનું વર્ણન કર્યું. પછી કહ્યું કે અમે આપના સામે એક ન્યાયી વાત મૂકવા આવ્યા છીએ. તમારો ભત્રીજો અમને અમારા ધર્મ પર છોડી દે, અમે તેને તેના ધર્મ પર છોડી દઈએ છીએ, પરંતુ તે અમારા ઉપાસ્યોનો વિરોધ અને નિંદા ન કરે. આ શરતે તમે અમારાથી તેના સાથે સુલેહ કરાવી દો. અબૂ તાલિબે નબી (સલ્લ.)ને બોલાવ્યા અને આપને એ વાત બતાવી, જે કુરૈશના સરદારોએ તેમને કહી હતી. નબી (સલ્લ.)એ જવાબમાં કહ્યું, “કાકા ! હું તો આમના સામે એક એવી વાત રજૂ કરું છું, જેને જો આ લોકો માની લે તો આરબ દેશ એમના આધીન થઈ જાય અને અજમ (બિનઆરબ પ્રદેશ) એમને કર (Tax) આપવા લાગી જાય.” તેમણે પૂછ્યું, “તે વાત શું છે ?” આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, “લા-ઈલાહ ઈલ્લાહ” (નથી કોઈ ઉપાસ્ય સિવાય અલ્લાહના). આના પર તે બધા એકી સાથે ઊભા થઈ ગયા

અને એ વાતો કહેતાં-કહેતાં નીકળી ગયા, જે આ સૂર:ના આરંભમાં અલ્લાહે નોંધી છે.

ઈબ્ને સઅદની નોંધ અનુસાર આ અબૂ તાલિબના મૃત્યુ વખતની બીમારીનો નહીં, બલ્કે તે વખતનો બનાવ છે, જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ સામાન્ય રીતે લોકોને સત્ય તરફ બોલાવવાનું શરૂ કરી દીધું હતું અને મક્કામાં સતત એ સમાચારો ફેલાવાના શરૂ થઈ ગયા હતા કે આજે ફલાણો માણસ મુસલમાન થઈ ગયો અને કાલે ફલાણો. ઝમખશરી, રાઝી, નીશાપૂરી અને બીજા કેટલાક વિવરણકર્તાઓ કહે છે કે આ પ્રતિનિધિ-મંડળ અબૂ તાલિબ પાસે એ સમયે ગયું હતું, જ્યારે હઝરત ઉમર (રદિ.)ના ઈમાન લાવવાથી કુરૈશના સરદારો દિગ્મૂઢ થઈ ગયા હતા. એવું લાગે છે કે આ હબ્શાની હિજરત પછીની ઘટના છે.

વિષય અને ચર્ચા :

ઉપર જે બેઠકનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તેની સમીક્ષા કરતાં આ સૂર:ની શરૂઆત થઈ છે. કાફિરો અને નબી (સલ્લ.)ની વાતચીતને આધાર બનાવીને અલ્લાહે દર્શાવ્યું છે કે આ લોકોના ઈન્કારનું મૂળ કારણ ઈસ્લામના આમંત્રણની કોઈ ખામી નથી, બલ્કે તેમનો પોતાનો ધમંડ, ઈર્ષ્યા અને આંધળા અનુકરણ પર દુરાગ્રહ છે. તે પછી અલ્લાહે સૂર:ના શરૂના ભાગમાં પણ અને અંતિમ વાક્યોમાં પણ કાફિરોને સ્પષ્ટ ચેતવણી આપી છે કે જે માણસની આજે તમે મજાક ઉડાવી રહ્યા છો, ખૂબ જ જલ્દી તેને વર્યસ્વ પ્રાપ્ત થશે, અને તે સમય દૂર નથી કે જ્યારે તેના સામે તમે સૌ નતંમસ્તક દેખાશો. પછી અવિરત નવ પયગંબરોનું વર્ણન કરીને, જેમાં દાહિદ (અલૈ.) અને સુલૈમાન (અલૈ.)ના પ્રસંગો વધુ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણવવામાં આવ્યા છે, અલ્લાહે એ વાત શ્રોતાઓના મનમાં બેસાડી છે કે તેના ન્યાયનો કાનૂન નિષ્પક્ષ છે. ખોટી વાત ચાહે કોઈ પણ કરે, તે તેના પર પકડ કરે છે, અને તેના ત્યાં એ જ લોકો પસંદગીપાત્ર છે, જેઓ ભૂલચૂક પર હઠાગ્રહ ન કરે, બલ્કે તેનો ખ્યાલ આવતાં જ તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાત્તાપ) કરી લે. તે પછી આજ્ઞાકિત બંદાઓ અને વિદ્રોહી બંદાઓના એ અંજામનું દર્શ્ય પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે, જે તેઓ આખિરત (પરલાક)માં જોવાના છે. અંતે હઝરત આદમ (અલૈ.) અને ઈબ્લીસ (શૈતાન)ના પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, અને તેનાથી અભિપ્રેત કુરૈશના કાફિરોને એ દર્શાવવાનો છે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સામે ઝૂકવામાં જે અહંકાર તમને આડે આવે છે, એ જ અહંકાર આદમના સામે ઝૂકવામાં ઈબ્લીસ (શૈતાન)ને આડે આવ્યો હતો. આથી જે પરિણામ શૈતાનનું આવવાનું છે, એ જ છેવટે તમારું પણ આવશે.

آيَاتُهَا ٨٨

(٢٨) سُورَةُ ص مِنْ مَكِّيَّةٍ (٢٨)

ذَكَرْنَا نَهَاةً

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ۝ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي
 عَذْرٍ وَّشِقَاقٍ ۝ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ
 فَنَادَوْا وَوَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ۝ وَحُجِّبُوا أَنْ جَاءَهُمْ
 مُنذِرٌ مِّنْهُمْ نَوَقَالَ الْكٰفِرُونَ هَذَا سِحْرٌ كَذَّابٌ ۝
 أَجْعَلِ الْاِلٰهَةَ الْهٰٓءِ آِنَّ هٰذَا الشَّيْءُ عَجَابٌ ۝
 وَاَنْطَلَقَ الْمَلٰٓئِكَةُ مِنْهُمْ اِنْ اَمْشَوْا وَاصْبِرُوْا عَلٰى اِلْهٰتِكُمْ ۝
 اِنْ هٰذَا الشَّيْءُ يُّرَادُ ۝ مَا سَبَعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ
 الْاٰخِرَةِ ۝ اِنْ هٰذَا اِلَّا اِخْتِلَافٌ ۝ اَنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ
 مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِي ۝ بَلْ لَنَا
 يَدٌ وَّقُوْا عَذَابِ ۝ اَمْرٍ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ
 الْعَزِيْزِ الْوَهَّابِ ۝ اَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَاَلْاَرْضِ وَمَا
 بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْاَسْبَابِ ۝ جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ
 مَهْزُومٌ مِّنَ الْاَحْزَابِ ۝ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَّعَادٌ
 وَفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ ۝ وَثَمُوْدُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَّاَصْحٰبُ
 لَيْكَةِ ۝ اُولٰٓئِكَ الْاَحْزَابُ ۝ اِنْ كُلُّ اِلَّا كَذَّبِ
 الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ۝ وَمَا يَنْظُرُ هُوَ اِلَّا الصَّيْحَةَ
 وَاِحْدَاةً مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ۝ وَقَالُوْا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا

૩૮. સૂર: સોદ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૮૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોદ ! સોગંદ છે ઉપદેશથી ભરપૂર કુઆનના, (૨) બલ્કે એ જ લોકો, જેમણે માનવાનો ઈન્કાર કર્યો છે, ઘોર અભિમાન અને દુરાગ્રહમાં ગ્રસ્ત છે. (૧) (૩) આમના પહેલાં અમે આવી કેટલીય કોમોને નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ (અને જ્યારે તેમનો ખરાબ સમય આવ્યો છે), તો તેઓ ચીસ પાડી ઉઠ્યા છે. પરંતુ તે સમય બચવાનો નથી હોતો.

(૪) આ લોકોને એ વાત પર ભારે આશ્ચર્ય થયું કે એક ડરાવનાર સ્વયં તેમના અંદરથી જ આવી ગયો. ઈન્કાર કરનારાઓ કહેવા લાગ્યા, “આ જાદૂગર છે, સખત જૂઠો છે, (૫) શું આણે બધા ખુદા (પૂજ્ય-પ્રભુ)ઓની જગ્યાએ માત્ર એક જ ખુદા બનાવી નાખ્યો? આ તો ખૂબ વિચિત્ર વાત છે.” (૬) અને કોમના આગેવાનો એમ કહેતાં-કહેતાં નીકળી ગયા કે, “ચાલો, અને વળગી રહો પોતાના ઉપાસ્યોની બંદગીને. આ વાત તો કોઈ બીજા જ આશયથી કહેવામાં આવી રહી છે. (૭) આ વાત અમે નજીકના યુગના પંથમાં કોઈથી નથી સાંભળી. આ તો ઉપજાવી કાઢેલી વાત સિવાય બીજું કંઈ નથી. (૮) શું આપણા વચ્ચે કેવળ આ જ એક માણસ રહી ગયો હતો, જેના પર અલ્લાહનો ઝિક (અનુસ્મરણ) અવતરિત કરી દેવામાં આવ્યો?”

હકીકત એ છે કે આ લોકો મારા ‘ઝિક’ પર શંકા કરી રહ્યા છે, (૯) અને આ તમામ વાતો એટલા માટે કરી રહ્યા છે કે તેમણે મારી યાતનાનો સ્વાદ ચાખ્યો નથી. (૧૦) શું તારા દાતા અને પ્રભુત્વશાળી પાલનહારની કૃપાના ખજાનાઓ આ લોકોના કબજામાં છે? (૧૦) શું આ લોકો આકાશો અને ધરતી અને તેમના વચ્ચેની વસ્તુઓના માલિક છે? ભલે, તો આ લોકો કાર્ય-કારણ પર આધારિત દુનિયાની ઊંચાઈઓ ઉપર ચઢીને જુએ !

(૧૧) આ તો ઘણા સમૂહોમાંનો એક નાનો સમૂહ છે, જે આ જ સ્થળે પરાજિત થવાનો છે. (૧૨) આનાથી પહેલાં નૂહની કોમ અને આદ અને ખૂંટાવાળો ફિરઓન, (૧૩) અને સમૂદ, અને લૂતની કોમ, અને એકાવાળા ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. સમૂહો તે હતા. (૧૪) તેમાંના દરેકે રસૂલોને ખોટા ઠેરવ્યા અને મારી સજાનો ફેંસલો તેના પર લાગુ થઈને રહ્યો. (રુકૂઅ-૧) (૧૫) આ લોકો પણ માત્ર એક જ ધડાકાની રાહ જોઈ રહ્યા છે, જેના પછી બીજો કોઈ ધડાકો નહીં થાય. (૧૬) અને આ લોકો કહે છે કે, હે અમારા રબ ! હિસાબના

૧. અર્થાત્, આ ઈન્કાર કરનારાઓના ઈન્કારનું કારણ એ નથી કે જે દીન તેમના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી રહ્યો છે તેમાં કોઈ દોષ છે, બલ્કે તેનું કારણ માત્ર તેમનો જૂઠો અહંકાર, તેમનું અજ્ઞાનતાપૂર્ણ મિથ્યાભિમાન અને તેમનો હઠાગ્રહ છે.

૨. તેમનો આશય એ હતો કે આ દાળમાં કંઈક કાળું દેખાય છે. વાસ્તવમાં આ આમંત્રણ એ આશયથી આપવામાં આવી રહ્યું છે કે અમે સૌ મુહમ્મદ (સલ્વ.)ના આધીન થઈ જઈએ અને તેઓ અમારા પર પોતાનો હુકમ ચલાવે.

૩. બીજા શબ્દોમાં અલ્લાહ ત્વઆલા ફરમાવે છે કે હે મુહમ્મદ (સલ્વ.) ! આ લોકો ખરેખર તમને ખોટા નથી ઠેરવી રહ્યા, બલ્કે મને ખોટો ઠેરવી રહ્યા છે. તેમને સંદેહ તમારી સચ્ચાઈ પર નથી, બલ્કે મારી શિક્ષાઓ પર છે.

وَقَنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ١٦ إِصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ
 وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِي إِنَّهُ أَوَّابٌ ١٧ إِنَّا سَخَّرْنَا
 لِحِبَالِ مَعَهُ بُيُوتَ بَالِ عَشِيٍّ وَالْإِشْرَاقِ ١٨ وَالطَّيْرِ
 فَحُشُورَهُ كُلِّ لَهٗ أَوَّابٌ ١٩ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَآتَيْنَاهُ
 الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الْخِطَابِ ٢٠ وَهَلْ أَنتَكَ نَبُؤُا الْخَصْمِ إِذْ
 تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ٢١ إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا
 لَا تَخَفْ خَصْمِمْ بَعْضٌ عَلَيْنَا بَعْضٌ فَاحْكُم بَيْنَنَا
 بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ ٢٢ إِنَّ هَذَا
 رَجِيٌّ تِلْكَ تَسْعٌ وَتَسْعُونَ نَجَّةٌ وَلِي نَعْبَةَ وَاحِدَةً تَت
 فَقَالَ أَكْفَلَيْتُهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ٢٣ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ
 بِسُؤَالِ نَعْمَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ ٢٤ وَإِنْ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ
 يَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 قَلِيلٌ مَّا هُمْ ٢٥ وَوَطَّنَ دَاوُدَ أُمَّا قَتْنَهُ فَاستَغْفَرَ رَبَّهُ
 وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ٢٦ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِك ٢٧ وَإِنَّ لَهُ
 بِنْدَنَا لَكُرْبَىٰ وَحُسْنَ مَّآبٍ ٢٨ يَدَاوُدَ إِنَّا جَعَلْنَاكَ
 خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ
 الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ٢٩ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ
 لَنَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ
 الْحِسَابِ ٣٠ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا

وقفت لازم

السَّخْرَةُ ١٠

مازل ٦
= ٣٣

દિવસ પહેલાં જ અમારો હિસ્સો અમને જલ્દીથી આપી દે.

(૧૭) હે નબી સલ્વ.! ધૈર્ય રાખો એ વાતો પર જે આ લોકો બનાવે છે, અને આ લોકોના સામે અમારા બંદા દાઉદનો કિસ્સો વર્ણવો, જે ઘણી શક્તિઓ ધરાવતો હતો. દરેક બાબતમાં અલ્લાહ તરફ રજૂ થનાર હતો. (૧૮) અમે પર્વતોને તેના સાથે વશીભૂત કરી રાખ્યા હતા કે સવાર-સાંજ તેઓ તેના સાથે તસ્બીહ (અલ્લાહના ગુણગાન) કરતા હતા, (૧૯) પક્ષીઓ સમેટાઈને આવી જતા, બધા જ તેની તસ્બીહ તરફ આકર્ષિત થઈ જતા હતા. (૨૦) અમે તેનું રાજ્ય મજબૂત કરી દીધું હતું. તેને તત્વદર્શિતા પ્રદાન કરી હતી અને નિર્ણાયક વાત કહેવાની ક્ષમતા આપી હતી. (૨૧) પછી તમને કંઈ ખબર પહોંચી છે એ દાવેદારોની, જેઓ દીવાલ ચઢીને તેના ઝરૂખામાં ઘૂસી આવ્યા હતા ? (૨૨) જ્યારે તેઓ દાઉદ પાસે પહોંચ્યા, તો તે તેમને જોઈને ગભરાઈ ગયો. તેમણે કહ્યું, “ડરશો નહીં, અમે દાવાના બે પક્ષકારો છીએ, જેમાંથી એકે બીજા પર અતિરેક કર્યો છે. આપ અમારા વચ્ચે ઠીક-ઠીક સત્યપૂર્વક ફેંસલો કરી આપો, અન્યાય ન કરજો અને અમને સીધો રસ્તો દેખાડો. (૨૩) આ મારો ભાઈ છે, તેના પાસે નવ્વાણું મેઢીઓ (દુંભીઓ) છે અને મારા પાસે માત્ર એક જ મેઢી છે. આણે મને કહ્યું કે આ એક મેઢી પણ મારા હવાલે કરી દે અને વાતચીતમાં તેણે મને દબાવી દીધો.” (૨૪) દાઉદે જવાબ આપ્યો, “આ માણસે પોતાની મેઢીઓ સાથે તારી મેઢી ભેળવી દેવાની માગણી કરીને ખરેખર તારા સાથે અન્યાય કર્યો, અને સત્ય એ છે કે હળી-મળીને રહેતા લોકો ઘણી વખત એક-બીજા પર અતિરેક કરતા રહે છે. બસ એ જ લોકો આનાથી બચી ગયેલા છે, જેઓ ઈમાનવાળા છે અને સદ્કાર્યો કરે છે, અને આવા લોકો થોડા જ છે.” (આ વાત બોલતાં-બોલતાં) દાઉદ સમજી ગયો કે આ તો વાસ્તવમાં અમે તેની પરીક્ષા કરી છે. આથી તેણે પોતાના રબની માફી માગી અને સિજદામાં ઝૂકી પડ્યો અને રજૂ થઈ ગયો. (૨૫) ત્યારે અમે તેની એ ભૂલ માફ કરી દીધી^(૧) અને નિ:શંક, અમારા પાસે તેના માટે નિકટનું સ્થાન અને શ્રેષ્ઠ અંજામ છે. (૨૬) (અમે તેને કહ્યું), “હે દાઉદ! અમે તને ધરતીમાં ખલીફા (નાયબ) બનાવ્યો છે, તેથી તું લોકો વચ્ચે સત્યપૂર્વક શાસન કર અને મનેચ્છાઓનું અનુસરણ ન કર, કેમ કે તે તને અલ્લાહના માર્ગથી ભટકાવી મૂકશે. જે લોકો અલ્લાહના માર્ગથી ભટકી જાય છે, નિશ્ચિતપણે તેમના માટે કઠોર સજા છે, કેમ કે તેઓ હિસાબના દિવસને ભૂલી ગયા.” (રુકૂઅ-૨)

(૨૭) અમે આ આકાશ અને ધરતીને અને આ દુનિયાને જે તેમના વચ્ચે છે, નિરર્થક

૪. ‘આ જ સ્થળે’ નો સંકેત મક્કા-મોઅઝ્ઝમા તરફ છે. અર્થાત્, જ્યાં આ લોકો આ વાતો બનાવી રહ્યા છે, એ જ સ્થળે એક દિવસે આ લોકો પરાજિત થવાના છે અને અહીં જ એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે આ લોકો મોઢું ભટકાવીને એ જ વ્યક્તિની સામે ઊભા હશે, જેને આજે આ લોકો હીન સમજીને નબી (પયગંબર) માનવાનો ઈન્કાર કરી રહ્યા છે.

૫. ફરિયાદીએ એ નથી કહ્યું કે મારી ઘેટી છીનવી લીધી, બલ્કે એમ કહ્યું કે મારી ઘેટી પણ મારાથી માંગી અને એ ઈચ્છ્યું કે હું તે તો હવાલે કરી દઉં. કેમ કે આ મોટો માણસ છે, તેથી મારા પર તેનું દબાણ પડી રહ્યું છે.

بِاطْلَاهُ ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ قَوْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
 مِنَ النَّارِ ۗ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ۝
 كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو
 الْأَلْبَابِ ۝ وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ
 أَوَابٌ ۝ إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعِشِيِّ الضَّفِيفَتِ الْجِيَادُ ۝
 فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي ۖ حَتَّى
 تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ۝ رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ
 وَالْأَعْتَاقِ ۝ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ
 جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ۝ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا
 يَتَّبِعُنِي لِإِحْدَائِنَ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝ فَسَخَّرْنَا
 لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ ۝ وَالشَّيَاطِينَ
 كُلَّ بَنَاءٍ وَعَوَاصٍ ۝ وَآخِرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۝
 لَمَّا عَطَاؤُنَا فَامَنَّ أَوْ أَمْسَكَ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝ وَإِن
 نَّهْ عِنْدَنَا لَلزُّلْفَى وَحُسْنِ مَآبٍ ۝ وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ م
 ذُ نَادَى رَبَّهُ إِنِّي مَسْنِي الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ۝
 كُضِّ بِرَجْلِكَ هَذَا مَغْتَسِلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ۝ وَ
 هَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرًا
 لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۝ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاصْرِبْ بِهِ

પેદા નથી કરી દીધા. આ તો એ લોકોનું અનુમાન છે, જેમણે ઈન્કાર (કુફ) કર્યો છે, અને આવા ઈન્કાર કરનારાઓ માટે વિનાશ છે જહન્નમની આગ દ્વારા. (૨૮) શું અમે એ લોકોને, જેઓ ઈમાન લાવે છે અને સફ્કાર્ય કરે છે અને તેમને, જેઓ ધરતીમાં બગાડ ફેલાવે છે, સમાન કરી દઈએ? શું અલ્લાહથી ડરનારાઓને અમે દુરાચારીઓ જેવા કરી દઈએ? (૨૯) આ એક ઘણો બરકતવાળો ગ્રંથ છે, જે (હે નબી સલ્લ.!) અમે તમારા તરફ અવતરિત કર્યો છે, જેથી આ લોકો તેની આયતો પર વિચારે તેમજ બુદ્ધિ અને સમજ રાખવાવાળા લોકો તેનાથી બોધ ગ્રહણ કરે.

(૩૦) અને દાઉદને અમે સુલૈમાન (જેવો પુત્ર) પ્રદાન કર્યો, સર્વશ્રેષ્ઠ બંદો ! પુષ્કળ પ્રમાણમાં પોતાના રબ તરફ રજૂ થનાર. (૩૧-૩૨-૩૩) ઉલ્લેખનીય છે એ પ્રસંગ, જ્યારે સાંજના સમયે તેના સામે ખૂબ કેળવેલા ઘોડાઓ રજૂ કરવામાં આવ્યા, તો તેણે કહ્યું, “મેં આ ધન પ્રત્યે પ્રેમ પોતાના રબની યાદના કારણે અપનાવ્યો છે.” ત્યાં સુધી કે જ્યારે તે ઘોડાઓ દેખાતા બંધ થયા તો (તેણે આદેશ આપ્યો કે) તેમને મારા પાસે પાછા લાવો, પછી પિંડીઓ અને ડોક પર હાથ ફેરવવા લાગ્યો. (૩૪) અને (જુઓ કે) સુલૈમાનને પણ અમે અજમાયશમાં નાખ્યો અને તેના સિંહાસન ઉપર એક ધડ લાવીને નાખી દીધું. પછી તે અલ્લાહ તરફ વળ્યો (૩૫) અને કહ્યું, “હે મારા રબ ! મને માફ કરી દે અને મને એ બાદશાહી આપ, જે મારા પછી કોઈના માટે શોભાસ્પદ ન હોય. નિ:શંક, તું જ સાચો દાતા છે.”^(૭) (૩૬) ત્યારે અમે તેના માટે હવાને તાબે કરી દીધી, જે તેના આદેશાનુસાર નરમાશથી જે તરફ તે ઈચ્છતો એ તરફ વહેતી હતી, (૩૭) અને શૈતાનોને આધીન કરી દીધા, દરેક પ્રકારના કડિયા અને ડૂબકી લગાવનારા (૩૮) અને બીજાઓ, જેઓ બેડીઓમાં જકડાયેલા હતા. (૩૯) (અમે તેને કહ્યું), “આ અમારી બક્ષિસ છે. તને અધિકાર છે જેને ઈચ્છે આપ અથવા જેનાથી ચાહે રોકી લે, કોઈ હિસાબ નહીં.” (૪૦) નિશ્ચિતપણે તેના માટે અમારા પાસે નિકટતાનું સ્થાન અને શ્રેષ્ઠ અંજામ છે. (રૂકૂઅ-૩)

(૪૧) અને અમારા બંદા ઐયૂબનું વર્ણન કરો, જ્યારે તેણે પોતાના રબને પોકાર્યો કે શૈતાને મને તકલીફ અને યાતનામાં નાખી દીધો છે.^(૮) (૪૨) (અમે તેને આદેશ આપ્યો,) પોતાનો પગ જમીન પર માર, આ છે ઠુંડું પાણી સ્નાન કરવા અને પીવા માટે. (૪૩) અમે તેને તેના પરિવારજનો પાછા આપ્યા અને તેમના સાથે એટલા જ બીજા વધુ, પોતાના તરફથી કૃપારૂપે, અને બુદ્ધિશાળીઓ માટે બોધપાઠ રૂપે. (૪૪) (અને અમે તેને કહ્યું,)

૬. આનાથી જાણ થઈ કે હજરત દાઉદ અલે.થી ભૂલ તો અવશ્ય થઈ હતી, અને તે કોઈ એવી ભૂલ હતી, જે ઘેટીઓવાળા કેસ સાથે કોઈક રીતે સમાનતા રાખતી હતી, તેથી તેનો નિર્ણય સંભળાવતાં અચાનક તેમને એ વિચાર આવ્યો કે આ મારી પરીક્ષા થઈ રહી છે. પરંતુ એ ભૂલનું સ્વરૂપ એટલું મોટું ન હતું કે તેને માફ ન કરવામાં આવતી, અથવા જો માફ કરી દેવામાં આવતી તો પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનથી નીચે ઉતારી દેવામાં આવતા. અલ્લાહ ત્આલા અહીં સ્વયં સ્પષ્ટતા કરી રહ્યો છે કે જ્યારે તેમણે સિજદામાં પડીને તૌબા (ક્ષમાયાચના) કરી, તો ન કેવળ એ કે તેમને માફ કરી દેવામાં આવ્યા, બલકે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં તેમને જે ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત હતું તેમાં પણ કોઈ ફરક ન પડ્યો.

૭. વાણીના ક્રમને જોતાં સાફ જણાય છે કે અહીં એ બતાવવાનો હેતુ છે કે અલ્લાહ ત્આલાએ હજરત દાઉદ અલે.

وَلَا تَحَدَّثْ ۱۰ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا ۱۱ نِعَمَ الْعَبْدِ ۱۲ إِنَّكَ
 أَوَّابٌ ۱۳ ۞ وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا إِبْرَاهِيمَ ۱۴ وَاسْحَقْ وَيَعْقُوبَ أُولِي
 الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ۱۵ ۞ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذُكِّرَ
 الدَّارِ ۱۶ ۞ وَإِنَّمُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنِ الْأَخْيَارِ ۱۷ ۞
 وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ۱۸ ۞
 هَذَا ذِكْرُهُ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لِحُسْنِ مَا بٍ ۱۹ ۞ جَدَّتْ
 عَدْنٌ مُفْتَحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ ۲۰ ۞ مُتَّكِينَ فِيهَا يَدْعُونَ
 فِيهَا بِفَاكِهِتٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ۲۱ ۞ وَعِنْدَهُمْ قُصِرَتْ
 الظَّرْفِ أُنْتَابٌ ۲۲ ۞ هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ۲۳ ۞ إِنَّ
 هَذَا لِرِزْقِنَا مَا لَهُ مِنْ تَفَادٍ ۲۴ ۞ هَذَا ۱۲ وَإِنَّ لِلطَّاغِيْنَ
 لَشَرَّ مَا بٍ ۲۵ ۞ جَهَنَّمَ ۱۳ يَصْلَوْنَهَا فَيَنْسُو السُّيُوفَ ۲۶ ۞ هَذَا ۱۴
 فَلْيَدْعُوا قُوَّةَ حَمِيمٍ ۲۷ ۞ وَعَسَاقٍ ۲۸ ۞ وَآخِرُ مَنْ شَكَلَهُ أَرْوَاحٌ ۲۹ ۞
 هَذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ ۳۰ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ۳۱ ۞ إِنَّهُمْ صَالُوا
 النَّارَ ۳۲ ۞ قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّشْرِكُونَ ۳۳ ۞ وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى
 لَنَا فَيُنْسِ الْقَرَارُ ۳۴ ۞ قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا
 فِرْدَوْهُ عِنْدَ آبَا ضِعْفًا فِي النَّارِ ۳۵ ۞ وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى
 رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ۳۶ ۞ اتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا
 أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ ۳۷ ۞ إِنَّ ذَٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ
 أَهْلِ النَّارِ ۳۸ ۞ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ ۳۹ ۞ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا

સળીઓનો ઝૂડો લઈને તેને મારી દે, પોતાની સોગંદ ન તોડ. (૯) અમે તેને ધૈર્યવાન જોયો, સર્વશ્રેષ્ઠ બંદો, પોતાના રબના તરફ ખૂબ પાછો વળનાર.

(૪૫) અને અમારા બંદાઓ ઇબ્રાહીમ અને ઇસ્હાક અને યાકૂબનું વર્ણન કરો. ખૂબ કાર્ય-શક્તિ ધરાવનારા અને દૃષ્ટિવાળા હતા. (૪૬) અમે તેમને એક વિશિષ્ટ ગુણના કારણે ચૂંટી લીધા હતા અને તે આખિરત (પરલોક)ના ઘરની યાદ હતી. (૪૭) નિ:શંક, અમારા પાસે આ લોકોનો સમાવેશ ચુનંદા સદાચારી પુરુષોમાં છે. (૪૮) અને ઇસ્માઈલ અને અલ્-યસઅ અને ઝુલકિફ્લનું વર્ણન કરો. આ સૌ સદાચારી લોકો પૈકી હતા.

(૪૯) આ એક ઝિક (અનુસ્મરણ) હતું. (હવે સાંભળો કે) અલ્લાહનો ડર રાખનારા લોકો માટે નિશ્ચિતપણે સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાન છે, (૫૦) સદૈવ રહેનારી જન્મતો, જેના દ્વાર તેમના માટે ખુલ્લા હશે. (૫૧) તેમાં તેઓ તકિયા અઢેલીને બેઠા હશે, પુષ્કળ સ્વાદિષ્ટ ફળો અને પીણાં માગી રહ્યા હશે, (૫૨) અને તેમના પાસે શરમાળ સમવયસ્ક પત્નીઓ હશે. (૫૩) આ એ વસ્તુઓ છે, જે હિસાબના દિવસે આપવાનો તમારા સાથે વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે. (૫૪) આ અમારી રોજી છે, જે ક્યારેય સમાપ્ત થવાની નથી.

(૫૫) આ તો છે અલ્લાહથી ડરનારા લોકોનું પરિણામ, અને વિદ્રોહીઓ માટે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે, (૫૬) જહન્નમ (નર્ક), જેમાં તેમને બાળવામાં આવશે, ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું, (૫૭-૫૮) આ છે તેમના માટે, તો તેઓ સ્વાદ યાખે ઊકળતા પાણી અને જખ્મોના ધોવાણનો અને આવી જ બીજી કડવી વસ્તુઓનો. (૫૯-૬૦) (તેઓ જહન્નમ તરફ પોતાના અનુયાયીઓને આવતા જોઈને પરસ્પર કહેશે,) “આ એક લશ્કર તમારા તરફ ઘૂસી આવી રહ્યું છે, કોઈ સ્વાગત તેના માટે નથી, આ લોકો આગમાં બળવાના છે.” તેઓ તેમને જવાબ આપશે, “નહીં, બલ્કે તમે જ બળી રહ્યા છો, કોઈ સ્વાગત તમારા માટે નથી. તમે જ તો આ અંજામ અમારા સામે લાવ્યા છો. કેવી ખરાબ છે આ રોકાવાની જગ્યા.” (૬૧) પછી તેઓ કહેશે, “હે અમારા રબ ! જેણે અમને આ અંજામે પહોંચાડવાનો બંદોબસ્ત કર્યો છે તેને દોજખની બમણી યાતના આપ.” (૬૨) અને તેઓ એકબીજાને કહેશે, “શું વાત છે, આપણે એ લોકોને ક્યાંય જોતા નથી, જેમને આપણે દુનિયામાં ખરાબ સમજતા હતા ? (૬૩) અમે આમ જ તેમને મજાક બનાવી રીધા હતા, કે તેઓ ક્યાંક નજરોથી ઓઝલ છે ?” (૬૪) નિ:શંક, આ વાત તદ્દન સાચી છે, દોજખીઓ વચ્ચે આવા જ બધા ઝઘડા થવાના છે. (રુકૂઅ-૪)

(૬૫) (હે નબી સલ્લ !) આમને કહો, “હું તો માત્ર ચેતવનાર છું. હકીકતમાં કોઈ

અને હજરત સુલૈમાન અલૈ. જેવા ઉચ્ચ દરજ્જાવાળા પયગંબરો અને પ્રિય બંદાઓને પણ પૂછપરછ કર્યા વગર નથી છોડતો. જે ફિત્ના (અજમાયશ)નો અહીં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેની કોઈ વિશ્વસનીય વિગતો આપણને ખબર નથી, જેના પર તફ્સીરવેત્તાઓની સહમતી હોય. પરંતુ હજરત સુલૈમાન અલૈ.ની દુઆના આ શબ્દો કે, “હે રબ ! મને માફ કરી દે અને મને એ બાદશાહી પ્રદાન કર, જે મારા પછી કોઈના માટે શોભાસ્પદ ન હોય”, જો બની ઇસરાઈલના ઈતિહાસના પ્રકાશમાં વાંચવામાં આવે તો એવું લાગે છે કે તેમના હૃદયમાં સંભવત: એ ઈચ્છા

اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ١٥ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
 بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ١٦ قُلْ هُوَ نَبِيُّ اعْظِيمٍ ١٧ أَنْتُمْ
 عَنْهُ مُعْرِضُونَ ١٨ مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَائِكَةِ
 إِذْ يَخْتَصِمُونَ ١٩ إِنْ يُؤْمَرُ إِلَىٰ إِلَّا أَنَا نَذِيرٌ
 مُبِينٌ ٢٠ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ
 طِينٍ ٢١ فَاذْ اسْوَيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا
 لَهُ سَاجِدِينَ ٢٢ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ٢٣ إِلَّا
 إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ٢٤ قَالَ يَا إِبْلِيسُ
 مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي ٢٥ اسْتَكْبَرْتَ
 أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ٢٦ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ
 نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ٢٧ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ
 رَجِيمٌ ٢٨ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ٢٩
 قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ٣٠ قَالَ فَإِنَّكَ
 مِنَ الْمُنظَرِينَ ٣١ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ٣٢ قَالَ
 فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ٣٣ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ
 الْمُخْلِصِينَ ٣٤ قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ ٣٥ لَا مَلَكَيْنِ
 جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ٣٦ قُلْ مَا
 أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ٣٧ إِنْ
 هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ٣٨ وَلَتَعْلَمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ٣٩

ઉપાસ્ય નથી પરંતુ અલ્લાહ, જે અદ્વિતીય છે, સૌના ઉપર પ્રભુત્વશાળી, (૬૬) આકાશો અને ધરતીનો માલિક અને એ તમામ વસ્તુઓનો માલિક જે તેમના વચ્ચે છે, પ્રભુત્વશાળી અને ક્ષમાશીલ.” (૬૭) આમને કહો, “આ એક મોટા સમાચાર છે (૬૮) જેને સાંભળીને તમે મોહું ફેરવો છો.”

(૬૯) (આમને કહો,) “મને એ વખતની કોઈ ખબર ન હતી, જ્યારે ‘મલએ આ’લા’ (ઉચ્ચ દરબારવાળાઓ)માં વાદવિવાદ થઈ રહ્યો હતો. (૭૦) મને તો વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મારફતે આ વાતો માત્ર એટલા માટે જ બતાવવામાં આવે છે કે હું સ્પષ્ટ ચેતવણી આપનાર છું.” (૭૧) જ્યારે તારા રબે ફરિશ્તાઓને કહ્યું, “હું માટીથી એક મનુષ્ય પેદા કરવાનો છું, (૭૨) પછી જ્યારે હું તેને પૂરેપૂરો બનાવી લઉં અને તેમાં મારી રૂહ ફૂંકી દઈ તો તમે તેના આગળ સિજદામાં પડી જાવ.” (૭૩) આ આદેશ અનુસાર બધા જ ફરિશ્તાઓ સિજદામાં પડી ગયા, (૭૪) પણ ઈબ્લીસે પોતાની મોટાઈનું ધમંડ કર્યું અને તે ઈન્કાર કરનારાઓમાંનો થઈ ગયો. (૭૫) રબે ફરમાવ્યું, “હે ઈબ્લીસ, તને કઈ વસ્તુ તેને સિજદો કરવામાં અવરોધરૂપ બની, જેને મેં મારા બંને હાથો વડે બનાવ્યો છે ? તું મોટો થવા જાય છે કે તું છે જ ઉચ્ચ દરજ્જાની હસ્તીઓમાંથી ? (૭૬) તેણે જવાબ આપ્યો, “હું તેનાથી શ્રેષ્ઠ છું. તમે મને આગથી પેદા કર્યો છે અને આને માટીથી.” (૭૭) ફરમાવ્યું, “ભલે, તું અહીંથી નીકળી જા, તું હડધૂત થયેલો છે (૭૮) અને તારા પર બદલાના દિવસ (યવ્મે જઆ) સુધી મારી ફિટકાર છે.” (૭૯) તે બોલ્યો, “હે મારા રબ ! આ વાત છે, તો પછી તે સમય સુધી મને મહેતલ આપી દે, જ્યારે આ લોકો બીજીવાર ઉઠાવવામાં આવશે.” (૮૦) ફરમાવ્યું, “સારું, તને તે દિવસ સુધી મહેતલ આપવામાં આવે છે (૮૧) જેના સમયની મને ખબર છે.” (૮૨) તેણે કહ્યું, “તારા પ્રતાપના સોગંદ ! હું આ સૌ લોકોને બહેકાવીને રહીશ, (૮૩) તારા એ બંદાઓ સિવાય, જેમને તેં વિશિષ્ટ કરી લીધા છે.” (૮૪) ફરમાવ્યું, “તો સત્ય આ છે, અને હું સત્ય જ કહું છું (૮૫) કે હું જહન્નમ (નર્ક)ને તારા અને એ સૌ લોકો વડે ભરી દઈશ, જે આ મનુષ્યોમાંથી તારું અનુસરણ કરશે.”

(૮૬) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહી દો કે હું આ કામ માટે તમારા પાસેથી કોઈ બંદલો માગતો નથી, અને ન હું બનાવટી લોકોમાંથી છું. (૮૭) આ તો એક ઉપદેશ છે તમામ જગતવાસીઓ માટે, (૮૮) અને થોડો જ સમય પસાર થશે કે તમને પોતાને તેની સ્થિતિની ખબર પડી જશે. (રુકૂઅ-૫)

હતી કે તેમના પછી તેમનો પુત્ર ઉત્તરાધિકારી હોય તેમજ રાજ્ય અને શાસન ભવિષ્યમાં તેમના જ વંશમાં બાકી રહે. આ જ વસ્તુને અલ્લાહ ત્આલાએ તેમના માટે ‘ફિન્ના’ ઠેરવી અને તેના પર તેઓ તે વખતે સચેત થયા, જ્યારે તેમનો ઉત્તરાધિકારી રહુબઆમ એક એવો અયોગ્ય નવયુવાન બનીને ઉઠ્યો, જેના લક્ષણો સાફ બતાવી રહ્યા હતા કે તે દાઉદ અને સુલૈમાન અલૈ.ની સલ્તનત ચાર દિવસ પછા સંભાળી નહીં શકે. તેમની ખુરશી પર એક લાશ લાવીને મૂકવાનો અર્થ સંભવતઃ એ જ છે કે જે પુત્રને તેઓ પોતાની ખુરશી પર બેસાડવા માગતા હતા તે એક અણધડ-અનુશાસનહીન અને ઉપદ્રવી હતો.

૮. આનો અર્થ એ નથી કે શૈતાને મને બીમારીમાં ગ્રસ્ત કરી દીધો છે અને મારા પર મુસીબતો ઉતારી દીધી છે, બહુ આનો સાચો અર્થ એ છે કે બીમારીની તીવ્રતા, ધનદોલતનું નુકસાન અને સગાવહાલાનું મોઢું ફેરવી જવાથી હું જે તકલીફ અને પીડામાં ગ્રસ્ત છું તેનાથી વધીને તકલીફ અને પીડા મારા માટે એ છે કે શૈતાન પોતાના વસવસાઓથી મને તંગ કરી રહ્યો છે, તે આ પરિસ્થિતિમાં મને મારા રબથી નિરાશ કરવાની કોશિશ કરે છે, મને મારા રબનો અપકારી બનાવવા માંગે છે અને એ વાત પર લાગેલો છે કે હું ધૈર્યનો પાલવ હાથથી છોડી દઉં.
૯. આ શબ્દો પર વિચાર કરવાથી એ વાત સાફ જણાય છે કે હઝરત એયૂબ અલૈ.એ બીમારીની હાલતમાં નારાજ થઈને કોઈને મારવાના સોગંદ ખાધા હતા (રિવાયત એ છે કે પત્નીને મારવાના સોગંદ ખાધા હતા) અને આ સોગંદ વખતે જ તેમણે એ પણ કહ્યું હતું કે તને આટલા કોરડા મારીશ. જ્યારે અલ્લાહ તઆલાએ તેમને પૂર્ણ સ્વાસ્થ્ય પ્રદાન કરી દીધું અને બીમારીનો એ ગુસ્સો દૂર થઈ ગયો, જેમાં આ સોગંદ ખાધા હતા, તો તેમને એ પરેશાની થઈ કે સોગંદ પૂરી કરું છું તો અકારણ એક નિર્દોષને મારવી પડશે, અને સોગંદ તોડું છું તો એ પણ એક શુનાનું આચરણ છે. આ મુશ્કેલીથી અલ્લાહ તઆલાએ તેમને એ રીતે બહાર કાઢ્યા કે તેમને આદેશ કર્યો, એક ઝાડુ લો, જેમાં એટલી જ સળીઓ હોય જેટલા કોરડા મારવાના તમે સોગંદ ખાધા હતા, અને આ ઝાડુથી એ વ્યક્તિને બસ એક ફટકો લગાવી દો, જેથી તમારા સોગંદ પણ પૂરા થઈ જાય અને તેને અનુચિત તકલીફ પણ ન પહોંચે.

૩૯. અર્જુ-સુમર

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૭૧ અને ૭૩ “વસીકલ્લઝીન કફરૂ ઈલા જહન્નમ સુમરા” (એ લોકોને, જેમણે ઈન્કાર કર્યો હતો, જહન્નમ તરફ ટોળેટોળા હંકારવામાં આવશે) અને “વસીકલ્લઝીન-તકઉ રબ્બહુમ ઈલલ્-જન્નતિ સુમરા” (અને જે લોકો પોતાના રબની અવજાથી બચતા હતા તેમને ટોળેટોળાં જન્નત તરફ લઈ જવામાં આવશે)થી લેવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ આ એ સૂર: છે કે જેમાં ‘સુમર’ શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આયત નંબર-૧૦ “વઅર્જુલ્લાહિ વાસિઅતુન” (અને અલ્લાહની ધરતી વિશાળ છે)થી તેના તરફ સ્પષ્ટ સંકેત મળે છે કે આ સૂર: હબશાની હિજરત પહેલા અવતરિત થઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આ આખી સૂર: એક ઉત્તમ અને અત્યંત પ્રભાવશાળી પ્રવચન છે, જે હબશાની હિજરતના થોડાક સમય પહેલાં મક્કા-મુઅર્રુઝમાના અત્યાચાર અને યાતનાથી ભરપૂર વાતાવરણમાં આપવામાં આવ્યું હતું. તેનું સંબોધન મહદ્અંશે કુરૈશના કાફિરોને છે. જો કે ક્યાંક-ક્યાંક ઈમાનવાળાઓને પણ સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે. આમાં હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સંદેશના આમંત્રણનો મૂળ હેતુ દર્શાવવામાં આવ્યો છે અને તે એ છે કે મનુષ્ય અલ્લાહની વિશુદ્ધ અને નિખાલસ બંદગી અપનાવે અને કોઈ બીજાના આજ્ઞાપાલન અને બંદગીથી પોતાની ખુદાપરસ્તી (ઈશ-ભક્તિ)ને કલૂષિત ન કરે. આ પાયાની વાતને વારંવાર જુદા-જુદા ઢંગથી રજૂ કરીને ખૂબ જ પ્રભાવી રીતે તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની સચ્ચાઈ અને તેને માની લેવાના સારા પરિણામો, તથા શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની ભૂલ અને તેના પર હકામ્મલના ખરાબ પરિણામો સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે અને લોકોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે કે તેઓ પોતાનું ખોટું વલણ ત્યજીને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપા તરફ પાછા વળે. આ સંદર્ભમાં ઈમાનવાળાઓને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જો અલ્લાહની બંદગી માટે એક સ્થળ તંગ બની ગયું હોય તો તેની ધરતી વિશાળ છે, પોતાનો દીન (ધર્મ) બચાવવા કોઈ બીજી જગ્યાએ

જતા રહો, અલ્લાહ તમારા ધૈર્યનો બદલો આપશે. બીજી તરફ નબી (સલ્લ.)ને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ કાફિરોને તે અંગે તદ્દન નિરાશ કરી દો કે એમના અત્યાચાર અને દમન ક્યારેય પણ તમને આ માર્ગથી રોકી શકશે.

رُكُوعَاتُهَا ٨

(٣٩) سُورَةُ الرُّمِّ مَكِّيَّةٌ (٥٩)

آيَاتُهَا ٤٥

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ١ اِنَّا أَنْزَلْنَا

إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ

الدِّينَ ٢ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ٣ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا

مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ

زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ٤

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ٥ لَوْ أَرَادَ

اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ٦

سُبْحٰنَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ٧ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ ٨ يَكُوِّرُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ

النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ٩ كُلٌّ

يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ١٠ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْعَقَّارُ ١١ خَلَقَكُمْ

مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ

لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَنِيَّةً ١٢ أَزْوَاجًا ١٣ يَخْلُقَكُمْ فِي بَطُونٍ

أُمَّهَاتِكُمْ خَلَقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ١٤

ذِكْرُكُمْ اللَّهُ رَبِّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ١٥ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّ

تَصَرَّفُونَ ١٦ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَت

وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ١٧ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ ١٨

૩૯. સૂર: અઝ્-સુમર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૮ • આયતો-૭૫)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) આ ગ્રંથનું અવતરણ અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને સર્વજ્ઞ તરફથી છે. (૨) (હે નબી સલ્લ.!) આ ગ્રંથ અમે તમારા તરફ સત્યની સાથે અવતરિત કર્યો છે, આથી તમે અલ્લાહની જ બંદગી કરો, તેના દીન (ધર્મ)ને તેના જ માટે વિશુદ્ધ કરીને. (૩) સાવધાન ! વિશુદ્ધ દીન (ધર્મ) કેવળ અલ્લાહનો અધિકાર છે. રહ્યા એ લોકો જેમણે તેના સિવાય અન્ય સરપરસ્તો (વાલીઓ, સંરક્ષકો) બનાવી રાખ્યા છે (અને પોતાના આ કૃત્યનો ખુલાસો એમ કરે છે કે) અમે તો તેમની બંદગી માત્ર એટલા માટે કરીએ છીએ કે તેઓ અમને અલ્લાહની નજીક પહોંચાડી દે અલ્લાહ જરૂર તેમના વચ્ચે એ વાતોનો ફેંસલો કરી દેશે, જેમાં તેઓ મતભેદ ધરાવે છે. અલ્લાહ કોઈ એવી વ્યક્તિને સન્માર્ગ દેખાડતો નથી, જે જૂઠી અને સચ્ચાઈનો ઈન્કાર કરનારી હોય.

(૪) જો અલ્લાહ કોઈને પુત્ર બનાવવા ઈચ્છતો હોત તો પોતાના સર્જનો (મખલૂક)માંથી જેને ઈચ્છતો ચૂંટી લેતો. પવિત્ર છે તે એનાથી (કે કોઈ તેનો પુત્ર હોય), તે અલ્લાહ છે, એકલો અને સૌના પર વર્યસ્વ ધરાવનાર. (૫) તેણે આકાશો અને ધરતીને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યા છે. તે જ દિવસ પર રાત અને રાત પર દિવસને લપેટે છે. તેણે જ સૂર્ય અને ચંદ્રને એ રીતે આધીન કરી રાખ્યા છે કે દરેક એક નિશ્ચિત સમય સુધી ચાલી જઈ રહ્યો છે. જાણી લો કે તે પ્રભુત્વશાળી અને ક્ષમાશીલ છે. (૬) તેણે જ તમને એક જીવથી પેદા કર્યા. પછી એ જ છે, જેણે તે જીવથી તેની જોડ બનાવી, અને તેણે જ તમારા માટે ઢોરોમાંથી આઠ નર અને માદા પેદા કર્યા.^(૧) તે તમારી માતાઓના પેટોમાં ત્રણ-ત્રણ અંધકારમય પરદાઓના અંદર તમને એક-પછી-એક રૂપ આપતો જાય છે.^(૨) આ જ અલ્લાહ (જેના આ કામ છે,) તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે, રાજ્ય તેનું જ છે, કોઈ ઉપાસ્ય તેના સિવાય નથી, પછી તમે ક્યાંથી ફેરવવામાં આવી રહ્યા છો ?

(૭) જો તમે કુફ કરો, તો અલ્લાહ તમારાથી બેપરવા છે. પરંતુ તે પોતાના બંદાઓ માટે કુફ પસંદ કરતો નથી અને જો તમે શુક (કૃતજ્ઞતા) કરો, તો તેને તે તમારા માટે પસંદ

૧. 'ઢોર'થી તાત્પર્ય છે ઊંટ, ગાય, ઘેટી અને બકરી. તેમના ચાર નર અને ચાર માદા મળીને આઠ નર અને માદા થાય છે.

૨. 'ત્રણ પરદાઓ'થી તાત્પર્ય છે પેટ, ગર્ભાશય અને ગર્ભનું આવરણ (એ અંતરછાલ, જેમાં બાળક લપેટાયેલું હોય છે).

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ٥ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم
 مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ٦ إِنَّهُ عَلِيمٌ
 بِذَاتِ الصُّدُورِ ٧ وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ
 دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا حَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ
 نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوَ إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ اللَّهُ
 آدَاءَ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ عَن سَبِيلِهِ ٨ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ
 قَلِيلًا ٩ إِنَّكَ مِنَ الْصَّاحِبِ النَّارِ ١٠ أَمَّنْ هُوَ قَارِنٌ
 أِنَاءَ الْيَلِّ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا
 رَحْمَةَ رَبِّهِ ١١ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ
 وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ١٢ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ١٣
 قُلْ لِعِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ١٤ لِلَّذِينَ
 أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ١٥ وَارْضُ اللَّهُ
 وَاسِعَةً ١٦ إِنَّمَا يُوقِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ١٧
 قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ
 الدِّينَ ١٨ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ١٩
 قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
 عَظِيمٍ ٢٠ قُلْ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ٢١
 قَاعِبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِّن دُونِهِ ٢٢ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ
 الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٢٣

કરે છે. કોઈ બોજ ઉઠાવનાર કોઈ બીજાનો બોજ ઉઠાવશે નહીં. છેવટે તમને સૌને પોતાના રબ તરફ પાછા ફરવાનું છે. પછી તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું કરતા રહ્યા છો. તે તો હૃદયોની સ્થિતિ સુદ્ધાં જાણે છે. (૮) મનુષ્ય પર જ્યારે કોઈ મુસીબત આવે છે, તો તે પોતાના રબ (પ્રભુ) તરફ વળીને તેને પોકારે છે. પછી જ્યારે તેનો રબ તેને પોતાની કૃપા પ્રદાન કરે છે, તો તે એ મુસીબતને ભૂલી જાય છે જેના માટે તે પહેલાં પોકારી રહ્યો હતો અને બીજાઓને અલ્લાહના સમક્ષ ઠેરવે છે, જેથી તેના રસ્તેથી ભટકાવી દે. (હે નબી સલ્લ.!) તેને કહો કે થોડા દિવસ સુધી પોતાના કુફ (ઈન્કાર)ની મજા માણી લે, ચોક્કસ તું દોજખ (નર્ક)માં જવાનો છે. (૯) (શું એ માણસનું વર્તન સારું છે કે તે માણસનું,) જે આજ્ઞાંકિત છે, રાત્રિના પહોરમાં ઊભો રહે છે અને સિજદા કરે છે, આખિરત (પરલોક) થી ડરે છે અને પોતાના રબની કૃપાની આશા રાખે છે? આમને પૂછો, શું જેઓ જાણે છે અને જેઓ નથી જાણતા બંને ક્યારેય સમાન હોઈ શકે છે? બોધ તો સમજદાર લોકો જ ગ્રહણ કરે છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) (હે નબી સલ્લ.!) કહો કે હે મારા બંદાઓ, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પોતાના રબથી ડરો. જે લોકોએ આ દુનિયામાં ભલાઈનો માર્ગ અપનાવ્યો છે તેમના માટે ભલાઈ છે અને અલ્લાહની ધરતી વિશાળ છે, (૧) ધૈર્ય રાખનારાઓને તો તેમનું વળતર બેહિસાબ આપવામાં આવશે.

(૧૧) (હે નબી સલ્લ.!) આમને કહો, મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે દીન (ધર્મ)ને અલ્લાહ માટે વિશુદ્ધ કરીને તેની બંદગી કરું, (૧૨) અને મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે સૌ પ્રથમ હું પોતે મુસ્લિમ (આજ્ઞાંકિત) બનું. (૧૩) કહો, જો હું પોતાના રબની અવજા કરું તો મને એક મોટા દિવસની યાતનાનો ડર છે. (૧૪) કહી દો કે હું તો મારા દીનને અલ્લાહ માટે વિશુદ્ધ કરીને તેની જ બંદગી કરીશ. (૧૫) તમે તેના સિવાય જેની-જેની બંદગી કરવા ચાહો, કરતા રહો. કહો, સાચા દેવાળિયા તો એ લોકો છે, જેમણે કયામતના દિવસે પોતાને અને પોતાના કુટુંબીજનોને નુકસાનમાં નાખી દીધા.

૩. અર્થાત્, જો એક શહેર કે દેશ અલ્લાહની બંદગી કરવાવાળાઓ માટે તંગ થઈ ગયો છે, તો બીજા જગ્યા ચાલ્યા જાઓ, જ્યાં આ મુશ્કેલીઓ ન હોય.

أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ⑩ لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ
 ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ⑪ ذَلِكَ يُخَوِّفُ
 اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ⑫ يُعْبَادُ قَاتِقُونَ ⑬ وَالَّذِينَ
 اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى
 اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى ⑭ فَبَشِّرْ عِبَادِ ⑮ الَّذِينَ
 يَسْمَعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ⑯ أُولَئِكَ
 الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ⑰
 أَفَمَن حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ⑱ أَفَأَنْتَ تُنقِذُ
 مَن فِي النَّارِ ⑲ لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ عَرْفٌ
 مِّنْ فَوْقِهَا عَرْفٌ مَّبْنِيَةٌ ⑳ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 وَعَدَّ اللَّهُ ㉑ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيثَاقَ ㉒ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ
 أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ㉓ فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ
 يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيَجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا
 ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا ㉔ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِّأُولِي
 الْأَلْبَابِ ㉕ أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ
 فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ⑳ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ
 مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ ㉗ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ㉘ اللَّهُ
 نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِي ㉙ تَقَشَعَرُّ
 مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ㉚ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ

બરાબર સાંભળી લો, આ જ સ્પષ્ટ દેવાળું છે. (૧૬) તેમના પર આગની છત્રીઓ ઉપરથી પણ છવાયેલી હશે અને નીચેથી પણ. આ એ અંજામ છે, જેનાથી અલ્લાહ પોતાના બંદાઓને ડરાવે છે. તો હે મારા બંદાઓ ! મારા પ્રકોપથી બચો. (૧૭) આનાથી વિપરીત, જે લોકો તાગૂત (હદ વટાવી ગયેલ વિદ્રોહી)ની બંદગીથી દૂર રહ્યા અને અલ્લાહ તરફ પાછા વળ્યા તેમના માટે ખુશખબર છે. પછી (હે નબી સલ્લ.!) ખુશખબર આપી દો મારા એ બંદાઓને, (૧૮) જેઓ વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે છે અને તેના સર્વશ્રેષ્ઠ પાસાને અનુસરે છે. આ એ લોકો છે, જેમને અલ્લાહે માર્ગદર્શન પ્રદાન કર્યું છે અને આ લોકો જ બુદ્ધિશાળી છે.

(૧૯) (હે નબી સલ્લ.!) તે માણસને કોણ બચાવી શકે છે, જે સજાના ફેંસલાને પાત્ર ઠરી ચૂક્યો હોય ? શું તમે તેને બચાવી શકો છો જે આગમાં પડી ચૂક્યો હોય ? (૨૦) અલબત્ત, જે લોકો પોતાના રબથી ડરીને રહ્યા, તેમના માટે ઊંચી ઇમારતો છે, મજલા-પર-મજલાવાળી, જેમના નીચે નહેરો વહી રહી હશે. આ અલ્લાહનો વાયદો છે, અલ્લાહ ક્યારેય પોતાના વાયદાના વિપરીત નથી કરતો.

(૨૧) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહે આકાશોમાંથી પાણી વરસાવ્યું. પછી તેને સ્રોતો અને ઝરણાઓ અને નદીઓના રૂપમાં^(૪) જમીનના અંદર જારી કર્યું. પછી આ પાણી વડે તે જાત-જાતની ખેતીઓ ઊગાડે છે, જેની જાતો વિભિન્ન છે. પછી તે ખેતીઓ પાકીને સૂકાઈ જાય છે, તમે જુઓ છો કે તે પીળી પડી ગઈ. પછી છેવટે અલ્લાહ તેને ભૂસું બનાવી દે છે. વાસ્તવમાં આમાં એક બોધ છે બુદ્ધિશાળીઓ માટે. (રુકૂઅ-૨) (૨૨) હવે શું એ માણસ, જેની છાતી અલ્લાહે ઇસ્લામ માટે ખોલી દીધી અને જે પોતાના રબ તરફથી એક પ્રકાશ પર ચાલી રહ્યો છે (તે માણસ જેવો હોઈ શકે છે, જેણે આ વાતોમાંથી કોઈ બોધ ગ્રહણ ન કર્યો ?) વિનાશ છે, એ લોકો માટે, જેમના હૃદય અલ્લાહની શિખામણથી વધુ સખત થઈ ગયા. તેઓ સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છે.

(૨૩) અલ્લાહે સર્વોત્તમ વાણી ઉતારી દીધી છે. એવો ગ્રંથ, જેના તમામ ભાગો સુસંગત છે અને જેમાં વિષયો વારંવાર દોહરાવવામાં આવ્યા છે. તેને સાંભળીને એ લોકોના રૂંવાડા ઊભા થઈ જાય છે, જેઓ પોતાના રબથી ડરનારા છે અને પછી તેમના શરીર અને તેમના

૪. મૂળ શબ્દ 'ધનાબીઅ' પ્રયુક્ત થયો છે, જે આ ત્રણેય વસ્તુઓ માટે આવે છે.

وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ
 مَنْ يَشَاءُ ۗ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۝٣٢
 أَقِمْنَ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ
 وَقَبِيلٌ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ۝٣٣ كَذَّبَ
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاتَتْهُمْ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا
 يَشْعُرُونَ ۝٣٤ فَآذَقَهُمُ اللَّهُ الْعَذَابَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۗ
 وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝٣٥ وَلَقَدْ
 ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ
 لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۝٣٦ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي
 عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ۝٣٧ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا
 فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَكِّسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ ۗ
 هَلْ يَسْتَوِينَ مَثَلًا ۗ الْحَسِدُ لِلَّهِ ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
 لَا يَعْلَمُونَ ۝٣٨ إِنَّكَ مَيْتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ۚ ثُمَّ
 إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ۝٣٩
فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَىٰ اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ
جَاءَهُ ۗ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ۝٤٠ وَالَّذِي
جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۝٤١
 لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ ذَٰلِكَ جَزَاؤُ الْمُحْسِنِينَ ۝٤٢
 يَبْكَرُ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ

وقض لا زم

٣٩ الرُّمَرُ وَالْمُرْتَدِّينَ (٣٩)

مائل

દૃઢ્ય નરમ પડીને અલ્લાહના સ્મરણ તરફ વળી જાય છે. આ અલ્લાહનું માર્ગદર્શન છે, જેના દ્વારા તે જેને યાહે છે સન્માર્ગ પર લઈ આવે છે, અને જેને અલ્લાહ જ માર્ગદર્શન ન આપે તેના માટે પછી કોઈ માર્ગદર્શક નથી. (૨૪) હવે એ માણસની દુર્દશાની તમે શું કલ્પના કરી શકો છો, જે કયામતના દિવસે યાતનાની સખત માર પોતાના મોઢાં પર ઝીલશે? આવા અત્યાચારીઓને તો કહી દેવામાં આવશે કે હવે ચાખો મજા તે કમાણીની જે તમે કરતા રહ્યા હતા. (૨૫) આમનાં પહેલાં પણ ઘણાં લોકો આવી જ રીતે ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. છેવટે તેમના પર યાતના એ બાજુથી આવી જે બાજુ તેમની કલ્પના પણ પહોંચી શકતી ન હતી. (૨૬) પછી અલ્લાહે તેમને દુનિયાના જ જીવનમાં ફજેતીનો સ્વાદ ચખાડ્યો, અને આખિરત (પરલોક)ની સજા તો આનાથી ઘણી વધારે કઠોર છે. કદાચ આ લોકો જાણતા હોત!

(૨૭) અમે આ કુર્આનમાં લોકોને વિવિધ દૃષ્ટાંતો આપ્યા છે, જેથી આ લોકો ભાનમાં આવે. (૨૮) એવું કુર્આન જે અરબી ભાષામાં છે, જેમાં સહેજ પણ વિકૃતિ નથી, જેથી આ લોકો ખરાબ પરિણામથી બચે. (૨૯) અલ્લાહ એક દૃષ્ટાંત આપે છે: એક માણસ તો એ છે જેના માલિક થવામાં ઘણાં દુષ્ટ-ચરિત્ર માલિકો ભાગીદાર છે, જેઓ તેને પોત-પોતાનાં તરફ ખેંચે છે, અને બીજો માણસ સંપૂર્ણપણે એક જ માલિકનો ગુલામ છે. શું આ બંનેની સ્થિતિ સમાન હોઈ શકે છે? — અલહમ્દુલિલ્લાહ (સર્વ પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે)! પરંતુ ઘણાં ખરા લોકો અજ્ઞાનતામાં પડેલા છે. (૩૦) (હે નબી સલ્વ!) તમારે પણ મરવાનું છે અને આ લોકોએ પણ મરવાનું છે. (૩૧) છેવટે કયામતના દિવસે તમે સૌ પોતાનાં રબ સમક્ષ પોત-પોતાનો મુકદ્દમો રજૂ કરશો. (રૂકૂઅ-૩)

(૩૨) તો એ માણસ કરતા મોટો અત્યાચારી કોણ હશે, જેણે અલ્લાહના નામે જૂઠી વાત કહી અને જ્યારે સત્ય તેના સામે આવ્યું તો તેને ખોટું ઠેરવ્યું. શું આવાં લોકો માટે જહન્નમમાં કોઈ ઠેકાણું નથી? (૩૩) અને જે માણસ સત્ય લઈને આવ્યો અને જેમણે તેને સાચો માન્યો, તેઓ જ યાતનાથી બચવાના છે. (૩૪) તેમને પોતાના રબના ત્યાં એ બધું જ મળશે, જેની તેઓ ઇચ્છા કરશે. આ છે ભલાઈ કરનારાઓનો બદલો, (૩૫) જેથી જે સૌથી ખરાબ કર્મો તેમણે કર્યા છે તેમને અલ્લાહ તેમના હિસાબમાંથી દૂર કરી દે,

૫. અર્થાત્, એક માલિકની ગુલામી અને ઘણા માલિકોની ગુલામીનો ફરક તો ખરાબર સમજી લે છે, પરંતુ એક ખુદા (ઈશ્વર)ની બંદગી (ઉપાસના) અને ઘણા ખુદાઓની બંદગીનો ફરક જ્યારે સમજાવવાની કોશિશ કરવામાં આવે છે, તો અજ્ઞાની બની જાય છે.

بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۳۵﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ
 وَبِجَوْفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ ۗ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ
 مِنْ هَادٍ ۖ ﴿۳۶﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ
 اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ ﴿۳۷﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۗ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ كَمَا تَدْعُونَ
 مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ
 ضُرِّيهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ ۗ
 قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ ۗ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿۳۸﴾ قُلْ يَقَوْمِ
 اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۗ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۳۹﴾ مَنْ
 يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿۴۰﴾ إِنَّا
 أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ ۗ فَمَنِ اهْتَدَىٰ
 فَلِنَفْسِهِ ۗ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۗ وَمَا أَنْتَ
 عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿۴۱﴾ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَ
 الَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا ۗ فِيمِصْكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا
 الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأَخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
 لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۴۲﴾ أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ
 شُفَعَاءَ ۗ قُلْ أَوْلُواكَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿۴۳﴾
 قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۗ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ
 ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۴۴﴾ وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ

અને જે સર્વોત્તમ કાર્યો તેઓ કરતા રહ્યા છે તે હિસાબે તેમને બદલો પ્રદાન કરે.

(૩૬) હે નબી સલ્લ.! શું અલ્લાહ પોતાના બંદા માટે પૂરતો નથી? આ લોકો તેના સિવાય બીજાઓથી તમને ડરાવે છે. જો કે અલ્લાહ જેને પથભ્રષ્ટ કરી દે તેને કોઈ રસ્તો સુઝાડનાર નથી (૩૭) અને જેને તે માર્ગદર્શન આપી દે તેને પથભ્રષ્ટ કરનાર પણ કોઈ નથી. શું અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને બદલો લેનાર નથી? (૩૮) આ લોકોને જો તમે પૂછો કે ધરતી અને આકાશોને કોણે પેદા કર્યાં છે, તો આ લોકો પોતે જ કહેશે કે અલ્લાહે. આમને પૂછો, જ્યારે સત્ય આ છે તો તમે શું માનો છો કે જો અલ્લાહ મને કોઈ નુકસાન પહોંચાડવા ચાહે તો શું તમારી આ દેવીઓ, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો, મને તેના પહોંચાડેલા નુકસાનથી બચાવી લેશે? અથવા અલ્લાહ મારા પર કોઈ કૃપા કરવા ચાહે તો શું તેઓ તેની કૃપાને રોકી શકશે? બસ, આમને કહી દો કે મારા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે. ભરોસો કરનારાઓ તેના પર જ ભરોસો કરે છે. (૩૯) આમને સ્પષ્ટ કહી દો કે, “હે મારી કોમના લોકો! તમે પોતાના સ્થાને પોતાનું કામ કર્યું જાવ, હું મારું કામ કરતો રહીશ. ટૂંક સમયમાં તમને ખબર પડી જશે (૪૦) કે કોના પર અપમાનજનક યાતના આવે છે અને કોને તે સજા મળવાની છે જે ક્યારેય ટળવાની નથી.” (૪૧) (હે નબી સલ્લ.!) અમે સૌ મનુષ્યો માટે આ સત્ય ગ્રંથ તમારા પર અવતરિત કરી દીધો છે. હવે જે સીધો રસ્તો અપનાવશે તે પોતાના માટે અપનાવશે અને જે પથભ્રષ્ટ થશે તેના પથભ્રષ્ટ થવાની મુસીબત તેના પર જ હશે. તમે તેના જવાબદાર નથી. (રુકૂઅ-૪)

(૪૨) તે અલ્લાહ જ છે, જે મૃત્યુના સમયે પ્રાણોને કબજે કરે છે અને જે હજુ મર્યો નથી તેના પ્રાણ ઊંઘમાં કબજે કરી લે છે, અને પછી જેના પર મૃત્યુનો નિર્ણય લાગુ પાડે છે તેને રોકી લે છે અને બીજાઓના પ્રાણ નિશ્ચિત સમય માટે પાછા મોકલી દે છે. આમાં મોટી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ ચિંતન-મનન કરે છે. (૪૩) શું તે અલ્લાહને છોડીને આ લોકોએ બીજાઓને ભલામણકર્તા બનાવી રાખ્યા છે? (૪) તેમને કહો, શું તેઓ ભલામણ કરશે ચાહે તેમના અધિકારમાં કંઈ હોય કે ન હોય? અને તેઓ સમજતા પણ ન હોય? (૪૪) કહો, ભલામણ સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના અધિકારમાં છે. (૫) આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો એ જ માલિક છે. પછી તેના જ તરફ તમે પાછા ફેરવવામાં આવવાના છો.

(૪૫) જ્યારે એકલા અલ્લાહનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, તો આખિરત (પરલોક)માં

૬. અર્થાત્, એક તો આ લોકોએ પોતાની રીતે સ્વયં જ એ માની લીધું છે કે કેટલીક હસ્તીઓ અલ્લાહના ત્યાં ખૂબ પ્રભાવી છે, જેમની ભલામણ કોઈપણ રીતે રદ થતી નથી, જો કે તેમના ભલામણકર્તા હોવાની ન કોઈ દલીલ, ન અલ્લાહ તૃઆલાએ ક્યારેય એ ફરમાવ્યું કે તેમને મારા ત્યાં આ સ્થાન પ્રાપ્ત છે, અને ન સ્વયં આ હસ્તીઓએ કદી એ દાવો કર્યો કે અમે અમારા પ્રભાવથી તમારા બધા કામો બનાવી દઈશું. આના પર વધારે મૂર્ખતા એ લોકોની એ છે કે અસલ માલિકને છોડીને આ કાલ્પનિક ભલામણકર્તાઓને જ સર્વસ્વ સમજી બેસે છે અને તેમની ભક્તિ-ભાવ અને સમર્પણ તેમના માટે જ સમર્પિત છે.

૭. અર્થાત્, પોતાની ભલામણ મનાવી લેવાની શક્તિ કોઈનામાં હોય એ તો દૂરની વાત છે, કોઈનો એ પ્રભાવ જ નથી કે અલ્લાહ તૃઆલા સમક્ષ સ્વયં ભલામણકર્તા બનીને ઊભા થઈ શકે. આ વાત તો સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના અધિકારમાં છે કે જેને ચાહે ભલામણની અનુમતિ આપે અને જેને ચાહે ન આપે, અને જેના પક્ષમાં ચાહે કોઈને

قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا دُكِرَ الَّذِينَ
 مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٥٠﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ عَلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ
 عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٥١﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ
 ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَا فِتْنًا
 لَهُ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ
 اللَّهِ مَالٌ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا
 كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٥٣﴾ فَإِذَا مَسَّ
 الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِمَّا ۖ قَالَ
 إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ ۗ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
 لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ
 عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۗ
 وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۗ
 وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٦﴾ أَوْ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
 لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٧﴾
 قُلْ يَعْبَادِي الَّذِينَ اسْرِفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ
 رَحْمَةِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۗ إِنَّهُ هُوَ
 الْعَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٨﴾ وَأَنْبِئُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ
 قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَاتَّبِعُوا

ન માનનારાઓના હૃદયો મનોમન ગુસ્સો કરવા લાગે છે, અને જ્યારે તેના સિવાય બીજાઓનું વર્ણન થાય છે તો સહસા તેઓ ખુશીથી ખીલી જાય છે. (૪૬) કહો, હે અલ્લાહ ! આકાશો અને ધરતીના સર્જનહાર ! અદૃશ્ય અને દૃશ્યના જાણનાર ! તું જ પોતાના બંદાઓ વચ્ચે એ વસ્તુનો ફેંસલો કરીશ, જેમાં તેઓ મતભેદ કરતા રહ્યા છે. (૪૭) જો આ અત્યાચારીઓ પાસે ધરતીની સમગ્ર દોલત પણ હોય, અને એટલી જ બીજી પણ, તો આ લોકો કયામતના દિવસની અત્યંત કષ્ટદાયક યાતનામાંથી બચવા માટે બધું જ ફિદયા (મુક્તિ-દંડ) તરીકે આપી દેવા માટે તૈયાર થઈ જશે. ત્યાં અલ્લાહ તરફથી તેમના સામે એ બધું જ આવશે, જેની તેમણે ક્યારેય કલ્પના પણ કરી નથી. (૪૮) ત્યાં પોતાની કમાણીના બધા ખરાબ પરિણામો તેમના સામે પ્રગટ થઈ જશે અને એ જ વસ્તુ તેમના પર છવાઈ જશે, જેની આ લોકો મજાક ઉડાવતા રહ્યા છે.

(૪૯) આ જ મનુષ્ય જ્યારે થોડી પણ મુસીબત તેને સ્પર્શી જાય છે તો અમને પોકારે છે, અને જ્યારે અમે તેને અમારા તરફથી કૃપા પ્રદાન કરીને સંતૃપ્ત કરી દઈએ છીએ તો કહે છે કે આ તો મને જ્ઞાનના કારણે આપવામાં આવ્યું છે. નહીં, બલકે આ તો પરીક્ષા છે, પરંતુ આમાંના મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (૫૦) આ જ વાત આમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો પણ કહી ચૂક્યા છે, પરંતુ તેઓ જે કંઈ કમાતા હતા તે તેમના કોઈ કામમાં ન આવ્યું. (૫૧) પછી પોતાની કમાણીના ખરાબ પરિણામો તેમણે ભોગવ્યા, અને આ લોકોમાંથી પણ જેઓ અત્યાચારીઓ છે તેઓ ટૂંક સમયમાં જ પોતાની કમાણીના ખરાબ પરિણામો ભોગવશે. આ લોકો અમને વિવશ કરી શકવાના નથી. (૫૨) અને શું આમને ખબર નથી કે અલ્લાહ જેની ચાહે છે, રોજી વિશાળ કરી દે છે અને જેની ચાહે છે, તંગ કરી દે છે ? આમાં નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે જેઓ ઈમાન લાવે છે. (રુકૂઅ-૫)

(૫૩) (હે નબી સલ્વ !) કહી દો કે હે મારા બંદાઓ ! (૬) જેમણે પોતાના પર અતિરેક કર્યો છે, અલ્લાહની કૃપાથી નિરાશ ન થઈ જાઓ. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ બધા જ ગુના માફ કરી દે છે. તે તો અત્યંત ક્ષમાશીલ, દયાળુ છે. (૫૪) પાંછા ફરો પોતાના રબ તરફ અને આજ્ઞાકિત થઈ જાઓ તેના, એ પહેલાં કે તમારા પર યાતના આવી જાય અને પછી તમને ક્યાંયથી મદદ ન મળી શકે. (૫૫) અને અનુસરણ કરો પોતાના રબ

બલામણ કરવા દે અને જેના પક્ષમાં ચાહે ન કરવા દે.

૮. આ વાત મહદ્અંશે સમગ્ર દુનિયાના અનેકેશ્વરવાદી મનોવૃત્તિ રાખવાવાળાઓમાં સમાનરૂપે જોવા મળે છે, ત્યાં સુધી કે મુસલમાનોમાં પણ જે દુભાંગીઓને આ બીમારી લાગી ગઈ છે તેઓ પણ આ દોષથી ખાલી નથી. જીભથી કહે છે કે અમે અલ્લાહને માનીએ છીએ, પણ હાલત એ છે કે એકલા અલ્લાહનો ઉલ્લેખ કરો તો તેમના ચહેરા બગડવા લાગે છે; કહે છે કે ચોક્કસ આ વ્યક્તિ બુરુહો અને ઓલિયાઓ (મહાપુરુષો)ને નથી માનતો, એટલા માટે જ તો બસ અલ્લાહની અને અલ્લાહની જ વાતો કર્યે જાય છે, અને જો બીજાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે, તો તેમના દિલોની કળીઓ ખીલી જાય છે અને ખુશીથી તેમના ચહેરાઓ ચમકવા લાગે છે.
૯. કેટલાક લોકોએ આ શબ્દોનું એ વિચિત્ર અર્થઘટન કર્યું છે કે અલ્લાહ તુઆલાએ સ્વયં નબી સલ્વ.ને 'હે મારા બંદાઓ !' કહીને લોકોને સંબોધન કરવાનો આદેશ આપ્યો છે, તેથી બધા મનુષ્યો નબી સલ્વ.ના બંદાઓ છે. આ વાસ્તવમાં એક એવું અર્થઘટન છે, જેને અર્થઘટન નહીં, બલકે કુર્આનના અર્થનો અનર્થ અને અલ્લાહના કલામ (વાણી) સાથે રમત કહેવું જોઈએ. આ અર્થઘટન જો સાચી હોય, તો પછી આખું કુર્આન ખોટું થઈ જાય છે, કેમ

أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ
 الْعَذَابُ بِغَتَّةٍ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ٥٥ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ
 يُحْسِرْتَنِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ
 السَّخِرِينَ ٥٦ أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ
 الْمُتَّقِينَ ٥٧ أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي
 كَرَّةً فَا كُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ٥٨ بَلَى قَدْ جَاءَ تَكَ آيَتِي
 فَكَذَّبَتْ بِهَا وَاسْتَكْبَرَتْ وَكُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِينَ ٥٩ وَيَوْمَ
 الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ
 أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ٦٠ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ
 اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ٦١ اللَّهُ
 خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ٦٢ لَهُ مَقَالِيدُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ
 هُمُ الْخٰسِرُونَ ٦٣ قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ تَأْمُرَاتِي أَعْبُدُ أَيُّهَا
 الْجَاهِلُونَ ٦٤ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ
 لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخٰسِرِينَ ٦٥
 بَلَى اللَّهُ فَاعْبُدْهُ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ٦٦ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ
 حَقَّ قَدْرِهِ ٦٧ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ
 السَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ٦٨ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ٦٩
 وَنُفِعَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي

(પ્રભુ-પાલનહાર)ના મોકલેલા ગ્રંથના સર્વોત્તમ પાસાનું, ^(૧૦) એ પહેલાં કે તમારા ઉપર એકાએક યાતના આવી જાય અને તમને ખબર પણ ન પડે. (૫૬) એવું ન બને કે પાછળથી કોઈ વ્યક્તિ એમ કહે, “અફસોસ ! મારી એ બેદરકારી માટે, જે હું અલ્લાહ પ્રત્યે દાખવતો રહ્યો, બલકે હું તો ઊલટાનો મજાક ઊડાવનારાઓમાં સામેલ હતો.” (૫૭) અથવા કહે, “કદાચ ! અલ્લાહે મને માર્ગ દેખાડ્યો હોત તો હું પણ (અલ્લાહથી) ડર રાખનારા લોકોમાંથી હોત.” (૫૮) અથવા યાતના જોઈને કહે, “કદાચ ! મને એક તક બીજી મળી જાય અને હું પણ સદ્કાર્ય કરનારાઓમાં સામેલ થઈ જાઉં.” (૫૯) (અને તે વખતે તેને એ જવાબ મળે કે,) “કેમ નહીં, મારી આયતો તારા પાસે આવી ગઈ હતી, પછી તેં તેમને ખોટી ઠેરવી અને ઘમંડ કર્યો અને તું ઈન્કાર કરનારાઓમાંથી હતો.” (૬૦) આજે જે લોકોએ અલ્લાહ પર જૂઠ ઘડ્યું છે, કયામતના દિવસે તમે જોશો કે તેમના મોઢાં કાળા હશે. શું જહન્નમમાં ઘમંડીઓ માટે પૂરતી જગ્યા નથી ? (૬૧) આનાથી વિપરીત, જે લોકોએ અહીં અલ્લાહનો ડર રાખ્યો છે, તેમની સફળતાના કારણોના લીધે અલ્લાહ તેમને મુક્તિ પ્રદાન કરશે. તેમને ન તો કોઈ કષ્ટ અને હાનિ પહોંચશે અને ન તેઓ દિલગીર થશે.

(૬૨) અલ્લાહ દરેક વસ્તુનો પેદા કરનાર છે અને એ જ દરેક વસ્તુ ઉપર દેખરેખ રાખે છે. (૬૩) ધરતી અને આકાશોના ખજાનાની ચાવીઓ તેના જ પાસે છે, અને જે લોકો અલ્લાહની આયતોનો ઈન્કાર કરે છે તેઓ જ નુકસાનમાં રહેવાવાળા છે. (રુકૂઅ-૬) (૬૪) (હે નબી સલ્લ !) આમને કહો, “પછી શું હે અણસમજુઓ ! તમે અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજાની ઉપાસના કરવાનું મને કહો છો ?” (૬૫) (આ વાત તમારે તેમને સ્પષ્ટપણે કહી દેવી જોઈએ, કેમ કે) તમારા તરફ અને તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા તમામ પયગંબરો તરફ આ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મોકલી દેવામાં આવી છે કે જો તમે શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય) કર્યું તો તમારા કર્મ વ્યર્થ થઈ જશે અને તમે નુકસાનમાં રહેશો. (૬૬) આથી (હે નબી સલ્લ !) તમે માત્ર અલ્લાહની જ બંદગી કરો અને શુક્રગુઝાર (કૃતજ્ઞ) બંદાઓમાંથી થઈ જાઓ.

(૬૭) આ લોકોએ અલ્લાહની કદર જ ન કરી, જેમ કે તેની કદર કરવાનો હક છે. (તેના પૂર્ણ સામર્થ્યની સ્થિતિ તો એ છે કે) કયામતના દિવસે સમગ્ર ધરતી તેની મુક્તિમાં હશે અને આકાશો તેના જમણા હાથમાં લપેટાયેલા હશે. ^(૧૧) પવિત્ર અને સર્વોચ્ચ છે તે, એ શિર્કથી જે આ લોકો કરે છે. (૬૮) અને તે દિવસે સૂર (રણશિંગુ) ફૂંકવામાં આવશે

કે કુર્આન તો આરંભથી અંત સુધી મનુષ્યોને માત્ર અલ્લાહ તુઆલાના બંદાઓ ઠેરવે છે, અને તેનું સમગ્ર આમંત્રણ જ એ છે કે તમે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈની બંદગી ન કરો.

૧૦. અલ્લાહના ગ્રંથના સર્વોત્તમ પાસાનું અનુસરણ કરવાનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહ તઆલાએ જે કામોનો આદેશ આપ્યો છે, વ્યક્તિ તેનું પાલન કરે અને જે કોમોની તેણે મનાઈ કરી છે, તેનાથી બચે, અને ઉદાહરણો અને કિસ્સાઓમાં જે કંઈ તેણે ઈરશાદ ફરમાવેલ છે તેનાથી બોધપાઠ અને શિખામણ પ્રાપ્ત કરે. આનાથી વિપરીત જે વ્યક્તિ આદેશથી મોઢું ફેરવે છે, મનાઈ કરેલ કામોનું આચરણ કરે છે અને અલ્લાહના ઉપદેશો અને શિખામણોથી કોઈ અસર કબૂલ કરતો નથી તે અલ્લાહના ગ્રંથના સૌથી ખરાબ પાસાને અપનાવે છે, અર્થાત્ એ પાસાઓ ગ્રહણ કરે છે જેને અલ્લાહનો ગ્રંથ સૌથી ખરાબ ઠેરવે છે.

الْأَرْضِ الْأَمَنَ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نَفَخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ
 قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ٢٨ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ
 الْكِتَابُ وَجَاءَ عِبْرَانِيَّتَيْنِ وَالشَّهَدَاءُ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ
 بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ٢٩ وَوَقَبَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ
 وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ٣٠ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ
 جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ
 لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ
 آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا
 بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ٣١
 قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ
 مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ٣٢ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَىٰ
 الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ
 لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلِّمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ٣٣
 وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَّهُ وَأَوْرَثَنَا
 الْأَرْضَ نَتَّبِعُوا مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ
 الْعَامِلِينَ ٣٤ وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَاقِقِينَ مِنْ حَوْلِ
 الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ
 وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٣٥

અને તેઓ સૌ મરીને પડી જશે, જેઓ આકાશો અને ધરતીમાં છે, સિવાય એ લોકોના જેમને અલ્લાહ જીવંત રાખવા ચાહે. ફરી એક બીજો સૂર ફૂંકવામાં આવશે અને સહસ્રા સૌ ઊઠીને જોવા લાગશે. (૬૯) ધરતી પોતાના માલિકના 'નૂર' (પ્રકાશ)થી ઝગમગી ઊઠશે. કર્મ-પુસ્તક લાવીને મૂકી દેવામાં આવશે. પયગંબરો અને તમામ સાક્ષીઓને હાજર કરી દેવામાં આવશે. લોકો વચ્ચે તદ્દન બરાબર સત્યપૂર્વક ફેંસલો કરી દેવામાં આવશે. તેમના પર કોઈ જુલ્મ કરવામાં નહીં આવે, (૭૦) અને દરેક જીવધારીને જે કંઈ પણ તેણે કર્મ કરેલ હતું, તેનો પૂરેપૂરો બદલો આપી દેવામાં આવશે. લોકો જે કંઈ પણ કરે છે અલ્લાહ તેને ખૂબ સારી રીતે જાણે છે. (રુકૂઅ-૭)

(૭૧) (આ ફેંસલા પછી) એ લોકોને, જેમણે ઇન્કાર કર્યો હતો જહન્નમ (નર્ક) તરફ ટોળે-ટોળાં હંકારવામાં આવશે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તેઓ ત્યાં પહોંચશે તો તેના દરવાજાઓ ખોલવામાં આવશે અને તેના કાર્યકર્તાઓ તેમને કહેશે, "શું તમારા પાસે તમારા પોતાના જ લોકોમાંથી એવા રસૂલો (ઈશદૂતો) આવ્યા ન હતા, જેમણે તમને તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની આયતો સંભળાવી હોય અને તમને એ વાતથી ડરાવ્યા હોય કે એક સમયે તમારે આ દિવસ પણ જોવો પડશે?" તેઓ જવાબ આપશે, "હા, આવ્યા હતા, પરંતુ યાતનાનો નિર્ણય કાફિરો (અધર્મીઓ)ને લાગુ પડી ગયો." (૭૨) કહેવામાં આવશે, "દાખલ થઈ જાવ જહન્નમના દરવાજાઓમાં. અહીં તમારે હવે સદૈવ રહેવાનું છે. ખૂબ જ ખરાબ ઠેકાણું છે આ, અહંકારીઓ માટે."

(૭૩) અને જે લોકો પોતાના રબની અવજાથી બચતા હતા, તેમને ટોળે-ટોળાં જન્નત (સ્વર્ગ) તરફ લઈ જવામાં આવશે. ત્યાં સુધી કે જ્યારે તેઓ ત્યાં પહોંચશે, અને તેના દરવાજાઓ પહેલાથી જ ખોલી દેવાયા હશે, તો તેના પ્રબંધકો કહેશે કે, "સલામ થાય તમારા પર! ખૂબ સરસ રહ્યા તમે. દાખલ થઈ જાવ આમાં હંમેશા માટે." (૭૪) અને તેઓ કહેશે, "આત્માર એ અલ્લાહનો, જેણે અમારા સાથેનો પોતાનો વાયદો સાચો કરી બતાવ્યો અને અમને ધરતીના વારસદાર બનાવી દીધા. હવે અમે જન્નતમાં જ્યાં ઈચ્છીએ ત્યાં અમારી જગ્યા બનાવી શકીએ છીએ." તો સર્વશ્રેષ્ઠ બદલો છે કર્મ કરનારાઓ માટે.

(૭૫) અને તમે જોશો કે ફરિશ્તાઓ અર્શ (સિંહાસન)ની ફરતે વર્તુળ બનાવીને પોતાના રબની પ્રશંસા અને તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહ્યા હશે, અને લોકો વચ્ચે તદ્દન બરાબર સત્યપૂર્વક ફેંસલો ચૂકાવી દેવામાં આવશે, અને ઘોષણા કરી દેવામાં આવશે કે પ્રશંસા અલ્લાહ, સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) માટે છે. (રુકૂઅ-૮)

૧૧. ધરતી અને આકાશ પર અલ્લાહ તુઆલાની સંપૂર્ણ સત્તા અને અધિકારનું ચિત્ર ખેંચવા માટે મુક્તિમાં હોવા અને હાથ પર લપેટેલ હોવાના રૂપકનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. જે રીતે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ નાના દડાને મુક્તિમાં દબાવી લે છે અને તેના માટે આ એક સામાન્ય કામ છે, અથવા કોઈ વ્યક્તિ એક રૂમાલને લપેટીને હાથમાં લઈ લે છે અને તેના માટે આ કોઈ કષ્ટદાયક કામ નથી હોતું, એ જ રીતે કયામતના દિવસે તમામ મનુષ્યો (જે આજે અલ્લાહની મહાનતા અને મોટાઈનું અનુમાન કરવામાં અસમર્થ છે) પોતાની આંખોથી જોઈ લેશે કે ધરતી અને આકાશ અલ્લાહના શક્તિશાળી હાથમાં એક તુચ્છ દડા અને એક નાનકડા રૂમાલની જેમ છે.

૪૦. અલ-મુ'મિન

પરિચય

નામ :

સૂર:નું નામ આયત-૨૮ના વાક્ય 'વ-કાલ રજુલુમ્-મૂ'મિનુમ્ મિન્ આલિ ફિરઅબ્ન' (ફિરઔનના લોકોમાંથી એક ઈમાન ધરાવનાર વ્યક્તિ)થી લેવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ એ સૂર:, જેમાં તે વિશેષ ઈમાનવાળા (મોમિન)નો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉતરાણકાળ :

હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ અને જાબિર બિન જૈદ (રદિ.) કહે છે કે આ સૂર:, સૂર: ઝુમર પછી અવતરિત થઈ છે અને એનું જે સ્થાન કુર્આન-મજીદના વર્તમાન ક્રમમાં છે, એ જ ક્રમ તેના ઉતરાણનો પણ છે.

પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે સંજોગોમાં આ સૂર: અવતરિત થઈ છે તેના તરફ સ્પષ્ટ નિર્દેશ તેના વિષય-વસ્તુમાં જોવા મળે છે. મક્કાના કાફિરોએ તે વખતે નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ બે પ્રકારની કાર્યવાહીઓ શરૂ કરી રાખી હતી. એક એ કે દરેક બાજુ ઝઘડાઓ અને વિવાદોને ઇંછેડીને અને નિત-નવાં મિથ્યારોપણ દ્વારા કુર્આનની શિક્ષા અને ઈસ્લામના આમંત્રણ અને સ્વયં નબી (સલ્લ.) વિષે વધુમાં વધુ શંકા-કુશંકાઓ અને ભ્રમણાઓ લોકોના હૃદયોમાં પેદા કરી દેવામાં આવે. બીજું એ કે આપ (સલ્લ.)ની હત્યા માટે વાતાવરણ તૈયાર કરવામાં આવે. તેથી આ હેતુસર તેઓ સતત કાવતરાઓ ઘડતા રહેતાં હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

પરિસ્થિતિઓના આ બંને પાસાઓને પ્રવચનના આરંભમાં જ સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યા છે અને પછી આગળનું આખું પ્રવચન આ જ બંનેની એક અત્યંત પ્રભાવશાળી અને બોધપ્રદ સમીક્ષા છે. હત્યાના કાવતરાના જવાબમાં ફિરઔનવાળાઓમાંથી મોમિનનો કિસ્સો સંભળાવવામાં આવ્યો છે (આયત ૨૩ થી લઈને ૫૫ સુધી), અને આ કિસ્સા હેઠળ ત્રણ જૂથોને ત્રણ જુદા-જુદા બોધ આપવામાં આવ્યા છે -

- (૧) કાફિરોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે જે કંઈ તમે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સાથે કરવા માગો છો, એવું જ પોતાની તાકાતના ભરોસે ફિરઔન હઝરત મૂસા (અલૈ.) સાથે કરવા માગતો હતો. હવે શું આ હરકતો કરીને તમે પણ એ જ પરિણામ જોવા માગો છો, જે પરિણામને તેણે જોવું પડ્યું હતું ?
- (૨) હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને તેમના અનુયાયીઓને શિક્ષા આપવામાં આવી છે કે આ અત્યાચારીઓની મોટામાં મોટી ખતરનાક ધમકીના જવાબમાં માત્ર

અલ્લાહનું શરણ માગી લો અને તે પછી તદ્દન નિર્ભય બનીને પોતાના કામમાં લાગી જાઓ. આ રીતે અલ્લાહના ભરોસે જોખમો અને આશંકાઓની પરવા કર્યા વિના કામ કરશો, તો છેવટે તેની મદદ આવીને રહેશે અને આજના ફિરઝીનો પણ એ જ બધું જોઈ લેશે, જે ગઈકાલના ફિરઝીનો જોઈ ચૂક્યા છે.

- (૩) આ બે જૂથો ઉપરાંત, એક ત્રીજું જૂથ પણ સમાજમાં હતું અને તે એ લોકોનું જૂથ હતું, જેઓ મનમાં સમજી ગયા હતા કે સત્ય હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના જ સાથે છે. પરંતુ આ જાણી લીધા છતાં તેઓ યુપયાપ સત્ય-અસત્યના આ સંઘર્ષનો તમાશો જોઈ રહ્યા હતા. અલ્લાહે આ પ્રસંગે એમના અંતરાત્માને ઢંઢોળ્યો છે અને એમને બતાવ્યું છે કે જ્યારે સત્યના દુશ્મનો જાહેરમાં તમારી આંખો સામે આટલું મોટું અત્યાચારી પગલું ભરવા તૈયાર થઈ ગયા છે, તો અફસોસ છે તમારા પર જો હજુ પણ તમે બેઠાં-બેઠાં તમાશો જ જોતા રહો. આ સ્થિતિમાં જે વ્યક્તિનો અંતરાત્મા તદ્દન મરી ચૂક્યો ન હોય, તેણે તો ઊભા થઈને એ કર્તવ્ય નિભાવવું જોઈએ, જે ફિરઝીનના ભયા-દરબારમાં તેના પોતાના દરબારીઓમાંથી એક સત્યવાદી માણસે તે વખતે નિભાવ્યું હતું, જ્યારે ફિરઝીન હઝરત મૂસા (અલૈ.)ની હત્યા કરવા માગતો હતો. હવે રહ્યો કાફિરોનો એ તર્ક-વિતર્કનો સંઘર્ષ, જે સત્યને નીચું દેખાડવા મક્કા-મુઅઝ્ઝમાં રાત-દિવસ ચાલી રહ્યો છે, તો તેના જવાબમાં એક તરફ દલીલોથી તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ની તે ધારણાઓનું સત્ય હોવું સાબિત કરવામાં આવ્યું છે, જે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને ઈસ્લામ વિરોધીઓ વચ્ચે ઝઘડાનું મૂળ હતું. બીજી તરફ તે મૂળ પ્રેરક તત્ત્વોને સ્પષ્ટ રૂપે સામે મૂકી દેવામાં આવ્યા છે, જેના કારણે કુરૈશના સરદારો આટલા જોશભેર નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ લડી રહ્યા હતા. તેથી આયત-પદ્માં એ વાત કોઈ પક્ષપાત કે પૂર્વગ્રહ વિના ચોખ્ખા શબ્દોમાં કહી દેવામાં આવી છે કે તમારા ઈન્કારનું મૂળ કારણ તે દંભ છે, જે તમારા હૃદયોમાં છે. તમે સમજો છો કે જો લોકો હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ)નો સ્વીકાર કરી લેશે, તો તમારી મોટાઈ ટકી શકશે નહીં. આ જ સંદર્ભમાં કાફિરોને વારંવાર ચેતવણીઓ આપવામાં આવી છે કે જો અલ્લાહની આયતો સામે લડવા-ઝઘડવાથી અટકશો નહીં, તો એ જ પરિણામોનો સામનો કરવો પડશે, જેનો સામનો પુરોગામી જાતિઓને કરવો પડ્યો છે.

آيَاتُهَا ٨٥

(٣٠) سُورَةُ الْهُؤْمِنِ مَكِّيَّةٌ (١٠)

رُكُوعَاتُهَا ٩

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمًّا ١ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ٢
 غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ٣ ذُرِّي
 الطُّولِ ٤ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَهُ الْمَصِيرِ ٥ مَا يُجَادِلُ
 فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ
 فِي الْبِلَادِ ٦ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ
 بَعْدِهِمْ ٧ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ ٨ وَ
 جَدَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ ٩ فَكَيْفَ
 كَانَ عِقَابِ ١٠ وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى
 الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ١١ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ
 الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ
 بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ
 رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ
 وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ١٢ رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ
 الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَ
 ذُرِّيَّتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ١٣ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ
 وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ ١٤ وَذَلِكَ هُوَ
 الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ١٥ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادُونَ لَمَقَّتْ اللَّهُ

وَقَدْ لَزِمَ
 وَتَقَرَّرَ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَلَى سَبْعِينَ مِائَةً

مَائَاتٍ ٦ - ١٥

૪૦. સૂર: અલ-મુ'મિન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૯ • આયતો-૮૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) આ ગ્રંથનું અવતરણ અલ્લાહ તરફથી થયું છે, જે પ્રભુત્વશાળી છે, બધું જ જાણવાવાળો છે, (૩) ગુનાઓ માફ કરવાવાળો અને તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) સ્વીકારવાવાળો છે, કઠોર સજા આપવાવાળો અને મોટો મહેરબાન છે. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તેના જ તરફ સૌને પાછા ફરવાનું છે.

(૪) અલ્લાહની આયતોમાં ઝઘડો કરતા નથી, પરંતુ માત્ર એ લોકો, જેમણે ઈન્કાર કર્યો છે. આ પછી દુનિયાના દેશોમાં તેમની ચાલાકીભરી પ્રવૃત્તિઓ તમને ધોખામાં ન નાખે. (૫) આમના પહેલાં નૂહની કોમ પણ ખોટું ઠેરવી ચૂકી છે, અને તેના પછી ઘણા જૂથોએ પણ આ કામ કર્યું છે. દરેક કોમે પોતાના રસૂલ (ઈશદૂત) પર હુમલો કર્યો, જેથી તેને કેદ પકડે. તેમણે બધાએ અસત્યના હથિયારો વડે સત્યને નીચું દેખાડવાનો પ્રયાસ કર્યો, પણ છેવટે મેં તેમને પકડી લીધાં. પછી જોઈ લો કે મારી સજા કેવી કઠોર હતી. (૬) આવી જ રીતે તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો આ ફેંસલો પણ એ સૌ લોકો પર લાગુ થઈ ચૂક્યો છે, જેમણે કુફ કર્યું છે કે તેઓ જહન્નમમાં દાખલ થવાના છે.

(૭) અલ્લાહનું સિંહાસન ઉપાડનારના ફરિશ્તાઓ અને તેઓ જે સિંહાસનની ચોતરફ હાજર રહે છે, સૌ પોતાના રબની પ્રશંસાની સાથે તેની તસ્બીહ (ગુણગાન) કરી રહ્યા છે. તેઓ તેના પર ઈમાન ધરાવે છે અને ઈમાન લાવનારાઓ માટે માફીની દુઆ કરે છે. તેઓ કહે છે, “હે અમારા રબ ! તું પોતાની દયા અને પોતાના જ્ઞાન સાથે પ્રત્યેક વસ્તુ ઉપર છવાયેલો છે, તો ક્ષમા કરી દે અને નર્કની યાતનાથી બચાવી લે એ લોકોને, જેમણે તૌબા કરી છે અને તારો માર્ગ અપનાવી લીધો છે. (૮) હે અમારા રબ ! અને દાખલ કર તેમને સદૈવ રહેનારી એ જન્મતોમાં, જેનો તેં તેમના સાથે વાયદો કર્યો છે, અને તેમના માતા-પિતા અને પત્નીઓ અને સંતાનમાંથી જેઓ સદાચારી હોય (તેમને પણ ત્યાં તેમના સાથે જ પહોંચાડી દે). નિ:સંદેહ, તું સર્વશક્તિમાન અને તત્ત્વદર્શી છે. (૯) અને બચાવી લે તેમને બૂરાઈઓથી. જેને તેં કયામતના દિવસે બૂરાઈઓથી બચાવી લીધો તેના ઉપર તેં મોટી દયા કરી. આ જ મહાન સફળતા છે.” (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) જે લોકોએ કુફ કર્યું છે, કયામતના દિવસે તેમને પોકારીને કહેવામાં આવશે,

أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ
 فَتَكْفُرُونَ ۝ قَالُوا رَبَّنَا أَمَتْنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا
 اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ
 سَبِيلٍ ۝ ذِكْرُكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ
 يُشْرَكَ بِهِ تَوَمَّنُوا ۗ فَاحْكُم بِلِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ۝ هُوَ
 الَّذِي يُرِيكُم آيَاتِهِ وَيُنزِلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا
 وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ۝ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
 لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ
 ذُو الْعَرْشِ ۚ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ
 عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ۝ يَوْمَ هُمْ بِلِسْتِرْوَاهِ
 لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۗ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ
 لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ۝ الْيَوْمَ نُجْزِي كُلَّ نَفْسٍ بِمَا
 كَسَبَتْ ۗ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۗ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝
 وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ
 كَظْمِيبٍ ۗ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ
 يُطَاعُ ۝ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ۝
 وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ ۗ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ
 لَا يَقْضُونَ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝
 أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

“આજે તમને જેટલો સખત ગુસ્સો પોતાના પર આવે છે, અલ્લાહ તમારા પર તેનાથી વધુ કોષિત તે વખતે થતો હતો, જ્યારે તમને ઈમાન તરફ બોલાવવામાં આવતા હતા અને તમે ઈન્કાર કરતા હતા.” (૧૧) તેઓ કહેશે, “હે અમારા રબ ! તેં હકીકતમાં અમને બે વખત મૃત્યુ અને બે વખત જીવન આપી દીધું.”^(૧) હવે અમે અમારા ગુનાઓનો સ્વીકાર કરીએ છીએ. શું હવે અહીંથી નીકળવાનો પણ કોઈ માર્ગ છે?” (૧૨) (જવાબ મળશે,) “આ સ્થિતિ જેમાં તમે ગ્રસ્ત છો, એ કારણે છે કે જ્યારે એક અલ્લાહ તરફ બોલાવવામાં આવતા હતા, તો તમે માનવાનો ઈન્કાર કરી દેતા હતા અને જ્યારે તેના સાથે બીજાઓને ભેળવવામાં આવતા તો તમે માની લેતા હતા. હવે ફેંસલો અલ્લાહ, મહાન અને સર્વોચ્ચના હાથમાં છે.”

(૧૩) એ જ છે, જે તમને પોતાની નિશાનીઓ દેખાડે છે અને આકાશમાંથી તમારા માટે રોજી ઊતારે છે,^(૨) પરંતુ (આ નિશાનીઓના નિરીક્ષણથી) શિક્ષા એ જ વ્યક્તિ ગ્રહણ કરે છે જે અલ્લાહ તરફ વળનાર હોય. (૧૪) (તો હે અલ્લાહ તરફ વળનારાઓ !) અલ્લાહને જ પોકારો, પોતાના દીન (ધર્મ)ને તેના માટે વિશિષ્ટ બનાવીને, ચાહે તમારું આ કૃત્ય કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને ગમે તેટલું અપ્રિય હોય.

(૧૫) તે ઉચ્ચ દરજ્જાઓવાળો, અર્શ (સિંહાસન)નો માલિક છે. પોતાના બંદાઓમાંથી જેના પર ઈચ્છે છે પોતાની આજ્ઞાથી રૂહ અવતરિત કરી દે છે, જેથી તે મુલાકાતના દિવસથી સાવધાન કરી દે. (૧૬) તે દિવસે જ્યારે તમામ લોકો ખુલ્લી રીતે સામે હશે, અલ્લાહથી તેમની કોઈ વાત પણ છૂપી નહીં હોય. (તે દિવસે પોકારીને પૂછવામાં આવશે,) આજે રાજ્ય કોનું છે? (આખી સૃષ્ટિ પોકારી ઊઠશે,) અલ્લાહ, એકલા અને પ્રભુત્વશાળીનું. (૧૭) (કહેવામાં આવશે,) આજે દરેક જીવધારીને તેની કમાણીનું વળતર ચૂકવવામાં આવશે, જે તેણે કરી હતી. આજે કોઈના પર કોઈ અત્યાચાર નહીં થાય અને અલ્લાહ હિસાબ લેવામાં ઘણો ઝડપી છે. (૧૮) હે નબી સલ્લ ! ડરાવી દો આ લોકોને તે દિવસથી જે નિકટ આવી પહોંચ્યો છે, જ્યારે કાળજાં બહાર આવી રહ્યા હશે અને લોકો યુપચાપ દુઃખના ઘૂંટડા પી રહ્યા હશે. અત્યાચારીઓનો ન કોઈ આત્મીય મિત્ર હશે અને ન કોઈ ભલામણ કરનાર, જેની વાત માનવામાં આવે. (૧૯) અલ્લાહ નજરોની ચોરી સુદ્ધાંથી વાકેફ છે અને એ રહસ્યો પણ જાણે છે, જે તેમના હૃદયોએ છૂપાવી રાખ્યા છે. (૨૦) અને અલ્લાહ સત્યપૂર્વક નિષ્પક્ષ ફેંસલો કરશે. હવે તેઓ જેમને (આ બહુદેવવાદીઓ) અલ્લાહને છોડીને પોકારે છે, કોઈ વસ્તુનો પણ ફેંસલો કરવાના નથી. નિ:સંદેહ, અલ્લાહ જ બધું સાંભળનાર અને જોનાર છે. (રૂકૂમ-૨)

(૨૧) શું આ લોકો કયારેય ધરતીમાં હયા-ફયા નથી કે આ લોકોને તેમનો અંજામ

૧. બે વખત મૃત્યુ અને બે વખત જીવનથી તાત્પર્ય એ જ વસ્તુ છે, જેનો ઉલ્લેખ સૂર: બકરહ, આયત-૨૮માં કરવામાં આવ્યો છે.

૨. અર્થાત્, વરસાદ વરસાવે છે જે આજીવિકાનું કારણ છે, ગરમી અને ઠંડી અવતરિત કરે છે જેનો આજીવિકા ઉત્પન્ન થવામાં મોટો હાથ છે.

الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ
 آثَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَمَا كَانَ
 لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ۖ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ
 رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ ۗ إِنَّهُ قَوِيٌّ
 شَدِيدُ الْعِقَابِ ۗ ۝١٢٠ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَ
 سُلْطَنِ مُبِينٍ ۖ ۝١٢١ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا
 سِحْرٌ كَذَّابٌ ۖ ۝١٢٢ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا
 اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ ۗ ۝١٢٣
 وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ۖ ۝١٢٤ وَقَالَ فِرْعَوْنُ
 ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ وَلْيَدْعُ رَبَّهُ ۗ إِنِّي أَخَافُ أَنْ
 يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ۖ ۝١٢٥
 وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ
 لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ۗ ۝١٢٦ وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ ۖ
 مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ
 يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ ۗ ۝١٢٧
 وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا
 يُضَيِّبُكُمْ يَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ
 هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ۖ ۝١٢٨ يُقَوْمُ لَكُمْ الْمُلْكَ الْيَوْمَ
 ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ ۗ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ

દેખાયો હોત, જેઓ આમના પહેલાં થઈ ચૂક્યા છે ? તેઓ આમનાથી વધુ શક્તિશાળી હતા અને આમનાથી વધુ પ્રબળ નિશાનીઓ ધરતીમાં મૂકી ગયા છે. પરંતુ અલ્લાહે તેમને તેમના ગુનાઓ માટે ઝડપી લીધા અને તેમને અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ ન હતું. (૨૨) આવો અંજામ તેમનો એટલા માટે આવ્યો કે તેમના પાસે તેમના પયગંબરો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણો^(૩) લઈને આવ્યા અને તેમણે માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. છેવટે અલ્લાહે તેમને ઝડપી લીધા. નિશ્ચિતપણે તે ખૂબ શક્તિશાળી અને સજા આપવામાં ખૂબ કઠોર છે.

(૨૩) અમે મૂસાને અમારી નિશાનીઓ અને નિમણૂકની સ્પષ્ટ સનદ સાથે મોકલ્યો (૨૪) ફિરઔન અને હામાન અને કારુન તરફ, પરંતુ તેમણે કહ્યું, “જાદૂગર છે, જૂઠો છે.” (૨૫) પછી જ્યારે તે અમારા પાસેથી સત્ય તેમના સામે લઈ આવ્યો, તો તેમણે કહ્યું, “જેઓ ઈમાન લાવીને આની સાથે સામેલ થયા છે તે બધાના પુત્રોને કતલ કરી દો અને પુત્રીઓને જીવતી રહેવા દો.” પરંતુ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ની ચાલ નિષ્ફળ જ ગઈ.

(૨૬) એક દિવસે ફિરઔનને પોતાના દરબારીઓને કહ્યું, “છોડી દો મને, હું આ મૂસાને કતલ કરી દઉં છું, અને પોકારી જુએ આ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ને. મને આશંકા છે કે આ તમારો ધર્મ બદલી નાખશે, અથવા દેશમાં બગાડ પેદા કરી દશે.”

(૨૭) મૂસાએ કહ્યું, “મેં તો દરેક તે અહંકારીથી, જે હિસાબના દિવસ પર ઈમાન ધરાવતો નથી, મારા રબ અને તમારા રબનું શરણ મેળવી લીધું છે.” (રુકૂઅ-૩)

(૨૮) આ પ્રસંગે ફિરઔનના લોકોમાંથી એક ઈમાન ધરાવનાર વ્યક્તિ, જે પોતાનું ઈમાન છુપાવી રહ્યો હતો, બોલી ઊઠ્યો, “શું તમે એક માણસને માત્ર એટલા માટે જ કતલ કરી દેશો કે તે કહે છે કે મારો રબ અલ્લાહ છે ? જો કે તે તમારા રબ તરફથી તમારા પાસે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણો લઈને આવ્યો. જો તે જૂઠો છે, તો તેનું જૂઠ સ્વયં તેના પર પાણું આવશે. પરંતુ જો તે સાચો છે, તો જે ભયંકર પરિણામોથી તે તમને ડરાવે છે તેમાંથી કેટલાક તો તમારા પર ચોક્કસ આવી જશે. અલ્લાહ એવા કોઈ માણસને માર્ગદર્શન નથી આપતો, જે મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરનારો અને મોટો જૂઠો હોય. (૨૯) હે મારી કોમના લોકો ! આજે તમને સત્તા પ્રાપ્ત છે અને ધરતીમાં તમે પ્રભુત્વશાળી છો, જો અલ્લાહની યાતના આપણા ઉપર આવી ગઈ, તો પછી કોણ છે જે આપણી મદદ કરી શકશે ?”

૩. ‘બેયિનાત’ (સ્પષ્ટ પ્રમાણ)થી તાત્પર્યત્રણ વસ્તુઓ છે : એક, એવા સ્પષ્ટ ચિહ્નો અને નિશાનીઓ, જે તેમના અલ્લાહ તરફથી નિયુક્ત હોવા પર સાક્ષી હતી. બીજી, એવી પ્રકાશિત દલીલો જે તેમણે પ્રસ્તુત કરેલ શિક્ષાઓના પક્ષમાં સત્ય હોવાની સાબિતીઓ આપી રહી હતી. ત્રીજી, જીવનની સમસ્યાઓ અને મામલાઓના સંબંધે એવા સ્પષ્ટ આદેશો જેને જોઈને દરેક સમજદાર વ્યક્તિ એ જાણી શકતો હતો કે આવી પવિત્ર શિક્ષાઓ કોઈ જૂઠો, સ્વાર્થી માણસ આપી શકતો નથી.

ફિરઔને કહ્યું, “હું તો તમને એ જ અભિપ્રાય આપી રહ્યો છું જે મને યોગ્ય દેખાય છે અને હું તમને એ જ માર્ગ તરફ તમારી દોરવણી કરું છું, જે સારો છે.” (૩૦) તે માણસ જે ઈમાન લાવ્યો હતો, તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના લોકો ! મને ભય છે કે ક્યાંક તમારા પર પણ એ દિવસ ન આવી જાય, જે આ પહેલાં ઘણા સમૂહો પર આવી ચૂક્યો છે, (૩૧) જેવો દિવસ નૂહની કોમ અને આદ અને સમૂદ અને એમના પછીની કોમો પર આવ્યો હતો, અને એ સત્ય છે કે અલ્લાહ પોતાના બંદાઓ પર અત્યાચારનો કોઈ ઈરાદો ધરાવતો નથી. (૩૨) હે કોમ ! મને ડર છે કે ક્યાંક તમારા પર ફરિયાદ અને આર્તનાદ કરવાનો દિવસ ન આવી જાય, જ્યારે તમે એકબીજાને પોકારશો (૩૩) અને ભાગ્યા-ભાગ્યા ફરશો. પરંતુ તે વખતે અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ નહીં હોય. સત્ય એ છે કે જેને અલ્લાહ પથભ્રષ્ટ કરી દે તેને પછી કોઈ રસ્તો બતાવનાર નથી હોતો. (૩૪) આનાથી પહેલાં યૂસુફ તમારા પાસે સ્પષ્ટ પ્રમાણો લઈને આવ્યા હતા, પરંતુ તમે તેમની લાવેલી શિક્ષા અંગે શંકામાં જ રહ્યા. પછી જ્યારે તેમનું અવસાન થઈ ગયું તો તમે કહ્યું કે હવે તેમના પછી અલ્લાહ કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) કદાપિ નહીં મોકલે.” — આવી જ રીતે^(૪) અલ્લાહ તે સૌ લોકોને ભટકાવી મૂકે છે, જેઓ હદથી વધી જનારા અને શંકાશીલ હોય છે. (૩૫) અને અલ્લાહની આયતોમાં ઝઘડા કરે છે, તેના વગર કે તેમના પાસે કોઈ સનદ કે દલીલ આવી હોય. આ વર્તણૂંક અલ્લાહ અને ઈમાન લાવનારાઓ નજીક ખૂબ જ ઘૃણાપાત્ર છે. આવી જ રીતે અલ્લાહ પ્રત્યેક અભિમાની અને અત્યાચારીના હૃદય પર મહોર મારી દે છે.

(૩૬) ફિરઔને કહ્યું, “હે હામાન ! મારા માટે એક ઊંચી ઈમારત બનાવ, જેથી હું રસ્તાઓ સુધી પહોંચી શકું, (૩૭) આકાશોના રસ્તાઓ સુધી, અને મૂસાના ખુદાને ઝાંખીને જોઉં. મને તો આ મૂસા જૂઠો જ લાગે છે.” આમ, ફિરઔન માટે તેના દુષ્કૃત્યો સુંદર અને આકર્ષક બનાવી દેવામાં આવ્યા અને તેને સન્માર્ગથી રોકી દેવામાં આવ્યો. ફિરઔનની આખી ચાલબાજી (તેના પોતાના) વિનાશના માર્ગમાં જ વપરાઈ. (રુકૂઅ-૪)

(૩૮) એ વ્યક્તિ જે ઈમાન લાવ્યો હતો, બોલ્યો, “હે મારી કોમના લોકો ! મારી વાત માનો, હું તમને સાચો માર્ગ બતાવું છું. (૩૯) હે કોમ ! દુનિયાનું જીવન તો થોડા

૪. દેખીતી રીતે એવું પ્રતીત થાય છે કે આગળના આ કેટલાક વાક્યો અલ્લાહ તૃપ્તાલાએ ફિરઔનવાળાઓમાંથી એક ઈમાનવાળાના કથન પર વધારા અને સ્પષ્ટતાના રૂપમાં ઈરશાદ ફરમાવ્યા છે.

هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ۚ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ
 الْقَرَارِ ۖ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا ۚ
 وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
 فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ
 حِسَابٍ ۖ وَيَقُومُ مَالِيٌّ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجْوَىٰ وَ
 تَدْعُونِي إِلَى النَّارِ ۗ تَدْعُونِي لِكُفْرٍ بِاللهِ وَ
 أَشْرِكٍ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ ۚ وَإِنَّا أَدْعُوكُمْ إِلَى
 الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ۖ لَا جَرَمَ لَنَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ
 لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ ۚ وَإِن
 مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَإِنَّمَا السُّرْفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ
 فَسْتَذَكِّرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ ۗ وَأُقْوِضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ ۗ
 إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۖ قَوْفَهُ اللهُ سَيِّئَاتِ مَا
 مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ ۖ
 النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ
 السَّاعَةُ ۗ تَدْخُلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ۖ وَ
 إِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعْفَاءُ لِلَّذِينَ
 اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتَدُونَ
 عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ ۖ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا
 كُلٌّ فِيهَا إِنَّا اللهُ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ۖ وَقَالَ

દિવસનું છે, હંમેશાં રહેઠાણની જગ્યા તો આખિરત (પરલોક) જ છે. (૪૦) જે બૂરાઈ કરશે તેને એટલો જ બદલો મળશે, જેટલી બૂરાઈ તેણે કરી હશે અને જે સદ્કાર્ય કરશે, યાહે તે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, શરત એ કે હોય તે ઈમાનવાળા, તો આવા સૌ લોકો જન્મત (સ્વર્ગ)માં દાખલ થશે, જ્યાં તેમને બેહિસાબ રોજી આપવામાં આવશે. (૪૧) હે કોમ ! છેવટે આ શું મામલો છે કે હું તો તમને મુક્તિ તરફ બોલાવું છું અને તમે મને આગ તરફ આમંત્રણ આપો છો ! (૪૨) તમે મને એ વાતનું આમંત્રણ આપો છો કે હું અલ્લાહથી કુફ કરું (અર્થાત્ ઈન્કારનું વલણ અપનાવું) અને તેના સાથે એ હસ્તીઓને ભાગીદાર ઠેરવું જેમને હું જાણતો નથી, ^(૫) જો કે હું તમને તે પ્રભુત્વશાળી, ક્ષમાશીલ, અલ્લાહ તરફ બોલાવી રહ્યો છું. (૪૩) નહીં, સત્ય આ છે અને આનાથી વિપરીત નથી હોઈ શકતું કે જેમના તરફ તમે મને બોલાવી રહ્યા છો તેમના માટે ન દુનિયામાં કોઈ આમંત્રણ છે અને ન આખિરત (પરલોક)માં, ^(૬) અને આપણે સૌને પાછા ફરવાનું તો અલ્લાહ તરફ જ છે, અને હદથી વધી જનારાઓ આગમાં જવાવાળા છે. (૪૪) આજે જે કંઈ હું કહી રહ્યો છું, નજીકમાં જ એ સમય આવશે, જ્યારે તમે તેને યાદ કરશો, અને પોતાનો મામલો હું અલ્લાહને સુપ્રત કરું છું. તે પોતાના બંદાઓની દેખરેખ રાખનાર છે.”

(૪૫) છેવટે તે લોકોએ જે ખરાબમાં ખરાબ ચાલબાજીઓ તે ઈમાનવાળા વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ચાલી, અલ્લાહે તે બધાથી તેને બચાવી લીધો, ^(૭) અને ફિરઝૌનના સાથીઓ પોતે જ સૌથી ખરાબ યાતનાના ચક્કરમાં આવી ગયા. (૪૬) દોજખ (નર્ક)ની આગ છે, જેના સામે તેમને સવારે અને સાંજે રજૂ કરવામાં આવે છે, અને જ્યારે કયામતની ઘડી આવી જશે, ત્યારે આદેશ થશે કે ફિરઝૌનના લોકોને અત્યંત કઠોર યાતનામાં દાખલ કરો. (૪૭) પછી થોડો વિચાર કરો તે સમયનો, જ્યારે આ લોકો દોજખમાં એક-બીજા સાથે ઝઘડી રહ્યા હશે. દુનિયામાં જેઓ કમજોર હતા તેઓ મોટા બનનારાઓને કહેશે, “અમે તમારા આધીન હતા, હવે શું અહીં તમે જહન્નમની આગની પીડાના અમુક ભાગથી અમને બચાવી લેશો ?” (૪૮) તે મોટા બનનારાઓ જવાબ આપશે, “આપણે સૌ અહીં એક સ્થિતિમાં છીએ, અને અલ્લાહ બંદાઓ વચ્ચે ફેંસલો કરી ચૂક્યો છે.”

૫. અર્થાત્, મારા જ્ઞાનમાં નથી કે ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં તેમની કોઈ ભાગીદારી છે.

૬. આ વાક્યના ઘણા અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે તેમને ન દુનિયામાં કોઈ હક્ક પહોંચે છે અને ન આખિરતમાં કે તેમની ખુદાઈનો સ્વીકાર કરવા માટે અલ્લાહના બંદાઓને આમંત્રણ આપવામાં આવે. બીજો એ કે તેમને તો લોકોએ જબરજસ્તી ખુદા (પ્રભુ, ઈશ્વર) બનાવ્યા છે, નહિં તો તેઓ સ્વયં ન આ દુનિયામાં ખુદાઈના દાવેદાર છે, ન આખિરતમાં આ દાવો લઈને ઉઠશે કે અમે પણ તો ખુદા (પ્રભુ) હતા, તમે અમને કેમ ન માન્યા. ત્રીજો એ કે તેમને પોકારવાનો કોઈ ફાયદો ન આ દુનિયામાં છે, ન આખિરતમાં, કેમ કે તેઓ તદ્દન અધિકાર વગરના છે અને તેમને પોકારવું નિશ્ચિતરૂપે નિરર્થક છે.

૭. આનાથી જાણ થાય છે કે એ વ્યક્તિ ફિરઝૌનની સલ્તનતમાં એટલા મહત્વપૂર્ણ વ્યક્તિત્વનો માલિક હતો કે ભર્યા દરબારમાં ફિરઝૌનના રૂબરૂ આ સત્ય કહી જવા છતાં ખુલ્લેઆમ તેને સજા આપવાની હિંમત કરી શકાતી નહોતી, એટલા માટે ફિરઝૌન અને તેના હામીઓએ તેને મારી નાખવા છૂપી યુક્તિઓ કરવી પડી, પરંતુ આ યુક્તિઓને પણ અલ્લાહે ચાલવા ન દીધી.

الَّذِينَ فِي النَّارِ لِيَخْرُنَهُمْ أَجْرُهُمْ يُخَوِّفُ
 عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ۖ قَالُوا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمُ
 رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۖ قَالُوا فَأَدْعُوا ۚ وَمَا
 دَعَا الْكٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ۗ إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَ
 الَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ۖ
 يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ
 وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ۖ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَىٰ
 وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ۖ هُدًى وَ
 ذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۖ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ
 وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْ
 الْبَكْرِ ۖ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ
 سُلْطٰنٍ أَنَّهُمْ إِن فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ
 بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۖ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۖ
 لَخَلَقُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَ
 لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۖ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ
 وَالْبَصِيرَةُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا
 الْمَسِيءُ ۖ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ۖ إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ
 لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۖ
 وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ۖ إِنَّ الَّذِينَ

(૪૯) પછી આ દોજખમાં પડેલા લોકો જહન્નમના કાર્યકર્તાઓને કહેશે, “તમારા માલિકથી પ્રાર્થના કરો કે અમારી સજામાં માત્ર એક દિવસનો ઘટાડો કરી દે.” (૫૦) તેઓ પૂછશે, “શું તમારા પાસે રસૂલો (ઈશદૂતો) સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને નહોતા આવતા રહેતા?” તેઓ કહેશે, “હા.” જહન્નમના કાર્યકર્તાઓ કહેશે, “પછી તો તમે જ પ્રાર્થના કરો, અને કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ની પ્રાર્થના તો નિરર્થક જ જવાની છે.” (રૂકૂઅ-૫)

(૫૧) વિશ્વાસ રાખો કે અમે અમારા રસૂલો અને ઈમાન લાવનારાઓની મદદ આ દુનિયાના જીવનમાં પણ જરૂર કરીએ છીએ અને તે દિવસે પણ કરીશું, જ્યારે સાક્ષીઓ ઊભા થશે, (૫૨) જ્યારે અત્યાચારીઓને તેમનું માફી-હેતુ સફાઈની રજૂઆત કરવું કોઈ ફાયદો નહીં આપે અને તેમના પર ફિટકાર પડશે અને સૌથી ખરાબ ઠેકાણું તેમના હિસ્સામાં આવશે. (૫૩) છેવટે જોઈ લો કે મૂસાનું અમે માર્ગદર્શન કર્યું અને ઈસરાઈલની સંતાનને એ ગ્રંથના ઉત્તરાધિકારી બનાવી દીધા, (૫૪) જે બુદ્ધિશાળી લોકો માટે માર્ગદર્શન અને શિખામણ હતો. (૫૫) તો હે નબી સલ્વ.! ધીરજ રાખો, અલ્લાહનો વાયદો તદ્દન સાચો છે, પોતાના કસૂરની માફી માગો,^(૯) અને સવાર-સાંજ પોતાના રબની પ્રશંસાની સાથે તેની તસ્બીહ (પવિત્રતાનો જાપ) કરતા રહો. (૫૬) વાસ્તવિકતા એ છે કે જે લોકો કોઈ સનદ કે દલીલ વિના, જે તેમના પાસે આવી હોય, અલ્લાહની આયતોમાં ઝઘડી રહ્યા છે તેમના હૃદયોમાં અહંકાર ભરેલો છે, પરંતુ તેઓ તે મોટાઈ સુધી પહોંચવાના નથી, જેનું તેઓ ધમંડ રાખે છે. કેવળ અલ્લાહનું શરણ માગી લો. તે બધું જ જુએ અને સાંભળે છે.

(૫૭) આકાશો અને ધરતીનું પેદા કરવું મનુષ્યને પેદા કરવાની સરખામણીમાં ચોક્કસ વધારે મોટું કામ છે. પરંતુ મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (૫૮) અને તે થઈ શકતું નથી કે આંધળો અને આંખોવાળો એક-સમાન થઈ જાય અને ન ઈમાનદાર સદાચારી તથા દુરાચારી સરખા ઠરે. પરંતુ તમે લોકો ભાગ્યે જ કંઈ સમજો છો. (૫૯) નિશ્ચિતપણે કયામતની ઘડી આવવાની છે. તેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી. પરંતુ ઘણાંખરા લોકો નથી માનતા.

(૬૦) તમારો રબ કહે છે, “મને પોકારો, હું તમારી દુઆઓ (પ્રાર્થનાઓ) કબૂલ કરીશ.”^(૯) જેઓ ધમંડમાં આવીને મારી ઈબાદતથી મોઢું ફેરવે છે, ચોક્કસ તેઓ અપમાનિત

૮. જે સંદર્ભ અને અનુસંધાનમાં આ વાત કહેવામાં આવી છે તેના પર વિચાર કરવાથી સાફ પ્રતીત થાય છે કે આ જગ્યાએ ‘કસૂર’થી તાત્પર્ય અધીરાઈની એ સ્થિતિ છે, જે સખત વિરોધના એ વાતાવરણમાં વિશેષરૂપે પોતાના સાથીઓની લાચારી જોઈ-જોઈને નબી કરીમ સલ્વ.ના અંદર પેદા થઈ રહી હતી. આપ સલ્વ. ઈજ્જતા હતા કે જલ્દીથી કોઈ મો’જિજા (ચમત્કાર) એવો બતાવી દેવામાં આવે, જેનાથી કાફિરો માની જાય, અથવા અલ્લાહ તરફથી અન્ય કોઈ એવી વાત જલ્દીથી પ્રગટ થઈ જાય, જેનાથી વિરોધનું આ તોફાન ઠંડું પડી જાય. આ ઈચ્છા સ્વયં કોઈ ગુનો ન હતો, જેના માટે કોઈ તૌબા (પશ્ચાત્તાપ) અને ઈસ્તગફાર (માફી માગવા)ની જરૂર હોય, પરંતુ જે ઉચ્ચ સ્થાન પર અલ્લાહ તઆલાએ હુજૂર સલ્વ.ને બિરાજમાન કર્યા હતા અને એ સ્થાનને જે જબરજસ્ત દેઠ નિશ્ચય અપેક્ષિત હતો, એ દષ્ટિથી આ થોડી અધીરાઈ પણ અલ્લાહ તઆલાને આપના દરજ્જાથી નિમ્નતર દેખાઈ, તેથી ઈરશાદ થયો કે આ નબળાઈ પર પોતાના રબથી માફી માંગો અને ચક્રાન જેવી મજબૂતીની સાથે પોતાના વલણ પર કાયમ થઈ જાઓ, જેમ કે તમારા જેવા મહાન અને ઉચ્ચ દરજ્જાવાળા વ્યક્તિએ હોવું જોઈએ.

يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَبِّدْ خُلُوفَ جَهَنَّمَ ذَاخِرِينَ ١٠
اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ
مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ١١ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ
شَيْءٍ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآفَ تُوَفِّكُونَ ١٢ كَذَلِكَ
يُؤْفِكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ١٣ اللَّهُ
الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَ
صَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ١٤
ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَرِكْ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ١٥ هُوَ
الْحَيُّ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ١٦
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ١٧ قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ
الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنَاتُ
مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِلرَّبِّ الْعَالَمِينَ ١٨ هُوَ
الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ
عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ
ثُمَّ لَتَكُونُوا شِيُوخًا ١٩ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَقَّى مِنْ قَبْلُ
وَلَتَبْلُغُوا أَجَلَ مُّسَمًّى ٢٠ وَالْعَلَّامُ تَعْقِلُونَ ٢١ هُوَ
الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ ٢٢ فَإِذَا قُضِيَ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ
لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ٢٣ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ

અને વ્યાધિગ્રસ્ત થઈને જહન્નમ (નર્ક)માં દાખલ થશે. (૧૦)(રુકૂઅ-૬)

(૬૧) એ અલ્લાહ તો છે જેણે તમારા માટે રાત બનાવી, જેથી તમે તેમાં શાંતિ પ્રાપ્ત કરો અને દિવસને પ્રકાશિત કર્યો. હકીકત એ છે કે અલ્લાહ લોકો પર મોટો કૃપાળુ છે. પરંતુ ઘણાંબરા લોકો શુક્ર (કૃતજ્ઞતા) અદા કરતા નથી. (૬૨) એ જ અલ્લાહ, (જેણે તમારો માટે આ સઘળું કર્યું છે,) તમારો રબ છે, દરેક વસ્તુનો સૃષ્ટા. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. પછી તમે ક્યાંથી બહેકાવવામાં આવી રહ્યા છો? (૬૩) આવી જ રીતે એ તમામ લોકોને બહેકાવવામાં આવતા રહ્યા છે, જેઓ અલ્લાહની આયતોનો ઈન્કાર કરતા હતા.

(૬૪) તે અલ્લાહ તો છે, જેણે તમારા માટે ધરતીને રોકાવાની જગ્યા બનાવી અને ઉપર આકાશનો ગુંબજ બનાવી દીધો, જેણે તમારું રૂપ બનાવ્યું અને ઘણું ઉત્તમ બનાવ્યું, જેણે તમને સારી-શુદ્ધ વસ્તુઓની રોજી આપી. એ જ અલ્લાહ (જેના આ કામો છે) તમારો રબ છે. બેહિસાબ બરકતોવાળો છે તે સૃષ્ટિનો રબ! (૬૫) એ જ જીવંત છે. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તેને જ તમે પોકારો પોતાના દીન (ધર્મ)ને. તેના જ માટે વિશિષ્ટ બનાવીને. તમામ પ્રશંસા સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ અલ્લાહ માટે જ છે.

(૬૬) હે નબી સલ્લ! આ લોકોને કહી દો કે મને તો એ હસ્તીઓની ઉપાસના કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો. (હું આ કામ કેવી રીતે કરી શકું,) જ્યારે કે મારા પાસે મારા રબ (પ્રભુ) તરફથી સ્પષ્ટ નિશાનીઓ આવી ચૂકી છે. મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હું દુનિયાઓના સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ સામે આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝુકાવી દઉં.

(૬૭) તે જ તો છે, જેણે તમને માટીમાંથી પેદા કર્યા, પછી વીર્ય-બિંદુમાંથી, પછી લોહીના લોચામાંથી, પછી તે તમને બાળકના રૂપમાં કાઢે છે, પછી તમને વિકસાવે છે જેથી તમે પોતાની પૂર્ણ શક્તિએ (પ્રૌઢાવસ્થાએ) પહોંચી જાઓ, પછી વધુ વિકસાવે છે જેથી તમે વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચો, અને તમારામાંથી કોઈ પહેલાં જ પાછો બોલાવી લેવાય છે. આ બધું એટલા માટે કરવામાં આવે છે જેથી તમે પોતાના ઠરાવેલા સમય સુધી પહોંચી જાઓ, અને એટલા માટે કે તમે હકીકતને સમજો. (૬૮) એ જ છે જીવન પ્રદાન કરનાર અને એ જ મૃત્યુ આપવાનો છે: તે જે વાતનો પણ ફેંસલો કરે છે, કેવળ એક આજ્ઞા આપે છે કે 'થઈ જા' અને તે થઈ જાય છે. (રુકૂઅ-૭)

(૬૯) તમે જોયા એ લોકોને, જેઓ અલ્લાહની આયતોમાં ઝંઘડા કરે છે. તેઓ

૯. અર્થાત્, દુઆઓ કબૂલ કરવાના બધા અધિકારો મારા પાસે છે, તેથી તમે બીજાઓથી દુઆઓ ન માંગો, બલકે મારાથી માંગો.

૧૦. આ આયતમાં બે વાતો વિશેષરૂપે ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે: એક એ કે દુઆ અને ઈબાદતને અહીં સમાનાર્થી શબ્દોના રૂપે પ્રયુક્ત કરવામાં આવેલ છે, કેમ કે પહેલા વાક્યમાં જે વસ્તુને દુઆની સંજ્ઞા આપવામાં આવેલ હતી, તેને જ બીજા વાક્યમાં 'ઈબાદત' શબ્દથી વ્યક્ત કરવામાં આવેલ છે. આનાથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ ગઈ કે દુઆ વાસ્તવમાં ઈબાદત છે અને ઈબાદતનો આત્મા છે. બીજી એ કે અલ્લાહથી દુઆ માંગવાવાળાઓ માટે 'ધર્મડમાં આવીને મારી ઈબાદતથી મોહું ન ફેરવો'ના શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. આનાથી જાણ થઈ કે અલ્લાહથી દુઆ માંગવી

فِي آيَةِ اللَّهِ ط آتَى يُصْرَفُونَ ﴿١١﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا
 بِالْكِتَابِ وَمِمَّا أُرْسِلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٢﴾
 إِذِ الْأَغْلُلُ فِيَّ اعْتَنَقِهِمْ وَالسَّلْسِلُ ط يُسْحَبُونَ ﴿١٣﴾
 فِي الْحَمِيمِ ه ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ قِيلَ
 لَهُمْ آيِنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿١٥﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ ه
 قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا
 كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿١٦﴾ ذُرِّيَّتُمْ بِمَا كُنْتُمْ
 تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنَّا كُنْتُمْ
 تَمْرَحُونَ ﴿١٧﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
 فِيهَا، فَبِئْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿١٨﴾ قَاصِرُ
 إِنِّ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا، فَمَا تُرِيْبَتِكَ بَعْضَ الَّذِي
 نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيْتِكَ فَأَلَيْنَا يَرْجِعُونَ ﴿١٩﴾ وَ
 لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا
 عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ط وَمَا كَانَ
 لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ
 أَمْرًا لِلَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٠﴾
 اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَ
 مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَلكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا
 عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ

ક્યાંથી ફેરવવામાં આવી રહ્યા છે ? (૭૦) આ લોકો, જેઓ આ ગ્રંથને અને એ બધા ગ્રંથોને ખોટાં ઠેરવે છે, જે અમે અમારા રસૂલો (ઈશદૂતો)ની સાથે મોકલ્યા હતા. ટૂંકમાં જ આમને જણાઈ જશે, (૭૧) જ્યારે તોક એમના ગળાઓમાં હશે અને સાંકળો, જેના વડે બાંધીને ખેંચવામાં આવશે (૭૨) તેમને ઊંચતા પાણી તરફ અને પછી દોજખની આગમાં ઝોકી દેવામાં આવશે. (૭૩) પછી આમને પૂછવામાં આવશે, “હવે ક્યાં છે અલ્લાહ સિવાયના એ બીજા ઉપાસ્યો, જેમને તમે ભાગીદાર બનાવતા હતા?” (૭૪) તેઓ જવાબ આપશે, “બધા છોડી ગયા અમને, બલ્કે અમે આ પહેલાં કોઈ વસ્તુને પોકારતા ન હતા.” આવી રીતે અલ્લાહ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ના પથભ્રષ્ટ હોવાને પ્રમાણિત કરી દેશે. (૭૫) તેમને કહેવામાં આવશે, “આ તમારું પરિણામ એટલા માટે આવ્યું કે તમે ધરતી પર અસત્યમાં મગ્ન હતા અને વધુમાં તેના પર મિથ્યાત્મિમાન કરતા હતા. (૭૬) હવે જાઓ, જહન્નમ (નર્ક)ના દરવાજાઓમાં દાખલ થઈ જાઓ. તમારે સદૈવ ત્યાં જ રહેવાનું છે. ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે અહંકારીઓનું.” (૭૭) તો હે નબી સલ્લ! ધીરજ રાખો, અલ્લાહનો વાયદો તદ્દન સાચો છે. હવે ચાહે અમે તમારા સામે જ આમને એ ખરાબ પરિણામોનો કોઈ ભાગ દેખાડી દઈએ, જેનાથી અમે આમને ડરાવી રહ્યા છીએ, અથવા (તે પહેલાં) તમને દુનિયામાંથી ઉઠાવી લઈએ, આમને પાછા તો અમારા જ તરફ આવવાનું છે.

(૭૮) હે નબી સલ્લ! તમારા પહેલાં અમે ઘણા રસૂલો (ઈશદૂતો) મોકલી ચૂક્યા છીએ, જેમાંથી કેટલાકના અહેવાલ અમે તમને બતાવ્યા છે અને કેટલાકના નથી બતાવ્યા. કોઈ રસૂલની પણ એ શક્તિ ન હતી કે અલ્લાહની અનુમતિ વિના સ્વયં કોઈ નિશાની લઈ આવતો. પછી જ્યારે અલ્લાહનો આદેશ આવી ગયો તો સત્યપૂર્વક ફેંસલો કરી દેવામાં આવ્યો અને ત્યારે દુષ્કર્મી લોકો નુકસાનમાં પડી ગયા. (રુકૂઅ-૮) (૭૯) અલ્લાહે જ તમારા માટે આ પશુઓ બનાવ્યા છે, જેથી આમાંથી કોઈના ઉપર તમે સવારી કરો અને કોઈનું માંસ ખાઓ. (૮૦) તેમના અંદર તમારા માટે બીજા પણ અનેક ફાયદાઓ છે. તેઓ એ કામમાં પણ આવે છે કે તમારા મનમાં જ્યાં જવાની જરૂર હોય ત્યાં તમે

تَحْمَلُونَ ۖ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ ۖ فَآتَىٰ آيَاتِ اللَّهِ
 تُنْكِرُونَ ۝ ٨٦ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا
 كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ كَانُوا أَكْثَرَ
 مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَأَثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا آغَىٰ
 عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ ٨٧ فَلَمَّا جَاءَ ثَمُومُ
 رَسُولُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَ
 حَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝ ٨٨ فَلَمَّا رَأَوْا
 بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَاهُ وَكُفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ
 مُشْرِكِينَ ۝ ٨٩ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا
 بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ اللَّهُ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ۗ
 وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ۝ ٩٠

તેમના ઉપર બેસીને પહોંચી શકો. તેમના ઉપર પણ અને નૌકાઓમાં પણ તમે સવાર કરવામાં આવો છો. (૮૧) અલ્લાહ પોતાની આ નિશાનીઓ તમને દેખાડી રહ્યો છે, છેવટે તમે તેની કઈ-કઈ નિશાનીઓનો ઈન્કાર કરશો.

(૮૨) પછી શું આ લોકો ધરતીમાં હર્યા-ફર્યા નથી કે આમને એ લોકોનો અંજામ દેખાતો, જેઓ આમના પહેલાં થઈ ગયા છે? તેઓ સંખ્યામાં આમના કરતાં અધિક હતા, આમના કરતાં વધુ શક્તિશાળી હતા અને ધરતી ઉપર આમના કરતાં વધુ ભવ્ય અવશેષો છોડી ગયા છે. જે કંઈ કમાણી તેમણે કરી હતી, તે છેવટે તેમના શું કામમાં આવી? (૮૩) જ્યારે તેમના રસૂલો તેમના પાસે સ્પષ્ટ પ્રમાણો લઈને આવ્યા, તો તેઓ એ જ જ્ઞાનમાં મગ્ન રહ્યા, જે સ્વયં તેમના પાસે હતું અને પછી એ જ વસ્તુના ચક્કરમાં આવી ગયા જેની તેઓ ઠેકડી ઉડાવતા હતા. (૮૪) જ્યારે તેમણે અમારી યાતના જોઈ લીધી, તો પોકારી ઉઠ્યા કે અમે માની લીધો અલ્લાહને, જે એક છે, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી અને અમે ઈન્કાર કરીએ છીએ એ બધા ઉપાસ્યોનો, જેમને અમે તેના ભાગીદાર ઠેરવતા હતા. (૮૫) પરંતુ અમારી યાતના જોઈ લીધા પછી તેમનું ઈમાન લાવવું તેમના માટે સહેજ પણ લાભદાયક થઈ શકતું ન હતું, કેમ કે આ જ અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલી પ્રણાલી છે, જે હંમેશા તેના બંદાઓમાં જારી રહી છે, અને તે વખતે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) નુકસાનમાં પડી ગયા. (રુકૂઅ-૯)

૪૧. હા-મીમ અસ્-સજદહ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ બે શબ્દોને જોડીને બનેલું છે : એક હા-મીમ અને બીજો અસ્-સજદહ. અર્થાત્ એ સૂર:, જેનો આરંભ 'હા-મીમ'થી થાય છે અને જેમાં એક સ્થળે 'સજદહ'ની આયત આવી છે.

ઉતરાણકાળ :

આધારભૂત કથનો અનુસાર આના અવતરણનો સમય હઝરત હમઝહ (રદિ.)ના ઈમાન લાવ્યા પછી અને હઝરત ઉમર (રદિ.)ના ઈમાન લાવ્યા પહેલાંનો છે. પ્રખ્યાત તાબઈ મુહમ્મદ બિન કા'બ અલ-ફર્જી રિવાયત કરે છે કે એક વખત કુરૈશના કેટલાક સંરદારો મસ્જિદે-હરામ (કા'બા)માં મહેફિલ જમાવીને બેઠા હતા અને મસ્જિદના એક બીજા ખૂણામાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) એકલા હતા: ઉત્બા બિન રબીઆએ કુરૈશ સરદારોની મસલતથી નબી સલ્લ.ના પાસે જઈને કહ્યું, “ભત્રીજા ! આ કામ જે તમે શરૂ કર્યું છે, એનાથી જો તમારો આશય ધન મેળવવાનો છે, તો અમે બધા મળીને તમને એટલું આપી દઈએ છીએ કે તમે અમારામાં સૌથી વધુ ધનવાન થઈ જાઓ, જો આનાથી પોતાની મોટાઈ ચાહતા હોવ તો અમે તમને અમારા સરદાર બનાવી લઈએ છીએ, જો બાદશાહી ઈચ્છતા હોવ તો અમે તમને અમારો બાદશાહ બનાવી લઈએ છીએ, અને જો તમને કોઈ જીવ વળગ્યું હોય તો અમે અમારા ખર્ચે તમારો ઈલાજ કરાવીએ છીએ.” ઉત્બા આ વાતો કરતો રહ્યો અને નબી (સલ્લ.) યુપચાપ સાંભળતા રહ્યા. પછી આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, “અબુ વલીદ ! તમને જે કંઈ કહેવું હતું, કહી ચૂક્યા?” તેણે કહ્યું, “હા”. આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, “સારું, હવે મારી વાત સાંભળો !” તે પછી આપ (સલ્લ.)એ ‘બિસ્મિલ્લાહિર્રહમાનિર્રહીમ’ (અલ્લાહનાં નામથી જે પરમ્ કૃપાળુ અને પરમ્ દયાળુ છે) પઢીને આ જ સૂર: પઢવાનું શરૂ કર્યું અને ઉત્બા પોતાના બંને હાથ પાછળ જમીન પર ટેકવીને ધ્યાનથી સાંભળતો રહ્યો. સિજદાની આયત (૩૮) પર પહોંચીને આપ (સલ્લ.)એ સિજદો કર્યો અને પછી સિજદામાંથી માથું ઊંચું કરીને ફરમાવ્યું, “હે અબુ વલીદ ! મારો જવાબ તમે સાંભળી લીધો. હવે તમે જાણો ને તમારું કામ”. ઉત્બા ઊભો થઈને કુરૈશના સરદારો પાસે પાછો આવ્યો અને તેમને કહ્યું, “ખુદાના સોગંદ ! મેં એવી વાણી સાંભળી કે પહેલાં કદી સાંભળી નથી. ખુદાના સોગંદ ! ન આ કવિતા છે, ન જાદૂ છે, ન જયોતિષ. હે કુરૈશના સરદારો ! મારી વાત માનો અને

આ માણસને તેના હાલ પર છોડી દો. મને લાગે છે કે આ વાણી કંઈક રંગ લાવીને રહેશે.” કુરૈશના સરદારો તેની આ વાત સાંભળતાં જ બોલી ઊઠ્યા, “વલીદના પિતા ! છેવટે તેનો જાદૂ તમારા પર પણ ચાલી ગયો.” (ઈબ્ને હિશ્શામ, ભા-૧, પૃ. ૩૧૩-૩૧૪)

વિષય અને ચર્ચા :

ઉત્બાની આ વાતચીતના જવાબમાં જે પ્રવચન અલ્લાહ તરફથી અવતરિત થયું, તેમાં એ બેહૂદી વાતો તરફ કોઈ ધ્યાન જ આપવામાં ન આવ્યું, જે તેણે નબી (સલ્વ.)ને કહી હતી, અને માત્ર તે વિરોધને ચર્ચાનો વિષય બનાવવામાં આવ્યો છે જે કુર્આન-મજીદના સંદેશને નીચું દેખાડવા મક્કાના કાફિરો તરફથી તે વખતે ખૂબ જ હઠાગ્રહથી અને અશિષ્ટતાપૂર્વક કરવામાં આવી રહ્યો હતો. આ આંધળા અને બહેરા વિરોધના જવાબમાં જે કંઈ ફરમાવવામાં આવ્યું છે, તેનો સારાંશ આ છે —

- (૧) આ અલ્લાહની અવતરિત કરેલી વાણી છે અને અરબી ભાષામાં છે. અજ્ઞાની લોકો તેમાં જ્ઞાનનો કોઈ પ્રકાશ જોતા નથી, પરંતુ સમજ-બૂઝ રાખનારા તે પ્રકાશને જોઈ પણ રહ્યા છે અને તેનાથી ફાયદો પણ ઉઠાવી રહ્યા છે.
- (૨) તમે જો પોતાના હૃદય પર આવરણો ચઢાવી લીધા છે અને પોતાના કાન બહેરા કરી લીધા છે, તો પયગંબરના સુપ્રત એ કામ નથી કે તે બળજબરીપૂર્વક તમને પોતાની વાત સંભળાવી અને સમજાવી દે. તે તો સાંભળવા માગતા હોય તેમને જ સંભળાવી શકે છે અને સમજવા માગતા હોય તેમને જ સમજાવી શકે છે.
- (૩) તમે ચાહે પોતાની આંખો અને કાન બંધ કરી લો અને પોતાના હૃદયો પર પરદો નાખી દો, પરંતુ સત્ય એ જ છે કે તમારો અલ્લાહ માત્ર એક જ છે અને તમે કોઈ બીજાના બંદા નથી.
- (૪) તમને કંઈ ભાન પણ છે કે આ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) અને કુફ (ઈન્કાર)નું વલણ તમે કોના સાથે કરી રહ્યા છો ? તે અલ્લાહ સાથે જે તમારો અને સમગ્ર સૃષ્ટિનો સર્જક, સ્વામી અને આજીવિકા પ્રદાન કરવાવાળો છે. તેનો ભાગીદાર તમે તેના તુચ્છ સર્જનોને બનાવો છો ?
- (૫) ભલે, નથી માનતા તો સાવધાન થઈ જાઓ કે તમારા પર એવા જ પ્રકારની આપત્તિ તૂટી પડવા માટે તૈયાર છે, જેવી આદ અને સમૂદ જાતિઓ ઉપર આવી હતી.
- (૬) ખૂબ જ દુર્ભાગી છે તે મનુષ્ય, જેના સાથે એવા જીનો અને મનુષ્યોમાંથી

શૈતાનો લાગી જાય, જે તેની મૂર્ખતાઓને તેના સામે સુંદર બનાવીને પ્રસ્તુત કરે. આવા મૂર્ખ લોકો આજે તો અહીં એક-બીજાને પ્રોત્સાહન આપી રહ્યા છે, પરંતુ કયામતના દિવસે આમાંથી દરેક કહેશે કે જે લોકોએ મને પથભ્રષ્ટ કર્યો હતો તેઓ મારા હાથમાં આવી જાય તો તેમને પગ નીચે કચડી નાખું.

- (૭) આ કુર્આન એક અટલ ગ્રંથ છે. આને તમે પોતાની હલકી ચાલબાજીઓ અને પોતાના જૂઠના શસ્ત્રોથી પરાસ્ત કરી શકતા નથી.
- (૮) તમે કહો છો કે આ કુર્આન કોઈ અજમી (બિનઅરબી) ભાષામાં આવવું જોઈતું હતું. પરંતુ જો અજમી ભાષામાં મોકલતા તો તમે જ લોકો કહેતા કે આ પણ વિચિત્ર મજાક છે, આરબ કોમના માર્ગદર્શન માટે અજમી ભાષામાં વાર્તાલાપ કરવામાં આવી રહ્યો છે. આનો અર્થ એ છે કે તમને હકીકતમાં માર્ગદર્શન જોઈતું જ નથી.
- (૯) ક્યારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે જો ખરેખર સત્ય આ જ સિદ્ધ થયું કે આ કુર્આન અલ્લાહ તરફથી છે, તો તેનો ઈન્કાર કરીને તમે કયા અંજામે પહોંચશો ?
- (૧૦) આજે તમે માની નથી રહ્યા, પરંતુ ખૂબ જ જલ્દી તમે પોતાની આંખોથી જોઈ લેશો કે આ કુર્આનનો સંદેશ આખી દુનિયા પર છવાઈ ગયો છે અને તમે પોતે તેનાથી પરાજિત થઈ ગયા છો.

વિરોધીઓને આ જવાબો આપવાની સાથે એ પ્રશ્નો તરફ પણ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે, જે આ ભારે અડચણોની સ્થિતિમાં ઈમાનવાળાઓ અને સ્વયં નબી (સલ્લ.) સામે હતા. ઈમાનવાળાઓને એમ કહીને હિંમત આપવામાં આવી કે તમે ખરેખર નિ:સહાય નથી, બલકે જે વ્યક્તિ ઈમાનના માર્ગ પર અડગ થઈ જાય છે, અલ્લાહના ફરિશ્તાઓ તેના ઉપર ઊતરે છે અને દુનિયાથી લઈને આખિરત (પરલોક) સુધી તેનો સાથ આપે છે. નબી (સલ્લ.)ને બતાવવામાં આવ્યું કે ઈસ્લામના પ્રચારના માર્ગમાં અવરોધરૂપ ચઢાનો જોવામાં તો ખૂબ સખત દેખાય છે, પરંતુ સદાચાર અને સુશીલતાનું હથિયાર એ હથિયાર છે, જે તેમને તોડીને અને પીગળાવીને મૂકી દેશે. ધૈર્યથી તેને ઉપયોગમાં લો, અને જ્યારે પણ શૈતાન ઉશ્કેરણી કરીને કોઈ અન્ય હથિયારનો ઉપયોગ કરવા માટે ઉત્તેજિત કરે, તો અલ્લાહનું શરણ શોધો.

أَيَّاهَا ٥٣ (٣١) سُورَةُ حَمِ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ (٦١) رُكُوعًا ثَمَانِيًا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمٌ ١ تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ٢ كِتَابٌ

فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ٣

بَشِيرًا وَنَذِيرًا ٤ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ٥

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَ

فِي آذَانِنَا وَقَدْ وَّعَدْنَا وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ حِجَابٌ

فَاعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ ٦ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ

يُبْحَثُ إِلَىٰ آثَمَاتِ الْهَلْكَمِ إِلَهُ وَأَحَدٌ فَاسْتَقِيمُوا

إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ٧ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ ٨

الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ

كَافِرُونَ ٩ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ١٠ قُلْ أَيُّكُمْ لَتَكْفُرُونَ

بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ

أَشْدَادًا ١١ ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ١٢ وَجَعَلَ فِيهَا

رَوَاسِيَ مِّنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا

أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ١٣ سَوَاءً لِّلسَّائِلِينَ ١٤

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ

لَهَا وَاللَّأَرْضِ أَثْبِتِي ظَوْعًا أَوْ كَرِهَاءَ ١٥ قَالَتَا

الْقَلْبِ ٢

٥٣

مَنْزِلٌ ٣

૪૧. સૂર: હા-મીમ અસ્-સજદહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૬ • આયતો-૫૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) આ પરમ્ કૃપાળુ અને પરમ્ દયાળુ અલ્લાહ તરફથી અવતરિત કરવામાં આવેલ વસ્તુ છે, (૩) એક એવો ગ્રંથ, જેની આયતો ખૂબ જ સ્પષ્ટતાપૂર્વક વર્ણવવામાં આવી છે, અરબી ભાષાનું કુર્આન, તે લોકો માટે જેઓ જ્ઞાન ધરાવે છે, (૪) ખુશખબર આપનાર અને ડરાવનાર.

પરંતુ આમાંના મોટાભાગના લોકોએ તેનાથી મોઢું ફેરવી લીધું અને તેઓ સાંભળવા તૈયાર નથી. (૫) કહે છે, “જે વસ્તુ તરફ તું અમને બોલાવી રહ્યો છે તેના માટે અમારા હૃદયો પર ગલેફ ચઢેલા છે, અમારા કાન બહેરા થઈ ગયા છે અને અમારા અને તારા વચ્ચે એક આવરણ રુકાવટ બની ગયું છે. તું તારું કામ કર, અમે અમારું કામ કર્યે જઈશું.”

(૬) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, હું તો એક મનુષ્ય છું તમારા જેવો. મને વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ના માધ્યમથી બતાવવામાં આવે છે કે તમારો ઉપાસ્ય તો માત્ર એક જ અલ્લાહ છે. તેથી તમે સીધા તેનું જ રુખ કરો અને તેના જ પાસે ક્ષમા માગો. વિનાશ છે એ મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) માટે, (૭) જેઓ ઝકાત (અનિવાર્ય ધર્મ-દાન) આપતા નથી અને આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર કરે છે. (૮) રહ્યા એ લોકો કે જેમણે માની લીધું અને સદ્કાર્યો કર્યા, તેમના માટે ચોક્કસ એવું વળતર છે જેનો કમ ક્યારેય તૂટવાનો નથી. (રુકૂઅ-૧)

(૯) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, શું તમે તે અલ્લાહથી કુફ (ઈન્કાર) કરો છો અને બીજાઓને તેના સમકક્ષ ઠેરવો છો, જેણે ધરતીને બે દિવસમાં બનાવી? એ જ તો તમામ જગતવાસીઓનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે. (૧૦) તેણે (ધરતીને અસ્તિત્વમાં લાવ્યા પછી) ઉપરથી તેના પર પર્વતો જમાવી દીધા અને તેમાં બરકતો મૂકી દીધી અને તેમાં તમામ માગવાવાળાઓ માટે^(૧) દરેકની માંગ અને આવશ્યકતા અનુસાર યોગ્ય અંદાજથી ખાંધ-સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરી દીધી. આ સર્વ કામ ચાર દિવસમાં થઈ ગયા. (૧૧) પછી તેણે આકાશ તરફ ધ્યાન આપ્યું,^(૨) જે તે વખતે માત્ર ધુમાડો હતું. તેણે આકાશ અને ધરતીને કહ્યું, “અસ્તિત્વમાં આવી જાઓ, તમે ચાહો કે ન ચાહો.” બંનેએ કહ્યું,

૧. અર્થાત્, એ તમામ સર્જનો માટે, જે ખોરાકની ઈચ્છા રાખતા હતા.

૨. એ અર્થ નથી કે ધરતીનું સર્જન કર્યા પછી અને તેમાં વસ્તીનો પ્રબંધ કર્યા બાદ તેણે આકાશો બનાવ્યા. અહીં ‘પછી’ શબ્દ ભાષાના ક્રમ માટે નહીં, બલકે વર્ણનના ક્રમ માટે પ્રયુક્ત થયો છે. પછીના વાક્યથી આ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

أَتَيْنَا طَائِعِينَ ⑩ فَقَضَيْنَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ
 فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا ⑪
 رَبَّنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ ⑫ وَحِفْظًا ⑬
 ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ⑭ قَانَ أَعْرَضُوا
 فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَ
 ثَمُودَ ⑮ إِذْ جَاءَهُمُ الرَّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ
 وَمِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا تَعَبَدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ
 رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً فَأَنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ
 كَافِرُونَ ⑯ فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
 الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً ⑰ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ
 اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ⑱ وَكَانُوا
 بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ⑲ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا
 فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنَدِينَقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ
 فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ⑳ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَعُ
 وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ㉑ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا
 الْعَنَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ
 الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ㉒ وَتَجَيَّنَّا الَّذِينَ
 آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ㉓ وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ
 اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ㉔ حَتَّىٰ إِذَا مَا

“અમે આવી ગયા આજ્ઞાંકિતોની જેમ.” (૧૨) ત્યારે તેણે બે દિવસમાં સાત આકાશો બનાવી દીધા, અને દરેક આકાશમાં તેનો કાનૂન વહી (પ્રકાશના) કરી દીધો અને દુનિયાના આકાશને અમે દીપકો વડે સુશોભિત કર્યું અને તેને સંપૂર્ણપણે સુરક્ષિત કરી દીધું. આ બધું એક સર્વજ્ઞ, પ્રભુત્વશાળી હસ્તીની યોજના છે.

(૧૩) હવે જો આ લોકો મોઢું ફેરવે છે, તો આમને કહી દો કે હું તમને એવા જ પ્રકારની એક અચાનક તૂટી પડનાર યાતનાથી ડરાવું છું, જેવી આદ અને સમૂદ પર આવી હતી. (૧૪) જ્યારે અલ્લાહના રસૂલો (ઈશદૂતો) તેમના પાસે આગળ અને પાછળ, દરેક બાજુથી આવ્યા અને તેમને સમજાવ્યું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈની ઉપાસના ન કરો, તો તેમણે કહ્યું, “અમારો રબ ઈચ્છતો તો ફરિશ્તાઓ મોકલતો, તેથી અમે તે વાતને નથી માનતા, જે માટે તમને મોકલવામાં આવ્યા છે.”

(૧૫) આદની હાલત એવી હતી કે તેઓ ધરતી પર નાહક મોટા બની બેસ્યા અને કહેવા લાગ્યા, “કોણ છે અમારાથી વધુ શક્તિશાળી?” તેમને એ ન સૂઝ્યું કે જે અલ્લાહે તેમને પેદા કર્યા છે તે તેમનાથી વધુ શક્તિશાળી છે. તેઓ અમારી આયતોનો ઈન્કાર જ કરતા રહ્યા. (૧૬) છેવટે અમે કેટલાક અશુભ દિવસોમાં સખત તોફાની હવા તેમના ઉપર મોકલી દીધી, જેથી તેમને દુનિયાના જીવનમાં જ અપમાન અને ફજેતીની યાતનાની મજા ચખાડી દઈએ, અને આખિરતની યાતના તો તેનાથી પણ વધુ અપમાનજનક છે, ત્યાં કોઈ તેમની મદદ કરનાર નહીં હોય.

(૧૭) રહ્યા સમૂદ, તો તેમના સામે અમે સન્માર્ગ પ્રસ્તુત કર્યો, પરંતુ તેમણે માર્ગ જોવાને બદલે આંધળા રહેવાનું જ પસંદ કર્યું. છેવટે તેમના કૃત્યોના કારણે ફજેત કરનારી યાતના તેમના ઉપર તૂટી પડી (૧૮) અને અમે એ લોકોને બચાવી લીધા, જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા અને પથભ્રષ્ટતા અને દુરાચારથી બચતા હતા. (રુકૂઅ-૨)

(૧૯) અને જરા તે વખતની કલ્પના કરો, જ્યારે અલ્લાહના આ દુશ્મનોને દોજખ (નર્ક) તરફ જવા માટે ઘેરીને લાવવામાં આવશે. (૨૦) તેમના આગળનાઓને

૩. ખરો હેતુ એ કહેવાનો છે કે જ્યારે તેમને અલ્લાહની અદાલતમાં ઘેરીને લાવવામાં આવશે. પરંતુ આ વિષયને એ શબ્દોમાં વર્ણવવામાં આવ્યો છે કે દોજખ તરફ જવા માટે ઘેરીને લાવવામાં આવશે, કેમ કે તેમનું પરિણામ છેવટે દોજખમાં જ જવાનું છે.

جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ
 بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٥٠﴾ وَقَالُوا لَئِن لَّمْ يَكُن لَّهُ آيَاتٌ
 عَلَيْنَا ۖ لَأُنزِلَنَّ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً كَذَلِكَ نَكْفُرُ
 وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥١﴾ وَمَا
 كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا
 أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا
 يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٥٢﴾ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي
 ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾
 فَإِنْ يَصْبرُوا فَالْتَأَمُوا لَمْ يَمْلِكُوا ۚ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا
 فَمَا لَهُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٥٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ
 فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَ
 حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ
 مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ ۗ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٥﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ
 وَالْغَوَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَبُونَ ﴿٥٦﴾ فَلَنُذِيقَنَ الَّذِينَ
 كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي
 كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٥٧﴾ ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارِ ۗ
 لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ ۖ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَأْتِنَا
 يَجْحَدُونَ ﴿٥٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا

પાછળનાઓ આવી જાય ત્યાં સુધી રોકી રાખવામાં આવશે,^(૪) પછી જ્યારે સૌ ત્યાં પહોંચી જશે તો તેમના કાન અને તેમની આંખો અને તેમના શરીરની ચામડી તેમના પર સાક્ષી આપશે કે તેઓ દુનિયામાં શું-શું કરતા રહ્યા છે. (૨૧) તેઓ પોતાના શરીરની ચામડીઓને કહેશે, “તમે અમારા વિરુદ્ધ શા માટે સાક્ષી આપી?” તે જવાબ આપશે, “અમને એ જ અલ્લાહે બોલવાની શક્તિ આપી છે, જેણે દરેક વસ્તુને બોલતી કરી દીધી છે. તેણે જ તમને પહેલી વખત પેદા કર્યા હતા અને હવે તેના જ તરફ તમે પાછા લઈ જવામાં આવી રહ્યા છો. (૨૨) તમે દુનિયામાં ગુનાઓ કરતી વખતે જ્યારે સંતાતા હતા, તો તમને એ ખ્યાલ ન હતો કે ક્યારેક તમારા પોતાના કાન અને તમારી આંખો અને તમારા શરીરની ચામડી તમારા પર સાક્ષી આપશે. બલકે તમે તો એવું માન્યું હતું કે તમારા ઘણા કૃત્યોની તો અલ્લાહને પણ ખબર નથી. (૨૩) તમારું આ જ અનુમાન, જે તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) માટે કર્યું હતું, તમને પાયમાલ કરી ગયું અને તેના જ લીધે તમે નુકસાનમાં પડી ગયા.” (૨૪) આ હાલતમાં તેઓ ધીરજ રાખે (કે ન રાખે), આગ જ તેમનું ઠેકાણું હશે, અને જો પાછા વળીને સ્વીકારવાની તક માગતા હશે તો તેમને કોઈ તક આપવામાં નહીં આવે. (૨૫) અમે તેમના પર એવા સાથીદારો લગાડી દીધાં હતા જે તેમને આગળ અને પાછળ દરેક વસ્તુને સુંદર અને આકર્ષક બનાવીને દેખાડતા હતા. છેવટે એમના પર પણ એ જ યાતનાનો ફેંસલો લાગુ થઈને રહ્યો, જે એમના પહેલાં થઈ ગયેલા જીમ્નો અને મનુષ્યોના સમૂહોને લાગુ થઈ ચૂક્યો હતો. નિશ્ચિતપણે તેઓ નુકસાનમાં રહી જનારા હતા. (રુકૂઅ-૩)

(૨૬) આ સત્યનો ઈન્કાર કરનારા લોકો કહે છે, “આ કુઆનને કદાપિ ન સાંભળો, અને જ્યારે તે સંભળાવવામાં આવે તો તેમાં ખલેલ નાખો, કદાચ આવી રીતે તમે વર્યસ્વ મેળવો.” (૨૭) આ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને અમે સખત સજાનો સ્વાદ ચખાડીને રહીશું અને જે દુષ્ટતમ પ્રવૃત્તિઓ આ લોકો કરતા રહ્યા છે તેનો પૂરેપૂરો બદલો તેમને આપીશું. (૨૮) તે દોજખ (નર્ક) છે, જે અલ્લાહના દુશ્મનોને બદલામાં મળશે. તેમાં જ સદા માટે તેમનું ઘર હશે. આ સજા છે એ ગુનાની કે તેઓ અમારી આયતોનો ઈન્કાર કરતા રહ્યા. (૨૯) ત્યાં આ કાફિરો કહેશે, “હે અમારા રબ ! અમને જરા એ

૪. અર્થાત્, એવું નહીં થાય કે એક-એક વંશ કે જાતિ અને એક-એક પેઢીનો હિસાબ કરીને તેમનો નિર્ણય એક-પછી-એક કરવામાં આવતો રહે, બલકે તમામ આગળ-પાછળની જાતિઓને એકી સાથે એકત્ર કરવામાં આવશે અને તે સૌનો એકત્રિત હિસાબ લેવામાં આવશે, કેમ કે પ્રત્યેક પછીની જાતિના સારા કે ખરાબ હોવામાં તેનાથી પહેલાં વીતી ગયેલ જાતિએ છોડેલ દીની (ધાર્મિક) અને નૈતિક વારસાનો હિસ્સો સામેલ હોય છે.

الَّذِينَ أَضَلْنَا مِنْ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجَعَلُهَا تَحْتَ
 أَقْدَامِنَا لِيَكُونُوا مِنَ الْاسْقَلِينَ ① إِنَّ الَّذِينَ
 قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَفْتَمُوا تَنْزِيلُ عَلَيْهِمْ
 الْمَلَكُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ
 الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ② نَحْنُ أَوْلِيُّكُمْ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۗ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي
 أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ③ نُزُلًا مِنْ عَقُوبِ
 رَحِيمٍ ④ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَ
 عِزِّ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ⑤ وَلَا تَسْتَوِي
 الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۗ إِذْ قَعَبِ الْبَلَّتِيُّ هِيَ أَحْسَنُ
 فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَانَهُ وَلِيًّا
 حَبِيمٌ ⑥ وَمَا يُلْقُهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا ۗ وَمَا
 يُلْقُهَا إِلَّا ذُو حِظٍّ عَظِيمٍ ⑦ وَإِنَّمَا يَنْزَعُكَ مِنَ
 الشَّيْطَانِ نَزْرٌ ۖ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۗ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
 الْعَلِيمُ ⑧ وَمِنْ آيَاتِهِ الْبَلُّ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ
 وَالْقَمَرُ ۗ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا
 لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ⑨
 فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ
 لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ⑩ وَمِنْ آيَاتِهِ

જીનો અને મનુષ્યો દેખાડી દે, જેમણે અમને પથભ્રષ્ટ કર્યા હતા. અમે તેમને અમારા પગતળે ચગદી નાખીશું, જેથી તેઓ ખૂબ જ અપમાનિત અને દુઃખી થાય.”

(૩૦) જે લોકોએ કહ્યું કે અલ્લાહ અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે અને પછી તેઓ તેના પર અડગ રહ્યા, ^(૫) નિશ્ચિતપણે ફરિશ્તાઓ તેમના પર અવતરિત થાય છે અને તેમને કહે છે, “ન ડરો, ન દુઃખી થાઓ, અને પ્રસન્ન થઈ જાઓ એ જન્મત (સ્વર્ગ)ની ખુશખબરથી જેનો તમારાથી વાયદો કરવામાં આવ્યો છે. (૩૧) અમે આ દુનિયાના જીવનમાં પણ તમારા સાથી છીએ અને આબિરત (પરલોક)માં પણ. ત્યાં તમે જે કંઈ ઈચ્છશો, તમને મળશે અને દરેક વસ્તુ જેની તમે ઈચ્છા કરશો, તે તમારી હશે. (૩૨) આ છે મિજબાનીનો સામાન એ હસ્તી તરફથી, જે અત્યંત ક્ષમાશીલ અને પરમૂ દયાળુ છે.” (રુકૂઅ-૪)

(૩૩) અને એ માણસની વાત કરતાં વધુ સારી વાત બીજા કોની હશે, જેણે અલ્લાહ તરફ આમંત્રણ આપ્યું અને સદ્કાર્યો કર્યા અને કહ્યું કે હું મુસલમાન (અલ્લાહનો આજ્ઞાંકિત) છું.

(૩૪) અને હે નબી સલ્લ! ભલાઈ અને બૂરાઈ સમાન નથી. તમે બૂરાઈને એ ભલાઈથી દૂર કરો, જે સર્વોત્તમ હોય. તમે જોશો કે તમારા સાથે જેની શત્રુતા હતી, તે આત્મીય મિત્ર બની ગયો છે. (૩૫) આ ગુણ પ્રાપ્ત થતો નથી, સિવાય એ લોકોને, જેઓ ધૈર્યથી કામ લે છે અને આ દરજ્જો પ્રાપ્ત થતો નથી સિવાય એ લોકોને, જેઓ ખૂબ ભાગ્યશાળી છે, (૩૬) અને જો તમે શૈતાન તરફથી કોઈ ઉશ્કેરણી અનુભવો તો અલ્લાહનું શરણ માગી લો. ^(૬) તે બધું જ સાંભળે અને જાણે છે.

(૩૭) અલ્લાહની નિશાનીઓમાંથી છે આ રાત્રિ અને દિવસ તથા સૂર્ય અને ચંદ્ર. સૂર્ય અને ચંદ્રને સિજદો ન કરો, બલકે એ અલ્લાહને સિજદો કરો જેણે એમનું સર્જન કર્યું છે, જો વાસ્તવમાં તમે તેની જ ઉપાસના કરવાવાળા છો. (૩૮) પરંતુ જો આ લોકો અભિમાનમાં પોતાની જ વાત પર દુરાગ્રહી રહે, તો પરવા નથી. જે ફરિશ્તાઓ તારા રબના નિકટવર્તી છે તેઓ રાત અને દિવસ તેની તસ્બીહ (ગુણગાન) કરી રહ્યા છે અને ક્યારેય થાકતા નથી.

પ. અર્થાત્, માત્ર આકસ્મિક રીતે ક્યારેક અલ્લાહને પોતાનો ‘રબ’ (પ્રભુ-પાલનહાર) કહીને નથી રહી ગયા, અને ન એ ભૂલમાં ગ્રસ્ત થયા કે અલ્લાહને પોતાનો રબ કહેતા પણ જાય અને સાથે-સાથે બીજાઓને પોતાના રબ બનાવતા પણ જાય, બલકે એક વાર એ આસ્થા (કે શ્રદ્ધા)નો સ્વીકાર કરી લીધા પછી જીવનભર તેના પર કાયમ રહ્યા, તેના વિરુદ્ધ કોઈ અન્ય આસ્થાનો સ્વીકાર ન કર્યો, ન આ આસ્થાની સાથે કોઈ અસત્ય આસ્થાની ભેળસેળ કરી, અને પોતાના વ્યવહાર જીવનમાં પણ તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની આસ્થાના તકાદાઓને પૂરા કરતા રહ્યા.

દ. શૈતાનની ઉશ્કેરણીથી તાત્પર્ય છે ગુસ્સો અપાવવો. જ્યારે વ્યક્તિને એવું લાગે કે ગાળો આપવાવાળા અને આરોપ મૂકવાવાળા વિરોધીઓની વાતો પર મનમાં ગુસ્સો પેદા થઈ રહ્યો છે અને ‘જેવાની સાથે તેવા’ની જેમ જવાબ

أَنْتَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا
 الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَتَتْ الدِّمَى أَحْيَاهَا لَمْحَى
 الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٢٥ إِنَّ الَّذِينَ
 يُلْحِدُونَ فِي أَيْتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَمَنْ
 يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ٢٦ إِنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ
 عَزِيزٌ ٢٧ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا
 مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ٢٨ مَا
 يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدَّ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ وَإِنَّ
 رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ٢٩ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ
 قُرْآنًا عَجْمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَءَعْجَبِي
 وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ
 وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ
 عَمًى ٣٠ أُولَئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ٣١
 وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ ٣٢ وَلَوْلَا
 كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ ٣٣ وَإِنَّهُمْ
 لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ٣٤ مَنْ عَمِلْ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ
 وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ٣٥ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ٣٦

(૩૯) અને અલ્લાહની નિશાનીઓમાંથી એક એ છે કે તમે જુઓ છો ધરતી વેરાન પડેલી છે, પછી જેવું અમે તેના પર પાણી વરસાવ્યું કે તરત જ તે લહેરાઈ ઉઠે છે અને ફાલે છે. નિશ્ચિતપણે જે અલ્લાહ આ મૃત ધરતીને જીવંત કરી દે છે તે મહદાંઓને પણ જીવન પ્રદાન કરનાર છે. ચોક્કસ તેને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

(૪૦) જે લોકો અમારી આયતોના ઊલટા અર્થઘટન કરે છે તેઓ કંઈ અમારાથી છૂપા નથી. પોતે જ વિચારી લો કે શું તે માણસ વધુ સારો છે, જે આગમાં ઝાંકવામાં આવવાનો છે અથવા તે જે કયામતના દિવસે શાંતિની હાલતમાં હાજર થશે ? કરતા રહો જે કંઈ તમે ચાહો, તમારા બધા જ કૃત્યોને અલ્લાહ જોઈ રહ્યો છે. (૪૧) આ એ લોકો છે, જેમના સામે શિખામણ આપતી વાણી આવી, તો તેમણે તેને માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. પરંતુ હકીકત એ છે કે આ એક ઉત્કૃષ્ટ પ્રતાપવાળો ગ્રંથ છે, (૪૨) અસત્ય ન સામેથી આના પર આવી શકે છે, ન પાછળથી.^(૭) આ એક તત્ત્વદર્શી અને સ્વયં-પ્રશંસિતની અવતરિત કરેલી વસ્તુ છે.

(૪૩) હે નબી સલ્લ! તમને જે કંઈ કહેવામાં આવી રહ્યું છે તેમાંથી કોઈ વાત પણ એવી નથી, જે તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા પયગંબરોને કહેવામાં આવી ન હોય. નિ:શંક, તમારો રબ ખૂબ ક્ષમાશીલ છે અને તે સાથે ખૂબ દુ:ખદાયી સજા આપનાર પણ છે.

(૪૪) જો અમે આને અજમી (બિનઅરબી) ભાષામાં બનાવીને મોકલ્યું હોત તો આ લોકો કહેતા, “કેમ આની આયતો સ્પષ્ટપણે વર્ણવવામાં ન આવી ? કેવી વિચિત્ર વાત છે કે કલામ (વાણી) અજમી છે અને સાંભળવાવાળા અરબી !”^(૮) આમને કહો કે આ કુર્આન ઈમાન લાવનારાઓ માટે તો માર્ગદર્શન અને રોગ-નિવારણ છે, પરંતુ જે લોકો ઈમાન લાવતા નથી તેમના માટે આ કાનનો દાટો અને આંખનો પાટો છે. તેમની સ્થિતિ તો એવી છે જાણે એમને દૂરથી પોકારવામાં આવી રહ્યા હોય ! (રુકૂઅ-પ) (૪૫) આનાથી પહેલાં અમે મૂસાને ગ્રંથ આપ્યો હતો અને તેના મામલામાં પણ આ જ મતભેદ પડ્યો હતો. જો તારા રબે અગાઉથી જ એક વાત નિર્ધારિત કરી દીધી ન હોત, તો આ મતભેદ કરનારાઓ વચ્ચે ફેંસલો ચૂકાવી દેવામાં આવ્યો હોત, અને સત્ય એ છે કે આ લોકો તેના વિશે ભારે વ્યાકુળતાભરી શંકામાં પડેલા છે.

(૪૬) જે કોઈ સદ્કાર્ય કરશે પોતાના માટે જ સાટું કરશે, જે બૂરાઈ કરશે તેની આફત તેના પર જ હશે, અને તારો રબ પોતાના બંદાઓ માટે અત્યાચાર કરનાર નથી.

આપવા મન તૈયાર થઈ રહ્યું છે, તો તરત જ એ સમજી લે કે આ શૈતાન છે, જે તેને પોતાના અસભ્ય અને અશિષ્ટ વિરોધીઓના સ્તર પર ઊતરી આવવા માટે ઉચ્કેરણી કરી રહ્યો છે.

૭. ‘સામેથી ન આવી શકવાનો’ અર્થ એ છે કે કુર્આન પર પ્રત્યક્ષ હુમલો કરીને જો કોઈ વ્યક્તિ તેની કોઈ વાતને ખોટી અને કોઈ શિકાને તદ્દન અસત્ય અને વિકૃત સાબિત કરવા માગે, તો તેમાં સફળ નથી થઈ શકતો. ‘પાછળથી ન આવી શકવાનો’ અર્થ એ છે કે કયામત સુધી ક્યારેય કોઈ હકીકત અને સચ્ચાઈ એવી શોધી શકાતી નથી, જે કુર્આન પ્રસ્તુત કરેલ હકીકતો અને તથ્યોના વિરુદ્ધ હોય, કોઈ જ્ઞાન એવું નથી આવી શકતું, જે વાસ્તવમાં ‘જ્ઞાન’ હોય અને કુર્આને વર્ણવેલ જ્ઞાનને રદ કરતું હોય, કોઈ અનુભવ અને નિરીક્ષણ એવું નથી હોઈ શકતું, જે એ સાબિત કરી દે કે કુર્આને આસ્થા, કાનૂન, સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ, અર્થશાસ્ત્ર અને સમાજશાસ્ત્ર અને રાજનીતિના વિષયમાં માનવીને જે માર્ગદર્શન પ્રદાન કર્યું છે તે ખોટું છે.

૮. આ એ હઠાગ્રહનો એક નમૂનો છે, જેનાથી નબી સલ્લ.નો સામનો કરવામાં આવી રહ્યો હતો. કાફિરો કહેતા

إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ٥ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ
 مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا
 بِعِلْمِهِ ٥ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ آيُنَ شُرَكَاءِئِي ٥ قَالُوا
 أَدْنَاكَ ٥ مَا مَنَّا مِنْ شَهِيدٍ ٥ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا
 كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنَ
 مَعِيبٍ ٥ لَا يُسْمِعُ إِلَّا نَسَانَ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ ٥
 وَإِنَّ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيُؤَسُّ قَنُوطٌ ٥ وَلَئِنْ أَدْقَنَهُ
 رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرْأٍ مَسَّنَّهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا
 لِي ٥ وَمَا أَطُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً ٥ وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى
 رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنَى ٥ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 بِمَا عَمِلُوا ٥ وَلَنَذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ٥
 وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَا بِجَانِبِهِ
 وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ ٥ قُلْ
 أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ
 بِهِ مَنْ أَصْلُ مَنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ٥
 سَأُيَبِّئُكُمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى
 يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ٥ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ
 عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ٥ أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيضَةٍ
 مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ ٥ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ ٥

(૪૭) તે ક્ષણ(૯)નું જ્ઞાન અલ્લાહ તરફ જ પાછું વળે છે. એ જ તે બધા ફળોને જાણે છે,

જે પોતાની કળીઓમાંથી નીકળે છે. તેને જ ખબર છે કે કઈ માદા ગર્ભવતી થઈ છે અને કોણે બાળક જણ્યું છે. પછી જે દિવસે તે આ લોકોને પોકારશે, “ક્યાં છે મારા એ ભાગીદારો?” આ લોકો કહેશે, “અમે નિવેદન કરી ચૂક્યા છીએ, આજે અમારામાંથી કોઈ આની સાક્ષી આપનારો નથી.” (૪૮) તે વખતે એ બધા ઉપાસ્યો તેમનાથી ગુમ થઈ જશે, જેમને આ લોકો આનાથી પહેલાં પોકારતા હતા, અને આ લોકો સમજી જશે કે આમના માટે હવે કોઈ આશ્રય-સ્થાન નથી.

(૪૯-૫૦) મનુષ્ય ક્યારેય ભલાઈની પ્રાર્થના કરતા થાકતો નથી, અને જ્યારે કોઈ આફત તેના પર આવી પડે છે તો નિરાશ અને નાહિંમત થઈ જાય છે, પરંતુ જેવો મુશ્કેલ સમય પસાર થઈ ગયા પછી અમે તેને અમારી કૃપાનો સ્વાદ ચખાડીએ છીએ, તો એ કહે છે, “હું આનો જ હક્કદાર છું, અને હું નથી સમજતો કે કયામત ક્યારેય પણ આવશે, પરંતુ જો ખરેખર મને મારા રબ તરફ પાછો પલટાવવામાં આવ્યો તો ત્યાં પણ મજા કરીશ.” જો કે ઈન્કાર કરનારાઓને અમે ચોક્કસ બતાવીને રહીશું કે તેઓ શું કરીને આવ્યા છે અને તેમને અમે ખૂબ જ નામોશીભરી યાતનાનો સ્વાદ ચખાડીશું.

(૫૧) મનુષ્યને અમે જ્યારે ને’મત (કૃપા) પ્રદાન કરીએ છીએ ત્યારે તે મોહું ફેરવે છે અને અકડાઈ દેખાડે છે, અને જ્યારે તેને કોઈ આફત સ્પર્શ પણ કરી જાય છે તો લાંબી-લાંબી દુઆઓ (પ્રાર્થનાઓ) કરવા લાગે છે.

(૫૨) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, ક્યારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે જો હકીકતમાં આ કુર્આન અલ્લાહ જ તરફથી હોય અને તમે આનો ઈન્કાર કરતા રહ્યા તો, તે માણસ કરતાં વધુ પથભ્રષ્ટ કોણ હશે, જે આનો વિરોધ કરવામાં ઘણો જ દૂર નીકળી ગયો હોય?

(૫૩) ટૂંક સમયમાં જ અમે આમને અમારી નિશાનીઓ બાહ્ય જગતમાં પણ દેખાડીશું અને એમની પોતાની જાતમાં પણ, ત્યાં સુધી કે એમના પર તે વાત સ્પષ્ટ થઈ જશે કે આ કુર્આન વાસ્તવમાં સત્ય છે. શું આટલું પૂરતું નથી કે તારો રબ (પ્રત્યુ-પાલનહાર) દરેક વસ્તુની સાક્ષી છે? (૫૪) સાવધાન રહો, આ લોકો પોતાના રબની મુલાકાતમાં શંકા ધરાવે છે. સાંભળી લો, તેણે દરેક વસ્તુને પોતાના ઘેરામાં લઈ રાખી છે.^(૧૦)(રુકૂઅ-૬)

હતા કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) આરબ છે, જો તેઓ અરબીમાં કુર્આન પ્રસ્તુત કરે છે તો કેવી રીતે માની શકાય છે કે આ કલામ (વાણી) તેમણે પોતે ઘડી લીધો નથી, બલ્કે તેમના પર અલ્લાહે અવતરીત કરેલ છે. આ કલામને અલ્લાહે અવતરિત કરેલ કલામ તો ત્યારે માની શકાતો હતો, જ્યારે તેઓ કોઈ એવી ભાષામાં એકાએક કડકડાટ પ્રવચન કરવાનું શરૂ કરી દેતા જેને તેઓ નથી જાણતા, જેમ કે ફારસી કે રોમન કે યૂનાની. આના પર અલ્લાહ તુઆલા ફરમાવે છે કે હવે તેમની પોતાની ભાષામાં આ કલામ મોકલવામાં આવ્યો છે, જેને તેઓ સમજી શકે, તો તેમને એ વાંધો છે કે એક આરબ દ્વારા અરબી ભાષામાં આ કલામ શા માટે અવતરિત કરવામાં આવ્યો? પરંતુ જો કોઈ બીજી ભાષામાં મોકલવામાં આવતો, તો તે વખતે આ જ લોકો વાંધો ઉઠાવતા કે આ મામલો પણ વિચિત્ર છે, આરબ કોમમાં એક આરબને રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવીને મોકલવામાં આવ્યો છે, પણ કલામ તેના પર એવી ભાષામાં અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે જેને ન રસૂલ સમજે છે, ન કોમ.

૯. તાત્પર્ય છે કયામત.

૧૦. અર્થાત્, કોઈ વસ્તુ ન તેની પકડથી બહાર છે, ન તેના જ્ઞાનથી છૂપી.

૪૨. અશ્-શૂરાં

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૩૮ના વાક્યાંશ “વ-અમૂરુહુમ શૂરા બઈનહુમ” (પોતાના મામલાઓ પરસ્પર સલાહ-મસલતથી ચલાવે છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ નામનો અર્થ એ છે કે એ સૂર:, જેમાં ‘શૂરા’ શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના વિષય પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ ‘હા-મીમ અસ્-સજદહ’ પછી તરત જ અવતરિત થઈ હશે, કેમ કે આ એક રીતે તદ્દન તેનું પરિશિષ્ટ દેખાય છે. ‘હા-મીમ અસ્-સજદહ’માં કુરૈશના સરદારોના આંધળા-બહેરા વિરોધ પર ભારે પ્રહાર કરવામાં આવ્યા હતા. તે ચેતવણી પછી તરત આ સૂર: અવતરિત કરવામાં આવી, જેણે સમજાવટનો અને ઉપદેશનો હક્ક અદા કરી દીધો.

વિષય અને ચર્ચા :

વાત એ રીતે શરૂ કરવામાં આવી છે કે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. પર વહી (ઈશ-પ્રકાશના)નું અવતરણ થવું કોઈ નિરાળી વાત નથી. આવી જ વહી, આવા જ આદેશો સાથે અલ્લાહ આનાથી પહેલાં પયગંબરો પર નિરંતર મોકલતો રહ્યો છે. ત્યારબાદ બતાવવામાં આવ્યું છે કે નબી (સલ્લ.) માત્ર ગફલતમાં પડેલા લોકોને ખબરદાર કરવા અને ભટકી ગયેલાઓને માર્ગ દેખાડવા આવ્યા છે. તેમને અલ્લાહના પેદા કરેલા લોકોના ભાગ્યનો માલિક બનાવવામાં નથી આવ્યા. તેમની વાત ન માનનારાઓની પકડ કરવી અને તેમને અઝાબ (યાતના) આપવો કે ન આપવો અલ્લાહનું પોતાનું કામ છે. ત્યારપછી એ રહસ્યને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહે બધા જ મનુષ્યોને જન્મ-જાત સન્માર્ગ પર ચાલવાવાળા કેમ ન બનાવી દીધા અને મતભેદ કરવાની શક્તિ કેમ આપી દીધી, જેના કારણે લોકો વિચાર અને કર્મના દરેક ખરા-ખોટા માર્ગ પર ચાલી નીકળે છે. તે પછી એ બતાવવામાં આવ્યું કે જે દીન (ધર્મ)ને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે, તે વાસ્તવમાં છે શું? તેનો પ્રથમ આધાર એ છે કે અલ્લાહ સૃષ્ટિ અને મનુષ્યનો સર્જનહાર, માલિક અને સાચો સંરક્ષક છે, તેથી એ જ મનુષ્યનો શાસક પણ છે, અને તેનો જ એ અધિકાર છે કે તે મનુષ્યને દીન અને શરીરત (અર્થાત્ ધર્મ અને વિધિ-વિધાન એટલે કે ધારણા અને આચાર-સંહિતા) પ્રદાન કરે. બીજા શબ્દોમાં

પ્રાકૃતિક પ્રભુત્વની જેમ વિધિ-વિધાન સંબંધી પ્રભુત્વ પણ અલ્લાહ માટે વિશિષ્ટ છે. આ જ આધારે અલ્લાહ ત્આલાએ આદિકાળથી મનુષ્ય માટે એક જ ધર્મ નિર્ધારિત કર્યો છે. તે એક જ ધર્મ હતો, જે દરેક યુગમાં તમામ ઈશદૂતોને આપવામાં આવતો રહ્યો. કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) કે નબી (પયગંબર) પોતાના કોઈ અલગ ધર્મનો પ્રવર્તક કે સ્થાપક ન હતો.

આ ધર્મ હંમેશા એ ઉદ્દેશ્ય માટે મોકલવામાં આવ્યો છે કે એ જ સ્થાપિત થાય, પ્રચલિત અને લાગુ થાય. ઈશદૂત કે પયગંબર આ ધર્મના માત્ર પ્રચારક નહીં, બલકે તેને લાગુ કરવાના સેવા-કાર્ય પર નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતાં. માનવ-જાતિનો મૂળ ધર્મ આ જ હતો, પરંતુ ઈશદૂતો અને પયગંબરો પછી હંમેશા એવું બનતું રહ્યું છે કે સ્વાર્થી લોકો તેમાં સ્વેચ્છાચાર, અહંકાર તથા દંભ અને મિથ્યાભિમાનના કારણે પોતાના સ્વાર્થ માટે સાંપ્રદાયિકતા અને વિભાજન ઊભા કરીને નવા-નવા ધર્મો ઉપજાવતા રહ્યા. હવે હજરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને એટલા માટે મોકલવામાં આવ્યા છે કે આ કૃત્રિમ પંથો અને ધર્મો અને માનવસર્જિત જીવન-પદ્ધતિઓની જગ્યાએ એ જ મૂળ ધર્મ લોકોના સામે પ્રસ્તુત કરે અને મક્કમતાની સાથે તેને જ સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરે. તમને લોકોને એનું ભાન નથી કે અલ્લાહના દીનને છોડીને અલ્લાહ સિવાય બીજાઓના ઘડી કાઢેલા ધર્મ અને કાનૂનને અપનાવવું અલ્લાહ સામે કેટલું મોટું દુ:સાહસ છે. અલ્લાહની નજીક આ સૌથી ખરાબ શિક્ (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય) અને સૌથી ગંભીર ગુનો છે, જેની કઠોર સજા ભોગવવી પડશે. આ રીતે દીનની એક સ્પષ્ટ ધારણા પ્રસ્તુત કર્યા પછી કહેવામાં આવ્યું છે કે તમને લોકોને સમજાવીને સન્માર્ગે લાવવા માટે જે સારામાં સારી રીત શક્ય હતી, તેનો ઉપયોગ કરી લેવામાં આવ્યો. આનાથી પણ જો તમે માર્ગ ન પામો તો પછી દુનિયામાં કોઈ વસ્તુ તમને સન્માર્ગ પર લાવી શકતી નથી. આ યથાર્થ તથ્યોના વર્ણન કરતી વખતે વચ્ચે-વચ્ચે સંક્ષિપ્તમાં તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક)ની દલીલો આપવામાં આવી છે અને દુનિયાપરસ્તી (ભૌતિકવાદ)ના પરિણામોથી સચેત કરવામાં આવ્યા છે.

ત્યારપછી ચર્ચાને સમાપ્ત કરતાં બે મહત્વની વાતો કહેવામાં આવી છે. એક એ કે હજરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું પોતાના જીવનના આરંભિક ચાળીસ વર્ષમાં ‘ગ્રંથ’ની ધારણાથી તદ્દન અજાણ અને ઈમાનના પ્રશ્નો અને ચર્ચાઓથી સાવ અનભિજ્ઞ રહેવું અને પછી એકાએક આ બંને વસ્તુઓ લઈને દુનિયા સમક્ષ આવી જવું, આપના રસૂલ (ઈશદૂત) હોવાનો સ્પષ્ટ પુરાવો છે. બીજું એ કે અલ્લાહે આ શિક્ષા તમામ રસૂલોની જેમ આપ (સલ્લ.)ને પણ ત્રણ રીતે આપી છે : એક વહી (દિવ્ય પ્રકાશના),

બીજી પડદા પાછળથી અવાજ અને ત્રીજી ફરિશ્તાઓ દ્વારા સંદેશ. આ સ્પષ્ટતા એટલા માટે કરવામાં આવી કે વિરોધીઓ એ આક્ષેપ ન કરી શકે કે નબી (સલ્લ.) અલ્લાહથી રૂબરૂ વાત કરવાનો દાવો કરી રહ્યા છે.

رُكُوعَاتُهَا ٥

(٢٢) سُورَةُ الشُّورَى مَكِّيَّةٌ (٢٢)

آيَاتُهَا ٥٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمَّ ۝ عَسَقَ ۝ كَذَلِكَ يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ لَهُ
 مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَهُوَ الْعَلِيُّ
 الْعَظِيمُ ۝ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ
 فَوْقِهِنَّ ۗ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
 وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ ۗ إِلَّا إِنْ أَتَىٰ اللَّهُ
 هُوَ الْعَفْوُ الرَّحِيمُ ۝ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ
 دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيفٌ عَلَيْهِمْ ۗ وَمَا أَنْتَ
 عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ۝ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ
 قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا
 وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ
 وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ۝ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً
 وَاحِدَةً ۗ وَلَكِنْ يَدْخُلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ ۗ
 وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَكِيلٍ ۝ وَلَا نَصِيرٍ ۝ أَمْ
 اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ ۚ قَالَ هُوَ الْوَالِي
 وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝
 وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ ۚ إِلَىٰ اللَّهُ

૪૨. સૂર: અશુ-શૂરા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૫ • આયતો-૫૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ (૨) ઐન-સીન-કાફ ! (૩) આવી જ રીતે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી અલ્લાહ તમારા તરફ અને તમારા પહેલાં થઈ ગયેલા (રસૂલો) તરફ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મોકલતો રહ્યો છે. (૪) આકાશો અને ધરતીમાં જે કંઈ પણ છે તેનું જ છે. તે સર્વોચ્ચ અને મહાન છે. (૫) નિકટ છે કે આકાશ ઉપરથી ફાટી પડે. (૬) ફરિશ્તાઓ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પ્રશંસાની સાથે તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહ્યા છે અને ધરતીવાસીઓ માટે માફીની પ્રાર્થનાઓ કર્યે જાય છે. જાણી લો, હકીકતમાં અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ જ છે. (૬) જે લોકોએ તેને છોડીને પોતાના કેટલાક બીજા સંરક્ષક^(૧) બનાવી રાખ્યા છે, અલ્લાહ જ તેમનો નિરીક્ષક છે, તમે તેના રખેવાળ નથી.

(૭) હા, આવી જ રીતે હે નબી સલ્લ! આ અરબી કુર્આન અમે તમારા તરફ વહી કર્યું છે, જેથી તમે વસ્તીઓના કેન્દ્ર (મક્કા શહેર) અને તેના આસપાસના રહેવાસીઓને સચેત કરી દો અને એકત્ર થવાના દિવસથી ડરાવી દો, જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી. એક જૂથને જન્મ (સ્વર્ગ)માં જવાનું છે અને બીજા જૂથને દોજખ (નર્ક)માં.

(૮) જો અલ્લાહ ચાહતો તો આમને સૌને એક જ ઉમ્મત (સમુદાય) બનાવી દેતો, પરંતુ તે જેને ચાહે છે પોતાની કૃપામાં દાખલ કરે છે, અને અત્યાચારીઓનો ન કોઈ સંરક્ષક છે, ન સહાયક. (૯) શું આ લોકો (એવા અણસમજ છે કે) તેમણે તેને છોડી બીજા વલી (સંરક્ષકો) બનાવી રાખ્યા છે? સંરક્ષક તો અલ્લાહ જ છે. એ જ મડદાંને સજીવન કરે છે અને તે દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) તમારા^(૨) વચ્ચે જે મામલામાં પણ મતભેદ હોય, તેનો ફેંસલો કરવાનું કામ

૧. અર્થાત્, જે વાતો કુર્આનમાં વર્ણવવામાં આવી રહી છે એ જ વાતો અલ્લાહે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) દ્વારા રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. પર અવતરિત કરી છે અને પહેલા રસૂલો (ઈશદૂતો) પર પણ તે આ જ વાતો અવતરિત કરતો રહ્યો છે.
૨. અર્થાત્, આ કોઈ મામૂલી વાત તો છે નહીં કે અલ્લાહની ખુદાઈ (ઈશરત્વ)માં કોઈ હેસિયતથી પણ કોઈ સર્જનને ભાગીદાર ઠેરવી દેવામાં આવે, આ એવી સખત વાત છે કે આના પર જો આકાશ ફાટી જાય તો કંઈ અસંભવ નથી.
૩. વાસ્તવમાં 'ઝૈલિયા' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ અરબી ભાષામાં ખૂબ વ્યાપક છે. અસત્ય ઉપાસ્યો સંબંધે પથભ્રષ્ટ લોકોની જુદી-જુદી આસ્થાઓ અને અનેક વિભિન્ન વ્યવહારો હોય છે, જેને કુર્આન-મજીદમાં 'અલ્લાહ સિવાય બીજાઓને પોતાના વલી (વાલી, સંરક્ષક) બનાવવાથી' અભિવ્યક્ત કરવામાં આવેલ છે. કુર્આનની દૃષ્ટિએ માનવી એ હસ્તીને પોતાનો 'વલી' બનાવે છે - (૧) જેના કહેવા પર ચાલે, જેના આદેશો પર અમલ કરે અને જેણે નિર્ધારિત કરેલ રીત-રસમો તેમજ કાનૂનો અને નિયમોનું અનુસરણ કરે; (૨) જેના માર્ગદર્શન પર તે વિશ્વાસ કરે અને એમ સમજે કે તે તેને સાચો માર્ગ બતાવનાર અને ભૂલથી બચાવનાર છે; (૩) જેના વિશે તે એવું સમજે કે હું દુનિયામાં ગમે તે કરતો રહું, તે મને તેના ખરાબ પરિણામોથી, અને જો અલ્લાહ છે અને આખિરત (પરલોક) પણ આવવાની છે તો તેના અઝાબ (યાતના)થી બચાવશે; અને (૪) જેના વિશે તે એમ સમજે કે તે દુનિયામાં અલૌકિક રીતે તેની મદદ કરે છે, આફતો અને મુસીબતોથી તેની રક્ષા કરે છે, તેને રોજગાર અપાવે છે, સંતાન આપે છે, ઈચ્છાઓ-અભિલાષાઓ બર લાવે છે અને બીજી દરેક પ્રકારની હાજતો પૂરી કરે છે.
૪. અહીંથી આયત-૧ના અંત સુધી સમગ્ર વર્ણન આમ તો અલ્લાહ તૃપ્તાલા તરફથી વહી છે, પરંતુ આમાં વર્ણન-

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبِّيَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ⑩
 فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ
 أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا ۖ وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا ۖ
 يَذَرُوكُمْ فِيهِ ۖ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۖ وَهُوَ السَّمِيعُ
 الْبَصِيرُ ⑪ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَبْسُطُ
 الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۖ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
 عَلِيمٌ ⑫ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ
 نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ
 إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ
 وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ۖ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا
 تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۖ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ
 وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ⑬ وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا
 مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًّا ۖ بَيْنَهُمْ ۖ وَلَوْ
 كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَّا أَجَلٌ مُسَمًّى لَفُضِّعَ
 بَيْنَهُمْ ۖ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ
 لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مِرْيِبٍ ⑭ فَلِذَاكَ قَادَعُ ۖ
 وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ ۖ وَقُلْ
 أَمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ ۖ وَأُمِرْتُ
 لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ كُنَّا أَعْمَالُنَا

અલ્લાહનું છે. એ જ અલ્લાહ મારો રબ છે. તેના પર જ મેં ભરોસો કર્યો અને તેના જ તરફ હું વળ્યું છું. (૧૧) આકાશો અને ધરતીનો સર્જનહાર, જેણે તમારી પોતાની જાતિમાંથી તમારા માટે જોડીઓ પેદા કરી, અને એવી જ રીતે પશુઓમાં પણ (તેમની જ સહજાતિની) જોડીઓ બનાવી, અને એ રીતે તે તમારા વંશોને ફેલાવે છે. સૃષ્ટિની કોઈ વસ્તુ તેના સમાન નથી. તે બધું જ સાંભળનાર અને જોનાર છે. (૧૨) આકાશો અને ધરતીના ખજાનાની ચાવીઓ તેના જ પાસે છે, જેને યાહે છે વિશાળ રોજી આપે છે અને જેને યાહે છે પ્રમાણસર આપે છે. તેને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે.

(૧૩) તેણે તમારા માટે દીન (ધર્મ)ની એ જ પદ્ધતિ નક્કી કરી છે, જેનો આદેશ તેણે નૂહને આપ્યો હતો અને જેને (હે મુહમ્મદ સલ્લ.!) હવે તમારા તરફ અમે વહી દ્વારા મોકલ્યો છે, અને જેનો આદેશ અમે ઈબ્રાહીમ અને મૂસા અને ઈસાને આપી ચૂક્યા છીએ, એ તાકીદ સાથે કે આ દીન (ધર્મ)ને સ્થાપિત કરો અને તેના મામલામાં વિભાજિત (અને અલગ-અલગ) ન થઈ જાઓ. આ જ વાત આ મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને ભારે નાપસંદ પડી છે, જેના તરફ (હે મુહમ્મદ સલ્લ.!) તમે એમને આમંત્રણ આપી રહ્યા છો. અલ્લાહ જેને યાહે છે, પોતાનો બનાવી લે છે અને તે પોતાના તરફ આવવાનો માર્ગ તેને જ દેખાડે છે, જે તેના તરફ વળે.

(૧૪) લોકોમાં જે વિભાજન થયું તે એ પછી જ થયું કે તેમના પાસે જ્ઞાન આવી ગયું હતું, અને એ કારણે થયું કે તેઓ એક-બીજા પર અતિરેક કરવા માગતા હતા. જો તારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પહેલાથી જ આ ફરમાવી ચૂક્યો ન હોત કે એક નિશ્ચિત મુદત સુધી નિર્ણય મુલત્વી રાખવામાં આવશે, તો આમનો ફેંસલો ચુકાવી દેવામાં આવ્યો હોત, અને સત્ય એ છે કે આગળના લોકો પછી જે લોકો ગ્રંથના ઉત્તરાધિકારી બનાવવામાં આવ્યા તેઓ તેના વિષે ભારે વ્યાકુળતાભરી શંકામાં પડેલા છે. (૧૫)

(૧૫) (આમ આ સ્થિતિ પેદા થઈ ચૂકી છે,) તેથી હે મુહમ્મદ સલ્લ.! હવે તમે એ જ દીન (ધર્મ) તરફ બોલાવો, અને જેવી રીતે તમને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે તેના જ પર દઢતાપૂર્વક કાયમ થઈ જાઓ અને આ લોકોની ઈચ્છાઓનું પાલન ન કરો અને આમને કહી દો કે, “અલ્લાહે જે ગ્રંથો પણ અવતરિત કર્યા છે હું તેના પર ઈમાન લાવ્યો. મને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હું તમારા વચ્ચે ન્યાય કરું. અલ્લાહ જ અમારો રબ પણ છે અને તમારો રબ પણ. અમારા કર્મો અમારા માટે છે અને

કર્તા અલ્લાહ તૂઆલા નથી, બલકે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. છે. જાણે મહાન અને પ્રતાપવાન અલ્લાહ પોતાનો નબી સલ્લ.ને આદેશ આપી રહ્યો છે કે તમે આ એલાન કરો. આનું ઉદાહરણ સૂર: ફાતિહા છે, જે છે તો અલ્લાહનો ક્લામ, પણ બંદાઓ પોતાના તરફથી તેને દુઆના રૂપમાં અલ્લાહ સમક્ષ પ્રસ્તુત કરે છે.

૫. અર્થાત્, પછીની જાતિઓને એ સંતોષ અને ભરોસો નથી રહ્યો કે જે ગ્રંથો તેમના સુધી પહોંચ્યા છે તે કઈ હદ સુધી પોતાના સાચા સ્વરૂપમાં છે અને કઈ હદ સુધી તેમાં ભેળસેળ થઈ ચૂકી છે. તેઓ એ પણ વિશ્વાસની સાથે નથી જાણતા કે તેમના પયગંબરો શું શિક્ષાઓ લાવ્યા હતા. દરેક વસ્તુ તેમના ત્યાં સંદિગ્ધ છે અને મનો-મસ્તિષ્કમાં ઉલ્કાનો પેદા કરી રહી છે.

وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۗ لَا حِجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۗ اللَّهُ
 يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۗ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ ۝۱۶ وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ
 فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ ۗ حُجَّتْهُمْ
 دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ
 شَدِيدٌ ۝۱۷ اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
 وَالْمِيزَانَ ۗ وَمَا يُدْرِيكُ لَعَلَّ السَّاعَةِ
 قَرِيبٌ ۝۱۸ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ۗ
 وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا ۗ وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا
 الْحَقُّ ۗ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ
 لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ۝۱۹ اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ ۗ يَرْزُقُ
 مَنْ يَشَاءُ ۗ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ۝۲۰ مَنْ كَانَ
 يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ ۗ وَمَنْ
 كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا ۗ وَمَا لَهُ فِي
 الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ۝۲۱ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاؤُا شَرَعُوا
 لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ ۗ وَلَوْ لَا كَلِمَةُ
 الْفَصْلِ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۲۲ تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا
 كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ ۗ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ ۗ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ

તમારા કર્મો તમારા માટે. આપણા વચ્ચે કોઈ તકરાર નથી. (૯) અલ્લાહ એક દિવસે આપણને સૌને એકત્ર કરશે અને તેના જ તરફ સૌને જવાનું છે.”

(૧૬) અલ્લાહના આમંત્રણનો આગળ વધીને સ્વીકાર કર્યા પછી જે લોકો (સ્વીકાર કરનારાઓ સાથે) અલ્લાહ વિશે ઝઘડાઓ કરે છે, તેમનો વાદ-વિવાદ તેમના રબ નજીક ખોટો છે, અને તેમના પર તેનો પ્રકોપ છે અને તેમના માટે કકોર યાતના છે.

(૧૭) એ અલ્લાહ જ છે, જેણે સત્યપૂર્વક આ ગ્રંથ અને તુલા અવતરિત કર્યા છે (૧૮) અને તમને શું ખબર, કદાચ નિર્ણયની ઘડી નજીક જ આવી પહોંચી હોય. (૧૮) જે લોકો તેના આવવા પર ઈમાન ધરાવતા નથી તેઓ તો તેના માટે ઉતાવળ કરે છે, પરંતુ જે લોકો તેના પર ઈમાન ધરાવે છે તેઓ તેનાથી ડરે છે અને જાણે છે કે તે ચોક્કસ આવવાની છે. બરાબર સાંભળી લો, જે લોકો તેના આગમન વિષે શંકામાં નાખનારી ચર્ચાઓ કરે છે તેઓ પથભ્રષ્ટતામાં ઘણે દૂર નીકળી ગયા છે. (૧૯) અલ્લાહ પોતાના બંદાઓ પર ઘણો મહેરબાન છે. જેને જે કંઈ ચાહે છે, આપે છે અને તે ખૂબ જ શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી છે. (રુકૂઅ-૨) (૨૦) જે કોઈ આખિરત (પરલોક)ની ખેતી ચાહે છે તેની ખેતીને અમે વધારીએ છીએ, અને જે દુનિયાની ખેતી ચાહે છે તેને દુનિયામાંથી જ આપીએ છીએ, પરંતુ આખિરતમાં તેનો કોઈ હિસ્સો નથી.

(૨૧) શું આ લોકો અલ્લાહના કંઈક એવા ભાગીદાર રાખે છે, જેમણે એમના માટે દીન (ધર્મ)નું સ્વરૂપ ધરાવતી એક એવી પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરી દીધી છે, જેની અલ્લાહે અનુમતિ આપી નથી? (૨) જો ફેંસલાની વાત નક્કી કરી નાખવામાં આવી ન હોત, તો તેમનો ઝઘડો ચૂકવી દેવામાં આવ્યો હોત. નિ:શંક, આ અત્યાચારીઓ માટે દુ:ખદાયી યાતના છે. (૨૨) તમે જોશો કે આ અત્યાચારીઓ તે વખતે પોતાની કરણીના અંજામથી ડરી રહ્યા હશે અને તે તેમના ઉપર આવીને રહેશે. આનાથી વિપરીત, જે લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા છે અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા છે તેઓ જન્મતના બાગોમાં હશે. જે કંઈ પણ તેઓ

૬. અર્થાત્, તર્કચંચલ દલીલોથી વાત સમજાવવાનો જે હક્ક હતો તે અમે અદા કરી દીધો. હવે અકારણ કજિયો-કંકાસ કરવાથી શું મળશે. તમે જો ઝઘડો કરો, તો અમે તમારા સાથે ઝઘડવા માટે તૈયાર નથી.

૭. 'તુલા'થી અભિપ્રેત અલ્લાહની શરીઅત (વિધિ-વિધાન) છે, જે ત્રાજવાની જેમ તોલીને સાચા અને ખોટા, સત્ય અને અસત્ય, ન્યાય અને અન્યાય તેમજ ઉચિત અને અનુચિતનો ભેદ સ્પષ્ટ કરી દે છે.

૮. આ આયતમાં 'શુરકા' (ભાગીદાર)થી તાત્પર્ય સ્પષ્ટ વાત છે કે એ ભાગીદારો નથી, જેનાથી લોકો દુઆઓ માંગે છે, અથવા જેમને નઝો-નિયાઝ (માનતા અને ચઢાવા) ચઢાવે છે, અથવા જેમના આગળ પૂજા-પાઠની વિધિઓ અદા કરે છે, બલ્કે નિશ્ચિતપણે આનાથી અભિપ્રેત એ માનવીઓ છે, જેમને લોકોએ આદેશોમાં ભાગીદાર કરાવી લીધા છે, જેમણે શીખવાડેલ વિચારો અને ધારણાઓ તેમજ દષ્ટિકોણો અને ફિલસૂફીઓ પર લોકો ઈમાન લાવે છે, જેમણે આપેલ મૂલ્યોને માને છે, જેમણે પ્રસ્તુત કરેલ નૈતિક સિદ્ધાંતો તેમજ સત્યતા અને સંસ્કૃતિઓના માપદંડોને સ્વીકારે છે, જેમણે નિર્ધારિત કરેલ કાનૂનો અને પદ્ધતિઓ અને નિયમોને પોતાની ધાર્મિક વિધિઓ અને ઉપાસનાઓમાં, પોતાના વ્યક્તિગત જીવનમાં, પોતાના સમાજમાં, પોતાની સંસ્કૃતિમાં, પોતાના વેપાર-ધંધા અને લેવડ-દેવડમાં, અને પોતાની રાજનીતિ અને શાસનમાં એ રીતે અપનાવે છે કે જાણે આ જ એ શરીઅત છે, જેનું અનુપાલન તેમણે કરવું જોઈએ.

عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٦٧﴾ ذَٰلِكَ الَّذِي
يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ ۗ
وَمَنْ يَفْتَرِ حَسَنَةً تَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٦٨﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا
فَإِنْ يَشَاءِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَبِئْسَ اللَّهُ
الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ
عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا
تَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٧١﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ
لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ ۗ
إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ
الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۗ وَهُوَ
الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٧٣﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَ
الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا مِنْ دَابَّةٍ ۗ وَهُوَ عَلَىٰ
جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٧٤﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ
مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبْتُمْ أَيْدِيَكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ﴿٧٥﴾

ઈચ્છશે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ને ત્યાં પામશે. આ જ મોટી કૃપા છે. (૨૩) આ છે એ વસ્તુ, જેની ખુશખબર અલ્લાહ પોતાના એ બંદાઓને આપે છે, જેમણે માની લીધું અને સદ્કાર્યો કર્યાં. હે નબી સલ્લ.! આ લોકોને કહી દો, “હું આ કાર્ય માટે તમારા પાસેથી કોઈ બદલો ચાહતો નથી, અલબત્ત, નજીકનાઓનો પ્રેમ જરૂર ઈચ્છું છું.”^(૯) જે કોઈ ભલાઈ કમાશે અમે તેના માટે તે ભલાઈમાં ખૂબીની અભિવૃદ્ધિ કરી દઈશું. નિ:શંક, અલ્લાહ મોટો દરગુજર કરનાર અને કદરદાન છે.

(૨૪) શું આ લોકો કહે છે કે આ માણસે અલ્લાહ પર જૂઠો આરોપ ઘડી કાઢ્યો છે? જો અલ્લાહ ચાહે તો તમારા હૃદય પર મહોર મારી દે.^(૧૦) તે અસત્યને નાબૂદ કરે છે અને સત્યને પોતાનાં ફરમાનોથી સાચું કરી દેખાડે છે. તે હૃદયોમાં ધૂપાયેલા રહસ્યો પણ જાણે છે. (૨૫) એ જ છે, જે પોતાના બંદાઓની તૌબા (ક્ષમાયાચના) સ્વીકારે છે અને બૂરાઈઓથી દરગુજર ફરમાવે છે. જો કે તમારા લોકોના તમામ કાર્યોની તેને ખબર છે. (૨૬) તે ઈમાન લાવનારા અને સદ્કાર્યો કરનારાઓની પ્રાર્થનાઓ સ્વીકારે છે અને પોતાની કૃપાથી તેમને ખૂબ વધારે આપે છે. રહ્યા ઈન્કાર કરનારાઓ, તો તેમના માટે સખત સજા છે.

(૨૭) જો અલ્લાહ પોતાના સૌં બંદાઓને વિશાળ રોજી આપી દે, તો તેઓ ધરતી ઉપર વિદ્રોહનું તોફાન ઊભું કરી દેતા, પરંતુ તે એક પ્રમાણ મુજબ જેટલી ચાહે છે ઊતારે છે. નિ:શંક, તે પોતાના બંદાઓથી પૂરેપૂરો વાકેફ છે અને તેમના પર નજર રાખે છે. (૨૮) એ જ છે, જે લોકોના નિરાશ થઈ ગયા બાદ વરસાદ વરસાવે છે અને પોતાની કૃપા ફેલાવી દે છે, અને એ જ પ્રશંસાપાત્ર સંરક્ષક છે. (૨૯) તેની નિશાનીઓમાંથી છે આ આકાશો અને ધરતીની સંરચના અને આ જીવધારી સર્જનો, જે તેણે બંને જગ્યાએ ફેલાવી રાખ્યા છે. તે જ્યારે ચાહે ત્યારે તેમને એકત્ર કરી શકે છે. (સુકૂઅ-૩) (૩૦) તમારા ઉપર જે મુસીબત પણ આવી છે તે તમારા પોતાના હાથોની કમાણીથી આવી છે,^(૧૧) અને કેટલાય ગુનાઓને તો તે આમ જ દરગુજર કરી દે છે.

૯. આ આયતની ત્રણ સમજૂતીઓ કરવામાં આવી છે: (૧) “હું તમારા પાસે આ કામ માટે કોઈ વળતર નથી માંગતો, પણ એ અવશ્ય ઈચ્છું છું કે તમે લોકો (અર્થાત્ કુરૈશ લોકો) ઓછામાં ઓછું એ સગપણનું તો માન રાખો, જે મારા અને તમારા વચ્ચે છે. આ કેવો અન્યાય છે કે સૌથી વધારે તમે જ મારી દુશ્મની માટે તૈયાર છો.” (૨) હું આ કામ માટે કોઈ વળતર તેના સિવાય નથી ઈચ્છતો કે તમારામાં અલ્લાહના સામીપ્યની કામના પેદા થઈ જાય.” (૩) ત્રીજી સમજૂતી તફસીરવેત્તાઓએ જે કરી છે, તેમાંથી કેટલાક ‘સગાઓ’થી તાત્પર્ય અબ્દુલ મુત્તલિબના તમામ વંશજો લે છે, અને કેટલાક તેને કેવળ હઝરત અલી રદિ. અને ફાતિમા રદિ. અને તેમના સંતાનો સુધી સીમિત રાખે છે. પરંતુ જુદા-જુદા કારણોથી આ સમજૂતી કોઈપણ રીતે સ્વીકાર્ય નથી હોઈ શકતી. સૌપ્રથમ તો જે સમયે મક્કા-મોઅઝ્જમામાં સૂર: શૂરા અવતરિત થઈ છે તે સમયે હઝરત અલી રદિ. અને હઝરત ફાતિમા રદિ.ના નિકાહ સુદ્ધ થયા ન હતા, તો સંતાનનો શું પ્રશ્ન. અને બની અબ્દુલ મુત્તલિબમાં બધા જ નબી સલ્લ.નો સાથ નહોતા આપી રહ્યા, બલ્કે તેમાંથી કેટલાક ખુલ્લુંખુલ્લા દુશ્મનોના સાથી હતા, અને અબુ લહબની શત્રુતાને તો આખી દુનિયા જાણે છે. બીજું નબી સલ્લ.ના સગાઓ માત્ર બની અબ્દુલ મુત્તલિબ જ ન હતા, આપના માતા, આપના પિતા અને આપની પત્ની હઝરત ખદીજા રદિ.ના માધ્યમથી કુરૈશના તમામ પરિવારોમાં આપના સગપણના સંબંધો હતા. આ બધા પરિવારોમાં આપના શ્રેષ્ઠ હામીઓ પણ હતા અને સૌથી ખરાબ દુશ્મનો પણ. ત્રીજી વાત, જે આ બધાથી વધારે મહત્વની છે, તે એ છે કે એક નબી, જે ઉચ્ચ સ્થાન પર ઊભો થઈને અલ્લાહ તરફ આમંત્રણની પોકાર કરે છે, તે સ્થાનથી આ મહાન કાર્ય પર એ બદલો માંગવો કે મારા રિશ્તેદારોથી પ્રેમ કરો, એટલી નિમ્ન સ્તરની

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ وَمَا لَكُمْ مِّنْ
 دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝ وَمِنَ آيَاتِهِ الْجَوَارِ
 فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ۝ إِنَّ يَثْرَابَ الرِّيْحِ فِيظَلُّنَ
 رَوَاكِدًا عَلَى ظَهْرِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ
 شَكُورٍ ۝ أَوْ يُوبِقُهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ
 كَثِيرٍ ۝ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا
 لَهُمْ مِنْ مَّحِيصٍ ۝ فَمَا أَوْتَيْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَّاءُ
 الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝ وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ
 كِبْرَ الْأَثَمِ وَالْفَوَاحِشِ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ۝
 وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۖ وَأَمْرُهُمْ
 شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ۖ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۝ وَالَّذِينَ
 إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ۝ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ
 سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۚ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَىٰ
 اللَّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۝ وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ
 ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيلٍ ۝ إِنَّمَا السَّبِيلُ
 عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ
 بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ وَلَكِنْ صَبْرٌ
 وَغَفْرَانِ ۚ إِنَّ ذَلِكَ لِمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝ وَمَنْ يُضْلِلِ

(૩૧) તમે ધરતીમાં પોતાના અલ્લાહને વિવશ કરનારા નથી અને અલ્લાહના મુકાબલામાં તમે કોઈ સમર્થક અને સહાયક ધરાવતા નથી. (૩૨) તેની નિશાનીઓમાંથી છે આ વહાણો, જે સમુદ્રમાં પર્વતો જેવા દેખાય છે. (૩૩) અલ્લાહ જ્યારે ચાહે ત્યારે હવાને ઘંભાવી દે અને તેઓ સમુદ્રની પીઠ પર ઊભા-ને-ઊભા રહી જાય. આમાં મોટી નિશાનીઓ છે એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે ખૂબ જ ધૈર્યવાન અને કૃતજ્ઞ હોય, (૩૪) અથવા (તેમના ઉપર સવાર થનારાઓના) ઘણાંખરા ગુનાઓને દરગુજર કરવા સાથે તેમના થોડાક જ કૃત્યોના બદલામાં તેમને ડૂબાડી દે, (૩૫) અને તે વખતે અમારી આયતોમાં ઝઘડનારાઓને ખબર પડી જાય કે તેમના માટે કોઈ આશ્રય-સ્થાન નથી.

(૩૬) જે કંઈ પણ તમને આપવામાં આવ્યું છે તે માત્ર દુનિયાના અલ્પ જીવનની સાધન-સામગ્રી છે, અને જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે તે સારું પણ છે અને સ્થાયી પણ. તે એ લોકો માટે છે જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે અને પોતાના રબ પર ભરોસો કરે છે, (૩૭) જેઓ મોટા-મોટા ગુનાઓ અને અશ્લીલ કામોથી દૂર રહે છે અને જો ગુસ્સો ચઢે તો માફ કરી દે છે, (૩૮) જેઓ પોતાના રબનો આદેશ માને છે, નમાઝ કાયમ કરે છે, પોતાના મામલાઓ પરસ્પર સલાહ-મસલતથી ચલાવે છે, અમે જે કંઈ પણ રોજ તેમને આપી છે તેમાંથી ખર્ચ કરે છે, (૩૯) અને જ્યારે તેમના પર અતિરેક કરવામાં આવે તો તેનો મુકાબલો કરે છે. (૪૦) બૂરાઈ^(૧૨)નો બદલો એવી જ બૂરાઈ છે. પછી જો કોઈ માફ કરી દે અને સુધરી જાય, તો તેનું વળતર અલ્લાહના શિરે છે. અલ્લાહ અત્યાચારીઓને પસંદ કરતો નથી. (૪૧) અને જે લોકો (અત્યાચારનો ભોગ બન્યા) પછી બદલો લે તો તેમની નિંદા કરી શકાય નહીં, (૪૨) નિંદનીય તો તે છે, જે બીજાઓ પર અત્યાચાર કરે છે અને ધરતીમાં નાહક અતિરેક કરે છે. આવા લોકો માટે પીડાકારી યાતના છે. (૪૩) અલબત્ત, જે કોઈ વ્યક્તિ સબ્ર કરે (અર્થાત્ ધૈર્યથી કામ લે) અને માફ કરી દે, તો એ ભારે હિંમતપૂર્ણ કામોમાંથી છે. (રુકૂઅ-૪)

વાત છે કે કોઈ સૂઝબૂજ રાખનાર વ્યક્તિ તેની કલ્પના પર નથી કરી શકતો કે અલ્લાહે પોતાના નબીને આ વાત શીખવાડી હશે અને નબીએ કુરૈશના લોકોમાં ઊભા થઈને આ વાત કહી હશે. વધુમાં એ વાત તેનાથી પણ વધારે અપ્રાસંગિક લાગે છે કે જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે આ કલામના વિરોધી ઈમાનવાળા નહીં, બલકે કુરૈશ છે, ઉપરનું સમગ્ર પ્રવચન તેમને જ સંબોધન કરીને કરવામાં આવી રહ્યું છે અને આગળ પણ તેની દિશા તેમના જ તરફ છે, આ વર્ણન-ક્રમમાં વિરોધીઓથી કોઈપણ પ્રકારનો બદલો માંગવાનો છેવટે પ્રશ્ન જ ક્યાં ઊભો થાય છે. બદલો તો એ લોકો પાસે માંગવામાં આવે છે, જેમની દૃષ્ટિએ આ કામનું કોઈ મહત્વ હોય, જે કોઈ વ્યક્તિએ તેમના માટે કર્યું હોય.

૧૦. અર્થ એ છે કે હે નબી સલ્લ. ! આ લોકોએ તમને પોતાના જ ઢંગના માણસ સમજી લીધા છે. જે રીતે આ લોકો સ્વયં પોતાના સ્વાર્થ માટે પ્રત્યેક મોટામાં મોટું જૂઠું બોલી જાય છે, તેમણે એમ માની લીધું કે તમે પણ એ જ રીતે પોતાની દુકાન ચમકાવવા માટે એક જૂઠું ઘડી લાવ્યા છો, પરંતુ આ અલ્લાહની મહેરબાની છે કે તેણે તમારા હૃદય પર એ મહોર નથી લગાવી છે, જે તેમના હૃદયો પર લગાવી રાખી છે.

૧૧. સંકેત છે મક્કા મોઅઝ્ઝમાના એ દુષ્કાળ તરફ, જે તે જમાનામાં પડ્યો હતો.

૧૨. અહીંથી આયત-૪૩ ના અંત સુધીનું વર્ણન આનાથી પહેલાં આવી ગયેલ આયતની સમજૂતી છે.

اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَكَيْلٍ مِّنْ بَعْدِهِ ۗ وَتَرَى الظَّالِمِينَ
 لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّنْ
 سَبِيلٍ ۗ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَشِيعِينَ مِنَ
 الدِّمَالِ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ۗ وَقَالَ الَّذِينَ
 آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَ
 أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي
 عَذَابٍ مُّقِيمٍ ۝ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءٍ
 يَتَصَدَّقُهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۗ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ
 فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ۗ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِّنْ
 قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ ۗ مَا لَكُمْ
 مِنْ مَّوَدَّةٍ بَيْنَكُمْ وَمَا لَكُمْ مِنْ تَكْبِيرٍ ۝ فَإِنْ
 أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۗ إِنَّ عَلَيْكَ
 إِلَّا الْبَلَاغَ ۗ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً
 فَحَرَّ بِهَا ۗ وَإِنْ تَصَبَّهُمْ سَيِّئَةٌ ۗ مَّا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ
 فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ۝ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَ
 الْأَرْضِ ۗ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۗ وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَّا ثَنَاءٌ
 وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الدُّكُورَ ۗ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَ
 إِنَاثًا وَيُجَعِّلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ۝
 وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ

(૪૪) જેને અલ્લાહ જ પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દે, તેને સંભાળનાર અલ્લાહ પછી કોઈ નથી. તમે જોશો કે આ અત્યાચારીઓ જ્યારે સજા નિહાળશે તો કહેશે કે હવે પાછા જવાનો પણ કોઈ માર્ગ છે? (૪૫) અને તમે જોશો કે આમને જ્યારે જહન્નમ (નર્ક)ના સામે લાવવામાં આવશે તો અપમાનને કારણે ઝૂકી પડતા હશે અને તેને નજરો બચાવી-બચાવીને ત્રાંસી આંખોથી જોશે. તે વખતે જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા, કહેશે કે હકીકતમાં સાચા નુક્સાન વેઠનારા તેઓ જ છે, જેમણે આજે કયામતના દિવસે પોતાને અને પોતાના સંબંધીઓને નુક્સાનમાં નાખી દીધા. જાણી લો, અત્યાચારીઓ સ્થાયી યાતનામાં હશે, (૪૬) અને તેમના કોઈ સહાયકો અને સંરક્ષકો નહીં હોય, જે અલ્લાહના મુકાબલામાં તેમની સહાય માટે આવે. જેને અલ્લાહ પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દે તેના માટે બચાવનો કોઈ માર્ગ નથી.

(૪૭) માની લો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની વાત, એ પહેલા કે તે દિવસ આવે, જેના ટળવાનો કોઈ માર્ગ અલ્લાહ તરફથી નથી. તે દિવસે તમારા માટે કોઈ આશ્રય-સ્થાન નહીં હોય અને ન કોઈ તમારી હાલતને બદલવાનો પ્રયત્ન કરનાર હશે. (૧૭) (૪૮) હવે જો આ લોકો મોહું ફેરવી જાય છે, તો હે નબી સલ્લ! અમે તમને એમના પર રખેવાળ બનાવીને તો મોકલ્યા નથી. તમારા પર તો માત્ર વાત પહોંચાડી દેવાની જવાબદારી છે. મનુષ્યની હાલત એવી છે કે જ્યારે અમે તેને અમારી કૃપાનો સ્વાદ ચખાડીએ છીએ, તો તેના ઉપર ફૂલાઈ જાય છે અને જો તેના હાથનું કરેલું કોઈક મુસીબતના રૂપમાં તેના પર પાછું ફેરે છે, તો મોટો અપકારી બની જાય છે. (૪૯) અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો માલિક છે. જે ચાહે છે પેદા કરે છે, જેને ચાહે છે પુત્રીઓ આપે છે, જેને ચાહે છે પુત્રો આપે છે, (૫૦) જેને ચાહે છે પુત્રો અને પુત્રીઓ ભેગાં આપે છે, અને જેને ચાહે વાંઝિયા બનાવી દે છે. તે બધું જ જાણે છે અને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય ધરાવે છે.

(૫૧) કોઈ મનુષ્ય એ હેસિયત ધરાવતો નથી કે અલ્લાહ તેના સાથે રૂબરૂ વાત કરે. તેની વાત કાં તો વહી (સંકેત) (૧૪)ના રૂપમાં હોય છે, અથવા તો પડદાના પાછળથી, (૧૫)

૧૩. મૂળ શબ્દ છે 'મા લકુમ મિન નહીર'. આ વાક્યના બીજા ઘણા અર્થ પણ છે. એક એ કે તેને પોતાના કરતુકોમાંથી કોઈનો ઈન્કાર નહીં કરી શકો. બીજો એ કે તેને પણ વેશ બદલીને ક્યાંય છૂપાઈ નહીં શકો. ત્રીજો એ કે તમારા સાથે જે કંઈ પણ કરવામાં આવશે તેના પર તેને કોઈ વિરોધ અને નારાજગીનું પ્રદર્શન નહીં કરી શકો. ચોથો એ કે તમારા વશમાં નહીં હોય, જે સ્થિતિમાં તેને ઝસ્ટ કરવામાં આવ્યા છો તેને બદલી શકો.

૧૪. અહીં 'વહી'થી તાત્પર્ય છે 'ઈલ્કા' (દિવ્ય પ્રેરણા), 'ઈલ્કામ' (ઈશ્વરીય સંકેત), દિલમાં કોઈ વાત નાખી દેવી, અથવા સ્વપ્નમાં કંઈક બતાવી દેવું, જેમ કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ. અને હઝરત યુસુફ અલૈ.ને બતાવ્યું હતું.

૧૫. તાત્પર્ય છે કે બંદો એક અવાજ સાંભળે, પણ બોલવાવાળું ન દેખાય, જે રીતે હઝરત મૂસા અલૈ.ની સાથે થયું કે તુરની તળેટીમાં એક વૃક્ષથી એકાએક તેમને અવાજ આવવાનું શરૂ થયું, પણ બોલવાવાળો તેમની આંખોથી ઓજલ હતો.

وَرَأَى حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بآدَانِهِ

مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ ۝۵۱ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا

إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ

وَلَا الْإِنبَاءَ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نُّهْدِي بِهِ مَن

نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝۵۲

صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي

الْأَرْضِ ۗ أَلَا إِلَىٰ اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ۝۵۳

અથવા પછી તે કોઈ સંદેશવાહક (ફરિશ્તો) મોકલે છે અને તે તેના આદેશથી જે કંઈ તે ચાહે છે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) કરે છે, ^(૧૬) તે સર્વોચ્ચ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૫૨) અને આવી જ રીતે (હે નબી સલ્લ.!) અમે અમારા આદેશથી એક 'રૂહ' (અર્થાત્ પ્રાણ અને સારતત્ત્વ) તમારા તરફ વહી (પ્રકાશના) કરી છે. ^(૧૭) તમને કંઈ ખબર ન હતી કે ગ્રંથ શું હોય છે અને ઈમાન શું હોય છે, પરંતુ તે 'રૂહ'ને અમે એક પ્રકાશ બનાવી દીધો, જેના વડે અમે માર્ગ દેખાડીએ છીએ પોતાના બંદાઓ પૈકી જેને ઈચ્છીએ. નિ:સંદેહ, તમે સન્માર્ગ તરફ માર્ગદર્શન કરી રહ્યા છો, (૫૩) તે અલ્લાહના માર્ગ તરફ, જે આકાશો અને ધરતીની દરેક વસ્તુનો માલિક છે. જાણી લો, બધા જ મામલા અલ્લાહના જ તરફ રજૂ થાય છે. (રુકૂઅ-૫)

૧૬. આ વહી આવવાનું એ સ્વરૂપ છે, જેના દ્વારા તમામ આકાશી ગ્રંથો પયગંબરો સુધી પહોંચ્યા છે.

૧૭. 'આવી જ રીતે' થી તાત્પર્ય માત્ર અંતિમ રીત નથી, બલકે એ ત્રણેય રીતો છે, જે ઉપરની આયતમાં ઉલ્લેખ થઈ છે, અને 'રૂહ'થી તાત્પર્ય વહી અથવા એ શિક્ષણ છે, જે વહી દ્વારા હુઝૂર સલ્લ.ને આપવામાં આવી.

૪૩. અઝ્-ઝખૂરુફ પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૩૫ ના શબ્દ 'વ ઝખૂરુફ' (ચાંદી અને સોનાના)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં 'ઝખૂરુફ' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આમાં આવેલ ચર્યાઓ પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે આ સૂર: પણ એ જ જમાનામાં અવતરિત થઈ છે, જેમાં અલ-મૂ'મિન, હા-મીમ અસ્-સજદહ અને અશ્-શૂરાનું અવતરણ થયું હતું. આ તે સમય હતો, જ્યારે મક્કાના કાફિરો હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના જીવના પાછળ પડી ગયા હતા.

ચર્યાના વિષયો :

આ સૂર:માં ભારપૂર્વક કુરૈશ અને આરબવાસીઓની એ અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ધારણાઓ અને અંધશ્રદ્ધાઓની નિંદા કરવામાં આવી છે, જેનો તેઓ ખૂબ જ દુરાગ્રહ કરતા જઈ રહ્યા હતા, અને ખૂબ જ મજબૂત અને હૃદયસ્પર્શી રીતે તેને બુદ્ધિસંગત ન હોવાનું સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે.

ચર્યાની શરૂઆત એ રીતે કરવામાં આવી છે કે તમે લોકો પોતાની દુષ્ટતાના જોરે એવું ઈચ્છો છો કે આ ગ્રંથનું અવતરણ અટકાવી દેવામાં આવે, પરંતુ અલ્લાહે ક્યારેય દુષ્ટતાઓના કારણે નબીઓ (પયગંબરો)ને મોકલવાનું તથા ગ્રંથોનું અવતરણ બંધ કર્યું નથી, બલકે તે અત્યાચારીઓને તબાહ કરી દીધા છે, જે તેના માર્ગદર્શનનો માર્ગ રોકીને ઊભા હતા. આવું જ તે અત્યારે પણ કરશે. તે પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે ધર્મ શું છે, જેને આ લોકો છાતીએ વળગાડીને બેઠાં છે અને તે દલીલો કઈ છે, જેના જોરે તેઓ હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નો મુકાબલો કરી રહ્યા છે. તેઓ પોતે માને છે કે ધરતી અને આકાશનો અને સ્વયં એમનો અને એમના ઉપાસ્યોનો સર્જનહાર પણ અને આજીવિકા પ્રદાન કરવાવાળો પણ અલ્લાહ જ છે. તેમ છતાં બીજાઓને અલ્લાહના સાથે ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં ભાગીદાર ઠરાવવા પર હઠાગ્રહ કરતા જઈ રહ્યા છે. બંદાઓને અલ્લાહના સંતાનો કહે છે અને ફરિશ્તાઓ વિશે કહે છે કે આ અલ્લાહની પુત્રીઓ છે. તેમની ઉપાસના કરે છે. છેવટે એમને કેવી રીતે ખબર પડી કે ફરિશ્તાઓ સ્ત્રીઓ છે? આ અજ્ઞાનતાપૂર્ણ વાતો માટે જ્યારે ટોકવામાં આવે છે તો

ભાગ્યનું બહાનું કાઢે છે અને કહે છે કે જો અલ્લાહ અમારા આ કામને પસંદ કરતો ન હોત, તો અમે કઈ રીતે આ મૂર્તિઓની પૂજા કરી શકતા હતા. જ્યારે કે અલ્લાહની પસંદ અને નાપસંદ જાણવા માટેનું માધ્યમ તેના ગ્રંથો છે, નહીં કે એ કામ, જે દુનિયામાં તેની મરજી (તેણે આપેલ છૂટછાટ) હેઠળ થઈ રહ્યા છે. પોતાના શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય) માટે એક તર્ક એ પણ આપે છે કે બાપ-દાદાઓના જમાનાથી આ કામ આમ જ થતું આવે છે. જાણે એમના માટે કોઈ ધર્મના સત્ય હોવા માટે આ પૂરતી દલીલ છે, જ્યારે કે હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)એ, જેમના સંતાનો હોવા પર તેમનો બધો ગર્વ અને શ્રેષ્ઠતા નિર્ભર કરે છે, એવા આંધળા અનુસરણને રદ કરી દીધું હતું, જેનો સાથ કોઈ તર્કસંગત દલીલ આપતી ન હોય. પછી જો આ લોકોને પોતાના પૂર્વજોનું અનુસરણ કરવું જ હતું, તો તેના માટે પણ પોતાના સૌથી મહાન પૂર્વજો હઝરત ઈબ્રાહીમ અને હઝરત ઈસ્માઈલ (અલૈ.)ને છોડીને એમણે પોતાના સૌથી મોટા અજ્ઞાની પૂર્વજને પસંદ કર્યા ! હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની પયગંબરીનો સ્વીકાર કરવામાં તેમને સંકોચ છે તો એ કારણે કે તેમના પાસે ધન-દોલત અને રાજ્ય અને સત્તા તો છે નહીં. કહે છે કે જો અલ્લાહ અમારે ત્યાં કોઈને પયગંબર બનાવવા માગતો હોત તો અમારા બંને શહેર (મક્કા અને તાઈફ)ના મોટા માણસોમાંથી કોઈને બનાવતો. આ જ કારણે ફિરઔને પણ હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને તુચ્છ ગણ્યા હતા અને કહ્યું હતું કે આકાશનો બાદશાહ જો મુજ ધરતીના બાદશાહ પાસે કોઈ દૂત મોકલતો, તો તેને સોનાના કંગન પહેરાવીને અને ફરિશ્તાઓના એક લાવ-લશ્કરને તેના પ્યાદા બનાવીને મોકલતો. આ નિર્ધન ક્યાંથી આવીને ઊભો થઈ ગયો ?

અંતમાં સાફ-સાફ શબ્દોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ન તો અલ્લાહનું કોઈ સંતાન છે, ન આકાશ અને ધરતીના અલગ-અલગ રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે અને ન અલ્લાહને ત્યાં કોઈ એવો ભલામણકર્તા છે, જે જાણી-સમજીને પથભ્રષ્ટાનો માર્ગ અપનાવનારાઓને તેની સજાથી બચાવી શકે.

أَيَّاهَا ٨٩

سُورَةُ الرَّحْفِ مَكِّيَّةٌ (٣٣)

تَلَوْنَاهَا ٤٤

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمَّ ١ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ٢ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا

عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ٣ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ

لَدَيْنَا لَعَلَىٰ حَكِيمٌ ٤ أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا

أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ٥ وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ

فِي الْأَوَّلِينَ ٦ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيِّ إِلَّا كَانُوا بِهِ

يَسْتَهْزِئُونَ ٧ فَاهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَ مَضَىٰ

مِثْلُ الْأَوَّلِينَ ٨ وَلَكِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ٩ الَّذِي

جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا

لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ١٠ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

يَقْدِرُ فَاَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ١١

وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ

الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ١٢ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ

ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَ

تَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ

مُقْرِنِينَ ١٣ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ١٤ وَجَعَلُوا لَهُ

مِنْ عِبَادَةٍ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِكَفُورٍ مُّبِينٍ ١٥

૪૩. સૂર: અઝ્-ઝખૂરુફ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૭ • આયતો-૮૮)

અલલાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) સોગંદ છે આ સ્પષ્ટ ગ્રંથના (૩) કે અમે આને અરબી ભાષાનું કુર્આન બનાવ્યું છે, જેથી તમે આને સમજો. ^(૧) (૪) અને વાસ્તવમાં આ ઉમ્મુલ કિતાબ (મૂળ ગ્રંથ) ^(૨)માં અંકિત છે, અમારા પાસે ખૂબ ઉચ્ચ કોટિનો અને તત્ત્વદર્શિતાથી પરિપૂર્ણ ગ્રંથ.

(૫) હવે શું અમે તમારાથી નાખુશ થઈને આ શિખામણનો પાઠ તમારા પાસે મોકલવાનું છોડી દઈએ, માત્ર એટલા જ માટે કે તમે હદ વટાવી ગયેલા લોકો છો ? (૬) પુરોગામી કોમોમાં પણ અમે વખતો-વખત પયગંબરો મોકલ્યા છે. (૭) ક્યારેય એવું બન્યું નથી કે કોઈ પયગંબર તેમનામાં આવ્યો હોય અને તેમણે તેની મજાક ન ઉડાવી હોય. (૮) પછી જે લોકો આમના કરતાં કેટલાય ગણા વધારે શક્તિશાળી હતા તેમને અમે નષ્ટ કરી દીધા. પુરોગામી કોમોના દૃષ્ટાંતો આવી ગયા છે.

(૯) જો તમે આ લોકોને પૂછો કે આકાશો અને ધરતીને કોણે પેદા કર્યા છે, તો તેઓ પોતે કહેશે, “આમને એ જ પ્રભુત્વશાળી, સર્વજ્ઞ હસ્તીએ પેદા કર્યા છે.” (૧૦) એ જ ને, કે જેણે તમારા માટે આ ધરતીને પારણું બનાવી અને એમાં તમારા માટે માર્ગો બનાવી દીધા, ^(૩) જેથી તમે પોતાની ઈષ્ટ મંજિલનો માર્ગ પામી શકો, (૧૧) જેણે વિશેષ માત્રામાં આકાશમાંથી પાણી ઉતાર્યું અને તેના દ્વારા મૃત ધરતીને જીવંત કરી દીધી. આવી જ રીતે એક દિવસે તમે ધરતીમાંથી બહાર કાઢવામાં આવશો. (૧૨) એ જ છે, જેણે આ તમામ જોડીઓ પેદા કરી, અને જેણે તમારા માટે નૌકાઓ અને પશુઓને સવારીના સાધન બનાવ્યા, (૧૩) જેથી તમે તેમની પીઠ પર ચઢો અને જ્યારે તેમના પર બેસો તો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો ઉપકાર યાદ કરો અને કહો, “પવિત્ર છે તે, જેણે આ વસ્તુઓ અમારા આધીન કરી દીધી, નહીં તો અમે આમને કાબૂમાં કરવાની શક્તિ ધરાવતા ન હતા, (૧૪) અને એક દિવસે અમારે અમારા રબ તરફ પાછા ફરવાનું છે.”

(૧૫) (આ બધું જાણવા અને માનવાછતાં પણ) આ લોકોએ તેના બંદાઓમાંથી કેટલાકને તેના અંશ બનાવી દીધા. હકીકત એ છે કે મનુષ્ય ખુલ્લો અપકારી છે. (રુકૂઅ-૧)

૧. કુર્આન-મજીદના સોગંદ જે વાત પર ખાવામાં આવ્યા છે, તે એ છે કે આ ગ્રંથના લેખક ‘અમે’ છીએ, ન કે મુહમ્મદ (સલ્વ.), અને સોગંદ ખાવા માટે કુર્આનના જે ગુણની પસંદગી કરવામાં આવી છે તે એ છે કે આ ‘કિતાબે મુબીન’ (સ્પષ્ટ ગ્રંથ) છે. આ ગુણની સાથે કુર્આનના અલલાહની વાણી હોવા પર સ્વયં કુર્આનના સોગંદ ખાવા આપોઆપ એ અર્થ આપી રહ્યું છે કે લોકો ! આ ખુલ્લો ગ્રંથ તમારા સામે હાજર છે, તેને આંખો ખોલીને જુઓ, આના વિષયો, તેની શિક્ષાઓ, તેની ભાષા, બધી વસ્તુઓ એ હકીકતની સ્પષ્ટ સાક્ષી આપી રહી છે કે આનો લેખક સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સિવાય કોઈ બીજો નથી હોઈ શકતો.

૨. ‘ઉમ્મુલ કિતાબ’થી અભિપ્રેત છે ‘મૂળ ગ્રંથ’, અર્થાત્ એ ગ્રંથ, જે તમામ પયગંબરો પર અવતરિત થવાવાળા ગ્રંથોનો

أَمَّا اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَدْنًا وَأَصْفَكُمْ بِالْبَنِينَ ﴿١٧﴾
 وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا صَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ
 وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٨﴾ أَوْ مَن يَنْشَأُ فِي
 الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلُوا
 الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَّا كُنَّا أَشْهَدُوا
 خَلْقَهُمْ ۖ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا
 لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ ۗ مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ
 إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢١﴾ أَمْ اتَّيْنَاهُمْ كِتَابًا مِّن قَبْلِهِ
 فَمُتُّ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢٢﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا
 عَلَىٰ أُمَّتِنَا وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ وَكَذَلِكَ مَا
 أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ
 مُتْرَفُوهَا ۖ إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّتِنَا وَإِنَّا عَلَىٰ
 آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ قُلْ أَوْ لَوْ جِئْتَكُمْ بِآهْدَىٰ مِمَّا
 وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ ۖ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ
 كَافِرُونَ ﴿٢٥﴾ فَانْتَقِمْنَا مِنْهُمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ
 عَاقِبَةُ الْمُكذِّبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ
 وَقَوْمِهِ اتَّبِعُوا إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٧﴾ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي
 فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٨﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي
 عَقْبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٩﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءَ وَ

(૧૬) શું અલ્લાહે પોતે પેદા કરેલાઓમાંથી પોતાના માટે પુત્રીઓ ચૂંટી અને તમને પુત્રોથી નવાજ્યા? (૧૭) અને સ્થિતિ એ છે કે જે સંતાનનો સંબંધ આ લોકો તે કરુણામય અલ્લાહથી જોડે છે, તેના જન્મની ખુશખબર જ્યારે સ્વયં તેમનામાંથી કોઈને આપવામાં આવે છે, તો તેના મોઢા પર કાલિમા છવાઈ જાય છે અને તે દુ:ખી થઈ જાય છે. (૧૮) શું અલ્લાહના હિસ્સામાં એ સંતાન આવી જે ઘરેણાંઓમાં ઉછેરાય છે અને વાદ-વિવાદોમાં પોતાનો અભિપ્રાય પૂર્ણરૂપે સ્પષ્ટ પણ કરી શકતી નથી?

(૧૯) એમણે ફરિશ્તાઓને, જે કરુણામય અલ્લાહના વિશિષ્ટ બંદાઓ છે, સ્ત્રીઓ ઠેરવી દીધા. શું તેમના શરીરની રચના તેમણે જોઈ છે? એમની સાક્ષી લખી લેવામાં આવશે અને એમણે એનો જવાબ આપવો પડશે.

(૨૦) આ લોકો કહે છે, “જો કરુણામય અલ્લાહ ઈચ્છતો (કે અમે તેમની ઉપાસના ન કરીએ), તો અમે કદાપિ તેમને ન પૂજતા.”^(૧) આ લોકો આ મામલાની વાસ્તવિકતાને તદ્દન જાણતા નથી, માત્ર અટકળો કરે છે. (૨૧) શું અમે આ પહેલાં કોઈ ગ્રંથ આમને આપ્યો હતો, જેની સનદ (પોતાની આ ફરિશ્તા-પૂજા માટે) આ લોકો પોતાના પાસે ધરાવતા હોય? (૨૨) નહીં, બલકે આ લોકો કહે છે કે અમે અમારા બાપ-દાદાઓને આ પદ્ધતિ પર જોયા છે અને અમે એમના જ પદ્ધતિ પર ચાલી રહ્યા છીએ. (૨૩) આવી જ રીતે તમારા પહેલાં જે વસ્તીમાં પણ અમે કોઈ ડરાવનાર મોકલ્યો, તો તેના સુખ-સંપત્તિ લોકોએ આવું જ કહ્યું કે અમે અમારા બાપ-દાદાઓને આ જ પદ્ધતિ પર જોયા છે અને અમે તેમના જ પદ્ધતિનો અનુસરણ કરી રહ્યા છીએ. (૨૪) દરેક પયગંબરે તેમને પૂછ્યું, શું તમે એ જ પગદંડી પર ચાલ્યા જશો, ચાહે હું તમને એ રસ્તા કરતાં વધુ સાચો અને સારો માર્ગ બતાવું, જેના પર તમે પોતાના બાપ-દાદાઓને જોયા છે? તેમણે બધા રસૂલો (ઈશદૂતો)ને આ જ જવાબ આપ્યો કે જે દીન (ધર્મ) તરફ બોલાવવા માટે તમે મોકલવામાં આવ્યા છો અમે તેનો ઈન્કાર કરનારા છીએ. (૨૫) છેવટે અમે તેમની ખબર લઈ નાખી અને જોઈ લો, ખોટું ઠેરવનારાઓનું કેવું પરિણામ આવ્યું. (રુકૂઆ-૨)

(૨૬) યાદ કરો એ સમય, જ્યારે ઈબ્રાહીમે પોતાના પિતા અને પોતાની કોમને કહ્યું હતું, “તમે જેની ઉપાસના કરો છો તેમના સાથે મારો કોઈ સંબંધ નથી. (૨૭) મારો સંબંધ માત્ર તેના સાથે છે, જેણે મને પેદા કર્યો. એ જ મારું માર્ગદર્શન કરશે.” (૨૮) અને ઈબ્રાહીમ આ જ વાત પોતાના પાછળ પોતાની સંતાનમાં મૂકી ગયો, જેથી તેઓ તેના તરફ રજૂ થાય.^(૨) (૨૯) (આમ છતાં જ્યારે આ લોકો બીજાઓની ઉપાસના

મૂળ સ્રોત છે. આના માટે સૂર: હુરુજમાં ‘લૌહે મહફૂઝ’ (સુરક્ષિત પાટી)ના શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે, અર્થાત્ એવી પાટી, જેના પર લખેલું નષ્ટ નથી થઈ શકતું અને જે કોઈપણ પ્રકારના હસ્તક્ષેપથી સુરક્ષિત છે.

૩. પહાડોની વચ્ચે-વચ્ચે રસ્તાઓ અને પછી પર્વતીય અને તળેટીના ક્ષેત્રોમાં નદીઓ એ કુદરતી રસ્તાઓ છે, જે અલ્લાહે ધરતીની પીઠ પર બનાવી દીધા છે. મનુષ્ય તેમની જ મદદથી ધરતી પર ફેલાયેલો છે. પછી અલ્લાહે વધારે કૃપા એ કરી કે સમગ્ર જમીનને એક સમાન બનાવીને નથી મૂકી દીધી, બલકે તેમાં ભાત-ભાતની એવી વિશિષ્ટ નિશાનીઓ સ્થાપિત કરી દીધી, જેની મદદથી માનવી જુદા-જુદા વિસ્તારોને ઓળખે છે અને એક વિસ્તાર અને બીજા વિસ્તારના ફરકને અનુભવે છે.

૪. આ પોતાની પયબ્રજતા પર ભાગ્યની દલીલ હતી, જે હંમેશાથી બ્રજ લોકોની નીતિ રહી છે.

أَبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ۝ وَكَمَا
 جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ۝
 وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ
 الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ۝ أَهْمُ يَقْسُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۗ
 نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ
 رَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ
 بَعْضًا سَخِرِيًّا ۗ وَرَحِمْتَ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ۝ وَلَوْلَا
 أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ
 بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِّنْ فِصَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا
 يَظْهَرُونَ ۝ ۗ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرَرًا عَلَيْهَا
 يَتَّكُونَ ۝ ۗ وَزُخْرَفَاءُ وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاءُ
 الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ۝ وَمَنْ
 يَعْشُ عَنِ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ
 قَرِينٌ ۝ وَإِنَّهُمْ لَيَبْصُدُونَ عَنِ السَّبِيلِ وَيَجْسِبُونَ
 أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ ۝ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي
 وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَيُحْسِنُ الْقُرِينَ ۝ وَلَنْ
 يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ
 مُشْتَرِكُونَ ۝ أَفَأَنْتَ تَسْمِعُ الصَّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْىَ
 وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ فَمَا نَنْدُهَبِينَ بِكَ

કરવા લાગ્યા, તો મેં તેમનો નાશ ન કર્યો,) પણ હું તેમને અને તેમના બાપ-દાદાઓને જીવન-સામગ્રી આપતો રહ્યો, ત્યાં સુધી કે તેમના પાસે સત્ય અને સાફ-સાફ વર્ણન કરનાર રસૂલ (સંદેશવાહક) આવી ગયો. (૩૦) પરંતુ તે સત્ય જ્યારે તેમના પાસે આવી ગયું, તો તેમણે કહી દીધું કે આ તો જાદૂ છે અને અમે તેને માનવાનો ઈન્કાર કરીએ છીએ.

(૩૧) કહે છે, આ કુર્આન બંને શહેરોના મોટા માણસોમાંથી કોઈ એકના પર કેમ અવતરિત કરવામાં ન આવ્યું? (૯) (૩૨) શું તારા રબની કૃપાની વહેંચણી આ લોકો કરે છે? દુનિયાના જીવનમાં એમના ગુજરાન માટેના સાધનો તો અમે એમના વચ્ચે વહેંચ્યા છે, અને આમાંના કેટલાક લોકોને બીજા અન્ય લોકો પર અમે ઘણે દરજજે શ્રેષ્ઠતા આપી છે, જેથી તેઓ એક-બીજાથી સેવા-કાર્ય લે. અને તમારા રબની કૃપા (અર્થાત્ નુબૂવ્વત, પયગંબરી) તે દોલતથી વધુ કીમતી છે, જે (આમના ધનવાન લોકો) એકત્ર કરી રહ્યા છે. (૩૩) જો એ આશંકા ન હોત કે સૌ મનુષ્યો એક જ પદ્ધતિના થઈ જશે, તો અમે પરમ્ દયાળુ અલ્લાહ સાથે કુફ કરનારા લોકોના ઘરોની છતો અને તેમની સીડીઓ, જેના દ્વારા તેઓ પોતાના ઝરૂખાઓ પર ચઢે છે, (૩૪) અને તેમના દરવાજાઓ અને બેઠકો, જેમના પર તેઓ તકિયાને અઢેલીને બેસે છે, બધું જ ચાંદી અને સોનાનું બનાવી દેતા. (૩૫) આ તો માત્ર દુનિયાના જીવનનો સર-સામાન છે, અને આખિરત (પરલોક) તારા રબને ત્યાં માત્ર અલ્લાહથી ડરનારાઓ માટે છે. (રુકૂઅ-૩)

(૩૬) જે માણસ રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)ના સ્મરણની ઉપેક્ષા કરે છે, અમે તેના પર એક શૈતાન લગાડી દઈએ છીએ અને તે તેનો મિત્ર બની જાય છે. (૩૭) આ શૈતાનો આવા લોકોને સીધા રસ્તે આવવાથી રોકે છે અને તેઓ પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે અમે બરાબર જઈ રહ્યા છીએ. (૩૮) છેવટે જ્યારે આ વ્યક્તિ અમારા ત્યાં પહોંચશે, તો પોતાના શૈતાનને કહેશે, “કદાચ તારા અને મારા વચ્ચે પૂર્વ અને પશ્ચિમ જેટલું અંતર હોત. તું તો સૌથી ખરાબ સાથી નીકળ્યો.” (૩૯) તે વખતે આ લોકોને કહેવામાં આવશે કે હવે જ્યારે તમે અત્યાચાર કરી ચૂક્યા, તો આજે આ વાત તમને કોઈ ફાયદો નહીં પહોંચાડે, કેમ કે તમે અને તમારા શૈતાનો યાતનામાં સહભાગી છો.

(૪૦) હવે શું હે નબી સલ્લ. ! તમે બહેરાઓને સંભળાવશો ? કે આંધળા અને તદ્દન ભટકી ગયેલા લોકોને માર્ગ દેખાડશો ? (૪૧) હવે તો અમારે આમને સજા આપવી છે,

૫. અર્થાત્, જ્યારે પણ સન્માર્ગથી સહેજ ડગ હટ્યા, તો આ કલેમા (વચન) તેમના માર્ગદર્શન માટે હાજર છે અને તેઓ તેના જ તરફ પાછા ફરી આવ્યા. આ ઘટનાને જે હેતુસર અહીં વર્ણવવામાં આવી છે, તે એ છે કે કુરૈશના કાફિરોને એ વાત પર શરમ અપાવવામાં આવે કે તમે પૂર્વજોનું અનુકરણ તો અપનાવ્યું, પણ તેના માટે પોતાના સૌથી શ્રેષ્ઠ પૂર્વજો હઝરત ઈબ્રાહીમ અને હઝરત ઈસ્માઈલ અલૈ.ને છોડીને પોતાના સૌથી ખરાબ પૂર્વજોની પસંદગી કરી.

૬. બંને શહેરોની તાત્પર્ય મક્કા અને તાઈફ છે. કાફિરોનું એ કહેવું હતું કે જો ખરેખર અલ્લાહને કોઈ રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલવો હોત અને તે તેના પર પોતાનો અંધ અવતરિત કરવાનો ઈરાદો કરતો, તો અમારા મુખ્ય શહેરોમાંથી કોઈ મોટા માણસને આ હેતુ માટે પસંદ કરતો.

فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ٢١ أَوْ نُرِيَّتِكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ
 فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ٢٢ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ
 إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٢٣ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ
 وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ٢٤ وَسَأَلَ مَنْ أَرْسَلْنَا
 مِنْ قَبْلِكَ مَنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ
 إِلَهَةً يُعْبَدُونَ ٢٥ وَكَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى
 فِرْعَوْنَ وَمَلَائِكِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٢٦
 فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ٢٧ وَمَا نُرِيهِمْ
 مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعُنَابِ
 لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ٢٨ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ السَّحَرَادِعُ لَنَا رَبُّكَ
 بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِتْنَا لَمْ نُكْفِرْ ٢٩ فَلَمَّا كَشَفْنَا
 عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ٣٠ وَنَادَى فِرْعَوْنُ
 فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ
 الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ٣١ أَمْ أَنَا
 خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ ٣٢ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ٣٣
 فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسُورَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ
 الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ٣٤ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَطَاعُوهُ ٣٥
 إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَسِقِينَ ٣٦ فَلَمَّا أَسْفُونَا ائْتَقَمْنَا
 مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ٣٧ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا

ચાહે અમે તમને દુનિયામાંથી ઉઠાવી લઈએ (૪૨) અથવા તમને નજરો-નજર આ લોકોનું એ પરિણામ દેખાડી દઈએ, જેનો અમે આમને વાયદો કર્યો છે. અમે આમના પર સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ ધરાવીએ છીએ. (૪૩) તમે ગમે તેવા સંજોગોમાં પણ એ ગ્રંથને મજબૂતીપૂર્વક પકડી રાખો, જે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) મારફતે તમારા પાસે મોકલવામાં આવ્યો છે. નિશ્ચિતપણે તમે સન્માર્ગ પર છો. (૪૪) હકીકત એ છે કે આ ગ્રંથ તમારા માટે અને તમારી કોમ માટે એક મોટું બહુમાન છે અને ટૂંકમાં જ તમારે આનો જવાબ આપવો પડશે. (૪૫) તમારા પહેલાં અમે જેટલા રસૂલો મોકલ્યા હતા તે સૌને પૂછી જુઓ, શું અમે દયાળુ અલ્લાહ સિવાય બીજા કોઈ ઉપાસ્યો પણ ઠરાવ્યા હતા કે તેમની ઉપાસના કરવામાં આવે? (૪) (રુકૂઅ-૪)

(૪૬) અમે મૂસાને અમારી નિશાનીઓ સાથે ફિરઝાઈન અને તેના રાજ-દરબારીઓ પાસે મોકલ્યો અને તેણે જઈને કહ્યું કે હું સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો રસૂલ (ઈશદૂત) છું. (૪૭) પછી જ્યારે તેણે અમારી નિશાનીઓ તેમના સામે રજૂ કરી, તો તેઓ તેની મજાક ઉઠાવવા લાગ્યા. (૪૮) અમે એક-પછી-એક નિશાની તેમને દેખાડતા ગયા, જે પહેલી નિશાની કરતાં ચઢિયાતી હતી, અને અમે તેમને યાતનામાં ઝડપી લીધા, જેથી તેઓ તેમ કરતાં અટકી જાય. (૪૯) દરેક યાતના વખતે તેઓ કહેતા, હે જાદૂગર ! પોતાના રબ તરફથી જે હોદ્દો તને પ્રાપ્ત છે, તેના આધારે અમારા માટે તેને પ્રાર્થના કર. અમે ચોક્કસ સન્માર્ગ પર આવી જઈશું. (૫૦) પરંતુ જેવી જ તેમના ઉપરથી અમે યાતના દૂર કરી લેતા, તેઓ પોતાના વચનથી ફરી બેસતા હતા. (૫૧) એક દિવસે ફિરઝાઈને પોતાની કોમ વચ્ચે પોકારીને કહ્યું, “લોકો ! મિસર (ઈજિપ્ત)ની બાદશાહી મારી નથી ? અને આ નહેરો મારા નીચે નથી વહી રહી ? શું તમને દેખાતું નથી ? (૫૨) હું વધુ સારો છું કે આ માણસ, જે અપમાનિત અને તુચ્છ છે અને પોતાની વાત પણ સ્પષ્ટપણે વર્ણવી શકતો નથી ? (૫૩) શા માટે તેના પર સોનાના કંગન ઉતારવામાં ન આવ્યા ? અથવા ફરિશ્તાઓની એક ટુકડી આના સાથે કેમ ન આવી ?”

(૫૪) તેણે પોતાની કોમને હલકી સમજી અને તેમણે તેનું અનુસરણ કર્યું. હકીકતમાં તેઓ હતા જ અવજ્ઞાકારી લોકો. (૫૫) છેવટે જ્યારે તેમણે અમને કોપિત કરી દીધા, તો અમે તેમનાથી બદલો લીધો અને તેમને એકી સાથે ડૂબાડી દીધા (૫૬) અને અનુગામીઓ

૭. અર્થાત્, એનાથી વધારે કોઈ વ્યક્તિનું સૌભાગ્ય નથી હોઈ શકતું કે તમામ મનુષ્યોમાંથી તેને અલ્લાહ પોતાના ગ્રંથના અવતરણ માટે પસંદ કરે અને કોઈપણ કોમ માટે એનાથી મોટા કોઈ સૌભાગ્યની કલ્પના કરી શકાતી નથી કે દુનિયાની બીજી બધી કોમોને છોડીને અલ્લાહ તઆલા તેના ત્યાં પોતાનો પયગંબર પેદા કરે અને તેની ભાષામાં પોતાનો ગ્રંથ અવતરિત કરે અને તેને દુનિયામાં અલ્લાહના સંદેશની વાહક બનાવીને ઉઠવાની તક આપે. આ મહાન શ્રેયની પ્રતીતી જો કુરૈશ અને આરબવાસીઓને નથી અને તેઓ તેનો અનાદર કરવા માગે છે, તો એક સમય આવશે જ્યારે તે અંગેનો જવાબ તેમણે આપવો પડશે.

૮. રસૂલોથી પૂછવાનો અર્થ તેમણે લાવેલ ગ્રંથોથી જાણકારી મેળવવું છે.

૯. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં એક ખૂબ મોટી હકીકત વર્ણવવામાં આવી છે. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ દેશમાં પોતાની આપમુદી ચલાવવાની કોશિશ કરે છે અને તેના માટે ખુલ્લુંખુલ્લા દરેક પ્રકારની ચાલબાજીઓ ચાલે છે, ગમે તેવી છેતરપિંડી અને ધોકાથી કામ લે છે, ખુલ્લા બજારમાં અંતરાત્માના ખરીદ-વેચારણનો કારોબાર ચલાવે છે અને જે વેચાય નહીં તેમને નિર્દેશનાની સાથે કચડી નાખે છે, તો ચાહે તે જીભથી એ વાત ન કરે, પણ પોતાના વ્યવહાર અને આચરણથી

لِلْآخِرِينَ ٥٦ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ
 مِنْهُ يَصِدُّونَ ٥٧ وَقَالُوا آءِ إِلَهِنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا
 ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ٥٨
 إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي
 إِسْرَائِيلَ ٥٩ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي
 الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ ٦٠ وَإِنَّهُ لَعَلَمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرْنَ
 بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ٦١ وَلَا يَصِدَّتْكُمْ
 الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ٦٢ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى
 بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ
 بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ٦٣
 إِنْ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ
 مُسْتَقِيمٌ ٦٤ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ
 قَوْلًا لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْيَوْمِ ٦٥ هَلْ
 يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا
 يَشْعُرُونَ ٦٦ إِلَّا خَلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
 إِلَّا الْمُتَّقِينَ ٦٧ يُعْبَادُ لَأَخَوْفٍ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ
 تَحْزَنُونَ ٦٨ الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ٦٩
 ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ٧٠ يُطَافُ
 عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ ٧١ وَفِيهَا

માંટે પુરોગામી અને બોધપાઠનું દષ્ટાંત બનાવીને મૂકી દીધા. (રુકૂઅ-૫)

(૫૭) અને જેવું કે મરયમના પુત્રનું દષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું, તમારી કોમના લોકોએ એનાં વિષે શોર મચાવી દીધો (૫૮) અને કહેવા લાગ્યા કે અમારા ઉપાસ્યો સારા છે કે તે? (૧૦) આ દષ્ટાંત તેઓ તમારા સામે માત્ર વાદ-વિવાદ કરવા માટે લાવ્યા છે. વાસ્તવમાં આ લોકો છે જ ઝઘડાખોર. (૫૯) મરયમનો પુત્ર તે સિવાય કંઈ ન હતો કે એક બંદો હતો, જેને અમે ઈનામથી નવાજ્યો અને ઈસરાઈલની સંતાન માટે તેને અમારા સામર્થ્યનો એક નમૂનો બનાવી દીધો. (૬૦) અમે ઈચ્છીએ તો તમારાથી ફરિશ્તાઓ પેદા કરી દઈએ, જેઓ ધરતી પર તમારા ઉત્તરાધિકારી બને. (૬૧) અને તે (અર્થાત્ મરયમનો પુત્ર) વાસ્તવમાં કયામતની એક નિશાની છે, પછી તમે તેમાં શંકા ન કરો (૧૧) અને મારી વાત માની લો, આ જ સન્માર્ગ છે. (૬૨) એવું ન બને કે શૈતાન તમને તેનાથી રોકી દે, કેમ કે તે તમારો ખુલ્લો શત્રુ છે. (૬૩) અને જ્યારે ઈસા ખુલ્લી નિશાનીઓ લઈને આવ્યો હતો, તો તેણે કહ્યું હતું, “હું તમારા પાસે ‘હિકમત’ (તત્ત્વદર્શિતા, વાસ્તવિક જ્ઞાન) લઈને આવ્યો છું, અને એટલા માટે આવ્યો છું કે તમારા સમક્ષ એ કેટલીક વાતોની સત્યતા સ્પષ્ટ કરી દઉં, જેમાં તમે મતભેદ ધરાવો છો, આથી તમે અલ્લાહથી ડરો અને મારું અનુસરણ કરો. (૬૪) હકીકત એ છે કે અલ્લાહ જ મારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પણ છે અને તમારો રબ પણ. તેની જ તમે ઉપાસના કરો. આ જ સન્માર્ગ છે.” (૧૨) (૬૫) પરંતુ (તેના આ સ્પષ્ટ શિક્ષણ છતાં) જૂથોએ પરસ્પર મતભેદ કર્યો. (૧૩) પછી વિનાશ છે એ લોકો માટે જેમણે અત્યાચાર કર્યો, એક દુઃખદાયી દિવસની યાતનાથી.

(૬૬) શું આ લોકો હવે માત્ર એ જ વસ્તુની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છે કે ઓચિંતી આમના પર કયામત આવી જાય અને એમને ખબર પણ ન પડે? (૬૭) તે દિવસ આવશે ત્યારે અલ્લાહથી ડરનારા લોકો સિવાયના બાકી સૌ મિત્રો એક-બીજાના દુશ્મન થઈ જશે. (રુકૂઅ-૬) (૬૮-૬૯) તે દિવસે એ લોકોને, જેઓ અમારી આપતો પર ઈમાન લાવ્યા હતા અને આજ્ઞાકિત થઈને રહ્યા હતા, કહેવામાં આવશે કે, “હે મારા બંદાઓ! આજે તમારા માટે કોઈ ભય નથી અને ન તમને કોઈ દુઃખ પડવાનું છે. (૭૦) દાખલ થઈ જાવ જન્નત (સ્વર્ગ)માં તમે અને તમારી પત્નીઓ. તમને ખુશ કરી દેવામાં આવશે.” (૭૧) તેમના સામે સુવર્ણથાળ અને જામ ફેરવવામાં આવશે અને દરેક મનગમતી અને

સ્પષ્ટરૂપે જાહેર કરી દે છે કે તે વાસ્તવમાં આ દેશના રહેવાસીઓને બુદ્ધિ, નૈતિકતા અને પૌરુષત્વની દૃષ્ટિએ હળવા સમજે છે અને તેણે તેમના વિશે એ અભિપ્રાય બનાવી લીધો છે કે હું આ મૂર્ખ, આત્માહીન અને કાયર લોકોને જે તરફ ચાહું હાંકીને લઈ જઈ શકું છું. પછી જ્યારે તેની આ યુક્તિ સફળ થઈ જાય છે અને દેશના રહેવાસીઓ તેના હાથ બાંધેલા ગુલામ બની જાય છે, તો તેઓ પોતાના વ્યવહારથી સાબિત કરી દે છે કે આ દુષ્ટ વ્યક્તિએ જે કંઈ તેમને સમજ્યા હતા તેઓ એવા જ છે; અને તેમનું આ અપમાનિત સ્થિતિમાં ગ્રસ્ત થવાનું કારણ એ હોય છે કે તેઓ મૂળભૂત રીતે ‘ફાસિક’ (અવજ્ઞાકારી) હોય છે.

૧૦. આનાથી પહેલા આયત-૪૫માં એ વાત આવી ચૂકી છે કે, “તમારાથી પહેલા જે રસૂલો આવી ચૂક્યા છે એ સૌને પૂછી જુઓ; શું અમે પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ સિવાય કોઈ બીજા ઉપાસ્યો પણ નિર્ધારિત કર્યા હતા કે તેમની બંદગી કરવામાં આવે?” આ પ્રવચન જ્યારે મક્કાવાસીઓની સામે થઈ રહ્યું હતું, તો એક વ્યક્તિએ વાંધો ઉઠાવ્યો કે કેમ સાહેબ, ઈસાઈઓ (ખ્રિસ્તીઓ) મરયમના પુત્રને ખુદાનો પુત્ર ઠરાવીને તેની ઉપાસના કરે છે કે નહીં? તો પછી અમારા ઉપાસ્યો શા માટે ખરાબ છે? આ ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરતાં જ કાફિરોના સમૂહમાંથી એક જોરદાર

مَا كَسَّتْهِهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَدُّ الْأَعْيُنُ ۖ وَأَنْتُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ ﴿٤٦﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ
 تَعْمَلُونَ ﴿٤٧﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٤٨﴾
 إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٤٩﴾ لَا
 يُفْتَرَعْنَهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٥٠﴾ وَمَا ظَلَمْتَهُمْ
 وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ وَنَادَاوَا يَمْلِكُ لِيَقْضِ
 عَلَيْنَا رَبُّكَ ۖ قَالَ إِنَّكُمْ مُكْشَوْنَ ﴿٥٢﴾ لَقَدْ جِئْنَاكُمْ
 بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كِرْهُونَ ﴿٥٣﴾ أَمْ أَبْرَمُوا
 أَمْ أَفَاتَا مُبْرَمُونَ ﴿٥٤﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ
 وَنَجْوَاهُمْ ۗ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُمُونَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنْ
 كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَكُدٌّ فَاتَانَا أَوْلَى الْعَبِيدِينَ ﴿٥٦﴾ سُبْحَانَ
 رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٥٧﴾
 فَذَرَهُمْ يَخْوَضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
 الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٥٨﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهُ
 وَفِي الْأَرْضِ إِلَهُ ۗ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٥٩﴾ وَتَبَارَكَ
 الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۗ
 وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ۗ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٦٠﴾ وَلَا
 يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا
 مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ

આંખોને લિજજત આપતી વસ્તુ ત્યાં મોજૂદ હશે. તેમને કહેવામાં આવશે, “તમે હવે અહીં હંમેશા રહેશો. (૭૨) તમે આ જન્મતના વારસદાર પોતાના કર્મોના કારણે થયા છો, જે તમે દુનિયામાં કરતા રહ્યા. (૭૩) તમારા માટે અહીં પુષ્કળ ફળો હાજર છે, જે તમે ખાશો.” (૭૪) રહ્યા અપરાધીઓ, તો તેઓ હંમેશા જહન્નમની યાતનામાં પડ્યા રહેશે, (૭૫) ક્યારેય પણ તેમની યાતનામાં ઘટાડો નહીં થાય, અને તેઓ તેમાં નિરાશ પડ્યા હશે. (૭૬) તેમના પર અમે અત્યાચાર કર્યો નથી, પરંતુ તેઓ સ્વયં પોતાના પર અત્યાચાર કરતા રહ્યા. (૭૭) તેઓ પોકારશે, “હે માલિક^(૧૪) ! તારો રબ અમને મોત આપી દે તો સારું.” તે જવાબ આપશે, “તમે આમ જ પડ્યા રહેશો, (૭૮) અમે તમારા પાસે સત્ય લઈને આવ્યા હતા, પરંતુ તમારામાંના મોટાભાગના લોકોને સત્ય પસંદ ન હતું.”^(૧૫)

(૭૯) શું આ લોકોએ કોઈ પગલું લેવાનો નિર્ણય કરી લીધો છે? ભલે, તો અમે પણ એક નિર્ણય કરી લઈએ છીએ.^(૧૬) (૮૦) શું આમણે એમ સમજી લીધું છે કે અમે એમની છૂપી વાતો અને એમની ગુસપુસ સાંભળતા નથી? અમે બધું જ સાંભળી રહ્યા છીએ અને અમારા ફરિશ્તાઓ એમના પાસે જ લખી રહ્યા છે.

(૮૧) એમને કહો, “જો વાસ્તવમાં પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહની કોઈ સંતાન હોત, તો સૌથી પહેલો ઉપાસના કરનાર હું હોત.” (૮૨) પવિત્ર છે આકાશો અને ધરતીનો બાદશાહ, સિંહાસનનો માલિક, એ તમામ વાતોથી, જે આ લોકો તેના વિષે કહે છે. (૮૩) ભલે, એમને પોતાના મિથ્યા વિચારોમાં અને ખેલમાં ડૂબેલા રહેવા દો, ત્યાં સુધી કે આ લોકો પોતાનો એ દિવસ જોઈ લે, જેનાથી એમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે.

(૮૪) આકાશમાં પણ એ જ એક અલ્લાહ (ઈશ્વર) છે અને ધરતીમાં પણ અલ્લાહ, અને એ જ તત્ત્વદર્શી અને સર્વજ્ઞ છે. (૮૫) ઘણો ઉચ્ચ અને સર્વોપરી છે તે, જેના અધિકારમાં આકાશો અને ધરતી તથા એ દરેક વસ્તુની બાદશાહી છે, જે આકાશો અને ધરતી વચ્ચે મોજૂદ છે અને એ જ કયામતની ઘડીનું જ્ઞાન ધરાવે છે, અને તેના જ તરફ તમે સૌ પાછા લઈ જવામાં આવવાના છો.

(૮૬) તેને છોડીને આ લોકો જેમને પોકારે છે, તેઓ કોઈ ભલામણનો અધિકાર ધરાવતા નથી, સિવાય કે કોઈ જ્ઞાનના આધારે સત્યની સાક્ષી આપે.^(૧૭)

કહાકો ઉઠ્યો અને નારાઓ લાગવાના શરૂ થઈ ગયા કે આનો શું જવાબ છે ?

૧૧. એ અનુવાદ પણ થઈ શકે છે કે, “તે કયામતના જ્ઞાનનું એક માધ્યમ છે.” અહીં પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે તેમને કયામતની નિશાની કે કયામતના જ્ઞાનનું માધ્યમ કયા અર્થમાં કહેવામાં આવ્યા છે? ઘણા તફસીરવેત્તાઓ કહે છે કે આનાથી તાત્પર્ય હઝરત ઈસા (અલૈ.)નું પુનઃ અવતરણ છે, જેની સૂચના ઘણી હદીસોમાં આપવામાં આવી છે. પરંતુ પછીનું વર્ણન આ અર્થમાં અવરોધરૂપ છે. તેમનું પુનઃ આવવું તો કયામતના જ્ઞાનનું માધ્યમ માત્ર એ લોકો માટે બની શકે છે, જેઓ એ કાળમાં મોજૂદ હશે અથવા તેના પછી પેદા થાય. મક્કાના કાફિરો માટે તેઓ છેવટે કેવી રીતે જ્ઞાનનું માધ્યમ બની શકતું હતું કે તેમને સંબોધન કરીને એમ કહેવું સાચું હોત કે, “બસ તમે આમાં સંદેહ ન કરો?” તેથી અમારી દૃષ્ટિએ સાચી સમજૂતી એ છે, જે બીજા કેટલાક તફસીરવેત્તાઓએ કરી છે કે અહીં હઝરત ઈસા અલૈ.નું પિતા વગર પેદા થવા અને તેમનું માટીથી પક્ષી બનાવવા અને મડદાને જીવંત કરવાને કયામતની સંભાવનાની એક દલીલ ઠેરવવામાં આવેલ છે, અને અલ્લાહનો ઈરશાદનો હેતુ એ છે કે જે અલ્લાહ પિતા વગર બાળક પેદા કરી શકે છે અને જે અલ્લાહનો એક બંદો માટીના પૂતળામાં પ્રાણ ફૂકી શકે છે

مَنْ خَلَقَهُمْ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ فَاَتَىٰ بِوَفْكَوٰنٍ ۙ وَقَبِيْلَةٍ
 يَرْبِّ اِنَّ هٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝٤٣ فَاَصْفَحْ عَنْهُمْ

وَقُلْ سَلٰمٌ ۭ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ۝٤٤

(૮૭) અને જો તમે આમને પૂછો કે તેમને કોણે પેદા કર્યા છે, તો તેઓ પોતે કહેશે કે અલ્લાહે. (૧૮) પછી તેઓ ક્યાંથી ધોખો ખાઈ રહ્યા છે? (૮૮) સોગંદ છે રસૂલ (ઈશદૂત)ના એ કથનના કે હે રબ ! આ એ લોકો છે, જેઓ માનતા જ નથી. (૧૯)

(૮૯) ભલે હે નખી સલ્લ ! આમને ક્ષમા કરી દો અને કહો કે તમને સલામ ! ટૂંકમાં જ આમને જણાઈ જશે. (રુકૂઅ-૭)

અને મડદાઓને જીવતા કરી શકે છે, તે અલ્લાહ માટે છેવટે તમે એ વાતને કેમ અસંભવ સમજો છો કે તે તમને અને તમામ મનુષ્યોને મૃત્યુ પછી ફરીથી જીવતા કરી દે.

૧૨. અર્થાત્, ઈસાઈઓ ચાહે ગમે તે કહેતા અને કરતા રહે, હઝરત ઈસા અલૈ. એ સ્વયં ક્યારેય એ નથી કહ્યું કે હું ઈશ્વર છું અથવા ઈશ્વરનો પુત્ર છું અને તમે મારી ઈબાદત (ઉપાસના) કરો, બલ્કે તેમનું આમંત્રણ એ જ હતું, જે બીજા તમામ પયગંબરોનું આમંત્રણ હતું અને હવે જેના તરફ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. તમને બોલાવી રહ્યા છે.
૧૩. અર્થાત્, એક સમૂહે તેમનો ઈન્કાર કર્યો, તો વિરોધમાં એ હદ સુધી પહોંચી ગયો કે તેમના પર નાજાઈઝ (અમાન્ય) જન્મનો આરોપ લગાવી દીધો. બીજા સમૂહે તેમને માન્યા, તો શ્રદ્ધામાં અત્યંત અતિશયોક્તિ કરીને તેમને પુદા (ઈશ્વર) બનાવી બેસ્યો અને પછી એક મનુષ્યના 'અલ્લાહ' હોવાનો મામલો તેમના માટે એવી ગૂંચ બની ગયો કે તેને ઉકેલતાં-ઉકેલતાં તેમાં અસંખ્ય ફિરકાઓ (પંથો) બની ગયા.
૧૪. માલિકથી તાત્પર્ય છે જહન્નમનો દરવાન, જેમ કે વર્ણનથી આપોઆપ વ્યક્ત થઈ રહ્યું છે.
૧૫. જહન્નમના દરવાનનું એક કથન કે, "અમે તમારા પાસે સત્ય લઈને આવ્યા હતા" એવું જ છે, જેમ કે સરકારનો કોઈ અધિકારી સરકાર તરફથી બોલતાં 'અમે'નો શબ્દ પ્રયુક્ત કરે છે અને તેનો હેતુ એ હોય છે કે અમારી સરકારે આ કામ કર્યું, અથવા આ આદેશ આપ્યો.
૧૬. સંકેત છે એ વાત તરફ, જે કુરૈશના સરદારો પોતાની ગુમ સભાઓમાં રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના વિરુદ્ધ કોઈ નિષ્ણાયિક પગલું ઉઠાવવા માટે કરી રહ્યા હતા.
૧૭. અર્થાત્, જો કોઈ વ્યક્તિ એમ કહે છે કે તેણે જે હસ્તીઓને ઉપાસ્ય બનાવી રાખી છે તેઓ ચોક્કસ ભલામણના અધિકારો રાખે છે અને તેમને અલ્લાહ તુઆલાના ત્યાં એવું પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત છે કે જેને ઈચ્છે તેને મુક્ત કરાવી લે, તો તેઓ બતાવે કે શું તે જ્ઞાનના આધારે આ વાતની સાચી સાક્ષી આપી શકે છે ?
૧૮. આ આમતના બે અર્થ છે : એક એ કે જો તમે તેમને પૂછો કે તેમને પોતાને કોણે પેદા કર્યા છે, તો કહેશે કે અલ્લાહે. બીજો એ કે જો તમે તેમને પૂછો કે તમારા આ ઉપાસ્યોનો સર્જનહાર કોણ છે, તો તેઓ કહેશે કે અલ્લાહ.
૧૯. અર્થ એ છે કે સોગંદ છે રસૂલના એ કથનના કે, 'હે રબ ! આ એ લોકો છે, જેઓ માનવાના નથી.' કેવી વિચિત્ર છે તેમનો આત્મ-ભ્રમ કે સ્વયં સ્વીકારે છે કે તેમનો અને તેમના ઉપાસ્યોનો સર્જનહાર અલ્લાહ તુઆલા જ છે અને તેમ છતાં પણ સર્જનહારને છોડીને સર્જનની જ ઈબાદત (ઉપાસના) પર હકાગ્રહ કરી રહ્યા છે.

૪૪. અદ્-દુખાન

પરિચય

નામ :

આયત-૧૦ “તઅતિસ-સમાઉ બિ-દુખાનિમ્-મુબીન” (જ્યારે આકાશ પ્રત્યક્ષ ધુમાડો લઈને આવશે)ના શબ્દ ‘દુખાન’ને આ સૂર:નું શીર્ષક બનાવવામાં આવ્યું છે. અર્થાત, આ એ સૂર: છે, જેમાં ‘દુખાન’ શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

સૂર:ના વિષયોના આંતરિક પુરાવાઓથી જણાય છે કે આ પણ એ જ વખતે અવતરિત થઈ છે, જ્યારે સૂર: ઝુખ્રુફ અને તેના પહેલાની કેટલીક સૂર:ઓ અવતરિત થઈ હતી. અલબત્ત, આ થોડાક સમય પછીની છે. તેની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ એ સખત દુષ્કાળ છે, જે સમગ્ર વિસ્તારમાં પડ્યો હતો. આ દુષ્કાળની વિગત આગળ સમજૂતીમાં આવી રહી છે.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આ સૂર:ની ભૂમિકા કેટલીક મહત્વપૂર્ણ ચર્ચાઓ પર આધારિત છે :

એક એ કે આ ગ્રંથ પોતે જ એ વાતનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ છે કે આ કોઈ મનુષ્યનો નહીં, બલકે જગત-પ્રભુનો ગ્રંથ છે.

બીજું એ કે તમારા મતે આ એક વિપત્તિ છે, જે તમારા પર ઉતરી છે, જ્યારે કે વાસ્તવમાં એ ક્ષણ ખૂબ જ શુભ ક્ષણ હતી, જ્યારે અલ્લાહે માત્ર પોતાની કૃપાના કારણે તમારા ત્યાં પોતાના રસૂલ (ઈશદૂત)ને મોકલવાનો અને પોતાનો ગ્રંથ ઉતારવાનો નિર્ણય કર્યો.

ત્રીજી એ કે આ રસૂલને મોકલવું અને આ ગ્રંથનું અવતરણ તે વિશિષ્ટ ક્ષણમાં થયું, જ્યારે અલ્લાહ ભાગ્યોના નિર્ણયો કરે છે અને અલ્લાહના નિર્ણયો પોકળ નથી હોતા કે જેનું મન ચાહે એને બદલી નાખે, ન તે કોઈ અજ્ઞાન અને નાદાની પર આધારિત હોય છે કે એમાં દોષ અને ત્રુટિની કોઈ આશંકા હોય. તે તો એ સૃષ્ટિના શાસકના પુખ્ત અને અટળ ફેંસલા હોય છે, જે સાંભળનાર, બધું જ જાણનાર અને તત્ત્વદર્શી છે. તેનાથી ટક્કર લેવી કોઈ રમત નથી.

ચોથી એ કે અલ્લાહને તમે પોતે પણ સૃષ્ટિની દરેક વસ્તુનો માલિક અને પાલનહાર માનો છો, પણ તે છતાં તમે બીજાઓને ઉપાસ્ય બનાવવાનો આગ્રહ રાખો છો અને તેના માટે તમારા પાસે તેના સિવાય કંઈ નથી કે બાપ-દાદાના જમાનાથી આવું જ

થતું ચાલ્યું આવે છે, જ્યારે કે તમારા બાપ-દાદાઓએ જો આ મૂર્ખતા કરી હતી, તો કોઈ કારણ નથી કે તમે પણ આંખો મીંચીને એ જ કર્યો જાઓ.

પાંચમી એ કે અલ્લાહની પાલનહારી અને તેની કૃપાને માત્ર એ જ અપેક્ષિત નથી કે તમારું પેટ પાળે, બલ્કે એ પણ છે કે તમારા માર્ગદર્શનનો પ્રબંધ કરે. આ જ માર્ગદર્શન માટે તેણે રસૂલ (ઈશદૂત)ને મોકલ્યા છે અને ગ્રંથ અવતરિત કર્યો છે.

આ ભૂમિકા પછી તે દુષ્કાળના મામલાને લેવામાં આવ્યો છે, જે તે વખતે સામે હતો અને બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ દુષ્કાળ રૂપે ચેતવણી પણ સત્યના આ શત્રુઓની ગફલત દૂર નહીં કરી શકે. આ સંબંધે આગળ ફિરઔન અને તેની કોમનો દાખલો આપવામાં આવ્યો છે કે એ લોકોની પણ બરાબર આ જ રીતે પરીક્ષા લેવામાં આવી હતી, જે પરીક્ષા ફુરૈશના કાફિર સરદારોની લેવામાં આવી રહી છે. તેમના પાસે પણ આવો જ એક પ્રતિષ્ઠિત રસૂલ આવ્યો હતો. તેઓ પણ નિશાનીઓ-પર-નિશાનીઓ જોતા ગયા, પણ પોતાના દુરાગ્રહને છોડી ન શક્યા, ત્યાં સુધી કે છેવટે રસૂલનો જીવ લેવા પર આવી ગયા અને પરિણામ એ જોયું જે હંમેશ માટે બોધપ્રદ બનીને રહી ગયું.

આ પછી બીજો વિષય આખિરત (પરલોક)નો લેવામાં આવ્યો છે, જેનો મક્કાના કાફિરો પૂર્ણતઃ ઈન્કાર કરતા હતા. આના જવાબમાં આખિરતની માન્યતા માટે બે દલીલો ટૂંકમાં આપવામાં આવી છે :

એક એ કે આ માન્યતાનો ઈન્કાર હંમેશા નૈતિકતા માટે વિનાશકારી પુરવાર થતો આવ્યો છે.

બીજી એ કે સૃષ્ટિ કોઈ રમત કરનારનું રમકડું નથી, બલ્કે આ એક તત્ત્વદર્શિતા પર આધારિત વ્યવસ્થા છે, અને તત્ત્વદર્શીનું કોઈ કામ નિરર્થક નથી હોતું. પછી એમ કહીને વાત પૂરી કરી દેવામાં આવી છે કે તમને લોકોને સમજાવવા માટે આ કુર્આન સ્પષ્ટ અને સરળ ભાષામાં અને તમારી પોતાની ભાષામાં અવતરિત કરી દેવામાં આવ્યું છે. હવે જો તમે સમજાવવાથી નથી સમજતા, તો રાહ જુઓ, અમારો પયગંબર પણ રાહ જોઈ રહ્યો છે, જે કંઈ થવાનું છે તે પોતાના સમયે સામે આવી જશે.

آيَاتُهَا ٥٠

سُورَةُ الدُّخَانِ مَكِّيَّةٌ (٣٣)

نُكُونُهَا ٣٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدٌ ① وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ② إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ

مُبْرَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ③ فِيهَا يُفْرَقُ

كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ④ أَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا

مُرْسِلِينَ ⑤ رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

الْعَلِيمُ ⑥ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ⑦ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ⑧

رَبِّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ⑨ بَلْ هُمْ

فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ⑩ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ

بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ⑪ يَغشى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ

أَلِيمٌ ⑫ رَبَّنَا اكشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ⑬

أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرُ وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ⑭

ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ⑮ إِنَّا

كَاشَفْنَا الْعَذَابَ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ⑯

يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنتَقِمُونَ ⑰

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ

كَرِيمٌ ⑱ أَنْ أَدْوَأْ لَهُمْ عَبَادَ اللَّهِ ⑲ إِنِّي لَكُمُ

رَسُولٌ أَمِينٌ ⑳ وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ ㉑ إِنِّي

عند المطففين ٤٦

وقعت لآزم

وقعت لآزم وقعت لآزم

منازل ٦

૪૪. સૂર: અદ્-દુખાન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૫૯)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) સોગંદ છે આ સ્પષ્ટ ગ્રંથના કે (૩) અમે આને એક મોટી ભલાઈ અને બરકતવાળી રાતમાં અવતરિત કર્યો છે, (૧) કેમ કે અમે લોકોને સચેત કરવાનો ઈરાદો રાખતા હતા. (૪-૫) આ તે રાત હતી, જેમાં પ્રત્યેક મામલાના તત્ત્વદર્શિતાપૂર્ણ નિર્ણયો અમારા આદેશથી લાગુ કરવામાં આવે છે. (૨) અમે એક રસૂલ મોકલવાના હતા, (૬) તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપાના સ્વરૂપે. નિશ્ચિતપણે તે જ બધું સાંભળનાર અને જાણનાર છે, (૭) આકાશો અને ધરતીનો રબ અને તે દરેક વસ્તુનો રબ, જે આકાશો અને ધરતીના વચ્ચે છે, જો તમે હકીકતમાં વિશ્વાસ ધરાવનારા છો. (૮) કોઈ ઉપાસ્ય તેના સિવાય નથી. (૩) એ જ જીવન પ્રદાન કરે છે અને એ જ મૃત્યુ આપે છે. તમારો રબ અને તમારા એ પૂર્વજોનો રબ, જે પહેલાં થઈ ગયા છે. (૯) (પરંતુ હકીકતમાં આમને વિશ્વાસ નથી) બલ્કે આ લોકો પોતાના સંદેહોમાં પડીને ખેલ કરી રહ્યા છે.

(૧૦) ભલે, પ્રતીક્ષા કરો તે દિવસની, જ્યારે આકાશ પ્રત્યક્ષ ધુમાડો લઈને આવશે (૧૧) અને તે લોકો પર છવાઈ જશે. આ છે દુ:ખદાયક યાતના. (૧૨) (હવે કહે છે કે) “પાલનહાર ! અમારા ઉપરથી આ યાતના ટાળી દે, અમે ઈમાન લાવીએ છીએ.” (૧૩) આમની ગફલત ક્યાં દૂર થાય છે ? આમની હાલત તો એ છે કે આમના પાસે રસૂલે મુબીન^(૫) આવી ગયો, (૧૪) તો પણ આ લોકોએ તેના તરફ ધ્યાન આપ્યું નહીં અને કહ્યું, “આ તો શિખાવેલો-ભણાવેલો દીવાનો છે.” (૧૫) અમે થોડા વખત માટે યાતના હટાવી દઈએ છીએ, તમે લોકો ફરી એવું જ કરશો, જેવું પહેલાં કરી રહ્યા હતા. (૧૬) જે દિવસે અમે મોટો ફટકો મારીશું તે દિવસ હશે, જ્યારે અમે તમારાથી બદલો લઈશું.

(૧૭) અમે આમના પહેલાં ફિરઔનની કોમને આ જ પરીક્ષામાં નાખી ચૂક્યા છીએ, તેમના પાસે એક અત્યંત ભલો રસૂલ આવ્યો (૧૮) અને તેણે કહ્યું, “અલ્લાહના બંદાઓને મારા હવાલે કરો, હું તમારા માટે એક વિશ્વસનીય રસૂલ છું, (૧૯) અલ્લાહ સામે વિદ્રોહ

૧. તાત્પર્ય છે લૈલતુલ કંદ્ર.

૨. આનાથી જાણ થઈ કે અલ્લાહ તુઆલાની રાજ્ય-વ્યવસ્થા અને પ્રબંધમાં આ એક એવી રાત છે, જેમાં તે વ્યક્તિઓ અને કોમો અને દેશોના ભાગ્યના નિર્ણયો કરીને પોતાના ફરિશ્તાઓના હવાલે કરી દે છે અને પછી તેઓ એ જ નિર્ણયો અનુસાર અમલીકરણ કરતા રહે છે.

૩. ‘ઉપાસ્ય’થી અભિપ્રેત છે વાસ્તવિક ઉપાસ્ય, જેનો અધિકાર એ છે કે તેની ઈબાદત (ઉપાસના અને પૂજા-અર્ચના) કરવામાં આવે.

أَنْبِئِكُمْ بِسُلْطَنِ مِثْيَيْنٍ ٢١ وَإِنِّي عُدْتُ بِرَبِّي
 وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُبُونِ ٢٢ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي
 فَاعْتَزِلُونِ ٢٣ فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ
 مُجْرِمُونَ ٢٤ فَاسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبِعُونَ ٢٥
 وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهَوًّا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُعْرَقُونَ ٢٦
 كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّتٍ وَعَيْوُنٍ ٢٧ وَزُرُوعٍ وَ
 مَقَامٍ كَرِيمٍ ٢٨ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فِكْهِينَ ٢٩
 كَذَلِكَ تَدْعُو أَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخِرِينَ ٣٠ فَمَا
 يَكْتُ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا
 مُنْظَرِينَ ٣١ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ
 الْعَذَابِ الْمُبِينِ ٣٢ مِنْ فِرْعَوْنَ ط إِنَّهُ كَانَ
 عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ٣٣ وَلَقَدْ اخْتَرْتَهُمْ عَلَى
 عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ٣٤ وَاتَّيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا
 فِيهِ بَلَاغٌ مُبِينٌ ٣٥ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ٣٦
 إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ ٣٧
 فَاتُّوا يَا بَايِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٣٨
 أَهْمُ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ ٣٩ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ط
 أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ٤٠ وَمَا
 خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعَيْبِينَ ٤١

الْقَالَةَ

٤٤-

مَنْزِلٌ

ન કરો. હું તમારા સામે (મારી નિયુક્તિની) સ્પષ્ટ સનદ રજૂ કરું છું. (૨૦) અને મેં મારા રબ અને તમારા રબનું શરણ મેળવી લીધું છે કે તમે મારા પર હુમલો કરો. (૨૧) જો તમે-મારી વાત માનતા નથી, તો મારા પર હાથ નાંખવાથી દૂર રહો.” (૨૨) છેવટે તેણે પોતાના રબને પોકાર્યો કે આ લોકો અપરાધી છે. (૨૩) (જવાબ આપવામાં આવ્યો) ભલે, તું રાતોરાત મારા બંદાઓને લઈને નીકળી જા. તમારો પીછો કરવામાં આવશે. (૨૪) સમુદ્રને તેની સ્થિતિમાં ખુલ્લો છોડી દે. આ સમગ્ર લશ્કર ગરક થવાનું છે.” (૨૫-૨૬) કેટલાય ભાગ અને ઝરણાઓ અને ખેતરો અને ભવ્ય મહેલો હતા, જે તેઓ પાછળ મૂકી ગયા. (૨૭) કેટલાય મોજ-મજના સાધનો, જેમાં તેઓ મોજ માણી રહ્યા હતા, એમના પાછળ એમને-એમ પડ્યા રહી ગયા. (૨૮) આ આવ્યો તેમનો અંજામ, અને અમે બીજાઓને એમની વસ્તુઓના વારસદાર બનાવી દીધા. (૨૯) પછી ન આકાશ તેમના માટે રહ્યું, ન ધરતી, અને તેમને થોડી મહેતલ પણ આપવામાં ન આવી. (રુકૂઅ-૧) (૩૦-૩૧) આવી રીતે ‘બની ઇસરાઈલ’ (ઇસરાઈલના સંતાનો)ને અમે ભારે અપમાનની યાતના, ફિરઔનથી મુક્તિ આપી, જે મર્યાદા વટાવી જનારાઓમાં વાસ્તવમાં ઉચ્ચ શ્રેણીનો માણસ હતો, (૩૨) અને તેમની સ્થિતિ જાણતા હોવા છતાં તેમને દુનિયાની બીજી કોમો પર શ્રેષ્ઠતા આપી, (૩૩) અને તેમને એવી નિશાનીઓ દેખાડી જેમાં સ્પષ્ટ અજમાયશ હતી.

(૩૪) આ લોકો કહે છે, (૩૫) “અમારા સૌપ્રથમ મૃત્યુ સિવાય બીજું કશું નથી, તે પછી અમે પુનઃ ઉઠાડવામાં આવીશું નહીં. (૩૬) જો તમે સાચા છો તો ઉઠાડી લાવો અમારા બાપદાદાઓને. (૩૭) આ લોકો વધુ સારા છે કે તુબ્બાની કોમ^(૬) અને તેના પહેલાંના લોકો? અમે તેમને એ જ કારણસર નષ્ટ કર્યા કે તેઓ અપરાધી થઈ ગયા હતા. (૩૮) આ આકાશો અને ધરતી અને તેમના વચ્ચેની વસ્તુઓ અમે કંઈ રમતના રૂપમાં નથી બનાવી.

૪. આ આયત અને આયત-૧૬માં કયામતના અઝાબ (યાતના)નો ઉલ્લેખ છે અને આયત નંબર ૧૫માં જે અઝાબનો ઉલ્લેખ છે તેનાથી અભિપ્રેત એ દુષ્કાળનો અઝાબ છે, જેમાં મક્કાવાસીઓ આ સૂરના અવતરણ વખતે પ્રસ્ત હતા.

૫. અર્થાત્, એવો રસૂલ (ઈશદૂત), જેનું રસૂલ હોવું પ્રત્યક્ષરૂપે સ્પષ્ટ હતું.

૬. ‘તુબ્બા’ કબીલો હિમયરના બાદશાહોની ઉપાધિ હતી, જે રીતે કિસરા, કેસર, ફિરઔન વગેરે ઉપાધિઓ વિભિન્ન દેશોના બાદશાહો માટે વિશિષ્ટ રહી છે. આ લોકો સબા કોમની એક શાખાથી સંબંધ રાખતા હતા અને સદીઓ સુધી આ લોકો આરબ પ્રદેશના શાસકો રહ્યા.

مَا خَلَقْنَاهَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٢٦﴾
 يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْتَهُ عَنْ مَوْتِهِ شَيْئًا وَلَا هُمْ
 يُنصَرُونَ ﴿٢٧﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ ۗ إِنَّهُ هُوَ
 الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ إِنَّ شَجَرَةَ الرَّقُومِ ﴿٢٩﴾ طَعَامُ
 الْأَثِيمِ ﴿٣٠﴾ كَالْمُهْلِ ۗ يُغْلَى فِي الْبُطُونِ ﴿٣١﴾ كَعَلِي
 الْحَبِيبِ ﴿٣٢﴾ خُدُوءَهُ قَاعَتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٣٣﴾
 ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَبِيمِ ﴿٣٤﴾
 ذُقْ ۗ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٣٥﴾ إِنَّ
 هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٣٦﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ
 فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٣٧﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٣٨﴾
 يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٣٩﴾
 كَذَلِكَ نَجْزِيهِمْ بِخُورٍ عَيْنٍ ﴿٤٠﴾ يَدْعُونَ
 فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ أَمِينٍ ﴿٤١﴾ لَا يَدْخُلُونَ
 فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى ۗ وَوَقَّهُمْ
 عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٤٢﴾ فَضَلًّا مِّن سَرِّيكَ ۗ ذَٰلِكَ
 هُوَ الْقَوْرُ الْعَظِيمُ ﴿٤٣﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ
 لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَرْقُبْ إِيَّاهُمْ مَّرْتَقِبُونَ ﴿٤٥﴾

٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

منزل ٦
 ٢٦٦
 ٢٦٧

(૩૯) તેમને અમે સત્યપૂર્વક પેદા કરી છે, પરંતુ આમાંના મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (૪૦) આમના સૌને ઉઠાડવા માટેનો નિર્ધારિત સમય 'ફેસલાનો દિવસ' છે, (૪૧) તે દિવસ, જ્યારે કોઈ નિકટનો સંબંધી પોતાના કોઈ નિકટના સંબંધીના કોઈ કામમાં નહીં આવે અને ન ક્યાંયથી તેમને કોઈ મદદ પહોંચશે, (૪૨) સિવાય કે અલ્લાહ જ કોઈના પર દયા કરે. તે પ્રભુત્વશાળી અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૨)

(૪૩) ઝક્કૂમ (યુવેર)નું વૃક્ષ (૪૪) ગુનેગારોનો ખોરાક હશે, (૪૫) તેલના કીટા જેવો, પેટમાં તે એવી રીતે ઊભરા મારશે (૪૬) જેવી રીતે ઊકળતું પાણી ઊભરા મારે છે. (૪૭) "પકડો આને અને ઘસડીને લઈ જાઓ આને જહન્નમની વચ્ચો-વચ્ચ (૪૮) અને રેડી દો આના માથા પર ઊકળતા પાણીની યાતના. (૪૯) ચાખ આની મજા, મોટી બળવાન આબરૂદાર માણસ છે તું ! (૫૦) આ એ જ વસ્તુ છે, જેના આવવામાં તમે લોકો સંદેહ રાખતા હતા."

(૫૧) અલ્લાહથી ડરનારા લોકો શાંતિના સ્થાનમાં હશે, (૫૨) બાગો અને ઝરણાંઓમાં, (૫૩) ઝીણાં અને જડાઉ રેશમી પોશાકો પહેરીને, આમને-સામને બેઠાં હશે. (૫૪) આવું હશે તેમનું ગૌરવ ! અને અમે ગૌરવ-વર્ણી મૃગનયની સ્ત્રીઓ એમની જોડે પરણાવીશું. (૫૫) ત્યાં તેઓ શાંતિપૂર્વક દરેક પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ માંગશે. (૫૬) ત્યાં મૃત્યુનો સ્વાદ તેઓ ક્યારેય નહીં ચાખે, કેવળ દુનિયામાં જે મૃત્યુ આવ્યું તે આંવી ગયું, અને અલ્લાહ પોતાની કૃપાથી તેમને જહન્નમની યાતનાથી બચાવશે, (૫૭) આ જ મોટી સફળતા છે.

(૫૮) હે નબી સલ્લ ! અમે આ ગ્રંથને તમારી ભાષામાં સરળ બનાવી દીધો છે, જેથી આ લોકો શિખામણ પ્રાપ્ત કરે. (૫૯) હવે તમે પણ રાહ જુઓ, આ લોકો પણ રાહ જોઈ રહ્યા છે. (રુકૂઅ-૩)

૪૫. અલ-જાસિયહ પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૨૮ ના વાક્યાંશ 'વ-તરા કુલ્લ ઉમ્મતિન્ જાસિયહ' (તે દિવસે તમે દરેક જૂથને ઘૂંટણિયે પડેલું જોશો)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ તે સૂર: છે, જેમાં 'જાસિયહ' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના વિષયો પરથી સ્પષ્ટ એવું લાગે છે કે આ સૂર: અદ્-દુખાન પછીના નજીકના જમાનામાં અવતરિત થઈ છે. આ બંને સૂર:ઓના વિષયોમાં એવી એકરૂપતા જોવા મળે છે, જેનાથી આ બંને સૂર:ઓ જોડકું દેખાય છે.

વિષય અને ચર્ચાઓ :

આનો વિષય તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને આખિરત (પરલોક) વિષે મક્કાના કાફિરોની આશંકાઓ અને વાંધાઓનો જવાબ આપવો અને તેમના વિરોધાત્મક વલણ માટે તેમને ચેતવવાનો છે. ચર્ચાની શરૂઆત એકેશ્વરવાદની દલીલોથી કરવામાં આવી છે. આ સંદર્ભે મનુષ્યના પોતાના અસ્તિત્વથી લઈને ધરતી અને આકાશ સુધી દરેક બાજુ ફેલાયેલી અસંખ્ય નિશાનીઓ તરફ નિર્દેશ કરી બતાવવામાં આવ્યું છે કે તમે જે તરફ પણ નજર ઉઠાવી જુઓ, દરેક વસ્તુ એ જ તૌહીદની ગવાહી આપી રહી છે, જેને માનવાનો તમે ઈન્કાર કરી રહ્યા છો. આગળ આયત ૧૨-૧૩ માં ફરી કહેવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્ય આ દુનિયામાં જેટલી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે અને જે અગણિત વસ્તુઓ અને શક્તિઓ આ સૃષ્ટિમાં તેના હિતોની સેવા કરી રહી છે, તે તમામ આ એક અલ્લાહે પ્રદાન કરેલી છે અને આધીન કરેલી છે. કોઈ વ્યક્તિ સાચી રીતે ચિંતન-મનન કરે, તો તેની પોતાની બુદ્ધિ જ પોકારી ઉઠશે કે એ જ અલ્લાહ મનુષ્યનો ઉપકારક છે અને તેનો જ આ અધિકાર છે કે મનુષ્ય તેનો શુક્રગુઝાર (કૃતજ્ઞ, આભારી) બને. તે પછી મક્કાના કાફિરોના તે હઠાગ્રહ, ઘમંડ, ઠંઠા-મશ્કરી અને કુફ (ઈન્કાર) માટે દુરાગ્રહ પર કઠોર નિંદા કરવામાં આવી છે, જેના વડે તેઓ કુર્આનના સંદેશનો મુકાબલો કરી રહ્યા હતા, અને તેમને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે આ કુર્આન એક મહાન વરદાન છે, તેને રદબાતલ ઠેરવવાનો અંજામ અત્યંત વિનાશકારી હશે. આ જ અનુસંધાનમાં અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.)ના અનુયાયીઓને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ અલ્લાહથી નિર્ભય લોકો તમારાં

સાથે જે દુર્વ્યવહાર કરી રહ્યા છે તે બદલ તેમના સાથે દરગુજર અને સહનશીલતાથી કામ લો. તમે ધૈર્યથી કામ લેશો તો અલ્લાહ પોતે આમને પહોંચી વળશે અને તમને આ ધૈર્યનું ઈનામ આપશે. તે પછી આખિરતની માન્યતા વિષે કાફિરોના અજ્ઞાનતાપૂર્ણ વિચારોની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે અને તેમના દાવાના ખંડનમાં કે મૃત્યુ પછી કોઈ બીજું જીવન નથી, અલ્લાહે એક-પછી-એક કેટલીક દલીલો આપી છે. આ દલીલો આપ્યા પછી અલ્લાહ ભારપૂર્વક ફરમાવે છે કે જેવી રીતે તમે આપોઆપ જીવતા નથી થઈ ગયા, બલકે અમારા જીવતા કરવાથી જીવતા થયા છો, એવી જ રીતે તમે આપોઆપ મૃત્યુ પામતા નથી, બલકે અમારા મારવાથી મૃત્યુ પામો છો, અને એક સમય ચોક્કસપણે એવો આવવાનો છે, જ્યારે તમે સૌ એક જ સમયે એકઠા કરવામાં આવશો. જ્યારે એ સમય આવી જશે, તો તમે સ્વયં પોતાની આંખોથી જોઈ લેશો કે પોતાના અલ્લાહની હજૂરમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છો અને તમારી સંપૂર્ણ કર્મનોંધ કોઈ પણ વધારા-ઘટાડા વિના તૈયાર છે, જે તમારા એકે-એક કૃત્યની ગવાહી આપી રહી છે. તે વખતે તમને જાણ થઈ જશે કે આખિરત (પરલોક)ની ધારણાનો આ ઈન્કાર અને તેની આ મજાક જે તમે ઉડાવી રહ્યા છો, તમને કેટલું મોંઘું પડી રહ્યું છે.

آيَاتُهَا ٢٥

سُورَةُ الْجَاثِيَةِ مَكِّيَّةٌ (٢٥)

تَكْوِينُهَا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَم ١ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ١
 إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ ٢
 وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَةٌ
 لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ٣ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
 وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا
 بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ
 آيَةٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ٤ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا
 عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ فَبِآيَةٍ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَ
 آيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ٥ وَيَلُكُلُ آقَاكَ آثِيمًا ٦
 يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا
 كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا ۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ٧
 وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا
 أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ٨ مِنْ وَرَائِهِمْ
 جَهَنَّمُ ۚ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا
 مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ
 عَظِيمٌ ٩ هَذَا هُدًى ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ
 رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْدِ أَلِيمٍ ١٠ اللَّهُ

૪૫. સૂર: અલ-જાસિયહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૩૭)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ ! (૨) આ ગ્રંથનું અવતરણ અલ્લાહ તરફથી થયું છે, જે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૩) વાસ્તવિકતા એ છે કે આકાશો અને ધરતીમાં અસંખ્ય નિશાનીઓ છે ઈમાન લાવનારાઓ માટે, (૪) અને તમારા પોતાના સર્જનમાં, અને તે પશુઓમાં જેમને અલ્લાહ (ધરતીમાં) ફેલાવી રહ્યો છે. ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ વિશ્વાસ કરનારા છે, (૫) અને રાત અને દિવસના અંતર અને ભેદમાં, અને તે આજીવિકામાં જે અલ્લાહ આકાશમાંથી ઊતારે છે, પછી તેનાથી મૃત ધરતીને જીવિત કરે છે, અને હવાઓના ફેરફારમાં અનેક નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ બુદ્ધિથી કામ લે છે. (૬) આ અલ્લાહની નિશાનીઓ છે, જેમને અમે તમારા સામે સત્યપૂર્વક વર્ણવી રહ્યા છીએ. હવે છેવટે અલ્લાહ અને તેની આયતો પછી બીજી કંઈ વાત છે જેના પર આ લોકો ઈમાન લાવશે.

(૭) વિનાશ છે તે દરેક જૂઠા દુષ્કર્મો માટે, (૮) જેના સામે અલ્લાહની આયતો પઢવામાં આવે છે અને તે તેમને સાંભળે છે, પછી પૂર્ણ ઘમંડમાં પોતાના ઈન્કાર પર એવી રીતે અક્કડ રહે છે કે જાણે તેણે તેને સાંભળી જ નથી. આવા માણસને દુ:ખદાયી સજાની શુભ-સૂચના આપી દો. (૯) અમારી આયતોમાંથી કોઈ વાત જ્યારે તેની જાણમાં આવે છે, તો તે તેની મજાક બનાવી લે છે. આવા સૌ લોકો માટે અપમાનજનક સજા છે. (૧૦) તેમના આગળ જહન્નમ (નર્ક) છે. જે કંઈ પણ તેમણે દુનિયામાં કમાવ્યું છે તેમાંથી કોઈ વસ્તુ તેમના કોઈ કામમાં નહીં આવે, ન તેમના એ સંરક્ષકો જ તેમના માટે કંઈ કરી શકશે, જેમને અલ્લાહને છોડીને તેમણે પોતાના સંરક્ષક બનાવી રાખ્યા છે. તેમના માટે મોટી યાતના છે.

(૧૧) આ કુર્આન સર્વથા માર્ગદર્શન છે અને એ લોકો માટે ખૂબ જ કઠોર દુ:ખદાયક યાતના છે, જેમણે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો. (રુકૂઅ-૧)

الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفَلَكَ
 فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ
 تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا
 فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ ط إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
 لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا
 لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا
 بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا
 فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ
 تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
 الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالتَّوْبَةَ وَرَزَقْنَهُمْ مِنْ
 الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمْ
 بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ
 مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْضًا بَيْنَهُمْ ط إِنَّ رَبَّكَ
 يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ
 يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ
 فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾
 إِنَّهُمْ كُنُ يُوغُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ط وَإِنَّ
 الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۖ وَاللَّهُ وَلِيُّ
 الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾ هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى

(૧૨) તે અલ્લાહ જ તો છે જેણે તમારા માટે સમુદ્રને વશમાં કર્યો, જેથી તેના આદેશથી નૌકાઓ તેમાં ચાલે અને તમે તેની કૃપા (આજીવિકા) શોધો અને કૃતજ્ઞ બનો. (૧૩) તેણે આકાશો અને ધરતીની તમામ વસ્તુઓને તમારા આધીન કરી દીધી, બધું જ પોતાના પાસેથી.^(૧) આમાં ઘણી નિશાનીઓ છે એ લોકો માટે, જેઓ ચિંતન-મનન કરનારા છે.

(૧૪) હે નબી સલ્લ! ઈમાન લાવનારાઓને કહી દો કે જે લોકો અલ્લાહ તરફથી ખરાબ દિવસના આગમનનો કોઈ ડર રાખતા નથી, તેમના કૃત્યો પર દરગુજરથી કામ લે, જેથી અલ્લાહ સ્વયં એક જૂથને તેની કમાણીનો બદલો આપે. (૧૫) જે કોઈ સદ્કાર્ય કરશે, પોતાના જ માટે કરશે અને જે કોઈ બૂરાઈ કરશે, તે સ્વયં તેનું નુકસાન ભોગવશે. પછી સૌને જવાનું તો પોતાના રબ તરફ જ છે.

(૧૬) આ પહેલાં બની ઈસરાઈલને અમે ગ્રંથ અને 'હુકમ' (સૂઝબૂજ અને નિર્ણય-શક્તિ) અને નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ) પ્રદાન કર્યા હતા. તેમને અમે ઉત્તમ જીવન-સામગ્રી પ્રદાન કરી, જગતના સૌ લોકો પર તેમને શ્રેષ્ઠતા આપી, (૧૭) અને દીનના મામલામાં તેમને સ્પષ્ટ આદેશો આપી દીધા. પછી જે મતભેદ તેમના વચ્ચે પ્રગટ થયો તે (અજ્ઞાનના કારણે નહીં, પરંતુ) જ્ઞાન આવી ગયા પછી થયો અને એટલા માટે થયો કે તેઓ પરસ્પર એક-બીજા પર અતિરેક કરવા માગતા હતા. અલ્લાહ ક્યામતના દિવસે તે મામલાઓનો ફેંસલો કરી દેશે, જેમાં તેઓ મતભેદ કરતા રહ્યા છે. (૧૮) આ પછી હે નબી સલ્લ! અમે તમને દીનની બાબતમાં એક સ્પષ્ટ માર્ગ (શરીઅત, ધર્મવિધાન) પર સ્થાપિત કર્યા છે. આથી તમે તેના પર જ ચાલો અને એ લોકોની ઈચ્છાઓનું અનુસરણ ન કરો, જેઓ જ્ઞાન ધરાવતા નથી. (૧૯) અલ્લાહના મુકાબલામાં તેઓ તમારા કોઈ કામ આવી શકતા નથી.^(૨) અત્યાચારીઓ એક-બીજાના સાથીદારો છે અને અલ્લાહનો ડર રાખનારા લોકોનો સાથી અલ્લાહ છે. (૨૦) આ સૂઝબૂજ અને બુદ્ધિમત્તાની રોશનીઓ છે તમામ

وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ٥٠ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ
 اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۚ سَاءَ لِمِثْلِهِمْ
 وَمِمَّا تَتَّبِعُهُمْ ٥١ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ٥٢ وَخَلَقَ اللَّهُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ
 نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ٥٣ أَفَرَأَيْتَ
 مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَصْلَهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ
 وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ
 غِشَاوَةً ٥٤ فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ ٥٥ أَفَلَا
 تَذَكَّرُونَ ٥٦ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا
 الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّاهِرَةُ
 وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا
 يَظُنُّونَ ٥٧ وَإِذَا شِئْنَا عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ
 مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اسْتَوُوا
 يَا بَنِي آدَمَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٥٨ قُلِ اللَّهُ
 يُخَبِّرُكُمْ ثُمَّ يُبَيِّنُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ
 الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
 لَا يَعْلَمُونَ ٥٩ وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُومِدِ بَعْضَ الْمُبْطِلِينَ ٦٠

લોકો માટે અને માર્ગદર્શન અને દયા એ લોકો માટે, જેઓ વિશ્વાસ કરે.

(૨૧) શું તે લોકો, જેમણે દુષ્ટત્યો કર્યા છે, એવું સમજી બેઠા છે કે અમે તેમને અને ઈમાન લાવનારાઓને તથા સદ્કાર્યો કરનારાઓને એક-સમાન કરી દઈશું, જેથી તેમનું જીવવું અને મરવું એક-સમાન થઈ જાય ? ઘણા ખરાબ નિર્ણયો છે, જે આ લોકો કરે છે. (રુકૂઅ-૨) (૨૨) અલ્લાહે તો આકાશો અને ધરતીને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યા છે અને એટલા માટે કર્યા છે કે દરેક જીવધારીને તેની કમાણીનો બદલો આપવામાં આવે. લોકો પર અત્યાચાર કદાપિ નહીં કરવામાં આવે.

(૨૩) પછી શું તમે ક્યારેય તે માણસની હાલત પર વિચાર કર્યો, જેણે પોતાના મનની ઈચ્છાને પોતાનો ઉપાસ્ય બનાવી લીધો અને જ્ઞાન હોવા છતાં^(૭) અલ્લાહે તેને પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દીધો અને તેના હૃદય અને કાનો પર આવરણ નાખી દીધું અને તેની આંખો પર પરદો નાખી દીધો ? અલ્લાહ પછી હવે બીજું કોણ છે, જે તેને માર્ગદર્શન આપે ? શું તમે લોકો કોઈ બોધપાઠ ગ્રહણ કરતા નથી ?

(૨૪) આ લોકો કહે છે કે, “જીવન માત્ર આ જ અમારું દુનિયાનું જીવન છે, અહીં જ અમારું મરવું અને જીવવું છે અને કાળચક્ર સિવાય કોઈ વસ્તુ નથી, જે અમારો નાશ કરતી હોય.” હકીકતમાં આ બાબતમાં આમના પાસે કોઈ જ્ઞાન નથી. આ લોકો માત્ર અટકળોના આધારે આ વાતો કરે છે. (૨૫) અને જ્યારે અમારી સ્પષ્ટ આયતો આમને સંભળાવવામાં આવે છે, તો આમના પાસે કોઈ દલીલ એના સિવાય નથી હોતી કે ઉઠાવીને લઈ આવો અમારા બાપ-દાદાઓને જો તમે સાચા છો. (૨૬) હે-નબી સલ્લ ! આમને કહો, અલ્લાહ જ તમને જીવન પ્રદાન કરે છે અને પછી એ જ તમને મૃત્યુ આપે છે, પછી એ જ તમને તે કયામતના દિવસે એકત્ર કરશે, જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી, પરંતુ મોટાભાગના લોકો જાણતા નથી. (રુકૂઅ-૩) (૨૭) ધરતી અને આકાશોનું રાજ્ય અલ્લાહનું જ છે, અને જે દિવસે કયામતની ઘડી આવી જશે તે દિવસે અસત્યવાદીઓ નુકસાન ઉઠાવશે.

૩. મૂળ શબ્દો છે ‘અઝલ્લહુલ્લાહ અલા ઈલ્મિન’. એક અર્થ આ શબ્દોનો એ થઈ શકે છે કે એ વ્યક્તિ આલિમ (જ્ઞાની) હોવા છતાં અલ્લાહ તરફથી પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો, કેમ કે તે મનેચ્છાનો દાસ બની ગયો હતો. બીજો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે અલ્લાહે પોતાના એ જ્ઞાનના આધારે કે તે પોતાની મનેચ્છાને પોતાનો ખુદા (ઈશ્વર) બનાવી બેસ્યો હતો, તેને પથભ્રષ્ટતામાં ફેંકી દીધો.

وَتَرَاهُ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً قَدْ كَلَّمَ كُلُّ أُمَّةٍ تَدْعَى
 إِلَىٰ كِتَابِهَا ۗ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾
 هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ ۗ إِنَّا
 كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا
 الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيَدْخُلُهُمْ
 رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۗ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾
 وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تَتْلَىٰ
 عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٣١﴾
 وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ وَالسَّاعَةُ
 لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ ۗ
 إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُتَّقِينَ ﴿٣٢﴾
 وَبَدَأَ لَهُمْ سَبِيَّاتٍ مَا عَمِلُوا ۖ وَحَاقَ بِهِمْ مَا
 كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكُمْ
 كَمَا نَسِفْنَا لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَا وَكُمُ التَّارُ
 وَمَا لَكُمْ مِّنْ نُصْرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَٰلِكُمْ بِأَنكُمْ اتَّخَذْتُمْ
 آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا ۖ وَعَدَّرْتُمْ هُزُوعًا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۗ
 قَالَ يَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾
 فِيهِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ
 الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَ
 الْأَرْضِ ۗ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

(૨૮) તે દિવસે તમે દરેક જૂથને ઘૂંટણિયે પડેલો જોશો. દરેક જૂથને પોકારવામાં આવશે કે આવે અને પોતાની કર્મ-નોંધ જુએ. તેમને કહેવામાં આવશે, “આજે તમને તે કર્મોનો બદલો આપવામાં આવશે, જે તમે કરતા રહ્યા હતા, (૨૯) આ અમારી તૈયાર કરાવેલ કર્મ-નોંધ છે, જે તમારા માટે સાચેસાચી સાક્ષી આપી રહી છે. જે કંઈ પણ તમે કરતા હતા અમે તેને લખાવતા જઈ રહ્યા હતા.” (૩૦) પછી જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા અને સદ્કાર્યો કરતા રહ્યા હતા તેમને તેમનો રબ પોતાની કૃપામાં દાખલ કરશે અને આ જ સ્પષ્ટ સફળતા છે. (૩૧) અને જે લોકોએ કુફ (ઈન્કાર) કર્યું હતું (તેમને કહેવામાં આવશે,) “શું મારી આયતો તમને સંભળાવવામાં આવતી ન હતી? પરંતુ તમે ધમંડ કર્યો અને ગુનેગાર બનીને રહ્યા. (૩૨) અને જ્યારે કહેવામાં આવતું હતું કે અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે અને કયામતના આવવામાં કોઈ શંકા નથી, તો તમે કહેતા હતા કે અમે નથી જાણતા કે કયામત શું હોય છે. અમે તો બસ એક કલ્પના માત્ર રાખીએ છીએ, વિશ્વાસ અમને નથી.” (૩૩) તે વખતે તેમના સામે તેમના કર્મોની બૂરાઈઓ ખૂલી જશે અને તેઓ એ જ વસ્તુના ચક્રરમાં આવી જશે, જેની તેઓ મજાક ઉડાવ્યા કરતા હતા. (૩૪) અને તેમને કહી દેવામાં આવશે કે, “આજે અમે પણ એ જ રીતે તમને ભુલાવી દઈએ છીએ, જે રીતે તમે આ દિવસની મુલાકાતને ભૂલી ગયા હતા. હવે તમારું ઠેકાણું નર્કાગાર (દોજખ) છે અને કોઈ તમારો સહાયક નથી. (૩૫) આ તમારું પરિણામ એટલા માટે આવ્યું કે તમે અલ્લાહની આયતોને મજાક બનાવી લીધી હતી અને તમને દુનિયાના જીવને ભ્રમમાં નાખી દીધા હતા. તેથી આજે ન આ લોકોને દોજખમાંથી કાઢવામાં આવશે, ન આમને કહેવામાં આવશે કે માફી માગીને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ને પ્રસન્ન કરો.”^(૪)

(૩૬) તો પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે, જે ધરતી અને આકાશોનો માલિક અને સમસ્ત સંસાર-જગતનો પાલનહાર છે. (૩૭) ધરતી અને આકાશોમાં મોટાઈ માત્ર તેના જ માટે છે અને એ જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૪)

૪. આ અંતિક વાક્ય એ સ્વરૂપમાં છે, જાણે કોઈ માલિક પોતાના અમુક સેવકોને ઠપકો આપ્યા પછી બીજાઓને સંબોધન કરીને કહે છે કે ભલે, હવે આ નાલાયકોની આ સજા છે.

૪૬. અલ-અહકાફ

પરિચય

નામ :

આયત ૨૧ ના વાક્ય 'ઈઝ્અન્ઝર કવ્મહૂ બિલ્-અહકાફ' (જ્યારે તેણે અહકાફમાં પોતાની કોમને સાવધાન કરી હતી)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ:

એક ઐતિહાસિક ઘટના મુજબ જેનો ઉલ્લેખ આ. ૨૯ થી ૩૨ માં થયો છે કે આ સૂર: સન ૧૦ નબવીના અંતમાં અથવા સન ૧૧ નબવીના આરંભમાં ઉતરી.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

સન ૧૦ નબવી પયગંબર (સલ્લ.)ના પવિત્ર જીવનમાં ખૂબ મુશ્કેલીભર્યું વર્ષ હતું. ત્રણ વર્ષથી કુરૈશના બધા જ કબીલાઓએ મળીને બની હાશિમ અને મુસલમાનોનો સંપૂર્ણ સામાજિક બહિષ્કાર કરી દીધો હતો અને પયગંબર (સલ્લ.) પોતાના પરિવાર અને પોતાના સહાભીઓ સાથે અબૂ તાલીબની ખીણમાં ઘેરાઈને રહી ગયા હતા. કુરૈશના લોકોએ દરેક બાજુથી આ મહોલ્લાની નાકાબંદી કરી દીધી હતી, જેને ભેદીને કોઈ પણ પ્રકારનો પુરવઠો અંદર પહોંચી શકતો ન હતો. સળંગ ત્રણ વર્ષના આ સામાજિક બહિષ્કારે મુસલમાનો અને બની હાશિમની કમર તોડી નાંખી હતી અને તેમના પર એવો કઠિન સમય પસાર થઈ ગયો હતો, જેમાં મોટાભાગે ઘાસ અને પાંદડાં ખાવાનો વખત આવી જતો હતો. કોઈ રીતે આ ઘેરો આ વર્ષે તૂટ્યો જ હતો કે પયગંબર (સલ્લ.)ના કાકા અબૂ તાલિબનું, જેઓ દસ વર્ષ સુધી આપના માટે ઢાલ બની રહ્યા હતા, અવસાન થઈ ગયું અને આ ઘટનાને ઘટિત થયે હજુ એક મહિનો જ થયો હતો કે આપ (સલ્લ.)ના જીવન-સંગિની હઝરત ખદીજા (રદિ.)નું પણ અવસાન થઈ ગયું, જેઓ નુબૂવતના આરંભથી લઈને તે સમય સુધી આપ (સલ્લ.) માટે શાંતિ અને સાંત્વનાનું કારણ બની રહ્યા હતા. આ લગાતાર આઘાતો અને દુ:ખોના કારણે પયગંબર (સલ્લ.)આ વર્ષને 'આમુલ હુઝન' (રંજ અને દુ:ખનું વર્ષ) કહ્યા કરતા હતા. હઝરત ખદીજા અને અબૂ તાલિબના અવસાન પછી મક્કાના કાફિરો (ઈસ્લામ-વિરોધીઓ) પયગંબર (સલ્લ.)નો સામનો કરવામાં વધુ દુ:સાહસી થઈ ગયા. પહેલાં કરતાં વધુ આપ (સલ્લ.)ને તંગ કરવા લાગ્યા, ત્યાં સુધી કે આપ (સલ્લ.)નું ઘરમાંથી બહાર નીકળવું પણ મુશ્કેલ બની ગયું. છેવટે આપ (સલ્લ.) એ ઈરાદાથી તાઈફ ગયા કે બની સકીફને ઈસ્લામ તરફ આમંત્રણ

આપે અને જો તેઓ ઈસ્લામ ન સ્વીકારે તો પણ એમને ઓછામાં ઓછું એ વાત માટે તૈયાર કરે કે તેઓ આપ (સલ્લ.)ને પોતાના ત્યાં શાંતિથી કામ કરવાની તક આપે. પરંતુ (ત્યાંના મોટા લોકોએ) ન માત્ર કોઈ વાત ન માની, બલ્કે આપ (સલ્લ.)ને નોટિસ આપી દીધી કે તેમના શહેરથી નીકળી જાય. વિવશ થઈને આપ (સલ્લ.)ને તાઈફ છોડવું પડ્યું. જ્યારે આપ (સલ્લ.) ત્યાંથી નીકળવા લાગ્યા તો સકીફના સરદારોએ પોતાના ત્યાંના ગુંડાઓને પાછળ લગાડી દીધા. તેઓ રસ્તાની બંને તરફ આપ (સલ્લ.) પર વ્યંગ કરતા, ગાળો બોલતા અને પથ્થર મારતા, ત્યાં સુધી કે આપ (સલ્લ.) ઝખમોથી ચૂર થઈ ગયા અને આપ (સલ્લ.)ના પગરખા લોહીથી ભરાઈ ગયાં. આ જ હાલતમાં આપ (સલ્લ.) તાઈફના બહાર એક બગીચાની વાડના છાંયડામાં બેસી ગયા અને પોતાના રબથી (દુઆ કરવામાં લાગી ગયા.) ભગ્નહૃદયે અને દુ:ખી થઈને પાછા વળ્યા. જ્યારે આપ કર્નુલ-મનાઝિલ નજીક પહોંચ્યા તો એવું લાગ્યું કે આકાશમાં એક વાદળ જેવું છવાયેલું છે. નજર ઉઠાવીને જોયું તો જિબ્રઈલ (ફરિશ્તા) સામે હતા. તેમણે પોકારીને કહ્યું, “આપની કોમે આપને જે કંઈ જવાબ આપ્યો છે અલ્લાહે તે સાંભળી લીધો, હવે આ પર્વતોના પ્રબંધક ફરિશ્તાને અલ્લાહે મોકલ્યો છે, આપ જે આજ્ઞા આપવા ચાહો, તેને આપી શકો છો.” પછી પર્વતોના ફરિશ્તાએ આપ (સલ્લ.)ને સલામ કરીને નિવેદન કર્યું, “આપ કહો તો બંને તરફના પર્વતોને લોકો ઉપર ઊંધા પાડી દઉં.” આપ (સલ્લ.)એ જવાબ આપ્યો, “નહીં, બલ્કે હું આજ્ઞા રાખું છું કે અલ્લાહ એમના વંશમાંથી એવા લોકોને પેદા કરશે જેઓ એક અલ્લાહની, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી, બંદગી કરશે.” (હ.બુખારી)

તે પછી આપ (સલ્લ.) થોડાક દિવસ નખ્લહ નામે જગ્યાએ જઈને રોકાઈ ગયા. આ જ દિવસોમાં એક રાત્રે આપ (સલ્લ.) નમાઝમાં કુર્આન-મજીદ પઢી રહ્યા હતા કે જિન્નાતોનું જૂથ ત્યાંથી પસાર થયું. તેમણે કુર્આન સાંભળ્યું, ઈમાન લાવ્યા, પાછા જઈને પોતાની કોમમાં ઈસ્લામનો પ્રચાર શરૂ કરી દીધો અને અલ્લાહે પોતાના પયગંબરને આ ખુશખબર આપી કે મનુષ્ય ભલે આપના સંદેશથી ભાગી રહ્યા હોય, પરંતુ ઘણાં જિન્નાત એના મોહિત થઈ ગયા છે અને તેઓ એને પોતાની જાતિમાં ફેલાવી રહ્યા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

સૂર:નો વિષય ઈસ્લામના વિરોધીઓને તેમની પથભ્રષ્ટતાઓના પરિણામોથી સંચેત કરવાનો છે જેમાં ન માત્ર તેઓ ગ્રસ્ત હતા, બલ્કે ખૂબ જ હઠાગ્રહ અને ગર્વ અને ઘમંડ સાથે તેના પર અક્કડ હતા. એમની નજરમાં દુનિયાની હેસિયત કેવળ

એક નિરુદ્દેશ્ય રમકડાં જેવી હતી અને તેમાં તેઓ પોતાને અનુત્તરદાયી જીવ સમજતા હતા. તૌહીદનો સંદેશ (એકેશ્વરવાદનું આમંત્રણ) એમના વિચારમાં અસત્ય હતો. તેઓ કુર્આન વિષે એ માનવા તૈયાર ન હતા કે તે જગત-સ્વામીની વાણી છે. એમની દૃષ્ટિમાં ઈસ્લામના સત્ય ન હોવા માટેનો એક મોટો પુરાવો એ હતો કે માત્ર કેટલાક નવયુવાનો, થોડાંક ગરીબો અને અમુક ગુલામો જ એના પર ઈમાન લાવ્યા છે. તેઓ કયામત અને મૃત્યુ પછીના જીવન અને બદલા તથા સજાની વાતોને ઉપજાવી કાઢેલી વાતઓ માનતા હતા. આ સૂર:માં ટૂંકાણમાં આ જ ગુમરાહીઓ પૈકી એક-એકનું દલીલો સાથે ખંડન કરવામાં આવ્યું છે અને કાફિરોને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે જો તમે કુર્આનના આમંત્રણને રદ કરી દેશો તો પોતે જ પોતાનો અંત ખરાબ કરશો. (વધુ વિગત માટે જુઓ : સૂર: ઝુમર, નોંધ-૧; સૂર: જાસિયહ, નોંધ-૧; સૂર: સજદહ, નોંધ-૧)

آيَاتُهَا ٣٥

(٣٦) سُورَةُ الْأَحْقَافِ مَكِّيَّةٌ (٢٦)

رُكُوعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَم ١ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ١

مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا

بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا

أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ ٢ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ

مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ

أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ ٣ إِيْتُونِي بِكِتَابٍ مِّنْ

قَبْلِ هَذَا أَوْ آثَرَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ٤

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ

لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنِ

دُعَائِهِمْ غَفُلُونَ ٥ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ

أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ٦ وَإِذَا تَنَالَا

عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ

لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ٧ أَمْ يَقُولُونَ

اِفْتَرَاهُ ٨ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنْ

اللَّهِ شَيْئًا ٩ هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ ١٠ كَفَىٰ بِهِ

شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ١١ وَهُوَ الْعَفْوَورُ الرَّحِيمُ ١٢

قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَاٍ مِّنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا

૪૬. સૂર: અલ-અહકાફ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૩૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હા-મીમ! (૨) આ ગ્રંથનું અવતરણ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી અલ્લાહ તરફથી થયું છે. (૩) અમે ધરતી અને આકાશોને અને એ બધી વસ્તુઓને, જે તેમના વચ્ચે છે સત્ય પર અને એક વિશેષ મુદતના નિર્ધારણ સાથે પેદા કરેલ છે. પરંતુ આ ઈન્કાર કરનારા લોકોએ તે હકીકતથી મોઢું ફેરવી રાખ્યું છે, જેનાથી તેમને ચેતવવામાં આવ્યા છે.

(૪) હે નબી સલ્લ.! આમને કહો, “ક્યારેય તમે આંખો ખોલીને જોયું પણ છે કે તે હસ્તીઓ છે શું, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો? જરા મને બતાવો તો ખરા કે ધરતીમાં તેમણે શું પેદા કર્યું છે? અથવા આકાશોના સર્જન અને તેના પ્રબંધમાં તેમનો કોઈ હિસ્સો છે? આનાથી પહેલાં આવેલ કોઈ ગ્રંથ કે જ્ઞાનનો કોઈ શેષ ભાગ (આ ધારણાઓના પુરાવામાં) તમારા પાસે હોય તો એ જ લઈ આવો, જો તમે સાચા છો.” (૫) છેવટે તે વ્યક્તિ કરતાં વધારે બહેકેલો મનુષ્ય બીજો કોણ હશે, જે અલ્લાહને છોડીને તેમને પોકારે, જેઓ કયામત સુધી તેને જવાબ આપી શકતા નથી, (૬) બલ્કે તેનાથી પણ અજાણ છે કે પોકારનારા તેમને પોકારી રહ્યા છે, (૬) અને જ્યારે તમામ મનુષ્યો એકત્ર કરવામાં આવશે, તે વખતે તેઓ પોતાના પોકારનારાઓના શત્રુ અને પોતાની ઉપાસનાનો ઈન્કાર કરનારા હશે. (૭)

(૭) આ લોકોને જ્યારે અમારી સ્પષ્ટ આયતો સંભળાવવામાં આવે છે અને સત્ય આમની સામે આવી જાય છે, તો આ ઈન્કાર કરનારા તેના વિશે કહે છે કે આ તો સ્પષ્ટ જાદૂ છે. (૮) શું તેમનું કહેવું એ છે કે રસૂલે (ઈશદૂતે) આને પોતે જ ઘડી કાઢ્યું છે? આમને કહો, “જો મેં આને પોતે જ ઘડી કાઢ્યું છે, તો તમે મને અલ્લાહની પકડથી સહેજ પણ બચાવી નહીં શકો. જે વાતો તમે બનાવો છો અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે. મારા અને તમારા વચ્ચે એ જ સાક્ષી આપવા માટે પૂરતો છે, અને તે મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૭)

(૮) આમને કહો, “હું કોઈ નિરાળો રસૂલ તો નથી, (૭) હું નથી જાણતો કે કાલે

૧. જવાબ આપવાથી તાત્પર્ય કોઈના નિવેદન પર નિર્ણય લાગુ કરવો છે. અર્થ એ છે કે આ ઉપાસ્યોની પાસે એ અધિકારો જ નથી, જેના આધારે તેઓ તેમની દુઆઓ (પ્રાર્થનાઓ) અને નિવેદનો પર કોઈ નિર્ણય લાગુ કરી શકે.
૨. અર્થાત્, તેઓ સાફ-સાફ કહી દેશે કે ન અમે આમને ક્યારેય એ કહ્યું હતું કે તમે મદદ માટે અમને પોકારો, અમે તમારી જરૂરતો પૂરી કરવાવાળા છીએ, અને ન અમને એ ખબર છે કે આ લોકો અમને પોકાર્યા કરતા હતા. આમણે સ્વયં જ અમને જરૂરતો પૂરી કરવાવાળા માની લીધા અને પોતે જ અમને પોકારવાનું શરૂ કરી દીધું.
૩. આ જગ્યાએ આ વાક્ય બે અર્થ દર્શાવી રહ્યું છે: એક એ કે વાસ્તવમાં આ અલ્લાહની દયા અને તેની ક્ષમા જ છે, જેના કારણે એ લોકો ધરતી પર શ્વાસ લઈ રહ્યા છે, જેમને અલ્લાહના કલામને જૂઠું ઠેરવવામાં કોઈ સંકોચ નથી,

يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ ؕ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يُؤْتَى
إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ٥ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ
كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ
مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ فَأَمَنْ وَ
اسْتَكْبَرْتُمْ ؕ إِنْ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ٦
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا
سَبَقُونَا إِلَيْهِ ؕ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَيَقُولُونَ
هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ٧ وَمَنْ قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَىٰ
إِمَامًا وَرَحْمَةً ۖ وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانِ
عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۗ وَلْيُنشَرِ لِّلْمُحْسِنِينَ ٨
إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ٩ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ
خَالِدِينَ فِيهَا ۖ جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٠ وَ
وَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۖ حَمَلَتْهُ
أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ
ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ
سَنَةً ۖ قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي
نَعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا
تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۗ إِنَّنِي تَشَبَّحْتُ

તમારા સાથે શું થવાનું છે અને મારા સાથે શું, હું તો માત્ર તે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)નું અનુસરણ કરું છું, જે મારા પાસે મોકલવામાં આવે છે અને હું સ્પષ્ટ સાવધાન કરી દેનારથી વિશેષ બીજું કંઈ નથી.” (૧૦) હે નબી સલ્લ! આમને કહો, “ક્યારેય તમે વિચાર્યું પણ કે જો આ વાણી અલ્લાહ તરફથી જ હોય અને તમે તેનો ઈન્કાર કરી દીધો, (તો તમારું પરિણામ શું આવશે ?) અને આના જેવી જ એક વાણી પર તો બની ઈસરાઈલનો એક સાક્ષી ગવાહી પણ આપી ચૂક્યો છે. તે ઈમાન લઈ આવ્યો અને તમે પોતાના ધર્મડમાં પડી રહ્યા.”^(૫) આવા અત્યાચારીઓને અલ્લાહ માર્ગદર્શન આપતો નથી.”(રૂકૂઅ-૧)

(૧૧) જે લોકોએ માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે, તેઓ ઈમાન લાવનારાઓ વિશે કહે છે કે જો આ ગ્રંથને માની લેવું કોઈ સારું કામ હોત, તો આ લોકો આ મામલામાં અમારાથી અગ્રેસર રહી શકતા ન હતા.^(૬) કેમ કે આમણે તેનાથી માર્ગદર્શન ન મેળવ્યું, તેથી આ લોકો હવે એ જરૂર કહેશે કે આ તો પુરાણું જૂઠ છે. (૧૨) જો કે આનાથી પહેલાં મૂસાનો ગ્રંથ માર્ગદર્શક અને કૃપા બનીને આવી ચૂક્યો છે, અને આ ગ્રંથ તેની પુષ્ટિ કરનાર અરબી ભાષામાં આવ્યો છે, જેથી અત્યાચારીઓને સચેત કરી દે અને ઉત્તમ નીતિ અપનાવનારાઓને ખુશખબર આપી દે. (૧૩) નિશ્ચિતપણે જે લોકોએ કહી દીધું કે અલ્લાહ જ અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે, પછી તેના પર મક્કમ રહ્યા, તેમના માટે ન કોઈ ભય છે અને ન તેઓ દુ:ખી થશે. (૧૪) આવા બધા લોકો જન્મત (સ્વર્ગ)માં જનારા છે, જ્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે, પોતાના એ કર્મોના બદલામાં જે તેઓ દુનિયામાં કરતા રહ્યા છે.

(૧૫) અમે મનુષ્યને તાકીદ કરી કે તે પોતાના માતા-પિતા સાથે સદ્વ્યવહાર કરે. તેની માતાએ કષ્ટ ઉઠાવીને તેને પેટમાં રાખ્યો અને કષ્ટ ઉઠાવીને જ તેને જન્મ આપ્યો, અને તેના ગર્ભ અને દૂધ છોડાવવામાં ત્રીસ મહિના લાગી ગયા, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તે પોતાની પૂર્ણ શક્તિએ પહોંચ્યો અને ચાળીસ વર્ષનો થઈ ગયો, તો તેણે કહ્યું, “હે મારા રબ ! મને પ્રેરણા આપ કે હું તારી એ કૃપાઓ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતા દર્શાવું, જે તેં મને અને મારા માતા-પિતાને પ્રદાન કરી, અને એવા સદ્કાર્યો કરું જેનાથી તું પ્રસન્ન થાય, અને મારા સંતાનોને પણ સદાચારી બનાવીને મને સુખ આપ. હું તારા સમક્ષ તૌબા કરું (ક્ષમા

નહિ તો કોઈ નિર્દયી અને કઠોર અલ્લાહ આ સૃષ્ટિનો માલિક હોત, તો આવા દુઃસાહસો કરનારાઓને એક ધ્યાસ પણ બીજો ધ્યાસ લેવાનું નસીબ ન થતું. બીજો અર્થ આ વાક્યનો એ છે કે અત્યાચારીઓ ! હજુ પણ આ હકામતથી અટકી જાઓ, તો અલ્લાહની દયાનો દરવાજો તમારા માટે ખુલ્લો છે, અને જે કંઈ તમે અત્યાર સુધી કર્યું છે, માફ થઈ શકે છે.

૪. અર્થાત્, જે રીતે અગાઉ બધા રસૂલો (ઈશદૂતો) મનુષ્ય જ હતા અને ખુદાઈ (ઈશરીય) ગુણો અને અધિકારોમાં તેમનો કોઈ ભાગ ન હતો, એવો જ હું રસૂલ છું.

૫. અહીં સાક્ષીથી તાત્પર્ય કોઈ વિશેષ વ્યક્તિ નહીં, બલકે ઈસરાઈલીઓનો એક સાધારણ વ્યક્તિ છે. અલ્લાહના ઈરશાદનો હેતુ એ છે કે કુર્આન-મજસદ જે શિક્ષણ તમારા સામે પ્રસ્તુત કરી રહ્યું છે તે કોઈ અનોખી વસ્તુ નથી, જે દુનિયામાં પહેલી વાર તમારા જ સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે અને તમે એ બહાનું કરી શકો કે અમે આ નિરાળી વાતો કેવી રીતે માની લઈએ, જે માનવ-જાતની સામે કદી આવી જ નથી. આનાથી પહેલાં આ જ શિક્ષાઓ એ

إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ⑤ أُولَئِكَ الَّذِينَ
 نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ
 فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ ⑥ وَعَدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا
 يُوعَدُونَ ⑦ وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُوتِ لَكُمْ
 مَا تَعِدَانِي أَنْ أُخْرِجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي ⑧
 وَهَذَا يَسْتَعْجِلُ مِنَ اللَّهِ وَبِئِكَ آمِنُ ⑨ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ
 حَقٌّ ⑩ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ⑪
 أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ
 مِنْ قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنَّهُمْ كَانُوا
 خَاسِرِينَ ⑫ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِّمَّا عَمِلُوا وَرَبِّوَقِيَهُمْ
 أَعْمَالُهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ⑬ وَيَوْمَ يُعْرَضُ
 الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أذْهَبَتْكُمْ طَبِيبَتِكُمْ فِي
 حَيَاتِكُمْ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا ⑭ فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ
 عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي
 الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ⑮ وَاذْكُرْ
 أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ
 النُّجُومُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا
 إِلَّا اللَّهَ ⑯ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ⑰
 قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنِ الْهَيْئَةِ فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا

માંગું) છું અને આજ્ઞાંકિત (મુસ્લિમ) બંદાઓ પૈકી છું.” (૧૬) આ પ્રકારના લોકો પાસેથી અમે તેમના સર્વોત્તમ કાર્યોનો સ્વીકાર કરીએ છીએ અને તેમની બૂરાઈઓથી દરગુજર કરી જઈએ છીએ. આ લોકો જન્મતી લોકોમાં સામેલ થશે, તે સાચા વાયદા અનુસાર જે તેમનાથી કરવામાં આવતો રહ્યો છે. (૧૭) અને જેણે પોતાના માતા-પિતાને કહ્યું, “ઉફ્ફ ! તંગ કરી નાખ્યો તમે, શું તમે મને આનાથી ડરાવો છો કે મરી ગયા પછી મને કબરમાંથી પાછો કાઢવામાં આવશે ? જો કે મારા પહેલાં ઘણીય પેઢીઓ પસાર થઈ ચૂકી છે (તેમનામાંથી તો કોઈ ઊઠીને ન આવ્યું !)” માતા અને પિતા અલ્લાહને ફરિયાદ કરીને કહે છે, “હે દુર્ભાગી ! માની જા, અલ્લાહનો વાયદો સાચો છે.” પરંતુ તે કહે છે, “આ બધી અગાઉના જમાનાની પુરાણી કહાણીઓ છે.” (૧૮) આ લોકો છે જેમના પર યાતનાનો નિર્ણય લાગુ થઈ ગયો છે. આમના પહેલાં જન્મો અને મનુષ્યોના જે ટોળાઓ (આ જ પ્રકારના) થઈ ગયા છે, તેમાં જ આ લોકો પણ સામેલ થશે. નિ:શંક, આ નુકસાનમાં રહી જનારા લોકો છે. (૧૯) બંને જૂથોમાંથી દરેકનો દરજ્જો તેમના કર્મને અનુરૂપ છે, જેથી અલ્લાહ તેમના કર્મોનો પૂરેપૂરો બદલો તેમને આપે. તેમના પર કદાપિ અત્યાચાર કરવામાં નહીં આવે. (૨૦) પછી જ્યારે આ ઈન્કાર કરનારાઓને આગના સામે લાવીને ઊભા કરવામાં આવશે, તો તેમને કહેવામાં આવશે, “તમે પોતાના હિસ્સાની કૃપાઓ પોતાના દુનિયાના જીવનમાં સમાપ્ત કરી ચૂક્યા અને તેમનાથી મજા માણી લીધી, હવે જે ઘમંડ તમે ધરતી પર કોઈ પણ અધિકાર વિના કરતા રહ્યા અને તમે જે અવજાઓ કરી તેના બદલામાં આજે તમને અપમાનજનક યાતના આપવામાં આવશે.” (રુકૂઅ-૨)

(૨૧) જરા આમને આદના ભાઈ (હુદ)ની ઘટના સંભળાવો, જ્યારે તેણે અહકાફમાં પોતાની કોમને સાવધાન કરી હતી — અને આવા સાવધાન કરનારા તેના પહેલાં પણ થઈ ગયા હતા અને તેના પછી પણ આવતા રહ્યા કે, “અલ્લાહ સિવાય કોઈની ઉપાસના ન કરો. મને તમારા માટે એક મોટા ભયંકર દિવસની યાતનાનો ડર છે.” (૨૨) તેમણે કહ્યું, “શું તું એ માટે આવ્યો છે કે અમને બહેકાવીને અમારા ઉપાસ્યોથી વિમુખ કરી દે ? ભલે,

જ પ્રમાણે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) દ્વારા બની ઈસરાઈલની સામે તૌરાત અને અન્ય આકાશી ગ્રંથોના સ્વરૂપમાં આવી ચૂકી છે અને તેમનો એક સાધારણ વ્યક્તિ તેને માની ચૂક્યો છે.

૬. તેમનો મતલબ એ હતો કે આ કુર્આન પર અમુક અજ્ઞસમજ લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા છે, નહિં તો જો આ કોઈ સાદું કામ હોત તો અમારા જેવા બુદ્ધિશાળી લોકો તેને માનવામાં પાછળ કેવી રહી શકતા હતા.

إِنَّ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ
 اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَئِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا
 تَجْهَلُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ
 قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مِّمَّنْ طَرُنَا ۖ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ
 رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ تَدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ
 رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَكِنُهُمْ ۖ كَذَلِكَ نَجْزِي
 الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّهُمْ فِيهَا إِن
 مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَ
 أَفِيدَةً ۖ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ
 وَلَا أَفِيدَتُهُمْ مِّنْ شَيْءٍ ۚ إِذْ كَانُوا يُحَدِّثُونَ بِآيَاتِ
 اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَقَدْ
 أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ
 لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا
 مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً ۖ بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ ۖ
 وَذَلِكُمْ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَإِذْ
 صَرَّفْنَا إِلَيْكَ نَقْرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْمَعُونَ الْقُرْآنَ ۖ
 فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا ۖ فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا
 إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا
 كِتَابًا أَنْزَلَ مِنْ بَعْدِ مَوْسَىٰ مَوْسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

તો લઈ આવ પોતાની એ યાતના, જેનાથી તું અમને ડરાવે છે, જો ખરેખર તું સાચો છે.” (૨૩) તેણે કહ્યું, “આનું જ્ઞાન તો અલ્લાહને છે, (૯) હું કેવળ તે સંદેશ તમને પહોંચાડી રહ્યો છું, જે મને આપીને મોકલવામાં આવ્યો છે. પરંતુ હું જોઈ રહ્યો છું કે તમે લોકો અજ્ઞાનતા આચરી રહ્યા છો.” (૨૪) પછી જ્યારે તેમણે તે યાતનાને તેમની ખીણો તરફ આવતી જોઈ, તો કહેવા લાગ્યા, “આ વાદળ છે જે અમને સંતૃપ્ત કરી દેશે.” — નહીં, (૯) બલ્કે આ એ જ વસ્તુ છે, જેના માટે તમે ઉતાવળા થઈ રહ્યા હતા. આ હવાનું તોફાન છે જેમાં દુ:ખદાયી યાતના આવી રહી છે, (૨૫) પોતાના રબના આદેશથી દરેક વસ્તુનો નાશ કરી નાખશે.” છેવટે તેમની હાલત એ થઈ કે તેમના નિવાસ-સ્થાનો સિવાય ત્યાં કંઈ પણ દેખાતું ન હતું. આવી રીતે અમે ગુનેગારોને બદલો આપીએ છીએ. (૨૬) તેમને અમે તે બધું જ આપ્યું હતું જે તમને નથી આપ્યું. તેમને અમે કાન, આંખો અને હૃદય, બધું જ આપી રાખ્યું હતું, પરંતુ ન તે કાન તેમના કોઈ કામમાં આવ્યા, ન આંખો, ન હૃદય, કેમ કે તેઓ અલ્લાહની આયતોનો ઈન્કાર કરતા હતા, અને એ જ વસ્તુના ચક્રરમાં તેઓ આવી ગયા, જેની તેઓ મજાક ઉડાવતા હતા. (રુકૂઅ-૩)

(૨૭) તમારા આસપાસના વિસ્તારોમાંથી ઘણી વસ્તીઓને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ. અમે અમારી આયતો મોકલીને વારંવાર જુદી-જુદી રીતે તેમને સમજાવ્યા, કદાચ તેઓ પાછા વળે. (૨૮) પછી તે હસ્તીઓએ કેમ તેમની મદદ ન કરી, જેમને અલ્લાહને છોડીને તેમણે અલ્લાહનું સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું માધ્યમ સમજીને ઉપાસ્યો બનાવી લીધા હતા? (૯) બલ્કે તેઓ તો તેમનાથી ખોવાઈ ગયા, અને આ હતું તેમના જૂઠા અને તે બનાવટી ધારણાઓનું પરિણામ, જે તેમણે ઘડી રાખી હતી.

(૨૯) (અને તે ઘટના પણ ઉલ્લેખનીય છે,) જ્યારે અમે જીત્રોના એક જૂથને તમારા તરફ લઈ આવ્યા હતા, જેથી કુર્આન સાંભળે. (૧૦) જ્યારે તેઓ તે જગ્યાએ પહોંચ્યા, (જ્યાં તમે કુર્આન પઢી રહ્યા હતા) તો તેમણે પરસ્પર કહ્યું, યુધ થઈ જાઓ. પછી જ્યારે તે પઢી લેવામાં આવ્યું તો તેઓ સચેત કરનારા બનીને પોતાની કોમ તરફ પાછા ફર્યા, (૩૦) તેમણે જઈને કહ્યું, “હે મારી જાતિના લોકો ! અમે એક ગ્રંથ સાંભળ્યો છે, જે મૂસા પછી અવતરિત કરવામાં આવ્યો છે, સમર્થન કરવાવાળો છે પોતાના પહેલાં આવી

૭. અર્થાત્, એ વાતનું જ્ઞાન કે તમારા પર અજાબ (યાતના) ક્યારે મોકલવામાં આવે અને ક્યાં સુધી તમને મહેલબ આપવામાં આવે.
૮. અહીં એ બાબતની કોઈ સ્પષ્ટતા નથી કે તેમને આ જવાબ કોણે આપ્યો. વાણીની શૈલીથી આપોઆપ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે આ એ જવાબ હતો, જે સાચી પરિસ્થિતિએ વ્યવહારૂરૂપે તેમને આપ્યો. તેઓ સમજતા હતા કે આ વાદળ છે, જે તેમની ખીણોને સિંચિત કરવા આવ્યું છે અને વાસ્તવમાં હતું તે હવાનું તોફાન, જે તેમને નષ્ટ-વિનષ્ટ કરવા માટે આગળ વધી રહ્યું હતું.
૯. અર્થાત્, એ હસ્તીઓની સાથે શ્રદ્ધાની શરૂઆત તો તેમણે એ વિચારથી કરી હતી કે આ અલ્લાહ (ઈંધર)ના સ્વીકૃત બંદાઓ છે, તેમના માધ્યમથી અલ્લાહના ત્યાં અમારી પહોંચ થશે. પરંતુ આગળ વધતાં-વધતાં તેમણે સ્વયં એ જ હસ્તીઓને ઉપાસ્ય બનાવી લીધી, તેમને જ મદદ માટે પોકારવા લાગ્યા અને તેમનાથી જ દુઆઓ માંગવા લાગ્યા અને તેમના જ વિશે એ સમજ લીધું કે તેઓ પોતે અધિકાર ધરાવે છે. અમારી ફરિયાદો તેઓ જ સાંભળશે અને અમારી મુશ્કેલીઓ તેઓ જ દૂર કરશે. આ ગુમરાહી (પથભ્રષ્ટતા)થી તેમને બહાર કાઢવા માટે અલ્લાહ તુઆલાએ પોતાની નિશાનીઓ પોતાના રસૂલો દ્વારા મોકલીને જુદી-જુદી રીતે તેમને સમજાવવાની કોશિશ કરી. પરંતુ

يَدِيهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٠﴾
يَقَوْمَنَا أَحْيَبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمَنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ
مَنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِزَّكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٦١﴾ وَمَنْ لَا
يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَ
لَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٦٢﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزُبْ عَنْهُ شَيْءٌ قَدِيرٌ
يُحْيِي الْمَوْتَةَ بِبَلَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦٣﴾
وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ
هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا
الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا
صَبَرَ أُولُوا الْعِزْرِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ
لَهُمْ كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرُونَ مَا يُوعَدُونَ ۖ لَمْ
يَلْبِسُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنْ نَّهَارٍ بَلِغْ فَمَهْلُ يُهْلِكُ
إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٥﴾

ચૂકેલા ગ્રંથોનું, માર્ગદર્શન કરે છે સત્ય અને સન્માર્ગ તરફ. ^(૧૧) (૩૧) હે મારી જાતિના લોકો ! અલ્લાહ તરફ બોલાવનારાનું આમંત્રણ સ્વીકારી લો અને તેના પર ઈમાન લઈ આવો, અલ્લાહ તમારા ગુનાઓને માફ કરશે અને તમને દુ:ખદાયી યાતનાથી બચાવશે.” (૩૨) અને જે કોઈ અલ્લાહના આમંત્રણદાતાની વાત ન માને તે ધરતીમાં સ્વયં ન કોઈ સામર્થ્ય ધરાવે છે કે અલ્લાહને મજબૂર કરી દે અને ન તેના કોઈ સહાયક કે સંરક્ષક છે કે અલ્લાહથી તેને બચાવી લે. આવા લોકો ખુલ્લી પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છે.

(૩૩) અને શું આ લોકોને એ સૂઝતું નથી કે જે અલ્લાહે આ ધરતી અને આકાશોને પેદા કર્યા અને તેમનું નિર્માણ કરતાં તે થાક્યો નહીં, તે અવશ્ય એમ કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે કે મડદાંને જીવતાં કરે ? કેમ નહીં, ચોક્કસ તે દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૩૪) જે દિવસે આ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને આગની સામે લાવવામાં આવશે, તે વખતે આમને પૂછવામાં આવશે, “શું આ સત્ય નથી ?” આ લોકો કહેશે, “હા, અમારા રબના સોગંદ ! (આ હકીકતમાં સત્ય છે).” અલ્લાહ ફરમાવશે, “ભલે, તો હવે યાતનાની મજા ચાખો, પોતાના તે ઈન્કારના બદલામાં જે તમે કરતા રહ્યા હતા.”

(૩૫) પછી હે નબી સલ્લ ! ધૈર્ય રાખો જેવી રીતે દઢનિશ્ચયી રસૂલો (ઈશદૂતો)એ ધૈર્ય રાખ્યું છે, અને આ લોકોના મામલામાં ઉતાવળ ન કરો. જે દિવસે આ લોકો તે વસ્તુને જોઈ લેશે, જેનાથી આમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે, તો આમને એવું લાગશે કે જાણે દુનિયામાં દિવસની એક ક્ષણથી વધુ રહ્યા ન હતા. વાત પહોંચાડી દેવામાં આવી, હવે શું અવજાકારીઓ સિવાય બીજો કોઈ નાશ પામશે ? (રુકૂઅ-૪)

તેઓ પોતાના જૂઠા પુદાઓ (ઈશરો)ની બંદગી પર અડેલા રહ્યા અને આગ્રહ કરતા રહ્યા કે અમે અલ્લાહના બદલે તેમનું જ પાલવ પકડીને રહીશું. હવે બતાવો, આ મુશ્કેલી (અનેકેશરવાદીઓ) પર જ્યારે તેમની પથભ્રષ્ટતાના કારણે અલ્લાહનો અજાબ આવ્યો, તો તેમના એ ફરિયાદ સાંભળનારા અને મુશ્કેલીઓ દૂર કરનારા ઉપાસ્યો ક્યાં મરી ગયા હતા ? શા માટે આ ખરાબ સમયમાં તેઓ તેમની સહાયતા માટે ન આવ્યા ?

૧૦. આ ઉલ્લેખ એ પ્રસંગનો છે, જે તાઈફના પ્રવાસથી મક્કા પાછા ફરતાં રસ્તામાં બન્યો હતો. નમાઝમાં આપ સલ્લ. કુર્આનની તિલાવત કરી રહ્યા હતા કે જાનોનો એક સમૂહ એ બાજુથી પસાર થયો અને તેઓ આપની કિરઅત (પાક) સાંભળવા માટે ધોભી ગયા. આ સંદર્ભમાં બધી રિવાયતો (નોંધો) એ વાત પર સંમત છે કે આ પ્રસંગે જાન હુઝૂર સલ્લ.ની સામે આવ્યા ન હતા, ન આપ સલ્લ.ને તેમના આગમનનો ખ્યાલ આવ્યો હતો, બલકે પાછળથી અલ્લાહ તુઆલાએ વહી દ્વારા આપ સલ્લ.ને તેમના આવવા અને કુર્આન સાંભળવાની જાણકારી આપી.
૧૧. આનાથી જાણ થઈ કે આ જાન પહેલાથી હઝરત મૂસા અલૈ. અને આકાશી ગ્રંથો પર ઈમાન લાવ્યા હતા. કુર્આન સાંભળ્યા પછી તેમને પ્રતીત થયું કે આ એ જ શિક્ષણ છે, જે પહેલાંના પયગંબરો આપતા આવ્યા છે, તેથી તેઓ આ ગ્રંથ અને તેને લઈને આવવાવાળા રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. પર પણ ઈમાન લઈ આવ્યા.

૪૭. મુહમ્મદ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૨ ના વાક્યાંશ 'વ આમનૂ બિમા નુઝ્ઝિલ અલા મુહમ્મદિન' (તે વસ્તુને માની લીધી જે મુહમ્મદ સલ્લ. પર અવતરિત થઈ છે) થી લેવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય એ છે કે આ તે સૂર: છે, જેમાં 'મુહમ્મદ (સલ્લ.)'નું શુભ નામ આવ્યું છે. તદ્દુપરાંત આનું એક બીજું પ્રખ્યાત નામ 'કિતાલ' (યુદ્ધ) પણ છે, જે આયત-૨૦ ના વાક્યાંશ 'વ ઝુકિર ફીહલ્ કિતાલુ' (જેમાં યુદ્ધનો ઉલ્લેખ હતો) થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ:

આના વિષયો એ વાતની સાક્ષી આપે છે કે આ હિજરત પછી મદીનામાં તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે યુદ્ધનો આદેશ તો અપાઈ ચૂક્યો હતો, પરંતુ વ્યવહાર રૂપે હજુ યુદ્ધ શરૂ થયું ન હતું.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે તબક્કામાં આ સૂર: અવતરિત થઈ છે તે સમયે પરિસ્થિતિ એ હતી કે વિશેષ રૂપે મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં અને સામાન્યતઃ આરબ પ્રદેશમાં દરેક જગ્યાએ મુસલમાનોને અત્યાચાર અને દમનનો ભોગ બનાવવામાં આવી રહ્યા હતા અને તેમનું જીવન તંગ કરી દેવામાં આવ્યું હતું. મુસલમાનો દરેક બાજુથી સમેટાઈને મદીના-તૈયિબાના શાંતિ-ગૃહમાં એકત્ર થઈ ગયા હતા, પરંતુ કુરૈશના કાફિરો અહીં પણ એમને ચેનથી બેસવા દેવા તૈયાર ન હતા. મદીનાની નાનકડી વસ્તી ચારે બાજુથી શત્રુઓના ઘેરામાં હતી અને તેઓ એને મિટાવી નાખવા કટિબદ્ધ હતા. મુસલમાનો માટે આવી સ્થિતિમાં બે જ માર્ગો રહી ગયા હતા. કાં તો સત્ય-ધર્મ તરફ આમંત્રણ અને તેના પ્રચાર-પ્રસારના કામથી જ નહીં, બલકે તેના અનુસરણ સુદ્ધાંથી હાથ ખેંચીને અજ્ઞાનતા આગળ હથિયાર નાખી દે; અથવા તો પછી મરવા-મારવા માટે તૈયાર થઈ જાય અને જીવ સટોસટની બાજી ખેલીને હંમેશ માટે એ વાતનો ફેંસલો કરી દે કે આરબ ભૂમિમાં ઈસ્લામને રહેવાનું છે કે અજ્ઞાનતાએ. અલ્લાહે આ પ્રસંગે મુસલમાનોને એ જ દૃઢ સંકલ્પ અને સાહસનો માર્ગ દેખાડ્યો, જે ઈમાનવાળાઓ માટે એક જ માર્ગ છે. તેણે પહેલાં સૂર: હજજ (આયત-૩૯)માં એમને યુદ્ધની અનુમતિ આપી, પછી સૂર: બકરહ (આયત-૧૯૦)માં આનો આદેશ આપી દીધો. પરંતુ તે વખતે દરેક

માણસ જાણતો હતો કે આવી પરિસ્થિતિઓમાં યુદ્ધનો અર્થ શું છે. મદીનામાં ઈમાનવાળાઓનો એક નાનકડો જન-સમૂહ હતો, જે પૂરા ૧૦૦૦ સૈનિકો ઉપલબ્ધ કરાવવાની પણ ક્ષમતા ધરાવતો ન હતો, અને તેને કહેવામાં આવી રહ્યું હતું કે સમગ્ર આરબ ભૂમિની અજ્ઞાનતા સામે ટક્કર લેવા તૈયાર થઈ જાય. પછી યુદ્ધ માટે જે સાધન-સામગ્રીની જરૂરત હતી, તે એક એવી વસ્તી પોતાનું પેટ કાપીને પણ મુશ્કેલીથી ઉપલબ્ધ કરી શકતી હતી, જેમાં સેંકડો ઘરબાર વિનાના હિજરતીઓ હજુ પૂરેપૂરી રીતે વસ્ત્યા પણ ન હતા અને ચોતરફથી આરબોએ આર્થિક બહિષ્કાર કરીને એમની કમર ભાંગી નાખી હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય ઈમાનવાળાઓને યુદ્ધ માટે તૈયાર કરવાનો અને તેમને આ સંબંધે પ્રાથમિક આદેશો આપવાનો છે. આના લીધે આ સૂર:નું નામ સૂર: કિતાલ (યુદ્ધ) પણ રાખવામાં આવ્યું છે. આમાં નીચે મુજબની ચર્ચાઓ ક્રમશ: પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે :

શરૂમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે અત્યારે બે જૂથો વચ્ચે મુકાબલો થવાનો છે. એક જૂથ સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓનું અને અલ્લાહના દુશ્મનોનું છે, બીજું જૂથ સત્યને માનનારાઓનું છે. હવે અલ્લાહનો ચોખ્ખો અને નિર્ણાયક ફેસલો એ છે કે પ્રથમ જૂથના બધા જ પ્રયત્નો અને ક્રિયા-કર્મોને તેણે બેકાર બનાવી દીધા અને બીજા જૂથની સ્થિતિ સુધારી દીધી. પછી મુસલમાનોને યુદ્ધ સંબંધે આરંભિક આદેશો આપવામાં આવ્યા છે. તેમને અલ્લાહની મદદ અને માર્ગદર્શનનો ભરોસો અપાવ્યો છે. તેમને અલ્લાહના માર્ગમાં બલિદાનો આપવા માટે ઉત્તમ વળતર પ્રાપ્ત કરવાની આશા અપાવી છે. પછી કાફિરો વિશે બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેઓ અલ્લાહની મદદ અને માર્ગદર્શનથી વંચિત છે. તેમની કોઈ યુક્તિ ઈમાનવાળાઓના મુકાબલામાં સફળ થશે નહીં અને તેઓ દુનિયામાં પણ અને આખિરતમાં પણ ઘણો જ ખરાબ અંજામ જોશે. ત્યારપછી ચર્ચાનું રૂખ મુનાફિકો (દંભીઓ) તરફ ફરી જાય છે, જેઓ યુદ્ધના આદેશ પહેલા તો મોટા મુસલમાન બનીને ફરતા હતા, પરંતુ આ આદેશ આવી ગયા પછી પોતાના ક્ષેમકુશળની ચિંતામાં કાફિરો સાથે સાંઠગાંઠ કરવા લાગ્યા હતા. તેમને સ્પષ્ટપણે ચેતવી દેવામાં આવ્યા છે કે અલ્લાહ અને તેના દીનના મામલામાં નિફાક (દંભ અને કપટ) અપનાવનારાઓનું કોઈપણ કર્મ અલ્લાહને ત્યાં સ્વીકાર્ય નથી. ત્યારપછી મુસલમાનોને પ્રેરિત કરવામાં આવ્યા છે કે તેઓ પોતાની અલ્પ-સંખ્યા અને સાધનહીનતા અને કાફિરોની મોટી સંખ્યા અને તેમના સાજ-સામાન જોઈને હિંમત ન હારે, તેમના સામે સુલેહની દરખાસ્ત કરીને નબળાઈ ન દાખવે,

જેનાથી તેમના દુ:સાહસો ઈસ્લામ અને મુસલમાનો સામે ઓર વધી જાય, બલ્કે અલ્લાહના ભરોસા પર ઊભા થઈ જાય અને કુફ્ર (અધર્મ)ના તે પહાડ સામે ટકરાઈ જાય. અલ્લાહ મુસલમાનો સાથે છે. અંતમાં મુસલમાનોને અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. જો કે તે વખતે મુસલમાનોની આર્થિક સ્થિતિ ખૂબ દયનીય હતી, પરંતુ સામે આરબ ભૂમિમાં ઈસ્લામ અને મુસલમાનોના જીવન-મરણની સમસ્યા હતી. તેથી મુસલમાનોને કહેવામાં આવ્યું છે કે અત્યારે જે વ્યક્તિ પણ કંજૂસી દાખવશે, તે ખરેખર અલ્લાહનું કંઈ નહીં બગાડે નહીં, બલ્કે સ્વયં પોતાને જ વિનાશના જોખમમાં નાખી દેશે.

ابياتها ٣٨

(٣٢) سُورَةُ مُحَمَّدٍ مَدِينَتُهُ (٩٥)

آيَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ①
 وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى
 مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
 وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ② ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا
 الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ ③
 كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ④ فَإِذَا
 لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ ⑤ حَتَّى إِذَا
 أَشْتَمْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ ⑥ فَإِمَّا مَثًّا بَعْدُ وَ إِمَّا
 فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ⑦ ذَلِكَ ظَلُوكُمْ
 بِإِشَاءِ اللَّهِ لَا تَنْصَرِفْتُمْ مِنْهُمْ ⑧ وَلَكِنْ لِيَبْلُؤْا بَعْضُكُمْ
 بِبَعْضٍ ⑨ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ
 يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ⑩ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ⑪ وَ
 يُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ ⑫ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا إِنْ تَنْصَرُوا لِلَّهِ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ⑬
 وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ⑭
 ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ⑮
 أَقَلَّمْ سِيرُؤَا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

وَيُضِلُّ أَعْمَالَهُمْ ⑩ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ⑪ وَ يُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ ⑫ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا إِنْ تَنْصَرُوا لِلَّهِ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ⑬ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ⑭
 ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ⑮

૪૭. સૂર: મુહમ્મદ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૩૮)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જે લોકોએ ઈન્કાર (કુફ્ર) કર્યો અને અલ્લાહના માર્ગથી રોક્યા, અલ્લાહે તેમના કર્મો વ્યર્થ કરી દીધા, (૨) અને જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સદ્કાર્યો કર્યા અને તે વસ્તુને માની લીધી, જે મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ છે — અને છે તે સર્વથા સત્ય તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી, અલ્લાહે તેમની બૂરાઈઓ તેમનાથી દૂર કરી દીધી અને તેમની સ્થિતિ સુધારી દીધી. (૩) આ એટલા માટે કે ઈન્કાર કરનારાઓએ અસત્યનું અનુસરણ કર્યું અને ઈમાન લાવનારાઓએ તે સત્યનું અનુસરણ કર્યું, જે તેમના રબ તરફથી આવ્યું છે. આ રીતે અલ્લાહ લોકોને તેમની સાચી હેસિયત જણાવી દે છે.

(૪) તો જ્યારે આ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) સાથે તમારી અથડામણ થાય, તો પહેલું કામ તેમની ગરદનો ઊડાવી દેવાનું છે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તમે તેમને બરાબર કચડી નાખો, ત્યારે કેદીઓને મજબૂત બાંધો, તે પછી (તમને અધિકાર છે કે) ઉપકાર કરો કે અર્થ-દંડ (ફિદયા)નો મામલો કરો, ત્યાં સુધી કે યુદ્ધ પોતાના હથિયાર નાખી દે. (૧) આ છે તમારે કરવાનું કામ. અલ્લાહ ઈચ્છતો તો પોતે જ તેમનાથી નિપટારો કરી લેતો, (પરંતુ આ રીત તેણે એટલા માટે અપનાવી છે,) જેથી તમારી એક-બીજા દ્વારા પરીક્ષા કરે, (૨) અને જે લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં માર્યા જશે, અલ્લાહ તેમના કર્મોને કદાપિ વ્યર્થ નહીં કરે. (૫) તે તેમનું માર્ગદર્શન કરશે, (૩) તેમની સ્થિતિ સુધારી દેશે (૬) અને તેમને તે જન્મ (સ્વર્ગ)માં દાખલ કરશે, જેનાથી તે તેમને વાકેફ કરી ચૂક્યો છે.

(૭) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે અલ્લાહની મદદ કરશો, તો તે તમારી મદદ કરશે (૪) અને તમારા કદમ મજબૂત જમાવી દેશે. (૮) રહ્યા એ લોકો જેમણે કુફ્ર કર્યું છે, તો તેમના માટે વિનાશ છે અને અલ્લાહે તેમના કર્મોને પથભ્રષ્ટ કરી દીધા છે, (૯) કેમ કે તેમણે તે વસ્તુને નાપસંદ કરી, જે અલ્લાહે અવતરિત કરી છે, આથી અલ્લાહે તેમના કર્મો નિરર્થક કરી દીધા. (૧૦) શું તેઓ ધરતી પર હર્યા-ફર્યા નહતા કે જેથી એ લોકોનું પરિણામ જોતાં, જે તેમના પહેલાં થઈ ગયા છે ? અલ્લાહે

૧. આ આયતના શબ્દોથી પણ અને જે સંદર્ભ અને અનુસંધાનમાં આપત આવી છે તેનાથી પણ એ વાત સ્પષ્ટરૂપે જણાય છે કે આ યુદ્ધનો આદેશ આવી ગયા પછી અને યુદ્ધ શરૂ થતાં પહેલા અવતરિત થઈ છે. “જ્યારે કાફિરોથી તમારી ટક્કર થાય”ના શબ્દો એ વાત પર દલીલ છે કે હજુ ટક્કર થઈ નથી અને તેના થતાં પહેલા આ આદેશો આપવામાં આવી રહ્યા છે કે જ્યારે તે થાય, તો મુસલમાનોએ સૌથી પહેલા પોતાનું ધ્યાન દુશ્મનની સૈનિક શક્તિ બરાબર તોડી નાખવા પર આપવું જોઈએ. તે પછી જે લોકોને પકડવામાં આવે તેમના મામલામાં મુસલમાનોને પણ અધિકાર છે કે ‘ફિદયા’ (મુક્તિ-દંડ) લઈને અથવા પોતાના કેદીઓનું હસ્તાંતરણ કરીને તેમને છોડી દે અને એ અધિકાર પણ છે કે કેદમાં રાખીને તેમના સાથે ઉપકારનો વ્યવહાર કરે અથવા ઉચિત લાગે તો ઉપકારના રૂપે તેમને મુક્ત કરી દે.

૨. અર્થાત્, અલ્લાહ ત્આલાને જો કેવળ અસત્યવાદીઓને કચડી નાખવા હોત, તો તે આ કામ માટે તમારો મોહતાજ ન હતો. આ કામ તો તે કોઈ ધરતીકંપ અથવા કોઈ તોફાન દ્વારા પળવારમાં કરી શકતો હતો. પરંતુ તેની દષ્ટિ

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۖ وَلِلْكَافِرِينَ
 أَمْثَالُهَا ۝ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ
 الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ۝ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا
 تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ۝ وَكَأَيِّنْ مِنْ
 قَرِيبٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّنْ قَرِيبِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ
 أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ۝ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْتِنَا
 مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۝
 مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ ۖ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ
 مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ
 وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِلشَّرِيبِينَ ۖ وَأَنْهَارٌ مِنْ
 عَسَلٍ مُّصَفًّى ۖ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
 وَمَغْفِرَةٌ مِّنْ رَبِّهِمْ ۖ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ
 وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ۝ وَمِنْهُمْ مَّنْ
 يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا
 لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنْفَاۗتُ أُولَٰئِكَ
 الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۝
 وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًىٰ وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ۝

તેમનું સઘર્ણું તેમના ઉપર ઊલટાવી દીધું, અને આવા જ પરિણામો આ ઈન્કાર કરનારાઓ માટે નિર્મિત છે. ^(૫) (૧૧) આ એટલા માટે કે ઈમાન લાવનારાઓનો સહાયક અને સમર્થક અલ્લાહ છે અને ઈન્કાર કરનારાઓનો સહાયક અને સમર્થક કોઈ નથી. (રુકૂઅ-૧) (૧૨) ઈમાન લાવનારાઓ અને સત્કર્મ કરનારાઓને અલ્લાહ તે જન્મતોમાં દાખલ કરશે, જેમના નીચે નહેરો વહી રહી છે, અને ઈન્કાર કરનારાઓ માત્ર દુનિયાના થોડા દિવસની મજા લૂટી રહ્યા છે, જાનવરોની જેમ ખાઈ-પી રહ્યા છે, અને તેમનું આખરી ઠેકાણું જહન્નમ છે.

(૧૩) હે નબી સલ્લ.! કેટલીય વસ્તીઓ એવી પસાર થઈ ગઈ છે, જે તમારી તે વસ્તી કરતાં અધિક શક્તિશાળી હતી, જેણે તમને કાઢી મૂક્યા છે. ^(૬) તેમને અમે એવી રીતે નષ્ટ કરી દીધા કે કોઈ તેમને બચાવનાર ન હતું. (૧૪) વળી ક્યાંય એવું થઈ શકે છે કે જે પોતાના રબ તરફથી સ્પષ્ટ અને પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શન પર હોય તે, એ લોકો જેવો થઈ જાય જેમના માટે તેમનું ખરાબ કર્મ સુંદર બનાવી દેવામાં આવ્યું છે અને તેઓ પોતાની મનેચ્છાઓના અનુયાયી બની ગયા છે. (૧૫) અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે જે જન્મતનો વાયદો કરવામાં આવ્યો છે, તેની શાન તો એ છે કે નહેરો વહી રહી હશે નિતારેલા પાણીની, નહેરો વહી રહી હશે એવા દૂધની જેના સ્વાદમાં સહેજ પણ ફરક પડ્યો નહીં હોય, નહેરો વહી રહી હશે એવા શરાબની જે પીનારાઓ માટે સ્વાદિષ્ટ હશે, નહેરો વહી રહી હશે શુદ્ધ-સ્વચ્છ મધની. ^(૭) તેમાં તેમના માટે દરેક પ્રકારના ફળ હશે અને તેમના રબ તરફથી ક્ષમા. (શું એ વ્યક્તિ કે જેના હિસ્સામાં આ જન્મત આવવાની છે) તે એ લોકો જેવો હોઈ શકે છે, જેઓ જહન્નમમાં હંમેશા રહેશે અને જેમને એવું ગરમ પાણી પીવડાવવામાં આવશે જે તેમના આંતરડા સુદ્ધાં કાપી નાખશે ?

(૧૬) આ લોકોમાંથી કેટલાક લોકો એવા પણ છે, જેઓ કાન દઈને તમારી વાતો સાંભળે છે અને પછી જ્યારે તમારા પાસેથી જાય છે તો તે લોકોને કે જેમને જ્ઞાનની ને'મત (કૃપા) પ્રદાન કરવામાં આવી છે, પૂછે છે કે હમણા-હમણા આમણે શું કહ્યું હતું? ^(૮) આ તે લોકો છે, જેમના હૃદયો પર અલ્લાહે મહોર મારી દીધી છે અને તેઓ પોતાની મનેચ્છાઓના અનુયાયી બની ગયા છે. (૧૭) રહ્યા એ લોકો કે જેમણે માર્ગદર્શન મેળવ્યું છે, અલ્લાહ તેમને તેનાથી પણ વધુ માર્ગદર્શન આપે છે અને તેમને તેમના ભાગનો તકવા (ઈશનિષા) પ્રદાન કરે છે.

સમક્ષ તો એ છે કે મનુષ્યોમાંથી જે સત્યવાદી હોય, તેઓ અસત્યવાદીઓ સાથે ટકરાય અને તેમના સામે જિહાદ કરે, જેથી તેના અંદર જે કંઈ ગુણો છે તે આ પરીક્ષાથી નિખરીને પૂર્ણપણે પ્રગટ થઈ જાય અને દરેક પોતાના ચરિત્રની રીતે જે સ્થાન અને દરજ્જાને પાત્ર હોય તે તેને આપવામાં આવે.

૩. અર્થાત્, જન્મતનો માર્ગ બતાવશે.

૪. અલ્લાહની મદદ કરવાથી તાત્પર્ય અલ્લાહના કલેમાની બોલબાલા કરવા અને સત્યને સર્વોચ્ચ કરવાના કાર્યમાં ભાગ લેવો છે.

૫. આના બે અર્થ છે: એક એ કે જે વિનાશનો એ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને સામનો કરવો પડ્યો, એવો જ વિનાશ હવે આ કાફિરોના ભાગ્યમાં છે, જેઓ હજરત મુહમ્મદ સલ્લ.ના આમંત્રણને નથી માની રહ્યા. બીજો અર્થ એ છે કે આ લોકોનો વિનાશ માત્ર દુનિયાના અઝાબ પર સમાપ્ત નથી થઈ ગયો, બલકે આ જ વિનાશ આખિરત (પરલોક)માં પણ તેમના ભાગ્યમાં છે.

૬. અર્થાત્ મક્કા, જયાંથી ડુરૈશે હુઝૂર સલ્લ.ને હિજરત કરવા માટે મજબૂર કરી દીધા હતા.

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۖ
 فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۚ فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ
 ذِكْرُهُمْ ۝ قَاعَلِمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ
 لِذَنبِكُمْ وَاللْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
 مُتَقَلِّبِكُمْ وَمَثْوَكُمْ ۝ وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا
 نَزَّلَتْ سُورَةٌ ۚ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ
 وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
 مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ
 الْمَوْتِ ۚ فَأَوْلَى لَهُمْ ۝ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ ۚ
 فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرَ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا
 لَهُمْ ۝ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي
 الْأَرْضِ وَتَقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ۝ أُولَئِكَ الَّذِينَ
 كَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ ۝ أَفَلَا
 يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ۝ إِنَّ
 الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ
 لَهُمُ الْهُدَىٰ ۖ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمَلَهُ لَهُمْ ۝
 ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرَهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ
 سُنِّيعَكُمْ فِي بَعْضِ الْأُمْرِ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ۝
 فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ

(૧૮) હવે શું આ લોકો કેવળ કયામતની જ પ્રતીક્ષામાં છે કે તે અચાનક તેમના પર આવી જાય ? તેના ચિહ્નો તો આવી ચૂક્યા છે. જ્યારે તે સ્વયં આવી જશે ત્યારે તેમના માટે ઉપદેશ સ્વીકારવાની કઈ તક બાકી રહી જશે ?

(૧૯) તો હે નબી સલ્લ ! બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઈબાદત (ઉપાસના)ને પાત્ર નથી, અને ક્ષમા માગો પોતાના કસૂર માટે પણ અને ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ માટે પણ. (૯) અલ્લાહ તમારી પ્રવૃત્તિઓને પણ જાણે છે અને તમારા ઠેકાણાથી પણ વાકેફ છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૦) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે^(૧૦) તેઓ કહી રહ્યા હતા કે કોઈ સૂર: કેમ અવતરિત કરવામાં આવતી નથી, (જેમાં યુદ્ધનો આદેશ આપવામાં આવે) પરંતુ જ્યારે એક નક્કર અને નિશ્ચિત સૂર: અવતરિત કરી દેવામાં આવી, જેમાં યુદ્ધનો ઉલ્લેખ હતો, તો તમે જોયું કે જેમના હૃદયોમાં રોગ હતો, તેઓ તમારા તરફ એવી રીતે જોઈ રહ્યા છે જાણે કોઈના પર મૃત્યુ છવાઈ ગયું હોય ! અફસોસ તેમની સ્થિતિ પર ! (૨૧) (તેમની જીભ પર છે) આજ્ઞાપાલનનો એકરાર અને સારી-સારી વાતો, પરંતુ જ્યારે નિર્ણાયક આદેશ આપી દેવામાં આવ્યો તે વખતે જો તેઓ અલ્લાહ સાથેની પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં સાચા પુરવાર થતા, તો તેમના જ માટે સારું હતું. (૨૨) હવે શું તમારા પાસેથી એ સિવાય બીજી કોઈ અપેક્ષા રાખી શકાય કે જો તમે ઊંધા મોઢે ફરી જાઓ તો ધરતીમાં ફરીવાર બગાડ પેદા કરશો અને પરસ્પર એકબીજાના ગળા કાપશો ?^(૧૧) (૨૩) આ લોકો છે, જેમના પર અલ્લાહે ફિટકાર કરી અને તેમને આંધળા અને બહેરા બનાવી દીધા. (૨૪) શું આ લોકોએ કુર્આન પર વિચાર કર્યો નથી, કે તેમના હૃદયો પર તાળાં લાગેલા છે ? (૨૫) હકીકત એ છે કે જે લોકો સન્માર્ગ સ્પષ્ટ થઈ ગયા પછી તેનાથી ફરી ગયા તેમના માટે શૈતાને આ વર્તન સરળ બનાવી દીધું છે અને જૂઠી આશાઓનો ક્રમ તેમના માટે લાંબો કરી દીધો છે. (૨૬) તેથી જ તેમણે અલ્લાહના અવતરિત કરેલા દીન (ધર્મ)ને નાપસંદ કરનારાઓને કહી દીધું કે કેટલીક બાબતોમાં અમે તમારું માનીશું.^(૧૨) અલ્લાહ તેમની આ ગુપ્ત વાતો સારી રીતે જાણે છે. (૨૭) પછી તે સમયે શું હાલત થશે, જ્યારે ફરિશ્તાઓ આમના પ્રાણ કાઢશે અને આમના મોઢાં અને પીઠો પર મારતા-મારતા

૫. આના બે અર્થ છે: એક એ કે જે વિનાશનો એ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને સામનો કરવો પડ્યો, એવો જ વિનાશ હવે આ કાફિરોના ભાગ્યમાં છે, જેઓ હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ના આમંત્રણને નથી માની રહ્યા. બીજો અર્થ એ છે કે આ લોકોનો વિનાશ માત્ર દુનિયાના અજાબ પર સમાપ્ત નથી થઈ ગયો, બલકે આ જ વિનાશ આખિરત (પરલોક)માં પણ તેમના ભાગ્યમાં છે.

૬. અર્થાત્ મક્કા, જ્યાંથી કુરૈશે હુજૂર સલ્લ.ને હિજરત કરવા માટે મજબૂર કરી દીધા હતા.

૭. હદીસમાં આની સ્પષ્ટતા એ છે કે એ દૂધ ઢોરોના આંચળોથી નીકળેલું નહીં હોય, એ શરાબ ફૂલોને રઝાવીને નિચોવેલ નહીં હોય, તે મધ માખીઓના પેટથી નીકળેલું ન હોય, બલકે આ બધી વસ્તુઓ કુદરતી સ્રોતોના સ્વરૂપમાં વહેશે.

૮. આ એ કાફિરો, મુનાફિકો (દંભીઓ) અને ગ્રંથવાળાઓમાંથી ઈન્કાર કરનારાઓનો ઉલ્લેખ છે, જેઓ નબી સલ્લ.ની સભામાં આવીને બેસતા હતા અને આપ સલ્લ.ના ઈરશાદો કે કુર્આન-મજીદની આમતો સાંભળતા હતા, પરંતુ કેમ કે તેમનાં હૃદયો આ વિષયોથી દૂર હતા, જે આપ સલ્લ.ની મુબારક જીભથી અદા થતા હતા, તેથીબધું જ સાંભળીને પણ તેઓ કંઈ સાંભળતા ન હતા અને બહાર નીકળીને મુસલમાનોને પૂછતા હતા કે હમણા-હમણા આપ (સલ્લ.) શું ફરમાવી રહ્યા હતા.

وَأَدْبَارَهُمْ ⑤ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ

اللَّهُ وَكَرَهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ⑥ أَمْ

حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ

اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ⑦ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ

بِسِيمَتِهِمْ ⑧ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ ⑨ وَاللَّهُ يَعْلَمُ

أَعْمَالَكُمْ ⑩ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجْهَدِينَ

مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ ⑪ وَنَبْلُوَنَّكُمْ ⑫ إِنَّا

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا

الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى ⑬ لَنْ

يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ⑭ وَسَيُحِطُ أَعْمَالَهُمْ ⑮ يَا أَيُّهَا

الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا

تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ⑯ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ

اللَّهُ لَهُمْ ⑰ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامَةِ ⑱ وَأَنْتُمْ

الْأَعْلُونَ ⑲ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتْرِكَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ⑳

إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَ

تَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ㉑

إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيَجْهَدْكُمْ تَبَخَّلُوا وَ يُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ㉒

هَآأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَدْعُونَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ

એમને લઈ જશે ? (૨૮) આ એટલા માટે જ તો થશે કે તેમણે તે માર્ગ અપનાવ્યો, જે અલ્લાહને નારાજ કરનારો છે અને તેની પ્રસન્નતાનો માર્ગ અપનાવવાનું પસંદ ન કર્યું. આ જ કારણસર તેણે તેમના બધા જ કર્મો વ્યર્થ કરી દીધા. (૧૩)(રુકૂઅ-૩)

(૨૯) શું તે લોકો, જેમના હૃદયોમાં રોગ છે, એવું સમજી બેઠા છે કે અલ્લાહ તેમના હૃદયોના દોષ પ્રગટ નહીં કરે ? (૩૦) અમે ઈચ્છીએ તો તે લોકોને તમને આંખોથી દેખાડી દઈએ અને તેમના ચહેરાઓ પરથી તમે તેમને ઓળખી લો. પરંતુ તેમની વાતચીતની રીત પરથી તો તમે તેમને ઓળખી જ લેશો. અલ્લાહ તમારા સૌના કર્મોથી પૂરેપૂરો વાકેફ છે. (૩૧) અમે ચોક્કસ તમને પરીક્ષામાં નાખીશું, જેથી તમારી હાલતની તપાસ કરીએ અને જોઈ લઈએ કે તમારામાં જિહાદ (તનતોડ પ્રયાસ) કરનારા અને મક્કમતાથી અડગ રહેનારા કોણ છે.

(૩૨) જે લોકોએ ઈન્કાર કર્યો અને અલ્લાહના માર્ગથી રોક્યા અને રસૂલ (ઈશદૂત) સાથે ઝઘડો કર્યો, જો કે તેમના પર સન્માર્ગ સ્પષ્ટ થઈ ચૂક્યો હતો, હકીકતમાં તેઓ અલ્લાહને કોઈપણ હાનિ પહોંચાડી શકતા નથી, બલકે અલ્લાહ જ તેમનું બધું કર્યુ-કરાવ્યું વ્યર્થ કરી નાખશે. (૩૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમે અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન કરો અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો અને પોતાના કર્મોને વિનષ્ટ કરી ન નાખો. (૧૪) (૩૪) ઈન્કાર (કુફર) કરનારાઓ અને અલ્લાહના માર્ગથી રોકનારાઓ અને મૃત્યુ-પર્યંત ઈન્કાર પર મક્કમ રહેનારાઓને તો અલ્લાહ ક્યારેય પણ માફ નહીં કરે. (૩૫) તો તમે બોદાં ન બનો અને સંધિની દરખાસ્ત ન કરો. (૧૫) તમે જ પ્રભુત્વશાળી રહેવાના છો. અલ્લાહ તમારા સાથે છે અને તમારા કર્મોને તે કદાપિ વ્યર્થ નહીં કરે. (૩૬) આ સાંસારિક જીવન તો એક ખેલ અને તમાશો છે. જો તમે ઈમાન રાખો અને તકવા (ઈશભય અને સંયમ)ના માર્ગ પર ચાલતા રહો, તો અલ્લાહ તમારા કર્મોનું ફળ તમને આપશે અને તે તમારું ધન તમારાથી નહીં માગે. (૧૬) (૩૭) જો ક્યાંક તે તમારું ધન તમારા પાસેથી માગી લે અને બધું જ તમારા પાસેથી માગે, તો તમે કંજૂસી કરશો અને તે તમારા દોષ બહાર લાવી દેશે. (૩૮) જુઓ, તમને લોકોને આમંત્રણ આપવામાં આવી રહ્યું છે કે અલ્લાહના માર્ગમાં ધન ખર્ચ કરો. તેમ છતાં તમારામાં કેટલાક લોકો

૯. ઈસ્લામે જે નૈતિક શિક્ષાઓ મનુષ્યને શીખવાડી છે, તેમાંથી એક એ પગ છે કે બંદો પોતાના રબની બંદગી (પૂજા-અર્ચના) અને ઈબાદત (ઉપાસના) બજાવી લાવવામાં અને તેના દીન (ધર્મ) માટે જાન બપાવી દેવામાં ચાહેપોતાની હદ સુધી ગમે તેટલી કોશિશ કરતો રહ્યો હોય, તેણે ક્યારેય એ ભ્રમમાં ગ્રસ્ત ન થવું જોઈએ કે જે કંઈ મારે કરવું જોઈતું હતું, તે મેં કરી નાખ્યું છે, બલકે તેણે હંમેશા એમ જ સમજવું જોઈએ કે મારા માલિકનો મારા પર જે હક્ક હતો, તે હું અંદા નથી કરી શક્યો, અને હંમેશા પોતાની ભૂલોનો સ્વીકાર કરીને અલ્લાહથી એ જ દુઆ કરતા રહેવું જોઈએ કે તારી સેવામાં જે કંઈપણ ભૂલચૂક મારાથી થઈ હોય તેનાથી દરગુજર કરમાવ. આ જ વાસ્તવિક ભાવના છે અલ્લાહ તૃપ્તાલાના એ ઈરશાદની કે, “હે નબી સલ્વ. ! પોતાની ભૂલોની માફી માંગો.”

૧૦. અર્થ એ છે કે જે લોકો સાચા મુસલમાન હતા, તેઓ તો યુદ્ધના આદેશ માટે તત્પર હતા, પરંતુ જે લોકો ઈમાન વગર મુસલમાનોના સમૂહમાં સામેલ થઈ ગયા હતા, યુદ્ધનો આદેશ આવતાં જ તેમનો જીવ નીકળી જઈ રહ્યો હતો.

૧૧. આ ઈરશાદનો અર્થ એ છે કે જો આ સમયે તમે ઈસ્લામની રક્ષાથી દૂર ભાગો છો અને એ મહાનતમ સુધારણા આંદોલન માટે જાન-માલની બાજી લગાવવાથી મોઢું ફેરવો છો, જેની કોશિશ હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ. અને

اللَّهُ ۚ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ ۖ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا

يَبْخُلُ عَنِ نَفْسِهِ ۗ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ ۗ

وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۖ ثُمَّ لَا

يَكُونُوا أَمْثَالِكُمْ ۗ

છે, જેઓ કંજૂસી કરી રહ્યા છે. જો કે જે કંજૂસી કરે છે તે વાસ્તવમાં પોતાના જ સાથે કંજૂસી કરી રહ્યો છે. અલ્લાહ તો ગની (અપેક્ષા-મુક્ત) છે, તમે જ તેના મોહતાજ છો. જો તમે મોહું ફેરવશો તો અલ્લાહ તમારા સ્થાને કોઈ બીજી કોમને લઈ આવશે અને તેઓ તમારા જેવા નહીં હોય. (રુકૂઅ-૪)

ઈમાનવાળાઓ કરી રહ્યા છે, તો તેનું પરિણામ છેવટે તેના સિવાય શું હોઈ શકે છે કે તમે ફરી એ જ અજ્ઞાનતાની વ્યવસ્થા તરફ પાછા વળી જાઓ, જેમાં તમે લોકો સદીઓથી એક-બીજાના ગળા કાપતા રહ્યા છો, પોતાની સંતાનો સુદ્ધાને જીવતી દફન કરતા રહ્યા છો અને અલ્લાહની ધરતીને અત્યાચાર અને બગાડથી ભરતા રહ્યા છો.

૧૨. અર્થાત્, ઈમાનનો સ્વીકાર કર્યા છતાં અને મુસલમાનોના સમૂહમાં સામેલ થઈ ગયા છતાં અંદર-અંદર ઈસ્લામના દુશ્મનોથી સાંક-ગાંઠ કરતા રહ્યા અને તેમનાથી વાયદાઓ કરતા રહ્યા કે અમુક મામલાઓમાં અમે તમારો સાથ આપીશું.

૧૩. કાર્યોથી અભિપ્રેત એ તમામ કાર્યો છે, જે મુસલમાન બનીને તેઓ કરતા રહ્યા. તેમની નમાઝો, તેમના રોઝા, તેમની ઝકાત, ટૂંકમાં એ તમામ ઈબાદતો અને બધી નેકીઓ જે પોતાના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની દષ્ટિએ ભલાઈના કાર્યોમાં સામેલ થાય છે, એટલા માટે વ્યર્થ થઈ ગયા કે તેમણે મુસલમાન હોવા છતાં પણ અલ્લાહ અને તેના દીન (ધર્મ) અને ઈસ્લામી સમુદાયની સાથે નિષ્ઠા અને વફાદારીનું વર્તન ન અપનાવ્યું, બલકે માત્ર પોતાના દુનિયાના લાભો માટે દીનના દુશ્મનોની સાથે સાંક-ગાંઠ કરતા રહ્યા અને અલ્લાહના માર્ગમાં જિહાદનો અવસર આવતાં જ પોતાને જોખમોથી બચાવવાની ચિંતામાં લાગી ગયા.

૧૪. બીજા શબ્દોમાં કાર્યોના લાભપ્રદ અને ફળદાયી હોવાનો બધો આધાર અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સલ્વ ના આજ્ઞાપાલન પર છે. આજ્ઞાપાલનથી ફરી ગયા પછી કોઈ કાર્ય પણ સફૂલ્ય નથી રહેતું કે વ્યક્તિ તેના પર કોઈ અજ (બદલા)નો અધિકારી બની શકે.

૧૫. અહીં એ વાત ધ્યાનમાં રહેવી જોઈએ કે આ ઈરશાદ એ કાળમાં ફરમાવવામાં આવેલ છે, જ્યારે માત્ર મદીનાની નાનકડી વસ્તીમાં અમક સો મુહાજિરો અને અન્સારનો મુકીબર સમૂહ ઈસ્લામનો ધ્વજ ઉઠાવવાનું કામ કરી રહ્યો હતો અને તેનો સામનો કેવળ કુરૈશના શક્તિશાળી કબીલાથી જ નહીં, બલકે આખા આરબ પ્રદેશના કાફિરો અને મુશરિકોથી હતો. આ સ્થિતિમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે હિંમત હારીને આ દુશ્મનોથી સુલેહની દરખાસ્ત ન કરવા લાગજો, બલકે જીવ સટોસટની બાજી લગાવી દેવા માટે તૈયાર થઈ જાઓ.

૧૬. અર્થાત્, તે 'ગની' (એવો શ્રીમંત અને વિપુલતાવાળો, જેને બીજા કોઈ પાસેથી કંઈ લેવાની જરૂર નથી, નિઃસ્મૂહ) છે. તેને પોતાની જાત માટે તમારા પાસેથી કંઈ લેવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. જો તે પોતાના માર્ગમાં તમારાથી કંઈ ખર્ચ કરવા માટે કહે છે, તો તે પોતાના માટે નહીં, બલકે તમારી જ ભલાઈ માટે કહે છે.

૪૮. અલ-ફત્હ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પ્રથમ જ આયતના વાક્યાંશ 'ઈન્ના ફત્હના લક ફત્હમ્-મુબીના' (અમે તમને ખુલ્લો વિજય પ્રદાન કરી દીધો)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ ફક્ત આ સૂર:નું નામ જ નથી, બલકે વિષયની દૃષ્ટિએ પણ તેનું શીર્ષક છે, કેમ કે આમાં તે મહાન વિજયની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જે હુદૈબિયાની સંધિના રૂપમાં અલ્લાહે નબી (સલ્લ.) અને મુસલમાનોને પ્રદાન કર્યો હતો.

ઉત્તરાણકાળ :

કથનો અને નોંધોમાં એ અંગે સહમતી જોવા મળે છે કે આ હિ.સ. ૬ના ઝિલકઅદમાં તે સમયે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે નબી (સલ્લ.) મક્કાના કાફિરો સાથે હુદૈબિયાની સંધિ પછી મદીના-મુનવ્વરા તરફ પાછા ફરી રહ્યા હતા.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે પ્રસંગોના અનુસંધાનમાં આ સૂર: અવતરિત થઈ છે, તેની શરૂઆત એ રીતે થાય છે કે એક દિવસે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ સ્વપ્નમાં જોયું કે આપ પોતાના સાથીઓ સાથે મક્કા-મુઅઝ્જમા ગયા છે અને ત્યાં ઉમરા કર્યો છે. પયગંબરનું સ્વપ્ન, વિદિત છે કે માત્ર સ્વપ્ન કે ખ્યાલ નથી હોઈ શકતો, તે તો વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ના પ્રકારોમાંથી એક પ્રકાર છે. આથી વાસ્તવમાં આ સ્વપ્ન અલ્લાહ તરફથી એક સંકેત હતો, જેનું અનુસરણ કરવું આપ (સલ્લ.) માટે અનિવાર્ય હતું. આથી આપ સલ્લ.એ સહેજપણ સંકોચ વિના પોતાનું સ્વપ્ન સહાબા-કિરામ (રદિ.)ને સંભળાવીને યાત્રાની તૈયારી શરૂ કરી દીધી. ૧૪૦૦ સહાબીઓ નબી (સલ્લ.) સાથે આ જોખમી સફર પર જવા તૈયાર થઈ ગયા. ઝિલકઅદ, હિ.સ. ૬ના આરંભમાં આ મુબારક કાફલો ઉમરા માટે મદીનાથી રવાના થયો. કુરૈશના લોકોને નબી (સલ્લ.)ના આ આગમને ભારે પરેશાનીમાં મૂકી દીધા. ઝિલકઅદનો મહીનો તે 'હરામ' (પ્રતિષ્ઠિત) મહિનાઓમાંથી હતો, જે સેંકડો વર્ષથી આરબ પ્રદેશમાં હજજ અને ઝિયારત (દર્શન) માટે મુહતરમ (આદરપાત્ર) સમજવામાં આવતો હતો. આ મહિનામાં જે કાફલો એહરામ બાંધીને હજજ કે ઉમરા માટે જઈ રહ્યો હોય, તેને રોકવાનો કોઈને અધિકાર ન હતો. કુરૈશના લોકો એ મૂંઝવણમાં મૂકાઈ ગયા કે જો અમે મદીનાના આ કાફલા પર હુમલો કરીને તેને મક્કા-મુઅઝ્જમામાં દાખલ થતો રોકીએ છીએ, તો આખા પ્રદેશમાં ઊહાપોહ થઈ જશે, પરંતુ જો અમે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને આવડા મોટા કાફલા

સાથે સકુશળ પોતાના શહેરમાં દાખલ થવા દઈએ છીએ, તો આખા પ્રદેશમાંથી અમારી ધાક સમાપ્ત થઈ જશે અને લોકો કહેશે કે અમે મુહમ્મદથી ભયભીત થઈ ગયા. છેવટે ખૂબ વિચાર-વિમર્શ પછી એમનો અજ્ઞાનતાપૂર્ણ પક્ષપાત જ એમના પર પ્રભાવી રહ્યો અને તેમણે પોતાના નાક માટે એ નિર્ણય કર્યો કે કોઈ પણ ભોગે આ કાફલાને અમારા શહેરમાં દાખલ થવા દેવાનો નથી. જ્યારે આપ (સલ્લ.) ઉસફાનના સ્થળે પહોંચ્યા તો આપ સલ્લ.ના ગુમચરે આવીને સમાચાર આપ્યા કે કુરૈશના લોકો ભરપૂર તૈયારીઓ સાથે ઝી-તુવાની જગ્યાએ પહોંચી ગયા છે અને ખાલિદ બિન વલીદને તેમણે ૨૦૦ સવારો સાથે કુરાઉલ-ગમીમ તરફ મોકલી દીધો છે, જેથી તે આપ (સલ્લ.)નો માર્ગ રોકે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ આ ખબર મળતાં જ માર્ગ બદલી નાખ્યો અને અત્યંત મુશ્કેલ રસ્તે ખૂબ કષ્ટ વેઠીને હુદૈબિયાના સ્થળે પહોંચી ગયા, જે બરાબર હરમની હદ પર સ્થિત હતું. હવે કુરૈશે આપ સલ્લ. પાસે દૂત મોકલીને એ વાતની કોશિશ કરી કે આપ સલ્લ. મક્કામાં દાખલ થવાના ઈરાદાને ત્યજી દે, પરંતુ તેઓ તેમના આ દૂતીય પ્રયાસમાં નિષ્ફળ રહ્યા. છેવટે નબી (સલ્લ.)એ સ્વયં પોતાના તરફથી હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને એલચી બનાવીને મક્કા મોકલ્યા અને તેમના દ્વારા કુરૈશના સરદારોને એ સંદેશ મોકલ્યો કે અમે યુદ્ધ માટે નહીં, બલ્કે ઝિયારત માટે હદી (કુરબાની)ના જાનવર સાથે લઈને આવ્યા છીએ. તવાફ (કાબાની પરિક્રમા) અને કુરબાની કરીને પાછા જતા રહીશું. પરંતુ તે લોકો ન માન્યા અને હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને મક્કામાં જ રોકી લીધા. આ દરમ્યાન એ ખબર ઊડી કે હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને કતલ કરી દેવામાં આવ્યા છે અને તેમના પાછા ન આવવાના કારણે મુસલમાનોને વિશ્વાસ બેસી ગયો કે આ સમાચાર સાચા છે. હવે વધુ સહન કરવાનો કોઈ અવકાશ ન હતો. તેથી અલ્લાહના નબી(સલ્લ.)એ પોતાના બધા સાથીઓને એકત્ર કર્યા અને તેમનાથી એ વાત પર ભૈત (પ્રતિજ્ઞા) લીધી કે હવે અહીંથી આપણે મરતા દમ સુધી પાછા નહીં હટીએ. આ જ તે ભૈત છે, જે 'ભૈતે-રિઝવાન'ના નામથી ઈસ્લામી ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. પછીથી ખબર પડી કે હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ના કતલના સમાચાર ખોટા હતા. હઝરત ઉસ્માન (રદિ.) પોતે પણ પાછા આવી ગયા અને કુરૈશ તરફથી સુહૈલ બિન અબ્રના નેતૃત્વમાં એક પ્રતિનિધિ-મંડળ પણ સુલેહની વાતચીત માટે નબી (સલ્લ.)ના પડાવમાં પહોંચી ગયું. લાંબી વાતચીત પછી જે શરતોએ આ સંધિ લખાઈ તે આ પ્રમાણે હતી -

- (૧) દસ વર્ષ સુધી બંને પક્ષકારો વચ્ચે યુદ્ધ બંધ રહેશે અને એક-બીજા વિરુદ્ધ જાહેર કે છૂપી રીતે કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવશે નહીં.
- (૨) આ ગાળામાં કુરૈશનો જે માણસ પોતાના વાલીની પરવાનગી વિના ભાગીને

મુહમ્મદ (સલ્લ.) પાસે જશે તેને આપ (સલ્લ.) પાછો મોકલી દેશે અને આપ (સલ્લ.)ના સાથીઓમાંથી જે માણસ કુરૈશના પાસે જતો રહેશે તેને તેઓ પાછો નહીં કરે.

- (૩) આરબ કબીલાઓમાંથી જે કબીલો પણ બંને પક્ષોમાંથી કોઈ એકના સાથે પણ પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈને આ સંધિમાં સામેલ થવા માગે, તેને તેનો અધિકાર હશે.
- (૪) મુહમ્મદ (સલ્લ.) આ વર્ષે પાછા જશે અને આગામી વર્ષે તેઓ ઉમરા માટે આવીને ત્રણ દિવસ મક્કામાં રોકાઈ શકે છે, એ શરત સાથે કે પટ્ટામાં માત્ર એક-એક તલવાર લઈને આવે અને યુદ્ધનો કોઈ સામાન સાથે ન લાવે. આ ત્રણ દિવસોમાં મક્કાવાસીઓ એમના માટે શહેર ખાલી કરી દેશે (જેથી કોઈ અથડામણની સંભાવના ન રહે,) પરંતુ પાછા જતી વખતે તેમને અહીંના કોઈ માણસને સાથે લઈ જવાનો અધિકાર રહેશે નહીં.

જે વખતે આ સંધિની શરતો નક્કી થઈ રહી હતી, મુસલમાનોનું આખું સૈન્ય ભારે બેચેન હતું. કોઈ માણસ પણ તે નિહિત ઉદ્દેશ્યોને સમજી શકતો ન હતો, જેને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીને નબી (સલ્લ.) આ શરતોનો સ્વીકાર કરી રહ્યા હતા. કુરૈશના કાફિરો આને પોતાની સફળતા સમજી રહ્યા હતા અને મુસલમાનો આના પર બેચેન હતા કે છેવટે દબાઈને આ અપમાનજનક શરતો શા માટે સ્વીકારી લઈએ. બરાબર એ જ વખતે જ્યારે સંધિ લખાઈ રહી હતી, સુહૈલ બિન અમ્રના પોતાના પુત્ર અબૂ જન્દલ, જે મુસલમાન થઈ ગયા હતા અને મક્કાના કાફિરોએ એમને કેદમાં પકડી રાખ્યા હતા, ગમે તે રીતે ભાગીને આપ (સલ્લ.)ના પડાવમાં પહોંચી ગયા. તેમના પગે બેડીઓ હતી અને શરીર પર મારકૂટના નિશાન હતા. તેમણે નબી (સલ્લ.)ને ફરિયાદ કરી કે મને આ અનુચિત કેદથી છુટકારો અપાવો. સહાબા-કિરામ માટે આ હાલત જોઈને પોતાને નિયંત્રિત રાખવું મુશ્કેલ બની ગયું, પરંતુ સુહૈલ બિન અમ્રએ કહ્યું કે સુલેહના સંધિનામાનું લખાણ ચાહે પૂરું ન થયું હોય, શરતો તો અમારા અને તમારા વચ્ચે નક્કી થઈ ચૂકી છે, તેથી આ છોકરાને અમારા હવાલે કરી દેવામાં આવે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ તેની દલીલ માન્ય રાખી અને અબૂ જન્દલને જાલિમોના હવાલે કરી દેવામાં આવ્યા. આ ઘટનાએ મુસલમાનોને વધારે બેચેન અને દુઃખી બનાવી દીધા. સંધિ પતી ગયા પછી અલ્લાહ રસૂલ (સલ્લ.)એ સહાબાને કહ્યું કે હવે અહીં જ કુરબાની કરીને માથાં મુંડાવી નાખો અને એહરામ છોડી દો, પરંતુ કોઈ પોતાની જગ્યાએથી હલ્યું સુદ્ધાં નહીં. નબી (સલ્લ.)એ ત્રણ વખત આદેશ આપ્યો, પરંતુ સહાબા પર તે વખતે દુઃખ અને ગ્લાનિ અને હૃદયભગ્ન થવાની

હાલત એવી છવાઈ ગઈ હતી કે તેઓ પોતાની જગ્યાએથી હલ્યા સુદ્ધાં નહીં. પછી જ્યારે ઉમ્મુલ મોમિનીન હઝરત ઉમ્મે સલમા રદિ.ની સલાહ મુજબ નબી સલ્લ. એ સ્વયં આગળ વધીને પોતાનું ઊંટ ઝબેહ કર્યું અને માથું મુંડાવી નાંખ્યું, તો આપ સલ્લ.ને જોઈને લોકોએ પણ કુરબાનીઓ કરી નાખી, માથાં મુંડાવ્યા અથવા વાળ કપાવી નાખ્યા અને એહરામથી નીકળી આવ્યા. તે પછી આ કાફલો જ્યારે હુદૈબિયાની સંધિને પોતાની હાર અને અપમાન સમજતો મદીના તરફ પાછો ફરી રહ્યો હતો, તે વખતે ઝજનાનના મુકામે અથવા કેટલાક લોકો મુજબ કુરાઉલ-ગમીમના મુકામે આ સૂર: અવતરિત થઈ. આમાં મુસલમાનોને બતાવવામાં આવ્યું કે આ સંધિ જેને તેઓ પરાજય સમજી રહ્યા છે, વાસ્તવમાં મહાન વિજય છે. આના અવતરણ પછી નબી (સલ્લ.)એ મુસલમાનોને એકત્ર કર્યા અને ફરમાવ્યું, “આજે મુહમ્મદ પર એ વસ્તુ અવતરિત થઈ છે, જે મારા માટે દુનિયા અને દુનિયાની બધી વસ્તુઓ કરતાં વધારે કીમતી છે.” પછી આ સૂર: આપ (સલ્લ.)એ પઢીને સંભળાવી અને ખાસ કરીને હઝરત ઉમર (રદિ.)ને બોલાવીને આ સંભળાવી, કેમ કે તેઓ સૌથી વધુ દુ:ખી હતા. જો કે ઈમાનવાળાઓ તો અલ્લાહનું આ કથન સાંભળીને જ સંતુષ્ટ થઈ ગયા હતા, પરંતુ થોડોક સમય પણ પસાર થયો ન હતો કે આ સંધિના ફાયદા એક-એક કરીને સામે આવતા ગયા, ત્યાં સુધી કે કોઈને પણ એ વાતમાં શંકા ન રહી કે હકીકતમાં આ સંધિ એક શાનદાર વિજય હતો.

﴿كُونُوا هَٰذَا﴾

﴿٣٨﴾ سُورَةُ الْفَتْحِ مَدِينِيَّةٌ (١١١)

﴿أَيَّاهَا﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۝ لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا
 تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ
 وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝ وَيُنصركَ اللَّهُ
 نَصْرًا عَظِيمًا ۝ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ
 الْمُؤْمِنِينَ لِيُزِدُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ ۝ وَاللَّهُ
 جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
 حَكِيمًا ۝ لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ
 تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ يُكَفِّرَ
 عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ ۝ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا
 عَظِيمًا ۝ وَيُعَذِّبُ الْمُنْفِقِينَ وَالْمُنْفِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ
 وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَلَمَ
 السُّوءَ ۝ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السُّوءِ ۝ وَغَضِبَ اللَّهُ
 عَلَيْهِمْ وَكَرِهَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ۝ وَسَاءَتْ
 مَصِيرًا ۝ وَاللَّهُ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝
 وَكَانَ اللَّهُ عَزِيمًا حَكِيمًا ۝ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ
 شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ۝ لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ
 رَسُولِهِ وَتُعْزِرُوهُ وَتُقِرُّوهُ ۝ وَتُسَبِّحُوهُ بِكُرَّةٍ

૪૮. સૂર: અલ-ફત્હ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આપતો-૨૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! અમે તમને ખુલ્લો વિજય પ્રદાન કરી દીધો,^(૧) (૨) જેથી અલ્લાહ તમારી આગળ-પાછળની દરેક ભૂલને માફ કરે^(૨) અને તમારા પર પોતાની કૃપા પરિપૂર્ણ કરી દે અને તમને સન્માર્ગ દેખાડે^(૩) (૩) અને તમને મોટી સહાયતા પ્રદાન કરે. (૪) એ જ છે, જેણે ઈમાનવાળાઓના હૃદયોમાં શાંતિ ઉતારી,^(૪) જેથી પોતાના ઈમાનના સાથે તેઓ એક ઈમાન ઓર વધારી લે. ધરતી અને આકાશોના તમામ લશ્કરો અલ્લાહના અધિકારમાં છે અને તે સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે. (૫) (તેણે આ કામ એટલા માટે કર્યું છે,) જેથી ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓને હંમેશા રહેવા માટેની એવી જગતોમાં દાખલ કરે, જેના નીચે નહેરો વહી રહી હશે અને તેમની ભૂરાઈઓ તેમનાથી દૂર કરી દે. અલ્લાહના સમીપ આ મોટી સફળતા છે.

(૬) અને તે મુનાફિક (દંભી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓ તથા મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓને સજા આપે, જેઓ અલ્લાહ વિષે ખરાબ ધારણાઓ રાખે છે. ભૂરાઈના ચક્કરમાં તેઓ પોતે જ આવી ગયા. અલ્લાહનો પ્રકોપ તેમના પર ઉતર્યો અને તેણે તેમના પર ફિટકાર કરી અને તેમના માટે જહન્નમ તૈયાર કરી દીધી જે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે. (૭) ધરતી અને આકાશોના લશ્કર અલ્લાહના જ અધિકારમાં છે અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૮) હે નબી સલ્લ.! અમે તમને સાક્ષી આપનાર,^(૫) ખુશખબર આપનાર અને સચેત કરનાર બનાવીને મોકલ્યા છે, (૯) જેથી હે લોકો! તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત) પર ઈમાન લાવો અને તેનો (અર્થાત્ રસૂલનો) સાથ આપો, તેનો આદર અને સન્માન કરો અને સવાર અને સાંજ અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરતા રહો.

- હુદૈબિયાની સંધિ પછી જ્યારે વિજયની આ ખુશખબર આપવામાં આવી, તો લોકો આશ્ચર્યમાં હતા કે છેવટે આ સંધિને વિજય કેવી રીતે કહી શકાય, જેમાં દેખીતી રીતે આપણે એ તમામ શરતો માની લીધી જે મક્કાના કાફિરો આપણાથી મનાવવા ઇચ્છતા હતા. પરંતુ થોડી મુદત પછી એ ખબર પડી ગઈ કે આ સંધિ વાસ્તવમાં એક મોટો વિજય હતો.
- જે સમય અને સંજોગો પર આ વાત કહેવામાં આવી છે તેને નજરમાં રાખવામાં આવે, તો સ્પષ્ટરૂપે પ્રતીત થાય છે કે અહીં જે ભૂલોને માફ કરવાનો ઉલ્લેખ છે તેનાથી અભિપ્રેત એ ખામીઓ છે, જે ઈસ્લામની સફળતા અને સર્વોચ્ચતા માટે કામ કરતાં એ કોશિશ અને પ્રયાસમાં રહી ગઈ હતી, જે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના નેતૃત્વમાં પાછલા ૧૯ વર્ષથી મુસલમાનો કરી રહ્યા હતા. આ ખામીઓ કોઈ વ્યક્તિના જ્ઞાનમાં નથી, બલકે માનવીય ભુલિ તો આ કોશિશમાં કોઈ ખામી શોધવામાં તદ્દન અસમર્થ છે. પરંતુ અલ્લાહ તૃઆલાના નજરમાં પરિપૂર્ણતાનો જે ઉચ્ચતમ્ આદર્શ છે તેને ધ્યાનમાં લેતાં તેમાં કેટલીક એવી ખામીઓ હતી, જેના કારણે મુસલમાનોને આટલા જલ્દી આરબના મુશ્રિકો સામે નિર્ણયાત્મક વિજય પ્રાપ્ત થઈ શકતો ન હતો. અલ્લાહ તૃઆલાના ઈરશાદનો અર્થ એ છે કે આ ખામીઓની સાથે જો તમે કોશિશ કરતા રહેતા, તો આરબ આધીન થવામાં હજુ લાંબા સમયની આવશ્યકતા હતી. પરંતુ અમે એ તમામ નબળાઈઓ અને ખામીઓથી દરગુજર કરીને માત્ર અમારી કૃપાથી તેની ક્ષતિપૂર્તિ કરી દીધી અને હુદૈબિયાના સ્થળે તમારા માટે આ વિજય અને સિદ્ધિનો દરવાજો ખોલી દીધો, જે સામાન્ય નિયમ અનુસાર તમારી પોતાની કોશિશથી પ્રાપ્ત નહોતી થઈ શકતી.

وَأَصِيلًا ① إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ
 اللَّهَ ط يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۚ فَمَنْ نَكَثَ
 فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ
 عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ② سَيَقُولُ
 لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا
 وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ يَقُولُونَ بِالسَّيِّئَةِ
 مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ط قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ
 مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ
 بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ③
 بَلْ ظَنَنْتُمْ أَن لَّنَّ يَتَّقِلَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ
 إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزَيَّنَّ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ
 وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ ۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ④
 وَمَنْ لَّمْ يُؤْمَرْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا
 لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ⑤ وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 يُغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ
 غَفُورًا رَّحِيمًا ⑥ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ
 إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ ۚ
 يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ قُلْ لَن تَتَّبِعُونَا
 كذٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ ۚ سَيَقُولُونَ بَلْ

(૧૦) હે નબી સલ્લ.! જે લોકો તમારાથી બૈત (પ્રતિજ્ઞા) કરી રહ્યા હતા, (૬) તેઓ વાસ્તવમાં અલ્લાહ સાથે બૈત કરી રહ્યા હતા. તેમના હાથ પર અલ્લાહનો હાથ હતો. (૭) હવે જે આ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરશે તેના પ્રતિજ્ઞા-ભંગની મુસીબત સ્વયં તેના પર જ હશે, અને જે તે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરશે, જે તેણે અલ્લાહથી કરી છે, અલ્લાહ ખૂબ જલ્દી જ તેને મોટું વળતર આપશે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) હે નબી સલ્લ.! બદ્દુ આરબોમાંથી જેમને પાછળ છોડી દેવામાં આવ્યા હતા, (૮) હવે તેઓ આવીને જરૂરથી તમને કહેશે કે, “અમને અમારા ધન-દોલત અને કુટુંબની ચિંતાએ વ્યસ્ત રાખ્યા હતા. આપ અમારા માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરો.” આ લોકો પોતાની જાભથી એ વાતો કહે છે, જે તેમના હૃદયોમાં નથી હોતી. એમને કહેજો, “ભલે, આ જ વાત છે, તો કોણ તમારા મામલામાં અલ્લાહના નિર્ણયને રોકવાનો કંઈ પણ અધિકાર ધરાવે છે, જો તે તમને કોઈ નુકસાન પહોંચાડવા માગે અથવા ફાયદો પહોંચાડવા યાહે? તમારા કર્મોની તો અલ્લાહ જ ખબર રાખે છે. (૧૨) (પરંતુ સાચી વાત એ નથી, જે તમે કહી રહ્યા છો,) બલ્કે તમે એમ સમજ્યું કે રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ પોતાના કુટુંબીજનોમાં કદાપિ પાછા ફરી શકશે નહીં અને આ વિચાર તમારા હૃદયોને ખૂબ સારો લાગ્યો અને તમે અત્યંત ખરાબ અનુમાન કર્યું અને તમે મોટા દુર્ભાવ રાખનારા લોકો છો.”

(૧૩) અલ્લાહ અને તેના રસૂલ પર જે લોકો ઈમાન ન રાખતા હોય એવા કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે એમે ભડકે બળતી આગ તૈયાર કરી રાખી છે. (૧૪) આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો માલિક અલ્લાહ જ છે. જેને યાહે માફ કરે અને જેને યાહે સજા આપે, અને તે માફ કરવાવાળો અને દયાળુ છે.

(૧૫) જ્યારે તમે ‘માલે ગનીમત’ (યુદ્ધમાં મળેલ માલ-સામગ્રી) મેળવવા માટે જવા લાગશો, તો આ પાછળ છોડી દેવાયેલા લોકો તમને જરૂરથી કહેશે કે અમને પણ તમારા સાથે આવવા દો. (૯) આ લોકો ઈચ્છે છે કે અલ્લાહના ફરમાનને બદલી નાખે. આમને સ્પષ્ટ કહી દેજો કે “તમે કદાપિ અમારા સાથે આવી નહીં શકો, અલ્લાહ પહેલાથી જ આ ફરમાવી ચૂક્યો છે.” આ લોકો કહેશે કે, “નહીં બલ્કે, તમે લોકો અમારી ઈર્ષ્યા

૩. અહીં અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને સીધો માર્ગ બતાવવાનો અર્થ આપને વિજય અને સફળતાનો માર્ગ બતાવવો છે.

૪. ‘સકીનત’થી તાત્પર્ય શાંતિ અને મનનો સંતોષ છે. અર્થ એ છે કે હુદૈબિયાની સંધિના પ્રસંગે જેટલી ઉંજનાત્મક સ્થિતિઓ સામે આવી એ બધામાં મુસલમાનોનું ધૈર્ય કરવું અને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ના નેતૃત્વ પર વિશ્વાસ કરતાં તેમાંથી સહીસલામત પસાર થઈ જવું અલ્લાહની કૃપાનું પરિણામ હતું, નહિં તો તે વખતે એક નાનકડી ભૂલ પણ બહુ કામ ખરાબ કરી દેતી.

૫. શાહ વલીઉલ્લાહ રહ.એ ‘શાહીદ’નો અનુવાદ ‘ઈઝહારે હક કુનિન્દા’ કર્યો છે, અર્થાત્ સત્યની સાક્ષી આપવાવાળો.

૬. સંકેત છે એ બૈત (પ્રતિજ્ઞા) તરફ, જે મક્કા મોઅઝ્ઝમામાં હઝરત ઉસ્માન રદિ.ના શહીદ થઈ જવાના સમાચાર સાંભળીને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.એ સહાબા કિરામ રદિ.થી હુદૈબિયાના સ્થળે લીધી હતી. આ બૈત એ વાત માટે લેવામાં આવી હતી કે હઝરત ઉસ્માન રદિ.ની શહાદતનો મામલો જો સાચો સાબિત થયો, તો મુસલમાનો અહીં અને આ જ સમયે કુરૈશથી નિપટી લેશે, બલે તેના પરિણામે એ બધા કપાઈ જ કેમ ન જાય.

૭. અર્થાત્, જે હાથ પર લોકો એ સમયે બૈત કરી રહ્યા હતા તે માત્ર એક રસૂલનો હાથ નહીં, બલ્કે અલ્લાહના પ્રતિનિધિનો હાથ હતો અને આ રસૂલ સલ્લ.ના માધ્યમથી વાસ્તવમાં બૈત અલ્લાહ તઆલાની સાથે થઈ રહી હતી.

૮. આ મદીનાની આસપાસના લોકોનો ઉલ્લેખ છે, જેમને ઉમરાની તૈયારી શરૂ કરતી વખતે અલ્લાહના રસૂલ

تَحْسُدُ وَنَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ⑤
 قُلْ لِمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتَدْعُونَ إِلَى
 قَوْمِ آوِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ⑥
 فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۗ وَإِنْ
 تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ قَبْلِ يُعَذِّبَكُمْ عَذَابًا
 أَلِيمًا ⑦ كَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ
 حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ ۖ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ⑧
 لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ
 تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ
 السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ⑨ وَمَغَانِمَ
 كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ⑩
 وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ
 لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَىٰ آيَاتِ النَّاسِ عَلَيْكُمْ وَلِتَكُونَ
 آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ⑪
 وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۗ
 وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ⑫ وَلَوْ قَتَلْتُمْ
 الَّذِينَ كَفَرُوا لَكُلُوا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَعِدُونَ وَلِيًّا

કરી રહ્યા છો.” (જો કે વાત ઈર્ષ્યાની નથી,) બલ્કે આ લોકો સાચી વાત ઓછી જ સમજે છે. (૧૬) આ પાછળ છોડી દેવાયેલા બદ્દુ આરબોને કહેજો, “ટૂંકમાં જ તમને એવા લોકો સાથે યુદ્ધ કરવા માટે બોલાવવામાં આવશે, જેઓ ખૂબ શક્તિશાળી છે. તમારે તેમના સાથે યુદ્ધ કરવું પડશે અથવા તેઓ આધીન થઈ જશે. તે વખતે જો તમે જિહાદના આદેશનું પાલન કર્યું, તો અલ્લાહ તમને સારો બદલો આપશે અને જો તમે ફરીથી એવી જ રીતે મોઢું ફેરવી જશો, જેવી રીતે અગાઉ ફેરવી ચૂક્યા છો, તો અલ્લાહ તમને પીડાકારી યાતના આપશે. (૧૭) હા, જો કોઈ અંધ અને લંગડો અને બીમાર જિહાદ માટે ન આવે તો કોઈ દોષ નથી. જે કોઈ અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરશે, અલ્લાહ તેને એ જન્મતોમાં દાખલ કરશે, જેની નીચે નહેરો વહી રહી હશે, અને જે મોઢું ફેરવશે, તેને તે પીડાકારી યાતના આપશે.” (રુકૂઅ-૨)

(૧૮) અલ્લાહ ઈમાનવાળાઓથી પ્રસન્ન થઈ ગયો, જ્યારે તેઓ વૃક્ષની નીચે તમારાથી ‘બૈત’ (પ્રતિજ્ઞા) કરી રહ્યા હતા. તેમના હૃદયોની સ્થિતિની તેને ખબર હતી, તેથી તેણે તેમના પર શાંતિ ઉતારી. ^(૧૦) તેમને ઈનામમાં નજીકમાં પ્રાપ્ત થનાર વિજય પ્રદાન કર્યો, (૧૯) અને પુષ્કળ માલે-ગનીમત આપી દીધો, જે તેઓ (ટૂંક સમયમાં જ) પ્રાપ્ત કરશે. ^(૧૧) અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને તત્વદર્શી છે. (૨૦) અલ્લાહ તમારા સાથે પુષ્કળ માલે-ગનીમતનો વાયદો કરે છે જેને તમે પ્રાપ્ત કરશો. ^(૧૨) તત્કાળ તો આ વિજય તેણે તમને પ્રદાન કરી દીધો ^(૧૩) અને લોકોના હાથ તમારા વિરુદ્ધ ઊઠતાં રોકી દીધા, ^(૧૪) જેથી આ ઈમાનવાળાઓ માટે એક નિશાની બની જાય અને અલ્લાહ સન્માર્ગ તરફ તમારું માર્ગદર્શન કરે. (૨૧) આ ઉપરાંત, બીજો વધુ માલે-ગનીમતનો પણ તમને વાયદો કરે છે, જેના પર હજુ તમે કાબૂ મેળવી શક્યા નથી અને અલ્લાહે તેને ઘેરીને રાખેલ છે. ^(૧૫) અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે.

(૨૨) આ કાફિર લોકો જો અત્યારે તમારા સાથે લડી પડ્યા હોત તો ચોક્કસ પીઠ દેખાડી ગયા હોત અને કોઈ સમર્થક અને સહાયક ન પામ્યા હોત.

સલ્વ એ સાથે ચાલવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું, પરંતુ તેઓ ઈમાનનો દાવો રાખવા છતાં કેવળ એટલા માટે પોતાના ઘરોથી નીકળ્યા ન હતા કે તેમને પોતાના પ્રાણ પ્રિય હતા. તેઓ સમજી રહ્યા હતા કે આ પ્રસંગે બરાબર કુરૈશના ઘરની સામે ઉમરા માટે જવું મોતના મુખમાં જવું છે.

૯. અર્થાત્, ટૂંકમાં એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે એ જ લોકો, જેઓ આજે જોખમી અભિયાન પર તમારા સાથે જવાથી દૂર ભાગી ગયા હતા, તમને એક એવા અભિયાન પર જતાં જોશે, જેમાં તેમને સરળ વિજય અને ભારે માલે ગનીમતની પ્રાપ્તિની સંભાવના દેખાશે. તે વખતે આ લોકો સ્વયં દોડીને આવશે અને કહેશે કે અમને પણ તમારા સાથે લઈ જાઓ.

૧૦. અહીં ‘સકીનત’થી તાત્પર્ય હૃદયની એ સ્થિતિ છે, જેના કારણે કોઈ મહાન ઉદ્દેશ્ય માટે ઠંડા દિલથી પૂર્ણ શાંતિ અને સંતોષની સાથે પોતાને જોખમના મોઢામાં ઝોંકી દે છે અને કોઈ ભય કે ગભરાટ વગર નિષ્ક્રિય કરી લે છે કે આ કામ ખરેખર કરવાનું છે, ચાહે પરિણામ ગમે તે આવે.

૧૧. આ સંકેત છે ખૈબરના વિજય અને તેના માલે ગનીમત તરફ.

૧૨. આનાથી તાત્પર્ય એ બીજા વિજયો છે, જે ખૈબર પછી મુસલમાનોને નિરંતર પ્રાપ્ત થતા ગયા.

૧૩. આનાથી તાત્પર્ય છે હુદૈબિયાની સંધિ, જેને સૂરના આરંભમાં સ્પષ્ટ વિજય ઠેરવવામાં આવેલ છે.

૧૪. અર્થાત્, કુરૈશના કાફિરોને આ હિંમત તેણે ન આપી કે તેઓ હુદૈબિયાના સ્થળે તમારા સાથે લડતા, જો કે તમામ

وَلَا نَصِيرًا ٥٠ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ
 قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ٥١ وَهُوَ
 الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ
 بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ٥٢
 وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ٥٣ هُمُ الَّذِينَ
 كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ
 مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَجَلَّةٌ ٥٤ وَلَوْ لَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ
 وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوَّهُمْ
 فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيَدْخُلَ
 اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا
 الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ٥٥ إِذْ جَعَلَ
 الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ
 الْجَاهِلِيَّةِ فَانزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ
 وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالزَّمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا
 أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ٥٦
 لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ ۚ لَتَدْخُلُنَّ
 الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ ۚ مُحَلِّقِينَ
 فِي وُسُكٍ وَمُقَصِّرِينَ ۚ لَا تَخَافُونَ ۚ فَعَلِمَ مَا لَمْ
 تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ٥٧

(૨૩) આ અલ્લાહની રીત (સુન્નત) છે, જે પહેલાંથી ચાલી આવે છે અને તમે અલ્લાહની રીતમાં કોઈ ફેરફાર નહીં જુઓ. (૨૪) એ જ છે, જેણે મક્કાની ખીણમાં તેમના હાથ તમારાથી અને તમારા હાથ તેમનાથી રોકી દીધા, જો કે તે તેમના પર તમને પ્રભુત્વ આપી ચૂક્યો હતો, અને જે કંઈ તમે કરી રહ્યા હતા, અલ્લાહ તેને જોઈ રહ્યો હતો. (૨૫) એ જ લોકો તો છે, જેમણે ઈન્કાર કર્યો અને તમને મસ્જિદે-હરામ (કા'બા)થી રોક્યા અને કુરબાનીના ઊંટોને તેમની કુરબાનીની જગ્યાએ પહોંચવા ન દીધા. જો (મક્કામાં) એવા ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ મોજૂદ ન હોત જેમને તમે નથી જાણતા, અને એ આશંકા ન હોત કે અજાણતામાં તમે તેમને કચડી નાખશો અને તેનાથી તમે દોષિત ઠરશો (તો લડાઈ રોકવામાં ન આવતી. તે એટલા માટે રોકવામાં આવી) કે જેથી અલ્લાહ પોતાની કૃપામાં જેને ચાહે તેને દાખલ કરી લે. તે ઈમાનવાળાઓ અલગ થઈ ગયા હોત તો (મક્કાવાસીઓમાંથી) જેઓ ઈન્કાર કરનારાઓ (કાફિર) હતા અમે તેમને જરૂર કઠોર સજા આપતા. (૧૯) (૨૬) (આ જ કારણ છે કે) જ્યારે આ ઈન્કાર કરનારાઓએ પોતાના હૃદયોમાં અજ્ઞાનતાપૂર્ણ પક્ષપાત બેસાડી દીધો, તો અલ્લાહે પોતાના રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ પર શાંતિ ઉતારી (૧૭) અને ઈમાનવાળાઓને તકવા (ઈશનિષ્ઠા, સંયમ)ની વાત પર પાબંદ રાખ્યા, કેમ કે તેઓ તેના વધુ હક્કદાર અને તેને યોગ્ય હતા. અલ્લાહ દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (રુકૂઅ-૩)

(૨૭) હકીકતમાં અલ્લાહે પોતાના રસૂલને સાચું સ્વપ્ન દેખાડ્યું હતું, જે તદ્દન સત્ય અનુસાર હતું. (૧૮) ઈન્શા-અલ્લાહ (જો અલ્લાહે ચાહ્યું તો), તમે જરૂર મસ્જિદે-હરામ (કા'બા)માં સંપૂર્ણ શાંતિની સાથે દાખલ થશો, (૧૯) પોતાના માથાઓ મુંડાવશો અને વાળ કપાવશો અને તમને કોઈ ભય નહીં હોય. એ વાતને તે જાણતો હતો, જેને તમે જાણતા ન હતા. તેથી તે સ્વપ્ન સાચું પડે તેના પહેલાં તેણે આ નજીકનો વિજય તમને પ્રદાન કરી દીધો.

દેખીતા સંજોગોની દૃષ્ટિએ તેઓ ઘણી સારી સ્થિતિમાં હતા અને યુદ્ધના દૃષ્ટિકોણથી તમારું પલ્લું તેમની સરખામણીમાં ખૂબ હલકું દેખાતું હતું.

૧૫. વધારે સંભાવના એ છે કે આ સંકેત મક્કાના વિજય તરફ છે. અર્થાત્ હજુ તો મક્કા તમારા કાબૂમાં નથી આવ્યું, પરંતુ અલ્લાહે તેને ઘેરામાં લઈ લીધું છે અને હુદૈબિયાના આ વિજયના પરિણામે એ પણ તમારા કબજામાં આવી જશે.

૧૬. આ હતો એ હેતુ, જેના કારણે અલ્લાહ તુઆલાએ હુદૈબિયામાં લડાઈ ન થવા દીધી. મક્કા મોઅઝ્જમામાં એ વખતે ઘણા મુસલમાન સ્ત્રી-પુરુષો એવા મોજૂદ હતા, જેમણે કાં તો પોતાનું ઈમાન છુપાવી રાખ્યું હતું, અથવા જેમના ઈમાનની જાણ હતી, પરંતુ તેઓ પોતાની લાચારીના કારણે હિજરત કરી શકતા ન હતા અને અત્યાચાર અને હિંસાનો ભોગ બની રહ્યા હતા. આ પરિસ્થિતિમાં જો યુદ્ધ થતું અને મુસલમાનો કાફિરોને પકેલતાં મક્કા મોઅઝ્જમામાં દાખલ થતાં, તો કાફિરોની સાથે-સાથે એ મુસલમાનો પણ અજાણતામાં મુસલમાનોના હાથે માર્યા જતા. બીજું પાસું આ હેતુનું એ હતું કે અલ્લાહ તુઆલા હુરૈશને એક લોહીભીના યુદ્ધમાં પરાજય અપાવીને મક્કા પર વિજેતા બનાવવા ઈચ્છતો ન હતો, બલકે તેની દૃષ્ટિ સમક્ષ એ હતું કે બે વર્ષના અંદર દરેક બાજુથી ઘેરીને તેમને એ રીતે વિવશ અને લાચાર કરી દે કે તે કોઈ વિરોધ વગર આધીન થઈ જાય અને પછી આખેઆખો કબીલો ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરીને અલ્લાહની દયામાં દાખલ થઈ જાય, જેમ કે મક્કા-વિજયના પ્રસંગે થયું.

૧૭. અહીં 'સકીનત'થી તાત્પર્ય ધૈર્ય અને ગરિમા, જેની સાથે નબી સલ્લ. અને મુસલમાનોએ કાફિરોના અજ્ઞાનતાપૂર્ણ પક્ષપાતનો સામનો કર્યો. તેઓ તેમના આ હકાગ્રહ અને સ્પષ્ટ અતિરેક પર ઉશ્કેરાઈને પોતાના કાબૂથી બહાર

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ
 لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٦﴾
 مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ۗ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى
 الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ
 فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا ۖ سُبْحَانَ اللَّهِ فِي وُجُوهِهِمْ
 مِمَّنْ آتَرَ السُّجُودَ ۗ ذَلِكَ مِثْلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ ۗ وَ
 مِثْلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ ۗ تَشْكُرُهُمْ أَخْرَجَ شَطْرَهُ فَازْرَأْ
 فَاسْتَعْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ
 لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۗ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ
 عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً ۗ وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

(૨૮) એ અલ્લાહ જ છે, જેણે પોતાના રસૂલને માર્ગદર્શન અને દીને-હક્ક (સત્ય-ધર્મ) સાથે મોકલ્યો છે, જેથી તેને પૂરે-પૂરા દીન (જીવન-પદ્ધતિઓ અને ધર્મના તમામ પ્રકારો) પર પ્રભુત્વ અપાવી દે અને આ સચ્ચાઈ પર અલ્લાહની સાક્ષી પૂરતી છે. (૨૦) (૨૯) મુહમ્મદ અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત) છે, અને જે લોકો તેમના સાથે છે તેઓ કાફિરો પર કઠોર^(૨૧) અને પરસ્પર દયાળુ છે. (૨૨) તમે જ્યારે જોશો, તેમને રુકૂઅ અને સિજદા અને અલ્લાહની કૃપા અને તેની પ્રસન્નતાની અભિલાષામાં મગ્ન જોશો. સિજદાનો પ્રભાવ તેમના ચહેરા પર મોજૂદ છે, જેનાથી તેઓ અલગ ઓળખી શકાય છે. (૨૩) આ છે તેમની વિશિષ્ટતા તૌરાતમાં, અને ઈજ્જલમાં તેમનું દષ્ટાંત એ રીતે આપવામાં આવ્યું છે કે જાણે એક ખેતી છે, જેણે પહેલા કૂંપણ કાઢી, પછી તેને પરિપુષ્ટ કરી, પછી તે ફાલી અને પાંગરી, પછી પોતાના થડ પર ઊભી થઈ ગઈ. ખેતી કરનારાઓને તે ખુશ કરે છે, જેથી 'કાફિરો' તેમના ફૂલવા-ફાલવા પર બળે. આ સમૂહના લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમણે સત્કર્મો કર્યા છે, અલ્લાહે તેમનાથી કામા અને મોટા બદલાનો વાયદો કર્યો છે. (રુકૂઅ-૪)

કાબૂથી બહાર ન થયા અને તેના જવાબમાં કોઈ વાત તેમણે એવી ન કરી, જે સત્યની સીમાથી બહાર અને સચ્ચાઈના વિરુદ્ધ હોય અથવા જેનાથી મામલો સારી રીતે સુધરવાના બદલે વધારે બગડી જાય.

૧૮. આ એ પ્રશ્નનો જવાબ છે, જે વારંવાર મુસલમાનોના દૈવ્યોમાં ખટકી રહ્યો હતો. તેઓ કહેતા હતા કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. એ તો સ્વપ્નમાં એ જોયું હતું કે આપ મસ્જિદે-હરામ (કાબા)માં દાખલ થયા છે અને બૈતુલ્લાહનો તવાફ કર્યો છે, તો પછી આ શું થયું કે અમે ઉમરા કર્યા વગર પાછા જઈ રહ્યા છીએ.
૧૯. આ વાયદો આગળના વર્ષે ઝીલકદ દિ. ૭માં પૂરો થયો. ઇતિહાસમાં આ ઉમરા 'ઉમરતુલ કઝા'ના નામથી પ્રખ્યાત છે.
૨૦. આ જગ્યાએ આ વાત કહેવાનું કારણ એ છે કે હુદૈબિયામાં જ્યારે સંધિ લખાવવામાં આવી રહી હતી, તે વખતે મક્કાના કાફિરોએ હુઝૂર સલ્વ. ના નામની સાથે 'રસૂલુલ્લાહ'નો શબ્દ લખવા સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. તેના પર ફમાવવામાં આવ્યું કે રસૂલનું રસૂલ હોવું તો એક હકીકત છે, જેમાં કોઈના માનવા કે ન માનવાથી કોઈ ફરક પડતો નથી. તેને જો અમુક લોકો નથી માનતા, તો ન માને. આ હકીકત હોવા પર કેવળ અલ્લાહની સાક્ષી પૂરતી છે.
૨૧. અરબી ભાષામાં કહે છે 'હુલાતુન શદીદુન અલૈહિ' અર્થાત્ 'ફલાણો વ્યક્તિ તેના પર સખત છે.' અર્થાત્ તેને દબાવવો કે કાબૂમાં કરવો અને પોતાના મતલબ પર લાવવો તેના માટે મુશ્કેલ છે. સહાબા કિરામ રદિ. નું કાફિરો પર સખત હોવાનો અર્થ એ છે કે તેમને સહેલાઈથી કાબૂમાં કરી શકાય તેમ નથી કે કાફિરો જે તરફ ચાહે વાળી દે. તેઓ એવો નરમ ચારો નથી કે કાફિરો તેમને સરળતાથી ચાવી જાય. તેમને કોઈ ભયથી દબાવી શકાતા નથી. તેમને કોઈ લોભ-લાલચથી ખરીદી શકાતા નથી. કાફિરોમાં એ શક્તિ નથી કે તેમને આ મહાન ઉદ્દેશ્યથી હટાવી દે, જેના માટે તેઓ જીવ સતોસટની બાજુ લગાવીને હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ. નો સાથ આપવા માટે ઉઠ્યા હતા.
૨૨. અર્થાત્, તેમની સખ્તાઈ જે પક્ષ છે, દીનના દુશ્મનો માટે છે, ઈમાનવાળાઓ માટે નથી. ઈમાનવાળાઓ માટે તેઓ નરમ છે, દયાળુ અને માયાળુ છે, હમદદ અને સંવેદનશીલ છે. સિદ્ધાંતો અને ઉદ્દેશ્યની એકતાએ તેમનામાં એક-બીજા માટે પ્રેમ અને સમરસતા અને એકાત્મતા પેદા કરી દીધી છે.
૨૩. આનાથી અભિપ્રેત કપાળ પરનું એ ગાદું નિશાન નથી, જે સિજદાના કારણે કેટલાક નમાઝ પઢનારાઓના ચહેરા પર પડી જાય છે, બલ્કે આનાથી અભિપ્રેત ઈશાનિષા (અલ્લાહથી પ્રેમ અને વફાદારી), ઉદારતા, સૌજન્યશીલતા અને સુશીલતાના એ ચિહ્નો છે, જે અલ્લાહની સામે ઝુકવાના કારણે સ્વાભાવિક વ્યક્તિના ચહેરા પર પ્રગટ થઈ જાય છે. અલ્લાહ તુઆલાના ઈરશાદનો હેતુ એ છે કે હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ. ના આ સાથીઓ તો એવા છે કે તેમને જોતાં જ એક વ્યક્તિ એક નજરમાં જ એ જાણી શકે છે કે આ લોકોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમ કે અલ્લાહ સાથે પ્રેમ અને વફાદારીનું નૂર (પ્રકાશ) તેમના ચહેરા પર ચમકી રહ્યું છે.

૪૯. અલ-હુજુરાત

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૪ના વાક્યાંશ 'ઈન્લ્લઝી-ન યુનાદૂ-ન-ક મિવ્-વરાઈલ હુજુરાત' (જે લોકો તમને ઓરડાના બહારથી બોલાવે છે) થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં 'હુજુરાત' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ વાત રિવાયતો પરથી પણ જણાય છે અને સૂર:ના વિષયથી પણ એની પુષ્ટિ થાય છે કે આ સૂર: જુદા-જુદા સમયે અવતરિત થયેલા આદેશો અને નિર્દેશોનો સમૂહ છે, જેને વિષયના સંબંધના કારણે એકત્ર કરી દેવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત રિવાયતો પરથી એ પણ જણાય છે કે આમાંથી મોટાભાગના આદેશો મદીના-તૈયિબાના છેલ્લા તબક્કામાં અવતરિત થયા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:નો વિષય મુસલમાનોને એ શિષ્ટાચારોનું શિક્ષણ આપવાનો છે, જે ઈમાનવાળાઓના ગૌરવને અનુકૂળ છે. શરૂઆતની પાંચ આયતોમાં તેમને એ નિયમ શીખવવામાં આવ્યો છે, જેનું તેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલની બાબતમાં ધ્યાન રાખવું જોઈએ. પછી એ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ કે જૂથ કે કોમ વિરુદ્ધ કોઈ સમાચાર મળે, તો ધ્યાનથી જોવું જોઈએ કે સમાચારનું માધ્યમ વિશ્વસનીય છે કે નહીં. વિશ્વસનીય ન હોય તો તેના પર કાર્યવાહી કરતાં પહેલાં તપાસ કરી લેવી જોઈએ કે સમાચાર સાચા છે કે નહીં. ત્યારબાદ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જો ક્યારેક મુસલમાનોના બે જૂથો પરસ્પર ઝઘડી પડે તો આવી સ્થિતિમાં બીજા મુસલમાનોએ કેવું વલણ અપનાવવું જોઈએ.

ત્યારપછી મુસલમાનોને તે બૂરાઈઓથી બચવાનો અનુરોધ કરવામાં આવ્યો છે, જે સામૂહિક જીવનમાં બગાડ પેદા કરે છે અને જેના કારણે પરસ્પર સંબંધો બગડે છે.

ત્યારબાદ તે કોમી (જાતીય) અને વંશીય ભેદભાવ પર પ્રહાર કરવામાં આવ્યો છે, જે દુનિયામાં વ્યાપક બગાડનું કારણ બને છે. આ સંદર્ભમાં અલ્લાહ તૂઆલાએ એમ ફરમાવીને આ દૂષણને જડમૂળથી ઉખાડી નાખ્યું છે કે સૌ મનુષ્યો એક જ મૂળથી

પેદા થયા છે અને કોમો તથા કબીલાઓ (બિરાદરીઓ)માં તેમનું વહેંચાઈ જવું એ માત્ર પરિચય માટે છે, નહીં કે પરસ્પર ગર્વ માટે, અને એક મનુષ્ય પર બીજા મનુષ્યની શ્રેષ્ઠતા માટે નૈતિક શ્રેષ્ઠતા સિવાય બીજો કોઈ વૈધ આધાર નથી. અંતમાં લોકોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે મૂળ વસ્તુ ઈમાનનો મૌખિક દાવો નથી, બલકે હૃદયપૂર્વક અલ્લાહ અને તેના રસૂલને માનવું, વ્યવહારમાં આજ્ઞાકિત બનીને રહેવું અને નિખાલસતાથી અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાના પ્રાણ અને ધનને ખપાવી દેવું છે.

آيَاتُهَا ١٨

(٣٩) سُورَةُ الْحُجْرَةِ مَدِينَتُهُ (١٠٦)

كُنُوزُهَا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ①
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ
صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ
بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ
لَا تَشْعُرُونَ ② إِنَّ الَّذِينَ يَعْصُونَ أَصْوَاتَهُمْ
عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ
قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ③
إِنَّ الَّذِينَ يُبَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْقِلُونَ ④ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ
إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ⑤
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ
فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَٰ
مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ⑥ وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ
اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ
وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي
قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ ⑦

૪૯. સૂર: અલ-હુજુરાત

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહ અને તેના રસૂલથી આગળ ન વધો^(૧) અને અલ્લાહથી ડરતા રહો, અલ્લાહ બધું જ સાંભળનાર અને જાણનાર છે.

(૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! પોતાનો અવાજ નબી (સલ્વ.)ના અવાજથી ઊંચો ન કરો, અને ન નબી (સલ્વ.) સાથે ઊંચા અવાજે વાત કરો, જે રીતે તમે પરસ્પર એકબીજા સાથે કરો છો. ક્યાંક એવું ન બને કે તમારું બધું કર્યું-કરાવ્યું વિનષ્ટ થઈ જાય અને તમને ખબર પણ ન પડે. (૩) જે લોકો અલ્લાહના રસૂલના સાથે વાત કરતી વખતે પોતાનો અવાજ નીચો રાખે છે તેઓ હકીકતમાં એ જ લોકો છે, જેમના હૃદયોને અલ્લાહે તકવા (ઈશનિષા, સંયમ) માટે પારખી લીધા છે.^(૨) તેમના માટે ક્ષમા છે અને મહાન બદલો.

(૪) હે નબી સલ્વ.! જે લોકો તમને ઓરડાના બહારથી બોલાવે છે તેમનામાંથી મોટા ભાગના બુદ્ધિહીન છે. (૫) જો તેઓ તમારા બહાર આવવા સુધી ધીરજ રાખતા તો તેમના જ માટે વધારે સારું હતું.^(૩) અલ્લાહ દરગુજર કરનાર અને દયાળુ છે.

(૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો કોઈ અવજ્ઞાકારી તમારા પાસે કોઈ સમાચાર લઈને આવે, તો તપાસ કરી લેવાનું રાખો. ક્યાંક એવું ન બને કે તમે કોઈ જૂથને અજાણતામાં હાનિ પહોંચાડી બેસો અને પાછળથી પોતાના કૃત્ય પર પસ્તાવો કરો.^(૪) (૭-૮) બરાબર જાણી લો કે તમારા વચ્ચે અલ્લાહનો રસૂલ મોજૂદ છે. જો તે ઘણા એવા મામલાઓમાં તમારી વાત માની લે, તો તમે પોતે જ મુશ્કેલીમાં મૂકાઈ જાઓ. પરંતુ અલ્લાહે તમને ઈમાનનો પ્રેમ આપ્યો અને તેને તમારા માટે મનપસંદ બનાવી દીધું, અને કુફ (ઈન્કાર) અને ફિસ્ક (ઉલ્લંઘન) અને અવજ્ઞાથી તમને વિમુખ બનાવી દીધા. આવા

૧. અર્થાત્, અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સલ્વ.થી આગળ વધીને ન ચાલો, પાછળ ચાલો. અગ્રવર્તી ન બનો, આધીન બનીને રહો. પોતાના મામલાઓમાં આગળ વધીને સ્વયં જાતે નિર્ણયો કરવા ન લાગો. બહેં પહેલા એ જુઓ કે અલ્લાહનો ગ્રંથ અને તેના રસૂલ સલ્વ.ની સુન્નાત (રીત)માં તેના વિશે શું આદેશો મળે છે.
૨. અર્થાત્, જે લોકો અલ્લાહ તુઆલાની પરીક્ષાઓમાં પૂરા ઉતરે છે અને એ પરીક્ષાઓમાંથી પસાર થઈને જેમણે સાબિત કરી દીધું છે કે તેમના હૃદયોમાં વાસ્તવમાં તકવા (અલ્લાહથી ડર અને વફાદારી) મોજૂદ છે, એ જ લોકો અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.નો આદર અને પ્રતિષ્ઠાનું ધ્યાન રાખે છે. આ ઈશરાહથી આપોઆપ એક વાત નીકળે છે કે જે હૃદય રસૂલ સલ્વ.ના આદરથી ખાલી છે, તે વાસ્તવમાં તકવાથી ખાલી છે.
૩. અરબના આસપાસથી આવનારાઓમાં કેટલાક એવા અશિષ્ટ લોકો પણ હતા, જેઓ અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.થી મુલાકાત માટે આવતા, તો કોઈ સેવકથી અંદર જાણ કરવાનું પણ કષ્ટ લેતા નહોતા, બહેં પુનિત પત્નીઓના હુજરાઓનો ચક્કર કાપીને બહારથી આપ સલ્વ.ને બોલાવતા ફરતા હતા. હુજૂર સલ્વ.ને આ લોકોની આ હરકતોથી ખૂબ તકલીફ થતી હતી, પરંતુ પોતાની સ્વાભાવિક સહનશીલતાના કારણે આપ તેમને સહન કરતા જઈ રહ્યા હતા. છેવટે અલ્લાહ તુઆલાએ આ મામલામાં હસ્તક્ષેપ કર્યો અને આ અશિષ્ટ વર્તન પર ઠપકી આપતાં લોકોને એ આદેશ કર્યો કે જ્યારે તેઓ આપને મળવા માટે આવે અને આપને હાજર નુ જુએ તો પોકારી-પોકારીને આપ સલ્વ.ને બોલાવવાને બદલે ધીરજની સાથે બેસીને ત્યાં સુધી રાહ જુએ, જ્યારે આપ સલ્વ. પોતે બહાર પધારે.

أُولَئِكَ هُمُ الرَّشِدُونَ ۚ فَضَلَا مَنَ اللَّهُ وَ
 نِعْمَةً ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ وَإِن طَافَيْتُم
 مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ۚ فَإِن
 بَغْتُم أَحَدَهُمَا عَلَى الْآخَرِ فَقَاتِلُوا الَّتِي
 تَبَغَىٰ حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ ۚ فَإِن فَاءَتْ
 فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا ۚ إِنَّ
 اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ
 فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
 تُرْحَمُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ
 مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا
 نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ
 وَلَا تَلْبِسُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ ۚ
 بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ ۚ وَمَن
 لَّمْ يَتَّبِعْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ ۚ إِنَّ
 بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعضُكُمْ
 بَعْضًا ۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ
 أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ
 اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ

જ લોકો અલ્લાહની કૃપા અને ઉપકારથી સન્માર્ગ પર છે અને અલ્લાહ જાણનાર અને તત્પદર્શી છે.

(૯) અને જો ઈમાનવાળાઓમાંથી બે જૂથો પરસ્પર લડી પડે, (૧૦) તો તેમના વચ્ચે સુલેહ કરાવો. પછી જો તેમાંથી એક જૂથ બીજા જૂથ પર અતિરેક કરે, તો અતિરેક કરનાર સાથે ત્યાં સુધી લડો, જ્યાં સુધી તે અલ્લાહના આદેશ તરફ પાછો વળી જાય. પછી જો તે પાછો વળી જાય તો તેમના વચ્ચે ન્યાયપૂર્વક સુલેહ કરાવી દો, અને ન્યાય કરો, કેમ કે ન્યાયી લોકોને અલ્લાહ પસંદ કરે છે. (૧૦) ઈમાનવાળા તો એકબીજાના ભાઈ છે, તેથી પોતાના ભાઈઓ વચ્ચે સંબંધોને દુરસ્ત કરો અને અલ્લાહથી ડરો. આશા છે કે તમારા પર દયા કરવામાં આવશે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! ન પુરુષો બીજા પુરુષોની હાંસી ઉડાવે, બની શકે છે કે તેઓ તેમનાથી સારા હોય, અને ન તો સ્ત્રીઓ બીજી સ્ત્રીઓની હાંસી ઉડાવે, બની શકે છે કે તેઓ તેમનાથી સારી હોય. (૧૧) પરસ્પર એક-બીજા પર વ્યંગ ન કરો (૧૨) અને ન એક-બીજાને ખરાબ ઈલકાબો (ઉપનામો)થી યાદ કરો. (૧૨) ઈમાન લાવ્યા પછી દુરાચારમાં નામ પેદા કરવું ઘણી ખરાબ વાત છે. જે લોકો આ વર્તનથી અટકે નહીં તેઓ અત્યાચારી છે.

(૧૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! બહુ અનુમાન કરવાથી બચો, કેમ કે કેટલાક અનુમાનો ગુના હોય છે. (૧૩) ખણખોદ ન કરો (૧૪) અને તમારામાંથી કોઈ કોઈની પીઠ પાછળ નિંદા (ગીબત) ન કરે. (૧૫) શું તમારામાં કોઈ એવો છે, જે પોતાના મૃત ભાઈનું માંસ ખાવાનું પસંદ કરશે? (૧૬) જુઓ, તમે પોતે આનાથી સૂગ કરો છો. અલ્લાહથી ડરો, અલ્લાહ મોટો તૌબા (ક્ષમા) કબૂલ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૧૩) લોકો ! અમે તમને એક પુરુષ અને એક સ્ત્રીમાંથી પેદા કર્યા અને પછી તમારી

૪. આ આયતમાં મુસલમાનોને એ સૈદ્ધાંતિક નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જ્યારે કોઈ મહત્વના સમાચાર, જે કોઈ મોટા પરિણામનું કારણ બનનાર હોય, તમને મળે તો તેનો સ્વીકાર કરતાં પહેલાં એ જોઈ લો કે સમાચાર લાવનાર વ્યક્તિ કેવો છે. જો તે કોઈ 'ફાસિક' (અવશાકારી) વ્યક્તિ હોય, અર્થાત્ જેની બાહ્ય સ્થિતિ એ બતાવી રહી હોય કે તેની વાત વિશ્વાસ કરવાને લાયક નથી, તો તેણે આપેલ જાણકારી પર અમલ કરતાં પહેલાં તપાસ કરી લો કે ખરેખર હકીકત શું છે.
૫. એ નથી ફરમાવ્યું કે, "જ્યારે ઈમાનવાળાઓમાંથી બે જૂથો પરસ્પર લડે" બલકે ફરમાવ્યું છે કે, "જો ઈમાનવાળાઓમાંથી બે જૂથો પરસ્પર એક-બીજા સાથે લડી પડે". આ શબ્દોથી એ વાત આપોઆપ નીકળે છે કે પરસ્પર લડવું મુસલમાનોની રીત નથી અને ન હોવી જોઈએ; ન તેમનાથી એ વાતની આશા કરવી જોઈએ કે તેઓ મોમિન હોવા છતાં પરસ્પર લડાઈ કરે. અલબત્ત, જો ક્યારેક એવું થાય તો એ સ્થિતિમાં એ પદ્ધતિ અપનાવવી જોઈએ, જે આગળ વર્ણવવામાં આવી રહી છે.
૬. હાંસી (મજાક) ઉડાવવાથી અભિપ્રેત માત્ર જામથી હાંસી ઉડાવવું નહીં, બલકે કોઈની નકલ ઉતારવી, તેના તરફ ઈશારાઓ કરવા, તેની વાત પર કે તેના કામ પર કે તેના રૂપ કે તેના પહેરવેશ પર હસવું, અથવા તેની કોઈ ખામી કે એક તરફ લોકોને એ રીતે ધ્યાન અપાવવું કે બીજા લોકો તેના પર હસે. આ બધું હાંસી ઉડાવવામાં સામેલ છે.
૭. આના અર્થમાં પ્રહાર કરવો, મહેણાં-ટોણા મારવા, આરોપ મૂકવો, વાંધો ઉઠાવવો, ખામી શોધવી અને ખુલ્લુંખુલ્લા કે છુપા ઈશારાઓથી કોઈને નિંદાનું લખ્ય બનાવવું, આ બધા કૃત્યો સામેલ છે.
૮. આ આદેશનો હેતુ એ છે કે કોઈ વ્યક્તિને એવા નામથી પોકારવામાં ન આવે અથવા એવો ઈલકાબ ન આપવામાં આવે, જેનાથી તેનું અપમાન થતું હોય; જેમ કે કોઈને ફાસિક (દુરાચારી) કે મુનાફિક (દંભી) કહેવું, કોઈને લંગડો

مِّنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ
 لِتَعَارَفُوا ۗ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۗ ط
 إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ۝ ١٣ ۖ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا
 قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِن قَوْلُوا أَسَلْنَا وَلَمَّا
 يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ۗ ط وَإِنْ تُطِيعُوا
 اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا ۗ
 إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ ١٤ ۖ إِنَّا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ
 آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا
 بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۗ ط أُولَٰئِكَ
 هُمُ الصُّدُقُونَ ۝ ١٥ ۖ قُلْ اتَّعَلَّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ ۗ ط
 وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ ط
 وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ ١٦ ۖ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ
 أَنْ أَسَلْتُمُوهُ ۗ قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِلَّا مَكْرَمًا ۗ ه
 بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ
 إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ ١٧ ۖ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ
 غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ ط وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا
 تَعْمَلُونَ ۝ ١٨ ۖ

કોમો (જાતિઓ) અને કબીલાઓ (બિરાદરીઓ) બનાવી દીધા, જેથી તમે એક-બીજાને ઓળખો. હકીકતમાં અલ્લાહના નજીક તમારામાં સૌથી વધુ પ્રતિષ્ઠિત તે છે, જે તમારામાં સૌથી વધુ અલ્લાહથી ડરનાર અને સંયમી છે.^(૧૩) નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ સર્વજ્ઞ અને સુમાહિતગાર છે.

(૧૪) આ બદ્દુઓ કહે છે કે, “અમે ઈમાન લાવ્યા.”^(૧૪) આમને કહો, “તમે ઈમાન નથી લાવ્યા, બલ્કે એમ કહો કે અમે આજ્ઞાંકિત થઈ ગયા.” ઈમાન હજુ તમારા હૃદયોમાં પ્રવેશ્યું નથી. જો તમે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત)નું આજ્ઞાપાલન અપનાવી લો, તો તે તમારા કર્મોના બદલામાં કોઈ કમી નહીં કરે. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૧૫) હકીકતમાં ઈમાનવાળા તો એ લોકો છે, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ પર ઈમાન લાવ્યા, પછી તેમણે કોઈ શંકા ન કરી અને પોતાના પ્રાણ અને ધનથી અલ્લાહના માર્ગમાં જિહાદ (તનતોડ પ્રયાસ, સંઘર્ષ) કર્યો. તેઓ જ સાચા લોકો છે.

(૧૬) હે નબી સલ્લ.! આ (ઈમાનના દાવેદારો)ને કહો, શું તમે અલ્લાહને પોતાના દીન (ધર્મ)ની જાણ કરી રહ્યા છો? જો કે અલ્લાહ ધરતી અને આકાશોની દરેક વસ્તુને જાણે છે અને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (૧૭) આ લોકો તમારા પર ઉપકાર પ્રગટ કરે છે કે તેમણે ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરી લીધો. તેમને કહો કે પોતાના ઈસ્લામનો ઉપકાર મારા પર ન પ્રગટ કરો, બલ્કે અલ્લાહે તમારા પર ઉપકાર કર્યો છે કે તેણે ઈમાન તરફ તમારું માર્ગદર્શન કર્યું જો તમે અરેબર પોતાના (ઈમાનના દાવા)માં સાચા છો. (૧૮) અલ્લાહ ધરતી અને આકાશોની દરેક છૂપી વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે અને તમે જે કંઈ કરો છો તે બધું તેની નજરમાં છે. (રુકૂઅ-૨)

- કે અંધણો કહેવું, કોઈને તેના પોતાના કે તેના માતા-પિતા કે પરિવારના કોઈ એબ કે ત્રુટિનો ઇલકાબ આપવો, કોને મુસલમાન થઈ ગયા પછી તેના પૂર્વ ધર્મના કારણે યહૂદી કે નસરાની (ખ્રિસ્તી) કહેવું, કોઈ વ્યક્તિ કે પરિવાર કે બિરાદરી કે સમૂહનું એવું નામ રાખી લેવું જેમાં તેની નિંદા અને તેના અપમાનનું પાર્શ્વ પ્રતીત થતું હોય. આ આદેશથી માત્ર એ ઉપાધિ કે ઇલકાબ અપવાદ છે, જે પોતાના બાહ્ય સ્વરૂપની રીતે તો કદરૂપો અને હલકટ લાગતો હોય, પણ તેનાથી નિંદાનો હેતુ નથી હોતો, બલ્કે તે એ લોકોની ઓળખનું માધ્યમ બની જાય છે, જેમને એ ઇલકાબથી યાદ કરવામાં આવે છે; જેમ કે અંધ હકીમ કે તેનાથી આશય માત્ર ઓળખ છે, નિંદાનો હેતુ નથી હોતો.
૯. સર્વથા અનુમાન કરવાથી રોકવામાં નથી આવ્યા, બલ્કે વધારે અનુમાનથી કામ લેવા અને ગમે તે પ્રકારનું અનુમાનનું અનુસરણ કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે, અને તેનું કારણ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે કેટલાક અનુમાન ગુના હોય છે. વાસ્તવમાં જે અનુમાન ગુનો છે, તે એ છે કે માણસ કોઈ વ્યક્તિ વિશે કોઈ કારણ વગર અંદેશો (ખરાબ અનુમાન) કરે અથવા બીજાઓ વિશે અભિપ્રાય બનાવવામાં હંમેશા અંદેશાથી જ શરૂઆત કરે, અથવા એવા લોકોના મામલામાં અંદેશાથી કામ લેવું જેમની બાહ્ય સ્થિતિ એ બતાવી રહી હોય કે તે નેક અને સજ્જન છે. એ જ રીતે એ વાત પણ ગુનો છે કે કોઈ વ્યક્તિના કોઈ કથન અને કાર્યમાં બૂરાઈ અને ભલાઈની સમાનરૂપે સંભાવના હોય અને આપણે કેવળ અંદેશાથી કામ લઈને તેને બૂરાઈ જ સમજાએ, બૂરાઈ પર જ આરોપિત કરીએ.
૧૦. અર્થાત્, લોકોની ધૂપી વાત કે રહસ્યને ન ઢંઢોળો. એક-બીજાના એબ કે પામીઓ ન શોધો. બીજાઓની સ્થિતિ અને મામલાઓની પાછળ ન પડો. લોકોના અંગત પત્રો વાંચવા, બે વ્યક્તિઓની વાતોને કાન લગાવીને સાંભળવી, પાડોસીઓના ઘરોમાં ઝાંકવું અને વિભિન્ન રીતે બીજાઓના ખાનગી જીવન કે તેમના અંગત મામલાઓને ઢંઢોળવા. આ બધું એ ખણખોદ (તજસ્સુસ)માં સામેલ છે, જેનાથી મનાઈ કરવામાં આવી છે.
૧૧. અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને પૂછવામાં આવ્યું કે ‘ગીબત’ (નિંદા)ની વ્યાખ્યા શું છે. આપ સલ્લ.એ ફરમાવ્યું, ‘‘ગીબત

એ છે કે તુ પોતાના ભાઈનો ઉલ્લેખ એ રીતે કરે, જે તેને અપ્રિય હોય.” અરજ કરવામાં આવી કે જો મારા ભાઈમાં એ વાત જોવા મળતી હોય, જે હું કહી રહ્યો હોઉં, તો એ સ્થિતિમાં આપ સલ્લ.નો શું વિચાર છે? ફરમાવ્યું, “જો તેમાં એ વાત જોવા મળતી હોય તો તે તેની ગીબત (નિંદા) કરી અને જો તેનામાં એ ન હોય તો તે તેના પર ખોટો આરોપ મૂક્યો.” આ હુરમત (અવૈધતા)માં અપવાદ કેવળ એ સ્વરૂપો છે, જેમાં કોઈ વ્યક્તિની પીઠ પાછળ અથવા તેના મૃત્યુ પછી તેની બૂરાઈ વર્ણવવા માટે કોઈ એવી જરૂરત આવી પડે જે શરીરઅતની દષ્ટિમાં એક સાચી જરૂરત હોય, અને તે જરૂરત ગીબત (નિંદા) વગર પૂરી થઈ શકતી ન હોય, અને તેના માટે જો ગીબત ન કરવામાં આવે તો ગીબતની સરખામણીમાં વધારે મોટી બૂરાઈ અનિવાર્ય થતી હોય. નબી સલ્લ.એ આ અપવાદને સૈદ્ધાંતિક રીતે આ રીતે વર્ણવેલ છે કે, ‘સૌથી ખરાબ અતિરેક કોઈ મુસલમાનની ઈજ્જત પર નાહક (અનુચિત) હુમલો કરવો છે.’ આ ઈરશાદમાં ‘નાહક’ની કેદ એ દર્શાવે છે કે ‘હક’ (ઔચિત્ય) માટે આવું કરવું જાઈઝ (વૈધ) છે. જેમ કે અત્યાચારી વિરુદ્ધ પીડિતની ફરિયાદ પ્રત્યેક એ વ્યક્તિની સામે, જેનાથી તે આશા રાખતો હોય કે તે અત્યાચારને દૂર કરવા માટે કંઈક કરી શકે છે. સુધારણાની નિયતથી કોઈ વ્યક્તિ કે જૂથની બૂરાઈઓનો ઉલ્લેખ એવા લોકો સામે, જેમનાથી આશા હોય કે તેઓ આ બૂરાઈઓને દૂર કરવા માટે કંઈક કરી શકશે. શરીરઅતથી ફતવો (નિર્ણય) પ્રાપ્ત કરવાના આશયથી કોઈ મુફતી (ફતવો આપનાર વિદ્વાન)ની સામે સાચી સ્થિતિ મુકવી, જેમાં કોઈ વ્યક્તિના કોઈ ખોટા કાર્યનો ઉલ્લેખ આવી જાય. લોકોને કોઈ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓની બૂરાઈથી સાવધાન કરવા, જેથી તેમના દ્વારા કરવામાં આવતા નુકસાનથી બચી જાય. એવા લોકો વિરુદ્ધ મુલ્લુંબુલ્લા અવાજ ઉઠાવવો અને તેમની બૂરાઈઓની ટીકા કરવી, જેઓ દુરાચાર અને બૂરાઈઓ ફેલાવી રહ્યા હોય, અથવા બિદઅતો (ધર્મ વિરુદ્ધ બાબતો) અને ગુમરાહીઓ (પથભ્રષ્ટતાઓ)નો ફેલાવો કરી રહ્યા હોય, અથવા અલ્લાહના બંદાઓને બે-દીની (અધાર્મિકતા) તેમજ હિસા અને અત્યાચારની ખરાબીઓમાં નાખી રહ્યા હોય.

૧૨. ‘ગીબત’ને મૂત ભાઈનું માંસ ખાવાની એટલા માટે ઉપમા આપવામાં આવી છે કે જેની ‘ગીબત’ કરવામાં આવી રહી હોય છે તે બિચારો તદ્દન અજાણ હોય છે કે ક્યાં, કોણ તેની ઈજ્જત પર હુમલો કરી રહ્યો છે.
૧૩. પાછલી આયતમાં ઈમાનવાળાઓને સંબોધીને એ આદેશો આપવામાં આવ્યા હતા, જે મુસ્લિમ સમાજને ખરાબીઓથી સુરક્ષિત રાખવા માટે જરૂરી છે. હવે આ આયતમાં સમગ્ર માનવ-જાતને સંબોધીને એ સૌથી મોટી પથભ્રષ્ટતાની સુધારણા કરવામાં આવી છે, જે દુનિયામાં હંમેશા વૈશ્વિક બગાડનું કારણ બની રહી છે. અર્થાત્, વંશ, રંગ, ભાષા, વતન અને જાતિવાદનો પક્ષપાત અને ભેદભાવ. આ સંક્ષિપ્ત આયતમાં અલ્લાહ ત્આલાએ તમામ મનુષ્યોને સંબોધન કરીને ત્રણ અત્યંત સૈદ્ધાંતિક હકીકતો બતાવી છે : એક એ કે તમારા સૌનું મૂળ એક જ છે, એક જ પુરુષ અને એક જ સ્ત્રીથી તમારો સમગ્ર વંશ અસ્તિત્વમાં આવ્યો છે અને આજે તમારા જેટલા વંશો દુનિયામાં જોવા મળે છે તે વાસ્તવમાં એક આરંભિક વંશની શાખાઓ છે, જે એક માતા અને એક પિતાથી શરૂ થઈ હતી. બીજી એ કે પોતાના મૂળની રીતે એક હોવા છતાં તમારું કોમો (જાતિઓ) અને કબીલાઓ (બિરાદરીઓ)માં વહેંચાઈ જવું એક સ્વાભાવિક બાબત હતી. ચરંતુ આ સ્વાભાવિક ફરક અને ભેદનો તકાદો એ કદાપિ ન હતો કે તેના આધારે ઊંચ અને નીચ, સભ્ય અને અસભ્ય, શ્રેષ્ઠ અને ક્ષુદ્રના ભેદભાવો સ્થાપવામાં આવે, એક વંશ બીજા વંશ પર પોતાની શ્રેષ્ઠતા જતાવે, એક રંગના લોકો બીજા રંગના લોકોને અપમાનિત અને તુચ્છ સમજે તેમજ એક જાતિ બીજા જાતિ પર પોતાની સર્વોપરિતા દર્શાવે. સર્જનહારે જે કારણસર માનવીય સમૂહોને કોમો (જાતિઓ) અને બીરાદરીઓનું સ્વરૂપ આપ્યું હતું તે કેવળ એ હતું કે તેમના વચ્ચે પરસ્પર સહયોગ અને પરિચયનું સ્વાભાવિક સ્વરૂપ આ જ હતું. ત્રીજી એ કે માનવ અને માનવની વચ્ચે શ્રેષ્ઠતા અને સર્વોપરિતાનો આધાર જો કોઈ હોઈ શકે છે, તો તે માત્ર નૈતિક શ્રેષ્ઠતા છે.
૧૪. આનાથી અભિપ્રેત તમામ બધું (ગ્રામીણ) આરબો નહીં, બલ્કે અહીં ઉલ્લેખ કેટલાક વિશેષ બધું જૂથોનો થઈ રહ્યો છે, જેઓ ઈસ્લામની વધતી શક્તિ જોઈને માત્ર એ વિચારથી મુસલમાન થઈ ગયા હતા કે તેઓ મુસલમાનોની મારથી સુરક્ષિત પણ રહેશે અને ઈસ્લામી વિજયોથી લાભો પણ ઉઠાવશે. આ લોકો હકીકતમાં સાચા દિલથી ઈમાન લાવ્યા ન હતા, માત્ર જાભથી (ઔચિક રીતે) ઈમાનનો એકરાર કરીને તેમજો સ્વાર્થ ખાતર પોતાને મુસલમાનોમાં સામેલ કરી લીધા હતા.

૫૦. કોફ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આરંભના જ અક્ષર 'કોફ' પરથી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેનો આરંભ 'કોફ' અક્ષરથી થાય છે.

ઉત્તરાણકાળ :

કોઈ પણ આધારભૂત રિવાયત પરથી એ જણાતું નથી કે આનું અવતરણ ચોક્કસ કયા સમયે થયું છે. પરંતુ વિષયો પર વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે આનો ઉત્તરાણકાળ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાનો બીજો તબક્કો છે, જે નુબૂવતના ત્રીજા વર્ષથી શરૂ થઈને પાંચમા વર્ષ સુધી રહ્યો. આ તબક્કાની વિશિષ્ટતાઓ અમે સૂર: અન્-આમની પ્રસ્તાવનામાં વર્ણન કરી ગયા છીએ.

વિષય અને ચર્ચા :

આધારભૂત નોંધો પરથી જણાય છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) મોટાભાગે બંને ઈદોની નમાઝોમાં આ સૂર: પઢતા હતા. કેટલીક બીજી નોંધોમાં આવ્યું છે કે ફજની નમાઝોમાં પણ આપ (સલ્લ.) મોટાભાગે આને ખૂબ જ પઢતા હતા. આનાથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે આપ (સલ્લ.)ની દૈનિકમાં આ એક ખૂબ જ મહત્વની સૂર: હતી. તેથી આપ (સલ્લ.) વધુને વધુ લોકો સુધી વારંવાર આની ચર્ચાઓને પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરતા હતા. આના મહત્વનું કારણ સૂર:ને ધ્યાનપૂર્વક પઢવાથી સરળતાથી સમજમાં આવી જાય છે. આખી સૂર:નો વિષય આખિરત (પરલોક) છે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ જ્યારે મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં પોતાના સંદેશનો આરંભ કર્યો તો લોકોને સૌથી વધુ આશ્ચર્ય આપ (સલ્લ.)ની જે વાત માટે થયું હતું, તે એ હતી કે મૃત્યુ પછી મનુષ્યોને બીજીવાર ઉઠાવવામાં આવશે અને તેમને પોતાના કર્મોનો હિસાબ આપવો પડશે. લોકો કહેતા હતા કે આ તો તદ્દન અસંભવ વાત છે. છેવટે એ કેવી રીતે સંભવ છે કે જ્યારે આપણું કણ-કણ ધરતીમાં વેરવિખેર થઈ ચૂક્યું હોય, તો આ વેરવિખેર કણોને હજારો વર્ષ વીતી ગયા પછી ફરીથી એકત્ર કરીને અમારા આ શરીરને નવેસરથી બનાવી દેવામાં આવે અને અમે જીવતા થઈને ઊભા થઈ જઈએ ? આના જવાબમાં અલ્લાહ તરફથી આ પ્રવચન અવતરિત થયું. આમાં ખૂબ જ સંક્ષિપ્તમાં નાના-નાના વાક્યોમાં એક તરફ આખિરતની સંભાવના અને તેના ઉદ્ભવ માટે દલીલો આપવામાં આવી છે અને બીજી તરફ લોકોને ચેતવવામાં

આવ્યા છે કે તમે ભલે આશ્ચર્ય કરો અથવા તેને બુદ્ધિથી પર સમજો કે પછી ખોટું ઠેરવો, કોઈ પણ સંજોગોમાં આ હકીકત બદલાઈ શકતી નથી.

آيَاتُهَا ٢٥

(٥٠) سُورَةُ ق مَكِّيَّةٌ (٣٣)

ذُكِرَتْ فِيهَا ٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ق ١ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ١ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ
 مُنذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُونَ هَذَا شَيْءٌ
 عَجِيبٌ ٢ إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ٣ ذَلِكَ رَجْعٌ
 بَعِيدٌ ٤ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ ٥
 وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ٦ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ
 مَا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيحٍ ٧ أَفَلَمْ يَنْظُرُوا
 إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ
 نُورٍ ٨ وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا
 رِوَاسِيًّ وَآتَيْنَاهَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ٩
 بُصِيرَةً ١٠ وَذَكَرَهُ لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ١١ وَتَرَكْنَا
 سَنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبْرَكًا فَاتَّبَعْنَاهُ مِنْ جَنَّتِ وَحَبَّ
 لِحَصِيدٍ ١٢ وَالتَّخْلُ بَسِقَتْ لَهَا طَلْعٌ تَضِيدٌ ١٣
 زُقًا لِلْعِبَادِ ١٤ وَأَحْيَيْنَاهُ بِهِ بَلَدًا مَيِّتًا ١٥ كَذَلِكَ
 لَخُرُوجُ ١٦ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ
 ثَمُودُ ١٧ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ١٨ وَأَصْحَابُ
 دَايَةَ وَقَوْمُ ثَبَعٍ ١٩ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ٢٠
 نَعْبَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ ٢١ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقِ

૫૦. સૂર: કોફ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૪૫)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કોફ ! સોગંદ છે કુર્આન-મજીદ (ગૌરવશીલ અને પ્રતિષ્ઠિત કુર્આન)ના, (૨) બલ્કે આ લોકોને આશ્ચર્ય એ વાત પર થયું કે એક સચેત કરનાર સ્વયં એમનામાંથી જ એમના પાસે આવી ગયો. ^(૧) પછી ઈન્કાર કરનારાઓ કહેવા લાગ્યા, “આ કેવી અજબ વાત છે, (૩) શું જ્યારે અમે મરી જઈશું અને માટી થઈ જઈશું (તો બીજીવાર ઉઠાવવામાં આવીશું?) આ પાછું ફરવું તો બુદ્ધિથી પર છે.” ^(૨) (૪) (જો કે) ધરતી આમના શરીરમાંથી જે કંઈ ખાય છે તે બધું અમારી જાણમાં છે અને અમારા પાસે એક ગ્રંથ છે, જેમાં બધું જ સુરક્ષિત છે.

(૫) બલ્કે આ લોકોએ તો જ્યારે સત્ય આમના પાસે આવ્યું, એ જ વખતે તેને સ્પષ્ટ રીતે ખોટું ઠેરવી દીધું. આ જ કારણે હવે આ લોકો મૂંઝવણમાં પડી ગયા છે.

(૬) ભલે, તો શું આમણે ક્યારેય પોતાના ઉપર આકાશ તરફ જોયું નથી? કેવી રીતે અમે તેને બનાવ્યું અને શણગાર્યું, અને તેમાં કયાંય કોઈ વિઘ્ન કે ત્રુટિ નથી. (૭) અને ધરતીને અમે પાથરી અને તેમાં પર્વતો જમાવી દીધા અને તેમાં દરેક પ્રકારની સુંદર વનસ્પતિ ઊગાડી દીધી. (૮) આ તમામ વસ્તુઓ આંખો ખોલનારી અને બોધપાઠ આપનારી છે એ દરેક બંદા માટે, જે (સત્ય તરફ) રજૂ થનાર હોય. (૯) અને આકાશમાંથી અમે બરકતવાળું પાણી ઊતાર્યું, પછી તેના વડે બાગ અને અનાજના પાક (૧૦) અને ઊંચા-ઊંચા ખજૂરના વૃક્ષો પેદા કરી દીધા, જેમના ઉપર ફળોથી લદાયેલા ઝૂમખાઓ એક-પર-એક લાગે છે. (૧૧) આ વ્યવસ્થા છે બંદાઓને રોજી આપવાની. આ પાણીથી અમે મૃત ભૂમિને જીવન પ્રદાન કરીએ છીએ. (મૃત મનુષ્યોનું જમીનમાંથી) નીકળવું પણ આ જ રીતે હશે.

(૧૨) આમના પહેલાં નૂહની કોમ અને અરહાબુર-રસ્સ (કૂવાવાળા), અને સમૂદ, (૧૩) અને આદ, અને ફિરઝીન, અને લૂતના ભાઈ, (૧૪) અને ઐકાવાળા અને તુબ્બાની કોમના લોકો પણ ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. દરેકે રસૂલો (ઈશદૂતો)ને ખોટા ઠેરવ્યા અને છેવટે મારી યાતનાની ધમકી તેમના પર લાગુ થઈ ગઈ.

(૧૫) શું પહેલી વખત સર્જન કરવા માટે અમે અસમર્થ હતા? પરંતુ એક નવીન સર્જન વિશે આ લોકો શંકામાં પડેલા છે? (રુકૂઅ-૧)

૧. મતલબ હે છે કે મક્કાવાસીઓએ હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.ની રિસાલત (પયગંબરી)ને માનવાનો ઈન્કાર કોઈ યોગ્ય આધારે કર્યો નથી, બલ્કે તે તદ્દન અવિચારી અને અયોગ્ય આધાર પર કર્યો છે કે તેમના જેવો જ એક મનુષ્ય અને તેમની પોતાની જ જાતિના એક સભ્ય અને એક વ્યક્તિનું અલ્લાહ તરફથી સાવધાન કરવાવાળા બનીને આવી જવું તેમના માટે ખૂબ જ આશ્ચર્યજનક વાત છે.

૨. આ એ લોકોનું બીજું આશ્ચર્ય હતું. પહેલું આશ્ચર્ય એ વાતનું હતું કે એક મનુષ્ય રસૂલ (ઈશદૂત) બનીને આવ્યો, અને તેના પર વધારે આશ્ચર્ય તેમને એ વાત પર થયું કે બધા મનુષ્યો મૃત્યુ પામ્યા પછી તેમને નવેસરથી જીવતા

جَدِيدًا ١٥ ۞ وَكَفَدَ خَلْقَنَا إِلَّا نَسَانَ وَتَعَلَّمْ مَا تَوْسَّوْسُ
 بِهِ نَفْسُهُ ١٦ ۞ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ١٧ ۞
 إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ
 قَعِيدٌ ١٨ ۞ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ
 عَتِيدٌ ١٩ ۞ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكَ
 مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ٢٠ ۞ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَٰلِكَ
 يَوْمَ الْوَعِيدِ ٢١ ۞ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ
 وَشَهِيدٌ ٢٢ ۞ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا فَكَشَفْنَا
 عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ٢٣ ۞ وَقَالَ
 قَرِيبُهُ هَٰذَا مَا لَدَائِي عَتِيدٌ ٢٤ ۞ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ
 كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ٢٥ ۞ مَّتَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ٢٦ ۞
 الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيهِ فِي الْعَذَابِ
 الشَّدِيدِ ٢٧ ۞ قَالَ قَرِيبُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَيْتُهُ وَ لَكِنِ
 كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ٢٨ ۞ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَائِي
 وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ٢٩ ۞ مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلُ
 لَدَائِي وَمَا أَنَا بِظَالِمٍ لِلْعَبِيدِ ٣٠ ۞ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ
 هَلِ امْتَلَأْتِ وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ ٣١ ۞ وَأُزْلِفَتِ
 الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ٣٢ ۞ هَٰذَا مَا تُوْعَدُونَ
 لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ٣٣ ۞ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ

(૧૬) અમે મનુષ્યને પેદા કર્યો છે અને તેના મનમાં ઉદ્ભવતા વસવસાઓ (બ્રામક વિચારો) સુદ્ધાને અમે જાણીએ છીએ. અમે તેની ગણાની ધોરી નસ કરતાં પણ વધુ તેનાથી નજીક છીએ, (૧૭) (અને અમારા આ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ઉપરાંત,) બે લખનારાઓ તેના જમણે અને ડાબે બેઠાં-બેઠાં દરેક વસ્તુ નોંધી રહ્યા છે. (૧૮) કોઈ શબ્દ તેમના મોઢેથી નીકળતો નથી, જેને સુરક્ષિત કરી લેવા માટે એક સતત હાજર રહેનાર નિરીક્ષક મોજૂદ ન હોય. (૧૯) પછી જુઓ, તે મૃત્યુની મૂર્છા સત્ય લઈને આવી પહોંચી. આ એ જ વસ્તુ છે, જેનાથી તું ભાગતો હતો. (૨૦) અને પછી 'સૂર' (રણશિંગુ) ફૂંકવામાં આવ્યું. આ છે તે દિવસ, જેનાથી તને ડરાવવામાં આવતો હતો. (૨૧) દરેક વ્યક્તિ એવી સ્થિતિમાં આવી ગઈ કે તેના સાથે એક હંકારીને લાવનાર છે અને એક સાક્ષી આપનાર. (૨૨) આ વસ્તુ તરફથી તું ગાફેલ હતો. અમે તે આવરણ હટાવી દીધું જે તારા આગળ પડેલું હતું અને આજે તારી નજર ખૂબ તેજ છે.^(૩) (૨૩) તેના સાથીદારે કહ્યું,^(૪) આ જે મારા હવાલામાં હતો, હાજર છે. (૨૪) આદેશ આપવામાં આવ્યો, કેંકી દો જહનમ (નર્ક)માં દરેક કફર કાફિર (અધર્મી)ને, જે સત્યથી દ્વેષ રાખતો હતો, (૨૫) ભલાઈને રોકવાવાળો અને હદ વટાવી જનાર હતો, શંકામાં પડેલો હતો (૨૬) અને અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજાને ઉપાસ્ય બનાવી બેઠો હતો. નાખી દો, તેને સખત યાતનામાં. (૨૭) તેના સાથીદારે અરજ કરી,^(૫) "હે માલિક ! મેં આને વિદ્રોહી નથી બનાવ્યો, બલ્કે આ પોતે જ અંતિમ કક્ષાની પથભ્રષ્ટતામાં પડેલો હતો." (૨૮) જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું, "મારા સામે ઝથડો ન કરો. હું તમને અગાઉથી જ દુષ્પરિણામથી ચેતવી ચૂક્યો હતો. (૨૯) મારે ત્યાં વાત બદલવામાં આવતી નથી અને હું મારા બંદાઓ પર અત્યાચાર કરનાર નથી."^(૬)(રુકૂઅ-૨)

(૩૦) તે દિવસે જ્યારે અમે જહનમને પૂછીશું કે શું તું ભરાઈ ગઈ? અને તે કહેશે, શું હજુ બીજું કંઈ છે?^(૬) (૩૧) અને જન્મત મુત્તકી (ઈશપરાયણ) લોકોના નજીક લઈ આવવામાં આવશે, સહેજ પણ દૂર નહીં હોય. (૩૨) કહેવામાં આવશે, "આ છે તે વસ્તુ, જેનો તમારા સાથે વાયદો કરવામાં આવતો હતો એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે ખૂબ જ રજૂ થનાર^(૭) અને ખૂબ જ તકેદારી રાખવાવાળો^(૮) હતો, (૩૩) જે જોયા વિના રહમાન

કરવામાં આવશે અને બધાને એકત્ર કરીને અલ્લાહની અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવશે.

૩. અર્થાત્, હવે તો તને ભરાબર દેખાઈ રહ્યું છે કે એ બધું જ અહીં હાજર છે, જેના સમાચાર અલ્લાહના પયગંબર તને આપતા હતા.
૪. 'સાથીદાર'થી તાત્પર્ય હાંકીને લાવનાર ફરિશ્તો છે અને એ જ અલ્લાહની અદાલતમાં પહોંચીને અરજ કરશે કે હાજર છે એ વ્યક્તિ જે મારા હવાલે હતો.
૫. અહીં 'સાથીદાર'થી તાત્પર્ય એ શૈતાન છે, જે આ અવજ્ઞાકારી વ્યક્તિની સાથે દુનિયામાં લાગેલો હતો.
૬. આના બે અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે 'મારામાં હવે વધારે લોકોને સમાવી શકાય એમ નથી.' બીજો એ કે 'અને જેટલા ગુનેગારો પણ છે તેમને લઈ આવો.'
૭. આનાથી તાત્પર્ય એવો વ્યક્તિ છે, જેણે અવજ્ઞા અને મનેચ્છાઓના અનુસરણનો માર્ગ ત્યજીને આજ્ઞાપાલન અને અલ્લાહની પ્રસન્નતાનો માર્ગ અપનાવી લીધો હોય, જે અલ્લાહને પુષ્કળ યાદ કરવાવાળો અને પોતાના બધા મામલાઓમાં તેના તરફ વળવાવાળો હોય.

وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ۖ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَٰلِكَ يَوْمُ
 الْخُلُودِ ۗ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ۝
 وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ
 بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّخْبُوءٍ ۝ إِنَّ
 فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرًا لِّمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى
 السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ۝ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَ
 الْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ۖ وَمَا مَسَّنَا
 مِنْ لَّغْوٍ ۝ قَاصِرِينَ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
 رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ۝
 وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ۝ وَاسْتَمِعْ
 يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادُ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ۖ يَوْمَ يَسْمَعُونَ
 الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ۝ إِنَّا نَحْنُ
 نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ۖ يَوْمَ تَشَقَّقُ
 الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ۗ ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ۝
 نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ ۖ
 فَذَكَرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعَبِيدٌ ۝

(૫૨મ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)થી ડરતો હતો અને જે મોહિત હૃદય લઈને આવ્યો છે. (૩૪) દાખલ થઈ જાઓ જન્મતમાં સલામતીની સાથે.” તે દિવસ શાશ્વત જીવનનો દિવસ હશે. (૩૫) ત્યાં એ લોકો માટે તે બધું હશે, જે તેઓ ઈચ્છશે, અને અમારા પાસે તેનાથી પણ ઘણું વધારે તેમના માટે છે.

(૩૬) અમે આમના પહેલાં ઘણી કોમોને નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ, જે આમના કરતાં ઘણી વધારે શક્તિશાળી હતી અને દુનિયાના દેશો તેઓ ખૂંદી વળી હતી. તો શું તેઓ કોઈ આશ્રય-સ્થાન મેળવી શક્યા? (૩૭) આ ઇતિહાસના બોધપાઠ છે એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે હૃદય રાખતો હોય, અથવા ધ્યાનપૂર્વક વાત સાંભળે.

(૩૮) અમે ધરતી અને આકાશોને અને તેમના વચ્ચેની બધી વસ્તુઓને છ દિવસમાં પેદા કરી દીધી અને અમને સહેજ પણ થાક લાગ્યો નહીં. (૩૯) પછી હે નબી સલ્લ.! જે વાતો આ લોકો બનાવે છે તેના પર ધૈર્યથી કામ લો અને પોતાના રબની પ્રશંસા સાથે તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરતા રહો, સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં, (૪૦) અને રાતના સમયે ફરી તેની તસ્બીહ કરતા રહો અને સિજદાઓથી નિવૃત્ત થયા પછી પણ. (૯)

(૪૧) અને સાંભળો, જે દિવસે પોકારનાર (દરેક વ્યક્તિની) નજીકથી જ પોકારશે, (૧૦) (૪૨) જે દિવસે સૌ ક્યામતના કોલાહલને બરાબર સાંભળી રહ્યા હશે. તે ધરતીમાંથી મડદાઓનો નીકળવાનો દિવસ હશે. (૪૩) અમે જ જીવન પ્રદાન કરીએ છીએ અને અમે જ મૃત્યુ આપીએ છીએ, અને અમારા તરફ જ તે દિવસે સૌને પાછા ફરવાનું છે. (૪૪) જ્યારે ધરતી ફાટશે અને લોકો તેના અંદરથી નીકળીને ઝડપથી ભાગતા જતા હશે. આ એકત્ર કરવું (હશ્ર) અમારા માટે ખૂબ સરળ છે.

(૪૫) હે નબી સલ્લ.! જે વાતો આ લોકો બનાવી રહ્યા છે તેને અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ, અને તમારું કામ તેમના પાસે બળજબરીપૂર્વક વાત મનાવવાનું નથી. કેવળ તમે આ કુર્આન મારફતે તે દરેક વ્યક્તિને બોધ આપી દો, જે મારી ચેતવણીથી ડરે. (રુકૂઅ-૩)

૮. આનાથી તાત્પર્ય એવો વ્યક્તિ છે, જે અલ્લાહની સીમાઓ અને તેના કર્તવ્યો અને તેની હુરમતો (પ્રતિષ્ઠિત કરેલ વસ્તુઓ) અને તેને સોંપવામાં આવેલ અમાનતોની રક્ષા કરે, જે હંમેશા પોતાનું નિરીક્ષણ કરીને જોતો રહે કે ક્યાંક હું મારા કથન કે કાર્યમાં મારા રબની અવજ્ઞા તો નથી કરી રહ્યો.
૯. રબની પ્રશંસા અને તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન)થી તાત્પર્ય અહીં નમાઝ છે. ‘સૂર્યોદય પહેલાં’ ફજની નમાઝ છે. ‘સૂર્યાસ્તથી પહેલાં’ બે નમાઝો છે : એક રુહુર, બીજી અન્ન. ‘રાતના સમયે’ મગરિબ અને ઇશાની નમાઝો છે અને ત્રીજી તહજજુદ પણ રાતની તસ્બીહમાં સામેલ છે.
૧૦. અર્થાત્, જે વ્યક્તિ જ્યાં મૃત પડ્યો હશે, કે જ્યાં પણ દુનિયામાં તેનું મૃત્યુ થયું હતું ત્યાં જ અલ્લાહની પોકાર કરનારનો અવાજ તેને પહોંચશે કે ઉઠો અને ચાલો પોતાના રબ તરફ પોતાનો હિસાબ આપવા માટે. આ અવાજ કંઈક એ પ્રકારનો હશે કે ધરતી પરના ખૂણે-ખૂણે જે વ્યક્તિ પણ જીવંત થઈને ઉઠશે એ અનુભવશે કે પોકારનારે ક્યાંક નજીકથી જ તેને પોકાર્યો છે.

૫૧. અઝ્-ઝારિયાત પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલા જ શબ્દ 'વઝ્-ઝારિયાત' (સોગંદ છે તે હવાઓના જે ધૂળ ઉડાવનાર છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. હેતુ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેનો આરંભ 'અઝ્-ઝારિયાત' શબ્દથી થાય છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિષય અને વર્ણન-શૈલીથી જણાય છે કે આ સૂર: પણ એ જ ગાળામાં અવતરિત થઈ હતી, જેમાં સૂર: કોફ અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને થર્સા :

આનો મોટો ભાગ આખિરત (પરલોક)ના વિષયને લગતો છે અને અંતમાં તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) તરફ આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે. તેના સાથે લોકોને એ વાત પર સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે પયગંબરોની વાત ન માનવી અને પોતાની અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ધારણાઓ પર આગ્રહ કરવો સ્વયં એ જ કોમો માટે વિનાશક પુરવાર થયો છે, જેમણે આવું વલણ અપનાવ્યું છે. આખિરત વિષે જે વાત આ સૂર:ના નાના-નાના પરંતુ અર્થસભર વાક્યોમાં વર્ણવવામાં આવી છે, તે એ છે કે માનવ-જીવનના પરિણામો વિષે લોકોની ભિન્ન-ભિન્ન અને પરસ્પર વિરોધાભાસી માન્યતાઓ જ એ વાતની સ્પષ્ટ દલીલ છે કે આમાંથી કોઈ પણ માન્યતા જ્ઞાન પર આધારિત નથી, બલકે દરેકે અટકળો કરીને પોતાની રીતે જે દૃષ્ટિકોણ બનાવી લીધો, તેને જ તે પોતાની માન્યતા બનાવીને બેસી ગયો. આટલી મોટી અને મહત્ત્વપૂર્ણ સમસ્યાની બાબતમાં, જેના વિશે માણસના મતનું ખોટું સિદ્ધ થઈ જવું તેના આખા જીવનને ખોટું બનાવીને મૂકી દે છે. જ્ઞાન વિના માત્ર અટકળોના આધારે કોઈ ધારણા બનાવી લેવી વિનાશક મૂર્ખતા છે. આવી સમસ્યા વિશે સાચો મત સ્થાપિત કરવાનો માત્ર એક જ માર્ગ છે અને તે એ છે કે મનુષ્યને આખિરત વિષે જે જ્ઞાન અલ્લાહ તરફથી તેનો પયગંબર આપી રહ્યો છે, તેના પર ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરે તથા ધરતી અને આકાશની વ્યવસ્થા અને સ્વયં પોતાના અસ્તિત્વ પર નજર નાખીને ખુલ્લી આંખોથી જુએ કે શું તે જ્ઞાનના સાચા હોવાની ગવાહી દરેક જગ્યાએ મોજૂદ નથી ?

ત્યારપછી ખૂબ જ ટૂંકા શબ્દોમાં એકેશ્વરવાદ (તૌહીદ) તરફ આમંત્રણ આપતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે તમારા સર્જનહારે તમને બીજાઓની બંદગી (ભક્તિ અને

આજ્ઞાપાલન) માટે નહીં, બલકે પોતાની બંદગી માટે પેદા કર્યા છે. તે તમારા બનાવટી ઉપાસ્યો જેવો નથી, જે તમારા પાસેથી રોજી લે છે અને તમારી સહાયતા વિના જેમની ખુદાઈ (પ્રભુતા) ચાલી શકતી નથી. તે એવો ઉપાસ્ય છે, જે સૌને રોજી આપનાર છે, કોઈના પાસેથી રોજી લેવાની તેને ગરજ નથી, અને જેનું પ્રભુત્વ સ્વયં તેની પોતાની તાકાત અને જોર પર ચાલી રહ્યું છે. આ જ અનુસંધાનમાં એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે નબીઓ (પયગંબરો)નો મુકાબલો જ્યારે પણ કરવામાં આવ્યો છે, બુદ્ધિસંગત આધાર પર નહીં, બલકે એ જ જક્કીપણા, હઠાગ્રહ અને અજ્ઞાનતાપૂર્ણ ઘમંડના આધારે કરવામાં આવ્યો છે, જે આજે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સાથે કરવામાં આવી રહ્યો છે. પછી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ વિદ્રોહીઓ તરફ ધ્યાન ન આપો અને પોતાના સંદેશ અને યાદ દેવડાવવાનું કામ કર્યે જાઓ, કેમ કે તે આ લોકો માટે ભલે લાભદાયક ન હોય, પરંતુ ઈમાન લાવનારાઓ માટે લાભદાયક છે.

آيَاتُهَا ٦٠

(٥١) سُورَةُ الذَّرِيَّةِ مَكِّيَّةٌ (٢٤)

كُلُّهَا ٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالذَّرِيَّةِ ذُرُورًا ١ ۖ فَالْحِيلَتِ وَقْرًا ٢ ۖ فَالْجُرِيَّتِ
 يُسْرًا ٣ ۖ فَالْمُقَسَّمَتِ أَمْرًا ٤ ۖ إِنَّمَا تُوعَدُونَ
 لَصَادِقٍ ٥ ۖ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ٦ ۖ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ
 الْحُبُكِ ٧ ۖ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ ٨ ۖ يُؤَفِّكُ عَنْهُ
 مَنْ أُوْفِكَ ٩ ۖ قَتَلَ الْخَرَّصُونَ ١٠ ۖ الَّذِينَ هُمْ فِي
 عَمْرَةٍ سَاهُونَ ١١ ۖ يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمِ الدِّينِ ١٢ ۖ
 يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ١٣ ۖ ذُوقُوا فَتَنَتَكُمْ هَذَا
 الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ١٤ ۖ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي
 جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ١٥ ۖ اخْذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ ١٦ ۖ إِنَّهُمْ
 كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ ١٧ ۖ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ الْبَلِ
 مَا يَهْجَعُونَ ١٨ ۖ وَإِلَّا نَحَارِهِمْ لَيَسْتَغْفِرُونَ ١٩ ۖ وَفِي
 أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ٢٠ ۖ وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ
 لِّلْمُوقِنِينَ ٢١ ۖ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ٢٢ ۖ وَفِي
 السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ٢٣ ۖ قَوْرِبِ السَّمَاءِ
 وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ٢٤ ۖ هَلْ
 أَتَاكَ حَدِيثٌ ضَلِيفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ ٢٥ ۖ إِذْ دَخَلُوا
 عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلِّمْ عَلَيْنَا قَالِ سَلِّمْ ۖ قَوْمٌ مُّنْكَرُونَ ٢٦

૫૧. સૂર: અઝ્-ઝારિયાત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૬૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તે હવાઓના જે ધૂળ ઉડાવનાર છે, (૨) પછી પાણીથી લદાયેલા વાદળો ઉઠાવનાર છે, (૩) પછી ધીમી ગતિથી ચાલનાર છે, (૪) પછી એક મોટા કાર્ય (વર્ષા)નું વિભાજન કરનાર છે. (૫) હકીકત એ છે કે જે વસ્તુથી તમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે, તે સત્ય છે (૬) અને કર્મોનું ફળ ચોક્કસ સામે આવવાનું છે.^(૧)

(૭) સોગંદ છે વિવિધ રૂપોવાળા આકાશના ! (૮) (આખિરત વિશે) તમારી વાત એક-બીજાથી ભિન્ન છે.^(૨) (૯) તેનાથી એ જ વિમુખ થાય છે, જે સત્યથી ફરેલો છે.

(૧૦) માર્યા ગયા અટકળો અને કલ્પનાઓ વડે નિર્ણય કરનારાઓ, (૧૧) જેઓ અજ્ઞાનતામાં ડૂબેલા અને ગફલતમાં મદમસ્ત છે.^(૩) (૧૨) પૂછે છે કે છેવટે તે બદલાનો દિવસ ક્યારે આવશે ? (૧૩) એ દિવસે તે આવશે, જ્યારે આ લોકો આગ પર તપાવવામાં આવશે. (૧૪) (આમને કહેવામાં આવશે) હવે ચાખો સ્વાદ પોતાના ફિત્ના (ઉપદ્રવ)નો. આ એ જ વસ્તુ છે, જેના માટે તમે ઉતાવળ કરી રહ્યા હતા.^(૪) (૧૫) અલબત્ત મુત્તકી (ઈશપરાયણ- સંયમી) લોકો તે દિવસે બાગોમાં અને ઝરણાંઓમાં હશે, (૧૬) જે કંઈ તેમનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તેમને આપશે તેને ખુશી-ખુશી લઈ રહ્યા હશે. તેઓ તે દિવસના આગમન પહેલાં સત્કર્મો હતા, (૧૭) રાત્રે ઓછું જ ઊંઘતા હતા, (૧૮) પછી એ જ રાત્રિના પાછલા પહોરોમાં કામાયાગના કરતા હતા, (૧૯) અને તેમના ધન-દોલતમાં હક્ક હતો માગવાવાળાઓ અને વંચિતો માટે.^(૫)

(૨૦) ધરતીમાં ઘણી નિશાનીઓ છે વિશ્વાસ કરનારાઓ માટે, (૨૧) અને સ્વયં તમારા અસ્તિત્વમાં છે. શું તમને સૂઝતું નથી ? (૨૨) આકાશમાં જ છે તમારી રોજી પણ અને એ વસ્તુ પણ જેનો વાયદો તમને આપવામાં આવી રહ્યો છે.^(૬) (૨૩) તો સોગંદ છે આકાશ અને ધરતીના માલિકના ! આ વાત સત્ય છે, એવી જ વિશ્વસનીય જેવી રીતે તમે બોલી રહ્યા છો. (રુકૂઅ-૧)

(૨૪) હે નબી સલ્વ.! ઈબ્રાહીમના સંમાનિત અતિથિઓનો કિસ્સો પણ તમને પહોંચ્યો છે ? (૨૫) જ્યારે તેઓ તેના ત્યાં આવ્યા તો કહ્યું, આપને સલામ છે. તેણે કહ્યું, “આપ લોકોને પણ સલામ છે — કોઈક અજાણ્યા જેવા લોકો છે.”^(૭)

૧. આ છે એ વાત છે, જેના વિશે સોગંદ ખાવામાં આવ્યા છે. આ સોગંદનો અર્થ એ છે કે જે અદ્ભુત વ્યવસ્થા અને નિયમિતતાની સાથે વરસાદનો આ મહાન નિયમ તમારી આંખોની સામે ચાલી રહ્યો છે અને જે તત્વદર્શિતા અને હેતુઓ તેમાં સ્પષ્ટરૂપે કાર્યરત દેખાય છે તે એ વાતની સાક્ષી આપી રહ્યા છે કે આ દુનિયા કોઈ હેતુવિહિન અને નિરર્થક માટીનું ઘર નથી, જેમાં લાખો-કરોડો વર્ષથી એક મોટી રમત માત્ર આમ જ અવ્યવસ્થિત થઈ રહી હોય, બલ્કે આ વાસ્તવમાં એક પરિપૂર્ણ ઉચ્ચતમું શ્રેણીની તત્વદર્શિતાથી ભરપૂર વ્યવસ્થા છે, જેમાં દરેક કામ કોઈ ઉદ્દેશ્ય અને હેતુ હેઠળ થઈ રહ્યું છે. આ વ્યવસ્થામાં એ સંભવ નથી કે મનુષ્યને ધરતીમાં અધિકારો આપીને બસ આમ જ છોડી દેવામાં આવે અને ક્યારેય તેનાથી હિસાબ લેવામાં ન આવે કે તેણે આ અધિકારોનો કેવી રીતે ઉપયોગ કર્યો.
૨. અર્થાત્, જે રીતે આકાશના વાદળો અને તારાઓના સમૂહોના સ્વરૂપો ભિન્ન છે અને તેમાં કોઈ પાસ્થ્યારિક સુસંગતતા

فَرَأَىٰ إِلَىٰ أَهْلِهِمْ فَجَاءَ بِعَجَلٍ سَمِينٍ ۖ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ
 قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ۚ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۗ قَالُوا لَا
 تَخَفْ ۖ وَبَشِّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ۝ ٢٨ ۖ فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي
 صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ۝ ٢٩ ۖ قَالُوا
 كَذَلِكَ ۚ قَالَ رَبِّكِ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ۝
قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ۝ ٣٠ ۖ قَالُوا إِنَّا
أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ۝ ٣١ ۖ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً
مِّنْ طِينٍ ۝ ٣٢ ۖ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ۝ ٣٣
فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ ٣٤ ۖ فَمَا
وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ ٣٥ ۖ وَتَرَكْنَا
فِيهَا آيَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۝ ٣٦
وَفِي مِثْلِهِ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطٰنٍ
مُّبِينٍ ۝ ٣٧ ۖ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِ وَقَالَ سِحْرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ۝ ٣٨
فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ۝ ٣٩
وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ۝ ٤٠ ۖ مَا
تَدْرُمْنَ شَيْءًا ۖ إِنَّا جَعَلْنَاهُ كَالرَّمِيمِ ۝ ٤١
وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ۝ ٤٢ ۖ فَعَتَوْا
عَنْ أَمْرِهِمْ فَأَخَذْنَا مِنْهُمُ الصُّعْقَةَ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ۝ ٤٣
فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُتَّبَعِينَ ۝ ٤٤

(૨૬) પછી તે ચુપચાપ પોતાના કુટુંબીજનો પાસે ગયો અને એક (શેકેલો) મોટો તાજો વાછરડો લાવીને અતિથિઓ સમક્ષ મૂક્યો. (૨૭) તેણે કહ્યું, આપ લોકો ખાતા નથી? (૨૮) પછી તે મનમાં તેમનાથી ડર્યો. તેમણે કહ્યું, ડરો નહીં, અને તેને એક જ્ઞાની પુત્રના જન્મની ખુશખબર આપી. (૨૯) આ સાંભળીને તેની પત્ની ચીસો નાખતી આગળ આવી અને તેણે પોતાનું મોઢું પીટી નાખ્યું અને બોલી, ઘરડી-વાંઝણી! (૩૦) તેમણે કહ્યું, “આ જ કહ્યું છે તારા રબે. તે તત્ત્વદર્શી છે અને બધું જ જાણે છે.”

(૩૧) ઈબ્રાહીમે કહ્યું, “હે અલ્લાહના મોકલેલા દૂતો! આપના સમક્ષ કયું અભિયાન છે?” (૩૨) તેમણે કહ્યું, “અમે એક ગુનેગાર કોમ તરફ મોકલવામાં આવ્યા છીએ, (૩૩) જેથી તેના ઉપર પકવેલી માટીના પથ્થરો વરસાવી દઈએ, (૩૪) જે આપના રબના ત્યાં હદથી વધી જનારાઓ માટે નિશાન કરેલા છે.” (૩૫) પછી અમે (૩૬) તે સૌ લોકોને કાઢી લીધા, જે તે વસ્તીમાં ઈમાનવાળા હતા, (૩૬) અને ત્યાં અમે એક ઘર સિવાય મુસલમાનોનું બીજું ઘર ન જોયું. (૩૭) આ પછી અમે ત્યાં માત્ર એક નિશાની એ લોકો માટે છોડી દીધી, જેઓ દુ:ખદાયી યાતનાથી ડરતા હોય. (૩૮)

(૩૯) અને (તમારા માટે નિશાની છે) મૂસાના કિસ્સામાં. જ્યારે અમે તેને સ્પષ્ટ સનદ સાથે ફિરઝૌન પાસે મોકલ્યો, (૪૦) (૪૦) તો તેણે પોતાની તાકાત અને જોર પર અક્કાઈ કરી અને બોલ્યો, આ જાદૂગર છે અથવા પાગલ છે. (૪૧) છેવટે અમે તેને અને તેના લશ્કરોને ઝડપી લીધા અને સૌને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધા અને તે નિદનનીય બનીને રહી ગયો.

(૪૨) અને (તમારા માટે નિશાની છે) આદમાં, જ્યારે અમે તેમના પર એવી અશુભ હવા મોકલી દીધી કે (૪૩) તે જે વસ્તુ પરથી પસાર થઈ, તેને જર્જરિત કરીને મૂકી દીધી.

(૪૪) અને (તમારા માટે નિશાની છે) સમૂદમાં, જ્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું હતું કે એક નિશ્ચિત સમય સુધી મજા કરી લો. (૪૫) પરંતુ આ ચેતવણી પરં પણ તેમણે પોતાના રબના આદેશનું ઉલ્લંઘન કર્યું. છેવટે જોત-જોતામાં એક ઓચિંતી તૂટી પડનારી આફતે તેમને ઝડપી લીધા, (૪૬) પછી ન તેમનામાં ઊભા થવાની શક્તિ હતી, ન તેઓ પોતાનો બચાવ કરી શકતા હતા.

જોવા મળતી નથી, એ જ રીતે આખિરત વિશે તમે લોકો જાત-જાતની બોલીઓ બોલી રહ્યા છો અને પ્રત્યેકની વાત બીજાથી જુદી છે. આ કથનના વિરોધાભાસો સ્વયં જ એ વાતનો પુરાવો છે કે વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) અને રિસાલત (ઈશદૂતવ)થી નિરપેક્ષ થઈને મનુષ્યએ પોતાના અને પોતાના મામલાઓના પરિણામ પર જ્યારે પણ કોઈ અભિપ્રાય બનાવ્યો છે, જ્ઞાન વગર બનાવ્યો છે, નહિ તો મનુષ્ય પાસે આ મામલામાં ખરેખર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનું કોઈ માધ્યમ હોત, તો આટલી અલગ-અલગ અને વિરોધી આસ્થાઓ ઉત્પન્ન ન થતી.

૩. અર્થાત્, તેમને કંઈ ખબર નથી કે પોતાના આ ખોટા અનુમાનોના કારણે તેઓ કયા અંજામ તરફ ચાલ્યા જઈ રહ્યા છે. જો કે આખિરત વિશે ખોટો અભિપ્રાય બનાવીને જે માર્ગ પણ અપનાવવામાં આવ્યો છે તે વિનાશ તરફ જાય છે.
૪. કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)નું એ પુણ્યું કે, “છેવટે એ બદલાનો દિવસ ક્યારે આવશે” પોતાનામાં સ્વયં એ અર્થ રાખતો હતો કે તેના આવવામાં વિલંબ શા માટે થઈ રહ્યો છે? જ્યારે અમે તેનો ઈન્કાર કરી રહ્યા છીએ અને તેને ખોટું ઠેરવવાની સજા અમારા માટે અનિવાર્ય થઈ ચૂકી છે, તો તે કેમ આવી જતો નથી?
૫. બીજા શબ્દોમાં એક તરફ તેઓ પોતાના રબનો હક્ક ઓળખતા હતા અને અદા કરતા હતા, બીજી તરફ બંદાઓની સાથે તેમનો મામલો એ હતો કે જે કંઈપણ અલ્લાહે તેમને પ્રદાન કર્યું હતું, ચાહે ઓછું હોય કે વધારે, તેમાં તેઓ કેવળ પોતાનો અને પોતાના બાળ-બચ્ચાંનો જ હક્ક નહોતા સમજતા, બલકે તેમને એવું લાગતું હતું કે અમારા આ ધનમાં અલ્લાહના એ પ્રત્યેક બંદાનો હક્ક છે, જે મદદનો મોહતાજ છે.

وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَسِيقِينَ ٥٤
 وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ٥٥ وَالْأَرْضَ
 فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمُهْدُونَ ٥٦ وَمِن كُلِّ شَيْءٍ ۖ
 خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ٥٧ فَفِرُّوْا إِلَى
 اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ٥٨ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ
 اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ٥٩ كَذَلِكَ
 مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ
 أَوْ مَجْنُونٌ ٦٠ أَتَوَاصَوْنَهُ ۗ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَآغُونَ ٦١
 فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ ٦٢ وَذَكَرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ لَ
 تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ٦٣ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ٦٤
 مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ
 يُطْعَمُونَ ٦٥ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ٦٦
 فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِّثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ
 فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ ٦٧ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
 يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ٦٨

(૪૬) અને આ બધાથી પહેલાં અમે નૂહની કોમને નષ્ટ કરી, કેમ કે તેઓ અવજ્ઞાકારી લોકો હતા. (રુદ્રામ-૨)

(૪૭) આકાશને અમે અમારા જોરથી બનાવ્યું છે અને અમે એનું સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ. (૧૫) (૪૮) ધરતીને અમે બિછાવી છે અને અમે ખૂબ જ સારા સમતળ કરનારા છીએ, (૪૯) અને દરેક વસ્તુના અમે જોડા બનાવ્યા છે, (૧૬) કદાચ તમે આનાથી બોધપાઠ ગ્રહણ કરો. (૧૭) (૫૦) તો દોડો અલ્લાહ તરફ, હું તમારા માટે તેના તરફથી સ્પષ્ટપણે સચેત કરનાર છું, (૫૧) અને અલ્લાહ સાથે કોઈ બીજો ઉપાસ્ય ન બનાવો. હું તમારા માટે તેના તરફથી સ્પષ્ટપણે સચેત કરનાર છું. (૧૮)

(૫૨) આમ જ થતું રહ્યું છે. આમના પહેલાંની કોમો પાસે પણ કોઈ રસૂલ એવો નથી આવ્યો, જેને તેમણે એમ ન કહ્યું હોય કે આ જાદૂગર છે અથવા દીવાનો ! (૫૩) શું આ બધાએ અંદરો-અંદર આ અંગે કોઈ સમજૂતી કરી લીધી છે ? નહીં, બલ્કે આ તમામ વિદ્રોહી લોકો છે. (૧૯) (૫૪) પછી હે નબી સલ્લ ! આમનાથી મુખ ફેરવી લો, તમારા પર કોઈ દોષ નથી. (૫૫) અલબત્ત, શિખામણ આપતા રહો, કેમ કે શિખામણ ઈમાન લાવનારાઓ માટે લાભદાયક છે.

(૫૬) મેં જાનો અને મનુષ્યોને આના સિવાય બીજા કોઈ કામ માટે પેદા કર્યા નથી કે તેઓ મારી બંદગી (ઉપાસના) કરે. (૨૦) (૫૭) હું તેમનાથી કોઈ રોજી નથી ઈચ્છતો અને ન એવું ચાહું છું કે તેઓ મને ખવડાવે. (૫૮) અલ્લાહ તો પોતે જ રોજી આપનાર છે, ખૂબ શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી. (૫૯) તો જે લોકોએ જુલ્મ કર્યો છે તેમના હિસ્સાની પણ એવી જ યાતના તૈયાર છે, જેવી તેમના જેવા લોકોને તેમના હિસ્સાની મળી ચૂકી છે. તેના માટે આ લોકો મારા પાસે (૨૧) ઉતાવળ ન કરે. (૬૦) છેવટે તો વિનાશ છે ઈન્કાર કરનારાઓ માટે તે દિવસે, જેનાથી આમને ડરાવવામાં આવી રહ્યા છે. (રુદ્રામ-૩)

૬. આકાશથી તાત્પર્ય અહીં ઉચ્ચ-લોક છે. રોજી (રિઝીક)થી તાત્પર્ય એ બધું જ છે, જે દુનિયામાં માનવીને જીવવા અને કામ કરવા માટે આપવામાં આવે છે, અને જે વસ્તુનો વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે તેનાથી અભિપ્રેત કયામત, હશ્ર-વ-નશ્ર (મૃત્યુ પછી જીવંત કરીને ઊભા કરવા અને એકત્ર કરવા), હિસાબ અને પૂછપરછ, ઈનામ અને સજા તથા જન્મ અને દોષ છે, જેના સામે આવવાનો વાયદો તમામ આકાશી ગ્રંથોમાં કરવામાં આવ્યો છે અને કુર્આનમાં કરવામાં આવી રહ્યો છે. અલ્લાહના ઈરશાદનો અર્થ એ છે કે ઉચ્ચ-લોકથી જ એ નિર્ણય થાય છે કે તમારામાંથી કોને શું દુનિયામાં આપવામાં આવે, અને ત્યાંથી જ એ નિર્ણય પણ થવાનો છે કે તમને પૂછપરછ અને કર્મોના બદલા માટે ક્યારે બોલાવવામાં આવે.

૭. સંદર્ભ અને અનુસંધાનને જોતાં આ વાક્યના બે અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.એ સ્વયં એ મહેમાનોને ફરમાવ્યું કે આપ સજજનોના આ પહેલાં દર્શનનો શ્રેય મળ્યો નથી, આપ કદાચ આ વિસ્તારમાં નવા-નવા પધાર્યાં છે. બીજો એ કે તેમના સલામનો જવાબ આપીને હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.એ પોતાના મનમાં કહ્યું અથવા ધરમાં મિજબાનીનો પ્રબંધ કરવા માટે જતી વખતે પોતાના સેવકોને કહ્યું કે આ કોઈ અજાણ્યા લોકો છે, પહેલા ક્યારેય આ વિસ્તારમાં આ ભવ્યતા અને સાજ-સજજના લોકો જોવામાં આવ્યા નથી.

૮. સૂર: હુદમાં સ્પષ્ટતા છે કે આ હઝરત ઈસ્હાક અલૈ.ના જન્મની ખુશખબર હતી.

૯. અર્થાત્, એક તો હું ધરડી, ઉપરથી વાંઝણી, હવે મારા ત્યાં બાળક થશે ? બાઈબલનું વર્ણન છે કે તે વખતે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ની ઉંમર એકસો વર્ષ, અને હઝરત સારાની ઉંમર ૯૦ વર્ષ હતી. (ઉત્પત્તિ, ૧૮:૧૭)

૧૦. તાત્પર્ય છે ભૂત અલૈ.ની કોમ. તેના ગુનાઓ એટલા વધી ગયા હતા કે માત્ર 'ગુનેગાર કોમ' શબ્દ જ એ બતાવવા

માટે પર્યાપ્ત હતો કે તેનાથી અભિપ્રેત કઈ કોમ છે.

૧૧. અર્થાત્, એક-એક પથ્થર પર તમારા રબ તરફથી નિશાન લગાવી દેવામાં આવેલ છે કે આનાથી કયા ગુનેગારને કચડી નાખવાનો છે.
૧૨. વચ્ચે એ પ્રસંગ છોડી દેવામાં આવ્યો છે કે હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ-ની પાસેથી આ ફરિશ્તાઓ કેવી રીતે હઝરત લૂત અલૈ-ના ત્યાં પહોંચ્યા અને ત્યાં તેમના અને હઝરત લૂત અલૈ-ની કોમ દરમ્યાન શું બન્યું.
૧૩. આ નિશાનીથી તાત્પર્ય મૃત સાગર છે, જેનો દક્ષિણી વિસ્તાર આજે પણ એક મોટી તબાહીના અવશેષો પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છે.
૧૪. અર્થાત્, એવા સ્પષ્ટ ચમત્કારો અને એવી ખુલ્લી-ખુલ્લી નિશાનીઓની સાથે મોકલ્યા, જેનાથી એ વાત સંદિગ્ધ રહી ન હતી કે આપ ધરતી અને આકાશના સર્જનહાર તરફથી નિયુક્ત થઈને આવ્યા છે.
૧૫. મૂળ શબ્દો છે 'વ-ઇન્ના લ-મુસિબિન' 'મુસિ-અ'નો અર્થ શક્તિ અને સામર્થ્ય રાખવાવાળો પણ થઈ શકે છે અને વિસ્તૃત કરવાવાળો પણ. પહેલા અર્થની રીતે આ ઈરશાદનો અર્થ એ છે કે આ આકાશ અમે કોઈની મદદથી નહીં, બલકે પોતાના બળથી બનાવેલ છે અને તેનું સર્જન અમારા સામર્થ્યથી બહાર ન હતું. તો પછી એ કલ્પના તમારા લોકોના મગજમાં છેવટે કેવી રીતે આવી ગઈ કે અમે તમને ફરીથી પેદા નહી કરી શકીએ? બીજા અર્થની રીતે મતલબ એ છે કે આ મહાન અને ભવ્ય સૃષ્ટિને અમે માત્ર એક વાર બનાવીને રહી નથી ગયા, બલકે નિરંતર તેમાં વિસ્તાર કરી રહ્યા છીએ અને હર પણ તેમાં અમારા સર્જનના નવા-નવા ચમત્કારો પ્રગટ થઈ રહ્યા છે. આવી જબરજસ્ત સર્જનહાર હસતીને છેવટે તમે સર્જનના પુનરાવર્તન માટે અસમર્થ અને વિવશ કેમ સમજ લીધી છે?
૧૬. અર્થાત્, દુનિયાની બધી ચીજ-વસ્તુઓ જોડ-જોડ હોવાના નિયમ પર બનાવવામાં આવી છે. દુનિયાનું આ સમગ્ર કારખાનું એ નિયમ અનુસાર ચાલી રહ્યું છે કે કેટલીક વસ્તુઓ બીજી કેટલીક વસ્તુઓની જોડ છે અને તેમની જોડ બનવાથી જ જાત-જાતની વૃદ્ધિઓ અને વિકાસ ઉત્પન્ન થાય છે. અહીં કોઈપણ વસ્તુ એવી એકાકી નથી કેબીજી કોઈ વસ્તુ તેની જોડ ન હોય, બલકે દરેક વસ્તુ તેની જોડથી મળીને જ પરિણામદાયી બને છે.
૧૭. અર્થાત્, એ શિક્ષા કે દુનિયાની જોડ આધિરત (પરલોક) છે, જેના વગર આ જીવન નિરર્થક બની જાય છે.
૧૮. આ વાક્ય આમ તો અલ્લાહના જ શબ્દો છે, પરંતુ તેમાં કલામ (સંબોધન) કરનાર અલ્લાહ તુઆલા નહીં, બલકે નબી સલ્વ. છે. જાણે વાત ખરેખર એ રીતે છે કે અલ્લાહ પોતાના પયગંબરની જીભથી એ કહેવડાવી રહ્યો છે કે દોડો અલ્લાહ તરફ, હું તમને તેના તરફથી સાવધાન કરું છું.
૧૯. અર્થાત્, એક હજાર વર્ષ સુધી દરેક યુગમાં જુદા-જુદા દેશો અને જાતિઓના લોકોનું પયગંબરોના સંદેશ અને આમંત્રણની સામે એક જ પ્રકારનું વલણ અપનાવવુંકંઈ એ કારણે તો હોઈ શકતું ન હતું કે એક સંમેલન કરીને આ બધી આગળની અને પાછળની જાતિઓએ પરસ્પર એ નક્કી કરી લીધું હોય કે જ્યારે કોઈ પયગંબર આવીને આ સંદેશ અને આમંત્રણ પ્રસ્તુત કરે તો તેનો જવાબ આ આપવામાં આવે. વાસ્તવમાં આના વલણની આ સમાનતાનું કોઈ કારણ તેના સિવાય નથી કે અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલ સીમાઓનું ઉલ્લંઘન અને વિદ્રોહ આ બધાનું સમાન લક્ષણ છે.
૨૦. અર્થાત્, મેં તેમને બીજાઓની બંદગી (ઉપાસના, પૂજા-અર્ચના) માટે નહીં, બલકે મારી બંદગી માટે પેદા કર્યા છે. મારી બંદગી તો તેમણે એટલા માટે કરવી જોઈએ કે હું તેમનો સર્જનહાર છું. બીજા કોઈએ જ્યારે તેમને પેદા નથી કર્યા, તો તેમને શું હક્ક છે કે આ લોકો તેની બંદગી કરે, અને તેમના માટે એ કેવી રીતે માન્ય અને ઉચિત હોઈ શકે છે કે તેમનો સર્જનહાર તો હું છું અને એ લોકો બંદગી કરતા ફરે બીજાઓની.
૨૧. 'જુલ્મ' (અત્યાચાર અને અન્યાય)થી અભિપ્રેત અહીં હકીકત અને સચ્ચાઈ પર જુલ્મ કરવો અને સ્વયં પોતાની પ્રકૃતિ પર જુલ્મ કરવું છે.

પર. અત્-તૂર પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલા જ શબ્દ 'વત્-તૂર' (સોગંદ છે તૂરના)થી લેવામાં આવ્યું છે. અહીં 'તૂર' શબ્દ એક ચોક્કસ પર્વત માટે આવ્યો છે, જેના પર હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને પયગંબરી (ઈશદૂતત્વ) પ્રદાન કરવામાં આવી હતી.

ઉત્તરાણકાળ :

વિષયોના આંતરિક પુરાવાઓથી લાગે છે કે આ પણ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના એ જ તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે, જેમાં સૂર: ઝારિયાત અવતરિત થઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આયત-૧ થી લઈને આયત-૨૮ સુધીનો વિષય આખિરત (પરલોક) છે. સૂર: ઝારિયાતમાં આની સંભાવના, અનિવાર્યતા અને તેના ઘટિત થવાની દલીલો આવી ચૂકી છે, તેથી અહીં તેનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું નથી. અલબત્ત, આખિરતની સાક્ષી આપતા કેટલાક તથ્યો અને લક્ષણોના સોગંદ ખાઈને ખૂબ જ ભારપૂર્વક એ કહેવામાં આવ્યું છે કે તે નિશ્ચિતપણે ઘટિત થઈને રહેશે. પછી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે તે સામે આવી પડશે, તો તેને ખોટું ઠેરવનારાઓનો અંજામ શું આવશે અને તેને માનીને તકવા (ઈશપરાયણતા અને સંયમ)નો માર્ગ અપનાવનારાઓ કેવી રીતે અલ્લાહની મહેરબાની અને તેની કૃપાઓથી સન્માનિત થશે.

ત્યારપછી આયત-૨૮ થી સૂર:ના અંત સુધી કુરૈશના સરદારોના એ વલણની નિંદા કરવામાં આવી છે, જે તેમણે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આહવાન સામે અપનાવેલું હતું. તેઓ આપને ક્યારેક જ્યોતિષી, ક્યારેક મજનૂન (ઉન્માદગ્રસ્ત) અને ક્યારેક શાયર કે કવિ કહેતા હતા. તેઓ આપ (સલ્લ.) પર આરોપ મૂકતા હતા કે આ કુર્આન આપ સ્વયં ઘડી-ઘડીને અલ્લાહના નામથી પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે. તેઓ વારંવાર વ્યંગ કરતા હતા કે અલ્લાહને પયગંબરી (ઈશદૂતત્વ) માટે મળ્યા તો બસ, આ જ સાહેબ મળ્યા ! તેઓ આપના આહવાન અને પ્રચાર-પ્રસાર પર અત્યંત અપ્રસન્નતા અને ખિન્નતા વ્યક્ત કરતા હતા. તેઓ પરસ્પર ભેગા મળીને વિચારતા હતા કે આપના વિરુદ્ધ કઈ ચાલ એવી ચાલવામાં આવે, જેથી આપનું આ આહવાન સમાપ્ત થઈ જાય. અલ્લાહે તેમના આ જ વલણની નિંદા કરતાં નિરંતર એક-પછી-એક કેટલાક પ્રશ્નો કર્યા છે, જેમાંથી દરેક પ્રશ્ન કાં તો એમના કોઈ આરોપનો જવાબ

છે અથવા એમની કોઈ અજ્ઞાનતાની સમીક્ષા. ત્યારપછી કહ્યું છે કે આ હઠધર્મ લોકોને આપની પયગંબરીનો સ્વીકાર કરાવી લેવા માટે કોઈ ચમત્કાર દેખાડવો તદ્દન નિરર્થક છે. આયત-૨૮ પછી કેટલીક આયતોમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને એ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ વિરોધીઓ અને દુશ્મનોના આક્ષેપો અને વાંધાઓની પરવા કર્યા વિના પોતાના આહવાન અને લોકોને સચેત કરવાનું કામ નિરંતર ચાલુ રાખો, અને અંતમાં પણ આપને તાકીદ કરવામાં આવી છે કે ધૈર્યપૂર્વક આ રુકાવટોનો સામનો કર્યો જાઓ, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહનો ફેસલો આવી જાય. તે સાથે આપને સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે આપના રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) આપને સત્યના દુશ્મનોના મુકાબલામાં ઊભા કરીને પોતાની હાલત પર છોડી નથી દીધા, બલકે તે સતત આપની દેખરેખ રાખી રહ્યો છે. જ્યાં સુધી તેના નિર્ણયની ઘડી આવે, આપ બધું જ સહન કરતા રહો અને પોતાના રબની સ્તુતિ અને તેના મહિમાગાનથી એ શક્તિ પ્રાપ્ત કરતા રહો, જે આવા સંજોગોમાં અલ્લાહનું કામ કરવા માટે અપેક્ષિત હોય છે.

رُكُوعَاتُهَا ٢١

(٥٢) سُورَةُ الطُّورِ مَكِّيَّةٌ (٤٧)

آيَاتُهَا ٢١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَ الطُّورِ ١ وَ كَتَبَ مَسْطُورٍ ٢ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ ٣

وَ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ٤ وَ السَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ٥ وَ الْبَحْرِ

السَّجُورِ ٦ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ٧ مَا لَهُ

مِنْ دَافِعٍ ٨ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ٩ وَ تَسِيرُ

الْجِبَالُ سَيْرًا ١٠ قَوْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ١١

الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ١٢ يَوْمَ يَدْعُونَ

إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً ١٣ هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ

بِهَا تُكذِّبُونَ ١٤ أَفَسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ١٥

إِصْلَوهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ ؎

إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ١٦ إِنَّ الْمُتَّقِينَ ١٧

فِي جَنَّاتٍ وَ نَعِيمٍ ١٨ فَكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ ؎ وَ وَفَّوهُمُ

رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ١٩ كُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا

كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٢٠ مُتَّكِنِينَ عَلَى سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ ؎ وَ

رُؤُوسُهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ٢١ وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ اتَّبَعَتْهُمْ

ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ مَا أَلْتَنَاهُمْ

مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ ؎ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهينٌ ٢٢

وَ أَمَدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَ لَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ٢٣ يَتَنَزَّعُونَ

૫૨. સૂર: અત્-તૂર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૪૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તૂરના, (૨-૩) અને એક એવા સ્પષ્ટ ગ્રંથના જે પાતળી ખાલ પર લખાયેલો છે, (૪) અને આબાદ ઘરના ! (૫) અને ઊંચી છતના ! (૬) અને લહેરાતા-ઉછળતા સમુદ્રના, (૭) કે તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની યાતના ચોક્કસ ઘટિત થવાની છે, (૮) જેને કોઈ ટાળનાર નથી.^(૧) (૯-૧૦) એ દિવસે તે આવશે, જ્યારે આકાશ અત્યંત ખરાબ રીતે ડગમગશે અને પર્વતો ઊડતા ફરશે. (૧૧-૧૨) વિનાશ છે તે દિવસે એ ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે, જેઓ આજે ખેલ તરીકે પોતાની દલીલબાજીઓમાં પડેલા છે. (૧૩) જે દિવસે તેમને ધક્કા મારી-મારીને જહન્નમ (નર્ક)ની આગ તરફ લઈ જવામાં આવશે, (૧૪) ત્યારે તેમને કહેવામાં આવશે, “આ એ જ આગ છે, જેને તમે ખોટી ઠેરવતા હતા. (૧૫) હવે બતાવો, આ જાદૂ છે કે પછી તમને સૂઝતું નથી? (૧૬) જાઓ, હવે બળો આમાં. તમે ચાહે ધૈર્ય રાખો કે ન રાખો, તમારા માટે સરખું છે. તમને એવો જ બદલો આપવામાં આવી રહ્યો છે, જેવાં તમે કર્મ કરતા હતા.”

(૧૭) મુત્તકી (ઈશપરાયણ-સંયમી) લોકો ત્યાં બાગો અને ને'મતો (કૃપાઓ)માં હશે, (૧૮) આનંદ લઈ રહ્યા હશે એ વસ્તુઓનો, જે તેમનો રબ તેમને આપશે, અને તેમનો રબ તેમને દોજખની યાતનાથી બચાવી લેશે. (૧૯) (તેમને કહેવામાં આવશે,) ખાઓ અને પીઓ આનંદથી પોતાના એ કર્મોના બદલામાં, જે તમે કરતા રહ્યા છો. (૨૦) તેઓ સામ-સામે બિછાવેલા આસનો પર ગાવ-તકિયાને અઢેલીને બેઠાં હશે અને અમે સુંદર નયનોવાળી હૂરો (અપ્સરાઓ)ના તેમના સાથે વિવાહ કરી દઈશું. (૨૧) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા છે અને જેમના સંતાનો પણ કેટલેક અંશે ઈમાન પર તેમના પગલે ચાલ્યા છે એ સંતાનોને પણ અમે (જન્નતમાં) તેમના સાથે મેળવી દઈશું અને તેમના કર્મમાં તેમને સહેજ પણ ઘટ આપીશું નહીં. દરેક વ્યક્તિ પોતાની કમાણીના અવેજમાં ગીરવે છે.^(૨) (૨૨) અમે તેમને દરેક પ્રકારના ફળ અને માંસ, જે વસ્તુ માટે પણ તેમનું મન ઈચ્છશે, પુષ્કળ પ્રમાણમાં આપ્યે જઈશું. (૨૩) તેઓ એક-બીજા પાસેથી શરાબના

૧. રબના અઝાબથી અભિપ્રેત આખિરત (પરલોક) છે, કેમ કે ઈન્કાર કરનારાઓ માટે તેનું આવવું અઝાબ જ છે. તેના આવવા પર પાંચ વસ્તુઓના સોગંદ ખાવામાં આવ્યા છે, અર્થાત્ આ વસ્તુઓ તેના આગમનને સિદ્ધ કરે છે : (૧) તૂર, જ્યાં એક પીઠિત કોમને ઉઠાવવા અને એક અત્યાચારી કોમને પતનગ્રસ્ત કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. આ નિર્ણય એ વાતની નિશાની છે કે અલ્લાહની આ દુનિયા અંધેર નગરી નથી. (૨) પવિત્ર ગ્રંથોનો સંગ્રહ, જે પ્રાચીન યુગમાં એક પાતળી ખાલ પર લખવામાં આવતો હતો અને તે તેના પર સાક્ષી છે કે દરેક યુગમાં અલ્લાહ તરફથી આવનારા પયગંબરોએ આખિરતના આવવાના સમાચાર આપ્યા છે. (૩) ‘આબાદ ઘર’ એટલે ખાન-એ-કાબા, જે એક વેરાન ભૂમિમાં બનાવવામાં આવ્યું અને પછી અલ્લાહે તેને એ આબાદી પ્રદાન કરી, જે દુનિયામાં કોઈ ઈમારતને પ્રદાન કરવામાં નથી આવી. આ એ વાતની નિશાની છે કે અલ્લાહના પયગંબર હવામાં વાતો નથી કર્યા કરતા. હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ-એ જ્યારે આને નિર્જન પહાડોની વચ્ચે નિર્માણ કરીને હજજ માટે પોકાર કર્યો હતો તે વખતે કોઈ અનુમાન કરી શકતું ન હતું કે હજરો વર્ષ સુધી દુનિયા તેના તરફ ખેંચાઈને ચાલી આવશે.

فِيهَا كَاسًا لَا لَعُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيهِمْ ۲۲ وَيُطَوَّفُ
 عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لَوْلُوهُمْ مَكْنُونٌ ۲۳ وَأَقْبَلَ
 بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۲۴ قَالُوا إِنَّا كُنَّا
 قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ۲۵ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا
 وَوَقَدْنَا عَدَابَ السَّعِيرِ ۲۶ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ ۲
 إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ۲۸ فَذَكَرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ
 رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ۲۹ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ
 تَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ۳۰ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي
 مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ۳۱ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ
 بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ ۳۲ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ۳
 بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ۳۴ فليأتوا بحديثٍ مثله إن كانوا
 صدقين ۳۵ أَمْ خَلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۳۶
 أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ۳ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ۳۸
 أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَيْكَ أَمْ هُمُ الْمُضْطَبَّرُونَ ۳۹
 أَمْ لَهُمْ سُلْمٌ لَيْسَ مَعُونٍ فِيهِ ۳ فليأتِ مُسْتَوْعِمَهُمْ
 بِسُلْطَنِ مُبِينٍ ۴۰ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنَاتُ ۴۱
 أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مَثْقَلُونَ ۴۲ أَمْ
 عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ۴۳ أَمْ يُرِيدُونَ
 كَيْدًا ۴ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ۴۴ أَمْ لَهُمْ

જામ ઉતાવળથી લઈ રહ્યા હશે, જેમાં ન બકવાદ હશે, ન દુષ્પરિત્રતા. (૩) (૨૪) અને તેમની સેવામાં એ છોકરાઓ દોડતાં ફરતા હશે, જે તેમના જ (સેવા) માટે ખાસ હશે, એવા સુંદર જાણે છુપાવીને રાખેલા મોતી. (૨૫) આ લોકો પરસ્પર એક-બીજાથી (દુનિયામાં થઈ ગયેલા) વૃત્તાંતો વિષે પૂછશે. (૨૬) આ લોકો કહેશે કે અમે પહેલાં અમારા કુટુંબીઓમાં ડરીને જીવન પસાર કરતા હતા, (૨૭) છેવટે અલ્લાહે અમારા પર કૃપા કરી અને અમને દઝાડી દેનારી હવાની યાતનાથી બચાવી લીધા, (૨૮) અમે પાછલા જીવનમાં તેના જ પાસે દુઆઓ માગતા હતા. તે ખરેખર ઘણો જ ઉપકારી અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૧)

(૨૯) તો હે નબી સલ્લ.! તમે શિખામણ આપતા રહો. પોતાના રબની કૃપાથી ન તમે જયોતિષ છો, ન ઉન્માદગ્રસ્ત. (૫)

(૩૦) શું આ લોકો એમ કહે છે કે આ વ્યક્તિ કવિ છે, જેના માટે અમે કાળચક્ર ફરે તેની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા છીએ? (૩૧) આમને કહો, ભલે, પ્રતીક્ષા કરો, હું પણ તમારા સાથે પ્રતીક્ષા કરું છું. (૩૨) શું આ લોકોની બુદ્ધિઓ આમને આવી જ વાતો કરવાનું કહે છે? કે પછી હકીકત એ છે કે આ લોકો વૈમનસ્યમાં હદ વટાવી ગયેલા લોકો છે? (૬)

(૩૩) શું આ લોકો કહે છે કે આ માણસે આ કુર્આન પોતે ઘડી કાઢ્યું છે? સાચી વાત એ છે કે આ લોકો ઈમાન લાવવા માગતા નથી. (૩૪) જો આ લોકો પોતાના આ કથનમાં સાચા છે તો આવો જ યશસ્વી—ગૌરવશાળી એક કલામ (વાણી) બનાવી લાવે.

(૩૫) શું આ લોકો કોઈ સર્જનહાર વગર સ્વયં પેદા થઈ ગયા છે? કે તેઓ પોતે જ પોતાના સર્જનહાર છે? (૩૬) કે ધરતી અને આકાશોને આમણે પેદા કર્યા છે? વાસ્તવિકતા એ છે કે આ લોકો વિશ્વાસ ધરાવતા નથી. (૭)

(૩૭) શું તારા રબના ખજાના આમના કબ્જામાં છે? કે તેમના પર આમની જ આજ્ઞા ચાલે છે? (૮)

(૩૮) શું આમની પાસે કોઈ સીડી છે, જેના પર ચઢીને આ લોકો ઉપરના લોકનો ભેદ લઈ લે છે? આ લોકોમાંથી જેણે ભેદ લઈ લીધો હોય તે લાવે કોઈ સ્પષ્ટ પ્રમાણ.

(૩૯) શું અલ્લાહ માટે તો પુત્રીઓ છે અને તમારા લોકો માટે પુત્રો? (૯)

(૪૦) શું તમે આમના પાસેથી કોઈ બદલો માગો છો કે બળજબરીથી પહેલ દંડના બોજ હેઠળ દબાતા જાય છે? (૪૧) શું આમના પાસે અદૃશ્યની હકીકતોનું જ્ઞાન છે કે જેના આધારે તેઓ આ લખી રહ્યા હોય? (૧૦)

(૪) 'ઊંચી છત' અર્થાત આકાશ અને (૫) લહેરાતો-ઉછળતો સમુદ્ર એ અલ્લાહના ચમત્કારની સ્પષ્ટ નિશાનીઓ છે અને સાક્ષી આપી રહી છે કે તેમને બનાવવાવાળો આખિરત ઘટિત કરવામાં અસમર્થ નથી હોઈ શકતો.

૨. અર્થાત, જે રીતે કોઈ વ્યક્તિ કરજ અદા કર્યા વગર ગીરો નથી છોડાવી શકતો, એ જ રીતે કોઈ વ્યક્તિ કર્જ (કર્તવ્ય) અદા કર્યા વગર પોતાને અલ્લાહની પૂછપરછથી નથી બચાવી શકતો. સંતાન જો પોતે નેક નથી, તો પિતા-દાદાની નેકી તેનો ગીરો છોડાવી શકતો નથી.

૩. અર્થાત, એ શરાબ નશો પેદા કરનારી નહીં હોય કે તેને પીને તે કેફમાં ચક્ર્યૂર થઈ જાય અને બેહુદી (અવિવેકી) બકવાદ કરવા લાગે, અથવા ગાળાગાળી અને ધોલધપાટ પર ઉતરી આવે, અથવા એ પ્રકારની અસ્વીલ હરકતો કરવા લાગે, જેમ કે દુનિયાના શરાબ પીનારાઓ કરે છે.

إِلَهَ غَيْرِ اللَّهِ ۖ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝ وَإِنَّا
 نِيرُوا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ
 مَّرْكُومٌ ۝ فَذَرَهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ
 يُصْعَقُونَ ۖ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا
 وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ۗ وَإِنَّا لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا
 دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَأَصْبِرْ
 بِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ
 تَقُومُ ۖ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ۝

(૪૨) શું આ લોકો કોઈ ચાલ ચાલવા માગે છે ? જો આ વાત છે તો કુફ (ઈન્કાર) કરનારાઓ પર તેમની ચાલ ઊલટી પડશે.

(૪૩) શું અલ્લાહ સિવાય આ લોકોનો કોઈ બીજો ઉપાસ્ય છે ? અલ્લાહ પવિત્ર છે એ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય)થી જે આ લોકો કરી રહ્યા છે.

(૪૪) તો આ લોકો આકાશના ટુકડા પણ પડતા જોઈ લે, તો કહેશે કે આ વાદળ છે જે ઘેરાતા આવી રહ્યા છે. (૪૫) તો હે નબી સલ્લ ! આમને એમની હાલત પર છોડી દો, ત્યાં સુધી કે આ લોકો પોતાના તે દિવસે પહોંચી જાય, જેમાં તેમને મારીને પાડી દેવામાં આવશે, (૪૬) જે દિવસે ન એમની પોતાની કોઈ ચાલ એમના કોઈ કામ આવશે, ન કોઈ તેમની મદદે આવશે, (૪૭) અને તે સમયના આગમન પહેલાં પણ અત્યાચારીઓ માટે એક યાતના છે, પરંતુ આમના પૈકી મોટાભાગના જાણતા નથી.

(૪૮) હે નબી સલ્લ ! પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો ફેંસલો આવે ત્યાં સુધી ધૈર્ય રાખો. તમે અમારી નજરમાં છો. તમે જ્યારે ઊઠો તો પોતાના રબની પ્રશંસા સાથે તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો, ^(૧૧) (૪૮) રાત્રે પણ તેની તસ્બીહ કરો અને તારાઓ જ્યારે પાછા વળે છે તે વખતે પણ. ^(૧૨) (રુકૂઅ-૨)

૪. અર્થાત્, અમે અહીં ભોગવિલાસમાં લીન અને પોતાની દુનિયામાં મગ્ન થઈને ગફલતનું જીવન જીવી રહ્યા ન હતા, બલકે હંમેશા અમને એ પટકો લાગેલો રહેતો હતો કે ક્યાંક અમારાથી કોઈ એવું કામ ન થઈ જાય, જેના પર અલ્લાહના ત્યાં અમારી પકડ થાય. અહીં વિશેષરૂપે પોતાના ઘરવાળાઓની વચ્ચે ડરતા રહીને જીવન વીતાવવાનો ઉલ્લેખ એટલા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે વ્યક્તિ સૌથી વધારે જેના કારણે ગુનાઓમાં પડતો હોય છે તે પોતાના બાળ-બચ્ચાંને મોજમજા કરાવવા અને તેમની દુનિયા બનાવવાની ચિંતા હોય છે.
૫. આખિરતનું ચિત્ર પ્રસ્તુત કર્યા પછી હવે પ્રવચનની દિશા મક્કાના કાફિરોના એ હઠામ્રહ તરફ વળી રહી છે, જેનાથી તેઓ અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ના આમંત્રણનો સામનો કરી રહ્યા હતા. આ આયતમાં સંબોધન દેખીતી રીતે તો હુઝૂર સલ્લ.ને છે, પરંતુ વાસ્તવમાં આપના માધ્યમથી આ વાત મક્કાના કાફિરોને સંબોધાવવાનો હેતુ છે.
૬. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યોમાં વિરોધીઓના બધા પ્રોપેગન્ડાની હવા કાઢી નાખવામાં આવી છે. દલીલનો સાર એ છે કે આ કુરૈશના સરદારો અને વડાઓ ખૂબ બુદ્ધિશાળી બનીને ફરી રહ્યા છે, પણ શું તેમની બુદ્ધિ એ જ કહ્યું છે કે જે વ્યક્તિ શાયર (કવિ) નથી તેને શાયર કહો, જેને આખી કોમ એક સમજદાર વ્યક્તિની હેસિયતથી જાણે છે તેને પાગલ કહો, અને જે વ્યક્તિનો જયોતિષથી દૂરનો પણ કોઈ સંબંધ પણ નથી તેને અકારણ જયોતિષ ઠેરવો છો. એક જ વ્યક્તિ છેવટે એકી સાથે શાયર, પાગલ અને જયોતિષ કેવી રીતે હોઈ શકે છે.
૭. અર્થાત્, મૌખિક સ્વીકાર કરો છો કે તેમનો અને સમગ્ર દુનિયાનો સર્જનહાર અલ્લાહ છે, પરંતુ જ્યારે કહેવામાં આવે છે કે તો પછી બંદગી પણ એ જ અલ્લાહની કરો, તો લડવા પર તૈયાર થઈ જાઓ છો. આ એ વાતનો પુરાવો છે કે આમને અલ્લાહ પર શ્રદ્ધા નથી.
૮. આ મક્કાના કાફિરોના એ વાંધાનો જવાબ છે કે છેવટે મુહમ્મદ બિન અબ્દુલ્લાહ (સલ્લ.)ને જ શા માટે રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવવામાં આવ્યા. આ જવાબનો અર્થ એ છે કે આ લોકોને પથભ્રષ્ટતામાંથી બહાર કાઢવા માટે છેવટે કોઈને તો રસૂલ નિયુક્ત કરવાનો હતો. હવે પ્રશ્ન એ છે કે આ નિર્ણય કરવાનું કામ કોનું છે કે અલ્લાહ પોતાનો રસૂલ કોને બનાવે અને કોને ન બનાવે ? જો આ લોકો અલ્લાહ બનાવેલ રસૂલને માનવાનો ઈન્કાર કરે છે, તો તેનો અર્થ એ છે કે કાં તો ખુદા (ઈશ્વર)ની ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)ના માલિક આ લોકો પોતાને સમજી બેસ્યા છે, અથવા તો પછી તેમનો ભ્રમ એ છે કે પોતાની ખુદાઈનો માલિક તો ખુદા જ છે, પણ તેમાં આદેશ તેમનો ચાલે.
૯. અર્થાત્, જો તમને રસૂલની વાત માનવાથી ઈન્કાર છે, તો તમારા પાસે સ્વયં હકીકતને જાણવાનું છેવટે માધ્યમ શું છે ? શું તમારામાં કોઈ વ્યક્તિ ઉચ્ચ-લોકમાં પહોંચેલો છે અને અલ્લાહ તુઆલા, કે તેના ફરિશ્તાઓથી તેણે પ્રત્યક્ષ એ જાણી લીધું છે કે એ આસ્થાઓ તદ્દન હકીકત અનુસાર છે, જેના પર તમે લોકો પોતાના ધર્મનો આધાર મૂકેલો છે ? આ દાવો જો તમે નથી કરતા, તો પછી તમે પોતે વિચાર કરો કે આનાથી વધારે હાંસીપાત્ર આસ્થા

બીજી કઈ હોઈ શકે છે કે તમે સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અલ્લાહ માટે સંતાન પ્રસ્તાવિત કરો છો અને સંતાન પણ છોકરીઓ, જેમને તમે પોતે પોતાના માટે અપમાનનું કારણ સમજો છો.

૧૦. અર્થાત્, શું આ લોકો લખીને આપી શકે છે કે ગૈબ (અદૃશ્ય, પરોક્ષ)ની હકીકતો વિશે રસૂલના વર્ણનોને ખોટા તેઓ એટલા માટે ઠેરવી રહ્યા છે કે ગૈબના પરદાની પાછળ જાંકીને તેમણે જોઈ લીધું છે કે હકીકત એ નથી જે રસૂલ વર્ણવી રહ્યા છે ?
૧૧. અર્થાત્, જ્યારે તમે નમાઝ માટે ઊભા થાઓ, તો અલ્લાહની પ્રશંસા અને તસ્બીહ (મહિમાગાન) થી તેનો આરંભ કરો. આ જ આદેશના અનુપાલનમાં અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.એ એ આદેશ કર્યો કે નમાઝની શરૂઆત 'તકબીરે તહરીમા' (અલ્લાહ અકબર) પછી આ શબ્દોથી કરવામાં આવે : સુબ્હા-ન-કલ્લાહુમ્મ વ બિહમ્મિ-ક વ તબાર-કસ્મુ-ક વ તઆલા જદુ-ક વ લા ઈલાહ ગૈરુ-ક.
૧૨. આનાથી તાત્પર્ય ફજ્જની નમાઝનો સમય છે.

૫૩. અન્-નજમ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલા જ શબ્દ 'વન્-નજમ' (સોગંદ છે તારાના)થી લેવામાં આવ્યું છે અને માત્ર પ્રતીકના રૂપે આને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસઉદ (રદિ.)નું કથન છે કે, “પહેલી સૂર:, જેમાં સિજદાની આયત અવતરિત થઈ, અન્-નજમ છે.” તે સાથે એ કે આ કુર્આન-મજીદની એ પહેલી સૂર: છે, જેને રસૂલુલ્લાહ (સલ્લ.)એ કુરૈશના એક જન-સમૂહમાં (અને ઈબ્ને મરદૂયાની રિવાયત મુજબ કા'બામાં) સંભળાવી હતી. જન-સમૂહમાં કાફિર અને મોમિનબધા જ ઉપસ્થિત હતા. અંતમાં જયારે આપ (સલ્લ.)એ સિજદાની આયત પઢીને સિજદો કર્યો તો તમામ ઉપસ્થિત લોકો આપ (સલ્લ.)ની સાથે સિજદામાં પડી ગયા અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના તે મોટા-મોટા સરદારો સુદ્ધાં, જેઓ વિરોધ કરવામાં મોખરે રહેતા હતા, સિજદો કર્યા વિના રહી ન શક્યા. ઈબ્ને સઅદ વર્ણવે છે કે આના પહેલાં રજજબ નબવી સન ૦૫ માં સહાબા-કિરામનો એક નાનકડો સમૂહ હબશા તરફ હિજરત કરી ચૂક્યો હતો. પછી જયારે એ જ વર્ષે રમઝાનમાં આ ઘટના બની, તો હબશાના હિજરતીઓ સુધી આ ઘટના એ રૂપમાં પહોંચી કે મક્કાના કાફિરો મુસલમાન થઈ ગયા છે. આ સમાચાર સાંભળીને તેમાંથી કેટલાક લોકો શવ્વાલ નબવી સન ૦૫માં મક્કા પરત આવી ગયા, પરંતુ અહીં આવીને જાણવા મળ્યું કે અહીં તો પહેલાંની જેમ જ અત્યાચારની ચક્કી એ જ રીતે ચાલી રહી છે, જે રીતે પહેલાં ચાલી રહી હતી. અંતે, હબશાની બીજી હિજરતની ઘટના બની, જેમાં પહેલી હિજરત કરતાં પણ વધુ લોકો મક્કા છોડીને જતા રહ્યા. આમ, એ વાત લગભગ નિશ્ચિતરૂપે જણાઈ આવે છે કે આ સૂર: રમઝાન નબવી સન ૦૫ માં અવતરિત થઈ છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

ઉત્તરાણકાળની આ વિગતો પરથી ખબર પડી જાય છે કે તે સંજોગો કેવા હતા, જેમાં આ સૂર:નું અવતરણ થયું. મક્કાના કાફિરોના નિરંતર એ પ્રયત્નો રહેતા હતા કે ઈશ-વાણીને ન પોતે સાંભળે, ન કોઈને સાંભળવા દે અને તેના વિરુદ્ધ જાત-જાતની બ્રામક વાતો ફેલાવીને માત્ર પોતાના દુષ્પ્રચારના બળે આપ (સલ્લ.)ના

આહવાનને દબાવી દે. આ જ સંજોગોમાં એક દિવસે પવિત્ર હરમ (કા'બા)માં જ્યારે આ ઘટના ઘટી કે નબી (સલ્લ.)ની જબાનથી સૂર: નજમને સાંભળીને આપ (સલ્લ.)ના સાથે કુરૈશના કાફિરો પણ સિજદામાં પડી ગયા, તે પછી એમને ભારે મૂઝવણ થઈ કે આ અમારાથી કેવી નબળાઈ પ્રગટ થઈ ગઈ, અને લોકોએ પણ એ કારણે તેમને ઠપકો આપવા માંડ્યો કે બીજાઓને તો આ વાણી સાંભળવાની મનાઈ કરતા હતા, આજે પોતે તેને ન માત્ર કાન લગાડીને સાંભળી, બલ્કે મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની સાથે સિજદામાં પણ પડી ગયા. છેવટે તેમણે એ વાત બનાવીને પોતાનો પીછો છોડાવ્યો કે ભાઈ, અમારા કાનોએ તો “હવે જરા બતાવો તમે ક્યારેય આ લાત અને ઉઝૂઝા અને ત્રીજી એક દેવી મનાતની હકીકત પર કંઈ વિચાર કર્યો છે?” પછી મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની જબાનથી આ શબ્દો સાંભળ્યા હતા, “આ ઉચ્ચ કોટિની દેવીઓ છે અને એમની ભલામણની ચોક્કસ અપેક્ષા કરી શકાય છે.” આથી અમે માન્યું કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) આપણી રીત પર પાછા આવી ગયા છે. જો કે કોઈ પાગલ માણસ જ આવું વિચારી શકતો હતો કે આ સમગ્ર સૂર:ના સંદર્ભમાં તે વાક્યોનું પણ કોઈ સ્થાન હોઈ શકે છે, જે અંગે તેમનો દાવો હતો કે તેમના કાનોએ સાંભળ્યા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

પ્રવચનનો વિષય મક્કાના કાફિરોને એ વલણની ભૂલ માટે ચેતવવાનો છે, જે તેમણે કુર્આન અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) વિશે અપનાવી રાખ્યું હતું. ચર્ચા એ રીતે શરૂ કરવામાં આવી છે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) બહેકી ગયેલા અને ભટકેલા માણસ નથી, જેમ કે તમે એમના વિશે પ્રચાર કરતા ફરી રહ્યા છો અને ન ઈસ્લામનું આ શિક્ષણ અને આમંત્રણ તેમણે સ્વયં પોતાના મનથી ઘડી કાઢ્યું છે, જેમ કે તમે પોતાની રીતે સમજી બેઠા છો, બલ્કે જે કંઈ તેઓ પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે તે વિશુદ્ધ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) છે, જે તેમના પર અવતરિત કરવામાં આવે છે. જે સચ્ચાઈઓ તેઓ તમારા સામે વર્ણવી રહ્યા છે, તે તેમની પોતાની કલ્પના અને અનુમાનોની ઉપજ નથી, બલ્કે તેમણે નજરો-નજર નિહાળેલી હકીકતો છે. આ પછી કમવાર ત્રણ વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા છે —

એક એ કે શ્રોતાઓને સમજાવવામાં આવ્યું છે કે જે ધર્મનું તમે અનુસરણ કરી રહ્યા છો, તેનો પાયો માત્ર અટકળ અને મનમાની કલ્પનાઓ પર સ્થિત છે. તમે જે ધારણાઓ-માન્યતાઓ અપનાવી રાખી છે, એમાંથી કોઈ માન્યતા પણ જ્ઞાન અને દલીલ પર આધારિત નથી, બલ્કે કેટલીક ઈચ્છાઓ છે, જેના માટે તમે કેટલીક અંધશ્રદ્ધાઓને સત્ય સમજી બેસ્યા છો. આ એક ખૂબ મોટી પાયાની ભૂલ છે, જેમાં તમે લોકો ગ્રસ્ત છો. આ ભૂલમાં તમારા પડવાનું મૂળ કારણ એ છે કે તમને આધિરત

(પરલોક)ની કોઈ ચિંતા નથી, બસ દુનિયા જ તમને જોઈએ છે, તેથી તમને સત્યના જ્ઞાનની કોઈ ઈચ્છા નથી.

બીજું એ કે લોકોને એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહ જ સંપૂર્ણ સૃષ્ટિનો માલિક અને સર્વાધિકારી છે. સન્માર્ગ પર તે છે, જે તેના માર્ગ પર હોય અને પથભ્રષ્ટ તે છે, જે આ માર્ગથી ચલિત થયેલો હોય. દરેકના કર્મને તે જાણે છે અને તેના ત્યાં અનિવાર્યપણે બૂરાઈનો બદલો બૂરો અને ભલાઈનો બદલો ભલો મળીને જ રહેવાનો છે.

ત્રીજું એ કે સત્ય-ધર્મના તે કેટલાક પ્રાચીન તથ્યો લોકોના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે, જે કુર્આન-મજીદના અવતરણના સેંકડો વર્ષ પહેલાં હજરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) અને હજરત મૂસા (અલૈ.) પર અવતરિત ધર્મ-ગ્રંથોમાં વર્ણવવામાં આવી ચૂક્યા હતા, જેથી તેમને ખ્યાલ આવે કે આ તે આધારભૂત તથ્યો છે, જે હંમેશાથી અલ્લાહના પયગંબરો વર્ણવતા આવ્યા છે.

આ ચર્ચાઓ પછી પ્રવચન એ વાત પર સમાપ્ત કરવામાં આવ્યું છે કે ફેંસલાની ઘડી નજીક આવી પહોંચી છે, જેને કોઈ ટાળનાર નથી. તે ઘડીના આગમન પહેલાં હજરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) અને કુર્આન-મજીદ દ્વારા તમને લોકોને એ જ રીતે ચેતવવામાં આવી રહ્યા છે, જે રીતે અગાઉ લોકોને ચેતવવામાં આવ્યા હતા. હવે શું આ જ તે વાત છે, જે તમને અનોખી લાગે છે, જેની તમે હાંસી ઉડાવો છો ?

رُكُوعًا ۲۱

(۵۳) سُورَةُ التَّجْمِ مَكِّيَّةٌ (۲۳)

آيَاتُهَا ۲۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَالتَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۙ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ۚ

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۙ

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ۙ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ۖ وَهُوَ

بِالْأَفْقِ الْأَعْلَىٰ ۗ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ۗ فَكَانَ قَابَ

قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ۖ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ۗ مَا

كَذَّبَ الْقَوَادِمَ رَأَىٰ ۖ أَقْتَمَرُونَ ۗ عَلَا مَا يَرَىٰ ۖ

وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۖ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ۖ

عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ ۖ إِذْ يَعْشَى الْبَدْرَ مَا يَعْشَىٰ ۙ

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ۖ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ

الْكُبْرَىٰ ۖ أَفَرَأَيْتُمْ اللَّتَّ وَالْعُرَىٰ ۖ وَمَنْوَةَ الثَّالِثَةِ

الْأُخْرَىٰ ۖ أَلَيْسَ لِكُلِّ ذَكَرٍ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ۖ تِلْكَ إِذْ أَوْحَيْنَا

صَيْزُورَ ۖ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمِيَّتُوهَا أَنْتُمْ وَ

أَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ۗ إِنْ يَتَّبِعُونَ

إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ ۗ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ

رَبِّهِمُ الْهُدَىٰ ۗ أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ۖ فَلِئِنَّ

الْأُخْرَةَ وَالْأُولَىٰ ۗ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمٰوٰتِ لَا

تُعْجِبُ شِفَاعَتَهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ

૫૩. સૂર: અન્-નજમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આપતો-૬૨)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તારાની, જ્યારે તે ડૂબ્યો,^(૧) (૨) તમારો સાથી ન ભટક્યો છે, ન બહેક્યો છે.^(૨) (૩) તે પોતાના મનની ઈચ્છાઓથી નથી બોલતો. (૪) આ તો એક વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) છે, જે તેના પર અવતરિત કરવામાં આવે છે. (૫) તેને તે જબરજસ્ત શક્તિશાળીએ શિક્ષા આપી છે, (૬) જે મોટો તત્વદર્શી છે.^(૩) તે સામે આવીને ઊભો થઈ ગયો, (૭) જ્યારે તે ક્ષિતિજના ઉપરના કિનારે હતો,^(૪) (૮) પછી નજીક આવ્યો અને ઉપર રોકાઈ ગયો, (૯) ત્યાં સુધી કે બે કમાનો જેટલું અથવા તેનાથી થોડું ઓછું અંતર રહી ગયું.^(૫) (૧૦) ત્યારે તેણે અલ્લાહના બંદાને વહી પહોંચાડી, જે પણ વહી તેણે પહોંચાડવાની હતી. (૧૧) આંખોએ જે કંઈ જોયું, હૃદયે તેમાં જૂઠ ન ભેળવ્યું.^(૬) (૧૨) હવે શું તમે એ વસ્તુ માટે તેનાથી ઝઘડો છો, જેને તે આંખોથી નિહાળે છે ?

(૧૩-૧૪) અને એક વખત ફરીથી તેણે 'સિદ્રતુલ્ મુન્તાહા'^(૭)ની પાસે તેને ઊતરતો જોયો, (૧૫) જ્યાં પાસે જ જન્મતુલ-માવા (સ્વર્ગ-સદૈવ રહેવાનું ઠેકાણું) છે. (૧૬) તે વખતે 'સિદરહ' (બોરડી) પર છવાઈ રહ્યું હતું, જે કંઈ છવાઈ રહ્યું હતું, (૧૭) નજર ન તો અંજાઈ, ન હદથી આગળ વધી, (૧૮) અને તેણે પોતાના રબની મોટી-મોટી નિશાનીઓ જોઈ.^(૮)

(૧૯) હવે બતાવો તો જરા, તમે ક્યારેય આ 'લાત' અને આ 'ઉઝૂઆ' (૨૦) અને ત્રીજી એક દેવી 'મનાત'ની હકીકત પર જરા પણ વિચાર કર્યો છે ?^(૯) (૨૧) શું પુત્રો તમારા માટે છે અને પુત્રીઓ અલ્લાહ માટે ?^(૧૦) (૨૨) આ તો પછી ભારે કપટયુક્ત વહેંચણી થઈ ! (૨૩) વાસ્તવમાં તે કંઈ નથી, પરંતુ માત્ર કેટલાક નામો જે તમે અને તમારા બાપ-દાદાઓએ રાખી લીધા છે. અલ્લાહે આમના માટે કોઈ સનદ નથી ઊતારી. હકીકત એ છે કે લોકો માત્ર અટકળો પાછળ ચાલી રહ્યા છે અને મનેચ્છાઓના ભક્ત બનેલા છે. જો કે તેમના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી તેમના પાસે માર્ગદર્શન આવી ચૂક્યું છે. (૨૪) શું મનુષ્ય જે કંઈ ઈચ્છે તેના માટે એ જ સત્ય છે ?^(૧૧) (૨૫) દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)નો માલિક તો અલ્લાહ જ છે. (રુકૂઅ-૧)

(૨૬) આકાશીમાં કેટલાય ફરિશ્તાઓ મોજૂદ છે. તેમની ભલામણ કંઈ પણ કામ આવી શકતી નથી, જ્યાં સુધી અલ્લાહ કોઈ એવા વ્યક્તિ માટે તેની પરવાનગી ન આપે,

૧. અર્થાત્, જ્યારે અંતિમ તારો અસ્ત થઈને સવારનો પ્રકાશ નીકળ્યો.
૨. 'સાથી'થી અભિપ્રેત અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. છે, કેમ કે આપ મક્કાના કાફિરો માટે કોઈ અજાણ્યા ન હતા, બલકે તેમના જ વચ્ચે પેદા થયા અને બાળકથી યુવાન અને યુવાનીથી આધેડ ઉંમરે પહોંચ્યા. અર્થ એ છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. તમારા જાણીતા અને પરિચિત માણસ છે. આ વાત સવારના પ્રકાશની જેમ સ્પષ્ટ છે કે તેઓ બહેડેલા અને ભટકેલા માણસ નથી.
૩. આનાથી તાત્પર્ય અલ્લાહ તુઆલા નથી, બલકે હઝરત જિબ્રઈલ અલૈ. છે, જેમ કે આગળના વિષયથી સ્વયં એ વાત સ્પષ્ટ થઈ રહી છે.

لَمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى ۖ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
لَيَسْتَوُونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْوِيَةً الْأُنثَى ۚ وَمَا لَهُمْ بِهِ
مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ ۚ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا
يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۚ فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى ه
عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۚ ذَلِكَ
مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ
عَنْ سَبِيلِهِ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَى ۚ وَ لِلَّهِ مَا
فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَيَجْزِي الَّذِينَ
أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِي الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى ۚ
الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبِيرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ ۚ
إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۚ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ
مِّنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ ۚ
فَلَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اتَّقَى ۚ أَفَرَأَيْتَ
الَّذِي تَوَلَّى ۚ وَاعْطَى قَلِيلًا وَأَكْدَى ۚ أَعِنْدَهُ
عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ بِرُءُوسِهِ ۚ أَمْ لَمْ يُدْخِلْنَا بِهَا فِي صُحُفِ
مُوسَى ۚ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى ۚ أَلَمْ تَرَ وَابِرًا رَّهًا
وَوَدًّا أُخْرَى ۚ وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ۚ
وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى ۚ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى ۚ
وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنتَهَىٰ ۚ وَأَنَّهُ هُوَ أَصْحَاكُ وَأَبْكَىٰ ۚ

الزَّيغ

الزَّيغ

مَنْزِلٌ ۚ

જેના માટે તે કોઈ નિવેદન સાંભળવા માગે અને તેને પસંદ કરે. (૨૭) પરંતુ જે લોકો આખિરતમાં માનતા નથી તેઓ ફરિશ્તાઓને દેવીઓના નામની સંજ્ઞા આપે છે, (૨૮) જો કે આ બાબતનું કોઈ જ્ઞાન તેમને પ્રાપ્ત નથી. તેઓ માત્ર અટકળના પાછળ ચાલી રહ્યા છે, અને અટકળ સત્યની જગ્યાએ કોઈ કામ આપી શકતી નથી. (૨૯) પછી હે નબી સલ્લ.! જે વ્યક્તિ અમારા ઝિક (અનુસ્મરણ)થી મુખ ફેરવે છે અને દુનિયાના જીવન સિવાય જેને કંઈ જોઈતું નથી, તેને તેના હાલ પર છોડી દો. (૩૦) આ લોકો^(૧૩)ના જ્ઞાનની પહોંચ માત્ર અહીં સુધી જ છે. એ વાત તારો રબ જ વધુ જાણે છે કે તેના રસ્તેથી કોણ ભટકી ગયેલો છે અને કોણ સન્માર્ગ પર છે, (૩૧) અને ધરતી અને આકાશોની દરેક વસ્તુનો માલિક અલ્લાહ જ છે — જેથી^(૧૪) અલ્લાહ બૂરાઈ કરનારાઓને તેમના કર્મનો બદલો આપે અને તે લોકોને સારું વળતર આપે જેમણે ભલાઈનો માર્ગ અપનાવ્યો છે, (૩૨) જેઓ મોટા ગુનાઓ અને ખુલ્લુંખુલ્લા અશ્લીલ કૃત્યોથી બચે છે, સિવાય કે કેટલાક કસૂર તેમનાથી થઈ જાય. નિ:શંક, તારા રબની કૃપાનું દામન ખૂબ વિશાળ છે. તે તમને એ સમયથી ખૂબ સારી રીતે જાણે છે, જ્યારે તેણે જમીનથી તમને પેદા કર્યા અને જ્યારે તમે પોતાની માતાઓના પેટમાં હજુ ભૂણાની સ્થિતિમાં જ હતા. તો પોતાના મનની શુદ્ધતાના દાવા ન કરો, તે જ વધુ સારી રીતે જાણે છે કે હકીકતમાં અલ્લાહથી ડરવાવાળા અને સંયમી કોણ છે. (રુકૂઅ-૨)

(૩૩) તો હે નબી સલ્લ.! તમે એ માણસને પણ જોયો, જે અલ્લાહના માર્ગથી ફરી ગયો (૩૪) અને થોડુંક આપીને રોકાઈ ગયો?^(૧૫) (૩૫) શું તેના પાસે અદૃશ્યનું જ્ઞાન છે કે તે હકીકતને જોઈ રહ્યો છે? (૩૬) શું તેને એ વાતોના કોઈ સમાચાર પહોંચ્યા નથી, જે મૂસાની પુસ્તિકાઓમાં (૩૭) અને તે ઈબ્રાહીમની પુસ્તિકાઓમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે, જેણે વફા (પ્રતિજ્ઞા અને વચન-પાલન)નો હક અદા કરી દીધો?^(૧૬) (૩૮) “એ કે કોઈ બોજ ઉઠાવનાર બીજા કોઈનો બોજ નહીં ઉઠાવે,^(૧૭) (૩૯) અને એ કે મનુષ્ય માટે આ સિવાય કશું જ નથી પરંતુ તે કે જેના માટે તેણે પ્રયાસ કર્યો છે,^(૧૮) (૪૦) અને એ કે તેના પ્રયાસો ટૂંક સમયમાં જ જોવામાં આવશે, (૪૧) પછી તેનો પૂરેપૂરો બદલો આપવામાં આવશે, (૪૨) અને એ કે છેવટે પહોંચવાનું તારા રબના જ પાસે છે, (૪૩) અને એ કે તેણે જ હસાવ્યા, અને તેણે જ રડાવ્યા,^(૧૯)

૪. ‘શિતિજ’થી તાત્પર્ય છે આકાશનો એ પૂર્વી કિનારો, જ્યાંથી સૂર્ય ઊગે છે અને દિવસનો પ્રકાશ ફેલાય છે. અભિપ્રેત એ છે કે પહેલી વાર હજરત જિબ્રઈલ અલે. જ્યારે નબી સલ્લ.ને દેખાયા તે વખતે તેઓ આકાશના પૂર્વી કિનારાથી પ્રગટ થયા હતા.

૫. અર્થાત્, આકાશના ઉચ્ચ પૂર્વી કિનારાથી પ્રગટ થયા પછી હજરત જિબ્રઈલ અલે. અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. તરફ આગળ વધવાનું શરૂ કર્યું, ત્યાં સુધી કે આગળ વધતાં-વધતાં તેઓ આપ સલ્લ.ના ઉપર આવીને અવકાશમાં સ્થિર થઈ ગયા, પછી આપની તરફ ઝુક્યા અને એટલા નજીક આવી ગયા કે આપના અને તેમના વચ્ચે માત્ર બે કમાનો જેટલું અથવા તેનાથી ઓછું અંતર રહી ગયું.

૬. અર્થાત્, આ અનુભવ જે દિવસના પ્રકાશમાં અને સંપૂર્ણ જાગૃતાવસ્થામાં ખુલ્લી આંખોથી હજરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને થયો. તેના પર તેમના હૃદયે એ ન કહ્યું કે આ આંખોનો ધોકો છે, અથવા આ કોઈ જાન કે શૈતાન છે, જે મને દેખાઈ રહ્યો છે, અથવા મારા સામે કોઈ કાલ્પનિક આકાર આવી ગયો છે અને હું જાગતી આંખોએ કોઈ સ્વપ્ન જોઈ રહ્યો છું, બલકે તેમના હૃદયે બરાબર એ જ સમજ્યું જે તેમની આંખો જોઈ રહી હતી. તેમને એ વાતમાં કોઈ શંકા ન

وَأَنَّهُ هُوَامَاتٌ وَأَحْيَا ٢٧ وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ
 الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ٢٨ مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى ٢٩ وَأَنَّ عَلَيْهِ
 النَّشَاةَ الْأُخْرَى ٣٠ وَأَنَّهُ هُوَاعْنُ وَأَقْنَى ٣١ وَأَنَّهُ
 هَوْرَبُ الشَّعْرَى ٣٢ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى ٣٣
 وَثَمُودًا قَمَا أَبْقَى ٣٤ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّنْ قَبْلُ ٣٥ إِنَّهُمْ
 كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَمَ ٣٦ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى ٣٧
 فَغَشَّاهَا مَا عَشَى ٣٨ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى ٣٩
 هَذَا نَذِيرٌ مِّنَ النَّذِرِ الْأُولَى ٤٠ أَرْقَتِ الْأَرْقَةَ ٤١
 لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ٤٢ أَفَمِنْ هَذَا
 الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ٤٣ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَتَبَكَّرُونَ ٤٤ وَ
 أَنْتُمْ سَامِدُونَ ٤٥ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ٤٦

الشَّجْدَةُ

(૪૪) અને એ કે તેણે જ મૃત્યુ આપ્યું અને તેણે જ જીવન પ્રદાન કર્યું, (૪૫) અને એ કે તેણે જ નર અને માદાનું જોડું પેદા કર્યું (૪૬) એક દીપાંથી, જ્યારે તેને ટપકાવવામાં આવે છે, (૪૭) અને એ કે બીજું જીવન પ્રદાન કરવાનું પણ તેના જ શિરે છે, (૪૮) અને એ કે તેણે જ ધનવાન બનાવ્યા અને સંપત્તિ પ્રદાન કરી, (૪૯) અને એ કે એ જ 'શિઝૂરા'નો રબ છે, (૫૦) અને એ કે તેણે જ પ્રાચીન આદને નષ્ટ કર્યા, (૫૧) અને સમૂદને એવા વિનષ્ટ કરી દીધા કે તેમનામાંથી કોઈને બાકી ન રહેવા દીધા, (૫૨) અને તેમના પહેલાં નૂહની કોમને નષ્ટ કરી, કેમ કે તે લોકો હતા જ ભારે અત્યાચારી અને વિદ્રોહી ! (૫૩) અને ઊંધી પડનારી વસ્તીઓને ઉઠાવી ફેંકી, (૫૪) પછી જે કંઈ આચ્છાદિત કરી દીધું તેમના ઉપર, જે (તમે જાણો જ છો કે) શું આચ્છાદિત કરી દીધું. (૨૦) (૫૫) તો હે મનુષ્ય ! પોતાના રબની કઈ-કઈ કૃપાઓમાં તું શંકા કરીશ ?”

(૫૬) આ એક ચેતવણી છે, અગાઉ આવેલી ચેતવણીઓમાંથી. (૫૭) આવનાર ક્ષણ નજીક આવી પહોંચી છે. (૫૮) અલ્લાહ સિવાય કોઈ તેને દૂર કરનાર નથી. (૫૯) હવે શું આ જ એ વાતો છે, જેમના પર તમે આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરો છો ? (૬૦) હસો છો, અને રડતા નથી ? (૬૧) અને ગાઈ-વગાડીને તેમને ટાળો છો ? (૬૨) ઝૂકી જાઓ અલ્લાહ સમક્ષ અને બંદગી કરો. (રુકૂઅ-૩)

થઈ કે વાસ્તવમાં આ જિબ્રઈલ અલૈ. છે અને જે સંદેશ તેઓ પહોંચાડી રહ્યા છે તે ખરેખર અલ્લાહ તરફથી વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) છે.

૭. 'સિદરહ' અરબી ભાષામાં બોરડીના વૃક્ષને કહે છે અને 'મુન્તહા'નો અર્થ છે અંતિમ છેડો. 'સિદ્રતુલમુન્તહા'નો અર્થ છે - 'એ બોરડીનું વૃક્ષ, જે અંતિમ કે અત્યંત છેડા પર સ્થિત છે.' આપણા માટે એ જાણવું સુકેલ છે કે આ ભૌતિક દુનિયાની અંતિમ સીમા પર એ બોરડીનું વૃક્ષ કેવું છે અને તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે. અલ્લાહની આ સૃષ્ટિના એ રહસ્યો છે, જેના સુધી આપણી બુદ્ધિ પહોંચી શકી નથી. જે હોય તે, એ કોઈ એવી વસ્તુ છે, જેના માટે માનવીય ભાષાના શબ્દોમાં 'સિદરહ'થી વધારે યોગ્ય શબ્દ અલ્લાહના નજીક બીજો કોઈ ન હતો.
૮. આ આપત એ બાબતની ચોખ્ખી સ્પષ્ટતા કરે છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. એ અલ્લાહ તૃઆલાને નહીં, બલકે તેની મહાન નિશાનીઓને જોઈ હતી, અને કેમ કે સંદર્ભ અને અનુસંધાનની રીતે આ બીજી મુલાકાત પણ એ જ હસ્તીથી થઈ હતી, જેનાથી પહેલી મુલાકાત થઈ, તેથી અનિવાર્યપણે એ માનવું પડશે કે ઉચ્ચ ક્ષિતિજ પર જેને આપ સલ્વ. એ પહેલી વાર જોયો હતો તે પણ અલ્લાહ ન હતો, અને બીજી વાર 'સિદ્રતુલમુન્તહા'ની પાસે જેને જોયો એ પણ અલ્લાહ ન હતો. જો આપ સલ્વ. એ આ અવસરોમાંથી કોઈ અવસરે પરમ્ જયોતિર્મય અલ્લાહને જોયો હોત, તો આ એટલી થોટી વાત હતી કે અહીં અવશ્ય તેની સ્પષ્ટતા કરી દેવામાં આવતી.
૯. અર્થ એ છે કે જે શિક્ષા હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ. તમને આપી રહ્યા છે તેને તો તમે લોકો પથભ્રષ્ટતા અને દુર્માર્ગ ઠેરવો છો, જો કે આ જ્ઞાન તેમને અલ્લાહ તૃઆલા તરફથી પ્રદાન કરવામાં આવી રહ્યું છે અને અલ્લાહ તેમને આંખોથી એ હકીકતો બતાવી ચૂક્યો છે, જેની સાક્ષી તેઓ તમારા સામે આપી રહ્યા છે. હવે જરા તમે પોતે જુઓ કે જે આસ્થાઓના અનુસરણ પર તમે હકામ્મલ કરી રહ્યા છો તે કેટલી અતાર્કિક અને અનુચિત છે અને તેની સરખામણીએ જે વ્યક્તિ તમને સીધો માર્ગ બતાવી રહ્યો છે તેનો વિરોધ કરીને છેવટે તમે કોનું નુકસાન કરી રહ્યા છો.
૧૦. અર્થાત્, આ દેવીઓને તમે સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ અલ્લાહની પુત્રીઓ ઠેરવી લીધી અને આ બેહુદી અને અવિવેકી આસ્થા ઘડતી વખતે તમે એ પણ ન વિચાર્યું કે પોતાના માટે તો તમે પુત્રીના જન્મને અપમાન સમજો છો અને ઈચ્છો છો કે તમને નર સંતાન (પુત્ર) મળે, પરંતુ અલ્લાહ માટે તમે સંતાન પણ પ્રસ્તાવિત કરો છો તો પુત્રીઓ !
૧૧. આ આપતનો બીજો અર્થ એ પણ લઈ શકાય છે કે શું માનવીને એ અધિકાર છે કે જેને ઈચ્છે ઉપાસ્ય બનાવી લે ? ત્રીજો અર્થ એ પણ લઈ શકાય છે કે શું માનવી આ ઉપાસ્યોથી પોતાની ઈચ્છાઓ પૂરી કરવાની જે કામના રાખે છે તે ક્યારેય પૂરી થઈ શકે છે ?

૧૨. આ પ્રયોજિત વાક્ય છે, જે વાણીના કમની વચ્ચે તોડીને પાછલી વાતની સ્પષ્ટતાના રૂપમાં કહેવામાં આવેલ છે.
૧૩. અહીંથી ફરી એ જ વાણીનો કમ શરૂ થઈ જાય છે, જે ઉપરથી ચાલી આવી રહ્યો હતો. જાણે પ્રયોજિત વાક્યને છોડીને વાર્તાનો કમ આ પ્રમાણે છે: ‘‘આને તેની હાલત પર છોડી દો, જેથી અલ્લાહ બૂરાઈ કરનારાઓને તેમના કર્મોનો બદલો આપે.’’
૧૪. ઈશારો છે વલીદ બિન મુગીરા તરફ, જે કુરૈશના મોટા સરદારોમાંથી એક હતો. આ વ્યક્તિ પહેલા અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.ના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર થઈ ગયો હતો. પરંતુ જ્યારે તેના એક મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) મિત્રને જાણ થઈ કે તે મુસલમાન બનવાનો ઈરાદો કરી રહ્યો છે, તો તેણે કહ્યું કે તમે બાપ-દાદાના ધર્મને ન છોડો, જો તમને આમિરતના અઝાબ (પરલોકની પાતના)નો ખતરો છે, તો મને એટલી રકમ આપી દો, હું જવાબદારી લઈ છું કે તમારા બદલે ત્યાંનો અઝાબ હું ભોગવી લઈશ. વલીદે આ વાત માની લીધી અને અલ્લાહના માર્ગ પર આવતાં-આવતાં તેનાથી ફરી ગયો, પરંતુ જે રકમ તેણે પોતાના મુશ્રિક મિત્રને આપવાનું નક્કી કર્યું હતું, તે પણ બસ થોડી જ આપી અને બાકી અટકાવી દીધી.
૧૫. આગળ એ શિક્ષાઓનો સાર દર્શાવવામાં આવી રહ્યો છે, જે હઝરત મૂસા અલૈ. અને હઝરત ઈબ્રાહીમ અલૈ.ના સહીફાઓ (આકાશી પુસ્તિકાઓ)માં અવતરિત થઈ હતી.
૧૬. અર્થાત્, દરેક વ્યક્તિ સ્વયં પોતાના કાર્યનો જવાબદાર છે. કોઈ એક વ્યક્તિની જવાબદારી બીજા પર નાખી શકાતી નથી. કોઈ વ્યક્તિ જો ઈચ્છે, તો પણ કોઈ બીજા વ્યક્તિના કાર્યની જવાબદારી પોતાના પર લઈ શકતો નથી, ન મૂળ ગુનેગારને તેના કારણે છોડી શકાય છે કે તેની જગ્યાએ સજા ભોગવવા માટે કોઈ બીજો માણસ પોતાને રજૂ કરી રહ્યો છે.
૧૭. અર્થાત્, દરેક વ્યક્તિ જે કંઈ પણ પામશે તે પોતાના અમલનું ફળ પામશે. એક વ્યક્તિના અમલનું ફળ બીજાને નથી મળી શકતું, અને કોઈ વ્યક્તિ કોશિશ અને કાર્ય વગર કંઈ નથી પામી શકતો.
૧૮. અર્થાત્ સુખ અને દુઃખ, બંનેના કારણો તેના જ તરફથી છે. સારા અને ખરાબ ભાગ્યને નિયંત્રણ કરવાવાળો છે. કોઈ બીજા હસ્તી આ સુજિમાં એવી નથી, જે ભાગ્યોને બનાવવા અને બગાડવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો હસ્તક્ષેપ કરવાનો અધિકાર ધરાવતી હોય.
૧૯. ‘શિઆરા’ આકાશનો અત્યંત ઝળહળતો તારો છે. મિસર (ઈજિપ્ત) અને આરબ પ્રદેશના લોકો એ આસ્થા રાખતા હતા કે આ તારાથી મનુષ્યોના ભાગ્ય પર પ્રભાવ પડે છે. આ જ કારણસર આ તેમના ઉપાસ્યોમાં સામેલ હતો.
૨૦. ‘ઊંધી પડનારી વસ્તીઓ’થી તાત્પર્ય લૂતની કોમની વસ્તીઓ છે, અને ‘આચ્છાદિત કરી દીધું જે કંઈ આચ્છાદિત કરી દીધું’થી તાત્પર્ય સંભવતઃ મૃત સાગરનું પાણી છે, જે તેમની વસ્તીઓનું જમીનમાં ધસી ગયા પછી તેમના પર ફેલાઈ ગયું હતું અને આજ સુધી તે પાણી એ વિસ્તાર પર છવાયેલું છે.

૫૪. અલ-કમર

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલી જ આયતના વાક્યાંશ 'વન-શક્કલ કમર' (અને ચંદ્ર ફાટી ગયો)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં 'અલ-કમર' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂર:માં શક્કુલ-કમર (ચંદ્રના ફાટવા)ના બનાવનો ઉલ્લેખ થયો છે, જેનાથી તેનો ઉતરાણકાળ નક્કી થઈ જાય છે. હદીસ-વેત્તાઓ અને કુર્આનના વિવરણકર્તાઓ બધા એમાં સહમત છે કે આ બનાવ હિજરતથી લગભગ પાંચ વર્ષ પહેલા મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં 'મિના' મુકામે બન્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં મક્કાના કાફિરોને તે હઠાગ્રહ માટે સચેત કરવામાં આવ્યા છે, જે તેમણે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આમંત્રણ સામે અપનાવી રાખ્યો હતો. ચંદ્રના ફાટવાનો આશ્ચર્યજનક બનાવ એ વાતનું સ્પષ્ટ પ્રમાણ હતું કે દુનિયાની વ્યવસ્થા ન હંમેશાથી છે, ન હંમેશા રહેશે અને ન અમર છે. તે છિન્ન-ભિન્ન થઈ શકે છે. મોટા-મોટા નક્ષત્રો અને તારાઓ ફાટી શકે છે અને અને એ બધું જ બની શકે છે, જેનું ચિત્રણ કયામતના વિસ્તૃત વિવરણમાં કુર્આને કર્યું છે. એટલું જ નહીં, બલ્કે આ એ વાતની માહિતી પણ આપી રહ્યો હતો કે જગતની વ્યવસ્થાના તૂટવા-ફૂટવાનો આરંભ થઈ ચૂક્યો છે અને તે સમય નજીક છે, જ્યારે કયામત આવશે. પરંતુ કાફિરોએ આને જાદૂઈ ચમત્કાર બતાવ્યો અને પોતાના ઈન્કાર પર અક્કડ રહ્યા. આ જ હઠાગ્રહ પર આ સૂર:માં તેમની નિંદા કરવામાં આવી છે.

ચર્ચાની શરૂઆત કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આ લોકો ન સમજાવવાથી માને છે, ન ઈતિહાસથી બોધપાઠ ગ્રહણ કરે છે અને ન તો આંખોથી ખુલ્લી નિશાનીઓ જોઈને ઈમાન લાવે છે. હવે તેઓ ત્યારે જ માનશે, જ્યારે કયામત વાસ્તવમાં આવી જશે. તે પછી તેમના સામે નૂહ (અલૈ.)ની કોમ, આદ, સમૂદ, લૂત (અલૈ.)ની કોમ અને ફિરઔનવાળાઓના અહેવાલો ટૂંકા શબ્દોમાં વર્ણવીને બતાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહના મોકલેલા રસૂલો (ઈશદૂતો)ની ચેતવણીઓને ખોટી ઠેરવીને આ કોમો કેવી દુ:ખદાયી યાતનાની ભોગ બની અને એક-એક કોમનો કિસ્સો વર્ણવ્યા પછી

વારંવાર એ વાત દોહરાવવામાં આવી છે કે આ કુર્આન શિખામણનું સહજ માધ્યમ છે, જેનાથી જો કોઈ કોમ શિક્ષા ગ્રહણ કરીને સન્માર્ગ પર આવી જાય, તો એ યાતનાઓનો પ્રસંગ આવી શકતો નથી, જેમાં આ કોમો ગ્રસ્ત થઈ. તે પછી મક્કાના કાફિરોને સંબોધીને કહેવામાં આવ્યું છે કે જે વર્તણૂક માટે બીજી કોમો સજા ભોગવી ચૂકી છે, એ જ વર્તણૂક જો તમે અપનાવો, તો છેવટે શા માટે સજા નહીં પામો? અને જો તમે તમારા જૂથબળ પર ફૂલાઈ રહ્યા છો, તો ટૂંકમાં જ તમારું આ લશ્કર પરાજિત થઈને ભાગતું દેખાશે અને આનાથી પણ વધારે કઠોર વ્યવહાર તમારા સાથે કયામતના દિવસે થશે.

અંતમાં કાફિરોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે સર્વોચ્ચ અલ્લાહને કયામત લાવવા માટે કોઈ મોટી તૈયારીની જરૂર નથી. તેની બસ એક આજ્ઞા થતાં જ આંખના પલકારામાં તે આવી જશે. પરંતુ દરેક વસ્તુની જેમ દુનિયાના વ્યવસ્થા-તંત્ર અને માનવ-જાત માટે પણ એક ઠરાવેલ યોજના છે. આ યોજના મુજબ જે સમય આ કામ માટે નક્કી છે, એ જ વખતે તે આવશે. એ નથી થઈ શકતું કે જ્યારે કોઈ પડકાર ફેંકે, તો તેને મનાવવા માટે કયામત લઈ આવવામાં આવે.

آيَاتُهَا ٥٥

سُورَةُ الْقَمَرِ مَكِّيَّةٌ (٣٤)

رُكُوعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ۝ وَإِنْ يَسِرُّوا آيَةً
 يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ۝ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا
 أَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ أُمَّرٍ مُسْتَقَرٌّ ۝ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ
 الْأَنْبِيَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ۝ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا
 تُخِنُّ الثُّدُورُ ۝ فَوَلَّ عَنْهُمْ مِیْوَمَ یَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ
 شَیْءٍ نُّكْرٍ ۝ خُشِعَا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ
 الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ۝ مُهْطِعِينَ إِلَىٰ
 الدَّاعِ یَقُولُ الْكُفْرُونَ هَذَا یَوْمٌ عَسِرٌ ۝ كَذَّابَةٌ
 قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٍ فكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ
 وَازْدَجَرَ ۝ فَدَعَا رَبُّهُ أَنِّیْ مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ۝
 فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ۝ وَفَجَّرْنَا
 الْأَرْضَ عُیُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ۝
 وَجَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ الْأَوَاحِ وَدُسِّرَ ۝ تَجَرَّى بِأَعْيُنِنَا
 جَزَاءً لِّبَنٍ كَانَ كُفِرَ ۝ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ
 مِنْ مُدْكِرٍ ۝ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ ۝ وَلَقَدْ
 یَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ ۝ كَذَّابَةٌ
 عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ ۝ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ

૫૪. સૂર: અલ-કમર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૫૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) કયામતની ઘડી નજીક આવી ગઈ અને ચંદ્ર ફાટી ગયો. (૧) (૨) પરંતુ આ લોકોની સ્થિતિ એ છે કે ચાહે ગમે તે નિશાની જોઈ લે, મોઢું ફેરવી લે છે અને કહે છે કે આ તો ચાલ્યો આવતો જાદૂ છે. (૩) આમણે (આને પણ) ખોટો ઠેરવી દીધો અને પોતાની મનેચ્છાઓનું જ અનુસરણ કર્યું. દરેક મામલાને છેવટે એક અંજામ પર પહોંચીને રહેવાનું છે.

(૪-૫) આ લોકો સામે (પુરોગામી કોમોના) એ વૃત્તાંતો આવી ચૂક્યા છે, જેમાં વિદ્રોહથી દૂર રાખવા માટે પર્યાપ્ત બોધપાઠ છે અને એવી તત્ત્વદર્શિતા, જે શિખામણના હેતુને વ્યાપકરૂપે પરિપૂર્ણ કરે છે. પરંતુ ચેતવણીઓ આમના પર અસર કરતી નથી.

(૬) તો હે નબી સલ્લ! આમનાથી મોઢું ફેરવી લો. જે દિવસે પોકારનાર એક ભારે અણગમતી વસ્તુ તરફ બોલાવશે, (૭) લોકો ભયભીત આંખો સાથે પોતાની કબરોમાંથી એવી રીતે નીકળશે જાણે તેઓ વિખરાયેલા તીડ છે! (૮) પોકારનારની દિશામાં દોડતા જઈ રહ્યા હશે અને એ જ ઈન્કાર કરનારાઓ (જેઓ દુનિયામાં આનો ઈન્કાર કરતા હતા) તે વખતે કહેશે કે આ દિવસ તો ખૂબ કઠિન છે.

(૯) આમના પહેલાં નૂહની કોમ ખોટું ઠેરવી ચૂકી છે. તેમણે અમારા બંદાને જૂઠો ઠેરવ્યો અને કહ્યું કે આ દીવાનો છે, અને તે ખૂબ ખરાબ રીતે ઝાટકી નાખવામાં આવ્યો.

(૧૦) છેવટે તેણે પોતાના રબને પોકાર્યો, “મને દબાવી દેવામાં આવ્યો છે, હવે તું આમનાથી બદલો લે.” (૧૧-૧૨) ત્યારે અમે મુશળધાર વરસાદથી આકાશના દ્વાર ઊઘાડી દીધા અને ધરતીને ફાડીને પાણીના સ્રોતોમાં ફેરવી દીધી, અને આ સઘળું પાણી તે કાર્ય પૂરું કરવામાં ભળી ગયું, જે નિમિત્ત બની ગયું હતું, (૧૩-૧૪) અને નૂહને અમે એક પાટિયાં અને ખીલાવાળી^(૧) (નૌકા) પર સવાર કરી દીધો, જે અમારી દેખરેખ હેઠળ ચાંલી રહી હતી. આ હતો બદલો એ વ્યક્તિ માટે, જેની અવકૃપા કરવામાં આવી હતી.

(૧૫) તે નૌકાને અમે એક નિશાની બનાવીને છોડી મૂકી. પછી કોઈ છે બોધ ગ્રહણ કરનાર? (૧૬) જોઈ લો, કેવી હતી મારી યાતના અને કેવી હતી મારી ચેતવણીઓ.

(૧૭) અમે આ કુર્આનને બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા માટે સરળ માધ્યમ બનાવી દીધું છે. (૧૮) તો હવે છે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર?

(૧૯) આદે ખોટું ઠેરવ્યું, તો જોઈ લો કે કેવી હતી મારી યાતના અને કેવી હતી મારી ચેતવણીઓ. (૧૯-૨૦) અમે એક નિરંતર અશુભ દિવસે ભારે તોફાની હવા તેમના

૧. અર્થાત્, ચંદ્રનું ફાટી જવું એ વાતની નિશાની છે કે કયામત નજીક છે અને તેનું ઘટિત થવું કોઈપણ સમયે સંભવ છે. આ વાક્ય અને પછીના વિષયથી સ્પષ્ટ થઈ રહ્યું છે કે તે વખતે વાસ્તવમાં ચંદ્ર ફાટી ગયો હતો. જે લોકોએ આ ઘટનાને આંખોથી જોઈ હતી તેમનું વર્ણન છે કે ચૌદમી સરને ઉદય થયાને ઘોડી વાર પછી એકાએક ચંદ્ર ફાટી ગયો અને તેના બે ટુકડા સામેના પહાડ ના બે તરફ દેખાયા, પછી પળવારમાં બંને જોડાઈ ગયા. હદીસોની દૃષ્ટિએ

رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ ١٤ تَنْزِعُ النَّاسَ ١٥
 كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ١٦ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَ
 نُذْرِي ١٧ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ
 مُدَكِّرٍ ١٨ كَذَّبْتَ ثُمَّ دُرُّ بِالنُّذْرِ ١٩ فَقَالُوا ابْنُوا مِنَّا
 وَاحِدًا تَتَّبِعُهُ ٢٠ إِنَّا إِذَا لَفِئَ صُلْبٍ ٢١ وَسُعِيرٍ ٢٢ ءَأُلْفَى
 الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشْرٌ ٢٣
 سَيَعْلَمُونَ عَذَابَ مِنَ الكَذَّابِ الأَشْرِ ٢٤ إِنَّا مُرْسِلُوا
 النَّافِثَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ٢٥ وَنَبِّئْهُمْ
 أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلٌّ شَرْبٌ مَحْتَضِرٌ ٢٦ فَنَادُوا
 صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ ٢٧ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَ
 نُذْرِي ٢٨ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا
 كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ٢٩ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ
 فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ٣٠ كَذَّبْتَ قَوْمًا لُوطٍ بِالنُّذْرِ ٣١
 إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ ءَنجَيْنَاهُمْ
 لِسِحْرِ رَبِّنَا ٣٢ مَن عِنْدَنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ
 شَكَرَ ٣٣ وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذْرِ ٣٤
 وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ صَيْفِهِ فطمسنا أعينهم فذوقوا
 عَذَابِي وَنُذْرِي ٣٥ وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ
 مُسْتَقَرٌّ ٣٦ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذْرِي ٣٧ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا

ઉપર મોકલી દીધી, જે લોકોને ઉપાડી-ઉપાડીને એવી રીતે ફેંકી રહી હતી, જાણે તેઓ મૂળમાંથી ઉખાડી ગયેલી ખજૂરીના થડ હોય ! (૨૧) તો જોઈ લો કેવી હતી મારી યાતના અને કેવી હતી મારી ચેતવણીઓ. (૨૨) અમે આ કુર્આનને બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા માટે સરળ માધ્યમ બનાવી દીધું છે. તો હવે છે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર ? (રુકૂઅ-૧)

(૨૩-૨૪) સમૂદે ચેતવણીઓને ખોટી ઠેરવી અને કહેવા લાગ્યા, “એક એકલો માણસ જે અમારામાંનો જ છે, શું હવે અમે તેનું અનુસરણ કરીએ ? તેનું અનુસરણ કરવાનું અમે સ્વીકારી લઈએ તો એનો અર્થ એ થશે કે અમે બહેકી ગયા છીએ અને અમારી બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે. (૨૫) શું અમારામાંથી માત્ર આ જ એક માણસ હતો, જેના પર અલ્લાહનો ઝિક (અનુસ્મરણ) ઉતારવામાં આવ્યો ? નહીં, બલ્કે આ તો અંતિમ કક્ષાનો જૂઠો અને બડાઈખોર છે.” (૨૬) (અમે અમારા પયગંબરને કહ્યું), “કાલે જ આમને ખબર પડી જશે કે કોણ અંતિમ કક્ષાનો જૂઠો અને બડાઈખોર છે. (૨૭) અમે ઊંટણીને આમના માટે પરીક્ષા બનાવીને મોકલી રહ્યા છીએ. હવે જરા ધીરજપૂર્વક જોતા રહો કે તેમનો શું અંજામ આવે છે. (૨૮) આમને જણાવી દો કે પાણી એમની અને ઊંટણીના વચ્ચે વહેંચવામાં આવશે અને દરેક પોતાના વારાના દિવસે પાણી પાસે આવશે.”^(૧) (૨૯) છેવટે તેમણે પોતાના માણસને પોકાર્યો અને તેણે આ કામ કરવાનું બીડું ઝડપ્યું અને ઊંટણીને મારી નાખી. (૩૦) પછી જોઈ લો કે કેવી હતી મારી યાતના અને કેવી હતી મારી ચેતવણીઓ. (૩૧) અમે તેમના પર ફક્ત એક ધડાકો છોડ્યો અને તેઓ વાડાની ચગદાઈ ગયેલી વાડની જેમ ભૂચું બનીને રહી ગયા.^(૨) (૩૨) અમે આ કુર્આનને બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા માટે સરળ માધ્યમ બનાવી દીધું છે. તો હવે છે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર ?

(૩૩-૩૪) લૂતની કોમે ચેતવણીઓને ખોટી ઠેરવી અને અમે પથ્થરો વરસાવતી હવા તેમના ઉપર મોકલી દીધી. માત્ર લૂતના કુટુંબીજનો તેનાથી સુરક્ષિત રહ્યા. તેમને અમે અમારી કૃપા વડે રાત્રિના પાછલા પહોરમાં બચાવીને કાઢી લીધા. (૩૫) આ બદલો આપીએ છીએ અમે તે દરેકને જે આભારી બને છે. (૩૬) લૂતે પોતાની કોમના લોકોને અમારી પકડથી સાવધાન કર્યા, પરંતુ તેઓ બધી ચેતવણીઓને શંકાસ્પદ સમજીને વાતોમાં ઉડાવતા રહ્યા. (૩૭) પછી તેમણે તેને પોતાના મહેમાનોનું રક્ષણ કરવાથી રોકવાનો પ્રયત્ન કર્યો. છેવટે અમે તેમની આંખો આંધળી કરી દીધી કે ચાખો હવે મારી યાતના અને મારી ચેતવણીઓની મજા. (૩૮) વહેલી સવારમાં જ એક અટળ યાતનાએ તેમને ઝડપી લીધા. (૩૯) ચાખો સ્વાદ હવે મારી યાતનાનો અને મારી ચેતવણીઓનો. (૪૦) અમે આ કુર્આનને બોધપાઠ ગ્રહણ કરવા માટે સરળ માધ્યમ બનાવી દીધું છે. તો હવે છે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર ? (રુકૂઅ-૨)

વર્ણનકતઓના આ નિવેદનની કોઈ હકીકત નથી કે આ ઘટના હુઝૂર સલ્લ.ના ઈશારાથી ઘટી હતી કે મક્કાના કાફિરોએ ચમત્કારની માંગણી કરી હતી અને તેના પર ચમત્કાર બતાવવામાં આવ્યો.

૨. તાત્પર્ય છે એ નૌકા જે તોફાનના આગમન પહેલા જ અલ્લાહ ત્આલાના આદેશ અનુસાર હઝરત નૂહ અલૈ.એ બનાવી હતી.

الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ۚ ٥٤ وَ لَقَدْ
 جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا
 فَآخَذْنَا لَهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ۚ ٥٥ أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ
 أُولَئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ۚ ٥٦ أَمْ يَقُولُونَ
 نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرُونَ ۚ ٥٧ سَيَهْرَمُوا يَجْمَعُونَ وَيُولُونَ الدُّبُرَ ۚ ٥٨
 بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذْهَبَةٌ وَأَمْرٌ ۚ ٥٩
 إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ۚ يَوْمَ يُسْحَبُونَ
 فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ۚ ٦٠ إِنَّا
 كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ۚ ٦١ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ
 كَلِمَةً بِالْبَصْرِ ۚ وَ لَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ
 مِنْ مُدَكِّرٍ ۚ ٦٢ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ۚ ٦٣ وَكُلُّ
 صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌّ ۚ ٦٤ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ
 نَهْرٍ ۚ ٦٥ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ۚ ٦٦

٥٤

وقف لازم

منازل ٧ ٥٤

(૪૧) અને ફિરઝાનના લોકો પાસે પણ અમારી ચેતવણીઓ આવી હતી, (૪૨) પરંતુ તેમણે અમારી બધી નિશાનીઓને ખોટી ઠેરવી. છેવટે અમે તેમને પકડ્યા જેવી રીતે કોઈ મોટો સામર્થ્ય ધરાવનાર પકડે છે.

(૪૩) શું તમારા કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) એ લોકો કરતાં કંઈ વધુ સારા છે? (૪૪) કે આકાશી ગ્રંથોમાં તમારા માટે કોઈ માફી લખેલી છે? (૪૫) કે આ લોકો એમ કહે છે કે અમે એક મજબૂત જૂથ છીએ, અમારો બચાવ કરી લઈશું? (૪૬) ટૂંકમાં જ આ જૂથ પરાજય પામશે અને બધા પીઠ ફેરવીને ભાગતા દેખાશે. (૪૬) બલ્કે એમનાથી નિપટવાનો અસલ વાયદાનો સમય તો કયામત છે, અને તે મોટી આપત્તિ અને ખૂબ અપ્રિય ક્ષણ છે. (૪૭) આ ગુનેગારો હકીકતમાં ભ્રમમાં પડેલા છે અને આમની બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે. (૪૮) જે દિવસે આ લોકોને ઊંધા મોઢે આગમાં ઘસડીને લઈ જવામાં આવશે તે દિવસે આમને કહેવામાં આવશે કે હવે ચાખો જહન્નમ (નર્ક)ની જવાબાઓનો સ્વાદ.

(૪૯) અમે દરેક વસ્તુ એક યોજના સાથે (૫૦) પેદા કરી છે (૫૦) અને અમારી આજ્ઞા માત્ર એક જ આજ્ઞા હોય છે અને પલકવારમાં જ તે અમલમાં આવી જાય છે. (૫૧) તમારા જેવા અનેકોને અમે નષ્ટ કરી ચૂક્યા છીએ. તો છે હવે કોઈ બોધ ગ્રહણ કરનાર? (૫૨) જે કંઈ આમણે કર્યું છે તે બધું જ દફતરમાં નોંધાયેલું છે (૫૩) અને દરેક નાની-મોટી વાત લખેલી મોજૂદ છે.

(૫૪) અવજ્ઞાથી બચવાવાળા નિશ્ચિતપણે બાગો અને નહેરોમાં હશે, (૫૫) સાયું પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાન, ખૂબ જ પ્રભુત્વશાળી સમ્રાટના નજીક. (રુકૂઅ-૩)

૩. તાત્પર્ય એ છે કે શિખામણનું એક માધ્યમ તો છે એ શિક્ષાપ્રદ અઝાબ, જે વિદ્રોહી કોમો પર આવ્યો, અને બીજું માધ્યમ છે આ કુઆન, જે દલીલો, ઉપદેશ અને તાકીદથી તમને સીધો માર્ગ બતાવી રહ્યા છીએ. આ માધ્યમોની તુલનામાં શિખામણનું આ માધ્યમ વધારે સરળ છે. તો પછી શા માટે તમે તેનાથી લાભાન્વિત થતા નથી અને અઝાબ જ જોવાનો આગ્રહ કર્યે જાઓ છો?
૪. આ સમજૂતી છે એ ઈરશાદની કે, “અમે ઊંટણીને આમના માટે પરીક્ષા બનાવીને મોકલી રહ્યા છીએ.” એ પરીક્ષા એ હતી કે એકાએક એક ઊંટણી લાવીને તેમના સામે ઊભી કરી દેવામાં આવી અને તેમને કહી દેવામાં આવ્યું કે એક દિવસ આ એકલી પાણી પીશે અને બીજા દિવસે તમે સૌ લોકો પોતાના માટે અને પોતાના પશુઓ માટે પાણી લઈ શકશો. તેના વારાના દિવસે તમારામાંથી કોઈ વ્યક્તિ કોઈ અસ્થા અને કૂવા પર ન પોતે પાણી લેવા માટે આવે, ન પોતાના પશુઓને પીવડાવવા માટે લાવે. આ પડકાર એ વ્યક્તિ તરફથી આપવામાં આવ્યો હતો, જેના વિશે તેઓ પોતે કહેતા હતા કે આ કોઈ લાવ-લશ્કર રાખતો નથી, ન કોઈ મોટો જથ્થો તેના પાછળ છે.
૫. જે લોકો ઢોર-ઢાંખર પાળે છે તેઓ પોતાના ઢોરોના વાડાઓને સુરક્ષિત કરવા માટે લાકડીઓ અને જાડીઓની એક વાડ બનાવી દે છે. આ વાડની જાડીઓ ધીમે-ધીમે સૂકાઈને ખરી જાય છે અને પશુઓની આવ-જાથી પાયમાલ થઈને તેનું ભૂસું બની જાય છે. સમૂદની કોમની કચડાયેલી જીર્ણ-શીષા થઈ ગયેલી લાશોને આ ભૂસાની ઉપમા આવી છે.
૬. સંબોધન છે કુરૈશના લોકોને. તાત્પર્ય એ છે કે તમારામાં છેવટે કઈ ખૂબી છે, કયા હીરા-ઝવેરાત તમારામાં જરેલા છે કે જે કુફ, જૂઠું ઠેરવવા અને હઠાગ્રહના વર્તન પર બીજા કોમોને તો સજા આપી દેવામાં આવી છે, એ જ વર્તન જો તમે અપનાવો તો તમને સજા ન આપવામાં આવે?
૭. અર્થાત્, દુનિયાની કોઈ વસ્તુ પણ ગમે-તેમ નિરુદ્દેશ્ય પેદા કરી દેવામાં આવી નથી, બલ્કે દરેક વસ્તુની એક ‘તકદીર’ (બાગ્ય, યોજના) છે, જે મુજબ તે એક નિશ્ચિત સમય પર બને છે, એક ખાસ સ્વરૂપ અપનાવે છે, એક વિશેષ સીમા સુધી વિકસિત થાય છે, એક ખાસ મુદત સુધી બાકી રહે છે અને એક ખાસ સમય પર સમાપ્ત થઈ જાય છે.

૫૫. અર-રહમાન પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જે 'અર-રહમાન' (પરમ્ કૃપાળુ) શબ્દથી શરૂ થાય છે. આ નામ સૂર:ના વિષય સાથે પણ ગાઢ સંબંધ ધરાવે છે, કેમ કે આમાં આરંભથી અંત સુધી અલ્લાહની કૃપાશીલતાના ગુણ દર્શાવતા પ્રતીકો અને પરિણામોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિદ્વાન વિવરણકર્તાઓ સામાન્ય રીતે આ સૂર:ને મક્કી કહે છે. જો કે કેટલીક રિવાયતો (નોંધો)માં હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ; ઈકરિમા રદિ. અને કતાદા રદિ. પાસેથી એ કથન નોંધેલું છે કે આ સૂર: મદની છે. પરંતુ એક તો આ જ મહાનુભાવોથી કેટલીક બીજી નોંધો આનાથી વિપરીત પણ છે. બીજું, આનો વિષય મદની સૂર:ઓની તુલનામાં મક્કી સૂર:ઓને વધુ મળતો આવે છે, બલકે પોતાના વિષયની દૃષ્ટિએ તો આ મક્કાના પણ આરંભિક તબક્કાની જણાય છે. ઉપરાંત અનેક આધારભૂત નોંધો પરથી એનું પ્રમાણ મળે છે કે આ મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં જ હિજરતના ઘણાં વર્ષો પહેલાં અવતરિત થઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

કુર્આન-મજીદની એકમાત્ર આ જ સૂર: છે, જેમાં મનુષ્ય સાથે, ધરતીના બીજા સ્વતંત્ર પ્રાણીઓ, જીવોને પણ સીધું સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે. જો કે કુર્આન-મજીદમાં અનેક સ્થળોએ એવા વિવરણો જોવા મળે છે, જેનાથી જણાય છે કે મનુષ્યોની જેમ જિંદગી પણ એક સ્વતંત્ર અને ઉત્તરદાયી પ્રજા છે અને તેમનામાં પણ મનુષ્યોના જેમ જ કાફિર (ઈન્કાર કરનાર) અને મોમિન (ઈમાનવાળો) તેમજ આજ્ઞાંકિત અને અવજ્ઞાકારી જોવા મળે છે અને તેમનામાં પણ એવા જૂથો મોજૂદ છે, જે પયગંબરો અને આકાશી ગ્રંથો (ઈશગ્રંથો) પર ઈમાન લાવ્યા છે. પરંતુ આ સૂર: નિશ્ચિતરૂપે એ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) અને કુર્આનની દા'વત (આમંત્રણ) જીવો અને મનુષ્યો બંને માટે છે અને નબી (સલ્લ.)ની પયગંબરી માત્ર મનુષ્યો સુધી સીમિત નથી. સૂર:ની શરૂઆતમાં તો સંબોધન મનુષ્યોને જ છે, કેમ કે ધરતીમાં ખિલાફત (આધિપત્ય) તેમને જ પ્રાપ્ત છે, અલ્લાહના પયગંબર તેમનામાંથી જ

આવ્યા છે અને અલ્લાહના ગ્રંથો તેમની જ ભાષાઓમાં અવતરિત કરવામાં આવ્યા છે. પરંતુ આગળ આયત-૧૩ થી મનુષ્ય અને જિંન બંનેને સમાન રૂપે સંબોધિત કરવામાં આવ્યા છે અને એક જ આમંત્રણ બંને સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે. સૂર:ની ચર્ચાઓ નાના-નાના વાક્યોમાં એક વિશિષ્ટ ક્રમમાં રજૂ કરવામાં આવી છે :

આયત-૧ થી ૪ સુધી એ વિષય વર્ણવવામાં આવ્યો છે કે આ કુર્આનની શિક્ષા અલ્લાહ તરફથી છે અને આ નિશ્ચિત રૂપે તેની રહમત (કૃપાશીલતા)નો તકાદો છે કે તે આ શિક્ષા દ્વારા તમામ મનુષ્યો માટે માર્ગદર્શનનો પ્રબંધ કરે. આયત-૫ અને ૬ માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે સૃષ્ટિની સમગ્ર વ્યવસ્થા અલ્લાહના શાસન અંતર્ગત ચાલી રહી છે, અને ધરતી અને આકાશની દરેક વસ્તુ તેના આદેશને આધીન છે. આયત-૭ થી ૯માં એક બીજી મહત્વપૂર્ણ હકીકત એ દર્શાવવામાં આવી છે કે અલ્લાહે સૃષ્ટિની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા અને પ્રણાલીને બરાબર સંતુલનના સાથે ન્યાય પર સ્થાપી છે અને આ વ્યવસ્થાની પ્રકૃતિ એ ઈચ્છે છે કે આમાં રહેનારાઓ પોતાના અધિકારોની સીમાઓમાં પણ ન્યાય પર જ કાયમ રહે અને સંતુલન ન બગાડે. આયત-૧૦ થી ૨૫ સુધી અલ્લાહના સામર્થ્યના ચમત્કારો અને કૌશલ્યોને વર્ણવવાના સાથે તેની એ ને'મતો (બક્ષિસો) તરફ ઈશારાઓ કરવામાં આવ્યા છે, જેનાથી મનુષ્ય અને જિંન લાભાન્વિત થઈ રહ્યા છે. આયત-૨૬ થી ૩૦ સુધી મનુષ્ય અને જિંન બંનેને એ હકીકત યાદ દેવડાવવામાં આવી છે કે આ સૃષ્ટિમાં એક અલ્લાહ સિવાય કોઈ પણ અક્ષય અને અમર નથી, અને નાનાથી મોટું કોઈ અસ્તિત્વ ધરાવતું હોય એવું નથી, જે પોતાના અસ્તિત્વ અને સજીવ રહેવા માટેની જરૂરતો માટે અલ્લાહનું મોહતાજ ન હોય. આયત-૩૧ થી ૩૬ સુધી આ બંને જૂથોને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે ટૂંકમાં જ એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે તમારી કડક પૂછપરછ કરવામાં આવશે. આ પૂછપરછથી બચીને તમે ક્યાંય નથી જઈ શકતા. આયત-૩૭ અને ૩૮ માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ પૂછપરછ કયામતના દિવસે થવાની છે. આયત-૩૯ થી ૪૫ સુધી એ ગુનેગાર મનુષ્યો અને જિંનોનો અંજામ બતાવવામાં આવ્યો છે અને આયત-૪૬ થી સૂર:ના અંત સુધી વિગતવાર એ ઈનામોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જે આખિરત (પરલોક)માં સદ્-ચરિત્ર મનુષ્યો અને જિંનોને પ્રદાન કરવામાં આવશે.

ابياتها ٤٨

سُورَةُ الرَّحْمٰنِ مَدِيْنَةُ (٩٤)

ذِكْرُهَا ٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الرَّحْمٰنُ ١ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ٢ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ٣ عَلَّمَهُ
الْبَيَانَ ٤ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ٥ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ٦ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ٧
أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ٨ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا
تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ٩ وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ١٠
فِيهَا فَاكِهَةٌ ١١ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ١٢ وَالْحَبُّ
ذُو الْعَصْفِ ١٣ وَالرَّيْحَانُ ١٤ فَيَا أَيُّهَا الرِّبُّمَا
تُكذِّبَانِ ١٥ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ١٦
وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّن تَارٍ ١٧ فَيَا أَيُّهَا
الرِّبُّمَا تُكذِّبَانِ ١٨ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ١٩
فَيَا أَيُّهَا الرِّبُّمَا تُكذِّبَانِ ٢٠ مَرِجَ الْبَحْرِ بِنَجْمِ
الْأَرْضِ ٢١ يَخْرُجُ مِنْهَا الْوُجُودُ وَالْمَرْجَانُ ٢٢
فَيَا أَيُّهَا الرِّبُّمَا تُكذِّبَانِ ٢٣ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ
فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ٢٤ فَيَا أَيُّهَا الرِّبُّمَا تُكذِّبَانِ ٢٥
كُلٌّ مِّنْ عَلَيْهَا قَانٍ ٢٦ وَ يَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ
ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ٢٧ فَيَا أَيُّهَا الرِّبُّمَا

૫૫. સૂર: અર-રહમાન

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૭૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧-૨) પરમ્ કૃપાળુએ (અલ્લાહે) આ કુર્આનનું શિક્ષણ આપ્યું છે. (૩) તેણે જ મનુષ્યને પેદા કર્યો (૪) અને તેને બોલતાં શીખવાડ્યું.

(૫) સૂર્ય અને ચંદ્ર એક હિસાબના પાબંદ છે (૬) તથા તારાઓ અને વૃક્ષો સૌ સિજદામાં (દંડવત્) છે. (૭) આકાશને તેણે ઊંચું કર્યું અને તુલા સ્થાપિત કરી દીધી. (૮) તેનો તકાદો એ છે કે તમે તુલામાં વિક્ષેપ ન નાખો, (૯) ન્યાયપૂર્વક સાચું તોલો અને ત્રાજવામાં ડાંડી ન મારો. (૧૦)

(૧૦) ધરતીને તેણે તમામ મખ્લૂકાત (સર્જનો) માટે બનાવી. (૧૧) તેમાં દરેક પ્રકારના પુષ્કળ સ્વાદિષ્ટ ફળો છે. ખજૂરીઓ છે જેના ફળ ગલેફમાં લપેટાયેલાં છે. (૧૨) વિવિધ પ્રકારના અનાજ છે, જેમાં ભૂસું પણ હોય છે અને દાણાં પણ. (૧૩) તો પછી હે જન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનાહાર)ની કઈ-કઈને મતો (બક્ષિસો, કૃપાઓ)ને ખોટી ઠેરવશો ? (૧૪)

(૧૪) મનુષ્યને તેણે ઠીકરા જેવા સૂકા સડેલા ગારામાંથી બનાવ્યો (૧૫) અને જિંદને આગની જવાળામાંથી પેદા કર્યો. (૧૬) તો પછી હે જન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કુદરતના કયા-કયા ચમત્કારોને ખોટા ઠેરવશો ?

(૧૭) બંને પૂર્વ અને બંને પશ્ચિમ, (૧૮) સૌનો માલિક અને પાલનહાર એ જ છે. (૧૯) તો પછી હે જન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને ખોટી ઠેરવશો ?

(૧૯) બે સમુદ્રોને તેણે છોડી દીધા કે પરસ્પર ભળી જાય, (૨૦) તેમ છતાં તેમના વચ્ચે એક પરદો મોજૂદ છે, જેને તેઓ ઓળંગતા નથી. (૨૧) તો પછી હે જન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કુદરતના કયા-કયા ચમત્કારોને ખોટા ઠેરવશો ? (૨૨) આ સમુદ્રોમાંથી મોતી અને પરવાળાં નીકળે છે. (૨૩) તો પછી હે જન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કુદરતની કઈ-કઈ શ્રેષ્ઠતાને ખોટી ઠેરવશો ?

(૨૪) અને આ વહાણો તેના જ છે, જે સમુદ્રોમાં પર્વતોની જેમ ઊંચા ઊઠેલા છે. (૨૫) તો પછી હે જન્નો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબના કયા-કયા ઉપકારોને ખોટા ઠેરવશો ? (રુકૂઅ-૧)

(૨૬) દરેક વસ્તુ જે આ ધરતી પર છે, નાશ પામવાની છે (૨૭) અને માત્ર તારા રબની મહા-પ્રતાપી અને અત્યંત ઉદાર હસ્તી જ બાકી રહેનાર છે. (૨૮) તો પછી હે જન્નો અને

૧. અર્થાત્, આજ્ઞાંકિત છે, અલ્લાહના આદેશનું વાળ બરાબર પણ ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી.

૨. મોટાભાગે તમામ તફસીરવેતાઓએ અહીં 'મીઝાન' (તુલા)થી તાત્પર્ય ન્યાય લીધેલ છે, અને 'મીઝાન'ની સ્થાપના કરવાનો અર્થ એ બતાવ્યો છે કે અલ્લાહ તુઆલાએ સૃષ્ટિની આ સમગ્ર વ્યવસ્થાની સ્થાપના ન્યાય પર કરી છે.

૩. અર્થાત્, તમે એક સંતુલિત સૃષ્ટિમાં રહો છો, જેની સમગ્ર વ્યવસ્થા ન્યાય પર સ્થાપિત કરવામાં આવી છે, તેથી

شَكَدِّينَ ٥٨ يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 كُلِّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ٥٩ فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ شَكَدِّينَ ٦٠
 سَنَفَرُكُمْ لَكُمْ آيَةُ الثَّقَلَيْنِ ٦١ فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ
 شَكَدِّينَ ٦٢ يُعْشَرُ الْجِبْنَ وَالْإِنْسَ إِنْ اسْتَطَعْتُمْ
 أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 فَانْفُذُوا وَلَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ٦٣ فَيَأْتِي الْآءَ
 رَبِّكُمْ شَكَدِّينَ ٦٤ يُرْسَلُ عَلَيْكُمْ شَوَاطِطٌ مِنْ
 تَارٍ ٦٥ وَنَحَاسٌ فَلَا تَلْتَمِصْنَ ٦٦ فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ
 شَكَدِّينَ ٦٧ فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً
 كَالدِّهَانِ ٦٨ فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ شَكَدِّينَ ٦٩
 فَيَوْمِئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ ٧٠
 فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ شَكَدِّينَ ٧١ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ
 فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ٧٢ فَيَأْتِي الْآءَ
 رَبِّكُمْ شَكَدِّينَ ٧٣ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا
 الْمُجْرِمُونَ ٧٤ يُطَوَّفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَبِيبٍ إِنْ ٧٥
 فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ شَكَدِّينَ ٧٦ وَلِمَنْ خَافَ
 مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ ٧٧ فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ شَكَدِّينَ ٧٨
 ذَوَاتًا أَفْنَانٍ ٧٩ فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ شَكَدِّينَ ٨٠
 فِيهَا مَا عَيْنُنَّ يُجْرِبْنَ ٨١ فَيَأْتِي الْآءَ رَبِّكُمْ

મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબની કઈ-કઈ શ્રેષ્ઠતાને ખોટી ઠેરવશો ? (૨૯) ધરતી અને આકાશોમાં જે પણ છે સૌ કોઈ પોતાની આવશ્યકતાઓની પૂર્તિની માંગ તેના જ પાસે કરી રહ્યા છે. દરેક પળે તે નવી શાનમાં છે. (૩૦) તો પછી હે જીત્રો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબના કયા-કયા પ્રશંસ્ય ગુણોને ખોટા ઠેરવશો ?

(૩૧) હે ધરતીના બોજાઓ ! (૩૨) ખૂબ જ જલ્દી અમે તમારી પૂછપરછ માટે નિવૃત્ત થઈ જઈએ છીએ, (૩૩) પછી (જોઈ લઈશું કે) તમે પોતાના રબના કયા-કયા ઉપકારોને ખોટા ઠેરવો છો. (૩૪) હે જીત્રો અને મનુષ્યોના સમૂહો ! જો તમે ધરતી અને આકાશોની સીમાઓમાંથી નીકળીને ભાગી શકતા હોવ તો ભાગી જુઓ, નથી ભાગી શકતા. તે માટે ખૂબ શક્તિ જોઈએ. (૩૫) પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને તમે ખોટી ઠેરવશો ? (૩૬) (ભાગવાનો પ્રયત્ન કરશો તો) તમારા પર આગની જવાળા અને ધુમાડો છોડી દેવામાં આવશે, જેનો તમે સામનો નહીં કરી શકો. (૩૭) હે જીત્રો અને મનુષ્યો ! તમે પોતાના રબના કયા-કયા સામર્થ્યને ખોટા ઠેરવશો ?

(૩૮) પછી (શું દશા થશે ત્યારે) જ્યારે આકાશ ફાટશે (૩૯) અને લાલ ચામડા જેવું લાલચોળ થઈ જશે ? (૪૦) હે જીત્રો અને મનુષ્યો ! (તે વખતે) તમે પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને ખોટી ઠેરવશો ?

(૪૧) તે દિવસે કોઈ મનુષ્ય અને કોઈ જીનને તેનો અપરાધ પૂછવાની જરૂર નહીં પડે, (૪૨) પછી (જોઈ લેવામાં આવશે કે) તમે બંને જૂથો પોતાના રબના કયા-કયા ઉપકારોને ખોટા ઠેરવો છો ? (૪૩) ત્યાં અપરાધીઓને તેમના ચહેરાઓથી ઓળખી લેવામાં આવશે અને તેમને માથાના વાળ અને પગ પકડી-પકડીને ઢસડવામાં આવશે. (૪૪) (તે વખતે) તમે પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને ખોટી ઠેરવશો ? (૪૫) (ત્યારે કહેવામાં આવશે) આ એ જ જહન્નમ છે, જેને ગુનેગારો ખોટી ઠેરવતા હતા. (૪૬) એ જ જહન્નમ અને ઊંકળતા પાણીના વચ્ચે તેઓ ચક્કર કાપતા રહેશે. (૪૭) પછી પોતાના રબની કઈ-કઈ શક્તિઓને તમે ખોટી ઠેરવશો ? (રુકૂઅ-૨)

(૪૮) અને એ દરેક મનુષ્ય માટે જે પોતાના રબ સામે હાજર થવાનો ડર રાખતો હોય, (૪૯) બે બગીચાઓ છે. (૫૦) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૧) લીલીછમ ડાળીઓથી ભરપૂર. (૫૨) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૩) બંને બગીચાઓમાં વહેતા બે ઝરણાં. (૫૪) પોતાના

તમારે પણ ન્યાય પર કાયમ થવું જોઈએ. જે વર્તુળમાં તમને અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તેમાં જો તમે અન્યાય કરશો, તો તે સૃષ્ટિની પ્રકૃતિથી વિદ્રોહ હશે.

૪. મૂળ શબ્દ 'આલા' પ્રયુક્ત થયો છે, જેને આગળની આયતોમાં વારંવાર દોહરાવવામાં આવેલ છે અને અમે વિભિન્ન જગ્યાઓએ તેનો અર્થ જુદા-જુદા શબ્દોમાં કરેલ છે. આનો અર્થ ને 'મતોનો પણ છે, સામર્થ્યની પરિપૂર્ણતાનો પણ, અને પ્રશંસનીય ગુણોનો પણ. દરેક જગ્યાએ તેનો એ અર્થ લેવામાં આવશે, જે સંદર્ભમાં સુસંગતતા રાખતો હોય.
૫. બે પૂર્વ દિશાઓ અને બે પશ્ચિમ દિશાઓથી અભિપ્રેત શિયાળાના નાનામાં નાના દિવસો અને ઉનાળાના મોટામાં મોટા દિવસોના પૂર્વ અને પશ્ચિમ પણ હોઈ શકે છે અને ધરતીના બંને ગોળાર્ધોના પૂર્વ અને પશ્ચિમ પણ.
૬. અર્થાત્, હર પળ દુનિયાના આ કારખાનામાં તેના કાર્યનો એક અનંત ક્રમ ચાલુ છે અને તે નવા-નવા રૂપ-સ્વરૂપ, આકાર અને ગુણોની સાથે અસંખ્ય ચીજ-વસ્તુઓ પેદા કરી રહ્યો છે. તેની દુનિયા ક્યારેય એક સ્થિતિ પર રહી નથી. પ્રત્યેક ક્ષણે તેની દશાઓ બદલાતી રહે છે અને તેનો સર્જનહાર દરેક વખતે એક નવા સ્વરૂપમાં કમબદ્ધ કરે

شُكَّذِّبِينَ ٥١ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ قَاكِهَةٍ رَوْحِينَ ٥٢
فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٥٣ مُتَّكِيَيْنَ عَلَى فُرُشٍ
بَطَانِيْنَهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ٥٤
فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٥٥ فِيهِنَّ قُصِرَتْ
الظَّرْفُ لَمْ يَطِثُنَّ إِسْ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ٥٦
فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٥٧ كَانَتْهُنَّ أَلْيَا قَوْتُ
وَالْمَرْجَانُ ٥٨ فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٥٩
هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ٦٠ فِي آيَةِ
الْآءِ رِيكُمَا تُكَّذِّبِينَ ٦١ وَمَنْ دُونِهِمَا
جَنَّتَيْنِ ٦٢ فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا تُكَّذِّبِينَ ٦٣
مُدْهَامَتَيْنِ ٦٤ فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٦٥
فِيهِمَا عَيْنِينَ نَضَّاحَتَيْنِ ٦٦ فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا
شُكَّذِّبِينَ ٦٧ فِيهِمَا قَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَانٌ ٦٨
فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٦٩ فِيهِنَّ حَبْرَاتٌ
حَسَانٌ ٧٠ فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٧١ حُورٌ
مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ٧٢ فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا
شُكَّذِّبِينَ ٧٣ لَمْ يَطِثُنَّ إِسْ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ٧٤
فِي آيَةِ الْآءِ رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٧٥ مُتَّكِيَيْنَ عَلَى
رَقَرٍ خُضِرٍ وَعَبْقَرِيَّةٍ حَسَانٍ ٧٦ فِي آيَةِ الْآءِ
رِيكُمَا شُكَّذِّبِينَ ٧٧ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ
وَالْإِكْرَامِ ٧٨

રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૨) બંને બગીચાઓમાં દરેક ફળના બે પ્રકાર. ^(૧૩) (૫૩) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૪) જન્મતી લોકો એવા ગાલીયા પર તકિયાને અઢેલીને બેસશે, જેમના અસ્તર મોટા રેશમના હશે અને બાગોની ડાળીઓ ફળોથી લચી પડતી હશે. (૫૫) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૬) આ કૃપાઓ વચ્ચે શરમાળ નયનોવાળીઓ હશે, ^(૧૩) જેમને આ જન્મતી લોકોથી પહેલા ક્યારેય કોઈ મનુષ્ય કે જિન્ને સ્પર્શ નહીં કર્યો હોય. ^(૧૪) (૫૭) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૫૮) એવી સુંદર, જાણે હીરા અને મોતી ! (૫૯) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ?

(૬૦) ભલાઈનો બદલો ભલાઈ સિવાય બીજો શું હોઈ શકે છે ? (૬૧) પછી હે જીનો અને મનુષ્યો ! પોતાના રબના કયા-કયા પ્રશંસ્ય ગુણોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૬૨) અને તે બે બગીચાઓ ઉપરાંત બીજા બે બગીચાઓ હશે. ^(૧૫) (૬૩) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૬૪) ગીચ લીલાછમ બગીચાઓ. (૬૫) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૬૬) બંને બગીચાઓમાં બે ઝરણાઓ, કુવારાઓની જેમ ખળ-ખળ કરીને ફૂટી નીકળતા. (૬૭) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૬૮) તેમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં ફળો અને ખજૂર અને દાડમ. (૬૯) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૭૦) આ ને'મતો (કૃપાઓ)ની વચ્ચે સુશીલ અને સુંદર પત્નીઓ. (૭૧) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૭૨) તંબુઓમાં રાખવામાં આવેલી ઢૂરો (અપ્સરાઓ). ^(૧૬) (૭૩) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૭૪) આ જન્મતી લોકો પહેલાં ક્યારેય કોઈ મનુષ્ય કે જિન્ને તેમને સ્પર્શ કર્યો નહીં હોય. (૭૫) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ? (૭૬) તે જન્મતી લોકો લીલા ગાલીયા અને સ્વચ્છ અને અનુપમ ફરશો પર તકિયા અઢેલીને બેસશે. (૭૭) પોતાના રબના કયા-કયા ઈનામોને તમે ખોટા ઠેરવશો ?

(૭૮) ખૂબ બરકતવાળું છે તારા પ્રતાપી અને ઉદાર રબનું નામ. (રુકૂઅ-૩)

છે, જે અગાઉના તમામ સ્વરૂપોથી ભિન્ન હોય છે.

૭. મૂળ શબ્દ 'સ-ક-લાન' પ્રયુક્ત થયો છે. 'સકલ' એ બોજને કહે છે, જે સવારી પર લદાયેલો હોય. 'સ-ક-લાન'નો શાબ્દિક અનુવાદ થશે 'લદાયેલા બે બોજ'. આ જગ્યાએ આ શબ્દ જિન અને મનુષ્ય માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, કેમ કે આ બંને ધરતી પર લદાયેલા છે, અને સંબોધન આ જીનો અને મનુષ્યોને થઈ રહ્યું છે, જે પોતાના રબના આશ્વાપાલન અને બંદગીથી દૂર છે, તેથી તેમને 'હે ધરતીના બોજ' કહીને સંબોધન કરવામાં આવેલ છે, જાણે સર્જનહાર પોતાના સર્જનના આ બંને નાલાયક સમૂહોને ફરમાવી રહ્યો છે કે હે એ લોકો, જેઓ મારી ધરતી પર બોજ બનેલા છો, ટૂંક સમયમાં હું તમારી ખબર લઈ નાખવા માટે નિવૃત્ત થઈ રહ્યો છું.
૮. આનો એ અર્થ નથી કે અત્યારે અલ્લાહ તૃઆલા એવો વ્યસ્ત છે કે તેને આ અવજ્ઞાકારીઓની પૂછપરછ કરવાની કુરસદ નથી મળતી, બલકે આનો અર્થ વાસ્તવમાં એ છે કે અલ્લાહ તૃઆલાએ એક ખાસ સમય-પત્રક નિર્ધારિત કરી રાખ્યું છે, જે અનુસાર હમણા મનુષ્યો અને જીનોથી અંતિમ પૂછપરછ કરવાનો સમય આવ્યો નથી.
૯. ધરતી અને આકાશોથી તાત્પર્ય છે સૃષ્ટિ, અથવા બીજા શબ્દોમાં ખુદાની ખુદાઈ (અલ્લાહનું પ્રભુત્વભૈત્ર અને સૃષ્ટિ). આયતનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહની પકડથી બચીને નીકળવું તમારી શક્તિમાં નથી. જે પૂછપરછના તમને સમાચાર આપવામાં આવી રહ્યા છે તેનો સમય આવતાં તમે થાહે ગમે તે જગ્યાએ હોવ, છેવટે તમને પકડીને લાવવામાં આવશે.

તેનાથી બચવા માટે તમને અલ્લાહના પ્રભુત્વ-શેત્રથી ભાગીને નીકળવું પડશે અને તેની શક્તિ અને જોર તમારામાં નથી. જો આવું થમંડ તમે પોતાના મનમાં રાખો છો, તો પોતાનું જોર લગાવીને જોઈ લો.

૧૦. આકાશના ફાટવાથી તાત્પર્યે છે અવકાશના બંધનોનું ખુલી જવું, સૃષ્ટિની વ્યવસ્થાનું છિન્ન-ભિન્ન થઈ જવું, તારાઓ અને પ્રહોનું વિખેરાઈ જવું.
૧૧. અર્થાત્, જેણે દુનિયામાં અલ્લાહથી ડરીને જીવન વીતાવ્યું હોય અને એમ સમજીને કામ કર્યું હોય કે એક દિવસ મને મારા રબ સામે ઊભા થવાનું છે અને કર્મોનો હિસાબ આપવાનો છે.
૧૨. આનો એક અર્થ એ હોઈ શકે છે કે બંને બાગોના ફળોની શાન નિરાળી હશે. એક બાગમાં જશે તો એક શાનના ફળ તેની ડાળીઓમાં લદાયેલા હશે. બીજા બાગમાં જશે તો તેના ફળોની શાન કંઈક બીજી હશે. બીજો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે તેમાંથી દરેક બાગમાં એક પ્રકારના ફળ પરિચિત હશે, જેનાથી તે દુનિયામાં પણ પરિચિત હતો, ચાહે સ્વાદમાં તે દુનિયાના ફળોથી ગમે તેટલા વધારે સારા હોય, અને બીજો પ્રકારના ફળ અદ્ભુત હશે, જે દુનિયામાં ક્યારેય તેના સ્વપ્ન અને કલ્પનામાં પણ આવ્યા ન હતા.
૧૩. આ સ્ત્રીની મૂળ ખૂબી છે કે તે નિર્લજ્જ અને અવિનયી ન હોય, બલ્કે આંખોમાં લજ્જા ટપકતી હોય. તેથી અલ્લાહ તઆલાએ જન્મતની ને'મતી (કૃપાઓ)ની વચ્ચે સ્ત્રીઓનો ઉલ્લેખ કરતાં સૌથી પહેલા તેમના સૌંદર્ય અને સુંદરતાની નહીં, બલ્કે તેમની લજ્જા અને શીલતાની પ્રશંસા કરી છે. સુંદર સ્ત્રીઓ તો (સ્ત્રી-પુરુષોની) મિશ્રિત કલબો અને ફિલ્મી સ્ટુડિઓ અને પિક્ચર ગેલેરીઓમાં એકત્ર થઈ જાય છે અને સૌંદર્ય સ્પર્ધાઓમાં તો છાંટી-છાંટીને એકથી એક સુંદર સ્ત્રીઓ લાવવામાં આવે છે, પરંતુ દુરુચિવાળો અને હલકી માનસિકતાવાળો બેઠંગો માણસ જ તેમાં રસ દાખવી શકે છે. કોઈ સજ્જન માણસને તે સૌંદર્ય આકર્ષિત કરી શકતું નથી, જે કોઈપણ કુદૃષ્ટિ રાખવાવાળાને જોવા માટે આમંત્રિત કરે અને ગમે તે ખોળાની શોભા બનવા માટે તૈયાર હોય.
૧૪. આનાથી જાણ થઈ કે જન્મતમાં નેક (સદાચારી) વ્યક્તિઓની જેમ નેક જીવો પણ દાખલ થશે. મનુષ્યો માટે મનુષ્ય-સ્ત્રીઓ હશે અને જીવો માટે જીવ-સ્ત્રીઓ, અને અલ્લાહના સામર્થ્યથી એ સૌને કુંવારી બનાવી દેવામાં આવશે.
૧૫. સંભવતઃ પહેલા બે બાગ રહેઠાણ હશે અને બીજા બે બાગ હરવ-ફરવા માટે.
૧૬. તંબુઓથી તાત્પર્યે સંભવતઃ એ પ્રકારના તંબુઓ છે, જેને અમીરો અને ધનવાનો માટે સહેલગાહોમાં લગાવવામાં આવેલ છે. આ સહેલગાહોમાં ઠેક-ઠેકાણે તંબુઓ લાગેલા હશે, જેમાં ઘૂરો (અપ્સરાઓ) તેમના માટે આનંદ અને રસાસ્વાદની સમગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવશે.

૫૬. અલ-વાકિઅહ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ ‘અલ-વાકિઅહ’ (ઘટિત થનાર ઘટના)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.)એ સૂર:ઓના ઉત્તરાણનો જે ક્રમ વર્ણવ્યો છે, તેમાં તેઓ કહે છે કે પહેલા સૂર: તાહા અવતરિત થઈ, પછી અલ-વાકિઆ અને તે પછી અશ્-શુઅરા (અલ-ઈતકાન લિલ-સુયૂતી). આ જ ક્રમ ઈકરિમાએ પણ વર્ણવ્યો છે. (બયહકી, દલાઈલુન્-નુબૂવ્વત). આની પુષ્ટિ તે ઘટનાથી પણ થાય છે, જે હઝરત ઉમર (રદિ.)ના ઈમાન લાવવા વિષે ઈબ્ને હિશામે ઈબ્ને ઈસ્હાકથી નોંધી છે. એમાં એ ઉલ્લેખ છે કે જ્યારે હઝરત ઉમર (રદિ.) પોતાની બહેનના ઘરમાં પ્રવેશ્યા તો સૂર: તાહા પઢાઈ રહી હતી અને જ્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે ભલે, મને તે સહીફા (લિખિત પૃષ્ઠ) બતાવો, જેને તમે છૂપાવી દીધા છે, તો બહેને કહ્યું, “તમે પોતાના શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ના કારણે અપવિત્ર છો. આ સહીફાને માત્ર પવિત્ર અને શુદ્ધ માણસ જ સ્પર્શ કરી શકે છે.” આથી હઝરત ઉમર (રદિ.)એ જઈને સ્નાન કર્યું અને પછી સહીફા લઈને વાંચ્યા. આના પરથી જણાયું કે તે સમયે સૂર: વાકિઆ અવતરિત થઈ ચૂકી હતી, કેમ કે આમાં જ આયત, “જેને પવિત્ર લોકો સિવાય કોઈ સ્પર્શ કરી શકતું નથી” આવી છે; અને તે ઐતિહાસિક રીતે પુરવાર થયેલું છે કે હઝરત ઉમર (રદિ.) હબશાની હિજરત પછી નબવી સન ૦૫ માં ઈમાન લાવ્યા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય આખિરત (પરલોક), તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ) અને કુર્આન વિષે મક્કાના કાફિરોની શંકાઓનું ખંડન છે. સૌથી વધુ તેઓ જે વસ્તુને અવિશ્વસનીય ઠેરવતા હતા, તે કયામત અને આખિરત હતા. તેમનું કહેવું એ હતું કે આ બધી જ કાલ્પનિક વાતો છે, જેનું વાસ્તવિક લોકમાં ઘટિત થવું અસંભવ છે. આના જવાબમાં કહ્યું કે જ્યારે તે ઘટના ઘટિત થશે તે વખતે કોઈ એવું જૂઠ બોલનાર નહીં હોય કે તે ઘટિત થઈ નથી, ન કોઈમાં એ તાકાત હશે કે તેને આવતી રોકી દે અથવા ઘટનાને અસત્ય કરી દેખાડે. તે વખતે નિશ્ચિતપણે તમામ મનુષ્યો ત્રણ વર્ગોમાં વહેંચાઈ

જશે. એક 'સાબેકીન' (મોખરાના લોકો), બીજા 'સાલેહીન' (સદાચારી લોકો) અને ત્રીજા એ લોકો, જેઓ આખિરત (પરલોક)ના ઈન્કાર કરનારા બનીને રહ્યા અને મૃત્યુ-પર્યંત કુફ (ઈન્કાર) અને શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) અને મોટા-મોટા ગુનાઓ પર જામેલા રહ્યા. આ ત્રણેય વર્ગોના લોકો સાથે જે વ્યવહાર થશે તેને આયત-૭ થી ૫૬ સુધીમાં સવિસ્તાર વર્ણવવામાં આવેલ છે. આ ૫૬થી આયત-૫૭ થી ૭૪ સુધી ઈસ્લામની તે બંને પાયાની ધારણાઓની સત્યતા વિષે નિરંતર દલીલો આપવામાં આવી છે, જેને માનવાનો વિરોધીઓ ઈન્કાર કરી રહ્યા હતા, અર્થાત્ તૌહીદ અને આખિરત. ત્યારબાદ આયત-૭૫ થી ૮૨ સુધી કુર્આન સંબંધે તેમની શંકાઓનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે અને કુર્આનની સત્યતા પર બે સંક્ષિપ્ત વાક્યોમાં એ અનુપમ દલીલ રજૂ કરવામાં આવી છે કે આના પર કોઈ વિચાર કરે, તો એમાં તદ્દન એવી જ સુદૃઢ વ્યવસ્થા જોશે, જેવી જગતના તારાઓ અને ગ્રહોની વ્યવસ્થા સુદૃઢ છે અને આ જ વસ્તુ એ વાતની દલીલ છે કે આનો રચયિતા એ જ છે, જેણે સૃષ્ટિની આ વ્યવસ્થા બનાવી છે. ૫૬થી કાફિરોને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ ગ્રંથ તે યોજના-લેખ (નવિશ્ત-એ-તકદીર)માં અંકિત છે જે તમામ સજીવોની પહોંચથી પર છે. તમે સમજો છો કે આને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પાસે શૈતાનો લઈને આવે છે, જો કે 'લૌહે મહફૂઝ' (સુરક્ષિત પાટી)થી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સુધી જે માધ્યમ દ્વારા આ પહોંચે છે, તેમાં પવિત્ર-આત્મા ફરિશ્તાઓ સિવાય કોઈને રજ બરાબર પણ હસ્તક્ષેપ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત નથી. અંતમાં મનુષ્યને બતાવવામાં આવ્યું છે કે તું પોતાની સ્વચ્છંદતાના ઘમંડમાં હકીકતો પ્રત્યે ગમે તેટલો આંધળો બની જાય, પરંતુ મૃત્યુનો સમય તારી આંખો ખોલી દેવા માટે પૂરતો છે. તારા સગા-સંબંધીઓ તારી આંખો સામે મૃત્યુ પામે છે અને તું જોતો જ રહી જાય છે. જો કોઈ સર્વોચ્ચ શક્તિ તારા પર શાસન કરી રહી નથી અને તારો આ દંભ ઉચિત છે કે દુનિયામાં માત્ર તું જ તું છે, કોઈ અલ્લાહ નથી, તો કોઈ મરવાવાળાના જઈ રહેલા જીવને પાછો લઈ આવતો કેમ નથી ? જેવી રીતે તું આ મામલામાં લાચાર છે, એવી જ રીતે અલ્લાહની પૂછપરછ અને તેના ઈનામ અને સજાને પણ રોકી દેવું તારા વશમાં નથી. તું ચાહે માને કે ન માને, મૃત્યુ ૫૬થી દરેક મરનાર પોતાનો અંજામ જોઈને રહેશે.

آيَاتُهَا ١١

(٥٦) سُورَةُ الْوَاقِعَةِ مَكِّيَّةٌ (٣٦)

رُكُوعَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ١ لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ٢
 خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ٣ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا ٤
 وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ٥ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًا ٦
 وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ٧ فَاصْحَبْ الْمَيْمَنَةَ ٨
 مَا أَصْحَبِ الْمَيْمَنَةَ ٩ وَأَصْحَبِ الْمَشْأَمَةَ ١٠
 مَا أَصْحَبِ الْمَشْأَمَةَ ١١ وَالسَّيِّقُونَ السَّيِّقُونَ ١٢
 أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ١٣ فِي جَنَّتِ النَّعِيمِ ١٤
 ثَلَاثَةٌ مِّنَ الْأُولَىٰ ١٥ وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ١٦
 عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ١٧ مُّتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ١٨
 يُطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ١٩ بِأَكْوَابٍ
 وَآبَارٍ ٢٠ وَكَأْسٍ مِّنْ مَّعِينٍ ٢١ لَا يُصَدَّعُونَ
 عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ ٢٢ وَقَالِهَتِ مِمَّا يَنْتَخِرُونَ ٢٣
 وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ٢٤ وَحُورٌ عِينٌ ٢٥
 كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ٢٦ جِزَاءً بِمَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ٢٧ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ٢٨
 إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ٢٩ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ ٣٠ مَا
 أَصْحَابُ الْيَمِينِ ٣١ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ٣٢ وَطَلْحٍ

૫૬. સૂર: અલ-વાકિઅહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૯૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે તે ઘટિત થનાર ઘટના ઘટિત થઈ જશે, (૨) તો કોઈ તેના ઘટિત થવાને ખોટું ઠેરવનાર નહીં હોય. (૩) તે ઊથલપાથલ કરી દેનારી આપત્તિ હશે, (૪) ધરતી તે વખતે એકાએક હલાવી નાખવામાં આવશે^(૧) (૫) અને પર્વતો એવી રીતે ચૂરે-ચૂરા કરી નાખવામાં આવશે (૬) કે વિખરાયેલ ધૂળ બનીને રહી જશે. (૭) તમે લોકો તે વખતે ત્રણ જૂથોમાં વહેંચાઈ જશો : (૮) જમણી બાજુવાળા, તો જમણી બાજુવાળાઓ(ના સૌભાગ્ય)નું શું કહેવું! (૯) અને ડાબી બાજુવાળા, તો ડાબી બાજુવાળાઓ(ના દુર્ભાગ્ય)નું શું ઠેકાણું! (૧૦) અને આગળવાળા તો પછી આગળવાળા જ છે! (૧૧) તેઓ જ તો નિકટવર્તી લોકો છે. (૧૨) ને'મતોભરી (કૃપાસભર) જન્મતોમાં રહેશે. (૧૩) આગળનાઓમાંથી ઘણાં હશે (૧૪) અને પાછળનાઓમાંથી ઓછા. (૧૫-૧૬) રત્નજડિત અને સુશોભિત આસનો પર તકિયા લગાવીને આમને-સામને બેસશે. (૧૭-૧૮) તેમની મહેફિલોમાં શાશ્વત કિશોરો^(૨) વહેતા ઝરણાંઓના શરાબથી ભરેલા પ્યાલાઓ અને સુરાહીઓ અને જામ લઈને દોડતા-ફરતા હશે, (૧૯) જેને પીધા પછી ન તેમનું માથું ચકરાશે, ન તેમની બુદ્ધિમાં વિકાર આવશે, (૨૦) અને તેઓ તેમના સામે જાત-જાતના સ્વાદિષ્ટ ફળો પ્રસ્તુત કરશે કે જે ચાહે તે પસંદ કરી લે, (૨૧) અને પક્ષીઓનું માંસ પ્રસ્તુત કરશે કે જે પક્ષીનો ચાહે તેનો ઉપભોગ કરે, (૨૨-૨૩) અને તેમના માટે સુંદર નયનોવાળી હૂરો (અપ્સરાઓ) હશે, એવી સુંદર જાણે છૂપાવીને રાખેલા મોતી! (૨૪) આ બધું તેમના એ કર્મોના બદલારૂપે તેમને મળશે, જે તેઓ દુનિયામાં કરતા રહ્યા હતા. (૨૫) ત્યાં તેઓ કોઈ વ્યર્થ વાત કે ગુનાની વાત નહીં સાંભળે. (૨૬) જે વાત પણ થશે સારી જ સારી હશે.

(૨૭) અને જમણી બાજુવાળા, જમણી બાજુવાળાઓ(ના સૌભાગ્ય)નું શું કહેવું!
(૨૮) તેઓ કંટકરહિત બોરડીઓ,^(૩) (૨૯) અને એકના ઉપર એક ગોઠવાયેલા

૧. અર્થાત્, એ કોઈ સ્થાનિક ભૂકંપ નહીં હોય, બલકે સમગ્ર ધરતીને એકી સાથે હચમચાવી નાખવામાં આવશે.

૨. આનાથી તાત્પર્ય છે એવા છોકરાઓ, જે હંમેશા છોકરા જ રહેશે, તેમની ઉંમર હંમેશા એક જ સ્થિતિ પર રોકાયેલી રહેશે.

૩. અર્થાત્, એવી બોરડીઓ, જેના વૃક્ષોમાં કાંટા નહીં હોય. બોર જેટલા ઉચ્ચ શ્રેણીના હોય છે, તેના વૃક્ષોમાં કાંટા એટલા જ ઓછા હોય છે. તેથી જન્મની બોરડીઓ વિશે એ વિશેષતા બતાવવામાં આવી છે કે તેમના વૃક્ષો કાંટાઓથી તદ્દન ખાલી હશે, અર્થાત્ એવા સૌથી ઉચ્ચ પ્રકારના હશે, જે દુનિયામાં જોવા મળતા નથી.

مَنصُودٍ ۲۱ وَظِلِّ مَمْدُودٍ ۲۲ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ۲۳ وَ
 فَآكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ۲۴ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ۲۵
 وَفُرْشٍ مَّرْفُوعَةٍ ۲۶ إِنَّا أَنشَأْنَهُنَّ إِنِشَاءً ۲۷
 فَجَعَلْنَهُنَّ أَبْكَارًا ۲۸ عُرُبًا أَتْرَابًا ۲۹ لِأَصْحَابِ
 الْيَمِينِ ۳۰ ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ۳۱ وَثُلَّةٌ مِّنَ
 الْآخِرِينَ ۳۲ وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ ۳۳ مَا أَصْحَابُ
 الشِّمَالِ ۳۴ فِي سَوْمٍ وَحَمِيمٍ ۳۵ وَظِلِّ مِّنْ
 يَحُومٍ ۳۶ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ۳۷ إِنَّهُمْ كَانُوا
 قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ ۳۸ وَكَانُوا يُصِرُّونَ
 عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ۳۹ وَكَانُوا يَقُولُونَ ۴۰ أَإِذَا
 مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَأِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ۴۱
 أَوْ آبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ۴۲ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَ
 الْآخِرِينَ ۴۳ لَمَجْمُوعُونَ ۴۴ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ
 مَّعْلُومٍ ۴۵ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْهَا الضَّالُّونَ الْمُكْذِبُونَ ۴۶
 لَأَكَلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زُقُومٍ ۴۷ فَسَالُوا ن
 مِنْهَا الْبُطُونَ ۴۸ فَشَرِبُوا عَلَيْهِ مِن
 الْحَمِيمِ ۴۹ فَشَرِبُوا شَرِبَ الْهَيْمِ ۵۰ هَذَا
 نَزَلَهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ۵۱ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا
 تَصَدَّقُونَ ۵۲ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ۵۳ ءَأَن تُمْ

કેળાં, (૩૦) અને દૂર-દૂર સુધી ફેલાયેલો છાંયડો, (૩૧) અને પ્રતિક્ષણ વહેતું પાણી, (૩૨-૩૩) અને ક્યારેય સમાપ્ત ન થનાર અને કોઈ પણ રોક-ટોક વિના પ્રાપ્ત થનારા પુષ્કળ ફળો (૩૪) અને ઊંચી બેઠકોમાં હશે. (૩૫) તેમની પત્નીઓને વિશેષ રીતે નવેસરથી પેદા કરીશું (૩૬) અને તેમને કુમારિકાઓ બનાવી દઈશું, (૩૭) પોતાના પતિઓની મોહિત અને સમવયસ્ક. (૩૮) આ કંઈક જમણી બાજુવાળાઓ માટે છે. (રુકૂઅ-૧) (૩૯) તેઓ આગળનાઓમાંથી પણ ઘણાં હશે (૪૦) અને પાછળનાઓમાંથી પણ ઘણાં.

(૪૧) અને ડાબી બાજુવાળા, તો ડાબી બાજુવાળાઓ(ના દુર્ભાગ્ય)નું શું કહેવું ! (૪૨-૪૩) તેઓ ગરમ લૂની ઝાળ અને ઊકળતા પાણી અને કાળા ધુમાડાના છાંયડામાં હશે, (૪૪) જે ન શીતળ હશે અને ન આરામદાયક. (૪૫) આ એ લોકો હશે, જેઓ આ અંજામે પહોંચતા પહેલા સુખી-સંપન્ન હતા (૪૬) અને મોટા ગુનાઓનો આગ્રહ કરતા હતા. (૪૭) કહેતા હતા, “શું જ્યારે અમે મરીને માટી બની જઈશું અને હાડપિંજર રહી જઈશું, તો ફરી ઉઠાવીને ઊભા કરવામાં આવીશું ? (૪૮) અને શું અમારા એ બાપ-દાદાઓને પણ ઉઠાવવામાં આવશે, જેઓ અગાઉ થઈ ગયા છે ?” (૪૯-૫૦) હે નબી સલ્વ.! આ લોકોને કહો, ચોક્કસ, આગળના અને પાછળના સૌને એક દિવસે અવશ્ય એકત્ર કરવામાં આવનાર છે, જેનો સમય નક્કી કરી દેવામાં આવ્યો છે. (૫૧) પંછી હે પથભ્રષ્ટ લોકો અને ખોટું ઠેરવનારાઓ ! (૫૨) તમે ઝક્કૂમના વૃક્ષનું ભોજન કરવાના છો. (૫૩) તેનાથી જ તમે પેટ ભરશો (૫૪-૫૫) અને ઉપરથી ઊકળતું પાણી તરસના રોગિષ્ઠ ઊંટની જેમ પીશો. (૫૬) આ છે (તે ડાબી બાજુવાળાઓના) આતિથ્ય-સત્કારની સામગ્રી બદલાના દિવસે !

(૫૭) અમે તમને પેદા કર્યાં છે, પછી કેમ સાચું માનતા નથી ?^(૪) (૫૮) ક્યારેય તમે વિચાર્યું, આ વીર્ય જે તમે નાખો છો, (૫૯) એનાથી બાળક તમે બનાવો છો કે તેના

૪. અર્થાત્, એ વાતની પુષ્ટિ કે અમે જ તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અને ઉપાસ્ય છીએ અને અમે તમને ફરીથી પણ પેદા કરી શકીએ છીએ.

تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥١﴾ نَحْنُ قَدَرْنَا
بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٥٢﴾ عَلَا أَنْ
تُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٣﴾
وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٥٤﴾
أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿٥٥﴾ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ
نَحْنُ الرَّارِعُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا
فَقَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٥٧﴾ إِنَّا لَمَغْرُمُونَ ﴿٥٨﴾ بَلْ نَحْنُ
مَحْرُومُونَ ﴿٥٩﴾ أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿٦٠﴾
أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ﴿٦١﴾
لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٦٢﴾
أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٦٣﴾ أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمُ
شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ ﴿٦٤﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا
تَذَكُّرًا وَرَمَاءً عَالٍ لِّلْمُفْوِينَ ﴿٦٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ
رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٦٦﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِوَقْعِ الْخُجُومِ ﴿٦٧﴾
وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ
كَرِيمٌ ﴿٦٩﴾ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٠﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا
الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧١﴾ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٢﴾
أَفِي هَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ﴿٧٣﴾ وَتَجْعَلُونَ
رِزْقَكُمْ أَشْكُم مَّكْدِبُونَ ﴿٧٤﴾ فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ

બનાવનાર અમે છીએ ? (૬૦) અમે તમારા વચ્ચે મૃત્યુની વહેંચણી કરી છે, અને અમારી શક્તિથી બહાર નથી (૬૧) કે અમે તમારા રૂપ બદલી નાખીએ અને કોઈ એવા રૂપમાં પેદા કરી દઈએ, જેને તમે જાણતા નથી. (૬૨) પોતાની પહેલી ઉત્પત્તિને તો તમે જાણો જ છો. પછી કેમ બોધ ગ્રહણ કરતા નથી ?

(૬૩) ક્યારેય તમે વિચાર્યું, આ બીજ જે તમે વાવો છો, (૬૪) તેમાંથી ખેતી તમે ઊગાડો છો કે તેના ઊગાડનારા અમે છીએ ? (૬૫) અમે ઈચ્છીએ તો આ ખેતીને ભૂસું બનાવી મૂકીએ અને તમે જાત-જાતની વાતો કરતા જ રહી જાઓ (૬૬) કે ઊલટાના અમે તો દંડાઈ ગયા, (૬૭) અમારા તો ભાગ્ય જ ફૂટેલા છે.

(૬૮) ક્યારેય તમે આંખો ખોલીને જોયું, આ પાણી જે તમે પીઓ છો, (૬૯) તેને તમે વાદળોમાંથી વરસાવ્યું છે કે એના વરસાવનાર અમે છીએ ? (૭૦) અમે ઈચ્છીએ તો એને ખૂબ જ ખારું બનાવીને મૂકી દઈએ, પછી કેમ તમે આભારી થતા નથી ?

(૭૧) ક્યારેય તમે વિચાર કર્યો, આ આગ જે તમે સળગાવો છો, (૭૨) એનું વૃક્ષ તમે પેદા કર્યું છે કે એને પેદા કરનારા અમે છીએ ?^(૫) (૭૩) અમે તેને યાદગીરીનું માધ્યમ અને જરૂરિયાતવાળાઓ માટે જીવન-સામગ્રી બનાવી છે.

(૭૪) તો હે નબી સલ્લ ! પોતાના મહાન રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના નામની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો.^(૬)(રુકૂઅ-૨)

(૭૫) તો નહીં,^(૭) હું સોગંદ ખાઉં છું તારાઓની સ્થિતિઓના ! (૭૬) અને જો તમે સમજો તો આ ખૂબ મોટા સોગંદ છે, (૭૭) કે આ એક ઉચ્ચ કોટિનું કુર્આન છે,^(૮) (૭૮) એક સુરક્ષિત ગ્રંથમાં અંકિત, (૭૯) જેને પવિત્ર લોકો સિવાય કોઈ સ્પર્શ કરી શકતું નથી.^(૯) (૮૦) આ સમગ્ર સૃષ્ટિના રબનું અવતરિત કરેલ છે. (૮૧) પછી શું આ વાણીની તમે ઉપેક્ષા કરો છો, (૮૨) અને આ કૃપામાં પોતાનો ભાગ તમે એ રાખ્યો છે કે આને ખોટું ઠેરવો છો ?

(૮૩) હવે જો તમે કોઈના આધીન નથી અને પોતાના વિચારમાં સાચા છો, તો

૫. અર્થાત્, જે વૃક્ષોના લાકડાંથી તમે આગ સળગાવો છો તેને તમે પેદા કર્યા છે કે અમે ?
૬. અર્થાત્, તેનું મુબારક (શુભ) નામ લઈને એ એકરાર અને એલાન કરો કે તે એ તમામ દોષો અને ત્રુટિઓથી પર અને પવિત્ર છે, જે કાફિરો અને મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) તેના સાથે જોડે છે અને જે કુફ અને શિક (અનેકેશ્વરવાદ)ની દરેક આસ્થા અને આખિરતના ઈન્કાર કરનારાઓની દરેક દલીલમાં છુપાયેલ છે.
૭. અર્થાત્, વાત એ નથી, જે તમે સમજી બેસ્યા છો. અહીં કુર્આનના અલ્લાહ તરફથી હોવાના સોગંદ ખાવાથી પહેલા શબ્દ 'લા' (નહીં)નો ઉપયોગ સ્વયં એ સ્પષ્ટ કરી રહ્યો છે કે લોકો આ પવિત્ર ગ્રંથ વિશે કઈક વાતો બનાવી રહ્યા હતા, જેનું ખંડન કરવા માટે આ સોગંદ ખાવામાં આવી રહ્યા છે.
૮. તારાઓ અને ગ્રહોની સ્થિતિઓથી તાત્પર્ય તેમના સ્થાપન, તેમના તબક્કાઓ (મંજિલો) અને તેમની ભમણ-કક્ષાઓ છે, અને કુર્આનના ઉચ્ચ શ્રેણીના ગ્રંથહોવા પર તેમના સોગંદ ખાવાનો અર્થ એ છે કે ઉચ્ચ-લોકમાં અવકાશી પદાર્થોની વ્યવસ્થા જેટલી સુદૃઢ અને મજબૂત છે, એવો જ સુદૃઢ અને મજબૂત આ કલામ (વાણી) પણ છે. જે અલ્લાહે એ વ્યવસ્થા બનાવી છે, એ જ અલ્લાહે આ કલામ પણ અવતરિત કર્યો છે.
૯. અર્થાત્, આ પવિત્ર ફરિશ્તાઓ દ્વારા આવેલ છે. શૈતાનોનો આમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ નથી.

الْحُلُقُومَ ٧٢ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ ٧٣ وَنَحْنُ

أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ٧٤ فَلَوْلَا

إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ٧٥ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ ٧٦ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ٧٧

فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَدْتُمْ نَعِيمٍ ٧٨ وَأَمَّا إِنْ

كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ٧٩ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ

أَصْحَابِ الْيَمِينِ ٨٠ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكْذِبِينَ

الصَّالِّينَ ٨١ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ٨٢ وَتَصْلِيَةٌ

بِحَمِيمٍ ٨٣ إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ٨٤ فَسَبِّحْ

بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ٨٥

જ્યારે મરનારનો જીવ ગળામાં આવી ગયો હોય છે (૮૪) અને તમે આંખોથી જોઈ રહ્યા હોવ છો કે તે મરી રહ્યો છે, (૮૫-૮૬-૮૭) તો તે વખતે તેના નીકળતા જીવને પાછો કેમ લઈ આવતા નથી ? તે વખતે તમારા કરતાં અમે તેનાથી વધુ નિકટ હોઈએ છીએ પરંતુ તમને દેખાતા નથી. (૮૮) પછી જો એ મરનાર (અલ્લાહના) નિકટવર્તી લોકોમાંથી હોય, (૮૯) તો તેના માટે રાહત અને ઉમદા રોજી અને ને'મતો (બક્ષિસો)થી ભરપૂર જન્મ (સ્વર્ગ) છે, (૯૦) અને જો તે જમણી બાજુવાળાઓમાંથી હોય, (૯૧) તો તેનું સ્વાગત એ રીતે થાય છે કે સલામ તને, તું જમણી બાજુવાળાઓમાંથી છે, (૯૨) અને જો તે ખોટું ઠેરવનારા પથભ્રષ્ટ લોકોમાંથી હોય, (૯૩) તો તેના સ્વાગત માટે ઊંકળતું પાણી છે (૯૪) અને જહન્નમ (નર્ક)માં ઝોંકાવાનું.

(૯૫) આ બધું જ તદ્દન સત્ય છે. (૯૬) પછી હે નબી સલ્લ.! પોતાના મહાન રબના નામની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો.^(૧૦)(રુકૂઅ-૩)

૧૦. આ જ આદેશ અનુસાર નબી સલ્લ.એ આદેશ આપ્યો કે રુકૂઅમાં 'સુબ્હા-ન રબ્બિયલ અઝીમ' (પવિત્ર મારો રબ, જે મહાન છે) કહેવામાં આવે.

૫૭. અલ-હદીદ પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૨૫ માં આવતા શબ્દો 'વ અન્જલ્લલ-હદીદ' (અને લોખંડ ઉતાર્યું)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના મદની સૂર: હોવા અંગે તમામ વિવરણકર્તાઓ એકમત છે અને આના વિષયો પર વિચાર કરતાં એવું લાગે છે કે સંભવતઃ આ ઉહદની લડાઈ અને હુદૈબિયાની સંધિ વચ્ચે કોઈક સમયે અવતરિત થઈ છે. આ એ સમય હતો, જ્યારે ઈસ્લામને પોતાના અનુયાયીઓ પાસેથી માત્ર પ્રાણના બલિદાનની જ નહીં, બલકે ધનના બલિદાનની પણ આવશ્યકતા હતી, અને આ સૂર:માં આ જ બલિદાન માટે ભારપૂર્વક અપીલ કરવામાં આવી છે. આયત-૧૦ થી આ અનુમાનની વધારે પુષ્ટિ મળે છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરવા પ્રેરિત કરવાનો છે. આ સૂર: એ ઉદ્દેશ્ય માટે અવતરિત કરવામાં આવી હતી કે મુસલમાનોને વિશેષરૂપે ધનની કુરબાનીઓ માટે તૈયાર કરવામાં આવે અને એ વાત તેમના મનમાં બેસાડી દેવામાં આવે કે ઈમાનની મૂળ ભાવના અને વાસ્તવિકતા અલ્લાહ અને તેના દીન (ધર્મ) માટે નિષ્ઠાવાન બનવું છે. જે વ્યક્તિ આ ભાવનાથી વંચિત છે અને અલ્લાહ અને તેના દીનની તુલનામાં પોતાના પ્રાણ અને ધન અને પોતાના હિતને વધુ પ્રિય સમજે છે તેની ઈમાનની સ્વીકૃતિ પોકળ છે. આ હેતુસર સૌપ્રથમ અલ્લાહના ગુણો વર્ણવવામાં આવ્યા છે, જેથી શ્રોતાઓને સારી રીતે એ અનુભૂતિ થઈ જાય કે આ મહાન હસ્તી તરફથી તેમને સંબોધન કરવામાં આવી રહ્યું છે. ત્યારબાદ નીચે મુજબના વિષયો એક પછી એક વર્ણવવામાં આવ્યા છે :

- (૧) ઈમાનનો અનિવાર્ય તકાદો એ છે કે માણસ અલ્લાહના માર્ગમાં ધન ખર્ચવાથી ભાગે નહીં.
- (૨) અલ્લાહના માર્ગમાં પ્રાણ અને ધનનું બલિદાન આમ તો દરેક સંજોગોમાં પોતાનું મૂલ્ય ધરાવે છે, પરંતુ આ બલિદાનોનું મૂલ્ય સંજોગોની ગંભીરતાના આધારે નક્કી થાય છે. જે લોકો ઈસ્લામની કમજોરીની હાલતમાં તેને ઉચ્ચ કરવા માટે પ્રાણોની બાજી લગાવે અને ધન ખર્ચ કરે, તેમના દરજ્જાને એ

લોકો પહોંચી શકતા નથી, જેઓ ઈસ્લામના પ્રભાવી હોવાની સ્થિતિમાં તેની વધારે ઉન્નતિ અને આગળ વધારવા માટે પ્રાર્થના અને ધનનું બલિદાન આપે.

- (૩) સત્ય-માર્ગમાં જે ધન પણ ખર્ચ કરવામાં આવે, તે અલ્લાહના શિરે ઋણ છે, અને અલ્લાહ ન માત્ર એ કે તેને અનેકગણું વધારીને પાછું આપશે, બલ્કે પોતાના તરફથી વધારાનો બદલો પણ પ્રદાન કરશે.
- (૪) આખિરતમાં અલ્લાહનું નૂર (પ્રકાશ) એ જ ઈમાનવાળાઓને મળશે, જેમણે અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાનું ધન ખર્ચ કર્યું હોય. રહ્યા એ મુનાફિકો (દંભીઓ), જેઓ દુનિયામાં પોતાના જ હિતોને જોતા રહ્યા, આખિરતમાં તેમને ઈમાનવાળાઓથી અલગ કરી દેવામાં આવશે. 'નૂર'થી તેઓ વંચિત હશે અને તેમનું પરિણામ એ જ હશે જે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)નું હશે.
- (૫) મુસલમાનોએ એ ગ્રંથવાળાઓ જેવા ન બની જવું જોઈએ, જેમના હૃદય લાંબા સમયની ગફલતના કારણે પથ્થર બની ગયા છે. તે ઈમાનવાળો જ કેવો, જેનું હૃદય અલ્લાહના સ્મરણથી ન પીગળે અને તેના અવતરિત કરેલા સત્ય સામે ન ઝૂકે.
- (૬) અલ્લાહની દૃષ્ટિમાં 'સિદ્દીક' (સત્યનિષ્ઠ) અને 'શહીદ' (સત્યના સાક્ષી) માત્ર તે ઈમાનવાળાઓ છે, જેઓ પોતાનું ધન કોઈ આડંબર વિના સાચા હૃદયથી તેના માર્ગમાં ખર્ચ કરે છે.
- (૭) દુનિયાનું જીવન માત્ર થોડાક દિવસની મોજમજા અને ધોખાની વસ્તુ છે. અહીંના સાજ-શણગાર અને અહીંના ધન-દોલત, જેમાં લોકો એક-બીજાથી સરસાઈ લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરે છે, બધું જ અસ્થાયી છે. સ્થાયી જીવન વાસ્તવમાં આખિરતનું જીવન છે. તમારે એક-બીજાથી આગળ વધવાની કોશિશ કરવી હોય તો આ કોશિશ જતન તરફ દોડવામાં કરો.
- (૮) દુનિયામાં સુખ અને દુઃખ જે પણ હોય છે, અલ્લાહના પૂર્વ-લિખિત નિર્ણય અનુસાર હોય છે. ઈમાનવાળાઓનું વર્તન એ હોવું જોઈએ કે દુઃખ કે મુસીબત આવે તો હિંમત ન હારી બેસે અને સુખ આવે તો ફૂલાઈ ન જાય.
- (૯) અલ્લાહે પોતાના રસૂલોને ખુલ્લી નિશાનીઓ અને ગ્રંથ અને ન્યાય-તુલા સાથે મોકલ્યા, જેથી લોકો જીવનમાં ન્યાય પર કાયમ રહે, અને તેના સાથે લોખંડ પણ ઉતાર્યું, જેથી સત્યને સ્થાપિત કરવા અને અસત્યનું માથું નીચું કરવા માટે શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે. આ રીતે અલ્લાહ એ જોવા

માગે છે કે મનુષ્યોમાં કોણ એવા છે જેઓ તેના દીનના સમર્થન અને તેની સહાયતા માટે ઊભા થઈ જાય અને તેના કાજે પ્રાણની બાજી ખેલે.

- (૧૦) અલ્લાહ તરફથી અગાઉ પયગંબરો આવતા રહ્યા, જેમના આમંત્રણથી કેટલાક લોકો સન્માર્ગ પર આવ્યા અને મોટાભાગના અવજાકારી બની રહ્યા. પછી હઝરત ઈસા (અલૈ.) આવ્યા, જેમના શિક્ષણથી લોકોમાં ઘણા નૈતિક ગુણો પેદા થયા, પરંતુ તેમના સમુદાયે સંન્યાસની નવી રીત અપનાવી લીધી. હવે સર્વોચ્ચ અલ્લાહે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને મોકલ્યા છે. તેમના પર જે લોકો ઈમાન લાવશે, અલ્લાહ તેમને પોતાની કૃપાથી બમણો હિસ્સો આપશે અને તેમને સન્માર્ગ બતાવનાર નૂર (પ્રકાશ) પ્રદાન કરશે. ગ્રંથવાળા યાહે પોતાને અલ્લાહની કૃપાના ઈજારેદાર સમજતા રહે, પરંતુ અલ્લાહની કૃપા તેના પોતાના જ હાથમાં છે. તેને અધિકાર છે, જેને યાહે પોતાની કૃપાથી નવાજી દે.

رُكُوعَاتُهَا ۳

سُورَةُ الْحَدِيدِ مَدِينِيَّةٌ (٩٣)

آيَاتُهَا ٢٩

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ۝ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ يُحْيِي وَ
يُمِيتُ ۗ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ هُوَ الْأَوَّلُ
وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۗ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمٌ ۝ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۗ يُعَلِّمُ مَا
يَلْبِغُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ
مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۗ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ
مَا كُنْتُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ لَهُ
مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ
الْأُمُورُ ۝ يُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوَلِّجُ النَّهَارَ
فِي اللَّيْلِ ۗ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ آمَنُوا
بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ
فِيهِ ۗ قَالِ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ
كَبِيرٌ ۝ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۗ وَالرَّسُولُ
يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ ۗ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَا

૫૭. સૂર: અલ-હદીદ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૪ • આયતો-૨૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી છે એ દરેક વસ્તુએ, જે ધરતી અને આકાશોમાં છે, અને એ જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્વદર્શી છે. (૨) ધરતી અને આકાશોના રાજ્યનો માલિક એ જ છે, જીવન પ્રદાન કરે છે અને મૃત્યુ આપે છે અને તેને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે. (૩) એ જ પ્રથમ પણ છે અને અંતિમ પણ, અને પ્રત્યક્ષ પણ અને પરોક્ષ પણ, (૪) અને તે દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન ધરાવે છે. (૪) એ જ છે, જેણે આકાશો અને ધરતીને છ દિવસમાં સર્જ્યા અને પછી સિંહાસન પર બિરાજમાન થયો. તેના જ્ઞાનમાં છે જે કંઈ ધરતીમાં જાય છે અને જે કંઈ તેમાંથી નીકળે છે અને જે કંઈ આકાશમાંથી ઊતરે છે અને જે કંઈ તેમાં ચઢે છે. (૨) તે તમારા સાથે છે, જ્યાં પણ તમે છો. જે કામ પણ તમે કરો છો, તેને તે જોઈ રહ્યો છે. (૫) એ જ ધરતી અને આકાશોના રાજ્યનો માલિક છે અને બધા મામલાઓ ફેંસલા માટે તેના સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. (૬) એ જ રાતને દિવસમાં અને દિવસને રાતમાં દાખલ કરે છે, અને હૃદયોના ઘૂંપા રહસ્યો સુઢાં જાણે છે.

(૭) ઈમાન લાવો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત) પર (૭) અને ખર્ચ કરો તે વસ્તુઓમાંથી, જેના પર તેણે તમને ખલીફા (નાયબ) બનાવ્યા છે. જે લોકો તમારા પૈકી ઈમાન લાવશે અને ધન ખર્ચ કરશે તેમના માટે મોટો બદલો છે. (૮) તમને શું થઈ ગયું છે કે તમે અલ્લાહ પર ઈમાન લાવતા નથી, જો કે રસૂલ તમને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) પર ઈમાન લાવવા માટે બોલાવી રહ્યો છે (૭) અને તે તમારાથી વચન લઈ ચૂક્યો છે, (૫) જો તમે ખરેખર માનવાવાળા છો. (૯) તે અલ્લાહ જ તો છે, જે પોતાના બંદા

૧. અર્થાત્, જ્યારે કંઈ નહતું ત્યારે તે હતો અને જ્યારે કંઈ નહીં હોય ત્યારે તે રહેશે. તે તમામ પ્રગટોથી વધારે પ્રગટ છે, કેમ કે દુનિયામાં જે કંઈ પણ પ્રગટ છે તેના જ શુણો અને તેના જ કાર્યો અને તેના જ 'નૂર' (પ્રકાશ)નું પ્રગટ્ય છે, તેમજ તે દરેક અદશ્યથી વધારે અદશ્ય છે, કેમ કે ઈન્દ્રિયોથી તેની જાતની અનુભૂતિ કરવી તો દૂરની વાત છે, બુદ્ધિ તથા વિચાર અને કલ્પના સુઢાં તેના સાર-તત્ત્વ અને વાસ્તવિકતાને નથી પામી શકતા.
૨. બીજા શબ્દોમાં તે માત્ર પૂર્ણનો જ્ઞાતા નથી, બલ્કે અંશો અને ભાગોનું પણ જ્ઞાન ધરાવે છે. એક-એક બીજ જે જમીનના તળિયામાં જાય છે, એક-એક અંકુર અને કુંપળ જે જમીનમાંથી ફૂટે છે, વરસાદનું એક-એક ટીપું જે આકાશમાંથી પડે છે અને વરાળનું પ્રમાણ જે સમુદ્રો અને ઝરણાઓથી ઊઠીને આકાશ તરફ જાય છે, તેની નજરમાં છે. તેને ખબર છે કે કયું બીજ જમીનમાં કઈ જગ્યાએ પડેલું છે, ત્યારે તો તે તેને ફાડીને તેમાંથી અંકુર કાઢે છે અને તેને પાણી-પોષીને આગળ વધારે છે. તેને ખબર છે કે વરાળનું કેટલું પ્રમાણ ક્યાંથી ઊઠ્યું છે અને ક્યાં પહોંચ્યું છે, ત્યારે તો તે તે સૌને એકત્ર કરીને વાદળ બનાવે છે અને જમીનના વિભિન્ન ભાગોમાં વહેંચીને એક પ્રમાણથી વરસાવે છે.
૩. અહીં ઈમાન લાવવાથી અભિપ્રેત ઈસ્લામનો કેવળ મૌખિક એકરાર કે સ્વીકાર નથી, બલ્કે સાચા હૃદયથી ઈમાન લાવવું છે.
૪. અહીં પણ ઈમાન લાવવાથી અભિપ્રેત સાચા હૃદયથી ઈમાન લાવવું છે.
૫. અર્થાત્, આજ્ઞાપાલનનું વચન.

عَبْدِي أَيَّتِ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ
 إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝ وَمَا
 لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ
 السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَّنْ أَنْفَقَ
 مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلِ ۗ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً
 مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلُوا ۗ وَكُلًّا
 وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝
 مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ
 لَهُ ۗ وَالَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْ
 الْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ
 بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَمَّتْ تَجْرِيَةٌ مِّنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا ۗ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝ يَوْمَ
 يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا
 انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ ۗ قِيلَ ارْجِعُوا
 وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ
 بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ
 الْعَذَابُ ۝ يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ۗ قَالُوا بَلَى
 وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ
 وَغَرَّبْتُمْ الْأَمَانِي حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ ۗ وَعَنْكُمْ

પર સ્પષ્ટ આયતો અવતરિત કરી રહ્યો છે, જેથી તમને અંધકારમાંથી કાઢીને પ્રકાશમાં લઈ આવે, અને હકીકત એ છે કે અલ્લાહ તમારા પર ખૂબ જ કરુણામય અને મહેરબાન છે. (૧૦) છેવટે શું કારણ છે કે તમે અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરતા નથી, જો કે ધરતી અને આકાશોનો વારસો અલ્લાહ માટે જ છે. (૯) તમારામાંથી જે લોકો વિજય પછી ખર્ચ અને (સત્ય માટે) જિહાદ કરશે તેઓ કદાપિ એ લોકોના સમાન થઈ શકતા નથી, જેમણે વિજય પહેલાં ખર્ચ અને જિહાદ કરેલ છે. તેમનો દરજ્જો પાછળથી ખર્ચ અને જિહાદ કરનારાઓ કરતાં ઊંચો છે, જો કે અલ્લાહે બંનેના સાથે સારા વાયદાઓ કર્યાં છે. (૯) જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેનાથી વાકેફ છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) કોણ છે, જે અલ્લાહને ઋણ આપે? સારું ઋણ, જેથી અલ્લાહ તેને અનેકગણું વધારીને પાછું આપે અને તેના માટે શ્રેષ્ઠ વળતર છે. (૧૨) તે દિવસે, જ્યારે તમે ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓને જોશો કે તેમનું નૂર (પ્રકાશ) તેમના આગળ-આગળ અને તેમની જમણી બાજુ દોડી રહ્યું હશે. (૧૩) તેમને કહેવામાં આવશે કે, “આજે મુશબ્બર છે તમારા માટે.” જન્મતો હશે, જેમના નીચે નહેરો વહી રહી હશે, જેમાં તેઓ હંમેશા રહેશે. આ જ છે મોટી સફળતા. (૧૩) તે દિવસે મુનાફિક (દંભી) પુરુષો અને સ્ત્રીઓની હાલત એવી હશે કે તેઓ ઈમાનવાળાઓને કહેશે, “જરા અમારા તરફ જુઓ, જેથી અમે તમારા નૂર (પ્રકાશ)થી થોડોક ફાયદો ઉઠાવીએ.” પરંતુ તેમને કહેવામાં આવશે, “પાછળ હટી જાઓ, પોતાનો પ્રકાશ બીજે ક્યાંક શોધો.” પછી તેમના વચ્ચે એક દીવાલ ઊભી કરી દેવામાં આવશે, જેમાં એક દરવાજો હશે. તે દરવાજાના અંદર રહમત (કૃપા) હશે અને બહાર યાતના. (૧૪) તેઓ ઈમાનવાળાઓને પોકારી-પોકારીને કહેશે, “શું અમે તમારા સાથે ન હતા?” ઈમાનવાળાઓ જવાબ આપશે, “હા, પરંતુ તમે પોતે પોતાને મુસીબતમાં નાખ્યા, તકવાદિતાથી કામ લીધું, શંકામાં પડી રહ્યા અને ખોટી આશાઓ તમને ધોખામાં નાખતી રહી, ત્યાં સુધી કે અલ્લાહનો ફેંસલો આવી ગયો,

૬. આના બે અર્થ છે: એક એ કે ધન તમારા પાસે હંમેશા રહેવાવાળું નથી. એક દિવસ અનિવાર્યરૂપે તમારે તેને છોડીને જવાનું છે અને અલ્લાહ જ તેનો વારસ બનવાવાળો છે. બીજો એ કે અલ્લાહ તુઆલાના માર્ગમાં ધન ખર્ચ કરીને તમને કોઈ ગરીબી અને તંગીનો ડર ન લાગવો જોઈએ, કેમ કે જે અલ્લાહ માટે તમે તેને ખર્ચ કરશો તે ધરતી અને આકાશના તમામ ખજાનાઓનો માલિક છે. તેના પાસે તમને આપવા માટે બસ એટલું જ ન હતું, જે તેણે આજે તમને આપી રાખ્યું છે, બલકે કાલે તે તમને તેનાથી પણ ખૂબ વધારે આપી શકે છે.
૭. આનાથી જાણ થઈ કે જ્યારે પણ ઈસ્લામ પર એવો સમય આવી જાય, જેમાં કુફ (અધર્મ) અને કાફિરો (અધર્મીઓ)નું પલ્લું ખૂબ ભારે હોય અને દેખીતી રીતે ઈસ્લામના પ્રભુત્વના ચિહ્નો દૂર-દૂર સુધી દેખાતા ન હોય, તે સમયે જે લોકો ઈસ્લામની હિમાયતમાં પ્રાણો ન્યોછાવર કરે અને ધન ખર્ચ કરે તેમના દરજ્જાઓને એ લોકો નથી પહોંચી શકતા, જેઓ કુફ અને ઈસ્લામના સંઘર્ષનો નિર્ણય ઈસ્લામના પક્ષમાં થઈ ગયા પછી ત્યાગ અને બલિદાનો આપે.
૮. આ અલ્લાહ તુઆલાની મહાન ઉદારતા છે કે વ્યક્તિ જો તેણે પ્રદાન કરેલ ધનને તેના જ માર્ગમાં ખર્ચ કરે, તો તે તે પોતાના શિરે ઋણ (કરજ) ઠેરવે છે, એ શરતે કે તે ‘કર્ઝે હસન’ (સારું ઋણ) હોય, અર્થાત્ નિષ્કા અને શુદ્ધ ઈરાદા અને નિયતથી કોઈ અંગત સ્વાર્થ વગર આપવામાં આવે. આ ઋણ વિશે અલ્લાહના બે વચનો છે: એક એ કે તે તેને અનેકગણું વધારીને પરત આપશે. બીજું એ કે તે તેના પર પોતાના તરફથી સર્વશ્રેષ્ઠ બદલો પણ પ્રદાન કરશે.
૯. અહીં એક પ્રશ્ન વ્યક્તિના મનમાં ખટકો પેદા કરી શકે છે. તે એ કે આગળ-આગળ તો નૂર (પ્રકાશ)નું દોડવું તો સમજમાં આવે છે, પરંતુ નૂરનો માત્ર જમણી બાજુ દોડવાનો શું અર્થ? શું તેની ડાબી બાજુ અંધકાર હશે? આનો

يَا اللَّهُ الْغُرُورُ ١٠ قَالِيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ
 وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ مَا أُولَٰئِكَ النَّارُ ۗ هِيَ
 مَوْلَاكُمْ ۗ وَيَبِئْسَ الْمَصِيرُ ١١ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ
 آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ
 مِنَ الْحَقِّ ۗ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
 مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۗ
 وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ١٢ إِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
 يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ
 الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ١٣ إِنَّ الْمَصْدِقِينَ
 وَالْمَصْدِقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَعْفُ
 لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ١٤ وَالَّذِينَ آمَنُوا
 بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ ؕ وَالشَّهَادَةُ
 عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ۗ وَالَّذِينَ
 كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
 الْجَحِيمِ ١٥ إِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ
 وَلَهُوَ وَزِينَتُهُ وَتَفَاخُرُ بَيْنِكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي
 الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ ۗ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ
 نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ
 حُطَامًا ۗ وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَ مَغْفِرَةٌ

١٠

منازل ٧

અને છેવટ સુધી તે મોટો ધોખેબાજ (શૈતાન) તમને અલ્લાહની બાબતમાં ધોખો આપતો રહ્યો. (૧૫) આથી આજે ન તમારા પાસેથી કોઈ ફિદયો (મુક્તિ-દંડ) સ્વીકારવામાં આવશે અને ન તે લોકો પાસેથી જેમણે ખુલ્લુંખુલ્લા ઈન્કાર કર્યો હતો. તમારું ઠેકાણું જહન્નમ છે, એ જ તમારી દેખરેખ રાખનાર છે, અને આ સૌથી ખરાબ પરિણામ છે.”

(૧૬) શું ઈમાન લાવનારાઓ^(૧૦) માટે હજુ તે સમય આવ્યો નથી કે તેમના હૃદય અલ્લાહના સ્મરણ (ઝિક્ર)થી પીગળે અને તેના અવતરિત કરેલા સત્ય આગળ ઝૂકે અને તેઓ એ લોકો જેવા ન થઈ જાય, જેમને પહેલાં ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો, પછી લાંબો સમય પસાર થઈ ગયો તો તેમના હૃદય કઠોર થઈ ગયા અને આજે તેમાંના મોટાભાગના અવજ્ઞાકારી બનેલા છે? (૧૭) બરાબર જાણી લો કે અલ્લાહ ધરતીને તેના મૃત્યુ પછી જીવન પ્રદાન કરે છે.^(૧૧) અમે તમને નિશાનીઓ સ્પષ્ટ દેખાડી દીધી છે, કદાચ તમે બુદ્ધિપૂર્વક વર્તો.

(૧૮) પુરુષો અને સ્ત્રીઓમાંથી જે લોકો દાન આપનારા છે^(૧૨) અને જેમણે અલ્લાહને ‘કર્ઝો-હસન (ઉત્તમ ઋણ) આપ્યું છે, તેમને નિઃસંદેહ અનેકગણું વધારીને આપવામાં આવશે અને તેમના માટે શ્રેષ્ઠ બદલો છે, (૧૯) અને જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલો પર ઈમાન લાવ્યા છે તેઓ જ પોતાના રબના નજીક સિદ્દીક (સત્યનિષ્ઠ)^(૧૩) અને શહીદ (સાક્ષી)^(૧૪) છે. તેમના માટે તેમનું વળતર અને તેમનું નૂર છે અને જે લોકોએ ઈન્કાર કર્યો છે અને અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી છે તેઓ દોજખી છે. (રુકૂઅ-૨)

(૨૦) બરાબર જાણી લો કે આ દુનિયાનું જીવન તેના સિવાય કંઈ નથી કે એક ખેલ અને દિલ્લગી અને બાહ્ય ભપકો અને એક-બીજાના સામે શેખી કરવી અને ધન અને સંતાનમાં એક-બીજાથી આગળ વધી જવાની કોશિશ કરવું છે. આનું દષ્ટાંત એવું છે કે જાણે એક વરસાદ થઈ ગયો, તો તેનાથી પેદા થનારી ખેતી જોઈને ખેડૂતો ખુશ થઈ ગયા. પછી એ જ ખેતી પાકી જાય છે અને તમે જુઓ છો કે પીળી પડી ગઈ, પછી તે ભૂસું બનીને રહી જાય છે. આનાથી વિપરીત આખિરત (પરલોક) એ જગ્યા છે, જ્યાં કઠોર યાતના

જવાબ એ છે કે જો એક વ્યક્તિ પોતાના જમણા હાથમાં પ્રકાશ લઈને ચાલી રહ્યો હોય તો તેનાથી પ્રકાશિત તો ડાબી બાજુ પણ થશે, પરંતુ વાસ્તવિકતા એ જ હશે કે પ્રકાશ તેના જમણા હાથ પર છે.

૧૦. અહીં ‘ઈમાન લાવવાવાળાઓ’થી તાત્પર્ય તમામ મુસલમાનો નહીં, બલકે મુસલમાનોનું એક ખાસ જૂથ છે, જે ઈમાનનો સ્વીકાર કરીને અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.ને માનવાવાળાઓમાં સામેલ થઈ ગયું હતું અને તેમ છતાં ઈસ્લામના દર્દથી તેનું હૃદય પાલી હતું.

૧૧. અહીં જે સંદર્ભથી આ વાત કહેવામાં આવી છે તેને બરાબર સમજવી જોઈએ. કુર્આન-મજીદમાં જુદી-જુદી જગ્યાએ નુબુલ્વત (પયગંબરી, ઈશદૂતત્વ) અને ગ્રંથના અવતરણને વર્ષાની બરકતોની ઉપમા આપવામાં આવી છે, કેમ કે માનવતા પર તેની એ જ અસરો થાય છે જે જમીન પર વર્ષાની થતી હોય છે. જે જમીનમાં થોડી પણ ફળદ્રુપતા હોય છે તે લહેરાઈ ઉઠે છે, અબલત્ત ઉજ્જડ જમીન એવી જ ઉજ્જડ પડી રહે છે.

૧૨. ‘સદકા’ ઉર્દૂ ભાષામાં તો ખૂબ જ ખરાબ અર્થમાં બોલવામાં આવે છે, પરંતુ ઈસ્લામની પરિભાષામાં આ એ દાનને કહે છે, જે સાચા હૃદયથી અને શુદ્ધ નિયતથી માત્ર અલ્લાહની પ્રસન્નતા માટે આપવામાં આવે અને જેમાં કોઈ આઈબર અને દેખાડો ન હોય, ન કોઈના પર ઉપકાર જતાવવામાં આવે.

૧૩. આ ‘સિદ્દક’ની અતિશયોક્તિ છે. ‘સાદિક’ એટલે સાચો અને સત્યનિષ્ઠ તેમજ ‘સિદ્દીક’ એટલે અત્યંત સાચો અને સત્યનિષ્ઠ. તાત્પર્ય છે એવો સાચો માણસ, જેમાં કોઈ ખોટ ન હોય, જે ક્યારેય સત્ય અને સચ્ચાઈથી હટ્યો ન હોય, જેનાથી એ આશા જ કરી શકાય નહીં કે તે કદી પોતાના અંતરાત્મા વિરુદ્ધ કોઈ વાત કહેશે, જેણે કોઈ વાતને

مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ ۖ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
 إِلَّا مَتَاعٌ الْعُرُورِ ٥ سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ
 مِّنَ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ
 وَالْأَرْضِ ۚ أَعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ
 رُسُلِهِ ۖ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۖ
 وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ٦ مَا أَصَابَ مِنْ
 مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا
 فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ
 عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ٧ لِّكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا
 فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ ۖ وَاللَّهُ لَا
 يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ٨ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ
 وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ ۖ وَهُمْ يَسْتَوُونَ
 فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ٩ لَقَدْ أَرْسَلْنَا
 رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ
 وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۗ وَأَنْزَلْنَا
 الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ
 وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ ۖ
 إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ١٠ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَ
 إِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ

છે અને અલ્લાહની ક્ષમા અને તેની પ્રસન્નતા છે. દુનિયાનું જીવન ભ્રમમાં નાખવા માટે ઊભી કરેલ માયાજાળ સિવાય કશું નથી. (૨૧) દોડો અને એક-બીજાથી આગળ વધવાનો પ્રયાસ કરો, પોતાના રબની ક્ષમા અને એ જન્મ તરફ, જેની વિશાળતા આકાશ અને ધરતી સમાન છે, (૧૫) જે તૈયાર કરવામાં આવી છે એ લોકો માટે, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલો પર ઈમાન લાવ્યા હોય. આ અલ્લાહની કૃપા છે, જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે, અને અલ્લાહ મોટો કૃપાળુ છે.

(૨૨) કોઈ મુસીબત એવી નથી, જે ધરતી પર અથવા તમારા પોતાના પર ઊતરતી હોય અને અમે તેને પેદા કરતાં પહેલાં એક પુસ્તક (અર્થાત્ ભાગ્ય-લેખ)માં લખી ન રાખી હોય. આવું કરવું અલ્લાહ માટે ખૂબ સરળ છે. (૨૩) (આ સઘળું એટલા માટે છે,) જેથી જે કંઈ નુકસાન તમને થાય તે બદલ તમે હતોત્સાહ ન થાઓ અને જે કંઈ અલ્લાહ તમને આપે તેના પર ફૂલાઈ ન જાઓ. અલ્લાહ એવા લોકોને પસંદ કરતો નથી, જેઓ પોતાને મોટા સમજે છે અને અભિમાન કરે છે, (૨૪) જેઓ પોતે કંજૂસી કરે છે અને બીજાઓને કંજૂસી કરવા માટે પ્રોત્સાહન આપે છે. હવે જો કોઈ મોહું ફેરવે છે તો અલ્લાહ અપેક્ષારહિત અને તે સ્વયં પ્રશંસિત છે.

(૨૫) અમે અમારા રસૂલોને સ્પષ્ટ નિશાનીઓ અને માર્ગદર્શનો સાથે મોકલ્યા અને તેમના સાથે ગ્રંથ અને તુલા ઉતાર્યા, જેથી લોકો ન્યાય પર કાયમ થાય, (૧૯) અને લોખંડ ઉતાર્યું જેમાં ઘણું બળ છે અને લોકો માટે ફાયદાઓ છે. (૧૭) આ એટલા માટે કરવામાં આવ્યું, જેથી અલ્લાહ એ જાણી લે કે કોણ તેને જોયા વિના તેના અને તેના રસૂલોની મદદ કરે છે. નિ:શંક, અલ્લાહ ખૂબ શક્તિશાળી અને પ્રભુત્વશાળી છે. (રુકૂઅ-૩)

(૨૬) અમે નૂહ અને ઈબ્રાહીમને મોકલ્યા અને તે બંનેના વંશમાં પયગંબરી અને ગ્રંથ

- માની હોય તો પૂર્ણ નિષ્ઠા અને નિખાલસતાથી માની હોય, તેની વફાદારીનો હક્ક અદા કર્યો હોય અને પોતાના આચરણથી સાબિત કરી દીધું હોય કે તે વાસ્તવમાં એવો જ માનવાવાળો છે જેવો એક માનવાવાળો હોવો જોઈએ.
૧૪. 'શહીદ'થી તાત્પર્ય અહીં એ વ્યક્તિ છે, જે પોતાના વાણી અને વ્યવહારથી સત્યની સાક્ષી આપે.
૧૫. આ આયતને સૂર: આલે ઈમરાનની આયત-૧૩૩ની સાથે મેળવીને પઢવાથી કંઈક એવી કલ્પના મનમાં આવે છે કે જન્મ (સ્વર્ગ)માં એક વ્યક્તિને જે બગીચાઓ અને મહેલો મળશે, તે તો કેવળ તેના રહેવા માટે હશે, પરંતુ વાસ્તવમાં સમગ્ર સૃષ્ટિ તેની સહેલગણ હશે.
૧૬. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં અંબિયા અલૈ.ના મિશનનો સારાંશ વર્ણવી દેવામાં આવ્યો છે. દુનિયામાં અલ્લાહના જેટલાં પણ રસૂલો (પયગંબરો, ઈશદૂતો) અલ્લાહ તુઆલા તરફથી આવ્યા, તે સૌ ત્રણ વસ્તુઓ લઈને આવ્યા હતા : (૧) લેખિનાત, અર્થાત્ ખુલી-ખુલી નિશાનીઓ, સ્પષ્ટ દલીલો અને સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન. (૨) ગ્રંથ, જેમાં એ સમગ્ર શિક્ષાઓ લખી દેવામાં આવી હતી, જે મનુષ્યોના માર્ગદર્શન માટે આવશ્યક હતી, જેથી લોકો માર્ગદર્શન માટે તેના તરફ વળી શકે. (૩) મીઝાન (તુલા), અર્થાત્ સત્ય અને અસત્યનો એ માપદંડ અને કસોટી, જે તદ્દન બરાબર ત્રાજવાની જેમ તોલીને એ બતાવી દે કે વિચાર, નૈતિકતા અને વ્યવહારોમાં ઊંચાપ-ઞબાવ અને અતિશયોક્તિની વચ્ચે ન્યાય અને સંતુલનની વાત કઈ છે.
૧૭. અંબિયા અલૈ.ના મિશનને વર્ણવ્યા પછી તરત જ આ ફરમાવવું સ્વયં એ વાત તરફ સંકેત કરે છે કે અહીં લોખંડથી તાત્પર્ય રાજકીય બળ અને યુદ્ધ-શક્તિ છે, અને વાણીનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે અલ્લાહ તુઆલાએ પોતાના રસૂલો (ઈશદૂતો)ને ન્યાયની સ્થાપનાની કેવળ એક યોજના જ પ્રસ્તુત કરી દેવા માટે મોકલ્યા ન હતા, બલકે એ વાત પણ તેમના મિશનમાં સામેલ હતી કે તેને વ્યવહારમાં લાગુ કરવાની કોશિશ કરવામાં આવે અને એ શક્તિ ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે, જેનાથી વાસ્તવમાં ન્યાયની સ્થાપના થઈ શકે, તેને છિન્ન-ભિન્ન કરનારાઓને સજા આપી શકાય અને તેનો વિરોધ કરનારાઓના જોર અને પ્રભાવને રોકી શકાય.

فَمِنْهُمْ مُّهْتَدٍ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿٢٧﴾ ثُمَّ
 قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى
 ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ ۖ وَجَعَلْنَا فِي
 قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَافَةً ۖ وَرَحْمَةً ۖ وَرَهْبَانِيَّةً
 ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ
 اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۖ فَآتَيْنَا الَّذِينَ
 آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿٢٨﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرُسُولِهِ
 يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِّن رَّحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا
 تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٩﴾
 لَيْسَ يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ إِلَّا يَتَّقُون ۗ عَلَىٰ شَيْءٍ
 مِّن فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ
 مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٣٠﴾

મૂકી દીધા. પછી તેમના વંશજોમાંથી કોઈએ માર્ગદર્શન અપનાવ્યું અને મોટાભાગના અવજ્ઞાકારી થઈ ગયા. (૨૭) તેમના પછી અમે નિરંતર અમારા રસૂલો મોકલ્યા, અને તે સૌના પછી મરયમના પુત્ર ઈસાને મોકલ્યો અને તેને ઈજીલ પ્રદાન કરી, અને જેમણે તેનું અનુસરણ કર્યું તેમના હૃદયોમાં અમે કડુણા અને દયા મૂકી દીધા, અને સંસાર-ત્યાગ (સન્યાસ)ની પ્રથા^(૧૮) તેમણે પોતે જ શોધી કાઢી. અમે તેમના પર તેને ફરજિયાત બનાવી ન હતી, પરંતુ અલ્લાહની પ્રસન્નતાની ઈચ્છાના કારણે તેમણે પોતે જ આ નવી વસ્તુ કાઢી અને પછી જેવી રીતે પાલન કરવું જોઈતું હતું, એવી રીતે પાલન કર્યું નહીં. તેમનામાંથી જેઓ ઈમાન લાવ્યા હતા તેમનો બદલો અમે તેમને આપ્યો, પરંતુ તેમાંના મોટાભાગના લોકો અવજ્ઞાકારી છે.

(૨૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો અને તેના રસૂલ (હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.) પર ઈમાન લાવો. અલ્લાહ તમને પોતાની કૃપાનો બમણો હિસ્સો પ્રદાન કરશે અને તમને એ નૂર (પ્રકાશ) પ્રદાન કરશે, જેના અજવાળામાં તમે ચાલશો, અને તમારા ગુના માફ કરી દેશે. અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૨૮) (તમારે આ માર્ગ અપનાવવો જોઈએ,) જેથી ગ્રંથવાળાઓને જાણ થઈ જાય કે અલ્લાહની કૃપા પર તેમનો કોઈ ઈજારો નથી, અને એ કે અલ્લાહની કૃપા તેના પોતાના જ હાથમાં છે, જેને ચાહે છે પ્રદાન કરે છે, અને તે મોટો કૃપાળુ છે. (રુકૂઅ-૪)

૧૮. 'રહબાનિયત' (સન્યાસ)નો અર્થ છે દુનિયાનો કે સંસારનો ત્યાગ કરી દેવો અને સાંસારિક જીવનથી ભાગીને જંગલોમાં અને પહાડોમાં શરણ લેવું અને એકાંતવાસી બનીને બેસી જવું.

૫૮. અલ-મુજાદલા

પરિચય

નામ:

આ સૂર:નું નામ 'અલ-મુજાદલા' પણ છે અને 'અલ-મુજાદલા' પણ. આ નામ પહેલી જ આયતના શબ્દ 'તુજાદિલુ-ક' (તમારા સાથે તકરાર કરી રહી છે) થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ:

સૂર: અહ્જાબમાં અલ્લાહે દત્તક પુત્રને સગો પુત્ર માનવાનું ખંડન કરતાં માત્ર એમ કહીને છોડી દીધું હતું કે, "અને અલ્લાહે તમારી એ પત્નીઓને જેમના સાથે તમે 'ઝિહાર' કરો છો, તમારી માતાઓ બનાવી દીધી નથી." 'ઝિહાર'થી અભિપ્રેત છે પત્નીને માતાની ઉપમા આપવી. પરંતુ તેમાં એ બતાવવામાં આવ્યું ન હતું કે 'ઝિહાર' કરવો કોઈ પાપ કે ગુનો છે અને ન તો એ બતાવવામાં આવ્યું હતું કે આ કૃત્ય વિશે શરીઅત (ઈસ્લામી કાનૂન)નો શું આદેશ છે. આનાથી વિપરીત આ સૂર:માં 'ઝિહાર'નો સંપૂર્ણ કાનૂન વર્ણવી દેવામાં આવ્યો છે. આનાથી જણાય છે કે આ વિગતવાર આદેશો તે સંક્ષિપ્ત આદેશો પછી અવતર્યા છે. આ તથ્યના અંતર્ગત એ વાત નિશ્ચિત રૂપે કહી શકાય છે કે આ સૂર:ના અવતરવાનો સમય અહ્જાબના અભિયાન (શવ્વાલ, હિ.સ. ૦૫) પછીનો છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:માં મુસલમાનોને એ જુદી-જુદી સમસ્યાઓ વિશે આદેશો આપવામાં આવ્યા છે, જે સમસ્યાઓ તે સમયે ઉપસ્થિત થઈ ગઈ હતી. સૂર:ની શરૂઆતથી આયત-૬ સુધી 'ઝિહાર' વિશે શરીઅતના આદેશો વર્ણવવામાં આવ્યા છે અને તેના સાથે મુસલમાનોને અત્યંત કડકપણે ચેતવવામાં આવ્યા છે કે ઈસ્લામ પછી પણ અજ્ઞાનતા-કાળના રિવાજો પર કાયમ રહેવું અને અલ્લાહની ઠરાવેલી મર્યાદાઓને તોડવી નિશ્ચિત રૂપે ઈમાનથી વિપરીત કામ છે, જેની સજા દુનિયામાં પણ અપમાન અને ફજેતી છે અને આખિરત (પરલોક)માં પણ તેની સખત રીતે પૂછપરછ કરવામાં આવશે. આયત-૭ થી ૧૦માં મુનાફિકો (દંભીઓ)ના એ વલણ પર પકડ કરવામાં આવી છે કે તેઓ પરસ્પર છૂપી ગુસપુસો કરીને જાત-જાતના દુષ્ટ કામોની યોજનાઓ બનાવતા હતા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને તેઓ યહૂદીઓની જેમ એવી રીતે સલામ કરતા હતા, જેનાથી દુઆ (પ્રાર્થના)ને બદલે બદ્દુઆ (શ્રાપ)નો અર્થ નીકળતો

હતો. આ અંગે મુસલમાનોને સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે મુનાફિકોની આ ગુસપુસ તમારું કંઈ બગાડી શકતી નથી, તેથી તમે અલ્લાહના ભરોસે પોતાનું કામ કર્યે જાઓ, અને તેના સાથે તેમને એ નૈતિક શિક્ષા પણ આપવામાં આવી છે કે સાચા ઈમાનવાળાનું કામ પાપ અને અત્યાચાર અને અન્યાય તથા પયગંબરની અવજા કરવા માટે ગુસપુસ કરવાનું નથી, તેઓ જો પરસ્પર બેસીને એકાંતમાં કોઈ વાત પણ કરે તો તે વાત ભલાઈ અને તકવા (ઈશનિષા)ની હોવી જોઈએ. આયત-૧૧ થી ૧૩ સુધી મુસલામાનોને મજલિસ (સભા) વિશે કેટલાક નિયમો શીખવવામાં આવ્યા છે અને કેટલીક એવી સામાજિક ખામીઓ દૂર કરવા માટે નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા છે, જે પહેલાં પણ લોકોમાં જોવા મળતી હતી અને આજે પણ જોવા મળે છે. આયત-૧૪ થી સૂર:ના અંત સુધી મુસ્લિમ સમાજના લોકોને, જેમાં સાચા ઈમાનવાળા અને મુનાફિકો (દંભીઓ) અને દ્વિધાગ્રસ્ત સૌ સામેલ હતા, તદ્દન ચોખ્ખા શબ્દોમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે દીન (ધર્મ)માં માણસના નિષાવાન હોવાની કસોટી શું છે. એક પ્રકારના મુસલમાનો તે છે, જેઓ ઈસ્લામના દુશ્મનો સાથે દોસ્તી રાખે છે, પોતાના હિત માટે દીન સાથે વિશ્વાસઘાત કરવામાં તેઓ કોઈ સંકોચ કરતા નથી. બીજા પ્રકારના મુસલમાનો તે છે, જેઓ અલ્લાહના દીન (ઈશ-ધર્મ)ની બાબતમાં કોઈ બીજાનો ખ્યાલ કરવાનું તો દૂર, પોતાના પિતા, ભાઈ, સંતાનો અને પરિવાર સુદ્ધાંની પરવા નથી કરતા. અલ્લાહે આ આયતોમાં સ્પષ્ટપણે ફરમાવી દીધું છે કે પહેલા પ્રકારના લોકો ચાહે ગમે તેટલી સોગંદો ખાઈ-ખાઈને પોતાના મુસલમાન હોવાના દાવાનો વિશ્વાસ અપાવે, વાસ્તવમાં તેઓ શૈતાનના પક્ષના લોકો છે અને અલ્લાહના પક્ષમાં સામેલ થવાનું સૌભાગ્ય માત્ર બીજા પ્રકારના મુસલમાનોને જ પ્રાપ્ત છે.

أَيَّاهُمَا ٢٢

(٥٨) سُورَةُ الْمِجَالِدَاتِ مَدِينَةٌ (١٠٥)

رُكُوعًا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا

وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ

سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مَنْ نِسَائِهِمْ

مَاهِنٌ أُمَّهَاتِهِمْ ۗ إِنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِلَّا الَّتِي وَلَدْتَهُمْ ۗ وَ

إِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا ۗ وَإِنَّ اللَّهَ

لَعَفْوٌ غَفُورٌ ۝ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ

ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ مِنْ قَبْلِ أَنْ

يَتَمَاسَا ۗ ذَلِكُمْ تَوْعَظُونَ بِهِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

خَبِيرٌ ۝ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ۗ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فِطَاعًا سِتَّتَيْنِ

مَسْكِينًا ۗ ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ

اللَّهِ ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ

اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ وَقَدْ

أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ۝

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا ۗ

أَخْصَهُ اللَّهُ وَكُتُوبُهُ ۗ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝

الْمُتَرَانَ ۗ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ

૫૮. સૂર: અલ-મુજાદલા

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૨૨).

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહે^(૧) સાંભળી લીધી એ સ્ત્રીની વાત, જે પોતાના પતિના મામલામાં તમારા સાથે તકરાર કરી રહી છે અને અલ્લાહથી ફરિયાદ કર્યે જાય છે. અલ્લાહ તમારા બંનેની વાંતથીત સાંભળી રહ્યો છે, તે બધું જ સાંભળનાર અને જોનાર છે. (૨) તમારામાંથી જે લોકો પોતાની પત્નીઓ સાથે ઝિહાર^(૨) કરે છે, તેમની પત્નીઓ તેમની માતાઓ નથી. તેમની માતાઓ તો એ જ છે, જેમણે તેમને જન્મ આપ્યો છે. આ લોકો ભારે અપ્રિય અને જૂઠી વાત કહે છે અને હકીકત એ છે કે અલ્લાહ મોટો માંફ કરનાર અને દરગુજર કરનાર છે. (૩) જે લોકો પોતાની પત્નીઓ સાથે 'ઝિહાર' કરે, પછી પોતાની એ વાતથી પાછા ફરે જે તેમણે કહી હતી, (૪) તો એક-બીજાને હાથ લગાવે તે પહેલાં તેમણે એક ગુલામ આઝાદ કરવો પડશે. આનાથી તેમને શિખામણ આપવામાં આવે છે, અને તેમ જે કંઈ કરો છો અલ્લાહ તેનાથી સુમાહિતગાર છે. (૫) (૪) અને જે વ્યક્તિ ગુલામ ન મેળવી શકે તે બે મહિનાના નિરંતર રોઝા (ઉપવાસ) રાખે, તે પહેલાં કે બંને એક-બીજાને હાથ લગાવે, (૬) અને જે વ્યક્તિને આનું પણ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત ન હોય તે સાઈદ ગરીબોને ભોજન કરાવે. (૭)

આ આદેશ એટલા માટે આપવામાં આવી રહ્યો છે કે તેમ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત) પર ઈમાન લાવો. (૮) આ અલ્લાહની નિર્ધારિત કરેલ મર્યાદાઓ છે, અને કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે પીડાકારી સજા છે. (૯) જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલોનો વિરોધ કરે છે તેમને એવી જ રીતે અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરી દેવામાં આવશે, જેવી રીતે તેમના પહેલાંના લોકોને અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરવામાં આવી ચૂક્યા છે. અમે સ્પષ્ટ આયતો ઉતારી દીધી છે, અને કાફિરો માટે અપમાનજનક યાતના છે. (૧૦) તે દિવસે (આ અપમાનજનક યાતના થવાની છે), જ્યારે અલ્લાહ તે બધાને ફરીથી જીવંત કરીને ઉઠાવશે અને તેમને બતાવી દેશે કે તેઓ શું કરીને આવ્યા છે. તેઓ ભૂલી ગયા છે, પરંતુ અલ્લાહ તેમનું બધું કર્યું-કરાવ્યું ગણી-ગણીને સુરક્ષિત રાખ્યું છે અને અલ્લાહ એક-એક વસ્તુ પર સાક્ષી છે. (રુકૂઅ-૧)

(૩) શું તેમને ખબર નથી^(૩) કે ધરતી અને આકાશોની પ્રત્યેક વસ્તુનું અલ્લાહને જ્ઞાન

૧. આ આયત એક મહિલા ખૌલા બિન સઅલ્લાના મામલામાં અવતરિત થઈ હતી, જેનાથી તેના પતિએ 'ઝિહાર' કરેલ હતો અને તે હુઝૂર સલ્વ. ને પૂછવા આવી હતી કે ઈસ્લામમાં આનો શું આદેશ છે. તે સમય સુધી અલ્લાહ તૃઆલા તરફથી આ મામલામાં કોઈ આદેશ આવ્યો ન હતો, તેથી હુઝૂર સલ્વ. એ ફરમાવ્યું કે મારો વિચાર છે કે તેમ પોતાના પતિ માટે હરામ (અવેધ) થઈ ગયા છો. આના પર તે ફરિયાદ કરવા લાગી કે મારા અને મારા બાળકોનું જીવન તબાહ થઈ જશે. આ જ સ્થિતિમાં જ્યારે કે રડી-રડીને હુઝૂર સલ્વ. ને અરજ કરી રહી હતી કે કોઈ ઉપાય એવો બતાવો, જેનાથી મારું ઘર બગડવાથી બચી જાય, અલ્લાહ તૃઆલા તરફથી વહી (પ્રકાશના) અવતરિત થઈ અને આ મામલાનો આદેશ બતાવવામાં આવ્યો.

૨. આરબ પ્રદેશમાં ક્યારેક એ પરિસ્થિતિ પેદા થઈ જતી હતી કે પતિ અને પત્નીની વચ્ચે ઝઘડો થતો, તો પતિ ગુસ્સામાં

مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ
 إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا آدَتِي مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ
 مَعَهُمْ آيِنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يَنْبِئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ٥ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا
 عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَجَّوْنَ
 بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ
 حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ
 لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسِبُكُمْ جَهَنَّمَ يَصَلُونَهَا
 فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ٦ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا
 تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ
 وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ
 تُحْشَرُونَ ٧ إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزَنَ
 الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
 وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ٨ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ
 اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ
 الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ٩
 وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ١٠ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 إِذَا تَنَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْهِ نَجْوَاكُمْ

છે ? ક્યારેય એવું થતું નથી કે ત્રણ વ્યક્તિઓ વચ્ચે કોઈ ગુસપુસ થાય અને તેમના વચ્ચે ચોથો અલ્લાહ ન હોય, અથવા પાંચ વ્યક્તિઓ વચ્ચે ગુસપુસ થતી હોય અને તેમના અંદર છઠ્ઠો અલ્લાહ ન હોય. ગુપ્ત વાત કરનારાઓ ચાહે આનાથી ઓછા હોય કે વધારે, જ્યાં પણ તેઓ હોય, અલ્લાહ તેમના સાથે હોય છે. પછી કયામતના દિવસે તે તેમને બતાવી દેશે કે તેમણે શું કર્યું છે. અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે. (૮) શું તમે જોયા નહીં એ લોકોને, જેમને ગુસપુસ કરવાની મનાઈ કરી દેવામાં આવી હતી, છતાં પણ તેઓ એ જ કૃત્ય કરતા જઈ રહ્યા છે, જેની તેમને મનાઈ કરવામાં આવી હતી ? આ લોકો છૂપાઈને પરસ્પર ગુના અને અતિરેક અને રસૂલ (ઈશદૂત)ની અવજ્ઞાની વાતો કરે છે, અને જ્યારે તમારા પાસે આવે છે ત્યારે તમને એવી રીતે સલામ કરે છે, જેવી રીતે અલ્લાહે તમારા પર સલામ નથી કર્યો^(૧૦) અને પોતાના મનમાં કહે છે કે અમારા આવા કૃત્યો બદલ અલ્લાહ અમને સજા કેમ આપતો નથી ? તેમના માટે જહન્નમ જ પૂરતી છે. તેનું જ તેઓ ઈંધણ બનશે, ઘણું જ ખરાબ પરિણામ છે તેમનું !

(૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે પરસ્પર ગુપ્ત વાત કરો, તો ગુના અને અતિરેક અને રસૂલની અવજ્ઞાની વાતો નહીં, બલ્કે સદાચાર અને તકવા (ઈશનિષા)ની વાતો કરો અને એ અલ્લાહથી ડરતા રહો, જેના સામે તમે એકત્ર કરવામાં આવશો, (૧૦) ગુસપુસ તો એક શૈતાની કામ છે, અને તે એટલા માટે કરવામાં આવે છે, જેથી ઈમાન લાવનારા લોકો તેનાથી દુઃખી થાય. જો કે અલ્લાહની પરવાનગી વિના તે તેમને કોઈ પણ નુકસાન પહોંચાડી શકતી નથી, અને ઈમાનવાળાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો રાખવો જોઈએ.

(૧૧) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમને કહેવામાં આવે કે પોતાની સભાઓમાં મોકળાશ પેંદા કરો, તો જગ્યા મોકળી કરી દો, અલ્લાહ તમને મોકળાશ પ્રદાન કરશે,^(૧૧) અને જ્યારે તમને કહેવામાં આવે કે ઊઠી જાઓ તો ઊઠી જવાનું રાખો.^(૧૨) તમારામાંથી જેઓ ઈમાનવાળા છે અને જેમને જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું છે, અલ્લાહ તેમને ઉચ્ચ દરજ્જા પ્રદાન કરશે, અને તમે જે કંઈ કરો છો અલ્લાહને તેની ખબર છે.

(૧૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે તમે રસૂલ સાથે એકાંતમાં વાત કરો,

આવીને કહેતો કે, 'તું મારા માટે એવી છે, જેમ કે મારી માતાની પીઠ.' આનો ખરો ભાવાર્થ એ થતો હતો કે, 'તારાથી સહવાસ અને સંભોગ કરવો મારા માટે એવું છે, જેમ કે મારી માતા સાથે સંભોગ કરવું.' એ કાળમાં ત્રણ ઘણા અણસમજ લોકો પત્નીથી લડી-ઝઘડીને તેને માતા, બહેન, પુત્રીની ઉપમા આપી બેસતા હતા, જેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ હતો કે વ્યક્તિ જાણે હવે તેને પત્ની નહીં, બલ્કે એ સ્ત્રીઓની જેમ સમજે છે, જે તેના માટે હરામ છે. આ જ કૃત્યનું નામ 'ઝિહાર' છે. અજ્ઞાનતા-કાળમાં આરબવાસીઓના ત્યાં આ તલાક, બલ્કે સંબંધ-વિચ્છેદની તેનાથી પણ વધારે સખત અને કઠોર જાહેરાત સમજવામાં આવતી હતી.

૩. અર્થાત્, આ કૃત્ય તો એવું છે કે તેના માટે વ્યક્તિને ખૂબ જ કઠોર સજા મળવી જોઈએ, પરંતુ આ અલ્લાહ તુઆલાની મહેરબાની છે કે તેણે સૌપ્રથમ તો 'ઝિહાર'ના મામલામાં અજ્ઞાનતાના કાનૂનને નિરસ્ત કરીને તમારા અંગત જીવનને તબાહીથી બચાવી લીધું, બીજું આ કૃત્યનું આચરણ કરવાવાળાઓ માટે એ સજા પ્રસ્તાવિત કરી, જે આ ગુનાની હળવી સજા હોઈ શકતી હતી.

૪. આના બે અર્થ હોઈ શકે છે : એક એ કે એ વાતનું નિવારણ કરવું જોઈએ, જે તેમણે કહી હતી. બીજો એ કે એ વસ્તુને

صَدَقَةٌ ۖ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَظْهَرُ ۖ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا
 فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝۱۴ ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ
 يَدَيْ نَجْوَانِكُمْ صَدَقَاتٍ ۖ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ
 عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاطِيعُوا اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝۱۵ أَلَمْ تَرَ إِلَى
 الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۖ مَا هُمْ مِنْكُمْ
 وَلَا مِنْهُمْ ۖ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكُذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝۱۶
 أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ۝۱۷ اِتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ
 سَبِيلِ اللَّهِ ۗ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ۝۱۸ كُنْ تَعْنِي
 عَنْهُمْ ۖ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ
 أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝۱۹ يَوْمَ
 يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ
 وَيَحْسَبُونَ أَنَّهم عَلَىٰ شَيْءٍ ۖ وَالْآيَاتُ لَهُمْ كَذِبُونَ ۝۲۰
 اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ ۖ أُولَٰئِكَ حِزْبُ
 الشَّيْطَانِ ۖ الْآرِئَانِ حِزْبِ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخٰسِرُونَ ۝۲۱ إِنَّ
 الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ فِي الْأَذْلَىٰ ۝۲۲
 كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَبِينَ أَنَا وَرُسُلِي ۖ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝۲۳
 لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ

તો વાત કરતા પહેલાં કંઈક સદકો (દાન) આપો. ^(૧૩) આ તમારા માટે સાદું અને વધારે પવિત્ર છે. અલબત્ત, જો તમે સદકો આપવા માટે કંઈ ન મેળવો તો અલ્લાહ માફ કરનાર અને દયાળુ છે.

(૧૩) શું તમે ડરી ગયા એ વાતથી કે એકાંતમાં વાત કરતાં પહેલા તમારે સદકો આપવા પડશે? ભલે, જો તમે આવું ન કરો — અને અલ્લાહે તમને આનાથી માફ કરી દીધા — તમે નમાઝ કાયમ કરતા રહો, ઝકાત (ધર્મ-દાન) આપતા રહો અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરતા રહો. તમે જે કંઈ કરો છો અલ્લાહ તેનાથી સુમાહિતગાર છે. ^(૧૪)(રુકૂઅ-૨)

(૧૪) શું તમે જોયા એ લોકોને જેમણે મિત્ર બનાવ્યું છે એક એવા જૂથને, જેના પર અલ્લાહનો પ્રકોપ છે? તેઓ ન તમારા છે, ન તેમના અને તેઓ જાણી-સમજીને જૂઠી વાત પર સોગંદો ખાય છે. (૧૫) અલ્લાહે તેમના માટે કઠોર યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. ખૂબ જ ખરાબ કૃત્યો છે જે તેઓ કરી રહ્યા છે. (૧૬) તેમણે પોતાની સોગંદોને ઢાલ બનાવી રાખી છે અને તેની આડમાં તેઓ અલ્લાહના માર્ગથી લોકોને રોકે છે. આના પર તેમના માટે અપમાનજનક સજા છે. (૧૭) અલ્લાહથી બચાવવા માટે ન તેમના માલ કામ લાગશે, ન તેમની સંતાન. તેઓ દોષજપ (નર્ક)ના સાથી છે. તેમાં જ તેઓ હંમેશા રહેશે. (૧૮) જે દિવસે અલ્લાહ તે સૌને ઉઠાવશે, તેઓ તેના સામે પણ એવી જ રીતે સોગંદો ખાશે, જેવી રીતે તમારા સામે ખાય છે અને પોતાના નજીક એવું સમજશે કે આનાથી તેમનું કંઈક કામ બની જશે. બરાબર જાણી લો, તેઓ તદ્દન જૂઠા છે. (૧૯) શૈતાન તેમના પર છવાઈ ગયો છે અને તેણે અલ્લાહની યાદને તેમના હૃદયથી ભુલાવી દીધી છે. તેઓ શૈતાનના પક્ષના લોકો છે. સાવધાન રહો, શૈતાનના પક્ષવાળા જ નુકસાનમાં રહેવાના છે. (૨૦) નિશ્ચિતપણે સૌથી વધુ અપમાનિત સર્જનોમાંથી છે એ લોકો, જેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત)નો મુકાબલો કરે છે. (૨૧) અલ્લાહે લખી દીધું છે કે હું અને મારા રસૂલો જ વિજયી થઈને રહીશું. હકીકતમાં અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને શક્તિશાળી છે.

(૨૨) તમે ક્યાંય એવું નહીં જુઓ કે જે લોકો અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)

પોતાના માટે હલાલ (વૈધ) કરવી જોઈએ, જેને આ વાત કહીને તેમણે હરામ (અવૈધ) કરી લેવાનું ઈચ્છ્યું હતું. પ. અર્થાત્, જો વ્યક્તિ ઘરમાં ચુપકેથી પત્નીની સાથે 'ઝિહાર' કરી બેસે અને પછી કફારા (પ્રાયશ્ચિત-દંડ) અદા કર્યા વગર પતિ અને પત્નીની વચ્ચે અગાઉ મુજબ દાંપત્ય-સંબંધો ચાલતા રહે, તો ચાહે દુનિયામાં કોઈને પણ તેની ખબર ન હોય, અલ્લાહને તો છેવટે તેની જાણ હશે. અલ્લાહની પૂછપરછથી બચી નીકળવું તેમના માટે કોઈપણ રીતે સંભવ નથી.

૬. અર્થાત્, અવિરત બે મહિનાના રોઝા (ઉપવાસ) રાખવામાં આવે. વચ્ચે કોઈ રોઝો છોડવામાં ન આવે.

૭. અર્થાત્, બે ટંકનું ભરપેટ ભોજન કરાવવું, ચાહે રાંધેલું હોય કે ભોજન-સામગ્રીના સ્વરૂપમાં હોય, ચાહે ૬૦ વ્યક્તિઓને એક દિવસનું ભોજન કરાવવામાં આવે અથવા એક વ્યક્તિને ૬૦ દિવસનું ભોજન કરાવવામાં આવે.

૮. અહીં 'ઈમાન લાવવા'થી તાત્પર્ય સાચા અને નિષ્ઠાવાન મોમિન જેવું વર્તન અપનાવવું છે.

૯. અહીંથી આયત-૧૦ સુધી નિરંતર મુનાફિકો (દંભીઓ)ના એ વ્યવહાર પર પકડ કરવામાં આવી છે, જે તેમણે તે વખતે મુસ્લિમ સમાજમાં અપનાવી રાખ્યું હતું. તેઓ બાહ્ય રૂપે મુસલમાનોના સમૂહમાં સામેલ હતા, પરંતુ અંદર-ને-અંદર તેમણે ઈમાનવાળાઓથી અલગ પોતાનું એક જૂથ બનાવી રાખ્યું હતું. મુસલમાનો જ્યારે પણ તેમને જોતાં,

مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ
 أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۗ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ
 الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِّنْهُ ۗ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۗ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
 عَنْهُ ۗ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۗ

પર ઈમાન ધરાવે છે, તેઓ એ લોકોથી પ્રેમ કરતા હોય, જેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો વિરોધ કર્યો છે, ચાહે તેઓ તેમના પિતા હોય કે તેમના પુત્રો કે તેમના ભાઈઓ કે તેમના કુટુંબીજનો. આ એ લોકો છે, જેમના હૃદયોમાં અલ્લાહે ઈમાન અંકિત કરી દીધું છે અને પોતાના તરફથી એક આત્મા પ્રદાન કરીને તેમને શક્તિ આપી છે. તે તેમને એવી જગતોમાં દાખલ કરશે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. તેમાં તેઓ હંમેશાં રહેશે. અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી પ્રસન્ન થયા. તેઓ અલ્લાહના પક્ષના લોકો છે. સાવધાન રહો, અલ્લાહના પક્ષવાળા જ સફળતા પામવાના છે. (રુકૂઅ-૩)

એ જ જોતા કે તેઓ પરસ્પર માથું જોડીને ગુસપુસ કરી રહ્યા છે. આ જ ગુમ વાતચીતોમાં તેઓ મુસલમાનોમાં ફાટફટ નાખતા અને ફિત્નાઓ (ઉપદ્રવો) ઊભા કરવા અને આતંક ફેલાવવાની જાત-જાતની યોજનાઓ બનાવતા અને નવી-નવી અફવાઓ ઘડતા હતા.

૧૦. આ યહુદીઓ અને મુનાફિકો બંનેનું સમાન વલણ હતું. અસંખ્ય રિવાયતોમાં એ વાત આવે છે કે કેટલાક યહુદીઓ નબી કરીમ સલ્વ. ની સેવામાં હાજર થયા અને તેમણે 'અસ્સામુ અલઈ-ક યા અબુલ કાસિમ' કહ્યું, અર્થાત્ 'અસ્સામુ અલઈ-ક'નો ઉચ્ચાર કંઈક એ રીતે કર્યો કે સાંભળનાર સમજે કે સલામ કહ્યો છે, પરંતુ ખરેખર તેમણે 'સામ' કહ્યું હતું, જેનો અર્થ 'મોત' થાય છે.
૧૧. અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સલ્વ. એ મુસલમાનોને જે શિષ્યાચાર શીખવાડ્યા છે, તેમાંથી એક વાત એ પણ છે કે જ્યારે કોઈ સભામાં પહેલાથી અમુક લોકો બેસેલા હોય અને પાછળથી વધારે કેટલાક લોકો આવે, તો એ સભ્યતા પહેલાથી બેસેલા લોકોમાં હોવી જોઈએ કે તેઓ પોતે નવાગંતુકોને જગ્યા આપે અને યથાસંભવ થોડાક સમેટાઈ તેમના માટે મોકળાશ કરી આપે, અને એટલી શિષ્ટતા પાછળથી આવનારાઓમાં હોવી જોઈએ કે તેઓ બળજબરીથી તેમના અંદર ન ધૂસે અને કોઈ વ્યક્તિ કોઈ બીજાને ઊભો કરીને તેની જગ્યાએ બેસવાની કોશિશ ન કરે.
૧૨. અર્થાત્, જ્યારે સભા બરખાસ્ત કરવા માટે કહેવામાં આવે, તો ઊભા થઈ જવું જોઈએ, અહીં જમાવીને બેસી જવું ન જોઈએ.
૧૩. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. આ આદેશનું કારણ એ દર્શાવે છે કે લોકો અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. થી ખૂબ વધારે અને જરૂર વગર એકાંતમાં મુલાકાતની દરખાસ્ત કરવા લાગ્યા હતા.
૧૪. આ બીજો આદેશ ઉપરના આદેશના થોડા સમય પછી જ અવતરિત થઈ ગયો અને તેણે 'સદકા' (દાન)ની અનિવાર્યતાને નિરસ્ત કરી દીધી. એ બાબતમાં મતેભદ છે કે 'સદકા'નો આ આદેશ કેટલા સમય સુધી રહ્યો. કતાદા રહ. કહે છે કે એક દિવસથી પણ ઓછા સમય સુધી બાકી રહ્યો, પછી નિરસ્ત કરી દેવામાં આવ્યો. મુકાતિલ બિન હૈયાન રહ. કહે છે કે દસ દિવસ સુધી રહ્યો. આ આદેશ બાકી રહેવાની આ વધારેમાં વધારે મુદત છે, જે કોઈ રિવાયતમાં વર્ણવવામાં આવી હોય.

૫૯. અલ-હશ્ર

પરિચય

નામ :

બીજી આયતના વાક્યાંશ 'અખ્-રજલ્લાઝીન કફરૂ મિન્ અહ્લિલ્ કિતાબિ મિન દિયારિહિમ્ લિઅવ્વલિલ્ હશ્ર' (જેણે ગ્રંથવાળા કાફિરોને પ્રથમ જ હુમલામાં તેમના ઘરોમાંથી કાઢી મૂક્યા) થી લેવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં 'અલ-હશ્ર' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ:

હઝરત અબુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. ફરમાવે છે કે સૂર: હશ્ર બની નઝીરની લડાઈ વિષે અવતરિત થઈ હતી, જેવી રીતે સૂર: અન્ફાલ બદ્રના યુદ્ધ વિષે અવતરિત થઈ હતી. (હદીસ : બુખારી અને મુસ્લિમ) વિશ્વસનીય નોંધો અનુસાર આ લડાઈનો સમય રબીઉલ અવ્વલ હિ.સ. ૦૪ છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદભૂમિ :

આ સૂર:ની ચર્ચાઓને સારી રીતે સમજવા માટે જરૂરી છે કે યહૂદીઓના ઇતિહાસ પર એક નજર નાખી લેવામાં આવે, કેમ કે તેના વગર માણસ બરાબર એ વાત જાણી શકતો નથી કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ છેવટે તેમના જુદા-જુદા કબીલાઓ સાથે જે વ્યવહાર કર્યો તેના ખરેખર કારણો શું હતા. આ ઇતિહાસ પ્રથમ સદી ઈસ્વીના અંતથી શરૂ થાય છે. જ્યારે ઈ.સ. ૭૦માં રોમનોએ પેલેસ્ટાઈનમાં યહૂદીઓની કત્લેઆમ કરી અને પછી ઈ.સ. ૧૩૨માં તેમને આ પ્રદેશમાંથી કાઢી મૂક્યા, તે વખતે ઘણા યહૂદી કબીલાઓએ નાસીને હિજ્રામાં આશ્રય મેળવ્યો હતો, કેમ કે આ વિસ્તાર પેલેસ્ટાઈનની દક્ષિણે તદ્દન અડીને આવેલો હતો. અહીં આવીને તેમણે જ્યાં-જ્યાં પાણીના સ્ત્રોત અને હરિયાળી જગ્યાઓ જોઈ, ત્યાં રોકાઈ ગયા અને પછી ધીમે-ધીમે પોતાની કપટનીતિ અને વ્યાજના કારોબાર દ્વારા તેના પર કબજો જમાવી લીધો. ઐલા, મકના, તબૂક, તૈમા, વાદીઉલ-કુરા, ફદક અને ખૈબર પર તેમનો કબજો આ જ ગાળામાં થયો અને બની કુરૈઝા, બની નઝીર, બની બહદલ અને બની કેનુકાએ પણ એ જ ગાળામાં આવીને યસરિબ (મદીનાનું પ્રાચીન નામ) પર કબજો જમાવ્યો. યસરિબમાં વસવાટ કરનારા કબીલાઓમાં બની નઝીર અને બની કુરૈઝા વધુ પ્રસિદ્ધ અને પ્રભુત્વશાળી હતા, કેમ કે તેમનો સંબંધ 'કાહિનો' (જ્યોતિષો, Priests અથવા Cohens)ના વર્ગથી હતો. તેમને યહૂદીઓમાં

ઊંચા કુળના માનવામાં આવતા હતા અને તેમને પોતાના સંપ્રદાયમાં ધાર્મિક નેતૃત્વ પ્રાપ્ત હતું. આ લોકો જ્યારે મદીનામાં આવીને વસ્યા તે વખતે કેટલાક બીજા આરબ કબીલાઓ અહીં રહેતા હતા, જેમને આ લોકોએ દબાવી દીધા અને વ્યવહારિક રૂપે આ હર્યાભર્યા સ્થળના માલિક બની બેઠા. આના આશરે ત્રણ શતાબ્દી પછી ઔસ અને ખઝરજ યસરિબમાં આવીને આબાદ થયા અને તેમણે કેટલાક દિવસો પછી યહૂદીઓનું વર્ચસ્વ તોડીને યસરિબ પર સંપૂર્ણ આધિપત્ય પ્રાપ્ત કરી લીધું. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પધાર્યા તે પહેલાં હિજરતની શરૂઆત સુધી, હિજાઝમાં સામાન્ય રીતે અને યસરિબમાં ખાસ કરીને યહૂદીઓની સ્થિતિનું ચિત્ર નીચે મુજબ હતું :

ભાષા, પહેરવેશ, સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ, દરેક રીતે તેમણે પૂરેપૂરો આરબ-સંસ્કૃતિનો રંગ અપનાવી લીધો હતો. તેમના અને આરબો વચ્ચે લગ્ન-વિવાહ સુદ્ધાંના સંબંધો સ્થપાઈ ચૂક્યા હતા, પરંતુ આ તમામ બાબતો હોવા છતાં તેઓ આરબોમાં જરાય ભળ્યા ન હતા અને તેમણે યુસ્તપણે પોતાના યહૂદી-પક્ષપાતને જીવિત રાખ્યો હતો. તેમનામાં કઢ્ઢર ઈસરાઈલી-પક્ષપાત અને વંશીય ગર્વ અને અહંકાર જોવા મળતા હતા. આરબવાસીઓને તેઓ ઉમ્મી (Gentiles) કહેતા હતા, જેનો અર્થ માત્ર અભણ નહીં, બલ્કે અસભ્ય અને ઉદંડ થતો હતો. તેમની ધારણા એ હતી કે આ 'ઉમ્મીઓ'ને એ માનવ-અધિકારો પ્રાપ્ત નથી, જે ઈસરાઈલીઓ માટે છે અને તેમનો માલ દરેક ખરી-ખોટી રીતે મારી ખાવો ઈસરાઈલીઓ માટે વૈધ અને વિશુદ્ધ છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ તેમની સ્થિતિ આરબ કબીલાઓની સરખામણીમાં વધુ મજબૂત હતી. તેઓ એવી ઘણી કળાઓ જાણતા હતા, જે આરબોમાં પ્રચલિત ન હતી અને બહારની દુનિયા સાથે એમના વેપારી સંબંધો પણ હતા. તેઓ પોતાના ધંધા-વેપારમાં ખૂબ નફાખોરી કરતા હતા, પરંતુ તેમનો સૌથી મોટો ધંધો વ્યાજ લેવાનો હતો, જેની જાળમાં તેમણે પોતાના આજુ-બાજુની આરબ વસ્તીઓને ફસાવી રાખી હતી. પરંતુ તેનું સ્વાભાવિક પરિણામ એ પણ આવ્યું હતું કે આરબોમાં સામાન્ય રીતે તેમના વિરુદ્ધ ઊંડી ઘૃણા જોવા મળતી હતી. તેમના વેપારી અને આર્થિક હિતોનો તકાદો એ હતો કે આરબોમાં કોઈના મિત્ર બનીને કોઈથી સંબંધ ન બગાડે અને ન તો તેમની પરસ્પરની લડાઈઓમાં ભાગ લે. આ ઉપરાંત પોતાના રક્ષણ માટે તેમના પ્રત્યેક કબીલાએ કોઈને કોઈ શક્તિશાળી આરબ કબીલા સાથે મૈત્રી-સંબંધો પણ સ્થાપિત કરી રાખ્યા હતા.

યસરિબમાં બની કુરૈઝા અને બની નઝીર આરબ કબીલાઓ ઔસના પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ મિત્ર હતા અને બની કૈનુકા અ ખઝરજના. આ સંજોગો હતા, જ્યારે મદીનામાં ઈસ્લામ પહોંચ્યો અને છેવટે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના મદીનામાં આગમન પછી

ત્યાં એક ઈસ્લામી રાજ્ય અસ્તિત્વમાં આવ્યું. આપ (સલ્લ.)એ આ રાજ્યની સ્થાપનાની સાથે સૌપ્રથમ જે કામો કર્યા, તેમાં એક એ હતું કે ઔસ અને ખઝરજ અને હિજરતીઓને ભેગા કરીને એક બિરાદરી બનાવી, અને બીજું એ હતું કે આ મુસ્લિમ સમાજ અને યહૂદીઓ વચ્ચે સ્પષ્ટ શરતો પર એક કરાર કર્યો, જેમાં એ વાતની બાંહેધરી આપવામાં આવી હતી કે કોઈ એક પક્ષ બીજા પક્ષના અધિકારોનું હનન નહીં કરે અને બાહ્ય શત્રુઓ સામે આ સૌ ભેગા મળીને પ્રતિરક્ષા કરશે. આ કરારના કેટલાક મહત્ત્વપૂર્ણ અંશો આ પ્રમાણે છે :

“... એ કે યહૂદીઓ પોતાનું ખર્ચ ઉપાડશે અને મુસલમાનો પોતાનું ખર્ચ, અને એ કે આ કરારના પક્ષકારો આક્રમણખોરના મુકાબલામાં એક-બીજાની મદદ કરવા બંધાયેલા રહેશે, અને એ કે તેઓ નિખાલસતાપૂર્વક એક-બીજાનું હિત ચાહશે અને તેમના વચ્ચે પારસ્પારિક સંબંધ એ હોવો જોઈએ કે તેઓ એક-બીજા સાથે ન્યાય કરશે. ગુનો અને અતિરેક નહીં કરે અને એ કે કોઈ તેના સાથે અતિરેક નહીં કરે, જેના સાથે તેની પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ મૈત્રી છે, અને એ કે પીડિતની સહાયતા કરવામાં આવશે, અને એ કે જ્યાં સુધી યુદ્ધ ચાલે, યહૂદીઓ મુસલમાનો સાથે મળીને તેનો ખર્ચ ભોગવશે, અને એ કે આ કરારના પક્ષકારો માટે યસરિબમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ અને અશાંતિ ઊભી કરવાની સખત મનાઈ છે, અને એ કે આ કરારના પક્ષકારો વચ્ચે જો કોઈ એવો ઝઘડો કે મતભેદ ઊભો થાય, જેમાં બગાડનું જોખમ હોય તો તેનો ફેંસલો અલ્લાહના કાનૂન મુજબ અલ્લાહના રસૂલ મુહમ્મદ (સલ્લ.) કરશે..... અને એ કે કુરૈશ અને તેનું સમર્થન કરનારાઓને આશ્રય આપવામાં નહીં આવે, અને એ કે જે યસરિબ પર આક્રમણ કરે તેના મુકાબલામાં કરારના પક્ષકારો એક-બીજાની મદદ કરશે.... દરેક પક્ષકાર પોતાના તરફના વિસ્તારના રક્ષણ માટે જવાબદાર રહેશે.” (ઈબ્ને હિશામ, ભા-૨, પૃ. ૧૪૭-૧૫૦)

આ એક નિશ્ચિત અને સ્પષ્ટ કરાર હતો, જેની શરતો યહૂદીઓએ પોતે કબૂલ રાખી હતી, પરંતુ ખૂબ જલ્દી તેમણે અલ્લાહના નબી (સલ્લ.), ઈસ્લામ અને મુસલમાનો વિરુદ્ધ શત્રુતાભર્યા વલણનું પ્રદર્શન શરૂ કરી દીધું અને તેમની દુશ્મની રોજ-બ-રોજ વધતી જ ગઈ. તેમણે નબી (સલ્લ.)ના વિરોધને પોતાનું કોમી (જાતીય) લક્ષ્ય બનાવી લીધું. આપ (સલ્લ.)ને પરાજિત કરવા માટે કોઈ ચાલબાજી, કોઈ યુક્તિ અને કોઈ કાવત્રાનો ઉપયોગ કરવામાં તેમને સહેજ પણ સંકોચ ન હતો. કરાર વિરુદ્ધ ચોખ્ખું શત્રુતાભર્યું વલણ તો બદ્રના યુદ્ધ પહેલાંથી જ તેમણે અપનાવી રાખ્યું હતું, પરંતુ જ્યારે બદ્રમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) અને મુસલમાનોને કુરૈશ પર જવલંત વિજય પ્રાપ્ત થયો, તો તેઓ ગભરાઈ ગયા અને તેમના વેરનો અગ્નિ

વધારે પ્રજ્વલિત થઈ ગયો. બની નઝીરનો સરદાર કઅબ બિન અશરફ ચીસ પાડી ઊઠ્યો કે, “ખુદાના સોગંદ ! જો મુહમ્મદે (સલ્લ.) આરબોના આ સન્માનિત માણસોને કતલ કરી નાખ્યા છે, તો જમીનનું પેટ આપણા માટે તેની પીઠ કરતાં વધુ સારું છે.” પછી તે મક્કા પહોંચ્યો અને બદ્રમાં કુરૈશના જે સરદારો માર્યા ગયા હતા, તેમના ખૂબ જ ઉશ્કેરણીજનક મરશિયા ગાઈ-ગાઈને મક્કાવાસીઓને બદલો લેવા માટે ઉશ્કેર્યા. યહૂદીઓનો પહેલો કબીલો, જેણે સામૂહિક રીતે બદ્રના યુદ્ધ પછી ખુલ્લુંખુલ્લા પોતાનો કરાર તોડી નાખ્યો, બની કૈનુકઅ હતો. તે પછી અલ્લાહના નબી (સલ્લ.)એ શવ્વાલ (અને કેટલીક રિવાયત મુજબ ઝિલકઅદ) હિ.સ. ૦૨ ના અંતમાં તેમના મહોલ્લાને ઘેરો નાખ્યો. માત્ર પંદર દિવસ જ આ ઘેરો રહ્યો હતો કે તેમણે હથિયાર નાખી દીધા અને અંતે તેમણે પોતાની તમામ ધન-સંપત્તિ અને શસ્ત્રો અને ધંધાના ઓજારો છોડીને મદીનામાંથી નીકળી જવું પડ્યું. (ઈબ્ને સઅદ, ઈબ્ને હિશામ, તારીખે તબરી) ત્યારપછી જ્યારે શવ્વાલ હિ.સ. ૦૩માં કુરૈશના લોકો બદ્રના યુદ્ધનો બદલો લેવા માટે ખૂબ તૈયારીઓ સાથે મદીના પર ચઢાઈ લઈ આવ્યા તો આ યહૂદીઓએ કરારનો પહેલો અને ખુલ્લો ભંગ એ રીતે કર્યો કે મદીનાની પ્રતિરક્ષામાં આપ (સલ્લ.)ની સાથે સામેલ ન થયા, જ્યારે કે તેઓ તેના માટે પ્રતિબદ્ધ હતા. પછી જ્યારે ઉહુદના યુદ્ધમાં મુસલમાનોને મોટું નુકસાન થયું, તો તેમનું સાહસ ઓર વધી ગયું. ત્યાં સુધી બની નઝીરે તો અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને કતલ કરવા માટે એક વ્યવસ્થિત ષડયંત્ર રચ્યું, જે ખરા વખતે જ નિષ્ફળ થઈ ગયું. આ ઘટનાઓ પછી હવે એમના સાથે કોઈ છૂટછાટનો સવાલ બાકી જ ન રહ્યો. નબી (સલ્લ.)એ જરા પણ રાહ જોયા વિના એ ચેતવણી આપી દીધી કે તમે જે વિશ્વાસઘાત કરવા માગતા હતા, તે મારી જાણમાં આવી ગયો છે, તેથી દસ દિવસમાં મદીનાથી નીકળી જાઓ. ત્યારપછી જો તમે અહીં રોકાઈ રહ્યા તો જે વ્યક્તિ પણ તમારી વસ્તીમાં જોવા મળશે, તેનું માથું ઊડાવી દેવામાં આવશે. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈના ખોટા ભરોસે તેમણે નબી (સલ્લ.)ની ચેતવણીનો એ જવાબ આપ્યો કે, ‘અમે અહીંથી નહીં નીકળીએ, તમારાથી જે થઈ શકે, કરી લો.’ આથી રબીઉલ અવ્વલ હિ.સ. ૪ માં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ તેમનો ઘેરો ઘાલ્યો, અને માત્ર થોડા જ દિવસના ઘેરા પછી તેઓ એ શરતે મદીના છોડવા માટે રાજ થઈ ગયા કે શસ્ત્રો સિવાય જે કંઈ પણ તેઓ પોતાના ઊંટો પર લાદીને લઈ જઈ શકતા હશે, લઈ જશે. આમ, યહૂદીઓના આ બીજા દુષ્ટ કબીલાથી પણ મદીનાની ધરતી ખાલી કરાવી લેવામાં આવી. તેમાંથી માત્ર બે માણસો મુસલમાન બનીને અહીં રોકાઈ ગયા. બાકીના સીરિયા અને ખૈબર તરફ નીકળી ગયા. આ જ ઘટના છે જેની આ સૂર:માં ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

સૂર:નો વિષય, જેમ કે ઉપર વર્ણવવામાં આવ્યો છે, બની નઝીરના યુદ્ધની સમીક્ષા છે. આમાં સામૂહિક રૂપે ચાર વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા છે —

- (૧) પ્રથમ ચાર આયતોમાં દુનિયાને એ અંજામથી બોધ ગ્રહણ કરવા જણાવવામાં આવ્યું છે, જે બની નઝીરે તાજેતરમાં જ જોયો હતો. અલ્લાહે બતાવ્યું છે કે બની નઝીર દ્વારા આ દેશનિકાલ સ્વીકાર કરી લેવો એ મુસલમાનોની તાકાતનો ચમત્કાર ન હતો, બલ્કે એ વાતનું પરિણામ હતું કે તેઓ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે લડ્યા હતા અને જે લોકો અલ્લાહની તાકાત સામે ટકરાવાનું દુ:સાહસ કરે, તેઓ આવા જ પરિણામે પહોંચે છે.
- (૨) આયત-૫ માં યુદ્ધના કાનૂનનો એ નિયમ બતાવવામાં આવ્યો છે કે યુદ્ધ-સંબંધી જરૂરતો માટે દુશ્મનના વિસ્તારોમાં જે ભાંગફોડની કાર્યવાહી કરવામાં આવે તેને ધરતીમાં ઉપદ્રવ અને અશાંતિ સર્જવાનું નામ આપી શકાય નહીં.
- (૩) આયત-૬ થી ૧૦ સુધી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે દેશોની જમીનો અને મિલ્કતોનો વહીવટ કેવી રીતે કરવામાં આવે, જે યુદ્ધ અથવા સંધિના પરિણામે ઈસ્લામી રાજ્યના આધીન થઈ જાય.
- (૪) આયત-૧૧ થી ૧૭ સુધી મુનાફિકો (દંભીઓ)ના તે વર્તનની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે, જે તેમણે બની નઝીરના યુદ્ધ પ્રસંગે અપનાવ્યું હતું.
- (૫) આયત-૧૮ થી સૂર:ના અંત સુધી સંપૂર્ણપણે એક બોધ છે, જેનું સંબોધન તે તમામ લોકોને છે, જેઓ ઈમાનનો દાવો કરીને મુસલમાનોના જૂથમાં સામેલ થઈ ગયા હોય, પરંતુ ઈમાનની વાસ્તવિક ભાવનાથી વંચિત રહ્યા. આમાં તેમને બતાવવામાં આવ્યું છે કે વાસ્તવમાં ઈમાનનો તકાદો શું છે.

آيَاتُهَا ۲۳

(۵۹) سُورَةُ الْحَشْرِ مَدْرِيَّةٌ (۱۰۱)

رُكُوعَاتُهَا ۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ
يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنْهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ
اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ
الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ ۗ
فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ ۝ وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ
الْجَلَائِلَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ
النَّارِ ۝ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۗ وَمَنْ
يُشَاقِقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ مَا قَطَعْتُمْ
مِنْ لَبَنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ
اللَّهِ وَلِيُخْرِجَ الْفَاسِقِينَ ۝ وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ
مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ
وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ
الْقُرْبَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَ
السَّالِكِينَ وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ

૫૮. સૂર: અલ-હશ્ર

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૩ • આયતો-૨૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની જ તરબીહ (મહીમાગાન) કરી છે એ દરેક વસ્તુએ જે આકાશો અને ધરતીમાં છે, અને એ જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (૨) એ જ છે, જેણે ગ્રંથવાળા કાફિરોને પ્રથમ જ હુમલામાં તેમના ઘરોમાંથી કાઢી મૂક્યા. (૧) તમને ક્યારેય એ કલ્પના ન હતી કે તેઓ નીકળી જશે, અને તેઓ પણ સમજી બેસ્યા હતા કે તેમના કિલ્લાઓ તેમને અલ્લાહથી બચાવી લેશે. પરંતુ અલ્લાહ તેમના પર એવી દિશામાંથી આવ્યો જે તરફ તેમની કલ્પના સુદ્ધાં ગઈ ન હતી. (૨) તેણે તેમના હૃદયોમાં ધાક બેસાડી દીધી. પરિણામ એ આવ્યું કે તેઓ પોતે જ પોતાના હાથે પણ પોતાના ઘરોને બરબાદ કરી રહ્યા હતા અને ઈમાનવાળાઓના હાથે પણ બરબાદ કરાવી રહ્યા હતા. તો પછી શિક્ષા ગ્રહણ કરો, હે જોવાવાળી આંખો રાખવાવાળાઓ !

(૩) જો અલ્લાહે તેમના માટે દેશનિકાલ લખી ન દીધો હોત, તો દુનિયામાં જ તે તેમને સજા આપી દેતો, (૩) અને આખિરત (પરલોક)માં તો તેમના માટે દોજબ (નર્ક)ની યાતના છે જ. (૪) આ બધું એટલા માટે થયું કે તેમણે અલ્લાહ અને તેના રસૂલનો મુકાબલો કર્યો, અને જે કોઈ અલ્લાહનો મુકાબલો કરે, અલ્લાહ તેને સજા આપવામાં ખૂબ જ કઠોર છે.

(૫) તમે લોકોએ ખજૂરના જે વૃક્ષો કાપ્યા અથવા જેમને પોતાના મૂળિયાં પર ઊભા રહેવા દીધા, આ બધું અલ્લાહના જ આદેશથી હતું, (૪) (અને અલ્લાહે આ આદેશ એટલા માટે આપ્યો), જેથી અવજ્ઞાકારીઓને અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરે. (૫)

(૬) અને (૬) જે ધન અલ્લાહે તેમના અધિકારમાંથી કાઢીને પોતાના રસૂલ તરફ ફેરવી દીધું, (૭) તે એવું ધન નથી જેના માટે તમે પોતાના ઊંટ અને ઘોડા દોડાવ્યા હોય, બલ્કે અલ્લાહ પોતાના રસૂલોને જેના ઉપર ચાહે પ્રભુત્વ પ્રદાન કરે છે, અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય ધરાવે છે. (૮) (૭) જે કંઈ પણ અલ્લાહ વસ્તીઓના લોકોથી પોતાના રસૂલ તરફ ફેરવી દે તે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને સગાઓ (૯) અને અનાથો અને મોહતાજો (વંચિતો) અને મુસાફરો માટે છે, જેથી તે તમારા ધનવાનોના જ વચ્ચે

૧. કાફિર એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ)થી તાત્પર્ય અહીં બની નહીંરનો યહૂદી કબીલો છે, જે મદીનાના એક ભાગમાં રહેતો હતો. આ કબીલાથી અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.ની સંધિ હતી, પરંતુ તેણે વારંવાર સંધિ-ભંગ કર્યો. છેવટે રબીઉલ-અવ્વલ, ઇ. ૪માં હુજૂર સલ્વ.એ એ લોકોને નોટિસ આપી કે કાં તો મદીનાથી નીકળી જાઓ, નહિ તો યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ જાઓ. તેમણે નીકળવાનો ઈન્કાર કર્યો, તો આપ સલ્વ.એ મુસલમાનોનું લશ્કર લઈને તેમના પર ચઢાઈ કરી દીધી અને હજુ યુદ્ધ શરૂ પણ થયું ન હતું કે તેઓ દેશનિકાલ માટે તૈયાર થઈ ગયા, જો કે તેમના નાના-નાના કિલ્લાઓ ખૂબ મજબૂત હતા, તેમની સંખ્યા પણ મુસલમાનોથી ઓછી ન હતી અને શસ્ત્ર-સરંજામ પણ તેમના પાસે ખૂબ હતો.

૨. 'અલ્લાહનું તેમના પર આવવું' એ અર્થમાં ન હતું કે અલ્લાહ કોઈ બીજી જગ્યાએ હતો અને પછી ત્યાંથી તેમના પર હુમલો કર્યો, બલ્કે આ રૂપક અભિવ્યક્તિ છે. ખરેખર એ હેતુ તરફ ધ્યાન અપાવવાનો હતો કે મુસલમાનોના

الْأَغْنِيَاءَ مِنْكُمْ ۖ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ ۚ وَمَا
 نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
 الْعِقَابِ ۝ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا
 مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ قَضًا مِنَ اللَّهِ
 وَرِضْوَانًا وَيُصِرُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَئِكَ هُمُ
 الصَّادِقُونَ ۝ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ
 مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ
 فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى
 أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ
 نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝ وَالَّذِينَ جَاءُوا
 مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا
 الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا
 غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ۝ أَلَمْ
 نَرِ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ
 كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ
 مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا ۚ وَإِن
 نُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ۝
 لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ ۚ وَلَئِن قُوتِلُوا لَا
 يَنْصُرُونَهُمْ ۚ وَلَئِن نَصَرُوهُمْ لَيُوَلِّنَنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا

وقف لازم

التي

مازل

ફરતું ન રહે. (૧૦) જે કંઈ રસૂલ તમને આપે તે લઈ લો અને જે વસ્તુથી તે તમને રોકી દે, તેનાથી રોકાઈ જાવ. અલ્લાહથી ડરો, અલ્લાહ સખત સજા આપનાર છે. (૧૧) (૮) (ઉપરાંત એ ધન) તે ગરીબ ઘરબાર છોડવાવાળાઓ (હિજરતીઓ) માટે છે, જેમને પોતાના ઘરો અને સંપત્તિઓમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા છે. આ લોકો અલ્લાહની કૃપા અને તેની પ્રસન્નતા યાહે છે અને અલ્લાહ અને તેના રસૂલની મદદ માટે હંમેશા કટિબદ્ધ રહે છે. આ જ સત્યનિષ્ઠ લોકો છે. (૯) (અને તે એ લોકો માટે પણ છે,) જેઓ આ હિજરતીઓના આગમન પહેલાં જ ઈમાન લાવીને હિજરતના સ્થળે રહેતા હતા, (૧૨) આ લોકો એ લોકો પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવે છે, જેઓ હિજરત કરીને તેમના પાસે આવ્યા છે અને જે કંઈ તેમને આપી દેવામાં આવે તેની અપેક્ષા સુદ્ધાં આ લોકો પોતાના હૃદયોમાં અનુભવતા નથી અને પોતાની જાત પર બીજાઓને પ્રાથમિકતા આપે છે, યાહે પોતાની જગ્યાએ સ્વયં મોહતાજ હોય. હકીકત એ છે કે જે લોકોને હૃદયની તંગીથી બચાવી લેવામાં આવ્યા તેઓ જ સફળતા પામનારા છે. (૧૦) (અને તે એ લોકો માટે પણ છે,) જે આ પહેલાં આવી ગયેલાઓ પછી આવ્યા છે, (૧૩) જેઓ કહે છે, “હે અમારા રબ ! અમને અને અમારા એ સૌ ભાઈઓને ક્ષમા કરી દે, જેઓ અમારા પહેલાં ઈમાન લાવ્યા છે અને અમારા હૃદયોમાં ઈમાનવાળાઓ માટે કોઈ દ્વેષ ન રાખ. હે અમારા રબ ! તું અત્યંત મહેરબાન અને દયાળુ છે.” (૧૪) (સુફૂઅ-૧)

(૧૧) તમે (૧૫) જોયા નહીં એ લોકોને, જેમણે દંભી વલણ અપનાવ્યું છે? આ લોકો પોતાના કાફિર ગ્રંથવાળા ભાઈઓને કહે છે, “જો તમને કાઢી મૂકવામાં આવે તો અમે તમારા સાથે નીકળીશું, અને તમારા મામલામાં અમે કોઈની વાત કદાપિ માનીશું નહીં, અને જો તમારા સાથે યુદ્ધ કરવામાં આવ્યું તો અમે તમારી મદદ કરીશું.” પરંતુ અલ્લાહ સાક્ષી છે કે આ લોકો તદ્દન જૂઠા છે. (૧૨) જો તેમને કાઢી મૂકવામાં આવે તો આ લોકો કદાપિ તેમના સાથે નહીં નીકળે, અને જો તેમના સાથે યુદ્ધ કરવામાં આવ્યું તો આ લોકો કદાપિ તેમની મદદ નહીં કરે, અને જો આ લોકો તેમની મદદ કરે તો પણ પીઠ ફેરવી જશે અને પછી ક્યાંયથી પણ મદદ મેળવી શકશે નહીં.

હુમલાથી પહેલા તેઓ એ ખ્યાલમાં હતા કે બહારથી કોઈ હુમલો થશે, તો અમે અમારા કિલ્લાઓમાં રહીને તેમને રોકી લઈશું. પરંતુ અલ્લાહ ત્આલાએ એવા રસ્તાથી તેમના પર હુમલો કર્યો જે તરફ કોઈ આફત આવવાની તેઓ કોઈ આશા રાખતા ન હતા, અને એ રસ્તો હતો કે તેણે તેમને અંદરથી તેમની કિમત અને સામનો કરવાની શક્તિને તોડી નાખી, જેના પછી ન તેમના શત્રો કોઈ કામ લાગી શકતા હતા, ન તેમના મજબૂત કિલ્લાઓ.

૩. દુનિયાના અઝાબ (ધાતના)થી તાત્પર્ય છે તેમનું નામ-નિશાન મિટાવી દીધું. જો તેઓ સુલેહ કરીને પોતાના જીવ બચાવવાના બદલે લડતા તો તેમનો સંપૂર્ણપણે વિનાશ થઈ જતો.
૪. આ સંકેત છે એ મામલા તરફ કે બની નઝીરની વસ્તીના આસપાસ ખજૂરોના જે બગીચાઓ હતા તેના ઘણા વૃક્ષોને મુસલમાનોએ ઘેરાની શરૂઆતમાં કાપી નાખ્યા કે બાળી મૂક્યા, જેથી ઘેરો સરળતાથી કરી શકાય અને જે વૃક્ષો સૈનિક ગતિવિધિમાં અવરોધરૂપ ન હતા, તેમને ઊભા રહેવા દીધા. આના પર મદીનાના મુનાફિકો અને બહુદીઓએ ઉદ્ઘાપોહ કરી નાખ્યો કે મુહમ્મદ (સલ્વ.) તો જમીન પર ઉપદ્રવ મચાવવાની મનાઈ કરતા હતા, પણ આ જોઈ લો, હયાભિયાં ફબવાળા વૃક્ષો કાપવામાં આવી રહ્યા છે. આ છેવટે જમીન પર ઉપદ્રવ નથી તો બીજું શું છે? આના પર અલ્લાહ ત્આલાએ આ આદેશ અવતરિત કર્યો કે તમે લોકોએ જે વૃક્ષો કાપ્યા અને જેમને ઊભા રહેવા દીધા, તેમાંથી કોઈ કૃત્ય પણ અનુચિત અને અમાન્ય નથી, બલકે બંનેને અલ્લાહની અનુમતિ પ્રાપ્ત હતી.
૫. અર્થાત્, અલ્લાહનો ઈરાદો એ હતો કે આ વૃક્ષોને કાપવાથી પણ તેમનું અપમાન અને બદનામી થાય અને ન

يُنْصَرُونَ ۱۴ لَا تَنْتُمْ أَشَدَّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ
مَنْ اللَّهُ ذَلِكِ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ۱۵ لَا
يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قَرْعٍ مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ
وَرَاءِ جُدُرٍ بِأَسْهُمٍ بَيْنَهُمْ شَدِيدًا تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا
وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكِ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ۱۶
كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَعْمِهِمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۱۷ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ
لِلْإِنْسَانَ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي
أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ۱۸ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي
النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا ۱۹ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ۲۰
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ
مَّا قَدَّامَتْ لِغَدٍ ۲۱ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا
تَعْمَلُونَ ۲۲ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ
أَنْفُسَهُمْ ۲۳ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ۲۴ لَا يَسْتَوِي
أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۲۵ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ
الْفَائِزُونَ ۲۶ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ
لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۲۷
وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ ۲۸ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

(૧૩) આમના હૃદયોમાં અલ્લાહથી વધીને તમારો ડર છે, એટલા માટે કે આ એવા લોકો છે જેઓ સમજ-બૂઝ ધરાવતા નથી. (૧૬) (૧૪) આ લોકો ક્યારેય પણ એકઠા થઈને (ખુલ્લા મેદાનમાં) તમારો મુકાબલો નહીં કરે, લડશે તો પણ કિલ્લેબંધ વસ્તીઓમાં બેસીને અથવા દીવાલો પાછળ છૂપાઈને. આ લોકો પરસ્પરના વિરોધમાં ખૂબ જ કટ્ટર છે. તમે આમને સંગઠિત સમજો છો, પરંતુ એમના હૃદય એકબીજાથી ફાટેલાં છે. આમની આવી દશા એટલા માટે છે કે આ બુદ્ધિહીન લોકો છે. (૧૫) આ લોકો તેમના જેવા જ છે, જેઓ આમનાથી થોડા જ સમય અગાઉ પોતાના કૃત્યોનો સ્વાદ ચાખી ચૂક્યા છે (૧૭) અને આમના માટે દુઃખદાયી યાતના છે. (૧૬) આમનું દષ્ટાંત શૈતાન જેવું છે કે પહેલાં તે મનુષ્યને કહે છે કે કુફ્ર કર, અને મનુષ્ય જ્યારે કુફ્ર આચરી બેસે છે, તો તે કહે છે કે તારા સંબંધે મારી કોઈ જવાબદારી નથી. મને તો અલ્લાહ સમગ્ર સૃષ્ટિના માલિકનો ડર લાગે છે. (૧૭) પછી બંનેનું પરિણામ એ આવવાનું છે કે હંમેશ માટે જહન્નમ (નર્ક)માં જાય, અને અત્યાચારીઓનો આ જ બદલો છે. (રૂકૂઅ-૨)

(૧૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહથી ડરો, અને દરેક વ્યક્તિ એ જુએ કે તેણે કાલ માટે શું સામાન તૈયાર કર્યો છે. (૧૯) અલ્લાહથી ડરતા રહો, અલ્લાહને ચોક્કસપણે તમારા એ તમામ કર્મોની ખબર છે, જે તમે કરો છો. (૧૯) એ લોકો જેવા ન થઈ જાઓ, જેઓ અલ્લાહને ભૂલી ગયા, તો અલ્લાહે તેમને તેમના પોતાના અસ્તિત્વને ભુલાવી દીધું. (૧૯) આ જ લોકો અવજાકારી છે. (૨૦) દોજમ (નર્ક)માં જવાવાળા અને જન્નત (સ્વર્ગ)માં જવાવાળા ક્યારેય સમાન હોઈ શકે નહીં. જન્નતમાં જવાવાળા જ હકીકતમાં સફળ છે.

(૨૧) જો અમે આ કુર્આન કોઈ પર્વત પર પણ ઉતારી દીધું હોત, તો તમે જોયું હોત કે તે અલ્લાહના ભયથી દબાઈ જઈ રહ્યો છે અને ફાટી જઈ રહ્યો છે. (૨૦) આ દષ્ટાંતો અમે લોકો સમક્ષ એટલા માટે વર્ણવીએ છીએ કે તેઓ (પોતાની સ્થિતિ પર) વિચાર કરે.

(૨૨) તે અલ્લાહ જ છે, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, (૨૧) અદૃશ્ય અને દૃશ્ય દરેક

કાપવાથી પણ. કાપવામાં તેમનું અપમાન અને બદનામીનું પાસું એ હતું કે જે બગીચાઓ તેમણે પોતાન છાથે લગાવ્યા હતા અને જેના તેઓ લાંબી મુદ્દતથી માલિક બની બેસ્યા હતા, તે વૃક્ષો તેમની આંખોની સામે કાપવામાં આવી રહ્યા હતા અને તેઓ કાપવાવાળાઓને કોઈપણ રીતે રોકી શકતા ન હતા. રહ્યું વૃક્ષોને ન કાપવામાં તેમનું અપમાન અને બદનામીનું પાસું, તો તે હતું કે જ્યારે તેઓ મદીનાથી નીકળ્યા તો તેમની આંખો એ જોઈ રહી હતી કે કાલ સુધી જે હયાભર્યા બગીચાઓ તેમની માલિકીમાં હતા તે આજે મુસલમાનોના કબજામાં જઈ રહ્યા છે. તેમનું વશ ચાલતું તો તેઓ તેમને સંપૂર્ણપણે ઉજાડ કરીને જતા અને એક સલામત વૃક્ષ પણ મુસલમાનોના કબજામાં ન જવા દેતા. પરંતુ વિવશતાની સાથે તેઓ બધું જ જેમનું-તેમ છોડીને નિરાશા અને વિષાદની સાથે નીકળી ગયા.

૬. હવે એ સંપત્તિ અને મિલ્કતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવી રહ્યો છે, જે અગાઉ બની નજીરની મિલ્કત હતી અને તેમના દેશનિકાલ પછી ઈસ્લામી રાજ્યના કબજામાં આવી. તેના વિશે અહીંથી આખત-૧૦ સુધી અલ્લાહ વ્હાલાએ બતાવ્યું છે કે તેમની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવામાં આવે.

૭. આ શબ્દોથી આપોઆપ એ અર્થ નીકળે છે કે આ જમીન અને એ તમામ વસ્તુઓ, જે અહીં મળી આવી છે, વાસ્તવમાં એ લોકોનો હક્ક નથી, જે મહાન અને મહિમાવાન અલ્લાહના વિદ્રોહીઓ છે. તેથી જે સંપત્તિ પણ ઉચિત અને માન્ય યુદ્ધના પરિણામે કાફિરોના કબજામાંથી નીકળીને ઈમાનવાળાઓના કબજામાં આવી તેની વાસ્તવિક હેસિયત એ છે કે તેનો માલિક તેને પોતાના વિશ્વાસપાત્રી અને વિદ્રોહી સેવકોના કબજામાંથી કાઢીને પોતાના આજ્ઞાકિત અને વફાદાર સેવકો તરફ વાળી લાવ્યો છે. તેથી આ સંપત્તિને ઈસ્લામી કાનૂની પરિભાષામાં 'ફૈ' (પલટાવીને

عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۖ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ أَلَمَّكَ الْقُدُّوسُ

السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُصَيِّمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۗ

سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣٨﴾ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ

الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ۗ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٩﴾

વસ્તુને જાણવાવાળો, એ જ અત્યંત કૃપાળુ અને અત્યંત દયાળુ છે. (૨૩) તે અલ્લાહ જ છે, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. તે સમ્રાટ છે, તદ્દન પવિત્ર, (૨૨) સર્વથા સલામતી, (૨૩) શાંતિ પ્રદાન કરવાવાળો (૨૪), સંરક્ષક, (૨૫) સૌના પર પ્રભુત્વ ધરાવનાર, પોતાનો આદેશ બળપૂર્વક લાગુ કરનાર, અને વાસ્તવમાં મોટાઈવાળો. પવિત્ર છે અલ્લાહ એ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદી કૃત્ય)થી, જે આ લોકો કરી રહ્યા છે. (૨૪) તે અલ્લાહ જ છે, જે સૃષ્ટિની યોજના ઘડનાર અને તેને ક્રિયાન્વિત કરનાર અને તે અનુસાર રૂપ બનાવવાવાળો છે. તેના માટે સર્વશ્રેષ્ઠ નામો છે. દરેક વસ્તુ જે આકાશો અને ધરતીમાં છે તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહી છે (૨૬) અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૩)

લાવવામાં આવેલ સંપત્તિ) ઠેરવી દેવામાં આવેલ છે.

૮. અર્થાત્, એ સંપત્તિનું મુસલમાનોના કબજામાં આવવું પ્રત્યક્ષરૂપે લડવાવાળા સૈન્યના બાહુબળનું પરિણામ નથી, બલ્કે તે એ સામૂહિક શક્તિનું પરિણામ છે, જે અલ્લાહે પોતાના રસૂલ સલ્વ. અને તેની ઉમ્મત (સમુદાય) અને તેણે સ્થાપિત કરેલ વ્યવસ્થાને પ્રદાન કરેલ છે. તેથી આ સંપત્તિ 'માલે ગનીમત' (યુદ્ધ-પશ્ચાત મળેલ માલ-સામાન)થી તદ્દન જુદી હેસિયત ધરાવે છે અને લડવાવાળા સૈન્યનો એ હક્ક નથી કે 'માલે ગનીમત'ની જેમ તેને પણ તેમનામાં વહેંચી નાખવામાં આવે. આ રીતે શરીઅત (ઈસ્લામી કાનૂન)માં 'માલે ગનીમત' અને 'ફૈ'ના આદેશને અલગ-અલગ કરી દેવામાં આવ્યો છે. 'માલે ગનીમત' એ સ્થિર સંપત્તિ છે, જે યુદ્ધની કાર્યવાહીઓ દરમિયાન દુશ્મનના સૈન્યથી પ્રાપ્ત થાય. તેના સિવાય દુશ્મન દેશની જમીનો, મકાનો અને અન્ય સ્થિર અને અસ્થિર સંપત્તિઓ વગેરે 'માલે ગનીમત'ની પરિભ્રાષાથી બહાર અને 'ફૈ'માં સામેલ છે.
૯. 'રિશ્તેદારો' (સગાઓ)થી તાત્પર્ય અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.ના રિશ્તેદારો છે, અર્થાત્ બની હાશિમ અને બની અલ મુત્તલિબ. આ ભાગ એટલા માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. પોતાની જાત અને પોતાના કુટુંબીજનોના હક્કો અદા કરવાની સાથે પોતાના એ રિશ્તેદારોના હક્કો પણ અદા કરી શકે, જેઓ આપ સલ્વ.ની મદદના મોહતાજ હતા, અથવા આપ સલ્વ. જેમની સહાયતા કરવાની જરૂર અનુભવે. હુઝૂર સલ્વ.ના દેહાવસાન પછી આ એક અલગ અને સ્થાયી ભાગની હેસિયતથી બાકી રહ્યો નથી, બલ્કે મુસલમાનોના અન્ય ગરીબો, અનાથો અને મુસાફરોની સાથે બની હાશિમ અને બની અલ-મુત્તલિબના જરૂરતમંદ લોકોના હક્કો પણ ભૈતુલ-માલ (રાજ્ય-કોષ)ના શિરે આવી ગયા. અલબત્ત, એ કારણસર તેમનો હક્ક બીજાઓ કરતાં વધારે પ્રાથમિક સમજવામાં આવ્યો કે જકાત (અનિવાર્ય ધર્મદાન)માં તેમનો ભાગ નથી.
૧૦. આ કુઅનિ-મજ્હદના મહત્ત્વના સૈદ્ધાંતિક આદેશોમાંથી છે, જેમાં ઈસ્લામી સમાજને સરકારની આર્થિક નીતિનો એ આધારભૂત નિયમ દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે ધનનું પરિભ્રમણ સમગ્ર સમાજમાં સામાન્ય રીતે ચાલતું રહેવું જોઈએ, એવું ન થાય કે ધન માત્ર ધનવાનોમાં ફરતું રહે, અથવા અમીરો રોજ-બરોજ વધારે અમીર અને ગરીબ રોજ-બરોજ વધારે ગરીબ થતા જાય.
૧૧. આમ તો આ આદેશ બની નઝીરની ધન-સંપત્તિની વહેંચણીના અનુસંધાનમાં અવતરિત થયો હતો, પરંતુ આદેશના શબ્દો સામાન્ય છે, તેથી તેનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે તમામ મામલાઓમાં મુસલમાનો અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.નું આજ્ઞાપાલન અને અનુસરણ કરે. આ ઉદ્દેશ્યને એ વાત વધારે સ્પષ્ટ કરી દે છે કે, 'જે કંઈ રસૂલ તમને આપે'ની તુલનામાં 'જે કંઈ ન આપે'ના શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં નથી આવ્યા, બલ્કે ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે, 'જે વસ્તુથી તેઓ તમને રોકી દે (અથવા મનાઈ કરે) તેનાથી રોકાઈ જાઓ.'
૧૨. તાત્પર્ય છે અન્સાર (મદદી)ના એ મુસલમાન રહેવાસીઓ, જેમણે મક્કાથી હિજરત કરીને આવેલ મુસલમાનોની સહાયતા કરી હતી, અર્થાત્ 'ફૈ'માં કેવળ યુદ્ધાજિરોનો જ હક્ક નથી, બલ્કે પહેલાથી જે મુસલમાનો 'દારુલ ઈસ્લામ' (ઈસ્લામી રાજ્ય)માં વસી રહ્યા છે તેઓ પણ આમાં ભાગ મેળવવાના હકદાર છે.
૧૩. અર્થાત્, 'ફૈ'ની સંપત્તિમાં માત્ર વર્તમાન પેઢીઓનો જ હક્ક નથી, બલ્કે પછીથી આવવાવાળાઓનો પણ હક્ક છે.
૧૪. આ આયતમાં મુસલમાનોને એ મહત્ત્વનો નૈતિક પાઠ બતાવવામાં આવ્યો છે કે તેઓ કોઈ મુસલમાન માટે દિલમાં દ્વેષ અને અદાવત ન રાખે અને પોતાનાથી પહેલાં વીતી ગયેલા મુસલમાનો માટે મગફિરત (માફી અને મુક્તિ)ની દુઆ કરતા રહે, ન કે તેમના પર ફિટકાર મોકલે અને ઘૂઘા પ્રગટ કરે.
૧૫. આ આખા રુકૂઅમાં મુનાફિકોના વલણ અને વર્તન વિશે વાત કરવામાં આવી છે. જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. એ બની નઝીરને મદદીનાથી નીકળી જવા માટે દસ દિવસની નોટિસ આપી હતી અને તેમનો ઘેરો શરૂ થવામાં હજુ

ધણા દિવસો બાકી હતા, તો મદીનાના મુનાફિકોએ તેમને કહેવડાવ્યું હતું કે અમે એક હજાર માણસોની સાથે તમારી સહાયતા માટે આવીશું અને બની કુરૈઆ અને બની ગતફાન પણ તમારી હિમાયતમાં આવી જશે. તેથી તમે મુસલમાનોની સામે અડગ થઈ જાઓ અને કદાપિ તેમના આગળ હથિયાર ન નાખજો. તેઓ તમારા સાથે લડશે તો અમે તમારા સાથે મળીને લડીશું અને તમને અહીંથી કાઢવામાં આવશે તો અમે પણ નીકળી જઈશું.

૧૬. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં એક મોટી હકીકત દર્શાવવામાં આવી છે: જે વ્યક્તિ સમજ-બુદ્ધિ રાખતો હોય તો તે એ જાણે છે કે વાસ્તવમાં જેનાથી ડરવું જોઈએ તે અલ્લાહની શક્તિ છે, ન કે મનુષ્યોની શક્તિ. તેથી તે દરેક એવા કામથી બચશે, જેના માટે તેને અલ્લાહની પૂછપરછનો ડર હોય, ચાહે કોઈ માનવીય શક્તિ પૂછપરછ કરવાવાળી હોય કે ન હોય અને દરેક એ કર્તવ્ય પૂરું કરવા માટે ઊભો થઈ જશે જે અલ્લાહે તેને સુપ્રત કર્યું હોય, ચાહે સમગ્ર દુનિયાની શક્તિઓ તેમાં અવરોધ અને અડચણ બનતી હોય. પરંતુ એક અણસમજ વ્યક્તિ તમામ મામલાઓમાં પોતાના વર્તન-વ્યવહારનો નિર્ણય અલ્લાહના બદલે માનવીય શક્તિઓને ધ્યાનમાં રાખીને કરે છે. કોઈ વસ્તુથી તે બચશે તો એટલા માટે નહીં કે અલ્લાહના ત્યાં તેની પકડ થવાની છે, બલકે એટલા માટે કે સામે કોઈ માનવીય શક્તિ તેની ખબર લઈ નાખવા માટે હાજર છે અને કોઈ કામને કરશે તો એ પણ એ કારણસર નહીં કે અલ્લાહે તેનો આદેશ આપ્યો છે, બલકે માતર એ કારણસર કે કોઈ માનવીય શક્તિ તેનો આદેશ આપવાવાળી અથવા તેને પસંદ કરવાવાળી છે. આ જ સમજ અને નાસમજમાં ફરક વાસ્તવમાં મોમિન (ઈમાનવાળા) અને ઈમાનથી ખાલી વ્યક્તિના ચરિત્ર અને વ્યક્તિત્વને એક-બીજાથી અલગ કરે છે.
૧૭. સંકેત છે કુરૈશનામ કાફિરો અને પહુદી બની કેનુકાઅ તરફ, જેઓ પોતાની બહોળી સંખ્યા અને પોતાના સર-સામાન છતાં આ જ નબળાઈઓના કારણે મુસલમાનોના મુકીબર અપૂરતા સર-સામાનવાળા સમૂહથી પરાજિત થઈ ચૂક્યા હતા.
૧૮. 'કાલ'થી તાત્પર્ય આખિરત (પરલોક) છે. અર્થાત્ જાણે કે દુનિયાનું જીવન 'આજ' અને 'કાલ' એ કયામતનો દિવસ છે, જે 'આજ' પછી આવવાનો છે.
૧૯. અર્થાત્, અલ્લાહને ભુલાવી દેવાનું અનિવાર્ય પરિણામ સ્વયં પોતાને ભૂલી જવું છે. જ્યારે માણસ એ ભૂલી જાય છે કે તે કોઈનો બંદો (દાસ) છે, તો અનિવાર્યરૂપે તે દુનિયામાં પોતાની એ મોટી હેસિયત નિશ્ચિત કરી બેસે છે અને તેનું સમગ્ર જીવન આ જ મૂળભૂત ગેરસમજ અને ભ્રમણાના કારણે ખોટું થઈને રહી જાય છે. એ જ પ્રમાણે જ્યારે તે એ ભૂલી જાય છે કે તે એક અલ્લાહ સિવાય કોઈનો બંદો નથી, તો તે આ એકની બંદગી (ઉપાસના) તો નથી કરતો, જેનો તે વાસ્તવમાં બંદો છે, અને અનેકોની બંદગી કરતો રહે છે, જેનો તે વાસ્તવમાં બંદો નથી.
૨૦. આ ઉદાહરણનો અર્થ એ છે કે કુર્આન ને રીતે અલ્લાહની મહાનતા અને તેના સમક્ષ બંદાનું ઉત્તરદાયિત્વ અને જવાબદારીનું સ્પષ્ટરૂપે વર્ણન કરી રહ્યું છે તેની સમજ જો પહાડ જેવા મહાન સર્જનને પણ પ્રાપ્ત થતી અને તેને એ જાણ થઈ જતી કે તેને કયા સામર્થ્યવાન રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સમક્ષ પોતાના કર્મોનો જવાબ આપવાનો છે, તો તે પણ ભયથી ધ્રુજ જતો.
૨૧. અર્થાત્, જેના સિવાય કોઈની એ હેસિયત અને સ્થાન અને દરજ્જો નથી કે તેની બંદગી (ઉપાસના) અને પૂજા-અર્ચના કરવામાં આવે. જેના સિવાય કોઈ ખુદાઈ (ઈશ્વરના) ગુણો તેમજ સત્તા અને અધિકારો ધરાવતો જ નથી કે તેને ઉપાસ્ય હોવાનો હક્ક પહોંચતો હોય.
૨૨. અર્થાત્, તે તેનાથી ખૂબ જ ઉચ્ચ અને મહાન છે કે તેની સત્તામાં કોઈ ખામી કે ત્રુટિ કે કોઈ અવગુણ જોવા મળે, બલકે તે એક પવિત્રતમ્ હસ્તી છે, જેના વિશે કોઈ બૂરાઈની કલ્પના સુઢાં કરી શકાતી નથી.
૨૩. અર્થાત્, તેની જાત તેનાથી ખૂબ ઉચ્ચ છે કે કોઈ આફત કે નબળાઈ કે દોષ તેને આવી શકે, અથવા ક્યારેય તેની પરિપૂર્ણતાને કાંતિ પહોંચે.
૨૪. અર્થાત્, તેણે પેદા કરેલ લોકોને તેનો કોઈ ડર ન હોવો જોઈએ કે તે ક્યારેય તેમના પર અત્યાચાર કરશે, અથવા તેમનો હક્ક મારશે, અથવા તેનો બદલો નહીં આપે, અથવા તેમના સાથે પોતે કરેલ વચનોના વિરુદ્ધ કરશે.
૨૫. મૂળ 'અલ-મુહૈમિન' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેના ત્રણ અર્થ છે: એક નિરિક્ષણ અને દેખરેખ રાખનાર. બીજો સાક્ષી, જે જોઈ રહ્યો હોય કે કોણ શું કરી રહ્યું છે. ત્રીજો, એ હસ્તી જેણે લોકોની જરૂરતો અને હાજતો પૂરી કરવાની જવાબદારી લઈ રાખી છે.
૨૬. અર્થાત્, બોલવાવાળી જીભ કે હાલની જીભ એ દર્શાવી રહી છે કે તેઓ સર્જનહાર દરેક દોષ અને ખામી અને નબળાઈ અને ભૂલથી પવિત્ર છે.

૬૦. અલ-મુન્તાહિના પરિચય

નામ :

આ સૂર:ની આયત-૧૦ માં આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જે સ્ત્રીઓ હિજરત કરીને આવે અને મુસલમાન હોવાનો દાવો કરે તેમની પરીક્ષા લેવામાં આવે. આ જ સંદર્ભમાં આ સૂર:નું નામ 'અલ-મુન્તાહિના' રાખવામાં આવ્યું છે. આ શબ્દનો ઉચ્ચાર 'મુન્તાહના' પણ કરવામાં આવે છે અને 'મુન્તાહિના' પણ. પ્રથમ ઉચ્ચાર મુજબ અર્થ 'એ સ્ત્રી, જેની પરીક્ષા લેવામાં આવે' થાય છે અને બીજા ઉચ્ચાર મુજબ 'પરીક્ષા લેનારી સૂર:' થાય છે.

ઉતરાણકાળ :

અહીં બે એવા મામલાઓ વિશે વાત કરવામાં આવી છે, જેનો સમય ઐતિહાસિક રીતે જાણીતો છે. પહેલો મામલો હઝરત હાતિબ બિન અબી બલ્તઅહ (રદિ.)નો છે અને બીજો મામલો એ મુસલમાન સ્ત્રીઓનો છે, જે હુદૈબિયાની સંધિ પછી મક્કાથી હિજરત કરીને મદીના આવવા લાગી હતી. આ બે બાબતોના વર્ણન પરથી એ વાત નિશ્ચિત થઈ જાય છે કે આ સૂર: હુદૈબિયાની સંધિ અને મક્કા વિજયના વચ્ચેના ગાળામાં અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:ના ત્રણ ભાગ છે : પહેલો ભાગ સૂર:ના આરંભથી આયત-૮ સુધી ચાલે છે અને સૂર:ના અંતે આયત-૧૩ પણ આનાથી સંબંધિત છે. આમાં હઝરત હાતિબ બિન અબી બલ્તઅહ (રદિ.)ના એ કૃત્ય બદલ સખત પકડ કરવામાં આવી છે કે તેમણે માત્ર પોતાના કુટુંબીજનોને બચાવવા માટે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના એક ખૂબ જ મહત્વના યુદ્ધ-સંબંધી રહસ્યથી દુશ્મનોને વાકેફ કરવાની કોશિશ કરી હતી. તેને જો સમયસર નિષ્ફળ બનાવી દેવામાં આવ્યું ન હોત, તો મક્કા-વિજય પ્રસંગે ભારે ખુનામરકી થઈ હોત અને એ તમામ ફાયદાઓ પણ પ્રાપ્ત ન થતા, જે મક્કા પર શાંતિમય રીતે વિજય મેળવવાના રૂપે પ્રાપ્ત થઈ શકતા હતા. હઝરત હાતિબ રદિ.ની આ ભારે ભૂલ બદલ સચેત કરતાં અલ્લાહે તમામ ઈમાનવાળાઓને એ શિક્ષણ આપ્યું છે કે કોઈ ઈમાનવાળાને કોઈપણ સંજોગોમાં અને કોઈપણ હેતુસર પણ ઈસ્લામના દુશ્મન સાથે પ્રેમ અને મૈત્રીના સંબંધ રાખવા ન જોઈએ અને કોઈ એવું કામ ન કરવું જોઈએ જે કુફ અને ઈસ્લામના સંઘર્ષમાં શત્રુઓ માટે લાભપ્રદ

હોય. અલબત્ત, જે કાફિરો ઈસ્લામ અને મુસલમાનો વિરુદ્ધ વ્યવહારિક રૂપે દુશ્મની ન રાખતા હોય અને તકલીફ પહોંચાડવાનું કામ કરતા ન હોય, તેમના સાથે સદ્વ્યવહારનું વર્તન અપનાવવામાં કોઈ વાંધો નથી. બીજો ભાગ આયત-૧૦ અને ૧૧ પર આધારિત છે. આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ સામાજિક સમસ્યાનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે, જે તે સમયે ખૂબ મૂંઝવણ પેદા કરી રહી હતી. મક્કામાં ઘણી મુસલમાન સ્ત્રીઓ એવી હતી, જેમના પતિ કાફિર હતા અને તેઓ કોઈને કોઈ રીતે હિજરત કરીને મદીના પહોંચી જતી હતી. એ જ રીતે મદીનામાં ઘણા મુસલમાન પુરુષો એવા હતા, જેમની પત્નીઓ કાફિર હતી અને તેઓ મક્કામાં જ રહી ગઈ હતી. તેમના વિશે એ સમસ્યા ઊભી થતી હતી કે તેમના વચ્ચે પતિ-પત્નીનો સંબંધ બાકી છે કે નહીં. અલ્લાહે આ બાબતનો સ્થાયી ફેંસલો કરી દીધો કે મુસલમાન સ્ત્રી માટે કાફિર પતિ હલાલ (વૈધ) નથી અને મુસલમાન પુરુષ માટે એ વૈધ નથી કે તે મુશ્કરિક પત્ની સાથે પોતાના દાંપત્ય-સંબંધ કાયમ રાખે. ત્રીજો ભાગ આયત-૧૨ પર આધારિત છે, જેમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જે સ્ત્રીઓ ઈસ્લામનો સ્વીકાર કરી લે, તેમનાથી તમે મોટી-મોટી બૂરાઈઓથી બચવાની અને ભલાઈઓની તમામ રીતોના અનુસરણનું વચન લો.

كُلُّهَا ١٢

(٦٠) سُورَةُ الْمُنْتَهَى مَدِينَتُهُ (١١)

أَيُّهَا ١٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ

أَوْلِيَاءَ تَلْفُقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا

جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ

أَنْ تُوْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي

سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسْرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَّةِ ۗ

وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ

مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝ إِنْ يَتَّقُواكُمْ

يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ

وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ۝ لَنْ نَنْفَعَكُمْ

أَرْحَامَكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ يَفْصَلُ بَيْنَكُمْ

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ

حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا

لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَّاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ

دُونِ اللَّهِ زَكَّرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ

إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَا اسْتَغْفِرُ لَكَ وَمَا

أَمَلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا

عند البعث الحكون ١٢
مضاً قدراً الهام الوقف على الفتيمة ١٢

૬૦. સૂર: અલ-મુન્તાહિના

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૩)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે લોકો, (૧) જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જો તમે મારા માર્ગમાં જિહાદ (તનતોડ સંઘર્ષ) કરવા અને મારી પ્રસન્નતા માટે (વતન છોડીને ઘરોથી) નીકળ્યા છો, તો મારા અને તમારા દુશ્મનોને મિત્ર ન બનાવો. તમે તેમના સાથે મિત્રતાનો પાયો નાખો છો, જો કે એ સત્ય જે તમારા પાસે આવ્યું છે, તેને માનવાનો તેઓ ઈન્કાર કરી ચૂક્યા છે અને તેમનું વર્તન એ છે કે રસૂલ (ઈશદૂત)ને અને સ્વયં તમને માત્ર એ ગુના માટે દેશનિકાલ કરે છે કે તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર), અલ્લાહ પર ઈમાન લાવ્યા છો. તમે છૂપાવીને તેમને મૈત્રી-સંદેશો મોકલાવો છો. જો કે જે કંઈ તમે છૂપાવીને કરો છો અને જે ખુલ્લાંખુલ્લા કરો છો, દરેક વસ્તુને હું સારી રીતે જાણું છું. જે વ્યક્તિ પણ તમારામાંથી આવું કરે તે નિશ્ચિતપણે સન્માર્ગથી ભટકી ગયો. (૨) તેમનું વલણ તો એવું છે કે જો તમારા પર કાબૂ મેળવી લે, તો તમારા સાથે દુશ્મનાવટ કરે અને હાથ અને જીભથી તમને તકલીફ પહોંચાડે. તેઓ તો એવું ઈચ્છે છે કે તમે કોઈ પણ રીતે કાફિર (ઈન્કાર કરવાવાળા) થઈ જાઓ. (૩) કયામતના દિવસે ન તમારા રિશ્તા-નાતા કોઈ કામ લાગશે, ન તમારી સંતાન. (૨) તે દિવસે અલ્લાહ તમારા વચ્ચે જુદાઈ નાખી દેશે, (૩) અને એ જ તમારા કર્મોને જોવાવાળો છે.

(૪) તમારા માટે ઈબ્રાહીમ અને તેના સાથીદારોમાં એક ઉત્તમ આદર્શ છે કે તેમણે પોતાની કોમને સ્પષ્ટ કહી દીધું, “અમે તમારાથી અને તમારા એ ઉપાસ્યોથી, જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પૂજો છો, તદ્દન વિમુક્ત છીએ. અમે તમારાથી કુફ્ર કર્ચું, (૫) અને અમારા અને તમારા વચ્ચે હંમેશ માટે વૈમનસ્ય થઈ ગયું અને વેર નંખાઈ ગયું, જ્યાં સુધી તમે એક અલ્લાહ પર ઈમાન ન લાવો.” પરંતુ ઈબ્રાહીમનું પોતાના પિતાને આવું કહેવું (આનાથી અલગ છે) કે, “હું તમારા માટે ક્ષમાની દરખાસ્ત અવશ્ય કરીશ, અને અલ્લાહથી તમારા માટે કંઈ પ્રાપ્ત કરી લેવું મારા વશમાં નથી.” (૫) (અને ઈબ્રાહીમ અને ઈબ્રાહીમના સાથીઓની દુઆ આ હતી કે,) “હે અમારા રબ ! તારા પર જ અમે ભરોસો

૧. તક્સીરવેત્તાઓ એ વાત પર સંમત છે કે આ આયતોનું અવતરણ તે સમયે થયું હતું, જ્યારે મક્કાના મુશરિકોના નામે હજરત હાતિબ બિન અબી બલ્તઆ રહિ. નો પત્ર પકડાઈ ગયો હતો, જેમાં તેમણે સમય પહેલાં દુશ્મનોને માહિતગાર કરી દીધા હતા કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. મક્કા પર ચઢાઈ કરવાના છે.
૨. હજરત હાતિબ રહિ. એ આ કામ એટલા માટે કર્યું હતું કે મક્કામાં તેમના જે કુટુંબીજનો છે તેઓ યુદ્ધ વખતે સુરક્ષિત રહે. તેથી ફરમાવ્યું કે જે બાળ-અબ્યા માટે તમે આ કામ કર્યું છે તે આખિરતમાં કામ આવવાનું નથી.
૩. અર્થાત્, દુનિયાના તમામ રિશ્તાઓ અને સંબંધો ત્યાં તોડી નાખવામાં આવશે. દરેક વ્યક્તિ પોતાની અંગત હેસિયતથી રજૂ થશે અને દરેકને પોતાનો જ હિસાબ આપવો પડશે. તેથી દુનિયામાં કોઈ વ્યક્તિને પણ કોઈ રિશ્તેદારી કે મિત્રતા કે જૂથબંધી ખાતર કોઈ અનુચિત કામ ન કરવું જોઈએ, કેમ કે પોતે કરેલ કાર્યોની સજા તેણે પોતે જ ભોગવવી પડશે, તેની અંગત જવાબદારીમાં કોઈ બીજો ભાગીદાર નહીં હોય.
૪. અર્થાત્, અમે તમારા કાફિર (ઈન્કાર કરનારા) છીએ, ન તમને સત્ય પર માનીએ છીએ, ન તમારા દીન (ધર્મ)ને.

وَالْيَكِ أَنْبَاً وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ۝ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
 فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا ۚ إِنَّكَ أَنْتَ
 الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
 لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ ۖ وَمَن يَتَوَلَّ
 فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝ عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ
 بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ كَذَبْتُمْ مَوَدَّةً ۖ وَاللَّهُ
 قَدِيرٌ ۖ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ
 الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمُ
 مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ
 اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝ إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ
 الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن
 دِيَارِكُمْ وَظَهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوهُمْ ۚ
 وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ
 فَامْتَحِنُوهُنَّ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ ۚ فَإِن عَلِمْتُمُوهُنَّ
 مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ
 لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ۚ وَآتُوهُنَّ مِمَّا أَنْفَقُوا ۚ
 وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
 أَجُورَهُنَّ ۚ وَلَا تُمْسِكُوا بِعَصَمِ الْكُوفِرِ وَسَأَلُوا مِمَّا

કર્યો અને તારા જ તરફ અમે પાછા વળી ગયા અને તારા જ પાસે અમારે પાછા ફરવાનું છે. (૫) હે અમારા રબ ! અમને ઈન્કાર કરનારાઓ માટે ફિત્નો (અજમાયશ) ન બનાવી દે, (૬) અને હે અમારા રબ ! અમારી ભૂલોને માફ કરી દે. નિ:શંક, તું જ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.”

(૬) એ જ લોકોના વર્તનમાં તમારા માટે અને એ દરેક વ્યક્તિ માટે ઉત્તમ આદર્શ છે, જે અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસની આશા રાખતો હોય. આનાથી કોઈ વિમુખ બનતો હોય તો અલ્લાહ નિરપેક્ષ, નિસ્પૃહ છે અને પોતાનામાં જ સ્વયં પ્રશંસિત છે. (રુકૂઅ-૧)

(૭) અશક્ય નથી કે અલ્લાહ ક્યારેક તમારા અને એ લોકો વચ્ચે પ્રેમ નાખી દે, જેમના સાથે આજે તમે શત્રુતા વહોરી લીધી છે. (૭) અલ્લાહ ખૂબ સામર્થ્યવાળો છે અને તે મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

(૮) અલ્લાહ તમને એ વાતથી નથી રોકતો કે તમે એ લોકો સાથે સદાચાર અને ન્યાયનું વર્તન કરો, જેમણે દીન (ધર્મ)ના મામલામાં તમારાથી યુદ્ધ કર્યું નથી અને તમને તમારા ઘરોમાંથી કાઢ્યા નથી. અલ્લાહ ન્યાય કરનારાઓને પસંદ કરે છે. (૮) તે તમને જે વાતથી રોકે છે તે તો એ છે કે તમે એ લોકો સાથે મિત્રતા કરો, જેમણે તમારાથી દીન (ધર્મ)ના મામલામાં યુદ્ધ કર્યું છે અને તમને તમારા ઘરોમાંથી કાઢ્યા છે અને તમને કાઢી મૂકવામાં એક-બીજાની મદદ કરી છે. તેમના સાથે જે લોકો મિત્રતા કરે તેઓ અત્યાચારી છે.

(૧૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! જ્યારે ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓ હિજરત કરીને તમારા પાસે આવે તો (તેમના ઈમાનવાળી હોવા અંગે) ચકાસણી કરી લો, અને તેમના ઈમાનની હકીકત તો અલ્લાહ જ વધુ સારી રીતે જાણે છે. પછી જ્યારે તમને ખબર પડી જાય કે તેઓ ઈમાનવાળી છે, તો તેમને કાફિરો તરફ પરત ન કરો. (૯) ન તેઓ કાફિરો માટે હલાલ (વૈધ) છે, ન કાફિરો તેમના માટે હલાલ છે. તેમના કાફિર પતિઓએ જે મહેર તેમને આપી હતી તે તેમને પાછી આપી દો, અને તેમનાથી નિકાલ (લગ્ન) કરી લેવામાં તમારા પર કોઈ ગુનો નથી, જો તમે તેમની મહેર તેમને ચૂકવી આપો, (૧૦) અને તમે પોતે પણ કાફિર સ્ત્રીઓને પોતાના નિકાલમાં રોકી ન રાખો. જે મહેર તમે પોતાની કાફિર પત્નીઓને આપી હતી તે તમે પરત માગી લો અને જે મહેર

પ. બીજા શબ્દોમાં આનો અર્થ એ છે કે તમારા માટે હજરત ઈબ્રાહીમ અલી.ની આ વાત તો અનુકરણીય છે કે તેમણે પોતાની કાફિર (અધર્મી) અને મુશ્રિક (અનેકેશ્વરવાદી) કોમને સાફ-સાફ વિમુક્તિ અને સંબંધ-વિચ્છેદની જાહેરાત કરી દીધી, પરંતુ તેમની એ વાત અનુકરણીય નથી કે તેમણે પોતાના મુશ્રિક પિતા માટે મગફિરત (માફી અને મુક્તિ)ની દુઆ કરવાનું વચન આપ્યું અને વ્યવહાર રીતે તેના માટે દુઆ કરી.

૬. કાફિરો માટે ઈમાનવાળાનું ફિત્નો (અજમાયશ) બનવાના ઘણા સ્વરૂપો હોઈ શકે છે. જેમ કે - કાફિરો તેમના પર વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત કરી લે અને પોતાના વર્ચસ્વ માટે એ વાતને દલીલ ઠેરવે કે અમે સત્ય પર છીએ અને ઈમાનવાળાઓ અસત્ય પર, અથવા એ કે ઈમાનવાળાઓ પર કાફિરોનો અત્યાચાર તેમની સહનશક્તિથી વધી જાય અને છેવટે તેઓ તેમનાથી દબાઈને પોતાના દીન (ધર્મ) અને નૈતિકતાનો સોદો કરવા પર ઉતરી આવે, અથવા એ કે સત્ય-દીનના પ્રતિનિધિત્વના ઉચ્ચ સ્થાન પર બિરાજમાન હોવા છતાં ઈમાનવાળાઓ એ નૈતિક શ્રેષ્ઠતાથી વંચિત હોય, જે આ સ્થાનને શોભાસ્પદ છે અને દુનિયાને તેમના ચરિત્ર અને વ્યક્તિત્વમાં પણ એ જ દોષો જોવા મળે, જે અજ્ઞાની

أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ لَكُمْ ذِكْرٌ اللَّهُ ط
 يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ وَإِنْ فَاتَكُمْ
 شَيْءٌ مِّنْ أَرْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقِبْتُمْ فَاتُوا
 الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَاجُهُمْ مِّثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا
 اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا
 جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ
 بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ
 أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ
 وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَ
 اسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَدَّبُّوا
 مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا بَيَّسَ الْكُفَّارُ مِنَ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

منزل ٧
 ١٣

કાફિરોએ મુસ્લિમ પત્નીઓને આપી હતી તેને તેઓ પરત માંગી લે. આ અલ્લાહનો આદેશ છે. તે તમારા વચ્ચે ફેંસલો કરે છે અને તે બધું જ જાણનાર અને તત્વદર્શી છે. (૧૧) અને જો તમારી કાફિર પત્નીઓની મહેરમાંથી કેટલીક તમને કાફિરો પાસેથી પરત ન મળે અને પછી તમારો આવો પ્રસંગ આવે, તો જે લોકોની પત્નીઓ તે તરફ રહી ગઈ છે તેમને એટલી રકમ ચૂકવી આપો, જે તેમણે આપેલ મહેરોની બરાબર હોય, અને એ અલ્લાહથી ડરતા રહો જેના પર તમે ઈમાન લાવ્યા છો.

(૧૨) હે નબી સલ્વ.! જ્યારે તમારા પાસે ઈમાનવાળી સ્ત્રીઓ ભૈત (પ્રતિજ્ઞા) કરવા માટે આવે^(૧૧) અને એ વાતની પ્રતિજ્ઞા કરે કે તેઓ અલ્લાહ સાથે કોઈ વસ્તુને ભાગીદાર નહીં બનાવે, ચોરી નહીં કરે, વ્યભિચાર નહીં કરે, પોતાના સંતાનની હત્યા નહીં કરે, પોતાના હાથ-પગ વચ્ચે કોઈ આરોપ ઘડીને નહીં લાવે^(૧૨) અને કોઈ પણ ભલાઈના કામમાં તમારી અવજા નહીં કરે, ^(૧૩) તો તેમનાથી 'ભૈત' લઈ લો અને તેમના માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરો. નિશ્ચિતપણે અલ્લાહ ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે.

(૧૩) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! એ લોકોને મિત્ર ન બનાવો, જેમના પર અલ્લાહનો પ્રકોપ થયો છે, જેઓ આખિરત (પરલોક)થી એવી જ રીતે નિરાશ છે, જેવી રીતે કબરોમાં પડેલા કાફિરો નિરાશ છે. (રુકૂઅ-૨)

(બિનઈસ્લામી) સમાજમાં સામાન્ય રીતે ફેલાયેલ હોય. આનાથી કાફિરોને એ કહેવાનો અવસર મળશે કે આ દીનમાં છેવટે એવી શું મૂળી છે જે તેને અમારા કુફ (અધર્મ) પર શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરે છે ?

૭. ઉપરની આયતમાં મુસલમાનોને પોતાના કાફિર રિશ્તેદારોથી સંબંધ-વિચ્છેદની તાકીદ કર્યા પછી એ આશા પણ અપાવી છે કે એવો સમય પણ આવી શકે છે, જ્યારે તમારો આ જ રિશ્તેદાર મુસલમાન બની જાય અને આજની દુશ્મની ફરી પ્રેમમાં પરિવર્તિત થઈ જાય.
૮. મતલબ એ છે કે જે વ્યક્તિ તમારા સાથે દુશ્મની નથી રાખતો, ન્યાયનો તકાદો એ છે કે તમે પણ તેના સાથે દુશ્મની ન રાખો. દુશ્મન અને દુશ્મન ન હોય એ વ્યક્તિને એક દરજ્જામાં રાખવો અને બંનેથી એક સમાન વ્યવહાર કરવો ન્યાય નથી. તમને એ લોકોના સાથે કઠોર વ્યવહાર કરવાનો અધિકાર છે, જેમણે ઈમાન લાવવાના કારણે તમારા પર અત્યાચાર કર્યા અને તમને વતનથી નીકળી જવા માટે મજબૂર કર્યા અને નીકળ્યા પછી પણ તમારો પીછો ન છોડ્યો. પરંતુ જે લોકોએ આ અત્યાચારમાં કોઈ ભાગ નથી લીધો, ન્યાય એ છે કે તમે તેમના સાથે સદ્વર્તન કરો અને રિશ્તેદારી અને બિરાદરીને ધ્યાનમાં રાખીને તેમના જે હક્કો તમારા શિરે આવે છે તેને અદા કરવામાં કોઈ કસર ન રાખો.
૯. હુદૈબિયાની સંધિ પછી સૌપ્રથમ તો મુસલમાન પુરુષો મક્કાથી ભાગી-બાગીને મદીના આવતા રહ્યા અને તેમને સંધિની શરતો અનુસાર પાછા મોકલવામાં આવતા રહ્યા. પછી મુસલમાન સ્ત્રીઓના આવવાનો ક્રમ શરૂ થઈ ગયો અને કાફિરોએ સંધિની શરતો અનુસાર તેમને પાછી મોકલવાની માંગણી કરી. આના પર એ પ્રશ્ન ઊભો થયો કે શું હુદૈબિયાની સંધિ સ્ત્રીઓ પર પણ લાગુ થાય છે ? અલ્લાહ તુઆલાએ આ જ પ્રશ્નોનો અહીં જવાબ આપ્યો છે કે જો તે મુસલમાન હોય અને એ ખાતરી કરી લેવામાં આવે કે ખરેખર તેણી ઈમાનના કારણે જ હિજરત કરીને આવી છે, બીજી કોઈ વસ્તુ તેને નથી લાવી, તો તેમને પાછી મોકલવામાં ન આવે. આ આદેશ એ આધારે આપવામાં આવ્યો કે સંધિની જે શરતો લખવામાં આવી હતી તેમાં 'રજૂલુન' (પુરુષ) શબ્દ લખવામાં આવ્યો હતો, જેમ કે બુખારીની રિવાયતમાં આવેલ છે.
૧૦. અર્થ એ છે કે તેમના કાફિર પતિઓને તેમની જે મહેર પાછી આપવામાં આવશે તેને જ એ સ્ત્રીઓની મહેર ગણવામાં નહીં આવે, બલકે હવે જે મુસલમાન પણ તેમાંથી કોઈ સ્ત્રીથી નિકાહ કરવા ઈચ્છે તે તેની મહેર અદા કરે અને તેનાથી નિકાહ કરી લે.
૧૧. આ આયત મક્કા-વિજયથી થોડાક સમય પહેલા અવતરિત થઈ હતી. તે પછી જ્યારે મક્કા પર વિજય પ્રાપ્ત થયો તો કુરૈશના લોકો ટોળે-ટોળા હુઝૂર સલ્વ.થી ભૈત (શપથ) કરવા માટે હાજર થવા લાગ્યા. આપ સલ્વ. એ પુરુષોથી

સફા પર્વત પર સ્વયં ભૈત લીધી અને હઝરત ઉમર રહિ.ને પોતાના તરફથી નિયુક્ત કર્યા કે તેઓ સત્રીઓથી ભૈત લે અને એ વાતોનો એકરાર કરાવે, જે આ આયતમાં દર્શાવવામાં આવી છે. પછી મદીના પરત આવીને આપ સલ્વ.એ એક મકાનમાં અન્સારની સ્ત્રીઓને એકત્ર કરવાનો આદેશ આપ્યો અને હઝરત ઉમર રહિ.ને તેમનાથી ભૈત લેવા માટે મોકલ્યા.

૧૨. આનાથી બે પ્રકારના આરોપો અભિપ્રેત છે : એક એ કે કોઈ સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીઓ પર પરાયા પુરુષોથી સંબંધોના આરોપો લગાવે અને એ પ્રકારની વાતો લોકોમાં ફેલાવે. બીજો એ કે એક સ્ત્રી બાળક તો બીજાનું જણે અને પતિને એ વિશ્વાસ અપાવે કે આ તારું જ (બાળક) છે.
૧૩. આ સંક્ષિપ્ત વાક્યમાં બે ખૂબ મહત્વના કાનૂની મુદ્દાઓ દર્શાવવામાં આવ્યા છે : એક એ કે નબી કરીમ સલ્વ.નું આજ્ઞાપાલનમાં પણ ભલાઈમાં આજ્ઞાપાલનનું બંધન મૂકવામાં આવ્યું છે, જો કે હુઝૂર સલ્વ. વિશે એ બાબતે અંશમાત્ર સંદેહનો અવકાશ પણ ન હતો કે આપ સલ્વ. ક્યારેય બૂરાઈનો આદેશ પણ આપી શકે છે. આનાથી આપોઆપ એ વાત સ્પષ્ટ થઈ ગઈ કે દુનિયામાં કોઈ વ્યક્તિનું આજ્ઞાપાલન (કે અનુસરણ) અલ્લાહના કાનૂનની સીમાઓથી બહાર જઈને કરી શકાતું નથી, કેમ કે જયારે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. સુદાનું આજ્ઞાપાલન ભલાઈની શરતથી બંધાયેલ છે, તો પછી કોઈ બીજાનું એ સ્થાન કેવી રીતે હોઈ શકે છે કે તેને બિનશરતી આજ્ઞાપાલનનો હક્ક પહોંચે અને તેના કોઈપણ એવા આદેશ કે કાનૂન કે નિયમ અને રીતનું અનુસરણ કરવામાં આવે જે અલ્લાહના કાનૂનના વિરુદ્ધ હોય. બીજી વાત જે બંધારણીય હેસિયતથી ખૂબ મહત્વ ધરાવે છે તે એ છે કે આ આયતમાં પાંચ નકારાત્મક આદેશો આપ્યા પછી હકારાત્મક આદેશ માત્ર એક જ આપવામાં આવ્યો છે અને તે એ છે કે તમામ નેક કામો (સદ્કાર્યો)માં નબી કરીમ સલ્વ.ના આદેશોનું પાલન કરવામાં આવશે. જ્યાં સુધી બૂરાઈઓનો સંબંધ છે, તે મોટી-મોટી બૂરાઈઓ ગણાવી દેવામાં આવી, જેમાં અજ્ઞાનતા-કાળની સ્ત્રીઓ પ્રસૂત હતી અને તેનાથી બચવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ લેવામાં આવી, પરંતુ જ્યાં સુધી ભલાઈઓનો સંબંધ છે, તેની કોઈ યાદી આપીને પ્રતિજ્ઞા લેવામાં ન આવી કે તમે ફલાણા-ફાલણા કાર્યો કરશો, બલકે માત્ર એ પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવી કે જે નેક કામનો પણ નબી કરીમ સલ્વ. આદેશ આપશે તેનું પાલન તમારે કરવું પડશે.

૬૧. અસૂ-સર્ફ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ ચોથી આયતના વાક્યાંશ 'યુકાતિલૂન ફી સબીલિહી સર્ફા' (તેના માર્ગમાં એવી રીતે કતારબદ્ધ લડે છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. તેનાથી અભિપ્રેત એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં 'સર્ફ' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ:

આના વિષયો પર વિચાર કરવાથી એમ લાગે છે કે આ સૂર: સંભવત: ઉહુદના યુદ્ધ પછી તરતના જમાનામાં અવતરિત થઈ હશે, કારણ કે આમાં સૂક્ષ્મત: જે સંજોગો તરફ સંકેતનો આભાસ થાય છે તે સંજોગો એ જ તબક્કાના છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય છે મુસલમાનોને ઈમાનમાં નિખાલસતા અપનાવવા અને અલ્લાહના માર્ગમાં પ્રાણ ન્યોછાવર કરવા માટે પ્રેરિત કરવાનો. આમાં ઈમાનમાં જેઓ કમજોર હતા એવા મુસલમાનોને પણ સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે અને એ લોકોને પણ, જેઓ ઈમાનનો ખોટો દાવો કરીને ઈસ્લામમાં દાખલ થઈ ગયા હતા, અને એમને પણ જેઓ નિષ્ઠાવાન હતા. વર્ણન-શૈલીથી આપોઆપ જણાઈ આવે છે કે ક્યાં કોને સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે. શરૂઆતમાં તમામ ઈમાનવાળાઓને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે અલ્લાહની નજરમાં અત્યંત તિરસ્કારપાત્ર, ઘૃણાસ્પદ અને દ્વેષી છે એ લોકો, જેઓ કહે કંઈ અને કરે કંઈ; અને અત્યંત પ્રિય છે એ લોકો, જેઓ સત્ય-માર્ગમાં લડવા માટે સીસું પાયેલ દીવાલની જેમ દંઢ થઈને ઊભા હોય. ત્યારબાદ આયત-૫ થી ૭ સુધી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની ઉમ્મત (સમુદાય)ના લોકોને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે પોતાના રસૂલ અને પોતાના દીન સાથે તમારું વલણ એ ન હોવું જોઈએ, જે હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને હઝરત ઈસા (અલૈ.) સાથે બની ઈસરાઈલે અપનાવ્યું, અને જેનું પરિણામ એ આવ્યું કે તે કોમની મનોદશા જ વિકૃત થઈને રહી ગઈ અને તેમનાથી સન્માર્ગનું સૌભાગ્ય જ છીનવી લેવામાં આવ્યું. પછી આયત-૮ અને ૯ માં સંપૂર્ણ પડકાર સાથે ઘોષણા કરવામાં આવી છે કે યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ અને તેમના સાથે સાંઠગાંઠ રાખનારા મુનાફિકો (દંભીઓ) અલ્લાહના આ પ્રકાશ (નૂર)ને બુઝાવવાના ચાહે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરી લે, તે સંપૂર્ણ ચમક-દમક સાથે દુનિયામાં ફેલાઈને રહેશે અને તે મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને ચાહે

ગમે તેટલું અપ્રિય હોય, સાચા રસૂલ (સલ્લ.)નો લાવેલો દીન (ધર્મ) દરેક અન્ય ધર્મ પર પ્રભાવી થઈને રહેશે. તે પછી આયત-૧૦ થી ૧૩માં ઈમાનવાળાઓને બતાવવામાં આવ્યું છે કે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં સફળતાનો માર્ગ કેવળ એક જ છે, અને તે એ છે કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત) પર સાચા હૃદયથી ઈમાન લાવો અને અલ્લાહના માર્ગ (ઈશમાર્ગ)માં પોતાના પ્રાણ અને ધન વડે જિહાદ (તનતોડ પ્રયાસ અને સંઘર્ષ) કરો. અંતમાં ઈમાનવાળાઓને શિખામણ આપવામાં આવી છે કે જે રીતે હઝરત ઈસા (અલૈ.)ના સાથીઓએ અલ્લાહના માર્ગમાં તેમનો સાથ આપ્યો હતો, એ જ રીતે તેઓ પણ અલ્લાહના મદદગાર બને, જેથી અસત્યવાદીઓ વિરુદ્ધ તેમને પણ એવી જ રીતે અલ્લાહનું સમર્થન પ્રાપ્ત થાય, જે રીતે પહેલાં ઈમાનવાળાઓને પ્રાપ્ત થયું હતું.

آيَاتُهَا ١٣

(٦١) سُورَةُ الصَّفِّ مَدِينَةٌ (١٠٠)

كُنُوزُهَا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ

الْحَكِيمُ ① يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا

تَفْعَلُونَ ② كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا

تَفْعَلُونَ ③ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي

سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرصُوصٌ ④ وَإِذْ

قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَقَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ

أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ ⑤ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ

قُلُوبَهُمْ ⑥ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ⑦ وَإِذْ

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ

اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ

وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ⑧

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ⑨ وَمَنْ

أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَى

إِلَى الْإِسْلَامِ ⑩ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ⑪

يُرِيدُونَ لِيُطْفِقُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ ⑫ وَاللَّهُ

مُتِمُّنُ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ⑬ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ

رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى

૬૧. સૂર: અસ્-સર્ક્ક

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી છે, દરેક એ વસ્તુએ, જે આકાશો અને ધરતીમાં છે, અને તે પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૨) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમે કેમ એ વાત કહો છો, જે કરતા નથી ?

(૩) અલ્લાહના નજીક આ અત્યંત અપ્રિય કૃત્ય છે કે તમે કહો એ વાત, જે કરતા નથી.

(૪) અલ્લાહને તો પસંદ એ લોકો છે, જેઓ તેના માર્ગમાં એવી રીતે કતારબદ્ધ લડે છે જાણે તેઓ એક સીસું પાયેલ દીવાલ છે.^(૧)

(૫) અને યાદ કરો મૂસાની એ વાત, જે તેણે પોતાની કોમને કહી હતી કે, “હે મારી કોમના લોકો ! તમે મને શા માટે દુઃખ આપો છો, જ્યારે કે તમે સારી રીતે જાણો છો કે હું તમારા તરફ અલ્લાહનો મોકલેલો રસૂલ (ઈશદૂત) છું ?”^(૨) પછી જ્યારે તેમણે વિકૃતિ અપનાવી, તો અલ્લાહે પણ તેમના હૃદય વિકૃત કરી દીધા. અલ્લાહ અવજ્ઞાકારીઓને માર્ગ દેખાડતો નથી.^(૩)

(૬) અને યાદ કરો મરયમના પુત્ર ઈસાની એ વાત, જે તેણે કહી હતી, “હે બની ઈસરાઈલ (ઈસરાઈલના સંતાનો) ! હું તમારા તરફ અલ્લાહનો મોકલેલો રસૂલ (ઈશદૂત) છું.^(૪) સમર્થન કરનાર છું એ તૌરાતનું જે મારા પહેલાં આવેલ મોજૂદ છે, અને ખુશખબર આપનાર છું એક રસૂલની જે મારા પછી આવશે, જેનું નામ અહમદ હશે.”^(૫)

પરંતુ જ્યારે તે તેમના પાસે સ્પષ્ટ નિશાનીઓ લઈને આવ્યો, તો તેમણે કહ્યું કે આ તો સ્પષ્ટ છે તરખિંડી છે.^(૬) (૭) હવે ભલા એ વ્યક્તિ કરતાં વધુ અત્યાચારી બીજો કોણ હશે, જે અલ્લાહ પર જૂઠા આરોપો લગાવે,^(૭) જ્યારે કે તેને ઈસ્લામ (અલ્લાહ સમક્ષ આજ્ઞાપાલનમાં માથું ઝૂકાવી દેવા)નું આમંત્રણ આપવામાં આવી રહ્યું હોય ?^(૮) આવા અત્યાચારીઓને અલ્લાહ માર્ગદર્શન આપતો નથી. (૮) આ લોકો પોતાના મોઢાની ફૂંકો વડે અલ્લાહના નૂર (પ્રકાશ)ને ઓલવવા માગે છે, અને અલ્લાહનો નિર્ણય એ છે કે તે પોતાના પ્રકાશને સંપૂર્ણપણે ફેલાવીને રહેશે યાહ ઈન્કાર કરનારાઓને આ ગમે તેટલું અપ્રિય હોય. (૯) એ જ તો છે, જેણે પોતાના રસૂલને માર્ગદર્શન અને દીને-હક્ક (સત્ય-ધર્મ) સાથે મોકલ્યો છે, જેથી તેને તમામ દીનો (ધર્મો) પર પ્રભુત્વ આપી દે,

૧. આનાથી સૌપ્રથમ એ જાણ થઈ કે અલ્લાહ તઆલાની પ્રસન્નતાથી એ જ ઈમાનવાળાઓ ભાગ્યશાળી બને છે, જેઓ તેના માર્ગમાં જીવ ખપાવવા અને જોખમો સહન કરવા માટે તૈયાર હોય. બીજી વાત એ જાણવા મળી કે અલ્લાહને જે લશ્કર પસંદ છે તેમાં ત્રણ ગુણો હોવા જોઈએ : એક એ કે તે ખૂબ સમજ-વિચારીને અલ્લાહના માર્ગમાં લડે અને કોઈ એવા માર્ગમાં ન લડે જે ‘ફી સબીલિલ્લાહ’ (અલ્લાહના માર્ગ)ની વ્યાખ્યામાં ન આવતો હોય. બીજો એ કે તે અવ્યવસ્થા અને વિભાજનમાં પ્રસન્ન ન થાય, બલકે મજબૂત વ્યવસ્થાની સાથે કતારબદ્ધ થઈને લડે. ત્રીજો એ કે દુશ્મનોનો સામનો કરવામાં તેની સ્થિતિ ‘સીસું પાયેલ દીવાલ’ જેવી હોય.

૨. આ વાત એટલા માટે ફરમાવવામાં આવી કે મુસલમાનો પોતાના નબી (સલ્વ.)ની સાથે એ વલણ ન અપનાવે,

الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ① يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ
 أَلِيمٍ ② تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ
 لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ③ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
 وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ
 مَسْكِنٍ طَيِّبَةٍ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ
 الْعَظِيمُ ④ وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ
 قَرِيبٌ ⑤ وَيَسِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ⑥ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ
 لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ ⑦ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
 نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَنْتَ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ
 وَكَفَرْتَ طَائِفَةٌ ⑧ فَأَيُّدَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَا
 عُدُوهُمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ⑨

ચાહે મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ને આ ગમે તેટલું અપ્રિય હોય. (રુકૂઅ-૧)

(૧૦) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! હું બતાવું તમને એ વેપાર, (૯) જે તમને દુઃખદાયક યાતનાથી બચાવી લે ? (૧૧) ઈમાન લાવો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ પર, અને જિહાદ (તનતોડ સંઘર્ષ) કરો અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાના માલથી અને પોતાના પ્રાણથી. આ જ તમારા માટે વધુ સારું છે જો તમે જાણો. (૧૨) અલ્લાહ તમારા ગુના માફ કરી દેશે અને તમને એવા બાગોમાં દાખલ કરશે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે અને હંમેશા રહેવાની જમતોમાં સર્વોત્તમ ઘર તમને પ્રદાન કરશે. આ છે મોટી સફળતા. (૧૩) અને એ બીજી વસ્તુ જે તમે ઈચ્છો છો, તે પણ તમને આપશે, અલ્લાહ તરફથી મદદ અને ટૂંકમાં જ પ્રાપ્ત થનારો વિજય. હે નબી સલ્લ ! ઈમાનવાળાઓને આની ખુશખબર આપી દો.

(૧૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહના મદદગાર બનો, જેવી રીતે મરયમના પુત્ર ઈસાએ હવારીઓ (પોતાના સાથીઓ)ને સંબોધીને કહ્યું હતું, “કોણ છે અલ્લાહ તરફ (બોલાવવામાં) મારો મદદગાર ?” અને હવારીઓએ જવાબ આપ્યો હતો, “અમે છીએ અલ્લાહના મદદગાર.” તે વખતે બની ઈસરાઈલનું એક જૂથ ઈમાન લાવ્યું અને બીજા જૂથે ઈન્કાર કર્યો. પછી અમે ઈમાન લાવનારાઓની તેમના દુશ્મનોના મુકાબલામાં સહાયતા કરી અને તેઓ જ પ્રભાવી થઈને રહ્યા. (૧૦)(રુકૂઅ-૨)

જે બની ઈસરાઈલ (યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓએ) પોતાના નબીની સાથે અપનાવ્યું હતું, નહિં તો તેઓએ પરિણામથી બચી નહીં શકે જે પરિણામ બની ઈસરાઈલે ભોગવ્યું.

૩. અર્થાત્, અલ્લાહ તુઆલાની એ રીત નથી કે જે લોકો પોતે વિકૃત માર્ગ પર ચાલવા માગે તો તેમને તે અકારણ સીધો માર્ગ ચલાવે અને જે લોકો તેની અવજા પર તત્પર હોય તેમને બળજબરીથી માર્ગદર્શન અને સાચા રસ્તાનું શ્રેય પ્રદાન કરે.
૪. આ બની ઈસરાઈલની બીજી અવજાનો ઉલ્લેખ છે. એક અવજા એ હતી, જે તેમણે પોતાના ઉત્પત્તિ-કાળની શરૂઆતમાં કરી, અને બીજી અવજા એ છે જે એ કાળના અંતિમ અને તદ્દન સમાપ્તિ પર તેમણે કરી, જેના પછી હંમેશ-હંમેશ માટે તેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડી. આશય આ બંને પ્રસંગોને વર્ણવવાનો એ છે કે મુસલમાનોને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ની સાથે બની ઈસરાઈલ જેવા વર્તન-વ્યવહાર અપનાવવાના પરિણામોથી સાવધાન કરવામાં આવે.
૫. આ રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. વિશે હઝરત ઈસા અલે.ની સ્પષ્ટ ભવિષ્યવાણીનો ઉલ્લેખ છે, જેનું વિગતવાર પ્રમાણ અમે ‘તફ્હીમુલ કુર્આન’ ભા-૫ માં આ આપતની સમજૂતી આપતાં આપેલ છે.
૬. મૂળ શબ્દ ‘સિદ્દર’ પ્રયુક્ત થયો છે. ‘સિદ્દર’ અહીં જાદૂ નહીં, બલકે ધોકો અને છેતરપિંડીના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે અને અરબી શબ્દ-કોષમાં જાદૂની જેમ તેનો આ અર્થ પણ પ્રચલિત છે. આપતનો અર્થ એ છે કે જ્યારે એ નબી (પયગંબર), જેના આગમનની ખુશખબર હઝરત ઈસા અલે.એ આપી હતી, પોતાના નબી હોવાની સ્પષ્ટ નિશાનીઓની સાથે આવી ગયા, તો બની ઈસરાઈલ અને હઝરત ઈસા અલે.ની ઉમ્મત (સમુદાય)એ તેના પયગંબરીના દાવાને તદ્દન છેતરપિંડી ઠેરવી દીધો.
૭. અર્થાત્, અલ્લાહે મોકલેલ નબીને જૂઠો દાવેદાર ઠેરવે અને અલ્લાહની વાણીને જે તેના નબી પર અવતરિત થઈ રહી હોય તેને નબીએ પોતે ઘડી કાઢેલ વાણી ઠેરવે.
૮. અર્થાત્, સૌપ્રથમ તો સાચા નબીને જૂઠા દાવેદાર કહેવું જ સ્વયં કંઈ ઓછો અત્યાચાર નથી, તેના પર વધારે એ અત્યાચાર કરવામાં આવે કે બોલાવવાવાળો તો અલ્લાહની બંદગી અને આજ્ઞાપાલન તરફ બોલાવી રહ્યો હોય અને સાંભળનાર જવાબમાં તેને ગાળો આપે અને તેના આમંત્રણને નુકસાન પહોંચાડવા માટે જૂઠ, આક્ષેપબાજી અને ત્રિચારોપણના દાવેપય અને યુક્તિઓનો ઉપયોગ કરે.

૯. વેપાર એ વસ્તુ છે, જેમાં વ્યક્તિ પોતાનું ધન, સમય, મહેનત અને બુદ્ધિ અને યોગ્યતા એટલા માટે ખપાવે છે કે તેનાથી નફો પ્રાપ્ત થાય. આ જ પાસાથી અહીં ઈમાન અને જિહાદ ફી સબીલિલ્લાહ (ઈશમાર્ગમાં તનતોડ સંઘર્ષ)ને વેપાર કરહેવામાં આવેલ છે. મતલબ એ છે કે આ માર્ગમાં પોતાનું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરી દેશો, તો એ નફો તમને પ્રાપ્ત થશે જે આગળ બતાવવામાં આવી રહ્યો છે.
૧૦. મસીહ (હઝરત ઈસા) અલૈ.ને ન માનવાવાળા યહૂદી છે, અને તેમને માનવાવાળા 'ઈસાઈ' (ખ્રિસ્તીઓ) પણ છે અને મુસલમાનો પણ. અલ્લાહ ત્આલાએ પહેલા ઈસાઈઓને યહૂદીઓ પર પ્રભુત્વ પ્રદાન કર્યું અને પછી મુસલમાનોએ પણ તેમના પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું. એ રીતે મસીહ અલૈ.નો ઈન્કાર કરનારા બંનેથી પરાધીન થઈને રહ્યા. આ મામલાને અહીં એ આશયથી દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે મુસલમાનોને વિશ્વાસ થઈ જાય કે જે રીતે પહેલા હઝરત ઈસા અલૈ.ને માનવાવાળા તેમનો ઈન્કાર કરનારાઓ પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે, એ જ રીતે હવે હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ.ને માનવાવાળા આપ સલ્લ.નો ઈન્કાર કરનારાઓ પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરશે.

૬૨. અલ-જુમુઆ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ આયત-૯ના વાક્ય “ઈઝા નૂદિ-ય-લિસ્સલાતિ મિંચ્યૌમિલ્ જુમુઅતિ” (જ્યારે પોકારવામાં આવે નમાઝ માટે જુમુઆના દિવસે) થી લેવામાં આવ્યું છે. આમ તો આ સૂર:માં ‘જુમ્આ’ની નમાઝના આદેશો પણ વર્ણવવામાં આવ્યા છે, પરંતુ સમગ્રપણે ‘જુમ્આ’ તેની ચર્ચાઓનું શીર્ષક નથી, બલકે બીજી સૂર:ના નામોની જેમ આ નામ પણ પ્રતીકના જ રૂપમાં છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આયત એકથી આઠ સુધીનો ઉત્તરાણકાળ હિ.સ.૦૭ છે અને સંભવત: આ ખૈબરના વિજયના પ્રસંગે અથવા તેના પછીના નજીકના સમયમાં અવતરિત થયો છે. આયત-૧૦ થી સૂર:ના અંત સુધીની આયતો હિજરત પછી નજીકના જમાનામાં જ અવતરિત થઈ છે, કેમ કે નબી (સલ્લ.)એ મદીના-તૈયિબા પહોંચતાં જ પાંચમા દિવસે ‘જુમ્આ’ કાયમ કરી દીધી હતી અને સૂર:ની અંતિમ આયતમાં જે પ્રસંગ તરફ સંકેત કરવામાં આવ્યો છે, તે સ્પષ્ટપણે દર્શાવી રહ્યો છે કે તે ‘જુમ્આ’ કાયમ થવાનો ક્રમ શરૂ થયા પછી જરૂર કોઈક એવા સમયે બન્યો હશે, જ્યારે લોકોને ધાર્મિક મજલિસો (સભાઓ)ના શિષ્ટાચારની પૂરેપૂરી કેળવણી હજુ મળી ન હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

જેમ કે અમે ઉપર વર્ણવી ગયા છીએ, આ સૂર:ના બે ભાગ બે જુદા-જુદા સમયે અવતરિત થયા છે, તેથી બંનેનો વિષય જુદો છે અને જેમનાથી સંબોધન છે એ પણ જુદા છે. પ્રથમ ભાગ તે વખતે અવતરિત થયો, જ્યારે યહૂદીઓની તમામ કોશિશો નિષ્ફળ નીવડી ચૂકી હતી, જે ઈસ્લામના આમંત્રણનો માર્ગ રોકવા માટે પાછલાં વર્ષો દરમ્યાન તેમણે કરી હતી. આ આયતોના અવતરણ સમયે તેમનો સૌથી મોટો ગઠ ખૈબર પણ કોઈ ખાસ તકલીફ વિના જીતાઈ ગયો. આ છેલ્લી હાર ખાધા પછી આરબ પ્રદેશમાં યહૂદીઓની તાકાત તદ્દન સમાપ્ત થઈ ગઈ. વાદીઉલ-કુરા, ફદક, તૈમા, તબૂક તમામ એક-એક કરીને હથિયાર નાંખતા ગયા, ત્યાં સુધી કે તમામ યહૂદીઓ ઈસ્લામી રાજ્યની પ્રજા બનીને રહી ગયા. આ પ્રસંગ હતો, જ્યારે અલ્લાહે આ સૂર:માં એકવાર ફરી તેમને સંબોધિત કર્યા

અને સંભવતઃ આ અંતિમ સંબોધન હતું, જે કુર્આન-મજીદમાં તેમને કરવામાં આવ્યું. આમાં તેમને સંબોધીને ત્રણ વાતો કહેવામાં આવી છે -

- (૧) તમે આ રસૂલ (ઈશદૂત)ને એટલા માટે માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો કે આ તે કોમમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો, જેને તમે તુચ્છ સમજીને 'ઉમ્મી' (અસભ્ય અને નિરક્ષર) કહો છો. તમારો આ ખોટો ભ્રમ હતો કે રસૂલ અનિવાર્યપણે તમારી પોતાની કોમનો જ હોવો જોઈએ અને એ કે 'ઉમ્મી'ઓમાં કદાપિ કોઈ રસૂલ આવી શકતો નથી. પરંતુ અલ્લાહે આ જ 'ઉમ્મી'ઓમાંથી એક રસૂલ ઉઠાવ્યો છે, જે તમારી આંખો સામે તેનો ગ્રંથ સંભળાવી રહ્યો છે, આત્માઓની શુદ્ધિ અને વૃદ્ધિ કરી રહ્યો છે અને તે લોકોને સત્ય-માર્ગ બતાવી રહ્યો છે, જેમની પથભ્રષ્ટતાની દશા તમે પોતે પણ જાણો છો. આ અલ્લાહની ઉદાર કૃપા છે, તે જેને ચાહે તેને પ્રદાન કરે.
- (૨) તમને તૌરાતના વાહક બનાવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તમે તેની જવાબદારીને ન સમજ્યા, ન અદા કરી, ત્યાં સુધી કે તમે જાણી-જોઈને અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવવાનું પણ ચૂકતા નથી અને તેના ઉપર તમારો એ દાવો છે કે તમે અલ્લાહના પ્રિય છો અને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)ની કૃપા હંમેશ માટે તમારા નામે લખી દેવામાં આવી છે.
- (૩) તમે જો ખરેખર અલ્લાહના માનીતા હોત અને તમને જો વિશ્વાસ હોત કે તેને ત્યાં તમારા માટે ખૂબ આદર અને માન-સન્માન અને પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાન સુરક્ષિત છે, તો તમને મૃત્યુનો આવો ડર ન હોત કે અપમાનભર્યું જીવન કબૂલ છે, પણ મૃત્યુ કોઈપણ ભોગે સ્વીકાર્ય નથી. તમારી આ હાલત સ્વયં જ એ વાતનો પુરાવો છે કે પોતાના કરતૂકોને તમે સ્વયં જાણો છો, અને તમારો અંતરાત્મા ખૂબ જાણે છે કે આ કરતૂકો સાથે મરશો, તો અલ્લાહને ત્યાં આનાથી વધુ અપમાનિત અને ફજેત થશો, જેટલા દુનિયામાં થઈ રહ્યા છો.

બીજો ભાગ આ સૂર:માં એટલા માટે સામેલ કરવામાં આવ્યો છે કે અલ્લાહે યહૂદીઓના 'સબ્ત' (શનિવાર)ના સામે મુસલમાનોને 'જુમ્આ' પ્રદાન કરેલ છે અને અલ્લાહ મુસલમાનોને સચેત કરવા માગે છે કે તેઓ પોતાના 'જુમ્આ' સાથે એવું વર્તન ન કરે, જે યહૂદીઓએ 'સબ્ત' સાથે કર્યું હતું. આ ભાગ તે વખતે અવતરિત થયો હતો, જ્યારે મદીનામાં એક દિવસે બરાબર 'જુમ્આ'ની નમાઝ

વખતે એક વેપારી કાફલો આવ્યો અને તેના ઢોલ-નગારાનો અવાજ સાંભળીને ૧૨ માણસો સિવાય મસ્જિદે-નબવી (મદીનામાં સ્થિત પયગંબરની મસ્જિદ)માં ઉપસ્થિત લોકો કાફલા તરફ દોડી ગયા, જ્યારે કે તે વખતે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ખુત્બો (પ્રવચન) આપી રહ્યા હતા. આ વખતે આદેશ આપવામાં આવ્યો કે 'જુમ્આ'ની અઝાન થયા પછી દરેક જાતનું ખરીદ-વેચાણ અને બીજી દરેક પ્રવૃત્તિ હરામ (અવૈધ) છે.

آيَاتُهَا ۱۱

(١٢) سُورَةُ الْجُمُعَةِ مَدِينَتُهُ (١١٠)

رُكُوعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ
الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي
الْأُمَمِ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ
وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ
لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ وَالْآخِرِينَ مِّنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ
مَن يَشَاءُ ۝ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝ مَثَلُ
الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ
يَحْمِلُ أَسْفَارًا ۝ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ قُلْ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِن زَعَمْتُمْ أَنكُمْ أَوْلِيَاءُ
لِلَّهِ مِن دُونِ النَّاسِ فَتَمَتُّوا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ۝ وَلَا يَتَمَنَّوْنَ أَن يَأْتِيَهُمُ الْمَوْتُ مِن قَدَمَيْهِمْ ۝
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ۝ قُلْ إِن الْمَوْتَ الَّذِي
تَفَرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلْقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ

૬૨. સૂર: અલ-જુમુઆ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહી છે દરેક એ વસ્તુ, જે આકાશોમાં છે અને દરેક એ વસ્તુ જે ધરતીમાં છે. સમ્રાટ છે, અત્યંત પવિત્ર, પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી.

(૨) એ જ છે, જેણે ઉમ્મીઓ^(૧)માં એક રસૂલ (ઈશદૂત) સ્વયં તેમનામાંથી જ ઉઠાવ્યો, જે તેમને તેની આયતો સંભળાવે છે, તેમના જીવન દુરસ્ત અને સુસજ્જ કરે છે, અને તેમને ગ્રંથ અને હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા)નું શિક્ષણ આપે છે. જો કે આના પહેલાં તેઓ સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા હતા. (૩) અને (આ રસૂલનું મોકલવું) એ બીજા લોકો માટે પણ છે, જેઓ હજુ તેમને મળ્યા નથી.^(૨) અલ્લાહ પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે.^(૩) (૪) આ તેની કૃપા છે, જેને ચાહે છે આપે છે, અને તે મોટો કૃપા કરનાર છે.

(૫) જે લોકોને તૌરાતના વાહક બનાવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ તેમણે તેનો ભાર ન ઉપાડ્યો. તેમનું દંષ્ટાંત તે ગધેડા જેવું છે, જેના ઉપર પુસ્તકો લાદેલા હોય. આનાથી પણ વધુ ખરાબ દંષ્ટાંત એ લોકોનું છે, જેમણે અલ્લાહની આયતોને ખોટી ઠેરવી દીધી છે.^(૪) આવા અત્યાચારીઓને અલ્લાહ માર્ગદર્શન આપતો નથી.

(૬) આમને કહો, “હે લોકો, જેઓ યહૂદી થઈ ગયા છો!^(૫) જો તમને એ ઘમંડ છે કે બીજા બધા લોકોને છોડીને કેવળ તમે જ અલ્લાહના પ્રિય છો, તો મૃત્યુની કામના કરો જો તમે તમારા આ દાવામાં સાચા છો.”^(૬) (૭) પરંતુ આ લોકો કદાપિ આવી કામના નહીં કરે, પોતાના એ કૃત્યોના કારણે જે આ લોકો કરી ચૂક્યા છે, અને અલ્લાહ આ અત્યાચારીઓને સારી રીતે જાણે છે. (૮) આમને કહો, “જે મૃત્યુથી તમે ભાગો છો તે તો તમને આવીને રહેશે. પછી તમે તેના સામે રજૂ કરવામાં આવશો, જે છૂપા અને જાહેરનો જાણવાવાળો છે અને તે તમને બતાવી દેશે કે તમે શું-શું કરતા રહ્યા છો.” (રુકૂઅ-૧)

(૯) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો! જ્યારે પોકારવામાં આવે નમાઝ માટે જુમ્આના

૧. અહીં ‘ઉમ્મી’ શબ્દ યહૂદી પરિભાષાના રૂપમાં આવ્યો છે, અને તેમાં એક સૂક્ષ્મ વ્યંજ છુપાયેલો છે. આનો અર્થ એ છે કે જે આરબોને યહૂદીઓ ઉપેક્ષાની સાથે ‘ઉમ્મ’ કહે છે અને પોતાની સરખામણીમાં અપમાનિત સમજે છે તેમનામાં જ પ્રભુત્વશાળી અને સર્વજ્ઞ અલ્લાહે એક રસૂલ (ઈશદૂત) ઉઠાવ્યો છે. તે પોતે ઊભો નથી થઈ ગયો, બલકે તેને ઉઠાવવાવાળો એ છે, જે સૂચિનો બાદશાહ છે, જબરજસ્ત અને તત્ત્વદર્શી છે, જેની શક્તિથી લડીને આ લોકો પોતાનું જ બગાડશે, તેનું કંઈ નહીં બગાડી શકે.

૨. અર્થાત્, હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ. ની રિસાલત (પયગંબરી) માત્ર આરબ કોમ સુધી સીમિત નથી, બલકે સમગ્ર દુનિયાની એ બીજા કોમો અને વંશો માટે પણ છે, જે હજુ આવીને ઈમાનવાળાઓમાં સામેલ નથી થયા, પરંતુ આગળ કયામત સુધી આવવાના છે.

૩. અર્થાત્, આ તેના જ સામર્થ્ય અને તત્ત્વદર્શિતાનો ચમત્કાર છે કે આવી અજ્ઞાત કોમમાં તેણે એવા મહાનતમ્

الْجُمُعَةَ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۗ ذَلِكُمْ

خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ فَإِذَا قُضِيَتِ

الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ

اللَّهِ وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ وَإِذَا

رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ

قَائِمًا ۗ قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ

التِّجَارَةِ ۗ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّزُقِينَ ۝

દિવસે, તો અલ્લાહના 'ઝિક્ર' તરફ દોડો અને ખરીદ-વેચાણ છોડી દો.^(૭) આ તમારા માટે વધુ સારું છે જો તમે જાણો. (૧૦) પછી જ્યારે નમાઝ પૂરી થઈ જાય, તો જમીનમાં ફેલાઈ જાઓ અને અલ્લાહની કૃપા શોધો,^(૮) અને અલ્લાહને પુષ્કળ યાદ કરતા રહો, કદાચ તમને સફળતા પ્રાપ્ત થઈ જાય.^(૯)

(૧૧) અને જ્યારે તેમણે વેપાર અને ખેલ-તમાશો થતાં જોયો, તો તેના તરફ દોડી પડ્યા અને તમને ઊભા-ને-ઊભા જ છોડી દીધા.^(૧૦) તેમને કહો, જે કંઈ અલ્લાહ પાસે છે તે ખેલ-તમાશા અને વેપારથી સારું છે,^(૧૧) અને અલ્લાહ સૌથી સારો રોજ આપનાર છે.^(૧૨) (રુકૂઅ-૨)

નબી પેદા કર્યા, જેમની શિક્ષા અને માર્ગદર્શન એટલા કાંતિકારી છે અને વધુમાં એવા વૈશ્વિક શાશ્વત સિદ્ધાંતો ધરાવે છે, જેના પર તમામ માનવ-જાત મળીને એક 'ઉમ્મત' (વિશ્વ-સમુદાય) બની શકે છે અને હંમેશા માટે આ સિદ્ધાંતોથી માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૪. અર્થાત્ તેમની સ્થિતિ ગંધેડાથી પણ વધારે ખરાબ છે. તે તો સમજ-બૂઝ રાખતા નથી તેથી લાચાર છે, પરંતુ આ તો સમજ-બૂઝ ધરાવે છે. તૌરાતને વાંચે-વંચાવે છે. તેના અર્થોથી અજાણ નથી, તેમ છતાં તેઓ તેના માર્ગદર્શનની જાણી-જાણીને અવગણના કરે છે, અને એ નબી (પયગંબર)ને માનવાનો ઈરાદાપૂર્વક ઈન્કાર કરી રહ્યા છે, જે તૌરાતની રૂએ સરાસર સત્ય પર છે. આ લોકો ન જાણવાના દોષી નથી, બલકે જાણી-સમજીને અલ્લાહની આપતોને ખોટી ઠેરવવાના ગુનેગાર છે.
૫. આ મુદ્દે ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે કે 'હે યહુદીઓ!' નથી કહ્યું, બલકે 'હે એ લોકો, જેઓ યહુદી બની ગયા છો!' અથવા 'જેમણે યહુદીવાદ અપનાવી લીધો છે' ફરમાવ્યું છે. આનું કારણ એ છે કે મૂળ દીન જે હજારત મૂસા અલી. અને તેમનાથી પહેલાં અને પછીના પયગંબરો લાવ્યા હતા એ તો ઈસ્લામ જ હતો. આ પયગંબરોમાંથી કોઈ પણ યહુદી ન હતા અને ન તેમના કાળમાં યહુદીવાદ ઉત્પન્ન થયો હતો. આ ધર્મ એ નામની સાથે પછીની ઉપજ છે.
૬. આરબ પ્રદેશના યહુદીઓ પોતાની સંખ્યા અને શક્તિમાં મુસલમાનોથી કોઈપણ રીતે ઓછા ન હતા અને સંસાધનોની રીતે તેમના કરતાં ખૂબ સમૃદ્ધ હતા. પરંતુ જે વસ્તુએ આ અસમાન પ્રતિસ્પર્ધામાં મુસલમાનોને વર્ચસ્વશાળી અને યહુદીઓને પરાધીન કરી દીધા તે એ હતી કે મુસલમાનો અલ્લાહના માર્ગમાં મરવાથી ડરવાનું દૂર રહ્યું, દિલ્ના ઊંડાણથી તેના અભિલાષી હતા, અને માથું હથેલી પર લઈને યુદ્ધના મેદાનમાં ઉતરતા હતા. આનાથી વિપરીત, યહુદીઓની સ્થિતિ એ હતી કે તેઓ કોઈ માર્ગમાં પણ પ્રાણ આપવા તૈયાર ન હતા, ન અલ્લાહના માર્ગમાં, ન કોમ માટે, ન સ્વયં પોતાના પ્રાણ અને ધન અને માન-સન્માન માટે. તેમને કેવળ જીવન જોઈતું હતું, ચાહે તે જીવન ગમે તેવું હોય. આ જ વસ્તુએ તેમને કાયર બનાવી દીધા હતા.
૭. આ આદેશમાં 'ઝિક્ર'થી અભિપ્રેત 'ખુલ્બા' (નમાઝ પહેલાનું સંભાષણ) છે, કેમ કે અજાન પછી પહેલું કાર્ય જે નબી સલ્વ. કરતા હતા તે નમાઝ નહીં, બલકે ખુલ્બો હતું અને નમાઝ આપ સલ્વ. 'ખુલ્બા' પછી અદા કરતા હતા. 'અલ્લાહના ઝિક્ર તરફ દોડો'નો અર્થ એ નથી કે ભાગતા આવો, બલકે આનો અર્થ એ છે કે જલ્દીમાં જલ્દી ત્યાં પહોંચવાની કોશિશ કરો. 'ખરીદ-વેચાણ છોડી દો'નો અર્થ માત્ર ખરીદ-વેચાણ છોડી દેવું નથી, બલકે નમાઝ માટે જવાની ચિંતા અને આયોજન સિવાય બીજા બધી વ્યસ્તતાઓ છોડી દેવું છે. ઈસ્લામના કુકદા (ધર્મશાસ્ત્રીઓ) એ વાત પર સર્વસંમત છે કે જુમ્આની અજાન પછી ખરીદ-વેચાણ અને વેપાર હરામ (અવધે) છે. અલબત્ત, હદીસની રૂએ બાબકો, સ્ત્રીઓ, ગુલામો (સેવકો), બીમારો અને મુસાફરોને જુમ્આની અનિવાર્યતાથી અપવાદ રાખવામાં આવ્યા છે.
૮. આનો અર્થ એ નથી કે જુમ્આની નમાઝ પછી જમીનમાં ફેલાઈ જવું અને રોજની શોધની દોડધૂપમાં લાગી જવું જરૂરી છે, બલકે આ ઈરશાદ અનુમતિના અર્થમાં છે. કેમ કે જુમ્આની અજાન સાંભળીને બધા વેપાર-વંધા છોડી દેવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો, તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું કે નમાઝ સમાપ્ત થઈ ગયા પછી તમને પરવાનગી છે કે ફેલાઈ જાઓ અને પોતાનો જે વેપાર-વંધો પણ કરવા ઈચ્છો કરો. આ એવું જ છે, જેમ કે એહરામની હાલતમાં શિકારની મનાઈ કર્યા પછી ફરમાવ્યું કે જ્યારે તમે એહરામ ખોલી નાખો તો શિકાર કરો. (સૂર: માઈદા, આપત-૨) આનો અર્થ એ નથી કે અવશ્ય શિકાર કરો, બલકે એ છે કે તેના પછી તમે શિકાર કરી શકો છો. તેથી જે લોકો આ આપતથી એ દલીલ કરે છે કે કુઆનની રૂએ ઈસ્લામમાં જુમ્આની રજા નથી, તે ખોટું કહે છે. અઠવાડિયામાં

એક દિવસ રજા કરવી હોય તો મુસલમાનોએ જુમ્આના દિવસે કરવી જોઈએ, જે રીતે યહૂદીઓ શનિવારે અને ઈસાઈ રવિવારે કરે છે.

૯. આ પ્રકારના પ્રસંગે 'કદાય' શબ્દ પ્રયુક્ત કરવાનો અર્થ એ નથી થતો કે અલ્લાહ ત્આલાને - મઆઝલ્લાહ - કોઈ શંકા હતી, બલકે આ વાસ્તવમાં વાત કરવાની શાહી રીત છે. આ એવું જ છે, જેમ કે કોઈ મહેરબાન માલિક સેવકને કહે કે તમે ફલાણી સેવાનું કાર્ય પૂરું કરી દો, કદાય તમને બઢતી મળી જાય. આમાં એક સૂક્ષ્મ વચન છુપાયેલું હોય છે, જેની આશામાં સેવક દિલ લગાવીને ખૂબ શોખથી તે સેવા-કાર્ય પૂરું કરે છે.
૧૦. આ મદીનાના આરંભિક કાળની ઘટના છે. શામ (સીરિયા)થી એક વેપારી કાફલો બરાબર જુમ્આની નમાઝ વખતે આવ્યો અને તેણે ઢોલ-ત્રાંસા વગાડવાનું શરૂ કર્યું, જેથી વસ્તી ના લોકોને તેના આગમનની જાણ થાય. રસુલુલ્લાહ સલ્વ. તે વખતે ખુલ્લો આપી રહ્યા હતા. ઢોલ-ત્રાંસાના અવાજે સાંભળીને લોકો બેચેન થઈ ગયા અને ૧૨ વ્યક્તિઓ સિવાય બાકી બધા કાફલા તરફ દોડી ગયા.
૧૧. આ વાક્ય બતાવી રહ્યું છે કે સહાબા રદિ. થી જે ભૂલ થઈ હતી તેનું સ્વરૂપ શું હતું. જો - મઆઝલ્લાહ - આનું કારણ ઈમાનની કમી અને આખિરતની તુલનામાં દુનિયાને જાણી-જોઈને પ્રાથમિકતા હોત, તો અલ્લાહ ત્આલાના ક્રોધ, નારાજગી અને ઠપકાની શૈલી બીજી જ કંઈક હોત. પરંતુ એવી કોઈ ખરાબી ત્યા ન હતી, બલકે જે કંઈ થયું હતું તે પ્રશિષ્ટાણની કમીના કારણે થયું હતું. તેથી પહેલા એક શિક્ષકની શૈલીમાં જુમ્આના શિષ્ટાચાર બતાવવામાં આવ્યા, પછી આ ભૂલ પર પકડ કરીને તાલીમ આપનારની શૈલીમાં સમજાવવામાં આવ્યું કે જુમ્આનો ખુલ્લો સાંભળવા અને તેની નમાઝ અદા કરવા પર તમને જે કંઈ અલ્લાહના ત્યાં મળશે તે આ દુનિયાના વેપાર અને ખેલતમાશાથી વધારે ઉત્તમ છે.
૧૨. અર્થાત્, આ દુનિયામાં ભૌતિકરૂપે જે પણ રોજી પહોંચાડવાના માધ્યમ બને છે તે બધાથી શ્રેષ્ઠ રોજી અપનાર અલ્લાહ ત્આલા છે.

૬૩. અલ-મુનાફિકૂન

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલી આયતના વાક્યાંશ “ઇઝા જા-અકલ્ મુનાફિકૂન” (જ્યારે આ મુનાફિકો દંભીઓ તમારા પાસે આવે છે)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ સૂર:નું નામ પણ આ છે અને એના વિષયનું શીર્ષક પણ, કેમ કે આમાં મુનાફિકો (દંભીઓ)ના જ વલણ અને વર્તનની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે.

ઉતરાણકાળ :

આ સૂર: બની અલ-મુસ્તલિકના યુદ્ધથી, જે હિ.સ.૦૬ માં થયું હતું, અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના પરત ફરતાં અથવા તો મુસાફરી દરમ્યાન અવતરિત થઈ છે અથવા નબી (સલ્લ.)ના મદીના પહોંચ્યા પછી તરત જ આનું અવતરણ થયું છે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

જે વિશેષ ઘટના અંગે આ સૂર: અવતરિત થઈ છે, તેનો ઉલ્લેખ કરતાં પહેલા એ જરૂરી છે કે મદીનાના મુનાફિકોના ઇતિહાસ પર એક દ્રષ્ટિપાત કરી લેવામાં આવે, કેમ કે જે ઘટના તે વખતે બની હતી, તે માત્ર આકસ્મિક ઘટના ન હતી, બલકે તેના પાછળ ઘટનાઓની એક સળંગ શ્રુંખલા હતી, જે છેવટે આ પરિણામ સુધી પહોંચી. મદીના-તૈયિબામાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આગમન પહેલાં ઔસ અને ખઝરજ કબીલાઓ પરસ્પર ગૃહ-યુદ્ધોથી થાકીને ખઝરજ કબીલાના સરદાર અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ બિન સલૂલના નેતૃત્વ અને શ્રેષ્ઠતા પર લગભગ સહમત થઈ ગયા હતા અને એ વાતની તૈયારીઓ કરી રહ્યા હતા કે તેને પોતાનો બાદશાહ બનાવીને વિધિસર તેની તાજપોશીનો ઉત્સવ મનાવે, ત્યાં સુધી કે તેના માટે તાજ (મુગુટ) પણ બનાવી લેવામાં આવ્યો હતો. આવી સ્થિતિમાં ઈસ્લામની ચર્ચા મદીના પહોંચી અને આ બંને કબીલાના પ્રભાવશાળી માણસો મુસલમાન બનવા શરૂ થઈ ગયા. જ્યારે નબી (સલ્લ.) મદીના પહોંચ્યા તો અન્સારના દરેક કુટુંબમાં ઈસ્લામ એટલો ફેલાઈ ચૂક્યો હતો કે અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ વિવશ થઈ ગયો અને તેને પોતાની સરદારી બચાવવાનો એના સિવાય કોઈ ઉપાય ન દેખાયો કે તે પોતે પણ મુસલમાન બની જાય. જો કે તેને એ વાતનું ભારે દુ:ખ હતું કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આગમને તેની બાદશાહત છીનવી લીધી છે. ઘણા વર્ષો સુધી તેના આ દંભી અને કપટયુક્ત ઈમાન અને પોતાની સત્તા છીનવાઈ જવાનું આ દુ:ખ ભાત-

ભાતના રંગ દેખાડતું રહ્યું. બદના યુદ્ધ પછી જ્યારે બનુ કૈનુકામના યહૂદીઓના ખુલ્લા કરાર-ભંગ કરવા અને કોઈપણ ઉત્તેજના વિના વિદ્રોહ કરવા પર જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ તેમના પર ચઢાઈ કરી, તો આ માણસ તેમની મદદ માટે ઊભો થઈ ગયો. (ઈબ્ને હિશામ, ભા-૩, પૃ. ૫૧-૫૨)

ઉહુદના યુદ્ધ પ્રસંગે આ માણસે ખુલ્લેઆમ વિશ્વાસઘાત કર્યો અને અણીના સમયે પોતાના ત્રણસો સાથીઓને લઈને મેદાન છોડીને પાછો જતો રહ્યો. જે નાજુક ક્ષણે તેણે આ કૃત્ય કર્યું હતું, તેનું અનુમાન એ વાત પરથી કરી શકાય છે કે કુરૈશના લોકો ૩૦૦૦નું લશ્કર લઈને મદીના પર ચઢી આવ્યા હતા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) તેમના મુકાબલા માટે માત્ર ૧૦૦૦ માણસો લઈને પ્રતિરક્ષા માટે નીકળ્યા હતા. આ એક હજારમાંથી પણ આ મુનાકિક (દંભી) ત્રણસો માણસોને તોડીને પાછા લઈ ગયો અને પયગંબર (સલ્લ.)ને માત્ર સાતસોના સંખ્યાબળ સાથે ત્રણ હજાર શત્રુઓનો મુકાબલો કરવો પડ્યો. પછી હિ.સ. ૦૪માં બની નઝીરના યુદ્ધનો પ્રસંગ આવ્યો અને આ વખતે આ માણસે અને તેના સાથીઓએ તેનાથી પણ વધુ ખુલીને ઈસ્લામ વિરુદ્ધ ઈસ્લામના શત્રુઓની મદદ કરી. આ હતી એ પશ્ચાદભૂમિ, જેના સાથે તે અને તેના સાથીઓ બનૂ મુસ્તલિકના યુદ્ધમાં સામેલ થયા હતા. આ પ્રસંગે તેમણે એક સાથે બે એવા કિત્ના (ઉપદ્રવો) ઊભા કરી દીધા, જે મુસલમાનોની એકતાને ટુકડે-ટુકડા કરી શકતા હતા, પરંતુ પવિત્ર કુર્આનની શિક્ષા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સત્સંગથી ઈમાનવાળાઓને જે ઉત્કૃષ્ટ પ્રશિક્ષણ મળ્યું હતું, તેના લીધે તે બંને ઉપદ્રવો સમયસર નેસ્ત-નાબૂદ થઈ ગયા અને આ મુનાકિકો ઊલટાના પોતે જ અપમાનિત થઈને રહી ગયા.

આમાંનો એક ઉપદ્રવ તે હતો, જેનો ઉલ્લેખ સૂર-નૂરમાં આવી ગયો છે અને બીજા કિત્નો આ છે, જેનો આ સૂર:માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આ ઘટનાનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ એ છે કે બનૂ મુસ્તલિકને હરાવ્યા પછી હજુ ઈસ્લામી લશ્કર તે વસ્તીમાં રોકાયેલું હતું, જે મુરૈસીઅ નામના કૂવા પર આબાદ હતી કે અયાનક પાણી માટે બે માણસો વચ્ચે ઝઘડો થઈ ગયો. તેમાંથી એકનું નામ જહૂજાહ બિન મસઉદ ગિફારી હતું, જે હઝરત ઉમર (રદિ.)ના સેવક હતા અને તેમના ઘોડાની દેખભાળનું કામ કરતા હતા અને બીજા માણસ સિનાન બિન દબર અલ-જુહની હતા, જેમનો કબીલો ખઝરજના એક કબીલાનો કરારબદ્ધ મિત્ર હતો. જીભા-જોડીથી વાત આગળ વધીને મારામારી સુધી પહોંચી અને જહૂજાહે સિનાનને એક લાત મારી દીધી, જેને પોતાના પ્રાચીન યમની રિવાજ મુજબ અન્સાર પોતાનું ભારે અપમાન સમજતા હતા. તેના પર સિનાને અન્સારોને મદદ માટે પોકાર્યા અને જહૂજાહે હિજરતીઓ

(મુહાજિરો)ને બૂમ પાડી. ઈબ્ને ઉબઈએ આ ઝઘડાની ખબર સાંભળતાં જ ઔસ અને ખઝરજના લોકોને ઉશ્કેરવાનું અને બૂમાબૂમ કરવાનું શરૂ કરી દીધું કે દોડો અને પોતાના મિત્ર કબીલાની મદદ કરો. તે તરફથી કેટલાક હિજરતીઓ પણ નીકળી આવ્યા. વાત વધી જશે એવું હતું અને એ જ જગ્યાએ અન્સાર અને હિજરતીઓ લડી પડતા, જ્યાં હમણા-હમણા તેઓ સાથે મળીને એક દુશ્મન કબીલા સાથે લડ્યા હતા અને તેને હરાવીને હજુ તેના જ વિસ્તારમાં રોકાયેલા હતા, પરંતુ આ શોરબકોર સાંભળીને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) નીકળી આવ્યા અને આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, “આ અજ્ઞાનતાકાળના પોકારો કેવા છે? તમે લોકો ક્યાં અને આ અજ્ઞાનતાકાળના પોકારો ક્યાં? આને છોડી દો, આ ખૂબ ગંદી વસ્તુ છે.” આ સાંભળીને બંને પક્ષોના સારા માણસોએ આગળ આવીને મામલો પતાવી દીધો અને સિનાને જહૂજહને માફ કરીને સુલેહ કરી લીધી. આ પછી દરેક તે વ્યક્તિ, જેના હૃદયમાં નિફાક (દંભ) હતો, અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ પાસે પહોંચી અને આ લોકોએ એકઠા થઈને તેને કહ્યું કે, “અત્યાર સુધી તો અમને તમારાથી અપેક્ષાઓ હતી અને તમે બચાવ કરી રહ્યા હતા, પરંતુ હવે ખ્યાલ આવે છે કે તમે અમારી તુલનામાં આ કંગાળોના મદદગાર બની ગયા છો.” ઈબ્ને ઉબઈ પહેલાંથી જ ઊકળી રહ્યો હતો. આ વાતોથી તે વધારે ભડકી ઊઠ્યો. કહેવા લાગ્યો, “આ બધું તમારું જ કર્યું-કરાવ્યું છે. તમે આ લોકોને પોતાના દેશમાં જગ્યા આપી, એમને પોતાના માલ વહેંચ્યા, ત્યાં સુધી કે હવે આ લોકો ફૂલી-ફાલીને સ્વયં આપણા જ પ્રતિદ્વંદ્વી બની ગયા. આપણી અને કુરૈશના કંગાળો (અથવા મુહમ્મદના સાથીઓ)ની હાલત પર આ કહેવત બરાબર લાગુ પડે છે કે - ‘પોતાના કૂતરાને ખવડાવી-પીવડાવીને તગડો કર, જેથી તને જ ફાડી ખાય.’ તમે આમનાથી હાથ રોકી લો, તો આ લોકો ચાલતા-ફરતા દેખાશે. ખુદાના સોગંદ ! મદીના પાછા જઈને આપણામાં જે પ્રતિષ્ઠિત છે તે હીન અને ધિક્કારપાત્રને કાઢી મૂકશે.” નબી (સલ્લ.)ને જ્યારે આ વાતની જાણ થઈ, તો આપ (સલ્લ.)એ તરત જ કૂચનો આદેશ આપી દીધો, જ્યારે કે નબી (સલ્લ.)ના સામાન્ય નિયમ મુજબ તે કૂચનો સમય ન હતો. લગાતાર ત્રીસ કલાક ચાલતા રહ્યા, ત્યાં સુધી કે લોકો થાકીને લોથ-પોથ થઈ ગયા. પછી આપ (સલ્લ.)એ એક જગ્યાએ પડાવ નાખ્યો અને થાકેલા લોકો જમીન પર આડા પડતાં જ સૂઈ ગયા. આવું આપે એટલા માટે કર્યું કે જે કંઈ મુરૈસીઅના કૂવા પર બન્યું હતું, તેની અસરો લોકોના મન પરથી ભૂંસાઈ જાય. પરંતુ ધીમે-ધીમે આ વાત તમામ અન્સારોમાં ફેલાઈ ગઈ અને તેમનામાં ઈબ્ને ઉબઈ વિરુદ્ધ અત્યંત રોષ ઉત્પન્ન થઈ ગયો. લોકોએ ઈબ્ને ઉબઈને કહ્યું કે જઈને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)થી માફી માંગ. પરંતુ તેણે તડકીને જવાબ આપ્યો, “તમે કહ્યું કે તેના

પર ઈમાન લાવો, હું ઈમાન લઈ આવ્યો. તમે કહ્યું કે પોતાના ધનની ઝકાત આપો, મેં ઝકાત પણ આપી દીધી. હવે શું આટલી જ કસર બાકી રહી ગઈ છે કે હું મુહમ્મદને સિજદો કરું.” આ વાતોથી તેના વિરુદ્ધ અન્સાર મુસલમાનોનો ક્રોધ ખૂબ વધી ગયો અને દરેક બાજુથી તેના પર ધિક્કાર થવા લાગ્યો. જ્યારે આ કાફલો મદીના-તૈયિબામાં દાખલ થવા લાગ્યો, તો અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈના પુત્ર જેમનું નામ પણ અબ્દુલ્લાહ જ હતું, તલવાર કાઢીને પિતાની સામે ઊભા થઈ ગયા અને બોલ્યા, “તમે કહ્યું હતું કે મદીના પાછા જઈને જે પ્રતિષ્ઠિત હશે તે હીન અને ધિક્કારપાત્ર વ્યક્તિને કાઢી મૂકશે. હવે તમને ખબર પડી જશે કે ઈજ્જત (પ્રતિષ્ઠા) તમારી છે કે અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (સલ્લ.)ની. ખુદાના સોગંદ ! તમે મદીનામાં દાખલ થઈ શકતા નથી, જ્યાં સુધી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) તમને પરવાનગી ન આપે.” આ સાંભળીને અબ્દુલ્લાહ બિન ઉબઈ ચીસ પાડી ઊઠ્યો, “ખઝરજના લોકો ! જરા જુઓ, મારો જ પુત્ર મને મદીનામાં દાખલ થવાથી રોકી રહ્યો છે.” લોકોએ આ ખબર નબી (સલ્લ.) સુધી પહોંચાડી અને આપે ફરમાવ્યું, “અબ્દુલ્લાહને કહો કે પોતાના પિતાને ઘરે આવવા દે.” અબ્દુલ્લાહ (રદિ.)એ કહ્યું, “તેમનો આદેશ છે, તો હવે તમે દાખલ થઈ શકો છો.”

આ હતા એ સંજોગો, જેમાં આ સૂર: પ્રબળ સંભાવના એ છે કે નબી (સલ્લ.)ના મદીના પહોંચ્યા પછી, અવતરિત થઈ.

آيَاتُهَا ۱۱ (۱۳) سُورَةُ الْمُنْفِقُونَ مَدِينَةٌ (۱۰۴) ذِكْرُهَا ۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَكَ الْمُنْفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ
 وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ
 الْمُنْفِقِينَ كَذِبُونَ ۝ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً
 فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ۝ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَٰ
 قُلُوبِهِمْ فَمُمْ لَا يَفْقَهُونَ ۝ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ
 أَجْسَامُهُمْ طَوٰنَ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ ؕ كَانَتْهُمْ
 حُشْبٌ مِّنْ سِدْرَةٍ يُحْسَبُونَ كُلَّ صِجَّةٍ عَلَيْهِمْ ؕ هُمُ
 الْعَادُو فَاخْذِرْهُمْ ؕ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ذٰلِی یُؤْفَكُونَ ۝ وَ
 إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ
 لَوَّارُوْهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ۝
 سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ
 لَهُمْ ؕ كُنْ يَعْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ؕ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي
 الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا
 عَلَٰ مَن عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا ؕ وَاللَّهُ
 خَزَائِنُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنْفِقِينَ لَا
 يَفْقَهُونَ ۝ يَقُولُونَ لِنِ رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ

૬૩. સૂર: અલ-મુનાફિકૂન

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! જ્યારે આ મુનાફિકો (દંભીઓ) તમારા પાસે આવે છે, તો કહે છે, “અમે સાક્ષી આપીએ છીએ કે નિશ્ચિતપણે આપ અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત) છો.” હા, અલ્લાહ જાણે છે કે તમે જરૂર તેના રસૂલ છો, પરંતુ અલ્લાહ સાક્ષી આપે છે કે આ દંભીઓ સાવ જૂઠા છે. (૧) (૨) આમણે પોતાની સોગંદોને ઢાલ બનાવી રાખી છે અને એ રીતે આ લોકો અલ્લાહના માર્ગથી સ્વયં રોકાય છે અને દુનિયાને રોકે છે. કેવા દુષ્કૃત્યો છે જે આ લોકો ફરી રહ્યા છે! (૩) આ બધું એ કારણે છે કે આ લોકોએ ઈમાન લાવીને ફરી કુફ (ઈન્કાર) કર્યું, તેથી આમના હૃદયો પર મહોર મારી દેવામાં આવી. હવે આ લોકો કંઈ સમજતા નથી. (૨)

(૪) આમને જુઓ તો આમની કાયા તમને ખૂબ જ શાનદાર દેખાય. બોલે તો આમની વાતો તમે સાંભળતા રહી જાઓ. પરંતુ વાસ્તવમાં આ લોકો જાણે લાકડાના ઢીમચા છે, જે દીવાલની સાથે ચણીને મૂકી દેવામાં આવ્યા હોય ! (૫) દરેક વજનદાર અવાજને આ લોકો પોતાના વિરુદ્ધ સમજે છે. આ કટ્ટર દુશ્મનો છે, આમનાથી બચીને રહો. અલ્લાહની માર આમના પર. આ લોકો કયાં અવળા ફેરવવામાં આવી રહ્યા છે ? (૪)

(૫) અને જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે આવો, જેથી અલ્લાહનો રસૂલ તમારા માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરે, તો માર્થું ઝાટકે છે અને તમે જુઓ છો કે તેઓ ખૂબ ધમંડના સાથે આવતાં અટકે છે. (૬) હે નબી સલ્લ.! તમે ચાહે તેમના માટે ક્ષમાની પ્રાર્થના કરો કે ન કરો, તેમના માટે સરખું છે. અલ્લાહ તેમને કદાપિ માફ નહીં કરે. અલ્લાહ અવજ્ઞાકારીઓને કદાપિ માર્ગદર્શન આપતો નથી. (૭) આ એ જ લોકો છે, જેઓ કહે છે કે રસૂલના સાથીદારો પર ખર્ચ કરવાનું બંધ કરી દો, જેથી તેઓ વિખેરાઈ જાય. જો કે ધરતી અને આકાશોના ખજાનાઓનો માલિક અલ્લાહ છે, પરંતુ આ મુનાફિકો સમજતા નથી. (૮) આ લોકો કહે છે કે આપણે મદીના પરત જઈએ, તો જે પ્રતિષ્ઠિત છે તે

૧. અર્થાત્, જે વાત તેઓ જીભથી કહી રહ્યા છે તે છે તો પોતાની રીતે સાચી વાત, પરંતુ કેમ કે તેમનો પોતાનો વિશ્વાસ એ નથી જેને તેઓ જીભથી જાહેર કહી રહ્યા છે, તેથી પોતાના આ કથનમાં તેઓ જૂઠા છે કે તેઓ આપના રસૂલ હોવાની સાક્ષી આપે છે.

૨. આ આયતમાં ઈમાન લાવવાથી અભિપ્રેત ઈમાનનો એકરાર કરીને મુસલમાનોમાં સામેલ થવું છે, અને કુફ કરવાથી અભિપ્રેત દિલથી ઈમાન ન લાવવું અને એ જ કુફ પર કાયમ રહેવું છે, જેના પર તેઓ પોતાના ઈમાનના બાહ્ય એકરારથી પહેલા કાયમ હતા. આ આયત એ આયતોમાંથી છે, જેમાં અલ્લાહ તરફથી કોઈના હૃદય પર મહોર લગાવવાનો અર્થ તદ્દન સ્પષ્ટરૂપે દર્શાવી દેવામાં આવ્યો છે. આ મુનાફિકો (દંભીઓ)ની આ સ્થિતિ એ કારણે નથી થઈ કે અલ્લાહે તેમના હૃદયો પર મહોર લગાવી દીધી હતી, તેથી ઈમાન તેમના અંદર ઊતરી જ ન શક્યું અને તેઓ લાચારીવશ મુનાફિક બનીને રહી ગયા, બલકે તેણે તેમના હૃદયો પર મહોર ત્યારે લગાવી, જ્યારે તેમણે

لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ ۗ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ
 وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنْفِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۝ يَأْتِيهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالِكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ
 عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ ۗ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ
 هُمُ الْخٰسِرُونَ ۝ وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ مِمَّنْ
 قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا
 أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۚ فَأَصَّدَّقَ ۚ وَ أَكُنْ مِنَ
 الصَّٰلِحِينَ ۝ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا
 وَ اللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝

٤٨-

مَنْزِلٌ ۷ ٤٨-

ધિક્કારપાત્રને ત્યાંથી બહાર કાઢી મૂકશે. (૧) જો કે પ્રતિષ્ઠા તો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને ઈમાનવાળાઓ માટે છે, પરંતુ આ દંભીઓ જાણતા નથી. (રુકૂઅ-૧)

(૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છે ! તમારું ધન અને તમારા સંતાનો તમને અલ્લાહના સ્મરણથી ગાફેલ ન કરી દે. જે લોકો આવું કરે તેઓ જ નુકસાનમાં રહેવાના છે. (૧૦) જે રોજી અમે તમને આપી છે, તેમાંથી ખર્ચ કરો એ પહેલાં કે તમારામાંથી કોઈના મૃત્યુનો સમય આવી જાય અને તે વખતે તે કહે કે, “હે મારા રબ ! શા માટે તે મને થોડી મહેતલ ન આપી કે જેથી હું દાન કરતો અને સદાચારી લોકોમાં સામેલ થઈ જતો.” (૧૧) જો કે જ્યારે કોઈની કામ કરવાની મહેતલ પૂરી થવાનો સમય આવી જાય છે, તો અલ્લાહ કોઈ વ્યક્તિને કદાપિ વધુ મહેતલ નથી આપતો, અને જે કંઈ તમે કરો છો, અલ્લાહ તેનાથી માહિતગાર છે. (રુકૂઅ-૨)

ઈમાનની અભિવ્યક્તિ કર્યા છતાં કુફર પર કાયમ રહેવાનો નિર્ણય કરી લીધો, ત્યારે તેમનાથી નિખાલસ અને વિશુદ્ધ ઈમાનનું સૌભાગ્ય છીનવી લેવામાં આવ્યું અને આ જ મુનાફિકતનું દુભાગ્ય તેમને આપી દેવામાં આવ્યું, જેને તેમણે પોતે અપનાવેલ હતું.

૩. અર્થાત્, આ જેઓ દીવાલોની સાથે ટેકો લગાવીને બેસ્યા છે તેઓ મનુષ્ય નહીં, બલકે લાકડાંના ઢીમચા છે. તેમને લાકડાની ઉપમા આપીને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ લોકો નૈતિકતાના આત્માથી ખાલી છે, જે પરેખર માનવતાનું મૂળ તત્ત્વ છે. પછી તેમને દીવાલથી લાગેલા ઢીમચાની ઉપમા આપીને એ પણ બતાવી દેવામાં આવ્યું કે તેઓ તદ્દન નકામા છે, કેમ કે લાકડું પણ જો કોઈ ફાયદો આપે છે તો ત્યારે, જ્યારે કે તે કોઈ છતમાં અથવા કોઈ દરવાજામાં કે કોઈ ફર્નિચરમાં લાગીને પ્રયુક્ત થઈ રહ્યું હોય. દીવાલથી લગાવીને ઢીમચાના સ્વરૂપે જે લાકડું મૂકી દેવામાં આવ્યું હોય તે કોઈ ફાયદો પણ આપતું નથી.
૪. એ નથી બતાવવામાં આવ્યું કે તેમને ઈમાનથી નિફાક (દંભ) તરફ ઊલટા ફેરવનાર કોણ છે. તેની સ્પષ્ટતા ન કરવાથી આપોઆપ એ અર્થ નીકળે છે કે તેમની ઊલટી ચાલનું કોઈ એક પ્રેરકબળ નથી, બલકે ઘણા પ્રેરકબળો તેમાં કામ કરી રહ્યા છે - શૈતાન છે, ખરાબ મિત્રો છે, તેમના પોતાના નફસ (મન)ના સ્વાર્થો છે. કોઈની પત્ની તેનું પ્રેરકબળ છે, કોઈના બાળકો તેના પ્રેરકબળ છે, કોઈની બિરાદરીના દુષ્ટ લોકો તેના પ્રેરકબળ છે. કોઈને ઈર્ષ્યા, દ્વેષ અને અહંકારે આ માર્ગ પર નાખી દીધો છે.
૫. અર્થાત્, માત્ર તેના પર જ સંતોષ નથી કરતા કે રસૂલની પાસે માફીની દુઆ કરાવવા માટે ન આવે, બલકે આ વાત સાંભળીને ધમંડ અને દંભની સાથે માથાને ઝટકો આપે છે અને રસૂલની પાસે આવવા અને માફી માંગવાને પોતાનું અપમાન સમજીને પોતાની જગ્યાએ અક્કડ બેસી રહે છે. આ તેમના મોમિન ન હોવાની ખુલ્લી નિશાની છે.

૬૪. અત્-તગાબુન

પરિચય

નામ :

આ જ સૂર:ના આયત-૯ના વાક્યાંશ 'ઝાલિ-ક યૌમુત્-તગાબુન' (તે દિવસ હશે એક-બીજાના મુકાબલામાં લોકોની હાર-જીતનો)થી આ સૂર:નું નામ લેવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ આ એ સૂર: છે, જેમાં 'તગાબુન' શબ્દ આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ:

મુકાતિલ અને કલ્બી કહે છે કે આનો અમુક ભાગ મક્કી છે અને અમુક મદની. પરંતુ મોટાભાગના વિવરણકર્તાઓ આખી સૂર:ને મદની ઠેરવે છે. પરંતુ ચર્ચાના વિષય પર વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે સંભવત: આ મદીના-તૈયિબાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ હશે. આ જ કારણ છે કે આમાં કેટલોક રંગ મક્કી સૂર:ઓનો અને કેટલોક મદની સૂર:ઓનો જોવા મળે છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:નો વિષય ઈમાન અને આજ્ઞાપાલનનું આમંત્રણ અને સદાચારની શિક્ષા છે. ચર્ચાનો ક્રમ એ છે કે પ્રથમ ચાર આયતોમાં સંબોધન તમામ મનુષ્યોને છે. પછી આયત-૫ થી ૧૦ સુધી એ લોકોને સંબોધિત કરવામાં આવ્યા છે, જેઓ કુર્આનના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરતા નથી અને તે પછી આયત-૧૧ થી અંત સુધીની આયતોની ચર્ચાનું રૂબ એ લોકો તરફ છે, જેઓ આ આમંત્રણને સ્વીકારે છે. તમામ મનુષ્યોને સંબોધિત કરીને થોડાંક ટૂંકા વાક્યોમાં તેમને ચાર મૌલિક સચ્ચાઈઓથી વાકેફ કરવામાં આવ્યા છે :

એક એ કે આ જગતનો સર્જનહાર, સ્વામી અને શાસક એક એવો સર્વશક્તિશાળી અલ્લાહ (ઈશ્વર) છે, જેના પરિપૂર્ણ અને દોષમુક્ત હોવાની સાક્ષી આ સૃષ્ટિની દરેક વસ્તુ આપી રહી છે. બીજી એ કે આ સૃષ્ટિ નિરુદ્દેશ્ય અને તત્ત્વદર્શિતાથી ખાલી નથી, બલકે તેના સર્જનહારે સર્વથા સત્ય અને ઔચિત્યના આધાર પર એની રચના કરી છે. અહીં એ ભ્રમમાં ન રહો કે આ વ્યર્થ તમાશો છે, જે નિરર્થક શરૂ થયો અને નિરર્થક જ સમાપ્ત થઈ જશે. ત્રીજી એ કે તમને જે સુંદરતમ્ રૂપ-આકાર સાથે અલ્લાહે પેદા કર્યા છે અને પછી જે રીતે કુફ (ઈન્કાર) અને ઈમાનનો અધિકાર તમારા પર છોડી દીધો છે કે તમે માનો કે ન માનો, આ કોઈ એવું કાર્ય નથી જે પરિણામવિહીન અને નિરર્થક હોય. વાસ્તવમાં અલ્લાહ એ જોઈ રહ્યો છે કે તમે

પોતાની સ્વતંત્રતાનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરો છો. ચોથી એ કે તમે દાયિત્વમુક્ત અને અનુત્તરદાયી નથી. છેવટે તમને તમારા સર્જનહાર તરફ પાછા ફરીને જવાનું છે, જેના સામે મનમાં છૂપાયેલા વિચારો સુદ્ધાં પ્રગટ છે.

તે પછી વાણીની દિશા એ લોકો તરફ વળે છે, જેમણે કુફ (ઈન્કાર)નો માર્ગ અપનાવ્યો છે અને તેમને અગાઉની વિનય જાતિઓના ઈતિહાસ તરફ ધ્યાન દોરીને બતાવવામાં આવે છે કે તેમના વિનાશના મૂળ કારણો માત્ર બે હતા. એક એ કે તેણે (અર્થાત્ અલ્લાહે) જે રસૂલો (ઈશદૂતો)ને તેમના માર્ગદર્શન માટે મોકલ્યા હતા, તેમની વાત માનવાનો તેમણે ઈન્કાર કર્યો. બીજું એ કે તેમણે આખિરત (પરલોક)ની ધારણાને પણ રદ કરી દીધી અને પોતાના અહંકારમાં એ સમજી લીધું કે જે કંઈ છે, બસ આ દુનિયાનું જ જીવન છે. માનવ-ઈતિહાસના આ બે બોધપ્રદ તથ્યો વર્ણવીને સત્યને ન માનનારાઓને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છે કે તેઓ ભાનમાં આવે અને જો પુરોગામી જાતિઓ જેવા પરિણામો ન જોવા માગતા હોય, તો અલ્લાહ અને તેના રસૂલ અને માર્ગદર્શનના તે પ્રકાશ પર ઈમાન લઈ આવે, જે અલ્લાહે કુર્આન-મજીદના રૂપમાં અવતરિત કરેલ છે. તેના સાથે તેમને સચેત કરવામાં આવે છે કે છેવટે તે દિવસ આવવાનો છે, જ્યારે અનુગામી અને પુરોગામી સૌને એક સ્થળે એકત્ર કરવામાં આવશે અને તમારામાંથી દરેકની બેઈમાની, કપટ, ઉચાપત સૌના સામે ખુલી જશે. પછી સદૈવ માટે સૌ મનુષ્યોના ભાગ્યનો નિર્ણય તેમના ઈમાન અને કર્મના આધાર પર કરી દેવામાં આવશે.

આના પછી ઈમાનનો માર્ગ અપનાવનારાઓને સંબોધિત કરીને કેટલાક મહત્વપૂર્ણ આદેશો તેમને આપવામાં આવે છે :

એક એ કે દુનિયામાં જે મુસીબત પાંચ આવે છે, અલ્લાહની મરજીથી આવે છે. આવા સંજોગોમાં જે ઈમાન પર ટકી રહે, અલ્લાહ તેના હૃદયને માર્ગદર્શન પ્રદાન કરે છે, અન્યથા ગભરાઈને કે ધૂંધવાઈને જે વ્યક્તિ ઈમાનના માર્ગથી ચલિત થઈ જાય તેનું હૃદય અલ્લાહના માર્ગદર્શનથી વંચિત થઈ જાય છે.

બીજું એ કે ઈમાનવાળા વ્યક્તિનું કર્તવ્ય માત્ર ઈમાન લઈ આવવું જ નથી, બલકે ઈમાન લાવ્યા પછી તેણે વ્યવહારમાં અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરવું જોઈએ.

ત્રીજું એ કે ઈમાનવાળા વ્યક્તિનો ભરોસો પોતાની શક્તિ કે દુનિયાની કોઈ તાકાત પર નહીં, બલકે માત્ર અલ્લાહ પર હોવો જોઈએ.

ચોથું એ છે કે ઈમાનવાળા વ્યક્તિ માટે તેનું ધન અને તેના બાળકો-પરિવાર

એક ખૂબ મોટી પરીક્ષા છે, કેમ કે મહદ્અંશે એમનો જ પ્રેમ મનુષ્યને ઈમાન અને આજ્ઞાપાલનથી ચલિત કરે છે. તેથી ઈમાનવાળાઓએ તેમના મામલામાં ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

પાંચમું એ કે દરેક મનુષ્ય પર તેના સામર્થ્ય અનુસાર દાયિત્વનો ભોજ નાખવામાં આવ્યો છે. અલ્લાહને એ અપેક્ષિત નથી કે મનુષ્ય પોતાના સામર્થ્યથી વધીને કામ કરે. અલબત્ત ઈમાનવાળા વ્યક્તિએ જેની કોશિશ કરવી જોઈએ તે એ છે કે યથાશક્તિ અલ્લાહથી ડરીને જીવન વીતાવવામાં કોઈ કચાશ ન રાખે.

رُكُوعًا ٢

(٢٣) سُورَةُ التَّعَابِينِ مَدِينَةٌ (١٠٨)

آيَاتُهَا ١٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۝ لَهُ

الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ ۝

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَ

الْأَرْضِ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ ۝

وَالْيَهُ الْمَصِيرُ ۝ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تَعْلَتُونَ ۝ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا

مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ

أَلِيمٌ ۝ ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ

بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَ

تَوَلَّوْا وَاسْتَعْنَى اللَّهُ ۝ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝ زَعَمَ

الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَّنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي

لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۝ وَذَلِكَ عَلَىٰ

اللَّهِ يَسِيرٌ ۝ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي

أَنْزَلْنَا ۝ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ

لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّعَابِينِ ۝ وَمَنْ يُؤْمِنْ

૬૪. સૂર: અત્-તગાબુન

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અલ્લાહની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરી રહી છે દરેક એ વસ્તુ, જે આકાશોમાં છે અને દરેક એ વસ્તુ જે ધરતીમાં છે. તેનું જ રાજ્ય છે અને તેના માટે જ પ્રશંસા છે અને તેને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.^(૧) (૨) એ જ છે, જેણે તમને પેદા કર્યાં, પછી તમારામાંથી કોઈ ઇન્કાર કરનાર (કાફિર) છે અને કોઈ ઈમાનવાળો, અને અલ્લાહ આ બધું જ જોઈ રહ્યો છે જે તમે કરો છો. (૩) તેણે ધરતી અને આકાશોને સત્યપૂર્વક પેદા કર્યાં છે, અને તમારું રૂપ બનાવ્યું અને ખૂબ સારું બનાવ્યું છે, અને તેના જ તરફ છેવટે તમારે પાછા જવાનું છે. (૪) ધરતી અને આકાશોની દરેક વસ્તુનું તેને જ્ઞાન છે. જે કંઈ તમે છૂપાવો છો અને જે કંઈ તમે જાહેર કરો છો^(૨) બધું જ તે જાણે છે અને તે હૃદયોની સ્થિતિ સુઢાં જાણે છે.

(૫) શું તમને એ લોકોની કોઈ ખબર પહોંચી નથી, જેમણે આનાથી પહેલાં ઇન્કાર કર્યો અને પછી પોતાની કરણીના માઠાં પરિણામોની મજા ચાખી લીધી? અને આગળ તેમના માટે એક દુઃખદાયી યાતના છે. (૬) આ પરિણામને પાત્ર તેઓ એટલા માટે થયા કે તેમના પાસે તેમના રસૂલો (ઈશદૂતો) સ્પષ્ટ દલીલો અને નિશાનીઓ લઈને આવતા રહ્યા, પરંતુ તેમણે કહ્યું, “શું મનુષ્યો અમને સન્માર્ગ બતાવશે?” આમ, તેમણે માનવાનો ઇન્કાર કરી દીધો અને મોઢું ફેરવી લીધું, ત્યારે અલ્લાહ પણ તેમનાથી બેપરવા થઈ ગયો અને અલ્લાહ તો છે જ નિરપેક્ષ-નિસ્પૃહ અને સ્વયં પ્રશંસિત.

(૭) ઇન્કાર કરનારાઓએ મોટા દાવા સાથે કહ્યું છે કે તેઓ મૃત્યુ પછી કદાપિ બીજી વાર ઉઠાવવામાં આવશે નહીં. તેમને કહો, “નહીં, મારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના સોગંદ! તમે જરૂર ઉઠાવવામાં આવશો.^(૩) પછી ચોક્કસ તમને બતાવવામાં આવશે કે તમે (દુનિયામાં) શું-શું કર્યું છે, અને આમ કરવું અલ્લાહ માટે ખૂબ જ સરળ છે.”

(૮) પછી ઈમાન લાવો અલ્લાહ પર અને તેના રસૂલ પર અને એ પ્રકાશ પર, જે અમે અવતરિત કર્યો છે.^(૪) જે કંઈ તમે કરો છો અલ્લાહ તેની ખબર રાખે છે. (૯) (આની જાણ તમને તે દિવસે થઈ જશે,) જ્યારે એકત્ર થવાના દિવસે તે તમને સૌને એકત્ર કરશે.^(૫) તે દિવસ હશે એક-બીજાના મુકાબલામાં લોકોની હાર-જીતનો.^(૬) જે અલ્લાહ પર ઈમાન

૧. અર્થાત્, તે સર્વશક્તિમાન છે. જે કંઈ કરવા ઇચ્છે, કરી શકે છે. કોઈ શક્તિ તેના સામર્થ્યને સીમિત કરવાવાળી નથી.

૨. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, “જે કંઈ તમે છૂપાઈને કરો છો અને જે કંઈ જાહેરમાં કે ખુલ્લાંબુલ્લા કરો છો.”

૩. અહીં એ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે આખિરત (પરલોક)નો ઇન્કાર કરનાર એક વ્યક્તિ માટે છેવટે તેનાથી શું ફરક પડે છે કે તમે તેને આખિરતના આવવાના સમાચાર સોગંદ ખાઈને આપો અથવા સોગંદ ખાધા વગર આપો? તે જ્યારે આ વસ્તુને માનતો નથી, તો માત્ર એ કારણસર કેવી રીતે માની લેશે કે તમે સોગંદ ખાઈને આ વાત કહી રહ્યા છો? આનો જવાબ એ છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.ના સંબોધકો એ લોકો હતા, જેઓ પોતાના વ્યક્તિગત

يَا اللَّهُ وَيَعْمَلُ صَالِحًا يُكْفِرُ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ
 وَيُدْخِلُهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ١٠ وَ
 الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
 النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَيَسَّى الْمَصِيبُ ١١ مَا أَصَابَ
 مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ
 يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ١٢ وَ
 أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ١٣ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا
 عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ١٤ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
 وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ١٥ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عُدُوًّا
 لَكُمْ فَأَحْذَرُوهُمْ ١٦ وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا
 فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ١٧ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَ
 أَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَٰهَا أَجْرٌ عَظِيمٌ ١٨
 فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمَعُوا وَ أَطِيعُوا
 وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ ١٩ وَمَنْ يُوقِ شَهْرَ
 نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ٢٠ إِنْ تَقَرَّبْتُمْ
 إِلَى اللَّهِ قَرَّبْنَا حَسَنًا يُضْعِفُهُ لَكُمْ وَيَعْفِرْ لَكُمْ ٢١
 وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ٢٢ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةُ
 الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ٢٣

الْقُرْآنِ

مَنْزِلٌ ٧

લાવ્યો છે અને સદ્કાર્યો કરે છે, અલ્લાહ તેના ગુનાઓ ખંખેરી નાખશે અને તેને એવી જન્મતોમાં દાખલ કરશે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ લોકો હંમેશા-હંમેશા તેમાં રહેશે. આ જ મોટી સફળતા છે. (૧૦) અને જે લોકોએ ઈન્કાર (કુફ્ર) કર્યો છે અને અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી છે, તેઓ દોજખ (નર્ક)ના રહેવાસી હશે, જ્યાં તેઓ હંમેશા રહેશે અને તે સૌથી ખરાબ ઠેકાણું છે. (રુકૂઅ-૧)

(૧૧) કોઈ મુસીબત ક્યારેય આવતી નથી, પરંતુ અલ્લાહની આજ્ઞાથી જ આવે છે. જે વ્યક્તિ અલ્લાહ પર ઈમાન રાખતો હોય, અલ્લાહ તેના હૃદયને માર્ગદર્શન પ્રદાન કરે છે. અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન છે. (૧૨) અલ્લાહનું આજ્ઞાપાલન કરો અને રસૂલનું આજ્ઞાપાલન કરો. પરંતુ જો તમે આજ્ઞાપાલનથી મોઢું ફેરવો છો, તો અમારા રસૂલ પર સ્પષ્ટ સત્ય પહોંચાડી દેવા સિવાય કોઈ જવાબદારી નથી. (૧૩) અલ્લાહ એ છે, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. આથી ઈમાન લાવનારાઓએ અલ્લાહ પર જ ભરોસો રાખવો જોઈએ. (૯)

(૧૪) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! તમારી પત્નીઓ અને તમારા સંતાનોમાંથી કેટલાક તમારા શત્રુ છે, તેમનાથી સાવધાન રહો; અને જો તમે માફ કરો અને જવા દો અને દરગુજરથી કામ લો, તો અલ્લાહ અત્યંત ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (૧૫) તમારું ધન અને તમારા સંતાનો તો એક પરીક્ષા છે અને અલ્લાહ જ છે જેના પાસે મોઢું વળતર છે. (૧૬) તેથી યથાશક્તિ અલ્લાહથી ડરતા રહો, અને સાંભળો, અને આજ્ઞાનું પાલન કરો, અને પોતાનું ધન ખર્ચ કરો. આ જ તમારા માટે સારું છે. જેઓ પોતાના હૃદયની સંકુચિતતાથી સુરક્ષિત રહી ગયા, માત્ર તેઓ જ સફળતા પામવાવાળા છે. (૧૭) જો તમે અલ્લાહને ઉત્તમ ઋણ આપો, તો તે તમને અનેકગણું વધારીને આપશે અને તમારા કસૂરોને માફ કરશે. અલ્લાહ મોટો ગુણગ્રાહી અને સહનશીલ છે, (૧૮) પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ દરેક વસ્તુને જાણે છે, પ્રભુત્વશાળી અને તત્ત્વદર્શી છે. (રુકૂઅ-૨)

જ્ઞાન અને અનુભવોના આધારે એ વાત બરાબર જાણતા હતા કે આપ સલ્વ. એ ક્યારેય જીવનભર જૂઠ્ઠો બોલ્યું નથી, તેથી ચાહે મોઢેથી તેઓ આપ સલ્વ. ના વિરુદ્ધ ગમે તેટલા આરોપો ઘડતા રહ્યા હોય, પોતાના હૃદયોમાં તેઓ એ કલ્પના સુઢાં કરી શક્તા ન હતા કે આવો સાચો માણસ ક્યારેય અલ્લાહના સોગંદ પાઈને એ વાત કહી શકે છે, જેના સત્ય હોવાનું તેને જ્ઞાન અને વિશ્વાસ ન હોય.

૪. અહીં સંદર્ભ અને અનુસંધાન સ્વયં એ દર્શાવી રહ્યા છે કે અલ્લાહે અવતરિત કરેલ પ્રકાશથી અભિપ્રેત કુર્આન છે. જે રીતે પ્રકાશ પોતે પ્રગટ અને જાહેર હોય છે અને આજુબાજુની એ તમામ વસ્તુઓને સ્પષ્ટ કરી દે છે, જે પહેલાં અંધકારમાં છુપાયેલ હતી, એ જ રીતે કુર્આન એક એવો દીપક છે, જેનું સત્ય હોવું સ્વયં પ્રકાશિત અને પ્રગટ છે અને તેના પ્રકાશમાં માનવી પ્રત્યેક એ મામલાને સમજી શકે છે જેને સમજવા માટે તેના પોતાના જ્ઞાન અને બુદ્ધિના માધ્યમો અને સાધનો પર્યાપ્ત નથી.
૫. 'એકત્ર ઘવાના દિવસ'થી તાત્પર્ય છે કયામત, અને 'બધાને એકત્ર કરવા'થી તાત્પર્ય છે તમામ મનુષ્યોને એકી સાથે-એક જ સમયે જીવંત કરીને એકત્ર કરવું, જે સૂચિના આરંભથી કયામત સુધી દુનિયામાં પેદા થયા હોય.
૬. અર્થાત્, વાસ્તવિક હાર-જીત કયામતના દિવસે થશે. ત્યાં જઈને ખબર પડશે કે ખરેખર નુકસાન કોણે ઉઠાવ્યું અને કોણ નફો લઈ ગયું. વાસ્તવમાં ધોકો કોણે ખાધો અને કોણ હોશિયાર નીકળ્યો. વાસ્તવમાં કોણે પોતાના જીવનની તમામ મૂડી અને પૂંજ એક ખોટા વેપારમાં ખપાવીને દેવાળું કાઢ્યું અને કોણે પોતાની શક્તિઓ અને યોગ્યતાઓ તથા કોશિશો અને કાર્યો અને સમયને નફાના સોદા પર લગાવીને બધા ફાયદાઓ લૂટી લીધા, જે પહેલા વ્યક્તિને

પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતા હતા, જો તે દુનિયાની હકીકત સમજવામાં ધોકો ન ખાતો.

૭. અર્થાત્, ખુદાઈ (પ્રભુતા, ઈશ્વરત્વ)ના બધી સત્તા અને અધિકારો એકલા અલ્લાહ તુઆલાના હાથમાં છે. કોઈ બીજો મૂળથી આ સત્તા અને અધિકારો ધરાવતો જ નથી કે તમારું સારું કે ખરાબ ભાગ્ય બનાવી શકે. સારો સમય જો આવી શકે છે તો તેના જ લાવવાથી આવી શકે છે અને ખરાબ સમય જો ટળી શકે છે તો તેના ટાળવાથી જ ટળી શકે છે. તેથી જે વ્યક્તિ સાચાર હૃદયથી અલ્લાહને એક માત્ર ખુદા (પ્રભુ-ઉપાસ્ય) માનતો હોય તેના માટે તેના સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો જ નથી કે તે અલ્લાહ પર ભરોસો રાખે અને દુનિયામાં એક મોમિન (ઈમાનવાળા)ની હેસિયતથી પોતાનું કર્તવ્ય વિશ્વાસની સાથે પૂરું કરતો જાય કે ભલાઈ છેવટે એ જ રસ્તામાં છે, જેના તરફ અલ્લાહે માર્ગદર્શન કર્યું છે.
૮. અર્થાત્, દુનિયાના સંબંધોની રીતે આમ તો આ એ લોકો છે, જેઓ વ્યક્તિને સૌથી વધારે પ્રિય હોય છે. પરંતુ દીન (ધર્મ)ની રીતે આ તમારા ‘દુશ્મનો’ છે. આ દુશ્મની ચાહે એ હેસિયતથી હોય કે તેઓ તમને નેકી (સત્કર્મ)થી રોકતા હોય અને બદી (દુષ્કર્મ) તરફ આકૃષ્ટ કરતા હોય, અથવા એ હેસિયતે કે તમને ઈમાનથી રોકતા હોય અને કુફ તરફ ખેંચતા હોય, અથવા એ હેસિયતથી કે તેમની હમદદર્દીઓ અને સહાનુભૂતિઓ કાફિરોની સાથે હોય, છેવટે આ વસ્તુ એવી છે કે તમને તેનાથી સાવધાન રહેવું જોઈએ અને તેમના પ્રેમમાં ગ્રસ્ત થઈને પોતાની આખિરત (પરલોક)ને બરબાદ ન કરવી જોઈએ. પરંતુ આનો અર્થ એ નથી કે તમે તેમને દુશ્મન સમજીને તેમનાથી કઠોર વ્યવહાર કરવા લાગોપ બલ્કે આશય કેવળ એ કે તેમની સુધારણા જો ન કરી શકો તો ઓછામાં ઓછું પોતાને બગડવાથી બચાવી રાખો.

૬૫. અત્-તલાક પરિચય

નામ :

આ સૂર: નું માત્ર નામ જ 'અત્-તલાક' નથી, બલકે આ તેના વિષયનું શીર્ષક પણ છે, કારણ કે આમાં તલાકના જ આદેશોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ:

હજરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસૂદ (રદિ.)એ સ્પષ્ટતાપૂર્વક કહ્યું છે અને સૂર:ના વિષયના આંતરિક પુરાવાથી પણ એ જ સ્પષ્ટ થાય છે કે આ અનિવાર્યપણે સૂર: બકરહની એ આયતો પછી અવતરિત થઈ છે, જેમાં તલાકના આદેશો પ્રથમવાર આપવામાં આવ્યા હતા. રિવાયતો (નોંધો)થી જાણકારી મળે છે કે જ્યારે સૂર: બકરહના આદેશો સમજવામાં લોકો ભૂલ કરવા લાગ્યા અને વ્યવહારમાં પણ તેમનાથી ભૂલો થવા લાગી, ત્યારે અલ્લાહે તેમની સુધારણા માટે આ આદેશો અવતરિત કર્યા.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:ના આદેશો અને નિર્દેશોને સમજવા માટે આવશ્યક છે કે તે નિર્દેશોને પુન: મનમાં તાજા કરી લેવામાં આવે, જેનું વર્ણન તલાક અને ઈદતના સંબંધે આનાથી પહેલાં સૂર: બકરહ, આયત-૨૨૮, ૨૨૯, ૨૩૦, ૨૩૪; સૂર: અહઝાબ, આયાત-૪૯માં થઈ ચૂક્યું છે. આ આયતોમાં જે નિયમો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા હતા, તે આ પ્રમાણે હતા :

- (૧) એક પુરુષ પોતાની પત્નીને વધુમાં વધુ ત્રણ તલાક આપી શકે છે.
- (૨) એક કે બે તલાક આપવામાં આવી હોય એવી સ્થિતિમાં ઈદત દરમ્યાન પતિને રુજૂઅનો (અર્થાત્ નિકાહ વિના પુન: દાંપત્ય-સંબંધ સ્થાપિત કરવાનો) અધિકાર હોય છે અને ઈદતની મુદત સમાપ્ત થઈ ગયા પછી એ જ પુરુષ અને સ્ત્રી પુન: નિકાહ કરવા ઈચ્છે તો કરી શકે છે, તેના માટે હલાલાની કોઈ શરત નથી. પરંતુ જો પુરુષ ત્રણ તલાક આપી દે તો ઈદત દરમ્યાન રુજૂઅ કરવાનો અધિકાર સમાપ્ત થઈ જાય છે અને પુન: નિકાહ પણ ત્યાં સુધી નથી થઈ શકતા, જ્યાં સુધી સ્ત્રીના નિકાહ બીજા કોઈ પુરુષ સાથે ન થઈ જાય અને તે પોતાની મરજીથી તેને તલાક ન આપી દે.
- (૩) તે સ્ત્રી, જેનો પતિ સાથે શારીરિક સંબંધ સ્થાપિત થઈ ચૂક્યો હોય અને જે

રજસ્વલા હોય તેની ઈદત એ છે કે તેને તલાક પછી ત્રણ વખત હૈઝ (માસિક-ધર્મ) આવી જાય. એક તલાક કે બે તલાકની સ્થિતિમાં આ ઈદતનો અર્થ એ છે કે સ્ત્રીનો હજુ સુધી તે વ્યક્તિ (પતિ)થી પત્નીત્વનો સંબંધ પૂર્ણતઃ સમાપ્ત થયો નથી અને તે ઈદત દરમ્યાન તેનાથી રુજૂઅ કરી શકે છે. પરંતુ જો પુરુષ ત્રણ તલાક આપી ચૂક્યો હોય તો આ ઈદત રુજૂઅની કોઈ શક્યતા માટે નથી, બલકે ફક્ત એટલા માટે છે કે તેના સમાપ્ત થતાં પહેલાં સ્ત્રી કોઈ બીજા પુરુષ સાથે નિકાહ કરી શકતી નથી.

- (૪) તે સ્ત્રી, જેનો પતિથી શારીરિક સંબંધ સ્થાપિત ન થયો હોય, જેને હાથ લગાવ્યા પહેલાં જ તલાક આપી દેવામાં આવે, તેના માટે કોઈ ઈદત નથી. તે જો ચાહે તો તલાક પછી તરત જ નિકાહ કરી શકે છે.
- (૫) જે સ્ત્રીનો પતિ મૃત્યુ પામે તેની ઈદત ૪ મહિના દસ દિવસ છે.
- (૬) જે સ્ત્રીનો પતિ મૃત્યુ પામે અને એ વખતે તે ગર્ભવતી હોય તો તેની ઈદતની હદ પ્રસૂતિ થઈ જાય ત્યાં સુધીની છે.

હવે એ વાત સારી રીતે સમજી લેવી જોઈએ કે સૂર: તલાક આ નિયમો પૈકી કોઈ નિયમને રદબાતલ કરવા કે તેમાં સંશોધન કરવા માટે નથી અવતરિત થઈ, બલકે બે હેતુઓ માટે અવતરિત થઈ છે. એક હેતુ એ કે પુરુષને તલાકનો જે અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તેના ઉપયોગની એવી બુદ્ધિમત્તાપૂર્ણ રીતો બતાવવામાં આવે, જેના પરિણામે યથાસંભવ લગ્ન-વિચ્છેદનો પ્રસંગ ઊભો ન થાય. બીજું એ કે અલ્લાહની શરીઅત (ઈશ્વરીય ધર્મ-વિધાન)માં તલાકનો અવકાશ માત્ર એક અનિવાર્ય આવશ્યકતાના રૂપે મૂકવામાં આવેલ છે, અન્યથા અલ્લાહને એ વાત અત્યંત અપ્રિય છે કે એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ વચ્ચે દાંપત્ય-સંબંધ સ્થાપિત થઈ ચૂક્યો છે, તે ફરી ક્યારેક તૂટી જાય. નબી (સલ્લ.)નું કથન છે કે, “અલ્લાહે કોઈ એવી વસ્તુને હલાલ (વૈધ) નથી કરી, જે તલાક કરતાં વધુ તેને અપ્રિય હોય.” (હદીસ : અબૂ દાઉદ) બીજો હેતુ એ છે કે સૂર: બકરહના આદેશો અને નિર્દેશો પછી આ સંબંધે જે પ્રશ્નો એવા રહી ગયા હતા, જેના જવાબો આપવામાં આવ્યા ન હતા, તેમના જવાબો આપીને ઈસ્લામના પારિવારિક કાયદાઓનાં આ વિભાગને પરિપૂર્ણ કરી દેવામાં આવે.

رُكُوعًا ٢

سُورَةُ الطَّلَاقِ مَدِينَةٌ (١٥)

آيَاتُهَا ١٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ
لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ
لَا تَخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ
إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۗ وَتِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ ۗ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ
ظَلَمَ نَفْسَهُ ۗ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهُ يُحْدِثُ
بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ۝ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ
فَامْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
وَاشْهَدُوا ذَوْنَهُ عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَأَقِيمُوا
الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ۗ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنِ كَانَ
يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ
يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۗ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا
يَحْتَسِبُ ۗ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۗ
إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ ۗ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ
قَدْرًا ۝ وَاللَّيْلُ يَبْسُ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِّسَائِكُمْ
إِنْ أَرْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ ۗ وَاللَّيْلُ لَمْ
يَحِضْنَ ۗ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ

૬૫. સૂર: અત્-તલાક

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! જ્યારે તમે લોકો સ્ત્રીઓને તલાક આપો, તો તેમને તેમની ઈદત માટે તલાક આપવાનું રાખો^(૧) અને ઈદતના સમયની બરાબર ગણતરી કરો, અને અલ્લાહથી ડરો જે તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) છે.^(૨) (ઈદતના સમયમાં) ન તમે તેમને તેમના ઘરોમાંથી કાઢી મૂકો અને ન તેઓ પોતે નીકળે,^(૩) સિવાય કે તેઓ કોઈ સ્પષ્ટ બૂરાઈનું આચરણ કરી બેસે.^(૪) આ અલ્લાહે નિર્ધારિત કરેલી સીમાઓ છે અને જે કોઈ અલ્લાહની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરશે તે સ્વયં પોતાના પર અત્યાચાર કરશે. તમે જાણતા નથી, કદાચ આ પછી અલ્લાહ (મેળ-મેળાપની) કોઈ સ્થિતિ પેદા કરી દે. (૨) પછી જ્યારે તેઓ પોતાની (ઈદતની) સમય-મર્યાદાના અંતમાં પહોંચે, તો તેમને સારી રીતે (પોતાના નિકાહ-સંબંધમાં) રોકી રાખો અથવા સારી રીતે તેમનાથી અલગ થઈ જાઓ અને એવા બે માણસોને સાક્ષી બનાવી લો, જે તમારામાંથી ન્યાય કરવાવાળા હોય^(૫) અને (હે સાક્ષી બનનારાઓ !) અલ્લાહ માટે સાક્ષી બરાબર આપો.

આ વાતો છે, જેમની તમને લોકોને શિખામણ આપવામાં આવે છે, એ દરેક વ્યક્તિને જે અલ્લાહ અને આખિરત (પરલોક)ના દિવસ પર ઈમાન રાખતો હોય.^(૬) જે કોઈ વ્યક્તિ અલ્લાહનો ડર રાખીને કામ કરશે, અલ્લાહ તેના માટે મુશ્કેલીમાંથી નીકળવાનો કોઈ માર્ગ પેદા કરી દેશે, (૩) અને તેને એવા-એવા માર્ગેથી રોજી આપશે, જેના તરફ તેની કલ્પના પણ નહીં જતી હોય. જે અલ્લાહ પર ભરોસો કરે તેના માટે તે પૂરતો છે. અલ્લાહ પોતાનું કામ પૂરું કરીને જ રહે છે. અલ્લાહે દરેક વસ્તુ માટે એક તકદીર (યોજના) નિર્ધારિત કરી રાખી છે.

(૪) અને તમારી સ્ત્રીઓમાંથી જે માસિક-ધર્મથી નિરાશ થઈ ચૂકી હોય તેમના મામલામાં જો તમને કોઈ શંકા હોય, તો (તમને જાણ થાય કે) તેમની ઈદત ત્રણ મહિના છે, અને આ જ આદેશ તેમને છે જેમને હજુ માસિક-ધર્મ ન આવ્યું હોય,^(૭) અને ગર્ભવતી

૧. 'ઈદત' (નિશ્ચિત મુદત) માટે તલાક આપવાના બે અર્થ છે અને બંને અહીં અભિપ્રેત છે. એક એ કે 'હેઝ' (માસિક-ધર્મ)ની સ્થિતિમાં સ્ત્રીને તલાક ન આપો, બલકે તે સમયે તલાક આપો જેનાથી તેની 'ઈદત' શરૂ થઈ શકે. બીજો એ કે 'ઈદત'માં 'રુજૂઅ'નો અવકાશ રાખીને તલાક આપો. એ રીતે તલાક ન આપી બેસો, જેનાથી 'રુજૂઅ'ની તક જ બાકી ન રહે. આ આદેશની જે સમજૂતી હદીસોમાં મળે છે તે અનુસાર તલાકનો નિયમ એ છે કે માસિક-ધર્મના સમયમાં તલાક ન આપવામાં આવે, બલકે એ પવિત્રતાની સ્થિતિમાં આપવામાં આવે જેમાં પતિએ પત્ની સાથે સંબોગ ન કર્યો હોય, અથવા તો પછી એ સ્થિતિમાં આપવામાં આવે જ્યારે સ્ત્રીના ગર્ભવતી હોવાની જાણકારી હોય, અને એક જ સમયે ત્રણ તલાક આપી દેવામાં ન આવે.

૨. અર્થાત્ તલાકને રમત ન સમજી બેસો કે તલાકનો મહત્વનો મામલો સામે આવ્યા પછી એ પણ યાદ રાખવામાં ન આવે કે ક્યારે તલાક આપવામાં આવી છે, ક્યારે ઈદત શરૂ થઈ અને ક્યારે સમાપ્ત થવાની છે. જ્યારે તલાક આપવામાં આવે, તો તેના સમય અને તારીખને યાદ રાખવી જોઈએ અને એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે કઈ સ્થિતિમાં સ્ત્રીને તલાક આપવામાં આવી છે.

يَضَعَنَّ حَمْلَهُنَّ ۚ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ
مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ۝ ذَٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ
إِلَيْكُمْ ۚ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفُرْ عَنْهُ سِيِّئَاتِهِ
وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ۝ أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ
سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا
عَلَيْهِنَّ ۚ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمِلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ
حَتَّىٰ يَضَعَنَّ حَمْلَهُنَّ ۚ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ ۚ وَاتَّمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ ۚ وَإِنْ
تَعَاَسَرْتُمْ فَمَنْزِعُكُمْ لَهُ أُخْرَىٰ ۝ لِيُنْفِقُ ذُو سَعَةٍ
مِّنْ سَعَتِهِ ۚ وَمَنْ قَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ
مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ ۚ لَا يَكْفُرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا
سَيِّجَعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ۝ وَكَآيِنٌ مِّنْ قَرْيَةٍ
عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا
شَدِيدًا ۚ وَعَدَّ بِنَهَا عَذَابًا نُكْرًا ۝ فَذَاقَتْ
وَبَالَ أَمْرَهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ۝
أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۚ فَاتَّقُوا
اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ۗ الَّذِينَ آمَنُوا ۗ
قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ۝ رَسُولًا يَتْلُوا
عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مَبِينَاتٍ لِّيُخْرِجَ الَّذِينَ

સ્ત્રીઓની ઈદતની હદ એ છે કે તેમની પ્રસૂતિ થઈ જાય. (૯) જે વ્યક્તિ અલ્લાહથી ડરે તેના મામલામાં તે સુવિધા પેદા કરી દે છે, (૫) આ અલ્લાહનો આદેશ છે, જે તેણે તમારા તરફ અવતરિત કર્યો છે. જે અલ્લાહથી ડરશે, અલ્લાહ તેની ભૂરાઈઓને તેનાથી દૂર કરી દેશે અને તેને મોટો બદલો આપશે.

(૬) તેમને (ઈદતના સમયમાં) એ જ જગ્યાએ રાખો, જ્યાં તમે રહો છો, જેવી પણ જગ્યા તમને ઉપલબ્ધ હોય અને તેમને તંગ કરવા માટે તેમને સતાવો નહીં.

અને જો તેઓ ગર્ભવતી હોય તો તેમના પર ત્યાં સુધી ખર્ચ કરતા રહો, જ્યાં સુધી તેમની પ્રસૂતિ ન થઈ જાય. પછી જો તેઓ તમારા માટે (બાળકને) દૂધ પીવડાવે તો તેમનું વળતર તેમને આપો, અને સારી રીતે (વળતરનો મામલો) પરસ્પર વાતચીત દ્વારા નક્કી કરી લો. પરંતુ જો તમે (વળતર નક્કી કરવામાં) એક-બીજાને તંગ કર્યા, તો બાળકને કોઈ બીજી સ્ત્રી દૂધ પીવડાવી લેશે. (૭) સુખી-સંપન્ન માણસ પોતાની હેસિયત મુજબ ખાધા-ખોરાકી આપે, અને જેને રોજી ઓછી આપવામાં આવી હોય તે એ જ માલમાંથી ખર્ચ કરે જે અલ્લાહે તેને આપ્યો છે. અલ્લાહે જેને જેટલું પણ આપ્યું છે તેનાથી વધુ માટે તે તેના પર જવાબદારીનો બોજ નાખતો નથી. અશક્ય નથી કે અલ્લાહ તંગી પછી મોકળાશ કરી દે. (રુકૂઅ-૧)

(૮) કેટલીય વસ્તીઓ (૯) છે, જેમણે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અને તેના રસૂલોના આદેશનો અનાદર કર્યો, તો અમે તેમના પાસેથી સખત હિસાબ લીધો અને તેમને ઘણી ખરાબ રીતે સજા આપી. (૯) તેમણે પોતાની કરણીનો સ્વાદ ચાખી લીધો અને તેમનું પરિણામ તો નુકસાન જ નુકસાન છે. (૧૦) અલ્લાહે (આખિરતમાં) તેમના માટે સખત યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. તો અલ્લાહથી ડરો હે બુદ્ધિમાન લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! અલ્લાહે તમારા તરફ એક શિખામણ ઉતારી દીધી છે, (૧૧) એક એવો રસૂલ, (૧૦) જે તમને અલ્લાહની સ્પષ્ટ શિખામણ આપતી આપતો સંભળાવે છે,

૩. અર્થાત, ન પુરુષ ગુસ્સે ઘઈને સ્ત્રીને ઘરથી બહાર કાઢી મૂકે અને ન સ્ત્રી પોતે જ ગુસ્સે ઘઈને ઘર છોડી દે. ઈદત સુધી ઘર તેનું છે. આ જ ઘરમાં બંનેએ રહેવું જોઈએ, જેથી પરસ્પર મેળ-મેળાપની કોઈ સ્થિતિ જો આવી શકતી હોય તો તેનાથી ફાયદો ઉઠાવી શકાય. બંને એક ઘરમાં મોજૂદ રહેશે તો ત્રણ મહિના સુધી કે ત્રણ માસિક-ધર્મ આવવા સુધી અથવા ગર્ભવસ્થાની સ્થિતિમાં પ્રસૂતી સુધી આના અવસરો ઘણી વાર આવી શકે છે.
૪. અર્થાત, વ્યભિચાર કરે અથવા 'ઈદત'ના સમયમાં લડતી, ઝઘડતી કે અપશબ્દો બોલતી રહે.
૫. આનાથી અભિપ્રેત તલાક પર પણ સાક્ષી બનાવવું છે અને 'રુજૂઅ' પર પણ.
૬. આ શબ્દો સ્વયં દર્શાવી રહ્યા છે કે ઉપર જે નિર્દેશો-આદેશો આપવામાં આવ્યા છે તે શિખામણની હેસિયત ધરાવે છે, ન કે કાનૂનની. વ્યક્તિ ઉપર દર્શાવેલ પદ્ધતિના વિરુદ્ધ તલાક આપી બેસે, ઈદતના સમયની ગણતરીની કાળજી ન રાખે, પત્નીને અકારણ ઘરથી બહાર કાઢી મૂકે, ઈદતની સમાપ્તિ વખતે 'રુજૂઅ' કરે તો સ્ત્રીને સતાવવા માટે કરે તેમજ વિદાય કરે તો લડાઈ-ઝઘડાની સાથે કરે, અને તલાક, રુજૂઅ અને સંબંધ-વિચ્છેદ કોઈ વસ્તુ પર પણ સાક્ષી ન બનાવે, તો તેનાથી તલાક અને રુજૂઅ અને સંબંધ-વિચ્છેદના કાનૂની પરિણામોમાં કોઈ ફરક નહીં આવે. અલબત્ત, અલ્લાહ તુઆલાની શિખામણ વિરુદ્ધ અમલ કરવો એ બાબતની દલીલ હશે કે તેના હદયમાં અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ પર સાચું ઈમાન ન હતું, જેના કારણે તેણે એ વ્યવહાર અપનાવ્યો જે એક સાચા મોમિનને અપનાવવો ન જોઈએ.
૭. હૈઝ (માસિક-ધર્મ કે ઋતુભાવ) ચાહે કિશોર-વયના કારણે ન આવ્યો હોય અથવા એ કારણસર કે કેટલીક સ્ત્રીઓને ખૂબ વિલંબથી માસિક-ધર્મ શરૂ થાય છે અને ક્યારેક એવું પણ બને છે કે કોઈ સ્ત્રીને જીવનભર નથી આવતો, છેવટે

اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوۡا الصّٰلِحٰتِ مِمَّنَ الظُّلْمٰتِ
 اِلَى النُّوْرِ ؕ وَمَنْ يُؤْمِنۡ بِاللهِ وَيَعْمَلۡ
 صٰلِحًا يُّدۡ خِلۡهُ جَنَّتۡ تَجْرِيۡ مِنْ تَحْتِهَا
 الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيۡنَ فِيْهَا اَبَدًا ؕ قَدْ اَحْسَنَ
 اللهُ لَهٗ رِزْقًا ۝۱۱ اللهُ الَّذِيۡ خَلَقَ سَبْعَ
 سَمُوٰتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ ؕ يَتَنَزَّلُ
 الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوۡا اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيۡرٌ ۝۱۲ وَ اَنَّ اللهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ
 شَيْءٍ عِلْمًا ۝۱۳

જેથી ઈમાન લાવનારાઓ અને સત્કર્મીઓને અંધારાઓમાંથી કાઢીને પ્રકાશમાં લઈ આવે. જે વ્યક્તિ અલ્લાહ પર ઈમાન લાવે અને સદ્કાર્યો કરે, અલ્લાહ તેને એવી જન્મતોમાં દાખલ કરશે જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ લોકો તેમાં સદૈવ રહેશે. અલ્લાહે આવી વ્યક્તિ માટે સર્વોત્તમ રોજી રાખી છે.

(૧૨) અલ્લાહ તે છે, જેણે સાત આકાશો સજર્થા અને ધરતીના પ્રકારથી પણ તેના જેવી જ. (૧૧) તેમના વચ્ચે આદેશ ઉતારતો રહે છે. (આ વાત તમને એટલા માટે બતાવવામાં આવી રહી છે,) જેથી તમે જાણી લો કે અલ્લાહને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે, અને એ કે અલ્લાહનું જ્ઞાન દરેક વસ્તુને આવરી લે છે. (સુકૂઅ-૨)

તમામ પરિસ્થિતિઓમાં એવી સીની ઈદત એ જ છે જે માસિક-ધર્મથી નિરાશ સીની હોય છે, અર્થાત્ તલાકના સમયથી ત્રણ મહિના.

૮. અર્થાત્, સીની પ્રસૂતિ ચાહે પતિના અવસાનના તરત જ થઈ જાય કે ૪ મહિના ૧૦ દિવસથી વધારે લંબાઈ જાય, છેવટે બાળક પેદા થતાં જ તે ઈદતથી બહાર થઈ જશે.
૯. હવે મુસલમાનોને સચેત કરવામાં આવે છે કે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. અને તેના ગ્રંથ દ્વારા જે આદેશોતેમને આપવામાં આવ્યા છે તેનું જો તેઓ પાલન નહીં કરે તો દુનિયા અને આખિરતમાં કયા પરિણામનો સામનો કરશે, અને જો આજ્ઞાપાલનનો માર્ગ અપનાવશે તો શું બદલો પામશે.
૧૦. તફસીરવેત્તાઓમાંથી કેટલાકે શિખામણથી તાત્પર્ય કુર્આન લીધું છે અને 'રસૂલ'થી તાત્પર્ય હજરત મુહમ્મદ સલ્વ. અને કેટલાક કહે છે કે શિખામણથી અભિપ્રેત સ્વયં અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ. જ છે, અર્થાત્ આપ સલ્વ.ની જાત સર્વથા શિખામણ હતી. અમારા મતે આ બીજી સમજૂતી વધારે સારી છે.
૧૧. 'તેના જેવી જ'નો અર્થ એ નથી કે જેટલા આકાશો બનાવ્યા એટલી જ ધરતીઓ (પૃથ્વીઓ) પણ બનાવી, બલ્કે અર્થ એ છે કે જે રીતે ઘણાં આકાશો તેણે બનાવ્યા છે એવી જ વિભિન્ન ધરતીઓ પણ બનાવી છે, અને 'ધરતીના પ્રકારથી'નો અર્થ એ છે કે જે રીતે આ ધરતી જેના પર મનુષ્યો રહે છે, પોતાના રહેવાવાળાઓ માટે ફર્શ (બિછાનું, પાથરણું) અને પારણું બનેલી છે એ જ રીતે અલ્લાહ તુઆલાએ સૃષ્ટિમાં બજી ધરતીઓ પણ બનાવી રાખી છે, જે પોત-પોતાની વસ્તીઓ માટે ફર્શ અને પારણું છે. બીજા શબ્દોમાં આકાશ આ જે અસંખ્ય તારાઓ અને ગ્રહો દેખાઈ રહ્યા છે એ બધા વેરાન પડેલા નથી, બલ્કે ધરતી (પૃથ્વી)ની જેમ તેમાં પણ ઘણા એવા છે જેનાં દુનિયાઓ આબાદ છે.

૬૬. અત્-તહ્રીમ પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલી આયતના શબ્દો 'લિમા તુહરિમુ' (શા માટે એ વસ્તુને હરામ કરો છો)થી લેવામાં આવ્યું છે. આ શીર્ષકથી અભિપ્રેત એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં 'તહ્રીમ' (કોઈ વસ્તુને અવૈધ ઠરાવવા)ના બનાવનો ઉલ્લેખ થયો છે.

ઉતરાણકાળ :

આમાં દર્શાવેલ અવૈધ ઠરાવવામાં આવેલ 'તહ્રીમ'ના જે બનાવનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે, તેના સંબંધે હદીસોની નોંધોમાં બે મહિલાઓની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, જે તે વખતે નબી (સલ્લ.)ની પત્નીઓમાંથી હતી. એક હઝરત સફિયા (રદિ.), બીજા હઝરત મારિયા કિબ્તિયા (રદિ.), અને આ બંને નબી સલ્લ.ના ઘરમાં હિ.સ. ૦૭માં આવ્યા હતા. આનાથી એ વાત તદ્દન નિશ્ચિત થઈ જાય છે કે આ સૂર:નું અવતરણ હિ.સ.૦૭ કે હિ.સ.૦૮ દરમ્યાન કોઈક સમયે થયું હતું.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:માં અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.)ની પુનિત પત્નીઓ સંબંધે કેટલીક ઘટનાઓ તરફ સંકેત કરતાં કેટલીક ગંભીર સમસ્યાઓ પર પ્રકાશ નાખવામાં આવ્યો છે :

એક એ કે હલાલ (વૈધ) અને હરામ (અવૈધ) તેમજ જાઈઝ (માન્ય) અને નાજાઈઝ (અમાન્ય)ની મર્યાદા નક્કી કરવાના અધિકારો નિશ્ચિતરૂપે સર્વોચ્ચ અલ્લાહના હાથમાં છે અને સામાન્ય લોકો તો દૂર, પયગંબરને પણ પોતાની રીતે અલ્લાહની જાઈઝ ઠરાવેલ કોઈ વસ્તુને હરામ (અવૈધ) કરી લેવાનો અધિકાર નથી.

બીજું એ કે માનવ-સમાજમાં નબી (સલ્લ.)નું સ્થાન ખૂબ જ સંવેદનશીલ છે. એક સાધારણ વાત પણ જો કોઈ બીજા મનુષ્યના જીવનમાં બને તો કંઈ વધુ મહત્વ ધરાવતી નથી, પરંતુ નબી (સલ્લ.)ના જીવનમાં બને તો તેની હેસિયત કાનૂની થઈ જાય છે. તેથી અલ્લાહ તરફથી પયગંબરોના જીવન પર એવી ચાંપતી નજર રાખવામાં આવી છે કે એમનું કોઈ નાનામાં નાનું પગલું ઉઠાવવું પણ અલ્લાહની ઈચ્છાથી હતીને ન હોય, જેથી ઈસ્લામી કાનૂન અને તેના સિદ્ધાંતો પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં અલ્લાહના બંદાઓ સુધી પહોંચી જાય.

ત્રીજી વાત એ છે કે નાની-સરખી વાત પર જ્યારે નબી (સલ્લ.)ને ટોકી દેવામાં

આવ્યા અને ન માત્ર તેની સુધારણા કરવામાં આવી, બલ્કે તેની નોંધ પણ લેવામાં આવી, તો એ વસ્તુ નિશ્ચિતરૂપે આપણા દિલમાં એ સંતોષ પેદા કરી દે છે કે નબી (સલ્લ.)ના પવિત્ર જીવનમાંથી જે કાર્યો અને જે આદેશો પણ આપણને અત્યારે મળે છે અને જે અંગે અલ્લાહ તરફથી કોઈ પકડ કે સંશોધન રેકર્ડમાં નથી, તે સંપૂર્ણપણે વિશુદ્ધ અને બરાબર છે અને પૂર્ણ રૂપે અલ્લાહની ઈચ્છા સાથે સુસંગત છે.

ચોથી વસ્તુ એ કે અલ્લાહે ન માત્ર પોતાના નબી (સલ્લ.)ને એક મામૂલી વાત પર ટોકી દીધા અને ઈમાનવાળાઓની માતાઓને અર્થાત્ નબી સલ્લ.ની પુનિત પત્નીઓને તેમની કેટલીક ભૂલો પર કડકાઈથી સચેત કર્યા, બલ્કે આ પકડ અને ચેતવણીને પોતાના ગ્રંથ અર્થાત્ કુર્આનમાં હંમેશ માટે અંકિત કરી દીધા. તેમાં નિહિત હેતુ એ સિવાય બીજો શું હોઈ શકે છે કે અલ્લાહ આ રીતે ઈમાનવાળાઓને પોતાના મહાપુરુષોના આદર-સન્માનની સાચી મર્યાદાઓ અને સીમાઓથી પરિચિત કરવા માગે છે. નબી એ નબી છે, અલ્લાહ નથી કે તેમનાથી ભૂલચૂક થવી અસંભવ હોય, બલ્કે તેઓ આદરણીય એટલા માટે છે કે તેઓ ઈશ્વરેચ્છા (અલ્લાહની ઈચ્છા)ના પૂર્ણ પ્રતિનિધિ છે અને તેમની નાનકડી ભૂલને પણ અલ્લાહે સુધાર્યા વિના છોડી નથી. એવી જ રીતે આદરણીય સહાબા હોય કે નબી (સલ્લ.)ની પુનિત પત્નીઓ, આ સૌ મનુષ્યો હતા, ફરિશ્તા કે અતિમાનવ (Superman) ન હતા. તેમનાથી ભૂલચૂક થઈ શકતી હતી. તેમને જે ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત થયું, એટલા માટે થયું કે અલ્લાહના માર્ગદર્શન અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના પ્રશિક્ષણે તેમને માનવતાના ઉત્તમ આદર્શ બનાવી દીધા હતા. તેમનું જે કંઈ પણ આદર-માન છે, એટલા માટે જ છે, ન કે એ પરિકલ્પનાના આધારે કે તેઓ કંઈક એવી હસ્તીઓ હતા, જે ભૂલોથી તદ્દન ઉપરવટ હતા. આ જ કારણસર નબી (સલ્લ.)ના શુભ સમયમાં સહાબા કે આપ (સલ્લ.)ની પુનિત પત્નીઓ દ્વારા મનુષ્ય હોવાના કારણે જ્યારે પણ કોઈ ભૂલચૂક થઈ તેના પર તેમને ટોકવામાં આવ્યા. તેમની કેટલીક ભૂલોની સુધારણા નબી (સલ્લ.)એ કરી, જેનો ઉલ્લેખ હદીસોમાં ઘણી જગ્યાએ આવ્યો છે અને કેટલીક ભૂલોનું વર્ણન કુર્આન-મજીદમાં કરીને અલ્લાહે પોતે તેમની સુધારણા કરી, જેથી મુસલમાનો ક્યારેય મહાપુરુષોના આદરની કોઈ અતિશયોક્તિપૂર્ણ ધારણા ન બનાવી લે.

પાંચમી વાત એ છે કે અલ્લાહનો દીન (ધર્મ) તદ્દન નિષ્પક્ષ છે. તેમાં દરેક વ્યક્તિ માટે માત્ર એ જ બધું છે, જેનો તે પોતાના ઈમાન અને કર્મો અનુસાર હક્કદાર હોય. આ બાબતમાં ખાસ કરીને નબી (સલ્લ.)ની પુનિત પત્નીઓ સામે ત્રણ પ્રકારની સ્ત્રીઓને ઉદાહરણ રૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે. એક ઉદાહરણ હઝરત નૂહ (અલૈ.)

અને હઝરત લૂત (અલૈ.)ની કાફિર પત્નીઓનું છે, જેમના માટે નબીઓની પત્નીઓ હોવું કંઈ કામ ન આવ્યું. બીજું ઉદાહરણ ફિરઔનની પત્નીનું છે, કેમ કે તેઓ ઈમાન લઈ આવ્યા, તેથી ફિરઔન જેવા સૌથી મોટા કાફિરની પત્ની હોવું પણ તેમના માટે કોઈ નુકસાનનું કારણ ન બની શક્યું. ત્રીજું ઉદાહરણ હઝરત મરયમ (અલૈ.)નું છે, જેમને મહાન દરજ્જો એટલા માટે મળ્યો કે અલ્લાહે જે કઠિન પરીક્ષામાં તેમને નાખવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, તેના માટે તેઓ નતમસ્તક થઈ ગયા.

આ વાતો ઉપરાંત એક બીજી મહત્વની હકીકત જે આ સૂર:ની આયત-૩થી આપણને જણાય છે તે એ છે કે સર્વોચ્ચ અલ્લાહ તરફથી નબી (સલ્લ.) પાસે માત્ર એ જ જ્ઞાન પ્રદાન કરવામાં નહોતું આવતું, જે કુર્આનમાં અંકિત કરવામાં આવ્યું છે, બલકે આપ (સલ્લ.)ને વહી દ્વારા બીજી બાબતોનું જ્ઞાન પણ આપવામાં આવતું હતું, જે કુર્આનમાં અંકિત કરવામાં આવ્યું નથી.

أَيَّهَا ۱۲ (٦٦) سُورَةُ التَّحْرِيمِ مَدِينَتُهُ (١٠٤) رُكُوعَاتُهَا ۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ ۚ
تَبَتَّغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ۝ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ ۗ
وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ ۗ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۝ وَ
إِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا ۗ
فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ ۖ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ
بَعْضَهُ ۖ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ ۗ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ
قَالَتْ مَنْ أَنبَأَكَ هَذَا ۗ قَالَ نَبَأَنِي الْعَلِيمُ
الْخَبِيرُ ۝ إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ
قُلُوبُكُمَا ۗ وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ
مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ ۗ وَالْمَلَائِكَةُ
بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ۝ عَلَىٰ رَبِّهِ إِنْ طَلَّقْتُنَّ
أَنْ يُبَدِّلَ لَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكِ ۗ مُسْلِمَاتٍ
مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَشَبَّهْنَ عِبْدَاتٍ لِيَخِشِينَ
تَشَبُّهَ نِسَاءِ الَّذِينَ آمَنُوا ۗ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ

૬૬. સૂર: અત્-તહરીમ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૧૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! તમે શા માટે એ વસ્તુને હરામ (અવૈધ) કરો છો, જેને અલ્લાહે તમારા માટે હલાલ (વૈધ) કરી છે ?^(૧) (શું એટલા માટે કે) તમે પોતાની પત્નીઓની પ્રસન્નતા ચાહો છો ?^(૨) — અલ્લાહ ક્ષમા કરવાવાળો અને દયાળુ છે. (૨) અલ્લાહે તમારા માટે પોતાની સોગંદોની પાબંદીમાંથી નીકળવાની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરી દીધી છે.^(૩) અલ્લાહ તમારો સંરક્ષક છે અને એ જ સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વદર્શી છે.

(૩) (અને આ મામલો પણ ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે કે) નબી (સલ્લ.)એ એક વાત પોતાની એક પત્નીને ખાનગીમાં કહી હતી. પછી જ્યારે તે પત્નીએ (કોઈ બીજા સામે) તે ખાનગી વાત પ્રગટ કરી દીધી, અને અલ્લાહે નબી (સલ્લ.)ને (આ ખાનગી વાત જાહેર થઈ જવાની) જાણકારી આપી દીધી, તો નબી (સલ્લ.)એ કેટલીક હદ સુધી (તે પત્નીને) જણાવી અને કેટલીક હદ સુધી ટાળી દીધી. પછી જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ તેને (ખાનગી વાત જાહેર થઈ જવાની) આ વાત બતાવી તો તેણે પૂછ્યું, “આપને આની જાણકારી કોણે આપી ?” નબી (સલ્લ.)એ કહ્યું, “મને તેણે જાણકારી આપી જે બધું જ જાણે છે અને સારી રીતે ખબર રાખવાવાળો છે.”^(૪)

(૪) જો તમે બંને અલ્લાહ સામે તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) કરો છો, (તો આ તમારા માટે વધુ સારું છે,) કેમ કે તમારા હૃદય સન્માર્ગથી હટી ગયા છે,^(૫) અને જો નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ તમે જૂથબંધી કરી, તો જાણી લો કે અલ્લાહ તેનો સંરક્ષક છે અને તે પછી જિબ્રઈલ અને તમામ સત્કર્મી ઈમાનવાળાઓ અને બધા ફરિશ્તાઓ તેના સાથી અને સહાયક છે.^(૬) (૫) અસંભવ નથી કે જો નબી (સલ્લ.) તમને બધી પત્નીઓને તલાક આપી દે, તો અલ્લાહ તેને એવી પત્નીઓ તમારા બદલામાં પ્રદાન કરી દે જે તમારાથી સારી હોય,^(૭) સાચી મુસલમાન, ઈમાનવાળીઓ, આજ્ઞાંકિત, તૌબા કરનારીઓ, બંદગી કરનારીઓ અને રોઝા રાખનારીઓ, ચાહે પહેલા તેમના વિવાહ થયા હોય કે કુમારિકાઓ.

(૬) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો ! બચાવો પોતાને અને પોતાના કુટુંબીજનોને એ આગથી, જેનું ઈંધણ મનુષ્ય અને પથ્થર હશે,^(૮) જેના પર તીવ્ર સ્વભાવના અને કડક

૧. આ વાસ્તવમાં પ્રશ્ન નથી, બલ્કે અપ્રિયતા અને નારાજગીનું પ્રદર્શન છે. અર્થાત્, હેતુ નબી સલ્લ.થી એ પૂછવાનો નથી કે આપ સલ્લ.એ આ કામ શા માટે કર્યું છે, બલ્કે આપને એ વાત પર સચેત કરવાનો છે કે અલ્લાહે હલાલ (વૈધ) કરેલ વસ્તુને પોતાના પર હરામ (અવૈધ) કરી લેવાનું જે કામ આપ સલ્લ.થી થઈ ગયું છે તે અલ્લાહ તુઆલાને પસંદ નથી. એટલા માટે કે આપ સલ્લ.ની હેસિયત કોઈ સામાન્ય વ્યક્તિની નહીં, બલ્કે અલ્લાહના રસૂલની હતી, અને આપ સલ્લ.નું કોઈ વસ્તુને પોતાના પર હરામ કરી લેવાથી એ ડર પેદા થઈ શકતો હતો કે ઉમ્મત પણ એ વસ્તુને હરામ અથવા ઓછામાં ઓછું અપ્રિય સમજવા લાગે. તેથી અલ્લાહ તુઆલાએ આપના આ કામ પર પકડ કરી અને આપને આ ‘તહરીમ’ (હરામ ઠરાવવાના કામ)થી બચવાનો આદેશ આપ્યો. આનાથી એ વાત પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ને પણ સ્વયં પોતે કોઈ વસ્તુને હલાલ કે હરામ કરી દેવાનો અધિકાર ન હતો.

لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا
 يُؤْمَرُونَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَدُوا
 الْيَوْمَ إِنَّمَا تَجْزُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً
 نَّصُوحًا ۖ عَلَيْهِ رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ
 سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
 تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ
 وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ
 أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا آتِنَا
 كُنَّا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝
 يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ
 وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ
 الْمَصِيرُ ۝ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ
 نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ
 عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتُهُمَا فَأَمْ يَغْنِيَا
 عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ
 مَعَ الدَّٰخِلِينَ ۝ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ
 آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ
 لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ

ફરિશ્તાઓ મૂકાયેલા હશે, જેઓ ક્યારેય અલ્લાહના આદેશનો ભંગ કરતા નથી અને જે આદેશ પણ તેમને આપવામાં આવે છે તેનું ચુસ્તપણે પાલન કરે છે. (૭) (તે વખતે કહેવામાં આવશે કે,) હે કાફિરો! આજે બહાના રજૂ ન કરો. તમને તો એવો જ બદલો આપવામાં આવી રહ્યો છે જેવા તમે કર્મ કરતા હતા. (રુકૂઅ-૧)

(૮) હે લોકો, જેઓ ઈમાન લાવ્યા છો! અલ્લાહ સમક્ષ તૌબા કરો, વિશુદ્ધ તૌબા. અશક્ય નથી કે અલ્લાહ તમારી બૂરાઈઓ દૂર કરી દે અને તમને એવી જગતોમાં દાખલ કરે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ તે દિવસ હશે, જ્યારે અલ્લાહ પોતાના નબી (સલ્લ.)ને અને એ લોકોને, જેઓ તેના સાથે ઈમાન લાવ્યા છે, નિંદિત નહીં કરે. (૯) તેમનું નૂર (પ્રકાશ) તેમના આગળ-આગળ અને તેમની જમણી બાજુ દોડી રહ્યું હશે અને તેઓ કહી રહ્યા હશે કે, હે અમારા રબ! અમારું નૂર અમારા માટે પરિપૂર્ણ કરી દે. અમને માફ કરી દે. તને દરેક વસ્તુ પર સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે.

(૯) હે નબી સલ્લ.! કાફિરો (અધર્મીઓ) અને મુનાફિકો (દંભીઓ)થી જિહાદ (સંઘર્ષ) કરો, અને તેમના સાથે કઠોરતાથી વર્તો. તેમનું ઠેકાણું જહન્નમ (નર્ક) છે અને તે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું છે.

(૧૦) અલ્લાહ કાફિરોના મામલામાં નૂહ અને લૂતની પત્નીઓને ઉદાહરણરૂપે પ્રસ્તુત કરે છે. તેઓ અમારા બે સદાચારી બંદાઓના નિકાહમાં હતી, પરંતુ તેમણે પોતાના પતિઓ સાથે વિશ્વાસઘાત કર્યો^(૧૦) અને તેઓ અલ્લાહ સામે તેમના સહેજ પણ કામમાં આવી ન શક્યા. બંનેને કહી દેવામાં આવ્યું કે જાઓ, આગમાં જનારાઓની સાથે તમે પણ ચાલી જાઓ. (૧૧) અને ઈમાનવાળાઓના મામલામાં અલ્લાહ ફિરઔનની પત્નીનું ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરે છે, જ્યારે તેણીએ પ્રાર્થના કરી કે, “હે મારા

૨. આનાથી જાણવા મળ્યું કે હુઝૂર સલ્લ.એ ‘તહરીમ’ અર્થાત્ હરામ ઠરાવવાનું આ કામ પોતાની કોઈ ઈચ્છાના કારણે નહોતું કર્યું, બલ્કે આપ સલ્લ.ની પત્નીઓએ એવું ઈચ્છ્યું હતું કે આપ સલ્લ. આવું કરે અને આપ સલ્લ.એ કેવળ તેમને ખુશ કરવા માટે એક હલાલ વસ્તુને પોતાના માટે હરામ કરી લીધી હતી. હદીસની પ્રમાણિત રિવાયતથી જાણ થાય છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.ના એક પત્ની (હઝરત ઝૈનબ રદિ.)ના ત્યાં ક્યાંકથી મધ આવ્યું હતું, જે હુઝૂર સલ્લ.ને ખૂબ પ્રિય હતું. તેથી આપ સલ્લ. સામાન્ય રીતથી વિપરીત તેમના ત્યાં વધારે વાર રોકાવા લાગ્યા હતા. આના પર કેટલીક બીજી પત્નીઓને અદેખાઈ થઈ અને તેમણે સંપ કરીને આપ સલ્લ.ને આ મધથી એવી નફરત અપાવી કે આપ સલ્લ.એ તેનો ઉપયોગ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ લીધી.
૩. અર્થ એ છે કે ‘કફ્કારો’ (પ્રાયશ્ચિત) આપીને સોગંદોની પાબંદીથી બહાર નીકળવાની જે રીત અલ્લાહ ત્આલાએ સૂર: માઈદા, આયત-૮૯માં નિશ્ચિત કરી દીધી છે તે અનુસાર અમલ કરીને આપ આ પ્રતિજ્ઞાને તોડી નાખો, જે આપ સલ્લ.એ હલાલ વસ્તુને પોતાના પર હરામ કરવા માટે લીધી હતી.
૪. કોઈપણ રિવાયતથી નિશ્ચિતરૂપે એ જાણ થતી નથી કે એ રહસ્યની વાત શું હતી અને જે હેતુસર આ આક્ષત અવતરિત થઈ છે તેને જોતાં એ પ્રશ્ન મૂળથી કોઈ મહત્ત્વ પણ નથી ધરાવતો કે એ રહસ્યની વાત હતી શું. મૂળ ઉદ્દેશ્ય, જેના માટે આ મામલાને કુર્આન-મજ્હદમાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે તે અઝ્વાજે-મુત્તહરાત (પુનિત પત્નીઓ રદિ.)ને અને અપ્રત્યક્ષરૂપે મુસલમાનોના તમામ જવાબદાર લોકોની પત્નીઓને એ વાત પર સાવધાન કરવાનો છે કેસેઓ રહસ્યની વાતની સુરક્ષા કરવામાં બેપરવાઈથી કામ ન લે. જે હસ્તી જેટલી મોટી જવાબદારીભરી હેસિયત ધરાવતી હોય તેના ધરમાંથી રહસ્યોનું જાહેર થઈ જવું એટલું વધારે ખતરનાક હોય છે. વાત ચાહે મહત્ત્વની હોય કે બિનમહત્ત્વની હોય, રહસ્યની સુરક્ષા કરવામાં નિષ્કાબજની આદત પડી જાય, તો બિનમહત્ત્વની વાતોની જેમ ક્યારેક મહત્ત્વની વાત પણ ખુલી જઈ શકે છે.

فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَيْنَا فَرْجَهَا

فَنفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ

رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا ۝

રબ ! મારા માટે પોતાને ત્યાં જન્મત (સ્વર્ગ)માં એક ઘર બનાવી દે અને મને ફિરઝૌન અને તેના કૃત્યથી બચાવી લે અને અત્યાચારી કોમથી મને મુક્તિ આપ." (૧૨) અને ઈમરાનની પુત્રી મરયમ^(૧૧)નું ઉદાહરણ આપે છે, જેણે પોતાના શિયળની રક્ષા કરી હતી,^(૧૨) પછી અમે તેનામાં અમારા તરફથી રૂહ (આત્મા) ફૂંકી દીધી,^(૧૩) અને તેણીએ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના આદેશો અને તેના ગ્રંથોની પુષ્ટિ આપી અને તે આજ્ઞાંકિત લોકોમાંથી હતી.^(૧૪)(રુકુઅ-૨)

૫. આ બંનેથી અભિપ્રેત હઝરત ઉમર રદિ.ની રિવાયત પ્રમાણે હઝરત આઈશા રદિ. અને હઝરત હફસા રદિ. છે, અને સીધા માર્ગથી હટી જવાનો અર્થ જે હઝરત ઉમર રદિ.એ બતાવ્યો છે તે એ છે કે આ બંને પત્નીઓ હુઝૂર નબી કરીમ સલ્વ.ની સાથે થોડુંક અનુચિત સાહસભર્યું વર્તન કરવા લાગી હતી, જેને અલ્લાહ તૃગ્ગાલાએ અપ્રિય ઠરાવ્યું અને તેમને સાવધાન કરી.
૬. અર્થ એ છે કે રસુલુલ્લાહ સલ્વ.ની સામે જૂથબંધી કરીને તમે પોતાનું જ નુકસાન કરશો, કેમ કે જેનો સંરક્ષક અલ્લાહ છે અને જિબ્રઈલ અલૈ. અને ફરિશ્તાઓ અને તમામ સદચારી ઈમાનવાળાઓ જેના સાથે છે, તેના સામે જૂથબંધી કરીને કોઈ સફળ નથી થઈ શકતું.
૭. આનાથી જાણ થઈ કે ભૂલ માત્ર હઝરત આઈશા રદિ. અને હઝરત હફસા રદિ.ની જ નહોતી, બલકે બીજી પુનિત પત્નીઓ પણ કંઈ-કંઈ અંશે કસૂરવાર હતી, તેથી આ બંને પછી આ આયતમાં બાકી બધી પુનિત પત્નીઓને સેચત કરવામાં આવી. હદીસોથી જાણકારી મળે છે કે એ સમયે હુઝૂર સલ્વ. પત્નીઓથી એટલા નારાજ થઈ ગયા હતા કે એક મહિના સુધી આપ સલ્વ.એ સંબંધ-વિચ્છેદ કરી નાખ્યો હતો અને સહાબા રદિ.માં એ વાત મશહૂર થઈ ગઈ કે આપ સલ્વ.એ તેમને તલાક આપી દીધી છે.
૮. આ આયત બતાવે છે કે એક વ્યક્તિની જવાબદારી માત્ર પોતાની જાતને અલ્લાહના અઝાબ (યાતના)થી બચાવવાની કોશિશ સુધી સીમિત નથી, બલકે તેનું કામ એ પણ છે કે પ્રકૃતિની વ્યવસ્થાએ જે પરિવારના નેતૃત્વનો બોજ તેના પર નાખ્યો છે, તેને પણ તે યથાશક્તિ એવું શિક્ષણ-પ્રશિક્ષણ આપે, જેનાથી તેઓ અલ્લાહના પ્રિય બંદાઓ બને, અને જો તેઓ જહન્નના રસ્તા પર જઈ રહ્યા હોય તો જ્યાં સુધી પણ તેના વશમાં હોય તેમને તેનાથી રોકવાની કોશિશ કરે. 'જહન્નમનું ઈંધણ પથ્થરો હશે'થી તાત્પર્ય સંભવત: પથ્થરનો કોલસો છે. ઈબને મસૂદિદ રદિ., ઈબને અબ્બાસ રદિ., મુજાહિદ રહ., ઈમામ મુહમ્મદ અલ-બાકર રહ. અને સુદી રહ. કહે છે કે આ ગંધકના પથ્થરો હશે.
૯. અર્થત્વ, તેમના સત્કર્મોનો બદલો વ્યર્થ નહીં કરે. કાફિરો અને મુનાફિકો (દંભીઓ)ને એ કહેવાનો અવસર કદાપિ નહીં આપે કે આ લોકોએ ખુદાપરસ્તી (ઈશ્વરોપાસના) પણ કરી, તો તેનો શું બદલો મળ્યો. નાવેશી અને અપમાન વિદ્રોહીઓ અને અવશાકારીઓના ભાગમાં આવશે, ન કે વફાદારો, નિષ્ઠાવાનો અને આજ્ઞાંકિતોના ભાગમાં.
૧૦. આ વિશ્વાસઘાત એ અર્થમાં નથી કે તેમણે વ્યભિચાર કર્યો હતો, બલકે એ અર્થમાં છે કે તેમણે ઈમાનના માર્ગમાં હઝરત નૂહ અલૈ. અને હઝરત લૂત અલૈ.નો સાથ ન આપ્યો, બલકે તેમના મુકાબલામાં દીનના દુરમનોનો સાથ આપતી રહી.
૧૧. સંભવ છે કે હઝરત મરયમ અલૈ.ના પિતાનું જ નામ ઈમરાન હોય, અથવા તેમને ઈમરાનની પુત્રી એટલા માટે કહેવામાં આવ્યા હોય કે તેઓ ઈમરાનના વંશમાંથી હતા.
૧૨. આ પહુદીઓના એ આરોપનું ખંડન છે કે તેમના પેટથી હઝરત ઈસા અલૈ.નો જન્મ - મઆઝલ્લાહ - કોઈ ગુનાનું પરિણામ હતું. સૂર: નિસા, આયત-૧૫૬માં આ અત્યાચારીઓના આ આરોપને ખૂબ મોટો આરોપ ઠેરવવામાં આવેલ છે.
૧૩. અર્થત્વ, તેના વગર કે તેમનો કોઈ પુરુષ સાથે સંબંધ હોય, તેમના ગર્ભમાં પોતાના તરફથી એક જીવ નાખી દીધો.
૧૪. જે હેતુસર હઝરત મરયમ અલૈ.ને અહીં ઉદાહરણાર્થ પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે તે એ છે કે કુંવારાપણામાં તેમને ચમત્કારથી ગર્ભવતી કરીને અલ્લાહ તૃગ્ગાલાએ તેમને એક કઠિન પરીશ્રામાં નાખી દીધી હતા, પરંતુ તેમણે સબ્ર (ધૈર્ય)ની સાથે અલ્લાહની મરજી સામે માથું નમાવી દીધું.

૬૭. અલ-મુલ્ક

પરિચય

નામ :

પહેલા વાક્યાંશ “તબારકલ્લી બિયદિહિલ્ મુલ્ક” (અત્યંત શ્રેષ્ઠ અને ઉચ્ચ છે તે, જેના હાથમાં (સૃષ્ટિનું) રાજ્ય છે)ના શબ્દ ‘અલ-મુલ્ક’ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિષયો અને વર્ણનશૈલી પરથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે આ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક તબક્કામાં અવતરિત સૂર:ઓ પૈકી છે.

વિષયો :

આમાં એક તરફ ટૂંકમાં ઈસ્લામની શિક્ષાઓનો પરિચય કરાવવામાં આવ્યો છે અને બીજી તરફ ખૂબ અસરકારક રીતે એ લોકોને ચોંકાવી દેવામાં આવ્યા છે, જેઓ ગફલતમાં ડૂબેલા હતા. પ્રથમ પાંચ આયતોમાં મનુષ્યને અનુભૂતિ કરાવવામાં આવી છે કે તે જે સૃષ્ટિમાં રહે છે, તે એક અત્યંત વ્યવસ્થિત અને સુદૃઢ રાજ્ય છે. આ રાજ્યને અનસ્તિત્વમાંથી અસ્તિત્વ પણ અલ્લાહે જ પ્રદાન કર્યું છે અને તેનો પ્રબંધ અને વ્યવસ્થા અને શાસનના તમામ અધિકારો પણ સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના જ હાથમાં છે. તે સાથે મનુષ્યને એ પણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ અત્યંત તત્ત્વદર્શિતા પર આધારિત તંત્રમાં તેને નિરુદ્દેશ્ય પેદા કરી દેવામાં નથી આવ્યો, બલકે તેને અહીં પરીક્ષા માટે મોકલવામાં આવ્યો છે, અને આ પરીક્ષામાં તે પોતાના સત્કર્મો દ્વારા જ સફળ થઈ શકે છે. આયત-૬ થી ૧૧ સુધી કુફ (ઈન્કાર)ના તે ભયાનક પરિણામોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જે આખિરત (પરલોક)માં આવવાના છે. આયત-૧૨ થી ૧૪ સુધી એ હકીકતને મનમાં બેસાડવામાં આવી છે કે સૃષ્ટા પોતાના સર્જનોથી અજાણ નથી હોઈ શકતો. તે તમારી પ્રત્યેક દૃશ્ય અને અદૃશ્ય વાત, ત્યાં સુધી કે તમારા હૃદયના વિચારો સુદ્ધાંથી વાકેફ છે. આથી નૈતિકતાનો વાસ્તવિક આધાર એ છે કે મનુષ્ય તે વણજોયા અલ્લાહ (ઈશ્વર)ની પૂછપરછથી ડરીને બૂરાઈથી બચે. આ વર્તન જે લોકો અપનાવશે, તેઓ જ આખિરતમાં કૃપા અને મહાન વળતરના અધિકારી ઠરશે. આયત-૧૫ થી ૨૩ સુધી લોકોના સન્મુખ તે સાધારણ હકીકતો તરફ, જેમને મનુષ્ય દુનિયાની રાબેતા મુજબની વસ્તુઓ સમજીને તેને ધ્યાન આપવા યોગ્ય ગણતો નથી, એક-પછી-એક સંકેત કરીને તેમના પર વિચાર કરવાનું આમંત્રણ

આપવામાં આવ્યું છે, અને લોકોની એ વાત પર નિંદા કરવામાં આવી છે કે આ બધી વસ્તુઓ તમને સત્યનું જ્ઞાન આપવા માટે મોજૂદ છે, પરંતુ તેને તમે પશુઓની જેમ જુઓ છો તથા સાંભળવા અને જોવાની એ શક્તિઓ તથા વિચારવા-સમજવાવાળા મસ્તિષ્કથી કામ લેતા નથી, જે મનુષ્ય હોવાની હેસિયતે અલ્લાહે તમને આપ્યા છે. આ જ કારણે સન્માર્ગ તમને દેખાતો નથી. આયત-૨૪ થી ૨૭ માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે છેવટે તમારે અનિવાર્યપણે પોતાના અલ્લાહ સમક્ષ ઉપસ્થિત થવાનું છે. નબી (પયગંબર)નું કામ એ નથી કે તમને તેના (કયામતના) આગમનનો સમય અને તારીખ બતાવે, જેમ કે તેની માંગણી તમે કરી રહ્યા છો. તેનું કર્તવ્ય માત્ર એટલું છે કે તમને તે આવનારા સમયથી પહેલાં સચેત કરી દે. આયત-૨૮ અને ૨૯ માં મક્કાના એ કાફિરોની એ વાતોનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે, જે તેઓ નબી (સલ્લ.) અને આપના સાથીઓ વિરુદ્ધ કરતા હતા. તેઓ નબી (સલ્લ.)ને ભાંડતા હતા અને આપના માટે અને ઈમાનવાળાઓ માટે વિનાશની પ્રાર્થનાઓ કરતા હતા. તેના પર કહેવામાં આવ્યું છે કે તમને સન્માર્ગ તરફ બોલાવનારાઓ ચાહે નાશ પામે કે અલ્લાહ તેમના પર કૃપા કરે, આનાથી તમારું ભાગ્ય કેવી રીતે બદલાઈ જશે? તમે પોતાની ચિંતા કરો. તમે ઈમાનવાળાઓને પથભ્રષ્ટ સમજી રહ્યા છો, એક સમય આવશે જ્યારે એ વાત ખુલી જશે કે વાસ્તવમાં પથભ્રષ્ટ કોણ હતું? અંતમાં લોકો સામે એ પ્રશ્ન મૂકી દેવામાં આવ્યો છે કે અરબસ્તાનના રણ-પ્રદેશોમાં અને પહાડી વિસ્તારોમાં, જ્યાં તમારું જીવન પૂર્ણરૂપે એ પાણી પર નિર્ભર કરે છે, જે કોઈ જગ્યાએ ધરતીમાંથી નીકળી આવ્યું છે, ત્યાં જો આ પાણી ધરતીમાં ઊતરીને વિલુપ્ત થઈ જાય, તો અલ્લાહ સિવાય કોણ તમને આ અમૂત-જળ લાવીને આપી શકે છે?

رُكُوعًا ثَمَانِيًا

(٦٤) سُورَةُ الْمَلِكِ مَكِّيَّةٌ (٤٤)

آيَاتُهَا ٢٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمَلِكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

قَدِيرٌ ١ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ

أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ٢ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَفُورُ ٣ الَّذِي

خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ٤ مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ

مِنَ تَفْوُتٍ ٥ فَارْجِعِ الْبَصَرَ ٦ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ٧

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ

خَاسِمًا ٨ وَهُوَ حَسِيرٌ ٩ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا

بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيْطَانِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ

عَذَابَ السَّعِيرِ ١٠ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ

جَهَنَّمَ ١١ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ١٢ إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا

لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورٌ ١٣ تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ ١٤

كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ

نَذِيرٌ ١٥ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ ١٦ فَكَيْدٌ بِنَا

وَ قُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ ١٧ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي

ضَلَالٍ كَبِيرٍ ١٨ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا

كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ١٩ فَأَعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ ٢٠

فَسُحِقًا لِلْأَصْحَابِ السَّعِيرِ ٢١ إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ

૬૭. સૂર: અલ-મુલ્ક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૩૦)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અત્યંત શ્રેષ્ઠ અને ઉચ્ચ છે તે જેના હાથમાં (સૃષ્ટિનું) રાજ્ય છે, અને તેને દરેક વસ્તુનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે, (૧) (૨) જેણે મૃત્યુ અને જીવનનો આવિષ્કાર કર્યો, જેથી તમને લોકોને અજમાવીને જુએ કે તમારામાંથી કોણ સારા કર્મ કરનાર છે, (૨) અને તે પ્રભુત્વશાળી પણ છે અને ક્ષમા કરવાવાળો પણ. (૩) જેણે એક-પર-એક સાત આકાશો બનાવ્યા. તમે રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ)ના સર્જનમાં કોઈ પણ જાતની અસંબંધતા નહીં જુઓ. (૩) ફરીથી વળીને જુઓ, ક્યાંય તમને કોઈ વિઘ્ન દેખાય છે? (૪) ફરી-ફરીને નજર દોડાવો, તમારી નજર થાકીને નિરાશ પાછી ફરશે.

(૫) અમે તમારા નિકટવર્તી આકાશ(૫)ને ભવ્ય દીપકો વડે સુશોભિત કર્યું છે અને તેને શૈતાનોને મારી ભગાડવાના સાધન બનાવી દીધા છે. આ શૈતાનો માટે ભડકે બળતી આગ અમે તૈયાર કરી રાખી છે.

(૬) જે લોકોએ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના સાથે ઈન્કાર (કુફર) કર્યો છે, તેમના માટે જહન્નમ (નર્ક)ની યાતના છે અને તે ખૂબ જ ખરાબ ઠેકાણું છે. (૭) જ્યારે તેમને તેમાં ફેંકવામાં આવશે, તો તેની ગર્જનાનો ભયંકર અવાજ સાંભળશે(૬) અને તે જુસ્સાથી ઉછાળા મારી રહી હશે, (૮) પ્રકોપની ભીષણતાથી ફાટી જતી હશે. દરેક વખતે જ્યારે કોઈ સમૂહને તેમાં નાખવામાં આવશે, તેના કાર્યકર્તાઓ એ લોકોને પૂછશે, “શું તમારા પાસે કોઈ સાવધાન કરનાર આવ્યો ન હતો?” (૯) તેઓ જવાબ આપશે, “હા, સાવધાન કરનાર અમારા પાસે આવ્યો હતો, પણ અમે તેને ખોટો ઠેરવી દીધો અને કહ્યું અલ્લાહે કશું જ અવતરિત કર્યું નથી, તમે મોટી પથભ્રષ્ટતામાં પડેલા છો.” (૧૦) અને તેઓ કહેશે, “કદાચ, અમે સાંભળતા કે સમજતા, તો આજે આ ભડકે બળતી આગની સજા પામેલાઓ સાથે ન હોત.” (૧૧) આવી રીતે તેઓ પોતાના ગુનાઓની પોતે જ કબૂલાત કરી લેશે. ધિક્કાર છે આ દોજખીઓ (નર્કવાસીઓ) પર.

(૧૨) જે લોકો જોયા વગર પોતાના રબથી ડરે છે, ચોક્કસ તેમના માટે ક્ષમા છે

૧. અર્થાત્, જે ઈચ્છે કરી શકે છે, કોઈ વસ્તુ તેને વિવશ કરવાવાળી નથી કે તે કોઈ કામ કરવા ચાહે અને ન કરી શકે.
૨. અર્થાત્, દુનિયામાં મનુષ્યોના જીવન અને મૃત્યુનો આ કમ તેણે એટલા માટે શરૂ કર્યો છે કે તેમની પરીક્ષા લે અને જુએ કે કયા મનુષ્યના કર્મો વધારે ઉત્તમ છે.
૩. વાસ્તવમાં ‘તફાવુત’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ છે અસંગતતા અને વિષમતા, એક વસ્તુનું બીજી વસ્તુથી મેળ ન ખાવું, મેળ વગરનું હોવું, બેજોડ હોવું.
૪. મૂળ ‘કુતુર’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ છે તિરાડ, બાકોરું, છેદ, ફાટેલું હોવું, તૂટેલું-ફૂટેલું હોવું. અર્થ એ છે કે સમગ્ર સૃષ્ટિની સંરચના એવી સુસ્ત અને સુદૃઢ છે અને જમીનના એક કણથી લઈને વિરાટ આકાશગંગાઓ સુધી દરેક વસ્તુ એવી સુસંબંધિત છે કે ક્યાંય વિશ્વ-વ્યવસ્થાનો કમ તૂટતો નથી. તમે ગમે તેટલી શોષ કરી લો, તમને તેમાં કોઈ જગ્યાએ છેદ મળી શકતો નથી.

رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ١٢ وَأَسْرَفُوا
 قَوْلَكُمْ أَوَجَّهْرُوا بِهِ ١٣ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ١٤
 أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ١٥ هُوَ
 الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا
 وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ ۖ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ١٦ ءَأَمِنْتُمْ مَنْ
 فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ
 تَمُورٌ ١٧ ءَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ
 حَاصِبًا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٍ ١٨ وَلَقَدْ كَذَّبَ
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ١٩ أَوَلَمْ يَرَوْا
 إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ طَافَتْ وَيَقْبِضْنَ ۖ مَا يُمْسِكُهُنَّ
 إِلَّا الرَّحْمَنُ ۖ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ٢٠ ءَأَمِنَ هَذَا
 الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصَرُّكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ ۖ
 إِنَّ الْكُفْرَونَ إِلَّا فِي عُرُوقٍ ٢١ ءَأَمِنَ هَذَا الَّذِي
 يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۖ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَ
 نُفُورٍ ٢٢ ءَأَمِنَ يَمُشِي مَكْبًا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَا
 ءَأَمِنَ يَمُشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ٢٣ قُلْ هُوَ
 الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
 وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ٢٤ قُلْ هُوَ الَّذِي
 ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ٢٥ وَيَقُولُونَ

ع

وقت لا يزال
 وقت لا يزال
 وقت لا يزال

مائل ٧

અને મોટો બદલો. (૧૩) તમે ચાહે ચુપકેથી વાત કરો કે ઊંચા અવાજથી (અલ્લાહ માટે સરખું છે). તે તો હદયોની સ્થિતિ સુદ્ધાં જાણે છે. (૧૪) શું એ જ નહીં જાણે, જેણે પેદા કર્યાં? (૧૫) જો કે તે સૂક્ષ્મદૃષ્ટા અને ખબર રાખવાવાળો છે. (સુફૂઅ-૧)

(૧૫) એ જ તો છે, જેણે તમારા માટે ધરતીને આધીન કરી રાખી છે. ચાલો તેની છાતી પર અને ખાઓ અલ્લાહની રોજી. તેના જ સમક્ષ તમારે બીજી વખત જીવંત થઈને જવાનું છે. (૧૬) શું તમે એનાથી નિશ્ચિંત છો કે તે જે આકાશમાં છે (૧૭) તમને ધરતીમાં ખૂંપાવી દે અને એકાએક આ ધરતી ઝાટકા ખાવા લાગે? (૧૭) શું તમે એનાથી નિશ્ચિંત છો કે તે જે આકાશમાં છે, તમારા ઉપર પથ્થરો વરસાવતી હવા મોકલી દે? પછી તમને જણાઈ જશે કે મારી ચેતવણી કેવી હોય છે? (૧૮) આમના પહેલાં થઈ ગયેલા લોકો ખોટું ઠેરવી ચૂક્યા છે. પછી જોઈ લો કે મારી પકડ કેવી સખત હતી? (૧૯) શું આ લોકો પોતાના ઉપર ઊડતાં પક્ષીઓને પાંખો ફેલાવતા અને સંકેલી લેતા નથી જોતાં? રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ અલ્લાહ) સિવાય કોઈ નથી, જેણે તેમને ટેકવી રાખ્યા હોય. એ જ દરેક વસ્તુની દેખરેખ રાખનાર છે. (૨૦) બતાવો, છેવટે તે ક્યું લશ્કર છે તમારા પાસે, જે 'રહમાન' વિરુદ્ધ તમારી મદદ કરી શકે છે? (૨૧) સત્ય એ છે કે આ ઈન્કાર કરનારાઓ ધોખામાં પડેલા છે. (૨૧) કે પછી બતાવો, કોણ છે જે તમને રોજી આપી શકે છે જો 'રહમાન' પોતાની રોજી રોકી દે? વાસ્તવમાં આ લોકો વિદ્રોહ અને સત્યથી વિમુખતા પર હડે ચઢેલા છે. (૨૨) થોડું વિચારો, જે માણસ ઊંધું ઘાલીને ચાલી રહ્યો હોય (૨૩) તે સન્માર્ગ પામનાર છે કે તે જે માથું ઊંચું રાખીને એક સીધા સમતળ માર્ગ પર ચાલી રહ્યો હોય? (૨૩) એમને કહો, અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને પેદા કર્યાં, તમને સાંભળવા અને જોવાની શક્તિઓ આપી અને વિચારવા-સમજવાવાળા હૃદય આપ્યાં. પરંતુ તમે ઓછી જ કૃતજ્ઞતા દર્શાવો છો. (૨૪)

(૨૪) એમને કહો, અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને ધરતીમાં ફેલાવ્યા છે અને તેના જ તરફ તમે સમેટવામાં આવશો.

૫. નજીકના આકાશથી તાત્પર્ય એ આકાશ છે, જેના તારાઓ અને ગ્રહોને આપણે દૂરબીન વગર ખુલ્લી આંખોથી જોઈએ છીએ.
૬. આનો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે આ સ્વયં જહન્નમનો અવાજ હશે, અને એ પણ હોઈ શકે છે કે આ આવજ જહન્નમથી આવી રહ્યો હશે, જ્યાં આ લોકોથી પહેલાં નાખવામાં આવેલા લોકો ચીસો પાડી રહ્યા હશે.
૭. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, 'શું તે પોતે પેદા કરેલા (સર્જનો)ને જ નહીં જાણે?'
૮. આનો અર્થ એ નથી કે અલ્લાહ તુઆલા આકાશમાં રહે છે, બલ્કે આ વાત એ રીતે ફરમાવી છે કે મનુષ્ય પ્રાકૃતિક રીતે જ્યારે અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થવા ઈચ્છે છે, તો આકાશ તરફ જુએ છે. દુઆ માંગે છે તો આકાશ તરફ હાથ ઉઠાવે છે. કોઈ આફત પ્રસંગે બધા સહારાઓથી નિરાશ થઈ જાય છે તો આકાશ તરફ રૂબ કરીને અલ્લાહથી ફરિયાદ કરે છે. કોઈ અચાનક બલા કે આપત્તિ આવી પડે છે તો કહે છે કે આ ઉપરથી ઊતરી છે. અસાધારણ રીતે પ્રાપ્ત થનારી વસ્તુ વિશે કહે છે કે આ ઉચ્ચલોકથી આવી છે. અલ્લાહ તુઆલાના મોકલેલ ગ્રંથોને 'આસમાની ગ્રંથો' કે 'આકાશી ગ્રંથો' કહેવામાં આવે છે. આ બધી વાતોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ વાત કંઈક માનવીની પ્રકૃતિમાં જ છે કે તે જ્યારે અલ્લાહની કલ્પના કરે છે, તો તેનું મન નીચે જમીન તરફ નહીં, બલ્કે ઉપર આકાશ તરફ જાય છે.
૯. બીજો અનુવાદ એ પણ થઈ શકે છે કે, 'રહમાન (પરમ્ કૃપાળુ ઈશ્વર) સિવાય કોણ છે જે તમારું લશ્કર બનીને તમારી સહાયતા કરતું હોય.

مَتَّ هَذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ قُلْ
 اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ ۝ وَاِنَّمَا اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۝
 فَلَمَّا رَاوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوْهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
 وَقِيْلَ هٰذَا الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تَدَّعُوْنَ ۝ قُلْ
 اَرءَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكْنِيْ اللّٰهُ وَمَنْ مَّعِيَ اَوْ رَحِمْنَا ۝
 فَمَنْ يُجِيْرُ الْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذٰبِ اَلِيْمٍ ۝ قُلْ هُوَ
 الرَّحْمٰنُ اَمْتًا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۝ فَسَتَعْلَمُوْنَ
 مَنْ هُوَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۝ قُلْ اَرءَيْتُمْ اِنْ
 اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَّاتِيْكُمْ بِمَآءٍ مُّبِيْنٍ ۝

(૨૫) આ લોકો કહે છે, “જો તમે સાચા છો તો બતાવો આ વાયદો ક્યારે પૂરો થશે?”
 (૨૬) કહો, “આનું જ્ઞાન તો અલ્લાહ પાસે છે. હું તો માત્ર સ્પષ્ટપણે સચેત કરી દેનારો છું.” (૨૭) પછી જ્યારે આ લોકો એ વસ્તુને નજીક જોઈ લેશે, તો એ સૌ લોકોના ચહેરા બગડી જશે, જેમણે ઈન્કાર કર્યો છે અને તે વખતે તેમને કહેવામાં આવશે કે આ જ છે એ વસ્તુ, જેની તમે માંગ કરી રહ્યા હતા.

(૨૮) આમને કહો, ક્યારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે અલ્લાહ ચાહે મને અને મારા સાથીઓને નષ્ટ કરી નાખે કે અમારા પર દયા દાખવે, કાફિરો (અધર્મીઓ)ને દુઃખદાયી યાતનામાંથી કોણ બચાવી લેશે? (૨૯) એમને કહો, તે મોટો દયાળુ છે, તેના પર જ અમે ઈમાન લાવ્યા છીએ અને તેના પર જ અમારો ભરોસો છે. ટૂંક સમયમાં જ તમને ખબર પડી જશે કે સ્પષ્ટ પથભ્રષ્ટતામાં કોણ પડેલું છે. (૩૦) એમને કહો, ક્યારેય તમે એ પણ વિચાર્યું કે જો તમારા કૂવાઓનું પાણી જમીનમાં ઊતરી જાય, તો કોણ છે જે આ પાણીના વહેતા સ્રોતોને કાઢીને તમને લાવી આપશે. (રુકૂઅ-૨)

૧૦. અર્થાત્, પશુઓની જેમ મોઢું નીચે કરીને એ જ કેડી પર ચાલ્યો જઈ રહ્યો હોય, જેના પર કોઈએ તેને નાખી દીધો હોય.
૧૧. અર્થાત્, અલ્લાહે જ્ઞાન અને બુદ્ધિ તેમજ સાંભળવા અને જોવાની કૃપાઓ તમને સત્યને ઓળખવા માટે આપી હતી. તમે નાશુકી (કૃતઘ્નતા, અપકાર) કરી રહ્યા છો કે તેનાથી બીજા બધા કામ તો લો છો, પરંતુ બસ એ જ એક કામ નથી લેતા, જેના માટે તે આપવામાં આવી હતી.
૧૨. મક્કા-મોઅઝ્ઝમામાં જ્યારે રસૂલુલ્લાહ સલ્વ.ના આમંત્રણનો આરંભ થયો અને કુરૈશના જુદા-જુદા પરિવારોથી સંબંધ રાખવાવાળા લોકોએ ઈસ્લામ કબૂલ કરવાનું શરૂ કરી દીધું, તો ઘર-ઘરથી હુજૂર સલ્વ. અને આપના સાથીઓને બદ્દુઆ (શ્રાપ) આપવાનું શરૂ થઈ ગયું. જાદૂ-ટોણા કરવામાં આવ્યા, જેથી આપનું સત્યાનાશ થઈ જાય, ત્યાં સુધી કે હત્યાની યોજનાઓ પર પણ વિચાર કરવાનું શરૂ થઈ ગયું, આના પર ફરમાવવામાં આવ્યું કે તેમને કહો, ચાહે અમે નાશ પામીએ કે અલ્લાહની કૃપાથી જીવંત રહીએ, તેનાથી તમને શું પ્રાપ્ત થશે? તમે પોતાની ચિંતા કરો કે અલ્લાહના અઝાબ (યાતના)થી તમે કેવી રીતે બચશો?

૬૮. અલ-કલમ

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ 'નૂન' પણ છે અને 'અલ-કલમ' પણ. બંને શબ્દો સૂર:ના આરંભમાં જ આવે છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક તબક્કામાં તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)નો વિરોધ મહદ્અંશે ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરી ચૂક્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

અહીં ત્રણ વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા છે :

(૧) વિરોધીઓના વાંધાઓના જવાબો.

(૨) તેમને ચેતવણી અને ઉપદેશ, અને

(૩) અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને ધૈર્ય અને પોતાની જગ્યાએ અડગ રહેવાની શીખ.

વાણીની શરૂઆતમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને કહેવામાં આવ્યું છે કે આ કાફિરો તમને ઉન્માદી કહે છે, જ્યારે કે જે ગ્રંથ તમે પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છો અને નૈતિકતાના જે ઉચ્ચ પદ પર તમે બિરાજમાન છો, એ જ તેમના આ જૂઠું ખંડન કરવા માટે પર્યાપ્ત છે. ટૂંકમાં જ એ સમય આવવાનો છે, જ્યારે બધા જ જોઈ લેશે કે ઉન્માદી અને દીવાનો કોણ હતો અને બુદ્ધિશાળી કોણ. તેથી વિરોધનો જે વંટોળ તમારા વિરુદ્ધ ઉઠાવવામાં આવી રહ્યો છે, તેના દબાણમાં કદાપિ ન આવજો. ત્યારબાદ લોકોની આંખો ખોલવા માટે નામ લીધા વિના વિરોધીઓ પૈકી એક અગ્રણી વ્યક્તિનું ચરિત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે, જેથી લોકો જોઈ લે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) કેવા શુદ્ધ અને નિર્મળ ચરિત્રના માલિક છે અને આપના વિરોધમાં મક્કાના જે સરદારો મોખરે છે તેમાં કેવા ચરિત્રના લોકો સામેલ છે. ત્યારબાદ આયત-૧૭ થી ૩૩ સુધી બગીચાવાળાઓનું એક દષ્ટાંત પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે, જેઓ અલ્લાહથી કૃપા મેળવીને તેના પ્રત્યે અકૃતજ્ઞ રહ્યા અને તેમનામાં જે વ્યક્તિ સૌથી સારો હતો, સમયસર તેની શિખામણ ન માની. છેવટે તેઓ એ કૃપાથી વંચિત થઈને રહી ગયા. આ દષ્ટાંત પ્રસ્તુત કરીને મક્કાવાસીઓને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે જો તમે અલ્લાહના રસૂલ

(સલ્લ.)ની વાત નહીં માનો, તો તેમને પણ એ જ રીતે વિનાશનો સામનો કરવો પડશે. પછી આયત-૩૪ થી ૪૭ સુધી કાફિરોને નિરંતર શિખામણ આપવામાં આવી છે, જેમાં ક્યાંક તો સંબોધન પ્રત્યક્ષ રૂપે તેમને છે અને ક્યાંક અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને સંબોધિત કરીને ખરેખર તેમને જ સચેત કરવામાં આવ્યા છે. અંતમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે અલ્લાહનો ફેંસલો આવે ત્યાં સુધી જે મુશ્કેલીઓ પણ દીન (ધર્મ)ના પ્રચાર-પ્રસારના માર્ગમાં સામે આવે, તેને ધૈર્યથી સહન કરતા જાઓ અને એ અધીરાઈથી બચો, જે પયગંબર હઝરત યૂનુસ (અલૈ.) માટે અજમાયશનું કારણ બની હતી.

أَيَّاهَا or

(٢٨) سُورَةُ الْقَلَمِ مَكِّيَّةٌ (٢)

رُكُوعًا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نَ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ١ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ
 بِمَجْنُونٍ ٢ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ٣ وَ
 إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ٤ فَسُبُّصِرْ وَيُبَّصْرُونَ ٥
 بِأَبْئِكُمُ الْمَفْتُونُ ٦ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ صَلَّى
 عَنْ سَبِيلِهِ ٧ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ٨ فَلَا تُطِعْ
 الْمُكَذِّبِينَ ٩ وَدُّوْا لَوْ تَدْرَهْنُ فَيُدْهِنُونَ ١٠ وَلَا
 تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ١١ هَتَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ١٢
 مَتَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ١٣ عُثْلٍ بَعْدَ ذَرِكٍ
 زَيْمٍ ١٤ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ١٥ إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ
 آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ١٦ سَنَسِفُهُ عَلَى
 لُحْرُطُمٍ ١٧ إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ
 إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرُنَّهَا مُصْبِحِينَ ١٨ وَلَا يَسْتَشْنُونَ ١٩
 نَطَافٍ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ٢٠
 فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ٢١ فَتَنَادُوا مُصْبِحِينَ ٢٢
 أَنْ اعْدُوا عَلَيَّ حَرْثِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ طَرْمِيزِينَ ٢٣
 فَأَنطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ ٢٤ أَنْ لَا يَدُ حُلَّتْهَا
 الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينُ ٢٥ وَوَعَدُوا عَلَى حَرْدٍ قَدِيرِينَ ٢٦

૬૮. સૂર: અલ-કલમ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૫૨)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) નૂન ! સોગંદ છે કલમના અને એ વસ્તુના જેને લખનારા લખી રહ્યા છે, ^(૧) (૨) તમે પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપાથી ઉન્માદી નથી. ^(૨) (૩) અને હકીકતમાં તમારા માટે એવો બદલો છે, જેનો કમ કદી સમાપ્ત થવાનો નથી. ^(૩) (૪) અને નિ:શંક, તમે નૈતિકતાના ઉચ્ચ દરજ્જા પર છો. ^(૪) (૫) ટૂંક સમયમાં જ તમે જોઈ લેશો અને તેઓ પણ જોઈ લેશે (૬) કે તમારામાંથી કોણ ઉન્માદગ્રસ્ત છે. (૭) તમારો રબ એ લોકોને પણ સારી રીતે જાણે છે, જેઓ તેના માર્ગથી ભટકેલા છે અને એ જ તેમને પણ સારી રીતે જાણે છે, જેઓ સન્માર્ગ પર છે. (૮) તેથી તમે આ ખોટું ઠેરવનારાઓના દબાણમાં કદાપિ ન આવો. (૯) આ લોકો તો ઈચ્છે છે કે થોડા તમે નરમ પડો, તો તેઓ પણ નરમ પડે. ^(૫) (૧૦) કદાપિ ન દબાશો કોઈ એવી વ્યક્તિથી, જે ખૂબ સોગંદો ખાનાર હીન માણસ છે, (૧૧) મહેણાં મારે છે, ચાડી ખાતો ફરે છે, (૧૨) ભલાઈથી રોકે છે, અત્યાચાર અને અતિરેકમાં હદ ઓળંગી જનારો છે, મોટો દુરાચારી છે, (૧૩) કૂર છે, અને બધા દુર્ગુણોની સાથે નીચ છે, (૧૪) એ કારણે કે તે ખૂબ ધન-સંપત્તિ અને સંતાનો ધરાવે છે. ^(૬) (૧૫) જ્યારે અમારી આયતો તેને સંભળાવવામાં આવે છે તો કહે છે આ તો જૂના જમાનાની વાર્તાઓ છે. (૧૬) ટૂંક સમયમાં અમે તેની સૂંઢ પર ડામ આપીશું. ^(૭)

(૧૭) અમે આમને (અર્થાત્ મક્કાવાસીઓને) એ જ રીતે પરીક્ષામાં નાખ્યા છે, જે રીતે એક બગીચાના માલિકોને પરીક્ષામાં નાખ્યા હતા, જ્યારે તેમણે સોગંદ ખાધા કે વહેલી પરોઢે અવશ્ય તેઓ પોતાના બગીચાના ફળ તોડશે (૧૮) અને તેઓ આવું ન થવાની કોઈ આશા કરી રહ્યા ન હતા. ^(૮) (૧૯) રાત્રે જ્યારે તેઓ સૂતા પડ્યા હતા કે તમારા રબ તરફથી એક આફત એ બગીચા પર ફરી વળી (૨૦) અને તેની દશા એવી થઈ ગઈ જાણે વાઢેલી ફસલ હોય ! (૨૧) સવારે એ લોકોએ એક-બીજાને પોકાર્યા (૨૨) કે જો ફળ તોડવા હોય તો સવારે જ પોતાની ખેતી તરફ નીકળી પડો. (૨૩) આમ, તેઓ ચાલી નીકળ્યા અને પરસ્પર ચુપકે-ચુપકે કહેતા જતા હતા (૨૪) કે આજે કોઈ ગરીબ-વંચિત તમારા બગીચામાં આવી ન જાય. (૨૫) તેઓ કંઈ પણ ન આપવાનો નિર્ણય કરીને સવારે જલ્દી-જલ્દી ત્યાં એવી રીતે ગયા જાણે કે તેઓ (ફળ તોડવા માટે) સમર્થ છે.

૧. તફસીરના ઈમામ મુજાહિદ કહે છે કે આનાથી તાત્પર્ય એ કલમ છે, જેનાથી ઝિક, અર્થાત્ કુર્આન લખવામાં આવી રહ્યું હતું. આનાથી આપોઆપ એ નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે એ વસ્તુ જે લખવામાં આવી રહી હતી તેનાથી અભિપ્રેત કુર્આન-મજીદ છે.

૨. અહીં સંબોધન દેખીતી રીતે અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.ને છે, પરંતુ વાસ્તવમાં ઉદ્દેશ્ય મક્કાના કાફિરો (અધર્મિઓ)ને તેમના જૂઠા આશ્વેપનો જવાબ આપવાનો છે કે તેઓ આપ સલ્વ.ને 'મજનૂન' (ઉન્માદી) ઠેરવતા હતા. અર્થ એ છે કે આ કુર્આન જે વહીના લહિયાઓના હસ્તે લખવામાં આવી રહ્યું છે તે સ્વયં પોતાની જગ્યાએ તેમના જૂઠા આશ્વેપના ખંડન માટે પર્યાપ્ત છે.

فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ ۝ بَلْ نَحْنُ
 مَحْرُومُونَ ۝ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا
 تُسَبِّحُونَ ۝ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝
 فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَذَّذُونَ ۝ قَالُوا
 يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝ عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا
 خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ۝ كَذَلِكَ
 الْعَذَابُ ۝ وَالْعَذَابُ الْآخِرُ أَكْبَرُ مَلَوْ كَانُوا
 يَعْلَمُونَ ۝ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتِ
 النَّعِيمِ ۝ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ۝
 مَا لَكُمْ مِنْ شَيْءٍ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ۝ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ
 تَدْرُسُونَ ۝ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ۝ أَمْ لَكُمْ
 آيَاتٌ عَلَيْنَا بِالْعِلْمِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۝ إِنَّ لَكُمْ
 لَمَا تَحْكُمُونَ ۝ سَأَلَهُمْ آيَهُمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ۝
 أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ ۝ فليأتوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا
 صَادِقِينَ ۝ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ
 إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ۝ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ
 تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۝ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ
 وَهُمْ سَالِمُونَ ۝ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا
 الْحَدِيثِ ۝ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ۝

وقيل لا زفر - ١٢٠

١٢٠

مائل ٧

(૨૬) પરંતુ જ્યારે બગીચાને જોયો તો કહેવા લાગ્યા, “અમે રસ્તો ભૂલી ગયા છીએ, (૨૭) — નહીં, બલ્કે અમે વંચિત રહી ગયા.” (૨૮) તેમનામાંથી જે સૌથી સારો માણસ હતો, તેણે કહ્યું, “મેં તમને કહ્યું ન હતું કે તમે તસ્ખીહ (મહિમાગાન) કેમ કરતા નથી?”^(૯) (૨૯) તેઓ બોલી ઊઠ્યા, “પવિત્ર છે અમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) ! વાસ્તવમાં અમે ગુનેગાર હતા.” (૩૦) પછી તેમનામાંથી પ્રત્યેક બીજાને દોષ દેવા લાગ્યો. (૩૧) છેવટે તેમણે કહ્યું, અફસોસ છે અમારી હાલત પર ! નિ:શંક, અમે વિદ્રોહી થઈ ગયા હતા. (૩૨) શક્ય છે કે અમારો રબ અમને બદલામાં આનાથી વધુ સારા બગીચા પ્રદાન કરે. અમે અમારા રબ સામે રજૂ થઈએ છીએ.” (૩૩) આવી હોય છે યાતના ! અને આખિરત (પરલોક)ની યાતના આનાથી પણ મોટી છે. કદાચ આ લોકો જાણતા હોત. (રુકૂઅ-૧)

(૩૪) નિશ્ચિતપણે^(૧૦) અલ્લાહથી ડરનારા લોકો માટે તેમના રબ પાસે ને’મતો (બક્ષિસો)થી ભરેલી જમતો છે. (૩૫) શું અમે આજ્ઞાંકિતોની હાલત ગુનેગારો જેવી કરી દઈએ ? (૩૬) તમને શું થઈ ગયું છે, તમે કેવા નિર્ણયો કરો છો ? (૩૭) શું તમારા પાસે કોઈ પુસ્તક છે, ^(૧૧) જેમાં તમે આ વાંચતા હોવ, (૩૮) કે તમારા માટે અવશ્ય ત્યાં તે જ બધું છે જે તમે પોતાના માટે પસંદ કરો છો ? (૩૯) કે પછી શું તમારા માટે કયામતના દિવસ સુધી અમારા પર કેટલાક કરારો કે પ્રતિજ્ઞાઓના બંધન છે કે તમને એ જ બધું મળશે, જેનો તમે નિર્ણય કરો ? (૪૦) એમને પૂછો, તમારામાંથી કોણ આની બાંહેધરી લે છે ? (૪૧) કે પછી એમના ઠરાવેલા કેટલાક ભાગીદારો છે (જેમણે આની જવાબદારી લીધી હોય ?) આ વાત છે, તો લાવે પોતાના એ ઠરાવેલા ભાગીદારોને, જો આ લોકો સાચા છે.

(૪૨) જે દિવસે કઠિન સમય આવી પડશે અને લોકોને સિજદો કરવા માટે બોલાવવામાં આવશે, તો આ લોકો સિજદો કરી શકશે નહીં, (૪૩) એમની નજરો નીચી હશે, અપમાન તેમના પર છવાઈ રહ્યું હશે. આ લોકો જ્યારે સ્વસ્થ અને તંદુરસ્ત હતા તે વખતે એમને સિજદા માટે બોલાવવામાં આવતા હતા (અને આ લોકો ઈન્કાર કરતા હતા).

(૪૪) તો હે નબી સલ્વ.! તમે આ વાણીનો ઈન્કાર કરનારાઓનો મામલો મારા પર છોડી દો. અમે એવી રીતે એમને કમશ: વિનાશ તરફ લઈ જઈશું કે એમને ખબર પણ નહીં પડે.

૩. અર્થાત્, આપ સલ્વ. માટે એ વાત પર અપાર અને અનંત અજ (બદલો) છે કે આપ સલ્વ. અલ્લાહના બંદાઓના માર્ગદર્શન માટે જે કોશિશો કરી રહ્યા છે તેના જવાબમાં આપને એવી-એવી પીડાદાયક વાતો સાંભળવી પડી રહી હતી અને તેમ છતાં પણ આપ પોતાના આ કર્તવ્યને પૂરું કરતા જઈ રહ્યા છે.

૪. અર્થાત્, કુર્આન ઉપરાંત આપ સલ્વ. નું ઉચ્ચ ચરિત્ર પણ એ વાતનો સ્પષ્ટ પુરાવો છે કે કાફિરો આપ સલ્વ. પર દીવાના હોવાનો જે આક્ષેપ લગાવી રહ્યા છે તે તદ્દન જૂઠું છે, કેમ કે ચરિત્રની ઉચ્ચતા અને દીવાનાપણું બંને એક જગ્યાએ ભેગા થઈ શકતા નથી.

૫. અર્થાત્, તમે ઈસ્લામના પ્રચાર-પ્રસારમાં થોડાક ઢીલા પડી જાઓ તો તેઓ પણ વિરોધમાં થોડીક નરમી અપનાવી લે, અથવા તમે તેમની પથભ્રષ્ટતાઓમાં છુટછાટ મૂકીને પોતાના દીન (ધર્મ)માં થોડોક ફેરફાર કરવા માટે તૈયાર થઈ જાઓ તો તેઓ તમારા સાથે સુલેહ-સમાધાન કરી લે.

وَأَمَلِي لَهُمْ وَإِنْ كَيْدِي مَتِينٌ ۝ أَمْ تَسْأَلُهُمْ اجْرًا
 فَهُمْ مِنْ مَّغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ۝ أَمْ عِنْدَ هُمْ الْغَيْبُ
 فَهُمْ يَكْتُبُونَ ۝ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ
 كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ۝ لَوْلَا
 أَنْ تَدْرَكَهُ نِعْمَةٌ مِّنْ رَبِّهِ لَكُنَّ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ
 مَذْمُومٌ ۝ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ۝
 وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ
 لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ۝
 وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۝

وقعت لازمه

منزل ٧

الزَّيْنَبِ

(૪૫) હું આમને ઢીલ આપી રહ્યો છું. મારી ચાલ ખૂબ જબરજસ્ત છે. (૪૬) શું તમે એમનાથી કોઈ બદલો માગી રહ્યા છો કે આ લોકો આ દંડના બોજ હેઠળ દબાઈ રહ્યા છે? (૪૭) શું એમના પાસે અદૃશ્યનું જ્ઞાન છે, જેને આ લોકો લખી રહ્યા હોય? (૪૮) ભલે, પોતાના રબનો ફેંસલો આવે ત્યાં સુધી ધૈર્યથી કામ લો અને માછલીવાળા (યૂનુસ અલૈ.) જેવા ન થઈ જાઓ, ^(૧૨) જ્યારે તેણે પોકાર કરી હતી અને તે શોકાતુર હતો. (૪૯) જો તેના રબની કૃપા તેના સાથે ન હોત, તો તે નિંદિત ઠરીને સપાટ મેદાનમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો હોત. (૫૦) અંતે, તેના રબે તેને પસંદ કરી લીધો અને તેને સદાચારી બંદાઓમાં સામેલ કરી લીધો.

(૫૧) જ્યારે આ ઈન્કાર કરનારાઓ બોધ-વાણી (કુર્આન) સાંભળે છે, તો તમને એવી નજરોથી જુએ છે જાણે તમારા કદમ ઉખાડી દેશે અને કહે છે કે આ ચોક્કસ દીવાનો (ઉન્માદી) છે, (૫૨) જો કે આ તો સમગ્ર જગતવાસીઓ માટે શિખામણ છે. (રુકૂઅ-૨)

૬. આ વાક્યનો સંબંધ ઉપરના વાર્તા-કથથી પણ હોઈ શકે છે અને પછીના વાક્યથી પણ. પહેલી સ્થિતિમાં અર્થ એ થશે કે આવા વ્યક્તિનું દબાણ એટલા માટે ન સ્વીકારો કે તે ખૂબ ધનવાન અને સંતાનો ધરાવે છે. બીજી સ્થિતિમાં અર્થ એ થશે કે ખૂબ ધનવાન અને સંતાનોવાળો હોવાના કારણે તે ધમંડી થઈ ગયો છે, જ્યારે અમારી આપતો તેને સંભળાવવામાં આવે છે તો કહે છે કે આ અગાઉના સમયોની વાર્તાઓ છે.
૭. કેમ કે તે પોતાને મોટા નાકવાળો સમજતો હતો, તેથી તેના નાકને સૂંઢ કહેવામાં આવેલ છે, અને નાક પર કામ આપવાથી તાત્પર્ય અપમાન છે. અર્થાત્ અમે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)માં તેને એવો અપમાનિત અને તિરસ્કૃત કરીશું કે અનંત સુધી આ કલંક તેનો પીછો નહીં છોડે.
૮. અર્થાત્, તેમને પોતાના શક્તિ-સામર્થ્ય અને સત્તા પર એટલો ભરોસો હતો કે સોગંદ ખાઈને નિઃસંકોચ કહી દીધું કે અમે આવતી કાલે અવશ્ય બગીચાના ફળ તોડીશું અને એ કહેવાની તેઓ કોઈ જરૂરત નહોતા અનુભવતા કે જો અલ્લાહે ઈચ્છ્યું તો અમે આ કામ કરીશું.
૯. અર્થાત્, અલ્લાહને યાદ કેમ નથી કરતા? શા માટે એ વાત ભૂલી ગયા છો કે ઉપર પવિત્ર પાલનહાર મોજૂદ છે?
૧૦. મક્કાના મોટા-મોટા સરદારો મુસલમાનોને કહેતા હતા કે અમને આ નેમતો (કૃપાઓ) જે દુનિયામાં મળી રહી છે તે અલ્લાહના અમારા પ્રિય અને માન્યતા-પ્રાપ્ત હોવાની નિશાની છે, અને તમે જે દુર્દેશમાં ગ્રસ્ત છો તે એ વાતની દલીલ છે કે તમારા પર અલ્લાહનો પ્રકોપ છે. તેથી જો કોઈ આખિરત (પરલોક) આવશે તો પણ, જેમ કે તમે કહો છો, તો અમે ત્યાં પણ મોજ-મજા કરીશું અને અઝાબ (યાતના) તમારા પર થશે, ન કે અમારા પર. આનો જવાબ આ આયતમાં આપવામાં આવ્યો છે.
૧૧. અર્થાત્, અલ્લાહ તુઆલાએ મોકલેલ ગ્રંથ.
૧૨. અર્થાત્, હઝરત યૂનુસ અલૈ.ની જેમ અધૈર્યતાથી કામ ન લો, જેમને તેમના અધૈર્યના જ કારણે માછલીના પેટમાં પહોંચાડી દેવામાં આવ્યા હતા.

૬૯. અલ-હાક્કા

પરિચય

નામ :

સૂર:ના પહેલા જ શબ્દ ‘અલ-હાક્કા’ (ઘટિત થઈને રહેવાવાળી)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:ના વિષયો પરથી જણાય છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે અલ્લાહના પયગંબર (સલ્લ.) પ્રત્યે વિરોધે હજુ ઉગ્ર રૂપ ધારણ કર્યું ન હતું.

વિષય અને ચર્ચા :

આયાત-૧ થી ૩૮ સુધી આખિરત (પરલોક)નું વર્ણન છે અને આગળ સૂર:ના અંત સુધી કુર્આનના અલ્લાહ તરફથી અવતરિત થયા હોવા અંગે અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સાચા રસૂલ (ઈશદૂત) હોવાનો ઉલ્લેખ છે. સૂર:ના પ્રથમ ભાગ (રુકૂઅ)નો આરંભ એ વાતથી થાય છે કે કયામતનું આવવું અને આખિરતનું ઘટિત થવું એક એવી વાસ્તવિકતા છે, જે જરૂર સામે આવીને રહેશે. પછી આયાત-૪ થી ૧૨ સુધીમાં એ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે અગાઉ જે જાતિઓએ પણ આખિરતનો ઈન્કાર કર્યો છે તે છેવટે અલ્લાહની યાતનામાં ગ્રસ્ત થઈને જ રહી છે. તે પછી આયાત-૧૭ સુધી કયામત (પ્રલય)નું ચિત્ર પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે કે તે કેવી રીતે ઘટિત થશે. પછી આયાત-૧૮ થી ૩૭ સુધી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે દિવસે તમામ મનુષ્યો પોતાના રબ (પ્રભુ- પાલનહાર)ની અદાલતમાં ઉપસ્થિત થશે, જ્યાં તેમનું કોઈ રહસ્ય કે ભેદ છૂપો રહેશે નહીં. દરેકની કર્મનોંધ તેના હાથમાં આપી દેવામાં આવશે. સદાચારી લોકો પોતાનો હિસાબ ચોખ્ખો અને દોષરહિત જોઈને ખુશ થઈ જશે અને તેમના હિસ્સામાં જન્મતનું શાશ્વત સુખ અને આનંદ આવશે. આનાથી વિપરીત જે લોકોએ ન અલ્લાહના અધિકારોને માન્યા અને ન તેના બંદાઓના હક્ક અદા કર્યા, તેમને અલ્લાહની પકડથી બચાવનાર કોઈ નહીં હોય અને તેઓ જહન્નમ (નર્ક)ની યાતનામાં ગ્રસ્ત થઈ જશે. સૂર:ના બીજા ભાગ (આયાત-૩૮ થી સૂર:ના અંત સુધી)માં મક્કાના કાફિરોને ઉદ્દેશીને ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે તમે આ કુર્આનને એક કવિ અને જ્યોતિષના બોલ કહો છો, જ્યારે કે આ અલ્લાહે અવતરિત કરેલી વાણી છે, જે એક પ્રતિષ્ઠિત રસૂલ (ઈશદૂત)ના મુખેથી ઉચ્ચારિત થઈ રહી છે. રસૂલને આ

વાણીમાં પોતાના તરફથી એક શબ્દ વધારવાનો કે ઘટાડવાનો અધિકાર નથી. જો તે આમાં પોતાના મનથી ઘડી કાઢેલી કોઈ વસ્તુ સામેલ કરી દે તો અમે તેની ગણાની નસ કાપી નાખીએ.

اِيَّاهَا ٥٢

(٢٩) سُورَةُ الْعَاقَّةِ مَكِّيَّةٌ (٤٨)

رُكُوعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْعَاقَّةُ ١ مَا الْعَاقَّةُ ٢ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَاقَّةُ ٣

كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ٤ فَأَمَّا ثَمُودُ

فَأهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ٥ وَأَمَّا عَادٌ فَأهْلِكُوا بِرِيحِ

صُرَّصِرَاتٍ ٦ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمِينَةَ

أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى ٧ كَأَنَّهُمْ

أَعْجَازٌ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ٨ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ

بَاقِيَةٍ ٩ وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ

بِالْحَاطِئَةِ ١٠ فَعَصَوُا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً

رَابِيَةً ١١ إِنَّا لَنَّا طَعْنَا الْمَاءَ كَلْحَمَلِكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ١٢

لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذَكَّرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ١٣

فَإِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ١٤ وَحُمِلَتِ

الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ١٥

فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ١٦ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ

يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ١٧ وَالْمَلِكُ عَلَى أَرْجَائِبِهَا وَيَحْمِلُ

عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمِينَةٌ ١٨ يَوْمَئِذٍ

تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ١٩ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ

كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ٢٠ فَيَقُولُ هَذَا مَا آقَرُوكُنْتُ بِهِ ٢١

૬૯. સૂર: અલ-હાક્કા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૫૨)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) ઘટિત થઈને રહેવાવાળી !^(૧) (૨) શું છે તે ઘટિત થઈને રહેવાવાળી ? (૩) અને તમે શું જાણો કે તે શું છે ઘટિત થઈને રહેવાવાળી ? (૪) સમૂદ અને આદે તે એકાએક તૂટી પડનારી આપત્તિ^(૨)ને ખોટી ઠેરવી. (૫) તો સમૂદને એક ભીષણ દુર્ઘટનાથી નષ્ટ કરવામાં આવ્યા, (૬) અને આદને એક ખૂબ જ તીવ્ર તોફાની આંધીથી નષ્ટ કરવામાં આવ્યા. (૭) અલ્લાહે તેને લગાતાર સાત રાત્રિઓ અને આઠ દિવસો તેમના ઉપર છવાયેલી રાખી. (તમે ત્યાં હોત, તો) જોયું હોત કે તેઓ ત્યાં એવી રીતે પટકાયેલા પડ્યા છે જાણે તેઓ ખજૂરીઓના ક્ષીણ થડ હોય ! (૮) હવે શું તેમનામાંથી કોઈ તમને બાકી બચેલો દેખાય છે ?

(૯) અને આ જ મોટા ગુનાનું આચરણ ફિરઝાન અને તેના પહેલાંના લોકોએ અને ઊલટ-પૂલટ થઈ જનારી વસ્તીઓએ કર્યું.^(૩) (૧૦) આ બધાએ પોતાના રબના રસૂલ (ઈશદૂત)ની વાત ન માની, તો તેણે તેમને ખૂબ જ સખતાઈથી પકડ્યા.

(૧૧) જ્યારે પાણીનું તોફાન હદ વટાવી ગયું,^(૪) તો અમે તમને નૌકામાં સવાર કરી દીધા હતા,^(૫) (૧૨) જેથી આ ઘટનાને તમારા માટે બોધપ્રદ યાદગાર બનાવી દઈએ અને યાદ રાખવાવાળા કાન તેની યાદ સુરક્ષિત રાખે.

(૧૩) પછી જ્યારે એક વખત સૂર (રક્ષાશિંગા)માં ફૂંક મારી દેવામાં આવશે (૧૪) અને ધરતી અને પર્વતોને ઉઠાવીને એક જ પ્રહારથી ચૂરેચૂરા કરી નાખવામાં આવશે, (૧૫) તે દિવસે એ ઘટિત થનાર ઘટના સામે આવી જશે. (૧૬) તે દિવસે આકાશ ફાટશે અને તેનું બંધન ઢીલું પડી જશે, (૧૭) ફરિશ્તાઓ તેના આજુબાજુ હશે અને આઠ ફરિશ્તાઓએ તે દિવસે તારા રબનું સિંહાસન (અર્શ) પોતાના ઉપર ઉઠાવીને રાખ્યું હશે.^(૬) (૧૮) તે દિવસે હશે, જ્યારે તમને લોકોને રજૂ કરવામાં આવશે. તમારું કોઈ રહસ્ય પણ છૂપું રહી જશે નહીં.

(૧૯) તે દિવસે જેની કર્મનોંધ તેના જમણા હાથમાં આપવામાં આવશે, તે કહેશે, “લો જુઓ, વાંચો મારી કર્મનોંધ.

૧. મૂળ ‘અલ-હાક્કા’ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ છે એ ઘટના જે અનિવાર્યપણે ઘટવાની છે. અર્થ એ છે કે તમે લોકો જેટલું ચાહો તેનો ઈન્કાર કરી લો, તે તો ઘટિત થઈને રહેવાની છે. તમારા ઈન્કારથી તેનું આવવું અટકી જવાનું નથી.
૨. કયામતને ઘટિત થઈને રહેવાવાળી કહ્યા પછી હવે તેના માટે આ બીજો શબ્દ તેની ભયાનકતાની કલ્પના અપાવવા માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે.
૩. તાત્પર્ય છે હઝરત લૂત અલૈ.ની કોમની વસ્તીઓ, જેને ઉપરતળે કરીને મૂકી દેવામાં આવી હતી.
૪. સંકેત છે હઝરત નૂહ અલૈ.ની વસ્તી પર આવેલ તોફાન તરફ.
૫. આમ તો નૌકામાં સવાર એ જ લોકોને કરવામાં આવ્યા હતા, જેઓ હજારો વર્ષ પહેલાં વીતી ચૂક્યા હતા, પરંતુ કેમ કે પછીના સમગ્ર માનવ-વંશો તેમના જ લોકોની સંતાનો છે, જેમને તે વખતે તોફાનથી બચાવી લેવામાં આવ્યા

إِنِّي كُنْتُ أَنِّي مُلِقِ حِسَابِيهِ ۖ فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ
 رَاضِيَةٍ ۖ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۖ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ۖ
 كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ
 الْغَالِيَةِ ۖ وَأَمَّا مَنْ أَوْتَىٰ كَثْبَهُ بِشِمَالِهِ ۖ
 فَيَقُولُ يَلَيْتَنِي لِمَ أُوتِيَٰ كَثْبِيهِ ۖ وَلَمْ أَدْرِ مَا
 حِسَابِيهِ ۖ يَلَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ۖ مَا
 آغَىٰ عَنِّي مَالِيهِ ۖ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيهِ ۖ
 خُدُوءُهُ فَغَلُوءُهُ ۖ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُوءُهُ ۖ ثُمَّ فِي
 سُلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ۖ
 إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ۖ وَلَا يَحْضُرُ
 عَلَا طَعَامِ الْمُسْكِينِ ۖ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُمْنًا
 حَمِيمٌ ۖ وَلَا طَعَامًا إِلَّا مِنْ غَسَلِينَ ۖ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا
 الْغَاطِطُونَ ۖ فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصَرُونَ ۖ وَمَا لَا
 تُبْصَرُونَ ۖ إِنَّهُ لَقَوْلِ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۖ وَمَا هُوَ
 بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُوْمَنُونَ ۖ وَلَا بِقَوْلِ
 كَاهِنٍ ۖ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ۖ تَنْزِيلٌ
 مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۖ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ
 الْأَقَاوِيلِ ۖ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۖ ثُمَّ
 لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۖ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ

(૨૦) હું સમજતો હતો કે મને અવશ્ય મારો હિસાબ મળવાનો છે.”^(૭) (૨૧) પછી તે મનગમતા આનંદમાં હશે, (૨૨) ઉચ્ચ દરજ્જાની જન્મત (સ્વર્ગ)માં, (૨૩) જેના ફળોના ઝૂમખાઓ લચી પડતા હશે. (૨૪) (આવા લોકોને કહેવામાં આવશે) આનંદથી ખાઓ અને પીઓ તમારા એ કર્મોના બદલામાં, જે તમે વીતી ગયેલા દિવસો દરમ્યાન કર્યાં છે.

(૨૫) અને જેની કર્મનોંધ તેના ડાબા હાથમાં આપવામાં આવશે, તે કહેશે, “કદાચ, મારી કર્મનોંધ મને આપવામાં આવી ન હોત (૨૬) અને હું ન જાણતો કે મારો હિસાબ શું છે !^(૮) (૨૭) કદાચ મારું એ જ મૃત્યુ (જે દુનિયામાં આવ્યું હતું) નિર્ણાયક હોત ! (૨૮) આજે મારું ધન, મારા કોઈ કામમાં ન આવ્યું. (૨૯) મારું બધું જ પ્રભુત્વ સમાપ્ત થઈ ગયું.”^(૯) (૩૦) આદેશ થશે, પકડો આને અને તેના ગળામાં તોક નાખી દો, (૩૧) પછી આને જહનમ (નર્ક)માં નાખી દો, (૩૨) પછી આને સિતેર હાથ લાંબી સાંકળમાં જકડી દો. (૩૩) આ મહિમાવાન અલ્લાહ પર ન ઈમાન લાવતો હતો, (૩૪) અને ન તો ગરીબોને ભોજન માટે પ્રોત્સાહિત કરતો હતો.^(૧૦) (૩૫) તેથી આજે અહીં તેના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવનાર ન કોઈ મિત્ર છે, (૩૬) અને ન જખ્મોના ધોવાણ સિવાય તેના માટે કોઈ ભોજન, (૩૭) જેને ગુનેગારો સિવાય કોઈ નથી ખાતું. (રુકૂઅ-૧)

(૩૮) તો નહીં,^(૧૧) હું સોગંદ ખાઉં છું એ વસ્તુઓના, જે તમે જુઓ છો (૩૯) અને એ વસ્તુઓના પણ, જે તમે જોતા નથી. (૪૦) આ એક પ્રતિષ્ઠિત રસૂલનું કથન છે. (૪૧) કોઈ કવિનું કથન નથી. તમે લોકો ભાગ્યે જ ઈમાન લાવો છો, (૪૨) અને ન આ કોઈ જ્યોતિષનું કથન છે. તમે લોકો ભાગ્યે જ વિચાર કરો છો. (૪૩) આ સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ તરફથી અવતરિત થયું છે. (૪૪) અને જો આણે (પયગંબરે) પોતે ઘડીને કોઈ વાત અમારાથી સંબંધિત કરી દીધી હોત, (૪૫) તો અમે એનો જમણો હાથ પકડી લેતા (૪૬) અને એના ગળાની ધોરી નસ કાપી નાખતા, (૪૭) પછી તમારામાંથી કોઈ

હતા. તેથી ફરમાવ્યું કે અમે તમને નોકામા સવાર કરાવી દીધા.

૬. આ આયત ‘મુતશાબિહાત’ (અસ્પષ્ટ અને ગભિર્ત અર્થ ધરાવતી આયતો)માંથી છે, જેનો અર્થ નિર્ધારિત કરવો મુશ્કેલ છે. આપણે ન તો એ જાણી શકીએ છીએ કે અર્શ (રાજ-સિંહાસન) શું વસ્તુ છે અને ન એ જ સમજી શકીએ છીએ કે કયામતના દિવસે આઠ ફરિશ્તાઓ દ્વારા તેને ઉઠાવવાની સ્થિતિ શું હશે. પરંતુ એ વાતની કોઈપણ રીતે કલ્પના કરી શકાય એમ નથી કે અલ્લાહ રાજ-સિંહાસન પર બેસેલો હશે અને આઠ ફરિશ્તાઓ તેને ‘અર્શ’ સહિત ઉઠાવેલ હશે. આયતમાં પણ એ કહેવામાં આવ્યું નથી કે તે વખતે અલ્લાહ તૃઆલા ‘અર્શ’ પર બેસેલો હશે અને આતે-બારી (સૂચ, ઈશર, પ્રભુ-પાલનહાર)ની જે કલ્પના આપણને કુર્આન-મજીદમાં આપવામાં આવી છે, તે પણ એ વિચાર કરવામાં બાધક છે કે તે શરીર અને દિશા અને સ્થાનથી પર હસ્તી કોઈ જગ્યાએ પ્રસ્થાપિત હોય અને કોઈ મખલૂક (સર્જન) તેને ઉઠાવે. તેથી પાછળ પડીને ખોજ-તપાસ કરીને તેનો અર્થ નિર્ધારિત કરવાની કોશિશ કરવી પોતાને ગુમરાહી (પથભ્રષ્ટતા)ના જોખમમાં નાખવું છે.

૭. અર્થાત્, તે પોતાના સૌભાગ્યનું કારણ એ બતાવશે કે તે દુનિયામાં આખિરત (પરલોક)થી બેપરવા ન હતો, બલ્કે એ સમજીને જીવન પસાર કરતો રહ્યો કે એક દિવસે તેણે અલ્લાહ સમક્ષ હાજર થવાનું છે અને પોતાનો હિસાબ આપવાનો છે.

૮. બીજો અર્થ આ આયતનો એ પણ થઈ શકે છે કે હું ક્યારેય એ જાણતો ન હતો કે હિસાબ વળી શું મુસીબત હોય છે ! મને ક્યારેય એ વિચાર સુઝાં આવ્યો ન હતો કે એક દિવસે મારે મારો હિસાબ પણ આપવો પડશે અને મારું

عَنْهُ خَجِرِينَ ٥٢ وَإِنَّهُ لَتَذْكُرَةَ الْمُنْتَقِينَ ٥٣

وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ٥٤ وَإِنَّهُ

لِحَسْرَةٍ عَلَيَّ الْكُفْرِينَ ٥٥ وَإِنَّهُ لِحَقِّ الْيَقِينِ ٥٦

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ٥٧

(અમને) આ કામથી રોકવાવાળું ન હોત. (૧૨) (૪૮) હકીકતમાં આ અલ્લાહનો ડર રાખનારાઓ માટે એક બોધ છે. (૪૯) અને અમે જાણીએ છીએ કે તમારામાંથી કેટલાક લોકો ખોટું ઠેરવનારા છે. (૫૦) આવા ઈન્કાર કરનારાઓ માટે આ નિશ્ચિતપણે પસ્તાવાનું કારણ છે. (૫૧) અને આ તદ્દન વિશ્વસનીય સત્ય છે. (૫૨) તો હે નબી સલ્લ.! પોતાના મહાન રબના નામની તરબીહ (મહિમાગાન) કરો. (રુકૂઅ-૨)

બધું કર્યું-કરાવ્યું મારા સામે મૂકી દેવામાં આવશે.

૯. અર્થાત્, દુનિયામાં જે શક્તિના જોરે હું અકડાઈ બતાવતો હતો તે અહીં સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે. હવે અહીં કોઈ માનું લરકર નથી, કોઈ મારો હુકમ માનવાવાળું નથી, હું એક વિવશ અને લાચાર બંદાની હેસિયતથી ઊભો છું, જે પોતાના બચાવ માટે કંઈ કરી શકતો નથી.
૧૦. અર્થાત્, પોતે કોઈ ગરીબને બોજન કરાવવાની વાત તો દૂર રહી, કોઈને એમ કહેવાનું પણ પસંદ કરતો ન હતો કે અલ્લાહના ભૂખ્યા બંદાઓને રોટી આપી દો.
૧૧. અર્થાત્, તમે લોકોએ જે કંઈ સમજી રાખ્યું છે વાત ખરેખર એ નથી.
૧૨. મૂળ હેતુ એ બતાવવાનો છે કે નબી સલ્લ. ને પોતાના તરફથી વહીમાં કોઈ વધારો-ઘટાડો કરવાનો અધિકાર નથી, અને જો તેઓ આવું કરે તો અમે તેમને કઠોર સજા આપીશું. પરંતુ આ વાતને એ શૈલીથી વર્ણવવામાં આવી છે, જેનાથી આંખોની સામે એ ચિત્ર ઉપસી આવે છે કે એક બાદશાહનો નિયુક્ત કરેલ અધિકારી તેના નામથી અનધિકૃત રીતે કે બદદાનતથી કોઈ ફેરફાર કરે, તો બાદશાહ તેનો હાથ પકડીને તેનું માથું કલમ કરી નાખે. કેટલાક લોકોએ આ આયતથી એ ખોટી દલીલ કરી છે કે જે વ્યક્તિ પણ નુબૂવત્ત (પયગંબરી)નો દાવો કરે તેના વદયની નસ કે ધોરીનસ જો અલ્લાહ ત્આલા તરફથી તાત્કાલિક કાપી નાખવામાં ન આવે, તો તે તેના નબી (પયગંબર)હોવાનો પુરાવો છે. જો કે આ આયતમાં જે વાત ફરમાવવામાં આવી છે તે સાચા નબી વિશે છે, નુબૂવત્તના જૂઠા દાવેદારો વિશે નથી. જૂઠા દાવેદારો તો નુબૂવત્ત જ નહીં, ખુદા (ઈશ્વર) હોવાનો પણ દાવો કરે છે અને ધરતી પર લાંબી મુદતો સુધી જોર-શોરથી ફરે છે. આ તેમની સગ્ચાઈનું કોઈ પ્રમાણ નથી.

૭૦. અલ-મઆરિજ પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ ત્રીજી આયતના શબ્દ 'ઝિલ્-મઆરિજ' (બુલંદીઓની સીડીઓનો માલિક)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના વિષયો તેની સાક્ષી છે કે આનું અવતરણ પણ લગભગ એ જ સંજોગોમાં થયું છે, જેમાં સૂર: અલ-હાક્કા અવતરિત થઈ હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં એ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને ચેતવણી અને શિખામણ આપવામાં આવી છે, જે કયામત અને આખિરત (પરલોક)ના સમાચારની મજાક ઉડાવતા હતા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને પડકાર કરી રહ્યા હતા કે જો તમે સાચા છો તો એ કયામત લઈ આવો, જેનાથી તમે અમને ડરાવો છો. આ સૂર:નું સમગ્ર પ્રવચન આ જ પડકારના જવાબમાં છે.

શરૂઆતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે માગવાવાળો યાતના માગે છે. તે યાતના ઈન્કાર કરનારાઓ પર જરૂર આવીને રહેશે. પરંતુ તે પોતાના સમય પર આવશે. તેથી આમના મજાક ઉડાવવા પર ધૈર્યથી કામ લો. આ લોકો તેને દૂર જુએ છે અને અમે તેને નજીક જોઈ રહ્યા છીએ. પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે કયામત, જેના વહેલા આવવાની માગણી આ લોકો મજાક અને રમત સમજીને કરી રહ્યા છે, તે કેવી કષ્ટદાયક વસ્તુ છે અને જ્યારે તે આવશે તો આ ગુનેગારોની હાલત કેવી ખરાબ થશે. આ પછી લોકોને સાવધાન કરવામાં આવ્યા છે કે તે દિવસે મનુષ્યોના ભાગ્યનો ફેંસલો સંપૂર્ણપણે તેમની ધારણા અને નૈતિક સ્વભાવ અને કર્મના આધારે કરવામાં આવશે. જે લોકોએ દુનિયામાં સત્યથી મોઢું ફેરવી લીધું છે તેઓ જહન્નમને પાત્ર ઠરશે અને જેમણે અહીં અલ્લાહની યાતનાનો ડર રાખ્યો છે, આખિરત (પરલોક)ને માની છે, સારા કર્મ અને સારા નૈતિક સ્વભાવથી પોતાને સુસજ્જ કરી રાખ્યા છે, તેમનું જન્મ (સ્વર્ગ)માં પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન હશે. અંતમાં મક્કાના એ કાફિરોને, જેઓ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને જોઈને આપની મજાક ઉડાવવા માટે ચારે બાજુથી તૂટી પડતા હતા, ચેતવવામાં આવ્યા છે કે જો તમે નહીં માનો, તો સર્વોચ્ચ અલ્લાહ

તમારા સ્થાને બીજા લોકોને લઈ આવશે અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને શિખામણ આપવામાં આવી છે કે આમની ઠક્કા-મશ્કરીની પરવા ન કરો. આ લોકો જો કયામતની ફજેતી જોવાનો દુરાગ્રહ રાખે છે, તો એમને પોતાની બેહુદી પ્રવૃત્તિઓમાં મગ્ન રહેવા દો, પોતાનું ખરાબ પરિણામ તેઓ પોતે જોઈ લેશે.

رُكُوعًا ٢

(٤٠) سُورَةُ الْمَعَارِجِ مَكِّيَّةٌ (٤٩)

آيَاتُهَا ٣٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ١ لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ
لَهُ دَافِعٌ ٢ مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ٣ تَعْرُجُ
الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ
خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ٤ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ٥
إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ٦ وَتَرَاهُ قَرِيبًا ٧ يَوْمَ
تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ٨ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ٩
وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ١٠ يُبْصَرُونَهُمْ طَيِّوْدٌ
الْمُجْرِمَ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابٍ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ١١
وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ١٢ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ ١٣
وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ١٤ ثُمَّ يُنْحِيهِ ١٥ كَلَّا ط
إِنَّهَا لَظَى ١٦ نَزَاعَةً لِّلشَّوْءِ ١٧ تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ
وَتَوَلَّى ١٨ وَجَمَعَ فَأَوْعَى ١٩ إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ
هَلُوعًا ٢٠ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ٢١ وَإِذَا مَسَّهُ
الْفَخْرُ مَنُوعًا ٢٢ إِلَّا الْمُصَلِّينَ ٢٣ الَّذِينَ هُمْ عَلَى
صَلَاتِهِمْ دَائِبُونَ ٢٤ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ
نَّعَلُومٌ ٢٥ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ٢٦ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ
بِیَوْمِ الدِّينِ ٢٧ وَالَّذِينَ هُمْ مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ

૭૦. સૂર: અલ-મઆરિજ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૪૪)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) માગવાવાળાએ અઝાબ (યાતના) માગ્યો છે, (એ અઝાબ) જે અવશ્ય ઘટિત થવાનો છે, (૨) કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) માટે છે, કોઈ તેને ટાળનાર નથી, (૩) એ અલ્લાહ તરફથી, જે બુલંદીઓની સીડીઓનો માલિક છે. (૪) ફરિશ્તાઓ અને રૂહ^(૧) તેના પાસે ચઢીને જાય છે^(૨) એક એવા દિવસે, જેનું પ્રમાણ પચાસ હજાર વર્ષ છે. ^(૩) (૫) તો હે નબી સલ્લ.! ધૈર્ય રાખો, શિષ્ટ ધૈર્ય. ^(૪) (૬) આ લોકો તેને દૂર સમજે છે (૭) અને અમે તેને નજીક જોઈ રહ્યા છીએ. (૮) (આ યાતના એ દિવસે આવશે,) જે દિવસે આકાશ પીગળેલી ચાંદી જેવું થઈ જશે^(૫) (૯) અને પર્વતો રંગબેરંગી પિંજેલા ઊન જેવા થઈ જશે, (૧૦) અને કોઈ ધનિષ્ટ મિત્ર પોતાના ધનિષ્ટ મિત્રને નહીં પૂછે, (૧૧) જ્યારે કે તેમને એક-બીજાને બતાવવામાં આવશે. અપરાધી ઈચ્છશે કે એ દિવસની યાતનાથી બચવા માટે પોતાની સંતાનને, (૧૨) પોતાની પત્નીને, પોતાના ભાઈને, (૧૩) પોતાના નિકટતમ પરિવારને જે તેને શરણ આપનાર હતો, (૧૪) અને ધરતી પરના સૌ લોકોને ક્રિદયા (મુક્તિ-દંડ)માં આપી દે અને આ ઉપાય તેને મુક્તિ અપાવી દે. (૧૫) કદાપિ નહીં. એ તો ભડકે બળતી આગની ઝાળ હશે, (૧૬) જે માંસ-ચામડીને ચાટી જશે, (૧૭) પોકારી-પોકારીને પોતાના તરફ બોલાવશે એ દરેક વ્યક્તિને, જેણે સત્યથી મોહું ફેરવ્યું અને પીઠ ફેરવી (૧૮) અને ધન એકઠું કર્યું અને સંભાળી-સંભાળીને રાખ્યું.

(૧૯) મનુષ્ય કાચા મનનો બનેલો છે, ^(૬) (૨૦) જ્યારે તેના પર મુસીબત આવે છે ત્યારે ગભરાઈ જાય છે, (૨૧) અને જ્યારે તેને સુખ-સંપત્તતા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે કંજૂસી કરવા લાગે છે. (૨૨) પરંતુ એ લોકો (આ દોષથી બચેલા છે) જેઓ નમાઝ પઢવાવાળા છે, (૨૩) જેઓ પોતાની નમાઝોની હંમેશા પાબંદી કરે છે, (૨૪-૨૫) જેમના ધનમાં માગવાવાળા અને વંચિતોનો એક નિશ્ચિત હક્ક છે, (૨૬) જેઓ બદલાના દિવસને સત્ય માને છે, (૨૭) જેઓ પોતાના રબની યાતનાથી ડરે છે,

૧. 'રૂહ'થી તાત્પર્યજિબ્રઈલ (અલે.) નામના ફરિશ્તા છે, અને ફરિશ્તાઓથી અલગ તેમનો ઉલ્લેખ તેમની મહાનતાના કારણે કરવામાં આવ્યો છે.
૨. આ વિષય 'મુતશાબિહાત' (ગર્ભિત વાતો)માંથી છે, જેનો અર્થ નિર્ધારિત કરી શકાતો નથી. આપણે ન તો ફરિશ્તાઓની હકીકતને જાણીએ છીએ, ન તેમના ચઢવાની સ્થિતિને સમજી શકીએ છીએ, ન એ વાત આપણી બુદ્ધિની પકડમાં આવી શકે છે કે તે સીડીઓ કેવી છે, જેના પર ફરિશ્તાઓ ચઢે છે અને અલ્લાહ તુઆલા વિશે પણ એ કલ્પના નથી કરી શકાતી કે તે કોઈ વિશિષ્ટ જગ્યાએ રહે છે, કેમ કે તેની જાત સમય અને સ્થાનની સીમાઓ અને બંધનોથી પર છે.
૩. સૂર: હજ, આયત-૪૭ અને સૂર: અસુ-સજદા, આયત-૫ માં એક હજાર વર્ષના એક દિવસનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, અને અહીં અઝાબ (યાતના)ની માંગણીના જવાબમાં અલ્લાહ તુઆલાના એક દિવસનું પ્રમાણ પચાસ હજાર વર્ષ બતાવવામાં આવેલ છે. અર્થ એ છે કે લોકો પોતાની બુદ્ધિ તેમજ વિચાર અને દષ્ટિની સંકુચિતતાના કારણે

مُشْفِقُونَ ۝ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَا مُونٍ ۝
 وَالَّذِينَ هُمْ لِغُرُوجِهِمْ حَفِظُونَ ۝ إِلَّا عَلَىٰ
 أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ
 مَلُومِينَ ۝ فَمَنْ ابْتغىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ
 الْعَادُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنِهِمْ وَعَهْدِهِمْ
 رَاعُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَتِهِمْ قَائِمُونَ ۝ وَ
 الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝ أُولَٰئِكَ
 فِي جَنَّةٍ مُّكْرَمُونَ ۝ فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا
 قَبْلَكَ مَهْطِعِينَ ۝ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ
 عِزِينَ ۝ أَيُّطَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةً
 نَّعِيمٍ ۝ كَلَّا ۖ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُونَ ۝ فَلَا
 أُقِيمُ رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ إِنَّا لَقَدِرُونَ ۝ عَلَىٰ
 أَنْ تُبَدَّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ ۖ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ۝
 فَذَرْنَاهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
 الَّذِي يُوعَدُونَ ۝ يَوْمَ يُخْرَجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ
 سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفَّضُونَ ۝ خَاشِعَةً
 أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذُلَّةٌ ۖ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي
 كَانُوا يُوعَدُونَ ۝

(૨૮) કેમ કે તેમના રબની યાતના એવી વસ્તુ નથી, જેનાથી કોઈ નિર્ભય હોય, (૨૯) જેઓ પોતાની ગુહ્યેન્દ્રિયોની રક્ષા કરે છે - (૩૦) સિવાય કે પોતાની પત્નીઓ અથવા પોતાની અધિકૃત સ્ત્રીઓના, જેમનાથી સુરક્ષિત ન રાખવામાં તેમના પર કોઈ દોષ નથી, (૩૧) અલબત્ત જેઓ આ ઉપરાંત બીજું કંઈ ઈચ્છે તેઓ જ હદ વટાવી જનારા છે - (૩૨) જેઓ પોતાની અમાનતોની રક્ષા કરે છે અને પોતાના વચનો અને વાયદાઓનું ધ્યાન રાખે છે, (૩૩) જેઓ પોતાની સાક્ષીઓમાં સચ્ચાઈ પર મક્કમ રહે છે (૩૪) અને જેઓ પોતાની નમાઝની રક્ષા કરે છે. (૩૫) આ લોકો સન્માનપૂર્વક જન્મત (સ્વર્ગ)ના બાગોમાં રહેશે. (રુકૂઅ-૧)

(૩૬-૩૭) તો હે નબી સલ્લ.! શું વાત છે કે આ ઈન્કાર કરનારાઓ જમણી અને ડાબી બાજુથી ટોળેટોળાં તમારા તરફ દોડતા આવી રહ્યા છે ?^(૭) (૩૮) શું આમાંથી પ્રત્યેક એ લાલચ રાખે છે કે તેને બક્ષિસોથી ભરપૂર જન્મતોમાં દાખલ કરી દેવામાં આવશે ? (૩૯) કદાપિ નહીં. અમે જે વસ્તુથી આમને પેદા કર્યા છે તેને આ પોતે જાણે છે. (૪૦) તો નહીં, હું સોગંદ ખાઉં છું પૂર્વ દિશાઓ અને પશ્ચિમ દિશાઓ^(૮)ના માલિકના ! અમને એનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત છે (૪૧) કે આમની જગ્યાએ આમનાથી સારા લોકો લઈ આવીએ અને કોઈ અમારા સામે બાજી લઈ જનાર નથી. (૪૨) તેથી આમને પોતાની બેહુદી વાતો અને પોતાના ખેલકૂદમાં પડ્યા રહેવા દો, ત્યાં સુધી કે આ લોકો પોતાના તે દિવસને પહોંચી જાય જેનો આમને વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે, (૪૩) જ્યારે આ લોકો પોતાની કબરોમાંથી નીકળીને એવી રીતે દોડતા જઈ રહ્યા હશે જાણે પોતાના દેવોની વેદીઓ તરફ દોડી રહ્યા હોય ! (૪૪) એમની આંખો ઝૂકેલી હશે, અપમાન તેમના પર છવાયેલું હશે. આ તે દિવસ છે, જેનો એમને વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે. (રુકૂઅ-૨)

અલ્લાહના મામલાઓને પોતાના સમયના માપદંડોથી માપે છે અને તેમને સો-પચાસ વર્ષની મુદત પણ ખૂબ લાંબી લાગે છે. પરંતુ અલ્લાહ તઆલાના ત્યાં એક-એક સ્કીમ હજાર-હજાર વર્ષ અને પચાસ-પચાસ હજાર વર્ષની હોય છે અને મુદત પણ માત્ર ઉદાહરણ-સ્વરૂપે છે.

૪. અર્થાત્, એવું ધૈર્ય, જે એક વિશાળ-દૃઢથી વ્યક્તિને યોગ્ય અને શોભાસ્પદ હોય.

૫. અર્થાત્, વારંવાર રંગ બદલશે.

૬. જે વાતને આપણે આપણી ભાષામાં એમ કહીએ છીએ કે, 'આ વાત વ્યક્તિના સ્વભાવમાં કે પ્રકૃતિમાં છે' અથવા 'આ 'માનવીની પ્રાકૃતિક નબળાઈ છે' તેને અલ્લાહ તઆલા આ રીતે વર્ણવે છે કે, 'માનવી આવો પેદા કરવામાં આવ્યો છે.'

૭. આ એ લોકોનો ઉલ્લેખ છે, જેઓ નબી સલ્લ.ના આમંત્રણ તથા પ્રચાર-પ્રસાર અને કુર્આનની તિલાવત (પઠન)નો અવાજ સાંભળીને મજાક ઉડાવવા અને કટાકો કરવા ચારે તરફથી દોડી આવતા હતા.

૮. પૂર્વ દિશાઓ અને પશ્ચિમ દિશાઓનો શબ્દ એટલા માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે વર્ષ દરમિયાન સૂર્ય દરરોજ એક નવા કોણથી ઊગે છે અને નવા કોણથી આથમે છે, ઉપરાંત ધરતીના વિભિન્ન ભાગો પર સૂર્ય જુદા-જુદા સમયમાં નિરંતર ઉદય અને અસ્ત થતો રહે છે. એ રીતે પૂર્વ અને પશ્ચિમ એક નહીં, બલકે ઘણી છે.

૭૧. નૂહ

પરિચય

નામ :

‘નૂહ’ આ સૂર:નું નામ પણ છે અને તેના વિષયની દૃષ્ટિએ તેનું શીર્ષક પણ, કેમ કે આમાં આરંભથી અંત સુધી પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)નો જ પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ પણ મક્કા-મુઅઝ્જમાના આરંભિક તબક્કામાં અવતરિત સૂર:ઓ પૈકી છે, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના આહવાન અને પ્રચાર સામે મક્કાના કાફિરોના વિરોધે મોટાભાગે ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરી લીધું હતું.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં હઝરત નૂહ (અલૈ.)નો પ્રસંગ માત્ર વાર્તા સંભળાવવા ખાતર વર્ણવવામાં આવ્યો નથી, બલ્કે આનો ઉદ્દેશ્ય મક્કાના કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને ચેતવવાનો છે કે તમે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) સાથે એ જ વલણ અપનાવી રહ્યા છો, જે હઝરત નૂહ (અલૈ.) સાથે તેમની કોમના લોકોએ અપનાવ્યું હતું. આ વલણનો જો તમે ત્યાગ નહીં કરો, તો તમારે પણ એ જ પરિણામ જોવું પડશે, જે તે લોકોએ જોયું હતું. પ્રથમ આયતમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે હઝરત નૂહ (અલૈ.)ને જ્યારે અલ્લાહે રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)ના પદ પર નિયુક્ત કર્યા હતા, તે વખતે કઈ સેવા એમને સોંપવામાં આવી હતી. આયત-૨ થી ૪ માં ટૂંકમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેમણે પોતાના આહવાનની શરૂઆત કઈ રીતે કરી અને પોતાની કોમના લોકો સામે કઈ વાત પ્રસ્તુત કરી. તે પછી ઘણા લાંબા સમય સુધી આહવાન અને પ્રચારના કષ્ટ ઉઠાવ્યા પછી જે અહેવાલ હઝરત નૂહ (અલૈ.)એ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની સેવામાં રજૂ કર્યો, તે આયત-૫ થી ૨૦ સુધીમાં વર્ણવવામાં આવ્યો છે. ત્યારપછી હઝરત નૂહ (અલૈ.)નું છેલ્લું નિવેદન આયત-૨૧ થી ૨૪માં નોંધવામાં આવ્યું છે, જેમાં તેઓ પોતાના રબને અરજ કરે છે કે આ કોમ મારી વાત નિશ્ચિતરૂપે રદ કરી ચૂકી છે. હવે સમય આવી ગયો છે કે આ લોકોને સન્માર્ગ પ્રાપ્ત કરવાના અવસરથી વંચિત કરી દેવામાં આવે. આ હઝરત નૂહ (અલૈ.) તરફથી કોઈ અર્પણનું પ્રદર્શન ન હતું, બલ્કે સૈકાઓ સુધી અત્યંત કઠિન પરિસ્થિતિઓમાં સત્યના પ્રચારનું કર્તવ્ય બજાવ્યા પછી જ્યારે તેઓ પોતાની કોમના લોકોથી સંપૂર્ણપણે નિરાશ થઈ ગયા, તો

તેમણે પોતાની ધારણા એ બાંધી કે હવે આ કોમને સન્માર્ગે આવવાની કોઈ શક્યતા બાકી રહી નથી. આ મત સર્વોચ્ચ અલ્લાહના પોતાના ફેંસલાને બરાબર અનુરૂપ હતો. તેથી તેના પછી તરત જ આયત-૨૫ માં કહેવામાં આવ્યું છે કે એ કોમ પર તેના કરતૂકોના કારણે અલ્લાહની યાતના અવતરિત થઈ. અંતિમ આયતોમાં હઝરત નૂહ (અલૈ.)ની એ દુઆ (પ્રાર્થના) પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે, જે તેમણે બરાબર યાતના અવતરિત થવાના સમયે પોતાના રબથી કરી હતી. આમાં તેઓ પોતાના માટે અને બધા જ ઈમાનવાળાઓ માટે મુક્તિની પ્રાર્થના કરે છે અને પોતાની કોમના કાફિરો વિશે અલ્લાહને નિવેદન કરે છે કે તેમનામાંથી કોઈને ધરતી પર વસવા માટે જીવિત છોડવામાં ન આવે, કેમ કે તેમનામાં હવે કોઈ ભલાઈ બાકી રહી નથી. તેમના વંશમાંથી જે પણ ઊઠશે, કાફિર (અધર્મી) અને દુરાચારી જ ઊઠશે. આ સૂર:નું અધ્યયન કરતી વખતે હઝરત નૂહ (અલૈ.)ના પ્રસંગની એ વિગતો દષ્ટિ સમક્ષ રહેવી જોઈએ, જે આના પહેલાં કુર્આન-મજીદમાં વર્ણવવામાં આવી ચૂકી છે. (જુઓ : અલ-આ'રાફ આ.૫૮-૬૪, યૂનુસ આ.૭૧-૭૩, હૂદ આ.૨૫-૪૮, અલ-મુઅમિનૂન આ.૨૩-૩૧, અશ્-શૂરા આ.૧૦૫-૧૨૨, અલ-અન્કબૂત આ.૧૪-૧૫, અસ્-સાફ્ફાત આ.૭૫-૮૨, અલ-કમર આ.૮-૧૬)

رُكُوعًا طَوِيلًا ٢

(٤١) سُورَةُ نُوحٍ مَكِّيَّةٌ (٤١)

آيَاتُهَا ٢٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ
 قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ١ قَالَ يَاقَوْمِ
 إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ٢ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ
 وَأَطِيعُوا ٣ يَعْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ
 أَجَلٍ مُّسَمًّى ٤ إِنْ أَجَلَ اللَّهُ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ م
 لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ٥ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي
 لَيْلًا وَنَهَارًا ٦ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ٧
 وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ
 فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا
 اسْتِكْبَارًا ٨ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا ٩ ثُمَّ إِنِّي
 أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ١٠ فَقُلْتُ
 اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ١١ يُرْسِلِ السَّمَاءَ
 عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ١٢ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَ
 يُجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ١٣ مَا لَكُمْ
 لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ١٤ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ١٥
 أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ١٦
 وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ١٧

وقف لازم

مائل ٧

૭૧. સૂર: નૂહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૨૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અમે નૂહને તેની કોમ તરફ મોકલ્યો (એ આદેશ સાથે) કે પોતાની કોમના લોકોને સચેત કરી દે એ પહેલાં કે તેમના પર એક દુઃખદાયી યાતના આવી જાય.

(૨) તેણે કહ્યું, “હે મારી કોમના લોકો ! હું તમારા માટે એક સ્પષ્ટ ચેતવણી આપનાર (પયગંબર) છું. (૩) (તમને બતાવું છું) કે અલ્લાહની બંદગી કરો અને તેનાથી ડરો અને મારી આજ્ઞાનું પાલન કરો. (૪) અલ્લાહ તમારા ગુનાઓને માફ કરી દેશે અને તમને એક નિશ્ચિત સમય સુધી બાકી રાખશે.”^(૧) હકીકત એ છે કે અલ્લાહનો નિયત કરેલ સમય જ્યારે આવી જાય છે તો પછી ટાળી શકાતો નથી.^(૨) કદાચ, તમને આનું જ્ઞાન હોય.”

(૫) તેણે^(૩) નિવેદન કર્યું, “હે મારા રબ ! મેં મારી કોમના લોકોને રાત અને દિવસ પોકાર્યા, (૬) પરંતુ મારા આ પોકારે તો તેમના પલાયનમાં જ વધારો કર્યો, (૭) અને જ્યારે પણ મેં તેમને બોલાવ્યા જેથી તું તેમને ક્ષમા કરી દે, તેમણે કાનોમાં આંગળા ખોરી દીધા (કોઈ વાત સાંભળવા તૈયાર જ ન થયા) અને પોતાના કપડાંથી મોઢાં ઢાંકી લીધા^(૪) અને પોતાના વર્તન પર દુરાગ્રહી બની ગયા અને મોટો ધમંડ કર્યો. (૮) પછી મેં તેમને હાંક-પોકાર કરીને આમંત્રણ આપ્યું. (૯) પછી મેં તેમને જાહેરમાં પણ સંદેશ પહોંચાડ્યો અને ચુપકે-ચુપકે પણ સમજાવ્યા. (૧૦) મેં કહ્યું, “પોતાના રબથી માફી માગો. નિ:શંક તે મોટો ક્ષમાશીલ છે. (૧૧) તે તમારા પર આકાશમાંથી ખૂબ વરસાદ વરસાવશે, (૧૨) તમને ધન અને સંતાન આપી નવાજશે, તમારા માટે બાગ પેદા કરશે અને તમારા માટે નહેરો વહેવડાવી દેશે. (૧૩) તમને શું થઈ ગયું છે કે અલ્લાહ માટે તમે કોઈ ગૌરવની આશા નથી રાખતા ?^(૫) (૧૪) જો કે તેણે ભિન્ન-ભિન્ન રીતે તમને બનાવ્યા છે.^(૬) (૧૫) શું તમે જોતા નથી કે અલ્લાહે કેવી રીતે સાત આકાશો એક-પર-એક બનાવ્યા (૧૬) અને તેમાં ચંદ્રને પ્રકાશ અને સૂર્યને દીપક બનાવ્યો ?

૧. અર્થાત્ જો તમે આ ત્રણ વાતો માની લીધી, તો તમને દુનિયામાં એ સમય સુધી જીવવાની મહેલત આપવામાં આવશે, જે અલ્લાહ તુઆલાએ તમારા પ્રાકૃતિક મૃત્યુ માટે નિશ્ચિત કરેલ છે.
૨. આ બીજા સમયથી તાત્પર્યએ સમય છે, જે અલ્લાહે કોઈ કોમ પર અઝાબ અવતરિત કરવા માટે નિર્ધારિત કરી દીધો હોય. આના વિશે જુદી-જુદી જગ્યાએ કુઅન-મજહદમાં એ વાત સ્પષ્ટતાપૂર્વક બતાવી દેવામાં આવી છે કે જ્યારે કોઈ કોમ માટે અઝાબના અવતરિત કરવાનો નિર્ણય લાગુ થઈ જાય છે, તે પછી તે ઈમાન પણ લઈ આવે તો તેને માફ કરવામાં આવતી નથી.
૩. વચ્ચે એક લાંબા કાળના ઈતિહાસને છોડીને હવે હઝરત નૂહ અલૈ.ની એ દુઆ (કે દરખાસ્ત) ટાંકવામાં આવી રહી છે, જે તેમણે પોતાની પયગંબરીના અંતિમ કાળમાં અલ્લાહ તુઆલા સમક્ષ પ્રસ્તુત કરી.
૪. મોઢું ઢાંકી દેવાનો આશય કાં તો એ હતો કે તેઓ હઝરત નૂહ અલૈ.ની વાત સાંભળવી તો દૂર રહ્યું, આપ અલૈ.નો ચહેરો પણ જોવાનું પસંદ કરતા ન હતા, અથવા તો પછી આ કૃત્ય તેઓ એટલા માટે કરતા હતા કે આપ અલૈ.ની સામેથી પસાર થતાં મોઢું છુપાવીને નીકળી જવાય અને એની નોબત જ ન આવવા દે કે આપ અલૈ. તેમને ઓળખીને તેમના સાથે વાતચીત કરવા લાગે.

وَاللَّهُ أَنْتَبِتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ۖ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ
 فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ۗ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ
 الْأَرْضَ بِسَاطًا ۖ لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ۖ
 قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ
 يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا ۖ وَمَكَرُوا
 مَكْرًا كَبِيرًا ۖ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا
 تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ
 وَنَسْرًا ۖ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا ۗ وَلَا تَزِدِ
 الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ۖ مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أُعْرِقُوا
 فَأَدْخَلُوا نَارًا ۗ فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ أَنْصَارًا ۖ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ
 الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ۖ إِنَّكَ إِنِ
 تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا
 كَفَّارًا ۖ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ
 بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَلَا تَزِدِ
 الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ۖ

(૧૭) અને અલ્લાહે તમને જમીનમાંથી અદ્ભૂત રીતે ઊગાડ્યા,^(૭) (૧૮) પછી તે તમને આ જ જમીનમાં પરત લઈ જશે અને આમાંથી એકાએક તમને કાઢીને ઊભા કરશે. (૧૯) અને અલ્લાહે ધરતીને તમારા માટે ફરસની જેમ પાથરી દીધી, (૨૦) જેથી તમે તેના અંદર ખુલ્લા માર્ગોમાં ચાલો.”(રુકૂઅ-૧)

(૨૧) નૂહે કહ્યું, “મારા રબ ! તેમણે મારી વાત રદ કરી દીધી અને એ (ધનવાનો)નું અનુસરણ કર્યું, જેઓ ધન અને સંતાન મેળવીને વધુ નિરાશ થઈ ગયા છે, (૨૨) આ લોકોએ ભારે છળકપટની જાળ ફેલાવી રાખી છે. (૨૩) એમણે કહ્યું, “કદાપિ ન છોડો પોતાના ઉપાસ્યોને, અને ન છોડો ‘વદ’ અને ‘સુવાઅ’ને અને ‘યગૂસ’ અને ‘યઊક’ને અને ‘નઝ્ન’ને.”^(૮) (૨૪) આ લોકોએ ઘણા લોકોને પથભ્રષ્ટ કર્યા છે અને તું પણ આ અત્યાચારીઓને પથભ્રષ્ટતા સિવાય કોઈ વસ્તુમાં ઉત્તરિત ન આપ.”^(૯)

(૨૫) પોતાના ગુનાઓના કારણે જ તેમને ગરકાવ કરી દેવામાં આવ્યા અને આગમાં ઝોંકી દેવામાં આવ્યા. પછી તેમણે પોતાના માટે અલ્લાહથી બચાવનાર કોઈ મદદગાર ન જોયો. ૨૬ અને નૂહે કહ્યું, “મારા રબ ! આ કાફિરો (અધર્મીઓ)માંથી ધરતી પર વસવાટ કરનાર બાકી ન છોડ. (૨૭) જો તે આમને છોડી દીધા, તો આ લોકો તારા બંદાઓને પથભ્રષ્ટ કરશે અને આમના વંશમાં જે પણ પેદા થશે તે દુરાચારી અને કફર ઈન્કાર કરનાર જ હશે. (૨૮) મારા રબ ! મને અને મારા માતા-પિતાને, અને એ દરેક વ્યક્તિને જે મારા ઘરમાં ઈમાનવાળાની હેસિયતથી દાખલ થયો છે, અને સૌ ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓને માફ કરી દે, અને અત્યાચારીઓ માટે વિનાશ સિવાય કોઈ વસ્તુમાં વધારો ન કર.”(રુકૂઅ-૨)

પ. અર્થ એ છે કે દુનિયાના નાના-નાના અચીરો અને સરદારો વિશે તો તમે એમ સમજો છો કે તેમની પ્રતિષ્ઠા વિરુદ્ધ કોઈ હરકત કરવી ખતરનાક છે, પરંતુ સૃષ્ટિના એક માત્ર અલ્લાહ વિશે તમે એ આશા નથી રાખતા કે એ પણ કોઈ પ્રતિષ્ઠિત અને ગૌરવશાળી-મહિમાવાન હસ્તી હશે, તેના વિરુદ્ધ વિદ્રોહ કરો છો, તેની ખુદાઈ (પ્રભુતા)માં બીજાઓને ભાગીદાર કરાવો છો અને તેના આદેશોનું ઉલ્લંઘન કરો છો અને તેનાથી તમને એ ભય નથી લાગતો કે તે તેની સજા આપશે.

૬. અર્થાત્, સર્જનના જુદા-જુદા ચરણો અને સ્વરૂપોથી પસાર કરીને તમને વર્તમાન સ્થિતિ પર લાવ્યો છે.

૭. અહીં ધરતીના પદાર્થોથી મનુષ્યના સર્જનને વનસ્પતિના ઊગવાની ઉપમા આપવામાં આવી છે. જે રીતે કોઈક સમયે આ ભૂ-ભાગ પર વનસ્પતિ ન હતી અને પછી અલ્લાહ તૃઆલાએ અહીં તેને ઊગાડી, એ જ રીતે એક સમય હતો જ્યારે ધરતી પર માનવીનું કોઈ અસ્તિત્વ ન હતું, પછી અલ્લાહ તૃઆલાએ અહીં તેનો વંશ ચલાવ્યો.

૮. હઝરત નૂહ અલૈ.ની કોમના ઉપાસ્યોમાંથી અહીં એ ઉપાસ્યોના નામ લેવામાં આવ્યા છે, જેમને પાછળથી આરબવાસીઓએ પણ પૂજવાનું શરૂ કરી દીધું હતું અને ઈસ્લામના આરંભ વખતે આરબ પ્રદેશમાં ઠેક-ઠેકાણે તેમના મંદિરો બનેલા હતા.

૯. હઝરત નૂહ અલૈ.ની આ બદ્દુઆ (શ્રાપ) કોઈ અર્થવાના કારણે ન હતી, બલ્કે આ બદ્દુઆ તે વખતે તેમની જાબલથી નીકળી હતી, જ્યારે સદીઓ સુધી પ્રચાર-પ્રસારનો હક્ક અદા કર્યા પછી તેઓ પોતાની કોમથી સંપૂર્ણપણે નિરાશ થઈ ચૂક્યા હતા.

૭૨. અલ-જિન્ન

પરિચય

નામ :

‘અલ-જિન્ન’ સૂર:નું નામ પણ છે અને તેના વિષયની દૃષ્ટિએ શીર્ષક પણ, કેમ કે આમાં જિન્નો દ્વારા કુર્આન સાંભળીને જવાનો તેમજ પોતાની કોમમાં ઈસ્લામનો પ્રચાર કરવાનો પ્રસંગ વિગતવાર વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

ઉત્તરાણકાળ :

બુખારી અને મુસ્લિમમાં હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પોતાના થોડાક સહાબ સાથે ઉકાઝના બજારમાં જઈ રહ્યા હતા. રસ્તામાં નખ્લા નામના સ્થળે આપ (સલ્લ.)એ ફજ (પરોઢ)ની નમાઝ પઢાવી. તે વખતે જિન્નોનું એક જૂથ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યું હતું. કુર્આન-પઠનનો અવાજ સાંભળીને તે થોભી ગયું અને ધ્યાનથી કુર્આન સાંભળતું રહ્યું. આ જ પ્રસંગનું વર્ણન આ સૂર:માં કરવામાં આવ્યું છે. મોટાભાગના વિવરણકર્તાઓએ આ રિવાયતના આધારે એમ સમજી લીધું છે કે આ નબી (સલ્લ.)ના તાઈફ-પ્રવાસની પ્રસિદ્ધ ઘટના છે. પરંતુ આ અનુમાન ઘણા કારણોથી સાચું નથી. તાઈફના એ પ્રવાસમાં જિન્નો દ્વારા કુર્આન સાંભળવાની જે ઘટના બની હતી તે ઘટના સૂર: અહકાફ આયાત-૨૯ થી ૩૨માં વર્ણવવામાં આવી છે. તે આયતો પર એક દૃષ્ટિ નાખવાથી જણાઈ જાય છે કે તે વખતે જે જિન્નો કુર્આન સાંભળીને ઈમાન લાવ્યા હતા, તેઓ પહેલાંથી હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને પહેલાંના આકાશી ગ્રંથો પર ઈમાન રાખતા હતા. તેનાથી વિપરીત આ સૂર:ની આયાત ૨-૭માં સ્પષ્ટ જાહેર થાય છે કે આ પ્રસંગે કુર્આન સાંભળનારા જિન્નો મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) અને આબિરત અને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)નો ઈન્કાર કરનારાઓમાંથી હતા. એટલે ખરી વાત એ છે કે સૂર: અહકાફ અને સૂર:જિન્નમાં એક જ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં નથી આવ્યો, બલકે આ બંને ઘટનાઓ જુદી-જુદી છે. સૂર: અહકાફમાં જે ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે ૧૦ નબવીમાં તાઈફ-પ્રવાસમાં બની હતી અને આ સૂર:ની આયાતો ૮-૧૦ પર વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે આ બીજો બનાવ નુબૂવતના આરંભિક-કાળનો જ હોઈ શકે છે.

જિન્નની વાસ્તવિકતા :

જ્યાં સુધી કુર્આનનો સંબંધ છે, તેમાં એક જગ્યાએ નહીં, ઘણી જગ્યાએ જિન્ન

અને મનુષ્યનો ઉલ્લેખ એ રીતે કરવામાં આવ્યો છે કે આ બે તિન્ન પ્રકારની મખ્લૂકો (સર્જનો) છે. ઉદાહરણાર્થ જૂઓ, અલ-અઅરાફ આ. ૩૮, હૂદ આ. ૧૧૮, હા-મીમ સજદહ આ. ૨૫ અને ૨૯, અહ્કાફ આ. ૧૮, ઝારિયાત આ. ૫૬, નાસ આ. ૬ અને આખી સૂર: રહ્માન, અલ-આરાફ આ. ૧૨ અને અલ-હિજૂર આ. ૨૬-૨૭માં સ્પષ્ટ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્યનું સર્જન જે તત્વથી થયું છે તે માટી છે અને જીનોનું સર્જન જે તત્વથી થયું છે તે છે આગ. સૂર: અલ-હિજૂર આ. ૨૭માં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે જીનોને મનુષ્યથી પહેલાં પેદા કરવામાં આવ્યા હતા. સૂર: અલ-આરાફ આ. ૨૭માં સાફ શબ્દોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જીનો મનુષ્યોને જોઈ શકે છે, પરંતુ મનુષ્યો તેમને નથી જોતા. અલ-હિજૂરની આ. ૧૬-૧૮, અસ્-સાફ્ફાત આ. ૬-૧૦ અને અલ-મુલ્ક આ. ૫ માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે જીનો આમ તો ઉચ્ચ-લોક તરફ ઉડ્ડયન કરી શકે છે, પણ એક સીમાથી આગળ જઈ શકતા નથી. અલ-બકરહ આ. ૩૦-૩૪ અને સૂર: કહ્ફ આ. ૫૦ થી જણાય છે કે ધરતીની ખિલાફત (શાસનાધિકાર) અલ્લાહે મનુષ્યને આપેલ છે અને મનુષ્ય જીનો કરતાં શ્રેષ્ઠ સર્જન છે. કુર્આન એ પણ બતાવે છે કે જિન્ન મનુષ્યની જેમ સ્વતંત્ર અધિકાર-પ્રાપ્ત સર્જન છે અને જીનોને આજ્ઞાપાલન અને અવજ્ઞા તથા કુફ અને ઈમાનનો એવો જ અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે, જેવો મનુષ્યને આપવામાં આવ્યો છે. કુર્આન-મજ્દહમાં આ પ્રકારની બીજી ઘણી વાતો જીનો વિશે વર્ણવવામાં આવેલ છે. તેના એ તમામ વર્ણનોથી એ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે જિન્નનું પોતાનું એક કાયમી-બાહ્ય અસ્તિત્વ છે અને તે મનુષ્યથી અલગ એક બીજી જ જાતની અદૃશ્ય મખ્લૂક છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:માં પ્રથમ આયતથી લઈને આયત-૧૫ સુધી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જીનોના એક જૂથ પર કુર્આન-મજ્દહ સાંભળીને શું પ્રભાવ પડ્યો અને પછી પાછા જઈને પોતાની કોમના બીજા જીનોને શું-શું વાતો કહી. આ અંગેની અલ્લાહે બધી જ વાતો નોંધી નથી, બલ્કે માત્ર એ ખાસ-ખાસ વાતો નોંધી છે, જે ઉલ્લેખનીય હતી. તે પછી આયત-૧૬ થી ૧૮માં લોકોને શિખામણ આપવામાં આવી છે કે તેઓ શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ) છોડી દે અને સન્માર્ગે અડગતાથી ચાલે, તો તેમના પર કૃપાઓની વર્ષા થશે, નહીં તો અલ્લાહની મોકલેલ શિખામણથી વિમુખ થવાનું પરિણામ એ હશે કે તેમને સખત યાતનાનો સામનો કરવો પડશે. પછી આયત-૧૯ થી ૨૩ સુધી મક્કાના કાફિરોની એ વાત પર નિંદા કરવામાં આવી છે કે જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ. અલ્લાહ તરફ આમંત્રિત કરવા માટે અવાજ બુલંદ કરે છે, તો તેઓ તેમના પર તૂટી પડવા તત્પર બની જાય છે. પછી આયત-૨૪ થી ૨૫ માં કાફિરોને સચેત

કરવામાં આવ્યા છે કે આજે તેઓ રસૂલ (ઈશદૂત)ને નિ:સહાય જોઈને તેને દબાવવાની કોશિશ કરી રહ્યા છે, પરંતુ એક સમય આવશે જ્યારે તેમને જણાઈ જશે કે વાસ્તવમાં નિ:સહાય કોણ છે.

અંતે લોકોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે, 'પરોક્ષનો જ્ઞાતા માત્ર અલ્લાહ છે. રસૂલ (સલ્લ.)ને માત્ર એ જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોય છે, જે અલ્લાહ તેને આપવા ચાહે છે.'

رُكُوعًا ثَمَانِيًا ٢

(٤٢) سُورَةُ الْجِنِّ مَكِّيَّةٌ (٢٠)

آيَاتُهَا ٢٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا
 إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ۖ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ
 فَآمَنَّا بِهِ وَلَمْ نُشْرِكْ بِرَبِّنَا أَحَدًا ۖ وَآتَتْهُ
 تَعْلَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا
 وَلَدًا ۖ وَآتَتْهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ۖ
 وَآتَاظُننَّا أَنَّ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ
 كَذِبًا ۖ وَآتَتْهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ
 بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ۖ وَآتَتْهُمْ كَلِمًا
 كَمَا ظَنَنْتُمْ أَنَّ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ۖ وَآتَا لَمَسْنَا
 السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلْتَأَةً حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَبًا ۖ
 وَآتَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ ۖ فَسَنَ
 يَسْمَعُ الْآنَ يَجِدُ لَهُ شُهَابًا رَّصَدًا ۖ وَآتَا لَا
 نَدْرِي أَسْرُّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ
 رَبُّهُمْ رَشَدًا ۖ وَآتَا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ
 ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قَدَدًا ۖ وَآتَا ظَننَّا أَنَّ لَنْ
 نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا ۖ وَآتَا
 لَنَا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ ۖ فَسَنَ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ

૭૨. સૂર: અલ-જિન્ન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૨૮)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! કહો, મારા તરફ વહી (પ્રકાશના) મોક્લવામાં આવી છે કે જીનોના એક જૂથે ધ્યાનથી સાંભળ્યું, ^(૧) પછી (જઈને પોતાની કોમના લોકોને) કહ્યું : “અમે એક ખૂબ જ અદ્ભૂત કુર્આન સાંભળ્યું છે (૨) જે સન્માર્ગ તરફ માર્ગદર્શન કરે છે, તેથી અમે તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા છીએ અને હવે અમે કદાપિ અમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સાથે કોઈને પણ ભાગીદાર બનાવીશું નહીં.” (૩) અને એ કે, “અમારા રબની શાન (ગૌરવ) ખૂબ જ ઉચ્ચ અને મહાન છે. તેણે કોઈને પત્ની કે પુત્ર બનાવ્યા નથી.” (૪) અને એ કે, “આપણા મૂર્ખ લોકો^(૨) અલ્લાહ વિષે અત્યંત સત્યથી વિરુદ્ધ વાતો કહેતા રહ્યા છે.” (૫) અને એ કે, “અમે સમજ્યા હતા કે મનુષ્ય અને જિન્ન કદાપિ અલ્લાહ વિષે જૂઠું બોલી શકતા નથી.” (૬) અને એ કે, “મનુષ્યોમાંથી કેટલાક લોકો જીનોમાંના કેટલાક લોકોનું શરણ માગ્યા કરતા હતા. આવી રીતે તેમણે જીનોનો ધમંડ ખૂબ વધારી દીધો.” (૭) અને એ કે, “મનુષ્યોએ પણ એ જ અનુમાન કર્યું, જેવું તમારું અનુમાન હતું કે અલ્લાહ કોઈને રસૂલ (ઈશદૂત) બનાવીને નહીં મોકલે.” (૮) અને એ કે, “અમે આકાશને સ્પર્શ કરીને તપાસ્યું તો જણાયાં કે તે ચોકીદારોથી છવાયેલું છે અને ઉલ્કાઓની વર્ષા થઈ રહી છે.” (૯) અને એ કે, “પહેલાં અમે બાતમી લેવા માટે આકાશમાં બેસવાની જગ્યા મેળવી લેતા હતા, પરંતુ હવે જે ચોરી-છૂપીથી સાંભળવાનો પ્રયાસ કરે છે તે એક ઉલ્કાને પોતાના માટે લાગમાં બેસેલ જુએ છે.” (૧૦) અને એ કે, “અમારી સમજમાં આવતું ન હતું કે શું ધરતીવાળાઓ સાથે કોઈ ખરાબ મામલો કરવાનો ઈરાદો કરવામાં આવ્યો છે કે પછી તેમનો રબ તેમને સન્માર્ગ દેખાડવા ઈચ્છે છે.”^(૩) (૧૧) અને એ કે, “આપણામાંના કેટલાક લોકો સદાચારી છે અને કેટલાક લોકો એનાથી નિમ્નતર છે. આપણે વિવિધ પંથોમાં વહેંચાયેલા છીએ.” (૧૨) અને એ કે, “અમે સમજતા હતા કે ન ધરતી પર આપણે અલ્લાહને વિવશ કરી શકીએ છીએ અને ન ભાગીને તેને હરાવી શકીએ છીએ.”^(૪) (૧૩) અને એ કે, “અમે જ્યારે માર્ગદર્શનની વાત સાંભળી તો અમે તેના પર ઈમાન લઈ આવ્યા. હવે જે કોઈપણ

૧. આનાથી જાણ થાય છે કે જીનો તે વખતે અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને દેખાતા ન હતા અને આપ સલ્લ.ને એ ખબર ન હતી કે તેઓ કુર્આન સાંભળી રહ્યા છે, બલકે પછી વહી દ્વારા અલ્લાહ તઆલાએ આપ સલ્લ.ને આ ઘટનાના સમાચાર આપ્યા. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. પણ આ પ્રસંગને વર્ણવતા સ્પષ્ટતા કરે છે કે, “રસૂલુલ્લાહ સલ્લ.એ જીનો સામે કુર્આન નહોતું પઢ્યું, ન આપ સલ્લ.એ તેમને જોયા હતા.” (મુસ્લિમ, તિરમિઝી, મુસ્નદ અહમદ, ઈબ્ને જરીર)

૨. મૂળ ‘સફીહુના’ શબ્દ પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, જે એક વ્યક્તિ માટે પણ બોલી શકાય છે અને એક જૂથ માટે પણ. જો તેને એક અણસમજ ‘વ્યક્તિ’ના અર્થમાં લેવામાં આવે તો તાત્પર્ય ‘ઈબ્લીસ’ (શૈતાન) થશે અને જો એક જૂથના અર્થમાં લેવામાં આવે તો અર્થ એ થશે કે જીનોમાં ઘણા મૂર્ખ અને બુદ્ધિહીન લોકો આવી વાતો કહેતા હતા.

૩. આનાથી જાણ થાય છે કે આ જીનો આકાશની સ્થિતિ જોઈને એની શોધમાં નીકળતા હતા કે છેવટે ધરતી પર એવો

فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ۝ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ
 وَمِنَ الْقَاسِطِينَ ۝ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا
 رَشَدًا ۝ وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ۝
 وَإِن لَّوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِينَهُمْ مَّاءً
 عَذْقًا ۝ لِنَفْسِهِمْ فِيهِ ۝ وَمَنْ يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِ
 يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ۝ وَإِنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا
 تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ۝ وَأَنْتَ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ
 يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ۝ قُلْ إِنَّمَا
 أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ۝ قُلْ إِنِّي
 لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ۝ قُلْ إِنِّي لَنْ
 يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ ۝ وَلَنْ أجدَ مِنْ دُونِهِ
 مُلْتَحَدًا ۝ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ ۝ وَمَنْ
 يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا
 فِيهَا أَبَدًا ۝ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَيَسْجُدُونَ
 مِنْ أَضْعَفِ نَاصِرًا وَأَقَلِّ عُدَدًا ۝ قُلْ إِن
 أَدْرِي أَقْرَبُ مِمَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ
 رَبِّي أَمَدًا ۝ عِلْمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ
 أَحَدًا ۝ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ
 يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ۝
 لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ
 بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ۝

પોતાના રબ પર ઈમાન લઈ આવશે તેને કોઈ હક્ક માર્યા જવાનો અને અત્યાચારનો ભય નહીં રહે.” (૧૪) અને એ કે, “આપણામાંથી કેટલાક મુસ્લિમો (અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત) છીએ અને કેટલાક સત્યથી ચલિત થઈ ગયેલા. તો જેમણે ઈસ્લામ (આજ્ઞાપાલનનો માર્ગ) અપનાવી લીધો તેમણે મુક્તિનો માર્ગ શોધી લીધો, (૧૫) અને જેઓ સત્યથી ચલિત થયેલા છે તેઓ જહન્નમનું ઈંધણ બનવાના છે.”^(૧૫)

(૧૬) અને (હે નબી સલ્લ.! કહો, મારા પર એ વહી પણ મોકલવામાં આવી છે કે,) લોકો જો સત્ય-માર્ગ પર દૃઢતાપૂર્વક ચાલ્યા હોત તો અમે તેમને ખૂબ સંતૃપ્ત કરતા, (૧૭) જેથી આ કૃપા વડે તેમની પરીક્ષા કરીએ, અને જે પોતાના રબના ઝિક (અનુસ્મરણ)થી વિમુખ બનશે તેનો રબ તેને કઠોર યાતનામાં ગ્રસ્ત કરી દેશે. (૧૮) અને એ કે મસ્જિદો અલ્લાહ માટે છે, તેથી તેમાં અલ્લાહના સાથે કોઈ બીજાને ન પોકારો.^(૧૯) (૧૯) અને એ કે જ્યારે અલ્લાહનો બંદો તેને પોકારવા માટે ઊભો થયો, તો લોકો તેના પર તૂટી પડવા માટે તૈયાર થઈ ગયા. (રુકૂઅ-૧) (૨૦) હે નબી સલ્લ.! કહો કે, “હું તો મારા રબને પોકારું છું અને તેના સાથે કોઈને ભાગીદાર નથી બનાવતો.” (૨૧) કહો, “હું તમારા માટે ન કોઈ નુકસાનનો અધિકાર ધરાવું છું, ન કોઈ ભલાઈનો.” (૨૨) કહો, “મને અલ્લાહની પકડમાંથી કોઈ બચાવી શકતું નથી અને ન હું તેના દામન સિવાય કોઈ આશ્રય-સ્થાન મેળવી શકું છું. (૨૩) મારું કામ એના સિવાય કંઈ નથી કે અલ્લાહની વાત અને તેના સંદેશાઓ પહોંચાડી દઉં. હવે જે પણ અલ્લાહ અને તેના રસૂલ (ઈશદૂત)ની વાત નહીં માને તેના માટે જહન્નમની આગ છે અને એવા લોકો તેમાં સદૈવ રહેશે.”

(૨૪) (આ લોકો પોતાનું આ વર્તન છોડશે નહીં,) જ્યાં સુધી કે એ વસ્તુને જોઈ લેશે, જેનો આમની સાથે વાયદો કરવામાં આવી રહ્યો છે, તો તેમને જાણ થઈ જશે કે કોના મદદગાર નિર્ભળ છે અને કોનું જૂથ સંખ્યામાં નાનું છે.^(૨૫) (૨૫) કહો, “હું નથી જાણતો કે જે વસ્તુનો વાયદો તમારાથી કરવામાં આવી રહ્યો છે તે નજીક છે અથવા મારો રબ આના માટે કોઈ લાંબી મુદત નિર્ધારિત કરે છે. (૨૬) તે પરીક્ષનો જ્ઞાતા છે, પોતાના પરીક્ષને કોઈના પર પ્રગટ કરતો નથી, (૨૭) સિવાય તે પયગંબરના, જેણે તેને (પરીક્ષનું જ્ઞાન આપવા માટે) પસંદ કરી લીધો હોય,^(૨૮) તો તેના આગળ અને પાછળ તે રક્ષકો લગાવી દે છે,^(૨૯) (૨૮) જેથી તે જાણી લે કે તેમણે પોતાના રબના સંદેશાઓ પહોંચાડી દીધા,^(૩૦) અને તેણે તેમના સંપૂર્ણ વાતાવરણને ઘેરામાં લઈ રાખ્યું છે અને એક-એક વસ્તુ તેણે ગણી રાખી છે.”^(૩૧) (રુકૂઅ-૨)

તો શું મામલો બન્યો છે, અથવા બનવાનો છે, જેના સમાચારોને સુરક્ષિત રાખવા માટે આટલો કડક પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો છે કે હવે અમે ઉચ્ચ-લોકમાં ચોરી-ચુપીથી સાંભળી લેવાનો કોઈ અવસર પામી શકતા નથી અને જે તરફ પણ જઈએ છીએ મારી ભગાવવામાં આવે છે.

૪. અર્થ એ છે કે અમારા આ જ વિચારે અમને મુક્તિનો માર્ગ દેખાડી દીધો, એટલા માટે કે અમે અલ્લાહથી નિર્ભય ન હતા અને અમને વિશ્વાસ હતો કે જો અમે તેની અવજ્ઞા કરી તો તેની પકડથી કોઈ રીતે બચી શકીશું નહીં. તેથી જ્યારે એ કલામ (કુર્આન) અમે સાંભળ્યો, જે અલ્લાહ તુઆલા તરફથી સીધો માર્ગ બતાવવા માટે આવ્યો હતો, તો અમે એ સાહસ ન કરી શક્યા કે સત્ય જાણી લીધા પછી પણ એ જ આસ્થાઓ પર જામેલા રહેતા જે અમારા મૂર્ખ

લોકોએ અમારામાં ફેલાવી રાખી હતી.

૫. પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે કુર્આનની રૂએ જીમ તો સ્વયં આગથી બનેલ સર્જન છે, તો પછી જહનમની આગથી તેમને શું તકલીફ હોઈ શકે છે? આનો જવાબ એ છે કે કુર્આનની રૂએ તો માણસ પણ માટીથી બન્યો છે, તો પછી જો તેને માટીનો ઢેખળો ખેંચીને જોરથી મારવામાં આવે તો ઈજા કેમ થાય છે?
૬. અર્થાત્, અલ્લાહની સાથે કોઈ અન્યની ઈબાદત ન કરો, કોઈ અન્યથી દુઆ (પ્રાર્થના) ન માંગો, કોઈ અન્યને મદદ માટે ન પોકારો.
૭. એ સમયે કુરૈશના જે લોકો રસૂલુલ્લાહ સલ્વ.ના અલ્લાહ તરફ આમંત્રણને સાંભળતાં જ આપ સલ્વ. પર તૂટી પડતા હતા, તેઓ એ ભ્રમમાં ગ્રસ્ત હતા કે તેમનો જથ્થો ખૂબ જબરજસ્ત છે અને રસૂલુલ્લાહ સલ્વ.ની સાથે થોડાક મુઠ્ઠીભર માણસો છે, તેથી તેઓ સરળતાથી આપ સલ્વ.ને દબાવી લેશે.
૮. અર્થાત્, રસૂલ (પયગંબર) સ્વયં પોતાની રીતે પરોક્ષ (ગૈબ)ને જાણવાવાળા નથી હોતા, બલ્કે અલ્લાહ ત્આલા જ્યારે તેમને રિસાલત (પયગંબરી)નું કર્તવ્ય પૂરું કરવા માટે પસંદ કરે છે, તો 'ગૈબ'ની હકીકતોમાંથી જે વસ્તુઓનું જ્ઞાન તે ઈચ્છે છે તેમને પ્રદાન કરી દે છે.
૯. રશકીથી અભિપ્રેત ફરિશ્તાઓ છે. અર્થ એ છે કે જ્યારે અલ્લાહ ત્આલા વહી દ્વારા 'ગૈબ' (પરોક્ષ)ની હકીકતોનું જ્ઞાન રસૂલ (પયગંબર)ની પાસે મોકલે છે, તો તેનું નિરીક્ષણ કરવા માટે દરેક બાજુ ફરિશ્તાઓ નિયુક્ત કરી દે છે, જેથી તેનું જ્ઞાન તદ્દન સુરક્ષિત રીતે રસૂલ સુધી પહોંચી જાય અને તેમાં કોઈપણ પ્રકારની ભેળસેળ ન થવા પામે.
૧૦. આનાથી જાણ થાય છે કે રસૂલને એ 'ઈલ્મે ગૈબ' (પરોક્ષ જ્ઞાન) આપવામાં આવે છે, જે રિસાલત (પયગંબરી)નું કર્તવ્ય નિભાવવા માટે તેમને આપવું આવશ્યક હોય છે, અને ફરિશ્તાઓ એ વાતની પણ તકેદારી રાખે છે કે રસૂલ સુધી આ જ્ઞાન સાચી સ્થિતિમાં પહોંચી જાય અને એ વાતની પણ કે રસૂલ પોતાના રબના સંદેશાઓ તેના બંદાઓ સુધી બરાબર પહોંચાડી દે.
૧૧. અર્થાત્, રસૂલ પર પણ અને ફરિશ્તાઓ પર પણ અલ્લાહ ત્આલાની શક્તિ અને સામર્થ્ય એ રીતે વ્યાપ છે કે જો વાબ બરાબર પણ તેઓ તેની મરજી વિરુદ્ધ હલન-ચલન કરે, તો તરત જ પકડમાં આવી જાય, અને જે સંદેશાઓ અલ્લાહ ત્આલા મોકલે છે તેનો શબ્દ-શબ્દ ગણેલો છે, રસૂલો અને ફરિશ્તાઓની એ મજાલ નથી કે તેમાં એક શબ્દનો વધારો-ચટાડો પણ કરી શકે.

૭૩. અલ-મુઝ્ઝમ્મિલ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ-મુઝ્ઝમ્મિલ'(ઓઢી-લપેટીને સૂવાવાળા)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ માત્ર નામ છે, આના વિષયનું શીર્ષક નથી.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર: ના બે રુકૂઅ છે. પહેલો ભાગ આરંભથી આયત-૧૯ સુધી અને સૂર:નો બીજો રુકૂઅ બીજો ભાગ છે. બંને રુકૂઅ બે જુદા-જુદા જમાનામાં અવતરિત થયા છે. પ્રથમ રુકૂઅ સર્વસ્વીકૃત મક્કી છે. રહ્યો એ પ્રશ્ન કે તે મક્કી જીવનના કયા તબક્કામાં અવતરિત થયેલ છે, તો આ રુકૂઅના વિષયોમાં રહેલ આંતરિક પુરાવાથી જણાય છે કે પહેલી વાત એ કે આ નબી (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલ હશે, જ્યારે કે અલ્લાહ તરફથી આ પદ માટે આપને પ્રશિક્ષિત કરવામાં આવી રહ્યા હતા. બીજી વાત એ કે તે વખતે કુર્આન-મજ્હદનો ઓછામાં ઓછો એટલો હિસ્સો અવતરિત થઈ ગયો હતો કે તેની તિલાવત (પાઠ) કરવામાં સારો-એવો સમય લાગી શકે. ત્રીજી વાત એ કે તે સમયે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ઈસ્લામનો જાહેરમાં પ્રચાર શરૂ કરી ચૂક્યા હતા અને મક્કામાં આપ (સલ્લ.)નો વિરોધ જોરશોરથી થવા લાગ્યો હતો. બીજા રુકૂઅ અંગે આમ તો ઘણા વિવરણકર્તાઓએ એ વિચાર દર્શાવ્યો છે કે તે પણ મક્કામાં જ અવતરિત થયો છે, પરંતુ કેટલાક બીજા વિવરણકર્તાઓએ તેને મદની ઠેરવ્યો છે અને આમાં અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધનું વર્ણન અને ઝકાત ફર્જ હોવાના આદેશની ઉપસ્થિતિથી આ જ વિચારને સમર્થન મળે છે.

વિષયવસ્તુ :

પ્રથમ ૭ આયતોમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે જે મહાન કાર્યનો બોજ આપના પર નાખવામાં આવ્યો છે, તેનું દાયિત્વ નિભાવવા માટે આપ સ્વયંને તૈયાર કરે અને તેનું વ્યવહારિક સ્વરૂપ એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે રાતોમાં ઊઠીને આપ અડધી-અડધી રાત અથવા તેનાથી થોડી ઓછી કે વધુ નમાઝ પઢ્યા કરો. આયત-૮ થી ૧૪ સુધી નબી (સલ્લ.)ને એ શિખામણ આપવામાં આવી છે કે બધાથી કપાઈને એ અલ્લાહના બનીને રહો, જે સમગ્ર સૃષ્ટિનો માલિક છે.

પોતાની બધી જ બાબતો તેના જ હવાલે કરીને નિશ્ચિંત થઈ જાઓ. વિરોધીઓ જે વાતો આપના વિરુદ્ધ બનાવી રહ્યા છે તેના પર ધૈર્ય રાખો, તેમના મોઢે ન લાગો અને તેમનો મામલો અલ્લાહ પર છોડી દો કે એ જ તેમના સાથે નિપટારો કરશે. આ પછી આયત-૧૫ થી ૧૯ સુધી મક્કાના એ લોકોને, જેઓ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્વ.)નો વિરોધ કરી રહ્યા હતા, સાવધાન કરવામાં આવ્યા છે કે અમે એવી જ રીતે તમારા તરફ એક રસૂલ (ઈશદૂત) મોકલ્યો છે, જેવી રીતે ફિરઝૌન તરફ મોકલ્યો હતો. પછી જોઈ લો કે જ્યારે ફિરઝૌને અલ્લાહના રસૂલની વાત ન માની તો તેનું શું પરિણામ આવ્યું. માની લો કે દુનિયામાં તમારા પર કોઈ યાતના નથી આવી, તો કયામતના દિવસે તમે કુફ (ઈન્કાર)ની સજાથી કેવી રીતે બચી નીકળશો? આ પ્રથમ રુકૂઅ (ભાગ)ની ચર્ચા છે.

બીજા રુકૂઅમાં 'તહજજુદ'ની નમાઝ (અનિવાર્ય નમાઝો ઉપરાંત રાત્રિએ પઢવામાં આવતી નમાઝ, જે અનિવાર્ય તો નથી, પરંતુ ઈમાનવાળાઓના જીવનમાં તેનું મહત્વ ઓછું નથી) અંગે એ આરંભિક આદેશમાં થોડીક છૂટછાટ આપી દેવામાં આવી, જે પહેલા રુકૂઅની શરૂઆતમાં આપવામાં આવ્યો હતો. હવે એ આદેશ આપવામાં આવ્યો કે જ્યાં સુધી તહજજુદની નમાઝનો સંબંધ છે, તે તો જેટલી સરળતાથી પઢી શકાતી હોય પઢી લો, પરંતુ મુસલમાનોએ ખરું આયોજન જે વસ્તુનું કરવું જોઈએ તે એ છે કે પાંચ વખતની ફર્જ (અનિવાર્ય) નમાઝો પૂરેપૂરી પાબંદી સાથે કાયમ કરી રાખે, ઝકાત (ધર્મ-દાન)ના અનિવાર્ય કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરતા રહે અને અલ્લાહના માર્ગમાં પોતાનું ધન સહૃદય ખર્ચ કરે. અંતે મુસલમાનોને એ શિખામણ આપવામાં આવી છે કે જે ભલાઈના કામો તમે દુનિયામાં કરશો તે વ્યર્થ જશે નહીં, બલકે અલ્લાહને ત્યાં તમને તેનું ઘણું મોટું વળતર મળશે.

رَكْمًا لَهَا ٢

(٤٣) سُورَةُ الْمُرْزَلِ مِثْلُهَا (٣)

أَيُّهَا ٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُرْزَلُ ١ قُمْ الْيَلِ إِلَّا قَلِيلًا ٢ نِصْفَهُ

أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ٣ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ

الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ٤ إِنَّا سُلِقَىٰ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ٥

إِنَّ نَاشِئَةَ الْيَلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا ٦

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ٧ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ

وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ٨ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ٩ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا

يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَبِيلًا ١٠ وَذَرْنِي وَ

الْمُكذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ١١ إِنَّ لَدَيْنَا

أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ١٢ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا

أَلِيمًا ١٣ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ

الْجِبَالُ كَثِيرًا مَّهِيلًا ١٤ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ

رَسُولًا ١٥ شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ

رَسُولًا ١٦ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا

وَيَبِيلًا ١٧ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا

يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ١٨ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ١٩

كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ٢٠ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ ٢١ فَمَنْ

૭૩. સૂર: અલ-મુઝ્ઝમિલ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૨૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે ઓઢી-લપેટીને સૂવાવાળા ! (૨) રાત્રે નમાઝમાં ઊભા રહેવાનું રાખો પરંતુ ઓછું, (૩) અડધી રાત અથવા તેનાથી થોડુંક ઓછું કરી લો, (૪) અથવા તેનાથી થોડુંક વધારી લો, અને કુર્આનને ખૂબ થોભી-થોભીને પઢો. (૫) અમે તમારા પર એક ભારે વાણી અવતરિત કરવાના છીએ. (૬) હકીકતમાં રાત્રે ઊઠવું મન પર કાબૂ મેળવવા માટે ખૂબ જ અસરકારક અને કુર્આન ખરું પઢવા માટે વધુ યોગ્ય છે. (૭) દિવસના સમયમાં તો તમારા માટે ખૂબ જ વ્યસ્તતાઓ છે. (૮) પોતાના રબના નામનું સ્મરણ કરતા રહો અને બધાથી કપાઈને તેના જ બનીને રહો. (૯) તે પૂર્વ અને પશ્ચિમનો માલિક છે. તેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. આથી તેને જ તમારો વકીલ (કર્તાહતી) બનાવી લો. (૧૦) અને જે વાતો આ લોકો બનાવી રહ્યા છે તેના પર ધૈર્ય રાખો અને સજજનતાપૂર્વક તેમનાથી અલગ થઈ જાઓ. (૧૧) આ ખોટું ઠેરવનારા સુખી-સંપન્ન લોકોથી નિપટવાનું કામ તમે મારા પર છોડી દો અને તેમને થોડી વાર માટે આ જ સ્થિતિમાં રહેવા દો. (૧૨) અમારા પાસે (આમના માટે) ભારે બેડીઓ છે અને ભડકે બળતી આગ (૧૩) અને ગળામાં ફસાઈ જાય તેવો ખોરાક અને પીડાકારી યાતના. (૧૪) આ બધું તે દિવસે થશે, જ્યારે ધરતી અને પર્વતો ધ્રુજી ઉઠશે અને પર્વતોની હાલત એવી થઈ જશે જાણે રેતીના ઢગલા છે જે વિખેરાતા જઈ રહ્યા છે.

(૧૫) તમારા^(૧) તરફ અમે એવી જ રીતે એક રસૂલ તમારા પર સાક્ષી બનાવીને મોકલ્યો છે, જેવી રીતે અમે ફિરઝૌન તરફ એક રસૂલ મોકલ્યો હતો. (૧૬) (પછી જોઈ લો, જ્યારે) ફિરઝૌને એ રસૂલની વાત ન માની, તો અમે તેને ખૂબ જ સખતાઈથી પકડી લીધો. (૧૭) જો તમે માનવાનો ઈન્કાર કરશો, તો તે દિવસે કેવી રીતે બચશો, જે બાળકોને વૃદ્ધ કરી દેશે, (૧૮) અને જેની સખતાઈથી આકાશ ફાટી જતું હશે ? અલ્લાહનો વાયદો તો પૂરો થઈને જ રહેવાનો છે. (૧૯) આ એક બોધ છે, હવે જેનું મન

૧. 'વકીલ' એ વ્યક્તિને કહે છે, જેના પર વિશ્વાસ અને ભરોસો કરીને કોઈ માણસ પોતાનો મામલો તેને સુપ્રત કરી દે. લગભગ આ જ અર્થમાં ઉર્દૂ ભાષામાં (અને ગુજરાતી ભાષામાં) 'વકીલ'નો શબ્દ એ વ્યક્તિ માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જેને પોતાનો કેસ હવાલે કરીને માણસ સંતુષ્ટ થઈ જાય છે કે તેના તરફથી તે સારી રીતે કેસ લડશે અને તેને પોતાને પોતાનો કેસ લડવાની જરૂર નહીં રહે.
૨. 'અલગ થઈ જાઓ' નો અર્થ એ નથી કે તેમનાથી સંબંધો કાપી નાખીને પોતાનું પ્રચાર-પ્રસારનું કામ બંધ કરી દો, બલકે આનો અર્થ એ છે કે તેમના મોઢે ન લાગો, તેમની વાહિયાત અને બાલિશ વર્તણૂકની તદ્દન અવગણના કરી દો, અને તેમની કોઈપણ ઘૃષ્ટતાનો જવાબ ન આપો. વધુમાં તમારું આ ટાળવું પણ કોઈ રંજ, ગુસ્સા કે ચીડની સાથે ન હોય, બલકે એ રીતે ટાળવું હોય જે રીતે એક સત્ય અને શિષ્ટ માણસ કોઈ બજારૂ વ્યક્તિના અપશબ્દો સાંભળીને અવગણના કરી દે છે અને દિલ પર મેલ સુદ્ધાં નથી આવવા દેતો.
૩. હવે મક્કાના એ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને સંબોધન કરવામાં આવી રહ્યું છે, જેઓ રસૂલુલ્લાહ સલ્વ.ને ખોટા ઠેરવી રહ્યા હતા અને આપનો વિરોધમાં સક્રિય હતા.

شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۝ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ
 تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَ
 طَآئِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ ۗ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَ
 النَّهَارَ ۗ عَلِمَ أَن لَّنْ نَّحْصُوهُ ۗ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
 فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ۗ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ
 مِنْكُمْ مَّرْضَىٰ ۖ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ
 يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ ۖ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۗ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۖ وَأَقِيمُوا
 الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ۗ
 وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِن خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ
 اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۗ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۗ
 إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

ચાહે પોતાના રબ તરફ જવાનો માર્ગ અપનાવી લે. (રુકૂઅ-૧)

(૨૦) હે નબી સલ્લ.!^(૪) તમારો રબ જાણે છે કે તમે ક્યારેક બે-તૂતીયાંશ રાત જેટલું અને ક્યારેક અડધી રાત અને ક્યારેક એક-તૂતીયાંશ રાત બંદગીમાં ઊભા રહો છો અને તમારા સાથીઓમાંથી પણ એક જૂથ આવું કરે છે. અલ્લાહ જ રાત અને દિવસના સમયનો હિસાબ રાખે છે. તેને ખબર છે કે તમે સમયની બરાબર ગણતરી કરી શકતા નથી. આથી તેણે તમારા પર મહેરબાની કરી. હવે જેટલું કુર્આન સરળતાથી પઢી શકો તેટલું પઢવાનું રાખો.^(૫) તેને ખબર છે કે તમારામાંથી કેટલાક બીમાર હશે, કેટલાક બીજા લોકો અલ્લાહની કૃપા (આજીવિકા)ની શોધમાં મુસાફરી કરે છે, અને કેટલાક અન્ય લોકો અલ્લાહના માર્ગમાં યુદ્ધ કરે છે. તો જેટલું કુર્આન સરળતાથી પઢી શકાય તેટલું પઢી લેવાનું રાખો, નમાઝ કાયમ કરો, ઝકાત આપો,^(૬) અને અલ્લાહને સારું ઋણ આપતા રહો. જે કંઈ ભલાઈ તમે પોતાના માટે આગળ મોકલશો તેને અલ્લાહને ત્યાં મોજૂદ જોશો. એ જ વધુ સારું છે અને તેનો બદલો ઘણો મોટો છે. અલ્લાહ પાસે ક્ષમાયાચના કરતા રહો. નિ:શંક, અલ્લાહ મોટો ક્ષમાશીલ અને દયાળુ છે. (રુકૂઅ-૨)

૪. આ રુકૂઅ પહેલા રુકૂઅના દસ વર્ષ પછી મદીનામાં અવતરિત થયો.

૫. નમાઝમાં લંબાણ કે વિસ્તાર કુર્આનની લાંબી કિરા'ત (પઠન)થી જ થાય છે, તેથી ફરમાવ્યું કે 'તહજ્જુદ'ની નમાઝમાં જેટલું કુર્આન સરળતાથી પઢી શકો, પઢી લેવાનું રાખો, તેનાથી નમાઝના લંબાણમાં આપોઆપ ઘટાડો થઈ જશે.

૬. તફસીરવેત્તાઓ એ વાત પર સંમત છે કે આનાથી તાત્પર્ય પાંચ વખતની 'ફઝ' (અનિવાર્ય) નમાઝો અને 'ફઝ' ઝકાત (અનિવાર્ય ધર્મદાન) અદા કરવું છે.

૭૪. અલ-મુદ્દસ્સિર

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ-મુદ્દસ્સિર' (ઓઢી-લપેટીને લેટનારા)ને આ સૂર:નું નામ ઠેરવવામાં આવ્યું છે. આ પણ માત્ર નામ છે, વિષય-વસ્તુનું શીર્ષક નથી.

ઉત્તરાણકાળ :

આની પહેલી સાત આયતો મક્કા-મુઅઝ્જમાના તદ્દન શરૂના તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે. પ્રથમ વહી જે નબી (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ તે 'ઈકરા બિસ્મિ રબ્બિકલ્લઝી ખલક'થી 'માલમ યઅૂલમ' સુધી છે. આ પ્રથમ વહી પછી થોડા સમય સુધી નબી (સલ્લ.) પર કોઈ વહી અવતરિત ન થઈ. વહીના આ અંતરાળનો ઉલ્લેખ કરતાં નબી સલ્લ.એ પોતે કહ્યું છે કે, "એક દિવસે હું રસ્તામાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. એકાએક આકાશમાંથી મેં એક અવાજ સાંભળ્યો. માથું ઊંચું કર્યું તો જોયું કે એ જ ફરિશ્તો જે હિરાની ગુફામાં મારા પાસે આવ્યો હતો, આકાશ અને ધરતીની વચ્ચે એક ખુરશી પર બેસેલો છે. હું આ જોઈને ખૂબ જ ભયભીત થઈ ગયો અને ઘરે પહોંચીને મેં કહ્યું મને ઓઢાડો, મને ઓઢાડો. આથી ઘરવાળાઓએ મને ધાબળો ઓઢાડી દીધો. તે વખતે અલ્લાહે વહી અવતરિત કરી 'હે ઓઢી-લપેટીને સૂઈ જનારા...' પછી નિરંતર મારા પર વહી અવતરિત થવાનું શરૂ થઈ ગયું." (હદીસ : બુખારી, મુસ્લિમ, મુસ્નદે અહમદ, ઈબ્ને જરીર)

સૂર:નો શેષ ભાગ આયત-૮ થી અંત સુધી તે વખતે અવતરિત થયો, જ્યારે ઈસ્લામનો જાહેરમાં પ્રચાર શરૂ થઈ ગયા પછી મક્કામાં પહેલી વખત હજજનો પ્રસંગ આવ્યો.

વિષય અને ચર્ચા :

પ્રથમ વહીમાં, જે સૂર: અલકની આરંભિક પાંચ આયતો પર આધારિત હતી, આપ (સલ્લ.)ને એ બતાવવામાં આવ્યું ન હતું કે આપ (સલ્લ.) કયા મહાન કાર્ય પર નિયુક્ત થયા છે અને આગળ આપ (સલ્લ.)ને શું-શું કરવાનું છે, બલ્કે માત્ર એક પ્રારંભિક પરિચય કરાવીને આપ (સલ્લ.)ને થોડાક સમય માટે છોડી દેવામાં આવ્યા હતા, જેથી આપના મન પર જે ભારે બોજ આ પ્રથમ અનુભવથી પડ્યો છે તેની અસર દૂર થઈ જાય અને આપ માનસિક રૂપે આગળ વહી ગ્રહણ કરવા અને

નુબૂવ્વત (પયગંબરી)ના કર્તવ્યો સંભાળવા તૈયાર થઈ જાય. આ અંતરાળ પછી જ્યારે પુનઃ વહીના અવતરણનો ક્રમ શરૂ થયો, તો આ સૂર:ની આરંભિક ૭ આયતો અવતરિત કરવામાં આવી અને એમાં પ્રથમ વખત આપ (સલ્લ.)ને એ આદેશ આપવામાં આવ્યો કે આપ ઊઠે અને અલ્લાહે પેદા કરેલ લોકોને એ વર્તનના પરિણામથી ડરાવે, જેના પર તેઓ ચાલી રહ્યા છે અને આ દુનિયામાં અલ્લાહની મહાનતાની ઉદ્દઘોષણા કરે. તે સાથે આપ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે હવે જે કાર્ય આપ (સલ્લ.)ને કરવાનું છે તેનો તકાદો એ છે કે આપનું જીવન દરેક રીતે અત્યંત પવિત્ર, પૂર્ણ નિષ્ઠા અને પૂર્ણ ધૈર્ય અને ઈશ્વરીય નિર્ણય પર રાજી રહેવાનો નમૂનો હોય. આ ઈશ્વરીય આદેશના અનુપાલનમાં જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ ઈસ્લામના પ્રચારનો આરંભ કર્યો તો મક્કામાં ખળભળાટ મચી ગયો અને વિરોધોનું એક તોફાન ઊભું થઈ ગયું. થોડાક મહિનાઓ આ જ હાલતમાં વ્યતીત થયા હતા કે હજજનો સમય આવી ગયો. કુરૈશના સરદારોએ એ ભયથી કે ક્યાંક બહારથી આવનારા હાજીઓ ઈસ્લામના પ્રચારથી પ્રભાવિત ન થઈ જાય, એક સભાનું આયોજન કર્યું, જેમાં એ નક્કી કર્યું કે હાજીઓના આવતાં જ તેમનામાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) વિરુદ્ધ પ્રોપેગન્ડા શરૂ કરી દેવામાં આવે. તેના પર સહમતી થઈ ગયા પછી વલીદ બિન મુગીરાએ ઉપસ્થિત લોકોને કહ્યું કે જો તમે લોકોએ મુહમ્મદ (સલ્લ.) વિશે જુદી-જુદી વાતો લોકોને કહી, તો આપણા સૌનો વિશ્વાસ ઊઠી જશે. તેથી કોઈ એક વાત નક્કી કરી લો જેને સૌ એકમત બનીને કહે. આના પર કોઈએ આપ સલ્લ.ને જયોતિષ, કોઈએ ઉન્માદી અને પાગલ, કોઈએ કવિ અને કોઈએ જાદૂગર કહેવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. પરંતુ વલીદ આમાંથી દરેક પ્રસ્તાવને રદ કરતો ગયો. પછી તેણે કહ્યું કે આ વાતોમાંથી જે વાત પણ તમે કરશો, લોકો તેને અનુચિત આરોપ સમજશે. ખુદાના સોગંદ ! એ વાણીમાં ખૂબ માધુર્ય છે, તેના મૂળ ખૂબ ઊંડા અને તેની ડાળો ખૂબ ફળાળી છે. અંતે અબુ જહલના આગ્રહથી તે સ્વયં વિચારીને બોલ્યો, “સૌથી અનુકૂળ વાત જે કહી શકાય તેમ છે, તે એ છે કે તમે આરબોને કહો કે આ માણસ જાદૂગર છે. આ એવી વાણી પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છે, જે માણસને તેના પિતા, ભાઈ, પત્ની, બાળકો અને આખા કુટુંબથી અલગ કરી નાખે છે.” વલીદની આ વાતને સૌએ સ્વીકારી લીધી અને હજજ વખતે એ પ્રમાણે ભરપૂર દુષ્પ્રચાર કરવામાં આવ્યો. પરંતુ તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે કુરૈશે નબી (સલ્લ.)નું નામ સ્વયં જ આખા અરબસ્તાનમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ કરી દીધું. (સીરત ઈબ્ને હિશામ, ભા-૧, પૃ. ૨૮૮-૨૮૯) આ જ પ્રસંગ છે, જેની આ સૂર:ના બીજા ભાગમાં સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. તેના વિષયોનો ક્રમ આ છે :

આયત-૮ થી ૧૦ સુધી સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓને તેમના ખરાબ અંજામથી ચેતવવામાં આવ્યા છે. આયત-૧૧ થી ૨૬ સુધી વલીદ બિન મુગીરાનું નામ લીધા વિના એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહે આ માણસને કેટલી બધી કૃપાઓ પ્રદાન કરી હતી અને તેનો જવાબ તેણે સત્યના વિરોધના રૂપમાં આપ્યો છે. પોતાના આ કરતૂતો પછી પણ આ માણસ ઈચ્છે છે કે તેને ઈનામ આપવામાં આવે, જ્યારે કે હવે તે ઈનામને નહીં, બલકે નર્કને પાત્ર બની ચૂક્યો છે. તે પછી આયત-૨૭ થી ૪૮ સુધી નર્કની ભયાનકતાઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે કેવા નૈતિક અને ચરિત્રના લોકો તેના હક્કદાર છે. પછી આયત-૪૯ થી ૫૩માં કાફિરોના રોષનું ખરું મૂળ બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે તેઓ પરલોકથી નિર્ભય છે, તેથી તેઓ કુર્આનથી ભાગે છે અને ઈમાન માટે જાત-જાતની અનુચિત શરતો મૂકે છે. અંતે સ્પષ્ટપણે કહી દેવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહને કોઈના ઈમાનની કોઈ જરૂર નથી પડી ગઈ કે તે તેની શરતો પૂરી કરતો રહે. કુર્આન સામાન્ય લોકો માટે એક ઉપદેશ છે, જે સૌના સામે પ્રસ્તુત કરી દેવામાં આવ્યું છે, હવે જેનું મન ચાહે તેને સ્વીકારી લે.

رُكُوعَاتُهَا ٢

سُورَةُ الْمُدَّثِرِ مَكِّيَّةٌ (٤٣)

آيَاتُهَا ٥٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِرُ ١ قُمْ فَأَنْذِرْ ٢ وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ ٣
وَتَشَاءُ بِكَ فَطَهِّرْ ٤ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ٥ وَلَا تَمُنْ
تَسْتَكْبِرُ ٦ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ٧ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ٨
فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ٩ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ
يَسِيرٍ ١٠ ذُرِّي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ١١ وَجَعَلْتُ
لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ١٢ وَبَيْنَ شُهُودًا ١٣ وَمَهَّدْتُ لَهُ
تَمْهِيدًا ١٤ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ١٥ كَلَّا ١٦ إِنَّهُ
كَانَ لِأَيَّتِنَا عَنِيدًا ١٧ سَأَرْهُقُهُ صَعُودًا ١٨ إِنَّهُ
فَكَّرَ وَقَدَّرَ ١٩ فَقَتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ٢٠ ثُمَّ قَتِلَ كَيْفَ
قَدَّرَ ٢١ ثُمَّ نَظَرَ ٢٢ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ٢٣ ثُمَّ أَدْبَرَ وَ
اسْتَكْبَرَ ٢٤ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ٢٥ إِنْ
هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ٢٦ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ٢٧ وَمَا
أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ ٢٨ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ٢٩ لَوْ آحَظُ
لِلْبَشَرِ ٣٠ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ٣١ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ
النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً ٣٢ وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا
فِتْنَةً ٣٣ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ٣٤ لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ وَيَزِدَّادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا ٣٥ وَلَا يَرْتَابَ

૭૪. સૂર: અલ-મુદસ્સિર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૫૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે^(૧) ઓઢી-લપેટીને સૂઈ જનારા ! (૨) ઊઠો અને સચેત કરો ! (૩) અને પોતાના રબની મહાનતાની ઘોષણા કરો, (૪) અને પોતાના કપડાં સ્વચ્છ રાખો, (૫) અને ગંદકીથી દૂર રહો, (૬) અને ઉપકાર ન કરો વધુ પ્રાપ્ત કરવા માટે, (૭) અને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) કાજે ધૈર્ય રાખો.

(૮) ભલે, જ્યારે^(૨) સૂર (રણશિંગા)માં ફૂંક મારવામાં આવશે, (૯) તે દિવસ ખૂબ જ ભારે દિવસ હશે, (૧૦) ઈન્કાર કરનારાઓ માટે હળવો નહીં હોય. (૧૧) છોડી દો મને અને એ વ્યક્તિને જેને મેં એકલો જ પેદા કર્યો,^(૩) (૧૨) ખૂબ ધન તેને આપ્યું, (૧૩) તેના સાથે હાજર રહેનારા પુત્રો આપ્યા, (૧૪) અને તેના માટે સત્તાનો માર્ગ અનુકૂળ કર્યો. (૧૫) પછી તે લાલચ રાખે છે કે હું તેને હજુ વધારે આપું. (૧૬) કદાપિ નહીં, તે અમારી આયતો સાથે વેર રાખે છે. (૧૭) હું તો તેને ટૂંક સમયમાં જ એક કઠણ ચઢાણ ચઢાવીશ. (૧૮) તેણે વિચાર્યું અને કંઈક વાત બનાવવાની કોશિશ કરી. (૧૯) તો અલ્લાહની માર તેના પર ! કેવી વાત બનાવવાની કોશિશ કરી. (૨૦) હા, અલ્લાહની માર, તેના પર ! કેવી વાત બનાવવાની કોશિશ કરી. (૨૧) પછી (લોકો તરફ) જોયું. (૨૨) પછી કપાળ પર વળ ચઢાવ્યા અને મોઢું બગાડ્યું. (૨૩) પછી પાછો ફર્યો અને ધમંડમાં પડી ગયો. (૨૪) છેવટે બોલ્યો કે આ કંઈ નથી, પરંતુ એક જાદૂ, જે પહેલાંથી ચાલ્યો આવે છે. (૨૫) આ તો એક મનુષ્યની વાણી છે. (૨૬) ટૂંક સમયમાં જ હું તેને દોજખ (નર્ક)માં ઝોંકી દઈશ. (૨૭) અને તમે શું જાણો કે શું છે તે દોજખ ? (૨૮) ન બાકી રાખે, ન છોડે.^(૪) (૨૯) ચામડી બાળી મૂકનારી. (૩૦) ઓગણીસ કાર્યકર્તાઓ તેના પર નિયુક્ત છે. (૩૧) અમે^(૫) દોજખના આ કાર્યકર્તાઓ ફરિશ્તાઓને બનાવ્યા છે અને તેમની સંખ્યા ઈન્કાર કરનારાઓ માટે અજમાયશ બનાવી દીધી છે, જેથી ગ્રંથવાળાઓને વિશ્વાસ આવી જાય અને ઈમાન લાવનારાઓના ઈમાનમાં વૃદ્ધિ થાય,

૧. આ સૂરની શરૂઆતની સાત આયતો એ છે, જેમાં સૌથી પહેલા રસૂલુલ્લાહ સલ્વ. ને ઈસ્લામના પ્રચાર-પ્રસારનો આદેશ આપવામાં આવ્યો. આ 'ઈકરઅ્ બિસ્મિ રબ્બિકલ્લઝી ખ-લ-નક' પછી બીજી વલી છે, જે હુઝૂર સલ્વ. પર અવતરિત થઈ.
૨. આ ભાગ શરૂઆતની આયતોના ચોક્ક સમય પછી તે સમયે અવતરિત થયો હતો, જ્યારે રસૂલુલ્લાહ સલ્વ. તરફથી ઈસ્લામનો ખુલ્લુંખુલ્લા પ્રચાર-પ્રસાર શરૂ થઈ ગયા પછી પહેલી વાર હજજનો જમાનો આવ્યો અને કુરૈશના સરદારોએ એક સંમેલન કરીને એ નક્કી કર્યું કે બહારથી આવવાવાળા હાજીઓને કુર્બાન અને મુહમ્મદ (સલ્વ.)થી વિમુખ કરવા માટે પ્રોપેગન્ડા (દુખ્ખચાર)નું એક જોરદાર અભિયાન ચલાવવામાં આવે.
૩. આનાથી તાત્પર્ય વલીદ બિન મુગીરા છે, જે દિલમાં કુર્બાનને અલ્લાહની વાણી હોવાને માની ગયો હતો, પરંતુ મક્કામાં પોતાની સરદારી (નેતૃત્વ) કાયમ રાખવા માટે તેણે ઉલ્લેખિત સંમેલનમાં કાફિરોને એ સલાહ આપી કે હુઝૂર સલ્વ.ને જાદૂગર અને કુર્બાનને જાદૂ પ્રચલિત કરવામાં આવે.
૪. અર્થાત્, તે અજાબ (યાતના)ને પાત્ર લોકોમાંથી કોઈને બાકી નહીં રહેવા દે, જે તેની પકડમાં આવ્યા વગર રહી

الَّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ
 فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ
 بِهَذَا مَثَلًا ۗ كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَ
 يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۗ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا
 هُوَ ۗ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ ۗ كَلَّا وَالْقَمَرِ ۗ
 وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ ۗ وَالصُّبْحِ إِذَا أَصْفَرَ ۗ إِنَّهَا لَآحَدٌ
 الْكَبِيرِ ۗ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ۗ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ
 يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ۗ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ۗ
 إِلَّا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ ۗ فِي جَنَّتٍ يُتَسَاءَلُونَ عَنْ
 الْمُجْرِمِينَ ۗ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ۗ قَالُوا لَمْ
 نَكُ مِنَ الْمُضِلِّينَ ۗ وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ ۗ
 وَكُنَّا نَحْوُضٌ مَعَ الْخَائِضِينَ ۗ وَكُنَّا نَكْذِبُ
 بِيَوْمِ الدِّينِ ۗ حَتَّىٰ آتَيْنَا الْيَقِينَ ۗ فَمَا
 تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّفِيعِينَ ۗ فَمَا لَهُمْ عَنِ
 التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ۗ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ۗ فَرَّتْ
 مِنْ قَسْوَرَةٍ ۗ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ
 يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنشَرَةً ۗ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ
 الْآخِرَةَ ۗ كَلَّا إِنَّهُ تَذَكُّرَةٌ ۗ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ۗ
 وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ۗ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ
 وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ۗ

٥٤٠

٤٧٢ عند المقدسين ١١

مائل ٧

અને ગ્રંથવાળા તથા ઈમાનવાળાઓ કોઈ શંકામાં ન રહે, (૯) અને હૃદયના રોગીઓ અને ઈન્કાર કરનારાઓ એમ કહે કે અલ્લાહનો આ અજબ વાતથી શું આશય હોઈ શકે છે. આ રીતે અલ્લાહ જેને ચાહે છે પથભ્રષ્ટ કરી દે છે અને જેને ચાહે છે સન્માર્ગ દેખાડી દે છે, અને તારા રબના લશ્કરોને સ્વયં તેના સિવાય કોઈ જાણતું નથી, અને આ દોજખનો ઉલ્લેખ એ સિવાય બીજા કોઈ હેતુથી કરવામાં આવ્યો નથી કે લોકોને એનાથી બોધ મળે. (રૂકૂઅ-૧) (૩૨) કદાપિ નહીં, (૧૦) સોગંદ છે ચંદ્રના ! (૩૩) અને રાત્રિના જ્યારે તે પાછી ફરે છે, (૩૪) અને પ્રભાતના જ્યારે તે પ્રકાશિત થાય છે. (૩૫) આ દોજખ પણ મોટી વસ્તુઓમાંથી એક છે, (૯) (૩૬) મનુષ્યો માટે ચેતવણી તમારામાંથી એ દરેકને માટે ચેતવણી, (૩૭) જે આગળ વધવા ચાહે અથવા પાછળ રહી જવા માગે.

(૩૮) દરેક વ્યક્તિ પોતાની કમાણી સામે ગીરો છે. (૩૯) જમણી બાજુવાળાઓ સિવાય, (૪૦-૪૧) જેઓ જન્મતોમાં હશે. તેઓ અપરાધીઓને પૂછશે, (૯) (૪૨) “તમને કઈ વસ્તુ દોજખમાં લઈ ગઈ?” (૪૩) તેઓ કહેશે, “અમે નમાઝ પઢનારાઓમાંથી ન હતા, (૪૪) અને ગરીબોને ભોજન કરાવતા ન હતા, (૪૫) અને સત્ય વિરુદ્ધ વાતો બનાવનારાઓના સાથે મળીને અમે પણ વાતો બનાવવા લાગતા હતા, (૪૬) અને બદલાના દિવસને ખોટું ઠેરવતા હતા, (૪૭) ત્યાં સુધી કે તે નિશ્ચિત વસ્તુનો અમારે સામનો કરવો પડ્યો.” (૪૮) તે વખતે ભલામણ કરનારાઓની કોઈ ભલામણ તેમના કોઈ કામમાં નહીં આવે.

(૪૯) છેવટે આ લોકોને થઈ શું ગયું છે કે તેઓ આ ઉપદેશથી મોટું ફેરવી રહ્યા છે, (૫૦-૫૧) જાણે આ લોકો જંગલી ગધેડાઓ છે ! જે સિંહથી ડરીને ભાગી નીકળ્યા છે. (૧૦) (૫૨) બહે આમનામાંથી દરેક એવું ઈચ્છે છે કે તેના નામે ખુલ્લા પત્રો મોકલવામાં આવે. (૧૧) (૫૩) કદાપિ નહીં, ખરી વાત એ છે કે આ લોકો આધિરત (પરલોક)નો ભય રાખતા નથી. (૫૪) કદાપિ નહીં, (૧૨) આ તો એક ઉપદેશ છે. (૫૫) હવે જેનું મન ચાહે એનાથી બોધ પ્રાપ્ત કરી લે, (૫૬) અને આ લોકો કોઈ બોધ પ્રાપ્ત કરશે નહીં, સિવાય કે અલ્લાહ જ આવું ચાહે. એ જ આનો હક્કદાર છે કે તેનો ડર રાખવામાં આવે અને એ જ એને યોગ્ય છે કે (ડરવાવાળાઓને) માફ કરી દે. (રૂકૂઅ-૨)

જાણ, અને જે પણ તેની પકડમાં આવશે તેને અઝાબ આપ્યા વગર છોડશે નહીં.

૫. અહીંથી લઈને “તારા રબના લશ્કરોને સ્વયં તેના સિવાય કોઈ નથી જાણતું” સુધીનું આખું લખાણ એક પ્રયોજિત લખાણ છે, જે પ્રવચન દરમ્યાન વાણી-કમને તોડીને એ વાંધો ઉઠાવનારાઓના જવાબમાં ઈરશાદ ફરમાવવામાં આવેલ છે, જેમણે રસુલુલ્લાહ સલ્વ. ની જાહેશી એ સાંભળીને કે દોજખના કર્મચારીઓની સંખ્યા માત્ર ૧૯ હશે, તેની મજાક ઉડાવવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. તેમને આ વાત વિચિત્ર લાગી કે એક તરફ તો અમને કહેવામાં આવી રહ્યું છે કે હઝરત આદમ અલૈ.ના સમયથી લઈને કયામત સુધી દુનિયામાં જેટલા મનુષ્યોએ પણ ડુક અને ‘કબીરા’ ગુનાઓ (મોટા પાપ) કર્યાં છે તેમને દોજખમાં નાખવામાં આવશે, અને બીજા તરફ અમને એ સમાચાર આપવામાં આવી રહ્યા છે કે આટલી મોટી દોજખમાં આટલી વિશાળ સંખ્યામાં મનુષ્યોને અઝાબ આપવા માટે માત્ર ૧૯ કર્મચારીઓ નિયુક્ત હશે.

૬. એહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ, યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ) તેમજ ઈમાનવાળાઓ ફરિશ્તાઓની અસાધારણ શક્તિઓથી વાકેફ છે, તેથી તેમને તેમાં કોઈ શંકા નથી હોઈ શકતી કે ૧૯ ફરિશ્તાઓ દોજખની વ્યવસ્થા કરવા માટે પૂરતા છે.

૭. અર્થાત્, આ કોઈ હવામાં થયેલી વાત નથી, જેની આ રીતે હાંસી ઉડાવવામાં આવે.
૮. જે રીતે ચંદ્ર તેમજ રાત અને દિવસ અલ્લાહ તુઆલાની શક્તિ અને સામર્થ્યની મહાન નિશાનીઓ છે, એ જ રીતે દોજખ (નર્ક) પણ મહાન સામર્થ્યમાંથી એક વસ્તુ છે.
૯. અર્થાત્, જન્મતમાં બેઠાં-બેઠાં તેઓ દોજખના લોકો સાથે વાત કરશે અને આ પ્રશ્ન કરશે.
૧૦. આ એક અરબી કહેવત છે. જંગલી ગધેડાઓની એક વિશેષતા હોય છે કે જોખમ જોતાં જ તેઓ એટલા રઘવાયા થઈને ભાગે છે કે કોઈ બીજું જાનવર આ રીતે નથી ભાગતું.
૧૧. અર્થાત્, આ લોકો ઈચ્છે છે કે અલ્લાહ તુઆલાએ જો ખરેખર હજરત મુહમ્મદ સલ્વ.ને નબી (પયગંબર) બનાવ્યા છે, તો તેઓ મક્કાના એક-એક સરદાર અને એક-એક વડાના નામે એક પત્ર લખીને મોકલે કે મુહમ્મદ (સલ્વ.) અમારા નબી છે તમે તેમનું આજ્ઞાપાલન સ્વીકારી લો.
૧૨. અર્થાત્, તેમની આવી કોઈ માંગણી કદાપિ સ્વીકારવામાં નહીં આવે.

૭૫. અલ-ક્રિયામહ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ-ક્રિયામહ'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે, અને આ માત્ર નામ જ નથી, બલકે આ સૂર:નું શીર્ષક પણ છે, કેમ કે આમાં કયામત અંગે જ ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના વિષયમાં એક આંતરિક પુરાવો એવો મોજૂદ છે, જેના પરથી જણાય છે કે આ તદ્દન આરંભિક તબક્કામાં અવતરેલી સૂર:ઓ પૈકી છે. આયત-૧૫ પછી એકાએક વાતનો ક્રમ તોડીને અલ્લાહના રસૂલ સલ્લ.ને વહી ગ્રહણ કરવા વિશે કેટલાક આદેશો આપવામાં આવ્યા છે. આયત-૧૬ થી લઈને આયત-૧૯ સુધીનું આ વધારાનું પ્રયોજિત વાક્ય પોતાના સંદર્ભ અને પ્રસંગની દૃષ્ટિએ પણ અને રિવાયતો અનુસાર પણ એ કારણસર વાતના વચ્ચે આવ્યું છે કે જે વખતે હઝરત જિબ્રઈલ (અલૈ.) આ સૂર: નબી (સલ્લ.)ને સંભળાવી રહ્યા હતા, તે વખતે આપ સલ્લ. એ ૩૨થી કે ક્યાંક પછીથી ભૂલી ન જાય, તેના શબ્દો પોતાની મુબારક (શુભ) જીભથી દોહરાવતા જઈ રહ્યા હતા. તેનાથી એવું જણાય છે કે આ પ્રસંગ તે સમયનો છે, જ્યારે આપ (સલ્લ.)ને વહીના અવતરણનો નવો-નવો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો અને હજુ આપ (સલ્લ.)ને વહી ગ્રહણ કરવાની ટેવ સારી રીતે પડી ન હતી. કુર્આન-મજીદમાં આના બે દૃષ્ટાંતો બીજા પણ મળે છે. એક, સૂર: તાહા (આ. ૧૧૪)માં અને બીજું સૂર: આ'લા (આ. ૬)માં. પછી જ્યારે નબી (સલ્લ.)ને વહી ગ્રહણ કરવાનો સારો મહાવરો પડી ગયો, તો આ પ્રકારના આદેશો આપવાની કોઈ આવશ્યકતા રહી નહીં. તેથી જ કુર્આનમાં આ ત્રણ જગ્યાઓ સિવાય આનું બીજું કોઈ દૃષ્ટાંત મળતું નથી.

વિષય અને ચર્ચા :

અહીંથી કુર્આનના અંત સુધી જે સૂર:ઓ જોવા મળે છે, તેમાંથી મોટાભાગની પોતાના વિષય અને વર્ણન-શૈલીથી તે જમાનામાં અવતરિત થયેલી જણાય છે, જ્યારે સૂર: અલ-મુદ્દસ્સિરની શરૂઆતની આયતો પછી કુર્આનના અવતરણનો ક્રમ વર્ષાની જેમ શરૂ થઈ ગયો હતો. આ સૂર:માં આખિરત (પરલોક)ના ઈન્કાર કરનારાઓને સંબોધીને તેમના એક-એક વાંધા અને એક-એક સંદેહનો જવાબ

આપવામાં આવ્યો છે. ખૂબ મજબૂત દલીલો સાથે ક્યામત અને આખિરતની સંભાવના, તેના અનિવાર્યપણે ઘટિત થવાના પુરાવાઓ આપવામાં આવ્યા છે અને એ પણ સ્પષ્ટપણે બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો આખિરતનો ઈન્કાર કરે છે, તેમના ઈન્કારનું મૂળ કારણ એ નથી કે તેમની બુદ્ધિ તેને અસંભવ સમજે છે, બલકે તેનું અસલ પ્રેરક એ છે કે તેમની મનેચ્છાઓ તેને માનવા નથી માગતી. તેજા સાથે લોકોને સાવધાન પણ કરી દેવામાં આવ્યા છે કે જે સમયના આવવાનો તમે ઈન્કાર કરી રહ્યા છો, તે આવીને રહેશે. તમારું બધું કર્યું-કરાવ્યું તમારા સામે લાવીને મૂકી દેવામાં આવશે અને ખરેખર તો પોતાની કર્મનોંધ જોયા પહેલાં તમારામાંથી દરેક માણસને સ્વયં ખબર હશે કે તે દુનિયામાં શું કરીને આવ્યો છે.

رُكُوعًا ٢

(٤٥) سُورَةُ الْقِيَامَةِ مَكِّيَّةٌ (٣١)

آيَاتُهَا ٣٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ١ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ

اللَّوَامَةِ ٢ أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعَهُ عِظَامَهُ ٣

بَلَىٰ قَدَرِينَ عَلَىٰ أَنْ تُسَوَّىٰ بَنَانُهُ ٤ بَلْ يُرِيدُ

الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ٥ يَسْئَلُ أَيَّانَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ٦

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ٧ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ٨ وَجُمِعَ الشَّمْسُ

وَالْقَمَرُ ٩ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ ١٠

كَلَّا لَا وَزَرَ ١١ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ١٢

يُنَبِّئُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ١٣ بَلْ

الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ١٤ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ١٥

لَا تَحْرِكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتُجْعَلَ بِهِ ١٦ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ

وَقُرْآنَهُ ١٧ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ١٨ ثُمَّ إِنَّ

عَلَيْنَا بَيَانَهُ ١٩ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ٢٠ وَتَذُرُونَ

الْآخِرَةَ ٢١ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ٢٢ إِلَىٰ رَبِّهَا

نَاطِرَةٌ ٢٣ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ٢٤ تَظُنُّ أَنْ

يُفْعَلَ بِهَا فَاقْرَأَةٌ ٢٥ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ الشَّرَاقِيَ ٢٦

૭૫. સૂર: અલ-ક્રિયામહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૪૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) નહીં, (૧) હું સોગંદ ખાઉં છું કયામતના દિવસના ! (૨) અને નહીં, હું સોગંદ ખાઉં છું ઠપકો આપનાર અંતરાત્માના ! (૩) શું મનુષ્ય એમ સમજે છે કે અમે તેના હાડકાઓને એકત્રિત કરી નહીં શકીએ ? (૪) શા માટે નહીં ? અમે તો તેના આંગળાના ટેરવા સુદ્ધાં બરાબર બંનાવી દેવાનું સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ. (૫) પરંતુ મનુષ્ય એમ ઈચ્છે છે કે આગળ પણ દુરાચાર કરતો રહે. (૬) પૂછે છે, “છેવટે ક્યારે આવવાનો છે તે કયામતનો દિવસ ?” (૭) પછી જ્યારે આંખો પથરાઈ જશે, (૮) અને ચંદ્ર પ્રકાશહીન થઈ જશે, (૯) અને સૂર્ય અને ચંદ્રને મેળવીને એક કરી દેવામાં આવશે, (૧૦) તે વખતે આ જ મનુષ્ય કહેશે, “ક્યાં ભાંગીને જાઉં ?” (૧૧) કદાપિ નહીં, ત્યાં કોઈ શરણ લેવાનું સ્થાન નહીં હોય. (૧૨) તે દિવસે તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના જ સામે જઈને થોભવું પડશે. (૧૩) તે દિવસે મનુષ્યને તેનું સઘળું આગળ-પાછળનું કર્યું-કરાવ્યું બતાવી દેવામાં આવશે. (૧૪) બલ્કે મનુષ્ય સ્વયં જ પોતાની જાતને સારી રીતે જાણે છે, (૧૫) ભલે તે ગમે તેટલા બહાના રજૂ કરે. (૧૬) હે નબી સલ્લ ! (૧૭) આ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ને જલ્દી-જલ્દી યાદ કરી લેવા માટે પોતાની જીભ હલાવો નહીં, (૧૭) આને યાદ કરાવી દેવું અને પઢાવી દેવું અમારા શિરે છે. (૧૮) તેથી જ્યારે અમે આને પઢી રહ્યા હોઈએ, ત્યારે આના પઢવાને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા રહો. (૧૯) પછી આનો અર્થ સમજાવી દેવો પણ અમારા શિરે છે. (૨૦) કદાપિ નહીં, (૨૧) મૂળ વાત એ છે કે તમે લોકો તત્કાળ પ્રાપ્ત થનારી વસ્તુ (અર્થાત્ દુનિયા)થી પ્રેમ રાખો છો, (૨૧) અને આખિરત (પરલોક)ને છોડી દો છો. (૨૨) તે દિવસે કેટલાક ચહેરા તાજગીભર્યા અને પ્રહુલિત હશે, (૨૩) પોતાના રબ તરફ જોઈ રહ્યા હશે, (૨૪) અને કેટલાક ચહેરા ઉદાસ હશે (૨૫) અને સમજી રહ્યા હશે કે તેમના સાથે કેડ ભાંગી નાખે તેવું વર્તન થવાનું છે. (૨૬) કદાપિ નહીં, (૨૬) જ્યારે જીવ ગળા સુધી પહોંચી જશે,

૧. વાણીની શરૂઆત ‘નહીં’થી કરવી આપોઆપ એ વાત પર દલીલ કરે છે કે પહેલાથી કોઈ વાત થાવી રહી હતી, જેના ખંડનમાં આ સૂર: અવતરિત થઈ છે. આમ, અહીં ‘નહીં’ કહેવાનો અર્થ એ છે કે જે કંઈ તમે સમજી રહ્યા છો તે સાચું નથી, હું સોગંદ ખાઉં છું કે સાચી વાત આ છે.
૨. કયામતના આગમન માટે સ્વયં કયામતના સોગંદ એટલા માટે ખાવામાં આવેલ છે કે તેનું આવવું તદ્દન નિશ્ચિત છે. સુષ્ટિની સમગ્ર વ્યવસ્થા સાક્ષી આપી રહી છે કે આ વ્યવસ્થા ન અનંત છે, ન શાશ્વત. તે એક સમયે અનસ્તિત્વમાંથી અસ્તિત્વમાં આવી છે અને એક સમયે તે અવસ્થ સમાપ્ત થઈને રહેશે.
૩. અર્થાત્, અંતરાત્માના (સોગંદ), જે માનવીને બૂરાઈ માટે ઠપકો આપે છે અને જેનું માનવીમાં મોજૂદ હોવું એ સાક્ષી આપે છે કે માનવી પોતાના કાર્યો માટે જવાબદાર છે.
૪. અર્થાત્, કયામતના ઈન્કારનું સાચું કારણ આ છે, ન કે કોઈ એવી ભૂલ અને તાર્કિક દલીલ, જેના આધારે વ્યક્તિ એમ કહી શકતો હોય કે કયામત હરગિજ નહીં આવે, અથવા તેનું આવવું અસંભવ છે.
૫. અર્થાત્, વ્યક્તિનું કર્મ-પત્રક તેના સામે મૂકવાનો હેતુ વાસ્તવમાં એ નહીં હોય કે ગુનેગારને તેનો ગુનો બતાવવામાં

وَقِيلَ مَنْ عَرَّاقٍ ۚ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ۚ وَ

الْتَقَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ۚ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ

السَّاقُ ۚ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّىٰ ۚ وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ۚ

ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَمْتَطِي ۗ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ۚ ثُمَّ أُولَىٰ

لَكَ فَأُولَىٰ ۗ أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ۗ

الْمَرْيَكُ نُطْفَةٌ مِّن مِّنِّي يُبْنَىٰ ۚ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَتُهُ

فَخَلَقَ فَسَوْءَ ۚ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَ

الْأُنثَىٰ ۗ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِرٍ عَلَيَّ أَن يُبْحِيَ ۚ الْمَوْتَىٰ ۚ

١٢٩-

منزل ٧ (٣٠)

(૨૭) અને કહેવામાં આવશે કે છે કોઈ મંત્ર-તંત્ર કરવાવાળો, (૨૮) અને માણસ સમજી લેશે કે આ દુનિયાથી જુદાઈનો સમય છે, (૨૯) અને પિંડી સાથે પિંડી જોડાઈ જશે, (૩૦) તે દિવસ હશે તારા રબ તરફ પ્રસ્થાનનો. (રૂકૂઅ-૧)

(૩૧) પરંતુ તેણે ન સાચું માન્યું, ન નમાઝ પઢી, (૩૨) બલ્કે ખોટું ઠેરવ્યું અને મોઢું ફેરવી ગયો, (૩૩) પછી અકડાઈ કરતો પોતાના કુટુંબીજનો તરફ ચાલી નીકળ્યો. (૩૪) આ વર્તન તારા જ માટે યોગ્ય છે, અને તને જ શોભે છે. (૩૫) હા, આ વર્તન તારા જ માટે યોગ્ય છે, અને તને જ શોભે છે.

(૩૬) શું મનુષ્યએ એમ સમજી લીધું છે કે તેને આમ જ અર્થહીન^(૯) છોડી દેવામાં આવશે ? (૩૭) શું તે એક તુચ્છ પાણીનું વીર્ય ન હતો, જે (માતાના ગર્ભાશયમાં) ટપકાવવામાં આવે છે ? (૩૮) પછી તે એક માંસનો લોચો બન્યો, પછી અલ્લાહે તેનું શરીર બનાવ્યું અને તેના અંગો સપ્રમાણ કર્યા, (૩૯) પછી તેના વડે પુરુષ અને સ્ત્રીની બે જાતો બનાવી. (૪૦) શું તે એવું કરવા માટે સમર્થ નથી કે મૃત્યુ પામેલાઓને પુનઃ સજીવન કરી દે ? (રૂકૂઅ-૨)

આવે, બલ્કે આવું કરવું તો એટલા માટે જરૂરી હશે કે ન્યાયના તકાદાઓ અદાલતના સામે શુન્નાનો પુરાવો રજૂ કર્યા વગર પૂરા નથી થતા, નહિ તો દરેક માનવી સારી રીતે જાણે છે કે તે પોતે શું છે.

૬. અહીંથી લઈને 'પછી આનો અર્થ સમજાવી દેવો પણ અમારા શિરે છે' સુધીનું આખું કથન એક પ્રયોજિત વાક્ય છે, જે વાણી-ક્રમને વચ્ચે તોડીને નબી કરીમ સલ્વ.ને સંબોધીને ઈરશાદ ફરમાવવામાં આવેલ છે. હઝરત જિબ્રીલ અલે. જ્યારે આ સૂર: હુજૂર સલ્વ.ને સંભળાવી રહ્યા હતા, તે વખતે આપ એ આશંકાથી કે ક્યાંક હું ભૂલી ન જાઉં, તેને જીભથી દોહરાવવાની કોશિશ કરી રહ્યા હતા.
૭. અહીંથી વાણીનો ક્રમ ફરી એ જ વિષયની સાથે જોડાઈ જાય છે, જે વચ્ચેના પ્રયોજિત વાક્યથી પહેલાથી ચાલતો આવી રહ્યો હતો. 'કદાપિ નહીં'નો અર્થ એ છે કે તમારા લોકોના આખિરત (પરલોક)ના ઈન્કારનું ખરું કારણ એ નથી કે તમે સૂચિના સર્જનહારને કયામત લાવવાથી અને મૃત્યુ પછી ફરીથી જીવંત કરી દેવાથી વિવચ સમજો છો, બલ્કે સાચું કારણ આ છે.
૮. આ 'કદાપિ નહીં'નો સંબંધ એ જ વાણી-ક્રમ સાથે છે, જે ઉપરથી ચાલતો આવી રહ્યો છે, અર્થાત્ તમારો એ વિચાર ખોટો છે કે તમારે મૃત્યુ પામીને નાશ પામવાનું છે અને પોતાના રબની સામે પાછા જવાનું નથી.
૯. મૂળ શબ્દ 'સુદા' પ્રયુક્ત થયો છે. અરબી ભાષામાં 'ઇબિલુન્ સુદા' એ ઊંટ માટે બોલવામાં આવે છે, જે આમ જ છૂટું ફરી રહ્યું હોય, જે બાજુ ચાહે ચરતું ફરે, કોઈ તેની દેખરેખ રાખવાવાળું ન હોય. આ જ અર્થમાં આપણે 'બેલગામ-બેકાબૂ ઊંટ'નો શબ્દ બોલીએ છીએ.

૭૬. અદ્-દહર

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ 'અદ્-દહર' (કાળ) પણ છે અને 'અલ-ઈન્સાન' (મનુષ્ય) પણ. બંને નામ પ્રથમ આયતના શબ્દો 'હલ અતા અલલ્ ઈન્સાનિ' અને 'હીનુમ્ - મિનદ્ દહર' થી લેવામાં આવ્યા છે.

ઉત્તરાણકાળ :

મોટાભાગના વિવરણકર્તાઓ આને મક્કી ગણે છે. પરંતુ કેટલાક વિવરણકર્તાઓ સમગ્ર સૂર:ને મદની કહે છે અને કેટલાકનું કથન એ છે કે આ સૂર: છે તો મક્કી, પરંતુ આયત-૮ થી ૧૦ મદીનામાં અવતરિત થઈ છે. જ્યાં સુધી આ સૂર:ના વિષયો અને વર્ણન-શૈલીનો સંબંધ છે, તે મદની સૂર:ના વિષયો અને વર્ણન-શૈલીથી ખૂબ અલગ છે, બલ્કે તેના પર વિચારતાં તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ સૂર: ન માત્ર મક્કી છે, બલ્કે મક્કાના પણ એ તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે, જે સૂર: મુદસ્સિરની શરૂની સાત આયતો પછી શરૂ થયો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:નો વિષય મનુષ્યને દુનિયામાં તેની સાચી હેસિયતથી માહિતગાર કરવાનો છે અને એ બતાવવાનો છે કે જો તે પોતાની આ સ્થિતિને બરાબર સમજીને શુક્ર (કૃતજ્ઞતા)નું વલણ અપનાવે, તો તેનું પરિણામ શું હશે અને કુફ્ર (ઈન્કાર)ના માર્ગ પર ચાલે, તો તેને કેવું પરિણામ ભોગવવું પડશે. આમાં સૌપ્રથમ મનુષ્યને યાદ દેવાવવામાં આવ્યું છે કે એક સમય એવો હતો જ્યારે તે કંઈ ન હતો, પછી એક મિશ્રિત વીર્યથી તેની એવી તુચ્છ શરૂઆત કરવામાં આવી, જે આગળ જઈને આ ધરતી પર 'સર્વશ્રેષ્ઠ સર્જન' બન્યો. તે પછી મનુષ્યને સાવધાન કરવામાં આવ્યો છે કે અમે તને દુનિયામાં મોકલીને તારી પરીક્ષા લેવા માગીએ છીએ. તેથી અન્ય સર્જનોથી વિપરીત તને સમજ-બૂઝ રાખવાવાળો બનાવવામાં આવ્યો અને તારા સામે શુક્ર (કૃતજ્ઞતા) અને કુફ્ર (ઈન્કાર, અપકાર)ના બંને માર્ગો ખોલીને મૂકી દેવામાં આવ્યા. જેથી અહીં કામ કરવાનો જે સમય તને આપવામાં આવ્યો છે તેમાં તું દર્શાવી દે કે આ પરીક્ષાથી તું શુક્રગુજાર (કૃતજ્ઞ) બંદો બનીને બહાર નીકળીશ કે કાફિર (કૃતબ્ન, અપકારી) બનીને. પછી માત્ર એક આયતમાં સ્પષ્ટ રૂપે બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો આ પરીક્ષામાં કાફિર (કૃતબ્ન અને અપકારી) બનીને નીકળશે તેમને આખિરત (પરલોક)માં શું પરિણામ જોવું પડશે. તે પછી આયત-૫ થી ૨૨ સુધી સળંગ એ

ઈનામોનું વિવરણ આપવામાં આવ્યું છે, જેને એ લોકો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના ત્યાં મેળવશે, જેમણે અહીં બંદગીનો હક અદા કર્યો છે. આ આયતોમાં માત્ર તેમના શ્રેષ્ઠ વળતરને દર્શાવવા પર જ સંતોષ માનવામાં આવ્યો નથી, બલકે ટૂંકમાં એ પણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેમના એ કયા કર્મો છે, જેના કારણે તેઓ આ બદલાના હક્કદાર બનશે.

આ પછી આયત-૨૩ થી સૂર:ના અંત સુધી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને ઉદ્દેશીને ત્રણ વાતો કહેવામાં આવી છે.

એક એ કે વાસ્તવમાં તે અમે જ છીએ, જે આ કુર્આનને થોડું-થોડું કરીને તમારા પર અવતરિત કરી રહ્યા છીએ અને તેનો હેતુ આપ (સલ્લ.)ને નહીં, પરંતુ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ)ને સચેત કરવાનો છે કે આ કુર્આન મુહમ્મદ (સલ્લ.) પોતે પોતાના મનથી નથી ઘડી રહ્યા, બલકે તેનું અવતરણ કરનાર ‘અમે’ છીએ અને અમારી તત્વદર્શિતા જ તેનો તકદો કરે છે કે એને એકી સાથે નહીં, બલકે થોડું-થોડું કરીને અવતરિત કરીએ.

બીજી વાત એ કે ધૈર્ય સાથે પોતાનો સંદેશ પહોંચાડવાનું કર્તવ્ય નિભાવ્યે જાઓ અને કદી એ દુરાચારી અને સત્યનો ઈન્કાર કરનારા લોકોમાંથી કોઈના દબાણમાં ન આવો.

ત્રીજી એ કે રાત-દિવસ અલ્લાહનું સ્મરણ કરો, નમાઝ પઢો અને રાત્રિઓ અલ્લાહની બંદગીમાં વીતાવો, કેમ કે આ જ એ વસ્તુ છે, જેનાથી કુફ (અધર્મ)ના અતિક્રમણ સામે અલ્લાહ તરફ બોલાવનારાઓને સ્થિરતા અને મક્કમતા પ્રાપ્ત થાય છે. પછી એક વાક્યમાં કાફિરોના ખોટા વલણનું મૂળ કારણ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેઓ આખિરત (પરલોક)ને ભૂલીને દુનિયા પર મોહી પડ્યા છે અને બીજા વાક્યમાં તેમને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે તમે સ્વયં નથી બની ગયા, અમે તમને બનાવ્યા છે અને એ વાત કે હર-હંમેશ અમારા સામર્થ્યમાં છે કે જે કંઈ અમે તમારા સાથે કરવા માગીએ, કરી શકીએ છીએ.

અંતમાં સંબોધન એ વાત પર પૂરું કરવામાં આવ્યું છે કે આ એક ઉપદેશની વાત છે, હવે જેનું મન ચાહે તેને સ્વીકારીને પોતાના રબનો માર્ગ અપનાવી લે. પરંતુ દુનિયામાં મનુષ્યની ઈચ્છા પૂરી થઈ શકતી નથી, જ્યાં સુધી અલ્લાહ ન ચાહે અને અલ્લાહની ઈચ્છા અંધાધૂંધ નથી. તે જે કંઈ પણ ચાહે છે, પોતાના જ્ઞાન અને પોતાની તત્વદર્શિતાના આધારે ચાહે છે. આ જ્ઞાન અને તત્વદર્શિતાના આધારે જેને તે પોતાની કૃપાનો હક્કદાર સમજે છે, તેને પોતાની કૃપામાં દાખલ કરી લે છે અને જેને તે અત્યાચારી જુએ છે તેના માટે પીડાકારી યાતનાની વ્યવસ્થા તેણે કરી રાખી છે.

كَلِمَاتُهَا ٣

(٤٦) سُورَةُ الدَّهْرِ مَدِينَةٌ (٩٨)

آيَاتُهَا ٣١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَلْ آتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ
 شَيْئًا مَّذْكُورًا ١ ۝ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ
 أَمْشَاجٍ ۖ تَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ٢ ۝ إِنَّا هَدَيْنَاهُ
 السَّبِيلَ ۖ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ٣ ۝ إِنَّا أَعْتَدْنَا
 لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ٤ ۝ إِنَّ الْأَبْرَارَ
 يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ٥ ۝ عَيْنًا يَشْرَبُ
 بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ٦ ۝ يُوفُونَ
 بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ٧ ۝ وَ
 يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا
 وَأَسِيرًا ٨ ۝ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لُوحَجِّهِ اللَّهُ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ
 جَزَاءً وَلَا شُكْرًا ٩ ۝ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا
 عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ١٠ ۝ فَوَقَّعَهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ
 وَلَقَّعَهُمْ نَصْرَةً وَسُرُورًا ١١ ۝ وَجَزَّوهُمْ بِمَا صَبَرُوا
 جَنَّةً وَحَرِيرًا ١٢ ۝ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۖ لَا
 يَرُونَ فِيهَا شُمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ١٣ ۝ وَدَانِيَةً
 عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَدْلِيلًا ١٤ ۝ وَ
 يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآيَاتِنَا ۖ مِنْ فَضْلِنَا ۚ وَكَوَابٍ
 كَانَتْ قَوَارِيرًا ١٥ ۖ قَوَارِيرًا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا

૭૬. સૂર: અદ્-દહર

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આપતો-૩૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) શું મનુષ્ય પર અનંતકાળનો એક સમય એવો પણ વીત્યો છે, જ્યારે તે કોઈ ઉલ્લેખનીય વસ્તુ ન હતો? (૧) (૨) અમે મનુષ્યને એક મિશ્રિત વીર્યના ટીપામાંથી પેદા કર્યો, જેથી તેની પરીક્ષા લઈએ અને આ હેતુ માટે અમે તેને સાંભળવાવાળો અને જોવાવાળો બનાવ્યો. (૨) (૩) અમે તેને માર્ગ દેખાડી દીધો, પછી ચાહે કૃતજ્ઞતા દર્શાવનારો (શુક કરનારો) બને કે ઈન્કાર (કુફ) કરવાવાળો. (૩)

(૪) કુફ (ઈન્કાર) કરનારાઓ માટે અમે બેડીઓ અને તોક અને ભડકે બળતી આગ તૈયાર કરી રાખ્યા છે. (૫) સદાચારી લોકો (જન્મતમાં) શરાબના એવા પ્યાલા પીશે, જેમાં કપૂર-જળ ભેળવવામાં આવ્યું હશે. (૬) આ એક વહેતું ઝરણું હશે, જેના પાણીની સાથે અલ્લાહના બંદાઓ શરાબ પીશે અને જ્યાં ચાહશે ત્યાં સરળતાથી તેની શાખાઓ કાઢી લેશે. (૭) આ એ લોકો હશે, જેઓ (દુનિયામાં) નઝ(૫)પૂરી કરે છે અને તે દિવસથી ડરે છે, જેની આપત્તિ સર્વવ્યાપી હશે, (૮) અને અલ્લાહના પ્રેમમાં ગરીબો, અનાથો અને કેદીઓને ભોજન કરાવે છે (૯) (અને તેમને કહે છે કે,) “અમે તમને માત્ર અલ્લાહ માટે જ ભોજન કરાવી રહ્યા છીએ. અમે તમારા પાસે ન કોઈ બદલો માગીએ છીએ, ન આભાર-પ્રદર્શન. (૧૦) અમને તો અમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની તે દિવસની યાતનાનો ડર લાગે છે, જે સખ્ત મુસીબતનો અત્યંત લાંબો દિવસ હશે.” (૧૧) તો અલ્લાહ તેમને એ દિવસની મુસીબતથી બચાવી લેશે અને તેમને પ્રફુલ્લતા અને આનંદ પ્રદાન કરશે, (૧૨) અને તેમના સબ્ર(૫)ના બદલામાં તેમને જન્મ અને રેશમી પોશાક પ્રદાન કરશે. (૧૩) ત્યાં તેઓ ઊંચી બેઠકો પર ગાવ-તકિયાને અઢેલીને બેસ્યા હશે. ન તેમને તડકાની ગરમી સતાવશે, ન શરદીની ટાઢ. (૧૪) જન્મતની છાયા તેમના ઉપર ઝૂકીને છાંયડો કરી રહી હશે, અને તેના ફળ હંમેશા તેમના વશમાં હશે (કે જે રીતે ઈચ્છે તેને તોડી લે.) (૧૫) તેમના આગળ ચાંદીના વાસણ(૬) અને કાચના પ્યાલા ફેરવવામાં આવી રહ્યા હશે. (૧૬) કાચ પણ એવા, જે ચાંદીના પ્રકારના હશે, (૭)

૧. આનો હેતુ ‘સવાલ’ નથી, બલ્કે માનવીથી એ વાતનો સ્વીકાર કરાવવાનો છે કે હા, તેના પર એક એવો સમય વીતી ચૂક્યો છે અને વધારામાં તેને એ વિચારવા માટે મજબૂર કરવાનો છે કે જો પહેલા તે અનસ્તિતવથી અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવી ચૂક્યો છે, તો તેનું ફરીથી પેદા થવું કેવી રીતે અસંભવ હોય.

૨. અર્થાત્, તેને ચેતનાવાળો અને સમજ-બૂઝવાળો બનાવ્યો.

૩. અર્થાત્, ‘કુફ’ (ઈન્કાર) અને ‘શુક’ (કૃતજ્ઞતા)નો અધિકાર તેને આપીને એ બતાવી દેવામાં આવ્યું કે ‘કુફ’નો માર્ગ કયો છે અને ‘શુક’નો કયો.

૪. ‘નઝ’ (માનતા)નો અર્થ છે અલ્લાહથી એ પ્રતિજ્ઞા કરવી કે વ્યક્તિ તેની પ્રસન્નતા માટે ‘ફઝ’ (અનિવાર્ય કર્તવ્ય)થી વધારે ફલાણું નેક અને સાતું કામ કરશે.

૫. ‘સબ્ર’ (ધૈર્ય)નો શબ્દ અહીં એ અર્થમાં પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે ઈમાન લાવ્યા પછી તેઓ મૃત્યુ-પર્યંત અલ્લાહના આદેશોનું પાલન કરતા રહ્યા અને તેની અવજાથી બચતા રહ્યા.

تَقْدِيرًا ⑩ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا
رَنْجَبِيلًا ⑪ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا ⑫ وَ
يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ
حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا ⑬ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ
نَعِيمًا وَمَلَكًا كَبِيرًا ⑭ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ
خُضْرٌ وَأَسْتَبْرَقٌ نَّوْحَلُوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ
رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ⑮ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَ
كَانَ سَعْيَكُمْ مَشْكُورًا ⑯ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ
الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ⑰ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ
مَنْهُمْ أَتْمًا أَوْ كَفُورًا ⑱ وَأَذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً
وَأَصِيلًا ⑲ وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ
لَيْلًا نَّوِيْلًا ⑳ إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَ
يَذُرُّونَ وِرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ㉑ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ
وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ ㉒ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ
تَبْدِيلًا ㉓ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ ㉔ فَمَنْ شَاءَ
اتَّخِذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ㉕ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا
أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ㉖
يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ ۗ وَالظَّالِمِينَ
أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ㉗

અને તેમને (જન્મતના વ્યવસ્થાપકોએ) યોગ્ય પ્રમાણમાં ભર્યા હશે. (૧૭) તેમને ત્યાં એવી શરાબના જામ પીવડાવવામાં આવશે જેમાં સૂંઠનું મિશ્રણ હશે. (૧૮) આ જન્મતનું એક ઝરણું હશે, જેને 'સલ્-સબીલ' કહેવામાં આવે છે. (૧૯) તેમની સેવામાં એવા કિશોરો દોડતા ફરતા હશે, જે હંમેશા કિશોરો જ રહેશે. તમે તેમને જુઓ તો લાગે કે જાણે મોતી છે, જેને વિખેરી દેવામાં આવ્યા છે ! (૨૦) તમે જ્યાં પણ નજર નાખશો, ને'મતો જ ને'મતો (કૃપાઓ જ કૃપાઓ) અને એક મોટી સલ્તનતનો સર-સામાન તમને દેખાશે. (૨૧) તેમના શરીર પર ઝીણાં રેશમના લીલા પોશાક અને અતલસ તથા જરીબુટ્ટીદાર કપડાં હશે. તેમને ચાંદીના કંગન પહેરાવવામાં આવશે, (૨૨) અને તેમનો રબ તેમને અત્યંત શુદ્ધ શરાબ પીવડાવશે. (૨૨) આ છે તમારો બદલો અને તમારી કામગીરી કદરને પાત્ર ઠરી છે. (રુકૂઅ-૧)

(૨૩) હે નબી સલ્લ ! અમે જ તમારા પર આ કુર્આન થોડું-થોડું કરીને અવતરિત કર્યું છે, (૨૪) તેથી તમે તમારા રબના આદેશ પર ધૈર્ય રાખો, (૨૫) અને આમાંથી કોઈ દુરાચારી અથવા સત્યના ઈન્કાર કરનારાની વાત ન માનો. (૨૫) પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના નામનું સવાર અને સાંજ સ્મરણ કરો, (૨૬) રાત્રે પણ તેના સમક્ષ સિજદો કરતા રહો, અને રાત્રિના દીર્ઘ સમયોમાં તેની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરતા રહો. (૨૭) આ લોકો તો તત્કાળ પ્રાપ્ત થનારી વસ્તુ (દુનિયા)ને પ્રેમ કરે છે અને આગળ જે ભારે દિવસ આવવાનો છે તેની ઉપેક્ષા કરી નાખે છે. (૨૮) અમે જ આમને પેદા કર્યા છે અને આમના સાંધા-બંધનો મજબૂત કર્યા છે, અને અમે જ્યારે ચાહીએ ત્યારે આમના રૂપ-રંગ બદલીને મૂકી દઈએ. (૨૯) આ એક ઉપદેશ છે, હવે જેનું મન ચાહે પોતાના રબ તરફ જવાનો માર્ગ અપનાવી લે, (૩૦) અને તમારા ઈચ્છવાથી કંઈ થતું નથી, જ્યાં સુધી અલ્લાહ ન ચાહે. નિ:શંક, અલ્લાહ મોટો જ્ઞાતા અને તત્વદર્શી છે. (૩૧) પોતાની કૃપામાં જેને ચાહે છે, તેને દાખલ કરે છે અને અત્યાચારીઓ માટે તેણે દુ:ખદાયી યાતના તૈયાર કરી રાખી છે. (રુકૂઅ-૨)

૬. સૂર: છુબરુક, આયત-૭૧માં કહેવામાં આવ્યું કે તેમના આગળ સોનાના વાસણો ફરાવવામાં આવી રહ્યા હશે. આનાથી જાણ થઈ કે ક્યારેક ત્યાં સોનાના વાસણોનો ઉપયોગ થશે અને ક્યારેક ચાંદીના.
૭. અર્થત્વ, તે હશે તો ચાંદી, પરંતુ કાયની જેમ અત્યંત ચકચકિત અને પારદર્શક હશે.
૮. આરબવાસીઓ શરાબની સાથે સૂંઠ મળેલા પાણીના મિશ્રણને પસંદ કરતા હતા, તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું કે ત્યાં તેમને એ શરાબ પીવડાવવામાં આવશે, જેમાં સૂંઠનું મિશ્રણ હશે.
૯. સૂર: હજ, આયત-૨૩ અને સૂર: ફાતિર, આયત-૩૩માં દર્શાવેલ છે કે તેમને ત્યાં સોનાના કંગન પહેરાવવામાં આવશે. આનાથી જાણ થઈ કે પોતાની મરજ અને પસંદ અનુસાર જ્યારે તેઓ ઈચ્છશે સોનાના કંગન પહેરશે, જ્યારે ઈચ્છશે ચાંદીના કંગન પહેરી લેશે, અને જ્યારે ઈચ્છશે બંનેને મેળવીને તેનો ઉપયોગ કરશે.
૧૦. અહીં દેખીતી રીતે સંબોધન નબી કરીમ સલ્લ.ને છે, પરંતુ વાસ્તવમાં જવાબ કાફિરોના એક વાંધાનો આપવામાં આવી રહ્યો છે. તેઓ કહેતા હતા કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) આ કુર્આન પોતે વિચારી-વિચારીને બનાવી રહ્યા છે, નહિં તો અલ્લાહ તુઆલા તરફથી કોઈ ફરમાન આવતું, તો એકત્ર એક જ વાર આવી જતું.
૧૧. અર્થત્વ, તમારા રબે જે મહાન કાર્ય પર તમને નિયુક્ત કર્યા છે તેની કઠિનાઈઓ અને મુશ્કેલીઓ પર ધૈર્ય કરો, જે કંઈ તમારા પર વીતે તેને હિંમતથી સહન કરતા રહો અને અડગ થઈ ગયેલા કદમ લડાપડાવા ન દો.
૧૨. જ્યારે અલ્લાહની યાદનો આદેશ સમયના નિર્ધરણની સાથે આપવામાં આવે છે, તો તેનાથી અભિપ્રેત 'નમાઝ'

હોય છે. આ આયતમાં સૌથી પહેલા ફરમાવ્યું કે, “વઝુકુરિસ્મ રબ્બિ-ક બુક-રત્તવ્-વ અસીલા” (પોતાના રબના નામનું સવાર અને સાંજ સ્મરણ કરો). ‘બુકુરહ’ અરબી ભાષામાં સવાર (પરોઢ)ને કહે છે અને ‘અસીલ’નો શબ્દ સૂર્ય ઢળવાના સમયથી સૂર્ય અસ્ત થાય ત્યાં સુધી માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જેમાં ઝુહૂર અને અઝના સમયો આવી જાય છે. પછી ફરમાવ્યું, “મિનલ્-લૈલિ ફસુજુદ્ લહૂ” (રાત્રે પણ તેના સમક્ષ સિજદો કરતા રહો). રાત્રિનો સમય સૂર્યસ્તિ પછી શરૂ થઈ જાય છે, તેથી રાત્રે સિજદો કરવાના આદેશમાં મગરિબ અને ઇશા બંનેના સમયોની નમાઝ સામેલ થઈ જાય છે. તે પછી એ ઇરશાદ કે રાત્રિના દીર્ઘ (લાંબા) સમયોમાં તેની તરબીહ (મહિમાગાન) કરતા રહો, તે ‘તહજજુદ’ની નમાઝ તરફ સ્પષ્ટ સંકેત કરે છે.

૭૭. અલ-મુર્સલાત પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'વલ-મુર્સલાત' (સોગંદ છે તેના, જે લાગલગાટ મોકલવામાં આવે છે)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:નો આખો વિષય સ્પષ્ટ કરે છે કે આ મક્કી જીવનના આરંભિક તબક્કામાં અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય કયામત અને આખિરત (પરલોક)નો સ્વીકાર અને તેના પરિણામોથી લોકોને ચેતવવાનો છે, જે આ હકીકતોને ન માનવા અને માનવાથી છેવટે નીપજશે. પહેલી સાત આયતોમાં હવાઓની આશ્ચર્યજનક અને તત્ત્વદર્શિતાભરી વ્યવસ્થા એ હકીકત માટે પુરાવા તરીકે રજૂ કરવામાં આવી છે કે કુર્આન અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) જે કયામતના આવવાના સમાચાર આપી રહ્યા છે તે જરૂર આવીને રહેશે. મક્કાવાસીઓ વારંવાર કહેતા હતા કે જે કયામતથી તમે અમને ડરાવી રહ્યા છો તે લાવીને બતાવો ત્યારે અમે તેને માનીશું. આયત-૮ થી ૧૫ સુધી તેમની આ માગણીનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે કે તે કોઈ ખેલ કે તમાશો તો છે નહીં કે જ્યારે કોઈ વિદૂષક તે દેખાડવાની માગણી કરે, તો એ જ વખતે તેને દેખાડી દેવામાં આવે. તે તો તમામ માનવ-સમુદાય અને તેની એકે-એક વ્યક્તિના ભાગ્યના ફેંસલાનો દિવસ છે. તે માટે અલ્લાહે એક ચોક્કસ સમય નક્કી કરી રાખ્યો છે એ વખતે તે આવશે અને જ્યારે તે આવશે, ત્યારે આ ઈન્કાર કરનારાઓ માટે વિનાશનો સંદેશ સિદ્ધ થશે. આયત-૧૬ થી ૨૮ સુધી કયામત અને આખિરતના ઉદ્ભવ અને તેના કારણોની સતત દલીલો આપવામાં આવી છે. એમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે માનવીનો પોતાનો ઈતિહાસ, તેનો પોતાનો જન્મ અને જે ધરતી પર તે જીવન ગુજારી રહ્યો છે તેની રચના એ વાતની સાક્ષી આપી રહ્યા છે કે કયામતનું આવવું અને આખિરતનું અસ્તિત્વમાં આવવું શક્ય પણ છે અને અલ્લાહની હિકમત (તત્ત્વદર્શિતા)નો તકાદો પણ. તે પછી આયત-૨૮ થી ૪૦ સુધી આખિરતનો ઈન્કાર કરનારાઓના અને આયત-૪૧ થી ૪૫ સુધી એ લોકોના પરિણામનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જેમણે તેના પર ઈમાન લાવીને

દુનિયામાં પોતાની આખિરત (પરલોક) શણગારવાની કોશિશ કરી છે. અંતમાં આખિરતનો ઈન્કાર કરનારાઓ અને અલ્લાહની બંદગીથી વિમુખ થનારાઓને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે દુનિયાના અલ્પ જીવનમાં જે કંઈ મોજમજા કરવી હોય કરી લો, છેવટે તમારું પરિણામ અત્યંત વિનાશકારી હશે અને વાત એના પર સમાપ્ત કરવામાં આવી છે કે આ કુર્આનથી પણ જે વ્યક્તિ સન્માર્ગ ન પામે, તેને ત્યારપછી દુનિયામાં કોઈ વસ્તુ સન્માર્ગ દેખાડી શકતી નથી.

آيَاتُهَا ٥٠

(٤٤) سُورَةُ الْمُرْسَلَاتِ مَكِّيَّةٌ (٣٣)

رُكُوعَاتُهَا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ١ ۝ فَالْعَصْفِ عَصْفًا ٢ ۝

وَالنُّشْرِاتِ نَشْرًا ٣ ۝ فَالْفُرْقَاتِ فَرْقًا ٤ ۝

فَالْمَلَقَاتِ ذِكْرًا ٥ ۝ عُدَدًا آوْثَارًا ٦ ۝

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعَ ٧ ۝ فَإِذَا النُّجُومُ طُيَسَتْ ٨ ۝

وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ٩ ۝ وَإِذَا الْجِبَالُ سُفَّتْ ١٠ ۝

وَإِذَا الرَّسُلُ أُقْتَتَ ١١ ۝ لِأَيِّ يَوْمٍ أُحِجَّتْ ١٢ ۝

لِيَوْمِ الْفَصْلِ ١٣ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ١٤ ۝

وَيْلٌ لِّيَوْمِئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ١٥ ۝ أَلَمْ نُهَبِكِ الْآوَالِينَ ١٦ ۝

ثُمَّ نَتَّبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ١٧ ۝ كَذَلِكَ نَفْعَلُ

بِالْمُجْرِمِينَ ١٨ ۝ وَيْلٌ لِّيَوْمِئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ١٩ ۝ أَلَمْ

نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ ٢٠ ۝ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ

مَكِينٍ ٢١ ۝ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ٢٢ ۝ فَقَدَرْنَا ٢٣ ۝ فَنِعْمَ

الْقَدِيرُونَ ٢٤ ۝ وَيْلٌ لِّيَوْمِئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ٢٥ ۝ أَلَمْ

نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ٢٦ ۝ أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ٢٧ ۝

وَجَعَلْنَا فِيهَا رِوَاسِيَ شِجَاتٍ وَأَسْقَيْنُكُمْ مَاءً

فُرَاتًا ٢٨ ۝ وَيْلٌ لِّيَوْمِئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ٢٩ ۝ انْطَلِقُوا

إِلَىٰ مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ٣٠ ۝ انْطَلِقُوا إِلَىٰ

૭૭. સૂર: અલ-મુર્સલાત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૫૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તે (હવાઓ)ના, જે લાગલગાટ મોકલવામાં આવે છે, (૨) પછી તોફાની ઝડપથી ચાલે છે (૩) અને (વાદળોને) ઉઠાવીને ફેલાવે છે. (૪) પછી (તેમને) ફાડીને અલગ કરે છે, (૫) પછી (હૃદયોમાં અલ્લાહનું) સ્મરણ નાખે છે, (૬) કારણના સ્વરૂપે અથવા ચેતવણીના સ્વરૂપે. (૧) (૭) જે વસ્તુનો તમારાથી વાપદો કરવામાં આવી રહ્યો છે તે અવશ્ય ઘટિત થવાની છે. (૨)

(૮) તો જ્યારે તારાઓ ઝાંખા પડી જશે, (૯) અને આકાશને ફાડી નાખવામાં આવશે, (૧૦) અને પર્વતોને પીંજી નાખવામાં આવશે, (૧૧) અને રસૂલો (ઈશદૂતો)ના હાજર થવાનો સમય આવી પહોંચશે (૧૨) (તે દિવસે તે વસ્તુ ઘટિત થઈ જશે). (૧૨) ક્યા દિવસ માટે આ કામ બાકી રાખવામાં આવ્યું છે? (૧૩) ફેંસલાના દિવસ માટે, (૧૪) અને તમને શું ખબર કે તે ફેંસલાનો દિવસ શું છે? (૧૫) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.

(૧૬) શું અમે પહેલાના લોકોને નષ્ટ નથી કર્યા? (૧૭) પછી તેમના જ પાછળ અમે પછીથી આવનારાઓને રવાના કરીશું. (૧૮) અપરાધીઓ સાથે અમે આવું જ કરીએ છીએ. (૧૯) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. (૩)

(૨૦) શું અમે એક તુચ્છ પાણીમાંથી તમને પેદા નથી કર્યા (૨૧-૨૨) અને એક નિશ્ચિત સમય સુધી તેને એક સુરક્ષિત જગ્યાએ રાખી મૂક્યું? (૨૩) તો જુઓ, અમે આના પર સમર્થ હતા, તો અમે ખૂબ સાદું સામર્થ્ય ધરાવીએ છીએ. (૨૪) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. (૪)

(૨૫) શું અમે ધરતીને એકઠા કરી રાખનાર નથી બનાવી, (૨૬) જીવતા માટે પણ અને મડદાઓ માટે પણ, (૨૭) અને તેમાં ઊંચા-ઊંચા પર્વતો જમાવ્યા, અને તમને મીઠું પાણી પીવડાવ્યું? (૨૮) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. (૬)

(૨૯) ચાલો હવે (૭) એ જ વસ્તુ તરફ, જેને તમે ખોટી ઠેરવ્યા કરતા હતા.

- અર્થાત્, ક્યારેક તો તેમના આગમનના અટકી જવાથી અને દુષ્કાળનું શ્રેષ્ઠમ ઊભું થઈ જવાથી હૃદયમાં નરમી પેદા થઈ જાય છે અને લોકો અલ્લાહથી તૌબા (પ્રાયશ્ચિત) અને ઈસ્તગફાર (માફી) કરવા લાગે છે, ક્યારેક તેમના કૃપારૂપ વર્ષા લાવવા પર લોકો અલ્લાહનો આભાર વ્યક્ત કરે છે અને ક્યારેક તેમની તોફાની સખતાઈ હૃદયોમાં ડર પેદા કરે છે અને તબાહીના ભયથી લોકો અલ્લાહ તરફ રજૂ થાય છે.
- અર્થાત્, હવાઓની આ વ્યવસ્થા એ વાતની સાક્ષી આપે છે કે એક સમય કયામત જરૂર આવશે. હવા આમ તો જીવધારીઓના જીવન માટે એક મહત્ત્વનું સાધન છે, પરંતુ અલ્લાહ જ્યારે ઈચ્છે તેને તબાહીનું સાધન બનાવી શકે છે અને બનાવી દે છે.
- કુર્આન-મજીદમાં જુદી-જુદી જગ્યાએ એ વાત બતાવવામાં આવી છે કે હઝ્રના મેદાનમાં જ્યારે માનવ-જાતનો કેસ રજૂ થશે, તો દરેક કોમના રસૂલ (ઈશદૂત, પયગંબર)ને સાક્ષી માટે રજૂ કરવામાં આવશે, જેથી તેઓ એ બાબતની સાક્ષી આપે કે તેમણે અલ્લાહનો સંદેશ લોકો સુધી પહોંચાડી દીધો હતો.

ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ۝ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي

مِنَ اللَّهَبِ ۝ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرِّهَا كَالْقَصْرِ ۝

كَاتِبَةٍ جَمَلَتْ صُفْرًا ۝ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝

هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطَفُونَ ۝ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ۝

وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ ۝

جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ ۝ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ

فَكِيدُونِ ۝ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ إِنْ

الْمُتَّقِينَ فِي ظِلِّ وَعُيُونِ ۝ وَقَوَائِكَ مِمَّا

يَشْتَهُونَ ۝ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ

تَعْمَلُونَ ۝ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۝

وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا

قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ ۝ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ

لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا

يَرْكَعُونَ ۝ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ فَيَأْتِي

حَدِيثُهُ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ۝

٧٧-

مَنْزِل ٧

٧٧-

(૩૦) ચાલો તે છાંયડા તરફ, જે ત્રણ શાખાઓ^(૯)વાળો છે. (૩૧) ન ઠંડક પહોંચાડનારો અને ન આગની ઝાળથી બચાવનારો. (૩૨) એ આગ મહેલ જેટલી મોટી-મોટી ચિંગારીઓ ફેંકશે, (૩૩) (જે ઉછળતી એવી લાગશે) જાણે તે પીળા ઊંટો છે ! (૩૪) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.

(૩૫) આ એ દિવસ છે, જેમાં તેઓ કંઈ નહીં બોલે (૩૬) અને ન તેમને કોઈ તક આપવામાં આવશે કે કોઈ બહાનું આગળ ધરે.^(૧૦) (૩૭) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.

(૩૮) આ ફેંસલાનો દિવસ છે. અમે તમને અને તમારા પહેલાના લોકોને એકઠા કરી દીધા છે. (૩૯) હવે જો કોઈ ચાલ તમે ચાલી શકતા હોવ તો મારા સામે ચાલી જુઓ. (૪૦) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. (રુકૂઅ-૧)

(૪૧) અલ્લાહથી ડરનારા લોકો આજે છાંયડામાં અને ઝરણાઓમાં છે, (૪૨) અને જે ફળ તેઓ ઇચ્છે (તેમના માટે હાજર છે.) (૪૩) ખાઓ અને પીવો મજાથી પોતાના એ કર્મોના બદલામાં, જે તમે કરતા રહ્યા છો. (૪૪) અમે સત્કર્મી લોકોને આવો જ બદલો આપીએ છીએ. (૪૫) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે.

(૪૬) ખાઈ લો^(૧૦) અને મજા કરી લો થોડા દિવસ ! હકીકતમાં તમે લોકો ગુનેગાર છો. (૪૭) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. (૪૮) જ્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે (અલ્લાહ સમક્ષ) ઝૂકો તો નથી ઝૂકતા. (૪૯) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે. (૫૦) હવે આ (કુર્આન) પછી અન્ય કઈ વાણી એવી હોઈ શકે છે, જેના પર આ લોકો ઈમાન લાવે ? (રુકૂઅ-૨)

૪. અહીં આ વાક્ય એ અર્થમાં કહેવામાં આવેલ છે કે દુનિયામાં તેમનું જે પરિણામ આવ્યું છે અથવા હવે પછી આવશે તે તેમની ખરી સજા નથી, બલકે ખરી તબાહી તો તેમના પર નિર્ણયના દિવસે અવતરિત થશે.
૫. અર્થાત્, મૃત્યુ પછી જીવનની સંભાવનાની આ સ્પષ્ટ અને ચોખ્ખી દલીલ સામે હોવા છતાં પણ જે લોકો આજે તેને ખોટું ઠેરવી રહ્યા છે, તેઓ તે દિવસે તબાહીનો સામનો કરશે.
૬. અર્થાત્, જે લોકો અલ્લાહની શક્તિ અને સામર્થ્ય તેમજ તત્ત્વદર્શિતાના આ ચમત્કારો જોઈને પણ આધિરત (પરલોક)ના સંભવ અને બુદ્ધિગમ્ય હોવાનો ઈન્કાર કરી રહ્યા છે, તેઓ પોતાના એ ભ્રમમાં મગ્ન રહેવા માગે છે તો રહે, જે દિવસે આ બધું તેમની આશાઓથી વિપરીત સામે આવી જશે એ દિવસે તેમને ખબર પડી જશે કે તેમણે આ મૂર્ખતા આચરીને સ્વયં પોતાને તબાહીમાં નાખી દીધા છે.
૭. આધિરતની દલીલો આપ્યા પછી હવે એ બતાવવામાં આવી રહ્યું છે કે જ્યારે તે ઘટિત થઈ જશે, તો ત્યાં તેના ઈન્કાર કરનારાઓની કેવી ખરાબ હાલત થશે.
૮. 'છાંયડા'થી અભિપ્રેત ધૂમાડાનો છાંયડો છે, અને ત્રણ શાખાઓનો અર્થ એ છે કે જ્યારે ખૂબ વધારે પ્રમાણમાં ધૂમાડો ઉઠે છે, તો ઉપર જઈને તે ઘણી શાખાઓમાં વિભાજિત થઈ જાય છે.
૯. અર્થાત્, તેમના વિરુદ્ધ કેસ એવી મજબૂત દલીલોથી સાબિત કરી દેવામાં આવશે કે તેઓ દિગ્મૂઢ રહી જશે, અને તેમના માટે પોતાના બચાવ માટે કંઈ કહેવાનો અવકાશ બાકી નહીં રહે.
૧૦. હવે વાત સમાપ્ત કરતાં ન માત્ર મક્કાના કાફિરોને, બલકે દુનિયાના તમામ કાફિરોને સંબંધોન કરીને આ શબ્દો કહેવામાં આવી રહ્યા છે.

૭૮. અન્-નબા

પરિચય

નામ :

બીજી આયતના વાક્યાંશ 'અન્નિન્-નબઈલ અઝીમ'ના શબ્દ 'અન્-નબા' (એ મોટા સમાચાર)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે, અને આ માત્ર નામ જ નથી, બલ્કે આ સૂર:ના વિષયોનું શીર્ષક પણ છે, કેમ કે 'નબા'થી અભિપ્રેત કયામતઅને આખિરત (પરલોક)ના સમાચાર છે અને સૂર:માં સમગ્ર ચર્ચા આ વાત પર જ કરવામાં આવી છે.

ઉત્તરાણકાળ :

સૂર: કિયામહથી સૂર: નાઝિઆત સુધી સૌનો વિષય એક-બીજાને મળતો છે અને આ બધી મક્કા-મુઅઝ્જમાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી જણાય છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય કયામત અને આખિરતનું સમર્થન અને તેના માનવા કે ન માનવાના પરિણામોથી લોકોને સચેત કરવાનો છે. મક્કા-મુઅઝ્જમામાં જ્યારે શરૂ-શરૂમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્વ.)એ ઈસ્લામના પ્રચારનો આરંભ કર્યો તો તેનો આધાર ત્રણ વાતો હતી : તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ. ની રિસાલત (પયગંબરી) અને આખિરત. આ ત્રણેય વાતોમાંથી, આમ તો પ્રથમ બે વાતો પણ મક્કાવાસીઓને અત્યંત અપ્રિય અને અસ્વીકાર્ય હતી, તેમ છતાં સ્પષ્ટ કારણોસર આ તેમના માટે વધારે મૂંઝવણનું કારણ ન હતી, જેટલી ત્રીજી વાત હતી. તેને જ્યારે તેમના સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી તો તેમણે સૌથી વધુ તેની જ હાંસી ઊડાવી. પરંતુ ઈસ્લામના માર્ગે તેમને લાવવા એ નિશ્ચિતરૂપે જરૂરી હતું કે આખિરતની આસ્થા તેમના મનો-મસ્તિષ્કમાં ઉતારવામાં આવે, કેમ કે આ આસ્થાને માન્યા વિના એ શક્ય જ ન હતું કે સત્ય અને અસત્ય વિષે તેમનો વિચાર ગંભીર બની શકતો. આ જ કારણ છે કે મક્કા-મુઅઝ્જમાના આરંભિક કાળની સૂર:ઓમાં વધારે ભાર આખિરતની આસ્થાને હૃદયોમાં ઉતારવા પર મૂકવામાં આવ્યો છે. આ સમયગાળાની સૂર:ઓમાં આખિરતના વિષયને વારંવાર દોહરાવવાનું કારણ સારી રીતે સમજી લીધા પછી હવે આ સૂર:ના વિષયો પર એક નજર નાખી લો.

આમાં સૌપ્રથમ એ ચર્ચાઓ અને ગુસપુસ તરફ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, જે કયામતના સમાચાર સાંભળીને મક્કાની દરેક શેરી, બજાર અને મક્કાવાસીઓની

દરેક સભામાં થઈ રહી હતી. તે પછી ઈન્કાર કરનારાઓને પૂછવામાં આવ્યું છે કે શું તમને ધરતીથી લઈને આકાશ સુધીનું પ્રકૃતિનું કારખાનું અને તેમાં દેખાતી તત્ત્વદર્શિતાઓ અને ઉદ્દેશ્ય દેખાતા નથી? તેની આ તમામ વસ્તુઓ શું તમને એ જ બતાવી રહી છે કે જે સમર્થ હસ્તીએ તેને પેદા કરી છે, તેનું સામર્થ્ય કયામત લાવવા અને આખિરત ઊભી કરવામાં વિવશ છે? અને આ આખા કારખાનામાં જે શ્રેષ્ઠ પ્રકારની તત્ત્વદર્શિતા અને બુદ્ધિમત્તા સ્પષ્ટરૂપે કાર્યરત છે, શું તેને જોઈને તમારી સમજમાં એ આવે છે કે આ કારખાનાનો એક-એક અંશ અને તેનું એક-એક કામ તો ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ છે, પરંતુ સ્વયં સમગ્ર કારખાનું નિરુદ્દેશ્ય છે? છેવટે આનાથી વધુ નિમ્ન અને નિરર્થક વાત શું હોઈ શકે છે કે આ કારખાનામાં મનુષ્યને Foreman ના પદ પર નિયુક્ત કરીને તેને અહીં ખૂબ વ્યાપક અધિકારો તો આપી દેવામાં આવે, પરંતુ જ્યારે તે પોતાનું કામ પૂરું કરીને અહીંથી વિદાય થાય, તો તેને એમ જ છોડી દેવામાં આવે? ન કામ બનાવવા માટે પેન્શન અને ઈનામ, ન બગાડવા માટે પૂછપરછ અને સજા? આ દલીલો આપ્યા પછી ભારપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે કે ફેંસલાનો દિવસ ચોક્કસ પોતાના નિર્ધારિત સમયે આવીને રહેશે. તમારો ઈન્કાર આ ઘટનાને ઘટિત થવાથી રોકી શકશે નહીં.

તે પછી આયત-૨૧ થી ૩૦ સુધી બતાવવામાં આવ્યું છે કે જે લોકો હિસાબ-કિતાબની આશા નથી રાખતા અને જેમણે અમારી આયતોને ખોટી ઠેરવી છે, તેમના એક-એક કરતૂક ગણી-ગણીને અમારા પાસે લખેલા છે અને તેમની ખબર લઈ નાખવા માટે જહન્નમ ફાંસલો તૈયાર કરીને બેસી છે.

પછી આયત-૩૧ થી ૩૬ સુધી એ લોકોના શ્રેષ્ઠ વળતરનું વર્ણન છે, જેમણે પોતાને જવાબદાર અને ઉત્તરદાયી સમજીને દુનિયામાં જ પોતાની આખિરત સુધારવાની ચિંતા અગાઉથી જ કરી લીધી છે.

અંતમાં અલ્લાહની અદાલતનું દૃશ્ય પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યું છે કે ત્યાં કોઈનું જીવ પર બેસી જવાનું અને પોતાના લોકોને માફ કરાવીને છોડાવી દેવાની વાત તો દૂર રહી, ત્યાં તો પરવાનગી વગર કોઈ મોઢું પણ નહીં ખોલી શકે, અને પરવાનગી પણ એ શરતે મળશે કે જેના પક્ષમાં ભલામણની પરવાનગી હોય, માત્ર તેના જ માટે ભલામણ કરે અને ભલામણમાં કોઈ અનુચિત વાત ન કહે. તે સાથે ભલામણની પરવાનગી માત્ર એ લોકો માટે આપવામાં આવશે, જેઓ દુનિયામાં સત્ય-સંદેશને સ્વીકારનારા રહ્યા છે અને માત્ર ગુનેગારો છે. અલ્લાહના વિદ્રોહી અને સત્યનો ઈન્કાર કરનારાઓ કોઈપણ ભલામણના હકદાર નહીં હોય. પછી વાત એ ચેતવણી પર સમાપ્ત કરવામાં આવી છે કે જે દિવસના આવવાના સમાચાર આપવામાં આવી

રહ્યા છે, તેનું આવવું સત્ય છે. તેને દૂર ન સમજો, તે ખૂબ નજીક આવી પહોંચ્યો છે. જે આજે આના ઈન્કાર પર દુરાગ્રહી છે, કાલે પસ્તાઈ-પસ્તાઈને કહેશે કે, કદાચ ! હું દુનિયામાં પેદા જ ન થયો હોત ! તે વખતે તેનો આ અહેસાસ એ જ દુનિયા વિશે હશે, જેના પર તે આજે મોહિત થઈ રહ્યો છે.

آيَاتُهَا ٣٠

(٤٨) سُورَةُ النَّبَا مَكِّيَّةٌ (٨٠)

كُنُوزُهَا ٢

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ١ عَنِ النَّبَا الْعَظِيمِ ٢ الَّذِي هُمْ فِيهِ

مُخْتَلِفُونَ ٣ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ٤ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ٥ أَلَمْ يُجْعَلِ

الْأَرْضَ مَهْدًا ٦ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ٧ وَخَلَقَكُمْ أَزْوَاجًا ٨

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ٩ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ١٠ وَجَعَلْنَا

النَّهَارَ مَعَاشًا ١١ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ١٢ وَجَعَلْنَا

سِرَاجًا وَهَاجًا ١٣ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً نَّجًّا جَا ١٤

لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ١٥ وَجَعَلْنَا الْفَافَا ١٦ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ

كَانَ مِيقَاتًا ١٧ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ١٨ وَ

فُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ١٩ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ

سَرَابًا ٢٠ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ٢١ لِلطَّاغِينَ مَابًا ٢٢

لِبِئْسَ لِي فِيهَا أَحْقَابًا ٢٣ لَا يَذُقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ٢٤

إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا ٢٥ جَزَاءً وَفَاقًا ٢٦ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ

حِسَابًا ٢٧ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا ٢٨ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ

كِتَابًا ٢٩ فَذُرُّوا قَوْلَنَا لِنُرِيدَ لَكُمْ الْإِعْدَابَ ٣٠ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ

مَفَازًا ٣١ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ٣٢ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ٣٣ وَكَأْسًا

૭૮. સૂર: અન્-નબા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૪૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) આ લોકો કઈ વસ્તુ અંગે પૂછપરછ કરી રહ્યા છે ? (૨) શું તે મોટા સમાચાર અંગે (૩) જેના વિશે તેઓ જાત-જાતની વાતો કરવામાં લાગેલા છે ? (૪) કદાપિ નહીં, (૫) ખૂબ જલ્દી આમને ખબર પડી જશે. (૫) હા, કદાપિ નહીં, ખૂબ જલ્દી આમને ખબર પડી જશે.

(૬) શું એ સત્ય નથી કે અમે ધરતીને પાથરણું બનાવી, (૭) અને પર્વતોને ખૂંટાઓની જેમ ખોસી દીધા, (૮) અને તમને (પુરુષો અને સ્ત્રીઓની) જોડીઓના રૂપમાં પેદા કર્યા, (૯) અને તમારી નિદ્રાને શાંતિનું સાધન બનાવી, (૧૦) અને રાત્રિને ઢાંકનાર (૧૧) અને દિવસને આજીવિકાનો સમય બનાવ્યો, (૧૨) અને તમારા ઉપર સાત મજબૂત આકાશો સ્થાપિત કર્યા, (૧૩) અને એક અત્યંત પ્રકાશિત અને ગરમ દીપ પેદા કર્યો, (૧૪) અને વાદળોમાંથી નિરંતર વરસાદ વરસાવ્યો, (૧૫-૧૬) જેથી તેના દ્વારા અનાજ, વનસ્પતિ અને ધીચ બાગ-બગીચા ઊગાડો ?

(૧૭) નિ:શંક, ન્યાયનો દિવસ એક નિર્ધારિત સમય છે. (૧૮) જે દિવસે સૂર (રણશિંગા)માં ફૂંક મારી દેવામાં આવશે, તમે ટોળાબદ્ધ નીકળી આવશો, (૧૯) અને આકાશ ખોલી દેવામાં આવશે, ત્યાં સુધી કે તે દરવાજા જ દરવાજા બનીને રહી જશે, (૨૦) અને પર્વતોને ચલાવવામાં આવશે, ત્યાં સુધી કે તે મૂગજળ બની જશે.

(૨૧) હકીકતમાં જહન્નમ (નર્ક) એક ફાંસલો છે, (૨૨) વિદ્રોહીઓનું સ્થાન ! (૨૩) જેમાં તેઓ યુગો સુધી પડ્યા રહેશે. (૨૪) તેમાં કોઈ ઠંડક અને પીવા લાયક કોઈ વસ્તુનો સ્વાદ તેઓ નહીં ચાખે. (૨૫) કંઈ મળશે તો માત્ર ગરમ પાણી અને જખમોનું ધોવાણ. (૨૬) તેમના કૃત્યોનો પૂરેપૂરો બદલો. (૨૭) તેઓ કોઈ હિસાબની અપેક્ષા રાખતા ન હતા (૨૮) અને અમારી આયતોને તેમણે તદ્દન ખોટી ઠેરવી દીધી હતી, (૨૯) અને સ્થિતિ એ હતી કે અમે દરેક વસ્તુ ગણી-ગણીને લખી રાખી હતી. (૩૦) હવે ચાખો મજા ! અમે તમારા માટે યાતના સિવાય કોઈ વસ્તુમાં કદાપિ વધારો નહીં કરીએ. (રુકૂઅ-૧)

(૩૧) નિ:શંક, મુત્તકીઓ (ઈશપરાયણ, અલ્લાહથી ડરનારા લોકો) માટે સફળતાનું એક સ્થાન છે, (૩૨) બાગ અને દ્રાક્ષ, (૩૩) અને નવયુવાન સમવયસ્ક કુમારિકાઓ,

૧. અર્થાત્ આખિરત (પરલોક) વિશે જે વાતો આ લોકો બનાવી રહ્યા છે તે બધી ખોટી છે. જે કંઈ તેઓ સમજ્યા છે તે હરગિજ સાચું નથી.
૨. તાત્પર્ય છે સૂર્ય. મૂળ 'વહુલાજ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ 'અત્યંત ગરમ' પણ થાય છે અને 'અત્યંત પ્રકાશિત' પણ. તેથી અનુવાદમાં અમે બંને અર્થ લખી દીધા છે.
૩. 'ફાંસલો' (ધાત) એ જગ્યાને કહે છે, જે શિકારને ફસાવવા માટે બનાવવામાં આવે છે, જેથી તે અજાણતામાં આવે અને અચાનક તેમાં ફસાઈ જાય. જહન્નમ (નર્ક) માટે આ શબ્દ એટલા માટે પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે કે અલ્લાહના

وَهَاقًا ۞ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا الْغَوَاؤَ وَلَا كِدْبًا ۞ جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءٌ

حِسَابًا ۞ رَبِّي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ

مِنْهُ خُطَابًا ۞ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا ۖ لَا يَتَكَلَّمُونَ

إِلَّا مَن أَدِنَ لَهُ الرِّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ۞ ذَلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ۗ فَمَن

شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ۞ إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا قَرِيبًا ۗ يَوْمَ يَنْظُرُ

الرَّءْيُ مَا قَدَّمَتْ يَدُهُ وَيَقُولُ الْكُفْرُ يَلَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ۞

(૩૪) અને છલકાતા જામ. (૩૫) ત્યાં કોઈ બેહૂદી અને જૂઠી વાત તેઓ નહીં સાંભળે. (૩૬) બદલો અને પર્યાપ્ત ઈનામ^(૫) તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફથી, (૩૭) તે અત્યંત કૃપાળુ અલ્લાહ તરફથી, જે ધરતી અને આકાશો તથા તેમના વચ્ચેની દરેક વસ્તુનો માલિક છે, જેના સામે કોઈને પણ બોલવાની હિંમત નથી.^(૬)

(૩૮) જે દિવસે રૂહ^(૭) અને ફરિશ્તાઓ કતારબદ્ધ ઊભા હશે. કોઈ બોલશે નહીં સિવાય તેના, જેને પરમ્ કૃપાળુ પરવાનગી આપે અને જે યોગ્ય વાત કહે. તે દિવસ સત્ય છે, (૩૯) હવે જેની ઈચ્છા થાય તે પોતાના રબ તરફ પાછા ફરવાનો માર્ગ અપનાવી લે.

(૪૦) અમે તમને એ યાતનાથી ડરાવી દીધા છે, જે નજીક આવી પહોંચી છે. જે દિવસે મનુષ્ય એ બધું જોઈ લેશે, જે તેના હાથોએ આગળ મોકલ્યું છે, અને કાફિર (ઈન્કાર કરનાર) પોકારી ઊઠશે કે કદાચ હું માટી હોત ! (રુકૂઅ-૨)

વિદ્રોહીઓ તેનાથી નિર્ભય બનીને દુનિયામાં એમ સમજીને ઉછળી-ફૂટીને ફરી રહ્યા છે કે અલ્લાહની શક્તિ અને સામર્થ્ય તેમના માટે એક ખુલ્લું ગોચર છે, અને અહીં કોઈ પકડનો ખતરો નથી. પરંતુ જહનમ તેમના માટે એક એવો છૂપો ફાંસલો છે, જેમાં તે એકાએક ફસાઈ જશે અને બસ ફસાઈને જ રહી જશે.

૪. મૂળ 'અહકાબ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેનો અર્થ છે એક-પછી-એક આવનારા લાંબા કાળ, એવા નિરંતર યુગો કે એક યુગ સમાપ્ત થતાં જ બીજો યુગ શરૂ થઈ જાય.
૫. 'જઝા' (ઈનામ) પછી મૂળ ઈનામ આપવાનો ઉલ્લેખ એ અર્થ પરાવે છે કે તેમને માત્ર એ જ બદલો આપવામાં નહીં આવે, જેને તેઓ પોતાના સલ્હમોના કારણે પાત્ર હશે, બલકે તેના પર વધારે ઈનામ અને પુષ્કળ ઈનામ પણ તેમને આપવામાં આવશે.
૬. અર્થાત્, હશ્રના મેદાનમાં અલ્લાહના દરબારના રૂઆબની સ્થિતિ એ હશે કે ધરતીવાળાઓ હોય કે આકાશવાળાઓ, કોઈની પણ એ મજાલ નહીં હોય કે સ્વયં પોતે અલ્લાહ ત્આલાની સામે મોહું ખોલી શકે કે અદાલતના કાર્યમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે.
૭. 'રૂહ'થી તાત્પર્ય હઝરત જિબ્રીલ અલૈ. છે અને તેમનું જે ઉચ્ચ સ્થાન અલ્લાહ ત્આલાના ત્યાં છે તેના કારણે ફરિશ્તાઓથી અલગ તેમનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૭૯. અન્-નાઝિઆત પરિચય

નામ :

પ્રથમ જ આયતના શબ્દ 'વન્-નાઝિઆત' (સોગંદ છે તેમના, જેઓ ડૂબીને ખેંચે છે)થી આ સૂર:નું નામ લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.) કહે છે કે આ સૂર:નું અવતરણ સૂર: નબા પછી થયું છે. આનો વિષય પણ એ જ બતાવી રહ્યો છે કે આ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓ પૈકી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય કયામત અને મૃત્યુ પછીના જીવનની પુષ્ટિ છે અને તે સાથે એ વાતની ચેતવણી પણ કે અલ્લાહના રસૂલ (ઈશદૂત)ને ખોટા ઠેરવવાનું પરિણામ શું આવે છે. વાણીના આરંભમાં જ મૃત્યુ સમયે જીવ કાઢનાર અને અલ્લાહના આદેશોનું વિના વિલંબે પાલન કરનાર અને અલ્લાહના આદેશાનુસાર સમગ્ર સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા કરનાર ફરિશ્તાઓના સોગંદ ખાઈને એ વિશ્વાસ આપવામાં આવ્યો છે કે કયામત જરૂર આવશે અને મૃત્યુ પછી બીજું જીવન ચોક્કસ આવીને રહેશે, કેમ કે જે ફરિશ્તાઓ દ્વારા આજે જીવ કાઢવામાં આવે છે, તેમના જ દ્વારા બીજી વાર જીવ નાખી પણ શકાય છે અને જે ફરિશ્તાઓ આજે અલ્લાહના આદેશોનો અમલ વિના વિલંબે કરે છે અને સૃષ્ટિનો પ્રબંધ કરે છે, એ જ ફરિશ્તાઓ કાલે એ જ અલ્લાહના આદેશથી સૃષ્ટિની આ વ્યવસ્થાને છિન્નભિન્ન પણ કરી શકે છે અને એક બીજી વ્યવસ્થા સ્થાપી પણ શકે છે. તે પછી લોકોને બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ કામ જેને તમે તદ્દન અશક્ય સમજો છો, અલ્લાહ માટે મૂળથી કોઈ મુશ્કેલ કામ જ નથી કે જેના માટે કોઈ મોટી તૈયારીની જરૂર હોય. બસ, એક ઝાટકો દુનિયાની આ વ્યવસ્થાને છિન્નભિન્ન કરી નાખશે અને એક બીજો ઝાટકો તેના માટે પૂરતો હશે કે તમે એકાએક પોતાને બીજી દુનિયામાં જીવતા હાજર જુઓ.

પછી હઝરત મૂસા (અલૈ.) અને ફિરઝાનનો કિસ્સો ટૂંકમાં વર્ણવીને લોકોને સચેત કરવામાં આવ્યા છે કે પયગંબરને ખોટા ઠેરવવા અને છળ-કપટ દ્વારા તેને પરાસ્ત કરવાના પ્રયત્નોનો કેવો અંજામ ફિરઝાન જોઈ ચૂક્યો છે. તેનાથી બોધપાઠ મેળવીને આ વલણથી રોકાશો નહીં, તો એ જ પરિણામ તમારે પણ ભોગવવું પડશે.

તે પછી આયત-૨૭ થી ૩૩ સુધી આખિરત (પરલોક) અને મૃત્યુ પછીના જીવન અંગેની દલીલો આપવામાં આવી છે. આયત-૩૪ થી ૪૧માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે આખિરત થશે, ત્યારે માનવીના સ્થાયી અને શાશ્વત ભાવિનો ફેંસલો એ આધારે થશે કે કોણે દુનિયામાં બંદગીની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરીને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સામે વિદ્રોહ કર્યો અને દુનિયાના લાભો અને વિજજતોને લક્ષ્યાંક બનાવી લીધા અને કોણે પોતાના રબના સામે ઊભા થવાનો ભય રાખ્યો અને કોણ મનની અવૈધ ઈચ્છાઓને પૂરી કરવાથી બચીને રહ્યો. અંતમાં મક્કાના કાફિરોના એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવામાં આવ્યો છે કે તે કયામત આવશે ક્યારે? જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે તેના સમયનું જ્ઞાન અલ્લાહ સિવાય અન્ય કોઈને નથી. રસૂલનું કામ માત્ર સચેત કરી દેવાનું છે કે એ ચોક્કસ છે કે તે સમય આવશે. હવે જેનું મન ચાહે તે તેના આગમનનો ભય રાખીને પોતાનું વલણ સુધારી લે અને જેનું મન ચાહે નિર્ભય બનીને નિરંકુશ ઊંટની જેમ ફરતો ફરે. જ્યારે તે સમય આવી જશે, ત્યારે એ જ લોકો જેઓ આ દુનિયાના જીવન પર મરી ફીટતા હતા અને એને જ સર્વસ્વ સમજતા હતા, એવું અનુભવશે કે દુનિયામાં તેઓ ફક્ત ક્ષણવાર જ રોકાયા હતા. તે વખતે તેમને જણાશે કે આ અલ્પ જીવન માટે તેમણે કેવી રીતે હંમેશ માટે પોતાનું ભવિષ્ય બરબાદ કરી નાખ્યું.

تُرْوَاهَا ٢

سُورَةُ التَّزَعَّتِ مَكِّيَّةٌ (٤٩)

آيَاتُهَا ٣٧

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

والتزعت غرقًا ١ والنشطت نشطًا ٢ والسبحت

سبحًا ٣ فالسبقت سبقًا ٤ فالبدرت أمرًا ٥ يوم

ترجف الرجفة ٦ تتبعها الرادفة ٧ قلوب

يومئذٍ واجفة ٨ أبصارها خاشعة ٩ يقولون

ءانآ لمرؤدودن في الحافرة ١٠ إذا كئنا عظاما نخرة ١١

قالوا تلك إذا كزبرة خاصرة ١٢ فإمما هي زجرة واحدة ١٣

فإذا هم بالساهرة ١٤ هل أتك حديث موسى ١٥

إذ نادى ربه بالواد المقدس طوى ١٦ اذهب إلى

فرعون إنّه طغى ١٧ فقل هل لك إلى أن تزك ١٨ و

أهديك إلى ربك فتحشى ١٩ فآية الكبرى ٢٠

فكذب وعصى ٢١ ثم أدبر يسعى ٢٢ فحشر فنادى ٢٣

فقال أنا ربكم الأعلى ٢٤ فأخذه الله نكال الآخرة

والأولى ٢٥ إن في ذلك لعبرة لمن يخشى ٢٦

ءأنتم أشد خلقا أم السماء بينها ٢٧ رفع سكرها

فسوبها ٢٨ وأعطش ليلها وأخرج ضحها ٢٩ والأرض بعدا

وقف لازم

وقف لازم

وقف لازم
وقف لازم

١٢٩-

منزل ٧

૭૯. સૂર: અન્-નાઝિઆત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૨ • આયતો-૪૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે એ (ફરિશ્તાઓ)ના જેઓ ડૂબીને ખેંચે છે, (૨) અને ધીરેથી કાઢીને લઈ જાય છે,^(૧) (૩) અને તે ફરિશ્તાઓના જેઓ સૃષ્ટિમાં ઝડપથી તરતા ફરે છે,^(૨) (૪) પછી (આદેશ-પાલનમાં) એક-બીજાથી આગળ વધે છે.^(૩) (૫) પછી (અલ્લાહના આદેશાનુસાર) મામલાઓની વ્યવસ્થા ચલાવે છે.^(૪) (૬) જે દિવસે હયમયાવી નાખશે ધરતીકંપનો આંચકો, (૭) અને તેના પાછળ એક વધુ આંચકો લાગશે. (૮) કેટલાક દ્રઢ્ય હશે જે, તે દિવસે ભયથી ધ્રુજી રહ્યા હશે, (૯) નજરો તેમની ભયભીત હશે.

(૧૦) આ લોકો કહે છે, “શું ખરેખર અમને પલટાવીને ફરી પાછા લાવવામાં આવશે? (૧૧) શું જ્યારે અમે પોલા જીર્ણ હાડકાં બની ગયા હોઈશું?” (૧૨) કહેવા લાગ્યા, “આ પાછું આવવું તો ખૂબ નુકસાન પહોંચાડનારું હશે!”^(૫) (૧૩) જો કે આ માત્ર એટલું જ કામ છે કે એક જોરદાર ધમકી અપાશે, (૧૪) અને આ લોકો અચાનક ખુલ્લા મેદાનમાં ઉપસ્થિત હશે.

(૧૫) શું તમને મૂસાની ઘટનાની જાણ થઈ છે? (૧૬) જ્યારે તેના રબે તેને તુવાની પવિત્ર ખીણમાં પોકાર્યો હતો કે, (૧૭) “ફિરઝાન પાસે જાઓ, તે વિદ્રોહી બની ગયો છે, (૧૮) અને તેને કહો કે શું તું એ માટે તૈયાર છે કે પવિત્રતા અપનાવે, (૧૯) અને હું તારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફ તારું માર્ગદર્શન કરું તો (તેનો) ભય તારા અંદર પેદા થાય?” (૨૦) પછી મૂસાએ (ફિરઝાન પાસે જઈને) તેને મોટી નિશાની બતાવી,^(૬) (૨૧) પરંતુ તેણે ખોટું ઠેરવી દીધું અને ન માન્યું. (૨૨) પછી ચાલબાજીઓ કરવા માટે પાછો ફર્યો (૨૩-૨૪) અને લોકોને એકઠા કરીને તેણે પોકારીને કહ્યું, “હું તમારો સૌથી મોટો રબ છું.” (૨૫) છેવટે અલ્લાહે તેને આખિરત અને દુનિયાની યાતનામાં ઝડપી લીધો. (૨૬) હકીકતમાં આમાં મોટો બોધપાઠ છે દરેક એ વ્યક્તિ માટે, જે ડરે.^(૭)(રુકૂઅ-૧)

(૨૭) શું તમારા લોકોનું સર્જન વધારે મુશ્કેલ કામ છે કે આકાશનું? અલ્લાહે તેનું સર્જન કર્યું, (૨૮) તેની છત અત્યંત ઊંચી ઉઠાવી, પછી તેનું સંતુલન સ્થાપિત કર્યું, (૨૯) અને તેની રાત ઢાંકી અને તેનો દિવસ કાઢ્યો. (૩૦) એના પછી ધરતીને તેણે

૧. તાત્પર્ય એ ફરિશ્તાઓ છે, જેઓ મૃત્યુના સમયે માનવીના પ્રાણને તેના શરીરના ઊંડાણ સુધી ઊતરીને અને તેની નસે-નસથી ખેંચીને કાઢે છે.

૨. અર્થાત્, અલ્લાહના આદેશોના અનુપાલનમાં એ રીતે તત્પર અને ગતિશીલ રહે છે, જાણે કે તેઓ વાતાવરણમાં તરી રહ્યા હોય.

૩. “એક-બીજાથી આગળ વધી જવાથી તાત્પર્ય એ છે કે અલ્લાહના આદેશનો સંકેત મળતાં જ તેમનામાંથી દરેક તેના પાલન માટે દોડી પડે છે.

ذَلِكَ دَحْمَهَا ٣٠ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرَعَهَا ٣١ وَالْجِبَالَ

أَرْسَهَا ٣٢ مَتَاعًا لَكُمْ وَلَا تَعَابِكُمْ ٣٣ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ

الْكُبْرَى ٣٤ يَوْمَ تَبْدَأُ كُرًّا لِلْإِنْسَانِ مَا سَعَى ٣٥ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ

لِمَنْ يَرَى ٣٦ فَاتَّامَنَ طَغَى ٣٧ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ٣٨ فَإِنَّ

الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ٣٩ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى

النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى ٤٠ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ٤١ يُسْأَلُونَكَ

عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسُهَا ٤٢ فِيمَا أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا ٤٣

إِلَى رَبِّكَ مُنْتَهَىهَا ٤٤ إِمَّا أَنْتَ مُنذِرٌ مَنْ يَعِشْهَا ٤٥

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحًى ٤٦

مائل ٧

مائل ٧

٧٣٦

પાથરી, (૩૧) તેમાંથી તેનું પાણી અને ઘાસચારો કાઢ્યા, (૩૨) અને તેમાં પર્વતો ખોસી દીધા, (૩૩) જીવન-નિર્વાહના સાધન તરીકે તમારા માટે અને તમારા ઢોરો માટે. (૩૪) પછી જ્યારે તે મોટી આફત^(૯) આવશે, (૩૫) જે દિવસે માનવી પોતાનું બધું કર્યું-કરાવ્યું યાદ કરશે, (૩૬) અને દરેક જોવાવાળાના સામે જહન્નમ (નર્ક)ને ખોલીને મૂકી દેવામાં આવશે. (૩૭) તો જેણે વિદ્રોહ કર્યો હતો (૩૮) અને દુનિયાના જીવનને પ્રાથમિકતા આપી હતી, (૩૯) જહન્નમ (નર્ક) જ તેનું ઠેકાણું હશે. (૪૦) અને જેણે પોતાના રબ સમક્ષ ઊભા થવાનો ભય રાખ્યો હતો અને મનને ખરાબ ઈચ્છાઓથી દૂર રાખ્યું હતું, (૪૧) જન્નત (સ્વર્ગ) તેનું ઠેકાણું હશે.

(૪૨) આ લોકો તમને પૂછે છે, “છેવટે તે ઘડી ક્યારે આવી પહોંચશે?” (૪૩) તમારું શું કામ કે તેનો સમય બતાવો. (૪૪) તેનું જ્ઞાન તો અલ્લાહ પર સમાપ્ત છે. (૪૫) તમે માત્ર સચેત કરનારા છો એ દરેક વ્યક્તિને, જે તેનો ભય રાખે. (૪૬) જે દિવસે આ લોકો તેને જોઈ લેશે, તો એમને એવું લાગશે કે (દુનિયામાં અથવા મૃતાવસ્થામાં આ લોકો) માત્ર એક દિવસના આગળના કે પાછળના પહોર સુધી રોકાયા છે. (૩૬:૨)

૪. સુષ્ટિના રાજ્યના તેઓ કાર્યકર્તા છે, જેમના હાથે દુનિયાની સમગ્ર વ્યવસ્થા અલ્લાહ તુઆલાના આદેશ અનુસાર ચાલી રહી છે.
૫. અર્થાત્, જ્યારે તેમને જવાબ આપવામાં આવ્યો કે હા, આવું જ થશે, તો તેઓ મજાકરૂપે પરસ્પર એક-બીજાથી કહેવા લાગ્યા કે મિત્રો, જો ખરેખર આપણને પલટીને ફરી જીવનની સ્થિતિમાં પરત આવવું પડ્યું તો અમે તો માર્યા જઈશું.
૬. મોટી નિશાનીથી અભિપ્રેત અસા (લાઠી)નું અજગર બની જવું છે, જેનો ઉલ્લેખ કુર્આન-મજીદમાં ઘણી જગ્યાએ કરવામાં આવ્યો છે.
૭. અર્થાત્, અલ્લાહના રસૂલને ખોટા ઠેરવવાના આ પરિણામથી ડરે, જે ફિરઝાન જોઈ ચૂક્યો છે.
૮. તાત્પર્ય છે કયામત.

૮૦. અ-બ-સ

પરિચય

નામ :

પ્રથમ જ શબ્દ 'અ-બ-સ' (ભવાં ચઢાવ્યા)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિવરણકર્તાઓ અને હદીસવેત્તાઓએ સર્વાનુમતે આ સૂર:ના અવતરણનું કારણ એ બતાવ્યું છે કે એક વખતે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની સભામાં મક્કા-મુઅઝ્જમાના કેટલાક મોટા સરદારો બેસ્યા હતા અને નબી (સલ્લ.) તેઓ ઈસ્લામ સ્વીકારવા તૈયાર થાય તે માટે પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા. એટલામાં ઈબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ (રદિ.) નામના એક અંધ વ્યક્તિ આપ (સલ્લ.)ની સેવામાં ઉપસ્થિત થયા અને તેમણે આપને ઈસ્લામ વિષે કંઈક પૂછવાની ઈચ્છા દર્શાવી. આપ (સલ્લ.)ને તેમનો આ હસ્તક્ષેપ પસંદ ન પડ્યો અને આપ (સલ્લ.)એ તેમના તરફ ધ્યાન ન આપ્યું. આ પ્રસંગે અલ્લાહ તરફથી આ સૂર:નું અવતરણ થયું. આ ઐતિહાસિક પ્રસંગથી આ સૂર:નો ઉત્તરાણકાળ સરળતાથી નક્કી થઈ જાય છે. એક તો એ વાત સિદ્ધ છે કે હઝરત ઈબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ (રદિ.) તદ્દન આરંભિક કાળમાં ઈસ્લામ અંગીકાર કરનારાઓમાંથી છે. બીજું એ કે હદીસની જે નોંધોમાં આ પ્રસંગનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેમાંથી કેટલીક નોંધોથી લાગે છે કે તે વખતે તેઓ ઈસ્લામ સ્વીકારી ચૂક્યા હતા અને કેટલીકથી જણાય છે કે તેઓ ઈસ્લામ સ્વીકારવા તરફ આગળ વધી ચૂક્યા હતા અને સત્યની શોધમાં આપ (સલ્લ.) પાસે આવ્યા હતા. ત્રીજું એ કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની સભામાં જે લોકો તે વખતે બેઠા હતા, તેમના નામોનો ઉલ્લેખ વિત્તિન્ન નોંધોમાં કરવામાં આવ્યો છે. આ યાદીમાં આપણને ઉત્બા, શૈબા, અબૂ જહલ, ઉમૈયા બિન ખલફ અને ઉબઈ બિન ખલફ જેવા ઈસ્લામના સૌથી કઠોર વિરોધીઓના નામો મળે છે. તેનાથી જણાય છે કે આ પ્રસંગ તે વખતે બન્યો હતો, જ્યારે રસૂલુલ્લાહ (સલ્લ.) સાથે આ લોકોનો મેળ-મેળાપ હજુ બાકી હતો અને સંઘર્ષ એટલો ઉગ્ર બન્યો ન હતો કે આપ (સલ્લ.)ને ત્યાં તેમની આવ-જા અને આપ (સલ્લ.) સાથે તેમની મુલાકાતનો ક્રમ બંધ થઈ ગયો હોય. આ બધી વાતો એનું પ્રમાણ છે કે આ સૂર: તદ્દન આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓ પૈકી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

દેખીતી રીતે આ સૂર:માં નબી (સલ્લ.) પર રોષ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે,

પરંતુ આખી સૂર: પર સમગ્રતયા વિચાર કરવામાં આવે તો જણાય છે કે વાસ્તવમાં રોષ કુરૈશના એ સરદારો પર વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે, જેઓ પોતાના ઘમંડ, હઠાગ્રહ અને સત્ય-વિમુખતાને કારણે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સત્ય-પ્રચારનું તુચ્છતાની સાથે ખંડન કરી રહ્યા હતા, અને જ્યાં સુધી નબી સલ્લ.નો સંબંધ છે, આપને કેવળ પ્રચારની સાચી રીત બતાવવામાં આવી છે. આપ સલ્લ.એ એક અંધ વ્યક્તિ પ્રત્યે દુર્લક્ષ સેવવાનું અને કુરૈશના સરદારો પ્રત્યે ધ્યાન આપવાનું જે વલણ તે વખતે અપનાવ્યું હતું, તેનું પ્રેરક સંપૂર્ણપણે નિષ્ઠા અને સત્ય-સંદેશને આગળ વધારવાની ભાવના હતી, ન કે મોટા માણસોના સન્માન અને નાના માણસોના અપમાનનો વિચાર. પરંતુ અલ્લાહે આપને સમજાવ્યું કે ઈસ્લામી આહવાનની ખરી રીત આ નથી, બલકે આ આહવાનના દષ્ટિબિંદુથી આપના તરફથી ધ્યાન આપવાના ખરા હકદાર એ લોકો છે, જેમનામાં સત્ય અપનાવવાની તત્પરતા હોય અને આપ અને આપના ઉચ્ચ કોટિના આહવાનના પદથી એ વાત અત્યંત નિમ્ન છે કે આપ તેને એ ઘમંડી લોકો સામે મૂકો, જેઓ પોતાની મોટાઈના ઘમંડમાં એવું સમજતા હોય કે તેમને આપની નહીં, બલકે આપને તેમની જરૂર છે. આ વિષય સૂર:ના આરંભથી આયત-૧૬ સુધીનો છે. તે પછી આયત-૧૭થી રોષની દિશા સીધે-સીધી સત્યના એ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) તરફ ફરી જાય છે, જેઓ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સંદેશને રદ કરી રહ્યા હતા.

ذَكَرَهَا ١

(٨٠) سُورَةُ عَبَسَ مَكِّيَّةٌ (٣٣)

آيَاتُهَا ٣٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلَّى ١ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ٢ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ

يَزِيدُكَ ٣ أَوْ يَنْقُصُكَ فَتَنَفَعَهُ الْذِّكْرُ ٤ أَمَّا مَنْ اسْتَعْنَى ٥

فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى ٦ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزِيدَكَ ٧ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ

يَسْعَى ٨ وَهُوَ يَخْشَى ٩ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى ١٠ كَلَّا إِنَّهَا

تَذَكَّرَةٌ ١١ فَسَنَ شَاءَ ذِكْرَهُ ١٢ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ١٣ مَرْفُوعَةٍ

مُطَهَّرَةٍ ١٤ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ١٥ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ١٦ قَتَلَ الْإِنْسَانَ

مَا أَكْفَرَهُ ١٧ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ١٨ مِنْ تُفَاهٍ ١٩

خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ٢٠ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ ٢١ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ٢٢

ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ٢٣ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ٢٤ فَلْيَنْظُرِ

الْإِنْسَانَ إِلَى طَعَابِهِ ٢٥ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ٢٦ ثُمَّ شَقَقْنَا

الْأَرْضَ شَقًّا ٢٧ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ٢٨ وَعَنْبًا وَقَضْبًا ٢٩

وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ٣٠ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ٣١ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ٣٢

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ٣٣ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَةُ ٣٤

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ٣٥ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ٣٦ وَصَاحِبَتِهِ

وَبَنِيهِ ٣٧ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ٣٨

وقف لازم

مترن ٧

૮૦. સૂર: અ-બ-સ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૪૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) ભવાં ચઢાવ્યા અને ઉપેક્ષા કરી (૨) એ વાત પર કે તે અંધ તેના પાસે આવી ગયો. (૩) તમને શું ખબર, કદાચ તે સુધરી જાય (૪) અથવા શિખામણ પર ધ્યાન આપે અને શિખામણ આપવી તેના માટે લાભદાયક હોય ? (૫) જે વ્યક્તિ બેપરવાઈ કરે છે (૬) તેના તરફ તો તમે ધ્યાન આપો છો, (૭) જો કે તે ન સુધરે તો તમારા પર તેની શું જવાબદારી છે ? (૮) અને જે સ્વયં તમારા પાસે દોડતો આવે છે (૯) અને ડરી રહ્યો હોય છે (૧૦) તેની તમે ઉપેક્ષા કરો છો. (૧૧) કદાપિ નહીં, (૧૨) આ તો એક ઉપદેશ છે, (૧૩) જેનું દિલ ચાહે આનો સ્વીકાર કરે. (૧૪) આ એવી પુસ્તિકાઓમાં લિખિત છે, જે આદરણીય છે, (૧૫) ઉચ્ચ કોટિની છે, પવિત્ર છે, (૧૬) (૧૫-૧૬) પ્રતિષ્ઠિત અને પ્રમાણિક લખનારાઓના હાથોમાં રહે છે. (૧૭)

(૧૭) ફિટકાર પડે (૧૮) મનુષ્ય પર ! સત્યનો કેવો કટ્ટર ઈન્કાર કરનારો છે આ ! (૧૯) કઈ વસ્તુમાંથી અલ્લાહે એને પેદા કર્યો છે ? (૨૦) વીર્યના એક ટીપામાંથી અલ્લાહે એને પેદા કર્યો, પછી એનું ભાગ્ય નિશ્ચિત કર્યું, (૨૧) પછી એના માટે જીવનનો માર્ગ સરળ બનાવ્યો, (૨૨) પછી એને મૃત્યુ આપ્યું અને કબરમાં પહોંચાડ્યો. (૨૩) પછી જ્યારે ઈચ્છે ત્યારે તે એને બીજીવાર ઉઠાવીને ઊભો કરી દે. (૨૪) કદાપિ નહીં, એણે એ કર્તવ્ય નિભાવ્યું નથી, જેનો અલ્લાહે એને આદેશ આપ્યો હતો. (૨૫) પછી જરા માનવી પોતાના ભોજનને જુએ. (૨૬) અમે પુષ્કળ પાણી રેડ્યું, (૨૭) પછી ધરતીને અદ્ભૂત રીતે ફાડી, (૨૮) પછી તેમાં ઉગાડ્યું અનાજ (૨૯) અને દ્રાક્ષ અને શાકભાજીઓ (૩૦) અને જેતૂન અને ખજૂરો (૩૧) અને ધીચ બગીચા, (૩૨) અને જાત-જાતના ફળો અને ઘાસચારો, (૩૩) તમારા માટે અને તમારા ઢોરો માટે જીવન-સામગ્રી તરીકે.

(૩૩) છેવટે જ્યારે તે કાન બહેરા કરી નાખે તેવો અવાજ ભુલંદ થશે (૩૪) — (૩૫-૩૬) તે દિવસે મનુષ્ય પોતાના ભાઈ, અને પોતાની માતા, અને પોતાના પિતા, અને પોતાની પત્ની અને પોતાના સંતાનોથી (દૂર) ભાગશે. (૩૭) તેમાંથી દરેક વ્યક્તિ પર તે દિવસે એવો સમય આવી પડશે કે તેને પોતાના સિવાય કોઈનું ભાન નહીં હોય.

૧. પછીના વાક્યોથી જણાય છે કે ભવાં ચઢાવવા અને વિમુખતાથી કામ લેવાવાળા સ્વયં નબી સલ્વ. હતા. જે નેત્રહીન (અંધ)નો અહીં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે હઝરત ઈબ્ને ઉમ્મે મક્તૂમ રહિ. હતા, જેઓ હઝરત ખદીજા રહિ.ના કોઈના પુત્ર-ભાઈ હતા. નબી સલ્વ. તે વખતે મક્કાના કાફિરોના મોટા-મોટા સરદારોને ઈસ્લામનું આમંત્રણ આપવામાં વ્યસ્ત હતા કે એટલામાં આ નેત્રહીન હાજર થયા અને તેમણે અમુક પ્રશ્નો કરવાની ઈચ્છા કરી. હુઝૂર સલ્વ.ને આ પ્રસંગે તેમનો હસ્તક્ષેપ પસંદ ન પડ્યો.

૨. અર્થાત્ આનું હરગિજ ન કરો. અલ્લાહને ભૂલી ગયેલા અને પોતાની દુન્યવી પ્રતિષ્ઠા પર ફૂલાઈ ગયેલા લોકોને અનુચિત મહત્વ ન આપો, ન ઈસ્લામની શિક્ષા એવી વસ્તુ છે કે જે તેનાથી મોઢું ફેરવે તેના સામે તેને વિનયપૂર્વક

وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ۖ ضَآجِكُمْ مُّسْتَبْشِرَةٌ ۝٣٤

وَوَجُودٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ۖ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ۝٣٥

أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجِرَةُ ۝٣٦

(૩૮) કેટલાક ચહેરા તે દિવસે ઝળહળી રહ્યા હશે, (૩૯) પ્રસન્ન-ને-પ્રકૃત્વિત અને આનંદિત હશે, (૪૦) અને કેટલાક ચહેરાઓ પર તે દિવસે ધૂળ ઊડી રહી હશે (૪૧) અને કાલિમા છવાયેલી હશે. (૪૨) આ જ કાફિર (ઈન્કાર કરનાર) અને દુરાચારી લોકો હશે. (રુકૂઅ-૧)

પ્રસ્તુત કરવામાં આવે અને ન તમારી એ શાન છે કે આ ધર્મડી લોકોને ઈસ્લામ તરફ લાવવા માટે કોઈ એવી રીતે કોશિશ કરો જેનાથી આ લોકો એ ગેરસમજમાં પડી જાય કે તમારો કોઈ સ્વાર્થ તેમનાથી અટકી પડ્યો છે, તેઓ માની લેશે તો તમારો સંદેશ પ્રસાર પામી શકશે, નહિ તો નિષ્ફળ થઈ જશે. સત્ય તેમનાથી એટલું જ નિઃસ્પૃહ અને બેપરવા છે, જેટલા આ લોકો સત્યથી બેપરવા છે.

૩. અર્થાત્, દરેક પ્રકારની ભેળસેળથી પવિત્ર છે. તેમાં વિશુદ્ધ સત્યની શિક્ષા પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે. કોઈપણ પ્રકારના અસત્ય અને ભ્રષ્ટ-વિકૃત વિચારો અને દષ્ટિકોણો તેમાં સમાઈ શકતા નથી.
૪. તેમનાથી તાત્પર્ય ફરિશ્તાઓ છે, જેઓ કુઅનિના આ પૃષ્ઠોને અલ્લાહ ત્આલાના પ્રત્યક્ષ નિર્દેશ અનુસાર લખી રહ્યા હતા, તેની રક્ષા કરી રહ્યા હતા અને રસૂલુલ્લાહ સલ્વ. સુધી તેમને યથાવત પહોંચાડી રહ્યા હતા.
૫. અહીંથી કોષની દિશા પ્રત્યક્ષ એ કાફિરો તરફ કરે છે, જેઓ સત્યથી બેપરવાઈ દાખવી રહ્યા હતા. આનાથી પહેલા સૂર:ની શરૂઆતથી આયત-૧૬ સુધી સંબોધન નબી સલ્વ. ને હતું અને કોષ અપ્રત્યક્ષ રૂપે કાફિરો પર કરવામાં આવી રહ્યો હતો. આની વર્ણન-શૈલી એ હતી કે હે નબી સલ્વ. ! એક સત્યના અભિલાષીને છોડીને આપ આ કેવા લોકો પર આટલું ધ્યાન આપી રહ્યા છો. આ તો સત્યના આમંત્રણની દૃષ્ટિએ તદ્દન તુચ્છ અને મૂલ્યહીન છે. તેમની એ રેસિયત નથી કે આપ જેવા મહાનતમ્ પયગંબર કુઅનિ જેવી ઉચ્ચ દરજ્જા-પ્રાપ્ત વસ્તુને તેમના સામે પ્રસ્તુત કરો.
૬. આનાથી તાત્પર્ય વરસાદ છે.
૭. તાત્પર્ય છે છેલ્લા સૂર (રણશિંગા)માં ફૂંક મારવાનો પ્રલયકારી અવાજ, જેના તેજ ધતાંની સાથે જ તમામ મૃત મનુષ્યો જીવંત થઈ ઉઠશે.

૮૧. અત્-તકવીર

પરિચય

નામ :

પ્રથમ જ આયતના શબ્દ 'કુવ્વિરત' થી લેવામાં આવ્યું છે. 'કુવ્વિરત' એ 'તકવીર'નું ભૂતકાળનું અકર્મક વાક્ય છે, જેનો અર્થ થાય છે લપેટી લેવામાં આવી. આ નામનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં લપેટી લેવાનું વર્ણન છે.

ઉત્તરાણકાળ:

વિષય અને વર્ણનશૈલીથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત સૂર:ઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આના બે વિષયો છે : એક આખિરત (પરલોક), બીજો રિસાલત (ઈશદૂતત્વ).

પ્રથમ ૬ આયતોમાં કયામતના પ્રથમ ચરણનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પછી સાત આયતોમાં બીજા ચરણનું વર્ણન છે. આખિરતનું આ સંપૂર્ણ ચિત્રણ કર્યા પછી એમ કહીને મનુષ્યને વિચાર કરવા છોડી મૂકવામાં આવ્યો છે કે તે સમયે દરેક મનુષ્યને સ્વયં ખબર પડી જશે કે તે શું લઈને આવ્યો છે. તે પછી રિસાલતનો વિષય લેવામાં આવ્યો છે. એમાં મક્કાવાસીઓને કહેવામાં આવ્યું છે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) જે કંઈ તમારા સમક્ષ પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે, તે ન કોઈ પાગલની બકવાસ છે, ન કોઈ શૈતાન-પ્રેરિત વસવસો (ખરાબ વિચાર), બલ્કે અલ્લાહે મોકલેલા એક મહાન, પ્રતિષ્ઠિત અને વિશ્વસનીય સંદેશવાહકનું નિવેદન છે, જેને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ ખુલ્લા આકાશના ઉચ્ચ ક્ષિતિજ પર દિવસના પ્રકાશમાં પોતાની આંખે નિહાળેલ છે. આ શિક્ષણથી વિમુખતા દેખાડીને છેવટે તમે ક્યાં ચાલી જઈ રહ્યા છો ?

رُكُوعُهَا ١	(٨١) سُورَةُ التَّكْوِيمِ مَكِّيَّةٌ (٤)	آيَاتُهَا ٣١
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ		
إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ① وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ② وَإِذَا الْجِبَالُ		
سُيِّرَتْ ③ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ④ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ⑤		
وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ⑥ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ⑦ وَإِذَا		
الْمَوْدَةُ سُيِّكَتْ ⑧ بِأَمْيِ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ⑨ وَإِذَا الصُّحُفُ		
نُشِرَتْ ⑩ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ⑪ وَإِذَا الْجَبَابِئِهُ سُعِرَتْ ⑫		
وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ⑬ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ⑭ فَلَا		
أُقْبِمُ بِالْخُتْمِ ⑮ الْجَوَارِ الْكُنْهِ ⑯ وَالْيَلِيلُ إِذَا عَسَعَسَ ⑰		
وَالصُّبْحُ إِذَا تَنَفَّسَ ⑱ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ⑲ ذِي		
قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ⑳ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ㉑		
وَمَا صَاحِبُكُمْ بِبَجُنُونٍ ㉒ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ ㉓		
وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ㉔ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ		
رَجِيمٍ ㉕ قَائِنٌ تَذْهُبُونَ ㉖ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ㉗		
لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ㉘ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا		
أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ㉙		

૮૧. સૂર: અત્-તકવીર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે સૂર્ય લપેટી દેવામાં આવશે, ^(૧) (૨) અને જ્યારે તારાઓ વિખેરાઈ જશે, (૩) અને જ્યારે પર્વતોને ચલાવવામાં આવશે, (૪) અને જ્યારે દસ મહિનાની ગાભણી ઊંટણીઓને પોતાના હાલ પર છોડી દેવામાં આવશે, ^(૨) (૫) અને જ્યારે જંગલી પશુઓને સમેટીને એકત્ર કરી દેવામાં આવશે, (૬) અને જ્યારે સમુદ્રોને સળગાવી દેવામાં આવશે, (૭) અને જ્યારે આત્માઓને (શરીરોથી) જોડી દેવામાં આવશે, ^(૩) (૮) અને જ્યારે જીવતી દાટવામાં આવેલી બાળકીને પૂછવામાં આવશે (૯) કે તેને કયા અપરાધ માટે મારી નાખવામાં આવી? (૧૦) અને જ્યારે કર્મનોંધો ખોલવામાં આવશે, (૧૧) અને જ્યારે આકાશનું આવરણ હટાવી દેવામાં આવશે, (૧૨) અને જ્યારે જહન્નમ (નર્ક) ધગધગાવવામાં આવશે, (૧૩) અને જન્નત (સ્વર્ગ) નજીક લઈ આવવામાં આવશે, (૧૪) તે સમયે દરેક મનુષ્યને ખબર પડી જશે કે તે શું લઈને આવ્યો છે.

(૧૫) તો નહીં, ^(૪) હું સોગંદ ખાઉં છું પલટનારા (૧૬) અને છૂપાઈ જનારા તારાઓના! (૧૭) અને રાત્રિના, જ્યારે કે તે વિદાય થઈ (૧૮) અને પ્રભાતના જ્યારે તેણે શ્વાસ લીધો. (૧૯) વાસ્તવમાં આ એક પ્રતિષ્ઠિત સંદેશવાહકનું કથન છે, ^(૫) (૨૦) જે ખૂબ શક્તિશાળી છે, અર્શવાળા (સિંહાસનના માલિક)ના ત્યાં ઉચ્ચ પદવાળો છે, (૨૧) ત્યાં તેની આજ્ઞાને માનવામાં આવે છે, ^(૬) તે ભરોસાપાત્ર છે. (૨૨) અને (હે મક્કાવાસીઓ!) તમારો સાથી ઉન્માદી નથી, ^(૭) (૨૩) તેણે તે સંદેશવાહકને સ્પષ્ટ અને સાફ કિતિજ પર જોયો છે. (૨૪) અને તે પરોક્ષ (ના આ જ્ઞાનને લોકો સુધી પહોંચાડવા)ની બાબતમાં કંજૂસ નથી, (૨૫) અને આ કોઈ હડધૂત શૈતાનના બોલ નથી. (૨૬) પછી તમે લોકો કઈ તરફ જઈ રહ્યા છો? (૨૭) આ તો સમસ્ત જગતવાસીઓ માટે એક ઉપદેશ છે, (૨૮) તમારામાંથી એ દરેક વ્યક્તિ માટે, જે સન્માર્ગ પર ચાલવા ઈચ્છતો હોય, (૨૯) અને તમારા ઈચ્છવાથી કંઈ થતું નથી, જ્યાં સુધી સમગ્ર સૃષ્ટિનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) અલ્લાહ ન ઈચ્છે. (રુકૂઅ-૧)

૧. અર્થાત્, એ પ્રકાશ જે સૂર્યથી નીકળીને દુનિયામાં ફેલાય છે તે તેના પર જ લપેટી દેવામાં આવશે અને તેનું ફેલાવું બંધ થઈ જશે.
૨. આરબવાસીઓ માટે આ ઊંટણીથી વધારે કીમતી ધન બીજું કોઈ ન હતું, જે બચ્ચું જણવાના નજીક હોય. આ સ્થિતિમાં તેની ખૂબ વધારે સુરક્ષા અને દેખભાળ કરવામાં આવતી હતી. આવી ઊંટણીઓથી લોકોનું બેપરવા થઈ જવું જાણે એ અર્થ રાખતું હતું કે તે વખતે કંઈક એવી કઠિન અને મોટી આફત લોકો પર પડશે કે તેમને પોતાના અત્યંત પ્રિય ધનની રક્ષાનું પણ ભાન રહેશે નહીં.
૩. અર્થાત્, મનુષ્યોને નવેસરથી એ જ પ્રમાણે જીવંત કરવામાં આવશે, જે પ્રમાણે તેઓ દુનિયામાં મૃત્યુ પહેલા શરીર અને આત્મા સાથે જીવંત હતા.
૪. અર્થાત્, તમારા લોકોનું એ અનુમાન સાચું નથી કે આ જે કંઈ દુર્અનિમાં બતાવવામાં આવી રહ્યું છે તે કોઈ દીવાનાની શેખી કે ડિંગ છે અથવા કોઈ શૈતાની વસવસો છે.

૫. આ જગ્યાએ પ્રતિષ્ઠિત સંદેશવાહક (રસૂલે કરીમ) થી અભિપ્રેત વહી લાવનાર ફરિશ્તો છે, જેમ કે આગળની આયતથી સ્પષ્ટતાપૂર્વક જણાઈ રહ્યું છે, અને કુર્આનને સંદેશવાહકનું કથન કહેવાનો અર્થ એ નથી કે આ ફરિશ્તાનો પોતાનો કલામ (વાણી) છે, બલકે 'સંદેશવાહકનું કથન'ના શબ્દો પોતે જ એ જાહેર કરી રહ્યા છે કે આ એ હસ્તીની વાણી છે, જેણે તેને સંદેશવાહક બનાવીને મોકલ્યો છે.
૬. અર્થાત્, તે ફરિશ્તાઓનો અધિકારી છે, તમામ ફરિશ્તાઓ તેના આદેશ હેઠળ કામ કરે છે.
૭. 'રફીક' (સાથી) થી તાત્પર્ય રસૂલુલ્લાહ સલ્વ. છે.

૮૨. અલ-ઇન્ફિતાર

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલી જ આયતના શબ્દ 'ઇન્ ફતરત' થી લેવામાં આવ્યું છે. 'ઇન્ફિતાર' ક્રિયાત્મક મૂળ સંજ્ઞા છે, જેનો અર્થ છે — ફાટી જવું. આ નામનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં આકાશના ફાટી જવાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આનો તથા સૂર: તકવીરનો વિષય એક-બીજાને ખૂબ જ મળતો છે. તેનાથી જણાય છે કે બંને સૂર:ઓ લગભગ એક જ સમયે અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય આખિરત (પરલોક) છે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ફરમાવે છે કે, “જે વ્યક્તિ ઇચ્છતો હોય કે કયામતના દિવસને એવી રીતે જોઈ લે, જેવી રીતે આંખોથી જોવામાં આવે છે, તો તે સૂર: તકવીર, સૂર: ઇન્ફિતાર અને સૂર: ઇન્શિકાક વાંચી જાય.” (હદીસ : મુસ્નદે અહમદ, તિરમિઝી)

આમાં સૌપ્રથમ કયામતના દિવસનું ચિત્રણ કરવામાં આવ્યું છે અને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે તે સામે આવશે, તો દરેક વ્યક્તિના સામે તેનું કર્યુ-કરાવ્યું બધું આવી જશે. તે પછી મનુષ્યને ભાન કરાવવામાં આવ્યું છે કે જે રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) તેને જીવન પ્રદાન કર્યું અને જેની કૃપા અને દયાના કારણે આજે તું બીજા તમામ જીવધારીઓ કરતાં સારું શરીર અને અંગો લઈને ફરી રહ્યો છે, તેના વિશે તને એ ધોખો ક્યાંથી લાગુ થઈ ગયો કે તે ફક્ત કૃપા જ કરવાવાળો છે, ન્યાય કરવાવાળો નથી? પછી માનવીને સચેત કરી દેવામાં આવ્યો છે કે તું કોઈ ભ્રમમાં ન પડ્યો રહેજે, તારી સંપૂર્ણ કર્મનોંધ તૈયાર કરવામાં આવી રહી છે. અંતે ભારપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે કે ન્યાયનો દિવસ ચોક્કસ આવવાનો છે, જેમાં સત્કર્મીઓને જન્મત (સ્વર્ગ)નું સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત થશે અને દુષ્કર્મીઓને જહન્નમ (નર્ક)ની યાતના મળશે.

رُكُوعَهَا ١

سُورَةُ الْإِنْفِطَارِ مَكِّيَّةٌ (٨٢)

آيَاتُهَا ١٩

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ١ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ٢ وَإِذَا الْجِبَارُ

فُجِرَتْ ٣ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ٤ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمْتَ

وَأَخَّرْتَ ٥ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ٦

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّبَكَ قَدَالِكَ ٧ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ

رَبِّكَ ٨ كَلَّا بَلْ تُكذِّبُونَ بِالذِّينِ ٩ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ

لِحَفِظِينَ ١٠ كِرَامًا كَاتِبِينَ ١١ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ١٢

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ١٣ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ١٤

يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ١٥ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ١٦ وَمَا

أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ١٧ ثُمَّ مَّا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ١٨

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا ١٩ وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ٢٠

૮૨. અલ-ઇન્ક્રિતાર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૯)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે આકાશ ફાટી જશે, (૨) અને જ્યારે તારાઓ વિખેરાઈ જશે, (૩) અને જ્યારે સમુદ્રોને ફાડી નાખવામાં આવશે, (૪) અને જ્યારે કબરોને ખોલી નાખવામાં આવશે, (૫) ત્યારે દરેક વ્યક્તિને તેનું આગળ-પાછળનું બધું કર્યું-કરાવ્યું જણાઈ જશે.

(૬) હે મનુષ્ય ! કઈ વસ્તુએ તને પોતાના એ કૃપાળુ રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) વિશે ધોખામાં નાખી દીધો, (૭) જેણે તને પેદા કર્યો, તને નખશિખથી દુરસ્ત બનાવ્યો, તને એક સંતુલન સાથે બનાવ્યો, (૮) અને જે રૂપમાં ઈચ્છ્યો તને જોડીને તૈયાર કર્યો ? (૯) કદાપિ નહીં, (૧૦) પરંતુ (સાચી વાત એ છે કે) તમે લોકો જઝા (ઈનામ) તથા સજાને ખોટી ઠેરવો છો, (૧૧) જો કે તમારા પર નિરીક્ષકો નિયુક્ત કરવામાં આવેલા છે, (૧૨) જેઓ તમારા પ્રત્યેક કાર્યને જાણે છે.

(૧૩) નિશ્ચિતપણે સદાચારી લોકો આનંદમાં હશે (૧૪) અને દુરાચારી લોકો જહન્નમ (નર્ક)માં જશે. (૧૫) બદલાના દિવસે તેઓ તેમાં પ્રવેશ કરશે (૧૬) અને તેનાથી કદાપિ અદશ્ય નહીં થઈ શકે. (૧૭) અને તમે શું જાણો કે તે બદલાનો દિવસ શું છે ? (૧૮) હા, તમને શું ખબર કે તે બદલાનો દિવસ શું છે ? (૧૯) આ એ દિવસ છે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ માટે કંઈ કરવું કોઈના અધિકારમાં નહીં હોય. નિર્ણય તે દિવસે સંપૂર્ણપણે અલ્લાહના અધિકારમાં હશે. (રુકૂઅ-૧)

૧. કબરોને ખોલવાથી તાત્પર્ય લોકોને નવેસરથી જીવંત કરીને ઉઠાવવામાં આવશે.

૨. અર્થાત્, કોઈ બુદ્ધિગમ્ય કારણ આ ધોકામાં પડવાનું નથી.

૩. અર્થાત્, વાસ્તવમાં જે વસ્તુએ તમને લોકોને ધોકામાં નાખ્યા છે, તે કોઈ બુદ્ધિગમ્ય દલીલ નથી, બલ્કે માત્ર તમારો એ મૂર્ખતાપૂર્ણ વિચાર છે કે દુનિયાની આ કર્મ-ભૂમિના પાછળ કોઈ બદલો પામવાનું ધર નથી. આ જ ગેરસમજ અને નિરાધાર અનુમાને તમને અલ્લાહથી બેપરવા, તેના ન્યાયથી નિડર અને પોતાના નૈતિક વ્યવહારમાં બિનજવાબદાર બનાવી દીધા છે.

૮૩. અલ-મુત્ફક્કિની

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલી જ આયત 'વૈલુલ્ લિલ્-મુત્ફક્કિની' (વિનાશ છે તોલ-માપમાં હાથચાલાકી કરનારાઓ માટે)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આની વર્ણનશૈલી અને વિષયોથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ છે, જ્યારે મક્કાવાસીઓના મનમાં આખિરત (પરલોક)ની આસ્થા બેસાડવા માટે નિરંતર સૂર:ઓ અવતરિત થઈ રહી હતી, અને આનું અવતરણ તે સમયે થયું છે જ્યારે મક્કાવાસીઓએ રસ્તાઓ પર, બજારોમાં અને સભાઓમાં મુસલમાનોને મહેણાં મારવાનું અને તેમનું અપમાન કરવાનું શરૂ કરી દીધું હતું, પરંતુ અન્યાય, અત્યાચાર અને મારપીટનો ક્રમ હજુ શરૂ થયો ન હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય પણ આખિરત છે. પ્રથમ છ આયતોમાં એ પ્રચલિત ભ્રષ્ટાચાર પર પકડ કરવામાં આવી છે, જે વેપારીઓમાં ખૂબ જ વ્યાપક રીતે ફેલાયેલો હતો. સમાજના અનેક દૂષણોમાંથી આ એક દૂષણને, જેના ખરાબ હોવા વિષે કોઈ ઈન્કાર કરી શકતું ન હતું, ઉદાહરણ રૂપે લઈને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આખિરતથી ગફલતનું આ અનિવાર્ય પરિણામ છે. જ્યાં સુધી લોકોને એ વાતનું ભાન ન હોય કે એક દિવસ અલ્લાહ સમક્ષ રજૂ થવાનું છે અને પાઈ-પાઈનો હિસાબ આપવાનો છે, ત્યાં સુધી એ શક્ય નથી કે તેઓ પોતાના વ્યવહાર-વર્તનમાં સંપૂર્ણ પ્રમાણિકતા અપનાવી શકે. આમ, નૈતિકતાના સાથે આખિરત (પરલોક) પર આસ્થાનો સંબંધ ખૂબ જ પ્રભાવશાળી અને હૃદયગમ્ય રીતે સ્પષ્ટ કર્યા પછી આયત-૭ થી ૧૭ સુધી બતાવવામાં આવ્યું છે કે દુરાચારી લોકોને આખિરતમાં સખત વિનાશનો સામનો કરવો પડશે. ત્યારબાદ આયત-૧૮ થી ૨૮ સુધી સદાચારી લોકોના ઉત્તમ પરિણામનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

અંતમાં, ઈમાનવાળાઓને સાંત્વના આપવામાં આવી છે અને તે સાથે સત્યના વિરોધીઓને સચેત પણ કરવામાં આવ્યા છે કે આજે જે લોકો ઈમાન લાવનારાઓને

અપમાનિત કરી રહ્યા છે, કયામતના દિવસે આ જ અપરાધી લોકો પોતાના વલણનું ખૂબ માઠું પરિણામ જોશે અને આ જ ઈમાનવાળાઓ આ અપરાધીઓના બૂરા પરિણામો જોઈને પોતાની આંખો ઠંડી કરશે.

تَكُونُهَا ١

(٨٣) سُورَةُ الْمُطَفِّفِينَ مَكِّيَّةٌ (٨٢)

آيَاتُهَا ٣١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَيَلُّ لَلْمُطَفِّفِينَ ١ الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ
 يَسْتَوْفُونَ ٢ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ٣
 أَلا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ٤ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ٥
 يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ٦ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ
 الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينٍ ٧ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ٨ كِتَابٌ
 مُرْقُومٌ ٩ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ١٠ الَّذِينَ يَكْذِبُونَ بِيَوْمِ
 الدِّينِ ١١ وَمَا يَكْذِبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ١٢ إِذَا تُتْلَى
 عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ١٣ كَلَّا بَلْ سَأَلْنَا
 عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ١٤ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ
 يَوْمَئِذٍ لَمَّحْجُوبُونَ ١٥ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ١٦ ثُمَّ
 يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ١٧ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ
 الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ١٨ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ١٩ كِتَابٌ
 مُرْقُومٌ ٢٠ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ٢١ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ٢٢
 عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ٢٣ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ
 النَّعِيمِ ٢٤ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ٢٥ خِتْمُهُ مِسْكٌَ وَفِي
 ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ٢٦ وَهَرَجَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ٢٧

૮૩. સૂર: અલ-મુત્ફિફીન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૩૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) વિનાશ છે તોલ-માપમાં હાથચાલાકી કરનારાઓ માટે, (૨) જેમની સ્થિતિ એ છે કે જ્યારે લોકો પાસેથી લે છે તો પૂરેપૂરું લે છે, (૩) અને જ્યારે તેમને માપીને કે તોલીને આપે છે ત્યારે તેમને ઓછું આપે છે. (૪-૫) શું આ લોકો નથી સમજતા કે એક મોટા દિવસે^(૧) એમને ઉઠાવીને લાવવામાં આવવાના છે ? (૬) તે દિવસે જ્યારે સૌ લોકો સમગ્ર સૃષ્ટિના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સામે ઊભા હશે.

(૭) કદાપિ નહીં,^(૨) ચોક્કસપણે દુરાચારીઓની કર્મનોંધ કારાવાસના દફતરમાં છે, (૮) અને તમે શું જાણો કે શું છે તે કારાવાસનું દફતર ? (૯) તે એક ગ્રંથ છે, લેખિત. (૧૦) વિનાશ છે તે દિવસે ખોટું ઠેરવનારાઓ માટે, (૧૧) જેઓ બદલાના દિવસને ખોટું ઠેરવે છે, (૧૨) અને તેને ખોટું નથી ઠેરવતો પણ દરેક એ મનુષ્ય, જે હદથી વધી જનાર દુરાચારી છે. (૧૩) તેને જ્યારે અમારી આયતો સંભળાવવામાં આવે છે^(૩) તો કહે છે, “આ તો જૂના જમાનાની વાતઓ છે.” (૧૪) કદાપિ નહીં, બલ્કે વાસ્તવમાં તેમના હૃદયો પર તેમના દુરાચારોનો કાટ ચઢી ગયો છે.^(૪) (૧૫) કદાપિ નહીં, નિશ્ચિતપણે તે દિવસે આ લોકોને પોતાના રબના દર્શનથી વંચિત રાખવામાં આવશે, (૧૬) પછી આ લોકો જહન્નમમાં જઈ પડશે, (૧૭) પછી તેમને કહેવામાં આવશે કે આ એ જ વસ્તુ છે, જેને તમે ખોટી ઠેરવતા હતા.

(૧૮) કદાપિ નહીં,^(૫) નિ:શંક સદાચારીઓની કર્મનોંધ ઉચ્ચ શ્રેણીના લોકોના દફતરમાં છે, (૧૯) અને તમને શું ખબર કે શું છે તે ઉચ્ચ શ્રેણીના લોકોનું દફતર ? (૨૦) એક લેખિત ગ્રંથ, (૨૧) જેની દેખરેખ નિકટવર્તી ફરિશ્તાઓ કરે છે. (૨૨) નિ:શંક સદાચારી લોકો ખૂબ આનંદમાં હશે, (૨૩) ઊંચી બેઠકો પર બિરાજીને નિહાળી રહ્યા હશે, (૨૪) તેમના મુખ પર તમને સુખ-સમૃદ્ધિની તેજસ્વિતા જણાશે. (૨૫) તેમને સર્વોત્તમ અને વિશુદ્ધ સીલબંધ શરાબ પીવડાવવામાં આવશે (૨૬) જેના પર કસ્તુરીની મહોર લાગેલી હશે. જે લોકો બીજાઓથી આગળ વધી જવા માગતા હોય તેઓ આ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે.

૧. ક્યામતના દિવસને મોટો દિવસ એટલા માટે કહેવામાં આવ્યો છે કે તેમાં તમામ મનુષ્યો અને જાનોનો હિસાબ અલ્લાહની અદાલતમાં એકી સમયે લેવામાં આવશે તથા અઝાબ (યાતના) અને સવાબ (પુણ્ય)ના અતિ મહત્વના નિર્ણયો કરવામાં આવશે.

૨. અર્થાત્, આ લોકોનું એ અનુમાન ખોટું છે કે દુનિયામાં આ ગુનાઓનું આચરણ કર્યા પછી તેઓ આમ જ છૂટી જશે.

૩. અર્થાત્, એ આયતો, જેમાં બદલાના દિવસના સમાચાર આપવામાં આવ્યા છે.

૪. અર્થાત્, ઈનામ અને સજાને જૂઠી વાર્તા ઠેરવવાની કોઈ બુદ્ધિગમ્ય દલીલ નથી, પરંતુ જે કારણસર આ લોકો તેને

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ۗ إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ

الَّذِينَ آمَنُوا يَصْحَكُونَ ۗ وَإِذْ آمَرُوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ۗ

وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ۗ وَإِذْ أَرَأَوْهُمْ قَالُوا

إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ۗ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ۗ قَالِيَوْمَ

الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَصْحَكُونَ ۗ عَلَىٰ الْأَرَائِكِ ۗ

يَنْظُرُونَ ۗ هَلْ تُوبَ الْكُفَّارِ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۗ

(૨૭) એ શરાબમાં તસ્નીમ^(૯)નું મિશ્રણ હશે, (૨૮) આ એક ઝરણું છે, જેના પાણી સાથે નિકટવર્તી લોકો મદિરાપાન કરશે.

(૨૯) અપરાધી લોકો દુનિયામાં ઈમાન લાવનારાઓની હાંસી ઊડાવતા હતા, (૩૦) જ્યારે તેમના પાસેથી પસાર થતા તો આંખો મિચકારીને તેમના તરફ ઈશારાઓ કરતા હતા, (૩૧) પોતાના કુટુંબીજનો તરફ પાછા ફરતા, ત્યારે ખૂબ મજા લેતા પાછા ફરતા હતા, (૩૨) અને જ્યારે તેમને જોતા તો કહેતા હતા કે આ બહેકી ગયેલા લોકો છે. (૩૩) જો કે તેમને તેમના પર દેખરેખ રાખનાર બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા ન હતા. (૩૪) આજે ઈમાન લાવનારાઓ કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) પર હસી રહ્યા છે, (૩૫) આસનો પર બિરાજીને તેમની દશા જોઈ રહ્યા છે. (૩૬) મળી ગયું ને કાફિરોને તેમના એ કૃત્યોનું પુણ્ય, જે તેઓ કર્યા કરતા હતા !^(૧૦)(રુકૂઅ-૧)

જૂઠી વાર્તા કહે છે તે એ છે કે જે ગુનાઓનું તેઓ આચરણ કરતા રહ્યા છે તેનો કાટ તેમના હૃદયો પર પૂરેપૂરી રીતે ચઢી ગયો છે, તેથી જે વાત તદ્દન બુદ્ધિગમ્ય અને સમજમાં આવે એવી છે તે તેમને જૂઠી વાર્તા દેખાય છે.

૫. અર્થાત્, તે લોકોનો એ વિચાર ખોટો છે કે કોઈ ઈનામ અને સજા મળવાની નથી.

૬. 'તસ્નીમ'નો અર્થ ઊંચાઈના છે અને કોઈ ઝરણાને 'તસ્નીમ' કહેવાનો અર્થ એ છે કે તે ઊંચાઈથી વહેતું નીચે આવી રહ્યું હશે.

૭. આ વાક્યમાં એક સૂક્ષ્મ વ્યંગ છે. કેમ કે એ કાફિરો પુણ્યનું કામ સમજીને ઈમાનવાળાઓને હેરાન કરતા હતા, તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું કે આખિરત (પરલોક)માં ઈમાનવાળા જન્મતમાં મજાથી બેસીને જહન્નમમાં બળવાવાળા એ કાફિરોની હાલત જોશે અને પોતાના હૃદયોમાં કહેશે કે બરાબર પુણ્ય (સવાબ) તેમને તેમના કર્મોનું મળી ગયું.

૮૪. અલ-ઈન્શિકાક

પરિચય

નામ :

આ સૂર:નું નામ પહેલી જ આયતના શબ્દ 'ઈન્-શક્કત' (ફાટી જશે)થી લેવામાં આવ્યું છે. 'ઈન્શિકાક' ક્રિયાત્મક મૂળ સંજ્ઞા છે, જેનો અર્થ થાય છે 'ફાટી જવું' અને આ નામનો અર્થ એ છે કે આ એ સૂર: છે, જેમાં આકાશના ફાટવાનું વર્ણન છે.

ઉતરાણકાળ :

આ પણ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત સૂર:ઓમાંથી છે. તેની ચર્ચાનો આંતરિક પુરાવો એ બતાવી રહ્યો છે કે હજુ અતિરેક અને અત્યાચારનો ક્રમ શરૂ થયો ન હતો. જો કે કુર્આનના સંદેશને મક્કામાં ખુલ્લેઆમ ખોટો ઠેરવવામાં આવી રહ્યો હતો અને લોકો એ માનવાનો ઈન્કાર કરી રહ્યા હતા કે એક દિવસ કયામત આવશે અને તેમને પોતાના અલ્લાહ (ઈશ્વર) સમક્ષ જવાબ આપવા માટે હાજર થવું પડશે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય કયામત અને આખિરત (પરલોક) છે. પ્રથમ પાંચ આયતોમાં ન માત્ર કયામતના સ્વરૂપનું વર્ણન છે, બલકે તેના સત્ય હોવાની દલીલ પણ આપી દેવામાં આવી છે.

તે પછી આયત-૬ થી ૧૮ સુધી બતાવવામાં આવ્યું છે કે માણસને ચાહે તેની ખબર હોય કે ન હોય, પ્રત્યેક સ્થિતિમાં તે એ મંજિલ તરફ ઈચ્છા-અનિચ્છાએ ચાલી જઈ રહ્યો છે, જ્યાં તેને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) સામે ઉપસ્થિત થવાનું છે. પછી તમામ મનુષ્યો બે વર્ગોમાં વહેંચાઈ જશે. એક તેઓ જેમની કાર્મનોંધ તેમના સીધા (જમણા) હાથમાં આપવામાં આવશે. તેમને વધુ હિસાબ-કિતાબ વગર માફ કરી દેવામાં આવશે. બીજા તેઓ જેમની કાર્મનોંધ તેમની પીઠ પાછળથી આપવામાં આવશે. તેઓ ઈચ્છશે કે કોઈપણ રીતે તેમને મૃત્યુ આવી જાય, પરંતુ મરવાને બદલે તેમને જહન્નમ (નર્ક)માં ફેંકી દેવામાં આવશે. તેમનો આ અંજામ એટલા માટે હશે કે તેઓ દુનિયામાં એ ભ્રમમાં રાયતા રહ્યા કે કદી અલ્લાહ સમક્ષ જવાબ આપવા માટે હાજર થવાનું નથી, જ્યારે કે વાસ્તવિકતા એ છે કે તેમનું દુનિયાના જીવનથી આખિરતના ઈનામ અને સજા સુધી તબક્કાવાર પહોંચવું એટલું જ નિશ્ચિત છે, જેટલું સૂર્યના આથમ્યા પછી સંધ્યાની લાલિમાનું દેખા દેવું અને દિવસ પછી રાતનું આવવું અને તેમાં મનુષ્યો અને પશુઓનું પોત-પોતાના રહેઠાણો તરફ પાછા ફરવું

અને ચંદ્રનું બીજના ચંદ્રથી વધતાં-વધતાં પૂર્ણિમાના ચંદ્ર બની જવું નિશ્ચિત છે.

અંતમાં તે કાફિરોને દુઃખદાયી સજાના સમાચાર આપી દેવામાં આવ્યા છે, જેઓ કુર્આનને સાંભળ્યા પછી અલ્લાહ સામે ઝૂકી જવાને બદલે ઊલટા ખોટું ઠેરવે છે, અને એ લોકોને અસીમ વળતરની ખુશખબર આપવામાં આવી છે, જેઓ ઈમાન લાવીને સદ્કાર્યો કરે છે.

رُكُوعَهَا ١

(٨٣) سُورَةُ الرَّشَقَاتِ مَكِّيَّةٌ (٨٣)

آيَاتُهَا ٢٥

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ١ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ٢ وَإِذَا
 الْأَرْضُ مُدَّتْ ٣ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ٤ وَأَذِنَتْ
 لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ٥ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِمٌ إِلَىٰ رَبِّكَ
 كَذْحًا فَلَمَقِيهِ ٦ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ٧
 فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ٨ وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ
 مَسْرُورًا ٩ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ١٠ فَسَوْفَ
 يَدْعُوا ثُبُورًا ١١ وَيَصُلُّ سَعِيرًا ١٢ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ
 مَسْرُورًا ١٣ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ١٤ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ
 بِهِ بَصِيرًا ١٥ فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ١٦ وَاللَّيْلِ وَمَا
 وَسَقَ ١٧ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ١٨ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبِقِ ١٩
 فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ٢٠ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ
 لَا يَسْجُدُونَ ٢١ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ ٢٢ وَاللَّهُ
 أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ٢٣ فَبَخَّرَهُمْ عَذَابِ الْيَمِّ ٢٤ أَلَا
 الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ٢٥

عند الشفق

السجدة ١٣ منزل ٧ - ١٥٣

૮૪. સૂર: અલ-ઇન્શિકાક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે આકાશ ફાટી જશે, (૨) અને પોતાના રબ (અભુ-પાલનહાર)ના આદેશનું પાલન કરશે અને તેના માટે સાચું એ જ છે (કે પોતાના રબના આદેશને માને), (૩) અને જ્યારે ધરતીને ફેલાવી દેવામાં આવશે,^(૧) અને જે કંઈ તેના અંદર છે તેને બહાર ફેંકીને ખાલી થઈ જશે,^(૨) (૪) અને પોતાના રબના આદેશનું પાલન કરશે, (૫) અને તેના માટે સાચું એ જ છે (કે તેના આદેશનું પાલન કરે). (૬) હે મનુષ્ય ! તું અનિવાર્યપણે ખેંચાતો-તણાતો પોતાના રબના તરફ જઈ રહ્યો છે અને તેને મળવાનો છે. (૭) પછી જેની કર્મનોંધ તેના સીધા (જમણા) હાથમાં આપી દેવામાં આવી (૮) તેનાથી હળવો હિસાબ લેવાશે,^(૩) (૯) અને તે સ્વજનો તરફ ખુશી-ખુશી પાછો ફરશે.^(૪) (૧૦) રહી એ વ્યક્તિ, જેની કર્મનોંધ તેની પીઠ પાછળ આપવામાં આવશે,^(૫) (૧૧) તો તે મૃત્યુને પોકારશે (૧૨) અને ભડકે બળતી આગમાં જઈ પડશે. (૧૩) તે પોતાના કુટુંબીઓમાં મગ્ન હતો. (૧૪) તેણે સમજ્યું હતું કે તેને ક્યારેય પાછા ફરવાનું નથી. (૧૫) પાછા ફરવાનું કેવી રીતે ન હતું, તેનો રબ તેના કરતૂકો જોઈ રહ્યો હતો.

(૧૬) તો નહીં, હું સોગંદ ખાઉં છું સંધ્યાની લાલિમાના, (૧૭) અને રાત્રિના અને જે કંઈ તે સંકેલી લે છે, (૧૮) અને ચંદ્રના જ્યારે તે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર થઈ જાય છે, (૧૯) તમને ચોક્કસપણે તબક્કાવાર અને એક સ્થિતિથી બીજી સ્થિતિ તરફ પસાર થતા ચાલ્યા જવાનું છે.^(૬) (૨૦) પછી આ લોકોને શું થઈ ગયું છે કે આ ઈમાન નથી લાવતા (૨૧) અને જ્યારે કુઆન એમના સામે પઢવામાં આવે છે, ત્યારે સિજદો નથી કરતા ? (૨૨) બલ્કે આ ઈન્કાર કરનારાઓ તો ઊલટાનું ખોટું ઠેરવે છે. (૨૩) જો કે જે કંઈ આ લોકો (પોતાની કર્મનોંધમાં) એકત્રિત કરી રહ્યા છે અલ્લાહ તેને ખૂબ સારી રીતે જાણે છે.^(૭) (૨૪) તેથી આમને દુઃખદાયક યાતનાની શુભસૂચના આપી દો. (૨૫) અલબત્ત, જે લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા છે અને જેમણે સત્કાર્યો કર્યા છે તેમના માટે કદી સમાપ્ત ન થનાર બદલો છે. (રુકૂઅ-૧)

૧. ધરતીને ફેલાવી દેવાનો અર્થ એ છે કે સમુદ્ર અને નદીઓને પૂરીને સમતળ કરી દેવામાં આવશે, પહાડોને પૂળધાક્ષી કરીને વિખેરી દેવામાં આવશે અને ધરતીની બધી ઊંચ-નીચ બરાબર કરીને તેને એક સપાટ મેદાન બનાવી દેવામાં આવશે.
૨. અર્થાત્, જેટલા મૃત લોકો તેના અંદર પડેલા હશે, બધાને કાઢીને તે બહાર નાખી દેશે અને એ જ રીતે તેમના કર્મોના જે પુરાવાઓ તેના અંદર મોજૂદ હશે તે બધા પણ સંપૂર્ણપણે બહાર આવી જશે, કોઈ વસ્તુ પણ તેમાં છૂપાયેલી અને દબાયેલી રહી નહીં જાય.
૩. અર્થાત્, તેનાથી કઠોર હિસાબ લેવામાં નહીં આવે. તેને એ પુણ્યમાં નહીં આવે કે ફલાણા-ફલાણા કાર્યો તેં કેમ કર્યા હતા અને તારા પાસે આ કાર્યો માટે શું કારણ છે. તેની ભલાઈઓની સાથે તેની બૂરાઈઓ પણ તેના કર્મ-

પત્રમાં મોજૂદ જરૂર હશે, પરંતુ બસ એ જોઈને કે ભલાઈઓનું પલ્લું બૂરાઈઓથી ભારે છે, તેની ભૂલોથી દરગુજર કરવામાં આવશે અને તેને માફ કરી દેવામાં આવશે.

૪. 'પોતાના લોકો'થી તાત્પર્ય વ્યક્તિના એ પત્ની-બાળકો, રિશ્તેદારો અને સાથી છે, જેમને તેની જેમ જ માફ કરી દેવામાં આવ્યા હશે.
૫. સૂર: હાકામાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે જે જેનું કર્મ-પત્ર તેના ડાબા હાથમાં આપવામાં આવશે, અને અહીં કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની પીઠ પાછળ આપવામાં આવશે, સંભવતઃ આની સ્થિતિ અને સ્વરૂપ એ હશે કે બધા સર્જનોની સામે ડાબા હાથમાં કર્મ-પત્રક લેતાં તેને શરમ આવશે, તેથી તે પોતાનો હાથ પાછળ કરી લેશે, પરંતુ કર્મ-પત્ર તો છેવટે તેને પકડાવી જ દેવામાં આવશે, ચાહે તે હાથ આગળ કરીને લે અથવા પીઠની પાછળ છુપાવી લે.
૬. અર્થાત્, તમારે એક સ્થિતિમાં રહેવાનું નથી, બલ્કે યુવાનીથી ઘડપણ, ઘડપણથી મૃત્યુ, મૃત્યુથી 'બરઝખ' (મૃત્યુ અને ફરીથી જીવનના વચ્ચેના અંતરાળની અવસ્થા), બરઝખથી પુનર્જીવન, પુનર્જીવનથી હશ્રનું મેદાન, પછી હિસાબ-કિતાબ અને પછી ઇનામ અને સજાની અસંખ્ય મંજિલોથી તમારે અનિવાર્યપણે પસાર થવું પડશે. આ વાત માટે ત્રણ વસ્તુઓના સોગંદ ખાવામાં આવ્યા છે : (૧) સૂર્ય અસ્ત થયા પછીની ક્ષિતિજની લાલિમા (૨) દિવસ પછી રાત્રિનો અંધકાર અને તેમાં એ ઘણાબધા મનુષ્યો અને પશુઓનું સમેટાઈને આવવું, જેઓ દિવસના સમયે જમીન પર ફેલાયેલા રહે છે, અને (૩) ચંદ્રનું બીજના ચંદ્રથી તબક્કાવાર વધીને પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર બનવું. આ જાણે કેટલીક એ વસ્તુઓ છે, જે એ વાતની સ્પષ્ટ સાક્ષી આપી રહી છે કે જે સૃષ્ટિમાં મનુષ્ય રહે છે તેમાં ક્યાંય સ્થિરતા નથી, એક નિરંતર પરિવર્તન અને ક્રમશઃ બદલાવ દરેક બાજુ જોવા મળે છે. તેથી કાફિરોનો એ વિચાર સાચો નથી કે મૃત્યુની છેલ્લી હેડકીની સાથે મામલો સમાપ્ત થઈ જશે.
૭. બીજો અર્થ એ પણ હોઈ શકે છે કે પોતાની છાતીઓમાં જે કુફ (ઇન્કાર) અને દ્વેષ અને સત્ય પ્રત્યે વેર તેમજ બદઈરાદાઓ અને ભ્રષ્ટ નિયતોની ગંદકી તેમણે ભરી રાખી છે, અલ્લાહ તેને સારી રીતે જાણે છે.

૮૫. અલ-બુરૂજ

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ ‘અલ-બુરૂજ’ (મજબૂત કિલ્લા)થી આ સૂર:નું નામ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આનો વિષય સ્વયં એ બતાવી રહ્યો છે કે આ સૂર: મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના એ કાળમાં અવતરિત થઈ છે, જ્યારે અતિરેક અને અત્યાચાર ઉગ્ર રૂપ ધારણ કરી ચૂક્યા હતા અને મક્કાના કાફિરો મુસલમાનોને ભારેમાં ભારે તકલીફો પહોંચાડીને ઈમાનથી ફેરવી દેવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય ઈસ્લામ-વિરોધીઓને એ અતિરેક અને અત્યાચારના માઠાં પરિણામોથી ચેતવવાનો છે, જે તેઓ ઈમાન લાવનારાઓ પર કરી રહ્યા હતા, અને ઈમાનવાળાઓને એ સાંત્વના આપવાનો છે કે જો તેઓ અત્યાચારોના મુકાબલામાં અડગ રહેશે તો તેમને તેનું શ્રેષ્ઠ વળતર મળશે અને અલ્લાહત્આલા અત્યાચારીઓથી બદલો લેશે.

આ સંદર્ભમાં સૌપ્રથમ ‘અસ્હાબુલ્ ઉખદૂદ’ (ખાડાવાળા)નો પ્રસંગ સંભળાવવામાં આવ્યો છે, જેમણે ઈમાન લાવનારાઓને આગથી ભરેલા ખાડામાં ફેંકી-ફેંકીને બાળી નાખ્યા હતા. આ પ્રસંગ દ્વારા કેટલીક વાતો મુસલમાનો અને ઈન્કાર કરનારાઓના મનમાં ઉતારવામાં આવી છે :

એક એ કે જેવી રીતે ‘અસ્હાબુલ્ ઉખદૂદ’ (ખાડાવાળા) અલ્લાહના ધિક્કાર અને ફિટકારને લાયક ઠર્યા, એવી જ રીતે મક્કાના સરદારો પણ તેના લાયક બની રહ્યા છે.

બીજી એ કે જેવી રીતે ઈમાન લાવનારાઓએ તે વખતે આગના ખાડાઓમાં પડીને પ્રાણ આપી દેવાનું સ્વીકાર કરી લીધું હતું, પરંતુ ઈમાનથી ફરી જવાનું સ્વીકાર્યું ન હતું, એવી જ રીતે અત્યારે પણ જરૂર છે કે ઈમાનવાળા લોકો દરેક કઠોરથી અતિ કઠોર યાતનાઓ સહન કરી લે, પરંતુ ઈમાનનો માર્ગ ન છોડે.

ત્રીજી એ કે જે અલ્લાહને માનવા બદલ કાફિરો ગુસ્સે થાય છે અને ઈમાનવાળા તેનો આગ્રહ રાખે છે, તે અલ્લાહ સૌના પર પ્રભુત્વ ધરાવે છે, ધરતી અને આકાશના

સામ્રાજ્યનો માલિક છે, તે સ્વયં પ્રશંસાપાત્ર છે, અને તે બંને જૂથોની સ્થિતિ પર નજર રાખી રહ્યો છે, એટલા માટે એ વાત નિશ્ચિત છે કે આમાંથી પ્રત્યેક પોતાના કર્મોનું ફળ મેળવીને રહે. એ પછી કાફિરોને ચેતવવામાં આવ્યા છે કે અલ્લાહની પક્કડ ઘણી સખત છે. જો તમે તમારા જૂથની શક્તિના ઘમંડમાં ચૂર હોવ, તો તમારા કરતાં પણ મોટા જૂથો ફિરઔન અને સમૂદ પાસે હતા. તેમના લશ્કરોનું જે પરિણામ આવ્યું છે તેનાથી શિક્ષા ગ્રહણ કરો. અલ્લાહની શક્તિએ તમને એવી રીતે પોતાના ઘેરામાં લઈ રાખ્યા છે કે તે ઘેરામાંથી તમે નીકળી શકતા નથી, અને આ કુર્આન જેને ખોટું ઠેરવવા તમે પ્રવૃત્ત છો, તેની એકે-એક વાત અટલ છે. તે એ 'લૌહે મહફૂઝ' (સુરક્ષિત પાટી)માં અંકિત છે, જેનું લખાણ કોઈના બદલવાથી બદલી શકાતું નથી.

الْبَاقِي ٢٢

(٨٥) سُورَةُ الْبُرُوجِ مَكِّيَّةٌ (٢٤)

تَلْوَعَهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ١ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ٢ وَشَاهِدِ

وَمَشْهُودِ ٣ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ٤ النَّارِ ذَاتِ

الْوُقُودِ ٥ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ٦ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ

بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ٧ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا

بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ٨ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ٩

وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ١٠ إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ بِحَسَبِ عَذَابِ

الْحَرِيقِ ١١ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ١٢ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ١٣ إِنَّ

بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ١٤ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِي وَيُعِيدُ ١٥ وَهُوَ

الْعَفُورُ الْوَدُودُ ١٦ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ١٧ فَعَالٌ لَمَّا

يُرِيدُ ١٨ هَلْ أَنتَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ١٩ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ٢٠

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْدِيبٍ ٢١ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ

مُحِيطٌ ٢٢ بَلْ هُوَ قَدْرَانٌ مَجِيدٌ ٢٣ فِي كَوْجٍ مَحْفُوظٍ ٢٤

૮૫. સૂર: અલ-બુરૂજ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૨)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે મજબૂત કિલ્લાવાળા આકાશના, (૧) (૨) અને તે દિવસના જેનો વાયદો કરવામાં આવ્યો છે (અર્થાત્ કયામતના), (૩) અને જોવાવાળાના અને જોવામાં આવનારી વસ્તુના (૪) કે માર્યા ગયા ખાડાવાળા. (૫) (એ ખાડાવાળા) જેમાં ખૂબ તેજ સળગતા ઈંધણની આગ હતી. (૬) જ્યારે કે તેઓ તે ખાડાના કિનારે બેસેલા હતા (૭) અને જે કંઈ તેઓ ઈમાન લાવનારાઓ સાથે કરી રહ્યા હતા તેને જોઈ રહ્યા હતા. (૮) અને તે ઈમાનવાળાઓથી તેમની દુશ્મની એ સિવાય કોઈ કારણે ન હતી કે તેઓ એ અલ્લાહ પર ઈમાન લાવ્યા હતા, જે સર્વશક્તિમાન અને પોતાનામાં સ્વયં પ્રશંસિત છે, (૯) જે આકાશો અને ધરતીના રાજ્યનો માલિક છે, અને તે અલ્લાહ બધું જ જોઈ રહ્યો છે.

(૧૦) જે લોકોએ ઈમાનવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ પર અત્યાચાર કર્યો અને પછી તેનાથી તૌબા (ક્ષમા અને પશ્ચાતાપ) ન કરી, નિશ્ચિતપણે તેમના માટે જહન્નમ (નર્ક)ની યાતના છે અને તેમના માટે બળવાની સજા છે. (૧૧) જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે સત્કર્મો કર્યા, નિશ્ચિતપણે તેમના માટે જન્મતના બાગ છે, જેના નીચે નહેરો વહેતી હશે. આ છે ભવ્ય સફળતા !

(૧૨) હકીકતમાં તમારા રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પકડ ખૂબ જ સખત છે. (૧૩) એ જ પહેલી વાર પેદા કરે છે અને એ જ ફરી વાર પેદા કરશે. (૧૪) તે ક્ષમા આપનાર છે, પ્રેમ કરનાર છે, (૧૫) અર્શ (સિંહાસન)નો માલિક છે, પ્રતિષ્ઠિત અને ઉચ્ચ છે, (૧૬) અને જે કંઈ ઈચ્છે કરી નાખનાર છે. (૧૭) શું તમને લશ્કરોના સમાચાર પહોંચ્યા છે? (૧૮) ફિરઅૈન અને સમૂદ (ના લશ્કરો)ના? (૧૯) પરંતુ જેમણે ઈન્કાર કર્યો છે તેઓ ખોટું ઠેરવવામાં લાગેલા છે. (૨૦) જો કે અલ્લાહે તેમને ઘેરામાં લઈ રાખ્યા છે. (૨૧) તેમના ખોટા ઠેરવવાથી આ કુર્આનનું કાંઈ નથી બગડતું, બલ્કે આ કુર્આન ઉચ્ચ કોટિનું છે, (૨૨) તે લોહ (પાટી)માં (અંકિત છે) જે સુરક્ષિત છે. (૨૩) (રુકૂઅ-૧)

૧. આનાથી તાત્પર્ય આકાશના વિશાળતમ તારાઓ અને ગ્રહો છે.

૨. 'જોવાવાળા'થી અભિપ્રેત દરેક એ વ્યક્તિ છે, જે કયામતના દિવસે હાજર હશે અને 'જોવામાં આવનારી વસ્તુ'થી અભિપ્રેત સ્વયં કયામત છે, જેની ભયાનક ઘટનાઓને બધા જોશે.

૩. 'ખાડાવાળા'થી તાત્પર્ય એ લોકો છે, જેમણે મોટા-મોટા ખાડાઓમાં આગ ભડકાવીને ઈમાન લાવનારાઓને તેમાં ફેંક્યા અને પોતાની આંખોથી તેમના બળવાનો તમાશો જોયો હતો. 'માર્યા ગયા'નો અર્થ એ છે કે તેમના પર અલ્લાહની ફિટકાર પડી અને તેઓ અઝાબ (યાતના)ને પાત્ર બની ગયા.

૪. અર્થ એ છે કે આ કુર્આનનું લખેલું અટલ છે, અલ્લાહની એ સુરક્ષિત પાટીમાં અંકિત છે, જેમાં કોઈ ફેરફાર થઈ શકતો નથી.

૮૬. અત્-તારિક

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અત્-તારિક' (રાત્રે પ્રગટ થનાર)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના વિષયની વર્ણન-શૈલી મક્કા-મુઅઝ્જમાની આરંભિક સૂર:ઓને મળતી આવે છે, પરંતુ આ તે સમયની અવતરિત સૂર: છે, જ્યારે મક્કાના કાફિરો કુર્આન અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના આહવાનને નુકસાન પહોંચાડવા માટે દરેક પ્રકારની ચાલબાજીઓ કરી રહ્યા હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં બે વિષયો વર્ણવવામાં આવ્યા છે :

એક એ કે માણસે મૃત્યુ પછી અલ્લાહના સામે હાજર થવાનું છે.

બીજું એ કે કુર્આન એક 'કૌલે-ફૈસલ' (નિર્ણાયક વાણી) છે, જેને વિરોધીઓની કોઈ ચાલ કે યુક્તિ હાનિ પહોંચાડી શકતી નથી.

સૌપ્રથમ આકાશના તારાઓને એ વાતની સાક્ષીમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે કે સૃષ્ટિની કોઈ વસ્તુ પણ એવી નથી, જે એક હસ્તીની દેખભાળ વિના પોતાના સ્થાને સ્થિર અને બાકી રહી શકતી હોય. પછી માણસનું ધ્યાન સ્વયં તેની જાત તરફ આકૃષ્ટ કરાવવામાં આવ્યું છે કે કેવી રીતે વીર્યના એક ટીપામાંથી તેને અસ્તિત્વમાં લાવવામાં આવ્યો અને જીવતો-જાગતો મનુષ્ય બનાવી દીધો. તે પછી કહેવામાં આવ્યું છે કે જે અલ્લાહ આવી રીતે તેને અસ્તિત્વમાં લાવ્યો છે, તે નિશ્ચિતપણે તેને ફરીથી પેદા કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે અને બીજી વારનો જન્મ તે હેતુ માટે હશે કે માનવીના એ તમામ રહસ્યોની તપાસ કરવામાં આવે, જેના પર દુનિયામાં પરદો નાંખી દેવામાં આવ્યો હતો.

અંતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જેવી રીતે આકાશમાંથી વરસાદનું વરસવું અને ધરતીમાંથી વૃક્ષો અને પાકનું ઊગવું કોઈ રમત નથી, પરંતુ એક ગંભીર કાર્ય છે, એ જ રીતે કુર્આનમાં જે હકીકતોનું વર્ણન થયું છે તે પણ કંઈ ઠહા-મશકરી નથી, પરંતુ સુદૃઢ અને અટળ વાતો છે. કાફિરો એ ગેરસમજમાં છે કે તેમની ચાલબાજીઓ આ કુર્આનના આહવાનને હાનિ પહોંચાડશે, પરંતુ તેમને ખબર નથી કે અલ્લાહ પણ

એક યુક્તિમાં લાગેલો છે અને એ યુક્તિ સામે કાફિરોની બધી ચાલબાજીઓ જેમની તેમ રહી જશે. પછી એક વાક્યમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને એ સાંત્વના અને પરોક્ષ રીતે કાફિરોને એ ધમકી આપીને વાતનું સમાપન કરવામાં આવ્યું છે કે આપ (સલ્લ.) થોડાક ધૈર્યથી કામ લે અને થોડા સમય સુધી કાફિરોને મન-માન્યું કરી લેવા દે, પછી વધુ વાર નહીં લાગે કે તેમને સ્વયં ખબર પડી જશે કે તેમનું પરિણામ શું આવે છે.

ذَكَوَعَهَا ١	(٨٦) سُورَةُ الطَّارِقِ مَكِّيَّةٌ (٣٧)	أَيَّامُهَا ١٤
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ		
وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ١ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ٢ النَّجْمُ		
الثَّاقِبُ ٣ إِنَّ كُلَّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ٤ فَلْيَنْظُرِ		
الْإِنْسَانَ مِمَّ خُلِقَ ٥ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ٦ يَخْرُجُ مِنْ		
بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ٧ إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ٨		
يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ٩ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ١٠ وَالسَّمَاءِ		
ذَاتِ الرَّجْعِ ١١ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصُّدُوعِ ١٢ إِنَّهُ لَقَوْلُ		
فَصْلٍ ١٣ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ١٤ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ١٥		
وَأَكِيدُ كَيْدًا ١٦ فَمَهْلِكِ الْكَافِرِينَ أَهْمُهمُ رُوَيْدًا ١٧		

૮૬. સૂર: અત્-તારિક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૭)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે આકાશના અને રાત્રે પ્રગટ થનારના, (૨) અને તમે શું જાણો કે તે રાત્રે પ્રગટ થનાર શું છે? (૩) ચમકતો તારો! (૪) કોઈ જીવ એવો નથી, જેના પર કોઈ દેખરેખ રાખનાર ન હોય. (૫) પછી જરા મનુષ્ય એ જ જોઈ લે કે તે કઈ વસ્તુથી પેદા કરવામાં આવ્યો છે. (૬) એક ઊછળતા પાણીથી પેદા કરવામાં આવ્યો છે, (૭) જે પીઠ અને છાતીના હાડકાઓના વચ્ચેથી નીકળે છે. (૮) ચોક્કસપણે તે (સર્જનહાર) તેને ફરી વાર પેદા કરવા સમર્થ છે. (૯) જે દિવસે છૂપા રહસ્યોની તપાસ થશે, (૧૦) તે વખતે મનુષ્ય પાસે ન પોતાની કોઈ શક્તિ હશે અને ન કોઈ મદદ કરનાર હશે. (૧૧) સોગંદ છે વરસાદ વરસાવનાર આકાશના (૧૨) અને (વનસ્પતિ ઊગતી વખતે) ફાટી જનાર જમીનના. (૧૩) આ એક નિર્ણાયક અને નિશ્ચિત વાત છે, (૧૪) ઠંડા-મશ્કરી નથી. (૧૫) આ લોકો (અર્થાત્ મક્કાના કાફિરો) કેટલીક ચાલો ચાલી રહ્યા છે (૧૬) અને હું પણ એક ચાલ ચાલી રહ્યો છું. (૧૭) તો છોડી દો, હે નબી સલ્લ! આ ઈન્કાર કરનારાઓને થોડાક સમય માટે એમના હાલ પર છોડી દો. (રુકૂઅ-૧)

૧. 'દેખરેખ રાખનારા'થી અભિપ્રેત સ્વયં અલ્લાહ તુઆલાની જાત છે, જે ધરતી અને આકાશની દરેક નાના-મોટા સર્જનની દેખવાળ અને રક્ષા કરી રહી છે. અર્થ એ છે કે રાત્રે આકાશમાં આ અસંખ્ય તારાઓ અને ગ્રહો, જે ચમકતા દેખાય છે, તેમાંથી દરેકનું અસ્તિત્વ એ બાબતની સાબી આપી રહ્યું છે કે કોઈ છે, જેણે તેને બનાવ્યો છે, પ્રકાશિત કર્યો છે, વાતાવરણમાં લટકાવીને છોડી દીધો છે અને તેની રક્ષા અને દેખરેખ કરી રહ્યો છે કે ન તે પોતાના સ્થાનથી પડે છે, ન અસંખ્ય તારાઓના ભમણ દરમ્યાન તે કોઈથી ટકરાય છે અને ન કોઈ બીજા તારો તેનાથી ટકરાય છે. આ જ રીતે અલ્લાહ તુઆલા સૃષ્ટિની દરેક વસ્તુની દેખરેખ રાખી રહ્યો છે.
૨. સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેના વીર્ય માનવીના એ ધડથી નીકળે છે, જે પીઠ અને છાતીના વચ્ચે આવેલ છે, તેથી ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે માનવીને એ પાણીથી પેદા કરવામાં આવ્યો છે જે પીઠ અને છાતીની વચ્ચેથી નીકળે છે.
૩. 'છૂપા રહસ્યો'થી અભિપ્રેત દરેક વ્યક્તિના એ કાર્યો પણ છે જે દુનિયામાં એક રહસ્ય બનીને રહી ગયા અને એ મામલાઓ પણ છે જે પોતાના બાહ્ય સ્વરૂપમાં તો દુનિયાની સામે આવ્યા, પરંતુ તેના પાછળ જે નિયતો અને આશય અને ઈચ્છાઓ કામ કરી રહી હતી તેમની સ્થિતિ લોકોથી છૂપી રહી ગઈ.
૪. અર્થાત્, જે રીતે આકાશથી વરસાદનું વરસવું અને ધરતીનું ફાટીને વનસ્પતિને પોતાના અંદરથી બહાર કાઢવું કોઈ મજાક નથી, બલકે એક ગંભીર વાસ્તવિકતા છે, એ જ રીતે કુર્આન જે વસ્તુના સમાચાર આપી રહ્યું છે કે માનવીને ફરી પોતાના અલ્લાહ તરફ પાછા ફરવાનું છે, એ પણ કોઈ હસી-મજાક નથી, બલકે એ અટલ વાત છે.

૮૭. અલ-આ'લા

પરિચય

નામ :

પ્રથમ જ આયત 'સબ્બિહિસ્મ રબ્બિકલ્ આલા' (પોતાના સર્વોચ્ચ રબના નામની તસ્બીહ કરો)ના શબ્દ 'અલ-આલા'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:ના વિષયથી પણ એમ જણાય છે કે આ તદ્દન આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓ પૈકી છે અને આયત-દના એ શબ્દો પણ કે, 'અમે તમને પઢાવી દઈશું, ત્યારપછી તમે નહીં ભૂલો' બતાવે છે કે આ સૂર: તે વખતે અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને હજુ વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) પ્રહણ કરવાનો સારી રીતે મહાવરો થયો ન હતો અને વહીના અવતરણ સમયે આપને એવી આશંકા રહેતી હતી કે ક્યાંક હું તેના શબ્દો ભૂલી ન જાઉં.

વિષય અને ચર્ચા :

આ નાનકડી સૂર:ના ત્રણ વિષયો છે -

- (૧) તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ),
- (૨) નબી સલ્લ.ને આદેશો, અને
- (૩) આખિરત (પરલોક).

પ્રથમ આયતમાં તૌહીદની શિક્ષાને એક વાક્યમાં સમેટી લેવામાં આવી છે કે અલ્લાહના નામની 'તસ્બીહ' (મહિમાગાન) કરવામાં આવે, અર્થાત્ તેને કોઈ એવા નામથી યાદ કરવામાં ન આવે, જે પોતાનામાં કોઈક પ્રકારની ખામી, કમજોરી, દોષ કે સૃષ્ટ-પ્રાણીઓના સમરૂપ હોવાનું કોઈ પાસું ધરાવતા હોય, કારણ કે દુનિયામાં જેટલી પણ ખોટી બગાડ ફેલાવનારી આસ્થાઓ પેદા થઈ છે, તે સૌના મૂળમાં અલ્લાહ વિષે કોઈ-ને-કોઈ ખોટી ધારણા હોય છે, જેણે તે પવિત્ર હસ્તી માટે કોઈ ખોટા નામનું રૂપ લઈ લીધું છે. તેથી આસ્થાની શુદ્ધિ માટે સૌપ્રથમ જરૂરી એ છે કે પ્રતાપવાન અલ્લાહને ફક્ત એ સારા નામોથી જ યાદ કરવામાં આવે, જે તેના માટે ઉચિત અને ઉપયુક્ત હોય.

તે પછી ત્રણ આયતોમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે તમારો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર), જેના નામની તસ્બીહનો આદેશ આપવામાં આવી રહ્યો છે, તે એ છે જેણે સૃષ્ટિની

તમામ વસ્તુઓનું સર્જન કર્યું, તેનું સંતુલન સ્થાપિત કર્યું, તેનું ભાગ્ય બનાવ્યું, તેને તે કાર્ય પુરું કરવાનો માર્ગ બતાવ્યો, જેના માટે તે સર્જવામાં આવી છે.

ત્યારપછી બે આયતોમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આપ એ ચિંતા ન કરો કે આ કુર્આન શબ્દશઃ આપને યાદ કેવી રીતે રહેશે. તેને આપની સ્મૃતિમાં સુરક્ષિત કરી દેવાનું કામ અમારું છે અને તેનું સુરક્ષિત રહેવું એ આપની કોઈ વ્યક્તિગત યોગ્યતાનું પરિણામ નથી, બલકે અમારી કૃપાનું પરિણામ છે, નહીં તો અમે ઈચ્છીએ તો તેને ભુલાવી દઈએ.

તે પછી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને કહેવામાં આવ્યું છે કે દરેકને સન્માર્ગે લઈ આવવાનું કામ આપને સુપ્રત કરવામાં આવ્યું નથી, બલકે આપનું કામ માત્ર સત્યનો પ્રચાર કરી દેવાનું છે, અને પ્રચારની સીધી-સાદી રીત એ છે કે જે શિખામણ સાંભળવા અને અપનાવવા માટે તૈયાર હોય તેને શિખામણ આપવામાં આવે, જે તેના માટે તૈયાર ન હોય તેના પાછળ પડવામાં ન આવે.

અંતે ચર્ચાને એ વાત પર પૂરી કરવામાં આવી છે કે સફળતા માત્ર તેમના માટે છે, જેઓ આસ્થા, નીતિમત્તા અને આચરણમાં પવિત્રતા અપનાવે અને પોતાના રબનું નામ લઈને નમાઝ પઢે. પરંતુ લોકોની હાલત એ છે કે તેમને બધી ચિંતા માત્ર આ જ દુનિયાની છે, જ્યારે કે ખરી ચિંતા આખિરત (પરલોક)ની હોવી જોઈએ.

آيَاتُهَا ١٩

(٨٤) سُورَةُ الْأَعْلَى مَكِّيَّةٌ (٨)

رُكُوعَاتُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ١ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ٢ وَالَّذِي

قَدَّرَ قَهْدَهُ ٣ وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى ٤ فَجَعَلَهُ غُثَاءً

أُحْوَى ٥ سُنُقِرُنُكَ فَلَا تَنْسَى ٦ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ

يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى ٧ وَيُبَيِّرُكَ لِلْيُسْرَى ٨ فَذَكِّرْ

إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى ٩ سَيِّدَاكَ مَنْ يَخْشَى ١٠ وَ

يَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ١١ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى ١٢ ثُمَّ

لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ١٣ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى ١٤ وَ

ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ١٥ بَلْ تُؤَثِّرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ١٦

وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ١٧ إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى ١٨

صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى ١٩

૮૭. સૂર: અલ-આ'લા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૯)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) (હે નબી સલ્લ.!) પોતાના સર્વોચ્ચ રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના નામની તસ્બીહ (મહિમાગાન) કરો, (૨) જેણે પેદા કર્યા અને સંતુલન સ્થાપ્યું,^(૧) (૩) જેણે ભાગ્ય બનાવ્યું,^(૨) પછી માર્ગ દેખાડ્યો,^(૩) (૪) જેણે વનસ્પતિઓ ઊગાડી, (૫) પછી તેને કાળો કચરો બનાવી દીધી.

(૬) અમે તમને પઢાવી દઈશું, પછી તમે નહીં ભૂલો,^(૪) (૭) સિવાય તેના જે અલ્લાહ ઈચ્છે.^(૫) તે જાહેરને પણ જાણે છે અને જે કંઈ ઠૂપાપાલેલું છે તેને પણ.

(૮) અને અમે તમને સરળ પદ્ધતિની સુવિધા આપીએ છીએ. (૯) તેથી તમે ઉપદેશ આપો, જો ઉપદેશ લાભદાયક હોય.^(૬) (૧૦) જે વ્યક્તિ ડરે છે તે ઉપદેશ સ્વીકારી લેશે, (૧૧) અને તેનાથી ભાગશે તે અત્યંત દુર્ભાગી, (૧૨) જે મોટા અગ્નિમાં જશે. (૧૩) પછી ન તેમાં મરશે, ન જીવશે.

(૧૪) સફળ થઈ ગયો તે જેણે પવિત્રતા અપનાવી, (૧૫) અને પોતાના રબનું નામ યાદ કર્યું, પછી નમાઝ પઢી. (૧૬) પરંતુ તમે લોકો દુનિયાના જીવનને પ્રાથમિકતા આપો છો. (૧૭) જો કે આખિરત (પરલોક) વધુ સારી છે અને બાકી રહેનારી છે. (૧૮) આ જ વાત અગાઉ આવેલ પુસ્તિકાઓમાં પણ કહેવામાં આવી હતી, (૧૯) ઈબ્રાહીમ અને મૂસાની પુસ્તિકાઓમાં. (રુકૂઅ-૧)

- અર્થાત્, પરતીથી લઈને આકાશ સુધી દરેક વસ્તુ પેદા કરી અને જે વસ્તુ પણ પેદા કરી તેને તદ્દન બરાબર અને ઠીકઠીક બનાવી, તેનું સંતુલન અને પ્રમાણ ઠીક-ઠીક સ્થાપિત કર્યું, તેને એવા રૂપ-સ્વરૂપ પર પેદા કરી કે તેના જેવી વસ્તુ માટે તેનાથી વધારે સારા રૂપ-સ્વરૂપની કલ્પના કરી શકાતી નથી.
- અર્થાત્, દરેક વસ્તુને પેદા કરતાં પહેલાં એ નક્કી કરી દીધું કે તેને દુનિયામાં શું કામ કરવાનું છે અને એ કામ માટે તેનું પ્રમાણ શું હોય, તેનું સ્વરૂપ શું હોય, તેના ગુણો શું હોય, તેનું સ્થાન ક્યાં હોય, તેના માટે અસ્તિત્વ તેમજ રોકાણ અને કાર્ય માટે શું અવસરો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે, કયા સમયે તે અસ્તિત્વમાં આવે, ક્યાં સુધી પોતાના ભાગનું કાર્ય કરે અને ક્યારે કેવી રીતે સમાપ્ત થઈ જાય, આ સમગ્ર સીમનું એક સમાવેશક નામ 'ભાગ્ય' છે.
- અર્થાત્, કોઈ વસ્તુને પણ માત્ર પેદા કરીને છોડી ન દીધી, બલકે જે વસ્તુ પણ જે કાર્ય માટે પેદા કરી તેને એ કાર્યને પૂરું કરવાની પદ્ધતિ બતાવી.
- આરંભિક કાળમાં જ્યારે વહીના અવતરણનો કમ હજુ શરૂ જ થયો હતો, તો ક્યારેક-ક્યારેક એવું થતું હતું કે હઝરત જિબ્રઈલ અલૈ. વહી સંભળાવીને નિવૃત્ત થતા ન હતા કે હુઝૂર સલ્લ. ભૂલી જવાની આશંકાથી શરૂઆતનો ભાગ દોહરાવવા લાગતા હતા. આ જ કારણસર અલ્લાહ તૃઆલાએ નબી સલ્લ.ને એ આધાસન આપ્યું કે વહીના અવતરણ વખતે આપ સલ્લ.યુપચાપ સંભળતા રહે, અમે આપને તેને પઢાવી દઈશું અને તે હંમેશ માટે આપને યાદ થઈ જશે.
- અર્થાત્, આખા કુર્આનનો શબ્દ-શબ્દ આપની સ્મૃતિમાં સુરક્ષિત થઈ જવો આપના પોતાના સામર્થ્યનો ચમત્કાર નથી, બલકે અલ્લાહની કૃપા અને તેની તૌફીક (સદ્મરણા)નું પરિણામ છે, નહિં તો અલ્લાહ ઈચ્છે તો તેને ભુલાવી શકે છે.

૬. અર્થાત્, અમે દીન (ધર્મ)ના પ્રચાર-પ્રસારના મામલામાં તમને કોઈ મુશ્કેલીમાં નાખવા નથી માગતા કે તમે બહેરાઓને સંભળાવો અને આંધળાઓને રસ્તો બતાવો, બલકે એક સરળ પદ્ધતિ તમારા માટે ઉપલબ્ધ કરાવી દઈએ છીએ, અને તે એ છે કે શિખામણ કરો, જ્યાં તમને એવું પ્રતીત થાય કે કોઈ તેનાથી લાભ ઉઠાવવા માટે તૈયાર છે. એ લોકોની પાછળ પડવાની કોઈ જરૂર નથી, જેમના વિશે અનુભવથી તમને જણાઈ જાય કે તેઓ કોઈ શિખામણ સ્વીકારવા માગતા નથી.

૮૮. અલ-ગાશિયહ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ ‘અલ-ગાશિયહ’ (અર્થાત્ છવાઈ જનારી)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

સૂર:નો સમગ્ર વિષય એ વાતનું પ્રમાણ છે કે આ પણ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓમાંથી જ છે. પરંતુ આ તે સમય હતો, જ્યારે નબી (સલ્લ.) સામાન્ય રૂપે પ્રચાર-પ્રસાર શરૂ કરી ચૂક્યા હતા અને મક્કાના લોકો મોટાભાગે સાંભળી-સાંભળીને તેની અવગણના કરી રહ્યા હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં સૌપ્રથમ ગફલતમાં પડેલા લોકોને ચોંકાવવા માટે અચાનક તેમના સામે એ પ્રશ્ન મૂકવામાં આવ્યો છે કે તમને એ સમયની પણ કંઈ ખબર છે, જ્યારે સમગ્ર દુનિયા પર છવાઈ જનારી એક આફત ઊતરશે ? તે પછી તરત જ એ વિવરણ આપવાનું શરૂ કરી દેવામાં આવ્યું છે કે તે સમયે બધા મનુષ્યો બે જૂથોમાં વહેંચાઈને બે જુદા-જુદા પરિણામો નિહાળશે. એક તે, જે જહન્નમ (નર્ક)માં જશે. બીજું તે, જે ઉચ્ચ કોટિના સ્થાન જન્મ (સ્વર્ગ)માં જશે. આવી રીતે લોકોને ચોંકાવ્યા પછી એકાએક વિષય બદલાય છે અને પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે કે શું તે લોકો, જેઓ કુર્આનની તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની શિક્ષા અને આખિરત (પરલોક)ના સમાચારને સાંભળીને મોહું વાંકું કરી રહ્યા છે, પોતાના સામેની એ વસ્તુઓને નથી જોતાં, જે દરેક ક્ષણે તેમના સામે આવતી રહે છે ? આરબ પ્રદેશના રણમાં જે ઊંટો પર તેમના સમગ્ર જીવનનો આધાર છે, ક્યારેય આ લોકો વિચારતા નથી કે આ કેવી રીતે બરાબર અ જ ખાસિયતો પ્રમાણે બની ગયા, જેવી ખાસિયતોના પશુની જરૂરિયાત તેમના રણ-જીવન માટે હતી ? પોતાના પ્રવાસોમાં તેઓ જ્યારે જતા હોય છે, ત્યારે તેમને કાં તો આકાશ દેખાતું હોય છે અથવા પર્વતો અથવા જમીન. આ જ ત્રણ વસ્તુઓ પર આ લોકો વિચાર કરે. ઉપર આ આકાશ કેવી રીતે છવાઈ ગયું ? સામે આ પર્વતો કેવી રીતે ઊભા થઈ ગયા ? નીચે આ ધરતી કેવી રીતે પથરાઈ ગઈ ? શું આ બધું કોઈ સમર્થ અને તત્ત્વદર્શી રચયિતાની કારીગરી વિના જ થઈ ગયું છે ? જો તેઓ માને છે કે તે અલ્લાહ આ બધું પેદા કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવતો હતો, તો પછી ક્યા ઉચિત તર્કને

લઈને એ માનવાથી તેમને સંકોચ છે કે એ જ અલ્લાહ કયામત લાવવાનું પણ સામર્થ્ય ધરાવતો હતો? તે મનુષ્યોને બીજીવાર પેદા કરવાનું પણ સામર્થ્ય ધરાવે છે? જન્મત અને દોજખ બનાવવાનું પણ સામર્થ્ય ધરાવે છે? તે પછી નબી (સલ્લ.)ને સંબોધવામાં આવે છે અને આપને કહેવામાં આવે છે કે આ લોકો નથી માનતા, તો ભલે ન માને, આપનું કામ સંદેશ પહોંચાડવાનું છે. તેથી આપ સંદેશ પહોંચાડતા રહો. છેવટે તો એમને આવવાનું તો અમારા પાસે જ છે. તે વખતે અમે તેમનાથી પૂરેપૂરો હિસાબ લઈ લઈશું.

كُتِبَ عَلَيْهَا

(٨٨) سُورَةُ الْغَاشِيَةِ مَكِّيَّةٌ (٢٨)

آيَاتُهَا ٢٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ۝ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ۝

عَامِلَةٌ ۝ فَأَصْبَحَتْ ۝ تَصْلَى نَارًا حَامِيَةً ۝ تَسْتَفِي مِنْ

عَيْنِ رَبِّئِهَا ۝ لَيْسَ لَهَا مِنْ أَعْيُنِنَا رَحْمَةٌ ۝ وَلَا يُغْنِي عَنْهَا كِتَابٌ

يَدِينُ ۝ وَلَا يُغْنِي عَنْهَا كِتَابٌ يَدِينُ ۝ وَلَا يُغْنِي عَنْهَا كِتَابٌ يَدِينُ ۝

لَسِعَ فِيهَا الرَّاحِمَةُ ۝ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝ لَا تَسْمَعُ فِيهَا

لَاغِيَةً ۝ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ۝

وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ۝ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ۝ وَزَرَّابِيُّ

مَبْنُوثَةٌ ۝ أَفْلا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ۝

وَأِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ۝ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ

نُصِبَتْ ۝ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ۝ فَذَكَرْنَا إِلَيْكَ

أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۝ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ۝ إِلَّا مَنْ

تَوَلَّى وَكَفَرَ ۝ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ۝ إِنَّ

إِلَيْنَا آيَاتُهُمْ ۝ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۝

وقف لازم

مائل ٧

التصنيف ٦٢٠-

૮૮. સૂર: અલ-ગાશિયહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૬)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) શું તમને તે છવાઈ જનારી આફત (અર્થાત્ કયામત)ના સમાચાર પહોંચ્યા છે ? (૨) કેટલાક ચહેરા^(૧) તે દિવસે ભયભીત હશે, (૩) સખત પરિશ્રમ કરી રહ્યા હશે, થાકી જતા હશે, (૪) ધીખતી આગમાં દાઝી રહ્યા હશે, (૫) ઉકળી રહેલા ઝરણાનું પાણી તેમને પીવા માટે આપવામાં આવશે, (૬) કાંટાળી સૂકી ઘાસ સિવાય કોઈ ભોજન તેમના માટે નહીં હોય, (૭) જે ન દ્રષ્ટપુષ્ટ કરે, ન ભૂખ મટાડે. (૮) કેટલાક ચહેરા તે દિવસે તેજસ્વી હશે, (૯) પોતાની કામગીરી પર ખુશ હશે, (૧૦) ઉચ્ચ કોટિની જગતમાં હશે, (૧૧) કોઈ વ્યર્થ અને અશિષ્ટ વાત તેઓ ત્યાં નહીં સાંભળે, (૧૨) તેમાં ઝરણાઓ વહેતા હશે, (૧૩) તેમાં ઉચ્ચ આસનો હશે, (૧૪) જામ મૂકેલા હશે, (૧૫) ગાવ-તકિયાની કતારો લાગેલી હશે (૧૬) અને ઉત્તમ અને કીમતી જાજમો પાથરેલી હશે.

(૧૭) (આ લોકો નથી માનતા,) તો શું આ લોકો ઊંટોને નથી જોતા કે કેવા બનાવવામાં આવ્યા ? (૧૮) આકાશને નથી જોતા કે કેવું ઊંચું ઉઠાવવામાં આવ્યું ? (૧૯) પર્વતોને નથી જોતા કે કેવા જમાવવામાં આવ્યા ? (૨૦) અને ધરતીને નથી જોતા કે કેવી પાથરવામાં આવી ?^(૨)

(૨૧) ભલે તો (હે નબી સલ્લ.!) ઉપદેશ આપતા રહો, તમે માત્ર ઉપદેશ જ આપવાવાળા છો. (૨૨) કંઈ એમના પર બળજબરી કરવાવાળા નથી. (૨૩) અલબત્ત, જે વ્યક્તિ મોહું ફેરવશે અને ઈન્કાર કરશે, (૨૪) તો અલ્લાહ તેને ભારે સજા આપશે. (૨૫) આ લોકોએ પાછા ફરવાનું અમારા તરફ જ છે. (૨૬) પછી એમનો હિસાબ લેવો અમારા જ શિરે છે. (રુકૂઅ-૧)

૧. 'ચહેરા' શબ્દ અહીં વ્યક્તિઓના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે. માનવીના શરીરની સૌથી સ્પષ્ટ વસ્તુ તેનો ચહેરો છે, તેથી 'કેટલાક લોકો' કહેવાને બદલે 'કેટલાક ચહેરા'ના શબ્દો પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે.

૨. અર્થાત્, જો આ લોકો આભિરત (પરલોક)ની આ વાતો સાંભળીને કહે છે કે છેવટે આ બધું કેવી રીતે બની શકે છે, તો શું સ્વયં પોતાના આસપાસની દુનિયા પર નજર નાખીને તેમણે ક્યારેય એ નથી વિચાર્યું કે આ ઊંટ કેવી રીતે બની ગયા ? આ આકાશ કેવી રીતે ઊંચું થઈ ગયું ? આ પહાડો કેવી રીતે સ્થાપિત થઈ ગયા ? આ જમીન કેવી રીતે બિછાવી દેવામાં આવી ? આ બધી વસ્તુઓ જો બની શકે છે અને બનેલી તેમના સામે મોજૂદ છે, તો કયામત કેમ નથી આવી શકતી ? આભિરતમાં એક બીજી દુનિયા કેમ નથી બની શકતી ? દોજખ (નકી) અને જગત (સ્વર્ગ) કેમ નથી હોઈ શકતા ?

૮૮. અલ-ફજ

પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દ 'વલ્ ફજ' (સોગંદ છે ફજના અર્થાત્ વહેલી પરોઢના)ને આ સૂર:નું નામ આપ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આની ચર્ચાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ એ કાળમાં અવતરિત થઈ હતી, જ્યારે મક્કામાં ઈસ્લામ સ્વીકાર કરનારાઓ વિરુદ્ધ અત્યાચારની ચક્કી ચાલવાની શરૂ થઈ ચૂકી હતી. આ જ કારણસર મક્કાવાસીઓને આદ અને સમૂદ અને ફિરઝૌનના અંજામથી ચેતવવામાં આવ્યા છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય આખિરત (પરલોક)ના ઈનામ અને સજાને સાબિત કરવાનો છે, જેનો ઈન્કાર મક્કાવાસીઓ કરી રહ્યા હતા. આ ઉદ્દેશ્ય માટે સૌપ્રથમ ફજ (પરોઢ) અને દસ રાત્રિઓ અને યુગ્મ (એકી, Even) અને વિષમ (બેકી, Odd) અને વિદાય લેતી રાત્રિના સોગંદ ખાઈને શ્રોતાઓને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે કે જે વાતનો તમે ઈન્કાર કરી રહ્યા છો, તેના સત્ય હોવાના પુરાવો આપવા માટે શું આ વસ્તુઓ પૂરતી નથી ?

તે પછી માનવ-ઈતિહાસમાંથી દલીલ રજૂ કરતાં ઉદાહરણરૂપે આદ અને સમૂદ અને ફિરઝૌનના અંજામનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે જ્યારે તેઓ મર્યાદા ઓળંગી ગયા, તો અલ્લાહના પ્રકોપનો કોરડો તેમના પર વીંઝાયો. તેનાથી ખ્યાલ આવે છે કે સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા કોઈ આંધળી-બહેરી શક્તિઓ ચલાવી રહી નથી, બલ્કે એક તત્ત્વદર્શી અને સર્વજ્ઞ શાસક આના પર શાસન કરી રહ્યો છે, જેની તત્ત્વદર્શિતા અને ન્યાયનો આ તકાદો સ્વયં આ દુનિયામાં અને માનવ-ઈતિહાસમાં અવિરત જોવા મળે છે કે બુદ્ધિ અને નૈતિક ચેતના આપીને જે જીવને તેણે અહીં ઉપભોગના અધિકારો આપ્યા છે, તેનો હિસાબ-કિતાબ લે અને તેને ઈનામ કે સજા આપે.

તે પછી માનવ-સમાજની સામાન્ય નૈતિક સ્થિતિની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે અને મુખ્યરૂપે તેના બે પાસાઓની આલોચના કરવામાં આવી છે. એક, લોકોનો ભૌતિકવાદી દૃષ્ટિકોણ, જેના કારણે તેઓ નૈતિકતાની ભલાઈ અને બૂરાઈને અવગણીને માત્ર ધન અને સત્તાને પામવા અને ખોઈ નાખવાને આદર-અનાદરના માપદંડ

ઠેરવી બેસ્યા હતા અને એ વાત ભૂલી ગયા હતા કે ન ધનનું હોવું કોઈ ઈનામ છે, ન રોજીની તંગી કોઈ સજા, બલકે અલ્લાહ આ બંને સ્થિતિઓમાં માણસની કસોટી કરી રહ્યો છે. બીજું, લોકોનું એ વર્તન કે જેનું જોર ચાલે તે મૃતકોનો બધો વારસો સમેટીને બેસી જાય છે અને નિર્બળ હકદારોને ઉડાઉ જવાબ આપીને હાંકી કાઢે છે. આ આલોચનાનો હેતુ લોકોને એ વાત ગળે ઉતારવાનો છે કે દુનિયાના જીવનમાં જે માણસોનું વર્તન આવું છે, તેમની પૂછપરછ છેવટે શા માટે ન થાય ?

પછી ચચાને એ વાત પર સમાપ્ત કરવામાં આવી છે કે હિસાબ-કિતાબ થશે અને ચોક્કસ થશે. તે દિવસે ઈનામ અને સજાનો ઈન્કાર કરનાર મનુષ્ય હાથ મસળતો રહી જશે કે કદાચ મેં દુનિયામાં આ દિવસ માટે કોઈ પ્રબંધ કર્યો હોત ! પરંતુ તેનો આ પશ્ચાતાપ તેને અલ્લાહની સજામાંથી બચાવી શકશે નહીં. અલબત્ત, જે લોકોએ દુનિયામાં હૃદયના પૂર્ણ સંતોષથી સત્યને સ્વીકારી લીધું હશે, અલ્લાહ તેમનાથી રાજી હશે અને તેઓ અલ્લાહે આપેલ વળતરથી રાજી હશે. તેમને આમંત્રણ અપાશે કે તેઓ પોતાના રબના માનીતા બંદાઓમાં સામેલ થઈ જાય અને જન્મ (સ્વર્ગ)માં દાખલ થઈ જાય.

آياتها ٣٠

(٨٩) سُورَةُ الْفَجْرِ مَكِّيَّةٌ (١٠)

رُكُوعُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ۝ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۝ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا
 يَسِيرٌ ۝ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِذِي حَجْرِ ۝ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ
 فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ
 مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَةَ بِالْوَادِ ۝
 وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ۝ الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ ۝
 فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفُسَادَ ۝ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ
 عَذَابٍ ۝ إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمُصَادِ ۝ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا
 مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ ۝ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ۝
 وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِشْقَهُ ۝ فَيَقُولُ رَبِّي
 أَهَانَنِ ۝ كَلَّا بَلْ لَا تَكْرُمُونَ الْيَتِيمَ ۝ وَلَا تَحْضُونَ
 عَلَىٰ طَعَامِ الْمُسْكِينِ ۝ وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ۝
 وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَنًّا ۝ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا
 دَكًّا ۝ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ۝ وَجَاءَ يَوْمَئِذٍ
 بِجَهَنَّمَ ۝ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ۝
 يَقُولُ يَلْبِئْسَ لِلَّيْتِنِي قَدَمْتُ حَيَاتِي ۝ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ

૮૮. સૂર: અલ-ફજ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૩૦)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે વહેલી પરોઢના, (૨) અને દસ રાત્રિઓના, (૩) અને યુગ્મ (બેકી) અને વિષમ (એકી)ના, (૪) અને રાત્રિના જ્યારે તે વિદાય થઈ રહી હોય. (૫) શું આમાં કોઈ બુદ્ધિશાળી માટે કોઈ સોગંદ છે ?^(૧)

(૬-૭) તમે જોયું નહીં કે તમારા રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) શું વ્યવહાર કર્યો ઊંચા સ્તંભોવાળા 'આદે-ઈરમ' સાથે, (૮) જેમના સમાન કોઈ જાતિ દુનિયાના દેશોમાં પેદા કરવામાં આવી ન હતી ? (૯) અને સમૂદ સાથે, જેમણે ખીણમાં ખડકો કોતર્યા હતા ? (૧૦) અને ખૂટાવાળા ફિરઔન સાથે ? (૧૧) આ એ લોકો હતા, જેમણે દુનિયાના દેશોમાં ખૂબ વિદ્રોહ કર્યો હતો (૧૨) અને તેમાં ખૂબ બગાડ ફેલાવ્યો હતો. (૧૩) છેવટે તમારા રબે તેમના પર યાતનાનો કોરડો વરસાવી દીધો. (૧૪) હકીકત એ છે કે તમારો રબ ફાંસલો તૈયાર કરી બેઠો છે.^(૨)

(૧૫) પરંતુ મનુષ્યની સ્થિતિ એ છે કે તેનો રબ જ્યારે તેને અજમાયશમાં નાખે છે અને તેને પ્રતિષ્ઠા અને કૃપાઓ આપે છે, તો તે કહે છે કે મારા રબે મને પ્રતિષ્ઠિત બનાવી દીધો, (૧૬) અને જ્યારે તેને અજમાયશમાં નાખે છે અને તેની રોજી તેના પર તંગ કરી દે છે, તો તે કહે છે કે મારા રબે મને અપમાનિત કરી દીધો.^(૩) (૧૭) કદાપિ નહીં, બલ્કે તમે અનાથ સાથે સન્માનભર્યું વર્તન કરતા નથી, (૧૮) અને ગરીબને ભોજન કરાવવા માટે એક-બીજાને પ્રેરિત કરતા નથી, (૧૯) અને વારસાની બધી સંપત્તિ સમેટીને ખાઈ જાઓ છો, (૨૦) અને ધનના પ્રેમમાં ખૂબ ખરાબ રીતે ગ્રસ્ત છો.^(૪) (૨૧) કદાપિ નહીં, જ્યારે ધરતીને સતત કૂટી-કૂટીને રેતાળ મેદાન બનાવી દેવામાં આવશે, (૨૨) અને તમારો રબ વિદ્યમાન થશે એ સ્થિતિમાં કે ફરિશ્તાઓ કતારબદ્ધ ઊભા હશે, (૨૩) અને જહન્નમ તે દિવસે સામે લઈ આવવામાં આવશે, તે દિવસે મનુષ્યને સમજ આવશે, અને તે વખતે તેના સમજવાથી શું લાભ ? (૨૪) તે કહેશે કે કદાચ, મેં મારા આ જીવન માટે અગાઉથી કંઈ તૈયારી કરી હોત ! (૨૫) તો તે દિવસે અલ્લાહ જે યાતના આપશે

૧. આગળની આયતો પર વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે રસુલુલ્લાહ સલ્વ. અને કાફિરો વચ્ચે જાઝા અને સજા (આખિરતમાં મળવાવાળા સારા અને ખરાબ પરિણામો) વિશે વાદ-વિવાદ થઈ રહ્યો હતો, જેમાં હુઝૂર સલ્વ. તેને સાબિત કરી રહ્યા હતા અને કાફિરો તેનો ઈન્કાર કરી રહ્યા હતા. આના પર ચાર વસ્તુઓના સોગંદ ખાઈને ફરમાવવામાં આવ્યું કે આ સત્ય વાત પર સાક્ષી આપવા માટે આના પછી શું બીજા કોઈ સોગંદની જરૂરત બાકી રહી જાય છે ?

૨. 'યાત' (ફાંસલો) એ જગ્યાને કહે છે, જ્યાં કોઈ વ્યક્તિ કોઈની રાહ જોવામાં એ આશયથી છુપાઈને બેસ્યો હોય છે કે જ્યારે તે લક્ષ્ય પર આવે એ જ વખતે તેના પર હુમલો કરી દે. પરિણામથી બેપરવા, કોઈ ચિંતા વગર તે એ સ્થાનથી પસાર થાય છે અને અચાનક શિકાર બની જાય છે. આ જ પરિસ્થિતિ અલ્લાહ ત્આલાની સામે એ

عَدَابَهُ أَحَدٌ ٣٥ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ٣٦ يَا يَسْتُهَا

النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ٣٧ أَرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً ٣٨

فَادْخُلِي فِي عِبْدِي ٣٩ وَاَدْخُلِي جَنَّاتِي ٤٠

એવી યાતના આપનાર કોઈ નથી, (૨૬) અને અલ્લાહ જેવી રીતે બાંધશે એવો બાંધનાર કોઈ નથી.

(૨૭) (બીજી તરફ કહેવામાં આવશે,) હે શાંત અને સંતુષ્ટ આત્મા !^(૫) (૨૮) ચાલ પોતાના રબ તરફ એ સ્થિતિમાં કે તું (પોતાના ઉત્તમ પરિણામથી) ખુશ અને (પોતાના રબના સમીપ) પ્રિય છે. (૨૯) સામેલ થઈ જા મારા (નેક) બંદાઓમાં (૩૦) અને દાખલ થઈ જા મારી જન્મતમાં. (રુકૂઅ-૧)

અત્યાચારીઓની છે, જેઓ દુનિયામાં બગાડ અને ઉપદ્રવનું તોફાન મચાવે રાખે છે અને તેમને એ વાતનું કોઈ ભાન નથી રહેતું કે અલ્લાહ પણ કોઈ છે, જે તેમના કૃત્યોને જોઈ રહ્યો છે. તેઓ રોજ-બરોજ વધારે-ને-વધારે દુષ્ટતાઓ આચરતા ચાલ્યા જાય છે, ત્યાં સુધી કે જ્યારે તે સીમા આવી જાય છે, જેનાથી આગળ અલ્લાહ તૃઆલા તેમને વધવા દેવા નથી ઇચ્છતો, એ જ વખતે તેમના પર અચાનક તેના અઝાબ (યાતના)નો કરોડો વરસી પડે છે.

૩. અર્થાત્, આ છે માનવીનો ભૌતિકવાદી જીવન દંષ્ટિકોણ. આ જ દુનિયામાં ધન-દોલત તેમજ વૈભવ અને સત્તા મળી જવાને તે ઇજ્જત અને પ્રતિષ્ઠા અને ન મળવાને અપમાન સમજે છે, જ્યારે કે સાચી હકીકત, જેને તે નથી સમજતો તે એ છે કે અલ્લાહે જેને દુનિયામાં જે કંઈ પણ આપ્યું છે તે પરીક્ષા માટે આપ્યું છે. ધનદોલત અને સત્તામાં પણ પરીક્ષા છે અને નિર્ધનતામાં પણ પરીક્ષા.
૪. અર્થાત્, તમારો એ વિચાર ખોટો છે કે તમે દુનિયામાં જીવતા-જીવ આ બધું કરતા રહો અને તેની પૂછપરછનો સમય કદી ન આવે.
૫. 'નફસે મુત્મઈન્ના' (સંતુષ્ટ આત્મા)થી તાત્પર્ય એ મનુષ્ય છે, જેણે કોઈ સંદેહ અને શંકા-કુશંકા વગર સંપૂર્ણ સંતોષથી અને ઠંડા દિલની સાથે એક માત્ર અલ્લાહને, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી, પોતાનો રબ (પ્રભુ-પાલનહાર). તેમજ પયગંબરોના હાવેલા સત્ય-દીન (સત્ય-ધર્મ)ને પોતાનો દીન ઠેરવી દીધો.

૮૦. અલ-બલદ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયત 'લા ઉકસિમુ બિહાઝલ્ બલદ' (નહીં, હું સોગંદ ખાઉં છું આ શહેર મક્કાના)ના શબ્દ 'અલ-બલદ'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉતરાણકાળ :

આનો વિષય અને વર્ણન-શૈલી મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓ જેવી છે, પરંતુ આમાં એક એવો સંકેત છે, જે બતાવે છે કે તેના અવતરણનો સમય તે હતો, જ્યારે મક્કાના કાફિરો અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની દુશ્મની પર ઉતરી આવ્યા હતા અને આપના વિરુદ્ધ દરેક અતિરેક અને અત્યાચારને તેમણે પોતાના માટે વૈધ કરી લીધા હતા.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર:નો વિષય દુનિયામાં માનવીની અને માનવી માટે દુનિયાની સાચી હેસિયત સમજાવવાનો અને એ બતાવવાનો છે કે અલ્લાહે માણસ માટે સૌભાગ્ય અને દુર્ભાગ્યના બંને માર્ગો ખોલીને મૂકી દીધા છે, તેને જોવા અને તેના પર ચાલવા માટેના સાધનો પણ તેને ઉપલબ્ધ કરી દીધા છે, અને હવે તે માણસની પોતાની કોશિશ અને મહેનત પર છે કે તે સૌભાગ્યના માર્ગે ચાલીને શુભ પરિણામે પહોંચે છે કે દુર્ભાગ્યનો માર્ગ અપનાવીને અશુભ પરિણામ ભોગવે છે.

સૌથી પહેલા મક્કા શહેર અને તેમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પર આવનારી મુસીબતો અને આદમના સમગ્ર સંતાનોની સ્થિતિને એ હકીકતના સાક્ષી રૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે કે આ દુનિયા માણસ માટે વિશ્રામગૃહ નથી, બલ્કે અહીં તેનો જન્મ જ પરિશ્રમની હાલતમાં થયો છે. આ વિષયને જો સૂર: નજ્મની આયત-૩૯ 'લૈસ લિલ્ઈન્સાનુ ઇલ્લા મા-સઆ' (અર્થાત્ એ કે મનુષ્ય માટે એ સિવાય કશું જ નથી, પરંતુ તે જેના માટે તેણે પ્રયાસ કર્યો છે) સાથે મેળવીને જોવામાં આવે તો વાત તદ્દન સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે દુનિયાના આ કારખાનામાં મનુષ્યનું ભાવિ તેના પ્રયત્નો અને મહેનત પર નિર્ભર છે.

તે પછી મનુષ્યની એ ગેરસમજ દૂર કરી દેવામાં આવી છે કે ઉપર કોઈ સર્વોચ્ચ સત્તા નથી, જે તેના કામની દેખરેખ રાખનારી અને તેની પકડ કરનારી હોય. પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે દુનિયામાં માણસે માન-સન્માન અને મહાનતાના કેવા

ખોટા માપદંડો બનાવી રાખ્યા છે. જે માણસ પોતાની મોટાઈનો દેખાડો કરવા માટે ધનના ઢગલા લૂટાવે છે, લોકો તેની ખૂબ પ્રશંસા કરે છે, જો કે જે હસ્તી તેના કાર્યોનું નિરીક્ષણ કર રહી છે, તે એ જુએ છે કે તેણે આ ધન કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યું અને કયા માર્ગોમાં, કયા ઈરાદા અને કયા હેતુઓ માટે ખર્ચ કર્યું. તે પછી અલ્લાહ ફરમાવે છે કે અમે માનવીને જ્ઞાનના સાધનો અને વિચારવા-સમજવાની ક્ષમતાઓ આપીને તેના સામે ભલાઈ અને બૂરાઈના બંને રસ્તાઓ ખોલીને મૂકી દીધા છે. એક રસ્તો તે છે, જે નૈતિક પતન તરફ જાય છે અને તેના પર જવા માટે કોઈ કષ્ટ ઉઠાવવું પડતું નથી, બલકે મનને ખૂબ મજા આવે છે. બીજો રસ્તો નૈતિક ઉન્નતિ તરફ જાય છે, જે એક દુર્ગમ ખીણ જેવો છે. તેના પર ચાલવા માટે માણસને પોતાની ઈન્દ્રિયોનું દમન કરવું પડે છે. પછી અલ્લાહે બતાવ્યું છે કે તે ખીણ શું છે, જેમાંથી પસાર થઈને માણસ ઉન્નતિ તરફ જઈ શકે છે. આ રસ્તા પર ચાલનારાઓનું પરિણામ એ છે કે માણસ અલ્લાહની કૃપાઓનો હકદાર બને અને આનાથી વિપરીત બીજો રસ્તો અપનાવનારાઓનો અંજામ દોજખ (નર્ક)ની આગ છે, જેમાંથી નીકળવાના બધા જ દરવાજાઓ બંધ છે.

رُكُوعُهَا ١

(٩٠) سُورَةُ الْبَلَدِ مَكِّيَّةٌ (٣٥)

آيَاتُهَا ٢٠

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ١ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ٢ وَ

وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ٣ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ٤

أَيْحَسِبُ أَنْ لَنْ يُقَدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ٥ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا

لُبَدًا ٦ أَيْحَسِبُ أَنْ لَمْ يَرِكْ أَحَدٌ ٧ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ

عَيْنَيْنِ ٨ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ٩ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ١٠

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ١١ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ١٢

فَكَرَبْتَهُ ١٣ أَوْ اطَّعِمْ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعَبَةٍ ١٤ يَتِيمًا

ذَا مَقْرَبَةٍ ١٥ أَوْ مُسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ١٦ ثُمَّ كَانَ مِنَ

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ١٧

أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ١٨ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَا أَيُّهَا

هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ١٩ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤَصَّدَةٌ ٢٠

وقف لازم

متنزل ٧ - ٥٣٠

૯૦: સૂર: અલ-બલદ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૦)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) નહીં, ^(૧) હું સોગંદ ખાઉં છું આ શહેર (મક્કા)ના, (૨) અને સ્થિતિ એ છે કે (હે નબી સલ્લ.!) આ શહેરમાં તમને હલાલ (વૈધ) કરી લેવામાં આવ્યા છે, ^(૨) (૩) અને સોગંદ ખાઉં છું પિતા (અર્થાત્ આદમ અલૈ.)ના અને એ સંતતિના જે તેનાથી જન્મી. (૪) હકીકતમાં અમે મનુષ્યને કષ્ટમાં પેદા કર્યો છે. ^(૩) (૫) શું તેણે એમ સમજી લીધું છે કે તેના પર કોઈ કાબૂ નહીં મેળવી શકે? (૬) કહે છે કે મેં પુષ્કળ ધન ઊડાવી નાખ્યું. (૭) શું તે સમજે છે કે કોઈએ તેને નથી જોયો? ^(૪) (૮-૯) શું અમે તેને બે આંખો અને એક જીભ અને બે હોઠ નથી આપ્યા? ^(૫) (૧૦) અને (ભલાઈ અને બૂરાઈના) બંને સ્પષ્ટ માર્ગો તેને (નથી) બતાવી દીધા? (૧૧) પરંતુ તેણે દુર્ગમ ખીણમાંથી પસાર થવાની હિંમત ન કરી. (૧૨) અને તમે શું જાણો કે શું છે તે દુર્ગમ ખીણ? (૧૩) કોઈ ગરદનને ગુલામી (દાસતા)માંથી મુક્ત કરાવવું, (૧૪-૧૫-૧૬) અથવા ફાકા (નિરાહાર)ના દિવસે કોઈ નજીકના અનાથ અથવા ધૂળમાં રગદોળાતા કોઈ ગરીબને ભોજન કરાવવું. (૧૭) પછી (એના સાથે એ કે) મનુષ્ય એ લોકોમાં સામેલ હોય, જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને જેમણે એક-બીજાને ધૈર્ય અને (અલ્લાહના સર્જનો પર) દયાની તાકીદ કરી. (૧૮) આ લોકો છે જમણી બાજુવાળા, (૧૯) અને જેમણે અમારી આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો, તેઓ ડાબી બાજુવાળા છે, ^(૬) (૨૦) તેમના પર આગ છવાયેલી હશે. (રુકૂઅ-૧)

૧. અર્થાત્, સત્ય એ નથી જે તમે લોકો સમજી બેસ્યા છો.
૨. અર્થાત્, જે શહેરમાં ધશુઓ સુદ્ધાં માટે સલામતી છે, ત્યાં તમારા પર અત્યાચારને વૈધ કરી લેવામાં આવેલ છે.
૩. અર્થાત્, આ દુનિયા માનવી માટે મોજ-મજા કરવા માટે અને સુખ-ચેનની વાંસળી વગાડવાની જગ્યા નથી, બલકે મહેનત અને પરિશ્રમ તથા કઠિનમાઈઓ સહન કરવાની જગ્યા છે અને કોઈ માનવી પણ આ સ્થિતિમાંથી પસાર થયા વગર રહી શકતો નથી.
૪. અર્થાત્, શું આ ગર્વ કરવાવાળો એ નથી સમજતો કે ઉપર કોઈ અલ્લાહ પણ છે, જે જોઈ રહ્યો છે કે કયા સાધનોથી તેણે આ ધનદોલત પ્રાપ્ત કરી અને કયા કામોમાં તેને ખપાવી?
૫. અર્થ એ છે કે શું અમે તેને જ્ઞાન અને બુદ્ધિના સાધનો નથી આપ્યા?
૬. જમણી બાજુવાળાઓ અને ડાબી બાજુવાળાઓની સમજૂતી માટે જુઓ - સૂર: વાકિઆ, આયત ૮-૯, ૨૮, ૪૧.

૯૧. અશ્-શમ્સ

પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દ 'અશ્-શમ્સ' (સૂર્ય)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

વિષય અને વર્ણન-શૈલીથી જણાય છે કે આ સૂર: પણ મક્કાના આરંભિક કાળમાં તે વખતે અવતરિત થઈ છે, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)નો વિરોધ ખૂબ જોર પકડી ચૂક્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય ભલાઈ અને બૂરાઈ વચ્ચેનો ભેદ સમજાવવાનો અને એ લોકોને ખરાબ અંજામથી ડરાવવાનો છે, જેઓ આ ભેદને સમજવાનો ઈન્કાર કરે છે અને બૂરાઈના માર્ગ પર ચાલવાનો આગ્રહ રાખે છે. વિષયની દૃષ્ટિએ આ સૂર:ના બે ભાગ છે :

પ્રથમ ભાગ સૂર:ના આરંભથી લઈને આયત-૧૦ પર સમાપ્ત થાય છે, અને બીજો ભાગ આયત-૧૧ થી અંત સુધી ચાલે છે.

પહેલા ભાગમાં ત્રણ વાતો સમજાવવામાં આવી છે. એક એ કે ભલાઈ અને બૂરાઈ એકબીજાથી ભિન્ન અને પોતાના પ્રભાવ અને પરિણામોમાં પરસ્પર વિરોધી છે.

બીજું એ કે અલ્લાહે મનુષ્યને શરીર, ઈન્દ્રિયો અને બૌદ્ધિક શક્તિઓ આપીને દુનિયામાં તદ્દન અજાણ નથી છોડી દીધો, બલકે એક દિવ્ય પ્રેરણા (ઈલ્હામ) વડે તેના અચેતનમાં ભલાઈ અને બૂરાઈનો ભેદ, સારા-નરસાની ઓળખ તથા ભલાઈના ભલાઈ અને બૂરાઈના બૂરાઈ હોવા અંગેનું ભાન ઉતારી દેવામાં આવ્યું છે.

ત્રીજું એ કે માણસનું સારું કે ખરાબ ભવિષ્ય એ વાત પર નિર્ભર કરે છે કે તેનામાં સમજ-બૂઝ, ઈરાદા અને નિર્ણયની જે શક્તિઓ અલ્લાહે મૂકી દીધી છે, તેનો ઉપયોગ કરીને તે પોતાના મનના સારા અને ખરાબ વલણોમાંથી કોને પ્રોત્સાહિત કરે છે અને કોને દબાવે છે.

બીજા ભાગમાં સમૂદ જાતિનું ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત આપીને રિસાલત (ઈશદૂતત્વ)ના મહત્વને સમજાવવામાં આવ્યું છે. પયગંબર દુનિયામાં એટલા માટે મોકલવામાં આવે

છે કે ભલાઈ અને બૂરાઈનું જે 'ઈલ્લામી' જ્ઞાન અલ્લાહે માનવીની પ્રકૃતિમાં મૂકી દીધું છે, તે પોતાનામાં મનુષ્યના માર્ગદર્શન માટે પૂરતું નથી. આ કારણસર અલ્લાહે એ પ્રાકૃતિક જ્ઞાનની સહાયતા માટે પયગંબરો પર સ્પષ્ટ અને સાફ-સાફ વહી અવતરિત કરી, જેથી તેઓ લોકોને ખોલીને બતાવે કે ભલાઈ શું છે અને બૂરાઈ શું? આવા જ એક પયગંબર હઝરત સાલેહ (અલૈ.) સમૂદ કોમ તરફ મોકલવામાં આવ્યા હતા. પરંતુ તે કોમ પોતાના મનની બૂરાઈમાં ડૂબી જઈને એવી વિદ્રોહી બની ગઈ હતી કે તેણે તેમને ખોટા ઠેરવી દીધા. તેનું પરિણામ છેવટે એ આવ્યું કે આખી કોમને વિનષ્ટ કરી દેવામાં આવી. સમૂદનો આ પ્રસંગ જે વખતે સંભળાવવામાં આવ્યો હતો, મક્કામાં તે વખતે પરિસ્થિતિ એવી જ હતી, જે હઝરત સાલેહ (અલૈ.)ના મુકાબલામાં સમૂદ કોમના દુષ્ટોએ ઊભી કરી રાખી હતી. તેથી તે પરિસ્થિતિમાં આ પ્રસંગ સંભળાવી દેવો પોતાનામાં જ મક્કાવાસીઓને એ સમજાવવા માટે પૂરતું હતું કે સમૂદનું આ ઐતિહાસિક દષ્ટાંત તેમને કેવી રીતે લાગુ પડી રહ્યું છે.

(٩١) سُورَةُ الشَّمْسِ مَكِّيَّةٌ (٢٧)	ذِكْرُهَا ١	آيَاتُهَا ١٥
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ		
وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ١ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّهَا ٢ وَالنَّهَارِ		
إِذَا جَلَّهَا ٣ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا ٤ وَالسَّمَاءِ وَمَا		
بَنَاهَا ٥ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا ٦ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ٧		
فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ٨ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ٩		
وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ١٠ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ١١		
إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا ١٢ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ		
اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ١٣ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا ١٤ فَدَمْدَمَ		
عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا ١٥ وَلَا يَخَافُ		
عُقْبَاهَا ١٥		

૯૧. સૂર: અશુ-શમ્સ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૫)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સૂર્ય અને તેના તડકાના સોગંદ, (૨) અને ચંદ્રના સોગંદ જ્યારે તે તેના પાછળ આવે છે, (૩) અને દિવસના સોગંદ જ્યારે તે (સૂર્યને) સ્પષ્ટ કરી દે છે, (૪) અને રાત્રિના સોગંદ જ્યારે તે (સૂર્યને) ઢાંકી લે છે, (૫) અને આકાશના અને એ હસ્તીના સોગંદ જેણે તેને સ્થાપિત કર્યો, (૬) અને ધરતીના અને એ હસ્તીના સોગંદ જેણે તેને પાથરી, (૭) અને મનુષ્યની આત્માના અને એ હસ્તીના સોગંદ જેણે તેને ઠીકઠાક કરી,^(૧) (૮) પછી તેની બૂરાઈ અને તેની પરહેજગારી (સંયમ) તેના હૃદયમાં નાખી દીધી.^(૨) (૯) ખરેખર સફળ થઈ ગયો તે જેણે આત્માને વિશુદ્ધ અને વિકસિત કર્યો, (૧૦) અને નિષ્ફળ થયો તે જેણે તેને દબાવી દીધો.^(૩)

(૧૧) સમૂદે પોતાના વિદ્રોહના જ કારણે ખોટું ઠેરવ્યું. (૧૨) જ્યારે તે કોમનો સૌથી મોટો દુર્ભાગી માણસ વીફરીને ઊભો થયો, (૧૩) તો અલ્લાહના રસૂલે (ઈશદૂતે) એ લોકોને કહ્યું કે, સાવધાન ! અલ્લાહની ઊંટણીને (હાથ ન લગાવતા) અને તેના પાણી પીવામાં (અડચણ ન બનતા). (૧૪) પરંતુ તેમણે તેની વાત ખોટી ઠેરવી અને ઊંટણીને મારી નાખી. અંતે તેમના અપરાધની સજામાં તેમના રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) તેમના પર એવી આફત મોકલી કે એકી સાથે સૌને માટીમાં ભેળવી દીધા,^(૪) (૧૫) અને તેને (પોતાના આ કાર્યના) કોઈ ખરાબ પરિણામનો ભય નથી. (રુકૂઅ-૧)

૧. અર્થાત્, તેને આવું શરીર અને મગજ પ્રદાન કર્યું, એવી ઈન્દ્રિયો અને શક્તિઓ તથા યોગ્યતાઓ આપી, જેના કારણે તે દુનિયામાં એ કામના કાબેલ બન્યો, જે મનુષ્યએ કરવાનું છે.
૨. આના બે અર્થ છે: એક એ કે તેનામાં સર્જનહારે નેકી (ભલાઈ) અને બદી (બૂરાઈ) બંને અભિરુચિઓ અને વલણો મૂકી દીધા છે. બીજો એ કે દરેક મનુષ્યના અંત:કરણ કે અચેતનમાં અલ્લાહ તુઆલાએ એ ધારણાઓ મૂકી દીધી છે કે નૈતિકતામાં કોઈ વસ્તુ ભલાઈ છે અને કોઈ વસ્તુ બૂરાઈ. સારા નૈતિક ગુણ અને કર્મો તથા ખરાબ ગુણો અને કર્મો સમાન નથી. 'હુજૂર' (દુરાયાર) એક ખરાબ વસ્તુ છે અને 'તકવા' (બૂરાઈઓથી બચવું) એક સારી વસ્તુ છે. આ ધારણાઓ મનુષ્ય માટે અજણી નથી, બલકે તેની પ્રકૃતિ તેનાથી પરિચિત છે અને સર્જનહારે સારા અને ખરાબના ભેદની ઓળખ જન્મજાત તેને પ્રદાન કરી દીધી છે.
૩. 'આત્માની શુદ્ધિ'નો અર્થ તેને બૂરાઈઓથી પવિત્ર કરવું અને તેનામાં ભલાઈઓને વિકસિત કરવું છે, અને તેને દબાવી દેવાનો અર્થ એ છે કે વ્યક્તિ પોતાના નફસ (મન)ના ખરાબ વલણો અને અભિરુચિઓને ઉભારીને-ગ્રેરિત કરીને સારા વલણો અને અભિરુચિઓને દબાવી દે.
૪. આ દુર્ભાગી વ્યક્તિએ પોતાની કોમની ખુશી, બલકે તેની માંગણી પર ઊંટણીને મારી નાખી હતી, જેમ કે સૂર: કમર, આયત-૨૮ માં બતાવવામાં આવેલ છે, તેથી આખી કોમ પર અઝાબ (યાતના) અવતરિત કરવામાં આવ્યો.

૯૨. અલ-લૈલ

પરિચય

નામ :

પહેલા જ વાક્યાંશના શબ્દ 'વલ્-લૈલ' (સોગંદ છે રાત્રિના)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:નો વિષય સૂર: અશ્-શમ્સથી એટલો બધો મળતો આવે છે કે બંને સૂર: એક-બીજાની વ્યાખ્યા લાગે છે. એક જ વાત છે, જેને સૂર: અશ્-શમ્સમાં એક રીતે સમજાવવામાં આવી છે અને આ સૂર:માં બીજી રીતે. એનાથી એવું લાગે છે કે આ બંને સૂર: લગભગ એક જ સમયે અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય જીવનના બે જુદા-જુદા માર્ગોનો ભેદ અને તેમનો અંજામ અને પરિણામો જુદા-જુદા હોવાનું વર્ણવવાનો છે. વિષયાનુસાર આ સૂર:ના બે ભાગ છે. પ્રથમ ભાગ આરંભથી આયત-૧૧ સુધી છે અને બીજો ભાગ આયત-૧૨ થી અંત સુધી.

પહેલા ભાગમાં સૌથી પહેલા એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે માનવ-જાતિના બધા લોકો, કોમો (જાતિઓ) અને સમૂહો દુનિયામાં જે પણ કોશિશો અને કામ કરી રહ્યા છે, તેઓ અનિવાર્યપણે પોતાના નૈતિક સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ એવી જ રીતે ભિન્ન છે, જેવી રીતે દિવસ રાતથી અને નર માદાથી ભિન્ન છે. તે પછી કુર્આનની નાની સૂર:ની સામાન્ય વર્ણન-શૈલી અનુસાર ત્રણ નૈતિક ગુણો એક પ્રકારની અને ત્રણ નૈતિક ગુણો બીજા પ્રકારની કોશિશો અને કાર્યોના એક મોટા ભાગમાંથી લઈને ઉદાહરણ રૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે. પહેલા પ્રકારની વિશેષતાઓ એ છે કે માણસ ભલાઈના કામોમાં ધન આપે, અલ્લાહનો ડર અને સંયમ અપનાવે અને ભલાઈને ભલાઈ માને. બીજા પ્રકારની વિશેષતાઓ એ છે કે તે કંજૂસી કરે, અલ્લાહની પ્રસન્નતા અને નારાજગીની કોઈ પરવા ન કરે અને સાચી વાતને જૂઠી ઠેરવે. પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ બંને વલણો, જે દેખીતી રીતે જ એક-બીજાથી ભિન્ન છે, પોતાના પરિણામોની દૃષ્ટિએ કદાપિ સમાન નથી, બલકે જેટલા પ્રમાણમાં સ્વરૂપ અને પ્રકારની દૃષ્ટિએ તે એક-બીજાથી વિપરીત છે, એટલા જ એમના પરિણામો પણ એક-બીજાથી વિપરીત છે. પહેલી રીતને જે માણસ અથવા સમૂહ અપનાવશે, અલ્લાહ તેના માટે

જીવનનો સ્પષ્ટ અને સીધો માર્ગ સરળ બનાવી દેશે, ત્યાં સુધી કે તેના માટે ભલાઈ કરવી સરળ કરી દેશે અને બૂરાઈ કરવી મુશ્કેલ થઈ જશે; અને બીજા વલણને જે પણ અપનાવશે, અલ્લાહ તેના માટે જીવનના વિકટ અને મુશ્કેલ રસ્તાને સરળ કરી દેશે, ત્યાં સુધી કે તેના માટે બૂરાઈ કરવી સરળ અને ભલાઈ કરવી મુશ્કેલ થઈ જશે.

બીજા ભાગમાં પણ આ જ રીતે ટૂંકમાં ત્રણ હકીકતો વર્ણવવામાં આવી છે. એક એ કે અલ્લાહે આ દુનિયાના આ પરીક્ષા-સ્થળમાં માણસને અજાણ નથી છોડી મૂક્યો, બલ્કે તેણે એ બતાવી દેવાનું પોતાના શિરે લીધું છે કે જીવનના વિવિધ માર્ગોમાંથી સીધો માર્ગ કયો છે. બીજી હકીકત એ વર્ણવવામાં આવી છે કે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક) બંનેનો માલિક અલ્લાહ જ છે. દુનિયા માગશો તો તે પણ તેના પાસેથી જ મળશે અને આખિરત માગશો તો તેનો આપનાર પણ એ જ છે. હવે એ નિર્ણય તમારે કરવાનો છે કે તમે તેના પાસે શું માગો છો ? ત્રીજી હકીકત એ વર્ણવવામાં આવી છે કે જે દુર્ભાગી એ ભલાઈને ખોટી ઠરાવશે, જે પયગંબર અને અલ્લાહના ગ્રંથ મારફતે રજૂ કરવામાં આવી રહી છે, તેના માટે ધગધગતી આગ તૈયાર છે, અને જે અલ્લાહથી ડરવાવાળો માણસ પૂરેપૂરી નિખાલસતા સાથે માત્ર પોતાના રબની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાનું ધન ભલાઈના માર્ગમાં લગાવશે, તેનો રબ તેનાથી પ્રસન્ન થશે અને તેને એટલું બધું આપશે કે તે ખુશ થઈ જશે.

رُكُوعُهَا ١

سُورَةُ آلِيلٍ مَكِّيَّةٌ (٩٢)

آيَاتُهَا ٣١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْيَلِ إِذَا يَغْشَى ١ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى ٢ وَمَا خَلَقَ

الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ٣ إِنْ سَعَيْكُمْ لَشَيْءٌ ٤ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى

وَاتَّقَى ٥ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ٦ فَسَنِيَرَةٌ لِلْيُسْرَى ٧ وَ

أَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى ٨ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ٩ فَسَنِيَرَةٌ

لِلْعُسْرَى ١٠ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ١١

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى ١٢ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَى ١٣

فَأَنْذَرْنَاكُمْ نَارًا تَلْقَوْنَ ١٤ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ١٥

الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ١٦ وَسَيَجْزِيهَا الْآتِقَى ١٧ الَّذِي

يُؤْتِي مَالَهُ يَتْرَكُ ١٨ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ

تَعَمَّةٍ تُجَزَّأُ ١٩ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ٢٠

وَلَسَوْفَ يَرْضَى ٢١

૯૨. સૂર: અલ-લૈલ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૨૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે રાત્રિના જ્યારે કે તે છવાઈ જાય, (૨) અને દિવસના જ્યારે કે તે પ્રકાશિત હોય, (૩) અને તે હસ્તીના જેણે નર અને માદાને પેદા કર્યાં. (૪) હકીકતમાં તમારી કોશિશો જુદ-જુદા પ્રકારની છે.^(૧) (૫) તો જેણે (અલ્લાહના માર્ગમાં) ધન આપ્યું અને જે (અલ્લાહની અવજાથી) બચ્યો, (૬) અને ભલાઈને સાચી માની, (૭) તેને અમે સરળ માર્ગની સુવિધા આપીશું.^(૨) (૮) અને જેણે કંજૂસી કરી અને (પોતાના અલ્લાહ પ્રત્યે) બેપરવાઈ દાખવી (૯) અને ભલાઈને ખોટી ઠેરવી, (૧૦) તેને અમે મુશ્કેલ માર્ગ માટે સુવિધા આપીશું.^(૩) (૧૧) અને તેનું ધન છેવટે તેને શું કામ આવશે, જ્યારે કે તે નષ્ટ થઈ જાય ?

(૧૨) નિ:શંક, માર્ગ બતાવવો અમારે શિરે છે, (૧૩) અને વાસ્તવમાં આબિરત (પરલોક) અને દુનિયા બંનેના અમે જ માલિક છીએ. (૧૪) તો મેં તમને સચેત કરી દીધા છે ભડકે બળતી આગથી. (૧૫) તેમાં નહીં દાઝે પરંતુ તે અત્યંત દુર્ભાગી, (૧૬) જેણે ખોટું ઠેરવ્યું અને મોઢું ફેરવી લીધું. (૧૭) અને તેનાથી દૂર રાખવામાં આવશે તે અત્યંત પરહેજગાર (સંયમી), (૧૮) જે પવિત્ર થવા માટે પોતાનું ધન આપે છે. (૧૯) તેના પર કોઈનો કંઈ ઉપકાર નથી, જેનો બદલો તેને આપવાનો હોય. (૨૦) તે તો માત્ર પોતાના મહાન રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા આ કામ કરે છે, (૨૧) અને અવશ્ય તે (તેનાથી) પ્રસન્ન થશે. (રુકૂઅ-૧)

૧. અર્થાત્, જે રીતે રાત અને દિવસ તથા નર અને માદા એક-બીજાથી ભિન્ન છે તેમજ તેમના લક્ષણો અને પરિણામો પરસ્પર વિરોધાભાસી છે, એ જ રીતે તમે લોકો જે માર્ગો અને ઉદ્દેશ્યોમાં પોતાની કોશિશો લગાવી રહ્યા છો, એ પણ પોતાના પ્રકાર અને સ્વરૂપની દૃષ્ટિએ જુદી-જુદી અને પોતાના પરિણામોની રીતે વિરોધાભાસી છે.

૨. અર્થાત્, એ માર્ગ પર ચાલવું તેના માટે સરળ કરી દેશે, જે મનુષ્યની પ્રકૃતિ અનુસાર છે.

૩. અર્થાત્, પ્રકૃતિના વિરુદ્ધ ચાલવું તેના માટે સરળ કરી દેશે.

૯૩. અઝ્-ઝુહા

પરિચય

નામ :

પહેલા જ વાક્યાંશ 'અઝ્-ઝુહા' (સોગંદ છે પ્રકાશિત દિવસના)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આનો વિષય સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આ મક્કાના તદ્દન આરંભિક કાળમાં અવતરીત થઈ છે. હદીસની નોંધોથી પણ એવું જણાય છે કે થોડાંક સમય માટે વહી આવવાનો ક્રમ બંધ રહ્યો હતો, જેનાથી નબી (સલ્લ.) ખૂબ પરેશાન થઈ ગયા હતા અને વારંવાર આપને એવો ભય લાગતો હતો કે ક્યાંક મારાથી કોઈ ભૂલ એવી તો નથી થઈ ગઈ, જેના કારણે મારો રબ મારાથી નારાજ થઈ ગયો હોય અને તેણે મને છોડી દીધો હોય. આના પર આપ સલ્લ.ને વિશ્વાસ આપવામાં આવ્યો કે વહીના અવતરણનો ક્રમ કોઈ નારાજગીના કારણે રોકવામાં નથી આવ્યો, બલ્કે આમાં એ જ નીતિ કામ કરી રહી હતી, જે પ્રકાશિત દિવસ પછી રાત્રિની શાંતિ છવાઈ જવામાં કામ કરી રહી હોય છે. અર્થાત્ વહીનો તીવ્ર પ્રકાશ આપ (સલ્લ.) પર સતત પડતો રહ્યો હોત, તો આપ (સલ્લ.)ના જ્ઞાનતંતુઓ તેને સહન કરી શક્યા ન હોત. એટલા માટે વચ્ચે વિરામ આપવામાં આવ્યો, જેથી આપ (સલ્લ.)ને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય. આ સ્થિતિ હુઝૂર (સલ્લ.)ની નુબૂવ્વતના આરંભિક કાળમાં પેદા થતી હતી, જ્યારે કે હજુ આપ (સલ્લ.)ને વહીના અવતરણની તીવ્રતા સહેવાની આદત પડી ન હતી. આ કારણસર વચ્ચે-વચ્ચે વિરામની જરૂર પડતી હતી. પછીથી જ્યારે નબી (સલ્લ.)માં આ ભારને સહેવાની શક્તિ પેદા થઈ ગઈ તો લાંબો વિરામ આપવાની જરૂર રહી નહીં.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય આપ (સલ્લ.)ને સાંત્વના આપવાનો છે અને ઉદ્દેશ્ય એ પરેશાનીને દૂર કરવાનો છે, જે વહીના અવરતણનો ક્રમ રોકાઈ જવાથી આપ (સલ્લ.)ને થઈ રહી હતી. સૌપ્રથમ પ્રકાશિત દિવસ અને રાત્રિની શાંતિના સોગંદ ખાઈને આપને સાંત્વના આપવામાં આવી છે કે આપના રબે આપને કદાપિ છોડી દીધા નથી અને ન તો તે આપથી નારાજ થયો છે. તે પછી આપને ખુશખબર આપવામાં આવી છે કે ઈસ્લામી આહવાનના શરૂઆતના સમયમાં આપને જે સખત મુશ્કેલીઓનો સામનો

કરવો પડી રહ્યો છે, તે થોડાક દિવસોની વાત છે. આપના માટે દરેક પછીનો સમય પહેલાંના સમય કરતાં વધુ સારો થતો જશે અને કંઈ વધુ વાર નહીં લાગે કે અલ્લાહ આપના ઉપર કૃપાઓ અને બક્ષિસોની એવી વર્ષા કરશે, જેનાથી આપ ખુશ થઈ જશો. આ કુર્આનની તે સ્પષ્ટ ભવિષ્યવાણીઓમાંથી એક છે, જે પાછળથી અક્ષરશઃ સાચી પડી.

તે પછી અલ્લાહે પોતાના પ્રિય મિત્ર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને કહ્યું છે કે તમને એ ચિંતા કેવી રીતે થવા લાગી કે અમે તમને છોડી દીધા છે અને અમે તમારાથી નારાજ થઈ ગયા છીએ. અમે તો તમે જન્મ્યા તે દિવસથી જ તમારા પર નિરંતર મહેરબાનીઓ કરતા આવ્યા છીએ. તમે અનાથ જન્મ્યા હતા, અમે તમારા પાલન-પોષણ અને દેખરેખની ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરી દીધી. તમે માર્ગથી અજાણ હતા, અમે તમારું માર્ગદર્શન કર્યું. તમે નિર્ધન હતા, અમે તમને ધનવાન બનાવ્યા. આ બધી વાતો સ્પષ્ટપણે કહી રહી છે કે તમે આરંભથી જ અમારા પ્રિય છો અને અમારી કૃપા અને દયા સ્થાઈ રૂપે તમારા સાથે છે.

અંતમાં, અલ્લાહે નબી (સલ્લ.)ને બતાવ્યું છે કે જે ઉપકારો અમે તમારા પર કર્યા છે, તેના ઉત્તરમાં અલ્લાહના બંદાઓ સાથે તમારો વ્યવહાર કેવો હોવો જોઈએ અને અમારી ને'મતો (કૃપાઓ) પ્રત્યે આભાર તમારે કેવી રીતે વ્યક્ત કરવો જોઈએ.

૯૪. અલમ્ નશ્રહ (ઈન્શિરાહ)

પરિચય

નામ :

સૂર:ની પહેલી આયતના વાક્ય 'અલમ્ નશ્રહ' (અર્થાત્ શું અમે ખોલી ન દીધી)ને આ સૂર:નું નામ ઠેરવવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આનો વિષય સૂર: જુહા સાથે એટલો બધો મળતો આવે છે કે આ બંને સૂર:ઓ લગભગ એક જ સમયે અને એક-સમાન પરિસ્થિતિઓમાં અવતરિત થયેલી જણાય છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.) કહે છે કે આ સૂર: મક્કામાં 'વઝ્-જુહા' પછી અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો ઉદ્દેશ્ય અને આશય પણ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને સાંત્વના આપવાનો છે. ઈસ્લામના પ્રચારનો આરંભ કરતાં જ અચાનક આપને જે પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવો પડ્યો તેનું કોઈ અનુમાન આપને નુબૂવતથી પહેલાંના જીવનમાં ન હતું. આપ (સલ્લ.)એ ઈસ્લામના પ્રચારનો આરંભ શું કર્યો કે જોત-જોતામાં એ જ સમાજ આપનો શત્રુ બની ગયો, જેમાં આપ પહેલાં ખૂબ જ આદરપૂર્વક જોવામાં આવતા હતા. જો કે ધીરે-ધીરે આપને આ પરિસ્થિતિનો સામનો કરવાની ટેવ પડી ગઈ. પરંતુ શરૂઆતનો સમય આપના માટે ખૂબ જ હૃદયદ્રાવક હતો. તેથી જ આપને સાંત્વના આપવા માટે સૌપ્રથમ સૂર: જુહા અવતરિત કરવામાં આવી અને પછી આ સૂર:નું અવતરણ થયું. આમાં સૌપ્રથમ અલ્લાહે આપને જણાવ્યું કે અમે આપને ત્રણ ખૂબ મોટી ને'મતો (કૃપાઓ) પ્રદાન કરી છે, જેની ઉપસ્થિતિમાં કોઈ કારણ નથી કે આપ દુ:ખી અને નિરાશ થાઓ.

એક 'શરૂહે-સદ્દર' (સત્ય માટે હૃદય ખુલી જવા અને સત્ય પર હૃદયને સંતોષ થઈ જવા)ની કૃપા. બીજી એ કૃપા કે આપના ઉપરથી અમે એ ભારે બોજ ઉતારી દીધો, જે નુબૂવત પહેલાં આપની કેડ ભાંગી રહ્યો હતો. ત્રીજી એ કૃપા કે આપની શુભ-ચર્ચા અને ખ્યાતિ ચોતરફ ખૂબ જ થવા લાગી.

તે પછી સૃષ્ટિના માલિક અને પાલનહારે પોતાના બંદા અને રસૂલ (સલ્લ.)ને એ સાંત્વના આપી છે કે તકલીફોનો આ સમય, જેનો આપ સામનો કરી રહ્યા છો, કંઈ બહુ લાંબો સમય નથી, બલ્કે આ તંગીના સાથોસાથ સમૃદ્ધિનો જમાનો પણ

લગોલગ આવી રહ્યો છે. આ એ જ વાત છે, જે સૂર: સુહાની ચોથી અને પાંચમી આયતોમાં ફરમાવવામાં આવી હતી.

અંતમાં, નબી (સલ્લ.)ને નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે કે શરૂઆતના સમયની આ મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાની શક્તિ આપના અંદર એક જ વસ્તુથી પેદા થશે અને તે એ છે કે જ્યારે આપ પોતાના કામકાજથી નિવૃત્ત થાઓ તો ઈબાદતની મહેનત અને રિયાજ (અભ્યાસ, તપ)માં લાગી જાઓ અને દરેક વસ્તુથી બેપરવા થઈને માત્ર પોતાના રબની બંદગી (ભક્તિ) માટે એકધ્યાન થઈ જાઓ.

رُكُوعُهَا ١

(٩٣) سُورَةُ الضُّحَى مَكِّيَّةٌ (١١)

آيَاتُهَا ١١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحَى ١ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى ٢ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى ٣

لَلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى ٤ وَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ

فَتَرْضَى ٥ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى ٦ وَوَجَدَكَ ضَالًّا

فَهَدَى ٧ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى ٨ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا

تَقَهَّرَ ٩ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرُ ١٠ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ١١

ع ١٨

رُكُوعُهَا ١

(٩٣) سُورَةُ الْمُنَشَّرِ مَكِّيَّةٌ (١٢)

آيَاتُهَا ٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ١ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ٢

الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ٣ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ٤ فَإِنَّ

مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ٥ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ٦ فَإِذَا

فَرَّغْتَ فَاَنْصَبْ ٧ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ٨

منزل ٧

ع ١٨

૯૩. સૂર: અર્જુ-સુહા

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૧)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે પ્રકાશિત દિવસના (૨) અને રાત્રિના, જ્યારે તે શાંતિની સાથે છવાઈ જાય, (૩) (હે નબી સલ્લ.!) તમારા રબે તમને કદાપિ નથી છોડ્યા અને ન તે નારાજ થયો. (૪) અને નિશ્ચિતપણે તમારા માટે પછીનો સમય પહેલાંના સમય કરતાં વધુ સારો છે, (૫) અને ટૂંક સમયમાં તમારો રબ તમને એટલું આપશે કે તમે ખુશ થઈ જશો. (૬) શું તેણે તમને અનાથ ન જોયા અને પછી ઠેકાણું ઉપલબ્ધ કર્યું ? (૭) અને તમને માર્ગથી અજાણ જોયા અને પછી માર્ગ દેખાડ્યો. (૮) અને તમને નિર્ધન જોયા અને પછી ધનવાન બનાવી દીધા. (૯) તેથી તમે અનાથ સાથે કઠોર વ્યવહાર ન કરો, (૧૦) અને માગવાવાળાને ન ધુત્કારો, (૧૧) અને પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની કૃપાને પ્રગટ કરો. (રુકૂઅ-૧)

૯૪. સૂર: અલમ્ નશ્રહ (ઈન્શિરાહ)

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) હે નબી સલ્લ.! શું અમે તમારી છાતી તમારા માટે ખોલી ન દીધી? (૧) (૨) અને તમારા પરથી એ ભારે બોજ ઉતારી દીધો, (૩) જે તમારી કેડ ભાંગી રહ્યો હતો. (૨) (૪) અને તમારા માટે તમારી ચર્ચાની ખ્યાતિ ઉચ્ચ કરી દીધી. (૫) તો હકીકત એ છે કે તંગીની સાથે વિપુલતા અને સમૃદ્ધિ પણ છે. (૬) નિ:સંદેહ, તંગીની સાથે વિપુલતા અને સમૃદ્ધિ પણ છે. (૩) (૭) તેથી જ્યારે તમે નિવૃત્ત થાઓ ત્યારે બંદગીની કોશિશમાં લાગી જાઓ (૪) (૮) અને કેવળ પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) તરફ તમારું ધ્યાન એકાગ્ર કરી લો. (રુકૂઅ-૧)

૧. 'છાતી ખોલી નાખવા'નો શબ્દ કુર્આન-મજીદમાં જે અવસરોએ આવ્યો છે તેના પર નજર નાખવાથી જણવા મળે છે કે તેના બે અર્થ છે : (૧) એ કે દરેક પ્રકારના માનસિક સંશયો અને દુવિધાથી પવિત્ર થઈને વ્યક્તિ એ વાત પર સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ થઈ જાય કે ઈસ્લામનો માર્ગ જ સાચો છે. (૨) એ કે વ્યક્તિની હિંમત વધી જાય, તેના ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ થઈ જાય, કોઈ મોટામાં મોટા અભિયાન પર જવા અને કોઈ કઠિનમાં કઠિન કામને કરવામાં પણ તેને સંકોચ ન હોય, અને નુબૂવત (પયગંબરી)ની મહાન જવાબદારીઓ સંભાળવાની હિંમત તેનામાં પેદા થઈ જાય.
૨. આનાથી અભિપ્રેત રંજ અને દુ:ખ તથા ચિંતા અને પરેશાનીનો એ બોજ છે, જે પોતાની કોમની નાદાની અને અજ્ઞાનતા જોઈ-જોઈને આપના સંવેદનશીલ સ્વભાવ પર પડી રહ્યો હતો. આપ તેના પર પીડા અનુભવતા હતા, પરંતુ આ બગાડને દૂર કરવાનો કોઈ ઉપાય આપને દેખાતો ન હતો. આ જ ચિંતા આપ સલ્લ.ની કમર તોડી નાખી રહી હતી, જેનો ભારે બોજ અલ્લાહ ત્આલાએ સન્માર્ગ બતાવીને આપના ઉપરથી ઉતારી દીધો. આપના મનનો બધો બોજ હલકો કરી દીધો અને આપ સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ થઈ ગયા કે ઈસ્લામ દ્વારા આપ ન કેવળ આરબો, બલકે સમગ્ર માનવ-જાતને એ ખરાબીઓથી બહાર કાઢી શકે છે, જેમાં તે વખતે આરબ પ્રદેશથી બહારની આખી દુનિયા ગ્રસ્ત હતી.
૩. આ વાતને બે વાર દોહરાવવામાં આવી છે, જેથી હુઝૂર સલ્લ.ને પૂરેપૂરું આશ્વાસન અને સાંત્વના આપી દેવામાં આવે કે જે કઠિન પરિસ્થિતિઓમાંથી આપ તે વખતે પસાર થઈ રહ્યા છે તે વધારે વાર રહેવાવાળી નથી, બલકે તેના પછી નજીકમાં જ સારી પરિસ્થિતિ આવવાની છે.
૪. અર્થાત્, જ્યારે કોઈ વ્યસ્તા ન રહે, તો પોતાનો નિવૃત્ત સમય ઈબાદતની સાધના અને પરિશ્રમમાં લગાવો અને દરેક બાજુથી ધ્યાન હટાવીને માત્ર રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)થી દિલ લગાવો.

૯૫. અત્-ત્રીન પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દ 'અત્-ત્રીન' (અંજીર) ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

કતાદા (૨૬.) કહે છે કે આ સૂર: મદની છે. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી બે કથનો ઉલ્લેખિત છે. એક એ કે આ મક્કી છે અને બીજું એ કે મદની છે. પરંતુ મોટાભાગના આલિમો (ઈસ્લામી વિદ્વાનો) આને મક્કી જ કહે છે અને તેના મક્કી હોવાની સ્પષ્ટ નિશાની એ છે કે આમાં મક્કા નગર માટે 'હાઝલ્ બલદિલ્ અમીન' (આ શાંતિમય શહેર)ના શબ્દો પ્રયુક્ત થયા છે. સ્પષ્ટ છે કે જો આ મદીનામાં અવતરિત થઈ હોત તો મક્કા માટે 'આ શહેર' કહેવું સાચું હોઈ શકતું ન હતું. તદુપરાંત, સૂર:ના વિષયો પર વિચાર કરવાથી એવું લાગે છે કે આ મક્કાના પણ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય છે ઈનામ અને સજાની પુષ્ટિ. આ હેતુ માટે સૌપ્રથમ મહાન પયગંબરોની નિયુક્તિ-સ્થળોના સોગંદ લઈને ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહે મનુષ્યને ઉત્કૃષ્ટ બંધારણ પર પેદા કર્યો છે. જો કે આ હકીકતને કુર્આન-મજીદમાં બીજા સ્થળોએ વિવિધ રીતે વર્ણવવામાં આવી છે. જેમ કે ક્યાંક કહ્યું કે મનુષ્યને અલ્લાહે ધરતી પર પોતાનો 'ખલીફા' (નાયબ) બનાવ્યો અને ફરિશ્તાઓને તેના આગળ સિજદો કરવાનો આદેશ કર્યો. (સૂર: બકરહ આ. ૩૦-૩૪, સૂર: અન્આમ આ. ૧૬૨, સૂર: આ'રાફ આ. ૧૧, સૂર: હિજૂર આ. ૨૮-૨૯, સૂર: નમ્લ આ. ૬૨, સૂર: સોદ આ. ૭૧-૭૩). ક્યાંક કહ્યું કે મનુષ્ય એ ઈશ્વરીય અમાનતનો વાહક થયો છે, જેને ઉપાડવાની શક્તિ ધરતી, આકાશ અને પર્વતોમાં પણ ન હતી. (સૂર: અહ્જાબ આ. ૭૨). ક્યાંક ફરમાવ્યું કે અમે આદમના સંતાનોને પ્રતિષ્ઠા આપી અને પોતાની બીજી ઘણી મખલૂક (સર્જનો) પર શ્રેષ્ઠતા પ્રદાન કરી. (સૂર: બની ઈસરાઈલ આ. ૭૦) પરંતુ અહીં વિશેષ રૂપે પયગંબરોના નિયુક્તિ-સ્થળોના સોગંદ ખાઈને એમ ફરમાવ્યું કે માણસને સૌથી શ્રેષ્ઠ બંધારણ પર પેદા કરવામાં આવ્યો છે, એ અર્થ ધરાવે છે કે માનવ-જાતને એટલું ઉત્કૃષ્ટ બંધારણ આપવામાં આવ્યું છે કે તેનામાં નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ) જેવા ઉચ્ચતમ્ પદનું ભાર-વહન કરનારા લોકો પેદા થયા,

જેનાથી ઉચ્ચ પદ અલ્લાહની કોઈ બીજી મખલૂક (સર્જન)ને નથી મળ્યું. તે પછી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્યોમાં બે પ્રકારના લોકો જોવા મળે છે.

એક તે જેઓ આ સર્વોત્તમ બંધારણ સાથે પેદા થયા પછી બૂરાઈ તરફ વળી જાય છે અને નૈતિક પતનમાં ગબડતા-ગબડતા એ અધોબિંદુએ પહોંચી જાય છે, જ્યાં તેનાથી વધુ નીચ બીજી કોઈ મખલૂક નથી હોતી. બીજો એ જેઓ ઈમાન અને સદાચરણનો માર્ગ અપનાવીને આ પતનથી બચી જાય છે અને તે ઉચ્ચ સ્થાને કાયમ રહે છે, જે તેમના સર્વોત્તમ બંધારણ સાથે પેદા થવાનો અનિવાર્ય તકાદો છે.

અંતમાં આ વાસ્તવિકતાના આધારે એ સાબિત કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે મનુષ્યોમાં બે જુદા-જુદા અને એક-બીજાથી તદ્દન ભિન્ન પ્રકારો જોવા મળે છે, તો પછી કર્મોના ફળનો કેવી રીતે ઈન્કાર કરી શકાય છે. પરિણામસ્વરૂપ બંને પ્રકારના મનુષ્યોનું ફળ એક જેવું હોય તો તેનો અર્થ એ છે કે અલ્લાહને ત્યાં કોઈ ન્યાય નથી. જો કે માનવ-પ્રકૃતિ અને માણસની સામાન્ય બુદ્ધિ એ તકાદો કરે છે કે જે વ્યક્તિ પણ શાસક હોય, તે ન્યાય કરે. તો પછી એ કેવી રીતે વિચારી શકાય કે અલ્લાહ, જે બધા શાસકોથી મોટો શાસક છે, ન્યાય નહીં કરે.

ذُكِرَتْهَا ١

(٩٥) سُورَةُ التَّيْنِ مَكِّيَّةٌ (٢٨)

آيَاتُهَا ٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالتَّيْنِ وَالزَّيْتُونِ ١ وَطُورِ سِينِينَ ٢ وَهَذَا الْبَلَدِ

الْأَمِينِ ٣ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ

تَقْوِيمٍ ٤ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ٥ إِلَّا الَّذِينَ

آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَالَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ٦ فَمَا

يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ٧ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ ٨

૯૫. સૂર: અત્-ત્રીન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઆ-૧ • આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે અંજીર અને જેતૂનના,^(૧) (૨) અને તૂરે-સીના (સીના પર્વત)ના (૩) અને આ શાંતિપૂર્ણ શહેર (મક્કા)ના, (૪) અમે મનુષ્યને સર્વોત્તમ બંધારણ પર પેદા કર્યો, (૫) પછી અમે તેને પાછો ફેરવીને સૌ અધમોથી અધમ બનાવી દીધો, (૬) સિવાય એ લોકોના જેઓ ઈમાન લાવ્યા અને સત્કર્મો કરતા રહ્યા કે તેમના માટે કદી સમાપ્ત ન થવાવાળો બદલો છે. (૭) તો (હે નબી સલ્લ.!) આના પછી કોણ ઈનામ અને સજા વિષે તમને ખોટા ઠેરવી શકે છે ? (૮) શું અલ્લાહ સૌ શાસકોથી મોટો શાસક નથી ?^(૨)(રુકૂઆ-૧)

૧. અર્થાત્, આ ફળોની ઉપજના વિસ્તારો (સીરિયા અને ફિલસ્તીન) જ્યાં મોટી સંખ્યામાં પયગંબરો પેદા થયા.
૨. અર્થાત્, જ્યારે દુનિયાના નાના-નાના શાસકોથી પણ તમે એ ઈચ્છો છો અને એ જ આશા રાખો છો કે તેઓ ન્યાય કરે, શુનેગારોને સજા આપે અને સારા કાર્યો કરનારાઓને બદલો અને ઈનામ આપે, તો અલ્લાહ વિશે તમારો શું વિચાર છે ? તમે સમજો છો કે તે સૌ શાસકોનો શાસક કોઈ ન્યાય નહીં કરે ? શું તેનાથી તમે એ આશા રાખો છો કે તે ખરાબ અને સારાને એક સમાન કરી નાખશે ? શું તેની દુનિયામાં સૌથી ખરાબ કૃત્યો આચારનારાઓ અને સૌથી ઉત્તમ કાર્ય કરવાવાળા બંને મૃત્યુ પામીને માટીમાં ભળી જશે અને કોઈને ન દુષ્કૃત્યોની સજા મળશે, ન સદ્કાર્યોનો બદલો ?

૯૬. અલ-અલક પરિચય

નામ :

બીજી આયતના શબ્દ 'અલક' (થીજેલા લોહીના એક લોચા)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આ સૂર:ના બે ભાગ છે : પહેલો ભાગ શરૂથી લઈને પાંચમી આયતના વાક્ય 'માલમ યઅલમ' (જે તે જાણતો ન હતો) પર સમાપ્ત થાય છે, અને બીજો ભાગ 'કલ્લા ઈન્નલ્ ઈન્સાન લ-યત્લા' (આયત ૬, અર્થાત્ કદાપિ નહીં, મનુષ્ય વિદ્રોહ કરે છે)થી શરૂ થઈને સૂર:ના અંત સુધી ચાલે છે. પહેલા ભાગ વિશે મુસ્લિમ સમુદાય (ઉમ્મત)ના વિદ્વાનોનો એક મોટો વર્ગ એ વાતથી સહમત છે કે આ સૌથી પહેલી વહી છે, જે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ. બીજો ભાગ પછીથી તે વખતે અવતરિત થયો, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ હરમ (કા'બા)માં નમાઝ પઢવાનું શરૂ કર્યું અને અબૂ જહલે આપને ધાકધમકી આપીને તેનાથી રોકવાની કોશિશ કરી.

'વહી' (દિવ્ય પ્રકાશના)નો આરંભ :

હઝરત આઈશા (રદિ.) ફરમાવે છે કે હુઝૂર (સલ્લ.) પર વહીનો આરંભ સાચા અને કેટલીક નોંધોમાં છે સારા સ્વપ્નોના રૂપમાં થયો. આપ જે સ્વપ્ન જોતાં, તે એવું હોતું જાણે આપ દિવસના પ્રકાશમાં જોઈ રહ્યા છે. પછી આપ એકાંતપ્રિય બની ગયા અને કેટ-કેટલાય દિવસો અને રાત્રિઓ સુધી હિરાની ગુફામાં રહીને ઈબાદત (આરાધના) કરવા લાગ્યા. હઝરત આઈશા (રદિ.)એ 'તહન્નુસ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, જેની સમજૂતી ઈમામ ઝુહરીએ 'તઅબ્બુદ' (ઈબાદત કરવી) કરી છે. આ કોઈક પ્રકારની ઈબાદત હતી, જે આપ કરતા હતા, કેમ કે તે સમય સુધી અલ્લાહ તરફથી આપને ઈબાદતની પદ્ધતિ બતાવવામાં આવી ન હતી. એક દિવસ જ્યારે કે આપ હિરાની ગુફામાં હતા, અચાનક આપ પર વહી (દિવ્ય પ્રકાશના) અવતરિત થઈ અને ફરિશ્તાએ આવીને આપને કહ્યું, 'પઢો'. તે પછી હઝરત આઈશા (રદિ.) સ્વયં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)નું કથન નોંધે છે, "મેં કહ્યું, હું તો ભણેલો નથી. તે વાત પર ફરિશ્તાએ મને પકડીને ભીંસી દીધો, ત્યાં સુધી કે મારી સહનશક્તિ સમાપ્ત થવા માંડી. પછી તેણે મને છોડી દીધો. (આવું ત્રણ વાર થયું.) ત્રીજીવાર

જ્યારે ફરિશ્તાએ મને છોડ્યો તો કહ્યું, ‘ઈકરા બિસ્મિ રબ્બિકલ્લઝી ખ-લ-ક’ (પઢો પોતાના રબના નામ સાથે જેણે સર્જન કર્યું) ત્યાં સુધી છેક ‘માલમ્ યઅલમ’ (જેને તે જાણતો ન હતો) સુધી પહોંચી ગયો.” હઝરત આઈશા (રદિ.) ફરમાવે છે કે તે પછી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ધ્રુજતા-ધ્રુજતા ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને હઝરત ખદીજા (રદિ.) પાસે જઈને કહ્યું, “મને ઓઢાડો, મને ઓઢાડો.” તેથી આપને ઓઢાડી દીધું. જ્યારે આપ સલ્લ. પરથી ભયની હાલત સમાપ્ત થઈ, તો આપ સલ્લ.એ ફરમાવ્યું, “હે ખદીજા ! આ મને શું થઈ ગયું છે ?” પછી આખી વાત આપ સલ્લ.એ તેમને સંભળાવી અને કહ્યું, “મને મારા જીવનું જોખમ લાગે છે.” તેમણે કહ્યું, “કદાપિ નહીં, આપ પુશ થઈ જાઓ, અલ્લાહના સોગંદ ! આપને અલ્લાહ કદી નિરાશ નહીં કરે, આપ સગા-સંબંધીઓ સાથે સદ્વર્તન કરો છો, સાચું બોલો છો, એક કથનમાં એ ઉમેરો છે કે અમાનતો ચૂકવી આપો છો, નિ:સહાય લોકોનો બોજ ઉપાડો છો, ગરીબોને કમાઈને આપો છો, અતિથિ-સત્કાર કરો છો અને સારા કામોમાં મદદ કરો છો.”

પછી તેઓ નબી (સલ્લ.)ને સાથે લઈને વરકા બિન નૌફલ પાસે ગયા, જે તેમના પિતરાઈ ભાઈ હતા. અજ્ઞાનતા-કાળમાં ખ્રિસ્તી બની ગયા હતા. અરબી અને હિબ્રુ ભાષામાં ઈજલ લખતા હતા. ખૂબ વૃદ્ધ અને અંધ થઈ ગયા હતા. હઝરત ખદીજા (રદિ.)એ તેમને કહ્યું, “ભાઈ, જરા તમારા ભત્રીજાની વાત સાંભળો.” વરકાએ નબી (સલ્લ.)ને કહ્યું, “ભત્રીજા ! તમને શું દેખાયું ?” અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ જે કંઈ જોયું હતું, તેનું વર્ણન કર્યું. વરકાએ કહ્યું, “આ એ જ નામૂસ (વહી લાવનાર ફરિશ્તો) છે, જેને અલ્લાહે મૂસાના પાસે મોકલ્યો હતો. કદાચ, હું આપના નુબૂવતના સમયે સશક્ત યુવાન હોત. કદાચ, હું તે સમય સુધી જીવતો રહું, જ્યારે આપની કોમ આપને કાઢી મૂકશે !” અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, “શું આ લોકો મને કાઢી મૂકશે ?” વરકાએ કહ્યું, “હા, કદી એવું નથી બન્યું કે કોઈ માણસ એ વસ્તુ લઈને આવ્યો હોય, જે આપ લાવ્યા છો અને તેનાથી દુશ્મની કરવામાં ન આવી હોય. જો હું તે સમય સુધી રહીશ, તો હું આપને ભરપૂર મદદ કરીશ.” પરંતુ વધુ સમય વીત્યો ન હતો કે વરકાનું અવસાન થઈ ગયું.

આ પ્રસંગ સ્વયં બતાવી રહ્યો છે કે ફરિશ્તાના આગમનના એક ક્ષણ પહેલાં સુધી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના મનમાં એ વાત ન હતી કે આપને નબી (પયગંબર) બનાવવામાં આવનાર છે. આ વસ્તુની ઈચ્છા રાખવી કે તેની અપેક્ષા રાખવી તો દૂર રહ્યું, આપની કલ્પનામાં પણ એ વાત ન હતી કે આવો કોઈ મામલો આપના સાથે બનશે. વહીનું અવતરણ અને ફરિશ્તાનું આવી રીતે સામે આવવું આપના માટે

અચાનક એક ઘટના હતી, જેની પહેલી અસર આપના ઉપર એ જ થઈ, જે એક અજાણ્યા માણસ સાથે આવી મોટી એક ઘટનાના ઘટિત થયા પછી સ્વાભાવિક રીતે થઈ શકે છે. આ જ કારણ છે કે જ્યારે આપ ઈસ્લામના આમંત્રણ અને પ્રચાર સાથે ઊભા થયા તો મક્કાના લોકોએ આપના ઉપર જાત-જાતના વાંધાઓ ઊભા કર્યા, પરંતુ તેમનામાંથી કોઈ એમ કહેવાવાળું ન હતું કે અમને તો પહેલાથી જ એ ભય હતો કે આપ કોઈ દાવો કરવાના છો, કેમ કે આપ ઘણા સમયથી નબી બનવા માટેની તૈયારીઓ કરી રહ્યા હતા.

આ પ્રસંગથી એક વાત એ પણ જાણવા મળે છે કે નુબૂવ્વતથી પહેલાં આપનું જીવન કેટલું પવિત્ર હતું અને આપનું ચરિત્ર કેટલું શ્રેષ્ઠ હતું. હઝરત ખદીજા (રદિ.) એ પોતાના લાંબા દાંપત્ય-જીવનમાં આપને એટલા ઉત્તમ શ્રેણીના વ્યક્તિ તરીકે જોયા હતા કે જ્યારે નબી (સલ્લ.) એ તેમને હિરાની ગુફામાં બનેલ ઘટના સંભળાવી, તો કોઈપણ સંકોચ વિના તેમણે માની લીધું કે વાસ્તવમાં અલ્લાહનો ફરિશ્તો જ આપના પાસે વહી લઈને આવ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે વરકા બિન નૌફલે પણ જ્યારે આ ઘટના સાંભળી, તો તેને કોઈ ભ્રમ ન સમજ્યો, બલ્કે સાંભળતાં જ કહી દીધું કે આ એ જ નામૂસ (ફરિશ્તો) છે, જે હઝરત મૂસા (અલૈ.) પાસે આવ્યો હતો. તેનો અર્થ એ છે કે તેમના નજીક પણ આપ એટલા ઉચ્ચ શ્રેણીના વ્યક્તિ હતા કે આપનું નુબૂવ્વતના પદ પર બિરાજમાન થવું કોઈ આશ્ચર્યની વાત ન હતી.

બીજા ભાગનું ઉત્તરાણ :

આ સૂર:નો બીજો ભાગ તે સમયે અવતર્યો, જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ હરમ (કા'બા)માં ઈસ્લામી પદ્ધતિ અનુસાર નમાઝ પઢવાનું શરૂ કર્યું અને અબૂ જહલે આપ (સલ્લ.)ને ડરાવી-ધમકાવીને તેનાથી રોકવાની કોશિશ કરી. આ જોતાં આ સંબંધમાં અનેક હદીસો હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.) અને હઝરત અબૂ હુરૈરા (રદિ.)ના હવાલાથી નોંધવામાં આવી છે, જેમાં અબૂ જહલની આ અશિષ્ટતાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. હઝરત અબૂ હુરૈરા (રદિ.) નું કથન છે કે અબૂ જહલે કુરૈશના લોકોને પૂછ્યું, “શું મુહમ્મદ (સલ્લ.) તમારા સામે જમીન પર પોતાનું મોઢું ટેકવે છે?” લોકોએ કહ્યું, “હા.” તેણે કહ્યું, “લાત અને ઉઝ્ઝાના સોગંદ ! જો મેં તેમને આવી રીતે નમાઝ પઢતા જોઈ લીધા, તો તેમની ડોક પર પગ મૂકી દઈશ અને તેમનો ચહેરો જમીન પર રગદોળી નાખીશ.” પછી બન્યું એવું કે એક દિવસે આપ (સલ્લ.)ને નમાઝ પઢતા જોઈને તે આગળ વધ્યો, જેથી આપ (સલ્લ.)ની ડોક પર પગ મૂકે, પરંતુ અચાનક લોકોએ જોયું કે તે પાછળ ખસી રહ્યો છે અને પોતાનો ચહેરો કોઈ વસ્તુથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. તેને પૂછવામાં

આવ્યું કે, “આ તને શું થઈ ગયું?” તેણે કહ્યું, “મારા અને તેમના વચ્ચે એક અગ્નિકુંડ અને એક ભયાનક વસ્તુ હતી અને કેટલીક પાંખો હતી.” અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, “જો તે મારા પાસે આવતો તો ફરિશ્તાઓ તેનાં ચીથરા ઉડાવી દેતા. (અહમદ, મુસ્લિમ, નસઈ).

ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું એક બીજું કથન છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) મકામે ઇબ્રાહીમ (કા’બામાં તે સ્થળ જ્યાં હજરત ઇબ્રાહીમ અલૈ. નમાઝ પઢતા હતા) પર નમાઝ પઢી રહ્યા હતા. અબૂ જહલ ત્યાંથી પસાર થયો, તો તેણે કહ્યું, “હે મુહમ્મદ! મેં તમને આનાથી મનાઈ કરી ન હતી?” અને તેણે આપ (સલ્લ.)ને ધમકીઓ આપવા માંડી. જવાબમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ તેને સખત રીતે ધુત્કારી કાઢ્યો. એટલે તેણે કહ્યું, “હે મુહમ્મદ! તમે કયા જોરે મને બીવડાવો છો? અલ્લાહના સોગંદ! આ ખીણમાં મારા ટેકેદારો સૌથી વધુ છે.” (અહમદ; તિરમિઝી, નસઈ).

આ જ પ્રસંગો પર આ સૂરનો તે ભાગ અવતરિત થયો, જે ‘કલ્લા ઇન્નલ્ ઇન્સાન લ-યત્ગા’ (કદાપિ નહીં, મનુષ્ય વિદ્રોહથી કામ લે છે)થી શરૂ થાય છે. સ્વાભાવિક રીતે જ આ ભાગને કુર્આનમાં એ જ જગ્યાએ મૂકવો જોઈતો હતો કે જ્યાં આ સૂરમાં મૂકવામાં આવ્યો છે, કારણ કે પ્રથમ વહી અવતરિત થયા પછી ઇસ્લામની પ્રથમ અભિવ્યક્તિની શરૂઆત નબી (સલ્લ.)એ નમાઝ વડે જ કરી હતી, અને કાફિરો (સત્યના વિરોધીઓ) સાથે આપના ટકરાવનો આરંભ પણ આ જ બનાવથી થયો હતો.

آيَاتُهَا ١٩

(٩٦) سُورَةُ الْعَاقِ مَكِّيَّةٌ (١)

رُكُوعُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ١ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ

عَلَقٍ ٢ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ٣ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ٤

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ٥ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِكَفٍ ٦

إِنْ رَأَاهُ اسْتَعْتَبَ ٧ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ ٨ أَرَأَيْتَ الَّذِي

يَنْهَىٰ ٩ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ ١٠ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَىٰ

الْهُدَىٰ ١١ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ ١٢ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ١٣

أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ١٤ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ ١٥ لَنَسْفَعْنَا

بِالنَّاصِيَةِ ١٦ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ١٧ فَلَئِمَّ نَارِيَهُ ١٨

سَنَدُّهُ الزَّبَانِيَةَ ١٩ كَلَّا لَا تَطَعُهُ ٢٠ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ٢١

૯૬. સૂર: અલ-અલક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૯)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) પદો (હે નબી સલ્લ.!) પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ના નામ સાથે, જેણે સર્જન કર્યું, (૨) થીજેલા લોહીના એક લોચાથી મનુષ્યનું સર્જન કર્યું. (૩) પદો, અને તમારો રબ અત્યંત ઉદાર છે, (૪) જેણે કલમ વડે જ્ઞાન શીખવાડ્યું. (૫) મનુષ્યને એ જ્ઞાન આપ્યું, જેને તે જાણતો ન હતો.^(૧)

(૬) કદાપિ નહીં,^(૨) મનુષ્ય વિદ્રોહ કરે છે, (૭) એ કારણે કે પોતાને નિરપેક્ષ-નિસ્પૃહ જુએ છે. (૮) (જો કે) ચોક્કસપણે પાછા તો તારા રબ તરફ જ ફરવાનું છે. (૯) તમે જોઈ એ વ્યક્તિને, જે એક બંદાને રોકે છે, (૧૦) જ્યારે કે તે નમાઝ પઢતો હોય ? (૧૧) તમારો શું ખ્યાલ છે જો (તે બંદો) સન્માર્ગ પર હોય, (૧૨) કે પરહેજગારી (અલ્લાહથી ડરવા)નો સદુપદેશ આપતો હોય ? (૧૩) તમારો શું ખ્યાલ છે જો (આ રોકનાર વ્યક્તિ સત્યને) ખોટું ઠેરવતો અને મોઢું ફેરવતો હોય ? (૧૪) શું તે નથી જાણતો કે અલ્લાહ જોઈ રહ્યો છે ? (૧૫) કદાપિ નહીં, જો તે અટકશે નહીં, તો અમે તેના કપાળના વાળ પકડીને ખેંચીશું, (૧૬) એ કપાળને, જે જૂઠું અને અત્યંત દોષી છે. (૧૭) તે બોલાવી લે પોતાના ટેકેદારોની ટોળીને. (૧૮) અમે પણ યાતનાના ફરિશ્તાઓને બોલાવી લઈશું. (૧૯) કદાપિ નહીં, તેની વાત ન માનો અને સિજદો કરો અને (પોતાના રબનું) સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરો. (રુકૂઅ-૧)

૧. આ કુર્આન-મજીદની સૌથી પહેલી આયતો છે, જે રસૂલુલ્લાહ સલ્લ. પર અવતરિત થઈ.

૨. આ વાત એ વખતે અવતરિત થઈ, જ્યારે નુબૂવત (પયગંબરી)ના પદ પર બીરાજમાન થયા પછી આપ સલ્લ. એ હરમ (કાબા)માં નમાઝ પઢવાનું શરૂ કર્યું અને અબૂ જહલે આપ સલ્લ.ને નમાઝથી રોકવાનો પ્રયાસ કર્યો.

૯૭. અલ-કદ્ર પરિચય

નામ :

પ્રથમ આયતના શબ્દ 'અલ-કદ્ર'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે:

ઉત્તરાણકાળ :

આના મક્કી કે મદની હોવા અંગે મતભેદ છે, પરંતુ સૂર:ના વિષય પર વિચાર કરવાથી એમ જ લાગે છે કે આ મક્કી જ હોવી જોઈએ.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય લોકોને કુર્આનના મૂલ્ય અને મહત્વથી વાકેફ કરાવવાનો છે. કુર્આન-મજીદની સૂર:ઓના ક્રમમાં આને સૂર: અલક પછી રાખવાથી સ્વયં એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જે પવિત્ર ગ્રંથના અવતરણનો આરંભ સૂર: અલકની શરૂઆતની પાંચ આયતોથી થયો હતો, તેના જ વિષે લોકોને આ સૂર:માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે કઈ ભાગ્ય ઘડનારી રાત્રિમાં અવતરિત થયું છે, કેવો પ્રતિષ્ઠિત-મૂલ્યવાન ગ્રંથ છે અને તેનું અવતરણ શું અર્થ ધરાવે છે. સૌપ્રથમ આમાં અલ્લાહે ફરમાવ્યું છે કે અમે આને અવતરિત કર્યો છે. અર્થાત્ આ મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની પોતાની રચના નથી, પણ તેને અવતરિત કરવાવાળા અમે છીએ.

એ પછી ફરમાવવામાં આવ્યું કે આનું અવતરણ અમારા તરફથી 'શબે-કદ્ર' (કદ્રની રાત્રિ)માં થયું છે. 'શબે-કદ્ર'ના બે અર્થ છે અને બંને અહીં અભિપ્રેત છે. એક એ કે આ એ રાત્રિ છે, જેમાં તકદીરો (ભાગ્યો)નો નિર્ણય કરી દેવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં આ ગ્રંથનું અવતરણ માત્ર એક ગ્રંથનું અવતરણ નથી, બલકે આ એ કામ છે, જે ન માત્ર કુરૈશનું, ન માત્ર આરબ પ્રદેશનું, બલકે દુનિયાનું ભાગ્ય બદલીને મૂકી દેશે. આ જ વાત સૂર: દુખાનમાં ફરમાવવામાં આવી છે. (જૂઓ સૂર: દુખાનનો પરિચય અને નોં-૩). બીજો અર્થ એ છે કે આ ખૂબ ગરિમામય, મહાનતા અને મહત્તા ધરાવનારી રાત્રિ છે; અને આગળ તેની વ્યાખ્યા એ કરવામાં આવી છે કે આ હજાર મહિનાઓથી વધારે ઉત્તમ છે. આના દ્વારા મક્કાના કાફિરોને જાણે ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે તમે તમારી મૂર્ખતાથી આ ગ્રંથને પોતાના માટે મુસીબત સમજી રહ્યા છો, જે રાત્રે આના અવતરણનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો, તે એટલી ભલાઈઓ અને બરકતોવાળી રાત્રિ હતી કે કયારેય પણ માનવ-ઈતિહાસના હજાર મહિનાઓમાં પણ મનુષ્યની ભલાઈ માટે એ કામ થયું ન હતું, જે આ રાત્રિમાં કરી

દેવામાં આવ્યું. આ વાત પણ સૂર: દુખાનની આયત-૩માં એક બીજી રીતે વર્ણવવામાં આવી છે.

અંતમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ રાત્રિમાં ફરિશ્તાઓ અને જિબ્રઈલ (અલૈ..) પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની આજ્ઞાથી દરેક હુકમ લઈને અવતરે છે, જેને સૂર: દુખાનની આ.૪ માં 'અમૂરે-હકીમ' (તત્વદર્શિતાપૂર્ણ આદેશ) કહેવામાં આવ્યું છે, અને તે સાંજથી સવાર સુધી સદંતર સલામતીની રાત્રિ હોય છે, અર્થાત્ તેમાં કોઈ બૂરાઈની દખલ હોતી નથી, કેમ કે અલ્લાહના તમામ નિર્ણયો છેવટે ભલાઈ માટે જ હોય છે, ત્યાં સુધી કે કોઈ જાતિને વિનષ્ટ કરવાનો નિર્ણય પણ હોય છે, તો તે પણ ભલાઈ માટે જ હોય છે, ન કે બૂરાઈ માટે.

آيَاتُهَا ٥

سُورَةُ الْقَدْرِ مَكِّيَّةٌ (٩٥)

رُكُوعُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۝

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۝ تَنزِيلُ الْمَلَكِ وَالرُّوحِ

فِيهَا يَأْذَنُ لِلرَّحْمَنِ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ۝ سَلَّمَ تَهَيَّ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝

منزل ٧

٩٥
٩٦
٩٧
الْقَدْرِ

૯૭. સૂર: અલ-કદ્ર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૫)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અમે આ (કુઅન)ને શબે-કદ્ર (કદ્રની રાત્રિ)માં અવતરિત કર્યું છે, (૨) અને તમે શું જાણો કે શબે-કદ્ર શું છે? (૩) શબે-કદ્ર હજાર મહિનાઓથી વધુ ઉત્તમ છે. (૪) ફરિશ્તાઓ અને રૂહ તેમાં પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પરવાનગીથી પ્રત્યેક આદેશ લઈને અવતરે છે. (૫) તે રાત્રિ પૂર્ણતઃ સલામતી છે ફજ્જના નીકળવા (ઉષાકાળ) સુધી. (રુકૂઅ-૧)

૯૮. અલ-બૈયિનહ

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'અલ બૈયિનહ' (સ્પષ્ટ પ્રમાણ)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આમાં પણ મક્કી અને મદની હોવા અંગે મતભેદ છે. કેટલાક વિવરણકર્તાઓ કહે છે કે બહુમતી આલિમો (ઈસ્લામના વિદ્વાનો)ના મતે આ મક્કી છે અને બીજા કેટલાક વિવરણકર્તાઓ કહે છે કે મોટાભાગના વિદ્વાનોના મતે મદની છે. ઈબ્ને સુબૈર અને અતા બિન યસારનું કથન છે કે આ મદની છે. ઈબ્ને અબ્બાસ અને કતાદાના બે કથન નોંધવામાં આવ્યા છે — એક એ કે આ મક્કી છે, બીજું એ કે આ મદની છે. હઝરત આઈશા (રદિ.) આને મક્કી ગણાવે છે. 'બહુરુલ-મુહીત'ના લેખક અબૂ હૈયાન અને 'અહકામુલ કુર્આન'ના લેખક અબ્દુલ મુન્ઈમ ઈબ્નુલ ફરસ આના મક્કી હોવાને પ્રાથમિકતા આપે છે. જ્યાં સુધી આના વિષયનો સંબંધ છે, તેમાં એવી કોઈ નિશાની જોવા મળતી નથી, જે તેના મક્કી કે મદની હોવા તરફ નિર્દેશ કરતી હોય.

વિષય અને ચર્ચા :

કુર્આન-મજીદના સંકલન-ક્રમમાં આને સૂર: અલક અને સૂર: કદ્ર પછી રાખવી ખૂબ જ અર્થસભર છે. સૂર: અલકમાં પ્રથમ વહી નોંધવામાં આવી છે. સૂર: કદ્રમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે તે ક્યારે અવતરિત થઈ, અને આ સૂર:માં બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ પવિત્ર ગ્રંથ સાથે એક રસૂલ (ઈશદૂત)નું મોકલવું શા માટે આવશ્યક હતું.

સૌપ્રથમ રસૂલ મોકલવાની જરૂરિયાત વર્ણવવામાં આવી છે અને તે એ છે કે દુનિયાના લોકો, ભલે પછી તેઓ અહલે કિતાબ (આકાશી ગ્રંથો ધરાવનારાઓ, અર્થાત્ ખ્રિસ્તીઓ અને યહૂદીઓ)માંથી હોય કે મુશૂરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)માંથી, જેઓ કુફ્રની હાલતમાં ગ્રસ્ત હતા, તેમાંથી તેમનું નીકળવું તેના વિના શક્ય ન હતું કે એક રસૂલ મોકલવામાં આવે, જેનું અસ્તિત્વ પોતાની રિસાલત (ઈશદૂતત્વ) પર સ્પષ્ટ દલીલ હોય અને તે લોકો સમક્ષ અલ્લાહના ગ્રંથને તેના મૂળ અને સાચા સ્વરૂપમાં પ્રસ્તુત કરે, જે અસત્યની એ તમામ ભેળસેળથી મુક્ત હોય, જે અગાઉના આકાશી

ગ્રંથોમાં ભેળવી દેવામાં આવી છે અને તદ્દન સાચા અને ખરા શિક્ષણ પર આધારિત હોય.

આ પછી અહલે કિતાબની પથભ્રષ્ટતાઓ વિષે સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે કે તેમનું તે વિભિન્ન માર્ગોમાં ભટકી જવાનું કારણ એ ન હતું કે અલ્લાહે તેમનું કોઈ માર્ગદર્શન કર્યું ન હતું, બલકે તેઓ તે પછી ભટક્યા જ્યારે કે સન્માર્ગનું સ્પષ્ટ વર્ણન તેમના પાસે આવી ગયું હતું. આનાથી આપોઆપ એ તારણ નીકળે છે કે પોતાની પથભ્રષ્ટતાઓ માટે તેઓ પોતે જ જવાબદાર છે, અને હવે ફરીથી અલ્લાહના રસૂલ દ્વારા સ્પષ્ટ વર્ણન આવી ગયા પછી પણ જો તેઓ ભટકતા જ રહેશે, તો તેમની જવાબદારી ઓર વધી જશે. આ સંદર્ભમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે અલ્લાહ તરફથી જે પયગંબરો પણ આવ્યા હતા, તેમણે એ સિવાય બીજો કોઈ આદેશ આપ્યો ન હતો કે બધા માર્ગો ત્યજીને માત્ર અલ્લાહની બંદગીનો માર્ગ અપનાવવામાં આવે. કોઈ બીજાની ઈબાદત અને બંદગી, આજ્ઞાપાલન અને આરાધનાને તેના સાથે સામેલ કરવામાં ન આવે, નમાઝ કાયમ કરવામાં આવે અને ઝકાત આપવામાં આવે. આ જ હંમેશાથી એક સાચો ધર્મ રહ્યો છે. આથી પણ આપોઆપ એ તારણ નીકળે છે કે અહલે કિતાબે આ મૂળ દીનથી ચલિત થઈને પોતાના ધર્મોમાં જે નવી-નવી વાતોનો વધારો કર્યો છે, તે તમામ અસત્ય છે અને અલ્લાહનો આ રસૂલ જે હવે આવ્યો છે, એ જ મૂળ દીન તરફ પાછા વળવાનું આમંત્રણ આપી રહ્યો છે.

અંતમાં સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે જે અહલે કિતાબ અને મુશ્રિકો આ રસૂલને માનવાનો ઈન્કાર કરશે, તેઓ સૌથી ખરાબ લોકો છે. તેમની સજા સ્થાયી દોજખ (નર્ક) છે અને જે લોકો ઈમાન લાવીને સલ્કર્મોનો રસ્તો અપનાવી લેશે અને દુનિયામાં અલ્લાહનો ભય રાખીને જીવન વીતાવશે, તેઓ સૌથી શ્રેષ્ઠ લોકો છે. તેમનું વળતર એ છે કે તેઓ સદૈવ જન્મ (સ્વર્ગ)માં રહેશે, અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી ખુશ થઈ ગયા.

آيَاتُهَا ٨

سُورَةُ الْبَيِّنَةِ مَدِينَتِي (١٠٠)

رُكُوعُهَا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ

حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ١ رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ٢

فِيهَا كُتِبَ الْقِيَمَةُ ٣ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ٤ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا

لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ٥ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا

الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ ٦ إِنَّ الَّذِينَ

كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ

فِيهَا ٧ أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ٨ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ ٩ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ١٠ جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

جَنَّتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ١١ ذَلِكَ لِمَنْ حَشِيَ رَبَّهُ ١٢

૯૮. સૂર: અલ-બૈયિનહ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) અહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ) અને મુશ્શરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)માંથી જે લોકો કાફિર (ઈન્કાર કરનારા) હતા (તેઓ પોતાના કુફ્થી) રોકાવાના ન હતા, જ્યાં સુધી તેમના પાસે સ્પષ્ટ પ્રમાણ ન આવી જાય, (૨) (અર્થાત્) અલ્લાહ તરફથી એક રસૂલ (ઈશદૂત), ^(૧) જે પવિત્ર પુસ્તિકાઓ વાંચી સંભળાવે, (૩) જેમાં તદ્દન સીધી અને સાચી વાતો અંકિત હોય. ^(૨)

(૪) અગાઉ જે લોકોને ગ્રંથ આપવામાં આવ્યો હતો તેમનામાં ફાટફૂટ ન પડી, પરંતુ ત્યારપછી કે તેમના પાસે (સન્માર્ગનું) સ્પષ્ટ વર્ણન આવી ચૂક્યું હતું, ^(૩) (૫) અને તેમને એના સિવાય કોઈ આદેશ આપવામાં આવ્યો ન હતો કે અલ્લાહની બંદગી (ઉપાસના) કરે પોતાના દીન (ધર્મ)ને તેના માટે વિશુદ્ધ કરીને, તદ્દન એકાગ્ર થઈને, અને નમાઝ કાયમ કરે અને ઝકાત આપે. આ જ તદ્દન સાચો અને દુરસ્ત દીન છે.

(૬) અહલે-કિતાબ અને મુશ્શરિકોમાંથી જે લોકોએ કુફ (ઈન્કાર) કર્યું છે, ^(૪) તેઓ નિશ્ચિતપણે જહન્નમ (નર્ક)ની આગમાં જશે અને હંમેશા તેમાં રહેશે. આ લોકો તેમના સૃષ્ટિમાં અત્યંત ખરાબ છે. (૭) જે લોકો ઈમાન લઈ આવ્યા અને જેમણે સત્કર્મો કર્યા, તેઓ નિશ્ચિતપણે સૃષ્ટિમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ લોકો છે. (૮) તેમનો બદલો તેમના રબને ત્યાં હંમેશ માટે રહેવાની જગતો છે, જેના નીચે નહેરો વહી રહી હશે. તેઓ તેમાં હંમેશા-હંમેશા રહેશે. અલ્લાહ તેમનાથી પ્રસન્ન થયો અને તેઓ અલ્લાહથી પ્રસન્ન થયા. આ બધું છે એ મનુષ્ય માટે જેણે પોતાના રબનો ભય રાખ્યો હોય. (રુકૂઅ-૧)

૧. અહીં અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.ને પોતાને જ એક સ્પષ્ટ પ્રમાણ કહેવામાં આવ્યા છે.

૨. અર્થાત્, એવા સહીફાઓ (દિવ્ય પુસ્તિકાઓ), જેમાં કોઈપણ પ્રકારના અસત્ય, કોઈપણ પ્રકારની પથભ્રષ્ટતા અને અજ્ઞાનતા, અને કોઈ પણ નૈતિક ગંદકીની ભેળસેળ ન હોય.

૩. અર્થાત્, આનાથી પહેલાં અહલે-કિતાબ (ગ્રંથવાળાઓ, યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ) જે વિભિન્ન પથભ્રષ્ટતાઓમાં ભટકીને અસંખ્ય ફિરકાઓમાં (પંથોમાં) વહેંચાઈ ગયા, તેનું કારણ એ ન હતું કે અલ્લાહ તઆલાએ પોતાના તરફથી તેમના માર્ગદર્શન માટે પ્રકાશિત અને સ્પષ્ટ દલીલ મોકલવામાં કોઈ કસર કરી હતી, બલ્કે આ વર્તન તેમણે અલ્લાહ તરફથી માર્ગદર્શન આવી ગયા પછી અપનાવ્યું હતું, તેથી પોતાની પથભ્રષ્ટતાના તેઓ પોતે જવાબદાર હતા.

૪. અહીં 'કુફ'થી તાત્પર્ય હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.ને માનવાનો ઈન્કાર છે.

૯૯. અર્જ-ઝિલઝાલ પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'ઝિલ્-ઝાલહા' (સંપૂર્ણ તીવ્રતાથી હલાવી નાખવામાં આવશે)થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના મક્કી કે મદની હોવા અંગે મતભેદ છે. પરંતુ કુર્આનને સમજીને વાંચનાર દરેક માણસ એ જ અનુભવશે કે આ મક્કી સૂર: છે, બલકે તેના વિષય અને વર્ણનશૈલીથી તો તેને એમ લાગશે કે આ મક્કાના પણ એ આરંભિક-કાળમાં અવતરિત થઈ હશે, જ્યારે અત્યંત સંક્ષિપ્ત અને અત્યંત દૃઢયસ્પર્શી શૈલીમાં ઈસ્લામની મૌલિક ધારણાઓ અને આસ્થાઓ લોકો સામે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી રહી હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય છે મૃત્યુ પછી બીજું જીવન અને તેમાં એ બધા જ કર્મોનો પૂરેપૂરો અહેવાલ મનુષ્ય સામે આવી જવો, જે તેણે દુનિયામાં કર્યા હતા. સૌપ્રથમ ત્રણ ટૂંકા વાક્યોમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે મૃત્યુ પછીનું બીજું જીવન કેવી રીતે અસ્તિત્વમાં આવશે અને તે મનુષ્ય માટે કેટલું આશ્ચર્યજનક હશે. પછી બે વાક્યોમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ જ ધરતી, જેના પર રહીને માણસે નિશ્ચિત બનીને દરેક પ્રકારના કર્મ કર્યા છે, તે દિવસે અલ્લાહના આદેશથી બોલવા લાગશે અને એક-એક વ્યક્તિ વિશે તે નિવેદન કરશે કે ક્યારે અને ક્યાં તેણે શું-શું કાર્યો કર્યા હતા. આ પછી કહેવામાં આવ્યું છે કે તે દિવસે ધરતીના ખૂણે-ખૂણેથી માણસો ટોળાબદ્ધ પોતાની કબરોમાંથી નીકળી-નીકળીને આવશે, જેથી તેમના કર્મો તેમને દેખાડવામાં આવે, અને કર્મોની આ રજૂઆત એટલી સંપૂર્ણ અને વિગતવાર હશે કે તેનો રજત્યાર સદાચાર કે દુરાચાર પણ એવો રહી નહીં જાય, જે તેના સામે ન આવી જાય.

૧૦૦. અલ-આદિયાત પરિચય

નામ :

પહેલાં જ શબ્દ 'અલ-આદિયાત' (ફૂંફાડા મારતા દોડનાર)ને આનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના મક્કી કે મદની હોવા અંગે મતભેદ છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસૂદિ, જાબિર, હસન બસરી, ઈફ્રિમા અને અતા કહે છે કે આ મક્કી છે. હઝરત અનસ બિન માલિક અને કતાદા કહે છે કે આ મદની છે. હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસથી બે કથનો નોંધવામાં આવ્યા છે, એક એ કે આ સૂર: મક્કી છે અને બીજું એ કે મદની છે. પરંતુ સૂર:નો વિષય અને વર્ણન-શૈલી સ્પષ્ટ દર્શાવી રહી છે કે આ ન માત્ર મક્કી છે, બલકે મક્કાના પણ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો હેતુ લોકોને એ સમજાવવાનો છે કે મનુષ્ય આખિરત (પરલોક)નો ઈન્કાર કરીને કે તેનાથી બેદરકાર રહીને કેવા નૈતિક પતનની ખાઈમાં પડી જાય છે, અને સાથે-સાથે લોકોને એ વાતથી ચેતવવાનો પણ છે કે આખિરતમાં ફક્ત તેમના બાહ્ય કર્મોની જ નહીં, બલકે તેમના હૃદયોમાં છૂપાયેલા રહસ્યો સુદ્ધાંની તપાસ થશે. આ હેતુ માટે આરબ પ્રદેશમાં ફેલાયેલી એ સામાન્ય અશાંતિને દલીલ રૂપે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી છે, જેનાથી આખો દેશ તંગ આવી ગયો હતો. ચારે બાજુ ખુનામરકી ચાલી રહી હતી, લૂંટફાટનું બજાર ગરમ હતું, કબીલાઓ પર બીજા કબીલાઓ છાપા મારી રહ્યા હતા અને કોઈ પણ માણસ ચેનથી રાત્રિ પસાર કરી શકતો ન હતો, કેમ કે હર પળ તેને એ ખટકો લાગેલો રહેતો હતો કે ક્યારે કોઈ દુશ્મન સવાર-સવારમાં તેની આબાદી પર તૂટી પડશે. આ એક એવી દશા હતી કે જેને આરબ-પ્રદેશના બધા લોકો જાણતા હતા અને તેની બૂરાઈ અને દુષ્ખભાવોને અનુભવતા હતા. લૂંટાઈ જવાવાળો તેના પર માતમ કરતો હતો, જ્યારે કે લૂંટવાવાળો આના પર ખુશ થતો હતો, પરંતુ જ્યારે કોઈક વખતે લૂંટવાવાળાની પોતાની દુર્દશા થતી હતી તો તેને પણ એ પ્રતીત થવા લાગતું હતું કે આ કેવી ખરાબ હાલત છે, જેમાં અમે બધા ફસાયેલા છીએ. આ સ્થિતિ તરફ નિર્દેશ કરીને બતાવવામાં આવ્યું છે કે મૃત્યુ પછીના બીજા જીવન અને તેમાં અલ્લાહ સમક્ષ ઉત્તરદાયિત્વથી અનભિજ્ઞ બનીને મનુષ્ય

પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો કૃતઘન અને અપકારી થઈ ગયો છે. તે અલ્લાહની આપેલી શક્તિઓનો ઉપયોગ અતિરેક ને અત્યાચાર અને લૂંટફાટ અને તબાહી માટે કરી રહ્યો છે. તે ધન-દોલતના પ્રેમમાં આંધળો બનીને ગમે તે રીતે તેને પ્રાપ્ત કરવાની કોશિશ કરે છે, ચાહે તે ગમે તેટલી ખરાબ અને ઘૃણાસ્પદ રીત હોય, અને તેની સ્થિતિ સ્વયં એ વાતની સાક્ષી આપી રહી છે કે તે પોતાના રબની આપેલી શક્તિઓનો દુરુપયોગ કરીને તેનો અપકારી બની રહ્યો છે. તેનું આ વર્તન કદાપિ આવું ન હોત, જો તે એ સમયને જાણતો હોત જ્યારે કબરમાંથી જીવતા થઈને ઊઠવું પડશે અને જ્યારે તે ઈરાદાઓ અને હેતુઓ સુદ્ધાં હૃદયોમાંથી કાઢીને સામે મૂકી દેવામાં આવશે, જેની પ્રેરણાથી તેણે દુનિયામાં જાત-જાતના કાર્યો કર્યા હતા. તે વખતે મનુષ્યોના રબને ખૂબ સારી રીતે ખબર હશે કે કોણ શું કરીને આવ્યો છે અને કોના સાથે કેવું વર્તન કરવું જોઈએ.

رُكُوعُهَا ١

(٩٩) سُورَةُ الزَّلْزَالِ مَدِينَةٌ (١٣)

آيَاتُهَا ٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ١ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ

أَنْقَالَهَا ٢ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ٣ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ

أَخْبَارَهَا ٤ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا ٥ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ

أَسْتِنَاتًا ٦ لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ٧ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

حَيْرًا يَرَهُ ٨ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ٩

رُكُوعُهَا ١

(١٠٠) سُورَةُ الْعَدِيَّتِ مَكِّيَّةٌ (١٣)

آيَاتُهَا ١١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَدِيَّتِ صَبْحًا ١ فَالْمُورِيَّتِ قَدْحًا ٢ فَالْمُغِيرَاتِ

صَبْحًا ٣ فَالْفَارْنَ بِهِنَّ نَقْعًا ٤ فَوْسَطْنَ بِهِنَّ جَمْعًا ٥

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ٦ وَإِنَّهُ عَلَى

ذَلِكَ لَشَهِيدٌ ٧ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ٨

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ٩ وَحُصِّلَ

مَا فِي الصُّدُورِ ١٠ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ

لَخَبِيرٌ ١١

૯૯. સૂર: અઝ્-ઝિલઝાલ

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) જ્યારે ધરતી પોતાની પૂરી તીવ્રતાથી હલાવી નાખવામાં આવશે, (૨) અને ધરતી પોતાના અંદરના બધા બોજ કાઢીને બહાર નાખી દેશે, (૩) અને મનુષ્ય કહેશે કે તેને આ શું થઈ રહ્યું છે ? (૪) એ દિવસે તે પોતાના (પર વીતેલા) સંજોગોનું વર્ણન કરશે, (૫) કેમ કે તારા રબે (પ્રભુ-પાલનહારે) તેને (આવું કરવાનો) આદેશ આપ્યો હશે. (૬) તે દિવસે લોકો જુદી-જુદી દશામાં પાછા ફરશે, જેથી તેમને તેમના કર્મો બતાવવામાં આવે. (૭) પછી જેણે રજભાર ભલાઈ કરી હશે, તે તેને જોઈ લેશે (૮) અને જેણે રજભાર ભૂરાઈ કરી હશે, તે તેને જોઈ લેશે. (રુકૂઅ-૧)

૧૦૦. સૂર: અલ-આદિયાત

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) સોગંદ છે તે (ઘોડાઓ)નાં જે ફૂંકાડા મારતા દોડે છે, (૨) (પછી પોતાની ટાપોથી) ચિંગારીઓ ખેરવે છે, (૩) પછી વહેલી સવારે છાપો મારે છે, (૪) પછી તે વખતે ધૂળ અને માટી ઊડાવે છે, (૫) પછી આ જ સ્થિતિમાં કોઈક ટોળામાં જઈ ધૂસે છે. (૬) હકીક્ત તો એ છે કે મનુષ્ય પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નો ખૂબ અપકારી છે, (૧) (૭) અને તે સ્વયં આના પર સાક્ષી છે, (૨) (૮) અને તે ધન-દોલતના પ્રેમમાં ખરાબ રીતે ગ્રસ્ત થઈ ગયો છે. (૯) તો શું એ સમયને તે નથી જાણતો, જ્યારે કબરોમાં જે કંઈ (દટાયેલું) છે તેને કાઢી લેવામાં આવશે, (૧૦) અને હૃદયોમાં જે કંઈ (છૂપાયેલું) છે તેને બહાર કાઢીને તેની તપાસ કરવામાં આવશે ? (૩) (૧૧) ચોક્કસપણે તેમનો રબ તે દિવસે તેમનાથી બરાબર વાકેફ હશે. (૪) (રુકૂઅ-૧)

સૂર: આદિયાતની નોંધ :

૧. અર્થાત્, જે શક્તિઓ અલ્લાહે તેને આપી હતી, તેનો ઉપયોગ અત્યાચાર માટે કરી રહ્યો છે.
૨. અર્થાત્, તેનો અંતરાત્મા તેના પર સાક્ષી છે, તેના કાર્યો તેના પર સાક્ષી છે અને ઘણા કાફિર (અધર્મી) લોકો સ્વયં પોતાના મોટેથી પણ ખુલ્લુંખુલ્લા નાશુકી (કૃતબ્નતા)નું પ્રદર્શન કરે છે.
૩. અર્થાત્, હૃદયોમાં જે ઈરાદાઓ, સંકલ્પો અને ઉદ્દેશ્યો છૂપાયેલા, તે બધાને ખોલીને મૂકી દેવામાં આવશે અને તેની જાંચ-પડતાલ કરીને ભલાઈને અલગ અને ભૂરાઈને અલગ છાંટી દેવામાં આવશે.
૪. અર્થાત્, તેને બરાબર ખબર હશે કે કોણ શું છે અને કઈ સજ્જ કે ઈનામને પાત્ર છે.

૧૦૧. અલ-કારિઅહ

પરિચય

નામ :

પહેલા જ શબ્દ 'અલ-કારિઅહ' (મહાન દુર્ઘટના)ને આ સૂર:નું નામ અપાયું છે. આ ફક્ત નામ જ નથી, પરંતુ સૂર:ના વિષયનું શીર્ષક પણ છે, કેમ કે અહીં બધું વર્ણન કયામત (મહાપ્રલય)નું જ છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના મક્કી હોવા અંગે કોઈ મતભેદ નથી, બલ્કે તેના વિષયથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ પણ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય છે કયામત અને આખિરત (પરલોક). સૌપ્રથમ લોકોને એમ કહી ચોંકાવવામાં આવ્યા છે કે, 'મહાન દુર્ઘટના ! શું છે તે મહાન દુર્ઘટના ? તમે શું જાણો કે તે મહાન દુર્ઘટના શું છે ?' આવી રીતે શ્રોતાઓને કોઈ ભયંકર ઘટનાના ઘટિત થવાના સમાચાર સાંભળવા માટે તૈયાર કરી દીધા પછી બે વાક્યોમાં તેમના સામે કયામતનું ચિત્ર રજૂ કરી દેવામાં આવ્યું છે કે તે દિવસે લોકો ગભરાટની સ્થિતિમાં એવી રીતે દરેક બાજુ ભાગ્યા-ભાગ્યા ફરતા હશે કે જાણે પ્રકાશ પાસે આવતા પતંગિયા વિખરાયેલા હોય છે, અને પર્વતોની હાલત એવી હશે કે તેઓ પોતાની જગ્યાથી ઉખડી જશે, તેમના બંધનો સમાપ્ત થઈ જશે અને તેઓ પીંજાયેલા ઊનની જેમ બનીને રહી જશે. પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે આખિરતમાં ફેંસલો એ આધારે થશે કે કયા મનુષ્યના સત્કર્મો તેના દુષ્કર્મો કરતાં વધુ વજનદાર છે, અને કોના સત્કર્મોનું વજન તેના દુષ્કર્મોના વજનના પ્રમાણમાં ઓછું છે. પહેલા પ્રકારના લોકોને એ સુખદ જીવન મળશે, જેનાથી તેઓ ખુશ થઈ જશે અને બીજા પ્રકારના લોકોને એ ઊંડી ખાઈમાં ફેંકી દેવામાં આવશે, જે આગથી ભરેલી હશે.

૧૦૨. અત્-તકાસુર

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'અત્-તકાસુર' (વધુને વધુ અને એકબીજાથી વધી)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

અબૂ હૈયાન અને શૌકાની કહે છે કે આ સૂર: તમામ વિવરણકર્તાઓ નજીક મક્કી છે અને ઈમામ સુયૂતીનું કથન છે કે સૌથી પ્રસિદ્ધ વાત એ છે કે આ મક્કી છે, પરંતુ કેટલીક રિવાયતો એવી પણ છે જેના આધારે આને મદની કહેવામાં આવી છે. અમારા નજીક માત્ર એટલું જ નહીં કે આ મક્કી સૂર: છે, બલકે તેના વિષય અને વર્ણનશૈલી દર્શાવી રહ્યા છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં લોકોને દુનિયાપરસ્તી (દુનિયાના પ્રેમ)ના એ ખરાબ પરિણામોથી સચેત કરવામાં આવ્યા છે, જેના કારણે તેઓ છેલ્લા શ્વાસ સુધી વધુને વધુ ધનદોલત, દુન્યવી લાભો અને સુખ-વૈભવ તથા પ્રતિષ્ઠા અને સત્તા મેળવવા અને તેમાં એકબીજાથી આગળ વધી જવા અને આ જ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ પર ગર્વ કરવામાં લાગેલા રહે છે; અને આ એક ચિંતાએ તેમને એટલી હદે ગ્રસ્ત કરી રાખ્યા છે કે તેમને આનાથી વધુ ઉત્તમ કોઈ વસ્તુ તરફ ધ્યાન આપવાના હોશકોશ જ નથી. આના દુષ્પરિણામથી સાવધાન કર્યા પછી લોકોને એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે આ ને'મતો (સુખ-સામગ્રીઓ), જેમને તમે અહીં નચિંત બનીને સમેટી રહ્યા છો, તે કેવળ ને'મતો જ નથી, પરંતુ તમારી પરીક્ષા માટેની સામગ્રી પણ છે. આમાંથી દરેક ને'મત વિષે તમને આખિરત (પરલોક)માં જવાબ આપવો પડશે.

رُكُوعُهَا ١

(١٠١) سُورَةُ الْقَارِعَةِ مَكِّيَّةٌ (٣٠)

آيَاتُهَا ١١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْقَارِعَةُ ١ مَا الْقَارِعَةُ ٢ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ٣

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ ٤ وَتَكُونُ

الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ٥ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ٦

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ٧ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ٨

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ٩ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ ١٠ نَارُ حَامِيَةٍ ١١

رُكُوعُهَا ١

(١٠٢) سُورَةُ التَّكْوِيْنِ مَكِّيَّةٌ (١٦)

آيَاتُهَا ٨

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الطُّهْمُ التَّكَاثُرُ ١ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ٢ كَلَّا سَوْفَ

تَعْلَمُونَ ٣ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ٤ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ

عِلْمَ الْيَقِينِ ٥ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ٦ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا

عَيْنَ الْيَقِينِ ٧ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ٨

૧૦૧. સૂર: અલ-કારિઅહ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૧૧)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) મહાન દુર્ઘટના ! (૨) શું છે તે મહાન દુર્ઘટના ? (૩) તમે શું જાણો કે તે મહાન દુર્ઘટના શું છે ? (૪) તે દિવસ જ્યારે લોકો વિખરાયેલા પતંગિયા જેવા (૫) અને પર્વતો પીંજાયેલા રંગબેરંગી ઊન જેવા હશે. (૬) પછી જેના પલ્લાં ભારે હશે^(૧) (૭) તે મનપસંદ એશઆરામમાં હશે, (૮) અને જેના પલ્લાં હલકાં હશે (૯) તેનું ઠેકાણું ઊંડી ખાઈ હશે. (૧૦) અને તમને શું ખબર કે તે શું વસ્તુ છે ? (૧૧) ભડકે બળતી આગ ! (રુકૂઅ-૧)

૧૦૨. સૂર: અત્-તકાસુર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૮)

અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

(૧) તમને લોકોને વધુને વધુ અને એક-બીજાથી વધીને દુનિયા પ્રાપ્ત કરવાની ધૂને ગફલતમાં નાખી રાખ્યા છે, (૨) ત્યાં સુધી કે (આ જ ચિંતામાં) તમે કબરોના કિનારા સુધી પહોંચી જાઓ છો. (૩) કદાપિ નહીં, ટૂંક સમયમાં^(૧) તમને ખબર પડી જશે. (૪) પછી (સાંભળી લો કે) કદાપિ નહીં, ટૂંક સમયમાં તમને ખબર પડી જશે. (૫) કદાપિ નહીં, જો તમે વિશ્વસનીય જ્ઞાનના રૂપે (આ વર્તનના પરિણામને) જાણતા હોત, (તો તમારું આ વર્તન ન હોત). (૬) તમે જહન્નમ (નર્ક) જોઈને રહેશો. (૭) પછી (સાંભળી લો કે) તમે તદ્દન વિશ્વાસની સાથે તેને જોઈ લેશો. (૮) પછી જરૂર એ દિવસે તમારાથી આ કૃપાઓ વિશે જવાબ માગવામાં આવશે. (રુકૂઅ-૧)

સૂર: કારિઆની નોંધ :

૧. અર્થાત્, નેકી (સત્કર્મો)ના પલ્લાં ભારે હશે.

સૂર: તકાસુરની નોંધ :

૧. 'ટૂંક સમયમાં'થી તાત્પર્ય આખરત (પરલોક) પણ હોઈ શકે છે અને મૃત્યુ પણ, કેમ કે આ વાત મૃત્યુ પામતાં જ માનવી પર ખુલી જાય છે કે જે વ્યસ્તતાઓમાં તે પોતાનું આખું જીવન ખપાવીને આવ્યો છે, તે તેના માટે સૌભાગ્ય અને શુભેચ્છના સાધનો હતા કે દુષ્પરિણામ અને દુભાગ્યના સાધનો.

૧૦૩. અલ-અક્ષ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અલ્ અક્ષ' (કાળ, જમાનો)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

જો કે મુજાહિદ, કતાદા અને મુકાતિલે આને મદની કહી છે, પરંતુ વિવરણકર્તાઓની એક મોટી સંખ્યા આ સૂર:ને મક્કી ઠેરવે છે અને આ સૂર:નો વિષય પણ એ પુરવાર કરે છે કે આ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ હશે, જ્યારે ઈસ્લામની શિક્ષાને ખૂબ ટૂંકા અને સરળતાથી સમજમાં આવે એવા વાક્યોમાં વર્ણિત કરવામાં આવતી હતી, જેથી તે આપોઆપ લોકોની જીભે ચઢી જાય.

વિષય અને ચર્ચા :

આ સૂર: વ્યાપક, અર્થસભર અને સંક્ષિપ્ત વાણીનું એક અનુપમ ઉદાહરણ છે. આમાં તદ્દન ચોખ્ખા શબ્દોમાં બતાવી દેવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્યની સફળતાનો માર્ગ કયો છે અને તેના વિનાશ અને બરબાદીનો માર્ગ કયો. ઈમામ શાફઈ રહ.એ તદ્દન સાચું કહ્યું છે કે જો લોકો આ સૂર: પર વિચાર કરે, તો આ જ તેમના માર્ગદર્શન માટે પૂરતી છે. સહાબ કિરામ (રદિ.) સમક્ષ આ સૂર:નું મહત્વ શું હતું, તેનો અંદાજ એ વાત પરથી કરી શકાય છે કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન હિસ્ન અફ-દારિમી અબૂ મદીનાની નોંધ અનુસાર અલ્લાહના રસૂલ (સલ્વ.)ના સાથીઓમાંથી જ્યારે બે જણા એક-બીજાને મળતા તો ત્યાં સુધી વિખૂટા પડતા ન હતા, જ્યાં સુધી એક-બીજાને આ 'સૂર: અક્ષ' ન સંભળાવી લે. (હદીસ : તબરાની)

૧૦૪. અલ-હુમઝહ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'હુ-મ-ઝહ' (મહેણાં મારવા)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના મક્કી હોવા અંગે તમામ વિવરણકર્તાઓ સંમત છે અને આના વિષય અને વર્ણનશૈલી પર વિચાર કરતાં લાગે છે કે આ પણ મક્કાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થયેલી સૂર:ઓમાંથી છે.

વિષય અને ચર્ચા :

આમાં કેટલીક એવી નૈતિક બૂરાઈઓની નિંદા કરવામાં આવી છે, જે અજ્ઞાનતા-કાળમાં ધનના લોભી માલદારોમાં જોવા મળતી હતી. આ ઘૃણાસ્પદ ચરિત્રને પ્રસ્તુત કર્યા પછી બતાવવામાં આવ્યું છે કે આખિરત (પરલોક)માં એ લોકોનો શું અંજામ હશે, જેમનું આવું આચરણ છે. આ બંને વાતો એવી શૈલીમાં વર્ણવવામાં આવી છે, જેનાથી શ્રોતાનું મનો-મસ્તિષ્ક આપોઆપ એ પરિણામ પર પહોંચી જાય કે આ પ્રકારના આચરણનો આ જ અંત હોવો જોઈએ, અને આમ તો દુનિયામાં આ પ્રકારનું આચરણ કરતા લોકોને કોઈ સજા થતી નથી, બલકે તેઓ ફૂલતા-ફાલતા જ જોવા મળે છે, તેથી આખિરતનું અસ્તિત્વમાં આવવું તદ્દન અનિવાર્ય છે.

આ સૂર:ને જો એ સૂર:ઓ સાથે સાંકળીને જોવામાં આવે, જે સૂર: ઝિલ્ઝાલથી અહીં સુધી આવે છે, તો માણસ ખૂબ સારી રીતે સમજી શકે છે કે મક્કા-મુઅઝ્ઝમાના આરંભિક કાળમાં કેવી રીતે ઈસ્લામની ધારણાઓ અને તેની નૈતિક શિક્ષાઓને લોકોના મનમાં ઊતારવામાં આવી હતી.

رُكُوعُهَا ١

سُورَةُ الْعَصْرِ مَكِّيَّةٌ (١٠٣)

آيَاتُهَا ٣

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ١ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ خُسْرٍ ٢ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ ٣ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ ٤

٤-٤٣

رُكُوعُهَا ١

سُورَةُ الْهَمَزَةِ مَكِّيَّةٌ (١٠٣)

آيَاتُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ١ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ٢ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ٣ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَّةِ ٤ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَّةُ ٥ نَارُ اللَّهِ الْمَوْقُودَةُ ٦ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْآفِئَةِ ٧ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ٨ فِي عَمْدٍ مُّسَدَّدَةٍ ٩

٧ منزل

٤-٤٣

૧૦૩. સૂર: અલ-અક્ષ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૩)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) કાળના સોગંદ !^(૧)
- (૨) મનુષ્ય હકીકતમાં ખોટમાં છે,
- (૩) સિવાય એ લોકોના જેઓ ઈમાન લાવ્યા, અને સદ્કાર્યો કરતા રહ્યા, અને એક-બીજાને સત્યની શિખામણ અને ધૈર્યની તાકીદ કરતા રહ્યા. (રુકૂઅ-૧)

૧૦૪. સૂર: અલ-હુમઝહ

(મક્કામાં આવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૮)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) વિનાશ છે દરેક એ વ્યક્તિ માટે, જે (મોઢામોઢ) લોકોને મહેણાં મારવા અને (પીઠ પાછળ) બૂરાઈઓ કરવા ટેવાયેલ છે,
- (૨) જેણે ધન એકઠું કર્યું અને તેને ગણી-ગણીને રાખ્યું.
- (૩) તે સમજે છે કે તેનું ધન હંમેશા તેના પાસે રહેશે.^(૧)
- (૪) કદાપિ નહીં, તે વ્યક્તિ તો ભાંગીને ભુક્કો કરી દેનારી જગ્યામાં ફેંકી દેવામાં આવશે,
- (૫) અને તમે શું જાણો કે શું છે તે ભાંગીને ભુક્કો કરી દેનારી જગ્યા ?
- (૬) અલ્લાહની આગ ! ખૂબ ધગધગાવેલી,
- (૭) જે હૃદયો સુધી પહોંચશે.
- (૮) તે તેમના ઉપર ઢાંકીને બંધ કરી દેવામાં આવશે
- (૯) (એ સ્થિતિમાં કે તેઓ) ઊંચા-ઊંચા સ્તંભોમાં (ઘેરાયેલા હશે).^(૨)(રુકૂઅ-૧)

સૂર: અક્ષની નોંધ :

૧. 'કાળ' (જમાનો)થી તાત્પર્ય વીતી કે પસાર થઈ ગયેલો કાળ પણ છે અને પસાર થઈ રહેલો કાળ પણ. તેના સોગંદનો અર્થ એ છે કે ઈતિહાસ પણ સાક્ષી છે અને જે કાળ અત્યારે પસાર થઈ રહ્યો છે એ પણ સાક્ષી આપે છે કે એ વાત સત્ય છે, જે આગળ બતાવવામાં આવી રહી છે.

સૂર: હુમઝહની નોંધ :

૧. બીજો અર્થ એ પણ થઈ શકે છે કે એ સમજે છે કે આ ધન તેને શાશ્વત જીવન આપશે અને તેને ક્યારેય એ વિચાર પણ નથી આવતો કે એક સમયે તેને આ બધું છોડીને ખાલી હાથે દુનિયાથી વિદાય થઈ જવું પડશે.
૨. 'ફી અન્-દિમ્ મુમદ્-દહ'ના ઘણા અર્થ થઈ શકે છે : એક એ કે જહન્નમ (નર્ક)ના દરવાજાઓને બંધ કરીને તેના પર ઊંચા-ઊંચા સ્તંભો ખોસી દેવામાં આવશે. બીજો અર્થ એ છે કે આ ગુનેગારો ઊંચા-ઊંચા સ્તંભોથી બાંધેલા હશે. ત્રીજો એ કે એ આગની જવાળાઓ લાંબા સ્તંભોના સ્વરૂપમાં ઉઠી રહી હશે.

૧૦૫. અલ-ફીલ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'અસ્લાબિલ ફીલ' (હાથીવાળાઓ) થી લેવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

એ વાત પર બધા વિવરણકૃતાઓ સહમત છે કે આ સૂર: મક્કી છે અને તેની ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ દષ્ટિ સમક્ષ રાખીને જોવામાં આવે તો એવું લાગે છે કે આ સૂર: મક્કા-મુઅઝ્જમાના આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ હશે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ અગાઉ સૂર: અલ-બુરૂજના નોંધ-૪માં અમે વર્ણવી ગયા છીએ કે નજરાનમાં યમનના યહૂદી શાસક ઝૂનુવાસે હઝરત ઈસા (અલૈ.)ના અનુયાયીઓ પર જે અત્યાચારો ગુજાર્યા હતા, તેનો બદલો લેવા હબ્શાના ખ્રિસ્તી રાજ્યએ યમન પર હુમલો કરીને હિમૈરી શાસનને સમાપ્ત કરી દીધું હતું અને ઈ.સ. ૫૨૫ માં આ સમગ્ર વિસ્તાર પર હબ્શાનું (ઈથોપીયન શાસન) શાસન સ્થાપિત થઈ ચૂક્યું હતું. આ સમગ્ર કાર્યવાહી વાસ્તવમાં કોન્સ્ટન્ટીનોપલના રોમન શાસન અને હબ્શાના શાસનના પરસ્પરના સહકારથી થઈ હતી. આ બધું માત્ર ધાર્મિક ભાવનાથી થયું ન હતું, બલકે તેના પાછળ આર્થિક અને રાજકીય હિતો પણ કામ કરી રહ્યા હતા, બલકે સંભવતઃ આ જ તેના મૂળ પ્રેરકો હતા અને ખ્રિસ્તી પીડિતોના લોહીનો બદલો એક બહાનાથી વધારે કંઈ ન હતું. રોમન શાસને જ્યારથી ઈજિપ્ત અને સીરિયા પર કબ્જો કર્યો હતો, ત્યારથી જ તેની એ કોશિશ હતી કે પૂર્વ આફ્રિકા, ભારત, ઈન્ડોનેશિયા વગેરે દેશો અને રોમન કબ્જા હેઠળના પ્રદેશો વચ્ચે જે વેપાર પર આરબોએ સદીઓથી કબ્જો જમાવી રાખ્યો હતો, તેને આરબોના કબ્જામાંથી મુક્ત કરાવીને તેઓ સ્વયં તેના પર કબ્જો કરી લે. આ હેતુસર ઈ.સ. પૂ. ૨૪ કે ૨૫ માં કેસર ઓગસ્ટસે એક મોટું સૈન્ય રોમન જનરલ એલિયસ ગાલૂસ (Aelius Gallus)ના નેતૃત્વમાં આરબ પ્રદેશના પશ્ચિમી તટ પર ઉતારી દીધું હતું, જેથી એ સમુદ્રી માર્ગ પર તે કબ્જો મેળવી લે, જે દક્ષિણ આરબ પ્રદેશથી સીરિયા તરફ જતો હતો. પરંતુ આરબ પ્રદેશના કઠિન ભૌગોલિક સંજોગોએ આ આક્રમણને નિષ્ફળ બનાવી દીધું. તે પછી રોમનો પોતાનું નૌકાદળ રાતા સમુદ્રમાં લઈ આવ્યા અને તેમણે આરબોનો એ વેપાર ખતમ કરી નાખ્યો, જે તેઓ સમુદ્રી માર્ગે કરતા હતા, અને હવે માત્ર જમીન માર્ગ જ તેમના

માટે બાકી રહી ગયો. આ જ જમીન માર્ગ પર કબ્જો મેળવવા માટે તેમણે હબ્શાના ખ્રિસ્તી શાસન સાથે ગઠબંધન કર્યું અને નૌકાદળથી તેની મદદ કરીને તેને યમન પર કબ્જો અપાવી દીધો, જ્યાં હબ્શાના બાદશાહ તરફથી અબરહા નામનો એક માણસ વાઈસરોય તરીકે નિયુક્ત થયો. યમનમાં સંપૂર્ણપણે પોતાની સત્તા મજબૂત કર્યા પછી અબરહાએ એ ઉદ્દેશ્ય માટે કામ શરૂ કરી દીધું, જે આ આક્રમણના આરંભથી રોમન સામ્રાજ્ય અને તેના મિત્ર હબશાના ખ્રિસ્તીઓની નજરમાં હતો. અબરહાએ આ હેતુસર યમનના પાટનગર સન્આમાં એક ભવ્ય ચર્ચનું નિર્માણ કર્યું, જેનો ઉલ્લેખ આરબ ઇતિહાસકારોએ અલ-કલીસ અથવા અલ-કુલૈસ અથવા અલ-કુલય્યસ નામથી કર્યો છે. આ યૂનાની શબ્દ Ekklesia નું અરબી રૂપ છે અને ઉર્દૂનો શબ્દ કલીસા અર્થાત્ ચર્ચ પણ આના પરથી જ બન્યો છે. મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાકની નોંધ છે કે આ કામને પૂરું કર્યા પછી તેણે હબ્શાના બાદશાહને લખ્યું કે હું આરબોની હજજ-યાત્રાને કાબાથી આ ચર્ચ તરફ ફેરવ્યા વગર નહીં રહું. ઇબ્ને-કસીરે લખ્યું છે કે તેણે યમનમાં છડેચોક પોતાનો આ ઈરાદો જાહેર કર્યો અને તે માટે જાહેર ઢંઢેરો પણ કરાવી દીધો. તેના આ કૃત્યનો હેતુ અમારા મતે એ હતો કે આમ કરીને તે આરબોને ઉશ્કેરે, જેથી તેઓ કોઈ એવું કૃત્ય કરે, જેનાથી તેને મક્કા પર હુમલો કરવા અને કાબાને ધ્વસ્ત કરવાનું બહાનું મળી જાય.

મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાકનું કથન છે કે તેની આ ઘોષણાથી કોપિત થઈને એક આરબે યેનકેન પ્રકારે ચર્ચમાં ઘૂસીને જાજરૂ-પેશાબ કરી દીધા, અને મુકાતિલ બિન સુલૈમાનની નોંધ છે કે કુરૈશના કેટલાક નવયુવાનોએ જઈને એ કલીસામાં આગ લગાડી દીધી હતી. આમાંથી કોઈ ઘટના પણ જો બની હોય, તો આશ્ચર્યની કોઈ વાત નથી. પરંતુ એ પણ કંઈ અસંભવ નથી કે અબરહાએ પોતે પોતાના કોઈ માણસથી છૂપી રીતે આવું કોઈ ખોટું કૃત્ય કરાવ્યું હોય, જેથી તેને મક્કા પર ચઢાઈ કરવાનું બહાનું મળી જાય અને એ રીતે તે કુરૈશીઓને બરબાદ અને તમામ આરબોને ભયભીત કરીને પોતાના બંને હેતુ સિદ્ધ કરી લે. જે હોય તે, આ બંનેમાંથી જે પણ સ્થિતિ હોય, જ્યારે અબરહા પાસે આ અહેવાલ પહોંચ્યો કે કાબાને માનનારાઓએ તેના ચર્ચનું આ અપમાન કર્યું છે, તો તેણે પ્રણ લીધા કે હું ત્યાં સુધી ચેન નહીં લઉં, જ્યાં સુધી કાબાને ધ્વસ્ત ન કરી નાખું.

ત્યારબાદ તે ઈ.સ. ૫૭૦ કે ૫૭૧ માં ૬૦ હજારનું સૈન્ય અને ૧૩ હાથીઓ (કેટલીક નોંધો અનુસાર ૮ હાથી) લઈને મક્કા તરફ રવાના થયો. રસ્તામાં પહેલા યમનના એક સરદાર ઝૂનફરે આરબોનું એક લશ્કર ભેગું કરીને તેમાં અડચણ ઊભી કરી, પરંતુ તે પરાજિત થઈને કેદ થઈ ગયો. પછી ખસઅમના પ્રદેશમાં એક આરબ

સરદાર નુકૈલ બિન હબીબ ખસઅમી પોતાના કબીલાને લઈને મુકાબલા માટે આવ્યો, પરંતુ તે પણ હારીને કેદ પકડાયો અને તેણે પોતાનો જીવ બચાવવા માટે ભોમિયાની સેવા આપવાનું કબૂલ કરી લીધું. તાઈફના નજીક પહોંચ્યો તો બની સકીફે પણ, પોતાનામાં સામનો કરવાની હિંમત ન જોઈને તેને કહ્યું, અમે મક્કાનો માર્ગ દેખાડવા માટે તમને માર્ગદર્શકનો પ્રબંધ કરી આપીએ છીએ. અબરહાએ આ વાત માની લીધી અને બની સકીફે અબૂ રિગાલ નામે એક માણસને તેના સાથે કરી દીધો. જ્યારે મક્કા ૩ કોસ (અંદાજે ૬ માઈલ) દૂર રહી ગયું તો અલ મુગમ્મસ (કે અલ મુગમ્મિસ) નામના સ્થળે પહોંચીને અબૂ રિગાલ મરી ગયો અને આરબો લાંબા સમય સુધી તેની કબર પર પથ્થરો મારતા રહ્યા.

મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાકની નોંધ છે કે અલ મુગમ્મસથી અબરહાએ પોતાની સેનાની અબ્ર-હરોળને આગળ વધારી અને તે અહલે-તિહામા અને કુરૈશના ઘણા ઢોર લૂંટીને લઈ ગયો, જેમાં અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના દાદા અબ્દુલ મુતલિબના પણ ૨૦૦ ઊંટ હતા. તે પછી તેણે પોતાના એક દૂતને મક્કા મોકલ્યો અને તેના દ્વારા મક્કાવાસીઓને એ સંદેશો પહોંચાડ્યો કે હું તમારા સાથે યુદ્ધ કરવા નથી આવ્યો, પણ આ ઘર (કા'બા)ને ધ્વસ્ત કરવા આવ્યો છું. જો તમે યુદ્ધ નહીં કરો તો હું તમારા જાન-માલને કોઈ નુકસાન નહીં પહોંચાડું. તે સાથે તેણે પોતાના દૂતને એવો આદેશ આપ્યો કે મક્કાવાસીઓ જો વાતચીત કરવા ઈચ્છે, તો તેમના સરદારને મારા પાસે લઈ આવજે.

મક્કાના સૌથી મોટા સરદાર તે વખતે અબ્દુલ મુતલિબ હતા. દૂતે તેમને મળીને અબરહાનો સંદેશો આપ્યો. તેમણે કહ્યું કે અમારામાં અબરહાથી લડવાની શક્તિ નથી. આ અલ્લાહનું ઘર છે, તે ઈચ્છશે તો પોતાના ઘરને બચાવી લેશે. દૂતે કહ્યું કે તમે મારા સાથે અબરહા પાસે ચાલો. તેઓ એ માટે રાજી થઈ ગયા અને તેના સાથે ચાલી નીકળ્યા. તેઓ એટલા તો દબદબાવાળા અને રૂઆબદાર માણસ હતા કે તેમને જોઈને અબરહા ખૂબ પ્રભાવિત થયો અને પોતાના સિંહાસન પરથી ઊતરીને તેમના પાસે આવીને બેસી ગયો. પછી પૂછ્યું કે તમે શું ઈચ્છો છો? તેમણે કહ્યું કે મારા જે ઊંટ પકડીને લઈ જવામાં આવ્યા છે, તે મને પરત આપી દેવામાં આવે. અબરહાએ કહ્યું કે તમને જોઈને તો હું ખૂબ પ્રભાવિત થયો હતો, પણ તમારી આ વાતે તમને મારી નજરમાંથી ઊતારી દીધા કે તમે તમારા ઊંટોની માગણી કરી રહ્યા છો અને આ ઘર જે તમારા અને તમારા પૂર્વજોના ધર્મનું કેન્દ્ર છે, તેના વિશે તમે કંઈ કહેતા નથી. તેમણે કહ્યું, હું તો માત્ર મારા ઊંટોનો માલિક છું અને તેના વિશે જ હું દરખાસ્ત કરી રહ્યો છું. રહ્યું આ ઘર, તો તેનો એક રબ (માલિક) છે, તે એનું રક્ષણ સ્વયં કરશે.

અબરહાએ જવાબ આપ્યો કે તે એને મારાથી બચાવી નહીં શકે. અબ્દુલ મુત્તલિબે કહ્યું, તમે જાણો અને તે જાણે. એટલું કહીને તેઓ અબરહા પાસેથી ઊઠીને આવી ગયા અને તેણે તેમના ઊંટ પાછા આપી દીધા.

ઇબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન આનાથી ભિન્ન છે. તેમાં ઊંટોની માગણીનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. આ કથન અનુસાર, અબ્દુલ મુત્તલિબ સ્વયં તેના પાસે ગયા અને તેને કહ્યું કે તમને અહીં સુધી આવવાની શું જરૂર હતી? તમને જો કોઈ વસ્તુની જરૂર હતી, તો અમને કહેવડાવી દીધું હોત, અમે પોતે લઈને તમારા સમક્ષ ઉપસ્થિત થઈ જતા. તેણે કહ્યું, મેં સાંભળ્યું છે કે આ ઘર શાંતિનું ઘર છે, હું એની શાંતિ સમાપ્ત કરવા આવ્યો છું. અબ્દુલ મુત્તલિબે કહ્યું કે આ અલ્લાહનું ઘર છે, આજ સુધી તેણે કોઈને આના પર કબ્જો કરવા દીધો નથી. અબરહાએ કહ્યું કે અમે તેને ધ્વંસ કર્યા વિના પાછા નહીં જઈએ. અબ્દુલ મુત્તલિબે કહ્યું, તમને જે જોઈએ તે અમારાથી લઈ લો અને પાછા જતા રહો. પણ અબરહાએ ઈન્કાર કરી દીધો અને અબ્દુલ મુત્તલિબને પાછળ મૂકીને પોતાના સૈન્યને આગળ વધવાનો આદેશ આપ્યો.

બંને નોંધોના આ મતભેદને આપણે તેના સ્થાને જ રહેવા દઈએ અને કોઈને કોઈના પર પ્રાથમિકતા ન આપીએ, તો આમાંથી કોઈપણ સ્થિતિ ઊભી થઈ હોય, તેમ છતાં પણ એ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે મક્કા અને તેની આસપાસના કબીલાઓ આવા મોટા સૈન્ય સામે યુદ્ધ કરીને કાબાને બચાવવાની શક્તિ ધરાવતા ન હતા. તેથી એ સમજમાં આવે એવી વાત છે કે કુરૈશે તેનો સામનો કરવાનો કોઈ પ્રયત્ન ન કર્યો. કુરૈશના લોકો તો અહ્મદબની લડાઈ વખતે મુશ્કરિક અને યહૂદી કબીલાઓને સાથે લઈને વધુમાં વધુ ૧૦ થી ૧૨ હજાર માણસો એકત્ર કરી શકતા હતા. તેઓ ૬૦ હજારના સૈન્યનો મુકાબલો કેવી રીતે કરી શકતા હતા.

મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાક વર્ણવે છે કે અબરહાના સૈન્યના પડાવ પરથી પાછા આવીને અબ્દુલ મુત્તલિબે કુરૈશીઓને કહ્યું કે પોત-પોતાના કુટુંબોને લઈને પહાડોમાં ચાલ્યા જાઓ, જેથી તેમની કત્લેઆમ ન થાય. પછી તેઓ અને કુરૈશના કેટલાક સરદારો હરમમાં ઉપસ્થિત થયા અને કાબાના દરવાજાની સાંકળ પકડીને તેમણે અલ્લાહથી પ્રાર્થનાઓ કરી કે તે પોતાના ઘર અને તેના સેવકોની રક્ષા કરે. તે વખતે ખાન-કાબામાં ૩૬૦ મૂર્તિઓ હતી, પરંતુ આ લોકો તે કટોકટીભરી પળે તે સૌને ભૂલી ગયા અને તેમણે માત્ર અલ્લાહ સામે મદદ માટે હાથ લંબાવ્યો. તેમની જે પ્રાર્થનાઓ ઇતિહાસમાં નોંધાઈ છે, તેમાં એક અલ્લાહ સિવાય બીજા કોઈનું નામ સુદ્ધાં જોવા મળતું નથી. ઈબ્ને હિશામે સીરત (પયગંબરના જીવન-ચરિત્ર)માં અબ્દુલ મુત્તલિબની ઘણી દુઆઓની નોંધ કરી છે. દુઆઓ માગીને અબ્દુલ મુત્તલિબ અને

તેમના સાથીઓ પણ પહાડોમાં જતા રહ્યા અને બીજા દિવસે અબરહા મક્કામાં દાખલ થવા આગળ વધ્યો, પરંતુ તેનો ખાસ હાથી 'મહમૂદ' જે આગળ-આગળ હતો, એકાએક બેસી ગયો. તેને ઘણી ફરશીઓ મારી, અંકુશ ભોંકવામાં આવ્યા, ત્યાં સુધી કે તેને ઘાયલ કરી નાંખવામાં આવ્યો, પણ તે ન ખસ્યો. તેને દક્ષિણ, ઉત્તર અને પૂર્વ તરફ વાળીને ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો તો તે દોડવા માંડતો, પણ મક્કા તરફ તેને વાળવામાં આવતો તો તે તરત બેસી જતો અને કોઈ પણ યત્ને આગળ વધવા તૈયાર ન થતો. એવામાં જ પક્ષીઓના ટોળે-ટોળા પોતાની ચાંચો અને પંજાઓમાં કાંકરીઓ લઈને આવ્યા અને તેમણે આ સૈન્ય ઉપર તે કાંકરીઓની વર્ષા કરી નાખી. જેના પર પણ આ કાંકરીઓ પડતી, તેનું શરીર ગળવા લાગી જતું.

મુહમ્મદ બિન ઈસ્હાક અને ઈકરિમાનું કથન છે કે આ શીતળાનો રોગ હતો. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની નોંધ છે કે જેના પર કોઈ કાંકરી પડતી, તેને ખૂબ ખંજવાળ ઉપડતી અને ખંજવાળતાં જ ચામડી ફાટી જતી અને માંસ ખરવા માંડતું. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની બીજી નોંધ એ છે કે માંસ અને લોહી પાણીની જેમ વહેવા લાગતું અને હાડકાઓ નીકળી આવતા હતા. સ્વયં અબરહાના સાથે પણ આવું જ થયું. તેનું શરીર ટુકડે-ટુકડા થઈને ખરી રહ્યું હતું અને જ્યાંથી કોઈ ટુકડો ખરતો ત્યાંથી પરુ અને લોહી વહેવા લાગતું. ધાંધલ-ધમાલમાં આ લોકોએ યમન તરફ નાસવાનું શરૂ કર્યું. નુકૈલ બિન હબીબ ખસઅમીને, જેને આ લોકો માર્ગદર્શક બનાવીને ખસઅમ નગરમાંથી પકડી લાવ્યા હતા, શોધીને તેમણે પૂછ્યું કે પાછા જવાનો રસ્તો બતાવો, પણ તેણે સ્પષ્ટ ઈન્કાર કરી દીધો અને કહ્યું, “હવે ભાગવાની જગ્યા ક્યાં છે, જ્યારે કે અલ્લાહ પીછો કરી રહ્યો છે અને નકટો (અબરહા) પરાજિત છે, જીત્યો નથી.”

આ નાસ-ભાગમાં ઠેર-ઠેર આ લોકો પડી-પડીને મરતા રહ્યા. અતા બિન યસારનું કથન છે કે બધા તે વખતે જ માર્યા ન ગયા, પણ કેટલાક તો ત્યાં જ મરી ગયા અને કેટલાક નાસતી વખતે રસ્તામાં પડતા ગયા. અબરહા પણ ખસઅમ નગરમાં જઈને મર્યો, આ બનાવ મુઝદલિફા અને મિના વચ્ચે આવેલ મુહસ્સબ ઘાટી નજીક મુહસ્સિર મુકામે બન્યો હતો. આ એટલી મોટી ઘટના હતી કે જે આખા આરબ પ્રદેશમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ અને આના પર કેટલાય કવિઓએ કવિતાઓ લખી. આ કવિતાઓમાં એ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ છે કે સૌએ તેને અલ્લાહની શક્તિનો ચમત્કાર કહ્યો અને ક્યાંય આડકતરી રીતે પણ એમ નથી કહ્યું કે આમાં તે મૂર્તિઓની પણ કોઈ દખલ હતી, જે કાબામાં પૂજવામાં આવતી હતી. એટલું જ નહીં, બલ્કે હઝરત ઉમ્મે-હાની અને હઝરત ઝુબૈર બિન અવ્વામ (રદિ.) નું કથન છે કે અલ્લાહના પયગંબર (સલ્વ.) એ કહ્યું કે કુરૈશે દસ વર્ષ (અને કેટલીક નોંધો મુજબ સાત વર્ષ) સુધી એક અલ્લાહ

સિવાય કોઈની ઈબાદત ન કરી. જે વર્ષે આ ઘટના ઘટી, તે વર્ષને આરબવાસીઓ 'આમુલ્ ફીલ' (હાથીઓનું વર્ષ) કહે છે અને એ જ વર્ષે વ્હાલા પયગંબર (સલ્લ.)નો મુબારક જન્મ થયો. હદીસવેત્તાઓ અને ઈતિહાસકારો એ વાત પર લગભગ સંમત છે કે હાથીવાળાઓનો પ્રસંગ મુહર્રમના મહિનામાં બન્યો હતો અને નબી (સલ્લ.)નો જન્મ રબીઉલ અવ્વલ મહિનામાં થયો. મોટાભાગના લોકોનું કહેવું છે કે આપનો જન્મ હાથીવાળાઓના પ્રસંગના ૫૦ દિવસ પછી થયો.

વાણીનો ઉદ્દેશ્ય :

જે ઐતિહાસિક વિગતોનો ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તેને નજર સમક્ષ રાખીને સૂર: અલ-ફીલ પર વિચાર કરવામાં આવે, તો એ વાત સારી રીતે સમજમાં આવી જાય છે કે આ સૂર:માં આટલા ટૂંકા શબ્દોમાં માત્ર હાથીવાળાઓ પર અલ્લાહના પ્રકોપનો ઉલ્લેખ કરી દેવાને જ કેમ પર્યાપ્ત સમજવામાં આવ્યું છે. ઘટના કંઈ વધારે જૂની ન હતી. મક્કાનું એક-એક બાળક સુદ્ધાં તેને જાણતું હતું. આરબ પ્રદેશના લોકો સામાન્ય રીતે એનાથી વાકેફ હતા. તમામ આરબો એ વાતનો સ્વીકાર કરતા હતા કે અબરહાના આક્રમણ સામે કાબાની રક્ષા કોઈ દેવી-દેવતાએ નહીં, બલ્કે અલ્લાહે કરી હતી. અલ્લાહથી જ કુરૈશના સરદારોએ મદદ માટે દુઆઓ માગી હતી અને કેટલાક વર્ષો સુધી તો કુરૈશના લોકો આ ઘટનાથી એટલી હદે પ્રભાવિત રહ્યા હતા કે તેમણે અલ્લાહ સિવાય કોઈની બંદગી કરી ન હતી. એટલા માટે સૂર: ફીલમાં આ બધી વિગતોની જરૂર ન હતી, બલ્કે માત્ર આ બનાવને યાદ કરાવી દેવું પૂરતું હતું, જેથી વિશેષરૂપે કુરૈશના લોકો અને સામાન્ય રીતે આરબવાસીઓ હૃદયપૂર્વક એ વાતનો વિચાર કરે કે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) જે વસ્તુ તરફ બોલાવી રહ્યા છે તે છેવટે એ સિવાય બીજું છે શું કે બધા ઉપાસ્યોને છોડીને માત્ર એક અલ્લાહની ઈબાદત કરવામાં આવે. તે સાથે તેઓ એ પણ વિચાર કરી લે કે જો સત્યના આ આમંત્રણને દબાવવા માટે તેમણે જોર-જબરજસ્તીથી કામ લીધું, તો જે અલ્લાહે હાથીવાળાઓને ખેદાન-મેદાન કરી દીધા હતા, તેના જ પ્રકોપમાં તેઓ પણ સપડાઈ જશે.

آيَاتُهَا ٥

(١٠٥) سُورَةُ الْفِيلِ مَكِّيَّةٌ (١٩)

رُكُوعُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْمَ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ١ الْمَ يَجْعَلُ

كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ٢ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ٣

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ٤ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ٥

૧૦૫. સૂર: અલ-ફીલ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૫)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) તમે જોયું નહીં કે તમારા રબે હાથીવાળાઓ સાથે શું કર્યું ?
- (૨) શું તેણે તેમની યુક્તિ નિષ્ફળ ન બનાવી દીધી ?
- (૩) અને તેમના ઉપર પક્ષીઓના ટોળે-ટોળાં મોકલી દીધા,
- (૪) જે તેમના ઉપર પકવેલી માટીના પથ્થર ફેંકી રહ્યા હતા,
- (૫) પછી તેમની દશા એવી કરી દીધી જાણે પશુઓએ ખાધેલું ભૂસું !^(૧)(રુકૂઅ-૧)

૧. આ એ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ છે, જે રસુલુલ્લાહ સલ્વ.ના મુબારક જન્મથી ૫૦ દિવસ પહેલાં બન્યો હતો. યમનના હબશી રાજ્યના ઈસાઈ (ખ્રિસ્તી) બાદશાહ અબરહા ૬૦ હજારનું લશ્કર લઈને મક્કા પર એ આશયથી ચઢી આવ્યો કે ખાનએ-કાબાને ઘ્વસ્ત કરી નાખે. આ લશ્કરમાં ઘણા હાથીઓ પણ હતા. જ્યારે તે મુઝદલિકા અને મિનાની વચ્ચે પહોંચ્યો, તો એકાએક સમુદ્ર તરફથી પક્ષીઓના ટોળે-ટોળા પોતાની ચાંચો અને પંજરોમાં કાંકરીઓ લઈને આવ્યા અને તેમણે આ લશ્કર પર કાંકરીઓની વર્ષા કરી નાખી. જેના-જેના પર કોઈ કાંકરી પડતી તેનું માંસ ઓગળી-ઓગળીને ખરવાનું શરૂ થઈ જતું. આ રીતે આખું લશ્કર નષ્ટ પામ્યું. આરબ પ્રદેશમાં આ પ્રસંગ ખૂબ જ મશહૂર હતો અને આ સૂરના અવતરણ વખતે મક્કામાં હજારો લોકો એવા મોજૂદ હતા, જેમની આંખોની સામે આ બન્યો હતો. તમામ આરબવાસીઓ માનતા હતા કે હાથીવાળાઓનો આ વિનાશ માત્ર અલ્લાહ ત્આલાની શક્તિ અને સામર્થ્યથી થયો.

૧૦૬. કુરૈશ

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયતના શબ્દ 'કુરૈશ'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

કુર્આનના મોટાભાગના સમજૂતીકારો આ સૂર:ના મક્કી હોવા અંગે સંમત છે, અને આના મક્કી હોવાનો પુરાવો સ્વયં આ સૂર:ના શબ્દો 'રબ્બ હાઝલ ભૈતિ' (આ ઘરના રબ)માં જ છે. જો આ મદીનામાં અવતરિત થઈ હોત, તો ખાનએ-કા'બા માટે 'આ ઘર'ના શબ્દો કેવી રીતે યોગ્ય હોઈ શકતા હતા, બલ્કે આના વિષયનો સૂર: ફીલના વિષય સાથે એટલો ગાઢ સંબંધ છે કે સંભવત: આનું અવતરણ તેના પછી તરત જ થયું હશે.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ સૂર:ને સારી રીતે સમજવા માટે જરૂરી છે કે તે ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિને દષ્ટિ સમક્ષ રાખવામાં આવે, જેનાથી આના વિષય અને સૂર: ફીલના વિષયનો ગાઢ સંબંધ છે. કુરૈશનો કબીલો નબી (સલ્લ.)ના પરદાદા કુસઈ બિન કિલાબના સમય સુધી હિજ્જામાં વિખરાયેલો પડ્યો હતો. સૌથી પહેલા કુસઈએ તેમને મક્કામાં એકત્રિત કર્યા અને બૈતુલ્લાહ (અલ્લાહના ઘર-કાબા)ની સમગ્ર વ્યવસ્થા આ કબીલાના હાથમાં આવી ગઈ. આ જ કારણે કુસઈને 'મુજમ્મેઅ' (એકત્ર કરનાર)નો ઈલકાબ આપવામાં આવ્યો. કુસઈ પછી તેમના પુત્રો અબ્દે મનાફ અને અબ્દુદુદાર વચ્ચે મક્કા રાજ્યના હોદ્દાઓ વહેંચી દેવામાં આવ્યા. અબ્દે મનાફના ચાર પુત્રો હતા - હાશિમ, અબ્દે શમ્સ, મુત્તલિબ અને નૌફલ. આમાંથી હાશિમ, અબ્દુલ મુત્તલિબના પિતા અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના પરદાદાના મનમાં સૌપ્રથમ એ વિચાર આવ્યો કે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં ઝંપલાવવું જોઈએ, જે આરબ પ્રદેશના રસ્તેથી પૂર્વના દેશો અને સીરિયા તથા ઈજિપ્ત વચ્ચે થતો અને સાથે-સાથે આરબોની જરૂરતનો માલસામાન પણ ખરીદીને લાવવામાં આવે, જેથી રસ્તામાં આવતા કબીલાઓ તેમનાથી માલસામાન ખરીદે અને મક્કાના બજારમાં દેશના અંદરના વેપારીઓ પણ ખરીદી માટે આવવા લાગે. બીજા આરબ કાફલાઓની તુલનામાં કુરૈશને એ સુવિધા પ્રાપ્ત હતી કે માર્ગમાં આવતા બધા જ કબીલાઓ કુરૈશ બૈતુલ્લાહ (કાબા)ના સેવકો હોવાની હેસિયતથી તેમનો આદર કરતા હતા. તેમને એ વાતનું જરાય જોખમ ન

હતું કે રસ્તામાં ક્યાંક તેમના કાફલાઓને લૂંટી લેવામાં આવશે. માર્ગમાં આવતા કબીલાઓ તેમના પાસેથી તે ભારે કર પણ વસૂલ કરી શકતા ન હતા, જે બીજા કાફલાઓ પાસેથી લેવામાં આવતો હતા. હાશિમે આ જ તમામ પાસાઓ પર વિચાર કરીને જ વેપારની યોજના ઘડી અને પોતાની આ યોજનામાં પોતાના બાકી ત્રણેય ભાઈઓને સાથે લીધા. સીરિયાના ગસ્સાની બાદશાહ પાસેથી હાશિમે, હબ્શાના બાદશાહ પાસેથી અબ્દે શમ્સે, યમનના ઉમરાવો પાસેથી મુત્તલિબે તથા ઈરાન અને ઈરાકના શાસકો પાસેથી નૌફલે વેપારની છૂટછાટો મેળવી. આ રીતે આ લોકોનો વેપાર ખૂબ ઝડપથી વિકસતો ગયો અને આ જ કારણે આ ચારે ભાઈઓ ‘મુત્તજરીન’ (વેપારીઓ)ના નામથી પ્રખ્યાત થઈ ગયા અને જે સંપર્કો તેમણે આસપાસના કબીલાઓ અને રાજ્યોથી સ્થાપ્યા હતા, તેના આધારે તેમને ‘અસ્હાબુલ ઈલાફ’ પણ કહેવામાં આવતા હતા, જેનો શબ્દાર્થ ‘પ્રેમ પેદા કરનારા’ થાય છે. આ વેપારના કારણે કુરૈશના લોકોને સીરિયા, ઈજિપ્ત, ઈરાક, ઈરાન, યમન અને હબ્શાના દેશો સાથે સંબંધો કેળવવાની એ તકો મળી અને વિવિધ દેશોની સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ સાથે સીધા સંપર્કમાં આવવાને કારણે તેમનું વિચારવા-સમજવાનું માપદંડ એટલું ઊંચું થઈ ગયું કે આરબોનો કોઈ બીજો કબીલો તેમની ટક્કરમાં આવે તેવો ન રહ્યો. ધન-સંપત્તિની દૃષ્ટિએ પણ તેઓ આરબ પ્રદેશમાં બધાથી ચઢિયાતા થઈ ગયા અને મક્કા આરબ દ્વીપકલ્પનું સૌથી અગત્યનું વેપાર-કેન્દ્ર બની ગયું. આ આંતરરાષ્ટ્રીય સંપર્કોનો એક મોટો લાભ એ પણ થયો કે ઈરાકમાંથી આ લોકો એ લિપિ લઈને આવ્યા, જે પાછળથી કુર્આન-મજહદ લખવા માટે ઉપયોગમાં આવી. આરબોના કોઈ બીજા કબીલામાં આટલા ભણેલા-ગણેલા માણસો ન હતા, જેટલા કુરૈશમાં હતા. આ જ કારણોસર નબી (સલ્લ.)એ કહ્યું હતું કે, “કુરૈશ લોકોના નેતા છે.”

(મુસ્નદે અહમદ, અબ્ર બિન આસની રિવાયતો).

કુરૈશ આવી રીતે ઝડપથી પ્રગતિ કરી રહ્યા હતા કે એવામાં મક્કા પર અબરહાના આક્રમણનો બનાવ બન્યો. જો તે વખતે અબરહા આ પવિત્ર શહેરને જીતવા અને કાબાને ધ્વસ્ત કરવામાં સફળ થઈ ગયો હોત, તો આરબ પ્રદેશમાં માત્ર કુરૈશની જ નહીં, બલકે સ્વયં કાબાની ધાક પણ સમાપ્ત થઈ જતી, પરંતુ જ્યારે અલ્લાહે પોતાની શક્તિનો એવો ચમત્કાર બતાવ્યો કે પક્ષીઓના લશ્કરે કાંકરીઓ મારી-મારીને અબરહાના દૌ હજારના સૈન્યને વિનષ્ટ કરી દીધું, તો કાબાના ‘બૈતુલ્લાહ’ (અલ્લાહનું ઘર) હોવા અંગેનો તમામ આરબોનો વિશ્વાસ પહેલાંથી અનેકગણો વધારે મજબૂત બની ગયો અને તેના સાથે કુરૈશની ધાક પણ દેશભરમાં પહેલાં કરતાં વધુ સ્થાપિત થઈ ગઈ.

વાણીનો ઉદ્દેશ્ય :

નબી (સલ્લ.)ના સમયમાં આ બનાવોથી સૌ વાકેફ હતા, એટલા માટે તેના ઉલ્લેખની જરૂર ન હતી. આ જ કારણ છે કે આ સૂર:ના ચાર નાના-નાના વાક્યોમાં કુરૈશને ફક્ત એટલી વાત કહેવાનું જ પર્યાપ્ત સમજવામાં આવ્યું કે જ્યારે તમે પોતે આ ઘર (કાબા)ને મૂર્તિઓનું નહીં, બલકે અલ્લાહનું ઘર માનો છો અને જ્યારે તમે સારી રીતે જાણો છો કે તે અલ્લાહ જ છે, જેણે તમને આ ઘરના કારણે આ શાંતિ આપી, તમારા વેપારને આટલો વિકસાવ્યો અને તમને ઉપવાસ અને ભૂખમરાથી બચાવીને આ ખુશહાલી આપી, તો તમારે તેની જ બંદગી કરવી જોઈએ.

૧૦૭. અલ-માગિન

પરિચય

નામ :

અંતિમ આયતના અંતિમ શબ્દ 'અલ-માગિન' (સામાન્ય જરૂરિયાતની વસ્તુઓ)ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

ઇબ્ને મરદૂયાએ ઇબ્ને અબ્બાસ અને ઇબ્ને જુબૈર (રદિ.)ના કથનનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે આ સૂર: મક્કી છે અને આ જ કથન અતા અને જાબિરનું પણ છે. પણ અબૂ હૈયાને 'અલ બહરૂલ મુહીત'માં ઇબ્ને અબ્બાસ, કતાદા અને ઝહ્હાકનું એ કથન નોંધ્યું છે કે આ સૂર: મદીનામાં અવતરિત થઈ છે. અમારા મતે સ્વયં આ સૂર:માં જ એક આંતરિક પુરાવો મોજૂદ છે, જે આ સૂર:ના મદની હોવાની દલીલ બને છે અને તે એ છે કે આમાં એ નમાઝ પઢનારાઓને તબાહીની ચેતવણી આપવામાં આવી છે, જેઓ પોતાની નમાઝમાં ગફલત કરે છે અને દેખાવ માટે નમાઝ પઢે છે. આ પ્રકારના મુનાફિકો (દંભીઓ) મદીનામાં જ જોવા મળતા હતા, મક્કામાં નહીં.

વિષય અને ચર્ચા :

આનો વિષય એ બતાવે છે કે આખિરત પર ઈમાન ન લાવવું મનુષ્યમાં કેવા પ્રકારનું ચરિત્ર પેદા કરે છે. આયત-૨ અને ૩ માં એ કાફિરોની હાલત વર્ણવવામાં આવી છે, જેઓ આખિરતને ખુલ્લેઆમ ખોટી ઠેરવે છે, અને અંતિમ ચાર આયતોમાં એ મુનાફિકોની હાલત વર્ણવવામાં આવી છે, જેઓ જોવામાં તો મુસલમાન છે, પણ મનમાં આખિરત અને તેના બદલા અને સજા તથા તેના પુણ્ય અને પ્રકોપ વિષે કોઈ કલ્પના જ નથી રાખતા. એક સાથે બંને પ્રકારના જૂથોની વર્તણૂક બતાવવાનો હેતુ એ હકીકત લોકોના મનમાં ઉતારવાનો છે કે મનુષ્યની અંદર એક મજબૂત અને સુદૃઢ પવિત્ર ચરિત્ર આખિરતની માન્યતા વિના પેદા થઈ શકતું નથી.

૧૦૮. અલ-કૌસર

પરિચય

નામ :

‘ઇન્ના અમ્લૈના કલ્ કૌસર’ (અમે તમને કૌસર પ્રદાન કરી દીધું)ના શબ્દ ‘અલ-કૌસર’ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

ઇબ્ને મરદૂયાએ હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.), હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન જુબૈર (રદિ.) અને હઝરત આઈશા સિદ્દીકા (રદિ.)ના હવાલાથી નોંધ્યું છે કે આ સૂર: મક્કી છે અને સામાન્ય રીતે બધા વિવેચકોનું કથન પણ આવું જ છે. પરંતુ હઝરત હસન બસરી, ઇકરિમા, મુજાહિદ અને કતાદા (રહ.) આને મદની કહે છે. ઇમામ સુયૂતી (રહ.)એ ‘ઇત્કાન’માં આ જ કથનને સાચું ઠેરવ્યું છે અને ઇમામ નવવીએ શરૂહ મુસ્લિમમાં આને જ પ્રાથમિકતા આપી છે. આનું કારણ એ નોંધ છે, જે ઇમામ અહમદ, મુસ્લિમ અને બયહકી વગેરે હદીસવેત્તાઓએ હઝરત અનસ બિન માલિક (રદિ.)થી નોંધી છે. પરંતુ આ કોઈ મજબૂત દલીલ નથી. સાચું એ છે કે હઝરત અનસ (રદિ.)ની આ રિવાયત જો શંકા ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ ન હોય, તો સૂર: કૌસરની સમગ્ર યર્ચા પોતે એ વાતની સાક્ષી આપે છે કે આ આયત મક્કા-મુઅઝ્ઝમામાં અવતરિત થઈ છે અને એ સમયે અવતરી, જ્યારે હુઝૂર (સલ્લ.) ખૂબ જ હતાશાજનક સંજોગોનો સામનો કરી રહ્યા હતા.

ઐતિહાસિક પશ્ચાદ્ભૂમિ :

આ અગાઉ સૂર: ઝુહા અને સૂર: અલમ નશૂરહમાં તમે જોઈ ગયા છો કે નુબૂવ્વતના આરંભિક કાળમાં જ્યારે અલ્લાહના નબી (સલ્લ.) ભારે મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા, દૂર સુધી ક્યાંય સફળતાના કોઈ ચિહ્નો દેખાતા ન હતા, તે વખતે આપને સાંત્વના આપવા અને આપની હિંમત વધારવા અલ્લાહે અનેક આયતો અવતરિત કરી. આવા જ સંજોગો હતા, જેમાં સૂર: કૌસર અવતરિત કરીને અલ્લાહ ત્આલાએ નબી (સલ્લ.)ને સાંત્વના પણ આપી અને આપના વિરોધીઓના વિનાશની આગાહી પણ કરી. કુરૈશના કાફિરો કહેતા હતા કે મુહમ્મદ (સલ્લ.) આખી જાતિથી કપાઈ ગયા છે અને તેમની હાલત એક એકલા અને નિરાધાર માણસ જેવી થઈ ગઈ છે. ઇકરિમા (રદિ.)ની નોંધ છે કે જ્યારે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ને નબી બનાવવામાં આવ્યા અને આપ (સલ્લ.)એ કુરૈશને ઇસ્લામ તરફ બોલાવવાનું

શરૂ કર્યું, તો કુરૈશ કહેવા લાગ્યા કે ‘બતિ-ર મુહમ્મદુન્ મિત્રા’ (ઇબને જરીર), અર્થાત્ મુહમ્મદ પોતાની જાતિથી કપાઈને એવા થઈ ગયા છે, જાણે કોઈ વૃક્ષ પોતાના મૂળથી કપાઈ ગયું હોય અને સંભાવના એવી હોય કે થોડા સમય પછી તે સૂકાઈને ધૂળમાં ભળી જશે. મુહમ્મદ બિન ઇસ્હાક કહે છે કે મક્કાના સરદાર આસ બિન વાઈલ સહમીના સામે જ્યારે અલ્લાહના નબી (સલ્લ.)ની વાત કરવામાં આવતી, તો તે કહેતો, “અરે ! છોડો એમને, એ તો એક ‘અબ્તર’ (મૂળથી કપાયેલો) માણસ છે, તેમને કોઈ નર સંતાન નથી, મરી જશે તો કોઈ તેમનું નામ લેનાર પણ નહીં હોય.” શિમર બિન અતીયાનું કથન છે કે ઉકબા બિન અબી મુઈત પણ આવી જ વાતો નબી (સલ્લ.) વિશે કહ્યા કરતો હતો. (ઇબને જરીર) અતા કહે છે કે જ્યારે નબી (સલ્લ.)ના બીજા પુત્રનું અવસાન થયું તો નબી (સલ્લ.)નો સગો કાકો અબૂ લહબ, જેનું મકાન નબી સલ્લ.ના ઘરના તદ્દન જોડાજોડ હતું, દોડીને મુશ્શરિકો પાસે ગયો અને તેમને આ ‘ખુશખબર’ આપ્યા કે, “આજે રાત્રે મુહમ્મદ (સલ્લ.) નિ:સંતાન થઈ ગયા અથવા તેમનું મૂળ કપાઈ ગયું.” આ જ હાલત આસ બિન વાઈલ અને અબૂ જહલ વગેરે કોમના બીજા સરદારોની પણ હતી. આ હતા એ અત્યંત હતોત્સાહ કરી નાખતા સંજોગો, જેમાં સૂર: કૌસર નબી (સલ્લ.) પર અવતરિત કરવામાં આવી અને અલ્લાહ ત્આલાએ આપને આ અત્યંત ટૂંકી સૂર:ના એક વાક્યમાં એ ખુશખબર આપી, જેનાથી મોટી ખુશખબર દુનિયાના કોઈ માણસને પણ ક્યારેય આપવામાં આવી નથી, અને સાથે-સાથે એ નિર્ણય પણ સંભળાવી દીધો કે આપનો વિરોધ કરનારાઓના જ મૂળિયા કપાઈ જશે.

ذِكْرُهَا ١	(١٠٦) سُورَةُ الْقُرَيْشِ مَكِّيَّةٌ (٢٩)	آيَاتُهَا ٣
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ		
لِإِيْلَافِ قُرَيْشٍ ١ ، الْفَهْمُ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّبِيفِ ٢		
فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ٣ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ		
جُوعٍ ٤ وَأَمَّنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ ٥		
ذِكْرُهَا ١	(١٠٤) سُورَةُ الْمَاعُونِ مَكِّيَّةٌ (١٤)	آيَاتُهَا ٤
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ		
أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ ١ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ		
الْبَيْتِيمَ ٢ وَلَا يُحِضُّ عَلَى طَعَامِ الْيَسْكِينِ ٣ فَوَيْلٌ		
لِلْمُصَلِّينَ ٤ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ٥		
الَّذِينَ هُمْ يَرَاءُونَ ٦ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ٧		
ذِكْرُهَا ١	(١٠٨) سُورَةُ الْكُوْثَرِ مَكِّيَّةٌ (١٥)	آيَاتُهَا ٢
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ		
إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ ١ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ٢		
إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ٣		

١٠٦-

١٠٧-

١٠٨- منزل ٧

૧૦૬. સૂર: કુરૈશ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૪)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) કેમ કે કુરૈશ ટેવાઈ ગયા,
- (૨) (અર્થાત્) શિયાળા અને ઉનાળાની મુસાફરીથી ટેવાઈ ગયા,^(૧)
- (૩) તેથી તેમને જોઈએ કે આ ઘરના^(૨) રબની બંદગી કરે,
- (૪) જેણે તેમને ભૂખથી બચાવીને ભોજન આપ્યું અને ભયથી બચાવી શાંતિ પ્રદાન કરી.^(૩)(રુકૂઅ-૧)

૧૦૭. સૂર: અલ-માઊન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૭)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) તમે જોયો એ માણસને, જે પરલોક (આખિરત)ના ઈનામ અને સજાને ખોટા ઠેરવે છે ?
- (૨) એ જ તો છે, જે અનાથને ધક્કા મારે છે,
- (૩) અને ગરીબને ભોજન આપવા માટે પ્રેરિત કરતો નથી.^(૧)
- (૪) પછી વિનાશ છે એ નમાઝ પઢનારાઓ માટે,
- (૫) જેઓ પોતાની નમાઝથી બેદરકારી દાખવે છે,^(૨)
- (૬) જેઓ દેખાડો કરે છે
- (૭) અને સામાન્ય જરૂરિયાતની વસ્તુઓ (લોકોને) આપવાથી બચે છે.^(૩)(રુકૂઅ-૧)

સૂર: કુરૈશની નોંધો :

૧. 'ઉનાળા (ગરમી) અને શિયાળા (ઠંડી)ની મુસાફરીઓ'થી તાત્પર્ય વેપારી પ્રવાસો છે. ગરમીમાં કુરૈશના લોકો સીરિયા અને ફિલસ્તીન તરફ અને ઠંડીમાં આરબ પ્રદેશના દક્ષિણ તરફ વેપાર માટે જતા હતા. આ જ પ્રવાસોના કારણે તેઓ ધનવાન બની ગયા હતા.
૨. 'આ ઘર'થી અભિપ્રેત ખાનએ-કાબા છે.
૩. મક્કા, કેમ કે હરમ (પ્રતિષ્ઠિત ભુમિ) હતું, તેથી કુરૈશને એ જોખમ ન હતું કે તેમના શહેર પર આરબોનો કોઈ કબીલો હુમલો કરી દેશે અને કુરૈશ, કેમ કે ખાનએ-કાબાના મુજાવિર (પ્રબંધક) હતા, તેથી તેમના વેપારી કાફલાઓ કોઈપણ ભય વગર આરબ પ્રદેશના તમામ વિસ્તારોથી પસાર થતા હતા અને કોઈ તેને અવરોધતું ન હતું.

સૂર: માઊનની નોંધો :

૧. અર્થાત્, ન પોતાના મનને આ કામ માટે તૈયાર કરે છે, ન પોતાના ઘરવાળાઓને કહે છે કે ગરીબને ભોજન આપવાનું રાખે, અને ન લોકોને ગરીબોની મદદ પર પ્રેરિત કરે છે.
૨. આનાથી તાત્પર્ય નમાઝમાં ભુલી જવું નથી, બલકે નમાઝ પ્રત્યે બેપરવા બની જવું છે.

૧૦૮. સૂર: અલ-કૌસર

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૩)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) (હે નબી સલ્લ.!) અમે તમને કૌસર પ્રદાન કરી દીધું.^(૧)
- (૨) તો તમે પોતાના રબ માટે જ નમાઝ પઢો અને કુરબાની કરો.
- (૩) તમારો શત્રુ જ મૂળ કપાયેલો છે.^(૨)(રુકૂઅ-૧)

૧. 'કૌસર'થી અભિપ્રેત છે દુનિયા અને આખિરત (પરલોક)ની અપાર ભલાઈઓ, જેમાં હથ્ર (કયામતના દિવસે એકઠ થવા)ના દિવસની 'હૌજે કૌસર' અને જન્મતની 'કૌસર' નહેર પણ સામેલ છે.
૨. કાફિરો હુઝૂર સલ્લ.ને 'અબતર' એ અર્થમાં કહેતા હતા કે આપ પોતાની કોમથી પણ કપાઈ ગયા હતા અને આપના સંતાનોમાં છોકરાઓ જીવંત રહ્યા ન હતા. તેથી તેઓ સમજતા હતા કે આપ નામ-નિશાન વગર બની જશે. આના પર ફરમાવવામાં આવ્યું કે નામ-નિશાન વગરના આપ સલ્લ. નહીં, બલકે આપના દુશ્મનો હશે.

૧૦૯. અલ-કાફિરૂન

પરિચય

નામ :

પહેલી જ આયત 'કુલ યા ઐયુહલ કાફિરૂન' (કહી દો કે હે કાફિરો)ના શબ્દ 'અલ કાફિરૂન'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસઉદ (રદિ.) વગેરે કહે છે કે આ સૂર: મક્કી છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર (રદિ.) કહે છે કે આ મદની છે. પરંતુ સામાન્ય રીતે બધા વિવેચકોના મતે આ મક્કી સૂર: છે અને આનો વિષય સ્વયં તેના મક્કી હોવાને પુરવાર કરે છે.

મક્કા-મુઅઝ્જમામાં એક એવો સમય વીત્યો છે, જ્યારે નબી (સલ્લ.)ના ઈસ્લામી આહવાન વિરુદ્ધ કુરૈશના મુશ્કરિક (અનેકેશ્વરવાદી) સમાજમાં વિરોધનો વંટોળ તો ઊઠી ચૂક્યો હતો, પરંતુ હજુ કુરૈશના સરદારો એ વાતથી સદંતર નિરાશ થયા ન હતા કે તેઓ નબી (સલ્લ.)ને કોઈને કોઈ રીતે સમાધાન માટે તૈયાર કરી શકાશે. આથી તેઓ ક્યારેક-ક્યારેક આપ (સલ્લ.) પાસે સમાધાનના વિવિધ પ્રસ્તાવો લઈને આવતા રહેતા હતા, જેથી આપ તેમાંથી કોઈને સ્વીકારી લે અને એ ઝઘડો સમાપ્ત થઈ જાય, જે આપના અને તેમના વચ્ચે ઊભો થઈ ગયો હતો. આ સંબંધમાં ઘણા કથનો હદીસોમાં નોંધવામાં આવ્યા છે.

કોઈક રિવાયતમાં કુરૈશના એ પ્રસ્તાવનો ઉલ્લેખ છે કે, "અમે આપને એટલું ધન આપી દઈએ છીએ કે આપ મક્કાના સૌથી વધુ ધનવાન બની જાઓ. આપ જે સ્ત્રીને પસંદ કરો તેનાથી આપના લગ્ન કરાવી દઈએ છીએ. અમે તમારા પાછળ ચાલવા તૈયાર છીએ, તમે માત્ર અમારી એ વાત સ્વીકારી લો કે અમારા ઉપાસ્યોની બૂરાઈ કરતા અટકી જાઓ." કોઈકમાં તેમના આ પ્રસ્તાવનો ઉલ્લેખ છે કે એક વર્ષ તમે અમારા ઉપાસ્યો — લાત અને ઉઝ્ઝા — ની બંદગી કરો અને એક વર્ષ અમે તમારા ઉપાસ્યની પૂજા કરીશું. આના પર આ સૂર:નું અવતરણ થયું.

વિષય અને ચર્ચા :

આ પશ્ચાદ્ભૂમિને નજર સમક્ષ રાખીને જોવામાં આવે તો આ સૂર: ધાર્મિક સહિષ્ણુતાની શિખામણ આપવા માટે અવતરિત થઈ ન હતી. અર્થાત્ એટલા માટે નહોતી અવતરી કે પ્રચલિત તમામ ધર્મોને એ વાતનું પ્રમાણપત્ર આપી દેવામાં

આવે કે તેઓ પોત-પોતાની જગ્યાએ સત્ય છે, જેમ કે આજકાલ કેટલાક લોકો સમજી રહ્યા છે, પરંતુ આ સૂર: એટલા માટે અવતરી હતી કે કાફિરોના ધર્મ અને તેમના પૂજા-પાઠ અને તેમના ઉપાસ્યોથી સંપૂર્ણ વિમુક્તિ, વિમુખતા અને અસંબંધની જાહેરાત કરી દેવામાં આવે અને તેમને બતાવી દેવામાં આવે કે કુફ અને દીને-ઈસ્લામ એકબીજાથી તદ્દન અલગ દીન (ધર્મ) છે. તેમના પરસ્પર મળી જવાનો મૂળથી જ કોઈ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી. આ વાત જો કે શરૂઆતમાં કુરૈશના કાફિરોને સંબોધીને સમાધાન માટેના પ્રસ્તાવોના જવાબમાં કહેવામાં આવી હતી, પરંતુ આ તેમના સુધી જ સીમિત નથી, બલકે આને કુર્આનમાં અંકિત કરીને તમામ મુસલમાનોને ક્યામત સુધી એ શિક્ષા આપી દેવામાં આવી છે કે કુફ જ્યાં જે સ્વરૂપમાં પણ છે, તેમને વાણી અને વર્તન દ્વારા તેની સાથે કોઈ નિસ્બત ન હોવાની જાહેરાત કરવી જોઈએ.

અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની નજરમાં આ સૂર:નું શું મહત્વ હતું, તેનું અનુમાન નીચેની કેટલીક હદીસોથી કરી શકાય છે :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર (રદિ.)નું કથન છે કે મેં ઘણી વખત નબી (સલ્લ.)ને ફજની નમાઝ પહેલાં અને મગરિબની નમાઝ પછીની બે રકઅતોમાં 'સૂર: કાફિરૂન' અને 'સૂર: ઈબ્લાસ' પઢતા જોયા છે. હઝરત ખબ્બાબ (રદિ.) કહે છે કે નબી (સલ્લ.)એ મને કહ્યું કે જ્યારે તમે સૂવા માટે તમારી પથારીમાં જાઓ, તો 'સૂર: કાફિરૂન' પઢવાનું રાખો, અને નબી (સલ્લ.)ની પણ એ રીત હતી કે જ્યારે આપ સૂવા માટે આડા પડતા, તો આ સૂર: પઢી લેતા હતા. (હદીસ : બઝઝાર, તબરાની, ઈબ્ને મરદૂયા)

૧૧૦. અન્-નસ્ર

પરિચય

નામ :

પહેલી આયત 'ઇઝા જા-અ નસ્રુલ્લાહ' (જ્યારે અલ્લાહની મદદ આવી જાય)ના શબ્દ 'નસ્ર'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે આ કુર્આન-મજીદની અંતિમ સૂર: છે, એટલે કે આ પછી કેટલીક આયતો તો અવતરિત થઈ, પણ કોઈ આખી સૂર: નબી (સલ્લ.) પર અવતરિત થઈ નથી. (હદીસ : મુસ્લિમ, નસઈ, તબરાની, ઈબ્ને અબી શૈબા, ઈબ્ને મરદૂયા). હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર (રદિ.)ની રિવાયત છે કે આ સૂર: હજજતુલ-વિદાઅ (નબી સલ્લ.ના અંતિમ હજજ) પ્રસંગે ઐયામે-તશરીક (કુરબાનીના ત્રણ દિવસ)ના મધ્યમાં મિના નામના સ્થળે અવતરિત થઈ અને તેના પછી નબી (સલ્લ.)એ પોતાની ઊંટણી પર સવાર થઈને પોતાનું પ્રખ્યાત સંભાષણ આપ્યું. (હદીસ : તિર્મિઝી, બઝઝાર, બયકહી) આ પ્રવચનમાં લોકોને એ યાદ દેવાડાવ્યા પછી કે આ અય્યામે-તશરીકના વચ્ચેનો દિવસ છે અને આ મશઅરે-હરામ (વિશિષ્ટ સ્થળ) છે, નબી (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, “હું નથી જાણતો, કદાચ આ પછી હું તમને ન મળી શકું. સાવધાન રહો, તમારું લોહી, તમારી ઈજાત એક-બીજા પર એવી જ રીતે હરામ (પ્રતિષ્ઠિત) છે, જેવી રીતે આ દિવસ અને આ જગ્યા હરામ છે, ત્યાં સુધી કે તમે પોતાના રબ સમક્ષ હાજર થાઓ અને તે તમને તમારા કર્મો વિશે પૂછપરછ કરે. સાંભળો ! આ વાત તમારામાંથી નજીકવાળો દૂરવાળા સુધી પહોંચાડી દે. સાંભળો ! શું મેં તમને પહોંચાડી દીધું ?” આના પછી જ્યારે અમે લોકો મદીના પાછા આવ્યા તો કંઈ વધારે દિવસો વીત્યા ન હતા કે હુઝૂર (સલ્લ.)નું દેહાવસાન થઈ ગયું. આ બંને નોંધોને મેળવીને જોવામાં આવે તો જણાય છે કે સૂર: નસ્રના અવતરણ અને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના દેહાવસાન વચ્ચે ત્રણ માસ અને કેટલાક દિવસોનો ગાળો હતો, કારણ કે ઈતિહાસ અનુસાર હજજતુલ-વિદાઅ અને નબી (સલ્લ.)ના દેહાવસાન વચ્ચે આટલો જ સમય પસાર થયો હતો. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે જ્યારે આ સૂર: અવતરિત થઈ, તો નબી (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું કે મને મારા મૃત્યુના સમાચાર આપી દેવામાં આવ્યા છે અને મારો સમય પૂરો થઈ ગયો છે. (હદીસ : મુસ્નદ અહમદ, ઈબ્ને જરીર, ઈબ્નુલ મુઝિર, ઈબ્ને મરદૂયા). બીજી રિવાયતો, જે હઝરત અબ્દુલ્લાહ

બિન અબ્બાસ (રદિ.)થી નોંધવામાં આવી છે તેમાં વર્ણવવામાં આવ્યું છે કે આ સૂર:ના અવતરણથી નબી (સલ્લ.)એ એમ સમજી લીધું હતું કે આપને દુનિયાથી વિદાય થવાના સમાચાર આપી દેવામાં આવ્યા છે. (હદીસ : મુસ્નદ અહમદ, ઈબ્ને જરીર, તબરાની, નસઈ).

વિષય અને ચર્ચા :

જેમ કે ઉપરની રિવાયતોથી જણાય છે, આ સૂર:માં અલ્લાહે પોતાના નબી (સલ્લ.)ને એ બતાવ્યું હતું કે જ્યારે આરબ પ્રદેશમાં ઈસ્લામનો વિજય પૂરો થઈ જાય અને લોકો અલ્લાહના દીનમાં ટોળે-ટોળા પ્રવેશવા માંડે તો એનો અર્થ એ છે કે એ કામ પૂરું થઈ ગયું, જેના માટે આપને દુનિયામાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. આના પછી આપને આદેશ આપવામાં આવ્યો કે આપ અલ્લાહની ‘હમ્દ’ (સ્તુતિ) અને ‘તસ્બીહ’ (મહિમાગાન)માં લાગી જાઓ કે તેની કૃપાથી આપ આટલું મોટું કામ પૂરું કરવામાં સફળ થયા અને તેનાથી દુઆ કરો કે આ કામને પૂરું કરવામાં જે ભૂલ-ચૂક કે કમી પણ આપથી થઈ હોય, તેને તે ક્ષમા કરી દે. હઝરત આઈશા (રદિ.) ફરમાવે છે કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) પોતાના દેહાંતથી પહેલા ‘સુબ્હા-ન-કલ્લહુમ્મ વ બિહમ્દિ-ક અસ્તગફિરુ-ક વ અતૂબુ ઈલઈ-ક’ અર્થાત્ તારી પ્રશંસા થાય, હે અલ્લાહ ! હું તારાથી ક્ષમાયાચના કરું છું અને તારા તરફ રજૂ થાઉં છું. કેટલીક નોંધોમાં આ શબ્દો છે — “સુબ્હાનલ્લાહિ વ બિહમ્દિહિ અસ્તગફિરુલ્લાહિ વ અતૂબુ ઈલયહિ” પુષ્કળ પ્રમાણમાં પઢ્યા કરતા હતા. મેં વિનંતીપૂર્વક કહ્યું, “હે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) ! આ કેવા શબ્દો છે, જે આપે હવે પઢવાના શરૂ કરી દીધા છે?” ફરમાવ્યું, “મારા માટે એક નિશાની નક્કી કરી દેવામાં આવી છે કે જ્યારે હું તેને જોઉં ત્યારે આ શબ્દો બોલ્યા કરું અને તે છે ‘ઈઝા જા-અ નસૂરુલ્લાહિ વલ ફત્હ’ (જ્યારે અલ્લાહની મદદ આવી જાય અને વિજય પ્રાપ્ત થઈ જાય)” (હદીસ : મુસ્નદ અહમદ, મુસ્લિમ, ઈબ્ને જરીર). આ ઉપરાંત કેટલીક બીજી દુઆઓના શબ્દો પણ હદીસોમાં ઉલ્લેખિત છે, જે નબી સલ્લ. પોતાના જીવનના અંતિમ દિવસોમાં ખૂબ વધારે પઢ્યા કરતા હતા. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)નું કથન છે કે આ આખી સૂર:ના અવતરણ પછી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) આખિરત માટે પરિશ્રમ કરવામાં એટલા લાગી ગયા હતા કે આ પહેલા કદી લાગ્યા ન હતા. (હદીસ : નસઈ, તબરાની, ઈબ્ને અબી હાતિમ, ઈબ્ને મરદૂયા).

૧૧૧. અલ-લહબ

પરિચય

નામ :

પહેલી આયતના શબ્દ 'લહબ'ને આ સૂર:નું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ:

આના મક્કી હોવા અંગે તો વિવેચકો વચ્ચે કોઈ મતભેદ નથી, પરંતુ ચોક્કસપણે એ નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે કે મક્કા-કાળમાં ક્યા સમયે આ અવતરિત થઈ હતી. અલબત્ત, અબૂ લહબનું જે આચરણ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) અને આપના સત્ય-સંદેશ વિરુદ્ધ હતું, તેને જોઈને અનુમાન કરી શકાય છે કે આ સૂર:નું અવતરણ તે વખતે થયું હશે, જ્યારે તે નબી (સલ્લ.)ની શત્રુતામાં હદ વટાવી ગયો હતો અને તેનું વલણ ઈસ્લામના માર્ગમાં એક મોટી અડચણ બની રહ્યું હતું.

પશ્ચાદભૂમિ :

કુર્આન-મજીદમાં આ એક-માત્ર એવી જગ્યા છે, જ્યાં ઈસ્લામના શત્રુઓ પૈકી કોઈ માણસનું નામ લઈને તેની નિંદા કરવામાં આવી હોય, જ્યારે કે મક્કામાં પણ અને હિજરત પછી મદીનામાં પણ ઘણા એવા લોકો હતા, જેઓ ઈસ્લામ અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની દુશ્મનીમાં અબૂ લહબથી કોઈપણ રીતે ઉતરતા ન હતા. તેનું કારણ અબૂ લહબનું એ દુરાચરણ છે, જે તેણે નબી સલ્લ.ના વિરુદ્ધ અપનાવી રાખ્યું હતું. આરબ સમાજના નૈતિક મૂલ્યોમાં 'સિલારહ્મી' (અર્થાત્ સગા-સંબંધીઓ સાથે સદ્વર્તન)નું ખૂબ જ મહત્ત્વ હતું અને શિશ્તાઓને તોડવાના કૃત્યને ખૂબ મોટું પાપ સમજવામાં આવતું હતું. આરબ પ્રદેશની આ જ પરંપરાઓનો એ પ્રભાવ હતો કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) જ્યારે ઈસ્લામનું આહવાન લઈને ઊઠ્યા, તો કુરૈશના બીજા કુટુંબો અને તેમના સરદારોએ તો નબી (સલ્લ.)નો સખત વિરોધ કર્યો, પરંતુ બની હાશિમ અને બની મુત્તલિબે (હાશિમના ભાઈ મુત્તલિબના સંતાનોએ) ન એ કે આપનો વિરોધ ન કર્યો, બલ્કે તેઓ જાહેરમાં આપનું સમર્થન કરતા રહ્યા, જ્યારે કે આમાંથી મોટાભાગના લોકો આપની નુબૂવ્વત પર ઈમાન લાવ્યા ન હતા. કુરૈશના બીજા કુટુંબો પોતે પણ હુઝૂર (સલ્લ.)ના આ લોહીની સગાઈવાળા સંબંધીઓની મદદને આરબોની નૈતિક પરંપરાઓને તદ્દન અનુરૂપ જ સમજતા હતા. આ નૈતિક નિયમને, જેને અજ્ઞાનતા-કાળમાં આરબો માન-સન્માનને યોગ્ય સમજતા હતા, માત્ર એક માણસે ઈસ્લામની શત્રુતામાં તોડી નાખ્યો, અને તે હતો અબ્દુલ

મુત્તલિબનો પુત્ર અબૂ લહબ. તે નબી (સલ્વ.)નો કાકો હતો. ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી કેટલાય પ્રમાણો સહિત એ રિવાયત હદીસના વિદ્વાનોએ નોંધી છે કે જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્વ.)ને જાહેર આમંત્રણ આપવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો અને કુર્આન-મજીદમાં એ નિર્દેશ આવ્યો કે આપ પોતાના નિકટતમ સગાઓને સૌથી પહેલાં અલ્લાહના પ્રકોપથી ડરાવો, તો આપ (સલ્વ.)એ પરોઢિયે સફાની ટેકરી ઉપર ચઢીને પોકાર કર્યો, “યા સબ્બાહાહ ! યા સબાબ્હાહ !” (હાય, સવારની આફત ! હાય, સવારની આફત !) જ્યારે સૌ એકઠા થઈ ગયા તો આપ (સલ્વ.)એ કુરૈશના એક-એક કુટુંબનું નામ લઈ-લઈને પોકારીને કહ્યું, “હે બની હાશિમ ! હે બની અબ્દુલ મુત્તલિબ ! હે બની ફિહર ! હે બની ફલાણા ! હે બની ફલાણા ! જો હું તમને એ બતાવું કે આ ટેકરી પાછળ એક સેના તમારા પર હુમલો કરવા તૈયાર છે, તો તમે મારી વાત સાચી માનશો ?” લોકોએ કહ્યું, “હા, અમે કદી તમારાથી જૂઠ સાંભળ્યું નથી.” આપ (સલ્વ.)એ ફરમાવ્યું, “તો હું તમને ચેતવું છું કે આગળ ભયંકર પ્રકોપ આવી રહ્યો છે.” આ સાંભળી કોઈ બોલે એ પહેલા જ નબી (સલ્વ.)ના પોતાના કાકા અબૂ લહબે કહ્યું, “તારો નાશ થાય, શું આ માટે તેં અમને એકઠા કર્યા હતા ?” એક નોંધમાં એ પણ છે કે તેણે પથ્થર ઉઠાવ્યો, જેથી અલ્લાહના રસૂલ (સલ્વ.) પર ફેંકે. (હદીસ : મુસ્નદ અહમદ, બુખારી, મુસ્લિમ, તિર્મિઝી, ઈબ્ને જરીર વગેરે) મક્કામાં અબૂ લહબ નબી (સલ્વ.)નો તદ્દન નિકટનો પાડોશી હતો. ઉપરાંત હકમ બિન આસ (મરવાનના પિતા), ઉકબા બિન અબી મુઐત, અદી બિન હમરા અને ઈબ્નુલ અસદાઈલ-હુઝલી પણ આપના પાડોશીઓ હતા. આ લોકો નબી (સલ્વ.)ને ઘરમાં પણ ચેન લેવા દેતા ન હતા. આપ (સલ્વ.) ક્યારેક નમાઝ પઢી રહ્યા હોય તો આ લોકો ઉપરથી બકરાની હોજરી આપના ઉપર ફેંકતા. ક્યારેક આંગણામાં રંધાતું હોય તો હાંડલી પર ગંદકી ફેંકતા. નબી (સલ્વ.) બહાર આવીને આ લોકોને કહેતા, “હે બની અબ્દે મનાફ ! આ કઈ જાતનું પાડોશીપણું છે ?” અબૂ લહબની પત્ની ઉમ્મે જમીલે (અબૂ સુફિયાનની બહેને) તો નિત્યક્રમ બનાવી લીધો હતો કે રાત્રે આપ (સલ્વ.)ના ઘરના દરવાજા આગળ કાંટાળા વૃક્ષની ડાળો લાવીને નાખી દેતી, જેથી સવારમાં જ્યારે આપ કે આપના બાળકો બહાર નીકળે તો પગમાં કાંટા વાગે. (હદીસ : બયહકી, ઈબ્ને અબી હાતિમ, ઈબ્ને જરીર, ઈબ્ને અસાકિર, ઈબ્ને હિશામ). અલ્લાહના રસૂલ (સલ્વ.) જ્યાં-જ્યાં ઈસ્લામનું આમંત્રણ આપવા માટે જતા, ત્યાં આ આપના પાછળ-પાછળ જતો અને લોકોને આપ (સલ્વ.)ની વાતો સાંભળવાથી રોકતો. તારિક બિન અબ્દુલ્લાહ અલ મહારિબી કહે છે, મેં ઝુલ-મઝાજના બજારમાં જોયું કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્વ.) લોકોને કહેતા જાય છે કે ‘લોકો ! લા ઈલાહ ઈલ્લલ્લાહ (અલ્લાહના સિવાય કોઈ પૂજ્ય નથી)

કહો, સફળ થઈ જશો.’ અને પાછળ એક માણસ છે, જે આપને પથ્થર મારી રહ્યો છે, ત્યાં સુધી કે આપની એડીઓ રક્તમાં ભીંજાઈ ગઈ છે, અને તે કહેતો જાય છે કે આ જૂઠો છે, આની વાત ન માનો. મેં લોકોને પૂછ્યું, આ કોણ છે? લોકોએ કહ્યું, આ તેમનો કાકો અબૂ લહબ છે. (હદીસ : તિર્મિઝી)

નુબૂવ્વતના સાતમા વર્ષે કુરૈશના તમામ કુટુંબોએ બની હાશિમ અને બની અલ મુત્તલિબનો સામાજિક અને આર્થિક બહિષ્કાર કર્યો અને આ બંને કુટુંબોને અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ના સમર્થનમાં અડગ રહેવાના કારણે અબૂ તાલિબની ખીણમાં કેદ કરી લેવામાં આવ્યા, ત્યારે આ એક અબૂ લહબ જ હતો, જેણે પોતાના કુટુંબને સાથ આપવાને બદલે કુરૈશના ઈસ્લામ-વિરોધીઓને સાથ આપ્યો. આ એ માણસના કૃત્યો હતા, જેના કારણે આ સૂર:માં તેનું નામ લઈને નિંદા કરવામાં આવી. ખાસ કરીને આની જરૂરિયાત એટલા માટે હતી કે મક્કાના બહારથી આવનારાઓ પર તેનું ચરિત્ર સ્પષ્ટ થઈ જાય અને તેઓ એ વિચાર કરીને કે કોઈ કાકો પોતાના ભત્રીજાને વિનાકારણ પથ્થર નથી મારી શકતો, ન તેને ખરું-ખોટું કહી શકે છે, નખી સલ્લ. વિશે સંદેહમાં ન પડી જાય. આ ઉપરાંત નામ લઈને જ્યારે આપના કાકાની નિંદા કરવામાં આવી, તો લોકોની એ આશા હંમેશ માટે સમાપ્ત થઈ ગઈ કે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) દીનના મામલામાં કોઈનો ખ્યાલ કરીને કોઈપણ પ્રકારની ઢીલાશ મૂકી શકે છે. જ્યારે ખુલ્લુંખુલ્લા પયગંબરના પોતાના કાકાની ખબર લઈ નાખવામાં આવી, તો લોકો સમજી ગયા કે અહીં કોઈના માટે શેહ-શરમનો અવકાશ નથી. પારકો પોતાનો બની શકે છે જો તે ઈમાન લાવે અને પોતાનો પારકો બની શકે છે જો તે કુફર કરે. આ મામલામાં લોહીનો સંબંધ કોઈ મહત્વ ધરાવતો નથી.

آيَاتُهَا ٦

سُورَةُ الْكُفْرُونَ مَكِّيَّةٌ (١٠٩)

رُكُوعُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكُفْرُونَ ۝ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝ وَلَا

أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ ۝ وَلَا

أَنْتُمْ عِبِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝

آيَاتُهَا ٦

سُورَةُ النَّصْرِ مَدِينِيَّةٌ (١١٠)

رُكُوعُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝ وَرَأَيْتَ النَّاسَ

يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ

رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْ لَهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝

آيَاتُهَا ٥

سُورَةُ الْأَهَبِ مَكِّيَّةٌ (١١١)

رُكُوعُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا

كَسَبَ ۝ سَيَصِلُ نَارًا إِذْ أَتَاتْ لَهَبٍ ۝ وَامْرَأَتُهُ

حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۝ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۝

૧૦૯. સૂર: અલ-કાફિરૂન

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૬)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) કહી દો કે હે કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) !^(૧)
- (૨) હું તેમની બંદગી નથી કરતો જેમની બંદગી તમે કરો છો,^(૨)
- (૩) ન તમે તેની બંદગી કરવાના છો જેની બંદગી હું કરું છું.^(૩)
- (૪) અને ન હું તેમની બંદગી કરવાનો છું જેમની બંદગી તમે કરી છે,^(૪)
- (૫) અને ન તમે તેની બંદગી કરવાના છો જેની બંદગી હું કરું છું.
- (૬) તમારા માટે તમારો દીન (ધર્મ) છે અને મારા માટે મારો દીન.^(૫) (રુકૂઅ-૧)

૧૧૦. સૂર: અન્-નસ્ર

(મદીનામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૩)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) જ્યારે^(૧) અલ્લાહની મદદ આવી જાય અને વિજય પ્રાપ્ત થઈ જાય
- (૨) અને (હે નબી સલ્લ.!) તમે જોઈલો કે લોકો ટોળે-ટોળા અલ્લાહના દીન (ઈશ્વરીય ધર્મ)માં દાખલ થઈ રહ્યા છે,
- (૩) તો પોતાના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)ની પ્રશંસા સાથે તેની 'તસ્બીહ' (મહિમાગાન) કરો, અને તેનાથી મગફિરત (ક્ષમા)ની દુઆ કરો.^(૨) નિ:શંક, તે મોટો તૌબા (ક્ષમા) સ્વીકારનારો છે. (રુકૂઅ-૧)

સૂર: કાફિરૂનની નોંધ :

૧. અર્થાત્, હે એ લોકો, જેમણે મારી પયગંબરી અને મારી લાવેલ શિક્ષાને માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો છે.
૨. આમ તો કાફિરો બીજા મા'બૂદો (ઉપાસ્યો)ની સાથે અલ્લાહની પણ ઈબાદત (ઉપાસના) કરતા હતા, પરંતુ શિક્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની સાથે અલ્લાહની ઈબાદત મૂળથી અલ્લાહની ઈબાદત છે જ નહીં, તેથી મુશ્કરિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)ના તમામ ઉપાસ્યોની ઈબાદતથી ઈન્કાર કરવામાં આવ્યો.
૩. અર્થાત્, જે ગુણોવાળા ખુદા (ઈશ્વર)ની હું ઈબાદત કરું છું, તમે એ ગુણોવાળા પુદાની ઈબાદત કરવાના નથી.
૪. અર્થાત્, જે ઉપાસ્યોની ઈબાદત આનાથી પહેલા તમે અને તમારા પૂર્વજોએ કરી છે, હું તેમની ઈબાદત કરવાનો નથી.
૫. અર્થાત્, દીન (ધર્મ)ના મામલામાં મારો અને તમારો કોઈ મેળ નથી, મારો માર્ગ અલગ છે, તમારો અલગ.

સૂર: નસ્રની નોંધ :

૧. પ્રમાણિત નોંધોની દૃષ્ટિએ આ કુઆનની સૌથી છેલ્લી સૂર: છે, જે હુઝૂર સલ્લ.ના દેહાવસાનથી લગભગ ૩ મહિના પહેલા અવતરિત થઈ. તે પછી કેટલીક આયતો તો અવતરિત થઈ, પરંતુ કોઈ આખી સૂર: અવતરિત નથી થઈ.
૨. આ પણ રિવાયતો (નોંધો)થી જણાય છે કે આ સૂર:ના અવતરણ પછી હુઝૂર સલ્લ. પોતાના છેલ્લા દિવસોમાં ખૂબ વધારે હમ્દ (અલ્લાહની સ્તુતિ-પ્રશંસા), તસ્બીહ (મહિમાગાન) અને ઈસ્તગ્ફાર (ક્ષમાયાચના) કરવા લાગ્યા હતા.

૧૧૧. સૂર: અલ-લહબ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૫)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) તૂટી ગયા અબૂ લહબ^(૧)ના હાથ અને નિષ્ફળ થઈ ગયો તે. ^(૨)
- (૨) તેનું ધન અને જે કંઈ તેણે કમાવ્યું તે તેના કોઈ કામ ન આવ્યું.
- (૩) ચોક્કસ તેને ભડકે બળતી આગમાં નાખવામાં આવશે
- (૪) અને (તેના સાથે) તેની પત્ની પણ, ^(૩) લાકડા લડાવનાર, ★
- (૫) તેના ગળામાં મુંજનું દોરડું★ હશે. (રુકૂઅ-૧)

૧. આ હુઝૂર સલ્લ.નો કાકો હતો. અને અબૂ લહબના જ નામથી પ્રસિદ્ધ હતો.

૨. અર્થાત્, ઈસ્લામનો માર્ગ રોકવા માટે તેણે જેટલું જોર લગાવ્યું તેમાં તે નિષ્ફળ અને અસફળ થઈ ગયો. આ વાક્યમાં આમ તો પછીથી થવાવાળી વાતની ભવિષ્યવાણી કરવામાં આવી છે, પરંતુ એ રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે જાણે તે થઈ ચૂકી.

૩. આ મહિલાનું નામ 'ઉમ્મે જમીલ' હતું. તે અબૂ સુફિયાનની બહેન હતી અને ઈસ્લામની દુશ્મનીમાં પોતાના પતિ (અબૂ લહબ)થી કોઈપણ રીતે ઓછી ન હતી.

★ 'લાકડાં લડાવનાર' અર્થાત્ સાચાં-જૂઠાં કરીને ટંટો-ફિસાદ કરાવવો.

★ તેના ગળા માટે 'જહ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે જે અરબીમાં એવા ગળા માટે બોલવામાં આવે છે જેમાં ઘરેણું પહેર્યું હોય. અબૂ લહબની પત્ની એક ખૂબ કીમતી હાર ગળામાં પહેરતી હતી અને કહેતી હતી કે હું મારો આ હાર વેચીને તેના પૈસા મુહમ્મદ (સલ્લ.)ની દુશ્મનીમાં ખર્ચ કરીશ. આ સંદર્ભમાં 'જહ'નો અર્થ અહીં વ્યંજ રૂપે વપરાયો છે કે તેના જે સુશોભિત ગળામાં રહેલા જે હાર પર તે ઘમંડ કરે છે, નર્કમાં તેમાં રસ્ટી પડી હશે.

૧૧૨. અલ-ઈખ્લાસ પરિચય

નામ :

‘અલ-ઈખ્લાસ’ આ સૂર:નું માત્ર નામ જ નથી, બલકે આના વિષયનું શીર્ષક પણ છે, કારણ કે આમાં વિશુદ્ધ ‘તૌહીદ’ (એકેશ્વરવાદ)નું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. કુર્આન-મજીદની બીજી સૂર:ઓમાં સામાન્યતઃ કોઈક એવા શબ્દોને તેના નામ ઠેરવવામાં આવ્યાં છે જે તેમાં આવેલાં હોય, પરંતુ આ સૂર:માં ‘ઈખ્લાસ’ શબ્દ ક્યાંય આવતો નથી. આને આ નામ તેના અર્થ પરથી આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તરાણકાળ :

આના મક્કી અને મદની હોવા અંગે મતભેદ છે, અને આ મતભેદ એ નોંધોના આધારે છે, જે આ સૂર:ના અવતરણના કારણ અંગે નોંધવામાં આવી છે. જેમ કે અબ્દુલ્લાહ બિન મસઉદ (રદિ.)નું કથન છે કે કુરૈશના લોકોએ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ને કહ્યું કે પોતાના રબનો વંશ બતાવો. આના પર આ સૂર:નું અવતરણ થયું. (હદીસ : તબરાની) આ જ વિષયની રિવાયતો ઉબઈ બિન કાબથી મુસ્નદ અહમદ અને તિરમિઝી વગેરેમાં અને હઝરત જાબિર બિન અબ્દુલ્લાહથી તબરાની અને બયહકી વગેરેમાં ઉલ્લેખ થયો છે. પાછળથી કુરૈશના લોકોની જેમ યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓએ પણ નબી (સલ્લ.)થી આ જ પ્રકારના પ્રશ્નો કર્યા હતા. ઈકરિમાએ ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી રિવાયત કરી છે કે યહૂદીઓનું એક જૂથ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની સેવામાં ઉપસ્થિત થયું અને તેમણે કહ્યું, “હે મુહમ્મદ ! અમને બતાવો કે આપનો એ રબ કેવો છે, જેણે આપને મોકલ્યા છે.” આ વાત પર અલ્લાહે આ સૂર: અવતરિત કરી. (હદીસ : ઈબ્ને અબી હાતિમ, ઈબ્ને અદી, બયહકી)

ઝહ્હાક, કતાદા અને મુકાતિલ કહે છે કે યહૂદીઓના કેટલાક વિદ્વાનો નબી (સલ્લ.) પાસે આવ્યા અને તેમણે કહ્યું, “હે મુહમ્મદ (સલ્લ.) ! પોતાના રબનું સ્વરૂપ અમને બતાવો, કદાચ અમે આપ પર ઈમાન લઈ આવીએ. અલ્લાહે પોતાની વિશેષતાઓ તૌરાતમાં અવતરિત કરી છે. આપ બતાવો કે તે કઈ વસ્તુથી બનેલો છે? કઈ જાતિનો છે? સોનામાંથી બન્યો છે કે તાંબામાંથી કે પિત્તળમાંથી કે લોખંડમાંથી કે ચાંદીમાંથી? અને શું તે ખાય છે અને પીએ છે? અને કોના પાસેથી તેણે સૃષ્ટિનો આ વારસો મેળવ્યો છે અને તેના પછી કોણ તેનો વારસદાર હશે?” આના પર અલ્લાહે આ સૂર: અવતરિત કરી. (તફસીર સૂર: ઈખ્લાસ, ઈબ્ને તૈમિયા) ઈબ્ને

અબ્બાસ (રદિ.)નું એક કથન છે કે નજરાનના ખ્રિસ્તીઓનું એક પ્રતિનિધિ-મંડળ સાત પાદરીઓ સાથે નબી (સલ્લ.)ની સેવામાં ઉપસ્થિત થયું અને તેણે હુઝૂર (સલ્લ.)ને પૂછ્યું, “અમને બતાવો, આપનો રબ કેવો છે? કઈ વસ્તુમાંથી બનેલો છે?” આપ (સલ્લ.)એ ફરમાવ્યું, “મારો રબ કોઈ વસ્તુમાંથી બનેલો નથી. તે તમામ વસ્તુઓથી અલગ છે.” આ વાત પર અલ્લાહે આ સૂર: અવતરિત કરી.

આ રિવાયતો પરથી જણાય છે કે જુદા-જુદા પ્રસંગોએ જુદા-જુદા લોકોએ અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)થી એ ઉપાસ્યના સ્વરૂપ અને રૂપ-રંગ વિશે પૂછ્યું હતું, જેની બંદગી અને ઈબાદત તરફ આપ લોકોને બોલાવી રહ્યા હતા અને દરેક પ્રસંગે આપ સલ્લ.એ અલ્લાહના આદેશથી તેમને જવાબમાં આ જ સૂર: સંભળાવી હતી. સૌથી પહેલાં આ પ્રશ્ન મક્કામાં કુરૈશના સરદારો (અનેકેશ્વરવાદીઓ)એ આપથી કર્યો હતો અને તેના ઉત્તરમાં આ સૂર: અવતરિત થઈ. તે પછી મદીના-તૈયિબામાં ક્યારેક યહૂદીઓએ, ક્યારેક ખ્રિસ્તીઓએ અને ક્યારેક આરબ પ્રદેશના બીજા લોકોએ નબી (સલ્લ.)ને આ જ પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછ્યા અને દરેક વખતે અલ્લાહ તરફથી સંકેત થયો કે ઉત્તરમાં આ જ સૂર: તેમને સંભળાવી દો, જેનું રિવાયત કરનારાઓએ એ રીતે વર્ણન કર્યું છે કે આના પર અલ્લાહ ત્આલાએ આ સૂર: અવતરિત કરી અને આ તેમના વર્ણનની સામાન્યતઃ રીત હતી. તેથી સાચી વાત એ છે કે આ સૂર: હકીકતમાં મક્કી છે, બલકે આના વિષય પર વિચાર કરવાથી એમ જણાય છે કે આ મક્કાના પણ આરંભિક કાળમાં અવતરિત થઈ છે, જ્યારે અલ્લાહ ત્આલાની જાત અને ગુણોના વર્ણનમાં કુર્આનની વિસ્તૃત આયતો હજુ અવતરીત થઈ ન હતી.

વિષય અને ચર્ચા :

અવતરણના કારણો અંગે જે કથનો ઉપર નોંધવામાં આવ્યા છે, તેના પર નજર કરવાથી જણાઈ આવે છે કે જ્યારે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.) તૌહીદનું આમંત્રણ લઈને ઊભા થયા હતા, તે વખતે દુનિયાના ધાર્મિક વિચારો શું હતા. મૂર્તિપૂજક મુશ્શરિકો (બહુદેવવાદીઓ) એ ઉપાસ્યોની પૂજા કરી રહ્યા હતા, જે લાકડાં, પથ્થર, સોનું, ચાંદી વગેરે જુદી-જુદી વસ્તુઓના બનેલા હતા, રૂપરંગ અને શરીર ધરાવતા હતા. દેવીઓ અને દેવતાઓના વિધિસર વંશ ચાલતા હતા. કોઈ દેવી પતિ વગરની ન હતી અને કોઈ દેવ પત્ની વગરનો ન હતો. મુશ્શરિકોનો એક મોટો વર્ગ એ વાતને માનતો હતો કે ખુદા (ઈશ્વર) માનવ-રૂપમાં પ્રગટ થાય છે અને કેટલાક લોકો તેના અવતાર હોય છે. ખ્રિસ્તીઓ આમ તો એક ખુદાના દાવેદાર હતા, પરંતુ તેમનો ખુદા પણ ઓછામાં ઓછો એક પુત્ર તો રાખતો જ હતો, અને પિતા-પુત્ર સાથે ખુદાઈ (ઈશ્વરત્વ)માં રૂહુલ કુફુસ (પવિત્ર આત્મા)ને પણ ભાગીદાર હોવાનું શ્રેય

પ્રાપ્ત હતું, ત્યાં સુધી કે ખુદાને માતા પણ હતી અને તેની સાસુ પણ. યહૂદીઓ પણ એક ખુદાને માનવાનો દાવો કરતા હતા, પરંતુ તેમનો ખુદા પણ ભૌતિક શારીરિકતા અને બીજા માનવીયો ગુણોથી ખાલી ન હતો. તે હરતો-ફરતો હતો. માનવ-રૂપમાં પ્રગટ થતો હતો. પોતાના કોઈ બંદા સાથે કુસ્તી પણ કરી લેતો હતો અને એક પુત્ર (ઉઝૈર)નો પિતા પણ હતો. આ ધાર્મિક જૂથો ઉપરાંત મજૂસીઓ અગ્નિ-પૂજક હતા અને સાબઈ (Sabaeans) તારાઓને પૂજતા હતા. આ પરિસ્થિતિમાં જ્યારે એક ઈશ્વર, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી, ને માનવાનું આમંત્રણ લોકોને આપવામાં આવ્યું તો તેમના મનમાં આ પ્રશ્નનું ઉત્પન્ન થવું એક આવશ્યક વાત હતી કે તે રબ છે કેવો, જેને બધા જ રબો (પ્રભુઓ) અને ઉપાસ્યોને છોડીને એકલા એક જ રબ અને ઉપાસ્યને માની લેવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવી રહ્યું છે.

મહિમા અને મહત્વ :

આ જ કારણ છે કે જેના માટે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)ની દૃષ્ટિમાં આ સૂર:નો ખૂબ મહિમા અને મહત્વ હતું. આપ જુદી-જુદી રીતે મુસલમાનોને આનું મહત્વ સમજાવતા હતા, જેથી તેઓ વારંવાર તેને પઢે અને સામાન્ય લોકોમાં તેને ફેલાવે, કારણ કે આ ઈસ્લામની પ્રથમ મૌલિક આસ્થા (તૌહીદ)ને ચાર એવા નાના-નાના વાક્યોમાં વર્ણવી દે છે, જે તરત જ માણસના મગજમાં ઊતરી જાય છે અને સરળતાથી કંઈક થઈ જાય છે. હદીસોમાં ખૂબ વધારે એ કથનો વર્ણવવામાં આવ્યા છે કે નબી (સલ્લ.)એ જુદા-જુદા પ્રસંગોએ જુદી-જુદી રીતે લોકોને બતાવ્યું કે આ સૂર: એક-તૃતીયાંશ કુર્આનના બરાબર છે. (હદીસ : બુખારી, મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, નસઈ, તિર્મિઝી) વિવેચકોએ નબી (સલ્લ.)ના આ કથનના ઘણા કારણો આપ્યા છે, પણ અમારા મતે તો સીધી અને સાફ વાત એ છે કે કુર્આન-મજીદ જે દીન (ધર્મ)ને પ્રસ્તુત કરે છે, તેનો પાયો ત્રણ ધારણાઓ પર છે : એક તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ), બીજી રિસાલત (ઈશદૂતત્વ) અને ત્રીજી આખિરત (પરલોક). આ સૂર: વિશુદ્ધ તૌહીદનું વર્ણન કરે છે, એટલા માટે અલ્લાહના રસૂલ (સલ્લ.)એ આને એક-તૃતીયાંશ કુર્આનના બરાબર ઠેરવી છે.

آيَاتُهَا ٣

(١١٢) سُورَةُ الْإِخْلَاصِ مَكِّيَّةٌ (٣٢)

رُكُوعُهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ١ اللَّهُ الصَّمَدُ ٢ لَمْ يَلِدْ ٣ وَلَمْ

يُولَدْ ٤ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ٥

૧૧૨. સૂર: અલ-ઈખ્લાસ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૪)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) કહો, ^(૧) તે અલ્લાહ છે, ^(૨) ફક્ત એક જ અને અદ્વિતીય. ^(૩)
- (૨) અલ્લાહ સૌથી બેનિયાઝ (નિરપેક્ષ, નિસ્પૃહ) છે અને સૌ તેના મોહતાજ છે.
- (૩) ન તેની કોઈ સંતાન છે અને ન તે કોઈનું સંતાન
- (૪) અને કોઈ તેના સમાન અને સમકક્ષ નથી. (રુકૂઅ-૧)

૧. અલ્લાહના રસૂલ સલ્વ.ને કાફિરો (ઈન્કાર કરનારાઓ) અને મુશ્રિકો (અનેકેશ્વરવાદીઓ) પૂછતા હતા કે તમારો રબ (મલુ-પાલનહાર), જેને તમે બધા ઉપાસ્યોને છોડીને એક જ ઉપાસ્ય મનાવવા ઈચ્છો છો, કેવો છે? તેની વંશાવળી શું છે? તે કઈ વસ્તુથી બનેલો છે? કોના પાસેથી તેણે સૃષ્ટિનો આ વારસો પ્રાપ્ત કર્યો છે અને કોણ તેનો વારસદાર હશે? આ પ્રશ્નોના જવાબમાં આ સૂર: અવતરિત થઈ.
૨. અર્થાત્, જે હસ્તીને તમે લોકો સ્વયં 'અલ્લાહ'ના નામથી જાણો છો અને જેને પોતાનો અને તમામ સર્જનોનો સર્જનહાર અને રોજી આપનાર માની છો એ જ મારો 'રબ' છે. આરબ મુશ્રિકોની આરથા અલ્લાહ તુઆલા વિશે શું હતી, તેને સ્વયં કુર્આનમાં ઠેક-ઠેકાણે દર્શાવવામાં આવેલ છે: જેમ કે જુઓ - સૂર: પૂનુસ, આ. ૨૨, ૩૧-૩૩; સૂર: બની ઈસરાઈલ, આ. ૬૭; સૂર: મૂ'મિનૂન, આ. ૮૪-૮૯; સૂર: અન્કબૂત, આ. ૬૧-૬૩; સૂર: ઝુ'ખરુફ, આ. ૮૭.
૩. 'વાહિદ' ના બદલે 'અહદ'નો શબ્દ પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે. આમ તો અર્થ બંનેનો 'એક' છે, પરંતુ અરબી ભાષામાં 'વાહિદ' શબ્દ એવી તમામ વસ્તુઓ માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જે પોતાનામાં ઘણી અનેકતાઓ ધરાવે છે: જેમ કે એક માણસ, એક કોમ, એક દેશ, એક સંસાર. આ બધાને 'વાહિદ' કહે છે, જો કે તેમાં અનેકતાઓ અસંખ્ય છે. પરંતુ 'અહદ' શબ્દ કેવળ તેના જ માટે પ્રયુક્ત થાય છે, જે દરેક રીતે 'એક' હોય, જેમાં કોઈપણ પ્રકારની અનેકતા જોવા ન મળતી હોય. તેથી અરબી ભાષામાં આ શબ્દ માત્ર અલ્લાહ તુઆલા માટે વિશિષ્ટ છે.

મુઅવ્વિઝતૈન

૧૧૩. અલ-ફલક - ૧૧૪. સૂર: નાસ
પરિચય

નામ :

આમ તો કુઆન-મજ્હદની આ અંતિમ બે સૂર:ઓ પોતાનામાં અલગ-અલગ છે અને કુઆનમાં અલગ નામોથી લખેલી છે, પરંતુ તેમના વચ્ચે પરસ્પર એવો ગાઢ સંબંધ છે અને તેમના વિષયો એકફબીજા સાથે એટલી ઊંડી સુસંગતતા રાખે છે કે તેમનું એક સંયુક્ત નામ 'મુઅવ્વિઝતૈન' (પનાહ માંગવાવાળી બે સૂર:ઓ) રાખવામાં આવ્યું છે. ઈમામ બૈહકીએ 'દલાઈલે નુબૂવત'માં લખ્યું છે કે આ બંને સૂર:ઓ અવતરિત પણ એક સાથે થઈ છે. તેથી જ બંનેનું સંયુક્ત નામ 'મુઅવ્વિઝતૈન' રાખી દેવામાં આવ્યું છે. અમે અહીં બંનેની પ્રસ્તાવના લખી રહ્યા છીએ, કેમ કે તેમનાથી સંબંધિત વિષયો અને ચર્ચાઓ તદ્દન એકસરખી છે. અલબત્ત, આગળ તેનો અનુવાદ અને વ્યાખ્યા જુદી-જુદી છે.

ઉત્તરાણકાળ:

હઝરત હસન બસરી, ઈકરિમા, અતા અને જાબિર બિન જૈદ (રદિ.) કહે છે કે આ સૂર:ઓ મક્કી છે. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર (રદિ.) અને કતાદા રહ. કહે છે કે આ મદની છે, પણ આમનો વિષય સ્પષ્ટપણે બતાવી રહ્યો છે કે આ આરંભમાં મક્કામાં તે વખતે અવતરિત થઈ હશે, જ્યારે નબી (સલ્લ.)નો વિરોધ ખૂબ જોર પકડી ચૂક્યો હતો.

વિષય અને ચર્ચા :

મક્કામાં આ બંને સૂર:ઓ જે સંજોગોમાં અવતરિત થઈ હતી તે એ હતા કે ઈસ્લામના આહવાનનો આરંભ થતાં જ એવું લાગવા માંડ્યું હતું કે અલ્લાહના નબી (સલ્લ.)એ જાણે મધપૂડામાં હાથ નાખી દીધો છે. જેમ-જેમ આપનો સંદેશ ફેલાતો ગયો, કુરૈશના ઈસ્લામ-વિરોધીઓનો વિરોધ પણ તીવ્ર બનતો ગયો. જ્યાં સુધી તેમને એ આશા રહી કે કદાચ તેઓ કોઈપણ પ્રકારની સોદાબાજી કરીને કે સમજાવી-ફોસલાવીને આપને આ કામથી રોકી લેશે, ત્યાં સુધી તો દુશ્મનીની તીવ્રતા થોડીક ઓછી રહી, પરંતુ જ્યારે નબી (સલ્લ.)એ તેમને આ વિશે તદ્દન નિરાશ કરી દીધા તો દુશ્મનોની દુશ્મની ચરમસીમાએ પહોંચી ગઈ. ખાસ કરીને જે કુટુંબોના લોકોએ (પુરુષો કે સ્ત્રીઓએ, છોકરા કે છોકરીઓએ) ઈસ્લામ અપનાવી લીધો હતો, તે

કુટુંબોના હૃદયોમાં તો નબી (સલ્લ.) વિરુદ્ધ હંમેશા ગુસ્સાની ભઠ્ઠી સળગતી રહેતી હતી, ઘરે-ઘરે આપને ભાંડવામાં આવી રહ્યા હતા, ગુપ્ત મંત્રણાઓ કરવામાં આવી રહી હતી કે કોઈ વખતે રાત્રે સંતાઈને આપની હત્યા કરી નાખવામાં આવે. આપના વિરુદ્ધ જાદુ-ટોણાનો ઉપયોગ કરવામાં આવી રહ્યો હતો, જેથી આપનો કાં તો દેહાંત થઈ જાય અથવા આપ સખત બીમાર પડી જાય કે માનસિક રોગી થઈ જાય. જિંમ અને મનુષ્ય બંને પ્રકારના શૈતાનો ચારે બાજુ ફેલાઈ ગયા હતા, જેથી સામાન્ય લોકોના દિલોમાં આપના વિરુદ્ધ અને આપના દ્વારા લાવવામાં આવેલા ધર્મ અને કુર્આન વિરુદ્ધ કોઈને કોઈ વસવસો (ભ્રમ, શંકા-કુશંકા) નાખી દે, જેથી લોકો શંકાશીલ થઈને આપથી દૂર ભાગવા લાગે. ઘણા લોકોના હૃદયોમાં ઈર્ષ્યાની આગ પણ સળગી રહી હતી, કારણ કે તેઓ પોતાના સિવાય કે પોતાના કબીલાના કોઈ માણસ સિવાય બીજા કોઈ માણસનો દીપક સળગતો જોઈ શકતા ન હતા.

આ સંજોગોમાં હુઝૂર (સલ્લ.)ને અલ્લાહનું શરણ માંગવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, જેનો ઉલ્લેખ આ બંને સૂર:માં છે. આ એ જ પ્રકારની વાત છે, જેવી હઝરત મૂસા (અલૈ.)એ તે વખતે કહી હતી, જ્યારે ફિરઔને ભર્યા દરબારમાં તેમના કતલનો ઈરાદો જાહેર કર્યો હતો કે,

“મેં તો દરેક તે અહંકારીથી, જે હિસાબના દિવસ પર ઈમાન ધરાવતો નથી, મારા રબ અને તમારા રબનું શરણ મેળવી લીધું છે.” (સૂર: મોમિન, આ. ૨૭)

“અને મેં મારા રબ અને તમારા રબનું શરણ મેળવી લીધું છે કે તમે મારા પર હુમલો કરો.” (સૂર: દુખાન, આ. ૨૦)

બંને પ્રસંગોએ અલ્લાહના આ મહાન પયગંબરોનો મુકાબલો તદ્દન નિ:સહાય સ્થિતિમાં પુષ્કળ સર-સામાન અને સાધનોના માલિક અને તાકાત અને શાન ધરાવતા લોકો સાથે હતો. બંને પ્રસંગોએ તેઓ શક્તિશાળી દુશ્મનો સામે પોતાના સત્ય-સંદેશ પર અડગ બની ગયા. તેમણે શત્રુઓની ધમકીઓ, ખતરનાક યુક્તિઓ અને વૈમનસ્યભરી ચાલબાજીઓને એમ કહીને અવગણી દીધી કે તમારા મુકાબલા માટે અમે સૃષ્ટિના રબનું શરણ મેળવી લીધું છે.

સૂર: ફાતિહા અને આ સૂર: વચ્ચેની સુસંગતતા:

છેલ્લી વસ્તુ જે આ બંને સૂર: વિષે ધ્યાન માંગી લે છે તે કુર્આનના આરંભ અને અંતની સુસંગતતા છે. કુર્આનનો આરંભ સૂર: ફાતિહાથી થાય છે અને અંત મુઅવ્વિઝતૈન પર. હવે જરા બંને પર એક નજર નાખો. આરંભમાં અલ્લાહ રબ્બુલ આલમીન, રહમાન અને રહીમ તથા માલિકિ યવ્મિદીનનો મહિમાગાન કરીને બંદો

પ્રાર્થના કરે છે કે આપની જ હું બંદગી કરું છું અને આપથી જ મદદ ચાહું છું, અને સૌથી મોટી મદદ મને જે જોઈએ તે એ છે કે મને સન્માર્ગ બતાવો. ઉત્તરમાં અલ્લાહ તરફથી સન્માર્ગ બતાવવા માટે તેને સંપૂર્ણ કુર્આન આપવામાં આવે છે અને તેનું સમાપન એ વાત પર કરવામાં આવે છે કે બંદો અલ્લાહ ત્આલાથી, જે પરોઢનો રબ, મનુષ્યોનો રબ, મનુષ્યોનો સમ્રાટ અને લોકોનો ઉપાસ્ય છે, પ્રાર્થના કરે છે કે હું પ્રત્યેક મખલૂક (સર્જન) ના દરેક ઉપદ્રવ અને બૂરાઈથી બચવા માટે આપનું જ શરણ લઉં છું, અને ખાસ કરીને શૈતાનોના વસવસા (બૂરા વિચારો)થી, ચાહે તે જિન્ન હોય કે મનુષ્ય, આપનું શરણ લઉં છું, કારણ કે સન્માર્ગના અનુપાલનમાં તેઓ જ સૌથી વધુ રુકાવટ બને છે. તે આરંભ સાથે આ સમાપન જે સુસંગતતા ધરાવે છે, તે કોઈ દૃષ્ટિવાનથી ઘૂપી રહી શકતી નથી.

آيَاتُهَا ٥

(١١٣) سُورَةُ الْفَلَقِ مَكِّيَّةٌ (٢٠)

ذُكِرَتْهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ١ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ٢ وَ

مِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ٣ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثِ فِي

الْعُقَدِ ٤ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ٥

آيَاتُهَا ٦

(١١٣) سُورَةُ النَّاسِ مَكِّيَّةٌ (٢١)

ذُكِرَتْهَا ١

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ١ مَلِكِ النَّاسِ ٢ إِلَهِ

النَّاسِ ٣ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ٤ الَّذِي

يُوسَسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ٥ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ٦

૧૧૩. સૂર: અલ-ફલક

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૫)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) કહો, હું શરણ માગું છું પરોઢના રબનું, ^(૧)
- (૨) દરેક એ વસ્તુની બૂરાઈથી જે તેણે પેદા કરી છે,
- (૩) અને રાત્રિના અંધકારની બૂરાઈથી જ્યારે કે તે છવાઈ જાય, ^(૨)
- (૪) અને ગાંઠોમાં ફૂંકનારાઓ (અથવા ફૂંકનારીઓ)ની બૂરાઈથી, ^(૩)
- (૫) અને ઈર્ષા કરનારાની બૂરાઈથી જ્યારે તે ઈર્ષ્યા કરે. ^(૪)(રુકૂઅ-૧)

૧૧૪. સૂર: અન્-નાસ

(મક્કામાં અવતરિત થઈ • રુકૂઅ-૧ • આયતો-૬)
અલ્લાહના નામથી, જે અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ છે.

- (૧) કહો, હું શરણ માગું છું મનુષ્યોના રબ (પ્રભુ-પાલનહાર)નું,
- (૨) મનુષ્યોના સમ્રાટનું,
- (૩) મનુષ્યોના સાચા મા'બૂદ (ઉપાસ્ય)નું,
- (૪) એ વસવસાઓ નાખનારની બૂરાઈથી જે વારંવાર પાછો આવે છે, ^(૧)
- (૫) જે લોકોના હૃદયોમાં વસવસાઓ નાખે છે,
- (૬) ચાહે તે જાત્રોમાંથી હોય કે મનુષ્યોમાંથી. ^(૨)(રુકૂઅ-૧)

સૂર: ફલકની નોંધ :

૧. અર્થાત્, એ રબનું શરણ, જે રાત્રિના અંધકારને દૂર કરીને પ્રકાશિત સવાર (પરોઢ) પ્રગટાવે છે.
૨. કેમ કે મોટાભાગે ગુનાઓ અને અત્યાચારો રાત્રે જ થતા હોય છે, અને ઉપદ્રવકારી પ્રાણીઓ પણ મોટાભાગે રાત્રે જ નીકળે છે.
૩. તાત્પર્ય છે જાદૂગર પુરુષો અને સ્ત્રીઓ.
૪. અર્થાત્, જ્યારે તે ઈર્ષ્યાના કારણે કોઈ નુકસાન પહોંચાડવાની કોશિશ કરે.

સૂર: નાસની નોંધ :

૧. અર્થાત્, એક વાર વસવસો (શંકા-કુશંકા) નાખીને જ્યારે બહેકાવવામાં સફળ નથી થતો, તો હટી જાય છે અને ફરી આવીને વસવસો નાખવા લાગે છે, અને આ કોશિશ નિરંતર ચાલુ રાખે છે.
૨. અર્થાત્, આ વસવસો નાખનાર ચાહે મનુષ્યમાંથી હોય કે જાત્રો (શૈતાનો)માંથી, બંનેની બૂરાઈથી બચવા માટે શરણ માગું છું.

رَبِّهِ رُعَاةِ خَدِّ الْقُرْآنِ

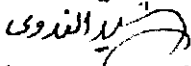
اللَّهُمَّ اِنْسِ وَحْشَتِي فِي قَبْرِي، اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ،
وَاجْعَلْهُ لِي اِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً اللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا
نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِي تِلَاوَتَهُ اَنَاءَ اللَّيْلِ وَ اَنَاءِ
اَنِّهَارٍ ۚ وَاجْعَلْهُ لِي حُجَّةً يَارَبَّ الْعَالَمِينَ ۝ اٰمِيْن ۙ

अल्लाहुम्म आनिस् वदशति फी कब्री, अल्लाहुम्मर्-हमनी बिल्
कुर्आनिल् अजीमि, वज्अल्लु-ली एमामँव्-व नूरँव् व-हुदँव् व-
रहमह. अल्लाहुम्म अर्ककरनि मिन्दु मा नसीतु व अल्लिम्नी व
मिन्दु मा जहिल्तु वर्रुक्नी तिलावतहु आनाअ-ल्लय्लि व
आनाअ-नहारि, वज्अल्लु-ली हुज्जतन् या-रब्बल-आलमीन.
(आमीन)

હે અલ્લાહ ! મારી કબરના ગભરાટને પ્રેમમાં બદલી નાખ. હે
અલ્લાહ ! મારા પર મહાન કુર્આન દ્વારા દયા કર અને તેને મારો
નાયક, પ્રકાશ, માર્ગદર્શક અને (મારા માટે) કૃપા બનાવ. હે
અલ્લાહ ! તેમાંથી જે હું ભુલી ગયો છું તે મને યદા દેવડાવી દે, જે
નથી જાણતો તે મને શીખવાડી દે, અને રાત અને દિવસની પળોમાં
મને તેને પઢવાનું સૌભાગ્ય પ્રદાન કર. હે અલ્લાહ ! સમગ્ર સૃષ્ટિના
રબ (પ્રભુ-પાલનહાર) ! તેને મારા માટે પ્રમાણ અને દલીલ
બનાવ.

تصدیق

ہم نے اس قرآن مجید کو بغور پڑھا ہے۔ ہم تصدیق کرتے ہیں کہ اس کے متن میں حتی الامکان کوئی کمی بیشی اور کتابت کی کوئی غلطی نہیں ہے۔ دورانِ طباعت اگر کوئی زیر، زبر، پیش، جزم، تشدید یا نقطہ یا لفظ خراب ہو جائے تو اس کا متن کی صحت سے تعلق نہیں ہے۔ لہذا ہماری تصدیق متن کی صحت کی حد تک ہے۔

تصدیق کنندہ

 (حافظ عبدالرشید ندوی)

ખરાઈ અને પ્રમાણન (Verification and Certification)

અમે આ કુર્આન-મજીદને ધ્યાનપૂર્વક પઢેલ છે, અને તેની ખરાઈ કરી છે કે તેના 'મતન' (Text)માં યથાસંભવ કોઈ વધારો-ઘટાડો અને લખાણમાં કોઈ ભૂલ નથી. પ્રિન્ટિંગ દરમ્યાન જો કોઈ ઝેર, ઝબર, પેશ, જઝમ, તશ્દીદ કે નુકતો કે શબ્દ ખરાબ થઈ જાય, તો તેના 'મતન'ની ખરાઈ અને દુરસ્તીથી કોઈ સંબંધ નથી. તેથી અમારું પ્રમાણન 'મતન'ની ખરાઈ અને દુરસ્તી સુધી સીમિત છે.

ખરાઈ અને પ્રમાણિત કરનાર
 હાફિઝ અબ્દુરશીદ નદવી

કુર્આનના પારિભાષિક શબ્દોની ટૂંક-સમજૂતી

અલ્લાહ — ઈશ્વર, ખુદા. ‘અલ્લાહ’ શબ્દ વાસ્તવમાં ‘અલ-ઈલાહ’ હતો જે સામાન્ય પરિવર્તન પછી ‘અલ્લાહ’ બની ગયો. જે રીતે અંગ્રેજી ભાષામાં કોઈ શબ્દ પહેલાં The શબ્દ લગાવીને તેને વિશિષ્ટતા પ્રદાન કરી દેવામાં આવે છે તે જ રીતે અરબી ભાષામાં ‘અલ’ શબ્દ પ્રયુક્ત થાય છે. આ પ્રમાણે ‘અલ્લાહ’થી અભિપ્રેત એક પ્રમુખ અને વિશિષ્ટ ઈલાહ (પૂજ્ય, ઉપાસ્ય) થયો. ‘અલ્લાહ’ આરંભથી જ તે સત્તાનું નામ રહ્યું છે જે સંપૂર્ણ સદ્ગુણોથી યુક્ત, સૃષ્ટિનો રચયિતા અને સૌનો સ્વામી અને પાલનહાર છે; જે સર્વોચ્ચ અને રહસ્યમય હોય, આપણી આંખો જેને જોવામાં અસક્ષ્મ રહે, જે મનુષ્યનો શરણદાતા હોય, જેના તરફ પૂર્ણ અભિલાષાથી વળી શકાય, જેને સંકટ સમયે પોકારી શકાય, જે શાંતિ પ્રદાન કરી શકે, જે પોતાના બંદાઓ તરફ પ્રેમપૂર્વક વધતો હોય અને જેના તરફ બંદાઓ પણ પ્રેમપૂર્વક વધે, જે મનુષ્યનો પ્રિય અને અભીષ્ટ હોય, જેને મનુષ્ય પોતાનો આરાધ્ય અને પૂજ્ય બનાવી શકે. તેના સમાન કે સમકક્ષ અને તેનો ભાગીદાર કોઈ નથી. આ તમામ વિશેષતાઓ કેવળ અલ્લાહમાં જ હોય છે.

ઈલાહ — પૂજ્ય, ઉપાસ્ય, આરાધ્ય, પ્રભુ, ઈશ્વર. (જૂઓ : અલ્લાહ)

અઝાબ — યાતના, સજા, દંડ, કષ્ટ, દુઃખ વગેરે. અલ્લાહ તે લોકોને જેઓ તેની નિર્ધારિત સીમાઓ-મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને અલ્લાહની આજ્ઞાઓને માનતા નથી, આલોક (દુનિયા) અને પરલોક (આખિરત)ના જીવનમાં અઝાબ આપે છે.

અન્સાર — ‘નાસિર’ શબ્દનું બહુવચન છે. નાસિરનો શાબ્દિક અર્થથાય છે — મદદ કરવાવાળો, સહાય કરવાવાળો. આમ, અન્સારનો અર્થ થયો સહાયતા કરવાવાળા, મદદ કરવાવાળા. ઈસ્લામમાં ‘અન્સાર’ તે મદીનાવાસી મુસલમાનોને કહેવામાં આવ્યા છે, જેમણે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્વ.ને અને આપના મક્કાના સાથીઓને મક્કા શહેરથી હિજરત કરીને મદીના પહોંચ્યા પછી પોતાના ઘરોમાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપી હતી અને તેમની દરેક પ્રકારની સહાયતા કરી હતી.

અંતિમ દિવસ — તેનાથી અભિપ્રેત તે દિવસ છે જ્યારે કે અલ્લાહ લોકોના કર્મોનો હિસાબ-કિતાબ કરશે અને તેમને તેમના કર્મો અનુસાર ઈનામ કે સજા આપશે. કુર્આનમાં તેના માટે — ‘યવમુલ્ આખિર, યવમુલ જઝા, યવમુલ કિયામહ, યવમુદીન’ વગેરે શબ્દો પ્રયુક્ત થયા છે. આ દિવસની સૂચના દરેક પયગંબરે—ઈશહૂતે આપી છે અને જેનો ઉલ્લેખ તમામ આકાશી ગ્રંથોમાં થયો છે.

અર્-રસ્સવાળા — એક પ્રાચીન જાતિનું નામ છે. આ જાતિના લોકોને કુર્આનમાં અર્-રસ્સવાળા કહેવામાં આવ્યા છે. આ જાતિનો ઉલ્લેખ કુર્આનમાં ‘આદ’ અને ‘સમૂદ’ જાતિઓના સાથે થયો છે. એક સ્થળે ‘અર્-રસ્સવાળા’ના સાથે પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)ની જાતિનો ઉલ્લેખ થયો છે. કેટલાક વિદ્વાનોના મતાનુસાર ‘અર્-રસ્’ કોઈક

સ્થળ-વિશેષનું નામ છે. આમ તો અરબી ભાષામાં 'અર-રસ' પુરાણા કૂવા કે અંધારિયા કૂવાને કહે છે.

અરફાત—આનું સાચું નામ 'અર્ફા' છે, પરંતુ 'અરફાત'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આ મક્કા શહેરથી પૂર્વ દિશા તરફ તાઈફના માર્ગમાં સ્થિત એક વિશાળ મેદાન છે. તેનું અંતર મક્કા શહેરથી ૧૩ માઈલ અને મિનાથી ૮ માઈલ છે. આ મેદાનની પહોળાઈ ૪ માઈલ (આશરે ૬.૪ કિ.મી.) અને લંબાઈ ૮ માઈલ (આશરે ૧૨.૮ કિ.મી.) છે. આ ઉત્તરની દિશાથી આ જ નામના એક પહાડથી ઘેરાયેલ છે. આ જ તે મેદાન છે જ્યાં હજજ કરનારાઓએ અરબી મહિના 'ઝિલહિજજા'ની ૯મી તારીખે સૂર્ય ઢળવાથી (મધ્યાહ્ન)થી લઈને સાંજે સૂર્યાસ્ત સુધી રોકાણ કરવું અનિવાર્ય છે. કોઈ વ્યક્તિ જે હજજ-યાત્રા માટે ગયો હોય છે, ઉપરોક્ત અવધિમાં આ મેદાનમાં ન પહોંચી શક્યો તો તેની હજજ નહીં થાય. આ જ કારણ છે કે ઈસ્લામના કેટલાક વિદ્વાનોનો મત છે કે હજજ વાસ્તવમાં ઉપરોક્ત અવધિમાં આ મેદાનમાં ઉપસ્થિત થવાનું નામ છે.

અર્શ—અર્શ એટલે રાજ-સિંહાસન કે તખ્ત. કુર્આનમાં આનાથી અભિપ્રેત ઈશ્વરનું સિંહાસન છે. અલ્લાહના રાજ-સિંહાસન પર બિરાજમાન થવાનો એક સ્પષ્ટ અર્થ એ પણ થઈ શકે છે કે અલ્લાહ ન માત્ર સંપૂર્ણ સૃષ્ટિનો નિર્માતા છે, બલકે સંપૂર્ણ સૃષ્ટિ તેના જ આધીન છે, તે જ તેને ચલાવી રહ્યો છે. તે સૃષ્ટિની રચના કરીને તેનાથી અલિપ્ત કે અલગ થઈ ગયો નથી. વિશ્વ અને તે સાથે સમગ્ર સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા અને શાસનની ધૂરા તેના હાથમાં જ છે. તાત્પર્ય એ છે કે મનુષ્ય પોતાની સમજ-શક્તિની મર્યાદામાં રહીને સમજી શકે તે પ્રકારનો શબ્દ અહીં પ્રયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે.

અલ-આ'રાફ— 'આ'રાફ' વિશિષ્ટ ઊંચા સ્થાનને કહે છે, જેના ઉપર અલ્લાહના વિશિષ્ટ પ્રિય બંદાઓ બિરાજશે.

અલ-હિજર— આ 'સમૂહ' જાતિનું કેન્દ્રીય નગર હતું. મદીનાથી તબૂક જતા માર્ગમાં આ સ્થળ આવેલું છે. આ નગરના ખંડેરો આજે પણ જોવા મળે છે.

અસૂર— (૧) દિવસનો ચોથો પહોર. તેથી તે નમાઝ જે થોડો દિવસ રહી જાય ત્યારે પઢવામાં આવે છે તેને અસૂરની નમાઝ કહે છે. આનો સમય દિવસ આથમે ત્યાં સુધી રહે છે. અરબી ભાષામાં 'અસૂર' વાસ્તવમાં 'કાળ'ને કહે છે. તેમાં કાળના તીવ્ર ગતિથી વિતી જવાનો સંકેત હોય છે. આ શબ્દ પહેલાં વિતી ગયેલ સમય, યુગ માટે પણ પ્રયોજાય છે. તેથી દિવસના અંતિમ હિસ્સાને, જ્યારે દિવસ વિતીને જાણે પૂર્ણપણે નિચોવાઈ ગયો હોય, 'અસૂર' કહેવામાં આવે છે.

આદ— અરબસ્તાનની એક પ્રાચીન જાતિનું નામ છે. અરબી ભાષાના પ્રાચીન કાવ્યોમાં આ જાતિનો વધુ ઉલ્લેખ મળે છે. જે રીતે તેની પ્રતિષ્ઠા વધી હતી, તે રીતે ધરતી પરથી તેનું વિનષ્ટ થઈ જવું પણ લોકોક્તિ બનીને રહી ગયું. આ જાતિ 'અહકાફ' નામના ક્ષેત્રમાં વસતી હતી જે હિજાજ, યમન અને યમામાના વચ્ચે પડે છે. હાલ તે

વેરાન છે. તેને જોઈને કોઈ એવું કહી શકતું નથી કે અહીં ક્યારેક કોઈ શક્તિશાળી અને વૈભવશાળી લોકો આબાદ હતા. આજે તે એવી મરુભૂમિ છે જ્યાં જવાનું કોઈ સાહસ કરતું નથી. પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)ની જાતિના વિનષ્ટ થઈ ગયા પછી આ જ જાતિ દરેક રીતે તેની ઉત્તરાધિકારી હતી. આ જાતિના લોકો ઊંચા-ઊંચા સ્તંભોવાળા ભવનો, મહેલોનું નિર્માણ કરતા હતા. તેમના ત્યાં હઝરત હૂદ (અલૈ.)ને પયગંબર બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા, પરંતુ દુર્ભાગ્યવશ આ જાતિ સન્માર્ગ ઉપર આવી ન શકી અને અનેકશરવાદમાં ગ્રસ્ત થઈ ગઈ, છેવટે તેનો નાશ થઈને રહ્યો. ઈ.સ. ૧૮૩૭માં એક અંગ્રેજને એક પ્રાચીન શિલાલેખ મળ્યો હતો, જેમાં હઝરત હૂદ (અલૈ.)નો ઉલ્લેખ હતો. આ લેખથી જ્ઞાત થાય છે કે આ તે લોકોનો લેખ છે, જે આ પયગંબરના અનુયાયી હતા.

આખિરત — પરલોક, પારલૌકિક જીવન, Hereafter. કુર્આન અનુસાર વર્તમાન લોકની મુદત સીમિત અને નિશ્ચિત છે. એક સમય આવશે કે આ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા છિન્ન-ભિન્ન થઈ જશે. પછી અલ્લાહ એક નવીન લોકનું નિર્માણ કરશે, જેના નિયમો વર્તમાન લોકથી તદ્દન ભિન્ન હશે. જે કંઈ આજે છૂપાયેલ છે, આંખોથી ઓઝલ છે તે તે લોકમાં પ્રત્યક્ષ અને પ્રગટ થઈ જશે. આલોકમાં કે દુનિયાના જીવનમાં લોકોએ જે કંઈ સારું-ખરાબ કે સાચું-ખોટું કર્યું-કરાવ્યું હશે, તે તેમના સામે આવી જશે. અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત લોકોનું ઠેકાણું જન્મત (સ્વર્ગ) હશે અને અલ્લાહના અવજ્ઞાકારી અને વિદ્રોહી લોકોને જહન્નમ (નર્ક)માં ઝોંકી દેવામાં આવશે.

આયત — નિશાની, ચિહ્ન, સંકેત, Sign વગેરે. ‘આયત’થી કોઈ વસ્તુને આપણે પ્રમાણિત રૂપ આપીએ છીએ, તેનાથી પ્રમાણ તરફ સંકેત મળે છે. કુર્આનમાં ‘આયત’ શબ્દ ત્રણ અર્થોમાં પ્રયોજાયો છે. (૧) પ્રાકૃતિક લક્ષણો, તથ્યો અને ઐતિહાસિક ઘટનાઓને પણ ‘આયત’ કહેવામાં આવ્યા છે. એટલા માટે કે તેનાથી આપણને તે સચ્ચાઈઓની જાણકારી મળે છે જે આ ભૌતિક જગતમાં ક્રિયાશીલ છે. (૨) તે ચમત્કારોને પણ આયત કહેવામાં આવ્યા છે, જેને અલ્લાહના પયગંબરો પોતાના પયગંબર હોવાના પ્રમાણ સ્વરૂપે બતાવતા હતા. (૩) કુર્આનના વાક્યાંશ કે વાક્યને પણ ‘આયત’ કહેવામાં આવે છે. કુર્આનના વાક્યોમાં જે વિલક્ષણતા અને વિશેષતા જોવા મળે છે તે એ વાતનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે કે કુર્આનનું અવતરણ અલ્લાહ તરફથી થયું છે અને તે ઈશવાણી છે. ‘આયત’ અને દલીલ કે પ્રમાણમાં ભેદ છે. દલીલ કે પ્રમાણ વાસ્તવમાં ‘આયત’ પર જ નિર્ભર છે.

ઈજલ — આ યુનાની શબ્દનો શબ્દાર્થ ‘શુભ-સૂચના’ છે. હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.) આકાશી શાસન કે અલ્લાહના શાસન (બાદશાહત)ની શુભ-સૂચના આપતા હતા. ઈસાઈઓના મતાનુસાર તેથી જ ઈસા (અલૈ.) પર અવતરિત ગ્રંથને ઈજલ કહેવામાં આવે છે. પરંતુ મુસલમાનોના માનવા પ્રમાણે ઈજલ એટલા માટે શુભ-સૂચના છે કે તેમાં પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના આગમનની સૂચના આપવામાં આવી છે અને અલ્લાહના શાસનનો સંબંધ પણ વાસ્તવમાં તેમના આગમનથી જ છે.

ઈજલ વાસ્તવમાં પયગંબર હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.)ના અંતિમ સમયનાં અઢી-ત્રણ વર્ષના તે ક્યનો અને પ્રવચનોનો સંગ્રહ છે જે તેમણે અલ્લાહ તરફથી આપ્યા હતા. આપના જીવન-કાળ દરમ્યાન તેને લિપિબદ્ધ કરી શકાયા કે નહીં, તે અંગે કંઈ કહી શકાય તેમ નથી. કેટલીક મુદત પશ્ચાત આપના જીવન-ચરિત્ર પર વિભિન્ન પુસ્તકો લખવામાં આવ્યા, તો તેમાં આપના તે પ્રવચનો અને વચનોને પણ વિભિન્ન જગ્યાએ અંકિત કરી દેવામાં આવ્યા, જે તે પુસ્તકોના લેખકો સુધી જન-શ્રુતિઓ કે સ્મૃતિ-પત્રો દ્વારા પહોંચ્યા હતા. આજે જે ઈજલો મત્તા, મરકુસ, લૂકા અને યૂહનાના નામથી જોવા મળે છે તે વાસ્તવમાં ઈજલ નથી.

ઈદત — અર્થાત્ ગણતરી. ઈસ્લામી પરિભાષામાં ‘ઈદત’ તે સમયાવધિને કહે છે જેના પૂરો થયા પહેલાં વિધવા કે તલાક પામેલ સ્ત્રીઓ બીજા લગ્ન કરી શકતી નથી. પતિના અવસાન પછી ઈદતની મુદત ૪ મહિના ૧૦ દિવસ છે અને તલાક પામેલ સ્ત્રીઓની ઈદત ત્રણ વખતના રજાવા સુધી છે. ત્રણ મહિનાની ઈદત તે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓની છે જે રજાવાથી નિરાશ થઈ ચૂકી હોય. તે યુવતીઓની ઈદત પણ ત્રણ મહિના રાખવામાં આવી છે જે હજુ રજાવલા થઈ નથી. ગર્ભવતી સ્ત્રીઓની ઈદત બાળક જન્મવા સુધી છે. તલાક પામેલ સ્ત્રીની ઈદત સાથે તે પણ આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે આ મુદતમાં તે સ્ત્રીને તેના માતૃગૃહે મોકલવામાં ન આવે, ન તે ત્યાં જાય, બલ્કે તે પતિના ઘરમાં જ રહે, એટલા માટે કે સાથે રહેવાથી સંભવ છે કે ફરી પતિ-પત્ની વચ્ચે મેળ-મેળાપ થઈ જાય.

ઈબલીસ — અર્થાત્ અત્યંત નિરાશ, શોકગ્રસ્ત, ઈન્કાર કરનાર. આ તે જિન્નનું ઉપનામ છે જેણે અલ્લાહના આદેશની અવહેલના કરીને હઝરત આદમ (અલૈ.) આગળ ઝૂકવાથી ઈન્કાર કરી દીધો હતો અને પછી એ નિશ્ચય કર્યો હતો કે તે આદમની સંતાનને સત્ય-માર્ગથી વિચલિત કરવાનો પ્રયાસ કરતો રહેશે.

ઈબાદત — અર્થાત્ દાસ્યભાવ, વિનમ્રતા, વિનીતભાવ, કોઈકના સામે આજીવનપૂર્વક પૂર્ણપણે ઝૂકી જવું. ‘ઈબાદત’માં પ્રેમ, તીવ્ર આકર્ષણ, લગાવ અને ઊંડી રુચિનો અર્થ પણ સામેલ છે. ઈબાદતનો સંબંધ મનુષ્યના સંપૂર્ણ જીવન સાથે છે. તેથી ઈબાદતનો અર્થ જ્યાં પૂજા, ઉપાસના (Worship) થાય છે ત્યાં આ શબ્દ બંદગી, દાસતા, આજ્ઞાપાલન અને આચરણના અર્થમાં પણ પ્રયુક્ત થાય છે.

ઈશા — રાત્રિનો પ્રથમ પહોર કે રાત્રિનો અંધકાર. તેથી તે નમાઝ જે સૂર્યાસ્ત પછી પશ્ચિમ દિશાની લાલિમા સમાપ્ત થઈ ગયા પછી પઢવામાં આવે છે તેને ઈશાની નમાઝ કહેવામાં આવે છે. તેનો સમય પ્રાતઃકાળનું પરોઢ નીકળે તે પહેલાં સુધી રહે છે, પરંતુ ઉત્તમ એ છે કે આ નમાઝ રાત્રિના પહેલા પહોરમાં પઢી લેવામાં આવે.

ઈસ્લામ — વિનમ્રતા, વિનીત, આજ્ઞાપાલન, આત્મસમર્પણ, પૂર્ણરૂપે કોઈ બીજાના થઈ જવું (Complete Submission), સ્વેચ્છાએ આધીનતાનો સ્વીકાર કરવો. અલ્લાહ સમક્ષ સ્વયંને સમર્પિત કરી દેવું અને તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવાનું જ બીજું નામ ઈસ્લામ

છે. ઈસ્લામનો બીજો પ્રચલિત અર્થ છે સુલેહ, શાંતિ, કુશળતા, સંરક્ષણ, શરણ વગેરે. પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.)એ કહ્યું છે : “ઈસ્લામ ગ્રહણ કરો, (બરબાદી અને વિનાશથી) બચી જશો.” આપ (સલ્વ.)એ એવું પણ કહ્યું કે : “જે વ્યક્તિ પણ આમાં (ઈસ્લામમાં) આવી ગઈ સલામત (સુરક્ષિત) રહી.”

ઈહરામ — હજજ કે ઉમરા કરવાવાળા લોકો મક્કા શહેર પહોંચ્યા પહેલાં એક નિશ્ચિત સ્થળે સ્નાન (ગુસ્લ) કરીને એક વિશેષ પ્રકારનું ફકીરી વસ્ત્ર ધારણ કરે છે અને ‘તલ્બિયા’ (એક વિશેષ દુઆ-પ્રાર્થના) કહે છે — આ જ ઈહરામ છે. આ વસ્ત્રમાં માત્ર એક સિવ્યા વગરની લુંગી (વસ્ત્ર) અને એક ચાદર હોય છે, જેને ઉપરથી ઓઢી લેવામાં આવે છે. મહિલાઓ માટે ઈહરામ સીવેલાં વસ્ત્રો જ હોય છે. આ વસ્ત્રો ધારણ કર્યા પછી ઘણી ચીજ-વસ્તુઓ માણસ પર હરામ (અવૈધ) થઈ જાય છે જે સામાન્ય સ્થિતિમાં હરામ નથી હોતી. જેમ કે સુગંધનો પ્રયોગ, વાળ કપાવવા, સાજ-શણગાર અને પતિ-પત્ની વચ્ચે જાતીય-સંબંધ વગેરે. આવી વસ્તુઓના હરામ હોવાના કારણે જ આ વસ્ત્રને ઈહરામ કહે છે. ઈહરામની સ્થિતિમાં કોઈ જીવની હત્યા કરવાની, કોઈ જાનવરનો શિકાર કરવાની કે કોઈ શિકારીને શિકારનું ઠેકાણું બતાવવાની પણ મનાઈ છે.

ઈમાન — આસ્થા, વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા, માનવું. ઈમાન વાસ્તવમાં પુષ્ટિ કરવા અને માનવાને કહે છે. તેનો વિરોધાર્થી છે કુફ જેનો અર્થ છે ઈન્કાર, ખોટું ઠેરવવું, અસ્વીકાર કરવો, અવમાનના. વિશ્વાસનો વિરોધાર્થી છે શંકા, સંદેહ, અવિશ્વાસ. ઈમાન તે વિશ્વાસને કહે છે જેના સાથે શ્રદ્ધા પણ હોય, વિનમ્રતા અને ભય પણ હોય અને તે સાથે આસ્થા અને ભરોસો પણ હોય. ઈસ્લામમાં ઈમાન એક વિસ્તૃત અને વ્યાપક અર્થ ધરાવે છે.

ઈમાન લાવવું — માનવું, વિશ્વાસ કરવો, સ્વીકાર કરવો. ઈસ્લામી પરિભાષામાં તે વાતોને પૂર્ણ વિશ્વાસથી માનવી જે ઈસ્લામે પ્રસ્તુત કરી છે. જેમ કે અલ્લાહ પર ઈમાન, તેના રસૂલો—ઈશદૂતો પર ઈમાન, આખિરત (પરલોક) પર ઈમાન, અંતિમ આકાશી ગ્રંથ કુર્આન અને અન્ય આકાશી ગ્રંથો પર ઈમાન વગેરે.

ઈમાનવાળા — તે વ્યક્તિ જે ઈમાન લાવે, એ વાતો પર જેની શિક્ષા ઈસ્લામે આપી છે. આવા લોકોને ‘મોમિન’ પણ કહે છે.

ઈસાઈ — પયગંબર હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.)ના અનુયાયી હોવાનો દાવો કરનાર, ખ્રિસ્તી.

ઉમરા — નિર્માણ, શોભા, આબાદી. ઈસ્લામી પરિભાષામાં ‘ઉમરા’ પણ હજજની જેમ એક ઈબાદત છે જે કા’બાની ઝિયારત (દર્શન)ના રૂપે કરવામાં આવે છે. હજજ અને ઉમરામાં ભેદ છે. હજજ સામર્થ્યવાન માટે અનિવાર્ય છે, પરંતુ ઉમરા અનિવાર્ય નથી. હજજનો સમય નિશ્ચિત છે, પરંતુ ઉમરા કોઈ પણ સમયે કરી શકાય છે. હજજ સામૂહિક રૂપે કરવાની હોય છે, ઉમરા એકલા પણ અદા કરી શકાય છે. ઉમરામાં હજજની અમુક જ રીતિઓનું પાલન કરવાનું હોય છે.

ઉમ્મી — એ વ્યક્તિ કે જાતિને કહે છે જે નિરક્ષર હોય કે જેની પાસે અક્ષરજ્ઞાન ન હોય અથવા જેના પાસે કોઈ આકાશી ગ્રંથ કે પુસ્તિકાઓ ન હોય.

એ'તિકાફ — શાબ્દિક અર્થ સ્વયંને કોઈ વસ્તુથી સંબંધ કરી રાખવાનો છે. પરંતુ ઈસ્લામી શરીઅતમાં એતિકાફ નિયતની સાથે મસ્જિદમાં રોકાઈ રહેવા અને બધાથી કપાઈને રહેવાને કહે છે. તેનો ભાવાર્થ 'એકાંતવાસ' પણ લઈ શકાય છે, પરંતુ તેમાં અલ્લાહના સ્મરણનું હોવું અનિવાર્ય છે. રમઝાનના અંતિમ દસ દિવસો એકવીસમી રાત્રિથી લઈને ચાંદ દેખાવા સુધી એતિકાફ કરવું 'સુન્નતે મુહકકદા કિફાયા' છે. અર્થાત્ કોઈ વસ્તી કે મહોલ્લામાં મસ્જિદ અને મુસલમાનો હોય અને આ એતિકાફ ન કરવામાં આવે તો તમામ મુસલમાનો ગુનેગાર હશે અને જો એક વ્યક્તિએ પણ એતિકાફ કરી લીધો તો બધા તરફથી તે અદા થઈ જશે. એ'તિકાફની સ્થિતિમાં કેવળ વ્યક્તિ માટે એતિકાફની જગ્યા (જેમ કે મસ્જિદ અથવા ઘર)થી કોઈ આવશ્યક કામ વિના બહાર નીકળવું અવૈધ છે. જો તે જગ્યાએ પેશાબ-જાજરૂની વ્યવસ્થા ન હોય તો બહાર નીકળી શકાય છે, પણ તેનાથી નિવૃત્ત થઈને તરત જ પાછા આવવું શરત છે. તે જ રીતે જો તે કોઈ એવી મસ્જિદમાં છે તો જુમ્આની નમાઝ માટે પણ તે જુમ્આ મસ્જિદ જઈ શકે છે. જો ભોજનનો પ્રબંધ મસ્જિદમાં ન થઈ શકે તો ભોજન માટે પણ તે બહાર નીકળી શકે છે. એતિકાફની સ્થિતિમાં પ્રત્યેક ક્ષણ ઈબાદત અને અલ્લાહના સ્મરણ મગ્ન રહેવું ઉત્તમ ગણવામાં આવે છે અને તેનાથી સહેજ પણ બેદરકારી અપ્રિય છે. પતિ-પત્ની વચ્ચે શારીરિક સંબંધ, ચાહે વાસનાના આવેગ હેઠળ હોય કે ઈચ્છાપૂર્વક, અવૈધ છે. આ જ પ્રમાણે અશ્લીલ વિચારોનું મનમાં લાવવું અને તે પ્રકારની વાતો કરવી પણ અવૈધ છે.

ઐકાવાળા — ઐકા તબૂકનું પ્રાચીન નામ છે. ઐકાનો શાબ્દિક અર્થ ઘનઘોર જંગલ થાય છે. મદયનવાળા અને ઐકાવાળા એક જ વંશના બે કબીલા હતા. તેમના વિસ્તારો એકબીજાથી મળેલા હતા. વેપાર તેમનો વ્યવસાય હતો. બંને કબીલાઓના માર્ગદર્શન માટે હઝરત શુઅબ (અલૈ.)ને અલ્લાહે પયગંબર બનાવીને મોકલ્યા હતા.

કફ્ફારા — પ્રાયશ્ચિત (Expiation). કોઈ ગુના કે પાપના દોષથી મુક્ત થવા માટે કરવામાં આવતો ઉપાય અથવા ધાર્મિક કાર્ય 'કફ્ફારા' કહેવાય છે. તેનો શાબ્દિક અર્થ છે, છૂપાવવાવાળી વસ્તુ. સદ્કાર્ય કે નેક કાર્ય ગુના કે પાપને ઢાંકી લે છે અને તેની અસરને દૂર કરી દે છે. આજ દૃષ્ટિથી તે કાર્યોને 'કફ્ફારા' કહેવામાં આવ્યા છે જે દોષ-મુક્ત થવા માટે કરવામાં આવે છે. વિભિન્ન ગુના કે પાપનો કફ્ફારો કુર્આનમાં નિશ્ચિત કરી દેવામાં આવેલ છે.

કાફિર — કુફ્ફ કરનાર, ઈન્કાર કરનાર, ધર્મવિરોધી, સત્યને છૂપાવનાર, અકૃતજ્ઞ, અપકારી. તે લોકો જેઓ તે સચ્ચાઈઓને માનવા અને સ્વીકારવાનો ઈન્કાર કરે છે જેની શિક્ષા અલ્લાહ અને તેના પયગંબરે આપી છે. આ શબ્દ કુર્આનમાં જુદાજુદા અર્થમાં વિષયાનુરૂપ પ્રયુક્ત થયો છે.

કાબા — મક્કા શહેરમાં આવેલ તે પ્રતિષ્ઠિત અને પવિત્ર ઘર જે વિશુદ્ધ એકેશ્વરવાદનું

પ્રતીક છે, જેની દીવાલો અલ્લાહની આજ્ઞાથી પયગંબરો હઝરત ઈબ્રાહીમ અને હઝરત ઈસ્માઈલ (અલૈ.)એ ઊભી કરી હતી. આ ઘરને અલ્લાહે સંપૂર્ણ માનવ-જાત માટે ધર્મ-કેન્દ્ર નિયત કર્યું છે. તેના જ તરફ મોઢું કરીને નમાઝ પઢવામાં આવે છે.

કિતાબ — આ શબ્દ કુર્આનમાં ઘણા અર્થોમાં વપરાયો છે.

(૧) અલ્લાહનો કલામ (વાણી), જે તેણે રસૂલો (ઈશદૂતો) પર અવતરિત કર્યો. આખા પુસ્તક કે ગ્રંથને પણ 'કિતાબ' કહે છે, તેના કોઈ ભાગ કે ખંડને પણ 'કિતાબ' કહે છે. (૨) આદેશ, હુકમ, અનિવાર્ય ધર્મવિધાન, કાનૂન, શરીઅત. (૩) અલ્લાહનો એ અભિલેખ, દસ્તાવેજ (Record) જેમાં દરેક વસ્તુ અંકિત છે. (૪) તે પુસ્તક જેમાં ફેસલાઓ-નિર્ણયો અંકિત છે. (૫) પત્રના અર્થમાં પણ તેનો પ્રયોગ થયો છે. (૬) તે કર્મપત્રક, જેમાં મનુષ્યના પોતાના સારા-ખરાબ કાર્યોનું વિવરણ આપવામાં આવ્યું હશે. સારા લોકોને તેમનું કર્મપત્રક તેમના જમણા હાથમાં અને ખરાબ લોકોને તેમનું કર્મપત્રક તેમના ડાબા હાથમાં આપવામાં આવશે. (૭) ભાગ્ય, નિયતિ, તકદીર, પૂર્વ નિર્ધારિત વાત.

કિતાબવાળા (અહલે કિતાબ) — કુર્આનમાં કિતાબવાળા કે અહલે-કિતાબ એ લોકોને કહેવામાં આવ્યા છે જેમને અલ્લાહ તરફથી કિતાબ (ગ્રંથ) પ્રદાન થયો હતો. આ સંકેત છે યહૂદીઓ અને ઈસાઈઓ તરફ જેમને અલ્લાહે 'તૌરાત' અને 'ઈજલ' નામે ગ્રંથો પ્રદાન કર્યા હતા. પરંતુ અફસોસ કે કાળાંતરે તેમના અનુયાયીઓએ એ ગ્રંથોને વિકૃત કરી નાખ્યા.

કિબલા — એ વસ્તુ જે માણસના સન્મુખ રહે અને જેના તરફ તેનું ધ્યાન આકૃષ્ટ હોય. ઈસ્લામી પરિભાષામાં તેનાથી અભિપ્રેત એ દિશા છે જેના તરફ ચહેરો કરીને નમાઝ પઢવામાં આવે છે, અર્થાત્ મક્કા શહેરમાં આવેલ કાબા.

કિબ્તી — મિસર (ઈજીપ્ત)ના પ્રાચીન નિવાસી. આ અનેકેશ્વરવાદી હતા. મૂર્તિઓની પૂજા કરતા હતા. મિસરમાં ઈસરાઈલની સંતાન જ્યારે ગુલામીનું જીવન વિતાવી રહી હતી, તે વખતે જે જૂથનું દેશમાં શાસન હતું તેનો સંબંધ આ જ 'કિબ્તી' જાતિથી હતો.

કિબ્લ-એ-ઊલા — પહેલાં મુસલમાનો પેલેસ્ટાઈનની મસ્જિદ બૈતુલ-મકદિસ તરફ ચહેરો કરીને નમાઝ પઢતા હતા, તેથી બૈતુલ-મકદિસને કિબ્લ-એ-ઊલા કહે છે.

કયામત — પુનરુત્થાન અથવા મહાપ્રલય. આનાથી અભિપ્રેત એક એવો દિવસ છે જ્યારે વર્તમાન લોક અર્થાત્ સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા છિન્ન-ભિન્ન થઈ જશે અને તમામ જીવધારી મરી જશે. તેના પછી અલ્લાહ એક બીજી સૃષ્ટિની રચના કરશે. તમામ લોકોને પુનઃ જીવિત કરીને ઉઠાવવામાં આવશે અને તેમને તેમના પોતાના કર્મોનો બદલો આપવામાં આવશે. આ જ દિવસ કયામત કે કિયામતનો દિવસ હશે.

કિસાસ કે કસાસ — હત્યાદંડ (Retaliation). ઈસ્લામી ધર્મ-વિધાન (શરીઅત)માં

હત્યા કરનાર હત્યારાને હત્યાદંડ સ્વરૂપે કતલ કરી નાખવામાં આવશે અથવા ક્ષમાદાનની સ્થિતિમાં મારી નાખવામાં આવેલ વ્યક્તિના વારસોને કંઈક માલ-ધન અપાવવામાં આવશે, આને 'કિસાસ' કે 'ક્સાસ' કહે છે. ક્ષમા કરવાનો અધિકાર મારી નાખવામાં આવેલ વ્યક્તિના વારસોને પ્રાપ્ત હોય છે. કિસાસને લાગુ ન કરવું આખા સમાજ માટે જોખમની વાત છે. કોઈ પણ સમાજમાં એ સૌથી મોટી આવશ્યકતા છે કે મનુષ્યના પ્રાણોની રક્ષા કરવામાં આવે. જો કોઈ વ્યક્તિ અકારણ કે નાહક રીતે કોઈની હત્યા કરી નાખે છે તો તેનો અર્થ એ છે કે તે વ્યક્તિ સમાજની તે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી રહ્યો છે જેનાથી માનવ-પ્રાણની સુરક્ષા થાય છે. તેથી કુર્આનમાં છે કે, 'કિસાસમાં તમારા માટે જીવન છે.'

કુફ્ર — અધર્મ, ઈન્કાર, અકૃતજ્ઞતા. કુફ્રનો શાબ્દિક અર્થ થાય છે ઢાંકવું, છૂપાવવું, આવરણ નાખવું. તેનું નામવાચક 'કાફિર' થાય છે, જેનો અર્થ થાય છે — છૂપાવનાર, ઢાંકનાર, પરદો નાખનાર. ઈસ્લામ મનુષ્યનો સ્વભાવિક ધર્મ છે અને તેની પ્રકૃતિની અપેક્ષા છે. ઈસ્લામનો ઈન્કાર કરનાર વાસ્તવમાં પોતાની સહજ અને નિર્મળ પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ પર અજ્ઞાનતાનો પડદો નાખે છે, જેને લઈને તે જન્મ્યો છે અને તેનાથી અન્ય માર્ગ પર ચાલતો રહે છે, તેથી આવા માણસને કાફિર કહેવામાં આવે છે.

કુર્આન, કુરઆન — અલ્લાહના અંતિમ ગ્રંથનું નામ જે અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પર અવતરિત થયો છે. તેનો શાબ્દિક અર્થ થાય છે — પઢવું, વાંચવું. આમ, આ ગ્રંથનું નામ જ એ દર્શાવે છે કે આ ગ્રંથ એટલા માટે અવતરિત થયો છે કે તેનો વધુમાં વધુ પાઠ કરવામાં આવે અને જગતના સૌ લોકો તેનો પાઠ કરીને પોતાના જીવનનો માર્ગ નિશ્ચિત કરે. આ ગ્રંથને કુર્આન કહેવું એવું જ છે જેમ કે કોઈક અત્યંત સુંદર વ્યક્તિને 'સૌંદર્ય'નો ઈલ્કાબ પ્રદાન કરી દેવામાં આવે.

કુરબાની — બલિદાન. જાનવર કે ચોપાયાને અલ્લાહના નામે કુરબાન કરવાની ક્રિયાને પણ કુરબાની કહેવામાં આવે છે. એવી વસ્તુ જેના દ્વારા અલ્લાહનું સામીપ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય, અલ્લાહની પ્રદાન કરેલ વસ્તુને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેને અર્પિત કરવું પણ કુરબાની કહેવાય છે. કુરબાનીની ક્રિયા વાસ્તવમાં પોતાની દરેક વસ્તુ, ત્યાં સુધી કે પોતાના પ્રાણને પણ અલ્લાહને અર્પણ કરવાનું બાહ્ય પ્રદર્શન છે. જાનવરનું લોહી વહાવીને વાસ્તવમાં એ પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવે છે કે જો અલ્લાહ કાજે અમને પોતાના પ્રાણ ન્યોછાવર કરવા પડે તો તેમાં કદાપિ કોઈ સંકોચ નહીં થાય. કુરબાની આત્માને શુદ્ધ કરવાનો એક ઉપાય પણ છે. તેથી કુરબાનીની પ્રથા કે પ્રણાલિકા સમસ્ત પ્રાચીન જાતિઓમાં પણ રહી છે અને તેને અલ્લાહને પ્રસન્ન કરવાનું એક માધ્યમ પણ સમજવામાં આવ્યું છે. કુરબાની હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ની યાદગાર છે. હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)એ પોતાના પુત્રને અલ્લાહ માટે કુરબાન કરવાની ઈચ્છા કરી તો આ કુરબાની બીજા સ્વરૂપે સ્વીકાર કરવામાં આવી. જાનવરની કુરબાનીની હેસિયત એક 'ફિદયા'ની પણ છે. જાનવરની કુરબાની આપીને આપણે આપણા પ્રાણોને મુક્ત કરાવી લઈએ છીએ, જો કે આપણા પ્રાણો આપણને

પરત આપવામાં આવતા નથી, બલકે આપણી અમાનતમાં તેમને સોંપી દેવામાં આવે છે જેથી જ્યારે પણ જરૂર પડે, આપણે તેમને અલ્લાહ માટે ન્યોછાવર કરી દઈએ. ઈસ્લામની હકીકત પણ વાસ્તવમાં કુરબાનીની જ છે. તેમાં વ્યક્તિ સ્વયંને અર્પણ કરી દે છે.

કુરૈશ — હઝરત ઈસ્માઈલ (અલૈ.)ની સંતતિમાં નજૂર બિન કુનાનાના વંશથી સંબંધ રાખવાવાળો એક પ્રતિષ્ઠિત કબીલો. પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.) આ જ કબીલામાં જન્મ્યા હતા.

ખલીફા — પ્રતિનિધિ, નાયક, નાયબ, કોઈના પછી આવનાર ઉત્તરાધિકારી. પ્રતિનિધિના અર્થમાં ખલીફા તે વ્યક્તિ હોય છે જે માલિકે પ્રદાન કરેલ સત્તા અને અધિકારોનો ઉપયોગ તેના આદેશાનુસાર જ કરે છે. તે પોતાને સ્વામી અને માલિક નથી સમજતો અને વાસ્તવિકતા એ છે કે મનુષ્યને ધરતીમાં જે અધિકારો મળ્યા છે તેનો ઉપયોગ પણ અલ્લાહના આદેશાનુસાર જ થવો જોઈએ.

ખુલા (ખુલ્અ) — છૂટકારો લેવો, મુક્ત થવું. ઈસ્લામે જો પુરુષોને તલાકનો અધિકાર આપ્યો છે તો સ્ત્રીઓને ‘ખુલા’નો. સ્ત્રી જો સમજે છે કે તેનું ગુજરાન કે નિભાવ પતિ સાથે નથી થઈ શકતો તો તે ‘ખુલા’ મેળવી શકે છે. સ્ત્રી જો ખુલા મેળવવા માગતી હોય તો તેણીએ તે ધન કે માલ કે તેની ભાગ પુરુષને પરત કરવો પડશે જે તેને નિકાહ વખતે ‘મહર’ના રૂપે મળ્યો હતો. સ્ત્રી જો પતિના અન્યાય અને અત્યાચારોના કારણે ખુલા મેળવવા ચાહતી હોય તો પુરુષે તેણીને આપેલ ધન કે માલ લેવું જ ઉચિત નહીં હોય.

ગનીમત, માલે-ગનીમત — શત્રુધન. સત્ય કાજે કે ઈશ-માર્ગમાં કરવામાં આવતા યુદ્ધમાં ધર્મ-વિરોધીઓનું જે ધન અને માલ ઈસ્લામી સૈન્યના કબજામાં આવે છે તેને ‘ગનીમત’ કહે છે. ઈસ્લામ માત્ર એ જ માલને ‘ગનીમત’ કહે છે, જે યુદ્ધ-ભૂમિમાં વિજેતાના હાથ લાગે છે. ગનીમતના માલમાં ગરીબો, વંચિતો, નિર્ધનો, અસહાય અને સામાન્ય જનતાની ભલાઈ અને કલ્યાણ માટે પાંચમો ભાગ નિર્ધારિત છે.

ગૈબ — પરોક્ષ, અદૃશ્ય, છુપાયેલ, જેને જાણવાનું આપણા પાસે કોઈ સાધન ન હોય. ગૈબ શબ્દ રહસ્ય માટે પણ પ્રયુક્ત થયો છે. ગૈબ વાસ્તવમાં એ વસ્તુઓને કહે છે, જેના સુધી આપણી જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને આપણી અનુભવ-શક્તિની પહોંચ ન હોય. જેમ કે અલ્લાહનું અસ્તિત્વ, ફરિશ્તાઓ, જન્મ, જહન્નમ, આબિરત વગેરે. ગૈબ કે પરોક્ષના વિષયે સમ્યક્ જ્ઞાન વિના માનવ-જીવનની વ્યાખ્યા નથી કરી શકાતી. પરોક્ષ પ્રત્યે સાચું જ્ઞાન આપણી એક મહત્વની આવશ્યકતા છે. પરોક્ષ વિષે સાચી અને ખરી જાણકારી નબીઓ, ઈશદૂતો દ્વારા લાવવામાં આવેલ ઈશ-સંદેશથી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઝકાત — વધવું, વિકસિત થવું, શુદ્ધ થવું. પરિભાષામાં ઝકાત એક નિશ્ચિત ધનને કહે છે. તેને પોતાની કમાણી અને પોતાના માલ-સંપત્તિથી કાઢીને અલ્લાહના દર્શાવેલ શુભ, સાચાં કામોમાં ખર્ચ કરવું અનિવાર્ય ઠરાવવામાં આવ્યું છે. જેમ કે ગરીબો, મુસાફરો, વંચિતોની સેવા કરવી, ઋણ કે કરજના બોજથી કોઈને મુક્તિ અપાવવી, સત્ય-ધર્મ

કાજે કરવામાં આવતા કાર્યોમાં ખર્ચ કરવું વગેરે. ઝકાતનું સ્થાન કોઈ ટેકા કે કરનું નથી, બલકે આ એક પ્રકારની ઇબાદત છે. ઝકાત આપીને બંદો અલ્લાહનો આભાર વ્યક્ત કરે છે અને આ રીતે તે પોતાના આત્માને પણ વિશુદ્ધ અને વિકસિત કરે છે. સ્વયં ઝકાત શબ્દથી પણ આ તથ્ય તરફ સંકેત મળે છે.

જન્નત — બાગ, સ્વર્ગ, સુખ અને આનંદનું તે સ્થાન જ્યાં આખિરતમાં અલ્લાહના આજ્ઞાંકિત અને સત્કર્મી બંદાઓ રહેશે.

ઝબૂર — પાટી, પર્ણ, પત્ર, ગ્રંથ. તે ગ્રંથ જે પયગંબર હઝરત દાઉદ અલૈ. પર અવતરિત થયો. ઝબૂરમાં હઝરત દાઉદ (અલૈ.)ની પ્રાર્થનાઓ પણ આવી ગઈ છે, તેથી તેને ઝબૂર (Psalms) કહે છે.

જહન્નમ — નર્ક, દોઝખ (Hell). આખિરતમાં જ્યાં ખરાબ કાર્યો કરનારાઓ, વિદ્રોહીઓ અને અવજ્ઞાકારીઓ લોકોને રાખવામાં આવશે તેને જહન્નમ કહેવામાં આવે છે. ત્યાં તેઓ યાતનાગ્રસ્ત હશે અને અગ્નિમાં બળશે. આગની યાતના ઉપરાંત ત્યાં બીજી અનેક પ્રકારની યાતનાઓ હશે.

ઝિક — સ્મરણ, યાદ, સ્મૃતિ, યાદગીરી, શિખામણ, ઉપદેશ, ઇતિહાસ, દરેક તે વસ્તુ જે કોઈનું સ્મરણ કરાવે. કુર્આન અને અન્ય આકાશી ગ્રંથોને પણ 'ઝિક' કહેવામાં આવેલ છે.

ઝિઝયા — અર્થાત્ રક્ષાકર. ઇસ્લામી રાજ્યમાં રહેનારા બિનમુસ્લિમ નાગરિકોથી તેમના પ્રાણ, ધન-સંપત્તિ અને ઇજ્જત-આબરૂની રક્ષાના બદલામાં લેવામાં આવતો કર (Tax) ઝિઝયા કહેવાય છે. આ કરનું ભંડોળ રાજ્ય-વ્યવસ્થાના તે કામોમાં ખર્ચાય છે જે બિન-મુસ્લિમોની રક્ષાથી સંબંધિત હોય છે અથવા તેમના માટે અપેક્ષિત હોય છે. આ કર માત્ર ધનવાન બિનમુસ્લિમોથી જ લેવામાં આવે છે, વંચિત, ગરીબ અને વિવશ બિનમુસ્લિમો પર ન લાગુ થાય છે અને ન તો લેવામાં આવે છે, બલકે શાસન સ્વયં તેમની જરૂરતો પૂરી કરવા અંગે જવાબદાર છે.

ઝિન્ન, જીન — ઝિન્ન શબ્દમાં ગુપ્ત અને છૂપું હોવાનો અર્થ મળે છે. ઝિન્ન મનુષ્યોથી ભિન્ન એક પ્રકારનું સર્જન-મખલૂક છે. ઝિન્ન આંખોથી દેખાતા નથી, તેથી તેમને ઝિન્ન કહેવામાં આવે છે.

ઝિબરીલ કે ઝિબ્રઈલ — આ ઇબ્રાની ભાષાનો શબ્દ છે, જેનો અર્થ થાય છે અલ્લાહનો બંદો. ઝિબરીલ અલ્લાહના એક મુખ્ય ફરિશ્તાનું નામ છે. હઝરત ઝિબરીલ (અલૈ.)નું વિશેષ કામ એ રહ્યું છે કે તેઓ અલ્લાહની વાણી-કલામ અને આદેશ ઈશદૂતો સુધી પહોંચાડતા રહ્યા છે. તેમના માટે કુર્આનમાં ક્યાંક-ક્યાંક 'રૂહ' શબ્દ પણ પ્રયોજાયો છે.

ઝિહાદ — તનતોડ કોશિશ, ધ્યેયની સિદ્ધિ કાજે સંપૂર્ણ શક્તિ લગાવી દેવી. ઝિહાદનો અર્થ વિશુદ્ધ રૂપે યુદ્ધ નથી. યુદ્ધ માટે કુર્આનમાં 'કિતાલ' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. ઝિહાદનો અર્થ કિતાલના અર્થથી ખૂબ વિસ્તૃત છે. જે વ્યક્તિ સત્ય-ધર્મ માટે પોતાના

ધન, પોતાની કલમ, પોતાની વાણી વગેરેથી પ્રયત્નશીલ હોય અને તેના માટે પોતાની જાત થકવી નાખતો હોય તે જિહાદ જ કરી રહ્યો છે. ધર્મ માટે યુદ્ધ પણ કરવું પડે અને તેના માટે પોતાના પ્રાણનું પણ બલિદાન આપવું પડે. આ પણ જિહાદનો એક ભાગ છે. જિહાદને તે જ સમયે ઈસ્લામી જિહાદ કહી શકાશે જ્યારે કે તે અલ્લાહ માટે હોય, ઈશ-માર્ગમાં હોય. અલ્લાહના નામે અને તેના દીન અર્થાત્ ધર્મની પ્રતિષ્ઠા માટે હોય, ન કે ધન-દોલતની પ્રાપ્તિ અને જમીનોના કબજા માટે. જિહાદનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે સત્ય-માર્ગના અવરોધોને દૂર કરવા, જગતને અલ્લાહ સિવાય અન્યોની દાસતા-ગુલામીથી મુક્ત કરાવવું, ધર્મના પાલનમાં જે અડચણો અને રુકાવટો હોય તેને દૂર કરવી.

ઝુહૂર — ત્રીજો પહોર, દિવસ ઢળવાનો સમય. એટલા માટે જે નમાઝ સૂર્ય ઢળ્યા પછી પઢવામાં આવે છે તેને ઝુહૂરની નમાઝ કહે છે. આ નમાઝનો સમય અસૂરની નમાઝ સુધી રહે છે.

તકવા — અલ્લાહનો ડર રાખવો, સંયમ, ધર્મપરાયણતા, પરહેજગારી, અનન્યભાવ, ભક્તિભાવ (Devotion). તકવાનો શાબ્દિક અર્થ છે બચવું. કોઈ વસ્તુથી પહોંચનાર હાનિ કે નુકસાનથી સ્વયંને બચાવવું, કોઈ આફતથી પોતાને બચાવવું, અલ્લાહની અવજાથી બચવું અને તેની અપ્રસન્નતા કે નારાજગીથી બચવું. તકવા વાસ્તવમાં તે અહેસાસ, મનોભાવ અને ચેતના છે જે ઈશભયથી મનમાં જન્મે લે છે, અને પછી મનુષ્ય અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનમાં લાગી જાય છે અને તેની અવજાથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે છે. સુંદર પોશાકની જેમ તકવા પણ મનુષ્યના આત્મિક સૌંદર્યમાં અભિવૃદ્ધિ કરે છે. તેનાથી અનિવાર્યતઃ તેના જીવનમાં સુંદરતા અને પવિત્રતા આવી જાય છે.

તયમ્મુમ — પાણી ન મળવાને કારણે સ્નાન અને વુઝૂના બદલે તયમ્મુમથી કામ લેવામાં આવે છે, અર્થાત્ શુદ્ધ અને પવિત્ર માટી પર હાથ મારીને કે લગાવીને પોતાના ચહેરા અને હાથો પર હાથ ફેરવી લેવામાં આવે છે. આ રીત એટલા માટે અપનાવવામાં આવી છે જેથી શુદ્ધતા અને પવિત્રતા (પાકી)નો વિચાર સદૈવ બનેલો રહે અને માણસ ક્યારેય પણ તેનાથી બેદરકાર ન રહે.

તલાક — છૂટકારો, છૂટાછેડા (Divorce), પતિ દ્વારા પત્નીનો ત્યાગ, લગ્ન-વિચ્છેદ. ઈસ્લામે તલાકને પસંદ કરી નથી. ઈસ્લામ અનુસાર તલાક ત્યારે જ આપવી જોઈએ જ્યારે પતિ-પત્ની દરમ્યાન નિભાવ કોઈપણ સંજોગોમાં સંભવ ન રહે. તેની શિક્ષાનુસાર નિર્વાહ અસંભવ જ બની જાય તો પણ તેને એકદમ ત્યજી દેવું સારું નથી, બલ્કે એક-એક મહિનાના અંતરે તલાક આપવી જોઈએ, જેથી ત્રીજા મહિનાના અંત સુધી વિચારવા-સમજવાની તક બાકી રહે. શક્ય છે કે કોઈ ઉપાય મેળ-મેળાપનો નીકળી આવે.

તસ્બીહ — અલ્લાહની મહાનતાનું વર્ણન (Glorification), તેના ગુણગાન કરવા, તેની પવિત્રતાનો જાપ કરવો, તેનો મહિમાગાન કરવો. તસ્બીહનો અર્થ છે ચહેરા સુધી

સ્વયંને બિછાવી દેવું. નમાઝને પણ તસ્બીહ કહેવામાં આવેલ છે, એટલા માટે કે નમાઝમાં પણ નમાઝ પઢનાર અલ્લાહ સમક્ક સિજદામાં ચહેરા સુધ્ધાંને બિછાવી દે છે અને તેની મહાનતાનું વર્ણન કરે છે. જગતની તમામ વસ્તુઓ અલ્લાહની મહાનતાની સાક્ષી છે અને અલ્લાહની મોટાઈ અને તેની આજ્ઞા સામે ઝૂકેલી છે. તેથી કુર્આનમાં કહ્યું છે કે સૂચિની તમામ ચીજ-વસ્તુઓ અલ્લાહની તસ્બીહ કરી રહી છે.

તવાફ — પરિક્રમા, ચક્કર લગાવવું. હજજ કે ઉમરા કરવાવાળા અલ્લાહના ઘર—કાબાની ચોતરફ સાત ચક્કર લગાવે છે. તેને તવાફ કહે છે.

તહજજુદ — નિદ્રા કે ઊંઘ તોડીને ઉઠવું. તેનાથી તાત્પર્ય તે નમાઝ છે જે રાત્રિના એક ભાગમાં સૂઈ લીધા પછી ઉઠીને પઢવામાં આવે છે. ઊંઘ્યા પહેલાં પણ આ નમાઝ પઢી શકાય છે. આ નમાઝનું ચરિત્ર-નિર્માણ અને આત્મિક વિકાસમાં ખૂબ મહત્ત્વ છે.

તાગૂત — આ શબ્દ ‘તુગ્યાન્’થી નીકળ્યો છે. ‘તુગ્યાન્’નો અર્થ છે સીમાથી આગળ વધવું, હદ પાર કરી જવું, નિરંકુશ બની જવું, ઉદંડ બની જવું. આમ, દરેક તે વસ્તુને તાગૂત કહેવાશે જેમાં અલ્લાહના સામે ઉદંડતા-વિદ્રોહ જોવા મળે અને જે ઉદંડતા-વિદ્રોહ માટે લોકોને ઉત્તેજિત કરે, ચાહે તે માણસની પોતાની ઈચ્છા હોય કે સમાજનો કોઈ પણ વ્યક્તિ હોય, અથવા કોઈ સત્તા, શાસન કે સરકાર કે સંસ્થા હોય, કે પછી સ્વયં શેતાન હોય કે ઈબ્લીસ હોય.

તૂર — એક વિશેષ પહાડનું નામ. આ સીના પર્વત અને મૂસા પર્વતના નામથી પણ ઓળખાય છે. આ કુર્આનના અવતરણ કાળમાં ‘તૂર’ના નામથી વિખ્યાત હતો. આ પર્વત દ્વીપકલ્પ સીનાના દક્ષિણમાં આવેલ છે. તેની ઊંચાઈ ૭૩૫૯ ફૂટ છે.

તૌબા — પશ્ચાતાપ (Repentance), ક્ષમા-ચાયના, પાછા ફરવું, પલટવું, ઉન્મુખ થવું વગેરે. મનુષ્ય તરફથી તૌબાનો અર્થ એ થાય છે કે તે ગુના (પાપ) અને બૂરાઈને ત્યજીને અલ્લાહની પ્રસન્નતા તરફ પલટે છે, અને અલ્લાહ તરફથી તૌબાનો અર્થ એ થાય છે કે તે પોતાના બંદા તરફ, જે પોતાના ગુનાઓથી લજ્જિત છે અને પશ્ચાતાપ કરી રહ્યો છે ફરી દયા-દૃષ્ટિથી જુએ અને તેના ગુના કે પાપોને ક્ષમા કરી દે અને પોતાની નારાજગી સમાપ્ત કરીને તેના તરફ કૃપા અને કરુણાની સાથે પલટે.

તૌરાત — તૌરાત ઈબ્રાહીમી ભાષાનો શબ્દ છે, જેનો અર્થ થાય છે ‘આદેશ અને કાનૂન’. તૌરાત તે ગ્રંથ છે જે પયગંબર હઝરત મૂસા (અલૈ.) ઉપર અવતરિત કરવામાં આવ્યો, જે પયગંબરી મળ્યાથી ૪૦ વર્ષ સુધી ઉતરેલા આદેશોનો સંગ્રહ છે, તેને જ કુર્આન ‘તૌરાત’ કહે છે. તેમાં દસ આદેશો તે હતા જે પાટીઓમાં અંકિત કરીને તેમને આપવામાં આવ્યા હતા. ‘તૌરાત’ પુસ્તક રૂપે ‘બૈતુલ મકદિસ’ની પ્રથમ તબાહી સુધી મોજૂદ હતો. તેની તબાહીમાં તૌરાતની પ્રતી હંમેશ માટે લુપ્ત થઈ ગઈ.

તૌહીદ — એકેશ્વરવાદ - Devine Unity. અલ્લાહને એક માનવું અને કોઈને પણ તેનો ભાગીદાર અને સમકક્ષ ન ઠરાવવું. આ જ તૌહીદ તમામ પયગંબરોની

શિક્ષાઓની આધારશિલા રહી છે. તૌહીદ માત્ર એક ધારણા જ નહીં, બલ્કે આપણા સંપૂર્ણ જીવન પર તેનો પ્રભાવ પડે છે. અલ્લાહને એક માનવાનો અર્થ છે કે બંદો પોતાને તદ્દન અલ્લાહને સમર્પિત કરી દે. તેને જ પોતાનો સૃષ્ટા, સ્વામી, શાસક અને બધું જ સમજે. તેની જ બંદગી અને ઈબાદતને પોતાનું કર્તવ્ય જાણે. તેના આદેશોનું પાલન કરે. તેના પર જ ભરોસો કરે. તેને જ મદદ માટે પોકારે. મુસીબતમાં તેનાથી જ ફરિયાદ કરે. દરેક સ્થિતિમાં તેના જ તરફ ધ્યાન કરે. સાચા હૃદયથી તેને પ્રેમ કરે. તેના અસ્તિત્વ અને તેના ગુણોમાં કોઈને ભાગીદાર ન સમજે. જે અધિકારો અલ્લાહના છે તેમાં કોઈને સામેલ ન કરે. ‘તૌહીદ’ ધર્મનો માત્ર એક અંશ નથી, બલ્કે તેણે સંપૂર્ણ ધર્મને ઘેરામાં લઈ રાખેલ છે. તૌહીદથી અલગ થઈને સત્ય-ધર્મની કલ્પના પણ કરી શકાતી નથી.

દીન — ધર્મ, જીવનપ્રણાલી, જીવનવ્યવસ્થા. એ કાનૂન, નિયમો, વિધાન જેના પર મનુષ્યની વિચારધારા અને કાર્ય-પ્રણાલી વગેરે બધું જ અવલંબિત છે. ‘દીન’ શબ્દના મૌલિક અર્થમાં આધીનતા અને વિનમ્રતાનો ભાવ સમાયેલો છે. વળી તેમાં ચાર અર્થોનો આવિર્ભાવ થયો છે : (૧) પ્રભુત્વ, (૨) આજ્ઞાપાલન, આધીનતા અને બંદગી, (૩) વિધિ-વિધાન, નિયમ, પ્રણાલી જેનું પાલન કરવામાં આવે અને (૪) તપાસ, ફેંસલો, સારા-ખરાબ કર્મોનો બદલો. કુર્આનમાં ‘દીન’ શબ્દ આ બધા અર્થોમાં પ્રયોજાયો છે.

નજ, નઝર — ભેટ, પ્રતિજ્ઞા, મન્નત, માનતા. માત્ર અલ્લાહ માટે જ નજ પ્રસ્તુત કરી શકાય છે. કોઈ અન્યના આગળ નજ પૂરી કરવી જાયઝ-માન્ય નથી. આપણે પ્રેમ-ભાવથી જો કોઈકને કોઈ વસ્તુ આપીએ છીએ તેને હદ્થો કે ઉપહાર કે ભેટ કહીશું, નજ નહીં. નજ માત્ર અલ્લાહ માટે વિશિષ્ટ છે.

ફર્જ — અલ્લાહના તે આદેશો જેનું અનુપાલન પ્રત્યેક ઈમાનવાળા પર અનિવાર્ય છે. જેમ કે નમાઝ, ઝકાત, રોઝા, હજજ, લોકોને ઈશ્વર તરફ બોલાવવું.

મુબાહ — જાયઝ, હલાલ, પવિત્ર, શુદ્ધ

વાજિબ — અતિ જરૂરી, અતિ આવશ્યક, બરાબર, સંતુલિત, જેના વિના ચાલે નહીં, જેને ટાળી ન શકાય. ઈસ્લામી કાનૂનમાં તે કાર્ય જેને ન કરવાથી ગુનો થાય છે, સિવાય તેના કે તેના ન કરવાની કોઈ મજબૂરી હોય.

નફલ, નફિલ — (બહુવચન અન્ફાલ) વધારવું કે વિસ્તારવું, ઉન્નત કરવું. કોઈ વસ્તુ કોઈને તેના હકથી વધારે આપવામાં આવે તો જેટલી વધારે આપવામાં આવે તે ‘નફિલ’ કહેવાશે. જો કોઈ ઈબાદત ફર્જ (અનિવાર્ય)થી વધારે કરવામાં આવે તો તે ‘નફિલ’ કહેવાશે. આ જ પ્રમાણે પોતાના ધનમાંથી લોકોને તેમના હકથી વધારે આપવાને ‘નફિલ’ કહેવાશે. આ જ પ્રમાણે કોઈ કામના બદલામાં તે કામના વળતરથી વધારે મળી જવું ‘નફિલ’ કહેવાય છે. જેમ કે યુદ્ધમાં મળેલ માલ ‘નફિલ’ છે, કેમ કે અલ્લાહ તરફથી સત્યના વિરોધીઓના મુકાબલામાં લડવાનું જે પુણ્ય છે તે, તે માલ નથી જેને દુશ્મન છોડીને ભાગી જાય છે.

નબવી સન — તે ચંદ્ર પર આધારિત વર્ષ જે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના નબી-પયગંબર બનાવવાની તારીખથી શરૂ થાય છે.

નબી — પયગંબર, ઈશદૂત, જે નુબૂવત-પયગંબરીના પદ પર નિયુક્ત કરવામાં આવેલ હોય, સંદેશવાહક. નબી પર અલ્લાહની વાણી-કલામ અવતરિત થાય છે. અલ્લાહ તેને પોતાના આદેશથી અવગત કરાવે છે. પછી નબીનું કર્તવ્ય એ હોય છે કે તે લોકો સુધી અલ્લાહનો સંદેશ પહોંચાડે. જગતમાં ઘણા નબીઓ થઈ ગયા. સૌથી અંતિમ નબી હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) છે.

નમાઝ — કુર્આનમાં નમાઝ માટે ‘સલાત’ શબ્દ વપરાયો છે. સલાતનો અર્થ થાય છે કોઈ વસ્તુ તરફ આગળ વધવું અને તેમાં પ્રવેશ કરી જવું, કોઈ વસ્તુ તરફ ધ્યાન કરવું કે આપવું. અહીંથી જ આ શબ્દ ઝૂકવા અને પ્રાર્થનાના અર્થમાં પ્રયુક્ત થવા લાગ્યો. પૂજા અને ઉપાસના કે ઈબાદત માટે આ શબ્દનો પ્રયોગ અત્યંત પ્રાચીન છે. ‘સલાત’ બંદાને તેના પોતાના રબ-પ્રભુથી મળાવે છે અને તેનાથી જોડે છે. નમાઝ માટે ‘સલાત’ શબ્દ અત્યંત અર્થપૂર્ણ છે. નમાઝ દિવસમાં પાંચ વખત અદા કરવી અનિવાર્ય છે. નમાઝનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય અલ્લાહનું સ્મરણ અને તેની યાદ છે.

નમાઝ કાયમ કરવી — નમાઝને સારી રીતે તેના બધા જ નીતિ-નિયમોના સાથે અદા કરવી, અને સામૂહિક રીતે નમાઝ પઢવું પણ ‘નમાઝ કાયમ કરવા’માં સામેલ છે.

નસારા — ઈસાઈ. ‘નસારા’ નસરાનનું બહુવચન છે. કુર્આનમાં ઈસા મસીહના અનુયાયીઓને ‘નસારા’ શબ્દથી સંબોધિત કરવામાં આવ્યા છે. આરંભમાં ઈસા મસીહના અનુયાયીઓને ‘નસારા’ શબ્દથી જ સંબોધિત કરવામાં આવતા હતા. આ શબ્દના સંબંધે અનેક વાતો પ્રચલિત છે, તેમાં મુખ્ય બે છે —

(૧) ફલસ્તિનમાં એક વસ્તી નાસિરા છે. ઈસા મસીહે પોતાનું બાળપણ અહીં જ વીતાવ્યું હતું. તેથી તેમને મસીહ નાસિરી કહેવામાં આવતા હતા અને તેથી તેમના માનવાવાળાઓને નસારા કહેવામાં આવ્યા. (૨) નસારા શબ્દ ‘નુસરત’ ધાતુથી બન્યો છે. ‘નુસરત’નો શાબ્દિક અર્થ સહાયતા કે મદદ કરવી થાય છે. ઈસા (અલૈ.)એ જ્યારે પોતાના નબી હોવાની જાહેરાત કરી અને સત્યના પ્રચારનો આરંભ કર્યો તો કેટલાક લોકોએ વિરોધ કર્યો, કેટલાકે તેમની સહાયતા અને મદદ કરી. સહાયતા કરનારાઓને ‘નસારા’ કહેવામાં આવ્યા. કેટલાક ઐતિહાસિક ગ્રંથોના અભ્યાસથી જ્ઞાત થાય છે કે મસીહ (અલૈ.)એ સ્વયં પોતાના અનુયાયીઓ અને સાથીઓને ‘નસારા’ કહીને સંબોધિત કર્યા હતા. પરંતુ કાળાંતરે ઈસા મસીહના અનુયાયીઓએ જે રીતે ઈશ્વરીય ધર્મ-વિધાનમાં પરિવર્તન કર્યું, પોતાનું નામ પણ બદલીને ‘ઈસાઈ’ રાખી લીધું.

નિફાક — છળ-કપટ, દંભ, આંતરિક વૈમનસ્ય, કપટાચાર. નિફાક કે કપટાચાર એ છે કે કોઈ એક દરવાજાથી તો ધર્મમાં પ્રવેશ કરે, પરંતુ બીજા દરવાજાથી બહાર નીકળી જાય. બાહ્ય રૂપે તો પોતાને મુસલમાનોમાં સામેલ રાખે, પરંતુ વાસ્તવમાં તેમનો

ઈસ્લામથી કોઈ સંબંધ ન હોય. નિફાકના ઘણા પ્રકાર છે.

નુબૂવત — પયગંબરી, ઈશદૂતત્વ, નબી હોવાનો ભાવ. (જૂઓ 'નબી').

નૂહની જાતિવાળા — તે લોકો જેમના દરમ્યાન પયગંબર હઝરત નૂહ (અલૈ.)ને ઈશદૂત બનાવીને મોકલવામાં આવ્યા અને તેમણે ઈશ-ધર્મનો પ્રચાર કર્યો. કુર્આન અને બાઈબલથી એ જ્ઞાત થાય છે કે નૂહની જાતિવાળાઓ તે પ્રદેશમાં રહેતા હતા જેને આજે ઈરાક કહે છે. તેની પુષ્ટિ એવા શિલાલેખોથી થાય છે જે બાઈબલથી પણ વધુ પ્રાચીન છે. આ શિલાલેખોમાં તે જળ-પ્રલયનો ઉલ્લેખ છે જેનું વર્ણન કુર્આન અને બાઈબલમાં જોવા મળે છે. આ જળ-પ્રલયથી મળતી કથાઓ યૂનાન, ઈજિપ્ત, ભારત અને ચીનના સાહિત્યમાં પણ મળે છે, બલ્કે બર્મા, મલેશિયા, ઓસ્ટ્રેલિયા, ન્યૂગિની, અમેરિકા અને યૂરોપના વિભિન્ન ભાગોમાં પણ આવી જ લોકવાયકાઓ પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવી છે. તેનાથી અનુમાન કરી શકાય છે કે જળ-પ્રલયની ઘટના તે સમયની છે જ્યારે સંપૂર્ણ માનવ-જાતિ કોઈ એક ભૂ-ભાગમાં વસતી હતી, પછી ત્યાંથી નીકળીને તે દુનિયાના જુદા-જુદા ભાગોમાં ફેલાઈ. જળ-પ્રલય વખતે અલ્લાહના આદેશથી હઝરત નૂહ (અલૈ.) અને તેમના સાથીઓ જે નૌકામાં સવાર થઈ ગયા હતા, તે નૌકાનો ઢાંચો હજુ હમણાં જ જૂદી પર્વત ઉપર શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે. આ શોધ એક અમેરિકી વૈજ્ઞાનિક Vendyl Jonesના પ્રયાસોનું પરિણામ છે. (વિસ્તૃત જાણકારી માટે જૂઓ 'The Mail on Sunday, London, January 30, 1994')

નેઅમત — અલભ્ય પદાર્થ, સુખ-સામગ્રી, કૃપા, ઉપકાર, અહેસાન.

પારા — ખંડ (Part). કુર્આનના ૩૦ પારા અર્થાત્ કુર્આનને ૩૦ ખંડોમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું છે.

પયગંબર — નબી, રસૂલ, મનુષ્ય પાસે અલ્લાહનો સંદેશ લઈને આવનાર સંદેશવાહક. પયગંબરીના પદ પર નિયુક્ત વ્યક્તિ. (જૂઓ : નબી)

ફજૂર — ઉપાકાળ, પ્રાતઃકાળ, પરોઢ નીકળવી. તેથી તે નમાઝ જે પ્રાતઃકાળે સૂર્યોદય પહેલાં પરોઢ નીકળ્યા પછી પઢવામાં આવે છે તેને ફજૂરની નમાઝ કહે છે.

ફસાદ — બગાડ. માનવ-સમાજની વ્યવસ્થા અને ધરતીનો પ્રબંધ જો અલ્લાહની આજ્ઞા અને તેના આદેશાનુસાર ન હોય અને મનુષ્ય પોતાની તુચ્છ મનેચ્છાઓનો દાસ બની જાય તો આ ખૂબ મોટા બગાડની વાત છે. જ્યારે મનુષ્ય અલ્લાહના આદેશો અને તેણે અર્પેલ કાનૂન અને નિયમોનો ત્યાગ કરે છે તો તેના પરિણામસ્વરૂપ ધરતી બૂરાઈઓથી ભરાઈ જાય છે. ધરતીમાં ન્યાય અને શાંતિની સ્થાપના સંભવ નથી, જ્યાં સુધી મનુષ્ય અલ્લાહનો પૂર્ણરૂપે આજ્ઞાંકિત ન બની જાય અને જીવનના પ્રત્યેક વિભાગમાં તેના આદેશોનું પાલન ન કરવા લાગે.

ફિત્ના — ઉપદ્રવ, ત્રાસ, સતામણી, જુલમ (Persecution). 'ફિત્ના'થી તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ વ્યક્તિ કે જૂથ ઉપર માત્ર એટલા માટે અત્યાચાર અને અતિરેક કરવામાં

આવે કે તેણે સમાજમાં પ્રચલિત ભાવનાઓ અને ધારણાઓથી વિપરીત કેટલીક બીજી ભાવનાઓ અને ધારણાઓને સત્ય સમજીને અપનાવી લીધી છે; અને તે પોતાના વિચારોનો પ્રચાર અને ખોટા વિચારો અને ધારણાઓનું ખંડન કરે છે.; જેથી સમાજનું ભલું અને કલ્યાણ થાય અને લોકો જીવનના વાસ્તવિક ઉદ્દેશ્યને મેળવી લે. કુર્આનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે સામાન્ય સંજોગોમાં હત્યા ચોક્કસ અત્યંત ખરાબ છે, પણ 'કિત્નો' એ હત્યાથી પણ વધુ મોટું પાપ છે.

ફિદ્યા — મુક્તિ-પ્રતિદાન, અર્થ-દંડ. તે ધન જેના બદલામાં કોઈ અપરાધીને છોડાવી શકાય અથવા પ્રાણ-દંડથી મુક્ત કરાવી શકાય. તે માલ જે વ્યક્તિ પોતાની ભૂલ અને કચાશના બદલામાં વંચિતો-જરૂરતમંદો પર ખર્ચ કરે.

ફિરદૌસ — જન્મ, વૈકુંઠ, સ્વર્ગ (Paradise). ફિરદૌસ શબ્દ સંસ્કૃત, ઈબ્રાની, ઈરાની, યૂનાની, અરબી વગેરે લગભગ તમામ ભાષાઓમાં જોવા મળે છે. આ શબ્દ બધી ભાષાઓમાં એવા બાગો માટે પ્રયુક્ત થયો છે જે વિશાળ હોય અને તેના ચોતરફ કોટ હોય અને માણસના રહેઠાણથી મળેલો હોય અને તેમાં દરેક પ્રકારના ફળો વિશેષતઃ દ્રાક્ષ હોય.

ફરિશ્તા — ફિરસ્તો, Angel. કુર્આનમાં એના માટે 'મલક' શબ્દ આવ્યો છે. મલકનો અર્થ થાય છે સંદેશ લાવવાવાળો. ફરિશ્તામાં એની ક્ષમતા હોય છે કે તે ઈશ-લોકથી પોતાનો સંપર્ક સ્થાપી શકે અને માનવ-જગતથી પણ પોતાનો સંબંધ જોડી શકે. તેથી તેઓ અલ્લાહના સંદેશને પયગંબરો સુધી પહોંચાડવા માટે નિયુક્ત થઈ શક્યા છે. ફરિશ્તાઓ અલ્લાહે પેદા કરેલ તેના બંદાઓ છે. તેઓ તે જ કામ કરે છે જેનો તેમને આદેશ આપવામાં આવે છે. તેઓ હંમેશા અલ્લાહનો મહિમાગાન કરતા રહે છે. અલ્લાહે ઘણા ફરિશ્તાઓને પોતાના મહાન કાર્યના પ્રબંધમાં લગાવી રાખ્યા છે. ફરિશ્તાઓ જરૂર પડે તો જે રૂપ ચાહે ધારણ કરી શકે છે. પથભ્રષ્ટ લોકો તેમને પોતાના આરાધ્ય બનાવીને પૂજવા લાગ્યા. તેમને ભલામણકર્તા અને કષ્ટ-નિવારક પણ સમજી લેવામાં આવ્યા અને તેમનાથી પ્રાર્થનાઓ પણ થવા લાગી. કુર્આને ફરિશ્તાઓની હેસિયત સ્પષ્ટ કરી દીધી છે, જેથી અનેકેશ્વરવાદનો દરવાજો બંધ થઈ શકે.

બૈઅત — (Taking oath of allegiance), વચનબદ્ધ થવું, વચન આપવું, આજ્ઞાપાલનની પ્રતિજ્ઞા કરવી વગેરે.

બૈઅતે-રિઝવાન — હુદૈબિયાના મેદાનમાં પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું મુસલમાનોથી જીવસટોસટની બાજી લગાવી દેવાનું પ્રણ લેવું. પયગંબર (સલ્લ.)એ મદીનામાં રહેતાં એક સ્વપ્ન જોયું કે આપે પોતાના સાથીઓ સહિત મસ્જિદે-હરામ (કાબા)માં પ્રવેશ કર્યો અને માથાના વાળ મુંડાવ્યા. આ સ્વપ્નને આપ (સલ્લ.)એ ઈશ્વરનો એ સંકેત સમજ્યા કે આપ પોતાના સાથીઓ સાથે ઉમરા કરશે. તેથી આપ ઝિલકદના મહિનામાં લગભગ પંદરસો સાથીઓ સાથે ઉમરા માટે નીકળ્યા. પોતાના સાથે કુરબાનીના

જાનવરો લીધા, જે એ વાતનું પ્રતીક હતા કે આ જૂથનો ઈરાદો ધર્મ-યાત્રાનો છે, લડાઈનો નહીં. તે સાથે નિર્ધારિત સમયે બધાએ ઉમરાનું વિશેષ વસ્ત્ર 'ઈહરામ' ધારણ કર્યું અને હુદૈબિયાના સ્થળે પડાવ નાખ્યો. મક્કાના લોકોને જ્યારે આની ખબર પડી કે મુસલમાનો આટલી મોટી સંખ્યામાં મક્કા તરફ આવી રહ્યા છે તો તેઓએ મુસલમાનોના માર્ગમાં અવરોધ ઊભો કર્યો. તેઓ નહોતા ઈચ્છતા કે જે લોકોને થોડાંક દિવસો પહેલાં મક્કાથી નીકળવા મજબૂર કરી દીધા હતા તેઓ ફરી મક્કામાં પ્રવેશ કરે. મુસલમાનો તરફથી વારંવાર એ ભરોસો આપવામાં આવ્યો કે તેઓ લડવા નહીં, બલકે ઉમરા માટે આવ્યા છે, પણ તેઓ ન માન્યા અને મુસલમાનોને ડરાવવા-ધમકાવવા લાગ્યા. અંતે હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.)એ પોતાના એક સાથી હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને મક્કાના લોકો સાથે શાંતિ-વાર્તા કરવા મોકલ્યા. પરંતુ મક્કાના લોકો અકારણ વાતનું વતેસર કરતા રહ્યા અને સાથે-સાથે મુસલમાનોને ભયભીત કરવા એ ખોટી અફવા ફેલાવી દીધી કે હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને કતલ કરી દેવામાં આવ્યા છે. મુસલમાનો પર આ સમાચાર વીજળી બનીને ત્રાટક્યા. તમામ મુસલમાનો હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ની હત્યાનો બદલો લેવા તત્પર બની ગયા અને પોતાની જાનની બાજી લગાવી દેવા તૈયાર થઈ ગયા. નબી (સલ્વ.) એક વૃક્ષના નીચે બેસી ગયા અને મુસલમાનોથી હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ની હત્યાનો બદલો લેવાની 'બૈઅત' કરી. આ જ બૈઅત 'બૈઅતે-રિઝવાન' તરીકે ઓળખાય છે. પછીથી હઝરત ઉસ્માન (રદિ.) પાછા આવી જતાં આ લોહિયાળ સંઘર્ષ ટળી ગયો.

બની ઈસ્માઈલ — પયગંબર હઝરત ઈસ્માઈલ (અલૈ.)ના વંશના લોકો. હઝરત ઈસ્માઈલ (અલૈ.) પયગંબર હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના મોટા પુત્ર હતા. અલ્લાહના અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.)નો જન્મ બની ઈસ્માઈલના વંશજોમાં થયો હતો.

બની ઈસરાઈલ — ઈસરાઈલના સંતાનો, યહૂદી, Israelites. ઈસરાઈલ પયગંબર હઝરત યાકૂબ (અલૈ.)નું બીજું નામ હતું. હઝરત યાકૂબ (અલૈ.) પયગંબર હઝરત ઈસ્હાક (અલૈ.)ના પુત્ર અને હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના પૌત્ર હતા. યહૂદીઓ એમના જ વંશજ હતા, તેથી તેમને બની ઈસરાઈલ કહીને પોકારવામાં આવ્યા છે. હઝરત નૂહ (અલૈ.) પછી હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.) પ્રથમ નબી હતા, જેમને અલ્લાહે ઈસ્લામના સાર્વભૌમિક નિમંત્રણ માટે પસંદ કર્યા. આ પવિત્ર કાર્યમાં હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)એ પોતાનું સમગ્ર જીવન ખપાવી દીધું. આપના પછી આ પ્રતિષ્ઠા આપની સંતાનની તે શાખાને પ્રાપ્ત થઈ, જે હઝરત ઈસ્હાક અને હઝરત યાકૂબ (અલૈ.)થી ચાલે છે, અર્થાત્ બની ઈસરાઈલ. આ શાખામાં અલ્લાહે ઘણા નબીઓ પેદા કર્યા. બની ઈસરાઈલને જે પદ પ્રાપ્ત હતું, તે સૌથી મોટી શ્રેષ્ઠતા અને અલ્લાહની મહત્વની કૃપા હતી, તે સંદર્ભમાં જ કુર્આનમાં વારંવાર 'બની ઈસરાઈલ' કહીને તેની યાદ અપાવવામાં આવેલ છે.

બનૂ નઝીર — આ યહૂદીઓના એક કબીલાનું નામ છે, જે યસરિબ અર્થાત્ મદીનામાં શતાબ્દીઓથી આબાદ હતો.

• બંદગી — દાસતા, ગુલામી, ઇબાદત, ઉપાસના. (જુઓ : ઇબાદત)

બૈતુલ મકદિસ — મસ્જિદે અક્સા. અલ્લાહનું તે પવિત્ર ઘર જે યરૂશલમમાં છે, જેના નિર્માણનો સંકલ્પ પયગંબર હઝરત દાઉદ (અલૈ.)એ કર્યો હતો અને આ કામ તેમના પુત્ર પયગંબર હઝરત સુલેમાન (અલૈ.)ના હસ્તે પૂરું થયું. જ્યાં સુધી બની ઈસરાઈલ નેતૃત્વના પદ ઉપર રહ્યા ત્યાં સુધી બૈતુલ મકદિસ જ સત્યવાદીઓનું કેન્દ્ર અને કિબ્લા રહ્યું. હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને આપના સાથીઓએ પણ આરંભમાં તેને જ પોતાનો કિબ્લા બનાવી રાખ્યો હતો, જ્યાં સુધી બની ઈસરાઈલને વિધિપૂર્વક નેતૃત્વના પદ ઉપરથી દૂર કરવામાં આવ્યા ન હતા.

મકરૂહ — ધૃષ્ટિત, ભદ્ધું, જેને જોઈને ચીડ ચડે, નાપસંદ. ઈસ્લામમાં તે કામ જેને કરવું સારું પણ ન હોય અને હરામ અર્થાત્ અવૈધ પણ ન હોય.

મજૂસ — આ એક સંપ્રદાય છે, જે અગ્નિની પૂજા કરે છે. આમના ધર્મને ‘અલ-મજૂસિયા’ કહે છે. આ લોકો જરથુસ્ત્રની શિક્ષા પર ચાલે છે. અરબી સાહિત્યમાં આ શબ્દ ઉત્તરી યુરોપવાસીઓ માટે પણ પ્રયુક્ત થયો છે. કુર્આન (૨૨:૧૭)માં આ શબ્દ માત્ર એક વખત જ આવ્યો છે અને એક વિશેષ જાતિ માટે પ્રયોજાયો છે. ઈસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસથી જ્ઞાત થાય છે કે આ જાતિ અહલે-કિતાબ (અર્થાત્ યહૂદીઓ અને નસારા)ની જેમ એક જાતિ છે, પરંતુ સ્વયં અહલે-કિતાબ નથી. ઈસ્લામના આરંભિક કાળમાં આ જાતિ ઈરાક, ફારસ, કિરમાન, બહિસ્તાન, ખુરાસાન, તબરિસ્તાન અલ્જિબાલ, આઝરબૈજાન અને ઈરાનમાં મોટી સંખ્યામાં જોવા મળતી હતી. પરંતુ સમયની સાથે મોટાભાગના ઈસ્લામના અનુયાયી બની ગયા. હાલ આમની સંખ્યા જગતમાં ખૂબ ઓછી જોવા મળે છે.

મતાફ — તવાફ કરવાની વર્તુળાકાર જગ્યા

મદયનવાળા — અરબસ્તાનની એક પુરાણી જાતિ. આ જાતિની વસ્તી હિજાજથી ફલસ્તિન (પેલેસ્ટાઈન)ના દક્ષિણ સુધી અને ત્યાંથી સીના દ્વીપકલ્પના અંતિમ છેડા સુધી, રાતા સમુદ્ર અને અકબાની ખાડી સુધી ફેલાયેલ હતી. તેનું કેન્દ્ર મદયન નગર હતું. મદયનવાળાનો મૂળ વ્યવસાય વેપાર હતો. મદયનવાળા હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના પુત્ર મિદયાનના વંશજો બતાવવામાં આવે છે. આ જાતિના માર્ગદર્શન માટે અલ્લાહે હઝરત શુઅૈબ (અલૈ.)ને પયગંબર બનાવીને મોકલ્યા. આ જાતિમાં અનેકેશ્વરવાદ જ નહિં, બલકે તે ઉપરાંત બીજી ઘણી બૂરાઈઓએ જન્મ લઈ લીધો હતો. આ લોકો વટેમાર્ગીઓને લૂટતા હતા અને લેણ-દેણમાં પણ અપ્રમાણિકતા આચરતા હતા. જ્યારે આ જાતિના લોકોએ પયગંબરની વાત ન માની તો અલ્લાહે યાતના-ગ્રસ્ત કરી દીધા. કુર્આન તે અંગે કહે છે કે આ જાતિના લોકો ઉપર હયમચાવી નાખે તેવી આફત ઉતરી અને તેઓ પોતાના ઘરોમાં ઊંધા મોઢે પડેલા રહી ગયા. પ્રાચીન કાળમાં વેપારનો જે મુખ્ય માર્ગ રાતા સમુદ્રના કિનારે-કિનારે યમનથી મક્કા અને યંબૂઅ થઈને સીરિયા

સુધી જતો હતો અને બીજો માર્ગ જે ઈરાકથી મિસર (ઈજિપ્ત) તરફ જતો હતો તેના ચોરાહા પર મદયનવાળાની વસ્તીઓના ખંડેરો જોવા મળે છે. તેથી જ અરબસ્તાનના બધા લોકો આ જાતિથી સારી રીતે પરિચિત હતા. મદયનવાળા અને ઐકાવાળા એક જ નસલના બે કબીલા હતા અને બંનેની સુધારણા માટે અલ્લાહે એક જ નબીને મોકલ્યા.

મત્ર અને સલવા — ખાદ્ય-પદાર્થ હતા, જે બની ઈસરાઈલને ૪૦ વર્ષ સુધી નિરાશ્રિત હોવાની સ્થિતિમાં મળતા હતા. આ અલ્લાહનો તેમના ઉપર વિશેષ ઉપકાર હતો. ‘મત્ર’ને તેઓ એક પ્રકારના મીઠા અને સ્વાદિષ્ટ મધના રૂપે પ્રયોગ કરતા હતા, જે ઝાકળની જેમ પડતું હતું અને ઠરી જતું હતું. ‘સલવા’ બટેર પ્રકારના પક્ષીઓ હતા, જેને તેઓ ખાતા હતા. ‘મત્ર’ અને ‘સલવા’નો ઉલ્લેખ બાઈબલમાં પણ મળે છે.

મસ્જિદે હરામ — પ્રતિષ્ઠિત મસ્જિદ. અલ્લાહનું પ્રતિષ્ઠિત ઘર. તેનાથી તાત્પર્ય મક્કામાં આવેલ એ મસ્જિદ છે, જેના વચ્ચે કા’બા સ્થિત છે.

મહર — તે રકમ કે ધન-સંપત્તિ જે લગ્ન (નિકાહ)ના સંબંધથી પતિ પોતાની પત્નીને આપે છે. કુર્આનમાં તેના માટે ‘સદકાત’ શબ્દ પ્રયોજાયો છે, જે ‘સદકા’નું બહુવચન છે. ‘સદકા’ શબ્દની ઉત્પત્તિ ‘સિદ્ક’થી થઈ છે. સચ્ચાઈ, મિત્રતા, દુરસ્ત કરવું, વ્યવસ્થિત કરવું વગેરે તેના ઘણા અર્થો થાય છે. આમ, ‘મહર’ વાસ્તવમાં સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધો અને તેમના પ્રેમ-ભાવ, મિત્ર-ભાવ અને પારસ્પરિક સંબંધોના દુરસ્ત અને યથા-યોગ્ય રહેવાનું એક પ્રતીક કે ચિહ્ન છે.

મીકાઈલ — એક પ્રતિષ્ઠિત અને પવિત્ર ફરિશ્તાનું નામ. મીકાઈલ ‘મીકા’ અને ‘ઈલ’ શબ્દથી બન્યો છે. આ શબ્દ મૂળ ઈબ્રાની ભાષાનો છે, જેને અરબી ભાષામાં તત્સમ રૂપે લઈ લેવામાં આવ્યો છે. ‘મીકા’નો અર્થ થાય છે — બંદો, દાસ કે સેવક અને ‘ઈલ’નો અર્થ છે — ઈશ્વર, ખુદા. આમ, ‘મીકાઈલ’નો શાબ્દિક અર્થ થયો — ખુદાનો બંદો કે ઈશ્વરનો દાસ. યહૂદીઓ આ ફરિશ્તા પ્રત્યે અન્ય ફરિશ્તાઓની તુલનામાં વધુ શ્રદ્ધા રાખે છે, તેઓ તેને પોતાનો રક્ષક, સુખ-સંપત્તતા અને મુક્તિનો ફરિશ્તો માને છે; જ્યારે કે મુસલમાનો તમામ ફરિશ્તાઓ પ્રત્યે સમાન આદર-ભાવ રાખે છે. અને ઈસ્લામ ધર્મની શિક્ષા અનુસાર મીકાઈલ તમામ જીવધારીઓ સુધી તેમની આજીવિકા પહોંચાડનારા અને વરસાદના પ્રબંધક ફરિશ્તા માને છે. આ ફરિશ્તાનું નામ કુર્આનમાં માત્ર એક વાર (સૂર: બકરહ, આ-૯૮)માં આવ્યું છે.

મુત્તકી — પરહેજગાર, સંયમી, ઈશપરાયણ, ધર્મપરાયણ, ઈશભય રાખનાર. (જૂઓ : તકવા)

મુનાફિક — કપટાચારી, કપટી, છળ કરનાર, નિફાક રાખનાર, Hypocrite. એવો વ્યક્તિ જે પોતાને મુસલમાન કહેતો હોય, પરંતુ ઈસ્લામથી તેનો સાચો સંબંધ ન હોય. મુનાફિક ઘણા પ્રકારના હોઈ શકે છે — (૧) તે લોકો જેઓ એટલા માટે મુસલમાનોમાં ઘૂસી આવ્યા હોય અને પોતાને મુસલમાન કહેતા હોય, જેથી તેઓ ઈસ્લામને વધુમાં વધુ

હાનિ પહોંચાડી શકે. (૨) તે લોકો જેમનો ઉદ્દેશ્ય ઈસ્લામને નુકસાન પહોંચાડવાનો ન હોય, અલબત્ત મુસલમાન માત્ર એટલા માટે બની ગયા હોય કે મુસલમાનોથી ભૌતિક અને દુન્યવી-સાંસારિક લાભો મેળવી શકે. ન તેમનો ઈસ્લામથી કોઈ સંબંધ હોય, ન તેની ચાહના તેમના હૃદયમાં હોય. (૩) તે લોકો જેઓ સામેલ તો હોય મુસલમાનોના જ સમૂહમાં, પરંતુ તેમનું ઈમાન ખૂબ કમજોર હોય. જ્યારે પણ અજમાયશ કે પરીક્ષાની ક્ષણ આવે તેમનામાં કમજોરી દેખાઈ આવે.

મુશ્રિક — બહુદેવવાદી, અનેકેશ્વરવાદી, શિર્ક કરનાર, કોઈ અન્યને ઈશ્વરના સમકક્ષ કે ભાગીદાર ઠેરવનાર. ‘મુશ્રિક’ તે વ્યક્તિ છે જે અલ્લાહના અસ્તિત્વ કે તેના ગુણો કે તેના અધિકારોમાં બીજાઓને ભાગીદાર બનાવે કે તેમને તેના સમકક્ષ ઠેરવે. અસ્તિત્વમાં ભાગીદાર ઠરાવવાનો અર્થ એ છે કે ‘કોઈથી તેના જન્મ કે ઉત્પત્તિ’ કે ‘તેનાથી કોઈના જન્મ કે ઉત્પત્તિ’ની ધારણા રાખવામાં આવે, જેમ કે કોઈને તેનો પિતા કે તેની સંતાન સમજવામાં આવે. ગુણોમાં બીજાઓને અલ્લાહના ભાગીદાર ઠરાવવાનો અર્થ એ થાય છે કે અલ્લાહના વિશેષ ગુણોનો સંબંધ બીજાઓથી પણ જોડવામાં આવે. ઉદાહરણાર્થ — કોઈ એવું સમજવા લાગે કે સૃષ્ટિની કે તેના કોઈ ભાગની રચનામાં કોઈ અન્ય દેવી-દેવતાનો પણ હાથ છે અથવા કોઈ એવું માનવા લાગે કે કેટલીક એવી હસ્તીઓ પણ છે જેઓ સ્વતંત્ર અધિકાર ધરાવે છે કે જે ચાહે કરે, જેનું ઈચ્છે તેનું કામ બનાવી દે અને જેનું ઈચ્છે બગાડી નાખે. હક અને અધિકારમાં અલ્લાહના ભાગીદાર ઠરાવવાથી તાત્પર્ય એ છે કે જે હક અને અધિકાર અલ્લાહનો હોય છે, તેમાં તે બીજાઓને પણ ભાગીદાર સમજવા લાગે. જેમ કે — સૃષ્ટિનો સ્વામી અને સૃષ્ટા અલ્લાહ છે તો ઉપાસના પણ તેની થવી જોઈએ. હવે જો કોઈ અલ્લાહથી હટીને કોઈ બીજાની બંદગી અને પૂજા કરે છે તો આ અલ્લાહના અધિકારમાં બીજાને ભાગીદાર ઠરાવવું થશે, અને આવું કરનાર ‘મુશ્રિક’ કહેવાશે.

મુસલમાન — મુસ્લિમ શબ્દનું બહુવચન, પણ વ્યવહારમાં તેનો પ્રયોગ એકવચનના રૂપે પણ થવા લાગ્યો છે. ઈસ્લામનો અનુયાયી. (જૂઓ : મુસ્લિમ)

મુસ્લિમ — આજ્ઞાંકિત, ઈસ્લામનો અનુયાયી, માત્ર એક અલ્લાહને પોતાનો રબ, સ્વામી, શાસક અને આરાધ્ય બધું જ માનવાવાળો અને સ્વયંને તેના સમક્ષ સમર્પિત કરી દેનાર. તેના જ આદેશાનુસાર જીવન વ્યતીત કરનાર, સૃષ્ટિની તમામ વસ્તુઓ — સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, નક્ષત્રો, હવા વગેરે બધી જ — વાસ્તવમાં ‘મુસ્લિમ’ છે કેમ કે આ તમામ અલ્લાહની આજ્ઞાના પાલનમાં લાગેલી છે.

મુહાજિર — હિજરત કરનાર, અલ્લાહ કાજે પોતાના ઘરબાર છોડનાર. પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના સાથીઓ જેઓ અલ્લાહ કાજે પોતાનું વતન — મક્કા છોડીને મદીના પ્રસ્થાન કરી ગયા હતા.

મોમિન — ઈમાનવાળો, તે વ્યક્તિ જે અલ્લાહ પર, તેના પયગંબરો પર, તેના

ગ્રંથો પર અને તે સચ્ચાઈઓ પર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખતો હોય અને તેને હૃદયથી માનતો હોય જેની શિક્ષા પયગંબરોએ આપી છે. (જૂઓ : ઈમાન)

મેઅરાજ કે મે'રાજ — ઉપર ચઢવું, દરજ્જો કે મરતબો બુલંદ કરવો, ઈશ્વરના સમીપ પહોંચવું. પયગંબર હજરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)નું અરબી મહિના રજ્જબની તારીખ સત્તાવીસની રાત્રે અલ્લાહ દ્વારા આકાશોની સહેલગાહ કરાવવી અને પોતાના પાસે બોલાવીને તેમનું માર્ગદર્શન કરવું.

યહૂદ — યહૂદીનું બહુવચન, અર્થાત્ યહૂદી લોકો. (જૂઓ : યહૂદી)

યતીમ — અનાથ, તે બાળક જેના પિતાનું અવસાન થઈ ગયું હોય.

યહૂદી — તે લોકો જેઓ પોતાનો સંબંધ પયગંબર હજરત મૂસા (અલૈ.)થી જોડે છે. એક વિશેષ કબીલાથી 'યહૂદી' મતનો આવિર્ભાવ થયો, તે કબીલાનું નામ 'યહૂદાહ' (Judah) હતું. યહૂદાહ શબ્દ 'હૂદ'થી નીકળ્યો છે. હૂદનો અર્થ થાય છે પરત ફરવું, તૌબા કરવું, પશ્ચાતાપ કરવું.

રબ — (Preserver, Lord, Providence) — 'રબ'નો મૌલિક અર્થ છે પાલનહાર, પછી સ્વાભાવિક જ એમાં ઘણા અર્થોનો આવિર્ભાવ થયો. કુર્આનમાં 'રબ' શબ્દ ત્રણ અર્થોમાં પ્રયુક્ત થયો છે જેમાં પરસ્પર ઊંડો સંબંધ જોવા મળે છે :

(૧) પાલનહાર, સંરક્ષક. (૨) સ્વામી, માલિક, પ્રભુ. (૩) શાસક, હાકેમ, વિધાતા, પ્રબંધક-વ્યવસ્થાપક, સંચાલક. અલ્લાહ આ તમામ અર્થોમાં સૃષ્ટિનો 'રબ' છે.

રબ્બાની — ધર્માધિકારી. યહૂદના ત્યાં જે લોકો ધાર્મિક પદો પર નિયુક્ત થતા હતા અને ધાર્મિક વિષયોમાં માર્ગદર્શન કરવું તેમનું કર્તવ્ય હતું તેમને 'રબ્બાની' કહેવામાં આવતા હતા. યહૂદી લોકોની ઉપાસના-વ્યવસ્થાની દેખરેખ પણ તેમની જવાબદારી હતી. તેનો સંકેત કુર્આનમાં પણ છે. (જૂઓ કુર્આન ૫ : ૬૩)

રમજાન — હિજરી વર્ષનો નવમો મહિનો. 'રમજાન' શબ્દ 'રમ્ઝ' મૂળથી બન્યો છે, જેનો અર્થ છે — ગરમી. વિદ્વાનોનું અનુમાન છે કે જ્યારે આરંભમાં મહિનાઓના નામ નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યા હશે તો આ મહિનો સખત ગરમીના મોસમમાં આવ્યો હશે. આ મહિનામાં તમામ મુસલમાનો પર આખા મહિનાના રોઝા રાખવા અનિવાર્ય અને ફરજ છે. આ મહિનાનો ઉલ્લેખ કુર્આનમાં ઘણી જગ્યાએ છે. આ મહિનાની મહિમાનું વર્ણન કરતાં કુર્આનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આ તે મહિનો છે જેમાં કુર્આનનું અવતરણ થયું છે અને જેમાં એક એવી રાત્રિ આવે છે જે હજાર રાત્રિઓ કરતાં ઉત્તમ અને શ્રેષ્ઠ છે.

રસૂલ — પયગંબર, ઈશદૂત, સંદેશવાહક. એ વ્યક્તિ જે રિસાલત-ઈશદૂતત્વના પદ પર નિયુક્ત હોય. એવો વ્યક્તિ જેના દ્વારા અલ્લાહ લોકોને પોતાનો માર્ગ બતાવે અને તેમના સુધી પોતાનો સંદેશ પહોંચાડે છે, તેને રસૂલ કે નબી કહે છે.

'રસૂલ' અને 'નબી'માં થોડો ભેદ છે. રસૂલ એ પયગંબર હોય છે જેને અલ્લાહ

તરફથી નવીન શરીરત (ધર્મ-વિધાન) અને ગ્રંથ મળેલ હોય. નબી દરેક તે પયગંબરને કહે છે, ચાહે તેને નવીન શરીરત અને ગ્રંથ મળેલ હોય કે પછી તેને કેવળ પહેલાંના ગ્રંથ અને શરીરત પર લોકોને ચલાવવાનો કાર્યભાર સોંપવામાં આવ્યો હોય. અલ્લાહના પયગંબર કે નબી દુનિયાના વિભિન્ન ભાગોમાં આવ્યા છે, તેમની એક મોટી સંખ્યા છે, જેમાંથી આપણે અમુક જ નબીઓના નામથી પરિચિત છીએ. નબીઓની મૌલિક શિક્ષાઓ એક જ રહી છે. દરેક મુસ્લિમ માટે અનિવાર્ય કરવામાં આવ્યું છે કે તે તમામ નબીઓ પર ઈમાન લાવે અને તેમના પ્રત્યે પોતાના હૃદયમાં શ્રદ્ધા અને પ્રેમ રાખે, ભલે તે નબીઓમાંથી કોઈના સમુદાયના કે ઘણા નબીઓના સમુદાયના લોકો તેના શત્રુ જ કેમ ન હોય, અને શત્રુતામાં તેઓ ગમે તેટલા આગળ જ કેમ ન વધી ગયા હોય. જેમ કે — મુસલમાનો માટે અનિવાર્ય છે કે તે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને પયગંબર સ્વીકારે અને તેમના પ્રત્યે આદરભાવ રાખે, જો કે હઝરત મૂસા (અલૈ.)ને માનવાવાળા યહૂદીઓની ઈસ્લામ અને મુસલમાનથી શત્રુતા કોઈ છૂપાયેલ વસ્તુ નથી.

રહમાન — અત્યંત કૃપાળુ ઈશ્વર, તે સત્તા જેની દયા મંદ અને મોળી ન હોય, અલ્લાહનું એક વિશિષ્ટ નામ.

રિબ્બી — Devoted Man, અલ્લાહવાળા, ઈશભક્ત.

રિસાલત — ઈશદૂતત્વ, પયગંબરી, રસૂલ હોવાનો ભાવ. (જૂઓ : રસૂલ)

રુક્ક, રુક્કઅ — માથું નમાવવું, નમાઝનું એક અંગ જેમાં વ્યક્તિ અલ્લાહની મહાનતાનું ધ્યાન કરીને તેના આગળ નતમસ્તક થાય છે.

રહુલ કુદુસ — પવિત આત્મા, The holy Spirit. તેનાથી તાત્પર્ય વહી-દિવ્ય પ્રકાશનાનું તે જ્ઞાન પણ છે જે હઝરત ઈસા (અલૈ.)ને આપવામાં આવ્યું હતું અને તેનાથી અભિપ્રેત ફરિશ્તા હઝરત જિબ્રઈલ (અલૈ.) પણ છે જેઓ અલ્લાહની વાણી પયગંબરો સુધી પહોંચાડતા હતા અને તેનાથી અભિપ્રેત હઝરત ઈસા (અલૈ.)ની પોતાની પવિત્ર આત્મા પણ છે.

રોઝા — Fast, વિશિષ્ટ વ્રત, ઉપવાસ. કુર્આનમાં તેના માટે 'સિયામ' શબ્દ આવ્યો છે. સિયામનો મૌલિક અર્થ છે રોકાઈ જવું. રોઝામાં માણસ સવારે પરોઢ નીકળવાથી લઈને સૂર્યાસ્ત સુધી ખાવા-પીવા અને કામ-વાસનાની પૂર્તિથી રોકાઈ રહે છે. આત્માની શુદ્ધિ અને વિકાસ તથા ચરિત્ર-ઘડતર અને નૈતિકતા માટે રોઝા રાખવા જરૂરી છે. રોઝાથી માણસમાં સંયમની વૃત્તિ પેદા થાય છે અને તે ઈશપરાયણ બને છે. અર્થાત્ તે અલ્લાહનો ડર રાખવાવાળો અને તેની અવજાથી બચવાવાળો વ્યક્તિ બની જાય છે અને તેના મનમાં એ ભાવ જાગૃત થાય છે કે જીવનમાં ખાવા-પીવા અને ભૌતિક પદાર્થોના ભોગ ઉપરાંત પણ બીજું કંઈક છે, જેને પ્રાપ્ત કર્યા વિના મનુષ્ય પાશવિક સ્તરથી ઉપર ઉઠી શકતો નથી. મુસલમાનો માટે રમઝાન માસના રોઝા અનિવાર્ય ઠેરવવામાં આવ્યા છે.

હ. લૂત (અલૈ.)ની જાતિવાળા — હઝરત લૂત (અલૈ.) અલ્લાહના એક અત્યંત

પ્રતિષ્ઠિત પયગંબર હતા, જેમને પૂર્વ જોર્ડનના સદૂરા અને આમૂરા નામના ક્ષેત્રમાં અલ્લાહના ધર્મના પ્રચાર-પ્રસાર માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા. આ હઝરત ઈબ્રાહીમ (અલૈ.)ના ભત્રીજા અને હારાન બિન આઝરના પુત્ર હતા. તેઓ દક્ષિણ ઈરાકના પુરાણા શહેર ઉરમાં જન્મ્યા હતા. ઉર શહેર ફરાત નદીના કિનારે બાબિલ અને નૈનવાથી પણ પહેલાં આબાદ હતું. આ જ તે પયગંબર હતા જેમને એક એવી જાતિમાં મોકલવામાં આવ્યા હતા, જે અત્યંત ચરિત્રહીન, પથભ્રષ્ટ અને નિર્લજ્જ હતી. આ જાતિને 'લૂતની જાતિવાળા' કે 'અહલે લૂત' કહેવામાં આવે છે. આ જાતિમાં કેટલીય બૂરાઈઓ ફેલાયેલી હતી, પરંતુ સૌથી મોટી અને ધૂણાસ્પદ બૂરાઈ તેમના ત્યાં જે પેદા થઈ ગઈ હતી તે એ હતી કે તેઓ સ્ત્રીઓની અપેક્ષા પોતાની કામવાસના પુરુષોથી સંતોષતા હતા અને તેને તેઓ કોઈ બૂરાઈ સમજતા ન હતા. હઝરત લૂત (અલૈ.)એ ખૂબ ધૈર્ય અને નરમીથી તેમને સન્માર્ગ પર લાવવાનો પ્રયાસ કર્યો, પણ કોમનું દુર્ભાગ્ય હતું કે તેણે તેમની વાતને સાંભળ્યું-ન સાંભળ્યું કરી દીધું અને વધુને વધુ અત્યાચાર પર ઊતરી આવી અને સ્વયં પયગંબર પર પણ જુલમ કરવા માંડી. અંતે અલ્લાહે તેમની વસ્તીને જ ઉપર-તળે કરી નાખી અને આ હરિયાળી અને આબાદ ભૂમિને લગભગ ચારસો મીટર સમુદ્રથી નીચે કરી દીધી. પહેલાં મૃત-સાગર માત્ર દ્વીપકલ્પ અલ્-લિસાન (Ellison) સુધી જ ફેલાયેલો હતો, તેના નીચેનો હિસ્સો જે હાલ પાણીમાં ડૂબી ગયો છે, પહેલાં હરિયાળો પ્રદેશ હતો જેમાં આ જાતિવાળાઓના મોટા-મોટા નગરો વસેલા હતા. ઈસ્વીસન બે હજાર વર્ષ પૂર્વે એક ભયાનક ભૂકંપના કારણે આ ભૂ-ભાગ ફાટીને દબાઈ ગયો અને મૃત-સાગરનું પાણી તેના ઉપર ચઢી ગયું. આ હિસ્સામાં ગેસ અને પેટ્રોલ મળી આવેલ છે. અનુમાન એવું કરવામાં આવી રહ્યું છે કે ભૂકંપ સમયે ગેસ અને પેટ્રોલ પેટાળમાંથી નીકળીને ભડકી ઉઠ્યા હશે. મોટા-મોટા નગરો, જ્યાં બગીચા જ બગીચા જોવા મળતા હતા અને જ્યાં સૌંદર્યનું સામ્રાજ્ય હતું, આજે તે જાતિનું નામોનિશાન નથી અને બધું જ નષ્ટ થઈને રહી ગયું છે. માત્ર એક મૃત-સાગર (Dead Sea) રહી ગયો છે જેને 'લૂત-સાગર' પણ કહેવામાં આવે છે. પ્રાચીન કાળમાં મૃત-સાગર આટલો ફેલાયેલો ન હતો જેટલો આજે છે.

લૌડી — તેનાથી તાત્પર્ય તે સ્ત્રીઓ છે જે ઈસ્લામી યુદ્ધમાં કેદ પકડાય. આ સ્ત્રીઓ સંબંધે ઈસ્લામી કાનૂન એ છે કે પહેલાં તેમને શાસનના હવાલે કરવામાં આવશે, પછી શાસનને એ અધિકાર છે કે તે તેમને મુક્ત કરી દે અથવા મુક્તિના બદલામાં ફિદ્યો લે, અથવા તેમને તે મુસલમાન યુદ્ધ-કેદીઓની મુક્તિના બદલામાં છોડી દે જે દુશ્મનના કબજામાં હોય. શાસન તરફથી નિયમાનુસાર લૌડીને કોઈ વ્યક્તિની માલિકીમાં આપી દઈ શકાય છે. આ કાર્ય બરાબર તે જ રીતે ધર્મસંગત બાબત છે જે રીતે લગ્ન એક ધર્મસંગત કાર્ય છે. લૌડીથી જે સંતાન જન્મ લેશે તે માન્ય અને જાચઝ સંતાન માનવામાં આવશે અને તે સંતાનને તે જ અધિકારો પ્રાપ્ત હશે જે પોતાની પત્નીથી જન્મેલ સંતાનને પ્રાપ્ત છે: બાળક જન્મ્યા પછી લૌડીનું વેચાણ કરી શકાતું નથી. પોતાના માલિકના

અવસાન પછી તે સ્વતંત્ર થઈ જશે. ઈસ્લામમાં તેને ઉત્તમ કાર્ય ગણવામાં આવ્યું છે કે લોંડીઓને સ્વતંત્ર કરીને તેમનાથી સ્વયં લગ્ન કરી લેવામાં આવે અથવા સુયોગ્ય વ્યક્તિઓથી તેમના લગ્ન કરી દેવામાં આવે. યુદ્ધમાં કેદ પકડાયેલ સ્ત્રીઓ કોઈ પણ સમાજ માટે એક સમસ્યા હોય છે. ઈસ્લામે એનો જે ઉકેલ દર્શાવ્યો છે તે સ્વાભાવિક અને મર્યાદાનુકૂળ છે.

વુજૂ — નમાઝ પઢતાં પહેલાં શુદ્ધતા અને પવિત્રતા માટે હાથ, ચહેરો અને પગને ધોવું અને માથા ઉપર પલળેલો હાથ ફેરવવો.

વહી — વહ્ય, દિવ્ય પ્રકાશના, Revelation, પ્રકાશના, ઈશ્વરીય સંકેત. વહીનો શાબ્દિક અર્થ થાય છે તીવ્ર સંકેત, ગુપ્ત સંકેત. અર્થાત્ એવો સંકેત જે તીવ્ર ઝડપથી એ રીતે કરવામાં આવે જેને તે જ જાણી શકે જેને સંકેત કરવામાં આવ્યો હોય. ઈસ્લામી પરિભાષામાં એનાથી તાત્પર્ય તે વિશેષ 'વહી' છે જેના દ્વારા અલ્લાહ પોતાના નબીઓ-ઈશદૂતોને પોતાની ઈચ્છા, મરજી અને આદેશોથી માહિતગાર કરાવે છે. કુર્આન અને બીજા ધર્મ-ગ્રંથોનું અવતરણ વહ્ય દ્વારા જ થયું છે.

શરીઅત — કાનૂન, વિશેષતઃ ધાર્મિક કાનૂન, ઈસ્લામી ધર્મવિધાન.

શહીદ — સાક્ષી, ગવાહ, હાજર, મોજૂદ, ઉપસ્થિત, વીરગતિને પ્રાપ્ત. આ શબ્દના ઘણા અર્થ થાય છે : (૧) જે વ્યક્તિ કોઈ જાતિ તરફથી જાતિના પ્રતિનિધિ રૂપે કોઈ મામલાની ગવાહી આપે. (કુર્આન, ૨૮:૭૫) (૨) બાદશાહ કે રાજાના ત્યાં જેની હેસિયત જનતાના પ્રતિનિધિ કે ભલામણકર્તાની હોય. (૩) જે વસ્તુની સાક્ષી આપવામાં આવી રહી હોય, અર્થાત્ જેની સૂચના કે જાણકારી લોકોને આપવામાં આવી રહી હોય એ વસ્તુ અને લોકોના વચ્ચે જે વ્યક્તિ માધ્યમ કે મધ્યસ્થી બની રહ્યો હોય. (કુર્આન, ૨ : ૧૪૩) (૪) જે વ્યક્તિ કોઈ મોટા મામલાની ગવાહી સપ્રમાણ આપે. જે પોતાના સંપૂર્ણ જીવન અને ચરિત્રથી એ વાતની સાક્ષી આપે કે તે જીવનના જે તથ્યો અને મૂલ્યો પર વિશ્વાસ રાખે છે એ સત્ય છે. અલ્લાહના માર્ગમાં પ્રાણ ન્યોછાવર કરનાર કે મારી નાખવામાં આવનારને એટલા માટે 'શહીદ' કહેવામાં આવે છે કે તે પોતાના પ્રાણ આપીને એ વાતની સાક્ષી આપે છે કે જે વસ્તુ પર તેનો ઈમાનનો દાવો હતો, તેના પર તે પોતે ન્યોછાવર થઈ ગયો. (૫) એ વ્યક્તિ જે કોઈ વસ્તુને પૂરેપૂરી રીતે જાણતો હોય અને આ સંબંધે એ જ સાક્ષી, સનદ કે પ્રમાણ હોય. (કુર્આન, ૨૯ : ૫૨)

શિર્ક — અનેકેશ્વરવાદ. કોઈને અલ્લાહનો ભાગદાર કે હિસ્સેદાર સમજવો. અલ્લાહની સત્તા, તેના ગુણો અને તેના અધિકારોમાં કોઈને ભાગીદાર સમજવો.

શૈતાન, શૈતાન — શાબ્દિક અર્થ છે ઉતાવળિયો, અગ્નિ સ્વભાવવાળો, અશાંત. તે પછી તેમાં વિદ્રોહ અને ફૂરતાનો અર્થ પણ સામેલ થઈ જાય છે. શૈતાનના આ દુર્ગુણો કોઈ જિન્નમાં પણ જોવા મળી શકે છે અને કોઈ મનુષ્યમાં પણ. કુર્આનમાં આ શબ્દનો પ્રયોગ મનુષ્ય અને જિન્ન બંને માટે થયો છે.

સજદા, સિજદા — ઝૂકવું, સાષ્ટાંગ પ્રણામ, દંડવત્, માથું જમીન પર ટેકવી દેવું, આજીજીપૂર્વક ચહેરા સુધ્યાંને જમીન પર બિછાવી દેવું, નમાઝનું એક વિશિષ્ટ અંગ.

સદકા — દાન, ખૈરાત, અલ્લાહના માર્ગમાં ખર્ચ કરવું. કુર્આનમાં ઝકાત અને ખૈરાત બંને માટે આ શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે. સદકા શબ્દની ઉત્પત્તિ 'સિદ્દક'થી થઈ છે જેનો અર્થ થાય છે સચ્ચાઈ અને નિષ્ઠા.

સબ્ર — ધૈર્ય, દૃઢતા, અવિચળતા, સ્થિરતા, મક્કમતા. 'સબ્ર'નો શાબ્દિક અર્થ છે રોકવું, બાંધવું. સબ્રના અર્થમાં ખૂબ વ્યાપકતા જોવા મળે છે. સબ્ર સંકલ્પની તે દૃઢતા અને મનની તે અવિચળતા છે જેના કારણે માણસ પોતાના પસંદ કરેલા માર્ગ પર આગળ વધતો ચાલ્યો જાય છે, કોઈ નુકસાનનો ડર તેને ડગાવી કે હટાવી શકતો નથી અને ન તો મનની કોઈ ઈચ્છા તેને વિચલિત કરી શકે છે.

સમૂદ — અરબસ્તાનની પ્રાચીન જાતિઓમાંથી એક પ્રખ્યાત જાતિ. આ જાતિનો ઉલ્લેખ અસીરિયાના શિલાલેખોમાં પણ મળે છે. યૂનાન, સ્કંદરિયા અને રોમના ઈતિહાસકારો અને ભૂગોળના લેખકોએ પણ આ જાતિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ જાતિ અરબસ્તાનના ઉત્તર-પશ્ચિમ ક્ષેત્રમાં આબાદ હતી. આજે આ ક્ષેત્રને 'અલ-હિજ્જ' કહે છે. મદીના અને તબૂકના વચ્ચે એક સ્થળ 'મદાયને-સાલેહ' આવે છે. પ્રાચીન કાળમાં એને હિજ્જ કહેવામાં આવતું હતું અને આ જ સમૂદની રાજધાની હતી. હજારો એકરના વિસ્તારમાં આજે પણ એવા ભવનો મોજૂદ છે, જેનું નિર્માણ સમૂદે પહાડોને કોતરી-કોતરીને કર્યું હતું. સમૂદને સન્માર્ગ પર લાવવા અલ્લાહે હઝરત સાલેહ (અલૈ.)ને પયગંબર બનાવીને મોકલ્યા. અન્ય જાતિઓના જેમ આ જાતિમાં પણ અનેક પ્રકારની બૂરાઈઓ અને અનૈતિકતાઓ ફેલાઈ ગઈ હતી. શિર્ક (અનેકેશ્વરવાદ)ની ગંદકીમાં લોકો ગળાડૂબ હતા. પયગંબરે તેઓને સમજાવ્યા, ખૂબ સમજાવ્યા, પરંતુ તેણે તેમની વાત ન માની અને અલ્લાહે તેમને વિનષ્ટ કરી દીધાં.

સહાબા — સાથી, પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્વ.)ના સાથીઓ, જેમને આપ (સલ્વ.)ને જોવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. આ શબ્દ 'સહાબી'નું બહુવચન છે. તેનું એક બહુવચન 'અસહાબ' પણ થાય છે. વસ્તુતઃ તેનું એકવચન 'સાહેબ' કે 'સહાબી' છે.

સહીફા — લિખિત પાનાં. કુર્આનમાં આ શબ્દ બહુવચનના રૂપે 'સુહુફ' પ્રયુક્ત થયો છે, જેનાથી અભિપ્રેત ગ્રંથ કે પુસ્તક છે. પુસ્તક પાનાંઓનો જ સમૂહ હોય છે.

સાબઈ — આ નામના બે સમુદાયો પ્રાચીન કાળમાં હતા. એક સમુદાય હઝરત યાહ્યા (અલૈ.)નો અનુયાયી હતો. તેના લોકો 'અલ-જઝીરા'ના ભૂભાગમાં વધુ જોવા મળતા હતા. બીજો સમુદાય તે નક્ષત્ર-પૂજકોનો હતો જેઓ પોતાના ધર્મનો સંબંધ હઝરત શીશ (અલૈ.) અને હઝરત ઈદરીસ (અલૈ.)થી જોડતા હતા. આ લોકોનું કેન્દ્ર 'હર્મન' હતું. ઈરાકના વિભિન્ન ભાગોમાં આ લોકો ફેલાયેલા હતા. અનુમાન છે કે કુર્આનમાં સાબઈથી તાત્પર્ય પ્રથમ સમુદાય જ છે, કેમ કે કુર્આનના અવતરણકાળમાં બીજો સમુદાય આ નામથી પ્રચલિત ન હતો.

સિદ્ધીક — અત્યંત સાચો, સત્યનિષ્ઠ, નિષ્ઠાવાન, સત્યવાદી, જેમાં સત્ય-પ્રિયતા અને સત્યવાદિતા ઉપરાંત કોઈ અન્ય ભાવના ન જોવા મળે. જે સત્ય અને ન્યાયનો સાથ હર-હંમેશ દરેક સ્થિતિમાં આપી શકે. જે ચરિત્રમાં મહાન હોય અને સ્વાર્થથી ખૂબ દૂર હોય, બલકે તેની કલ્પના પણ ન કરે. આ ઈલ્કાબ હઝરત અબૂ બકર રદિ.ને પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)એ આપ્યો હતો.

સૂર — Trumpet, રણશિંગુ, બ્યૂગલ કે નરસિંધાને કહે છે. કુર્આનમાં જે 'સૂર'નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેની વાસ્તવિકતાનું સાચું જ્ઞાન અલ્લાહને જ છે. કયામત (મહાપ્રલય) વખતે સૂર ત્રણ વખત ફૂંકવામાં આવશે. પ્રથમ વખતે જ્યારે તે ફૂંકવામાં આવશે તો લોકો ગભરાઈ ઉઠશે, સૌના ઉપર ભય છવાઈ જશે. બીજી વખત સૂર ફૂંકવામાં આવશે તો તમામ લોકો મૃત્યુ પામશે, તે પછી ત્રીજી વખતે સૂર ફૂંકવામાં આવશે તો બધા લોકો ફરી જીવિત થઈ ઉઠશે અને પોતાના રબ સમક્ષ હાજર થવા નીકળી પડશે.

સૂર; સૂરહ — કુર્આન નાના-મોટા ૧૧૪ અધ્યાયો-પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલ છે, જેમાંથી પ્રત્યેક અધ્યાયને સૂર; કે સૂરહ કહે છે. પ્રત્યેક સૂર; પોતાના સ્થાને પૂર્ણ હોય છે. પરંતુ તેના સાથે તેનો પોતાની આગળ-પાછળની સૂર;ઓ સાથે ઊંડો સંબંધ અને સંપર્ક પણ હોય છે. સૂર; શબ્દ 'સૂર'થી નીકળ્યો છે જેનો અર્થ છે — કોટ, કિલ્લો, નગરકોટ.

સુલેહ-હુદૈબિયા — મક્કાના ઈસ્લામ-વિરોધીઓ અને પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) વચ્ચે હુદૈબિયા મુકામે થયેલ સંધિ. બૈઅતે રિઝવાન (જૂઓ : બૈઅતે રિઝવાન) પછી જ્યારે મક્કાના લોકોને જાણ થઈ કે મુસલમાનો પોતાની જીવસતોસટની બાજી લગાવવા તત્પર છે તો તેમણે પોતાની નીતિ બદલી અને સૌથી પહેલાં તો હઝરત ઉસ્માન (રદિ.)ને મુસલમાનોની છાવણીમાં પાછા મોકલ્યા અને તે સાથે પોતાના તરફથી સુહૈલ બિન અમ્રને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) પાસે વાતચીત માટે મોકલ્યો. સુહૈલ બિન અમ્ર અને હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.) વચ્ચે એક સંધિ થઈ જેને સુલેહ-હુદૈબિયાના નામથી ઓળખાય છે.

હક — 'હક' મોજૂદ કે હાજર કે કાયમને કહે છે. પછી તેમાં ઘણા અર્થોનો સમાવેશ થઈ જાય છે — ૧. જેનું હોવું સત્ય હોય. (કુર્આન, ૩૮ : ૬૪) ૨. નૈતિક દૃષ્ટિએ જે અપેક્ષિત હોય. (કુર્આન, ૫૧:૧૮) ૩. જે સ્પષ્ટ અને બુદ્ધિસંગત હોય. (કુર્આન, ૨:૭૧, ૬:૬૨) અલ્લાહ અને કયામત પહેલાં અને ત્રીજા અર્થ અનુસાર 'હક' છે. ન્યાય અને ઈન્સાફને બીજા અર્થમાં 'હક' કહેવાશે. ત્રીજા અર્થ પ્રમાણે હિકમત અને તત્ત્વદર્શિતા (Wisdom)ને હક કહેવાશે.

હમ્દ — ગુણગાન, પ્રશંસા, ઈશ-પ્રશંસા. કોઈના સદ્ગુણો અને ખૂબીઓનું પ્રેમપૂર્વક વર્ણન. 'હમ્દ' અલ્લાહ સમક્ષ કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરવાની એક ઉત્તમ રીત છે. તેથી 'હમ્દ'ને 'શુક'થી અભિવ્યક્ત કરવામાં આવે છે.

હજ, હજજ — તેનો અર્થ થાય છે ઈરાદો કરવો, દર્શન, ઝિયારત. પરિભાષામાં

હજજ એ ઇબાદત છે જેમાં માણસ કાબાના દર્શનનો ઇરાદો કરે છે અને મક્કા પહોંચીને તે વિધિઓ-કૃતિઓ કે કાર્યોને અદા કરે છે જેનો આદેશ આપવામાં આવ્યો છે. હજજ વાસ્તવમાં એ વાતની ઘોષણા છે કે આપણો પ્રેમ, શ્રદ્ધા, પૂજા અને બંદગી બધું જ અલ્લાહ માટે જ છે. હજજ કરવાથી માનવ-હૃદય પર અલ્લાહની મહાનતા અને તેના પ્રેમનો પ્રભાવ સ્થાયી રૂપે પડી જાય છે.

હરમ — સન્માનનીય, પ્રતિષ્ઠિત, આદરણીય. ઇસ્લામી પરિભાષામાં મક્કા, મદીના અને તેના આસપાસના કેટલાક માર્ગલ સુધીના ક્ષેત્રને 'હરમ' કહે છે. આ બંને શહેરો અને તેમના આસપાસના ક્ષેત્રને એકીસાથે બોલવા પર હરમનું દ્વિવચન 'હરમૈન' પ્રયુક્ત થાય છે. આમને 'હરમ' કહેવાનું કારણ એ છે કે અલ્લાહત્તઆલાએ આમને સન્માનિત અને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા છે અને આ સ્થળોએ કેટલાક કાર્યો અને ક્રિયાઓની સખત મનાઈ છે. 'હરમ'ની સીમામાં ઘણી બાબતો, જે 'હરમ'ની પ્રતિષ્ઠાના પ્રતિકૂળ છે, પ્રતિબંધિત છે. જેમ કે વૃક્ષ કાપવું, જાનવર કે પશુનો શિકાર, ઉત્પાત કે ઉપદ્રવ, મારામારી અને હત્યા, સશસ્ત્ર થઈને ચાલવું વગેરે. આ વિસ્તારમાં પ્રવેશ કરનાર વ્યક્તિ સુરક્ષિત થઈ જાય છે, પરંતુ એ પણ છે કે જો કોઈ અપરાધી અને હત્યારો અહીં આવીને શરણ લે તો તેને સજા હેતુ અધિકારીના હવાલે કરવામાં આવે છે.

હરામ — અવૈધ, Forbidden, નિષિદ્ધ, વર્જિત. ઇસ્લામે જેનો નિષેધ કર્યો છે, જેમ કે દારૂ પીવું, જુગાર રમવું, વ્યાજ ખાવું, વ્યભિચાર કરવો, માતા-પિતાની અવજાા વગેરે. જે બાબત કે વસ્તુને અલ્લાહે 'હરામ' કે અવૈધ નિર્ધારિત કરી દીધી હોય તેને 'હલાલ' કે વૈધ કરવાનો અધિકાર કોઈને નથી.

હલાલ — વૈધ, અવર્જિત, Lawful, ગ્રાહ્ય, જાયઝ, ધર્મ-સંગત, જે ઇસ્લામી ધર્મશાસ્ત્રને અનુકૂળ હોય. જે બાબત કે વસ્તુને અલ્લાહે 'હલાલ' (વૈધ) નિર્ધારિત કરી દીધી હોય તેને 'હરામ' કે અવૈધ કરવાનો અધિકાર કોઈને નથી.

હવારી — સાચો સાથી, સહયોગી, સહાયક. હઝરત ઈસા (અલૈ.)ના સાથીઓની ઉપાધિ. ઉર્દૂ બાઈબલમાં તેના માટે 'શાગિર્દ' શબ્દ પ્રયોજાયો છે. પછીથી તેમના માટે 'રસૂલ' (Apostles)ની ઉપાધિ પ્રચલિત બની ગઈ. કેમ કે હઝરત ઈસા મસીહ (અલૈ.) ધર્મ-પ્રચાર હેતુ તેમને વિભિન્ન જગ્યાઓએ મોકલતા હતા. કુર્આને એમને 'હવારી' કહ્યા છે. હવારી 'હૌર'થી બનેલ છે. 'હૌર'નો અર્થ થાય છે સફેદી. ધોબીને હવારી એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે તે કપડાંને ધોઈને સફેદ બનાવી દે છે. વિશુદ્ધ અને ચોખ્ખી વસ્તુને પણ હવારી કહે છે. આ રીતે નિખાલસ મિત્ર અને નિઃસ્વાર્થ દોસ્તને પણ હવારી કહે છે.

હિકમત — તત્ત્વજ્ઞાન, વિવેક, તત્ત્વદર્શિતા, Wisdom. હિકમતનો મૂળ અર્થ છે ફેંસલો કરવો, પછી સૂઝ-બૂઝની તે શક્તિને પણ હિકમત કહે છે જેના વડે માણસ ફેંસલો કરે છે. તે શક્તિને પણ હિકમતથી અભિવ્યક્ત કરવામાં આવે છે જે સત્યાનુકૂળ નિર્ણયોનો

સ્રોત છે. તે ઉપરાંત ચરિત્રની પવિત્રતાને પણ હિકમતના લક્ષણો કે ગુણોમાંથી ગણવામાં આવે છે.

હિજરત — સ્વદેશ-ત્યાગ, વતન-ત્યાગ, અલ્લાહના માર્ગમાં ઘરબાર છોડવાં, પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ સલ્લ. અને આપના સાથીઓનું મક્કા છોડીને મદીના પ્રસ્થાન કરવું.

હિજરી સન — તે ચંદ્ર પર આધારિત વર્ષ જે પયગંબર હઝરત મુહમ્મદ (સલ્લ.)ના મક્કાથી મદીના હિજરત કરવાની તારીખથી શરૂ થાય છે.

હિદાયત — માર્ગદર્શન, Guidance, રસ્તો બતાવવો, સન્માર્ગ પર લાવવું, સીધા રસ્તા પર ચલાવવું. જીવન જીવવાની તે પદ્ધતિ જેના પર ચાલીને માણસ પોતાના લોક-પરલોકનું કલ્યાણ કરી શકે. કુર્આનમાં એના માટે 'હુદા' શબ્દ પ્રયુક્ત થયો છે, જેના ઘણા અર્થ છે, પરંતુ તેમાં પરસ્પર ઊંડો સંબંધ જોવા મળે છે. ૧. હદય-જયોતિ, અંતર્દૃષ્ટિ (કુર્આન, ૩૨:૧૩, ૪૭:૧૭) ૨. નિશાની, પ્રમાણ, સ્પષ્ટ દલીલ, તે વસ્તુ જેના દ્વારા માર્ગ મળી શકે (કુર્આન, ૨:૧૮૫, ૨૦:૧૦, ૨૨:૮) ૩. સ્પષ્ટ માર્ગ, અભીષ્ટ સ્થાન અર્થાત્ મંજિલ સુધી પહોંચવાનો રસ્તો. (કુર્આન, ૨૨:૬૭) અહીંથી આ શબ્દ શરીઅત (ધર્મ-વિધાન) અને પ્રથા અને પ્રણાલી માટે પણ વપરાવા લાગ્યો. (કુર્આન, ૩:૭૩, ૬:૮૦) ૪. ક્રિયાની સંજ્ઞાનું રૂપ. આરબો કોઈ વસ્તુના સ્પષ્ટ ગુણથી જ તેનું નામકરણ કરી દે છે. આ જ નિયમાનુસાર કુર્આનને 'અલ્-હુદા' કહેવામાં આવેલ છે. (કુર્આન, ૭૨:૧૩)

હુકમ — નિર્ણય-શક્તિ, ધર્મમાં સૂઝ-બૂઝ, મામલાઓમાં સાચો અભિપ્રાય સ્થાપિત કરવાની ક્ષમતા. મામલાઓનો ફેંસલો કરવાનો અલ્લાહ તરફથી અધિકાર. 'હુકમ'માં પ્રભુત્વનો અર્થ પણ મળે છે. કુર્આનમાં 'હુકમ' અને ઈલ્મ (જ્ઞાન) બંને શબ્દો સામાન્યપણે નુબૂવ્વત (ઈશદૂતત્વ, પયગંબરી) માટે પ્રયુક્ત થયા છે. 'હુકમ' વાસ્તવમાં સૂઝ-બૂઝ અને વિવેકનું નામ છે. આ જ હિકમતનો સ્રોત પણ છે. જ્યારે વિવેક પૂર્ણ થઈને પ્રતિભા અને વિચક્ષણતાનું રૂપ ધારણ કરી લે છે તો તેને હિકમત કહેવામાં આવે છે.

હુરૂફ-મુક્તઆત — 'હુરૂફ' 'હર્ફ' (અક્ષર)નું બહુવચન છે. 'મુક્તઆત'નો અર્થ છે કપાયેલ, અલગ-અલગ કરેલ. કુર્આન-મજ્હદની ઘણી સૂર:ઓનો આરંભ અરબી ભાષાના કેટલાક અક્ષરોથી થયો છે. આ અક્ષરો અલગ-અલગ પઢવામાં આવે છે. એને મેળવીને શબ્દના રૂપે પઢવામાં નથી આવતા. આ જ અક્ષરોને 'હુરૂફ-મુક્તઆત' કહેવામાં છે. કુર્આનનું સમજવું કંઈ આ અક્ષરોના જ્ઞાન ઉપર સહેજ પણ નિર્ભર નથી.